This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

LELAND·STANFORD·JVNIOR·VNIVERSITY

281.
Mo5a

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS, ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM,

ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ AB ÆVO PHOTIANO USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ.

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXXIV.

THEOPHYLACTUS BULGARIÆ ARCHIEPISCOPUS.

PARISIIS,

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES.

IN VIA DICTA *AVENUE DU MAINE*, 189, OLIM *CHAUSSÉE DU MAINE*, 127.

1879

BR60
P4
v.124

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI, ANNUS 1070.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA.

ACCEDIT

FR. J. F. MARIÆ BERN. DE RUBEIS

DISSERTATIO

DE IPSIUS THEOPHYLACTI ÆTATE, GESTIS, SCRIPTIS AC DOCTRINA;

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

LIBRARY

PARISIIS,

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,
IN VIA DICTA *AVENUE DU MAINE*, 189, OLIM *CHAUSSÉE DU MAINE*, 127.

1879

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XI, ANNUS 1070.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXXIV CONTINENTUR.

THEOPHYLACTUS BULGARIÆ ARCHIEPISCOPUS.

Commentarius in Joannis Evangelium. (Continuatio.)	col.	9
Commentarius in omnes divi Pauli Epistolas.		319
Præfatio Philippi Montani.		319
Monitum T. Bailli editoris Londinensis.		327
Annotata pro singulis Epistolarum argumentis.		330
Lectori Venetus editor.		331
Commentarius in Epistolam ad Romanos.		335
— in Epistolam I ad Corinthios.		563
— in Epistolam II ad Corinthios.		795
— in Epistolam ad Galatas.		954
— in Epistolam ad Ephesios.		1031
— in Epistolam ad Philippenses.		1139
— in Epistolam ad Colossenses.		1206
— in Epistolam I ad Thessalonicenses.		1279
— in Epistolam II ad Thessalonicenses.		1327

256430

STANFORD LIBRARY

Typographie Firmin-Didot. — Mesnil (Eure).

COMMENTARIUS IN JOANNEM

(CONTINUATIO.)

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τῶν ἐρωτώντων τὸν Ἰησοῦν περὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐλευθέρωσιν ἐπαγγελλομένου τοῖς ἑπομένοις αὐτῷ. Περὶ τῶν εἰπόντων ὅτι δαιμόνιον ἔχει ὁ Ἰησοῦς. Περὶ τῶν πειρωμένων Ἰουδαίων λιθοβολεῖν τὸν Ἰησοῦν, ὅτι τῷ Ἀβραὰμ προέκρινεν αὐτόν.

A

CAPUT VIII.

615 *De iis qui Dominum interrogabant de Patre. Quomodo Christus sequentibus se libertatem promiserit. De iis qui dicebant Christum dæmonium habere. De Judæis conantibus Jesum lapidare, quia se Abrahæ prætulisset.*

« Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ· Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; Ἐρεύνησον καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται. Πάλιν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησεν αὐτοῖς, λέγων· Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ, οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Τοῦ Νικοδήμου συνετώτατα τοὺς Φαρισαίους ἐλέγξαντος, ὡς παράνομα διαταττομένους, ἐξαπορηθέντες ἐκεῖνοι, ἀγροικότερον, μᾶλλον δὲ θηριωδέστερον κέχρηνται τῇ ἀποκρίσει, λέγοντες· « Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; » Ποίαν γὰρ ἀκολουθίαν ἔχει τοῦτο πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου ῥηθέντα; Ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι οὐ δεῖ ἀνεξετάστως καὶ ἀκρίτως καταδικάζειν τὸν ἄνθρωπον· ἔδει πάντως αὐτοὺς πρὸς τοῦτο ἀποκρίνασθαι καὶ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἀκρίτως καταδικάζουσι τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' ἐννόμως, καὶ τοὺς ὑπηρέτας ἔπεμψαν συλλαβεῖν αὐτὸν, καὶ πάντα κατὰ τὸ πρόσφορον ποιοῦσιν. Οἱ δὲ τί φασι; « Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; » Ὁρᾷς τὴν ἀνοησίαν; ὁρᾷς τὸ ἀνακολούθητον τῶν λόγων; Εἶτα ὑβρίζοντες αὐτὸν ὡς ἀμαθῆ, φασίν· « Ἐρεύνησον, καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται· » τουτέστιν, Ἄπελθε, μάθε, ἐπειδὴ ἄχρι τοῦ νῦν οὐκ ἔμαθες, ὅτι « Προφήτης ἐκ τῆς Γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται. » Εἰς ἀμαθίαν δὲ αὐτὸν ἐπισκώπτοντες ταῦτά φασι. Τί δὲ εἶπεν ὁ Νικόδημος, ὦ Φαρισαῖοι; Μὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι προφήτης ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς; Εἶπεν ὅτι ἄκριτον ἀναιρεθῆναι οὐ χρή. Πῶς οὖν καὶ ὑμεῖς τοιαῦτα εἰπόντι, οὕτως ἀποκρίνεσθε; Ὁ δὲ Χριστὸς, ἐπειδὴ ἄνω καὶ κάτω τὴν Γαλιλαίαν αὐτῷ προέφερον, καὶ ὡς περὶ ἑνὸς τῶν προφητῶν ἠμφισβήτουν, δεικνύων αὐτοῖς, ὅτι οὐχ εἷς ἐστι τῶν προφητῶν, φησὶν, ὅτι « Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς, » τὸ κυρίως φῶς, οὐχὶ φῶς προφητικὸν, μερικὸν δηλαδὴ καὶ μικρὰν τὴν λάμψιν ἔχον, ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸν φῶς, οὐδὲ Γαλιλαίας ἢ Παλαιστίνης ὅροις περιοριζόμενον, ἀλλὰ τοῦ κόσμου φῶς εἰμι, καὶ πάντων ἀνθρώπων δεσπότης, καὶ περὶ ἐμοῦ ὁ προφήτης εἴρηκε τὸ, « Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν. » Χρήσῃ δὲ κατὰ Νεστορίου καὶ τῷ παρόντι ῥητῷ. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐν ἐμοὶ ἔστι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἀλλ' « Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Αὐτὸς γὰρ ὁ

B

C

D

Cap. VII, 52; VIII, 12 (*a*). « Responderunt et dixerunt ei : Num et tu Galilæus es? Scrutare et vide quod a Galilæa propheta non surrexerit. Iterum igitur eis locutus est Jesus, dicens : Ego sum lux mundi : qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ. » Nicodemo prudentissime Pharisæos redarguente, utpote iniqua perpetrantes, illi perplexi facti, agrestius, imo ferocius responderunt, dicentes : « Num et tu ex Galilæa es? » Qualem enim consequentiam habet hoc ad ea quæ a Nicodemo dicta? Ille dixit quod non oporteat absque examine et judicio condemnare hominem : oportebat ipsos ad hoc respondere et ostendere quod non sine judicio condemnarent Jesum, sed legitime, et ministros miserint ad comprehendendum illum, et omnia, ut decebat, fecerint. Hi autem dicunt : « Num et tu ex Galilæa es? Vides insipientiam? Vides quam nulla verborum consequentia? Deinde ignominia eum afficientes quasi imperitum, dicunt : « Scrutare, et vide quod propheta e Galilæa non surrexit, » hoc est, Vade, disce, quia usque ad hoc tempus non didicisti, qnod « propheta ex Galilæa non surrexit. » Hæc autem dicunt imperitiam illi ascribentes. Quid autem dixit Nicodemus, o Pharisæi? Num dixit quod propheta esset Jesus? Dixit quod injudicatum occidere non liceat : quomodo igitur vos ei qui talia dixit, sic respondetis? At Christus, quia crebro Galilæam ei objectabant et quasi de uno prophetarum dubitant, ostendens eis quod non sit unus ex illis prophetis, dicit : « Ego sum lux » proprie lux, non prophetica quæ particularem et parvum splendorem habet, sed verax lux, quæ non Galilææ vel Palestinæ terminis circumscribitur, sed mundi lux sum, et omnium hominum Dominus, et de me propheta dixit : « Ecce posui te in lucem gentium[1]. » Utaris autem et contra Nestorium etiam præsenti dicto; non enim dixit, In me st lux mundi, sed, « Ego sum lux mundi. » Ipse enim qui apparebat homo, erat ipse et Filius Dei ac lux mundi : non sicut Nestorius delirat, quod in puro homine habitet Filius Dei : absit! Unus enim, sicut

[1] Isa. XLII, 6.

(*a*) Omissum est hic fragmentum non parvulum de muliere illa in adulterio deprehensa. Vide Dissertationem præviam num. 100, col. 121.

dictum est, erat Mariæ et Dei Filius. « Qui autem sequitur, inquit, me, **616** non ambulabit in tenebris, » hoc est, non manebit in errore, sed liberabitur ab errore et tenebris. Interea et Nicodemum laudat, et ministros quod tam libere dixissent, nempe quod in luce essent. Taxantur autem et Pharisæi, quod in errore et tenebris essent, et clam dolos struerent.

A φαινόμενος ἄνθρωπος, ὁ αὐτὸς ἦν καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ φῶς τοῦ κόσμου· οὐχ ὥσπερ Νεστόριος ἐλήρει, ὅτι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ψιλῷ κατῴκει ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἄπαγε! εἷς γὰρ, ὥσπερ εἴρηται, ἦν ὁ τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός. « Ὁ δὲ ἀκολουθῶν, φησὶν, ἐμοὶ, οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, » τουτέστιν, οὐ μενεῖ ἐν τῇ πλάνῃ, ἀλλ' ἀπαλλαγήσεται τῆς πλάνης καὶ τοῦ σκότους. Ἅμα δὲ καὶ τὸν Νικόδημον ἐπαινεῖ, καὶ τοὺς ὑπηρέτας ὡς πεπαῤῥησιασμένους, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῷ φωτὶ ὄντας. Αἰνίττεται δὲ καὶ τοὺς Φαρισαίους ἐν τῇ πλάνῃ καὶ τῷ σκότει ὄντας, καὶ κρυφῇ τοὺς δόλους πλέκοντας.

VERS. 13, 14. « Dixerunt ergo ei Pharisæi : Tu de teipso testaris, testimonium tuum non est verum. Respondit Jesus et dixit eis : Et si ego testimonium perhibeam de meipso, verum est testimonium meum, quia scio unde veni, et quo vado; vos autem nescitis unde venio, et quo vado. » Quia dixerat, « Ego sum lux mundi, » criminantur eum quasi de seipso testaretur. O insipientiam! Ipse sursum deorsumque Scripturas trahit, quæ testentur de seipso, et ipsi arguunt eum quasi de se testaretur. Ideo ad malignitatem ipsorum etiam respondet illis : Esto, ipse de me tester, quamvis hoc non faciam, sed tres habeam testes, Patrum meum, et opera, ac Scripturas, sicut et supra dictum est; attamen ponamus quod ipse de me tester, igitur licet etiam ego mihiipsi testarer, « testimonium meum esset verum, » quia scio me esse Filium Dei, et non hominem purum, sed superne venientem et Deum. Quomodo igitur mendax erit testimonium meum, cum Deus sim, et propterea dignus cui credatur? Nam omnino Deus sibiipsi testis maxime idoneus est; sed et volens ire ad Deum verum, quomodo mentirer ad non mendacem abiturus.

« Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Φαρισαῖοι· Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω· ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε, πόθεν ἔρχομαι, καὶ ποῦ ὑπάγω. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » αἰτιῶνται αὐτὸν ὡς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα. Ὦ τῆς ἀνοίας! Αὐτὸς ἄνω καὶ κάτω τὰς Γραφὰς εἵλκε μαρτυρούσας περὶ ἑαυτοῦ, καὶ αὐτοὶ αἰτιῶνται αὐτὸν ὡς περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα· διὸ πρὸς τὴν κακουργίαν αὐτῶν καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἀποκρίνεται, ὅτι Ἔστω, αὐτὸς περὶ ἐμαυτοῦ μαρτυρῶ, καίτοι γε μὴ τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ τρεῖς ἔχων μάρτυρας, τὸν Πατέρα μου, καὶ τὰ ἔργα, καὶ τὰς Γραφὰς, καθὸ δὴ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται· ὅμως θῶμεν, ὅτι αὐτὸς περὶ ἐμαυτοῦ μαρτυρῶ. « Κἂν οὖν ἐγὼ ἐμαυτῷ μαρτυρῶ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθής ἐστι, διότι οἶδα, ὅτι τοῦ Θεοῦ εἰμι Υἱὸς, καὶ οὐκ ἄνθρωπος ψιλὸς, ἀλλ' ἄνωθεν ἐρχόμενος καὶ Θεός. Πῶς οὖν ψευδὴς ἔσται ἡ μαρτυρία μου Θεοῦ ὄντος, καὶ διὰ τοῦτο ἀξίου πιστεύεσθαι; Πάντως γὰρ ὁ Θεὸς ἀξιόπιστος ἑαυτῷ μάρτυς. Ἀλλὰ καὶ πρὸς Θεὸν μέλλων ἀπελθεῖν τὸν ἀληθῆ, πῶς ἂν ψευδοίμην πρὸς τὸν ἀληθῆ μέλλων ἀπελθεῖν;

VERS. 15, 16. « Vos secundum carnem judicatis, ego non judico quemquam. Porro et si judicem ego, judicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego, et qui misit me Pater. » Ego quidem, inquit, cum Deus sim, et e supernis venerim, vera de meipso testor; vos solum spectatis ad hoc quod apparet : et quia in carne sum, carnem meram me esse suspicamini, et non etiam Deum, ac a Deo venisse : « secundum carnem judicatis, » hoc est, periculosè. Nam sicut qui in carne vivit, improbe vivere dicitur; ita et qui secundum carnem judicat, injuste judicare dictus est. Deinde quemadmodum dixisset quispiam, Si nos Judæi judicamus injuste, quare non punis, non condemnas? dicit : Non ad hoc veni, ut judicem; « Ego enim nullum nunc judico; et si judicem, judicium meum verum est. » Etenim condemnati essetis, siquidem voluissem judicare, nunc autem damnationem fugitis, non quia damnare vos non valeam (*a*), sed quia nunc non est tempus : in adventum secundum differam condemnationem vestram : quemadmodum et alio loco dicit [1] : « Non veni ut judicem mundum, sed salvem. » Quod

« Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ κρίνω οὐδένα. Καὶ ἐὰν κρίνω ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἀληθής ἐστιν, ὅτι μόνος οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ ὁ πέμψας με Πατήρ. » Ἐγὼ μὲν, φησὶ, Θεὸς ὢν, καὶ ἄνωθεν ἐλθὼν, ἀληθῆ περὶ ἐμαυτοῦ μαρτυρῶ· ὑμεῖς δὲ πρὸς τὸ φαινόμενον μόνον ἀποβλέποντες, καὶ διότι ἐν σαρκί εἰμι, σάρκα ψιλήν με ὑπολαμβάνετε, ἀλλ' οὐχὶ καὶ Θεὸν, καὶ ἐκ Θεοῦ ἐλθόντα. « Κατὰ σάρκα κρίνετε· » τουτέστιν ἐπισφαλῶς Ὥσπερ γὰρ ὁ ἐν σαρκὶ ζῶν, φαύλως λέγεται ζῆν· οὕτω καὶ ὁ κατὰ σάρκα κρίνων, ἀδίκως κρίνων ἂν λεχθείη. Εἶτα ὥσπερ τινὸς εἰπόντος· Εἰ ἀδίκως κρίνομεν ἡμεῖς οἱ Ἰουδαῖοι, διὰ τί μὴ κολάζεις, διὰ τί μὴ κατακρίνεις; φησὶν, ὅτι Οὐκ ἐπὶ τούτῳ ἦλθον ἵνα κρίνω. « Ἐγὼ γὰρ οὐδένα κρίνω νῦν· καὶ ἐὰν κρίνω δὲ, ἡ κρίσις μου ἀληθής ἐστι. » Καὶ γὰρ καταδεδικασμένοι ἂν ἦτε, εἴ γε ἠθέλησα κρῖναι. Νῦν δὲ ἐκφεύγετε τὴν κατάκρισιν, οὐ διότι ἀδυνατῶ ὑμᾶς κατακρῖναι, ἀλλὰ διότι οὐκ ἔστι νῦν καιρός. Τῇ γὰρ δευτέρᾳ παρουσίᾳ ταμιεύομαι τὴν κατάκρισιν ὑμῶν· ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ φησι, ὅτι « Οὐκ ἦλθον κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι· » ἐπεὶ ὅτι γε αὐτός ἐστιν ὁ πάν-

[1] Joan. XII, 47.

(*a*) Edit. Lut. omittit, *nunc autem damnationem fugitis, non quia damnare vos non valeam.*

των κριτὴς. ἄκουε τοῦ ἀψευδοῦς στόματος, ὅτι « Ὁ Πατὴρ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Ὥστε ὅταν ἀκούῃς, ὅτι « Ἐγὼ κρίνω οὐδένα, » μὴ περὶ τῆς μελλούσης παρουσίας, ἀλλὰ τῆς προτέρας, νόει λέγεσθαι τοῦτο. Εἰπὼν δὲ, ὅτι « Οὐκ εἰμὶ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατήρ μου μετ' ἐμοῦ ἐστιν, » ἔδειξεν, ὅτι Οὐκ ἐγὼ μόνος καταδικάζω ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατήρ. Οὐ γὰρ ἄλλως μὲν ἐγὼ κρίνω, ἄλλως δὲ ὁ Πατήρ· ἀλλ' ὥσπερ ἂν ἐγὼ, οὕτω κἀκεῖνος· καὶ ὡς ἐκεῖνος, οὕτω κἀγώ.

« Καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστιν. Ἐγώ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατήρ. » Εἰπάτωσαν ἐνταῦθα Ἀρειανοί τε καὶ Εὐνομιανοὶ, οἱ λέγοντες μὴ ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· εἰ μὴ ὁμοούσιος ἦν, πῶς ἂν ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι Τῆς αὐτῆς αὐθεντίας καὶ ἀξιοπιστίας εἰμὶ τῷ Πατρί; Ὥσπερ γὰρ δύο ἀνθρώπων περί τινος μαρτυρούντων, καὶ ἀληθοῦς οὔσης τῆς μαρτυρίας αὐτῶν, πρόδηλον ὅτι καὶ ἡ ἀξιοπιστία ἡ αὐτή· οὕτω κἀνταῦθα, οὐδὲν ἧττον ἐμφαίνει ἔχειν τὴν ἑαυτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαν. Ἄκουε γὰρ αὐθεντικῶς λεγόμενον τὸ ἑφεξῆς· « Ἐγώ εἰμι ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ καὶ ὁ Πατήρ. » Ὁρᾷς τὴν ἴσην αὐθεντίαν, καὶ ὅπως ἑαυτὸν ἀξιόπιστον ποιεῖται, ὥσπερ καὶ τὸν Πατέρα; Ὅπερ οὐκ ἂν ἐτόλμησεν εἰπεῖν, εἴ γε ὑποδεέστερος ἦν τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν ἀξίαν, καὶ οὐκ ἴσος αὐτῷ καὶ ὁμοούσιος. Εἰ γὰρ ἠβούλετο ὑφεσίν τινα καὶ ἐλάττωσιν ἐνδείξασθαι, οὐκ ἂν ἑαυτὸν συνηρίθμησε τῷ Πατρὶ, καὶ τὴν οἰκείαν μαρτυρίαν τῇ τοῦ Πατρὸς συγκατέστητε· ἀλλὰ δοῦλος ὤν, καθὼς οἱ αἱρετικοὶ δυσσεβοῦσιν, εἰς ἕνα τῶν συνδούλων ἀπέβλεψεν ἂν, κἀκεῖνον συμμάρτυρα ἐποιήσατο, οἷον τὸν Ἰωάννην λέγω, ἢ τοὺς προφήτας· ἢ ἁπλῶς, εἴ γε τοιαύτας ἤθελε μαρτυρίας, μυρίας ἂν εὗρε. Νῦν δὲ τὴν ὁμοουσιότητα θέλων δεῖξαι, ἣν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, τῷ Πατρὶ συναριθμεῖ ἑαυτόν. Μὴ θαυμάσῃς δὲ, εἰ ἀλλαχοῦ καὶ Ἰωάννην, καὶ Μωσῆν, καὶ τοὺς προφήτας παράγει περὶ αὐτοῦ μαρτυροῦντας. Πρὸς γὰρ τὴν τῶν ἀκροατῶν ὑπόληψιν τοῦτο ποιεῖ· καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνοι τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Μωσῆν αὐτοῦ προετίθεσαν, τούτου ἕνεκεν τοὺς νομιζομένους παρ' αὐτοῖς ἐνδόξους καὶ μεγάλους εἰς μαρτυρίαν ἕλκει. Ὥστε ἐπεὶ καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς μεγάλην ὑπόληψιν εἶχον (καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἢ ὡς Θεὸν ἐδόξαζον;), παράγει νῦν καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, μάρτυρα. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἑαυτὸν τῷ τοιούτῳ μάρτυρι τῷ ἀπαραγράπτῳ καὶ ἀψευδεστάτῳ συντάττει, προϋηλότατον ἄρα, ὅτι τῆς αὐτῆς τῷ Πατρὶ αὐθεντίας καὶ ἐξουσίας ἐστί. Καὶ αἰσχυνέσθωσαν οἱ δοῦλον αὐτὸν καὶ ἧττω κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς λέγοντες.

« Ἔλεγον οὖν αὐτῷ· Ποῦ ἐστιν ὁ πατήρ σου; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν Πατέρα μου. Εἰ ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν Πατέρα μου

A autem ipse sit omnium judex, audi os quod mentiri nescit, « Pater **617** judicium omne dedit Filio [3]. » Atque ita quando audis, quod « Ego nullum judico, » non de futuro adventu, sed de præsenti dictum intellige. Dicendo autem, « Non sum solus, sed et Pater meus mecum est, » ostendit quod Non ego solus condemno vos; sed et Pater. Non enim aliter quidem ego judico, aliter vero Pater; sed sicut ego, ita et ille, et sicut ille, et ego.

Vers. 17, 18. « Quin et in lege vestra scriptum est, quod duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui testimonium fero de meipso, et testimonium fert de me qui misit me Pater. » Dicant hoc loco Ariani et Eunomiani, dicentes non
B esse consubstantialem Patri Filium : si non fuisset ejusdem substantiæ, quomodo ausus fuisset dicere, Ejusdem auctoritatis sum cum Patre, et similiter dignus cui fides habeatur? Nam quemadmodum cum duo homines de eadem re testantur, et verum est illorum testimonium, manifestum est quod utriusque eadem est idoneitas in testando : ita et hoc loco nihil minus habere declarat suum testimonium Patris testimonio. Audi enim quod consequenter magna auctoritate dicitur, « Ego sum qui testimonium fero de meipso, et testimonium fert de me Pater. » Vides auctoritatem (*a*) parem, et quomodo se æque ad testimonium facit idoneum atque Patrem? Id quod non ausus fuisset dicere, siquidem dignitate Patre fuisset inferior, et non æqualis illi ac
C consubstantialis. Nam si voluisset subjectionem et imminutionem quamdam ostendere, non sese Patri connumerasset, nec suum cum Patris testimonio locasset, sed servus cum esset (uti blasphemant hæretici) in unum conservorum respexisset, et illum contestari fecisset, ut Joannem dico vel prophetas : et in summa, si quidem talia voluisset testimonia, innumera invenisset : nunc autem volens se Patri consubstantialem ostendere, se Patri connumerat. Ne mireris autem si alio loco et Joannem et Mosen et prophetas adducit de se testantes [4]. Hoc enim facit ad auditorum sententiam. Et quoniam illi Joannem et Mosen Christo præponebant, ejus gratia eos qui apud illos magni et nobiles existima-
D bantur, in testimonium trahit : et ita quia de Deo et Patre magnam habebant opinionem (quid enim aliud glorificabant ut Deum?), adducit nunc et illum ipsum qui super omnes est, Deum testem. Et quia seipsum ad talem testem, qui nec falli nec mentiri potest, adordinat, manifestissimum quod auctoritatem et potestatem eamdem cum Patre habeat. Confundantur qui servum illum, et per omnia minorem Patre dicunt.

Vers. 19, 20. « Dicebant ergo ei : Ubi est pater tuus? Respondit Jesus : Neque me nostis, neque Patrem **618** meum. Si me novissetis, et Patrem

[3] Joan. v, 22. [4] Joan. III, 14.

(*a*) Edit. Lut., *autoritatem qualem*. Deinde, *Patrem* pro *parem*.

meum novissetis. Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo. Et nemo apprehendit eum, quia nondum venerat hora ejus. » Quia ut tentantes interrogabant eum de Patre, et non discendi gratia, propterea neque responso dignatur illos, sed dicit, « Neque me nostis, neque Patrem meum, » id est, Non potestis scire Patrem meum sine me : atque ita si putatis honorare Deum, non creditis autem ipsum Patrem esse meum, cujus verus sum Filius, nihil proderit vobis, neque novistis ipsum ut oportet agnoscere : nam cognosceretis et honoraretis, etiam me : nunc autem quia me nescitis, nec honoratis, illum quoque nescitis, nec honoratis, etiamsi putetis. Quod autem me nescitis, non alia vobis causa est, sed vos vobisipsis. Audis qui Filium impie Patri subjicis? Nisi consubstantialis esset Patri, quomodo dixisset : « Si me sciretis, et Patrem meum sciretis utique? » Si enim, ut dicitis, creatura est Filius, quomodo qui novit creaturam, novit et Deum? Non enim qui novit substantiam angeli, novit et substantiam Dei. Quia igitur qui scit Filium, et Patrem scit; sequitur ej usdem substantiæ esse Patrem cum Filio. Etiam, inquit, et is qui creaturam novit, novit Deum. Minime. Multi enim, imo omnes creaturam quidem et vident et sciunt, « Deum autem neque vidit quis, neque novit [5]. » Hæc autem loquebatur Jesus in gazophylacio in medio templi, et ita libere loquebatur. Attamen qui occidere illum quærebant, et in manibus illum habebant, non audebant apprehendere eum. Et neque sic intellexerunt, quod revera divinæ virtutis erat opus, stipatum hostibus in medio illorum illæsum manere ac intactum, maxime cum illi ante Pascha eum quæsiverint, et insidiati ei fuerint. Quem igitur, cum non adesset, quærebant, contra quem ferociebant vel absentem, hunc in medisis retibus habentes, capere nequeunt neque virtutem ejus sic agnoverunt : « quia nondum, inquit, venerat hora ejus, » id est idoneum mortis tempus, quo se traditurus erat, nondum urgebat. Etenim neque tunc potuissent aliquid adversus eum, nisi fuisset tempus opportunum, quo ipse sibi delegerat. Non enim impotentiæ erat crucifigi, sed permissionis. Permisit enim quando voluit : quia illi jampridem desiderabant occidere illum, sed tenebantur invisibilibus vinculis virtutis suæ. Oportebat enim eum diutius versari in vita secundum carnem, ut hominibus majoris utilitatis fieret auctor, monstrando signa et sermones et doctrinas. Quidam autem illud, « Ubi est pater tuus? » sic intelligunt dictum a Judæis ad Dominum, quasi ad injuriam et probrum : exprobrabant enim ei quasi ex fornicatione natus **619** esset; et quasi non cognosceret patrem suum, hæc dicebant. Et aliter, patrem ejus ut vilem habebant Joseph : et dicunt : « Ubi

ἤδειτε ἄν. Ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. Καὶ οὐδεὶς ἐπίασεν αὐτὸν, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ ὡς πειράζοντες αὐτὸν ἠρώτων περὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐχὶ τοῦ μαθεῖν ἕνεκεν· διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀποκρίσεως αὐτοὺς ἀξιοῖ, ἀλλά φησιν· « Οὔτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν Πατέρα μου· τουτέστιν, Οὐ δύνασθε γνῶναι Πατέρα μου χωρὶς ἐμοῦ· ὥστε κἂν δοκῆτε τιμᾷν τὸν Θεὸν, οὐ πιστεύητε δὲ αὐτὸν Πατέρα εἶναι ἐμοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ, οὐδὲν ὠφελεῖσθε. Οὐδὲ οἴδατε αὐτὸν, καθὼς δεῖ γνῶναι, ἐπεὶ ἐγινώσκετε ἂν καὶ ἐτιμᾶτε κἀμέ· νῦν δὲ ἐπεὶ ἐμὲ οὐκ οἴδατε, οὐδὲ τιμᾶτε, οὐδὲ ἐκεῖνον οἴδατε, οὐδὲ τιμὴν αὐτῷ προσάγετε, κἂν δοκῆτε. Τοῦ δὲ μὴ εἰδέναι με, οὐκ ἄλλος ὑμῖν αἴτιος, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς. Ἀκούεις, ὁ τὸν Υἱὸν ὑποδιδάζων ἀσεβῶς τῷ Πατρί; Εἰ μὴ ὁμοούσιος ἦν τῷ Πατρὶ, πῶς ἂν εἶπεν, ὅτι « Εἰ ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν Πατέρα ἤδειτε ἄν; » Εἰ γὰρ καθ' ὑμᾶς κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς, πῶς ὁ εἰδὼς τὸ κτίσμα, οἶδε καὶ τὸν Θεόν; Οὐ γὰρ δήπου ὁ εἰδὼς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγγέλου, οἶδε καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ οὖν ὁ τὸν Υἱὸν εἰδὼς, καὶ τὸν Πατέρα οἶδε, τῆς αὐτῆς ἄρα οὐσίας τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός. Ναὶ, φησὶν, ἀλλ' ὁ τὴν κτίσιν εἰδὼς, οἶδε καὶ τὸν Θεόν. Οὐδαμῶς· πολλοὶ γὰρ, μᾶλλον δὲ ἅπαντες, τὴν κτίσιν μὲν καὶ ὁρῶσι, καὶ οἴδασι· Θεὸν δὲ οὔτε ὁρᾷ τις, οὔτε οἶδε. Ταῦτα δὲ ἐλάλει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ ἐν μέσῳ τοῦ ἱεροῦ· καὶ οὕτως ἐπαῤῥησιάζετο. Καὶ ὅμως φονῶντες κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐν χερσὶν αὐτὸν ἔχοντες, οὐκ ἐτόλμων πιάσαι αὐτόν. Οὐδὲ οὕτω συνίεσαν, ὅτι θείας τῷ ὄντι δυνάμεως ἔργον ἐστὶ, τὸ ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν περιειλημμένον, ἀβλαβῆ διατηρεῖσθαι καὶ ἀνεπηρέαστον, καὶ ταῦτα, ζητούντων αὐτὸν πρὸ τοῦ Πάσχα (28) καὶ ἐνεδρευόντων. Ὃν οὖν μὴ ὄντα ἐζήτουν, καὶ καθ' οὗ ἠγρίαινον καὶ ἀπόντος, τοῦτον ἐν μέσοις τοῖς δικτύοις ἔχοντες εἶτα, μὴ δυνάμενοι ἑλεῖν, οὐδὲ οὕτως ἐπεγίνωσκον τὴν αὐτοῦ δύναμιν. « Ὅτι οὔπω, φησὶν, ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ· » τουτέστιν, ὁ ἐπιτήδειος καιρὸς τοῦ θανάτου αὐτοῦ οὔπω ἐνειστήκει, καθ' ὃν ἔμελλεν ἑαυτὸν δοῦναι. Καὶ γὰρ καὶ τότε οὐκ ἂν ἴσχυσαν κατ' αὐτοῦ, εἰ μὴ ἦν καιρὸς ὁ προσήκων, ὃν αὐτὸς ἑαυτῷ ἐταμιεύσατο. Οὐ γὰρ ἀδυναμίας ἦν τὸ σταυρωθῆναι, ἀλλὰ συγχωρήσεως. Συνεχώρησε γὰρ, ὅταν ἠβούλετο· ἐπεὶ ἐκεῖνοί γε ἐκπαλαι ἐπεθύμουν τοῦ θανατῶσαι αὐτὸν, ἀλλὰ κατείχοντο τοῖς ἀοράτοις δεσμοῖς τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἔδει γὰρ αὐτὸν ἐπὶ πλεῖον ἐνδιατρῖψαι τῇ κατὰ σάρκα ζωῇ, ἵνα πλείονος ὠφελείας τοῖς ἀνθρώποις γένηται πρόξενος διά τε σημείων πλειόνων ἐπιδείξεως, καὶ λόγων διδασκαλίας. Τινὲς δὲ τὸ, « Ποῦ ἔστιν ὁ πατήρ σου; » οὕτω νοοῦσιν εἰρῆσθαι παρὰ τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Κύριον, ὡς ἐφ' ὕβρει καὶ ὀνείδει. Ὑβρίζοντες γὰρ αὐτὸν ὡς ἐκ πορνείας γεγονότα, καὶ μὴ γινώσκοντα τὸν πατέρα αὐτοῦ, ταῦ-

[5] Joan. I, 18.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(28) Cod. 32, πρὸ τοῦ Πάσχα πιάσαι.

τί φασιν· ἢ καὶ ὡς εὐτελοῦς ὄντος τοῦ νομιζομένου πατρὸς αὐτοῦ τοῦ Ἰωσὴφ, τοῦτο λέγουσι· « Ποῦ ἐστιν ὁ Πατήρ σου, » ὡσανεὶ λέγοντες· Ἀφανής ἐστι καὶ δυσγενὴς ὁ πατήρ σου· τί αὐτὸν ἡμῖν ἄνω καὶ κάτω φέρεις;

A est ille pater tuus ? » quasi dicerent, Obscurus est et ignobilis pater tuus, quid illum tantopere jactas?

« Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με καὶ οὐχ εὑρήσετε, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. Ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι· Μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτόν, ὅτι λέγει, Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί· ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐστέ, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Εἶπον οὖν ὑμῖν, ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. » Τίνος ἕνεκεν συχνάκις αὐτοῖς λέγει τὸ, « Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με; » Ὥστε κατασεῖσαι αὐτῶν καὶ ἐκφοβῆσαι τὰς ψυχάς. Ὅρα γὰρ πῶς εἰς φροντίδα εὐθὺς ἐνέπεσον, οἱ διακωλυόντες ἔλεγον· « Μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτόν; » καίτοι ἐπιθυμοῦντες ἀπαλλαγῆναι αὐτοῦ, καὶ ἐκ μέσου αὐτὸν γενέσθαι εὐχόμενοι, καί που καὶ ἀνελεῖν βουλόμενοι· ὅμως οὕτω τι μέγα περὶ τοῦ πράγματος ἐφαντάσθησαν, ὥστε διαπορεῖν περὶ αὐτοῦ. Ἅμα δὲ συχνάκις λέγει τ· «ό Ἐγὼ ὑπάγω, » δεικνὺς ὅτι προγινώσκει τὸν οἰκεῖον θάνατον, καὶ ὡς οὐ τῆς αὐτῶν δυνάμεως ἔργον ὁ σταυρὸς, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ βουλήσεως. Ὑπάγω γὰρ, φησὶν, οὐχ ὑμεῖς με ἄγετε, ἀλλ' ἐγὼ ἑθελοντὴς πορεύομαι. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ὅτι « Ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, » δείκνυσιν, ὡς ἄρα ἀναστήσεται μὲν αὐτὸς ἐν δόξῃ, καὶ καθιεῖται ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ δὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν ἀποθανοῦνται. Ἐκεῖνοι τοίνυν τί πρὸς ταῦτά φασι; « Μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτόν; » Ὁ δὲ Κύριος ἀναιρῶν ταύτην αὐτῶν τὴν ὑπόνοιαν, καὶ δεικνὺς ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκτὸς κατακρίσεως τὸ ἀποκτιννύναι ἑαυτὸν, φησίν· Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ὄντες, καὶ μηδὲν θεῖον ἐννοῆσαι δυνάμενοι, ἀκολούθως τοιαῦτα νοεῖτε· ἐγὼ δὲ μὴ ὢν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, τουτέστι, μηδὲν κοσμικὸν καὶ περίγειον φρονῶν, οὐκ ἄν ποτε εἰς τοῦτο μανίας ἐλθοιμι, ὥστε ἑαυτὸν ἀποκτεῖναι· τοῦτο γὰρ δαιμονιῶδες, καὶ οὐ θεῖον. Ἀλλ' ἐνταῦθα Ἀπολινάριος ὀρεξάμενος τοῦ ῥητοῦ, φησὶ, τοῖς Μανιχαίοις πάντας ἑπόμενος, ὅτι Ὀρᾷς· οὐκ ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ, ὡς καὶ Παῦλος λέγει, ὅτι « Ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. » Τί τοίνυν ἐστὶν εἰπεῖν; Ἢ πάντως ἐρωτητέον αὐτὸν, πῶς νοεῖ τὸ πρὸς τοὺς ἀποστόλους παρὰ τοῦ Κυρίου λεγόμενον, ὅτι « Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου; » ἆρα ὡς καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐχόντων, ἀλλ' οὐκ ἐκ ταύτης τῆς κτίσεως, ἢ ὡς μὴ τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων, εἶπε τοῦτο ὁ Κύριος; Πρόδηλον πάντως, ὅτι ἐπεὶ μὴ τὰ τοῦν κόσμου ἐφρόνουν, τούτου ἕνεκεν τοῦτο πρὸς αὐτοὺς εἶπεν. Οὕτως οὖν νοητέον καὶ τὸ, « Ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου· » τουτέστιν, Οὐκ εἰμὶ ὡς εἷς

B ritis quod ego sum, moriemini in peccatis vestris. » Qua de causa crebro illis dicit, « Ego vado, et quæretis me? » Ut ita concutiat et terreat animos eorum. Et vide quam statim inciderint in curas et perplexi animo dicebant, « Nunquid interficiet seipsum? » Quamvis cupiebant ab illo liberari, et illum e medio tolli optabant, atque etiam occidere moliebantur : attamen ita magnum quiddam de hac re imaginabantur, ut perplexo redderentur animo. Insuper sæpe dicebat, « Ego vado : » ut monstret quod præsciat suam mortem, et quod non illorum virtutis opus crux sit, sed ejusdem voluntatis suæ. « Vado » enim, inquit; non vos me ducitis, sed ego sponte vado. Dicendo autem : « Vos non potestis venire

C quo ego vado, » ostendit quod resurrecturus sit ipse quidem in gloria, et consessurus ad dexteram Patris : ipsi autem in suis peccatis morituri sint. Illi igitur quid ad hæc dicunt? « Nunquid occidet seipsum? » Dominus autem tollens hanc illorum suspicionem, ostendit quod non careat condemnatione occidere seipsum : « Vos, inquit, ab infernis estis, » nihilque divinum cogitare volentes, ita cogitatis. Ego autem cum non sim ex hoc mundo, hoc est, nihil mundanum et terrenum sapiam, nunquam in tantam perveniam insaniam, ut me ipsum occidam. Hoc enim diabolicum est et non divinum. Hoc loco Apollinarius occasione sumpta Manichæos omnino sequens dicit : Vides quod non erat ex

D mundo hoc corpus Domini, sed de supernis ac de cœlo : sicut et divus Paulus dicit quod « Secundus homo Dominus de cœlo[6]. » Quid igitur est dicendum? Num interrogare oportet illum quomodo intelligat quod ad apostolos a Domino dicitur, « Vos non estis ex hoc mundo [7]? » num et illi corpus habuerunt cœleste, et non hujus creationis? vel quod non sapiant quæ hujus mundi sunt, dixit hoc Dominus? Manifestum quod ideo, quia non sapiebant quæ hujus mundi. Ita et nunc intelligendum, « Ego non sum de hoc mundo, » **620** hoc est, non sum unus ex vobis, qui mundana sapitis : sicut et Paulus ad quosdam dicens, « Non estis in carne[8], » non incorporeos eos esse dicit, sed testatur quomodo virtutum studiosi sint, et a carnalibus affectionibus liberi.

Vers. 21-24. « dixit ergo iterum eis Jesus : Ego vado, et quæretis me et non invenietis (*a*), et in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire? Dicebant ergo Judæi : Num interficiet semetipsum, quia dicit : Quo ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis : Vos ab inferis estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego de mundo hoc non sum. Dixi ergo vobis, quod moriemini in peccatis vestris. Si enim non credide-

[6] I Cor. xv. [7] Joan. xv, 19. [8] Rom. viii, 9.

(*a*) ***Et non invenietis.*** Ascititium ex capite vii, v. 34.

Quid igitur ultra dicit eis Dominus? « Si non crediderit is, inquit, mihi, in peccatis vestris moriemini. » Cum enim propter hoc venerit, ut « tollat peccata mundi[9], » haud aliter remissionem peccatorum accipere possumus, quam per baptismum. Impossibile autem est baptizari eum qui non credidit. Omnino igitur necessarium postea in suo peccato mori infidelem. Non enim exuit veterem hominem, quia non baptizatus fuit. Idcirco et alio loco dicit Dominus [10], « Qui non credit, jam judicatus est : » non propter hoc tantum, quod non credit, sed et quia priora peccata habens moritur.

το. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν ὁ Κύριος, ὅτι « Ὁ μὴ μὴ πιστεῦσαι, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ πρότερον ἁμαρτήματα ἔχων ἀπειστν.

Vers. 25-27. « Dicebant ergo ei : Tu quis es? Et dicit eis Jesus : In primis, quod et loquor vobis (*a*). Multa habeo quæ de vobis loquar ac judicem, sed qui me misit, verax est : et ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo. Et non cognoverunt quod de Patre ipsius locutus esset. » Post tantum tempus, post tantorum miraculorum ostensionem interrogant eum, « Tu quis es? » contumeliosi et ita fuerunt insipientes irrisores. At Dominus inquit, « In primis, quod et loquor vobis. » Vos, inquit, indigni estis ut audiatis a me sermones, et discatis qui sim. Omnia enim tentantes dicitis, et nihil ex his quæ loquor, auditis. Ego autem possem vos etiam arguere, et non solum arguere, sed et punire. Hæc enim duo insinuat, dicens : « Quia multa possem de vobis loqui, et judicare : » per loqui, reprehensionem; per judicare, condemnationem intelligit. « At qui me misit, » inquit, non ad hoc misit me, ut judicem ac arguam. « Non enim misit Deus Filium suum ut judicet mundum, sed ut salvet mundum [11]. » Igitur quia Pater meus ad salvandum me misit, verax autem est, merito nullum judico nunc, sed solum loquor quæ audivi de Patre meo, ea quæ ad salutem scilicet spectant, non ad reprehensionem. Hæc autem dicebat, ut ne putent quod ut impotens non puniat eos : ostendens quod non puniat eos tanquam impotens, sed non volens; quia non ad puniendum, sed salvandum venerit. Hæc autem illo dicente, tam insipientes erant, ut non cognoscerent, inquit, quod Patrem suum eis diceret, quamvis tanta de Patre eis dicta essent : atqui vere obtenebratum erat insipiens cor eorum. Quidam autem sic intelligunt, « Qui misit me, verax est : » Possem, inquit, et nunc judicare vos, sed reservo in futurum sæculum. Non creditis autem, et retributionis tempus non **621** suspicamini. Sed quamvis vos non credatis, saltem vel Pater meus est verax, qui statuit diem quo retribuatur vobis, qui et misit me ut prædicem illa, et manifestem mundo ejus et justitiam et virtutem.

A ὑμῶν τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων· ὡς καὶ ὁ Παῦλος πρός τινας λέγει· « Οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί· οὐκ ἀσωμάτους αὐτοὺς εἶναι λέγει, ἀλλὰ φιλοσοφίαν αὐτοῖς, καὶ σαρκικῶν παθῶν ἀπαλλαγὴν προσμαρτυρεῖ. Τί οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Κύριος; « Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, φησὶν, ἐμοὶ, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. » Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα ἄρῃ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν, εἰ μὴ διὰ τοῦ βαπτίσματος, βαπτισθῆναι δὲ τὸν μὴ πιστεύσαντα ἀδύνατον· ἀνάγκη πᾶσα λοιπὸν ἐν τῇ οἰκείᾳ ἁμαρτίᾳ ἀποθανεῖν τὸν ἄπιστον. Οὐ γὰρ ἐξεδύσατο τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ὅτι μὴ ἐβαπτίσα-
πιστεύων ἤδη κέκριται, » οὐ κατὰ τοῦτο μόνον τὸ

B « Ἔλεγον οὖν αὐτῷ· Σὺ τίς εἶ; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Τὴν ἀρχὴν ὅ τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν, ἀλλ' ὁ πέμψας με, ἀληθής ἐστι. Κἀγὼ ἃ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον. Οὐκ ἔγνωσαν δὲ, ὅτι τὸν Πατέρα αὐτοῦ ἔλεγε. » Μετὰ τοσοῦτον χρόνον, μετὰ τοσούτων σημείων ἐπίδειξιν, ἐρωτῶσιν αὐτόν· « Σὺ τίς εἶ; » οὕτως ἦσαν ἀνόητοι, ὑβρισταί τε καὶ χλευασταί. Ὁ δὲ Κύριος, « Τὴν ἀρχὴν, φησὶν, ὅ τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. » Ὑμεῖς, φησὶ, καὶ τοῦ ὅλως ἀκούειν τῶν παρ' ἐμοῦ λόγων, ἀνάξιοι ἐστὲ, μήτι γε καὶ μανθάνειν τίς εἰμι· πάντα γὰρ πειράζοντες λέγετε, καὶ οὐδενὶ τῶν παρ' ἐμοῦ προσέχειν θέλοντες. Ἐγὼ δὲ ἠδυνάμην, καὶ ὑμᾶς ἐλέγχειν, καὶ μὴ μόνον ἐλέγχειν, ἀλλὰ καὶ κολάζειν. Ταῦτα γὰρ τὰ δύο αἰνίττεται εἰπὼν, ὅτι
C « Πολλὰ ἔχω ὑμῖν [*f.* περὶ ὑμῶν] λαλεῖν καὶ κρίνειν· » διὰ μὲν τοῦ λαλεῖν, τὸ ἐλέγχειν παραδηλῶν· διὰ δὲ τοῦ κρίνειν, τὸ κατακρίνειν καὶ καταδικάζειν. Ἀλλ' ὁ πέμψας με, φησὶν, οὐκ ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψέ με, ἐφ' ᾧ κρίνειν καὶ ἐλέγχειν. « Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν ἑαυτοῦ, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον· ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον. « Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Πατήρ μου εἰς τὸ σώσειν με ἀπέστειλεν, ἀληθὴς δέ ἐστιν· εἰκότως οὐδένα κρίνω νῦν, ἀλλὰ μόνον λαλῶ ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός μου, τὰ πρὸς σωτηρίαν δηλαδὴ, οὐ τὰ πρὸς ἔλεγχον. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι οὐχ ὡς ἀδύνατος οὐ κολάζει αὐτούς· δείκνυσιν οὖν, ὅτι οὐχ ὡς ἀδύνατος, ἀλλ' ὡς οὐ θέλων κολάσαι αὐτοὺς, ἅτε δὴ μὴ ἐπὶ τῷ κολάσαι, ἀλλ' ἐπὶ
D τῷ σῶσαι ἐλθών. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ λέγοντος, οὕτως ἦσαν ἀνόητοι, ὥστε « οὐκ ἔγνωσαν, φησὶν, ὅτι τὸν Πατέρα αὐτοῦ αὐτοῖς λέγει. » Καίτοι πόσα περὶ τοῦ Πατρὸς αὐτοῖς διελέχθη; ἀλλ' ὄντως ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Τινὲς δὲ οὕτω νοοῦσι τό· « Ἀλλ' ὁ πέμψας με, ἀληθής ἐστιν· » Ἠδυνάμην, φησὶ, καὶ νῦν κρῖναι ὑμᾶς, ἀλλὰ τῷ μέλλοντι αἰῶνι τοῦτο τηρῶ. Ἀπιστεῖτε δὲ, καὶ τὸν τῆς καὶ ἀνταποδόσεως καιρὸν οὐχ ὑπολογίζεσθε. Ἀλλ' εἰ καὶ ὑμεῖς ἀπιστεῖτε, ὁ γοῦν Πατήρ μου ἀληθής ἐστιν, ὃς ἔστησεν ἡμέραν καθ' ἣν ἀνταποδοθήσεται ὑμῖν, ὃς καὶ ἀπέστειλέ με κηρύξαι ταῦτα, καὶ φανερῶσαι τῷ κόσμῳ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην καὶ δύναμιν.

[9] Joan. I, 29. [10] Ibid. 18. [11] Joan. III, 17.

(*a*) Sensus est : *id imprimis, aut primum sum, quod dico vobis.* Vulgata latina, *principium.*

« Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ὅταν ὑψώσητε τὸν A Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ μου, ταῦτα λαλῶ, καὶ ὁ πέμψας με, μετ' ἐμοῦ ἐστιν. Οὐκ ἀφῆκέ με μόνον ὁ Πατήρ, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε. » Ἐπειδὴ πολλὰ σημεῖα ποιήσας οὐκ ἐπεσπάσατο τούτους, περὶ τοῦ σταυροῦ αὐτοῖς διαλέγεται. Ὑμεῖς μὲν γάρ, φησί, τότε δόξετε ἐν παντελεῖ ἀμεριμνίᾳ εἶναι, καὶ ἀπαλλαγῆναί μου, ὅτε δηλαδή με σταυρώσετε. Ἐγὼ δὲ λέγω, ὅτι « γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι· » τουτέστιν, ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ τὰ πάντα φέρων καὶ ἄγων, καὶ ὅτι οὐκ ἐναντίος εἰμὶ τῷ Πατρὶ, οὐδὲ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ, ἢ λαλῶ· οὐ γὰρ ἔχω ἴδιον θέλημα κεχωρισμένον τοῦ Πατρικοῦ. Πῶς δὲ ἐμελλον γνῶναι B αὐτὸν ἐν τῷ σταυρῷ; Ἀπὸ τῶν σημείων τῶν τηνικαῦτα, ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἁλώσεως. Ταῦτα γὰρ πάντα ἱκανὰ ἦν ἐμφῆναι τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ. Ἀμφότερα τοίνυν γνώσεσθε, καὶ τὴν ἰσχὺν τὴν ἐμὴν, ὅταν σταυρώσητέ με, καὶ τὴν ὁμόνοιαν τὴν πρὸς τὸν Πατέρα. Οὐ γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ ἢ ἐξεδίκησέ με, παραδοὺς τὴν πόλιν ὑμῶν τοῖς Ῥωμαίοις, ἢ σημεῖα ἐν τῷ σταυρῷ ἐπετέλει, εἰ μὴ Υἱὸς ἦμην αὐτοῦ, καὶ ὁμογνώμων, ἀλλ' οὐκ ἀντίθεος. Τότε οὖν εἴσεσθε, ὅτι ὅσα διδάσκω καὶ λέγω, ἀπ' ἐκείνου εἰσὶ, θεῖα πάντως καὶ Θεοῦ ῥήματα, καὶ οὐκ ἐμὰ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι τὸ πεμφθῆναι καὶ ἀποσταλῆναι ὕφεσιν δηλοῖ, φησὶν, ὅτι « Ὁ Πατήρ μου μετ' ἐμοῦ ἐστιν. » Εἰ γὰρ καὶ ἀπέστειλέ με ὡς ἄνθρωπον, ἀλλ' οὖν οὐκ ἐχωρίσθην C αὐτοῦ, ἀλλὰ μετ' ἐμοῦ ἐστιν, ὡς Θεὸς Θεῷ συνών. Ἐπὶ τὸ ταπεινότερον δὲ πάλιν τὸν λόγον κατάγων, φησί, « Καὶ οὐκ ἀφῆκέ με μόνον, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ. » Διὰ τοὺς Ἰουδαίους δὲ ταῦτα τὰ ταπεινὰ ῥθέγγεται. Ἐπεὶ γὰρ ἔλεγον ἐκεῖνοι, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ· » φησίν· Ὅτι τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ. » Ὥστε κἂν τὸ Σάββατον λύω, ἀρεστὸν αὐτῷ τοῦτο. Ἐκ τούτων δὲ τῶν ταπεινῶν ῥημάτων αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐλυμαίνετο τῇ οἰκείᾳ δόξῃ, τοῖς δὲ ἀκούουσιν ὠφέλειαν ἐποίει, μᾶλλον δὲ καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ συνίστα διὰ τούτου. Οἱ γὰρ ἀκούοντες αὐτοῦ πάντα εἰς τὸν Πατέρα ἀναφέροντος, μᾶλλον αὐτῷ προσετίθεντο, καὶ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· ὥστε τὰ ταπεινὰ μᾶλλον ὕψουν αὐτόν. Ὁρᾷς τὰ κατορθώματα τῆς μακαρίας ταπεινώσεως; Ὅτι δὲ D ταῦτα οὕτως ἔχει, ἄκουε τῶν ἑφεξῆς.

« Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Ἔλεγεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους· Ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταί μου ἐστὲ, καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. » Ὅπερ εἶπον, ὅτι διὰ τῶν ταπεινοτέρων ῥημάτων μᾶλλον ὑπήγοντο οἱ ἀκροαταὶ, τοῦτο καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπισημαίνεται. « Ταῦτα γὰρ, φησὶν, αὐτοῦ λαλοῦντος, πολλοὶ ἐπίστευσαν· » ταῦτα τὰ ταπεινὰ ῥήματα, καὶ ἀνάξια δῆθεν τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὥστε πανταχοῦ, ὅταν ἀκούῃς αὐτοῦ μικρά τινα καὶ εὐτελῆ περὶ ἑαυτοῦ λέγοντος, μὴ θορυβοῦ. Διὰ γὰρ τοὺς ἀκροατὰς ταῦτα φθέγγεται, μὴ δυναμένους ὑψηλό-

Verbs. 28, 29. « Dixit ergo Jesus : Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quod ego sim, et a meispso faciam nihil, sed ita ut docuit me Pater, hæc loquor, et qui me misit, mecum est. Non reliquit me solum Pater, quia ego quæ placita sunt ei, facio semper. » Postquam multa signa eis fecit et non attraxit illos, nunc de cruce cum eis loquitur. Vos enim, inquit, tunc putabitis vos extra omnem sollicitudinem et metum fore, et a me liberatos, cum me crucifixeritis : ego autem dico quod « tunc scietis quod ego sum; » hoc est, Christus Filius Dei, qui omnia porto et duco, et non sum contrarius Patri, neque a memetipso facio vel loquor : non enim habeo voluntatem propriam separatam a voluntate Patris. Quomodo autem cognituri sunt ipsum in cruce? *A* signis quæ tunc fient, et a resurrectione, et captivitate : omnia enim hæc poterant declarare ejus fortitudinem. Utrumque igitur scietis, et fortitudinem meam quando crucifixeritis me, et concordiam meam cum Patre. Neque enim Pater ultus esset me data civitate vestra Romanis, vel signa in cruce fecisset, nisi Filius ejus essem, et ejusdem sententiæ, et non contrarius. Tunc igitur scietis quod quæ doceo et dico, ab illo sint, divina omnino, et verba Dei : ac non mea, sed ejus qui misit me. Deinde ut ne putent quod, missum esse, subjectionem significet, dicit : « Pater meus mecum est. » Nam quamvis miserit me ut hominem, non tamen separatus sum ab eo, sed mecun ille est, ut Deus cum Deo. Et iterum ad humiliora sermonem deducens, inquit : « Et non dimisit me solum, quia ego placita illi facio. » Propter Judæos autem tam humilia verba loquitur. Quia enim illi dicebant quod non sit ex Deo, quia Sabbatum non servat : dicit, « Quia quæ beneplacita sunt illi, facio; » et ita quamvis Sabbatum solvam, placitum hoc illi est. Ex his autem humilibus verbis ipse quidem nihil nocebat suæ gloriæ, auditoribus autem utilitatem afferebat : imo et gloriam suam per hæc constituebat. Nam audientes eum quod omnia in Patrem referret, adjiciebantur et credebant in illum. Et ita humilia magis exaltabant illum. Vides opera beatæ humiliationis. Et quod hæc sicse habeant, audi sequentia.

Verbs. 30-32. « Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Jesus ad eos qui crediderant ipsi Judæos : Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei estis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberos reddet vos. » Ut dicebam per humilia verba **622** plures advenisse auditores, ita et evangelista significat. « Hæc enim, inquit, illo loquente, multi crediderunt. » Hæc humilia scillicet verba, et indigna gloriæ suæ : et ita semper quando audis eum parvum quiddam et humile de se loqui, ne turberis. Propter auditores enim talia loquitur, non valentes sublimius quiddam sapere, sed statim ferocientes. Quid autem non evenisset iis qui ad pro-

funditatem theologici sacramenti pertingere nequivissent, cum et christianis virtutem ejus agnoscentibus, et per ipsum salvatis, sublimitas gloriæ ejus impertingibilis sit? Audiens autem quod multi crediderint, sic intellige, quod vulgariter crediderint, et non ut oportebat, sed sicut et placati et demulsi verborum humilitate : quod autem tales non erant vere fideles, manifestum est. « Dicebat enim, inquit, ad eos qui crediderant Judæos : Si vos manseritis in sermone meo. » Significat enim eos superficialiter creddisse, et propterea non permansuros in fide. Hac quoque reprehensione indicat se nosse illorum pectora, et quod sit Deus. Quia autem et recesserant quidam qui prius putabantur discipuli ejus esse, ideo ad eos qui nunc crediderunt, dicit quod Illi quidem recesserunt, si autem vos maneatis in sermone et fide, agnoscetis veritatem, hoc est, Me. Ego enim sum veritas. Quasi dicens : Nunc quidem non agnoscitis veritatem. Non enim veritas, sed umbra et typus sunt omnia quæ vos in lege tenere creditis. At si me agnoscitis, qui sum veritas, « Veritas liberos vos reddet, » hoc est, Ego, a peccatis scilicet. Qui enim credit in eum qui tollit peccatum mundi, omnino liberatus est a peccato. Sicut igitur his qui non credunt, dixit : « In peccatis vestris moriemini, » ita his qui manent in fide, promittit libertatem a peccatis. Nam legales quidem aspersiones et sacrificia non liberant a peccatis : figura enim fuerunt. Spirituale autem et verum sacrificium per fidem et agnitionem liberat nos, qui ultra servi non sumus, sed filii Dei efficimur.

A τερόν τι νοῆσαι, ἀλλ' εὐθὺς ἀγριαίνοντας. Τί δὲ οὐκ ἔμελλον τοῦτο πάσχειν, μὴ δυνάμενοι εἰς τὸ βάθος τοῦ θεολογικοῦ μυστηρίου φθάσαι, ὅπου γε καὶ Χριστιανοῖς τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐγνωκόσι, καὶ δι' αὐτοῦ σωθεῖσι, τὸ ὕψος τῆς αὐτοῦ δόξης ἀνέφικτον ἐγένετο; Ἀκούων δὲ, ὅτι « Πολλοὶ ἐπίστευσαν, » οὕτω νόει, τούτους πιστεύσαντας, [οὐχ] ἁπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχεν, οὐχ ὡς ἐχρῆν, ἀλλ' ὥσπερεὶ ἀρεσθέντας καὶ ἀναπαυσαμένους ἐπὶ τῇ τῶν λόγων ταπεινότητι. Ὅτι δὲ οὐκ ἦσαν τοιοῦτοι πιστοὶ, ἀκριβεῖς δηλαδὴ, δῆλον. « Ἔλεγε γὰρ, φησὶ, πρὸς τοὺς πεπιστευκότας Ἰουδαίους· Ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ. » Αἰνίττεται γὰρ αὐτοὺς πιστεύσαντας μὲν, ἐπιπολαίως δὲ, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ παραμενοῦντας ἐν τῇ πίστει. Ἐλέγχων δὲ αὐτοὺς οὕτως ἔχοντας, δείκνυσιν, ὡς οἶδε B τὰς καρδίας αὐτῶν, καὶ Θεός ἐστιν. Ἐπεὶ δὲ καί τινες ἀνεχώρησαν, πρώην δοκοῦντες αὐτοῦ μαθηταὶ εἶναι, διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς νῦν πιστεύσαντάς φησιν, ὅτι Ἐκεῖνοι μὲν ἀνεχώρησαν, ἐὰν δὲ ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ καὶ τῇ πίστει, ἐπιγνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν· τουτέστιν, Ἐμέ· ἐγὼ γάρ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Ὡς νῦν γε οὐκ ἐπιγινώσκετε τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ ἀλήθεια, ἀλλὰ τύπος καὶ σκιὰ πάντα τὰ τοῦ νόμου, ὃν ὑμεῖς δοκεῖτε τηρεῖν. Ἀλλ' ἐὰν ἐμὲ ἐπιγνῶτε τὸν ἀληθῆ ὄντα, « ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς· » τουτέστιν, Ἐγὼ δηλαδὴ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν. Ὁ γὰρ πιστεύων εἰς τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, πάντως ἀπήλλακται τῶν ἁμαρτιῶν. Ὥσπερ οὖν τοῖς ἀπιστοῦσιν εἶπεν ὅτι « Ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε, » οὕτω τοῖς παραμενοῦσιν ἐν τῇ πίστει, C ἐπαγγέλλεται τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἁμαρτιῶν. Αἱ μὲν γὰρ νομικαὶ θυσίαι, καὶ οἱ ῥαντισμοὶ, οὐκ ἀπήλλαττον ἁμαρτιῶν· τύποι γὰρ ἦσαν. Ἡ δὲ πνευματικὴ θυσία αὕτη καὶ ἀληθινὴ διὰ τῆς πίστεως καὶ ἐπιγνώσεως ἐλευθεροῖ, οὐκ ἔτι δούλους ἡμᾶς ὄντας, ἀλλ' υἱοὺς γινομένους Θεοῦ.

Vers. 33-36. « **Respondentes dixerunt ei : Semen Abrahæ sumus, neque cuiquam servivimus unquam; quomodo tu dicis : Liberi reddemini?** Respondit eis Jesus : Amen, amen dico vobis, quod omnis qui facit peccatum, **servus** est peccati. Servus autem non manet in domo in æternum; Filius manet in æternum. Si ergo Filius vos liberos reddiderit, vere liberi estis. » Iterum arrogantes ad ignobilem suam nobilitatem respicientes insolescunt, dicentes : « Semen Abrahæ sumus, » quamvis de alio indignari debebant, siquidem eos indignari oportebat. Dixerat enim eis : « Veritatem scietis; » quapropter oportebat dicere, Quid igitur? veritatem nunc ignoramus? **623** mendaciumne sunt omnia quæ in lege et cognitio nostra? Sed nihil horum eis curæ erat, sed suspicabantur opprobrari sibi servitutem et ignobilitatem in mundanis negotiis. « Semen Abrahæ sumus. » Nusquam memores sunt suorum operum, sed ad patres recurrunt. Ideo et Joannes ad eos dixit : « Ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham [12]. » Quamvis manifeste mentiti sint, dicentes : « Nulli servivimus; » servierunt enim. quoties in captivitatem ducti sunt, et Ægyptiis, et

« Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε· πῶς σὺ λέγεις, ὅτι Ἐλεύθεροι γενήσεσθε; Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας· Ὁ δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· ὁ Υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐὰν οὖν ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροί ἐστε. » Πάλιν οἱ ἀλαζόνες πρὸς τὴν D ἄδοξον αὐτῶν εὐγένειαν ἀφορῶντες, ἀγριαίνουσι, « Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, » λέγοντες. Καίτοι ἐχρῆν αὐτοὺς ἐπ' ἄλλῳ ἀγαναχτῆσαι, εἴ γε ἔδει ἀγαναχτεῖν. Εἶπε γὰρ αὐτοῖς, ὅτι « Τὴν ἀλήθειαν γνώσεσθε. » Ἐχρῆν οὖν εἰπεῖν· Τί δέ; νῦν τὴν ἀλήθειαν οὐκ ἴσμεν, ἀλλὰ ψεῦδος ἅπαντα τὰ τοῦ νόμου, καὶ ἡ γνῶσις ἡ ἡμετέρα; Ἀλλ' οὐδενὸς τούτων αὐτοῖς ἔμελεν, ἀλλ' ἐπὶ κοσμικοῖς πράγμασιν ἀλγοῦσι, δουλείαν ὀνειδισθῆναι τοιαύτην καὶ δυσγένειαν ὑπολαβόντες· « Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν. » Οὐδαμοῦ τῶν οἰκείων κατορθωμάτων μέμνηνται, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς πατέρας ἀνατρέχουσι· διὸ καὶ ὁ Ἰωάννης πρὸς αὐτούς· « Μὴ ἄρξησθε, φησὶ, λέγειν· Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. » Καίτοι προφανῶς ἐψεύδοντο, λέγοντες οὐδενὶ δεδουλευκέναι. Ἐδούλευσαν γὰρ ὁσά-

[12] Matth. III, 9.

κις ἠχμαλωτίσθησαν, Αἰγυπτίοις, καὶ Βαβυλωνίοις, καὶ ἑτέροις πολλοῖς. Οὐκ ἐλέγχει δὲ ὁ Κύριος αὐτοὺς ψευδομένους, ἐπεὶ μὴ ἐσπούδαζεν αὐτοὺς δεῖξαι δούλους ἀνθρώπων, ἀλλὰ ἁμαρτίας, ἥτις καὶ χαλεπωτάτη δουλεία ἐστὶν, ἧς μόνος Θεὸς ἀπαλλάξαι δύναται. Τὸ γὰρ ἀφεῖναι ἁμαρτίας, Θεοῦ μόνου. Διό φησι· « Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας· » καὶ ὑμεῖς οὖν δοῦλοί ἐστε, καθὸ ἁμαρτωλοί. Εἶτα ἐπεὶ εἰκὸς ἦν ἐκείνους εἰπεῖν, ὅτι Εἰ καὶ τοιαύτῃ δουλείᾳ ὑποκείμεθα, ἀλλὰ θυσίας ἔχομεν, ἀλλ' ἱερεῖς, οἱ καθαρίσουσιν ἡμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν· φησὶν, ὅτι Καὶ ἐκεῖνοι δοῦλοί εἰσι· « Πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. » Καὶ λοιπὸν δοῦλοι κἀκεῖνοι ὄντες οἱ ἱερεῖς ὑμῶν, οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν ἀφιέναι ἄλλοις ἁμαρτίας. Ὅ καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος σαφέστερόν φησιν, ὅτι « Ὀφείλει ὁ ἱερεὺς ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσφέρειν, καθὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς περίκειται ἀσθενείαις. » — « Ὁ δοῦλος, φησὶν, οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ· » τουτέστιν, οὐκ ἔχει ἐξουσίαν χαρίζεσθαι, ἅτε μὴ ὢν οἰκοδεσπότης· ὁ δὲ Υἱὸς οἰκοδεσπότης ἐστὶ, καὶ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ. Οἰκίαν δὲ λέγει τὴν ἐξουσίαν, καθὰ καὶ ἀλλαχοῦ τὴν ἀρχὴν οὕτως ὀνομάζει, « Ἐν τῇ οἰκίᾳ, λέγων, τοῦ Πατρός μου πολλαὶ μοναί εἰσιν. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οἱ ἱερεῖς ὑμέτεροι δοῦλοι ὄντες, οὐκ εἶχον ἐξουσίαν ἀφιέναι· ὁ δὲ Υἱὸς ἐγὼ μένων ἐν τῇ οἰκίᾳ, τῇ ἐξουσίᾳ, φημὶ, καὶ τῇ ἀρχικῇ αὐθεντίᾳ, καὶ οἰκοδεσπότης ὢν, ἐλευθερίαν ὑμῖν χαρίζομαι. Πάντα γὰρ ἐμά ἐστι, καὶ ὁμοδύναμός εἰμι, καὶ ὁμοεξούσιος τῷ Πατρί· καὶ ἐὰν ἐγὼ ἐλευθερώσω, τότε τῇ ἀληθεῖ ἐλευθερίᾳ τιμηθήσεσθε, ὡς νῦν γε ψευδῇ ἐλευθερίαν ἑαυτοῖς ἐπιφημίζετε· ὄντως δὲ καὶ ἀληθῶς ἐλεύθεροι παρ' ἐμοῦ ἔσεσθε.

« Οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. Ἐγὼ ὃ ἑωράκα παρὰ τῷ Πατρί μου, λαλῶ· καὶ ὑμεῖς οὖν ὃ ἑωράκατε παρὰ τῷ Πατρὶ ὑμῶν ποιεῖτε. » Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, ἑαυτοὺς σπέρμα Ἀβραὰμ ποιεῖτε· κἀγὼ δὲ τοῦτο σύμφημι, ὅτι τὴν σαρκικὴν συγγένειαν πρὸς τὸν ἅγιον ἐκεῖνον σώζετε· πλὴν ἡ κατὰ πνεῦμα συγγένεια ἄπεστιν ὑμῶν. Ἐκεῖνος δίκαιος, καὶ φιλάνθρωπος, καὶ φιλόξενος· ὑμεῖς δὲ, ἵνα τὸν μὲν ἄλλον βίον ὑμῶν παραδράμω, αὐτὸ δὲ τὸ προφανὲς ἐξετάσω ὃ νῦν πράττετε, μιαιφόνοι καὶ ἀφιλάνθρωποι· ζητεῖτε γάρ με ἀποκτεῖναι, καὶ φωνεῖτε κατ' ἐμοῦ. Πῶς οὖν ἐκείνου υἱοὶ ὄντως ἐστὲ, οὕτω τῶν πατρικῶν χαρακτήρων ἀπολειπόμενοι; Εἰ τοίνυν τὴν συγγένειαν αὐχεῖτε, ὀφείλετε καὶ τὴν ἀρετὴν ἐκείνου μιμεῖσθαι. Εἶτα, ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι Δικαίως σε ζητοῦμεν ἀποκτεῖναι, τίθησι τὴν αἰτίαν· Οὐ γὰρ διὰ ἄλλο, φησὶ, λυσσᾶτε κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ διὰ τὸ τὸν λόγον τὸν ἐμὸν ὑψηλότερον εἶναι τῆς ὑμῶν διανοίας, καὶ μὴ χωρητὸν ὑμῖν. Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἐχρῆν ἀναιρεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀξιοῦν, ὥστε διδάξαι τὸ τῶν δογμάτων ὕψος, καὶ τιμᾷν, καὶ θεραπεύειν. Εἶτα, ἵνα μὴ εἴπωσιν αὐτῷ, ὅτι Καὶ εἰκότως σε μισοῦμεν διὰ τὸν λόγον σου· οὐ γὰρ λέγεις ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπὸ σαυτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε δυνάμεθα χωρῆ-

Babyloniis, et alis multis : non autem arguit eos Dominus mendaces, quia non studebat ostendere servos hominum, sed peccati, quæ gravior servitus est, a qua solus Deus liberare potest. Remittere enim peccata, solius Dei est. Ideo dicit : « Omnis qui facit peccatum, servus est peccati. » Et vos igitur servi estis : quia peccatores. Insuper quia verisimile erat illos dicere : Quamvis tali servituti obnoxii sumus, sed sacrificia habemus, sed sacerdotes, qui purgabunt nos a peccatis : dicit quod et illi servi sint; « Omnes enim peccaverunt, et indigent gloria Dei [13]. » Et sacerdotes vestri cum et ipsi servi sint, non habent potestatem aliis dimittendi peccata. Quod et ipse Paulus manifestius dicit : « Opus habet sacerdos pro seipso offerre, sicut etiam pro populo, quia et ipse infirmitati obnoxius est [14]. » « Servus, inquit, non manet in domo, » hoc est, non habet potestatem expendendi, eo quod non sit paterfamilias, hoc est, dominus domus; Filius autem dominus domus est, et manet in domo. Domum autem dicit potestatem, sicut alio loco principatum ita nominat : « In domo, dicens, Patris mei mansiones multæ sunt [15]. » Igitur vestri quidem sacerdotes cum servi sint, potestatem non habent remittendi peccata : at Filius ego maneo in domo, hoc est, potestate et principali auctoritate : et cum sim Dominus domus, libertatem vobis concedo. Omnia enim mea sunt, et æqualis potentiæ et potestatis cum Patre sum : et si ego liberos vos reddidero, tunc vera libertate redimemini. Nam nunc quidem falsam libertatem celebratis vere autem et reipsa liberi a me eritis.

VERS. 37, 38. « Scio quod semen Abrahæ sitis, sed quæritis me interficere, quia sermo meus non habet locum in vobis. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor; et vos quod vidistis apud patrem vestrum, facitis. » Vos quidem, inquit, vos ipsos facitis semen Abrahæ : et ego vobis assentior quod carnalem nobilitatem, quæ est ex illo sancto, servetis; verumtamen spiritualis cognatio a vobis abest. Ille justus et misericors, et hospitalis : vos autem (ut aliam vestram vitam prætereamus, hoc ipsum autem quod manifestum est, et quod nunc **624** operamini, examinem) homicidæ estis, et immisericordes; quæritis enim me occidere, et mortis reum me esse dicitis. Igitur quomodo illius filii vere estis, qui ita paternos characteres reliquistis? Si igitur de ejus genere gloriamini, debetis et virtutem illius imitari. Deinde ut non possint dicere : Juste te quærimus ad occidendum, ponit causam : Non enim propter aliud insanitis contra me, quam propter sermonem meum, qui sublimior est vestra cogitatione, et a vobis capi nequit : quamvis non propter hoc oportebat occidere, sed magis orare ut doceam dogmatum sublimitatem, et colere, et observare. Insuper ut ne dicant, quia Et merito te odio habemus propter sermonem tuum : non enim dicis a Deo,

[13] Rom. III, 23. [14] Hebr. VII, 18, 28. [15] Joan. XIV, 2.

sed a te ipso, et propterea non possumus capere doctrinam tuam, dicit : « Non a meipso loquor, sed quæ apud Patrem meum vidi, hæc loquor; vos autem quod vidistis apud patrem vestrum, facitis. » Nam ego quidem, inquit, divina et cœlestia loquor, et Patrem meum per hæc exprimo : vos autem per ea quæ facitis, patris vestri imaginem perfectam refertis, diaboli scilicet. Quando autem audis : « Quod vidi loquor, » non intellige corporalem visionem, sed naturalem cognitionem et veram. Nam sicut oculi bene videntes vident quod verum est, et non mentiuntur : ita et ego vere illa loquor, quæ cognovi apud Patrem.

VERS. 39-41. « Responderunt et dixerunt ei : Pater noster Abraham est. Dicit eis Jesus : Si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis, Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei : Nos e stupro non sumus nati, unum Patrem habemus Deum. » Ipse quidem patrem eis ascribit diabolum : cui similes eos operibus videt. Contra illi multum se de Abraham jactant. At Dominus sanguinariæ eorum voluntatis meminit, et a genere justi eos abducit, ut nimiam gloriationem eorum tollat, et persuadeat ne in hac vana carnalis nobilitatis spuma spem habeant, sed in voluntatis similitudine. Et profecto, sicut medicus animarum, comprimit inflammatorium ulcus quod ex opinione generis Abrahæ natum prohibebat accedere ad Christum, putantes sufficere ad salutem hanc nobilitatem. Non igitur estis filii Abrahæ, inquit, cum sitis homicidæ, et quæratis me occidere. Propterea ne quis dicat, Juste quærunt te occidere, inquit, Hominem non adversarium Deo, neque suam quærentem gloriam, sed quæ audivi a Patre meo, illa, nempe veritatem, dicentem. Qualis autem erat veritas ista? Vel quod æqualis sit Patri, et non servus sicut unus prophetarum, sed **625** Filius, nihil proprium vel faciens vel docens, sed omnia quæ Patris? Nam propter hæc quærebant illum occidere. At illi rursum dicebant : « Nos ex fornicatione non sumus nati, unum Patrem habemus Deum. » Vide sultam inflationem. Dominus et a cognatione Abrahæ ejicit eos, at illi ita efferuntur, ut præ arrogantia seipsos Dei etiam filios faciant. Nam quia audiverant, « Filius primogenitus meus Israel, » gloriabantur de divina adoptione : tametsi eos etiam audire oportebat quod Deus alio loco dicit[16] : « Filios genui et exaltavi, illi autem spreverunt me. » Quam. vis autem Dominus potuisset eos arguere quod ex stupro multi eorum fuissent nati (nam contra legem admiscebantur gentibus Hebrææ mulieres, et Judæis gentiles mulieres), non tamen facit. Non enim studebat reprehendere eorum carnalem ignobilitatem, sed in hoc toto studio incumbebat, ut degeneres eos secundum spiritum ostenderet.

σαι τὴν διδασκαλίαν σου· φησὶν, ὅτι Οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ, ἀλλ' « ἃ ἑώρακα παρὰ τῷ Πατρί μου, ταῦτα λαλῶ· καὶ ὑμεῖς δὲ ὃ ἑωράκατε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν, ποιεῖτε. » Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶ, θεῖα καὶ οὐράνια φθέγγομαι, καὶ διὰ τούτων ἐκφαίνω τὸν Πατέρα μου· καὶ ὑμεῖς δὲ τὸν ὑμέτερον πατέρα, δι' ὧν πράττετε, εἰκονίζετε, τὸν διάβολον πάντως. Ὅταν δὲ ἀκούῃς λέγοντος, ὅτι « Ὃ ἑώρακα λαλῶ, » μὴ σωματικὴν ὅρασιν νόει, ἀλλὰ φυσικὴν γνῶσιν, καὶ ἀληθῆ, καὶ πεπιστευμένην. Ὡς γὰρ ὀφθαλμοὶ ὁρῶντες ὑγιῶς τὸ ὂν, καὶ ἀληθὲς, ἀληθῶς ὁρῶσι, καὶ οὐ διαψεύδονται· οὕτω κἀγὼ ἀληθῶς ἐκεῖνα λαλῶ, ἃ ἔγνωκα παρὰ τῷ Πατρί.

« Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστι. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Εἰ τέκνα ἦτε τοῦ Ἀβραὰμ, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ἐποιεῖτε ἄν. Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησεν. Ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν. Εἶπον οὖν αὐτῷ· Ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεγεννήμεθα· ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. » Αὐτὸς μὲν πατέρα αὐτοῖς ἐπιγράφει τὸν διάβολον· τούτῳ γὰρ ἐοικότας αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἔργων ὁρᾷ. Αὐτοὶ δὲ ἄνω καὶ κάτω τὸν Ἀβραὰμ προσφέρουσι. Συνεχῶς δὲ ὁ Κύριος τῆς φονικῆς αὐτῶν ἐπιμέμνηται προαιρέσεως, καὶ ἀπάγει τῆς συγγενείας τοῦ δικαίου· ἵνα τό τε περιττὸν καύχημα αὐτῶν περικόψῃ, καὶ πείσῃ μὴ ἐν τούτῳ τῷ ματαίῳ ἐπὶ τῇ σαρκικῇ συγγενείᾳ φρυάγματι ἔχειν τὰς ἐλπίδας, ἀλλ' ἐν τῇ κατὰ προαίρεσιν ὁμοιότητι. Ὄντως γὰρ, ὡς ἰατρὸς τῶν ψυχῶν, καταστέλλει τὴν ἐκ τῆς οἰήσεως τῆς ἐπὶ τῇ τοῦ Ἀβραὰμ συγγενείᾳ φλεγμονὴν, δι' ἣν ἐκωλύοντο προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀρκεῖν αὐτοῖς ἡγούμενοι πρὸς σωτηρίαν τὴν τοιαύτην συγγένειαν. Οὐ τοίνυν ἐστὲ τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ μιαιφόνοι ὄντες, καὶ ζητοῦντές με ἀποκτεῖναι. Εἶτα, ἵνα μή τις εἴπῃ, Δικαίως σε ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι, φησὶν, Ἄνθρωπον οὐκ ἀντίθεον, οὐδὲ τὴν οἰκείαν συνιστῶντα δόξαν, ἀλλ' ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός μου, ταῦτα λέγοντα, καὶ τὴν ἀλήθειαν κηρύττοντα. Ποία δὲ ἦν ἡ ἀλήθεια αὕτη; Ἢ ὅτι ἴσος ἐστὶ τῷ Πατρὶ, καὶ οὐ δοῦλος, ὡς εἷς τῶν προφητῶν, ἀλλ' Υἱὸς, οὐδὲν ἴδιον ποιῶν ἢ λέγων, ἀλλὰ πάντα τὰ τοῦ Πατρός. Διὰ γὰρ ταῦτα ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι. Οἱ δὲ πάλιν· « Ἡμεῖς, φασὶν, ἐκ πορνείας οὐ γεγεννήμεθα· ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. » Ὅρα ἀνόητον φύσημα. Ὁ Κύριος καὶ τῆς τοῦ Ἀβραὰμ συγγενείας ἐκβάλλει αὐτούς· οἱ δὲ οὕτως ἀλαζονεύονται, ὥστε υἱοὺς ἑαυτοὺς ἐξ ἀπονοίας καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ποιοῦνται. Ἐπεὶ γὰρ ἤκουσαν, ὅτι « Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ, » αὐχοῦσι τὴν θείαν υἱοθεσίαν. Καίτοι ἔδει αὐτοὺς ἀκοῦσαι ἀλλαχοῦ πάλιν τοῦ Θεοῦ λέγοντος· « Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν. » Καίτοι δὲ δυνάμενος ὁ Κύριος ἐλέγξαι αὐτοὺς, ὅτι ἐκ πορνείας πολλοὶ αὐτῶν ἐγεννήθησαν (καὶ γὰρ ἐπεμίγνυντο παρὰ τὸν νόμον ἐθνικοῖς Ἑβραῖαι γυναῖκες, καὶ Ἰουδαίοις ἐθνικαὶ), ὅμως οὐ ποιεῖ τοῦτο. Οὐ γὰρ τοῦτο ἐσπούδαζεν αὐτῶν ἐλέγχειν τὴν σωματικὴν δυσγένειαν, ἀλλὰ τὸ πᾶν αὐτῷ σπούδασμα, δυσγενεῖς αὐτοὺς κατὰ πνεῦμα δεῖξαι.

[16] Isa. I, 2.

« Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Εἰ ὁ Θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ. Ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἥκω. Οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἐκεῖνός με ἀπέστειλεν. Διὰ τί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; Ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν. » Ἐπειδὴ ἐξέβαλεν αὐτοὺς τῆς πρὸς τὸν Ἀβραὰμ οἰκειότητος, αὐτοὶ ἐπὶ τὸ μεῖζον ἀνέδησαν, τὸν Θεὸν πατέρα. Ὡς γὰρ ὠνείδισεν αὐτοῖς, ὅτι μιαιφόνοι εἰσίν· αὐτοὶ ὥσπερ ὑπεραπολογούμενοι, ὅτι τὸν Θεὸν ἐκδικοῦσι, καὶ διὰ τοῦτο βουλεύονται κατ' αὐτοῦ, τοιαῦτα λέγουσι. Διὸ καὶ ὁ Κύριος δεικνύων, ὡς ἄρα οὐ τὸν Θεὸν ἐκδικοῦσιν, οὐδὲ τέκνα εἰσὶ τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ μελετᾷν κατ' αὐτοῦ φόνον, ὡς ἐκεῖνοι ᾠοντο, ἀλλὰ μᾶλλον ἐναντιοῦνται τῷ Θεῷ, φησίν, ὅτι « Εἰ ὁ Θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ. Ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, » εἰς τὸν κόσμον, δηλονότι κατὰ τὴν ἐν σαρκὶ παρουσίαν. Μὴ γὰρ ἀντίθεός εἰμι· ἀπ' ἐκείνου ἦλθον· ὥστε ἐκείνου ἐστὲ ἐχθροὶ, ἐμοὶ πολεμοῦντες, « Διὰ τί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε, » οὐδὲ συνίετε καὶ νοεῖτε ἃ λέγω; Ἢ πάντως δι' οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὸ μὴ δύνασθαι ἀκούειν τὸν λόγον μου, τουτέστι, τὸ μὴ θέλειν (τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι, ἀντὶ τοῦ μὴ θέλειν κεῖται). Ἕως γὰρ φθόνος ἐν ὑμῖν πολιτεύεται, καὶ φονῶσα γνώμη, πῶς δυνήσεσθε ἀκούειν ἃ λέγω;

« Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ. Ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετέ μοι. » Εἶπεν, ὅτι « Οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον μου, » ἀντὶ τοῦ, Οὐ βούλεσθε. Εἶτα ἐπάγει καὶ τὴν αἰτίαν, διατί οὐκ ἠβούλοντο· Διότι ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ οἰκείου ὑμῖν ἐστε· ποίου, λέγω; τοῦ διαβόλου. Ὑμεῖς μὲν γὰρ τὸν Θεὸν ἑαυτοῖς πατέρα ἀπονενοημένοι ἐπιγράφεσθε· τὰ δὲ ἔργα ὑμῶν τὸν διάβολον ὑμῖν προσμαρτυρεῖ πατέρα γνησιώτερον· τούτου γὰρ τὰς ἐπιθυμίας θέλετε ποιεῖν. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ ἔργα, ἀλλὰ, « Τὰς ἐπιθυμίας, » δεικνὺς ὅτι σφόδρα ἐπιθυμητικῶς διέκειντο περί τε τὸ ψεῦδος καὶ τὸν φόνον, ἃ ἰδιαίτατα κακὰ τοῦ διαβόλου. « Ἐκεῖνος γὰρ ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς· » ὥστε καὶ ὑμεῖς ζητοῦντές με ἀποκτεῖναι, ἐκείνῳ ἔοικατε τῷ τὸν Ἀδὰμ θανατώσαντι. Ἀλλὰ « καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν ἐκεῖνος, » ἀλλὰ τοῦ ψεύδους ἐστὶ πατήρ· καὶ ὑμεῖς οὖν καταψευδόμενοί μου, καὶ λέγοντες, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἱστάμενοι ἐν τῇ ἀληθείᾳ, μηδὲ ἐμμένοντες τῷ ἐμῷ λόγῳ, ἐκείνου τέκνα ἐστὲ, τοῦ τὸ ψεῦδος τεκόντος. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ τὸν Θεὸν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους διέβαλε, πρὸς τὴν Εὔαν εἰπὼν, ὅτι « Φθονῶν ὑμῖν ἀπεῖρξεν ὑμᾶς τοῦ ξύλου· » καὶ πρὸς τὸν Θεὸν πάλιν τοὺς ἀνθρώπους διέβαλεν, ὡς τὸν Ἰὼβ, λέγων· « Μὴ δωρεὰν Ἰὼβ σέβεται τὸν Θεόν; » Ὅταν οὖν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· τουτέστιν, ἄνθρωποι μὲν τῷ ψεύδει χρώμενοι, ὡς ἀλλοτρίῳ χρῶνται τούτῳ· ὁ διάβολος δὲ ὡς ἰδίῳ αὐτοῦ κέχρη-

A VERS. 42,43. « Dixit eis Jesus, Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me. Ego enim ex Deo processi, et veni : neque enim a meipso veni, sed ille me misit. Quare loquelam meam non agnoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum. » Postquam ejecit eos a familia Abrahæ, ipsi in arrogantiam proficientes, faciunt Deum patrem suum. Ubi enim opprobravit eis quod homicidæ essent, ipsi pro defensione afferunt quod Deum vindicent et propterea consultant contra eum, et talia dicunt. Ideo et Dominus monstrans quod plane non Deum vindicent, neque filii sint Dei, meditantes eædem contra se, sicut illi arbitrabantur, sed magis adversati essent Deo, dicit : « Si Deus pater vester esset, diligeretis me. Ego enim ex Deo exivi, » in mundum videlicet, juxta adventum in carne. Non enim B sum adversarius Deo, a quo veni, et ita illius vos estis inimici, me impugnantes. Quare sermonem meum non cognoscitis, neque intelligitis neque cogitatis quæ dicam? Omnino plane propter nihil aliud, quam quod non potestis audire sermonem meum, hoc est, non vultis. Non posse enim, pro non velle ponitur. Quandiu enim in vobis odium fuerit, et mens sanguinaria, quomodo poteritis audire quæ dico?

VERS. 44-45. « Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, et pater ejus : ego C autem, quia veritatem dico, non creditis mihi. » Dixerat, Non potestis audire sermonem meum, hoc est, non vultis. Deinde subdit etiam causam, propter quam non volebant, Eo quod, inquit, ex patre illo vestro estis, quo dico? diabolo. Nam **626** vos quidem asseritis vobis patrem Deum per arrogantiam, et opera vestra testantur diabolum patrem vestrum magis germanum. Nam ejus desideria vultis facere. Et non dixit Opera, sed *Desideria*, ostendens mire affectos homicidii mendaciique libidine, quæ maxime propria mala sunt diaboli. « Ille enim homicida fuit ab initio, » atque ita vos quoque quærentes me occidere, similes facti estis illi, qui Adam occidit. Quin « et ille in veritate non stetit, sed mendacii pater est; » igitur et vos mentientes D et dicentes, quod non sim ex Deo, et non stantes in veritate, neque manentes in meo sermone, illius filii estis, qui mendacium peperit. Nam ille et Deum apud homines criminatus est Evæ, dicens, « Invidens vobis, prohibuit vos a ligno[17]. » Et iterum apud Deum homines accusavit falso, ut Job, dicens[18] : « Num gratis Job colit Deum? » Cum igitur loquitur mendacium, ex propriis loquitur : hoc est homines quidem mendacio usi, quasi re aliena utuntur eo; diabolus autem cum mendacio utitur, re propria utitur : nam ipsius est proles, et ipse proprie est mendax, et pater ejus, hoc est, mendacii

[17] Gen. III, 5. [18] Matth. X, 34.

ipse est pater. Dixit enim ad Evam[19] : « Quacunque die comederitis, eritis sicut dii. » At hi mortem magis vindemiarunt. « Ego autem, inquit, quia veritatem dico, non creditis mihi. » Nihil enim aliud potestis in me arguere, quam solam veritatem : et hinc est illa vestra contra me rabies, quia filii patris mendacii estis.

VERS. 46-50 « Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritarem dico vobis, quare vos non creditis mihi? Qui ex Deo est, verba Dei audit : propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Responderunt igitur Judæi, et dixerunt ei : Nonne bene dicimus nos quod Samaritanus es tu, et dæmonium habes? Respondit Jesus : Dæmonium non habeo, sed cohonesto Patrem meum : et vos ignominia affecistis me. Ego autem non quæro gloriam meam : est qui quærat et judicet. » Quia Dei filios seipsos nominabant, inquit, Si Dei estis filii, utique peccantem debetis odio habere. Si igitur et me quem odio habetis, potestis arguere peccantem, manifestum quod juste odio me prosequimini; quod si nemo me potest arguere, manisfestum quod propter veritatem exosum habetis. Quam autem veritatem? Omnino quia dixerat se Dei Filium, id quod verissimum est. Sicut autem is « qui ex Deo est, verba Dei audit : » ita etiam vos si Dei filii essetis, non a me audiendo declinaretis, neque ad mortem quæreretis eum qui e supernis venit Filium Dei, et ea quæ Dei erant loquentem. Igitur Dominus quidem ita mansuete cum eis locutus **627** est : at illi ad convicia pergunt : « Nonne bene, inquiunt, dicebamus quia Samaritanus es tu, et dæmonium habes? » Samaritanum ipsum dicebant, quod morem Judaicum destrueret, nempe Sabbatum : Samaritan enim non egregie judaizabant. Dæmoniacum autem illum vocant, fortassis quidem et hoc modo, quo eum ejicere dæmonia dicebant in principe dæmoniorum[20]. Omnes enim qui calumniabantur ipsum in Beelzebul dæmones ejicere, eum dicebant dæmonium Beelzebul habere, in quo miracula faceret Fortassis autem secundum quod revelavit ipsorum cogitationes, dæmonium eum habere cogitabant, putantes a dæmonibus ei revelata cordis arcana. Quando autem dixerunt eum Samaritanum ? Nusquam enim evangelista hoc dixit. Manisfestum igitur quod multa prætermiserint evangelistæ, et non omnia scripserint, sicut alio loco assignavimus. Igitur illi quidem talia per ignominiam proferunt : ipse autem patienter in se injurias suscipit. Nam cum seipsos filios Dei dicerent, vehementer eos arguit, veritatem vindicans : quando autem ipsum injuria afficiunt, non ulciscitur, docens etiam nos, quæ contra Deum sunt, vindicare, quæ autem contra nos, mansuete ferre, sicut et ipse mansuete dixit : « Ego, inquit, dæmonium non habeo, sed honoro

[19] Gen. III, 5. [20] Matth. X, 34.

A ται τῷ ψεύδει· αὐτοῦ γάρ ἐστι γέννημα, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ κυρίως ψεύστης, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, τουτέστι, τοῦ ψεύδους, αὐτός ἐστιν. Εἶπε γὰρ πρὸς τὴν Εὔαν, ὅτι « Ἧ ἂν ἡμέρᾳ φύγητε, ἔσεσθε ὡς θεοί. » Οἱ δὲ θάνατον μᾶλλον ἐτρύγησαν. « Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετέ μοι. » Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἔχοντες ἐγκαλεῖν, εἰ μὴ μόνον τὴν ἀλήθειαν, διὰ τοῦτο λυσσᾶτε κατ' ἐμοῦ, ὡς υἱοὶ τοῦ πατρὸς τοῦ ψεύδους.

« Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; Εἰ δὲ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ πιστεύετέ μοι; Ὁ ὢν ἐκ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει. Διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστέ. Ἀπεκρίθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ· Οὐ καλῶς λέγομεν ἡμεῖς, B ὅτι Σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα μου, καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με. Ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου· ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων. » Ἐπειδὴ τοῦ Θεοῦ υἱοὺς ἑαυτοὺς ὠνόμαζον, φησὶν, ὅτι Εἰ τοῦ Θεοῦ υἱοί ἐστε, πάντως τὸν ἁμαρτάνοντα ὀφείλετε μισεῖν. Εἰ τοίνυν καὶ ἐμὲ, ὃν μισεῖτε, δύνασθε ἐλέγξαι ἁμαρτάνοντα, πρόδηλον ὅτι δικαίως μισεῖτε· εἰ δὲ οὐκ ἔχει τις ἐλέγξαι, φανερὸν ὅτι διὰ τὴν ἀλήθειάν με μισεῖτε. Ποίαν δὲ ἀλήθειαν; Ἧ πάντως ὅτι ἔλεγεν ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ, ὅπερ πανάληθές ἐστιν. « Ὁ ὢν δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει· » ὥστε καὶ ὑμεῖς, εἰ τοῦ Θεοῦ τέκνα ἦτε, οὐκ ἂν ἐμοῦ παρηκούετε, οὐδ' ἂν ἐφονᾶτε κατὰ τοῦ ἄνωθεν ἐλθόντος C Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ φθεγγομένου. Ὁ μὲν οὖν Κύριος οὕτω πράως· οἱ δὲ εἰς ὕβρεις χωροῦσιν. « Οὐ καλῶς γὰρ, φασὶν, ἐλέγομεν, ὅτι Σαμαρείτης εἶ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; » Σαμαρείτην μὲν οὖν αὐτὸν ἔλεγον, ὡς τὰ Ἰουδαϊκὰ ἔθη παραλύοντα, οἷον τὸ τοῦ Σαββάτου· οἱ γὰρ Σαμαρεῖται οὐκ ἀκριβῶς Ἰουδάϊζον· δαιμονιῶντα δὲ καλοῦσιν αὐτὸν, τάχα μὲν καὶ κατ' ἐκεῖνον τὸν τρόπον, καθὸ καὶ ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια ἔλεγον. Πάντες γὰρ οἱ συκοφαντοῦντες αὐτὸν ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν τοὺς δαίμονας, δαιμόνιον ἔχειν τὸ τοῦ Βεελζεβοὺλ, ἐν ᾧ ἐτέλει τὰ θαύματα, ἔλεγον. Τάχα δὲ καὶ καθὸ ἀνεκάλυπτεν αὐτῶν τὰ διανοήματα καὶ τὰ ἐνθυμήματα, δαιμόνιον αὐτὸν ἔχειν ἐνόμιζον, οἰόμενοι παρὰ δαιμόνων αὐτῷ τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτῶν D ἐπιγινώσκεσθαι. Πότε δὲ εἶπον αὐτὸν Σαμαρείτην; Οὐδαμοῦ ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦτο εἴρηκεν. Ἐκ τούτου οὖν δῆλον ὅτι πολλὰ παρέλειψαν οἱ εὐαγγελισταὶ, καὶ οὐχ ἅπαντα συνεγράψαντο, καθὰ καὶ ἀλλαχοῦ ἐπεσημηνάμεθα τοῦτο αὐτό. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοιαῦτα ὑβρίζουσιν, αὐτὸς δ' ἀνεξικάκως τὰς εἰς αὐτὸν ὕβρεις δέχεται. Ὅτε μὲν γὰρ ἑαυτοὺς υἱοὺς Θεοῦ ἔλεγον, σφοδρῶς αὐτοὺς ἐλεγχει, τὴν ἀλήθειαν ἐκδικῶν· ὅτε δὲ αὐτὸν ὑβρίζουσιν, οὐκ ἀμύνεται, διδάσκων καὶ ἡμᾶς, τὰ μὲν εἰς Θεὸν ἐκδικεῖν, τὰ δὲ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς πράως φέρειν· ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἡμέρως, « Ἐγὼ, φησὶ, δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα μου. » Πῶς δὲ ἐτίμα τὸν Πατέρα; Ἐκδικῶν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀνεχόμενος αὐτοὺς, τοὺς μιαιφόνους καὶ

ψεύστας, τοῦ Σωτῆρος καὶ ἀληθοῦς υἱοὺς ὀνομάζεσθαι. Τιμεῖς οὖν, φησὶ, διότι τὸν Πατέρα μου τιμῶ ὑβριζόμενον παρ' ὑμῶν, συκοφαντούντων αὐτὸν, πατέρα ὑμέτερον εἶναι, διὰ τοῦτό με ἀτιμάζετε. Ἀλλ' εἰ κἀγὼ ἐμαυτὸν οὐκ ἐκδικῶ, ἀνέχομαι δὲ ὑβριζόμενος, μὴ νομίζετε ἀνεκδίκητον ἐαθήσεσθαι τὴν ὕβριν ταύτην. Ἔστι γὰρ ὁ Πατὴρ, ὃς ἐμὲ ἐκδικήσει τὸν διὰ τοῦτο ὑβριζόμενον, ὅτι αὐτὸν ἐκδικῶ, καὶ οὐκ ἀνέχομαι ὑμῶν ποιούντων ἑαυτοὺς υἱοὺς ἐκείνου. Ἔστιν οὖν ὁ ζητῶν τὴν ἐμὴν δόξαν, καὶ μὴ μόνον ζητῶν, ἀλλὰ καὶ δυνάμενος κρῖναι καὶ καταδικάσαι τοὺς ἀλόγως ὑβρίζοντάς με. Πολλάκις γάρ τις ζητεῖ μὲν ἐκδικηθῆναι τὴν ὕβριν, οὐ δύναται δὲ αὐτὸς κρῖναι· ὁ γοῦν Πατὴρ καὶ ζητεῖ τὴν τοῦ Υἱοῦ δόξαν, καὶ δύναται κρῖναι. Διὰ τοῦτο οὖν εἶπεν· « Ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων. »

« Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν λόγον τὸν ἐμὸν τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Νῦν ἐγνώκαμεν, ὅτι δαιμόνιον ἔχεις. Ἀβραὰμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται, καὶ σὺ λέγεις· Ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσηται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὦ τῆς φιλανθρωπίας! Ἐκεῖνοι μὲν ὑβρίζουσιν, αὐτὸς δὲ τὴν περὶ τῆς δόξης αὐτοῦ ζήτησιν καὶ ἐκδίκησιν τῷ Πατρὶ ἀνατιθεὶς, εἰς παραίνεσιν καὶ διδασκαλίαν τρέπεται, εὐεργετῶν τοὺς ὑβρίζοντας. Οὕτω δεῖ καὶ ἡμᾶς ἀμύνεσθαι τοὺς ἐχθρούς. Τί οὖν αὐτοῖς εἶπεν; « Ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ· » τουτέστιν, ἐὰν μετὰ τοῦ πιστεῦσαι, καὶ βίον ἔχῃ καθαρόν· τότε γὰρ τηρεῖ τις ἀληθῶς τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν, ὅτε καὶ καθαρὸν ἔχει βίον· ὁ τοιοῦτος οὖν οὐκ ὄψεται θάνατον, ὃν οἱ ἁμαρτωλοὶ θνήσκουσιν, εἰς τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα ἀθανάτῳ κολάσει παραδιδόμενοι, καὶ τῆς ὄντως ζωῆς ἀποπίπτοντες. Ἅμα δὲ καὶ αἰνίττεται αὐτοῖς, ὅτι Ἐὰν ὁ τὸν λόγον μου τηρῶν, οὐκ ἀποθνήσκει, πολλοῦ γε δὴ ἐγώ. Τί οὖν φονᾶτε κατ' ἐμοῦ, τοῦ τοσοῦτον μὴ δυναμένου κρατηθῆναι θανάτῳ, ὥστε καὶ ἄλλοις μᾶλλον χαρίζεσθαι τὴν ὄντως ζωήν; Οἱ γὰρ πιστεύοντες, κἂν ἀποθάνωσι φυσικῶς, ὅμως ἐν Θεῷ ζῶσιν. Ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι τί πρὸς ταῦτά φασι; Δαιμονᾷν αὐτὸν οἴονται, ὡς ἀλλόκοτά τινα ἐκ φρενοβλαβείας λέγοντα. Οἱ γὰρ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ ἐνωτισάμενοι ἀπέθανον, Ἀβραὰμ καὶ οἱ προφῆται, καὶ οἱ τοὺς σοὺς ἐνωτιζόμενοι, οὐ θανοῦνται; Ὄντως νῦν, φασὶν, ἐγνώκαμεν πεπληροφορημένως καὶ βεβαίως, ὅτι δαιμονᾷς, τοιαῦτα λέγων.

« Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραὰμ, ὅστις ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον; Τίνα σαυτὸν ποιεῖς; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν. Ἔστιν ὁ Πατήρ μου ὁ δοξάζων με, ὃν ὑμεῖς λέγετε, ὅτι Θεὸς ὑμῶν ἐστι, καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν· ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν, καὶ ἐὰν εἴπω, ὅτι οὐκ οἶδα αὐτὸν, ἔσομαι ὅμοιος ὑμῖν ψεύστης· ἀλλ' οἶδα αὐτὸν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. » Μὴ συνιέντες οἱ ἀσύνετοι ποῖον θάνατον ὁ Κύριος ἔλεγε μὴ ἅπτεσθαι τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων, φθέγγονται πρὸς αὐ-

Patrem meum. » Quomodo autem honorabat Patrem? Ulciscens illum, et non sinens eos qui homicidæ erant ac mendaces, Salvatoris et veritatis filios nominari. Vos igitur, inquit, eo quod honoro Patrem meum, quem vos injuria afficitis, dum falso affirmatis ipsum esse Patrem vestrum, propterea me ignominia afficitis; sed quamvis ego meipsum non vindico, sed cum injuria afficior, sustineo : ne existimetis inultam fore injuriam hanc. Est enim Pater, qui me ulciscitur, quia propterea injuria afficior, quod ipsum ulciscor, et non patior vos, qui vos illius filios asseritis. Est igitur qui quærit gloriam meam, qui et potest judicare, et condemnare eos, qui me injuria afficiunt. Sæpe enim quis quærit ulcisci, et nequit ipse judicare. Igitur Pater et quærit Filii gloriam, et potest judicare : propterea dixit: « Est qui quærit et judicat. »

VERS. 51, 52. « Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum. Dixerunt ergo illi Judæi : Nunc cognovimus quod dæmonium habeas. Abraham mortuus est, et prophetæ : et tu dicis : Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. » O misericordiam! Illi quidem injuria afficiunt, ipse autem quæstionem de gloria sua, et defensionem Patri permittens, ad admonitionem et doctrinam vertitur, benefaciens his, qui injuria persequuntur. Ita oportet etiam nos ulcisci inimicos. Quid igitur illis dixit? « Si quis sermonem meum servabit, » hoc est, credendo simul et vitam habet puram : tunc enim quis vere tenet **628** doctrinam Domini, quando et puram habet vitam : talis igitur non videbit mortem, qua peccatores moriuntur, et in futuro sæculo immortali supplicio traduntur, et vera vita excidunt. Insuper etiam significat eis, quod Si qui sermonem meum servat, non moritur, quanto minus ego? Quid igitur sævitis contra me? a quo tam procul abest ut detinear a morte, ut et aliis magis veram conferam vitam, Nam qui credunt, quamvis moriantur naturaliter, attamen in Deo vivunt. Sed Judæi quid ad hæc dicunt? Dæmonio ipsum agi putant, quod aliena quædam quasi mente captus diceret. Nam qui sermones Dei auribus perceperunt, mortui sunt, Abraham et prophetæ, et qui tuos auscultant, non morientur? Profecto nunc, aiunt, cognovimus multis et copiosis argumentis quod dæmoniis actus hæc dicas.

VERS. 53-55. « Nunquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est, et prophetæ mortui sunt? Quem tu teipsum facis? Respondit Jesus : Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse, et tamen non cognovistis eum : ego autem novi eum, et si dixero quod non noverim eum, ero similis vobis mendax : sed novi eum, et sermonem ejus servo. » Insipientes illi cum non intelligerent de qua morte Dominus diceret, quæ credentes in se læsura non esset, loquuntur ad

eum stultissima quædam et insipientissima verba. Vide enim quomodo respondent : « Num tu major es patre nostro Abraham? » Et utique sic oportebat dicere, Num tu major es Deo? Hi sermone Dei audito mortui sunt : et qui tuum audiunt, non moriuntur? sed non sic : et quid dicunt? Volentes eum ostendere et Abrahamo minorem : « Num tu major es, aiunt, patre nostro Abraham? » ille autem Dominus non revelat eis de qua morte dixerit : quod autem Abrahamo prestantior sit, persuadet eos paulo post. At quod dicunt : « Quem tu teipsum facis? » contumeliose dicunt : Tu qui nullius momenti es, qui fabri filius, qui ex Galilæa, « quem teipsum facis? » Non opera, neque veritas, neque Scriptura, sed tu, « quem teipsum facis? » rapis enim gloriam. At Dominus : « Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est, » sicut vos putatis : nunc autem est alius qui glorificat me, Pater meus. Glorificat enim ipsum semper, atque id per prophetias de illo, et per testimonia de cœlis, et per innumera et immensa miracula. Hunc autem vos Patrem, inquit, dicitis quod sit Deus vester. Sed neque ut meum Patrem ipsum agnoscitis, neque ut Deum vestrum. Nam si ut Patrem meum illum agnosceretis, honore utique Filium ejus prosequeremini : nunc autem dum Filium non colitis, manifestum quod non cognoscitis illum ut Patrem meum. Sed neque ut Deum **629** cognoscitis illum; alioqui timeretis sermones ejus ut Dei : nunc autem usque adeo contemnitis eum, ut cum ille præceperit, « Ne occidas [21], » vos meditemini mortem meam, idque cum non possitis me arguere de peccato. Ex his igitur manifestum quod eum modis omnibus ignoretis. Ego vero scio eum naturaliter, omnem ejus notitiam habens. Qualis enim sum ego, talis et Pater. Igitur quia scio meipsum, et illum scio. « Si autem dixero quod nesciam eum, ero similis vobis mendax. » Nam vos quidem per arrogantiam dicendo quod eum sciatis, mentimini : atqui ego cum sciam eum, si dixero me nescire, negabo veritatem. Quam igitur conjecturam affers quod scias eum? Quia, inquit, sermonem ejus servo : sermonem vocando mandata. Neque enim adversarius sum illi, neque adversarius Deo arroganter loquor, neque mandata ejus solvo. Vos autem qui sermonum ejus transgressores estis, captique malis concupiscentiis constringimini, et cædes sititis, et alia multa lege interdicta concupiscendo facitis, manifeste declaratis vos ignorare illum. Nam si cognovissetis, servaretis utique sermonem ejus, id est mandata. Quidam autem sic intelligunt : « Servo sermonem ejus, » id est propterea scio eum, quia baheo in meipso rationem essentiæ ejus nil differentem, id est definitionem : et eadem natura sermonem, quem Pater habet, hunc ego sermonem in nullo minorem et ipse habeo; nam eadem est natura et idem sermo substantiæ Patri et Filio : et

A τὸν ἀλόγιστά τινα καὶ ἀνόητα. Ὅρα γὰρ πῶς ἀποκρίνονται· « Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ; » Καὶ μὴν οὕτως ἔδει αὐτοὺς εἰπεῖν· Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ Θεοῦ; Οἱ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀκούσαντες, ἀπέθανον· καὶ οἱ τὸν σὸν ἀκούοντες, οὐκ ἀποθανοῦνται; Ἀλλ' οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τί φασι; Βουλόμενοι δεῖξαι αὐτὸν καὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἐλάττονα, « Μὴ σὺ μείζων εἶ, λέγουσι, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ; » Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος, περὶ μὲν ποίου θανάτου εἴρηκεν, οὐκ ἀποκαλύπτει αὐτοῖς· ὅτι δὲ τοῦ Ἀβραὰμ κρείττων ἐστὶ, πείθει αὐτοὺς μικρὸν ὑποκατιών. Τὸ δὲ, « Τίνα σὺ σεαυτὸν ποιεῖς; » ὑβριστικῶς λέγουσι· Σὺ ὁ μηδενὸς ἄξιος λόγου, ὁ τοῦ τέκτονος υἱὸς, ὁ ἐκ Γαλιλαίας, « τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » Οὐ τὰ ἔργα, οὐδὲ ἡ ἀλήθεια, οὐδὲ αἱ Γρα-

B φαὶ, ἀλλὰ, « σὺ τίνα ποιεῖς σεαυτόν; ἁρπάζεις γὰρ τὴν δόξαν. Ὁ δὲ Κύριος· « Ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν, » ὡς ὑμεῖς δοκεῖτε· νῦν δὲ ἔστιν ἄλλος ὁ δοξάζων με, ὁ Πατήρ μου. Ἐδόξαζε γὰρ αὐτὸν διὰ παντὸς, τοῦτο μὲν διὰ τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν, τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῆς ἐξ οὐρανῶν μαρτυρίας, τοῦτο δὲ διὰ τῶν μυρίων καὶ ἀπείρων θαυμάτων. Τοῦτον δὲ τὸν Πατέρα ὑμεῖς, φησὶ, λέγετε, ὅτι Θεὸς ὑμῶν ἐστιν· ἀλλ' οὔτε ὡς Πατέρα ἐμὸν αὐτὸν ἐπιγινώσκετε, οὔτε ὡς Θεὸν ὑμῶν. Εἰ γὰρ ὡς Πατέρα ἐμὸν αὐτὸν ἐπεγινώσκετε, ἐτιμήσατε ἂν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ· νῦν δὲ τὸν Υἱὸν μὴ τιμῶντες, εὔδηλον, ὅτι οὐ γινώσκετε αὐτὸν ὡς Πατέρα ἐμόν. Ἀλλ' οὐδὲ ὡς Θεὸν ἁπλῶς ἐπιγινώσκετε αὐ-

C τόν· ἦ γὰρ ἂν ἐτρέμετε τοὺς λόγους αὐτοῦ ὡς Θεοῦ. νῦν δὲ τοσοῦτον καταφρονεῖτε αὐτοῦ, ὥστε, « Μὴ φονεύσῃς, » ἐκείνου νομοθετήσαντος, ὑμεῖς φονᾶτε κατ' ἐμοῦ, καὶ ταῦτα μὴ ἔχοντές με ἐλέγχειν περὶ ἁμαρτίας. Ἐκ τούτων οὖν δῆλον, ὅτι ἀγνοεῖτε αὐτὸν παντάπασιν. Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν φυσικῶς, πάντως τὴν αὐτοῦ γνῶσιν ἔχων· οἷος γάρ εἰμι ἐγὼ, τοιοῦτος καὶ ὁ Πατήρ· ἐπεὶ οὖν οἶδα ἐμαυτὸν, κἀκεῖνον οἶδα. « Ἐὰν δὲ εἴπω, ὅτι οὐκ οἶδα αὐτὸν, ἔσομαι ὅμοιος ὑμῶν ψεύστης. » Ὑμεῖς μὲν γὰρ, εἰδέναι αὐτὸν ἀλάζονευόμενοι, ψεύδεσθε· ἐγὼ δὲ εἰδὼς αὐτὸν, εἰ εἴπω μὴ εἰδέναι, ἀρνοῦμαι τὴν ἀλήθειαν. Τί οὖν τεκμήριον δίδως τοῦ εἰδέναι αὐτόν; Ὅτι, φησὶ, τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ, » λόγον λέγων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Οὔτε γὰρ ἐναντιοῦμαι ἐκείνῳ, ἢ ὡς ἀντίθεος ἀλαζονεύομαι, οὔτε τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ παραλύω. Ὑμεῖς δὲ ἐπεὶ

D τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ παραβάται ἀλίσκεσθε, ἐπιθυμίαις τε πονηραῖς ἐνεχόμενοι, καὶ φόνον διψῶντες, καὶ τἆλλα ἐπιθυμητικῶς τὰ ἐν τῷ νόμῳ ἀπειρημένα τελοῦντες, φανερῶς γνωρίζεσθε ἀγνοοῦντες αὐτόν. Εἰ γὰρ ἐγινώσκετε, ἐτηρεῖτε ἂν τὸν λόγον αὐτοῦ, τουτέστι, τὰς ἐντολάς. Τινὲς δὲ οὕτω νοοῦσι τὸ, « Τηρῶ τὸν λόγον αὐτοῦ· » τουτέστι, Διὰ τοῦτο οἶδα αὐτὸν, ὅτι ἔχω ἐν ἐμαυτῷ ἀπαράλλακτον τὸν λόγον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, τουτέστι, τὸν ὁρισμόν· καὶ ὃν ἂν λόγον φύσεως ὁ Πατὴρ ἔχῃ, τοιοῦτον τὸν λόγον καὶ αὐτὸς ἔχω· ἡ αὐτὴ γάρ ἐστι φύσις, καὶ ὁ αὐτὸς λόγος τῆς οὐσίας Πατρί τε καὶ Υἱῷ· ὥστε οἶδα τὸν

[21] Exod. xx, 13; Deut. v, 16.

Πατέρα· καὶ γὰρ τὸν λόγον αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἀποσώζω ἀπαλλαχτον. Τὸ δὲ σχῆμα τοῦτο τοῦ λόγου σύνηθες παρὰ τῇ Γραφῇ, ὡς τὸ, « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου. » Ἐνταῦθα γὰρ τὸ, « καὶ, » ἀντὶ τοῦ, « γὰρ, » κεῖται· ὥστε εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· « Δὸς ἡμῖν βοήθειαν, ματαία γὰρ σωτηρία ἀνθρώπου. » Οὕτω κἀνταῦθα· « Οἶδα αὐτὸν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. » τὸ γὰρ, « καὶ, » ἀντὶ τοῦ, « γὰρ, » κεῖται· « Τὸν γὰρ λόγον αὐτοῦ, φησὶ, τηρῶ. »

« Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς αὐτόν· Πεντήκοντα οὔπω ἔχεις ἔτη, καὶ Ἀβραὰμ ἑώρακας; Εἶπεν οὖν αὐτοῖς· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. Ἦραν οὖν λίθους, ἵνα βάλωσιν ἐπ' αὐτόν. Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν· καὶ παρῆγεν οὕτως. » Ἐνταῦθα κατασκευάζει, ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ Ἀβραάμ. Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι προέφερον αὐτῷ· « Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραὰμ; » φησὶν ἐνταῦθα, ὅτι Ναὶ μείζων εἰμί. « Ἐκεῖνος γάρ τοι ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· » τουτέστι, περιστούδαστον καὶ εὐκταίαν εἶχε ταύτην καὶ χαρᾶς πρόξενον, δηλονότι πάντως ἐπ' εὐεργεσίᾳ γενομένην, ὡς καὶ οὐ μικροῦ τινος, οὐδὲ τυχόντος οὖσαν ἡμέραν, ἀλλὰ μείζονος. Ἡμέραν δὲ λέγει σὸν σταυρόν. Τοῦτον γὰρ προετύπου ὁ Ἀβραὰμ ἐν τῇ τοῦ Ἰσαὰκ προσαγωγῇ, καὶ τῇ τοῦ κριοῦ θυσίᾳ. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος τὰ ξύλα, οὕτως ὁ Κύριος τὸν σταυρὸν ἐβάστασε· καὶ ὡς ἀφείθη μὲν Ἰσαὰκ, ἐτύθη δὲ ὁ κριός· οὕτως ὁ μὲν Θεὸς ἐκτὸς πάθους, τῷ δὲ ἀνθρωπίνῳ καὶ τῇ σαρκὶ ἔπαθε. Ταύτην τὴν ἡμέραν τὴν τοῦ σταυροῦ Ἀβραὰμ προϊδὼν ἐχάρη, ὡς κοσμικῆς γενησομένης σωτηρίας. Ἅμα δὲ δείκνυσιν ἐντεῦθα αὐτοὺς ἀλλοτρίους τοῦ Ἀβραὰμ, εἴ γε ἐφ' οἷς ἐκεῖνος ἔχαιρεν, οὗτοι λυττῶσι καὶ μαίνονται. Δηλοῖ δὲ, ὅτι οὐκ ἄκων ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, εἴ γε ἐπαινεῖ τὸν ἡσθέντα ἐπὶ τῷ σταυρῷ· τοῦτο γὰρ', ὡς εἴρηται, σωτηρία τῆς οἰκουμένης. Ἄλλοι δὲ ἡμέραν τὸν ἅπαντα καιρὸν νοοῦσι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ἣν ὁ Ἀβραὰμ προειδὼς ἐχάρη, ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἀναστήσεται ὁ Σωτήρ. Καὶ τάχα οὐ μόνος ὁ Ἀβραὰμ ἐχάρη, ἀλλὰ καὶ πάντες, ὡς Δαυὶδ λέγει· « Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος· ἀγαλλιασώμεθα, καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. » Αὐτὸς μὲν οὖν ταῦτα. Οἱ δὲ, μὴ δυνάμενοι φθάσαι εἰς τὸ ὕψος τῶν λεγομένων, οὔτε ἀνέχονται ἐρωτῆσαι καὶ μαθεῖν, τίνα φησὶν ἡμέραν, ἣν εἶδεν Ἀβραάμ· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον διαχλευάζουσιν, ὡς μανῇδη τινὰ φθεγγόμενον. « Πεντήκοντα γὰρ, φησὶν, ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ Ἀβραὰμ ἑώρακας; » Τοῦτο δὲ εἶπον, νομίζοντες τὸ Κύριον ἐγγὺς εἶναι τῶν πεντήκοντα, καίτοι περίπου τριάκοντα καὶ τρία ἔτη τότε γεγονότα. Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐκ εἶπον Τεσσαράκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, ἀλλὰ, « Πεντήκοντα; » Περιττὸν μὲν τὸ τοιοῦτον ἐρώτημα. Ἁπλῶς γὰρ οὕτως

A ita scio Patrem : nam et sermonem ejus substantiæ conservo in nullo minorem. Est autem hæc figura consueta in Scriptura, ut cum dicitur : « Da nobis auxilium de tribulatione, et vana salus hominis. » Hoc loco enim conjunctio « et, » pro, « enim, » ponitur : ut quod dicitur, hunc habeat sensum : « Da nobis auxilium, vana *enim* salus hominis [22]. » Ita etiam hoc loco : « Scio illum, et sermonem ejus servo, » conjunctio « et, » pro « enim, » ponitur : « Sermonem *enim* ejus, inquit, servo. »

B

Vers. 56-59. « Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum : et vidit, atque gavisus est. Dixerunt ergo Judæi ad eum : Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti? Dixit eis Jesus, Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum. Tollebant ergo lapides, ut jacerent in eum. Jesus autem abscondit se, et exivit e templo, transiens per medium ipsorum, et præteriit sic. » Hoc loco docet quod major sit Abrahamo . Quia enim illi dicebant ei : « Num tu es major patre nostro Abraham? » dicit hoc loco : Etiam major sum. « Etenim ille exsultavit, ut videret diem meum, » hoc est, desideratum et optatum habuit illum, et gaudii auctorem, scilicet, eo quod in beneficium cederet, et non parvi alicujus neque vulgaris esset dies, sed magni. Diem autem dicit crucem. **630** Nam præfigurabat illam Abraham in oblatione Isaac, et arietis sacrificio [23]. Sicut enim illic Isaac

C ligna, ita Dominus crucem portavit : et sicut relictus quidem est Isaac, immolatus autem aries, ita et Deus quidem alienus est a passione, in humana autem natura et carne passus est. Hunc diem crucis cum prævidisset Abraham, gavisus est, et quod futurus esset in salutem mundi. Insuper hoc loco ostendit eos alienos esse ab Abraham, siquidem de quibus ille gaudebat, hi insaniebant. Significat autem quod non invitus passionem aggrediatur : siquidem laudat eum qui exsultavit propter crucem. Nam inde (ut dictum est) salus orbis. Alii autem intelligunt per diem omne tempus adventus Christi, quod cum Abraham prævidisset, gavisus est, quod ex ipso et semine ejus surrecturus esset Salvator. Et fortassis non solus Abraham gavisus est, sed et omnes, sicut David dicit [24] : « Hæc est dies quam

D fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea. » Et ipse quidem hæc dixit; at illi non poterant pertingere ad sublimitatem dictorum, neque dignabantur interrogare vel discere quis esset dies ille, quem vidisset Abraham : imo irrident cum ut insana quædam loquentem. « Quinquaginta enim, inquiunt, annos nondum habes, et Abraham vidisti? » Hoc autem dicebant, existimantes Dominum ferme quinquaginta annorum esse : tametsi tunc triginta et tres tantum annos haberet. Quare autem non dixerunt, Quadraginta annos nondum habes, sed quinquaginta? Curiosior sane hæc interrogatio. Nam simpliciter sic incidit eis, ut memores essent quinqua-

[22] Psal. LIX, 13. [23] Gen. XXII, 1 seqq. [24] Psal. CXVII, 24.

ginta annorum. Verumtamen dicunt quidam, quinquagesimum eis annum ad honorem anni Jubilæi dictum, quo et servos liberos dimittebant, et possessiones emptæ reddebantur, et omnia alia perficiebantur, quæ ad honorem Dei constituta [25]. At Dominus quid dicit? « Antequam Abraham fieret, ego sum. » Vide, non dicit, Antequam Abraham fieret, ego eram : sed, « sum. » Istud enim verbum, « Sum, » Deo proprie convenit, eo quod perpetuus sit et sempiternus, id quod hoc verbum significat. Itaque Pater ejus in veteri lege hoc verbo utitur, « Ego sum qui sum [26]. » De Abraham vero dixit *fieret*, merito, tanquam de corruptibili. Nam qui factus est, et corrumpitur. Verbum autem Sum, divinam et ab omni corruptione alienam sempiternitatem significat. Quapropter et Judæi existimantes hoc blasphemum verbum (soli enim Deo convenit) « tulerunt lapides » contra eum. At ipse iterum delitescit, se humilians, ne ante tempus moriatur. Quomodo autem se occultat? Non in angulum templi se conjecit, neque in domunculam quamdam fugit, neque post parietem vel columnam se incurvavit, sed sua magna potestate invisibilem **631** se fecit insidiatoribus, quamvis per medium illorum exiret. Et « præterivit sic, » id est transivit simpliciter et absque labore. Vide autem quomodo ipse quidem omnia quæ debebat, implevit. Nam ipse quidem satis eos docuit et de se, et de Patre, et monstravit eis nobilitatem et libertatem veram, quæ a peccatis libera est, et quod sola servitus peccati fœda : et in summa, nihil eorum quæ oportebat, reliquit : illi autem lapidant eum. Ideo relinquit illos, quia non ultra correctionem recipiebant. Adnota autem quod lapidantes illum, hi erant de quibus dixit evangelista quod crediderint in eum, ita fides illorum non erat fides, sed temporaria quædam et frigida affectio in his quæ Christo dicebantur.

ἐπελθὸν αὐτοῖς, ἐμνήσθησαν τῶν πεντήκοντα ἐτῶν. Πλὴν φασί τινες, ὅτι διὰ τὸ πεντηκοστὸν ἔτος αὐτοῖς διὰ τιμῆς ἄγεσθαι, τὸν ἰωβηλαῖόν φημι ἐνιαυτὸν, καθ' ὃν καὶ δούλους ἠλευθέρουν, καὶ κτήσεως ὠνητῶν παρεχώρουν, καὶ τ' ἄλλα πάντα ἐτέλουν, ὅσα εἰς Θεοῦ τιμὴν ἔφερεν. Ὁ δὲ Κύριος τί φησι; « Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. » Ὅρα, οὐκ εἶπε· Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἦμην, ἀλλ' « Εἰμί. » Αὕτη γὰρ ἡ λέξις τὸ, « Εἰμὶ, » ἐπὶ Θεοῦ κυριωτέρα, ἅτε τοῦ διηνεκῶς εἶναι καὶ ἀεὶ σημαντική· ὥσπερ οὖν καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ταύτῃ κέχρηται· « Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. » Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀβραὰμ εἶπε τὸ, « Γενέσθαι, » εἰκότως, ὡς φθαρτοῦ. Τὸ γὰρ γεγονὸς, καὶ φθείρεται· τὸ δὲ, « Εἰμὶ, » πάσης φθορᾶς ἀμεθεξίαν καὶ ἀϊδιότητα θείαν ἐμφαίνει. Διὸ καὶ αὐτοὶ βλάσφημον τὸ ῥῆμα νομίσαντες (Θεῷ γὰρ μόνῳ ἁρμόζει), « ἦραν λίθους » ἐπ' αὐτόν· αὐτὸς δὲ κρύπτεται πάλιν συστελλόμενος, ἵνα μὴ πρὸ καιροῦ ἀποθάνῃ. Πῶς δὲ ἄρα κρύπτεται; Οὐκ εἰς γωνίαν τοῦ ἱεροῦ δεδυκὼς, οὐδ' εἰς οἰκίσκον καταφυγὼν, ἢ ὀπίσω τοίχου καὶ στύλου περικάμψας, ἀλλ' ἐξουσίᾳ θεϊκῇ ἀόρατον ἑαυτὸν τοῖς ἐπιβουλεύουσι καταστήσας, καίτοι διὰ μέσου αὐτῶν ἐξιών. « Καὶ παρῆγεν οὕτω· » τουτέστι, διήρχετο ἁπλῶς οὕτω καὶ ἀπράκτως ἐν τῷ τέως. Ὅρα δέ μοι, πῶς αὐτὸς μὲν πάντα τὰ ἑαυτοῦ πεπλήρωκεν. Ἱκανῶς τε γὰρ αὐτοὺς ἐδίδαξε, καὶ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τὴν ὄντως εὐγένειαν καὶ ἐλευθερίαν τὴν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ὑπέδειξε, καὶ ὅτι μόνη δουλεία αἰσχρὰ ἡ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἁπλῶς, οὐδὲν τῶν δεόντων ἐνέλειψεν· αὐτοὶ δὲ καὶ λιθοβολοῦσιν αὐτόν. Διὸ καὶ ἀφίησιν αὐτοὺς, ὡς μηκέτι δεχομένους διόρθωσιν. Ἐπεσήμηνε δὲ, ὅτι οὗτοι οἱ λιθοβολοῦντες αὐτὸν, αὐτοὶ ἦσαν οὓς εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι. « Ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· » οὕτως ἄρα ἡ πίστις αὐτῶν οὐ πίστις ἦν, ἀλλὰ πρόσκαιρός τις καὶ ψυχρὰ συνδιάθεσις ἐπὶ τοῖς ὑπὸ Χριστοῦ λεγομένοις.

CAPUT IX.

De cæco a nativitate.

VERS. 1, 2. « Et præteriens Jesus vidit hominem cæcum a nativitate, et interrogaverunt eum discipuli ejus, dicentes : Rabbi, quis peccavit, hic, an parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Exivit quidem de templo Dominus, ut furor Judæorum mitigaretur : ad sanandum autem cæcum convertitur, etiam per hoc signum duritiam et impersuasibilitatem eorum frangere conans, tametsi nihil illis prodesset. Insuper et ostendit eis quod non sine causa neque arroganter dixerit : « Priusquam Abraham fieret, ego sum [27]. » Ecce enim miraculum facit, quale nullus unquam prius. Nam etsi quis aperuerit oculos cæci, non tamen cæci nati. Manifestum igitur quod Deus sit, et ante Abraham, qui fecit hoc quod a sæculo non factum est. Dedita autem opera ad cæcum venit, non ille ad ipsum. Proinde et discipuli cum vidissent eum tam intente

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ.

« Καὶ παράγων, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς. καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες· Ῥαββὶ, τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γενηθῇ; » Ἔξεισι μὲν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὁ Κύριος, τῷ θυμῷ τῶν Ἰουδαίων παραψυχήν τινα μηχανώμενος· ἐπὶ θεραπείαν δὲ τοῦ τυφλοῦ τρέπεται, διὰ τοῦ σημείου τούτου τὸ σκληρὸν αὐτῶν καὶ ἀπειθὲς μαλάσσων, εἰ καὶ μηδὲν ὠφελοῦντο· ἅμα δὲ δεικνὺς αὐτοῖς, ὅτι οὐ μάτην, οὐδὲ κομπάζων, εἶπε τό· « Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. » Ἰδοὺ γὰρ θαῦμα τελεῖ, οἷον οὐδεὶς πώποτε πρότερον. Εἰ γὰρ καὶ τυφλοῦ ὀφθαλμοὺς ἀνέῳξέ τις, ἀλλ' οὐ γεγεννημένου τυφλοῦ· προφανὲς οὖν, ὅτι ὡς Θεὸς καὶ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ ὢν, τελεῖ τοῦτο τὸ μήπω ἐξ αἰῶνος τελεσθέν. Ἐπίτηδες καὶ ἐπὶ τὸν τυφλὸν ἦλθεν, οὐκ ἐκεῖνος πρὸς αὐτόν. Οὕτω γοῦν καὶ οἱ μαθηταὶ ἰδόντες αὐτὸν προσεκτικῶς ἐμβλέψαντα τῷ τυφλῷ, ἐρω-

[25] Levit. XXVII, 24, seqq. [26] Exod. III, 14. [27] Joan. VIII, 58.

τῶσι· Τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; » Φαίνεται μὲν οὖν ἡ ἐρώτησις ἐσφαλμένη. Πῶς γὰρ ἂν ἥμαρτεν οὗτος πρὶν γεννηθῆναι; Οὐ γὰρ ὅπου παρεδέξαντο οἱ ἀπόστολοι τὰς Ἑλληνικὰς φλυαρίας, ὅτι ἡ ψυχὴ πρὸ τοῦ σώματος ἐν ἄλλῳ κόσμῳ διάγουσα, ἁμαρτάνει, εἶθ' οὕτω κόλασίν τινα ταύτην ἀποτινύει τὴν ἐπὶ τὸ σῶμα κάθοδον. Ἁλιεῖς γὰρ ὄντες οὐδὲ ἤκουσαν ἂν τοιοῦτόν τι, ἐπείτοι ταῦτα τῶν φιλοσόφων τὰ δόγματα. Φαίνεται τοίνυν ἀνόητος ἡ ἐρώτησις, ἀλλ' οὐ τῷ γε προσέχοντι. Μάνθανε γάρ· οἱ ἀπόστολοι ἀκούοντες τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν παράλυτον εἰπόντος, « Ἴδε ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται, » ἐπεὶ τὸν τυφλὸν εἶδον, ἀποροῦσι, καὶ ὥσπερεὶ τοιαῦτά φασιν· Ἔστω ἐκεῖνος δι' ἁμαρτήματα παρελύθη· περὶ τούτου τί ἂν εἴποις; Αὐτὸς ἥμαρτεν; ἀλλ' οὐκ ἔστιν εἰπεῖν· ἐκ γενετῆς γάρ ἐστι τυφλός. Ἀλλ' οἱ γονεῖς αὐτοῦ; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο· παῖς γὰρ ὑπὲρ πατρὸς οὐ κολάζεται. Οὐ τοσοῦτον οὖν ἐρωτῶντες, ὅσον διαποροῦντες, ταῦτα λέγουσιν. Ὁ τοίνυν Κύριος λύων αὐτοῖς τὴν ἀπορίαν, φησίν· « Οὔτε οὗτος ἥμαρτε, » (πῶς γὰρ πρὶν ἢ γεννηθῆναι;) « οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ. Οὐκ ἀπαλλάττων δὲ αὐτοὺς ἁμαρτημάτων, τοῦτό φησιν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς εἶπεν, ὅτι Οὐχ ἥμαρτον οἱ γονεῖς, ἀλλὰ προσέθηκεν· « Ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ. » Ἥμαρτον μὲν γὰρ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν ἡ πήρωσις τούτῳ. Οὐ γὰρ ἁμαρτίας πατέρων δίκαιόν ἐστι παισὶ μηδὲν ἀδικοῦσιν ἐπιτίθεσθαι. Καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς διδάσκει μὲν διὰ Ἰεζεκιὴλ, οὕτω λέγων· « Οὐκ ἔσται ἡ παραβολὴ αὕτη ἔτι ἡ λεγομένη· Οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἠμωδίασαν· » νομοθετεῖ δὲ καὶ διὰ Μωσέως· « Οὐκ ἀποθανεῖται πατὴρ ὑπὲρ τέκνου. » Ἀλλὰ, Καὶ πῶς, φησὶ, γέγραπται· « Ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας γονέων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν; » Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι πρῶτον μὲν, οὐδὲ καθολικὴ ἐστιν αὕτη ἡ ἀπόφασις, οὐδὲ κατὰ πάντων ῥηθεῖσα, ἀλλὰ μόνων τῶν ἐξ Αἰγύπτου ἐξελθόντων. Ἔπειτα σκόπει μοι καὶ τὸν νοῦν τῆς ἀποφάσεως. Οὐ γὰρ τοῦτό φησιν, ὅτι Ὑπὲρ ὧν ἥμαρτον οἱ πατέρες, κολάζονται οἱ παῖδες, ἀλλ' ὅτι Αἱ ἁμαρτίαι τῶν πατέρων, τουτέστιν, αἱ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτημάτων κολάσεις ἀποδοθήσονται καὶ τοῖς παισὶν αὐτῶν, ὡς τὰ ὅμοια πεπλημμεληκόσιν. Ἵνα γὰρ μὴ νομίζωσιν οἱ ἐξ Αἰγύπτου ἐξελθόντες, ὅτι εἰ καὶ χείρω τῶν πατέρων ἁμαρτήσουσιν, οὐ τοῖς αὐτοῖς τιμωρηθήσονται· φησὶν, ὅτι Οὐχ οὕτως ἔσται, ἀλλ' αἱ ἁμαρτίαι τῶν πατέρων, ἤτοι αἱ ποιναὶ, καὶ ἐφ' ὑμᾶς ἐλεύσονται, ὅτι μὴ βελτίους ἐγένεσθε, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ, ἢ καὶ χείρω πεπλημμελήκατε. Εἰ δὲ βλέπεις πολλάκις καὶ νήπια ἁρπαζόμενα, διὰ τιμωρίαν ὄφθεν γονέων, ἀλλ' εὖ ἴσθι, ὅτι διὰ φιλανθρωπίαν ὁ Θεὸς προαρπάζει ταῦτα τοῦ βίου· ἵνα μὴ ζήσαντα, χείρω τῶν γονέων γένωνται, καὶ ἐπὶ κακῷ τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἢ καὶ ἄλλων πολλῶν βιώσωσιν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἡ τῶν θείων κριμάτων ἄβυσσος παρ' ἑαυτῇ ἔχει καλύψασα· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὰ ἑξῆς ἴωμεν.

« Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε

spectantem cæcum, interrogant : « Quis peccavit? hic, vel parentes ejus, ut cæcus nasceretur? » Nam apparet quidem interrogatio frigidior. Quomodo enim peccasset priusquam nasceretur? Neque enim apostoli gentiles nugas receperunt, quod anima ante corpus in alio mundo versans peccet, ac deinde pœnam quamdam recipiat in corpus descendens. Piscatores enim cum essent, neque audiverant tale quiddam, quia hæc philosophorum dogmata erant. Videtur igitur insipiens quæstio, sed non ei qui attendit. Disce enim quod apostoli, dicente Christo ad paralyticum, « Ecce sanus factus es, non ultra pecces, ut ne deterius quiddam tibi fiat, » ubi cæcum viderunt, dubitabant, et quasi talia dicunt : Esto ille propter peccata paralyticus fuerit; de hoc vero quid dixeris? Nunquid ipse peccavit? Sed hoc dicere non potes, nam a nativitate cæcus est. Num parentes ejus? Sed neque hoc; non enim filius pro patre punitur. Igitur non tam interrogant, quam **632** dubitando hæc dicunt. At Dominus solvens dubium illorum, dicit : « Neque hic peccavit, » (nam quomodo peccasset priusquam nasceretur?), « neque parentes ejus. » Non dicit autem hoc quod liberaverit eos a peccatis : non enim simpliciter dixit quod Non peccaverunt parentes, sed addidit, « Ut cæcus nasceretur. » Nam peccaverant quidem parentes ejus, sed non inde huic cæcitas. Neque enim justum est propter parentum peccata affligi filios, qui non injuste agunt : et hoc Deus docet per Ezechielem, dicens : « Non erit amplius hæc parabola, qua dicitur : Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt [28]. » Legem item ponit et per Mosen : « Non morietur pater pro filio [29]. » Sed, dixerit quis, quomodo scriptum quod reddat « peccata patrum in filios in tertiam et quartam generationem [30]? » Dicendum igitur quod primum quidem non sit generalis hæc sententia, neque contra omnes dicta, sed solum contra eos qui egressi sunt de Ægypto. Insuper attende mentem sententiæ. Non enim hoc dixit, quod Pro peccatis patrum puniuntur filii, sed quod Peccata patrum, hoc est pœnæ pro peccatis irrogandæ sunt etiam filiis ipsorum, utpote his qui similia deliquerint. Nam ut ne putent hi qui ex Ægypto egressi sunt, quod quamvis gravius peccaverint quam parentes, non iisdem suppliciis puniantur, inquit, Non sic erit, sed peccata patrum, hoc est pœnæ, etiam ad vos pervenient, quia non facti estis meliores, sed eadem ac deteriora peccastis. Quod autem sæpe vides pueros mori, idque propter parentum pœnam, scias quod Deus propter misericordiam præripiat illorum vitam, ut ne cum supervixerint, deteriores parentibus fiant, et in malum suarum animarum et aliorum multorum vivant. Verum tamen hæc abyssus divinorum judiciorum apud se continet. Nos ad sequentia pergamus :

VERS. 3-5. « Respondit Jesus : Neque hic pec-

[28] Ezech. XVIII, 2. [29] Deut. XXIV, 16. [30] Exod. XX, 5.

cavit, neque parentes ejus ut cæcus nasceretur, sed ut manifestentur opera Dei in illo. Oportet me operari opera ejus qui misit me, donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari. Quandiu fuero in mundo, lux sum mundi. » Ecce iterum alia dubitatio. Quæret enim quispiam : Quomodo hoc dictum est : Injuria enim affectus est homo privatus lumine, « ut manifestentur opera Dei? » Non potuerunt illa aliter manifestari? Quali injustitia affectus es, o homo? Luce, inquit, privatus sum. Et quale damnum ex eo quod sensibili luce privatus sit? Imo vero majus accepit beneficium. Oculis enim animæ simul et corporis illuminatus est, et ita cæcitas in bonum ei cessit per sanationem cognoscenti verum justitiæ solem : non igitur injustitia affectus est, sed beneficium accepit cæcus natus. Insuper et hoc scias quisquis divina scrutaris, quod verbum ἵνα et ὅπως, hoc est apud nos, *ut*, sæpe in Scriptura ponuntur, non ut causam, sed ut eventum designent ; sicut et apud David : « Ut **633** justificeris in sermonibus tuis [31]. » Non enim peccavit David ut justificetur Deus : sed quia ex eventu peccato a Davide perpetrato contigit justificari Deum. Nam cum Deus quidem tanta illi dedisset, quanta accipere dignus non erat, ipse autem mandatum Dei transgressus esset, et cædem cum adulterio commisisset, et regno in contemptum Dei abusus esset, quid aliud ex eventu accidebat, quam omnino ut Deus qui judicabatur et disceptabat cum David, justificaretur, et victor appareret condemnato rege [32]? Quia a quo regnum acceperat, illius leges rejecit propter istud ipsum, quod rex erat. Nam si privatus fuisset, non duo illa mala facile simul committere potuisset. Vides quomodo hic, Ut justificeris, non causam, sed eventum dicat; et innumera talia etiam apud Apostolum invenies, ut quod est in Epistola ad Romanos : « Quod enim notum est Dei, manifestum est in gentibus ad hoc, ut sint inexcusabiles [33] : » quamvis non ideo Deus gentibus dederit scientiam, ut inexcusabiles peccent. Nam ipse quidem dedit ut non peccent : deinde quia peccaverunt, ex eventu cognitio cessit eis in hoc, ut sint inexcusabiles. Et iterum, « Lex subintravit ut abundaret condemnatio [34]. » Atqui non propter hoc data est lex, sed ut magis comprimeretur peccatum. Quia autem non voluerunt illud reprimere hi qui legem susceperant, facta est eis lex in abundantiam peccati : amplius enim et magis imputatum est eis peccatum, quod et legem habentes peccaverint. Sic igitur et hoc loco, « Ut appareant opera Dei in illo, » non causa, sed eventus designatur. Ex hoc enim quod sanatus est cæcus, evenit glorificari Deum.

am sicut sæpe architectus domum partim quidem elaborat, partim imperfectam relinquit : ut si quis forte ei non credat quod ipse sit ille qui partem illam exstruxerit, possit condendo et perficiendo id etiam quod erat imperfectum ostendere, quod ipse exstructi opifex sit : ita et Deus noster Jesus excæcata membra

οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, ἕως ἡμέρα ἐστίν. Ἔρχεται νὺξ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι. Ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ὦ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου. » Ἰδοὺ πάλιν ἄπορον ἄλλο. Ζητήσειε γὰρ ἄν τις, Πῶς τοῦτο εἴρηκεν· Ἠδικήθη γὰρ ὁ ἄνθρωπος στερηθεὶς τοῦ φωτὸς, « ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ; » Ἄλλως δὲ οὐκ ἐνῆν φανερωθῆναι ταῦτα; Ποίαν ἀδικίαν ἠδικήθης, ἄνθρωπε; Τοῦ φωτὸς, φησὶ, στερούμενος. Καὶ ποία βλάβη ἐκ τοῦ στερεῖσθαι τοῦ αἰσθητοῦ φωτός; τοὐναντίον οὖν μᾶλλον εὐηργέτηται. Ἅμα γὰρ τῇ σωματικῇ ὁράσει καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς ἐφωτίσθη. Ὥστε πρὸς καλὸν αὐτῷ ἡ πήρωσις ἀπέβη, διὰ τῆς ἰάσεως ἐπιγνόντι τὸν ἀληθῆ τῆς δικαιοσύνης Ἥλιον. Οὐκουν ἠδίκηται, ἀλλ' εὐηργέτηται ὁ τυφλός. Ἔπειτα καὶ τοῦτο γίνωσκε, πᾶς ὁ τῶν θείων ἐξεταστὴς, ὅτι τὸ, « Ἵνα, » καὶ τὸ, « Ὅπως, » παρὰ τῇ Γραφῇ πολλαχοῦ οὐκ αἰτιολογικῶς, ἀλλ' ἀποβατικῶς κεῖνται, ὡσπερεὶ τὸ παρὰ τῷ Δαυὶδ, « Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου. » Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἥμαρτεν ὁ Δαυὶδ, ἵνα δικαιωθῇ ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀποτελέσματος ἁμαρτόντος τοῦ Δαυὶδ, ἀποβαίνει τὸ δικαιωθῆναι τὸν Θεόν. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς μὲν τοσαῦτα αὐτῷ δέδωκεν, ὅσα οὐκ ἦν ἄξιος λαβεῖν, αὐτὸς δὲ παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ φόνον εἰργάσατο ἐπὶ τῇ μοιχείᾳ, καὶ τῇ βασιλείᾳ ἀπεχρήσατο εἰς ἀθέτησιν τοῦ Θεοῦ· τί ἄλλο ἐξ ἀποτελέσματος συμβαίνει, ἢ πάντως τὸ, κρινόμενον τὸν Θεὸν καὶ διαλεγόμενον πρὸς τὸν Δαυὶδ, δικαιωθῆναι, καὶ τὴν νικῶσαν ἀπενέγκασθαι, κατακρινομένου τοῦ βασιλέως; Ὅτι παρ' οὗ τὴν βασιλείαν ἔλαβε, τούτου τοὺς νόμους ἠθέτησε, δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι βασιλεὺς ἦν. Ἰδιώτης γὰρ ὢν, οὐκ ἂν ἠδυνήθη τοιαῦτα δύο κακὰ οὕτω ῥᾳδίως κατεργάσασθαι. Ὁρᾷς, ὅτι τὸ, « Ὅπως ἂν δικαιωθῇς, » οὐκ αἰτιολογικῶς κεῖται, ἀλλὰ κατὰ ἀπόβασιν; Καὶ μυρία τοιαῦτα καὶ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ εὑρήσεις, οἷον καὶ τὸ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· « Τὸ γὰρ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν τοῖς Ἕλλησιν, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. » Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἔδωκε τοῖς Ἕλλησι τὴν γνῶσιν, ἵνα ὦσιν ἀναπολόγητοι πταίοντες. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἔδωκεν, ἵνα μὴ πταίωσιν· εἶτα ἐπειδὴ ἔπταισαν, ἐξ ἀποτελέσματος ἡ γνῶσις αὐτοῖς ἀπέβη εἰς τὸ εἶναι ἀναπολογήτους. Καὶ πάλιν· « Νόμος δὲ παρεισῆλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ κατάκριμα· » καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἀνασταλῇ ἡ ἁμαρτία. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἀναστεῖλαι ταύτην οἱ τὸν νόμον δεξάμενοι, ἐγένετο αὐτοῖς ὁ νόμος εἰς πλεονασμὸν ἁμαρτίας· πλείων γὰρ ἐλογίσθη αὐτοῖς καὶ μείζων ἡ ἁμαρτία, ὅτι καὶ νόμον ἔχοντες ἡμάρτανον. Οὕτως οὖν κἀνταῦθα τὸ, « Ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, » οὐκ αἰτιολογικῶς κεῖται, ἀλλ' ἀποβατικῶς· ἀπέβη γὰρ ἐκ τοῦ τὸν τυφλὸν θεραπευθῆναι, τὸ δοξασθῆναι τὸν Θεόν. Ὥσπερ γὰρ πολλάκις οἰκοδόμος τις οἰκίας, τὸ μὲν εἰργάσατο, τὸ δὲ ἀφῆκεν ἀτέλεστον, ἵνα εἴ ποτε ἀπιστοίη τις αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ τὸ μέρος

[31] Psal. L, 6. [32] II Reg. XII, 13. [33] Rom. I, 19, 20. [34] Rom. V, 20.

οἰκοδομήσας, ἔχῃ διὰ τοῦ δημιουργῆσαι καὶ τὸ ἀτελὲς A sanans, et in suam naturam constituens, ostendit quod
ἐκεῖνο, δεικνύειν, ὅτι καὶ τοῦ ᾠκοδομημένου αὐτὸς ipse sit qui et alia membra condidit. Dicens autem,
τεχνίτης ἐστίν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς τὰ « Ut manifestetur gloria Dei, » de seipso dicit, non de
πεπτωμένα μέλη ἰώμενος, καὶ ἀποκαθιστῶν εἰς τὸ Patre. Nam illius gloria manifesta erat, suam au-
κατὰ φύσιν, δείκνυσιν, ὡς ἄρα αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τῶν tem oportebat manifestare, quod ipse erat ille qui
ἄλλων μελῶν δημιουργός. Εἰπὼν δὲ, « Ἵνα φανε- « ab initio fecerat hominem [34*]; » et plane non parva
ρωθῇ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, » περὶ ἑαυτοῦ φησιν, οὐ περὶ erat gloria ut manifestaretur quod ipse qui nunc
τοῦ Πατρός· ἐκείνου γὰρ ἡ δόξα φανερὰ ἦν, τὴν δὲ apparuit homo, sicut Deus in principio condiderit
αὐτοῦ ἔδει φανερωθῆναι, καὶ ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἐξ hominem. Quod autem de seipso hoc dicat, audi
ἀρχῆς πλάσας τὸν ἄνθρωπον. Οὐ μικρὰ δὲ πάντως sequentia; subdit enim, « Oportet me operari
δόξα τὸ φανερωθῆναι, ὅτι αὐτὸς ὁ νῦν φανεὶς ἄνθρω- opera ejus qui misit me [35]. » Oportet me, inquit, ma-
πος, ἐδημιούργησεν ἐν ἀρχῇ ὡς Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. nifestare meipsum, et facere opera quæ possunt me
Ὅτι δὲ περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἄκουε τῶν ἑξῆς. ostendere facere eadem quæ Pater. Vide autem
Ἐπιφέρει γάρ· « Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ quomodo non dixerit quod Talia **634** operat quæ
πέμψαντός με. » — « Ἐμὲ, » φησὶ, δεῖ φανερῶσαι faciat Pater, oportet et me operari, sed, Illa ipsa
ἐμαυτὸν, καὶ ποιῆσαι ἔργα τὰ δυνάμενά με ἀποδεῖξαι B « quæ facit Pater. » — « Nam oportet me, inquit, operari
ταὐτὰ τῷ Πατρὶ ποιοῦντα. Ὅρα πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι, opera » illa ipsa, quæ is qui misit me, facit. Hæc
Τοιαῦτα ἔργα οἷα ποιεῖ ὁ Πατὴρ, δεῖ κἀμὲ ἐργά- autem oportet me operari « quandiu dies est, » hoc est
ζεσθαι, ἀλλ', Αὐτὰ ἐκεῖνα « ἃ ποιεῖ ὁ Πατήρ. » — quandiu præsens vita agitur, ut homines possint in
« Δεῖ γάρ με, φησὶν, ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα » ἐκεῖνα me credere : quia « ventura est nox, in qua
αὐτὰ, ἃ ὁ πέμψας με ποιεῖ. Ταῦτα δὲ δεῖ με ἐργά- nullus poterit operari [36], » id est credere. Opus enim
ζεσθαι « ἕως ἡμέρα ἐστί· » τουτέστιν, Ἕως ὁ παρ- fidem nominat. Itaque in futuro sæculo nullus potest
ὼν βίος ἀνέστηκεν, καὶ δύνανται πιστεύειν εἰς ἐμὲ credere. Nam dies quidem præsens vita est, eo
οἱ ἄνθρωποι· ἐπείτοι γε « ἔρχεται νὺξ, ὅτε οὐδεὶς quod possumus nunc sicut in die operari : quamvis
δύναται ἐργάσασθαι· » τουτέστι, πιστεῦσαι· ἔργον et Paulus hanc noctem nominet, eo quod in ea
γὰρ τὴν πίστιν ὀνομάζει. Ἐν τῷ μέλλοντι οὖν αἰῶνι ignoretur quis virtutem vel peccatum operetur, et
αὐδεὶς δύναται πιστεῦσαι. Ἡμέρα μὲν γὰρ ὁ παρὼν quoad comparationem futuræ lucis quæ circum-
βίος, διότι δυνάμεθα ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐργάσασθαι (εἰ καὶ fulgebit justos. Nox autem est futurum sæculum,
ὁ Παῦλος νύκτα τοῦτον ὀνομάζει, διά τε τὸ ἀγνοεῖσθαι eo quod nullus illic poterit operari; quamvis et
ἐντεῦθα τοὺς, ἢ ἀρετὴν, ἢ κακίαν, μετιόντας, καὶ Paulus hoc diem vocet, eo quod tunc ut « in
ὡς πρὸς σύγκρισιν τοῦ μέλλοντος φωτὸς περιλάμψαι C luce refulgebunt justi, et apparebunt uniuscujusque
τοὺς δικαίους)· νὺξ δὲ ὁ μέλλων, διότι ἐκεῖ οὐδεὶς facta [36*]. » Itaque in futuro sæculo fides non erit, sed
δύναται ἐργάσασθαι, εἰ καὶ ὁ Παῦλος ἡμέραν τοῦτον et voluntarii et involuntarii obedient. » Quandiu igitur
καλεῖ, διὰ τὴν φωτοφάνειαν τῶν δικαίων, καὶ φανέ- in mundo ero, lux sum mundi : » per doctrinam enim
ρωσιν τῶν ἑκάστῳ βεβιωμένων. Ἐν τῷ μέλλοντι οὖν et miraculorum ostentationem illustro animas, atque
αἰῶνι πίστις οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἑκόντες καὶ ἄκον- ita oportet me etiam nunc multorum animas illu-
τες ὑπακούσονται. « Ὅταν οὖν ἐν τῷ κόσμῳ ὦ, φῶς minare, per hoc quod sano cæcum, et pupillas
εἰμι τοῦ κόσμου· » διὰ γὰρ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς oculorum ejus illustro. Nam quia lux sum, opor-
ἐπιδείξεως τῶν θαυμάτων φωτίζω τὰς ψυχάς. Ὥστε tet me et sensibiliter et spiritualiter illuminare.
δεῖ με καὶ νῦν φωτίσαι πολλῶν ψυχὰς, διὰ τοῦ θεραπεῦσαι τὸν τυφλὸν, καὶ φωτίσαι αὐτοῦ τὰς κόρας τῶν
ὀμμάτων· ἐπὶ γὰρ φῶς εἰμι, δεῖ με καὶ αἰσθητῶς καὶ πνευματικῶς φωτίζειν.

« Ταῦτα εἰπὼν, ἔπτυσε χαμαὶ, καὶ ἐποίησε Verss. 6-7. « Hoc cum dixisset, exspuit in ter-
πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε τὸν πηλὸν D ram, et fecit lutum ex sputo, et illevit lutum super
ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· oculos cæci, et dixit ei : Vade, lava in piscina
Ὕπαγε, νίψαι εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωὰμ, Siloæ, quod si interpreteris, sonat *missus*. Abiit
ὃ ἑρμηνεύεται ἀπεσταλμένος. Ἀπῆλθεν οὖν ergo, et lavit, et venit videns. » Dicens, inquit, hæc
καὶ ἐνίψατο, καὶ ἦλθε βλέπων. » — Εἰπὼν, Jesus, non his verbis contentus est, sed et opus
φησὶ, ταῦτα ὁ Ἰησοῦς, οὐκ ἄχρι τῶν ῥημά- addidit. « Exspuit enim in terram, et lutum fecit,
των ἔστη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον ἐπέθηκεν. « Ἔπτυσε γὰρ χαμαὶ, καὶ πηλὸν ποιήσας ἐπέχρισε τοὺς inunxitque oculos cæci : » ostendens per lutum,
ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ· » δεικνύων διὰ τοῦ πηλοῦ, quod ipse sit qui et Adam de luto formaverit.
ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ πηλοῦ πλάσας. Dicendo enim : Ego sum qui Adam formavi [37]
Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι, Ἐγώ εἰμι ὁ τὸν Ἀδὰμ πλά- arrogantius visum fuisset audientibus : quod per
σας, πρόσαντες ἐδόκει τοῖς ἀκούουσι· διὰ δὲ τοῦ opus monstratum non ita offendit : propterea et de
ἔργου δεικνύμενον, οὐκ ἔτι λοιπὸν προσίστατο· διὰ luto oculos illi format more opificii quo et Adam
τοῦτο καὶ ἀπὸ πηλοῦ τὰ ὄμματα δημιουργεῖ, ἐκείνῳ formatus est. Non formavit autem tantum oculos,
τῷ τρόπῳ τῆς δημιουργίας, ᾧ καὶ τὸν Ἀδὰμ ἐδη- neque aperuit tantum, sed et videre concessit;
unde signum est quod et Adæ animam inspiraverit.

[34*] Matth. XIII, 4. [35] Joan. IX, 4. [36] *Ibid.* [36*] Matth. XIII, 43. [37] Gen. II, 7.

Nam cum illa non operatur, etiamsi oculus sit, non videt. Porro sputo inungit oculos, quia missurus erat eum ad Siloam, ut ne aquæ fontis ascribatur miraculum; sed discamus quod virtus egressa ex ore ejus, ipsa formaverit et aperuerit oculos ejus : propterea « exspuit in terram, » et ex ore fecit lutum. Deinde ut ne putes quod terræ fuerit miraculum, jubet lavari ut omne deponatur lutum. Quidam autem dicunt quod et lutum non sit depositum, sed formatum in oculum. Cæterum, jubet eum ad Siloam ire, partim ut discamus cæci fidem, et quam obediens fuerit. Non enim cogitavit : Cum lutum et sputum curare valeant oculos, quid opus mihi Siloa? quid **635** ut laver? sed obtemperavit præcipienti. Insuper ut et confundat Judæorum ingratitudinem. Verisimile enim erat multos illum luto super oculos unctum vidisse, et eum diligenter observasse, et ita non potuisse postea dicere, Hic est, hic non est. Et tertio ostendens se non esse iniquum legi veteri, mittit ad Siloam. Propterea et evangelista interpretationem Siloæ ponit, ut discas quod et illic Christus eum sanarit, et quod Siloa figura sit Christi. Sicut enim spiritualis petra est Christus, ita et spiritualis est Siloa. Et sicut torrens ille Siloæ repentinus, et vehementior apparebat terribili quodam fluxu, ita et adventus Domini occultus, et angelis incognitus, omne peccatum virtute diluit.

A μιούργησεν. Οὐκ ἔπλασε δὲ μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐδὲ ἀνέῳξε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὁρᾶν ἐχαρίσατο· ὅπερ τεκμήριόν ἐστι τοῦ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτὸν ἐμφυσῆσαι τῷ Ἀδάμ· ἐκείνης γὰρ μὴ ἐνεργούσης, ὀφθαλμὸς κἂν ἀπηρτισμένος ᾖ, οὐκ ἂν εἶδοι ποτέ. Πτύσματι δὲ κέχρηται εἰς τὴν ἀνάβλεψιν. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸν ἔμελλε πέμπειν ἐπὶ τὸν Σιλωὰμ, ἵνα μὴ τῷ ὕδατι τῆς πηγῆς ἐπιγραφῇ τὸ θαῦμα, ἀλλὰ μάθωμεν, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐξελθοῦσα δύναμις, αὐτὴ καὶ διέπλασε καὶ ἀνέῳξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ· διὰ τοῦτο « ἔπτυσε χαμαὶ, » καὶ ἐκ τοῦ στόματος ἐποίησε πηλόν. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι τῆς γῆς ἦν τὸ θαῦμα, κελεύει νίψασθαι, ἵνα πάντως ἀπόθηται τὸν πηλόν. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι ὁ πηλὸς οὐκ ἀπετέθη, ἀλλ' εἰς ὀφθαλμοὺς ἐδημιουργήθη· κελεύει δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸν B Σιλωὰμ ἀπελθεῖν, ἅμα μὲν ἵνα μάθωμεν τοῦ τυφλοῦ τὴν πίστιν, καὶ πῶς ὑπήκοος ἦν· οὐ γὰρ διελογίσατο· Εἰ ὅλως ὁ πηλός ἐστι, καὶ τὸ πτύσμα τὸ παρέχον μοι τοὺς ὀφθαλμοὺς, τίς μοι χρεία τοῦ Σιλωὰμ, ἢ τοῦ νίψασθαι; ἀλλ' ἐπείσθη τῷ κελεύοντι. Ἅμα δὲ καὶ ἵνα ἐπιστομίσῃ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀγνωμοσύνην. Εἰκὸς γὰρ ἦν πολλοὺς θεάσασθαι αὐτὸν τὸν πηλὸν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κεχρισμένον, καὶ προσέσχον ἂν αὐτῷ μετὰ ἀκριβείας, ὥστε μὴ ἔχειν λέγειν ὕστερον, Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἔστιν οὗτος. Καὶ τρίτον δεικνύων ἑαυτὸν, ὅτι οὐκ ἀλλότριός ἐστι τοῦ νόμου καὶ τῆς Παλαιᾶς, πέμπων εἰς τὸν Σιλωάμ. Διατί δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ τὴν ἑρμήνειαν τοῦ Σιλωὰμ προσέθηκεν; Ἵνα μάθῃς, ὅτι κἀκεῖ αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἐθεράπευσε, καὶ ὅτι ὁ Σιλωὰμ, τύπος τοῦ Χριστοῦ. Ὥσπερ γὰρ πνευματικὴ πέτρα ὁ Χριστὸς, οὕτω καὶ Σιλωὰμ πνευματικός ἐστι· καὶ ὥσπερ ὁ χείμαῤῥος οὗτος τοῦ Σιλωὰμ, ἀθρόον καὶ ἐκπληκτικώτερον ἐφαίνετο φοβερῷ τινι ῥεύματι· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία, κρυφία καὶ ἀγγέλοις ἄγνωστος, πᾶσαν τὴν ἁμαρτίαν τῇ δυνάμει κατακλύζουσα.

Vers. 8-11. « Itaque vicini, et qui viderant eum prius quod cæcus esset, dicebant : Nonne hic est qui sedebat et qui mendicabat? Alii dicebant : Hic est. Alii rursus : Similis est ei. Ille dicebat : Ego sum. Dicebant ergo ei : Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit ille, et dixit : Ille homo qui dicitur Jesus, lutum fecit, et inunxit oculos meos, et dixit mihi : Vade ad piscinam Siloæ, et lava. Ut autem abii et lavi, visum recepi. » Perculsi admirabili miraculo vicini, increduli erant : et quamvis abitio ad Siloam oculis ejus luto inunctis ad hoc erat, ut multi eum viderent, et non postea negarent, quasi nescientes, attamen adhuc increduli sunt. Non temere autem hoc adnotavit evangelista, quod mendicus fuerit, sed ut ostendat ineffabilem Domini misericordiam, quæ se ad infimos usque demittat, ita ut et mendicum summa diligentia curaret, et ut inde etiam ipsi disceremus ne contemnamus minimos. Cæterum autem neque priorem erubescens cæcitatem, neque populum timens, confitetur, « Ego sum, » prædicans benefactorem : et dicit, « Homo quidam qui dicitur Jesus. » Hominem Dominum vocat, eo quod de illo nihil adhuc magni cognoverat; fatetur autem quantum tunc cognovit. Unde autem cognovit illum quod Jesus esset? ex colloquio ad discipulos. Nam quia discipuli quidam eum interrogaverant de illo, et ipse multa

C « Οἱ οὖν γείτονες οἱ θεωροῦντες αὐτὸν τὸ πρότερον, ὅτι τυφλὸς ἦν, ἔλεγον· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ καθήμενος, καὶ προσαιτῶν; Ἄλλοι ἔλεγον ὅτι Οὗτός ἐστιν· ἄλλοι δὲ, ὅτι Ὅμοιος αὐτῷ ἐστιν. Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγεν, ὅτι Ἐγώ εἰμι. Ἔλεγον οὖν αὐτῷ· Πῶς ἀνεῴχθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί; Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν· Ἄνθρωπος λεγόμενος Ἰησοῦς, πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ εἶπέ μοι· Ὕπαγε εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωὰμ, καὶ νίψαι. Ἀπελθὼν δὲ καὶ νιψάμενος, ἀνέβλεψα. » Ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τοῦ θαύματος ἐκπληττόμενοι οἱ γείτονες, διαπιστοῦντες ἦσαν· καίτοι ἡ ἐπὶ τὸν Σιλωὰμ ἄφιξις αὐτοῦ κεχρισμένου[ς] τοὺς ὀφθαλμοὺς πηλῷ ἐπὶ τούτῳ ἐγένετο, ἵνα πολλοὶ αὐτὸν ἴδωσι, καὶ μὴ ὕστερον ἀρνῶνται, ὡς ἀγνοοῦντες ὅθεν· ἀλλ' ὅμως καὶ ἔτι D ἀπιστοῦσιν. Οὐχ ἁπλῶς δὲ ἐπισημαίνεται ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι προσαίτης ἦν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸ ἄφατον τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου, ὅπως καὶ ἄχρι τῶν εὐτελῶν συγκατέβαινεν, ὡς καὶ προσαίτας θεραπεύειν μετὰ πολλῆς τῆς κηδεμονίας, καὶ ἵνα ἐκ τούτου καὶ αὐτοὶ μαθόντες, μὴ καταφρονῶμεν τῶν ἐλαχίστων. Ὁ δὲ τυφλὸς μήτε τὴν προτέραν αἰσχυνόμενος πήρωσιν, μήτε τὸν ὄχλον φοβούμενος, ὁμολογεῖ, ὅτι, « Ἐγώ εἰμι, » ἀνακηρύττων τὸν εὐεργέτην, καί φησιν· « Ἄνθρωπός τις Ἰησοῦς λεγόμενος. » Ἄνθρωπον τὸν Κύριον καλεῖ, ἐπειδὴ οὐδὲν οὐδέπω περὶ αὐτοῦ ἐγίνωσκεν· ὁ δὲ τέως ἐγίνωσκε, τοῦτο ὁμο-

λογεῖ. Πόθεν δὲ ἐπεγίνωσκεν αὐτὸν, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν; Ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς μαθητὰς διαλέξεως· ἐπεὶ γὰρ ἠρώτησαν μὲν οἱ μαθηταὶ περὶ αὐτοῦ τὸν Κύριον, ὁ δὲ πλείω διελέχθη αὐτοῖς, ὅτι τε, « Δεῖ με ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, » καὶ ὅτι, « Φῶς εἰμι τοῦ κόσμου, » τοιαῦτα δὲ οὐδεὶς ἄλλος ἐδίδασκεν, εἰ μὴ μόνος ὁ Ἰησοῦς, καὶ τούτοις τοῖς ῥήμασι συχνάκις ἐκέχρητο', ἐκ τούτων ἐπέγνω ὁ τυφλὸς, ὅτι Ἰησοῦς ἐστι. Τὸ μὲν οὖν ποιῆσαι πηλὸν, καὶ ἐπιχρῖσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐκ τῆς ἀφῆς ἐπιγνοὺς εἶπε· τὸ δὲ πτύσαι οὐκ ἔτι. Οὐ γὰρ οἶδε· διόπερ οὐκ ἐπέγνω, οὐδὲ προστίθησιν, οὕτως ἦν ἀληθὴς ὁ ἄνθρωπος.

A loqueretur eis, nempe, « Oportet me operari opera ejus qui misit me, et, « Lux sum mundi [38] : » talia autem nullus alius docebat, nisi solus Jesus, et illis verbis crebro usus est : inde agnovit eum cæcus quod Jesus esset. Nam facientem lutum, et inungentem oculos, ex contactu agnovit, spuentem non item. Non enim sciebat, et propterea quod nesciebat, non addidit, adeo erat homo verax.

« Εἶπον οὖν αὐτῷ· Ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος; Λέγει· Οὐκ οἶδα. Ἄγουσιν αὐτὸν πρὸς τοὺς Φαρισαίους τόν ποτε τυφλόν. Ἦν δὲ Σάββατον ὅτε τὸν πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀνέῳξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. Πάλιν οὖν ἠρώτων αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι, πῶς ἀνέβλεψεν. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Πηλὸν ἐπέθηκεν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω. Ἔλεγον οὖν ἐκ τῶν Φαρισαίων τινές· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι παρὰ Θεοῦ, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. Ἄλλοι ἔλεγον· Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; Καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς. » Ἐπειδὴ ὁ Κύριος θεραπεύων, καὶ θαῦμα ποιῶν, εἰώθει ἐκνεύειν διὰ τὸ ἀκόμπαστον, ἐρωτηθεὶς ὁ τυφλὸς, Ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος; λέγει· « Οὐκ οἶδα, » ἀληθεύων πάντως κἀν τούτῳ. « Ἄγουσι δὲ αὐτὸν πρὸς τοὺς Φαρισαίους, » διὰ τὸ σφοδροτέρας ἐρωτήσεως καὶ δριμυτέρας ἀξιωθῆναι. Ἐπισημαίνεται δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι Σάββατον ἦν, ἵνα ἐνδείξηται τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ὡς δρασσομένων προφάσεις κατὰ Χριστοῦ, καὶ ἐγκαλούντων αὐτῷ τὴν τοῦ Σαββάτου παράβασιν, καὶ διὰ ταύτην συσκιάζειν πειρωμένων τὸ θαῦμα· διὸ οὐδὲ ἐρωτῶσιν αὐτὸν, Πῶς ἀνέβλεψας, ἀλλὰ, « Πῶς ἀνέῳξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; » τὸ ὅλον διαβάλλοντες τὸν Κύριον, ὡς ἐν τῷ Σαββάτῳ ἐργασάμενον, ἀναγκάζοντες αὐτὸν τὸν τυφλὸν ἐπιμνησθῆναι, ὅτι πηλὸν ἐποίησεν ἐν τῷ Σαββάτῳ δηλαδή. Αὐτὸς δὲ ὡς πρὸς ἀκηκοότας ἤδη διαλεγόμενος, οὔτε τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ μνημονεύει, οὔτε τί πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος ἐλάλησεν, ἀλλ' ἢ μόνον, ὅτι « Πηλὸν ἐπέθηκεν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω. » Εἰκὸς γὰρ ἦν προακηκοέναι τοὺς Φαρισαίους παρὰ τῶν καὶ τὸν τυφλὸν ἀγαγόντων πρὸς αὐτοὺς, διαβαλλόντων ἴσως τὸν Κύριον, καὶ εἰπόντων ἄν· Ἴδε οἷα ποιεῖ ἐν Σαββάτῳ ὁ Ἰησοῦς. Ἄξιον δὲ ἰδεῖν τὴν παῤῥησίαν τοῦ τυφλοῦ, ὅπως καὶ τοῖς Φαρισαίοις ἀνεκπλήκτως διαλέγεται. Αὐτοὶ μὲν ἤνεγκαν αὐτὸν, ἵνα τῷ φόβῳ καταπλαγεὶς, ἀρνήσηται τὴν θεραπείαν· ὁ δὲ τρανώτερον ἐβόᾳ, ὅτι « Βλέπω. » —« Ἔλεγον οὖν ἐκ τῶν Φαρισαίων τινὲς, » ἀλλ' οὐχὶ πάντες, ἀλλὰ οἱ ἰταμώτεροι· « Οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλοι δὲ ἔλεγον, ὅτι Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα ποιεῖν; » Ὁρᾷς τοὺς πολλοὺς ἀπὸ τῶν σημείων μαλαττομένους; Ἰδοὺ οὗτοι Φαρισαῖοι καὶ ἄρχοντες, ὅμως ἀπὸ τοῦ σημείου καταδυσωποῦνται, καὶ ὑπεραπολογοῦνται, « καὶ σχίσμα ἦν

B

C

D

VERS. 12-16. « Dixerunt ergo ei : Ubi est ille? Ait : Nescio. Adducunt ad Pharisæos eum qui dudum cæcus fuerat. Erat autem Sabbatum cum lutum faceret Jesus, et aperiret oculos ejus. Iterum ergo interrogabant **636** eum et Pharisæi, quomodo visum recepisset. Ille autem dixit eis : Lutum mihi imposuit super oculos, et lavi, et video. Dicebant ergo ex Pharisæis quidam : Non est hic homo a Deo, quia Sabbatum non observat. Alii autem dicebant : Quomodo potest homo peccator hæc signa edere? Et dissensio erat inter eos. » Quoniam Dominus sanans et miraculum faciens, consueverat, eo quod alienus esset ab ostentatione, secedere, interrogatus cæcus, « Ubi est ille? » dicit, « Nescio : » verum omnino loquens et in hoc. « Ducunt autem illum ad Pharisæos, » ut diligentius et exactius interrogaretur. Porro evangelista assignavit Sabbatum esse, ut ostendatur malitia illorum, quod contra Christum apprehenderint occasionem, et arguerint illum propter violationem Sabbati, et ita tentarint adumbrare miraculum. Propterea neque interrogant illum Quomodo viderit, sed « Quomodo oculos ejus aperuerit, » per omnia calumniantes Dominum, quod in Sabbato operatus fuerit, cogentes illum cæcum commemorare, quod lutum fecerit, in Sabbato scilicet. Ipse autem sicut ad eos qui audierant jam loquens, neque nominis Jesu memor est, neque quid ad ipsum Dominus dixerit, sed solum, « Lutum imposuit super oculos meos, et lavi, et video. » Verisimile enim fuit quod audiverint Pharisæi ab iis qui adducebant ipsum ad illos, qui forte accusabant Dominum et dicebant, Ecce qualia facit in Sabbato Jesus. Operæ pretium autem est videre cæci in dicendo libertatem, ut et Pharisæos impavide alloquitur. Nam illi quidem adducebant eum, ut metu perculsus negaret sanationem. At ille clarius exclamat, « Video. » —« Dicebant igitur quidam ex Pharisæis, » non omnes, sed impudentiores : « Hic homo non est ex Deo. Alii autem dicebant : Quomodo potest homo peccator talia facere? « Vides multos a signis mulceri? Ecce et hi Pharisæi et principes erant, attamen a signo placantur et defensionem suscipiunt. « Et dissensio erat in eis. » Hæc dissensio prius orta fuit in turba : « [39] Nam alii quidem dicebant, Seducit turbam, alii autem, Non. » Nunc autem et in principibus

[38] Joan. IX, 4, 5. [39] Joan. VII, 12.

oritur, et multi ex Pharisæis divisi ab aliis sunt, et patrocinantur miraculo. Verumtamen quamvis divisi fuerint, negligentius tamen instant pro Christo, et dubitanter et duplici animo magis quam firmiter. Audi enim quid dicant : « Quomodo potest homo peccator talia facere? » Vides quam leviter urgeant? Vide autem et malitiam eorum qui criminantur. Non enim dicunt : Hic non est ex Deo, quia in Sabbato sanat; sed, « Quia Sabbatum non servat : » sursum deorsumque non beneficium, sed diei violationem pronuntiantes. Annota autem et hoc, **637** quomodo principes segniores quam turba sint in bono. Nam turba quidem prius divisa erat sententiis, et non omnes dura loquebantur contra Christum : Principes autem posterius in hanc laudabilem dissensionem venerunt. Contingit enim etiam bene dissentire, sicut et Dominus dicit : « Gladium veni mittere super terram [40], » quo sententiæ omnino ob bonum et pietatem dividuntur.

Vers. 17-19. « Dicunt cæco iterum : Tu, quid dicis de illo quia aperuit tibi oculos tuos? Ille autem dixit : Propheta est. Non crediderunt ergo Judæi de illo quod cæcus fuisset, et visum recepisset, donec vocaverunt parentes ejus qui visum receperat, et interrogaverunt eos, dicentes : Hic est filius vester, quem vos dicebatis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt. » Qui fuerunt interrogantes cæcum, « Tu quid dicis de illo? « Erant plane ex benevolorum sorte. Nam postquam dixerunt, « Quomodo potest peccator talia signa facere? » ut ne videantur ipsi frustra patrocinari, eum qui beneficium acceperat, in testem adducunt, ut per eum qui virtutem senserat, confutarent calumniatores. Vide enim quomodo benevole interrogant. Non enim dixerunt, « Tu quid dicis de illo, » quia lutum fecit, quia Sabbatum non servavit? sed miraculi mentionem faciunt, « Quia aperuit oculos tuos : » quasi exacuentes curatum ut pro Christo quæ digna erant, diceret. In memoriam enim ei reducunt : « Quia aperuit oculos tuos. » Beneficio te prosecutus est, dicunt : et ita debes illum prædicare. Ideo et cæcus confitetur tunc id quod potuit, quod non sit peccator, sed ex Deo. « Propheta enim est, » dicit : quamvis « alii dicerent quod non esset ex Deo, eo quod Sabbatum non servaret : » tametsi Christus uno digito lutum inungens Sabbatum solvere videbatur : ipsi autem tota manu solventes in Sabbato animalia ut potum dent, [videbantur pii

[40] Matth. x, 34.

A ἐν αὐτοῖς (29). » Τοῦτο τὸ σχίσμα πρότερον μὲν ἐν τῷ ὄχλῳ ἐφύη· οἱ μὲν γὰρ ἔλεγον, ὅτι « Πλανᾷ τὸν ὄχλον· οἱ δὲ, ὅτι Οὔ. » Νῦν δὲ καὶ ἄρχουσι φύεται, καὶ ἰδοὺ πολλοὶ τῶν Φαρισαίων ἀποσχισθέντες τῶν ἄλλων, συνηγοροῦσι τῷ θαύματι. Πλὴν εἰ καὶ ἀπεσχίσθησαν, ἀλλὰ μαλακώτερον ἐνίσταντο ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀμφιβόλως μᾶλλον καὶ διψύχως, ἢ βεβαίως. Ἄκουε γὰρ τί φασι· Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα ποιεῖν; » Ὁρᾷς τὸ μαλακὸν τῆς ἐνστάσεως; Ὅρα καὶ τὴν κακουργίαν τῶν διαβαλλόντων. Οὐ γὰρ λέγουσιν, ὅτι Οὗτος οὐκ ἔστιν ἐκ Θεοῦ, ὅτι ἐν Σαββάτῳ θεραπεύει, ἀλλ', « ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ, » ἄνω καὶ κάτω οὐ τὴν εὐεργεσίαν, ἀλλὰ τὴν παράλυσιν τῆς ἡμέρας προφέροντες. Σημείωσαι δὲ καὶ τοῦτο, ὅπως οἱ ἄρχοντες
B νωθρότεροι τοῦ ὄχλου εἰσὶ περὶ τὸ καλόν. Ἰδοὺ γὰρ ὁ μὲν ὄχλος πρότερον ἐσχίσθησαν ταῖς γνώμαις, καὶ οὐχὶ πάντες ὡμοφώνουν κατὰ τοῦ Χριστοῦ· οἱ δὲ ἄρχοντες ὕστερον τοῦτο τὸ ἐπαινετὸν σχίσμα πεπόνθασιν. Ἔστι γὰρ καὶ καλῶς σχισθῆναι· καθὰ καὶ ὁ Κύριός φησι· « Μάχαιραν ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, » τὴν ἐπὶ καλῷ πάντως καὶ εὐσεβείᾳ διχογνωμοσύνην.

« Λέγουσι τῷ τυφλῷ πάλιν· Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἠνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι Προφήτης ἐστίν. Οὐκ ἐπίστευσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι τυφλὸς ἦν, καὶ ἀνέβλεψεν, ἕως ὅτου ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος, καὶ ἠρώτησαν αὐτοὺς, λέγοντες· Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς ἐλέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; πῶς
C οὖν ἄρτι βλέπει; » Τίνες ἦσαν οἱ ἐρωτῶντες τὸν τυφλὸν, « Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ; » Τῆς τῶν εὐγνωμόνων μοίρας ἦσαν· Ἐπεὶ γὰρ εἶπον, ὅτι « Πῶς δύναται ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; » ἵνα μὴ δόξωσιν αὐτοὶ μάτην συνηγορεῖν, τὸν λαβόντα τὴν εὐεργεσίαν, αὐτὸν παράγουσι μάρτυρα, ὡς αἰσθόμενον τῆς δυνάμεως, ὡς ἂν ἐπιστομίσωσι τοὺς διαβολεῖς. Ὅρα γὰρ πῶς εὐγνωμόνως ἐρωτῶσιν. Οὐ γὰρ εἶπον. Σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι πηλὸν ἐποίησεν; ὅτι τὸ Σάββατον οὐκ ἐτήρησεν; ἀλλὰ τοῦ θαύματος μνημονεύουσιν, « Ὅτι ἠνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς· » μονονουχὶ καὶ τὸν θεραπευθέντα παραθήγοντες εἰς τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ τὰ εἰκότα εἰπεῖν. Ἀναμιμνήσκουσι γὰρ αὐτὸν, καὶ νύττουσιν αὐτόν· « Ὅτι ἠνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς. » Εὐηργέτησε σὲ,
D φασὶν, ὥστε ὀφείλεις ἀνακηρύξαι αὐτόν. Διὸ καὶ ὁ τυφλὸς ὁμολογεῖ τέως ὅπερ ἠδύνατο, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἁμαρτωλὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. « Προφήτης γάρ ἐστι, » κἂν ἕτεροι λέγωσιν, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ· διότι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ. » Καίτοι ὁ μὲν Χριστὸς ἑνὶ δακτύλῳ τὸν πηλὸν ἐπιχρίσας, παραλύειν ἐδόκει τὸ Σάββατον· αὐτοὶ δὲ ὅλῃ χειρὶ λύοντες τῷ Σαβ-

Ex collatione codd. Venet S. Mari.

(29) Codd. 26 et 32, Καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς. Ἐπειδὴ ὁ θεραπεύων καὶ θαυματοποιῶν εἰώθη διὰ τὸ ἀκόμπαστον ἐκνεύειν, ἐρωτηθεὶς ὁ τυφλὸς Ποῦ ἐστι; λέγει, Οὐκ οἶδα, ἀληθεύων πάντως κἂν τούτῳ. Τοῦτο τὸ σχίσμα, κ. τ. λ. « Et dissensio erat in eis. Quoniam autem Dominus, cum quempiam sanabat, vel aliud miraculum patrabat, solebat e loco cedere, quia erat ab omnium ambitione alienissimus; idcirco cæcus interrogatus, Quinam ille esset, ait, *Nescio* : etiam in hoc verum omnino dicens. Hæc dissensio, » etc.

ὁράτω τὰ ζῶα πρὸς ποτισμὸν, ἐδόκουν εὐσεβεῖν. Φωνοῦσιν οὖν οἱ σκληροὶ καὶ ἀπειθεῖς τοὺς γονεῖς αὐτοῦ, εἰς ἀγωνίαν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν βουλόμενοι, καὶ διὰ ταύτης εἰς ἄρνησιν τῆς πηρώσεως τοῦ παιδός· Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἠδυνήθησαν τὸ εὐγνῶμον στόμα ἐμφράξαι, τοὺς γονεῖς ἐκδεδίττονται, τιτρώσκειν οὕτω τὸ θαῦμα προσδοκῶντες. Ἱστῶσιν οὖν αὐτοὺς ἐν τῷ μέσῳ, καὶ μετὰ πολλοῦ θυμοῦ τὴν ἐρώτησιν ποιοῦνται, μᾶλλον δὲ μετὰ πολλῆς κακουργίας. Οὐ γὰρ εἶπον, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν ὁ ποτὲ τυφλὸς, ἀλλ', « Ὃν ὑμεῖς ἐλέγετε· » μονονουχὶ τοῦτο λέγοντες. Ὃν ὑμεῖς ἐποιήσατε τυφλὸν, καὶ πανταχοῦ διεφημήσατε τὸν λόγον, πλασάμενοι πάντως καὶ καταψευσάμενοι. Ἀλλ', ὦ μιαροὶ Φαρισαῖοι, τίς ἂν πατὴρ ἀνάσχοιτο τοιαῦτα καταψευσασθαι παιδὸς οἰκείου; Δυσὶ δὲ τούτοις στενοχωροῦσιν αὐτοὺς, καὶ βιάζονται ἀρνήσασθαι τὸν υἱὸν, τῷ τε εἰπεῖν, « Ὃν ὑμεῖς ἐλέγετε, » καὶ τῷ, « Πῶς οὖν ἄρτι βλέπει; » Ὁρᾷς, ὅτι ὡς ψευδομένων αὐτῶν τὸ πρότερον, φημὶ δὴ, τὸ τυφλὸν εἶναι τὸν παῖδα, σημεῖον προφέρουσι τοῦτο, τὸ ὕστερον αὐτὸν βλέπειν. Ἢ ἐκεῖνο, τὸ τυφλὸν εἶναι. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο ἀληθὲς, τυφλὸν εἶναι τὸ πρότερον.

« Ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς οἱ γονεῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπον· Οἴδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη· πῶς δὲ νῦν βλέπει, οὐκ οἴδαμεν· ἢ τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν· αὐτὸς ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ λαλήσει. Ταῦτα εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ὅτι ἐφοβοῦντο τοὺς Ἰουδαίους. Ἤδη γὰρ συνέθεντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς αὐτοῦ εἶπον, ὅτι Ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε. » Τρεῖς ἐρωτήσεις οἱ Φαρισαῖοι προσήνεγκαν τοῖς γονεῦσι τοῦ τυφλοῦ, εἰ υἱὸς αὐτῶν ἦν, εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη, καὶ πῶς ἀνέβλεψεν. Οἱ δὲ, τὰς μὲν δύο, ὅτι τε υἱὸς αὐτῶν ἐστι, καὶ ὅτι τυφλὸς ἦν, ὁμολογοῦσι· τὸν δὲ τρόπον τῆς θεραπείας ἀγνοοῦντες, οὐ προστιθέασι. Καὶ τοῦτο δὲ πάντως ὑπὲρ τοῦ τὴν ἀλήθειαν ὁμολογηθῆναι βεβαιότερον, γίνεται, ὥστε αὐτὸν τὸν τῆς εὐεργεσίας ἀπολαύσαντα, τὸν καὶ ἀξιοπιστότερον ὄντα, μαρτυρῆσαι ταῦτα· καθὰ καὶ οἱ γονεῖς αὐτοῦ φασιν· « Αὐτὸς ἡλικίαν ἔχει. » Μὴ γὰρ νήπιός ἐστιν, ἢ ἀτελὴς, ὥστε μὴ συνιέναι πῶς τεθεράπευται; « Ταῦτα δὲ εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, » φοβούμενοι τοὺς Φαρισαίους· οὕτως ἔτι ἦσαν ἀτελεῖς καὶ ἀγενέστεροι τοῦ παιδός. Ἐκεῖνος γάρτοι μάρτυς ἀνέκλητος ἵσταται τῆς ἀληθείας· οὕτως ἐφωτίσθη καὶ τοὺς νοεροὺς ὀφθαλμούς.

« Ἐφώνησαν οὖν ἐκ δευτέρου τὸν ἄνθρωπον, ὃς ἦν τυφλὸς, καὶ εἶπον αὐτῷ· Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ· Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστιν. Ἀπεκρίθη οὖν ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν. Εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν, οὐκ οἶδα· ἓν οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὢν, ἄρτι βλέπω. Εἶπον δὲ αὐτῷ πάλιν· Τί ἐποίησέ σοι; πῶς ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ἀπεκρίθη αὐτοῖς· Εἶπον ὑμῖν ἤδη, καὶ οὐκ ἠκούσατε, τί πάλιν θέλετε ἀκούειν; Μὴ καὶ ὑμεῖς μαθηταὶ αὐτοῦ θέλετε γενέσθαι; Ἐλοιδόρησαν οὖν αὐτὸν, καὶ εἶπον· Σὺ εἶ μα-

esse. Vocant igitur duri et impersuasibiles parentes ejus, volentes illos perplexos reddere, et ita negare cæcitatem filii. Nam quia illius gratum os obstruere non poterant, parentes ejus ambiguos reddunt, quos statuunt in medio, et cum multo furore interrogant, imo cum multa malitia. Non enim dixerunt, Hic est filius vester, qui dudum cæcus, sed, « Quem vos dicitis, » quasi dicentes, quem vos cæcum fecistis, ubique sermonem illum seminantes, fingentes et mentientes. Verum, o scelesti Pharisæi, quis pater talia contra filium suum mentiretur? Duobus autem illos angustis locis urgent, et cogunt negare filium, dicendo, « Quem vos dicebatis, » et, « Quomodo igitur nunc videt? » Vides enim quod signum hoc, quod postea ille viderit, ita narrant, quasi prius eum cæcum fuisse mentiti illi essent. Nam mendacium est, aiunt, vel illud quod ipse nunc videt, vel illud quod cæcus esset : sed illud veritas, videt **638** enim : mendacium igitur quod vos prædicastis, cæcum illum fuisse prius.

VERS. 20-23. « Responderunt autem eis parentes ejus, et dixerunt : Scimus quod hic est filius noster, et cæcus natus est. Quomodo autem nunc videat, nescimus; aut quis ejus oculos aperuerit, nos nescimus; ipse ætatem habet, ipsum interrogate, ipse de se loquatur. Hæc dixerunt parentes ejus, quod timerent Judæos. Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, e Synagoga ejiceretur: Propterea parentes ejus dixerunt : Ætatem habet, ipsum interrogate. » Tres interrogationes obtulerant Pharisæi parentibus cæci; num filius eorum esset, num cæcus natus esset, et quomodo visum recepisset. Et illi quidem duo fatentur, quod filius eorum, et quod cæcus fuerit; modum autem sanationis ignorant : et hoc omnino contingebat ut confessio veritatis firmior fieret, et ita ipse qui beneficium sensit, et fide dignior erat, testaretur illa, sicut et parentes ejus dicunt, « Ipse ætatem habet. » Nunquid infans est, vel stupidus, ut non intellexerit quomodo sanatus sit? « Hæc autem dixerunt parentes ejus, » timentes Pharisæos : ita adhuc erant inexercitati et ignobiliores filio. Nam ille veritatis mansit imperculsus testis : ita et illustrati erant mentales ejus oculi.

VERS. 24-29. « Vocaverunt ergo rursum hominem qui fuerat cæcus, et dixerunt ei : Da gloriam Deo. Nos scimus quod hic homo peccator est. Respondit ergo ille, et dixit : An peccator sit, nescio : unum scio, quod cæcus cum essem, nunc videam. Dixerunt ergo illi iterum : Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibit oculos? Respondit eis : Dixi vobis jam, nec audistis, cur iterum vultis audire? Num etiam vos vultis discipuli ejus fieri? Conviciati sunt ergo ei, et dixerunt : Tu discipulus illius esto,

nos autem Mosi discipuli sumus. Nos scimus quod Mosi locutus est Deus, hunc autem nescimus unde sit. » Postquam parentes incitarant ut filius suus interrogaretur, hoc faciunt importuni, et adducunt illum non ut interrogent, sed ut calumniandi medicum materiam ipsi suppeditent. « Da enim gloriam Deo, » significat: Confitere quod Jesus nihil operatus est in me. Gloriam enim esse Dei putant, de Jesu nihil bonum attestari. « Nos enim scimus, inquiunt, quod sit peccator. » Quomodo igitur non arguistis eum quando provocavit vos, dicens : « Quis ex vobis arguet me de peccato [41]? » At cæcus inquit, « Si quidem peccator est, nescio; » hoc est, non nunc examino hoc, neque affirmo : « illud quidem manifeste scio, » quod miraculum in me perfecit : res ipsa nunc per seipsam consideretur, et sententiam de se ferat. Deinde quia sæpe interrogantes illum, Quid fecit tibi? propter unctionem luti, quæ facta erat **639** in Sabbato, insidiabantur Salvatori, sensit autem homo non ad discendum, sed ad insidiandum, interrogationem proposuisse, austerius eis respondit : Neque enim, inquit, sermone ultra vos dignor. Nam quoties vobis dixi, et non attendistis? Deinde quod maxime illos cruciabat, subdit : « Num et vos vultis discipuli ejus fieri? » Declarat autem quod ipse quidem discipulus ejus esse velit. Cæterum, incessens eos placide hæc dicit, quod sane fuit animæ liberæ et intrepidæ, et non curantis insaniam illorum. Ad cujus convitium illi, « Tu discipulus illius sis, nos autem Mosi discipuli sumus. » Videntur autem et in hoc mendaces; nam si fuissent discipuli Mosis, et Christi fuissent discipuli, sicut et ipse dicebat eis, « Si crederetis Mosi, crederetis utique mihi. » Non dixerunt autem, Nos audivimus : sed, « Nos scimus quod Mosi locutus sit Deus [42], » quamvis a parentibus suis audissent, exactam se habere scientiam dicebant de iis quæ per auditum receperant : eum autem quem oculis viderant miracula facientem, et quem audierant divina et superna loquentem, impostorem vocabant. Vides insipientiam a malitia profectam?

A θητὴς ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί. Ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι Μωσεῖ ἐλάλησεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν, πόθεν ἐστίν. » Ἐπειδὴ οἱ γονεῖς τὸν υἱὸν αὐτῶν δεῖν ἐρωτηθῆναι διανέστησαν, τοῦτο ποιοῦσιν οἱ ἐπηρεασταί· καὶ δὴ παράγουσιν αὐτὸν, οὐχ ὥστε ἐρωτῆσαι, ἀλλ' ὥστε ὑποβαλεῖν αὐτῷ κατηγορῆσαι τοῦ θεραπευτοῦ. Τὸ γὰρ, « Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ, » τοῦτο σημαίνει· Ὁμολόγησον, φησὶν, ὅτι Ἰησοῦς οὐδὲν εἰργάσατο εἰς ἐμὲ (τοῦτο γὰρ εἶναι δόξαν Θεοῦ, τὸ τῷ Ἰησοῦ μηδὲν ἀγαθὸν προσμαρτυρεῖσθαι.) « Ἡμεῖς γὰρ οἴδαμεν, φασὶν, ὅτι ἁμαρτωλός ἐστι. » Πῶς οὖν οὐκ ἠλέγχετε αὐτὸν, ὅταν προεκαλεῖτο ὑμᾶς λέγων· « Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; » Ὁ δὲ τυφλὸς, « Εἰ μὲν ἁμαρτωλὸς, φησὶν, ἐστὶν, οὐκ οἶδα· » τουτέστιν, Οὐ νῦν B ἐξετάζω τοῦτο, οὐδὲ ἀποφαίνομαι· ἐκεῖνο μέντοι οἶδα σαφῶς, ὅτι θαῦμα ἐπ' ἐμοὶ ἐτέλεσε. Τὸ τοίνυν πρᾶγμα αὐτὸ καθ' αὑτὸ σκοπείσθω, καὶ τὴν ψῆφον περὶ αὐτοῦ ἐκφερέτω. Εἶτα ἐπειδὴ πάλιν ἠρώτων αὐτόν· « Τί ἐποίησέ σοι, » διὰ τὴν ἐν τῷ Σαββάτῳ πάντως γενομένην ἐπίχρισιν τοῦ πηλοῦ ἐπηρεάζοντες τῷ Σωτῆρι, ἤσθετο δὲ ὁ ἄνθρωπος αὐτοὺς, οὐχ ὥστε μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε ἐπηρεάσαι, τὴν ἐρώτησιν ποιουμένους, πληκτικώτερον αὐτοῖς ἀποκρίνεται· Οὐδὲ λόγου, φησὶν, ἔτι ὑμᾶς ἀξιῶ· πολλάκις γὰρ εἰπόντι οὐ προσεσχήκατε. Εἶτα τὸ μάλιστα δυνάμενον αὐτοὺς πλῆξαι, ἐπάγει· « Μὴ καὶ ὑμεῖς βούλεσθε μαθηταὶ αὐτοῦ γενέσθαι; » Ἐμφαίνει γοῦν, ὅτι αὐτὸς μαθητὴς αὐτοῦ εἶναι βούλεται· παίζων δὲ αὐτοὺς καὶ C κωμῳδῶν, ῥῆμα ταῦτά φησιν, ὁ ψυχῆς ἐστι πεπαῤῥησιασμένης καὶ ἀκαταπλήκτου, καὶ μὴ πτοουμένης τὴν μανίαν αὐτῶν. Ἐκεῖνοι δὲ πρὸς ὕβριν αὐτοῦ φασι· « Σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί. » Φαίνονται δὲ ἐν τούτῳ ψευδόμενοι. Εἰ γὰρ ἦσαν τοῦ Μωσέως μαθηταὶ, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἂν ἦσαν· καθὰ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν αὐτοῖς· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. « Οὐκ εἶπον δὲ, ὅτι Ἡμεῖς ἠκούσαμεν, ἀλλ' ὅτι « Ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι Μωσεῖ λελάληκεν ὁ Θεός. » Καίτοι τῶν προγόνων αὐτοῖς ἀπαγγειλάντων, ἀκριβῆ γνῶσιν ἔχειν λέγουσιν, ὧν ἐξ ἀκοῆς παρειλήφεισαν· ὃν δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔβλεπον θαυματουργοῦντα, καὶ οὗ ἤκουον θεῖα καὶ ἄνωθεν φθεγγομένου, τοῦτον πλάνον ἐκάλουν. Ὁρᾷς ἀνοησίαν ἀπὸ κακίας δεδημιουργημένην;

Vers. 30-33. « Respondit ille homo, et dixit eis : In hoc enim mirabile quoddam est, quod vos nesciatis unde sit, et tamen aperuit oculos meos. Scimus autem quod peccatores Deus non audit, sed si quis Dei cultor est, et voluntati ejus obtemperat, hunc audit. A sæculo non est auditum quod quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non potuisset facere quidquam. » Vos, inquit, o Judæi, rejecistis eum qui me sanavit, quasi nescientes eum « unde sit : » ego autem dico quod propter hoc magis est mirabilis, quia homo non est ex nobilibus apud vos, neque ex honore præditis, qui talia potest. Et ita undique manifestum est quod sit majoris cujusdam potentiæ, neque humano indigeat auxilio. Insuper

D « Ἀπεκρίθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐν γὰρ τούτῳ θαυμαστόν ἐστιν, ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστὶ, καὶ ἀνέῳξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. Οἴδαμεν δὲ, ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει· ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, τούτου ἀκούει. Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν. » Ὑμεῖς, φησὶν, ὦ Ἰουδαῖοι, ἀποβάλλεσθε τὸν θεραπεύσαντά με, ὡς μὴ εἰδότες αὐτὸν, « πόθεν ἐστίν· » ἐγὼ δέ φημι, ὅτι διὰ τοῦτο μᾶλλόν ἐστι θαυμαστὸς, ὅτι ἄνθρωπος οὐ τῶν ἐπισήμων παρ' ὑμῶν ὤν, οὐδὲ τῶν δεδοξασμένων, τοιαῦτα δύναται, ὥστε εἶναι δῆλον πάντοθεν, ὡς ἔστι κρείττονός τινος δυνάμεως, οὗ-

[41] Joan. VIII, 46. [42] Joan. V, 46.

δεμιᾶς ἀνθρωπίνης βοηθείας δεόμενος. Εἶτα καὶ ἐπειδὴ προλαβόντες, εἶπόν τινες ἐξ αὐτῶν· « Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς σημεῖα τοιαῦτα ποιεῖν; » λοιπὸν καὶ τὴν ἐκείνων παραλαμβάνει κρίσιν, καὶ τῶν οἰκείων αὐτοὺς ὑπομιμνήσκει ῥημάτων. « Οἴδαμεν » γὰρ, φησὶ, πάντες, « ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει· ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, τούτου ἀκούει. » Σκόπει μοι ἐντεῦθεν, πῶς οὐ μόνον ἁμαρτιῶν ἀπήλλαξε τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτὸν ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ δείκνυσι, καὶ τὰ ἐκείνου πάντα πράττοντα, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ. » Εἶτα ἐπεὶ ἐγίνωσκεν αὐτοὺς συσκιάζειν βουλομένους τὸ θαῦμα, αὐτὸς πολλῆς συνέσεως γέμων, τὴν εὐεργεσίαν ἀνακηρύττει· « Εἰ μὴ γὰρ ἦν οὗτος ἀπὸ Θεοῦ, » οὐκ ἂν θαῦμα τηλικοῦτο εἰργάσατο, οἷον οὐδεὶς τῶν ἀπ' αἰῶνος. Ἠνοίγησαν μὲν γὰρ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν τυχὸν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ γενετῆς πεπηρωμένοι, ἀπό τινος δὲ πάθους· τοῦτο δέ ἐστι τὸ ξένον, ὃ νῦν ἐγένετο. Πρόδηλον οὖν, ὅτι μείζων ἢ κατὰ ἄνθρωπόν ἐστιν ὁ τηλικοῦτο θαῦμα τελέσας. Ἀλλ' ἀποροῦσί τινες ψυχρὰν καὶ σοφιστικὴν ἀπορίαν. Πῶς, φασὶν, εἶπεν, ὅτι « Ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει; » Καὶ μὴν εὐχομένων συγχωρηθῆναι τὰς ἁμαρτίας ἐπακούει· φιλάνθρωπος γάρ ἐστι. Τί οὖν ἐστι, φασὶν, ὃ ἐνταῦθα λέγει, ὅτι « Ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει; » Ἔδει μὲν πρὸς τὰ τοιαῦτα μηδὲ ἀποκρίνεσθαι· ὅμως ῥητέον ὅτι τὸ ἁμαρτωλῶν μὴ ἀκούειν τὸν Θεὸν, τοῦτο σημαίνει, ὅτι ὁ Θεὸς σημεῖα ἐργάζεσθαι τοῖς ἁμαρτωλοῖς οὐ δίδωσιν. Οὐ γὰρ ἐνοικήσει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐν σώματι κατα- C χρέῳ ἁμαρτίας. Αἰτουμένων μέντοι ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰλικρινῶς καὶ ἀπὸ καρδίας, εἰσακούει, οὐχ ὡς ἁμαρτωλῶν, ἀλλ' ὡς μετανοούντων. Ὁμοῦ τε γὰρ αἰτοῦνται τὴν ἄφεσιν, καὶ μετέστησαν ἀπὸ τῆς τῶν ἁμαρτωλῶν τάξεως εἰς τὴν τῶν μετανοούντων. Εἰκότως οὖν εἴρηται ὅτι « Ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει. » Οὔτε γὰρ ἁμαρτωλοῖς δίδωσι τὴν χάριν τῶν σημείων. Πῶς γὰρ, οὗς, καὶ ἐὰν αἰτήσωνταί ποτε περί τινος τοιούτου, μισεῖ, ὡς τὰ μηδὲν αὐτοῖς προσήκοντα σφετεριζομένους; καὶ ἐὰν ἀκούῃ δὲ αἰτουμένων ἄφεσιν, οὐχ ὡς ἁμαρτωλῶν, ἀλλ' ὡς μετανοούντων ἀκούει. Σκόπει δὲ πῶς εἶπεν, ὅτι « Ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, » καὶ προσέθηκε, « καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ. » Πολλοὶ γὰρ, θεοσεβεῖς μὲν εἰσὶ, τὸ θέλημα δὲ τοῦ Θεοῦ οὐ ποιοῦσι. Δεῖ δὲ ἀμφότερα προσεῖναι, καὶ θεοσέβειαν, καὶ θελήματος Θεοῦ ἐκπλήρωσιν, ἤτοι πίστιν καὶ ἔργα, ἢ, ὡς ὁ Παῦλος ὀνομάζει, « πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν· » κεφαλαιωδέστερον δὲ εἰπεῖν, θεωρίαν καὶ πρᾶξιν. Τότε γὰρ ὄντως ζῇ ἡ πίστις, ὅτε καὶ τὰ ἔργα ἔχει τὰ θεάρεστα, ἐξ ὧν ἡ ἀγαθὴ συνείδησις περιγίνεται, ὥσπερ ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἔργων ἡ πονηρὰ συνείδησις· καὶ αὖ τὰ ἔργα τότε ζῇ, ὅτε καὶ πίστιν ἔχει· χωρισθέντα δὲ ἀπ' ἀλλήλων, νεκρά ἐστι· καθὰ εἴρηται· « Πίστις χωρὶς ἔργων, νεκρά· » καὶ ἔργα, δίχα πίστεως. Ὅρα δέ μοι καὶ πῶς ἡ ἀλήθεια παῤῥησιάζεσθαι δίδωσι τῷ

quia prius dixerant quidam ex eis, « Quomodo potest homo peccator signa facere talia? » jam et illorum assumit judicium, in memoriam eis ipsorum verba reducens. « Scimus » enim, inquit, omnes, « quod Deus peccatores non audit, sed si quis Dei cultor fuerit, et voluntatem ejus fecerit, hunc audit. » Considera hoc loco quomodo non solum Dominum alienum faciat a peccatis, sed et ostendat eum valde placere Deo, et facientem omnia quæ ad illum pertineant, dicendo : » Sed si quis Dei cultor fuerit, et voluntatem ejus fecerit. » Insuper quia cognoscebat eos adumbrare velle miraculum, ipse prudentia plenus, beneficentiam prædicat : « Nisi enim hic a Deo fuisset, » non fecisset tale miraculum, quale nullus a sæculo. Nam aperti fuerunt fortassis cæcorum oculi, sed illi non fuerunt a nativitate **640** cæci, sed alio quodam eventu : hoc autem rarum, quod nunc factum est. Manifestum igitur quod major quam homines sunt, talis est, qui miraculum fecit. Sed quærunt quidam frigidam et sophisticam quæstionem : Quomodo dixit, inquiunt, quod peccatores Deus non audiat, cum audiat eos precantes ut remittantur peccata? Nam misericors est [43]. Quid igitur est, dicunt, quod hoc loco dicit, « Peccatores non audit? » Oportebat autem ad talia ne respondere quidem; respondendum tamen : Quod « Deus peccatores non audit, » hoc significat, quod Deus non concedit peccatoribus signorum operationem. « Non enim habitat Spiritus Dei in corpore subdito peccatis [44]. » Audit igitur petentes remissionem peccatorum vere et ex corde, non ut peccatores, sed ut pœnitentes. Nam simul atque petiverint remissionem, transferuntur ab ordine peccatorum in ordinem pœnitentium. Verisimiliter igitur dictum est quod Deus peccatores non audiat. Neque enim peccatoribus dat gratiam signorum. Quomodo enim audiret quos odio habet, etiamsi petiverint aliquando de re quapiam istiusmodi, tanquam ea sibi quæ minime conveniunt attribuentes? Et quamvis audiat petentes remissionem, non tamen ut peccatores, sed ut pœnitentes audit. Considera autem quomodo dixerit, « Si quis Dei cultor fuerit, » et mox apposuerit, « et voluntatem ejus fecerit : » multi enim Dei cultores quidem sunt, voluntatem autem Dei non faciunt. Oportet D autem utraque adesse, Dei cultum, et voluntatis divinæ adimpletionem, id est fidem et opera : vel [ut Paulus nominat] » fidem, et bonam conscientiam [45] : » vel brevius dicendo, theoriam et praxin. Tunc enim revera vivit fides, quando opera habet Deo placentia, e quibus bona conscientia nascitur, sicut a malis operibus mala conscientia; et rursus opera tunc vivunt, quando fidem habuerint, separata autem ab invicem mortua sunt. Sicut quando est « fides sine operibus, mortua est [46], » et opera sine fide mortua sunt. Vide autem quomodo veritas mendico nullius momenti conferat libertatem di-

[43] Jac. v, 11. [44] Sap. I, 4. [45] II Tim. I, 3. [46] Jac. II, 20.

cendi, et redarguendi eos qui apud Judæos magni et honorati. Ita magna ejus virtus sicut et mendacium libertatis carentia, et humiliatus sermo sequitur.

VERS. 34-38. « Responderunt et dixerunt ei : In peccatis natus es totus, et tu doces nos? Et ejecerunt eum foras. Audivit Jesus quod ejecissent eum foras : cumque invenisset eum, dixit ei : Tu credis in Filium Dei? Respondit ille et dixit : Quis est, Domine, ut credam in eum? Et dixit ei Jesus : Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est. At ille ait : Credo, Domine. Et adoravit eum. » Quandiu sperabant ab homine quod eis grata loqueretur, advocabant eum et interrogabant, idque sæpe. Ubi autem agnoverunt eum ex responsis non **641** sapere quæ illorum, sed favere veritati : contemnunt quidem illum, utpote in peccatis natum, insipienter omnino cæcitatem ei objicientes, et existimantes quod quasi maledictus, et ante nativitatem condemnatus esset ut cæcus nasceretur : id quod ratione carebat. Ejiciunt autem illum extra templum, ut confessorem veritatis, filii mendacii. Sed vide lucrum. Ejectus est ex templo, et statim invenit eum Dominus templi. Contemptus fuit opinione illorum propter Christum, et honoratus est agnitione Filii Dei. Invenit enim illum, inquit, Jesus, quodammodo dedita opera ad hoc veniens, ut illum consolaretur quasi agonothetes athletam qui multum laboraverat, et coronatum suscipiens. Et quid dicit? « Credis in Filium Dei? » Quid post tantam contradictionem cum Judæis, post tanta verba rogat, Num credis? Non ignorans hoc facit, sed volens cæco seipsum notum facere. Quia enim prorsus eum non viderat, ne post sanationem quidem (et quomodo potuisset, quia a pessimis canibus Judæis huc et illuc trahebatur?) ejus gratia nunc illum interrogat : ut si ille interroget quisnam sit Filius Dei, consequenter se ostendat. Insuper et indicat ei quod fidem illius valde colat, quasi in hunc modum dicens : Contumelia me affecit populus tantus, sed nulla mihi illorum cura. Unius fidei rationem habeo. At ille : « Quis est, Domine, » Filius Dei? Desiderantis animæ verbum locutus est. Cæterum ille : « Et vidisti, inquit, eum, et qui loquitur tecum, ille est. » Non dixit : Ego sum qui te sanavi, qui dixi tibi, Vade, lavare : sed submisse quidem primum et obscure : « Et Vidisti, inquit, eum; » deinde et manifestius : « Et qui loquitur tecum, ille est. » Videtur autem Dominus dedita opera dicere : « Vidisti eum, » ut omnino in memoriam suæ sanationis illum reducat, et quod a se virtutum receperit videndi. Et ille statim credit, opusque ferventis et veræ fidei ostendit adorans, confirmans sermonem opere, quod ut Deum glorificet Christum. Nam soli quidem Deo adorationem impendendam lege cautum [47]. Intellige autem hoc miraculum etiam spiritualiter impletum. Nam cæcus quidem erat vel om-

A ἐπαίτῃ τῷ οὐδενὸς λόγου ἀξίῳ, καὶ ἐλέγχει τοὺς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις μεγάλους καί ἐντίμους· οὕτω μεγάλη ταύτης ἡ δύναμις, ὥσπερ καὶ τοῦ ψεύδους ἡ συστολὴ καὶ τὸ ἀπαρρήσιαστον.

« Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ· Ἐν ἁμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς; Καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω. Ἤκουσεν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω· καὶ εὑρὼν αὐτὸν, εἶπεν αὐτῷ· Σὺ πιστεύεις εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος καὶ εἶπε· Καὶ τίς ἐστι, Κύριε, ἵνα πιστεύσω εἰς αὐτόν; Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Καὶ ἑώρακας αὐτὸν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν. Ὁ δὲ ἔφη· Πιστεύω, Κύριε· καὶ προσεκύνησεν αὐτόν. » Ἕως μὲν προσεδόκων, τὸν ἄνθρωπον κεχαρισμένα αὐτοῖς φθέγξεσθαι, προσεκαλοῦντο αὐτὸν B καὶ ἠρώτων, καὶ οὐχ ἅπαξ τοῦτο· ἐπεὶ δὲ ἔγνων αὐτὸν ἐκ τῶν ἀποκρίσεων μὴ τὰ αὐτῶν φρονοῦντα, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ χαριζόμενον, ἐξουθενοῦσι μὲν αὐτὸν, ὡς ἐν ἁμαρτίαις γεννηθέντα· ἀνοήτως πάντως τὴν τύφλωσιν αὐτῷ προφέροντες, καὶ νομίζοντες ὅτι ὡς κατακεχριμένος καὶ πρὸ γενέσεως κατεδικάσθη τυφλὸς γεννηθῆναι, ὅπερ λόγον οὐκ εἶχεν· ἐκβάλλουσι δὲ αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ ὡς ὁμολογητὴν τῆς ἀληθείας οἱ τοῦ ψεύδους υἱοί. Ἀλλ' ὅρα τὸ κέρδος· Ἐξεβλήθη ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ εὐθὺς εὗρεν αὐτὸν ὁ Δεσπότης τοῦ ἱεροῦ· ἠτιμάσθη τῷ δοκεῖν διὰ Χριστὸν, καὶ ἐτιμήθη τῇ ἐπιγνώσει τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Εὗρε γὰρ, φησὶν, αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, ὥσπερ ἐπίτηδες ἐπὶ τοῦτῳ ἐλθὼν, ἵνα αὐτὸν παραμυθήσηται, καθάπερ τις ἀγωνοθέτης ἀθλητὴν πολλὰ καμόντα καὶ στεφανωθέντα C δεχόμενος. Καὶ τί φησι; « Πιστεύεις εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; » Τί τοῦτο; μετὰ τοσαύτην ἀντίρρησιν τὴν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, μετὰ τοσαῦτα ῥήματα ἐρωτᾷ, Εἰ πιστεύεις; Οὐκ ἀγνοῶν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ βουλόμενος τῷ τυφλῷ ἑαυτὸν γνωρίσαι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδ' ὅλως εἶδεν αὐτὸν οὐδὲ μετὰ τὴν ἴασιν (πῶς γὰρ, ὑπὸ τῶν κακίστων κυνῶν τῶν Ἰουδαίων περιελκόμενος;) τούτου ἕνεκεν ἐρωτᾷ αὐτὸν νῦν, ἵνα ἐκείνου ἐρωτήσαντος, « Καὶ τίς ἐστιν » ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; ἀκολούθως ἑαυτὸν ἐπιδείξῃ. Ἅμα δὲ καὶ δείκνυσιν αὐτῷ, ὅτι τὴν αὐτοῦ πίστιν πολλοῦ τιμᾶται, ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγων· Ὑβρισέ με δῆμος τοσοῦτος, ἀλλ' οὐδεὶς ἐμοὶ λόγος ἐκείνων· ἑνός μοι μέλει, τοῦ πιστεῦσαι. Ὁ δὲ, «Καὶ τίς ἐστι, Κύριε, » ὁ Υἱὸς D τοῦ Θεοῦ; Ποθούσης ψυχῆς ῥῆμα ἐφθέγξατο. Ὁ δὲ, « Καὶ ἑώρακας, φησὶν, αὐτὸν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐγώ εἰμι ὁ τεθεραπευκώς σε, ὁ εἰπών σοι, Ὕπαγε, νίψαι· ἀλλ' ὑπεσταλμένως μὲν πρῶτον καὶ ἀσαφῶς, « Καὶ ἑώρακας, φησὶν, αὐτόν· » εἶτα καὶ φανερώτερον, « Καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν. » Ἔοικε δὲ ὁ Κύριος ἐπίτηδες εἰπεῖν τὸ, « Ἑώρακας αὐτὸν, » ἵνα πάντως εἰς ἀνάμνησιν αὐτὸν ἀγάγῃ τῆς θεραπείας, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτοῦ τὴν τοῦ ὁρᾷν ἔλαβε δύναμιν. Καὶ ὡς [*f.* ὃς] εὐθύς τε πιστεύει, καὶ θερμῆς ἔργον καὶ ἀληθοῦς πίστεως ἐπιδείκνυται, προσκυνῶν, καὶ πιστούμενος τὸν λόγον τῷ ἔργῳ, καὶ ὅτι ὡς Θεὸν δοξά-

[47] Deut. VI, 5.

ζει αὐτὸν· μόνῳ γὰρ δήπου Θεῷ τὴν προσκύνησιν ἀπονέμων [*f.* ἀπονέμειν] νενόμισται. Λάμβανε δὲ καὶ τὸ θεῖμα τοῦτο, καὶ νοητῶς ἐπιτελεσθέν. Τυφλὸς μὲν γὰρ ἦν, εἴτε ἁπλῶς πᾶς ἄνθρωπος ἐκ γενετῆς, τοῦτ' ἔστιν, ἐκ τοῦ ὑπὸ γένεσιν εἶναι, ἧ πάντως καὶ ἡ φθορὰ συνέζευκται (ἀφ' οὗ γὰρ θνητότητος κατεδικάσθημεν, καὶ διὰ τῆς ἐμπαθοῦς γενέσεως αὐξάνεσθαι κατεκρίθημεν, ἔκτοτε παχύ τι νέφος καὶ δερμάτινος τάχα χιτὼν, ὥς φασι τὰ ἱερὰ Λόγια, ἐκεχύθη τοῖς νοεροῖς ἡμῶν ὀφθαλμοῖς)· εἴτε καὶ ὁ τῶν ἐθνῶν λαός. Καὶ οὗτος γὰρ ἐκ γενετῆς τυφλὸς, οἷοι οἱ Ἕλληνες· ἐκ τοῦ τὰ ὑπὸ γένεσιν καὶ φθορὰν θεοποιῆσαι, τυφλωθέντες, κατὰ τὸ, « Ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. » Τοιοῦτοι καὶ οἱ παρὰ Πέρσαις μάγοι γενέσει καὶ γενεθλιαλογίᾳ προσδεδεκότες τὴν αὐτῶν ζωήν. Τοῦτον οὖν τὸν τυφλὸν (εἴτε ἁπλῶς πάντα ἄνθρωπον, εἴτε τὸν ἐθνικὸν λαὸν) εἶδεν ὁ Ἰησοῦς. Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνος οὐκ ἠδύνατο τὸν Δημιουργὸν ἰδεῖν, αὐτὸς « διὰ σπλάγχνα ἐλέους ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους. « Πῶς δὲ εἶδε; « Παράγων, » τουτέστι, μὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὢν, ἀλλὰ παρελθὼν κενώσεως λόγοις, καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὸν προφήτην, διακύψας, καὶ ἰδὼν πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἄλλως δέ· Παράγων, ἴδε τὸν ἐθνικὸν λαὸν, τουτέστιν, οὐ προηγουμένως ἐπ' αὐτὸν ἐλθών. Εἰς γὰρ τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ ἦλθεν· εἶτα ὥσπερ ὁδοῦ πάρεργον ἐποήσατο τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἐν τῷ σκότει καθημένου τῆς παντελοῦς ἀγνωσίας λαοῦ. Πῶς δὲ θεραπεύει τὴν τύφλωσιν; Πτύσας χαμαὶ, καὶ πηλὸν ποιήσας. Ὃς γὰρ ἂν πιστεύσειεν, ὅτι ὡσεὶ σταγὼν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν, καταβέβηκεν ἐπὶ τὴν ἁγίαν Παρθένον ὁ Λόγος, οὗτος χρίσεται τοὺς νοεροὺς ὀφθαλμοὺς τῷ ἐκ τοῦ πτύσματος καὶ τῆς γῆς πηλῷ, ἤγουν τῷ ἑνὶ Χριστῷ τῷ ἐκ θεότητος (ἧς σύμβολον ἡ σταγὼν καὶ τὸ πτύσμα,) καὶ ἀνθρωπότητος (ἧς σύμβολον ἡ γῆ, ἐξ ἧς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα). Ἆρ' οὖν ἄχρι τοῦ πιστεῦσαι τὴν θεραπείαν στήσεται; Οὔμενουν, ἀλλὰ δεῖ καὶ ἐπὶ τὸν Σιλωὰμ ἐλθεῖν, τὴν πηγὴν τοῦ βαπτίσματος, καὶ βαπτισθῆναι εἰς τὸν ἀπεσταλμένον, τοῦτ' ἔστι, Χριστόν. Ὅσοι γὰρ ἐβαπτίσθημεν πνευματικῶς, εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν. Μεθ' ὃ δὲ καὶ βαπτισθείη τις, καὶ πειρασμοῖς περιπεσεῖται. Ἀχθήσεται γὰρ τάχα ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας, ἕνεκεν τοῦ θεραπεύσαντος αὐτὸν Χριστοῦ. Δεῖ τοίνυν βεβαίως ἔχειν, καὶ ἵστασθαι ἐπὶ τῆς ὁμολογίας ἀκλινῶς, μὴ διὰ φόβον ἀρνούμενον, ἀλλὰ, κἂν δεήσῃ, ἀκήρυκτον καὶ ἀποσυνάγωγον γινόμενον, κατὰ τὸ, « Ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου, καὶ ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς. » Κἂν ἐκβάλωσι δὲ τὸν ὁμολογητὴν οἱ ἄνθρωποι, τῇ ἀληθείᾳ ἐχθραίνοντες, καὶ διώξωσιν ἀπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς ἱερῶν καὶ τιμίων, πλούτου, λέγω, καὶ δόξης· εὑρήσει αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, καὶ τότε μᾶλλον, ὅτε παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀτιμασθείη, παρὰ Χριστοῦ τιμηθήσεται, τῇ ἐπιγνώσει καὶ τῇ ἀκριβεστέρᾳ πίστει. Προσκυνήσει γὰρ τότε μᾶλλον τὸν Χριστὸν, ὡς ἄνθρωπον μὲν φαι-

A nis homo a nativitate, id est ex toto tempore quo erat sub generatione cui omnino conjuncta est corruptio, a qua mortalitati condemnati sumus et adjudicati, dum crescimus a nativitate illa passionibus obnoxia. Nam ex tunc crassa quædam nebula, et pellicea fortassis tunica (ut dicunt sacra Eloquia) effusa est super mentis nostræ oculos. Vel etiam cæcus erat gentilium populus. Nam et hic a nativitate erat cæcus, eo quod excæcati, ea quæ genita et corruptibilia, deificabant, juxta illud : « Obtenebratum est insipiens cor eorum [48]. » Tales erant Persarum magi, vitam suam nativitatibus et futurorum prædictioni **642** insumentes. Hunc igitur cæcum, sive simpliciter omnem hominem, sive B etiam gentilem populum, vidit Jesus. Quia enim non potuit Conditorem videre, ipse « per viscera misericordiæ visitavit nos oriens ex alto [49]. » Quomodo autem vidit? « Præteriens, » hoc est, non in cœlo exsistens, sed progrediens sermonibus evacuationis, et prospiciens e cœlo juxta prophetiam [50], videnque omnes filios hominum. Et aliter : Præteriens vidit populum gentilem, id est, non primum ad illum veniens : venit enim ad oves quæ perierant de domo Israel [51]. Deinde quasi obiter in via fecit visitationem ejus populi, qui omnino sedebat in tenebris omnis ignorantiæ. Quomodo autem sanat cæcitatem? Cum expuisset in terram, et lutum fecisset. Quicunque enim crediderit quod sicut distillans in terram, Verbum ipsum descenderit in sanctam Vir- C ginem, hujus ungentur spirituales oculi luto facto e sputo et terra, hoc est unico Christo. Qui ex deitate, cujus symbolum stilla et sputum, et humanitate, cujus symbolum terra, ex qua Domini corpus. Num igitur finis sanationis in credendo est? Neutiquam, sed oportet et ad Siloam abire, fontem baptismatis, et baptizari in misso, hoc est, in Christo. « Quotquot enim baptizati sumus » spiritualiter, « in Christo baptizati sumus [52]. » Verum ubi baptizatus quis fuerit, tunc et tentationibus subjacebit. Ducetur enim fortasse ad reges propter Christum, qui sanavit illum [53]. Oportet igitur firmiter se gerere, et stare in confessione constanter, nec propter metum negare, sed et si opus fuerit, expelli et excommunicatum fieri, juxta illud : « Exosi D eritis omnibus propter nomen meum [54], et extra synagogas facient vos [55]. » Verum etiamsi ejiciant confitentem homines veritatem odio habentes, et persequantur propter illas quæ eis sacræ sunt et venerabiles, divitias dico et gloriam eum inveniet Jesus, et tunc magis quando ab inimicis ignominia notatus fuerit, a Christo honorabitur agnitione, et certiore fide. Nam tunc magis adorabit Christum, qui apparet ut homo, est autem et Filius Dei. Non enim alius est Filius Dei, et alius Mariæ (nam hæc Nestorii impietas), sed unus et idem est Dei Filius et hominis. Vide enim quomodo Dominus, dicente cæco : « Quis est Filius Dei, ut credam in eum? »

[48] Rom. I, 21. [49] Luc. I, 78. [50] Psal. XIII, 2; LII, 3. [51] Matth. X, 6. [52] Galat. III, 27. [53] Matth. I, 18. [54] Ibid. 22. [55] Joan. XVI, 2.

— « Et vidisti, inquit, eum, et qui loquitur tecum, ille est. « Quis igitur erat loquens? Omnino ille qui ex Maria natus quidem et Filius Dei, non alius ergo et alius : unde proprie θεοτόκος sancta Maria, utpote quæ Filium Dei carnem factum genuerit, indivisibilem exsistentem, et unum duplicem, qui est Jesus Christus.

A νόμενον, ὄντα δὲ καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἄλλος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλος ὁ ἐκ Μαρίας (τοῦτο γὰρ Νεστορίου τὸ ἀσέβημα), ἀλλ' εἷς καὶ ὁ αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Ὅρα γὰρ πῶς ὁ Κύριος, εἰπόντος τοῦ ποτε τυφλοῦ, « Καὶ τίς ἐστιν » ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, « ἵνα πιστεύσω εἰς αὐτόν; » — « Καὶ ἑώρακας, φησὶν, αὐτὸν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν. » Τίς οὖν ἦν ὁ λαλῶν; Ἡ πάντως ὁ ἐκ Μαρίας γεννηθείς; ὁ αὐτὸς δὲ καὶ Υἱὸς Θεοῦ, οὐκ ἄλλος ἄρα καὶ ἄλλος. Ὅθεν καὶ κυρίως Θεοτόκος ἡ ἁγία Μαρία, ὡς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σάρκα γεγονότα γεννήσασα, ἀδιαίρετον ὄντα, καὶ ἕνα τὸν διπλοῦν, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος.

VERS. 39-41. « Et dixit Jesus : In judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant : **643** et qui vident, cæci fiant. Et audierunt quidam ex Pharisæis hæc, qui cum ipso erant, et dixerunt ei : Num et nos cæci sumus? Dixit eis Jesus : Si cæci essetis, non haberetis peccatum : nunc vero B dicitis, Videmus, idcirco peccatum vestrum manet. » Postquam vidit Dominus Pharisæos ex miraculo magis offendi, quam utilitatem percipere, et propterea majori condemnatione dignos, dicit, sicut videtur et evenit : « In judicium ego veni, » hoc est, in majorem condemnationem et in pœnam, « Ut qui non vident, videant, et qui vident, » Pharisæi scilicet, « cæci *oculis animæ* fiant. » Ecce enim ille quidem a nativitate non videbat, et nunc videt anima et corpore. Qui autem videntur videre, mente excæcati sunt. Duos enim visus, et duas cæcitates hoc loco dicit. Pharisæi autem, qui semper ad sensibilia sunt intenti existimantes eum de sensibili cæcitate loqui, « Num et nos, inquiunt, cæci sumus? » Et C hanc solam corporalem erubescunt cæcitatem. At Dominus ostendere eis volens quod melius esset eis esse cæcos corpore, et non incredulos, inquit : « Si cæci essetis, non haberetis peccatum. » Nam si per necessitatem naturæ excæcati essetis, venia daretur vobis incredulitate laborantibus : nunc autem quia dicitis vos videre, et plane etiam ipsi facti spectatores hujus miraculi in cæco, incredulitate laboratis adhuc, non digni estis venia. Nam peccatum vestrum indelebile manet; et magis puniemini, eo quod ex miraculis quæ videtis, ad fidem non trahimini. Forte autem quis etiam sic intellexerit : « Si cæci essetis, non haberetis peccatum. » Nam vos quidem, inquit, de corporali cæcitate interrogatis, ego autem de animæ cæcitate dico, quod si essetis cæci, hoc est imperiti Scripturarum, non haberetis tale peccatum, quia per ignorantiam peccaretis : nunc autem dicitis quod videatis, et prudentes vosipsos et legisperitos facitis, et ita per vos ipsos condemnati estis, et majus habetis peccatum, quia scienter peccatis.

« Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· Εἰς κρῖμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. Καὶ ἤκουσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων ταῦτα, οἱ ὄντες μετ' αὐτοῦ, καὶ εἶπον αὐτῷ· Μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοί ἐσμεν; Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν· νῦν δὲ λέγετε, ὅτι Βλέπομεν· ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει. » Ἐπειδὴ εἶδεν ὁ Κύριος τοὺς Φαρισαίους βλαβέντας μᾶλλον, οὐκ ὠφεληθέντας ἐκ τοῦ θαύματος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ μείζονος κατακρίσεως ἀξίους, φησὶν, ὅτι, ὡς ἔοικε, καὶ ὡς ἀποβαίνει τὰ πράγματα, « Εἰς κρῖμα ἦλθον ἐγὼ, » ἀντὶ τοῦ, εἰς μείζονα κόλασιν καὶ κατάκρισιν, « ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες, » οἷοι οἱ Φαρισαῖοι, « τυφλοὶ » τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς « γένωνται. » Ἰδοὺ γὰρ ὁ μὲν ἐκ γενετῆς μὴ βλέπων βλέπει, καὶ ψυχῇ καὶ σώματι· οἱ δὲ δοκοῦντες βλέπειν, ἐτυφλώθησαν κατὰ νοῦν. Δύο γὰρ ἀναβλέψεις ἐνταῦθα λέγει καὶ δύο τυφλότητας. Οἱ δὲ πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἀεὶ κεχηνότες Φαρισαῖοι, νομίσαντες περὶ αἰσθητῆς λέγειν αὐτὸν πηρώσεως, « Μὴ καὶ ἡμεῖς, φασὶ, τυφλοί ἐσμεν; » ταύτην μόνην τὴν σωματικὴν αἰσχυνόμενοι τύφλωσιν. Ὁ δὲ Κύριος, δείξαι αὐτοῖς βουλόμενος, ὅτι βέλτιον τυφλοὺς εἶναι σώματι καὶ μὴ ἀπίστους, φησίν· « Εἰ τυφλοὶ ἦτε οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν. » Εἰ γὰρ κατ' ἀνάγκην ἐκ φύσεως ἐπεπήρωσθε, ἐδίδοτο ἄν τις συγγνώμη ἀπιστίαν νοσοῦσι· νῦν δὲ λέγοντες βλέπειν, καὶ μέν τοι καὶ αὐτόπται τοῦ ἐπὶ τῷ τυφλῷ γενόμενοι θαύματος, εἶτα ἀπιστίαν νοσοῦντες ἔτι, οὐκ ἄξιοί ἐστε συγγνώμης. Ἡ γὰρ ἁμαρτία ὑμῶν ἀνεξάλειπτος μένει, καὶ μειζόνως κολασθήσεσθε, ἅτε μὴ ἐξ ὧν ὁρᾶτε θαυμασίων εἰς πίστιν ἐρχόμενοι. Τάχα δ' ἄν τις καὶ οὕτω νοήσειε τὸ, « Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν· » Ὑμεῖς μὲν γάρ, φησὶ, περὶ σωματικῆς ἐρωτᾶτε τυφλότητος, ὡς μόνην ταύτην ἐπαισχυνόμενοι· ἐγὼ δὲ περὶ τῆς ψυχικῆς ὑμῶν λέγω τυφλώσεως, ὅτι « ἐὰν ἦτε τυφλοὶ, » τουτέστιν, ἀμαθεῖς τῶν Γραφῶν, « οὐκ ἂν ἁμαρτίαν εἴχετε » τηλικαύτην, ὡς ἐν ἀγνοίᾳ ἁμαρτάνοντες· νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπετε, καὶ φρονίμους ἑαυτοὺς καὶ νομομαθεῖς ποιεῖσθε, ὥστε αὐτοκατάκριτοί ἐστε, καὶ μείζονα τὴν ἁμαρτίαν ἔχετε, ὡς ἐν γνώσει ἁμαρτάνοντες.

CAPUT X.

De bono pastore et mercenario. Quomodo Jesus interrogatus sit in porticu, dum ambularet.

VERS. 1-5. « Amen, amen dico vobis : qui non intrat per ostium in stabulum ovium, sed aliunde

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Περὶ τοῦ καλοῦ ποιμένος, καὶ μισθωτοῦ. Περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐρωτηθέντος ἐν τῇ στοᾷ, ἐν τῷ περιπατεῖν.

« Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀνα-

ξαίνων ἀλλαχόθεν, ἐκεῖνος κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής. A ascendit, ille fur est et latro. Qui autem intrat
Ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ποιμήν ἐστι τῶν per ostium, pastor est ovium. Huic ostiarius aperit, et oves vocem ejus audiunt. Et proprias oves
προβάτων. Τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει, καὶ τὰ πρόβατα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούει· καὶ τὰ ἴδια πρόβατα vocat nominatim, et educit eas. Et cum proprias oves
καλεῖ κατ' ὄνομα, καὶ ἐξάγει αὐτά. Καὶ ὅταν τὰ emiserit, ante eas vadit, et oves illum sequuntur,
ἴδια πρόβατα ἐκβάλῃ, ἔμπροσθεν αὐτῶν πορεύεται, quia noverunt vocem ejus. Alienum autem non sequentur, sed fugient ab eo, quia non noverunt vo-
καὶ τὰ πρόβατα αὐτῷ ἀκολουθεῖ, ὅτι οἴδασι τὴν φωνὴν αὐτοῦ. Ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν, ἀλλὰ cem alienorum. » **644** Postquam illis incredulitatem objecit, dicens : Vere cæci estis secundum ani-
φεύξονται ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ οἴδασι τῶν ἀλλοτρίων mam propter incredulitatis morbum, ut ne possint
τὴν φωνήν. » Ἐπειδὴ ἀπιστίαν αὐτοῖς ὠνείδισεν εἰπών, dicere : Non aversamur quasi cæci, sed ut seductorem te fugimus, de hoc nunc facit prolixum sermo-
ὅτι Τυφλοί ὄντως ἐστὲ κατὰ ψυχήν, διὰ τοῦτο αὐτὸ nem : et quid facit? Indicia ponit veri pastoris, et
τὸ τῆς ἀπιστίας πάθος, ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι Οὐ lupi et perniciosi, et sic seipsum ostendit a parte
διὰ τὸ εἶναι τυφλοί, ἀλλ' ὡς πλάνον φεύγοντες ἀπο- bonorum esse, testimonium ab operibus sumens. B
στρεφόμεθα, ὑπὲρ τούτου λοιπὸν πολὺν ποιεῖται τὸν Et prius indicia ponit perniciosi. Ille enim, inquit,
λόγον· καὶ τί ποιεῖ; Τὰ γνωρίσματα τίθησι τοῦ τε non ingreditur per ostium, hoc est per Scripturas.
ἐληθινοῦ ποιμένος, καὶ τοῦ λύκου καὶ λυμεῶνος, Non enim utitur Scripturis testibus, neque prophe-
καὶ οὕτως ἑαυτὸν ἀποδείκνυσι τῆς ἀγαθῆς ὄντα μοί- tis. Nam profecto Scripturæ ostium sunt per quas
ρας, ἀπὸ τῶν πραγμάτων τὴν μαρτυρίαν ποιούμε- adducimur ad Deum; illæ lupos non permittunt in-
νος· καὶ πρότερον τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ λυμεῶνος trare : prohibent enim hæreticos, ut nos securi simus : et de omnibus rationem dant, de quibus vo-
τίθησιν. Ἐκεῖνος γὰρ, φησὶν, οὐκ εἰσέρχεται διὰ luerimus. Fur igitur est qui non per Scripturas in-
τῆς θύρας, τουτέστι, διὰ τῶν Γραφῶν· οὐ γὰρ χρᾶται greditur in stabulum ovium, ut illis prospiciat :
ταῖς Γραφαῖς μάρτυσιν, οὐδὲ τοῖς προφήταις. Τῷ sed ascendit aliunde, hoc est aliam sibi viam et
ὄντι γὰρ θύρα αἱ Γραφαί· δι' αὐτῶν γὰρ προσαγό- insolitam parat, quemadmodum Theudas et Judas,
μεθα τῷ Θεῷ. Αὕται τοὺς λύκους οὐκ ἀφιᾶσιν εἰσελ- qui cum ante Christi tempora populum seduxissent, ipsum perdiderunt et simul ipsi perierunt.
θεῖν· ἀπείργουσι γὰρ τοὺς αἱρετικοὺς, ἐν ἀσφαλείᾳ Talis et Antichristus erit. Non enim ex Scripturis
ἡμᾶς καθιστῶσαι, καὶ γνώμας διδοῦσαι περὶ ὧν ἂν illis testimonia. Insuper et Scribas notat. Nam hi
βουλοίμεθα πάντων. Κλέπτης οὖν ὁ μὴ διὰ τῶν Γρα- quidem mandata legis parvifaciebant, mandata au-
φῶν εἰσερχόμενος εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, C tem hominum et traditiones docebant diligenter.
ὥστε προνοεῖσθαι αὐτῶν, ἀλλ' ἀναβαίνων ἄλλοθεν, Apposite autem dicit « Qui ascendit, » id quod furis
τουτέστιν, ἑτέραν ἑαυτῷ ὁδὸν τέμνων καὶ ἀσυνήθη· est sepem transilientis, et omnia cum periculo facientis. Vidisti indicia latronis? Vide et quæ sint pasto-
ὥσπερ ὁ Θευδᾶς καὶ Ἰούδας, οἳ πρὸ τοῦ Χριστοῦ ris. Pastor enim per Scripturas ingreditur, et ei
πλανήσαντες τὸν λαὸν, διέφθειράν τε καὶ διεφθάρη- ostiarius aperit. Ostiarium autem vel Mosen intelli-
σαν· οἷος ἔσται καὶ ὁ μιαρὸς Ἀντίχριστος. Οὐ γὰρ ge, cui divina Eloquia concredita fuerunt. Aperit
ἐκ τῶν Γραφῶν τούτοις ἡ μαρτυρία. Ἀλλὰ γὰρ καὶ autem Moses Domino, de ipso omnino dicens, sicut
τοὺς Γραμματεῖς αἰνίττεται, οἳ τῶν μὲν νομικῶν et Dominus ipse dicit : « Si crederetis Mosi, crede-
ἐνταλμάτων οὐδένα λόγον ἐποίουν, ἐντάλματα δὲ retis utique mihi [56]. » Vel Spiritus sanctus est os-
ἀνθρώπων καὶ παραδόσεις ἐδίδασκον. Προσφυῶς δὲ tiarius. Nam quia in Spiritu sancto intelliguntur et
εἶπε τὸ, « Ἀναβαίνων, » ὃ κλέπτου ἐστὶ φραγμὸν aperiuntur Scripturæ quæ ostendunt nobis Christum,
ὑπερπηδῶντος, καὶ πάντα ἐπικινδύνως πράττοντος. merito ostiarius dicitur Spiritus sanctus, in quo ut
Εἶδες τὰ γνωρίσματα τοῦ λῃστοῦ; Ὅρα καὶ τὰ τοῦ Spiritu sapientiæ et scientiæ Scripturæ aperiuntur, D
ποιμένος. Ὁ γὰρ ποιμὴν διὰ τῶν Γραφῶν εἰσέρχε- per quas ingreditur Dominus ad nostri curam, et
ται, καὶ τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει. Θυρωρὸν δὲ ἢ τὸν per quas ostenditur pastor. Vocem autem ejus pastoris audiunt oves. Nam quia illi sæpe eum dice-
Μωσέα μοι νόει (οὗτος γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐπιστεύθη λό- bant deceptorem, et hoc ex sua ipsorum incredulia-
για· ἤνοιξε δὲ ὁ Μωσῆς τῷ Κυρίῳ, περὶ αὐτοῦ πάν- tate confirmabant, dicentes : « Num quis principum
τως εἰπών (30), ὡς καὶ ὁ Κύριος αὐτός φησιν, ὅτι credidit in illum [57]? ostendit Christus quod non
« Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί »)· ἢ καὶ oporteat haberi se pro damnoso eo quod illi non
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστιν ὁ θυρωρός. Ἐπεὶ γὰρ ἐν
Πνεύματι ἁγίῳ νοούμεναι καὶ ἀνοιγόμεναι αἱ Γρα-
φαὶ, δεικνύουσιν ἡμῖν τὸν Χριστὸν, εἰκότως θυρωρὸς
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ὡς Πνεύματι σοφίας καὶ
γνώσεως αἱ Γραφαὶ διανοίγονται, δι' ὧν εἰσέρχεται
ὁ Κύριος εἰς τὴν ἡμῶν κηδεμονίαν, καὶ δι' ὧν ἀπο-

[56] Joan. v, 46. [57] Joan. vii, 4.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(30) **Cod. 31**, Περὶ αὐτοῦ πάντως εἰπών· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα. Ὃ καὶ ὁ Κύριος, κ. τ. λ. « De ipso omnino dicens : *Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus, tanquam me; ipsum audietis juxta omnia* (*Act.* iii, 22). Quod et Dominus, » etc.

credant, sed ipsos abjiciendos esse ex ovium genere. Nam si ego quidem, inquit, per januam ingredior, manifestum quod vere sum pastor; vos autem qui non secuti estis, videmini non esse oves. Unde autem educit oves proprias, nisi ex medio infidelium, sicut et cæcum de medio Judæorum et qui audivit eum, et agnovit eum? Et ante oves quoque vadit, quamvis secus **645** sit cum corporalibus ovibus, post illas enim vadunt pastores. Sed isto loco ostendit quod omnes ducet ad veritatem : quia discipulos quasi oves in medium luporum mittit : sic igitur nova est pastoralis cura Christi. « Alienum autem non sequentur; non enim cognoscunt alienorum vocem. » Iterum hoc loco Theudam et Judam notat, quos non secutæ sunt oves. Nam paucos quosdam suffurati sunt; et hi post mortem illorum discesserunt. Christum autem viventem et mortuum maxime totus mundus est secutus. Notat autem et Antichristum. Hic enim cum seduxerit ad parvum tempus, non habebit eos qui sequantur, post suam perditionem. Nam istud « non sequentur, » hoc manifestat, quia post mortem seducentium non erit qui attendat vel sequatur. Janua quidem Scriptura est. Educit autem ad pascua Dominus oves per januam hanc. Quid autem pabulum? Vel futuræ deliciæ, vel requies in quam nos introducit Dominus. Quamvis autem et alio loco seipsum ostium nominat, non est mirandum. Cum enim curam suam vult demonstrare erga nos, pastorem se nominat : quando autem ostendere vult quod ipse sit ille qui ducat ad Patrem, tunc januam se dicit : quia ipse juxta alium et alium sensum ovis est et pastor. Insuper si quidem sermones divinarum Scripturarum sunt ostium, et Dominus ipse esse dicitur Verbum, merito vocatur et ostium.

A δείκνυται ποιμήν. Καὶ τὴν φωνὴν δὲ τοῦ ποιμένος ἀκούει τὰ πρόβατα. Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἄνω καὶ κάτω ἔλεγον αὐτὸν ἀπατεῶνα, καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἑαυτῶν ἀπιστίας ἐβεβαίουν λέγοντες· « Μὴ τῶν ἀρχόντων τις ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν; » δείκνυσιν ὁ Κύριος, ὅτι οὐκ αὐτὸν χρὴ νομίζειν λυμεῶνα, διότι ἐκεῖνοι ἀπιστοῦσιν, ἀλλ' αὐτοὺς ἐκβληθῆναι τῆς τῶν προβάτων τάξεως. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησὶ, διὰ τῆς θύρας εἰσερχόμενος, πρόδηλον, ὡς ἀληθῶς εἰμι ποιμήν· ὑμεῖς δὲ οἱ μὴ ἀκολουθήσαντες, ἐοίκατε μὴ εἶναι πρόβατα. Πόθεν δὲ ἐξάγει τὰ ἴδια πρόβατα, ἢ ἐκ μέσου τῶν ἀπίστων, ὥσπερ καὶ τὸν τυφλὸν ἐκ μέσου τῶν Ἰουδαίων, ὃς καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ, καὶ ἐπέγνω αὐτόν; Καὶ ἔμπροσθεν δὲ τῶν προβάτων πορεύεται, καίτοι τοὐναντίον ἐπὶ τῶν σωματικῶν ποιμένων γίνεται· ὄπισθεν γὰρ πορεύονται. Ἀλλ' ἐνταῦθα δείκνυσιν, ὅτι B πάντας ὁδηγήσει πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐπεὶ καὶ τοὺς μαθητὰς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων πέμπει· οὕτως ἄρα καινοτέρα ἡ τοῦ Χριστοῦ ποιμαντική. « Ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν, οὐ γὰρ οἴδασι τῶν ἀλλοτρίων τὴν φωνήν. » Κἀνταῦθα δὲ πάντως τοὺς περὶ Θευδᾶν καὶ Ἰούδαν αἰνίττεται, οἷς οὐκ ἠκολούθησαν τὰ πρόβατα. Ὀλίγοι γάρ τινες ὑποκλαπέντες, καὶ οὗτοι μετὰ θάνατον αὐτῶν ἀπέστησαν· Χριστῷ δὲ, καὶ ζῶντι καὶ τελευτήσαντι μάλιστα, ὁ κόσμος ὅλος ὀπίσω ἀπῆλθεν αὐτοῦ. Αἰνίττεται δὲ καὶ τὸν Ἀντίχριστον· καὶ αὐτὸς γὰρ πρὸς ὀλίγον πλανήσας, οὐχ ἕξει τοὺς ἀκολουθήσαντας μετὰ τὴν αὐτοῦ ἀπώλειαν. Τὸ γὰρ « Οὐ μὴ ἀκολουθήσωσι, » τοῦτο δηλοῖ, C ὅτι μετὰ τὴν τελευτὴν τῶν πλανώντων, οὐκ ἔσται τις αὐτοῖς προσέχων, ἢ ἀκολουθῶν. Θύρα μὲν οὖν αἱ Γραφαὶ, ἐξάγει δὲ ἐπὶ νομὴν τὰ πρόβατα ὁ Κύριος διὰ τῆς θύρας ταύτης. Τίς δὲ ἡ νομή; Ἡ μέλλουσα τρυφὴ καὶ ἀνάπαυσις, εἰς ἣν ἡμᾶς εἰσάγει ὁ Κύριος. Εἰ δὲ ἀλλαχοῦ καὶ θύραν ἑαυτὸν ὀνομάζει, οὐ χρὴ βούληται τὴν περὶ ἡμᾶς, ποιμένα ἑαυτὸν ὀνομάζει· Πατρὶ, τότε θύραν ἑαυτὸν λέγει· ἐπεὶ ὁ αὐτὸς καὶ κατ' ἄλλην καὶ ἄλλην ἔννοιαν καὶ πρόβατόν ἐστι καὶ ποιμήν. Ἔπειτα εἴπερ εἰσὶ θύρα οἱ λόγοι τῶν θείων Γραφῶν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος Λόγος ἐστὶ, καὶ καλεῖται, εἰκότως ἂν κληθείη θύρα.

θαυμάζειν. Ὅταν μὲν γὰρ τὴν κηδεμονίαν ἐμφῆναι ὅταν δὲ θέλῃ δεῖξαι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ προσάγων τῷ

Vers. 6-8. « Hanc parœmiam dixit eis Jesus. Illi autem non cognoverunt quæ essent quæ loqueretur eis. Dixit igitur iterum eis Jesus : Amen, amen dico vobis, Ego sum ostium ovium. Omnes quotquot ante me venerunt, fures sunt et latrones : sed non audierunt eos oves. » — « Hanc, inquit, parœmiam, » D hoc est parabolam, « dixit eis Jesus, » obscure eis loquens, ut attentiores illos faceret. Postquam igitur hoc docuit, solvit nunc obscuritatem, sic dicens : « Ego sum ostium. » Quod autem dicit, « Omnes qui venerunt, » non de prophetis dicit, sicut Manichæi delirant. Nam illi volentes ostendere Vetus Testamentum non esse a Deo, et prophetas non esse missos a Deo, utuntur hoc dicto : « Omnes qui venerunt ante me, fures sunt et latrones. » Non igitur de prophetis hoc dicit, sed de Theuda et Juda et aliis seditiosis. Quod autem de his dicat, manifestum. « Non audiverunt enim, inquit, illos oves. » Seditiosos enim illos non audierunt oves, prophetas autem audiverunt, et per illos, qui Christum confessi sunt

« Ταύτην τὴν παροιμίαν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔγνωσαν, τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς. Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγώ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων. Πάντες, ὅσοι ἦλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λῃσταὶ, ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα. » — « Ταύτην, φησὶ, τὴν παροιμίαν, » ἤτοι τὴν παραβολὴν, « εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἀσαφῶς αὐτοῖς φθεγγόμενος, ἵνα προσεκτικωτέρους ποιήσῃ. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο κατεσκεύασε, λύει λοιπὸν τὴν ἀσάφειαν, οὕτω λέγων· « Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα. » Τὸ δὲ, « Πάντες, ὅσοι ἦλθον, » οὐ περὶ τῶν προφητῶν λέγει, ὡς οἱ Μανιχαῖοι παρανοοῦσιν. Ἐκεῖνοι γὰρ δεῖξαι βουλόμενοι τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἀλλοτρίαν οὖσαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς προφήτας μὴ ἐκ Θεοῦ ἀπεστάλθαι, χρῶνται τῷ ῥητῷ τούτῳ. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος εἶπεν, ὅτι « Πάντες, ὅσοι ἦλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λῃσταί. » Οὔκουν περὶ τῶν προφητῶν τοῦτό φησι, ἀλλὰ περὶ Θευδᾶ καὶ Ἰούδα, καὶ τῶν ἄλλων στασιαστῶν. Ὅτι δὲ περὶ τούτων λέγει, δῆλον· « Οὐκ ἤκουσαν γὰρ, φησὶν, αὐτῶν τὰ πρό-

ὅπτα. » Τῶν γὰρ στασιαστῶν τούτων οὐκ ἤκουσαν τὰ πρόβατα, τῶν δὲ προφητῶν καὶ ἤκουσαν, καὶ δι' ἐκείνων ἐπίστευσαν, ὅσοι καὶ ἐπίστευσαν τῷ Χριστῷ. Ἄλλως τε τὸ, « Οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα, » ἐκείνων εἶπεν, οὐδαμοῦ δὲ ἐπαινῶν φαίνεται τοὺς παρακούσαντας τῶν προφητῶν, ἀλλὰ τοὐναντίον κακίζων καὶ διαβάλλων σφοδρῶς. Ἔπειτα πρόσχες καὶ τῇ ἀκριβείᾳ τῆς λέξεως. « Ὅσοι ἦλθον, » φησὶν, ἀλλ' οὐχ, Ὅσοι ἀπεστάλησαν. Οἱ μὲν γὰρ προφῆται ἀποσταλέντες παρεγένοντο· οἱ δὲ ψευδοπροφῆται, οἷοι καὶ οἱ ῥηθέντες στασιασταί, μηδενὸς ἀποστείλαντος, ἤρχοντο ἐπὶ διαστροφῇ τῶν ἀπατωμένων· ὥσπερ καὶ ὁ Θεός φησιν· « Ἐγὼ οὐκ ἀπέστελλον αὐτοὺς, κἀκεῖνοι ἔτρεχον. »

A crediderunt. Cæterum illud, « Non audiverunt illos oves, » laudans dixit. Nusquam autem videtur laudare inobedientes prophetis, sed e diverso vehementer accusat et persequitur. Insuper diligenter attende verbum ipsum: » Quicunque venerunt, » inquit, non, Quicunque missi sunt. Nam prophetæ quidem **646** missi advenerunt : pseudoprophetæ autem, quales et seditiosi illi dicti, a nullo missi venerunt, sicut et Dominus dixit : « Currebant, et ego non mittebam eos [58]. »

« Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὑρήσει. » Ὁ εἰσελθὼν, φησὶ, δι' ἐμοῦ τῆς B θύρας, καὶ προσαχθεὶς τῷ Πατρὶ, καὶ πρόβατον ἐκείνου γενόμενος, σωθήσεται· καὶ οὐ μόνον σωθήσεται, ἀλλὰ καὶ, ὡς Κύριος καὶ Δεσπότης, πολλὴν ἕξει τὴν ἀσφάλειαν· τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται· » ὥσπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι εἰσῆλθον, καὶ ἐξῆλθον ἐναντίον τυράννων παῤῥησιαζόμενοι, καὶ ἐξιόντες χαίροντες καὶ ἀήττητοι. « Καὶ νομὴν, φησὶν, εὑρήσει· » τουτέστι, τροφὴν πολλήν. Καὶ ἄλλως δέ· Ἐπεὶ διπλοῦς ἐστιν ἡμῖν ὁ ἄνθρωπος, ἔσω τε καὶ ἔξω λεγόμενος παρὰ τοῦ Παύλου, εἰσέρχεσθαι μὲν ἐκεῖνος ἂν λέγοιτο ὁ ἐπιμέλειαν ποιούμενος τοῦ ἔσω ἀνθρώπου· ἐξέρχεσθαι δὲ πάλιν, ὁ νεκρῶν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰς πράξεις τοῦ σώματος ἐν Χριστῷ θανατῶν. Ὁ τοιοῦτος οὖν « καὶ νομὴν εὑρήσει » ἐν τῷ μέλλοντι C αἰῶνι, κατὰ τὸ, « Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει, » καὶ τὰ ἑξῆς.

Verbs. 9. « Ego sum ostium: per me si quis intraverit, servabitur, et ingredietur et egredietur, et pascua inveniet. « Qui ingressus, inquit, per me ostium, et oblatus Patri, et ovis illius factus fuerit, salvabitur : et non solum salvabitur, sed et sicut Dominus, magnam habebit securitatem. Hoc enim significat per hoc quod dicit, « et ingredietur et egredietur » sicut et apostoli ingrediebantur et egrediebantur, coram tyrannis libere loquentes. Nam et exeuntes, læti erant, et invicti [59]. « Et pascua, inquit, inveniet, » hoc est copiosum cibum. Et aliter : Quia duplex est noster homo, internus et externus, ut dicitur a Paulo, Ingreditur quidem ille, dixerit quis, qui curam gerit interni hominis : et egreditur iterum, qui « mortificat membra super terram, et opera corporis in Christo [60]. » Talis igitur « pascua inveniet » et in futuro sæculo, secundum quod dicit propheta : « Dominus regit me, et nihil mihil deerit [61], » etc.

« Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Ἐγὼ ἦλθον, ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσιν. Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ὁ μισθωτὸς δὲ, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὗ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα, καὶ φεύγει, καὶ ὁ λύκος ἁρπάζει αὐτὰ, καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα. Ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτός ἐστι, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων. » Ἐπειδὴ οἱ τῷ Θευδᾷ, καὶ Ἰούδᾳ, καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστάταις συναπαχθέντες, ἐσφάγησαν καὶ ἀπώλοντο, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε λέγων· « Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ, » ἐκείνους καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτοῖς κλέπτας καλῶν. « Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ἦλθον, ἵνα ζωὴν ἔχωσιν. » Ἐκεῖνοι ἔσφαττον καὶ ἀπώλλυον τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτοῖς, « Ἐγὼ ἦλθον, ἵνα ζήσωσι, καί « τι καὶ περισσὸν ἔχωσι, » τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετοχήν· ἣν καὶ βασιλείαν οὐρανῶν χρὴ νοεῖν. Ἔχουσιν οὖν ἅπαντες τὴν ζωὴν ἐν Χριστῷ. « Πάντες γὰρ ἀναστήσονται, » καὶ ζήσουσιν, ἀλλ' οἱ δίκαιοι ἔχουσι καί τι περισσὸν, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Εἶτα καὶ περὶ τοῦ πάθους διαλέγεται, καί φησιν, ὅτι « Τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων· » ἐμφαίνων, ὅτι οὐκ ἄκων, ἀλλ' ἑκὼν ἐπὶ τὸ πάθος

Verbs. 10-13. « Fur non venit nisi ut furetur, et mactet ac perdat. Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant. Ego sum pastor ille bonus. Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus. Mercenarius autem et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, videt lupum venientem ac deserit oves, fugitque, et lupus rapit, et dispergit oves. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et oves non sunt illi curæ. » Quoniam Theudas et Judas etiam cum cæteris apostatis abducti, occisi fuerunt et perierunt : propterea subdit dicens : « Fur non venit nisi ut furetur et mactet ac perdat, » illos et similes eis fures vocans. « Ego autem, inquit, veni ut vitam habeant. » Illi occiderunt et perdiderunt eos qui secuti sunt, « Ego veni ut vitam habeant, » et aliquid etiam « abundantius habeant, » sancti Spiritus communionem : per quam et regnum cœlorum intelligere oportet. Habent igitur omnes vitam in Christo. « Omnes enim resurgent [62] » et vivent, sed justi quid amplius habent, regnum scilicet cœlorum. Insuper et de passione disserit, ac inquit : « Animam meam pono pro ovibus, » sed declarans quod non involuntarius, sed voluntarius ad passionem accedat. « Pono » enim significat : Nemo rapit ex me animam, sed ego eam depono. Notat au-

[58] Jer. XXIII, 21. [59] Act. V, 41. [60] Rom. VII, 4; Coloss. III, 5; Cor. II, 10. [61] Psal. XXII, 1. [62] I Cor. XV, 51.

tem et sæpe commemoratos seditiosos. Illi, inquit, non posuerunt animam pro ovibus, sed reliquerunt eos qui ipsos secuti sunt : mercenarii enim fuerunt. Ipse autem Dominus e diverso cum comprehensus est, inquit : « Si igitur me quæritis, sinite illos abire, ut impleatur sermo, quod nullus ex ipsis pericrit [3], » idque sic urgentibus Judæis ut nulli lupi in oves magis **647** sæviant : « Cum gladiis enim, inquit, et lignis venerunt comprehendere illum [64]. « Potes et hic intelligere per lupum, spiritualum inimicum, quem et leonem Scriptura nominat, et scorpium, et serpentem, qui rapere quidem oves dicitur, quando per mala opera quasdam devorat; dispergere autem, quando per malas cogitationes confundit animam; qui et fur merito dicitur, furans per malas cogitationes, mactans per consensum, perdens per opus. Confertur enim malitiæ cogitatio furto, consensus autem in malam concupiscentiam diabolicæ mactationi, opus autem malum perditioni. Et hoc est forte quod significat illud : « Fur non venit nisi ut furetur, et mactet ac perdat. » Dominus enim contraria quam fur ille facit. Dat divinam vitam, sanctificans nos et cogitationes per adventum bonorum desideriorum, et corpora per bona opera, et quiddam etiam abundantius dat, ut etiam aliis prodesse possimus docendi gratia : profecto et regno cœlorum ut abundantiori quadam remuneratione nos præmiat. Hic igitur est pastor bonus, sed non mercenarius, ut Judæorum principes, negligentes scilicet populum et ad solam mercedem recipiendam spectantes. Non enim quærebant populi utilitatem, sed ex eo turpe lucrum.

ἔρχεται. Τὸ γὰρ « Τίθημι, » τοῦτο δηλοῖ ὅτι Οὐχ ἁρπάζει τις ἐξ ἐμοῦ ταύτην, ἀλλ' αὐτὸς ἀποτίθημι αὐτήν. Αἰνίττεται δὲ καὶ τοὺς πολλάκις ῥηθέντας στασιαστάς. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔθηκαν τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, ἀλλ' ἀφῆκαν τοὺς ἀκολουθήσαντας αὐτοῖς· μισθωτοὶ γὰρ ἦσαν. Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τοὐναντίον. Ἡνίκα συνελήφθη, φησίν· « Εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν, ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ὅτι Οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο· » καὶ ταῦτα οὕτως ἐπιθεμένων τῶν Ἰουδαίων, ὡς οὐδ' ἂν λύκοι προβάτοις· « Μετὰ μαχαιρῶν γὰρ, φησὶ, καὶ ξύλων ἦλθον συλλαβεῖν αὐτόν. » Ἔστι δὲ λύκον ἐνταῦθα νοῆσαι τὸν νοητὸν ἐχθρὸν, ὃν καὶ λέοντα ὀνομάζει ἡ Γραφὴ, καὶ σκορπίον, καὶ ὄφιν, ὃς ἁρπάζειν μὲν πρόβατον λέγεται, ὅταν τινὰ διὰ τῆς πονηρᾶς πράξεως κατάβρωμα ποιῆται· σκορπίζειν δὲ, ὅταν διὰ τῶν πονηρῶν λογισμῶν συγχέῃ τὴν ψυχήν· ὃς καὶ κλέπτης εἰκότως ἂν ῥηθείη, κλέπτων διὰ τῶν πονηρῶν λογισμῶν, θύων διὰ τῆς συγκαταθέσεως, ἀπολλύων διὰ τῆς πράξεως. Προσβάλλει μὲν γάρ τινι τυχὸν ὁ τῆς πονηρίας λογισμὸς, τοῦτό ἐστι κλοπή· ἐὰν δὲ καὶ συγκατάθηται τῷ πονηρῷ ἐνθυμήματι ὁ ἄνθρωπος, τότε θύεσθαι λέγεται παρὰ τοῦ διαβόλου· ὅταν δὲ καὶ πράξῃ τὸ κακὸν, τότε ἀπόλλυται. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἴσως τὸ, « Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. » Τούτῳ οὖν τῷ κλέπτῃ τἀναντία ὁ Κύριος διαπραττόμενος, τήν τε θείαν ζωὴν δίδωσιν, ἁγιάζων ἡμῶν καὶ τοὺς λογισμοὺς διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐνθυμημάτων παρουσίας, καὶ τὰ σώματα διὰ τῶν ἀγαθῶν πράξεων. Καί τι καὶ περισσὸν δίδωσι, τὸ καὶ ἄλλους δηλαδὴ ὠφελεῖν δύνασθαι διὰ διδασκαλικοῦ χαρίσματος, ναὶ μὴν καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὡς περιττήν τινα φιλοτιμίαν ἐπιβραβεύων ἡμῖν. Οὗτος ἄρα ἐστὶ ποιμὴν καλὸς, ἀλλ' οὐ μισθωτὸς, ὡς οἱ τῶν Ἰουδαίων ἄρχοντες, ἀμελοῦντες δηλαδὴ τοῦ λαοῦ, καὶ πρὸς μόνον τὸ μισθοὺς λαβεῖν ἐξ αὐτοῦ βλέποντες. Οὐ γὰρ ἐζήτουν τοῦ λαοῦ τὴν ὠφέλειαν, ἀλλὰ τὴν ἐκ τοῦ λαοῦ αἰσχροκέρδειαν.

VERS. 14-16. « Ego sum pastor ille bonus, et cognosco oves meas, et cognoscor a meis. Sicut novit me Pater, ita et ego novi Patrem, et animam meam pono pro ovibus. Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili : illas oportet me quoque adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, unus pastor. » Etiam hoc loco agnosces differentiam pastoris et mercenarii. Nam mercenarius quidem nescit oves, quod contingit quia non sæpe illas invisit : nam si sæpe inviseret, cognosceret illas. At pastor qualis Dominus, cognoscit suas oves, quia curam illarum agit, et rursus cognoscitur ab illis quos visitatione dignatur, propter consuetudinem agnoscentibus suum curatorem. Vide autem quod primus ille nos cognoscit, deinde nos illum. Neque aliter potest cognosci Deus, nisi cogniti fuerimus ab illo. Etenim primum ipse familiaris factus est nobis carne factus homo : deinde nos illi familiares facti sumus recepta, qua deificati sumus, gratia. Volens autem ostendere quod increduli indigni sint qui cognoscantur a Deo, quia revera oves non sunt

« Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν. Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν Πατέρα. Καὶ τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων, καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν· καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι· καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν. » Κἀντεῦθεν ἂν ἐπιγνοίης τὸ διάφορον τοῦ ποιμένος καὶ τοῦ μισθωτοῦ. Ὁ μὲν γὰρ μισθωτὸς ἀγνοεῖ τὰ πρόβατα· ὃ συμβαίνει ἐκ τοῦ μὴ συχνάκις αὐτὰ ἐπισκέπτεσθαι· εἰ γὰρ συχνάκις ἐπεσκέπτετο, ἐγίνωσκεν ἂν ταῦτα. Ὁ δὲ ποιμὴν, οἷος ὁ Κύριος, γινώσκει τὰ αὐτοῦ πρόβατα, ὡς ἐπιμελούμενος αὐτῶν, καὶ αὖ γινώσκεται ὑπ' αὐτῶν, ὡς ἐπισκοπῆς ἀξιουμένων, καὶ διὰ τῆς συνηθείας γνωριζόντων τὸν αὐτῶν κηδεμόνα. Ὅρα δὲ, ὅτι πρῶτον ἐκεῖνος γνωρίζει ἡμᾶς, εἶθ' οὕτως ἡμεῖς ἐκεῖνον, καὶ οὐκ ἄλλως δυνατόν ἐστι γνῶναι Θεὸν, εἰ μὴ γνωρισθείημεν ὑπ' ἐκείνου. Καὶ γὰρ πρῶτον αὐτὸς ᾠκειώθη ἡμῖν σαρκὶ, γεγονὼς ἄνθρωπος· εἶθ' οὕτως αὐτῷ ἡμεῖς ᾠκειώθημεν, θεώσεως εἰληφότες χάρισμα. Θέλων δὲ

[63] Joan. XVIII, 8, 9. [64] I Petr. III, 18.

δεῖξαι, ὅτι οἱ ἀπιστήσαντες ἀνάξιοί εἰσι τοῦ γινώσκεσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲ πρόβατά εἰσιν, εἶπε· « Καὶ γινώσκω τὰ ἐμά, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν, » κατὰ τὸ, « Ἔγνω Κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ. » Ἵνα δὲ μή τις νομίσῃ, ὅτι ὡς ἄνθρωπος οὕτως ἐγίνωσκεν, ἐπήγαγε λέγων· « Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν Πατέρα. » Οὕτω γάρ, φησὶν, ἐπίσταμαι αὐτὸν ἀκριβῶς, ὡς αὐτὸς ἐμέ. Συνεχῶς δὲ τίθησι τὸ, « Τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων, » δηλῶν, ὅτι οὐκ ἔστι πλάνος. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν, ὅτι « Φῶς εἰμι καὶ ζωὴ, » τύφου ἐδόκει εἶναι παρὰ τοῖς ἀνοήτοις· τὸ δὲ λέγειν, ὅτι « Ἀποθανεῖν βούλομαι, » οὐδεμίαν βασκανίαν ἔχει, ἀλλὰ καὶ πολλὴν μᾶλλον κηδεμονίαν ἐμφαίνει, εἴ γε ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων ἑαυτὸν ἠβούλετο ἐπιδοῦναι. Εἰπὼν δὲ, « Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, » περὶ τῶν ἐθνῶν λέγει· « Οὐκ εἰσὶ δὲ ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης » τῆς ὑπὸ τὸν νόμον· οὐ γὰρ δὴ τὰ ἔθνη τῷ νόμῳ περικλείονται. « Κἀκείνα δεῖ με ἀγαγεῖν· » ἐσκορπισμένα γάρ εἰσι, καὶ ταῦτα, κἀκεῖνα, μὴ ἔχοντα ποιμένας. Καὶ γὰρ καὶ Ἰουδαίων οἱ εὐγνώμονες, καὶ πρὸς τὸ πιστεῦσαι ἐπιτηδειότεροι, ἀποίμαντοι ἦσαν, καὶ πολλῷ μᾶλλον οἱ ἐθνικοί. Δεῖ οὖν κἀκεῖνα τὰ τῶν ἐθνικῶν συναγαγεῖν, ὥσπερ καὶ τῶν τὰ Ἰουδαίων. Τὸ δὲ, « δεῖ » ἐντεῦθεν οὐκ ἀνάγκης ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ πάντως ἐκβησομένου σημαντικόν. « Καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν. » « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, » οὐδὲ διαφορά τις· εἷς γὰρ χαρακτὴρ ἅπασι, μία σφραγὶς ἡ τοῦ βαπτίσματος, εἷς ποιμὴν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός. Καὶ αἰσχυναίσθωσαν Μανιχαῖοι τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἀποβάλλοντες· ἀκουέτωσαν, ὅτι Μία ποίμνη, εἷς ποιμήν· ὁ γὰρ αὐτὸς Θεὸς Παλαιᾶς τε καὶ Νέας.

A dixit : « Et cognosco meas oves, et cognoscor a meis, » juxta id, « Cognovit Dominus eos qui sunt ejus [65]. » Porro ne quis putet quod sicut homo cognoscat, subdit dicens : « Sicut cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem, » quasi diceret, Ita evidenter illum scio, sicut ipse me. Sæpe autem ponit : « Animam meam pono pro ovibus, » declarans quod non sit impostor. Dicere enim, « Lux sum et vita, [66] » apud insipientes **648** inflationis esse videbatur. Dicere autem, « Mori volo, » nullam invidiam habet, sed magnam potius curam indicat, quam exhibere volebat pro lapidantibus. Cæterum, cum dicit, « Et alias oves habeo, » de gentibus dicit. « Non sunt ex hoc ovili, » quod est sub lege : neque enim gentes lege concluduntur. « Et illas quoque oportet me B congregare. » Dispersæ sunt enim et hæ et illæ, non habentes pastorem. Nam et qui inter Judæos melius sapiebant, et ad credendum propensiores erant, pastore carebant, et multo magis gentiles. « Oportet » igitur et illas quæ ex gentibus, « congregare, » quemadmodum et eas quæ ex Judæis erant. Verbum autem « oportet » hoc loco non est necessitatis, sed indubitati eventus significativum. « Et erit unum ovile, unus pastor. » — « In Christo enim Jesu non est Græcus, neque Judæus [67], » neque ulla differentia. Unus enim character omnibus, unum sigillum baptismatis, unus pastor, Verbum Dei et Deus. Confundantur Manichæi, qui Vetus Testamentum abjiciunt. Audiant, quod unum ovile, unus pastor : idem enim Deus Veteris et Novi Testamenti.

C Vers. 17-21. « Propterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollet eam a me, sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo rursus sumendi eam. Hoc mandatum accepi a Patre meo. Dissensio igitur iterum facta est inter Judæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis : Dæmonium habet et insanit : quid eum auditis? Alii dicebant : Hæc verba non sunt dæmonium habentis. Num dæmonium potest cæcorum oculos aperire? » Quoniam alienum eum a Patre dicebant, et seductorem, et perniciosum, non Salvatorem animarum, ostendit per ea quæ dicit, Non sum vobis perniciosus, sed ad sustinenda omnia pro vobis paratus, quamvis propter nihil aliud, quam quod vos D in tantum diligit Deus, ut et ego propter hoc ab ipso diligar, quia pro vobis moriar. Quomodo igitur seducam vos quos scio dilectos Dei? Annon magis pro vobis mori quæro, ut si propter nihil aliud, saltem propter hoc, quod magis diligar a Patre meo? Hæc autem nunc tam humilia dicit, se illis attemperans, eo quod si diceret de se sublimia, auditores illum non caperent : quia si aliter dictum consideretur, absurdum videbitur. Cur enim priori tempore non diligebatur, sed nunc dilectionem cœperit Pater,

[65] II Tim. II, 19. [66] Joan. I, 4. [67] Coloss. III, 11.

et mors pro nobis, illi dilectionis auctor fuerit? Non ita est, sed, ut dixi, sese illis attemperans hæc dixit. Dixerit autem quis et hoc, Quoniam dilectio Dei et Patris erga nos ex confesso erat, vidit autem Deus et Pater etiam Filium suum eamdem erga nos declarantem bonitatem, atque ita voluisse pro nobis mori, et diligenter observare **649** characteres bonitatis paternæ, dilexit merito, non quasi mercedem quamdam mortis pro nobis dilectionem dans Filio, sed spectans inadulteratam substantiam in Filio, et quodammodo quibusdam naturæ vinculis necessariis et inevitabilibus ad hoc vocatus. An non magnæ dilectionis erga nos opus Filius suscepit, ignominiose moriens pro nobis? et non solum moriens, sed et iterum accipiens animam, ut occidat mortem, et nobis immortalitatem per resurrectionem pariat? Hoc igitur significat quando dicit, « Pater diligit me, » eo quod morior pro vobis : quasi exsultet et gaudeat Pater quod Filius sibi similis sit, et servet characteres suæ erga homines charitatis. Porro quod dicit, « Nullus tollit animam meam a me, » propter eos qui mortem ejus meditabantur dicit. « Vos enim, inquit, sititis meum sanguinem [68], « sed bene sciatis quod me involuntario nullus prævalebit. Insuper ut ne quis putet quod tanquam minister et subditus moriatur ab alio jussus, et illi cedens : Potestatem, inquit, mortis meæ ipse habeo, ut Dominus mortis. Itaque propterea dicit : « Potestatem habeo ponendi animam meam, » quamvis et unusquisque vestrum potestatem habeat ponendi animam suam : nam unicuique volenti possibile est se interficere; sed non de hoc modo dicit Dominus, sed quod me invito nullus poterit hoc facere; id in hominibus non fit. Nam etiam præter voluntatem nostram ab aliis interficimur. At Dominus nunquam involuntarie passus est, eo quod non aliter morti obnoxius erat, nisi quantum libebat. Habet et majus, quod animam iterum accipiat. Hoc autem mandatum inquit se accepisse a Patre, ut moreretur pro mundo. Usque adeo, inquit, non sum adversarius Deo, ut et istuc ipsum mori a Patre mihi demandatum sit. Porro primum quod sublime est, dicit : « Potestatem habeo accipere animam meam; » Dominum enim mortis se per hoc ostendit et ducem vitæ. Iterum humile verbum ponens, nempe : « Mandatum hoc accepi a Patre meo, » ita mirabiliter utraque connectit, et quod non habeatur minor, ac servus Patris, et non sit adversarius illi, sed ejusdem potentiæ et voluntatis. Et ita quoque multis ex auditoribus etiam sic profuit, eo quod talia dicebat, atque ita ut et dissensio fieret. Nam dum nonnulli quibus hæc verba obscuriora videbantur, putabant illum dæmonio actum loqui quæ non intelligeret; alii qui vel mediocriter intellexerant : « Hæc, aiunt, verba non sunt ejus qui dæmonio agitur. » Insuper quia verbis non poterant confutare illos; cum enim benevoli non satis tenerent ea quæ a Domino dicebantur, neque illis

[68] Joann. VIII, 37.

A οὐκ ἠγαπᾶτο, ἀλλὰ νῦν τῆς ἀγάπης ἤρξατο ὁ Πατήρ, καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θάνατος γέγονεν αὐτῷ ταύτης αἴτιος; Οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ὅπερ εἶπον, συγκαταβαίνων ταῦτά φησιν. Εἴποι δ' ἄν τις καὶ τοῦτο, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ περὶ ἡμᾶς ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁμολογουμένη ἦν, εἶδε δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὴν αὐτὴν χρηστότητα περὶ ἡμᾶς ἐνδειξάμενον, ὥστε καὶ ὑπεραποθανεῖν ἐθελῆσαι, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγαθότητος τοὺς χαρακτῆρας ἀκριβεῖς ἀποσώζοντα, ἠγάπησεν εἰκότως, οὐ μισθὸν ὥσπερ τινὰ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν θανάτου τὴν ἀγάπην δωρούμενος τῷ Υἱῷ, ἀλλὰ τῆς οὐσίας τῆς ἑαυτοῦ τὸ γνήσιον ἐν Υἱῷ θεωρῶν, καὶ ὥσπερ τισὶ φύσεως δεσμοῖς ἀναγκαίοις καὶ ἀπαραιτήτοις πρὸς τοῦτο καλούμενος. Ἡ γὰρ οὐ μεγάλης ἀγάπης ἔργον εἰς B ἡμᾶς ὁ Υἱὸς ἐνεδείξατο, ἀδόξως θανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ μόνον θανών, ἀλλὰ καὶ πάλιν λαβὼν τὴν ψυχήν, ἵνα νεκρώσῃ τὸν θάνατον, καὶ ἡμῖν τὴν ἀθανασίαν διὰ τῆς ἀναστάσεως κατεργάσηται; Τοῦτο οὖν δηλοῖ, ὅταν λέγῃ, ὅτι « Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ με, » διότι ἀποθνήσκω ὑπὲρ ὑμῶν, τὸ ὠσανεὶ γάννυσθαι καὶ χαίρειν τὸν Πατέρα, ὅτι ὁ Υἱὸς αὐτῷ ἔοικε, καὶ τῆς πρὸς ἀνθρώπους ἀγάπης αὐτοῦ τοὺς χαρακτῆρας ἀποσώζει. Τὸ δὲ, « Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ, » διὰ τοὺς κατ' αὐτοῦ φονῶντάς φησιν. Ὑμεῖς γὰρ, φησί, διψᾶτε τοῦ ἐμοῦ αἵματος, ἀλλ' εὖ ἴστε, ὡς ἄκοντος ἐμοῦ οὐδεὶς κατισχύσει. Ἔτι δὲ, ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι ὡς ὑπηρέτης καὶ ὑπουργὸς ἀποθνήσκει, ὑπ' ἄλλου κελευόμενος, καὶ ἐκείνῳ ὑπείκων, φησί· Τὴν ἐξουσίαν τοῦ θανάτου C τοῦ ἐμοῦ αὐτὸς ἔχω, ὡς δεσπότης τοῦ θανάτου. Διὰ τοῦτο οὖν φησιν, ὅτι « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου, » εἰ καὶ ἕκαστος ὑμῶν ἐξουσίαν ἔχει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι. Ἑκάστῳ γὰρ βουλομένῳ δυνατὸν ἑαυτὸν ἀνελεῖν, ἀλλ' οὐ περὶ τοῦ τοιούτου τρόπου φησὶν ὁ Κύριος, ἀλλ' ὅτι Ἀκοντός μου οὐδεὶς ἂν δυνηθείη τοῦτο ποιεῖν· ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων οὐ γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ ἄκοντες ἀναιρούμεθα ὑπ' ἄλλων· ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἄν ποτε ἄκων ἔπαθεν· διὸ ὡς μὴ ἄλλως θανάτῳ ὑποκείμενος, εἰ μὴ μόνον ἑκών, ἔχει καὶ τὸ μεῖζον, τὸ λαβεῖν τὴν ψυχὴν πάλιν. Ταύτην τε τὴν ἐντολήν φησι λαβεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Τοσοῦτον γὰρ, φησίν, οὐκ εἰμὶ ἀντίθεος, ὥστε καὶ D αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀποθανεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐντέταλμαι. Εἰπὼν δὲ πρότερον καὶ ὑψηλὸν, τὸ « Ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν τὴν ψυχήν μου, » (δεσπότην γὰρ αὐτὸν τοῦ θανάτου τοῦτο δείκνυσι, καὶ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸν) πάλιν τὸ ταπεινὸν τίθησι, τὸ, « Ἐντολὴν ταύτην ἔλαβον παρὰ τοῦ Πατρός μου. » Οὕτω πλέκει θαυμασίως ἀμφότερα, καὶ τὸ μὴ ἐλάττω νομισθῆναι, καὶ δοῦλος τοῦ Πατρός, καὶ τὸ μὴ ἀντίθεος, ἀλλ' ὁμοδύναμος ἅμα καὶ ὁμόδουλος. Αὐτίκα γοῦν οὕτως ὠφέλησε τοὺς πολλοὺς τῶν ἀκουόντων διὰ τοῦ τοιαῦτα λέγειν, ὥστε καὶ σχίσμα γενέσθαι. Τινὲς μὲν γὰρ, ἐπειδὴ τὰ ῥήματα ἐδόκουν αἰνιγματώδη αὐτοῖς, δαιμονᾷν αὐτὸν ἐδόκουν ἀσύνετα φθεγγόμενον· « οἱ δέ γε, » μετρίως συνιέντες, « ἔλεγον, φησὶ, Ταῦτα

τὰ ῥήματα οὐκ ἔστι δαιμονιζομένου. » Εἶτα ἐπεὶ ἀπὸ τῶν ῥημάτων οὐκ ἠδύνα[ν]το ἐπιστομίζειν αὐτοὺς (οὔτε γὰρ αὐτοὶ οἱ εὐγνώμονες δῆθεν ἀκριβῶς ἂν παρηκολούθουν τοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεγομένοις, οὔτε ἐκείνους ἂν ἔπεισαν), ἀπὸ τῶν πραγμάτων πειρῶνται συνηγορεῖν τῷ Χριστῷ, καί φασιν, ὅτι « Ταῦτα τὰ ῥήματα οὐκ εἰσὶ δαιμονιζομένου. » Πόθεν δὲ δῆλον τοῦτο; Ἀπὸ τῶν ἔργων. « Μὴ δαιμόνιον δύναται ὀφθαλμοὺς τυφλῶν ἀνοίγειν; » Ἐπεὶ οὖν τὸ ἔργον θεῖον, καὶ τὰ ῥήματα ἄρα τοιαῦτα. Διὰ τί δὲ ὁ Χριστὸς οὐδὲν ἀποκρίνεται πρὸς τοὺς λέγοντας αὐτὸν δαιμονᾷν; Διότι ἱκανοὶ ἦσαν ἐπιστομίζειν αὐτοὺς, καὶ ἀξιοπιστότεροι οἱ ἐναντιούμενοι αὐτοῖς, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογούμενοι. Ἐπεὶ οὖν κατ' ἀλλήλων ἵσταντο διασχισθέντες, τί ἔτι ἔδει λοιπὸν καὶ αὐτὸν ἀντιλέγειν τοῖς διαβάλλουσιν, καὶ ταῦτα μηδὲ τοσοῦτον ἀξιόπιστον ἐσόμενον;

A persuasissent verbis, Christo operibus patrocinari tentant, et dicunt quod hæc verba **650** non sint dæmoniaci. Unde autem hoc manifestum? Ex operibus : « Dæmonium enim non potest oculos cæcorum aperire. » Quia igitur opus divinum, ergo et verba ejusmodi sunt. Quare autem Christus nihil respondet his qui dicebant ipsum dæmonio agi? Quia sufficientes erant ad confutandum illos et fide digniores qui adversabantur illis et pro ipso rationem reddebant. Igitur quia dissentiebant inter se, quid ultra opus erat contradicere his qui criminabantur, præsertim cum neque sic fidem quidem habituri essent?

« Ἐγένετο δὲ τὰ ἐγκαίνια ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, καὶ χειμὼν ἦν. Καὶ περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Σολομῶντος. Ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον αὐτῷ· Ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν παῤῥησίᾳ. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε. Τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. Ἀλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε· οὐ γάρ ἐστε ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, καθὼς εἶπον ὑμῖν. » Ποῖα ἐγκαίνια ἐγένετο ἐν Ἱεροσολύμοις; Τινὲς μέν φασιν, ὅτι καθ' ἣν ἡμέραν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος, κατ' αὐτὴν ἑόρταζον τὰ ἐγκαίνια. Ἄλλοι δὲ οὐ τοῦτό φασιν, ἀλλὰ τῆς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τὰ ἐγκαίνια νῦν λέγειν τὸν εὐαγγελιστήν. Λαμπρὰν δὲ ἦγον τὴν ἑορτὴν καὶ δημοτελῆ. Ὡς γὰρ τὸν οἰκεῖον κόσμον ἀπολαβούσης τῆς πόλεως μετὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην αἰχμαλωσίαν, χαρμονῆς ἡμέραν τὴν τῶν ἐγκαινίων ἐποιοῦντο. Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ ἑορτῇ παρῆν καὶ ὁ Ἰησοῦς· λοιπὸν γὰρ τῇ Ἰουδαίᾳ συνεχῶς ἐπεχωρίαζεν, ἐπειδὴ τὸ πάθος ἐπὶ θύραις ἦν. Χειμὼν γὰρ ἐνειστήκει, μεθ' ὃν χειμῶνα ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ ἔαρος μηνὶ ἔπαθεν ὁ Κύριος. Διὸ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπεσημήνατο τὸν καιρὸν, δεικνύων ὅτι ἐγγὺς ἦν ὁ καιρὸς τοῦ πάθους, καὶ διὰ τοῦτο τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπεχωρίαζεν ὁ Κύριος. « Ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι· » καὶ τῷ μὲν δοκεῖν, ἐκ πόθου τινὸς καὶ φιλομαθίας ἐρωτῶσιν εἰπεῖν αὐτοῖς, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός· τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἐκ περιέργου καὶ διεφθαρμένης γνώμης ἡ ἐρώτησις. Τῶν γὰρ ἔργων κηρυττόντων αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν, ἐκεῖνοι ἀπὸ ῥημάτων ἐζήτουν μαθεῖν· ὃ παιζόντων μᾶλλόν ἐστι, καὶ ἐπεγγελώντων. Ὅμως δὲ ἡ ἐρώτησις πολλῆς ἀγνωμοσύνης γέμουσα καὶ κατεψευσμένη τυγχάνουσα, τὴν μοχθηρίαν αὐτῶν δείκνυσιν. « Εἰπὲ γὰρ, φασὶν, ἡμῖν παῤῥησίᾳ. » Καὶ μὴν πολλαχοῦ ἔλεγε παῤῥησίᾳ, καὶ ταῖς ἑορταῖς ἐπιχωριάζων, καὶ οὐδὲν ἐν τῷ κρυπτῷ λαλῶν, καὶ Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ὀνομάζων, καὶ φῶς, καὶ ὁδὸν, καὶ θύραν, καὶ τὸν Μωσῆν, παράγων μάρτυρα. Διὸ ἐλέγχων αὐτοὺς ὁ Κύριος, ὡς ἐκ πονηρᾶς φθεγγομένους γνώμης, « Εἶπον ὑμῖν, « φησὶ, πολλάκις, « καὶ οὐ πιστεύετε. » Ἄλλως τε, Τί προσ-

B Vers. 22-26. « Facta sunt autem encænia Hierosolymis, et hiems erat. Et ambulabat Jesus in templo in porticu Salomonis. Circumdederunt ergo eum Judæi, et dicebant ei : Quousque animam nostram suspendis? Si tu es Christus, dic nobis ingenue. Respondit eis Jesus : Dixi vobis, nec creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium reddunt de me. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis, quemadmodum dicebam vobis. » Quæ encænia facta sunt in Hierosolymis? Quidam dicunt quod quo die ædificatum fuerit templum a Salomone, eodem celebraverint encænia. Alii autem non hoc dicunt, sed evangelistam aiunt dicere encænia constructi templi post captivitatem.

C Præclarum autem et celebre agebant festum. Nam tanquam civitas suum ornatum recepisset post longam illam captivitatem, jucundum diem encæniorum faciebant. In hoc igitur festo aderat et Jesus. Nunc autem frequentius versatur in Judæa, quia passio in foribus erat. Hiems enim instabat, postquam hiemem in primo mense veris passus est Dominus. Propterea et evangelista notavit tempus, ostendens quod prope sit tempus passionis, et propterea versatur in Hierosolymis. « Circumdederunt igitur ipsum Judæi, » et apparenter quidem ex desiderio quodam discendi interrogant ut eis dicat, « num ipse sit Christus, » revera autem ex corrupta et curiosa mente profecta est interrogatio. Nam cum opera prædicarent illum esse Christum, isti ex verbis

D quærebant discere; quod ludentium magis est et deridentium. Omnino autem quæstio magna ingratitudine plena est, et fallacium illorum malitiam ostendens. « Dic enim, inquiunt, nobis libere. » Sane ubique dicebat libere, et comparebat in festis, et nihil in occulto loquebatur, Filiumque Dei se nominabat, « et lucem, et vitam, et ostium [69], » adhibito etiam teste Mose. Propterea arguens eos Dominus, utpote malo animo loquentes : « Dixi vobis, » inquit, sæpius, « et non creditis. » et aliter : Quid ita simulatis quod nudo verbo persuadeamini? « Opera quæ facio, » non ut adversarius Dei, sed « in nomine Patris mei, » non recipitis, et quomodo nudis verbis credetis? Omnino enim major est vir-

[69] Joan. I, 4; X, 7.

us operum quam verborum ad persuadendum; **651** quod et fatebantur hi qui melius inter ipsos sapiebant, dicentes : « Non potest homo peccator signa talia facere. » Propterea dicit : « Non creditis mihi, quia non estis ex ovibus meis. » Nam ego quidem, ut pastor bonus, quæ oportebat facere, feci : vos autem si non sequamini, non ego pastoris, sed vos ovium vocatione indigni estis. Da et tu operam, dum hiems est, præsens dico vita, quæ semper a malis spiritibus turbatur, ut celebres encænia spiritualis templi tui, semper novus factus, et « ascensiones in corde ponens [70] . » Aderit enim tunc tibi Jesus, qui simul celebret encæniorum festivitatem in porticu Salomonis, custodia sua te muniens, et pacificum te faciens ab affectionibus. Ipse enim pacificum Salomon est. Quisquis igitur in protectione Christi pacifici moratur, habet et Dominum simul diem festum agentem encæniorum animæ, quandiu hiems vitæ hujus durat. Ver enim futurum sæculum est, quo omnia reviviscunt, quo nullus animam innovare potest. Nam præsenti sæculo omnia talia concluduntur.

A ποιεῖσθε τὸ ἀπὸ ψιλοῦ ῥήματος πεισθῆναι; « Τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, » οὐχ ὡς ἀντίθεος, ἀλλ' « ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, » οὐ δέχεσθε, καὶ πῶς ψιλῷ λόγῳ πιστεύσετε; Πάντως γὰρ τοῖς ἔργοις πλείων πρὸς τὸ πείθειν δύναμις, ἢ τοῖς λόγοις. Ὅ καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ εὐγνωμονέστεροι ἔλεγον· « Μὴ δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς σημεῖα τοιαῦτα ποιεῖν; » διὰ τοῦτο δέ, φησίν, « Οὐ πιστεύετέ μοι, ὅτι οὐκ ἐστὲ ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν. » Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ποιμὴν καλὸς, ἅπερ ἐχρῆν ποιῆσαι, ἐποίησα· εἰ δὲ ὑμεῖς οὐκ ἀκολουθεῖτε, οὐκ ἐγὼ τῆς τοῦ ποιμένος, ἀλλ' ὑμεῖς τῆς τῶν προβάτων ἀνάξιοί ἐστε κλήσεως. Σπούδαζε δὲ καὶ σὺ, ἐν ὅσῳ χειμών ἐστιν, ὁ παρὼν, λέγω, βίος, ὁ ἀεὶ ταραχὰς ὑπὸ τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας ἔχων, τὰ ἐγκαίνια ἑορτάσαι τοῦ πνευματικοῦ σου ναοῦ, ἀεὶ νέος γινόμενος, καὶ ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενος. Τότε γὰρ δή σοι καὶ ὁ Ἰησοῦς παρέσται τὴν τῶν ἐγκαινίων τούτων συνεργαζόμενος ἑορτὴν ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Σολομῶντος, ἐν τῇ σκέπῃ αὐτοῦ περιφρουρῶν σε, καὶ εἰρηνεύειν σε ποιῶν ἀπὸ τῶν παθῶν. Αὐτὸς γὰρ ἔσται ὁ Σολομῶν, ὃς εἰρηνικὸς ἑρμηνεύεται. Ὅστις οὖν ἐν τῇ σκέπῃ τοῦ Χριστοῦ τοῦ εἰρηνικοῦ αὐλίζεται, κατὰ τὸν προφήτην, ἔχει αὐτὸν τὸν Κύριον συνεορτάζοντα αὐτῷ τὰ τῆς ψυχῆς ἐγκαίνια, ἐν ὅσῳ ὁ χειμὼν, ὁ βίος οὗτος, ἐνίσταται. Ἔαρ γὰρ ὁ μέλλων αἰὼν καθ' ὃν τὰ πάντα ἀναζῇ, καὶ παλιγγενεσίαν λαμβάνει, καθ' ὃν οὐδεὶς τὴν ψυχὴν ἐγκαινίσαι δύναται· τῷ γὰρ παρόντι αἰῶνι πάντα τὰ τοιαῦτα συγκλείεται.

B

Vers. 27-30. « Oves meæ vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vitam æternam do eis, nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam de manu mea. Pater meus qui dedit mihi, major omnibus est, et nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego et Pater unum sumus. » Postquam dixit eis, « Non estis ex ovibus meis, » nunc hortatur eos ut fiant oves ejus : ideo et subdit, dicens : « Oves meæ vocem meam audiunt, et sequuntur me. » Deinde incitans eos, dicit quæ consecuturi sint ipsum sequentes. « Vitam enim, inquit, æternam do eis, et ne pereant in æternum, » etc. Et omnino per verba hæc excitat illos, zelumque ac desiderium injicit, ut et ipsi sequantur eum qui talia largitur. Propterea autem dixit, « Non peribunt, » quia « Nullus potest rapere eas de manu mea, » eo quod « Pater meus qui dedit mihi » eas, « maximus omnium est, et de manu ejus nullus potest eas rapere, » et ita « neque de manu mea : » manus enim mea et Patris una est. « Nam ego et Pater unum sumus, » secundum potestatem scilicet et virtutem. Manum enim potestatem et virtutem dicit. Igitur « Ego et Pater unum sumus » secundum substantiam et naturam et potestatem ac robur. Id quod et Judæi quoque cum intellexissent, quod seipsum consubstantialem Deo faceret, « lapidare volebant eum, utpote qui se Filium Dei faceret [71]. » Sed interrogaverit quispiam : Quomodo dixit Dominus, « Nullus ex manu Patris mei rapiet eas, » cum tamen multos videamus perire? Dicendum quod rapere quidem

C

« Καθὼς εἶπον ὑμῖν, τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, κἀγὼ γινώσκω αὐτὰ, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι, κἀγὼ ζωὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐχ ἁρπάζει τις αὐτὰ ἐκ τῆς χειρός μου. Ὁ Πατήρ μου, ὃς ἔδωκέ μοι, μείζων πάντων ἐστὶ, καὶ οὐδεὶς δύναται ἁρπάζειν αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρός μου. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. » Ἐπειδὴ εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι, « Οὐκ ἐστὲ ἐκ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, » νῦν προτρέπεται αὐτοὺς, ὥστε γενέσθαι πρόβατα. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· « Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι. » Εἶτα παρακνίζων αὐτοὺς λέγει καὶ ὧν ἐπιτεύξονται οἱ αὐτῷ ἀκολουθοῦντες. « Ζωὴν γὰρ, φησὶν, αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, » καὶ τὰ ἑξῆς. Πάντως δὲ διὰ τῶν ῥημάτων τούτων διεγείρει αὐτοὺς, καὶ εἰς ζῆλον καὶ ἐπιθυμίαν ἐμβάλλει τοῦ καὶ αὐτοὺς ἀκολουθῆσαι αὐτῷ, ὡς τοιαῦτα ὠρουμένῳ. Διατί δὲ φησιν· « Οὐ μὴ ἀπόλωνται; » Διότι « οὐδεὶς δύναται ἁρπάζειν αὐτὰ ἐκ τῆς χειρός μου, » διότι « ὁ Πατήρ μου, ὃς ἔδωκέ μοι » ταῦτα, « μείζων πάντων ἐστὶ, καὶ ἀπὸ τῆς χειρὸς τούτου οὐδεὶς δύναται ἁρπάζειν αὐτὰ, » ὥστε οὐδὲ « ἀπὸ τῆς ἐμῆς χειρός. » Ἡ γὰρ χεὶρ ἡ ἐμὴ καὶ τοῦ Πατρὸς μία. « Ἐγὼ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, » κατὰ τὴν ἐξουσίαν δηλαδὴ καὶ τὴν δύναμιν· χεῖρα γὰρ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δύναμιν λέγει. « Ἐγὼ τοίνυν καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν » κατὰ τὴν φύσιν, καὶ τὴν οὐσίαν, καὶ τὸ κράτος. Ὅπερ οὖν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι συνιδόντες, ὅτι ὁμοούσιον ἑαυτὸν ποιεῖ διὰ τούτων τῶν ῥημάτων τοῦ Θεοῦ, λίθοις ἔβαλλον

[70] *Psal.* LXXXIII, 6. [71] Joan. XI, 8.

αὐτὸν, ὡς Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ποιοῦντα. Ἀλλ' ἐρωτήσειεν ἄν τις· Πῶς εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι « Οὐδεὶς ἁρπάσει αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρός μου, » καίτοι γε πολλοὺς ὁρῶμεν ἀπολλυμένους; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ἁρπάσαι μὲν οὐδεὶς δύναται ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς, ἀπατῆσαι δὲ πολλοί. Βίᾳ μὲν γὰρ καὶ τυραννίδι ἀποσπάσαι οὐδεὶς ἰσχύει ἐκ Θεοῦ, ἀπάτῃ δὲ καθ' ἑκάστην ὑποσκελιζόμεθα. Πῶς δέ φησι· « Τὰ πρόβατά μου ἐμοὶ ἀκολουθοῦσι, καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται; » ὁρῶμεν γὰρ, ὅτι Ἰούδας ἀπώλετο. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀπώλετο, διότι οὐκ ἠκολούθησεν, οὐδὲ πρόβατον ἔμεινεν ἄχρι τέλους. Ὁ δὲ Χριστὸς περὶ τῶν ἀκολουθησάντων αὐτῷ καὶ προβάτων ὄντων, φησὶν, ὅτι « Οὐ μὴ ἀπόλωνται, » εἰ γε ἐάν τις ἀποπέσῃ τῆς τῶν προβάτων τάξεως, καὶ τοῦ ἀκολουθεῖν τῷ ποιμένι, εὐθὺς ἀπόληται [*f.* ἀπόλλυται]. Χρήσῃ δὲ καὶ κατὰ τῶν Μανιχαίων τῷ περὶ τὸν Ἰούδαν συμβάντι. Καὶ γὰρ οὗτος, ἅγιος [ὢν καὶ πρόβατον Θεοῦ, ἀπέπεσεν, ἐθελότρεπτος δηλαδὴ ὤν, καὶ αὐθαιρέτως ἐκπεσών. Οὐκ ἄρα φύσει εἰσὶ τὰ κακὰ, ἢ τὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ προαιρέσει καὶ συνίστανται καὶ λύονται.

A nullus potest de manu Patris, decipere autem multi. Nam vi quadam et tyrannide nullus potest avellere a **652** Deo, deceptione autem quotidie supplantamur. Quomodo autem dixit, « Oves meæ me sequuntur, et non pereunt? » videmus enim quod Judas perierit. Sed propter hoc periit, quia non secutus est, neque ovis mansit usque ad finem. Dominus de iis qui secuti sunt eum et oves sunt, inquit, « Non pereunt. » Quod si quis ex ordine ovium exciderit, et non secutus fuerit pastorem, statim perit. Utaris autem et hoc de Juda exemplo contra Manichæos. Etenim cum ille sanctus esset et ovis Dei, propria voluntate ac sua sponte excidit. Non igitur natura sunt mala aut bona, sed voluntate et constituuntur et solvuntur.

« Ἐβάστασαν οὖν πάλιν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Πολλὰ καλὰ ἔργα ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ Πατρός μου, διὰ ποῖον αὐτῶν ἔργον λιθάζετέ με; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες· Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν· Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε; Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραφή· ὃν ὁ Πατὴρ ἡγίασε, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι Βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον· Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι; » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν » κατὰ τὴν ἐξουσίαν πάντως καὶ τὴν δύναμιν, καὶ ἔδειξε μίαν οὖσαν τὴν χεῖρα τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν ἑαυτοῦ, βλασφημίαν τὸ πρᾶγμα ἐνόμισαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ λίθους βάλλουσιν, ὡς ἴσον ἑαυτὸν ποιοῦντα τῷ Θεῷ. Ὁ τοίνυν Κύριος ἐντρέπων αὐτοὺς, καὶ δεικνύων ὅτι οὐδεμίαν αἰτίαν εὔλογον ἔχουσι τῆς κατ' αὐτοῦ μανίας, ἀλλὰ μάτην λυττῶσιν, ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῶν παρ' αὐτοῦ γεγενημένων θαυμάτων, καὶ, « Πολλὰ καλὰ ἔργα, φησὶν, ἐνεδειξάμην ὑμῖν, διὰ ποῖον αὐτῶν λιθάζετέ με; » Οἱ δὲ, « Περὶ βλασφημίας, φασὶ, λιθάζομέν σε, ὅτι ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. » Αὐτὸς οὖν οὐκ ἀρνεῖται τοῦτο, οὐδὲ λέγει, ὅτι Οὐ ποιῶ ἐμαυτὸν Θεὸν, οὐκ εἰμὶ ἴσος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἐκείνων γνώμην, καὶ κατασκευάζει, ὅτι Θεός ἐστιν ἀπὸ τῶν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένων. Νόμον δὲ λέγει καὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ βίβλον, ὥσπερ καὶ πᾶσιν ἁπλῶς τὴν Γραφήν· ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ οἱ χάριτι τὴν θέωσιν προσλαβόντες θεοί εἰσι, καὶ οὐκ ἐγκαλοῦνται, πῶς ἐγὼ δικαίως ἐπιτιμῶμαι ὑφ' ὑμῶν, ὁ φύσει Θεὸς ὤν, « ὃν Πατὴρ ἡγίασε, » τουτέστιν, ἀφώρισε σφαγιασθῆναι ὑπὲρ τοῦ κόσμου; Ἅγια γὰρ τὰ ἀφωρισμένα λέγονται τῷ Θεῷ. Πρόδηλον γὰρ, ὅτι ἐπειδή μοι [*f.* με] ἡγίασεν καὶ ἀφώρισεν ὁ Πατὴρ εἰς τὴν τοῦ κόσμου σωτηρίαν, οὐκ ἴσος

B VERS. 31-36. « Sustulerunt ergo rursum lapides Judæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Jesus : Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quod eorum operum me lapidatis? Responderunt ei Judæi, dicentes : Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam, et quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Jesus : Nonne scriptum est in lege vestra : Ego dixi, Dii estis? Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est et non potest solvi Scriptura, quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis me blasphemare, quia dixerim, Filius Dei sum? » Cum diceret, « Ego et Pater unum sumus » per omnia secundum potestatem et virtutem, et judicaret unam esse Patris manum et suam; putabant Judæi

C blasphemum, et « apprehendebant lapides, quod faceret se æqualem Deo [73]. » Igitur Dominus admonens et ostendens quod nullam justam furoris erga se causam habeant, sed absque causa insaniant, reducit in memoriam miracula a se facta, et : « Multa bona opera, inquit, ostendi vobis : propter quod eorum lapidatis me? » Illi autem dicunt · « Propter blasphemias lapidamus te, quia Deum teipsum facis. » Cæterum ipse non negat hoc, neque dicit, Non facio meipsum Deum, vel non sum æqualis Patri; sed magis confirmat illorum sententiam, et asserit se Deum esse, ex his quæ scripta in lege. Legem autem dicit et librum David, sicut simpliciter et omnem Scripturam. Quod autem di-

D cit, hunc sensum habet : Si hi qui gratia deificationem acceperunt, dii sunt, et nemo illos criminatur : quomodo ego juste a vobis increpor, quia natura sum Deus, « quem Pater sanctificavit, » hoc est segregavit, ut occideretur pro mundo? Sanctum enim dicitur, quod Deo segregatum est. Manifestum enim quia me sanctificavit, et segregavit Pater in salutem mundi, et ideo non sum æqualis aliis diis, sed Deus verus. Vere enim opus Dei est

[73] Joan. v, 18; Philipp. II, 6.

salvare, et non hominis gratia deificati. « Si igitur illi ad quos Dei sermo factus est, » hoc est, ego (nam ego **653** sum Sermo Dei, et habitavi in illis, concessitque eis ut adoptarentur in filios) : si igitur illi dii, multo magis ego extra omnem noxam sum, Deum vocans meipsum, qui et natura sum Deus, et aliis hoc concedo. Confundantur hinc Ariani et Nestoriani. Nam et Filius Dei, et Deus substantia naturaque est Christus, et non creatura, et aliis dat deitatem ad quos fit Sermo qui est Dei, sed non ipse gratia deificatur. Nam manifeste separat se ab his qui gratia deificantur, propter ea quæ hic dicuntur, et ostendit quod etiam illis ipse sit auctor deificationis Sermo qui Dei est, et inhabitat in eis : quod significat per hoc quod dicit, « Ad quos Sermo Dei factus est, » hoc est, in quibus habitavit. Quomodo igitur blasphemo dicens Filium Dei meipsum? Quamvis enim et carnem feram et ex semine sim David, sed ignoratis sacramentum, et quod non aliter potuerit carnalis hominum natura Dei recipere familiaritatem, quam per carnem, quasi in velamento ei familiaris fuisset.

VERS. 37, 38. « Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi : sin vero facio, et si mihi non creditis, operibus credite, ut cognoscatis et credatis quod Pater in me est, et ego in eo. » Vultis, inquit, scire æqualitatem cum Patre? A substantia non potestis scire [impossibile enim est scire substantiam Dei], sed accipite ex operum æqualitate et identitate indicium identitatis secundum virtutem. Ex his habebitis deitatis meæ testimonium, et scietis et credetis quod nihil ego aliud sum quam id quod Pater. Eamdem enim substantiam habeo manens Filius, et hypostasi differens. Similiter et Pater manens Pater, et differens hypostasi, nihil aliud est quam Filius, secundum substantiam scilicet ac naturam : quamvis autem per hypostases differimus, at non separantur hypostases, sed in seipsis alter in altero sunt absque confusione Pater et Filius. Non enim sicut apud nos pater separatus est a filio, quamvis natura unum sint, ita et in divinis personis; sed in seipsis alter in altero sunt absque confusione. Propterea nos tres quidem homines dicimur, utpote subsistentiis separati, et non unum proprie exsistentes. In divina autem Triade unus Deus, sed non tres dii, propter personarum inconfusam circumincessionem, adde et eamdem volitionem.

VERS. 39-42. Quærebant ergo iterum eum apprehendere, et exivit de manu eorum, et abiit iterum trans Jordanem in eum locum ubi fuerat Joanes baptizans primum, mansitque illic. Et multi venerunt ad eum, ac dicebant : Joannes quidem signum edidit nullum : omnia autem quæcunque dixit Joannes de hoc, vera erant, et crediderunt multi illic in eum. » Quærunt quidem apprehendere Dominum, **654** non ferentes eum, quod tam sublime de se testimo-

A ἄλλοις εἰμὶ θεοῖς, ἀλλὰ Θεὸς ἀληθινός. Θεοῦ γὰρ ὄντως ἔργον τὸ σώζειν, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπου χάριτι θεωθέντος. Εἰ τοίνυν ἐκεῖνοι « πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, » τουτέστιν ἐγὼ, Λόγος γὰρ ἐγὼ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνοικήσας ἐν ἐκείνοις, ἐχαρισάμην αὐτοῖς τὴν υἱοθεσίαν· εἰ οὖν ἐκεῖνοι θεοί, πολλῷ μᾶλλον ἐγὼ πάσης ἂν εἴην αἰτίας ἐκτὸς, Θεὸν ἐμαυτὸν καλῶν ὁ καὶ φύσει ὢν, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦτο χαριζόμενος. Αἰσχυνέσθωσαν ἐντεῦθεν Ἀρειανοὶ καὶ Νεστοριανοί. Υἱός τε γὰρ Θεοῦ, καὶ Θεὸς οὐσίᾳ καὶ φύσει ὁ Χριστὸς, ἀλλ' οὐ κτίσμα, καὶ τοῖς ἄλλοις χαρίζεται τὴν θεότητα, πρὸς οὓς ἂν γένοιτο Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ χάριτι αὐτὸς θεοῦται.. Ἀποδιαστέλλει γὰρ προφανῶς ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν χάριτι θεουμένων, διὰ τῶν

B ἐνταῦθα λεγομένων, καὶ δείκνυσιν ὅτι κἀκείνοις αὐτὸς πρόξενος τῆς θεώσεως, Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνοικῶν αὐτοῖς. Τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, » τουτέστι, μεθ' ὧν ἐγένετο, οἷς ἐνῴκησε. Πῶς οὖν βλασφημῶ, λέγων Υἱὸν Θεοῦ ἐμαυτόν; Εἰ γὰρ καὶ σάρκα φορῶ, καὶ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ εἰμι, ἀλλ' ἀγνοεῖτε τὸ μυστήριον, καὶ ὅτι οὐκ ἄλλως ἠδύνατο ἡ σαρκικὴ τῶν ἀνθρώπων φύσις δέξασθαι Θεοῦ ὁμιλίαν, εἰ μὴ διὰ σαρκὸς ὡμίλησε ταύτῃ, ὡς ἐν παραπετάσματι.

« Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι, εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε καὶ πιστεύσητε, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. » Θέλετε, φησὶ, γνῶναι τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητα; Ἀπὸ τῆς οὐσίας

C οὐ δύνασθε γνῶναι· ἀδύνατον γὰρ γνῶναι οὐσίαν Θεοῦ· ἀπὸ τῆς τῶν ἔργων οὖν ἰσότητός τε καὶ ταυτότητος ἀπόδειξιν τῆς κατὰ τὴν δύναμιν ταυτότητος λάβετε· ἀπὸ τούτων γὰρ ἔσται ὑμῖν ἡ τῆς ἐμῆς θεότητος μαρτυρία, καὶ γνώσεσθε, καὶ πιστεύσετε, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐγώ εἰμι, ἢ ὅπερ ὁ Πατήρ. Τὴν γὰρ αὐτὴν οὐσίαν ἔχω μένων Υἱὸς, καὶ τῇ ὑποστάσει διαφέρων. Ὡσαύτως καὶ ὁ Πατὴρ μένων Πατὴρ, καὶ τῇ ὑποστάσει διαφέρων, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ, ἢ Υἱὸς κατὰ τὴν οὐσίαν δηλαδὴ καὶ τὴν φύσιν. Εἰ δὲ καὶ ταῖς ὑποστάσεσι διαφέρομεν, ἀλλ' οὐ χωρίζονται αἱ ὑποστάσεις καὶ διίστανται, ἀλλ' ἐν ἀλλήλοις εἰσὶν ἀσυγχύτως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός· οὐ γὰρ ὥσπερ ἐφ' ἡμῶν

D ὁ πατὴρ κεχώρισται τοῦ υἱοῦ, καὶ τῇ φύσει ἕν ἐστιν, οὕτως ἄρα καὶ ἐπὶ τῶν θείων ὑποστάσεων· ἀλλ' ἐν ἀλλήλοις εἰσὶν ἀσυγχύτως. Διὸ καὶ ἡμεῖς τρεῖς ἄνθρωποι λεγόμεθα, ὡς ταῖς ὑποστάσεσι διιστάμενοι καὶ οὐχ ἓν κυρίως ὄντες, ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας Τριάδος εἷς Θεὸς, ἀλλ' οὐ τρεῖς, διὰ τὴν τῶν ὑποστάσεων ἀσύγχυτον ἐν ἀλλήλοις περιχώρησιν, πρόσθες καὶ τὴν ταυτοβουλίαν καὶ τὸ ταυτοθελές.

« Ἐζήτουν οὖν πάλιν αὐτὸν πιάσαι, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν, καὶ ἀπῆλθε πάλιν πέραν τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων, καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ. Καὶ πολλοὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν καὶ ἔλεγον, ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδὲν, πάντα δὲ ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ τούτου, ἀληθῆ ἦν. Καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ ἐκεῖ εἰς αὐτόν. » Ζητοῦσι μὲν πιάσαι τὸν Κύριον, μὴ φέροντες αὐτὸν τὴν ὑψηλὴν περὶ αὐτοῦ μαρτυρίαν

ποιούμενον· οὐ γὰρ ἠνείχοντο αὐτοῦ τὰ κρείττω θεολογοῦντος. Αὐτὸς δὲ ὑποχωρεῖ, ἐνδιδοὺς αὐτῶν τῷ θυμῷ, καὶ διὰ τῆς ἀπουσίας λῆξαι αὐτοῖς τὸ πάθος τοῦ θυμοῦ παρασκευάζων, καὶ ἀκόντων δὲ αὐτῶν ὑποχωρεῖ, δεικνὺς, ὃ πολλάκις, εἴπομεν, ὅτι οὐδ' ἂν ἐν τῷ σταυρῷ συνελήφθη, εἰ μὴ ἑκὼν ἑαυτὸν ἐδίδου. Ποῦ δὲ ὑποχωρεῖ; « Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου Ἰωάννης ἐβάπτιζεν, » οὐκ ἀλόγως ἐκεῖσε ἀναχωρήσας, ἀλλ' ἀναμιμνήσκων τοὺς πολλοὺς τῶν ἐκεῖ γενομένων, καὶ τῶν λεχθέντων παρὰ Ἰωάννου περὶ αὐτοῦ. Ὅτι δὲ πολλοὺς ὤνησεν ἡ περὶ τὸν τόπον διατριβὴ, ἐπήγαγεν ὁ εὐαγγελιστὴς, λέγων· « Καὶ πολλοὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀναμνησθέντες τοῦ τόπου, ἔλεγον, φησὶν, ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν. » Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, Εἰ ἐκείνῳ ἐπιστεύσαμεν μηδὲν πεποιηκότι σημεῖον, πολλῷ μᾶλλον τούτῳ τῷ τοσαῦτα θαύματα ἐργασαμένῳ. Ἐπεὶ δὲ Ἰωάννης ἐμαρτύρησε μὲν περὶ τοῦ Χριστοῦ, οὐδὲν δὲ σημεῖον ἐποίησε, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως οὐκ ἀξιόπιστος ἂν ἐνομίσθη, ἐπήγαγε λέγων· « Πάντων δὲ ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ τούτου, ἀληθῆ ἦν, » οὐκ ἔτι τοῦτον ἐξ ἐκείνου, ἀλλ' ἐκεῖνον ἀφ' ὧν ὁ Χριστὸς ἐποίησεν ἀξιόπιστον ἀποφαίνοντες. Διὸ, « Πολλοὶ, φησὶν, ἐκεῖ ἐπίστευσαν. » Τὸ δὲ «ἐκεῖ, » δηλοῖ, ὅτι μεγάλως ὁ τόπος ἐκεῖνος αὐτοὺς ὠφέλησεν, ἐπεὶ καὶ τούτου χάριν συνεχῶς ἐξάγει τοὺς ὄχλους ὁ Ἰησοῦς εἰς ἐρήμους τόπους, τῆς τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων συνουσίας ἐλευθερῶν, πρὸς τὸ καρπώσασθαί τι μέγα, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς ποιήσας φαίνεται, ἐξαγαγὼν μὲν τῆς Αἰγύπτου, ἐν ἐρήμῳ δὲ διαπλάττων τὸν λαὸν καὶ ῥυθμίζων διὰ τοῦ νόμου δοῦναι αὐτῷ. Σκόπει δὲ καὶ πνευματικῶς τελουμένην τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Χριστοῦ. Ἀναχωρεῖ μὲν γὰρ ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων, τουτέστι, τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ· εἰς τόπον δὲ πηγὰς ἔχοντα μεθίστατται, τὴν ἐξ ἐθνῶν δηλαδὴ Ἐκκλησίαν, τὴν τὰς πηγὰς ἔχουσαν τοῦ βαπτίσματος. Καὶ δὴ προσέρχονται αὐτῷ πολλοὶ διαπεραιούμενοι τὸν Ἰορδάνην, καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος διερχόμενοι. Τὸ γὰρ « πέραν τοῦ Ἰορδάνου, » τοῦτο δηλοῖ, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος λέγω δίοδον. Οὐκ ἄλλως γάρ τις ἔρχεται πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀληθῶς πιστὸς γίνεται, εἰ μὴ τὸ βάπτισμα διέλθοι, ὃ διὰ τοῦ Ἰορδάνου δηλοῦται.

nium perhiberet; neque enim ferebant sublimiorem ejus theologiam. Ipse autem inde transit, illorum furori cedens, et absentia sua illorum morbum mitigari faciens. Secedit autem invitis illis, monstrans (ut sæpe diximus) quod neque in cruce detentus fuisset, nisi sponte se tradidisset. Quo autem concedit? « Trans Jordanem, ubi Joannes baptizavit. » Non absque causa se illuc contulit, sed in memoriam reduxit multitudini quæ illic facta et dicta a Joanne de se. Quod autem illius illic conversatio multos lucrifecerit, subdit evangelista, dicens : « Et multi venerunt ad eum, et recordati loci, dicebant, inquit, Joannes quidem signum fecit nullum. » Cæterum quod dicit, ita se habet : Si illi credidimus qui nullum unquam fecit signum, multo magis ei qui tot tantaque operatus est signa. Quod autem Joannes testatus quidem sit de Christo, signum vero nullum fecerit, et propter hoc fortassis non tantam fidem meruerit, subdidit, dicens : « Omnia autem quæcunque Joannes dixit de hoc, vera erant. » Non ultra hunc ab illo, sed illum ex his quæ Christus fecit, fidelem affirmant. Idcirco, « Multi, inquit, illic crediderunt. » Dicendo « illic, » signat quod locus ille mire profuerit : quandoquidem et hac causa subinde Dominus populum in solitaria loca a consuetudine malorum hominum liberans educit, quo magis illis prodesset : sicut et in veteri lege fecisse apparet. Eductis enim illis ex Ægypto, in solitudine aptavit et formavit sibi populum, dando illi legem. Attende autem et secessionem Christi, quæ spiritualiter fit. Nam secedit quidem ab Hierosolymis, hoc est, Judaico populo, in locum autem transit habentem fontes, Ecclesiam videlicet ex gentibus, in qua fontes baptismatis. Unde multi accesserunt ad eum, « Jordanem transeuntes, » id est baptisma. Nam transmissio Jordanis significat baptismatis transitum. Non aliter enim quis accedit ad Jesum, et vere fit fidelis, nisi baptisma transeat, quod per Jordanem significatur.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ τῆς ἐγέρσεως τοῦ Λαζάρου. Περὶ τῆς τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν Φαρισαίων βουλῆς περὶ τοῦ ἀποκτεῖναι τὸν Ἰησοῦν. Περὶ ὧν εἶπεν ὁ Καϊάφας.

« Ἦν δέ τις ἀσθενῶν Λάζαρος, ἀπὸ Βηθανίας, ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς. Ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλείψασα τὸν Κύριον μύρῳ, καὶ ἐκμάξασα τοὺς πόδας αὐτοῦ ταῖς θριξὶν ἑαυτῆς, ἧς ὁ ἀδελφὸς Λάζαρος ἠσθένει. Ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ πρὸς αὐτὸν λέγουσαι· Κύριε, ἴδε, ὃν φιλεῖς ἀσθενεῖ. » Μόνος μὲν Ἰωάννης καὶ ταύτης τῆς ἱστορίας μέμνηται. Μέμνηται δὲ διὰ τὸ παιδεῦσαι ἡμᾶς, μὴ ὀκνηραίνειν, ἐάν τις ἀσθένεια γένηται περὶ τοὺς σπουδαίους καὶ θεοφιλεῖς ἄνδρας, ἐπεὶ καὶ Λάζαρος, ὢν τοῦ Χριστοῦ φίλος, ἠσθένει. Χρὴ δὲ καὶ τοῦτο μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι οὐκ ἦν Μαρία αὕτη ἡ ἀλείψασα τὸν

CAPUT XI

De suscitatione Lazari. Quomodo consilium inierunt summi sacerdotes, et Pharisæi de occidendo Christo. De prophetia Caiphæ.

VERS. 1-3. « Ægrotabat autem quidam nomine Lazarus, Bethaniensis, a castello Mariæ et Marthæ hujus sororis. Maria autem erat ea quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis, cujus frater Lazarus ægrotabat. Miserunt **655** ergo sorores ad eum, dicentes : Domine, ecce, quem amas ægrotat. » Solus quidem Joannes hujus de Lazaro meminit historiæ. Meminit autem, ut nos erudiat ne quis gravatim ferat, si boni et Deo amici viri morbo teneantur, quia et Lazarus cum esset amicus Christi, ægrotavit. Neque hoc ignorandum est, quod non erat ista Maria quæ un-

xerat Dominum unguento « meretrix [73] » quæ apud Lucam vel Matthæum; sed alia, non meretrix, honesta autem et religiosa et officiosa. Etenim diligenter ministrabat suscepto Christo, sicut Joannes testatur : quin et bonam partem elegisse testimonium habet, ut ait Lucas. Ita autem claræ et admirabiles fuerunt sorores, ut et Lazarus ipse notior factus sit per eas. « Erat enim, inquit, Lazarus Bethaniensis a castello Mariæ et Marthæ. » Quare autem mittentes accersunt Jesum, et non ipsæ veniunt, sicut « centurio et regius [74] ? » Quia plurimum fidebant Christo et quia mulieres erant, non oportebat eas ita facile e domo progredi, et quia in luctu erant, occupatæque circa fratrem. Nam quod hoc non fecerint ex contemptu, manifestum est ex his quæ sequuntur. Magnum enim honorem, et pietatem, et precum constantiam præ se ferunt. Dicentes autem, « Ecce quem diligis, ægrotat, » ad miserationem Dominum movere volebant, eo quod « memores erant nominis [75] » amicitiæ. Declarat autem et fidem quamdam verbum hoc mulierum. Ita enim multam Domino inesse virtutem cognoverunt, ut admirarentur quomodo infirmitate laboret vir ab illo dilectus. Admirationem enim quodammodo habere videtur, « Ecce, quem diligis ægrotat. »

Κύριον μύρῳ, ἡ πόρνη ἡ παρὰ τῷ Λουκᾷ, ἢ ἡ παρὰ τῷ Ματθαίῳ· ἀλλ' ἄλλη, οὐχὶ πόρνη, ἀλλὰ σεμνὴ, καὶ θεοφιλὴς, καὶ σπουδαία. Καὶ γὰρ περὶ τὴν ὑποδοχὴν ἐσπούδασε τοῦ Χριστοῦ καὶ διηκόνει, ὡς αὐτὸς Ἰωάννης προῖὼν μαρτυρεῖ· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγαθὴν μερίδα μαρτυρεῖται ἐκλέξασθαι, ὡς ὁ Λουκᾶς φησιν. Οὕτω δὲ ἦσαν θαυμασταὶ αἱ ἀδελφαὶ καὶ γνώριμαι, ὥστε καὶ τὸν Λάζαρον ἐξ αὐτῶν μᾶλλον καθίστασθαι γνώριμον. « Ἦν γὰρ, φησὶν, ὁ Λάζαρος ἀπὸ Βηθανίας ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας. » Διὰ τί δὲ πέμπουσι καλοῦσαι τὸν Ἰησοῦν, καὶ οὐκ αὐταὶ προσέρχονται, ὥσπερ ὁ ἑκατόνταρχος καὶ ὁ βασιλικός; Διότι σφόδρα ἐθάρρουν τῷ Χριστῷ, καὶ ὅτι γυναῖκες ἦσαν, καὶ οὐκ ἔδει αὐτὰς οὕτω ῥαδίως προέρχεσθαι τοῦ δωματίου, καὶ ὅτι τῷ πένθει κατείχοντο, καὶ ἠσχολοῦντο περὶ τὸν ἀδελφόν. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπὸ καταφρονήσεως τοῦτο πεποιήκασι, δῆλον ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα· πολλὴν γὰρ τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας ἐπιδείκνυνται καὶ τὴν δέησιν ἐπίμονον. Τὸ δὲ, « Ἴδε ὃν φιλεῖς, » λέγουσι, πρὸς οἶκτον ἐπισπάσασθαι βουλόμεναι τὸν Κύριον, διὰ τοῦ ὑπομνῆσαι αὐτὸν τοῦ τῆς φιλίας ὀνόματος. Ἐμφαίνει δέ τινα καὶ πίστιν τοῦτο τὸ ῥῆμα τῶν γυναικῶν. Οὕτω γὰρ ἤδεσαν πολλὴν τῷ Κυρίῳ περιεῖναι δύναμιν, ὥστε θαυμάζειν, ὅτι ἥψατο ἀσθένεια ἀνδρὸς φιλουμένου παρ' αὐτοῦ. Θαυμαστικὸν γάρ πως εἶναι δοκεῖ τὸ, « Ἴδε, ὃν φιλεῖς ἀσθενεῖ. »

VERS. 4-6. « Audiens autem Jesus, dixit : Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. Diligebat autem Jesus Martham, et sororem ejus, et Lazarum. Ut ergo audivit quod ægrotaret, tum quidem temporis mansit in eodem loco duobus diebus. » Quoniam illic mansurus erat duobus diebus, ejus gratia inquit : « Infirmitas hæc non est ad mortem, » quamvis esset ad mortem. Sed, quod dicebam, nuntios tunc ad sublimiora trahere volens, et veluti consolationem quamdam afferens, ne urgendo molesti essent, hujus gratia inquit : « Non est ad mortem. » Et aliter : Si bene consideraveris, neque ad mortem fuit infirmitas, qua moriuntur multi, diuturnam scilicet, sed temporalem et quatriduanam. Nam quia surrexit quatriduanus, ad finem spectantes rei, dicimus non esse « ad mortem » infirmitatem, « sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei. » Vides unam esse gloriam Patris et Filii? cum enim dixisset, « pro gloria Dei, » subdidit, « ut glorificetur Filius Dei. » Itaque gloria Dei, Patris dico, in nullo **656** major est quam Filii. Deus igitur est et Filius, sicut et Pater, proprie ac vere. Nam cum una gloria etiam una est substantia. Quocirca confundantur et ex hoc loco Ariani. Verbum autem, « ut glorificetur, » ne putes causæ significativum, sed eventus et effectus, ut sæpe diximus. Non enim ut glorificetur Deus, propterea ægrotavit Lazarus, sed alia quadam de causa infirmitas accessit, qua tamen Dominus in gloriam Dei usus est. « Mansit autem diebus duobus, » donec

« Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· Αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς. Ἠγάπα δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν Μάρθαν, καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, καὶ τὸν Λάζαρον. Ὡς οὖν ἤκουσεν, ὅτι ἀσθενεῖ, τότε μὲν ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπῳ, δύο ἡμέρας. » Ἐπειδὴ ἔμελλεν ἐκεῖ μεῖναι ἡμέρας δύο, τούτου ἕνεκέν φησιν, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ἡ ἀσθένεια πρὸς θάνατον, » καίτοι πρὸς θάνατον γέγονεν· ἀλλ', ὅπερ ἔφην, τέως μετεωρίσαι θέλων τοὺς μηνυτὰς, καὶ οἱονεί τινα παραμυθίαν αὐτοῖς διδοὺς, ὡς ἂν μὴ ἐγκείμενοι ἐνοχλοῖεν, τούτου ἕνεκέ φησιν, ὅτι « Οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον. » Ἄλλως τε, Εἰ καλῶς σκοπήσεις, οὐδὲ πρὸς θάνατον ἦν ἡ ἀῤῥωστία τοιοῦτον, οἷον θνήσκουσιν οἱ πολλοὶ μακροχρόνιον, ἀλλὰ πρόσκαιρον, καὶ πρὸς τέσσαρας ἡμέρας συστάντα. Ἐπεὶ δὲ ἀνέστη τετραήμερος, πρὸς τὸ πέρας ὁρῶντες τοῦ πράγματος, λέγομεν μὴ εἶναι « πρὸς θάνατον » τὴν ἀσθένειαν, « ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. » Ὁρᾷς μίαν τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ; Εἰπὼν γὰρ, « ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, » ἐπήγαγε· « Ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. » Ἀπαράλλακτος γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ δόξα, τοῦ Πατρὸς δὴ λέγω, πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ. Θεὸς ἄρα καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς ὁ Πατὴρ, κυρίως καὶ ἀληθῶς. Ὧν γὰρ ἡ δόξα μία, καὶ ἡ οὐσία μία. Λίσχυνέσθωσαν τοίνυν κἀντεῦθεν Ἀρειανοί. Τὸ δὲ, « Ἵνα δοξασθῇ, » μὴ αἰτιολογικὸν νοήσῃς, ἀλλὰ τῆς ἐκβάσεως καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, ὡς πολλάκις εἴπομεν. Οὐ γὰρ ἵνα δοξασθῇ ὁ Θεὸς, διὰ τοῦτο ἠσθένησεν ὁ

[73] Luc. VII, 37. [74] Matth. VIII, 5. [75] Psal. XLIV, 78; Judith, XIII, 25.

Λάζαρος· ἀλλὰ συνέβη μὲν ἐτέρωθεν ἡ ἀῤῥωστία, ἐχρήσατο δὲ ὁ Κύριος αὐτῇ εἰς δόξαν Θεοῦ. « Ἔμεινε δὲ ἡμέρας δύο, » ἵνα ἀποψύξῃ· ἵνα μηδεὶς ἔχῃ λέγειν, ὅτι κάρος ἦν, ὅτι ἔκλυσις ἦν, ὅτι κάτοχος ἐγένετο, καὶ οὐκ ἀπέθανε. Διὰ τοῦτο καὶ χρόνον τοσοῦτον μένει, ὥστε καὶ φθορὰν γενέσθαι, καὶ εἰπεῖν τὴν ἀδελφὴν, ὅτι « ὄζει. »

« Ἔπειτα μετὰ τοῦτο λέγει τοῖς μαθηταῖς· Ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάλιν. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί· Ῥαββεὶ, νῦν ἐζήτουν σε οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, καὶ πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Οὐχὶ δώδεκα ὧραί εἰσι τῆς ἡμέρας; Ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπει. Ἐὰν δέ τις περιπατῇ ἐν τῇ νυκτὶ, προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. » Οὐδαμοῦ μὲν ἀλλαχοῦ προεῖπεν, ὅπου μέλλει πορεύεσθαι, ἐνταῦθα δὲ μόνον φαίνεται προλέγων, ἐπειδὴ ἐδεδοίκεισαν σφόδρα οἱ μαθηταὶ τὸ εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀπελθεῖν. Διὰ τοῦτο οὖν προλέγει, ἵνα μὴ τῷ ἀθρόῳ διαταραχθῶσιν, ἐξαίφνης ἀπαγόμενοι εἰς χώραν, ἣν ἐδεδοίκεισαν. Ἐπεὶ οὖν ἐφοβοῦντο καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ μὲν (οὔπω γὰρ τελείαν τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν εἶχον), τὸ δὲ πλέον ὑπὲρ ἑαυτῶν, φασὶν, ὅτι « Νῦν ἐζήτουν σε οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, καὶ πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ; » Ὁ δὲ παραθαῤῥύνει αὐτοὺς, καί φησιν, ὅτι Ὥσπερ ὁ τὸ φῶς βλέπων οὐ προσπταίει, ὁ δὲ ἐν νυκτὶ περιπατῶν, ἐκεῖνος προσκόπτει· οὕτως ὁ μὲν τὸ ἀγαθὸν ποιῶν, καὶ ἐν φωτεινοῖς ἔργοις περιπατῶν, οὐδὲν πείσεται δεινόν· ὁ δὲ τὰ φαῦλα πράσσων πείσεται δεινόν. Ὥστε ὑμᾶς οὐ χρὴ δεδοικέναι· οὐδὲν γὰρ ἄξιον θανάτου ἐπράξαμεν. Ἢ καὶ ἄλλως· Εἰ ὁ τὸ φῶς, φησὶ, βλέπων τοῦτο, οὐ προσκόπτει, πολλῷ μᾶλλον ὁ μετ' ἐμοῦ ὢν, ἐὰν μὴ ἀποστήσῃ ἑαυτὸν ἐμοῦ, οὐκ ἂν προσκόψῃ. Ὥστε καὶ ὑμεῖς μετ' ἐμοῦ τοῦ φωτὸς ὄντες, μάτην δεδοίκατε. Ἄλλοι δὲ ἡμέραν μὲν νοοῦσι τὸν πρὸ τοῦ πάθους καιρὸν, νύκτα δὲ τὸν τοῦ πάθους. Ὑμεῖς οὖν, φησὶν, ἕως ἡμέρα ἐστὶν, τουτέστιν, ἕως οὔπω ὁ τοῦ πάθους καιρὸς ἐνέστη, οὐ μὴ προσκόψητε· οὐ γὰρ διωχθήσεσθε παρ' Ἰουδαίων, οὔτε ἄλλο ἀντίξουν ὑμῖν ἀπαντήσεται [*f.* ἀπαντήσετε]. Ὅταν δὲ ἡ νὺξ ἔλθῃ, τὸ πάθος δή φημι τὸ ἐμὸν, τότε δὴ συσταλήσεσθε μὲν ἐν οἰκίσκῳ ἑνὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. « Ἔκτοτε δὲ θλίψεις, καὶ ὀδύνας, καὶ πολλὰ προσκόμματα καὶ ἐναντιώματα ἕξετε, » ὅτε οὐκ ἔτι ἐγὼ τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν σωματικῶς συνδιάξω, ἀλλὰ νύκτα τὴν τῶν θλίψεων ἕξετε.

« Ταῦτα εἶπε, καὶ μετὰ τοῦτο λέγει αὐτοῖς· Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, ἀλλὰ πορεύομαι, ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν. Εἶπον οὖν οἱ μαθηταὶ αὐτῷ· Κύριε, εἰ κεκοίμηται, σωθήσεται. Εἰρήκει δὲ ὁ Ἰησοῦς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐκεῖνοι δὲ ἔδοξαν, ὅτι περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ὕπνου λέγει. Τότε οὖν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς παῤῥησίᾳ· Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ χαίρω δι' ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ. Ἀλλ' ἄγωμεν πρὸς αὐτόν. Εἶπεν οὖν Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος τοῖς συμμαθηταῖς· Ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ ἐκεῖνοι

A exspiraret et sepeliretur; ne quis dicere possit quod gravatio quædam fuerit, deliquium, vel extasis, et non fuerit mortuus. Et propterea tanto tempore manet, ut et corrumperetur, diceretque soror illum « fetere. »

Vers. 7-10. « Deinde post hoc dicit discipulis : Eamus in Judæam iterum. Dicunt ei discipuli : Rabbi, modo quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc? Respondit Jesus : Nonne duodecim sunt horæ diei? si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt. Si quis autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo. » Nusquam alio loco prædicit quo sit profecturus; hic autem solum prædicere videtur, quia valde timebant discipuli in Judæam ire. Et idcirco prædicit, ut ne repentina abitione turbentur, si abducerentur in regionem quam timebant. Igitur quia timebant et Christo quidem (nondum enim perfectam de ipso cognitionem habebant), multo magis autem sibiipsis, dicunt, « Modo quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc? » At ipse animat illos et dicit : Sicut qui videt lucem, non offendit; qui autem in nocte ambulat, ille offendit : ita et qui bonum facit, et in lucidis operibus ambulat, nihil grave experietur; qui autem mala facit, patietur. Et ita non oportet vos meticulosos esse. Nihil enim morte dignum fecimus. Vel etiam aliter : Si is qui videt lumen hoc, non offendit : multo magis qui mecum est, nisi a me defecerit, non offendit. Atque ita etiam vos cum sitis mecum, qui lumen sum [76], frustra timetis. Alii autem diem quidem intelligunt tempus ante passionem, noctem vero tempus passionis. Vos igitur, inquit, quandiu dies est, hoc est, quandiu nondum instat tempus passionis, non offendetis. Non enim persecutionem patiemini a Judæis, neque aliud quid grave eveniet vobis. Cum autem nox venerit, passio inquam mea, tunc certe pavore contrahemini quidem, in unam domunculam vos recipientes propter metum Judæorum. « Ex eo autem tempore afflictiones et tribulationes, et multa offendicula et adversitates habebitis [77] : » cum ego qui lux sum, non ultra vobiscum corporaliter conversabor, noctem afflictionum habebitis.

Vers. 11-16. « Hæc ait, et post **657** hæc dicit eis : Lazarus amicus noster dormit, sed vado ut a somno excitem illum. Dixerunt ergo discipuli ejus : Domine, si dormit, salvus erit. Dixerat autem Jesus de morte ejus : et illi putaverunt quod de dormitione somni diceret. Tunc ergo Jesus dixit eis manifeste : Lazarus mortuus est, et gaudeo propter vos, ut credatis, quod non fuerim ibi; sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur Didymus ad condiscipulos : Eamus et nos, ut moriamur cum eo. » Quoniam illi formidaverant ire in

[76] Joan. I, 9. [77] Joan. XVI, 33.

Judæam, dixit eis Dominus : Quamvis quærebant me Judæi lapidare, et hoc faciebant quia loquens illis arguebam eos : nunc autem non vado ut illis loquar, sed ut amicum invisam, atque ita non oportet trepidare. Non enim ad ea abeo ad quæ prius, ut periculum ex Judæis expavescam, sed amicum ex somno excitabo. At illi volentes eum ab itinere impedire, Satis, inquiunt, est : « si dormit, salvus erit. » Igitur non opus est ut nos abeamus; non enim necessarium est. Unde ipse adjecit, « Amicus noster, » ut ostendat necessarium iter illuc : verum illi dicunt non esse necessarium, quandoquidem salvus factus sit, eo quod dormiat. Imo non solum non necessarius est adventus tuus, sed et amico damnosus. Nam si somnus est et ad salutem, ut nos opinamur, tu autem profecturus ut excites, saluti ejus obfuturus es; non igitur opus est ut eas et excites illum : damnosum enim hoc ei. Itaque ubi vidit eos adhuc tardos, tunc manifeste inquit, « Mortuus est. » Cujus autem gratia etiam prius non manifeste dixit, sed occulte, mortem somnum nominans? Propter multa. Unum quidem, quia a fastu erat alienus; nolebat enim ad ostentationem facere, sed occulte resurrectionem excitationem a somno nominavit. Quomodo autem hac dictione usus fuisset, nisi mortem somnum appellasset? Quod autem hoc verum, propter modestiam, inquam, occulte locutum, manifestum est ex eo quod sequitur. Nam dicens, « Mortuus est, » non addidit, Vado ut resuscitem illum. Vides quomodo abhorruerit a fastu, quomodo noluerit celebrari ea quæ facturus erat? Interim etiam docet nos ne tam faciles simus ad promittendum. Nam quamvis centurioni hoc fecerit, dixit enim [78], « Ego veniens sanabo eum : » illic tamen hoc dixit, ut illius fidem ostenderet. Igitur hæc una quidem causa est propter quam mortem appellavit somnum. Alia autem est, ut ostendat nobis quod omnis mors somnus sit et requies. Tertia vero, quamvis aliis mors fuerit Lazari obitus, ipsi tamen Jesu somnus existimabatur, eo quod eum statim resuscitaturus erat. Et sicut nobis facile est excitare dormientem, ita illi, imo innumeris **658** modis facilius est resuscitare mortuum. « Gaudeo autem, inquit, propter vos, ut credatis » mihi magis nunc ut Deo, « quia non eram illic : » et cum longe absim, prædico vobis mortem in Bethania, de qua non audivi, sed sicut Deus video quæ longe eveniunt. Intellexerunt autem quidam hoc etiam sic : « Gaudeo, » inquit, vestri causa. Nam quod ego illic non fuerim, conducit fidei vestræ; quoniam si adfuissem, ægrotantem sanassem : parum autem hoc fuisset ad ostensionem potentiæ meæ. Cæterum cum absente me mortuus est, abiens autem ipsum suscitaturus sum, id magis vestram firmabit fidem, cum videritis me et hoc posse, quod antea nondum ostendi, quod mortuus jam diffluens, et qui fœtens fuit, apta sua membra

A ἐδεδοίκεσαν τὴν Ἰουδαίαν, φησὶν αὐτοῖς ὁ Κύριος· Εἰ καὶ ἐζήτουν με οἱ Ἰουδαῖοι λιθάσαι, ἀλλ' ὡς διαλεγόμενον αὐτοῖς καὶ ἐλέγχοντα· νῦν δὲ οὐχ ὡς διαλεξόμενος ἄπειμι, ἀλλ' ὡς τὸν φίλον ἐπισκεψόμενος. Ὥστε οὐ χρὴ δεδοικέναι. Οὐ γὰρ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἄπειμι ἐφ' οἷς καὶ πρώην, ἵνα καὶ τὸν ἐκ τῶν Ἰουδαίων φοβηθῶ κίνδυνον, ἀλλ' ἐπὶ φίλου ἐξυπνισμῷ. Οἱ δὲ ἐκκόψαι τὴν ἐκεῖ πορείαν βουλόμενοι, Ἀρκετὸν, φασὶν, ἐστιν· « Εἰ κεκοίμηται, σωθήσεται. » Οὐκοῦν οὐ δεῖ ἡμᾶς ἀπελθεῖν· οὐ γάρ ἐστιν ἀναγκαῖον. Καίτοι αὐτὸς καὶ διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ, « ὁ φίλος ἡμῶν, » ἵνα δείξῃ ἀναγκαίαν τὴν ἐκεῖ παρουσίαν· ἀλλ' αὐτοὶ οὐκ ἀναγκαίαν ταύτην φασὶν, ἤδη ἐκείνου σεσωσμένου διὰ τοῦ ὑπνῶσαι. Μᾶλλον δὲ οὐκ ἀναγκαία οὐ μόνον ἐστὶν ἡ παρουσία σου, φασὶν, B ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς τῷ φίλῳ. Εἰ γὰρ ὁ ὕπνος αὐτῷ εἰς σωτηρίαν, ὡς ἡμεῖς δοκοῦμεν, σὺ δὲ πορευθῆναι μέλλεις, ἵνα ἐξυπνήσῃς, περικόψεις αὐτῷ τὴν σωτηρίαν. Οὐκουν δεῖ ἀπελθεῖν ἐπὶ τῷ ἐξυπνῆσαι· ἐπιβλαβὲς γὰρ τοῦτο. Ἐπεὶ οὖν ἔβλεπεν αὐτοὺς ἔτι ὀκνοῦντας, τότε δὲ παῤῥησίᾳ φησὶν, ὅτι « Ἀπέθανε. » Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐχὶ καὶ πρότερον οὕτω φανερῶς εἶπεν, ἀλλὰ κεκρυμμένως, ὕπνον ὀνομάσας τὸν θάνατον; Διὰ πολλά· ἓν μὲν διὰ τὸ ἀκόμπαστον· οὐ γὰρ ἠβούλετο φαίνεσθαι κομπαστὴς, ἀλλὰ κεκρυμμένως τὴν ἀνάστασιν ἐξυπνισμὸν ὠνόμασε· πῶς δ' ἂν ταύτῃ τῇ λέξει ἐχρήσατο, εἰ μὴ τὸν θάνατον ὕπνον ἐκάλεσεν; Ὅτι δὲ τοῦτο ἀληθὲς, τὸ διὰ μετριοφροσύνην ἐπικεκρυμμένως εἰπεῖν, δῆλον ἐκ τοῦ μετὰ ταῦτα. Καὶ γὰρ εἰπὼν, ὅτι « Ἀπέθανεν, » οὐ προσ- C έθηκεν, ὅτι Πορεύομαι, ἵνα ἀναστήσω αὐτόν. Ὁρᾷς πῶς οὐκ ἠβούλετο κομπάζειν ὃ διὰ τῶν ἔργων ἔμελλε βεβαιοῦν; ἅμα δὲ καὶ διδάσκων ἡμᾶς, μὴ οὕτως εὐκόλως ὑπισχνεῖσθαι. Κἂν γὰρ ἐπὶ τοῦ ἑκατοντάρχου τοῦτο ἐποίησεν (εἶπε γὰρ, ὅτι « Ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτὸν »), ἀλλ' ἐκεῖ τοῦτο εἶπεν, ἵνα τὴν ἐκείνου πίστιν δείξῃ. Μία μὲν οὖν αὕτη ἡ αἰτία, δι' ἣν τὸν θάνατον ὕπνον ἐκάλεσεν. Ἑτέρα δὲ, ἵνα δείξῃ ἡμῖν, ὅτι καὶ πᾶς θάνατος ὕπνος καὶ ἀνάπαυσις· καὶ τρίτη, ὅτι εἰ καὶ τοῖς ἄλλοις θάνατος ἦν ἡ τοῦ Λαζάρου τελευτὴ, ἀλλ' αὐτῷ γε τῷ Ἰησοῦ, τῷ ὅσον οὔπω μέλλοντι αὐτὸν ἀναστῆσαι, ὕπνος ἐλογίζετο. Καὶ ὥσπερ ἡμῖν τὸν κοιμώμενον διυπνῖσαι ῥᾴδιον, οὕτως ἐκείνῳ, μᾶλλον δὲ μυριοπλασίως εὐχερέστερον τὸ ἀναστῆσαι τὸν θανόντα· « Χαίρω δὲ, φησὶ, δι' D ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητέ » μοι μᾶλλον νῦν ὡς Θεῷ, « ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ, » πόῤῥω δὲ ὢν, προλέγω ὑμῖν τὸν ἐν Βηθανίᾳ θάνατον, οὐκ ἀκηκοὼς, ἀλλ' ὡς Θεὸς, προορῶν τὸ πόῤῥω συμβάν. Ἐνόησαν δέ τινες τοῦτο οὕτω· « Χαίρω, » φησὶν, ὑμῶν ἕνεκεν· τὸ γὰρ μὴ εἶναί με ἐκεῖ, συντελέσει πρὸς πλείω πίστιν ὑμῖν. Ἐπείπερ εἰ μὲν παρήμην, ἀῤῥωστοῦντα ἂν ἐθεράπευον, μικρὸν δὲ ἦν τοῦτο θαῦμα εἰς δυνάμεως ἀπόδειξιν. Ἐπεὶ δὲ ἐγὼ μὲν ἀπολελείμμην, ὁ δὲ θάνατος ἐπεγένετο, μέλλω δὲ ἀπιὼν αὐτὸν ἀνιστᾷν, μειζόνως εἰς τὴν πίστιν βεβαιωθήσεσθε τὴν ἐμὴν, ὅταν ᾖδειτέ [*f.* ἴδητέ] με καὶ τοῦτο δυνάμενον ὃ μήπω

[78] Matth. VIII, 7.

πρότερον ἐπεδειξάμην, διερρυηκότα ἤδη νεκρὸν καὶ ὄζοντα συναρμολογεῖν καὶ ἐξανιστᾷν. Ταῦτα τοῦ Κυρίου εἰπόντος, καὶ ἀναγκαίαν αὐτοῖς τὴν παρουσίαν τὴν ἐκεῖσε δείξαντος, ὁ δειλότερος τῶν ἄλλων Θωμᾶς, « Ἄγωμεν, φησίν, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. » Οὐ γὰρ θάρσους, ἀλλὰ δειλίας καὶ βαρυθυμίας τὸ ῥῆμα. Ἵνα γὰρ καί τοὺς ἄλλους ἐκκόψῃ συμμαθητὰς, ὑπομιμνήσκει αὐτοὺς τοῦ θανάτου, καὶ ἐπίτηδες παρεμβάλλει τὸ, « Ἵνα ἀποθάνωμεν· » ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγων· « Ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς, » οἱ μωροὶ καὶ ἀπονενοημένοι, καὶ μὴ φροντίζοντες τῆς οἰκείας σωτηρίας καὶ ζωῆς, « ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ. » Ἔστω, φησὶν, αὐτὸς περὶ πολλοῦ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν οὐ τίθεται· ἡμεῖς γὰρ οὕτως ἀνοητοί ἐσμεν; Ταῦτα τοῦ δειλοῦ τὰ ῥήματα. Ἀλλ' ὅρα αὐτὸν ὕστερον, πῶς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ὡς ἀπόστολος ἐσφάγη· οὕτως αὐτὸν ἡ θεία χάρις ἐστόμωσεν, ἵνα τὸ τοῦ Παύλου καὶ ἐπὶ τούτῳ λεχθῇ, ὅτι « Ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ἡ χάρις. » Ὠριγένης δέ φησι καί τι ὀνειροκριτικὸν περὶ τοῦ Θωμᾶ. Ἀκούσας γὰρ, φησὶν, ὁ Θωμᾶς τῶν περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητειῶν, καὶ μαθὼν ὅτι μετὰ ψυχῆς εἰς ᾅδην καταβήσεσθαι μέλλει, ἐλευθερώσων τὰς ψυχὰς, ἐπειδὴ ἤκουσεν, ὅτι « Πορεύομαι ἵνα ἐξυπνήσω Λάζαρον, » ἐνόμισεν οὐκ ἂν ἄλλως δυνηθῆναι ἐξυπνῆσαι αὐτὸν, τουτέστι, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐλευθερῶσαι, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς ἀποθέμενος τὸ σῶμα, εἰς ᾅδην κατέλθοι. Διὸ ὡς γνήσιος τοῦ Χριστοῦ μαθητὴς, μηδὲ ἐν τούτῳ θέλων ἀπολειφθῆναι τοῦ διδασκάλου, βουλεύεται καὶ τοὺς ἄλλους συμμαθητὰς, καὶ προτρέπεται ἀποθέσθαι καὶ αὐτὸς τὸ σῶμα, ἵνα συγκατέλθῃ τῷ Ἰησοῦ, ὡς ὑπονόει, μέλλοντι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι, ἵνα ἐκ τοῦ ᾅδου ἀγάγῃ τὴν τοῦ φίλου ψυχήν. Ταύτην παρεθέμην τὴν γελοιώδη ἐξήγησιν πρὸς ἐντροπὴν τῶν τὰ Ὠριγένους ἀποσεμνυνόντων. Ἆρα γὰρ οὐ προφανὴς λῆρος καὶ ὄνειρος ἀτεχνῶς ἡ τοῦ σοφοῦ ἐξήγησις; Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς ὁ Κύριος, καίτοι τοῦ Λαζάρου τεθνηκότος, εἶπεν, « Ἄγωμεν πρὸς αὐτὸν, » ὡς πρὸς ζῶντα· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Λάζαρος ἔζη τῷ Χριστῷ ὡς Θεῷ.

A recipit, et resuscitatur. Hæc cum dixisset Dominus, et ostendisset suum illuc accessum necessarium, Thomas aliis meticulosior, « Eamus, inquit, ut moriamur cum eo. » Non fiduciæ, sed formidinis et tristis animi verbum est. Nam ut alios condiscipulos moraretur, memores eos facit mortis, et dedita opera hoc apponit, « Ut moriamur, » quasi talia dicens : « Eamus et nos » stulti et insipientes, et non curantes salutem propriam et vitam, « ut moriamur cum eo. » Esto, inquit, ipse vitam suam non magni faciat; nos autem cur ita stulti essemus? Hæc timidi verba sunt, sed vide eum postea quomodo pro veritate ut apostolus occisus sit, ita illum divina gratia roboravit, ut hoc Pauli de eo sit dictum : « Sufficientia nostra ex Deo [79], » et « Non ego, sed gratia. »

B Origenes autem dixit de Thoma somnium quoddam. Thomas enim cum audisset prophetias de Christo, et didicisset quod et cum anima in infernum descensurus esset ad liberandas animas, postquam audivit Christum dicentem, « Vado ut exsuscitem Lazarum, » putavit non aliter suscitari eum, hoc est, liberari animam ejus, nisi et ipse corpore deposito in infernum descendisset. Ideo ut verus Christi discipulus, neque in hoc volens a magistro avelli, vult et se et alios condiscipulos deponere sua corpora ut descendant cum Jesu, qui positurus erat animam suam, sicut suspicabatur, ut ex inferno reduceret amici animam. Hanc ridiculam enarrationem apposui, ut pudore suffunderem eos qui Origenica commendant (a). Nonne deliramentum et somnium plane,

C hæc sapientis enarratio? Tu autem vide quomodo Dominus, quamvis Lazaro mortuo, dixerit : « Eamus ad eum, » quasi ad viventem. Etenim Lazarus vivebat Christo ut Deo.

« Ἐλθὼν οὖν ὁ Ἰησοῦς, εὗρεν αὐτὸν τέσσαρας ἡμέρας ἤδη ἔχοντα ἐν τῷ μνημείῳ. Ἦν δὲ ἡ Βηθανία ἐγγὺς τῶν Ἱεροσολύμων ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε. Καὶ πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων συνεληλύθεισαν πρὸς τὰς περὶ τὴν Μάρθαν καὶ Μαρίαν, ἵνα παραμυθήσωνται αὐτὰς περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν. Ἡ οὖν Μάρθα, ὡς ἤκουσεν ὅτι Ἰησοῦς ἔρχεται, ὑπήντησεν αὐτῷ· Μαρία δὲ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθέζετο. » Ἐπίτηδες ἀνέμεινεν ὁ Κύριος τὸν Λάζαρον τετραήμερον γεγονέναι· εἶτα ἦλθεν ὡς ἂν τὸ θαῦμα ἀσυκοφάντητον πάντοθεν ἐξεργάσηται. Τίνος δὲ ἕνεκεν προστίθησιν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι δεκαπέντε σταδίους διεῖχεν ἡ Βηθανία τῶν Ἱεροσολύμων; Ἵνα δείξῃ, ὅτι εἰκότως πολλοὶ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν παρῆσαν· οὐ γὰρ μακρὰν ἦν ἡ Βηθανία. Παρεμυθοῦντο δὲ τὰς γυναῖκας, οὐχ ὡς ἀγαπωμένας ὑπὸ Χριστοῦ (καὶ γὰρ « συνέθεντο, ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται »), ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς συμφορᾶς, ἢ ὡς

VERS. 17-20. « Venit itaque Jesus, et invenit eum quatuor dies jam in monumento jacentem. Erat autem Bethania juxta Hierosolymam fere stadiis quindecim : multique ex Judæis venerant ad Martham **659** ac Mariam, ut consolarentur eas de

D fratre suo. Martha ergo ut audivit quod Jesus veniret, occurrit illi : Maria vero domi residebat. Dedita opera exspectavit Dominus ut Lazarus fieret quatriduanus : deinde venit ut miraculum faceret quod nulla ex parte calumniari posset quispiam. Quare autem apponit evangelista quod quindecim stadiis abfuerit Bethania a Hierosolymis? Ut ostenderet, quod multi Hierosolymitanorum merito adfuerint. Non enim longe aberat Bethania. Consolabantur autem mulieres, non quod diligebantur a Christo (etenim conspiraverant, ut si quis confiteretur Christum, extra Synagogam fieret), sed propter calamitatis necessitatem, vel quod reverebantur

[79] II Cor. III, 5.

(a) In edit. Lut. desunt quæ sequntur : *Nonne deliramentum*, etc.

eas ut nobiliores, vel quod non erant pessimi qui advenerunt : unde et multi crediderunt ex eis. Cæterum, Martha sola occurrit primum, et non simul assumit secum sororem, quia seorsim illi occurrere et factum annuntiare volebat. Unde ubi illam in spem bonam adduxit, tunc abit et vocat sororem. Prius autem non dixit sorori Mariæ, celare volens eos qui aderant. Nam si Maria audivisset quod « Jesus veniret, » resurrexisset in occursum, et comites fuissent ei præsentes Judæi, quos nolebat Martha scire adventum Christi.

A εὐγενεστέρας αἰδούμενοι, ἢ οἱ μὴ ὄντες πονηροί, ἐκεῖνοι παρῆσαν· ὅθεν καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐξ αὐτῶν. Ἡ δὲ Μάρθα μόνη προϋπαντᾷ καὶ οὐ παραλαμβάνει τὴν ἀδελφὴν, ἐπειδὴ κατ' ἰδίαν αὐτῷ συντυχεῖν ἠβούλετο, καὶ τὸ γεγονὸς ἀπαγγεῖλαι. Ὅθεν ἐπειδὴ αὐτὴν εἰς χρηστὰς ἐλπίδας ἤγαγε, τότε ἄπεισι, καὶ καλεῖ τὴν ἀδελφήν. Πρότερον δὲ οὐ λέγει πρὸς τὴν ἀδελφὴν Μαρίαν, βουλομένη λαθεῖν τοὺς παρόντας. Εἰ γὰρ ἡ Μαρία ἤκουσεν, ὅτι « Ἰησοῦς ἔρχεται, » ἐξανέστη ἂν πρὸς συνάντησιν, καὶ συνηκολούθησαν αὐτῇ καὶ οἱ παρόντες Ἰουδαῖοι, οἷς διαγνωσθῆναι τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντα οὐκ ἠβούλετο Μάρθα.

Verb. 21-28. « Dixit ergo Martha ad Jesum : Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus : sed et nunc scio quod quæcunque poposceris a Deo, daturus sit tibi Deus. Dicit illi Jesus : Resurget frater tuus. Dicit Martha : Scio quod resurget in resurrectione in novissimo die. Dicit ei Jesus : Ego sum resurrectio et vita : qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet. Et omnis qui vivit et credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc? Ait illi : Etiam, Domine. Ego credo quod tu sis Christus ille Filius Dei qui in mundum venturus erit. Et cum hæc dixisset, abiit et vocavit Mariam sororem suam clanculum, dicens : Magister adest, et vocat te. » Fidem quidem habebat Martha in Christum, sed non quantam oportebat. Ideo et dicit : « Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. » Quod sane dixit ut non credens absentem potuisse, si quidem voluisset, depellere mortem fratris sui : nam et in sequentibus majorem infirmitatem declarat fidei : « Quæcunque enim petieris, inquit, Deum, dabit tibi [80]. » Vides quod illum sicut virum quemdam virtute præditum et Deo probatum habuerit? Non enim dixit, Quæcunque volueris, facies, sed, « Quæcunque petiveris, dabit tibi. » Ipse autem hanc ejus suspicionem subvertit : « Resurget enim, inquit, frater tuus. » Non enim dixit ei : Etiam, petam Deum, et dabit mihi; non consensit sermoni ejus, sed medio quodam verbo usus est : verumtamen **660** per sequentia auctoritatem et potestatem suam clariorem facit : « Ego sum, dicens, resurrectio et vita. » Quoniam enim mulier adhuc incredula erat, et dictum, « Resurget frater tuus, » non agnoscebat, sed in novissima resurrectione intelligebat illum resurrecturum : sciebat autem et ultimam resurrectionem futuram, et hoc quidem ex divinis Scripturis, et in primis ex continuis Christi sermonibus de resurrectione : igitur quia adhuc mulier erat mulier, mentem ejus excitat Dominus, et quodammodo mortuam fidem ejus suscitat, dicens manifestius : Tu quidem dicis quod quæcunque petiero Deum, dabit mihi : ego autem manifeste hoc tibi dico, quod « Ego sum resurrectio et vita : » et ita virtus mea loco non circumscribitur, sed tam absens quam præsens sanare possum. Ego enim

B Εἶπεν οὖν Μάρθα πρὸς τὸν Ἰησοῦν· Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει· ἀλλὰ καὶ νῦν οἶδα ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν Θεὸν, δώσει σοι ὁ Θεός. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου. Λέγει αὐτῷ Μάρθα· Οἶδα ὅτι ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Εἶπεν οὖν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται· καὶ πᾶς ὁ ζῶν, καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Πιστεύεις τοῦτο; Λέγει αὐτῷ· Ναὶ, Κύριε. Ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος. Καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἀπῆλθε, καὶ ἐφώνησε Μαρίαν τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς λάθρα, εἰποῦσα· Ὁ διδάσκαλος πάρεστι, καὶ φωνεῖ σε. » Πίστιν εἶχεν ἡ Μάρθα πρὸς Χριστὸν, ἀλλ' οὐχ ὅσην ἔδει. Διὸ καί φησι· « Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἔθανέ μου ὁ ἀδελφός. » Τοῦτο

C γὰρ πάντως ἔφη, οἷα μὴ πιστεύουσα, ὅτι καὶ ἀπὼν ἠδύνατο, εἴπερ ἠβούλετο, ἀποτρέψαι τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς· καὶ ἔτι διὰ τῶν ἑφεξῆς μείζονα τὴν ἀσθένειαν ἐμφαίνει τῆς πίστεως· « Ὅσα γὰρ, φησὶν, αἰτήσῃ τὸν Θεὸν, δώσει σοι. » Ὁρᾷς ὅτι ὡς ἐνάρετόν τινα ἄνθρωπον καὶ παρὰ Θεῷ εὐδόκιμον τοῦτον ἐνόμιζεν; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὅσα ἂν θέλῃς, ποιήσεις, ἀλλ' « Ὅσα ἂν αἰτήσῃ, δώσει σοι. » Αὐτὸς δὲ ἀνατρέπων τὴν τοιαύτην αὐτῆς ὑπόνοιαν, « Ἀναστήσεται, φησὶν, ὁ ἀδελφός σου. » Οὐ γὰρ εἶπεν αὐτῇ, Ναὶ αἰτήσομαι τὸν Θεὸν, καὶ δώσει μοι, οὐδὲ συνέδραμε τῷ λόγῳ αὐτῆς, ἀλλὰ μέσῃ μὲν ἐχρήσατο λέξει· πλὴν διὰ τῶν ἑξῆς ἐκδηλοτέραν

D τὴν οἰκείαν αὐθεντίαν καὶ ἐξουσίαν ποιεῖ, « Ἐγώ εἰμι, λέγων, ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή. » Ἐπεὶ γὰρ ἡ γυνὴ ἔτι ἀπιστεῖ, καὶ τὸ, « Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου, » οὐδ' ἐπέγνω, ἀλλ' ἐντῇ ἐσχάτῃ ἀναστάσει νοεῖ αὐτὸν ἀναστήσεσθαι· ᾔδει δὲ τὴν ἐσχάτην ἀνάστασιν ἐσομένην, τοῦτο μὲν καὶ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, μάλιστα δὲ ἀπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ συνεχῶν περὶ τῆς ἀναστάσεως ὁμιλιῶν· ἐπεὶ οὖν ἔτι γυνὴ ἦν ἡ γυνὴ, διανιστᾷ αὐτὴν ὁ Κύριος, καὶ ὥσπερ νενεκρωμένην τὴν πίστιν αὐτῆς διεγείρει, φάσκων ἐκδηλότερον· Σύ με [*f.* σὺ μὲν] λέγεις, ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσωμαι τὸν Θεὸν, δώσει μοι· ἐγὼ δὲ φανερῶς οὕτω σοί φημι, ὅτι « Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή. » Ὥστε οὐ τόπῳ περικλείσταί μου ἡ δύναμις, ἀλλὰ, καὶ ἀπὼν, καὶ παρὼν, δύναμαι ἰᾶσθαι. Ἐγὼ

[80] Marc. 11, 23.

γάρ εἰμι ὁ χορηγὸς τῶν ἀγαθῶν, καὶ οὐχ ὡς ἑτέρου διδόντος, ἀλλ' αὐτὸς ὢν ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή, ἰσχύω καὶ ἀνιστᾶν καὶ ζωοποιεῖν· καὶ, « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἂν ἀποθάνῃ, » τὸν θάνατον τοῦτον τὸν φυσικόν, « ζήσεται, καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμέ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ, » τὸν ψυχικόν. Ὥστε μὴ θορυβηθῇς· κἂν γὰρ τέθνηκέ σου ὁ ἀδελφός, ζήσεται. Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ ἀδελφοῦ σου; Οὐδὲ ὑμεῖς, εἴ γε πιστεύετε εἰς ἐμέ, τεθνήξεσθε, ἀλλὰ τοῦ δεινοτέρου θανάτου κρείττους ἔσεσθε τοῦ ψυχικοῦ. Ὁ δὲ τοῦ δεινοτέρου λυτρούμενος, πολλῷ μᾶλλον τοῦ ἐλάττονος τοῦ σωματικοῦ λυτρώσεται τὸν τεθνηκότα σου ἀδελφόν. Ἐρωτᾷ δὲ τὴν γυναῖκα, εἰ πιστεύει· ἡ δὲ καίτοι τοσαῦτα ἀκούσασα, ὅμως οὐ συνῆκε, τί εἶπεν αὐτῇ ὁ Κύριος, ὑπὸ τοῦ πάθους, οἶμαι, καὶ ἀνοησίαν νοσοῦσα. Ἄλλο γὰρ ἐρωτήσαντος ἐκείνου, ἄλλο αὐτὴ ἀποκρίνεται. Ὁ μὲν γὰρ ἤρετο, εἰ πιστεύει ὅτι αὐτός ἐστιν « ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή, » καὶ ὅτι « ὁ πιστεύων » εἰς αὐτὸν « οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα, » εἴτε τὸν ψυχικὸν βούλοιο νοεῖν θάνατον, εἴτε τὸν σωματικόν. Καὶ γὰρ ὄντως οἱ πιστοὶ διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως οὐδὲ θνήσκειν λέγονται. Ἡ δὲ τί ἀποκρίνεται; « Ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος· » καλῶς μὲν μαρτυρήσασα καὶ ἀληθῶς, οὐ μὴν τῇ ἐρωτήσει κατάλληλον ποιησαμένη τὴν ἀπόκρισιν. Τέως μέντοι κερδαίνει τὸ τὴν σφοδρότητα τῆς λύπης καταστεῖλαι, καὶ κωλῦσαι τὸ πολὺ πένθος· λάθρα δὲ καλεῖ τὴν ἀδελφήν, σφόδρα συνετῶς τοῦτο διαπραξαμένη, διὰ τοὺς ἐκεῖσε παρατυχόντας Ἰουδαίους. Εἰ γὰρ ἔγνωσαν ἐκεῖνοι, ὅτι τῷ Χριστῷ συναντήσουσα ἄπεισιν, ἀνεχώρησαν ἄν, καὶ οὕτως ἔμεινεν ἀμάρτυρον τὸ θαῦμα. Νῦν δὲ νομίσαντες τὴν Μαρίαν εἰς τὸν τάφον ὡς δακρύσουσαν ἔρχεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο συναπελθόντες αὐτῇ, ἀναγκαίως τοῦ θαύματος αὐτόπται καὶ μάρτυρες γεγόνασι. Πῶς δὲ ἡ Μάρθα φησὶ πρὸς τὴν Μαρίαν, ὅτι « Ὁ διδάσκαλος φωνεῖ σε, » καίτοι τοῦ εὐαγγελιστοῦ μὴ ἐπισημηναμένου, ὅτι ἐφώνησεν αὐτὴν ὁ Κύριος; Εἴτε οὖν κατὰ τὸ σιωπώμενον ἐνετείλατο τῇ Μάρθᾳ ὁ Κύριος καλέσαι τὴν ἀδελφήν, ἢ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἀντὶ φωνῆς νομίσασα εἶναι, φησὶν, ὅτι « Φωνεῖ σε ὁ διδάσκαλος. » Πῶς γὰρ οὐκ ὀφειλόμενον ἦν, τοῦ Χριστοῦ παρόντος, καὶ αὐτὴν πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν; Τὴν γοῦν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, ἀπαιτοῦσαν ἀναγκαίως ἀπαντῆσαι αὐτῷ, φώνημα λέγει ὁ εὐαγγελιστής. « Ὁ διδάσκαλος » γὰρ, φησὶ, πάρεστι, καὶ « φωνεῖ σε· » καὶ ἐπειδὴ « πάρεστιν, » αὐτὸ τοῦτο τὸ παρεῖναι ἀντὶ φωνῆς ποιεῖται πρὸς σέ· ἀπαραίτητον γὰρ τὸ, ἐκείνου παρόντος, εἰς συνάντησιν αὐτοῦ προελθεῖν καὶ σέ.

bonorum suppeditator sum, et non quasi alius det, sed ipse sum « resurrectio et vita, » valeoque resuscitare et vivificare. « Et qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit » naturali hac morte, « vivet. » — « Et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur » morte animæ : et ita ne turberis. Nam quamvis mortuus sit frater tuus, vivet. Et quid dico de fratre tuo? Neque vos, si quidem creditis in me, moriemini, sed prævalebitis graviori animarum morti. Et qui a graviore liberat, multo magis liberabit fratrem tuum qui mortuus est, a minori et corporali. Interrogavit autem et mulierem num credat. At illa quamvis hæc audivisset, attamen non intellexit quid ei dixerat Dominus, præ dolore, opinor, extra mentem constituta. Nam cum ille interrogasset aliud, aliud ista respondit. Nam ille quidem interrogabat, num credat quod ipse sit « resurrectio et vita, » et quod « qui credit in ipsum, non moriatur in æternum, » sive de corporis sive de animæ morte intelligas. Nam fideles, propter spem resurrectionis, neque mori dicuntur. At illa quid respondet? « Ego credo quod tu es Christus Filius Dei, qui in mundum venisti. » Bene quidem testata fuit et vere, sed non interrogationi congruum reddidit responsum : et tunc lucrata est ut vehementiam doloris mitigaret, ac luctus nimietatem prohiberet. Clam autem vocat sororem valde prudenter hoc faciens, propter eos qui illic aderant Judæos. Si enim cognovissent illi quod occursura esset Christo, abiissent, et caruisset testibus insigne miraculum. Quia autem existimabant Mariam ad sepulcrum lacrymatum proficisci, propterea simul abierunt cum ea, miraculique spectatores fuerunt ac testes. Quomodo autem Martha inquit ad Mariam, « Magister vocat te : » tametsi evangelista non assignarit quod vocarit eam Dominus? Hoc scilicet latenter insinuat mandatum Marthæ a Domino ut vocet sororem, vel adventum Christi **661** vocis loco habebat. Dicit igitur : « Vocat te magister. » Quomodo enim Christo præsente non debebat ad illum etiam illa venire? Itaque adventum Domini, qui necessario illam petebat ut occurreret ei, vocationem dicit evangelista : « Magister enim, inquit, adest et te vocat. » Istuc ipsum adesse pro voce factum est ad te. Detrectare enim non potes quin illum præsentem et tu accedas.

« Ἐκείνη ὡς ἤκουσεν, ἐγείρεται ταχὺ, καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτόν. Οὔπω δὲ ἐληλύθει ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν κώμην, ἀλλ' ἦν ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ὑπήντησεν αὐτῷ ἡ Μάρθα. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι οἱ ὄντες μετ' αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ, καὶ παραμυθούμενοι αὐτὴν, ἰδόντες τὴν Μαρίαν, ὅτι ταχέως ἀνέστη καὶ ἐξῆλθεν, ἠκολούθησαν αὐτῇ, λέγοντες, ὅτι Ὑπάγει εἰς τὸ μνημεῖον, ἵνα κλαύσῃ ἐκεῖ. Ἡ οὖν Μαρία ὡς ἦλθεν ὅπου ἦν ὁ Ἰησοῦς, ἰδοῦσα αὐτὸν, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, λέγουσα αὐτῷ· Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ

VERS. 29-32. « Illa ut audivit, surgit cito, et venit ad eum. Nondum autem venerat Jesus in castellum, sed erat in eo loco ubi occurrerat ei Martha. Judæi ergo qui erant cum ea in domo, et consolabantur eam, cum vidissent Mariam quod cito surrexisset, secuti sunt eam, dicentes : Vadit ad monumentum, ut ploret ibi. Maria ergo cum venisset eo ubi erat Jesus, videns eum, accidit ad pedes ejus, et dicit ei : Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. « Cum primum audivit adesse

Jesum, non segnis fuit Maria, sed « surgit, et ad eum venit. » Unde manifestum quod non prævenisset illam Martha, neque prius, si quidem nosset ista Jesum venturum. « Nondum autem Jesus venerat in castellum. Tardius enim ibat, ne videretur ad miraculum properare, sed precibus illarum exoratus hoc facere. Et quandoquidem magnum erat futurum miraculum, et quale rarius fecit, erantque multi acquirendi per illud, propter hoc dispensat ut multi fiant miraculi testes. Dicit enim evangelista quod « Judæi qui erant cum illa in domo, secuti sint illam. » Maria autem majori fervore quam soror sua Martha accessit ad Christum. « Viso enim illo, inquit, procidit ad pedes ejus, » non reverita turbam, neque suspicata adesse nonnullos qui inimico erga Christum essent animo. Ad nullum autem hominum respiciebat præsente magistro, idque unum curabat, ut illi summum impenderet honorem. Dicit enim : « Domine, si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus. » Martha autem nihil tale fecit, neque enim procidit, sed magis Christo promittente ei de fratre meliora, apparuit incredula. Tametsi et ipsa Maria adhuc imperfecta videatur, dum dicit, « Si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus, » attamen Christus ad hanc non dicit quod ad sororem ejus, eo quod multa turba aderat, et non erat tempus ejusmodi verborum, sed se illi attemperat et denudat humanam suam naturam, et humanæ naturæ proprietatem indicat. Audi enim quid dicat evangelista.

μου ὁ ἀδελφός. » Ἅμα τῷ ἀκοῦσαι ὅτι πάρεστιν ὁ Ἰησοῦς, οὐ βραδύνει ἡ Μαρία, ἀλλ' « ἐγείρεται, καὶ πρὸς αὐτὸν ἔρχεται. » Ὅθεν δῆλον, ὡς οὐκ ἂν προέλαβεν αὐτὴν ἡ Μάρθα οὐδὲ πρότερον, εἴπερ ἔγνω αὕτη τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον. « Οὔπω δὲ Ἰησοῦς ἐληλύθει εἰς τὴν κώμην. » Σχολαιότερον γὰρ ἐβάδιζεν, ἵνα μὴ δόξῃ ἑαυτὸν ἐπιῤῥίπτειν τῷ θαύματι, ἀλλ' ὡς ἀξιούμενος παρ' ἐκείνων, τοῦτο πεποιηκέναι. Καὶ ἐπειδήπερ τὸ μέλλον γενέσθαι θαῦμα μέγα ἦν, καὶ οἷον ὀλιγάκις πεποίηκε, καὶ ἔμελλον πολλοὶ κερδαίνειν δι' αὐτοῦ, διὰ τοῦτο οἰκονομεῖ πολλοὺς γενέσθαι τοῦ θαύματος μάρτυρας. Φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι « Οἱ Ἰουδαῖοι οἱ ὄντες ἐν τῷ οἴκῳ μετ' αὐτῆς, ἠκολούθησαν αὐτῇ. » Θερμότερον δὲ ἡ Μαρία παρὰ τὴν ἀδελφὴν Μάρθαν προσῆλθε τῷ Χριστῷ. « Ἰδοῦσα γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἔπεσεν αὐτοῦ πρὸς τοὺς πόδας· » οὐκ αἰδεσθεῖσα τὸν ὄχλον, οὐχ ὑποπτεύσασα ὅλως, ὅτι, εἰκὸς εἶναί τινας ἐκεῖ ἀπεχθῶς τῷ Χριστῷ ἔχοντας· πάντα δὲ ἀνθρώπινον σκοπὸν ἐκβαλοῦσα, παρόντος τοῦ διδασκάλου, καὶ ἔμμονος γενομένη τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς, φησί· « Κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός. » Ἡ δὲ Μάρθα οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ· οὔτε γὰρ προσπίπτει, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ Χριστῷ ὑπισχνουμένῳ αὐτῇ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ τὰ χρηστότερα φαίνεται ἀπιστοῦσα. Κἂν ἡ Μαρία δὲ ἀτελῶς καὶ αὕτη φαίνεται ἔχουσα διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφὸς, » ὅμως οὐδὲν πρὸς ταύτην ὁ Χριστὸς λέγει, οἷον πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, διὰ τὸ πολὺν παρεῖναι ὄχλον, καὶ μὴ εἶναι καιρὸν τῶν τοιούτων ῥημάτων. Συγκαταβαίνει δὲ μᾶλλον, καὶ ἀπογυμνοῖ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ τὰ ταύτης οἰκεῖα ἐνδείκνυται. Ἄκουε γὰρ τί φησιν ὁ εὐαγγελιστής.

Vers. 33-37. « Jesus ergo ut vidit eam plorantem, et Judæos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, et turbavit seipsum, et dixit : Ubi posuistis eum? Dicunt ei : Domine, veni et vide. Lacrymatus est Jesus. Dixerunt ergo Judæi : Ecce quomodo **662** amabat eum. Quidam autem ex ipsis dixerunt : Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere ut hic non moreretur? « Ad lacrymas quidem natura mota est, et turbabatur propter Mariam flentem et ipsam et eos qui aderant. Dominus infremit in affectionem spiritu, hoc est, increpat per spiritum confusionem, et cohibet illam, et sic rogat, ut non cum ululatu esset interrogatio. Quia enim contristatus fuit [homo enim erat vere] ut credibilis esset humana natura, permisit illi proprium operari, et aspere tractat carnem, increpatque eam Spiritus sancti virtute. Itaque caro non ferens increpationem, turbatur et fremit, et cum mœrore pugnat. Hæc autem omnia Dominus naturam pati permittit, ut confirmet quod vere et non apparenter tantum sit homo, et ut doceat nos et terminos et modum tristitiæ ponere ejusque contrario. Nam absque compassione et lacrymis esse, bestiarum est : multum autem lacrymari, plorare et contristari, mulierum. Igitur cum nostræ carnis et sanguinis particeps esset, particeps quoque fuit humanarum et naturalium affectionum, et istarum mo-

« Ἰησοῦς οὖν ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν, καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, καὶ ἐτάραξεν ἑαυτὸν, καὶ εἶπε· Ποῦ τεθείκατε αὐτὸν; Λέγουσιν αὐτῷ· Κύριε, ἔρχου καὶ ἴδε. Ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς. Ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι· Ἴδε πῶς ἐφίλει αὐτόν. Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπον· Οὐκ ἠδύνατο οὗτος, ὁ [ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ποιῆσαι, ἵνα καὶ οὗτος μὴ ἀποθάνῃ; » Εἰς δάκρυα μὲν ἡ φύσις ἐκινεῖτο, καὶ συνεχεῖτο διὰ τὴν Μαρίαν κλαίουσαν καὶ αὐτὴν, καὶ τοὺς συνελθόντας. Ὁ δὲ Κύριος ἐμβριμᾶται τῷ πάθει ἐν τῷ πνεύματι, τουτέστιν, ἐπιτιμᾷ διὰ τοῦ πνεύματος τῇ συγχύσει, καὶ ἐπέχει ταύτην, καὶ οὕτως ἐρωτᾷ, ὥστε μὴ μετὰ ὀλοφυρμοῦ γενέσθαι τὴν ἐρώτησιν. Ἐπεὶ γὰρ ἐλυπήθη (ἄνθρωπος γὰρ ἦν ἀληθῶς, καὶ διὰ τὸ πιστώσασθαι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἐνέδωκε ταύτῃ τὸ ἴδιον ἐργάσασθαι), καὶ ἐπιπλήττει τῇ σαρκὶ, καὶ ἐπιτιμᾷ αὐτῇ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμει. Ἡ οὖν σὰρξ μὴ ἐνεγκοῦσα τὴν ἐπιτίμησιν, ταράσσεται, καὶ τρέμει, καὶ τῆς λύπης περικρατεῖ. Ταῦτα δὲ πάντα συγχωρεῖ τὴν φύσιν πάσχειν ὁ Κύριος, ἅμα μὲν καὶ βεβαιῶν, ὅτι ἀληθῶς καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν ἄνθρωπος ἦν, ἅμα δὲ καὶ παιδεύων ἡμᾶς καὶ ὅρους καὶ μέτρα τῆς λύπης καὶ τῆς ἀλυπίας τιθείς. Τό τε γὰρ ἀσυμπαθὲς καὶ ἄδακρυ, θηριῶδες, τό τε πολύδακρυ καὶ φιλόθρηνον καὶ πολύλυπον, γυναικῶδες. Ἐπεὶ τοίνυν κεκοινώνηκεν

ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἵματος, τῶν ἀνθρωπίνων καὶ φυσικῶν μετέχει, καὶ μέτρα τούτων ὑποδεικνύει ἡμῖν. Ἐρωτᾷ δέ· « Ποῦ τεθείκατε; » οὐχ ὡς ἀγνοῶν, (πῶς γὰρ, ὅπου, καὶ πόῤῥωθεν ὢν, ᾔδει ὅτι τετελεύτηκεν;) ἀλλ' ὥστε μὴ δόξας [*f.* δόξαι], ὡς ἑαυτὸν ἐπιῤῥίπτει τῷ θαύματι, πάντα τε παρ' ἐκείνων μανθάνειν βουλόμενος, καὶ παρακαλούμενος ποιεῖν, ἵνα καὶ πάσης ὑποψίας ἀπαλλάξῃ τὸ σημεῖον. Ἐπειδὴ δὲ οὐδέπω οὐδὲν τεκμήριον τῆς τοῦ Λαζάρου ἀναστάσεως ἐδείκνυτο, οὐδὲ οὕτως ἐνομίζετο ἔρχεσθαι, ὡς ἀναστήσων αὐτὸν, ἀλλ' ὡς θρηνήσων, λέγουσιν αὐτῷ· « Κύριε, ἔρχου καὶ ἴδε. » Οἱ δὲ πονηροὶ Ἰουδαῖοι πάλιν τῆς πονηρίας οὐδ' ὅλως ἀφίενται, καίτοι συμφορᾶς τηλικαύτης πρὸ ὀφθαλμῶν αὐτῶν κειμένης· ἀλλὰ τί φασιν; « Οὐκ ἠδύνατο οὗτος, ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ποιῆσαι ἵνα μὴ καὶ οὗτος ἀποθάνῃ; » Διαβάλλοντες δὲ τὸ ἐπὶ τῷ τυφλῷ θαῦμα, ταῦτά φασιν. Ὀφείλοντες γὰρ θαυμάζειν τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ θανάτου τούτου κἀκεῖνο ὡς μὴ γεγονὸς ἐνδιαβάλλουσι, καὶ προκαταλαμβάνουσι ταῖς κατηγορίαις, οὐκ ἀναμένοντες τὸ τέλος τοῦ πράγματος· οὕτω διεφθαρμένοι τὰς γνώμας ἦσαν τῷ φθόνῳ.

dum ac mensuram nobis demonstravit. Interrogat autem : « Ubi posuistis? » non ut ignorans; quomodo enim ignoraret, qui sciebat et mortuum, cum procul esset? verum vult omnia ab eis discere, ne seipsum miraculo temere ingerere videatur, sed exoratus facere, ut et ab omni suspicione ipsum signum liberaret. Quia autem nulla adhuc conjectura resurrectionis Lazari ostensa erat, neque illuc putabatur venisse ut resuscitaturus illum, sed ut deploraturus, dicunt ei : « Domine, veni et vide. » Maligni autem Judæi iterum malignitatem contexunt, tametsi tanta calamitas ante oculos ipsorum sita erat. Sed quid dicunt? « Non potuit hic qui aperuit oculos cæci facere ut hic non moreretur? » Vellicabant autem miraculum cæci illuminati, cum deberent signum illud admirari. Et hi a morte illius etiam illud quasi non esset factum, calumniantur, elevandoque ac taxando præoccupant, et non exspectarunt finem rei. Ita ipsorum mentes corruperat invidia.

« Ὁ Ἰησοῦς οὖν πάλιν ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ, ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον. Ἦν δὲ σπήλαιον, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ. Λέγει ὁ Ἰησοῦς· Ἄρατε τὸν λίθον. Λέγει αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος Μάρθα· Κύριε, ἤδη ὄζει· τεταρταῖος γάρ ἐστι. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Οὐκ εἶπόν σοι, ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ; Ἦραν οὖν τὸν λίθον, οὗ ἦν ὁ τεθνηκὼς κείμενος. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε· Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου· ἐγὼ δὲ ἤδειν, ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. » Τί δήποτε ἄνω καὶ κάτω ὁ εὐαγγελιστὴς στρέφει ὅτι « Ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς, » καὶ ὅτι « ἐνεβριμᾶτο τῷ πάθει; » Διὰ τὸ μαθεῖν ἡμᾶς, ὅτι ἀληθῶς τὴν ἡμετέραν φύσιν περιεβάλετο. Ἐπειδὴ γὰρ παρὰ πάντας τοὺς εὐαγγελιστὰς ὑψηλότερα περὶ τοῦ Κυρίου φθέγγεται, καὶ θεολογεῖ μεγάλα τινὰ, διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς σωματικοῖς πολὺ ταπεινότερα φθέγγεται. Ὅθεν καὶ ἐν τῷ πένθει πολὺ τὸ ἀνθρώπινον ἔχειν φησὶν, ἀπὸ τούτου δεικνύων τῆς σαρκὸς τὴν ἀλήθειαν, ἵνα σὺ μάθῃς ὅτι εἰ καὶ Θεὸς ἦν, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος ἦν. Ὥσπερ γὰρ ὁ Λουκᾶς ἀπὸ τῆς ἀγωνίας, καὶ τοῦ θρόμβου, καὶ τοῦ ἱδρῶτος, οὕτω καὶ οὗτος ἀπὸ τοῦ πένθους πιστοῦται, ὅτι σάρκα ἀληθῶς ἐφόρεσε. Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐχὶ, τοῦ λίθου ἐπικειμένου, ἐποίησεν ἀναστῆναι τὸν Λάζαρον, ἀλλὰ λέγει, « Ἄρατε τὸν λίθον; » Καὶ γὰρ ὁ σῶμα κινήσας νεκρὸν τῇ φωνῇ, καὶ ψυχώσας τὸν ἤδη διεῤῥυηκότα, πολλῷ μᾶλλον λίθον κινῆσαι ἴσχυσεν ἂν τῇ φωνῇ. « Ἄρατε, λέγει, τὸν λίθον, » ἵνα αὐτοὺς μάρτυρας ποιήσῃ τοῦ θαύματος, ἵνα μὴ πάλιν λέγωσιν ὡς ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ, ὅτι « Οὗτός ἐστιν, Οὐκ ἔστιν οὗτος. » Τὸ γὰρ παραγενέσθαι εἰς τὸν τόπον, καὶ τὸν λίθον ἆραι ταῖς αὐτῶν χερσὶν, ἱκανὰ ἦν ἐπιστομίσαι τοὺς ἀγνωμονοῦντας, μάρτυ-

Vers. 38-42. « Jesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum. Erat autem spelunca, et lapis impositus erat ei. Ait Jesus : Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror ejus qui mortuus ferat : Domine, jam olet, quatriduanus enim est. Dicit ei Jesus : Nonne dixi tibi quod si credideris, visura es gloriam Dei? Sustulerunt ergo lapidem a loco ubi is mortuus fuerat positus. Jesus autem tollens sursum oculos, dixit : Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam quod semper audis me, sed propter turbam quæ circumstat, dixi, ut credant **663** quod tu me miseris. » Quare evangelista sursum deorsumque vertit quod » lacrymatus sit Jesus, « et « infremuerit passioni? » Ut nos discamus quod vere natura nostra amictus fuerit. Nam cum super omnes evangelistas sublimiora de Domino loquatur, et magna divinitatis ejus mysteria tradat, eapropter et in corporalibus humiliora loquitur : unde et in luctu dicit quod valde se hominem ostenderit, ex hoc monstrans carnis veritatem : ut tu discas quod, quamvis Deus fuerit, fuerit et homo. Nam sicut Lucas ab agonia et guttis sanguineis et sudore [81], ita et hic a luctu credibile facit quod carnem vere gestaverit. At cujus gratia non superposito lapide resuscitavit Lazarum, sed dicit, « Tollite lapidem? « Etenim cum moverit mortuum corpus voce, et eum qui diffluxerat animaverit, multo magis lapidem movere potuisset voce. « Tollite, dicit, lapidem, » ut illi testes fiant miraculi, et ne iterum dicant sicut de cæco : « Hic est, Non est hic. » Nam et adesse in loco et tollere lapidem suis manibus, sufficientia erant ad obturanda ingratorum ora, qui testes signi facti erant. Porro Martha male credula dixit : « Jam fœtet, quatriduanus enim est, »

[81] Luc. XXII, 44 seqq.

quasi impossibile existimans propter dierum multitudinem fratrem suscitari : ita adhuc humi reptabat. At Christus eam recordari faciens eorum quæ ante dixerat, et ferme ut male memorem increpans, dicit : « Nonne dixi tibi quod si credideris, visura sis gloriam Dei? » Discipulis igitur dicebat : « Propter hoc mortuus est Lazarus, ut glorificetur Filius Dei. » Marthæ vero inquit : « Gloriam videbis Dei, » de Patre dicens. Infirmitas enim audientium in causa est ut hæc varie dicantur. Nam cum Judei astarent ibi, non dignum erat dicere Dominum : « Videbis gloriam Filii Dei. » Alioqui visus fuisset de seipso arroganter loqui. Nunc autem de Patre cœlesti dicens, sermonem facit modestiorem, minusque repudiandum. Quare autem precatus est, imo precantis figuram suscepit? ipsum Dominum dicentem audi. Inquit enim : « Propter circumstantem turbam dixi, ut credant quod tu me miseris. » Quod autem dicit, ita se habet : Ut ne adversarium Dei me putent, ut ne dicant, Non est ex Deo, ut ostendam opus hoc fieri secundum tuam voluntatem. Quod autem hoc sit, et non propter alium usum, sed propter circumstantes videatur orare, vide orationem : « Gratias ago tibi, quia audisti me. » Quis autem oravit sic unquam? Prius enim quam dixisset aliquid, inquit, « Audisti me. » Et ita non oratio, sed figura orationis est, et indicium solum. Quod autem non opus habeat oratione, manifestum est ex multis aliis, quæ absque oratione faciebat. **664** « Tibi dico, dæmonium, egredere ab illo [82-83], » et : « Volo, mundus esto [84], » et : « Remittantur tibi peccata tua [85], » quod maximum omnium. Et mari : Sile et quiesce [86]. » Precatur itaque ut circumstantes credant quod e supernis sit, et non contrarius Deo. Nam si hæc faciens, et omnibus modis ostendens suam erga Patrem gratitudinem : nihilominus dixerant, « Non est ex Deo : » quid non dixissent, si nihil tale fecisset?

VERS. 43-46. « Atque cum hæc dixisset, voce magna clamavit : Lazare, veni foras. Et prodiit qui fuerat mortuus, manus et pedes habens rejunctos fasciis sepulcralibus. Et facies illius sudario erat obvincta. Dicit eis Jesus : Solvite eum, et sinite abire. Multi ergo ex Judæis qui venerant ad Mariam, et viderant quæ fecisset Jesus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, et dixerunt eis quæ fecisset Jesus. » Cum gratias egisset Patri Dominus potius quam orasset, ut dictum est (non enim egebat oratione et orationis subsidio, utpote æqualis Patri potentia) clamat voce magna, ut auctoritatem et potestatem habens. Non enim dixit : In nomine Patris mei, Lazare veni foras; neque : Resuscita eum, Pater, sed cum auctoritate, ut dictum est, omnino ora eorum obturans qui illum Patre minorem dicunt. Quid enim par potestati

A ρας γενομένους τοῦ σημείου. Τὸ δὲ, « Ἤδη ὄζει· τεταρταῖος γάρ ἐστιν, » ἀπιστοῦσα εἶπεν ἡ Μάρθα, ὡς ἀδύνατον εἶναι νομίσασα τὸ ἀναστῆναι αὐτῆς τὸν ἀδελφὸν διὰ τὸ μῆκος τῶν ἡμερῶν· οὕτως ἔτι κάτω στρέφεται. Ὁ δὲ Χριστὸς ἀναμιμνήσκων αὐτὴν, ὧν πρὸς αὐτὴν διελέχθη, καὶ σχεδὸν ἐπιτιμῶν ὡς ἀμνημονούσῃ, φησίν· « Οὐκ εἶπόν σοι, ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ; » Τοῖς μὲν οὖν μαθηταῖς ἔλεγεν· « Ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, » διὰ τοῦτο ἀπέθανε Λάζαρος· τῇ δὲ Μάρθᾳ, « Τὴν δόξαν, φησὶν, ὄψει τοῦ Θεοῦ, » περὶ τοῦ Πατρὸς λέγων. Ἡ γὰρ ἀσθένεια τῶν ἀκουόντων τοῦ διαφόρως τὰ λεγόμενα λέγεσθαι αἰτία ἐστίν. Ἐπεὶ γὰρ Ἰουδαῖοι παρίσταντο ἐκεῖ, οὐκ ἦν εἰκὸς τὸν Κύριον εἰπεῖν, ὅτι « Ὄψει τὴν δόξαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ B Θεοῦ· » ἦ γὰρ ἂν ἔδοξε περὶ ἑαυτοῦ κομπάζειν. Νῦν δὲ περὶ τοῦ Πατρὸς εἰπὼν, εὐπαραδεκτότερον καὶ μετριώτερον ἐποίησε τὸν λόγον. Διατί δὲ εὔχεται, μᾶλλον δὲ εὐχῆς σχῆμα ἀνέλαβε, αὐτοῦ λέγοντος ἄκουσον. Φησὶ γάρ· « Διὰ τὸν περιεστῶτα ὄχλον εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σύ με ἀπέστειλας. » Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτον ἐστιν· Ἵνα μὴ ἀντίθεόν με νομίσωσιν, ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ· » ἵνα δείξω κατὰ γνώμην σὴν τὸ ἔργον γενόμενον. Ὅτι δὲ τοῦτό ἐστι καὶ οὐ δι' ἄλλην χρείαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς περιεστῶτας δοκεῖ εὔχεσθαι, ἴδε τὴν εὐχήν· « Εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. » Τίς δὲ οὕτως ηὔξατό ποτε; Πρὶν γάρ τι εἰπεῖν, φησὶν, « Ἤκουσάς μου. » Ὥστε οὐκ εὐχὴ, ἀλλὰ σχῆμα εὐχῆς τοῦτο, καὶ ἔνδειγμα μόνον. Ὅτι δὲ οὐ δεῖται εὐχῆς, C δῆλον ἀφ' ὧν ἄλλα πολλὰ χωρὶς εὐχῆς ἐποίει. « Σοὶ λέγω, δαιμόνιον, ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ· » καὶ, « Θέλω, καθαρίσθητι· » καὶ, « Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, » ὃ μεῖζον πάντων ἐστί· καὶ τῇ θαλάσσῃ, « Σιώπα, πεφίμωσο. » Ἵνα τοίνυν οἱ περιεστῶτες πιστεύσωσιν, ὅτι ἄνωθέν ἐστι, καὶ οὐκ ἀντίθεος, τούτου ἕνεκεν εὔχεται. Εἰ ταῦτα γὰρ ποιοῦντος, καὶ πάντοθεν δεικνύντος τὴν πρὸς τὸν Πατέρα εὐγνωμοσύνην, ὅμως ἔλεγον, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, » τί οὖν οὐκ ἂν εἶπον, εἰ μηδὲν τοιοῦτον ἐποίει;

« Καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασε· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. Καὶ ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκὼς, δεδεμένος τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας κειρίαις, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο. Λέγει αὐτοῖς ὁ D Ἰησοῦς· Λύσατε αὐτὸν, καὶ ἄφετε ὑπάγειν. Πολλοὶ οὖν ἐκ τῶν Ἰουδαίων οἱ ἐλθόντες πρὸς τὴν Μαρίαν, καὶ θεασάμενοι ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπῆλθον πρὸς τοὺς Φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐτοῖς ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς. » Εὐχαριστήσας τῷ Πατρὶ ὁ Κύριος μᾶλλον ἢ εὐξάμενος (ὡς εἴρηται γὰρ, οὐκ ἐδεῖτο εὐχῆς καὶ τῆς ἐκ ταύτης ῥοπῆς, ὡς ἰσοδύναμος τῷ Πατρὶ), κράζει φωνῇ μεγάλῃ, αὐθεντικῇ καὶ δεσποτικῇ. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω, οὐδὲ, Ἀνάστησον αὐτὸν, Πάτερ, ἀλλ', ὡς εἴρηται, αὐθεντικῶς, ἐμφράττων πάντα τὰ στόματα τῶν ἐλάττονα τοῦτον λεγόντων τοῦ Πατρός. Τί γὰρ

[82-83] Joan. IX, 8, 16. [84] Luc. IV, 35. [85] Matth. VIII, 3. [86] Matth. IX, 2.

Ἴσον τῆς ἐξουσίας ταύτης γένοιτ' ἄν, ὅτι ὡς ζῶντι διαλεγόμενος τῷ τελευτηκότι φησί· « Λάζαρε, δεῦρο ἔξω; » Εἰς ἔργον δὲ καὶ νῦν ἐξέβη τὸ, « Ἔρχεται ὥρα, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. » Ἵνα γὰρ μή τις νομίσῃ, ὅτι παρ' ἑτέρου ἔλαβε τὴν ἐμέργειαν, προλέγει τοῦτο, ὃ διὰ τῶν ἔργων δείξειν ἔμελλεν. Ἡ τοίνυν μεγάλη φωνὴ τοῦ Σωτῆρος, τὸν Λάζαρον ἀναστήσασα, σύμβολόν ἐστι τῆς μεγάλης σάλπιγγος τῆς μελλούσης ἠχῆσαι ἐν τῇ κοινῇ ἀναστάσει. Μέγα δὲ ἔκραξεν ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο, ἵνα τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμφράξῃ στόματα, τῶν μυθευομένων, ἐν τῷ μνήματι εἶναι τὴν ψυχήν. Ὡς γὰρ πόρρωθεν οὖσαν αὐτὴν διὰ τῆς κραυγῆς προσκαλεῖται. Ὥσπερ δὲ ἡ ἀνάστασις αὕτη ἡ μερικὴ, οὕτω καὶ ἡ καθόλου ἐν ἀτόμῳ καὶ ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ ἔσται. « Ἐξῆλθε δὲ, φησὶν, ὁ τεθνηκὼς δεδεμένος τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. » Οὐκ ἔλαττον γὰρ ἐδόκει εἶναι παράδοξον τοῦ ἀναστῆναι, τὸ ἐξελθεῖν δεδεμένον· καὶ θαῦμα ἦν ὅλως τὸ δεδεμένον κινεῖσθαι, συνημμένον θαύματι τῷ ἀναστῆναι. Κελεύει δὲ αὐτὸν λῦσαι, ὅπως πλησίον γενόμενοι, καὶ ἁψάμενοι, ἴδωσιν ὅτι οὗτος ἐκεῖνός ἐστιν. Ὑπάγειν δὲ αὐτόν φησι, διὰ τὸ ἀκόμπαστον· οὐ γὰρ ἐπάγεται αὐτὸν, οὐδὲ κελεύει μετ' αὐτοῦ περιπατεῖν, ὥστε ἐπιδείκνυσθαι. Γενομένου δὲ τοῦ θαύματος, οἱ μὲν ἐπίστευσαν τῶν θεασαμένων, οἱ δὲ ἀπήγγειλαν τοῖς Φαρισαίοις, διαβάλλοντες πάντως αὐτὸν, ὡς ἀνόσιόν τι τετολμηκότα, οἷα τὸν τεθαμμένον ἀνασκάψαι προστάξαντα.

« Συνήγαγον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ Φαρισαῖοι συνέδριον· καὶ ἔλεγον· Τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; Ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτω, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν· καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος. » Δέον ἐκπλήττεσθαι καὶ θαυμάζειν τὸν τηλικαῦτα ποιοῦντα θαύματα, μᾶλλον βουλεύονται οἱ Φαρισαῖοι αὐτὸν ἀνελεῖν, ὅπερ ἦν ἐσχάτης ἀνοίας, ὅτι τὸν ἐν τοῖς τῶν ἄλλων σώμασι τοῦ θανάτου περιγενόμενον, θανάτῳ παραδώσειν ἐνόμιζον, ὥστε τὴν δόξαν αὐτοῦ συγκαλύψαι, καὶ μετὰ τοσαῦτα θαύματα ἄνθρωπον ψιλὸν αὐτὸν νομίζουσι, « Τί ποιοῦμεν, λέγοντες, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; » Καὶ τί τοῦτο ἔγκλημα, εἰ « σημεῖα ποιεῖ; Δεῖ πιστεῦσαι, καὶ προσκυνῆσαι, καὶ μηκέτι νομίζειν ἄνθρωπον ψιλόν. Ὅρα δὲ τὴν σκαιότητα τῶν Φαρισαίων· τὸν λαὸν ἀνασείσαι σπουδάζοντες, ἐμβάλλουσι λόγον, ὡς μέλλοντος τοῦ τῶν Ἰουδαίων πλήθους κινδυνεύειν, καὶ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀπολέσθαι ἐπὶ ὑποψίᾳ τυραννίδος. « Εἰ γὰρ ἀφίωμεν, φησὶ, τοῦτον, » ὄχλον πολὺν ἕξει ὀπίσω αὐτοῦ, ἀπαγόμενον ὑπὸ τῆς τῶν σημείων ἐπιδείξεως, καὶ λοιπὸν ἡμᾶς πάντας ὑποπτεύσουσιν οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τυραννίδι, « καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν » τὰς πόλεις καὶ ἀφανίσουσι. Ταῦτα δὲ, ὡς ἔφην, ἔλεγον ἐκ πονηρίας. Ἵνα γὰρ μὴ διὰ φθόνον δόξωσιν ἐπιβουλεύειν τῷ Χριστῷ, τὸν κοινὸν κίνδυνον εἰς μέσον φέρουσιν, παρακινοῦντες τὸν λαὸν κατὰ Χριστοῦ, ὡς αἰτίου

A huic fuit unquam dum loquitur mortuo tanquam viventi, et dicit : « Lazare, veni foras? » Ecce nunc opere impletum est hoc quod dixit : « Venit hora cum mortui audient vocem Filii Dei : et qui audierint vivent [86a]. » Nam ne quis existimet quod Jesus ab alio acceperit operationem, prædicit hoc quod per opera monstraturus erat. Cæterum, magna vox Salvatoris quæ Lazarum suscitat, symbolum est magnæ tubæ quæ sonatura est in communi resurrectione. Magna autem voce clamavit Dominus, et id propter hoc, ut osbtrueret ora gentilium, dicentium in sepulcris esse animas. Vocat enim illam cum clamore ut procul absentem. Quemadmodum autem resurrectio ista particularis, ita etiam universalis in momento et in ictu oculi erit. « Egressus autem est, inquit, qui mortuus erat, obvinctus manus et pedes. » Non minus enim videbatur esse mirabile vinctum egredi, quam suscitari. Et miraculum erat vere vinctum moveri, conjunctum miraculo resurrectionis. Jubet vero illum solvi, ut prope facti et attingentes videant quod ille ipse sit. Abire autem illum dicit, ad fugiendam ostentationem. Non enim ducit illum secum, neque jubet ut secum ambulet ut sic sese ostentet. Facto autem miraculo, spectantium alii quidem crediderunt, alii autem annuntiaverunt Pharisæis, calumniantes nimirum ut profanam rem ausus fuerit, imperare ut effodiatur sepultus.

B

C Vers. 47, 48. « Congregaverunt ergo pontifices et Pharisæi **665** concilium, ac dicebant : Quid facimus, quia homo hic multa signa facit? Si dimiserimus eum sic, omnes credent in eum, et venient Romani, et tollent nostrum tum locum, tum gentem. » Obstupescendus et admirabilis erat qui tanta faciebat miracula. Pharisæi autem eum magis quærebant occidere, id quod extremæ insipientiæ fuerit, quod morti se tradituros existimabant eum qui mortem in aliorum vincebat corporibus : conabanturque ita gloriam ejus obscurare, atque post tanta miracula purum hominem esse arbitrabantur, « Quid facimus, » dicentes, « quia hic homo multa signa facit? » Et quale hoc crimen, quod signa facit? Oportebat ergo credere et adorare, et non adhuc habere pro homine puro. Vide autem malignitatem Judæorum, populum commovere studentium, quia rationem afferunt quasi populi multitudo periclitatura esset, et a Romanis perdenda ob tyrannidis suspicionem. Nam « Si permiserimus eum sic, » turbam multam habebit post se, quæ signorum exhibitione sequetur, et nos omnes de tyrannide suspectos habebunt Romani, et tollent nostras civitates, et evertent. Hæc autem, ut dixi, præ malitia dicebant. Ut enim non videatur insidiari Christo propter invidiam commune periculum in medium afferunt, concitantes populum contra Christum, quasi perditionis auctor ille esset futurus. Accipe autem et

D

[86a] Joan. v, 25.

aliter miraculum hoc. Est enim mens nostra amica Christo : sæpe autem ab humana vincitur natura, et incidit in peccatum, et moritur morte animæ miserabili, digna cui misereatur Christus. Amicus enim est ei quæ est mortua. Sorores igitur et cognatæ mentis mortuæ, caro ut Martha [crassior enim et corpulentior est Martha], anima autem ut Maria [quæ magis pia et honesta], accedant ad Christum, et procidant, habentes et confessionis cogitationes sequentes, ut illæ Judæos. Judas enim *confessio* dicitur. Omnino Dominus astabit ad sepulcrum, et cæcitatem supra memoriam jacentem, quasi lapidem tolli jubebit, in memoriam reducendo futura et bona et supplicia, clamabitque magna voce tubæ evangelicæ, « Lazare, veni foras » e mundo : ne sis sepultus in temporalibus distractionibus et affectionibus; sicut et discipulis dicebat : « Non estis ex mundo [87] ; » et iterum Paulus : « Et nos exeamus ad eum extra castra [87a], » hoc est mundum; atque ita excitabit a peccato mortuum corruptas habentem malitia cicatrices, qui propter hoc fœtebat quia quatriduanus mortuus erat, quatuor divinis et lucidis virtutibus privatus, et ad illas immobilis et otiosus exsistens. Verumtamen quamvis et immobilis fuerit, manusque ac pedes vinctus, ac propriorum **666** peccatorum catenis constrictus, et ad omne opus bonum inutilis declaratus, quamvis etiam faciem sudario obtectus, ita ut nihil divinum videre queat a carnali velamento impeditus, et in summa pessime affectus, et secundum virtutem practicam, quæ per manus et pedes, et secundum contemplativam, quæ per contectam faciem significatur : quamvis, inquam, sic misere habeat, audiet tamen : « Solvite illum, » boni et cooperarii salutis angeli vel sacerdotes, et remissionem ei date peccatorum, ita ut ire ac moveri possit ad operandum bonum. Quidam autem per Martham quidem intellexerunt Synagogam Judæorum : per Mariam vero, Ecclesiam ex gentibus : et Synagoga quidem Judæorum turbatur circa plurima (multa enim sunt mandata legis et operatu difficilia), at Ecclesia ex gentibus non multis opus habet mandatis, sed paucis, in quibus « tota lex et prophetæ pendent [88], » quæ de charitate posita sunt : per fratrem autem illarum, qui ex mortuis surrexit, animas quæ propter peccatum in infernum descendunt, juxta illud : « Convertantur peccatores in infernum [88a]. » Illas enim animas resuscitat Dominus.

νενομοθετημένων. Ἀδελφὸν δὲ τούτων ἐκ νεκρῶν καταβαινόντων, κατὰ τὸ, « Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἀνιστᾷ ὁ Κύριος.

A αὐτοῖς ἀπωλείας ἐσομένου. Λάμβανε δέ μοι καὶ ἐπὶ τὰ ἔσω τὸ θαῦμα τοῦτο. Ἔστι μὲν γὰρ ὁ νοῦς ἡμῶν φίλος Χριστῷ, πολλάκις δὲ τῇ ἀσθενείᾳ νικώμενος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἁμαρτήματι περιπίπτει, καὶ θνήσκει θάνατον ψυχικὸν καὶ οἰκτιστον, ὑπὸ δὲ Χριστοῦ ἐλεεῖσθαι ἄξιον φίλος γάρ ἐστιν ὁ τεθνηκώς. Αἱ ἀδελφαὶ τοίνυν καὶ συγγενεῖς τοῦ τεθνεῶτος νοῦ, σὰρξ ὡς Μάρθα (σωματικωτέρα γὰρ καὶ ὑλικωτέρα ἡ Μάρθα), καὶ ψυχὴ ὡς Μαρία (σεμνοτέρα γὰρ καὶ εὐλαβεστέρα αὕτη), προσελθέτωσαν τῷ Χριστῷ, καὶ προσπεσέτωσαν, ἔχουσαι καὶ τοὺς τῆς ἐξομολογήσεως λογισμοὺς συνεπομένους, ὡς ἐκεῖναι τοὺς Ἰουδαίους. Ἰούδας γὰρ, ἐξομολόγησις λέγεται. Καὶ πάντως ὁ Κύριος τῷ μνήματι ἐπιστὰς, καὶ τὴν ἐπικειμένην τῇ μνήμῃ
B πώρωσιν, ὥσπερ τινὰ λίθον ἀρθῆναι κελεύσας, εἰς μνήμην ἀγάγῃ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καὶ κολάσεων· καὶ φωνήσει μεγάλῃ τῆς εὐαγγελικῆς σάλπιγγος φωνῇ· « Λάζαρε, δεῦρο ἔξω » τοῦ κόσμου, μὴ ἐνθάπτου τοῖς βιωτικοῖς περισπασμοῖς καὶ πάθεσιν· ὥσπερ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν· « Οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου· » καὶ πάλιν ὁ Παῦλος, « Καὶ ἡμεῖς ἐξερχόμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, » τουτέστι, τοῦ κόσμου, καὶ οὕτως ἐξεγερεῖ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας τὸν τεθνεῶτα, ᾧ προσώζεσαν τῆς κακίας οἱ μώλωπες. Ὃς διὰ τοῦτο ὀδωδὼς ἦν, διότι τετραήμερος νεκρὸς ἦν, ταῖς τέσσαρσιν ἡμεριναῖς καὶ φωτειναῖς ἀρεταῖς ἀπονεκρωθείς, καὶ ἀργὸς ὢν καὶ ἀκίνητος πρὸς αὐτάς. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ ἀκίνητος
C ἦν, καὶ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας δεδεμένος, καὶ ταῖς σειραῖς τῶν οἰκείων ἁμαρτιῶν σφιγγόμενος, καὶ ἄπρακτος πάντη δεικνύμενος, ναὶ μὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὄψιν σουδαρίῳ κεκαλυμμένος, ὥστε μηδὲν ἔχειν ὁρᾷν θεῖον ὑπὸ τοῦ σαρκικοῦ καλύμματος ἐπιπροσθοῦντος· συνόλως δὲ εἰπεῖν παγκάκως διακείμενος καὶ κατὰ τὸ πρακτικὸν, ὃ διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν δηλοῦται, καὶ κατὰ τὸ θεωρητικὸν, ὃ διὰ τῆς περικεκαλυμμένης ὄψεως ὑποσημαίνεται· εἰ καὶ οὕτως οὖν ἀθλίως ἔχει, ἀλλ' οὖν ἀκούσεται·
D » Λύσατε αὐτὸν, » οἱ ἀγαθοὶ καὶ συνεργοὶ τῆς σωτηρίας ἄγγελοι, ἢ οἱ ἱερεῖς, καὶ ἄφεσιν αὐτῷ δότε τῶν ἁμαρτιῶν, ὥστε ὑπάγειν, καὶ κινεῖσθαι πρὸς ἐργασίαν τοῦ ἀγαθοῦ. Τινὲς δὲ Μάρθαν μὲν ἐνόμισαν τὴν Συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, Μαρίαν δὲ τὴν τῶν ἐθνῶν. Ἡ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων τυρβάζεται περὶ πολλὰ (πολλαὶ γὰρ αἱ τοῦ νόμου ἐντολαὶ καὶ δυσκατέργαστοι), ἡ δὲ τῶν ἐθνῶν οὐ τῶν πολλῶν χρῄζει ἐντολῶν, ἀλλὰ τῶν ὀλίγων, ἐν οἷς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται, τῶν περὶ ἀγάπης ἀνιστάμενον, τὰς ψυχὰς τῶν δι' ἁμαρτίας εἰς ᾅδην ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ᾅδην. » Ταύτας οὖν τὰς ψυχὰς

VERS. 49-53. « Unus autem ex ipsis Caiphas, cum esset pontifex anni illius, dixit eis : Vos nescitis quidquam, nec perpenditis quod expedit nobis ut unus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dixit, sed

« Εἷς δέ τις ἐξ αὐτῶν, Καϊάφας, ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, εἶπεν αὐτοῖς· Ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδὲν, οὐδὲ διαλογίζεσθε, ὅτι συμφέρει ἡμῖν, ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Τοῦτο δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ εἶπεν, ἀλλ'

[87] Joan. XV, 19. [87a] Hebr. XIII, 13. [88a] Matth. XXIII, 40. [88a] Psal. IX, 18

ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου προεφήτευσεν, A
ὅτι ἔμελλεν Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους,
καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ
τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἕν.
Ἀπ' ἐκείνης οὖν τῆς ἡμέρας συνεβουλεύσαντο, ἵνα
ἀποκτείνωσιν αὐτόν. » Μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸ τῆς
ἀρχιερωσύνης ἀξίωμα παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις διέ-
φθαρτο. Ἀφ' οὗ γὰρ ὠνηταὶ γεγόνασιν αἱ ἀρχαί, οὐκ
ἔτι τὸν ἅπαντα χρόνον τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἐνιαυτὸν κατ'
ἐνιαυτὸν ἱράτευον. Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω διεφθαρ-
μένου τοῦ ἀξιώματος, ὅμως καὶ ἔτι παρῆν τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον ἐν τοῖς χρισθεῖσιν ἐνεργοῦν. Ἐπειδὴ [*f.*
ἐπεὶ δὲ] καὶ τὰς χεῖρας ἦραν κατὰ τοῦ Χριστοῦ,
τηνικαῦτα παντελῶς ἡ χάρις αὐτοὺς ἐγκατέλιπε,
καὶ μετῆλθεν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους. Οἱ μὲν οὖν ἄλ-
λοι, ἐν τάξει βουλῆς τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον B
ἐσκέπτοντο· ὁ δὲ ἀρχιερεὺς οὕτως ἦν μιαιφόνος,
ὥστε γυμνῇ τῇ κεφαλῇ μετὰ ἰταμότητος ἀποφήνα-
σθαι κατὰ Χριστοῦ· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τοῖς ἄλλοις
ἐπιμέμφεται, ὡς μὴ συνιεῖσι τὸ δέον, καὶ ἀργοῦσι
περὶ τὴν τοῦ συμφέροντος σκέψιν. « Ὑμεῖς γάρ,
φησὶν, οὐκ οἴδατε οὐδέν. » Ἀργοί ἐστε, φησὶ, εἰς τὸ
νοῆσαι, καὶ οὐ λογίζεσθε ὅτι συμφέρει ἕνα ἀποθα-
νεῖν, καὶ σωθῆναι τὸν λαὸν πάντα. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς
μὲν σκαιῷ λογισμῷ εἶπε, πλὴν ἡ χάρις τοῦ Πνεύμα-
τος τῷ στόματι ἐκείνου ἐχρήσατο πρὸς τὴν τοῦ μέλ-
λοντος προφητείαν, εἰ καὶ τῆς μιαρᾶς αὐτοῦ καρδίας
οὐχ ἥψατο. Σκόπει οὖν πόση τοῦ Πνεύματος ἡ δύνα-
μις· ἐκ γὰρ διανοίας πονηρᾶς ῥήματα παρεσκεύασε
προελθεῖν, προφητείαν ἔχοντα θαυμαστήν. Ἀποθα-
νόντος γὰρ Χριστοῦ πάντες οἱ πιστεύσαντες ἐκ τοῦ C
ἔθνους τῆς μεγάλης καὶ αἰωνίου κολάσεως ἀπηλλάγη-
σαν· καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ μόνον τοῦ Ἰουδαϊκοῦ
ἐτέθνηκεν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ λοιπὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ,
τουτέστι, τὰ ἔθνη, εἰς ἓν συναγάγῃ. Τέκνα δὲ
θεοῦ ὀνομάζει τὰ ἔθνη, ἢ ἀπὸ τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι
(ἐπεὶ γὰρ ἔμελλον γενέσθαι τέκνα Θεοῦ, οὕτως αὐ-
τοὺς ὀνομάζει· ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν, ὅτι « Καὶ
ἄλλα πρόβατα ἔχω, » ἀπὸ τοῦ μέλλοντος καὶ ταῦτα
καλῶν), ἢ καθὸ πάντων Πατήρ ἐστι, τρόπῳ δημιουρ-
γικῷ γεννήσας ἡμᾶς, καὶ καθὸ τετίμηκεν ἡμᾶς,
κατ' εἰκόνα κτίσας οἰκείαν καὶ ὁμοίωσιν· ὥσπερ
οὖν καὶ ἐν ταῖς Πράξεσιν ὁ Παῦλος πρὸς Ἀθηναίους
διαλεγόμενος, φησί· « Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ
Θεοῦ. » Ἐπεὶ τοίνυν ἀρχικὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος, καὶ D
κατὰ τοῦτο Θεῷ ὁμοιωμένον, τέκνον Θεοῦ λέγεται
εἶναι. Διεσκορπισμένους οὖν οὕτως ἡμᾶς ὄντας (πο-
λυτρόπως γὰρ ὁ Σατανᾶς ἀλλήλων καὶ τοῦ Θεοῦ τοὺς
ἀνθρώπους ἀποδιεῖλεν, ἕκαστον τῷ πλησίον ἐπιμα-
νῆναι διὰ φιλοπλουτίας καὶ φιλοδοξίας παρασκευά-
σας), εἰς ἓν ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ἤγαγεν, εἰς μίαν Ἐκ-
κλησίαν καὶ ζυγὸν ἕνα συναγαγών, καὶ τοὺς ἐγγὺς
καὶ τοὺς μακρὰν ἓν σῶμα ποιήσας· ἵνα ὁ ἐν τῇ
Ῥώμῃ καθήμενος, τὸν ἐν Ἰνδίᾳ ὄντα, μέλος οἰκεῖον
λογίζηται, καὶ πάντων μίαν κεφαλὴν ὁμολογῇ τὸν
Χριστόν. Τὸ δὲ, « Ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας συνεβου-
λεύσαντο, ἵνα ἀποκτείνωσι τὸν Ἰησοῦν, » δηλοῖ ὅτι

cum esset pontifex anni illius, vaticinatus est quod Jesus moriturus esset pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum. Ab illo ergo die consultabant invicem ut interficerent eum. » Cum aliis apud Judæos et pontificatus dignitas erat corrupta, simul ac venalitii facti fuerunt principatus, ne ultra per omne tempus vitæ unus, sed duntaxat in annum unum sacerdotio fungeretur. Et quamvis ita corrupta foret dignitas, adhuc tamen aderat Spiritus sanctus operans in his qui uncti erant. Postquam autem manus injeceruut in Jesum, tunc omnino gratia dereliquit illos, et transiit ad apostolos. Igitur alii quidem in specie concilii mortem Christi meditabantur, pontifex autem ita erat sanguinarius, ut et nudo (quod aiunt) capite, contra Christum impudentissime sententiam ferret. Imo et alios quidem reprehendit, quod non intelligerent quod oportebat, et ignavi essent in dispiciendo quid ad rem conducat. « Nam vos, inquit, nescitis quidquam. » Desides, inquit, estis ad intelligendum, et non cogitatis quod expediat unum mori, et salvari omnem populum. Hoc autem ipse quidem sinistro animo dixit. Verumtamen gratia Spiritus ore illius usa est ad prædicendum futura, tametsi pollutum cor ejus non attigerit. Vide igitur **667** quanta potentia Spiritus. Fecit enim ut a mala mente procederent verba mirabilem habentia prophetiam. Nam, mortuo Christo, omnes qui crediderunt ex gente a magno et æterno supplicio liberati fuerunt. Et non pro gente solum Judaica mortuus est, sed et ut alii filii Dei, hoc est gentes in unum congregarentur. Filios autem Dei nominat gentes, vel ab eo quod erat futurum; quandoquidem enim futuræ erant filii Dei, sic eas nominat : quemadmodum et alio loco inquit, « Et alias oves habeo [89] » : ab eo quod futurum erat, etiam istas vocans; vel secundum quod omnium Pater est, creando nos generans, vel secundum quod decoravit nos ad imaginem et similitudinem propriam condens, sicut et in Actis Paulus ad Athenienses concionans, inquit [89*] : « Genus igitur cum simus Dei. » Itaque quia homo animal est principale, et secundun hoc assimilatum Deo, filius Dei dicitur omnis. Proinde cum dispersos nos variis modis Satanas a Deo et ab invicem divulsit, ut unusquisque sæviret contra proximum propter divitiarum amorem et vanam gloriam; Christus ita in unam nos collegit Ecclesiam, et sub unum coegit jugum tam eos qui prope, quam eos qui longe erant, unum corpus faciens, ut is qui Romæ habitet, eum qui in India est, suum membrum esse credat, et omnium unum caput fateatur esse Christum [90*]. Quod autem ait, « Ab illo die consultarunt ut interficerent Jesum, » manifestat quod ab illo die sententiam confirmarunt : et antea quidem cædem ejus meditabantur, sed remissius, et quæstio magis erat quam sententia; nunc

[89] Joan. x, 16. [89*] Act. xvii, 29. [90*] Ephes. ii, 16.

autem perfectum judicium, et firma sententia. « Prius enim, inquit, quærebant occidere illum. » Et ipse quoque eos arguens inquit, « Me quæritis occidere. » Considera igitur pontificalis sacerdotis virtutem, quomodo plena sit gratia Spiritus, tametsi indigni sint qui illam gerant. Et honora sacerdotes digne propter gratiam in eis, non propter eorum voluntatem. Igitur non solus Caiphas prophetat[91.92], sed et alii multi indigni futura viderunt, Pharao de fertilitate ac sterilitate [93], Nabuchodonosor de regnis et Christo [94], et Balaam de Christo [95]. Non autem continuo si quis prophetat, propheta dicitur : sed si quis propheta, ille et prophetat : sicut neque omnis quis medicinam parat, medicus : sed qui juxta medendi rationem medetur, is medicus dicatur; neque justus, justum quiddam faciens, sed qui juste facit, juxta dictum illud : Juste quod justum est persequere. Prophetat et Caiphas, sed non prophetica mente, et propterea non propheta.

ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας κυρίως καὶ τελείως ἐκύρωσαν τὴν γνώμην. Καὶ πρὸ τούτου μὲν γὰρ ἐσκέπτοντο περὶ τοῦ φόνου, ἀλλὰ μαλακώτερον, καὶ ζήτησις μᾶλλον ἦν τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐκ ἀπόφασις· νῦν δὲ τελεία κρίσις, καὶ ψῆφος κεκυρωμένη. Πρώην γὰρ « ἐζήτουν, φησὶν, ἀποκτεῖναι αὐτόν· » καὶ αὐτὸς δὲ αὐτοὺς ἐλέγχων, φησὶν, ὅτι « Ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι. » Σκόπησον οὖν τῆς ἀρχιερατικῆς ἀξίας τὴν δύναμιν, πῶς γέμει τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, κἂν οἱ ταύτην φοροῦντες ὦσιν ἀνάξιοι. Καὶ τίμα μοι τοὺς ἀρχιερεῖς ἀξίως τῆς ἐν αὐτοῖς χάριτος, οὐ τῆς αὐτῶν προαιρέσεως. Οὐ μόνον δὲ ἄρα Καϊάφας προφητεύει, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀνάξιοι τὰ μέλλοντα εἶδον· Φαραὼ τὰ περὶ τῆς εὐφορίας καὶ ἀφορίας· Ναβουχοδονόσωρ τὰ περὶ τῶν βασιλειῶν καὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ Βαλαὰμ περὶ Χριστοῦ. Οὐκ εἴτις δὲ προφητεύει, προφήτης ἂν λεχθείη· ἀλλ' εἴ τις προφήτης, ἐκεῖνος καὶ προφητεύει· ὥσπερ οὖν οὐδὲ πᾶς ὁ ἰατρικόν τι ποιῶν, ἤδη καὶ ἰατρός· ἀλλ' ὁ καὶ κατὰ τὸν ἰατρικὸν λόγον ποιῶν τὸ ἰατρικὸν, ἐκεῖνος ἂν λεχθείη ἰατρός· ὥσπερ καὶ δίκαιος οὐχ ὁ ποιῶν δίκαιόν τι, ἀλλ' ὁ δικαίως ποιῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον· Δικαίως τὸ δίκαιον διώξεις. Προφητεύει καὶ Καϊάφας, ἀλλ' οὐ προφητικῷ λογισμῷ· οὐκ ἄρα προφήτης.

Verb. 54-56. « Jesus ergo jam non propalam ambulabat inter Judæos, sed abiit in regionem juxta desertum, in civitatem quæ dicitur Ephraim, et ibi versabatur **668** cum discipulis suis. Instabat autem Pascha Judæorum, et ascenderunt multi Hierusalem e regione ante Pascha, ut purificarent se. Quærebant ergo Jesum, et colloquebantur inter sese in templo stantes : Quid videtur vobis quod non venit ad diem festum? Dederunt autem pontifices et Pharisæi præceptum, ut si quis cognovisset ubi esset, indicaret, ut comprehenderent eum. » In condemnationem Judæorum secedit Dominus, non refugit, et simul nos docet (*a*), ne nos temere periculis ingeramus etiam pro pietate; sed stemus quidem fortiter, deprehensi : non deprehensi autem, ne in voluntarium periculum propter incertum eventum irruamus. Vide autem stultam Judæorum sententiam; neque tempore festivitatis a cæde abstinent, sed cædem committere consultant, et ascenderunt ut purificarentur. Qui peccarant vel sponte, vel inviti, non agebant Pascha, nisi prius purificati essent, juxta consuetudinem, loti et jejunantes, et rasi, et deputata quædam sacrificia offerentes. Illi igitur optimi insidiabantur Domino, et dicebant : « Quid videtur vobis quod non veniat ad festum? » Hoc est, Necessario aderit : et si nihil aliud, tempus doget illum illaqueari. O malitiam! Cum magis oportebat condemnatos propter festivitatem absolvere, tunc insonti insidiantur. Et si quidem privati hæc soli fecissent, visum fuisset imperitiæ dandum : nunc autem Pharisæi præcipiunt ut prodatur et comprehendatur. Recte igitur abscedit ab illis. Nam verbum Dei prius quidem libere ambulabat in Judæis, cum per prophetas annuntiaretur; nunc autem non

« Ἰησοῦς οὖν οὐκ ἔτι παῤῥησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ πόῤῥωθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου εἰς Ἐφραὶμ λεγομένην πόλιν, κἀκεῖ διέτριβε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβησαν πολλοὶ εἰς Ἱεροσόλυμα ἐκ τῆς χώρας πρὸ τοῦ Πάσχα, ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς. Ἐζήτουν οὖν τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔλεγον μετ' ἀλλήλων ἐν τῷ ἱερῷ ἑστηκότες· Τί δοκεῖ ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; Δεδώκεισαν δὲ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐντολὴν, ἵνα ἐάν τις γνῷ ποῦ ἐστι, μηνύσῃ, ὅπως πιάσωσιν αὐτόν. » Εἰς κατάκριμα τῶν Ἰουδαίων ἀναχωρεῖ ὁ Κύριος, οὐ δειλιῶν, ἅμα δὲ καὶ ἡμᾶς διδάσκων μὴ ἐπιῤῥίπτειν ἑαυτοὺς εἰς κινδύνους, κἂν ὑπὲρ εὐσεβείας ὦσιν, ἀλλὰ καταλαμβανομένους μὲν ἵστασθαι γενναίως, μὴ καταληφθέντας δὲ, εἰς ἐθελούσιον κίνδυνον μὴ παραβάλλεσθαι, διὰ τὸ τῆς ἐκβάσεως ἄδηλον. Ὅρα δὲ τὴν ἀνόητον γνώμην τῶν Ἰουδαίων, ὅπως οὐδ' ἐν τῷ τῆς ἑορτῆς καιρῷ τῆς μιαιφονίας ἀπείχοντο, ἀλλὰ καὶ φόνον ἐβουλεύσαντο δρᾶσαι, καὶ ἀνέβαινον ἁγνισθησόμενοι. Οἱ γὰρ ἡμαρτηκότες ἢ ἑκούσια, ἢ ἀκούσιά, οὐκ ἐτέλουν τὸ Πάσχα, εἰ μὴ πρότερον ἡγνίσθησαν κατὰ τὸ ἔθος, λουόμενοί τε καὶ νηστεύοντες, καὶ ξυρόμενοί, καὶ θυσίας τινὰς νενομισμένας προσφέροντες. Οὗτοι τοίνυν οἱ βέλτιστοι οἱ τὸν ἁγνισμὸν ποιούμενοι, ἐνήδρευον τὸν Κύριον, καί φασι· « Τί δοκεῖτε, ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; » τουτέστιν, Ἐξ ἀνάγκης ἐμπεσεῖν μέλλει· ὁ γὰρ καιρὸς, εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο, ἀναγκάσει αὐτὸν παγιδευθῆναι. Ὦ τῆς πονηρίας! Ὅτε μᾶλλον καὶ τοὺς ὁμολογουμένως κατακρίτους ἔδει ἀπολύειν διὰ τὴν ἑορτὴν, τότε τὸν ἀναίτιον ἐνεδρεύουσι. Ἀλλ' εἰ μὲν οἱ ἰδιῶται μόνοι ταῦτα ἐποίουν, ἐδόκει ἂν ἀμαθίας εἶναι τὸ πάθος· νῦν δὲ Φαρισαῖοι ἐντέλλονται, ἵνα καταμηνυθῇ, καὶ

[91 92] Matth. xxvi, 63. [93] Gen. xli, 1 seqq. [94] Dan. ii, 1 seqq. [95] Num. xxiv, 3 seqq.

(*a*) In edit. Lut. *interim et nos docens.*

συλληφθῇ. Καλῶς οὖν ἀναχωρεῖ ἀπὸ τούτων ὁ Κύριος. Ὁ γὰρ Λόγος τοῦ Θεοῦ πρότερον μὲν παῤῥησίᾳ κεκηρύχθαι ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, διὰ τῶν προφητῶν κατηγγελλόμενος· νῦν δὲ οὐκ ἔτι, ἀλλ' ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἔρημον τῶν ἐθνῶν συναγωγὴν περὶ ἧς εἴρηται, ὅτι « Πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. » Ἔγγυς δὲ Ἐφραὶμ ἐστιν, ἡ ἔρημος αὕτη. Ἐφραὶμ δὲ λέγεται « καρποφορία. » Ἀδελφὸς δὲ ὕστερος οὗτος, τοῦ Μανασσῆ πρεσβυτέρου ὄντος· Μανασσῆς δὲ ἑρμηνεύεται « ἀπὸ λήθης. » Ὁ τοίνυν Ἰουδαίων λαὸς πρεσβύτερος υἱὸς ἦν τοῦ Θεοῦ (: Υἱὸς γάρ μου, φησὶ, πρωτότοκος Ἰσραὴλ »), λήθην δὲ αὐτοῦ ἔσχε Θεός· τὸν δὲ Ἐφραὶμ, τουτέστι, τὴν ἐξ ἐθνῶν καρποφορίαν, δεύτερον ποιεῖται υἱὸν ὁ Ἐκκλησίαν τὴν καρποφορηθεῖσαν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ Κύριος. Εἰς τὴν ἔρημον οὖν Ἐφραὶμ, τὴν ἐξ ἐθνῶν Λόγος ἐξῆλθεν, τὴν Ἰουδαίαν καταλιπών.

ultra, sed secedit in solitudinem, gentium Ecclesiam, de qua dictum est : « Filii desertæ plures, quam ejus quæ habet virum [96]. » Porro prope Ephræm erat solitudo illa. Ephræm autem dicitur « fertilitas. » Frater hic posterior erat Manasse, qui natu major erat. Manasse vero interpretatur « oblivio. » Itaque Judæorum populus erat filius Dei major natu. « Filius enim meus, inquit, primogenitus Israel [97]. » Sed venit in oblivionem coram Deo. Ephræm autem, hoc est fertilitatem ex gentibus secundum filium facit Dominus [98]. In desertum igitur Ephræm, gentium scilicet Ecclesiam per Evangelium frugiferam, Verbum exiit, Judæa derelicta.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ. Περὶ ὧν εἶπεν Ἰούδας. Περὶ τοῦ ὀναρίου. Περὶ τῶν Ἑλλήνων προσελθόντων, καὶ ἐρωτώντων τὸν Φίλιππον. Περὶ τῆς φωνῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀκουσθείσης.

« Ὁ οὖν Ἰησοῦς πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος ὁ τεθνηκὼς, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον ἐκεῖ· καὶ ἡ Μάρθα διηκόνει, ὁ δὲ Λάζαρος εἷς ἦν τῶν συνανακειμένων αὐτῷ. Ἡ οὖν Μαρία λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου, ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν αὐτῆς τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἡ δὲ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου. » Τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς λαμβάνουσι τὸ ἐν τῇ τοῦ Πάσχα ἑορτῇ τυθησόμενον πρόβατον, ἔκτοτε δὲ τῶν πρὸς τὴν ἑορτὴν ἐπιτηδείων ἄρχονται. Ἀμέλει καὶ τῇ πρὸ ἓξ ἡμερῶν, ἥ ἐστι ἐννάτη τοῦ μηνὸς, ἑσπερινὸν ἑστιῶνται, καὶ προοίμια τῆς ἑορτῆς τὴν ἡμέραν ταύτην ποιοῦνται. Διὸ καὶ Ἰησοῦς συνεστιᾶται, εἰς Βηθανίαν ἐλθών. Δεῖξαι δὲ θέλων ὁ εὐαγγελιστὴς τῆς ἀληθοῦς ἀναστάσεως τοῦ Λαζάρου σημεῖον, φησὶν· « Ὁ δὲ Λάζαρος εἷς ἦν τῶν συνανακειμένων. » Οὐ γὰρ φανεὶς εὐθὺς ἀπέθανεν, ἀλλ' ἔμεινεν ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ τὰ ἄλλα τὰ συνήθη διατελῶν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « Ἡ Μάρθα διηκόνει, » ἐσήμανεν ὅτι ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς ἡ ἱστίασις ἦν. Ὅρα δέ μοι τὴν πίστιν τῆς γυναικὸς, πῶς οὐ θεραπαινίσιν ἐπιτρέπει τὴν διακονίαν, ἀλλ' αὐτὴ δι' ἑαυτῆς ταύτην ποιεῖται. Καὶ ὁ Παῦλος λέγει περὶ γυναικὸς χήρας, ἡ ἁγίων πόδας ἔνιψεν· « Αὕτη μὲν οὖν κοινῇ πᾶσι διακονεῖ· » ἡ δὲ Μαρία εἰς τὸν Ἰησοῦν μόνον περιίστησι τὴν τιμὴν, ἐπειδὴ οὐχ ὡς ἀνθρώπῳ προσέχει τούτῳ, ἀλλ' ὡς Θεῷ. Τὸ γὰρ μύρον διὰ τοῦτο ἐξέχεε, καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς ἔμαξεν, οὐκ ἔχουσα τοιαύτην περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν, οἵαν οἱ πολλοὶ ὡς περὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς Δεσπότου καὶ Κυρίου. Ληφθείη δ' ἂν ἡ Μαρία τύπος ἀναγωγῆς εἰς τὴν θεότητα τοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου πάντων· Μαρία γὰρ « κυρία » ἑρμηνεύεται. Ἡ τοίνυν κυρία πάντων θεότης τοῦ Πατρὸς ἔχρισε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ἐπ' ἐσχάτων σάρκα τοῦ

CAPUT XVII.

De muliere pedes Christi ungente. De iis quæ Judas dixit. De pullo asinæ. De Græcis adeuntibus et interrogantibus Philippum. De voce e cœlo audita.

Vers. 1-3. « Jesus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, **669** quem suscitavit a mortuis. Fecerunt autem ei cœnam ibi, et Martha ministrabat, Lazarus vero unus erat de numero discumbentium cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pisticæ pretiosæ, et unxit pedes Jesu, et extersit pedes ejus capillis suis. Domus autem impleta est ex odore unguenti. » Decima quidem mensis accipiunt ovem immolandam in Pascha [99], et ex eo tempore requirere incipiunt quæ necessaria ad festum. Denique et cœna quæ ante sex dies, quæ est nona mensis, lautius epulantur, et initia festivitatis illo die faciunt. Ideo et Jesus simul cœnavit in Bethaniam veniens. Ostendere autem volens evangelista veræ resurrectionis Lazari signum, dicit : « Lazarus autem unus erat recumbentium. » Non enim ut apparuit, statim mortuus est, sed mansit multo tempore, solita faciens, comedens ac bibens, atque alia agens. Dicendo autem quod « Martha ministravit, » significavit quod in domo ejus cœna fuerit. Observa autem fidem mulieris, quomodo non permiserit ancillis ministerium, sed per seipsam ministret. Et Paulus de muliere vidua dicit, quæ sanctorum pedes lavaret : « Igitur ipsa omnibus ministrat [1] : » Maria autem soli Christo honorem impendit, quoniam eum non accedebat ut hominem, sed ut Deum. Nam unguentum propterea effudit, et capillis capitis tersit, quod non haberet opinionem de illo, qualem multi, tanquam de puro homine, sed ut Domino et Deo. Assumitur autem Maria in anagogica expositione ad deitatem Patris et Domini omnium, Maria enim « domina » interpretatur. Igitur Domina omnium deitas Patris unxit pedes Jesu, carnem dico Verbi quæ in novissimis, unguento Spiritus, sicut et David dicit : « Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo

[96] Isa. LIV, 1. [97] Exod. IV, 22. [98] Jerem. XXXI, 20, seqq. [99] Exod. XII, 3. [1] I Tim. V, 16.

exsultationis.[1*] » Et magnus ille Petrus : « Cognoscat omnis domus Israel, quia Dominum et Christum illum Deus fecit, hunc Jesum quem vos crucifixistis[2]. » Nam caro a Verbo assumpta, divino Spiritu, qui accessit ad uterum Virginis, uncta est et facta id quod Verbum, hoc est Deus : implevitque mundum sua fragrantia, sicut et unguentum Mariæ domum omnem bono odore replevit. Qui autem capilli quibus extersit pedes? Vel certe qui ornant caput Dei, et principalem ejus potestatem, sancti. Hi enim quia sunt in gloriam Dei, mundus et ornatus utique dicuntur, quia et participes facti sunt unctionis carnis Domini, quos et David [3]« participes » vocat, et Paulus quoque ad Corinthios dicit : « Qui confirmat nos vobiscum in Christo, et unxit nos Deus [4]. » Et passim Christos scimus dici eos, qui secundum Christum vixerunt. Igitur per capillos Christiani intelliguntur, **670** qui pedes exterserunt Jesu, « et participes facti sunt divinæ unctionis [5]. » Mortuum quiddam capilli sunt, mortui sunt et hi qui sunt Christi. « Carnem enim suam crucifixerunt, et mortificarunt membra quæ super terram, mundoque mortui sunt [6]. » Ornant caput capilli, et gloria sunt illius : gloria Dei sunt et sancti, quorum lux coram hominibus fulget, et glorificatur propter eos Pater. Illi et edunt ac bibunt in gloriam Dei, et in membris glorificant eum [7]. Et tu quoque quia mentem tuam tanquam alterum Lazarum resuscitavit Jesus, et suscipis illum in domum animæ tuæ, et convivium habet cum eo mens quæ resurrexit : unge pedes Domini ante sex dies Paschæ, priusquam veniat Pascha futuri sæculi, quandiu in mundo hoc versaris, qui in sex diebus est conditus [8]. Pedes Christi, Apostolus et Evangelium, et, ut summatim dicam, ipsa mandata : per ea enim in nobis ambulat. Ad hæc igitur mandata affer unguentum, affectum videlicet ex variis virtutibus, quarum optima est, tanquam nardus, fervida fides, collectum. Nisi enim fervidam et studiosam virtutibusque præditam habitudinem erga mandata ostenderis, mortuisque tuis membris quasi capillis exterseris, et nisi illum receperis, non poteris domum tuam bono odore replere. Sunt etiam pedes Domini, minimi fratres, per quos vadit Christus ad uniuscujusque januam quærens quæ utilia sunt : quos unge eleemosynæ unguento. Atque multi quidem miserentur ad ostentationem ; ideo nullam in se utilitatem recipiunt. « Receperunt enim mercedem in hac vita[9]. » At tu exsterge capillos capitis, utilitatem in anima tua accipe, in principali parte lucrum eleemosynæ congrega : et si quid mortuum habes, et inanimatum, sicut sunt capilli, in hoc bono unguento intingito. « Peccata enim tua, inquit, eleemosynis dele[10]. »

A Κυρίου, ἤτοι τοῦ Λόγου, φημὶ, τῷ μύρῳ τοῦ Πνεύματος· καθὰ καὶ Δαυὶδ φησι· « Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως· » καὶ ὁ μέγας Πέτρος, « Γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. » Ἡ γὰρ προληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Λόγου σὰρξ τῷ θείῳ Πνεύματι, τῷ ἐπὶ τὴν μήτραν τῆς παρθένου ἐπελθόντι χρισθεῖσα, καὶ γενομένη ὅπερ ὁ Λόγος, τουτέστι, Θεὸς, ἐπλήρωσε τὸν κόσμον εὐωδίας, ὥσπερ καὶ τὸ τῆς Μαρίας μύρον τὸν οἶκον εὐωδίασεν ἅπαντα. Τίνες δὲ αἱ τρίχες αἱ ἐκμάξασαι τοὺς πόδας; Ἢ πάντως οἱ κοσμοῦντες τὴν κεφαλὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀρχικὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ οἱ ἅγιοι. Οὗτοι γὰρ εἰς δόξαν Θεοῦ ὄντες, B κόσμος ἂν αὐτοῦ λεχθεῖεν, οἳ καὶ τοῦ χρίσματος τῆς τοῦ Κυρίου σαρκὸς γεγόνασι κοινωνοὶ, οὓς καὶ Δαυὶδ φησι « μετόχους. » Καὶ Παῦλος δὲ πρὸς Κορινθίους φησίν· « Ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς ὁ Θεός. » Καὶ πανταχοῦ Χριστοὺς οἴδαμεν λεγομένους τοὺς κατὰ Χριστὸν ζήσαντας. Οἱ τοίνυν Χριστιανοὶ αἱ τρίχες ἂν νοηθεῖεν, αἱ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ ἐκμάξασαι, καὶ μετασχοῦσαι τοῦ θείου χαρίσματος. Νεκρόν τι αἱ τρίχες, νεκροὶ καὶ οἱ τοῦ Χριστοῦ· τὴν γὰρ σάρκα ἐσταύρωσαν, καὶ ἐνέκρωσαν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῷ κόσμῳ ἀπέθανον. Κοσμοῦσι τὴν κεφαλὴν αἱ τρίχες, καὶ δόξα εἰσὶ ταύτης· δόξα τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἅγιοι, ὧν λάμπει τὸ φῶς ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ δοξάζεται δι' αὐτοὺς ὁ Πατὴρ, οἷς καὶ τὸ ἐσθίειν καὶ τὸ πίνειν εἰς ὀδξαν C Θεοῦ γίνεται, οἳ καὶ ἐν τοῖς μέλεσι δοξάζουσιν αὐτόν. Καὶ σὺ δὲ, ἐπεὶ ἀνέστησέ σου τὸν νοῦν ὥσπερ τινὰ Λάζαρον ὁ Ἰησοῦς, καὶ ὑποδέχῃ αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τῆς ψυχῆς σου, καὶ συνευωχεῖται αὐτῷ καὶ ὁ ἀναστὰς, ἄλειψον τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα, πρὶν ἔλθῃ τὸ Πάσχα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἕως οὗ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ διάγεις τῷ ἐν ἓξ ἡμέραις ἀπαρτισθέντι. Πόδες τοῦ Χριστοῦ ὁ Ἀπόστολος, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, αἱ ἐντολαί· δι' αὐτῶν γὰρ ἐμπεριπατεῖ ἐν ἡμῖν. Ταύτας οὖν ταῖς ἐντολαῖς προσάγαγε μύρον, τὴν ἐκ διαφόρων ἀρετῶν, ὧν τὸ κρεῖττον ἡ θερμὴ ὡς νάρδος πίστις, συγκεκροτημένην διάθεσιν. Εἰ μὴ γὰρ θερμὴν καὶ σπουδαίαν καὶ ἐνάρετον σχέσιν περὶ τὰς ἐντολὰς ἐνδείξῃ, καὶ τοῖς νενεκρωμένοις οὖν μέλεσιν, οἱονεὶ D θριξὶ ἐκμάξεις ταύτας, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναλάβοις, οὐκ ἰσχύσεις εὐωδιάσαι σου τὸν οἶκον. Πόδες τοῦ Κυρίου καὶ οἱ ἐλάχιστοι ἀδελφοὶ, δι' ὧν βαδίζει ὁ Χριστὸς ἐπὶ τὴν θύραν ἑκάστου ζητῶν τὰ χρειώδη, οὓς ἄλειφε τῷ τῆς ἐλεημοσύνης μύρῳ. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐλεοῦσιν, ἀλλὰ πρὸς ἐπίδειξιν· διὸ οὐδὲ εἰς αὐτοὺς ἀναδέχονται τὴν ὠφέλειαν. « Ἀπέχουσι γὰρ τὸν μισθὸν » ἐνταῦθα· σὺ δὲ ἔκμαξαι ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ἀναδέχου τὴν ὠφέλειαν, ἐν τῷ ἡγεμονικῷ μέρει τὸ κέρδος τῆς ἐλεημοσύνης συνάγαγε. Καὶ εἴ τι νεκρὸν ἔχεις καὶ ἄψυχον, οἷον αἱ τρίχες, ἐν τούτῳ τῷ ἀγαθῷ χρίσματι καταμύριζε. « Τὰς ἁμαρτίας γάρ σου, φησὶν, ἐν ἐλεημοσύναις ἐξάλειψον. »

[1*] Psal. XLIV, 8. [2] Act. II, 36. [3] Psal. CXVIII, 63. [4] II Cor. I, 21. [5] Hebr. VI, 4. [6] Galat. V, 24. [7] Matth. V. 16, 26. [8] Gen. I, 31. [9] Matth. VI. 2, 5. [10] Dan. IV, 24; Eccli. III, 33.

« Λέγει οὖν εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ἰούδας Σίμωνος Ἰσκαριώτης, ὁ μέλλων αὐτὸν παραδιδόναι· Διὰ τί τοῦτο τὸ μύρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηναρίων, καὶ ἐδόθη πτωχοῖς; Εἶπε δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν. Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς· Ἄφες αὐτήν· εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τετήρηκεν αὐτό. Τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν· ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε. » Φιλοχρήματος ὢν ὁ Ἰούδας, αἰτιᾶται τὸν τῆς τιμῆς τρόπον. Διατί γὰρ οὐκ ἀργύριον, φησὶ, προσήνεγκας, ἵνα ἔχω δηλαδὴ κλέψαι, ἀλλὰ μύρον; Πῶς οὖν ἄλλος εὐαγγελιστὴς λέγει, ὅτι πάντες οἱ μαθηταὶ τοῦτο εἶπον; Ῥητέον τοίνυν, ὅτι καὶ πάντες μὲν εἶπον, ἀλλ' οὐ τοιαύτῃ προαιρέσει οἱ ἄλλοι, οἷα οὗτος. Οὐκ ἐλέγχει δὲ αὐτὸν ὁ Κύριος, καίτοι γε εἰδὼς αὐτὸν κλεπτικῇ γνώμῃ τοῦτο εἰπόντα· οὐ γὰρ ἠβούλετο ἐντρέψαι αὐτὸν, μακροθυμεῖν καὶ ἡμᾶς πρὸς τοὺς τοιούτους παιδεύων. Ἐπικεκρυμμένως μέντοι ὑπεδίζει αὐτῷ τὴν προδοσίαν, καὶ ὅτι διὰ φιλοχρηματίαν μέλλει προδοῦναι αὐτὸν εἰς θάνατον. Διὸ καὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ μέμνηται, πλήσσων τὴν ἀσύνετον αὐτοῦ καρδίαν, εἴπως διορθωθείη. Καὶ τὸ ἐπαγόμενον δὲ τοιοῦτον νοῦν τινα ἐμφαίνει. « Τοὺς πτωχοὺς γὰρ, φησὶ, πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν· ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε. » Ὅσον οὔπω, φησὶν, ἀπελεύσομαι, σοῦ κατασκευάσαντός μου τὸν θάνατον. Εἰ τοίνυν ἐπαχθής σοί εἰμι, καὶ φορτικὴ ἡ εἰς ἐμὲ τιμὴ, ἀνάμεινον μικρὸν, καὶ ἀπαλλαγήσῃ μου, καὶ τότε γνωσθήσῃ, εἰ διὰ τοὺς πτωχοὺς χρῄζεις τῆς τοῦ μύρου πράσεως. Τίνος δὲ ἕνεκεν, εἴ γε φιλοχρήματος ἦν καὶ κλέπτης, τὴν τῶν χρημάτων οἰκονομίαν αὐτῷ ἐπέτρεψεν ὁ Κύριος; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ὅτι κλέπτης ἦν, ἵνα πᾶσαν αὐτοῦ ἐκκόψῃ πρόφασιν. Οὐ γὰρ εἶχεν εἰπεῖν, ὅτι διὰ χρημάτων ἔρωτα προὔδωκεν. Ἱκανὴν γὰρ εἶχεν ἐκ τοῦ γλωσσοκόμου παραμυθίαν, ἀλλ' οὔτε τὸ γλωσσόκομον ἔχων πιστὸς ἦν. « Ἐβάσταζε » γὰρ, τουτέστιν, ἐκλεπτε « τὰ βαλλόμενα, » καὶ ἱερόσυλος ἦν, τὰ εἰς τὴν θείαν χρείαν διδόμενα νοσφιζόμενος (ἀκουέτωσαν δὲ οἱ ἱερόσυλοι, ποίας μερίδος εἰσὶ), καὶ τὸ κεφάλαιον τῆς κακίας, ὕστερον προὔδωκε τὸν Κύριον. Ὁρᾷς ποῖ φέρει ἡ φιλοχρηματία; Εἰς προδοσίαν. Καλῶς οὖν ὁ Παῦλος « ῥίζαν πάντων τῶν κακῶν » ταύτην ἐκάλεσεν, ὡς προδοῦσαν τὸν Κύριον, καὶ καθ' ἑκάστην τοῦτ' αὐτὸ ποιοῦσαν. Τινὲς δέ φασι τὸν Ἰούδαν ἐγχειρισθῆναι τὴν τῶν χρημάτων διακονίαν, ὡς ἐλάττονα τῶν ἄλλων· τὸ γὰρ περὶ χρήματα διακονεῖν, τοῦ περὶ διδασκαλίαν ἔλαττον, ὡς καὶ ἐν ταῖς Πράξεσί φασιν οἱ ἀπόστολοι· « Οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν, καταλιποῦσι τὸν λόγον, διακονεῖν τραπέζαις. »

« Ἔγνω οὖν ὄχλος πολὺς ἐκ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐκεῖ ἐστι, καὶ ἦλθον οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωσιν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ἐβουλεύσαντο δὲ οἱ ἀρχιερεῖς, ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὅτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπῆγον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπίστευον εἰς τὸν Ἰησοῦν. » Εὐγνώμονες ἦσαν οὗτοι, οἱ πρὸς τὸν

A

B

C

D

Vers. 4-8 « Dicit ergo unus ex discipulis ejus, Judas Simonis Iscariotes, qui erat eum proditurus : Quare hoc unguentum non veniit trecentis denariis, et datum est egenis? Dixit autem hoc non quia pauperes illi curæ essent, sed quia fur erat, ac marsupium habebat, eaque quæ mittebantur, portabat. Dixit ergo Jesus : Sine illam : in diem sepulturæ meæ servavit istud. Pauperes enim semper habetis vobiscum, me vero non semper habetis. » Judas cum esset avarus, reprehendit honoris modum. Quare enim non obtulisti pecuniam, inquit, ut possem scilicet furari, sed unguentum? Quomodo igitur alius evangelista dicit quod « omnes discipuli hoc dixerint [11]? » Dicendum igitur, quod omnes quidem dixerint, sed non tali mente alii, quali iste. Non reprehendit autem eum Dominus, quamvis sciret furaci animo hoc **671** illum dixisse (nolebat enim illum confundere, docens et nos longanimes debere esse erga tales), sed occulte opprobat ei proditionem, et quod propter avaritiam traditurus esset eum in mortem. Ideo et sepulturæ meminit, perstringens insipientiam ejus, si quo pacto corrigatur. Et quod subditur, talem quemdam sensum habet : « Pauperes enim, inquit, semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis, » eo quod brevi abiturus sum, te mihi mortem machinante. Igitur si onerosus tibi sum, et molestus ille in me honor, exspecta paulisper, et eris liber a me : et tunc scies num propter pauperes opus habeas unguenti venditione. Quare autem, si quidem avarus erat et fur, pecuniarum dispensationem ei permisit Dominus? Propter istud ipsum quod fur erat, ut omnem ei occasionem auferret. Non enim poterat dicere quod propter pecuniarum amorem eum prodiderit Nam satis consolationis ex marsupio habebat, et neque marsupium gerens fidelis erat. « Portabat enim, » hoc est furabatur, « quæ mittebantur » et sacrilegus erat, in suum usum rapiens ea quæ in divinum dabantur. Audiant sacrilegi quarum partium sint. Et caput malitiæ est, quod postea vendidit Dominum. Vides quo ferat avaritia? Ad proditionem. Bene igitur Paulus « radicem omnium malorum » hanc vocavit [12], utpote quæ prodiderit Dominum, et quotidie hoc faciat. Nonnulli aiunt ideo creditam Judæ pecuniarum dispensationem, ceu minorem aliis. Nam pecuniis ministrare minus est quam doctrinæ; sicut et in Actis dicunt apostoli : « Non licet nobis relicto sermone ministrare mensis [13]. »

Vers. 9-11. « Cognovit ergo turba multa ex Judæis quod esset illic : et venerunt non propter Jesum tantum, sed ut Lazarum quoque viderent, quem suscitaverat a mortuis. Consultabant autem principes sacerdotum ut et Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Judæis, et credebant in Jesum. » Benevoli fuerunt hi qui ad Jesum

[11] Matth. XXVI, 8. [12] I Tim. VI, 10. [13] Act. VI, 2.

venerunt, et non sicut alii, malevoli et insani. « Venerunt enim, inquit, non propter Jesum tantum, sed ut et Lazarum viderent . » Nam cum revera maximum miraculum esset, multi cupiebant ejus qui surrexerat spectatores fieri : fortassis exspectantes audire a Lazaro de iis quæ in inferno. Pharisæi autem tam inhumani erant, ut non solum Jesum, sed et Lazarum occidere cuperent, eo quod multis auctor salutis fieret, et miraculo suo ad fidem simpliciores adduceret. Ita apud illos crimen erat, si cui benefieret : imo hoc male habebat eos, quod instante die festo omnes ad Bethaniam currerent, fierentque auditores miraculi, et spectatores ejus qui resurrexerat.

VERS. 12,13. « Postero die, turba multa quæ venerat ad diem festum, cum audissent quod veniret Jesus Hierosolymam, acceperunt **672** ramos palmarum, et processerunt obviam ei, et clamabant : Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel. » Cum secessisset paululum in solitudinem Dominus, ut restingueret furorem homicidarum, iterum libere accedit, et omnibus manifestatur. Instabat enim tunc tempus passionis, et non ultra oportebat eum latere, sed dare se pro salute mundi. Vide autem consequentiam passionis. Suscitavit Lazarum, miraculo hoc maximo omnium ad finem reservato : ea propter multi confluebant et credebant : credentibus multis major nascebatur invidia : invidiam autem secutæ sunt insidiæ et crux. Dicit enim : « Cum audissent turbæ quod veniret Jesus, » occurrerunt ei cum gloria, propter miraculum Lazari majorem illi impendentes honorem quam homini puro debeatur. Non enim ultra ut prophetam habebant illum. Quem enim prophetarum patres eorum sic venerati sunt olim unquam? Unde et dicebant : « Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini. » Ex his autem verbis colligimus primum quidem quod Deus sit. Nam « Hosanna » interpretatur, Salva, obsecro, sicut et in centesimo decimo septimo Psalmo a LXX in Græcum versum est, ubi Hebraice habet : « Hosanna, » Græce dicitur : « O Domine, salva, obsecro. » Salvare autem solius Dei est : et ad ipsum dictum est : « Salva nos, Domine Deus noster; » et ex omnibus locis collegerit quis quod salutem soli Deo Scriptura tribuat. Igitur primum quidem hoc ostendunt, dicta David ipsi Christo attribuentes, quod Deus sit; deinde quod et proprie Deus. Nam « Qui venit, » inquit, non Qui ducitur. Nam hoc servitutis est, illud autem potestatis. Dicendo vero : « In nomine Domini, » istud ipsum docet, quod ipse verus sit Deus; non enim dicunt eum venire in nomine servi, sed Domini. Et insuper asserunt quod non sit adversarius Deo, sed in nomine Patris venerit, sicut et ipse Dominus inquit : « Ego veni in nomine Patris mei, alius autem veniet in nomine suo. » Porro regem Israel appellaverunt eum, fortassis sensibile quoddam regnum imaginantes : exspectabant enim ut surgeret rex major supra

A Κύριον ἐλθόντες, καὶ οὐχὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἀγνώμονες καὶ λυττῶντες. « Ἦλθον γάρ, φησὶν, οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωσι. » Τῷ ὄντι γὰρ μεγίστου τοῦ θαύματος ὄντος πολλοὶ ἠβούλοντο θεαταὶ γενέσθαι τοῦ ἀναστάντος, ἴσως προσδοκῶντές τι καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ ᾅδῃ παρὰ τοῦ Λαζάρου ἀκούσεσθαι. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι οὕτως ἀπανθρώπως εἶχον, ὥστε οὐ μόνον τὸν Ἰησοῦν θέλειν, ἀλλὰ καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτεῖναι, διότι αἴτιος σωτηρίας πολλοῖς ἐγένετο, τῷ περὶ αὐτὸν θαύματι πρὸς τὴν πίστιν ἐπαγόμενος τοὺς ἀδολωτέρους· οὕτως ἔγκλημα παρ' αὐτοῖς ἦν καὶ τὸ καλῶς παθεῖν. Μάλιστα δὲ ἔδακνεν αὐτοὺς τὸ, τῆς ἑορτῆς ἐνισταμένης, πάντας ἐπὶ τὴν Βηθανίαν τρέχειν, καὶ ἀκροατὰς τοῦ θαύματος καὶ αὐτόπτας τοῦ ἀναστάντος γίνεσθαι.

B « Τῇ ἐπαύριον ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀκούσαντες ὅτι ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων, καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν αὐτοῦ, καὶ ἔκραζον· Ὡς ἀννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ. » Ἀναχωρήσας μικρὸν εἰς τὴν ἔρημον ὁ Κύριος διὰ τὸ κατασβέσαι τὸν θυμὸν τῶν μιαιφόνων, πάλιν παῤῥησίᾳ εἰσέρχεται, καὶ πᾶσιν ἐμφανίζεται. Ἐνειστήκει γὰρ λοιπὸν ὁ καιρὸς τοῦ πάθους, καὶ οὐκ ἔτι ἔδει αὐτὸν κρύπτεσθαι, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἑαυτὸν δοῦναι. Ὅρα γὰρ ἀκολουθίαν τοῦ πάθους· Ἀνέστησε τὸν Λάζαρον, θαῦμα τελευταῖον τοῦτο τηρήσας τὸ πάντων μέγιστον· ἐκ τούτου πολλοὶ συνέτρεχον καὶ ἐπίστευον· ἐκ τοῦ πιστεύειν

C πολλοὺς, ὁ φθόνος μείζων· ἐκ δὲ τούτου ἡ ἐπιβουλὴ καὶ ὁ σταυρός. « Ἀκούσαντες γὰρ, φησὶν, οἱ ὄχλοι ὅτι ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς, » ὑπήντησαν αὐτῷ μετὰ δόξης, διὰ τὸ ἐπὶ τῷ Λαζάρῳ θαῦμα πάντως τιμὴν αὐτῷ ἀπονέμοντες μείζω, ἢ κατὰ τὴν ἀνθρώπῳ ὀφειλομένην ψιλῷ. Οὐκ ἔτι γὰρ αὐτὸν ὡς προφήτην εἶχον· ἐπεὶ ποῖον προφήτην οὕτως οἱ πατέρες αὐτῶν τετιμήκασί ποτε; Ὅθεν καὶ ἔλεγον· « Ὡς ἀννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Ἐκ δὲ τούτων τῶν ῥημάτων συλλογιζόμεθα, πρῶτον μὲν, ὅτι Θεός ἐστι· τὸ γὰρ, « Ὡς ἀννὰ, » Σῶσον δὴ, ἑρμηνεύεται, ὡς καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἑπταικαιδεκάτῳ ψαλμῷ παρὰ τῶν Ἑβδομήκοντα ἐξελληνισθὲν κεῖται· τοῦ γὰρ Ἑβραϊκοῦ, « Ὡς ἀννὰ, » ἔχοντος, τὸ Ἑλληνικὸν, « Ὦ Κύριε, σῶσον δὴ, » ἔχει. Τὸ δὲ

D σώζειν τοῦ Θεοῦ μόνου ἐστὶ, καὶ πρὸς αὐτὸν εἴρηται τὸ, « Σῶσον ἡμᾶς, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν. » Καὶ παντα-χόθεν ἂν συνελογίσατό τις, ὅτι τὴν σωτηρίαν τῷ Θεῷ μόνῳ ἡ Γραφὴ ἀνατίθησι. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο δεικνύουσιν οἱ τὰ τοῦ Δαυὶδ ἐπὶ Χριστοῦ λέγοντες, ὅτι Θεός ἐστιν· ἔπειτα, ὅτι καὶ κυρίως Θεός. « Ὁ ἐρχόμενος » γὰρ, φησὶ, οὐχὶ Ἀγόμενος. Τὸ μὲν γὰρ δουλικόν πως, τὸ δὲ ἐξουσιαστικὸν, τὸ ἔρχεσθαι. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, « Ἐν ὀνόματι Κυρίου, » ταὐτὸ τοῦτο ἐμφαίνουσιν, τὸ ἀληθινὸν Θεὸν αὐτὸν εἶναι· οὐ γὰρ « ἐν ὀνόματι » δούλου, ἀλλὰ « Κυρίου » φασὶν αὐτὸν ἔρχεσθαι. Καὶ ἔτι παριστῶσιν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος, ἀλλ' ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἐλθὼν, ὥσπερ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν, ὅτι « Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, ἄλλος δὲ

ἐλεύσεται ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι. » Καὶ βασιλέα δὲ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπεκάλουν αὐτὸν, τάχα αἰσθητὴν βασιλείαν φανταζόμενοι. Προσεδόκων γὰρ ἀναστήσεσθαί μέλλοντα σώσειν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατείας.

A quam fert humana natura, qui liberaret eos a Romanorum imperio.

τινα βασιλέα μείζω, ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν

« Εὑρὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ὀνάριον, ἐκάθισεν ἐπ' αὐτό· καθώς ἐστι γεγραμμένον· Μὴ φοβοῦ, θύγατερ Σιών, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου. Ταῦτα δὲ οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρῶτον, ἀλλ' ὅτε ἐδοξάσθη ὁ Ἰησοῦς, τότε ἐμνήσθησαν, ὅτι ταῦτα ἦν ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα, καὶ ταῦτα ἐποίησαν αὐτῷ. » Πῶς οἱ μὲν ἄλλοι εὐαγγελισταὶ τὸν Κύριόν φασι πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰπεῖν· « Λύσαντες ἀγάγετέ μοι· » ὁ δὲ Ἰωάννης ἐνταῦθα οὐδὲν τοιοῦτόν φησιν, ἀλλ' ἁπλῶς οὕτω φησίν· « Εὑρὼν ὁ Ἰησοῦς ὀνάριον; » Καὶ τί τοῦτο; μὴ γὰρ διαφωνοῦσιν· ἀλλ' ἐκείνων εἰπόντων πλατύτερον, οὗτος ἐπιτομώτερον ἔφη, τὸ, « Εὑρὼν ὁ Ἰησοῦς ὀνάριος. » Λυθὲν γὰρ παρὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἀχθὲν εὗρε καὶ ἐκάθισεν ἐπ' αὐτό. Διὰ δὲ τούτου, καὶ προφητείαν μὲν ἐπλήρου τοῦ Ζαχαρίου εἰπόντος· « Μὴ φοβοῦ, θύγατερ Σιών, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι καθήμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου. » Ἐπειδὴ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἐν Ἱερουσαλὴμ βασιλεύοντες ἄδικοί τε ἦσαν, καὶ πλεονέκται, φησὶν ὁ προφήτης. « Μὴ φοβοῦ, Σιών· » ὁ γὰρ προφητευόμενός σοι παρ' ἐμοῦ βασιλεὺς, οὐ τοιοῦτος, ἀλλὰ πρᾶος καὶ μετριόφρων, καὶ οὐδὲν ἀλαζονικὸν ἐνδεικνύμενος· καὶ δείκνυται ἀπὸ τοῦ ὄνῳ ἐπικαθήμενος ἐλθεῖν. Οὐ γὰρ στρατόπεδον ἐπισυρόμενος εἰσῆλθεν, ἀλλ' ὄνῳ ἐποχούμενος. Ἦν δὲ καὶ τοῦ μέλλοντος σύμβολον τὸ ἐπικαθίσαι αὐτὸν ὄνῳ. Ἀκάθαρτον μὲν γὰρ τοῦτο ζῶον παρὰ τῷ νόμῳ, σύμβολον δὲ τοῦ ἀκαθάρτου τοῦ τῶν ἐθνῶν λαοῦ, ᾧ ἐπικάθηται ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος Ἰησοῦς, ὑποτάττων τὸν ἀνυπότακτον καὶ ἀπαίδευτον τοῦτον ὡς πῶλον, φημὶ, τὸν νέον λαὸν, ὃν καὶ ἀνάγει ἐπὶ τὴν ἀληθινὴν Ἱερουσαλὴμ, ὑποχείριον αὐτῷ καὶ ὑποκλινῆ γενόμενον. Ἦ γὰρ οὐχὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν συνήγαγεν ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ὁ Κύριος, λαὸν αὐτοῦ γενομένους, καὶ ὑπακούσαντας τῷ κηρύγματι; Ἐμήνυον δὲ καὶ οἱ φοίνικες, τάχα μὲν καὶ τὸ νικητὴν αὐτὸν γενέσθαι τοῦ θανάτου ἀναστήσαντα τὸν Λάζαρον· ὁ γὰρ φοίνιξ ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῖς νικηταῖς ἐδίδοτο. Τάχα δὲ ἐδήλου καὶ τὸ οὐράνιον εἶναι τὸν εὐφημούμενον, καὶ ὑψόθεν ἥκοντα. Μόνος γὰρ τῶν ἄλλων δένδρων ἀνατείνει μὲν εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, ὡς εἰπεῖν, ἐν ὕψει δὲ κομᾷ θαλλοὺς φέρων ἐπὶ τῆς κόμης λευκούς· ἐν δὲ τῷ στελέχει καὶ τοῖς μέσοις ἄχρι τῆς κορυφῆς, τραχύς ἐστι καὶ δυσανόδευτος, τοὺς ἐπὶ τῶν κλάδων σκόλοπας προβαλλόμενος. Οὕτως οὖν καὶ ὁ πρὸς τὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἐλαύνων, τραχεῖαν μὲν αὐτὴν εὑρήσει καὶ ἀνάντη, διὰ τῶν κόπων ὁδεύων τῆς ἀρετῆς· πρὸς δὲ τὸ ὕψος τῆς γνώσεως ἀφικόμενος, ἐντεύξεται τῷ λαμπροτάτῳ τῆς θεογνωσίας φωτὶ, καὶ τῇ ἀποκαλύψει τῶν ἀπορρήτων, καθάπερ τοῖς τοῦ φοίνικος λευκοτάτοις θαλλοῖς. Σὺ δέ μοι θαύμαζε τὸν εὐαγγελιστὴν, πῶς οὐκ ἐπαισχύνεται, ἀλλ'

Vers. 14-16. « Nactus autem Jesus asellam, sedit super eam : sicut scriptum est : Noli timere, filia Sion, ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ. Hæc autem non cognoverunt discipuli ejus primum : sed quando glorificatus est Jesus, tunc recordati sunt quod hæc essent scripta de eo, et quod hæc fecissent ei. » Quomodo alii quidem evangelistæ Dominum dicunt ad discipulos dixisse : « Solvite, et adducite mihi; » Joannes autem nihil tale dicit, B sed tantum inquit : « Nactus Jesus asellam? » Et quid hoc? Non enim inter se dissident; sed **673** quod illi dixerunt fusius, hic quodam compendio dixit : « Nactus Jesus asellam. » Solutam enim a discipulis et adductam invenit, et sedit super eam, et propterea etiam prophetiam implevit Zachariæ, qui dixit : « Ne timeas, filia Sion, ecce rex tuus venit tibi sedens super pullum asinæ [14]. » Quia enim ut plurimum reges Jerusalem injusti et avari fuerunt, dicit propheta : « Ne timeas, Sion. » Nam rex de quo prædico tibi, non talis est, sed mitis et modestus, et nullam præ se ferens arrogantiam : idque ostenditur ex eo quod insidens asino veniat. Non enim exercitum post se trahens ingressus est, sed asino C vectus. Erat et futuri symbolum quod ipse sederit super asina. Immundum enim animal hoc in lege, symbolum erat immundi gentilium populi, super quo insedit Dei Verbum Jesus, subjiciens indomitum et ineruditum illum quasi pullum, novum dico populum, et adduxit in Jerusalem veram, cum factus esset subditus ei. Annon et eos qui ex gentibus, congregavit in cœlum Dominus, factos sibi in populum, et obedientes ejus prædicationi? Declarabant autem et palmæ, fortasse quidem quod et victor fuerit mortis, resuscitato Lazaro. Palma enim in certaminibus datur victoribus. Fortassis autem significabant eum qui laudabatur, cœlestem esse, et e summis venisse. Sola enim aliarum arborum erigit se in ipsum cœlum, ut sic dicam; in summitate autem folia habet, alba germina in folio ferens; porro D in trunco et mediis usque ad fastigium aspera est, et vix ascensibilis : in ramis autem virgas erectas promittens. Ita et qui ad cognitionem Verbi et Filii Dei properat, asperam quidem illam inveniet, ambulans per labores virtutis. Veniens autem ad summitatem scientiæ, assequetur fulgidissimum lumen cognitionis divinæ, et revelationem invisibilium et ineffabilium, quasi candidissima palmarum germina. Cæterum admirare hic evangelistam quomodo non erubescat, sed evulget primum apostolorum ignorantiam. « Hæc enim, inquit, non cognoverunt discipuli ejus primum, sed quando Jesus glorificatus est. » Gloriam autem dicit ascensionem post crucem et passionem. Tunc enim cognoverunt in adventu

[14] Zachar. IX, 9.

Spiritus, « quod de illo essent scripta. » Nam fortassis sciverunt quod fuerint scripta : quod autem de Jesu, ignoraverunt : idque utiliter, alioqui scandalizati fuissent cum crucifigeretur, siquidem rex a Scriptura annuntiatus fuisset talia passus.

A ἐκπομπεύει τὴν προτέραν ἄγνοιαν τῶν ἀποστόλων. « Ταῦτα γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὸ πρότερον, ἀλλ' ὅτε Ἰησοῦς ἐδοξάσθη. » Δόξαν δὲ λέγει τὴν μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ πάθος ἀνάληψιν. Τότε δὴ τότε ἔγνωσαν τῇ τοῦ Πνεύματος πάντως παρουσίᾳ, « ὅτι ἐπ' αὐτῷ ἦσαν γεγραμμένα. » Ὅτι μὲν γὰρ ἐγέγραπτο, τυχὸν ἤδεσαν· ὅτι δὲ ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦτο αὐτοὺς ἐλάνθανε συμφερόντως· ἦ γὰρ ἂν ἐσκανδαλίσθησαν ἐπ' αὐτῷ σταυρουμένῳ, εἴ γε βασιλεὺς παρὰ τῆς Γραφῆς ἀναγορευόμενος, τοιαῦτα πάσχει.

Vers. 17-19. « Testabatur igitur turba quæ erat cum eo quando Lazarum vocavit de monumento, et suscitavit eum a mortuis. Propterea et obviam venit ei turba, quod audierant eum edidisse hoc signum. Pharisæi ergo dixerunt inter se : Videtis quod **674** nihil proficitis? ecce mundus post eum abiit. » Turba, inquit, quæ viderat miraculum de Lazaro, testis erat et annuntiatrix potentiæ ipsius : ideo et occurrerunt ei cum gloria hi qui audierant hoc factum signum, scilicet credentes. Neque enim nisi credidissent, ita repente fuissent conversi. Pharisæi autem dicentes : « Videtis quod non proficitis quidquam, » non ex malitia hæc loquuntur, non enim fuerunt ex his qui mortem meditati erant Jesu, sed benevoli quidem esse videntur, nondum libere loqui audentes, eo quod non audebant manifeste resistere his qui contra Dominum sæviebant, et per occasionem tentant reprimere illos, fere talia dicentes : Quæ vestra utilitas ex multis contra hominem hunc nsidiis? Quantum enim insidiamini, tantum hic crescit, et augetur gloria ejus. « Nam mundus, » hoc est omnis multitudo, « post eum vadit; » atque ita quia nihil efficitis, cessate ab insidiis, ut ne frustra injustitiam patretis.

« Ἐμαρτύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὢν μετ' αὐτοῦ, ὅτε τὸν Λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ὑπήντησεν αὐτῷ ὁ ὄχλος, ὅτι ἤκουσε τοῦτο αὐτὸν πεποιηκέναι τὸ σημεῖον. Οἱ οὖν Φαρισαῖοι εἶπον πρὸς ἑαυτούς· Θεωρεῖτε, ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν; Ἴδε ὁ κόσμος ἀπῆλθεν ὀπίσω αὐτοῦ. » Ὁ ὄχλος, φησὶν, ὁ ἐπὶ τῷ B Λαζάρῳ τὸ θαῦμα ἰδὼν, μάρτυς ἦν, καὶ κήρυξ τῆς τούτου δυνάμεως· διὸ καὶ ὑπήντησαν αὐτῷ μετὰ δόξης οἱ ἀκούσαντες τοῦτο γενέσθαι τὸ σημεῖον, δηλονότι πιστεύσαντες. Οὐ γὰρ ἄν, εἰ μὴ ἐπίστευσαν, οὕτως ἀθρόον μετετέθησαν. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι οἱ λέγοντες, ὅτι « Θεωρεῖτε, ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν, » οὐκ ἀπὸ πονηρίας ταῦτα φθέγγονται· οὐ γὰρ ἐκ τῶν κατὰ τοῦ Σωτῆρος μελετώντων ἦσαν, ἀλλ' εὐγνώμονες μὲν ἐοίκασιν εἶναι, ἀπαῤῥησίαστοι δέ· διὸ μὴ τολμῶντες φανερῶς ἀντιστῆναι τοῖς κατὰ τοῦ Κυρίου λυττῶσιν, ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πράγματος πειρῶνται ἀναστέλλειν αὐτοὺς, μονονουχὶ τοιαῦτα λέγοντες· Ποία ὑμῖν ὠφέλεια ἀπὸ τῶν πολλῶν τῶν κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἐπιβουλῶν; C Ὅσον ἂν ἐπιβουλεύητε, τοσοῦτον οὗτος αὔξεται, καὶ ἐπιδίδωσιν ἡ δόξα αὐτοῦ. « Ὁ κόσμος » γὰρ, ἤτοι τὸ πᾶν πλῆθος, « ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν. » Ὥστε ἐπεὶ οὐδὲν ἀνύετε, παύσασθε τῶν ἐπιβουλῶν, ἵνα μὴ ἀνομῆτε διακενῆς.

Vers. 20-25. « Erant autem quidam Græci ex his qui ascenderant ut adorarent in festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilææ, et rogabant eum, dicentes : Domine, volumus Jesum videre. Venit Philippus, et dicit Andreæ, Andreas rursum et Philippus dicunt Jesu. Jesus autem respondit eis dicens : Venit hora ut glorificetur Filius hominis. Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti dejectum in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet : si vero mortuum fuerit, multum fructum affert. » Propter pulchritudinem templi, et ea quæ de Judæis dicebantur admiranda, multi etiam Græcorum ascenderunt adoraturi. Parum autem aberat quin hi proselyti fierent, hoc est ad Judaismum accederent. Igitur fama communicata de Jesu, accedunt ad Philippum, et rogaverunt eum ut viderent Jesum, hoc est petiverunt. At ille (sed vide modestiam, et bonum ordinem) « Andreæ dicit, » tanquam ei qui ante se erat : et ille non arrogat sibi suggestionem, neque auctoritatem usurpat, sed simul accipit et Philippum, et ita fidenter Domino referunt. Tantus ordo, amorque mutuus inter eos erat. Quid igitur Dominus? Cum discipulis interdixisset ne in viam gentium abirent, videretque gentes se jam accedere (Græci

« Ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων, ἵνα προσκυνήσωσιν ἐν τῇ ἑορτῇ. Οὗτοι προσῆλθον Φιλίππῳ τῷ ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες· Κύριε, θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν. Ἔρχεται Φίλιππος καὶ λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ· καὶ πάλιν Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος λέγουσι τῷ Ἰησοῦ. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς, λέγων· Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. » Διὰ τὸ τοῦ D ναοῦ κάλλος, καὶ τὰ λεγόμενα παρὰ Ἰουδαίοις θαυμαστὰ, πολλοὶ καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀνήεσαν προσκυνήσοντες. Οὗτοι δὲ ἐγγὺς ἦσαν τοῦ καὶ προσήλυτοι γενέσθαι, ἤτοι τῷ Ἰουδαϊσμῷ προσελθεῖν. Τῆς οὖν περὶ τοῦ Ἰησοῦ φήμης διαδοθείσης, « προσῆσαν τῷ Φιλίππῳ, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν » ὥστε τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν, τουτέστιν, ἠτήσαντο. Ὁ δὲ (ἀλλ' ὅρα μετριοφροσύνην καὶ εὐταξίαν) « ᾧ Ἀνδρέᾳ λέγει, » ὡς πρὸ αὐτοῦ ὄντι. Κἀκεῖνος οὐχ ἁρπάζει τὴν ὑπόμνησιν, οὐδὲ αὐθεντεῖ, ἀλλὰ συμπαραλαβὼν καὶ Φίλιππον, οὕτω θαῤῥεῖ τὴν ὑπόμνησιν· τοσαύτη εὐταξία καὶ φιλαλληλία αὐτοῖς ἐνεπολιτεύετο. Τί τοίνυν ὁ Κύριος; Ἐπειδὴ τοῖς μαθηταῖς παρήγγειλεν εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπελθεῖν, ἐώρα δὲ ἤδη τὰ

ἔθνη αὐτῷ προσιόντα (οἱ γὰρ Ἕλληνες οἱ θέλοντες αὐτὸν ἰδεῖν, ἐθνικοὶ πάντως ἦσαν), τοὺς δὲ Ἰουδαίους ἤδει αὐτῷ ἐπιβουλεύοντας· Καιρὸς, φησὶν, λοιπὸν ἐπὶ τὸ πάθος ἐλθεῖν. « Ἐλήλυθεν γὰρ ἡ ὥρα » τοῦ σταυροῦ, « ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Τί γὰρ ὄφελος τὰ μὲν ἔθνη προσιόντα ἡμῖν μὴ προσδέχεσθαι, τοῖς δὲ Ἰουδαίοις μισοῦσι καὶ διώκουσι προστρέχειν; Ἐπεὶ τοίνυν οἱ ἐξ ἐθνῶν προστρέχουσιν ἡμῖν, νῦν λοιπὸν ἡ ὥρα τοῦ σταυρωθῆναι. Οὐκοῦν συγχωρήσω τοῖς Ἰουδαίοις πέρας ἐπαγαγεῖν τοῖς βουλεύμασιν αὐτῶν, καὶ ἐνδώσω αὐτοῖς, ὥστε σταυρῶσαί με, ἵνα δὴ ἀπροφάσιστοι ὦσιν εἰς τὸ μετέπειτα, εὐλόγως ἐμοῦ ἀφέντος αὐτοὺς ὡς σταυρωτὰς ὁμοῦ καὶ φονεῖς, καὶ τοῖς ἔθνεσι προσχωρήσαντος τοῖς ἤδη ἀρξαμένοις προσιέναι τῇ ἐμῇ διδαχῇ. Λίαν γὰρ ἔδικον τοῖς μὲν ἔθνεσι διψῶσι τοῦ λόγου καὶ τῆς σωτηρίας, μηδὲν διδόναι, τοῖς δὲ ἐκποτίσουσι τὰ διδόμενα Ἰουδαίοις καὶ ἐπιβουλεύουσι τῷ εὐεργέτῃ προσλιπαρεῖν. Εἶτα ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν οἱ μαθηταὶ, ὅτι ὅτε καὶ τὰ ἔθνη προσιέναι ἤρξαντο, τότε καὶ ἀποθνήσκει, φησὶν, ὡς Αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον τὸ ἀποθανεῖν ἐμὲ, αὐξήσει τὴν τῶν ἐθνῶν πίστιν. Ὥσπερ γὰρ « ὁ κόκκος τοῦ σίτου ὅταν σπαρεὶς ἀποθάνῃ, τηνικαῦτα πολὺν καρπὸν φέρει· » οὕτω δὴ καὶ ὁ ἐμὸς θάνατος πολὺν τὸν ἐν τῇ πίστει τῶν ἐθνῶν καρπὸν ἐνέγκοι. Ὥστε μηδεὶς σκανδαλιζέσθω, ὡς τῆς τῶν ἐθνῶν προσαγωγῆς διὰ τοῦ θανάτου μὴ κολωβουμένης· ἀλλὰ τῷ τοῦ κόκκου ὑποδείγματι πειθέσθω, τὴν ἐν τῷ θανάτῳ μου πτῶσιν, αὔξησιν τῶν πιστευόντων γενήσεσθαι. Εἰ γὰρ ἐν τῷ κόκκῳ τοῦτο γίνεται, πολλῷ μᾶλλον ἐν ἐμοί. Ἀποθανὼν γὰρ καὶ ἀναστὰς, μᾶλλον δείξω τὴν ἐμὴν πιστεύουσιν.

A enim qui volebant eum videre, omnino gentiles erant: Judæos autem sciebat sibi insidiari), Tempus, inquit, nunc est accedendi ad passionem. « Venit enim, inquit, hora » crucis, « ut glorificetur Filius hominis. » Nam quid opus est gentes quæ nos accedunt, non suscipere, et accurrere ad Judæos, qui oderunt et persequuntur? Igitur quia ex gentibus veniunt ad nos, nunc est tempus ut crucifigar. Igitur permittam Judæis ut insidiandi finem faciant, et permittam eis ut crucifigant me, ut certe nullam habeant excusationem **675** posthac, cum juste reliquero eos ut crucifixores et interfectores meos, et contulero me ad gentes, quæ nunc venire incœperunt ad doctrinam meam. Nam valde injustum est nihil dari gentibus, quæ verbum ac salutem sitiunt : B Judæis autem qui respuunt sibi data, et insidiantur benefactori, luxum suppeditare. Insuper ne scandalizentur discipuli quod quando et gentes accedere inceperunt, tunc moriatur, dicit quod suum mori fidem gentium magis aucturum sit. Nam « sicut granum frumenti cum seminaveris, moritur, et tunc multum fructum affert, » utique et mea mors magnum fructum in fide gentium apportat; et ita nullus scandalizetur, quod adductio gentium per mortem meam non prohibeatur, sed ab exemplo grani credat casum in morte mea, incrementum eorum qui crediderint, allaturum. Nam si hoc in grano fit, multo magis in me. Cum enim mortuus fuero, et resurrexero, multo magis ostendam virtutem meam, et cum resurrexero, omnes credent mihi ut Deo.

« Ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν. Ἐὰν ἐμοὶ διακονῇ τις, ἐμοὶ ἀκολουθείτω· καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται. Καὶ ἐάν τις ἐμοὶ διακονῇ, τιμήσει αὐτὸν ὁ Πατήρ. » Ἐπειδὴ ἐγγὺς ἦν τοῦ πάθους ὁ Κύριος, ᾔδει δὲ τοὺς μαθητὰς κατηφείας πλήρεις ἐσομένους, διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι Τοσοῦτον οὐ δεῖ ὑμᾶς ἐπὶ τῷ ἐμῷ θανάτῳ κατηφιᾷν, ὥστε εἰ καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ μὴ ἀποθάνητε, οὐδ' ὑμῖν ἔσται κέρδος, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἁπλῶς, ὃς τὴν παροῦσαν ζωὴν ἀγαπᾷ, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ φιλεῖ, D τουτέστι, τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς τὰς ἀτόπους ποιεῖ, καὶ παρὰ τὸ δέον χαρίζεται αὐτῇ, καὶ μὴ καταφρονεῖ θανάτου, ἀπόλλυσι ταύτην. « Ὁ δὲ μισῶν αὐτὴν, » τουτέστιν, ὁ μὴ ὑπείκων αὐτῇ, μηδὲ ὑποκλινόμενος, « φυλάξει αὐτὴν εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Θέλων δὲ ἐνδείξασθαι τὴν ἐπιτεταμένην ἀποστροφὴν, ἣν δεῖ ποιεῖσθαι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς, εἶπε τὸ, « Ὁ μισῶν. » Καὶ γὰρ τῶν μισουμένων οὔτε ὄψιν ἰδεῖν, οὔτε φωνὴν ἀκοῦσαι ὑπομένομεν. Οὕτως οὖν δεῖ διακεῖσθαι πρὸς τὰς ἀλόγους τῆς ψυχῆς ὀρέξεις, τέλειον μῖσος μισοῦντας αὐτάς. Τῷ δὲ εἰπεῖν, ὅτι « Ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, » δηλοῖ τὸ πρόσκαιρον τοῦ πράγματος. Ἐπεὶ γὰρ φοβερὸν ἐδόκει καὶ ἀπηνὲς τὸ παράγγελμα, παραμυ-

δύναμιν διὰ τοῦ ἀναστῆναι, καὶ πάντες ὡς Θεῷ μοι

VERS. 25, 26. « Qui amat animam suam, perdet eam : et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur : et ubi sum ego, illic et minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, cohonestabit eum Pater. » Quoniam prope erat passionem Dominus, et sciebat discipulos mœrore plenos fore : ideo dicit quod Usque adeo non oportet vos in mea morte mœrere, ut etiam vos quoque nisi moriamini, nullum lucrum habebitis. Et in summa, omnis homo qui præsentem vitam diligit, et « animam suam amat, » hoc est sua desideria absurda facit, et permittit ei quod non oportet, nec contemnit mortem, « perdit eam : » qui autem odit illam, hoc est qui non concedit ei, neque ab illa flectitur, « custodiet illam in vitam æternam. » Volens autem ostendere magnam aversationem quæ habenda est erga concupiscentias animæ, dixit, « Qui odit. » Etenim non sustinemus ut videamus faciem vel audiamus vocem eorum qui odio habentur. Igitur oportet ita esse affectos in absurdos animæ appetitus, ut extremo odio illos habeamus. Quod autem dicit, « Qui odio habet animam suam in hoc mundo, » declarat temporalem rem esse. Nam quia videtur crudele præceptum et grave, mitigat illud per hoc quod adjicit, « in mundo hoc. » Non enim, inquit,

in immensum tempus jubeo haberi odio animam, sed in hoc transitorio mundo aversari eam quæ tibi tam absurda imperat. Subdit autem et lucrum, dicens, « In æternam vitam custodiet eam. » Odio quidem habes ad tempus, in sæcula autem servas viventem divinam vitam. Cum autem adhortatur eos magis ad contemptum præsentis vitæ, et contra mortem animat, dicit, **676** « Qui mihi ministrat, me sequatur : » ita promptus sit ad mortem, ut ego. Imitationem autem hic per opera dicit. Deinde et consolatio sequitur, « Ubi ego sum, et minister meus erit. » Ubi autem Christus? In cœlis: et ita qui per mortem eum sequitur, et non adhæserit huic mundo, illic erit in cœlis. Opponuntur enim inter se sursum et deorsum. Qui diligit infra esse, sursum non erit; qui autem fugit quæ infra sunt et mundum, sursum et in cœlis erit. « Nam si quis mihi ministraverit, inquit, honorabit eum Pater. » Non dixit, Ego honorabo eum, sed « Pater : » commendans per hoc quod verus Filius sit. Pater enim honore prosequetur talem, ut ministrum veri Filii. Præterea per hoc docet quod non sit contrarius Deo. Deus enim et Pater non cohonestaret ministrantem ei qui sibi contrarius sit. Igitur, ne amemus animam nostram, ut servemus a periculis pro veritate, ut nolimus affligi pro bono; sed si quidem ministri Christi sumus, exponamus eam periculis pro veritate, et erimus omnino ubi nunc est Christus. Non de divinis loquor diguitatibus, nam ille natura est Deus, sed in quibus humana natura ornari potest, ut ille Deus natura sit, nos dii gratia et adoptione.

τοῖς θεοπρεπέσι λέγω ἀξιώμασιν (ἐκεῖνος γὰρ φύσει Θεὸς), ἀλλ' ἐν οἷς ἐνδέχεται τὴν ἀνθρωπίνην διαπρέπειν δύνασθαι φύσιν, οἷον ἐκεῖνος Θεὸς φύσει, ἡμεῖς θεοὶ θέσει καὶ χάριτι.

A θεῖται τοῦτο διὰ τοῦ προσθεῖναι, « Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. » Μὴ γὰρ, φησὶν, εἰς ἀπέραντον χρόνον κελεύω μισεῖν τὴν ψυχήν· ἐν τῷ παροδικῷ τούτῳ κόσμῳ ἀποστράφηθι ταύτην, ἐπιτάσσουσάν σοι τὰ ἄτοπα. Ἐπάγει δὲ τὸ κέρδος· « Εἰς ζωὴν αἰώνιον, φησὶ, φυλάξει αὐτήν. » Μισεῖς μὲν πρόσκαιρον, εἰς αἰῶνας δὲ τηρεῖς ζῶσαν τὴν θείαν ζωήν. Προτρεπόμενος δὲ αὐτοὺς πλέον ἐπὶ τὴν τοῦ παρόντος βίου καταφρόνησιν, καὶ κατὰ τοῦ θανάτου θαῤῥύνων, φησίν· « Ὁ ἐμοὶ διακονῶν, ἐμοὶ ἀκολουθείτω· » οὕτως ἕτοιμος ἔστω πρὸς τὸν θάνατον, ὡς ἐγώ. Ἀκολούθησιν γὰρ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐνταῦθα λέγει. Εἶτα καὶ ἡ παραμυθία· » Ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται. » Ποῦ δὲ ὁ Χριστός; Ἐν οὐρανοῖς. Ὥστε ὁ διὰ τοῦ θανάτου αὐτῷ ἀκολουθῶν, B καὶ μὴ τῷ κόσμῳ τούτῳ προσηλωθεὶς, ἐκεῖ ἔσται ἐν οὐρανοῖς. Ἀντίκειται γὰρ ἀλλήλοις τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω. Ὁ ἀγαπῶν κάτω εἶναι, ἄνω οὐκ ἔσται· ὁ δὲ φεύγων τὰ κάτω καὶ τὸν κόσμον, ἄνω καὶ ἐν οὐρανοῖς ἔσται. » Ἐάν τις γὰρ ἐμοὶ διακονῇ, φησὶ, τιμήσει αὐτὸν ὁ Πατήρ μου. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Τιμήσω ἐγὼ αὐτὸν, ἀλλ', « ὁ Πατὴρ, » τὸ γνήσιον παριστῶν διὰ τούτου· ὡς γὰρ γνησίου Υἱοῦ διάκονον τιμῆς ἀξιώσει ὁ ἀληθινὸς Πατήρ· ἅμα δὲ καὶ τὸ μὴ εἶναι ἀντίθεος διὰ τούτου δείκνυσιν· οὐκ ἂν γὰρ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐτίμα τοῦτον ἀντικείμενον αὐτῷ ὄντα διάκονον. Καὶ μὴ τοίνυν φιλήσωμεν τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἐν τῷ ταύτην ἐκ τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κινδύνων συντηρεῖν, καὶ μὴ θέλειν κακοπαθεῖν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ· ἀλλ' εἴπερ διάκονοι Χριστοῦ ἐσμεν, C ἐκδῶμεν ταύτην τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κινδύνοις, καὶ ἐσόμεθα πάντως ἐν οἷς ἐστι νῦν ὁ Χριστὸς, οὐ

Vers. 27, 28. « Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, serva me ex hac hora, sed propterea veni in horam hanc. Pater, illustra nomen tuum. Venit ergo vox de cœlo : Et illustravi, et rursus illustrabo. » Quid est quod dicit? Videtur enim sibi ipsi contraria loqui. Nam qui superius videtur admonere ut exerceamur et parati simus ad mortem, et odio habeamus animam, hic nunc turbatur, inquit, moriturus : quod non est exhortantis ad mortem, sed avertentis. At si recte consideraveris, invenies quod turbari ipsum, adhortatio sit ad contemptum mortis. Ut enim nequis possit dicere quod ipse extra humanas passiones constitutus, facile de morte philosophetur, et ipse extra pericula alios admoneat : ostendit quod et ipse ab D humanis proprietatibus tentatus sit, et nostræ naturæ fuerit particeps, quamvis absque peccato. Idcirco quamvis mœreat et turbetur ut homo, qui natura vitæ amans est, non tamen mortem devitat utpote quæ esset pro mundi salute. « Propterea enim, inquit, veni in hanc horam, » ut pro omnibus mortem suscipiam. Docet autem per hæc nos, ut nos, etiamsi turbemur et mœreamus, non fugiamus pro veritate mortem : quia et ego, inquit, cum turber (homo enim vere sum, et permitto naturæ

« Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται. Καὶ τί εἴπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης; ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ὄνομα. Ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. » Τί ἐστι τοῦτο ὃ λέγει; Δοκεῖ γὰρ ἐναντιοφωνεῖν αὐτὸς ἑαυτῷ. Ὁ γὰρ ἀνωτέρω πρὸς θάνατον δοκῶν ἐπαλείφειν, καὶ μισεῖν τὴν ψυχὴν προτρεπόμενος, οὗτος νῦν ταράττεται, φησὶ, μέλλων ἀποθανεῖν· ὃ οὐ προτρεπομένου ἐστὶν εἰς θάνατον, ἀλλ' ἀποτρεπομένου. Ἀλλ' εἰ καλῶς σκοπήσεις, εὑρήσεις, ὅτι καὶ τὸ ταράττεσθαι αὐτὸν προτροπή ἐστιν εἰς τὸ θανάτου καταφρονεῖν. Ἵνα γὰρ μὴ ἔχῃ τις λέγειν, ὅτι αὐτὸς ἔξω τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ὢν, εὐκόλως περὶ θανάτου φιλοσοφεῖ, καὶ ὡς ἐκτὸς κινδύνων ἄλλοις παραινεῖ, δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸς τῶν ἀνθρωπίνων ἰδιωμάτων πεπείραται, καὶ τῆς ἡμετέρας μετέσχε φύσεως, εἰ καὶ χωρὶς ἁμαρτίας. Διὸ καίτοι ἀθυμῶν καὶ ταραττόμενος ὡς ἄνθρωπος διὰ τὸ φύσει φιλόζωον, ὅμως οὐ παραιτεῖται τὸν θάνατον, ὡς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου ὄντα. « Διὰ γὰρ τοῦτο, φησὶν, ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην, » ἵνα τὸν ὑπὲρ πάντων ἀναδέξωμαι θάνατον. Διδάσκει δὲ φανερῶς διὰ τούτου ἡμᾶς, ἵνα μηδὲ ἡμεῖς κἂν ταραττώμεθα, κἂν ἀδημονῶμεν, τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας φεύγωμεν θάνατον.

Ἐπεὶ κἀγὼ, φησὶ, ταράττομαι (ἄνθρωπος γὰρ τῷ A ὄντι εἰμὶ, καὶ συγχωρῶ τὴν φύσιν τὰ ἑαυτῆς ἐπιδείκνυσθαι)· ὅμως οὐ λέγω πρὸς τὸν Πατέρα, ἵνα με σώσῃ « ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· » ἀλλὰ τί λέγω; « Πάτερ, δόξασόν σου τὸ ὄνομα· » τουτέστι, Τὸν σταυρὸν, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων σωτηρίας κίνδυνον, εὐδόκησόν με ἀναδέξασθαι. Ὅρα δὲ ὅτι ζῶσαν Θεοῦ ὠνόμασε, τὸ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀποθανεῖν· διὸ καὶ ὁ Πατὴρ, « Καὶ ἐδόξασα, φησὶ, καὶ πάλιν δοξάσω. » Τοῖς τε γὰρ πρὸ τοῦ σταυροῦ θαύμασιν, ἃ ἐν τῷ ἐμῷ ὀνόματι ἐτέλεις, « ἐδόξασα, καὶ πάλιν » ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ διὰ σοῦ θαύματα ποιήσας, « δοξάσω, » καὶ μετὰ τὴν ταφὴν ἀναστήσας σε, καὶ τὸ Πνεῦμα πέμψας, ἔτι ἐνδοξότερον καὶ τὸ ἐμὸν ὄνομα καὶ σὲ καταστήσω. Τινὲς δὲ τὸ, « Νῦν ἡ ψυχή μου τετάραχται, » οὐχ ὡς τοῦ Ἰησοῦ τὸν B θάνατον φοβουμένου κατὰ τὸ ἀνθρώπινον λέγεσθαι ἐνόησαν, ἀλλὰ προορῶν, φασὶ, τὴν ἔκπτωσιν τῆς παρακεκινδυνευκυίας τῶν Ἰουδαίων γενεᾶς, καὶ ὑπερελγῶν αὐτῶν, καὶ φειδόμενος, καὶ κηδόμενος, ταράττεται δι' ἐκείνους, καὶ λύπῃ βάλλεται ὁ φιλάνθρωπος. Οὐ γὰρ τὸν θάνατον, φασὶ, φοβούμενος, ἐπεὶ μηδὲ ἠγνόει τίνος ἕνεκεν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐποιήσατο ἄφιξιν, ὡς καὶ αὐτὸς λέγει· « Διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. » Πῶς δ' ἂν τοὺς ἄλλους προετρέπετο, « Μὴ φοβεῖσθε, λέγων, ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα; »

« Ὁ οὖν ὄχλος ὁ ἑστὼς, καὶ ἀκούσας, ἔλεγον βροντὴν γεγονέναι. Ἄλλοι ἔλεγον· Ἄγγελος αὐτῷ λελάληκεν. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν· Οὐ δι' C ἐμὲ ἡ φωνὴ αὕτη γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω. Κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἔμελλεν ἀποθνήσκειν. » Πλχύτεροι ὄντες καὶ ἀμαθέστεροι οἱ πλείους, ἐνόμισαν βροντὴν εἶναι τὴν φωνὴν, καίτοι εὔσημον οὖσαν καὶ τετρανωμένην. Ταχέως γὰρ ἐπελάθοντο τῶν τῆς φωνῆς ῥημάτων, τὸν ἦχον μόνον κατέχοντες ταύτης. Ἕτεροι δὲ κατεῖχον μὲν καὶ τὰ ῥήματα αὐτὰ τῆς φωνῆς, λέγω δὴ τὸ, « Ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω· » μὴ συνιέντες δ' ὅμως τίς ὁ νοῦς τῶν ῥημάτων τούτων, ἄγγελον αὐτῷ λελαληκέναι ᾤοντο, διὸ καὶ δυσνόητα αὐτοῖς εἶναι ταῦτα, ὡς ὑπ' ἀγγέλου λεχθέντα. Ὁ δὲ Ἰησοῦς, « Οὐ δι' ἐμὲ, φησὶ, γέγονεν αὕτη ἡ D φωνὴ, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. » Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐκ ἐδεόμην τοῦ μαθεῖν, ὅτι ἐδόξασεν ὁ Πατὴρ, καὶ πάλιν δοξάσει τὸ αὐτοῦ ὄνομα· ὑμεῖς δὲ ἐδέεσθε τοῦ μαθεῖν, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἀντίθεος, ἀλλ' εἰς δόξαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ δι' ἐμὲ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μέλλει δοξάζεσθαι, πῶς εἰμι ἀντίθεος; « Δι' ὑμᾶς οὖν γέγονεν ἡ φωνὴ, » ἵνα γνῶτε ὅτι πρὸς δόξαν εἰμὶ τοῦ Θεοῦ· κἂν μὴ δύνησθε δὲ γνῶναι, ἐρωτήσαντες μάθετε, ὃ ἀγνοεῖτε. Τὸ δὲ, « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, » δοκεῖ μὲν ἀνακόλουθον εἶναι τοῖς πρὸ αὐτοῦ. Ποίαν γὰρ ἀκολουθίαν ἔχει τοῦτο πρὸς τὸ, « Ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω; » Πάντη δὲ ἀκολουθεῖ. Ἐπεὶ γὰρ εἶπεν ἄνωθεν ὁ Πατὴρ, ὅτι « Δοξάσω, » δείκνυσιν ἡμῖν ὁ Κύριος τὸν τρόπον τῆς

ut sua ostendat), attamen non dico ad Patrem ut salvet me « ex hora hac. » Sed quid dico?« Illustra, Pater, tuum nomen, » hoc est, probetur tibi ut ego suscipiam crucem et periculum pro salute omnium. Vide autem quod gloriam Dei nominavit mori pro veritate **677** ; propterea, Pater, « Et illustravi, inquit, et iterum illustrabo. » Nam et miraculis quæ ante crucem, et quæ in meo nomine perficiebas, « illustravi : » et iterum factis per te miraculis in ipsa cruce « illustrabo, » et post sepulturam cum resuscitavero te, et Spiritum misero, magis gloriosum et meum nomen et te constituam. Sunt autem qui intelligunt hoc dictum, « Nunc anima mea turbata est : » non quod Dominus timeat mortem secundum humanam naturam, sed prævideat ejectionem generationis Judæorum exasperatricis, et dolens ac parcens eis turbatur propter eos, et misericors dolorem in se accipit. Neque enim dicunt quod mortem timeat. Non enim ignorabat quam ob causam ad nos profectus esset, sicut et ipse dicit, « Propter hoc veni in horam hanc. » Alioqui quomodo adhortatus fuisset alios, dicens : « Ne timeatis eos qui occidunt corpus [15] ? »

VERS. 29-33. « Turba ergo quæ stabat et audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alii dicebant : Angelus ei locutus est. Respondit Jesus, et dixit : Non propter me hæc vox venit, sed propter vos. Nunc judicium est mundi hujus; nunc princeps mundi hujus ejicietur foras. Et ego si exaltatus fuero a terra, omnes traham ad meipsum. Hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus. » Plures cum crassiores essent et imperitiores, putaverunt tonitruum esse vocem, quamvis articulata vox esset et cognoscibilis. Statim enim obliti erant verborum vocis, et solum ejus sonum tenebant. Alii autem et verba vocis tenebant, quæ dicebat, « Illustravi, et iterum illustrabo. » Non intelligentes autem quis verborum sensus, angelum ipsi locutum fuisse putabant, et ideo illa intellectu difficilia, utpote ab angelo dicta. Jesus autem, « Non propter me, inquit, facta est hæc vox, sed propter vos. » Equidem non opus habeo ut discam quod illustravit Pater, iterumque illustraturus sit nomen suum : vos autem opus habetis, ut discatis quod non sim adversarius Deo, sed in gloriam nominis Dei. Nam si per me nomen Dei illustrandum, quomodo sum adversarius Dei? « Propter vos igitur facta est vox, » ut sciatis quod in gloriam sim Dei. Quamvis autem scire non possitis, saltem interrogate, et discite quod ignoratis. Dicendo autem, « Nunc est judicium mundi hujus, » videtur quidem superioribus male cohærere. Qualem enim consequentiam habet hoc ad illud quod dictum est, « Et illustravi, et iterum illustrabo? » Omnino autem recte sequitur. Nam quia superius dixerat

[15] Matth. x, 28.

Pater, « Illustrabo, » ostendit nobis Dominus modum illustrationis. Et quis ille? Ut ejiciatur quidem foras mundi Dominus, et vincatur; judicetur autem mundus, hoc est de eo ultio sumatur. Quod autem dicit, hunc sensum habet : **678** Nunc judicium et ultio mundi fit. Quia enim diabolus mundum morti subjecit, peccato omnibus hominibus obnoxiis factis : ad me, inquit, cum venerit, et peccatum in me non invenerit, morti autem ex æquo submiserit, condemnabitur a me, et sic ego ultionem de mundo sumam. Esto enim quod aliis mortem propter peccatum attulerit : in me quid tale videt quod in reliquis, ut occidat? Igitur « mundi judicium, » hoc est ultio, nunc a me fit : quia enim ego occidam eum qui omnes occidit, et me quoque insontem invasit, ultor ero omnium qui ab ipso occisi sunt, et ejicietur foras tyrannus, per mortem meam condemnatus. Nam « ejicietur foras, » metaphora est sumpta ad his qui in judiciis condemnantur, et a tribunali exiguntur. Vel et sic in intelligas, « Ejicietur foras, » hoc est « in externas tenebras; » sed et privabitur principatu quem in homines habebat, et non ultra regnabit sicut prius in illis, et illorum animabus, ac mortali corpore. « Sed omnes ego traham ad me, cum exaltatus fuero in cruce. » Nam omnes, etiam qui ex gentibus, ad fidem in me trahentur. Etenim quia ipsi non possunt ad me venire, eo quod a tyranno detenti sunt, ego, victo illo et foras ejecto, et resectis nervis potentiæ ejus contra homines, traham etiam nolente illo. Id alio loco etiam rapinam nominavit. « Nullus enim, inquit, potest vasa fortis diripere, nisi alliget fortem [16]. » — « Dicebat autem, Et si exaltatus fuero, significans qua morte esset moriturus, » hoc est crucifigendus. Nam hoc significat altitudo crucis.

φησί, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἔμελλεν ἀποθνήσκειν· » τουτέστιν, ὅτι σταυρωθῆναι μέλλει· τοῦτο γὰρ τὸ ὕψος τοῦ σταυροῦ.

δόξης. Τίς δὲ οὗτος; Τὸ ἐκβληθῆναι μὲν ἔξω τὸν κοσμοκράτορα καὶ νικηθῆναι, κριθῆναι δὲ τὸν κόσμον, τουτέστιν ἐκδικηθῆναι. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν Νῦν κρίσις καὶ ἐκδίκησις τοῦ κόσμου τούτου γίνεται. Ἐπεὶ γὰρ τὸν κόσμον ὁ διάβολος τῷ θανάτῳ ὑπέθηκε, τῇ ἁμαρτίᾳ πάντας ἀνθρώπους ἐνόχους ποιήσας, εἰς ἐμέ, φησὶν, ἐλθὼν, καὶ ἁμαρτίαν μὲν μὴ εὑρὼν ἐν ἐμοὶ, τῷ θανάτῳ δὲ κἀμὲ ἐπίσης τοῖς ἄλλοις ὑπαγαγὼν, κατακριθήσεται ὑπ' ἐμοῦ, καὶ οὕτως ἐγὼ ἐκδικήσω τὸν κόσμον. Ἔστω γὰρ, τοῖς ἄλλοις τὸν θάνατον διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐπήνεγκεν, ἐν ἐμοὶ τί τοιοῦτον εἶδεν οἷον τοῖς λοιποῖς, ἵνα καὶ ἐμὲ θανατώσῃ; Τοίνυν « τοῦ κόσμου κρίσις, » ἤτοι ἐκδίκησις, νῦν ὑπ' ἐμοῦ γίνεται. Τὸν γὰρ πάντας θανατώσαντα, εἶτα καὶ ἐμοὶ τῷ ἀναιτίῳ προσβαλόντα θανατώσας ἐγὼ, ἐκδικητὴς ἔσομαι πάντων τῶν ὑπ' αὐτοῦ θανατωθέντων, καὶ « ἐκβληθήσεται ἔξω » ὁ τύραννος, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἐμοῦ κατακριθείς. Τὸ γὰρ, « Ἐκβληθήσεται ἔξω, » ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἐν τοῖς δικαστηρίοις κατακρινομένων, καὶ τοῦ δικαστηρίου ἐξωθουμένων, εἴρηται. Καὶ οὕτω δὲ νοήσεις τὸ, « Ἐκβληθήσεται ἔξω, » ἀντὶ τοῦ, « εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. » Ἀλλὰ καὶ ἔξω τῆς κατὰ τῶν ἀνθρώπων δυναστείας γενήσεται, καὶ οὐκ ἔτι ἐν αὐτοῖς, καὶ ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς, καὶ τῷ θνητῷ σώματι βασιλεύσει ὡς τὸ πρότερον, ἀλλὰ « πάντας ἐγὼ ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτὸν, ἐὰν ὑψωθῶ, » ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Πάντες γὰρ καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν πρὸς τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν ἑλκυσθήσονται. Ἐπεὶ γὰρ αὐτοὶ οὐ δύνανται πρὸς ἐμὲ ἐλθεῖν, ὡς ὑπὸ τοῦ τυράννου κατεχόμενοι· ἐγὼ νικήσας αὐτὸν καὶ ἐκβαλὼν ἔξω, καὶ τῆς κατὰ τῶν ἀνθρώπων δυναστείας αὐτοῦ τὰ νεῦρα τεμὼν, ἑλκύσω καὶ ἄκοντος ἐκείνου. Ὅπερ ἀλλαχοῦ καὶ ἁρπαγὴν ὠνόμασεν. « Οὐδεὶς γὰρ, φησὶ, δύναται τὰ σκεύη τοῦ ἰσχυροῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ δήσῃ τὸν ἰσχυρόν. » — « Ἔλεγε δὲ » καὶ τὸ, « Ἐὰν ὑψωθῶ,

Verbs. 34-36. « Respondit ei turba : Nos audivimus ex lege quod Christus manet in æternum, et quomodo tu dicis : Oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis? Dixit ergo eis Jesus : Adhuc breve tempus lumen vobiscum est. Ambulate donec lucem habetis, ne vos tenebræ occupent. Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. » Existimantes reprehensuros se Dominum, et confutaturos eum quasi non esset verus Christus, dicunt : Si Christus quidem immortalis est, tu autem de te dicis quod sis moriturus, quomodo igitur credemus te esse Christum? Hoc autem immerito dicebant. Nam Scriptura, quam legem appellant, non solum resurrectionis, sed et passionis meminit. Etenim Isaias utrumque ponit : passionem quidem et mortem, sic dicens [17]: « Ut ovis ad occisionem ductus est; » resurrectionem autem, dicendo, « Et Dominus voluit eum purificare a plaga, et

« Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ὄχλος· Ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ πῶς σὺ λέγεις, ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Τίς ἐστιν οὗτος ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι. Περιπατεῖτε ἕως τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. Ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ, οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει. Ἕως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. » Νομίζοντες ἐλέγχειν τὸν Κύριον, καὶ ἐπιστομίζειν, ὡς οὐκ ἀληθινὸν ὄντα Χριστὸν, φασίν· Εἰ ὁ μὲν Χριστὸς ἀθάνατός ἐστι, σὺ δὲ λέγεις περὶ σεαυτοῦ, ὅτι μέλλεις ἀποθνήσκειν, πῶς ἄρα σε πιστεύσομεν εἶναι τὸν Χριστόν; Τοῦτο δὲ κακούργως ἔλεγον. Καὶ γὰρ ἡ Γραφὴ, ἣν νόμον ὀνομάζουσιν, οὐ μόνον τῆς ἀναστάσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ πάθους μνημονεύει. Καὶ γὰρ Ἡσαΐας ἀμφότερα τίθησι· τὸ μὲν πάθος καὶ τὸν θάνατον, οὕτω λέγων· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη· » τὴν δὲ ἀνάστασιν, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Κύριος

[16] Marc. III, 27. [17] Isa. LIII, 7.

βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς, καὶ δεῖξαι αὐτὸν φῶς. » Καὶ ὁ Δαυὶδ τοῦ θανάτου ἅμα καὶ τῆς ἀναστάσεως μέμνηται. « Οὐκ ἐγκαταλείψεις γὰρ, φησὶ, τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην. » Καὶ ὁ πατριάρχης δὲ, εὐλογῶν τὸν Ἰούδαν, περὶ Χριστοῦ προφητεύει· « Ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν; » Ὥστε ἀρνούμενοι τὸ πάθος, καὶ τὴν ἀθανασίαν προσμαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ, κακούργῳ γνώμῃ τοῦτο ἐποίουν. « Ἡμεῖς ἐμάθομεν ἐκ τοῦ νόμου, » τουτέστι, τῆς Γραφῆς (λέγεται γὰρ πᾶσα ἡ Γραφὴ, ὡς πολλάκις εἴπομεν, νόμος), « ὅτι ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Εἰκότως τοῦτο ἐμάθετε· « Μένει γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα, » καὶ ὡς Θεὸς μένει καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν· τὸ δὲ πάθος αὐτοῦ οὐκ ἐμάθετε, καὶ πῶς, τῶν αὐτῶν Γραφῶν, ὡς ἐδείξαμεν, ἀμφότερα ὁμοῦ διδασκουσῶν, « Πῶς οὖν, φασὶ, σὺ λέγεις, ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; » Ὁρᾷς, ὅτι καὶ τῶν αἰνιγματωδῶς λεγομένων παρὰ Κυρίου πολλὰ ἐνόουν, ὥσπερ οὖν καὶ τὸ « ὑψωθῆναι » ἐνόησαν, ὅτι περὶ τοῦ σταυροῦ λέγει· οὕτως ἄρα πολλὰ μὲν οὖν ἐνόουν, ἐθελοκακοῦντες δὲ, ἠγνοιαν προεβάλλοντο. Σκόπει δὲ καὶ τί φασι· « Πῶς σὺ λέγεις ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; τίς ἐστιν οὗτος ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; » Κακουργίας γὰρ μεστὸς ὁ λόγος αὐτῶν, ὡσανεὶ τοῦτο λεγόντων (31)· Οὐδὲ οἴδαμεν περὶ τίνος λέγεις, καὶ τίς ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ὅμως ἀποφαινόμεθα τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ μέλλων ὑψωθῆναι, ὅστις ἐν καὶ εἴη, οὐκ ἔστιν ὁ Χριστός· πῶς γὰρ, τῶν Γραφῶν λεγουσῶν τὸν Χριστὸν ἀθάνατον εἶναι; Τί οὖν ὁ Κύριος; Ἐπιστομίζων αὐτοὺς, καὶ δεικνὺς ὅτι τὸ πάθος οὐδὲν κωλύει πρὸς τὸ μένειν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, « Ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι, « φησί· φῶς γὰρ ὠνόμασεν ἑαυτόν. Ὥσπερ οὖν τὸ φῶς τὸ ἡλιακὸν οὐκ ἀναιρεῖται πάντη, ἀλλὰ δύνον πάλιν ἀνατέλλει· οὕτω καὶ ὁ ἐμὸς θάνατος οὐ διαφθορά ἐστιν, ἀλλὰ δύσις καὶ μετάστασις, καὶ πάλιν ἀνατολὴ διὰ τῆς ἀναστάσεως. Ὥστε ἐπεὶ οὐδὲν κωλύει τὸ πάθος πρὸς τὸ ἀΐδιον εἶναί με, αἱ δὲ Γραφαὶ μαρτυροῦσι περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἀΐδιός ἐστιν· ἐγὼ ἄρα εἰμὶ ὁ Χριστὸς, κἂν τὸ πάθος ὑποστῶ· φῶς γάρ εἰμι· κἂν δύνω, πάλιν ἀνατελῶ. « Ὑμεῖς οὖν περιπατεῖτε, ἕως τὸ φῶς ἔχετε· » τουτέστι; Πιστεύετε εἰς ἐμέ. Ποῖον δὲ καιρὸν ἐνταῦθά φησι, Τὸν πρὸ τοῦ σταυροῦ, ἢ τὸν μετὰ τὸν σταυρὸν, ἢ ἀμφοτέρους. « Περιπατεῖτε, » γὰρ, φησὶ, καὶ πιστεύετε εἰς ἐμὲ, καὶ πρὶν ἢ σταυρωθῶ, καὶ μετὰ τὸν σταυρόν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἐν τῷ λέγειν, « Ἕως τὸ φῶς ἔχετε· » τουτέστιν, Ἕως δύνασθε εἰς ἐμὲ πιστεύειν· ὑπάρχει δὲ καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ μετὰ ταῦτα πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ, ὅς εἰμι φῶς. « Ὁ δὲ περιπατῶν » ἐν τῇ ἀπιστίᾳ, « οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει. » Πόσα γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι νῦν πράττουσι, καὶ οὐκ ἴσασι τί πράττουσι!

A ostendere ei lumen. » David quoque et mortis et resurrectionis mentionem facit [18]: « Non derelinques, inquit, animam meam in inferno. » Et patriarcha quoque benedicens Judam, de Christo prophetizat [19]: « Requiescens dormivit ut leo, et sicut catulus leonis **679** : quis excitabit eum? » Atque ita qui hic negabant passionem, et immortalitatem Christo tribuebant, maligna id mente faciebant. « Nos didicimus ex lege, » hoc est Scriptura (dicitur enim omnis Scriptura, ut sæpe diximus, lex), « quod Chirstus manet in æternum. » Merito hoc didicistis : « Manet enim in æternum, » et ut Deus manet etiam post resurrectionem; passionem autem ejus non didicistis. Et quomodo, cum eædem Scripturæ, ut ostendimus, utraque doceant? « Quomodo igitur, B dicunt, tu dicis quod oporteat exaltari Filium hominis? » Vides quod multa et eorum quæ a Domino obscure dicebantur, intelligebant, quemadmodum et « exaltari » intelligebant de cruce dici. Igitur multa quidem sic intelligebant, sed voluntaria malitia ignorantiam prætexebant. Considera insuper et quid dicant : « Quomodo tu dicis quod oporteat exaltari Filium hominis? Quis est hic Filius hominis? Malitia enim plenus est sermo illorum, quasi ita dicentium : Ecce enim neque scimus de quo dicas, et quis sit Filius hominis; attamen affirmamus veritatem, quod quisquis ille est exaltandus, is non sit Christus. Quomodo enim, cum Scripturæ dicant Christum immortalem esse? Quid igitur Do- C minus [20]? Obturat illorum ora, et ostendit quod passio non prohibet quin ipse « maneat in æternum [21]. » — « Adhuc ad breve tempus, inquit, lux vobiscum. « Lucem enim nominavit seipsum. Igitur sicut lux solaris non omnino aufertur, sed cum occiderit, iterum exoritur, ita et mea mors non est corruptio, sed occasus et translatio, et iterum exorior per resurrectionem : atque ita cum nihil prohibet passio quin æternus sim, Scripturæ autem testantur de Christo quod æternus sit, ego igitur sum Christus, etiamsi passionem sustinuero. Lux enim sum, et si occidero, iterum exoriar; « vos igitur ambulate quandiu lucem habetis, » hoc est, Credite in me. Quale autem tempus hoc loco dicit? num hoc quod ante, vel post crucem? Utrumque; D « Ambulate » enim, inquit, et credite in me, et priusquam crucifigar, et post crucem. Hoc enim significat dicendo : « Quandiu lucem habetis, » hoc est Quandiu potestis in me credere. Potestis autem et ante crucem et postea credere in me, qui sum lux. « Qui autem ambulat » in incrudelitate, « nescit quo vadat. » Omnia igitur quæ Judæi nunc faciunt, nesciunt quid faciant, sed in tenebris quidem ambulantes videntur rectam viam incedere. Omnino autem secus

[18] Psal. XV, 10. [19] Gen. XLIX, 9. [20] I Tim. I, 17; Eccli. XXXVI, 2. [21] Joan. XII, 34.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(31) Codd. 31 et 32, Ὡσανεὶ τοῦτο λεγόντων· Μὴ νομίσῃς ὅτι περὶ σοῦ λέγομεν, καὶ εἴποις, ὅτι δι' ἐχθραν ἐναντιούμεθα· ἴδου γὰρ οὐδὲ οἴδαμεν περὶ τίνος λέγεις, κ. τ. λ. « Quasi ita dicentium : Ne putes, nos de te loqui; ac ne dicas, quod ex odio tibi adversemur : ecce enim neque scimus de quo dicas, » etc.

evenit, dum Sabbata servant et circumcisionem. Sed non ita his evenit qui crediderunt. In luce quidem ambulant, et omnia quæ salutem continent, faciunt. Umbram enim legis et tenebrosa ænigmata effugerunt, et accesserunt **680** ad lucem quæ occultabatur, et nunc refulsit, et facti sunt « filii lucis, » hoc est Christi. Nam dicit, « ut filii lucis fiatis, » hoc est, mei filii. Tametsi in exordio evangelista quosdam ex Deo natos dicat, hoc autem loco « lucis filios nominat [22], » hoc est, Christi. Itaque confundantur Arius et Eunomius. Una enim operatio Patris et Filii etiam hoc loco indicatur.

A τουσιν, ἀλλ' ὡς ἐν σκότῳ βαδίζοντες, δοκοῦσι μὲν τὴν ὀρθὴν ὁδεύειν, πᾶν δὲ τοὐναντίον πάσχουσι, Σάββατον τηροῦτες καὶ περιτομήν. Ἀλλ' οὐχ οἱ πιστεύσαντες οὕτως. Ἐν φωτὶ δὲ περιπατοῦσι, πάντα τὰ σωτηριώδη ἐχόμενα πράττοντες. Τὴν σκιὰν γὰρ τοῦ νόμου καὶ τὸ σκοτεινὸν τῶν αἰνιγμάτων ἐξέφυγον, καὶ τῷ κρυπτομένῳ φωτὶ λάμψαντι προσῆλθον, καὶ γεγόνασι « φωτὸς υἱοί, » τουτέστι, Χριστοῦ. « Ἵνα γὰρ, φησὶν, υἱοὶ φωτὸς γένησθε· » ὅπερ ἐστὶν Ἐμοὶ υἱοί. Καίτοι ἐν προοιμίοις ὁ εὐαγγελιστὴς ἐκ Θεοῦ γεννηθῆναί τινας φησιν· ἐνταῦθα δὲ φωτὸς υἱοὺς ὀνομάζει, τουτέστι, τοῦ Χριστοῦ. Αἰσχυναίσθω οὖν Ἄρειος καὶ Εὐνόμιος. Μία γὰρ ἐνέργεια Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἐντεῦθεν δείκνυται.

Vers. 36-40. « Hæc locutus est Jesus, ac digressus, abscondit se ab eis. Cum autem tam multa B signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Isaiæ prophetæ impleretur, quem dixit : Domine, quis credidit sermoni nostro? et brachium Domini cui revelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias : Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ne videant oculis, et ne intelligant corde, et convertantur, et sanem eos. » Quare occultatus est ab eis? Non enim nunc « lapides tulerunt contra eum, » neque blasphemaverunt sicut prius; quare igitur occultatus est? Ingrediens corda eorum, videbat indignationem cordium ferocium, quamvis nihil loquerentur. Itaque « abscondit se, » mitigans illorum invidiam. Nam quod inviderint, et voluntaria malitia non C crediderint, insinuat evangelista, dicens : « Cum autem ipse tanta fecisset signa, non crediderunt in eum. » Omnino non parvæ malitiæ opus, tantis signis non credere. Tanta enim signa, inquit, quæ prætermittit evangelista. Abscondit igitur se Jesus, invidiam illorum mitigans, interimque eis tempus dat et otium, ut per quietem de sermonibus et operibus ejus considerare queant. Ita enim, siquidem voluissent, pervenire ad cognitionem deitatis illius potuissent. Quamvis enim incredulitatem illorum prænosset : attamen omnia quæ ad se attinebant, faciebat, et secedit, ut dictum est, dato eis tempore dignoscendi. « Quod autem non crediderunt in eum, ut sermo Isaiæ impleatur, » non est sermo causæ, sed eventi significativus, ut sæpe diximus. D Non enim Christo discrediturі erant eo quod prædixit hoc Isaias; sed quia illi discrediturі erant, ideo prædixit Isaias. Et illud : « Non potuerunt credere, quia iterum dixit Isaias » de eis, eamdem habet sententiam. Per omnia enim hæc vult asserere, quod Scriptura non sit mendax, et quod ea quæ prædixit Isaias, non aliter evenerunt quam dixit. Ut ne quis possit dicere et dubitare, quare venit Christus, si sciebat quod Judæi non erant sibi crediturі, introducit et prophetas qui hoc prædixerant : et quod non ignoravit incredulitatem illorum, et nihilominus venerit, ne habeant quod

« Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς· καὶ ἀπελθὼν, ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν. Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ πεποιηκότος τὰ σημεῖα ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πληρωθῇ, ὃν εἶπε· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαΐας· Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, ἵνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστραφῶσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. » Τίνος ἕνεκεν « ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν; » Οὐ γὰρ « λίθους ἦραν » νῦν « κατ' αὐτοῦ, » οὐδὲ ἐβλασφήμησάν τι τοιοῦτον οἷον ἔμπροσθεν. Τίνος ἕνεκεν ἐκρύβη; Τὰς καρδίας αὐτῶν ἐμβατεύων, ᾔδει τὸν θυμὸν αὐτῶν ἀγριαίνοντα, εἰ καὶ μηδὲν ἐφθέγγοντο. Κρύπτεται οὖν παραμυθούμενος αὐτῶν τὸν φθόνον. Ὅτι « οὐκ ἐπίστευον, » ἀλλ' ἐφθόνουν, ἠνίξατο ὁ εὐαγγελιστὴς εἰπών· « Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν. » Πάντως γὰρ οὐ μικρᾶς κακίας ἔργον, τὸ τοσούτοις σημείοις μὴ πιστεῦσαι. Τοσαῦτα δὲ σημεῖα, φησὶν, ἃ παρέλιπεν ὁ εὐαγγελιστής. Ἐκρύβη τοίνυν ὁ Ἰησοῦς, τὸν φθόνον αὐτῶν παραμυθούμενος, ἅμα δὲ καὶ διδοὺς αὐτοῖ, καιρὸν καὶ σχολὴν, ὥστε καθ' ἡσυχίαν ἐπισκέπτεσθαι τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις. Οὕτω γὰρ ἂν, εἴπερ ἐβούλοντο, ἠδυνήθησαν ἐλθεῖν εἰς αἴσθησιν τοῦ ἀξιώματος τῆς θεότητος αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν προεγίνωσκεν, ἀλλ' ὅμως τὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντα ἐποίει, καὶ ὑπεχώρει, ὡς εἴρηται, καιρὸν αὐτοῖς διδοὺς διασκέψεως. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν· ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου πληρωθῇ, » οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ὡς πολλάκις εἴπομεν. Οὐ γὰρ ἔμελλον ἐκεῖνοι τῷ Χριστῷ ἀπιστεῖν, διότι προεῖπεν αὐτοῖς Ἡσαΐας, ἀλλὰ διότι ἔμελλον αὐτοὶ ἀπιστεῖν, διὰ τοῦτο προεῖπεν αὐτοῖς ὁ προφήτης. Καὶ τὸ, « Οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι εἶπεν Ἡσαΐας πάλιν » περὶ αὐτῶν, τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἔχεται. Διὰ πάντων γὰρ τούτων τοῦτο βούλεται παραστῆσαι, ὅτι ἡ Γραφὴ ἀψευδής ἐστι, καὶ ὅτι ἃ προεφήτευσεν ὁ Ἡσαΐας, οὐχ ἑτέρως ἐκβέβηκεν, ἀλλ' ὡς εἶπεν. Ἵνα γὰρ μή τις ἔχῃ λέγειν, καὶ ἀπορεῖν τίνος ἕνεκεν ἦλθεν ὁ Χριστὸς, εἰ ἤδει ὅτι οὐκ ἔμελλον αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι πιστεῦσαι· εἰσάγει καὶ τοὺς προφήτας τοῦτο προκαταγγείλαντας,

[22] I Joan. III, 1.

καὶ ὅτι οὐκ ἠγνόει οὐδὲ ὁ Χριστὸς τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως ἦλθεν, ἵνα μὴ πρόφασιν ἔχωσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν, μηδὲ δύνωνται λέγειν, ὅτι Εἰ ἦλθεν, ἐπιστεύσαμεν ἄν. Τὸ δέ, « Οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, » ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἤθελον, νόει. Ὁ γὰρ κακὸς καὶ πονηρὸς ἄνθρωπος οὐ δύναται πιστεύειν ἕς τ' ἂν τοιοῦτος εἴη, τὰ πονηρὰ δηλαδὴ προαιρούμενος. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς, ὅτι « Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Θεὸς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, » μὴ νόμιζε ὅτι ἁπλῶς τοὺς μὲν ἀγαθοὺς ποιεῖ, τοὺς δὲ πονηροὺς, ἄπαγε! ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐγκατάλειψιν τύφλωσιν νόει παντελῆ. Οἷόν τι λέγω· Ἔστω τις μετρίως πονηρευόμενος· τούτῳ δοκεῖ συνεῖναι ἔτι ὁ Θεός· ἐλπίζεται γὰρ ἐπιστραφῆναι. Ὅταν δὲ εἰς κόρον τῆς κακίας ἐμφορηθῇ ὁ ἄνθρωπος, τότε ἐγκαταλιμπάνει μὲν αὐτὸν ὁ Θεὸς διὰ τὴν πονηρὰν αὐτοῦ προαίρεσιν· λέγεται δὲ ὁ ἄνθρωπος ὡς τυφλὸς διάγειν, στερηθεὶς τοῦ θείου φωτὸς, καὶ ἐν τῷ σκότει τῆς ἁμαρτίας περιπατῶν· καὶ λοιπὸν τύφλωσις αὐτῷ δοκεῖ ἡ τοῦ θείου φωτὸς ἀπουσία· καὶ πώρωσις καρδίας, ἡ στέρησις τοῦ θείου λόγου τοῦ τὰς καρδίας τῶν ὑποδεχομένων αὐτὸν μαλάττοντος. Τετύφλωται λοιπὸν ὁ μὴ παραδεχόμενος ὅλως ἀκτῖνα τοῦ θείου λόγου καὶ πεπώρωται ὁ μὴ τὸν μαλάττοντα τὰς καρδίας λόγον θέλων ἐνωτίσασθαι, καὶ ὅλως ἡ ἀπουσία τοῦ Θεοῦ τυφλοῖ καὶ σκοτίζει. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς, ὅτι τυφλοῖ ὁ Θεὸς, οὕτω νόει, ὅτι τῷ μὴ παρεῖναι τυφλοῖ. Εἰ γὰρ παρῆν Θεὸς, οὐκ ἂν τετύφλωται ὁ ἄνθρωπος. Εἰ ἦν ἥλιος, οὐκ ἂν σκοτία· νῦν δὲ ὁ ἥλιος ποιεῖ τὴν νύκτα. Ἀλλὰ πῶς; Δυόμενος. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τυφλοὺς ποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους τῷ μὴ παρεῖναι αὐτοῖς. Οὐ πάρεστι δὲ διὰ τὴν αὐτῶν κακίαν, καὶ ἕκτοτε ὡς τυφλοὶ ἀμετάστροφα ἁμαρτάνουσι, καὶ εὐθάρδωτα προσπταίουσιν. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ τοῦ Ἡσαΐου· « Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς ἐπίστευσε. Τὸ γὰρ, « τίς, » πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς, ἀντὶ τοῦ, οὐδείς, κεῖται. Ὡς ἐκ προσώπου δὲ τοῦ Χριστοῦ εἶπε τοῦτο ὁ προφήτης, λέγοντος δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Πατέρα· « Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » ἀντὶ τοῦ, Οὐδεὶς ἐπίστευσε τῷ λόγῳ ἡμῶν, καὶ τῷ κηρύγματί μου· ὅπερ κήρυγμα ἀκοὴν ὠνόμασε. Καὶ γὰρ, « Ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός μου, φησὶν, ἐκεῖνα λέγω. » — « Καὶ ὁ βραχίων δὲ τίνι ἀπεκαλύφθη; » τουτέστιν, Ἡ δυνατὴ τῶν σημείων ἐνέργεια, ἣν βραχίονα ὀνομάζει, οὐδενὶ ἀπεκαλύφθη τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων· ἀλλὰ καὶ τοσαῦτα σημεῖα ποιοῦντά με θεωροῦσι.

« Ταῦτα εἶπεν Ἡσαΐας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Ὅμως μέντοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· ἀλλὰ διὰ τοὺς Φαρισαίους οὐχ ὡμολόγουν, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται. Ἠγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἤπερ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. » — « Ταῦτα εἶπεν Ἡσαΐας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ (32). » Τίνος; Τοῦ Υἱοῦ, καίτοι τοῦ Πατρὸς τὴν δόξαν δοκεῖ ἰδεῖν, ὅσον ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας, ὁ προφήτης. Ἐν-

A peccato suo prætexant, neque possint dicere quod Si venisset, credidissemus. Hoc autem quod dicit, **681** « Non potuerunt credere, » significat, noluerunt. Nam malus et improbus homo non potest credere, quandiu talis fuerit, mala scilicet eligens ac volens. Porro cum audieris quod « excæcarit oculos eorum Deus, et induruerit cor eorum : » ne putes quod simpliciter hos quidem Deus bonos fecerit, illos autem malos, absit! sed Dei relictionem cæcationem totam intellige : ut exempli gratia quid dicam : Est quispiam non valde malus, cum quo videtur adhuc esse Deus; spes enim est quod convertatur : quando autem malitia repletur homo, tunc derelinquit eum Deus propter malam ejus voluntatem. Dicitur autem homo ut cæcus, privatus B divino lumine, in tenebris malitiæ ambulare, et tunc cæcitas videtur ei divini luminis absentia, et cordis cæcitas, privatio divini verbi, quod corda suscipientium mulcet. Excæcatur consequenter, qui nullos suscipit radios divini verbi; et induratus est, qui sermonem corda mollientem suscipere non vult, et omnino absentia Dei excæcat et obtenebrat. Cum igitur audieris quod excæcet Deus, sic intellige, quod excæcet cum presens non sit. Si enim adfuisset Deus, non excæcatus fuisset homo. Si erat sol, non utique erant tenebræ. Nunc autem sol facit noctem, sed quo pacto? Occidens : ita et Deus cæcos facit homines, cum non adest eis. Non adest autem propter illorum malitiam, et tunc ut cæci peccant, non se convertentes, et absque correctione prolabuntur. Videamus autem et Isaiæ C dicta, « Domine, quis credidit auditui nostro? hoc est, nullus credidit. Quis enim sæpe in Scriptura usurpari solet pro Nullus : quasi ex persona Christi hoc dicat propheta, dicente Christo scilicet ad Patrem : « Domine, quis credidit auditui nostro : » pro, Nullus credidit sermoni nostro et prædicationi meæ. Prædicationem auditum nominavit. Etenim, « Quæ audivi a Patre meo, inquit, illa dico [23]. » — « Et brachium autem cui revelatum est [24]? » hoc est, Potens signorum virtus, quam brachium nominat, nulli ingratorum Judæorum revelatum est : sed et me tam multa signa facientem calumniantur.

D Vers. 41-43. « Hæc dixit Isaias quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo. Verumtamen etiam ex principibus multi crediderunt in eum : sed propter Pharisæos non confitebantur, ne e Synagoga ejicerentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei. » — « Hæc dixit Isaias quando vidit gloriam ejus. » Cujus? Filii, quamvis Patris gloriam videatur spectare, juxta consequentiam prophetiæ. Hoc autem loco evangelista gloriam Filii

[23] Joan. XV, 15. [24] Joan. XII, 38.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

32) Cod. 26, addit : καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, « et mentionem fecit ejus. »

dicit vidisse Isaiam : Paulus autem Spiritus [25]. Una igitur gloria sanctæ Trinitatis : et quæ Patris, etiam Filii est : et quæ Filii, **682** etiam Spiritus est. Gloriam autem dicit vidisse Isaiam, fumum illum qui apparuit, Seraphin, carbones, altare, thronum. Vidit igitur Isaias hanc gloriam, et locutus est de illo, Filio videlicet. Quid autem locutus est de illo ? Ea quæ supra dicta. « Quod excæcarit illorum oculos, et indurarit corda illorum. » Assignavit autem evangelista quod « ex principibus multi crediderint in illum, » ostendens quod et in hoc mentiti sint Pharisæi, dicentes : « Num quis principum credidit in illum? » Ecce « multi crediderunt etiam principum, sed propter Pharisæos non confitebantur. Dilexerunt enim gloriam hominum. » Hoc autem Christus eis prædixit [26] : « Quomodo potestis credere, gloriam ab hominibus accipientes, et gloriam a Deo solo non quærentes? » Itaque evangelista ostendit hoc eis accidere quod ante prædixit eis Christus. Sic ergo non fuerunt principes, sed servi, extremam vilissimamque servitutem servientes. Ex hoc disce quod vanæ gloriæ sectator servus est et ignominiosus.

Vers. 44, 45. « Jesus autem clamavit, et dixit : Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui videt me, videt eum qui misit me. » Occultavit quidem se ad tempus Jesus, cedens paulisper ob iram Judæorum. Iterum autem comparet, ac clamat libere et publice. Ostendens autem « semetipsum æqualem Patri [27], » et Deo non contrarium, dixit, « Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me, » quasi hoc dicens : Quid timuistis credere in me? fides illa quæ est in me, ad Patrem meum transit. Vide autem et sermonis evidentiam. Non dixit, Qui credit mihi; sed, « qui credit in me, » quod fidem in Deum significat. Aliud enim est credere cuipiam, et aliud credere in quempiam. Nam is qui credit alicui, potest intelligi quod credat ei ut vera dicenti : qui autem credit in quempiam, omnino ut in Deum credit. Ideo recte quis crediderit apostolis, at non item in apostolos. Eapropter Dominus non dixit, Qui credit mihi (hoc enim Paulus fortassis et Petrus poterat dicere : Qui credit mihi. Sed et Hebræis quod non crediderint Mosi, opprobratur), majus autem est quod dicit, « Qui credit in me, » per quod ostendit se esse Deum : sicut et discipulis dicit [28], « Creditis in Deum, et in me credite. » Atque ita, quoniam qui credit in illum, fidem ad Patrem transmittit, utique et qui discredit ei, Patri discredit. « Qui autem videt me, videt eum qui misit me. » Nunquid videt lineamenta corporis ejus? Non : neque enim Pater habet cor-

A ταῦθα δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς δόξαν τοῦ Υἱοῦ, φησὶν, ἰδεῖν τὸν Ἡσαΐαν· ὁ δὲ Παῦλος, τοῦ Πνεύματος. Μία ἄρα ἡ δόξα τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἥ τε τοῦ ἁγίου Πνεύματός ἐστι. Δόξαν δὲ λέγει ἰδεῖν τὸν Ἡσαΐαν τὸν καπνὸν ἐκεῖνον, ὃν ἐφαντάσθη, τὰ Σεραφείμ, τοὺς ἄνθρακας, τὸ θυσιαστήριον, τὸν θρόνον. Εἶδεν οὖν ὁ Ἡσαΐας ταύτην τὴν δόξαν, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, τοῦ Υἱοῦ δηλαδή. Τί δὲ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ; Τὰ ἄνω εἰρημένα· « Ὅτι τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὰς καρδίας » Ἐπισημαίνεται δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι « Καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, » δεικνύων ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἐψεύσαντο οἱ Φαρισαῖοι εἰπόντες· « Μή τις τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν; » Ἰδοὺ γὰρ « πολλοὶ ἐπίστευσαν καὶ τῶν ἀρ- B χόντων, ἀλλὰ διὰ τοὺς Φαρισαίους οὐχ ὡμολόγουν. Ἠγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων. » Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῖς προεῖπεν, ὅτι « Πῶς δύνασθε πιστεύειν, δόξαν παρὰ ἀνθρώπων λαμβάνοντες, τὴν δὲ δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ ἀθετοῦντες (33) ; » Δείκνυσιν οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦτο πάσχοντας αὐτοὺς, ὃ προεῖπεν αὐτοῖς ὁ Χριστός. Οὕτως ἄρα οὐκ ἦσαν ἄρχοντες, ἀλλὰ δοῦλοι, δουλείαν τὴν ἐσχάτην δουλεύοντες. Ἐκ τούτου οὖν μανθάνομεν, ὅτι ἐκεῖνός ἐστι δοῦλος καὶ ἄτιμος, ὁ φιλόδοξος.

« Ἰησοῦς δὲ ἔκραξε, καὶ εἶπεν· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με· καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. » Ἐκρύβη μὲν πρὸς καιρὸν ὁ Ἰησοῦς, τῷ θυμῷ τῶν C Ἰουδαίων ὑπεξιστάμενος· πάλιν δὲ ἐμφανίζεται, καὶ κράζει παῤῥησίᾳ. Δεικνύων δὲ ἑαυτὸν καὶ ἴσον τῷ Πατρὶ, καὶ οὐκ ἀντίθεον, φησίν· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με· » ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· Τί δεδοίκατε πιστεῦσαι εἰς ἐμέ; Ἡ εἰς ἐμὲ πίστις πρὸς τὸν Πατέρα μου διαβαίνει. Ὅρα δὲ καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ λόγου. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὁ πιστεύων ἐμοὶ, ἀλλ" « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ· » ὃ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν δηλοῖ. Ἄλλο γὰρ τὸ πιστεύειν τινὶ, καὶ ἄλλο τὸ πιστεύειν εἴς τινα. Ὁ μὲν γὰρ πιστεύων τινὶ δύναται νοηθῆναι, ὅτι πιστεύει αὐτῷ ἀληθῆ λέγοντι· ὁ δὲ πιστεύων εἴς τινα ὡς εἰς Θεὸν πάντως πιστεύει. Διὸ πιστεύειν μὲν τοῖς ἀποστόλοις, εἴποι ἄν τις· πιστεύειν δὲ εἰς τοὺς ἀποστόλους, οὐκ ἔτι. Διὰ τοῦτο οὖν ὁ Κύριος D οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὁ πιστεύων ἐμοὶ (τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Παῦλος τυχὸν καὶ ὁ Πέτρος ἠδύναντο εἰπεῖν, ὅτι Ὁ πιστεύων ἐμοί· ἀλλὰ καὶ οἱ Ἑβραῖοι διότι οὐκ ἐπίστευον Μωσεῖ, ὀνειδίζονται), τὸ δὲ μεῖζον εἶπεν, ὅτι « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ· » δι' οὗ δεικνύει ἑαυτὸν Θεὸν ὄντα· ὥσπερ καὶ τοῖς μαθηταῖς λέγει· « Πιστεύετε εἰς Θεὸν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. » Ὥστε ἐπεὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν εἰς τὸν Πατέρα διαβιβάζει· καὶ ὁ ἀπιστῶν ἄρα αὐτῷ τῷ Πατρὶ ἀπιστεῖ. « Καὶ ὁ θεωρῶν δὲ ἐμὲ θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. » Ἆρα ὁ θεωρῶν τὸν σωματικὸν χαρα-

[25] Rom. x, 19 seqq. [26] Joan. v, 44; I Cor. iv, 3. [27] Philipp. ii, 6. [28] Joan. xiv, 1.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(33) Cod. 31, οὐ ζητοῦντες.

κτῆρα; Οὐχί. Οὐ γὰρ δὴ σῶμα ὁ Πατὴρ, ἵνα ὁ θεωρῶν σωματικῶς τὸν Χριστὸν, θεωρεῖν καὶ τὸν Πατέρα λεχθείη· ἀλλὰ θεωρίαν τὴν κατὰ νοῦν ἐνταῦθά μοι νόει· ὥσπερ ἂν εἰ οὕτως ἔλεγεν· Ὁ τὴν ἐμὴν οὐσίαν, ὡς δυνατὸν ἀνθρώπῳ, καταλαβὼν διὰ τῆς θεωρίας τοῦ νοῦ, καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς κατείληφεν. Ὁ ἐμὲ γνοὺς, ὅτι Θεὸς, καὶ τὸν Πατέρα πάντως· εἰκὼν γάρ εἰμι τοῦ Πατρός. Διὰ πάντων δὲ τούτων τὸ ὁμοούσιον δηλοῦται τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἀκουέτωσαν οἱ τὰ τοῦ Ἀρείου νοσοῦντες, ὅτι ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν οὐ πιστεύει εἰς αὐτὸν, ἀλλ' εἰς τὸν Πατέρα· ὥστε ἢ κτίσμα καὶ ὁ Πατὴρ, ἢ οὐδὲ ὁ Υἱός. Ὥσπερ ἂν εἴποι τις, ὅτι Ὁ τὸ τοῦ ποταμοῦ ἀρυόμενος ὕδωρ, οὐ τὸ τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ τὸ τῆς πηγῆς λαμβάνει· οὕτω καὶ ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν, οὐκ εἰς τὸν Υἱὸν πιστεύει τὸν ποταμὸν (οὐδὲ γὰρ ἄλλης οὐσίας ἐστὶν ὁ Υἱὸς, οὐδὲ ἔχει τι παρὰ τὸν Πατέρα), ἀλλ' εἰς τὴν πηγὴν τοῦ ἀγαθοῦ πιστεύει, τὸν Πατέρα φημί.

« Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ. Καὶ ἐάν τίς μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων, καὶ μὴ πιστεύσῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν. Οὐ γὰρ ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. » Καὶ πάλιν διὰ τούτου τὴν ὁμοουσιότητα ἐμφαίνει. Ἐπεὶ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ πανταχοῦ τῆς Γραφῆς φῶς λέγεται, διὰ τοῦτο καὶ περὶ ἑαυτοῦ φησιν· « Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα. « Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος ἀπαύγασμα αὐτὸν ὀνομάζει, δεικνὺς ἐντεῦθεν, ὡς οὐδὲν μέσον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἀλλ' ἅμα Πατὴρ, ἅμα Υἱὸς, ὥσπερ ἅμα τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. Φῶς οὖν καὶ ὁ Υἱὸς, διά τε τὸ πλάνης ἀπαλλάττειν, καὶ τὸ νοητὸν σκότος λύειν· καὶ ὅτι ὥσπερ τὸ φῶς φανὲν, καὶ ἑαυτὸ δῆλον ποιεῖ, καὶ τὰ λοιπὰ ὁρατά· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ἐλθὼν καὶ φανεὶς ἡμῖν, ἑαυτὸν ἐγνώρισε καὶ τὸν Πατέρα, καὶ πρὸς πᾶσαν γνῶσιν τὰς καρδίας τῶν παραδεξαμένων αὐτὸν, ἐφώτισεν. « Ἐάν τις ἀκούσῃ μου, φησὶ, καὶ οὐ πιστεύσῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν. Οὐ γὰρ ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. » Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Τῷ ἀπιστοῦντι ἀνθρώπῳ οὐκ ἐγὼ αἴτιός εἰμι τῆς κατακρίσεως· οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ ἦλθον προηγουμένως, ἀλλ' ἐξ ἀποτελέσματος τοῦτο συνέβη. Ἐγὼ μὲν γὰρ ἦλθον, « ἵνα σώσω, » καὶ διὰ τοῦτο ἐδίδαξα. Εἰ δέ τις ἀπιστεῖ, οὐκ ἐγὼ αἴτιός εἰμι αὐτῷ τῆς κατακρίσεως, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ ταύτην ἐπεσπάσατο. Καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα δὲ μᾶλλον σαφηνισθήσεται τὸ λεγόμενον· καὶ ἔστιν ὅτε τῶν ἑξῆς.

« Ὁ ἀθετῶν ἐμὲ, καὶ μὴ λαμβάνων τὰ ῥήματά μου, ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν. Ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. ὅτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε, τί εἴπω, καὶ τί λαλήσω· καὶ οἶδα, ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ζωὴ αἰώνιός ἐστιν. Ἃ οὖν λαλῶ ἐγὼ, καθὼς εἴρηκέ μοι ὁ Πατὴρ, οὕτω λαλῶ. » Ἐγὼ, φησὶν, οὐδένα κρίνω, ἀλλ' ὁ μὴ πιστεύων ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν· ὥσπερ εἰώθαμεν καὶ ἡμεῖς πολλάκις λέγειν, ὅταν παιδίον ἀτακτοῦν μέλλω-

pus, ut qui corporaliter videt Christum, videre dicatur et Patrem, sed intellige hic visionem mentalem sicut si ita diceret, Qui meam substantiam, ut possibile est homini, comprehenderit per **683** contemplationem mentis, et Patris quoque substantiam apprehendit. Qui cognovit me ut Deum, etiam Patrem omnino : quandoquidem imago sum Patris. Per omnia autem hæc manifestatur, eamdem esse substantiam Patris ac Filii. Audiant qui Arianorum morbo laborant : Qui credit in Filium, non credit in eum, sed in Patrem. Itaque aut creatura etiam Pater, aut neque Filius, quemadmodum dixerit quis : Qui haurit aquam ex flumine, non quod fluvii, sed quod fontis sumit; ita et qui credit in Filium, non in Filium credit fluvium (neque enim alterius substantiæ est Filius, neque habet aliquid præter Patrem), sed in fontem boni credit, Patrem, inquam.

Vers. 46, 47. « Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, et non crediderit, ego non judico eum. Non enim veni in mundum ut judicem mundum, sed ut salvem mundum. » Iterum et per hoc se consubstantialem Patri declarat. Nam quia Pater in Scriptura passim lux dicitur, eapropter et de se ipso dicit : « Ego lux in mundum veni. » Unde et Paulus [29] deradiationem eum nominat, ostendens hoc loco quod nihil mediet inter Patrem ac Filium; sed ubi Pater, ibi Filius : sicut ubi lux, ibi deradiatio. Lux igitur est Filius, et quia ab errore liberat, et quia, discutit mentales tenebras. Et sicut lux quæ apparuerit, et se manifestam facit, ac cætera visibilia : ita et Filius qui venit et apparuit nobis, seipsum notum reddidit ac Patrem, et omni scientia corda suscipientium illustravit. « Si quis audierit me, inquit, et non crediderit, ego non judico eum. Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvem mundum. » Hujus dicti talis sensus est : Ei qui discredit homini, illi ego non sum condemnationis auctor : neque enim ad hoc præcipue veni, tametsi hoc ex consequenti eveniat. Ego enim, inquit, veni « ut salvem, » et propter hoc docui. Quod si quis discredit, non ego ei condemnationis sum auctor, sed ipse sibi ejus auctor est : id quod per ea quæ sequuntur, magis evidens erit, quæ audi.

Vers. 48-50. « Qui rejicit me, nec accipit verba mea, habet qui judicet ipsum. Sermo quem locutus sum, ille judicabit eum in extremo die, quia ego ex meipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, et quid loquar : et scio quod mandatum ejus est vita æterna. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. » Ego, inquit, nullum judico; sed qui non credit, habet judicantem se : sicut et nos sæpe dicere consuevimus quando puerum incompositum

[29] Hebr. 1, 3.

verberaturi sumus, quod non nos verberamus eum, sed ejus negligentia et dissolutio : et non **684** nos condemnamus eum, sed admonitiones nostræ quibus non paruit, illæ arguunt eum ut inobedientem. Sic igitur et Dominus : « Non ego judico, » sed « sermo quem locutus sum, ille condemnabit. » Quare enim non crediderunt? Num ut adversario Dei, et propriam gloriam quærenti [30]? Et plane « ego a meipso locutus non sum, » sed omnia a Patre meo dixi. Nusquam meipsum prædicavi, aliud quiddam ab illo sentiens : « sed is qui misit me Pater mandatum mihi dedit quid dicerem, et quid loquerer. » Papæ, quanta verborum humilitas? Nunquid, o Domine, priusquam mitteret te Pater et daret mandatum, non cognocebas quid loqui oportebat, sed ignarus eras mandati hujus, quod est vita æterna, et non cognoscebas vitam hanc, vitam æternam? et quomodo dixisti, « Ego sum vita? Vides quæ absurditas prospectet, si non bona consideratione auscultemus. Cognosce igitur quare humiliter loquatur, nempe propter auditores, qui tam infirmi erant. Et quid vult per hæc signare? Nihil aliud, quam nihil se vel dicere vel sentire præter ea quæ Pater. Nam sicut, inquit, qui mandatum referunt, nihil dicunt præterquam eis demandatum : ita sane et ego ipse nihil aliud sentio vel docui præter ea quæ Patri visa sunt. Hoc igitur volens ostendere, concordiam, inquam, sententiæ cum Patre, mentionem fecit hujus exempli, mandati, inquam. Ideo addit [31], « Quæ igitur loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor. » Atque ita quia nihil a memetipso dixi; qualem occasionem prætexent qui non crediderint? Circa controversiam enim condemnabuntur, quod Patri non crediderunt. Nihil igitur humile intelligit orthodoxus ex humilibus illis verbis, « Mandatum accepi, » et similia; sed candide hæc exponit : sicut et hoc, « Mandatum accepi quid dicerem, et quid loquerer. » Sermo enim cum sit Filius, et enarret omnia quæ sunt in mente, in Patre dico, mandatum ab eo se accepisse ait, quid dicat et quid loquatur : sicut et noster sermo, si quando vera dicturi sumus, illa dicit quæ mens ei suggerit, et nusquam alterius substantiæ est sermo quam mens, sed omnino ejusdem substantiæ.

μεν τύπτειν, ὅτι οὐχ ἡμεῖς τύπτομεν αὐτὸ, ἀλλ' ἡ ἀμέλεια αὐτοῦ καὶ ἡ ἀταξία· καὶ οὐχ ἡμεῖς κατακρίνομεν αὐτὸν, ἀλλ' αἱ παραινέσεις ἡμῶν, αἷς οὐκ ἐπείσθη, αὗται κατηγοροῦσιν αὐτοῦ ὡς ἀνηκόου. Οὕτως οὖν καὶ ὁ Κύριος· « Οὐκ ἐγὼ κρίνω, » ἀλλ' « ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κατακρίνει. » Διατί γὰρ ἠπίστησαν; ἆρα ὡς ἀντιθέῳ, καὶ τὴν ἰδίαν δόξαν ζητοῦντι; Καὶ μὴν « ἐξ ἐμαυτοῦ ἐγὼ οὐκ ἐλάλησα, » ἀλλὰ πάντα ἀπὸ τοῦ Πατρός μου εἰπὼν, οὐδαμοῦ ἐμαυτὸν ἀνεκήρυξα ἄλλο τι φρονοῦντα. « Ὁ γὰρ πέμψας με Πατὴρ ἐντολήν μοι δέδωκε, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω. » Βαβαὶ τῆς ταπεινότητος τῶν ῥημάτων! Ἆρα γὰρ, ὦ Κύριε, καὶ πρὶν ἡ πέμψῃ σε ὁ Πατὴρ, καὶ δῷ τὴν ἐντολὴν, οὐκ ἐγίνωσκες, τί δεῖ λαλῆσαι, ἀλλ' ἀμαθὴς ὑπῆρχες τῆς ἐντολῆς ταύτης, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, καὶ οὐκ ἐγίνωσκες τὴν ζωὴν ταύτην τὴν αἰώνιον; καὶ πῶς εἶπας, ὅτι « Ἐγώ εἰμι ἡ ζωή; » Ὁρᾷς τὴν ἀτοπίαν, ὅση ἀνακύπτει, ἐὰν μὴ εὐγνωμόνως κατακούωμεν τῶν λεγομένων; Γνῶθι οὖν, διατί οὕτω ταπεινῶς φθέγγεται, ὅτι διὰ τοὺς ἀκροατὰς ἀσθενεῖς ὄντας. Καὶ τί βούλεται σημᾶναι διὰ τούτων; Τὸ μηδὲν ἕτερον ἢ λέγειν ἢ φρονεῖν παρὰ τὸν Πατέρα δηλαδή. Ὥσπερ γὰρ, φησὶν, οἱ ἐντολεῖς οὐδὲν ἐκτὸς τοῦ ἐντεταλμένου λέγουσιν, οὕτω δὴ καὶ αὐτὸς ἐγὼ οὐδὲν ἕτερον ἢ φρονῶ, ἢ ἐδίδαξα παρὰ τὰ τῷ Πατρὶ δόξαντα. Τοῦτο τοίνυν θέλων ἐνδείξασθαι, τὸ πρὸς τὸν Πατέρα, φημὶ, ὁμόγνωμον, ἐμνήσθη τούτου τοῦ ὑποδείγματος, τῆς ἐντολῆς λέγω. Διὸ καὶ ἐπάγει· « Ἃ οὖν λαλῶ, καθὼς εἴρηκέ μοι ὁ Πατὴρ, οὕτω λαλῶ. » Ὥστε ἐπεὶ οὐδὲν ἀπ' ἐμοῦ εἶπον, ποίαν πρόφασιν προβαλοῦνται οἱ ἀπειθήσαντες; Ἀναμφιλέκτως γὰρ καταχριθήσονται, ὡς τῷ Πατρὶ ἀπιστήσαντες. Μηδὲν οὖν ταπεινὸν ἐννοεῖ [f. ἐννόει] ὁ ὀρθόδοξος, ἀπὸ τῶν ταπεινῶν ῥημάτων, ἤγουν τοῦ, « Ἐντολὴν ἔλαβον, » καὶ τῶν τοιούτων· ἀλλὰ εὐγνωμόνως ταῦτα ἐκλάμβανε, οἷον καὶ τοῦτο τὸ, « Ἐντολὴν ἔλαβον, τί εἴπω, καὶ τί λαλήσω. » Λόγος γὰρ ὢν ὁ Υἱὸς, καὶ ἐκφαίνων πάντα τὰ ἐν τῷ νῷ, τῷ Πατρὶ, φημὶ, ἐντολὴν παρ' αὐτοῦ φησιν λαβεῖν, τί εἴπῃ, καὶ τί λαλήσῃ. Ὥσπερ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος, εἴγε ἀληθεύειν μέλλοιμεν, ἐκεῖνα λέγει, ἃ ὁ νοῦς αὐτῷ ὑποβάλλει, καὶ οὐ δήπου ἑτεροούσιός ἐστιν ὁ λόγος πρὸς τὸν νοῦν, ἀλλ' ὁμοούσιος πάντως.

CAPUT XIII.

De pelvi sive malluvio. Quomodo Judas exiverit ut Christum traderet. De præcepto se invicem diligendi. De eo qui Petrum interrogavit, quo abiret Jesus.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τοῦ νιπτῆρος. Περὶ τοῦ ἐξελθόντος Ἰούδα ἵνα τὸν Χριστὸν παραδώσῃ. Περὶ τῆς ἐντολῆς τοῦ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Περὶ τοῦ ζητοῦντος Πέτρου, ποῦ ὑπάγει ὁ Κύριος.

Vers. 1. « Ante festum autem Paschæ sciens Jesus quod venisset hora ipsius, ut transiret ex hoc mundo ad Patrem : cum dilexisset suos qui erant in mundo, usque ad finem dilexit eos. » Sciebat quidem Dominus **685** et ante omnia sæcula horam

« Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν Πατέρα, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς. » Ἤδει μὲν ὁ Κύριος καὶ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων τὴν

[30] Joan. XIV, 6. [31] Joan. XV, 15.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(34) Cod. 26, Ἐκεῖνος καταχρίνει αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. « Ille condemnabit ipsum in extremo die. »

ὥραν τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ἐνστάσης δὲ τότε αὐτῆς, πρᾶγμα ποιεῖ πολλῆς τῆς φιλανθρωπίας καὶ συγκαταβάσεως γέμον, καὶ πολλὴν τὴν ἀγάπην ἐμφαῖνον πρὸς τοὺς μαθητάς. Μέλλων γὰρ ἐγκαταλιμπάνειν αὐτούς, σφοδροτέραν τὴν ἀγάπην ἐπιδείκνυται. Τὸ γάρ, « Ἀγαπήσας αὐτοὺς, εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι οὐδὲν ἐνέλιπεν, ὧν τὸν σφόδρα ἀγαπῶντα εἰκὸς ἦν ποιῆσαι. Διὸ καὶ τὸ τελευταῖον πάντων τοῦτο ποιεῖ, νίπτων τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, ὥστε αὐτοῖς ἐπιτεῖναι τὸν πόθον, καὶ πολλὴν αὐτοῖς προαποθέσθαι παράκλησιν πρὸς τὰ μέλλοντα ἐπιέναι δεινὰ, λογισαμένους ὅτι ὁ οὕτως ἀγαπήσας αὐτοὺς, ὡς καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν νῖψαι, οὐ παρόψεται αὐτοὺς, οὐδὲ ἐν τοῖς δεινοῖς. Μετάβασιν δὲ ὀνομάζει τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν ἐξ ἀναστάσεως ἀνάληψιν. Ἐπεὶ τοίνυν μεταβῆναι ἔμελλεν « ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, » ἐνδείκνυται τὴν πρὸς « τοὺς ἰδίους » ἀγάπην· ἰδίους δὲ τοὺς μαθητὰς ὀνομάζει κατὰ τὸν τῆς οἰκειώσεως λόγον. Ἴδιοι μὲν γὰρ Θεοῦ κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας τρόπον καὶ πάντες ἄνθρωποι· καθὸ εἴρηται· « Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον· » ἴδιοι δὲ αὐτοῦ οἱ ἅγιοι κατὰ τὸ οἰκεῖοι αὐτῷ εἶναι· ὥσπερ οὖν καὶ ἐντεῦθεν ἰδίους ἐκάλεσε τοὺς μαθητὰς, προσέθηκε δὲ, « τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, » ἐπειδὴ καὶ ἄλλοι εἰσὶν αὐτοῦ ἴδιοι, Ἀβραὰμ καὶ οἱ πατριάρχαι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ κόσμῳ· ἐξεδήμησαν γὰρ ἐντεῦθεν. Τούτους δὴ « τοὺς ἰδίους » αὐτῷ « τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ εἰς τέλος ἠγάπησεν· » ὅπερ ἐστὶ, τελείαν ἀγάπην εἰς αὐτοὺς ἐνεδείξατο.

A mortis suæ : cum autem illa instaret, rem facit magnæ misericordiæ et condescensione plenam, miramque erga discipulos præ se fert dilectionem. Relicturus enim illos vehementiorem charitatem ostendit. Nam per hoc quod dicit, « Cum dilexisset suos, usque ad finem dilexit eos : » hoc vult, quod nihil omiserit eorum quæ facere decet eum qui multum diligit. Ideo et postremo pedes discipulorum omnium lavat, ut ingerat magnum desiderium, et magnam eis consolationem afferat in malis quæ passuri erant, si cogitarent quod sic dilexerit eos, ut et pedes eorum laverit : quare neque despecturus sit eos in rebus gravioribus. Transitum autem nominat mortem Christi, propter assumptionem ex resurrectione. Quia igitur transiturus erat « ex B hoc mundo, » ostendit charitatem erga, « suos. » Suos autem discipulos nominat secundum familiaritatis rationem. Quantum enim, ad rationem creationis, ejus proprii sunt omnes homines, quemadmodum dictum est [32] : « In propria venit : et sui eum non receperunt. » Sui autem etiam sancti, eo quod familiares ei sint, quemadmodum et hoc loco suos vocavit discipulos. Adjecit autem his, « qui in mundo : » quia et alii erant sui, ut Abraham et patriarchæ, sed non in mundo; demigraverant enim ab eo loco. « Hos igitur suos quos in hoc mundo, usque in finem dilexit, » hoc est, perfectam erga illos charitatem declaravit.

« Καὶ δείπνου γενομένου, τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῷ, εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγει, ἐγείρεται ἐκ δείπνου, καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια, καὶ λαβὼν λέντιον, διέζωσεν ἑαυτόν· εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ, ᾧ ἦν διεζωσμένος. » Θαυμάζων ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι τὸν ἤδη τὴν προδοσίαν ἐπιμελησάμενον ἔνιψε ὁ Χριστὸς, φησὶ, « Τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν Σίμωνος· » ὥστε ἕως τέλους τὸν προδότην ἐθεράπευε. Καὶ τὸ, « Δείπνου δὲ γενομένου, » οὐ μάτην κεῖται, ἀλλ' ἵνα δειχθῇ τὸ ἀπάνθρωπον τοῦ Ἰούδα, ὅτι οὐδὲ ἡ τῆς τραπέζης κοινωνία κατεδυσώπησεν αὐτόν. « Εἰδὼς ὅτι πάντα παρέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας· » τουτέστιν, ὅτι τὴν σωτηρίαν τῶν πιστῶν αὐτῷ ἐνεχείρισε, καὶ δεῖ λοιπὸν πάντα τὰ πρὸς σωτηρίαν ὑποδεικνύναι αὐτοῖς, ὁποῖον καὶ τὸ νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. Ταπεινοφροσύνην γὰρ ἐντεῦθεν νομοθετεῖται. Καὶ ἄλλως δέ· « Εἰδὼς (35)

C Vers. 2-5. « Et cœna facta, cum diabolus jam immisisset in cor Judæ Simonis Iscariotæ ut proderet eum, sciens Jesus quod omnia sibi dedisset Pater in manus, et quod a Deo exisset, et ad Deum iret, surgit a cœna et ponit vestimenta : et cum accepisset linteum, præcinxit se. Deinde misit aquam in pelvim, et cœpit lavare pedes discipulorum, et exstergere linteo quo erat præcinctus. » Admirans evangelista quod Christus laverit eum qui meditabatur proditionem, dicit, « Cum diabolus immisisset in cor Simonis. » Ita ergo usque ad finem proditoris curam gerebat, nec frustra apponit, Cœna autem facta : » ut ostendatur inhumanitas Judæ, quem neque mensæ communio placaverat. « Proinde Jesus sciens quod Pater omnia D tradidisset ei in manus, » hoc est, quod concredidisset ei salutem fidelium, et debeat nunc omnia, quæ ad salutem eorum pertineant, monstrare eis, « et cœpit lavare pedes discipulorum. » Humilitatis enim lex hoc loco præcipitur. Et aliter, « Cum sciret quod omnia tradidisset ei Pater, et quod a Deo exisset, et ad Deum iret, » non timebat minui glo-

[32] Joan. I, 11.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(35) Cod. 31, Ὑποδεικνύναι αὐτοῖς ὁποῖον καὶ τὸ νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν (ταπεινοφροσύνην ἐντεῦθεν νομοθετεῖται), ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου, καὶ νίπτει τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰδὼς, κ. τ. λ. « Monstrare eis (a) : quale nam sit et lavare pedes discipulorum. (Hinc enim humilitas præscribitur.) Surgit a cœna, et lavat pedes discipulorum. Et aliter, cum sciret, etc. »

(a) Sic vertendus est Græcus textus.

riam suam, lavans pedes discipulorum. Non enim rapuerat gloriam, ut timeret ab illa excidere. **686** Et propterea non dignatur humile quiddam facere sicut qui generosi non sunt, quoniam gloriam rapiunt, nolentes ullo modo humiliari, ut ne perdant quod rapuerant. At omnium rex erat et Dei Filius. Hoc enim vult dum dicit, « A Deo exisset, » hoc est, ex Patris substantia, « et iterum ad Deum iret. » Et ita non minuebatur gloria ejus qui talis est, ex eo quod discipulos lavaret. Considera igitur, quod si humiliari opus est ejus qui a Deo egressus est, et ad Deum vadit : superbire et fastuosum esse, profecto opus est ejus qui a dæmonibus exivit, et ad dæmones vadit. Cum autem audieris, « Dedisset ei Pater : » ne existimes quamdam Filii impotentiam hic declarari, sed disce potius reverentiam erga Patrem et voluntatis concordiam : quia si impotens tibi videtur Filius, eo quod Pater ei ea dedisse dicatur, impotentem intellige et Patrem, eo quod Filius ei regnum tradit, ut Apostolus dicit [38]; sed non ita est. Verum traditio concordiam et cooperationem dicit, ut sic dicam, et beneplacitum Patris. Vide autem et eminentiam humilitatis. Non enim ante cœnam lavat, sed postquam omnes recubuissent, surgit solus ipse, illis recumbentibus, et deponit quidem vestimenta : docens nos ut expediti et leves simus ad ministerium. Linteo autem præcingitur, ipse omnia faciens, lavans et exstergens. Mittit item aquam, et hoc ipse faciens, non alii committens. Hæc autem omnia nobis indicia sunt et præcepta quomodo nos cum omni alacritate ministrare oporteat, et nos ipsos omnia operari, non aliis utentes ministris.

ὅτι πάντα παρέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατήρ, καὶ ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγει, » οὐδὲ ἐλαττωθήσεται ἡ δόξα αὐτοῦ, νίπτοντος τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. Μὴ γὰρ ἥρπασε τὴν δόξαν, ἵνα φοβῆται ἐκπεσεῖν ταύτης, καὶ διὰ τοῦτο μὴ καταδέχηταί τι ταπεινὸν ποιεῖν; οἷον οἱ δυσγενεῖς πάσχουσιν, ἐπειδ' ἂν δόξαν ἁρπάσωσι, μὴ θέλοντες ὅλως ὑποκλιθῆναι, ἵνα μὴ ἀπολέσωσιν ὃ μὴ διαφέρον αὐτοῖς ἥρπασαν. Ἀλλὰ πάντων βασιλεὺς ἦν, καὶ τοῦ Θεοῦ Υἱός· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθε, » τουτέστιν, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, « καὶ πάλιν πρὸς Θεὸν ὑπάγει. » Ὥστε οὐκ ἐμελλεν ἐλαττωθῆναι ἡ δόξα αὐτοῦ τηλικούτου ὄντος ἐπὶ τοῦ τοὺς μαθητὰς νίψαι. Σκόπει δέ μοι, ὅτι εἰ τὸ ταπεινοῦσθαι ἔργον ἐστὶ τοῦ ἀπὸ Θεοῦ ἐξιόντος, καὶ πρὸς Θεὸν ὑπάγοντος· τὸ ἁλαζονεύεσθαι δηλαδὴ ἐκείνου ἔσται ἔργον, τοῦ ἀπὸ δαιμόνων ἐξιόντος, καὶ πρὸς δαίμονας ἀπιόντος· Ὅταν δὲ ἀκούσῃς, ὅτι « Παρέδωκεν αὐτῷ ὁ Πατήρ, » μὴ ἀδυναμίαν νομίσῃς ἐνταῦθα ἐμφαίνεσθαι τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τιμὴν καὶ ὁμόνοιαν. Ἐπεὶ εἰ ἀδύνατός σοι δοκεῖ ὁ Υἱός, διότι ὁ Πατὴρ λέγεται αὐτῷ παραδοῦναι, ἀδύνατον νόει καὶ τὸν Πατέρα, διότι ὁ Υἱὸς αὐτῷ τὴν βασιλείαν παραδίδωσιν, ὡς ὁ Ἀπόστολός φησιν. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο· ἀλλ' ἡ παράδοσις τὴν ὁμόνοιαν, καὶ συνεργίαν, ἵν' οὕτως εἴπω, καὶ εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς δηλοῖ. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ὑπερβολικὸν τῆς ταπεινώσεως. Οὐ γὰρ πρὸ τοῦ δείπνου νίπτει, ἀλλὰ μετὰ τὸ πάντας ἀναπεσεῖν, ἐγείρεται μόνος αὐτὸς, ἐκείνων ἀναπαυομένων· καὶ ἀποτίθησι μὲν τὰ ἱμάτια, τὸ περὶ τὴν διακονίαν ἀνεμποδίστους ἑαυτοὺς ποιεῖν καὶ ἐλαφροὺς διδάσκων ἡμᾶς· λεντίῳ δὲ διαζώννυται, αὐτὸς πάντα ποιῶν, καὶ τὸ νίψαι, καὶ τὸ ἐκμάξαι· βάλλει δὲ ὕδωρ, καὶ τοῦτο αὐτὸς ποιῶν, καὶ οὐκ ἄλλῳ ἐπιτρέψας· ταῦτα δὲ πάντα δείγματα ἡμῖν εἰσι καὶ νομοθεσίαι τοῦ, πῶς δεῖ διακονεῖν, ὅτι μετὰ πάσης προθυμίας, καὶ αὐτοὺς τὰ πάντα διενεργοῦντας, οὐκ ἄλλοις ὑπουργοῖς χρωμένους.

Vers. 6, 7. « Venit ergo ad Simonem Petrum, et dicit ei ille : Domine, tu mihi lavas pedes ? Respondit Jesus, et dixit ei : Quod ego facio, tu nescis nunc, scies autem postea. » Non primum lavat Petrum, quamvis primatum discipulorum gerebat; sed forte proditor, cum esset impudens et inverecundus, ante Petrum recumbebat, ejusque pedes loti sunt. Unde hoc manifestum? « Cœpit, inquit, pedes discipulorum lavare et exstergere, » deinde « venit ad Simonem Petrum. » Atque ita declarat quod non primo laverit Petrum. Non enim dixisset quod venisset ad Simonem Petrum, nisi alium quemdam ante Petrum lavisset. Ex aliis itaque discipulus nullus sustinuisset ante Petrum lavari. Proditorem autem hoc ausum fuisse possibile est. Nam si ab aliis discipulis cœpisset lavare quempiam, prohibuisset Dominum ille quisquis fuisset, et dixisset quæ et Petrus, « Domine, tu meos lavas pedes? » et non permisisset. Non igitur ullum alium lavit prius quam proditorem, et deinde Petrum. A Petro autem eruditos cæteros verisimile

« Ἔρχεται οὖν πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ λέγει αὐτῷ ἐκεῖνος· Κύριε, σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ὃ ἐγὼ ποιῶ, σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι, γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα. Οὐ πρῶτον τὸν Πέτρον νίπτει, εἰ καὶ τὰ πρωτεῖα τῶν μαθητῶν ἐφέρετο, ἀλλὰ τάχα ὁ προδότης ἰταμὸς ὢν καὶ ἀναίσχυντος, πρὸ τοῦ Πέτρου κατεκλίνετο, καὶ τοὺς πόδας ἐνίψατο. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἐντεῦθεν· « Ἤρξατο, φησὶ, νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν καὶ ἐκμάσσειν· » εἶτα « ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον. » Ὥστε δηλοῖ, ὅτι οὐ πρῶτον τὸν Πέτρον ἔνιψεν. Οὐ γὰρ ἂν εἶπεν, ὅτι « Ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, » εἰ μὴ ἄλλον τινὰ πρὸ τοῦ Πέτρου ἔνιψεν. Ἐκ τῶν ἄλλων μὲν οὖν μαθητῶν οὐκ ἄν τις ηὐθαδιάσατο, ὡς πρὸ τοῦ Πέτρου νίψασθαι· τὸν δὲ προδότην τοῦτο τολμῆσαι ἐνδέχεται. Εἰ γὰρ ἐκ τῶν ἄλλων μαθητῶν ἤρξατο νίψαι τινὰ, ἐκώλυσεν ἂν τὸν Κύριον ἐκεῖνος, ὅστις ἂν ἦν, καὶ εἶπεν ἃ καὶ Πέτρος· « Κύριε, σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας; » Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. Οὐκ ἄρα τινὰ τῶν ἄλλων ἔνιψε πρῶτον, ἀλλὰ τὸν προδότην, εἶτα τὸν

[38] I Cor. xv, 15.

Πέτρον. Ἐκ δὲ τοῦ Πέτρου παιδευθέντας τοὺς λοιποὺς, εἰκὸς μὴ ἀντιβῆναι, ἀλλὰ καταδέξασθαι τὴν τοιαύτην τιμὴν παρὰ τοῦ Ἰησοῦ προσαγομένην αὐτοῖς. Ὅρα δὲ καὶ τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα, πόσην ἐμφασιν ἔχουσι· « Σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας » ταῖς χερσὶ ταύταις, αἷς λεπροὺς ἐκαθάρισας, αἷς νεκροὺς ἀνήγειρας, αἷς ὀφθαλμοὺς τυφλῶν ἀνέῳξας; Σὺ ὁ ταῦτα καὶ πλείω ποιήσας, ἐμοῦ τοῦ δούλου, τοῦ ἀμαθοῦς, καὶ οὐ χεῖρας, οὐδὲ ἄλλο μέρος ἐντιμότερον, ἀλλὰ πόδας, τὸ ἔσχατον πάντων, τὸ μάλιστα ῥυπαινόμενον μέλος καὶ ἄτιμον δοκοῦν; Τί δὲ ὁ Κύριος; « Ὃ ποιῶ ἐγὼ, σὺ νῦν οὐκ οἶδας, » ὅ τι ταπεινοφροσύνην περιέχει πολλὴν, καὶ ταύτην διδάσκω καὶ ὑμᾶς. « Μετὰ ταῦτα » μέντοι, ὅτε τῷ ἐμῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐκβαλεῖς, ὅταν ἴδῃς με εἰς οὐρανοὺς ἀναλαμβανόμενον, ὅταν παρὰ τοῦ Πνεύματος μάθῃς, ὅτι ἐκ δεξιῶν κάθημαι τοῦ Πατρὸς, τότε « γνώσῃ, » ὅτι ὁ οὕτω ταπεινωθεὶς, ὡς καὶ τοὺς πόδας σου νῖψαι, ἐκεῖνός σοι δίδωσι τὴν τοσαύτην δύναμιν κατὰ δαιμόνων, καὶ ἀνελήφθη, καὶ συνεδοξάσθη τῷ Πατρὶ, μηδὲν ἐλαττωθεὶς ἐκ τοῦ ταπεινοῦσθαι· καὶ σὺ τοιγαροῦν ἐνστερνίσῃ καὶ αὐτὸς τὴν ταπείνωσιν, ἣ μέλλων ὑψοῖ, καὶ οὐκ ἐλαττοῖ.

« Λέγει αὐτῷ Πέτρος· Οὐ μὴ νίψῃς τοὺς πόδας μου εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος· Κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας, καὶ τὴν κεφαλήν. » Σέβας πολὺ τῷ Πέτρῳ πρὸς τὸν διδάσκαλον, διὸ καὶ εὐλαβεῖται σφόδρα καὶ ἀποπέμπεται τὴν τοιαύτην θεραπείαν. Κἂν γὰρ καὶ ἄλλοτε ἐπετιμήθη παρὰ Χριστοῦ, καὶ ἴδοι δὲ γοῦν τὴν ἐπιτίμησιν ἐκείνην καταδέξασθαι καὶ νῦν ὑπονίπτοντος αὐτὸν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' οὖν διὰ τὸ μέγα καὶ πολὺ εἶναι τὸ νῦν παρὰ Χριστοῦ γινόμενον, παραιτεῖται, καὶ οὐχ ὑπολογίζεται, ὅτι πάλιν αὐτῷ ἐπιτιμήσει ἴσως σφοδρότερον ὡς ἀπειθοῦντι ὁ Κύριος. Τί οὖν ὁ Χριστός; Οὐ λέγει αὐτῷ, ὅτι Ταπεινοφροσύνην σε διδάσκω, ὦ Πέτρε, καὶ διὰ τοῦτο νίπτω σου τοὺς πόδας. Εἶπε γὰρ ἂν αὐτῷ ὁ Πέτρος, καὶ ἐκωμώσατο, ὅτι καὶ χωρὶς τοῦ τοὺς πόδας νίψασθαι τὴν ταπεινοφροσύνην ἀσκήσει. Ἀλλὰ τί φησι πρὸς αὐτόν; Ὃ μάλιστα ἐγίνωσκε δάκνον αὐτοῦ τὴν καρδίαν, τοῦτο ἐπισείει αὐτῷ, καθάπερ τι φόβητρον, « Ἐὰν μὴ νίψω σε, λέγων, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. » Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς ἦν ὁ μάλιστα πάντων τῶν ἄλλων μαθητῶν ποθῶν συνεῖναι Χριστῷ (διὸ καὶ ἤρετο· « Ποῦ ὑπάγεις; » καὶ, « Τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω, » ἐπαγγελλόμενος ἐξ ἀγάπης), διὰ ταύτης τῆς ἀπειλῆς κατασείει αὐτοῦ τὴν ψυχήν. « Ἐὰν γὰρ μὴ νίψω σε, φησὶν, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. » Ὡς οὖν ἤκουσε Πέτρος ταύτην τὴν φοβερὰν ἀπειλὴν, ὅσον ἦν ἐν τῇ παραιτήσει σφοδρὸς, τοσοῦτον καὶ ἐν τῇ συγχωρήσει, μᾶλλον δὲ καὶ σφοδρότερος, ὅσῳ καὶ τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ νίψασθαι δίδωσιν. Ἀμφότερα δὲ ἐξ ἀγάπης· ἥ τε γὰρ παραίτησις ἐκ τοῦ σφόδρα τιμᾶν τὸν Κύριον, ἥ τε συγχώρησις ἐκ τοῦ μὴ θέλειν χωρισθῆναι αὐτοῦ. Σὺ δέ μοι, ὅταν ἴδῃς τινὰ σφόδρα

est non contravenisse, sed honorem hunc a Domino **687** suscepisse. Vide autem et Petri verba quantam habeant emphasim, « Tu lavas meos pedes » manibus illis quibus oculos cæcorum aperuisti, quibus leprosos mundasti, quibus mortuos suscitasti? Tu qui hæc et majora fecisti, meos, servi imperiti, et non manus, neque aliam partem honestiorem, sed pedes, qui extremæ omnium maxime sordidæ partes ac ignominiosæ habentur? Quid igitur ait Dominus? « Quod ego facio, tu nunc nescis, » quod summam humilitatem in se continet, et eamdem vos quoque doceo. « Posthac, » quando ejicies in meo nomine dæmonia, quando videbis me in cœlum sumi, quando a Spiritu disces quod ad dexteram sedeam Patris, tunc « scies » quod ille qui ita sic se humiliat ut et pedes tuos lavet, tibi det tantam virtutem contra dæmones, et assumptus sit, et glorificatus cum Patre, in nullo imminutus propter suam humiliationem. Et ita nunc in pectore tuo conserves etiam ipse humilitatem, quæ te magis exaltabit, quam humiliabit.

VERS. 8, 9. « Dicit ei Petrus : Non lavabis pedes meos in æternum. Respondit ei Jesus : Si non lavero te, non habebis partem mecum. Dicit ei Simon Petrus : Domine, non tantum pedes meos, sed et manus, et caput. » Magna reverentia Petri erga magistrum, unde et religiose hanc ejus curam a se amandat. Quamvis autem et alio loco increpatus fuerit a Christo [34], et oportebat certe et ob increpationem superiorem nunc permittere ut lavaret ipsum Dominus; tamen quia usque adeo magnum erat quod a Christo gerebatur, recusat; et non cogitat quod iterum increpaturus sit eum vehementius tanquam inobedientem Dominus. Quid igitur Christus? Si dixisset, Humilitatem te doceo, o Petre, et propterea lavo tuos pedes : dixisset utique ei Petrus, et jurasset, quod etiam absque pedum lotione humilitatem exercuerit. Sed quid dicit ad illum? Quod maxime sciebat cor ejus vellicaturum, incutit ei [tanquam terriculamentum quoddam, « Nisi lavero te (dicens) non habes partem mecum. » Nam cum ipse præ omnibus aliis discipulis magis desideraret esse cum Christo, ideo rogabat, « Quo vadis? » et, » Animam meam pro te ponam, » promittebat ex charitate : hujusmodi minis animum concutit. « Nam si non lavero te, inquit, non habes partem mecum. » Ubi audivit Petrus terribiles hasce minas, quam vehemens erat detrectando, tam vehemens, imo vehementior erat admittendo, ita ut et caput ad lavandum daret .Utrumque autem ex charitate fiebat : et detrectatio, quia plurimum observabat Dominum : et admissio, quia a Domino separari nolebat. Tu autem cum videris aliquem valde urgentem præ temeritate, ac dicentem, et cum juramento, **688** Nunquam faciam

[34] Matth. XVIII, 21, 22.

hoc : et deinde reverentia juramenti permanere in hoc, quod male decreverat, pertinacem, et ex eo periclitantem vel in anima, vel in corpore, recte utaris hoc Petri exemplo, qui cum pertinax esset, ubi vidit pertinaciam vergere in separationem a Christo, abstitit ab illa.

A ἐνιστάμενον ἐκ προπετείας, καὶ λέγοντα καὶ μεθ' ὅρκου, ὅτι Οὐ μὴ ποιήσω τόδε, εἶτα αἰδοῖ τοῦ ὅρκου ἐμμένοντα τῷ κακῶς κεκριμένῳ, καὶ ἐκ τούτου κινδυνεύοντα, ἢ περὶ ψυχὴν, ἢ περὶ σῶμα· εὐστόχως ἂν χρήσαιο τῷ τοῦ Πέτρου ὑποδείγματι, ὃς ἐνιστάμενος, ἐπειδὴ εἶδε τὴν ἔνστασιν εἰς τὸν ἀπὸ Χριστοῦ χωρισμὸν φέρουσαν, ἀπέστη ταύτης.

Vers. 10. « Dicit ei Jesus : Qui lotus est, non opus habet nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus : et vos mundi estis, sed non omnes. » Sciebat enim quisnam esset qui proderet se : propterea dixit, « Non estis mundi omnes. » Sumpta occasione Dominus arguit proditorem ut eum ab immunda sententia abduceret, et indigentem lavari a malitia in aliam sententiam transferret. Vos igitur, inquit, cum sitis loti, non indigetis alio lavacro. Unus autem est immundus, qui lotione opus habet. Quæ-
B runt autem multi quomodo dixerit Dominus apostolis, « Vos mundi estis. » Nondum enim erant liberati a peccatis, nondum Spiritum assecuti erant. Adhuc enim peccatum prævalebat, adhuc maledictio operabatur. Nondum enim « Agnus qui tollit peccata mundi [34*], » immolatus erat. Nondum suspensus in ligno, a maledicto nos redemerat. Quomodo igitur mundi fuerunt apostoli? Est igitur dicendum quod quamvis non fuerint omnino liberati a peccatis, attamen propter sermonem, inquit, quem locutus sum vobis, « mundi estis : » hoc est, secundum hoc nunc estis mundi, nunc lucem accepistis, nunc liberati estis ab errore Judaico :
C quia et Isaiam audi, quomodo doceat nos lavari : « Lavamini, et mundi estote, deponite malitias ab animabus vestris [35]. » Et ita etiam illi quia cum magna innocentia et simplicitate versabantur cum Christo, merito loti et mundi a Domino dicuntur. Intellexerunt autem quidam per cœnam agnitionem mysterii secundum Christum in fine sæculorum, quam Christus docens suos discipulos, lavat et pedes ipsorum, non ut maculam habentes, sed ut paratos eos faciens ad Evangelium, juxta hoc, quod dictum est ab Isaia : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem [36]. » — « Nam vos quidem, inquit, mundi estis, » sed quantum ad vos attinet. Oportet autem ob aliorum purificationes vos mitti : quod per lotionem pedum docetur. Lavacrum igi-
D tur non facit ut intelligamus purificationem peccatorum apostolorum (mundi enim esse perhibentur), sed symbolum est quod mittendi sint in prædicationem, et transvehant etiam ad alios homines puritatem, quæ ipsis data est per Verbum Dominicum. Idcirco et Petrus inquit, « Non solum pedes meos laves, sed et caput, » hoc est, non ad prædicationem tantum mittas me, sed et caput meum per martyrium purifica. Intellige autem quod et nunc hæc perficiantur. **689** Etenim et nunc cœna fit in divina sacra operatione divini corporis et sanguinis quæ proponuntur. Quid igitur ab uno

« Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος· καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες. » Ἤδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτόν· διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι « Οὐχὶ πάντες καθαροί ἐστε. » Ἀφορμῆς δραξάμενος ὁ Κύριος, ἐλέγχει τὸν προδότην, ὡς ἀκάθαρτον γνώμην ἔχοντα, καὶ δεόμενον τοῦ ἀπολούσασθαι τὴν πονηρίαν, καὶ μεταβουλεύσασθαι. Ὑμεῖς μὲν οὖν, φησὶ, λελουμένοι ὄντες, οὐ δέεσθε ἔτι ἄλλου λουτροῦ· εἷς δέ ἐστιν ὁ ἀκάθαρτος ὁ δεόμενος ἐκπλύσεως. Ζητοῦσι δὲ πολλοὶ, πῶς εἶπεν ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις, ὅτι « Ὑμεῖς καθαροί ἐστε· » οὔπω γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπηλλάγησαν, οὔπω Πνεύματος ἠξίωντο. Ἔτι γὰρ ἡ ἁμαρτία ἐκράτει, ἔτι ἡ κατάρα ἐνήργει. Οὔπω γὰρ « ὁ Ἀμνὸς ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου » ἐσφάγη, οὔπω ἐκρεμάσθη ἐπὶ τοῦ ξύλου ὁ ἐκ τῆς κατάρας ἡμᾶς ἐξαγοράσας. Πῶς οὖν ἦσαν καθαροὶ οἱ ἀπόστολοι; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι εἰ καὶ μὴ τῶν ἁμαρτιῶν ἀπηλλάγησαν πάντη, ἀλλ' οὖν διὰ τὸν λόγον, φησὶν, ὃν λελάληκα ὑμῖν, « καθαροί ἐστε· » τουτέστι, Κατὰ τοῦτό ἐστε καθαροὶ τέως. Ἤδη τὸ φῶς ἐδέξασθε, ἤδη τῆς πλάνης ἀπηλλάγητε τῆς Ἰουδαϊκῆς. Ἐπεὶ καὶ Ἡσαΐας, ἄκουε, πῶς διδάσκει ἡμᾶς λούεσθαι· « Λούσασθε, καὶ καθαροὶ γίνεσθε· ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. » Ὥστε καὶ αὐτοὶ, ἐπεὶ μετὰ πάσης ἀκακίας καὶ ἀδολότητος συνῆσαν τῷ Χριστῷ, εἰκότως λελουμένοι καὶ καθαροὶ παρὰ τοῦ Κυρίου λέγονται. Ἐνόησαν δέ τινες δεῖπνον τὴν ἐν τῷ τέλει τῶν αἰώνων τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου γνῶσιν, ἣν ὁ Ἰησοῦς διδάσκων τοὺς οἰκείους μαθητὰς νίπτει καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν, οὐχ ὡς ῥύπον ἔχοντας, ἀλλ' ἑτοίμους αὐτοὺς ποιῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, κατὰ τὸ ὑπὸ Ἡσαΐου ῥηθέν· « Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. » — « Ὑμεῖς μὲν γὰρ, φησὶν, καθαροί ἐστε, » ἀλλὰ καθ' ἑαυτούς· δεῖ δὲ καὶ περὶ τὴν ἑτέρων κάθαρσιν ἀποσταλῆναι ὑμᾶς· διὰ [τοῦ] τοὺς πόδας ὑμῶν νίπτεσθαι δηλοῦται. Ὁ τοίνυν νιπτὴρ οὐ κάθαρσιν δίδωσιν ἡμῖν νοεῖν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν ἀποστόλων (καθαροὶ γὰρ μαρτυροῦνται), ἀλλὰ σύμβολόν ἐστι τοῦ στέλλεσθαι αὐτοὺς ἐπὶ τὸ κήρυγμα, διαπορθμεύσαντας καὶ τοῖς ἄλλοις τὴν παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ Δεσποτικοῦ δοθεῖσαν αὐτοῖς καθαρότητα. Διὸ καὶ Πέτρος, « Μὴ τοὺς πόδας μου νίψῃς μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλήν· » τουτέστι, Μὴ εἰς τὸ κήρυγμα μόνον πέμπε, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλήν μου διὰ τοῦ μαρτυρίου καθάρισον. Ἐκλάμβανε δή μοι καὶ ὡς νῦν ταῦτα τελούμενα. Καὶ γὰρ καὶ νῦν δεῖπνον γίνεται ἐν τῇ θείᾳ ἱερουργίᾳ τοῦ θείου σώματος καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ προκειμένου. Τί οὖν ἀπαιτεῖται ἔκα-

[34*] Joan. I, 29. [35] Isa. I, 16. [36] Isa. LII, 7.

στος ἡμῶν ποιεῖν, ἄκουε· Ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς ἅπαντες εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα. Πάντες γὰρ ὑπεδεξάμεθα τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ἀλλ' ὀφείλομεν ἐν τῷ δείπνῳ τούτῳ τῷ θείῳ ἐξανιστᾶν τὸν Λόγον, καὶ ἀποτίθεσθαι αὐτοῦ τὰ ἱμάτια, ἃ συγκαλύπτουσιν αὐτόν. Ἱμάτιον δέ ἐστιν ἡ φιλαργυρία, ἱμάτιον ἡ κενοδοξία, ἱμάτιον ὁ φθόνος, καὶ ἕκαστον τῶν ἄλλων παθῶν, ἃ τῷ ἐν ἡμῖν θείῳ Λόγῳ ἐπικείμενα βαρύνουσιν αὐτόν. Ταῦτα τοίνυν δεῖ ἀποτίθεσθαι ἐγειρομένου τοῦ Λόγου, ἵνα ἐλαφρὸς ὢν δύνηται τὴν ἡμετέραν διὰ μετανοίας κάθαρσιν ἐνεργῆσαι. Ἐγερθεὶς γὰρ ὁ Λόγος, καὶ πᾶν φορτίον καὶ μέριμναν βιωτικὴν ἀποθέμενος, νίψει τοὺς ἡμετέρους λογισμοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ὄντας, καὶ ἑπομένους αὐτῷ· νίψει δὲ τοὺς πόδας, τουτέστι, τὰς πρακτικὰς ἡμῶν κινήσεις καὶ τὰ διαβήματα ἡμῶν. Εἰ δέ τις δεῖται ἑτέρας καθάρσεως, καὶ τῆς ἐν τῷ διδασκαλικῷ καὶ θεωρητικῷ εὐδοκιμήσεως ἐφίεται, λεγέτω πρὸς τὸν Κύριον· « Κύριε, μὴ τοὺς πόδας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλήν· » τουτέστι, Μὴ μόνον τὰ διαβήματά μου καθαρίσῃς, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας, ὡς ἂν καὶ ἑτέρους χειραγωγεῖν καὶ πρὸς τὸ καλὸν προσλαμβάνεσθαι δύνωμαι· καὶ τὴν κεφαλήν, ἵνα ἐν τῷ θεωρητικῷ καὶ θεολογικῷ μέρει κεκαθαρμένην καὶ ἀρύπαντον τὴν περὶ τὸ Θεῖον δόξαν ἔχω. Οὕτως οὖν διὰ τῆς ἐξομολογήσεως δυνάμεθα νίψασθαι, ὡς ἂν μὴ ἀναξίως μετάσχωμεν τοῦ δείπνου, « καὶ κρῖμα ἑαυτοῖς φάγωμεν καὶ πίωμεν. »

« Ὅτε οὖν ἔνιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ λαβὼν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀναπεσὼν πάλιν εἶπεν αὐτοῖς· Γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν; Ὑμεῖς φωνεῖτέ με ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ Κύριος· καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ. Εἰ οὖν ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας. Ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν. » Οὐκ ἐπὶ πρὸς τὸν Πέτρον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἅπαντας διαλέγεται, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοσαύτης περὶ ἑαυτοῦ ταπεινοφροσύνης τίθησιν. Ἡ δέ ἐστι τὸ δεῖν μαθητὰς αὐτοὺς τούτου γίνεσθαι. Μή ποτε οὖν καὶ ἔστιν εἶπε τῷ Πέτρῳ, ὅτι « Γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα, » περὶ τούτου τοῦ νῦν καιροῦ εἶπε,; « γνώσῃ » γὰρ, ὦ Πέτρε, « μετὰ ταῦτα, » ὅτε λαβὼν τὰ ἱμάτιά μου καὶ ἀναπεσὼν, ἄρξομαι διδάσκειν ὑμᾶς καὶ λέγειν· « Γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν; » — « Εἰ γὰρ ἐγὼ » ὁ παρ' ὑμῶν μαρτυρούμενος « ὁ Κύριος καὶ διδάσκαλος, » καὶ οὐ ψευδῶς μαρτυρούμενος (εἰμὶ γάρ), τοὺς πόδας ὑμῶν ἔνιψα (καὶ οὐκ εἶπε, τῶν ἰδίων, τῶν ἀγραμμάτων καὶ ἀμαθῶν, ἀλλ' ἀφῆκε τοῦτο συλλογίζεσθαι)· ὑμεῖς ἀναγκαιότατον χρέος ἔχετε, » ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας· » τουτέστι, τὴν διακονίαν ἀλλήλους [*f.* ἀλλήλοις] ὑπουργεῖν. Διὰ γὰρ τοῦ νίπτειν, ὅπερ ἐσχάτη ὑπηρεσία δοκεῖ, καὶ τὰς ἄλλας πολλῷ μᾶλλον τὰς ἐντιμοτέρας τελεῖν

A quoque ut faciat exigatur, audi : Habemus in nobis omnes qui in Christum credimus, Verbum Dei et Evangelii prædicationem. Omnes enim suscepimus Christum in cordibus nostris. Sed debemus in cœna illa divina excitare Verbum ut surgat, et deponere ejus vestes, quæ obtegunt illud. Vestis est avaritia; vestis, vana gloria; vestis, invidia, et quævis aliarum affectionum quæ aggravant Verbum divinum in nobis. Illa oportet deponere, ut excitetur Verbum, et surgat, expeditumque sit, ut possit per pœnitentiam nostram operari purgationem. Verbum enim cum surrexerit, et omnem sarcinam sollicitudinemque temporalem deposuerit, lavabit cogitationes nostras, qui discipuli ejus sumus et ipsum sequi-
B mur. Lavabit autem pedes, hoc est, operativas nostras motiones, et gressus nostros. Si autem quis opus habuerit et alia purgatione, et desiderat etiam doctrina et contemplatione probari, dicat ad Dominum, « Domine, non solum pedes meos, sed et manus et caput, » hoc est, Non solum gressus meos purifices, sed et manus, ut ergo et alios manuducere, et ad bonum simul assumere valeam : et caput, ut in contemplativa parte divinæ cogitationis, purgatam et immaculatam de divinis cogitationem habeam. Ita igitur per confessionem lavari poterimus, ut non indigne communicemus cœnæ « et judicium nobis manducemus et bibamus [87]. »

C Vers. 12-16. « Postquam ergo lavisset pedes eorum, receptisque vestibus suis accubuisset; iterum dixit eis : Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me magistrum ac Dominum, et bene dicitis : sum etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros, Dominus et magister : vos quoque debetis invicem alii aliorum lavare pedes. Exemplum enim præbui, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis. Amen, amen dico vobis, non est servus major domino suo, neque legatus major est eo qui legavit ipsum. » Non ultra ad Petrum solum, sed ad omnes loquitur, causamque tantæ erga illos humilitatis ponit, quæ est, ut illius fiamus imitatores. Et quid si hoc quod antea dixerat Petro, « Scies autem postea, » ad hoc tempus dicatur pertinere? « Scies » enim « post hæc » dixit, Petre, quando receptis vestibus
D accubuero, et cœpero docere vos ac dicere, « Scitis quid fecerim vobis? » — « Nam si ego » quem vos testamini « Dominum et magistrum, » et bene testamini, (sum enim,) pedes vestros lavi (et non dixit servorum indoctorum et illitteratorum, sed hoc illorum reliquit considerationi), vobis maxime necessarium est, ut « alter alterius lavet pedes, » hoc est, omni ministerio vobis invicem **690** serviatis. Id enim vult per lotionem, quæ est ministeriorum infima, ut et alia longe honestiora non detrectemus. « Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis : »

[87] I Cor. XI, 29.

hoc est, cum alacritate. Quamvis quod ego feci majus sit, quatenus ego Dominus servorum pedes lavi : vos autem conservorum pedes lavabitis, attamen et doctores videmus pueris litteras elegantiores præscribere, ut ad imitationem quamvis a longe veniant. Necessario autem apostolos admonet de his, quoniam in honore erant futuri, alii majore, alii minore, ut ne inter se dissiderent et superbirent, sed ut omnium ipsorum spiritus comprimerentur et dejicerentur. « Non est enim servus major domino, suo » quandiu servus est : « neque apostolus vel legatus eo qui legavit, » quandiu est legatus : quando autem major fit, neque servus est neque legatus.

A ὀφείλομεν. « Ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα » ὑμῖν, « ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, » οὕτω « καὶ ὑμεῖς ποιῆτε, » τουτέστι, μετὰ τῆς αὐτῆς σπουδῆς. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἐμὸν μεῖζον, καθὸ Δεσπότης ὢν ἐγὼ, δούλων πόδας ἔνιψα, ὑμεῖς δὲ τῶν ὁμοδούλων πόδας νίψετε· ὅμως καὶ τοὺς διδασκάλους ὁρῶμεν τοῖς παισὶ γράμματα μετὰ πολλοῦ τοῦ κάλλους παραδιδόντας, ἵνα κἂν πρὸς τὸ καταδεέστερον ἔλθωσι τῆς μιμήσεως. Ἀναγκαίως δὲ τοῖς ἀποστόλοις ταῦτα παραινεῖ. Ἐπεὶ γὰρ ἔμελλον τιμῆς ἀπολαύσασθαι, οἱ μὲν μείζονος, οἱ δὲ ἐλάττονος, ἵνα μὴ ἀλλήλων κατεπαίρωνται, πάντων αὐτῶν καθαίρει [*f.* καθαιρεῖ] τὰ φρονήματα. « Οὐκ ἔστι γὰρ δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, » ἕς τ' ἂν ᾖ δοῦλος, « οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, » ἕς τ' ἂν ᾖ ἀπόστολος· ὅταν δὲ μείζων γένηται, τότε οὔτε δοῦλός ἐστιν, οὔτε ἀπόστολος.

B

Vers. 17-19. « Si hæc novistis, beati estis si feceritis ea. Non de omnibus vobis loquor, ego scio quos elegerim, sed ut adimpleatur Scriptura : Qui edit mecum panem, sustulit adversum me calcaneum suum. Nunc dico vobis, priusquam fiat : ut cum factum fuerit, credatis quod ego sim. » Ut ne dicant, Cur hæc dicis nobis quasi ignoremus? scimus etiam ipsi humilitatis bonum : propterea dicit, « Si novistis, » non sufficit hoc vobis solum, sed tunc perfecte « estis beati, si » et « feceritis : » quia et Judæi mandata sciverunt, sed non beati : miserrimi autem, utpote qui non fecerint ea. « Non de omnibus vobis dico : ego scio quos elegerim. » Arguit et non arguit proditorem, adumbratum sermonem referens. Volebat enim eum ad pœnitentiam reducere : et ideo relictis omnibus aliis beneficiis quæ in illum collocaverat, posuit hoc quod maxime omnium faciebat ad confundendum eum. « Qui edit panem mecum, » hoc est, qui pascitur a me, qui mea mensa fruitur, quod et inimicos placaret. Et non dixit, Hic tradit me : sed, « Levavit adversum me calcaneum, » hoc est, dolum et deceptionem contra me composuit : a luctantibus sumpta metaphora, qui supplantantes adversarios suos, dum illorum calcaneum calcant, dejiciunt. Hoc autem dicens. « Non de omnibus vobis dico :» ne multis terrorem incutiat, separat illum manifeste, et ostendit unum esse hoc contra se meditantem; ideo dicit, « Qui edit panem mecum. » Dicente autem Domino, « Ego scio quos elegerim : » quid dicemus de Juda? Nonne illum elegit? Elegit quidem eum cum bonus esset, sicut et Saul [38] : sed mutatus est, ipse liberi exsistens arbitrii. Permittit autem unicuique secundum quod vult operari; non enim aufert liberum arbitrium. Mutatum autem Judam repulit, **691** quamvis prius elegisset. Cæterum dum dicit, « ut Scriptura impleatur : » ita intellige sicut similia alia de quibus sæpe diximus. Neque enim propter hoc coactus fuit Judas prodere, ut appareant veri sermones Scripturæ, id quod omni blasphemia plenum; sed ut sciamus

« Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε, ἐὰν ποιῆτε αὐτά. Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω, ἐγὼ οἶδα οὓς ἐξελεξάμην, ἀλλ' ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ· Ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ πτέρναν αὐτοῦ. Ἀπάρτι λέγω ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι· ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε, ὅτι ἐγώ εἰμι. » Ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι Τί ταῦτα λέγεις ἡμῖν ὡς δὴ ἀγνοοῦσιν; οἴδαμεν καὶ αὐτοὶ τὸ τῆς ταπεινώσεως καλὸν, διὰ τοῦτό φησιν· « Εἰ οἴδατε, » οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ τότε ὄντως « ἐστὲ μακάριοι, ἐὰν » καὶ « ποιῆτε αὐτά. » Ἐπεὶ καὶ Ἰουδαῖοι τὰς ἐντολὰς ἤδεσαν, ἀλλ' οὐ μακάριοι, ἀθλιώτατοι δὲ, ὡς μὴ ποιοῦντες αὐτάς. « Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω, ἐγὼ οἶδα οὓς ἐξελεξάμην. » Ἐλέγχει, καὶ οὐκ ἐλέγχει τὸν προδότην, συνεσκιασμένως προφέρων τὸν λόγον. Ἠβούλετο γὰρ αὐτὸν εἰς μετάνοιαν ἀγαγεῖν· διὸ καὶ πάσας τὰς ἄλλας εὐεργεσίας ἀφεὶς, ἃς πρὸς αὐτὸν ἐπεδείξατο, τὸ μάλιστα πάντων ἱκανὸν ἐντρέψαι αὐτὸν, τοῦτο τέθεικεν· « Ὁ ἐσθίων ἄρτον μου, » ὁ παρ' ἐμοῦ τρεφόμενος, ὁ μετ' ἐμοῦ τραπέζης ἀπολαύων, ὃ καὶ τοὺς ἐχθροὺς καταδυσωπεῖ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὗτος παραδίδωσί με, ἀλλ', « Ἦρεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν· » τουτέστι, Δόλον καὶ ἀπάτην κατ' ἐμοῦ συνέθηκεν· ἐκ μεταφορᾶς τῶν παλαιόντων, οἳ ὑποσκελίζοντες τοὺς ἀντιπαλαίοντας, διὰ τοῦ τὰς πτέρνας αὐτῶν πατεῖν, καταβάλλουσιν. Εἰπὼν δὲ τὸ, « Οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω, » ἵνα μὴ εἰς πολλοὺς περιστήσῃ τὸ δέος, ἀποσχίζει αὐτὸν φανερῶς, καὶ δεικνύει, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ κατ' αὐτοῦ μελετῶν· διὸ λέγει· « Ὁ ἐσθίων ἄρτον μου. » Εἰπόντος δὲ τοῦ Ἰησοῦ, « Ἐγὼ οἶδα οὓς ἐξελεξάμην, » τί φήσομεν περὶ τοῦ Ἰούδα; Ἆρ' οὐχὶ καὶ αὐτὸν ἐξελέξατο; Ἐξελέξατο μέν οὖν καλὸν ὄντα, ὡς καὶ τὸν Σαούλ· ἀλλὰ μετεβλήθη· αὐτεξούσιος γάρ· συγχωρεῖ δὲ ἑκάστῳ, καθὰ βούλεται, πράττειν· οὐ γὰρ ἀναιρεῖ τὸ αὐτεξούσιον. Μεταβληθέντα δὲ τὸν Ἰούδαν ἀπώσατο, εἰ καὶ πρὶν ἐξελέξατο. Τὸ δὲ, « Ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ, » οὕτω νόει, ὡς καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὅμοια, περὶ ὧν πολλάκις εἴπομεν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη ὁ Ἰούδας προδοῦναι, διὰ τὸ φανῆναι ἀληθεῖς τοὺς λόγους τῆς Γραφῆς (τοῦτο γὰρ πάσης

[38] I Reg IX, 2.

βλασφημίας ἀνάμεστον), ἀλλ' ἵνα γνῶμεν, ὅτι περὶ τούτου εἶπεν ἡ Γραφὴ, ὃν ὁρῶμεν νῦν τὸ ἔργον τελέσαντα. Ταῦτα δὲ πάντα, φησὶ, προλέγω περὶ τοῦ προδότου, « ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε, ὅτι ἐγώ εἰμι· » τουτέστιν, ὅτι ἀληθεύω.

« Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ λαμβάνων, ἐάν τινα πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει· ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων λαμβάνει τὸν πέμψαντά με. » Ποία ἀκολουθία πρὸς τὰ ἔμπροσθεν τούτοις τοῖς νῦν λεγομένοις; Ἐν ὅσῳ γὰρ περὶ τοῦ προδότου ἔλεγε, ἐπάγει· « Ὁ λαμβάνων, ἐάν τινα πέμψω, ἐμὲ λαμβάνει. » Μεγίστη μὲν οὖν ἀκολουθία. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ τοῦ προδοθήσεσθαι, καὶ τοῦ μέλλειν ἐγκαταλιπεῖν αὐτοὺς διελέχθη, ἔμελλον δὲ ἐξιέναι λοιπὸν, καὶ σκορπίζεσθαι, καὶ πολλὰ πάσχειν δεινά· δυσὶ τρόποις αὐτοὺς παραμυθεῖται· ἑνὶ μὲν τῷ παρ' ἑαυτοῦ. Ὑπέδειξε γὰρ αὐτοῖς ἃ τε αὐτὸς παθεῖν μέλλει, καὶ ἃ πρὸς τὸν προδότην ἐποίησε, νίψας αὐτοῦ τοὺς πόδας, καὶ κοινωνὸν τραπέζης ἑλόμενος. Εἰ γὰρ ταῦτα ἐνθυμηθεῖεν, πάντως οἴσουσι πάντα τὰ δεινὰ ῥᾳδίως. Εἷς μὲν οὖν οὗτος τρόπος, δι' ὧν τε ἐποίησε, τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ ἄχρι τέλους θεραπεύσας, δι' ὧν τε ἔμελλε παθεῖν παραμυθαμένου αὐτοὺς τοῦ Κυρίου. Ἕτερος δὲ τρόπος ἐκ τοῦ τὰς πάντων αὐτοῖς οἰκίας ἀνοῖξαι, καὶ ἐκαγγείλασθαι αὐτοῖς, ὅτι πάντες αὐτοὺς ὑποδέξονται, οἱ τοῦ λόγου αὐτῶν ἀκούσαντες. Ὁρᾷς ἀκολουθίαν τοῖς νῦν λεγομένοις πρὸς τὰ πρὸ αὐτῶν; Ἔμελλεν αὐτοὺς ἐγκαταλιπεῖν, ἔμελλον μυρία παθεῖν κακὰ καὶ δεινά· παραμυθήσατο αὐτοὺς τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι, προδοθήσεσθαι μὲν μέλλων ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ, νίπτων δὲ τοῦτον, αὐτοὺς παραμυθεῖται, καὶ τῷ προειπεῖν αὐτοῖς, ὅτι εἰ καὶ πολλὰ πείσονται δεινὰ, ἀλλὰ πάντες αὐτοὺς ὑποδέξονται. « Ὁ λαμβάνων » γὰρ, φησὶν, « ὑμᾶς, ἐμὲ λαμβάνει, » καὶ δι' ἐμοῦ, τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. Σκόπει παραμυθίας εἶδος. Ὡς τὸν Θεὸν αὐτὸν, φησὶ, τιμήσουσιν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι· ὥστε μὴ ἀθυμεῖτε διὰ τὰς τῶν διωκτῶν πείρας.

« Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς, ἐταράχθη τῷ πνεύματι, καὶ ἐμαρτύρησε, καὶ εἶπεν· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. Ἔβλεπον οὖν εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταὶ, ἀπορούμενοι περὶ τίνος λέγει. » Ἐννοήσας ὁ Κύριος, ὅτι ὁ προδότης ἑκατέρων ἀπιστήσεται, καὶ τῆς ἐν τοῖς πόνοις ὑπομονῆς, καὶ τῆς ἐκ τῶν ὑποδεχομένων θεραπείας, ταράττεται τῷ πνεύματι, τουτέστι, λύπῃ βάλλεται τὴν ψυχήν. « Καὶ ἐμαρτύρησε, » φησὶν, ἀντὶ τοῦ, προεῖπε, προεμαρτύρατο, ἀπεφήνατο. « Οἱ τοίνυν μαθηταὶ ἀπορούμενοι, ἔβλεπον εἰς ἀλλήλους. » Εἰ γὰρ καὶ ἕκαστος αὐτῶν καθαρότητα συνῄδει ἑαυτῷ, καὶ οὐδὲν πονηρὸν ταῖς ἑαυτῶν διανοίαις συνεγίνωσκον, ὅμως τὸν τοῦ Κυρίου λόγον ἀξιοπιστότερον ἡγοῦντο τῶν οἰκείων ἐννοιῶν. Διὸ καὶ λυποῦνται καὶ ἐξαποροῦνται. Τοῦ ψευδοῦς γὰρ ἦν ἡ ἀπόφασις, ἣν ἐκδήσεσθαι πάντως ἐπίστευον. Ἐνόησαν δέ τινες τὸ, « εἷς ἐξ ὑμῶν, » οὕτως· « Εἷς, » φησὶν, ἐκπεσὼν ὑμῶν τοῦ χοροῦ, καὶ « ἐξ ὑμῶν » ἐξελθὼν, « παραδώσει με· » ὥσπερ καὶ τὸ, « Ἰδοὺ γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν. » Καὶ γὰρ ἐνταῦθα περιεργότερον τὸ ῥητὸν ἐξελάβοντο. « Γέ-

A quod de hoc dixerit Scriptura quem videmus nunc opus admisisse. Hæc autem omnia, inquit, prædico de proditore, « ut cum factum fuerit, credatis quod ego sim, » hoc est, quod vera dicam.

VERS. 20. « Amen, amen dico vobis : Qui recipit quemcunque ego misero, me recipit : qui autem me recipit, recipit eum qui misit me. » Quæ consequentia priorum ad ea quæ nunc dicuntur? quæ subdit sermoni de proditore, « Qui recipit quemcunque ego misero, me recipit. » Certe maxima consequentia. Quia enim dictum erat quod prodendus et derelicturus esset eos, et jam egressuri essent dispergendi, et variis malis affligendi, duobus modis solatur eos : et a se, ostendens eis quæ ipse passurus sit et quæ proditori fecerit, lotis ejus pedibus, B ad communem mensam admisso : nam si hæc cogitaverint, omnino gravia omnia facile ferent. Igitur hic unus quidem consolandi modus, per ea quæ fecerat inimico suo usque ad finem, et quæ passurus erat. Alter autem modus ex eo quod promittit omnium domos illis futuras apertas, et suscipiendos ab omnibus qui sermonem eorum audiverint. Vides nunc quomodo hæc superiori cohæreant? Relicturus erat illos, innumera mala passuri erant : consolatus est eos suo exemplo, prodendus a discipulo, cujus laverat pedes. Solatur etiam prædicendo eis quod et ipsi multa mala passuri, sed omnes illos excepturi essent : et dicit, « Qui recipit vos, me recipit, » et C propter me Deum et Patrem. Attende consolationis genus. Sicut Deum ipsum, inquit, in honore habebunt vos homines, atque ita propter persecutorum malitias ne mœreatis.

VERS. 21, 22. « Cum hæc dixisset Jesus, turbatus est spiritu, et testatus est, dixitque : Amen, amen dico vobis, quod unus ex vobis proditurus est me. Aspiciebant ergo se invicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. » Cogitans Dominus proditorem utroque privandum, et patientia in laboribus, et excipientium ministerio, turbatur spiritu, hoc est, tristitia afficitur ejus anima. « Et testatus est, » inquit, hoc est, prædixit, attestatus est, affirmavit. « Igitur discipuli D hæsitantes, aspiciebant se invicem : » nam quamvis singuli bene conscii essent, de nullo malo arguente illos conscientia, sermonem tamen Domini veriorem suis cogitationibus existimabant, unde et tristantur ac hæsitant. Sententia enim erat ejus qui mentiri nesciebat, quam omnino **692** eventuram credebant. Intellexerunt autem quidam, « unus ex vobis, » sic : Qui a vestro choro excidit, et « a vobis » exiit, « tradet me : » sicut et hoc, » Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis [20]. « nam et in eo loco curiosius dictum exposuerunt : « Factus est, dicit, sicut unus qui ex nobis » cecidit, hoc est, diabolus. Sicut

[20] Gen. III, 22.

enim ille excidit a nobis, ita certe et hic propter inobedientiam factus est ex nobis; hoc est, excidit a nobis.

VERS. 23-26. » Erat autem unus ex discipulis ejus recumbens in sinu Jesu, nimirum is quem diligebat Jesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, ut sciscitaretur quis esset de quo loqueretur. Itaque cum recubuisset ille super pectus Jesu, dicit ei : Domine, quis est? Respondit Jesus, Ille est cui ego intinctum panem porrexero. » Quare omnibus aliis et Petro ipso principe tremente, Joannes quasi delicatior recumbit in sinu Domini? Et iterum, quare de seipso dicit quod « eum diligebat Jesus? » Recumbebat quidem propter duas illas causas : una est, quia præ omnibus aliis diligebatur maxime. Dilectionis autem signum, recumbere cum Domino. Altera, quia volebat se ostendere alienum a crimine per hoc quod tam libera illi cum Christo familiaritas. De se autem testatur quod dilexerit ipsum Jesus, ut ne cum tu audieris quod innuat ei Petrus, ut interrogaret, putes quod tanquam majori ipsi innuerit : unde dicit evangelista de se, quod Petrus sibi innuit non ut majori, sed ut ei qui dilectus magis fuerat a Domino; et ita magis humilitatis, quam ostentationis verbum est. Non enim dicit, Ego diligebam Jesum, quod de Petro protestatur, sed quid? Ille enim, inquit, diligebat me, qui propter misericordiam et miserationem suam susceperat me. Quod et Apostolus dicit [40] : « Persequor, si comprehendam in eo quo et comprehensus sum a Deo. » Et iterum [41], « Qui cognoverunt Deum, imo cogniti sunt a Deo. » Sic igitur cum dicit, « Quem diligebat Jesus, » non gloriatio est, sed humilitatis indicium. Quare autem Petrus non interrogat Dominum, sed innuit Joanni? Quia præ nimio fervore sæpe interrogaverat Dominum, et increpatus erat, ejus gratia nunc interrogare formidat : ut non etiam nunc temerarius arguatur a Domiuo. Quare autem Joannes accidit ad pectus Jesu absque reverentia et submissione? Quia nihil adhuc magnum de Domino sentiebat, neque erant edocti dignum reverentiæ honorem exhibere; piscatores enim erant et officii imperiti. Permittit autem ei Dominus ut recumbat super pectus, mœrorem ejus solvens, et mitigans turbationem mentis illius, et in summa tristitiam sopiens. Verisimile enim etiam **693** in faciebus eorum multum mœroris apparuisse. Et neque sic interrogatus Dominus nomine proditorem manifestat, sed per buccellam tunc manifestum facit, admonens proditorem, et in memoriam ei reducens mensam et panem quorum particeps erat, ut ne prodat, et contra pascentem insaniat. Accipe, inquit, panem, cujus mecum particeps es, memor esto communis mensæ. At non intellexit anima illius præ affectione gravata. Si vis et ipse prope Jesum recumbere, et in pectus ejus cadere, et mystica ab

γονε, φησὶν, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν » πεσὼν, τουτέστιν, ὁ διάβολος· ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐκπέπτωκεν, οὕτω καὶ οὗτος διὰ τῆς παρακοῆς γέγονεν ἐξ ἡμῶν, ὅπερ ἐστὶν, ἐκπέπτωκεν ἡμῶν.

« Ἦν δὲ ἀνακείμενος εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ Ἰησοῦ, ὃν ἠγάπα Ἰησοῦς. Νεύει οὖν τούτῳ Σίμων Πέτρος πυθέσθαι, τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει. Ἐπιπεσὼν δὲ ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Ἰησοῦ, λέγει αὐτῷ· Κύριε, τίς ἐστιν; Ἀποκρίνεται ὁ Ἰησοῦς· Ἐκεῖνός ἐστιν, ᾧ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον ἐπιδώσω. » Διατί πάντων ἀγωνιώντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τρέμοντος, ὁ Ἰωάννης ὥσπερ ἐντρυφῶν ἀνάκειται ἐν τῷ τοῦ Κυρίου κόλπῳ; καὶ ἔτι, διατί περὶ ἑαυτοῦ φησιν, ὅτι « ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς; » Ἀνέκειτο μὲν οὖν διὰ ταῦτα τὰ δύο· ἓν μὲν, ὅτι ἀγαπώμενος ἦν πάντων μάλιστα τῶν ἄλλων· ἀγάπης δὲ σημεῖον τὸ ἀνακεῖσθαι μετὰ τοῦ Κυρίου. Ἕτερον δὲ, ἀλλότριον ἑαυτὸν τοῦ ἐγκλήματος δεῖξαι βουλόμενος διὰ τοῦ παῤῥησιάζεσθαι καὶ θαῤῥεῖν. Περὶ ἑαυτοῦ δὲ μαρτυρεῖ, ὅτι ἠγάπα αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, ζήτημα λύων. Ἵνα γὰρ μὴ ἀκούων σὺ, ὅτι ἔνευσεν αὐτῷ ὁ Πέτρος ἐρωτῆσαι, νομίσῃς, ὅτι ὡς μείζονι αὐτῷ ἔνευσε· φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι Οὐχ ὡς μείζονί μοι ἔνευσεν ὁ Πέτρος, ἀλλ' ὡς ἀγαπωμένῳ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ. Ὥστε μᾶλλον ταπεινόφρονος γνώμης οὐκ ἐπιδεικτικῆς ἐστι τοῦτο. Μὴ γὰρ λέγει ὅτι Ἐγὼ ἠγάπων τὸν Ἰησοῦν, ὃ ἐπὶ τοῦ Πέτρου προσμαρτυρεῖ, ἀλλὰ τί; Ἐκεῖνος, φησὶν, ἠγάπα ἐμὲ, διὰ ἔλεος καὶ οἰκτιρμοὺς προσλαβόμενός με· ὃ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Διώκω, εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Θεοῦ· » καὶ πάλιν, « Γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ. » Οὕτως οὖν καὶ τὸ, « ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησους, » οὐ καύχημα, ἀλλὰ ταπεινοφροσύνης ἔνδειγμα. Διατί δὲ οὐχ ὁ Πέτρος ἐρωτᾷ τὸν Κύριον, ἀλλὰ τῷ Ἰωάννῃ ἔνευσεν; Ἐπειδὴ ἀπὸ πολλῆς θερμότητος εὑρίσκεται πολλαχοῦ μὲν ὁρμῶν, ἐπιτιμώμενος δὲ, τούτου ἕνεκεν νῦν ἐρωτῆσαι δέδοικεν, ἵνα μὴ καὶ νῦν ἐπιπλήξῃ αὐτῷ ὡς προπετευομένῳ ὁ Κύριος. Τίνος δὲ ἕνεκεν ὁ Ἰωάννης πίπτει ἐπὶ τῷ στήθει τοῦ Ἰησοῦ οὕτως ἀνευλαβῶς καὶ ἀνυποστόλως; Ὅτι οὐδὲν οὐδέπω περὶ Χριστοῦ μέγα ὑπελάμβανεν, οὐδὲ ἦσαν πεπαιδευμένοι, τὴν ἀξίαν τιμὴν προσάγειν τοῖς τιμίοις· ἁλιεῖς γὰρ οἱ ἄνθρωποι, καὶ τοῦ προσήκοντος ἀμαθεῖς. Συγχωρεῖ δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος πεσεῖν ἐπὶ τὸ στῆθος, τὴν ἀθυμίαν λύων αὐτοῦ, καὶ πραΰνων τὸν τάραχον τῆς διανοίας αὐτοῦ, καὶ ἁπλῶς τὴν λύπην κατακοιμίζων. Εἰκὸς γὰρ καὶ τοῖς προσώποις αὐτῶν πολλὴν κατῄφειαν ἐπιφαίνεσθαι. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἐρωτηθεὶς ὁ Κύριος, ὀνομαστὶ φανεροῖ τὸν προδότην, ἀλλὰ διὰ τοῦ ψωμίου δῆθεν δηλοποιεῖ αὐτὸν, ἐντρέπων τὸν προδότην, καὶ εἰς αἴσθησιν ἄγων αὐτὸν τῆς τραπέζης καὶ τοῦ ἄρτου· ὧν μεταλαβόντα οὐκ ἔδει προδοῦναι καὶ κατὰ τοῦ τροφέως μανῆναι. Δέξαι, φησὶ, τὸν ἄρτον, οὗ συμμετέλαβες ἐμοὶ, εἰς αἴσθησιν ἐλθὲ τῆς κοινῆς τραπέζης. Ἀλλ' οὐ συνῆκεν ὑπὸ τοῦ πάθους καρωθεὶς τὴν ψυχήν. Εἰ θέλεις καὶ αὐτὸς ἀνακεῖσθαι πλησίον

[40] Philipp. III, 12. [41] Galat. IV, 9.

τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ πεσεῖν, καὶ τὰ A eo discere, da operam ut propter simplicem bonamque mentem ab eo diligaris. Etenim Joannes innocentissimus, simplicissimus et mansuetissimus omnium erat, ideo et diligebatur. Et tu quoque talis esto, et dignabitur te pectoris sui recubitu, id quod theologicæ dignitatis symbolum est. In corde enim intelligit Scriptura eloquia Domini latentia, et ita revelabitur tibi mysterium totum, et verbi proditor. Etenim cui theologiæ beneficium concreditum est, et proditor verbi qui non rectam tenet fidem, manifestus fit. Hæreticus enim adulterans verbum veritatis, qui est panis, illum non purum, sed intinctum habere declaratur.

μυστικὰ περ' αὐτοῦ μαθεῖν, σπούδασον ἀγαπηθῆναι αὐτῷ διὰ γνώμης ἁπλῆς καὶ ἀγαθῆς. Καὶ γὰρ ὁ Ἰωάννης ἀκακώτερος, καὶ ἁπλούστερος, καὶ πραότερος πάντων ἦν· διὸ καὶ ἠγαπᾶτο. Καὶ σὺ τοίνυν εἰ τοιοῦτος εἶης ἄκακος, ἀξιωθήσῃ καὶ ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Ἰησοῦ ἀνακεσεῖν (ὃ τοῦ θεολογικοῦ ἀξιώματός ἐστι σύμβολον. Ἐν γὰρ τῇ καρδίᾳ οἶδεν ἡ Γραφὴ τὰ λόγια τοῦ Κυρίου κρυπτόμενα), καὶ οὕτως ἀποκαλυφθήσεταί σοι τό τε μυστήριον ἅπαν, καὶ ὁ τοῦ λόγου προδότης. Τῷ γὰρ τὴν τῆς θεολογίας χάριν πιστευθέντι, καὶ ὁ προδότης τοῦ λόγου ὁ παρὰ τὴν ἀλήθειαν, φημὶ, πίστιν δοξάζων, δῆλος γίνεται. Ὁ γὰρ αἱρετικὸς δολῶν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ὃς ἐστιν ἄρτος, οὐκ ἀμιγῆ, ἀλλὰ βεβαμμένον ἔχων τοῦτον δείκνυται.

« Καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον, δίδωσιν Ἰούδᾳ Σίμωνος B Ἰσκαριώτῃ· καὶ μετὰ τὸ ψωμίον, τότε εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ Σατανᾶς. Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον. Τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνακειμένων, πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ. Τινὲς γὰρ ἐδόκουν, ἐπεὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχεν ὁ Ἰούδας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἀγόρασον ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἢ τοῖς πτωχοῖς ἵνα τι δῷ. Ἀκούσας οὖν τὸ ψωμίον ἐκεῖνος, εὐθέως ἐξῆλθεν. Ἦν δὲ νύξ, ὅτε ἐξῆλθεν. » Ἐπειδὴ ὁ μὲν Κύριος δέδωκε τὸ ψωμίον τῷ Ἰούδᾳ, εἴ πως εἰς συναίσθησιν ἐλθὼν τῆς τραπέζης καὶ τοῦ ἄρτου, ἀπόσχοιτο τῆς προδοσίας, ὁ δὲ Ἰούδας οὐδὲ οὕτως ἐδελτιώθη· τότε δὴ, τότε τελεώτερον τοῦ Σατανᾶ γέγονε, καὶ παρεδόθη λοιπὸν αὐτῷ, ὡς ἀδιόρθωτος. Ἕως μὲν οὖν εἷς ἐδόκει τῶν μαθητῶν, καὶ τοῦ ἁγίου χοροῦ μέρος, οὐκ εἶχε τοσαύτην πάροδον C εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς· ἐπεὶ δὲ ἀπέσχισεν αὐτὸν ὁ Κύριος, καὶ ἀφώρισε τῶν ἄλλων μαθητῶν, παραδειγματίσας τοῦτον διὰ τοῦ ἄρτου, ἔκτοτε δὴ παρέλαβεν αὐτὸν ὡς ἐγκαταλειφθέντα αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ ἀποδιορισθέντα τοῦ θείου χοροῦ. Ὅρα γὰρ καὶ τὸ, « Εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς, » τουτέστιν, εἰς τὰ ἐσώτατα τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰσέδυ, καὶ κατέσχεν τὴν αὐτοῦ ψυχήν. Πρότερον μὲν γὰρ ἔξωθεν αὐτῷ παρῃώχλει διὰ τοῦ τῆς φιλαργυρίας πάθους· νῦν δὲ ὅλον αὐτοῦ κατεκράτησε, τὴν προδοσίαν αὐτῷ ὑποβαλών. « Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον. » Τοῦτο δὲ οὐ προτρεπομένου ἐστὶν αὐτὸν εἰς προδοσίαν, ἀλλ' οἷον ὀνειδίζοντος αὐτῷ πρὸς τὴν προδοσίαν ἐλθεῖν. Τὸ γὰρ, « Ποίησον, » εἰπὼν, D ἐοικεν τοῦτο λέγειν· Ἰδοὺ ἀφίημί σε, ποίησον ὃ θέλεις· οὐκ ἐμποδίζω σου τῇ γνώμῃ, οὐ κατέχω σε ἔτι. Πρὸ τούτου γὰρ αὐτὸς κατεῖχε τὴν πονηρίαν, ἑαυτῷ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου τηρῶν, καθὸ καὶ ἔλεγεν· « Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι ταύτην ἀπ' ἐμαυτοῦ. » — « Τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀνακειμένων. » Ἄξιον ζητήσεως τοῦτο, πῶς οὐδεὶς ἔγνω, καίτοι ἐρωτηθεὶς ὁ Κύριος τίς ἐστιν ὁ προδότης, εἶπεν, ὅτι « ὯΙ ἐγὼ τὸ ψωμίον ἐπιδώσω. » Φαίνεται οὖν λάθρα εἰπεῖν τοῦτο πρὸς μόνον τὸν Ἰωάννην, ὥστε μηδένα τῶν ἄλλων ἀκοῦσαι. Ἐπεὶ καὶ Ἰωάννης πρὸς τὸ στῆθος πεσὼν, ἐρωτᾷ μονονουχὶ

VERS. 26-30. « Et cum intinxisset panem, dedit Judæ Simonis Iscariotæ. Et post offulam ingressus est in eum Satanas. Dicit igitur ei Jesus : Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo discumbentium intelligebat ad quid dixisset ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quod dixisset ei Jesus : Eme ea quæ nobis opus sunt ad diem festum : aut egenis ut aliquid daret. Cum ergo accepisset offulam, continuo exivit. Erat autem nox cum exisset. » Ubi Dominus quidem dedit buccellam Judæ, si forte recogitaret amicitiam mensæ et panis, a proditione desisteret : Judas autem cum neque sic emendaretur, tunc plane factus est Satanæ, et traditus ei ut inemendabilis. Igitur quandiu unus discipulorum videbatur, et ex sancto illo choro, non habebat tantum accessum ad illum Satanas : ubi autem illum divisit Dominus, et separavit ab aliis discipulis, traducto eo per panem, tunc invasit eum ut a Domino derelictum, et a divino choro separatum. Vide enim et hoc : « Ingressus est in eum Satanas, hoc est, ingressus est interiora cordis ejus, et occupavit animam ejus. Nam prius eum foris per avaritiæ vitium turbabat, nunc autem perfecte eum comprehendit, proditionem suggerens. « Dicit igitur ei Jesus : Quod facis, fac citius. » Hoc autem non est adhortantis ad proditionem, sed exprobrantis et permittentis ei ad proditionem venire. Dicit enim. « Fac, » quasi diceret : Ecce reliqui te facere quod vis : non impedio tuam mentem, non retineo te ultra. Antea enim ipse cohibebat malitiam ejus, apud se **694** tempus mortis reservans : sicut et dicebat : «[12] Nullus tollit animam meam a me, sed ego pono eam a me. » — « Hoc autem nullus cognovit accumbentium. » Digna quæstio, quo pacto nullus agnoverit, cum rogatus Dominus quis esset proditor, dixerit, « Cui ego buccellam tradidero. » Videtur igitur clam hoc dixisse Joanni, ut nullus alius audiret; quia et Joannes cum supra pectus recumberet, rogabat quasi in aurem, et ita proditor non manifestatus est, alioquin eum discerpsisset Petrus forte, et occidisset eum. An ergo et Joannes non noverat

[12] Joan. x 18.

eum? Neque iste. Nequaquam enim exspectasset ut discipulus in tantam prorumperet impietatem. Sancta enim illa anima procul a tali impietate, neque de alio facile tale quidpiam suspicata fuit. » Nullus ergo cognovit, » sed existimaverunt quod dicens, « Fac citius, » diceret de aliquo ad festum emendo, « vel ut quid daret pauperibus. » Nam multam curam gerebat pauperum. Et quomodo qui alios admonet ne portent peram, neque æs, ipse marsupium ferebat? Ostendit quod et possessione carentem, et crucifixum mundo, magnam oportet ejus partis curam habere. « Cæterum nox erat cum exisset; » neque hoc superflue assignavit evangelista, sed ut doceat nos quod neque tempus prohibuerit illum, sed nocte dolum struxerit. Exivit igitur quinta, ut mihi videtur, vespera, quando « et intravit in ipsum Satanas. » Nam quarta quidem accessit ad illum, quando scilicet mulier quæ apud Matthæum, unguentum effudit [48]. Ipse autem ut abivit, locutus est cum Judæis de traditione. At quinta vespera intravit in illum, hoc est, occupavit cor ejus : sicut aliud est percutere quempiam manu foris, et aliud est confodere gladio viscera. Exivit igitur Judas et sensibiliter et mentaliter a Salvatore, « Erat autem et nox : » fortassis et spiritualis nox, avaritiæ obtenebratio invaserat eum.

πρὸς τὸ οὖς, ὥστε μὴ γενέσθαι δῆλον τὸν προδότην· ἦ γὰρ ἂν διεσπάσατο μάχαιραν τάχα Πέτρος, καὶ ἀνεῖλεν αὐτόν. Ἆρ' οὖν οὐδὲ Ἰωάννης ἔγνω αὐτόν; Οὐδὲ οὗτος. Οὐ γὰρ ἂν προσεδόκησεν, ὅτι μαθητὴς ἐπὶ τοσοῦτον χωρήσει παρανομίας. Πόῤῥω γὰρ τῆς τοιαύτης πονηρίας ἡ ἁγία οὖσα ἐκείνη ψυχὴ, οὐδὲ περὶ ἑτέρου τοῦτο εὐκόλως ὑπώπτευσεν ἄν. « Οὐδεὶς οὖν ἔγνω, » ἀλλ' ἐνόμισαν, ὅτι τὸ, « Ποίησον τάχιον, » περὶ τοῦ ἀγοράσαι τι « εἰς τὴν ἑορτὴν, » λέγει, « ἢ ἵνα τι δῷ τοῖς πτωχοῖς. » Καὶ γὰρ πολλὴν πρόνοιαν τῶν πτωχῶν ἐποιεῖτο, καὶ ὁ τοῖς ἄλλοις παραινῶν μὴ πήραν ἔχειν, μὴ χαλκὸν, αὐτὸς καὶ γλωσσόκομον ἐπεφέρετο· δεικνὺς, ὅτι καὶ τὸν ἀκτήμονα καὶ ἐσταυρωμένον τῷ κόσμῳ, πολλὴν δεῖ τούτου τοῦ μέρους φροντίδα ποιεῖσθαι. « Ἦν δὲ νὺξ, φησὶν, ὅτε ἐξῆλθεν. » Οὐδὲ τοῦτο παρέργως ἐπεσημήνατο ὁ εὐαγγελιστὴς, τὸ εἶναι νύκτα, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς, ὅτι οὐδὲ ὁ καιρὸς ἐκώλυσεν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ νυκτὸς οὔσης ἤρτησε [*f.* ἤρτυσε] τὸν δόλον. Ἐξῆλθεν οὖν τῇ πέμπτῃ δοκεῖ μοι ἑσπέρας, ὅτε « καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς. » Τῇ μὲν γὰρ τετράδι προσέβαλεν αὐτῷ, ὅτε δηλαδὴ ἡ παρὰ τῷ Ματθαίῳ γυνὴ ἐκένωσε τὸ μύρον· αὐτὸς δὲ ἀπελθὼν συνελάλησε τοῖς Ἰουδαίοις περὶ τῆς προδοσίας. Τῇ δὲ πέμπτῃ ἑσπέρας εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν, ὅπερ ἐστὶ, κατέσχεν αὐτοῦ τὴν καρδίαν· ὥσπερ ἄλλο ἐστὶ τὸ πλῆξαί τινα τῇ χειρὶ ἔξωθεν, καὶ ἄλλο τὸ εἰσωθῆσαι εἰς αὐτὸν τὸ ξίφος, καὶ ἐμβαλεῖν αὐτὸ κατὰ τῶν σπλάγχνων. Ἐξῆλθε δὲ ὁ Ἰούδας καὶ αἰσθητῶς καὶ νοητῶς ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος. « Ἦν δὲ νὺξ, » τάχα δὲ καὶ νοητὴ νὺξ ἡ κατασχοῦσα αὐτὸν τῆς φιλαργυρίας σκότωσις.

VERS. 31, 32. « Dicit Jesus : Nunc glorificatus est Filius hominis, et Deus glorificatus est per illum. Si Deus glorificatus est per eum, et Deus glorificabit eum per se. Et continuo glorificabit eum. » Quoniam conciderant discipulorum mentes, iterum eas erigit, dicens. « Nunc glorificatus est Filius hominis. » Docet enim eos non mœrere, sed magis gaudere. Gloria enim est hoc, ipsa passio scilicet, et quod per ignominiosa hominibus honor conciliatur. Et aliter, Per miracula in cruce glorificatus est, sole exstincto, petris ruptis, velo scisso, aliisque mirabilibus factis : quomodo autem » glorificabit Deus Filium in seipso? Hoc est, per seipsum, non per alium, non per angelos et archangelos, non per alias virtutes, sed per seipsum. Omnia enim operatus est ad gloriam Filii. « Continuo » igitur, inquit, « glorificabit eum : » hoc est non tardabit. sed in ipsa **695** cruce : et iterum post tres dies, cum resuscitavit eum : et post quadraginta dies suppeditata gratia Spiritus discipulis. Videamus autem et ex superioribus mentem verborum. « Nunc glorificatus est Filius hominis, » hoc est, Ego doceo, miraculaque facio, et non in me subsistit gloria, sed in Deum et Patrem transit. Quia igitur mea gloria gloria fit Patris, ne contristemini. Nam Pater iterum glorificabit me, ut et ipse glorificetur. Numquid enim ego gloriam mihi vindico, et ad illum non transit? Verum communis est gloria, et

« Λέγει ὁ Ἰησοῦς· Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ. Εἰ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ Θεὸς δοξάσει αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ, καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόν. » Ἐπειδὴ κατέπεσον τῶν μαθητῶν οἱ λογισμοί· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, » λέγων, διανίστησιν αὐτούς. Πείθει γὰρ αὐτοὺς μὴ κατηφιᾷν, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν. Δόξα γάρ ἐστι τοῦτο, τὸ παθεῖν δηλαδὴ, καὶ διὰ τῶν ἀτίμων τιμὴν τοῖς ἀνθρώποις προξενῆσαι. Καὶ ἄλλως δέ· Διὰ τὰ ἐν τῷ σταυρῷ θαύματα ἐδοξάσθη, ἡλίου σβεσθέντος, πετρῶν ῥαγεισῶν, τοῦ καταπετάσματος σχισθέντος, καὶ τῶν ἄλλων πάντων τεραστίων γενομένων. Πῶς δὲ « δοξάσει ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν ἐν ἑαυτῷ; » Τουτέστι, δι' ἑαυτοῦ, οὐ δι' ἑτέρου, οὐ δι' ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, οὐδὲ δι' ἄλλης δυνάμεως, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ· πάντα γὰρ ἔπραξε πρὸς δόξαν τοῦ Υἱοῦ. « Εὐθὺς » οὖν, φησὶ, « δοξάσει αὐτόν· » τουτέστιν, οὐ βραδυνεῖ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ καὶ οὗ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσας αὐτὸν, καὶ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐπιχορηγήσας τοῖς μαθηταῖς. Ἴδωμεν δὲ καὶ ἄνωθεν τὸν σκοπὸν τῶν ῥημάτων. « Νῦν ἐδοξάσθη, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· » τουτέστιν, Ἐγὼ διδάσκων, θαυματουργῶν, καὶ οὐκ εἰς ἐμὲ περιίστατο ἡ δόξα, ἀλλ' εἰς τὸν Θεὸν, καὶ Πατέρα ἀνέβαινεν. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἐμὴ δόξα δόξα γίνεται τοῦ Πατρὸς, μὴ κατηφιᾶτε. Ὁ γὰρ Πατὴρ πάλιν δοξάσει με, ἵνα καὶ αὐτὸς δοξασθῇ. Μὴ γὰρ

[48] Matth. XXVI, 7.

ἐγὼ τὴν δόξαν σφετερίζομαι, καὶ εἰς ἐκεῖνον οὐκ A ἀναβαίνει; Ἀλλὰ κοινή ἐστιν ἡ δόξα. Ὥστε καὶ πάλιν δοξάσει με· καὶ οὐ βραδυνεῖ, ἀλλ' « εὐθὺς, » ὅταν τὰ ἄτιμα πάσχω πάθη, ὅταν δοκῶ διὰ τοῦ θανάτου ἐκ μέσου γενέσθαι, τότε μᾶλλον τιμήσει, τότε φανερὸν καταστήσει διὰ τῆς ἀναστάσεως.

« Τεκνία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι. Ζητήσετέ με· καὶ καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι. Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις. » Ἐπειδὴ ἔμελλον μετὰ μικρὸν τὰ λυπηρὰ ὑποστήσεσθαι, προλέγει λοιπὸν ταῦτα αὐτοῖς, ὥστε ἐν τῇ μνήμῃ αὐτὰ ἔχειν, καὶ προπαρεσκευάσθαι πρὸς B ταῦτα. Συμβάλλεται δὲ καὶ τοῦτο εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ. Τὸ γὰρ τὰ μέλλοντα συμβήσεσθαι τοῖς μαθηταῖς ὑπ' αὐτοῦ προαναφωνεῖσθαι, οὐ μικρὰ ἦν δόξα αὐτοῦ, ὑπομιμνησκομένων ὕστερον τῶν μαθητῶν, ὅτι ταῦτα ὁ Κύριος αὐτοῖς προέλεγε. Δεικνὺς δὲ ὅτι οὐ νῦν πρῶτος (*f.* πρῶτον), ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ γινώσκει, ὅτι ζητήσουσιν αὐτὸν ἐν πειρασμοῖς ὄντες, φησὶν, ὅτι καὶ τοῖς Ἰουδαίοις αὐτὸ τοῦτο εἶπεν, ὡς πρὸ πολλοῦ εἰδώς. Τὸ δὲ, « Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, » εἰπὼν, δείκνυσι τὸν θάνατον αὐτοῦ μετάβασιν ὄντα καὶ μετάστασιν κρείττονα εἰς τόπον σώματα φθαρτὰ μὴ δεχόμενον. Τοῖς μὲν Ἰουδαίοις ἔλεγεν, ὅτι « Ζητήσετέ με, καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, » φόβον αὐτοῖς ἐπισείων· τοῖς δὲ μαθηταῖς, τὸν πόθον ἐξάπτων. Καὶ γὰρ εἰώθαμεν ὅταν ἴδωμέν C τινας τῶν φιλτάτων ἀναχωροῦντας, μάλιστα διαθερμαίνεσθαι, καὶ μᾶλλον, ὅταν εἰς τόπον ἀπίωσιν, εἰς ὃν οὐ δυνατὸν ἡμῖν ἀπελθεῖν. Τὸν πόθον οὖν αὐτοῖς ἐξάπτων ταῦτά φησι. Διὸ καὶ τὸ, « Τεκνία, » προσέθηκεν· ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὡς ἀπὸ τῆς τοιαύτης ὑπαίστους ταῦτα εἶπεν αὐτοῖς, ἀφ' ἧς καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης. Ἐζήτησαν μὲν οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτε ἡ πόλις αὐτῶν ἑάλω, καὶ ἡ θεήλατος ὀργὴ πάντοθεν κατ' αὐτῶν ἐφέρετο, ὡς καὶ Ἰώσηπος μαρτυρεῖ διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ ταῦτα αὐτοῖς γενέσθαι. Οἱ δὲ μαθηταὶ, ὅτε ἔφευγον, ὅτε ὅλως ἐθλίβοντο· διὸ καὶ ἀλλαχοῦ, « Ἀρθήσεται, φησὶν, ὁ νυμφίος, καὶ νηστεύσουσιν οἱ φίλοι τοῦ νυμφῶνος. » Προλέγει οὖν τὰ μέλλοντα καὶ τούτοις D παραινεῖ, τοῖς μὲν διὰ τὴν ἀπιστίαν, τοῖς δὲ διὰ τὴν ἀγάπην, καὶ τὸ μὴ ἀπροσδοκήτοις ἐμπεσεῖν τοῖς δεινοῖς. Ἐπειδὴ εἰς θόρυβον αὐτοὺς ἐμπεσεῖν εἰκὸς ἦν, ταῦτα ἀκούοντας ὡς ἐρήμους μέλλοντας ἔσεσθαι, παραμυθεῖται αὐτοὺς, Μὴ ἀλγεῖτε, λέγων· δίδωμι γὰρ ὑμῖν φύλακα ἰσχυρὸν τὴν ἀγάπην. Ἐὰν γὰρ ταύτην ἔχητε, ἀήττητοι ἔσεσθε, ὑπ' ἀλλήλων δυναμούμενοι. Εἶτα ἐπειδὴ ἠπόρησεν ἄν τις· Πῶς καινὴν ἐντολὴν δίδως, ὦ Κύριε, τὴν ἀγάπην, ἣν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ νενομοθετημένην οἴδαμεν; ἐπιφέρει, ὅτι « Καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ἀλλήλους ἀγαπᾶτε. » Ὥσπερ γὰρ ἐγὼ, φησὶ, δωρεὰν ἠγάπησα

iterum glorificabit me, et non tardabit, sed « mox, » quando ignominiosam passionem patiar, quando videbor per mortem e medio tolli : tunc magis honorabit, tunc per resurrectionem me clarum faciet.

VERS. 33-35, « Filioli, adhuc paulisper vobiscum sum. Quæretis me : et sicut dixi Judæis : Quo ego vado, vos non potestis venire : ita et vobis dico nunc. Præceptum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. In hoc enim cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis inter vos. » Quoniam paulo post passuri erant gravia, ea nunc prædicit eis, ut ea habeant in memoria et præparent se ad ea. Confert autem hoc ad gloriam ejus. Non parva enim gloria ejus fuit, quod discipulis prædixit quæ eventura essent eis, recordantibus postea discipulis quod illa eis essent prædicta. Monstrans autem, se non tunc primum cognoscere, sed multo antea quod quæsituri essent ipsum in tribulationibus constituti, dicit, quod et Judæis istud ipsum dixerit, utpote qui multo ante sciverit. Hoc autem, « Quo ego vado, » indicat ejus mortem, quæ transitus erat ac translatio in statum meliorem, in locum corruptibilia corpora non suscipientem. Igitur Judæis dicebat, « Quæretis me, et quo ego vado, vos non potestis venire : » timorem illis incutiens, discipulis autem desiderium accendens. Etenim consuevimus, quando videmus quosdam ex amicis secedentes, magis accendi, et maxime si eant in locum quo non est possibile nos ire. Igitur desiderium illis accendens, hæc dicit. Ideo et « Filii, » adjecit : ut ne putent quod eadem affectione qua Judæis, hæc eis sit locutus, sed ex charitate. Quæsiverunt quidem eum Judæi, quando civitas ipsorum capta est, et ira divinitus immissa undique in eos venit, sicut et Josephus testatur propter mortem Jesu eis hæc evenisse. Discipuli autem, quando fugerunt, et alias afflicti sunt, propterea et alio loco [44], « Tolletur, inquit, sponsus, et jejunabunt amici thalami. » Itaque futura prædicit et his et illis : illis quidem propter incredulitatem, his autem propter amorem, ne inexspectata inciderent mala. Et quoniam verisimile **696** erat, audientes talia turbari animo, ut solitarios futuros consolatur, Ne doleatis, dicens, do enim vobis custodem fortem, ipsam dilectionem, quam si habueritis, inter vos corroborati, invicti eritis. Deinde si dubitaverit quis, Quomodo mandatum novum das, o Domine, charitatem quam et in veteri lege datam scimus? subdit, « Sicut ego dilexi vos, ita et vos mutuum diligatis. » Quemadmodum enim ego, inquit, gratis dilexi vos, nullis bonis operibus vestris præcedentibus, sed et cum inimica esset humana natura, eam suscepi, sanctificavique : ita et vos gratis « diligite inter vos : » etiam si offenderit te frater, ne recorderis ejus. Vides quod

[44] Matth. IX, 15; Luc. V. 35.

hoc sit novum mandatum, diligendum proximum cui nihil debeas? Lex autem dicebat [45], « Diliges amicum tuum : » ut debitum proximo qui prius inceperat, dilectionem retribuendum jubens. Declarans autem quod non exstinguendi post suam migrationem, sed clariores futuri sint, dicit : « In hoc scient omnes. » Vides quomodo asserat eos ab omnibus cognoscendos, per hoc illos non parum consolans? Reliquit indicium et characterem a miraculis, a charitate autem nunc cognoscibiles facit. Multi enim sunt, qui miracula fecerunt, audituri [46], « Nescio vos. » Quod autem totus orbis miraculis ad fidem adductus sit, quid mirum? Quia enim charitas aderat, ideo et virtus ad operandum miracula non deerat. Quod si divisi et distincti fuissent, omnia perissent, et nullus credidisset illis ita contra se furentibus. Itaque eos majori miraculo dignos faciebat, quod una esset anima, et unum cor credentium [47].

παρῆν, διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τὸ θαυματουργεῖν αὐτοῖς ἐμερίσθησαν, πάντα ἂν αὐτοῖς καὶ ἀπολώλει, καὶ ὥσπερ οὖν καὶ πολλοῦ θαύματος αὐτοὺς ἐποίει ἀξίους τὸ εἶναι τῶν πιστευόντων τὴν καρδίαν καὶ ψυχὴν μίαν.

ὑμᾶς, οὐ προϋπαρχόντων ὑμῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐχθρᾶς οὔσης, καὶ κατηργημένης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅμως αὐτὸς ἐπελαβόμην ταύτης καὶ ἡγίασα· οὕτω καὶ ὑμεῖς ὠφείλετε « ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· » κἂν σκανδαλίσῃ σε ὁ ἀδελφὸς, μὴ ἐπιμνησθῇς τούτου. Ὁρᾷς ὅτι τοῦτό ἐστιν ἡ καινὴ ἐντολὴ, τὸ μηδὲν ὀφείλοντα τῷ πλησίον, προῖκα αὐτὸν ἀγαπᾷν; Ὁ δὲ νόμος, « Ἀγαπήσεις, ἔλεγε, τὸν φίλον σου, » ὡς χρέος προκατάρξαντι τῷ πλησίον, τὴν ἀγάπην ἀντιδιδόναι κελεύων. Δεικνὺς δὲ, ὅτι οὐ σβεσθήσονται, αὐτοῦ ἀπελθόντος, ἀλλὰ περιφανεῖς ἔσονται, φησὶν· « Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες. » Ὁρᾷς πῶς διαγνωσθήσεσθαι αὐτοὺς παρὰ πᾶσιν ἀποφαίνεται, παραμυθούμενος αὐτοὺς οὐ μικρῶς διὰ τούτου; Ἀφεὶς δὲ ἀπὸ τῶν θαυμάτων αὐτοὺς χαρακτηρίσαι, ἀπὸ τῆς ἀγάπης χαρακτηρίζει. Πολλοὶ γὰρ θαύματα ποιήσαντες, μέλλουσιν ἀκούειν, ὅτι « Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. » Εἰ δὲ καὶ πᾶσα ἡ οἰκουμένη ὑπὸ τῶν θαυμάτων προσήχθη τῇ πίστει, τί θαυμαστόν; Διότι γὰρ ἡ ἀγάπη δύναμις ἐνῆν. Εἰ δὲ διέστησαν ἀπ' ἀλλήλων καὶ οὐδεὶς ἐπίστευσεν οὕτω κατ' ἀλλήλων μαινομένοις·

Vers. 36-38. « Dicit ei Simon Petrus : Domine, quo vadis? Respondit ei Jesus : Quo ego vado, non potes me nunc sequi : sequeris autem postea. Dicit ei Petrus : Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meam pro te ponam. Respondit ei Jesus : Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi, non canet gallus, donec ter me negaveris. » Petrus præ multo fervore magis præceps factus, qui audiverat Dominum dicentem, « Quo ego vado, vos non potestis venire : » interrogat, « Quo vadis? » quasi dicens Christo : Quæ ista est via quam ego transire non possum? Non enim discendi animo interrogat, sed occulte hoc subsignificat, quod Etsi difficillimam omnium viam transiturus sis, te sequar. Ita semper cum Christo esse amabat. Ideo et ipse ad mentem ejus respondit, « Non potes me nunc sequi, postea autem sequeris. » At ille ita temerarius fit, ut contradiceret Christo et non contentus oblatam esse spem bonam quod postea secuturus esset, urget pertinaciter : « Quare non possum te modo sequi? animam meam pro te ponam. » Vides vehementiam desiderii? Quia Dominum audiverat dicentem [48] : « Majorem hac charitatem **697** nullus habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis : » desiderat nunc hunc gradum et fastigium charitatis; et ideo pollicetur animam suam ponere pro Domino. Igitur Salvator ostendit, quod hoc sui solius et non cujusquam hominis sit, talia cum auctoritate polliceri : et dicit, « Priusquam gallus canat, ter negabis me : » hoc est, nunc : neque enim erat magnum intervallum. Intempesta enim nocte disserebat, et cum prima ac secunda custodia noctis transierat. Quia igitur magna charitas contradicentem Petrum fecit, charitatem quidem approbat,

« Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος· Κύριε, ποῦ ὑπάγεις; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι· ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι. Λέγει αὐτῷ Πέτρος· Κύριε, διατί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι; τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Τὴν ψυχήν σου ὑπερ ἐμοῦ θήσεις; Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ, ἕως οὗ ἀπαρνήσῃ με τρίς. » Ὁ Πέτρος ἀπὸ πολλῆς θερμότητος προπετέστερος γενόμενος, ἐπειδὴ ἤκουσε τοῦ Κυρίου εἰπόντος, ὅτι « Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν, » ἐρωτᾷ· « Ποῦ ὑπάγεις; » ὡσανεὶ τοῦτο λέγων τῷ Χριστῷ· Ποία ὁδός ἐστιν αὕτη, ἣν οὐ δυνήσομαι ἐγὼ ἐλθεῖν; Οὐ γὰρ μαθεῖν βουλόμενος τοῦτο ἐρωτᾷ, ἀλλὰ κεκρυμμένως τοῦτο ὑποδηλοῖ, ὅτι Κἂν πασῶν δυσκολωτέραν ὁδὸν μέλλεις ἐλθεῖν, ἀκολουθήσω σοι· οὕτως ἠγάπα ἀεὶ συνεῖναι τῷ Χριστῷ. Διὸ καὶ αὐτὸς πρὸς τὴν διάνοιαν αὐτοῦ ἀποκρίνεται· « Οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι· ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι. » Ὁ δὲ οὕτω προπετεύεται, ὥστε καὶ ἀντειπεῖν τῷ Χριστῷ. Οὐκ ἀρκεσθεὶς γὰρ τὸ [*f.* τῷ] χρηστὰς ἐλπίδας λαβεῖν, ὅτι ὕστερον ἀκολουθήσει, ἐπιμένει τῇ ἐνστάσει, καὶ αὐθαδιάζεται· « Διατί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι; τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. » Ὅρα σφοδρότητα πόθου· Ἐπειδὴ ἤκουε τοῦ Κυρίου εἰπόντος, ὅτι « Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἢ ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τοῦ φίλου αὐτοῦ, » ἐφίεται λοιπὸν τούτου τοῦ βαθμοῦ, καὶ τῆς ἀκροτάτης ἀγάπης, διὸ καὶ ὑπισχνεῖται θεῖναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ Κυρίου. Ὁ τοίνυν Σωτὴρ δεικνὺς αὐτῷ, ὅτι αὐτοῦ μόνου ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου τινὸς, τὸ τοιαῦτα μετὰ αὐθεντίας ἐπαγγέλλεσθαι, φησί· « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με· » τουτέστι, νῦν. Οὐδὲ γὰρ ἦν πολὺ τὸ διάστημα· ἀωρὶ

[45] Levit. XIX, 18. [46] Matth. XXV, 12; VII, 22. [47] Act. IV, 32. [48] Joan. XV, 13.

γὰρ τῶν νυκτῶν διελέγετο, καὶ πρώτη καὶ δευτέρα ἦν φυλακὴ τῆς νυκτὸς διελθοῦσα. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ πολλὴ ἀγάπη τὸν Πέτρον ἀντιλογικὸν εἰργάσατο, τὴν μὲν ἀγάπην ἀποδέχεται, τὴν δὲ ἀντιλογίαν περικόπτει. Διὸ καὶ ἀπογυμνοῖ αὐτὸν τῆς ἄνω βοηθείας, καὶ παιδεύει ἐπιγινώσκειν τὴν ἀσθένειαν. Εἰ γὰρ ἠγάπᾳς, ὀφείλεις τῷ ἀγαπωμένῳ πείθεσθαι. Εἶπον, ὅτι « Οὐ δύνασαι, » καὶ ἀντιλέγεις. Διὰ τῆς ἀρνήσεως εἰσῃ σαφῶς, ὅτι οὐχ οἷόν τε μὴ γενέσθαι ὃ λέγω. Ὥστε κηδόμενος αὐτοῦ, συνεχώρησεν αὐτὸν πεσεῖν· ἵνα καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα, ὅταν τῆς οἰκουμένης τὴν οἰκονομίαν ἀναδέξηται, μὴ πάθῃ τοῦτο, ἅπαξ, ἀλλὰ τρίς. Οὕτως ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Θεοῦ τὴν ταύτην εὐεργεσίαν μεγίστην.

A contradictionem autem resecat : ideo et denudat eum superno auxilio, et docet ut suam agnoscat imbecillitatem. Nam si diligis, debes obedire ei quem diligis. Dixi quod « Non possis, » contradicis : per negationem disces manifeste, impossibile non fieri quod dico. Et ita curam ejus gerens, permisit eum cadere, ut et postea orbis administratione suscepta, nihil tale experiatur, sed agnoscat se. Et vide quomodo ceciderit non semel, sed ter. Ita derelictio Dei nostram arguit infirmitatem; et qui attendit, hoc invenit beneficium maximum.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ Θωμᾶ ἀγνοοῦντος ποῦ ὑπάγει ὁ Κύριος. Περὶ τοῦ Ἰούδα τοῦ Θαδδαίου ἐρωτῶντος τὸν Ἰησοῦν. Περὶ τοῦ Παρακλήτου.

B

« Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία· πιστεύετε εἰς τὸν Θεὸν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς εἰς ταραχὴν ἐμπεσεῖν, ἀκούσαντας περὶ τοῦ κορυφαίου Πέτρου, ὅτι ἀρνήσεται, διὰ τοῦτο παραμυθεῖται αὐτοὺς, καὶ καταστέλλει τὴν τῆς καρδίας ταραχήν. Εἰ γὰρ ὁ κορυφαῖος καὶ οὕτω διάπυρος πρὸ ἀλέκτορος φωνῆς τρὶς ἔμελλεν ἀπαρνήσασθαι, μεγάλην τινὰ περίστασιν αὐτοὺς εἰκὸς ἦν προσδοκᾷν. Εἶτα ὥσπερ εἰπόντων τῶν μαθητῶν· Καὶ πῶς οὐ ταραχθησόμεθα τοιαύταις μέλλοντες δυσκολίαις ἐμπίπτειν; φησί· « Πιστεύετε εἰς τὸν Θεὸν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε, » καὶ πάντα τὰ δυσχερῆ ὑμῖν λυθήσεται, καὶ ἡ ταραχὴ κατασταλήσεται διὰ τῆς εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς ἐμὲ πίστεως. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εἶπεν αὐτοῖς, « Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, » ἵνα Θεὸν αὐτὸν εἶναι πιστεύσωσιν, ἐκ τοῦ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν εἰδέναι, καὶ τὸν ἀφανῆ τάραχον ἐπιγινώσκει.

CAPUT XIV.

De Thoma ignorante quo abiret Jesus. De Juda Thaddæo interrogante Jesum. De Spiritu consolatore.

VERS. 1. « Non turbetur cor vestrum; creditis in Deum, et in me credite. » Quoniam verisimile erat illos turbatos esse cum audiverunt de Petro inter ipsos primario quod negaturus esset, ideo consolatur eos, et sedat cordium turbellas. Nam cum princeps et qui tam fervidus, priusquam gallus caneret, ter negaturus erat, verisimile fuit magnam eos exspectasse vicissitudinem. Deinde quasi dicerent discipuli, Et quomodo non turbabimur cum in tantas inciderimus difficultates? inquit : « Creditis in Deum, et in me credite, » et omnes vestri labores solventur, et turbatio sedabitur propter fidem in Deum et in me. Eaque propter etiam dixit eis. « Ne turbetur cor vestrum, » ut Deum ipsum esse credant, quandoquidem introspiciebat corda ipsorum, et occultam perturbationem cognoscebat.

« Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν. Εἰ δὲ μή, εἶπον ἂν ὑμῖν· Πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν. Καὶ ἐὰν πορευθῶ ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν, πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε. » Εἶπε μὲν πρὸς τὸν Πέτρον ὁ Κύριος, ὅτι « Ἀκολουθήσεις μοι ὕστερον· » ἵνα δὲ μὴ νομίσωσιν οἱ λοιποὶ, ὅτι ἐκείνῳ μόνῳ τῷ Πέτρῳ τοῦτο ἐδόθη, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αὐτοῖς, φησίν, ὅτι Καὶ ὑμᾶς ἐκεῖνος ὁ χῶρος, ὃ καὶ τὸν Πέτρον ὑποδεξάμενος, δέξεται, ὥστε οὐ χρὴ θορυβεῖσθαι περὶ τόπου· « Πολλαὶ γὰρ μοναί εἰσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρός μου· » τουτέστιν, ἐπὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πατρός· οἰκίαν γὰρ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἀρχὴν νόει. Εἰ δὲ καὶ μὴ ἦσαν οἰκίαι, ἐγὼ ἂν ἐπορεύθην καὶ ἡτοίμασα ὑμῖν. Ὥστε καὶ ἀμφοτέρωθεν οὐ δεῖ ὑμᾶς ταράττεσθαι, εἴτε εἰσὶν ἕτοιμοι, εἴτε καὶ μή. Κἂν γὰρ μὴ ὦσιν ἕτοιμοι, ἐγὼ μετὰ πάσης σπουδῆς προητοίμασα ἂν ταύτας ὑμῖν. Εἰ δὲ καὶ διὰ τὸ ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον ἐπορεύθην, ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἀφῆκα ἂν ὑμᾶς, ἀλλὰ παρέλαβον ἄν, « ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε. » Ὁρᾷς παρακλήσεως καὶ ψυχαγωγίας ῥήματα; Ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἐκεῖ ἔσεσθε. Οὐκ ἔχει γοῦν λόγον τὸ ταράσσεσθαι ὑμᾶς, εἴ γε μετ' ἐμοῦ εἶναι μέλλετε.

VERS. 2, 3. « In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Quod si secus esset, dixissem vobis, Vado paraturus vobis locum. Et si abiero ad parandum vobis locum, iterum veniam et assumam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis. » Dixerat quidem ad Petrum Dominus, « Sequeris me postea : » ut autem ne putent cæteri quod soli Petro hoc datum sit, et non etiam ipsis, inquit : Et vos suscipiet regio illa quæ Petrum exceptura est, atque ita non oportet **698** turbari pro loco : « Multæ enim mansiones D sunt in domo Patris mei, » hoc est, sub potestate Patris mei. Per domum autem potestatem et principatum intellige. Si autem, defuissent domus, ego ivissem et parassem vobis. Et ita utrinque non oportet vos turbari, sive sint paratæ, sive non sint : nam et si paratæ non essent, ego omni studio præparassem vobis. Quod si autem et propter hoc ut præparem vobis locum, ivissem, ne sic quidem reliquissem vos, sed suscepissem, « ut ubi sum ego, et vos sitis. » Vides consolationis et animationis verba? Ubi sum ego, et vos illic eritis. Non habet igitur rationem quod vos turbemini, siquidem mecum eritis.

VERS. 4-6. « Et quo ego vado scitis, et viam scitis. Dicit ei Thomas : Domine, nescimus quo vadis, et quomodo possumus viam scire. Dicit ei Jesus : Ego sum via, et veritas, et vita. Nemo venit ad Patrem, nisi per me. » Quia sciebat cogitationem eorum quærentem discere quo vadat, dat eis occasionem rogandi et dicit : « Quo vado scitis, et viam scitis, » incitans eos ad interrogationem. Ideo et Thomas : « Domine, nescimus, inquit, quo vadis et quomodo possumus viam scire. » Hoc autem dicit Thomas præ nimia formidine, non sicut Petrus desiderans sequi. Igitur Christus ostendens quod facile et non molestum sit eis sequi, declarat et quo vadat, et quæ sit via. Nam vadit quidem ad Patrem; via autem ipse est Christus. Quia igitur inquit, « Ego sum via, » per me omnino ad Patrem et vos ascendetis. Non solum autem via, sed et « veritas, » atque ita merito vos confidite, quod non decipiamini a me. Sed et « vita » sum : unde et si moriamini, non prohibebit vos mors quominus ad Patrem veniatis : bene igitur fidite. Per me enim veniunt omnes ad Patrem. Et quia ego dominus sum adducendi ad Patrem, omnino venietis illuc. Neque enim per aliam viam quam per me illuc eundum est. Tu autem et hoc loco æqualem discito Filium ei qui generavit. Nam alio quidem loco Patrem dicit adducere ad se. « Nullus, inquit, potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum [49]. » Hoc autem loco dicit per se adduci ad Patrem. Igitur æqualis est Patris ac Filii potestas, nam et una operatio. Cum igitur practicen exerces, fit tibi Christus via; cum vero contemplationi vacas, fit tibi veritas. Quia autem nonnulli practicen ita colunt, et in contemplativa ita occupati sunt, ut vitam non assequantur, vel quod propter vanam gloriam virtutem amplexentur, et hic recipiunt mercedem : vel quod in dogmatibus non recte sentiunt, et ita a recta via exciderunt, additum est viæ et veritati, hoc est, practicæ contemplativæque, Et vita. Nam et in virtutibus omnino, **699** et de divinis recta disserendo, ad viventem in sæculum, et non ad mortuam hominum laudem spectare debemus.

VERS. 7. « Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis. Et nunc cognoscitis eum, et vidistis eum. » Quomodo superius dixit, « Quo vado scitis, et viam scitis, » hoc est, Me; hoc autem loco dicit : « Si cognovissetis me, et Patrem meum cognovissetis utique? » Non sunt hæc contraria. Nam sciverunt quidem Patrem, sed non ut oportebat. Nam ut Deum quidem sciverunt; ut Patrem autem, nondum : at ubi postea venit Spiritus, omnis eis data est scientia. Quod igitur dicit, hunc sensum habet : Si cognovissetis meam substantiam et dignitatem, et Patris quoque cognovissetis. Ex hoc autem tempore cœpistis cognoscere eum per me ut

[49] Joan. VI, 44.

A « Καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε· Λέγει αὐτῷ Θωμᾶς· Κύριε, οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγεις, καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναι. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή. Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Ἐπειδὴ συνεῖδε τὴν διάνοιαν αὐτῶν ζητοῦσαν μαθεῖν, ποῦ ὑπάγει, δίδωσιν αὐτοῖς πρόφασιν τοῦ ἐρωτῆσαι. Καὶ δή φησιν· « Ὅπου ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε· » παρακινῶν αὐτοὺς εἰς ἐρώτησιν. Διὸ καὶ ὁ Θωμᾶς· « Κύριε, οὐκ οἴδαμεν, φησὶ, ποῦ ὑπάγεις, καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναι; » Τοῦτο δὲ λέγει Θωμᾶς ἀπὸ πολλῆς δειλίας, οὐχ ὥσπερ ὁ Πέτρος ποθῶν ἀκολουθῆσαι. Ὁ τοίνυν Χριστὸς δεικνύων, ὅτι ῥᾴων αὐτοῖς ἔσται καὶ εὐχερὴς ἡ ἀκολούθησις, ἐκφαίνει καὶ τὸ ποῦ ὑπάγει, καὶ τίς

B ἐστιν ἡ ὁδός. Ὑπάγει μὲν γὰρ πρὸς τὸν Πατέρα, ὁδὸς δὲ αὐτὸς ὁ Χριστός. Ἐπεὶ οὖν φησιν, « Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, » δι' ἐμοῦ πάντως πρὸς τὸν Πατέρα καὶ ὑμεῖς ἀναβήσεσθε· οὐ μόνον δὲ ὁδὸς, ἀλλὰ καὶ « ἀλήθεια· » ὥστε εἰκὸς ὑμᾶς θαῤῥεῖν, ὅτι οὐ ψευσθήσεσθε παρ' ἐμοῦ. Ἀλλὰ καὶ « ζωή » εἰμι· ὥστε εἰ καὶ ἀποθάνητε, οὐ κωλύσει ὑμᾶς ὁ θάνατος τοῦ μὴ οὐχὶ πρὸς τὸν Πατέρα ἐλθεῖν. Θαῤῥεῖτε οὖν· δι' ἐμοῦ γὰρ ἔρχεται πᾶς πρὸς τὸν Πατέρα. Καὶ ἐπεὶ ἐγὼ κύριός εἰμι τοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἀγαγεῖν, πάντως ἥξετε ἐκεῖ. Οὐδὲ γὰρ δι' ἄλλης ὁδοῦ, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ, ἔστιν ἐλθεῖν. Σὺ δέ μοι νόει κἀντεῦθεν ἴσον τὸν Υἱὸν τῷ γεγεννηκότι. Ἀλλαχοῦ μὲν γὰρ τὸν Πατέρα λέγει προσάγειν αὐτῷ· « Οὐδεὶς γὰρ, φησὶ, δύναται

C ἐλθεῖν πρός με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ἑλκύσῃ αὐτόν. » Ἐνταῦθα δὲ τῷ Πατρὶ λέγεται προσάγεσθαι δι' αὐτοῦ. Ἴση ἄρα ἡ δύναμις Πατρὶ καὶ Υἱῷ· καὶ μία γὰρ ἡ ἐνέργεια. Ὅταν μὲν οὖν τὴν πρακτικὴν μετέρχῃ, γίνεταί σοι ὁδὸς ὁ Χριστός· ὅταν δὲ τὸ θεωρητικὸν ἀσκῇς, γίνεταί σοι ἀλήθεια. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ καὶ τὴν πρακτικὴν μετιόντες, καὶ περὶ θεωρίαν ἀσχοληθέντες, οὐ πάντως ἐπέτυχον τῆς ζωῆς (ἡ γὰρ διὰ κενοδοξίαν τὴν ἀρετὴν μετιόντες, ἀπέσχον ἐνταῦθα τὸν μισθὸν, ἢ τῇ περὶ τὸ δογματικὸν οἰήσει ἀπεπλανήθησαν τῆς εὐθείας ὁδοῦ), διὰ τοῦτο πρόσκειται τῇ ὁδῷ καὶ τῇ ἀληθείᾳ, τῷ πρακτικῷ, λέγω, καὶ τῷ θεωρητικῷ, ἡ ζωή. Δεῖ καὶ ἡμᾶς καὶ ὁδεύειν, καὶ θεολογεῖν πρὸς τὸν ζῶντα [εἰς] αἰῶνα, οὐχὶ πρὸς τὸν νεκρὸν ἐκεῖνον τῶν ἀνθρώπων ἀφορῶντας.

D « Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν. Καὶ ἀπάρτι γινώσκετε αὐτὸν, καὶ ἑωράκατε αὐτόν. » Πῶς ἀνωτέρω μὲν εἶπεν, ὅτι « Ὅπου ὑπάγω οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε, » τουτέστιν, Ἐμέ· ἐνταῦθα δὲ λέγει, ὅτι « Εἰ ἐμὲ ἐγνώκειτε, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν; » Οὐκ ἐναντιολογῶν ταῦτά φησιν. Ἤδεσαν μὲν γὰρ τὸν Πατέρα, οὐχ οὕτω δὲ ὡς ἐχρῆν· ὡς Θεὸν μὲν γὰρ ἤδεσαν, ὡς Πατέρα δὲ οὔπω. Ὕστερον δὲ τὸ Πνεῦμα ἐλθὸν, πᾶσαν αὐτοῖς ἐνέθηκε τὴν γνῶσιν. Ὃ οὖν λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ οὖν ἐγνώκειτε τὴν ἐμὴν οὐσίαν, καὶ τὴν ἀξίαν, καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς ἂν ἐγνώκειτε. Ἀπάρτι δὲ ἤρξασθε γινώσκειν αὐτὸν δι' ἐμοῦ μέσου, καὶ ἑωράκατε αὐ-

τὸν, » τουτέστι, τῷ νῷ ὑμῶν, ὡς ἔστι δυνατὸν, ἐθεωρήσατε. Ἐπεὶ γὰρ ἐμὲ Κύριον ἔχετε καὶ διδάσκαλον, δι' ἐμοῦ πάντως καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς γνῶσιν, ὡς ἐφικτὸν τέως ὑμῖν, καὶ μετρίως ἐλάβετε· τὴν γὰρ τελειοτέραν οὔπω ἐδέξασθε. Καὶ ἄλλως δέ· Τὸ, « Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν, » οὐκ ἐμφαίνει αὐτὸν ἀγνοοῦντας αὐτοὺς, ἀλλὰ τοιοῦτόν ἐστι τὸ λεγόμενον· Εἶπον ὑμῖν, ὅτι « Ὅπου ὑπάγω, οἴδατε, » τουτέστι, πρὸς τὸν Πατέρα, « καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε, » τουτέστιν, Ἐμέ. Εἶπέ μοι Θωμᾶς· « Οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγεις, » καὶ λοιπὸν, οὐδὲ τὴν ὁδὸν οἴδαμεν. Εἶπον τῷ Θωμᾷ· « Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Εἰ τοίνυν ἐμὲ ἐγνώκειτε, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώτε ἄν. » Ἀλλὰ μὴν ἐμὲ οἴδατε, καὶ τὸν Πατέρα μου ἑρᾶ οἴδατε. Ἀπάρτι γὰρ, φησὶ, γινώσκετε αὐτὸν, καὶ ἑωράκατε αὐτὸν, ἐμὲ ἑωρακότες. A B

« Λέγει αὐτῷ Φίλιππος· Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Τοσοῦτον *χρόνον* μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; Ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ πῶς σὺ λέγεις· Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα; » Ἐδόκει ὁ Φίλιππος, ὅτι τὸν μὲν Χριστὸν ἀκριβῶς γινώσκει, ἀγνοεῖ δὲ τὸν Πατέρα· διὸ καὶ εἶπε· « Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. » Κἂν γὰρ μυριάκις λέγῃς ἡμῖν, ὅτι « Εἰ ἐμὲ ἐγνώκειτε, καὶ τὸν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν, » οὐ δυνησόμεθα οὕτω μαθεῖν τὸν Πατέρα. Δεῖξον οὖν ἡμῖν αὐτὸν τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς. Ἀκούων γὰρ ὁ Φίλιππος, ὅτι καὶ οἱ προφῆται εἶδον τὸν Θεὸν, ἐπεθύμησε καὶ αὐτὸς οὕτω σωματικῶς ἰδεῖν αὐτὸν, οὐκ εἰδὼς, ὅτι ἐκεῖνα τὰ τῶν προφητῶν, συγκατάβασις ἦν. Ὁ τοίνυν Χριστὸς διδάσκων τὸν Φίλιππον, ὅτι οὐκ ἔστι δυνατὸν σωματικῶς ὁραθῆναι Θεὸν, φησί· « Τοσοῦτον *χρόνον* μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; Ὅρα ὅτι οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ εἶδές με, ἀλλ', « Οὐκ ἔγνωκάς με, » ἀπάγων τὸν Φίλιππον ἀπὸ τοῦ χαμαιζήλου φρονήματος, τοῦ ἐπιθυμεῖν σωματικῶς ἰδεῖν τὸν Πατέρα. Γνῶσις γὰρ, φησὶ, λέγεται ἐπὶ Θεοῦ, οὐχ ἡ σωματικὴ ὄψις. Εἶτα ἐπιφέρει· « Ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Σὺ μὲν, ὦ Φίλιππε, δι' ὄψεως σωματικῆς ζητεῖς ἰδεῖν τὸν Πατέρα, καὶ δοκεῖς, ὅτι ἐμὲ ἤδη εἶδες· ἐγὼ δὲ λέγω σοι, ὅτι εἰ ἐμὲ εἶδες, καὶ ἐκεῖνον ἂν εἶδες. Νῦν δὲ ἐπεὶ ἐκεῖνον οὐκ εἶδες, οὐδὲ ἐμὲ εἶδες ὡς χρὴ βλέπειν· ἀλλὰ σωματικῶς μὲν εἶδες ἐμὲ, ἐπεὶ καὶ σῶμα φορῶ, τὴν δὲ θείαν οὐσίαν, οὐκ εἶδες· ὥστε οὐδὲ τὴν τοῦ Πατρὸς ἴδοις ἂν σωματικῶς. Οὔτε οὖν ἐμὲ, οὔτε τὸν Πατέρα δυνατόν ἐστιν ἰδεῖν σωματικῶς. « Ὁ γὰρ ἑωρακώς ἐμὲ, καὶ τὸν Πατέρα ἑώρακεν. » Ἀλλὰ μὴν πολλοὶ ἐμὲ δοκοῦσιν ὁρᾷν, τὸν δὲ Πατέρα οὐχ ὁρῶσιν· ὥστε οὐδὲ ὁρῶσι κατὰ τὴν θείαν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Δύνασαι δὲ καὶ σαφέστερον οὕτω νοῆσαι· Ὁμοούσιος, φησὶν, ἐμὶ τῷ Πατρί. Ὁ τοίνυν ἑωρακὼς ἐμὲ, ὅπερ ἐστὶ, γνοὺς, ἔγνω τὸν Πατέρα· μιᾶς γὰρ οὔσης οὐσίας καὶ φύσεως, μία καὶ ἡ γνῶσις. Αἰσχυνέσθω Ἄρειος ἀκούων, ὅτι ὁ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν, τουτέστι, τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ γνοὺς, τὸν Πατέρα, ἤτοι τὴν τοῦ

medium, « et vidistis eum, » hoc est, mente vestra, quantum possibile est, spectastis. Quia enim me Dominum habetis et magistrum, per me plane et Patris scientiam, ut apprehendi potuit a vobis, modice accepistis; nam perfectiorem nondum accepistis. Et aliter : « Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis, » non arguit quod ignorent; sed quod dicitur, hunc sensum habet : Dixi vobis, quod « Quo ego vado, scitis, » hoc est, ad Patrem : « et viam scitis, » hoc est, Me. Dixit mihi Thomas, « Nescimus quo vadis, » et neque viam scimus. Dixi Thomæ : « Ego sum via : et nullus venit ad Patrem, nisi per me. » — « Si igitur me cognovissetis, et Patrem meum utique cognovissetis. » Cæterum me scitis, ergo et Patrem meum scitis. Et hoc enim ipsi cognoscitis eum, et vidistis eum, me viso.

VERS. 8, 9. « Dicit ei Philippus : Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. Dicit ei Jesus : Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem : et quomodo tu dicis, Ostende nobis Patrem? » Videbatur Philippo quod Christum quidem bene cognosceret, Patrem autem ignoraret. Idcirco et dixit : « Ostende nobis Patrem, ac sufficit nobis. » Nam licet millies dicas nobis, « Si me cognovissetis, et Patrem meum utique cognovissetis, » non possumus ita discere Patrem. Ostende igitur nobis illum corporalibus oculis. Audiens enim Philippus quod et prophetæ corporalibus oculis vidissent Deum, desiderabat et ipse illum videre corporaliter, ignorans quod illa contigerint prophetis per condescensionem. Igitur Christus docens Philippum quod non sit possibile Deum videri corporalibus oculis, dicit : « Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe? » Vide quia non dixit, Non vidisti me, sed « Non cognovisti me, » abducens Philippum ab humili sensu, quo desiderabat Patrem videre corporaliter. Scientia enim de Deo, inquit, dicitur, **700** non corporalis aspectus. Deinde subdit : « Qui vidit me, vidit Patrem. » Quod autem dicit, ita se habet : Tu quidem, o Philippe, quæris videre Patrem visu corporali, et putas quod me jam videris. Ego autem dico tibi, quod si me vidisses, etiam illum utique vidisses : nunc autem cum illum non videris, neque me vidisti ut videre oportet. Corporaliter quidem vidisti me, quia et corpus fero; divinam autem substantiam non vidisti, atque ita neque Patrem vidisti corporaliter, neque igitur me, neque Patrem corporaliter videre licet. « Etenim qui vidit me, et Patrem vidit. » At multi putant quod me videant, Patrem autem non vident. Itaque neque me vident juxta naturam divinam, sed juxta humanam. Potes et sic manifestius intelligere : Ejusdem substantiæ sum cum Patre; qui ergo me vidit, hoc est, cognovit, cognovit et Patrem. Nam cum una sit substantia, scientia quoque una est. Confundatur Arius audiens, quod qui vidit Filium, hoc est, deitatem Filii cognovit, Patrem, hoc est, deitatem Patris cognovit,

Confundatur et Sabellius, qui dicit quod una sit hypostasis et una persona Patris ac Filii. Ecce enim diremit hypostases Dominus, et aliam personam ostendit Patris, et aliam Filii; dicens enim, « Qui vidit me, » ostendit suam personam, et postea dicens, « Vidit Patrem, » ecce et aliam personam. Quod si una persona esset, nihil tale dixisset : sed Philippo dicente, « Ostende nobis Patrem, » respondisset, Non habeo Patrem, sed ego sum Pater et Filius. Omnino autem extremæ insipientiæ fuerit audire quidem Filium dicentem, « Ad Patrem meum vado, » et « Ego in Patre, » et quæcunque similia sunt : non intelligere autem quod alia persona sit Filii, et alia Patris, sed confundere illas. Propterea discipulum Dominus increpat quod tanto tempore sequatur se videritque signa ac deitatis opera, nondum autem agnoverit eum ut Deum, quo per ipsum et Patrem cognosceret. Nunc autem dicit : Quia corporaliter quæris videre Patrem, manifestum quod non credis neque me neque illum esse Deum.

Vers. 10-12. » Non cognoscis quod ego in Patre, et Pater in me est? Verba quæ ego loquor vobis, a meipso non loquor : Pater autem qui in me manet, ipse facit opera. Credite mihi, quod ego in Patre, et Pater in me est : alioqui propter ipsa facta credite mihi. » In Patre est Filius, secundum quod in substantia illius apparet : et rursus Pater in Filio, sicut rex in imagine sua apparet et imago in rege. Unus enim character imaginis et regis. Quod autem una substantia mea est et Patris, manifestum. « Verba enim quæ ego loquor, a meipso non loquor, » hoc est, non aliter hæc dico; sed quemadmodum Pater diceret, sic **701** et ego loquor. Non enim habeo quiddam proprium quod meum sit et separatum a Patre, sed omnia communia. Una substantia est, subsistentiis separatis. Non sola autem verba quæ loquor, Patris sunt, sed et opera. Quia enim divina sunt opera, Deus autem est Pater, et ego, unius substantiæ sunt opera, atque ita etiamsi ego faciam, Pater facit; et si Pater, ego facio. « Credite quod ego in Patre, et Pater in me, » hoc est, Oportet quidem cum auditis Patrem et Filium, nihil aliud inquirere pro constituenda substantiali cognatione. Sin vero non sufficit hoc vobis ad ostendendam parem susbtantiam et honorem, quod Pater in mea substantia apparet, et ego in Patris : « vel propter opera credite mihi. » Opera enim Dei sunt.

Vers. 12-14. « Amen, amen dico vobis : Qui credit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet, et majora iis faciet : quia ego ad Patrem meum vado. Et quidquid petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. Si quid petieritis in nomine meo, ego faciam. » Ostendens Christus quod non hæc sola possit opera, sed et alia, et his multo majora, excellenter ea ponit. Non enim dixit quod Et majora his facere possum : sed quod magis est

A Πατρὸς θεότητα ἔγνω. Αἰσχυνέσθω καὶ Σαβέλλιος ὁ λέγων· Μία ὑπόστασις καὶ ἓν πρόσωπον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἰδοὺ γὰρ διαιρεῖ τὰς ὑποστάσεις ὁ Κύριος· καὶ ἄλλο πρόσωπον δείκνυσι τοῦ Πατρὸς, καὶ ἄλλο τοῦ Υἱοῦ. Εἰπὼν γάρ, « Ὁ ἑωρακώς ἐμὲ, » ἔδειξε τὸ οἰκεῖον πρόσωπον· εἶτα, « ἑώρακε τὸν Πατέρα, » ἰδοὺ καὶ ἕτερον πρόσωπον. Εἰ δὲ ἓν πρόσωπον ἦν, εἶπεν ἂν οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ τοῦ Φιλίππου εἰπόντος, « Δεῖξον ὑμῖν τὸν Πατέρα, » ἀπεκρίθη ἄν, ὅτι Οὐκ ἔστι μοι Πατὴρ, ἀλλ' ἐγώ εἰμι Πατὴρ καὶ Υἱός. Καὶ ὅλως δὲ ἐσχάτης ἀνοησίας ἐστὶ, τὸ ἀκούειν μὲν τοῦ Υἱοῦ λέγοντος, ὅτι « Πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι· » καὶ, « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, » καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· μὴ νοεῖν δὲ, ὅτι ἄλλο πρόσωπον τοῦ B Υἱοῦ, καὶ ἄλλο τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ συγχέειν ταῦτα. Ἐπιτιμᾷ τοίνυν τῷ μαθητῇ ὁ Κύριος, ὡς τοσοῦτον μὲν χρόνον ἀκολουθοῦντι, σημεῖα δὲ ἰδόντι καὶ θεότητος ἔργα, μήπω δὲ γνόντι αὐτὸν ὡς Θεὸν, ἵνα δι' αὐτοῦ καὶ τὸν Πατέρα γνῷ. Νῦν δέ φησιν· Ἐπειδὴ σωματικῶς ζητεῖς τὸν Πατέρα, δῆλον ὡς οὐ πιστεύεις οὔτε ἐμὲ οὔτε ἐκεῖνον εἶναι Θεόν.

« Οὐ γινώσκεις [*al.* πιστεύεις], ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι; Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ Πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεύετέ μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν. Εἰ δὲ μή, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι. » Ἐν τῷ Πατρί ἐστιν ὁ Υἱὸς, καθὸ ἐν τῇ οὐσίᾳ ἐκείνου φαίνεται· καὶ ὁ Πατὴρ αὖθις ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ· ὥσπερ καὶ ὁ βασι- C λεὺς ἐν τῇ εἰκόνι αὐτοῦ φαίνεται, καὶ ἡ εἰκὼν ἐν τῷ βασιλεῖ. Εἷς γὰρ ὁ χαρακτὴρ τῆς εἰκόνος καὶ τοῦ βασιλέως. Ὅτι δὲ μία ἡ οὐσία ἐμοῦ τε καὶ τοῦ Πατρὸς, δῆλον· » Τὰ γὰρ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· » τουτέστιν, Οὐκ ἄλλως ἐγὼ λέγω ταῦτα, ἀλλ' ὥσπερ ἂν ὁ Πατὴρ εἴποι, οὕτω κἀγὼ λαλῶ. Μὴ γὰρ ἔχω τι ἴδιον ἐμαυτοῦ κεχωρισμένον τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ πάντα κοινά· μία γὰρ οὐσία διαιρουμένων τῶν ὑποστάσεων. Οὐ μόνον δὲ τὰ ῥήματα ἃ λέγω, τοῦ Πατρός εἰσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα θεῖα τὰ ἔργα Ἐπεὶ γὰρ θεῖα τὰ ἔργα, Θεὸς δὲ ὁ Πατὴρ, κἀγώ· μιᾶς ἄρα οὐσίας εἰσὶ τὰ ἔργα. Ὥστε κἂν ἐγὼ ποιῶ, ὁ Πατὴρ ποιεῖ· κἂν ὁ Πατὴρ, ἐγὼ ποιῶ. « Πιστεύετε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί· » τουτέστι, Δεῖ μὲν ἀκούοντας ὑμᾶς Πατέρα καὶ Υἱὸν, μηδὲν ἕτερον ἐπιζητεῖν εἰς παράστασιν τῆς D κατὰ τὴν οὐσίαν συγγενείας. Εἰ δὲ ὑμῖν οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο πρὸς τὸ δεῖξαι τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον, καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ ἐν τῇ ἐμῇ οὐσίᾳ φαίνεται, καὶ ἐγὼ ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς, « κἂν διὰ τὰ ἔργα πιστεύετέ μοι· » τὰ ἔργα Θεοῦ εἰσιν.

« Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει· ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι· καὶ ὃ ἐὰν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. Ὃ ἐὰν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω. » Δεικνύων ὁ Χριστὸς, ὅτι οὐ ταῦτα μόνα δύναται τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλῷ τούτων μείζονα, μεθ' ὑπερβολῆς αὐτὰ τίθησιν. Οὐ γὰρ λέγει, ὅτι Καὶ μεί-

ζονα τούτων δύναμαι ποιῆσαι, ἀλλ', ὁ πολλῷ θαυμαστότερον ἦν, Καὶ ἑτέροις δύναμαι δοῦναι, φησί, καὶ μείζονα τούτων ποιῆσαι. Ὁρᾷς τὴν δύναμιν τοῦ Μονογενοῦς, πῶς τοσαύτη ἐστίν, ὥστε καὶ ἑτέροις διδόναι ποιεῖν ἔργα μείζω ὧν αὐτὸς ἐποίησεν; « Ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα μου παρεύομαι, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Ὑμῶν ἐστι λοιπὸν, τὸ θαυματουργεῖν· ἐγὼ γὰρ ἔδειξα μεθίσταμαι. Ἑρμηνεύων δὲ ἡμῖν, πῶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν δυνήσεται ποιῆσαι μεγάλα καὶ θαυμαστὰ, φησὶν, ὅτι « Ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου. » Δείκνυσι γὰρ ἡμῖν ἐνταῦθα τὴν μέθοδον τῆς θαυματουργίας. Διὰ γὰρ αἰτήσεως, καὶ προσευχῆς, καὶ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, θαυματουργεῖν τις δύναται. Οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι· « Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔγειραι, καὶ περιπάτει. » Διὸ οὐκ εἶπεν. Ὅσα ἂν αἰτήσητε, παρακαλέσω τὸν Πατέρα, καὶ ποιήσει, ἀλλ' « Ἐγὼ ποιήσω, » τὴν οἰκείαν ἐξουσίαν δηλῶν, « Ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ. » Ὅταν γὰρ φανῇ ὁ Υἱὸς μεγάλα δυνάμενος, τότε δοξάζεται ὁ τοιοῦτον Υἱὸν γεγεννηκώς. Ὅρα γὰρ τὴν ἀκολουθίαν τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης· Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγίνοντο τὰ σημεῖα, ἀπὸ τῶν σημείων ἐπίστευον τῷ λόγῳ τῶν ἀποστόλων, καὶ λοιπὸν εἰς θεογνωσίαν ἐρχόμενοι, ἐπεγίνωσκον τὸν Πατέρα, καὶ οὕτως ἐδοξάζετο ἐν τῷ Υἱῷ. Εἰπάτωσαν οἱ τὰ τοῦ Ἀρείου νοσοῦντες, τὰ διὰ τῶν ἀποστόλων, αὐτὸς ἐποίει, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ, οὐκ αὐτὸς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἐνεργούμενος, ἄλλοις ἐδίδου δύναμιν, καὶ αὐτὸς ταύτην οὐκ εἶχε; Τίνος δὲ ἕνεκεν ἐκ δευτέρου εἶπε τὰ αὐτά; Εἰπὼν γὰρ, » Ὃ ἐὰν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω, » εἶτα ἐπαγαγὼν, « Ἵνα δοξασθῇ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Υἱῷ, » πάλιν ἐκ δευτέρου φησὶν, ὅτι « Ὅσα ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω. » Ἐκ δευτέρου τοῦτό φησι, βεβαιῶν τὸν αὐτοῦ λόγον, καὶ δεικνύων, ὅτι αὐτὸς ποιεῖ, καὶ οὐ δεῖται ἐπεισάκτου ὑνέμεως. Ταῦτα δὲ πάντα λέγει τοῖς μαθηταῖς, παραμυθούμενος αὐτοὺς, καὶ δεικνύων, ὅτι οὐκ ἀπολεῖται, οὐδὲ ἀφανισθήσεται μετὰ τὸ θανεῖν, ἀλλὰ μενεῖ πάλιν ἐπὶ τῆς οἰκείας ἀξίας, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἔσται. « Πρὸς τὸν Πατέρα γάρ μου, φησὶ, πορεύομαι· » Μὴ γὰρ ἀφανίζομαι, ἀλλ' ἐκεῖσε ἄπειμι, ἵνα μακαριωτέρα ἡ διαγωγή. Καὶ τοσοῦτον οὐκ ἰσχύσω μείζονα ἔργα ποιεῖν· καὶ ὅσα ἂν βουληθῆτε, τοιοῦτον ὄντα, οἷον ἀπέδειξα.

« Ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε· καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένῃ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, οὐδὲ γινώσκει αὐτό· ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτὸ, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει, καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. « Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι « Ὅσα ἂν αἰτήσητε, ποιήσω, » δείκνυσι νῦν, ὅτι οὐχ ἁπλῶς δεῖ αἰτεῖσθαι, ἀλλὰ μετὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης καὶ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν. Τότε γὰρ ποιήσω, ὅταν οὕτως αἰτῆσθε. Καὶ ἄλλως, ἐπεὶ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἀκούοντας ὅτι στερηθήσονται αὐτοῦ, σκυθρωπάζειν

A suscipiendum, Aliis etiam, inquit, dare possum ut etiam his majora faciant. Vides quanta sit virtus Unigeniti, ut etiam aliis dare possit quod faciant majora quam ipse fecerit? Dicendo enim, « Ego ad Patrem meum vado, » hoc significat : Posthac vos operabimini miracula, hoc autem nunc transeo. Interpretans autem nobis quomodo qui credit in illum, poterit facere magna et mirabilia, inquit : « Quæcunque petiveritis in nomine meo. » Nam hoc loco nobis operationis miraculorum methodum ostendit. Per petitionem enim et orationem et invocationem nominis ejus mira operari quis poterit : ita et apostoli : « In nomine Jesu Christi, surge et ambula [50]. » Idcirco non dixit, Quæcunque petieritis, obsecrabo

B Patrem et faciet : sed, « Ego faciam, » suam potestatem declarans. « Ut glorificetur Pater in Filio. » Cum enim apparet Filium magna posse, glorificatur et qui tantum Filium genuit. Vide enim consequentem gloriam Patris. In nomine Jesu Christi facta sunt signa, a signis credebant apostoli, et tandem ad Dei notitiam pervenientes agnoscebant Patrem, et ita glorificabatur in Filio. Dicant Ariani, num ea quæ per apostolos ipse, et ea quæ per se, non ipse, sed a Patre operationem recipiens faciebat, aliis dabat faciendi potestatem, et ipse eamdem non habebat? Quare autem secundo hoc dixit. Cum enim dixisset, « Quodcunque in nomine meo petieritis, hoc faciam, » et subjunxisset, « Ut glorificetur Pater in Filio, » iterum secundo dicit, **702** « Quæcunque petieritis in nomine meo, ego faciam. »

C Confirmans sermonem suum hoc dicit, et ostendit quod ipse facit, et non indigeat subintroducta virtute. Hæc autem omnia dicit discipulis, consolans eos, et ostendens quod non peribit nec obscurabitur moriendo, sed manebit iterum in propria dignitate et in cœlis erit : « Ad Patrem enim, inquit, vado. » Non enim obscurus fio, nec esse cesso ; sed illuc eo, ubi beatior vita : et in tantum non apparebo infirmus, etiamsi moriar, ut aliis ad majora opera facienda vires daturus sim. Et quæcunque petieritis, dabo vobis : ne ergo tristitia afficiamini propter meam mortem, quæ talis est qualem demonstravi. ἀσθενὴς ὀφθήσομαι, κἂν ἀποθάνω, ὥστε καὶ ἄλλους δώσω ὑμῖν. Μὴ τοίνυν ἀθυμεῖτε διὰ τὸν ἐμὸν θάνα-

D Vers. 15-17. « Si diligitis me, præcepta mea servate : et ego rogabo Patrem, et alium Paraletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec novit eum. Vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet, et in vobis erit. » Dixerat superius, « Quæcunque petieritis, faciam : » ostendit nunc quod non simpliciter oporteat petere, sed cum dilectione erga eum, et observatione mandatorum : Tunc enim faciam, cum sic petieritis. Et aliter : Quandoquidem verisimile esset illos audientes quod ipso privandi essent, con-

[50] Act. III, 6.

tristari et turbari animo : Non hoc, inquit, est diligere me, tristari et mœsto esse vultu, sed credere his quæ a me dicuntur. Mandatum enim dedi vobis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus; atque ita si diligitis me, hoc observate, et posthac ne sitis tristes in morte mea. Nam tristitia affici, non est ejus qui observat mandatum meum. Quomodo igitur non observantes mandatum meum, sed timentes mortem, dicitis quod diligatis me? Insuper quia verisimile est dixisse illos ad hæc : Et quomodo non afficeremur tristitia, privandi tanto solatio, et refocillatione quam ex te habemus? inquit : Non erit hoc, non privabimini consolatione. « Rogabo » enim, hoc est, obsecrabo « Patrem, et alium Paracletum mittet vobis : » alium sicut me. Confundatur hoc loco Sabellius, dicens unam personam Patris et Filii et Spiritus sancti. Ecce enim audit, Alium Paracletum dabo, et ita aliam personam Spiritus. Confundatur et Macedonius, qui dicit alterius substantiæ esse Spiritum, et minorem Filio. Audit enim quod et ipse Paracletus sit, sicut Filius. Ejusdem enim substantiæ est cum Filio Spiritus, utique autem et cum Patre. Nam Pater et Filius ejusdem substantiæ. Ne mireris autem quod dicit, « Rogabo Patrem; » non enim ut servus orat, sed vult quod sufficientibus argumentis testetur discipulis quod omnino veniat super eos Spiritus Paracletus : ejusque gratia condescendens illis dicit, « Rogabo Patrem. » Nam si dixisset, **703** Mittam, non sic credidissent : nunc autem credibiliorem faciens sermonem, inquit, « Rogabo Patrem. » Et si opus fuerit patrocinio et oratione, omnibus modis operam dabo ut veniat super vos Spiritus. Id quod et nos sæpenumero dicere solemus : Animam meam ponam ut hoc fiat, quamvis parvo labore plerumque res egeat : attamen volentes ostendere quod non detrectemus studium, ita dicimus. Et aliter : Quia pro nobis Dominus semetipsum obtulit hostiam Patri, placans illum per suam mortem ut Pontifex, deinde sic Spiritus venit in nos, utpote peccato soluto, et inimicitiis sublatis : propterea dicit, « Rogabo Patrem, et Paracletum dabit vobis, » hoc est, placabo vobis Patrem, et reconciliabo illum vobis, qui propter peccatum inimici eratis; et mittet vobis Spiritum, per meam pro vobis mortem placatus, et reconciliatus vobis. Quod autem dicit, « Ut maneat vobiscum in æternum, » dixit consolans eos. Non enim ita, inquit, temporaria erit ejus consuetudo vobiscum, ut mea, sed usque in æternum durabit : neque deficiet cum vos mortui fueritis, sed simul permanebit, et gloriosiores reddet : cæterum cum omnibus sanctis semper est : et post eorum mortem, tanto potius quanto scilicet sublimiores tunc corporalibus affectionibus. « Spiritum autem veritatis, » inquit, hoc est, Spiritum non Veteris Testamenti (nam illa figura est et umbra) sed Novi, quod est veritas. Habebant igitur et illi qui in lege, Spiritum, sed in figura et umbrosum, nunc Veritas ipsa substantialiter venit cum

A καὶ ταράττεσθαι τὰς ψυχάς, Οὐ τοῦτο, φησὶν, ἔστιν ἀγαπᾷν με, σκυθρωπάζειν, καὶ ταράττεσθαι, ἀλλὰ τὸ πείθεσθαι τοῖς παρ' ἐμοῦ λεγομένοις. Ἐντολὴν γὰρ ἔδωκα ὑμῖν μὴ φοβεῖσθαι [*f.* φοβεῖσθε] ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα. Ὥστε ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, ταύτην φυλάξετε, καὶ μὴ λυπεῖσθε λοιπὸν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῷ ἐμῷ. Τῷ [*f.* τὸ] γὰρ λυπεῖσθαι οὐκ ἔστι φυλάσσοντος ταύτην τὴν ἐντολήν. Πῶς οὖν μὴ φυλάσσοντες τὴν ἐντολήν μου, ἀλλὰ φοβούμενοι τὸν θάνατον, λέγετε ἀγαπᾷν με; Εἶτα ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς πρὸς ταῦτα εἰπεῖν· Καὶ πῶς οὐ λυπηθησόμεθα, μέλλοντες τοιαύτης παρακλήσεως καὶ ψυχαγωγίας τῆς παρὰ σοῦ στερηθῆναι; φησίν· Οὐκ ἔσται τοῦτο, οὐ στερηθήσεσθε παρακλήσεως. « Ἐρωτήσω » γὰρ, ὅπερ ἐστὶ, παρακαλέσω « τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον

B πέμψει ὑμῖν, » ἄλλον, ὡς ἐμέ. Αἰσχυνέσθω ἐνταῦθα ὁ Σαβέλλιος, ὁ λέγων ἓν πρόσωπον Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἰδοὺ γὰρ ἀκούει, ὅτι ἄλλον Παράκλητον πέμψει, ὥστε ἄλλο πρόσωπον τὸ τοῦ Πνεύματος. Αἰσχυνέσθω καὶ Μακεδόνιος ὁ λέγων, ὅτι ἄλλης οὐσίας τὸ Πνεῦμα, καὶ ὑποδεέστερον τοῦ Υἱοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ἀκούει, ὅτι καὶ αὐτὸ Παράκλητός ἐστιν, ὥσπερ καὶ ὁ Υἱός. Ὁμοούσιον οὖν τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα· πάντως δὲ καὶ Πατρί· τῆς γὰρ αὐτῆς οὐσίας Πατὴρ καὶ Υἱός. Μὴ θαυμάσῃς δὲ εἰ φησιν, ὅτι « Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα· » οὐ γὰρ ὡς δοῦλος παρακαλεῖ, ἀλλὰ διὰ τὸ πληροφορῆσαι τοὺς μαθητὰς, ὅτι πάντως ἐπελεύσεται αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα Παράκλητος· τούτου ἕνεκεν συγκαταβαίνει αὐτοῖς, καί φησιν, ὅτι Πα-

C ρακαλέσω τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ εἶπεν, ὅτι Πέμψω, οὐκ ἂν οὕτως ἐπίστευσαν· νῦν δὲ ἀξιόπιστον ποιῶν τὸν λόγον, φησὶν, ὅτι « Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα. » Κἂν γὰρ χρεία γένηται, φησὶ, παρακλήσεως καὶ ἀξιώσεως, πάντα τρόπον σπουδάσω, ἵνα ἐπέλθῃ ὑμῖν τὸ Πνεῦμα· ὅπερ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν πολλάκις λέγειν, ὅτι Τὴν ψυχήν μου θήσω, ἵνα τόδε γένηται· καίτοι γε ὀλίγης σπουδῆς πολλάκις χρῄζει τὸ ἔργον· ἀλλ' ὅμως δεῖξαι θέλοντες ὡς οὐ παραιτησόμεθα τὴν σπουδὴν, οὕτω λέγομεν. Ἄλλως τε· Ἐπεὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀνήνεγκεν ἑαυτὸν θυσίαν ὁ Κύριος τῷ Πατρὶ, ἐξιλασάμενος αὐτὸν διὰ τοῦ οἰκείου θανάτου ὡς ἀρχιερεὺς, εἶθ' οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐπῆλθεν ἡμῖν, ὡς τῆς ἁμαρτίας λυθείσης, καὶ τῆς ἐχθρας ἀναιρεθείσης· διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι « Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Παρά-

D κλητον δώσει ὑμῖν· » τουτέστιν, Ἐξιλάσομαι ὑπὲρ ὑμῶν τὸν Πατέρα, καὶ ἀποκαταλλάξω τοῦτον ὑμῖν τοῖς διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐχθροῖς, καὶ οὗτος πέμψει ὑμῖν τὸ Πνεῦμα, ἐξιλασθεὶς διὰ τοῦ ἐμοῦ ὑπὲρ ὑμῶν θανάτου, καὶ καταλλαγεὶς ὑμῖν. Τὸ δὲ, « Ἵνα μένῃ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, » εἶπεν, ἅμα μὲν παραμυθούμενος αὐτούς. Οὐ γὰρ οὕτω, φησὶ, πρόσκαιρός ἐστιν ἡ αὐτοῦ παρουσία, ὡς ἡ ἐμὴ, ἀλλ' ἄχρι τοῦ αἰῶνος διαρκέσει· καὶ οὐδὲ θανόντων ὑμῶν ἀποστήσεται, ἀλλὰ συμπαραμενεῖ, καὶ ἐνδοξοτέρους ποιήσει· καὶ πᾶσι δὲ τοῖς ἁγίοις ἀεὶ σύνεστι, καὶ θανοῦσι μᾶλλον, ὅσῳ καὶ σωματικῶν παθῶν ὑψηλότεροι τότε μᾶλλον. « Πνεῦμα δὲ ἀληθείας » φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Πνεῦμά ἐστιν οὐ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (ἐκείνη γὰρ, τύπος καὶ σκια), ἀλλὰ τῆς Νέας, ἥτις ἐστὶν ἀλήθεια.

Εἶχον μὲν οὖν Πνεῦμα καὶ οἱ ἐν τῷ νόμῳ ἀλλ' ἐν τύπῳ καὶ σκιωδῶς· νῦν δὲ ἡ ἀλήθεια αὐτὴ οὐσιωδῶς συγκατῆλθε τοῖς μαθηταῖς, ὡς ἂν εἴποι τις. Ἵνα δὲ μὴ νομίσωσιν, ὅτι καὶ αὐτὸ σαρκωθῆναι μέλλει, ὥσπερ αὐτὸς, φησὶν, ὅτι « Ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν αὐτό. » Οὐχ οὕτω, φησὶ, διδάξει ὑμᾶς, ὥσπερ ἐγώ· οὐ γὰρ δύναται αὐτὸ ὁ κόσμος λαβεῖν σωματικῶς· τουτέστιν, Ἐν αὐταῖς οἰκήσει ταῖς ὑμετέραις ψυχαῖς. Καὶ ἄλλως δέ· Οὐ δύναται λαβεῖν ὁ κόσμος, τουτέστιν, ὁ χυδαῖος λαὸς, καὶ τὰ τοῦ κόσμου φρονῶν, « ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, τουτέστιν, ὅτι ἀκατάληπτος αὐτοῦ ἐστιν ἡ οὐσία· θεωρίαν γὰρ ἐνταῦθα τὴν διὰ τοῦ νοὸς λέγει. Ὅθεν καὶ ἐπιφέρει· « Οὐδὲ γινώσκει αὐτό. » Ὁρᾷς, ὅτι καὶ τὸ, « Οὐ θεωρεῖ » εἰπὼν, τὸ, « οὐ γινώσκει, » ἐδήλωσε; Παραμυθεῖται οὖν τοὺς ἀποστόλους διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « Ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν αὐτό· » ὑμῖν δὲ τοῦτο δίδοται δῶρον ἐξαίρετον, καὶ « μένει παρ' ὑμῖν· » εἶτα τὸ μεῖζον, ὅτι « Καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. » Τὸ μὲν γὰρ, « Παρ' ὑμῖν, » τὴν ἔξωθεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς βοηθειαν δηλοῖ· τὸ δὲ, « Ἐν ὑμῖν, » τὴν ἔνδοθεν οἴκησιν καὶ ὀναμωσιν· ὃ καὶ τοῦ Θεὸν εἶναι, δεικτικόν. Τὸ γὰρ, » Ἐνοικήσω, καὶ ἐμπεριπατήσω ὑμῖν, » ὁ Θεὸς λέγει. « Ὁ μὲν οὖν κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν τὸ Πνεῦμα, ὅτι οὐ γινώσκει αὐτὸ, ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτό. « Διατί; Διότι οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου· » καὶ διὰ τοῦτο δεικτικοί ἐστε αὐτοῦ. Καὶ « μένει » νῦν « παρ' ὑμῖν, » ἀλλὰ « καὶ ἔσται » ἀεὶ « ἐν ὑμῖν. »

« Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς· ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Ἔτι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος με οὐκ ἔτι θεωρεῖ· ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με, ὅτι ἐγὼ ζῶ· καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε ὑμεῖς, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί μου, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν ὑμῖν. » Μὴ φοβηθῆτε, φησὶν, ὅτι εἶπον ὑμῖν, « Ἄλλον Παράκλητον πέμψω, » νομίζοντες, ὅτι οὐκ ἔτι λοιπὸν ἐμὲ ὄψεσθε· οὐ γὰρ ἐκαναστήσομαι ὑμῶν εἰς τέλος. « Ἔρχομαι » γὰρ, καὶ « οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς. » Ἐπεὶ ἀρχόμενος, « Τεκνία » αὐτοὺς ἔλεγεν, ἀκολούθως νῦν φησιν· « Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς. » Ἵνα δὲ μὴ νομίσωσιν, ὅτι ὡς πρότερον, μέλλει ἐμφανισθῆναι καὶ αὐτοῖς καὶ πᾶσι μετὰ σώματος, φησὶν, ὅτι « Ὁ κόσμος οὐκ ἔτι θεωρεῖ με. » Ὑμεῖς γὰρ, φησὶ, μόνοι ὄψεσθέ με καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. « Ζῶ » γὰρ, εἰ καὶ θάνατον δέξομαι, καὶ ἀνίσταμαι. « Καὶ ὑμεῖς δὲ ζήσεσθε· » τουτέστιν, Ἰδόντες με χαρήσεσθε, καὶ οἷον ἀπονεκρωθέντες, ἀναβιώσετε τῇ ἐμῇ ἐμφανείᾳ. Ἢ καὶ οὕτως· Ὥσπερ, φησὶν, ὁ ἐμὸς θάνατος εἰς ζωὴν γέγονεν, οὕτω κἂν ὑμεῖς ἀποθάνητε, « ζήσεσθε. » Μὴ τοίνυν μήτε ἐπ' ἐμοὶ θνήσκοντι λυπεῖσθε, μήτε ἐφ' ἑαυτοῖς. Κἂν γὰρ θάνητε, ζήσεσθε τὴν μέλλουσαν ζωήν. « Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί μου· » τουτέστι, Ὅταν ἀναστῶ, « γνώσεσθε, » ὅτι οὐκ ἀπέστημαι τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἔχω δύναμιν. « Καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί ἐστε, » φυλαττόμενοι ὑπ' ἐμοῦ· « Κἀγὼ ἐν ὑμῖν, » ἀντὶ τοῦ, Μεθ' ὑμῶν εἰμι, ἐξαιρούμενος τῶν θλίψεων, τὰ θαύματα δι' ὑμῶν τελῶν,

discipulis, ut ita quis dicat. Ne autem quis opinetur quod etiam Spiritus sicut ipse incarnandus sit, inquit, « Quem mundus non potest capere. » Non, inquit, docebit vos sicut ego : non enim mundus eum corporaliter capere potest; hoc est, Habitabit in ipsis animabus vestris. Et aliter : Non potest accipere mundus, hoc est, populus ille promiscuus et sapiens quæ hujus mundi, « quia non videt eum, » eo quod incomprehensibilis sit ejus substantia. Contemplationem enim et visionem hoc loco mentis dicit : unde subdit, « Neque cognoscit eum. » Vides quod, et « Non videt, » dicens, « Non cognoscit, » significavit? Propterea solatur discipulos, dicens, « Mundus non potest capere illum : » vobis autem hoc donum egregium datum est, et « manet apud vos : » et deinde quod majus est, « Et « in vobis erit. » — « Apud vos » enim, externum subsidium et vicinitatem; « in vobis » autem, internam habitudinem et corroborationem significat. Posterius autem illud, quod et Deus sit Spiritus, significat, qui dicit, « Habitabo et ambulabo in eis [61]. » — « Igitur mundus quidem non potest **704** accipere Spiritum, quia non cognoscit eum, vos autem cognoscitis eum. » Quare? Quia « non estis ex hoc mundo, » propterea capaces ejus estis, et « manet » nunc « apud vos, » sed « et erit » semper « in vobis. »

Vers. 18-20. « Non relinquam vos orphanos : veniam ad vos. Adhuc pusillum, et mundus jam me non videt : vos autem videtis me, quia ego vivo, et vos vivetis. In illo die vos cognoscetis quod ego sum in Patre meo, et vos in me, et ego in vobis. » Ne metuatis, inquit, quia dixi vobis me « alium Paracletum vobis missurum, » credentes quod me ultra non sitis visuri : non enim abero a vobis usque in finem. « Veniam » enim et « non relinquam vos orphanos. » Quia prius « filios » eos dixerat, nunc consequenter inquit : « Non relinquam vos orphanos. » Ut autem ne existiment quod sicut prius sit manifestandus et ipsis et omnibus in corpore, inquit : « Mundus jam me non videt : » vos enim, inquit, soli videbitis me, etiam post resurrectionem « Vivo » enim, et quamvis mortem feram, resurgam: « et vos quoque vivetis, » hoc est, cum videbitis me, lætabimini, et quasi occisi reviviscetis in mea manifestatione. Vel etiam sic : Quemadmodum, inquit, mors mea facta est ad vitam, ita etiam si vos moriamini, « vivetis. » Ne igitur estote tristes, vel propter me qui morior, vel propter vos. Nam licet moriamini, vivetis in æternam vitam. Illa enim die scietis quod « Ego in Patre meo, » hoc est, Cum surgam, « scietis » quod non sim a Patre separatus, sed eamdem habeo potestatem. « Et vos in me estis, » quos ego custodio. « Et ego in vobis, » hoc est, vobiscum sum, vos eripiens ex periculis, miracula per vos operans, glorificans-

[61] II Cor. VI, 16; Levit. XVI, 12.

que vos per omnia. Et aliter : « In vobis sum, » ut caput in membris; membra enim Christi [52], apostoli : « et vos in me, » sicut membra in capite. Quando ergo resurrexit, manifestam de his omnibus scientiam tradidit. Gratia enim Spiritus post resurrectionem omnia illa docuit eos. Cum autem audis quod « Ego in Patre, et vos in me, et ego in vobis, » ne similiter intelligas. Nam Filius quidem in Patre, ut illi consubstantialis : in apostolis autem, ut adjutor et cooperarius; et apostoli in eo, ut qui adjuvantur, et cooperatorem habentes ab ipso foventur : quia et multa alia nomina de Deo et hominibus dicuntur, sed non similiter intelliguntur. Dii enim dicimur et nos [53], sed non ex æquo. Dicitur Filius imago et gloria Patris [54], et homo quoque, sed non similiter. Ita hæc quoque intelligenda sunt, sicut et hoc, « Quemadmodum misit me Pater, et ego mitto vos, » num igitur sic debemus intelligere simpliciter? Minime[55]. Misit quidem Filium suum Pater, **705** qui erat incorporeus, et deinde incarnatus est, et ex virgine natus est; igitur et apostoli ex cœlo nati sunt, et incorporei, et deinde incarnati, e virginibusque nati sunt? Sed ita exponere Scripturas, manifeste delirare est.

VERS. 21, 22. « Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui me diligit. Qui autem diligit me, diligetur a Patre, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum. Dicit ei Judas, non ille Iscariotes : Domine, quid factum est quod manifestaturus es nobis teipsum, et non mundo? » Sicut et superius diximus, verbis hujusmodi tristitiam illorum sedat, docens eos quod ille diligat ipsum, non qui dolet in morte ejus, quod et illi patiebantur, sed qui mandata ejus et præcepta servat de contemnenda vita præsente, et ponenda anima pro Christo et virtute; quasi ita dicens eis : Vos quidem putatis quod præ dilectione doleatis in morte mea : ego autem pro charitatis argumento habeo non dolere. Quod autem hoc dicat, manifestum est ex his quæ postea dicit : « Si diligeretis me, gauderetis utique, quod ad Patrem eam. » Qui ergo diligit me, habet mandata mea, imo non solum habet, sed et custodit ea, ut ne fur diabolus veniens rapiat thesaurum. Opus enim est diligenti custodia, ut ne perdamus ea. Qui autem diligit me, quale præmium inveniet? « Diligetur, inquit, a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo illi memetipsum. » Quare hoc dixit : « Manifestabo illi memetipsum? » Quia post resurrectionem se eis manifestaturus erat cum diviniore corpore, ut ne putent ipsum spiritum et phantasma esse, propterea prædicit eis hoc, ut videntes eum, non discredant, sed recordentur quod ea prædixerit ipsis, et quod propter mandatorum suorum observationem manifestetur eis, studeantque semper servare illa, ut et illis semper manifestetur. Magnum etenim resurrectionis sacramentum, difficile ab eis susceptum :

δοξάζων ὑμᾶς ἁπλῶς διὰ πάντων. Καὶ ἄλλως δέ· « Ἐν ὑμῖν εἰμι, » ὡς κεφαλὴ ἐν τοῖς μέλεσι (μέλη γὰρ Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι)· « καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί, » ὡς μέλη ἐν τῇ κεφαλῇ. Ὅτε οὖν ἀνέστη, τότε αὐτοῖς τὴν περὶ τούτων πάντων γνῶσιν ἐτράνωσεν. Ἡ γὰρ τοῦ Πνεύματος χάρις μετὰ τὴν ἀνάστασιν, πάντα αὐτοὺς ἐξεπαίδευσεν. Ὅταν δὲ ἀκούῃς, ὅτι « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν, » μὴ ὁμοίως ταῦτα νόει. Ὁ γὰρ Υἱὸς, ἐν μὲν τῷ Πατρὶ ὡς ὁμοούσιος· ἐν δὲ τοῖς ἀποστόλοις, ὡς βοηθὸς, καὶ συνεργός· καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐν αὐτῷ, ὡς βοηθούμενοι, καὶ συνεργούμενοι, καὶ ὑπ' αὐτοῦ θαλπόμενοι. Ἐπεὶ καὶ ἄλλα πολλὰ λέγονται ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὀνόματα, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως νοοῦνται. Αὐτίκα θεοὶ λεγόμεθα καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' οὐκ ἐπίσης· λέγεται ὁ Υἱὸς εἰκὼν καὶ δόξα τοῦ Πατρὸς, καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. Οὕτως οὖν καὶ ταῦτα δεῖ νοεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ, « Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ Πατὴρ, κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς. » Ἆρα γὰρ οὕτως ὀφείλομεν ἁπλῶς νοεῖν; Οὔκουν. Ἀπέστειλε μὲν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἀσώματον ὄντα, εἶτα σαρκωθέντα, ἐκ παρθένου δὲ γεγέννηται· καὶ οἱ ἀπόστολοι οὖν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀσώματοι, εἶτα σαρκωθέντες, καὶ ἐκ παρθένου γεννηθεὶς ἕκαστος; Ἀλλὰ λῆρος σαφὴς τὸ οὕτως ἐκλαμβάνειν τὰ τῆς Γραφῆς.

« Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου, καὶ τηρῶν αὐτὰς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με. Ὁ δὲ ἀγαπῶν με ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ Πατρός μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν, καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν. Λέγει αὐτῷ Ἰούδας, οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης· Κύριε, καὶ τί γέγονεν, ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ; Καθὰ δὴ καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, διὰ τῶν τοιούτων ῥημάτων τὴν ἀθυμίαν αὐτῶν ἀναστέλλει, διδάσκων αὐτοὺς, ὅτι ἐκεῖνος ἀγαπᾷ αὐτὸν, οὐχ ὁ ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ἀθυμῶν, ὃ καὶ αὐτοὶ πάσχουσιν, ἀλλ' ὁ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ καὶ τὰς παραγγελίας τηρῶν, τὰς περὶ τοῦ μὴ ἀντιποιεῖσθαι τῆς παρούσης ζωῆς, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ καλοῦ τιθέναι· μονονουχὶ τοῦτο λέγων αὐτοῖς· Ὑμεῖς μὲν νομίζετε, ὅτι ἐξ ἀγάπης λυπεῖσθε ἐπὶ τῷ θανάτῳ μου· ἐγὼ δὲ τὸ μὴ λυπεῖσθαι, μᾶλλον τεκμήριον ἀγάπης ποιοῦμαι. Ὅτι δὲ τοῦτο λέγει, δῆλον ἐξ ὧν μετὰ πολλὰ φησιν. « Εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἄν, ὅτι πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι. » Ὁ τοίνυν ἀγαπῶν με, ἔχει τὰς ἐντολάς μου, καὶ οὐ μόνον ἔχει, ἀλλὰ καὶ φυλάττει αὐτὰς, ἵνα μὴ ἐλθὼν ὁ κλέπτης διάβολος συλήσῃ τὸν θησαυρόν· φυλακῆς γὰρ ἀκριβοῦς χρεία, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν ταύτας. Ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ποῖον ἔπαθλον εὑρίσκει; « Ἀγαπηθήσεται, φησὶ, ὑπὸ τοῦ Πατρός μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν, καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν. » Τίνος δὲ ἕνεκεν τοῦτο εἶπε, τὸ, « Ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν; » Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἔμελλεν αὐτοῖς ἐπιφαίνεσθαι μετὰ θειοτέρου τοῦ σώματος, ἵνα μὴ νομίσωσιν αὐτὸν πνεῦμα καὶ φάντασμα εἶναι, διὰ τοῦτο προλέγει τοῦτο αὐτοῖς, ἵνα τότε μὴ ἀπιστῶσιν ὁρῶντες αὐτὸν, ἀλλ' ἀναμιμνήσκωνται, ὅτι ταῦτα αὐτοῖς προεῖπε, καὶ

[52] I Cor. VI, 15. [53] Pascal. LXXX, 6. [54] I Cor. II, 7. [55] Joan. X, 36.

ὅτι διὰ τὸ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρεῖν, ἐπιφαίνεται αὐτοῖς· καὶ δὴ σπουδάσωσι πάντοτε τηρεῖν ταύτας, ἵνα καὶ ἀεὶ αὐτοῖς ἐπιφαίνοιτο. Μέγα γὰρ ὂν τὸ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον, δυσκόλως ἂν ὑπ' αὐτῶν περιέχοιτο. Διὰ τοῦτο προομαλίζει ἐν τῷ λέγειν, ὅτι ἐμφανίσει αὐτοῖς ἑαυτόν. Ἐπεὶ καὶ ἀναστὰς, διὰ τοῦτο ἦρχεν, ἵνα μὴ δόξωσιν αὐτὸν φάντασμα· ὃ καὶ νῦν ὁ Ἰούδας οὗτος ἔπαθεν. Ἐνόμισε γὰρ ὁ Ἰούδας ὁ νῦν μνημονευόμενος, ὅτι ὥσπερ τοὺς νεκροὺς ὁρῶμεν ὄναρ, οὕτω καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐμφανισθήσεται· διὸ καί φησι· « Κύριε, τί γέγονεν, ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ; » Ἐκ πολλοῦ γὰρ θάμβους καὶ ἐκπλήξεως τοῦτό φησιν, ὥσπερ ἂν εἰ ἔλεγεν· Οὐαὶ ἡμῖν ὅτι ἀποθνήσκεις, καὶ ὥσπερ εἰ τετελευτηκότες, μέλλεις ἡμῖν ἐμφανίζεσθαι ὄναρ! Τὸ γὰρ, « Τί γέγονεν; » ἐκπληκτικῶς καὶ τεθαμβημένῳ λογισμῷ εἶπε. Τί οὖν ὁ Κύριος πρὸς ταῦτα; Πῶς αὐτοῦ τὴν ὑπόνοιαν ταύτην ὡς ψευδῆλύει;

A idcirco præparat eos dicens quod manifestaturus sit se eis : quia et cum resurrexisset, propterea comedit cum eis, ut ne videretur eis phantasma [56]. Id quod et Judæ nunc accidit. Opinabatur enim Judas cujus nunc mentionem facit, quod sicut in somnio videmus mortuos, ita et Dominus eis manifestandus esset : ideo et dicit : « Domine, quid factum est quod nobis teipsum manifestaturus es, et non mundo? » Præ multa enim admiratione et stupore hoc dicebat, sicut si dixisset : Væ nobis quod moreris, et quod sicut mortuus manifestandus es nobis in somniis. Nam quod dicit : « Quid factum est, » obstupescente et attonita mente dicebat. Quid igitur Dominus? quomodo a mente suspicionem ejus ut fallacem refellit?

« Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ. Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν· καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. Ὁ μὴ ἀγαπῶν με, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ. Καὶ ὁ λόγος ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός. » Ὁ μὲν Ἰούδας ἀπὸ πολλῆς δειλίας ἐνόμιζεν, ὅτι ἀποθανὼν ὁ Κύριος, ὄναρ ἐμφανίσει ἑαυτὸν αὐτοῖς· ὅθεν καὶ ἠρώτᾳ, καθάπερ εἴρηται. Ὁ δὲ Κύριος διαλύων αὐτοῦ τὴν ὑπόνοιαν, φησὶν, ὅτι Ὥσπερ ὁ Πατὴρ ἐμφανίζει ἑαυτὸν, οὕτω κἀγὼ ἐμφανίσω ὑμῖν ἐμαυτόν. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα » πρὸς τὸν φυλάσσοντα τοὺς λόγους μου. Οὐ καθ' ὕπνους ἐμφανισθήσομαι ὑμῖν, ἀλλ' ἐπεὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς μέλλω ἔλθειν, ὡς εἰκὸς ἐστι τὸν Πατέρα ἐμφανίζεσθαι, οὕτω γενήσεται καὶ ἡ ἐμὴ πρὸς ὑμᾶς ἐμφάνεια. Καὶ τὸ [*f.* τῷ] εἰπεῖν δὲ, ὅτι « Μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, » ἀνατρέπει τοῦ Ἰούδα τὴν ὑπόνοιαν. Οἱ γὰρ ὄνειροι, φησὶν, οὐ παραμένουσιν· ἐγὼ δὲ ἐμφανιζόμενος, παραμενῶ μετὰ τοῦ Πατρός· οὐκ ἄρα ὀνειρώδης ἔσται ἡ ἐπιφοίτησίς μου. Προλέγει δὲ αὐτοῖς, ὡς ἔφην, ὅτι ἐμφανισθήσεται, ἵνα μὴ φάντασμα αὐτὸν δόξωσι, καὶ ἅμα διεγείρει αὐτοὺς εἰς τὸ τηρεῖν τὰς αὐτοῦ ἐντολὰς, εἰδότας ὅτι τοῖς τηροῦσι ταύτας, ἐμφανίζεται καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ Πατὴρ· ὥσπερ αὖ πάλιν τῷ μὴ τηροῦντος τὰς ἐντολὰς ἀφίσταται καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ, ὡς μὴ ἀγαπῶντος. » Ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν με, φησὶ, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ· » ὥστε οὐδὲ τὸν Πατέρα ἀγαπᾷ, ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν Υἱόν· ὁ γὰρ λόγος τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πατρός ἐστιν. Ὁ μὴ φυλάττων οὖν τὸν λόγον τοῦ Υἱοῦ, ἤτοι τοῦ Πατρὸς, ὡς μισεῖ τὸν Υἱὸν, οὕτω καὶ τὸν Πατέρα. Ὑμεῖς τοίνυν, ὦ μαθηταὶ, τοὺς λόγους μου φυλάσσετε· οὕτω γὰρ ἐν τήν τε πρὸς ἐμὲ καὶ τὸν Πατέρα ἀγάπην ἐνδείξησθε. Τινὲς δὲ οὐκ ἀπὸ δειλίας φασὶ, τὸν μαθητὴν Ἰούδαν, ἀλλ' ἀπὸ φιλανθρώπου γνώμης εἰπεῖν τὸ, Διατί « μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν ἡμῖν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ; » Ἠβούλετο γὰρ μὴ μόνοις τοῖς μαθηταῖς ὑπάρχειν τὴν ἐκ τῆς ἐπιφανείας ὠφέλειαν, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ. Ὁ δέ γε Σωτὴρ δείκνυσιν, ὅτι

B Verbs. 23, 24. « Respondit Jesus, et dixit ei, Si quis diligit me, sermonem **706** meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non servat. Et sermo quem auditis, non est meus, sed ejus qui misit me Patris. » Judas quidem præ multa formidine existimabat quod mortuus Dominus in somniis se exhibiturus esset eis, unde et interrogabat sicut dictum est. Dominus autem refellens ejus suspicionem, inquit : Sicut Pater manifestat seipsum, ita et ego vobis manifestabo memetipsum. « Ego enim, inquit, et Pater veniemus » ad eos qui custodiunt sermones meos : atque ita non in somniis manifestabimur vobis, sed quia cum Patre venturus sum, ut par est Patrem manifestari, ita fiet et mea manifestatio qua vobis manifestabor. At dicendo, « Mansionem apud eum faciemus, » subvertit Judæ suspicionem. Non enim somnia manent, inquit. Ego autem eum manifestor, maneo cum Patre : non igitur quasi in somnio erit visitatio mea. Prædicit autem eis (ut dixi) se manifestandum, ut ne phantasma ipsum putent : et interim exhortatur eos ad servandum mandata sua, scientes quod servantibus illa manifestandus sit ipse et Pater. Sic quoque ab eo qui non servat mandata, discedit et ipse et Pater, tanquam a non diligente. « Nam qui non diligit me, inquit, sermones meos non servat, » atque ita neque Patrem diligit, qui non diligit Filium. Nam sermo Filii, et Patris est. Qui igitur non custodit sermonem Filii, vel Patris; sicut odit Filium, ita et Patrem. Vos igitur, discipuli, custodite sermones meos. Ita enim declarabitis dilectionem tam erga me, quam erga Patrem. Quidam autem dicunt Judam discipulum non ex formidine, sed misericordi mente dixisse : « Quare manifestaturus es te nobis, et non mundo? » Volebat enim non solos discipulos, sed et totum mundum utilitatem ex manifestatione ejus percipere. At Salvator ostendit non omnes talia consequi, sed nos duntaxat qui mandata illius servamus, digni videbi-

[56] Joan. xxi, 4 seqq.

mur ipsius manifestatione Patrisque dilectione. In eo autem qui custodit mandata, est Deus et Pater, et non sicut in Filio, ita et in hoc. In Filio quidem natura est, in homine autem secundum habitudinem quamdam.

A οὐ πάντες καταξιοῦνται τῶν τοιούτων, ἀλλὰ μόνοι οἱ φυλάσσοντες αὐτοῦ τὰς ἐντολὰς, ἄξιοι γενήσονται τῆς τε αὐτοῦ ἐπιφανείας, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγάπης. Ἐν γὰρ τῷ φυλάσσοντι τὰς ἐντολὰς, ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ· ἀλλ' οὐχ ὥσπερ ἐν τῷ Υἱῷ, οὕτω καὶ ἐν τούτῳ· ἐν τῷ Υἱῷ μὲν γὰρ φυσικῶς, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δὲ σχετικῶς.

Vers. 25, 26. « Hæc locutus sum vobis apud vos manens : Paracletus autem ille, qui est Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcunque dixi vobis. » Quoniam obscura erant discipulis quæ a Domino dicebantur, et alia quidem non intelligebant, et de aliis multum dubitabant : ut ne iterum interrogent eum et dicant : Quæ mandata servare debemus? liberat eos a turbatione, dicens : Paracletus obscura et intellectu difficilia, cognita vobis faciet. Nam « hæc » quæ vobis videntur obscura, **707** dixit cum « manerem et essem apud vos. » Si autem abiero, de omnibus docebimini. Igitur de discessu meo non oportet vos esse tristes, qui tanta vobis bona tantamque sapientiam afferet. Quandiu enim ego apud vos maneo, et Spiritus non venit, nihil magnum neque sublime intelligere potestis. Subinde autem Paracletum nominat, propter continuas ipsorum afflictiones, bono illos animo esse faciens, quod ab illo refocillandi essent. Quod autem dicit, « In nomine meo » veniet « Paracletus, » hoc vult, quod Nihil alienum a me docturus est vos, neque propriam gloriam sibi vindicabit; sed in nomine meo veniet, hoc est, in gloriam mei nominis, non sui : id quod faciunt contraria docentes, auditoribus suis proprium nomen commendantes. Quidam autem sic intelligunt, « In nomine meo : » Nomen Christi, Paracletus. Habemus enim, inquit, Paracletum Jesum Christum. Quia igitur et Spiritus qui venit ad discipulos, Paracletus factus est, mœstitias illorum consolaturus, in nomine Christi venit. Paracletus enim et ipse sicut Christus. Sed et Christum Paulus nominavit Spiritum, dum dicit, « Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu, si quidem Spiritus Dei habitat in vobis. Si autem quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus [57]. » Deinde subdit : « Si autem Christus in vobis [58]. » Vides quomodo supra dicens Spiritum Dei habitare in eis, deinde subdit : « Christus in vobis, » Christum scilicet Spiritum nominans? Quia igitur Spiritus Christus nominatur, ita debes intelligere : « In nomine meo mittet eum Pater, » hoc est, Et ipse nominabitur Christus. Igitur et Spiritus sanctus et docuit et suggessit. Docuit quidem, quæcunque non dixerat eis Christus, utpote portare non valentes. Suggessit vero, quæcunque dixerat quidem Dominus, sed obscurius, vel quæ propter imbecillitatem rationis memoria comprehendere non valuerunt apostoli.

« Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, παρ' ὑμῖν μένων· ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν. » Ἐπειδὴ ἀσαφῆ τοῖς μαθηταῖς ἦσαν τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεγόμενα, καὶ τὰ μὲν οὐδὲ συνίεσαν, τὰ δὲ πλείονα καὶ ἀμφέβαλλον· ἵνα μὴ πάλιν ἐρωτῶσιν αὐτὸν, καὶ λέγωσι· Ποίας ἐντολὰς ὀφείλομεν φυλάττειν; ἀπαλλάττει αὐτοὺς ὀχλήσεων καὶ ταραχῆς, λέγων, ὅτι Ὁ B Παράκλητος, τὰ ἀσαφῆ καὶ δυσνόητα, εὔγνωστα ὑμῖν καταστήσει. « Ταῦτα » μὲν οὖν τὰ ἀσαφῆ δοκοῦντα ὑμῖν, « λελάληκα, παρ' ὑμῖν μένων, » καὶ μεθ' ὑμῶν ὤν· ἐὰν δὲ ἀποδημήσω, πάντα διδαχθήσεσθε. Οὐ τοίνυν χρὴ ὑμᾶς λυπεῖσθαι ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει μου, τοσούτων ἀγαθῶν προξένῳ ἐσομένῃ καὶ τοσαύτης σοφίας. Ἕως οὗ γὰρ αὐτὸς παρ' ὑμῖν μένω, καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ ἔρχηται, οὐδὲν μέγα, οὐδὲ ὑψηλὸν ἐννοῆσαι δυνήσεσθε. Συνεχῶς δὲ Παράκλητον ὀνομάζει, διὰ τὰς συνεχούσας αὐτοὺς θλίψεις, εὐέλπιδας αὐτοὺς ποιῶν, ὡς ὑπ' ἐκείνου ψυχαγωγηθήσονται. Τὸ δὲ, « Ἐν τῷ ὀνοματί μου » ἐλεύσεται « ὁ Παράκλητος, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Οὐδὲν ἀλλότριον ἐμοῦ διδάξει ὑμᾶς, οὐδὲν οἰκείαν δόξαν σφετερίσεται, ἀλλ' ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἐμῷ ἥξει, τουτέστιν, εἰς δόξαν τοῦ ἐμοῦ ὀνόμα- C τος, οὐχὶ τοῦ ἰδίου, ὃ ποιοῦσιν οἱ ἀντιδιδάσκοντες εἰς ἴδιον ὄνομα, τοὺς ἐπακολουθήσαντας αὐτοῖς ἐπαγόμενοι. Τινὲς δὲ τὸ, « ἐν τῷ ὀνόματί μου, » οὕτω νοοῦσιν· Ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, τὸ, Παράκλητος. Ἔχομεν γὰρ, φησὶ, Παράκλητον Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα ἐλθὸν τοῖς μαθηταῖς Παράκλητον γέγονε, τὰς λύπας αὐτοῖς παραμυθησάμενον, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ἦλθε· Παράκλητος γὰρ καὶ αὐτὸ, ὡς καὶ ὁ Χριστός. Ἀλλὰ καὶ Χριστὸν καὶ Πνεῦμα ὁ Παῦλος ὠνόμασεν, ἐν οἷς λέγει· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Εἶτα ἐπάγει· « Εἰ δὲ Χριστὸς D ἐν ὑμῖν. » Ὁρᾷς, πῶς ἄνω εἰπὼν καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖν ἐν αὐτοῖς, εἶτα ἐπήγαγε, « Χριστὸς ἐν ὑμῖν; » Χριστὸν γὰρ δηλονότι τὸ Πνεῦμα ὠνόμασεν. Ἐπεὶ οὖν τὸ Πνεῦμα Χριστὸς ὀνομάζεται, οὕτως ὀφείλεις νοεῖν αὐτό· « Ἐν τῷ ὀνόματί μου πέμψει αὐτὸ ὁ Πατήρ· » τουτέστιν, ὅτι καὶ αὐτὸς Χριστὸς ὀνομασθήσεται. Τὸ οὖν ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἐδίδαξε, καὶ ὑπέμνησεν· ἐδίδαξε μὲν, ὅσα οὐκ εἶπεν ὁ Χριστὸς αὐτοῖς, ὡς μὴ δυναμένοις βαστάσαι· ὑπέμνησε δὲ, ὅσα εἶπε μὲν ὁ Κύριος, εἴτε δὲ δι' ἀσάφειαν, ἢ διὰ τὸ νωθὲς τοῦ λογισμοῦ οὐκ ἠδυνήθησαν κατασχεῖν τῇ μνήμῃ οἱ ἀπόστολοι.

Vers. 27. « Pacem relinquo vobis, pacem meam

« Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι

[57] Rom. VIII, 9. [58] Ibid. 10.

ὑμῖν· οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν. Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω. » Πάλιν ἐν λύπαις ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, ἀκούοντες τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι Ἐγὼ μὲν ἀναχωρῶ, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐπελεύσεται. Διὸ ὁρῶν ἐν ταραχαῖς οὖσαν τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ μάλιστα διὰ τὰς μελλούσας ἐπενεγκεῖν αὐτοῖς θλίψεις καὶ τοὺς πολέμους, « Εἰρήνην, φησὶν, ἀφίημι ὑμῖν· » τοῦτο λέγων αὐτοῖς· Τί βλάπτεσθε ὑπὸ τῆς τοῦ κόσμου ταραχῆς, ἕως ἂν εἰρηνεύητε πρός με; Οὐ γὰρ τοιαύτη ἐστὶν ἡ ἐμὴ εἰρήνη, οἵα ἡ τοῦ κόσμου, πολλάκις ἐπὶ κακῷ γινομένη καὶ ἐνίοτε οὖσα. Ἀλλ' ἐγὼ τοιαύτην δίδωμι, ὥστε μετ' ἀλλήλων εἰρηνεύειν, καὶ ἓν σῶμα εἶναι. Τοῦτο δὲ ἰσχυροτέρους πάντων ὑμᾶς καταστήσει· κἂν πολλοὶ ἐπαναστῶσιν ὑμῖν, οὐδὲν πείσεσθε, τῇ ὁμοψυχίᾳ καὶ τῇ μετ' ἀλλήλων εἰρήνῃ φραττόμενοι. Εἶτα ἐπειδὴ πάλιν εἶπεν, « Ἀφίημι, » ὅπερ ἦν ἀναχωροῦντος καὶ ἐκεῖνον αὐτοὺς συγχεῖν, ἐπάγει· « Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω. » Τὸ μὲν οὖν ταράσσεσθαι, ἀπὸ φιλοστοργίας καὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτὸν ἔπασχον, ὡς μέλλοντες αὐτοῦ στερηθῆναι· τὸ δὲ δειλιᾷν, διὰ τὰ συμβήσεσθαι μέλλοντα αὐτοῖς κακὰ μετὰ τὸν αὐτοῦ θάνατον. Αὐτὸς οὖν οὔτε τὴν ἀπὸ φιλοστοργίας ταραχὴν, οὔτε τὴν διὰ τὰς μελλούσας θλίψεις δειλίαν ἀφίησιν αὐτοῖς ἀθεράπευτον· ἀλλ' ἀμφότερα καταστέλλει, « Μὴ ταρασσέσθω, λέγων, ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω. »

« Ἠκούσατε, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν· Ὑπάγω, καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἄν, ὅτι εἶπον· Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα, ὅτι ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι. Καὶ νῦν εἴρηκα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι· ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε. » Ἐπειδὴ εἶδε ὁ Κύριος τοὺς ἀποστόλους μηδ' ὅλως περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἐλπίζοντας, μηδ' εἰδότας αὐτὴν ἐπὶ τί ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο σφόδρα λυπουμένους, καὶ παραττομένους ὡς μέλλοντας στερηθῆναι αὐτοῦ, συγκαταβαίνει πρὸς τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν, καί φησιν· « Ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, Ὑπάγω, καὶ ἐλεύσομαι, » καὶ ὑμεῖς ἔτι λυπεῖσθε, οὐ γὰρ θαῤῥεῖτε ἐμοὶ, ὅτι κἂν ἀποθάνω, ὅμως ἐν ταῖς θλίψεσιν ὑμῶν οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς. Νῦν οὖν ἀκούσαντες, ὅτι « Πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι, » ὃν ὑμεῖς μέγαν δοκεῖτε καὶ μείζονα ἐμοῦ, ἐφείλετε χαίρειν, ὅτι πρὸς ἐκεῖνον ἄπειμι τὸν μείζονά μου, καὶ δυνάμενον πάντα λῦσαι τὰ δεινά. Ὁρᾷς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ νοήματος, πῶς τὸ, « Ὅτι ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι, » διὰ τὸ παραμυθήσασθαι τοὺς μαθητὰς εἶπεν; Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐλυποῦντο, ὡς οὐκ ἂν δυνησομένου τοῦ Χριστοῦ ἐπαμῦναι αὐτοῖς, φησὶν, ὅτι Εἰ καὶ μὴ ἐγὼ δύναμαι, ὁ γοῦν Πατήρ μου, ὃν μείζονά μου δοκεῖτε, οὐκ ἀξιόχρεώς ἐστι βοηθῆσαι ὑμῖν; Ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ φησι· « Μὴ δοκεῖτε, ὅτι οὐ δύναμαι παρακαλέσαι τὸν Πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων; » Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα, ὡς ἀδύνατος, τοῦτό φησι (πῶς γὰρ, ὃς καὶ μόνον ἐρωτήσας τοὺς Ἰουδαίους, ἔρριψεν αὐτοὺς ἀθρόως πάντας εἰς τὰ ὀπίσω;) ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀνθρώπου δόξαν εἶχον, διὰ τοῦτο ταῦτά φησιν· οὕτως οὖν καὶ τὸ, « Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι. » Πρὸς γὰρ τὴν ἐκείνων διάνοιαν

[58] Matth. XXVI, 53. [59] Joan. XVIII, 6.

do vobis : non sicut mundus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet. » Iterum in mœrore erant discipuli, audientes Dominum dicentem : Ego quidem discedo, Spiritus autem veniet. Ideo videns turbari cor eorum, et maxime propter afflictiones imminentes et certamina, dixit « Pacem relinquo vobis, » quasi ita dicens : Quid nocent vobis mundi turbationes, cum mecum pacem habeatis? Non enim talis est pax mea, qualis mundi, quæ sæpe in malo fit, et plane stulta est : sed talem ego do, ut et inter vos pacem habeatis, et unum corpus sitis. Hoc autem fortissimos omnium vos faciet; etiamsi multi contra vos insurrexerint, nihil tamen patiemini, concordia paceque mutua muniti. Deinde quia iterum **708** dixit, « Relinquo, » id quod recedentis erat et satis eos turbare poterat, subdit : « Ne turbetur cor vestrum, neque formidet. » Igitur turbationem patiebantur ex affectu amoris et dilectione erga illum, quod illo privandi essent : timebant autem, eo quod eventura erant illis mala post mortem ejus. Ipse igitur neque turbationem ex amore, neque timorem ex afflictionibus absque me dicamine relinquit; sed utraque sedat dicens : « Ne turbetur cor vestrum, neque formidet. »

Verbs. 28, 29. « Audistis quod ego dixi vobis : Vado et venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique quod dixerim, Vado ad Patrem, quia Pater major me est. Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis. » Quia vidit Dominus apostolos non plene resurrectionem suam sperare neque scire quid esset, et propterea valde mœrere et turbari ut se privandos, attemperans se illorum infirmitati, dicit : « Quia ego dixi vobis, Vado, et iterum veniam, » adhuc tamen et tristes estis : mihi enim non fiditis, quod etiamsi moriar, attamen in afflictionibus vestris non relinquam vos. Nunc ergo cum audiveritis quod « ad Patrem meum vado, » qui magnus, et me major vobis videtur, deberetis gaudere quod ad illum eam, qui me major, et omnia dura poterit auferre. Vides consequentiam sententiæ : quomodo cum dicit, « Quia Pater meus major me est, » ut consoletur discipulos, dixerit? Nam quia illi tristes erant quasi non posset eos juvare Christus, dicit : Quamvis ego non possem, saltem Pater meus, quem vos me majorem putatis, nonne tantus habitus est qui vos juvet? Sicut et alio loco dicit : « Num putatis, quod non possim orare Patrem meum et exhibebit mihi duodecim legiones angelorum [58*]? » Non enim hoc loco quasi non possit, hoc dicit, (quomodo enim, qui sola interrogatione Judæos collectos prostravit, retroque cedere fecit [59]?) verum quia de eo ut homine habebant opinionem, eapropter hæc inquit. Ita igitur et istud : « Pater major me est. » Dixit enim hoc juxta illorum sententiam, credentium ipsum quidem infirmum, Patrem autem posse in tempore afflictionis sufficere.

« Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis, » hoc est, Ita bene fido, mortemque non timeo, neque tristis sum, ut et prædicam et gaudere vos jubeam, « ut quando factum fuerit, credatis mihi, » quod sicut scivi afflictiones vobis obventuras, et prædixerim eas non mentiens, ita neque de adventu Paracleti et consolationis prædicens mentiar, sed omnia vobis jucunda occurrent. Quidam autem Patrem, secundum quod principium et causa est Filii, intelligunt majorem esse. Major **709** enim me est, inquit, Pater, secundum quod principium et causa mea est. Ex ipso enim natus sum. At majorem ipso esse Patrem, non facit ipsum alterius substantiæ. Nam quamvis in hominibus (ut exempli causa dicamus) major sit pater filio, sed jam non alterius naturæ est. Dein dicant hæretici, secundum quid venit ad Patrem Christus? secundum quod Deus, vel secundum quod homo? Secundum quod homo. Quia secundum quod Deus semper in cœlis erat, et inseparatus a Patre : secundum humanam igitur naturam major eo dicitur esse Pater.

Vers. 30, 31. « Posthac non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam : sed ut cognoscat mundus quod diligo Patrem, et sicut præceptum dedit mihi Pater, sic facio. » Cum consolatus esset discipulos per ea quæ supra dicta sunt, iterum dicit de morte sua. » Venit enim, inquit, princeps hujus mundi, » hoc est, diabolus. Principem autem hunc intellige mundi, non creaturæ, sed mundi confusi et mundana sapientis : non enim cœlum gubernat ac terram, quia omnia evertisset et conturbasset, sed eos qui sponte se illi tradunt : ideo et princeps tenebrarum dicitur. Per tenebras intellige prava opera. Et quia verisimile erat quosdam suspicari num et Christus propter peccata esset morti traditus, propterea subdit : « In me non habet quidquam, » cum non obnoxius sim morti, neque quidquam debeam diabolo; sed propter dilectionem erga Patrem, voluntarius sustineo passionem. Continuo autem repetit sermones de morte, illis adjungens et quæ ad consolationem pertinebant, ut credibiliorem illis faceret. Audientes enim quod moriatur, discunt et quod voluntarius contemnat diabolum, et quod propter charitatem erga Patrem moritur. Si igitur perniciosa fuisset passio, et non salutaris, quomodo approbasset Pater, qui diligebat? quomodo item Filius qui diligebatur, obisset eam? Quomodo autem intelligemus quod propter amorem erga Patrem moriatur? Pater, inquit, qui diligit mundum, exposuit me pro illorum morte. Ego quoque Patrem diligens, voluntatem ejus approbo, et ostendo quod diligam Patrem, per hoc quod mandatum ab eo, hoc est, complacitum illi, et decretum ab eo, suscipio et perficio. Dicite Arianistæ : Si servus fuit Filius, non dixisset, Propter dilectionem erga Patrem morior. Servus enim, non quia diligit dominum

A τοῦτο εἶπε, τῶν νομιζόντων αὐτὸν μὲν ἀσθενῆ, τὸν δὲ Πατέρα δυνάμενον αὐτοῖς ἐπαρκέσαι ἐν καιρῷ θλίψεων. « Καὶ νῦν εἴρηκα ὑμῖν πρὶν γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε· » τουτέστιν, Οὕτω θαῤῥῶ, καὶ οὐ δέδοικα τὸν θάνατον, οὐδὲ λυποῦμαι, ὥστε καὶ προλέγω, καὶ χαίρειν ὑμῖν διακελεύομαι, « ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητέ μοι. » Ὅτι ὥσπερ ἤδειν τὰς θλίψεις συμβησομένας ὑμῖν, καὶ προειπὼν ταύτας οὐκ ἐψευσάμην, οὕτως οὐδὲ τὰ περὶ τῆς παρακλήσεως καὶ ψυχαγωγίας ὑμῶν προειπὼν, διαψευσθήσομαι, ἀλλὰ πάντα ὑμῖν τὰ χαρμόσυνα ἀπαντήσουσι. Τινὲς δὲ τὸ μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα, καθὸ αἴτιός ἐστι τοῦ Υἱοῦ, νοοῦσι. Μείζων γὰρ, φησὶν, ἔστιν ὁ Πατήρ, καθὸ αἴτιος καὶ ἀρχή μοῦ ἐστιν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ γε-

B γέννημαι. Τὸ δὲ μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα, οὐ ποιεῖ αὐτὸν καὶ ἑτέρας οὐσίας εἶναι. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἀνθρώποις, φέρε εἰπεῖν, μείζων ἐστὶν ὁ πατὴρ υἱοῦ, ἀλλ' οὐκ ἤδη καὶ ἑτέρας φύσεως. Ἔπειτα εἰπάτωσαν οἱ αἱρετικοὶ, κατὰ τί ἐπορεύετο πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Χριστός· καθὸ Θεὸς, ἢ καθὸ ἄνθρωπος; Πάντως, καθὸ ἄνθρωπος, ἐπεὶ καθὸ Θεὸς, ἀεὶ ἐν οὐρανοῖς ἦν, καὶ ἀχώριστος τοῦ Πατρός. Κατὰ τὸ ἀνθρώπινον οὖν λέγεται μείζων αὐτοῦ εἶναι ὁ Πατήρ.

« Οὐκ ἔτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν. Ἔρχεται γὰρ ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. Ἀλλ' ἵνα γνῷ ὁ κόσμος, ὅτι ἀγαπῶ τὸν Πατέρα, καὶ καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ Πατὴρ, οὕτω ποιῶ. » Παραμυθησάμενος τοὺς μαθητὰς διὰ τῶν ἄνωθεν εἰρημένων, πάλιν λέγει τὰ περὶ τοῦ οἰκείου

C θανάτου. « Ἔρχεται γὰρ, φησὶν, ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, » τουτέστιν, ὁ διάβολος. Ἄρχοντα δὲ τοῦτον νόει μοι τοῦ κόσμου, μὴ τῆς κτίσεως, ἀλλὰ τοῦ χυδαίου λαοῦ, καὶ τὰ τοῦ κόσμου φρονοῦντος. Οὐ γὰρ οὐρανοῦ ἄρχει καὶ γῆς, ἐπεὶ τὰ πάντα ἂν ἀνέτρεψε, καὶ συνετάραξεν, ἀλλὰ τῶν ἑαυτοὺς παραδιδόντων αὐτῷ. Διὰ τοῦτο καὶ ἄρχων τοῦ σκότους λέγεται· σκότος δὲ νόει τὰς πονηρὰς πράξεις. Ἐπεὶ δὲ εἰκὸς ἦν ὑπονοῆσαί τινας· Ἆρα καὶ ὁ Χριστὸς δι' ἁμαρτίας παραδίδοται τῷ θανάτῳ; ἐπήγαγε διὰ τοῦτο, ὅτι « Ἐν ἐμοὶ ἔχει οὐδέν. » Οὐχ ὑπεύθυνος γὰρ ὢν τῷ θανάτῳ, οὐδὲν ὀφείλων τῷ διαβόλῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν

D Πατέρα ἀγάπην, ἑκὼν ὑφίσταμαι τὸ πάθος. Συνεχῶς δὲ ἀνακυκλοῖ τοὺς περὶ τοῦ θανάτου λόγους, ἀναμιγνὺς αὐτοῖς καὶ τὰ παράκλησιν φέροντα, ἵνα εὐπαράδεκτον αὐτὸν παρ' αὐτοῖς ποιήσῃ. Οἱ γὰρ ἀκούοντες, ὅτι ἀποθανεῖται, μανθάνουσι καὶ ὅτι ἑκὼν καταφρονεῖ τοῦ διαβόλου, καὶ ὅτι διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Πατέρα θνήσκει. Εἰ τοίνυν ὀλέθριον ἦν τὸ πάθος καὶ οὐ σωτήριον, πῶς ἂν εὐδόκησεν ὁ Πατὴρ ὁ ἀγαπῶν; Πῶς δ' ἂν ὁ Υἱὸς ὁ ἀγαπώμενος κατεδέξατο τοῦτο; Πῶς δὲ νοήσομεν τὸ, διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἀγάπην θνήσκειν; Ὁ πατὴρ, φησὶν, ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, ἐκδίδωσί με ὑπὲρ αὐτοῦ τῷ θανάτῳ. Ἐγὼ τοίνυν ἀγαπῶν τὸν Πατέρα, τῇ εὐδοκίᾳ αὐτοῦ, καὶ τῷ θελήματι συνευδοκῶ, καὶ δείκνυμι, ὅτι ἀγαπῶ τὸν Πατέρα, ἐκ τοῦ τὸ ἐντεταλμένον παρ' αὐτοῦ, τουτέστι, τὸ εὐδοκηθὲν καὶ κυρωθὲν καταδέχεσθαι καὶ τελεῖν. Εἴπατε, οἱ Ἀρειανίζοντες, εἰ δοῦλος ἦν

ὁ Υἱὸς, οὐκ ἂν ἔλεγεν, ὅτι Διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἀγάπην ὑπήκουσε. Ὁ γὰρ δοῦλος, οὐ διότι ἀγαπᾷ τὸν κύριον αὐτοῦ, διὰ τοῦτο ποιεῖ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὸ δοῦλος εἶναι, καὶ φοβεῖσθαι τὰς κολάσεις. Ὁ δὲ Κύριος Ἰησοῦς, ἐπεὶ ὡς ἀγαπῶν ποιεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὐ δοῦλος, οὐδὲ κτίσμα, ἀλλὰ τῷ ὄντι Υἱὸς, Πατρὸς θέλημα πληρῶν. Ὅταν οὖν ἀκούῃς, ὅτι « Ἐνετείλατό μοι ὁ Πατὴρ, » μὴ διὰ τὸ, « Ἐνετείλατο, » ὑποδιδάσῃς τὸν Κύριον ὡς προστασσόμενον· ἀλλὰ διὰ τὸ, Πατὴρ, ἐπίγνωθι αὐτὸν Υἱὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρί· τὸ δὲ, « Ἐνετείλατο, » νόει, ἀντὶ τοῦ, ἠθέλησεν, εἶπεν, ἐκύρωσεν, ἐυδόκησεν.

suum, facit voluntatem ejus, sed quia servus est et timet supplicia. Dominus autem Jesus, quia ut diligens facit voluntatem Dei, non servus est, neque creatura, sed revera Filius, Patris implens voluntatem. Cum igitur audieris quod **710** « Mandatum dedit mihi Pater, » non propter hoc, « Mandatum dedit, » mancipium facias Dominum, ut subditum; sed quia *Pater*, cognosce quod ipse Filius sit ejusdem substantiæ Patri : « Mandatum dedit, » hoc est, voluit dixit, approbavit, decrevit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου, καὶ γεωργοῦ, καὶ κλήματος.

« Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν. Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινὴ, καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι. Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἴρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτὸ, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ. Ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε διὰ τὸν λόγον ὃν λελάληκα ὑμῖν. » Ἐπεὶ περὶ τοῦ πάθους διαλεχθεὶς πολλὰ, κατέπεισεν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, καὶ συνῆκεν αὐτοὺς δειλιῶντας ὡς ἐν τάχει ἁλωσομένους, καὶ ἐκ τῆς πολλῆς δειλίας οὐδὲ προσέχοντας τοῖς λεγομένοις, σχηματίζεται αὐτοὺς εἰς τόπον ἀπάγειν κρυπτὸν, ἐν ᾧ οὐχ ἁλώσονται· καὶ δὴ ἀπανιστᾷ ἀπὸ τοῦ χωρίου ἐκείνου ἐν ᾧ ἦσαν, ὡς ἂν καταστήσας τὸν τάραχον αὐτῶν τῆς ψυχῆς, παραδῷ αὐτοῖς τὰ μυστικώτερα δόγματα· ἀπάγει δὲ αὐτοὺς, ὡς ἐφεξῆς μαθησόμεθα, εἰς τὸν κῆπον, ὃν Ἰούδας ἐγνώριζεν· ὅπερ τῷ μὲν δοκεῖν ἀναχώρησις ἦν τὸ πρᾶγμα, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἔκδοσις ἑκούσιος, εἰς τοιοῦτον τόπον ἀναχωροῦντος, ὃν ὁ Ἰούδας ᾔδει. Τί τοίνυν μυστικὸν αὐτοῖς παραδίδωσιν; « Ἐγώ εἰμι, φησὶν, ἡ ἄμπελος, » τουτέστιν, ἡ ῥίζα, « ὑμεῖς δὲ τὰ κλήματα, ὁ δὲ Πατήρ μου ἐστὶν ὁ γεωργός. » Περὶ τίνα δὲ ἀσχολεῖται ὁ Πατήρ; Ἆρα περὶ τὴν ῥίζαν; Οὐχὶ, φησὶν, ἀλλὰ περὶ τὰ κλήματα. « Πᾶν γὰρ κλῆμα, φησὶ, μὴ φέρον καρπὸν, αἴρει αὐτό· » τουτέστι, πάντα ἄνθρωπον, τὸν διὰ τῆς πίστεως μὲν μέρος γενόμενον τῆς ῥίζης, καὶ ἐνωθέντα τῷ Κυρίῳ καὶ σύσσωμον αὐτοῦ γενόμενον, δεῖ καὶ καρπὸν φέρειν, τουτέστι, βίον ἔχειν ἐνάρετον· ὡς ἐάν γε μόνην καὶ ψιλὴν ἀπολογίαν τῆς πίστεως ἔχῃ τις, οὐ μὴν καὶ διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν καρποφορῇ, νεκρὸν γίνεται κλῆμα· « Πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων νεκρά. » Πᾶς οὖν πιστὸς ἐν τῷ Χριστῷ μὲν εἶναι δοκεῖ, καθὸ πιστεύει. « Πᾶν γὰρ κλῆμα, φησὶν, ὃ ἐν ἐμοὶ, ἐὰν μὴ φέρῃ καρπὸν, αἴρει αὐτὸ ὁ Πατὴρ, » τουτέστιν, ἔξω τῆς μετὰ τοῦ Υἱοῦ κοινωνίας τίθησι· τὸν δὲ καρποφοροῦντα, « καθαίρει. » Ἐνταῦθα τοῦτο μανθάνομεν, ὅτι κἂν σφόδρα ἐνάρετος εἴη τις, δεῖται τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιμελείας. Τὸ μὲν γὰρ ἄκαρπον οὐδὲ ἐν τῇ ἀμπέλῳ εἶναι δύναται· τὸ δὲ καρποφοροῦν, γονιμώτερον ἐργάζεται ὁ Πατήρ. Νόει δὲ καὶ διὰ τὰς θλίψεις τῶν μαθητῶν λέγεσθαι ταῦτα. Ἐπεὶ γὰρ αἱ θλίψεις δοκοῦσιν εἶναι, οἷον ὃ λέγουσιν οἱ γεωργοὶ,

CAPUT XV.

De vera vite, agricola et palmite.

Vers. 1-3. « Surgite, eamus hinc. Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit : et omnem qui fert fructum purgat, ut fructum copiosiorem afferat. Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. » Quoniam sæpius de passione locutus, illorum animos concussit, et intellexit eos formidare tanquam brevi capiendos, et præ multo timore neque dictis attendentes, fingit se illos in locum occultum abducturum, in quo non sint capiendi. Et exsurgit sane a loco in quo erant, ut perturbationibus animarum sedatis, traderet eis dogmata magis mystica. Abducit autem eos, ut posthac discemus, in hortum quem Judas sciebat. Itaque quod fiebat, secessus esse videbatur : revera autem expositio voluntaria in talem locum secedentis quem Judas sciebat. Quid igitur mysticum illis tradit? « Ego sum, inquit, vitis, » hoc est, radix, « vos autem palmites, at Pater meus agricola est. » Circa quæ autem occupatus est Pater? nunquid circa radicem? Non, inquit, sed circa palmites. « Omnem enim palmitem, inquit, non afferentem fructum tollit eum, » hoc est, omnem hominem qui per fidem factus est pars radicis, et unitus Domino, et incorporatus ei, oportet et fructum afferre, hoc est, vitam habere virtutibus præditam. Quod si quidem solam ac nudam confessionem fidei quis habeat, et non per observationem mandatorum fructum ferat, mortuus palmes fit. « Fides enim absque operibus mortua est [60]. » Omnis igitur fidelis in Christo quidem esse videtur, quatenus credit. « Omnis enim palmes, inquit, qui est in me, si non attulerit fructum, tollit eum Pater, » hoc est, ponit extra communionem cum Filio : eum autem qui fructificat, « purgat. » Hic autem discimus, quod etsi valde virtute quis præditus sit, indiget tamen ut a Deo curetur. Nam quod infructuosum, neque in vite poterit esse : quod autem fructum fert, fertilius facit Pater. Considera autem quod propter afflictiones discipulorum hæc dicantur. Quandoquidem enim afflictiones videntur esse, quod rustici dicunt, putationes : ostendit eis Dominus

[60] Jac. II, 20.

quod per **711** afflictiones fertiliores erunt, sicut et per putationem palmites. Tentationes enim eos fortiores declarabant. Dein ne dicant, De quibus hæc dicis? « Vos, inquit, estis mundi propter sermonem quem locutus sum vobis. » Vide, superius dicebat purgare Patrem, nunc iterum se inducit curam agentem. Una igitur operatio Patris et Filii. Ego, inquit, vos purgavi per meam doctrinam : debetis itaque quod vestrum est conferre, ideo et subdit :

A κλάδευμα· δείκνυσιν αὐτοῖς ὁ Κύριος, ὡς διὰ τῶν θλίψεων γονιμώτεροι γενήσονται, ὥσπερ καὶ διὰ τῆς κλαδείας τὰ κλήματα· οἱ γὰρ πειρασμοὶ ἰσχυροτέρους μᾶλλον αὐτοὺς ἐδείκνυον. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσι· Περὶ τίνων ταῦτα λέγεις; « Ὑμεῖς, φησίν, ἐστὲ καθαροὶ διὰ τὸν λόγον, ὃν λελάληκα ὑμῖν. » Ὅρα, ἀνωτέρω τὸν Πατέρα ἔλεγεν εἶναι τὸν καθαίροντα· νῦν πάλιν ἑαυτὸν εἰσάγει τὸν ἐπιμελούμενον. Μία ἄρα ἡ ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐγὼ, φησίν, ὑμᾶς ἐκάθηρα διὰ τῆς ἐμῆς διδασκαλίας· ὀφείλετε οὖν τὰ ὑμέτερα λοιπὸν ἐπιδείκνυσθαι· διὸ καὶ ἐπιφέρει·

VERS. 4-6. « Manete in me, et ego in vobis. Sicut palmes de se fructum ferre nequit, nisi maneat in vite : ita neque vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos palmites. Qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum, quia sine me non potestis facere quidquam. Nisi quis manserit in me, ejectus est foras sicut palmes, et aruit : et congregant eos, et in ignem conjiciunt, et ardent. » Ego quidem, inquit, vos purgavi per sermonem meum et doctrinam, et nihil quod ego facere debui, prætermissum est. Oportet autem nunc ut incipiantur et ea quæ a vobis sunt. « Manete, » inquit, « in me. » Nam ne præ timore separentur ab eo, remissas ipsorum animas constringit, et sibi jungit, et meliorem nunc eis spem dat : Quæcunque petiveritis, inquit, si manseritis in me, accipietis. Ab exemplo palmitis clare nobis qualitatem et vitam exponit, quam largitur his qui sibi placent. Nam sicut ille manens in vite fructum facit, eo quod ab illa vivendi operationem accipit : ita et vos « si manseritis in me » per observationem mandatorum majorem fructum afferetis. Qui autem non manet, aridus fit, hoc est, abjicit quod a radice habuit : si quod spirituale beneficium accipiebat, privatur eo, et nudatur auxilio et vita quæ ab eo datur. Et quid tandem? « In ignem mittitur, et ardet. » Hoc autem loco et consolationem non parvam eis dat, ostendens quod hi qui insidiantur sibi, ut Judas, comburentur : ipsi autem qui manserint in eo, fructum afferent. Nam absque succo et vivificatione quæ inde procedit, non poterunt quidquam facere.

« Μείνατε ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. Καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε. Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα. B Ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολὺν, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. Ἐὰν μή τις μείνῃ ἐν ἐμοὶ, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράνθη· καὶ συνάγουσιν αὐτὰ, καὶ εἰς τὸ πῦρ βάλλουσι, καὶ καίεται. » Ἐγὼ μὲν, φησὶ, καὶ ὑμᾶς ἐκάθηρα διὰ τοῦ λόγου μου καὶ τῆς διδασκαλίας, καὶ οὐδὲν τῶν παρ' ἐμοὶ ἐνέλειψε. Δεῖ δὲ ὑπάρξαι λοιπὸν καὶ τὰ παρ' ὑμῶν. « Μείνατε ἐν ἐμοὶ, » φησίν. Ἵνα γὰρ μὴ ἀπὸ τῆς δειλίας ἀποσχισθῶσιν αὐτοῦ, χαυνωθεῖσαν αὐτῶν τὴν ψυχὴν ἐπισφίγγει, καὶ ἑαυτῷ συγκολλᾷ, καὶ χρηστὰς ὑποτείνει λοιπὸν ἐλπίδας, ὅτι· Ὅσα ἂν αἰτήσησθε, λήψεσθε, ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοί. Ἀπὸ δὲ τοῦ ὑποδείγματος τοῦ κλήματος C ἐναργῶς παριστᾷ ἡμῖν τὴν παρ' αὐτοῦ διδομένην ποιότητα καὶ ζωὴν τοῖς εὐαρεστοῦσιν αὐτῷ. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνο καρποφορεῖ μένον ἐν τῇ ἀμπέλῳ, καὶ παρ' ἐκείνης δεχόμενον τὴν πρὸς τὸ ζῆν συνεργίαν· οὕτω καὶ ὑμεῖς « ἐὰν ἐν ἐμοὶ μείνητε » διὰ τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν, τότε πλείονα καρπὸν ἐνέγκοιτε. Ὁ δὲ μὴ μένων ξηραίνεται· τουτέστιν, εἴ τι εἶχεν ἀπὸ τῆς ῥίζης, ἀποβάλλει· εἴ τινα χάριν πνευματικὴν ἐδέχετο, γυμνοῦται ταύτης, καὶ στερεῖται τῆς ἐκεῖθεν βοηθείας καὶ ζωῆς. Καὶ τί τὸ τέλος; « Εἰς πῦρ βάλλεται, καὶ καίεται. » Ἐντεῦθεν δὲ καὶ παραμυθίαν αὐτοῖς οὐ μικρὰν δίδωσι, δεικνὺς, ὅτι οἱ μὲν ἐπιβουλεύοντες αὐτῷ, οἷος ὁ Ἰούδας, κατακαήσονται· αὐτοὶ δὲ μείναντες ἐν αὐτῷ, καρπὸν οἴσουσι. Χωρὶς γὰρ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ποιότητος καὶ D ζωογονίας, οὐ δυνήσονται ποιεῖν οὐδέν.

VERS. 7-8. « Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint, quidquid volueritis, petetis, et fiet vobis. In hoc glorificatus est Pater meus, ut fructum copiosum afferatis, et efficiamini mei discipuli. » Hoc loco interpretatur nobis Dominus quid sit quod dixit, « Si manseritis in me, » hoc est, si mandata mea custodieritis : hoc enim significat, « Si verba mea manserint in vobis. » Vult enim sibi per opera adhæreatur. Nam quicunque Deo placere cupiens vivit, voluntate sua manet in vite, cum unitur illi per dilectionem et servationem mandatorum, adhæretque spiritu : sicut contra qui a mandatorum observatione abest, **712** sponte a Domino alienatur. In hoc autem glorificatur Pater meus, in-

« Ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοὶ, καὶ τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, ὃ ἐὰν θέλητε, αἰτήσεσθε, καὶ γενήσεται ὑμῖν. Ἐν τούτῳ ἐδοξάσθη ὁ Πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν φέρητε, καὶ γένησθε ἐμοὶ μαθηταί. » Ἐνταῦθα ἑρμηνεύει ἡμῖν ὁ Κύριος, τί ἐστι τὸ, « Ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοί. » τουτέστιν, Ἐὰν τὰς ἐντολάς μου φυλάξητε· τὸ γὰρ, « Καὶ τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, » τοῦτο σημαίνει. Τὴν διὰ τῶν ἔργων προσκόλλησιν ζητεῖ. Ἕκαστος γὰρ τῶν θεαρέστως ζώντων, προαιρέσει οἰκείᾳ μένει ἐν τῇ ἀμπέλῳ, ἑνούμενός τε αὐτῇ διὰ τῆς ἀγάπης, καὶ τῆς τῶν ἐντολῶν τηρήσεως, καὶ ἐν πνεύματι κολλώμενος· ὥσπερ τοὐναντίον, ὁ ἀφιστάμενος τῆς τῶν ἐντολῶν ἐργασίας, ἀπαλλοτριοῦται ἐκὼν ἀπὸ τοῦ Κυρίου. Ἐν τούτῳ δὲ δοξάζεται ὁ Πατήρ

μου, φησὶν, ἐν τῷ φέρειν ὑμᾶς πολὺν καρπόν. Δόξα γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἡ εὐδοκίμησις τῶν τοῦ Γιοῦ αὐτοῦ μαθητῶν. Λάμποντος γὰρ τοῦ φωτὸς τῶν ἀποστόλων ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἐδοξάζετο ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος. Καρπὸς τῶν ἀποστόλων καὶ τὰ ἔθνη, τὰ διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν προσαχθέντα τῇ πίστει, καὶ [τὰ] εἰς δόξαν Θεοῦ γενόμενα. Εἰ τοίνυν ἐν τούτῳ δοξάζεται ὁ Πατὴρ, ἐν τῷ ὑμᾶς καρποφορεῖν, οὐκ ἄρα ἀμελήσει τῆς οἰκείας δόξης, ἀλλὰ καὶ συνεργήσει ὑμῖν εἰς τὸ πλείονα καρποφορεῖν, ἵνα καὶ πλέον δοξάζηται. « Ἐν τούτῳ γὰρ, φησὶν, ἐδοξάσθη ὁ Πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν φέρητε, καὶ γένησθε ἐμοὶ μαθηταί. » Ὁρᾷς, πῶς ὁ καρπὸν φέρων, ἐκεῖνός ἐστι τῷ ὄντι μαθητὴς, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τούτῳ δοξάζεται, τουτέστι χαίρει, καὶ δόξαν οἰκείαν τοῦτο ἡγεῖται.

« Καθὼς ἠγάπησέ με ὁ Πατὴρ, κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς. Μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ. Ἐὰν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου, καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολὰς τοῦ Πατρός μου τετήρηκα, καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ. » Θαῤῥεῖν αὐτοὺς προτρέπεται διὰ τοῦ λέγειν, ὅτι « Ἠγάπησα ὑμᾶς, » οὕτω δὲ ἠγάπησα, ὡς ὁ Πατὴρ ἐμέ. Τοῦτο δὲ ἀνθρωπινώτερον εἴρηκεν· « Μείνατε οὖν ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ. » Τούτου γὰρ ὑμεῖς ἐστε κύριοι. Μὴ γὰρ ἐπειδὴ ἀκούσητε, ὅτι « Ἠγάπησα ὑμᾶς, » καταφρονήσητε. Ἀλλὰ σπουδάσατε μεῖναι ἐν τῇ ἀγάπῃ μου. Εἶτα διδάσκει αὐτοὺς, πῶς δυνήσονται μεῖναι· ἐὰν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρήσωσιν. Ὡς γὰρ πολλάκις εἴρηται, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν αὐτὸν, ὁ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶν. Διὰ πάντων δὲ τούτων δεικνύει, ὅτι τότε ἐν ἀσφαλείᾳ ἔσονται, ὅτε βίον καθαρὸν ἐπιδείξονται. « Καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολὰς τοῦ Πατρός μου τετήρηκα, καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ. » Καὶ τοῦτο συγκαταβατικῶς διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκουόντων φησίν. Οὐ γὰρ δὴ ὁ πάντων νομοθέτης ὑπὸ ἐντολὰς ἔκειτο, καὶ ἄνευ τῶν Πατρικῶν ἐντολῶν οὐκ ἠδύνατο διάγειν τὴν ἑαυτοῦ ζωήν· τοῦτο γὰρ ἀτοπώτατον ἐννοῆσαι. Λέγει τὸ [*f.* δὲ] τοῦτο, ἐπὶ πλέον παραμυθήσασθαι βουλόμενος αὐτούς. Ἐπεὶ γὰρ ἔλεγεν αὐτοῖς, ὅτι Ἀγαπῶ ὑμᾶς, εἶτα ἔμελλον ὕστερον θλίψεσι παλαίειν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν, ὡς τῆς ἀγάπης αὐτοῦ μηδὲν συμβαλλομένης αὐτοῖς, Μὴ θορυβεῖσθε, φησὶν, ἐπεὶ καὶ ἀγαπᾶ μὲν ὁ Πατὴρ, παραδίδωσι δὲ ὅμως εἰς τὸ ὑπὲρ τοῦ κόσμου παθεῖν. Ὥσπερ οὖν οὐκ ἐλαττοῦται ἡ ἀγάπη τοῦ Πατρὸς ἐκ τοῦ πάσχειν ἐμὲ, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς ἧττον ἀγαπᾶσθε ὑπ' ἐμοῦ, κἂν θλίψει περιπεσεῖν μέλλητε.

« Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν μείνῃ, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. » — « Ταῦτα, φησὶ, λελάληκα ὑμῖν, » ἵνα μὴ διακόψω ὑμῶν τὴν χαράν. Ἔχαιρον μὲν γὰρ συνόντες αὐτῷ συμπαραγενόμενοι καὶ δοξαζομένῳ· καὶ μέντοι καὶ αὐτοὶ δαιμόνια ἐκβάλλοντες ἔχαιρον· ὡς καὶ αὐτός φησι· « Μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ δαιμόνια ἐκβάλλετε. »

quit, si vos fructum multum attuleritis. Gloria enim Dei et Patris, approbatio discipulorum Filii ejus. Nam fulgente luce apostolorum coram hominibus, glorificabatur Pater cœlestis. Fructus enim apostolorum sunt gentes, quæ per doctrinam illorum ad fidem sunt adductæ, et quæ operati sunt ad gloriam Dei. Si igitur glorificatur Pater dum vos fructum affertis, utique suam gloriam non negliget, sed operabitur vobiscum, ut copiosiorem fructum afferatis, quo magis glorificetur. « In hoc enim, inquit, glorificatus est Pater meus, ut fructum multum afferatis, et efficiamini mei discipuli. » Vides quomodo ille est fructum afferens qui vere est discipulus, et Pater in isto glorificatur, hoc est gaudet, et gloriam suam hoc existimat.

VERS. 9, 10. « Sicut dilexit me Pater, ita et ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut et ego præcepta Patris mei servavi, et maneo in ejus dilectione. » Exhortatur eos ut bene confidant : dicit enim, « Dilexi vos. » Sic autem dilexi vos, sicut me Pater diligit. Hoc autem humanius dixit, « Manete igitur in dilectione mea. » Illius enim vos estis domini. Non enim quia audivistis quod « dilexerim vos, » contemnetis : sed dabitis operam, ut « maneatis in dilectione mea. » Deinde docet eos quomodo poterunt manere : si mandata sua servarint. Nam (ut sæpe dictum est) ille est qui diligit Deum, qui mandata ejus servat [61]. Per omnia autem hæc ostendit quod tunc securi erunt, cum vitam puram egerint. « Sicut ego mandata Patris mei servavi, et maneo in dilectione ejus. » Et hoc temperans se audientium infirmitati dicit. Non enim qui omnium est legislator, mandatis obnoxius, et sine paternis mandatis degere non potest suam vitam; hoc enim cogitare fuerit absurdissimum. Dicit autem hoc, multum eos consolari volens. Quia enim dicebat eis, Diligo vos, et habituri erant postea cum afflictionibus certamen, ut ne offendantur, quasi dilectio nihil illis prodesset : Ne turbemini, inquit, quia etsi me diligat quidem Pater, permittit tamen ut patiar pro mundo. Sicut igitur non minuitur dilectio Patris propterea quod ego patiar; ita neque vos minus diligemini a me, etiamsi in varias incideritis afflictiones.

VERS. 11-13. « Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis maneat, et gaudium vestrum impleatur. Hoc est præceptum meum, ut diligatis vos invicem, sicut dilexi vos. Majorem hac dilectionem nemo habet, ut quis animam suam ponat pro amicis suis. » — « Hæc, inquit, locutus sum vobis, » ut non imminuam gaudium vestrum. **713** Nam gaudebant quidem, cum essent simul cum eo cum miracula faceret et glorificaretur : et ipsi quoque dæmonia ejicientes gaudebant, sicut et ipse inquit :

[61] Joan. XIV, 15.

« Nolite gaudere quod dæmonia ejicitis. » Quoniam autem et affectio incidebat, et mœror gaudium ipsorum mutilabat, inquit : « Hæc » solatoria verba « locutus sum vobis, » ut semper et usque ad finem gaudium vestrum integrum maneat, plenumque sit ac perfectum. Non enim mœrore digna sunt præsentia, sed gaudio, licet crux, licet confusio, licet ignominia accedat. Quia autem supra dixit, « Si mandata mea servaveritis, » tunc « manebitis in me, » nunc ostendit quæ mandata debeant servare : et ipsis demonstrat charitatem. Dicit enim, « Ut diligatis vos invicem, sicut dilexi vos. » Non fortuito, neque simpliciter vult nos diligere invicem, sed sicut nos ipse dilexit. Observa autem quomodo supra quidem in plurali dixerit mandata, hic vero dicat, « Hoc autem mandatum meum est, » in singulari numero. Ego quidem opinor, quia dilectio omnia mandata complectitur, et caput est, ideo usurpari *mandata* et *mandatum*. Porro interim ostendit nobis viam qua servemus mandata, nempe per servationem unius mandati, charitatis. Quando autem dixit, « Sicut ego dilexi vos, diligatis et vos invicem, » ostendit modum et summitatem charitatis. « Majorem enim hac charitatem nemo habet, ut quis ponat animam suam pro amicis. » Atque ita et vos pro vobis invicem animam ponatis, quia et ego pro vobis morior. Igitur ne putetis ex odio erga vos fieri discessum hunc : fit enim ex summa charitate.

Vers. 14-16. « Vos mei amici estis, si feceritis quæcunque ego præcipio vobis. Non posthac vos dico servos, quia servus nescit quid faciat dominus ejus. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis. Non vos me elegistis, sed ego elegi vos et constitui vos, ut vos eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat, ut quidquid petieritis Patrem in nomine meo, det vobis. » Sursum deorsumque versat charitatis doctrinam, ostenditque nobis multis verbis quod istud mandatum majoris sit momenti, et plus curandum quam alia. Commendat autem et charitatis suæ signum maximum. Nam in tantum, inquit, diligo vos, ut et occulta vobis revelaverim. Servus enim nescit mysteria domini, vos autem cum nunc sitis amici mei, mysteriis digni facti estis. « Omnia enim quæcunque audivi a Patre meo, nota feci vobis. » Quomodo igitur inquit alio loco : « Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo? » Omnia nota fecit eis quæ illi poterant audire, et quorum erant capaces. Quando autem dicit **714**, « Quæcunque audivi a Patre meo, » ne suspiceris quod doctrina Filius opus habeat; sed ostendit quod nihil alienum a Patre loquatur, sed ea quæ Patris sunt, et quæcunque dixerit, illius sunt. Postquam autem dixit, Indicium charitatis meæ ergo vos est, ut nota sint vobis ea mysteria, subdit et aliud charitatis indicium : « Ego, inquit, elegi vos, » hoc est, Non vos meam accessistis amicitiam, sed ego vestram,

A Ἐπεὶ δὲ τὸ πάθος παρενέπεσε, καὶ τὰ σκυθρωπὰ διέκοπτε τὴν χαρὰν αὐτῶν, φησὶν, ὅτι « Ταῦτα » τὰ παραμυθητικὰ ῥήματα « λελάληκα ὑμῖν, » ἵνα διὰ παντὸς καὶ ἄχρι τέλους ἡ χαρὰ ὑμῶν μείνῃ ἀδιάκοπος καὶ πλήρης καὶ ἐντελὴς εἴη. Οὐ γὰρ λύπης ἄξια τὰ παρόντα, ἀλλὰ χαρᾶς, κἂν σταυρὸς, κἂν αἰσχύνη, καὶ ἀτιμία προσῇ. Ἐπεὶ δὲ ἄνω εἶπεν, ὅτι, « Ἐὰν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, » τότε « μενεῖτε ἐν ἐμοὶ, » νῦν δείκνυσι ποίας ἐντολὰς ὀφείλουσι τηρεῖν, καὶ ὑποδείκνυσιν αὐτοῖς τὴν ἀγάπην. « Ἵνα γὰρ, φησὶν, ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. » Οὐ γὰρ ἁπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχε, βούλεται ἡμᾶς ἀγαπᾷν ἀλλήλους, ἀλλὰ καθὼς αὐτὸς ἡμᾶς ἠγάπησε. Παρατήρει δὲ, πῶς ἄνω μὲν πληθυντικῶς εἶπε τὰς ἐντολὰς,

B ἐνταῦθα δέ φησιν, « Αὕτη δέ ἐστιν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, » τῷ ἑνικῷ ἀριθμῷ. Καὶ οἶμαι, ὅτι ἐπεὶ πασῶν τῶν ἐντολῶν περιεκτικὴ καὶ κεφάλαιόν ἐστιν ἡ ἀγάπη, λέγεται καὶ ἐντολαὶ καὶ ἐντολή. Ἅμα δὲ, καὶ δείκνυσιν ἡμῖν ὁδὸν, πῶς τηρήσομεν τὰς ἐντολὰς, ὅτι διὰ τοῦ μίαν ἐντολὴν τηρεῖν τὴν περὶ τῆς ἀγάπης. Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν, ὅτι « Καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ἀγαπᾶτε καὶ ὑμεῖς ἀλλήλους, » δείκνυσι τὸ μέτρον τῆς ἀγάπης καὶ τὴν ἀκρότητα. « Μείζονα γὰρ ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα θῇ τις τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν φίλων. » Ὥστε καὶ ὑμεῖς ὑπὲρ ἀλλήλων τὰς ψυχὰς τίθεσθε, ἐπεὶ κἀγὼ ὑπὲρ ὑμῶν θνήσκω. Μὴ δὴ οὖν νομίζετε ἀπὸ τοῦ πρὸς ὑμᾶς μίσους γενέσθαι τὴν ἀναχώρησιν ταύτην, ἣν ἀναχωρῶ νῦν ἀφ' ὑμῶν· ἀπὸ γὰρ ἀγάπης μᾶλλον καὶ τελειοτέρας γίνεται τοῦτο.

C « Ὑμεῖς φίλοι μου ἐστὲ, ἐὰν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν. Οὐκ ἔτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε, τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος· ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. Οὐκ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ὑμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε, καὶ καρπὸν φέρητε, καὶ ὁ καρπὸς ὑμῶν μένῃ· ἵνα ὅ τι ἐὰν αἰτήσητε τὸν Πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δῷ ὑμῖν. » Ἄνω καὶ κάτω τὰ περὶ τῆς ἀγάπης στρέφει, τοῦτο δεικνὺς ἡμῖν διὰ τῶν πολλῶν τούτων ῥημάτων ὅτι αὕτη ἡ ἐντολὴ ἀξιολογωτέρα τῶν ἄλλων καὶ ἀξιοσπουδαστοτέρα. Παρίστησι δὲ καὶ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ σημεῖον μέγιστον. Τοσοῦτον γὰρ, φησὶν, ἀγαπῶ ὑμᾶς, ὥστε καὶ τὰ

D ἀπόῤῥητα ὑμῖν ἀνεκάλυψα. Ὁ μὲν γὰρ δοῦλος οὐκ οἶδε τὰ τοῦ δεσπότου μυστήρια· ὑμεῖς δὲ ἤδη, ὡς φίλοι ἐμοὶ, μυστηρίων ἠξιώθητε. « Πάντα γὰρ ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. » Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησιν, ὅτι « Πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν; » Πάντα ἐγνώρισεν αὐτοῖς, ὅσα αὐτοὺς ἐνεδέχετο ἀκοῦσαι, καὶ ὅσα ἦσαν εὐθὺς χωρητά. Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι « Ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός μου, » μὴ ὑπολάβῃς ὅτι διδασκαλίας δέεται ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ τοῦτο δείκνυσιν, ὅτι οὐδὲν ἀλλότριον φθέγγεται, ἀλλὰ τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ὅσα ἂν εἴπῃ, ἐκείνου εἰσίν. Εἰπὼν δὲ, ὅτι Τῆς πρὸς ὑμᾶς ἀγάπης δεῖγμα ποιοῦμαι τὸ γνωρίσαι ὑμῖν τὰ μυστήρια, ἐπιφέρει καὶ ἕτερον σημεῖον τῆς ἀγάπης· « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐξελεξάμην ὑμᾶς· » τουτέστιν,

Οὐχ ὑμεῖς τῇ ἐμῇ φιλίᾳ προσιδράμετε, ἀλλ' ἐγὼ τῇ A et prior vos dilexi. Quomodo igitur relinquerem
ὑμῶν, καὶ πρῶτος ὑμᾶς ἠγάπησα. Πῶς οὖν ἐγκατα-
λείψω ὑμᾶς εἰς τὸ μετέπειτα; Ἀλλὰ « καὶ ἔθηκα
ὑμᾶς, » τουτέστιν, Ἐφύτευσα ὑμᾶς, « ἵνα ὑμεῖς ὑπ-
άγητε, » τουτέστιν, Ἵνα αὐξηθῆτε, καὶ πλατυνθῆτε, καὶ
ἐκλαθῆτε, καὶ ἐκταθῆτε, « καὶ καρπὸν φέρητε. » Ἐν-
ταῦθα δὲ προφανῶς καὶ γεωργὸν ἑαυτὸν εἰσάγει. Καὶ
ἐπιτέρως μὲν γὰρ ὅταν ἔλεγεν, ὅτι « Καθαροί ἐστε διὰ
τὸν λόγον, ὃν λελάληκα ὑμῖν, » ἔδειξεν ἑαυτὸν τὸν
καθαίροντα· νῦν δὲ ἐκδηλότερον διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι
« Ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ὑμᾶς. » Ὁ γὰρ
γεωργὸς δήπουθεν ἐκλέγεται, καὶ τίθησι κατὰ γῆς
τὰ κλήματα. Ὁρᾷς τὴν ἰσότητα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ;
Ὁ Πατὴρ γεωργὸς, ὁ Υἱὸς νῦν δείκνυται γεωργός.
Ἰσχύνην ἔνδυσαι, Ἄρειε, μετὰ τῶν σὺν σοὶ εἰς ἀσέ-
βειαν ἐκτραχηλισθέντων. Ὅρα δὲ καὶ ἕτερον· « Ἵνα B
ὅτι ἂν αἰτήσητε τὸν Πατέρα, δῶ ὑμῖν· » τουτέστιν·
Ἐγὼ δώσω ὑμῖν. Καίτοι ἔδει κατὰ τὸ ἀκόλουθον
οὕτως εἰπεῖν· Ὅσα ἂν αἰτήσησθε τὸν Πατέρα, δώσει
ὑμῖν· ὃ δὲ εἶπεν, ὅτι « Ἐγὼ δῶ ὑμῖν, » διὰ τὸ ἰσο-
δύναμον πάντως. Ἐπεὶ καὶ ὁ Πατὴρ διδοὺς, ἐν τῇ
ἐξουσίᾳ αὐτοῦ δίδωσι· δεξιὰ δὲ αὐτοῦ ὁ Υἱός. Σκόπει δέ
μοι καὶ τοῦτο, ὅτι ὅταν φυτευθέντες καρποφορῶμεν,
τότε καὶ ὅσα ἂν αἰτησώμεθα, δώσει ἡμῖν· ἐὰν δὲ μὴ
καρποφορῶμεν, οὐ ληψόμεθα. Ἐπεὶ ὁ μὴ καρποφορῶν,
οὐδὲ συμφέροντα καὶ ψυχωφελῆ αἰτεῖται, ἀλλὰ πάν-
τως κοσμικὰ καὶ ἀνωφελῆ· διὸ οὐδὲ λαμβάνει· « Ζη-
τεῖτε γὰρ, φησὶ, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς
αἰτεῖσθε. »

« Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. G
Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γινώσκετε, ὅτι ἐμὲ πρῶτον
ὑμῶν μεμίσηκεν. Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν
τὸ ἴδιον ἐφίλει. Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστὲ, ἀλλ'
ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο μισεῖ
ὑμᾶς ὁ κόσμος. » Ἵνα μὴ δόξωσιν οἱ ἀπόστολοι, ὅτι
ὀνείδιον ὁ Κύριος προφέρει αὐτοῖς, τὸ τὴν ψυχὴν
αὐτοῦ θεῖναι ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ τὸ ἐκλέξασθαι, διὰ
τοῦτό φησι· « Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, » οὐχ ἵνα
ἐπαίδιον, οὐδ' ἵνα ἐπαλαζονεύσωμαι ὡς κατορθώματί
τινι, ἀλλ' ἵνα τὰς ὑμῶν ψυχὰς βεβαιοτέρας ποιήσω
ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ, διὰ τοῦτο ἀπαριθμοῦμαι
τὰ τῆς ἐμῆς πρὸς ὑμᾶς ἀγάπης κατορθώματα.
« Ταῦτα γὰρ ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλή-
λους. » Ἐπεὶ δὲ βαρὺ χρῆμα, καὶ σφόδρα λυπηρὸν,
τὸ μισεῖσθαι, καὶ μισεῖσθαι, παραμυθεῖται αὐτοὺς
λέγων, ὅτι Εἰ καὶ ὑμᾶς μισοῦσιν, οὐδὲν καινόν· καὶ D
γὰρ ἐμὲ πρῶτον μεμισήκασιν. Ὥστε τῇ κοινωνίᾳ
τοῦ μισεῖσθαι, ὡς μεγάλῃ παραμυθίᾳ, ὀφείλετε
κεχρῆσθαι. Ἐπάγει δὲ καὶ ἕτερον τρόπον παραμυθίας
ἀναγκαιοτικώτερον. Τοὐναντίον γὰρ, φησὶν, ἔδει λυ-
πεῖσθαι ὑμᾶς, εἰ μὴ ὑμᾶς ἐμίσει ὁ κόσμος, τουτέστιν,
εἰ πονηροὶ ἄνθρωποι. Ἐδεικνύετε γὰρ ἂν ἐκ τοῦ μὴ
μισεῖσθαι, ὅτι καὶ αὐτοὶ τῆς αὐτῆς ἐκείνοις κακίας
καὶ πονηρίας κοινωνεῖτε. Νῦν δὲ ἐπειδὴ μισοῦσιν
ὑμᾶς οἱ πονηροὶ, χαίρετε. Διὰ γὰρ τὴν ἀρετὴν ὑμᾶς
μισοῦσιν· ἢ γὰρ ἂν, ἐὰν οὐκ εἴχετε ἀρετὴν, ὁ κόσμος
ἐφίλει τὸ ἴδιον. Ἐπεὶ δὲ « ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ »

vos in posterum? Sed « et posui vos, » hoc est, plantavi vos, « ut eatis, » hoc est, ut crescatis, et expandamini et extendamini, « fructumque afferatis. » Hoc autem loco manifeste agricolam se esse introducit. Et superius quidem quando dicebat, « Mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis, » ostendit seipsum purgantem : nunc autem manifestius per hoc quod dicit, « Ego elegi vos, et posui vos. » Nam agricola videlicet eligit, et ponit sub terram palmites. Vides æqualitatem Patris et Filii? Et Pater agricola, et Filius nunc ostenditur agricola. Confusionem induere, Ariane, cum his qui tecum ad impietatem prosiliunt. Vide autem et aliud : « Ut quidquid petieritis Patrem in nomine meo, dem B vobis, » hoc est, Ego dabo vobis. Tametsi oportebat juxta consequentiam ita dicere : Quæcunque petiveritis Patrem, dabit vobis : sed dixit, « Ego dem vobis, » eo quod omnino sit ejusdem potentiæ, quia et Pater qui dat, per dextram suam dat : dextra autem ejus est Filius. Considera autem hoc loco quod quando plantati fructum afferimus, tunc quæcunque petiverimus, dabit nobis. Si autem non afferimus fructum, non recipimus, quia fructum non afferens, neque animæ petit utilia, sed omnino mundana et inutilia : ideoque non accipit : « Quæritis enim, inquit, et non accipitis, eo quod male petatis [62]. »

Vers. 17-19. « Hæc mando vobis, ut diligatis in- G vicem. Si mundus vos odit, scitis quod me priusquam vos odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum est diligeret : quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. » Ut ne opinentur apostoli quod Dominus opprobrans proferat eis quod animam suam pro illis ponat, et quod electi sint, ideo dixit, « Hæc mando vobis, » non ut exprobrem, neque ut de bono quodam opere arroganter loquar, sed ut animas vestras firmiores faciam in charitate mutua, idcirco enumero meæ erga vos charitatis opera. « Hæc enim mando vobis, ut diligatis invicem. » Quia autem res ardua et valde molesta est persecutionem pati, et odio haberi, consolatur eos, dicens : Si vos odio habent, nihil novum est : nam et me primum odio habuerunt, D atque ita quia commune **715** hoc mecum habetis, ut odio habeamini, sit vobis magnæ consolationis loco. Subdit autem et alium consolandi modum consolantem maxime. Contra enim, dicit, oportebat vos mœrore affici, si mundus vos non haberet odio; mundus, hoc est, mali homines. Ex eo enim quod non haberemini odio, ostenderetur quod et ipsi illorum malitiæ et iniquitati communicaretis : nunc autem quia odio vos habent mali, gaudete. Nam propter virtutem vestram vos oderunt. Alioqui si non essetis virtute præditi, mundus quod suum est amaret. Quia autem « Ego vos elegi de mundo »

[62] Jac. IV, 3.

iniquitatis, « propterea odio vos habet mundus, » uti eos qui operibus suis non communicant.

VERS. 20, 21. « Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis. Non est servus major domino suo. Si me persecuti fuerint, et vos persequentur. Si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non noverunt eum qui misi me. » Hoc quod superius dixit, « Me priorem vobis odio habuit, » id nunc dilatans, majorem illis consolationem affert. Dicit enim : « Memores sitis sermonis mei, quod non sit servus major domino suo : » igitur neque vos me majores. Videte igitur quo pacto me usi sunt. Si persecuti fuerunt Dominum, et vos servos multo magis : si me non persecuti fuissent, sed meum sermonem servassent, et vestrum servaturi essent : id quod non fiet. Neque enim meum neque vestrum servabunt. « Sed omnia hæc facient vobis propter me : » atque ita si diligeretis me, sustineretis utique propter me quem diligitis, ut dicitis. Sed et illud etiam vos consoletur, quia injuria afficiunt et eum qui me misit. Itaque si nihil aliud, certe hoc sit vobis in consolationem, quod ipsi et vestri, et mei, et Patris mei sint inimici.

VERS. 22-25. « Si non venissem, et locutus fuissem eis, peccatum non haberent : nunc autem non habent quod prætexant peccato suo. Qui me odit, is et Patrem meum odit. Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent : nunc autem et viderunt, et oderunt non solum me, verum etiam et Patrem meum : sed ut compleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, odio habuerunt me gratis. » Num autem juste, inquit, hæc faciunt, et odio habent et me, et Patrem meum, et vos? num propterea quæ dixi vel feci, hanc mentem insumpserunt? Non, inquit : peccatum enim hoc incondonabile est. Nunquid enim non veni et docui? Si non venissem, si non fuissem locutus [63], potuissent dicere, Non audivimus. Nunc autem prætextu caret eorum malitia. Dein quia nihil aliud prætexebant in omnibus, quam quod propter Patrem ulciscantur (sic enim dicunt, Homo **716** hic non est a Deo, et similia), idcirco subdit : « Qui me odit, et Patrem meum odio habet : » atque ita nihil tale relictum est eis in excusationem. Non solum autem doctrinam exhibui, sed et opera adjeci, qualia nullus alius, ut est miraculum de cæco, miraculum de Lazaro, et alia similiter. Quam igitur habebunt excusationem? Doctrinam sermonum præbui, adjeci et opera, sicut et Moses præcipit, illi [64] obediendum mandans, qui et signa faceret, et pietatem doceret. « Nunc autem viderunt » talia opera, et nihilominus « Me atque Patrem odio habuerunt. » Deinde subdit et prophetam testem : « Oderunt me gratis. » Nam propter solam malitiam et nullam aliam causam natum est hoc odium. Legem autem non solos

[63] Joan. XV, 22. [64] Deut. II, 13.

A τῆς « τοῦ κόσμου » πονηρίας, α διὰ τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος, » ὡς μὴ κοινωνοῦντας τοῖς ἔργοις αὐτοῦ.

« Μνημονεύετε τοῦ λόγου, οὗ ἐγὼ εἶπον ὑμῖν· Οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν· εἰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν διὰ τὸ ὄνομά μου, ὅτι οὐκ οἴδασι τὸν πέμψαντά με. » Ὥπερ ἄνω εἶπεν, ὅτι « Ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκε, » τοῦτο νῦν πλατύνων, τὴν παρηγορίαν αὐτοῖς ἐντίθησι πλείονα. « Μνήσθητε γάρ, φησί, τοῦ λόγου μου, ὅτι οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ· » οὐκοῦν οὐδὲ ὑμεῖς ἐμοῦ μείζονες. Ἴδετε τοίνυν πῶς ἐμοὶ ἐχρήσαντο. Εἰ ἐδίωξαν τὸν Δεσπότην, καὶ ὑμᾶς τοὺς B δούλους πολλῷ μᾶλλον· εἰ μὴ ἐδίωξαν, ἀλλὰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο· οὔτε γὰρ τὸν ἐμὸν, οὔτε τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. « Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν δι' ἐμέ. » Ὥστε εἰ ἀγαπᾶτέ με, φέρετε ἃ πάσχετε δι' ἐμὲ τὸν ἀγαπώμενον, ὡς λέγετε. Ἀλλὰ καὶ ἕτερον πρὸς παραμυθίαν, ὅτι καὶ τὸν πέμψαντά με συνεξυβρίζουσιν ὑμῖν. Εἰ μή τι οὖν ἄλλο, τοῦτο ἔστω ὑμῖν εἰς παρηγορίαν, ὅτι οἱ αὐτοὶ καὶ ὑμῶν, καὶ ἐμοῦ, καὶ τοῦ Πατρός μου ἐχθροί.

« Εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν. Ὁ ἐμὲ μισῶν καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ. Εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς, ἃ οὐδεὶς ἄλλος πε- C ποίηκεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον. Νῦν δὲ καὶ ἑωράκασι, καὶ μεμισήκασι καὶ ἐμὲ, καὶ τὸν Πατέρα μου, ἀλλ' ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν, ὅτι Ἐμίσησάν με δωρεάν. » Ἆρα δὲ δικαίως ταῦτα ποιοῦσιν, καὶ μισοῦσι καὶ ἐμὲ, καὶ τὸν Πατέρα μου, καὶ ὑμᾶς; ἆρα ἡ τῶν λεχθέντων ἢ τῶν πραχθέντων χάριν τοιαύτην γνώμην ἐπεδείξαντο; Οὐχὶ, φησίν· ἀσύγγνωστος γὰρ ἡ ἁμαρτία αὐτῶν. Μὴ γὰρ οὐκ ἦλθον, καὶ ἐδίδαξα; Εἰ μὴ ἦλθον, εἰ μὴ ἐλάλησα, εἶχον ἂν αὐτοὶ λέγειν, ὡς Οὐκ ἠκούσαμεν· νῦν δὲ ἀπροφάσιστος ἡ πονηρία αὐτῶν. Εἶτα ἐπειδὴ οὐδὲν ἄλλο προεφασίζοντο πανταχοῦ, εἰ μὴ τὸ τὸν Πατέρα ἐκδικεῖν (« Οὗτος γὰρ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ τοιαῦτα), διὰ τοῦτο ἐπάγει· « Ὁ ἐμὲ μισῶν καὶ τὸν Πατέρα μου μισεῖ· » ὥστε D οὐδὲ τοῦτο αὐτοῖς εἰς ἀπολογίαν ἀπολέλειπται. Οὐ μόνον δὲ διδασκαλίαν παρεσχόμην, ἀλλὰ καὶ ἔργα προσέθηκα, οἷα οὐδεὶς ἄλλος· οἷον τὸ τοῦ τυφλοῦ θαῦμα, τὸ τοῦ Λαζάρου, καὶ τ' ἄλλα ὁμοίως. Ποίαν οὖν ἔχουσιν ἀπολογίαν; Τὴν ἀπὸ τῶν λόγων διδασκαλίαν παρεσχόμην, τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων προσέθηκα· καθὼς καὶ ὁ Μωϋσῆς διακελεύεται, ἐκείνῳ πείθεσθαι ἐντελλόμενος, τῷ καὶ σημεῖα ποιοῦντι, καὶ τὰ πρὸς εὐσέβειαν διδάσκοντι. « Νῦν δὲ καὶ ἑωράκασι » τοιαῦτα ἔργα, καὶ ὅμως « Κἀμὲ καὶ τὸν Πατέρα μου μεμισήκασιν. » Εἶτα ἐπάγει καὶ τὸν προφήτην μάρτυρα, ὅτι « Ἐμίσησάν με δωρεάν. » Διὰ γὰρ πονηρίαν, φησὶ, μόνην ἐτέχθη τὸ μῖσος, οὐ

δι' αἰτίαν ἄλλην. Νόμον δὲ, ὡς πολλάκις εἴπομεν, οὐ μόνον τὸν Μωσαϊκὸν, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν προφητῶν βίβλους φησὶν, ὥσπερ οὖν καὶ ταύτην τὴν τοῦ Δαυὶδ νόμον ὠνόμασεν. Ὁ μὲν οὖν Δαυὶδ Πνεύματι ἁγίῳ προανεφώνει, ὃ ἔμελλεν ἡ αὐτῶν πονηρία ποιεῖν· αὐτοὶ δὲ πάντως ὡς πονηροὶ τὸ προλεχθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου ἐπλήρωσαν, καὶ τὴν προφητείαν ἀληθῆ ἔδειξαν.

A libros Mosi dicit, sed et prophetarum, ut sæpe diximus. Quemadmodum et hoc loco Davidis librum legem nominavit. Igitur David Spiritu sancto prædicit qualis futura esset illorum malitia, et ipsi, ut mali, dictum a propheta impleverunt, et prophetiam veram esse comprobaverunt.

« Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστε. » Εἶπε τοῖς μαθηταῖς, ὅτι « Διώξουσιν ὑμᾶς, » ὅτι « Τὸν λόγον ὑμῶν οὐ τηρήσουσιν. » Ἵνα οὖν μὴ ἔχωσι λέγειν· Καὶ λοιπὸν, ὦ Κύριε, τοῦ πέμπεις ἡμᾶς; πῶς ἀξιόπιστοι ἐσόμεθα; τίς προσέξει ἡμῖν; τίς πεισθήσεται; διὰ τοῦτο ἐπάγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Ἀξιόπιστος, φησὶ, μάρτυς ἐκεῖνός ἐστιν· ὅστις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐλεγχόμενοι, ὅτι ἀναπολόγητα ἁμαρτάνουσι, παραδέξονται τὸ κήρυγμα. « Καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ἀπ' ἀρχῆς ὄντες μετ' ἐμοῦ, » ὅτι καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ἀπροφασίστους αὐτοὺς ἐποίησα. Θαῤῥεῖτε οὖν· οὐ γὰρ ἀμάρτυρον ἔσται τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα συνεπιμαρτυρήσει σημείοις καὶ τέρασι, καὶ ἀξιόπιστος ἔσται μάρτυς· Πνεῦμα γάρ ἐστιν ἀληθείας. Ὡς οὖν ἀληθείας Πνεῦμα, μαρτυρήσει τἀληθῆ· ὡς δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, πάντα οἶδεν ἀκριβῶς· ἐκεῖθεν γάρ ἐστιν, ἐξ οὗ πάντων ἡ γνῶσις. Τὸ δὲ, « Ὃν ἐγὼ πέμψω, » τὴν ἰσότητα δηλοῖ τὴν πρὸς αὐτόν. Ἀλλαχοῦ γὰρ τὸν Πατέρα εἶπε πέμπειν τὸ Πνεῦμα· ἐνταῦθα δὲ, ἑαυτὸν πέμπειν τοῦτο εἰπὼν, οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὴν ἰσότητα δηλοῖ. Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ ἀντανιστᾶν ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ, ὡς ἀπ' ἄλλης ἐξουσίας πέμπων τὸ Πνεῦμα, προσέθηκε· « Παρὰ τοῦ Πατρός. » — « Πέμψω » μὲν γὰρ αὐτὸς, ἀλλὰ « παρὰ τοῦ Πατρός· » τοιοῦτον, εὐδοκοῦντος τοῦ Πατρὸς, καὶ συναποστέλλοντος. Οὐ γὰρ ἐξ οἰκείων κόλπων αὐτὸς προΐεμαι τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' ἐμοῦ χορηγεῖται. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς, ὅτι « Ἐκπορεύεται, » μὴ νόει ἀποστολὴν τὴν ἐκπόρευσιν, οἵαν ἀποστέλλονται τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, ἀλλὰ φυσικὴ ὕπαρξις τοῦ Πνεύματός ἐστιν ἡ ἐκπόρευσις. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω νοήσομεν τὴν ἐκπόρευσιν, ἀλλά τινα ἀποστολὴν ἔξωθεν γινομένην, ἄδηλον ἔσται περὶ ποίου πνεύματος λέγει. Μυρία γάρ εἰσι τὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Ἀλλὰ μὴν ἐνταῦθα ἐξαίρετόν τι καὶ κεχωρισμένον ἴδιόν φησι τὸ ἐκπορεύεσθαι, ἐν τῷ κυρίως Πνεύματι προσφωρισμένον. Οὐκ ἄρα τὸ ἐκπορεύεσθαι ἀποστέλλεσθαι νοήσομεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχειν τὴν φυσικὴν ὕπαρξιν. Τοῦτο δὴ τὸ Πνεῦμα μάρτυς ἔσται τοῦ κηρύγματος· « καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, » ὅτι οὐκ ἐξ ἄλλων ἀκηκόατε, ἀλλ' αὐτοὶ ἐξ ἀρχῆς σύνεστε. Οὐ μικρὰ δὲ αὕτη μαρτυρία ὑπὸ τῶν ἀπ' ἀρχῆς συνόντων γινομένη· ὃ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι

VERS. 26, 27. « Cum autem venerit Paracletus (quem ego mittam vobis a Patre) Spritus veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et vos testes estis, quia ab initio mecum estis. » Dixerat discipulis, « Persecuturi sunt vos, sermonem vestrum non servabunt. » Ut igitur dicere non possint, Et nunc, o Domine, quo mittis B nos? quomodo digni fide erimus? quis ad nos attendet? quis persuadebitur? ideo subdit : « Cum autem venerit Paracletus, ille testabitur de me. « Fidelis, inquit, testis ille est, et ita redarguti a Spiritu quod absque excusatione peccarint, prædicationem suscipient : « Et vos quoque testabimini, qui ab initio mecum estis, » quia et operibus et sermonibus feci deesse ipsis excusationem. Bono igitur animo sitis, prædicatio non caritura est testibus, sed et Spiritus cum signis et prodigiis testabitur, fidelisque testis erit. Est enim « Spiritus veritatis. » Igitur Spiritus veritatis vera testificabitur : nam « a Patre procedit, » et omnia clare novit. Est enim ex eo a quo omnium scientia. Jam quod dicit, « Quem ego mittam, » æqualitatem erga Patrem significat. Nam alio loco de Patre dixit quod mittat Spiritum : hoc C autem loco quod ipse mittat, utique sane æqualitatem significans. Ut autem ne videatur obluctari Patri, quasi ab alia substantia mittat Spiritum, addidit, « A Patre. » Nam et ipse quidem « Mittam, » sed « A Patre, » hoc est, approbante Patre, et simul mittente. Non enim ex proprio sinu ipse prius mitto, sed a Patre per me suppeditatur. Cum autem audieris quod « Procedit, » ne intelligas per processionem missionem quali emittuntur ministratorii spiritus, sed naturalis **717** subsistentia Spiritus est processio. Nam nisi processionem sic intellexerimus, sed externam quamdam missionem, incertum erit de quo spiritu dicat : innumeri enim D sunt qui in ministerium mittuntur propter eos qui hæreditabunt salutem [68]. Cæterum hoc loco singularis quædam et separata proprietas est procedere, uni proprio Spiritui attributa. Non igitur intelligemus per processionem simplicem emissionem, sed naturalem ex Patre subsistentiam. Hic igitur Spiritus testis erit prædicationis, « Et vos quoque testabimini, » quod non ex aliis audiveritis, sed ipsi ab initio mecum estis. Non parvum autem ex hoc testimonium ab initio simul esse : quod et ipsi apostoli postea concionati sunt, dicentes, Qui simul comedimus, simulque bibimus cum eo. Duplex igitur testimonium, a vobis et a Spiritu. Nam licet vos ad

[68] Hebr. 1, 4.

gratiam testari videamini, at non item ad gratiam testificabitur et Spiritus.

ὕστερον ἔλεγον δημηγοροῦντες· « Οἵτινες συνεφάγομεν αὐτῷ, καὶ συνεπίομεν. Διττὴ οὖν ἡ μαρτυρία καὶ παρ' ὑμῶν, καὶ παρὰ τοῦ Πνεύματος. Εἰ γὰρ ὑμεῖς πρὸς χάριν μαρτυρεῖν δόξετε, ἀλλ' οὔτι γε καὶ τὸ Πνεῦμα πρὸς χάριν μαρτυρήσει.

CAPUT XVI.

Quomodo Jesus ea quæ discipulis eventura erant, prædixit. De hoc, Parum videbitis me. Quomodo Pater quæcunque ab eo petierint homines daturus sit.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

Περὶ τοῦ Ἰησοῦ προλέγοντος τὰ συμβησόμενα τοῖς μαθηταῖς. Περὶ τοῦ, Μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με. Περὶ τοῦ τὸν Πατέρα, ὅσα ἂν αἰτήσωνται, δώσειν.

VERS. 1-4. « Hæc locutus sum vobis, ut ne quid offendamini. Alienos a synagogis facient vos : sed veniet tempus, ut quisquis interficit vos, videatur cultum præstare Deo. Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me. Sed hæc locutus sum vobis, ut, cum venerit tempus illud, reminiscamini eorum, quod ego dixerim vobis. » Dixi, inquit, vobis hæc priusquam fierent, « ut ne postea offendamini » cum videritis multos non credere, et vos multa aspera pati; sed cogitate quod etiam antequam factum sit, dixerim vobis. Suscipite posthac a me consolationem, quod neque in hoc decipiam vos, sicut neque in prædictione passionum. Nam et « absque synagogis facient vos, » et excludent a conciliis honestisque conditionibus, et in summa a sua communione separabunt. Etenim jam conspiraverant, quod si quis confiteretur Christum, ejiceretur a Synagoga [66]. Non solum autem a Synagoga vos alienos facient, sed et morte punient, morteque ignominiosissima, utpote ceu perniciosos, et ut inimicos Dei occident vos. Et omnis qui occiderit vos, tanto studio occidet, ut « videatur Deo cultum præstare, » hoc est, putabit se rem piam Deoque gratam facturum. Subdit autem consolationem, quæ sufficere queat : » Hæc enim, inquit, facient quia non noverunt Patrem, neque me. » Propter me enim, inquit, et Patrem hæc patiemini, igitur sustinete. **718** « Beati enim eritis cum exprobraverint, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum verbum contra vos, mentientes propter me. « Hæc beatitudo vestra sit consolatio, cum ejus fueritis recordati. « Hæc autem locutus sum vobis, » ut quando videritis molesta illa evenisse, credatis et de reliquis. Non enim poteritis dicere quod jucunda prædixerim vobis, decipere vos cupiens. Verum sicut annuntians tristia non decepi, ita neque læta dicens, indignus fide fuerim. Insuper ut ne sitis minus præparati, sed instructi, recordemini quod ego vobis ea dixerim, et idcirco stetis fortiter contra adversa.

« Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε. Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ. Καὶ ταῦτα ποιήσουσιν ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὸν Πατέρα, οὐδὲ ἐμέ. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὥρα μνημονεύητε, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. »—« Ἐλάλησα, φησὶν, ὑμῖν ταῦτα » πρὸ τοῦ γενέσθαι, « ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε » ὕστερον, ὅταν ἴδητε πολλοὺς ἀπειθοῦντας, καὶ δεινὰ πάσχοντας ὑμᾶς αὐτούς· ἀλλὰ ἀναλογιζόμενοι, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι ταῦτα, εἶπον ὑμῖν, προσδέχησθε λοιπὸν καὶ τὴν παρ' ἐμοῦ παράκλησιν, ὡς οὐ διαψεύσοντος ὑμᾶς οὐδ' ἐν τούτῳ, ὥσπερ οὐδ' ἐν τῇ περὶ τῶν δεινῶν προαγορεύσει. Καὶ γὰρ « ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς, » καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς συνεδρίων, καὶ ἐνδόξων, καὶ ὅλως τῆς αὐτῶν κοινωνίας ἀφορίσουσιν. Ἤδη γὰρ συνέθεντο, ὅτι, ἐάν τις ὁμολογήσῃ τὸν Χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, τὸ ἀποσυναγώγους ὑμᾶς γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ θάνατον προσδέχεσθε, καὶ θάνατον ἐπονείδιστον· ὡς γὰρ λυμεῶνας καὶ ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς. Καὶ πᾶς ὁ φονεύων ὑμᾶς οὕτω σπουδάσει περὶ τὸν ὑμέτερον φόνον, ὥστε « δόξει λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ· » τουτέστι, θεάρεστον ἔργον νομίσει καὶ εὐσεβὲς διαπράξασθαι. Ἐπάγει δὲ καὶ τὴν παραμυθίαν ἀρκοῦσαν. « Ταῦτα γὰρ, φησὶ, ποιήσουσιν, ὅτι οὐκ οἴδασι τὸν Πατέρα, οὐδὲ ἐμέ. » Δι' ἐμὲ γὰρ, φησὶ, καὶ τὸν Πατέρα, ταῦτα παθεῖν μέλλετε· οὐκοῦν ὑπομένετε. « Μακάριοι γάρ ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς, καὶ διώξωσι, καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ. « Οὗτος ὁ μακαρισμὸς παράκλησις ὑμῖν ἔστω, ἀναμιμνησκομένοις αὐτά. « Ταῦτα δὲ λελάληκα ὑμῖν, » ἵνα ἐπειδὰν ἴδητε τὰ σκυθρωπὰ ἐκβάντα, πιστεύσητε καὶ περὶ τῶν λοιπῶν. Οὐ γὰρ ἕξετε εἰπεῖν, ὅτι τὰ εὐφρόσυνα προεῖπον ὑμῖν, ἐξαπατᾷν θέλων ὑμᾶς· ἀλλ' ὥσπερ τὰ λυπηρὰ προαγγείλας, οὐ διεψευσάμην, οὕτως οὐδὲ τὰ εὐφρόσυνα εἰπὼν, ἀπιστεῖσθαι ἄξιος· καὶ ἅμα ἵνα μὴ ἀπαράσκευοι ἦτε, ἀλλ' ἕτοιμοι, μνημονεύοντες ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο ἱστάμενοι γενναίως πρὸς τὰ λυπηρά.

VERS. 5-7. « Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram. Nunc autem vado ad eum qui misit me. Et nemo ex vobis interrogat me quo vadam : sed quia hæc locutus sum vobis, mœstitudo implevit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis; expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos. Si autem abiero, mit-

« Ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον, ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην· νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με· Ποῦ ὑπάγεις; Ἀλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν. Ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν· συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. Ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν δὲ

[66] Joan. IX, 22.

πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. » Λίαν ἐβαρύνθησαν τῇ λύπῃ οἱ ἀπόστολοι, ἀκούσαντες τοιαῦτα περὶ αὐτοὺς συμβησόμενα. Διὸ καὶ ὁ Κύριος, « Ταῦτα, » φησὶ, τὰ οὕτω λυπηρὰ « ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον ὑμῖν, » οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' « ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην, » καὶ ἱκανὸν προσφύγιον ἐμὲ εἴχετε, καὶ ἅπας ὁ πόλεμος ἐπ' ἐμὲ ἀνεῤῥιπίζετο, αὐτοὶ δὲ ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ ἦτε. Οὔπω ἦδει τοιούτων λόγων τότε, προπαρασκευαζόντων δηλαδὴ καὶ προασφαλιζομένων ὑμᾶς· ἀλλὰ νῦν ὑπάγων πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ μέλλων ὑμᾶς καταλιπεῖν, προλέγω ταῦτα, ἵνα ἑαυτοὺς ἀσφαλίζησθε. « Καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με· Ποῦ ὑπάγεις; » ἀλλ' ὑπὸ τῆς λύπης συνεχύθητε, καὶ ἔκστασιν πεπόνθατε, τῇ προσδοκίᾳ τῶν δεινῶν σαλευθέντες τὰς καρδίας. « Ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν. » Ὅρα πῶς παραμυθεῖται αὐτούς. Κἂν μυριάκις, φησὶ, λυπηθῆτε, ἐγὼ τὸ συμφέρον ὑμῖν λέγω. Ὑμεῖς μὲν γὰρ θέλετε ἀεὶ παρεῖναί με ὑμῖν· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο συμφέρον. « Ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. » Ὥστε κἂν ὑμεῖς τὴν παρουσίαν μου θέλητε, οὐ πεισθήσομαι ὑμῖν, ἀλλὰ τὸ συμφέρον ὑμῖν μᾶλλον αἱρήσομαι, ἢ τὸ ἐπιβλαβὲς ὑμῖν θέλημα. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ποιεῖν πανταχοῦ, τὸ συμφέρον καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἀδελφοῖς περιποιεῖν, καὶ μὴ τὸ ἡδύ. Ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀποθάνω ὑπὲρ τοῦ κόσμου, καὶ ἀπέλθω πρὸς τὸν Πατέρα, θυσίαν καὶ ἱλασμὸν ἑαυτὸν δοὺς ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ κόσμου, « ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται (36). » Πῶς γὰρ ἂν ἐπέλθῃ, ἐὰν μὴ ἡ ἔχθρα λυθῇ, τῆς ἁμαρτίας θανατωθείσης, ἐὰν μὴ καταλλαγῇ ὁ Πατὴρ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει; Ἀλλ' ἐνταῦθα οἱ περὶ Μακεδόνιον τί ἔχουσιν εἰπεῖν, κατασμικρύνοντες τὴν δόξαν τοῦ Πνεύματος, καὶ δοῦλον αὐτὸ τοῦ Υἱοῦ λέγοντες; Πῶς συμφέρει Δεσπότην ἀπελθεῖν, καὶ δοῦλον παραγενέσθαι; Ὥστε κἂν λυπηθῆτε, ᾧ μαθηταὶ, διὰ τὴν ἐμὴν ἀπουσίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριτος παρουσίαν, ἣ τὰ πλείω ὑμᾶς ὠφεληθήσει καὶ μείζω. Πῶς δὲ ὁ Κύριος εἶπεν, ὅτι « Ταῦτα ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον; » Καὶ μὴν γέγραπται, ὅτι προσκαλεσάμενος τοὺς δώδεκα, εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι « Ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε. » Εἶπε μὲν, ὅτι « Ἐπὶ ἡγεμόνας ἀχθήσεσθε, » οὐ μὴν, ὅτι Οὕτως ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς, ὡς ἀσεβεῖς, καὶ λυμεῶνας, καὶ τοῦ Θεοῦ ἐχθρούς. Ἄλλως τε· Ἐκεῖ μὲν τὰ παρὰ τῶν ἐθνικῶν αὐτοῖς ἐπαχθησόμενα εἶπε, νῦν δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν Ἰουδαίων. Τὸ γὰρ, « Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν, » οἱ Ἰουδαῖοι πάντως. Ὅρα δέ μοι ἐν τούτῳ καὶ τὸ τοῦ Πνεύματος αὐτεξούσιον, καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ συνευδόκησιν. Τὸ μὲν γὰρ, « Ἐλεύσεται ὁ Παράκλητος, » τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας· τὸ δὲ, πρὸς τὸ ἀληθεῖν τὸν Παράκλητον ἀρεσκείας, εἰ δεῖ οὕτως εἰπεῖν, καὶ συννεύσεως.

« Καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος, ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας, καὶ περὶ δικαιοσύνης, καὶ περὶ κρίσεως· περὶ ἁμαρτίας μὲν, ὅτι οὐ πιστεύουσιν εἰς ἐμέ· περὶ δικαιοσύνης δὲ, ὅτι πρὸς τὸν Πατέρα μου ὑπάγω, καὶ

A tam eum ad vos. » Valde gravati sunt tristitia discipuli, cum audirent talia sibi adventura. Ideirco et Dominus, « Hæc, » inquit, tam dura « a principio non dixi vobis, » non ut ignorans, sed « vobiscum eram, » et sufficiens confugium ad me habebatis, et omne certamen in me rejiciebatur, ipsi vero in ommi securitate eratis. Igitur non opus erat talibus tunc sermonibus vos præparari et præmuniri; sed nunc vadens ad Patrem meum, et vos relicturus, prædico ea, ut vos muniatis. « Et nullus ex vobis rogat me, Quo vadis? sed » præ tristitia confusi estis, et excessum mentis patimini : propter exspectationem gravium concussa sunt corda vestra. « At ego veritatem dico vobis. » Vide quomodo solatur eos : Etiamsi innumeris modis, inquit, magis tristitia afficiamini, ego quod vobis utile est dico. Nam vos quidem B velletis semper esse mecum, atqui hoc non est expediens. « Nam si ego quidem non abiero, Paracletus non veniet ad vos : » atque ita etiamsi vos præsentiam meam velletis, non obedirem vobis, sed eligerem potius quod vobis utile, quam perniciosam vobis vestram voluntatem. Ita et nos debemus facere, prospicientes semper quod et nobis et fratribus est utile, et non quod suave. Nam si ego non morior pro mundo, et eo ad Patrem, dato sacrificio et propitiatione pro peccatis mundi, « Paracletus non veniet. » Quomodo enim adveniet si inimicitiæ non solvantur, et occisa morte Pater humanæ naturæ non concilietur? Porro hoc loco Macedoniani quid C poterunt dicere, qui gloriam Spiritus extenuant et servum eum Filii dicunt? quomodo conducet abire Dominum, et advenire servum? Atque ita etsi tristes sitis propter meam absentiam, o discipuli, tamen propter adventum Spiritus gaudeatis, qui pluribus et majoribus vos beneficiis 719 prosequetur. Quomodo autem Dominus dixit, « Hæc ab initio non dixi vobis? » quandoquidem scriptum est quod convocatis illis duodecim, dixerit eis, « Ad præsides et reges ducemini [67]. » Dixit quidem, « Ad præsides ducemini, » non autem, Occident vos ut impios et perniciosos, et inimicos Dei. Et aliter : Illic quidem dicit quæ a gentibus eis infligenda, nunc autem quæ a Judæis.' « Absque synagogis vos facient, » Judæi scilicet. Vide autem in hoc et Spiritum liberum D esse, et Filium approbare. Etenim quod dicit, « Paracletus veniet, » ad potestatem Spiritus pertinet : quod autem addit, « Ego mittam eum, » ad probationem et voluntatem Filii spectat, cui placet ut veniat Paracletus, et annuit, si sic dicere licet.

« Ἐγὼ πέμψω αὐτὸν, » τῆς τοῦ Υἱοῦ εὐδοκίας, καὶ συννεύσεως.

Vers. 8-11. « Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, et de justitia, et de judicio : de peccato quidem, quia non credunt in me : de justitia vero, quia ad Patrem vado, et posthac non vi-

[67] Matth. x, 18.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(36) Cod. 32 addit : πρὸς ὑμᾶς.

debitis me : de judicio, quia princeps hujus mundi jam judicatus est. » Veniet Paracletus, et quæ inde utilitas? « Arguet, inquit, mundum de peccato, » et ostendet eos peccatores, quia non credunt. Quando enim viderint per manus discipulorum in Spiritu egregia signa et prodigia fieri, et neque sic credent, quomodo non condemnatione digni, et peccato maximo obnoxii? Nam nunc quidem possunt dicere quod fabri filius sim, et humilis matris, quamvis ego miracula faciam : tunc autem incredulitas omni carebit excusatione, Spiritu in nomine meo talia perficiente. Itaque « de peccato » illos « arguet, » hoc est, ostendet eos absque venia peccare. « Et de justitia, » quoque « arguet, » quia ego ad Patrem meum vado, hoc est, ostendet eis quod ego, cum justus fuerim et irreprehensibilem egerim vitam, injuste ab ipsis occisus sim, et in ejus indicium ad Patrem vadam; neque enim si injustus fuissem, ad Patrem ascendissem. Quia enim ut adversarium Deo et iniquum occiderunt, Ostendet eis, inquit, Spiritus, quod non sim talis. Neque enim si adversarius Dei fuissem, apud Deum et l egislatorem hunc honorem assecutus essem, honoremque non temporarium, sed æternum. Jam quod dicit, « Posthac non videbitis me, » æternam ejus apud Patrem conversationem manifestat. « De judicio » autem arguet eos, « quia princeps hujus mundi judicatus est, » hoc est, etiam per hoc me justum, et a peccato immunem iterum ostendet me Spiritus, eo quod rector mundi a me judicatus est et victus. Quia enim dicebant, « Dæmonium habet [68] » et, « In Beelzebul miracula facit [69], » et, « Impostor est : » Hæc omnia, inquit, ostendentur vana, cum apparuerit diabolus condemnatus, et ostensum fuerit ominibus quod a me sit victus, id quod nequivissem, si non illo fuissem fortior, et ab omni peccato alienus. Quomodo hoc demonstratum **720** est? Per adventum Spiritus omnes qui credunt in Christum, conculcant et contemnunt rectorem mundi. Unde satis monstratum quod a Christo condemnatus sit multo antea. Arguit ergo Spiritus eos qui non credunt, ut peccatores. Fides enim baptismi peccata solvit per remissionem. Operationes autem Spiritus quæ apparent in his qui crediderunt, non visæ sunt in his qui non crediderunt. Unde redarguti sunt in vasa mala et coinquinata, indigna Spiritus susceptione. Et aliter : Arguit mundum qui non credidit Spiritus de justitia, hoc est quia privatus est justitia, quia non credidit in justum Jesum, eum, qui propter justitiam assumptus est in cœlos. Arguit autem et condemnat ut ignavum, quia vulnerato Satana, neque sic illum voluit vincere.

VERS. 12-14. « Adhuc multa habeo quæ vobis dicam, sed non potestis portare nunc : cum autem

[68] Matth. XI, 18. [69] Luc. IX, 19.

A οὐκ ἔτι θεωρεῖτέ με· περὶ δὲ κρίσεως, ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται. » Ἐλεύσεται ὁ Παράκλητος, καὶ τί τὸ κέρδος; « Ἐλέγξει, φησὶ, τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας, » καὶ δείξει αὐτοὺς ἁμαρτωλοὺς, ὅτι οὐ πιστεύουσιν. Ὅταν γὰρ ἴδωσι διὰ τῶν χειρῶν τῶν μαθητῶν ἐν Πνεύματι σημεῖα ἐξαίσια, καὶ τέρατα γινόμενα, καὶ οὐδὲ οὕτω πιστεύσωσι, πῶς οὐ κατακρίσεως ἄξιοι, καὶ ἁμαρτίᾳ μεγίστῃ ἔνοχοι; Νῦν μὲν γὰρ ἔχουσι λέγειν, ὅτι τέκτονός εἰμι υἱὸς, ὅτι εὐτελοῦς μητρὸς, καίτοι καὶ θαύματα ποιοῦντός μου· τότε δὲ ἀπροφάσιστος ἔσται αὐτοῖς ἡ ἀπιστία, τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ ὀνόματί μου τοιαῦτα ἐπιτελοῦντος. « Περὶ ἁμαρτίας » οὖν αὐτοὺς « ἐλέγξει· » τουτέστι, δείξει αὐτοὺς ἡμαρτηκότας ἀσύγγνωστα. « Καὶ περὶ δικαιοσύνης » δὲ ἐλέγξει, ὅτι ἐγὼ B πρὸς τὸν Πατέρα μου πορεύομαι· τουτέστιν, Δείξει αὐτοῖς, ὅτι δίκαιος ὢν, καὶ ἄληπτον παρασχόμενος βίον, ἀδίκως ὑπ' αὐτῶν ἀνῃρέθην· καὶ τούτου δεῖγμα, τὸ πρὸς τὸν Πατέρα πορεύεσθαι· οὐκ ἂν γὰρ, εἰ μὴ δίκαιος ἦμην, πρὸς τὸν Πατέρα ἀνηρχόμην. Ἐπεὶ γὰρ ὡς ἀντίθεον καὶ παράνομον αὐτὸν ἐφόνευσαν, Δείξει αὐτοῖς, φησὶ, τὸ Πνεῦμα, ὅτι οὐκ εἰμὶ τοιοῦτος. Οὐ γὰρ ἂν ἀντίθεος ὢν καὶ παράνομος, παρὰ τῷ Θεῷ καὶ νομοθέτῃ τιμῆς ἠξιούμην, καὶ τιμῆς οὐ προσκαίρου, ἀλλ' αἰωνίας. Τὸ γὰρ, « Οὐκ ἔτι θεωρεῖτέ με, » τὸ αἰώνιον τῆς παρὰ τῷ Πατρὶ διαγωγῆς δηλοῖ. « Περὶ δὲ κρίσεως » ἐλέγξει αὐτοὺς, « ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται· » τουτ- C έστι, Καὶ ἐκ τούτου δὲ πάλιν δίκαιον καὶ ἀναμάρτητον ἀποδείξει με τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ τὸν κοσμοκράτορα ὑπ' ἐμοῦ κατακριθῆναι, καὶ καταπαλαισθῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι « Δαιμόνιον ἔχει, » καὶ ὅτι « Ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ θαύματα ποιεῖ, » καὶ « Πλάνος ἐστί· » Ταῦτα πάντα, φησὶ, δειχθήσονται μάταια, κατακρίτου φανέντος τοῦ διαβόλου, καὶ πᾶσι δειχθέντος, ὅτι ὑπ' ἐμοῦ νενίκηται· ὅπερ οὐκ ἂν ἠδυνήθην, εἰ μὴ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἦμην, καὶ πάσης ἁμαρτίας ἀλλότριος. Πῶς δὲ ἐδείχθη τοῦτο; Τῇ τοῦ Πνεύματος παρουσίᾳ πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν, κατεπάτημα καὶ ὕβριν ἐποιοῦντο τὸν κοσμοκράτορα. Οὐκοῦν ἐδείκνυτο ἐκ τούτων, καὶ ὅτι ὑπὸ Χριστοῦ κατακέκριται πολλῷ πρότερον. Ἤλεγξε τοίνυν τὸ Πνεῦμα τοὺς μὴ πιστεύσαντας ὡς ἁμαρτωλούς. Ἡ γὰρ πίστις ἁμαρτίας λύει διὰ τῆς ἀφέσεως τοῦ βαπτίσματος. Ἐν δὲ τοῖς πιστεύσασιν αἱ φαινόμεναι τοῦ D Πνεύματος ἐνέργειαι ἐν τοῖς ἀπίστοις οὐχ ὡρῶντο. Ὅθεν ἠλέγχοντο σκεύη πονηρὰ, καὶ ἐναγῆ, καὶ ἀνέξια τῆς τοῦ Πνεύματος χωρήσεως. Καὶ ἄλλως δέ· Ἐλέγχει τὸν ἀπιστήσαντα κόσμον τὸ Πνεῦμα περὶ δικαιοσύνης, τουτέστιν, ὅτι ἐστέρηται δικαιοσύνης, ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸν δίκαιον Ἰησοῦν, τὸν διὰ δικαιοσύνην ἀναληφθέντα εἰς οὐρανούς. Ἐλέγχει καὶ κατακρίνει καὶ ὡς ῥᾴθυμον, ὅτι καταθραυσθέντος τοῦ Σατανᾶ, οὐδὲ οὕτως αὐτοῦ ἠθέλησε περιγενέσθαι.

« Ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα

τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Εἰπὼν δέ, ὅτι « Συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἀπέλθω, » νῦν πλατύνει τοῦτο, καί φησιν, ὅτι « Νῦν μὲν οὐ δύνασθε βαστάζειν· ἐὰν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, » τότε δὴ τῶν ἐκείνου ἀπολαύσοντες χαρίτων, εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν ὁδηγηθήσεσθε. Ποίαν δὲ ἀλήθειάν φησι, ἢ τὴν περὶ πάντων γνῶσιν; Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Κύριος οὐδὲν περὶ ἑαυτοῦ μέγα ἐφθέγξατο· ἅμα μὲν καὶ ταπεινοφροσύνης τύπους διδοὺς, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκουσμένων, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνην. Ἀλλ' οὐδὲ τὴν τῶν νομικῶν παρατηρημάτων ἔκλυσιν φανερῶς εἰσηγεῖτο, ἵνα μὴ ἀντίθεος πᾶσι δόξῃ. Τοῦ δὲ Παρακλήτου ἐλθόντος, ἥ τε τοῦ Υἱοῦ ἀξία διατραπήσεται, καὶ ἡ ἀληθὴς περὶ πάντων γνῶσις ἐξεφάνη, καὶ τῶν τύπων τῶν νομικῶν ἀρθέντων ἐν μέσῳ, καὶ καταργηθέντων, εἰς τὴν ἀληθινὴν καὶ ἐν πνεύματι λατρείαν ὡδηγήθημεν, διὰ τῶν σημείων τῶν ἐν Πνεύματι τελουμένων, βεβαιωθείσης τῆς πίστεως. Εἶτα ἐπειδὴ μεγάλα τινὰ εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος, ἵνα μὴ νομίσωσί τινες, ὅτι μείζων αὐτοῦ ἐστι τὸ Πνεῦμα, εἴ γε αὐτὸ ὁδηγήσει πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ποιήσει χωρητικοὺς καὶ δεκτικοὺς τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων, ἃ, τοῦ Χριστοῦ παρόντος, οὐκ ἐδύναντο βαστάσαι· ἵνα οὖν μὴ τοῦτο νομισθῇ, ἐπιφέρει· « Οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ· » τουτέστιν, Οὐδὲν ἴδιον παρὰ τὰ ἐμὰ ἐρεῖ. Τὸ γάρ, « Ὅσα ἂν ἀκούσῃ, » τοῦτο δηλοῖ, τὸ μηδὲν ἐκτὸς τῶν τοῦ Χριστοῦ διδάξει. Ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγων περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι « Ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρός μου λαλῶ, » οὐ διδασκόμενον ἑαυτὸν εἰσάγει ὥσπερ νήπιον, ἀλλ' ὅτι οὐδὲν ἐκτὸς τῶν τοῦ Πατρὸς οὔτε γινώσκει, οὔτε διδάσκει· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐπεὶ ὅτι οὐ δεῖται διδασκαλίας τὸ Πνεῦμα, ἄκουσον τί φησιν ὁ Παῦλος· « Ὥσπερ οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » Ὁρᾷς αὐτοδίδακτον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὥσπερ καὶ τὸ ἡμέτερον; Καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς δὲ μαθήσῃ, ὁ εὐγνώμων, τοῦ Πνεύματος τὴν θεότητα. « Τὰ γὰρ ἐρχόμενα, φησὶ, ἀναγγελεῖ ὑμῖν· » τουτέστι, τὰ μέλλοντα, ὅπερ μάλιστα Θεοῦ ἴδιον, ἡ τῶν μελλόντων γνῶσις· ἐπεὶ γὰρ οὐδὲν ἄλλο διὰ πόθου οὕτως ἐστὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὡς ἡ περὶ τῶν μελλόντων γνῶσις, παραμυθεῖται τοὺς ἀποστόλους καὶ ἐκ τούτου. Ἐσεῖσθαι γάρ, φησὶν, εὐεργετήσει ὑμᾶς, ὥστε καὶ τὰ μεῖζον δοκοῦν πάντων δώσει ὑμῖν, τὴν τῶν ἐσομένων πρόγνωσιν. Ἅμα δὲ ἐπεὶ καὶ πρὸς πειρασμοὺς ἐμελλον ἀποδύσεσθαι, Ἐκεῖνος, φησὶ, πρὸς τὰ μέλλοντα ὑμῖν συμβαίνειν, παρασκευάσει ὑμᾶς, ὡς μὴ ἀφυλάκτους ἐξ ἀγνοίας ἐμπεσεῖν. « Δοξάσει δὲ καὶ ἐμέ· » ἐν γὰρ τῷ ἐμῷ ὀνόματι πάντα καὶ λαλήσει, καὶ ποιήσει, καὶ οὐδὲν ἐναντίον ἐρεῖ· ὥστε με διὰ

A venerit ille qui est Spiritus veritatis, ducet vos in omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso : sed quæcunque audierit, loquetur : et quæ futura sunt, annuntiabit vobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt; propterea dixi quod de meo accipiet, et annuntiabit vobis. » Cum dixisset supra, « Expedit vobis ut abeam, » nunc hoc latius prosequitur, et dicit quod « Nunc quidem non potestis portare : si autem venerit ille, » tunc fruentes illius donis, in omnem veritatem ducemini. Quam autem veritatem inquit nisi scientiam de omnibus? Nam nihil de se magnum ipse Dominus locutus est : partim dans nobis figuram humilitatis, partim et propter infirmitatem audientium, et ingratitudinem Judæorum; at neque legalium observationum solutionem manifeste introduxerat, ut ne Deo contrarius videretur omnibus. Ubi autem venit Paracletus, et manifestata fuit dignitas Filii, et vera de omnibus scientia in lucem producta, abolitis et sublatis e medio figuris legalibus, in verum et spiritualem cultum inducti sumus, per signa quæ in Spiritu fiunt, confirmata fide. Deinde quia magna quædam dixerat de Spiritu, ut ne putent aliqui quod major ipso sit Spiritus, siquidem ipse in veritatem sit introducturus, et facturus capaces majorum et plurium quæ, Christo præsente, portare non poterant : ne igitur hoc quis existimet, subdit : « Non enim loquetur a semeptiso, » hoc est, nihil proprium loquetur præter mea. Cum enim dicit, « Quæcunque audierit, » hoc signat quod nihil docturus sit extra ea quæ Christus docuit. Sicut igitur et Dominus ipse dicens de se, « Quæcunque audivi a' Patre meo, loquor : » non ut discentem et puerum se introducit, sed quod nihil vel scit vel docet, quam quæ Pater : ita et de Spiritu dicendum. Quod autem non opus habeat **721** doctore Spiritus, audi Paulum dicentem : « Quemadmodum nullus novit quæ hominis sunt, nisi spiritus qui est in eo : ita et quæ Dei, nullus novit, nisi Spiritus Dei [70]. » Vides quod sanctus Spiritus sui ipsius doctor sit, sicut et noster? Et ex his quæ sequuntur, discet cordatus deitatem Spiritus : « Quæ enim ventura sunt, inquit, annuntiabit vobis. » Maxime enim propria est Dei futurorum cognitio. Nam quia nihil aliud desiderabile ita est humanæ naturæ ut futurorum cognitio, consolatur apostolos et ex hoc. In tantum enim, inquit, benefaciet vobis, ut et futurorum præscientiam vobis, quæ maxima omnium videtur, daturus sit. Præterea quia ad tentationes erudiendi erant, Ille vos præparabit, inquit, ad futura quæ vobis contingent, ne per ignorantiam absque custode incidatis in illa. « Glorificabit autem et me. » In nomine enim meo omnia et loquetur et faciet, et nihil diversum dicet : atque ita et per miracula quæ per illum fient, Deus credar, cum in vos di-

[70] I Cor. II, 11.

scipulos meos abundans effundetur gratia etiam post meam mortem, cum meum nomen magis fulgebit : quod citra controversiam magna gloria est, si quis ignominiose occisus, magis clarescere incipiat. Deinde quia audiverant Dominum dicentem, « Unus vester est magister Christus [71], » ut ne existiment Quia unus magister tu es, quomodo dicis nobis et alium fore magistrum Spiritum? subdit, « quia De meo accipiet, » hoc est, ex bis quæ novi, et ex mea scientia. Vel et aliter : « De meo, » hoc est, de meo thesauro, qui scilicet Patris est. Quoniam enim « Quæcunque habet Pater, mea sunt » et meæ divitiæ : Paracletus autem ex Patre loquetur : verisimiliter dico quod « De meo accepturus sit, » hoc est, thesauro et divitiis scientiæ. Quare autem Spiritus tanta dedit nobis bona, et non Filius? Igitur primum quidem dicimus quod viam donis Spiritus Filius paraverit, et ipse sit talium bonorum auctor. Nisi enim ipse peccatum solvisset, quomodo nos Spiritum obtinuissemus? Non enim habitabit Spiritus in corpore subdito peccatis [72]. Hinc est quod si magnum quid dedit Spiritus, occasiones a Christo habuit. Deinde quia hæretici Spiritui erant detracturi, quasi minor esset dignitate, eo quod posterius veniret; propterea concedit ei majora operari per apostolos, ut per donorum magnitudinem compulsi, vel inviti dignitatem Spiritus agnoscant, et non quia posterior apparuit, propterea minor judicetur Filio.

Vers. 16-18. « Pusillum, et non videtis me, et iterum pusillum et videbitis me, quia vado ad Patrem. Dixerunt ergo quidam ex discipulis ejus inter se : Quid est hoc quod dicit nobis, Pusillum et non videtis me, et iterum pusillum et videbitis me, et Quia vado ad Patrem? Dicebant ergo : Quid est hoc quod dicit pusillum? nescimus **722** quid loquatur. » Quare Christus recessum et mortem suam in memoriam eis reducit, quamvis magis occultanda videantur? Mentem eorum exercebat, et probatiorem efficiebat : propterea semper commemorans tristia, assuefacit illos, et ad exspectationem illorum provehit, ne si repente eveniant, perterreantur : simul autem et adjungit tristibus læta. Igitur sic hoc loco, « Pusillum, et non videtis me » dicens, ad triste statim addidit lætum quiddam : « Et iterum pusillum, et videbitis me, » et, Ad Deum vado, qui vos juvare potest : et non pereo, sed transeo : et ad parvum quidem tempus secessus erit, postea autem perpetuo conversabor vobiscum. Illi quidem non intellexerunt; unde admiretur quispiam quomodo non agnoverint quæ dicebat. Videtur ergo vel tristitia mentem eorum adeo invasisse, ut abjicerent dictorum memoriam, vel propter obscuritatem verborum evenit ne intelligerent. Ideo Jesus videtur eis con-

[71] Matth. XXIII, 8. [72] Sap. I, 4.

A τῶν ὑπ' ἐκείνου γινομένων θαυμάτων πιστευθῆναι Θεὸν, ὑμῖν τοῖς ἐμοῖς μαθηταῖς ἐπιχυθείσης πλουσίας τῆς χάριτος, καὶ μετὰ τὸν ἐμὸν θάνατον τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος λάμποντος μᾶλλον· ὁ δόξα μεγάλη ἐστὶ καὶ ἀναμφίλεκτος, ὅταν ὁ νεκρωθεὶς καὶ ἀτιμασθεὶς, μετὰ ταῦτα μᾶλλον λάμπῃ. Εἶτα ἐπειδὴ ἤκουσαν τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι « Εἷς ὑμῶν ὁ καθηγητὴς ὁ Χριστός ἐστιν, » ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι Ἐπειδὴ εἷς διδάσκαλος ὑπάρχεις αὐτὸς, πῶς λέγεις ἡμῖν καὶ ἄλλον ἔσεσθαι διδάσκαλον τὸ Πνεῦμα; ἐπιφέρει, ὅτι « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται· » τουτέστιν, Ἐξ ὧν αὐτὸς οἶδα, ἐκ τῆς ἐμῆς γνώσεως. Ἢ καὶ ἄλλως· Τὸ, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ, » τουτέστιν, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ θησαυροῦ, ὅπερ ἐστὶ τοῦ Πατρός. Ἐπεὶ γὰρ « πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι, » καὶ ἐμὸς πλοῦτος, καὶ ὁ Παράκλητος δὲ ἐκ τοῦ Πατρὸς λαλήσει· εἰκότως λέγω, « Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, » τουτέστι, θησαυροῦ, καὶ πλούτου, καὶ τῆς γνώσεως. Τίνος δὲ ἕνεκεν τὸ Πνεῦμα τοσαῦτα ἡμῖν δέδωκεν ἀγαθὰ, καὶ οὐχ ὁ Υἱός; Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο λέγομεν, ὅτι τὴν ὁδὸν ταῖς τοῦ Πνεύματος δωρεαῖς ὁ Υἱὸς ἐποίησε, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ αἴτιος τῶν τηλικούτων ἀγαθῶν. Εἰ μὴ γὰρ αὐτὸς τὴν ἁμαρτίαν ἔλυσε, πῶς ἂν ἠξιώθημεν ἡμεῖς Πνεύματος; Οὐ γὰρ κατοικήσει τὸ Πνεῦμα ἐν σώματι καταχρίῳ ἁμαρτίαις. Ὥστε εἴ τι μέγα δέδωκε τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Χριστοῦ τὰς ἀφορμὰς ἔσχεν. Ἔπειτα, ἐπεὶ οἱ αἱρετικοὶ ἔμελλον σμικρύνειν τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν ἐκ τοῦ ὕστερον ἐλθεῖν, τούτου ἕνεκεν αὐτῷ παραχωρεῖ τὰ μείζονα ἐν τοῖς ἀποστόλοις ἐνεργῆσαι· ἵνα διὰ τῆς τῶν δωρεῶν μεγαλειότητος ἀναγκαζόμενοι, καὶ ἄκοντες, ἐπιγνῶσι τὴν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος, καὶ μὴ διότι ὕστερον ἐφάνη, διὰ τοῦτο ἔλαττον κριθείη τοῦ Υἱοῦ.

B

C « Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με· ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν Πατέρα μου. Εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους· Τί ἐστι τοῦτο ὃ λέγει ἡμῖν· Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με, καὶ Ὅτι ὑπάγω πρὸς τὸν Πατέρα μου; Ἔλεγον οὖν· Τοῦτο τί ἐστιν, ὃ λέγει τὸ μικρὸν, οὐκ οἴδαμεν τί λαλεῖ. » Τίνος ἕνεκεν πάλιν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς τὰ περὶ τῆς ἀναχωρήσεως καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ εἰς μνήμην ἄγει, καίτοι ἔδει μᾶλλον συγκρύψαι ταῦτα; Γυμνάζων αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ δοκιμωτέραν ἀπεργαζόμενος, καὶ διὰ τοῦτο ἀεὶ μνημονεύει τῶν λυπηρῶν, εἰς συνεθισμὸν αὐτοὺς ἄγων, καὶ εἰς προσδοκίαν τούτων, ἵνα μὴ τῷ ἀθρόῳ καταπλαγῶσιν· ἅμα δὲ καὶ προσπλέκει τοῖς λυπηροῖς τὰ ψυχαγωγοῦντα· ὥσπερ οὖν κἀνταῦθα, « Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με » εἰπὼν τὸ λυπηρὸν, ἐπήγαγε καὶ τὸ εὐφρόσυνον· « Καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με· » καὶ ὅτι Πρὸς τὸν Θεὸν ἄνειμι, τὸν δυνάμενον ὑμῖν βοηθεῖν, καὶ οὐκ ἀπόλλυμαι, ἀλλὰ μεθίσταμαι· καὶ πρὸς ὀλίγον μὲν ὁ χωρισμὸς, αἰώνιος δὲ ἡ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸ ἑξῆς διαγωγή. Ἐκεῖνοι μέντοι οὐ συνίεσαν· ὅθεν καὶ θαυμάσειεν ἄν τι, πῶς οὐκ ἐπεγίνωσκον ἃ λέγει. Ἔοικεν οὖν ἡ λύπη αὐτῶν τὴν διάνοιαν κατασχοῦσα, ἐκβαλεῖν τὴν μνήμην τῶν λεγομένων, ἢ ἀπὸ τῆς ἀσαφείας τῶν ῥημάτων, τὸ μὴ συνιέναι αὐτοῖς ἐπιγενέ-

D

σθαι. Διὸ καὶ δοκοῦσιν ἐναντία τινὰ αὐτοῖς τὸν Ἰησοῦν ὁσάγεσθαι· Εἰ μὲν γὰρ ὀψόμεθά σε, ποῦ ὑπάγεις; Εἰ δὲ ὑπάγεις, πῶς ὀψόμεθά σε; Αἰνίγματα γὰρ ἐδόκουν ταῦτα.

« Ἔγνω οὖν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἤθελον αὐτὸν ἐρωτᾷν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Περὶ τούτου ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων, ὅτι εἶπον· Μικρὸν, καὶ οὐ θεωρεῖτέ με· καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι κλαύσετε, καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται, ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται. Ἡ γυνὴ, ὅταν τίκτῃ, λύπην ἔχει, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτῆς· ὅταν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον, οὐκ ἔτι μνημονεύει τῆς θλίψεως διὰ τὴν χαρὰν, ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ὑμεῖς οὖν λύπην μὲν νῦν ἔχετε, πάλιν δὲ ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει ἀφ' ὑμῶν. » Ἐπειδὴ εἶδε τοὺς μαθητὰς μηδ' ὅλως συνιέντας τῶν λεγομένων διὰ τὴν ἐκ λύπης κάρωσιν, σαφέστερον αὐτοῖς τὸ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ δόγμα ἐμπήγνυσιν, ἵνα συνεθισθέντες τοῖς ῥήμασι, καὶ τοῖς πράγμασιν, αὐτὸν γενναίως ἐνέγκωσι. Καὶ δή φησι· « Κλαύσετε μὲν καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς, » ὅ ἐστι τοῦ θανάτου ἐστὶ τοῦ σταυροῦ· « ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται· » τουτέστιν, Οἱ τὰ τοῦ κόσμου φρονοῦντες Ἰουδαῖοι χαρήσονται, ὡς τὸν ἐχθρὸν αὐτῶν ἐμὲ ἀνελόντες. « Ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται· » ὥσκερ οὖν καὶ ἡ τῶν Ἰουδαίων χαρὰ εἰς λύπην αὐτοῖς καταντήσει, ὅταν μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὸ ἐμὸν δοξάζηται ὄνομα. Δύνασαι δὲ καὶ κόσμου χαρὰν, μὴ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἣν ἐχάρησαν, τοῦ Κυρίου ἀνειρεθέντος, ἀλλὰ τὴν τοῦ κόσμου σωτηρίαν νοῆσαι, ὅστι εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· « Ὑμεῖς μὲν λυπήσεσθε, » ἀλλὰ τοῦτο τὸ ἐμὸν πάθος, ἐφ' ᾧ ὑμεῖς ἐστε λυπεῖσθε, τοῦ κόσμου παντὸς χαρὰ καὶ σωτηρία ἔσται. Εἶτα καὶ παράδειγμα κοινὸν ἐπιφέρει τὸ τῆς γυναικὸς καὶ τῆς ὠδῖνος. Ταύτῃ δὲ τῇ παραβολῇ καὶ οἱ προφῆται κέχρηνται, τῇ δριμύτητι τῶν ὠδίνων τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀθυμίας παραδηλοῦντες. Τοιοῦτον δέ τι λέγει· Ὠδῖνες λήψονται ὑμᾶς ἀθυμίας, ἀλλ' ἡ ὠδὶν τοῦ τόκου αἰτία γίνεται· ἅμα δὲ καὶ τὸν περὶ ἀναστάσεως πιστούμενος λόγον, καὶ δεικνύων, ὅτι τὸ ἐκβαίνειν ὅμοιόν ἐστι τῷ ἀπὸ μήτρας εἰς φῶς ἐξελθεῖν. Μὴ γὰρ θαυμάσητε, ὅτι διὰ λύπης τοσαύτης μέλλετε βαδίσαι ἐπὶ χαράν· ἐπεὶ καὶ ἡ μήτηρ διὰ τῆς ἐν τῇ ὠδῖνι λύπης ἐπὶ τὸ γενέσθαι μήτηρ ἔρχεται. Αἰνίττεται δέ τι ἐνταῦθα καὶ μυστικὸν, ὅτι λύσει αὐτὸς τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, καὶ νέον ἄνθρωπον ἀναγεννηθῆναι ἐποίησεν, οὐκ ἔτι φθειρόμενον, οὐκ ἐπ' ἐκθνήσκοντα· ὅς ἐστιν αὐτὸς ὁ Κύριος. Ὅρα γὰρ, πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἔτι μνημονεύει τῆς θλίψεως, ὅτι ἐγεννήθη αὐτῇ παιδίον, ἀλλ', « Ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. » Τοῦτο γὰρ οὐ μάτην οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ θέλων ἐμφαντικῶς καὶ κεκρυμμένως ὑπαινίξασθαι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ γεννηθεὶς ἄνθρωπος, οὐ τῷ ὠδίνοντι αὐτὸν ᾗδη ἀλλὰ τῷ κόσμῳ. Ἡμῖν γὰρ ἐγεννήθη ἐξ ἀναστάσεως ὁ νέος ἄνθρωπος καὶ ἄφθαρτος, Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. Τὸ τοίνυν παράδειγμα τῆς τικτούσης γυναικὸς μὴ ἀ' ὅλου ζήτει προσαρμόσαι τοῖς περὶ τὸν Χριστὸν

A traria quædam dicere : Nam si quidem videbimus te, quo vadis? si autem vadis, quomodo videbimus te? Videntur enim hæc ænigmata esse.

VERS. 19-22. « Cognovit autem Jesus quod vellent interrogare se et dixit eis : De hoc quæritis inter vos, quod dixi : Pusillum, et non videtis me : et iterum pusillum, et videbitis me. Amen, amen dico vobis : Plorabitis et lamentabimini vos, mundus contra gaudebit : vos autem mœrore afficiemini, sed mœror vester vertetur in gaudium. Mulier cum parit, dolorem habet, quia venit hora ejus : cum autem peperit puerum, jam non meminit anxietatis, propterea quod audeat hominem natum esse in mundo. Et vos igitur nunc quidem mœrorem habetis, sed iterum videbo B vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis. » Postquam vidit discipulos non intelligere dicta, eo quod gravati erant mœrore, inculcat eis manifestius de morte sua, ut assueti verbis, etiam re ipsa eam fortiter ferrent. Etenim inquit : « Plorabitis et lamentabimini vos, » propter mortem ac crucem : « mundus autem gaudebit, » hoc est, Judæi mundana sapientes gaudebunt, tanquam qui interemerint me inimicum ipsorum. « Sed tristitia vestra in gaudium vertetur : » quemadmodum Judæis quoque suum gaudium in mœrorem cedet, quando post meam resurrectionem nomen meum gorificabitur. Potes autem et mundi gaudium, non Judæorum gaudium intelligere, quo C gavisi sunt, mortuo Domino, sed salutem mundi : ut sit sensus dictorum : « Vos quidem mœrore afficiemini, » sed hæc mea Passio propter quam vos estis tristes, mundi totius gaudium et salus erit. Insuper et exemplum commune addit mulieris et partuum. Hæc autem parabola et prophetæ **723** usi fuerunt dolore partus ingenti excellentiam mœroris significantes. Tale autem quiddam dicit : Apprehendent quidem vos dolores mœstitudinis, sed dolor ille causa efficitur partus. Interea confirmat et sermonem de resurrectione, et ostendit mori simile esse ei qui a vulva in lucem prodit. Ne enim admiremini quod per tantam tristitiam ingressuri sitis in gaudium, qua et mater per mœrorem in partu ad hoc venit, ut sit mater. Insinua- D tur autem hoc loco et mysticum quiddam, quod ipse solverit dolores mortis, et novum hominem nasci fecerit, posthac non corrumpendum, neque mortalem, qui est ipse Dominus. Vide enim quomodo non dixerit quod posthac non recordetur anxietatis quia natus est ei puellus : sed, « Quia natus est homo in mundum. » Hoc enim non frustra ita dixit, sed volens cum emphasi et tacite insinuare quod ipse sit ille natus homo, non parturienti ipsum inferno, sed mundo : nobis enim ex resurrectione natus est novus homo, et incorruptibilis Jesus Dominus noster. Igitur exemplum mulieris parientis non per omnia quæras adaptare his quæ circa Jesum acciderint; sed tantum ut ostendatur quod temporalis sit dolor, et magnum lucrum do-

loris et quod resurrectionis partus sit ad vitam et regenerationem, alia autem omnia ad exemplum non alludunt, et merito. Parabola enim si per omnia servetur, non est parabola, sed illud ipsum quod per parabolam signatur. Et hoc loco intelligimus per dolorem parientis, tristitiam apostolorum : et per gaudium, consolationem resurrectionis; et iterum per solutionem dolorum parientis, inferni destructionem; et per nativitatem, resurrectionem Primogeniti ex mortuis. Porro non ultra signatur infernus per matrem. Non enim gavisus est infernus, sed apostoli gavisi sunt gaudio quod nullus abstulit ab eis. Tunc enim gaudebant, quando pro nomine Domini aspergebantur conviciis [73]. Insuper dicendo « Gaudium vestrum nemo tollit a vobis, » ostendit quod ultra non moriatur, sed perpetuo vivens, illis incorruptibilis gaudii sit auctor futurus.

ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει, » δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἔτι θανεῖται, ἀλλ' ἀεὶ ζῶν, ἀκαταλύτου χαρᾶς αὐτοῖς πρόξενος ἔσται.

VERS. 23, 24. « Et in illo die me non rogabitis quidquam. Amen, amen dico vobis : Quæcunque petieritis Patrem sub nomine meo, dabit vobis. Hactenus non petistis quidquam sub nomine meo. Petite et accipietis, ut gaudium vestrum sit perfectum. « Quando resurgam, tunc veniet super vos Paracletus, et inducet vos in omnem veritatem : « Meque non rogabitis » quidquam tale, quale prius, « Quo vadis? » et, « Ostende nobis Patrem. » Omnia enim scietis in Spiritu. Vel « rogabitis, » hoc est, obsecrabitis, orabitis. Cum igitur a mortuis resurrexero, mittam vobis Paracletum : tunc « non me rogabitis, » hoc est, petetis, ita ut sim vester mediator, sed **724** sufficiet vobis nomen meum ut a Patre accipiatis petitiones. Ostendit igitur hoc loco nominis sui virtutem; siquidem cum neque videtur, neque obsecratur, sed cum nominatur solum, talia facit. « Hucusque, inquit, non petiistis quidquam sub nomine meo. » Ex hoc autem tempore « petite, et » omnino « recipietis : « et ita expedit vobis ut ego moriar : siquidem apud Patrem majorem quam nunc fiduciam inventuri estis. Non enim quod separor a vobis, existimate vos a me relictos, sed nomen meum majorem vobis fiduciam dabit, et gaudium vestrum tunc erit plenissimum, cum accipietis omnes petitiones. Considera autem quod ille sumit, qui sub nomine Christi petit. Nullus igitur ex his qui mundana petunt ac animabus damnosa, in nomine Christi petit; ideo neque accipit. Nomen enim Christi divinum est ac salutare. Quando autem quis petit quæ ad perditionem animæ pertinent, quomodo dicemus illum in salutari nomine petere?

VERS. 25-28. « Hæc per parœmias locutus sum vobis : veniet tempus cum jam non per proverbia loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis; in illo die in nomine meo petetis; et non dico vobis quod ego rogaturus sim Patrem pro vobis :

[73] Act. v, 41.

συμβεβηκόσιν, ἀλλ' ἢ μόνον εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι πρόσκαιρος ἡ λύπη, καὶ ὅτι μέγα τῶν ὠδίνων τὸ κέρδος, καὶ ὅτι πρὸς ζωὴν καὶ παλιγγενεσίαν ὁ τῆς ἀναστάσεως τοκετός. Τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ παραδείγματος ἀπᾴδουσι· καὶ εἰκότως. Παραβολὴ γάρ ἐστιν· ἡ δὲ παραβολή, ἐὰν διὰ πάντων σώζηται, οὐκ ἔστι παραβολή, ἀλλ' αὐτὸ ἐκεῖνο, δι' ὃ ἡ παραβολή. Καὶ ἐνταῦθα οὖν τὰς ὠδῖνας λαμβάνομεν εἰς τὴν λύπην τῶν ἀποστόλων, καὶ τὴν χαρὰν εἰς τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν παραμυθίαν· καὶ πάλιν τὴν τῶν ὠδίνων λύσιν, εἰς τὴν τοῦ ᾅδου κατάλυσιν, καὶ τὴν γέννησιν εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Πρωτοτόκου ἐκ νεκρῶν· οὐκ ἔτι μέντοι τὸν ᾅδην εἰς τὴν μητέρα. Οὐ γὰρ ἐχάρη ὁ ᾅδης, ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι ἐχάρησαν, καὶ χαρὰν, ἣν οὐδεὶς ἦρεν ἀπ' αὐτῶν. Ὅτε γὰρ ὑβρίζοντο, τότε ἔχαιρον, ὅτε ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἠτιμάζοντο. Ἅμα δὲ καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι « Τὴν χαρὰν

« Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν Πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δώσει ὑμῖν. Ἕως ἄρτι οὐκ ἠτήσασθε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου. Αἰτεῖτε, καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη. » Ὅτε, φησὶν, ἀναστήσομαι, τότε ἐπιφοιτήσαντος ὑμῖν πάντως τοῦ Παρακλήτου, καὶ ὁδηγήσαντος εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, « ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν, » τοιοῦτον οἷον καὶ πρώην· « Ποῦ ὑπάγεις; » καὶ, « Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα. » Πάντα γὰρ γνώσεσθε ἐν Πνεύματι, ἤτοι « ἐρωτήσετε, » ἀντὶ τοῦ, παρακαλέσετε, ἀξιώσετε. Ὅτε τοίνυν ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, πέμψω ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τότε « οὐκ ἔτι ἐμὲ ἐρωτήσετε, » τουτέστιν, αἰτήσεσθε, ὥστε μεσίτην ἐμὲ γενέσθαι, ἀλλὰ ἀρκέσει ὑμῖν τὸ ὄνομά μου εἰς τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβεῖν τὰ αἰτήματα. Δείκνυσιν οὖν ἐνταῦθα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τὴν δύναμιν, εἴ γε μηδὲ παρακαλούμενος, ἀλλ' ὀνομαζόμενος μόνον, τοιαῦτα ποιεῖ. « Ἕως ἄρτι, φησὶν, οὐκ ἠτήσασθε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου· » ἀπὸ τοῦ νῦν δὲ « αἰτεῖτε, καὶ » πάντως « λήψεσθε. » Ὥστε συμφέρει τὸ ἀποθανεῖν με, εἴ γε μέλλετε ἀπὸ τοῦ νῦν παῤῥησίας μείζονος τυγχάνειν παρὰ τῷ Πατρί μου. Μὴ γὰρ ἐπειδὴ χωρίζομαι ὑμῶν, νομίζετε ἐγκαταλειφθῆναι παῤ' ἐμοῦ, ἀλλὰ τὸ ὄνομά μου μείζω ὑμῖν παῤῥησίαν δώσει, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν τότε ἔσται πληρεστάτη, λαμβανόντων πάντα τὰ αἰτήματα. Σκόπει δὲ, ὅτι ἐκεῖνος λαμβάνει, ὁ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ αἰτῶν. Οὐδεὶς οὖν τῶν κοσμικὰ αἰτούντων καὶ ψυχοβλαβῆ, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ αἰτεῖ, διὸ οὐδὲ λαμβάνει. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, θεῖον καὶ σωτήριον· ὅταν δέ τις τὰ πρὸς ἀπώλειαν ψυχῆς φέροντα αἰτεῖ, πῶς ἐροῦμεν τοῦτον ἐν τῷ σωτηρίῳ ὀνόματι αἰτεῖν;

« Ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐκ ἔτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παῤῥησίᾳ περὶ τοῦ Πατρὸς ἀναγγελῶ ὑμῖν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόματί μου αἰτήσεσθε· καὶ οὐ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα περὶ

ὑμῶν· αὐτὸς γὰρ ὁ Πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε, καὶ πεπιστεύκατε, ὅτι ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον. Ἐξῆλθον παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον· πάλιν ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα. » Παροιμία ἐστὶ λόγος, πλαγίως, καὶ ἐπικεκρυμμένως, καὶ τὸ ὅλον παραβολικῶς ὑποκείμενόν τι δεικνύων. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Κύριος πολλὰ αὐτοῖς ἐπικεκρυμμένως εἶπε, καὶ παραβολικὸν δὲ ἦν τὸ περὶ τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ τοκετοῦ, φησί· « Ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν, ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐκ ἔτι ἐν παροιμίαις, ἀλλὰ παῤῥησίᾳ περὶ τοῦ Πατρὸς ἀναγγελῶ ὑμῖν. » Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν παραστήσας ἑαυτὸν ζῶντα, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ἐλάλει αὐτοῖς τὰ περὶ τοῦ Πατρὸς τὰ μυστικώτερα καὶ ἀκριβέστερα. Πρότερον γὰρ οὕτως ἐνόμιζον αὐτοῦ Πατέρα εἶναι τὸν Θεὸν, ὡς καὶ ἡμῶν ἐστι, χάριτι. Πάλιν δὲ θάῤῥος αὐτοῖς διδοὺς, ὅτι λήψονται ἐν τοῖς πειρασμοῖς βοήθειαν ἄνωθεν, « Ἐν τῷ ὀνόματί μου, φησὶν, αἰτήσασθε [*f.* αἰτήσεσθε], » καὶ τοσοῦτον ὑμῖν διαβεβαιοῦμαι φίλον εἶναι τὸν Πατέρα, ὥστε οὐδὲ τῆς μεσιτείας λοιπὸν ἐμοῦ χρῄζετε. « Αὐτὸς γὰρ » ἐκεῖνος « φιλεῖ ὑμᾶς. » Εἶτα ἵνα μὴ ἀποπηδήσωσι τοῦ Χριστοῦ, ὡς οὐκ ἔτι αὐτοῦ χρῄζοντες, ἀλλὰ τῷ Πατρὶ ἀμέσως ἀγαπώμενοι, φησί· « Διὰ τοῦτο φιλεῖ ὑμᾶς ὁ Πατὴρ, διότι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε. » Ὅτε οὖν ἐκπέσοιτε τῆς ἐμῆς φιλίας, αὐτίκα καὶ τοῦ Πατρὸς ἐκπεσεῖσθε. Ἐπεὶ δὲ διαφερόντως αὐτοὺς παρεμυθεῖτο, τὸ ἀκούειν ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πάλιν πρὸς Θεὸν ὑπάγει, διὰ τοῦτο συνεχῶς αὐτὸ στρέφει. Ὅθεν καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ ταῦτα ἀκούειν ὠφεληθέντες, καὶ ἀναπνεύσαντες, τί φασιν;

« Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· Ἴδε νῦν, παῤῥησίᾳ λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις· νῦν οἴδαμεν, ὅτι οἶδας πάντα, καὶ οὐ χρείαν ἔχεις ἵνα τὶς σε ἐρωτᾷ. Ἐν τούτῳ πιστεύομεν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθες. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἄρτι πιστεύετε. Ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε· καὶ οὐκ εἰμὶ μόνος, ὅτι ὁ Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστιν. » Ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ, ὅτι φίλος ἔσται αὐτοῖς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ ὅτι οὐ δέονται τῆς αὐτοῦ μεσιτείας, ὡς τῷ Πατρὶ ᾠκειωμένοι, καὶ ὅτι ἐξῆλθε παρὰ τοῦ Θεοῦ, φασὶν, ὅτι « Νῦν οἴδαμεν, ὅτι οἶδας πάντα, » τουτέστι, Γινώσκεις τὰ σκανδαλίζοντα τὴν ἑκάστου καρδίαν, « καὶ οὐ χρείαν ἔχεις, » ἵνα παρά τινων μανθάνῃς αὐτά. Καὶ « ἐν τούτῳ πιστεύομεν, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθες. » Θεοῦ γὰρ, τὸ εἰδέναι τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας. Σκόπει δὲ, πῶς ἀτελεῖς ἦσαν λέγοντες τὸ, « Νῦν οἴδαμεν· » Οἱ γὰρ τοσούτων ἀκούσαντες διδασκαλιῶν, « Νῦν οἴδαμεν, » φασίν. Ὁ δὲ Χριστὸς δεικνύων αὐτοῖς, ὅτι ἀτελεῖς εἰσιν ἔτι, καὶ οὔπω οὐδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ ἐνενόησαν, ἀλλὰ κάτω καὶ περὶ τὴν γῆν ἔτι στρέφονται, φησίν· « Ἄρτι πιστεύετε. » Ὥσπερ γὰρ ἐπιμέμφεται αὐτοῖς καὶ προσονειδίζει τὴν βραδυτῆτα τῆς πίστεως. Ἵνα [δὲ] μὴ δόξωσι χαρίζεσθαι αὐτῷ, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ ἐννοοῦντες, φησίν· « Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος. » Ὑμεῖς γὰρ,

ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis quod a Deo, exiverim. Exivi a Patre, et veni in mundum : iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem. » Parœmia est sermo oblique et occulte ac per parabolas totum argumentum ostendens. Quia igitur Dominus multa eis occulte dixerat, et parabolam narrarat de muliere ac partu, dicit : « Hæc per parœmias nunc locutus sum vobis, sed venit hora, quando non ultra in parabolis loquar, sed libere de Patre annuntiabo vobis. » Post resurrectionem enim, cum se exhibuisset vivum per quadraginta dies, loquebatur eis de Patre magis mystica et manifestiora [74]. Prius enim sic putabant ejus esse Patrem Deum, sicut et noster est, gratia. Iterum autem dat eis fiduciam, quod habituri sint in tentationibus supernum adjutorium. « Sub nomine meo, inquit, petetis : » et in tantum vobis conservabo amicum Patrem, ut posthac neque me opus habeatis intercessore : « nam ipsemet Pater vos amat. » Insuper ut non resiliant a Christo, quasi ipso non habeant opus, sed a Patre absque mediatore diligantur, dicit : « Propterea amat vos Pater, eo quod me dilexistis. » Quando igitur excideritis a mea amicitia, tunc et a Patris amicitia excidetis. Et quia multum eos consolatus fuit, quia audiebant eum a Patre exivisse, et iterum ad Patrem ire, propterea continuo hoc versat : unde et illi audiendo hæc, utilitate percepta respirantes aliquantulum, quid aiunt?

VERS. 29-32. « Dicunt ei discipuli ejus : Ecce nunc aperte loqueris, nec proverbium ullum dicis. **725** nunc scimus quod scis omnia, nec opus est tibi ut quis te interroget. Per hoc credimus quod a Deo existi. Respondit eis Jesus : Nunc creditis! Ecce instat tempus, et jam venit, ut dispergamini unusquisque in sua, meque solum relinquatis : et tamen non sum solus, quia Pater mecum est. » Cum audissent discipuli amicum illis futurm Deum et Patrem, neque indigere se illius intercessione, uti maxime familiares Patri, exiisseque illum a Deo, dicunt : « Nunc scimus quod scis omnia, » hoc est, cognoscis quæ uniuscujusque cor offendunt, et « non opus habes » ut ab aliquo discas ea, « et in hoc credimus quod a Deo exieris [75] : » Dei enim est scire occulta cordis [76]. Vide autem quomodo imperfecti fuerint dicentes, « Nunc scimus : » qui enim tantas audierant doctrinas, dicunt, « Nunc scimus. » Christus autem ostendens eis quod imperfecti sint, et quod nondum quidquam magni de se intellexerint, sed deorsum et in terrenis versentur, inquit : « Nunc creditis! » Quodammodo improperat eis tarditatem fidei illorum. Ut autem ne videantur gratificari ipsi talia de ipso sentientes, inquit : « Venit hora ut dispergamini unusquisque. » Vos enim, inquit, videmini de me magnum quid-

[74] Act. I, 3. [75] Joan. XVI, 30. [76] Psal. XLIII, 22.

dam sentire : ego autem dico vobis, quod usque adeo imperfecti estis, ut me inimicis derelicturi sitis, et invasura est vos formido, et ita neque junctim secedetis, sed separatim dispergemini, et unusquisque sibi ipsi de salute et profugio prospiciet. Verum ego propterea non habebo pejus : « Non enim solus sum, » sed habeo et Patrem mecum : atque ita neque per impotentiam patior, sed voluntarium me permitto crucifixoribus. Cum igitur audieris clamantem, « Ut quid me dereliquisti [77] ?» ne sic simpliciter intellige, quod derelictus sit Salvator a Patre : alioqui quomodo hoc loco testaretur, « Pater mecum est? » sed intellige ut ab humana natura dictum, derelicta propter peccatum et abjecta, in Christo autem conciliata, et assumpta per Patrem.

VERS. 32. « Hæc autem locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis; In mundo afflictionem habebitis, sed confidite, ego vici mundum. » — « Hæc, inquit, locutus sum vobis, » ut ne ejiciatis me ex mente vestra, neque commoveamini et turbemini a stabili erga me charitate, sed « pacem habeatis in me, hoc est, Maneatis infracti, recipientes ut certa quæcunque dixi vobis. Audiat autem et Arius, quia hæc omnia quæ humilia et indigna videntur gloria Filii, propter auditores dicta sunt, non ut nos utamur his pro dogmatibus. Dicta enim sunt apostolis in consolationem, et demonstrant amorem quem erga illos gerebat. « In mundo afflictionem habebitis. « Non enim per prædicta tantum vos tentari permittam, inquit, sed quandiu fueritis in mundo, « afflictionem habebitis : » non nunc tantum, quando trador, sed et postea ; se dresistite turbationi, et **726** « confidite, quia ego vici mundum ; » ego autem cum vicerim, non oportebit vos discipulos animum despondere, sed contemnere eum ut victum. Quomodo autem vicit mundum? Quia devicit principem affectionum mundi ; sed hoc et ex posterioribus manifestum. Omnia enim ei subjecta sunt et cesserunt. Sicut igitur Adam victo, omnis natura condemnata est; ita ubi Christus vicit, in omnem naturam victoria transiit, et virtus nostra in Christo, Jesu gratiam assecuta est calcandi super serpentes et scorpios et super omnem potestatem inimici. Per hominem enim intravit mors, et per hominem vita [78], et imperium contra diabolum. Nam si nudus Deus vicisset, nihil spectasset ad nos.

CAPUT XVII.

Oratio Jesu pro datis sibi a Patre discipulis.

VERS. 1-3. « Hæc locutus est Jesus, et sublatis oculis in cœlum, dixit : Pater, venit hora, glorifica Filium tuum, ut et Filius tuus glorificet te : sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. Hæc est

[77] Matth. XXVII, 46. [78] I Cor. XV, 21.

φησὶ, δοκεῖτε μέγα τι περὶ ἐμοῦ φαντασθῆναι· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι τοσοῦτόν ἐστε ἀτελεῖς, ὥστε ἐγκαταλιπεῖν με μέλλετε τοῖς ἐχθροῖς· καὶ τοσαύτη δειλία ὑμῶν κατακρατήσει, ὥστε οὐδὲ μετ' ἀλλήλων δυνήσεσθε ἀναχωρῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ἀλλήλων διασκορπισθήσεσθε, καὶ ἕκαστος καταφυγὴν καὶ σωτηρίαν ἑαυτῷ πορίσεται. Ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τούτου δεινὸν πείσομαι· « Οὐ γὰρ μόνος εἰμί, » ἀλλ' ἔχω καὶ τὸν Πατέρα μετ' ἐμοῦ. Ὥστε οὐ δι' ἀδυναμίαν πάσχω, ἀλλ' ἑκὼν παραχωρῶ τοῖς σταυρωταῖς. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς τὸ, « Ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; » μὴ οὕτως ἁπλῶς νόει, ὅτι ἐγκατελείφθη ὁ Σωτὴρ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς (πῶς γὰρ ἐνταῦθα μαρτυρεῖ, ὅτι « Ὁ Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστι; »), ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ῥηθῆναι νόει τοῦτο, τῆς ἐγκαταλειφθείσης διὰ τὰς ἁμαρτίας, καὶ ἀπορριφείσης, ἐν Χριστῷ δὲ καταλλαγείσης, καὶ προσληφθείσης τῷ Πατρί.

« Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε. Ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἕξετε, ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. » — « Ταῦτα, φησὶν, ἐλάλησα ὑμῖν, » ἵνα μὴ ἐκβάλητέ με ἐκ τῆς διανοίας ὑμῶν, μηδὲ διασαλευθῆτε, καὶ ταραχθῆτε ἀπὸ τῆς ἐν τῇ ἐμῇ ἀγάπῃ σταθερότητος, ἀλλ' εἰρηνεύητε ἐν ἐμοί· τουτέστι, Μένητε ἀκλόνητοι, παραδεχόμενοι ὡς πιστὰ, ὅσα εἶπον ὑμῖν. Ἀκουέτω δὲ καὶ Ἄρειος, ὅτι ταῦτα πάντα τὰ ταπεινὰ, καὶ ἀνάξια δοκοῦντα τῆς τοῦ Υἱοῦ δόξης, διὰ τοὺς ἀκροατὰς εἴρηται, οὐχ ἵνα ἡμεῖς πρὸς τὰ δόγματα τούτοις χρώμεθα. Ἐλέχθησαν γὰρ τοῖς ἀποστόλοις πρὸς παρηγορίαν, ὡς ἐνδεικτικὰ τῆς αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς ἀγάπης. « Ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἕξετε. » Οὐ μέχρι τῶν ῥηθέντων, φησὶ, δεινῶν στήσω ὑμῖν τοὺς πειρασμούς, ἀλλ' ἕως ἂν ἦτε ἐν τῷ κόσμῳ, θλῖψιν ἕξετε, » οὐ νῦν, ὅτε παραδίδομαι, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα· ἀλλ' ἀντίστητε τῷ λογισμῷ· « Θαρσεῖτε γὰρ, ὅτι ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον· » ἐμοῦ δὲ νικήσαντος, οὐ δεῖ τοὺς μαθητὰς ὑμᾶς ἀλύειν, ἀλλὰ καταφρονεῖν αὐτοῦ ὡς νενικημένου. Πῶς δὲ νενίκηκε τὸν κόσμον; Τὸν ἄρχοντα τῶν τοῦ κόσμου παθῶν καταπαλαίσας. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἀπὸ τῶν μετὰ ταῦτα δῆλον. Πάντα γὰρ αὐτῷ ὑπετάγησαν, καὶ παρεχώρησαν. Ὥσπερ οὖν τοῦ Ἀδὰμ ἡττηθέντος, πᾶσα ἡ φύσις κατεκρίθη· οὕτω τοῦ Χριστοῦ νικήσαντος, εἰς πᾶσαν τὴν φύσιν ἡ νίκη διαβέβηκεν, καὶ δύναμις ἡμῶν ἐχαρίσθη ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Δι' ἀνθρώπου γὰρ εἰσῆλθεν ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ζωὴ, καὶ τὸ κατὰ τοῦ διαβόλου κράτος. Εἰ γὰρ ψιλὸς Θεὸς ἐνίκησεν, οὐδὲν ἂν ἦν πρὸς ἡμᾶς.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ τῆς προσευχῆς τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ὑπὲρ τῶν δεδομένων ἑαυτῷ μαθητῶν.

« Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπῆρε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ εἶπε· Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν Υἱὸν, ἵνα καὶ ὁ Υἱός σου δοξάσῃ σε, καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός· ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν

αἰώνιον. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί A
σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. » Εἰπὼν τοῖς μαθηταῖς, ὅτι « Θλῖψιν ἕξετε, » καὶ παρακινέσας αὐτοῖς θαρσεῖν, ἀνίστησι πάλιν διὰ τῆς εὐχῆς, παιδεύων ἡμᾶς ἐν τοῖς πειρασμοῖς, πάντα ἀφιέντας, ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγειν. Ἄλλως τε· Οὐδὲ εὐχὴ τὸ πρᾶγμά ἐστιν, ἀλλὰ διάλεξις πρὸς τὸν Πατέρα. Εἰ δὲ ἀλλαχοῦ εὔχεται, καὶ ἐπὶ γόνατα κάμπτεται, μὴ θαυμάσῃς. Ἦλθε γὰρ ὁ Χριστὸς μὴ μόνον ἑαυτὸν φανερώσων, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν πᾶσαν παιδεύσων· τὸν δὲ παιδεύοντα, οὐ διὰ ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων παιδεύειν χρή. Δεῖξαι δὲ θέλων, ὅτι οὐκ ἄκων, ἀλλ' ἑκὼν ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, φησί· « Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα. » Ἰδοὺ γὰρ ὡς ἀσπαστὸν τοῦτο ποθεῖ, καὶ δόξαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, οὐκ οἰκείαν μόνην, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πα- B
τρός· ὃ καὶ γέγονε. Οὐ γὰρ ὁ Υἱὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ ἐδοξάσθη. Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ σταυροῦ οὐδὲ Ἰουδαῖοι αὐτὸν ἔγνωσαν (« Ἰσραὴλ γάρ με οὐκ ἔγνω, » φησί)· μετὰ δὲ τὸν σταυρὸν ἡ οἰκουμένη πᾶσα αὐτῷ προσέδραμε. Δείκνυσι δὲ τίς ἐστιν ἡ δόξα αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Πατρός. Τὸ πιστεῦσαι, φησὶ, πᾶσαν σάρκα, καὶ εὐεργετηθῆναι, τοῦτό ἐστι δόξα Θεοῦ. Οὐ γὰρ εἰς Ἰουδαίους μόνους ἡ χάρις συσταλήσεται, ἀλλ' εἰς τὴν οἰκουμένην ἐκταθήσεται. Εἶπε δὲ τοῦτο, ὅτι ἔμελλε πέμπειν αὐτοὺς εἰς τὰ ἔθνη. Ἵν' οὖν μὴ νομίσωσι καινοτομίαν εἶναι τοῦτο, καὶ ἀβούλητον τῷ Πατρὶ, δείκνυσιν, ὅτι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς δέδοται αὐτῷ καὶ πάσης σαρκὸς ἐξουσία. Πρὸ τούτου δὲ ἔλεγεν αὐτοῖς· « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε. » Τί δέ ἐστι C
τὸ, « Πάσης σαρκός; » οὐ γὰρ δὴ πάντες ἐπίστευσαν. Καὶ μὴν ὁ Χριστὸς, τὸ ἑαυτοῦ μέρος, ἐσπούδαζε πάντας εἰς πίστιν ὑπαγαγέσθαι· εἰ δὲ μὴ προσέσχον ἐκεῖνοι, οὐ τοῦ διδάσκοντος τὸ ἔγκλημα, ἀλλὰ τῶν μὴ ἐχομένων. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς τὸ, « Δέδωκας, » καὶ, « Ἔλαβον, » καὶ τὰ τοιαῦτα, συγκαταβατικῶς εἰρῆσθαι νόει, ὡς μυριάκις εἴπομεν. Φυλάττων γὰρ ἀεὶ τὸ οἰκεῖόν τι περὶ αὐτοῦ λέγειν μέγα, συγκαταβαίνει τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀκροατῶν· καὶ ἐπειδὴ ἐσκανδαλίζοντο, μεγάλα περὶ αὐτοῦ ἀκούοντες, τὰ τέως αὐτοῖς μετρίᾳ φθέγγεται· ὥσπερ καὶ ἡμεῖς, τοῖς παιδίοις διαλεγόμενοι, καὶ τὸν ἄρτον οὕτως ὀνομάζομεν ὡς ἐκεῖνα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἁπλῶς τ' ἄλλα πάντα. Ἐπεὶ ἐκεῖνο ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τοῦ Κυρίου λέγῃ, ἄκουσον τί φησι· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· » καὶ, « Ὅσοι D
ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. » Ὁ ἑτέροις δίδους, πῶς αὐτὸς ταύτην οὐκ εἶχε, ἀλλ' ἔλαμβανε παρὰ τοῦ Πατρός; Ἔπειτα καὶ ἐντεῦθεν ἐν τοῖς δοκοῦσι τούτοις ταπεινοῖς ῥήμασι περιπέπλεκταί τι καὶ ὑψηλόν. « Ἵνα γάρ, φησὶ, τὸν δέδωκας αὐτῷ, » τοῦτο τῆς συγκαταβάσεως· « δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον, » τοῦτο τῆς ἐξουσίας τοῦ Μονογενοῦς καὶ τῆς θειότητος. Θεοῦ γάρ, τὸ δοῦναι ζωὴν, καὶ ταύτην αἰώνιον. « Μόνον δὲ ἀληθινὸν Θεὸν » εἶπε τὸν Πατέρα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ψευδωνύμων παρ' Ἕλλησι θεῶν, οὐ γὰρ δὴ χωρίζων ἑαυτὸν τοῦ Πατρὸς, ἄπαγε! Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Υἱὸς

autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum. » Cum dixisset discipulis, « Afflictionem habebitis, » et ad fiduciam exhortatus esset : iterum eos erigit per preces, erudiens nos in tentationibus, relictis omnibus, ad Deum confugere debere. Et aliter : Non hic oratio est, sed colloquium cum Patre. Quod autem alio loco orat, et genua flectit, ne mireris. Venit enim Christus non solum seipsum manifestaturus, sed omnem virtutem docturus; docentem autem, non tantum verbis, sed et operibus docere oportet. Ostendere autem volens quod non invitus, sed sua sponte ad Passionem accedat, dicit : « Pater, venit hora. » Ecce enim ut optabile hoc desiderat, et gloriam vocat, non suam tantum, sed et Patris : quod et factum est. Non enim Filius solus, sed et Pater glorificatus est. Nam ante crucem quidem neque Judæi ipsum sciverunt : « Israel enim me non cognovit [79], » inquit : post crucem autem totus orbis ad eum confluxit. Ostendit autem quæ sit gloria ejus et Patris : Credere, inquit, omnem carnem, et beneficia experiri, gloria Dei est. Non enim ad Judæos solos gratia contrahitur, sed in totum orbem extenditur. Dixit autem hoc, quoniam missurus erat illos in gentes. Ut igitur ne putent novitatem esse, et præter voluntatem Patris, indicat a Patre sibi datam potestatem omnis carnis. Nam ante dicebat eis : « In viam gentium ne abieritis [80]. » Quid **727** autem est, « Omnis carnis? » nam non omnes crediderunt. Et sane Christus, quantum ad se attinebat, omnes ad fidem adducere curabat : quod autem illi non attenderunt, non docentis, sed non suscipientium crimen est. Quando autem audieris, « Dedisti, » et « Accepi, » et similia, intellige ea dicta esse ad auditorum captum, sicut sæpe diximus. Semper enim cavet ne de seipso magna dicat, et se attemperat infirmitati auditorum. Et quia offendebantur magna de eo audientes, loquitur de his quorum capaces sunt : sicut et nos sæpe cum pueris loquimur, et panem ita nominamus ut illi, et aquam, et in summa omnia. Nam quando evangelista de Domino dicit, audi quæ dicat : « Omnia per ipsum facta sunt [81] : » et, « Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri [82]. » Qui aliis dat, quomodo ipse potestatem non habet, sed accipit a Patre? Insuper et hic in his verbis quæ videntur humilia, asseritur sublime quiddam. Nam, ut dicit, « Omne quod dedisti ei, » hoc per condescensionem est dictum : « Det eis vitam æternam, » hoc potestatem indicat Unigeniti et deitatis. Dei enim est dare vitam, eamque æternam. « Solum autem verum Deum » dixit Patrem, opponendo eum mendacibus, qui apud gentiles erant, diis. Non enim seipsum a Patre separat. Absit! Nam cum sit verus Filius, non erit mendax Deus, sed verus : sicut hic evangelista de Domino in Epistola sua catholica inquit, « Jesus Christus, hic est verus Deus, et vita æterna [83]. » Si autem ur-

[79] Isa. I, 3. [80] Matth. X, 5. [81] Joan. I, 3. [82] Ibid. 12. [83] I Joan. V. 50.

geant hæretici falsum esse Deum ipsum Filium, quia Pater solus dictus sit verus Deus, discant quod hic de Filio evangelista dicat : « Erat lux vera [84]. » Igitur secundum eos Pater est lux falsa; sed absit : et ita quando verum Deum dicit Patrem, falsis diis gentilium opponitur : sicut et hoc, « Gloriam quæ a solo Deo est non quæritis. » Hæc enim in sensu hæreticorum intelligere, nempe quod, cum Deus solus dictus sit Pater, minime Deus sit Filius, illud omnino fuerit absurdum.

τὸν Πατέρα, πρὸς τοὺς ψευδεῖς θεοὺς παρ' Ἕλλησι « Τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητεῖτε. » ὁ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς δὲ οὐδὲ ὅλως ἐστὶ Θεὸς, ὄντως ἀνόητα ταῦτα (37).

A ἀληθινὸς ὢν, οὐκ ἂν εἴη Θεὸς ψευδὴς, ἀλλ' ἀληθινός· ὥσπερ αὐτὸς οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τοῦ Κυρίου ἐν τῇ καθολικῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ φησιν, ὅτι « Ἰησοῦς Χριστὸς, οὗτός ἐστιν ἀληθινὸς Θεὸς, καὶ ζωὴ αἰώνιος. » Εἰ δὲ ἐνίστανται οἱ αἱρετικοὶ, ψευδῆ εἶναι Θεὸν τὸν Υἱὸν, ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ εἴρηται μόνος ἀληθινὸς Θεὸς, μανθανέτωσαν, ὅτι περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστὴς οὕτως, ὅτι « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. » Ἄρα γοῦν κατ' αὐτοὺς ὁ Πατὴρ ψευδές ἐστι φῶς· ἀλλ' ἄπαγε! Ὥστε καὶ ὅταν ἀληθινὸν Θεὸν λέγῃ τοῦτον ἀντιδιαστέλλων λέγει· ὥσπερ οὖν καὶ τὸ, Ὡς γὰρ οἱ αἱρετικοὶ νοοῦσι λοιπὸν, ἐπεὶ μόνος Θεὸς (37).

Vers. 4-6. « Ego te glorificavi super terram, opus consummavi quod dedisti mihi ut facerem : et nunc glorifica me, Pater, apud temetipsum gloria quam habui priusquam hic mundus esset apud te. Manifestavi nomen tuum hominibus. » Disce hoc loco quomodo glorificet Pater Filium, utique sicut et Filius Patrem : « Ego te, inquit, glorificavi super terram. » Merito addidit, « super terram. » In cœlis enim glorificatus erat, et ab angelis adorabatur; terra autem ignorabat eum. Igitur quia Filius annuntiavit eum omnibus, ideo dicit : « Glorificavi te super terram » omnem, notitia Dei disseminata, et perfecto opere « quod dedisti mihi. » Hoc enim opus est incarnationis Unigeniti, sanctificare naturam nostram, et prosternere rectorem mundi, qui se prius Deum faciebat, et inserere creaturæ **728** notitiam Dei. Quomodo autem consummavit hoc, cum nondum inceperit? Quod ad me attinet, inquit, consummavi. Vel quia fecit quod maximum omnium, et radicem bonorum omnium nobis substravit, dæmone victo, et se objecto voracissimæ bestiæ morti! radicem hanc necessario secuturi erant et fructus divinæ notitiæ; propter hoc dixit, « Perfeci opus. » Seminavi, inquit, radicem plantavi, fructus autem sequentur. « Glorifica igitur me, Pater, et tu apud teipsum gloria quam habebam apud te priusquam mundus subsisteret. » Nondum autem glorificata erat carnis natura, neque incorruptibilitate fruebatur, neque regium thronum acceperat : propterea dicit, « Glorifica me : » hoc est, humanam meam naturam, quæ nunc in ignominia, quæque crucifigenda, et subvehe eam in gloriam quam habebam apud te ego Verbum et Filius tuus, « priusquam mundus esset. » Collocavit enim humanam naturam in throno regio, et adoratur nunc ab omni creatura. « Manifestavi nomen tuum hominibus. » Nunc interpretatur quid sit, « Ego glorificavi nomen tuum super terram, » hoc est, Manifestavi nomen tuum. Quomodo igitur Manifestavit Filius ? Etenim Isaias quoque dicit : « Jurandum per Deum verum [85]. » Sed, quod sæpe diximus, quamvis manifestum fue-

B « Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ ἔργον ἐτελείωσε ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω. Καὶ νῦν δόξασόν με σὺ, Πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχον, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ σοί. Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις. » Μάνθανε ἐντεῦθεν, πῶς δοξάζει ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν· πάντως γὰρ, οὕτως, ὡς καὶ ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα. « Ἐγώ σε, φησὶν, ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς. » Εἰκότως προσέθηκε τὸ, « Ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἐν οὐρανοῖς γὰρ δεδοξασμένος ἦν, ὑπὸ τῶν ἀγγέλων προσκυνούμενος· ἡ δὲ γῆ ἠγνόει αὐτόν. Ἐπεὶ οὖν ὁ Υἱὸς αὐτὸν ἀνήγγειλε πᾶσιν, « Ἐδόξασά σε, φησὶν, ἐπὶ » πάσης « τῆς γῆς, » θεογνωσίαν ἐγκατασπείρας, καὶ τελειώσας « τὸ ἔργον, ὃ δέδωκάς μοι. » Τοῦτο γὰρ τὸ ἔργον τῆς τοῦ Μονογενοῦς σαρκώσεως, τὸ ἁγιάσαι τὴν φύσιν ἡμῶν, καὶ τὸν πρὶν θεοποιούμενον κοσμοκράτορα καταβαλεῖν, καὶ θεογνωσίαν ἐμφυτεῦσαι τῇ κτίσει. Πῶς δὲ ἐτελείωσεν αὐτὸ, καίτοι μηδὲ ἀρξάμενος; Ὅσον, φησὶ, τὸ εἰς ἐμὲ ἦκον, ἐτελείωσα. Ἢ καὶ ἐπειδὴ τὸ μεῖζον πάντων ἐποίησε, καὶ τὴν ῥίζαν τῶν ἀγαθῶν ἡμῖν κατεβάλετο, τὸν διάβολον νενικηκὼς, καὶ ἑαυτὸν τῷ παμφάγῳ θηρίῳ τῷ θανάτῳ ἐπιῤῥίψας, τῇ δὲ ῥίζῃ ταύτῃ ἔμελλον ἀκολουθήσειν ἐξ ἀνάγκης καὶ οἱ τῆς θεογνωσίας καρποί· διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι « Ἐτελείωσα τὸ ἔργον. » Ἔσπειρα, φησὶ, ῥίζαν ἐφύτευσα· οἱ καρποὶ ἕψονται. « Δόξασόν οὖν με καὶ σὺ, Πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχον παρὰ σοὶ πρὶν ἡ ὁ κόσμος συσταίη. » Οὔπω δεδόξαστο τῆς σαρκὸς ἡ φύσις, οὔτε ἀφθαρσίας ἀπολαύσασα, οὔτε τοῦ θρόνου κοινωνήσασα τοῦ βασιλικοῦ· καὶ διὰ τοῦτο οὖν φησι· « Δόξασόν με· » τουτέστι, Τὴν ἀνθρωπίνην μου φύσιν, ταύτην τὴν νῦν ἀτιμαζομένην, τὴν σταυρωθησομένην, καὶ ἀνάγαγε ταύτην εἰς τὴν δόξαν, « ἣν εἶχον παρὰ σοὶ, » ἐγὼ ὁ Λόγος καὶ Υἱός σου, « πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι. » Συνανέθισε γὰρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ, καὶ προσκυνεῖται νῦν ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως. « Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις. » Νῦν ἑρμηνεύει τί ἐστι τὸ, « Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· » τὸ φανερῶσαί σου τὸ ὄνομα. Πῶς οὖν ἐφανέρωσεν ὁ Υἱός; καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἡσαΐας φησί· » Ὀμεῖσθε Θεὸν τὸν ἀληθινόν. « Ἀλλ' ὁ πολλάκις εἴπομεν, ὅτι εἰ καὶ δῆλον ἦν, ἀλλ' Ἰουδαίοις μόνοις, καὶ οὐδὲ

[84] Joan. I, 9. [85] Isa. XIX, 18.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(37) Cod. 32, Ὄντως ἀνόητα ταῦτα παντάπασιν.

τούτοις πᾶσι· νῦν δὲ περὶ τῶν ἐθνῶν φησιν, ὅτι φανερὸν αὐτοῖς γενήσεται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ δόντος ἤδη σπέρματα τῆς θεογνωσίας, διὰ τοῦ καταλῦσαι τὸν τῆς εἰδωλολατρίας ὑφηγητὴν διάβολον. Ἄλλως τε· Εἰ καὶ ἐγίνωσκον τὸν Θεὸν, ἀλλ' οὐχ ὡς Πατέρα ἐγίνωσκον, ὡς δὲ Δημιουργὸν μόνον· ὁ δὲ Υἱὸς αὐτὸν Πατέρα ἐφανέρωσε, καὶ διὰ λόγων, καὶ δι' ἔργων γνώριμον ἑαυτὸν καταστήσας. Ὁ γὰρ Υἱὸν ἑαυτὸν ἀποδείξας Θεοῦ, εὔδηλον, ὅτι καὶ Πατέρα ἐκεῖνον συναπεδείκνυεν.

« Οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου, σοὶ ἦσαν· καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκας, καὶ τὸν λόγον σου τετηρήκασι. Νῦν ἔγνωκαν, ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, παρὰ σοῦ ἐστιν, ὅτι τὰ ῥήματα ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, καὶ αὐτοὶ ἔλαβον, καὶ ἔγνωσαν ἀληθῶς, ὅτι παρὰ σοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἐπίστευσαν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. » Δύο ταῦτα πανσοφῶσαι βούλεται· ἓν μὲν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐναντίος τῷ Πατρὶ· ἕτερον δὲ, ὅτι βούλημα αὐτοῦ ἐστι τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ Υἱῷ. Διὰ τοῦτό φησιν· « Οὓς δέδωκάς μοι, σοὶ ἦσαν. » Ἀμφότερα γὰρ ταῦτα δείκνυται τὸ, « Δέδωκάς μοι. » Οὐ γὰρ ἥρπασα αὐτούς, ἀλλὰ σὺ εὐδόκησας αὐτοὺς προσγενέσθαι μοι. Ὥστε οὐκ ἐναντίωσιν, ἀλλ' ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην ἔχεις, Πάτερ, πρός με. « Τὸν λόγον δέ σου τετηρήκασι » διὰ τοῦ πιστεῦσαι ἐμοὶ, καὶ μὴ προσχεῖν τοῖς Ἰουδαίοις. Ὁ γὰρ τῷ Χριστῷ πιστεύων, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τηρεῖ, τουτέστι, τὴν Γραφὴν καὶ τὸν νόμον· καὶ γὰρ τῆς Γραφῆς καταγγέλλεται ὁ Χριστός. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως· Πάντα ὅσα ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος, τοῦ Πατρὸς ἦσαν. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ. » Εἶπεν οὖν μετὰ τῶν ἄλλων αὐτὸς καὶ τοῦτο, ὅτι « Μείνατε ἐν ἐμοί· » καὶ ἰδοὺ τετηρήκασι (38). « Νῦν ἔγνωκαν, ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, παρὰ σοῦ ἐστι. » Τινὲς χωρὶς τοῦ Ν ἀναγινώσκουσι· » Νῦν ἔγνωκα » ἐγώ. Ἀλλ' οὐκ ἔχει τὸν λόγον (39)· μετὰ γὰρ τοῦ Ν δεῖ ἀναγινώσκειν· « Νῦν ἔγνωκαν » οἱ μαθηταί μου, φησὶν, ὅτι οὐδὲν ἴδιον ἔχω, οὐδὲ ἀλλότριος σοῦ εἰμι, ἀλλὰ, « πάντα, ὅσα δέδωκάς μοι, » οὐχ ὡς κτίσματι χαριζόμενός μοι δέδωκας. Οὐ γὰρ ἐπίκτητά μοι ταῦτά εἰσιν, ἀλλὰ « παρὰ σοῦ ἐστι· » τουτέστι, Φυσικῶς μοι διαφέροντα, καὶ ἁρμόζοντά μοι ὡς Υἱῷ, καὶ ἐξουσιαστῇ τῶν Πατρῴων. Πόθεν δὲ ἔγνωσαν τοῦτο οἱ μαθηταί μου; « Ὅτι τὰ ῥήματα, ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς· » τουτέστιν, Ἀπὸ τῶν ῥημάτων τῶν ἐμῶν καὶ τῶν διδαγμάτων. Ἀεὶ γὰρ αὐτοὺς ἐδίδασκον, ὅτι πάντα ὅσα ἔχω, τοῦ Πατρός ἐστιν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ « παρὰ σοῦ ἐξῆλθον, » καὶ ὅτι « σύ με ἀπέστειλας. » Διὰ γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου παντὸς τοῦτο βούλεται κατασκευάσαι, ὅτι οὐκ ἀντίθεός ἐστιν, ἀλλὰ τὸ Πατρικὸν πληροῖ θέλημα.

« Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ, οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι, ὅτι σοί εἰσι· καὶ τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ, ἐμὰ, καὶ δεδόξασμαι

A rit, tamen Judæis solis et neque illis omnibus : nunc autem de omnibus gentibus inquit, quod manifestum eis futurum sit nomen Dei, cum jam Christus dederit semina divinæ notitiæ, ut destrueretur idolorum cultus, quem suggessit diabolus. Et aliter : Quamvis cognoverunt Deum, non tamen ut Patrem cognoverunt, sed ut opificem solum; Filius autem Patrem manifestavit, et sermonibus et operibus notum se faciens. Nam cum se Filium Dei demonstravit, manifestum quod simul demonstrarit et illum fuisse Patrem.

VERS. 6-8. « Quos dedisti mihi de mundo, tui erant : et mihi dedisti eos, et sermonem tuum servaverunt. Nunc cognoverunt quod omnia quæcunque dedisti mihi, a te sunt : quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, et ipsi acceperunt, et cognoverunt vere quod a te exivi, et crediderunt quod tu me misisti. « Duo hæc docere voluit, et, quod non sit adversarius Deo Patri, et quod voluntas ejus sit credere illos Filio; propterea dicit, « Quos dedisti mihi, tui erant. » Utraque enim ostenduntur per hoc quod dicit, « Dedisti mihi. » Non enim rapui eos, sed tu comprobasti ut illos mihi lucrarer; et ita non adversarius es mihi, sed concordiam habes et charitatem erga me, o Pater. « Sermonem autem tuum servaverunt, » per hoc quod credunt mihi, et non attendunt Judæis. Qui enim credunt Christo, sermonem Dei servant, hoc est, Scripturam et legem. Nam Christus a Scriptura annuntiatur. Et aliter : Omnia quæcunque dicebat discipulis Dominus, Patris erant. « Ego 729 enim, inquit, a meipso non loquor. « Dicit igitur cum aliis et hoc eis, « Manete in me : » et ecce servaverunt et hoc mandatum; « manserunt enim, et ita sermonem Patris servaverunt. « Nunc cognoverunt quod omnia quæcunque dedisti mihi, a te sunt. » Quidam absque ν legunt ἔγνωκα « cognovi, » et inquiunt quod Dominus dicat : « Nunc cognovi » ego. Sed absurdum est, et legendum est ἔγνωκαν; « Nunc cognoverunt discipuli mei, » inquit, quod nihil habeo proprium, neque a te alienus sum; sed quæcunque dedisti mihi, non ut creaturæ gratificans mihi dedisti. Non enim hæc mihi acquisita sunt, « sed a te sunt, » hoc est, naturaliter ad me pertinent ut ad Filium, qui in Paternis rebus potens est. Unde autem cognoverunt hæc discipuli mei? « Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, » hoc est, a verbis meis et doctrinis. Semper enim eos docebam quod omnia quæcunque habeo, Patris sunt : et non hoc solum, sed et quod « a te exierim, » et quod « tu me miseris. » Nam per Evangelium totum hoc efficere vult, quod non sit adversarius Dei, sed impleat Patris voluntatem.

VERS. 9, 10. « Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt :

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(38) Cod. 21, Καὶ ἰδοὺ τετηρήκασι καὶ ταύτην τὴν ἐντολήν. Ἔμειναν γὰρ, ὥστε τὸν λόγον τοῦ Πατρὸς τετηρήκασι, νῦν ἔγνωκαν, κ. τ. λ.

(39) Cod. 26, Τινὲς χωρὶς τοῦ ν ἀναγινώσκουσι τὸ νῦν ἔγνωκαν, καί φασιν, ὅτι ὁ Κύριος λέγει, Νῦν ἔγνωκα ἐγώ· ἀλλ' οὐκ ἔχει τοῦτο λόγον, κ. τ. λ.

et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt; et glorificatus sum in eis. » Cum ostendisset quod propter nihil aliud quam propter ipsos hæc ad Patrem dixisset, ut discant quod diligat eos, et curam eorum gerat, inquit, « Ego pro ipsis rogo » et supplico, « non pro mundo. » Ostendo enim omnino ex hoc quod diligam eos. Non enim solum do quæ mea sunt, sed et te oro ut custodias eos. Non oro te pro promiscuo populo, qui mundana sapit, « sed pro his quos dedisti mihi: tui enim sunt. » Et audiens continuo eum dicentem, « Dedisti mihi, » ne existimes nuper datum principatum et potestatem talem, quod quando habuit eos Pater, ipse non habuerit, et iterum nunc cum ipse habet Patri ablatam potestatem, propterea dicit : « Omnia mea tua sunt, et tua mea. » Non enim nunc accepi potestatem, sed quando tui fuerunt, et mei fuerunt : « Tua enim omnia, mea : » et quando ipse habeo eos, et tu habes, et non es privatus : « Mea enim omnia, tua. » — « Et glorificatus sum in eis, » hoc est, potestatem illorum habens ut Dominus, in eis glorificor, sicut et regis filius æqualem cum patre potestatem habens ac regnum, glorificatur in eo quod tanta habet, quanta pater. Si ergo iterum Filius minor esset Patre, quomodo ausus fuisset dicere, « Omnia tua mea sunt? » Nam dominus quidem omnia habet quæ sunt servi, servus autem non omnia quæ sunt domini. Hoc autem loco conversim loqui licet, ut quæ sunt Patris ea sint et Filii, et contra. Glorificatur igitur Filius in his quæ sunt Patris. Tantam enim omnium potestatem habet, quantam et **730** Pater.

VERS. 11, 12. « Et jam non sum in mundo : et hi in mundo sunt, et ego ad te venio. Pater sancte, serva eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, ut sint unum sicut et nos. Cum essem cum eis in mundo, ego servabam eos in nomine tuo. » Quare continuo dicit, « Jam non sum in mundo, » et, « Quando eram cum eis in mundo? » Videntur enim contradictoria non examinanti. Alio enim loco promisit eis : « Ero vobiscum, et videbitis me [835a] : » nunc autem alia videtur dicere. Potest igitur vere dici quod ad ipsorum mentem ista loqueretur. Nam quia verisimile erat tristari eos, utpote qui relinquebantur adjutore destituti, ostendit quod Patri eos commendet, et illum custodem eis præficiat, et Patrem alloquatur, dicens : Quia a te vocor, « serva ipse illos in nomine tuo, » hoc est, per tuum adjutorium et virtutem quam dedisti mihi. Quænam autem est custodia? « Ut sint unum. » Nam si charitatem inter se habuerint, et non fuerint discordes, invicti erunt, et nihil eis prævalebit. Non simpliciter autem « Ut sint unum, » sed Sicut ego et tu, unum sapientes et unum volentes, illa eos concordia custodiet. Itaque ut consoletur eos Patrem orat pro custodia eorum. Nam si dixisset : Ego custodiam vos, non sic credidissent : nunc autem dum Patrem pro eis rogat

[835a] Joan. XIV, 19.

A ἐν αὐτοῖς. » Δεικνὺς, ὅτι δι' οὐδὲν ἄλλο ταῦτα πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν, ἀλλὰ δι' αὐτοὺς, ἵνα μάθωσιν ὅτι ἀγαπᾷ αὐτοὺς, καὶ προνοεῖται αὐτῶν, φησίν· « Ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ, » καὶ ἀξιῶ, « οὐ περὶ τοῦ κόσμου. » Δείκνυμι γὰρ πάντως ἐκ τούτου, ὅτι ἀγαπῶ αὐτούς. Οὐ γὰρ μόνον τὰ ἐμαυτοῦ δίδωμι, ἀλλὰ καὶ σὲ παρακαλῶ φυλάττειν αὐτούς. Οὐκουν περὶ τῶν χυδαίων, καὶ τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων ἀξιῶ σε, « ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι· σοὶ γάρ εἰσιν. » Ἵνα δὲ μὴ, ἀκούων συνεχῶς αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι « Δέδωκάς μοι, » νομίσῃς πρόσφατον αὐτῷ δεδόσθαι τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, καὶ ὅτε εἶχεν αὐτοὺς ὁ Πατὴρ, αὐτὸς οὐκ εἶχεν, ἢ πάλιν νῦν, ὅτε αὐτὸς ἔχει, ὁ Πατὴρ ἐφῃρέθη τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν· διὰ τοῦτό φησι· « Καὶ τὰ ἐμὰ πάντα σά
B ἐστι, καὶ τὰ σὰ, ἐμά. » Οὐ γὰρ νῦν ἔλαβον τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ὅτε σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοί· « Τὰ γὰρ σὰ πάντα, ἐμά. « Καὶ ὅτε δὲ αὐτὸς ἔχω τούτους, καὶ σὺ ἔχεις, καὶ οὐκ ἀφῃρέθης· » Τὰ γὰρ ἐμὰ πάντα, σά. » — « Καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς· » τουτέστιν, Ἐξουσίαν αὐτῶν ἔχων ὡς Δεσπότης, « ἐν αὐτοῖς δοξάζομαι· » ὥσπερ καὶ ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς, τὴν ἰσοτιμίαν τοῦ πατρὸς ἔχων, καὶ τὴν βασιλείαν, δοξάζεται ἐν τῷ τοσαῦτα ἔχειν, ὅσα ὁ Πατήρ. Εἰ τοίνυν ὁ Υἱὸς ἐλάττων ἦν τοῦ Πατρὸς, πῶς ἐτόλμησεν ἂν εἰπεῖν, ὅτι « Τὰ σὰ πάντα ἐμά ἐστιν. Ὁ μὲν γὰρ δεσπότης ἔχει πάντα τὰ τοῦ δούλου· ὁ δὲ δοῦλος οὐκ ἔχει πάντα τὰ τοῦ δεσπότου. Ἐνταῦθα δὲ ἀντιστρέφει, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ εἰσιν, ὥσπερ καὶ τὰ
C τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρός. Δοξάζεται οὖν ὁ Υἱὸς ἐν τοῖς τοῦ Πατρός. Τοσαύτην γὰρ ἐξουσίαν ἔχει πάντων, ὅσην καὶ ὁ Πατήρ.

« Καὶ οὐκ ἔτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ· καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσὶ, καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι. Πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, οὓς δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς. Ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου. » Τίνος ἕνεκεν συνεχῶς τοῦτο φησι, τὸ, « Οὐκ ἔτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, » καὶ, « Ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ; » Φαίνονται γὰρ ἄτοπα, εἴ τις ἀνεξετάστως ταῦτα ἐκδέχοιτο. Ἀλλαχοῦ γὰρ ὑπέσχετο αὐτοῖς, ὅτι « Ἔσομαι μεθ' ὑμῶν, » καὶ ὅτι « Ὄψεσθέ
D με· » νῦν δὲ ἄλλα φαίνεται λέγων. Ἔστιν οὖν τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι πρὸς τὴν αὐτῶν διάνοιαν ταῦτα φθέγγεται. Ἐπεὶ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἀδημονεῖν, ὡς ἐγκαταλιμπανομένους ἐρήμους βοηθοῦ· δείκνυσιν αὐτοῖς, ὅτι τῷ Πατρὶ αὐτοὺς παρατίθεται, καὶ τοῦτον φύλακα αὐτοῖς ἐφιστᾷ, καὶ τῷ Πατρὶ διαλέγεται, ὅτι Ἐπειδὴ πρὸς σεαυτὸν σύ με καλεῖς, « φύλαξον τούτους αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου· » τουτέστι, Διὰ τῆς σῆς βοηθείας καὶ δυνάμεως, ἣν δέδωκάς μοι. Τίς δέ ἐστιν ἡ φυλακή; « Ἵνα ὦσιν ἕν. » Ἐὰν γὰρ ἀγάπην ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ μὴ διαστασιάσωσιν, ἀήττητοι ἔσονται, καὶ οὐδὲν αὐτῶν κρατήσει. Οὐχ ἁπλῶς δέ, « Ἵνα ὦσιν ἕν, » ἀλλὰ, Καθὼς ἐγὼ καὶ σὺ, τὸ ἓν φρονοῦντες, τὸ ἓν θέλοντες. Τοῦτο γάρ ἐστιν αὐτοῖς φυλακτήριον, ἡ ὁμόνοια. Ἵνα οὖν αὐτοὺς παραμυ-

θήσηται, τὸν Πατέρα παρακαλεῖ ἐπὶ τὴν αὐτῶν φυ- A bona spe animantur. « Ego servabam eos in nomine
λακήν. Εἰ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ τηρήσω ὑμᾶς, οὐκ tuo, » dicit : non quod ipse non valeat aliter nisi
ἂν οὕτως ἐπίστευσαν· νῦν δὲ ἐκ τοῦ τὸν Πατέρα per nomen Patris, sed, ut sæpe dixi, infirmitati
περὶ αὐτῶν ἀξιοῦν, εἰς ἐλπίδας αὐτοὺς ἄγει χρη- consulit auditorum, et nondum magnum quiddam
στάς· Τὸ δὲ, « Ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί de se sentientium : propter hoc dicit : In tuo adju-
σου, » φησὶν, οὐχ ὡς αὐτὸς μὴ δυνάμενος ἄλλως, εἰ torio servabam eos. Insuper et bene sperare facit.
μὴ διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὡς πολλάκις Quemadmodum cum essem vobiscum præsens, ser-
εἴπομεν, διὰ τὸ ἀσθενεῖς εἶναι τοὺς ἀκούοντας, καὶ vabamini in nomine et adjutorio Patris, ita nunc
μήπω μηδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ φαντάζεσθαι, διὰ quoque credite vos ab eo servandos. Solet enim
τοῦτό φησιν, ὅτι Ἐν τῇ σῇ βοηθείᾳ ἐτήρουν αὐτούς. vestri curam habere.
Ἅμα δὲ καὶ εὐέλπιδας αὐτοὺς ποιεῖ, ὅτι Ὥσπερ καὶ ἐμοῦ συνόντος ὑμῖν, ἐτηρεῖσθε ἐν τῷ ὀνόματι
τοῦ Πατρός μου καὶ τῇ βοηθείᾳ· οὕτω καὶ πάλιν πιστεύετε ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τηρηθήσεσθαι· σύνηθες γὰρ
αὐτῷ τὸ φυλάττειν ὑμᾶς.

« Οὓς δέδωκάς μοι, ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν Verbs. 12, 13. « Quos dedisti mihi ego custo-
ἀπώλετο, εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἵνα ἡ Γραφὴ divi, et nemo ex eis periit, nisi filius ille per-
πληρωθῇ. Νῦν δὲ πρὸς σὲ ἔρχομαι, καὶ ταῦτα λαλῶ B ditus, ut Scriptura compleretur. Nunc autem ad te
ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πε- venio, et hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium
πληρωμένην ἐν ἑαυτοῖς. » Πολλὴ ἡ ταπείνωσις τῶν meum impletum in semetipsis. » Multa verborum
ῥημάτων, εἴ τις αὐτὰ ἀξίως ἐκδέχοιτο. Ὅρα humilitas, si quis ea digne exceperit. Vides enim
γὰρ ἐνταῦθα τί φαίνεται, « Οὓς δέδωκάς μοι, hoc loco quid apparet. « Quos dedisti mihi, custo-
ἐφύλαξα. » Δοκεῖ γὰρ παραγγέλλειν τῷ Πατρὶ, ἵνα divi. » Videtur enim annuntiare Patri ut et Pater
φυλάσσῃ καὶ ὁ Πατὴρ αὐτούς· ὥσπερ ἂν εἴ τις πα- eos custodiat; sicut si quis cuipiam tradidisset
ραδιδούς τινι χρήματα πρὸς φυλακὴν, εἴποι· Βλέπε, pecunias custodiendas, dicat : Vide, ego nihil per-
ἐγὼ οὐδὲν ἀπώλεσα, μηδὲ σὺ ἀπολέσῃς. Ἀλλὰ didi, neque tu perdas. At hæc omnia dicit propter
ταῦτα πάντα λέγει διὰ τὴν τῶν μαθητῶν παρηγο- discipulorum consolationem; quasi diceret, Hæc lo-
ρίαν. « Ταῦτα γὰρ, φησὶ, λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ » διὰ quor ad discipulorum quietem et consolationem
τὴν τῶν μαθητῶν ἀνάπαυσιν, καὶ παρηγορίαν, καὶ ac gaudium, ut respirent, ac curas deponant tan-
χαρὰν, ἵνα ἀναπνεύσωσι, καὶ ἀφροντιστήσωσιν, ὡς quam recipiente te illos salvos, et custodituro eos,
παραλαμβάνοντός σου τούτους σώους, καὶ μέλλοντος sicut ego custodivi eos et nullum amisi. Quomodo,
φυλάττειν αὐτοὺς, ὥσπερ κἀγὼ ἐφύλαξα αὐτοὺς, o Domine, nullum perdidisti, cum et Judas perierit
καὶ οὐδένα ἀπώλεσα. Πῶς οὖν, ὦ Κύριε, οὐδένα C multique alii retrocesserint? Quantum ad me at-
ἀπώλεσας; ὅ τε γὰρ Ἰούδας ἀπώλετο, καὶ πολλοὶ tinet, inquit, nullum perdidi : quantum in me fuit,
ἄλλοι ὑπῆγον εἰς τὰ ὀπίσω. Τὸ ἐμὸν μέρος, φησὶν, nullum amisi : sed servavi eos, hoc est, omnimo-
οὐδένα ἀπώλεσα· ὅσον γὰρ τὸ ἐπ' ἐμοὶ, οὐδὲν ἐνέ- dam curam habui de illorum **731** custodia. Quod
λειψα, ἀλλ' ἐτήρησα αὐτοὺς, τουτέστι, παντοιοτρόπως autem a seipsis resilierunt, nihil hoc ad me. Quod
ἐσπούδασα πρὸς τὴν αὐτῶν φυλακήν· εἰ δὲ ἀφ' autem dicit : « Ut Scriptura impleatur, « hoc est
ἑαυτῶν ἀποπηδῶσιν, οὐδὲν τοῦτο πρὸς ἐμέ. Τὸ δὲ, omnis quæ de filio perditionis prædicit. Etenim et
« Ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ, » τουτέστι, πᾶσα ἡ περὶ in Psalmis variis de illo dictum est, et in aliis
τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας προλέγουσα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν prophetarum libris. De verbulo autem, « ut, » sæpe
Ψαλμοῖς διαφόροις περὶ αὐτοῦ εἴρηται, καὶ ἐν ταῖς diximus quod eo utatur Scriptura tanquam eventus,
ἄλλαις τῶν προφητῶν βίβλοις. Περὶ δὲ τοῦ, « Ἵνα, » non causæ significativo.
πολλάκις εἴπομεν, ὅτι τὰ τῆς ἐκβάσεως εἰωθεν ἡ
Γραφὴ αἰτιολογικῶς ἐκφωνεῖν.

« Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου· καὶ ὁ κό- Verbs. 14-16. « Ego tradidi eis sermonem tuum,
σμος ἐμίσησεν αὐτοὺς ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου, et mundus eos odio habuit, quia non sunt de
καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου. Οὐκ ἐρωτῶ, ἵνα D mundo, sicut et ego non sum de mundo. Non
ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐ- rogo ut tollas eos de mundo, sed serves eos a malo.
τοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ. Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσὶ, De mundo non sunt, sicut et ego non sum de
καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμί. » Παρακαλῶν mundo. » Orans Patrem ut juvaret apostolos, di-
τὸν Πατέρα εἰς τὴν τῶν ἀποστόλων βοήθειαν, λέγει cit et causam propter quam digni sint ut mul-
καὶ αἰτίαν, δι' ἣν ἄξιοί εἰσι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐπι- tam a Patre consequantur curam. Nam propter
μελείας πολλῆς τυχεῖν. Διὰ γὰρ « τὸν λόγον σου, « sermonem tuum, inquit, quem dedi eis, » odio
φησὶν, ὃν δέδωκα αὐτοῖς, » ἐμισήθησαν. Ὥστε ἄξιοι fuerunt, et ita digni erunt ut tuum sentiant au-
ἂν εἶεν παρὰ σοῦ βοηθηθῆναι, οἱ διὰ σὲ μισηθέντες xilium, propter te exosi his qui mundana sapiunt.
παρὰ τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων. Τοῖς γὰρ Vulgo enim promiscuo exosi sunt, inquit. « Non
Ἰουδαίοις μισοῦνται οὗτοι, φησίν. « Οὐ γάρ εἰσιν ἐκ enim sunt ex mundo, » hoc est, non habent mentem
τοῦ κόσμου· » τουτέστιν, οὐκ ἔχουσι γνώμην τῷ mundo agglutinatam, et omne studium in illum in-
κόσμῳ προσκειμένην, καὶ αὐτῷ πᾶσαν τὴν σπουδὴν sumentem. Quomodo igitur dicit alio loco, « Quos
προσαναλίσκουσαν. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ λέγει, « Οὓς dedisti mihi ex hoc mundo, » tui fuerunt? Illic qui-

dem de natura dicens, quod ex hominibus sint, et pars mundi : hoc autem loco mentem et voluntatem significat, dicens quod de mundo non sint. Neque turbet te quod dicit : « Sicut ego ex mundo non sum. » Non enim sic fuerunt sancti apostoli, et non participes affectionum mundi, sicut Dominus. « Ipse enim peccatum non fecit, neque inventus est in ore ejus dolus [86] : » illi autem humanæ naturæ infirmitatem non fuerunt transgressi. Ne igitur cum dicitur, « Sicut ego non sum ex mundo, » intelligas quod in nullo minores fuerint apostoli Domino; sed quando de Patre et Filio dicitur, « sicut, » tunc solum æqualitatem intellige. Quod autem dicit : « Non rogo ut tollas eos ex mundo, « dicit volens declarare suam erga eos charitatem, et quod magni illorum curam faciat, intercedens tanto studio pro eis. Non enim Patrem docet pro quibus oret, nam hoc absurdum, sed (ut dixit) ostendit quod valde diligat discipulos, et illorum agat curam. Dicit ergo Patri : « Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut eos » in mundo cum sint « serves a malo. » Repetit igitur, « Ex mundo non sunt, » multo subsidio habent opus. Nihil enim commune habent cum terra, cœlorum facti cives : et ita quia mundus omnis ut alienis usurus est eis, tu cœlestis posthac ut cœli cives serves. Dicit autem talia audientibus discipulis, ut magis odio habeant mundum, et non fœdent ac perdant tantas suas laudes. Illud autem : « Serva eos a malo, » non tantum de liberatione a periculis, verum etiam de permanentia et firmitate in fide dicit. Unde et subdit :

δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου, σοὶ ἦσαν; » Ἐκεῖ μὲν περὶ τῆς φύσεως λέγων, ὅτι ἄνθρωποί εἰσι, καὶ τοῦ κόσμου μέρος· ἐνταῦθα δὲ τὴν γνώμην καὶ τὴν προαίρεσιν δηλοῖ λέγων· « Ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου. » Τὸ δὲ, « Καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμὶ, » μή σε διαταραττέτω. Οὐ γὰρ δὴ ἅγιοι ἦσαν οὕτως οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἀμέτοχοι τῶν τοῦ κόσμου παθῶν, ὥσπερ ὁ Κύριος. Αὐτὸς μὲν γὰρ « ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὑρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· » οἱ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν οὐκ ἐξέβησαν. Μὴ τοίνυν τὸ, « Καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμὶ, » ἀκούσας, νοήσῃς ἀκριβῆ ἀπαραλλαξίαν τῶν ἀποστόλων πρὸς τὸν Κύριον· ἀλλ' ὅταν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ αὐτοῦ λέγηται τὸ, « καθὼς, » τότε μόνον τὴν ἰσότητα νόει. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἐρωτῶ, ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, » εἶπε, θέλων ἐνδείξασθαι τὴν περὶ αὐτοὺς ἀγάπην, καὶ ὅτι πολλὴν αὐτῶν ποιεῖται τὴν πρόνοιαν, τὸ (*f.* τῷ) μετὰ ἀκριβείας ποιεῖσθαι τὴν ὑπὲρ αὐτῶν παράκλησιν. Οὐ γὰρ δὴ τὸν Πατέρα διδάσκει περὶ τίνος αἰτεῖται (τοῦτο γὰρ ἄτοπον), ἀλλ' ὅπερ εἶπον, δεικνύων ὅτι ὑπεραγαπᾷ τοὺς μαθητὰς, καὶ προνοεῖται αὐτῶν, φησὶ ταῦτα πρὸς τὸν Πατέρα. « Οὐκ ἐρωτῶ, ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα, » ἐν τῷ κόσμῳ ὄντας, « τηρήσῃς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. » Πάλιν οὖν ἐπαναλαμβάνει· « Ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσί. » Πολλῆς, φησὶ, δέονται ἀντιλήψεως. Οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἐστι κοινὸν πρὸς τὴν γῆν· τῶν οὐρανῶν γεγόνασι πολῖται. Ὥστε ἐπεὶ πᾶς ὁ κόσμος ὡς ἀλλοτρίοις αὐτοῖς μέλλει χρῆσθαι, σὺ λοιπὸν, ὁ οὐράνιος, ὡς οὐρανοπολίταις βοήθησον. Λέγει δὲ τὰ τοιαῦτα συνεχέστερον ἐν ἐπηκόῳ τῶν μαθητῶν, ἵνα ἀκούοντες ταῦτα, μισήσωσι τὸν κόσμον, καὶ μὴ καταισχύνωσι τὰ τοσαῦτα αὐτῶν ἐγκώμια. Τὸ δὲ, « Τήρησον αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ, » οὐ περὶ τῆς τῶν κινδύνων μόνον ἀπαλλαγῆς λέγει, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ πίστει παραμονῆς καὶ παγιότητος· διὸ καὶ ἐπιφέρει·

Vers. 17-19. « Sanctifica eos in veritate tua. Sermo tuus veritas est. **732** Sicut me misisti in mundum, ita et ego misi eos in mundum; et pro eis ego sanctifico meipsum, ut et ipsi sint sanctificati in veritate. » Sanctos fac, inquit, per dationem Spiritus, et custodi eos in rectitudine sermonis et dogmatum, et erudi eos, et doce veritatem. Sanctificatio enim est rectorum dogmatum servatio. Quod autem de dogmatis dicat, manifestum : interpretatur enim, « Sermo tuus veritas est, » nullum in eo mendacium : atque ita si et illos feceris servare sermonem tuum, et custodiri a malo, in veritate sanctificabuntur. Significat autem et aliud quiddam. « Sanctifica eos in veritate tua, » hoc est, separa eos in verbum et prædicationem, et fac eos sacrificium, quod veritati tuæ ministrent, huic suam vitam consecrent. Subdit enim : « Sicut me misisti in mundum, et pro eis ego sanctifico meipsum, « hoc est, offero sacrificium : ita et illos sanctifica, hoc est, separa in sacrificium, in prædicationem, et constitue eos veritatis testes, sicut et memisisti veritatis testem et hostiam. Sancta enim dicuntur omnia quæ Deo reposita. « Ut et ipsi »

« Ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. Ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστι. Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον· καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτὸν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὦσιν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. » Ἁγίους ποίησον, φησὶ, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος δόσεως, καὶ φύλαξον αὐτοὺς ἐν τῇ ὀρθότητι τοῦ λόγου καὶ τῶν δογμάτων, καὶ παίδευσον αὐτοὺς, καὶ δίδαξον τὴν ἀλήθειαν· τοῦτο γὰρ ἁγιωσύνη, ἡ τῶν ὀρθῶν δογμάτων τήρησις. Ὅτι δὲ περὶ δογμάτων λέγει, δῆλον· ἑρμηνεύει γὰρ, ὅτι « Ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν, » οὐδὲν ψεῦδος ἐν αὐτῷ. Ὥστε ἐὰν καὶ τούτους ποιήσῃς τηρῆσαι τὸν λόγον σου, καὶ φυλαχθῆναι ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἁγιασθήσονται. Δηλοῖ δὲ καὶ ἕτερόν τι τὸ, « Ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· » τουτέστιν, Ἀφόρισον αὐτοὺς τῷ λόγῳ καὶ τῷ κηρύγματι, καὶ θυσίαν αὐτοὺς ποίησον· τῇ ἀληθείᾳ ταύτῃ λειτουργησάτωσαν, ταύτην (*f.* ταύτῃ) τὴν οἰκείαν ζωὴν ἀφιερωσάτωσαν. Ἐπιφέρει γοῦν· « Καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν· » τουτέστιν, προσφέρω θυσίαν· οὕτω καὶ « αὐτοὺς ἁγίασον, » τουτέστιν, ἀφόρισον θυσίαν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος, καὶ τῆς ἀληθείας μάρτυρας

[86] Isa. LIII, 9.

τάξον γενέσθαι, ὥσπερ δὴ κἀμὲ ἀπέστειλας μάρτυρα τῆς ἀληθείας καὶ σφάγιον (ἅγια γὰρ λέγονται πάντα τὰ τῷ Θεῷ ἀνακείμενα)· « ἵνα δὴ καὶ αὐτοὶ, » ὥσπερ ἐγὼ, « ὦσιν ἡγιασμένοι, » καὶ ἀνατεθειμένοι σοὶ τῷ Θεῷ, οὐχ ὥσπερ τὰ κατὰ νόμον θυόμενα ἐν τύπῳ, ἀλλ' « ἐν ἀληθείᾳ. » Αἱ πάλαι μὲν γὰρ θυσίαι τυπικαὶ, καὶ πάντα τὰ ἅγια ἐν τύπῳ ἦσαν ἀφιερωμένα τῷ Θεῷ, ἄλλο τι πνευματικὸν σκιαγραφοῦντα· οἷον, ὁ ἀμνὸς, αἱ περιστεραὶ, αἱ τρυγόνες, καὶ τἄλλα. Αἱ δὲ τῷ Θεῷ ἀνατεθειμέναι ψυχαὶ, « ἐν ἀληθείᾳ » εἰσὶν ἡγιασμέναι καὶ ἀφωρισμέναι καὶ ἀφιερωμέναι τῷ Θεῷ· καθὰ καὶ Παῦλός φησι· « Παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν ἁγίαν. » — « Ἁγίασον » οὖν, καὶ ἀφιέρωσον τὰς τῶν μαθητῶν ψυχὰς, καὶ ἀναθήματα ταύτας ποίησον ἀληθινὰ, ἢ καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐνδυνάμωσον αὐτοὺς τυθῆναι.

A sicut et ego, « sint sanctificati » et oblati tibi Deo, non sicut quæ secundum legem sacrificantur in figura, sed « in veritate. » Sacrificia enim vetera figuralia erant, et omnia sancta in figura fuerunt sacrata Deo, aliud spirituale quiddam adumbrantia, ut agnus, columbæ, turtures, etc. Animæ autem quæ Deo offeruntur, in veritate sunt sanctificatæ et consecratæ Deo, sicut et Paulus dicit : « Exhibete membra vestra sacrificium vivum sanctum [87]. » — « Sanctifica » igitur et consecra discipulorum animos, et fac eos veras oblationes, et corrobora ut pro veritate se sacrificent.

« Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμὲ, ἵνα πάντες ἓν ὦσι, καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοὶ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. » Εἶπεν, ὅτι « Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν. » Ἵν' οὖν μὴ νομίσειέ τις, ὅτι ὑπὲρ μόνων τῶν ἀποστόλων ἀπέθανεν, ἐπιφέρει· « Οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ. » Ἐνταῦθα δὲ διανέστησε πάλιν τὰς ψυχὰς τῶν ἀποστόλων, εἴ γε μέλλουσιν ἕξειν πολλοὺς μαθητάς. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι « Οὐ περὶ τούτων μόνον ἐρωτῶ, » ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσιν οἱ ἀπόστολοι, ὡς οὐδὲν ἐξαίρετον αὐτοῖς διδόντος παρὰ τοὺς λοιποὺς, παραμυθεῖται αὐτοὺς διὰ τοῦ δηλῶσαι, ὅτι πολλοῖς ἔσονται πίστεως καὶ σωτηρίας αἴτιοι. Ἐπεὶ δὲ ἱκανῶς αὐτοὺς παρέθετο τῷ Πατρὶ, ὡς ἂν ἁγιάσῃ αὐτοὺς τῇ πίστει, καὶ θυσίαν αὐτοὺς ἁγίαν τῇ ἀληθείᾳ ἀποτελέσῃ, λέγει λοιπὸν πάλιν περὶ ὁμονοίας, καὶ ἀφ' οὗ ἤρξατο κεφαλαίου, τῆς ἀγάπης λέγω, εἰς ἐκεῖνο λοιπὸν καταλείει τὸν λόγον, καί φησιν· « Ἵνα πάντες ἓν ὦσι· » τουτέστιν, Ἵνα εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν ἔχωσι, καὶ ἐν ἡμῖν, τουτέστιν, ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς πίστει τὸ ἀδιάσπαστον τηρῶσιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω σκανδαλίζει τοὺς μαθητὰς, ὡς τὸ διασπᾶσθαι, καὶ μὴ ὁμοφρονεῖν τοὺς διδασκάλους· πῶς γὰρ τοῖς μὴ τὰ αὐτὰ φρονοῦσι θελήσουσί τινες πεισθῆναι; Διὰ τοῦτό φησιν· « Ἵνα καὶ αὐτοὶ ἓν ὦσιν » ἐν τῇ εἰς ἡμᾶς πίστει, « καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί. » Πάλιν τὸ, « καθὼς, » οὐκ ἀκριβοῦς ἐξισώσεώς ἐστιν. Οὐ γὰρ δυνατὸν οὕτως ἡμᾶς ἡνῶσθαι ἀλλήλοις, ὡς ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ· ὥσπερ καὶ ὅταν λέγῃ· « Γίνεσθε οἰκτίρμονες, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν. » — « Ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. » Καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς ὁμονοίας τῶν μαθητῶν ἐγὼ ὁ διδάσκαλος φανοῦμαι, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθον. Ἐὰν δὲ μάχωνται, οὐκ ἐροῦσι τοῦ εἰρηνικοῦ εἶναι μαθητάς· μὴ ὄντα δέ με εἰρηνικὸν οὐχ ὁμολογήσουσιν ἀπεστάλθαι παρὰ σοῦ. Ὅρᾳς, πῶς ἄχρι τέλους τοῦτο κατασκευάζει, τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμονοητικόν;

VERS. 20,21. « Non pro eis rogo tantum, sed etiam pro iis qui credituri sunt per sermonem eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus quod tu me miseris. » Dixerat, « Pro ipsis ego sanctifico meipsum. » Ut igitur ne putet quis quod pro solis apostolis mortuus sit, subdit : « Non pro his rogo solum, sed et pro omnibus qui credent per sermonem illorum. » Hoc autem loco iterum erigit apostolorum animos quod habituri sint multos discipulos. Quia enim dixit, « Non pro his solis rogo, » ut ne offendantur apostoli quasi nihil singulare præ aliis habeant, consolatur eos, significando fore illos plurimorum fidei et salutis auctores. Et quia satis commendarat eos Patri, quasi fide sanctificans eos, et sacrificium eos veritati sacrum consummans, dicit postea iterum de concordia, et a quo cœpit principio (charitatis dico) in eo nunc ferme concludit, ac inquit : « Ut omnes unum sint, » hoc est, ut pacem et concordiam habeant, et « in nobis, » hoc est, ut individuam erga nos servent fidem. Nihil enim ita offendit discipulos, **733** ut divelli et non idem sentire doctores. Quomodo enim persuadebunt, qui non idem sapiunt? Propterea dicit : « Ut et ipsi unum sint » in fide erga nos, « sicut tu, Pater, in me, et ego in te. » Rursum, « sicut, » non exactæ est æqualitatis. Non enim possibile ut ita uniamur inter nos sicut Pater unitur Filio; atque ita cum dicit : « Estote misericordes, sicut Pater vester [88], » intellige. « Ut mundus credat quod tu me miseris. » Etenim a concordia discipulorum ego doctor comprobor quod a Deo exiverim. Si autem pugnaverint inter se, non dicentur pacifici esse discipuli : neque me, si pacificus non fuero, fatebuntur a te missum. Vides quomodo usque ad finem concordiam erga Patrem astruit?

« Κἀγὼ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς ἡμεῖς ἓν ἐσμεν. Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοὶ, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν, καὶ

VERS. 22, 23. « Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus. Ego in eis, et tu in me, ut sint consummati

[87] Rom. VI. 19. [88] Luc. VI, 36

in unum, et ut cognoscat mundus quod tu me misisti. » Qualem gloriam datam esse dicit? Eam quæ per signa et per dogmata et doctrinas, et aliam quoque gloriam, concordiæ scilicet, « ut sint unum. » Ista enim gloria major est, quam ea quæ signorum. Nam sicut et Deum admiramur, quia non est seditio neque pugna in natura ejus, et maxima ista gloria est : ita et illi, inquit, hoc loco, a concordia dico, fiant clari. « Ego in eis, et tu in me. » Hoc loco ostendit quod apostoli et Patrem in se receperunt. « Ego enim, inquit, in ipsis sum, » et te quoque habeo in me, et ita etiam tu in eis es. Alio autem loco et Patrem etiam ipsum adventurum dicit, et mansionem facturum [89] : Sabellii os concludens, et duas substantias manifestans. Hoc autem loco et Arii insaniam reprimens. Patrem enim inquit per ipsum fieri in discipulis, « ut sciat mundus quod tu me miseris : » continuo autem hoc dicit, ostendens pacem, quæ valeat etiam conciliare magis quam quodvis signum. Nam ut lites omnia dissolvunt, ita concordia omnia copulat.

VERS. 23, 24. « Et dilexisti eos, sicut et me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, et illi sint mecum : ut videant gloriam meam, quam dedisti mihi : quia dilexisti me ante conditum mundum. » Iterum hoc loco per « sicut » intellige significari quantum homo diligi potest. Itaque cum dixisset futuros tutos, sanctos, multos per eos credituros, multam habituros gloriam, dicit nunc et de præmiis et coronis quæ post hanc vitam reposita sunt. « Volo enim, inquit, ut ubi sum ego, et illi sint. » Et ne cum hoc audieris, existimes quod eamdem dignitatem assecuturi sint, subdit : « ut videant gloriam meam. » Non enim dixit : ut fruantur gloria mea, sed, « Ut videant. » Homini enim requies maxima, videre Filium Dei. Hæc enim est omnis gloria dignorum : quod et Paulus dicit : « Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes [90]. » **734** Ostendit igitur hoc loco quod non sit, quemadmodum nunc videtur eis, in vili habitu conspiciendus tunc, sed in gloria quam habuit « ante conditum mundum. » Habebam autem hanc gloriam, inquit, eo quod « dilexeris me. » Insertum enim est, « Quia dilexisti me. » Igitur sicut superius dixit : « Glorifica me gloria quam habui antequam mundus esset : » ita et nunc « ante conditum mundum » sibi datam gloriam inquit deitatis. Dedit enim ei revera Pater deitatem, ut Pater Filio naturaliter. Nam quia genuit eum, necessario etiam gloriæ auctor fuit et suppeditator, qui substantiæ auctor dicitur.

VERS. 25, 26. « Pater juste, et mundus te non cognovit, ego autem te cognovi : et hi cognoverunt quod tu me miseris. Et notum feci eis nomen tuum

[89] Joan. XIV, 23. [90] II Cor. III, 18.

A ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. » Ποίαν δόξαν δεδωκέναι λέγει; Τὴν διὰ τῶν σημείων, τὴν διὰ τῶν δογμάτων καὶ διδασκαλιῶν· καὶ ἄλλην δὲ δόξαν, τὴν τῆς ὁμονοίας, » ἵνα ὦσιν ἕν. » Αὕτη γὰρ ἡ δόξα μείζων τῆς ἀπὸ τῶν σημείων. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὸν Θεὸν θαυμάζομεν, ὅτι οὐκ ἔστι στάσις οὐδὲ μάχη ἐν τῇ φύσει ἐκείνῃ, καὶ μεγίστη αὕτη δόξα· οὕτω καὶ οὗτοι, φησὶν, ἐντεῦθεν, ἀπὸ τῆς ὁμονοίας λέγω, γενέσθωσαν λαμπροί. « Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί. » Ἐνταῦθα δείκνυσιν, ὅτι οἱ ἀπόστολοι καὶ τὸν Πατέρα ἐχώρησαν ἐν ἑαυτοῖς. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐν αὐτοῖς » εἰμι, σὲ δὲ πάλιν ἔχω ἐν ἐμαυτῷ· ὥστε καὶ σὺ ἐν αὐτοῖς εἶ. Ἀλλαχοῦ δὲ καὶ τὸν Πατέρα καὶ αὐτὸν παραγενέσθαι φησὶ, καὶ μονὴν ποιεῖν,
B τὸ τοῦ Σαβελλίου στόμα ἐμφράττων, καὶ τὰς δύο ὑποστάσεις παραδηλῶν. Ἐνταῦθα δὲ τὴν Ἀρείου μανίαν ἀναστέλλων, τὸν Πατέρα φησὶ διὰ αὐτοῦ γενέσθαι ἐν τοῖς μαθηταῖς, « ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. » Συνεχῶς δὲ τοῦτο λέγει, δεικνὺς τὴν εἰρήνην δυναμένην ἐπισπάσασθαι παντὸς μᾶλλον σημείου. Ὥσπερ γὰρ ἡ ἔρις διαλυτικὸν, οὕτως ἡ συμφωνία συγκρατητικόν.

« Καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς, καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. Πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν, ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Πάλιν ἐνταῦθα τὸ, « καθὼς, » ὡς ἄνθρωπον ἀγαπηθῆναι ἐγχωρεῖ, νόησον. Εἰπὼν τοί-
C νυν, ὅτι ἔσονται ἐν ἀσφαλείᾳ, ὅτι ἔσονται ἅγιοι, ὅτι πολλοὶ πιστεύσουσι δι' αὐτοὺς, ὅτι πολλῆς ἀπολαύσουσι δόξης, λέγει λοιπὸν καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν βραβείων καὶ στεφάνων ἀποκειμένων αὐτοῖς. « Θέλω γὰρ, φησὶν, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, κἀκεῖνοι ὦσι. » Καὶ ἵνα μὴ τοῦτο ἀκούσας νομίζῃς, ὅτι τῆς αὐτῆς ἀξίας ἐπιτυχεῖν μέλλουσιν, ἐπιφέρει· « ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμήν. » Οὐ γὰρ εἶπεν· ἵνα ἀπολαύσωσι τῆς δόξης τῆς ἐμῆς, ἀλλ' « ἵνα θεωρῶσιν. » Ἀνθρώπῳ γὰρ ἀνάπαυσις μεγίστη τὸ θεωρεῖν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ δόξα πᾶσι τοῖς ἀξίοις· ὃ καὶ Παῦλος λέγει· « Ἡμεῖς δὲ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι. » Δείκνυσι δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι οὐχ οὕτως,
D ὥσπερ νῦν ὁρᾶται αὐτοῖς, ἐν εὐτελεῖ σχήματι ὁραθήσεται τότε, ἀλλ' ἐν δόξῃ ᾗ εἶχε « πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Εἶχον δὲ, φησὶ, ταύτην τὴν δόξαν, διότι « ἠγάπησάς με· » διὰ μέσου γὰρ κεῖται τὸ, « Ἠγάπησάς με. » Ὥσπερ οὖν καὶ ἀνωτέρω εἶπε· « Δόξασόν με τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι· » οὕτω καὶ νῦν « πρὸ καταβολῆς κόσμου » δεδόσθαι αὐτῷ τὴν δόξαν φησὶ τῆς θεότητος. Δέδωκε γὰρ ὄντως αὐτῷ ὁ Πατὴρ τὴν θεότητα, ὡς Πατὴρ Υἱῷ φυσικῶς. Ἐπεὶ γὰρ ἐγέννησεν αὐτὸν, ἀναγκαίως καὶ τῆς δόξης αἴτιος καὶ παροχεὺς ὁ τῆς οὐσίας αἴτιος λέγεται.

« Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δέ σε ἔγνων· καὶ οὗτοι ἔγνωσαν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. Καὶ ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου, καὶ

γνωρίσω· ἵνα ἡ ἀγάπη, ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς ἦ, κἀγὼ ἐν αὐτοῖς. » Ἐπειδὴ περὶ τῶν πιστευόντων τοιαῦτα ηὔξατο, καὶ τοσαῦτα αὐτοῖς ἀγαθὰ προεμνηστεύσατο, φησὶ λοιπὸν εὐσπλαγχνόν τι καὶ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας ἄξιον. « Πάτερ γὰρ, φησὶ, δίκαιε, » ἐγὼ μὲν ἐβουλόμην καὶ πάντας ἀνθρώπους τυχεῖν τῶν τοιούτων ἀγαθῶν, οἷα δὴ ἐπηυξάμην τοῖς πιστοῖς, ἀλλ' οὐκ ἔγνωσάν σε, διὸ καὶ ἀποτεύξονται τῆς δόξης καὶ τῶν βραβείων, « ἐγὼ δέ σε ἔγνων. » Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα καὶ τοὺς Ἰουδαίους, οἳ ἔλεγον γινώσκειν τὸν Θεὸν, καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς μὴ ἐπιγινώσκοντας τὸν Πατέρα· κόσμον γὰρ τοὺς Ἰουδαίους φησὶ πολλαχοῦ. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοί φασιν, ὅτι σὺ ἀπέστειλάς με σὺ', ἐγὼ δὲ « τούτοις » τοῖς μαθηταῖς μου « καὶ ἐγνώρισα τὸ ὄνομά σου, καὶ γνωρίσω. » Πῶς δὲ γνωρίσω; Ἐπιπέμψας αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα, ὃ « ὁδηγήσει αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. » Καὶ ἐὰν μάθωσι τίς σὺ, τότε « ἡ ἀγάπη, ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς » ἔσται, « κἀγὼ ἐν αὐτοῖς. » Γινώσονται γὰρ, ὅτι οὐκ ἀπεσχισμένος ἐγὼ, ἀλλὰ τῶν σῶν ὅλον περιλημένων, καὶ γνήσιος Υἱὸς καὶ συνημμένος. Ἐπιγνόντες δὲ τοῦτο, καὶ τὴν πίστιν τὴν εἰς ἐμὲ, καὶ τὴν ἀγάπην τηρήσουσι, καὶ λοιπὸν ἐν αὐτοῖς μενῶ ἐγὼ τοιούτοις οὖσι, σέ τι ἐπεγνωκόσι, κἀμὲ ὡς Θεὸν τιμῶσι, καὶ τὴν πρὸς ἐμὲ πίστιν τηροῦσιν ἀπαρασάλευτον.

A et notum faciam, ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis. « Postquam credentibus hæc precatus est, et tanta eis bona conciliasset, dicit quiddam multæ misericordiæ et benignitatis plenum. « Pater enim, inquit, juste, » ego quidem omnes homines hæc bona assequi vellem, qualia precatus sum fidelibus; sed non cognoverunt te, ideo privabuntur præmiis et gloria. « Ego autem te cognovi. » Carpuntur autem hoc loco et Judæi, qui se dicebant cognoscere Deum, et ostendit eos non cognoscere Patrem. Mundum enim Judæos dicit sæpius. Et Judæi quidem dicunt, quod tu non me miseris, ego autem « his » discipulis meis « et nomen tuum cognitum feci, et notum faciam. » Quomodo autem notum faciam? Misso eis Spiritu sancto, qui « inducet eos in omnem veritatem [91] : » et si didicerint quis tu sis, tunc « dilectio qua dilexisti me, in ipsis » erit, « et ego in eis. » Scient enim quod non separatus ego, sed valde dilectus et germanus Filius ac coadunatus. Cum agnoverint autem hoc, et fidem erga me et dilectionem servabunt. Insuper in illis manebo ego qui tales fuerint, quique te agnoverint, et me ut Deum coluerint, inconcussamque erga me fidem custodierint.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἰησοῦ. Περὶ τῶν Ἰουδαίων χαμαὶ πεσόντων. Περὶ τοῦ Πέτρου ἀποκόψαντος τὸ ὠτίον τῷ τοῦ ἀρχιερέως δούλῳ. Περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀπαγομένου πρὸς Ἄνναν, καὶ Καϊάφαν, καὶ Πιλάτον.

CAPUT XVIII.

De traditione Jesu. De Judæis retro cadentibus. De Petro qui abscidit auriculam servo pontificis. Quomodo Jesus ductus sit ad Annam, Caipham et Pilatum.

C

« Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς, ἐξῆλθε σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ πέραν τοῦ χειμάρρου τῶν Κέδρων, ὅπου ἦν κῆπος· εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ἤδει δὲ καὶ Ἰούδας, ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, τὸν τόπον· ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ταῦτα εὐξάμενος ὁ Ἰησοῦς, ἀλλὰ, « Ταῦτα εἰπών. » Οὐ γὰρ εὐχὴ ἦν τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ διαλαλιὰ, πρὸς τὸ τοὺς μαθητὰς παραμυθήσασθαι γενομένη. Μέσων δὲ νυκτῶν ὁδοιπορεῖ, καὶ ποταμὸν διαβαίνει, καὶ ἐπείγεται πρὸς τὸν τῷ προδότῃ γνώριμον τόπον ἐλθεῖν, ἑαυτὸν ἐπιδιδοὺς τοῖς φονεῦσιν· ἵνα δείξῃ ὅτι ἑκὼν ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ ζητήσει κόπον ἀφαιρεῖται τοῖς Ἰουδαίοις. Ἵνα γὰρ μὴ συντρίβωνται, τῷδε κἀκεῖσε περιερχόμενοι, καὶ ζητοῦντες αὐτὸν, ἵστησιν αὐτὸς πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν βάλλει ἑαυτόν· ὥσπερ γὰρ ἔν τινι δεσμωτηρίῳ τῷ κήπῳ εὑρίσκεται. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς, ὅτι ὡς κρυπτόμενος ἀνεχώρησεν εἰς τὸν κῆπον, ἐπιφέρει ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι « Ἤδει καὶ ὁ Ἰούδας τὸν τόπον. » Ὥστε μᾶλλον φανερῶσαι ἑαυτὸν θέλων, ἀλλ' οὐκ ἀποκρύψασθαι, εἰς τοῦτον τὸν τόπον παραγίνεται. « Ἤδει δὲ ὁ Ἰούδας τὸν τόπον, διότι ἐκεῖ πολλάκις συνήχθη ὁ Ἰησοῦς. » Τὰ γὰρ ἔρημα χωρία καὶ ἡσυχίας ἐργαστήρια μετεδίωκεν ὁ Κύριος, καὶ μάλιστα, ὅταν τι μυστικώτερον παρεδίδου. Πόθεν δὲ ὁ Ἰούδας ἐγίνωσκεν, ὅτι ἐν τῷ κήπῳ ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς

VERS. 1, 2. « Hæc cum dixisset Jesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus in quem intravit ipse et discipuli ejus. Sciebat autem et Judas, qui tradebat eum, locum, quod sæpe convenisset Jesus illuc cum discipulis suis. » Non dixit : Cum precatus esset Jesus; sed : « Hæc cum dixisset; » non enim oratio erat, sed colloquium ad solatium discipulorum factum. Media autem nocte 735 iter facit, et flumentransit, festinatque ut veniat in locum proditori notum, seipsum permittens homicidis : ut ostendat quod sponte ad passionem veniat, et laborem minueret Judæis se quærentibus. Nam ne fatigarentur huc et illuc obambulantes et quærentes eum, abit ipse ad eos, et se manibus inimicorum infert. Invenitur enim in horto, quasi in carcere quodam. Et ne existimes quod delitescendi gratia illuc se contulerit, subdit evangelista quod « et Judas noverit locum, » atque ita magis manifestari quam occultari voluit in locum illum veniens. « Sciebat autem et Judas locum, quia sæpe illuc convenerat Jesus cum discipulis suis. » Solitaria enim loca et silentii officinas quærere solebat Dominus, et maxime si quando mysticum aliquid tradebat. Unde autem Judas cognoscebat quod in horto hac hora esset Jesus, et non in domo dormiens? Sciebat Dominum frequenter extra civitatem pernoctare, et eapropter etiam tunc exisse

D

[91] Joan. XVI, 13.

foras. Et aliter : Ipso festo maxime hunc morem servasse creditus est, docens discipulos suos sublimius quiddam. Docebat autem (ut diximus) in talibus locis mystica. Igitur quia tunc dies festus erat, conjectabat illic eum esse, disserentem discipulis justa morem suum in festo.

ἔφημεν, τὰ μυστικὰ ἐν τοιούτοις τόποις. Ἐπεὶ οὖν μαθηταῖς τὰ τῆς ἑορτῆς φιλοσοφοῦντα κατὰ τὸ σύνηθες.

VERS. 3-6. « Judas ergo cum accepisset cohortem, et a pontificibus et Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis ac facibus et armis. Jesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super se, processit, ac dixit eis : Quem quæritis? Responderunt ei : Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus : Ego sum. Stabat autem et Judas, qui prodebat eum, cum ipsis. Ut ergo dixit eis : Ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram. » Pecuniis impetrarunt ut cohors se juvaret. Militaris enim ordo auri mancipium est. Multi autem veniunt, timentes eos qui Jesum sequebantur, et ab eo pendebant propter doctrinam et miracula. Laternas et faces gestant, ut ne occultans se in tenebris aufugeret. At ille in tantum fugam non quærebat, ut obviam exiret seipsum tradens. Et rogat quidem, non quod ignoret et discere opus habeat. « Sciebat enim omnia, inquit, quæ ventura super eum erant. » Et ita quia sciebat quod ad se venirent, rogat, non indigens ut doceatur, sed ostendere volens quod et præsens non visus vel cognitus esset. Sed et rogat ut alienus, et neque a voce agnoscunt eum, neque alii, neque ipse Judas. Quod autem non propter tenebras ignoraverint eum, prædixit evangelista « eos cum facibus » advenisse. Pone autem quod propter tenebras non agnoverint eum, oportebat certe a voce ipsum agnovisse. Interrogat igitur, ut ostendat (ut diximus) se neque a specie, neque a voce cognitum fuisse. Ita ineffabilis erat ejus virtus. Et ita neque crucifigere potuissent, nisi voluntarius se obtulisset. Quod **736** autem non solum excæcarit oculos eorum, sed et supini ceciderint una interrogationis voce prostrati, signum fuit casuros eos qui contra Jesum venerant, universali gentis istius ruina, quæ post Christi mortem super eos venit, sicut et Jeremias prædixit : « Domus Israel cecidit : non est qui resuscitet [92]. » Cadunt igitur omnes qui sermoni divino sunt adversarii. Hortus autem a quo salus nostra sumpsit originem, paradisum referebat. Nam qui cecidimus in horto paradisi, vidimus in horto salutarem passionem sumpsisse initium, et omnia quæ prius corrupta, reparata esse.

VERS. 7-9. « Iterum ergo eos interrogavit, Quem quæritis? At illi dixerunt : Jesum Nazarenum. Respondit Jesus et dixit : Dixi vobis quod ego sim. Si

[92] Imo, Amos, v. 2.

A κατὰ ταύτην τὴν ὥραν, καὶ οὐχὶ ἐν οἰκίᾳ ἐνόμισεν εὑρεῖν αὐτὸν καθεύδοντα; Ἐγίνωσκε τὸν Κύριον τὰ πολλὰ ἔξω διανυκτερεύοντα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τότε ἐξῆλθεν ἔξω. Ἄλλως τε· Καὶ ἐν ἑορτῆς καιρῷ μάλιστα ἠπίστατο αὐτὸν ἔθος ἔχοντα, διδάσκειν τι τοὺς μαθητὰς ὑψηλότερον· ἐδίδασκε δὲ τοὺς μαθητὰς, ὡς τότε ἑορτὴ ἦν, ἐστοχάσατο ἐκεῖσε αὐτὸν εἶναι, τοῖς

« Ὁ οὖν Ἰούδας λαβὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ λαμπάδων, καὶ φανῶν, καὶ ὅπλων. Ἰησοῦς οὖν εἰδὼς πάντα τὰ ἐπερχόμενα ἐπ' αὐτὸν, ἐξελθὼν εἶπεν αὐτοῖς· Τίνα ζητεῖτε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐγώ εἰμι. Εἱστήκει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν μετ' αὐ-
B τῶν. Ὡς οὖν εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι Ἐγώ εἰμι, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἔπεσον χαμαί. » Τὴν μὲν σπεῖραν πείθουσιν αὐτοῖς συνεργῆσαι διὰ χρημάτων· τοιοῦτον γὰρ τὸ στρατιωτικὸν, χρυσοῦ ὤνιον. Πολλοὶ δὲ ἐπέρχονται, δεδοικότες τοὺς ἑπομένους τῷ Ἰησοῦ, καὶ ἐκκρεμαμένους αὐτῷ διὰ τὸν λόγον τε καὶ τὰ θαύματα. Λαμπάδας δὲ καὶ φανοὺς ἐπάγονται, ὡς ἂν μὴ ἐκφύγῃ αὐτοὺς ἐν τῷ σκότει λαθών. Ὁ δὲ τοσοῦτον ἔδει τοῦ φυγεῖν, ὥστε καὶ ἔξεισι πρὸς αὐτοὺς, ἑαυτὸν παραδιδούς. Καὶ ἐρωτᾷ μὲν, οὐχ ὡς χρῄζων μαθεῖν· « Ἤδει γὰρ, φησὶ, πάντα τὰ ἐπερχόμενα ἐπ' αὐτόν. » Ὥστε ἐπειδὴ ᾔδει, ὅτι ἐπ' αὐτὸν ἤρχοντο, οὐχ ὡς μαθεῖν δεόμενος ἐρωτᾷ, ἀλλὰ δεῖξαι θέλων, ὅτι καὶ παρὼν οὐχ ἑωρᾶτο αὐτοῖς ἢ ἐγνωρίζετο. Ἀλλὰ
C καὶ ἐρωτᾷ, ὡς ἀλλότριος· καὶ οὐδὲ ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐπιγινώσκουσιν αὐτὸν, οὔτε οἱ ἄλλοι, οὔτε αὐτὸς ὁ Ἰούδας. Ὅτι γὰρ οὐ διὰ τὸ σκότος ἠγνόησαν αὐτὸν, προεῖπεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι « μετὰ λαμπάδων » ἐπῆλθον. Εἰ δὲ διὰ τὸ σκότος ἠγνόουν (θῶμεν γὰρ), ἀπό γε τῆς φωνῆς ἐπιγνῶναι αὐτὸν ἔδει. Ἐρωτᾷ οὖν, ἵνα δείξῃ, ὡς εἴπομεν, ὅτι οὔτε ἀπὸ τοῦ εἴδους, οὔτε ἀπὸ τῆς φωνῆς ἐπέγνωσαν αὐτόν. Οὕτως οὖν ἄφατος ἦν ἡ δύναμις αὐτοῦ, ὥστε οὐδὲ σταυρῶσαι ἠδύναντο, εἰ μὴ ἑκὼν ἐνέδωκεν. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο τὸ πηρῶσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, ἀλλὰ (40) καὶ τὸ καταβαλεῖν ὑπτίους ἀπὸ μόνης ψιλῆς ἐρωτήσεως. Σημεῖον δ' ἂν εἴη τὸ πεσεῖν τοὺς κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐλθόντας, τῆς καθολικῆς τοῦ ἔθνους καταπτώσεως, ἣ ἐπεγένετο αὐτοῖς ὕστερον μετὰ τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον· ὡς καὶ
D Ἱερεμίας προεφήτευσεν· « Οἶκος Ἰσραὴλ ἔπεσεν, οὐκ ἔστιν ὁ ἀναστήσων. » Πίπτουσι τοίνυν πάντες οἱ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἐναντιούμενοι. Ὁ δὲ κῆπος, ἀφ' οὗ ἡ σωτηρία ἡμῶν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν, ἀντίτυπον ἂν εἴη τοῦ παραδείσου. Ἐν γὰρ τῷ κήπῳ τοῦ παραδείσου πεσόντες, εἴδομεν ἐν κήπῳ τὸ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ πάθος δεχόμενον τὴν ἀρχὴν, καὶ πάντα τὰ πρώην δυσχερῆ ἐπανορθούμενον.

« Πάλιν οὖν αὐτοὺς ἐπηρώτησε· Τίνα ζητεῖτε; Οἱ δὲ εἶπον· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν· Εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐγώ εἰμι. Εἰ οὖν

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(40) Cod. 31, αὐτῶν θαῦμα μέγα ἦν, ἀλλὰ, κ. τ. .

ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν· ἵνα πληρωθῇ A
ὁ λόγος, ὃν εἶπεν, ὅτι Οὓς δέδωκάς μοι, οὐκ ἀπώλεσα
ἐξ αὐτῶν οὐδένα. » Κατέβαλε μὲν αὐτοὺς ὑπτίους,
ἔμφασιν τὴν τε δύναμιν αὐτοῦ δηλῶν, καὶ ὅτι ἑκὼν ἔρ-
χεται πρὸς τὸ πάθος· πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἕτερόν τι
οἰκονομῶν. Ἵνα γὰρ μὴ εἴπῃ τις, ὅτι οὐδὲν οἱ
Ἰουδαῖοι ἥμαρτον· αὐτὸς γὰρ αὐτοῖς ἑαυτὸν ἐνεχεί-
ρισε, καὶ δῆλον κατέστησε· διὰ τοῦτο ἐνδείκνυται
αὐτοῖς τοῦτο τὸ σημεῖον, ἱκανὸν ὂν αὐτοὺς ἀνακρού-
σασθαι. Ἐπεὶ δὲ ἐπέμενον τῇ κακίᾳ καὶ μετὰ τὸ
θαῦμα τοῦτο, τότε δὴ ἑαυτὸν ἐγχειρίζει. Καὶ ὅρα,
πῶς οὐδὲ ἄχρι τῆς τελευταίας ὥρας τῆς πρὸς τοὺς
μαθητὰς ἀγάπης ὑφίεται. « Εἰ γὰρ ἐμὲ ζητεῖτε,
φησὶν, ἄφετε τούτους ὑπάγειν· ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος,
ὃν εἶπεν, ὅτι Οὓς δέδωκάς μοι, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐ-
τῶν οὐδένα. » Ἀπώλειαν δὲ ὁ μὲν Κύριος τῆς ψυ- B
χῆς ἔλεγεν, ἣν οὐδεὶς τῶν μαθητευθέντων αὐτῷ
ὑπέστη· ὁ δὲ εὐαγγελιστὴς ἐπὶ ταύτης τῆς σωματι-
κῆς περιλαβὼν τοῦτο. Θαῦμα δὲ, πῶς οὐ συνέλαβον
τοὺς ἀποστόλους, καὶ κατέκοψαν αὐτούς, καὶ μάλιστα
τοῦ Πέτρου παροξύναντος αὐτούς. Ὅθεν δῆλον, ὅτι
ἡ τοῦ συλληφθέντος δύναμις τοῦτο ἐποίει, καὶ ἡ
ἀπόφασις, ἣν προεῖπεν, ὅτι « Οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώ-
λετο. » Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς διδάσκων
ἡμᾶς, ὅτι τῆς τοῦ Κυρίου ἀποφάσεως ἦν τὸ μὴ κα-
τασπᾶναι τοὺς μαθητὰς, φησίν· « Ἵνα πληρωθῇ ὁ
λόγος, ὃν εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα· »
διὰ γὰρ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν ἔξω ποιεῖται αὐτοὺς
παρασμῶν. Οὕτω καὶ ἡμᾶς νῦν οἰκονομεῖ, κἂν
ἀγνοῶμεν. Ὥστε ἐπειδάν σοι ἔλθῃ πειρασμὸς, πί- C
στευε, ὅτι εἰ μὴ ἐγίνωσκεν, ὅτι δύνασαι διαφυγεῖν
τοῦτον, οὐκ ἂν συνεχώρησέ σοι αὐτὸν ἐπελθεῖν, ὥσπερ
οὐδὲ τότε τοῖς μαθηταῖς.

« Σίμων οὖν Πέτρος ἔχων μάχαιραν, εἵλκυσεν αὐ-
τὴν, καὶ ἔπαισε τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ ἀπέ-
κοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν· ἦν δὲ ὄνομα τῷ
δούλῳ Μάλχος. Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ· Βάλε
τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην· τὸ ποτήριον ὃ
δέδωκέ μοι ὁ Πατὴρ, οὐ μὴ πίω αὐτό; » Ἰδὼν ὁ Πέ-
τρος τὸν Κύριον ὑπτίους αὐτοὺς καταβαλόντα, καὶ
θάρσους ὑποπλησθεὶς διὰ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς,
εἰπόντος, « Ἄφετε τούτους ὑπάγειν, » ἐνόμισεν, ὡς
καιρὸς λοιπὸν ἐμύνης ἐστὶ, καὶ δὴ σπᾶται τὴν μά-
χαιραν, καὶ πατάσσει τὸν δοῦλον. (41) Εἰ δὲ ζητεῖς, D
πῶς ὁ κελευσθεὶς μὴ πήραν ἔχειν, μηδὲ δύο χιτῶνας,
μάχαιραν ἔχει· μάνθανε, ὅτι διὰ τὸ ἀρνίον ταύτης
ἐρρύζε, καὶ ἐδάσταζεν αὐτὴν καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον·
ἢ καὶ δεδοικὼς τὴν ἐπίθεσιν, παρεσκεύαστο πάλαι
εἰς τοῦτο. Εἰ δὲ ἀπορεῖς, πῶς ὁ μηδὲ ῥαπίζων
[*f.* ῥαπίζειν] προσταχθεὶς, πρὸς φόνους παρεσκευά-
ζετο· ἀκούσεις, ὅτι μάλιστα μὲν οὐχ ἑαυτῷ ἀλλὰ
τῷ διδασκάλῳ ἤμυνεν· ἔπειτα οὐδὲ τέλειοι οὔπω
ἦσαν· ἐν τοῖς ὑστέροις γὰρ ἴδε μοι τοῦτον, πῶς τὰ
ἔσχατα πάσχων χαίρει. Νῦν δὲ ὑπὲρ τοῦ διδασκά-
λου ἀγανακτῶν, καὶ ἐπ' αὐτὴν ὁρμᾷ τὴν κεφαλήν·

igitur me quæritis, sinite hos abire, ut impleretur sermo quem dixit : Quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam. » Prostravit quidem eos ut retrorsum caderent, declarans potentiam suam, et quod ad passionem sponte veniret. Ad hæc etiam hoc providens, ut ne quis dicat Judæos non peccasse, eo quod illis se in manus tradiderat et manifestarat, propter hoc ostendit eis hoc miraculum, quod sufficiebat ad repellendos eos. Ubi autem in malitia sua permanserunt etiam post miraculum istud, tunc se manibus eorum permisit. Et vide quomodo usque ad ultimam horam dilectionem erga discipulos non reliquit. Nam « Si me quæritis, inquit, sinite illos abire, ut impleretur sermo quem dixerat : Quos dedisti mihi, ex eis non perdidi quemquam. » Perditionem autem Dominus animæ dicebat, quia nullus periit qui ab eo doctus fuit. Evangelista autem et ad corporalem trahit. Miraculum autem, quomodo non comprehenderint illi apostolos, et dissecuerint eos, et maxime cum Petrus incitasset eos. Unde manifestum quod comprehensi virtus hoc fecerit, et sententia quam prædixerat, nullum esse ex illis perdendum : id quod et evangelista docens nos quod hoc fuerit propter sententiam Domini, ne interficerentur discipuli, inquit : « Ut impleretur sermo quem dixit, Non perdidi ex eis quemquam. » Nam propter ipsorum infirmitatem securos eos facit a tentationibus. Ita et nos nunc regit, etiamsi ignoremus. Unde quando incidis in tentationes, crede quod nisi cognovisset te posse illas evadere, non permisisset te in eas incidere, sicut neque tunc discipulos.

Vers. 10, 11. « Simon ergo Petrus cum haberet gladium, eduxit eum, et percussit pontificis servum, et abscidit auriculam ejus dexteram. Erat autem nomen servo Malchus. Dicit ergo Jesus Petro : Mitte gladium tuum in vaginam. Annon bibam poculum quod dedit mihi Pater? » Cum Petrus vidisset Dominum prostravisse illos, et impletus esset fiducia propter vocem Domini, dicentis, « Sinite illos abire, » existimavit **737** quod tunc esset tempus vindictæ, extractoque gladio percussit servum. Quod si quæras, quomodo is qui jussus est non portare peram, neque duas tunicas [93], gladium haberet, disce quod portaverit illum in usum agni paschalis etiam post cœnam, vel quod, timens insidias, olim in hoc præparaverit. Quod si dubitas, quomodo, cum prohibitus fuerit vel alapis percutere, ad cædem se paraverit, audi quomodo non semetipsum, sed magistrum maxime ultus fuerit; deinde quod nondum perfecti tunc erant. Nam vide quomodo postea extrema ferre gaudet, nunc autem pro magistro indignatur, et caput ipsum invadit, et cum aberraret, auriculam solam abscindit. Jesus vero

[93] Matth. x, 10.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(41) Cod. 32, Εἰ δὲ ζητεῖς μαθεῖν πῶς, κ. τ. λ.

restituit, et per hoc miraculum iterum insipientes Judæos refrenat ab impetu ad homicidium. Nam quia magnum erat miraculum in auricula, propterea et nomen servi apponit evangelista, ut si legentes discredant, ab illo quærant num ita factum sit. Porro Dominus Petrum quidem reprimit et interminatur, dicens : « Mitte gladium tuum in vaginam. » Consolatur autem dicendo : « Poculum quod dedit mihi Pater, annon bibam illud? » Ostendit enim quod patiatur non propter illorum virtutem, sed suam permissionem, et quod non sit adversarius Deo, sed usque ad mortem faciat voluntatem Patris. Dicendo autem « poculum, » insignat mortem dulcem et desiderabilem in salutem hominum. Cæterum tu hic attendas, desecari auriculam dextram servi pontificis signum fuisse inobedientiæ illorum. Cæcitas enim in Israel facta est, ut audientes non audiant, propter impietatem erga Salvatorem, quæ maxime fuit pontificum. Ideo et auriculæ abscissio in servo pontificis facta est. Quod autem restituta est auricula, significat Israelitis olim restituendam prudentiam, quæ nunc est ablata. Etenim Elias cum venerit, revocabit eos ad Christum, et conjunget patres nobis filiis, sicut et Malachias dixit [96].

λιτῶν συνέσεως, τῆς νῦν ἀφαιρεθείσης. Καὶ γὰρ καὶ συνάψει αὐτοὺς πατέρας ὄντας ἡμῖν τοῖν υἱοῖς,

VERS. 12-14. « Cohors igitur et tribunus et ministri Judæorum comprehenderunt Jesum, et ligaverunt eum, et adduxerunt eum ad Annam primum. Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autem Caiphas is qui consilium dederat Judæis, quod expediret unum hominem mori pro populo. » Postquam omnia fecit quæ ad reprimendum illorum furorem pertinere videbantur, illi autem non intellexerunt, tunc tandem permisit se abduci. Porro illi alligant et abducunt ad Annam, gloriantes facto, et quasi celebrari cupientes perinde ac magnum tropæum excitassent. Cæterum prophetiæ Caiphæ meminit [95], ostendere volens quod pro salute mundi hæc facta sint, et quod tam excellens sit veritas, ut et inimici eam prædixerint. Ut enim non turbemur **738** audientes vincula, meminit prophetiæ, quod salutaria fuerint et mors et vincula, qua de causa et hæc pertulerit.

VERS. 15, 16. « Sequebatur autem Jesum Simon Petrus, et alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, et introivit cum Jesu in atrium pontificis, Petrus autem stabat ad ostium foris. Exivit autem discipulus ille alter qui erat notus pontifici, et dixit ostiariæ, et introduxit Petrum. » Quis era « alius discipulus? » Ille ipse qui hæc scripsit. Occultat autem se propter humilitatem, quia honestum opus narraturus erat, secutum se esse fugientibus aliis; propter hoc occultat seipsum, et præponit sibi Petrum : « Sequebatur enim, inquit,

[96] Malach. IV, 5, 6. [95] Joan. XI. 49.

A διὸ κἀκείνης μὴ ἐφικόμενος, τὸ γοῦν ὠτίον τέμνει. Ἰησοῦς δὲ ὑποκαθίστησι [*f.* ἀποκ.], καὶ διὰ τούτου τοῦ θαύματος πάλιν τοὺς ἀνοήτους Ἰουδαίους ἀναχαιτίζων τῆς ἐπὶ τὸν φόνον ὁρμῆς. Ἐπεὶ δὲ μέγα ἦν τὸ ἐπὶ τῷ ὠτίῳ θαῦμα, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δούλου προστίθησιν ὁ εὐαγγελιστής· ἵν' ἐξῇ τοῖς ἀναγινώσκουσιν, εἴπερ ἀπιστοῖεν, ζητεῖν καὶ περιεργάζεσθαι, εἴ γε οὕτω γέγονεν. Ἀλλ' ὁ Κύριος καταστέλλει μὲν τὸν Πέτρον, καὶ ἀπειλήσας (« Βάλε γὰρ, φησὶ, τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην »), παραμυθεῖται δὲ καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν· « Τὸ ποτήριον, ὃ δέδωκέ μοι ὁ Πατὴρ, οὐ μὴ πίω αὐτό; Δείκνυσι γὰρ, ὅτι οὐ τῆς ἐκείνων δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ συγχωρήσεως τὸ παθεῖν, καὶ ὅτι οὐκ ἀντίθεος, ἀλλ' ἄχρι θανάτου τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ποιῶν. Καὶ τὸ εἰπεῖν

B δὲ, « ποτήριον, » τὸ ἡδὺ καὶ ἐπιπόθητον τοῦ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων θανάτου αἰνίττεται. Σὺ δέ μοι ὅρα, ὅτι καὶ τὸ ἀποκοπῆναι τὸ δεξιὸν ὠτίον τοῦ δούλου τοῦ ἀρχιερέως σύμβολον ἦν τῆς ἀνηκουστίας αὐτῶν. Πώρωσις γὰρ τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἵνα ἀκούοντες μὴ ἀκούσωσι, διὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἀσέβειαν, ἣ τῶν ἀρχιερέων μάλιστα γέγονε, διὸ καὶ περὶ οἰκέτην ἀρχιερέως τὸ σύμβολον ἦν τῆς τοῦ ὠτίου ἀφαιρέσεως. Τὸ δὲ ἀποκαταστῆναι πάλιν τὸ ὠτίον δηλοῖ τὴν ὕστερον ἀποκατάστασιν τῆς τῶν Ἰσραη-

Ἠλίας ἐλθὼν, ἀποκαταστήσει αὐτοὺς εἰς Χριστὸν,

« Ἡ οὖν σπεῖρα, καὶ ὁ χιλίαρχος, καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν αὐτὸν, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν πρῶτον. Ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. Ἦν δὲ Καϊάφας ὁ συμβουλεύσας

C τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον ἀπολέσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. » Ὅτε πάντα ἐποίησεν, ὅσα ἱκανὰ ἦν ἀναστεῖλαι αὐτοὺς, οἱ δὲ οὐ συνίεσαν, τότε δὴ συνεχώρησεν ἀπαγαγεῖν αὐτόν. Οἱ δὲ καὶ δεσμοῦσι, καὶ ἀπάγουσι πρὸς Ἄνναν, ὥσπερ ἐμπομπεύοντες τῷ γενομένῳ καὶ ἐγκαυχώμενοι, ὡς δὴ μέγα τρόπαιον στήσαντες. Τῆς δὲ τοῦ Καϊάφα προφητείας μέμνηται, δεῖξαι θέλων, ὅτι ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ταῦτα ἐγίνετο, καὶ ὅτι τοσαύτη τῆς ἀληθείας ἡ ὑπερβολὴ, ὡς καὶ τοὺς ἐχθροὺς ταῦτα προαναφωνεῖν. Ἵνα γὰρ μὴ, δεσμοὺς ἀκούσας, θορυβηθῇς, ἀναμιμνήσκει σε τῆς προφητείας, ὅτι σωτηριώδεις ἦσαν καὶ ὁ δεσμὸς καὶ ὁ θάνατος, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν τούτων ἠνείχετο.

D « Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητής. Ὁ δὲ μαθητὴς ἐκεῖνος ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ συνεισῆλθε τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως. Ὁ δὲ Πέτρος εἱστήκει πρὸς τῇ θύρᾳ ἔξω. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ μαθητὴς ὁ ἄλλος, ὃς ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ εἶπε τῇ θυρωρῷ, καὶ εἰσήγαγε τὸν Πέτρον. » Τίς ἦν « ὁ ἄλλος μαθητής; » Αὐτὸς οὗτος ὁ ταῦτα γράψας, ἀποκρύπτει δὲ ἑαυτὸν διὰ ταπεινοφροσύνην. Ἐπειδὴ γὰρ κατόρθωμα διηγεῖσθαι μέλλει, ὅτι τῶν ἄλλων ἀποπηδησάντων, αὐτὸς ἐπηκολούθει, διὰ τοῦτο κρύπτει ἑαυτὸν, καὶ προτάττει ἑαυτοῦ τὸν

Πέτρον. « Ἠκολούθει γὰρ, φησὶ, τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος · » εἶτα ἐπάγει τὸ, « καὶ ὁ ἄλλος μαθητής. » Διὰ ταπεινοφροσύνην οὖν ἑαυτὸν κρύπτει. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ, ὃ μέμνηται ἑαυτοῦ, διὰ τοῦτο μέμνηται, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ἀκριβέστερον τῶν ἄλλων διηγεῖται τὰ κατὰ τὴν αὐλὴν, ἅτε ἔνδον ὤν. Ὅρα δὲ καὶ πῶς ὑποτέμνεται τὸ ἴδιον ἐγκώμιον. Ἵνα γὰρ μὴ ἀκούσας, ὅτι « εἰσῆλθε σὺν τῷ Ἰησοῦ » ὁ Ἰωάννης, μέγα τι περὶ αὐτοῦ ἡγηθῇς, λέγει, ὅτι γνώριμος ἦν τοῦ ἀρχιερέως. Οὐ γὰρ ὡς ἀνδρειότερος τῶν ἄλλων συνεισῆλθον, φησὶν, ἀλλ' ὡς γνώριμος τοῦ ἀρχιερέως. Τὸν μέντοι Πέτρον ἀνακηρύττει, ὡς ἀκολουθήσαντα μὲν διὰ τὸν πόθον, διὰ δὲ τὸ μὴ εἶναι γνώριμον δηλαδὴ, ἔξω ἱστάμενον. Ὅτι γὰρ καὶ ὁ Πέτρος εἰσῆλθεν ἂν, εἴπερ ἐπετράπη, δῆλον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξῆλθεν ὁ Ἰωάννης, καὶ τὴν θυρωρὸν ἐκέλευσεν αὐτὸν εἰσαγαγεῖν, εὐθέως εἰσῆλθεν ὁ Πέτρος. Διατί δὲ ὁ Ἰωάννης οὐκ εἰσήγαγεν αὐτὸν, ἀλλὰ τῇ γυναικὶ τοῦτο ἐπιτρέπει; Διὰ τὸ σφόδρα ἔχεσθαι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπακολουθεῖν αὐτῷ, καὶ μὴ θέλειν ἀπ' αὐτοῦ χωρισθῆναι.

A Jesum Simon Petrus; » deinde subdit : « et alius discipulus. » Propter humilitatem igitur se occultat, et propter istud ipsum sui meminit, ut discamus quod certius narret ea quæ in atrio sint facta, eo quod intus fuerit. Vide autem quomodo et propriam laudem resecuerit. Nam ut ne cum audieris quod « ingressus sit cum Jesu » Joannes, magnum quiddam de eo existimes (a), dicit, « Notus autem erat pontifici. » Non enim tanquam aliis fortior simul ingressus sum, inquit, sed tanquam notus pontifici. Petrum vero prædicat, eo quod propter amorem secutus fuerit, et quia non erat notus, foras steterit. Nam quod et Petrus ingressus fuisset si permissum fuisset, manifestum. Postquam enim Joannes exivit, et ostiariæ jussit ut illum introduceret, B statim ingressus est Petrus. Quare autem Joannes non introduxit eum, sed mulieri hoc commisit? Quia valde adhærebat Christo, eumque sequebatur, renuit ab eo separari.

« Λέγει οὖν ἡ παιδίσκη ἡ θυρωρὸς τῷ Πέτρῳ · Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Λέγει ἐκεῖνος· Οὐκ εἰμί. Εἱστήκεισαν δὲ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ὑπηρέται, ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, ὅτι ψύχος ἦν, καὶ ἐθερμαίνοντο. Ἦν δὲ μετ' αὐτῶν ὁ Πέτρος ἑστὼς, καὶ θερμαινόμενος. » Ἐρωτᾷ ἡ παιδίσκη τὸν Πέτρον, οὐ θρασέως, οὐδ' ἀποτόμως, ἀλλὰ καὶ λίαν πραέως. Οὐ γὰρ εἶπε · Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ πλάνου; ἀλλὰ, « τοῦ ἀνθρώπου τούτου · » ὅπερ ἐλεούσης μᾶλλον ἦν καὶ φιλανθρωπευομένης. Εἶπε δὲ τὸ, « μὴ καὶ σὺ, » ἐπειδὴ Ἰωάννης ἔνδον ἦν. Ἀλλ' ἡ μὲν γυνὴ οὕτω προσηνῶς διελέγετο · ἐκεῖνος δὲ οὐδενὸς τούτων ᾔσθετο, οὐδὲ εἰς νοῦν ἔβαλε τὴν τοῦ Χριστοῦ πρόρρησιν · οὕτως ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀσθενὲς χρῆμα, ὅταν ὑπὸ Θεοῦ ἐγκαταλειφθῇ. Τινὲς δὲ ματαίαν χάριν τῷ Πέτρῳ χαριζόμενοι, φασὶν, ὅτι οὐχ ὡς φοβηθεὶς ὁ Πέτρος ἠρνήσατο, ἀλλ' ἐπεὶ ἤθελε μὲν ἀεὶ συνεῖναι καὶ ἀκολουθεῖν τῷ Χριστῷ, ἠπίστατο δὲ, ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν μαθητὴν τοῦ Ἰησοῦ, ἀποχωρισθήσεται αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔτι ἕξει χώραν, ὥστε ἀκολουθεῖν, καὶ βλέπειν τὸν ποθούμενον, διὰ τοῦτο ἠρνήσατο, ὅτι « Οὐκ εἰμί. » Ἐπεὶ καὶ τὸ θερμαίνεσθαι ἀπὸ τοιαύτης ἐποιεῖτο γνώμης. Ὑπεκρίνετο γὰρ τὰ τῶν ὑπηρετῶν δρᾶν, ὡς εἷς ἐκείνων, ἵνα τῷ κατηφεῖ τοῦ προσώπου φωραθεὶς, ἐκκλεισθείη τοῦ βλέπειν τὸν Χριστὸν, ὡς μαθητὴς τούτου ἐκ τοῦ μέσου διωκόμενος.

Verb. 17, 18. « Dixit, ergo Petro ancilla ostiaria : Num et tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille : Non sum. Stabant autem servi et ministri, qui prunas congesserant, quia frigus erat, et calefaciebant se. Erat autem cum eis et Petrus stans, et calefaciens se. » Interrogat ancilla Petrum, non contumeliose, non præfracte, sed valde mansuete. C Non enim dixit : Num et tu ex discipulis es impostoris? sed, « hominis istius : » id quod magis miserantis. Dixit autem, « nunquid et tu? » quia Joannes intus erat. Et mulier quidem ita mansuete alloquebatur. Ille autem nihil horum sentiebat, neque in animum recipiebat Christi prædictionem. Ita infirma res humana natura est, quando a Deo derelinquitur. Quidam autem stulte Petro gratificari volentes, dicunt, quod non ob timorem negaverit Petrus, sed voluerit quidem semper cum Christo esse et eum sequi : cognovit autem quod si confessus fuisset, se discipulum Jesu, separandus fuisset ab eo, et non ultra habiturus erat locum quod sequeretur, et videret desiderabilem, et propterea **739** negavit, dicens : « Non sum. » Nam et ex eadem sententia fuit, quod se calefaceret. Simulavit enim se facere ea quæ ministri, ut unus D illorum, ut ne ex tristitia faciei deprehensus excludatur a videndo Christo rejectus e medio ut discipulus ejus.

« Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς ἠρώτησε τὸν Ἰησοῦν περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς διδαχῆς αὐτοῦ. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς · Ἐγὼ παῤῥησίᾳ ἐλάλησα τῷ κόσμῳ, ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπου πάντες οἱ Ἰουδαῖοι συνέρχονται, καὶ ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν. Τί με ἐρωτᾷς; Ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκοότας, τί ἐλάλησα αὐτοῖς. Ἴδε οὗτοι οἴδασιν, ἃ εἶπον ἐγώ. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος,

Verb. 19-23. « Pontifex ergo interrogavit Jesum de discipulis suis, et de doctrina ipsius. Respondit ei Jesus : Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagoga et in templo quo omnes Judæi conveniunt, et in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis. Ecce hi sciunt quæ dixerim ego. Hæc autem cum dixisset, unus assistens mi-

(a) Edit. Lut., *existimes eum fortiorem aliis.*

nistrorum dedit alapam Jesu, dicens : Siccine respondes pontifici? Respondit ei Jesus : Si male locutus sum, testare de malo; sin bene, cur me cædis? » Interrogat pontifex Jesum de discipulis, fortasse in hunc modum : Ubi sunt, aut qui sunt, aut qua mente eos collegerit, et quid volens? Quasi enim novatorem et seditiosum voluit eum arguere. Et de doctrina interrogat qualis sit, num a lege recedens, et pugnans cum Mose? ut inde inventa occasione tanquam adversarium Dei occidat. Quid igitur Dominus? Respondet illi juxta suspicionem ejus : « Ego quidem, inquit, in occulto nihil locutus sum. » Nam tu quidem suspicaris me seditiosum quemdam, et in occulto consilia struentem. Ego autem tibi, inquit, dico, quod « Nihil in occulto locutus sum, » hoc est, nihil seditiosum, et sicut tu opinaris, nihil innovo, neque dolosa et occulta mente proprium quiddam locutus sum. Quia nisi sic intellexerimus quod ad suspicionem pontificis hæc dixerit Dominus, videbitur mentiri. Nam multa dixit « in occulto, » utpote ea quæ supra captum multitudinis erant. Quod autem dicit : « Quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt : » non pertinacis est, sed fidentis in dictorum veritate. « Interroga » enim, inquit, inimicos, insidiatores, ministros illos qui ligaverunt me. Ista enim est veritatis indubitata demonstratio, quando quis habet inimicos testes eorum quæ dicit. Nam ministri ipsi, inquit, sunt qui antea dixerunt : « Nunquam locutus est homo sicut hic homo [96]. » Et cum ita respondisset, non est admirationi, sed alapa cæditur : quo quid fieret impudentius? Et cum posset omnia concutere et abolere, nihil quidem horum facit, sed verba loquitur quæ omnium bestiarum sævitiem demulcere possent. Dicit enim : Si quidem habes ut reprehendas ea quæ nunc a me dicta sunt, ostende quod male dixerim : si autem non habes, quid ferocis? Vel et sic : « Si male locutus sum, » hoc est, si male docui quando docui in synagogis, ecce nunc « testimonium perhibe » de mala doctrina, et plene instrue pontificem, qui nunc interrogat de doctrina mea. « Si autem bene » docui, et 740 me admirati estis etiam vos ministri, « quid me » nunc « cædis, » quem prius admirabaris? Percussit igitur minister Dominum, magno crimine se liberans. Nam ubi Jesus in testes vocaret assistentes, dicens, « Ecce hi sciunt quæ dixerim ego, » volens minister se liberare a suspicione quod non esset ex admiratoribus Jesu, percussit eum. Jesus autem dicendo, « Ego in occulto locutus sum nihil, » reducit in memoriam prophetiam dicentem : « Non in occulto locutus sum, neque in loco terræ tenebroso [97]. »

VERS. 24-27. « Et misit eum Annas vinctum ad Caipham pontificem. Stabat autem Simon Petrus, et calefaciebat se. Dixerunt ergo ei : Num et tu ex

[96] Joan. VII, 46. [97] Isa. XLV, 19.

εἷς τῶν ὑπηρετῶν παρεστηκὼς ἔδωκε ῥάπισμα τῷ Ἰησοῦ, εἰπών· Οὕτως ἀποκρίνῃ τῷ ἀρχιερεῖ; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με δαίρεις; « Ἠρωτᾷ ὁ ἀρχιερεὺς τὸν Ἰησοῦν περὶ τῶν μαθητῶν ἴσως τοιαῦτα· Ποῦ εἰσι, καὶ τίνες εἶεν, καὶ ἐπὶ τίνι σκοπῷ τούτους συνέλεξε, καὶ τί βουλόμενος; ὡς γὰρ νεωτεριστήν τινα ἢ στασιαστὴν ἤθελεν αὐτὸν ἐλέγξαι. Καὶ περὶ τῆς διδαχῆς δὲ ἐρωτᾷ, ποία τις ἦν· ἆρα μὴ ἀπὸ τοῦ νόμου ἀφιστῶσα, καὶ μαχομένη Μωσεῖ; ἵνα καὶ ἀπὸ ταύτης ἀφορμὴν εὑρὼν, ὡς θεομάχον ἀποκτείνῃ. Τί οὖν ὁ Κύριος; Ἀποκρίνεται αὐτῷ πρὸς τὴν ὑπόνοιαν αὐτοῦ. Ἐγὼ, φησὶν, « ἐν τῷ κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν. » Σὺ γὰρ ὑπονοεῖς με στασιαστήν τινα, καὶ κρυφίως βουλάς τινας συσκευάζοντα· ἐγὼ δέ σοι, φησὶ, λέγω, ὅτι « Οὐδὲν ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα· » τουτέστιν, Οὐδὲν στασιῶδες, καὶ ὡς δοκεῖς σὺ, νεωτεροποιῷ καὶ δολίᾳ καὶ ἀποκρύφῳ γνώμῃ ἐλάλησά τι οἰκεῖον. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὕτω νοήσομεν, ὅτι πρὸς τὴν ὑπόνοιαν τοῦ ἀρχιερέως τοῦτο εἶπεν ὁ Κύριος, φανήσεται διαψευδόμενος. Πολλὰ γὰρ εἶπεν « ἐν κρυπτῷ, » ὅσα δηλαδὴ τῆς τῶν πολλῶν διανοίας ὑψηλότερα ἦν. Τὸ δὲ, « Τί με ἐρωτᾷς· Ἐρώτησον τοὺς ἀκηκοότας, » οὐκ αὐθαδιαζομένου ἐστὶν, ἀλλὰ θαῤῥοῦντος τῇ τῶν λεχθέντων ἀληθείᾳ. « Ἐρώτησον » γὰρ, φησὶ, τοὺς ἐχθροὺς, τοὺς ἐπιβούλους, τοὺς ὑπηρέτας τούτους τοὺς δήσαντάς με. Αὕτη γὰρ τῆς ἀληθείας ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις, ὅταν τοὺς ἐχθρούς τις ἔχῃ μάρτυρας ὧν λέγει. Οἱ γὰρ ὑπηρέται αὐτοὶ, φησὶν, εἰσὶν οἱ εἰπόντες πρώην· « Οὐδέποτε ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος. » Οὕτως οὖν ἀποκριθεὶς, οὐ θαυμάζεται, ἀλλὰ ῥαπίζεται· οὗ τί γένοιτ' ἂν ἀναιδέστερον; Δυνάμενος δὲ πάντα συσσεῖσαι καὶ ἀφανίσαι, τούτων μὲν οὐδὲν ποιεῖ· φθέγγεται δὲ ῥήματα δυνάμενα πᾶσαν θηριωδίαν ἐκλῦσαι. Εἰ μὲν γὰρ, φησὶν, ἔχεις ἐπιλαβέσθαι τῶν εἰρημένων παρ' ἐμοῦ ἀπόδειξον, ὅτι κακῶς εἶπον· εἰ δὲ οὐκ ἔχεις, τί λυττᾷς; Ἢ καὶ οὕτως· « Εἰ κακῶς ἐλάλησα· » τουτέστιν, Εἰ κακῶς ἐδίδαξα, ὅτε ἐδίδασκον ἐν ταῖς συναγωγαῖς, παρελθὼν νῦν « μαρτύρησον » περὶ ταύτης μου τῆς κακῆς διδασκαλίας, καὶ πληροφόρησον τὸν ἀρχιερέα τὸν νῦν ἐρωτῶντά με περὶ τῆς διδαχῆς μου· « εἰ δὲ καλῶς » ἐδίδαξα, καὶ ἐθαυμαζόμην παρ' ὑμῶν τῶν ὑπηρετῶν, « τί με » νῦν « δαίρεις, » ὃν πρώην ἐθαύμαζες; Ἔτυψεν οὖν ὁ ὑπηρέτης τὸν Κύριον, μεγάλου ἐγκλήματος ἑαυτὸν ἀπαλλάττων. Ἐπεὶ γὰρ ὁ Ἰησοῦς τοὺς παρεστῶτας προὐκαλεῖτο μάρτυρας, λέγων· « Ἴδε οὗτοι οἴδασιν, ἃ εἶπον ἐγώ· » θέλων ὁ ὑπηρέτης ἑαυτὸν ἀπαλλάξαι τῆς ὑποψίας, ὅτι οὐ τῶν θαυμαζόντων τὸν Ἰησοῦν ἦν, ἔτυψεν αὐτόν. Εἰπὼν δὲ ὁ Χριστὸς, Ἐγὼ « ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδὲν, » ἀναμιμνήσκει προφητείας τῆς λεγούσης· « Οὐδὲν κρυφῇ λελάληκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῆς. »

« Ἀπέστειλεν αὐτὸν ὁ Ἄννας δεδεμένον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα. Ἦν δὲ Σίμων Πέτρος ἑστὼς, καὶ θερμαινόμενος. Εἶπον οὖν αὐτῷ· Μὴ καὶ σὺ

ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶ; Ἠρνήσατο ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν· Οὐκ εἰμί. Λέγει εἷς ἐκ τῶν δούλων τοῦ ἀρχιερέως συγγενὴς ὢν, οὗ ἀπέκοψε Πέτρος τὸ ὠτίον· Οὐκ ἐγώ σε εἶδον ἐν τῷ κήπῳ μετ' αὐτοῦ; Πάλιν οὖν ἠρνήσατο ὁ Πέτρος, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησεν. » Ἀπάγουσιν αὐτὸν πρὸς Καϊάφαν διὰ τὸ ἐν αὐτῷ μηδὲν εὑρεῖν αἴτιον, ἴσως ὑποπτεύσαντες ἐκεῖνον σοφώτερον ὄντα, εὑρεῖν τι κατὰ τοῦ Ἰησοῦ θανάτου ἄξιον, ὑποσκελίσαντα ἢ ἐν ἀποκρίσει, ἢ πράξεώς τινος ἁρπάξαντα. Ὁ δὲ Πέτρος, ὁ θερμὸς ἐραστὴς, τοσούτῳ κάρῳ κατείχετο, ὥστε ἀπαγομένου τοῦ διδασκάλου, οὐδὲ μετακινεῖται, ἀλλ' ἔτι θερμαίνεται. Ὅτε καὶ πάλιν ἐρωτηθεὶς, ἀρνεῖται, καὶ οὐ δεύτερον μόνον, ἀλλὰ καὶ τρίτον. Διατί δὲ οἱ εὐαγγελισταὶ πάντες ὁμοῦ περὶ τοῦ Πέτρου ἀνέγραψαν; Οὐχὶ τοῦ συμμαθητοῦ κατηγοροῦντες, ἀλλ' ἡμᾶς παιδεύοντες, πόσον κακὸν τὸ μὴ τὸ πᾶν ἐπιτρέπειν Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτῷ θαῤῥεῖν. Χρὴ δὲ θαυμάσαι τοῦ Δεσπότου τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι καὶ δεδεμένος, καὶ ἀπαγόμενος, οὐκ ἠμέλησε τοῦ μαθητοῦ, ἀλλὰ στραφεὶς ἐνέβλεψε τῷ Πέτρῳ, ὡς ἕτερος εὐαγγελιστής φησι, καὶ διὰ τοῦ βλέμματος προσωνείδισεν αὐτῷ τὴν ἀσθένειαν, καὶ εἰς μεταμέλειαν καὶ δάκρυα ἤγειρεν. Ὅπερ δὲ τότε Πέτρος πέπονθε, καὶ νῦν πάρεστιν ἰδεῖν πολλοὺς ἡμῶν πάσχοντας. Δεσμεῖται γὰρ ὁ ἐν ἡμῖν λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ οἷον αἰχμαλωτίζεται, εἴτε ὑπὸ λύπης, εἴτε ὑπὸ ἡδονῆς ἐξανδραποδιζόμενος. Ἀμφοτέρωθεν γὰρ δεσμευόμεθά τε καὶ ἀπαγόμεθα, ἢ ὑπὸ τῶν τοῦ κόσμου ἡδέων, ἢ ὑπὸ τῶν λυπηρῶν, τοῦ Θεοῦ ἐπιλανθανόμενοι, καὶ κατακρίνεται μὲν ὁ λόγος, νικᾷ δὲ ἡ ἀλογία, καὶ ὁ δοῦλος ῥαπίζει τὸν δεσπότην· τοιοῦτον γὰρ ἡ τῶν παθῶν ἐπανάστασις. Ὁ δὲ νοῦς ἡμῶν, ὡς τις Πέτρος, πολλάκις αὐθαδιάζεται, ὡς οὐ μὴ ἀρνήσηται τὸν λόγον, διὸ καὶ ἵσταται καὶ θερμαίνεται. Ἵσταται μὲν, ὡς μὴ κλινόμενος, μηδὲ ὑποταπεινούμενος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς αὐθαδείας ἱστάμενος ὁμοίως καὶ μένων. Θερμαίνεσθαι δὲ λέγεται, οἷα δὴ ἀπὸ ἁβρότητος καὶ τύφου νοσῶν τὴν αὐθάδειαν. Ἐλέγχει δὲ αὐτὸν παιδίσκη, μικρά τις ἡδονή, καὶ θηλύνουσα, καὶ εὐθέως ἀρνεῖται τὸν λόγον, καὶ τῇ ἀλογίᾳ ὑπάγεται. Ἀλλὰ καὶ ὑπό τινος πειρασμοῦ λυπηροῦ ἐλέγχεται, ὥσπερ καὶ τότε Πέτρος ὑπὸ δούλου, καὶ οὕτως ἡ ἀσθένεια αὐτοῦ διαδείκνυται. Ἀλλ' εὐξώμεθα, ἵνα ἐμβλέψῃ ἡμῖν Ἰησοῦς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς μετάνοιαν καὶ δάκρυα ἐξεγείρῃ, ἐξελθόντες ἡμᾶς ἔξω τῆς αὐλῆς τοῦ τὸν Κύριον σταυρώντος ἀρχιερέως, ὃς ἐστιν ὁ κοσμοκράτωρ. Ὅταν γὰρ ἐκ τοῦ κόσμου, ὃς ἐστιν αὐλὴ τοῦ κοσμοκράτορος, ἐξέλθωμεν, τότε δὴ, τότε εἰς μετάνοιαν εἰλικρινῆ ἀναστησόμεθα· καθὰ καὶ ὁ Παῦλός φησιν· « Ἐξερχόμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς πύλης, τουτέστι, τοῦ κόσμου, τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες. »

« Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Καϊάφα εἰς τὸ πραιτώριον. Ἦν δὲ πρωΐα· καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πιλάτος πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἶπε· Τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ τοῦ ἀνθρώ-

discipulis ejus es? Negavit ille, et dixit : Non sum. Dicit ei unus ex servis pontificis, cognatus ejus cujus absciderat Petrus auriculam : Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negavit Petrus, et statim gallus cecinit. » Abducunt eum ad Caipham, eo quod ipsi nullum crimen inveniebant in eo, fortassis suspicati illum sapientiorem inventurum aliquid dignum morte contra Jesum, supplantantem vel in responso, vel deprehensurum in aliquo facinore. At Petrus fervidus amator tanto stupore detinebatur, ut etiam cum magister abduceretur, non commotus sit, sed adhuc « calefaciebat se, » ita ut iterum interrogatus neget, et non solum secundo, sed et tertio. Quare autem evangelistæ omnes simul de Petro scripserunt? Non accusantes discipulum, sed nos erudientes quantum malum sit non totum tribuere Deo, sed in seipso confidere. Admirari autem decet Domini misericordiam, qui cum ligatus esset et abduceretur, non neglexerit discipulum, sed conversus vidit Petrum [97] *, sicut alius evangelista dicit, et aspectu opprobrat ei infirmitatem, et ad pœnitentiam ac lacrymas excitat. Quod autem tunc accidit Petro, etiam nunc videre licet evenire multis. Nam ligatur quidem sermo Dei qui in nobis est, et quasi captivus ducitur, sive a voluptate, sive a tristitia in servitutem redactus. Utroque enim modo vincimur et abducimur, vel præ prosperis, vel præ adversis mundi Deum obliviscentes. Et condemnatur quidem sermo, vincit autem absurditas. Et servus alapa cædit dominum. Ita enim habet affectionum tumultus, quando mens nostra quasi Petrus aliquis sæpe pertinax sit, quasi non negatura verbum, et ideo et stat et calescit. Stat quidem, eo quod non inclinetur neque humilietur, sed in sua pertinacia constanter maneat. Calefacere autem se dicitur, eo quod præ fervore et fastu pertinacia laboret. Arguit autem eum ancilla, parva quædam voluptas et effeminans : statimque negat sermonem, et in absurditatem fertur. Sed et quadam adversa tentatione arguitur, sicut tunc Petrus **741** a servo, et ita infirmitas ejus deprehenditur. Sed precemur ut aspiciat nos Jesus Verbum Dei, et ad pœnitentiam et lacrymas provocet : quod fiet, quando exiverimus ex atrio pontificis qui Dominum crucifigit, et rector est mundi. Quando enim extra mundum, qui est atrium rectoris mundi, egressi fuerimus, tunc sane ad pœnitentiam sinceram exsurgemus : sicut et Paulus dicit : « Egrediamur ad eum extra portam, hoc est mundum, opprobrium ejus ferentes [98]. »

Vers. 28-32. « Ducunt ergo Jesum a Caipha in prætorium. Erat autem mane, et ipsi non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, sed ut ederent Pascha. Exivit ergo Pilatus ad eos foras, et dixit : Quam accusationem affertis adversus hominem

[97] Matth. IX, 22. [98] Hebr. X. 38.

hunc? Responderunt et dixerunt ei : Si non esset hic nocens, haudquaquam tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus : Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum. Dixerunt ergo ei Judæi : Nobis non licet interficere quemquam : ut sermo Jesu impleretur, quem dixit significans qua morte esset moriturus. » Ad multos judices ducunt Dominum, opinantes se illum contumelia affecturos, sed revera per multa tribunalia clarum reddunt. Dominus enim per omnia illa exivit non convictus de crimine, robur habens cui contradici non potuit. Ducunt ergo eum ad prætorium. Non enim habebant ipsi potestatem occidendi, utpote rerum potientibus Romanis; vel quia timebant ne postea pœnas luerent, accusati quod indemnatum interfecissent. « Erat autem mane, » inquit : ut discas quod per dimidium noctis a Caipha interrogatus sit. Prius enim quam gallus cantaret, abductus est ad Caipham. Quid autem ab eo interrogarit, silentio præteriit iste evangelista. Alii autem dixerunt : Cum noctem in illis perfecissent, mane ad Pilatum duxerunt. « Ipsi autem non sunt ingressi in prætorium, ut ne polluerentur. » O dementiam! Injuste quidem occidebant, et non putabant se pollui: et pollui se credebant, si ingrederentur in prætorium. Quid autem est, « ut comederent Pascha? » Sane Dominus illud fecit prima Azymorum. Vel igitur intelligamus per Pascha omne festum septem dierum, vel quod ipsi quidem manducaturi erant in parascevæ vespere. Ipse autem Dominus uno die prævenit, reservans sui occisionem parascevæ, quando et vetus fiebat Pascha. Porro Pilatus aliquanto humanior, ipse egreditur : et quia Dominum vidit vinctum, non existimavit inde jam se causam habere contra Christum, sed interrogat de causa vinculorum. At hi cum nihil possent dicere, « Nisi hic esset malefactor, aiunt, non tibi tradidissemus eum. » Vides eos omni loco declinare accusationes? Annas interrogavit, et nihil invenit. **742** Ad Caipham misit, qui iterum cum examinasset eum, ad Pilatum misit. Deinde Pilatus iterum interrogat : Quam accusationem habetis contra hunc? Et neque hoc loco dicere aliquid possunt. Unde quia nihil dicunt : « Accipite, inquit, vos illum, » quia enim vobisipsis judicium vindicatis, et arroganter loquimini, quasi nihil unquam mali feceritis : « Nisi enim, inquiunt, fuisset malefactor, non tibi tradidissemus eum : » ipsi accipite, et judicate. Si autem ad me detulissetis causam, et formam juris servassetis, necessarium fuisset proferre causas hominis. « Judicate eum vos. » Ego enim neutiquam talis judex fuerim. Igitur si lex vestra non audita causa punit, « judicate ipsi. » At illi dicunt : « Nobis non licet occidere quemquam. » Hoc autem dixerunt scientes quod Romani ad crucem condemnarent rebelles. Ut igitur crucifigeretur Dominus, et mors ejus invulgaretur, ejus gratia prætexunt quod non liceat sibi occidere : alioqui quomodo Stephanum lapidarunt? sed, ut dixi,

[99] Act. VII, 58

που τούτου; Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε αὐτόν. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα· ἵνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῇ, ὃν εἶπε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἔμελλεν ἀποθνήσκειν. » Πολλοῖς δικαστηρίοις ὑπάγουσι τὸν Κύριον, αὐτοὶ μὲν καθυβρίζειν αὐτὸν οἰόμενοι, τῆς δὲ ἀληθείας μᾶλλον, διὰ τῶν πολλῶν δικαστηρίων ἐκφαινομένης. Ἀνέγκλητος γὰρ διὰ τούτων πάντων ὁ Κύριος ἐξελθὼν, ἀναντίῤῥητον τὸ κράτος ἔσχεν. Ἄγουσιν οὖν αὐτὸν εἰς τὸ πραιτώριον. Οὐ γὰρ εἶχον αὐτοὶ ἐξουσίαν ἀνελεῖν, ἅτε τῶν πραγμάτων ὑπὸ Ῥωμαίοις κειμένων· ἅμα δὲ καὶ ἐδεδοίκεισαν, μήπως ὕστερον δίκας ὑπόσχωσι κατηγορηθέντες, ὡς ἄνευ κρίσεως ἀνελόντες. « Ἦν δὲ πρωΐα, » φησὶν, ἵνα σὺ μάθῃς, ὅτι ἥμισυ τῆς νυκτὸς ὑπὸ Καϊάφα ἠρωτᾶτο. Πρὶν γὰρ ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀπήχθη πρὸς Καϊάφαν. Τί δὲ ὑπὸ τούτου ἠρωτᾶτο, παρῆκε μὲν οὗτος ὁ εὐαγγελιστὴς, ἕτεροι δὲ εἶπον. Τῆς δὲ νυκτὸς ἐν τούτοις ἀνυσθείσης, πρωΐας πρὸς Πιλάτον ἀπάγεται. « Αὐτοὶ δὲ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν. » Ὦ τῆς ἀνοίας! Φονῶντες μὲν ἀδίκως, οὐκ ἐνόμιζον μιαίνεσθαι· δικαστηρίων δὲ ἐπιβαίνοντες, μιαίνειν ἑαυτοὺς ἡγοῦντο. Τί δέ ἐστιν, « ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα; » καὶ μὴν αὐτὸ ὁ Κύριος πεποίηκε τῇ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων. Ἡ οὖν Πάσχα τὴν ἑορτὴν πᾶσαν νοήσομεν τὰς ἑπτὰ ἡμέρας, ἢ ὅτι αὐτοὶ μὲν τότε ἔμελλον αὐτὸ φαγεῖν τῇ παρασκευῇ ἑσπέρας· αὐτὸς δὲ πρὸ μιᾶς αὐτὸ παρέδωκε, τηρῶν τὴν ἑαυτοῦ σφαγὴν τῇ παρασκευῇ, ὅτε καὶ τὸ παλαιὸν ἐγίνετο Πάσχα. Ὁ δὲ Πιλάτος ἐπιεικέστερόν τι ποιῶν, αὐτὸς ἔξεισι· καὶ ἐπειδὴ τὸν Κύριον εἶδε δεδεμένον, οὐκ ἐνόμισεν ἐντεῦθεν ἤδη ἔλεγχον ἔχειν κατὰ Χριστοῦ, ἀλλ' ἐρωτᾷ τὴν αἰτίαν τῶν δεσμῶν. Οἱ δὲ οὐδὲν ἔχοντες εἰπεῖν, « Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιὸς, φασὶν, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. » Ὁρᾷς πανταχοῦ ἐκκλίνοντας τοὺς ἐλέγχους; Ὁ Ἄννας ἠρώτησε, καὶ οὐδὲν εὑρὼν, πρὸς Καϊάφαν ἐπεμψεν. Οὗτος πάλιν ἀνακρίνας, πρὸς Πιλάτον στέλλει. Εἶτα ὁ Πιλάτος πάλιν ἐρωτᾷ· Τίνα κατηγορίαν ἔχετε κατὰ τούτου; Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔχουσί τι εἰπεῖν. Ὅθεν ἐπειδὴ οὐ λέγουσιν οὐδὲν, « Λάβετε, φησὶν, αὐτὸν ὑμεῖς. » Ἐπειδὴ γὰρ ἑαυτοῖς ἐπιτρέπετε τὴν κρίσιν, καὶ ἁλαζονεύεσθε, ὡς οὐκ ἂν ἄδικόν τι ποιήσοντές ποτε. « Εἰ μὴ γὰρ ἦν, φασὶ, κακοποιὸς, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐτὸν, » « αὐτοὶ λάβετε, καὶ κρίνατε. » Εἰ δὲ πρὸς ἐμὲ ἠνέγκατε, καὶ σχῆμα δικαστηρίου περιάπτετε τῷ πράγματι, ἀναγκαῖον ἐξειπεῖν τὰ αἰτιάματα τοῦ ἀνθρώπου. « Κρίνατε οὖν αὐτὸν ὑμεῖς· » ἐγὼ γὰρ οὐκ ἂν δικαστὴς τοιοῦτος εἴην. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος ὑμῶν ἀναιτίως κολάζει, « κρίνατε αὐτοί. » Οἱ δὲ, « Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα, » φασί. Τοῦτο δὲ λέγουσιν εἰδότες, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι σταυρῷ καταδικάζουσι τοὺς ἀντάρτας. Ἵν' οὖν σταυρωθῇ ὁ Κύριος, καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐκπομπευθῇ καὶ ἐπικατάρατος κηρυχθῇ, τούτου ἕνεκεν σχηματίζονται τὸ μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ἀποκτεῖναι· ἐπεὶ πῶς τὸν Στί-

φανον ἐλιθοβόλουν; Ἀλλ' ὅπερ εἶπον, σταυρωθῆναι τὸν Κύριον βουλόμενοι, τοῦτο λέγουσιν· ὥσπερ ἂν εἰ οὕτως εἶπον· Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι διὰ σταυροῦ οὐδένα· τὸ δὲ σταυρωθῆναι τοῦτον, ἐπιπόθητον ἡμῖν. « Ἵνα ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ πληρωθῇ, ὃν εἶπε » περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι δηλονότι σταυρωθήσεται, ἢ ὅτι οὐχ ὑπὸ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἐθνικῶν ἔμελλεν ἀναιρεῖσθαι. Εἰπόντων οὖν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι « Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι, » παραλαμβάνουσι λοιπὸν αὐτὸν οἱ ἐθνικοί, καὶ σταυροῦσι κατὰ τὸ εἰθισμένον αὐτοῖς, καὶ οὕτω πληροῦται ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ ἀμφοτέρωθεν, ἔκ τε τοῦ ἐθνικοῖς παραδοθῆναι, καὶ τοῦ σταυρωθῆναι.

« Εἰσῆλθεν οὖν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ Πιλάτος, καὶ ἐφώνησε τὸν Ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἀφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Μήτι ἐγὼ Ἰουδαῖός εἰμι; Τὸ ἔθνος τὸ σὸν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί. Τί ἐποίησας; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Εἰ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἦν ἡ βασιλεία ἡ ἐμή, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις. Νῦν δὲ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν. » Ἐφώνησε τὸν Ἰησοῦν ὁ Πιλάτος κατ' ἰδίαν, ἐπειδὴ μεγάλη μὲν περὶ αὐτοῦ ὑπόληψις ἦν, ἐβούλετο δὲ μαθεῖν ἀκριβῶς ἀπηλλαγμένος τοῦ θορύβου τῶν Ἰουδαίων. Ἐρωτᾷ οὖν αὐτὸν, εἰ βασιλεύς ἐστιν· ὃ περιεφέρετο παρὰ πᾶσι, τοῦτο εἰς μέσον ἄγων. Ὁ δὲ Χριστὸς ἐρωτᾷ αὐτὸν, εἰ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἢ ἀπὸ ἄλλων· οὐκ ἀγνοῶν, ἀλλ' ἐκκαλύψαι τὴν πονηρὰν τῶν Ἰουδαίων γνώμην βουλόμενος, ὥστε καὶ ὑπὸ τοῦ Πιλάτου κατηγορηθῆναι αὐτούς. Διὸ καὶ ὁ Πιλάτος ἀκολούθως τὸ παρὰ τῶν Ἰουδαίων παραδοθῆναι αὐτὸν προ[σ]φέρει, καὶ ἑαυτὸν ἀπαλλάττει αἰτίας. Καὶ ἄλλως δέ· Ἐρωτᾷ τὸν Πιλάτον ὁ Κύριος, εἰ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἢ ὑπὸ ἄλλων πεισθείς. Ἐλέγχει γὰρ διὰ τούτου αὐτὸν, ἀνόητον ὄντα, καὶ ἀκρίτως δικάζοντα, καὶ ὡσανεὶ τοιαῦτά φησι πρὸς Πιλάτον· Εἰ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λέγεις, δεῖξον τὰ σημεῖα τῆς ἐμῆς ἀντάρσεως· εἰ δὲ ὑπὸ ἄλλων ἐδιδάχθης, οὐκοῦν ἀκριβῆ τὴν ἐξέτασιν ποίησον. Ὁ δὲ, ὅτι μὲν ἤκουσε παρ' ἑτέρων, οὐ λέγει· ἁπλῶς δὲ τῇ τοῦ λαοῦ ψήφῳ ἕπεται, καὶ, « Παρέδωκάν σε, φησὶν, ἐμοί. » Τὸ δὲ, « Τί ἐποίησας; » ὡς πικραινομένου ῥῆμα ἔοικεν εἶναι, καὶ τραχυνομένου λοιπόν. Λάλει γὰρ, τί ἐποίησας; Ὁ δὲ Κύριος διὰ τοῦ ἀπολογήσασθαι, ὅτι « Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, » δύο ταῦτα κατορθοῖ· ἓν μὲν, ἀνάγει τὸν Πιλάτον εἰς τὸ γνῶναι, ὅτι οὐ ψιλός ἐστιν ἄνθρωπος, οὐδὲ τῶν κάτω, ἀλλὰ Θεὸς, καὶ Θεοῦ Υἱός· ἕτερον δὲ, διαλύει τὴν ἐπὶ τυραννίδι ὑποψίαν. « Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. » Ὥστε μὴ δέδειθί με ὡς τύραννον, καὶ στασιαστήν. « Εἰ γὰρ ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἡ βασιλεία μου, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ ἠγωνίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ. » Ἐνταῦθα δὲ δηλοῖ καὶ τῆς παρ' ἡμῖν βασιλείας τὸ ἀσθενὲς, ὅτι ἐν ὑπηρέταις ἔχει τὴν ἰσχύν· ἡ δὲ ἄνω αὐτάρκης ἐστὶ, μη-

A crucifigi Dominum volentes, hoc dicunt, quasi sic dixissent : « Nobis non licet occidere » in cruce « quemquam. » Desideratissimum autem esset nobis quod crucifigeretur. « Ut sermo Jesu impleatur quem dixerat » de morte sua, nempe quod crucifigendus esset, vel quod non a Judæis, sed a gentibus occidendus. Cum ergo dixissent Judæi, « Nobis non licet occidere, » tunc accipiunt eum gentiles, et pro sua consuetudine crucifigunt. Et ita impletur sermo Jesu, et quod traditus gentilibus, et quod crucifixus.

Vers. 33-36. « Introivit ergo iterum in prætorium Pilatus, et vocavit Jesum, et dixit ei : Tu es ille B rex Judæorum? Respondit Jesus : A temetipso tu hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me? Respondit Pilatus : Num ego Judæus sum? Gens tua et pontifices tradiderunt te mihi : quid fecisti? Respondit Jesus : Regnum meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ne traderer Judæis. Nunc autem regnum meum non est hinc. » Vocavit Jesum Pilatus seorsim; et quia magna quædam de eo erat opinio, volebat omnia evidenter cognoscere, liberaturus eum a tumultu Judæorum. Interrogat igitur, num rex sit, quod apud omnes de eo ferebatur, in medium afferens. Christus autem quærit num a semetipso hoc dicat, vel ab aliis : non ignorans, sed detegere malam Judæorum mentem volens, ut ita a C Pilato condemnentur ipsi. Ideo et Pilatus mox a Judæis sibi traditum dicit, sese a crimine liberans. Et aliter : Interrogat Pilatum Dominus num a seipso dicat, vel ab aliis persuasus. Arguit autem per hoc eum insipientem esse, et absque judicio condemnantem, et quasi in hunc modum dicit **743** Pilato : Si quidem a teipso hoc dicis, monstra signa meæ rebellionis. Si autem ab aliis edoctus es, igitur diligentem inquisitionem facito. At ille quid audiverit ab aliis, non dicit : simpliciter autem sequitur sententiam populi, et « Tradiderunt te, » inquit, « mihi. » Cum autem dicit : Quid fecisti? verbum quasi ad amaritudinem adducti et exasperati videtur. Dicit enim, Quid fecisti? At Dominus respondendo, D « Regnum meum non est de hoc mundo, » duo hæc corrigit. Primum enim docet Pilatum ut sciat se non esse purum hominem, neque ex his terrenis, sed Deum et Dei Filium. Deinde solvit suspicionem tyrannidis. « Non est enim regnum meum de hoc mundo, » et ita ne timeas me ut tyrannum et seditiosum. « Nam si esset ex hoc mundo regnum meum, ministri mei certassent utique, ut non traderer Judæis. » Hoc autem loco præsentis regni infirmitatem significat, eo quod a ministris habeat robur. Supernum autem per se sufficiens est, nullo indigens. Manichæi hinc sumpta ansa dicunt : Mundus hic non est a bono Deo : nam Filius Dei, aiunt, dicit : Non est regnum meum hinc. Cæterum, ostulti, discite quidem primum ab ipsa dictione. Dixit enim : « Regnum meum

non est ex hoc mundo, » et rursum « Non est hinc. » Non enim dixit quod non sit in mundo, neque quod non sit hic. Nam regnum quidem ejus est in hoc mundo et ab eo regitur, et sicut ipse vult, omnia circumagit. Non est autem de mundo regnum ejus, sed supernum et ante sæcula, et non hinc, id est ex terrenis constitutum, sed hic quidem imperat et regit : non autem est hinc, neque constitutum ex illis inferioribus, neque caducum : alioqui quomodo intelligeretur hoc, « In propria venit [99*], » si mundus hic non esset ejus proprius?

A δενὸς δεομένη. Οἱ Μανιχαῖοι δὲ ἐντεῦθεν λαβόντες ἀφορμῆς, λέγουσιν, ὅτι ὁ κόσμος οὗτος ἀλλότριός ἐστι τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φησὶ, λέγει, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ἡ βασιλεία μου ἐντεῦθεν. » Ἀλλ', ὦ ἀνόητοι, μάθετε μὲν, πρῶτον ἀπὸ τῆς λέξεως. Εἶπε γὰρ, ὅτι « Ἡ βασιλεία μου οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου · » καὶ αὖθις, « Οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν. » Οὐ γὰρ εἶπεν · Οὐκ ἔστιν ἐν τῷ κόσμῳ, οὐδέ ἐστιν ἐνταῦθα. Βασιλεύει μὲν γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ προνοεῖται τούτου, καὶ ὡς βούλεται, περιάγει τὰ πάντα. Οὐκ ἔστι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἀλλ' ἄνωθεν καὶ προαιώνιος · καὶ οὐκ ἐντεῦθεν, κάτωθεν λέγω, συστᾶσα · ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν κρατοῦσα, καὶ διοικοῦσα · οὐκ ἐντεῦθεν δὲ οὖσα, οὐδὲ τὴν σύστασιν κάτωθεν σχοῦσα, οὐδὲ ἐπίκηρος οὖσα. Ἔπειτα πῶς νοηθείη τὸ, « Εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, » εἰ μὴ ἦν ὁ κόσμος ἴδιος αὐτοῦ;

Vers. 37-40. « Dixit itaque ei Pilatus : Ergo rex es tu? Respondit Jesus : Tu dicis, quod rex sum ego. Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium feram veritati. Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. Dicit ei Pilatus : Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, iterum prodiit ad Judæos, et dicit eis : Ego nullam invenio in eo causam. Est autem consuetudo vobis, ut unum dimittam vobis in Pascha. Vultisne ergo dimittam vobis illum regem Judæorum? » Cum Pilatus interrogasset Dominum num rex esset : « Ego, inquit, in hoc natus sum, » hoc est, ut rex sim. Natura enim hoc habeo, et ex eo quod natus sum de Patre : nam istud ipsum de rege natum esse, regem me esse testatur. Et ita cum audis quod « vitam Pater dederit Filio, et judicium [1], » et alia omnia, ita intellige illud « dederit, » pro genuerit ipsum, ita ut habeat vitam et judicium, et **744** naturaliter hæc omnia Filius a Patre habeat. Et propterea veni in mundum, ut istud ipsum dicam et doceam, persuadeamque hominibus omnibus quod Rex sim ac Dominus. Conciliare antem per hoc volens Pilatum, et persuadere ut dicta suscipiat, inquit : « Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. » Ita et tu, o Pilate, si quidem veritatis es filius, eamque desideras, audies vocem meam, credesque me regem esse, non talem quales sunt mundani, nec acquisitum habentem regnum, sed naturale, et a nativitate ipsa a Deo et rege illud suscipientem. Perstringuntur autem hoc loco etiam Judæi, quod non sint ex veritate, quia vocem ejus audire nolunt. Et cum non sint ex veritate, mendacia utique contra ipsum finxerunt, et non vere mortis reus est. Sic igitur paucis illis verbis Pilatum rapuit, atque ita, ut de veritate interrogarit « Quid sit? » Ferme enim inter homines abolita erat, et ignorabatur ab omnibus in infidelitate adhuc permanentibus. Quia autem tempore quidem indigebat proprio quæstio hæc, et urgebat ut eriperet Jesum a Judæorum furore, idcirco egreditur ad eos, et dicit : « Ego nullam causam invenio in eo. » Et id quoque sapienter. Non enim dixit : Quamvis peccaverit, et dignus sit morte, attamen festi privilegio

B « Εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος · Οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς · Σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεύς εἰμι ἐγώ · ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀκούει μου τῆς φωνῆς. Λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος · Τί ἐστιν ἀλήθεια; Καὶ τοῦτο εἰπὼν, πάλιν ἐξῆλθε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ λέγει αὐτοῖς · Ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω ἐν αὐτῷ. Ἔστι δὲ συνήθεια ὑμῖν, ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω ἐν τῷ Πάσχα. Βούλεσθε οὖν ὑμῖν ἀπολύσω τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων; » Τοῦ Πιλάτου ἐρωτήσαντος τὸν Κύριον, εἰ βασιλεύς ἐστιν · « Ἐγὼ, φησὶν, εἰς τοῦτο γεγέννημαι, » τουτέστιν, εἰς τὸ βασιλεὺς εἶναι. Φύσει γὰρ ἔχω τοῦτο, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γεννηθῆναι ἐκ Πατρός. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο τὸ ἐκ βασιλέως γεννηθῆναι, C βασιλέα εἶναί με μαρτυρεῖ. Ὥστε καὶ ὅταν ἀκούῃς, ὅτι ζωὴν ἔδωκε τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ, καὶ κρίσιν καὶ τἆλλα πάντα, οὕτω νόει τό · « ἔδωκεν, » ἀντὶ τοῦ, ἐγέννησεν αὐτὸν, ὥστε ἔχειν ζωὴν, καὶ κρίνειν, καὶ φυσικῶς ταῦτα πάντα πρόσεστι τῷ Υἱῷ ἐκ Πατρός. Καὶ διὰ τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα τοῦτο αὐτὸ εἴπω, καὶ διδάξω, καὶ πείσω πάντας, ὅτι Βασιλεὺς, καὶ Δεσπότης, καὶ Κύριός εἰμι. Ἐπισπάσασθαι δὲ θέλων καὶ διὰ τούτων τὸν Πιλάτον, καὶ πεῖσαι, ὥστε παραδέξασθαι τὰ λεγόμενα φησί · « Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας ἀκούει μου τῆς φωνῆς. » Ὥστε καὶ σὺ, ὦ Πιλάτε, εἴπερ ἀληθείας τέκνον εἶ, καὶ ποθεῖς ταύτην, ἀκούσεις μου τῆς φωνῆς, καὶ πιστεύσεις με εἶναι βασιλέα οὐ τοιοῦτον, οἷοι οἱ τοῦ κόσμου, ἐπίκτητον ἔχοντα τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ φυσικὴν, D καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ γεννηθῆναι ἐκ Θεοῦ καὶ βασιλέως προσοῦσάν μοι· Αἰνίττεται δὲ ἐνταῦθα καὶ τοὺς Ἰουδαίους μὴ ὄντας ἐκ τῆς ἀληθείας, ἐπεὶ οὐκ ἀκούειν θέλουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Μὴ ὄντες δὲ ἐκ τῆς ἀληθείας, ψευδῆ πάντως καὶ κατ' αὐτοῦ πλάττονται, καὶ οὐκ ἀληθῶς ἔνοχός ἐστι θανάτου. Οὕτω γοῦν εἶλε τοῖς βραχέσι τούτοις ῥήμασι τὸν Πιλάτον, ὥστε περὶ ἀληθείας ἐρωτῆσαι τὸν Πιλάτον, « Τί ἐστι; » Σχεδὸν γὰρ ἐξ ἀνθρώπων ἠφάνιστο, καὶ ἠγνοεῖτο ὑπὸ πάντων, ἔτι ἐν ἀπιστίᾳ ὄντων. Ἐπεὶ δὲ καιροῦ μὲν ἐδεῖτο ἰδίου τὸ ἐρώτημα, τὸ δὲ κατεπεῖγον ἦν ἐξαρπάσαι τὸν Ἰησοῦν τῆς τῶν Ἰουδαίων ὁρμῆς, διὰ τοῦτο ἐξέρχεται πρὸς αὐτοὺς, καί φησιν · « Ἐγὼ

[99*] Joan. I, 11. [1] Joan. V, 26.

οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω ἐν αὐτῷ. » Καὶ τοῦτο δὲ συνετῶς. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Εἰ καὶ ἥμαρτεν, καὶ ἄξιός ἐστι θανάτου, ὅμως χαρίσασθε αὐτὸν τῇ ἑορτῇ· ἀλλὰ πρῶτον αὐτὸν ἀπαλλάξας αἰτίας ἁπάσης, τότε ἀξιοῖ αὐτοὺς περὶ τῆς ἀπολύσεως. Ἵνα, εἰ μὲν ἀπολυθῇ ὁ Ἰησοῦς, μηδεμία αὐτοῖς χάρις ὀφείλοιτο· τὸν γὰρ ἀναίτιον ἀπολελύκασιν. Εἰ δὲ καταψηφίσονται, δειχθείη αὐτῶν ἡ κακία, ὅτι τὸν ἀναίτιον κατεδίκασαν. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, « τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων, » ποῖόν τινα νοῦν ἔχει. Φανερῶς γὰρ διὰ τούτου ἀπολογεῖται ὁ Πιλάτος, ὡς οὐδὲν Ἰησοῦς ἔκτεινεν, ἀλλὰ μάτην ἐγκαλεῖται παρ' αὐτῶν, ὡς βασιλείας ἐπιθυμῶν. Οὐ γὰρ ἂν τὸν βασιλέα ἑαυτὸν ποιοῦντα, καὶ ἀνταίροντα τῇ τῶν Ῥωμαίων δυναστείᾳ, ὁ τῶν Ῥωμαίων ὑποστράτηγος ἐκέλευεν. Ὥστε ἐν τῷ εἰπεῖν, « Τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων ἀπολύσω, » παντελῶς ἀναίτιον τὸν Ἰησοῦν ἀποδείκνυσι, καὶ ἐπεγγελᾷ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγων· Ὃν ὑμεῖς συκοφαντεῖτε ὡς βασιλεύοντα, ὃν ἀνταρτὴν καὶ στασιαστὴν φατε, τοῦτον ἀπολύειν ἐγὼ ἀξιῶ, δῆλον, ὡς οὐκ ὄντα τοιοῦτον. Τινὲς δὲ τὸ, « Εἰς τοῦτο γεγέννημαι, » ὡ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς προαιώνιον γέννησιν δηλοῦν οἰόμενοι, ἀλλὰ τὴν ὕστερον ἐκ παρθένου. Διὰ τοῦτο γὰρ γέγονα ἄνθρωπος, καὶ ἐγεννήθην ἐκ Μαρίας, ἵνα τὸ ψεῦδος καὶ τὸν διάβολον ἀπολέσω, τὴν θείαν φύσιν ἀποδείξας βασιλεύουσαν πάντων. Ἀλήθεια οὖν τοῦτό ἐστιν, ἡ ἐμὴ γνῶσις, καὶ ἡ σωτηρία ἡ διὰ ταύτης. Διὰ τοῦτο γοῦν ἦλθον, ἵνα καὶ τὴν ἀληθινὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ καὶ σωτηρίαν χαρίσωμαι. Ἄξιον δὲ ἐξετάσαι, πόθεν ὁρμώμενοι οἱ Ἰουδαῖοι, ἔθος εἶχον ἕνα δέσμιον ἀπολύειν. Πρῶτον μὲν οὖν ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι οἱ « διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων, » τὰ πλεῖστα ταῖς ἰδίαις ἐστοίχουν γνώμαις, ἀλλ' οὐ τοῖς τοῦ Θεοῦ προσεχρῶντο νόμοις. Ὅθεν καὶ τοῦτο ἐν ἔθει τοιούτῳ ἀλόγῳ εἶχον, οἷα τοῦ λοιποῦ ἐκτραχηλισθέντες τῶν νομικῶν διατάξεων. Ἔκειτο, καὶ τοιοῦτόν τι εὑρηται ἐν τῇ Γραφῇ νομοθέτημα, ἐφ' οὗ εἰκὸς ἦν ὁρμωμένους αὐτοὺς, τὰς τοιαύτας ἀπολύσεις τῶν κατακρίτων ἐν ἔθει σχεῖν. Γέγραπται γὰρ περὶ τοῦ ἀκουσίως φονεύοντος, ἐὰν μὴ δι' ἔχθραν ἢ ἐπίτηδες θέλων κακοποιῆσαί τις τὸν πλησίον αὐτοῦ, ῥίψῃ σκεῦος, ἢ λίθον, τὸ δὲ πεσὸν πατάξει τὸν παρευρεθέντα, καὶ ἀποθάνῃ ὁ ἄνθρωπος, ἀκούσιος μὲν φονεὺς ὁ τοιοῦτος, κρινεῖ δὲ ἡ συναγωγὴ πᾶσα, καὶ ἀπολύσουσι μὲν τοῦτον τοῦ θανάτου (οὐ γὰρ κακοήθει γνώμῃ πεφόνευκε), καταστήσουσι δὲ αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν τοῦ φυγαδευτηρίου, τουτέστι, φυγῇ ζημιώσουσιν. Ἐκ τούτου ἴσως ὁρμώμενοι, ὥς γε στοχάζεσθαι ἡμᾶς, ἔθος τοιοῦτον εἶχον, ἵνα ἀπολύειν τῶν ἐπὶ φονικῇ γνώμῃ κατακρινομένων. Ὁ μὲν οὖν νόμος προσέταττεν ἔργον εἶναι τοῦτο τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων· ἐπεὶ δὲ τὰ πράγματα ὑπὸ Ῥωμαίοις γέγονε, τοὺς Ῥωμαίων ἄρχοντας κυρίους ποιοῦνται τοῦ ἀπολύειν, ὥσπερ οὖν καὶ νῦν τὸν Πιλάτον.

Aeum donate; sed primum eum liberavit ab omni crimine, et tunc orat eos ut absolvant, ut si quidem absolutus fuerit Jesus, nulla eis gratia debeatur : dimisissent enim innoxium : si autem condemnarint, ostendatur eorum malitia, quod innoxium condemnarint. Vide autem quem sensum habeat quod dicit : « illum regem Judæorum. « Manifeste enim per hoc excusat Pilatus Jesum a peccato alienum; sed frustra arguitur ab eis ut regnum desiderans. Non enim si regem se faceret, et contra Romanorum potentiam extolleret, dimitteret eum Romanorum præses; et ita dicendo, « Regem illum Judæorum dimittam, » per omnia Jesum innoxium declarat, et deridet Judæos, quasi talia dicens : Quem vos accusatis falso ut regnum invadentem et rebellantem ac seditiosum dicitis, illum oro ut absolvatis : et manifestum quod non ita sit. Quidam autem, in hoc natum esse, non intellexerunt de æterna illa a Patre nativitate, sed posteriore e virgine. Propterea enim factus sum homo, et natus ex Maria, ut mendacium et diabolum expellam : divinam naturam ostendens regnare super omnia. Veritas igitur hoc est, nempe mea scientia et salus quæ per hanc contingit : propter hoc scilicet veni, ut veram scientiam Dei et salutem largiar. Dignum autem est ut quæratur, unde moti Judæi consuetudinem habeant dimittendi unum vinctum. Primo enim dicere possumus quod docentes doctrinas, mandata hominum, plurima **745** juxta sua capita protulerunt, nec divinis usi fuerunt legibus, unde et hoc ita se habet, inque consuetudinem abiit etiam absque ratione, qualia multa absque legis præcepto. Deinde talis inventa est lex in Scriptura, a qua verisimile est profectas esse absolutiones illas condemnatorum. Scriptum est enim de eo qui præter voluntatem suam occiderit, si non propter inimicitias, vel dedita opera affligere voluit vicinum, jaciens vas vel lapidem, et casu percutiens prætereuntem moriaturque homo, involuntarius fit homicida talis : judicabit autem omnis synagoga, et absolvent quidem illum a morte : non enim maligna mente occidit. Constituent autem eum in civitate refugii, hoc est, exsilio multabunt. Ex hoc forte erant impulsi, ut conjectare possumus : ita enim morem firmarunt, ut unum absolverent ex his qui de homicidio fuerant condemnati. Nam lex quidem jubebat hoc esse officium synagogæ Judæorum. Et quia Romanis cesserat regnum, Romanos fecerunt dominos absolvendi, sicut et nunc Pilatum.

ΚΕΦΑΛ. ιθ'.

Περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ μαστιγώσεως. Περὶ τῆς σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ. Περὶ τῶν παρὰ τῷ σταυρῷ ἑστώτων. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος. Περὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ.

« Ἐκραύγασαν οὖν πάλιν πάντες λέγοντες· Μὴ τοῦ-

CAPUT XIX:

De flagellatione Christi. De crucifixione Christi. De iis qui juxta crucem stabant. De petitione Dominici corporis. De sepultura ejusdem.

Vers. 1-7. « Clamaverunt rursum omnes dicen-

tes : Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro. Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus, et veste purpurea circumdederunt eum, ac dicebant : Ave, rex Judæorum : et dabant ei alapas. Exivit iterum Pilatus foras, et dicit eis : Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis quod nullam in eo causam invenio. Exivit ergo Jesus foras gestans spineam coronam, et purpureum pallium, et dicit eis : Ecce homo. Cum ergo vidissent eum pontifices et ministri clamabant, dicentes : Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus : Accipite eum vos, et crucifigite : ego enim non invenio in eo causam. Responderunt ei Judæi : Nos legem habemus, et secundum legem nostram debet mori, quia Filium Dei se fecit. » Vide per quam multa monstratur Judæorum malitia. Barabbam enim manifestarium latronem petunt, Dominum vero tradunt. Flagellat igitur eum Pilatus, ut consoletur et mitiget eorum furorem. Nam quia verbis non potuit eum eripere, flagellat, studens et ipse vel per hoc insaniam eorum placare. Et permittit ut chlamys et corona ei circumponantur, quo eorum ira exhauriatur. **746** Milites vero omnia ad gratiam Judæorum faciunt. Nam quia audiverunt Pilatum dicentem : « Regem illum Judæorum dimittam, » irrident nunc eum ut regem. Neque enim a Pilato instigati hoc faciebant, qui etiam et nocte invaserant Jesum præter sententiam præsidis, pecuniarum gratia Judæis gratificantes. Placidus enim erat Pilatus, et non efferis moribus, sicut Judæi. Porro educit Jesum, iram illorum exstinguere volens; sed illi neque sic mansuefacti sunt. Clamant autem : « Crucifige eum. » Cum vidisset autem Pilatus omnia hæc frustra fieri, dicit : « Accipite eum vos, et crucifigite : ego enim non invenio in eo causam. » Facit autem hoc, impellens eos in rem eis non concessam, si forte sic absolvatur Jesus. Nam ego quidem, inquit, qui habeo potestatem crucifigendi, « nullam invenio causam : » vos autem non habentes potestatem crucifigendi dicitis eum reum : « Accipite igitur eum, et crucifigite; » sed non habetis potestatem, dimittatur ergo homo ille. Itaque talis quidem erat mens Pilati, mitior videlicet, neque tamen severiter pro veritate instans. At illi etiam in hoc confusi, dicunt quod « Secundum nostram legem debet mori, quia Filium Dei se fecit. » Vide quomodo malitia sibi non constet. Supra dicebat eis Pilatus : « Accipite eum, et secundum vestram legem judicate, » et illud non approbarunt. Nunc iterum dicunt, « Secundum legem nostram debet mori. » Supra accusabant quod fecisset se regem, nunc de mendacio redarguti, accusant « quod Filium Dei se fecerit. » Quid hoc crimini vertitur? Si opera Dei facit, Filium Dei esse quid prohibet? Vide autem divinam dispensationem, quomodo illi quidem ad multos judices duxerint Dominum, ut infamarent et contaminarent ejus gloriam, sed contumelia in caput ipsorum reciderit.

A τον, ἀλλὰ τὸν Βαραββᾶν. Ἦν δὲ ὁ Βαραββᾶς λῃστής. Τότε οὖν ἔλαβεν ὁ Πιλάτος τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐμαστίγωσε. Καὶ οἱ στρατιῶται πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, ἐπέθηκαν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ, καὶ ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτὸν, καὶ ἔλεγον· Χαῖρε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐδίδουν αὐτῷ ῥαπίσματα. Ἐξῆλθεν οὖν ἔξω πάλιν ὁ Πιλάτος, καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἴδε ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐν αὐτῷ οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἔξω φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον. Καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἴδε ὁ ἄνθρωπος. Ὅτε οὖν εἶδον αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ὑπηρέται, ἐκραύγασαν λέγοντες· Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν. Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ σταυρώσατε· ἐγὼ γὰρ οὐχ εὑρίσκω ἐν αὐτῷ αἰ-

B τίαν· Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Ἡμεῖς νόμον ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, ὅτι ἑαυτὸν Θεοῦ Υἱὸν ἐποίησεν. » Ὅρα διὰ πόσων ἡ κακία τῶν Ἰουδαίων δείκνυται. Τὸν γὰρ Βαραββᾶν ὁμολογουμένως λῃστὴν ἐξαιτοῦνται, τὸν δὲ Κύριον παραδιδόασι. Μαστιγοῖ οὖν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, παραμυθήσασθαι τέως καὶ ἐκλῦσαι τὸν θυμὸν αὐτῶν βουλόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ ῥημάτων οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν ἐξελέσθαι, μαστίζει, σπεύδων ἄχρι τούτου στῆσαι τὴν μανίαν αὐτῶν, καὶ τὴν χλαμύδα, καὶ τὸν στέφανον συγχωρεῖ περιτεθῆναι αὐτῷ, ὥστε αὐτῶν χαλάσαι τὴν ὀργήν· οἱ δὲ στρατιῶται πάντα πρὸς χάριν τῶν Ἰουδαίων πράττουσιν. Ἐπεὶ γὰρ ἤκουσαν τοῦ Πιλάτου λέγοντος · « Τὸν βασιλέα τῶν

C Ἰουδαίων ἀπολύσω, » ἐμπαίζουσι λοιπὸν αὐτῷ ὡς βασιλεῖ. Οὐ γὰρ δὴ ὑπὸ τοῦ Πιλάτου προτραπέντες, ἐποίουν ταῦτα, οἵ γε καὶ νυκτὸς ἐπῆλθον τῷ Ἰησοῦ παρὰ γνώμην τοῦ ἡγεμόνος, τοῖς Ἰουδαίοις χαριζόμενοι χρημάτων ἕνεκα. Μαλθακὸς μὲν οὖν ὁ Πιλάτος, οὐ κακοήθης δὲ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους. Ἐξάγει μὲν γὰρ τὸν Ἰησοῦν, σῶσαι πάλιν αὐτῶν τὸν θυμὸν βουλόμενος, ἀλλ' ἐκεῖνοι οὐδὲ οὕτως ἥμεροι γεγόνασι, βοῶσι δέ· « Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν. » Ἰδὼν δὲ ὁ Πιλάτος μάτην πάντα γινόμενα, φησί· « Λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ σταυρώσατε· ἐγὼ γὰρ οὐχ εὑρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν. » Ποιεῖ δὲ τοῦτο, συνωθῶν αὐτοὺς εἰς πρᾶγμα μὴ συγκεχωρημένον αὐτοῖς, ὡς ἂν ἀπολυθῇ ὁ Ἰησοῦς. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ὁ ἔχων ἐξουσίαν σταυρῶσαι, « οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω· » ὑμεῖς

D δὲ οἱ μὴ ἔχοντες ἐξουσίαν σταυροῦν, φατὲ ὑπαίτιον εἶναι τοῦτον. « Λαβέτε οὖν αὐτὸν, καὶ σταυρώσατε. » Ἀλλ' οὐκ ἔχετε ἐξουσίαν; οὐκοῦν ἀπολυθήτω ὁ ἄνθρωπος. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ σκοπὸς τοῦ Πιλάτου, ἐπιεικέστερος δηλαδὴ, οὐ μὴν ἐνστατικὸς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Οἱ δὲ καὶ ἐν τούτῳ καταισχυνθέντες λέγουσιν, ὅτι « Κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθνεῖν, ὅτι Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησεν. » Ὅρα τὴν κακίαν ἀσύμφωνον ἑαυτῇ. Ἄνω ἔλεγεν αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· « Λαβέτε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε· » καὶ οὐκ ἐδέξαντο τοῦτο. Νῦν πάλιν, ὅτι « Κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει ἀποθανεῖν, » προφέρουσιν. Ἄνω, ὅτι Βασιλέα ἑαυτὸν ποιεῖ, ἐνεκάλουν· νῦν ἐκείνου ψευδοῦς ἐλεγχθέντος, « Ὅτι Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ποιεῖ, » ἐγκαλοῦσι.

Καὶ τί τοῦτο ἔγκλημα; Εἰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ποιεῖ, Υἱὸν Θεοῦ εἶναι τί κωλύει αὐτόν; Ὅρα δὲ τὴν θείαν οἰκονομίαν, πῶς ἐκεῖνοι μὲν πλείοσι δικαστηρίοις παρεδίδουν τὸν Κύριον, ὥστε μωμήσασθαι αὐτὸν, καὶ καταχρῆναι τὴν δόξαν αὐτοῦ, εἰς κεφαλὴν δὲ αὐτοῖς ἡ ὕβρις περιτρέπεται· ἐντεῦθεν γὰρ μᾶλλον ἀκατάκριτος διαδείκνυται, ἐξεταζομένου τοῦ πράγματος ἀκριβέστερον. Ποσάκις γοῦν ὁ Πιλάτος ὡμολόγησε μηδὲν εὑρίσκειν ἐν αὐτῷ θανάτου ἄξιον!

A Hinc enim magis insons demonstratur, rem tam diligenter disquirentibus. Quoties vel Pilatus confessus est se nihil invenire morte dignum!

« Ὅτε οὖν ἤκουσεν ὁ Πιλάτος τοῦτον τὸν λόγον, μᾶλλον ἐφοβήθη, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πραιτώριον πάλιν, καὶ λέγει τῷ Ἰησοῦ· Πόθεν εἶ σύ; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπόκρισιν οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ. Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; Οὐκ οἶδας, ὅτι ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολῦσαί σε; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. Διὰ τοῦτο ὁ παραδιδούς μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει. » Ὁ μὲν Πιλάτος ψιλὸν λόγον μόνον ἀκούσας, ὅτι Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, φοβεῖται· οἱ δὲ καὶ ἔργα θεῖα ἰδόντες, ἀναιροῦσιν αὐτὸν, ὑπὲρ ὧν ἐχρῆν προσκυνεῖν. Ἐρωτᾷ δὲ αὐτὸν, οὐχ οὕτως ὥσπερ πρότερον· « Τί ἐποίησας; » ἀλλὰ, « Τίς εἶ σύ; » Τότε μὲν γὰρ ἐπειδὴ ὡς βασιλειῶν ἐνεκαλεῖτο, εἰκότως ἐρωτᾷ· « Τί ἐποίησας, » νῦν δὲ, ἐπεὶ ὡς Υἱὸν Θεοῦ ἑαυτὸν ποιῶν διαβάλλεται, ἐρωτᾷ· « Πόθεν εἶ σύ; » Ἰησοῦς δὲ σιγᾷ. Ἔμαθε γὰρ παρ' αὐτοῦ ὁ Πιλάτος, ὅτι « Εἰς τοῦτο γεγέννημαι· » καὶ, « Ἡ βασιλεία μου οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν· » καὶ ὅμως οὐδὲν ἐκ τούτων ὠφελήθη, οὐδὲ ἀντέστη ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ἐνέδωκε τῇ τοῦ ὄχλου ὁρμῇ. Διὸ ὁ Κύριος τὰς ἐρωτήσεις αὐτοῦ ὡς εἰκῇ γενομένας διαπτύων, οὐδὲν ἀποκρίνεται. Ὅλως δὲ φαίνεται ὁ Πιλάτος μὴ στερρός τις εἶναι, ἀλλὰ καὶ λίαν ὑπὸ τῶν τυχόντων φοβήτρων διασειόμενος. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐδεδοίκει, καὶ τὸν Ἰησοῦν, ὡς Υἱὸν Θεοῦ, ἔφριττεν. Ἴδωμεν δὲ καὶ πῶς ἑαυτὸν κατακρίνει, δι' ὧν λέγει· « Ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω ἀπολῦσαί σε. » Εἰ γὰρ τὸ πᾶν ἐν σοὶ ἔκειτο, τίνος ἕνεκεν οὐκ ἀπέλυες, ὃν ἀναίτιον εὗρες; Ὁ δὲ Κύριος τὸν τύφον αὐτοῦ κατασπῶν, « Οὐκ εἶχες, φησὶν, ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. » Οὐ γὰρ ἁπλῶς οὕτως ἀποθνήσκω, ἀλλά τι μυστικὸν ἐπιτελῶ, καὶ ἄνωθεν τοῦτο εἰς κοινὴν σωτηρίαν προώρισται. Ἵνα δὲ μὴ ἀκούσας, ὅτι « Ἄνωθέν ἐστι δεδομένον, » νομίσῃς ἀπηλλάχθαι εὐθύνης παρὰ Θεῷ τὸν Πιλάτον, ἐπιφέρει, ὅτι « Ὁ παραδιδούς μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει. » Δείκνυσι γὰρ ἐντεῦθεν καὶ τὸν Πιλάτον ἁμαρτίας ὑπεύθυνον, εἰ καὶ ἐλάττονος. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἄνωθεν ἐδέδοτο, τουτέστι, συγκεχώρητο τὸ ἀποθανεῖν τὸν Χριστὸν, ἤδη ἀναίτιοί εἰσιν ὅ τε Πιλάτος καὶ οἱ Ἰουδαῖοι· ἀλλ' ἡ μὲν ὑμετέρα προαίρεσις τὸ κακὸν ἐβούλετο, ὁ δὲ Θεὸς εἴασε, καὶ συνεχώρησεν εἰς ἔργον προβῆναι ταύτην. Οὐκοῦν ἀναίτιοι οἱ πονηροὶ, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς συγχωρεῖ τὴν αὐτῶν κακίαν εἰς ἔργον ἐκβαίνειν· ἀλλὰ διότι καὶ βούλονται καὶ διαπράττονται, πάσης κατακρίσεως ἄξιοι.

VERS. 8-11. « Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est prætorium iterum, et dicit ad Jesum : Unde es tu? Jesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus : Mihi non loqueris? Nescis quod potestatem habeam crucifigendi te, et habeam potestatem absolvendi te? Respondit Jesus : Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset e supernis. Propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet. » Pilatus quidem audito nudo sermone quod B sit Filius Dei, pavescit. Illi etiam operibus divinis visis eum occidunt, propter quæ adorare oportebat. Interrogat autem eum non ut prius, « Quid fecisti? » sed, « Quis es tu? » Nam quia tunc quidem ut regni invasorem arguebant, merito rogabat, « Quid fecisti? » Nunc autem quia accusant quod Filium Dei se fecerit, rogat, 747 « Unde es tu? » Jesus autem tacet. Didicerat enim ab eo Pilatus quod « In hoc natus sum, » et, « Regnum meum non est hinc : » attamen nihil ex his percepit utilitatis, neque restitit aliis pro veritate, sed cessit turbæ tumultuanti. Idcirco Dominus interrogationes ejus, utpote factas temere, respuens, nihil respondet. Omnino autem videtur Pilatus non esse fervidus et constans, sed C is quem vel pauca quædam terriculamenta concutiunt. Nam et Judæos timebat, et Jesum ut Filium Dei horrebat. Videamus autem quomodo seipsum condemnet per ea quæ dicit : « Potestatem habeo crucifigendi te, et potestatem habeo dimittendi te. » Si enim hoc totum habes, et in te situm erat, quare non dimisisti quem innoxium invenisti? At Dominus fastum ejus deprimens, inquit : « Non haberes potestatem ullam adversum me, nisi esset tibi superne datum. » Non enim ita simpliciter morior, sed mysticum aliquid perficio, et præfinitum est hoc superne in salutem hominum. Ne autem, eum audieris quod « superne sit datum, » existimes Pilatum apud Deum a culpa liberatum, statim subinfert : « Qui tradidit me tibi, majus peccatum habet. » D Ostendit enim hinc et Pilatum peccato, quamvis minori obnoxium. Non enim quia superne datum est, hoc est, concessum est ut moriatur Christus, statim extra noxam sunt Pilatus et Judæi; sed vestra quidem voluntas malum voluit, Deus autem permisit et concessit ut in opus hoc progrediatur. Igitur mali non sunt citra culpam, quia Deus permisit ipsorum malitiam prodire in opus; sed eo quod et volunt et faciunt, omni condemnatione sunt digni.

« Ἐκ τούτου ἐζήτει ὁ Πιλάτος ἀπολῦσαι αὐτόν. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἔκραζον, λέγοντες· « Ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος. Πᾶς ὁ βασιλέα ἑαυτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι. Ὁ οὖν Πι-

VERS. 12-14. « Et ex eo quærebat Pilatus absolvere eum. Judæi autem clamabant, dicentes : Si hunc absolveris, non es amicus Cæsaris. Quisquis se regem facit, contradicit Cæsari. Pilatus autem eum

audisset hunc sermonem, produxit foras Jesum, seditque pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, hebraice autem Gabbatha. Erat autem parasceve Paschæ, hora ferme sexta. » Postquam Dominus perstrinxit Pilatum per verba, et excusationem sive defensionem adhibuit, quod Nisi voluntarius ego meipsum darem, et Pater concederet, non haberes potestatem contra me, et quod peccatum habeas et tu, et Judas tamen majus, qui me tradidit, vel etiam populus, eo quod « Super dolorem vulnerum meorum addidit [2], et non est recordatus ut faciat misericordiam [3], » sed cum invenisset me patrocinio et adjutorio destitutum, cruci tradidit, et neque talia judicia in quibus innoxius declaratus sum, eum placarunt, sed clamabat, « Crucifige, crucifige : » cum iis, inquam, dictis Dominus perstrinxisset Pilatum, « quærebat ex hoc » ille magis « dimittere eum. » Judæi autem cum ipsum accusassent quod Deum se faceret, **748** ac legem objecissent, se refelli putabant (ex hoc Pilatus magis timuit, et voluit dimittere eum, ne forte Deum offenderet), iterum confugiunt ad externas leges, et ut meticulosum terrent Pilatum. Nam quia viderant eum pietate moveri, ne Filium Dei occidendo Jesum peccet, metum Cæsaris incutiunt, et accusantes Dominum de tyrannide, Pilatum magis terrent quasi offensurum Cæsarem, si rebellem illum dimittat. Et ubi ille in tyrannide deprehensus? Unde autem hoc ostendetis? num a purpura? num a diademate? num a militaribus signis? nonne omnia quæ habebat, vilia? et stola et cibus, et domus? Imo ei nec domus erat. Sed o Pilatum parum virilem! Periclitari sibi visus est, si quidem hanc causam indiscussam negligeret. Nam vadit quidem quasi examinaturus negotium, hoc enim sessio significat. Nulla autem examinatione facta, tradit illum, existimans se sic illos placaturum. Quomodo autem, Marco dicente tertiam horam quando Christus crucifigebatur [4], Joannes sextam dicit [5]? Igitur hoc solvunt quidam, quod scripturæ error sit. Nam littera quidem gamma tertiam horam significat, et est character ejus talis, Γ; littera autem quæ sextam signat, habet characterem talem, ϛ. Verisimile igitur litteram gamma a scriptoribus non attentis transisse ea parte quæ in longitudinem rectam producebatur incurvata in characterem episemi, quo sextus numerus signatur, et sic errorem hunc ortum. Quod autem hoc verisimile sit factum esse, et tertiam horam scriptam esse etiam apud Joannem, et non sextam, sicut nunc, manifestum hinc est. Nam cum tres evangelistæ, Matthæus, Marcus et Lucas consonanter dicant quod « a sexta hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam [6], » manifestum quod Dominus noster ante sextam horam, priusquam fierent tenebræ, crucifixus sit, scilicet circiter horam tertiam, sicut Marcus prodit, et Joannes similiter, quamvis scribentium error

A λάτος ἀκούσας τοῦτον τὸν λόγον, ἤγαγεν ἔξω τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς τόπον λεγόμενον Λιθόστρωτον, Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ. Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη. » Ἐπειδὴ κατέπληξε τὸν Πιλάτον ὁ Κύριος διὰ τῶν ῥημάτων, καὶ σαφῆ παρέσχετο τὴν ἀπολογίαν, ὅτι Εἰ μὴ ἦν ἐγὼ ἐμαυτὸν ἐδίδουν, καὶ ὁ Πατὴρ συνεχώρει, οὐκ εἶχες ἐξουσίαν κατ' ἐμοῦ, καὶ ὅτι ἁμαρτίαν ἔχεις καὶ σὺ, καὶ μείζονα Ἰούδας ὁ παράδιδούς με, ἢ καὶ ὁ λαὸς, διότι « Ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθηκε, καὶ οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος, » ἀλλ' εὑρών με ἀσυνηγόρητον καὶ ἀβοήθητον, σταυρῷ παρέδωκε, καὶ οὐδὲ τοσαῦτα δικαστήρια, ἐξ ὧν ἀνεύθυνος ἐξῆλθον, κατεδυσωπήθη, ἀλλ' ἐβόα, « Σταύρωσον, σταύρωσον· » ἐπεὶ οὖν ταῦτα εἰπὼν ὁ Κύριος κατέπληξε B τὸν Πιλάτον, « ἐζήτει ἐκ τούτου » μᾶλλον « ἀπολῦσαι αὐτόν. » Ἰουδαῖοι δὲ, ἐπεὶ ὡς Θεὸν ποιοῦντα ἑαυτὸν διαβάλλοντες, καὶ τὸν νόμον προσενεγκόντες ἠλέγχθησαν (ὁ γὰρ Πιλάτος ἐκ τούτου μᾶλλον ἐφοβήθη, καὶ ἐβούλετο ἀπολῦσαι αὐτὸν, μήπως Θεῷ προσκρούσῃ·) πάλιν ἐπὶ τοὺς ἔξω νόμους καταφεύγουσι, καὶ ὡς ψοφοδεῆ ἐκφοβοῦσι τὸν Πιλάτον. Ὡς γὰρ εἶδον αὐτὸν εὐλαβούμενον, μὴ Υἱὸν Θεοῦ ὄντα κατακρίνων τὸν Ἰησοῦν ἁμάρτῃ, τὸν φόβον τοῦ Καίσαρος ἐπισείουσιν αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τυραννίδι τὸν Κύριον διαβάλλοντες, ἐκδειματοῦσι τὸν Πιλάτον, ὡς προσκρούειν μέλλοντα Καίσαρι, εἴ γε ἀπολύσει τὸν ἀνταίροντα αὐτῷ. Καὶ ποῦ τυραννίδος οὗτος ἑάλω; πόθεν δὲ τοῦτο δείξετε; Ἀπὸ τῆς ἁλουργίδος; ἀπὸ τοῦ διαδή- C ματος; ἀπὸ τῶν στρατιωτικῶν; Οὐ πάντα αὐτῷ αὐτελῆ; καὶ στολὴ, καὶ τροφὴ, καὶ οἶκος, καὶ οὐδὲ οἶκος; Ἀλλ' ὢ τῆς ἀνανδρίας τοῦ Πιλάτου! κινδυνεύειν νομίσαντος, εἰ περιίδοι τοιαύτην ὑπόθεσιν ἀνεξέταστον. Ἐξέρχεται μὲν, ὡς ἐξετάσων τὸ πρᾶγμα (τὸ γὰρ καθίσαι τοῦτο ἐδήλου), οὐδεμίαν δὲ ἐξέτασιν ποιησάμενος, παραδίδωσιν αὐτὸν, νομίζων δυσωπήσειν αὐτούς. Πῶς δὲ τοῦ Μάρκου λέγοντος τρίτην ὥραν εἶναι, ὅτε ὁ Χριστὸς ἐσταυροῦτο, ὁ Ἰωάννης ἕκτην φησί; Λύουσιν οὖν τοῦτο, τινὲς μὲν, ὅτι γραφικὸν τὸ σφάλμα· τὸ μὲν γὰρ γάμμα τὴν τρίτην ὥραν σημαίνει, καὶ ἔστιν ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ τοιοῦτος, Γ· τὸ δὲ καλούμενον ἐπίσημον, τὴν ἕκτην, καὶ ἔχει τὸν χαρακτῆρα τοιόνδε, ϛ. Εἰκὸς οὖν τὸ γάμμα στοιχεῖον ἀπὸ τῆς ἀπροσεξίας τῶν μεταγραφόντων κυρ- D τωθείσης τῆς ἀποτεταμένης εὐθείας εἰς μῆκος, εἰς τὸν τοῦ ἐπισήμου μεταχωρῆσαι χαρακτῆρα, καὶ οὕτω τὴν πλάνην ταύτην γενέσθαι. Ὅτι δὲ τοῦτο εἰκὸς γενέσθαι, καὶ τρίτην ὥραν ἀναγράφεσθαι καὶ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ, ἀλλ' οὐχὶ ἕκτην ὥσπερ νῦν, δῆλον ἐντεῦθεν. Τῶν γὰρ τριῶν εὐαγγελιστῶν, τοῦ τε Ματθαίου, καὶ τοῦ Μάρκου, καὶ τοῦ Λουκᾶ συμφώνως λεγόντων, ὡς ἀπὸ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν, ἕως ὥρας ἐννάτης, πρόδηλον, ὡς ὁ Κύριος ἡμῶν πρὸ τῆς ἕκτης ὥρας, πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸ σκότος, ἐσταύρωτο, δηλαδὴ κατὰ τὴν τρίτην ὥραν, ὡς ὁ Μάρκος τε ἱστόρησε, καὶ ὁ Ἰωάννης ὁμοίως, εἰ καὶ ἡ πλάνη τῶν γραφόντων τὸ γάμμα μετέθηκεν

[2] Psal. LXVIII, 27. [3] Psal. CVIII, 16. [4] Marc. XV, 25. [5] Joan. XIX, 27. [6] Matth. XXVII, 45.

εἰς τὸν τοῦ ἐπισήμου χαρακτῆρα. Τινὲς μὲν οὖν A mutaverit gamma in episemi characterem. Et non-
οὕτω λύουσι τοῦτο. Ἕτεροι δέ φασιν, ὅτι ὁ μὲν Μάρ- nulli quidem sic dicunt. Alii autem aiunt quod Mar-
κος τὴν ὥραν τῆς ἀποφάσεως, τῆς περὶ τοῦ σταυρω- cus quidem horam qua lata est sententia de cruci-
θῆναι τὸν Κύριον, ἐκτίθεται σαφῶς καὶ ἀναμφιβό- figendo Domino, manifeste et absque dubitatione
λως. Ἐπεὶ οὖν ἔκτοτε σταυρῶσαι καὶ τιμωρῆσαι οἱ ponat : utique quia crucifigere et punire ab eo tem-
δικασταὶ λέγονται, ἀφ' οὗ τὴν ἀπόφασιν ἐξενέγκωσι, pore judices dicuntur, quo sententiam proferunt,
διὰ τὸ τὴν δύναμιν τῆς τιμωρίας καὶ τοῦ θανάτου ἐν eo quod vis pœnæ et mortis in linguis quoque
ταῖς γλώσσαις κεκτῆσθαι· τούτου χάριν ὁ Μάρκος sit. Ejus gratia Marcus tertia hora crucifigi eum
τῇ τρίτῃ ὥρᾳ σταυρωθῆναι αὐτὸν λέγει, ἀφ' ἧς ὁ dicit, a qua Pilatus sententiam exposuit. Joannes
Πιλάτος τὴν ἀπόφασιν ἐξήνεγκεν. Ἰωάννης δὲ, ὡς autem, cum Marcus dixisset tempus sententiæ, ho-
ἐφθάκοτος τοῦ Μάρκου τὸν καιρὸν τῆς ἀποφάσεως, ram in qua Dominum crucifixerunt dicit. Cæte-
αὐτὸς τὴν ὥραν, ἐν ᾗ τὸν Κύριον ἐσταύρωσαν, ἔφη· rum, considera quanta acta sint inter sententiam
ἐπεὶ καὶ σκόπει, πόσα μεταξὺ τῆς παρὰ τοῦ Πιλάτου a Pilato de cruce, et horam ipsam in qua in cru-
περὶ τοῦ σταυροῦ ἀποφάσεως, καὶ τῆς ὥρας ταύτης, cem Dominus ascendit. Cum dimisisset Barab-
ἐν ᾗ εἰς τὸν σταυρὸν ὁ Κύριος ἀνέβη, πέπρακται. bam, flagellavit Jesum, et tradidit eis ut cru-
Ἀπολύσας τὸν Βαραββᾶν, ἐφραγέλλωσε τὸν Ἰησοῦν, B cifigeretur. Nam Barabbæ dimissio condemna-
καὶ παρέδωκε πάντως αὐτὸν εἰς τὸ σταυρωθῆναι. Ἡ tio **749** erat Domini. Illudunt milites, et vide
γὰρ τοῦ Βαραββᾶ ἀπόλυσις κατάκρισις ἦν τοῦ Κυ- quantum temporis insumi potuerit ad majorem illu-
ρίου. Ἐμπαίζουσιν οἱ στρατιῶται· καὶ σκόπει, πό- sionem. Eduxit eum Pilatus, et locutus cum Judæis.
σος χρόνος ἀναλώθη ἂν εἰς τὸν φιλότιμον ἐμπαιγμόν. Iterum ingressus dijudicat Jesum, iterum egressus
Ἐξήγαγεν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, καὶ διελέχθη τοῖς Ἰου- loquitur cum Judæis. Hæc omnia sufficiebant ad in-
δαίοις· πάλιν εἰσελθὼν ἀνακρίνει τὸν Ἰησοῦν· πάλιν sumendum tempus ad hora tertia usque ad sextam :
ἐξελθὼν διαλέγεται τοῖς Ἰουδαίοις. Ταῦτα πάντα quæ Joannes exponens diligenter, utpote qui omni-
ἕως ἧν ἀναλῶσαι τὸν ἀπὸ τῆς τρίτης ὥρας ἄχρι bus individuus comes adfuerit, horæ sextæ meminit,
τῆς ἕκτης χρόνου, ἅπερ Ἰωάννης ἐκθέμενος ἀκριβῶς, quando et tradidit eum perfecte ut crucifigatur, non
ἵνα πᾶσι παρηκολουθηκὼς, τῆς ἕκτης ὥρας μνημο- ultra loquens cum Judæis, vel dijudicans Jesum,
νύει, ὅτε καὶ παρέδωκεν αὐτὸν τελείως, ἵνα στα- sed extremam in eum proferens sententiam. Si au-
υρωθῇ, οὐκ ἔτι διαλεγόμενος τοῖς Ἰουδαίοις, ἢ ἀνα- tem quis dicat, Quare circiter horam tertiam cum
κρίνων τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ τὴν τελειοτάτην ἀπόφασιν dicatur crucifigi, vult iterum absolvi illum? discat
μετ' αὐτοῦ ἐξενεγκών. Εἰ δέ τις λέγει· Καὶ τίνος C primum quidem, quod a multitudine coactus dedit
ἕνεκεν κατὰ τὴν τρίτην ὥραν, ὡς λέγεις, ἀποφηνά- sententiam; deinde a somnio mulieris impulsus
μενος σταυρωθῆναι, πάλιν ἐβούλετο ἀπολῦσαι αὐτόν; fuerit. Nuntiabat autem illa ei, « Nihil tibi et justo
μανθανέτω πρῶτον μὲν, ὅτι ὑπὸ τοῦ πλήθους βια- huic. » Insuper considera et Joannem dixisse quod
σθεὶς, ἔδοτο τὴν ἀπόφασιν· ἔπειτα καὶ τῷ ὀνείρῳ τῆς « fuerit hora ferme sexta, » quasi non definiens, et
γυναικὸς αἰνίττετο [*f.* ἐνύττετο]· ἦν γὰρ αὐτῷ in ambiguo relinquens dixit, « ferme sexta. » Et ita
μηνύσασα· « Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ τούτῳ. » Ἐπὶ nihil intererit, quod de hora non videntur prorsus
πᾶσι δὲ τούτοις, σκόπει καὶ τὸν Ἰωάννην, πῶς εἶπεν· convenire evangelistæ, si quidem concederemus esse
« Ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη. » Οὐκ εἶπε γὰρ, Ὥρα ἦν ἕκτη, differentiam. Vide enim hoc, num omnes dixerint
ὡς ἐκφαινόμενος, ἀλλ' ὡς ἐπιδιστάζων καὶ ἀμφι- quod crucifixus sit. At hoc quidem ab omnibus est
γοῶν, « Ὡσεὶ ἕκτη. » Ὥστε οὐδὲν διοίσει ὑμῖν confessum : de hora autem si alius dicit esse ter-
[*f.* ἡμῖν] τὸ περὶ τῆς ὥρας φαίνεσθαι μὴ πάντη tiam, alius quasi sextam, quid hoc obest veritati?
συμφέροντας ἀλλήλοις τοὺς εὐαγγελιστὰς, εἴτε Verumtamen hæc demonstrata sunt ex abundantia,
[*f.* εἴ γε] συγχωροίημεν εἶναι διαφωνίαν. Τοῦτο γὰρ quod nulla sit diversitas.
σκόπει, εἰ μὴ πάντες εἶπον, ὅτι ἐσταυρώθη· εἰ δὲ τοῦτο μὲν παρὰ πάντων ὁμολόγηται, περὶ δὲ τῆς
ὥρας, εἰ ὁ μὲν τρίτην εἶναι, ὁ δὲ ὡσεὶ ἕκτην φασὶ, τί τοῦτο ἐπηρεάζει τῇ ἀληθείᾳ; Πλὴν ἀλλὰ δέδεικται
ἐκ περιουσίας, ὅτι οὐδὲ διαφωνία ἐστίν.

« Καὶ λέγει τοῖς Ἰουδαίοις· Ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. D VERS. 14-18. « Et dicit Judæis : Ecce rex vester.
Οἱ δὲ ἐκραύγασαν· Ἆρον, ἆρον, σταύρωσον αὐτόν. Illi autem clamabant, Tolle, tolle, crucifige eum. Di-
Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος· Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυ- cit eis Pilatus : Regem vestrum crucifigam? Responde-
ρώσω; Ἀπεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς· Οὐκ ἔχομεν βα- runt pontifices : Non habemus regem, nisi Cæsarem.
σιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα. Τότε οὖν παρέδωκεν αὐτὸν Tunc ergo tradidit eum illis, ut crucifigeretur. Acce-
αὐτοῖς, ἵνα σταυρωθῇ. Παρέλαβον οὖν τὸν Ἰησοῦν, perunt autem Jesum, et adduxerunt eum ut cruci-
καὶ ἦγαγον αὐτὸν εἰς τὸ σταυρῶσαι, καὶ βαστάζων figerent : atque is bajulans crucem suam, exivit in
τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, ἐξῆλθεν εἰς τόπον, λεγόμενον eum, qui dicitur Calvariæ, locum, Hebraice autem
Κρανίου τόπον, ὃς λέγεται Ἑβραϊστὶ Γολγοθᾶ· ὅπου Golgotha : ubi crucifixerunt eum, et cum eo alios,
αὐτὸν ἐσταύρωσαν, καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλλους δύο ἐντεῦ- duos hinc et hinc, medium autem Jesum. » Sæpe
θεν καὶ ἐντεῦθεν, μέσον δὲ τὸν Ἰησοῦν. » Πολλάκις diximus quod Pilatus magis fuerit mollis et meticu-
εἴπομεν, ὡς ἀνανδρος μᾶλλον καὶ ψοφοδεὴς ὁ Πι- losus, quam asperis moribus. Vide enim et nunc
λάτος, ἢ πικρόηθης. Ὅρα γοῦν, καὶ νῦν σχῆμα ἐξ- quod forma quidem examinis et judicii utitur, sed

omnino molliter rem agit. « Ecce enim, inquit, rex vester. » Neque enim Jesum condemnat, neque Judæos manifeste confutat, sed quasi occulte exprobrat eis ut sycophantis : quasi dicat, Ecce qualem hominem dicitis attentasse invadere regnum, vilem scilicet, et nihil tale attentare audentem : et ita accusatio vestra falsa est. Quid enim habet ille quod tyranni? num milites, divitias, nobilitatem? « Ecce rex vester : » quæ utilitas si hunc occideritis, qui hominem ne in minimo quidem nocere poterit? Et hæc quidem Pilatus non instanter et firme et pro veritate certans. At illi : « Tolle, tolle, crucifige, » inquiunt. Urgent et quærunt crucem, ut malam opinionem et famam assuant Christo. Ignominiosissima enim **750** erat mors crucis et maledicta : sicut dictum est : « Maledictus omnis qui pendet in ligno [7]. » Nesciverunt autem quod sicut per lignum ruina, ita per lignum correctio. Insuper vide quomodo alium regem præter Cæsarem non agnoscunt, voluntarie se Romanorum imperio subjicientes, et Dei regnum repellentes. Ideo et Deus eos Romanis tradidit, quos sibi reges asciverant, destitutos divino præsidio et cura. « Tunc igitur tradidit illum eis, » insipiens. Oportebat autem inquirere num vere habuisset potentiam ad invadendam tyrannidem. At ille cedit improvidus, effeminateque sententiam dat. « Portans autem crucem suam » egreditur. Abominabile enim putabant omnino vel lignum attingere, et propterea condemnato et maledicto maledictum lignum imponunt. Vide autem et in veteri typo quodam hoc factum. Isaac enim et illic ligna [8] portans vadit ut immoletur. Ita et hoc loco Dominus crucem habens vadit, quasi miles arma gerit, quibus adversarium prosternat. Quod autem Isaac figura sit Domini, manifestum. Isaac enim interpretatur *risus* vel *gaudium*. Quis autem alius gaudium nostrum factus est, quam is qui in conceptione humanæ naturæ per angelum Χαῖρε, hoc est, gaude, communicavit? Quæ enim Virgo audivit læta nuntia, omnis natura suscepit. Hujus Isaac pater est Abraham; pater multarum gentium, qui est Deus super omnia, et qui Judæorum est Pater et gentium, cujus voluntate et consilio crucem Filius ejus portat. Verumtamen in veteri, in sola voluntate Patris res stabat : figura enim erat : hoc autem loco opere completur : veritas enim erat. Fortassis sicut illic Isaac dimissus est, et agnus immolatus est, ita et hoc loco divina natura impassibilis mansit, humana autem natura, quæ et Agnus dicitur, quia Adæ erraticæ ovis filius, immolatur. Quomodo autem alius Evangelista dicit quod « Simonem compulerit ut ferret crucem? » Utraque contigerunt, et in principio quidem Dominus ipse crucem gerens exivit, quia lignum maxime abominabile erat, et nemo alius attingere volebat. Postquam autem exiverunt, ob-

A ετάσεως καὶ κριτηρίου περιτίθησι τῷ πράγματι, μαλακῶς δὲ τὸ ὅλον μεταχειρίζεται. « Ἴδε γὰρ, φησὶν, ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. » Οὔτε γὰρ τὸν Ἰησοῦν κατακρίνει, οὔτε τοὺς Ἰουδαίους ἐπιστομίζει φανερῶς· ἀλλ' οἷον ἐπικεχρυμμένως ὀνειδίζων αὐτοῖς ὡς συκοφαντοῦσι, φησίν· Ἴδε ποῖον ἄνθρωπον λέγετε, ὅτι βασιλεύσειν ἐπεχείρει ὑμῖν, εὐτελῆ δηλαδὴ, καὶ οὐκ ἂν τοιούτοις ἐπιχειρήσοντα· ὥστε ψευδὴς ἡ κατηγορία. Τί γὰρ ἔχει τυράννου οὗτος; στρατιώτας; πλοῦτον; εὐγένειαν; « Ἴδε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν. » Τί τὸ κέρδος ἐὰν τοῦτον ἀποκτείνητε, ἄνθρωπον μηδὲ τὰ ἐλάχιστα δυνάμενον βλάψαι; Ταῦτα μὲν ὁ Πιλάτος, οὐ μὴν ἐνστατικῶς καὶ βεβαίως, καὶ ὡς ὑπὲρ ἀληθείας ἀγωνιζόμενος. Οἱ δὲ, « Ἆρον, ἆρον, σταύρωσον, » φασί. Κατεπείγουσι καὶ ζητοῦσι τὸν σταυρὸν, διὰ τὸ πονη-

B ρὰν δόξαν βούλεσθαι προσάψειν τῷ Χριστῷ. Ἐπονειδιστότατος γὰρ οὗτος ὁ θάνατος καὶ ἐπικατάρατος· καθὰ εἴρηται· « Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. » Οὐκ ᾔδεισαν δὲ, ὅτι ὥσπερ διὰ τοῦ ξύλου ἡ πτῶσις, οὕτω διὰ ξύλου ἡ ἀνόρθωσις. Ὅρα δὲ, πῶς ἄλλον βασιλέα ἑαυτοῖς οὐκ ἐπιγράφονται, εἰ μὴ Καίσαρα, ἑκόντες ἑαυτοὺς ὑποβάλλοντες τῇ Ῥωμαϊκῇ δυναστείᾳ, καὶ ἀποσειόμενοι τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτοὺς Ῥωμαίοις παρέδωκεν, οὓς ἐπεκαλέσαντο βασιλεῖς ἐπ' αὐτῶν, ἀποστάντες τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας καὶ ἐπιστασίας. « Τότε οὖν παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς (42) » ὁ ἀνόητος. Δέον ἐξετάσαι, εἰ ἀληθῶς δύναμιν εἶχεν ἐπιθέσθαι

C τυραννίδι, ὁ δὲ ἐνδίδωσι καὶ ὑποβαίνει, ἀτόλμως καὶ ἀνάνδρως τὴν κρίσιν μεταχειρισάμενος. « Βαστάζων δὲ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, » ἐξέρχεται. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἅψασθαι ὅλως τοῦ ξύλου ἀπηγορευμένον ᾤοντο· διὰ τοῦτο αὐτῷ τῷ κατακρίτῳ καὶ καταράτῳ τὸ κατηραμένον ξύλον ἐπιφορτίζουσιν. Ὅρα δὲ καὶ ἐν τῷ κατὰ τὴν παλαιὰν τύπωσιν τοῦτο τελούμενον. Καὶ γὰρ κἀκεῖ ὁ Ἰσαὰκ τὰ ξύλα βαστάζων, ἀπῄρχετο εἰς τὸ σφαγῆναι· οὕτω κἀνταῦθα ὁ Κύριος τὸν σταυρὸν ἔχων ἄπεισι, καὶ οἷά τις στρατιώτης τὸ ὅπλον, μεθ' οὗ καταβάλλει τὸν ἀντιστρατευόμενον, φέρει. Ὅτι δὲ τύπος ὁ Ἰσαὰκ τοῦ Θεοῦ, δῆλον. Ἰσαὰκ

D ἑρμηνεύεται « γέλως, » ἤτοι « χαρά. » Τίς οὖν ἄλλος χαρὰ ἡμῶν γέγονεν, εἰ μὴ ὁ ἐν τῇ συλλήψει εὐθὺς τὸ, « Χαῖρε, » διὰ τοῦ ἀγγέλου τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει διαδεδωκώς; Ἃ γὰρ ἡ Παρθένος ἤκουεν εὐαγγέλια, πᾶσα ἡ φύσις διεδέχετο. Τούτου τοῦ Ἰσαὰκ πατὴρ Ἀβραὰμ, ὁ πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν, ὅς ἐστιν ὁ πάντων Θεὸς, ὃς καὶ Ἰουδαίων ἐστὶ Πατὴρ καὶ ἐθνῶν, οὗ τῇ εὐδοκίᾳ καὶ τῇ βουλῇ τὸν σταυρὸν ὁ Υἱὸς αὐτοῦ βαστάζει. Πλὴν ἐν μὲν τῇ Παλαιᾷ ἄχρι τῆς προαιρέσεως τοῦ Πατρὸς ἔστη τὸ πρᾶγμα· τύπος γὰρ ἦν· ἐνταῦθα δὲ καὶ εἰς ἔργον ἐξῆλθεν· ἀλήθεια γὰρ ἦν. Τάχα δὲ, ὥσπερ ἐκεῖ ὁ Ἰσαὰκ ἀφείθη, ὁ δὲ ἀμνὸς ἐτύθη· οὕτω κἀνταῦθα ἡ θεία φύσις ἀπαθὴς, τὸ δὲ ἀνθρώπινον, ὃ καὶ Ἀμνὸς λέγεται, ὡς τοῦ Ἀδὰμ τοῦ πλανηθέντος προβάτου υἱὸς, τοῦτό ἐστιν ὃ ἐτύθη.

[7] Deut. XXI, 23. [8] Gen. XXII, 3, 6, 9.

Ex collatione codd. Venet. S. Marci.

(42) Cod. 26, παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς ἵνα σταυρωθῇ, ὁ ἀνόητος, κ. τ. λ.

Πῶς δὲ ἄλλος εὐαγγελιστής φησιν, ὅτι « Τὸν Σίμωνα ἠγγάρευσαν, ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρόν; » Ὅτι ἀμφότερα ἐγένοντο. Καὶ γὰρ ἐν ἀρχῇ μὲν αὐτὸς ὁ Κύριος βαστάζων τοῦτον ἐξῆλθεν, οἷα πάντων ἀποτρεπομένων τὸ ξύλον, καὶ μηδὲ θίγειν αὐτοῦ δεχομένων. Ἐπεὶ δὲ ἐξῆλθον, ἀπήντησαν, φησὶ, Σίμωνι ἐρχομένῳ ἐξ ἀγροῦ, καὶ οὕτως ἐπέθηκαν τούτῳ τὸ ξύλον. Κρανίου δὲ τόπον ἔλεγον τὸν τόπον. Καὶ γὰρ λόγος κατεῖχεν, ὅτι ἐκεῖ τέθαπται ὁ Ἀδὰμ, ἵνα ὅπου ἡ ἀρχὴ τοῦ θανάτου, ἐκεῖ καὶ ἡ πτῶσις αὐτοῦ γένηται. Παράδοσις γὰρ ἐκκλησιαστικὴ ἐστιν, ὅτι πρώτη Ἰουδαία μετὰ τὸ ἐκβληθῆναι τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ παραδείσου, ἀκήρατα ἔσχεν εἰς παραμυθίαν τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ κακῶν, δοθεῖσα αὐτῷ, ὡς τῶν ἄλλων πασῶν χωρῶν κρείττων καὶ πίων· διὸ καὶ πρώτη νεκρὸν ἐδέξατο ἄνθρωπον. Οἱ τοίνυν τότε ἄνθρωποι, θαῦμα ποιούμενοι νεκρὸν κρανίου, τοῦ δέρματος αὐτῷ περιβεβλημένου, ἐν τόπῳ καταθέμενοι, ἀπ' αὐτοῦ τὸν τόπον ὠνόμασαν, καὶ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ὑπὸ τοῦ Νῶε διεδόθη τὴν φήμην εἰς πάντας· διὸ καὶ ὁ Κύριος, ἵνα ἡ πηγὴ τοῦ θανάτου, ἐκεῖ θανατοῦται, ἵνα ταύτην ξηράνῃ. Σταυροῦσι δὲ καὶ ἄλλους δύο μετ' αὐτοῦ· αὐτοὶ μὲν πονηρὰν δόξαν περιθεῖναι βουλόμενοι, ὡς λῃστῇ καὶ αὐτῷ ὄντι, πλὴν προφητείαν κἂν τούτῳ καὶ μὴ βουλόμενοι πληροῦσι, τὴν, ὅτι « Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. » Ὅρα δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, πῶς καὶ τοῦτο, ὃ ἐφ' ὕβρει τοῦ Κυρίου ἐποίουν αὐτοὶ, εἰς δόξαν ἀπέβη αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ λῃστὴν ἔσωσεν, ὅπερ οὐδενὸς ἧττον θαῦμα, καὶ ἐκ τούτου φαίνεται μᾶλλον Θεὸς, ἐκ τοῦ μόνος αὐτὸς δοξάζεσθαι, καίτοι καὶ ἄλλων συσταυρωθέντων· ὅπερ οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ ἀναίτιος ἦν, καὶ οὐχ ὅπως εἰπεῖν ἄνομος, ἀλλὰ καὶ παντὸς νόμου ἐπέκεινα, καὶ τῶν ἀνόμων κριτής.

A viam venerunt Simoni, venienti ex agro, et ita imposuerunt ei lignum. Porro Calvariæ locum dicebant, sicut narratio prodit, quod illic sepultus sit Adam : ut ubi principium mortis, illic et casus ejus fieret. Traditio enim ecclesiastica est, quia prior Judæa, postquam ejectus fuit homo ex paradiso, domicilium ibi habuit in solatium bonorum quæ in paradiso, data ei terra illa quæ omnium aliarum optima esset et pinguissima : propterea et prima mortuum suscepit hominem. Homines igitur qui tunc erant, habuerunt pro miraculo mortui calvariam depilatam, in loco illo habitantes, inde eum nominaverunt, et post diluvium fama **751** hæc a Noe in omnes divulgata est. Unde et Dominus ubi fons mortis, illic moritur, ut illum siccet. « Crucifigunt autem et duos B alios cum eo. » Ipsi quidem per hoc infamare magis eum volentes, quasi et ipse latro esset. Verumtamen et ipsi prophetiam in hoc involuntarii replerunt : nempe quod « Cum impiis reputatus est [9]. » Vide autem et Domini sapientiam, quomodo et hoc quod faciebant in injuriam ipsius Domini, in gloriam ejus evenit. Nam et in ipsa cruce latronem salvavit, quod nullo miraculo minus est, et ex hoc magis apparet Deus, quod ipse solus glorificatur, quamvis et alii simul crucifixi sint : id quod non fuisset factum, nisi innoxius fuisset, et non (ut sic dicam) legis prævaricator, sed et supra omnem legem, et prævaricatorum judex.

« Ἔγραψε δὲ καὶ τίτλον ὁ Πιλάτος, καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ· ἦν δὲ γεγραμμένον· Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Τοῦτον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν ὁ τόπος τῆς πόλεως, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς. Καὶ ἦν γεγραμμένον Ἑβραϊστὶ, Ἑλληνιστὶ, Ῥωμαϊστί. Ἔλεγον οὖν τῷ Πιλάτῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων· Μὴ γράφε· Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε· Βασιλεύς εἰμι τῶν Ἰουδαίων. Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος· Ὃ γέγραφα, γέγραφα. » Γράφει καὶ τίτλον ὁ Πιλάτος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τουτέστιν αἰτίαν, καὶ ἐπιγραφὴν, καὶ δήλωσιν· ταῦτα γὰρ ἑρμηνεύεται ὁ τίτλος. Ἐδηλοῦτο δὲ διὰ τοῦ τίτλου, τίνος ἐστὶν ὁ σταυρός. Γράφει οὖν τὸν τίτλον, ἅμα μὲν ἀμυνόμενος τοὺς Ἰουδαίους, ὡς παρακούσαντας αὐτοῦ, καὶ δεικνὺς τὴν κακίαν αὐτῶν, ὅτι τῷ οἰκείῳ βασιλεῖ ἐπανέστησαν· ἅμα δὲ καὶ ὑπερασπιζόμενος τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ γὰρ ἐκεῖνοι μετὰ λῃστῶν αὐτὸν ἐσταύρωσαν, παραῤῥυπᾶναι τὸ ὄνομα αὐτοῦ βουλόμενοι, ὁ Πιλάτος δείκνυσιν, ὅτι οὐ λῃστὴς ἦν, ἀλλὰ βασιλεὺς αὐτῶν, καὶ τοῦτο οὐ μιᾷ γλώττῃ, ἀλλὰ τρισὶ δῆλον ποιεῖ. Εἰκὸς γὰρ ἦν πολλοὺς διὰ τὴν ἑορτὴν ἀναμεμῖχθαι τοῖς Ἰουδαίοις Ἕλληνας· ὡς καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς ἑωτέρω ἐδίδαξε περί τινων Ἑλλήνων τῶν καὶ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντων ἰδεῖν. Ἵνα οὖν πάντες ἐπιγινώ-

C VERS. 19-22. « Scripsit autem et titulum Pilatus, et posuit super crucem. Erat autem scriptum : Jesus Nazarenus, rex Judæorum. Hunc ergo titulum multi Judæorum legerunt, quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus est Jesus. Et erat scriptum Hebraice, et Græce, et Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Judæorum : Noli scribere, Rex Judæorum, sed quod ille dixerit : Rex sum Judæorum. Respondit Pilatus : Quod scripsi, scripsi. » Scribit et titulum Pilatus super crucem, hoc est, causam et manifestationem et inscriptionem. Ita enim interpretamur titulum. Significabatur autem per titulum, cujus esset crux. Cæterum scribit titulum, partim ulciscens se de Judæis ut sibi inobe- D dientibus, et ostendens malitiam eorum, quod insurrexerint contra proprium regem : partim et gloriam Christi defendens. Quia enim illum cum latronibus crucifixerunt, coinquinare nomen volentes, Pilatus ostendit quod non fuerit latro, sed rex eorum : et hoc non una, sed tribus linguis manifestat. Verisimile enim erat multos gentiles propter festum commiscuisse se Judæis, sicut et evangelista superius docuit de quibusdam gentilibus qui videre volebant Jesum [10]. Ut igitur omnes agnoscerent, omnium vocibus Judæorum insaniam infamavit. At illi etiam crucifixo invidebant. Et quid

[9] Isa LII, 12. [10] Joan. XII, 9.

dicunt? « Scribe, quod ille dixerit. » Nam nunc quidem communis sententia Judæorum apparet. Si autem appositum fuisset, quod ipse dixerit se regem, visum fuisset crimen temeritatis et arrogantiæ illius. Sed Pilatus non obtemperavit, et in priori stetit sententia : ideo dicit : « Quod scripsi, scripsi. » Cæterum et aliud magnum quiddam dispensatur : quia futurum erat ut tres cruces eodem in loco defossæ jacerent, ut ne ignoraretur quæ esset crux Domini, propter hoc dispensatum est, ut sola titulum haberet et inscriptionem, ut per signum tale cognosceretur. Latronum enim cruces titulum non habebant. Insinuat autem et **752** sublimius quiddam inscriptio triplicibus litteris inscripta. Manifestat enim Dominum regem esse philosophiæ practicæ et naturalis et theologicæ. Practica enim per Romanas scripturas figuratur. Nam Romanorum principatus maxime virilis erat et strenuus in rebus bellicis. Per Græcas vero, naturalis, cui vacabant Græci. Per Hebraicas denique, theologica; nam Hebræis divinorum cognitio concredita fuit. Gloria igitur ei qui per crucem apparuit tale habere regnum, et qui mundum vicit, practicam nostram virtutem roboravit, scientiamque naturæ largitus est, et ab illa nos duxit in interiora velamenti, in suam dico scientiam et comtemplationem, theologiam videlicet.

σκωσι, ταῖς φωναῖς ἁπάσαις τὴν Ἰουδαίων μανίαν ἐστηλίτευσεν. Οἱ δὲ καὶ ἐσταυρωμένῳ ἐβάσκαινον. Καὶ τί φασιν; « Γράψον, ὅτι αὐτὸς εἶπε. » Νῦν μὲν γὰρ κοινὴ ψῆφος τῶν Ἰουδαίων φαίνεται· ἐὰν δὲ προστεθῇ, ὅτι αὐτὸς εἶπεν ἑαυτὸν βασιλέα, τῆς αὐτοῦ προπετείας καὶ ἀλαζονείας τὸ ἔγκλημα φαίνεται. Ἀλλ' οὐχ ὁ Πιλάτος παρετράπη, ἀλλ' ἐπὶ τῆς προτέρας ἵσταται γνώμης. Διὸ καί φησιν· « Ὃ γέγραφα, γέγραφα. » Ἀλλὰ μὴν καὶ ἕτερόν τι μέγα οἰκονομεῖται. Ἐπειδὴ γὰρ καταχωσθέντες οἱ τρεῖς σταυροὶ ἐν ταυτῷ ἔμελλον κεῖσθαι, ἵνα μὴ ἀγνοηθῇ, ποῖός ἐστιν ὁ τοῦ Κυρίου, διὰ τοῦτο ᾠκονομήθη αὐτὸν μόνον τίτλον ἔχειν καὶ ἐπιγραφὴν, ὡς ἂν διὰ τοῦ τοιούτου σημείου ἐπιγνωσθείη· οἱ γὰρ τῶν λῃστῶν τίτλον οὐκ εἶχον. Αἰνίττεται δὲ καί τι ὑψηλότερον ἡ ἐπιγραφὴ τρισσοῖς γράμμασιν ἐπιγραφεῖσα· δηλοῖ τὸν Κύριον βασιλέα εἶναι πρακτικῆς; καὶ φυσικῆς, καὶ θεολογικῆς φιλοσοφίας· διὰ μὲν τῶν Ῥωμαϊκῶν, γραμμάτων τῆς πρακτικῆς τυπουμένης· ἡ γὰρ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ ἀνδρειοτάτη καὶ πρακτικωτάτη τὰ κατὰ πόλεμον. Διὰ δὲ τῶν Ἑλληνικῶν, τῆς φυσικῆς· οἱ γὰρ Ἕλληνες περὶ τὴν φυσικὴν ἠσχολήθησαν. Διὰ δὲ τῶν Ἑβραϊκῶν τῆς θεολογικῆς· οἱ γὰρ Ἑβραῖοι τὴν θείαν ἐπιστεύθησαν γνῶσιν. Δόξα οὖν τῷ διὰ τοῦ σταυροῦ φανέντι τοιαύτην ἔχειν τὴν βασιλείαν, καὶ τόν τε κόσμον νικήσαντι, καὶ τὴν πρακτικὴν ἡμῖν ὁμαλίσαντι, τήν τε γνῶσιν τῆς φύσεως χαριζομένῳ, καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, εἰς τὴν οἰκείαν λέγω γνῶσιν καὶ θεωρίαν, ἤτοι θεολογίαν εἰσάγοντι.

VERS. 23, 24. « Milites ergo cum crucifixissent Jesum, acceperunt vestimenta ejus, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, a summo contexta per totum. Dixerunt ergo inter se : Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit, ut Scriptura impleretur, dicens : Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem. » Per illa potissimum implentur prophetiæ, per quæ diabolus insidiatur. Et vide veritatem. Tres fuerunt crucifixi, attamen in hoc solo implentur prophetica dicta. Et considera prophetæ diligentiam. Non enim solum quod « partiti fuerint, » sed etiam quod non partiti fuerint, dixit propheta. Igitur alia quidem distribuerunt, tunicam autem non, sed sortiti sunt. Quod autem » a summo fuerit contexta, » non frustra fuit appositum. Et alii quidem dicunt allegoriam per hoc signari, quod non simpliciter homo fuerit crucifixus, sed et deitatem superne habuerit. Quidam vero genus dicunt tuniculæ evangelistam narrare. Quia enim Palæstini duos pannos committendo contexunt vestes, pro sutura utentes contextu : manifestans Joannes quod talis fuerit tunicula, dixit quod « a summo per totum fuerit contexta, » hoc est, ab initio et superne usque ad infima. Manifestat autem hinc vilitatem vestimentorum Christi. Alii autem dicunt quod in Palæstina contexantur telæ non sicut apud nos : nam supra quidem est filum, infra autem contexitur pannus, et ita regressio fit : sed contrario modo : infra enim

« Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα. Ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄρραφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς διόλου. Εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους· Μὴ σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνος ἔσται· ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ, ἡ λέγουσα· Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. » Δι' ὧν ὁ διάβολος πονηρεύεται, αἱ προφητεῖαι πληροῦνται. Καὶ ὅρα τὴν ἀλήθειαν· Τρεῖς ἦσαν οἱ σταυρωθέντες, καὶ ὅμως ἐπ' αὐτοῦ μόνου πληροῦνται τὰ τῶν προφητῶν. Καὶ σκόπει τὴν τῆς προφητείας ἀκρίβειαν. Οὐ γὰρ ὅτι ἐμερίσαντο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ οὐκ ἐμερίσαντο, εἶπεν ὁ προφήτης. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα ἱμάτια διενείμαντο, τὸν δὲ χιτῶνα, οὐ, ἀλλὰ κλήρῳ τὸ πρᾶγμα ἐπέτρεψαν. Τὸ δὲ, « Ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς, » οὐχ ἁπλῶς πρόσκειται, ἀλλ' οἱ μὲν ἀλληγορίαν φασὶ δι' αὐτοῦ δηλοῦσθαι, ὅτι οὐχ ἁπλῶς ἄνθρωπος ἦν ὁ σταυρούμενος, ἀλλὰ καὶ ἄνωθεν τὴν θεότητα εἶχε. Τινὲς δὲ αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ χιτωνίσκου φασὶ τὸν εὐαγγελιστὴν ἱστορεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, ἤτοι δύο πανία, ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια ἀντὶ ῥαφῆς χρώμενοι τῷ συνυφασμῷ· δηλῶν ὁ Ἰωάννης, ὅτι τοιοῦτος ὁ χιτωνίσκος ἦν, εἶπεν, ὅτι « Ἐκ τῶν ἄνωθεν διόλου ὑφαντὸς, » τουτέστιν, ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἄνωθεν ἕως κάτω. Δηλοῖ δὲ ἐντεῦθεν τὸ εὐτελὲς τῶν ἱματίων τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλοι δέ φασιν, ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ὑφαίνουσιν τοὺς ἱστοὺς, οὐχ ὡς παρ' ἡμῖν, ὄντων ἄνω μὲν τῶν μίτων καὶ τοῦ στήμονος, κάτω δὲ ὑφαινο-

μένου τοῦ πανίου, καὶ οὕτως ἀναβαίνοντος, ἀλλὰ τουναντίον, κάτω μέν εἰσιν οἱ μῖτοι, ἄνω δὲ ὑφαίνεται τὸ ὕφασμα. Τοιοῦτος, φησίν, ἦν ὁ χιτὼν τοῦ Κυρίου· μυστηρίου δὲ [*f.* δὴ] πάντως καὶ διὰ τούτου δηλουμένου. Τὸ γὰρ σῶμα τοῦ Κυρίου ἄνωθεν μὲν ὑφάνθη. Πνεῦμα γὰρ ἅγιον ἐπῆλθε, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπεσκίασε τῇ Παρθένῳ. Εἰ γὰρ καὶ ἀνθρώπου φύσιν ἐνέλαβε τὴν κάτω οὖσαν καὶ πεσοῦσαν, ἀλλὰ τῇ ἄνωθεν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτι συνέστη καὶ συνεπάγη ἡ θεία σάρξ. Τὸ τοίνυν ἅγιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἀμέριστόν ἐστι, τοῖς τέσσαρσι τοῦ κόσμου μέρεσι μεριζόμενον καὶ διαδιδόμενον. Κατακερματιζόμενος γὰρ ἐν τοῖς καθ' ἕνα, καὶ τὴν ἑκάστου ψυχὴν ἁγιάζων μετὰ τοῦ σώματος ὁ Μονογενὴς διὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς, ὁλοκλήρως καὶ ἀμερίστως ἐν ὅλοις ἐστὶν, ὑπάρχων πανταχοῦ. Οὐδαμῶς γὰρ μεμέρισται, καθὰ καὶ Παῦλος βοᾷ. Ἐπεὶ δὲ ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὸ πᾶν σύγκειται, νοητέον ἱμάτιον τοῦ Ἰησοῦ, τὴν φαινομένην ταύτην καὶ προβεβλημένην κτίσιν, ἣν οἱ δαίμονες μερίζονται, ὅταν τὸν ἐν ἡμῖν μὲν τοῦ Θεοῦ λόγον νεκρώσωσι, σπουδάζουσι δὲ τῆς μερίδος ἑαυτῶν ποιήσασθαι ἡμᾶς διὰ τῆς πρὸς τὰ κοσμικὰ προσπαθείας. Ἀλλὰ τὸν χιτῶνα οὐ δύνανται τεμεῖν, τὸν ἐν τοῖς οὖσι λόγον, καθ' ὃν τὰ πάντα ὑπέστη. Κἂν γὰρ μυριάκις ἀπατῶμαι ὑπὸ τῶν ῥευστῶν, ἀλλὰ πάλιν ἐπιγινώσκω αὐτὰ ῥευστὰ ὄντα, καὶ τὸν λόγον καὶ τὴν οὐσίαν τῶν ἐκπτωλῶν καὶ παραῤῥεόντων οὐκ ἀγνοῶ.

A sunt fila, in summo autem contexitur contextus : et talis quoque fuit tunica Domini. Sacramentum quoque et per hoc nobis insinuatur. Nam corpus Domini superne quidem contextum est. Spiritus enim sanctus venit super Virginem, et virtus Altissimi obumbravit eam [11]. Licet enim hominis naturam susceperit, quæ inferior et labilis est, tamen superne Spiritus sancti gratia constitit, et compacta est divina caro. Igitur sanctum corpus Christi indivisibile est et dividitur et communicatur in quatuor partes orbis. Distributus enim singulis, et uniuscujusque animam sanctificans, **753** cum corpore per suam carnem Unigenitus et integer et indivisus in omnibus est, exsistens ubique. Nunquam enim divisus est, sicut et Paulus clamat [12]. Quia autem ex quatuor elementis universum constitutum est, intelligere licet per vestimenta Jesu visibilem et propositam hanc creaturam, quam dæmones partiuntur quando in nobis sermonem Dei occidunt. Dant enim operam ut nos suam faciant partem per affectiones ad mundana; sed tunicam non possunt dividere in his quæ sunt sermonis per quem omnia constituta sunt. Nam licet infinities decipiar a fluxis et transitoriis, iterum tamen agnosco ea esse transitoria, et rationem ac substantiam prætereuntium et fallacium non ignoro.

B

« Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῦτα ἐποίησαν. Εἱστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρία ἡ τοῦ Κλοπᾶ, καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνή. Ἰησοῦς οὖν ἰδὼν τὴν μητέρα, καὶ τὸν μαθητὴν παρεστῶτα ὃν ἠγάπα, λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ· Γύναι, ἰδοὺ ὁ υἱός σου. Εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ· Ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου. Καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἔλαβεν ὁ μαθητὴς αὐτὴν εἰς τὰ ἴδια. » Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται τὰ τῆς οἰκείας ἀνοησίας ἐποίουν· αὐτὸς δὲ τῆς μητρὸς φροντίζει, διδάσκων ἡμᾶς ἄχρι καὶ τῆς τελευταίας ἀναπνοῆς πᾶσαν ποιεῖσθαι ἐπιμέλειαν τῶν γεγεννηκότων. Καὶ ἴδε, πῶς οὐσῶν καὶ ἄλλων γυναικῶν, μόνης τῆς μητρὸς προνοεῖται. Δεῖ γὰρ ἐμποδίζουσι μὲν πρὸς ἀσέβειαν τοῖς γεγεννηκόσι μὴ προσέχειν· μὴ ἐμποδίζουσι δὲ, πᾶσαν αὐτῶν φροντίδα ποιεῖσθαι· ὅσπερ οὖν καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ ἀπεδήμει τοῦ βίου, καὶ τὴν μητέρα εἰκὸς ἦν ἀλγεῖν καὶ τὴν προστασίαν ἐπιζητεῖν, ἐγχειρίζει τῷ μαθητῇ τὴν προστασίαν αὐτῆς. Ἀποκρύπτει δὲ τὸ οἰκεῖον ὄνομα εὐαγγελιστὴς, μετριάζων. Εἰ γὰρ ἐβούλετο κομπάζειν, καὶ τὴν αἰτίαν προσέθηκεν ἂν, δι' ἣν ἠγαπᾶτο. Καὶ γὰρ ἴσως ἦν μεγάλην τινὰ εἶναι ταύτην καὶ θαυμαστήν. Βαβαὶ δὲ πῶς ἐτίμα τὸν μαθητὴν, ἀδελφὸν ἑαυτοῦ τοῦτον ποιούμενος! Οὕτω καλὸν τῷ [*f.* τὸ] παραμένειν Χριστῷ πάσχοντι· εἰς ἀδελφότητα γὰρ αὐτοῦ ἄγει. Θαύμασον δὲ, πῶς ἐν τῷ σταυρῷ πάντα ἀταρᾴχως ποιεῖ, τῆς μητρὸς φροντίζων, προφητείας πληρῶν, τῷ λῃστῇ παράδεισον ἀνοίγων· πρὸ δὲ τοῦ

Vers. 24-27. « Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus Maria Cleophæ, et Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Jesus matrem ac discipulum astantem quem diligebat, dicit matri suæ : Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo : Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. » Milites quidem faciebant pro sua insipientia. Ipse autem matris curam habet, docens nos usque ad extremum spiritum omnem habere debere curam eorum qui nos genuerunt. Et vide quomodo cum essent et aliæ mulieres, solius matris curam agat. Nam oportet quidem parentibus ad pietatem obsistentibus non parere, non obsistentibus autem omni cura servire; sicut et ipse cum migraret e vita, quod verisimile erat matrem dolere et præsidium requirere, concredidit discipulo præfecturam ejus. Occultat autem proprium nomen evangelista, modestiæ gratia. Nam si voluisset arrogans esse, causam etiam apposuisset propter quam fuisset dilectus. Etenim verisimile erat magnam quamdam istam esse et mirabilem. Jam papæ quomodo honorat discipulum, fratrem suum illum faciens? Usque adeo bonum est manere apud patientem Christum; nam in fraternitatem illius ducit. Admirare autem quomodo in cruce omnia absque turbatione facit, matris curam agens, prophetias implens, latroni paradisum aperiens, ante crucem autem laborans, sudans anxius : atque hæc quidem

C

D

[11] Luc. I, 35. [12] I Cor. I, 13.

humanæ naturæ, illa autem divinæ virtutis. Confundatur Marcion et omnes alii qui Christum nugantur in mundo apparuisse juxta apparentiam tantum. Nam si natus non fuisset, neque matrem habuisset. Cur enim tantam de ea curam habet? Quomodo autem soror matris ejus dicitur Maria Cleophæ, cum Joachim non habuerit aliam prolem? Cleophas frater fuit Joseph, et cum absque liberis esset mortuus Cleophas (ut quidam dicunt), Joseph ejus uxorem duxit, et proles fratri peperit, quarum una et nunc commemoratur Maria, quæ soror dicitur Deiparæ, hoc est cognata. Solet enim Scriptura cognatos dicere fratres, sicut et Isaac de 754 Rebecca dicebat, « Soror mea est [13], » quamvis uxor esset. Ita et hoc loco soror Deiparæ dicitur, quæ Cleophæ filia habita est, propter cognationem. Itaque quatuor Mariæ celebrantur in Evangeliis. Prima Deipara, quam et Jacob et Jose matrem nominat. Illi enim pueri fuerunt Joseph, ex priori uxore ei nati, fortasse uxore Cleophæ. Dicitur autem Deipara mater eorum, quia noverca; uxor enim habebatur Joseph. Secunda Maria Magdalene, e qua ejecit septem dæmonia Jesus. Tertia Cleophæ, et quarta Lazari soror. Assumpsit igitur discipulus Mariam in sua : nam puro pura est commissa. Vide autem quomodo muliebris sexus permanet in adversitatibus, et viri omnes dereliquerunt Dominum. Ita ergo venit corroborans quod infirmum erat, et assumens quod nihil habitum.

A σταυροῦ ἀγωνιῶν, ἰδρῶν· ὥστε ἐκεῖνα μὲν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ταῦτα δὲ τῆς θείας δυνάμεως. Ἐντρεπέσθω Μαρκίων, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐν φαντασίᾳ τὸν Κύριον τῷ κόσμῳ φανῆναι φλυαρήσαντες· εἰ γὰρ μὴ ἐγεννήθη, μηδὲ μητέρα ἔσχε, τίνος ἕνεκα τοσαύτην περὶ αὐτὴν ποιεῖται πρόνοιαν; πῶς δὲ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ λέγεται Μαρία ἡ τοῦ Κλοπᾶ, καίτοι τοῦ Ἰωακεὶμ μὴ σχόντος ἄλλο τέκνον; Ὁ Κλοπᾶς ἀδελφὸς ἦν τοῦ Ἰωσήφ· ἄπαιδος δὲ ἀποθανόντος τοῦ Κλοπᾶ, ὥς τινές φασιν, Ἰωσὴφ ἠγάγετο τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, καὶ παῖδας τῷ ἀδελφῷ ἔτεκεν, ὧν μία καὶ ἡ νῦν μνημονευομένη Μαρία, ἀδελφὴ λεγομένη τῆς Θεοτόκου, ἀντὶ τοῦ, συγγενής. Εἴωθε γὰρ ἡ Γραφὴ τοὺς συγγενεῖς ἀδελφοὺς ὀνομάB ζειν· ὡς καὶ Ἰσαὰκ περὶ τῆς Ῥεβέκκας, ὅτι « Ἀδελφή μού ἐστι, » καίτοι γυνὴ αὐτοῦ ἦν. Οὕτως οὖν κἀνταῦθα ἀδελφὴ τῆς Θεοτόκου λέγεται ἡ τοῦ Κλοπᾶ νομιζομένη θυγάτηρ, διὰ τὴν συγγένειαν. Τέσσαρες οὖν Μαρίαι ἐμφαίνονται τοῖς Εὐαγγελίοις· πρώτη ἡ Θεοτόκος, ἣν καὶ Ἰακώβου καὶ Ἰωσῆ μητέρα ὀνομάζουσιν. Οὗτοι γὰρ παῖδες μὲν ἦσαν τοῦ Ἰωσὴφ, ἐκ τῆς προτέρας αὐτοῦ γυναικὸς γεννηθέντες, τάχα τῆς τοῦ Κλοπᾶ γυναικός. Λέγεται δὲ ἡ Θεοτόκος μήτηρ αὐτῶν ὡς μητρυιά· γυνὴ γὰρ ἐλογίζετο τοῦ Ἰωσήφ. Δευτέρα ἡ Μαγδαληνὴ, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια ὁ Ἰησοῦς· τρίτη ἡ τοῦ Κλοπᾶ, καὶ τετάρτη ἡ τοῦ Λαζάρου ἀδελφή. Ἔλαβεν οὖν ὁ μαθητὴς τὴν Μαρίαν εἰς τὰ ἴδια· τῷ καθαρῷ γὰρ ἡ καθαρὰ ἐπιστεύθη. Ὅρα δὲ πῶς τὸ μὲν γυναικεῖον φύλον παραμένει ἐν τοῖς δεινοῖς, οἱ δὲ ἄνδρες ἐγκατέλιπον πάντες τὸν Κύριον· οὕτως ἄρα ἦλθε τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύων, καὶ τὰ ἐξουθενημένα προσλαμβανόμενος.

Vers. 28-30. « Postea sciens Jesus quod omnia consummata jam essent, ut consummaretur Scriptura, dicit : Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenum. Illi vero impleverunt spongiam aceto et hyssopo impositam, et admoverunt ori ejus. Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit : Consummatum est. Et inclinato capite, tradidit spiritum. » — « Cum vidisset, inquit, Jesus quod omnia consummata essent, » hoc est, nihil intermisisset quod suæ dispensationis : ita enim mors ejus libera erat. Non enim prius mors corpus ejus invasit, quam ipse voluit. Voluit autem, cum complevisset omnia, propterea et dicebat : « Potestatem habeo ponendi animam meam [14]. » — « Dicit itaque, Sitio : » prophetiam hoc loco implens. At illi impietatem ac malitiam suorum morum declarantes, aceto eum potant, id quod condemnatis faciebant, quia hyssopum propter hoc aderat, ut lethale. Quidam autem hyssopum dicunt calamum. Talis est enim summitas calami. Circumponunt igitur calamo spongiam, eo quod in sublimi erat os Jesu, et ita prophetia impleta est, « Et in siti mea potaverunt me aceto [15], » dicens. Potatus itaque dixit : « Consummatum est. » Hæc etiam prophetia cum aliis impleta est, nihil superest, omnia consummata sunt. Absque turbatione autem operatur et cum potestate omnia, quod de-

C « Μετὰ ταῦτα ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα τετέλεσται, ἵνα τελειωθῇ ἡ Γραφὴ, λέγει· Διψῶ. Σκεῦος οὖν ἔκειτο ὄξους μεστόν. Οἱ δὲ πλήσαντες σπόγγον ὄξους, καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες, προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. Ὅτε οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· Τετέλεσται. Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, παρέδωκε τὸ πνεῦμα. » — « Ἰδὼν, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα τετέλεσται· » τουτέστι, οὐδὲν λείπει τῇ οἰκονομίᾳ, οὕτως ἄρα παρηλλαγμένος ἦν ὁ θάνατος αὐτοῦ. Οὐ γὰρ πρότερον ἐπῆλθε τῷ σώματι αὐτοῦ ἡ τελευτὴ, ἢ ἕως οὗ αὐτὸς ἐβούλετο· ἐβούλετο δὲ μετὰ τὸ πάντα πληρῶσαι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἔλεγεν· « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου. » — » Λέγει οὖν· Διψῶ· » προφητείαν ἐνταῦθα πληρῶν. Οἱ δὲ τὸ μιαρὸν τοῦ τρόπου αὐτῶν ἐνδεικνύμενοι, ὄξος αὐτὸν ποτίζουσιν, D ὅπερ τοῖς καταδίκοις ἐποίουν. Ἐπεὶ καὶ τὸ ὕσσωπον διὰ τοῦτο πρόσκειται, ὡς δηλητηριῶδες. Τινὲς δὲ ὕσσωπόν φασιν ὀνομάζεσθαι τὸν κάλαμον· ἡ γὰρ τοῦ καλάμου κόμη τοιαύτη. Περιέθηκαν τοίνυν καλάμῳ τὸν σπόγγον, διὰ τὸ ἐπὶ μετεώρου εἶναι τὸ στόμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ οὕτως ἡ προφητεία ἐπληρώθη, « Καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος, » λέγουσα. Ποτισθεὶς οὖν εἶπε· « Τετέλεσται· » τουτέστι, καὶ αὕτη ἡ προφητεία μετὰ πάντων ἐπράχθη, οὐδὲν λείπει, πάντα τετέλεσται. Ἀταράχως δὲ πράττει καὶ μετ' ἐξουσίας πάντα· καὶ τὸ ἐξῆς δὲ τοῦτο

[13] Gen. xx, 5. [14] Joan. x, 18. [15] Psal. lxviii, 22.

δηλοῖ. Ὡς γὰρ ἀπηρτίσθη πάντα, « κλίνας τὴν κε- A
φαλὴν (οὐ γὰρ προσήλωτο αὕτη), ἀφῆκε τὸ
πνεῦμα, » τουτέστιν, ἀπέψυξε. Καίτοι ἐφ' ἡμῶν
τοὐναντίον γίνεται, πρότερον μὲν γὰρ ἐκπνέομεν,
εἶτα κλίνομεν τὴν κεφαλήν. Ἐκεῖνος δὲ πρότερον
ἔκλινεν, εἶτα ἐξέψυξε. Δι' ὧν πάντων δηλοῦται, ὅτι
τοῦ θανάτου αὐτὸς Κύριος ἦν, καὶ πάντα κατ' ἐξου-
σίαν ἐποίει.

« Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ μείνῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ
τὰ σώματα ἐν τῷ Σαββάτῳ, ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν (ἦν
γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ Σαββάτου), ἠρώτη-
σαν τὸν Πιλάτον, ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη,
καὶ ἀρθῶσιν. Ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται, καὶ τοῦ μὲν
πρώτου κατέαξαν τὰ σκέλη, καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ συ-
σταυρωθέντος αὐτῷ. Ἐπὶ δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντες, B
ὡς εἶδον αὐτὸν ἤδη τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ
τὰ σκέλη· ἀλλ' εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ τὴν πλευ-
ρὰν αὐτοῦ ἔνυξε, καὶ εὐθέως ἐξῆλθεν αἷμα καὶ
ὕδωρ. » Παρέθετο μὲν τὸ πνεῦμα ὁ Κύριος τῷ Θεῷ
καὶ Πατρὶ, δεικνύων, ὡς οὐκ ἔτι τοῖς μνήμασιν
ἐμφιλοχωροῦσι τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ, τρέχουσι δὲ
ἀεὶ εἰς χεῖρας τοῦ πάντων Πατρὸς, τῶν δὲ ἁμαρ-
τωλῶν εἰς τὸν τῆς κολάσεως τόπον κατασπωμένων,
τουτέστι τὸν ᾅδην. Οἱ δὲ τὴν κάμηλον καταπίνοντες
καὶ τὸν κώνωπα διυλίζοντες, τηλικοῦτον ἐργασάμε-
νοι τολμημα, περὶ τῆς ἡμέρας ἀκριβολογοῦνται. « Ἵνα
γὰρ, φησὶ, μὴ μείνῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα,
ἠρώτησαν τὸν Πιλάτον, » ὅ ἐστι παρεκάλεσαν, « ἵνα
ἀρθῶσι. » Τίνος δὲ ἕνεκα κατεαγῆναι τὰ σκέλη αἰ- C
τοῦνται; Ἵνα, εἰ καὶ ἐπιζήσουσιν, ἄχρηστοι ὦσι·
λῃσταὶ γὰρ ἦσαν. Οὐκ ἐβούλοντο οὖν ἐν τῇ ἡμέρᾳ
τῆς ἑορτῆς τιμωροὶ καὶ φονεῖς φαίνεσθαι. Ἄλλως
τε, καὶ ὁ νόμος οὕτως ἐκέλευε, μὴ ἐπιδύειν τὸν
ἥλιον ἐπὶ τιμωρίᾳ ἀνθρώπου. Ὅρα δὲ δι' ὧν τεχνά-
ζονται Ἰουδαῖοι, τὰς προφητείας πληρουμένας,
ὥστε οὖν κἀνταῦθα δύο ἐν ταὐτῷ πληροῦνται προ-
φητεῖαι, ὡς ἐφεξῆς ὁ εὐαγγελιστὴς φησι. Τὰ μὲν
οὖν τοῦ Ἰησοῦ σκέλη οὐ συνέτριψαν, ὅμως δὲ κα-
τηχαρίζόμενοι τοῖς Ἰουδαίοις, κεντοῦσιν αὐτὸν, καὶ
αἷμα καὶ ὕδωρ ἐξέρχεται· καὶ τοῦτο ξένον. Ἐκεῖνοι
μὲν γὰρ καὶ νεκρὸν τὸ σῶμα ὑβρίζειν ἐπεχείρουν,
ἡ δὲ ὕβρις αὐτοῖς εἰς θαῦμα περιίστατο. Καὶ αἷμα
μὲν γὰρ ἐκ νεκροῦ σώματος προϊέναι παράδοξον·
κἂν ἔχει τις συκοφαντῶν λέγειν, ὅτι εἰκὸς εἶναί τινα D
ἰσχὺν ἔτι τῷ σώματι δύναμιν. Τὸ ὕδωρ δὲ προϊὸν
ἀναντίῤῥητον τὸ θαῦμα ποιεῖ. Οὐχ ἁπλῶς δὲ ταῦτα
γίνεται, ἀλλ' ἐπεὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ ζωὴ διὰ τούτων
τῶν δύο γίνεναι καὶ συνίσταται· δι' ὕδατος μὲν γεν-
νώμεθα, δι' αἵματος δὲ καὶ σώματος τρεφόμεθα.
Ὅταν οὖν προσέρχῃ τῷ ποτηρίῳ τῆς κοινωνίας τοῦ
αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς πλευρᾶς πίνων,
οὕτω διάκεισο. Σκόπει δέ μοι, πῶς διὰ τῆς τραυματι-
σθείσης πλευρᾶς τὸ τῆς πλευρᾶς, ἤτοι τὸ τῆς Εὔας
τρῶμα ἐθεραπεύεται. Ἐκεῖ Ἀδὰμ κοιμηθεὶς, ἀφ-
ῃρέθη τὴν πλευρὰν, κἀνταῦθα ὁ Κύριος ἀφυπνώσας,
τὴν πλευρὰν τῷ στρατιώτῃ δίδωσιν. Ἡ ῥομφαία δὲ τοῦ

clarant sequentia. Postquam enim consummata fuissent omnia, « inclinato capite » (neque enim ipsum affixum erat) « emisit spiritum, » hoc est, exspiravit, quamvis in nobis contrarium fiat. Primum enim exspiramus, et deinde inclinamus caput. Ille autem prius inclinavit, deinde exspiravit. Ex quibus omnibus manifestatur quod ipse fuerit Dominus mortis, et omnia secundum potestatem fecerit.

VERS. 31-34. « Judæi ergo, quoniam parasceve erat, ut non remanerent in cruce corpora Sabbato (erat enim magnus dies ille Sabbati), rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura ac tollerentur. Venerunt ergo **755** milites, et primi quidem fregerunt crura, et alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura; sed unus militum lancea latus ejus fodit, et continuo exivit sanguis et aqua. » Tradidit quidem spiritum Dominus Deo et Patri, ostendens quod posthac animæ justorum in monumentis non versantur, currunt autem in manus Patris omnium; sed peccatorum animæ in locum supplicii detractæ, hoc est, in infernum depellentur. At illi camelum deglutientes, et culicem excolantes, tali patrato facinore de die observando diligenter cogitant. Dicit enim, « Ut ne maneant in cruce corpora, rogaverunt Pilatum, » hoc est, obsecraverunt, « ut tollantur. » Quare autem confringi crura eorum petunt? Ut si etiam superviventes, inutiles essent. Latrones enim fuerant. Nolebant igitur in die festo videri punitores et homicidæ. Et aliter : Etiam lex ita præcipiebat, ne sol occideret in supplicio hominis. Vide autem quomodo per ea quæ struunt Judæi, prophetiæ impleantur. Sic ergo et in hoc loco duæ prophetiæ implentur, ut postea evangelista dicit. Etenim ossa Jesu non confringunt quidem, pungunt tamen eum, gratificantes Judæis, et sanguis et aqua egreditur. Et hoc quidem admirandum. Nam illi quidem etiam mortuum corpus contumelia afficere conantur : at contumelia illis in miraculum vertitur. Et sanguinem quidem ex mortuo corpore prodisse admirabile est, verumtamen posset quis sycophantarum dicere quod verisimile sit vitalem quamdam virtutem adhuc fuisse in corpore. Aqua autem egressa omnem controversiam miraculo tollit. Non simpliciter autem hæc fiunt, sed quia Ecclesiæ vita per duo ista et fit et consistit. Nam per aquam quidem generamur, per sanguinem autem et corpus pascimur. Cum igitur accedis ad calicem communionis sanguinis Christi, ita affectus sis quasi ex ipso latere bibas. Considera autem, quomodo per saucium latus vulnus lateris, hoc est Evæ, sanatur : et sicut in paradiso ubi Adam obdormivit, ablata est ab eo costa [16], ita hoc loco cum Dominus obdormivisset, latus militi dedit. Rhomphæa autem militis figura est rhomphææ versatilis quæ prohibet nos a paradiso; et quia omne

[16] Gen. II, 21.

quod versatur nisi quid obsistat non absistit a suo cursu, Dominus ostendens quod rhomphæam illam sistat, supponit in figura latus frameæ militis, ostendens nobis quod sicut framea militis appulsa lateri stetit, ita et flammea stabit, et non ultra interminetur, et versione sua exterreat, prohibendo ingressum in paradisum. Confundantur Armenii, qui non admiscent in mysteriis aquam vino. Non enim credunt, ut videtur, quod aqua ex latere egressa sit, quod admirabilius, **756** sed sanguis tantum. Et hoc loco destruunt majus miraculum. Itaque sanguis symbolum quod homo sit is qui crucifixus est : aqua vero, quod is sit super hominem, id est Deus.

A στρατιώτου εἰς τύπον ἐστὶ τῆς στρεφομένης ῥομφαίας, καὶ κωλυούσης ἡμᾶς ἐκ τοῦ παραδείσου. Ἐπεὶ δὲ πᾶν τὸ στρεφόμενον ἐὰν μή τινι συγκρούσῃ, οὐχ ἵσταται τοῦ ἰδίου δρόμου· ὁ Κύριος δεικνύων, ὅτι τὴν ῥομφαίαν ἐκείνην στήσει, ὑποτίθησιν ἐν τόπῳ τὴν πλευρὰν τῇ τοῦ στρατιώτου ῥομφαίᾳ· ἵνα δειχθῇ ἡμῖν, ὅτι ὥσπερ ἡ τοῦ στρατιώτου προσερεισθεῖσα τῇ πλευρᾷ ἔστη, οὕτω καὶ ἡ φλογίνη στήσεται, καὶ οὐκ ἔτι διὰ τοῦ στρέφεσθαι ἀπειλοῦσα, καὶ ἐκδειματοῦσα τὴν εἴσοδον, ἀποκλείσει τοῦ παραδείσου. Αἰσχυνέσθωσαν Ἀρμένιοι, οἱ μὴ παρακιρνῶντες ὕδωρ τῷ οἴνῳ ἐν τοῖς μυστηρίοις. Οὐ γὰρ πιστεύουσιν, ὡς ἔοικεν, ὅτι καὶ ὕδωρ ἐξηνέχθη τῆς πλευρᾶς, τὸ παραδοξότερον, ἀλλὰ μόνον αἷμα, κἀντεῦθεν καθαι-

ροῦσι τὸ πλεῖον τοῦ θαύματος. Τὸ μὲν οὖν αἷμα σύμβολον τοῦ εἶναι ἄνθρωπον τὸν σταυρωθέντα, τὸ δὲ ὕδωρ ὑπὲρ ἄνθρωπον, τοῦ εἶναι Θεόν.

Verse. 35-37. « Et qui vidit, testimonium perhibuit, et verum est testimonium ejus, et ille scit quod vera dicit, ut et vos credatis. Facta sunt enim hæc ut Scriptura impleretur : Os non comminuetur ex eo. Et rursus alia Scriptura dicit : Videbunt in quem pupugerunt. » Non ab aliis, inquit, audivi, sed ipse præsens vidi, « et verum est testimonium. » Merito. Injuriam enim enarrat factam, et non magnum vel honorificum aliquid, ut suspectus sit sermo; sed propter hoc, inquit, hæc diligenter enarro, et ea quæ ignominiosa videntur in medium affero, ut et vos credatis, tanquam omnino veris, et non ad gratiam fictis. Nam qui ad gratiam loquitur, gloriosa magis ponit. Quia autem et Moses dignior fide se videbatur, adducit et hunc testem. Quod enim ille dixit de agno qui immolabatur in Pascha, quod « Os non confringetur [17], » hoc inquit evangelista in Christo impletum esse : agnus enim ille hujus erat figura. Et multa est cognatio figuræ ad veritatem. Impletur autem et alia prophetia quæ dicit, « Videbunt in quem pupugerunt. » Quando enim venturus est judicare, tunc videbunt eum in corpore meliore et diviniore, et cognoscent hi qui pupugerunt [18], ac lugebunt. Insuper et his qui non crediturі erant, fidei janua et indicium fuit id quod ab inimicis est attentatum, ut Thomæ. Nam per latus fidem resurrectionis accepit. Os quidem Jesu non conteritur, latus autem ejus scaturit nobis fontes, essentiam et vitam nobis dantes. Aqua quidem essentiam dedit, quia per eam pervenimus ad hoc ut Christiani simus : sanguis autem vitam; per ipsum enim pascimur. Nam Agnus quidem Verbum est Dei, qui a capite usque ad pedes comedendus est. Caput quidem symbolum est deitatis (ipsa enim est caput); pedes autem carnis, ipsa enim extrema est. Insuper et intestina ejus, mysteria et occulta reverenter in cibum habentes, ossa non confringimus, hoc est difficiliores et graviores sensus. Quæ enim non possumus intelligere, ea non conteremus : hoc est, non dabimus operam ut male et periculose intelligamus. Etenim quando sane

B « Καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, καὶ ἀληθινή ἐστιν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ· κἀκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύσητε. Ἐγένετο δὲ ταῦτα, ἵνα ἡ Γραφὴ πληρωθῇ· Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ πάλιν ἑτέρα Γραφὴ λέγει· Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » Οὐ παρ' ἑτέρων, φησὶν, ἤκουσα, ἀλλ' αὐτὸς παρὼν εἶδον, « καὶ ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία. » Εἰκότως. Ὕβριν γὰρ γενομένην ἐξηγεῖται, ἀλλ' οὐ μέγα τι καὶ ἔντιμον, ἵνα ὑποπτεύσῃς τὸν λόγον· ἀλλὰ διὰ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα ἀκριβολογοῦμαι, καὶ τὰ ἐφύβριστα δοκοῦντα εἰς μέσον παράγω, ἵνα ὑμεῖς πιστεύσητε ὡς ἀληθέσι πάντως, καὶ οὐχὶ πρὸς χάριν συντεθεῖσιν. Ὁ γὰρ πρὸς χάριν λέγων τὰ ἔνδοξα μᾶλλον τίθησιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Μωσῆς ἀξιοπιστότερος αὐτοῦ ἐδόκει, παράγει καὶ τοῦτον μάρτυρα. Ὃ γὰρ εἶπεν ἐκεῖνος περὶ τοῦ ἐν τῷ Πάσχα θυομένου ἀμνοῦ, « Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται, » τοῦτό φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς πληρωθῆναι ἐπὶ Χριστοῦ. Ὁ γὰρ ἀμνὸς ἐκεῖνος, τούτου τύπος ἦν· καὶ πολλὴ ἡ συγγένεια τούτου πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Πληροῦται δὲ καὶ ἑτέρα προφητεία ἡ λέγουσα· « Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. » Ὅτε γὰρ ἔρχεται κρῖναι, τότε ὄψονται αὐτὸν ἐν σώματι κρείττονι καὶ θεοειδεστέρῳ, καὶ γνωριοῦσιν οἱ ἐκκεντήσαντες, καὶ κόψονται. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς μέλλουσιν ἀπιστεῖν πίστεως θύρα καὶ ἀπόδειξις ἦν τὸ τολμηθὲν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, οἷον τῷ Θωμᾷ. Καὶ γὰρ διὰ τῆς πλευρᾶς ἐπιστώθη τούτῳ ἡ ἀνάστασις. Ὀστοῦν μὲν οὖν οὐ συντριβήσεται τῷ Ἰησοῦ· πλευρὰ δὲ αὐτοῦ βλύζει ἡμῖν τὰς τῆς οὐσιώσεως ἡμῶν καὶ τῆς ζωώσεως πηγάς· ὕδωρ μὲν, τῆς οὐσίας· δι' αὐτοῦ γὰρ εἰς τὸ εἶναι Χριστιανοὶ ἐρχόμεθα· τὸ δὲ αἷμα, τῆς ζωῆς· δι' αὐτοῦ γὰρ τρεφόμεθα. Ἀμνὸς γάρ ἐστιν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐσθίοντες ἀπὸ κεφαλῆς ἄχρι ποδῶν, κεφαλῆς μὲν, τῆς θεότητος· αὕτη γὰρ κεφαλή· ποδῶν δὲ, τῆς σαρκός· αὕτη γὰρ τὰ ἔσχατα. Ἔτι μὴν καὶ τὰ ἐντόσθια αὐτοῦ, τὰ μυστήρια καὶ κρύφια εὐλαβῶς ἐμβρωματιζόμενοι, τὰ ὀστᾶ οὐ συντρίβομεν, τουτέστιν, τὰ δυσκολώτερα τῶν νοημάτων καὶ ἐμβριθέστερα. Ἃ γὰρ οὐ δυνάμεθα νοῆσαι, ταῦτα οὐ συντρίψομεν, τουτέστιν, οὐ σπουδάσομεν νοῆσαι κακῶς

[17] Exod. xii, 14; Num. 9, 12. [18] Apoc. i, 7.

καὶ παρακινδυνευμένως. Ὅταν μὲν γὰρ ὑγιῶς A sentimus, tunc non conterimus : sana enim servamus divina. Quando autem torserimus et hæreticum sensum acceperimus, conterimus et confringimus solidum et difficilem sensum. Igitur hæc difficilia intellectu igni tradenda sunt, hoc est, Spiritui sancto, per quem conficiuntur et extenuantur, eo quod omnia scrutatur, etiam profunda Dei [19].

νεῶμεν, τότε οὐ συντρίβομεν· ὑγιῆ γὰρ φυλάττομεν τὰ θεῖα. Ὅταν δὲ παραβιασώμεθα, καὶ αἱρετικὸν νόημα ὑποδεξώμεθα, συντρίβομεν καὶ κατακλῶμεν τὸ στερρὸν καὶ δυσκατέργαστον νόημα. Καίειν οὖν τὰ τοιαῦτα χρὴ πυρὶ, τουτέστι, τῷ Πνεύματι διδόναι τὰ τοιαῦτα δυσνόητα, δι' οὗ κατεργάζονται καὶ λεπύνονται, ὡς πάντα ἐρευνῶντος, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ.

« Μετὰ ταῦτα ἠρώτησε τὸν Πιλάτον Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἁριμαθαίας, ὢν μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ, κεκρυμμένος δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἵνα ἄρῃ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐπέτρεψεν ὁ Πιλάτος. Ἦλθεν οὖν καὶ ἦρε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Ἦλθε δὲ καὶ Νικόδημος, ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς τὸ πρῶτον, φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν. Ἔλαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἔδησαν αὐτὸ ἐν ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν. Ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ἐσταυρώθη, κῆπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον καινόν, ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη. Ἐκεῖ οὖν διὰ τὴν παρασκευὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τὸ μνημεῖον, ἔθηκαν τὸν Ἰησοῦν. » Τίνος ἕνεκεν οὐχ εἷς τῶν δώδεκα προσῆλθε τῷ Πιλάτῳ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα ἴσως ὢν ὁ Ἰωσὴφ, τολμᾷ τοιοῦτον; Εἰ γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων εἶπόι τις κεκρύφθαι τοὺς μαθητὰς, καὶ οὗτος τῷ αὐτῷ κατείχετο φόβῳ. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι σφόδρα ἐπίσημος ἦν, καὶ τῷ Πιλάτῳ γνώριμος διὰ τὸ ἔνδοξον. Ὅθεν καὶ νομίσας σβεσθῆναι τὴν ὀργὴν, ὡς ἤδη ἐσταυρωμένου τοῦ ἐναντίου αὐτοῖς, μετὰ ἀδείας πρόσεισι, καὶ πολυτελῆ ποιεῖται τὴν ταφὴν σὺν τῷ Νικοδήμῳ, οὐδὲν μὲν θεῖον περὶ αὐτοῦ φανταζόμενοι ἀμφότεροι, ἀλλ' ὡς περὶ ἀνθρώπου ψιλοῦ διακείμενοι, ἐπεὶ καὶ ταῦτα φέρουσιν ἀρώματα, ἃ μάλιστα τὸ σῶμα πέρυσιν ἐπιπολὺ διατηρεῖν, καὶ μὴ συγχωρεῖν ταχέως διδόναι τῇ φθορᾷ· ὅπερ ἐδείκνυ αὐτοὺς οὐδὲν μέγα φανταζομένους περὶ αὐτοῦ. Πλὴν ὅμως τὴν φιλοταφίαν ἐνδείκνυνται· οὐ γὰρ ὡς κατάδικον ἐνταφιάζουσιν, ἀλλὰ πολυτελῶς, ὡς ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐπεὶ δὲ ὑπὸ τοῦ καιροῦ συνείχοντο (ἐννάτης μὲν γὰρ ὥρας ἐγεγόνει ἡ τελευτή· εἶτα ἐν τῷ μεταξὺ τῷ Πιλάτῳ προσιόντων, καὶ καθελόντων τὸ σῶμα, ἴσως ἦν ἑσπέραν καταλαβέσθαι, ἐν ᾗ θέμις οὐκ ἦν ἐργάσασθαι μνημεῖον), τιθέασιν αὐτὸν εἰς τὸ πλησίον μνημεῖον. « Ἦν γὰρ ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ἐσταυρώθη, κῆπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον καινόν. » Οἰκονομεῖται δὲ πλησίον εἶναι τὸ μνημεῖον, ὥστε καὶ τοὺς μαθητὰς δύνασθαι παραγενέσθαι, καὶ θεατὰς καὶ μάρτυρας τῶν γινομένων εἶναι, ἀλλὰ καὶ στρατιώτας ἀποσταλῆναι εἰς φυλακὴν, καὶ μὴ σχεῖν χώραν τὸν περὶ τῆς κλοπῆς λόγον. Ἅπαντα οὐκ ἂν οὕτω προέβησαν, εἰ πόρρω ἐτέθαπτο. « Καινὸν δὲ τὸ μνημεῖον, ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη, » ἵνα μὴ συκοφαντηθῇ ἡ ἀνάστασις, ὡς ἄλλου ἀναστάντος, καὶ οὐχὶ τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἄλλως δέ· « Καινὸν τὸ μνημεῖον, » συμβολικῶς τούτου δηλουμένου,

Vers. 38-42. « Posthæc autem rogavit Pilatum Joseph Arimathiensis, qui erat discipulus Jesu, sed occultus propter metum Judæorum, ut **757** tolleret corpus Jesu : idque permisit Pilatus. Venit ergo et tulit corpus Jesu. Venit autem et Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ et aloes ad libras ferme centum. Acceperunt B ergo corpus Jesu, et obvinxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire. Erat autem in loco ubi crucifixus est hortus, et in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat. Ibi ergo propter parasceven Judæorum, quod in propinquo esset monumentum posuerunt Jesum. » Quare non unus ex duodecim accessit ad Pilatum, sed Joseph, qui forte ex septuaginta erat, audet hoc? Nam si propter metum Judæorum dixerit quis delituisse discipulos, et hic eodem correptus fuerat timore. Dicendum igitur quod hic valde nobilis fuerit, et Pilato notus, quia nobilis erat. Unde cum existimasset exstinctam esse Judæorum iram eo quod adversarius illis crucifixus C nunc esset, absque pavore accedit, et sumptuosam facit sepulturam cum Nicodemo. Nihil divinum de illo ambo sentiebant, sed affectuerant ut erga purum hominem : quia talia afferebant aromata, quæ potissimum possent corpora diuturna conservare, et cohibere ne statim corrumperentur : quod ostendit eos adhuc nihil magnum de eo cogitasse, verumtamen amorem suum declarant. Non enim sepeliunt ut condemnatum, sed sumptuose, ut mos est Judæis. Quoniam autem tempore impediebantur (si quidem hora nona facta erat mors : deinde cum in medio tempore accessissent ad Pilatum et corpus tulissent, verisimile erat vesperam ingruisse, cum non licebat exstruere monumentum), ponunt eum in vicinum monumentum. « Erat enim in loco ubi D crucifixus est, hortus, et in horto monumentum novum. » Singulari autem dispensatione factum est, ut in propinquo esset monumentum, ut discipuli possent adesse, et spectatores ac testes factorum fieri, et milites mitti possent ad custodiam, et ut cessaret etiam, propter locum, furti suspicio : quæ omnia non contigissent, si procul fuisset sepultus. « Novum autem erat sepulcrum, in quo nullus adhuc erat positus : » ut non calumnietur quis resurrectionem, quod alius resurrexerit, et non Jesus. Et aliter quoque : « Novum monumentum » symbolo quodam manifestat futuram novitatem per

[19] I Cor, II, 10.

sepulturam Domini contra mortem et corruptionem, et quod innovandi simus omnes in illo. Vide autem et divitias paupertatis Domini propter nos. Qui enim non habuit domum in vita, neque post mortem sepulcrum habet, sed in alieno deponitur, et cum nudus esset, a Joseph vestitur. Est et nunc Jesus mortuus, cum occiditur ab avaris et violentis, vel a fame hoc patitur : sed et nudus **758** est : quæcunque enim pauper patitur, Christus patitur. Imitare et tu hunc Joseph, adde aliquid bono (Joseph enim interpretatur *additio*) et nuditatem tege Christi, id est pauperis. Hoc autem fac non semel, et in monumento pone animæ, et semper memor esto talium operum, cogitaque et cura. Admisce autem et myrrham et aloen. Amara et mordacia sæculi illius judicia animo reponere oportet, et vocem illam quæ maledictos avocat, et in ignem mittit immisericordes, quo nihil amarius puto.

φωνὴν ἐκείνην τὴν κατηραμένους ἀποκαλοῦσαν, καὶ πικρότερον οἶμαι.

ὅτι καινοτομία γενήσεται διὰ τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς, καὶ καινισθησόμεθα πάντες ἐν αὐτῷ. Ὅρα δέ μοι καὶ τὸν πλοῦτον τῆς τοῦ Κυρίου δι' ἡμᾶς πτωχείας. Ὁ γὰρ μὴ ἔχων οἰκίαν ἐν τῇ ζωῇ, οὐδὲ μετὰ θάνατον μνῆμα ἔχει, ἀλλ' ἐν ξένῳ κατατίθεται· καὶ γυμνὸς ὢν, ὑπὸ Ἰωσὴφ περιστέλλεται. Ἔστι καὶ νῦν ὁ Ἰησοῦς νεκρὸς, ὑπὸ τῶν ἐπηρεαζόντων ἢ πλεονεκτούντων νεκρούμενος, ἢ ὑπὸ λιμοῦ ταὐτὸ πάσχων. Ἀλλὰ καὶ γυμνός. Ὅσα γὰρ ὁ πένης πάσχει, Χριστὸς πάσχει. Μίμησαι καὶ σὺ νῦν τὸν Ἰωσήφ· πρόσθες τῷ καλῷ (Ἰωσὴφ γὰρ « πρόσθεσις » ἑρμηνεύεται), καὶ τὴν γύμνωσιν περίστειλον τοῦ Χριστοῦ, ἤτοι τοῦ πένητος. Ταῦτα δὲ ποίησον, μὴ ἅπαξ, ἀλλ' ἐν τῷ μνημείῳ θὲς τῆς ψυχῆς, καὶ ἀεὶ μνημόνευε, καὶ ἀεὶ λογίζου, καὶ φρόντιζε τῶν τοιούτων ἔργων. Παραμίγνυε δὲ καὶ σμύρναν καὶ ἀλόην. Τὰ πικρὰ γὰρ καὶ στύφοντα τοῦ ἐκεῖσε αἰῶνος δικαστήρια ἐνθυμεῖσθαι χρὴ, καὶ τὴν εἰς πῦρ ἀποπέμπουσαν τοὺς ἀνελεήμονας, ἧς οὐδὲν

CAPUT XX.

De resurrectione Christi. De apparitione Christi, primum Mariæ Magdalenæ, deinde cæteris apostolis congregatis.

Vers. 1-4. « Una vero Sabbatorum Maria Madgalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum, videtque lapidem sublatum a monumento. Currit ergo et venit ad Simonem Petrum, et ad alterum illum discipulum quem amabat Jesus, et dicit illis : Sustulerunt Dominum a monumento, et nescimus ubi posuerunt eum. Exiit ergo Petrus, et ille alius discipulus, et venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul, et ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, venitque prior ad monumentum. » Unam Sabbatorum nominat quam nos Dominicam vocamus. Nam Sabbata dies hebdomadæ nominant : unam autem dierum Sabbati, primam. Etenim revera dies omnes una sunt : sæpe autem cum accipitur una, et componitur, multas facit. Una itaque est prima : bis autem si accipiatur, fit secunda : et tertio, tertia : et deinceps. Futuri autem sæculi typus est dies iste, quod sæculum unus dies est, nunquam nocte dissectus aut dimidiatus. Deus enim sol est ejus, qui nunquam occidit. Igitur quemadmodum in hoc resurrexit Dominus, corruptibile suum corpus incorruptibile recipiens : ita et nos in futuro sæculo incorruptionem recipiemus. Venit igitur in « hac una » hoc est, prima « Sabbatorum, » hoc est, dierum Sabbati et hebdomadæ, « Maria Magdalene. » Nam Sabbatum quidem præterierat, et non ultra a lege prohibebatur : et abiit, a loco volens consolationem quamdam invenire : et cum « vidisset lapidem sublatum, » magna festinatione venit ad Petrum » et Joannem. Nam Dominus quidem surrexerat, lapide supraposito et obsignato sepulcro. Quia autem et testes quosdam resurrectionis esse oportebat, et in sepulcrum ingredi, tollitur lapis ab angelo. Maria autem nihil adhuc de re-

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Περὶ τῆς φανερώσεως τοῦ Χριστοῦ, πρῶτον μὲν τῇ Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, ἔπειτα δὲ τοῖς μαθηταῖς συνηγμένοις.

Τῇ δὲ μιᾷ τῶν Σαββάτων ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ πρωΐ, σκοτίας ἔτι οὔσης, εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἀπὸ τοῦ μνημείου. Τρέχει οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφίλει ὁ Ἰησοῦς, καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἦραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἴδαμεν, ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πέτρος, καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον. Ἔτρεχον δὲ οἱ δύο ὁμοῦ, καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς προέδραμε τάχιον τοῦ Πέτρου, καὶ ἦλθε πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον. » Μίαν τῶν Σαββάτων τὴν παρ' ἡμῖν νῦν Κυριακὴν ὀνομάζει. Σάββατα μὲν γὰρ τὰς τῆς ἑβδομάδος ἡμέρας ὀνομάζουσι· μίαν δὲ τῶν Σαββάτων, ἡμερῶν τὴν πρώτην· καὶ γὰρ ὄντως πᾶσαι αἱ ἡμέραι μία εἰσί. Πολλάκις δὲ λαμβανομένη ἡ μία καὶ συντιθεμένη τὰς πολλὰς ποιεῖ. Μία οὖν ἐστιν ἡ πρώτη ἡμέρα, δὶς δὲ λαμβανομένη, γίνεται δευτέρα, καὶ τρὶς τρίτη, καὶ ἑφεξῆς. Καὶ τοῦ μέλλοντος δὲ αἰῶνος τύπος ἐστὶν ἡ τοιαύτη ἡμέρα, ὃς αἰὼν μία ἡμέρα ἐστὶν, οὐδέποτε νυκτὶ διακοπτομένη ἢ μεσολαβουμένη. Ὁ Θεὸς γὰρ ἥλιος αὐτοῦ ἐστι, μηδέποτε δυόμενος. Ὥσπερ οὖν ἐν ταύτῃ ἀνέστη ὁ Κύριος, ἀφθαρτίσας τὸ φθαρτὸν αὐτοῦ σῶμα· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι τὴν ἀφθαρσίαν ἀπολῃψόμεθα. Ἔρχεται οὖν ἐν ταύτῃ « τῇ μιᾷ, » τουτέστι, πρώτῃ « τῶν Σαββάτων, » ὅ ἐστι, τῶν τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς ἑβδομάδος ἡμερῶν, « ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνή. » Ἐπεὶ γὰρ τὸ Σάββατον παρῆλθε, καὶ οὐκ ἔτι λοιπὸν ἐκωλύετο ἀπὸ τοῦ νόμου, ἄπεισιν ἀπὸ τοῦ τόπου, παραμυθίαν τινὰ βουλομένη εὑρεῖν· καὶ ἰδοῦσα « τὸν λίθον ἠρμένον, » μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους « ἔρχεται πρὸς τὸν Πέτρον » καὶ Ἰωάννην. Ἀνέστη μὲν γὰρ ὁ Κύριος, τοῦ λίθου ἐπικειμένου καὶ τῶν σφραγίδων οὐσῶν. Ἐπεὶ δὲ ἔδει καὶ μάρτυρας

τῆς ἀναστάσεως γενέσθαι τινὰς, καὶ ἐπὶ τὸν τάφον εἰσελθεῖν, αἴρεται ὁ λίθος ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Ἡ δὲ Μαρία οὐδέν οὐδέπω περὶ ἀναστάσεως γινώσκουσα, κλοπὴν, καὶ μετάθεσιν ὀνομάζει τὸ πρᾶγμα. Διὸ καὶ οἱ μαθηταὶ ἐφίστανται τῷ μνημείῳ, καὶ θεωροῦσι « τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, » ὅπερ ἦν ἀναστάσεως ὄντως τὸ σημεῖον. Οὔτε γὰρ εἰ μετέθηκάν τινες τὸ σῶμα, ἐγύμνωσαν ἂν αὐτό· οὔτε εἰ ἔκλεψαν, ἐφρόντισαν ἂν τοῦ « τὸ σουδάριον » ἐντυλίξαι, καὶ θεῖναι « χωρὶς εἰς ἕνα τόπον· » ἀλλ' ἁπλῶς ὡς εἶχεν, ἔλαβον ἂν τὸ σῶμα. Καὶ διὰ τοῦτο προλαβὼν ὁ εὐαγγελιστὴς, εἶπεν, ὅτι σμύρνῃ συνετάφη πολλῇ, ἣ οὐχ ἧττον μολίβδου συγκολλᾷ τῷ σώματι τὰ ὀθόνια· ἵνα ὅτε ἀκούσωμεν, ὅτι τὸ σουδάριον ἔκειτο ἰδίᾳ, μὴ ὑπονοήσωμεν ἡμῶν τῶν λεγόντων, ὅτι ἐκλάπη. Οὐ γὰρ οὕτως ἀνόητος ἦν ὁ κλέπτων, ὡς περὶ πρᾶγμα περιττὸν τοσοῦτον ἀναλίσκειν χρόνον, καὶ τοσαύτην σπουδὴν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ μὴ ὑφορᾶσθαι, ὅτι ἐν ὅσῳ ἀσχολεῖται περὶ τοῦτο, ἴσως κατάφωρος γενήσεται. Ποίᾳ οὖν ὥρᾳ γέγονεν ἡ ἀνάστασις, οὐδεὶς οἶδεν· ὥσπερ οὖν καὶ ὁ τῆς δευτέρας παρουσίας καιρὸς ἄδηλος. Εἰ δὲ ὁ μὲν Ματθαῖος ἑσπέρας βαθείας λέγει τὸν σεισμὸν γεγονέναι, ὁ δὲ Ἰωάννης, πρωΐ σκοτίας ἔτι οὔσης τὴν Μαρίαν τὸ λίθον ἠρμένον ἐληλυθέναι ἰδεῖν, οὐκ ἔστι διαφωνία. Πρῶτον μὲν γὰρ τοῦτό φαμεν, ὅτι παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ γυναῖκες ἦλθον ὀψὲ Σαββάτων, παρὰ δὲ τῷ Ἰωάννῃ, γυναῖκες οὐ μνημονεύονται νῦν (περιττὸν γὰρ ἦν, τοῦ Ματθαίου εἰπόντος τοῦτο, καὶ τὸν Ἰωάννην τὸ αὐτὸ λέγειν,) ἀλλὰ « Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔρχεται πρωΐ. » Διάφοροι γὰρ αἱ πρὸς τὸ μνημεῖον ἐλεύσεις, ποτὲ μὲν μετὰ τῶν λοιπῶν γυναικῶν τῆς Μαρίας ἐρχομένης, ποτὲ δὲ μόνης αὐτῆς. Ὅθεν οἱ εὐαγγελισταὶ τὰς διαφόρους ἐλεύσεις, ἄλλος ἄλλην λέγοντες, δοκοῦσι διαφωνεῖν. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο λέγομεν, ὅτι ἄλλην ἔλευσιν λέγει Ματθαῖος γυναικῶν, καὶ ἄλλην Ἰωάννης, μιᾶς γυναικὸς τῆς Μαγδαληνῆς. Ἔπειτα τὸ, « ἑσπέρας βαθείας, » καὶ τὸ, « πρωΐ σκοτίας ἔτι οὔσης, » ὅπερ ἕτερος λέγει, « ὄρθρου βαθέος, » εἰς ταὐτὸ φέρουσιν· ὥστε εἶναι μεσονύκτιον πάντας τούτους τοὺς καιρούς. Εἰ δὲ ἐρωτᾷς, πῶς τῶν φυλάκων παρακαθημένων Ἰωάννης καὶ Πέτρος εἰσήρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ αἱ γυναῖκες· ἁπλοῦς ὁ λόγος, ὅτι ἀναστάντος τοῦ Κυρίου, καὶ σὺν τῷ σεισμῷ τοῦ ἀγγέλου τῷ τάφῳ ἐπιστάντος, οἱ φύλακες ἀπῆλθον ἀπαγγέλλοντες τοῖς Φαρισαίοις, καὶ οὕτω τοῦ μνήματος ἀπαλλαγέντος τῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς, ἄδειαν ἔσχον οἱ μαθηταὶ προσέρχεσθαι.

« Καὶ παρακύψας, βλέπει κείμενα τὰ ὀθόνια· οὐ μέντοι εἰσῆλθεν. Ἔρχεται οὖν Σίμων Πέτρος ἀκολουθῶν αὐτῷ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, καὶ τὸ σουδάριον, ὃ ἦν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθονίων κείμενον, ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον εἰς ἕνα τόπον. Τότε οὖν εἰσῆλθε καὶ ὁ ἄλλος μαθητὴς ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ εἶδε καὶ ἐπίστευσεν. Οὐδέπω γὰρ ᾔδεισαν τὴν Γραφὴν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι. Ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς οἱ μαθηταί. Μαρία δὲ εἱστήκει πρὸς τὸ μνημεῖον κλαίουσα ἔξω. Ὡς οὖν ἔκλαιε, παρέκυψεν εἰς τὸ

surrectione sciens, furtum et translationem vocat quod contigerat de eo. Et discipuli assistunt monumento, et vident « lintea sola posita, « 759 id quod veræ signum erat resurrectionis. Neque enim si transtulissent quidam corpus, nudassent illud : neque si furati essent, curam habuissent deponendi « sudarii, » involvendi et ponendi « seorsim in unum locum, » sed simpliciter sicut potuissent, accepissent corpus. Propter hoc etiam evangelista prius dixit quod cum multa myrrha sepultum fuerit, quæ non minus bitumine lintea corpori adhærere facit : ut cum audierimus quod sudaria seorsim illic fuerint posita, ne credamus dicentibus quod furtim sit ablatus : neque enim ita insipiens fuisset fur, quod in rem supervacuam tantam insumpsisset curam et tempus, et non fuisset suspicatus, quod dum in his esset occupatus, fortasse in furto deprehenderetur. Igitur qua hora quidem fuerit resurrectio, nullus scit, sicut et tempus secundi adventus incertum. Quamvis autem Matthæus dicat profundo vespere factum esse terræ motum, Joannes autem mane « cum essent adhuc tenebræ, » Mariam venisse, et vidisse remotum lapidem : non est diversitas. Nam primum quidem hoc dicimus, quod apud Matthæum quidem mulieres venerunt vespere Sabbatorum : apud Joannem autem mulieres nunc non memorantur. Superfluum enim fuisset, cum Matthæus hoc prius dixisset, ut Joannes eadem diceret. Sed « Maria Magdalene venit mane. » Multi enim fuerunt adventus ad sepulcrum : venit enim interdum cum aliis mulieribus, interdum autem sola. Unde evangelistæ varias visitationes posuerunt, aliusque aliam dicentes videntur dissonare. Nam primum quidem dicimus quod aliam visitationem dicat Matthæus mulierum, et aliam Joannes unius mulieris Magdalenes. Deinde profundo vespere, et « mane cum adhuc essent tenebræ, » id quod alius dicit, « profundo diluculo, » in idem tendunt : quia omnia illa tempora fuerunt medium noctis. Sit autem rogas quomodo assidentibus custodibus Joannes et Petrus accesserint ad sepulcrum et mulieres : ut simpliciter dicam, mox ut resurrexisset Dominus, et astitisset angelus sepulcro cum terræmotu, custodes iverunt, ut nuntiarent Pharisæis, et ita sepulcro a custodum præsidio relicto, libertatem accedendi habuerunt discipuli.

VERS. 5-13. « Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen intravit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introivit in monumentum. Et videt linteamina posita, et sudarium quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum. Tunc ergo introivit et ille alius discipulus qui venerat prior ad monumentum, viditque et credidit. Nondum enim noverant Scripturam, quod oportuisset eum a mortuis resurgere. Abierunt ergo rursus discipuli ad semetipsos. Maria autem stabat ad monumentum **760** foris, plorans. Dum ergo fleret, in-

clinavit se in monumentum, et videt duos angelos amictos albis, sedentes unum ad caput et alterum ad pedes illic ubi posuerant corpus Jesu. Dicunt ei illi : Mulier, quid ploras? Dicit eis : Sustulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. » Vide hic quam alienus a fastu sit evangelista, quomodo testetur diligentiam Petri in scrutando. Nam cum ipse prævenisset, et vidisset « jacentia lintea, » non ultra curiose quærit, sed exspectat illum : Petrus autem ferventissimus introgressus omnia diligenter exploravit, tunc hic post illum ingressus « vidit » sepulcralia separatim posita, « ac credidit : » non quod surrexisset Dominus, sed quod furto ablatus esset. Credidit enim Mariæ dicenti, « Sustulerunt Dominum. » Quare autem credidit Mariæ et non cogitavit quod surrexisset? « Nondum enim sciverant Scripturam, quod oportebat eum a mortuis resurgere, » et propterea crediderunt Mariæ, suspicanturque furtum et ablationem. Igitur hi quidem « abierunt ad seipsos, » id est per seipsos, et nihil ultra curiosius inquirentes. At Maria (muliebre enim genus affectionibus magis obnoxium et ad lacrymas propensum) ante sepulcrum stat, et plorat. Quia enim non habebat Jesum, vel locum videns in quo fuerat positum desiderabile corpus, ex hoc solo consolationem invenit : unde et majorem meretur visionem quam discipuli. Quæ enim illi non viderunt, ea hæc conspicata est, duos angelos » inquam. Maximæ autem consolationi ei erat angelorum conspectus, et fulgidus illorum habitus. « Sedere autem unum ad caput et alterum adpedes, » manifestat quod sciant quid amplius, et si rogentur, posse docere. Porro dicendo, « Cur ploras? » magna compassione plenum est. Nam ut ne turbetur mulier interrogatione hac, perturbationem mulieris reprimunt, mansuete ac placide dicendo, « Mulier, quid ploras? » Illa autem magna affectione et amore dicit, « Sustulerunt Dominum meum, » proptereaque ploro : nescio enim quo transtulerint eum, ut eo vadens inungam corpus, et vel mediocrem ex eo consolationem inveniam. Tu vero disce hic Petrum practicum et fervidum, Joannem autem contemplativum et ad divinorum cognitionem idoneum. Sæpius igitur contemplativus cognitione et ingenio prævenit, practicus autem posterior est, attamen fervore ac studio illius vincit acumen. Et videt prior divinum quoddam mysterium practicus. An non tale quiddam contingit in disciplinis? Etenim cum duo pueri sunt, unus ingenio acutior, alter tardior, præoccupat hic suo studio velocitatem naturæ alterius. Etenim in spiritualibus sæpe practicus, et sermone idiota, sensu quiddam sublimius percipit contemplativo. Sed et omnis anima quæ dominatur affectionibus, Maria dicitur. Purgata **761** igitur per affectionum depositionem, videt Jesum simul Deum et hominem. Nam angelorum unus qui « ad caput » sedet, deitatis symbolum est, alter autem « ad pedes » incarnationis Verbi, quæ est extrema.

A μνημεῖον· καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖς, καθεζομένους, ἕνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσὶν, ὅπου ἔκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ λέγουσιν αὐτῇ ἐκεῖνοι· Γύναι, τί κλαίεις; Λέγει αὐτοῖς· Ὅτι ἦραν τὸν Κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν αὐτόν. » Σκόπει μοι τὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἄτυφον, πῶς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐρεύνης τῷ Πέτρῳ προσμαρτυρεῖ. Προφθάσας γὰρ αὐτὸς, καὶ ἰδὼν « τὰ ὀθόνια κείμενα, » οὐδὲν πλέον πολυπραγμονεῖ, ἀλλὰ ἀναμένει ἐκεῖνον. Πέτρος δὲ ὁ θερμότατος ἐνδοτέρω γενόμενος, ἅπαντα κατώπτευσεν ἀκριβῶς, καὶ τότε οὗτος μετ' ἐκεῖνον εἰσελθὼν, « εἶδε » τὰ ἐνταφια διῃρημένως κείμενα, « καὶ ἐπίστευσεν, » οὐχ ὅτι ἀνέστη ὁ Κύριος, ἀλλ' ὅτι ἐκλάπη. Ἐπίστευσε γὰρ τῷ τῆς Μαρίας λόγῳ εἰπούσης· « Ὅτι ἦραν τὸν B Κύριον. » Διὰ τί ἐπίστευσε τῇ Μαρίᾳ, καὶ οὐκ ἐλογίσατο, ὅτι ἀνέστη; « Οὔπω γὰρ ᾔδεισαν τὴν Γραφὴν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι, » καὶ διὰ τοῦτο ἐπίστευσαν τῇ Μαρίᾳ, κλοπὴν καὶ μετάθεσιν τοῦ σώματος ὑποπτευούσῃ. Οὗτοι μὲν οὖν « ἀπῆλθον πρὸς αὐτοὺς, » τουτέστι, καθ' ἑαυτοὺς, οὐδὲν πλέον περιεργασάμενοι. Μαρία δὲ (τὸ γὰρ γυναικεῖον γένος περιπαθὲς καὶ φιλόδακρυ) πρὸς τὸ μνημεῖον ἵσταται καὶ κλαίει. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ εἶχε τὸν Ἰησοῦν, τὸν τόπον βλέπει ἔνθα τὸ ποθούμενον σῶμα κατετέθη, ἐκ τούτου μόνου παραμυθίαν εὑρίσκουσα· ὅθεν καὶ ἀξιοῦται μείζονος ὀπτασίας, ἢ οἱ μαθηταί. Ἃ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ εἶδον, ταῦτα αὐτὴ τεθέαται, « δύο ἀγγέλους » φημί. Εἰς μεγίστην δὲ αὐτῇ παC ραμυθίαν ἡ τῶν ἀγγέλων ὄψις ἐγένετο. Καὶ γὰρ τὸ σχῆμα αὐτῶν φαιδρὸν, καὶ τὸ καθῆσθαι δὲ αὐτοὺς, « ἕνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσὶν, » ἐμφαίνει αὐτοὺς εἰδότας τι πλέον, καὶ ἐὰν ἐρωτηθῶσι, διδάξαι δυναμένους. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ, « Τί κλαίεις, » συμπαθείας πολλῆς γέμει. Ἵνα γὰρ μὴ ταραχθῇ ὡς γυνὴ, διὰ τῆς ἐρωτήσεως ταύτης καταστέλλουσιν αὐτῆς τὴν ταραχὴν, συμπαθῶς οὕτω καὶ πράως ἐρωτήσαντες· « Γύναι, τί κλαίεις; » Ἡ δὲ περιπαθῶς ἅμα καὶ φιλοστόργως, « Διότι ἦραν τὸν Κύριόν μου, » φησὶ, διὰ τοῦτο κλαίω· οὐ γὰρ οἶδα ποῦ μετέθηκαν αὐτὸν, ἵνα ἐκεῖσε ἀπελθοῦσα, περιχυθῶ τῷ σώματι, καὶ παραμυθίαν εὑρήσω μετρίαν γοῦν. Σὺ δέ μοι νόει Πέτρον μὲν, τὸ πρακτικὸν καὶ θερμόν· Ἰωάννην δὲ, τὸ θεωρητικὸν καὶ εὐφυὲς περὶ τὴν τῶν θείων γνῶσιν. Πολλάκις οὖν προλαμD βάνει μὲν ὁ θεωρητικὸς τῇ γνώσει καὶ τῇ εὐφυΐᾳ· ὁ δὲ πρακτικὸς ὑστερεῖ, ἀλλ' ὅμως τῇ θερμότητι καὶ πολλῇ σπουδῇ νικᾷ τὴν ἐκείνου ὀξύτητα, καὶ βλέπει πρῶτος θεῖόν τι μυστήριον ὁ πρακτικός. Ἢ οὐχὶ τοιοῦτόν τι καὶ ἐν τοῖς μαθήμασι γίνεται; Καὶ γὰρ ἐν τούτοις δύο παίδων ὄντων, ὁ ἀφυέστερος καὶ ἀργότερος προλαμβάνει τῇ σπουδῇ τὸ τάχος τῆς τοῦ ἑτέρου φύσεως. Κἀν τοῖς πνευματικοῖς δὲ πολλάκις ὁ πρακτικὸς καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, νόημά τι ἐδέξατο κρεῖττον τοῦ θεωρητικοῦ. Ἀλλὰ καὶ πᾶσα ψυχὴ κυριεύσασα τῶν παθῶν Μαρία λέγεται. Καθαρθεῖσα οὖν διὰ τῆς ἀπαθείας, ὁρᾷ τὸν Ἰησοῦν Θεὸν ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπον. Οἱ γὰρ ἄγγελοι, ὁ μὲν « πρὸς τῇ κεφαλῇ » καθήμενος τῆς θεότητός ἐστι σύμβολον· ὁ δὲ » πρὸς τοῖς ποσὶ, » τῆς ἐσχάτης τοῦ Λόγου σαρκώσεως.

« Καὶ ταῦτα εἰποῦσα, ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω καὶ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἑστῶτα, καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι Ἰησοῦς ἐστι. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Γύναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; Ἐκείνη δὲ δοκοῦσα, ὅτι ὁ κηπουρός ἐστι, λέγει αὐτῷ· Κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτόν, εἰπέ μοι, ποῦ ἔθηκας αὐτόν, κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Μαρία. Στραφεῖσα ἐκείνη λέγει αὐτῷ· Ῥαβουνί, ὃ λέγεται, διδάσκαλε. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Μή μου ἅπτου· οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου. Πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς· Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν. Ἔρχεται Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, ἀπαγγέλλουσα τοῖς μαθηταῖς, ὅτι ἑώρακε τὸν Κύριον, καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ. » Τίνος ἕνεκεν ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω Μαρία; πρὸς γὰρ τοὺς ἀγγέλους ὁμιλοῦσα, τί πέπονθεν, ἵνα στραφῇ εἰς τὰ ὀπίσω· Ἔοικεν οὖν ἐν ὅσῳ αὕτη τοῖς ἀγγέλοις ὡμίλει, ὁ Ἰησοῦς ἑστὰς ὄπισθεν αὐτῆς, ἐκπλῆξαι αὐτοὺς, κἀκείνους θεασαμένους τὸν Δεσπότην, καὶ τῷ σχήματι, καὶ τῷ κινήματι, καὶ τῷ βλέμματι ἐμφῆναι εὐθέως, ὅτι τὸν Κύριον εἶδον, καὶ τοῦτο τὴν γυναῖκα ἰδοῦσαν ἐπιστραφῆναι εἰς τὰ ὀπίσω. Τοῖς μὲν οὖν ἀγγέλοις τυχὸν ἐν ἐκπλήττοντι σχήματι ἐφάνη, τῇ δὲ Μαρίᾳ οὐκ ἔτι, ἀλλ' ἐν εὐτελεῖ καὶ κοινῷ. Διὸ καὶ κηπουρὸν αὐτὸν ἐνόμισεν εἶναι, τοῦ κήπου δηλαδὴ ἐκείνου, ἐν ᾧ τὸ μνημεῖον ἦν. Ὅθεν καί φησι· « Κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτόν· » τουτέστιν, Εἰ σὺ ἔκλεψας· καὶ οὐ λέγει τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ', « αὐτὸν, » ὡς πρὸς εἰδότα ποιουμένη τὸν λόγον, « Εἰ σὺ τοίνυν ἐβάστασας, » ἤτοι ἦρας, καὶ ἔκλεψας ἐντεῦθεν, « εἰπέ μοι ποῦ ἔθηκας αὐτόν, κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ, » καὶ μεταθήσω εἰς ἕτερον τόπον, ἔνθα μεγαλοπρεπῶς ταφήσεται. Ἴσως γὰρ ἐφοβεῖτο μήπως οἱ Ἰουδαῖοι καὶ νεκρῷ τῷ σώματι ἐμπαροινήσωσι, καὶ διὰ τοῦτο ἐβούλετο εἰς ἕτερον τόπον ἄγνωστον μεταθεῖναι αὐτό. Φιλόστοργος μὲν οὖν ἡ γνώμη τῆς γυναικὸς, ὡς μὴν ὑψηλόν τι φαντασθῆναι δυναμένη. Διὸ καὶ ὁ Κύριος, ἐπεὶ μὴ ἀφ' ἑαυτῆς ἠδυνήθη ὑψηλόν τι νοῆσαι, ἀπὸ τῆς αὐτοῦ φωνῆς γνωρίζει αὐτῇ ἑαυτόν. Καλέσας γὰρ μόνον τὸ ὄνομα, αὐτῇ γνῶσιν διὰ τούτου ἐντέθεικεν. Ὥσπερ τοῖς Ἰουδαίοις ποτὲ μὲν ἐγνωρίζετο, ποτὲ δὲ ἄδηλος ἦν καὶ παρών· οὕτω καὶ φθεγγόμενος, ἡνίκα ἐβούλετο, τότε γνώριμον ἑαυτὸν ἐποίει· ὥσπερ οὖν καὶ νῦν, ὅτε ἐβουλήθη, τότε τῇ Μαρίᾳ ἐγνώρισεν ἑαυτὸν διὰ τῆς φωνῆς. Ἐπεὶ πάντως καὶ πρότερον ἐφώνησεν αὐτῇ· « Γύναι, τί κλαίεις; Ἀλλ' οὐκ ἐπέγνω ἡ γυνή· οὐ γὰρ ἤθελεν ὁ Ἰησοῦς. Ὅτε δὲ ἠθέλησε, τότε διὰ τῆς φωνῆς ἐπεγνώσθη. « Στραφεῖσα ἐκείνη, λέγει αὐτῷ. » Τί τοῦτο; Πρὸς αὐτὸν διελέγετο, καὶ ἔλεγεν· « Εἰπέ μοι, ποῦ ἔθηκας αὐτόν; Καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιστὴς λέγει, ὅτι « στραφεῖσα. » Δοκεῖ οὖν μετὰ τὸ εἰπεῖν αὐτὴν τῷ, « Ποῦ ἔθηκας; » ἐπιστραφῆναι πρὸς τοὺς ἀγγέλους, ἐρωτήσουσαν τάχα τί ἐξεπλάγησαν, εἶτα τὸν Χριστὸν καλέσαντα αὐτὴν, πλῆξαί τε διὰ τῆς φωνῆς, καὶ ἐπιστρέψαι πρὸς ἑαυτὸν ἀπ' ἐκείνων, καὶ οὕτως ἐπιγνῶσαν, « Ῥαβουνί, » εἰπεῖν, καὶ βούλεσθαι μὲν προσελθεῖν αὐτῷ, καὶ συνεῖναι αὐτῷ ὥσπερ καὶ

A

B

C

D

Vers. 14-18. « Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, et videt Jesum stantem, et nesciebat quod Jesus esset. Dicit ei Jesus : Mulier, quid ploras? Quem quæris? Illa existimans quod hortulanus esset, dicit ei : Domine, si tu asportasti eum, dicito mihi ubi posueris eum, et ego tollam eum. Dicit ei Jesus : Maria. Conversa illa dicit ei : Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Jesus : Noli me tangere. Nondum enim ascendi ad Patrem meum. Sed vade ad fratres meos, et dic eis : Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, et Deum meum et Deum vestrum. Venit Maria Magdalene, annuntians discipulis quod vidisset Dominum, et ea dixisset sibi. » Quare conversa est retrorsum Maria, cum loqueretur cum angelis? quid accidit ei quod conversa est retrorsum? Videtur igitur, dum illa colloqueretur cum angelis, Jesum stetisse post eam, et illos terruisse, quia spectaverant Dominum, et habitu, et forma, et aspectu, statim declarasse quod viderint Dominum : cumque hoc vidisset, mulierem conversam esse retrorsum. Nam angelis quidem in habitu forte quo terrebat apparuit : Mariæ autem non item, sed in simplici et communi. Ideo et illum putavit esse hortulanum, horti videlicet illius in quo sepulcrum erat : unde et dicit, « Domine, si asportasti eum : » hoc est, si tu furatus es : et non dicit Jesum, sed « eum » quasi ad eum qui sciret, faciens sermonem. « Si igitur tu portasti » aut abstulisti ac furatus es eum ex hoc loco, « dic mihi quo posuisti eum, et ego illum tollam, » et transferam in locum alium, ubi magnifice sepelietur. Fortasse enim metuebat ne forte Judæi et in mortuum corpus desævirent, et propterea volebat in alium incognitum locum eum transferre. Plena enim affectionum erat mens mulieris, non valens sublime quiddam cogitare. Ideo et Dominus, quia a seipsa sublime quiddam intelligere nequibat, sua voce se illi notum reddit. Cum enim solo nomine vocasset eam, dicens « Maria, » sui notitiam illi concessit. Nam sicut Judæis aliquando innotescebat, aliquando etiam præsens incognitus erat : ita etiam loquens, quando voluit, seipsum illis notum faciebat, sicut et nunc quando voluit, cognoscibilem se fecit Mariæ per vocem : qui etiam si locutus dixisset, « Mulier, cur ploras? » non agnovit tamen eum mulier : non enim volebat Jesus. At quando voluit, tunc per vocem agnitus fuit. « Conversa mulier dicit ei. » Quid hoc? Cum ipso collocuta est, et dicebat, « Dic mihi quo posuisti eum? » et nunc evangelista dicit quod « conversa. » **762** Videtur itaque quod postquam ipsa dixit, « Quo posuisti eum? » conversam esse ad angelos interrogaturam forsitan quare expavefacti fuissent, deinde vocatam a Christo, perculsam per vocem, et conversam ad illum ab istis, et ita agnovisse ac dixisse, « Rabboni : » et voluisse quidem accedere ad eum, et esse cum eo sicut prius, et fortassis ut desiderabilem amplexari. At ille erexit ejus mentem, ut melius quid-

quam de se sentiret, majorique reverentia observaret, dicens, « Ne tetigeris me : » hoc est, non ultra res se habent ut olim, neque similiter vobiscum conversari volo. Nam quamvis nec verbis hoc dixerit, sic tamen intelligitur. « Ascendo enim ad Patrem meum, » et illuc festino. Illuc enim festinanti, et non jam tale habenti corpus, quale dum conversarer cum hominibus, majori jam reverentia operæ pretium fuerit attendere, et ut præstantiori quam communis tactus et colloquium et conversatio ferat. Vide autem quantam sententiam breviter locutus fuerit evangelista. Dixit enim, « Ne me tangas. » Deinde quasi interrogasset quispiam Quare? inquit. Eo quod non jam tale mihi corpus est, quale cum in terra versarer, sed quale in cœlo et sursum. Et deinde quasi iterum subinferret : Quare igitur nunc in terra ambulas, si tale habes corpus? « Nondum enim, inquit, ascendi ad Patrem meum, » ascensurus autem sum. Hoc enim per sequentia manifestat, dicens : « Vade autem ad fratres meos, et dic eis, Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum : » quamvis non statim ascenderit, sed post quadraginta dies. Quomodo igitur hoc dicit? Mentem ejus erigere volebat, et persuadere quod in cœlos iret, et per hoc solatium caperet. Quia autem dixerat, « fratres, » subdit, « Et Patrem vestrum. » Pater enim et noster Deus, sed gratia, Domini autem Pater natura. Sic Deus quoque modo diverso : noster enim natura, Christi autem juxta humanitatem. Deus enim ejus fuit secundum quod humanam assumpsit naturam. Abit igitur Maria, cum ei Dominus ita loqui dignatus esset, et annuntiat ea discipulis. Tantum bonum est perseverantia et assiduitas. Assiduus igitur et tu sis, et disces forsan quiddam, et discipulorum verbi futurus es doctor.

VERS. 19-23. « Cum ergo esset vespera die illo, qui erat unus Sabbatorum, et fores essent clausæ ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, stetitque in medio, et dicit eis : Pax vobis. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gavisi sunt ergo discipuli, viso Domino. Dixit ergo eis iterum Jesus : Pax vobis. Sicut misit me Pater, ita et ego mitto vos. Hoc cum dixisset, insufflavit in eos, et dixit : Accipite Spiritum sanctum : quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis : quorumcunque retinueritis, retenta sunt. » **763** Postquam Maria annuntiavit hæc discipulis, verisimile erat vel illos non credidisse ei; vel si crediderunt, doluisse quod ipsi non fuerint habiti digni ut eum viderent : ideo illo die eis assistit sitientibus, propterea quod a muliere audiverant eum resurrexisse. Quia autem timebant Judæos, ideo magis videre desiderabant, quæ sola ipsis erat consolatio. Assistit igitur vesperi. Exspectavit enim donec omnes congregarentur. « Clausæ autem erant fores, » ut ostendat

A πρότερον, καὶ τυχὸν ὡς ποθουμένῳ περιχυθῆναι. τὸν δὲ ἀνάγοντα αὐτῆς τὴν διάνοιαν, ὥστε κρεῖττόν τι περὶ αὐτοῦ ἐννοεῖν, καὶ αἰδεσιμωτέρως αὐτῷ προσέχειν, εἰπεῖν· « Μή μου ἅπτου· » τουτέστιν, Οὐκ ἔτι ἐν τοῖς αὐτοῖς, οἷς καὶ πρώην, εἰσὶ τὰ πράγματα, οὐδὲ ὁμοίως μέλλω συνεῖναι ὑμῖν. Εἰ γὰρ καὶ μὴ τοῖς ῥήμασι τοῦτο εἶπεν, ἀλλά γε οὕτω νοεῖται. Μέλλω γὰρ ἀναβῆναι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ ἐκεῖ σπεύδω. Τῷ δὲ ἐκεῖ σπεύδοντι, καὶ μηκέτι τοιοῦτον ἔχοντι σῶμα, οἷον μετὰ ἀνθρώπου ἀναστρέφεσθαι, εὐλαβέστερον δεῖ προσέχειν, καὶ ὡς κρείττονι τῆς κοινῆς καὶ ὁμιλίας καὶ ἁφῆς, ἤτοι συναναστροφῆς. Ὅρα δὲ, πόσον νοῦν συντόμως ὁ εὐαγγελιστὴς ἐξέφρασεν. Εἶπε γάρ· « Μή μου ἅπτου· » εἶτα ὥσπερ τινὸς ἐρωτήσαντος· Διατί; Διότι, φησὶ, B οὐκ ἔτι τοιοῦτον ἔσται μοι τὸ σῶμα, οἷον τῇ ἐν γῇ πολιτείᾳ οἰκεῖον εἶναι, ἀλλὰ τῷ οὐρανῷ καὶ τοῖς ἄνω. Εἶτα πάλιν ὥσπερ ἀνθυπενεγκόντος· Καὶ τίνος ἕνεκεν λοιπὸν ἐν γῇ περιπατεῖς τοιοῦτον ἔχων σῶμα; « Οὔπω γὰρ, φησὶν, ἀναβέβηκα πρὸς τὸν Πατέρα μου, » μέλλω δὲ ἀναβῆναι. Τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἑξῆς δηλοῖ, εἰπών· « Πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου, καὶ εἰπὲ αὐτοῖς· Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν· » καίτοι οὐκ εὐθὺς ἔμελλεν ἀνελθεῖν, ἀλλὰ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας. Πῶς οὖν τοῦτό φησιν; Ἀναστῆσαι βουλόμενος αὐτῆς τὴν διάνοιαν, καὶ πεῖσαι, ὅτι εἰς οὐρανοὺς ἄπεισι, καὶ διὰ τούτου παραμυθήσασθαι. « Ἀδελφοὺς » δὲ εἰπὼν, ἐπάγει καὶ, « Πατέρα ὑμῶν. » Πατὴρ γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἡμῶν, ἀλλὰ χάριτι· τοῦ δὲ Κυρίου Πατὴρ φύσει· ὥσπερ οὖν καὶ Θεὸς τοὔμπαλιν ἡμῶν μὲν φύσει, τοῦ δὲ Κυρίου κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Θεὸς γὰρ C αὐτοῦ ἐγένετο, ὡς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀνειληφότος. Ἄπεισιν οὖν Μαρία τοιούτων ἀξιωθεῖσα ῥημάτων, καὶ ἀπαγγέλλει ταῦτα τοῖς μαθηταῖς· τοσοῦτόν ἐστι προσεδρεία καὶ καρτερία καλόν. Προσέδρευε οὖν καὶ σὺ, καὶ μαθήσῃ τι τάχα, καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ λόγου γενήσῃ διδάσκαλος.

« Οὔσης οὖν ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς· Εἰρήνη ὑμῖν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ ἰδόντες τὸν Κύριον. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν· Εἰρήνη ὑμῖν· καθὼς ἀπέσταλκέ D με ὁ Πατὴρ, κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησε, καὶ λέγει αὐτοῖς· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· ἂν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται. » Ἐπειδὴ ἡ Μαρία ἀπήγγειλε ταῦτα τοῖς μαθηταῖς, εἰκὸς δὲ ἦν ἢ ἀπιστῆσαι τούτους αὐτῇ ἢ πιστεύσαντας ἀλγῆσαι, ὅτι μὴ κατηξιώθησαν αὐτοὶ τοῦ ἰδεῖν αὐτὸν, διὰ τοῦτο τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ αὐτοῖς ἐφίσταται διψῶσι μὲν, ἐκ τοῦ ἀκοῦσαι παρὰ τῆς γυναικὸς, ὅτι ἀνέστη, φοβουμένοις δὲ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ διὰ τοῦτο ποθοῦσι πλέον ἰδεῖν τὴν μόνην αὐτοῖς παραμυθίαν. Ἐφίσταται οὖν ἑσπέρας μὲν (ἀνέμενε γὰρ ὥστε ἅπαντας συλλεγῆναι), « κεκλεισμένων δὲ τῶν θυρῶν, » ἵνα δείξῃ,

ὅτι οὕτως ἀνέστη, καὶ τοῦ λίθου ἐπικειμένου τῷ τάφῳ. Πῶς δὲ φάντασμα αὐτὸν οὐκ ἐνόμισαν, θαυμάσειεν ἄν τις. Μάλιστα μὲν οὖν ἡ γυνὴ προλαβοῦσα καλλὴν τὴν πίστιν εἰργάσατο, ἄλλως δὲ, καὶ ἥμερον αὐτοῖς τὴν ὄψιν ἔδειξεν, ἅμα δὲ καὶ διὰ τῆς φωνῆς ἱκράϋνεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν κυμαίνουσαν, εἰποῦν τὸ, « Εἰρήνη ὑμῖν· » τουτέστι· Μὴ θορυβεῖσθε· ἅμα δὲ, ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς καὶ τοῦ ῥήματος, ὃ πρὸ τοῦ σταυροῦ εἶπεν αὐτοῖς· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· « Ἐχάρησαν δὲ ἰδόντες τὸν Κύριον. » Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προεῖπε πρὸ τοῦ σταυροῦ, ὅτι « Ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία. » Ἐπειδὴ δὲ πρὸς Ἰουδαίους πόλεμον εἶχον ἄσπονδον, πάλιν αὐτοῖς φησι τὸ, « Εἰρήνη. » Ὥσπερ γὰρ ταῖς γυναιξὶν εἶπε, « Χαίρετε, » διότι ἐν λύπαις ἦν τὸ γένος οὕτω τούτοις τὴν εἰρήνην δίδωσι διὰ τὸν πόλεμον, ὃν πρὸς αὐτοὺς εἶχον καὶ σχεῖν ἔμελλον πάντες. Καταλλήλως οὖν κἀκείναις μὲν τὸ, « Χαῖρε· » ἐν γὰρ λύπαις τίκτειν κατηράθησαν· τοῖς δὲ ἀνδράσι τὸ εἰρηνεύειν, διὰ τοὺς πολέμους τοὺς ἕνεκα τοῦ κηρύγματος. Ἅμα δὲ ἐμφαίνει καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ σταυροῦ· ταῦτα δὲ ἦν ἡ εἰρήνη. Διὸ καὶ, Ἐπεὶ, φησὶ, διὰ τοῦ σταυροῦ εἰρήνη κατώρθωται, πέμπω ὑμᾶς ἐπὶ τὸ κήρυγμα. Παραμυθούμενος δὲ αὐτοὺς, καὶ παραθαῤῥύνων, φησί· « Καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ Πατὴρ, κἀγὼ πέμπω ὑμᾶς. » Τὸ γὰρ ἔργον τὸ ἐμὸν, φησὶν, ἀναδέχεσθε, ὥστε θαῤῥεῖτε, ὅτι συνέσομαι ὑμῖν. Ὅρα δὲ τὴν αὐθεντίαν· οὐκ εἶπεν, ὅτι Παρακαλέσω τὸν Πατέρα μου, καὶ πέμψει ὑμᾶς, ἀλλ', « Ἐγὼ πέμπω ὑμᾶς. » Ἐμφυσᾷ δὲ, καὶ δίδωσιν αὐτοῖς Πνεῦμα ἅγιον, οὐ τὴν τελείαν δωρεὰν τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν αὐτοῖς νέμων (ταύτην γὰρ ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἔμελλεν δοῦναι) ἀλλὰ πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Πνεύματος ἐπιτηδείους αὐτοὺς ποιῶν. Τὸ γὰρ, « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον, » ἀντὶ τοῦ, Γίνεσθε ἐπιτήδειοι πρὸς τὸ λαβεῖν Πνεῦμα. Ἔστι δὲ εἰπεῖν, ὅτι ἐξουσίαν τινὰ καὶ χάριν πνευματικὴν δέδωκεν αὐτοῖς, οὐχ ὥστε νεκροὺς ἐγείρειν καὶ δυνάμεις ποιῆν, ἀλλ' ὥστε ἀφιέναι τὰ ἁμαρτήματα. Διὸ καὶ ἐκήρυττεν· « Ἂν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς· » δεικνὺς ὅτι τοῦτο τὸ εἶδος τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων αὐτοῖς δέδωκε, τὸ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν· μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα κατελθὸν, καὶ τῶν σημείων καὶ παντὸς ἄλλου χαρίσματος τὰς δυνάμεις αὐτοῖς ἐπεδαψιλεύσατο. Ἆρα δὲ ζητῆσαι, τίνος ἕνεκεν οὐκ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ τοῖς μαθηταῖς ἐπιφαίνεται, ἀλλ' ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ· καίτοι ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Μάρκος ὑποσχέσθαι αὐτὸν αὐτοῖς ἐν Γαλιλαίᾳ ὀφθήσεσθαί φασι· πῶς οὖν ἐν Ἱερουσαλὴμ φαίνεται; Φασὶν οὖν τινες, ὅτι Καὶ τί τοῦτο; Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐν Γαλιλαίᾳ μόνον ὀφθήσομαι ὑμῖν, ἐν δὲ Ἱερουσαλὴμ οὐκ ὀρθήσομαι· ὥστε φιλοτιμίας τοῦτο πλοῦτος, οὐ ψεύδους ἔχει κατηγορίαν. Ἔπειτα τὸ ὄφεσθαι αὐτὸν ἐν Γαλιλαίᾳ τοῖς πᾶσι μαθηταῖς, οὐχὶ τοῖς δώδεκα, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑβδομήκοντα ὑπισχνεῖται, ἐν Ἱερουσαλὴμ δὲ μόνοις τοῖς δώδεκα ὤφθη. Οὐδεμία οὖν διαφωνία ἐντεῦ-

A quod ita surrexit supraposito lapide super sepulcrum. Quomodo autem non putaverint illum phantasma, admirabitur quispiam. Mulier prius magna eos fide firmarat, et præterea mansuetam eis faciem exhibuit, et voce fluctuabundas eorum mentes placavit. Cum autem dixisset, « Pax vobis, » hoc est, Ne turbemini : memores eos fecit verbi quod ante crucem dixerat eis : « Pacem meam do vobis [20]. « Gavisi autem sunt viso Domino. » Et hoc quoque prædixerat eis ante crucem, dicens [21], « Videbo vos, et gaudebit cor vestrum. » Quia autem cum Judæis implacabile gerebant bellum, iterum eis dicit, « Pax. » Sicut enim mulieribus dixit, « Gaudete, » eo quod in luctu erant : ita illis pacem dat propter bellum quod cum Judæis habebant omnes,
B et habituri erant. Congrue igitur illis gaudium, ut mœrentibus, et maledictis olim ut in tristitia pariant : viris autem pacem dicit propter pericula prædicationis. Interim et crucis bona declarat, quæ pacis sunt. Ideo quia per crucem, inquit, pax facta, mitto vos ad prædicationem. Consolans autem eos et animans, inquit, « Sicut misit me Pater, ita et ego mitto vos. » Meum opus, inquit, suscipite, et confidite quod vobiscum sim futurus. Vide autem et auctoritatem. Non dixit, Obsecrabo Patrem meum, et mittet vos : sed, « Mitto vos. » Insufflat autem, et dat eis Spiritum sanctum, non perfectum donum Spiritus sancti nunc eis tribuens (hoc enim in Pentecoste daturus erat), sed ad susceptionem Spiritus idoneos eos reddens. « Accipite, inquit, Spiritum
C sanctum : » hoc est, Estote idonei ad suscipiendum Spiritum. Dicendum autem quod et potestatem quamdam et donum spirituale dedit eis, non ut mortuos suscitent, et virtutes faciant, sed ut remittant peccata. Ideo et subdit, « Quorum remiseritis peccata, remittentur eis, » ostendens quod genus spiritualium donorum eis dederit, remissionem videlicet peccatorum. Post assumptionem autem ipse Spiritus cum descendisset, et signorum et aliorum charismatum virtutem eis largitus est. Digna autem quæstio, quare non in Galilæa discipulis apparet, sed in Hierusalem, cum Marcus et Matthæus dicant promisisse eum illis se videndum in Galilæa [22]. Quomodo ergo in Hierusalem apparet?
D Dicunt igitur quidam, Quid hoc? Non enim dixit, **764** In Galilæa duntaxat videbo vos, in Hierusalem autem non videbo : et ita amplius apparet, et non mendacium. Deinde cum videndum se in Galilæa ab omnibus discipulis, et non a duodecim tantum, sed et a septuaginta promittit, in Hierusalem autem solis duodecim visus fuit. Nulla igitur hic diversitas. Visus enim est ab omnibus in Galilæa, a duodecim autem in Hierusalem : nam plures visiones fuerunt : unde alii has, alii illas scripserunt. Fortassis autem de eadem materia tradentibus duobus evangelistis, implet quæ a priore concise dicta sunt, posterior. Vide insuper sacerdotum

[20] Joan. XIV, 27. [21] Joan. XVI, 22. [22] Matth. XXVI, 32; Marc, XIV. 28.

dignitatem, quod divina sit. Dei enim est remittere peccata. Sic igitur illi honorandi sunt ut Deus. Nam quamvis indigni sint, quid hoc? Divinorum donorum ministri sunt, et gratia operatur per eos, sicut et per asinam Balaam locutus est [23] : non enim indignitas nostra gratiam prohibet; atque ita quia per sacerdotes gratia suppeditatur, honorandi sunt.

A θεν. Πᾶσι μὲν γὰρ ἐν Γαλιλαίᾳ ὤφθη, τοῖς δὲ δώδεκα ἐν Ἱερουσαλήμ. Πλειόνων γὰρ γενομένων ὀπτασιῶν, οἱ μὲν τάσδε, οἱ δὲ τάσδε ἀνεγράψαντο. Ἔστι δ' ὅτε καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου δύο διαλαμβάνοντες εὐαγγελισταὶ, ἀναπληροῖ τὰ ὑπὸ τοῦ πρώτου λεχθέντα κατ' ἔλλειψιν ὁ δεύτερος. Σκόπει δέ μοι τῶν ἱερέων τὴν ἀξίαν, ὅτι θεία ἐστί· Θεοῦ γὰρ, τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας. Οὕτως αὐτοὺς τιμητέον ὡς Θεόν. Κἂν γὰρ ἀνάξιοι ὦσι, τί τοῦτο; Τῶν θείων χαρισμάτων εἰσὶ διάκονοι, καὶ ἡ χάρις ἐνεργεῖ δι' αὐτῶν, ὥσπερ οὖν καὶ διὰ τῆς ὄνου τοῦ Βαλαὰμ ἐλάλησεν· οὐκουν ἡ ἀναξιότης ἡμῶν τὴν χάριν κωλύει. Ὥστε ἐπεὶ δι' ἱερέων ἡ χάρις χορηγεῖται, τιμητέον αὐτούς.

VERS. 24-29. « Thomas autem unus de duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Jesus. Dixerunt ergo ei alii discipuli : Vidimus B Dominum. Ille autem dixit eis : Nisi videro in manibus ejus vestigium clavorum, et misero digitum meum in vestigium clavorum, et misero manum meam in latus ejus, non credam. Et post dies octo iterum erant discipuli ejus intus, et Thomas cum eis : venit ergo Jesus, januis clausis, et stetit in medio illorum, et dixit : Pax vobis. Deinde dicit Thomæ : Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et admove manum tuam, et immitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed credens. Respondit Thomas, et dixit : Dominus meus et Deus meus. Dixit ei Jesus : Quia vidisti me, Thoma, credidisti : beati qui non viderunt, et crediderunt. » Non erat Thomas cum discipulis : verisimile enim illum ex dispersione nondum fuisse congregatum. Quid autem est, « Qui C dicitur Didymus? » Interpretatio est nominis Thomas. Quemadmodum enim Cephas interpretamur *Petrum*, sic et Thomas dicitur, hoc est, si interpreteris, sonat *Didymus* : Merito autem meminit interpretationis ejus nominis, ut ostendat nobis quod dubitator quidam sit, et id vitii a principio habuerit, ut et nomen indicat. Dicentibus autem aliis discipulis de Domino, non credit : non illos mendaces existimans, sed resurrectionem impossibilem putans : ideo et arguitur, ut supra modum curiosus. Nam quemadmodum facile credere, levitatis est : ita valde obluctari, rusticitatis est crassitubo. Vide enim quomodo neque oculis dicebat se credere, sed et « Nisi misero manum meam, » addidit. Unde autem D sciebat latus habuisse vestigia? Audierat a discipulis. Quare non statim apparet ei, sed post dies octo ut cum edoceretur a condiscipulis, et his quæ audierat, in majus **765** desiderium accenderetur, et fidelior in futurum fieret. Ostendere autem volens Dominus quod et tunc aderat quando incredulitatis verba cum discipulis tractarit Thomas, non exspectavit ut ab eo tale quiddam, audiret, sed ipse prior, quæ desiderabat, implet. Etenim verbis iisdem usus est. Et vide quomodo loquatur primum increpans, « Affer manum tuam : » et dein admonens, « Ne sis, inquit, incredulus, sed fidelis. » Vides manifestam ex infidelitate fuisse dubitationem, et frustra quosdam gratificari Thomæ, dicentes quod data opera

« Θωμᾶς δὲ εἷς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν, ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. Ἔλεγον οὖν αὐτῷ οἱ ἄλλοι μαθηταί· Ἑωράκαμεν τὸν Κύριον. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὸν δάκτυλόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὴν χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύσω. Καὶ μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ πάλιν ἦσαν ἔσω οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ Θωμᾶς μετ' αὐτῶν. Ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ εἶπεν· Εἰρήνη ὑμῖν. Εἶτα λέγει τῷ Θωμᾷ· Φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός. Ἀπεκρίθη Θωμᾶς, καὶ εἶπεν· Ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ὅτι ἑώρακάς με, πεπίστευκας· μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Οὐκ ἦν ὁ Θωμᾶς μετὰ τῶν μαθητῶν· εἰκὸς γὰρ αὐτὸν ἐκ τῆς διασπορᾶς μήπω ἐπισυναχθῆναι. Τί δέ ἐστιν, « Ὁ λεγόμενος Δίδυμος; » Τοῦτο ἑρμηνείᾳ ἐστὶ τοῦ, « Θωμᾶς. » Ὥσπερ γὰρ τὸ Κηφᾶς ἑρμηνεύεται Πέτρος, οὕτω καὶ τὸ Θωμᾶς λέγεται, τουτέστιν, ἑρμηνεύεται Δίδυμος. Εἰκότως δὲ μνημονεύει τῆς ἑρμηνείας ταύτης τοῦ ὀνόματος, ἵνα δείξῃ ἡμῖν, ὅτι διστακτικός τις ἦν, καὶ ἄνωθεν καὶ ἀπ' ἀρχῆς τοιοῦτον εἶχε τὸν τρόπον, ὡς δηλοῖ καὶ τοὔνομα. Λέγουσι δὲ τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς περὶ τοῦ Κυρίου ἠπίστει, οὐχ ὡς ψευδεῖς αὐτοὺς ἡγούμενος, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα τῆς ἀναστάσεως ἀδύνατον εἶναι νομίζων· διὸ καὶ ἐγκαλεῖται, ὡς πέρα τοῦ μετρίου περίεργος. Ὥσπερ γὰρ τὸ ῥᾳδίως πιστεύειν, κουφότητος· οὕτω τὸ σφόδρα ἀντιτείνειν, ἀγροικίας καὶ παχύτητος. Ὅρα δὲ, ὅπως οὐδὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔφη πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ἐὰν μὴ βάλω τὴν χεῖρά μου, » προσέθηκε. Πόθεν δὲ ᾔδει, ὅτι τύπους εἶχεν ἡ πλευρά; Ἀκούσας παρὰ τῶν μαθητῶν. Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐκ εὐθέως φαίνεται αὐτῷ, ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας ὀκτώ; Ὥστε κατηχούμενον αὐτὸν ὑπὸ τῶν συμμαθητῶν, καὶ τὰ αὐτὰ ἀκούοντα, καὶ εἰς πλείονα πόθον ἐκκαῆναι, καὶ πιστότερον πρὸς τὸ μέλλον γενέσθαι. Δείξαι δὲ θέλων ὁ Δεσπότης, ὅτι καὶ τότε παρῆν, ἡνίκα τὰ τῆς ἀπιστίας ῥήματα πρὸς τοὺς συμμαθητὰς ἐφθέγγετο ὁ Θωμᾶς, οὐ περιμένει παρ' ἐκείνου ἀκοῦσαί τι τοιοῦτον, ἀλλ' αὐτὸς προλαβὼν, ἅπερ ἐπεθύμει πληροῖ· καὶ γὰρ τοῖς ῥήμασιν ἐχρήσατο τοῖς αὐτοῦ. Καὶ ὅρα, τὸ μὲν πρῶτον ἐπιτιμητικῶς

[23] Num. XXII, 28.

« Φέρε γάρ, φησὶ, τὴν χεῖρά σου· » τὸ δὲ μετὰ A et prudenter non facile crediderit? Nam Dominus
ταῦτα, παρεπινετικῶς· « Μὴ γίνου γάρ, φησὶν, ἄπι- incredulum vocat. Vide autem quomodo is qui prius
στος, ἀλλὰ πιστός. » Ὅθεν δῆλον, ὅτι ἐξ ἀπιστίας incredulus, tactu lateris theologus optimus demon-
ἦν ἡ ἀμφιβολία, καὶ μάτην λοιπὸν καταχαρίζονταί stratus sit. Duas enim naturas et unam hypostasim
τινες τῷ Θωμᾷ, φάσκοντες, ὡς ἐξ ἀκριβείας, οὐ unius Christi docuit. Dicendo enim Dominus, huma-
βεβαίως ἐπίστευσεν. Ἰδοὺ γὰρ ὁ Κύριος ἄπιστον αὐ- nam indicat naturam : nam de hominibus dicitur
τὸν ἐκκαλεῖ. Ὅρα δὲ τὸν πρώην ἄπιστον, πῶς ἀπὸ Dominus, sicut, « Domine, si tu sustulisti eum, [24]. »
τοῦ ἅψασθαι τῆς πλευρᾶς, θεολόγος ἄριστος ἀν- Dicendo autem, « Deus meus, » divinam substantiam
εδείχθη. Τὰς γὰρ δύο φύσεις, καὶ τὴν μίαν ὑπόστασιν ostendit : et ita unum et eumdem esse Dominum
τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ ἐδίδαξεν· ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν Κύ- et Deum. At Dominus ostendens nobis quod fidei sit
ριον, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν (καὶ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων recipere ea quæ non videntur, dicit : « Beati qui
τὸ Κύριος λέγεται· ὡς τὸ, « Κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας non viderunt, et crediderunt : » hoc loco discipulos
αὐτόν· ») διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Ὁ Θεός μου, » τὴν intelligens, qui neque fixuram clavorum, neque latus
θείαν οὐσίαν, ἕνα μέντοι καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι Κύριον tetigerant, et crediderunt; non illos autem solum,
καὶ Θεόν. Δεικνύων δὲ ἡμῖν ὁ Κύριος, ὅτι τοῦτό ἐστι sed et eos qui postea crediderunt. Non privans au-
πίστεως, ὡς τὸ τὰ μὴ ὁρώμενα δέξασθαι, φησί· B tem Thomam beatitudine, hoc dixit, sed consolans
« Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. » Αἰ- eos qui non viderant. Quia enim multi dicunt, Beati
νίττεται δὲ ἐνταῦθα τοὺς μαθητὰς, οἳ οὔτε τύπον oculi qui viderunt Dominum, solatur eos quod multo
ἦλεγον, οὔτε πλευρὰν ψηλαφήσαντες ἐπίστευσαν, οὐκ beatius sit cum non videris, credidisse. Quomodo
ἐκείνους δὲ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα πι- autem corpus incorruptibile monstratum est habere
στεύσαντες. Οὐκ ἀποστερῶν δὲ τὸν Θωμᾶν τοῦ μα- et clavorum typos, et humana manu tangibile factum
καρισμοῦ, εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ παραμυθούμενος τοὺς est? Per attemperationem ad illorum infirmitatem
μὴ ἰδόντας. Ἐπεὶ γὰρ πολλοὶ λέγουσιν, ὅτι Μακάρι- facta sunt hæc omnia. Quod enim ingressum erat
οι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ ἰδόντες τὸν Κύριον, παραμυθεῖ- « clausis januis, » et ita tenue ac leve, omni libe-
ται τούτους, ὅτι τοῦτο μᾶλλόν ἐστι μακάριον, τὸ μὴ rum fuit crassitudine. Et ut credatur firmius resur-
ἰδόντα πιστεῦσαι. Πῶς δὲ σῶμα ἄφθαρτον, τύπους rectio, hæc monstrantur. Et propterea surgit habens
ἔχον ἐδείχθη, καὶ ἁπτὸν ἐγένετο χειρὶ ἀνθρωπίνῃ; signa crucis et vulnera; quia et quod comedit, non
Ὅτι συγκατάβασις ἦν ταῦτα πάντα. Τὸ γὰρ εἰσελ- necessitatis erat corpori, sed ad confirmationem
θὼν « κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, » καὶ οὕτω λεπτὸν resurrectionis comedit; et sicut ante crucem in
καὶ κοῦφον, πάσης παχύτητος ἀπήλλακτο. Ἵνα οὖν C fluctibus ambulans, non alterius naturæ corpus ha-
πιστευθῇ ἡ ἀνάστασις, ταῦτα δείκνυσι, καὶ διὰ τοῦτο buit, ita et nunc palpabile ipsum, et typos habens
ἵσταται ἔχων τὰ σημεῖα τοῦ σταυροῦ καὶ τὰς τρώ- ostendit. Et quamvis palpabile et visibile, simul
σεις. Ἐπεὶ καὶ ὃ ἔφαγεν, οὐκ ἀνάγκῃ σώματος, ἀλλ' tamen et incorruptibile ipsum circumfert, ut fides
ἐς πίστωσιν τῆς ἀναστάσεως ἔφαγεν. Ὥσπερ οὖν confirmetur; et non necessitate et lege corporis.
πρὸ τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῶν κυμάτων περιπατῶν, οὐκ Omne enim quod comeditur, in secessum va-
ἦλθε φύσεως εἶχε σῶμα· οὕτω καὶ νῦν ψηλαφητὸν dit [25], et alteratur : id quod de Christo post resur-
αὐτὸ, καὶ τύπους ἔχον δείκνυσιν· ὅμως καὶ ἄφθαρ- rectionem non erat dicendum, sed vi quadam invi-
τον αὐτὸ περιφέρει, εἰ καὶ ψηλαφητὸν καὶ ὁρατόν. sibili et divina consumebantur edulia, ad confirma-
Διὰ γὰρ πίστωσιν ταῦτα δείκνυται, ἀλλ' οὐχὶ ἀνάγκῃ tionem resurrectionis tantum assumpta. Vide autem
καὶ νόμῳ σώματος. Πᾶν γὰρ τὸ βιβρωσκόμενον εἰς quomodo propter unum hominem Thomam non de-
ἀφεδρῶνα χωρεῖ, καὶ ἀλλοιοῦται· ὅπερ μετὰ τὴν dignatus est ita condescendere Dominus, et latus
ἀνάστασιν οὐκ ἦν ἐπὶ Χριστοῦ, ἀλλὰ δυνάμει τινὶ ostendere, ut salvet animam unam incredulam : ita
ἀφάτῳ καὶ θείᾳ κατηναλίσκοντο τὰ βιβρωσκόμενα, et nos **766** neque unum vel minimum contemnere
πρὸς πίστωσιν τῆς ἀναστάσεως μόνον παραλαμβα- debemus.
νόμενα. Ὅρα δὲ πῶς δι' ἕνα ἄνθρωπον τὸν Θωμᾶν, οὐκ ἀπηξίωσε συγκαταβῆναι ὁ Κύριος, καὶ πλευρὰν
ὑποδείξαι, ἵνα σώσῃ ψυχὴν μίαν ἀπιστοῦσαν. Οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐκ ὀφείλομεν καταφρονεῖν οὐδὲ τοῦ ἑνὸς
καὶ ἔλαχίστου.

« Πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς D Vers. 30, 31. « Multa quidem et alia signa fecit
ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἃ οὐκ ἔστι γεγραμ- Jesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non
μένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Ταῦτα δὲ γέγραπται, ἵνα sunt scripta in hoc libro. Hæc autem scripta sunt,
πιστεύσητε, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ ut credatis quod Jesus est Christus Filius Dei, et
Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες, ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνό- ut credentes vitam habeatis per nomen ejus. » De
ματι αὐτοῦ. » Περὶ ποίων σημείων ἐνταῦθα λέγει ὁ quibus signis hic dicit evangelista? num de his quæ
εὐαγγελιστής; Ἆρα τῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ; Οὐχὶ, ante crucem? Non, sed de his quæ post resurrectio-
ἀλλὰ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἐπάγει γάρ· nem fecit! subdit enim, « in conspectu discipu-
« Ἐποίησεν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· » τὰ δὲ lorum. » Quæ autem ante crucem, non coram disci-
πρὸ τοῦ σταυροῦ, οὐκ ἐνώπιον τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ pulis, sed omnibus faciebat. Atque ita hæc de quibus

[24] Joan. xx, 15. [25] Matth. xv, 17.

nunc dicit evangelista, post resurrectionem sunt facta. Cum solis enim discipulis versabatur quadraginta diebus, signa ostendens resurrectionis. Sicut enim ante crucem faciebat signa ostendens se esse Filium Dei : ita post resurrectionem perficiebat signa coram discipulis, ostendens se Filium hominis, et habere corpus, idque incorruptibile et divinius, et non jam carnalibus legibus subditum. Cum igitur multa facta sint signa resurrectionis, hæc solum scripta sunt, et neque hæc ostentationis gratia vel ut ostendatur gloria Unigeniti, sed, « ut » vos, inquit, « credatis. » Et quod lucrum, et cui cedens? non Christo, quæ enim ejus utilitas dum non credimus? sed in nosipsos redundans. Dicit enim, « Ut credentes vitam habeatis in nomine ejus. » Credentes enim quod resurrexit et vivit, nobisipsis vitam paramus. Propter nos enim surrexit et vivit. Qui autem mortuum ipsum esse putat et neque surrexisse, neque vivere, ille sibi mortem et corruptionem adjudicat et affirmat.

A πάντων, ἐποίει. Ὥστε ταῦτα περὶ ὧν νῦν λέγει ὁ εὐαγγελιστὴς, τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασίν εἰσι. Μόνοις γὰρ τοῖς μαθηταῖς συναυλιζόμενος δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα, σημεῖα ἐδείκνυ τῆς ἀναστάσεως. Ὥσπερ γὰρ πρὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖα ἐποίει, δεικνὺς ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ· οὕτω μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπετέλει σημεῖα ἔμπροσθεν τῶν μαθητῶν, δεικνὺς ἑαυτὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, τουτέστι σῶμα φοροῦντα, εἰ καὶ ἄφθαρτον, καὶ θεοειδέστερον, καὶ μηκέτι σαρκικοῖς νόμοις ὑποκείμενον. Πολλῶν οὖν γενομένων σημείων τῆς ἀναστάσεως, ταῦτα μόνα ἀναγέγραπται, καὶ οὐδὲ ταῦτα φιλοτιμίας ἕνεκεν, ἢ προσθήκης τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλ' « Ἵνα » ὑμεῖς, φησὶ, « πιστεύσητε. » Καὶ τί τὸ κέρδος καὶ πρὸς τίνα
B περιιστάμενον; Οὐκ εἰς Χριστὸν (τί γὰρ αὐτῷ κέρδος ἐκ τοῦ ἡμᾶς πιστεύειν;), ἀλλ' εἰς ὑμᾶς αὐτοὺς ἀναστρέφον. « Ἵνα γὰρ, φησὶ, πιστεύοντες, ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » Πιστεύοντες γὰρ, ὅτι ἀνέστη, καὶ ζῇ, ἡμῖν ἑαυτοῖς τὴν ζωὴν, περιποιούμεθα. Δι' ἡμᾶς γὰρ ἀνέστη καὶ ζῇ. Ὁ δὲ νεκρὸν αὐτὸν εἶναι νομίζων, καὶ μήτε ἀναστῆναι, μήτε ζῆν, αὐτὸς ἑαυτῷ τὴν νέκρωσιν καὶ τὴν φθορὰν βεβαιοῖ καὶ ἐπιψηφίζεται.

CAPUT XXI.

De apparitione Christi Petro facta post resurrectionem, cæterisque piscantibus in mari Tiberiadis. Quomodo Christus Petro dixerit : Pasce oves meas.

VERS. 1-8. « Postea manifestavit se iterum Jesus ad mare Tiberiadis : manifestavit autem sic. Erant
C simul Simon Petrus, et Thomas qui dicitur Didymus, et Nathanael, qui erat a Cana Galilææ, et filii Zebedæi, aliique ex discipulis ejus duo. Dicit eis Simon Petrus : Vado piscatum. Dicunt ei : Venimus et nos tecum. Et exiverunt et ascenderunt in navim statim, et illa nocte nihil ceperunt. Mane autem jam facto, stetit Jesus in littore, non tamen cognoverunt discipuli quod Jesus esset. Dicit eis Jesus : Pueri, num quid obsonii habetis? Responderunt ei ; Non. At ille dicit eis : Mittite in dextram navigii partem rete, et invenietis. Miserunt ergo, et jam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Jesus, Petro : Dominus est. Simon ergo Petrus cum audisset quod Dominus esset, **767** tunica succinxit se [erat enim
D nudus] et misit se in mare. Alii autem discipuli navigiolo venerunt : non enim longe aberant a terra, sed circiter cubitis ducentis, trahentes rete piscium. » Cum dicit, « Manifestavit semetipsum Dominus, » significat evangelista quod nisi voluisset ipse per sejpsum illis condescendens manifestare, non fuisset visus in corpore incorruptibili. Quare et loci meminit, maris Tiberiadis? Ostendit quod non jam ultra timebant Judæos ut antea, sed magnam partem timoris abjecissent. Ideo et non inclusi erant, sed et prospectabant e domo, quod prius non audebant, et ubique ambulabant, ibantque usque ad Tiberiadem quæ distat a Hierosolymis, et est mare Galilææ. Piscabantur autem discipuli, quia nihil aliud habebant quod facerent, neque enim ipse semper cum

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ τῆς φανερώσεως τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῷ Πέτρῳ, καὶ ἑτέροις ἁλιεύουσιν ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος. Περὶ τοῦ τῷ Πέτρῳ λεχθέντος· Βόσκε τὰ πρόβατά μου.

« Μετὰ ταῦτα ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν πάλιν ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος· ἐφανέρωσε δὲ οὕτως· Ἦσαν ὁμοῦ Σίμων Πέτρος, καὶ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, καὶ Ναθαναὴλ ὁ ἀπὸ Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο. Λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος· Ὑπάγω ἁλιεύειν. Λέγουσιν αὐτῷ· Ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοί. Ἐξῆλθον οὖν, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον εὐθύς· καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν. Πρωΐας δὲ ἤδη γενομένης ἔστη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν αἰγιαλόν· οὐ μέντοι ἤδεισαν οἱ μαθηταὶ, ὅτι Ἰησοῦς ἐστι. Λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Παιδία, μή τι προσφάγιον ἔχετε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ· Οὔ. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὑρήσετε. Ἔβαλον οὖν, καὶ οὐκ ἔτι αὐτὸ ἑλκῦσαι ἴσχυσαν ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἰχθύων.
D Λέγει οὖν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, τῷ Πέτρῳ· Ὁ Κύριός ἐστι. Σίμων οὖν Πέτρος ἀκούσας, ὅτι ὁ Κύριός ἐστι, τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο (ἦν γὰρ γυμνὸς), καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ δὲ ἄλλοι μαθηταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον. Οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίων σύροντες τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων. » Ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν ὁ Ἰησοῦς, » τοῦτο δηλοῖ ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι εἰ μὴ ἤθελε, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν διὰ συγκατάβασιν ἐφανέρωσεν, οὐχ ὡρᾶτο, τοῦ σώματος ὄντος ἀφθάρτου. Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ τοῦ τόπου μέμνηται τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος; Δεικνύων, ὅτι οὐκ ἔτι λοιπὸν οὕτως ἐδεδοίκεισαν τοὺς Ἰουδαίους ὡς πρώην, ἀλλὰ τὸ πολὺ τοῦ φόβου ἀπεβάλοντο. Διὸ καὶ οὐκ ἔτι συγκεκλεισμένοι ἦσαν, ἀλλὰ καὶ προέκυπτον τῆς οἰκίας, ὃ πρὶν οὐκ ἐτόλ-

μων, καὶ πανταχοῦ περιίεσαν, ὥστε ἄχρι καὶ Τιβεριάδος εἶναι, ἥτις ἀπέχουσα τῶν Ἱεροσολύμων, τῆς Γαλιλαίας ἐστὶ θάλασσα. Ἠλίευον δὲ οἱ μαθηταί· οὐ γὰρ εἶχόν τι ἕτερον ποιεῖν. Οὔτε γὰρ αὐτὸς αὐτοῖς συνεχῶς συνῆν, οὔτε τὸ Πνεῦμα δοθὲν ἦν, οὔτε τὴν διδασκαλίαν τελείως ἐγκεχειρισμένοι ἦσαν· διὰ τοῦτο δὴ τὴν οἰκείαν τέχνην μετίεσαν. Πέτρος μὲν οὖν ἐργατικώτατος ὢν, οὐκ ἀνέχεται σχολάζειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἔργον θερμῶς κινεῖται· οἱ δὲ λοιποὶ συνέπονται, διὰ τὸ συνδεδέσθαι λοιπὸν ἀλλήλοις. Ἐπιστὰς δὲ αὐτοῖς κάμνουσι καὶ ταλαιπωρουμένοις, οὐκ εὐθέως ἑαυτὸν δείκνυσι. Βούλεται γὰρ πρῶτον αὐτοῖς εἰς διάλεξιν ἐλθεῖν· ὅθεν καί φησι· « Παιδία, μή τι προσφάγιον ἔχετε; » ὡς μέλλων τι ὠνήσασθαι παρ' αὐτῶν. Ὡς δὲ ἀνένευσαν, καὶ κελεύσαντος βαλεῖν εἰς τὰ δεξιὰ, ἐπέτυχον, « λέγει ὁ μαθητὴς, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, τῷ Πέτρῳ· Ὁ Κύριός ἐστι. » Πάλιν ἐνταῦθα τὰ ἰδιώματα τῶν μαθητῶν εὑρίσκομεν δεικνύμενα. Ὁ μὲν γὰρ διορατικώτερος ὁ Ἰωάννης, ὁ δὲ Πέτρος θερμότερος. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν Ἰωάννης πρῶτος ἐπέγνω τὸν Κύριον, ὁ δὲ Πέτρος πρῶτος ἦλθε πρὸς αὐτόν. Τῷ μὲν οὖν διαζώσασθαι, τὴν αἰδὼ ἐπεδείξατο· τῷ δὲ βίψαι ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν, τὸν πόθον ἐνέφηνεν. Οὐ γὰρ ἐκαρτέρησεν, ὥσπερ οἱ ἄλλοι· ἀλλὰ νηχόμενος παρεγένετο, καίτοι « ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίων » ἀπέχων τῆς γῆς. Ἔστιν οὖν ὁ ἐπενδύτης λινοῦν τι ὀθόνιον, ὃν οἵ τε Φοίνικες καὶ οἱ Σύροι ἁλιεῖς περιελίττουσιν ἑαυτοῖς, εἴτε γυμνοὶ ὄντες, εἴτε ἐπὶ τοῖς ἱματίοις τοῦτο ἐπιτιθέντες· ἁπλῶς δὲ εἰπεῖν, οἷον οἱ ζωγράφοι ποιοῦσι τοὺς ἀποστόλους, ἐπάνω τῶν ἱματίων περιειλιγμένους. Ἐπεὶ οὖν « γυμνὸς ἦν ὁ Πέτρος, » ἅτε περὶ τὴν ἄγραν πονούμενος, διὰ τὴν αἰδὼ περιελίττεται, τὸν ἐπενδύτην (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ διαζώσασθαι), καὶ πρῶτος ἔρχεται πρὸς τὸν Κύριον. Οὐ γὰρ μικρά τινα ἦσαν τὰ γινόμενα, ἀλλὰ μεγάλα· πρῶτον μὲν τὸ πολλοὺς συλληφθῆναι τοὺς ἰχθύας, ἔπειτα τὸ μὴ σχισθῆναι τὸ δίκτυον.

A eis conversabatur, neque Spiritus datus erat, neque doctrina perfecte concessa, ideo suam artem sectabantur. Petrus enim cum actuosissimus esset, non ferebat otium, sed in opere fervebat, et sequebantur cæteri, eo quod conjuncti erant. Et cum adesset eis laborantibus et miseris, non statim se ostendit, vult enim prius loqui cum eis : unde et dicit, « Pueri, num quid obsonii habetis? » quasi empturus ab eis quiddam. Ut autem negarunt, et cum jussisset eos mittere in dextram, consecuti sunt, « dicit discipulus quem diligebat Jesus, Petro : Dominus est. » Iterum hoc loco invenimus discipulorum proprietates ostendi. Nam perspicacior quidem Joannes, Petrus autem ferventior : ea propter Joannes primo quidem agnoscit Dominum. Petrus vero prior venit ad eum. B Succingendo itaque se, reverentiam ostendit. Mittendo autem se in mare, declaravit desiderii magnitudinem : non enim exspectat ut alii, sed natans advenit, quamvis « circiter ducentis cubitis » abessent a terra. Est igitur ἐπενδύτης linteum quoddam quo Phœnices et Syri piscatores se amiciebant, sive nudi essent, sive vestiti, hoc superimponentes; simpliciter autem dicendum, quod sicut pictores pingunt apostolos super vestibus tectos. Igitur quia « nudus erat Petrus, » et piscando laborat, in reverentiam se induit ependytem (hoc est enim succingi) et prior vadit ad Dominum. Non enim parva quædam erant quæ fiebant, sed magna. Nam primum multi pisces capti sunt, deinde rete non est scissum.

« Ὡς οὖν ἀπέβησαν εἰς τὴν γῆν, βλέπουσιν ἀνθρακιὰν κειμένην, καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον, καὶ ἄρτον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων, ὧν ἐπιάσατε νῦν. Ἀνέβη Σίμων Πέτρος, καὶ εἵλκυσε τὸ δίκτυον ἐπὶ τῆς γῆς μεστὸν ἰχθύων μεγάλων ἑκατὸν πεντηκοντατριῶν. Καὶ τοσούτων ὄντων, οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Δεῦτε, ἀριστήσατε. Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἐξετάσαι αὐτόν· Σὺ τίς εἶ; εἰδότες, ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν. Ἔρχεται οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ λαμβάνει τὸν ἄρτον, καὶ δίδωσιν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὀψάριον ὁμοίως. Τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν. » Καὶ τοῦτο θαῦμα, ὃ βλέπουσι νῦν, τοὺς ἀνθρακας λέγω, καὶ τὸν ἰχθὺν, καὶ τὸν ἄρτον. Οὐκ ἐπὶ γὰρ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ἐποίει, ὥσπερ πρὶν ἐν ἐρήμῳ ἀπὸ τῶν πέντε ἄρτων, καὶ τῶν δύο ἰχθύων, τοὺς τοῖς τοσούτοις ἀρκέσαντας, ἀλλ' ἁπλῶς, ἐξ οὐκ ὄντων. Εἰπόντος δὲ τοῦ Κυρίου, « Δεῦτε, ἀριστήσατε, » οὐδεὶς ἐξετάζει, οὐδὲ τολμᾷ ἐρωτῆσαι. Οὐκ ἔτι γὰρ τὴν αὐτὴν παῤῥησίαν εἶχον, ἀλλὰ μετὰ σιγῆς καὶ δέους ἐθαύμαζον· ἤδεισαν μὲν γὰρ, ὅτι ὁ Κύριός ἐστι, διὸ οὐδὲ ἠρώτων. Τὴν δὲ μορφὴν ἀλλοιοτέραν ἰδόντες, καὶ πολλῆς ἐκπλήξεως γέμουσαν, σφόδρα

C Vers. 9-14. « Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, et piscem suprapositum et panem. Dicit eis Jesus : Afferte de piscibus quos prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus, et traxit rete in terram, plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus. Et cum tot essent, non est scissum rete. Dicit eis Jesus : Venite, prandete. Et nemo discipulorum audebat interrogare eum, **768** dicens : Tu quis es? cum scirent quod Dominus esset. Venit itaque Jesus, et accipit panem, et dat eis, et piscem similiter. Hæc jam tertia vice manifestatus est Jesus discipulis suis cum ressurrexisset a mortuis. » Et hoc est miraculum quod nunc vident, prunas dico et piscem atque panem [26]. Non enim jam faciebat ex ma-

D teria proposita, sicut prius in deserto cum satiaret de duobus piscibus ac panibus quinque, tot millia; sed simpliciter ex nihilo. Cum dixisset autem Dominus, « Venite, prandete, » nullus exquirit, neque audet interrogare. Non enim ultra tantam habeban fiduciam, sed cum silentio ac timore admirabantur : sciebant enim quod Dominus esset. Ideo neque interrogabant. Cum autem formam mutatam et horroris plenam viderent, valde stupescebant. Ac

[26] Joan. VI. 34, 35.

voluissent quidem de eo interrogare aliquid, sed metus et manifesta aspectio, quod non esset alius, sed ille ipse, non permittebant interrogare (*a*) : tantum ea quæ eis creaverat manducarunt. Quomodo autem creavit? sua potestate. Non enim jam in cœlum suspicit, et Patrem invocat : illa enim fiebant ut se nobis attemperaret. Jubet autem de piscibus afferre, ut ostenderet non esse phantasma quod videbatur. Sed hoc loco quidem non dicit quod comedit cum eis. Lucas autem dicit quod cum « illis versatus » comederit (*b*). Quomodo autem comederit, non est nostrum dicere. More enim admirabili facta sunt hæc, non quod natura ejus cibo habeat opus, sed nostri causa ad confirmationem resurrectionis fiebant. Ostendens quoque non illum assidue apud eos fuisse, neque similiter ut prius, dicit : « Hoc jam tertio manifestatus est. » Intellige insuper hæc et per allegoriam. Nox enim erat quando tenebræ idololatriæ invaluerunt, ante solis Christi adventum, quando prophetæ laboraverunt, et nihil ceperunt. Nam quamvis unam gentem Israeliticam conclusisse in sagena videbantur, tamen quia et hæc subinde ad idololatriam redibat, nihil forte apprehenderunt. Ubi autem diluculum solis justitiæ infulsit, et apostolicum rete ejectum est, dextra certo doctrina, ad quam lex et prophetæ comparati, sinistra intelliguntur, tunc igitur trahitur rete et ad Christum adducuntur non ethnici tantum, quos et centum dixeris, verum etiam Israelitæ, qui per quinquaginta intelligi possunt. « Quando enim plenitudo gentium intraverit, tunc etiam Israel servabitur. » Tres vero, fidem in sanctam Trinitatem significant. Nam qui in reti continentur centum et quinquaginta. Ethnicos dico et Judæos, sine trium adjectione non sunt. Absque enim fide in Trinitatem nullus in reti contineri dicitur. Illud autem, « Venite, prandete, » istiusmodi aliquid significat, quod post labores, requies, deliciæ, fruitio, sanctos excipiet. Quæcunque enim **769** tunc aut dicta aut gesta sunt, mysteriis plena sunt. Quemadmodum igitur et illud quod Christum Maria hortulanum esse existimaverit, simpliciter quidem dictum videtur, habet tamen occultum quiddam, siquidem ipse revera verus erat paradisi cultor, in ipso monumenti horto, tanquam in paradiso, genus muliebre corrigens, atque eam quæ Adam primum hortulanum deceperat, ab errore et ignorantia convertens. Nam quod Maria conversa sit, et quod de resurrectione docuerit, hoc declarat quod muliebris sexus conversus esset, et ad sublimiorem statum reductus.

VERS. 15-19. « Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus : Simon Joannis, diligis me plus quam hi? Dicit ei : Etiam, Domine, tu scis quod amem te. Dicit ei : Pasce agnos meos. Dicit ei rursus iterum : Simon Joannis, diligis me? Ait illi : Etiam, Domine, tu scis quod amem te. Dicit ei : Guberna oves meas. Dicit ei tertio : Simon Joannis, amas me? Indoluit

(*a*) In Edit. Lut. deest, *interrogare*, et *manducarunt*.

A κατεπλήττοντο· καὶ ἐβούλοντο μέντοι περὶ αὐτῆς ἐρωτᾷν, ἀλλὰ τὸ δέος, καὶ τὸ εἰδέναι, ὅτι οὐχ ἕτερός τις ἦν, ἀλλ' αὐτὸς, ἐπεῖχον τὴν ἐρώτησιν, καὶ μόνον ἤσθιον, ἅπερ αὐτοῖς ἐδημιούργησεν. Πῶς δὲ ἐδημιούργησεν; Ἐξουσιαστικῶς. Οὐκ ἔτι γὰρ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέπει, καὶ τὸν Πατέρα ἐπικαλεῖται (ἐκεῖνα μὲν γὰρ συγκαταβάσεως χάριν ἐγίνοντο)· κελεύει δὲ, ἀπὸ τῶν ὀψαρίων ἐνεγκεῖν, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ ὁρώμενον οὐκ ἦν φάντασμα. Ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν οὐ λέγει, ὅτι ἔφαγε μετ' αὐτῶν· ὁ δὲ Λουκᾶς φησιν, ὅτι « Συναυλιζόμενος αὐτοῖς. » Πῶς δὲ ἤσθιεν, οὐχ ἡμέτερον εἰπεῖν. Τρόπῳ γὰρ παραδοξοτέρῳ ταῦτα ἐγένετο, οὐχ ὡς τῆς φύσεως δεομένης βρωμάτων, ἀλλὰ συγκαταβάσεως πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀναστάσεως γινομένης. Δεικνύων δὲ, ὅτι οὐ συνεχῶς αὐτοῖς ἐπεχωρίαζεν, οὐδὲ B ὁμοίως ὥσπερ πρώην, φησί· « Τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη. » Λάμβανε δέ μοι ταῦτα καὶ κατὰ θεωρίαν. Νὺξ μὲν γὰρ ἦν, ὅτε τὸ σκότος τῆς εἰδωλολατρείας ἐκράτει, πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου Χριστοῦ παρουσίας, ὅτε κοπιάσαντες οἱ προφῆται, οὐδὲν ἐθήρευσαν. Εἰ γὰρ καὶ ἑνὸς ἔθνους ἐδόκουν σαγηνεῦσαι τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλ' οὖν ἐπεὶ καὶ οὗτος συνεχῶς εἰς εἰδωλολατρείαν ἀπεπήδα, οὐδὲν τάχα ἐπίασαν. Ὅτε δὲ ἡ πρωΐα τοῦ Ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ἐπέλαμψε, καὶ τὸ ἀποστολικὸν δίκτυον ἐχαλάσθη, ἡ δεξιὰ ὄντως διδασκαλία, πρὸς ἣν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται παραβαλλόμενοι, ἀριστερὰ νοοῦνται, τότε δὴ ἕλκεται ἡ σαγήνη, καὶ προσάγονται τῷ Χριστῷ οὐχ οἱ ἐξ ἐθνῶν μόνοι, οὓς καὶ ἑκατὸν εἴποις ἄν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οἱ πεντήκοντα C νοηθεῖεν. « Ὅτε γὰρ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθοι, τότε καὶ Ἰσραὴλ σωθήσεται. » Οἱ δὲ τρεῖς τὴν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα πίστιν δηλοῦσιν. Οἱ γὰρ σαγηνευθέντες ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα, ἐθνικοί, λέγω, καὶ Ἰουδαῖοι, ἄνευ τῆς τῶν τριῶν προσθήκης οὐκ εἰσίν· Ἄνευ γὰρ τῆς εἰς Τριάδα πίστεως, οὐδεὶς σαγηνευθῆναι λέγεται. Τὸ δὲ, « Δεῦτε, ἀριστήσατε, » αἰνιγμά τι τοιοῦτον ἔχει, ὅτι μετὰ τοὺς πόνους διαδέξεται τοὺς ἁγίους ἀνάπαυσις, καὶ τρυφὴ, καὶ ἀπόλαυσις. Ὅσα γὰρ τότε ἢ γεγένηται, ἢ εἴρηται, πάντα μυστηρίων γέμει· ὥσπερ οὖν καὶ τὸ κηπουρὸν νομισθῆναι τὸν Χριστὸν τῇ Μαρίᾳ, ἁπλοῦν μὲν δοκεῖ, ἔχει δέ τι καὶ ἀποκεκρυμμένον. Καὶ γὰρ ἦν ὄντως αὐτὸς ὁ ἀληθὴς τοῦ παραδείσου γεωργὸς ἐν τῷ τοῦ μνήματος κήπῳ, D καθάπερ ἐν παραδείσῳ, τὸ γυναικεῖον γένος ἀνορθούμενος, καὶ ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀγνωσίας ἐπιστρέφων τὴν Ἀδὰμ τὸν πρῶτον κηπουρὸν ἀπατήσασαν. Τὸ γὰρ τὴν Μαρίαν ἐπιστρέφειν, καὶ ἀναδιδάσκειν περὶ τῆς ἀναστάσεως, τούτου δηλωτικὸν ἦν τοῦ τὸ γυναικεῖον γένος ἐπιστρέφεσθαι, καὶ ἀνάγεσθαι.

« Ὅτε οὖν ἠρίστησαν, λέγει τῷ Σίμωνι Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων; Λέγει αὐτῷ· Ναὶ, Κύριε, σὺ οἶδας, ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ· Βόσκε τὰ ἀρνία μου. Λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον· Σίμων Ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με; Λέγει αὐτῷ· Ναὶ Κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ· Ποίμαινε τὰ πρόβατά μου. Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον·

(*b*) Deest in græco τὸ *comederit*; sed sensus et verba Lucæ illud exigunt.

Σίμων Ἰωνᾶ, φιλεῖς με; Ἐλυπήθη ὁ Πέτρος, ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον· Φιλεῖς με; καὶ εἶπεν αὐτῷ· Κύριε, σὺ πάντα οἶδας, σὺ γινώσκεις, ὅτι φιλῶ σε. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Βόσκε τὰ πρόβατά μου. Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες, ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει, καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις. Τοῦτο δὲ εἶπε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν. » Ἐπειδὴ τέλος εἶχεν αὐτῷ τὰ τοῦ ἀρίστου, τῷ Πέτρῳ τὴν προστασίαν τῶν τῆς οἰκουμένης προβάτων ἐγχειρίζει· οὐκ ἄλλῳ δὲ, ἀλλὰ τούτῳ ταύτην δίδωσι, πρῶτον μὲν, ὅτι πάντων ἔκριτος, καὶ στόμα τοῦ χοροῦ παντός· ἔπειτα δεικνὺς αὐτῷ, ὅτι χρὴ θαρρεῖν, ὡς τῆς ἀρνήσεως ἐξειλημένης [*f.* ἐξηλειμμ.]· καὶ τὴν μὲν ἄρνησιν οὐ προφέρει, οὐδὲ ὀνειδίζει· λέγει δὲ, ὅτι Εἰ φιλεῖς με, προΐστασο τῶν ἀδελφῶν, καὶ τὴν θερμὴν ἀγάπην, ἣν ἔλεγες ἔχειν πρός με, ὥστε ὑπεραποθνήσκειν μου, νῦν δεῖξον. Ἐρωτᾷ δὲ αὐτὸν ἐκ τρίτου, ἅμα μὲν δεικνὺς ὅση ποιεῖται φροντίδα τῶν πιστευόντων, καὶ ὅτι τοσοῦτον ἀγαπᾷ τὰ πρόβατα, ὥστε καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης τοῦτο ποιεῖται τεκμήριον, τὸ τῶν προβάτων προΐστασθαι· ἅμα δὲ καὶ τῷ τρισσῷ τῆς ἐρωτήσεως καὶ ὁμολογίας τὸ τρισσὸν τῆς ἀρνήσεως θεραπεύει, καὶ λόγοις ἐπανορθοῖ τὰ διὰ λόγου γενόμενα πταίσματα. Ἔθος γέγονεν ἐκ τούτου, τρεῖς ὁμολογίας ἀπαιτεῖσθαι τοὺς μέλλοντας βαπτισθῆναι. Ἐρωτηθεὶς οὖν ἅπαξ καὶ δεύτερον, αὐτὸν τὸν τὰς καρδίας εἰδότα μάρτυρα ἐπεκαλεῖτο, οὐκ ἔτι αὐθαδειαζόμενος, οὐδὲ προπετῶς φθεγγόμενος, ἀλλὰ τὸ, « Σὺ οἶδας, » πανταχοῦ προστιθείς. Ἐπεὶ καὶ τρίτον ἠρωτήθη, ἐταράχθη ὁ Πέτρος, μή ποτε αὐτὸς μὲν νομίζῃ φιλεῖν, οὐ φιλεῖ δέ· ἐπεὶ καὶ πρότερον πολλὰ νομίζων καὶ διισχυριζόμενος, ἠλέγχετο ὕστερον, τοῦτο δὴ καὶ νῦν ἐφοβήθη· διὸ καὶ εὐλαβῶς ἀποκρίνεται· « Κύριε, σὺ πάντα οἶδας, » καὶ τὰ παρόντα, καὶ τὰ μέλλοντα, « σὺ οἶδας, ὅτι φιλῶ σε » νῦν, ὡς ἐμοὶ φαίνεται. Εἰ δὲ καὶ ἐς τὸ μετέπειτα παραμενεῖ ἡ φιλία, καὶ τοῦτο σὺ οἶδας, ἐγὼ περὶ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐνίσταμαι. Εἰπὼν δὲ ὁ Κύριος αὐτῷ περὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, προαγορεύει αὐτῷ καὶ τὸ μαρτύριον, ὅπερ ἔμελλεν ὑπομένειν. Λέγει δὲ τοῦτο, δεικνὺς διὰ τούτου, ὅτι καὶ τοῦτο ὅπερ ἐρωτᾷ αὐτὸν περὶ τοῦ ἀγαπᾷν, οὐκ ἀπιστῶν αὐτῷ, ἐρωτᾷ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εἰδὼς, ὅτι ἀγαπᾷ· πῶς γὰρ οὐκ ἀγαπᾷ ὃς καὶ μαρτυρήσειν μέλλει περὶ αὐτοῦ; ἀλλ' ἵνα μᾶλλον δείξῃ τὴν αὐτοῦ τοῦ Πέτρου ἀγάπην, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας διδάξῃ, ὅτι ἐὰν θέλωμεν αὐτὸν ἀγαπᾷν, οὕτω σπουδάζωμεν αὐτὸν ἀγαπᾷν, ἵν' τῷ τῶν ἀδελφῶν προΐστασθαι. Πῶς δὲ προαγορεύει αὐτῷ τὸ μαρτύριον, ἄκουε· « Ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζώννυες σεαυτὸν, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἀγαπᾷς με, καὶ πολλάκις ἐν τοῖς ὑπὲρ ἐμοῦ κινδύνοις τὴν ψυχήν σου θεῖναι κατεπηγγείλω, θάρβει, φησίν. Οὕτω γὰρ ἐμπλήσω σου τὴν ἐπιθυμίαν· ὥστε ἅπερ οὐκ ἔπαθες νέος ὤν, ταῦτά σε παθεῖν γεγηρακότα. Ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτὸν τοῦ προτέρου

A Petrus, quod dixisset sibi tertio, Amas me? dixitque ei : Domine, tu omnia nosti, tu scis quod amem te. Dicit ei Jesus : Pasce oves meas. Amen, amen dico tibi, cum esses junior, cingebas te, et ambulabas quo volebas : cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo non vis. Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum. » Cum prandii finem ipse fecisset, totius orbis ovium præfecturam Petro committit : non autem alii, sed huic tradit, primum quidem quia omnes præcellebat, et totius cœtus os erat; deinde ostendens ipsi, fiduciam esse sumendam, negatione velut deleta, et oblivioni tradita; et negationem quidem non profert, neque exprobrat, sed dicit, Si « diligis me, » fratrum curam suscipito; et ferventem illam charitatem, quam erga me dicebas habere te, ita ut pro me mori paratus esses, nunc ostende. Ter autem eum interrogat, simul quidem declarans quantam credentium curam habeat, et quod usque adeo oves diligat ut dilectionis erga se hoc ponat indicium, si ovium curam suscipiat : simul etiam per trinam interrogationem et confessionem, trinæ negationi medetur, et verbis corrigit quæ per verba commissa fuerant peccata. Hinc mos invaluit, ut tres confessiones a baptizandis exigant. Interrogatus igitur semel atque iterum, ipsum qui corda novit testem advocat, non amplius confidenter neque temere loquens; sed illud, « Tu scis, ubique adjungens. Cum etiam tertio interrogatus esset Petrus, turbatus est, metuens ne forte ipse quidem existimaret se diligere, non diligeret tamen. Nam et prius cum multa se posse arbitraretur atque asseveraret, postea convictus est. Illud itaque etiam nunc metuebat, et propterea verecunde respondet, dicens : « Domine, tu omnia nosti » **770** tum præsentia tum futura : « tu scis quod nunc te amem, » ut mihi quidem videtur. Cæterum, an etiam in posterum permansura sit amicitia, et hoc quoque tu nosti : ergo de me non affirmo. Postquam verba ipsi fecisset Dominus de sui dilectione, martyrium etiam quod futurum erat ut sustineret, ipsi prædicit. Dicit autem hoc, ostendere volens quod etiam istud quod de dilectione interrogabat, non diffidens ipsi, interrogaret eum, sed plane sciens quod diligeret qui pro ipso martyrium esset subiturus, sed ut magis ostenderet ipsius Petri dilectionem, ac nos omnes doceat : quod si velimus ipsum diligere, sic studeamus ipsum diligere, nimirum in fratrum cura suscipienda. Audi autem quomodo ei martyrium prædicat : « Quando esses junior cingebas te, » etc. Quandoquidem enim, inquit, me diligas, et te animam tuam in periculis pro me positurum frequenter sis pollicitus, « bono, inquit, esto animo [27]. » Tuum ita explebo desiderium, ut quæ juvenis non es passus, ea senex patiaris. Commonefacit autem ipsum prioris vitæ : ostendens quod vice versa spiritualia carnalibus respondeant. In corporalibus

B

C

D

[27] Tob. v, 13; Act. XXVII, 25.

enim juvenis est utilis : senex vero inutilis. In spiritualibus autem ubi senectus accesserit, tunc splendidior est virtus. Ipsius itaque desiderium excitans et inflammans ad martyrium, ista dicit. Innuit autem ei, quod etiam ipse cruci sit affigendus. Illud enim, « Extendes manus tuas, et alius te cinget, » nihil aliud significat quam extensionem in cruce et vincula. Dicendo autem, « quando eras junior » et rursum, « quando vero senueris, » ostendit Petrum tunc neque juvenem, neque senem fuisse, sed virum perfectum. Quomodo autem dixit illi Dominus, « Alius te cinget et ducet quo non vis? » atqui Petrus martyrium volebat : volebat quidem et desiderabat, sed quod dicit Dominus, naturæ affectum et condolentiam significat, quodque anima invita a corpore avellitur. Deo hoc utiliter dispensante, ne violentam mortem nobisipsis consciscamus. Nullus itaque absque dolore aliquo corpus exuit, etiamsi sanctus fuerit. Evangelista autem pro suo more nobis interpretans quidnam his verbis sibi velit Dominus, « Hoc autem dixit, inquit, significans qua morte glorificaturus esset Deum. » Dixit enim Jesus hæc, inquit, Petro, « Extendens manus tuas, » etc., significans quod martyrium pro ipso subiturus esset. Mortem autem Petri gloriam Dei nominat. Nam revera gloria Dei est, constans pro eo ad mortem usque asseveratio. Nisi enim plene persuasum haberet anima Deum esse veracem, nequaquam pro ipso moreretur. Mors itaque sanctorum confirmatio est gloriæ Dei. Discrimen autem quis inveniat inter agnos et oves et inter βόσκειν et ποιμαίνειν, quasi dicas inter *pascua præbere* et *gregem gubernare*. Siquidem **771** agni fortasse dicuntur simpliciores qui facile introducuntur, oves vero, perfectiores. Qui igitur Christum diligit, et agnorum et ovium curam habebit: agnos pascens, hoc est, mitiorem præfecturam illis accommodans et oves gubernans, quod perfectius, quiddam, et magis absolutum demonstrat. Quandoquidem autem perfectiores etiam sæpenumero simpliciori et mitiori præfectura opus habent, oves etiam pascere jubentur qui his præficiuntur. Gubernare enim jam duriorem præfecturam demonstrat, pascere vero mitiorem. Quid igitur retribuemus Domino[28] qui usque adeo nos dilexit, ut sui dilectionem in hoc notaret, si diligens ovium cura habeatur.

VERS. 19-23. « Et cum hoc dixisset, dicit ei : Sequere me. Conversus Petrus, videt illum discipulum quem diligebat Jesus, sequentem : qui et recubuit in cœna super pectus ejus, et dixit : Domine, quis est ille qui tradit te? Hunc ergo cum vidisset Petrus, dicit Jesu : Domine, hic autem quid? Dicit ei Jesus. Si eum velim manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quod discipulus ille non moreretur. Et non dixerat ei Jesus Non moritur, sed, « Si eum velim manere donec veniam, quid ad te? « Commisit quidem Petro fidelium

βίου, δηλῶν, ὅτι τὰ πνευματικὰ ἀντεστραμμένως ἔχει τοῖς σαρκικοῖς. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς βιωτικοῖς ὁ μὲν νέος χρήσιμος, ὁ δὲ γεγηρακὼς ἄχρηστος· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς, ὅτε τὸ γῆρας ἐπέλθῃ, τότε λαμπροτέρα ἡ ἀριστεία. Διεγείρων οὖν αὐτοῦ τὸν πόθον, καὶ ἀναζωπυρῶν εἰς μαρτυρίαν, ταῦτά φησιν. Αἰνίττεται δὲ αὐτῷ, καὶ ὅτι σταυρωθήσεται καὶ αὐτός. Τὸ γὰρ, « Ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει, » οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔκτασιν καὶ τὰ δεσμὰ δηλοῖ. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ὅτε ἦς νεώτερος, » καὶ πάλιν, « Ὅταν δὲ γηράσῃς, » δείκνυσιν, ὅτι τότε ὁ Πέτρος οὔτε νέος ἦν, οὔτε γέρων, ἀλλ' ἀνὴρ τέλειος. Πῶς δὲ εἶπεν αὐτῷ ὁ Κύριος, ὅτι « Ἄλλος σε ζώσει, καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις; » καὶ μὴν Πέτρος ἤθελε τὸ μαρτύριον. Ἤθελε μὲν, καὶ ἐπόθει· ἀλλ' ὁ λέγει ὁ Κύριος, τῆς φύσεως τὴν συμπάθειαν δηλοῖ, καὶ ὅτι ἄκουσα τοῦ σώματος ἀποῤῥήγνυται ἡ ψυχή· τοῦτο τοῦ Θεοῦ συμφερόντως οἰκονομήσαντος, ἵνα μὴ ἑαυτοὺς ἀποσφάττωμεν. Οὐδεὶς οὖν ἀπαθῶς ἀποτίθεται τὸ σῶμα, κἂν ἅγιος ᾖ. Ἑρμηνεύων δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς ἡμῖν, ὡς ἔθος αὐτῷ, περὶ τίνος ταῦτα εἶπεν ὁ Κύριος, φησί· « Τοῦτο δὲ εἶπε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν. » Εἶπε γὰρ, φησὶ, ταῦτα τῷ Πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς, τὸ, « Ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, » καὶ τὰ ἑξῆς, σημαίνων, ὅτι μαρτυρήσει περὶ αὐτοῦ. Δόξαν δὲ ὀνομάζει τοῦ Θεοῦ, τὸν τοῦ Πέτρου θάνατον. Καὶ γὰρ ὄντως δόξα Θεοῦ ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ ἔνστασις ἄχρι καὶ θανάτου. Εἰ μὴ γὰρ ἐπληροφορήθη ἡ ψυχὴ, ὅτι Θεὸς ἀληθινός ἐστιν, οὐκ ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ ἔθνησκεν· ὥστε βεβαίωσις τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ὁ τῶν ἁγίων θάνατος. Διαφορὰν δ' ἄν τις εὕροι ἀρνίων, καὶ προβάτων, καὶ τοῦ βόσκειν, καὶ ποιμαίνειν. Ἀρνία μὲν γὰρ τάχα οἱ εἰσαγωγικώτεροι, πρόβατα δὲ οἱ τελειότεροι. Ὁ τοίνυν τὸν Χριστὸν ἀγαπῶν, καὶ τῶν ἀρνίων καὶ τῶν προβάτων ἐπιμελήσεται, τά τε ἀρνία βόσκων, τουτέστιν, τὴν ἁπλουστέραν ἐπιστασίαν ἐπιβάλλων αὐτοῖς, τά τε πρόβατα ποιμαίνων, ὅπερ τὸ ἐντελέστερον δηλοῖ. Ἐπεὶ δὲ καὶ οἱ τελειότεροι δέονται πολλάκις καὶ τῆς ἁπαλωτέρας ἐπιστασίας, καὶ τὰ πρόβατα βόσκειν ἐπιτάττονται οἱ τούτων ἐπιστάται. Τὸ μὲν γὰρ ποιμαίνειν ἤδη καὶ σκληροτέραν ἐπιστασίαν ἐμφαίνει, τὸ δὲ βόσκειν, τὴν ἡπιωτέραν. Τί οὖν ἀνταποδώσομεν τῷ Κυρίῳ, ὃς οὕτως ἡμᾶς ἠγάπησεν, ὥστε καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην ἐν τούτῳ χαρακτηρίζειν, τῷ τῶν προβάτων ἐπιμελεῖσθαι;

« Καὶ τοῦτο εἰπὼν, λέγει αὐτῷ· Ἀκολούθει μοι. Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ Πέτρος, βλέπει τὸν μαθητὴν, ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, ἀκολουθοῦντα, ὃς καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Κύριε, τίς ἐστιν ὁ παραδιδούς σε; Τοῦτον ἰδὼν ὁ Πέτρος, λέγει τῷ Ἰησοῦ· Κύριε, οὗτος δὲ τί; Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; σὺ ἀκολούθει μοι. Ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος οὗτος εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει. Καὶ οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι Οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ', « Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχο-

[28] Psal. CXV, 12.

μαι, τί πρὸς σέ; » Ἐνεχείρησε [*f.* ἐνεχείρισε] μὲν τῷ Πέτρῳ τὴν πάντων τῶν πιστῶν προστασίαν. Εἰ γὰρ καὶ τῶν Ἱεροσολύμων Ἰάκωβος τὸν θρόνον ἔλαβεν, ἀλλὰ Πέτρος τῆς οἰκουμένης ἁπάσης. Φησὶ δὲ πρὸς αὐτὸν μετὰ ταῦτα· « Ἀκολούθει μοι· » δεικνὺς τὸ κηδεμονικὸν, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν οἰκείως διατεθεῖσθαι. Ἅμα δὲ καὶ ἀκολούθησιν ἐνταῦθα νόει, τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις καὶ τοῖς λόγοις ἐκπλήρωσιν. Οἱ γὰρ κατ' ἴχνος τῆς αὐτοῦ πολιτείας βαίνοντες, καὶ μιμούμενοι αὐτοῦ τὴν ἐν πᾶσιν ἀκρίβειαν, οὗτοι ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ. Τέως δ' οὖν αἰσθητῶς ἀκολουθῆσαι αὐτῷ τὸν Πέτρον προτρέπεται, δεικνὺς, ὅπερ ἔφην, τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκείωσιν. Τοὺς γὰρ οἰκειοτέρους, τούτους ἀκολούθους ποιούμεθα. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ὁ Πέτρος ἤκουσεν, καὶ τοιούτων ἠξιώθη, ὡς καὶ τὴν οἰκουμένην ἐγχειρισθῆναι, καὶ μαρτυρίας ἀξιωθῆναι, σφόδρα τὸν Ἰωάννην ἀγαπῶν, ἐρωτᾷ καὶ περὶ αὐτοῦ· « Οὗτος δὲ τί; » οὐ τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἡμῖν ἥξει; οὐ κοινωνὸς ἔσται καὶ οὗτος τῆς τε ἐπιστασίας τῶν προβάτων, καὶ τῆς ἐπὶ ταῦτα προχειρήσεως [*f.* προχειρίσεως]; Τὸ γὰρ, « Ἀκολούθει μοι, » τοῦτο μονονουχὶ δηλοῖ· Δεῦρο παράλαβε τὰ πρόβατα, εἰς τὴν οἰκουμένην ἔξελθε. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Κύριος οἶδε τὸν Πέτρον κηδόμενον τοῦ Ἰωάννου, καὶ μὴ ἀποσπασθῆναι αὐτῷ θέλοντα, διαιρῶν αὐτοὺς τῆς ἀκαίρου συνεφείας καὶ προσπαθείας, Ἔργον, φησὶν, ἐνεπιστεύθης, τοῦτο ἄνυε, καὶ « ἀκολούθει μοι » ἐξάγοντί σε ἐπὶ τὸ κήρυγμα, οἰκουμένην ἅπασαν ἐγχειρίζοντι. Τοῦτον δὲ ἐὰν θέλω μένειν ἐνταῦθα ἐν τοῖς περὶ τὴν Γαλιλαίαν τόποις, καὶ μὴ συνεκποστεῖλαί σοι, « τί πρὸς σέ; » Τὸ δὲ, « Ἕως ἔρχομαι, τινὲς οὕτως ἐνόησαν· « Ἕως, » φησὶ, κατὰ τῶν σταυρωσάντων με Ἰουδαίων « ἔρχομαι, » μέλλων αὐτοὺς διὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων ῥάβδου πατάξαι, καὶ καταστρέψαι τὴν πόλιν αὐτῶν. Φασὶ γὰρ τὸν ἀπόστολον τοῦτον ἄχρι τῆς Οὐεσπασιανοῦ ἐπικρατείας σχεδὸν τοῖς ἄνω τόποις ἐπιδημοῦντα, κηρύττειν, καὶ μένειν ἐκεῖσε· ὅτε δὲ ἔμελλε τὰ Ἱεροσόλυμα ἁλῶναι, μεταστῆναι. Ἐπεὶ οὖν μέγα ἔργον ἐνεπιστεύοντο τὸ κήρυγμα, οὐκ ἔδει λοιπὸν αὐτοὺς συμπεπλέχθαι, ἀλλὰ διῃρημένως τὸν μὲν τοῖσδε, τὸν δὲ τοῖσδε ἐπιφοιτᾷν. Τίνος δὲ ἕνεκεν ὁ εὐαγγελιστὴς μνημονεύει τῆς ἐπὶ τὸ στῆθος ἀναπτώσεως, καὶ ὅτι ἠρώτησε· « Τίς ἐστιν ὁ παραδιδούς σε; » Οὐχ ἁπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὴν μετὰ τὴν ἄρνησιν παῤῥησίαν τοῦ Πέτρου. Ὁ γὰρ μὴ τολμῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ ἐρωτῆσαι περὶ τοῦ προδότου, ἀλλ' ἑτέρῳ, τῷ Ἰωάννῃ, ἐπιτρέπων τὴν ἐρώτησιν, οὗτος καὶ τὴν προστασίαν πάντων ἐγχειρίζεται· καὶ οὐ μόνον ἑτέρῳ τὰ καθ' ἑαυτὸν οὐκ ἐπιτρέπει, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ μάλιστα παρὰ πάντας ἀγαπωμένου μαθητοῦ, ἐρωτᾷ, καὶ ὥσπερ μεσίτης πρὸς τὸν Κύριον γίνεται. Θαύμασον δέ μοι τὸ ἔντεχνον τοῦ εὐαγγελιστοῦ, πῶς τὴν ἐσφαλμένην τῶν πολλῶν ὑπόληψιν διορθοῦται, ὡς οὐ συνεωρακότων ἃ περὶ αὐτοῦ εἶρηκεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ νομισάντων, ὅτι οὐκ ἀποθανεῖται. Τὸ δὲ οὐκ ἦν, ἀλλὰ τὸ, « Μένειν, » οὐχὶ περὶ τοῦ μὴ ἀποθανεῖν αὐτὸν, εἶπεν ὁ Κύριος, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ συνεζεῦχθαι τῷ Πέτρῳ ἐν τῷ τοῦ κηρύγματος καιρῷ, ἀλλὰ μένειν καθ' ἑαυ-

omnium præfecturam. Quamvis enim Jacobus sedem Hierosolymis acceperit, sed Petrus totius terrarum orbis. Dixit autem ipsi post hæc, « Sequere me, » sollicitum ostendens et familiarem quo erga ipsum afficeretur, affectum. Christum autem sequi hic intellige, operum in omnibus et verborum impletionem. Qui enim per vestigia vitæ ipsius incedunt, imitanturque ejus in omnibus diligentiam, isti sequuntur ipsum. Interim autem Petrum adhortatur ut se palam sequatur, suam declarans, ut dixi, quam erga ipsum habebat familiaritatem. Qui enim nobis valde sunt familiares, ut hi nos sequantur agimus. Posteaquam autem Petrus ista audivisset, et talibus dignus esset habitus, ut ipsi terrarum orbis committeretur, martyrioque dignus haberetur, Joannem vehementer diligens, de ipso etiam interrogat, dicens : « Hic autem quid? » num eadem qua nos incedet via? num particeps erit iste ovium præfecturæ, atque ad illa delegabitur? Illud enim, « Sequere me, » propemodum hoc significat : Veni, assume oves, egredere in mundum. Igitur quia vidit Dominus Petrum curam habentem Joannis, et ab eo avelli nolentem, dirimit eos propter intempestivam affectionem et consuetudinem. Opus, inquit, quod tibi concreditum est, perfice, et « sequere me, » qui educo te ad prædicationem, et totum orbem in manus tuas trado. Illum autem si velim manere in hoc loco, Galilæa scilicet, et non mittere tecum, « quid ad te? » « Donec veniam, » quidam **772** sic exponunt : « Donec, » inquit, contra Judæos, qui me crucifixerunt, « veniam, » percussurus eos in virga Romanorum, et subversurus eorum civitatem. Dicunt enim apostolum illum ferme usque ad Vespasiani imperium locaque superiora peragrasse, prædicantem et manentem illic; quando autem capiendæ erant Hierosolymæ, transiisse. Igitur quia magnum prædicationis opus ipsis erat concreditum, non erant conjungendi, sed separandi, ut unus ad hos, alius ad alios iret. Quare autem meminit evangelista recubitus supra pectus, et quod interrogaverit, « Quis est qui te tradet? » Non hoc simpliciter, neque fortuito evenit, sed ut ostendat libertatem Petri post negationem. Nam qui ante crucem non audebat interrogare de traditore, sed alteri committebat, id est Joanni, interrogationem, illi omnium præfectura concreditur, et non solum sua alteri non committit, sed et pro illo ipso qui maxime diligebatur interrogat, et fit mediator apud Dominum. Admirare autem quam sit alienus a fastu evangelista, quomodo quorumdam suspicionem corrigit, quod non recte cognoverint quid de eo Dominus dixerit, sed putaverint quod non moriatur, id quod non erat, sed « Manere » jubet eum Dominus, non quod non moriatur, sed quod non sit jungendus comes Petro prædicationis tempore, manere autem debeat suo loco. Jam manere « donec veniam, » id est donec mihi placuerit, ut et illum educam ad prædicationem. Te enim nunc educo, ut præsis orbi, et « sequaris me : » ipse autem maneat hoc loco, donec redeam, et educam etiam

ipsum sicut te. Quidam autem sic intelligunt : Cum audisset, inquit, Petrus, quod moriatur pro Christo, dixit : Et Joannes quid? num morietur et ipse? Christus autem hoc non rejecit : Omnis enim qui natus est, etiam morietur. Dixit autem : « Si voluero manere, » id est vivere eum usque ad consummationem sæculi, ut et tunc de me testetur. Unde et dicunt vivere eum, et ab Antichristo occidendum cum Elia prædicantem Christum. Quamvis autem et monumentum ejus ostendatur, quid hoc? Nam vivens quidem ingressus est in illud, et deinde translatus, sicut et Enoch et Elias. Igitur evangelista evertit falsam opinionem existimantium quod non moriatur discipulus hic, sed immortalis sit. Vere enim mendacium est, immortalem esse hominem. Quamvis enim Enoch et Helias non sint mortui, attamen mortales sunt. Ita et hic quoque quamvis non fuerit mortuus, tamen morietur. Igitur quod « non moritur, » id est immortalis sit, falsum est. Alii autem affirmant quod mortuus fuerit : et quod dicit, « Si eum voluero manere, » intelligunt sicut interpretati sumus. Omnes opiniones diximus : ne quam ignorent studiosi. Nobis autem placet, **773** ut, « donec veniam, » intelligatur sicut Chrysostomo divino et aureo illi ori videtur, non de vita, sed quod non sit jungendus Petro.

A τόν. Τὸ δὲ, « Ἕως ἔρχομαι, » τουτέστιν, Ἕως πάλιν καὶ αὐτὸν εὐδοκήσω πρὸς τὸ κήρυγμα ἐξαγαγεῖν. Σὲ μὲν γὰρ νῦν ἐξάγω ἐπὶ τὴν προστασίαν τῆς οἰκουμένης, καὶ « ἀκολούθει μοι · » αὐτὸς δὲ μενέτω ἐνταῦθα, ἕως οὗ πάλιν ἔλθω, καὶ ἐξάξω αὐτὸν ὥσπερ καὶ σέ. Τινὲς δὲ οὕτως νοοῦσι · Ἀκούσας, φασὶν, ὁ Πέτρος, ὅτι θανεῖται ὑπὲρ Χριστοῦ, εἶπεν, ὅτι Καὶ Ἰωάννης τί; οὐ θανεῖται καὶ αὐτός; Ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἀπηγόρευσε μὲν τοῦτο (πᾶς γὰρ ὁ γεννηθεὶς, καὶ θανεῖται), εἶπε δὲ τὸ, « Ἐὰν θέλω αὐτὸν μένειν· » τουτέστι, Ζῇν ἄχρι τῆς τοῦ κόσμου συντελείας, καὶ τότε μαρτυρῆσαι περὶ ἐμοῦ. Ὅθεν καί φασι ζῇν αὐτὸν, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀντιχρίστου μέλλειν ἀναιρεθῆναι, σὺν τῷ Ἠλίᾳ κηρύττοντα τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ καὶ μνῆμα αὐτοῦ δείκνυται, τί τοῦτο; Ζῶν μὲν γὰρ εἰσ-

B ἦλθεν ἐν αὐτῷ, εἶτα μετέστη, ὥσπερ καὶ Ἐνὼχ καὶ Ἠλίας. Ἀνατρέπει τοίνυν ὁ εὐαγγελιστὴς τὴν ψευδῆ δόξαν τῶν οἰομένων, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει ὁ μαθητὴς οὗτος, ἀλλ' ἀθάνατος ἔσται. Ψευδὲς γὰρ ὄντως, τὸ ἀθάνατον εἶναι ἄνθρωπον. Κἂν γὰρ Ἐνὼχ καὶ Ἠλίας οὐκ ἀπέθανον, ἀλλ' ὅμως θνητοί. Οὕτως οὖν καὶ οὗτος, κἂν οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλ' ἀποθανεῖται. Τὸ οὖν, « Οὐκ ἀποθνήσκει, » τουτέστιν, ἀθάνατος ἔσται, ψευδές. Ἄλλοι δὲ διαβεβαιοῦνται, ὅτι ἀπέθανε. Τὸ δὲ, « Ἐὰν θέλω αὐτὸν μένειν, » ὡς ἄνωθεν ἡρμηνεύσαμεν, οὕτω νοοῦσι. Πάσας δὲ τὰς δόξας εἴπομεν, ὑπὲρ τοῦ μηδεμίαν ἀγνοεῖσθαι τοῖς φιλομαθέσιν· ὡς ἡμῖν γε τὸ, « Μένειν, ἕως ἔρχομαι, » οὕτως ἀρέσκει νοεῖσθαι, ὡς τῷ θείῳ καὶ χρυσῷ τὴν γλῶτταν Ἰωάννῃ δοκεῖ, οὐχὶ περὶ τῆς ζωῆς, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ συνεζεῦχθαι τῷ Πέτρῳ.

VERS. 24, 25. « Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, et scripsit hæc, et scimus quod verum est testimonium ejus. Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus, quæ si scribantur per singula, nec ipse, opinor, mundus caperet eos qui scriberentur libros. » Quare cum nullus evangelistarum alius de seipso perhiberet testimonium, hic de seipso testatur? Dicitur postremus ad scribendum accessisse, cum motus et excitatus esset ad id per Christum. Et propter hoc sæpe dilectionis meminit, ostendens causam propter quam ad scribendum accesserit, quod Christus commiserit hoc opus ei, qui præ aliis magis diligebatur. Et scio, inquit, quod vera dicit, hoc est, Certis indiciis compertum habens, scripsi quæ scripsi, utpote qui interfui omnibus sermonibus, et operibus et pas-

C « Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς ὁ μαρτυρῶν περὶ τούτων, καὶ γράψας ταῦτα · καὶ οἴδαμεν, ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ, ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἕν, οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. » Τίνος ἕνεκεν μηδενὸς τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν μαρτυρήσαντος ἑαυτῷ, οὗτος μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ; Λέγεται ὕστερον πρὸς τὸ γράφειν ἐλθεῖν, τοῦ Χριστοῦ κινήσαντος αὐτὸν καὶ διεγείραντος. Διὰ τοῦτο καὶ μέμνηται συνεχῶς τῆς ἀγάπης, δεικνὺς τὴν αἰτίαν ἀφ' ἧς ἐπὶ τὸ γράφειν ἦλθεν, καὶ ὅτι ἀγαπωμένῳ τῶν ἄλλων μάλιστα ἐνεχείρισε τοῦτο τὸ ἔργον ὁ Χριστός. Καὶ οἶδα, φησὶ, ὅτι ἀληθῆ λέγει · τουτέστι, Πληροφορηθεὶς ἔγραψα, ἃ ἔγραψα, ἅτε πᾶσι παρὼν, καὶ τοῖς ἔργοις καὶ τοῖς λόγοις, καὶ τοῖς

D πάθεσι, καὶ τοῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἀγαπητὸς γὰρ ἦμην, καὶ οὐκ ἀπελιμπανόμην. Ὥστε παῤῥησιάζομαι, καὶ περὶ ἐμαυτοῦ λέγω, ὅτι ἀληθεύω, προκαλούμενος ἐξετάζειν τὰ γεγενημένα, καὶ βασανίζειν καθ' ἕκαστον. Εἰώθαμεν δὲ πάντως οἱ ἄνθρωποι, ὅταν σφόδρα θαῤῥῶμεν ἐπὶ τῇ ἀληθείᾳ, μηδέποτε τὴν ἑαυτῶν μαρτυρίαν ἀρνεῖσθαι, ὅπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἔλεγον · « Ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες ὧν λέγομεν, καὶ τὸ Πνεῦμα, ὃ ἔδωκε τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷ. » Πόθεν δὲ ὅῆλον, ὅτι Ἀληθῆ, φησὶ, λέγω, καὶ οὐ χαρίζομαι τῷ διδασκάλῳ; Καὶ ἐκ τοῦ τὰ πολλὰ παραλιπεῖν, ὅθεν δῆλον, ὅτι οὐκ ἂν ἐχαρισάμην. Ὁ γὰρ τὰ ἐπονείδιστα πάντα εἰς μέσον θεὶς, καὶ μηδὲ τοῦτο ἀποκρυψάμενος, ὅτι καὶ ἄνομον αὐτὸν ἐκάλεσαν καὶ πλάνον, καὶ δαιμονῶντα, εὔδηλον ὅτι οὐκ ἂν ἐχαρι-

σάμην. Ὁ γὰρ χαριζόμενος τοὐναντίον ποιεῖ· τὰ ἀπονείδιστα παριείς, τὰ ἔνδοξα εἰς μέσον παράγει. Μὴ θαυμάσῃς δὲ, εἰ τὰ γραφόμενα βιβλία περὶ τῶν τοῦ Ἰησοῦ ἔργων ἔφη μὴ χωρῆσαι τὸν κόσμον· ἀλλ' ἐννοήσας τὴν ἄφατον δύναμιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, πιστῶς δέξαι τὸ ῥηθέν. Ὥσπερ γὰρ ἡμῖν τὸ φθέγγεσθαι, οὕτως ἐκείνῳ, μᾶλλον δὲ πολλῷ ῥᾷον, ποιεῖν ἅπερ ἤθελεν. Τινὲς δὲ Γραφικῷ ἔθει ῥηθῆναι ὑπερβολικῶς τοῦτό φασιν. Ἔθος γὰρ τῇ Γραφῇ ταῖς ὑπερβολαῖς κεχρῆσθαι· ὥσπερ τὸ, Εἴδομεν πόλεις ἄχρι τοῦ οὐρανοῦ φθανούσας· καὶ τὸ, Εἴδομεν ἄνδρας, καὶ ἦμεν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ ἀκρίδες· καὶ ὅσα τοιαῦτα. Οὕτως οὖν καὶ τὸ μὴ δυνηθῆναι « τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. » Τινὲς δὲ « κόσμον » μὲν νοοῦσι, τὸν κοσμικὰ φρονοῦντα, ἔργα δὲ πεποιημένα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, τὰ θεῖα καὶ μυστηριώδη αὐτοῦ, τὰ ἔν τε τῇ ἀοράτῳ κτίσει καὶ τῇ ὁρατῇ, καὶ ὅσα περὶ τὴν ἐπ' ἐσχάτων οἰκονομίαν, ἃ μυστηρίων γέμοντα, τὸν κοσμικὸν ἄνθρωπον μὴ δύνασθαι νοῆσαι· ὡς τὸ, « Πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν. » Ἀλλὰ γὰρ εὐξώμεθα μηδέποτε εἰς λήθην ἐλθεῖν τῶν τοῦ Κυρίου ἔργων τε καὶ λόγων, ἀλλ' ἀεὶ ἀνελίσσειν τὸ βιβλίον τοῦτο τοῦ ἠγαπημένου, καὶ διερευνᾶσθαι τὸν ἐγκείμενον θησαυρὸν καὶ τοῖς θαύμασι τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῖς ῥήμασιν· ἵνα δυνηθέντες ἐκκαθᾶραι ἑαυτοὺς καὶ λόγῳ καὶ βίῳ, κατεξιωθῶμεν καὶ τῶν ἀποῤῥητοτέρων ἔργων καὶ μυστηρίων ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαλύψεως, ἃ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ὄντες, οὐ δυνάμεθα χωρῆσαι· καὶ τελειωθῶμεν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ διὰ τοῦ ἠγαπημένου αὐτοῦ μαθητοῦ φωτίσαντι ἡμᾶς ἐν τῇ θεολογίᾳ καὶ ἐπιγνώσει αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A dæmoniacum, manifestum est quod neutiquam adulatus fuerim. Qui enim adulatur, et ad gratiam loquitur, contrarium facit, omissisque contemptibilibus, gloriosa in medium adducit. Ne admireris autem si libros qui de operibus Jesu scribantur, mundum dixit non capere, sed intellecta ineffabili vi Dei Verbi, dictum fideliter accipe. Nam sicut nobis loqui, ita illi, imo multo facilius est facere ea quæ voluit. Quidam autem per hyperbolen more Scripturæ putant dictum. Mos enim Scripturæ est hyperbole uti : sicut, Vidimus civitates pertingentes in cœlum [29], et, Vidimus viros, et eramus sicut locustæ coram eis [30], et quæcunque sunt similia. Ita igitur quod « non possit mundus capere libros qui scribantur, » intelligere licet. Quidam autem per « mundum » intelligunt eos qui B mundana sapiunt : opera autem quæ facta sunt a Jesu, divina et mysteriis plena, tam in invisibili quam in visibili creatura, et quæ futura sunt, et mysteriis sunt referta mundanum hominem non posse intelligere : sicut et cum dicitur [31], « Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. » Cæterum, **774** precemur nequando dictorum sanctorumque Christi obliviscamur, sed revolvamus librum hunc, dilecti, et scrutemur in eo positum thesaurum in miraculis ac verbis Jesu, ut sic valeamus purificari et vita et sermone, consequamurque in die revelationis ineffabilia opera et mysteria, quæ nunc quandiu in mundo sumus, capere non possumus : et perficiamur in Christo, qui dilexit nos, et per dilectum suum discipulum illustravit nos in theologia C et agnitione sui, et Patris, et Spiritus sancti, cui sit gloria in sæculorum sæcula. Amen.

Τέλος τῆς εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον Ἑρμηνείας Θεοφυλάκτου.

Enarrationum Theophylacti in Evangelium Joannis finis.

[29] Dan. IV, 17. [30] Isa. XL, 22. [31] Joan. XVI, 12.

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

IN OMNES DIVI PAULI EPISTOLAS COMMENTARIUS.

—

PHILIPPI MONTANI PRÆFATIO

(Edit Basil. anni MDLIV.)

—

Quod in commentariorum recognitione, quos in Evangelia Theophylactus diserte scripserat, supra aliquot annos fecimus, idem quoque nunc facere in iis quos in omnes divi Pauli Epistolas edidit, operæ pretium duximus, candide Lector : ut videlicet aliqua saltem ex parte intelligas, dum emendata quædam proferimus, quantum commodum tuis studiis afferre conati simus : ne, quod plerumque fit, splendidis typographorum titulis tibi hic quoque fucum fieri putes, atque ita per imprudentiam, qualiumcunque nostrorum laborum fructu priveris : quod Germanis in recognitione Commentariorum Chrysostomi apud Carolum Guillard sud *Sole aureo* impressorum magno studiosorum incommodo contigisse animadvertimus : cum ne ea quidem quæ D. Erasmus a nobis admonitus ipse emendarat, illi secuti fuerint : quos quidem labores non parvos in tuam et studiosorum omnium utilitatem haud gravatim suscepimus, fore sperantes, ut Deo in primis optimo maximo (in cujus gloriam omnes conatus nostri potissimum incumbere debent; et cujus auxilio freti, istud quidquid est operis tentavimus) haudquaquam ingrati essent, et tibi, candide Lector, haud cuivis sacræ Scripturæ studioso non infructuosi. Sed ne diutius te remorer, ea paucis accipe quorum te præmonitum cupimus.

Nos Græci codicis, quo usus est aliquando D. Erasmus, fidem quam potuimus diligentissime pro nostro qualicumque mediocritate secuti sumus, nisi sicubi scriba dormitasse videretur : perabsurdum enim fuerit ubique scribam nimium bona fide amplecti, hoc est, una cum ipsis erratis, quod Lonicerus sæpius factitasse deprehenditur. Usus est autem, ni fallor, eodem nostro exemplari : in quo divi Pauli contextus a Theophylacti glossa aut capita ipsa frequenter male distinguuntur, et nonnunquam dictiones aliæ pro aliis substituuntur (quæ res nobis non parum exhibuit negotii); quibus sane restituendis qua simus usi cautione dum diligenter expendimus quid ipse auctor in præcedentibus aut subsequentibus eumdem locum attingentibus, quidve Chrysostomus eum locum tractans aut OEcumenius scripserit, aut etiam Porsenna vetus interpres legerit, in margine Græci codicis, quem typographus brevi typis excudere statuit, suis locis exposuimus : ut I ad Corinth. XIV, ἀπόστολοις depravate scriptum fuerat pro ἀπίστοις et ad Galat. V, *scandalum Christi*, pro scandalo crucis; quæ quidem scriptoris errore contigisse vehementer admiror Lonicerum non animadvertisse : cum vel ex mox sequentibus facile a mediocriter erudito et attento error deprehendi potuerit. Item ad Ephes. I depravata legebatur, *divitiæ datæ*, cum legendum fuerit, *divitiæ gloriæ;* δόξης enim, non δόσεως scribendum fuerat. Quinto autem capite primæ ad Timotheum Epistolæ, locum in Græcis et Latinis mutilum ex Porsennæ scriptis, quæ eo quidem loco rectius habere videbantur, restituimus; hoc enim loco quid Theophylactus scripsisset non satis nobis constabat, sed quæ illinc assumpsimus, his notis () interclusimus, ne quid temere præter Græci codicis fidem de nostro addidisse videremur. Porsennæ autem viri eruditi, ut opinor, et eloquentis versione, ut multum a Græcis discedente, ne dicam plerumque dissidente, ut quæ

sit paraphrastica potius atque etiam nimium libera, utpote quæ plerumque adjiciat quæ in Græcis non habentur : et contra, plerisque in locis complures versus prorsus omittat, quæ tamen in nostro manuscripto codice Græco, eoque pervetusto aperte continentur, illius inquam, omissa versione, Loniceri potius interpretationem arripuimus; eamque passim, ubi tolerabilis esset, retinuimus. Novam quidem ex amicorum quorumdam consilio edere statueramus, sed cum id in præfatione adorti animadverteremus, nobis ad id nec satis esse otii, nec temporis, ea potissimum mutavimus quæ, Theophylacti mentem aut non assequi viderentur, aut non satis explicarent. Ad hæc margini multis in locis quædam addidimus, sine quibus Latina legens vix unquam quid sibi velit Theophylactus intelligere queat : dum videlicet aut Græci sermonis variam attingit lectionem, aut Græcæ dictionis compositionem, aut diversam significationem, aliudve quidquam hujusmodi. Pleraque etiam delevimus ab interprete male addita, quod aut parum ad rem facerent, aut cum Theophylacti sententia pugnarent. Quædam vero perspicuitatis gratia, aut ambiguitatis vitandæ causa, a nobis sunt mutata, ut mediocriter erudito Lectori consulatur. Ista enim veritatis et sacræ Scripturæ studiosis scribuntur, quibus nuda et perspicua auctoris sententia magis placet, quam interpretis fucata et affectata dictio, quæ istiusmodi studiosis tenebras offundens, plurimum facessit negotii. Porro vulgarem in Paulino textu versionem, qua passim utitur Ecclesia, fere retinuimus, nisi sicubi Theophylacti interpretatio illam immutare coegerit : ut, ad Romanos cap. XII necesse fuit *mutare conformari* in *configurari*, quod Theophylactus differentiam ponat inter figuram et formam, et figuram mundo, formam autem virtuti attribui dicat. Item I Timoth. VI pro *inutilia*, necesse fuit ponere *stulta*, quod Theophylactus id interpretans dicat : « Quomodo enim non est stultum; » et mox, « Hæc stulta sunt et noxia. » Noster enim vulgaris interpres legisse videtur ἀνονήτους, Theophylactus vero cum Chrysostomo legit ἀνοήτους. Item II Timoth. II pro *ne quando* ponendum fuit *si quando*, aut *si forte* vel *fortasse* : eo enim loco μήποτε, non est negantis, sed dubitantis sive addubitanter asseverantis : quo in sensu sæpe accipit Theophylactus, ut in epistola Evangeliis præfixa satis docuimus. In ipsa autem Loniceri versione quam multa fuerint male versa, aut prorsus omissa, ex his quæ decerpsimus conjicere licebit, si totum opus conferre graveris. Et quoniam principium fervere solet, exploremus quam fuerit initio fervens et diligens, ex multis tamen pauca decerpentes, ne a Theophylacti præclaro opere diutius retardati præstantiorum jacturam faciamus. Noster enim Theophylactus pulchre Horatianum illud vitans, *Brevis esse laboro, obscurus fio* : mediocritatem scite usque adeo amplexus est, ut perspicue docendo, et ex probatis auctoribus optima quæque apiculæ more seligendo, prolixitate non sit molestus. Sed ut et nos molestiam istam vitemus, pauca illa accipe. In ipsa statim operis præfatione, ubi de Epistolarum ordine Theophylactus disserit, ac declarat Epistolam ad Romanos non propterea primo loco collocari, quod ante alias omnes scripta fuerit, ad hunc modum verterat Lonicerus : « Quandoquidem ad Corinthios, tum ad Thessalonicenses una, in qua de ministerio Hierosolyma transmittendo omnes ipsos occulte quidem commonefacit, hanc præcesserint : » cum in Græcis hic sit sensus : Quandoquidem hanc præcedant duæ quæ ad Corinthios sunt missæ : quin et has præcedit ea quæ est ad Thessalonicenses; in qua, etc. Vides, candide Lector, quod ad Epistolarum ordinem attinet, hic doceri eam quæ ad Thessalonicenses scripta fuerit, eas præcedere quæ ad Corinthios fuerint missæ : qua in sententia est Chrysostomus, quod Lonicerus plane tacuerat. Græca autem sic habent : Καὶ γὰρ πρὸ αὐτῆς εἰσιν αἱ πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ πρὸ τούτων αὖ ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς, ἐν ᾗ... Sed ad caput primum veniamus, et e multis pauca perstringamus. In eum Pauli locum qui in capitis est initio : *De Filio suo qui natus est ex semine David*, cum de duplici generatione Christi ageret Theophylactus, divina et humana, ita scriptum fuerat : « Quocirca non de vili exiguove homine Evangelium hoc est, nam de Filio Dei est; nec de exiguo Deo, nam de nato ex sanguine Davidis secundum carnem. » Hactenus Loniceri verba. Vides quam inepte colligat Filium Dei non esse exiguum Deum, propterea quod natus sit ex sanguine Davidis secundum carnem, cum ipse Paulus de incarnatione ad Philippenses scribens, longe aliter dicat : *Exinanivit semetipsum*, etc., et paulo post : *Humiliavit semetipsum*. Quod itaque Theophylactus negat Evangelium hoc esse περὶ ψιλοῦ Θεοῦ, et paulo ante περὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου, non erat vertendum, « De exiguo sive parvo Deo, » neque, « De vili exiguove homine, » sed, De *mero*, nudo et simplici Deo aut homine; ut sit

sensus : Evangelium hoc non esse de eo qui tantum sit homo, aut tantum Deum, sed qui idem et Deus sit et homo. Eodem primo cap. ibi, *Cui servio in spiritu meo in Evangelio*, etc. sic prius habebatur : « Nam servitutis Evangelii conatus necesse habet, » etc.; nos vero clarius ad hunc modum : « Cui enim Evangelii annuntiandi servitus est commissa, illi necesse est ut, » etc. Et in Glossa sequenti ubi ait : « Atqui D. Paulus dum assidue orat tanquam vidisset eos », etc.; potius dicere debuit, « Cæterum quod Paulus continenter orabat ut eos videret, sive videre contingeret, ex ferventi hoc charitate faciebat; » et paulo post, ubi hortatur ut constantes simus in orationibus nostris, sic habebatur : « Neque enim Paulo sumus potiores, qui pro cruce etiam sua removenda precatus est. » Græce autem sic : Οὐ γάρ ἐσμεν Παύλου βελτίους, ὃς καὶ ὑπὲρ τοῦ σκόλοπος τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσε, hoc est, « Neque enim Paulo sumus meliores, qui pro stimulo ter Dominum precatus est, » ubi dictionem *ter* omisit, quæ potissimum ad orationis constantiam et perseverantiam pertinebat; et crucem etiam pro stimulo posuit. Et mox, ἐπὶ τῇ τῆς πίστεως ἐπιδόσει, vertit, « Erga fidei communicationem, » cum, « ob fidei incrementum, » potius vertendum esset. Eodem primo capite, in illud, *Quemadmodum et in reliquis gentibus*, ita scripserat : « Committens autem ipsos, inquit, quemadmodum et in reliquis gentibus. » Συστέλλων δὲ καὶ αὐτοὺς, φησὶ, καθώς, etc., hoc est, « Illorum autem fastum etiam comprimens, inquit, quemadmodum, » etc. Quod enim sic intelligi debeat, satis declarant sequentia. Eodem capite, ubi explicat locum Pauli : *Tradidit eos in desideria*, etc., ibi Theophylactus notat, *tradit* dici, pro *deserit* eos, et *permittit*. Lonicerus vero pro καὶ ἐᾷ, id est *et permittit*, posuerat, *amice* : idque fortasse ob scripturæ difficultatem; mire enim scriba ε cum α calamo veluti luxuriante conjunxerat, ideoque interpres ad ὡτάν, pro ὃ ἐτάν forte respexit. Item paulo post cum declarant quod aliis impellentibus non habuerint opus : « Sed ipsi, inquit, se contumelia affecerunt. Hujusmodi enim sunt impuri illi affectus; » ubi longe alia prius habebatur sententia, ut etiam in mox sequentibus, ibi, *Sicut non probaverunt Deum habere in notitia;* ubi Theophylactus : « Injuria, inquit, qua Deum affecerunt, non ex ignorantia processit, sed a meditatione et studio, » uti nos restituimus. Qui plura volet in hoc eodem primo capite emendata notare, id ex utriusque collatione facile poterit. Nec id tamen dico, ut Lonicero detraham : plurimum enim illi debere me ingenue fateor : nisi enim ipsius versione fuissem adjutus, haud facile plerisque in locis pervetustos characteres agnovissem, ut interim de ipsorum figura mihi quidem insueta sileam; sed ne studiosi, ut diximus, si aut pauca, aut nullius momenti loca hic emendata fuisse putent, eo fructu priventur, quem ex hac recognitione ipsos σὺν Θεῷ consecuturos speramus. Sunt fortasse nonnulla quæ typographo potius quam interpreti ascribenda sunt, ut quod *Christum* pro *crucem* expresserat; sed ne fastidium pariam, ea cum plerisque aliis prætereo : ideoque ex aliis capitibus pauciora huc transcribam. Capite secundo in illud Pauli, *Qui igitur alium doces, teipsum non doces*, ibi : « Si namque gentes, » etc. multum ab auctoris mente aberrare videtur, et paulo ante negatio non fuerat omissa; et in glossa sequenti, post ista verba, *Sin minus*, ista desiderabantur : *Non dixit, Non prodest, ne ipsam contumelia afficere videatur, sed Judæum ea nudat, dicens :* « *Circumcisio*, » etc., et mox ubi duo præputia posuisset, unum secundum carnem, alterum secundum spiritum sive voluntatem, de hoc posteriore loquens, sic reddiderat Lonicerus : « Quæ sese habent uti commemoratum est, quando nihil carnalium quisquam affectuum habuerint, ut qui sint ablati. » Græca vero sic habent : Ἥτις ἐστὶν, ὡς εἴρηται, ὅταν τις μηδὲν ἔχει τῶν σαρκικῶν παθῶν περιῃρημένον. ubi dictio ἥτις, refert ἀκροβυστίαν ἐκ προαιρέσεως, quæ nos sic restituimus, quod quidem est, ut dictum est, quando quis carnalium affectuum nullum habet circumcisum aut amputatum; quæ sententia belle huic loco convenit, cui prior contradicebat, et sub finem hujus capitis ab auctoris mente, ni fallor, multum aberrabat. Sed longum esset singula excutere; ad sextum igitur transilio. In illud Pauli : *Non regnet peccatum in mortali*, etc., ubi extollit Christi gratiam, sic ait Theophylactus : « Itaque corpus sua natura haud nocet, sed obedire peccato, illud vero plurimum obest. Observa hic Christi gratiam, quomodo Adam peccarit, cum tamen nondum mortale corpus haberet : nos vero in mortali corpore peccatum vincimus et superamus. » Hactenus auctoris verba ad Græcum exemplar restituta, quæ prius longe diversam aut contrariam præ se ferebant sententiam, aut conferendo patebit; quod si tamen ad alteram *editionem recurrere graveris*, ibi ad istum scribebatur modum : « Itaque corpus haud

nocet naturæ, sed obedire peccato, illud vero plurimum obest. Observa hic Christi gratiam quomodo Adam peccarit, cum tamen nondum mortale corpus haberet, nos vero in corpore mortali peccato exuberamus, adeoque in peccatis nascimur. » Vides Lector, ut *haud nocet naturæ*, pro *sua natura haud nocet;* et, *peccato exuberamus*, pro *peccatum vincimus*, dixerit diverso et contrario sensu? Capite etiam sequenti in annotatione : *Et inventum est*, [item in alia, *Nunc autem jam non ego operor*] fœdos lapsus deprehendes si conferre lubet, ut et cap. IX, XI et XIII. In hoc ubi Paulus ait : *Ut in die honeste ambulemus.* Ibi Theophylactus de Romanis honoris et gloriæ studiosis hoc modo scribit : Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς αὐτοῖς τῆς παρὰ τῶν πολλῶν δόξης ὁ λόγος ἐφέλκεται αὐτοὺς ἀπὸ τῆς εὐσχημοσύνης hoc est, « Quandoquidem ipsi vulgi gloriam sive honorem, qui a multis exhibetur, magnifacerent, ab honestate eos allicit; » prius autem sic redditum fuerat : « Cum enim ipsi Romani multa verba facerent, » etc., ubi πολὺς λόγος, non multa verba, sed multam curam, rationem sive respectum habere gloriæ et auræ popularis potius significat. Deinde quod adjectum est, « abstrahit eos ab ea gloriæ turpitudine, » multum erat a Pauli et Theophylacti proposito alienum; suspicor interpretem existimasse pro εὐσχημοσύνης legendum esse ἀσχημοσύνης. Sub ea enim dictione ducta erat linea, quasi suspecta esset scriptura, quæ tamen belle habet, ut quæ Paulino textui respondet, ubi εὐσχημόνως.

Sed de hac una Pauli Epistola nimium multa; pauciora igitur ex reliquis afferam; et ne longius abeamus, initio Epistolæ sequentis, ubi Paulus ait, *Per voluntatem Dei*, in eum locum Lonicerus : « Animadverte hic deitatis vocabulum ad Patrem pertinere; » egregia, scilicet animadversio, quasi vero usquam negarint Ariani deitatis vocabulum ad Patrem pertinere. Græca sic habent : Σημείωσαι δὲ τὸ, διὰ ἐπὶ Πατρὸς κείμενον, hoc est, « Nota autem hanc dictionem *per* Patri appositam, » sive de Patre dici. Ubi Theophylactus contra Arianos hunc locum profert, declarans quod hæc præpositio *per*, diminutionem non importet, ut ipsi volebant : cum etiam hic apponatur Patri, ubi dicitur *per voluntatem Dei*, ut fusius ait idem Theophylactus in eum locum Joannis, *Omnia per ipsum facta sunt*, ubi Ariani volebant Filium facere Patre minorem, quod per ipsum sicut per instrumentum aut servum Pater alia fecisset : contra quos ibi adducit hunc ipsum locum, *Per voluntatem Dei;* et item alium ex hoc eodem capite : *Fidelis Deus per quem vocati sumus in societatem Filii sui*, ubi dictio *per*, Patri juncta, nequaquam significat Patrem Filio minorem. Hunc locum pluribus tractavi quod plerisque subobscurus videretur, et a Lonicero quidem male versus, ut qui ex præpositione διὰ deitatem fecerit; a Porsenna vero plane omissus fuisset : solet enim iste si quid placeat liberius tractare ac multa de suo infarcire; et contra si quid non arrideat, illud prorsus omittere : quod hic contigisse videtur, si modo ipsius exemplar cum nostro consenserit, eo sane pervetusto. Nec video cur hic de germana Theophylacti Scriptura dubitare debeamus, cum hujus loci mentionem ipse faciat Joannis primo, ut diximus. Quod autem Lonicerus glossam totam nonnunquam cum textu Pauli prætermiserit, non ipsius voluntate factum esse arbitror, sed ipsius aut scribæ potius negligentia aut errore contigisse.

Hic finem facere fortasse expediret : nam ex hujusmodi locis pro nostra qualicunque mediocritate restitutis facile candidus Lector de reliquis conjicere posset, nec plura, opinor, desideraret : ob morosiores tamen, adhuc paucula ascribam, ut quod hujus Epistolæ capite quarto, ibi : *Magnæ mihi gloriæ*, contrariam posuerat sententiam; et capite quinto, in eum Pauli locum : *In interitum carnis*, scriptum erat : « Hoc est, ut a morbo eum liberet, solvat, » nos sic emendavimus : « Hoc est, ut morbo eum macceret et tabescere faciat, » de castigatione enim corporis loquitur, ut sequentia satis declarant. Capite autem septimo pleraque depravata, et non pauca omissa fuisse, qui totum hoc caput conferre volet, facile deprehendet; quod quidem vel unum caput moroso etiam Lectori, si tamen veritatis studiosus fuerit, hanc nostram operam ut minime supervacaneam, commendare valeat. Possem ex cap. IX, XI et XV, manifeste depravata, et contrariam sententiam continentia proferre, sed in hac priore ad Corinthios Epistola diutius quam statueram sum immoratus. In secundæ vero ad Corinthios Epistolæ capite primo, ibi : *Et spes nostra firma est pro vobis*, glossa hujus textus cum textu sequenti fuerat omissa; atque ita glossa textus sequentis huic erat adjecta, quod etiam factum est ad Romanos XIII, fœdo sane lapsu, ut alios ejusdem capitis præteream. Secundo autem capite bis contrariam reddidit sententiam. Primum in illud Pauli : *Ut ne circumveniamur a Satana*, dixerat : « Non enim a se discre-

pantia Satanas accipit, verum et nostra rapit, » cum dicere debuisset, « Non enim ad se pertinentia Satanas, » etc. Græce enim est : Ὁ γὰρ διάβολος οὐχὶ τὰ αὐτῷ διαφέροντα λαμβάνει. Deinde paulo post in illud Pauli : *Aliis quidem odor mortis in mortem,* pro, Deo acceptabiles esse, dixerat, esse reprobos et minime gratos apud Deum. Sed hic quodam modo excusandus venit, quod Græcus codex fuisset corruptus, quem secutus est fide, ut diximus, nimium bona; nam loco ἀπρόσδεκτοι legendum est εὐπρόσδεκτοι, ut patet ex Chrysostomo et veteri interprete. Sed ad alia properans reliqua hujus Epistolæ capita transilio. Initio autem capitis primi ad Galatas, ibi : *Sed per Jesum Christum,* Theophylactus huic loco objicit quod est in Actis apostolorum cap. XIII, dicens, Καὶ μὴν αἱ Πράξεις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος δηλοῦσιν αὐτὸν ἀφορισθῆναι. id est : « Atqui Acta apostolorum a Spiritu sancto indicant eum segregatum esse, » etc., Lonicerus vero, de Pauli operibus intelligens, sic verterat : « Ipsæ res gestæ et opera a Spiritu sancto profecta indicant, » etc., quæ huic loco minime conveniunt : nec quæ statim sequuntur hanc admittunt interpretationem; subnectit enim : « Perspicuum est igitur quod sit una et eadem potestas et Patris et Filii et Spiritus sancti. » Similem objectionem facit ad Rom. primo, ibi : *Per quem accepimus gratiam.* Sed nimium his immoror. Si quis tamen ex aliis Epistolis quædam desideret, conferat primum caput ad Philippenses, ubi non pauca fuisse multum corrupta deprehendet. Expendat item quæ Theophylactus in eum Pauli locum ad Thessalonicenses quarto : *Non hominem spernit, sed Deum,* pulcherrima scripserat, et plurimum fuisse deformata comperiet : et quædam sub finem ejusdem capitis omissa fuisse perspiciet. Atque illinc transeat ad primæ ad Timotheum caput primum : et glossam in illud Pauli, *Sed misericordiam consecutus sum, qiua ignorans feci,* excutiat, et in una et eadem glossa non semel lapsum interpretem notabit. In Epistola vero ad Philemonem quod contra etiam Porsennæ versionem faciat reperiet, ubi : Imperandi quod ad rem pertinet; contrariam habet sententiam. Porsennæ enim accepisse videtur τὸ ἀνῆκον, quasi α privativa particula esset, cum verterit, *quod ad rem non pertinet;* quo in errore pergens, totam Theophylacti pervertit explicationem, cum potius contrarium significaret τὸ ἀνῆκον, nempe quod ad rem pertinet, sive τὸ πρέπον, ut ait Suidas, hoc est quod decet, quod convenit, sicut τὸ καθῆκον *officium* dicitur Ἀνήκω enim est *attineo, pertineo, specto,* sicut καθήκω, προσήκω, *convenio, consentaneus sum.* Sic Demosthenes ait, τὰ εἰς ἀρετὴν ἀνήκοντα, ad virtutem spectantia, interprete Budæo; quæ significatio huic loco maxime convenit. Sed de hujus versione eleganti quidem, sed parum fida, satis antea dictum puto; finem itaque facio, nec verbum addo : qui plura desiderat, totum opus, si lubet, conferat, et, ni fallor, labores nostros boni consulet. Bene vale, candide Lector, et tui Montani conatus tuis studiis prodesse cupientis in bonam partem, quæso, accipe.

Lutetiæ, e museo nostro Tornacensi, XII Octobris, anno MDLII.

MONITUM

T. BAILII EDITORIS LONDINENSIS.

Præmaturus doctissimorum obitus quam gravi Ecclesiæ studiorumque incommodo evenire assolet, condocefecit nuperus reverendissimi viri, atque omni litterarum genere excultissimi, domini Augustini Lindselli, episcopi Herefordensis, inter media optimæ frugis molimina abrepti. Quem ita exstinctum etiam ignoti flebunt. At vero mei muneris esse duxi (qui in istiusmodi studiis illi inservierim) non tam defunctum ignavo questu prosequi, quam quæ voluerit, meminisse; quæ mandaverit, exsequi. Hinc animus mihi accendebatur, hosce Theophylacti Commentarios, quos ille bono publico destinaverat, pro mediocritate mea potius excolere, quam una cum ipso sepelire. Priores ipsius curas atque etiam secundas experti erant : manus tantum deerat suprema. Unde licet fortassis haud usque adeo absolutos, non tamen omnino neglectos prodire comperies. Describebantur e vetusto codice manuscripto illustrissimi comitis Arundeliani, Angliæ mareschalli, viri ut antiquo stemmate, ita politæ antiquitatis studio decantati. Post apographon cum prototypo fideliter commissum, ad unum et alterum exemplar Oxoniense instituta est castigatio. Quia in re quantum ille fidei industriæque præstitit, testando erunt viri ad ele-

gantiorem doctrinam facti, Thomas Triplet, amicus mihi unicus, et Joannes Gregorius; quos in posterioris exemplaris collatione sibi συνεργοὺς ascivit. Cæterarum scilicet illius curarum ego ipse conscius, editionem istam ad mentem ejus, quantum pote, adornavi. Discrepantes codicum lectiones, appinguntur areæ marginali. Asteriscus dictionem loquitur ab uno aut altero codice absentem, atque sine magno sententiæ detrimento delebilem. Ἴσ. tessera est conjecturæ, cui parcius indulsimus, quo tibi facultas magis integra judicandi. Latina quidem versio est Philippi Montani; verum ubique adeo a nobis interpolata atque ad Græcorum veritatem revocata, ut (si per operas typographicas licuisset importune festinabundas) minus tædium foret novæ prorsus condendæ. Id quod committentibus liquebit. Vale.

ANNOTATA

PRO SINGULIS EPISTOLARUM ARGUMENTIS.

Ad Romanos ex Corintho scribit Apostolus, quos nondum viderat, visendi tamen percupidus, quia de his multa acceperat, quorum et suscipit et laudat fidem, ut quam sciret fama et nomine celebrem et ubique vulgatam : et (ut cætera omittam) de gentium vocatione copiosius disserit.

Nec secus ex Epheso ad Corinthios scribit Epistolam, illos objurgans quod plurimum inter se dissiderent, et primarium quemdam e suis rem cum noverca habentem satis negligerent, vellentque sub cohibatus prætextu nonnulli divortia facere, et uxores relinquere : et multi idolothytis vescerentur : et alii cæteris plane contemptis, eos duntaxat demirarentur, qui essent linguarum gratiam consecuti : et, quod erat detestabilius, nequaquam crederent humana corpora post mortem resurrectura. Ad eosdem deinceps et aliam ex Macedonia scribit, quando quidem ex priore plurimum profecissent : quippe quos pœniteret tandiu fornicantem illum tulisse, sed arrepti deinde seditiosissimorum hominum persuasu, legis duntaxat litteræ inhæserunt, indifferentem existimantes gratiam quæ a Christo esset in multos collata : quin etiam et præceptores admodum jactitabant, et gloriæ ducebant, cum Apollo vellent vel Cephæ partes tutari, id est suum quisque quem sectaretur extollere, unde multa erant inter hos oborta dissidia : alioqui in sanctorum alimoniam abunde et liberaliter conferebant.

Ex Roma ad Galatas litteras dedit. Hos enim cum antea ad fidem quam optime instruxisset, et credidissent eo prædicante in Christum Jesum, post ejus discessum mox lapsi, improborum hominum suggestione ut se circumciderent compulsi sunt. Quod utique Paulus ægre ferens, quia præter suam institutionem egissent, incusat acrius quod se celerrime adeo immutassent.

Ex Urbe præterea et ad Ephesios scribit, haud dum tamen per se aditos, sed auditione solum perceptos fideles esse, et Christum Jesum optime credere, et mira quadam in sanctos omnes affici charitate, alioqui a se percupere in fide hac stabiliri. Quocirca et hos per litteras instruit, atque haudquaquam commentitium esse, aut nuper inventum hoc Christi mysterium, sed perstare a sæculo : et alia multa quæ ad hos in fide firmandos maxime faciunt.

Ad Philippenses insuper litteras mittit ex Urbe, quos adierat sane, et ad fidem instruxerat. His itaque Paulo ipsi et sanctis nonnullis ministrantibus necessaria, exorti sunt quidam, qui pravis persuasionibus, et sub legis umbra et circuncisionis obtentu, simplicium quorumdum corrumperent aures, asserentes neminem posse sine lege justificari. Quod Paulus audiens, Philippensium primo fidem probat, et eorum se memoriam habere inter precandum fatetur commemoratque quemadmodum Romæ sese ac Christi fidem tutatus sit, et qui præterea molesti sibi in vinculi fuerint.

Colossensibus etiam ex Urbe litteras impertitur, quippe quos cerneret per homines captiosos et subdolos falsis quibusdam argumentis circumventum iri, qui Christi fidem apertissime Græcis argutiis impugnarent, cum legis umbram et escas vetitas sectarentur et circumcisionem efferrent.

Ex Athenis vero Thessalonicensibus scribit, apud quos antea fuerat diutius commoratus : et quoniam multa cum in Verria, tum Macedoniæ civitate Philippis, tum Corinthi et Thessalonicæ fuerat perpessus, veritus ne vel ex suis pressuris illi offensi haud satis stabiles forent, vel mœrore nimio ob suorum e vita discessum conficerentur, quo patrio more certe plurimum angebantur, Timotheum cum epistola ad eos dimisit, ut in fide obfirmarentur, ne quoquam pacto ab ea desciscerent, sive ipsi afflictarentur, sive alios cernerent afflictari : hortaturque ut ducerent vitam quemadmodum a se accepissent. Commonefacit insuper, ne graviter ferant morientium casum, et alia pleraque. Ad eosdem idcirco ex Urbe et aliam scribit Epistolam, quia apud eos erant nonnulli segniores ad bonum, et nullius momenti viri, qui alios mira arte fallebant, astruentes jamjam instare Christi adventum, cujus et Paulum falso testabantur auctorem, et sese idem cognovisse per Spiritum affirmabant. Cujus rei certior factus Apostolus, per litteras Thessalonicensium primo adauctam fidem collaudat, et gloria ducit quod Christi ob gratiam viriliter ferrent pres-

suras, solaturque asserens illatas his Deum vindicaturum quandoque injurias.

Scribit ad Timotheum ex Laodicea eam ob causam, quia Ephesi erant permulti qui Judaicos ritus servarent, cum longe aliter ipse Ephesios instruxisset, docereque et fallere integriores quosque adniterentur. Quocirca Timotheum hortatur ut Ephesi maneat, et corruptores illos castiget et corrigat, ut tandem a suis erroribus resanescant. Ad eumdem secundo ex Urbe conscribit Epistolam, monetque ut ad se redeat. Erat enim Apostolus ab omnibus jam destitutus, qui secum Romam ex Asia commigraverant, catenis absterriti, quibus erat devinctus.

Ex Nicopoli ad Titum litteras scribit; ibi namque hiemaverat Paulus. In Creta autem Titum reliquerat, ut per urbes institueret sacerdotes. Erant enim ibidem plerique qui sub legis prætextu seducere populum conabantur.

Scribit ex Urbe ad Philemonem, cujus servus Onesimus fugiens Romam se ad Apostolum contulit, apud eumque habitavit conjectum in carcerem, et in vinculis detentum. Hunc itaque cum ei optime obsequeretur, et brevi probus evasisset, ut ei esset acceptior, Philemoni commendat per litteras, hortaturque ut libertate donet, nec eo ut servo, sed ut fratre utatur.

Ad Hebræos demum ex Italia scribit : qui etsi Christi acceperant fidem, haud tamen prorsus a lege defecerant. Quod sane inique ferens Apostolus, etsi ad gentes erat, ut Evangelium prædicaret, jam destinatus, non hos tamen ferebat legis umbris obvolvi, existimans haudquaquam credentibus his molestam hanc fore epistolam, in qua de Christi adventu, lege ipsa umbratili disserat : quam cessasse affirmat, et nihil in posterum valituram, quia Christus advenerit, quem illa præfigurasset.

His itaque Epistolis Paulus tam valida fundamenta jecit, ut increscentis in posterum fidei tanta posset moles imponi.

LECTORI VENETUS EDITOR.

Prodit tomus alter Operum Theophylacti, ea quidem celeritate, quam satis esse putamus ad fidem astruendam promissioni nostræ, qua in *Prævia Declaratione* nos obstrinximus, integram operum præclari hujus auctoris editionem intra quadriennium absolvendam fore. Habes vero hoc in tomo *Commentarios* ipsius in omnes *Pauli Epistolas;* qui quidem aliquoties Latine, Græce autem et Latine semel tantum, nempe Londini anno 1636, in lucem prodiere. Ad hanc editionem satis nitidam et accuratam nostram plane exegimus, nisi quod manifesta quædam Latinæ versionis errata sustulimus. Quod vero hic e nostro adjecimus, præcipue sunt variantes lectiones ex codice bibliothecæ S. Marci depromptæ, quas ad calcem tomi, more nostro, apposuimus. Eas diligenter collegit juvenis industrius Georgius Constantini, natione Græcus, qui similem operam alias etiam nobis impendit. Collectas vero tradidimus Bonifacio Finetti, ordinis Prædicatorum, ut omnibus expensis, solertia sua et judicio, eas quæ frugi alicui esse possent, seligeret. Scilicet nos longe ab eorum opinione sumus, qui quidquid varietatis in codicibus reperiunt, id totum pro variantibus lectionibus habent, totumque in editiones suas effundunt, sicque paginas inutili congerie onerant haud raro. Nos econtra rati, variantes lectiones censendas non esse, nisi quæ phrasim vel sensum perficiunt ac complent, aut certe tales sunt, ut merito ambigas, num hæ vel illæ ab actoris calamo profectæ fuerint, ea omnia prætermittenda putavimus, quæ aut manifestæ sunt amanuensium aberrationes, aut phrasim sensumve, potius quam compleant, reddunt imperfectiorem. Hocce delectu factum est, ut, cum variantes lectiones nostræ satis multæ forent, ad mediocrem numerum redactæ sint. Sed et aliud in causa est, cur ad majorem copiam non excreverint : nempe illæ omissæ sunt omnes quæ (non paucæ quidem) cum variantibus lectionibus ex codicibus Oxoniensibus a Londinensi editore collectis marginique ascriptis conveniebant (*a*). Non deerunt fortasse qui vellent eas quoque hic adnotatas habere, quod referat nonnihil scire an aliqua lectio non unius tantum, sed plurium codicum auctoritate confirmetur. At non existimavimus, rem hanc tanti esse, ut ulteriorem hunc laborem mereri posset ac postulare. Porro variantes istæ lectiones ferme in una vel altera voce sitæ sunt : quas idcirco Græce tantum apponere placuit, eo vel magis quod ex illis non paucæ Græcam phrasim unice spectent, adeoque Latinæ

(*a*) Omnes, ut moris est nostri, collegimus in margine inferiori. Littera *o* Oxoniensem, *m* cod. S. Marci Veneti designat. EDIT. PATR.

versionis tenorem intactum relinquant. Nonnullæ tamen sunt paulo fusiores; quarum Latinam versionem a dicto Bonifacio Finetti factam non prætermittimus; sed eam ad calcem paginæ ponimus, ne ipsarum variantium lectionum seriem initumque ordinem abrumperemus. Ex fusioribus hisce variantibus lectionibus aliæ sunt velut quædam additamenta, quæ ipsi textui edito inseri possent, eumque pleniorem reddere; aliæ vero sunt potius diversæ expositiones, aut eædem etiam quoad sensum, sed verbis diversis expressæ; et quidem modo ampliores expositionibus textus editi; modo breviores, quæ scilicet textum editum veluti compendio exhibent. Perspicuum idcirco est, codices plerosque qui hos Commentarios continent, interpolatrices manus expertos esse : neque enim fieri potest ut tam breviores quam fusiores expositiones hujusmodi ab eadem Theophylacti manu effluxerint. Sed quænam Theophylacto sint ascribendæ, quænam interpolatori alicui, nemo, meo judicio, definire potest, cui præ manibus non sit ipsum Theophylacti autographum. Neque enim ad id satis esse putamus, majorem codicis vetustatem; tum quod difficile sit, eam exploratam satis habere, cum sæpe vetustatis incertæ sint notæ : tum quod recentior codex sincerum esse possit vetustioris ac purioris codicis apographum. Si quis tamen breviores expositiones potius quam fusiores, Theophylacti esse velit, nec ille rem satis verisimilem affirmabit, utpote compendiario commentandi generi quo delectabatur Theophylactus et præsertim in hisce Commentariis, qui in aliquibus codicibus Ἐξήγησις ἐν ἐπιτομῇ, *Compendiaria Expositio* inscribuntur, apprime consentaneam. Quod si hoc verum sit, habes profecto, benevole Lector, in Variantibus lectionibus nostris, expositiones aliquot iis, quæ in edito textu habentur, hoc nomine, præferendas. Animadvertas hic vero, nos, cum edita loca respondentibus sibi in nostro codice textibus ampliora sunt, nequaquam integra referre, ne nimis vacui e regione respondeat; sed demptis iis quæ in medio sunt, eorum absentiam punctis aliquod ordinatim positis indicamus. Codex unde hæ variantes lectiones desumptæ sunt, nil peculiare habet quod hic commemoretur. Chartaceus is est, et XIV circiter sæculo scriptus censetur a clar. viris qui *Manuscriptorum Græcorum bibliothecæ S. Marci* Catalogum ediderc. Variantes lectiones nostras excipiunt Observationes Latini Latinii, quas ut in primo tomo, ita et in isto apponimus, ne quid ad editionis nostræ ornamentum disideretur : qua de causa præmittimus etiam non solum Philippi Montani Præfationem, verum etiam *Adnotata*, queis cujuslibet Epistolæ argumentum paucis exhibetur, et unde singulæ scriptæ sint, indicatur, quæ cum exstent in editionibus omnibus Latinis quas vidimus, Christofori Porsennæ, qui primus hosce Commentarios Latine transtulit atque vulgavit, esse putamus. Tomum denique claudunt duo Indices, Latinus unus, Græcus alter; uterque, locupletissimus : quo vel solo additamento haud parum sese editio nostra supra cæteras commendat. Sed non est cur pluribus te detineamus, amice Lector. Jam fruere præclaris hisce Commentariis : et tomum tertium, qui pleraque vel prorsus inedita, vel rarissima complectetur, brevi intervallo temporis secuturum, securus expecta. Interim vale.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

—

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ D. PAULI AD ROMANOS EXPOSITIO.

—

ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD ROMANOS. ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

1 *Assidua divinarum Scripturarum lectio ad ipsarum cognitionem ducit. Mentiri enim nescit, qui dixit : «Quærite, et invenietis : pulsate, et aperietur vobis*[a]*. » Proinde Epistolarum beati Pauli mysteria perdiscemus, si assidue diligenterque in eis versemur. Cæteris enim omnibus doctrinæ ratione præstantior erat. Et merito quidem. Nam quoniam omnibus abundantius laboravit, ampliorem etiam Spiritus gratiam assecutus est. Neque hoc ex Epistolis ejus tantummodo, verum etiam ex apostolorum Actis perspicuum fit. Mercurius enim ab infidelibus ob sermonis præstantiam existimatus est. Prima autem nobis proponitur hæc ad Romanos Epistola, non quod prima scripta fuerit : binæ enim illæ ad Corinthios hanc præcedunt et istas rursum ea* **2** *quæ est ad Thessalonicenses, in* B *quas eos de ministerio Hierosolymam mittendo non sine laude commonefacit. Præterea Epstola ad Galatas hanc ad Romanos præcedit. Atqui cæteris Epistolis hæc est prior, hæc ad Romanos, inquam. Quid itaque factum est, ut primum locum obtinuerit? Quoniam in sacra Scriptura hujusmodi ordo non est necessarius. Siquidem et duodecim prophetæ, etiamsi proxima temporum serie alter alterum non subsequatur, sed longo intervallo ab invicem distent, in Bibliorum tamen serie continuato ordine collocantur. Scribit autem Paulus ad Romanos, perinde ac si Christi ministerio fungendi necessitas ipsi incumberet, ac veluti ad eos, qui universo terrarum orbi præsidebant. Nam qui capiti prodest, toti corpori profuerit.* C

A Ἡ συνεχὴς ἀνάγνωσις τῶν θείων Γραφῶν εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῶν ἄγει· ἀψευδὴς γὰρ ὁ εἰπών· « Ζητεῖτε καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν. » Καὶ τῶν Ἐπιστολῶν τοίνυν τοῦ μακαρίου [1] Παύλου τὰ μυστήρια μαθησόμεθα, συνεχῶς αὐ ταῖς [2] καὶ ἐμμελῶς ἐντυγχάνοντες· τῶν γὰρ ἄλλων ἁπάντων ἐπλεονέκτησε τῷ τῆς διδασκαλίας λόγῳ. Καὶ εἰκότως· ἐπειδὴ γὰρ περισσότερον πάντων ἐκοπίασε, δαψιλεστέραν καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπεσπάσατο [3] χάριν. Καὶ οὐ μόνον ἀπὸ τῶν Ἐπιστολῶν τοῦτο δῆλον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν Πράξεων. Ἑρμῆς γὰρ ἐνομίσθη παρὰ τοῖς ἀπίστοις, διὰ τὸ τοῦ λόγου κατάρχειν. Πρόκειται δὲ ἡμῖν Πρώτη ἡ πρὸς Ῥωμαίους, οὐκ ἐπειδὴ πρώτη αὕτη ἐγράφη· καὶ γὰρ πρὸ αὐτῆς εἰσὶν αἱ πρὸς Κορινθίους δύο· καὶ πρὸ τούτων αὖ ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς, ἐν ᾗ περὶ τῆς εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα πεμπομένης διακονίας ἐπαινῶν αὐτοὺς αἰνίττεται· ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς Γαλάτας προτέρα ἐστὶ ταύτης τῆς πρὸς Ῥωμαίους. Τῶν μέντοι ἄλλων Ἐπιστολῶν προτέρα αὕτη, ἡ πρὸς Ῥωμαίους, φημί. Πῶς οὖν πρώτη τέτακται; Ὅτι παρὰ τῇ Γραφῇ ἡ τοιαύτη τάξις οὐκ ἀναγκαία. Καὶ γὰρ καὶ οἱ δώδεκα προφῆται, οὐκ ἐφεξῆς ὄντες ἀλλήλους κατὰ τοὺς χρόνους, ἀλλὰ πολλῷ [4] διεστηκότες ἀλλήλων, ὅμως ἐν τῇ τῶν βιβλίων τάξει ἐφεξῆς εἰσι κείμενοι. Γράφει δὲ Ῥωμαίοις ὁ Παῦλος, οἷα δὴ χρέος ἔχων λειτουργὸς εἶναι Χριστοῦ, καὶ ὡς προκαθημένοις τῆς οἰκουμένης. Ὁ γὰρ τὴν κεφαλὴν ὠφελῶν καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα ὠφέλησε.

[a] Matth. VII, 7.

Variæ lectiones.

[1] μεγάλου o. [2] αὐτῷ o. [3] ἐπορίσατο m. [4] ἴσ. πολύ o.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS
IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

« Παῦλος. » Οὔτε ὁ Μωσῆς, οὔτε πολλοὶ τῶν μετ' αὐτὸν, ἀλλ' οὐδὲ οἱ εὐαγγελισταὶ, τὰ ὀνόματα αὐτῶν προτεθείκασι τῶν συγγραμμάτων. Ὁ δὲ μακάριος οὗτος, πανταχοῦ τῶν Ἐπιστολῶν, τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα πρτίθησι· διότι ἐκεῖνοι μὲν πρὸς τοὺς παρόντας ἔγραφον· οὗτος δὲ διὰ μακροῦ τὰ γράμματα διετέμπετο, καὶ εἰκότως τὸν νόμον τοῦ ἐπιστολικοῦ χαρακτῆρος ἐκλήρου. Ἐν μέντοι τῇ πρὸς Ἑβραίους οὐ ποιεῖ τοῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεχθῶς εἶχον πρὸς αὐτὸν, ἵνα μὴ τοῦ ὀνόματος εὐθὺς ἀκούσαντες ἀποτηδήσωσι, κρύπτει τοῦτο ἐν προοιμίοις. Τίνος δὲ ἕνεκα ἀπὸ Σαύλου Παῦλος ἐκλήθη; Ἵνα μηδὲ κατὰ τοῦτο ἐλαττωθῇ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἐπικληθέντος Κηφᾶ, ὃ ἑρμηνεύεται « Πέτρος, » καὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου, ἐπονομασθέντων Βοανεργὲς, ὅ ἐστι, « υἱοὶ βροντῆς. »

« Δοῦλος. » Πολλοὶ δουλείας τρόποι. Ὁ ἀπὸ τῆς δημιουργίας, καθ' ὃν, « Τὰ πάντα δοῦλα σά· » ὁ ἀπὸ τῆς πίστεως, καθ' ὃν εἴρηται· « Ὅτι ὑπηκούσατε εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς· ὁ ἀπὸ τῆς πολιτείας, καθ' ὃν καὶ Μωσῆς θεράπων Θεοῦ. Κατὰ πάντας οὖν τούτους τοὺς τρόπους, δοῦλος ὁ Παῦλος.

« Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τὰ τῆς οἰκονομίας ὀνόματα προβάλλεται, ἀπὸ τῶν κάτωθεν ἐπὶ τὰ ἄνω ἀνατρέχων. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν σάρκωσιν, Ἰησοῦς καὶ Χριστός. Ἐχρίσθη γάρ, ἐλαίῳ μὲν οὐδαμῶς, τῷ δὲ ἁγίῳ Πνεύματι· ὃ καὶ κυριώτερον πάντως τοῦ ἐλαίου. Ὅτι δὲ καὶ χωρὶς τοῦ ἐλαίου χρίσις ἐστὶν, ἐν μόνῳ τῷ Πνεύματι, ἄκουσον· « Μὴ ἅπτεσθε τῶν χριστῶν μου· » περὶ τῶν πρὸ τοῦ νόμου γὰρ ὁ λόγος, ὅτε οὐδὲ ὄνομα τῆς τοῦ ἐλαίου χρίσεως ἦν.

« Κλητός. » Ταπεινοφροσύνης τὸ ῥῆμα· δείκνυσι γὰρ, ὅτι οὐκ αὐτὸς ζητήσας εὗρεν, ἀλλὰ κληθεὶς παρεγένετο.

« Ἀπόστολος. » Τοῦτο τέθεικε πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἑτέρων κλητῶν. Καὶ πάντες μὲν γὰρ οἱ πιστοὶ, κλητοί· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν, μέχρι τοῦ πιστεῦσαι· ἐγὼ δὲ, φησὶ, καὶ τὴν ἀποστολὴν ἐνεχειρίσθην, ἣν καὶ ὁ Χριστὸς ἐγκεχείριστο, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποσταλείς.

« Ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ. » Τουτέστιν, Ἀπεκληρωμένος εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου διακονίαν. Καὶ ἄλλως δὲ, τὸ, « Ἀφωρισμένος, » ἀντὶ τοῦ, Προωρισμένος εἰς τοῦτο· ὡς καὶ πρὸς Ἱερεμίαν φη-

3 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. « Paulus. » Neque Moses, neque plerique alii, qui illum sunt subsecuti, imo neque evangelistæ nomina sua scriptis suis præposuerunt. Divus autem iste, ubique Epistolis suis nomen suum præponit : quod illi quidem ad præsentes scribebant, hic vero e longinquo litteras mittebat, et ut par erat, characteris epistolaris legem complebat. In Epistola tamen ad Hebræos istud non facit. Nam quoniam infesto erga ipsum erant animo, ne statim, audito ejus nomine, protinus resilirent, istud in procœmio occultat. Cujus autem rei gratia ex Saulo Paulus dictus est? Ut neque in hoc, apostolorum antesignano, qui Cephas appellatus est, quod valet, si interpreteris, « Petrus » , minor esset : aut filiis Zebedæi, qui Boanerges, id est, « Filii tonitrui, » cognominati fuere.

« Servus. » Servitutis multi sunt modi. Alius quidem ab opificio et creatione, secundum quem dicitur : « Omnia tibi serviunt a* ; » alius a fide, juxta quem dictum est : « Quoniam obediistis, in quam traditi estis, formam doctrinæ [b] ; » alius a vitæ instituto : quo modo Moses dictus est famulus Dei. Proinde modis his omnibus Paulus nominatur servus.

« Jesu Christi. » OEconomiæ et dispensationis nomina præponit, ab inferioribus ad superiora recurrens, Etenim post incarnationem, Jesus, et Christus, id est, Unctus, dictus est : unctus enim est, haudquaquam oleo, sed Spiritu sancto, qui oleo est omnino pretiosior. Porro quod unctio etiam sine oleo sit, per Spiritum solum, audi : « Ne tangatis unctos meos [c] . » Quod verbum, de iis, qui ante legem fuere, accipiendum est, quo tempore unctionis per oleum ne nomen quidem innotuit.

« Vocatus. » Humilis et modesti animi hoc verbum est. Indicat enim quod non ipse quærendo invenerit, sed vocatus accesserit.

« Apostolus. » Hoc posuit ad aliorum discrimen qui vocati sunt. Etenim fideles omnes, vocati : at illi ad credendum duntaxat : Mihi vero, inquit, muneris apostolici functio, seu legatio commissa est, quæ et Christo, cum a Patre mitteretur, concredita erat.

« Segregatus in Evangelium Dei. » Hoc est, Selectus ad Evangelii ministerium. Aliter autem et « Segregatus, » pro eo, quod est Prædestinatus ad hoc, accipitur; ut cum ad Jeremiam Deus ait :

[a] Psal. CXVIII, 91. [b] Rom. VI, 17. [c] Psal. X, 15.

« Priusquam exires ex matrice sanctificavi te [d]. » Quinetiam ipse Paulus alibi ait : « Quando visum est Deo, qui me segregavit ex utero matris meæ [e]. » Porro non frustra dicit, « Vocatus sum, et segregatus in Evangelium. » Quoniam vero ei ad arrogantes sermo erat, illum fide dignum efficit, ceu divinitus missum. Evangelium autem dicitur, non solum propter bona jam peracta, verum etiam ob futura. Consolatur insuper auditorem ipso statim Evangelii nomine. Non enim tristia quædam, qualia prophetarum vaticinia, sed innumerorum bonorum thesauros Evangelium complectitur. Deinde, Evangelium hoc Dei est, hoc est Patris, tum quod ab ipso donatum sit, tum quod ipsum manifestum reddat. Etsi enim in Veteri Testamento cognitus erat, solis tamen Judæis erat cognitus, neque illis ipsis, ut Pater. Postea vero per Evangelium revelatus est universo terrarum orbi, una cum Filio suo.

σὲν ὁ Θεός· « Πρὸ τοῦ σε ἐξελθεῖν ἐκ μήτρας, ἡγίακά σε. » Καὶ ὁ Παῦλος δὲ αὐτὸς ἀλλαχοῦ φησιν · « Ὅτε εὐδόκησεν ὁ Θεὸς, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου. » Οὐ μάτην δὲ λέγει, ὅτι « Κλητός εἰμι, » καὶ ὅτι « Ἀφωρισμένος εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. « Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς ἀλαζόνας ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, ἀξιόπιστον αὐτὸν ποιεῖ, ὡς θεόθεν ὄντα. Εὐαγγέλιον δὲ λέγεται, οὐ διὰ τὰ γενόμενα ἀγαθὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ μέλλοντα. Παραμυθεῖται δὲ καὶ τὸν ἀκροατὴν εὐθὺς διὰ τοῦ ὀνόματος. Οὐ γὰρ σκυθρωπά τινα, οἷα τὰ τῶν προφητῶν, ἀλλὰ μυρίων ἀγαθῶν θησαυροὺς [5] περιέχει. Τὸ δὲ Εὐαγγέλιον τοῦτο τοῦ Θεοῦ ἐστι, τουτέστι, τοῦ Πατρὸς, καὶ ὡς δωρηθὲν παρ' αὐτοῦ, καὶ ὡς γνωρίζον αὐτόν. Εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐγνωστο, ἀλλ' Ἰουδαίοις μόνοις· καὶ οὐδὲ τούτοις, ὡς Πατήρ· ὕστερον δὲ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐξεκαλύφθη τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ, μετὰ τοῦ Υἱοῦ.

Vers. 2. « Quod antea promiserat per prophetas suos. » Cum tanquam novam, prædicationem illam Evangelii calumniarentur, demonstrat hoc ipsum vel Græcis (sive gentibus) antiquius esse, et in prophetis jam antea perscriptum. Præterea ipsum Evangelii vocabulum in Davide invenitur, dum inquit : « Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa [f]. » Et in Isaia : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem [g]. »

« Ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ ὡς καινὸν διέβαλλον τὸ κήρυγμα, δείκνυσιν αὐτὸ πρεσβύτερον ὂν καὶ Ἑλλήνων, καὶ ἐν προφήταις προδιαγραφόμενον· καὶ αὐτοῖς δὲ ῥήμασι τοῦ Εὐαγγελίου τὸ ὄνομα εὑρίσκεται ἐν Δαυὶδ, ὡς τὸ, « Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις, δυνάμει [6] πολλῇ· καὶ ἐν Ἡσαΐᾳ, « Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην! »

« In Scripturis sanctis. » Non enim verba duntaxat prophetæ fecerunt, sed et litteris mandarunt sua, ac per res figurarunt : quemadmodum Abraham per Isaacum, et Moses per serpentem, manuumque extensionem, agnique mactationem. Etenim cum ardua quæpiam moliturus est Deus, multo eadem ante tempore vaticinatur ac prædicit. Quando ergo ait quod : « Multi prophetæ cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt [h] : » hoc dicit, nempe, quod carnem illam suam non viderint, adeoque signa ipsa, quæ ipsorum oculis fuerant exposita.

« Ἐν Γραφαῖς ἁγίαις. » Οὐ γὰρ ἔλεγον οἱ προφῆται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔγραφον, καὶ διὰ πραγμάτων ἐτύπουν · ὡς Ἀβραὰμ διὰ τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Μωϋσῆς διὰ τοῦ ὄφεως, καὶ τῆς τῶν χειρῶν ἐκτάσεως, καὶ τῆς τοῦ ἀμνοῦ σφαγῆς. Καὶ γὰρ ὅταν μέλλῃ μεγάλα τινὰ κατασκευάζειν [7] ὁ Θεὸς, πρὸ πολλῶν αὐτὰ προαναφωνεῖ χρόνων. Εἰ οὖν [8] καὶ λέγει, ὅτι « Πολλοὶ προφῆται ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, » Αὐτὴν τὴν σάρκα, φησὶν, οὐκ εἶδον, καὶ αὐτὰ ἐπὶ τῶν ὄψεων τὰ σημεῖα.

Vers. 3. « De Filio suo, qui natus est ex semine David secundum carnem. » Hic perspicue duas generationes manifestat : per hoc enim quod ait, « De Filio ejus. » hoc est Dei, supernam generationem : per hoc autem quod apponit, « Ex semine David, » inferiorem hanc. Adjiciens porro, « Secundum carnem, » indicavit quod et secundum spiritum ejusdem sit generatio. Quocirca non de nudo et simplici homine Evangelium hoc est : nam de Filio Dei est; neque de nudo et simplici Deo : nam de nato ex semine Davidis secundum carnem; ita ut idem sit utrumque, nempe et Filius Dei et filius Davidis. In posterum itaque Nestorius erubescat. Generationis autem ejus, quæ 5 est secundum carnem, meminit etiam iste, perinde ac tres evange-

« Περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα. » Ἐνταῦθα φανερῶς τὰς δύο γεννήσεις δηλοῖ· ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν, « Περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, » τουτέστι τοῦ Θεοῦ, τὴν ἄνω γέννησιν· ἐν δὲ τῷ προσθεῖναι, « Ἐκ σπέρματος Δαυὶδ, » τὴν κάτω· προσθεὶς δὲ καὶ τὸ, « Κατὰ σάρκα, » ἔδειξεν ὅτι κατὰ πνεῦμα γέννησίς ἐστι τοῦ αὐτοῦ. Οὐ τοίνυν περὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον· περὶ γὰρ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐστιν· ἀλλ' οὐδὲ περὶ ψιλοῦ Θεοῦ· περὶ γὰρ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ αὐτοῦ ὄντος ἀμφότερα, καὶ Υἱοῦ Θεοῦ, καὶ υἱοῦ Δαυίδ. Καὶ λοιπὸν αἰσχυνέσθω Νεστόριος. Τῆς δὲ κατὰ σάρκα γεννήσεως αὐτοῦ μέμνηται καὶ οὗτος, ὡς καὶ οἱ τρεῖς Εὐαγγελισταὶ, ὡς ἂν ἀπὸ ταύτης χειραγωγήσῃ τοὺς ἀκροατὰς εἰς [9.10] τὴν ἄνω

[d] Jerem. I. 5, [e] Galat. I 15. [f] Psal. LXVII, 13. [g] Isa. LII, 7. [h] Matth. XIII, 16.

Variæ lectiones.

[5] θησαυρόν O. [6] εἰρήνην O. [7] προκατασκευάζειν O. [8] γοῦν O. [9.10] ἐπὶ O.

γέννησιν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος πρῶτον ὤφθη ἄνθρωπος, εἶτα ἐγνώσθη Θεός.

« Τοῦ ὁρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ Πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Εἶπεν ἄνω, ὅτι « περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ » ἐστι τὸ Εὐαγγέλιον· νῦν οὖν κατασκευάζει, πῶς ἐγνώσθη Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καί φησι, « τοῦ ὁρισθέντος, » τουτέστιν, ἀποδειχθέντος [11], βεβαιωθέντος, κριθέντος. Ὅρος γὰρ ἡ κρίσις, καὶ ἡ ψῆφος, καὶ ἡ ἀπόφασις. Πάντες γὰρ ὡρίσαντο καὶ ἐψηφίσαντο αὐτὸν εἶναι Υἱὸν Θεοῦ. Πόθεν; Ἐν δυνάμει, τουτέστιν, ἀπὸ τῆς δυνάμεως τῶν σημείων ὧν [12] ἐποίει. Ἀλλὰ καὶ « κατὰ Πνεῦμα ἁγιωσύνης, » τουτέστιν, ἐκ τοῦ Πνεύματος, δι' οὗ ἡγίαζε τοὺς πιστεύοντας· Θεοῦ γὰρ τὸ τοιαῦτα χαρίζεσθαι. Ἀλλὰ καὶ « ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν· » πρῶτος γὰρ οὗτος, καὶ μόνος, ἑαυτὸν ἤγειρε. Καὶ ἐκ τῆς ἀναστάσεως οὖν ὡρίσθη καὶ ἀνεφάνθη Υἱὸς Θεοῦ· μέγα γὰρ καὶ τοῦτο, ὡς καὶ αὐτὸς λέγει· « Ὅταν ὑψώσητέ με ἀπὸ τῆς γῆς, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι. »

« Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως. » Ὅρα εὐγνωμοσύνην. Οὐδὲν, φησὶν, ἡμέτερον, ἀλλὰ πάντα ἐλάβομεν διὰ τοῦ Υἱοῦ [13]. Καὶ μὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἔλαβον τὴν ἀποστολὴν καὶ τὴν χάριν. « Ἐκεῖνος γὰρ, φησὶν, ὁδηγήσει ὑμᾶς· » καὶ τὸ Πνεῦμά φησιν, « Ἀφορίσατέ μοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν· καὶ, « Διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας. » Καὶ τί τοῦτο; Τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Υἱοῦ εἰσι, καὶ τὸ ἐμπαλιν. « Χάριν δὲ, φησὶν, ἐλάβομεν καὶ ἀποστολὴν, « τουτέστιν, Οὐκ αὐτοὶ κατωρθώσαμεν τὸ γενέσθαι ἀπόστολοι, ἀλλ' ἐκ τῆς ἄνωθεν χάριτος τοῦτο. Ἀλλὰ καὶ τὸ πείθειν, τῆς χάριτος· τὸ μὲν γὰρ περιιέναι καὶ κηρύττειν, τῶν ἀποστόλων· τὸ δὲ πείθειν τοὺς ἀκούοντας, ὅλον τοῦ Θεοῦ. » Εἰς ὑπακοὴν πίστεως. » Οὐκ εἰς λογομαχίας καὶ ζητήσεις, ἢ κατασκευὰς, ἀπεστάλημεν, φησὶν, ἀλλ' εἰς ὑπακοὴν πίστεως· ἵνα, φησὶν, οἱ διδασκόμενοι ὑπακούωσιν, ἀναντιῤῥήτως πιστεύοντες.

« Ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. » — « Ἐν πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσιν » ἐλάβομεν χάριν, οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι. Οὐ γὰρ ἤδη Παῦλος πάντα τὰ ἔθνη περιῆλθεν· εἰ μή τις εἴπῃ, ὅτι εἰ καὶ μὴ ζῶν, ἀλλ' οὖν μετὰ τελευτὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη περιέεισι διὰ τῶν Ἐπιστολῶν. Ἵνα δὲ πιστεύσωσιν ἀκούοντες [14] περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, φησὶ [15] περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἦν, ὃ καὶ τὰ σημεῖα ἐποίει. Καὶ τοῦτο δὲ πίστεως δεῖται· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' αὐτὸ λογισμῷ καταληπτόν. Ὅρα δὲ τὴν δωρεὰν τοῦ Εὐαγγελίου, οὐχ ἑνὶ ἔθνει, ὡς ἡ Παλαιὰ, ἀλλὰ πᾶσι δοθεῖσαν.

listæ : ut ab hac auditores ad supernam illam generationem quasi manu ducat. Siquidem et ipse Dominus primum visus est homo, deinde cognitus est Deus.

VERS. 4. « Qui definitus est Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum, Jesu Christi Domini nostri. » Supra dixit, Evangelium esse « de Filio suo : » nunc igitur astruit, quanam ratione cognitus sit Filius Dei, inquiens, « definitus, » hoc est, demonstratus, confirmatus, judicatus. Definitio enim est ipsa judicatio, suffragium seu calculus et sententia. Nam cuncti definierunt judicaruntque ipsum esse Filium Dei. Undenam? « In virtute, » hoc est, ex potentia et efficacia signorum quæ faciebat. Præterea « secundum Spiritum sanctificationis, » hoc est, ex Spiritu per quem sanctificabat credentes. Dei enim est, donare talia. Quinetiam « ex resurrectione mortuorum : » nam primum ille, et solus, se ipse excitavit. Itaque ex resurrectione definitus est ac declaratus Filius Dei. Magnum enim et hoc est, perinde atque ipse ait : « Cum exaltaveritis me a terra, tum cognoscetis quod ego sum [i]. »

VERS. 5. « Per quem accepimus gratiam et apostolatum ad obediendum fidei. » Vide modestiam et animi candorem : Nihil, inquit, nostrum, sed omnia per Filium accepimus. Atqui per Spiritum accepere apostolatum et gratiam. « Ille enim, inquit, docebit vos [j]. » Et Spiritus ait : « Segregate mihi Paulum et Barnabam [k]; » ac, « Per Spiritum datur sermo sapientiæ [l]. » Ecquid hoc? Quæ Spiritus sunt, Filii pariter sunt, et contra. « Gratiam » autem, inquit, « accepimus et apostolatum, » hoc est, Non ipsi virtute nostra, ut apostoli efficeremur, impetravimus, sed hoc a superna gratia. Imo et persuadere gratiæ est. Circuire enim et prædicare apostolorum munus est : persuadere vero auditoribus totum est Dei. « Ad obediendum fidei. » Non ad inanem verborum pugnam, non ad quæstiones, aut ad artificiosam orationis structuram missi sumus, inquit; verum « ad obediendum fidei, « ut qui instituti fuerint, credentes, inquit, citra contradictionem obediant.

« In omnibus gentibus pro nomine ejus. » — « In omnibus *porro* gentibus » accepimus gratiam, non ego solus, verum reliqui etiam apostoli : non enim jam Paulus omnes gentes circumierat. Nisi quispiam dicat quod, etiamsi non vivus, post mortem tamen ad omnes gentes transeat per Epistolas. Ut autem credant, audientes de nomine Christi, non de essentia ipsius. Nomen enim Christi erat, quod et signa faciebat. Atque istuc fide opus habet : neque enim ratione comprehendi potest. Animadverte hic Evangelii donum, non uni videlicet genti, Veteris 6 Testamenti in morem, sed omnibus communicatum.

[i] Joan. VIII. 28. [j] Joan. XVI, 13. [k] Act. XIII, 2. [l] I Cor. XII, 8.

Variæ lectiones.

[11] ἀναδειχθέντος m. [12] ἃ o. [13] ἀπὸ τοῦ Θεοῦ o. [14] οἱ ἀκούοντες m. [15] οὐ γὰρ o.

VERS 6. « In quibus estis et vos vocati Jesu Christi. » Hic tollit illorum fastum et supercilium. » Non enim plus quam cæteræ gentes obtinuistis, qui videmini imperare, quin vobis perinde ac cæteris prædicamus. Nolite igitur gloriari. Potest etiam aliter intelligi : Vocati enim estis et ipsi, gratia anticipati, non propria virtute accedentes.

VERS. 7. « Omnibus qui Romæ estis, dilectis Dei, vocatis sanctis. » Non omnibus simpliciter Romæ agentibus, sed « dilectis Dei. » Unde vero liquet quod dilecti? ex sanctificatione. Sanctos autem fideles vocat omnes. Rursus autem, « Vocatis, » apposuit, beneficium illis ad memoriam revocans, ac simul indicans, quod Etiamsi ex consulibus et primatibus eratis, Deus tamen eadem vos vocatione vocavit, qua privatos, peræque vos diligens et sanctificans. Quoniam igitur similiter et dilecti estis, et vocati, et sanctificati, in tenuiores ne efferamini.

« Gratia vobis et pax. » Quin et Dominus verbum hoc primum apostolis ædes intrantibus dicendum præcepit, verbum, inquam, pacis. Neque enim exiguum bellum diremit, quod nobis peccatum adversus Deum pepererat : pax autem illa non ex nostris laboribus, sed ex divina gratia profluxit : prius itaque gratia est, deinde pax. Hæc itaque duo bona perpetua manere optat et immota, ne denuo nobis in peccatum relabentibus aliud bellum exsuscitetur.

« Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. » Papæ! quantum valuit gratia ex divina orta dilectione! Nam qui hostes et inglorii eramus, Patrem nacti sumus ipsum Deum. « A Deo Patre igitur et Domino nostro Jesu Christo, » sit vobis stabilis gratia et pax : ab his, inquam, qui hæc ut dederunt, ita et conservare possunt.

VERS. 8. « Primum quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum, pro omnibus vobis, quoniam fides vestra annuntiatur in universo mundo. » Procœmium anima Pauli dignum, quo docemur et ipsi gratias agere, nec pro nostris tantum, sed etiam proximorum bonis : hoc namque charitas est. Gratias autem agit, non pro terrestribus quibusdam et pereuntibus bonis, verum propterea quod Romani crediderunt. Porro, quod ait, « Deo meo, » affectum, quem habebat, declaravit, Deum communem sibi privatim vindicando : quod et factitarunt prophetæ. Quinetiam Deus hoc ipse facit, Deum Abrahami et Isaaci et Jacobi sese nominans [m], ut suam erga ipsos charitatem demonstraret. Gratias agere autem inquit, « per Jesum Christum. » Iste enim nobis gratiarum actionis ad Deum Patre mediator est, non solum nos docens gratias agere, sed et nostram gratiarum actionem Patri offerens. Cujus porro rei causa gratias agit? Quod « fides » Romanorum « annuntiatur in universo mundo. » Duarum illis rerum testimonium dicit, et quod crediderunt, et quod

« Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐνταῦθα καθαιρεῖ αὐτῶν τὴν ὀφρύν. Οὐ γὰρ πλέον ἔσχετε [16] τῶν ἄλλων ἐθνῶν, οἱ δοκοῦντες ἄρχειν· ἀλλ' ὥσπερ τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ ὑμῖν, κηρύττομεν· μὴ οὖν κομπάζετε. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως· Κλητοὶ γάρ ἐστε καὶ αὐτοί, χάριτι προληφθέντες, οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν προσελθόντες [17].

« Πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις. » Οὐ πᾶσιν ἁπλῶς τοῖς ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ « τοῖς ἀγαπητοῖς Θεοῦ. » Πόθεν δῆλον, ὅτι ἀγαπητοί; Ἐκ τοῦ ἁγιασμοῦ· ἁγίους δὲ τοὺς πιστοὺς καλεῖ πάντας. Πάλιν δὲ τὸ, « Κλητοῖς, » προσέθηκε, τῆς εὐεργεσίας αὐτοὺς ἀναμιμνήσκων, καὶ δεικνύων, ὅτι Κἂν ἐξ ὑπάτων καὶ ὑπάρχων ἦτε, ἀλλ' ὁ Θεὸς ὑμᾶς ἐν τῇ αὐτῇ κλήσει ἐκάλεσεν, ᾗ καὶ τοὺς ἰδιώτας, ὁμοίως ὑμᾶς ἀγαπήσας καὶ ἁγιάσας. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἠγαπήθητε, καὶ ἐκλήθητε, καὶ ἡγιάσθητε ὁμοίως, κατὰ τῶν εὐτελεστέρων μὴ ἐπαίρεσθε.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » Καὶ ὁ Κύριος τοῦτο πρῶτον ῥῆμα εἰς τὰς οἰκίας εἰσιοῦσι τοῖς ἀποστόλοις λέγειν ἐπέταξε, τὸ τῆς εἰρήνης. Οὐδὲ γὰρ μικρὸν πόλεμον κατέλυσεν, ὃν ἡμῖν ἡ ἁμαρτία πρὸς τὸν Θεὸν ἀπέτεκεν· ἡ δὲ εἰρήνη αὕτη οὐκ ἐξ ἡμετέρων πόνων, ἀλλ' ἐκ τῆς θείας χάριτος· πρότερον οὖν ἡ χάρις, εἶτα ἡ εἰρήνη. Ταῦτα οὖν τὰ δύο ἀγαθὰ ἐπεύχεται μένειν διηνεκῆ καὶ ἀκίνητα, ὥστε μὴ πάλιν ἁμαρτόντων ἡμῶν, ἕτερον ἀναῤῥιπισθῆναι πόλεμον.

« Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Βαβαί, πόσον ἡ χάρις ἴσχυσεν [18], ἡ ἐκ τῆς θείας ἀγάπης! Οἱ γὰρ ἐχθροὶ καὶ ἄτιμοι Πατέρα ἔσχομεν τὸν Θεόν. Ἀπὸ γοῦν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἴη ὑμῖν βεβαία ἡ χάρις, καὶ ἡ εἰρήνη· τῶν καὶ δόντων ταῦτα, καὶ δυναμένων φυλάξαι.

« Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. » Πρέπον τῇ Παύλου ψυχῇ τὸ προοίμιον, δι' οὗ διδασκόμεθα καὶ αὐτοὶ εὐχαριστεῖν· καὶ οὐχ ὑπὲρ οἰκείων ἀγαθῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν πλησίον· τοῦτο γὰρ ἀγάπη. Εὐχαριστεῖ δὲ, οὐκ ἐπὶ γηΐνοις τισὶ καὶ ἀπολλυμένοις, ἀλλ' ὅτι ἐπίστευσαν Ῥωμαῖοι. Εἰπὼν δὲ, « Τῷ Θεῷ μου, » ἔδειξε τὴν διάθεσιν ἣν ἔχει, τὸν κοινὸν Θεὸν ἰδιοποιούμενος, ὡς καὶ οἱ προφῆται. Καὶ ὁ Θεὸς δὲ αὐτὸς τοῦτο ποιεῖ, Θεὸν Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ, αὐτὸν ὀνομάζων, ἵνα τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην ἐνδείξηται. Εὐχαριστεῖν δέ φησι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗτος γὰρ καὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα εὐχαριστίας [19] ἡμῖν ὁ μεσίτης, οὐ μόνον διδάξας εὐχαριστεῖν, ἀλλὰ καὶ προσάγων τὴν ἡμετέραν εὐχαριστίαν τῷ Πατρί. Τίνος δὲ χάριν εὐχαριστεῖ; Ὅτι ἡ πίστις τῶν Ῥωμαίων καταγγέλλεται [20] ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Δύο αὐτοῖς μαρτυρεῖ, ὅτι τε ἐπίστευσαν, καὶ ὅτι μετὰ τοσαύτης παῤῥησίας, ὥστε τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγέλλεσθαι ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, καὶ δι'

[m] Exod. III, 15.

Variæ lectiones.

[16] ἔχετε m. [17] προσληφθέντες m. [18] ηὔξησεν o. [19] εὐεργεσίας o. [20] ἡμεῖς οὖν m.

αὐτῶν ὠφελεῖσθαι πάντας, εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν τῆς βασιλίδος πόλεως ἐκκαιομένους. Καίτοι δὲ τοῦ Πέτρου κηρύξαντος ἐν Ῥώμῃ, ὅμως τὰ ἐκείνου οἰκεῖα ἡγούμενος, εὐχαριστεῖ ὑπὲρ τῆς πίστεως τῶν τοῦ Πέτρου μαθητῶν· οὕτω βασκανίας ἀπήλλακτο.

A tanta libertate et fiducia crediderunt, ut fides illorum in universo mundo prædicetur, adeoque per ipsos alii omnes utilitatem percipiant, ad regiæ scilicet urbis æmulationem et imitationem accensi. Imo cum Petrus Romæ Evangelium prædicasset, quæ illius erant, sua reputans, pro fide Petri discipulorum gratias agit : adeo ab invidia quidem alienus erat.

« Μάρτυς γάρ μού ἐστιν ὁ Θεὸς, ᾧ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἀδιαλείπτως μνείαν ὑμῶν ποιοῦμαι πάντοτε, ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου. » Ἐπειδὴ οὐδέπω ἦν αὐτοὺς ἑωρακὼς, ἔμελλε δὲ εἰπεῖν, ὅτι « Ἀεὶ μέμνημαι ὑμῶν, » μάρτυρα καλεῖ τὸν τὰς καρδίας εἰδότα. Ὅρα δὲ σπλάγχνα, εἴ γε πάντοτε ἐμέμνητο ἀνθρώπων μηδὲ ὁραθέντων αὐτῷ. Καὶ ποῦ; Ἐν ταῖς προσευχαῖς, καὶ τότε ἀδιαλείπτως. Λατρεύω δὲ τῷ Θεῷ, ὅ ἐστι, δουλεύω· « ἐν τῷ πνεύματί μου, » τοῦτ' ἔστιν, οὐ σαρκικὴν λατρείαν, ἀλλὰ πνευματικήν. Ἡ μὲν γὰρ Ἑλληνικὴ λατρεία, καὶ σαρκικὴ καὶ πεπλανημένη· ἡ δὲ Ἰουδαϊκὴ, ἀπλανὴς μὲν, ἀλλὰ σωματικὴ καὶ αὕτη· ἡ δὲ κατὰ Χριστὸν λατρεία, καὶ ἀληθινὴ, καὶ πνευματική· ὅ καὶ ὁ Κύριος τῇ Σαμαρείτιδί φησιν, ὅτι « Οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσουσιν. » Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ τῆς λατρείας [21] εἰ τρόποι (ὁ μὲν γὰρ λατρεύει καὶ δουλεύει Θεῷ ἐν τῷ τὰ καθ' ἑαυτὸν μόνα οἰκονομεῖν· ὁ δὲ ἐν τῷ καὶ ξένων ἐπιμελεῖσθαι, καὶ χηρῶν προΐστασθαι, ὡς οἱ περὶ Στέφανον· ὁ δὲ ἐν τῇ τοῦ λόγου διακονίᾳ), διὰ τοῦτό φησιν ὁ Παῦλος, ὅτι « ὯΙ ἐγὼ λατρεύω ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ [22]. » Καίτοι τοῦ Πατρὸς ἔφησεν [23] εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον ἄνω· ἀλλ' οὐδὲν καινόν· τὰ γὰρ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ· καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρός. Λέγει δὲ τοῦτο, δεικνύων ἀναγκαίαν αὐτῷ τὴν τοιαύτην ὑπὲρ αὐτῶν φροντίδα. Ὁ γὰρ τὴν δουλείαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐγκεχειρισμένος ἀνάγκην ἔχει πάντων φροντίζειν τῶν τὸν λόγον παραδεχομένων.

B Intuere vero hic apostolica viscera, affectumque singularem, siquidem passim meminit hominum, quos etiam non conspexerat. Ubi hoc? In precationibus, idque incessanter. Colo autem Deum, hoc est, servio Deo; « in spiritu meo, » id est, non carnali cultu; sed spirituali. Gentilis enim cultus et carnalis et erroneus est : Judaicus autem, erroris quidem expers, attamen et ipse corporalis est. Christianus autem cultus, et verus est et spiritualis : quod et Dominus Samaritanæ dici : « Veri adoratores in spiritu et veritate adorabunt [a]. » Quoniam vero multi sint cultus modi (alius enim Deum colit, illique inservit in suarum tantummodo rerum dispensatione : alius hospitibus et C peregrinis adhibendo curam, ac viduarum præfecturam neque non sollicitudinem gerendo, itidem ut Stephanus : alius in verbi ministerio), propter hoc ipsum Paulus inquit : « Cui ego servio in Evangelio Filii. » Atqui supra dixit, Evangelium esse Patris; sed nihil mirum. Quæ enim Patris sunt, Filii etiam sunt; et quæ Filii, Patris. Hæc autem commemorans, necessariam suam super illis curam demonstrat. Cui enim Evangelii annuntiandi servitus est commissa, illi necesse est, ut omnium qui verbum exceperunt, curam gerat.

VERS. 9. « Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo, in Evangelio Filii ejus, quod sine intermissione mentionem vestri faciam semper in orationibus meis. » Quia nunquam eos viderat, dicturus autem erat, « Semper mentionem vestri facio, » testem invocat eum qui cordis abdita novit.

« Δεόμενος εἴ πως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. » Νῦν προστίθησι καὶ ὑπὲρ τίνος αὐτῶν μέμνηται· Ὑπὲρ τοῦ « ἐλθεῖν, » φησὶ, « πρὸς ὑμᾶς. » Ὅρα δὲ πῶς ἐφίλει μὲν αὐτοὺς, καὶ ἔσπευδεν ἰδεῖν· οὐ μὴν παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν. Ἀλλ' ἡμεῖς, ἢ οὐδένα φιλοῦμεν, ἢ ἐπειδὴν φιλήσωμέν ποτε, παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ τοῦτο ποιοῦμεν. Ὁ δὲ Παῦλος, τὸ μὲν εὔχεσθαι ἐπιτεταμένως ὡς ἂν αὐτοὺς ἴδῃ, ἀπὸ ἀγάπης σφοδρᾶς ἐποιεῖτο· τὸ δὲ ὑπείκειν τῷ τοῦ Θεοῦ νεύματι, ἀπὸ εὐλαβείας πολλῆς ἐδείκνυ. Καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ αἰτεῖν ἐπιτυγχάνοντες, μὴ ἀσχάλλωμεν. Οὐ γάρ ἐσμεν Παύλου βελτίους, ὃς καὶ ὑπὲρ τοῦ σκόλοπος τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσε καὶ οὐκ ἔτυχε· τοῦτο γὰρ τὸ συμφέρον.

VERS. 10. « Obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei, ut veniam ad vos. » Nunc adjicit, qua de causa illorum meminerit, nempe, « Ut veniam, » inquit, D « ad vos. » Vide autem quam impense quidem eos amabat ac videre festinabat; non tamen præter voluntatem Dei. Nos vero, aut neminem amore complectimur, aut si quem unquam complexi fuerimus, hoc præter voluntatem Dei agimus. Cæterum quod Paulus § jugiter orabat ut videret eos, ex vehementi hoc charitate faciebat : quod vero Dei nutui obtemperat, religionis erat indicium. Nos itaque, si quando precum nostrarum non efficiamur compotes, ne ægre feramus. Neque enim Paulo sumus meliores, qui pro stimulo ter Deum precatus est, nec tamen quod voluit est assecutus : hoc enim illi profuit.

« Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χά-

VERS. 11. « Desidero enim videre vos, ut aliquod

[a] Joan. IV, 23.

Variæ lectiones.

[21] δουλείας O. [22] φησὶ παρακλήσεως M. [23] εἶπεν O.

vobis donum impertiar spirituale. » Alii pro aliis quidem rebus longam profectionem suscipiunt : ego vero, inquit, « ut vobis aliquid impertiar. » Hoc autem dicit, modestiam spirans. Non enim ait, Ut instituam vos, sed, Ut quod accepi, communicem. Et hoc quoque exiguum et modestum. Porro, donum sive gratia, omne id est, quod ad audientium commoditatem doctores indicant : nam etiamsi rectum officium, et ex virtute factum esse videatur, attamen recte ac præclare a nobis facta, propterea quod superno opus habeant auxilio, dona sunt et charismata.

A ρισμα ὑμῖν πνευματικόν. » Ἄλλοι μὲν ὑπὲρ ἄλλων ὁδοιπορίας [24] μακρὰς στέλλονται, ἐγὼ δὲ, φησὶν, « ἵνα τι μεταδῶ ὑμῖν. » Μετριοφρονῶν δὲ τοῦτο λέγει· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἵνα διδάξω, ἀλλ', Ἵνα ὅπερ ἔλαβον, μεταδῶ. Καὶ τοῦτο μικρὸν καὶ σύμμετρον. Χάρισμα δέ [25] ἐστι πᾶν, ὅπερ οἱ διδάσκαλοι εἰς [26] ὠφέλειαν τῶν ἀκουόντων ἐνδείκνυνται. Εἰ γὰρ καὶ κατόρθωμα δοκεῖ, ἀλλ' οὖν καὶ τὰ κατορθώματα ἡμῶν χαρίσματά εἰσι, διὰ τὸ τῆς ἄνωθεν δεῖσθαι ῥοπῆς.

Vers. 12. « Ad confirmandos vos : hoc autem est, ut communem capiam consolationem in vobis per mutuam fidem vestram simul et meam. » Clanculum indicavit multa ipsis opus esse correctione. Postquam autem et hoc valde molestum erat (dicere namque potuissent : Quid ais? Concutimur? Circumferimur? tuaque ut confirmemur opera indigemus?) infert, « Hoc autem est, ut consolationem simul capiam. » Quod vero ait, hujusmodi est : Multas sustinuistis afflictiones : « Desideravi igitur vos videre, » ut quadantenus vos consolarer, imo potius, ut et ipse consolationem acciperem : commune enim hoc lucrum est. Quasi enim in captivitate degentes, qui tum fideles erant, opus habebant mutuo conventu, quo impense alter alterum consolarentur. Quid inde? Num et Paulus illorum auxilio indigebat? Absit a te istud, o Ecclesiæ columna! Verum ne impetuosum sermonem faciat, neve illos feriat seu percellat, uti diximus, ea propter et sese eorum consolationis indigere ait. Sin autem quispiam consolationem hic dixerit esse lætitiam, quam ob fidei Romanorum incrementum habuerit, atque ea indigere Paulum, recte mea quidem sententia dixerit : quod et perspicuum est ex eo quod ait, « Per mutuam fidem vestram simul et meam; » ut sit hæc sententia : Ego quidem conspecta fide vestra solamen capiam, atque lætabor ex animo : vos vero per meam fidem confirmabimini, consolatione accepta de iis rebus, quibus fortasse præ pusillanimitate concutimini. Verum hæc non aperte dicit, sed orationem artificiose contexit, uti dictum est.

« Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς· τοῦτο δέ ἐστι, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν, διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ. » Λανθανόντως ἔδειξε πολλῆς δεομένους διορθώσεως. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦτο σφόδρα φορτικὸν ἦν (εἶπον γὰρ ἄν· Τί λέγεις; Σαλευόμεθα; περιφερόμεθα; καὶ σοῦ δεόμεθα εἰς τὸ στηριχθῆναι;) ἐπάγει· « Τοῦτο δέ ἐστι, συμπαρακληθῆναι. » Ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Πολλὰς ὑπεμείνατε θλίψεις· ἐπεθύμησα τοίνυν ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι παρακαλέσω· μᾶλλον δὲ, ἵνα καὶ αὐτὸς παράκλησιν δέξωμαι· κοινὸν γάρ ἐστι τὸ κέρδος. Ὥσπερ γὰρ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὄντες, οἱ τότε πιστοὶ ἐδέοντο τῆς πρὸς ἀλλήλους συναγωγῆς, καὶ μεγάλως παρεμυθοῦντο. Τί οὖν; Καὶ Παῦλος ἐδεῖτο τῆς παρ' ἐκείνων συμμαχίας; Ἄπαγε, ὁ τῆς Ἐκκλησίας στῦλος! Ἀλλ' ἵνα μὴ καταφορικὸν [27] ποιήσῃ τὸν λόγον, καὶ πλήξῃ, ὡς εἴπομεν, αὐτοὺς, τούτου ἕνεκεν καὶ αὐτὸς [28] δεῖσθαι τῆς παρ' ἐκείνων παρακλήσεως ἔφη. Εἰ δέ τις ἐνταῦθα παράκλησιν εἶναι λέγει τὴν εὐφροσύνην, τὴν ἐπὶ τῇ τῆς πίστεως τῶν Ῥωμαίων ἐπιδόσει, καὶ ταύτης δεῖσθαι τὸν Παῦλον, καλῶς ἂν εἴποι· ὃ ὅῆλον καὶ ἐκ τοῦ λέγειν· « Διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ· » ὡς εἶναι τὸν λόγον τοιοῦτον· Καὶ ἐγὼ μὲν, ἰδὼν τὴν πίστιν ὑμῶν, παρακληθήσομαι καὶ εὐφρανθήσομαι· καὶ ὑμεῖς δὲ ὑπὸ τῆς ἐν ἐμοὶ πίστεως στηριχθήσεσθε, παραμυθηθέντες ἐφ' οἷς ἴσως διὰ μικροψυχίαν σαλεύεσθε. Ἀλλ' οὐ ταῦτα λέγει φανερῶς, ἀλλὰ μεθοδεύει τὸν λόγον, ὡς εἴρηται.

Vers. 13. « Nolo autem vos ignorare, fratres, quod sæpe proposui venire ad vos, et prohibitus sum hucusque. » Potsquam supra dixerat, Opto venire ad vos, ac verisimile erat quosdam cogitare secum, Si optas et concupiscis 9 consolari, et consolationem rursus accipere, quid est quod prohibeat, quo minus venias? subintulit, quoniam « Prohibitus sum » a Deo. Animadverte vero, quomodo non curiose inquirat cur sit prohibitus. Nam Dominicis mandatis plane obsequitur, erudiens et nos, ne curiose indagemus ea quæ Deus facit. Denuntiat itaque Romanis, quod non per socordiam aut contemptum non venerit. Adeo enim ardenter vos diligo, inquit, ut neque prohibitus destiterim, sed terum atque iterum conatus sum venire, ob vehementem erga vos dilectionem.

« Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι πολλάκις προεθέμην πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν, καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο. » Ἐπειδὴ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι Εὔχομαι ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, εἰκὸς δὲ ἦν τινας ὑπονοῆσαι, ὅτι Εἰ εὔχῃ καὶ ἐπιθυμεῖς παρακαλέσαι, καὶ παρακληθῆναι, τί τὸ κωλύον ἐλθεῖν; ἐπήγαγεν, ὅτι « Ἐκωλύθην » ἐλθεῖν ὑπὸ Θεοῦ [29]. Ὅρα δὲ, πῶς οὐ περιεργάζεται διὰ τί ἐκωλύθη, ἀλλ' ὑπείκει [30] τοῖς Δεσποτικοῖς προστάγμασι, παιδεύων καὶ ἡμᾶς, ἵνα μὴ περιεργαζώμεθα ἃ ὁ Θεὸς ποιεῖ. Δείκνυσιν οὖν τοῖς Ῥωμαίοις, ὅτι οὐ διὰ ῥᾳθυμίαν, ἢ καταφρόνησιν, οὐκ ἦρχετο. Τοσοῦτον γὰρ περικαίομαι ὑμῶν, ὅτι οὐδὲ κωλυόμενος ἀφιστάμην, ἀλλὰ πάλιν καὶ πάλιν ἐπεχείρουν ἐλθεῖν, διὰ τὴν σφοδρὰν περὶ ὑμᾶς ἀγάπην.

Variæ lectiones.

[24] ἀποδημίας O. [25] γὰρ O. [26] πρὸς O. [27] κατάφορον O. [28] Ἴσ. αὐτόν. [29] παρὰ Θεοῦ O. [30] ὑπέκειτο O.

« Ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. » Ἐπειδὴ περίβλεπτος ἦν ἡ πόλις, καὶ πάντες πρὸς αὐτὴν συνέῤῥεον, διὰ τὰ ἐν αὐτῇ [31] θαύματα, καὶ τὴν δόξαν αὐτῆς, ἵνα μή τις νομίσῃ τὸν Παῦλον διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἐπιθυμεῖν τῆς θέας αὐτῶν, φησί· Διὰ τοῦτο ἐπεθύμουν ἐλθεῖν, « ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ. » Ἅμα δὲ καὶ τὴν ἄλλην ὑπόνοιαν λύει· ἴσως γὰρ εἶπεν ἄν τις, ὅτι Διὰ τοῦτο ἐκωλύου, διότι οὐ κατὰ Θεὸν ἐλθεῖν ἐβούλου. Φησὶν οὖν, ὅτι Καρπὸν σχεῖν ἐβουλόμην. Οὐκ εἶπε δέ, Ἵνα κατηχήσω, ἵνα διδάξω· ἀλλὰ μετριοφρονῶν, « Ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ »· ὥσπερ καὶ ἀνωτέρω, « Ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα. » Συστέλλων δὲ καὶ αὐτούς, φησί· « Καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι. » Μὴ γὰρ ἐπειδὴ βασιλεύετε, νομίσητε κρείττους εἶναι τῶν λοιπῶν ἐθνῶν· ἐν ἴσῃ γὰρ τάξει ἵστασθε.

A « Ut fructum aliquem habeam in vobis, quemadmodum et in reliquis gentibus. » Quia celeberrima erat urbs, et omnes ad eam confluebant propter miranda quæ in ipsa spectabantur, et magnificentiam ejus, ne quis existimet, quod Paulus ob eamdem causam eos videre desideret, Propter hoc, inquit, desiderabam venire, « ut fructum aliquem habeam. » Simul autem et aliam suspicionem diluit. Forsan enim dixisset quispiam, Eam ob causam prohibebaris, quod non secundum Dei voluntatem venire volueris: dicit igitur, Fructum habere volebam. Non, autem ait, Ut instituam, ut doceam, verum moderate loquens, « Ut aliquem fructum habeam. » Perinde ac supra, « Ut aliquod donum impertiam. » Illorum autem factum compescens, inquit, « Quemadmodum B et in reliquis gentibus. » Non enim quia imperium orbis penes vos est, arbitremini vos reliquis gentibus præstantiores esse : æquali enim ordine collocamini.

« Ἕλλησί τε καὶ Βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί. Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελίσασθαι. « Καὶ τοῦτο μετριοφροσύνης. Οὐδὲν, γὰρ, φησὶν, ἐγὼ χαρίζομαι, ἀλλ' ἐπίταγμα πληρῶ Δεσποτικὸν, καὶ τῷ Θεῷ εὐχαριστεῖν δεῖ ὑμᾶς· ἐκεῖνος γὰρ ὁ εὐεργετῶν, ἐγὼ δὲ ὀφειλέτης εἰμὶ, καὶ ἀπαραίτητον χρέος ἔχω τὸ κηρύττειν· ὃ καὶ τοῖς Κορινθίοις ἔφη· « Οὐαί μοι, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. » Πρόθυμος οὖν εἰμι καὶ ὑμῖν κηρύξαι, κἂν κίνδυνοι προορῶνται· οὕτως ἔζεε τῇ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ σπουδῇ.

VERS. 14, 15, « Græcis et Barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum. Ita quantum in me est, paratus sum et vobis, qui Romæ estis, evangelizare. » Hoc etiam ex modestia manat. Nihil enim, inquit, ego dono, verum Domini mei mandatum adimpleo, Deoque vos gratias agere convenit: siquidem ille benefactor est, ego vero « debitor sum, » et irrecusabile debitum habeo prædicandi, ipsum scilicet munus : quod et Corinthiis dicebat : « Væ mihi, si non evangelizavero [o]. » Proinde sane paratus sum et vobis Evangelium annuntiare, etiamsi pericula oculis observentur. Tanto in Christum flagrabat studio.

« Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι σφόδρα ἦσαν ἐκπεπληγμένοι περὶ τὴν τοῦ κόσμου δόξαν, αὐτὸς δὲ ἤμελλε κηρύττειν τὸν πάντα τὰ τῆς ἀτιμίας [32] ὑπομείναντα Ἰησοῦν, καὶ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐπαισχύνεσθαι τοιούτῳ δοκοῦντι Σωτῆρι· διὰ τοῦτό φησιν· « Οὐκ ἐπαισχύνομαι· ἐκείνους γέως διδάσκων μὴ ἐπαισχύνεσθαι, ἐπείτοι γε αὐτὸς οὐ μόνον οὐκ ἐπησχύνετο, ἀλλὰ καὶ ἐνεκαλλωπίζετο τῷ ἐσταυρωμένῳ καὶ ἐνεκαυχᾶτο. Ἅμα δὲ καὶ ἐπειδὴ αὐτοὶ ἐπὶ σοφίᾳ ἐκόμπαζον, Ἐγὼ, φησὶ, σταυρὸν ἔρχομαι κηρύττων· καὶ οὐ διὰ τοῦτο αἰσχύνομαι· « Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστιν εἰς σωτηρίαν [33]. » Ἔστι καὶ δύναμις εἰς κόλασιν, ὡς τοῖς Αἰγυπτίοις ἐνεδείκνυτο ὁ Θεὸς τὴν αὐτοῦ δύναμιν, κολάζων αὐτούς. Ἔστι καὶ εἰς ἀπώλειαν, ὡς τὸ, « Φοβήθητε τὸν δυνάμενον ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ. » Ἃ D τοίνυν ἐγὼ ὁ Παῦλος κηρύττω, οὐ κόλασιν καὶ ἀπώλειαν παρέχει, ἀλλὰ σωτηρίαν. Τίνι δέ; « Παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Οὐ γὰρ ἁπλῶς πᾶσίν ἐστιν εἰς σωτηρίαν τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ τοῖς παραδεχομένοις.

VERS. 16. « Non enim pudet me Evangelii Christi. Virtus enim Dei est ad salutem omni credenti. » Cum Romani ad mundi hujus gloriam mirifice obstupefacti essent, ipse vero prædicaturus erat, qui nihil non ignominiæ pertulerat, Jesum; ac verisimile erat ipsis pudori hoc fore, si talis existimaretur Servator : propterea, « Non me pudet, « inquit : illos juxta docens, ne pudefiant : quandoquidem et ipse nedum non pudefiebat, quin potius pulchrum sibi putabat, et gloriabatur eo nomine. Quia vero et ipsi sapientiæ nomine turgidi erant, Ego, inquit, crucem **10** venio prædicaturus, nec propterea pudore suffundor : nam, » Virtus Dei est in salutem. » Est etiam virtus (sive potentia, ad punitionem, quemadmodum Ægyptiis suam Deus potentiam demonstrabat, ipsos pœna afficiens. Est præterea et ad interitum, ut cum ait : « Timete eum, qui potest perdere in gehenna [p]. » Quæ igitur ego Paulus prædico, non pœnam neque interitum continent, sed salutem. Cui autem? « Omni credenti. » Non enim simpliciter cunctis Evangelium cedit ad salutem, sed accipientibus illud.

« Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι. » Τὸ, « Πρῶτον, » ἐνταῦθα, τάξεώς ἐστι τιμὴ, οὐ χάριτος πλεονασμός.

« Judæo primum, et Græco. » *Primum* hic est ordinis honos, non gratiæ exuberantia. Non enim

[o] I Cor. IX, 16. [p] Matth. X, 28.

Variæ lectiones.

[31] ἐνταῦθα o. [32] ἀδοξίας o. [33] ἡ σωτηρία m.

plus habet Judæus (aut præferendus est) eo quod majorem justitiam acceperit : verum quod primus eam acceperit, honoratus est : solius idcirco verbi est honor.

A Οὐ γὰρ πλέον ἔχει ὁ Ἰουδαῖος, ἐν τῷ μείζονα λαβεῖν δικαιοσύνην, ἀλλ' ἐν τῷ πρῶτον αὐτὴν λαβεῖν, τετίμηται· ῥήματος οὖν ἐστι τιμὴ μόνον.

VERS. 17. « Justitia enim Dei in ipso revelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est : Justus autem ex fide vivet [q]. » Cum dixerit quod ad salutem esset Evangelium, exponit, qui hoc fit: nempe quod servet nos « justitia Dei, » non sane nostra. Qualem enim justitiam nos haberemus exsecrati operibus et corrupti? At vero Deus justificavit nos, non ex operibus, sed ex fide, quæ ad fidem uberiorem et majorem procedere debet. Nec enim satis est primum credidisse, sed ex introductoria fide oportet nos ascendere ad consummatiorem fidem, immobilem nempe et firmam sedem, seu stabilimentum : B sicut et apostoli dixerunt ad Dominum : « Adauge nobis fidem [r], » Confirmat autem quod ait, nempe, quod ex fide justificati sumus, ex prophetia Habacuc : « Justus enim, inquit, ex fide vivet. » Cum enim ea quæ nobis per gratiam suam Deus impertiit, humanas cogitationes excedant, merito nobis fide opus est. Nam si cœperimus curiosi divinarum rerum scrutatores esse, universum perdidimus.

« Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, καθὼς γέγραπται· Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. » Εἰπὼν, ὅτι εἰς σωτηρίαν ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον, λέγει καὶ πῶς ἐστι τοῦτο. Ὅτι ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ σώζει ἡμᾶς· οὐ γὰρ ἡμετέρα. Ποίαν γὰρ εἴχομεν [34] δικαιοσύνην ἡμεῖς ἐβδελυγμένοι τοῖς ἔργοις καὶ διεφθαρμένοι; Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐδικαίωσεν ἡμᾶς, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ πίστεως, ἥτις εἰς πίστιν πλείω καὶ μείζω προκόπτειν ὀφείλει. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ πρώτως πιστεῦσαι, ἀλλ' ἐκ τῆς εἰσαγωγικῆς πίστεως δεῖ ἡμᾶς ἀναβαίνειν εἰς τὴν τελεωτέραν πίστιν, τὴν ἀμετάσειστον δηλαδὴ καὶ βεβαίαν ἕδρυσιν, καθὸ καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶπον πρὸς τὸν Κύριον· « Πρόσθες [35] ἡμῖν πίστιν. » Βεβαιοῖ δὲ ὃ λέγει, φημὶ δὲ, ὅτι ἐκ πίστεως ἐδικαιώθημεν, ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀββακούμ· « Ὁ δίκαιος γὰρ, φησὶν, ἐκ πίστεως ζήσεται. » Ἐπειδὴ γὰρ ἅπερ ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, ὑπερβαίνει τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμοὺς, εἰκότως τῆς πίστεως δεῖ ἡμῖν· ὡς ἐάν γε ἀρξώμεθα περιεργάζεσθαι, τὸ πᾶν ἀπωλέσαμεν.

VERS. 18. « Revelatur enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem et injustititam hominum, veritatem in injustitia detinentium. « Cum a commodioribus orsus esset, dixissetque justitiam Dei per Evangelium revelari, nunc ea profert quæ terrere C queant : novit enim quod plures metu ad virtutem trahuntur. Hunc in modum Deus regni mentionem faciens, simul gehennæ meminit : Prophetæ item primum bona præponunt, deinde mala subjiciunt. Nam illa quidem sunt præcedentis et præcipuæ voluntatis Dei, hæc autem nostræ ignaviæ. Considera autem hic orationis consecutionem ; Venit, inquit, Dominus justitiam tibi afferens, noxæque dimissionem : quæ si non admiseris, tum revelatur ira Dei de cœlo, quæ videlicet in secundo exprometur adventu. Ac hodie quidem experimur iram ejus, **11** verum ad correctionem : tum vero ad supplicium tantumodo. Et nunc quidem ab hominibus videmur in multis lædi et affligi : tunc vero manifesta erit pœna divina « super omnem impietatem. » Ve- D rus sane cultus et pietas una est: impietas vero, multifida: eam ob rem dixit, « Omnem impietatem, » ceu multæ sint ejus viæ : « et injustitiam hominum. » Aliud est impietas, et aliud injustitia. Illa enim in Deum, injustitia vero in homines. Ac illa quidem mentis in speculatione versantis peccatum est, hæc vero id opere consistentis. Hujus porro sunt multæ semitæ. Nam injurius est quispiam proximo, cum in pecunia et facultatibus, tum in uxore et gloria. Quidam vero asserunt, etiam inju-

« Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ [36] ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. » Ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων [37] ἀρξάμενος, καὶ εἰπὼν, ὅτι δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀποκαλύπτεται, νῦν λέγει καὶ τὰ φοβῆσαι δυνάμενα· οἶδε γὰρ, ὅτι οἱ πλείους τῷ φόβῳ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἕλκονται. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς μετὰ τὴν βασιλείαν καὶ [38] περὶ γεέννης λέγει. Καὶ οἱ προφῆται τὰ ἀγαθὰ προτιθέασιν, εἶτα τὰ κακά· ὅτι ἐκεῖνα μὲν, τῆς προηγουμένης τοῦ Θεοῦ γνώμης, ταῦτα δὲ [39], τῆς ἡμετέρας ῥαθυμίας. Σκόπει δὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου· Ἦλθε, φησὶν, ὁ Κύριος, δικαιοσύνην σοι φέρων καὶ ἄφεσιν· ἐὰν μὴ δέξῃ, τότε ἀποκαλύπτεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ οὐρανοῦ, ἡ κατὰ τὴν δευτέραν δηλαδὴ παρουσίαν. Καὶ νῦν μὲν γὰρ ἀπολλύομεν [*f.* — λαύομ.] τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὸς διόρθωσιν· τότε δὲ, πρὸς κόλασιν μόνον. Καὶ νῦν μὲν ὑπὸ ἀνθρώπων δοκοῦμεν ἐπηρεάζεσθαι τὰ πολλά· τότε δὲ, φανερὰ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ κόλασις « ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν. » Ἡ μὲν [40] ἀληθὴς λατρεία, καὶ ἡ εὐσέβεια, μία· ἡ δὲ ἀσέβεια, πολυσχιδής· διὰ τοῦτο εἶπε, « Πᾶσαν ἀσέβειαν, » ὡς πολλῶν οὐσῶν ὁδῶν. « Καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων. » Ἄλλο ἀσέβεια, καὶ ἄλλο ἀδικία· ἡ μὲν γὰρ, εἰς Θεόν· ἡ δὲ ἀδικία, εἰς ἀνθρώπους· καὶ ἡ μὲν, τοῦ θεωρητικοῦ ἁμάρτημα· ἡ δὲ, τοῦ πρακτικοῦ. Πολλαὶ δὲ καὶ αἱ ταύτης ὁδοί· ἀδικεῖ γάρ τις τὸν πλησίον καὶ ἐν χρήμασι, καὶ ἐν γυναικὶ, καὶ ἐν δόξῃ. Τινὲς δέ φασιν ὅτι καὶ τὴν ἀδικίαν περὶ δογμάτων ἔθηκε. Τί δέ ἐστι, « Τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, » ἄκουε·

[q] Habac. II, 4. [r] Luc. XVII, 5.

Variæ lectiones.

[34] ἔχομεν m. [35] πρόθες m. [36] Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ m. [37] γάρ. [38] τῆς βασιλείας o. [39] τὰ ἀκόλουθα m. [40] ἡ μὲν γὰρ m.

Ἡ ἀλήθεια, ἤτοι ἡ περὶ Θεοῦ γνῶσις, τοῖς ἀνθρώποις ἐνετέθη ἐξ ἀρχῆς. Ταύτην τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν γνῶσιν οἱ Ἕλληνες ἐν ἀδικίᾳ κατέσχον, τουτέστιν, ἠδίκησαν τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, εἰδώλοις περιθέντες τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ὥσπερ καὶ ὁ χρήματα λαβών, ὥστε εἰς τὴν τοῦ βασιλέως δόξαν ἀναλῶσαι, ἂν εἰς λῃστὰς δαπανήσῃ ταῦτα καὶ πόρνας, λεχθείη ἂν ἀδικῆσαι τὴν τοῦ βασιλέως δόξαν. Καὶ οἱ Ἕλληνες οὖν ἐν ἀδικίᾳ κατέσχον, τουτέστι, κατεκάλυψαν, καὶ ἀπέστησαν ἀδίκως τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ [41] καὶ τὴν γνῶσιν, οὐκ εἰς τὸ προσῆκον αὐτῇ χρησάμενοι.

A stitiam de dogmatibus hic positam. Quid vero sit « Veritatem in injustitia detinentium, » audi : Veritas, sive quæ de Deo est cognitio, mortalibus ab initio est insita. Hanc veritatem atque otitiam Græci in injustitia detinuerunt, hoc est, quantum in ipsis erat, injuria affecerunt, idolis deferentes gloriam Dei. Perinde ac si quis pecunias accipiens, ad regis gloriam insumendas, illas in prædones et scorta prodigat, recte dicetur injurius esse adversus regis gloriam et magnificentiam. Græci itaque in injustitia detinuerunt, hoc est, cooperuerunt, et injuste veluti tenebris obfuscarunt gloriam Dei et cognitionem, cum non decenter neque commode illa uterentur.

« Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε. Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους· διότι γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ηὐχαρίστησαν. » Εἶπεν ἄνω, ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἠδίκησαν οἱ Ἕλληνες, κακῶς αὐτῇ χρησάμενοι. Πόθεν οὖν δῆλον, ὅτι γνῶσιν εἶχον, νῦν φησιν· « Ὅτι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. » Εἶτα καὶ τοῦτο κατασκευάζει, λέγων, ὅτι Ἀπὸ τῆς εὐταξίας τῶν κτισμάτων κηρύττεται [42] ὁ Δημιουργός· ὡς καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· « Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. » Τὸ γνωστὸν δὲ τοῦ Θεοῦ τί ἐστιν, οὕτως ἂν μάθοις· Τοῦ Θεοῦ, τὸ μέν ἐστιν ἄγνωστον, οἷον ἡ οὐσία αὐτοῦ· τὸ δὲ γνωστὸν, οἷον πάντα τὰ περὶ τὴν οὐσίαν, τουτέστιν, ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ θειότης, ἤτοι μεγαλειότης· ἃ καὶ ἀόρατα αὐτοῦ ὁ Παῦλος λέγει, νοούμενα μὲν [43] τοῖς ποιήμασι. Τοῖς οὖν Ἕλλησιν ἔδειξε τὸ γνωστὸν αὐτοῦ πᾶν, ἤγουν τὰ περὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ πάντα, ἃ ὀφθαλμοῖς μὲν αἰσθητοῖς ἀόρατά εἰσι, νῷ δὲ καταληπτὰ, διὰ τῆς ἐν τοῖς ποιήμασιν ἐναργείας. Τινὲς δὲ ἀόρατα τοὺς ἀγγέλους φασίν· οὐκ εὐστόχως [44], οἶμαι. Εἶπε δέ τις τῶν Πατέρων, ἀΐδιον δύναμιν, τὸν Υἱόν· θειότητα δὲ, τὸ Πνεῦμα.

Vers. 19-21. « Quia quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis : Deus enim ipsis manifestavit. Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus potentia et divinitas : ita ut sint inexcusabiles : quia cum Deum cognovissent, non ut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt. » Supra dixit, quod cognitionem Dei injuria affecerunt Græci, ea nimirum abutentes. Unde igitur perspicuum sit, quod Dei notitiam habuerint, nunc explicat : « Quoniam quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis. » Deinde hoc ipsum corroborat, inquiens, quoniam ex bona creaturarum constitutione prædicatur Opifex : quemadmodum et David ait : « Cœli enarrant gloriam Dei [a]. » Quid autem sit, quod de Deo cognosci possit, ita discere queas. De Deo, aliud quidem cognosci non potest, ut ipsa essentia : aliud vero cognosci potest, ut omnia quæ C sunt circa essentiam, nempe bonitas, sapientia, potentia, divinitas, sive majestas : quæ et invisibilia ejus divus Paulus nominat, intellecta quidem ex operibus. Græcis itaque monstravit quidquid de sese cognosci posset, sive omnia ad essentiam ejus spectantia : quæ oculis quidem sensibilibus invisibilia sunt, mente vero comprehensibilia, propter concinnam in operibus ordinationem. **12** Quidam vero invisibilia, angelos dicunt, minus tamen apposite, ut opinor. Quidam autem e Patribus, sempiternam potentiam, Filium dixit : divinitatem autem, Spiritum sanctum.

« Εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. » Τοῦτο ἐξ ἐκβάσεως γέγονεν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ταῦτα πεποίηκεν ὁ Θεὸς, ἵνα ἐκεῖνοι ὦσιν ἀναπολόγητοι, ἀλλ' ἐξ ἐκβάσεως συνέβη τοῦτο. Πρόσεχε γοῦν τῷ τοιούτῳ ἰδιώματι τῆς Γραφῆς, καὶ οὐ προσκόψεις· πολλὰ γὰρ τοιαῦτα πανταχοῦ λέγονται, ἃ δεῖ λύειν οὕτως, ὡς ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος αἰτιολογούμενα· οἷον λέγει Δαυίδ· « Ὅτι τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν σὺ δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς. » Καὶ φαίνεται ἄτοπον, ἀλλ' οὐκ ἔστι. Φησὶ γὰρ, ὅτι Εὐεργετηθεὶς παρὰ σοῦ, Κύριε, ὑπὲρ πᾶσαν ἐλπίδα, ἥμαρτόν σοι, καὶ ἐκ τούτου συμβαίνει σε δικαιολογούμενον πρός με, νικᾷν. Ἐξ ἀποτελέ-

D « Ut sint ipsi inexcusabiles. » Hoc ex eventu contigit. Non enim propterea Deus hæc fecit, ut illi sint inexcusabiles, verum ex eventu hoc accidit. Animadverte itaque talem Scripturæ proprietatem, et non offendes : pleraque namque hujusmodi plerisque in locis dicuntur, quæ sic diluenda sunt, ut per eventum illorum reddatur ratio : veluti David inquit [b] : « Quoniam malum coram te feci, ut justificeris in sermonibus tuis, ut vincas. » Quod etiamsi absurdum apparet, minime tamen est absurdum. Ait enim : Beneficiis a tei Domine, supra omnem spem affectus, peccavit adversum te : atque ex hoc contingit, te mecum in judicio

[a] Psal. XVIII, 1. [b] Psal. I, 6.

Variæ lectiones.

[41] τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ o. [42] ἐκηρύττετο o. [43] μέντοι o. [44] ἀστόχως o.

disceptantem, vincere. Ex effectu itaque abeoque exitu justificatur Deus dum nos ingrati sumus pro ipsius in nos collatis beneficiis, nec quidquam quo nos defendamus, habemus. Græcis itaque nihil, quo sese defendant, relinquitur : quandoquidem ex creaturis Deum cognoscentes, eum pro merito non glorificaverunt, neque egerunt gratias tanquam Creatori et Factori, verum idolis honorem ipsi delitum detulerunt.

σματος οὖν δικαιοῦται Θεὸς, ἡμῶν ἀγνωμονούντων ἐπὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ δοθεῖσι, καὶ μὴ ἐχόντων τί ἀπολογησόμεθα. Καὶ οἱ Ἕλληνες δὲ ἀναπολόγητοι γεγόνασι, διότι γνόντες διὰ τῆς κτίσεως τὸν Θεὸν, οὐχ ἀξίως αὐτὸν ἐδόξασαν, ἢ ηὐχαρίστησαν ὡς Κτίστῃ καὶ Ποιητῇ; ἀλλ' εἰδώλοις τὴν αὐτοῦ τιμὴν περιῆψαν.

Vers. 21, 22. « Sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. » Causam reddit ob quam ad hujusmodi amentiam exciderint. Ratiocinationibus, inquit, suis omnia permiserunt : volentesque in forma quapiam, formam non habentem, adeoque in corpore, incorporeum comprehendere, vani deprehensi sunt; cogitationibus nimirum sive ratiocinationibus finem suum non pertingentibus. Insipiens autem, seu intellectu carens cor ipsorum dicit, quod fide nolit omnia percipere. Unde autem eo erroris delapsi sunt, ut ratiocinationibus suis cuncta permitterent? Ex eo quod putarent « se esse sapientes » ideoque « stulti facti sunt. » Quid enim stolidius quam lapides et ligna adorare?

« Ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν. » Τὴν αἰτίαν τίθησι δι' ἣν εἰς τοιαύτην ἄνοιαν ἐξέπεσον. Τοῖς λογισμοῖς γὰρ, φησὶ, τὸ πᾶν ἐπέτρεψαν· καὶ βουλόμενοι ἐν σχήματι τὸν ἀσχημάτιστον, καὶ ἐν σώματι τὸν ἀσώματον καταλαβεῖν, μάταιοι ἠλέγχθησαν, οὐ δυνηθέντων τῶν λογισμῶν πρὸς τὸ πέρας ἐξικέσθαι. Ἀσύνετον δὲ τὴν καρδίαν αὐτῶν φησι, διὰ τὸ μὴ θελῆσαι πίστει τὸ πᾶν περιλαβεῖν. [45]. Πόθεν δὲ ἐπλανήθησαν εἰς τὸ τοῖς λογισμοῖς ἐπιστρέψαι τὸ πᾶν; Ἐκ τοῦ οἴεσθαι εἶναι σοφοί· διὸ καὶ ἐμωράνθησαν. Τί γὰρ ἀνοητότερον τοῦ λίθοις προσκυνεῖν καὶ ξύλοις;

Vers. 23. « Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentum. » Qui permutat, id quod habet, in aliud permutat. Habebant ergo et ipsi notitiam, sed eam perdiderunt, et aliud quiddam habere volurunt præter id quod habebant, amiseruntque id quod habebant. Attribuerunt autem gloriam incorrupiibilis Dei, non homini quidem, sed imagini corruptibilis hominis. Et quod hoc longe deterius, est, ad reptilia etiam delati sunt, imo vero et ad horum imagines, adeo luculenter insanierunt. Nam cognitionem, quam oportebat habere de eo, qui omnia **13** incomparabiliter excellit, hanc ei, quod omnium est incomparabiliter vilissimum, attribuerunt. Porro gloria Dei est ipsum ceu Creatorem, ceu providentem rebus mortalium gubernatorem cognosci, idque genus alia, quæ ei conveniunt. At enim qui sunt, qui adeo usque deliquierunt ? Sapientissimi, Ægyptii. Nam et reptilium imagines illi coluerunt.

« Καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἑρπετῶν. » Ὁ ἀλλάσσων, ὃ ἔχει, ἀλλάσσει πρὸς ἄλλο. Εἶχον ἄρα καὶ αὐτοὶ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ προὔδωκαν αὐτὴν [46], καὶ ἠθέλησαν ἄλλο τι σχεῖν, παρ' ὃ εἶχον, καὶ ἐξέπεσον καὶ οὗ εἶχον. Περιέθηκαν δὲ τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' εἰκόνι ἀνθρώπου [47] φθαρτοῦ, καὶ τὸ τούτου χεῖρον, καὶ εἰς ἑρπετὰ κατηνέχθησαν, μᾶλλον δὲ εἰς τὰς τούτων εἰκόνας· οὕτω λαμπρῶς ἐμάνησαν. Τὴν γὰρ γνῶσιν, ἣν ἔδει περὶ τοῦ πάντων ἀσυγκρίτως ὑπερέχοντος ἔχειν, ταύτην τῷ πάντων ἀσυγκρίτως εὐτελεστέρῳ περιέθηκαν. Δόξα δὲ Θεοῦ, τὸ, ὡς Ποιητὴν, ὡς προνοητὴν γινώσκεσθαι, καὶ τἄλλα τὰ αὐτῷ πρέποντα. Τίνες δὲ ταῦτα ἥμαρτον; Οἱ φιλοσοφώτατοι [48], οἱ Αἰγύπτιοι· οὗτοι γὰρ τὰς τῶν ἑρπετῶν εἰκόνας περιεῖπον.

Vers. 24, 25. « Propter quod tradidit eos Deus in desideria cordis eorum in immunditiam, ut contumelia afficiant corpora sua in semetipsis. Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen. » — « Tradidit, pro, Permisit, dimisit : quemadmodum medicus succurrens laboranti, deinde videns ipsum inordinate se gerentem, nec diætæ observantem, sibique immorigerum, tradit eum ut vehementius ægrotet, pro eo quod est, deserit eum, et permittit ut suæ voluntati indulgens a morbo non convalescat. Sunt qui, « Tradidit eos Deus,» sic intellexerunt, nempe pro, Tradidit eos injuria qua Deum affecerunt, et petulantia : per-

« Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς· οἵτινες μετήλλαξαν [49] τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Τὸ, « Παρέδωκεν, » ἀντὶ τοῦ, Εἴασεν, ἀπέλυσεν· ὥσπερ ἰατρὸς βοηθῶν τῷ κάμνοντι, εἶτα ὁρῶν ἀτακτοῦντα περὶ τὴν δίαιταν, καὶ ἀπειθοῦντα αὐτῷ, παραδίδωσιν αὐτὸν τῷ ἐπὶ πλέον νοσεῖν, ἀντὶ τοῦ, ἀπολύει αὐτὸν καὶ ἐᾷ, ὥστε τῷ οἰκείῳ θελήματι χρώμενον μὴ ἀνακομισθῆναι τῆς νόσου. Τινὲς δὲ τὸ, « Παρέδωκεν ὁ Θεὸς, » οὕτως ἐνόησαν, ἀντὶ τοῦ, ἡ εἰς τὸν Θεὸν ὕβρις, καὶ παροινία· ὥσπερ λέγομεν,

Variæ lectiones

[45] παραλαβεῖν m. [46] ταύτην o. [47] τοῦ. [48] φιλοσοφώτεροι o. [49] μετηλλάξαντο m.

ὅτι Τὸν δεῖνα ἀπώλεσε τὸ ἀργύριον· καίτοι οὐ τὸ ἀργύριον ἀπώλεσεν, ἀλλ' ἡ παράχρησις· καὶ, Τὸν Σαοὺλ ἡ βασιλεία διέφθειρεν, ἢ τὸν Σολομῶντα, ἀντὶ τοῦ, Ἡ τῆς βασιλείας παράχρησις. Παρεδόθησαν οὖν διὰ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν εἰς ἀκαθαρσίαν, ὥστε μὴ δεῖσθαι ἑτέρων τῶν ὑβριζόντων, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοὺς ὕβριζον [50]· τοιαῦτα γὰρ τὰ ἀκάθαρτα πάθη. Πόθεν δὲ εἰς ἀκαθαρσίαν ἐξεδόθησαν; Ἐκ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὕβρεως. Ὁ γὰρ τὸν Θεὸν μὴ θέλων εἰδέναι, εὐθὺς καὶ κατὰ τὸν βίον διαφθείρεται· ὡς καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· « Εἶπεν ἄφρων· Οὐκ ἔστι Θεός· » εἶτα, « Διεφθάρησαν καὶ ἐδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύμασι. » Μετήλλαξαν οὖν τὰ ἀληθῶς προσόντα τῷ Θεῷ, καὶ περέθηκαν αὐτὰ τοῖς ψευδέσι θεοῖς. Τὸ, « Ἐσεβάσθησαν » μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ, ἐτίμησαν· τὸ δὲ, « Καὶ ἐλάτρευσαν, » ἀντὶ τοῦ, καὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων δουλείαν προσήνεγκαν [51]. Τοῦτο γὰρ ἡ λατρεία ἡ διὰ πράξεως τιμή. Καὶ οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, ἀλλὰ, « Παρὰ τὸν Κτίσαντα, » ἐκ τῆς συγκρίσεως τὸ ἔγκλημα ἐπαίρων. Ἀλλ' ἐκεῖνος, φησίν, « εὐλογητός ἐστιν εἰς τοὺς αἰῶνας, » τουτέστιν, οὐ παρεβλάβη τι ἐκ τοῦ παρ' ἐκείνων ὑβρισθῆναι· ἀλλ' ἔστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, βεβαίως, καὶ ἀσφαλῶς· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἀμήν. »

« Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας. Αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρρενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. » Πάλιν τὴν τοῦ Θεοῦ ἐγκατάλειψιν παράδοσιν ὀνομάζει, διὰ τοῦτο γενομένην, ὡπότε ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει. Ὥσπερ οὖν ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ δόγμασιν, ἀφέντες τὴν ἀπὸ τῆς κτίσεως χειραγωγίαν, διεφθάρησαν· οὕτω καὶ ἐν τῷ βίῳ βδελυκτοὶ ἠνέοντο, ἀφέντες τὴν κατὰ φύσιν ἡδονὴν (ἥτις καὶ εὐκολωτέρα καὶ ἡδίων), καὶ ἐπὶ τὴν παρὰ φύσιν ὠσθήσαντες (ἥτις καὶ δυσκολωτέρα καὶ ἀηδεστέρα). Τὸ γὰρ μεταλλάξαι τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἃ εἶχον ἀφῆκαν, καὶ ἄλλα εἵλοντο. Μέγαν οὖν κατήγορον ἀμφοτέροις τοῖς γένεσι παριστᾷ καὶ τὴν φύσιν, ἣν παρέβησαν. Εἰπὼν γὰρ περὶ τῶν θηλειῶν ἐπικεκρυμμένως αἰσχρόν τι, καὶ οὐδὲ ῥηθῆναι πρέπον, λέγει καὶ περὶ τῶν ἀνδρῶν, ὅτι « Ἐξεκαύθησαν εἰς ἀλλήλους, » οἶστρον καὶ μανίαν δηλῶν. Οὐκ εἶπε δὲ, Τὴν ἐπιθυμίαν κατεργαζόμενοι, ἀλλὰ, « Τὴν ἀσχημοσύνην, » δεικνὺς ὅτι τὴν φύσιν κατῃσχυναν. Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν ὅτι « Ἐν τῇ ὀρέξει ἐξεκαύθησαν, » ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι τῆς ἐπιθυμίας ἦν τὸ νόσημα μόνης, Αὐτοὶ, φησὶ, κατειργάζοντο, τουτέστι, σπουδὴν ἐποιοῦντο περὶ τὴν ἀκαθαρσίαν, ἔργον ταύτην τιθέμενοι, καὶ τὸν μισθὸν τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀποστασίας, καὶ πρὸς τὰ εἴδωλα πλάνης, ἀπολαμβάνοντες ἐν τῇ ταύτῃ ἀσχημοσύνῃ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἡδονῇ τὴν κό-

A inde ac dicimus quod : Hunc pecunia perdiderit : atqui argentum non perdidit, sed abusus : Saulem itidem regnum corrupit, aut Solomonem, pro eo quod est, Regni abusus perdidit. Traditi sunt ergo per propriam nequitiam suam ad impuritatem, ut non opus habuerint aliis injuriam inferentibus, sed ipsi se contumelia affecerunt : hujusmodi sunt enim impuri illi affectus. Unde autem ad impuritatem traditi sunt? Ex injuria qua in Deum impegerunt. Nam qui Deum non vult nosse, statim in vitæ etiam moribus corrumpitur : quemadmodum et David inquit : « Dixit insipiens, Non est Deus [a] : » illico subdens, « Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis. » Commutarunt igitur quæ vere ad Deum pertinebant, eaque diis fictis apposuerunt. Porro, « coluerunt, » posuit pro, honoraverunt. Et « servierunt. » pro, operibus servitutem exhibuerunt : id enim est λατρεία, honos qui per opus exhibetur. Nec simpliciter dixit, sed « Potius quam Creatori, » ex comparatione delictum aggravans. Verum ille, inquit, « benedictus est in sæcula, » hoc est, nihil quidquam læsus est ex ipsorum injuria, sed est benedictus in ævum, stabiliter ac certo : hoc enim *Amen* significat.

B

Vers. 26, 27. « Propterea tradidit eos Deus in passiones ignominiæ. Feminæ enim ipsorum immutarunt naturalem usum in eum, qui est contra naturam. Similiter et masculi, relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis inter se mutuo masculi in masculos turpitudinem suam operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris 14 sui in seipsis recipientes. » Rursus Dei derelictionem traditionem nominat, propterea factam, quod inservierunt creaturæ. Sicut ergo in iis quæ de Deo erant dogmatibus, naturæ manuductionem relinquentes, corrupti erant; ita et invita exsecrabiles facti sunt, dimittentes, quæ secundum naturam est, voluptatem (quæ et facilior esset et suavior), et ad eam quæ præter naturam est (quæ et difficilior et injucundior) prolapsi. Immutare enim hoc significat, quod quæ habebant dimiserunt, et alia elegerunt. Magnum igitur accusatorem utrique sexui, naturam quam transgressi sunt, constituit. Cum enim de feminis turpe quiddam dixisset ac indecorum plane dictu, de maribus etiam ait, quod exarserint inter sese mutuo, œstrum et furorem indicans. Non autem dixit, Concupiscentiam operantes, sed « Turpitudinem, » innuens, quod naturam pudefecerint. Quoniam vero dixit, « In cupiditate exarserunt, » ne quis existimaret cupiditatis tantummodo esse morbum, Ipsi, inquit, operabantur, hoc est, studiosi ac diligentes erant circa impuritatem, opus ipsam facientes, et mercedem defectionis a Deo, et erroris idololatrici recipientes in tali turpitudine et in ipsa voluptate, ut quæ præter naturam sit et

C

D

[a] Psal. XIII, 1, 2.

Variæ lectiones.

[50] ὑβρίζειν m. [51] προσέθηκαν o.

impuritatis plena, pœnam habentes. Dicit autem hoc Paulus, quasi nondum potuerit eis persuadere esse gehennam. Ipsam, inquit, immundam operationem, supplicium ilis esse crede, si nondum credis de gehenna sermonibus.

A λασιν ἔχοντες, ὡς παρὰ φύσιν οὖσῃ καὶ πλήρει ἀκαθαρσίας. Λέγει δὲ τοῦτο ὁ Παῦλος, οἷα μήπω δυνάμενος αὐτοὺς πεῖσαι [52], ὅτι ἔστι γέεννα. Αὐτὴν γὰρ, φησὶ, τὴν ἀκάθαρτον πρᾶξιν, κόλασιν αὐτοῖς εἶναι πίστευε, εἴπερ ἀπιστεῖς τοῖς περὶ γεέννης λόγοις.

Vers. 28. « Ac sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit eos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea, quæ non conveniunt. » En jam tertio ejusdem sententiæ meminit, eademque dictione est usus, « Tradidit, » inquiens. Ubique autem derelictionis Dei causam, mortalium impietatem esse dicit, uti et nunc quidem. « Sicut non probaverunt Deum habere in cognitione, tradidit eos (Deus) » in passiones. Injuria, inquit, qua Deum affecerunt, non ex ignorantia processit, sed a meditatione et studio. Non enim dixit, Quemadmodum non noverunt Deum, sed « Quemadmodum non probaverunt, » hoc est, statuerunt Deum in notitia non tenere, ac suapte sponte impietatem elegerunt. Non igitur carnis sunt peccata, ut quidam hæreticorum putant, verum corrupti judicii. Primum igitur illi reprobaverunt nosse Deum, ideoque Deus permisit illos ad reprobam mentem deferri. Aversio namque Dei et derelictio, traditio nominatur in Scriptura. Quidam vero e sanctis Patribus eleganti exemplo usi sunt, quo explanatur. « Tradidit eos **15** Deus. » Perinde, inquiunt, ac si quis conniveat, nolens videre solem, deinde cadat in scrobem, dicimus, Sol non visus hunc in fossam dejecit : non quod ira percitus sol hominem dejecerit, verum quod oculos ejus non illustraverit. Jam quod non illuxerit oculis, unde est? A claudente, videlicet, oculos, et connivente. Sic et Deus tradidit eos in passiones ignominiæ, quanam ratione? Non agnitus hominibus. Quod vero non sit agnitus, unde? Ab illis, nimirum, qui non probaverunt, nec statuerunt ut agnoscerent ipsum.

B « Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα. » Ἰδοὺ ἐκ τρίτου τῆς αὐτῆς ἐννοίας [53] ἐμνήσθη, καὶ τῇ αὐτῇ λέξει ἐχρήσατο, » Παρέδωκεν, » εἰπών. Πανταχοῦ δὲ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ Θεοῦ αἰτίαν, τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσέβειαν εἶναι λέγει, ὥσπερ οὖν καὶ νῦν. « Καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὰ πάθη. » Οὐκ ἀγνοίας, φησὶν, ἀλλὰ μελέτης, ἡ εἰς Θεὸν ὕβρις. Οὐ γὰρ εἶπε, Καθὼς οὐκ ἔγνωσαν τὸν Θεὸν, ἀλλὰ, « Καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν, » ἀντὶ τοῦ, ἔκριναν μὴ ἔχειν τὸν Θεὸν ἐν ἐπιγνώσει, καὶ ἑκόντες εἵλοντο τὴν ἀσέβειαν. Οὐκ ἄρα οὐδὲ τῆς σαρκός εἰσι τὰ πταίσματα, ὥς τινες τῶν αἱρετικῶν φασιν, ἀλλὰ τῆς διεφθαρμένης κρίσεως. Πρῶτοι γοῦν ἐκεῖνοι ἀπεδοκίμασαν τὸ εἰδέναι τὸν Θεὸν, καὶ τότε ὁ Θεὸς εἴασεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν κατενεχθῆναι. Ἡ γὰρ ἀποστροφὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ ἐγκατάλειψις, παράδοσις ὀνομάζεται ἐν τῇ Γραφῇ. Χαρίεντι δὲ ὑποδείγματι ἐχρήσαντό τινες τῶν ἁγίων, δι' οὗ ἐξομαλίζεται τὸ, « Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεός. » Ὥσπερ, φασὶν, ἐάν τις καμμύσῃ [54], μὴ θέλων ἰδεῖν τὸν ἥλιον, εἶτα πέσῃ εἰς βόθρον, λέγομεν, Μὴ ὀφθεὶς, ὁ ἥλιος τὸν δεῖνα εἰς βόθρον ἔβριψεν· οὐχ ὅτι ὀργισθεὶς ὁ ἥλιος εἰς βόθρον ἔβριψε τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ὅτι μὴ φωτίσας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ (τὸ δὲ μὴ φωτίσαι, πόθεν; Ἀπὸ τοῦ καμμύσαντος·) οὕτω καὶ ὁ Θεὸς παρέδωκεν εἰς πάθη ἀτιμίας, πῶς; Μὴ ἐπιγνωσθεὶς τοῖς ἀνθρώποις. Τὸ δὲ μὴ ἐπιγνωσθῆναι, πόθεν; Ἀπ' ἐκείνων τῶν μὴ δοκιμασάντων μηδὲ κρινάντων ἐπιγνῶναι αὐτόν.

C

Vers. 29. « Repletos omni injustitia. « Vide, singula cum amplificatione dicuntur. « Repletos » enim, inquit, et « omni in justitia : » universæ, scilicet, malitiæ mensuram attingentes. Dein, species malitiæ recenset.

« Πεπληρωμένοις πάσῃ ἀδικίᾳ. » Ὅρα, πάντα μετὰ ἐπιτάσεως. « Καὶ γὰρ πεπληρωμένους, » φησὶ, καὶ, « πάσῃ ἀδικίᾳ, » αὐτὸ τὸ ἔσχατον μέτρον πάσης τῆς κακίας φθάσαντας. Εἶτα λέγει καὶ τὰ εἴδη τῆς κακίας.

« Fornicatione. » Omnem simpliciter impuritatem, fornicationis nomine complexus est.

« Πορνείᾳ. » Πᾶσαν ἁπλῶς τὴν ἀκαθαρσίαν τῷ τῆς πορνείας ὀνόματι περιέλαβε.

« Versutia. » Insidiis erga proximum.

D « Πονηρίᾳ. » Τῇ κατὰ τοῦ πλησίον ἐπιβουλίᾳ.

« Avaritia. » Pecuniarum et facultatum cupiditate.

« Πλεονεξίᾳ. » Τῇ τῶν χρημάτων ἐπιθυμίᾳ.

« Nequitia. » Vindictæ affectu.

« Κακίᾳ. » Τῇ μνησικακίᾳ.

« Plenos invidia, homicidio. » Nunquam non homicidium est ex invidia. Sic Abel invisus Caino redditus, occisus est [v], et Joseph interimendus erat.

« Μεστοὺς φθόνου, φόνου [55]. » Ἀεὶ ὁ φόνος ἐκ τοῦ φθόνου. Καὶ Ἄβελ γὰρ φθονηθεὶς ἀνῃρέθη, καὶ Ἰωσὴφ δὲ ἔμελλεν.

« Contentione, dolo. » Ex invidia et lis et dolus prodeunt, ad perniciem ejus cui invidetur.

« Ἔριδος, δόλου. » Ἐκ τοῦ φθόνου καὶ ἡ ἔρις καὶ ὁ δόλος, πρὸς κάκωσιν τοῦ φθονουμένου.

« Malignitate. » Profunde occultata malitia, quæ bonitate quadam sit oblita.

« Κακοηθείας. » Τῆς ἐν βάθει κεκρυμμένης κακίας, καὶ ἐπιπλαττομένης χρηστότητι.

[v] Gen. IV, 37.

Variæ lectiones.

[52] ἀποδεῖξαι o. [53] αἰτίας m. [54] καταμύσῃ. [55] καὶ φόνου m.

« Ψιθυριστάς. » Τοὺς διαβάλλοντας λάθρα.

« Καταλάλους. » Τοὺς ἀναφανδόν.

« Θεοστυγεῖς. » Τοὺς Θεὸν μισοῦντας, ἢ καὶ ὑπὸ Θεοῦ μισουμένους.

« Ὑβριστὰς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας. » Ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν τῶν κακῶν ἀνέβη, τὴν ὑπερηφάνειαν. Καὶ καλόν γὰρ ποιῶν τις, ἀπόλλυσι τοῦτο ὑπεραιρόμενος· πόσῳ γε μᾶλλον ὅταν καὶ τὰ κακὰ ποιῇ; Οὐ γὰρ δύναται μεταγνῶναι. Πλὴν ἴσθι, ὑπερηφάνεια [56] μὲν, Θεοῦ ἐστι καταφρόνησις· ἀλαζονεία δὲ, ἀνθρώπων, ἐξ ἧς γεννᾶται ἡ ὕβρις. Ὁ γὰρ καταφρονῶν ἀνθρώπων πάντας ὑβρίζει καὶ καταπατεῖ· ἡ τάχα εἰ καὶ [57-58] ἡ ἀλαζονεία προτέρα φύσει τῆς ὕβρεως, ἀλλ' ἐν ἡμῖν ἡ ὕβρις προτέρα φαίνεται, εἶτα γνωρίζεται μήτηρ αὐτῆς ἡ ἀλαζονεία.

« Ἐφευρετὰς κακῶν. » Οὐ γὰρ ἠρκοῦντο τοῖς προτέροις· τοῦτο δὲ οὐ συναρπαγῆς, ἀλλὰ μελέτης ἐστὶ καὶ σπουδῆς.

« Γονεῦσιν ἀπειθεῖς. » Καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν, φησὶ, μαχομένους.

« Ἀσυνέτους. » Εἰκότως. Οἱ γὰρ γονεῦσιν ἀπειθοῦντες τίνος ἄλλου συνίεσαν ἄν;

« Ἀσυνθέτους. » Τουτέστι, τοῖς συμπεφωνημένοις μὴ ἐμμένοντας· ὅ ἐστιν, ἀπίστους.

« Ἀσπόνδους, ἀστόργους, ἀνελεήμονας. » Ἡ ῥίζα τῶν κακῶν πάντων, αὐτή ἐστιν ἡ ἀπόψυξις τῆς ἀγάπης. Ἐντεῦθεν γὰρ τὸ μὴ σπένδεσθαί τινι, μὴ στέργειν τινὰ, μὴ ἔλεεῖν· ὃ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν· « Ὅταν πληθυνθῇ ἡ ἀνομία, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη. Καίτοι ἡ φύσις συγκολλᾷ ἡμᾶς ἀλλήλοις, ὡς τὰ ζῶα· ἀλλ' οὐ συνῆκαν.

« Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ γνόντες; [59], ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσιν. » Ἔδειξεν ὅτι ἀπὸ τοῦ μὴ θέλειν γνῶναι Θεὸν ἐπληρώθησαν πάσης κακίας· δείκνυσι νῦν [60], ὅτι οὐδὲ συγγνώμης εἰσὶν ἄξιοι. Οὐ γὰρ ἔχουσιν εἰπεῖν, ὅτι Ἠγνοοῦμεν τὸ καλόν· οἴδασι γὰρ τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ. Ἑκόντες ἄρα ποιοῦσι, καὶ ὃ χεῖρον τούτου, συνευδοκοῦσι [61] τοῖς πράττουσι, τουτέστι, συνηγοροῦσι τῷ κακῷ· ὅπερ ἀνίατα νοσεῖν ἐστι.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Διὸ ἀναπολόγητος εἶ, ὦ ἄνθρωπε πᾶς ὁ κρίνων· ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις· τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις, ὁ κρίνων. « Ἐπειδὴ ἀνωμάλους [62] ἔχομεν τὰς γνώμας οἱ ἄνθρωποι, καὶ ποτὲ μὲν συνηγοροῦμεν τῷ κακῷ, ποτὲ δὲ κριταὶ τῶν ἀλλοτρίων καθήμεθα, τοὺς ὁμοίους κατακρίναντες [*f.* — νοντ.]· ἔφθη μὲν εἰπὼν περὶ τῶν συνευδοκούντων τοῖς πονηροῖς· νῦν περὶ τοῦ κρίνειν ποιεῖται τὸν λό-

A VERS. 30. « Susurrones. » Clanculum calumniantes.

« Detractores. » Palam detrahentes.

« Deo odibiles. » Deum odio prosequentes, vel Deo invisos.

« Contumeliosos, superbos, elatos. » Ad omnium vitiorum arcem, superbiam, conscendit. Etenim, si quis boni quidquam faciat, hoc perdit superbiens : quanto magis, cum mala perpetrat? neque enim resipiscere potest. Noveris tamen quod superbia quidem Dei est contemptus, arrogantia vero est hominum, e qua nascitur injuria. Nam qui homines aspernatur, omnes injuria afficit et conculcat. Quamvis autem arrogantia natura prior est quam injuria, nobis tamen injuria manifestatur B prior : deinde innotescit mater ejus arrogantia.

« Inventores malorum. » Non enim contenti erant prioribus. Hoc autem non subiti motus, aut violenti raptus, sed meditationis est et studii.

« Parentibus immorigeros. » Adversus ipsam etiam naturam, inquit, pugnantes.

VERS. 31. « Insipientes. » Nec immerito. Quid enim aliud intelligerent, qui parentibus non obtemperant?

« 16 Pactorum violatores. » Hoc est, in conventionibus et pactis non permanentes, id est, infidos.

« Implacabiles, sine affectione, sine misericordia. « Radix omnium malorum est ipsa charitatis refrixio : hinc enim est quod alter alteri non reconcilietur, alter alterum non diligat non misereatur. Quod et Christus dixit : « Quando abundabit C iniquitas, refrigescet charitas. » Porro natura nos inter nos conglutinat, atque ac reliqua animalia : verum homines parum intellexerunt.

VERS. 32. « Qui cum justitiam Dei cognovissent, quod qui talia faciunt, digni sint morte : non solum ea faciunt, verum etiam assentiuntur iis qui faciunt. » Demonstravit quod quia noluerunt agnoscere Deum, repleti sint omni malitia : nunc demonstrat neque venia eos esse dignos. Non enim dicere possunt, Bonum ignoravimus : norunt namque justitiam Dei. Sua sponte itaque faciunt, ac quod deterius est, insuper et approbant eos qui faciunt, D hoc est, patrocinantur malitiæ, qui morbus est immedicabilis.

CAPUT II.

VERS. 1. « Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis, qui judicas. In quo enim judicas alium, teipsum condemnas : eadem enim agis, qui judicas. » Quandoquidem diversarum simus sententiarum nos homines, alias malo patrocinantes, alias alienorum judices malorum sedentes, similes nobis condemnemus : prius quidem dixit de consentientibus pravæ operationi : nunc vero de judicando sermonem fa-

[2] Matth. XXIV, 12.

Variæ lectiones.

[56] ὅτι ὑπερηφάνεια m. [57-58] ἢ τάχα καὶ o. [59] ἐπιγνόντες o. [60] οὖν m. [61] ἐπευδοκοῦσι o. [62] ἀνωμάλως m.

cit : propterea, inquiens « inexcusabilis es, o homo, » hoc est, quandoquidem nosti eam esse justitiam Dei, quod mali sint pœna digni, inexcusabilis es, qui judices eadem tecum facientes. Videtur autem hic sermonem dirigere ad principes et magistratus, præcipue vero ad Romanos, ut qui orbi terrarum præsiderent. Magistratum enim est judicare. Attamen cuivis etiam mortalium hæc conveniunt : quivis enim sententiam ferre potest, etiamsi tribunal non occupet. Adulterum igitur, inquit, condemnans, teipsum condemnas, cum ipse mœchus sis.

γον, καί φησι· « Διὸ » καὶ « ἀναπολόγητος εἶ· » τουτέστι, Διότι οἶδας τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ, ὅτι κολάσεως ἄξιοι οἱ φαῦλοι, ἀναπολόγητος εἶ, ὁ κρίνων τοὺς τὰ ὅμοιά σοι πράσσοντας. Δοκεῖ δὲ ἐνταῦθα πρὸς ἄρχοντας ἀποτείνεσθαι, καὶ μάλιστα τοὺς Ῥωμαίους, ὡς προεστῶτας τῆς οἰκουμένης· τῶν γὰρ ἀρχόντων τὸ κρίνειν. Πλὴν καὶ πρὸς πάντα ἄνθρωπον ταῦτα ἁρμόζει. Πῶς γὰρ δύναται κρίνειν, κἂν μὴ θρόνον ἔχοι. Τὸν μοιχὸν οὖν, φησί, κατακρίνων, σεαυτὸν κατακρίνεις, μοιχὸς καὶ αὐτὸς ὤν.

Vers. 2. « Scimus autem quod judicium Dei est secundum veritatem, in eos qui talia agunt. » Ne quis dicat : Ego hactenus mœchus cum essem, effugi supplicium, nec sum punitus, etiamsi mœchum puniverim; perterrefaciens ait, quod sic sese res non habet apud Deum. Hic enim alius quidem pœna afficitur, alius vero supplicium evadit, paria quamvis faciat : illic autem sic non est : judicium enim Dei est secundum veritatem erga malos.

« Οἴδαμεν δὲ ὅτι τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ ἐστι κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. » Ἵνα μὴ λέγῃ τις, ὅτι Ἐγὼ τέως διέφυγον, καὶ οὐκ ἐκολάσθην μοιχὸς ὤν, καίτοι τὸν μοιχὸν κολάσας· φησὶν ἐκφοβῶν, ὅτι οὐχ οὕτως ἐστὶ παρὰ Θεῷ. Ἐνταῦθα γὰρ ὁ μὲν κολάζεται, ὁ δὲ διαφεύγει, τὰ αὐτὰ ποιῶν· ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτω· τὸ γὰρ κρῖμα τοῦ Θεοῦ ἐστι κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς φαύλους.

Vers. 3-6. « Existimas autem hoc, o homo qui judicas eos qui talia agunt, et facis ea, quod tu effugies judicium Dei? An divitias 17 bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis, ignorans quod benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiem tuam, es impœnitens cor thesaurizas tibi ipsi iram in die iræ et revelationis et justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. » Supra dixit, quod merces erroris, et creaturarum cultus, impiis, per illa ipsa in quibus lasciviebant, reddebatur : siquidem ipsa impuritas satis erat eis in pœnam. Jam vero quod superest, supplicium ipsis obventurum revelat. Est enim, inquit, et alia tibi relicta pœna, o homo : nam judicium Dei non effugies. Quomodo enim, qui tum ipsius judicium non effugisti? Etenim in quo alterum condemnasti, contra teipsum sententiam tulisti. Sin autem propterea quod supplicium de te nondum sumptum fuerit, divitias bonitatis ejus aspernaris, hoc ipsum ad majorem tibi pœnam cedet. Nam longanimitas, ad emendationem ipsa utentibus, salutaris est : insumentibus autem eam ad peccati augmentum, majoris est supplicii occasio non ob sui naturam, sed ob istorum duritiem. « Thesaurizas » enim, ait, « tibi ipsi iram : » non Deus, sed tu tibi ipsi. Unde? a corde tuo inflexibili et ad bonum obdurato. Quando enim neque bona molliris, neque terrore flecteris, quid te durius? Porro « diem iræ » dicens, adjecit simul, « Revelationis et justi judicii Dei : » idque non immerito, ne quis ex iracundia judicium esse putet. Detectio namque fit, inquit, omnium. Quare pro revelatorum merito fit retributio : ea propter justum etiam est judicium. Hic sane, quia opera occuluntur, non semper justitia obtinet : illic au-

« Λογίζῃ δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε, ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτά, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρῖμα τοῦ Θεοῦ; Ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. Ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Εἶπεν ἄνω ὅτι ἡ ἀντιμισθία τῆς πλάνης, καὶ τῆς κτισματολατρείας, ἐν αὐτοῖς, οἷς ἠσέλγαινον, ἀπεδίδοτο τοῖς φαύλοις· αὐτὴ γὰρ ἡ ἀκαθαρσία ἤρκει αὐτοῖς ἀντὶ κολάσεως· νῦν δὲ λοιπὸν ἀποκαλύπτει αὐτοῖς καὶ τὴν κόλασιν. Ἔστι γάρ, φησὶ, καὶ ἑτέρα σοι κόλασις, ἄνθρωπε [63]· οὐ γὰρ ἐκφεύξῃ τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ· πῶς γάρ, ὅς γε τὴν σαυτοῦ οὐκ ἐξέφυγες; Ἐν ᾧ γὰρ τὸν ἕτερον κατέκρινας, σεαυτὸν κατεδίκασας. Εἰ δὲ διὰ τὸ μήπω κολασθῆναι, καταφρονεῖς τοῦ πλούτου τῆς ἀγαθότητος, αὐτὸ τοῦτο εἰς πλείω σοι κόλασίν ἐστιν. Ἡ γὰρ [64] μακροθυμία, τοῖς μὲν πρὸς διόρθωσιν αὐτῇ χρωμένοις, σωτήριος [65]· τοῖς δὲ εἰς προσθήκην ἁμαρτίας δαπανῶσιν αὐτὴν, τιμωρίας μείζονός ἐστιν ἀφορμὴ οὐ παρὰ τὴν αὐτῆς φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων σκληρότητα. « Θησαυρίζεις » γάρ, φησὶ, « σεαυτῷ ὀργήν. » Οὐχ ὁ Θεὸς, ἀλλὰ σὺ σεαυτῷ. Πόθεν; Ἀπὸ τῆς ἀνενδότου [66] καὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν σκληρᾶς σου καρδίας. Ὅταν γὰρ μήτε τῇ χρηστότητι μαλάττῃ, μήτε φόβῳ κάμπτῃ, τί σκληρότερόν [67] σου; Ἡμέραν δὲ ὀργῆς εἰπὼν, ἐπήγαγε καὶ τὸ, « Ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας Θεοῦ· » εἰκότως, ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι κατ' ὀργὴν ἡ κρίσις. Ἀποκάλυψις γὰρ, φησὶ, γίνεται πάντων. Ὥστε κατ' ἀξίαν τῶν ἀποκαλυπτομένων ἡ ἀνταπόδοσις· διὰ τοῦτο δὲ καὶ δικαιοκρισία. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, διότι συγκρύπτονται τὰ ἔργα, διὰ τοῦτο οὐ πάντοτε τὸ δίκαιον κρατεῖ· ἐκεῖ δὲ τῇ

Variæ lectiones.

[63] ὦ ἄνθρωπε m. [64] μὲν o. [65] σωτηρία m. [66] ἀναιδείας o. [67] Τίς σκληρότερός o.

ἀποκαλύψει ἕκεται ἡ δικαιοκρισία. Σημείωσαι δὲ τὴν περικοπὴν ταύτην, συμβαλλομένην σοι εἰς τὸ, « Σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραώ· » μονονουχὶ γὰρ ἐκεῖνα παραφράζει ὁ Παῦλος.

A tem revelationem sequitur justum judicium. Observa locum hunc collatum isti; « Indurabo cor Phraraonis [97]. « Paulus enim illa iisdem fere verbis interpretatur.

« Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσιν, ζωὴν αἰώνιον. » Εἰπών, ὅτι ἀποδώσει ἑκάστῳ ὁ Κύριος, ἀπὸ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀντιδόσεως [68] ἤρξατο, ἱλαρώτερον τὸν λόγον ποιῶν· ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Τοῖς καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ· » δύο ταῦτα δηλοῖ· ἓν μὲν, ὅτι δεῖ μὴ ἀνατίπτειν, μηδὲ ῥαθυμεῖν, ἀλλ' ὑπομένειν ἄχρι τέλους ἐν τῷ καλῷ· ἕτερον δὲ, ὅτι οὐ χρὴ τῇ πίστει μόνῃ θαῤῥεῖν· καὶ ἔργου γὰρ ἀγαθοῦ χρεία. Ἀφθαρσίαν δὲ εἰπὼν, τὰς περὶ ἀναστάσεως ἀνοίγει θύρας. Εἶτα, ἐκειδὴ πάντες μὲν ἀνιστάμεθα, οὐ πάντες δὲ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, ἀλλ' οἱ μὲν εἰς δόξαν, οἱ δὲ εἰς κόλασιν· B δὶὰ τοῦτο, καὶ δόξαν καὶ τιμὴν εἶπεν. Ἔστιν οὖν ὁ πᾶς λόγος τοιοῦτος· Ὁ Θεὸς, φησὶ, τοῖς μὲν ζητοῦσι τὴν μέλλουσαν δόξαν καὶ τιμὴν, καὶ ἀεὶ ἐνθυμουμένοις ταύτην, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀφθαρσίαν, ἐν τῇ ἀναστάσει δηλαδὴ, ἀποδώσει ζωὴν αἰώνιον. Πῶς δὲ ζητεῖται ἡ μέλλουσα δόξα, καὶ τιμὴ, καὶ ἀφθαρσία; Καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ. Ὁ γὰρ ἐν τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ ὑπομένων, καὶ βεβαίως ἱστάμενος πρὸς ἅπαντα πειρασμὸν, οὗτος καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῷ ὄντι ζητεῖ, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν, ἤγουν τὴν ἐν τῷ ἀφθάρτῳ σώματι τῶν ἀφθάρτων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν.

Vers. 7. « Iis quidem qui secundum patientiam boni operis gloriam et honorem et incorruptionem quærunt, vitam æternam. » Cum dixisset quod « unicuique Dominus reddet, » a bonorum retributione orsus est, jucundiorem hac ratione orationem reddens. Dicendo autem, « iis quidem, qui secundum patientiam operis boni, » duo ista denuntiat : alterum, quod non sit a bono recidendum, neque ignaviter agendum, verum in bono ad finem usque perseverandum ; alterum, quod non soli fidei confidere oporteat : nam et opere bono opus est. Cum ait, « Incorruptionem, » resurrectioni fores aperit. Deinde, quoniam cuncti quidem resurgimus, sed non cuncti ad eadem, sed alii quidem ad gloriam, alii vero ad supplicium : ideo Gloriam, « inquit « et honorem. » Tota itaque **18** sententia est hujusmodi : Deus, inquit, inquirentibus futuram gloriam et honorem, ac nunquam non illa cogitantibus, præterea autem et incorruptionem, in resurrectione videlicet, reddet vitam æternam. At quo pacto quæritur futura gloria, honos et incorruptibilitas? per operis boni perseverantiam. Nam in opere perseverans bono, ac firmiter adversus quamlibet tentationem consistans, is cum gloriam, tum honorem vere quærit, et incorruptionem, sive ut incorruptibili corpore incorruptibilibus bonis fruatur.

« Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς, καὶ ὀργὴ, καὶ θλῖψις, καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, Ἰουδαίου τε πρῶτον, καὶ Ἕλληνος. » Ἐριθεία λέγεται ἡ φιλονεικία, καὶ ἡ ἄλογος ἔνστασις. « Τοῖς οὖν ἐξ ἐριθείας, » φησὶ, τουτέστι, τοῖς ἐριστικοῖς. Δείκνυσι δὲ ἐνταῦθα, οὐκ ἀπὸ ἀγνοίας, ἀλλ' ἀπὸ φιλονεικίας πονηροὺς γινομένους· ὅθεν καὶ ἀσύγγνωστοι. Ἀλλὰ καὶ τὸ εὐπειθεῖν [69] μὲν τῇ ἀδικίᾳ, μὴ πείθεσθαι δὲ τῇ ἀληθείᾳ, προαιρέσεώς ἐστιν ἁμάρτημα. Οὐ γὰρ εἶπε, Βιαζομένους, τυραννουμένους, ἀλλὰ, « Πειθομένους. » Ὅρα δὲ πῶς τὴν μὲν ζωὴν τὴν αἰώνιον τὸν Θεὸν εἶπεν ἀποδώσειν· τὰ δὲ σκυθρωπὰ, οὐκέτι. « Θυμὸς » γὰρ, φησὶ, « καὶ ὀργὴ, καὶ θλῖψις· » οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἀποδώσει παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' εἴασεν οὕτως ἀπολελυμένον, ὥστε νοεῖσθαι [70] τὸ, ἔσται. Τὸ μὲν γὰρ ζωοποιεῖν, ἴδιον Θεοῦ· ἡ δὲ κόλασις, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ῥαθυμίας ἡμῖν ἔπεισι. Πᾶσαν δὲ ψυχὴν ἀνθρώπου εἰπὼν, συστέλλει τὸν τῦφον τῶν Ῥωμαίων. Κἂν γὰρ βασιλεὺς ᾖ τις, οὐ φεύξεται τὴν δίκην, τὸ κακὸν κατεργαζόμενος, τουτέστιν ἐπιμένων, καὶ μὴ μετανοῶν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐργαζόμενος, ἀλλὰ « Κατεργαζόμενος, » ἤγουν μελέτην ποιούμενος τὸ κακόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰουδαῖος πλείονος ἀπέλαυσε τῆς διδασκαλίας, μείζονος καὶ τιμωρίας ἄξιος ἂν εἴη. « Δυνατοὶ » γὰρ

C Vers. 8-9. « His autem qui sunt ex contentione et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operanti malum; Judæi pirmum et Græci. » Ἐριθεία, id est « contentio, » amor est litium et irrationalis quædam pertinacia. » « His igitur qui sunt ex contentione, » inquit, id est, contentiosis. Indicat autem hic non ex ignorantia, sed e studio rixandi pravos factos : unde haud sunt venia digni. Præterea, obedire quidem injustitiæ, nec obedire veritati, propositi seu electionis est peccatum. Non enim dixit, Vi oppressis vel tyrannide gravatis, verum « Obedientibus. » Observa autem quomodo vitam æternam Deus dixerit redditurum : tristia vero non item. « Indignatio » enim, ait, « ira et afflictio : » non adjicit, quod a Deo reddentur, D sed ita reliquit absolutum, ut subintelligeretur, erit. Nam vivificare proprium est Dei : pœna vero a nostra socordia accidit. Cum autem « omnem animam hominis » ait, contrahit et imminuit fastum Romanorum. Etiamsi enim imperator quispiam fuerit, non evadet judicium, si malum operatur, id est, si perseverat in malo, et non resipiscat. Non enim dixit, ἐργαζόμενος, id est, operatus, sed Κατεργαζόμενος, hoc est, perseveranter operans, sive exercitium faciens ex malo. Quoniam vero Judæi

[97] Exod. IV, 21.

Variæ lectiones.

[68] ἀνταποδόσεως O. [69] ἀπειθεῖν μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πείθεσθαι δὲ τῇ ἀδικίᾳ O. [70] νοεῖται O.

uberiore doctrina et institutione imbuti fuere, majore juxta supplicio digni fuerint. « Potentes » enim « potenter examinabuntur [y], » et magis intelligentes, magis punientur.

VERS. 10-11. « Gloria autem et honor et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco. Non est enim acceptio personarum apud Deum. » Scopus est Apostolo monstrare in sequentibus, nihil prodesse circumcisionem, nihil item obesse præputium, ac inducere posthac fidem, quæ hominem justificet. Hoc igitur sibi præfixo scopo, præconcutit nunc res Judæorum. Animadverte itaque sapientiam. Enarrat quæ sunt ante Christi adventum, et quod mundus fuerit repletus malitia, tum quod castigationi fuerint obnoxii, Judæus primum et Græcus. Cum vero pro confesso assumpsisset, quod Græcus malorum operum pœnas luet; ad eodem simul **19** astruit quod et bonorum mercedem feret. Quod si ab operibus et honos provenit et ignominia, sequitur legem et circumcisionem superflua esse; nec superflua tantum, verum etiam Judæo majoris supplicii causas. Si enim Græcus eam ob causam, quod non a creatura, adeoque naturæ lege institutus, sit, condemnatur; multo magis Judæus, qui cum his, etiam quæ a lege est, doctrinam et educationem accepit. Scopum igitur cum didiceris, prosequere dein et verba. Græcos autem hic dicit, non idolorum cultores, sed Dei, et naturæ legi morem gerentes et citra legem pie viventes, qualis Melchisedec, qualis Job, quales Ninivitæ, qualis, tandem Cornelius. Pari ratione Judæos dicit eos, qui ante Christi adventum vixere. Daturus enim operam ut demonstret circumcisionem nihil valere recurrit ad superiora tempora, indicans nihil interfuisse inter Græcum Dei colentem, et Judæum bona operantem. Jam si ante Christi adventum, quando potissimum florebant Judaica, nihil præstabat Græco Judæus, multo minus quando lex est abolita. Huc autem spectat, ut Judæorum fastum dejiciat, qui non admittebant eos qui ex gentibus erant. « Gloria, » inquit, « et honor et pax, » Mundi hujus bona semper bella et tumultus habent, invidiæ et insidiis exposita : ac, etiam si nemo forinsecus insidias meditetur, ipse tamen hæc possidens, cogitationibus suis perpetuo turbatur. Quæ vero apud Deum sunt, gloria et honor, pacem continent, eo quod insidiis, et cogitationum turba vacant. Quia vero incredibile videbatur, ut Græcus (sive Gentilis) in hunc admitteretur honorem, quippe qui neque legem neque prophetas audiverit, confirmat id ex hoc quod Deus non sit personarum acceptor. Non enim personas reveretur, sed res, inquit, et opera explorat. Quoniam igitur Græcus nihil differt in

A « δυνατῶς ἐτασθήσονται, » καὶ οἱ μᾶλλον συνετοὶ μᾶλλον κολασθήσονται.

« Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον, καὶ Ἕλληνι. Οὐ γὰρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ. » Σκοπός ἐστι τῷ Ἀποστόλῳ δεῖξαι ἐν τοῖς ἑξῆς, μηδὲν ὠφελοῦσαν τὴν περιτομὴν, μηδὲ τὴν ἀκροβυστίαν βλάπτουσαν, καὶ εἰσαγαγεῖν λοιπὸν τὴν πίστιν δικαιοῦσαν τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο γοῦν ἔχων σκοπὸν, προδιασαλεύει νῦν τὰ τῶν Ἰουδαίων. Καὶ ὅρα σοφίαν· Διηγεῖται τὰ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, καὶ ὅτι ὁ κόσμος πεπλήρωτο πονηρίας, καὶ ὅτι κολάσει ἦσαν ὑπόδικοι, ὁ Ἰουδαῖος πρῶτον, καὶ ὁ Ἕλλην. Λαβὼν δὲ ὡμολογημένον, ὅτι κολασθήσεται ὁ Ἕλλην ἐπὶ τοῖς B κακοῖς, ἀπ' αὐτοῦ κατασκευάζει, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς τιμηθήσεται. Εἰ δὲ ἀπὸ τῶν ἔργων ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἀτιμία ἕπεισι, περιττὸς λοιπὸν ὁ νόμος, καὶ ἡ περιτομή· καὶ οὐ μόνον περιττὸς, ἀλλὰ καὶ πλείονος κολάσεως τῷ Ἰουδαίῳ πρόξενος. Εἰ γὰρ ὁ Ἕλλην διὰ τὸ μὴ ὑπὸ τῆς κρίσεως καὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου παιδευθῆναι, κατακρίνεται· πολλῷ μᾶλλον ὁ Ἰουδαῖος, μετὰ τούτων [71] καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου παιδαγωγίαν λαβών. Ἐπεὶ γοῦν ἔμαθες τὸν σκοπὸν, παρακολούθει λοιπὸν καὶ τῇ λέξει [72]. Ἕλληνας ἐνταῦθα λέγει, οὐ τοὺς εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβοῦντας καὶ τοὺς τῷ φυσικῷ πειθομένους νόμῳ, καὶ εὐσεβοῦντας χωρὶς νόμου· οἷος ὁ Μελχισεδὲκ, οἷος ὁ Ἰὼβ, οἷοι οἱ Νινευῖται, οἷος ὁ Κορνήλιος ὕστερον· ὡσαύ- C τως καὶ Ἰουδαίους, τοὺς πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας. Σπουδάζων γὰρ δεῖξαι, ὅτι ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἰσχύει, ἀνατρέχει εἰς τοὺς ἄνω χρόνους, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐδὲν ἦν τὸ διάφορον Ἕλληνος θεοσεβοῦντος, καὶ ἀγαθοεργοῦντος Ἰουδαίου. Εἰ δὲ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ὅτε μᾶλλον ἤνθει τὰ Ἰουδαϊκὰ, οὐδὲν ἦν πλεῖον [73] τῷ Ἰουδαίῳ· πολλῷ μᾶλλον ὅτε ὁ νόμος ἤργησε. Ταῦτα δὲ βούλεται, ἵνα καταβάλῃ τὸν τῦφον τῶν Ἰουδαίων, μὴ δεχομένων τοὺς ἐξ ἐθνῶν. « Δόξα, » φησὶ [74], « καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη. » Τὰ μὲν [75] τοῦ κόσμου ἀγαθὰ, ἀεὶ πολέμους καὶ ταραχὰς ἔχουσι, φθονούμενα καὶ ἐπιβουλευόμενα· κἂν μηδεὶς ἔξωθεν [76] ἐπιβουλεύῃ, αὐτός γε ὁ ταῦτα ἔχων ἀεὶ ταράττεται τοῖς λογισμοῖς. Ἡ δὲ παρὰ Θεῷ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, D τὴν εἰρήνην ἔχουσι, διὰ τὸ ἀνεπιβούλευτον, καὶ τὴν ἐν τοῖς λογισμοῖς ἀταραξίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἄπιστον ἐδόκει τὸ τιμᾶσθαι τὸν Ἕλληνα, μὴ νόμου, μὴ προφητῶν ἀκούσαντα, κατασκευάζει τοῦτο ἐκ τοῦ ἀπροσωπόληπτον εἶναι τὸν Θεόν. Οὐ γὰρ πρόσωπα δυσωπεῖται, ἀλλὰ πράγματα, φησὶν, ἐξετάζει. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ Ἕλλην οὐ διαφέρει τοῦ Ἰουδαίου ἐν τοῖς πράγμασιν, οὐδὲν κωλύει [77] ἐπίσης αὐτὸν τιμηθῆναι. Ὥστε μὴ κατακαυχῶ, ὦ Ἰουδαῖε, τοῦ ἐξ ἐθνῶν, μετὰ

[y] Sap. VI, 7.

Variæ lectiones.

[71] μετὰ τοῦτο m. [72] τι λέγει m. [73] πλέον m. [74] ἕτερον. Δόξα δέ φησι m. [75] τὰ μὲν γὰρ. [76] δὲ o. [77] τὸ κωλύον o.

τὴν τοῦ νόμου ἀργίαν· ὅπου γε, ὅτε ἦνθει τὰ σὰ, A rebus a Judæo nihil prohibet quominus peræque
ἰσότιμός σοι ἦν ὁ Ἕλλην, τὸ ἀγαθὸν ποιῶν. honoretur. Proinde ne glorieris, Judæe, contra eum
qui est ex gentibus, post legis abrogationem, ubi, quando tua florebant, honore tibi par erat Græcus,
bonum faciens.

« Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐννόμως [78] ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται. » Ἔδειξεν ἄνω, ὅτι τιμᾶται καὶ ὁ Ἕλλην ἐπίσης τῷ Ἰουδαίῳ· νῦν δείκνυσιν, ὅτι ἐν τῇ κολάσει βαρυτέρα ἡ κατάκρισις [79] τῷ Ἰουδαίῳ. Οἱ μὲν γὰρ Ἕλληνες, φησὶν, ἀνόμως ἥμαρτον, τουτέστι, χωρὶς τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου κατηχήσεως· διὸ καὶ ἀνόμως ἐκολοῦνται, τουτέστι, κολασθήσονται ἐλαφρότερον, μὴ ἔχοντες τὸν νόμον κατηγοροῦντα· τὸ γὰρ, « Ἀνόμως, » B est, punientur levius, ut qui legem accusantem non
χωρὶς τῆς ἐκείνου κατακρίσεως, ἐστιν. Ὁ δὲ Ἰουδαῖος ἐννόμως ἥμαρτεν· ὅ ἐστι, μετὰ τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου [80] κατηχήσεως· διὸ καὶ ἐννόμως κριθήσεται, ἀντὶ τοῦ, κατακριθήσεται, τοῦ νόμου σφοδροτέρως αὐτῷ ἐπιτεμένου καὶ κατηγοροῦντος, καὶ μείζονα τὴν κατάδικην ποιοῦντος. Πῶς οὖν λέγεις, ὦ Ἰουδαῖε, ὅτι Οὐ δέομαι τῆς χάριτος, οἷα ἐκ τοῦ νόμου δικαιούμενος; Ἰδοὺ γὰρ ἐδείχθης ὑπὸ τοῦ νόμου μηδὲν ὠφελούμενος. Ὥστε τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος χρῄζεις μᾶλλον ἢ ὁ Ἕλλην, οἷα μὴ δικαιωθεὶς παρὰ Θεῷ ἐκ μόνης τῆς τοῦ νόμου ἀκροάσεως. Παρὰ μὲν γὰρ ἀνθρώποις, οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, σεμνοὶ δύνανται φαίνεσθαι· παρὰ δὲ Θεῷ, οὐχ οὕτως· ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοῦνται.

« Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει C
τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος. Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ [81] γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως. » Ἐν οἷς κατασκευάζει τὰ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, οὕτω μεταχειρίζεται συνετῶς τὸν λόγον, ὥστε μὴ δοκεῖν τι κατὰ τοῦ νόμου λέγειν. Ὡς γὰρ ἐπαίρων καὶ μεγαλύνων τὸν νόμον, φησὶν ὅτι οἱ μὴ νόμον ἔχοντες, τὰ δὲ τοῦ νόμου ποιοῦντες « φύσει, » ἀντὶ τοῦ, τοῖς ἐκ φύσεως λογισμοῖς πειθόμενοι, θαυμαστοί τινές εἰσιν· ὅτι τοῦ νόμου οὐκ ἐδεήθησαν, καὶ τὸν νόμον ἐπλήρωσαν, οὐ γράμματα, ἀλλ' ἔργα ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐγκολάψαντες, καὶ τῷ συνειδότι καὶ τοῖς φυσικοῖς λογισμοῖς ἀντὶ τοῦ νόμου χρώμενοι εἰς μαρτυρίαν τοῦ καλοῦ. Τρεῖς δὲ νόμους ἐνταῦθά φησι· τὸν γραπτὸν, τὸν φυσικὸν, καὶ τὸν ἐν τοῖς ἔργοις. « Ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα. » Ποῖον; Τὸν γραπτόν. « Φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ. » Ποίου; Τοῦ διὰ τῶν ἔργων. « Οἵτινες νόμον μὴ ἔχοντες. » Ποῖον; Τὸν γραπτόν. » Ἑαυτοῖς εἰσι νόμος. » Πῶς; Τῷ φυσικῷ κεχρημένοι. « Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου. » Ποίου; Τοῦ διὰ τῶν πράξεων. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς οὐκ ἔπληξε τοὺς Ἰουδαίους, ὡς ἐπῄτει ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου· πάντως γὰρ κατὰ τὸ ἀκόλουθον οὕτως ἔδει εἰπεῖν· Ὅταν γὰρ ἔθνη χωρὶς νόμου φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, πολλῷ βελτίους εἰσὶ τῶν ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκομένων. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν

VERS. 12,13. « Quicunque enim sine lege peccaverunt, sine lege et peribunt : et quicunque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. » Indicavit supra, quod Græcus eodem cum Judæo honore afficitur : nunc ostendit quod supplicii tempore gravior Judæo futura sit condemnatio. Græci enim, inquit, « sine lege peccaverunt, » hoc est, sine ea quæ per legem est instructione : propterea « et sine lege peribunt » id habuerint : nam « sine lege, » est, citra illius **20** condemnationem. Judæus autem « in lege » peccavit, hoc est, cum institutione quæ est ex lege : ideo et in lege judicabitur, id est, condemnabitur, lege vehementius ipsi incumbente et accusante, majoremque condemnationem faciente. Quomodo igitur dicis, Judæe, Gratia ego non indigeo, quippe qui ex lege justificer? Ecce enim demonstratum est, te a lege nihil adjutum fuisse : itaque Christi gratia magis indiges quam Græcus, ceu non justificatus apud Deum ex sola legis auditione. Nam apud homines, auditores legis et graves (et justi) videri queunt : apud Deum non item, sed factores legis justificantur.

VERS. 14, 15.« Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt, hi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex. Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum. » Ubi ea quæ contra Judæos faciunt argumentis astruit, adeo prudenter sermonem moderatur, ut non videatur quidquam adversus legem dicere. Veluti enim extollens et magnificans legem, inquit, quod legem non habentes, » tamen quæ legis sunt facientes « naturaliter, » id est, rationibus a natura ductis persuasi, admirabiles sunt : quandoquidem legis non indiguerint, et legem interim compleverint, non litteras sane, verum opera cordibus suis insculpentes, et conscientia et naturalibus cogitationibus legis loco usi ad testimonium boni et honesti. D Tres autem leges hic dicit : scriptam, naturalem et eam quæ est in operibus. « Gentes quæ legem non habent. » Qualem ? Scriptam. « Natura faciunt quæ sunt legis. » Qualis? Ejus quæ in operibus consistit. « Hi legem non habentes. » Qualem? Scriptam. « Sibi ipsi sunt lex. » Quanam ratione ? Naturali nempe utentes. « Qui ostendunt opus legis. » Qualis? ejus quæ in operibus constat. Intuere autem hic sapientiam, quomodo Judæos, perinde ac sermonis consequentia postulat, non perstrinxit. Omnino enim per consecutionem sic debebat dicere :

Variæ lectiones.

[78] ἐν νόμῳ o. [79] κρίσις m. [80] ἐν νόμῳ o. [81] τοῦ νόμου m.

Quando enim gentes sine lege, natura quæ sunt legis faciunt, longe meliores sunt iis qui ex lege constituuntur. At enim sic non dixit : sed lætius quiddam subdidit, « Sibi ipsis, » inquiens, « sunt lex. » Ostendit autem ex hisce, quod et superioribus temporibus, ac ante legis sanctionem, omnis providentia humanæ naturæ obtigerit. Obstruit porro ora dicentibus : Ecquid non jam olim a principio adveniens Christus boni operationem ostendit ? Dicit enim, quod boni et mali cognitionem omnibus a principio indidit; postquam vero vidit ipse advenit.

A οὕτως, ἀλλ' ἱλαρώτερον, ὅτι « Ἑαυτοῖς εἰσι νόμος. » Δείκνυσι δὲ ἐκ τούτων, ὅτι καὶ ἐν τοῖς ἄνωθεν χρόνοις, καὶ πρὸ τῆς τοῦ νόμου δόσεως, πάσης προνοίας ἀπέλαβεν [82] ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιστομίζει δὲ καὶ τοὺς λέγοντας· Τί δήποτε μὴ ἐξ ἀρχῆς ὁ Χριστὸς [83] παραγενόμενος ἐδίδαξε τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐργασίαν; Καὶ γάρ φησιν, ὅτι τὴν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ γνῶσιν πᾶσιν ἐξ ἀρχῆς ἐνέθηκε· ἐπεὶ δὲ εἶδεν [84] ὅτι οὐδὲν [85] οὕτως ἀνύει, ἐπ' ἐσχάτων αὐτὸς παρεγένετο.

Vers. 14, 16. « Et inter se invicem cogitationibus accusantibus 21 et defendentibus. In die qua judicabit Deus occulta hominum, secundum Evangelium meum per Jesum Christum. » Ab alio adeoque novo principio hoc lege. Nam de eo nunc sermonem facit, nempe qua ratione cuncti ex æquo mortales judicandi simus. Tunc enim stabunt nostræ cogitationes, aliæ quidem accusantes, aliæ vero defendentes. Nec opus habet alio accusatore vel patrono homo apud illud judicii forum. Terrorem autem exaggerans, non dixit, Peccata, sed, « Occulta. » Homines enim de manifestis tantummodo judices sedent : « Deus » vero « occulta » inquit, « judicabit per Jesum Christum, » hoc est, Pater per Filium. « Nam Pater neminem judicat, sed judicium omne dedit Filior » Vel sic intelligere queas quod ait, « Per Jesum Christum : » Secundum Evangelium meum : per Jesum Christum mihi collatum et exhibitum. Innuit autem hic, quod nihil absurdum aut alienum prædicatur per Evangelium, verum quæ natura ipsa præoccupans docuit, videlicet, judicium et supplicium, hæc Evangelium etiam testatur.

B « Καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων. Ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς [86] ἀνάγνωθι τοῦτο· περὶ γὰρ τοῦ, πῶς κριθησόμεθα πάντες κοινῶς ἄνθρωποι, ποιεῖται νῦν τὸν λόγον. Τότε γὰρ ἑστήκασιν ἡμῶν οἱ λογισμοὶ, οἱ μὲν κατηγοροῦντες, οἱ δὲ ἀπολογούμενοι· καὶ οὐ δεῖται ἑτέρου κατηγόρου ἢ συνηγόρου ὁ ἄνθρωπος ἐπ' ἐκείνου τοῦ δικαστηρίου. Αὔξων δὲ τὸν φόβον, οὐκ εἶπε, Τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ, « Τὰ κρυπτά. » Ἄνθρωποι γὰρ τῶν φανερῶν μόνων κάθηνται κριταί· « ὁ » δὲ « Θεὸς τὰ κρυπτὰ, » φησὶ, « κρινεῖ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, » τουτέστιν, ὁ Πατὴρ, διὰ τοῦ Υἱοῦ. « Ὁ γὰρ Πατὴρ οὐδένα C κρίνει, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. » Ἢ οὕτω νοήσεις τὸ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· » Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου, τὸ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνατεθέν μοι. Δείκνυσι δὲ ἐνταῦθα, ὅτι οὐδὲν ἀλλόκοτον κηρύττεται διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλ' ἃ προλαβοῦσα ἡ φύσις αὐτοὺς [87] ἐδίδαξε, τουτέστι, τὴν κρίσιν καὶ τὴν κόλασιν, ταῦτα [88] μαρτυρεῖ καὶ τὸ Εὐαγγέλιον.

Vers. 17-18. « Si tu autem Judæus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem, et probas utiliora, institutus per legem. » Cum dixisset quod Græco facienti ea quæ sunt legis, nihil desit ad salutem : deinceps Judæorum recens et magnifica, in quibus confidentes efferebantur supra gentes. Et primum quidem, nomen : etenim valde honorificum erat, æque ac hodie D Christianismus. Non dixit autem, « Judæus » es, sed, « cognominaris; » verus enim Judæus est qui confitetur. Etenim Judas confessio dicitur. « Et requiescis in lege, » pro eo quod est, Non defatigaris circumiens et discens quid oporteat agere, sed legem habes, quæ te omnibus in rebus facile instituit. « Et gloriaris in Deo, » ceu dilectus ab ipso, et præ cæteris hominibus honori habitus. Est autem maximæ dementiæ symbolum, dei dilectione ad contemptum contribulium seu congenerum uti. « Et nosti voluntatem, » nempe, Dei. « Probas » autem « meliora, » id est, Judicas quæ agere conveniat, et

« Εἰ δὲ σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου. » Εἰπὼν, ὅτι τῷ Ἕλληνι ποιοῦντι τὰ τοῦ νόμου, οὐδὲν λείπει πρὸς τὸ σωθῆναι, ἀπαριθμεῖται λοιπὸν καὶ τὰ σεμνὰ τῶν Ἰουδαίων, ἐν [89] οἷς πεποιθότες κατεπήροντο [90] τῶν ἐθνικῶν. Καὶ πρῶτον τὸ ὄνομα· καὶ γὰρ σφόδρα σεμνὸν ἦν, ὥσπερ νῦν ὁ Χριστιανισμός. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἰουδαῖος εἶ, ἀλλ', « Ἐπονομάζῃ· » ἀληθὴς γὰρ Ἰουδαῖος λέγεται ὁ ἐξομολογούμενος. Ἰούδας γὰρ « ἐξομολόγησις » ἑρμηνεύεται. « Καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ. » Ἀντὶ τοῦ, Οὐ κοπιᾷς περιιὼν καὶ μανθάνων τί δεῖ πρᾶξαι, ἀλλ' ἔχεις τὸν νόμον διδάσκοντά σε πάντα ῥᾳδίως. « Καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, » ὡς ἀγαπηθεὶς παρ' αὐτοῦ, καὶ προτιμηθεὶς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἀπονοίας δὲ μεγίστης, τὸ, τῇ τοῦ Θεοῦ [91] ἀγάπῃ εἰς καταφρόνησιν τῶν ὁμογενῶν χρᾶσθαι. « Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα· » τουτέστι, τοῦ Θεοῦ. « Καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα [92]. » Τουτέστι, Κρίνεις τί δεῖ πρᾶξαι, καὶ

[21] Joan. v, 22.

Variæ lectiones.

[82] ἀπέλαυσεν o. [83] Θεὸς o. [84] οἶδεν o. [85] οὐδὲ m. [86] ἀπ' ἀρχῆς ἄλλως o. [87] αὐτὴ o. [88] ταύτην o. [89] ἐφ' o. [90] κατεπαίρονται o. [91] τοῦ ἀγαθοῦ m. [92] συμφέροντα o.

τί μὴ δεῖ πρᾶξαι. « Διαφέροντα » δὲ τὰ καθήκοντα ἑάστῳ νοητέον, ἤγουν τὰ συμφέροντα.

« Πέποιθάς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ. » Ἀνωτέρω μὲν ἔλεγεν, ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ ἀκρόασις τοῦ νόμου, ἐὰν μὴ πρᾶξις προσῇ. « Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ, » φησὶ, « τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταί. » Νῦν δὲ τὸ μεῖζον λέγει, ὅτι Κἂν διδάσκαλος εἶ, μὴ πράττῃς δὲ τὰ τοῦ νόμου, οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελῇ, ἀλλὰ καὶ μειζόνως κολάζῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τούτῳ μάλιστα ἐφρόνουν, τῷ διδασκαλικῷ ἀξιώματι, ἐντεῦθεν [93] μάλιστα δείκνυσιν αὐτοὺς καταγελάστους. Ὅταν γὰρ λέγει, « Ὁδηγὸν τυφλῶν, διδάσκαλον νηπίων, » καὶ τὰ λοιπὰ, τὸν τῦφον αὐτῶν καταλέγει. Οὕτω γὰρ ἐκάλουν ἑαυτοὺς, ὁδηγοὺς, φῶς, καὶ παιδευτάς· τοὺς δὲ ἐξ ἐθνῶν προσηλύτους, ἐν σκότει, καὶ νηπίους, καὶ ἄφρονας. Ἔχεις δὲ τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας, οὐκ ἐν ταῖς πράξεσι καὶ τοῖς κατορθώμασιν, ἀλλ' ἐν τῷ νόμῳ, πεποιθὼς αὐτῷ, ὡς μορφοῦντι τὴν ἀρετήν· ὥσπερ ἐάν τις βασιλέως [94] εἰκόνα ἔχων, αὐτὸς μὲν κατ' αὐτὴν μηδὲν ζωγραφοίη· οἱ δὲ μὴ πιστευθέντες αὐτὴν, καὶ χωρὶς τοῦ πρὸς αὐτὴν ἀποβλέπειν, μετὰ ἀληθείας αὐτὴν μιμοῖντο. Πᾶς οὖν διδάσκαλος ζωγραφεῖ καὶ μορφοῖ τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ, καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἐν ταῖς τῶν μαθητῶν ψυχαῖς. Ἀλλ' εἰ μὲν καὶ πράττει, τέλειος· εἰ δ' οὔ, τοιοῦτος, οἷοι οἱ νῦν ὀνειδιζόμενοι παρὰ τοῦ Ἀποστόλου. Τινὲς δὲ μόρφωσιν ἐνόησαν, τὴν ἐπίπλαστον εἰκόνα τῆς γνώσεως. Οὐ τὴν ἀληθῆ γὰρ, φησὶ, γνῶσιν καὶ εὐσέβειαν ἔχεις, ἀλλ' ἐπίπλαστόν τινα καὶ ἐπικεχρωσμένην.

A quæ non conveniat agere. Per διαφέροντα, unicuique convenientia intelligenda sunt, vel utilia.

Vers. 19-20. « Confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ et veritatis in lege. » Supra quidem dicebat, auditionem legis nihil prodesse, nisi et actio accederet. « Neque enim auditores, » inquit, « legis justi sunt apud Deum, sed factores. » Nunc vero majus quidpiam ait : Etiamsi legis doctor es, nec tamen quæ legis sunt facis, non tantum nihil tibi prodes, verum etiam eo majore pœna **22** afficieris Nam quoniam ob hanc magistralem dignitatem maxime efferebantur, hinc potissimum ostendit eos esse ridiculos. Cum enim inquit, « ducem cæcorum, B eruditorem insipientium, » idque genus alia, fastum illorum recenset. Ita enim vocabant semetipsos, duces et lumen et præceptores : istos autem qui e gentibus Judaismo accesserant, in tenebris agentes, et stolidos, et amentes appellabant. Habes autem « formam cognitionis et veritatis » non in operibus et officiis, sed « in lege, » confidens ipsi ceu formanti virtutem : perinde ac si quisquam imperatoriam imaginem habens, ipse quidem nihil ad ejus exemplar effingat depingatve, alii autem quibus hujusmodi non est commissa, citra intuitum etiam ejus revera ipsam imitentur. Omnis itaque doctor format et effingit cognitionem boni, adeoque ipsam veritatem in discipulorum animis. Quod si opere exprimat, perfectus erit : sin minus, talis erit, qua- C les nunc ab Apostolo culpantur. Sunt qui per formationem illam illexerunt effictam atque adumbratam imaginem cognitionis. Non veram, inquit, notitiam et pietatem habes, sed fucatam et coloratam.

« Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; Ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν κλέπτεις; Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν μοιχεύεις; Βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς; Ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις; Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς γέγραπται. » Κατ' ἐρώτησιν ποιεῖται τὸν λόγον, ἐντρέπων τοὺς καυχωμένους ἐπὶ τῷ διδάσκειν. Ἱεροσυλίαν δὲ λέγει τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἀνατιθεμένων τοῖς εἰδώλοις. Καὶ γὰρ εἰ καὶ ἐβδελύσσοντο [95] τὰ εἴδωλα, ἀλλ' ὅμως [96] τῇ φιλοχρηματίᾳ τυραννούμενοι ἥπτοντο τῶν εἰδωλικῶν ἀναθημάτων δι' αἰσχροκερδίαν. Εἶτα τὸ βαρύτερον ἐπάγει, λέγων· « Ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, » ὡς τιμηθεὶς παρὰ Θεοῦ διὰ τὸν νόμον, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸ Θεὸν ἀτιμάζεις; Τρία γάρ εἰσιν ἐγκλήματα ἐνταῦθα· ἓν μὲν, ὅτι ἀτιμάζουσι· δεύτερον, ὅτι ἀτιμάζουσι τὸν τιμήσαντα αὐτοὺς Θεόν· καὶ τρίτον, δι' οὗ ἐτιμήθησαν νόμου, διὰ τούτου ἀτιμάζουσι, παραβαίνοντες αὐτόν. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξῃ κατηγορεῖν οἰκοθεν, τὸν προφήτην Ἡσαΐαν

Vers. 21-24. « Qui ergo alium doces, teipsum non doces? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui abominaris idola, sacrilegium facis? Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est [a]. » Per interrogationem verba facit, pudefaciens eos, qui ob docendi munus gloriabantur. Sacrilegium vero appellat ablationem eorum D quæ idolis consecrata erant. Nam etiamsi exsecrarentur idola, avaritiæ tamen tyrannide victi, idolis dicata, turpis quæstus gratia contrectabant. Deinde, quod gravius est infert, inquiens : « Qui in lege gloriaris, » ut qui honore sis affectus a Deo propter legem, per legis prævaricationem Deum ignominia afficis? Tria sunt enim hic crimina : primum, quod dehonestant; alterum, quod Deum, a quo sunt honestati, dehonestant; tertium, quod lege, qua ipsi honestati fuerunt, per hanc dehonestant, transgredientes ipsam. Deinde, ne videatur suopte ingenio

[a] Isa. LII, 5.

Variæ lectiones.

[93] ἐνταῦθα O. [94] βασιλικὴν O. [95] μὴ ἰσέβοντο O. [96] οὖν ὡς O.

ipsos increpare, prophetam Esaiam ipsorum accusatorem produxit in medium, culpam illorum duplicem faciens. Non enim ipsi soli injuriam inferunt, cæterum et ipsi ad hoc alios præparant; et non tantum quæ legis sunt, non docent, verum etiam contraria docent, nempe blasphemiam Dei, quod contrarium est legi. Qui enim ipsos vident corruptos, Hoscine oportebat, inquiunt, a Deo diligi? num Deus, qui tales diligit, verum esse possit?

A ἐπήγαγεν αὐτῶν κατήγορον, διπλοῦν ποιῶν τὸ ἔγκλημα. Οὐ γὰρ αὐτοὶ μόνοι ὑβρίζουσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους εἰς τοῦτο παρασκευάζουσι· καὶ οὐ μόνον οὐ [97] διδάσκουσι τὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία διδάσκουσι, βλασφημεῖν τὸν Θεόν· ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ νόμῳ. Οἱ γὰρ ὁρῶντες αὐτοὺς διεφθαρμένους, Τούτους ἔδει, φασὶν, ἀγαπῆσαι τὸν Θεόν; ἆρα ὁ ἀγαπῶν τοὺς Τοιούτους Θεὸς, ἀληθινός;

Vers. 25. « Circumcisio quidem prodest, si legem observes : si autem prævaricator legis sis, 23 circumcisio tua præputium facta est. » Quoniam præclaram de circumcisione conceperant opinionem, non statim a principio dixit, quod superflua et inutilis res sit circumcisio, verum verbis quidem eam recipit, reipsa vero tollit, inquiens : Fateor equidem B prodesse circumcisionem, verum tum cum legem observes : sin minus, non dixit, Non prodest, ne ipsam contumelia afficere videatur; sed Judæum ea nudat, dicens : « Circumcisio tua præputium facta est. » Incircumcisum itaque ipsum commonstrat corde. Duas enim circumcisiones, duoque præputia dicit, altera quidem secundum id quod videtur, altera vero secundum id quod intelligitur : exempli gratia : Circumcisio secundum id quod videtur, est illa quæ in carne fit, cum quis nimirum secundum carnem circumcidatur : est et circumcisio secundum spiritum, carnalium scilicet affectuum rejectio. Rursum, est præputium secundum carnem, quando aliquis incircumcisus fuerit carne : et est C præputium secundum spiritum, quando quisquam gentilem habens animum nihil affectuum pravorum abciderit. Dicit itaque divus Paulus [b] : Quando circumcisus fueris in carne, nihil autem egeris eorum quæ legis sunt, præputium tibi adhuc est, et incircumcisus es juxta spiritum : perinde ac is qui carnis adhuc præputio vestitus est, si fecerit ea quæ legis sunt, circumcisus est secundum spiritum, quippe cui carnis affectus sint adempti. Quod quidem per sequentia declarat : audi enim.

« Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν πράσσῃς τὸν νόμον· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν. » Ἐπειδὴ μεγάλην εἶχον περὶ τῆς περιτομῆς ὑπόληψιν, οὐκ εἶπεν ἐκ προοιμίων εὐθὺς, ὅτι περιττὸν καὶ ἀνόνητον ἡ περιτομή· ἀλλὰ τῷ μὲν λόγῳ καταδέχεται ταύτην, τῷ δὲ πράγματι καθαιρεῖ, καί φησιν· [98] Ὁμολογῶ ὅτι ὠφελεῖ ἡ περιτομὴ, ἀλλ' ὅταν καὶ τὸν νόμον φυλάσσεις· εἰ δὲ μὴ, οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ ὠφελεῖ, ἵνα μὴ δόξῃ αὐτὴν ὑβρίζειν [99]· ἀλλὰ γυμνοῖ αὐτῆς τὸν Ἰουδαῖον, εἰπών· « Ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν. » Ἀπερίτμητον οὖν αὐτὸν δείκνυσι τῇ καρδίᾳ. Δύο γὰρ περιτομὰς, καὶ δύο ἀκροβυστίας λέγει· τὰς μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον, τὰς δὲ κατὰ τὸ νοούμενον· οἷον, ἔστι περιτομὴ κατὰ τὸ φαινόμενον, ἡ κατὰ σάρκα, ὅταν τις περιτμηθῇ τὴν σάρκα· καὶ ἔστι περιτομὴ κατὰ πνεῦμα, ἡ τῶν σαρκικῶν παθῶν ἀποβολή [1]. Πάλιν, ἔστιν ἀκροβυστία κατὰ σάρκα, ὅταν τις ἀπερίτμητος ᾖ τὴν σάρκα [2]· καὶ ἔστιν ἀκροβυστία κατὰ πνεῦμα, ὅταν τις ἐθνικὴν ἔχων ψυχὴν, μηδὲν τῶν παθῶν ἀποκόψῃ. Λέγει οὖν ὁ Παῦλος, ὅτι Ὅταν περιτετμημένος μὲν ᾖς τὴν σάρκα, μηδὲν δὲ πράττῃς τῶν τοῦ νόμου, ἀκρόβυστος καὶ ἀπερίτμητος εἶ κατὰ πνεῦμα· ὥσπερ ὁ κατὰ σάρκα ἀκρόβυστος, ἐὰν πράττῃ τὰ τοῦ νόμου, περιτέτμηται κατὰ πνεῦμα, τὰ τῆς σαρκὸς πάθη περιῃρημένος. Ὅπερ καὶ διὰ τῶν ἑξῆς φησι· καὶ ἄκουε.

Vers. 26. « Quando igitur præputium justitias legis custodit, nonne præputium ejus in circumcisionem reputabitur? » Non ait quod circumcisionem præputium vincat antecellatve (hoc enim molestum esset); sed, « In circumcisionem reputabitur. » Proinde vera circumcisio est bona actio : præputium similiter, actio mala. Observa autem quod non dixerit, Quando præputium legem servarit. Verisimile namque erat quempiam sic occursurum fuisse : Qui fieri potest ut lex ab eo, cui præputium est, servetur, cum hoc ipsum quod quisquam præputium habeat, sit legis transgressio? At quomodo dixit? « Justitias legis, » hoc est, quæ videntur justificare per operationem ipsarum. Circumcisio enim non actio erat, sed passio, circumciso nempe patiente.

« Ὅταν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάττῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται; » Οὐ λέγει, ὅτι Τὴν περιτομὴν ἡ ἀκροβυστία νικᾷ· ἐπαχθὲς γὰρ τοῦτο· ἀλλ' ὅτι « Εἰς περιτομὴν λογισθήσεται. » Ὥστε περιτομὴ ἀληθὴς D ἡ πρᾶξίς ἐστιν ἡ ἀγαθὴ [3], καὶ ἀκροβυστία ὁμοίως πρᾶξις πονηρά. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὅταν ἡ ἀκροβυστία τὸν νόμον φυλάττῃ· εἰκὸς γὰρ ἦν τινα ἀπαντῆσαι αὐτῷ λέγοντα· Πῶς ἐνι δυνατὸν φυλάττεσθαι παρὰ τοῦ ἀκροβύστου τὸν νόμον; αὐτὸ γὰρ τοῦτο, τὸ εἶναι ἀκρόβυστον, παράβασίς ἐστι νόμου. Ἀλλὰ πῶς εἶπε; « Τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου, » τουτέστι, τὰ δοκοῦντα δικαιοῦν διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῶν. Ἡ γὰρ περιτομὴ, οὐκ ἦν ἐργασία, ἀλλὰ πεῖσις, πάσχοντος τοῦ περιτετμημένου [4]. Ὥστε οὐδὲ δικαίωμα

[b] I Cor. VII, 18.

Variæ lectiones.

[97] τε O. [98] ὅτι. [99] κερτομεῖν m. [1] ἡ ἐκκοπὴ ἦγουν περικοπὴ καὶ ἀφαίρεσις τῶν παθῶν ὡσαύτως m. [2] ἡ τοῦ παιδογόνου μορίου ἐπικρυφος ἦγουν ἐπικάλυψις m. [3] ἡ ἀληθὴς ἐστι πρᾶξις καὶ ἀγαθὴ O [4] περιτεμνομένου O.

νόμου λεχθείη. Σημεῖον γὰρ ἐδόθη εἰς τὸ μὴ ἀναμίγνυσθαι τοὺς Ἰουδαίους τοῖς ἐθνικοῖς. A

« Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου. Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖός ἐστιν· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκὶ, περιτομή· ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι· οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Ἐνταῦθα φανερῶς δείκνυσιν, ὅτι δύο ἀκροβυστίας λέγει, τήν τε ἐκ φύσεως, καὶ τὴν ἐκ προαιρέσεως· ἥτις ἐστὶν, ὡς εἴρηται, ὅταν τις μηδὲν ἔχῃ τῶν σαρκικῶν παθῶν περιγραμένον· καὶ δύο περιτομὰς, τὴν κατὰ σάρκα, καὶ τὴν ἐν πνεύματι τῆς καρδίας. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία, ἔχουσα τὴν τῶν παθῶν περιτομὴν, διὰ τοῦ τὸν νόμον τελεῖν, τουτέστι, τὰ, ὡς ἄνω εἴρηται, διαπράματα τοῦ νόμου, « κρινεῖ, » ἀντὶ τοῦ, κατακρινεῖ, σὲ τὴν περιτομὴν (πληκτικὸν γὰρ τοῦτο), ἀλλὰ σὲ τὸν περιτετμῆσθαι μὲν δοκοῦντα, ὅσον κατὰ σάρκα, ἀπερίτμητον δὲ τῇ καρδίᾳ, καθὸ παραβάτης εἶ τῶν τοῦ νόμου δικαιωμάτων. Οὐ τὴν περιτομὴν οὖν ἀτιμάζει (μᾶλλον γὰρ δοκεῖ τιμᾶν ταύτην), ἀλλὰ τὸν εἰς αὐτὴν ὑβρίζοντα, ὡς παραβάτην. Εἶτα, ἐπειδὴ ταῦτα κατεσκεύασε, σαφῶς ὁρίζεται καὶ τίς ἐστιν ὁ ἀληθὴς Ἰουδαῖος, καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς πάντα πρὸς ἐπίδειξιν πράττοντας. « Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, » φησὶν, « Ἰουδαῖος, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ· » ὁ μηδὲν ἁπλῶς σωματικὸν [5] τελῶν, ἀλλὰ πνευματικῶς νοῶν [6], καὶ τὰ Σάββατα, καὶ τὰς θυσίας, καὶ τοὺς καθαρισμούς. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν. « Περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, τῇ τῆς Ἐκκλησίας πολιτείᾳ προσδοκωσεῖ, καὶ τὴν πίστιν εἰσάγει. Καὶ γὰρ αὕτη ἐν καρδίᾳ καὶ πνεύματι, καὶ τὸν ἔπαινον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχει, τοῦ τὰς καρδίας ἐτάζοντος, οὐχὶ κατὰ σάρκα κρίνοντος. Τὸ δὲ ἐκ πάντων τούτων συναγόμενον, τοῦτό ἐστιν, ὅτι πανταχοῦ βίου χρεία. Ἀκρόβυστον δὲ, ἤτοι Ἕλληνα, ὅταν ἀκούσῃς, μὴ τὸν εἰδωλολάτρην νόει, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ μὲν, καὶ ἐνάρετον, ἔξω δὲ τῶν τοῦ νόμου παρατηρήσεων, καθὸ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται. B C

Quapropter neque justificatio legis dici queat. Nam est data in signum, ne cum gentibus Judæi miscerentur.

Vers. 27-29. « Et judicabit id quod ex natura est præputium legem consummans, te qui per litteram et circumcisionem prævaricator es legis. Non enim qui in manifesto, Judæus est, neque quæ in manifesto est in carne, circumcisio est : sed qui in abscondito Judæus est ; et circumcisio cordis in spiritu, non in littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est. » Hic aperte ostendit, quod duo præputia 24 ponat, alterum quidem ex natura, alterum vero ex electione et voluntate : quod quidem est, ut dictum est, quando quis carnalium affectuum nullum habet circumcisum aut amputatum. Deus item circumcisiones dicit, alteram secundum carnem, alteram in spiritu cordis. Ait itaque, « id quod ex natura est præputium, » Affectum carnis circumcisionem habens, per hoc quod legem perficiat, id est legis (ut supra dictum) justificationes, « judicabit, » pro eo quod est, condemnabit, non circumcisionem (hoc enim odiosum erat) verum « te, » qui, quantum ad carnem attinet, circumcisus quidem videris, corde vero incircumcisus es, quatenus transgressor es justificationum legis. Non itaque cirumcisionem ignominia afficit (nam istam potius honorare videtur), sed eum, qui in ipsam ceu prævaricator injurius exstiterit. Hisce peractis, manifeste definit quisnam sit verus Judæus, ostendens eos cuncta ad ostentationem facere. « Non enim, » inquit, « qui in manifesto Judæus apparet, Judæus est, sed qui est in abdito, » qui nihil simpliciter corporale perficit, verum spiritualiter intelligit et Sabbata, et sacrificia, et purificationes. Porro cum ait : « Circumcisio cordis in spiritu, » ecclesiasticæ reipublicæ viam præstruit, ac fidem inducit. Etenim ista est in corde et in spiritu, et « laudem a Deo habet, » corda explorante, neque quidquam secundum carnem judicante. Quod vero ex hisce omnibus colligitur, tale est : nempe, quod ubique vita proba opus sit. Porro cum præputiatum sive incircumcisum aut Græcum audiveris, ne idolorum cultorem intellige, verum Dei cultorem, et virtute præditum, extra legis tamen observationes, perinde ac supra dictum est.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; καὶ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. Πρῶτον μὲν γὰρ, ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες; Μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσει; Μὴ γένοιτο. » Ἐπειδὴ πάντα τὰ τοῦ νόμου ἐξέβαλε, διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖος, » λοιπὸν ἀντίθεσίν τινα ἰδὼν ἀνακύπτουσαν, ἵσταται πρὸς αὐτήν. Τίς δὲ ἡ ἀντίθεσις; Εἰ μηδὲν ὠφελεῖ, φησὶ, ταῦτα, τίνος ἕνεκα τὸ ἔθνος ἐξελέγη; Λύει οὖν ταύτην κατὰ, τὴν αὐτοῦ σοφίαν· συντρέχει μὲν γὰρ τῷ λόγῳ, καί φησιν, ὅτι πολὺ τὸ ὄφελος τῷ Ἰουδαίῳ. Κατασκευά- D

CAPUT III.

Vers. 1-3. « Quid ergo amplius Judæo est? aut quæ utilitas circumcisionis ? Multum per omnem modum. Primum quidem quia illis credita sunt eloquia Dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas eorum, fidem Dei evacuabit ? Absit! » Simul ac omnia ad legem spectantia ejecisset, per hoc quod diceret, « Non enim qui in manifesto, Judæus est, » objectionem quamdam emergentem conspicatus, illi se opponit. Quænam autem est illa objectio? Si nihil prosunt, inquit, hæc, cur Judæorum gens electa est ? Diluit ergo hanc pro sua sapientia : verbis siquidem con-

Variæ lectiones.

[5] σωματικὸς O. [6] τελῶν καὶ νοῶν O.

sentit, multamque inde Judæo commoditatem proventuram asserit. Ab hoc vero confirmandum non Judæorum virtutes resque strenue gestas adducit, verum Dei potius dona et gratiam. Nec enim dixit, quod multum præstiterint cæteris gentibus Judæi, eo quod hoc vel istuc gnaviter transegerint, verum quod « commissa sint illis oracula Dei : quæ certe Dei est beneficentia, 25 nec ulla ratione illorum vel dignitas vel præstantia. Quid vero est « credita sunt ? » pro, acceperunt, vel in manus sumpserunt, dignique visi sunt Deo, ut acciperent divina responsa cœlitus demissa. Hæc autem dicens, ipsos quidem defendere videtur : attamen aliam rursus accusationem in medium adversum ipsos profert, demonstrans ipsos divinis eloquiis fidem non adhibuisse, per quæ tamen plurimo sint honore affecti. Verumtamen hanc accusationem introducit, tanquam ab alio factam, qui ita diceret : Ecquid emolumenti confert Judæis quod oracula Dei acceperint, cum increduli erga eadem fuerint ? Hanc autem objectionem diluere videtur, non pro ipsis, sed pro Deo potius apologiam afferens. Quod si increduli fuerint, quid hoc ad Deum ? Num illorum incredulitas fidem Dei faciet irritam, hoc est, oraculorum commissionem ipsis factam, ejusque beneficentiam? Usque adeo namque Deus ex illorum incredulitate haud læditur, ut glorificetur potius ut benignus et humanus : quandoquidem et illi qui eum ignominia affecturus est, beneficum sese exhibeat. Viden, quomodo eos reos fecerit ex iis ob quæ sibi placebant, scilicet ex hoc quod legem acceperint ?

A ζων δὲ τοῦτο, οὐ τὰ κατορθώματα τῶν Ἰουδαίων εἰσάγει, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ χαρίσματα. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Πολὺ περισσεύουσιν Ἰουδαῖοι, διότι τόδε καὶ τόδε κατώρθωσαν, ἀλλ' ὅτι « Ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ · » ὅπερ εὐεργεσία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐκείνων προτέρημα. Τί δέ ἐστι τὸ, « Ἐπιστεύθησαν ; Ἀντὶ τοῦ, Ἔλαβον, ἐνεχειρίσθησαν, ἄξιοι [7] ἔδοξαν τῷ Θεῷ τοῦ δέξασθαι χρησμοὺς ἄνωθεν κατενεχθέντας. Ταῦτα δὲ λέγων, δοκεῖ μὲν αὐτῶν ὑπερ-
B απολογεῖσθαι· ἔγκλημα δὲ ὅμως πάλιν ἄλλο εἰς μέσον αὐτοῖς προσφέρει [*f.* προφ.] καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς ἀπιστήσαντας τοῖς θείοις λόγοις, δι' ὧν ἐτιμήθησαν. Πλὴν καὶ τὸ ἔγκλημα τοῦτο, ὡς ἀπ' ἄλλου εἰσάγει, ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγοντος · Καὶ τί τὸ ὄφελος ὅτι ἐδέξαντο τὰ λόγια ; καὶ γὰρ ἠπίστησαν. Δοκεῖ δὲ λύειν καὶ ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ἀπολογούμενος. Εἰ γὰρ ἠπίστησαν, τί τοῦτο πρὸς τὸν Θεόν; Μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν καταργήσει τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τὴν κατα-
πίστευσιν τῶν λογίων καὶ τὴν εὐεργεσίαν; Τοσοῦτον γὰρ οὐ βλάπτεται Θεὸς ἐκ τῆς ἐκείνων ἀπιστίας, ὅσον [8] καὶ μᾶλλον δοξάζεται ὡς φιλάνθρωπος, ὅτι καὶ τὸν μέλλοντα αὐτὸν ἀτιμάζειν, φαίνεται εὐεργετῶν. Εἶδες πῶς αὐτοὺς ὑπευθύνους ἐποίησεν, ἀφ' ὧν ἐκαλλωπίζοντο, ἤγουν τοῦ τὸν νόμον δέξασθαι;

Vers. 4. « Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est : Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris [6]. » Dixit supra, quod quidam non crediderunt : deinde, cum nedum quidam, verum omnes in universum videantur increduli, ne molestus videretur, sermonem suum sapientissime instituit, atque id quod revera factum est, veluti per suppositionem profert, inquiens : Ponamus quod omnes increduli fuerint : ecquid istud? vel hinc quoque justificatur Deus. Hoc est : Si judicatio fiat et exploratio eorum quæ a Deo Judæis sint collata, ac vicissim eorum quæ ab iis erga illum sint facta, Deus victoriæ palmam reportabit, sicut et David etiam ait. Quod vero inquit, « Sit Deus verax, » usurpavit pro Manifestetur, demonstretur.

C « Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής· πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης, καθὼς γέγραπται· Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. » Εἶπεν ἄνω, ὅτι τινὲς ἠπίστησαν· εἶτα, ἐπεὶ οὐχί τινες, ἀλλὰ πάντες φαίνονται ἀπιστήσαντες, σοφώτατα μεταχειριζόμενος τὸν λόγον, διὰ τὸ μὴ δόξαι ἐπαχθὴς [9], τὸ κατ' ἀλήθειαν γενόμενον ὡς καθ' ὑπόθεσιν τίθησι, καί φησι· Θῶμεν, ὅτι πάντες ἠπίστησαν· καὶ τί τοῦτο ; Κἀντεῦθεν δικαιοῦται ὁ Θεός. Τουτέστιν· Εἰ κρίσις γένοιτο καὶ ἐξέτασις τῶν τε παρ' αὐτοῦ γενομένων τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τῶν παρ' ἐκείνων εἰς αὐτὸν, τὰ νικητήρια ἔσται παρὰ τῷ Θεῷ· καθὰ δὴ καὶ Δαυὶδ λέγει. Τὸ δὲ, « Γινέσθω ὁ Θεὸς ἀληθής, » ἀντὶ τοῦ, Φανερούσθω, ἀποδεικνύσθω.

Vers. 5-6. « Si autem iniquitas nos Dei justitiam commendat, quid dicemus? Num injustus est Deus, qui infert iram? (secundum hominem dico.) Absit ! Alioquin quomodo Deus judicabit mundum ? » Objectionem hic hujusmodi adducit, ceu nonnulli sint qui dicant : Si Deus, ubi in nos beneficia contulerit, ac a nobis contemptus fuerit, justior appareat, et vincat, per exuberantem nempe humanitatem suam indignis etiam beneficia conferens : cur in posterum iram infert, hoc est, punit nos, quippe qui facti simus ipsi auctores cum justificationis, tum victoriæ

D « Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; Μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργὴν (κατὰ ἄνθρωπον λέγω); Μὴ γένοιτο. Ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον; » Ἀντίθεσιν εἰσάγει τοιαύτην, ὡς τινων λεγόντων· Εἰ ὁ Θεὸς εὐεργετήσας ἡμᾶς, εἶτα ἀγνωμονηθεὶς παρ' ἡμῶν, δίκαιος μᾶλλον φαίνεται, καὶ νικᾷ, ὡς διὰ πολλὴν φιλανθρωπίαν τοὺς ἀναξίους εὐεργετῶν, τί λοιπὸν ἐπιφέρει τὴν ὀργὴν, τουτέστι κολάζει ἡμᾶς, τοὺς γενομένους αὐτῷ αἰτίους δικαιώσεως καὶ νίκης; Αὕτη μὲν ἡ ἀντίθεσις· λύει δὲ αὐτὴν πανσόφως καὶ ἀγχιστρό-

[6] Psal. CXV, 2, l. 6.

Variæ lectiones.

[7] καὶ ἄξιοι m. [8] ὅσῳ o. [9] διὰ τὸ δόξαι ἀνεπαχθὴς o.

φως [10]. Καὶ μὴν, φησὶ, διότι σε κολάζει, δι' αὐτὸ τοῦτο οἶκ εἶ αὐτῷ τῆς νίκης αἴτιος· ἀδικία γὰρ τὸ τὸν αἴτιον τῆς νίκης παρὰ τοῦ νικῶντος κολάζεσθαι. Ἀλλὰ μὴν ὁ Θεὸς οὐκ ἄδικος· ἐπεὶ πῶς κρινεῖ τὸν κόσμον, ἐὰν αὐτὸς ἀδικῇ; Λοιπὸν οὖν, ἐπεὶ καὶ κολάζει σε, καὶ οὐκ ἔστιν ἄδικος [11]· οὐκ ἄρα σὺ αὐτῷ τῆς νίκης αἴτιος γέγονας διὰ τοῦ ἡμαρτηκέναι· ἐνῆν γὰρ καὶ ἄλλως νικῆν, κἂν μὴ σὺ ὀφθῇς κακός. Τὸ δὲ, « Κατὰ ἄνθρωπον λέγω, » τοιοῦτον ἔχει νοῦν· Ἐγὼ μέν, φησὶ, τοιαῦτα ἀπολογοῦμαι ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ, κατὰ ἀνθρώπινον λογισμὸν, τουτέστιν, ὡς ἐνι δυνατὸν ἀνθρώπῳ λογίζεσθαι δικαιολόγῳ [12]. Ἐπεὶ ὅσα ποιεῖ ὁ Θεὸς, ἔχει τινὰς ἀπορρήτους λόγους, καὶ ὑπὲρ τοὺς ἀνθρωπίνους λογισμούς ἐστι, μὴ δεόμενα τῆς παρ' ἡμῶν ἀπολογίας.

A illius? Atque tale quidem est argumentum; quod hanc ad rationem diluit omnino sapienter, idem in eos retorquendo. Quia, inquit, te punit, **26** propter ea non es ipse victoriæ causa auctorve : injustum enim foret victoriæ auctorem a vincente puniri. Atqui Deus non est injustus. « Alioqui, qui judicabit mundum, » si ipse sit injustus? Proinde, cum te et punit Deus, et non est injustus, non es igitur ipsi victoriæ causa per commissa flagitia tua : poterat enim et alias vincere, etiamsi non visus fuisses sceleratus. Quod adjicit, « Secundum hominem dico, » nunc habet sensum : Ego quidem, inquit, hæc pro Deo respondeo, juxta humanam ratiocinationem, hoc est, perinde ac possibile est homini causarum patrono collatis utrinque rationibus statuere. Nam quæcunque agit Deus, nonnullas occultas rationes habent, ac humanas cogitationes superant, nostraque defensione non indigent.

« Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι κἀγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; καὶ μὴ, καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθώς φασί τινες ἡμᾶς λέγειν, ὅτι Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά [13]; ὧν τὸ κρῖμα ἐνδικόν ἐστι. » Καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει [14], διὰ τὸ σαφέστερον αὐτὸ ποιῆσαι. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς δίκαιος ἐφάνη καὶ ἀληθὴς, ἐξ ὧν ἐγὼ παρηνόμησα, λοιπὸν τί κρίνομαι, εἰς δόξαν Θεοῦ συντελέσας; Οὐ γὰρ ἄξιός εἰμι κατακρίσεως, ἀλλὰ στεφάνων μᾶλλον. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ἄρα καὶ ὁ λέγουσιν οἱ Ἕλληνες περὶ ἡμῶν, ἀληθὲς ἔσται. Καὶ γὰρ οἱ Ἕλληνες ἀκούσαντες τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι « Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις, » ἐκωμῴδουν τοῦτο, καὶ ἔλεγον, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ λέγουσι· « Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ [15], » καὶ ἡμάρτομεν πολλὰ, ἵνα πλεονάσῃ ἡ χάρις. Τοῦτο οὖν ἃ ἔλεγον οἱ Ἕλληνες, βλασφημοῦντες καὶ διασύροντες ἡμᾶς, συμβαίνει καὶ νῦν, ἐὰν δεξώμεθα ὅτι [16] ὁ Θεὸς φαίνεται ἀγαθὸς ἐκ τῆς ἐμῆς κακίας καὶ ἀγνωμοσύνης. Ἀλλὰ μὴν τοῦτο οὐκ ἔστιν· Ἑλλήνων γὰρ τῶν ἀεὶ ψευδομένων ἐστὶν ὁ λόγος. « Ὧν τὸ κατάκριμα [17] ἔνδικόν ἐστι· » τουτέστιν, οἵτινες δικαίως κολασθήσονται. Οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐγὼ αἴτιος γίγνομαι τῷ Θεῷ δικαιώσεως, ἐκ τοῦ ἁμαρτάνειν. Κρίνομαι γὰρ ὡς ἁμαρτωλός· οὐκ ἂν δὲ ἐκρινόμην, εἰ πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ ἡμάρτανον.

B Vers.7-8. « Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius, quid adhuc et ego tanquam peccator judicor? Et non, sicut blasphemamur, et sicut aiunt quidam nos dicere : « Faciamus mala, ut veniant bona? quorum damnatio justa est. » Rursus idem resumit, ut apertius reddat. Si enim Deus justus et verus apparuit ex eo quod deliqui, cur ego in posterum condemnor, qui ista in gloriam Dei commiserim? Non enim dignus sum condemnatione, sed coronis potius. Quod si hoc verum, igitur et quod Græci de nobis dicunt, verum erit. Nam Græci sive gentiles simul ac audivissent Paulum dicentem, « Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia [d], « ridebant hoc, asseverantes Christianos dicere : « Faciamus mala, ut veniant bona : » C et peccemus multum, ut exuberet gratia. Isthue igitur quod aiebant Græci, vituperantes proscindentesque nos, etiamnum contingit, nempe, si admiserimus, quod Deus bonus appareat ex mea vitiositate, necnon ingratitudine. Verum aliter sese res habet. Græcorum enim nunquam non mentientium iste sermo est. « Quorum condemnatio justa est, » id est, Qui juste punientur. Haudquaquam igitur ego meum ob peccatum Deo sum causa justificationis : condemnor enim tanquam peccator. Neque enim condemnarer, si ad gloriam Dei peccassem.

« Τί οὖν; προεχόμεθα [18]; Οὐ πάντως· προητιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι· καθὼς γέγραπται, ὅτι Οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδὲ εἷς· οὐκ ἔστιν ὁ συνιὼν, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρεώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός. Τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν· ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν· ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν· ὧν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει· ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα. Σύντριμμα καὶ ταλαιπω-

D Vers. 9-18. « Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus et Judæos et Græcos omnes sub peccato esse. Sicut scriptum est, quia Non est justus quisquam [e], non est intelligens, non est requirens Deum. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sepulcrum patens guttur eorum, linguis suis dolose agebant. Venenum aspidum sub labiis eorum : quorum os maledictione et amaritudine plenum est : veloces pedes eorum ad effunden-

[a] Rom. v, 20. [e] Psal. XIII, 33, seqq.

Variæ lectiones.

[10] ἀντιστρόφως o. [11] ἐπειδὴ κολάζει σε, οὐκ ἔστιν ἄδικ. o. [12] δικαιολογίας o. [13] καλὰ o. [14] μεταλαμβάνει o. [15] καλὰ o. [16] ὡς o. [17] Ἕτερ. ὁ εἰς τὸ ὧν τὸ κατάκριμα |m. [18] προειρχόμεθα m.

dum sanguinem. Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt. **27** Non est timor Dei ante oculos eorum. » Supra dixerat quod esset aliqua excellentia Judæis, ut quibus omnino esset credita traditaque lex : nunc vero commonstrat nihil eos habere eximium quo excellant, quantum ad opera propria. Etenim cum non observaverunt quæ eis credita erant, magis condemnantur. Proinde præstantiam quamdam habuerunt, quatenus electi sunt a Deo; simul ac vero propriis operibus contumelia affecerunt Deum, a quo honore erant affecti atque electi : nedum nihil quo excellant, habent, verum etiam plus condemnantur. Velut igitur in persona Judæorum ait : « Quid igitur? excellimus[j]? » pro eo quod est, Habemusne aliquam excellentiam, ac præstamus aliis, et placemus Deo præ cæteris nos Judæi, quippe qui legem ac circumcisionem acceperimus? « Non omnino, » dixit, pro, Nequaquam. Judæi enim æque ac Græci peccarunt, ne dicam, amplius. Unde vero hoc perspicuum est? Ex prophetis nimirum, Davide ac Isaia. Davidis namque sunt illa, ab eo loco ejus initium est, « Non est justus quisquam, » usque ad eum ubi inquit, « Maledictione et amaritudine plenum est [f]; » Isaiæ autem, « Veloces pedes eorum, » ad usque locum ubi inquit, « Viam pacis non cognoverunt [g]. » Postea rursum sunt Davidis quæ sequuntur. Celeberrimos igitur prophetarum adducit accusatores ipsorum, sibique ipsis consentientes inter se mutuo indicat. Quare post Isaiæ verba rursum Davidica affert. Isaias enim perspicue de Judæis disserit. Proinde etiam et David de iisdem. Porro, simul atque quispiam a bono declinat, protinus inutilis redditur. Malitia enim nihil aliud est quam perversio naturalium erga bonum motuum : unde ad id quod præter naturam est, hominem incitans, inutilem ipsum efficit. Natura enim ipso deinceps non utitur, quemadmodum nec ægrotante utitur ad propria opera : Præterea « contritio et infelicitas, » peccatum est : nihil enim adeo conterit animam atque ipsum, ob difficultatem inæqualitatemve viæ ejus. Virtus namque ceu naturale nostrum bonum, leviter et æqualiter nos ferri facit : sed vitium, ceu præter naturam, alias quidem sursum, alias vero deorsum facit ferri, in defectu et excessibus apparens, ac propterea inæqualem et difficilem motum exhibens, ne dicam supplicia posthac secutura. « Et viam pacis. » Piam conservationem intelliges : ipsa enim est via quietis ac tranquillitatis. Hinc : « Tollite, » inquit, « jugum meum, et invenietis requiem [h] : » atque ut ad veram Christi pacem pervenias, hæc via est.

VERS. 19, 20. « Scimus autem quod quæcunque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur, ut omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo; quia ex operibus legis **28** non justificabitur omnis caro coram illo. » Ne dicant Judæi, Hæc ad nos

[f] Psal. XIII, 3. [g] Isa. LIX, 7. [h] Matth. XI, 29.

A ρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. » Ἄνωθεν [19] εἰκὼν, ὅτι ἔστι τι περισσὸν τοῖς Ἰουδαίοις, διὰ τὸ ὅλως πιστευθῆναι καὶ ἐγχειρισθῆναι τὸν νόμον · νῦν δείκνυσι μηδὲν αὐτοὺς ἔχειν περισσὸν, ὅσον ἐκ τῶν οἰκείων πράξεων. Μὴ φυλάξαντες γὰρ ἃ ἐπιστεύθησαν, μᾶλλον καταγινώσκονται. Ὥστε περισσὸν μέν τι [20] εἶχον καθὸ [21] ἐξελέγησαν ὑπὸ [22] Θεοῦ · ἐπειδὴ [23] διὰ τῶν οἰκείων πράξεων [24] ἠτίμησαν τὸν τιμήσαντα αὐτοὺς Θεὸν καὶ ἐκλεξάμενον, οὐ μόνον οὐδὲν περισσὸν ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ πλέον καταγινώσκονται. Φησὶν οὖν ὡς ἐκ προσώπου τῶν Ἰουδαίων · « Τί οὖν; προεχόμεθα [25]; » Ἀντὶ τοῦ, Ἆρα ἔχομέν τι πλέον, καὶ προέχομεν, καὶ εὐδοκιμοῦμεν οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς τὸν νόμον καὶ τὴν περιτομὴν B δεξάμενοι; « Οὐ πάντως · » ἀντὶ, Οὐδαμῶς. Καὶ Ἰουδαῖοι γαρ ἐπίσης τοῖς Ἕλλησιν ἥμαρτον, ἵνα μὴ πλέον λέγω. Καὶ πόθεν δῆλον; Ἀπὸ τῶν προφητῶν, τοῦ τε Δαυὶδ καὶ τοῦ Ἡσαΐου. Δαυὶδ μὲν γάρ εἰσι τὰ ἀπὸ τοῦ, « Οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδὲ εἷς, » ἄχρι τοῦ, « ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει · » Ἡσαΐου δὲ τὸ, « Ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν, » ἕως [26], τοῦ, « ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. » Εἶτα πάλιν τὰ τοῦ Δαυὶδ. Τοὺς οὖν [27] γνωριμωτάτους τῶν προφητῶν παράγει κατηγόρους αὐτῶν, καὶ ὁμοφωνοῦντας [28] ἀλλήλοις δείκνυσι. Διὸ μετὰ τοὺς Ἡσαΐου λόγους, αὖθις τὰ τοῦ Δαυὶδ ἐπιφέρει. Ὁ γὰρ Ἡσαΐας προδήλως περὶ τῶν Ἰουδαίων διαλέγεται · ὥστε καὶ ὁ Δαυὶδ περὶ τῶν αὐτῶν. Ἅμα δέ τις ἐκκλίνει ἀπὸ τοῦ καλοῦ, καὶ εὐθέως ἀχρειοῦται. Ἡ γὰρ κακία οὐδὲν ἄλλ' ἢ παρατροπή ἐστι τῶν φυσικῶν πρὸς τὸ καλὸν κινήσεων · ὅθεν καὶ εἰς τὸ C παρὰ φύσιν ἐξάγουσα τὸν ἄνθρωπον, ἀχρεῖον αὐτὸν ποιεῖ. Οὐκέτι γὰρ αὐτῷ χρᾶται ἡ φύσις, ὥσπερ οὐδὲ τῷ νοσοῦντι εἰς τὰ οἰκεῖα ἔργα. « Σύντριμμα δὲ καὶ ταλαιπωρία, » ἡ ἁμαρτία · οὐδὲν γὰρ οὕτω συντρίβει ψυχὴν, ὡς αὕτη διὰ τὴν ἀνοδίαν αὐτῆς. Ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ, ὡς φυσικὸν ἡμῶν ἀγαθὸν, λείως καὶ ὁμαλῶς ἡμᾶς φέρεσθαι ποιεῖ · ἡ δὲ κακία, ὡς παρὰ φύσιν, ποτὲ μὲν ἄνω, ποτὲ δὲ κάτω ποιεῖ φέρεσθαι, ἐν ἐλλείψεσι καὶ ὑπερβολαῖς φαινομένη · καὶ διὰ τοῦτο ἀνώμαλον ἡμῖν καὶ ἔγκοπον [29] ποιοῦσα τὴν κίνησιν, ἵνα μὴ λέγω τὰς μετὰ ταῦτα κολάσεις. « Καὶ ὁδὸν δὲ εἰρήνης, » τὴν κατὰ Θεὸν πολιτείαν νοήσεις· αὕτη γὰρ ἡ ὁδὸς τῆς ἀταραξίας. « Ἄρατε γὰρ, φησὶ, τὸν ζυγόν μου, καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν · » καὶ τῆς ἀληθοῦς δὲ εἰρήνης τοῦ Χριστοῦ ἐστιν ὁδὸς αὕτη.

« Οἴδαμεν δὲ, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ · ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ · διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σάρξ [30]. » Ἵνα μὴ εἴπωσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι Ταῦτα οὐ πρὸς ἡμᾶς εἴρηται · φη-

Variæ lectiones.

[19] ἄνω O. [20] μέντοι O. [21] καὶ O. [22] παρὰ O. [23] Ἴσ. ἐπειδὴ δέ. [24] ἔργων O. [25] προεργόμεθα m. [26] ἄχρι O. [27] δὲ O. [28] ὁμοφρονοῦντας O. [29] ἔγκοπτον O. [30] *Edit.* ἐνώπιον αὐτοῦ.

σιν, ὅτι « Ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ. » Ποία γὰρ ἀνάγκη, φησὶ, τὸν ὑμῖν δοθέντα νόμον, ἑτέροις λαλεῖν; Νόμον δὲ λέγει, πᾶσαν τὴν Παλαιὰν, οὐ μόνον [31] τὰ Μωσαϊκά· ὥσπερ οὖν καὶ νῦν τὰ τοῦ Ἡσαΐου, καὶ τὰ τῶν Ψαλμῶν, νόμον ὠνόμασε. Τὸ δὲ, « Ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, » ἐνδείκνυται τὴν μεγαλορρημοσύνην [32] τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὴν ἀνυπόστατον ῥύμην τῆς γλώσσης αὐτῶν. Ἐνέφραξε γοῦν ταύτην ὁ προφήτης ὥσπερ ῥεῦμα φερομένην [33]. Οὐ τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι Διὰ τοῦτο ἥμαρτον, ἵνα φραγῇ αὐτῶν τὸ στόμα, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦτο ἐλέγχθησαν ὑπὸ τῶν προφητῶν, ἵνα μὴ ἀγνοῶσιν ἁμαρτάνοντες, καὶ καυχῶνται. Οὐ μόνοι δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ καὶ « πᾶς ὁ κόσμος ὑπόδικος γένηται τῷ Θεῷ, » τουτέστι, κατάκριτος, ἀπαρρησίαστος, μὴ ἐκ τῶν οἰκείων ἔργων δικαιούμενος, ἀλλὰ τῆς ἑτέρου βοηθείας δεόμενος, ἤγουν τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ. Ὥστε, Ἰουδαῖε, τί καυχᾷ ἐν τῷ νόμῳ, ὅπου γε ἐπίσης τῷ λοιπῷ κόσμῳ ὑπόδικος εἶ, ἐξ ἔργων νόμου μὴ δικαιούμενος;

A non pertinent, ait : « Quæcunque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur. » Nam quæ ista est necessitas, ut quæ vobis tradita est lex, aliis verba facere judicetur? Legem autem appellat totum Vetus Testamentum, non solum Mosaica, quemadmodum et nunc Isaiæ Psalmorumque vaticinia legem nominavit. Quod vero ait, « Ut omne os obstruatur, » per hoc Judæorum jactantiam indicat, intolerabilemque linguæ ipsorum impetum. Obstruxit igitur hanc amnis instar decurrentem prophetam. Non autem hoc dicit, quod propterea peccaverint, ut os ipsorum obstruatur : verum quod ea de causa a prophetis reprehensi fuerint, ne ignorantes peccata sua sese jactitent et glorientur. Atque ut non soli Judæi, verum et « universus mundus reddatur Deo obnoxius, » id est, condemnatus, fiducia et libertate vacans, ut qui non ex propriis operibus justificetur, sed alterius ope indigeat, nimirum Christi Jesu gratia. Itaque, Judæe, quidnam in lege gloriaris, cum æque ac reliquus mundus reus exsistas, utpote ex operibus legis haud justificatus?

B

« Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις τῆς ἁμαρτίας. Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. » Εἰ καυχᾶσαι [34], ὁ Ἰουδαῖος, ἐπὶ τῷ νόμῳ, γνῶθι ὅτι μείζονός σοι κολάσεως αἴτιος οὗτος. Ἐγνώρισε γάρ σοι τὴν ἁμαρτίαν· ἐν γνώσει δὲ ἁμαρτόντι μείζων ἡ κόλασις. Πλὴν παρὰ τὴν σὴν ῥαθυμίαν τοῦτο συνέβη. Μὴ φυγὼν γὰρ τὴν γνωρισθεῖσάν σοι ἁμαρτίαν, μᾶλλον ἐπεσπάσω τὴν κόλασιν. Πῶς οὖν ἀπαλλαγήσῃ τῆς κολάσεως; Ἐὰν προσδέξῃ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, τὴν χωρὶς νόμου. Δικαιοῖ γὰρ ἡμᾶς ὁ Θεὸς, κἂν μὴ ἔργα ἔχωμεν· Θεὸς γάρ ἐστι πάντα δυνάμενος. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Πεφανέρωται, » ἵνα δείξῃ ὅτι ἐκέκρυπτο πάλαι [35] οὖσα. Καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, » τὸ αὐτὸ δηλοῖ, ὅτι οὐ πρόσφατός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὁ νόμος τοῦ Μωσέως, καὶ οἱ προφῆται περὶ ταύτης ἔλεγον· ὥστε καὶ ἀξία ἐστὶ παραδεχθῆναι. Εἰ γὰρ καὶ χωρὶς νόμου ἐστὶν, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτῷ τῷ νόμῳ τὸ δι' αὐτῆς δικαιοῦσθαι ἀρέσκει.

VERS. 20-21. « Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est, testificata a lege et prophetis. » Si gloriaris in lege, tu, qui Judæus es, noveris istam tibi majoris supplicii causam esse. Nam peccatum tibi cognitum reddidit. Jam scienter peccanti, major pœna imminet. Atqui per ignaviam tuam hoc contigit. Etenim cum non declinaveris quod innotuit tibi peccatum, supplicium tibi majus conciliasti. Ecquanam ratione a pœna istiusmodi liberaberis? Si complexus C fueris justitiam Dei, quæ sine lege est. Justos enim nos Deus efficit, etiamsi opera nobis desint : nam Deus potest omnia. Belle autem dixit : Manifestata est, » ut monstraret eam jam olim exstitisse, sed absconditam. Quinetiam cum adjicit, « Comprobata a lege et prophetis, » idem indicat : non novam esse justitiam, sed cum legem Mosaicam, tum prophetas de hac fecisse verba : proinde dignam esse quæ suscipiatur; etiamsi enim sine lege sit, legi tamen consonum esse, ut per eam justitiam nos justificemur.

« Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ, διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας· οὐ γάρ ἐστι διαστολή. Πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἡ δικαιοσύνη δὲ αὕτη, φησὶ, τουτέστιν, ἡ δικαίωσις, ἣν δικαιοῖ ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ἔρχεται εἰς πάντας διὰ πίστεως· εἰσφέροντες γὰρ τὴν πίστιν, δικαιούμεθα πάντες, καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες. « Οὐ γάρ ἐστι διαστολή. » Οὐδὲ ἐπειδὴ νόμον ἔλαβεν ὁ Ἰουδαῖος, προτιμᾶται τοῦ Ἕλληνος. Ἥμαρτε γὰρ καὶ οὗτος, ὅτε παρὰ τοῦ νόμου τὴν γνῶσιν μόνην τῆς ἁμαρτίας ἔχων, οὐχὶ καὶ τὴν ἀποφυγήν. Εἰ δὲ καὶ μὴ ἥμαρτεν οὕτως ὡς ὁ Ἕλλην, ἀλλὰ τῆς δόξης ὁμοίως

VERS. 22-24. « Justitia autem Dei per fidem Jesum Christi in omnes et super omnes qui credunt : non enim est distinctio. Omnes enim peccaverunt, et D egent gloria Dei. Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu. » « Justitia, » inquit, ista, hoc est, justificatio qua nos justificavit Deus, venit in omnes per fidem. Afferentes enim fidem, justificamur, « omnes, » Judæi et Græci. « Non enim est distinctio. » Neque quod legem acceperit Judæus, propterea præfertur 29 Græco. Siquidem et ipse deliquit, quippe qui a lege solam peccati cognitionem acceperit, non etiam peccati fugam. Quod si non adeo peccavit ut Græcus, gloria tamen æque orbatus est, ut qui

Variæ lectiones.

[31] μόνα o. [32] μεγαλοσοσύνην o. [33] ῥυμοφερομένην o. [34] τί o. [35] παλαιὰ o.

omnino Deum offenderit. Jam qui offendit Deum, ignominiam certe, non gloriam refert. At enim ne despondeas propterea animum. Justificantur enim omnes gratis gratia Dei : quæ gratia per redemptionem fit, hoc est, perfectam libertatem quam operatus est Christus. Ipse enim sese in pretium redemptionis dans, justificavit nos.

VERS. 25-26. « Quem proposuit Deus per fidem propitiatorium in ipsis sanguine, ad ostensionem justitiæ suæ propter remissionem præteritorum delictorum. In sustentatione Dei ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu. » « Propitiatorii et sanguinis » meminit, ut persuadet Judæo, quod per Christum remissio et justificatio fiat. Si enim tu, inquit, sanguine pecudum dilui peccata credidisti, multo magis id sanguine Christi fiet. Quod si propitiatorium legale, Christi typus exsistens, tantum valuerit, multo magis ipsa veritas valebit. Propitiatorium autem vocabatur arcæ cooperculum, quod ex utraque parte cherubim obtegebant. Indicabat autem omnino humanam naturam, quæ coopertorium erat divinitatis, contegens ipsam. Glorificabatur autem ab angelicis virtutibus ministrantibus ei, propter unionem quæ ei cum Deo Verbo erat. « Proposuit » vero dixit, ut ostenderet jam olim prædefinitam esse redemptionem per Jesu Christi sanguinem, ad sanandam paralysin, hoc est, mortificationem peccatorum antea admissorum, » in patientia Dei. » Quamvis enim multa Dei bonitate usi sumus, paralyticis tamen ac mortuis similes eramus. Hæc autem contigerunt « ad ostensionem justitiæ » Dei, non ut ipse solus videatur justus, sed talis qui et alios peccato mortuos resuscitare et justificare queat : perinde ac alicui divitiarum indicium est, non solum quod ipse dives sit, sed quod alios ditare possit. Ne itaque pudefias hunc in modum justificatus. Nam si Deus hoc faciens se ostentat, hoc est, sibi placet ac gloriatur, veluti nos justificans in præsenti, id est, quando peccatum consummatum est, et quando de nobis veluti paralyticis et mortuis, conclamatum est, quare tu, Judæe, ob hujusmodi Dei gloriam erubescis?

VERS. 27. « Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non; sed per legem fidei. » Demonstravit quod per fidem justificamur : merito Judæum percontatur : « Ubinam est gloriatio tua » **30** et arrogantia? Non dicit autem, Ubi est virtus? nec enim habebant virtutem, sed solam gloriationem. Ac subdit, « Exclusa est, » pro eo quod est, Tempus amplius non habet opportunum. Ante Christum enim opportunum erat gloriari in lege : jam vero minime opportunum est, siquidem inutilis esse demonstrata est. Quia si lex potuisset nos justificare, non habuissemus opus

ἀπεστέρηται, προσκρούσας ὅλως τῷ Θεῷ· ὁ δὲ προσκρούσας αἰσχύνην καρποῦται, οὐ δόξαν. Ἀλλὰ μὴ ἀπογνῷς· δικαιοῦνται γὰρ πάντες δωρεὰν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ· ἥτις χάρις διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως γίνεται, τουτέστι, τῆς τελείας ἐλευθερίας, ἣν ἐνήργησεν ὁ Χριστός. Οὗτος γὰρ λύτρον ἑαυτὸν δοὺς, ἐδικαίωσεν ἡμᾶς.

« Ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων· ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ, πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ. » Ἱλαστηρίου καὶ αἵματος μέμνηται, πρὸς τὸ πεῖσαι τὸν Ἰουδαῖον, ὅτι ἐν Χριστῷ ἡ ἄφεσις καὶ ἡ δικαίωσις γίνεται. Εἰ γὰρ σὺ, φησὶν, αἵματι προβάτων ἁμαρτίας [35a] λύεσθαι ἐπίστευες, πολλῷ μᾶλλον τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ· καὶ εἰ τὸ ἱλαστήριον τὸ νομικὸν, τύπος ὂν τοῦ Χριστοῦ, τοιαύτην εἶχεν ἰσχὺν, πολλῷ μᾶλλον ἡ ἀλήθεια. Ἱλαστήριον δὲ ἐκαλεῖτο τὸ πῶμα τῆς κιβωτοῦ, ὃ ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τὰ Χερουβὶν περιεῖχον [36]. Ἐδήλου δὲ πάντως τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἥτις πῶμα ἦν τῆς θειότητος, ἐπικαλύπτουσα ταύτην. Ἐδοξάζετο μέντοι ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων διακονουσῶν αὐτῇ, διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ἕνωσιν. « Προέθετο » δὲ, εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι πάλαι προώριστο ἡ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἀπολύτρωσις, διὰ τὸ ἰάσασθαι [37] τὴν πάρεσιν, τουτέστι, τὴν νέκρωσιν τῶν ἁμαρτημάτων τῶν προγεγονότων, ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ. Καίτοι γὰρ πολλῆς ἀπολαύσαντες τῆς τοῦ Θεοῦ χρηστότητος, ὅμως παραλύτοις ἐῴκειμεν καὶ νεκροῖς. Ταῦτα δὲ γέγονεν, εἰς ἔνδειξιν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης, ἵνα μὴ μόνος αὐτὸς φανῇ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους νενεκρωμένους τῇ ἁμαρτίᾳ ἀνιστᾷν καὶ δικαιοῦν δυνάμενος· ὥσπερ ἔνδειξις πλούτου, τὸ μὴ μόνον αὐτόν τινα εἶναι πλούσιον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους πλουτίζειν δύνασθαι. Μὴ τοίνυν ἐπαισχυνθῇς οὕτω δικαιούμενος. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἐνδείκνυται τοῦτο ποιῶν, τουτέστι, καλλωπίζεται καὶ ἐναβρύνεται, ὡς δικαιῶν ἡμᾶς ἐν τῷ νῦν καιρῷ, τουτέστιν, ὅτε ἐκορυφώθη ἡ ἁμαρτία, ὅτε ἀπεγνώσθημεν ὡς παρειμένοι καὶ νενεκρωμένοι, πῶς σὺ ὁ Ἰουδαῖος ἐπαισχύνῃ τῇ τοιαύτῃ τοῦ Θεοῦ δόξῃ;

« Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; Ἐξεκλείσθη. Διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; Οὐχί· ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως. » Ἔδειξεν, ὅτι διὰ πίστεως δικαιούμεθα· εἰκότως οὖν ἐρωτᾷ τὸν Ἰουδαῖον· Ποῦ ἐστιν ἡ καύχησίς σου καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη; Οὐ λέγει δέ· Ποῦ ἐστιν ἡ ἀρετή; οὐδὲ γὰρ εἶχον ἀρετὴν, ἀλλὰ καύχησιν μόνην. Καί φησιν, ὅτι « Ἐξεκλείσθη; » ἀντὶ τοῦ, Οὐκέτι ἔχει καιρόν. Πρὸ μὲν γὰρ Χριστοῦ, καιρὸς ἦν καυχᾶσθαι ἐπὶ τῷ νόμῳ· νῦν δὲ, οὐ καιρός· ἄχρηστος γὰρ ἠλέγχθη. Ὡς εἴ γε ἦν δυνατὸς δικαιῶσαι ὁ νόμος, οὐκ ἂν ἔδει ἡμῖν Χριστοῦ. Διὰ ποίου δὲ νόμου, φησὶν, ἐξεκλείσθη; ἆρα τοῦ τῶν ἔργων νόμου, τουτέστι, τοῦ λέγον-

Variæ lectiones.

[35a] ἁμαρτίαν O. [36] περιεῖπον O. [37] ἐργάσασθαι O.

τος, ὅτι « Ὁ ποιήσας ταῦτα ζήσεται ἐν αὐτοῖς » (τοῦτο γὰρ Ἔλεγεν ὁ Μωσαϊκός); Οὐχί, φησίν, ἀλλὰ τοῦ νόμου τῆς πίστεως, ἥτις χάριτι δικαιοῖ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων. Ἰδοὺ καὶ τὴν πίστιν νόμον καλεῖ, διὰ τὸ τοῦ ὀνόματος παρὰ Ἰουδαίοις τίμιον. Λοιπὸν οὖν, ὦ Ἰουδαῖε, ἐν τῇ πίστει καυχῶ, τῇ δυναμένῃ σε δικαιῶσαι.

« Λογιζόμεθα οὖν πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου. Ἢ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνων [38]; Οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; Ναὶ καὶ ἐθνῶν. Ἐπείπερ εἷς ὁ Θεὸς, ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. » Ἐπειδὴ ἔδειξεν, ὅτι ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ νόμου, ἡ δικαίωσις, συμπεραίνει τὸν λόγον, καί φησιν, ὅτι Ἐκ τῶν εἰρημένων πάντων συλλογιζόμεθα, πίστει δικαιοῦσθαι πάντα ἄνθρωπον. Καὶ μὴ ταραχθῇς, ὦ Ἰουδαῖε, ὡς ἀτόπου ὄντος ὅθεν τοῦ πράγματος. Μὴ γὰρ μερικός ἐστιν ὁ Θεὸς, ὥστε σὲ μόνον σώζειν, ἀλλὰ μὴ πάντα ἄνθρωπον. Ἐνταῦθα δὲ ἐντρέπει τοὺς Ἰουδαίους πληκτικώτερον, ὡς θεομαχοῦντας, εἴπερ μὴ παραδέχοιντο σώζεσθαι τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ πιστεύουσιν αὐτὸν πάντων ὁμοίως εἶναι Θεὸν, καὶ προνοεῖσθαι πάντων ἐπίσης. Εἷς οὖν ἐστι, τουτέστιν, ὁ αὐτὸς καὶ Ἰουδαίων καὶ ἐθνῶν Θεὸς, ὃς καὶ τὸν ἐμπερίτομον δικαιοῖ, οὐκ ἐκ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐκ τῆς πίστεως, καὶ τὸν ἀκρόβυστον διὰ τῆς πίστεως μεσιτευόμενον [39] παραδέχεται. Μνησθεὶς δὲ περιτομῆς καὶ ἀκροβυστίας, ἀναμιμνήσκει τῶν πρὸ ὀλίγου ῥηθέντων, ἐν οἷς ἐδείκνυ, ὅτι οὔτε ἡ περιτομὴ ὠφελεῖ, τῶν ἔργων ἀπόντων, οὔτε ἡ ἀκροβυστία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν βλάπτει. Ἑκάτερα οὖν τῆς πίστεως δέονται.

« Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ νόμον ἱστῶμεν. » Ἐπειδὴ ἐθορύβει τοὺς Ἰουδαίους, τὸ, τὸν νόμον καταλύεσθαι διὰ τῆς πίστεως, θεραπεύει τοῦτο διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ σοφίας, λέγων ὅτι νόμον ἱστᾷ ἡ πίστις. Ὃ γὰρ ἠθέλησεν ὁ νόμος, τουτέστι, τὸ δικαιῶσαι ἄνθρωπον, οὐκ ἴσχυσε δὲ ποιῆσαι, τοῦτο ἡ πίστις τελειοῖ· ὁμοῦ γὰρ τῷ πιστεῦσαί τινα [40], δικαιοῦται. Οὐ τοίνυν καταργεῖ αὐτὸν, ἀλλ' ἱστᾷ. Διὰ δὲ ταύτης τῆς λέξεως, δείκνυσιν αὐτὸν κείμενον. Ὁ γὰρ κείμενος δεῖται τοῦ στῆναι.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν εὑρηκέναι κατὰ σάρκα; Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν. Τί γὰρ ἡ Γραφὴ λέγει; Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Κατασκευάσας ἱκανῶς ὅτι πάντες τῆς πίστεως δέονται, καὶ διὰ τοῦ Ἀβραὰμ τοῦτο μειζόνως δείκνυσιν, ἅτε παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τιμωμένου· καί φησιν, ὅτι οὐδὲ οὗτος ὁ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα κατορθώσας, ἐδικαιώθη ἐκ τῶν ἔργων, ἀλλ' ἐκ τῆς πίστεως. Πατέρα δὲ κατὰ

A Christo. « Per qualem » autem « legem, » inquit, exclusa est? nunquid per legem operum, nempe quæ dicit, « Qui fecerit hæc, vivet in eis [1]? » (id enim dixit lex Mosaica). Haudquaquam, inquit, « sed per legem fidei, » quæ gratia justificat et non ex operibus. Ecce fidem legem etiam vocat, ob nominis apud Judæos reverentiam. In posterum itaque, Judæe, in fide gloriare, quæ te justificare potest.

VERS. 28-30. « Arbitramur itaque justificari hominem per fidem sine operibus legis. An Judæorum Deus tantum? Nonne et gentium? Imo et gentium. Quandoquidem unus est Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem. » Cum subjecisset oculis, quod ex sanguine Christi et non ex operibus legis esset justificatio, concludit sermonem, inquiens : Ex commemoratis omnibus colligimus, fide justificari omnem hominem. Et ne turberis, o Judæe, quasi res isthæc sit absurda. Non enim partium studiosus est Deus, ut te solummodo servet, non autem omnem hominem. Hic autem Judæos rubore suffundit, ac perterrefacit supra modum, ceu eos qui adversus Deum pugnant, si non admittant gentes servari per fidem. Non enim credunt ipsum omnium peræque Deum esse, curamque gerere omnium ex æquo. Unus igitur, id est, idem est et Judæorum et gentium Deus, qui et circumcisum justificat, non ex lege, sed ex fide, ac præputiatum intermediante fide suscipit. Cum autem circumcisionis mentionem faciat et præputii, memoriam refricat eorum quæ paulo ante dicta sunt, quibus indicabat quod neque circumcisio prosit, si opera desint; neque præputium per sese quidquam obsit. Utraque igitur fide opus habent.

VERS. 31. « Legem ergo destruimus per fidem? Absit, sed legem statuimus. « Quia nonnihil turbabat Judæos, legem fide dissolvi, curat istud vulneris ingenti sua sapientia, inquiens quod legem stabilit fides. Quod enim voluit lex, nempe justificare hominem, non potuit autem præstare, hoc fides perficit. Simul atque enim quispiam crediderit, protinus justificatur. Non igitur destruit legem fides, sed statuit potius. Per hoc autem statuend vocabulum, ostendit jacere legem. Nam qui jacet, opus habet ut erigatur et stabiliatur.

31 CAPUT IV.

VERS. 1-3. « Quid ergo dicemus Abraham patrem nostrum invenisse secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus justificatus est, habet gloriationem, sed non apud Deum. Quid enim Scriptura dicit [1]? Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam. » Abunde satis confirmato hoc, nimirum quod omnes plane fide indigeant, Abrahæ exemplo id fortius monstrat, ut qui apud Judæos in magno admodum loco fuerit, summoque pretio. Dixit itaque quod neque is quis talia tantaque

[1] Levit. XVIII, 5. [1] Gen. XV, 6.

Variæ lectiones.

[38] μόνον o. [39] Isc. μεσιτευομένης. [40] τις m.

transegerat, ex operibus justificatus sit, sed ex fide. Patrem hunc porro appellat « secundum carnem, » ejiciens eos a cognatione quæ est secundum spiritum, vel potius necessitatem eis imponens, ut eum in omnibus imitentur. « Si enim ex operibus justificatus est, » habet quidem quod glorietur, sed enim non apud Deum : hoc est, gloriari potest quod suis laboribus aliquid recte egerit : quod non est apud Deum gloriari, neque ad Deum recurrit. Etenim qui ex fide justificatur, gloriationem habet apud Deum, in Deo glorians, tanquam ejus gratia servatus ac ab eo dilectus. Enimvero et aliter gloriatur is qui credit, tanquam qui Deum glorificaverit per hoc quod crediderit ipsum ea præstare posse quæ nobis impossibilia videntur. Habet itaque gloriationem fiduciamque erga Deum, veram de eo possit.

A σάρκα καλεῖ τοῦτον, ἐκβάλλων αὐτοὺς τῆς κατὰ πνεῦμα συγγενείας· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνάγκην αὐτοῖς περιτιθεὶς τοῦ μιμήσασθαι αὐτὸν κατὰ πάντα. Εἰ γὰρ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν· τουτέστιν, ἔχει καυχήσασθαι, ὡς ἐξ οἰκείων πόνων κατορθώσας· ὅπερ οὐ πρὸς τὸν Θεόν ἐστιν, οὐδὲ πρὸς ἐκεῖνον ἀνατρέχει. Ὁ δὲ ἐκ πίστεως δικαιούμενος, τὸ καύχημα πρὸς τὸν Θεὸν ἔχει, καυχώμενος ἐπὶ τῷ Θεῷ, ὡς χάριτι ἐκείνου σωθεὶς καὶ ἀγαπηθεὶς [41] ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἄλλως καυχᾶται ὁ πιστεύων, ὡς τὸν Θεὸν δοξάσας [42] διὰ τοῦ πιστεῦσαι αὐτῷ, ὅτι τὰ ἀδύνατα δύναται. Ἔχει τοίνυν τὸ καύχημα καὶ τὴν παῤῥησίαν πρὸς τὸν Θεὸν, ὡς τὴν ἀληθῆ δόξαν περὶ αὐτοῦ [43] ἔχων, καὶ πιστεύων αὐτῷ ὡς πάντα δυναμένῳ.

Vers. 4-8. « Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, sed credit in eum qui justificavit impium, imputatur fides ejus ad justitiam. Sicut et David dicit, beatitudinem esse hominis cui Deus justitiam imputat sine operibus [k] : Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. » Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum. Qui operatur, inquit, mercedem accipit, ceu quæ debeatur ei pro labore : qui credit autem, etiamsi non operatur, fidem tamen affert, rem sane haud exigui momenti. Certo enim persuasum habere quod possit Deus eum qui impie vixisset, nedum pœna liberum facere, verum etiam justum efficere, magnum revera est. Eam ob rem fides credenti ad justitiam imputatur, hoc est, suscipit fidem ejus Deus, non ut mercedem ipsi reddat, verum ut justificet ipsum. Proinde qui credit, affert etiam nonnihil, fidem videlicet. Cum itaque ab Abrahamo ostenderit quod ex fide sit justitia seu justificatio, producit et David, beatum prædicantem hominem cui non imputarit Dominus peccatum, ac majorem excellentiam indicat. Nam si felix est atque beatus, qui remissionem **32** peccatorum accepit ex gratia : multo magis qui fidem demonstraverit, et ex ea justificatus fuerit. Ne enim mihi dixeris, inquit, quod secundum gratiam remissionem accipiat : ecce enim ille ipse est, qui beatus esse prædicatur. Non autem ipsum beatum prædicasset, nisi immensa ipsum gloria frui conspexisset. Nam beatitudo eximium quiddam est, ac majus ipsa justitia, puta omnium quæ a Deo nobis obtingunt bonorum fastigium et culmen.

B « Τῷ γὰρ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατ' ὀφείλημα· τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην· καθάπερ καὶ Δαυὶδ λέγει, τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ ὁ Θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων· Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν. » Ὁ ἐργαζόμενος, φησὶ, μισθὸν λαμβάνει, ὡς χρέος αὐτῷ διδόμενον ἀντὶ τοῦ καμάτου· καὶ ὁ πιστεύων δὲ, εἰ καὶ μὴ ἐργάζεται, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς εἰσφέρει [44] τὴν πίστιν, μέγα τι οὖσαν χρῆμα. Τὸ γὰρ πληροφορηθῆναι ὅτι δύναται ὁ Θεὸς τὸν ἐν ἀσεβείᾳ βεβιωκότα, οὐ μόνον κολάσεως ἐλευθερῶσαι, ἀλλὰ καὶ δίκαιον ποιῆσαι, μέγα τῷ ὄντι. Διὸ καὶ τῷ πιστεύοντι λογίζεται ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην, τουτέστι, δέχεται τὴν πίστιν αὐτοῦ ὁ Θεὸς, οὐχ ἵνα μισθὸν αὐτῷ δώῃ [45], ἀλλ' ἵνα δικαιώσῃ αὐτόν. Ὥστε καὶ οὗτος εἰσφέρει τι, τὴν πίστιν, δηλαδή. Δείξας οὖν ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ, ὅτι ἐκ πίστεως ἡ δικαιοσύνη, ἤτοι δικαίωσις, παράγει καὶ τὸν Δαυὶδ, μακαρίζοντα τὸν ἄνθρωπον, ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν· καὶ πλείονα δείκνυσι τὴν ὑπερβολήν. Εἰ γὰρ μακάριος ὁ λαβὼν ἄφεσιν ἀπὸ χαρίσματος [45 a], πολλῷ μᾶλλον ὁ τὴν πίστιν ἐπιδειξάμενος, καὶ ἐξ αὐτῆς δικαιωθείς. Μὴ γάρ μοι, φησὶν, εἴπῃς, ὅτι κατὰ χάριν λαμβάνει τὴν ἄφεσιν· ἰδοὺ γὰρ οὗτός ἐστιν ὁ μακαριζόμενος· οὐκ ἂν δὲ ἐμακάριζεν αὐτὸν, εἰ μὴ δόξης [46] εἶδεν αὐτὸν ἀπολαύοντα πολλῆς. Ὁ γὰρ μακαρισμὸς μέγα τί ἐστι, καὶ μεῖζον τῆς δικαιοσύνης αὐτῆς, κορυφὴ ὢν πάντων τῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν γινομένων ἀγαθῶν.

Vers. 9-10. « Beatitudo ergo hæc ad circumcisionem tantum pertinet, an etiam ad præputium? Dicimus enim, imputatam esse Abrahamo fidem ad justitiam. Quomodo igitur imputata est? Cum in

« Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος, ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἢ καὶ ἐπὶ ἀκροβυστίαν; Λέγομεν γὰρ, ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραὰμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην. Πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκρο-

[k] Psal. xxxi, 1.

Variæ lectiones.

[41] ὡς. [42] δοξάζων o. [43] παρ' αὐτῷ o. [44] προσφέρει o. [45] δώσῃ o. [45 a] ἴσ. χάριτος. [46] ἔνδοξος ἦν o.

δυστίᾳ; Οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ. » Εἰ ὁ μακαρισμὸς, φησὶν, ἐκείνῳ ἁρμόζει, ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν, τουτέστι, τῷ δικαιωθέντι· ἐδικαιώθη δὲ ὁ Ἀβραάμ· πάντως καὶ τοῦ μακαρισμοῦ ἔτυχεν. Ἴδωμεν οὖν πότε ἐδικαιώθη, ἀκρόβυστος ὢν, ἢ ἐμπερίτομος; Ἀκρόβυστος πάντως. Ὁ μακαρισμὸς ἄρα ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν πίπτει, τουτέστιν, αὐτῇ μᾶλλον προσήκει, ἢ τῇ περιτομῇ.

« Καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς [47], σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην· καὶ πατέρα περιτομῆς τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ. » Ἀντίθεσιν ἀνακύπτουσαν λύει· ἴσως γὰρ ἄν τις εἶπεν· Εἰ ἀκρόβυστος ὢν ἐδικαιώθη ὁ Ἀβραὰμ, τίνος ἕνεκεν περιετμήθη; Φησὶν οὖν [47a], ὅτι Τὸ σημεῖον τῆς περιτομῆς ἔλαβεν, ἀντὶ σφραγῖδος σφραγιζούσης, καὶ ἀνακηρυττούσης, ὅτι ἐδικαιώθη ἐκ πίστεως, ἣν τινα πίστιν ἐπεδείξατο πρότερον, ἀκρόβυστος ὤν. Ὥστε ἐπειδὴ δύο ταῦτα θεωροῦνται περὶ [48] τὸν Ἀβραὰμ, ἀκροβυστία καὶ περιτομή· διὰ τῆς ἀκροβυστίας δείκνυται τῶν ἀκροβυστούντων [49] πατήρ. Ἀλλὰ ποίων; Τῶν πιστευόντων ὁμοίως αὐτῷ, ὥστε καὶ αὐτοῖς τὴν πίστιν λογίζεσθαι εἰς δικαιοσύνην, τουτέστιν, εἰς τὸ γίνεσθαι δικαίους. Διὰ δὲ τῆς περιτομῆς, πάλιν πατὴρ δείκνυται τῆς περιτομῆς, τουτέστι, τῶν περιτετμημένων. Ἔστι δὲ πατὴρ, οὐ τοῖς μόνην τὴν περιτομὴν ἔχουσιν [50], ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως αὐτοῦ, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ. Οὕτως οὖν δεῖ ἀναγνῶναι· Καὶ πατέρα περιτομῆς [51], οὐ τοῖς ἐκ περιτομῆς μόνης ὁμοιουμένοις αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως, τουτέστι, τοῖς πιστεύουσιν ὁμοίως ἐκείνῳ, εἰς νεκρῶν σωμάτων ἀνάστασιν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος, γέρων ὢν καὶ νεκρὸς, ἐπίστευσεν, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ζωογόνον τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἀναδεῖξαι, καὶ υἱὸν αὐτῷ δοῦναι. Ἔστιν οὖν πᾶς ὁ νοῦς τοιοῦτος· Ἀκρόβυστος ὢν ὁ Ἀβραὰμ, ἐπίστευσε καὶ ἐδικαιώθη, ὥστε τῶν ἀκροβύστων πιστῶν εἶναι πατήρ. Πάλιν ἔλαβε τὴν περιτομὴν, σφραγῖδα καὶ σημεῖον τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως, ὥστε εἶναι πατὴρ τῶν ἐκ περιτομῆς, στοιχούντων δηλαδὴ καὶ τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως, ἣν εἶχεν ἔτι ἀκρόβυστος ὤν. Ὡς ταύτης γε ἀπούσης μάτην τῇ περιτομῇ καλλωπίζονται· ὥσπερ ἂν εἴ τις βαλάντιον ἐπιδείκνυσιν σφραγῖδα μόνην ἔχον, μηδενὸς ἔνδον ἀποκειμένου. Καὶ [52] Ἰουδαῖος οὖν βαλάντιόν ἐστιν ἐσφραγισμένον τῇ περιτομῇ, τὴν πίστιν δὲ μὴ ἔχων, ἧς σφραγὶς ἡ περιτομή.

« Οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον εἶναι αὐτὸν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως. Εἰ γὰρ οἱ ἐκ

A circumcisione esset, an in præputio? Non cum in circumcisione, sed cum in præputio. » Si, inquit, beatitudo ei convenit, cui non imputaverit Dominus peccatum, hoc est, justificato, justificatus est autem Abraham, tum omnino beatitudinem assecutus est. Videamus igitur quando justificatus est: cum præputiatus esset, an cum circumcisus? Præputiatus certe. Beatitudo igitur in præputium cadit: hoc est, ipsi magis quam cicumcisioni convenit.

Vers. 11,12. « Et signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater ipse omnium credentium per præputium, ut et eis imputetur justitia: et pater circumcisionis, non iis tantum qui ex circumcisione sunt, sed et iis qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio B patris nostri Abrahami. » Objectionem emergentem diluit: forsan enim aliquis dixisset: Si Abraham, cum in præputio esset, justificatus est, quam igitur ob causam circumcisus est? Ait igitur, quod circumcisionis signum acceperit pro sigillo obsignante ac prædicante quod ex fide justificatus est: quam sane fidem jam antea, cum præputiatus esset, ostendit. Cum itaque duo hæc cernantur circa Abrahamum, præputium et cicumcisio: per præputium sane eorum qui præputium habent, pater commonstratur. Sed qualium? talium videlicet qui ipsius instar crediderunt, « Ut etiam ipsis fides imputetur ad justitiam, » hoc est, ut justi fiant. Per circumcisionem vero, rursus ostenditur esse pater circumcisionis, hoc est, circumcisorum. Est autem pater, non C illis, qui solam circumcisionem habent, sed et iis qui incedunt per vestigia fidei ipsius, quæ in præputio illi obtigit. Hunc itaque ad modum hic est legendus locus: Et patrem circumcisionis, non iis qui ex circumcisione sola ipsi adæquantur, sed et iis qui sectantur vestigia fidei, hoc est qui credunt æque atque ipse in mortuorum corporum resurrectione. Etenim ille, cum jam grandævus esset ac mortuus, credidit quod Deus **33** semen suum prolificum reddere, ipsique filium dare potuerat Sensus itaque per totum est hujusmodi. Cum in præputio esset Abrahamus, credidit et justificatus est, ut hoc pacto credentium præputiatorum pater esset. Rursus accepit circumcisionem, sigillum et signum D fidei quam in præputio habuit, ut esset pater circumcisorum, ingredientium videlicet per vestigia fidei, quam habuit dum adhuc incircumcisus esset: qua absente, frustra circumcisionem sibi gloriæ ducunt: perinde ac si quis crumenam ostentet signaculum solum habentem, ac nihil aliud intus repositum. Judæus itaque crumena est, circumcisione quidem signata; fidem vero, cujus signaculum est circumcisio, non habens.

Vers. 13, 14. « Non enim per legem promissio Abrahamo, et semini ejus, ut esset ipse hæres mundi, sed per justitiam fidei. Si enim qui ex lege,

Variæ lectiones.

[47] τῆς. [47a] γὰρ ο. [48] παρὰ ο. [49] ἀκροβύστων ο. [50] ἴσ. οὐ μόνην τοῖς τὴν περιτ. ἔχ. [51] εἶναι. [52] Ὁ ο.

hæredes sunt, exinanita est fides, et abolita est promissio. » Ostendit jam antea, quod justitia non ex lege, sed ex fide sit : pergit itaque commonstrare, quod promissio Abrahamo non ex lege, sed ex fide justificante obtigerit. Qualis autem erat promissio? « Ut esset ipse hæres mundi, » hoc est, ut in ipso benedicerentur omnes totius mundi nationes. Si enim lex, inquit, dedit hæreditatem, evacuata est fides, id est, vana et inutilis esse res deprehenditur. Quis enim ulterius fidei curam habiturus est, si lex promissam hæreditatem daret? Verum non ita res habet : siquidem Abraham promissionis factus est hæres, non per legem (ubi enim tum lex erat?) sed per fidem, quemadmodum scriptum est, « Credidit Abraham Deo [l]; [m]. »

VERS. 15. Lex enim iram operatur. Ubi autem non est lex, nec prævaricatio. » Confirmat jam quonam pacto per legem promissio aboleatur, cum inquit, Legem sequitur transgressio : legis autem transgressio, « iram operatur, » et maledictionem superinducit et supplicium. Qui igitur supplicio est obnoxius, quomodo, quæso, dignus est hæreditate?

VERS. 16, 17. « Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei quod ex lege tantum, verum etiam ei quod ex Abrahami fide, qui est pater omnium nostrum (sicut scriptum est : Patrem multarum gentium posui te [n]) ante Deum cui credidit. » Quia lex iram operatur, propterea dicitur Abrahamus ex fide justificari, ac hæres constitui, ut secundum gratiam omnia fiant. Gratia autem ad quid prodest? « Ut firma sit promissio. » Non enim prævaricationem habet gratia, quemadmodum lex, ut infirma sint quæ dantur. At quoniam hoc totum fit gratia et misericordia Dei, merito illa quæ donantur « firma sunt omni semini, » hoc est, omnibus credentibus : non iis tantum qui ex lege sunt, hoc **34** est circumcisis, verum etiam iis qui sunt in præputio, qui sunt semen Abrahami, ex fide ipsi progeniti. Quamobrem qui fidem non habet, non est semen Abrahæ, « qui pater est omnium nostrum, » hoc est, fidelium (« sicut scriptum est : Patrem multarum gentium posui te) ante Deum cui credidit. » Sensus est hujusmodi : Abraham est pater omnium « ante Deum, » hoc est, ad similitudinem Dei. Nam sicut Deus est omnium Pater, ita et ille : non secundum naturalem cognationem, sed secundum fidei conjunctionem. Addidit autem illud, « Cui credidit, » ut ostenderet, quod et fidei compensationem acceperit, nimirum, quod sit pater omnium. Quare si non admiseris, o Judæe, ipsum esse patrem omnium nostrum, honorem ejus, quem credendo accepit, imminuisti.

« Qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt,

[l] Gen. xv, 6. [n] Ibid. 7.

A νόμου, κληρονόμοι · κεκένωται ἡ πίστις, καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία. » Ἔδειξεν ὅτι ἡ δικαιοσύνη, οὐκ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐκ [53] πίστεως · νῦν δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραὰμ οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δικαιούσης [54] πίστεως. Ποία δὲ ἦν ἡ ἐπαγγελία; « Τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου [55], » τουτέστιν, ἐν αὐτῷ εὐλογεῖσθαι πάντα τὰ τοῦ κόσμου ἔθνη. Εἰ γὰρ ὁ νόμος, φησὶ, τὴν κληρονομίαν ἐδίδου, « κεκένωται ἡ πίστις, » τουτέστι, κενὸν καὶ ἀχρεῖον πρᾶγμα εὑρίσκεται. Τίς γὰρ ἔτι πίστεως φροντίσει, ἐὰν ὁ νόμος τὴν ἐπαγγελίαν διδῷ [56]; Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο. Ὁ γὰρ Ἀβραὰμ, τὴν ἐπαγγελίαν ἐκληρονόμησεν, οὐ διὰ νόμου (ποῦ γὰρ τότε νόμος;) ἀλλὰ διὰ πίστεως, καθὰ γέγραπται · « Ἐπίστευσε δὲ [57] Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ. »

B « Ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται · οὗ δὲ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις. » Νῦν κατασκευάζει, πῶς διὰ τοῦ νόμου καταργεῖται ἡ ἐπαγγελία · φησὶ γάρ · Τῷ νόμῳ ἕπεται παράβασις · ὁ δὲ νόμος παραβαινόμενος « ὀργὴν κατεργάζεται, » καὶ κατάραν ἐπεισάγει καὶ κόλασιν. Ὁ γοῦν κολάσει ὑπεύθυνος, πῶς ἄξιος κληρονομεῖν;

« Διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι, οὐ τῷ ἐκ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραὰμ, ὅς ἐστι πατὴρ πάντων ἡμῶν (ὡς [*vulg.* καθὼς] γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε), κατέναντι οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ. » Ἐπειδὴ ὁ νόμος ὀργὴν ποιεῖ, διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, φησὶ, λέγεται δικαιοῦσθαι ὁ [58] Ἀβραὰμ καὶ κληρονομεῖν, ἵνα κατὰ C χάριν τὰ πάντα ᾖ. « Ἡ δὲ χάρις εἰς τί συμβάλλεται; « Εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν. » Μὴ γὰρ παράβασιν ἔχει ἡ χάρις, ὥσπερ ὁ νόμος, ἵνα ἀβέβαια ᾖ τὰ διδόμενα [59]. Ἀλλ' ἐπεὶ χάρις ἐστὶ καὶ ἔλεος τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν, εἰκότως τὰ διδόμενα βέβαιά εἰσι « παντὶ τῷ σπέρματι, » τουτέστι, πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν· οὐ μόνον τοῖς ἐκ νόμου, τουτέστι, τοῖς ἐμπεριτόμοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκροβύστοις, οἵτινές εἰσι σπέρμα Ἀβραὰμ, ἐκ πίστεως αὐτῷ γεννηθέντες. Ὥστε ὁ μὴ ἔχων πίστιν, οὐδὲ σπέρμα Ἀβραὰμ, « ὅστις ἐστὶ πατὴρ πάντων ἡμῶν, » τουτέστι, τῶν πιστῶν, « καθὼς γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, κατέναντι οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ. » Ὁ νοῦς τοιοῦτός ἐστιν· Ὁ Ἀβραὰμ πατὴρ ἐστι πάντων κατέναντι τοῦ Θεοῦ, D ἀντὶ τοῦ, ὁμοίως τῷ Θεῷ. Ὥσπερ καὶ [*f.* γὰρ] ὁ Θεὸς πάντων ἐστὶ πατὴρ, οὕτω καὶ αὐτὸς, οὐ κατὰ φυσικὴν συγγένειαν, ἀλλὰ κατ' οἰκείωσιν πίστεως. Προσέθηκε δὲ τὸ, » Οὗ ἐπίστευσεν, » ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἀμοιβὴν τῆς πίστεως ἔλαβε, τὸ πατὴρ εἶναι πάντων. Ὥστε ἂν μὴ δέχῃ, ὦ Ἰουδαῖε, εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων ἡμῶν, ἠλάττωσας αὐτοῦ τὴν τιμὴν ἣν ἔλαβε πιστεύσας [60].

« Τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλοῦντος

Variæ lectiones.

[53] ἀπὸ τῆς o. [54] δικαιοσύνης καὶ o. [55] τῶν ἐν κόσμῳ m. [56] δῷ o. [57] Οὐ γὰρ ἐπ. m. [58] τὸν o. [59] βέβαια ᾖ τὰ γινόμενα o. [60] πιστεύων m.

τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Ὅπερ ἀνωτέρω εἶπε [61], τοῦτο καὶ νῦν λέγει, ὅτι Ἀβραὰμ ἐπίστευσεν, ὅτι ὁ Θεὸς νεκρὸν σῶμα, οἷον ἦν τὸ αὐτοῦ, δύναται οὐ μόνον ζωῶσαι, ἀλλὰ καὶ ζωογόνον ποιῆσαι. Διὰ τοῦτο λέγει νῦν· « Τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκρούς. » Τὸ δέ, « Καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, » τούτου ἕνεκα προστέθεικεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀδύνατον τῷ Θεῷ, τὸ τοὺς μὴ ὄντας παῖδας τοῦ [62] Ἀβραὰμ, παῖδας αὐτοῦ ποιῆσαι. Οὐκ εἶπε δὲ, Παράγοντος τὰ οὐκ ὄντα, ἀλλὰ, « Καλοῦντος. » Ὥσπερ γὰρ ἡμῖν εὔκολον τὰ ὄντα καλέσαι, οὕτως αὐτῷ ῥᾴδιον τὰ μὴ ὄντα ὑποστῆσαι.

« Ὃς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν. » Μὴ νομίσῃς, φησὶν, εἰκῇ τετιμῆσθαι τὸν Ἀβραάμ. Πῶς γὰρ, « ὃς παρ' ἐλπίδα » τὴν ἀνθρωπίνην « ἐπ' ἐλπίδι » τῇ θείᾳ ἐπίστευσεν, « ὅτι γενήσεται πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν, » οὐ τῶν Ἰσμαηλιτῶν (ἐκεῖνοι γὰρ οὐ κατὰ πίστιν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν ἐξ αὐτοῦ), ἀλλὰ τῶν κατὰ πίστιν αὐτῷ ὁμοίων;

« Κατὰ τὸ εἰρημένον· Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, ἑκατονταετής που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας. Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ. Καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. » Εἰπὼν, ὅτι « Παρ' ἐλπίδα ἀνθρωπίνην ἐπ' ἐλπίδι τῇ θείᾳ ἐπίστευσε, » νῦν κατασκευάζει τοῦτο, καί φησιν, ὅτι ἐρρήθη μὲν πρὸς αὐτὸν, ὅτι « Ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὡς ἡ ἄμμος. » Αὐτὸς δὲ « μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, » ἀλλ' ἰσχυρὰν αὐτὴν ἔχων, οὐκ ἀπέβλεψεν εἴς τε τὸ οἰκεῖον σῶμα, ἤδη τῷ χρόνῳ νενεκρωμένον, καὶ εἰς τὴν διπλῆν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας (καὶ γὰρ καὶ ἀπὸ τοῦ γήρως, καὶ ἀπὸ τῆς στειρώσεως νενέκρωτο)· οὐδὲ [63], « διεκρίθη » ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἐνεδοίασεν ὅλως, οὐκ ἀμφέβαλεν, « ἀλλ' ἐδυναμώθη τῇ πίστει. » Ὅρα δὲ, πῶς δείκνυσι τὸν πιστεύοντα, πολλῆς δυνάμεως δεόμενον. Πολλοὶ γὰρ ἐξηυτέλιζον τὴν πίστιν, ὡς ἑτοῖμον πρᾶγμα· τὰ δὲ ἔργα ἐμεγάλυνον, ὡς ἱδρῶτας ἔχοντα, καὶ δύναμιν ἀπαιτοῦντα. Δεῖται γοῦν, φησὶ, καὶ ὁ πιστεύων μεγάλης καὶ δυνατῆς ψυχῆς, ἵνα διακρούσηται τοὺς τῆς ἀπιστίας λογισμούς· ὥσπερ οὖν καὶ Ἀβραὰμ ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει. Πῶς; « Δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ· » οὐκ ἀνθρωπίνοις, φησὶ, πιστεύσας λογισμοῖς, ἀλλ' ἄξια τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης [64] διανοησάμενος, καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι τὰ ἀδύνατα δύναται· τοῦτο γὰρ δόξα Θεοῦ. Ἆρα τοίνυν ὁ μὴ πιστεύων, ἀλλὰ πολυπραγμονῶν, οὐ δοξάζει Θεόν. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν ὁ Ἀβραὰμ τελείων ἑκατὸν ἐτῶν, διὰ τοῦτο εἶπε κεκολασμένως τὸ, « Ἑκατονταετής που [65]. »

A tanquam sint. » Quod supra dixerat, hoc denuo repetit, nempe, quod Abraham credidit Deum mortuum corpus, quale erat ipsius, non solum vivificare, verum etiam fecundum reddere potuisse. Idcirco nunc ait, « Qui vivificat mortuos. » Hoc vero, « Qui vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt, » apposuit, ut ostendat quod Deo non sit impossibile, eos qui non sunt filii Abrahæ, ipsius filios facere. Non autem dixit, Qui producit quæ non sunt, sed, « Qui vocat. » Ut enim nobis facile est vocare ea quæ sunt, ita illi facile est, ea quæ non sunt in rerum naturam producere.

B Vers. 18. « Qui præter spem in spe credidit, ut fieret pater multarum gentium. » Ne arbitreris, inquit, temere honoratum Abrahamum. Quomodo enim hoc fieri potuit, siquidem is « præter spem » humanam « in spe » divina « credidit, ut fieret pater multarum gentium, » non Ismaelitarum (nam illi non secundum fidem, sed secundum carnem ex eo descenderunt), sed earum quæ secundum fidem sunt illi similes?

C Vers. 19,21. « Secundum quod dictum est : Sic erit semen tuum [a]. Et non infirmatus est in fide, nec consideravit suum ipsius corpus emortuum, cum jam fere centum esset annorum, et emortuam vulvam Saræ. In promissione autem Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens quod quæcunque promiserit Deus, potens est et facere. » Quia dixerat, Præter spem *humanam* in spe *divina* credidit, confirmat nunc hoc ipsum, inquiens dictum esse ad ipsum, « Sic erit semen tuum ut stellæ et ut arena. » « Ipse vero » in fide haudquaquam labefactatus, sed fortem eam retinens, non respexit ad proprium corpus suum, ipso tempore jam emortuum, nec expendit secum Saræ matricem duplici ratione enectam (etenim et senio et sterilitate jam erat demortua), « nec hæsitavit, » hoc est, non omnino dubitavit, non ambigebat, « sed fide confortatus est. » Intuere autem, quinam ostendat credentem opus habere multa virtute ac potentia. Nam plerique fidem imminuerunt, ceu rem minime laboriosam : opera vero magnificarunt, ut quæ sudorem ac vires postulent. Indiget igitur, inquit, is qui credit, magno et potenti animo, ut incredulitatis ratiocinationes abigat ac repellat, perinde atque Abrahamus in fide robustior est redditus. Qua ratione? « Dans gloriam Deo : » non humanis, inquit, ratiocinationibus fidem adhibens, sed digna Dei gloria secum animo volutans indubitato, persuasus quod impossibilia possit : hæc enim Dei est gloria. Quocirca qui non credit, sed in multis rebus curiosus est, non glorificat Deum : quia vero Abraham non erat plene centum annorum, ideo moderate dixit, « Annorum fere centum. »

[a] Gen. xv, 5.

Variæ lectiones.

[61] εἶπον o. [62] τῷ o. [63] καὶ οὐ o. [64] δόσεως m. [65] ἑκατονταετὴς που ὢν m.

VERS. 22-25 « Ideo imputatum est ei ad justitiam. Non autem scriptum est propter ipsum tantum quod Imputatum est ei ad justitiam, sed et propter nos, quibus imputabitur, credentibus in eum qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. » Postquam et multa et magna de Abrahamo dixisset, ne quis objiceret, Ecquid ista ad nos? subdit, quod propter nos etiam scripta sint, et nobis fides imputanda est ad justificationem, modo eam haduerimus, « Credentes in eum qui excitavit Jesum. » Sin dubitas quomodo justificari possis, ob oculos mentis tuæ statue Jesum qui oblitteravit peccata tua omnia, qui mortem obiit, non sane ob proprium delictum, verum propter delicta mundi. Quia vero peccatum non habens mortuus est, merito etiam resurrexit. Qua enim ratione ab inferis detineri potuisset, qui omni prorsus peccato vacabat? Mortuus est igitur et resurrexit, ut et a peccatis liberaret, et justos efficeret. Quemadmodum igitur Abraham effetum suum corpus credidit fecundum reddi: non dissimilem ad modum et tu crede quod Jesus mortuus est et resurrexit, et imputabitur tibi etiam ad justitiam, æque ac progenitori tuo Abrahamo.

A « Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ὅτι Ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην· ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς οἷς μέλλει λογίζεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν· ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν. » Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μέγαλα εἶπε περὶ τοῦ Ἀβραὰμ, ἵνα μή τις εἴπῃ· Καὶ τί ταῦτα πρὸς ἡμᾶς; φησὶν, ὅτι Καὶ δι' ἡμᾶς ἐγράφη, καὶ ἡμῖν μέλλει ἡ πίστις λογίζεσθαι εἰς δικαίωσιν, μόνον ταύτην ἔχοιμεν, πιστεύοντες ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν [66]. Εἰ δὲ ἐνδοιάζεις, πῶς δύνασαι δικαιωθῆναι [67], ἐννόησον τὸν πάντα ἀπαλείψαντά σου τὰ ἁμαρτήματα Ἰησοῦν, ὃς καὶ ἀπέθανεν, οὐ δι' οἰκείαν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ τὴν [68] τοῦ κόσμου [69]. Ἐπεὶ δὲ ἁμαρτίαν οὐκ ἔχων ἀπέθανεν, B εἰκότως καὶ ἀνέστη. Πῶς γὰρ ἔμελλεν ἐνσχεθῆναι τῷ ᾅδῃ ὁ ἀναμάρτητος; Ἀπέθανεν οὖν καὶ ἀνέστη, ἵνα καὶ ἁμαρτιῶν ἀπαλλάξῃ, καὶ δικαίους ἐργάσηται. Ὥσπερ τοίνυν ὁ Ἀβραὰμ, τὸ ἑαυτοῦ σῶμα νεκρὸν ὄν, ἐπίστευσε ζωογονηθῆναι· οὕτω καὶ σὺ πίστευσον ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, καὶ λογισθήσεταί σοι εἰς δικαιοσύνην, ὥσπερ καὶ τῷ προπάτορι.

CAPUT V.

VERS. 1,2. « Justificati ergo ex fide, pacem habeamus erga Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et accessum habemus per fidem in gratiam istam in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ Dei. » De vitæ ratione hic disserit: postquam enim de fide quidem præclara dixerat, opera vero imminuerat, ne jam socordes simus, de vitæ deinceps formula verba facit. Quia fides nos justificavit, inquit, non amplius peccemus, verum « Pacem habeamus erga Deum, » per vitam **36** ipsi minime displicentem. Quomodo autem istud continget? « Per Dominum nostrum Jesum Christum. » Qui enim justificavit nos cum peccatores essemus, adjuvabit etiam nos ut custodiamur in justitia ipsius: per ipsum enim accessum obtinuimus. Quod si cum procul essemus adduxit nos, multo magis viciniores nos redditos retinebit. Adduxit autem nos « in gratiam hanc. » Quo modo? In *fide*, hoc est, fidem afferentes. Quæ vero istæc est gratia? Omnium bonorum assecutio, quæ per baptisma nobis obtigerunt. « In qua stamus, » firmitudinem et immutabilitatem habentes. Divina enim bona nunquam non stant, neque unquam excidunt. Nec ea solum quæ accepimus, firmiter tenemus, verum alia pariter nos accepturos confidimus. « Gloriamur » namque, inquit, « in spe » bonorum quæ nobis sunt obventura: quæ cum ad « gloriam Dei » pertineant, necessario dabuntur, etiamsi non propter nos id fiat, verum ut ipse glorificetur Deus.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

«Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεὸν, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει, C εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ᾗ ἑστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. » Περὶ πολιτείας ἐνταῦθα διαλέγεται. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ μὲν πίστεως εἶπε μεγάλα, τὰ δὲ ἔργα ἐξηυτέλισεν, ἵνα μὴ ἀπορράθυμήσωμεν [70], φησὶ λοιπὸν καὶ περὶ βίου, ὅτι Ἐπειδὴ ἡ πίστις ἐδικαίωσεν ἡμᾶς, μηκέτι ἁμαρτάνωμεν, ἀλλ' « Εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεὸν, » διὰ τοῦ ἀρεσκόντως αὐτῷ βιοῦν [71]. Πῶς δὲ τοῦτο γενήσεται; « Διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ γὰρ δικαιώσας ἡμᾶς ἁμαρτωλοὺς ὄντας, συνεργήσει καὶ εἰς τὸ φυλαχθῆναι ἡμᾶς ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ· δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν. Εἰ γοῦν μακρὰν ὄντας προσήγαγε, πολλῷ μᾶλλον ἐγγὺς γενομένους καθέξει. Προσήγαγε δὲ ἡμᾶς D « εἰς τὴν χάριν ταύτην. » Πῶς; Ἐν τῇ πίστει, τουτέστι, πίστιν εἰσενεγκόντας. Τίς δὲ ἡ χάρις; Ἡ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἐπιτυχία, τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἡμῖν προσγινομένων. « Ἐν ᾗ ἑστήκαμεν, » τὸ βέβαιον ἔχοντες καὶ ἀπερίτρεπτον. Τὰ γὰρ θεῖα ἀγαθὰ ἀεὶ ἕστηκεν, οὐδέποτε μεταπίπτοντα. Καὶ οὐ μόνα ταῦτα, ἃ ἐλάβομεν, βεβαίως ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐλπίζομεν λαβεῖν. « Καυχώμεθα » γὰρ, φησὶν, « ἐπὶ τῇ ἐλπίδι » τῶν μελλόντων ἡμῖν ἀγαθῶν δίδοσθαι· ἅπερ εἰς δόξαν Θεοῦ ὄντα, ἀναγκαίως δοθήσεται, εἰ καὶ μὴ δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ἵνα γοῦν αὐτὸς δοξασθῇ.

Variæ lectiones.

[66] Χριστον. [67] σωθῆναι καὶ δικαιωθῆναι, ἀλλ' ἀξιωθῆναι o. [68] ἀλλὰ διὰ τὴν m. [69] ἁμαρτίαν γὰρ αὐτὸς οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· ἀλλὰ τὴν περὶ σοῦ εὐσπλαγχνίαν o. [70] ῥαθυμησωμεν o. [71] ἀρέσκοντος αὐτῷ βίου o.

« Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονὴν κατεργάζεται· ἡ δὲ ὑπομονὴ, δοκιμήν· ἡ δὲ δοκιμὴ, ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς καυχώμεθα, ἀλλ' ὅπερ μεῖζόν ἐστι, καὶ ἐπὶ ταῖς νῦν παρούσαις ἡμῖν θλίψεσι. Μὴ γὰρ θορυβηθῆτε, φησὶν, ὅτι θλιβόμεθα· αὐτὸ γὰρ τοῦτο καύχημα τοῦ Χριστιανοῦ [73]. Καὶ πῶς; Ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονὴν ποιεῖ· ἡ δὲ ὑπομονὴ, δόκιμον τὸν πειραζόμενον [73] ἀπεργάζεται· δόκιμος δὲ γενόμενος ὁ ἄνθρωπος, καὶ θαρρῶν ἐπὶ τῷ ἀγαθῷ αὐτοῦ συνειδότι, ὅτι διὰ τὸν Θεὸν ἐθλίβη, ἐλπίζει τὰς ὑπὲρ τῶν τοιούτων θλίψεων ἀμοιβάς. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐλπὶς οὐ διαπίπτει καὶ καταισχύνει τὸν ἐλπίσαντα. Αἱ μὲν γὰρ ἀνθρώπιναι ἐλπίδες μὴ ἐκβαίνουσαι, καταισχύνουσι τοὺς ἠλπικότας. Ἐν δὲ ταῖς θείαις οὐδὲν τοιοῦτον. Ὁ τε γὰρ διδοὺς τὰ ἀγαθὰ, ἀθάνατος καὶ ἀγαθός· ἡμεῖς τε [74] οἱ μέλλοντες λαβεῖν, κἂν ἀποθάνωμεν, ζήσομεν· καὶ λοιπὸν οὐδὲν τὸ κωλύον τὰς ἐλπίδας ἡμῖν ἐκβῆναι.

A

B

« Ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν. » Πιστοῦται τὰ μέλλοντα ἀπὸ τῆς ἀγάπης, ἣν ἤδη περὶ ἡμᾶς ἐδείξατο ὁ Θεός. Μονονουχὶ γὰρ τοιαῦτά [75] φησι· Μὴ ἀπιστήσῃς, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῖς θείοις ἐλπὶς οὐ διαπίπτει. Ὁ γὰρ οὕτως ἡμᾶς ἀγαπήσας, ὥστε υἱοὺς Θεοῦ ποιῆσαι ἀπόνως ἐντεῦθεν ἤδη διὰ Πνεύματος ἁγίου, πῶς οὐ [76] δώσει στεφάνους μετὰ τοὺς πόνους; Ἐκκέχυται οὖν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· ἀντὶ τοῦ, δαψιλὴς καὶ πλουσία φαίνεται, ἐχόντων ἡμῶν ἐν καρδίαις τὸ Πνεῦμα, ὃ ἔδωκεν ἡμῖν.

C

« Ἔτι γὰρ Χριστὸς ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν. Συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. Πολλῷ οὖν μᾶλλον, δικαιωθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς. » Εἶπεν, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ δείκνυται ἐκκεχυμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ τοῦ Πνεύματος, ὃ ἔχομεν ἐν αὐταῖς δοθὲν παρ' αὐτοῦ· καὶ ἔτι οὖν δείκνυσι τὸ τῆς ἀγάπης μέγεθος, ἐκ τοῦ ἀποθανεῖν τὸν Χριστὸν ὑπὲρ « ἡμῶν ἀσθενῶν » ὄντων, τουτέστιν, ἁμαρτωλῶν (ἀσθένεια γὰρ ἡ ἁμαρτία, ὥσπερ ἡ δικαιοσύνη ὑγεία)· καὶ οὐ μόνον ἁμαρτωλῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ « ἀσεβῶν, » τὸ χεῖρον, καίτοι ὑπὲρ δικαίου μόλις τις ἀποθανεῖται. Ὑπερβολὴ οὖν ἀγάπης, τὸ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν καὶ ἀσεβῶν ἀποθανεῖν. Τὸ δὲ, « Κατὰ καιρὸν, » τουτέστιν, ἐν τῷ προσήκοντι καὶ προορισμένῳ χρόνῳ· ὅτε γὰρ ἦν εὔκαιρον, τότε ἀπέθανεν. Ἐπεὶ οὖν διὰ τὴν ἀγάπην ἀπέθανε, διὰ δὲ τοῦ θανάτου ἐδικαίωσε, πολλῷ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ νῦν σώσει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς, οὓς ἤδη ἐδικαίωσε. Τὸ γὰρ μεῖζον ἔδωκε, τὸ δικαιῶσαι· καὶ ἀπὸ τῆς

D

Vers. 3,4. « Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non pudefacit. » Non solum, inquit, ob futura bona gloriamur, sed quod majus est, ob præsentes etiam nostras afflictiones. Ne enim turbemini, inquit, quod affligimur : hoc ipsum enim Christiani est gloriatio. Qua ratione? Quoniam « afflictio efficit patientiam, patientia vero probatum » eum qui tentatur reddit : probatus autem homo factus, et bona sua conscientia fretus, quod propter Deum sit afflictus, pro hujusmodi tandem malis retributionem sperat. Talis autem « spes » non excidit, « nec pudefacit » sperantem. Humanæ namque spes si non succedant, ipsos sperantes pudore suffundunt. In divinis autem nihil tale contingit. Qui enim bona confert, et immortalis est et bonus. Ac nos qui sumus accepturi, etiamsi moriamur, vivemus tamen : et in posterum nihil erit impediens spes nostras, quominus succedant.

Vers. 5. « Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. » Fidem astruit futuris ex dilectione, quam jam antea Deus nobis exhibuit. Propemodum enim talia dicit. Ne despondeas animum : nam spes circa divina non excidit. Qui enim adeo nos dilexit, ut nos jam inde filios Dei faceret, citra nostrum laborem per Spiritum sanctum, quomodo non dabit nobis coronas post labores? Effusa est igitur dilectio Dei in corda nostra, id est, larga et dives apparet : quippe qui habemus in corde nostro Spiritum, quem dedit nobis.

Vers. 6-9. « Christus enim, cum adhuc essemus infirmi, **37** juxta tempus pro impiis mortuus est. Vix enim pro justo quis morietur : nam pro bono forsitan quis etiam audet mori. Commendat autem suam ipsius dilectionem Deus erga nos, quod cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis justificati nunc in sanguine ipsius, servabimur per ipsum ab ira. » Cum dixisset quod dilectio Dei monstratur effusa in corda nostra per Spiritum, quem habemus in ipsis datum ab eo, porro etiam dilectionis magnitudinem ob oculos ponit, ex eo quod Christus « pro nobis infirmis mortuus est, » id est, peccatoribus (peccatum enim infirmitas est, sicut justitia sanitas), et non solum pro peccatoribus, sed quod deterius est, « pro impiis, » et si pro justo vix quispiam mori sustineat. Dilectionis igitur est excessus, quod pro peccatoribus et impiis sit mortuus. Quod ait, « Secundum tempus, » conveniens ac prædefinitum tempus significat. Quando enim opportunum erat, tum obiit. Postquam igitur præ charitate mortuus est, per mortem vero nos justificavit : multo magis deinceps nos servabit « ab ira, » quos justificavit jam antea.

Variæ lectiones.

[73] ἐστι. [73] ἐκπειραζόμενον O. [74] καὶ ἡμεῖς τε O. [75] τοιαύτη O. [76] οὖν.

Nam id quod majus est, nempe justificationem donavit; et ab ira non liberabit? Servatis deinde ab ira, bona etiam pro multa sua dilectione impertiet.

A ὀργῆς οὐ σώσει; Σωθεῖσι δὲ ἀπὸ τῆς ὀργῆς, καὶ τὰ ἀγαθὰ δώσει, διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ ἀγάπην.

Vers. 10. « Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius. » Videtur dicere plane eadem : diversæ tamen sunt sententiæ, per comparationem expressæ. Supra enim hoc, nimirum, quod peccatores sumus, proponit : deinde assumens istud, nempe quod justificati sumus, comparative infert : Qui, cum peccatores essemus, nos justificavit per mortem, multo magis justificatos servabit. Nunc vero mortem Christi ac vitam assumens, rursus per comparationem animi conceptum exprimit, hunc ad modum inquiens : Tunc reconciliati sumus per sanguinem et mortem ejus, nunc vero per vitam ipsius non servabimur? Qui enim non pepercit Filio suo, sed pro nobis nostraque reconciliatione in mortem dedit, nonne multo magis per vitam Filii sui servabit nos?

« Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. » Ἀκεῖ τὰ αὐτὰ λέγειν· πλὴν διάφορά εἰσι τὰ ἐνθυμήματα συγκριτικῶς γενόμενα. Ἄνω μὲν γὰρ τὸ, ἁμαρτωλοὺς εἶναι ἡμᾶς, προτίθησι [77]· καὶ τὸ, δικαιωθῆναι, ὕστερον λαβὼν, συγκριτικῶς ἔλεγεν, ὅτι ἁμαρτωλοὺς ὄντας δικαιώσας διὰ τοῦ θανάτου, πολλῷ μᾶλλον δικαιωθέντας σώσει. Νῦν δὲ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ζωὴν λαβὼν, πάλιν συγκριτικῶς ἐκφέρει τὸ νόημα, λέγων οὕτω· Τότε κατηλλάγημεν διὰ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ θανάτου [78], νῦν δὲ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ B οὐ σωθησόμεθα; Ὁ γὰρ μὴ φεισάμενος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ δοὺς αὐτὸν θανεῖν ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας καταλλαγῆς, οὐ νῦν πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ σώσει ἡμᾶς;

Vers. 11. « Non solum autem, sed et gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus. » Non solum, inquit, servati sumus, verum et « gloriamur in Deo» propter hoc ipsum, quod cum impii essemus, servati simus, idque per sangninem Unigeniti. « Gloriamur autem per Dominum Jesum Christum : » nam ipse est auctor gloriationis nostræ, qui et reconciliationis est auctor.

« Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν. » Οὐ μόνον δὲ ἐσώθημεν, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν τῷ Θεῷ [79] δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἀσεβεῖς ὄντες ἐσώθημεν, καὶ τότε [80] διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Μονογενοῦς. [81] Καυχώμεθα δὲ διὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· αὐτὸς γὰρ αἴτιος τῆς καυχήσεως ἡμῖν [82], ὁ καὶ τῆς καταλλαγῆς αἴτιος.

Vers. 12. « Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et 38 per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt. » Commemorato quod Dominus Jesus nos justificavit, recurrit ad radicem mali, peccatum nempe et mortem : ostendens quod duo hæc per unum hominem, nimirum Adamum, ingressa sint in mundum, peccatum videlicet et mors; ac rursus per unum hominem, utpote Christum, ablata sunt. Quid autem est, « In quo omnes peccaverunt? » hoc est, in Adamo omnes peccaverunt. Cum enim ille cecidisset, etiam ii qui non ederunt de ligno, facti sunt ex illo mortales, perinde ac si ipsi etiam impegissent quandoquidem ille impegerit.

« Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία C εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. » Εἰπὼν, ὅτι ἐδικαίωσεν ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ἀνατρέχει ἐπὶ τὴν ῥίζαν τοῦ κακοῦ, τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν θάνατον· καὶ δείκνυσιν, ὅτι ταῦτα τὰ δύο δι' ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ Ἀδὰμ εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, ἡ ἁμαρτία δηλαδὴ καὶ ὁ θάνατος· καὶ οὗ δι' ἑνὸς ἀνῃρέθησαν ἀνθρώπου, τοῦ Χριστοῦ. Τί δέ ἐστι τὸ, « Ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον; » Τουτέστιν, ἐπὶ τῷ Ἀδὰμ πάντες ἥμαρτον. Πεσόντος γὰρ ἐκείνου, καὶ οἱ μὴ φαγόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου γεγόνασιν ἐξ ἐκείνου θνητοὶ, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ πταίσαντες, διότι ἐκεῖνος ἔπταισεν.

Vers. 13, 14. « Usque enim ad legem peccatum erat in mundo : peccatum autem non imputabatur, cum non esset lex. Sed regnavit mors ab Adamo usque ad Mosen in eos etiam qui non peccarant, in similitudine prævaricationis Adami, qui est typus futuri. » Scopus est Apostolo demonstrare quod ii etiam qui non edissent de ligno, nec æque peccassent atque Adam, propter illius tamen peccatum itidem existimabantur tanquam et ipsi peccassent ac moriebantur. Atque istud ita confirmat : Peccatum regnabat ad legis usque latationem, hoc est, etiam ante legem. Quale igitur

D « Ἄχρι γὰρ νόμου ἡ ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ· ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται [82a] μὴ ὄντος νόμου. Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπ' Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος. » Σκοπὸν ἔχει δεῖξαι, ὅτι καὶ οἱ μὴ φαγόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, μηδὲ ἁμαρτάνοντες ὁμοίως τῷ Ἀδὰμ, ὅμως διὰ τὴν ἐκείνου ἁμαρτίαν, ὡς καὶ αὐτοὶ ἁμαρτόντες ἐλογίζοντο, καὶ ἀπέθνησκον. Κατασκευάζει οὖν τοῦτο οὕτως· Ἁμαρτία ἐκράτει ἄχρι τῆς τοῦ νόμου δόσεως, τουτέστι, καὶ πρὸ τοῦ νόμου. Ποία τοίνυν ἦν ἡ ἁμαρτία αὕτη; Ἆρα μὴ ἡ ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ νό-

Variæ lectiones.

[77] πρότερον o. [78] ἴσ. αὐτοῦ. [79] Χριστῷ o. [80] ἴσ. τοῦτο. [81] καὶ o. [82] ἡμῶν m. [82a] ἐλλογεῖτο o.

μου ; Καὶ πῶς τοιαύτη ἁμαρτία ἔμελλεν εἶναι, νόμου μὴ ὄντος; Ἁμαρτία γὰρ τότε λογίζεται, ὅτε ἔστι νόμος· καὶ παραβαίνοντες τοῦτον οἱ ἄνθρωποι, ἀναγκαίως λέγονται ἁμαρτάνειν. Ἀλλὰ μὴν « ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν ἄχρι Μωϋσέως, » τουτέστι, καὶ πρὶν ὁ νόμος δοθῇ· ὥστε ἦν ἁμαρτία δι' ἧς ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν. Οὐκ ἂν δὲ ἐβασίλευσεν, εἰ μὴ ἦν τις ἁμαρτία συνιστῶσα αὐτόν. Ἐπεὶ οὖν ἀπεδείχθη ὅτι ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου ἁμαρτία οὔπω ἦν, λείπεται τὴν τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτίαν εἶναι ταύτην, δι' ἣν ὁ θάνατος ἐβασίλευσε καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτόντας [83] μὲν, ὅσον τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς (νόμον γὰρ μὴ δεξάμενοι, μηδὲ παραβάντες τοῦτον, οὐδὲ λέγονται ἡμαρτηκέναι), ὅμως μέντοι ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ ἁμαρτήσαντας, καὶ κοινωνοὺς γενομένους ἐκείνῳ τοῦ πταίσματος, ὡς προπάτορι, ὃς ἐστι τύπος τοῦ Χριστοῦ. Ὡς γὰρ ὁ παλαιὸς Ἀδὰμ πάντας ὑποδίκους ἐποίησε τῷ οἰκείῳ πταίσματι, καίτοι μὴ πταίσαντας· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐδικαίωσε πάντας, καίτοι μὴ δικαιώσεως ἄξια ποιήσαντας. Διὰ τοῦτο « τύπος ἐστὶ τοῦ μέλλοντος, » τουτέστι, Χριστοῦ.

« Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα [84], οὕτω καὶ τὸ χάρισμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ δωρεὰ, ἐν χάριτι τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε. Καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα. Τὸ μὲν γὰρ κρῖμα ἐξ ἑνὸς εἰς κατάκριμα· τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα. » Οὐ τοσοῦτον μόνον, φησὶν, ὠφέλησεν ὁ Χριστὸς, ὅσον ἔβλαψεν ὁ Ἀδάμ [85]. Εἰ γὰρ ἡ ἁμαρτία τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥστε ἑνὸς πταίσαντος, πάντας τοὺς ἐξ ἐκείνου, καίτοι μὴ πταίσαντας, κατακριθῆναι· πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐ μόνου τούτου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τοὺς πολλοὺς περισσεύσει δαψιλῶς ῥυεῖσα. Καὶ οὐκ ἔσται τὸ δώρημα τοῦ Θεοῦ τοσοῦτον, ὅσον καὶ τὸ δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος κατάκριμα; « Τὸ μὲν γὰρ κρῖμα, » τουτέστιν, ἡ εὐκατάκριτος [86] ἁμαρτία, « ἐξ ἑνὸς » τοῦ Ἀδὰμ ῥυεῖσα, « εἰς κατάκριμα, » τουτέστιν, εἰς θάνατον, ἢ καὶ πλείους ἁμαρτίας, ἀεὶ τοῖς ἐξ ἐκείνου ἐγίνετο, ὥστε πολλαῖς ἁμαρτίαις καὶ θανάτῳ ἐνοχεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους. « Τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα, » τουτέστιν, ἡ χάρις οὐ τὴν μίαν ἐκείνην ἀνεῖλεν ἁμαρτίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς μετ' ἐκείνην ἐπεισελθούσας. Πάντων γὰρ τῶν μετὰ τὴν παράβασιν παραπτωμάτων λύσιν δοῦσα, εἰς δικαίωσιν ἡμῖν ἐγένετο.

« Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἑνὸς, πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος, καὶ τὴν δωρεὰν τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες [87], ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ τοῦ ἑνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, οὕτω καὶ δι' ἑνὸς δικαιώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαίωσιν ζωῆς. » Εἰ τὸ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου ἕνα ἀν-

erat peccatum istuc? Nonne quod est ex transgressione legis? At quomodo tale peccatum esse potuit, cum lex non esset? Peccatum enim tum imputatur, quando est lex : et qui hanc transgrediuntur, necessario dicuntur peccare. Atqui « Mors regnavit ad usque Mosen, » hoc est, priusquam etiam lex ferretur : itaque peccatum erat, per quod mors regnavit. Non regnasset autem, nisi fuisset peccatum quoddam ipsam constituens. Quia vero demonstratum est, quod peccatum ex transgressione legis nondum erat, restat, peccatum, Adami istud esse per quod mors regnavit etiam in eos, qui, quantum quidem in ipsis erat, non peccarunt (nam cum legem nondum accepissent, neque illam transgressi fuissent, peccasse non dicuntur), attamen in similitudine transgressionis Adami peccaverunt, ac peccati participes facti sunt cum illo tanquam progenitore, qui est figura Christi. Ut enim vetus Adam omnes obnoxios fecit proprio suiipsius lapsui, etiamsi non erant lapsi : sic Christus omnes justificavit, etiamsi justificatione digna non transegissent. Propter hoc « typus est futuri, » id est, Christi.

Vers. 15, 16. « Sed non sicut delictum, ita et donum. Si enim unius delicto multi sunt mortui, multo magis gratia Dei et donum, in gratia unius hominis Jesu Christi, in multos abundavit. Et non sicut per unum qui peccaverat, donum. Judicium enim ex uno ad condemnationem, donum autem ex multis delictis ad justificationem. » **39** Non solummodo tantum profuit Christus, quantum nocuit Adam. Si enim peccatum tantum potuit, ut ob unius lapsum omnes ejus posteri, etiamsi non peccaverant, condemnarentur; multo magis gratia Dei et Patris, et non solius hujus, verum etiam Filii sui, in multos exuberabit largiter fluens. Nec erit donum Dei tantum, quanta est quæ per unum delinquentem venit condemnatio? « Judicium enim, » hoc est, peccatum condemnationi obnoxium, « ex uno » Adamo profluens, « ad condemnationem, » hoc est ad mortem, et plura peccata, nunquam non in posteris exstitit, ut et multis peccatis et morte detinerentur homines. « Donum autem ex multis delictis ad justificationem, » hoc est, gratia, non unum illud peccatum solum abstulit, verum etiam alia quæ post illud invaserunt hominem. Omnium enim post lapsum peccatorum dimissionem donans, in justificationem nobis cessit.

Vers. 17, 18. « Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiæ ac donum justitiæ accipientes, in vita regnabunt per unum Jesum Christum. Igitur sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, sic per unius justitiam in omnes homines ad justificationem vitæ. » Si unius hominis comestio de ligno mortem fecit regnare, multo magis nos, qui

Variæ lectiones.

[83] ἁμαρτάνοντας o. [84] παράπτωμα ἡμῶν ἐστι m. [85] Ἴσ. ἀλλὰ πολλῷ πλεῖον o. [86] κατάκριτος m. [87] λαβόντες o.

gratiæ cum exuberantiam, tum copiam et largitatem accepimus et justificati sumus, vivemus et regnabimus per unum Jesum Christum, cujus fratres sumus, et in ejusdem corporis unitatem assumpti, et sicut corpus capiti, sic nos ipsi uniti sumus [p]. Nec enim simplex et unius speciei bonum accepimus, ut etiam de futuris dubitemus, sed exuberantia gratiæ nostra bona sunt : quemadmodum si quis ære alieno obstrictus, et in carcerem cum uxore et liberis conjectus, non solum a carcere et a debito liberetur, verum etiam innumera talenta accipiat, ac in regiam aulam introductus summo honore afficiatur, regisque filius constituatur. Concludens igitur sententiam, ait : Proinde sicut per unius delictum (quod supra judicium vocavit, nunc delictum nominans, hoc est, Adami peccatum) in omnes homines supervenit maledictio, sic per justitiam unius Christi, in omnes homines gratia, dans ipsis et justificationem pro peccato, et vitam pro morte.

VERS. 19. « Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per obedientiam unius justi constituentur multi. » Non est otiosa ejusdem repetitio, ut apparet : verum cum supra dixisset, « Quemadmodum per unius delictum, 40 sic et per unius justitiam, » jam interpretatur quid sit delictum unius, nempe inobedientia, per quam « peccatores constituti sunt multi, » hoc est, obnoxii supplicio, reique mortis : et quæ sit justitia unius, nimirum Christi : Obedientia, inquit, ipsius « ad mortem usque, mortem autem crucis [q] : » per quam obedientiam, contrita morte, liberati sumus nos ab ipsius condemnatione.

VERS. 20. « Lex autem subintravit, ut abundaret delictum : ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia. » Cum ostendisset omnes ab Adamo condemnatos esse, a Christo autem conservatos, ac verisimile esset addubitare quempiam ac dicere, Quid igitur lex tot annos faciebat, si quidem Christus nos justificavit? respondet, quod « Lex subintravit, « pro, ad tempus lata est, non primario, neque præcipue. Cum autem subingressa esset, auctius reddidit delictum. Nam multa mandata dabat, quæ omnia cum transgrederentur homines, auxerunt delictum. Particula porro, « Ut, » hic non est causæ redditiva, sed eventum respicit. Sancita est enim lex ut minueret et auferret peccatum : evenit autem contrarium, per socordiam hominum, non per legis naturam. Postquam autem abundavit peccatum per legem, per Christum gratia Dei exuberavit, nedum a peccatis liberans, sed et justificans nos, et cœlestes faciens, adoptansque

A θρωπον, τὸν θάνατον ἐποιήσε βασιλεῦσαι · πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τὴν περισσείαν καὶ δαψίλειαν τῆς χάριτος λαβόντες, καὶ δικαιωθέντες, ζησόμεθα καὶ βασιλεύσομεν διὰ τοῦ ἑνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗ ἀδελφοί ἐσμεν, καὶ σύσσωμοι αὐτοῦ κατέστημεν, καὶ ὥσπερ σῶμα κεφαλῇ, οὕτως αὐτῷ ἡνώμεθα [88]. Μὴ γὰρ ἁπλοῦν καὶ μονοειδὲς ἀγαθὸν ἐλάβομεν, ἵνα καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἐνδοιάσωμεν · ἀλλὰ περισσεία χάριτος ἡμῖν τὰ ἀγαθά · ὥσπερ εἴ τις ὀφείλων πολλὰ, καὶ εἰς φυλακὴν ἐμβληθεὶς μετὰ γυναικὸς καὶ παίδων, εἶτα οὐ μόνον ἀπαλλαγείη τῆς φυλακῆς καὶ τοῦ χρέους, ἀλλὰ καὶ μυρία τάλαντα λάβοι, καὶ εἰς βασιλικὰς αὐλὰς εἰσαχθεὶς, τιμῆς [89] ἀξιωθείη ὑψηλῆς καὶ βασιλέως υἱὸς γένοιτο. Συμπεραίνων τοίνυν τὸ νόημα, φησίν · Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας B ἀνθρώπους ἦλθεν ἡ κατάρα (ὅπερ εἶπεν ἄνω κρῖμα, τοῦτο νῦν λέγων [90] παράπτωμα, τουτέστι, τὴν ἁμαρτίαν τοῦ Ἀδάμ), οὕτω καὶ διὰ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ χάρις, διδοῦσα αὐτοῖς καὶ δικαίωσιν ἀντὶ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ζωὴν ἀντὶ τοῦ θανάτου.

« Ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου, ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοὶ, οὕτω καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί. » Οὐ ταυτολογία ἐστὶν, ὡς δοκεῖ· ἀλλ' εἰπὼν ἀνωτέρω, « Ὥσπερ δι' ἑνὸς παραπτώματος, οὕτω καὶ δι' ἑνὸς δικαιώματος, » νῦν ἑρμηνεύει, τί ἦν τὸ παράπτωμα τοῦ ἑνὸς, καί φησιν, ὅτι ἡ παρακοὴ, δι' ἧς « ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, » τουτέστιν, ὑπεύθυνοι κολάσει, καὶ κατάδικοι θανάτου· C καὶ τί ἐστι τὸ δικαίωμα τοῦ ἑνὸς, τουτέστι, Χριστοῦ · καί φησιν, ὅτι ἡ ὑπακοὴ ἡ « μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ · » δι' ἧς ὑπακοῆς συντριβέντος τοῦ θανάτου, ἀπηλλάγημεν ἡμεῖς τῆς αὐτοῦ καταδίκης.

« Νόμος δὲ [91] παρεισῆλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα · οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Ἐπειδὴ ἔδειξε πάντας ἀπὸ μὲν τοῦ Ἀδὰμ καταδικασθέντας, ἀπὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ σωθέντας, εἰκὸς δὲ ἦν τινα [92] ἐπαπορῆσαι καὶ εἰπεῖν· Τί οὖν ὁ νόμος τὰ τοσαῦτα ἔτη ἐποίει, εἴπερ ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ἐδικαίωσε; φησὶν, ὅτι « Ὁ νόμος παρεισῆλθεν, » ἀντὶ τοῦ, πρὸς καιρὸν ἐδόθη, οὐ προηγουμένως οὐδὲ κυρίως· παρεισελθὼν δὲ, πλέον D ἐποίησε τὸ παράπτωμα. Πολλὰς γὰρ ἐντολὰς ἐδίδου, ἃς πάσας παραβαινόντων τῶν ἀνθρώπων, ἐπλεόνασε τὸ παράπτωμα. Τὸ δὲ, « Ἵνα, » ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογικόν ἐστιν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποβάσεως. Ἐδόθη μὲν γὰρ ὁ νόμος ὥστε μειῶσαι καὶ ἀνελεῖν τὴν ἁμαρτίαν· ἐξέβη δὲ τοὐναντίον, διὰ τὴν ῥᾳθυμίαν τῶν ἀνθρώπων, οὐ τὴν τοῦ νόμου φύσιν. Ἐπεὶ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία διὰ τοῦ νόμου, διὰ τοῦ Χριστοῦ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ὑπερεπερίσσευσεν, οὐ μόνον ἁμαρτιῶν ἀπαλλάξασα, ἀλλὰ καὶ δικαιώσασα, καὶ οὐρανίους

[p] Rom. VIII, 12; II Cor. X, 12. [q] Philipp. II, 8.

Variæ lectiones.

[88] ἡνώθημεν m. [89] ἀρχῆς m. [90] λέγει o. [91] οὖν m. [92] τινας o.

ποιήσασα, καὶ υἱοθετήσασα Θεῷ. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ἐπερίσσιευσεν, ἀλλ' « Ὑπερεπερίσσευσεν, » τὸ ἄφθονον αὐτῆς δηλῶν.

« Ἵνα ὥσπερ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον [93]. » Εἰπὼν, ὅτι ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις, δείκνυσι καὶ τὸ εὔλογον τοῦ πράγματος, ἵνα μὴ ἀπιστῶμεν, καί φησιν, ὅτι Ἐν τάξει μὲν βασιλέως ἡ ἁμαρτία ἦν· ὁ δὲ θάνατος, στρατιώτης ὑπ' αὐτῆς [94] καθοπλιζόμενος. Εἰ οὖν ἡ ἁμαρτία ἐβασίλευσεν ἡμῶν, οἷόν τινα στρατιώτην ἔχουσα τὸν θάνατον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις βασιλεύσει ἐν ἡμῖν, ἐπαγομένη τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀναιρετικὴν τῆς ἁμαρτίας, καὶ διὰ τοῦ ἀναιρεῖν τὴν ἁμαρτίαν, συναναιροῦσα τὸν θάνατον, καὶ ζωὴν εἰσάγουσα αἰώνιον. Οἱονεὶ γοῦν ἀντιπαράταξις γέγονε, καὶ ἡ ἁμαρτία μὲν εἶχε στρατιώτην τὸν θάνατον, ἡ δὲ χάρις τὴν δικαιοσύνην. Ἀνεῖλεν οὖν ἡ δικαιοσύνη τὴν βασιλέα ἁμαρτίαν, καὶ σὺν αὐτῇ τὸν θάνατον, καὶ λοιπὸν εἰσήχθη ζωὴ αἰώνιος.

A nos in filios Dei. Propterea non dixit, Abundavit, sed, « Superabundavit, » copiam ipsius indicans.

B

Vers. 21. « Ut quemadmodum peccatum regnavit in mortem, sic et gratia regnet per justitiam in vitam æternam. » Cum gratiam superabundasse dixisset, monstrat porro rei convenientiam, ne simus increduli, inquiens : Imperatoris loco peccatum erat, mors vero miles ab ipso armatus. Si igitur peccatum dominatum est nobis, veluti quemdam militem habens mortem, multo magis gratia dominabitur in nobis, justitiam adducens, quæ peccatum aufert, ac simul dum peccatum tollit, mortem etiam adimit, vitam afferens sempiternam. Veluti igitur contrariæ inter sese pugnantes acies constituuntur, peccatum quidem militem habuit mortem, gratia vero justitiam. Abstulit igitur et interemit justitia imperatorem peccatum, ac una cum ipso mortem, ac in posterum introducta est vita sempiterna.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

« Τί οὖν ἐροῦμεν; Ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; Μὴ γένοιτο. Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ; » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις, « ἴσως ἔν τις εἶπεν, ὅτι Μὴ ἀποστῶμεν λοιπὸν ἁμαρτάνοντες, ἵνα πλείων ἡ χάρις δειχθῇ· τοῦτο οὖν λύει, λέγων ἀπαγορευτικῶς· « Μὴ γένοιτο. » Ὅπερ ἐπὶ τῶν σφόδρα ὡμολογημένων ἀτόπων ποιεῖν εἴωθεν. Εἶτα καὶ λογισμὸν τίθησιν, ὅτι Ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, διὰ τοῦ βαπτίσματος νεκροὶ πρὸς αὐτὴν γενόμενοι, ὥστε μηκέτι ὑπακούειν αὐτῇ· πῶς οὖν ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ, ὥστε σχέσιν ἔχειν πρὸς αὐτὴν, καὶ ὑπακούειν αὐτῇ; Ἐκ τούτου μανθάνομεν, ὅτι πᾶς πιστὸς νεκροῦται μὲν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν διὰ τοῦ βαπτίσματος· ῥαθυμήσας δὲ, αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνιστᾷ, καὶ ζωοποιεῖ [95] πρὸς ταύτην αὖθις, ὥστε συμφύρεσθαι [96] αὐτῇ· ὥσπερ ὁ σπουδαῖος ἀεὶ τὴν νέκρωσιν ταύτην συντηρεῖ ἑαυτῷ, κἂν μυριάκις ἐπιτάττῃ ἐκείνη, αὐτὸς ὡς νεκρὸς οὐχ ὑπακούει.

C

CAPUT VI.

Vers. 1, 2. « Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia exuberet? Absit. Quid enim mortui sumus peccato, quomodo 41 adhuc vivemus in ipso? » Quia dixerat, « Ubi abundavit peccatum, superexuberavit gratia, » aliquis forsan inferre potuisset : Deinceps ergo non desistamus peccare, ut gratia eo major demonstretur; istuc ergo diluit, inquiens per inficiationem, Absit : quod in aperte absurdis facere consuevit. Deinde ratiocinationem ponit : Quoniam, inquit, mortui sumus peccato, per baptisma mortui erga ipsum facti, ut non porro obtemperemus ei; quomodo adhuc vivemus in illo, ita ut affecti simus erga illud, eique obediamus? Hinc discimus, quod omnis sane fidelis ad peccatum mortuus est per baptisma. Segniter autem agens, ipse seipsum excitat, et denuo ad illud vivificat, ut ipsi commisceatur : quemadmodum e diverso sedulus et studiosus, hanc sibi mortem vel mortificationem nunquam non retinet atque conservat, ut etiamsi plus millies peccatum imperet, ipse tamen veluti mortuus non obsequitur.

« Ἢ ἀγνοεῖτε, ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν; Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. » Κατασκευάζει πῶς ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, καί φησιν, ὅτι Διὰ τοῦ βαπτίσματος. Εἰς τὸν θάνατον γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἐβαπτίσθημεν· τουτέστιν, εἰς τὸ καὶ αὐτοὶ ἀποθανεῖν, ὥσπερ ἐκεῖνος. Ὡς γὰρ ὁ σταυρὸς καὶ ὁ τάφος τῷ Χριστῷ [97], οὕτω καὶ ἡμῖν τὸ βάπτισμα, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ τῶν αὐτῶν. Αὐτὸς μὲν γὰρ σαρκὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη· ἡμεῖς δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ θνήσκοντες, ἀνιστάμεθα τῇ ἀρετῇ· ἵνα

D

Vers. 3, 4. « An ignoratis quod quicunque baptizati sumus in Christum, in mortem ipsius baptizati sumus? Consepulti igitur sumus per baptisma in mortem, ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, sic et nos in novitate vitæ ambulemus. » Quomodo peccato mortui simus, jam astruit, Per baptisma, inquiens. In mortem enim Christi baptizati sumus, hoc est, ut et nos sicut ille moriamur. Quod enim Christo est crux et sepulcrum, id nobis est baptisma, etiamsi ad eadem utrumque non pertineat. Ipse namque carne mortuus est et resurrexit, nos autem peccato morientes resurgimus virtute : ut « sicuti Christus *carne* re-

Variæ lectiones.

[93] αἰώνιον διὰ τοῦ Ἰησοῦ Κυρίου ἡμῶν m. [94] αὐτὴν o. [95] ζωοῖ o. [96] συμφέρεσθαι m. [97] τοῦ Χριστοῦ o.

surrexit a mortuis per gloriam Patris, » hoc est, per propriam divinitatem (nam gloria Patris est Filius), sic et nos alia resurrectione resurgamus, nova scilicet vivendi ratione. Cum enim fornicator fit temperans, ecce mortem et resurrectionem, vitio in homine moriente, ac virtute resurgente et reviviscente.

VERS. 5, 6. « Si enim complantati sumus similitudini mortis ipsius, simul et resurrectionis erimus : hoc scientes, quod vetus noster homo simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. » Non dixit, quod Communicaverimus similitudini mortis ejus, verum « Complantati sumus, » plantationis nomine fructum qui ex ea provenit adumbrans. Corpus enim Domini in terra sepultum salutis fructum protulit. Quia autem nos in aqua, ille vero in terra sepultus est, et nos quidem quoad peccatum, ille vero quatenus ad corpus; idcirco non dixit, Morti, sed « Similitudini mortis. » Proinde et resurrectionis consortes erimus, vitæ æternæ hæreditatem possessuri, propterea quod eam quæ in 42 operibus bonis consistit resurrectionem prius repræsentavimus. Etenim « vetus noster homo, » id est, malitia, « simul crucifixus est, » hoc est, perinde ut corpus Christi, in baptismate sepultus est, « ut aboleatur corpus peccati, » id est, sive vitium ex variis partibus compositum ac tanquam in unum corpus coalescens, sive corpus nostrum ad peccandum proclive : propterea infert, « Ut non ultra inserviamus peccato. » Volo enim, inquit, ipsum esse mortuum, non ut destruatur, sed ne peccet.

VERS. 7. « Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato. » De quolibet homine hoc ait : Quemadmodum « qui vita functus est, justificatus est a peccato, » hoc est, absolutus est, liberatus est : ita et tu qui baptizatus et mortuus es peccato, mortuus et persevera.

VERS. 8-11. « Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quod et simul vivemus cum ipso : scientes quod Christus resurgens a mortuis, porro non moritur; mors illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel : quod autem vivit, vivit Deo. Sic et vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo, in Christo Jesu Domino nostro. » Reiterare idem videtur, at secus se res habet. Supra enim dicebat, quod oporteret nos peccato semper manere mortuos : nunc autem verba facit de resurrectione novæ vitæ, quam secundum Deum nos semper habere convenit. Si enim mortui sumus cum Christo per baptisma, credimus quod et resurrectionem, quæ in novitate vitæ consistit, obtinebimus apud nos semper manentem. Nam et Christus excitatus, in sempiterna sæcula vivit, non amplius moriturus.

A « Ὥσπερ ὁ Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν σαρκὶ διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, » τουτέστι, διὰ τῆς οἰκείας θειότητος [98] (δόξα γὰρ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός)· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἑτέραν ἀνάστασιν ἀναστῶμεν, τὴν καινὴν πολιτείαν. Ὅταν γὰρ ὁ πόρνος γένηται σώφρων, ἰδοὺ θάνατος καὶ ἀνάστασις, τῆς κακίας θανούσης, καὶ τῆς ἀρετῆς ἀναστάσης καὶ ζώσης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

« Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα· τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐκοινωνήσαμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ, « Σύμφυτοι γεγόναμεν, » τῷ τῆς B φυτείας ὀνόματι τὸν ἐκ ταύτης καρπὸν αἰνιξάμενος. Ταφὲν γὰρ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἐν τῇ γῇ, καρπὸν σωτηρίας ἤνεγκεν. Ἐπειδὴ δὲ ἡμεῖς μὲν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνος δὲ ἐν τῇ γῇ ἐτάφη· καὶ ἡμεῖς μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἐκεῖνος δὲ τῷ σώματι· διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ, « Τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου. » Καὶ τῆς ἀναστάσεως οὖν κοινωνοὶ ἐσόμεθα, ζωὴν αἰώνιον καὶ αὐτοὶ κληρονομοῦντες, διὰ τοῦ τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις ἀνάστασιν ἐπιδείξασθαι. « Καὶ γὰρ ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, τουτέστιν, ἡ κακία, συνεσταυρώθη, » τουτέστιν, ὁμοίως τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ βαπτίσματι ἐτάφη, « ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, » τουτέστιν, ἤτοι ἡ ἀπὸ διαφόρων μερῶν συγκειμένη κακία, καὶ ὥσπερ ἓν σῶμα οὖσα [99.7], ἡ καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν τὸ ἁμαρτητικόν. Διὸ ἐπιφέρει· « Τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. » Βούλομαι γὰρ, φησὶν, αὐτὸ εἶναι νεκρὸν, οὐχ C ἵνα ἀφανισθῇ, ἀλλ' ἵνα μὴ ἁμαρτάνῃ.

« Ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. » Περὶ παντὸς ἀνθρώπου τοῦτό φησιν, ὅτι Ὥσπερ « ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας » τουτέστιν, ἀπολέλυται, ἠλευθέρωται· οὕτω καὶ σὺ ὁ βαπτισθεὶς, καὶ νεκρωθεὶς τῇ ἁμαρτίᾳ, μένε νεκρός.

« Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ· εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Ὃ γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ· ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ. Οὕτω καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε, ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῶντας D δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Δοκεῖ παλιλλογεῖν, ἀλλ' οὐκ ἔστι. Καὶ γὰρ ἀνωτέρω μὲν, περὶ τοῦ ἀεὶ δεῖν νεκροὺς μένειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ, ἔλεγε· νῦν δὲ, περὶ τοῦ ἀεὶ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀνάστασιν τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας. Εἰ γὰρ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, πιστεύομεν, ὅτι καὶ τὴν ἐν καινότητι ζωῆς ἀνάστασιν ἕξομεν ἀεὶ παροῦσαν ἡμῖν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς ἐγερθεὶς, ἀεὶ ζῇ, οὐκέτι ἀποθνήσκων. Καὶ ἐκεῖνο γὰρ, « Ὃ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανε, » τοῦτ' ἔστι, διὰ τὴν ἁμαρτίαν τὴν ἡμετέραν, καὶ οὐχ

Variæ lectiones.

[98] θεότητος m. [99.7] γινομένη m.

ὑπεύθυνος ὢν τῷ θανάτῳ. « Ὁ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ · » τουτέστι, τῇ θείᾳ δυνάμει. Ζῇ γὰρ ἀεὶ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Ἐπειδὴ δὲ δεύτερον οὐκ ἀποθνήσκει Χριστὸς, οὐδὲ ἡμεῖς δεύτερον θάνατον διὰ ἑτέρου βαπτίσματος ἔχομεν. Μένωμεν τοίνυν ἐπὶ τῶν προτέρων, τουτέστι, τοῦ θανάτου μὲν τῆς ἁμαρτίας, ἀναστάσεως δὲ τοῦ κατὰ Θεὸν βίου. Τοῦτο δὲ γενήσεται ἡμῖν, « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τουτέστιν, ἐν τῇ συμμαχίᾳ ἐκείνου. Ὁ γὰρ νεκροὺς ὄντας ἀναστήσας, πολλῷ μᾶλλον ζῶντας ἐν τῇ ζωῇ συντηρήσει.

A Etenim illud, « Quod mortuus est, peccato mortuus est, » hoc est, propter peccatum nostrum, cum minime morti obnoxius esset. « Quod autem vivit, vivit Deo, » id est, divina potentia. Vivit enim semper in virtute et potentia Dei et Patris. Quia autem Christus secundo non moritur, neque nos secundam mortem per alterum baptisma habemus. Maneamus igitur in prioribus, hoc est, in morte quidem peccati, in resurrectione autem vitæ quæ est secundum Deum. Hoc autem continget nobis, « In Christo Jesu, » id est, auxilio illius. Qui enim nos mortuos excitavit, multo magis viventes in vita conservabit.

« Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ [8]. » Δεικνὺς, ὅτι οὐ βίᾳ καὶ [9] ἀνάγκῃ κατεχόμεθα ὑπὸ τῆς κακίας, ἀλλ' ἑκόντες, οὐκ εἶπε, Μὴ τυραννείτω, ἀλλὰ, « Μὴ βασιλευέτω · » βασιλεία γὰρ, ἑκόντων ἐστὶν ἐπιστασία. Εἰπὼν δὲ, « Ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, » ἔδειξε δύο ταῦτα · ἓν μὲν, ὅτι οὔτε τὰ ἡδέα τοῦ σώματος, μόνιμα (θνητὸν γάρ ἐστιν), ὥστε οὐ δεῖ χαρίζεσθαι αὐτῷ ἐν τούτοις · οὔτε τὰ ἐπίπονα παραμένει · ὥστε οὐ δεῖ φεύγειν τὰ λυπηρὰ, καὶ τοὺς πρὸς τὰς ἡδονὰς ἀγῶνας. Δεύτερον δὲ, ὅτι ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς, ὅτι ἡ θνητότης ἐξ ἁμαρτίας. Μηκέτι οὖν δουλεύσῃς [10] αὐτῇ, τῇ θάνατον εἰσαγούσῃ. Πῶς δὲ βασιλεύει ἡ ἁμαρτία; Ἐὰν ὑπακούσωμεν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ σώματος. Ὥστε οὐ τὸ σῶμα φύσει βλάπτει, ἀλλὰ τὸ ὑπακούειν τῇ ἁμαρτίᾳ. Ὅρα δὲ τὴν χάριν τοῦ Χριστοῦ, πῶς ὁ μὲν Ἀδὰμ ἥμαρτε, καίτοι μὴ θνητὸν ἔχων σῶμα · ἡμεῖς δὲ ἐν θνητῷ σώματι περιγενόμεθα [*f.* περιγιν.] τῆς ἁμαρτίας.

B C Verb. 12. « Non ergo regnet peccatum in mortali vestro corpore, ut obediatis ipsi in cupiditatibus ipsius. » Ostendens quod non vi aut necessitate a vitiis detinemur, sed nostra sponte, non dixit Tyrannidem non exerceat, sed, « Ne regnet. » Regnum enim est voluntariorum principatus. Cum autem dixit, « In mortali vestro corpore, » duo hæc indicavit : alterum, quod neque suavia corpori stabilia sint 43 (morti siquidem est obnoxium) : quare non est cur istiusmodi voluptatibus tradatur corpus, neque difficilia ac laboriosa perpetuo maneant : hinc tristia haudquaquam sunt fugienda, neque certamina, quæ nobis adversus voluptates sunt ineunda; alterum est, quod nobis ad memoriam revocat ac docet mortalitatem ipsam ex peccato esse. Non igitur in posterum illi inservias, mortem scilicet afferenti. Quo igitur modo regnat peccatum? Si obedierimus ei in cupiditatibus corporis. Itaque corpus sua natura haud nocet, sed obedire peccato. Observa hic Christi gratiam, quod Adam quidem peccarit, etiamsi corpus mortale non habuit : nos vero in corpore mortali peccatum superamus.

« Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ. » Ποῦ εἰσιν οἱ Μανιχαῖοι, οἱ λέγοντες τὸ σῶμα φύσει πονηρόν; ὅπλον γάρ ἐστι · τὸ δὲ ὅπλον, μέσον ἀρετῆς καὶ κακίας. Τῷ στρατιώτῃ ἡ μάχαιρα ὅπλον ὑπὲρ τῶν πολιτῶν · τῷ λῃστῇ, ἡ μάχαιρα ὅπλον κατὰ τῶν πολιτῶν. « Μὴ παριστάνετε [11] τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ. » Ὁ γὰρ ἁμαρτάνων, ἀδικεῖ μὲν καὶ τὸν πλησίον πολλάκις, πάντοτε δὲ ἑαυτόν. « Ἀλλὰ τῷ Θεῷ παραστήσατε, » ἐννοήσαντες τὸ μέσον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἐπὸ τίνι βέλτιον τάττεσθαι καὶ βασιλεύεσθαι, ἆρα τῇ νεκρωσάσῃ ἁμαρτίᾳ, ἢ τῷ ζωώσαντι Θεῷ. « Ὅπλα δὲ δικαιοσύνης τὰ μέλη » εἰπὼν, ἅμα μὲν δείκνυσιν, ὃ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, ὅτι οὐ πονηρὸν τὸ σῶμα, εἴ γε ὅπλον δικαιοσύνης δύναται γενέσθαι · ἅμα δὲ, ὅτι καὶ πόλεμος ἐφέστηκε, καὶ δεῖ ὑπὸ Θεῷ στρατηγῷ [12] εἶναι, καὶ τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τιθέναι.

D Verb. 13. « Ne exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos ipsos Deo tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiæ Deo. » Ubi Manichæi qui corpus natura pravum dicunt? armorum enim hic nomine censetur; arma vero, media inter virtutem et vitium. Militi, ensis est instrumentum pro civibus; prædoni, gladius instrumentum est contra cives. « Ne exhibete igitur membra vestra arma injustitiæ peccato. » Qui enim peccat, injuriam sane infert; proximo sæpe, sibi vero semper. « Sed exhibete vos ipsos Deo, » expendentes quantum interest inter Deum et peccatum, et utri melius sit subjici et gubernari, occidenti peccato, an vivificanti Deo. Dicens autem, « Membra, arma justitiæ, » partim ostendit, id quod supra dictum est, quod corpus non est pravum, siquidem justitiæ arma sive instrumentum fieri possit : partim quod et prælium instet, atque oporteat nos sub Deo imperatore esse, nec non arma pro anima nostra sumere.

« Ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύει. Οὐ γάρ ἐστε

Verb. 14, « Peccatum enim vobis non domina-

Variæ lectiones.

[8] αὐτῆς o. [9] οὐδὲ o. [10] δουλεύσωμεν o. [11] παριστάνετε οὖν m. [12] στρατηγὸν o.

bitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia. » Corpus, inquit, vestrum ante Christi adventum a peccato facile expugnari potuit. Neque enim Spiritus aderat qui succurreret, neque baptisma quod mortificare posset. Propterea et lex præcipiens et suggerens quid agendum esset, nihil perficiebat. Post Christi autem adventum lucta facilior est reddita : ideoque certamina majora, ceu auxilio ampliori nobis suppeditato. Non dominabitur igitur nobis peccatum, nisi nimium nos ipsi subdiderimus. Non enim est lex quæ jubet tantum, nihil autem auxilii præbet, verum gratia, quæ et priora peccata remittit, et adversus futura munit.

VERS. 15. 16. « Quid igitur? Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia ? Absit. An nescitis quod cui exhibetis vos ipsos servos ad obedientiam, servi estis cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obedientiæ ad justitiam? » Ubique objectiones 44 has suspectas habet : ideo et producit et diluit, quemadmodum et hanc ad quam respondet, dicens, « Absit. » Deinde ostendit quod facile nobis sit non peccare. Cogitate enim apud vos utrum sit commodius servos vos esse peccati, vestra sponte illi subjectos (hoc enim indicat per verbum « Exhibete »), et lucrari mortem, hoc est, nullis unquam sæculis finiendum supplicium (nam Adami peccatum mortem peperit corporalem, et quæ dissolvitur : peccatum autem quod nunc est, æternæ morti, pœnæ nimirum sempiternæ tradit hominem) an servire Deo, et justitiam aliaque ex hac promanantia bona lucrari.

VERS. 17. « Gratia autem Deo, quoniam eratis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi estis. » — « Gratia Deo. » Non enim erat humanarum virium quod nos ab illis malis liberamur, sed plane divini auxilii : propterea et gratos vos esse oportet. Porro non estis coacti, sed sponte ex animo obedistis. Proinde ne retrocurratis ad id quod deterius est, a quo non inviti destitistis. Monstrans autem, quod etiamsi ipsi accesserint, totum tamen isthuc divinæ gratiæ opus sit, adjecit, « Traditi estis, » hoc est, a Deo in eam doctrinæ formam perducti estis. Quæ vero istæc forma doctrinæ est? Recte et cum optima conversatione vitam ducere.

VERS. 18, 19. « Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ. Humanum quiddam dico propter infirmitatem carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis membra vestra serva immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra serva justitiæ ad sanctificationem. » Duo ista beneficia a Deo accepistis, et quod liberati estis a tanta turpitudine, et quod servi facti estis justitiæ : quod summo vobis est honori. Cum autem dicere vellet, In quantum servi fuistis peccati, in tantum nunc inservite Deo, antevertens hoc, « Humanum, »

A ὑπὸ νόμον, ἀλλὰ ὑπὸ χάριν. » Τὸ σῶμα, φησὶν, ὑμῶν, πρὸ μὲν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, εὐκατ-
ἀγώνιστον ἦν τῇ ἁμαρτίᾳ. Οὔτε γὰρ Πνεῦμα παρῆν τὸ βοηθοῦν, οὔτε βάπτισμα τὸ νεκρῶσαι δυνάμενον. Διὸ καὶ ὁ νόμος ὑπαγορεύων τὰ πρακτέα, οὐδὲν ἤνυεν · ἐλθόντος δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὰ παλαίσματα εὐκολώτερα γέγονε · διὸ καὶ μείζω τὰ ἀγωνίσματα, ὡς μείζονος βοηθείας δεδομένης ἡμῖν. Οὐ κυριεύσει οὖν ἡ ἁμαρτία ἡμῶν, ἐὰν μὴ σφόδρα ἑαυτοὺς ὑποκατακλίνωμεν. Οὐ γάρ ἐστι νόμος ὁ κελεύων μόνον, μηδεμίαν δὲ βοήθειαν διδοὺς, ἀλλὰ χάρις, ἡ καὶ τὰ πρότερα ἁμαρτήματα ἀφιεῖσα, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀσφαλιζομένη.

« Τί οὖν; ἁμαρτήσομεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; Μὴ γένοιτο! Οὐκ οἴδατε ὅτι ᾧ παρ-
B ιστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοὴν, δοῦλοί ἐστε ᾧ ὑπακούετε, ἤτοι ἁμαρτίας εἰς θάνατον, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην; » Πανταχοῦ τὰς ἀντιθέσεις ταύτας ὑποπτεύει, καὶ διὰ τοῦτο παράγει καὶ λύει, ὥσπερ καὶ ταύτην, εἰπὼν · « Μὴ γένοιτο! » Εἶτα δείκνυσιν, ὅτι εὔκολον ἡμῖν τὸ μὴ ἁμαρτάνειν. Ἐννοήσατε γὰρ ποῖον κρεῖττον, δούλους εἶναι ἁμαρτίας ἑκόντας ὑπαγομένους ταύτῃ (τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, « Παριστάνετε), » καὶ κερδαίνειν τὸν θάνατον, τουτ-
ἐστι, τὴν ἀθάνατον κόλασιν (ἡ μὲν γὰρ τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτία, θάνατον σωματικὸν καὶ λυόμενον ἔτεκεν · ἡ δὲ νῦν ἁμαρτία, θανάτῳ αἰωνίῳ, τῇ κολάσει, φημὶ, τὸν ἄνθρωπον παραδίδωσιν), ἢ ὑπακούειν
C Θεῷ, καὶ δικαιοσύνην κερδαίνειν, καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἀγαθά.

« Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, ὅτι ἦτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς. » — « Χάρις τῷ Θεῷ. » Οὐκ ἀνθρωπίνης γὰρ ἰσχύος, τὸ [13] ἀπαλλαγῆναι ἡμᾶς ἐκείνων τῶν κακῶν, ἀλλὰ θείας · διὸ καὶ εὐχαριστεῖν δεῖ. Οὐκ ἠναγκάσθητε δὲ, ἀλλ' ἑκόντες ἐν καρδίᾳ ὑπηκούσατε. Ὥστε μὴ [14] παλινδρομήσητε ἐπὶ τὸ χεῖρον, οὗ ἑκόντες ἀπέστητε. Δεικνύων δὲ, ὅτι εἰ καὶ αὐτοὶ προσῆλθον, ἀλλ' ὅμως τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὸ πᾶν, προσέθηκε τὸ, « Παρεδόθητε · » τουτέστιν, Ὑπὸ Θεοῦ ὡδηγήθητε εἰς τὸν τύπον τῆς διδαχῆς. Τίς δὲ ὁ τύπος τῆς διδαχῆς; Τὸ ὀρθῶς ζῆν, καὶ μετὰ πολιτείας ἀρίστης.

D « Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ. Ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. Ὥσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν · οὕτω νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν. » Δύο ταῦτα εὐηργετήθητε παρὰ τοῦ Θεοῦ, τό τε ἐλευθερωθῆναι τῆς τοσαύτης αἰσχύνης, καὶ τὸ δουλωθῆναι τῇ δικαιοσύνῃ · ὅπερ ἐστὶ δόξης ἀπολαῦσαι πολλῆς. Μέλλων δὲ εἰπεῖν, ὅτι Ὅσον ἐδουλεύσατε [15] τῇ ἁμαρτίᾳ, δουλεύσατε τῷ Θεῷ · προλαβών φησιν ·

Variæ lectiones.

[13] τοῦτο O. [14] μηδὲ O. [15] ἐδουλώθητε O.

« Ἀνθρώπινον λέγω· » τουτέστιν, Εὐτελὲς, μικροπρεπὲς, σύμμετρον τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν. Ἔδει μὲν γὰρ πολλαπλάσιον τὸ μέτρον τῆς δουλείας ἐπιδείκνυσθαι τῷ Θεῷ, ἢπερ [16] τῇ ἁμαρτίᾳ· ὅμως δ' οὖν διὰ τὴν ἀσθένειαν κἂν τὸ ἴσον εἰσενέγκατε. Ὅρα δὲ, πῶς ἐναργέστατα τὴν ἐθελοδουλείαν ἡμῶν ἐδήλωσεν, εἰπών· « Ὥσπερ γὰρ παριστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα. » Αὐτοὶ γὰρ, φησὶν, ἑαυτοὺς αἰχμαλωτίζοντες, ὑποχειρίους παριστήσατε τῇ ἀκαθαρσίᾳ, τουτέστι, μοιχείᾳ, πορνείᾳ, ἀῤῥητοποιίᾳ· καὶ τί περὶ μόνης ἀκαθαρσίας λέγω· πάσῃ ἀνομίᾳ, καθολικώτερον ποιῶν τὸν λόγον. Τὸ δὲ, « Εἰς τὴν ἀνομίαν, » τοῦτ' ἔστιν, εἰς τὸ ἐπικλέον ἀνομεῖν. Οὐ γὰρ ὀπηνίκα τινὰ ἁμαρτίαν ἐποιήσατε, ἵστασθε ἄχρι ταύτης, ἀλλ' ὑπέκκαυμα ταύτην ἔχετε εἰς τὸ ἐπὶ πλέον ἀνομεῖν. Τῷ ἴσῳ τοίνυν μέτρῳ παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ [18], τουτέστι, πάσῃ ἀρετῇ, ὥστε ἐν σωφροσύνῃ καὶ ἁγιασμῷ διάγειν, ἀντὶ τῆς προτέρας ἀκαθαρσίας.

« Ὅτε γὰρ ἦτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος. » Ὅτε ἐν κακίᾳ ἔζητε, φησὶν, ἀπολελυμένοι ἦτε ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης, μὴ ὑποτεταγμένοι αὐτῇ, μηδὲ θέλοντες δουλεύειν ὅλως αὐτῇ, ἀλλ' ἐλευθεριάζοντες ἀπὸ ταύτης. Οὐκοῦν καὶ νῦν δουλεύοντες τῇ δικαιοσύνῃ, μηδόλως ὑποτάσσεσθε τῇ ἁμαρτίᾳ. Καίτοι τί ἐκαρποῦσθε ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας; Οὐδὲν, ἀλλ' ἢ αἰσχύνην· καὶ τί λέγω αἰσχύνην; θάνατον· « Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος· » καὶ σωματικὸς μὲν πολλάκις, πάντως δὲ ψυχικός. Ἀλλὰ τοῦ μὲν θανάτου ἐκπεπλάγητε διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ· ἡ δὲ αἰσχύνη, ἐκφανῶς ἔτι παραμένει· νῦν γὰρ ἐπαισχύνεσθε ἐπὶ τούτοις.

« Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν· τὸ δὲ τέλος, ζωὴν αἰώνιον. Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας, θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Τῶν τῆς ἁμαρτίας ἔργων ὁ καρπὸς, αἰσχύνη· τῆς δικαιοσύνης ὁ καρπὸς, ἁγιασμὸς, καὶ καθαρότης, καὶ ἁγνεία. Τὸ τέλος ἐκείνων, θάνατος· τὸ τέλος τούτης, ζωὴ αἰώνιος. « Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας, θάνατος. » Ὀψώνιον λέγεται, τὸ τοῖς στρατιώταις παρὰ τοῦ βασιλέως διδόμενον σιτηρέσιον. Καὶ ὑμῖν οὖν δουλεύουσιν ἐδίδου, φησὶν, ἡ ἁμαρτία ὀψώνιον καὶ ἀντιμισθίαν τῆς δουλείας, τὸν θάνατον. « Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ εἶπεν, Ἡ ἀντιμισθία ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ, « Τὸ χάρισμα. » Οὐ γὰρ ἀμοιβὴν καὶ ἀντίδοσιν πόνων ἐλάβετε, ἀλλὰ χάριτι ταῦτα πάντα [19] ἐγένετο ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· αὐτὸς γὰρ ταῦτα ἐνήργησεν.

inquit, « dico, » hoc est, exiguum quiddam, humile, imbecillitati vestræ consonum. Oportebat quidem multo majorem esse servitutis mensuram quæ Deo erat exhibenda, quam quæ peccato : attamen propter infirmitatem vestram, æqualem saltem exhibete. Animadverte autem, quam apertissime, nec non summa perspicuitate voluntariam nostram servitutem indicarit, inquiens : « Sicut enim membra vestra exhibuistis serva. » Ipsi enim vos ipsos captivantes, subjecistis vos impuritati, hoc est, adulterio, fornicationi, rerum nefariarum patrationi : et quid de sola impuritate verba facio? omni potius iniquitati, ut universum dicam. Quod autem ait « Ad iniquitatem, » hoc est, ad legem ulterius violandam. Nam post patratum aliquod a vobis peccatum, hic non conquiescitis, 45 sed augendum iniquitatis vestræ modum, hoc ipsum vobis est in fomitem. Pari itaque mensura exhibete membra vestra serva justitiæ, id est, omni virtuti, ut in temperantia et sanctificatione vitam ducatis pro priori impuritate.

Vers. 20, 21. « Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ. Quem igitur fructum habebatis tum in illis in quibus nunc erubescitis? finis enim illorum mors est. » Quando in vitiis et malitia vivebatis, inquit, eratis plane a justitia soluti, non subjecti ei, recusantes ipsi omnino servire, sed ab easin libertatem vos vindicantes. Quare nunc servientes juititiæ, non omnino subjiciamini peccato. At vero quid fructus et commodi ex impuritate habuistis? Nihil, præter ignominiam, et quid dico ignominiam? mortem : « finis enim illorum mors; » corporis quidem sæpenumero, animæ vero omnino. Verum a morte liberati estis per gratiam Christi, pudor vero adhuc commode sane remanet : nunc enim pudet vos istorum scelerum.

Vers. 22, 23. « Nunc vero liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam. Stipendium enim peccati, mors : donum autem Dei, vita æterna in Christo Jesu Domino nostro. » Operum peccati fructus est pudor : justitiæ fructus sanctificatio, et puritas, et castitas. Finis illorum, mors; finis hujus vita æterna. « Stipendia enim peccati, mors. » Stipendium dicitur cibarium militibus ab imperatore datum. Vobis igitur sibi servientibus peccatum elargiebatur, inquit, stipendium et servitutis mercedem, mortem. « Donum autem Dei. » Non dixit, Merces quæ est a Deo, sed « Donum. » Non enim retributionem et remunerationem laborum vestrorum accepistis, sed ex gratia hæc omnia contigerunt in Christo Jesu : ipse enim hæc est operatus.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

« Ἢ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοὶ (γινώσκουσι γὰρ νόμον

CAPUT VII.

Vers. 1-3. « An ignoratis, fratres (scientibus

Variæ lectiones.

[16] ἢπερ o. [17] μᾶλλον o. [18] ἁγιωσύνῃ o. [19] πάντα m.

enim legem loquor) quod lex dominatur in hominem quanto tempore vivit ? Nam quæ sub viro est mulier, viventi viro alligata est ex lege : si autem mortuus fuerit vir, soluta est a lege viri. Vivente itaque viro, adultera vocabitur, si fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir, libera est ,ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro. » Morali prætermissa, ad dogmaticam instituendi rationem transit, ostendens quod non amplius debeant esse sub lege. Etenim lex, inquit, quam et vos tenetis, dominatur in hominem tantisper dum vixerit : defunctis enim non amplius sancitur. Itaque **46** et vos illi mortui estis, vobisque deinceps non amplius dominatur. Porro hoc in principio quidem sic innuit; deinceps vero id ipsum alias dicit, quod scilicet, marito mortuo, mulieri copia facta est, ut alteri copulari queat. Proinde et hic quidem lex viro assimilatur, vos autem uxori. Deinde consectarium erat dicere : Itaque, fratres, non dominatur vobis lex, siquidem est mortua : verum hunc ad modum non dixit, ne offenderet Judæos; sed mortuam uxorem introduxit, hoc est, ipsos, ut ita duplici libertate fruantur. Nam si mortuo marito mulier liberata est a potestate legis, multo magis asserta est in libertatem, quando et ipsa mortua esse cernitur.

VERS. 4. « Itaque, fratres mei, mortificati estis et vos legi per corpus Christi, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo. » Si vita defuncti estis, inquit, non estis sub lege. Si enim mortuo marito non amplius ejus lege tenetur uxor, multo magis ipsa mortua liberata est a jugo legis. Observa hic sapientiam, uti ostendit, ipsam quidem legem velle ut ab ipsa deficiant. Liberati estis igitur et vos a lege per corpus Christi crucifixi et occisi pro nobis. Corpus enim illud propterea occisum est, ut vos moriamini quidem legi, jungamini vero alteri qui pro vobis mortem oblit, et postea excitatus est. Lex enim mortua non amplius vivit : Christus vero vita defunctus vivit, Quocirca non est data vobis potestas ab isto vivente desciscendi. Ecquit inde lucri ? « Ut fructum feramus Deo, » hoc est, Ut ex hac copula qua Christo juncti sumus, liberos progeneremus Deo, nempe bona opera.

VERS. 5. » Quando enim eramus in carne, affectus peccatorum quit sunt per legem, operabantur in membris nostris ut fructificarent morti, » Demonstrans quod nihil nobis lex prosit ad hoc ut effugiamus carnales affectus, sed eos tantummodo indicet : Quando eramus, inquit, in carnali vita et pravis operibus, affectus peccatorum, qui per legem manifestabantur et agnoscebantur, efficaces erant per animam in membris nostris. Non dixit quod membra operarentur pravitatem, ne locum

A λαλῶ), ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ; Ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ, τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. Ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίσει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ. » Ἀφέμενος τοῦ ἠθικοῦ, ἐπὶ τὸ δογματικὸν μεταβαίνει, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐκέτι ὀφείλουσιν εἶναι ὑπὸ τὸν νόμον. Καὶ γὰρ ὁ νόμος, φησὶν, ὃν καὶ ὑμεῖς γινώσκετε, κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ. Τοῖς γὰρ τεθνηκόσιν οὐκέτι διατάττεται. Ὥστε καὶ ὑμεῖς ἀπεθάνετε αὐτῷ, καὶ λοιπὸν οὐκέτι κυριεύει ὑμῶν. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν οὕτω τοῦτο ᾐνίξατο· ἐξῆς δὲ ἄλλως τὸ αὐτό φησιν, ὅτι ἀποθανόντος τοῦ ἀνδρὸς, ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχει ἑτέρῳ συζευχθῆναι. Οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα, ὁ μὲν νόμος ἀνδρὶ ἔοικεν, ὑμεῖς δὲ γυναικί. Εἶτα τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Ὥστε, ἀδελφοὶ, οὐ κυριεύει ὑμῶν ὁ νόμος· ἀπέθανε γάρ. Ἀλλ' οὐκ εἶπεν οὕτως, ἵνα μὴ πλήξῃ τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ τὴν γυναῖκα εἰσάγει τελευτήσασαν, τουτέστιν, αὐτοὺς, ὥστε διπλῆς ἀπολαύειν τῆς ἐλευθερίας. Εἰ γὰρ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρὸς, ἀπήλλακται τῆς ἐξουσίας τοῦ νόμου, πολλῷ μᾶλλον ἠλευθέρωται, ὅταν καὶ αὐτὴ τετελευτηκυῖα φαίνηται.

B

« Ὥστε, ἀδελφοί μου, ἐθανατώθητε καὶ ὑμεῖς τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. » Εἰ νεκροὶ γεγόνατε, φησὶν, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον. Εἰ γὰρ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρὸς, οὐκ ἔστιν ὑπεύθυνος ἡ γυνὴ, πολλῷ μᾶλλον αὐτὴ τετελευτηκυῖα ἀπήλλακται τοῦ ζυγοῦ τοῦ νόμου. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς δείκνυσιν αὐτὸν τὸν νόμον βουλόμενον τὸ ἀποστῆναι αὐτοῦ. Ἀπηλλάγητε οὖν καὶ ὑμεῖς τοῦ νόμου διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ σταυρωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸ γὰρ σῶμα ἐκεῖνο [20] διὰ τοῦτο ἐθανατώθη, ἵνα ὑμεῖς ἀποθάνητε μὲν τῷ νόμῳ, γένησθε δὲ ὑπὸ ἕτερον τὸν ἀποθανόντα ὑπὲρ ἡμῶν, εἶτα καὶ ἐγερθέντα. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἀποθανὼν, οὐκέτι ζῇ· ὁ δὲ Χριστὸς θανὼν, ζῇ. Ὥστε οὐκ ἔχετε ἐξουσίαν τοῦ ζῶντος τούτου ἀποστῆναι. Καὶ τί τὸ κέρδος; « Ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ, » τουτέστιν, Ἵνα ἐκ τῆς συζυγίας ταύτης τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν, τεκνογονήσωμεν τῷ Θεῷ, πράξεις ἀγαθὰς δηλαδή.

C

D

« Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ. » Δείκνυς, ὅτι ὁ νόμος οὐδὲν ἡμῖν συνετέλει [21] εἰς τὸ φυγεῖν τὰ σαρκικὰ πάθη, ἀλλὰ μόνον ἐδείκνυ ταῦτα, Ὅτε ἦμεν, φησὶν, ἐν τῷ σαρκικῷ βίῳ καὶ ταῖς πονηραῖς πράξεσι, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ διὰ τοῦ νόμου φανερούμενα καὶ γνωριζόμενα, ἐνηργεῖτο παρὰ τῆς ψυχῆς ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Τὰ μέλη [22] ἐνήργει τὴν πονηρίαν, ἵνα μὴ

Variæ lectiones.

[20] Ἴσ. ἐκείνου Ο. [21] συντελεῖ Ο. [22] ἡμῶν.

δώσῃ χώραν κατηγορῆσαι τῆς σαρκός. Ἡ γὰρ ψυχὴ ἐστιν οἷόν τις κιθαριστὴς, τὰ δὲ μέλη κιθάρα. Κακῶς οὖν κρούοντος τοῦ κιθαριστοῦ, κακῶς ἠχεῖ ἡ κιθάρα. Ὑπὸ τὸν νόμον τοίνυν ὄντες, ἐπειδὴ [23] τὰ πάθη οὐκ ἐδυνάμεθα φυγεῖν, ἐτεκνογονοῦμεν τὰς πονηρὰς πράξεις τῷ θανάτῳ.

« Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα, ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι Πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Κατηργήθη ὁ νόμος, ἵνα μὴ πλήξῃ τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ, « Κατηργήθημεν » ἡμεῖς « ἀπὸ τοῦ νόμου · » ὅ ἐστιν, Ἀπελύθημεν, ἠλευθερώθημεν, ἀποθανόντες, καὶ νεκροὶ, καὶ ἀκίνητοι γενόμενοι πρὸς ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα ἐν ᾧ κατειχόμεθα, ὅπερ ἦν ἡ ἁμαρτία · ἐν αὐτῇ γὰρ οἷόν τινι δεσμῷ κατειχόμεθα. Ἀπεθάνομεν δὲ πρὸς ταύτην, ἵνα δουλεύσωμεν, τῷ Θεῷ δηλαδὴ, « ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος. » Πάλαι μὲν γὰρ δυσκατόρθωτος ἦν ἡ ἀρετὴ, ἅτε τοῦ Ἀδὰμ ἐν τῷ θνητῷ σώματι πολλὰ ἐλαττώματα φυσικὰ ἀναδεξαμένου · νῦν δὲ χάριτι Χριστοῦ ἐν τῷ βαπτίσματι, ἡ φύσις ἡμῶν ἐνεδυναμώθη διὰ τοῦ Πνεύματος, τοῦ καινοὺς καὶ νέους ἡμᾶς ποιήσαντος, καὶ ἐκπαλαίξαντος τῆς παλαιότητος καὶ [a]σθενείας τοῦ γράμματος. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ νόμῳ μὲν σπάνιον ἦν ἡ παρθενία, νῦν δὲ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χιλιάδες τῶν ἐν ταύτῃ [24] εὐθυνόντων · καὶ ἐν τῇ τοῦ θανάτου καταφρονήσει τὸ ὅμοιον.

« Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι ὁ νόμος ἁμαρτία; Μὴ γένοιτο! Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου. Τήν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ἤδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν · Οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Πολλὰ εἰπὼν ἃ ἐδόκει διαβολὴν φέρειν τοῦ νόμου [25], οἷον τὸ, « Ἁμαρτία ὑμῶν οὐ κυριεύσει · οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν · » καὶ, « Νόμος δὲ παρεισῆλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα · » καὶ πρὸ μικροῦ, ὅτι « Τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ διὰ τοῦ νόμου · » καὶ, « Παλαιότητα γράμματος · » θεραπεύει [26] τὴν ὑπόνοιαν ταύτην, οἷόν τινα ἀντίθεσιν εἰσάγων ὥσπερ συμβουλευτικῶς, καὶ λέγων · « Τί οὖν ἐροῦμεν » περὶ τοῦ νόμου; « Ὅτι ἁμαρτία; » Εἶτα λύων ταύτην, πρῶτον μὲν ἀπογορευτικῶς, ὡς εἰωθεν ἐπὶ τῶν σφόδρα ἀτόπων λέγειν · εἶτα καὶ λογισμοὺς προτιθεὶς · Ἁμαρτία μὲν οὐκ ἔστι, φησὶ, γνωριστικὸς δὲ τῆς ἁμαρτίας · οὐ γὰρ ἤδειν τὴν ἐπιθυμίαν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν · « Οὐκ ἐπιθυμήσεις. « Καὶ πῶς λοιπὸν ὁ κατακλυσμὸς γέγονε; Πῶς τὰ Σόδομα ἐνεπρήσθη, εἰ μὴ καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἐγινώσκετο κακὸν ἡ ἐπιθυμία; Ἐγινώσκετο μὲν, ἀλλ' οὐχ ἡ ἐπιτεταμένη ἐπιθυμία, οὐδὲ οὕτως ἀκριβῶς καὶ [27] μετὰ τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου μαρτυρίας. Πρότερον μὲν γὰρ μόνῳ τῷ φυσικῷ νόμῳ διεγινώσκετο, ὕστερον δὲ διὰ τοῦ γραπτοῦ · ὃ καὶ μείζονος τιμωρίας πρόξενον · ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν τοῦ νόμου διδασκαλίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν μὴ προσεχόντων ῥᾳθυμίαν · ὃ καὶ διὰ τῶν ἑξῆς δηλοῖ.

A daret accusationi carnis. Anima enim est instar citharœdi, membra vero ut cithara. Male namque et inepte pulsante citharœdo, male resonat quoque cithara. Cum itaque sub lege essemus, nec possemus affectus effugere, progenerabamus prava opera morti.

Vers. 6. « Nunc autem soliti sumus a lege, mortui ei, in qua detinebamur, ut serviamus nos in novitate Spiritus, et non in vestustate litteræ. » Non dixit solutam esse legem, ne offenderet Judæos; sed « Nos soluti sumus a lege, » quod est, absoluti 47 sumus, liberati sumus, defuncti vita et mortui, et immobiles facti ad illam rem in qua detinebamur. Ea vero res peccatum erat: in ipso B enim veluti vinculo quodam detinebamur. Mortui autem sumus erga istud, « Ut serviamus. nempe Deo, » in novitate Spiritus, et non in vetustate litteræ. » Quondam enim virtus difficulter admodum perficiebatur, eo quod Adamus multas naturæ imminutiones in mortali suo corpore recepisset. Jam nunc vero per gratiam Christi in baptismate, natura nostra confortata est per Spiritum, qui nos novos facit et juvenes, ac liberavit a vestustate ac infirmitate litteræ. Propterea et in lege rarum quiddam erat virginitas, nunc autem in ecclesia Christi multæ virginum chiliades recte agentium invieniuntur: necnon in contemptu mortis similiter.

Vers. 7. « Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? C Absit. Sed peccatum non cognovi nisi per legem. Concupiscentiam enim nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. » Cum multa dixisset quæ videbantur legi calumniam afferre, quale est, « Peccatum vobis non dominabitur, non enim estis sub lege, sed sub gratia [r]; » et, « Lex subintravit, ut exuberaret delictum [s]; » et quod paulo ante dixit, « Affectus peccatorum, qui per legem; » et « Vetustatem litteræ: » suspicioni huic quamdam veluti objectionem quasi per consultationem introducens medetur, inquiens: Quid igitur dicemus » de lege? « Peccatumne est? » Atque hanc oppositionem diluit primum inficiando, uti consuevit in vehe- D menter absurdis dicere; posthac rationes etiam proponens, Peccatum quidem non est, inquit, sed enim index peccati: « Non enim noram cupiditatem, nisi lex diceret: Non concupisces. » At enim qua ratione inductum fuerit diluvium? Quomodo Sodoma incendio perierunt, si ante legem concupiscentia malum esse ignorabatur? Cognoscebatur quidem, sed non intensa et late patens concupiscentia, neque adeo exacte percipiebatur ac cum legis testimonio. Pius enim sola naturæ lege cognoscebatur, postea vero et scripta lege, quod et majus supplicium infert. Id vero non accidit ex institutione et doctrina legis, sed ex ignavia legis præceptis non auscultantium, perinde ac in sequentibus patefit.

[r] Rom. VI, 14. [s] Rom. V, 20.

Variæ lectiones.

[23] ἐπεὶ o. [24] ἐντεῦθα o. [25] ἴσ. τῷ νόμῳ. [26] νῦν θεραπεύει m. [27] ἴσ. ὡς καί.

VERS. 8. « Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum erat mortuum. » Non dixit quod lex operata sit concupiscentiam, sed peccatum (quod est secundum Chrysostomum, ignava et corrupta voluntas), sive diabolus (hunc enim nonnulli peccatum esse putaverunt), sive voluptatis studium, ac impetus ad deteriora legis institutione 48 in contrarium utebatur. Perinde enim ac si medicus quispiam febricitanti et frigidæ potionem intempestive expetenti implendæ cupiditatis copiam non præstans, ipsam augeat, non est accusandus; siquidem medici est prohibere, patientis autem non bibere : consimilem ad rationem lex quidem docebat ut hominem a concupiscentia abduceret : voluntas autem peccati amans, auxit concupiscentiam, et non unum, sed omnia cupiditatum genera admisit, intense quod malum est operans. Cum enim magis inhibetur quispiam, tunc magis furit. Tum itaque apparuit peccatum, quando lex erat transgressa. « Nam citra legem peccatum est mortuum, » hoc est, non reputatur esse. Porro, lege exsistente, et quid deceat præcipiente, vivit peccatum, id est, subsistit et peccatum esse apparet, iis nimirum, qui legem transgrediuntur, ex scientia peccantibus.

A « Ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία, διὰ ἐντολῆς κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν· χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὁ νόμος κατειργάσατο τὴν ἐπιθυμίαν, ἀλλ' « Ἡ ἁμαρτία » (ἤ ἐστι, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, ῥᾳθυμος προαίρεσις καὶ διεφθαρμένη), ἢ ὁ διάβολος (τοῦτον γὰρ ἁμαρτίαν τινὲς ἐνόησαν), ἢ ἡ φιληδονία, καὶ ἡ ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁρμὴ τῇ τοῦ νόμου διδασκαλίᾳ πρὸς τὸ ἐναντίον ἐχρήσατο. Ὥσπερ γὰρ εἴ τις ἰατρὸς πυρέττοντι, καὶ ψυχροποσίας ἀκαίρως ἐπιθυμοῦντι, μὴ παρέχων ἐμφορηθῆναι τῆς ἐπιθυμίας, αὐξήσειε ταύτην, οὐκ ἂν ἐγκληθείη· τοῦ μὲν γὰρ ἰατροῦ τὸ κωλῦσαι, τοῦ δὲ κάμνοντος τὸ μὴ πιεῖν· οὕτω καὶ ὁ νόμος ἐδίδασκεν ἵνα ἀπαγάγῃ τῆς ἐπιθυμίας· ἡ δὲ φιλαμαρτήμων προαίρεσις ηὔξησε τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ οὐ μίαν,
B ἀλλὰ πᾶσαν κατειργάσατο, ἐπιτεταμένως τὸ κακὸν ἐνεργοῦσα. Ὅταν γὰρ κωλύηταί τις, τότε μᾶλλον ἐκμαίνεται· Τότε δὲ καὶ ἐφάνη ἡ ἁμαρτία, ὅτε ὁ νόμος παρεβαίνετο. « Χωρὶς γὰρ νόμου, ἁμαρτία νεκρά· » τουτέστιν, οὐ λογίζεται εἶναι. Νόμου δὲ ὄντος, τοῦ τὸ δέον ὑπαγορεύοντος, ἡ ἁμαρτία ζῇ, τουτέστιν, ὑφίσταται καὶ δοκεῖ ἁμαρτία, ὡς τῶν παραβαινόντων τὸν νόμον, ἐν γνώσει πταιόντων.

VERS. 9. « Ego autem vivebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit, ego autem mortuus sum. » Ante Mosen, inquit, vivebam sine lege : quare neque admodum condemnabar : (in propria autem persona, humanam naturam dicit.) At cum venisset mandatum, peccatum apparuit esse peccatum. Antea enim etiamsi peccassent, non norant tamen mortales. Legis autem vel hoc est bonum, quod homines fecerit novisse quod peccant. Quod vero dicit, « Mortuus sum, » duplici-ter intelliges, et pro, Peccavi, et pro, Majori pœnæ factus sum obnoxius, quod non legis culpa evenit, sed ejus qui non attendit. Veluti, exempli gratia, ægrotabat quispiam et ignorabat se ægrotare : deinde adveniens medicus ostendit ei quod ægrotaret, et quod ab hoc cibo tanquam ægritudinem augente abstinere oporteat : is vero non est obsecutus medico, et mortuus est.

« Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ· ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον. » Πρὸ τοῦ Μωσέως, φησὶν, ἔζων χωρὶς νόμου·
C διὸ οὐδὲ σφόδρα κατεδικαζόμην (ἐν τῷ οἰκείῳ δὲ [28] προσώπῳ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λέγει)· ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἐφάνη ἁμαρτία. Οἱ πρότερον γὰρ, εἰ καὶ ἡμάρτανον, ἀλλ' οὐκ ἤδεισαν. Καὶ τοῦτο δὲ τοῦ νόμου καλὸν, ὅτι ἐποίησε τοὺς ἀνθρώπους γινώσκειν, ὅτι ἁμαρτάνουσι. Τὸ δὲ, « Ἀπέθανον, » διπλῶς [29] νοήσεις, καὶ ἀντὶ τοῦ, Ἥμαρτον [30], καὶ ἀντὶ τοῦ, Σφοδροτέρας κολάσεως [31] ὑπεύθυνος ἐγενόμην· ὅπερ οὐ τοῦ νόμου ἔγκλημα, ἀλλὰ τοῦ μὴ προσέχοντος αὐτῷ· οἷον ἐν ὑποδείγματι· ἠῤῥώστει τις, καὶ οὐδὲ ἤδει, ὅτι ἀῤῥωστεῖ· εἶτα ἦλθεν ἰατρὸς, καὶ ἐδίδαξεν αὐτὸν, ὅτι ἀῤῥωστεῖ, καὶ ὅτι τοῦδε τοῦ βρώματος, ὡς τὴν ἀῤῥωστίαν αὔξοντος, ἀπέχεσθαι δεῖ. Ὁ δὲ οὐκ ἤκουσεν, εἶτα ἀπέθανεν.

VERS. 10, 11. « Et inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Peccatum enim occasione accepta, per mandatum seduxit me, et per illud occidit. » Non dixit quod Mandatum factum est mihi mors, sed « Inventum est, » novam et inexspectatam absurditatem ita exponens : Nam scopus ipsius ad vitam ducebat, et eo etiam fine datum est. Quod si autem mors hinc evenit, non ipsius certe culpa : nam peccatum, hoc est impetus ad deteriora, corruptaque et peccati amans voluntas aut sententia, ac ut magis proprie dicam voluptas seduxit me, et occidit per mandatum. Nisi enim mandatum esset indicans peccatum, neque tanquam

D « Καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον. Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς, ἐξηπάτησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινεν. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἡ ἐντολὴ γέγονέ μοι θάνατος, ἀλλ' « Εὑρέθη, » τὸ καινὸν καὶ παράδοξον τῆς ἀτοπίας οὕτως ἑρμηνεύων. Ὁ μὲν γὰρ σκοπὸς αὐτῆς εἰς ζωὴν ἦγε, καὶ διὰ τοῦτο ἐδόθη. Εἰ δὲ θάνατος ἐξέβη ἐντεῦθεν, οὐκ αὐτῆς τὸ ἔγκλημα. Ἡ γὰρ ἁμαρτία, τουτέστιν, ἡ ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁρμὴ, καὶ ἡ διεφθαρμένη καὶ φιλαμαρτήμων γνώμη, μᾶλλον δὲ, κυριώτερον εἰπεῖν, ἡ ἡδονὴ, ἐξηπάτησέ με, καὶ ἀπέκτεινε διὰ τῆς ἐντολῆς. Εἰ μὴ γὰρ ἦν ἡ ἐντολὴ ὑποδεικνῦσα τὴν ἁμαρτίαν, οὔτε ὡς ἁμαρτίαν πράττων ἐλογιζόμην ἄν, οὔτε κο-

[Variæ lectiones.

[28] ἐν δὲ τῷ οἰκ ο. [29] διττῶς ο. [30] ἡμάρτανον ο. [31] σφοδροτέρα κολάσει m. 7.

λάσεως ὑπεύθυνος ἤμην. Τὸ γὰρ, « Ἀπέκτεινε, » ἐπ' ἀμφοτέρων δεῖ νοεῖν, καὶ ἐπὶ τοῦ ἁμαρτάνειν, καὶ ἐπὶ τοῦ κολάζεσθαι, ὥσπερ καὶ ἀνωτέρω [32] εἴρηται τὸ, « Ἀπέθανον. » Τὸ οὖν συμπέρασμα πᾶν τῆς ἀποστολικῆς ἐννοίας τοιοῦτόν ἐστι· Νόμου μὴ ὄντος, ἁμαρτία οὐ λογίζεται· τοῦ νόμου δὲ ἐλθόντος καὶ παραβαινομένου, ἐφάνη ἡ ἁμαρτία καὶ ἀνέζησεν. Ὥστε διὰ τῆς ἐντολῆς παραβαινομένης ἡ ἁμαρτία, τουτέστιν, ἡ τῆς ἁμαρτίας ἔκφανσις καὶ ὑπόστασις ὑφίσταται [33], πρότερον μὴ ὑφισταμένης [34] μηδὲ λογιζομένης [35], ἐν τῷ μηδὲ νόμον εἶναι. Αἴτιος μὲν οὖν καθ' αὐτὸν ὁ νόμος τῆς ἁμαρτίας οὐκ ἦν· οὐ μὴν οὐδὲ λυτρώσασθαι ταύτης ἴσχυεν [36]. Ὥστε τῆς χάριτος ἐδεήθημεν διὰ τὸ τούτου ἀνίσχυρον.

A peccator reputarer, neque pœnæ essem obnoxius. Nam « Occidit, » de utroque intelligendum est, et de peccato et de supplicio, perinde ac supra dictum est, « Mortuus sum. » Tota itaque conclusio apostolicæ sententiæ est hujusmodi : **49** Lege non existente, peccatum non imputatur : lege autem adveniente et violata, apparuit peccatum et revixit. Itaque per mandatum prævaricatione violatum, peccatum, hoc est, peccati manifestatio et subsistentia subit, cum ante neque subsisteret, neque imputaretur, eo quod neque lex exstabat. Causa itaque per se lex peccati haudquaquam erat : nec tamen ab eo nos liberare potuit. Ob hujus itaque debilitatem gratia plane indiguimus.

« Ὥστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθή. » Ἰδοὺ φανερώτατα [37] ἐνταῦθα Μαρκιωνιτῶν, καὶ Μανιχαίων, καὶ Σιμωνιανῶν, καὶ πάντων τῶν τὴν Παλαιὰν διαβαλλόντων τὰ στόματα ἐνέφραξεν. Ἅγιον γὰρ τὸν νόμον ἀνακηρύττει σαφῶς, καὶ τὴν ἐντολὴν ἁγίαν, καὶ δικαίαν, καὶ ἀγαθήν. Διαφέρει δὲ νόμος [38] ἐντολῆς, ὡς καθολικώτερον μερικωτέρου. Τοῦ γὰρ νόμου τὰ μέν ἐστι δόγματα, τὰ δὲ ἐντολαί Καὶ τὰ δόγματα οὖν τοῦ νόμου ἅγια, καὶ αἱ περὶ πράξεων ἐντολαὶ, ἅγιαι, καὶ δίκαιαι, καὶ ἀγαθαί. Ὥστε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ δικαίου Θεοῦ εἰσι νομοθετήματα, κἂν οἱ ῥηθέντες αἱρετικοὶ τοῦ πονηροῦ Θεοῦ τὸν νόμον εἶναι βλασφημῶσι.

B Vers. 12. « Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum. » En manifestissime hic Marcionitarum, Manichæorum et Simonianorum, omniumque Vetus Testamentum calumniantium ora obstruxit. Sanctam enim legem palam pronuntiat, et mandatum sanctum, et justum, et bonum. Differt autem lex a mandato, quemadmodum universale a particulari. Legis enim alia quidem sunt decreta, alia vero mandata. Decreta itaque legis sive dogmata sancta sunt, mandata etiam de rebus gerendis, sancta, justa et bona sunt. Boni igitur et justi Dei sunt legislationes, etiamsi hæretici prædicti pravi Dei legem esse impie calumnientur.

« Τὸ οὖν ἀγαθὸν ἐμοὶ γέγονε θάνατος; Μὴ γένοιτο! Ἀλλ' ἡ ἁμαρτία, ἵνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον. » Ὁ μὲν νόμος, φησὶν, οὐ γέγονέ μοι θάνατος, ἀλλ' ἡ [39] ἁμαρτία με ἐθανάτωσεν, ἵνα φανῇ, πηλίκον ἐστὶ κακὸν, καὶ ὅτι καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου ἰατρευόμενον, χεῖρον ἐγένετο. Ἁμαρτίαν δὲ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, νοήσεις καὶ τὴν φιλήδονον γνώμην, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ ἁμαρτάνειν ὁρμὴν, ἤδη δὲ καὶ τὸν διάβολον, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν πρᾶξιν διὰ τῆς ἡδονῆς ὑποσύρουσαν. Χάρις οὖν τῷ Χριστῷ τῷ τηλικούτου κακοῦ ἡμᾶς ἀπαλλάξαντι.

C Vers. 13. « Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit! Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. » Lex, inquit, non est facta mihi mors; sed peccatum me occidit, ut appareat quale quantumque sit malum, quodque lege ipsi medelam afferente, deterius evaderet. Peccatum autem, ut et supra commemoratum, intelliges amantem voluptatis sententiam seu mentem, atque vehementem ad peccatum motionem, atque adeo diabolum, ipsumque actum præ voluptate pellicientem. Gratias igitur Christo, qui nos a tanto malo liberavit.

« Ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς. » Τὸ, Ἵνα γένηται, » ἀντὶ τοῦ, ἵνα φανῇ ἡλίκος ὄλεθρος ἡ ἁμαρτία· ὥσπερ καὶ τὸ, « Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθὴς, « ἀντὶ τοῦ, φανήτω. Τοῦτο δὲ διὰ τῆς ἐντολῆς ἐδείχθη· ἐχρήσατο γὰρ τῇ ἐντολῇ εἰς θάνατον· ὥσπερ καὶ νόσημα, ὅταν διὰ τῶν ἰατρικῶν φαρμάκων χεῖρον γένηται, τὴν κακοήθειαν αὐτοῦ ἐκφαίνειν λεχθείη διὰ τῆς ἰατρικῆς τέχνης, ὡς μὴ ὠφελούμενον ὑπ' αὐτῆς.

« Ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. » — « Ut fiat, » pro, appareat, quanta sit peccati pernicies : quemamodum et illud : « Sit autem Deus verax, » pro, palam fiat et perspicuum. D Istud autem per mandatum demonstratum est. Usum est enim peccatum mandato ad mortem : perinde ac infirmitas vel morbus, quando per medica pharmaca redditur deterior, malam sui habitudinem per medicam artem declarare dici queat, cum ex ea nihil juvetur.

« Οἴδαμεν γὰρ, ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν· ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραγμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι ἤδη διὰ τῆς ἐντολῆς ἡ ἁμαρτία ἐφάνη, ἵνα μὴ νομίσῃς τὸν νόμον αἴτιον ταύτης, ἀπολογεῖται ὑπὲρ αὐτοῦ, κοινὴν ἐκφέρων ψῆφον, καὶ λέγων· « Οἴδαμεν ὅτι ὁ νόμος πνευμα-

Vers. 14. « Scimus enim quod lex spiritualis sit, ego autem carnali, venundatus sub peccato. » Quia dixerat, quod jam per mandatum peccatum apparuit, ne arbitreris legem causam esse peccati, defendit eam, commune suffragium proferens, ac dicens : « Novimus quod lex spiritualis est; » id

Variæ lectiones.

[32] ἄνω o. [33] πεφανέρωται m. [34] ὑφισταμένη o. [35] λογιζομένη o. [36] ἴσχυσεν m. [37] φανερώτερον m [38] ἅγιος. [39] ἡ δὲ o.

enim est in confesso, nec cuipiam obscurum. Tantum enim abest ut lex sit causa peccati, ut virtutis potius sit præceptrix, vitiique inimica et 50 hostis : hoc enim est quod ait, « Spiritualis est. » Unde igitur peccatum enatum est, si lex tam miranda sit magistra? A discipulorum socordia et imbecillitate. « Ego » enim, inquit, « carnalis sum, » hoc est, universa humana natura, cum quæ ante sancitam legem, tum quæ tempore legis, universam affectuum turbam sibi aggregatam habuit. Non enim tantum mortales facti sumus ex Adami prævaricatione, verum etiam affectus pravos natura recepit, sub peccato vendita et in servitutem redacta, ita ut ne caput quidem erigere queat.

VERS. 15. « Quod enim operor, » inquit, « non intelligo. » Non omnigenam hic ignorantiam dicit. Si enim ex ignorantia peccabant, quomodo deinceps puniebantur? Sed quid ait? Tenebris obsepior, huc illuc rapior, nec quomodo me peccatum rapiat, novi. Quare cum ait, « Non novi, » haud ignorantiam rei agendæ indicat, sed circumstantiam et insidias ac deceptionem et raptum. Hæc autem omnia de mortalibus qui ante Christi in carnem adventum fuere, dicit, etiamsi propriam personam posuerit.

« Non enim quod volo, hoc ago. » Pro eo quod est, Non enim quod voluerunt homines, qui tum vixere, illud egerunt. Non inducit autem necessitatem, neque vim per hujusmodi sermones. At quid ait? Quod non laudabant, quod non recipiebant, quod non diligebant, hoc faciebant. Infert enim deinceps :

« Sed quod odi, hoc facio. » Viden'quod neque vim, neque necessitatem hic infert? Alias intulisset. Sed quod cogor, hoc ago : jam vero non sic dixit, sed, « Quod odi. » Quare illud, « Quod nolo, » sic accipias, ut expositum est. Quomodo igitur contingebant mala ? Per arreptionem, per infirmitatem qua laborabant ex prævaricatione Adami. Hanc porro infirmitatem lex profecto sanare non potuit, etiamsi quid agendum esset dictaret : Christus autem accedens sanavit. Hic igitur Apostolo scopus est per omnia quæ dixit et quæ dicturus est, demonstrare humanam naturam immedicabilia passam, nec ab ullo alio sanitati restitutam, præterquam a solo Christo.

VERS. 16. « Si autem quod nolo, istud facio, consentio legi quod bona est. » Quod bona sit lex, inde constat, quod novi naturaliter quid agendum sit, et non sum mente corruptus, etiamsi vitium prosequor.

VERS. 17,18. « Nunc autem jam non operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Novi autem quod non habitet in me, hoc est in carne mea, bonum. » Non dixit quod caro illud operetur, sed « peccatum, » hoc est peccati tyrannis me rapiens.

A τικός ἐστιν. Ὁμολογημένον γάρ ἐστι τοῦτο, φησί, καὶ πᾶσιν ἐγνωσμένον, ὅτι τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ αἴτιος εἶναι ὁ νόμος ἁμαρτίας, ὥστε καὶ διδάσκαλος ἀρετῆς ἐστι, καὶ κακίας πολέμιος· τοῦτο γὰρ τὸ, « Πνευματικός. » Πόθεν οὖν ἡ ἁμαρτία γέγονεν, εἰ οὕτω θαυμαστός ἐστιν ὁ διδάσκαλος; Παρὰ τὴν τῶν μαθητῶν ῥαθυμίαν καὶ ἀσθένειαν. « Ἐγὼ » γάρ, φησί, « σαρκικός εἰμι, » τουτέστιν, ἡ ἀνθρωπίνη πᾶσα φύσις, ἥ τε πρὸ νόμου, καὶ ἡ ἐν νόμῳ, πάντα τὸν ὄχλον τῶν παθῶν ἐπεισαχθέντα αὐτῇ ἔσχεν. Οὐ γὰρ μόνον θνητοὶ γεγόναμεν ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδὰμ, ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις ἐδέξατο τὰ πάθη, πραθεῖσα ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ δούλη γενομένη, ὥστε, μηδὲ [40] ἀνακύψαι δύνασθαι.

B « Ὃ γὰρ κατεργάζομαι, » φησὶν, « οὐ γινώσκω. » Οὐ τὴν παντελῆ ἄγνοιαν ἐνταῦθά φησιν. Εἰ γὰρ ἀγνοοῦντες ἡμάρτανον, πῶς λοιπὸν ἐκολάζοντο; Ἀλλὰ τί φησι; Σκοτοῦμαι, συναρπάζομαι, οὐκ οἶδα, πῶς με συναρπάζει ἡ ἁμαρτία. Ὥστε τὸ, « Οὐ γινώσκω, » οὐκ ἄγνοιαν ἐμφαίνει τοῦ πρακτέου [41], ἀλλὰ περίστασιν, καὶ ἐπιβουλὴν, καὶ ἀπάτην, καὶ συναρπαγήν. Ταῦτα δὲ πάντα περὶ τῶν πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπων λέγει, εἰ καὶ τὸ οἰκεῖον πρόσωπον τέθεικεν.

« Οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω. » Ἀντὶ τοῦ, Οὐ γὰρ ὃ ἤθελον οἱ τότε ἄνθρωποι, τοῦτο ἔπραττον. Οὐκ ἀνάγκην δὲ εἰσάγει, οὐδὲ βίαν διὰ τῶν τοιούτων λόγων. Ἀλλὰ τί φησιν; Ἀντὶ τοῦ, ὃ μὴ ἐπῄνουν, ὃ μὴ ἀπεδέχοντο, ὃ μὴ ἠγάπων, τοῦτο ἐποίουν· ἐπάγει C γὰρ ἑφεξῆς·

« Ἀλλὰ ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. » Ὁρᾷς, ὅτι οὐ βίαν εἰσάγει, οὐδὲ ἀνάγκην; Ἐπῆγαγε γὰρ ἂν, Ἀλλ' ὃ ἀναγκάζομαι, τοῦτο πράσσω. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλ', « Ὃ μισῶ. » Ὥστε τὸ, « Ὃ οὐ θέλω, « οὕτω νοήσεις, ὡς ἐξελήφθη. Πῶς οὖν ἐγένοντο τὰ κακά; Κατὰ συναρπαγὴν, κατὰ ἀσθένειαν, ἣν ἔσχον ἀπὸ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ. Ταύτην δὲ τὴν ἀσθένειαν ὁ μὲν νόμος οὐκ ἴσχυσεν ἰάσασθαι, καίτοι τὸ πρακτέον ὑπαγορεύων· ὁ δὲ Χριστὸς ἐλθὼν ἰάσατο. Οὗτος οὖν ἐστιν ὁ σκοπὸς τῷ Ἀποστόλῳ διὰ πάντων, ὧν τε εἶπεν, καὶ ὧν μέλλει εἰπεῖν, τὸ δεῖξαι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀνίατα παθοῦσαν, καὶ οὐχ ὑπὸ ἄλλου ἰα-D θεῖσαν, ἢ [42] ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

« Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός. » Ὅτι καλὸς ὁ νόμος, δῆλον ἐξ ὧν καὶ αὐτὸς οἶδα φυσικῶς τὸ πρακτέον, καὶ οὐ διέφθαρμαι τὴν γνώμην [43], εἰ καὶ τὴν κακίαν μετέρχομαι.

« Νῦν δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. Οἶδα δὲ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν, ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν. » Οὐκ εἶπεν ὅτι ἡ σὰρξ αὐτὸ κατεργάζεται, ἀλλ', « Ἡ ἁμαρτία, » τουτέστιν, ἡ τῆς ἁμαρτίας τυραννὶς συναρ-

Variæ lectiones.

[40] οὐδὲ O. [41] πράγματος O. [42] ἀλλ' O. [43] τῇ γνώμῃ O.

πάζουσά με. Ὥστε τί φλυαροῦσιν οἱ τὴν σάρκα διαβάλλοντες, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν [44] ἀλλοτριοῦντες; Καὶ πῶς, φασὶ, λέγει, ὅτι « Οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν, ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν; » Ἄκουε πῶς τοῦτό φησιν· Ἐκ δύο ὁ ἄνθρωπος σύγκειται, ψυχῆς τε καὶ σαρκός· τούτων δὲ ἡ μὲν ψυχὴ τὸ κράτος ἔχει ἐν πᾶσιν, ἡ δὲ σὰρξ δούλη ἐστίν. Οὐκ οἰκεῖ οὖν ἐν τῇ σαρκὶ τὸ ἀγαθὸν, ἀντὶ τοῦ, οὐ κεῖται ἐν τῇ ταύτης [45] ἐξουσίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ τῆς ψυχῆς. Ὃ οὖν ἕληται ἡ ψυχὴ, ἐκεῖνο πράττει ἡ σάρξ. Ὥσπερ εἴ τις εἴποι, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἐν τῇ κιθάρᾳ τὸ καλὸν κροῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ κιθαριστῇ. Οὐ γὰρ τὴν κιθάραν διαβάλλει, ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ τεχνίτου πρὸς τὸ ὄργανον δείκνυσι.

« Τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν οὐχ εὑρίσκω. Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν· ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακὸν, τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐγὼ, τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. » Ἐν τῷ εἰπεῖν, « Οὐχ εὑρίσκω, » ἐπήρειαν καὶ ἐπιβουλὴν τῆς ἁμαρτίας ἐσήμηνεν· ἀπαλλάττει γὰρ καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς ἐγκλήματος [46], καὶ τὸ πᾶν ἐπὶ τὴν πονηρὰν πρᾶξιν καὶ προαίρεσιν μεθιστᾷ. Ἐν μὲν γὰρ τῷ εἰπεῖν, « Ὃ οὐ θέλω, » τὴν ψυχὴν ἀπαλλάττει ἐγκλήματος· ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, » τὴν σάρκα ἀδιάβλητον τηρεῖ. Τίς οὖν τὸ κακὸν κατεργάζεται; Ἡ ἁμαρτία, ἥτις ἐστὶν, ὡς ὁ Χρυσόστομός φησιν, ἡ πονηρὰ προαίρεσις καὶ φιλαμαρτήμων. Αὕτη δὲ οὐκ ἔστι δημιούργημα [47] τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡμέτερον κίνημα. Ἡ μὲν γὰρ ἁπλῶς βούλησις τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἔργον· ἡ δὲ τοιάδε βούλησις, ἡμέτερον, καὶ τῆς γνώμης ἡμῶν. Εἴρηται δὲ ἀνωτέρω, τίς ἐστιν ἡ ἁμαρτία, ὅτι ἡ τῆς ἁμαρτίας τυραννὶς, συναρπαζούσης τὸν νοῦν ἡμῶν [48] διὰ τῆς ἡδονῆς.

« Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. » Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον, ὡς ἐλλιπῶς ἔχον· ἔδει γὰρ οὕτω λεχθῆναι· Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον συνηγοροῦντά μοι, θέλοντι μὲν ποιεῖν τὸ καλὸν, μὴ ποιοῦντι δὲ, διότι ἐμοὶ παράκειται τὸ κακόν. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ ἐξ ἀρχῆς συγκαταβεβλημένην ἔσχον· εὑρίσκω δὲ καὶ τὸν νόμον συνηγοροῦντα ταύτῃ καὶ ἐπαινοῦντα, καὶ θέλω μὲν ποιεῖν, πλὴν συναρπάζομαι, καὶ τὸ κακὸν παράκειταί μοι· τουτέστιν, Ἡ πρᾶξις τοῦ κακοῦ οὐκ ἀνῄρηται ἀπ' ἐμοῦ. Πλὴν ὁ μακάριος Ἰωάννης, μετὰ τὸ, καθὰ εἴρηται, ἑρμηνεῦσαι αὐτὸ ὡς ἐλλιπὲς, αἰνίττεται, ὅτι καὶ ἄλλως δύναται νοηθῆναι· οἷον, Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον, οὐκ ἄλλῳ τινὶ ὄντα, ἀλλ' ἐμοὶ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλόν. Μόνῳ γὰρ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλὸν νόμος ἐστὶν ὁ νόμος, τὰ αὐτὰ αὐτῷ βουλόμενος. Ὃ δὲ [*f.* καὶ] διὰ τῶν ἑφεξῆς δῆλον [49].

Soli enim volenti facere bonum lex est lex, eadem fiet.

« Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ἔσω

A Quid igitur hic nugantur et ganniunt, qui carnem criminantur, et a Dei opificio alienant ? Et quomodo, **51** inquiunt, ait : « Quod non habitet in carne mea, bonum? » Audi qua id ratione dicat : Ex duobus homo compositus est, ex anima et carne : horum alterum, anima videlicet, imperium habet in omnibus : caro autem serva est. Non habitat igitur in carne mea bonum, id est, non est situm in ejus potestate, sed in animæ arbitrio. Quidquid igitur anima elegerit, caro prosequitur. Quemadmodum si quis dicat, Bona et concinna pulsatio non est in cithara, sed in citharœdo. Non enim citharam calumniatur, sed artificis excellentiam instrumento comparati ostendit.

B Vers. 18-20. « Velle enim adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio. Non enim quod volo facio bonum; sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo ego, hoc facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. » Cum ait, « Non invenio, » vim et insidias peccati demonstravit. Liberat enim cum essentiam animæ tum essentiam carnis a crimine et accusatione, totumque in pravam operationem et voluntatem transfert. Nam cum dicit, « Quod nolo, » animam liberat a crimine : cum vero subdit, « Jam non ego operor illud, » carnem ab accusatione immunem servat. Ecquid igitur est quod malum operatur? Peccatum, quod est, juxta Chrysostomi sententiam, prava voluntas et peccandi avida. Ista vero non est opus Dei, sed nostra motio et affectus. Ipsa C quidem simpliciter voluntas, Dei opus est : talis autem voluntas ad nos pertinet et mentem nostram. Dictum est autem supra quid sit peccatum, nempe peccati tyrannis, animum nostrum per voluptatem alio rapientis.

Vers. 21. « Invenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quod mihi malum adjacet. » Obscure hoc dictum est, quasi quidquam desit : debebat enim sic dici : Invenio itaque legem patrocinantem mihi, volenti quidem facere bonum, quod tamen non facio, eo quod malum mihi adjacet. Porro hujus loci talis est sententia : Cognitionem boni ab initio mecum una conditam habui : invenio etiam legem patrocinantem huic, eamque com- D mendantem, ac volo quidem (bonum) persequi, adeoque peragere, attamen vi quadam alio rapior, malumque mihi proxime admotum est, id est operatio mali non est ablata a me. At vero divus Joannes Chrysostomus simul atque hunc locum ceu eum (uti dictum est) cui aliquid desit, interpretatus est, admonet et alia quadam ratione hunc posse intelligi : ut, Invenio quidem legem, non alii cuipiam sancitam, sed mihi volenti facere bonum. volens quæ ipse. Quod et in sequentibus planum

Vers. 22,23. **52** « Condelector enim legi Dei

Variæ lectiones.

[44] *Chrysost.* τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας. [45] αὐτῆς o. [46] ἐγκλημάτων o. [47] δημιουργία o. [48] ἡμέτερον νοῦν o. [49] δηλοῖ m.

secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me lege peccati, quæ est in membris meis. » Noram sane et antehac bonum : inveniens autem ipsum, in litteris situm, commendo legem, ac assentior ei « secundum interiorem hominem, » sive secundum mentem. « Video autem aliam legem, » hoc est peccatum : quod ideo legem appellavit, quod homines eo decepti, eidem obtemperent, ipsumque dimittere metuant, ceu legem quamdam quæ prævaricationem non recipiat. Hæc igitur repugnat « legi mentis meæ, » id est naturali (quem autem supra « interiorem hominem » nominavit, eum nunc aperte mentem vocat), atque vincit, imo captivat me, et naturalem et scriptam legem supprimens. Quomodo vero captivum ducit ? « Lege peccati, » hoc est potentia, neque non tyrannide. Non autem dixit, motu carnis, aut natura, verum lege peccati, quæ regnat et dominatur in membra mea. Hæc vero non est calumnia carnis. Quemadmodum prædo quispiam, si occupet regiam aliquam, in eaque commoretur, non est isthæc calumnia vel criminatio domus : hunc ad modum, si peccatum habitet in membris nostris, eam ob rem non est prava caro : siquidem tyrannide est opressa. Nonnulli quatuor hic leges faciunt : unam divinam, docentem nos quid deceat : alteram impugnatem nos, quæ ex diaboli motu et operatione nos invadit : tertiam, legem mentis, id est naturalem : postremam, quæ est in membris nostris, id est amantem peccati voluntatem et habitudinem ad malum, quæ nobis per consuetudinem veluti callum obduxit et induruit.

ἄνθρωπον. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσι μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Ἤδειν μὲν καὶ πρὸ τούτου τὸ καλόν · εὑρὼν δὲ αὐτὸ ἐν γράμμασι κείμενον, ἐπαινῶ τὸν νόμον, καὶ συγκατατίθεμαι αὐτῷ « κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, » ἤτοι κατὰ τὸν νοῦν μου. « Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον, » τουτέστι, τὴν ἁμαρτίαν · ἣν ἐκάλεσε νόμον, διὰ τὸ πείθεσθαι αὐτῇ τοὺς ἀπατωμένους, καὶ φοβεῖσθαι ἀφεῖναι αὐτήν, ὡς νόμον τινὰ ἀπαράβατον. Αὕτη οὖν ἀντιστρατεύεται « τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, » τουτέστι, τῷ φυσικῷ (ὃν δὲ ἀνωτέρω « ἔσω ἄνθρωπον » ὠνόμασε, τοῦτον σαφῶς νοῦν ὀνομάζει), καὶ νικᾷ · μᾶλλον δὲ αἰχμαλωτίζει με, καὶ τὸν φυσικὸν καὶ τὸν γραπτὸν νόμον νικῶσα. Πῶς [50] αἰχμαλωτίζει; « Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, » τουτέστι, τῇ δυνάμει, τῇ τυραννίδι. Οὐκ εἶπε δὲ, Τῇ ὁρμῇ τῆς σαρκὸς, ἢ τῇ φύσει, ἀλλὰ, « Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, » τῷ κατακρατήσαντι τῶν μελῶν μου. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι διαβολὴ τῆς σαρκός. Ὥσπερ γὰρ λῃστὴς, ἐὰν κατάσχῃ βασίλεια, καὶ ἐνοικῇ [51] αὐτοῖς, οὐ διαβολή ἐστι τοῦτο τοῦ οἴκου · οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἐὰν οἰκῇ ἡ ἁμαρτία ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, οὐ παρὰ τοῦτον [*f.* τοῦτο] πονηρὰ ἡ σάρξ · ἐτυραννήθη γάρ. Τινὲς δὲ τέσσαρας νόμους ἐνταῦθά φασιν · ἕνα τὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν διδάσκοντα ἡμᾶς τὸ δέον · δεύτερον, τὸν ἀντιστρατευόμενον, ὅστις ἐστὶν ὁ κατ' ἐνέργειαν [52] τοῦ διαβόλου ἐπεισιὼν ἡμῖν · τρίτον, τὸν νόμον τοῦ νοὸς, τουτέστι, τὸν φυσικόν · τέταρτον, τὸν ὄντα ἐν τοῖς μέλεσι, τουτέστι, τὴν φιλαμαρτήμονα προαίρεσιν καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν σχέσιν, διὰ τῆς συνηθείας ἐνσκιρρωθεῖσαν ἡμῖν.

Verse 24. « Infelix ego homo, quis me liberabit ex corpore mortis hujus ? » Naturalis lex non suffecit, scripta non potuit, sed utraque peccati tyrannis vicit. Unde igitur est salutis spes ? « Quis me liberabit ex corpore mortis ? » hoc est morti obnoxio. Postquam enim corpus per prævaricationem passibile factum esset, deinceps et peccato captu facile reddebatur. Atqui dicet aliquis, Siquidem corpus a peccato tam facile invadi potuerat, cur puniti sunt ii, qui ante Christi adventum peccarunt ? Quia talia imperata erant, quæ peccato etiam dominante potuissent recte peragere.

« Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; » Ὁ φυσικὸς νόμος οὐκ ἤρκεσεν, ὁ γραπτὸς οὐκ ἴσχυσεν, ἀλλ' ἐνίκησε καὶ ἀμφοτέρους ἡ τυραννὶς τῆς ἁμαρτίας. Πόθεν οὖν ἐστι σωτηρίας ἐλπίς; « Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου; » τουτέστι, τοῦ θανάτῳ ὑποκειμένου. Ἐπειδὴ γὰρ παθητὸν ἐγένετο ἐκ τῆς παραβάσεως, καὶ εὐεπιχείρητον λοιπὸν τῇ ἁμαρτίᾳ κατέστη. Ἀλλ' ἐρεῖ τις· Καὶ ἐπειδὴ εὐεπιχείρητον ἦν τὸ σῶμα τῇ ἁμαρτίᾳ, διὰ τί ἐκολάσθησαν οἱ πρὸ Χριστοῦ ἁμαρτάνοντες; Διότι τοιαῦτα ἐπετάγησαν, οἷα καὶ τῆς ἁμαρτίας κρατούσης ἠδύναντο κατορθοῦν.

Verse 25. « Gratias ago Deo per Jesum Christum Dominum nostrum. » Quia in angustias redactus erat, nec alium Servatorem invenit, necessario Christum invenit. Hinc et gratias agit « Deo Patri, per Jesum Christum Dominum nostrum, » hoc est causa gratiarum actionis existente **53** Christo. Ipse enim, inquit, præstitit ac transegit quæ lex non potuit : ipse me ab imbecillitate corporis liberavit, confortans illud ut non porro peccati tyrannide opprimatur. Sed quemadmodum per prævaricationem Adami mortale factum, peccato expugnatu

« Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Ἐπειδὴ ἐξηπορήθη, καὶ οὐχ εὗρεν ἄλλον τὸν σώζοντα, ἀναγκαίως εὗρε Χριστόν. Διὸ καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δι' Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τουτέστιν, αἰτίου ὄντος τῆς εὐχαριστίας τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ, φησὶ, κατώρθωσεν, ἃ ὁ νόμος οὐκ ἠδυνήθη · αὐτός με ἐῤῥύσατο ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ σώματος, ἐνδυναμώσας αὐτὸ, ὥστε μηκέτι τυραννεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ἀλλ' ὥσπερ διὰ τὴν παράβασιν τοῦ Ἀδὰμ θνητὸν γεγονὸς, εὐκαταγώνιστον τῇ ἁμαρτίᾳ κατέστη · οὕτω διὰ τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ στα-

Variæ lectiones.

[50] πῶς δὲ m. [51] ἐν. [52] ἔργον o.

ρωθέντος, εἶτα ἀναστάντος, τῆς ἀφθαρσίας τοὺς ἀ- A facile reddebatur: sic per ejus obedientiam qui
ῥαβῶνας δεξάμενον, κατὰ τῆς ἁμαρτίας ἵσταται [53] crucifixus est et resurrexit, arrha accepta, peccato
γενναίως. fortiter resistit.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

CAP. VII-VIII.

« Ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοὶ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας. Οὐδὲν ἄρα κατάκριμα νῦν τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. » Τὸ, « Δουλεύω, » ἀντὶ τοῦ, ἐδούλευον· τῶν γὰρ προτέρων ἀναμιμνήσκει. Μέλλων γὰρ εἰπεῖν, ὅτι « Οὐδὲν ἄρα κατάκριμα νῦν, » καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ δηλῶσαι τὴν ἄφατον χάριν τοῦ Χριστοῦ, ἀναμιμνήσκει, πῶς πρότερον εἴχομεν, καὶ ὅτι ἐνοοῦμεν τὸ καλὸν, » τῇ σαρκὶ » δὲ, τουτέστι, τῇ τῆς σαρκὸς ἀσθενείᾳ, ὑπεπίπτομεν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας. Ἀλλὰ νῦν οὐδὲν κατάκριμα τοῖς ἐν B Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, τοῖς τοῦ βαπτίσματος ἀξιωθεῖσιν. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτάνουσι, προσέθηκε· « Τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσι· » δεικνὺς, ὅτι τὸ πᾶν τῆς ῥᾳθυμίας τῆς ἡμετέρας. Δυνατὸν γὰρ νῦν [54] καὶ ῥᾴδιον, μὴ κατὰ σάρκα περιπατεῖν, ὃ τότε παγχάλεπον ἦν. Οὐ μόνον δὲ ἀπέχεσθαι τοῦ κατὰ σάρκα περιπατεῖν δεῖ, ἀλλὰ χρὴ [55] προσεῖναι καὶ τὸ « κατὰ πνεῦμα. » Οὐ γὰρ ἡ ἀποχὴ τῆς κακίας στεφανοῖ, ἀλλ' ἡ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν πνευματικῶν ἔργων μετοχή.

Verb. 25, 1. « Igitur ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati. Nihil ergo nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. » — « Servio, » pro serviebam, dixit: priorum namque meminit. Dicturus enim, « Nihil ergo nunc damnationis, » etc., necnon indicaturus ineffabilem gratiam Christi, ad memoriam revocat quales nos antea gesserimus, et quod bonum intelligebamus, « carne » vero, hoc est carnis imbecillitate, legi peccati succumbebamus. Atqui nunc nulla est condemnatio iis qui sunt in Christo Jesu, hoc est, qui ad baptismum sunt admissi. Quia vero multi etiam post baptismum peccant, adjecit, « Qui non secundum carnem ambulant, » innuens quod totum nostræ sit ignaviæ. Nunc enim et possibile est et facile, non ambulare secundum carnem id quod tunc temporis perdifficillimum erat. Non solum autem temperandum est nobis ne secundum carnem ambulemus, verum oportet etiam illud accedere, nempe « secundum spiritum. » Non enim abstinentia a vitiis coronat, sed virtutis operumque spiritualium participatio.

« Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς C ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. » Νόμον Πνεύματος τὸ ἅγιον Πνεῦμα καλεῖ, ὥσπερ καὶ νόμον ἁμαρτίας, τὴν ἁμαρτίαν. Ζωῆς δὲ νόμον τοῦτόν φησι, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ τῆς ἁμαρτίας νόμου, τοῦ καὶ τὸν θάνατον προξενήσαντος. Ἡ χάρις γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐθανάτωσε μὲν τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν θάνατον· κοῦφον δὲ ἡμῖν τὸν ἀγῶνα ποιήσασα, οὕτως ἐπὶ τὰ παλαίσματα εἰσήγαγεν. Ἐτόλμησαν δὲ αἱ πονηραὶ γλῶσσαι νόμον ἁμαρτίας ἐνταῦθα εἰπεῖν τὸν Μωσαϊκὸν νόμον· ὃν ὁ Ἀπόστολος οὐδαμοῦ οὕτως ὠνόμασεν, ἀλλ' ἅγιον καὶ πνευματικόν. Καὶ εἰ πνευματικὸς, φασὶν, ἔστι καὶ ὁ Μωσαϊκὸς, τί λοιπὸν διέστηκε τοῦ νόμου τοῦ Πνεύματος; Πάμπολυ. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Μωσέως ὑπὸ Πνεύματος μόνον ἐδόθη· οὗτος δὲ [56] καὶ Πνεῦμα ἐχορήγει. D

Verb. 2. « Lex enim Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis. » Legem Spiritus Spiritum sanctum vocat, perinde atque legem peccati ipsum peccatum. Vitæ autem legem hanc appellat, ut opponat eam legi peccati, quæ et mortem nobis subministravit. Etenim gratia Dei occidit peccatum et mortem: cumque certamen nobis leve reddidisset, ad conflictus ita nos perduxit. Ausæ sunt autem perversæ linguæ legem peccati hic dicere Mosaicam legem, quam tamen Apostolus nusquam nisi sanctam et spiritualem appellavit. At si spiritualis est, inquiunt, et lex Mosaica, quid igitur discrepat a lege Spiritus? Plurimum quidem. Lex enim Mosaica Spiritu tantum lata est; hæc autem et Spiritum suppeditabat.

« Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. » Ἐμνήσθη τοῦ Πνεύματος, μνημονεύει νῦν καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὴν Τριάδα διδάσκων [57]. Καὶ δοκεῖ μὲν κατὰ τοῦ νόμου λέγειν, οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. Οὐ γὰρ εἶπε, Τὸ πονηρὸν τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἐκακούργει, ἀλλὰ, « Τὸ ἀδύνατον, ἐν ᾧ ἠσθένει. » Πῶς δὲ ἠσθένει; Διὰ τῆς σαρκὸς, τουτέστι, τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος. Ὁ δὲ νοῦς ἁπας, ὧν ἔλεγεν ὁ Ἀπόστολος, ἐνταῦθα ἀνακαλύπτεται. Λέγει γὰρ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν,

Verb. 3. » Nam quod erat impossibile legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus misso Filio suo in similitudine carnis peccati, de peccato condemnavit peccatum in carne. » Meminit 54 Spiritus, nunc mentionem facit et Patris et Filii, Trinitatem docens. Ac videtur hic sane contra legem dicere, verum id sese ita non habet. Non enim dixit: Pravitas legis in qua perverse agebat, sed « impossibilitas « in qua imbecillis erat. Qui vero imbecillis erat? Per carnem, id est per carnalem affectum. Sensus autem universus eorum quæ dixit Apostolus, hic revelatur. Ait enim, ut et supra indicavimus,

Variæ lectiones.

[53] Ἱστασθαι o. [54] οὖν o. [55] δεῖ o. [56] ὁ δὲ o. [57] ἐνίζων o. συνάγων m.

quod lex docebat quidem, non potuit autem vincere carnaliorem affectum. Proinde Pater misit suum ipsius Filium « in similitudine carnis peccati, « hoc est, carnem habentem similem secundum essentiam nostræ peccatrici, carentem autem omni peccato. Quia enim meminit peccati, ideo similitudinem apposuit. Non enim aliam carnem assumpsit, sed ipsam hanc assumens, sanctificavit et coronavit, condemnans peccatum in assumpta carne, et ostendens carnem non esse natura peccatricem. A Christo ergo perinde factum est, ac si quis in foro mulierem vapulantem cernens, dicat se ejus filium, cum sit natus regis, eaque ratione liberet ipsam a verberantibus. Porro quod ait, » de peccato, » potest etiam simplicius intelligi, hanc ad rationem : Misit Filium suum Pater pro peccato, id est, eam ob rem, ut debellaret peccatum. Quod sane declarans magnus ille Joannes Chrysostomus : Arguit (inquit) et reprehendit peccatum Christus, quippe quod vehementer et supra modum peccasset. Quandiu enim peccatum peccatores occidit, juste eis mortem intulit. Postquam vero corpus Domini, impeccabile illud reperiens, letho dedisset, veluti injuriam faciens et peccans, condemnatum est. Misit igitur Filium suum Deus, cum ut ostenderet peccatum et injustum esse et peccasse, tum ut juste ipsum condemnaret, ne dicat diabolus, Christus instar fortis me vicit.

A ὅτι ὁ νόμος ἐδίδασκε μὲν, οὐκ ἠδύνατο δὲ νικῆσαι τὸ σαρκικώτερον φρόνημα. Ὁ τοίνυν Πατὴρ ἔπεμψε τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν « ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, » τουτέστι, σάρκα ἔχοντα ὁμοίαν μὲν κατὰ τὴν οὐσίαν τῇ ἡμετέρᾳ τῇ ἁμαρτωλῷ, ἀναμάρτητον δέ. Διότι γὰρ ἐμνήσθη ἁμαρτίας, διὰ τοῦτο τὸ ὁμοίωμα προσέθηκεν. Οὐ γὰρ δὴ ἄλλην σάρκα ἀνέλαβεν, ἀλλ' αὐτὴν ταύτην λαβὼν, ἡγίασε καὶ ἐστεφάνωσε, κατακρίνας τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ τῇ προσληφθείσῃ, καὶ δείξας, ὅτι οὐ φύσει ἁμαρτωλὸς ἡ σάρξ. Ὅμοιον οὖν γέγονεν ὑπὸ Χριστοῦ, οἷον εἴ τις ἐν ἀγορᾷ τὴν γυναῖκα τυπτομένην ἰδὼν, εἶποι αὐτῆς εἶναι υἱὸς, βασιλέως ὢν υἱὸς, καὶ οὕτως αὐτὴν ἀπαλλάξειε τῶν τυπτόντων. Τὸ δὲ, « Καὶ περὶ ἁμαρτίας, » δύναται μὲν νοηθῆναι καὶ ἁπλούστερον, ἀντὶ τοῦ, ἔπεμψε τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ περὶ ἁμαρτίας, τουτέστιν, ἕνεκα τοῦ καταγωνίσασθαι τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ δὲ πάμμεγας Ἰωάννης τοῦτο δηλῶν, ἔφησεν [58], ὅτι Ἤλεγξε τὴν ἁμαρτίαν ὁ Χριστὸς μεγάλα ἡμαρτηκυῖαν. Ἕως μὲν γὰρ ἁμαρτωλοὺς ἐθανάτου ἡ ἁμαρτία, κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον ἐπῆγε τούτοις τὴν τελευτήν. Ἐπειδὴ δὲ [59] ἀναμάρτητον εὗροῦσα σῶμα τὸ τοῦ Κυρίου ἐθανάτωσεν, ὡς ἀδικήσασα καὶ ἁμαρτοῦσα κατεκρίθη. Ἔπεμψε γοῦν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ὁ Θεὸς, καὶ περὶ τοῦ δεῖξαι τὴν ἁμαρτίαν ἄδικον καὶ ἡμαρτηκυῖαν, καὶ κατακρῖναι αὐτὴν δικαίως, ἵνα μὴ ἔχῃ [60] λέγειν ὁ διάβολος, ὅτι Ὡς ἰσχυρός με ἐνίκησεν ὁ Χριστός.

B

Vers. 4. « Ut justificatio legis impleatur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. » Ne quis dicat, Ecquid ad me, si Christus in carne, quam assumpsit, victoriam obtinuit ? propterea inquit, Imo maxime istud tua interest. Nam « justificatio legis, » id est finis et scopus (scopus enim ei erat justificare hominem) « impletur, » inquit, « in nobis. » Quod enim lex volebat quidem, infirmior autem erat quam ut posset, hoc Christus fecit propter nos : et certamen quidem illius fuit, nos vero victoria potiti sumus. Quare nequaquam etiam peccabimus, nisi secundum carnem obambulaverimus, hoc est, carnalia expetiverimus : imo vero non satis est istud, nimirum, non sapere carnalia, cæterum oportet etiam adesse nobis, ut supra commemoratum est, spiritualem affectum. Ideoque addidit, « sed secundum spiritum. » — « Declina » enim « a malo [t], » inquit David, nec hoc **55** solum, verum « fac » etiam « bonum. » Non enim postquam audivimus quod Christus nobis victoriam donavit, omnino recidamus; sed lavacri gratiam custodire oportet. Omnino enim nobis nunc lucta est facilior, quam antehac.

C

« Ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. » Ἵνα μή τις εἴπῃ, Καὶ τί πρὸς ἐμὲ, εἰ ὁ Χριστὸς ἐν τῇ σαρκὶ, ἣν προσείληφεν, ἐνίκησε; διὰ τοῦτο ταῦτά φησιν, ὅτι Πρὸς σὲ μὲν οὖν μάλιστα. Τὸ γὰρ δικαίωμα τοῦ νόμου, τουτέστι, τὸ τέλος, ὁ σκοπὸς (σκοπὸν γὰρ εἶχε τὸ δικαιοῦν τὸν ἄνθρωπον), πληροῦται, φησὶν, ἐν ἡμῖν. Ὁ γὰρ ὁ νόμος ἠβούλετο μὲν, ἠσθένει δὲ, τοῦτο ὁ Χριστὸς ἐποίησε δι' ἡμᾶς· καὶ τὸ μὲν ἀγώνισμα γέγονεν ἐκείνῳ, ἡμεῖς δὲ τῆς νίκης ἀπελαύσαμεν. Διὸ καὶ οὐχ ἁμαρτησόμεθα, ἐὰν μὴ κατὰ σάρκα περιπατῶμεν, τουτέστι, σαρκικὰ φρονῶμεν· μᾶλλον δὲ οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο, τὸ μὴ φρονεῖν σαρκικὰ, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι ἡμῖν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ πνευματικὸν φρόνημα. Διὸ προσέθηκε· « Ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. » — « Ἔκκλινον » γὰρ « ἀπὸ κακοῦ, » καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ « καὶ ποίησον ἀγαθόν. » Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἠκούσαμεν, ὅτι ὁ Χριστὸς ἡμῖν τὴν νίκην ἐχαρίσατο, ἀναπέσωμεν πάντη· ἀλλὰ δεῖ φυλάττειν τὴν τοῦ λουτροῦ χάριν. Πάντως γὰρ εὐκολωτέρα ἡμῖν ἡ πάλη νῦν, ἢ πρότερον.

D

Vers. 5. « Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt : qui vero secundum spiritum, quæ sunt spiritus. » Qui sese dedunt, inquit, immoderatæ carnis servituti, quæ carnis sunt, semper

« Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν· οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα, τὰ τοῦ πνεύματος. » Οἱ ἐκδόντες, φησὶν, ἑαυτοὺς τῇ τῆς σαρκὸς ἀμέτρῳ δουλείᾳ, τὰ τῆς σαρκὸς ἀεὶ φρονοῦσι, μηδὲν θεῖον

[t] Psal. XXXIII, 15.

¦ Variæ lectiones.

[58] ἔφη O. [59] ἐπεὶ δὲ O. [60] ἔχοι O.

περινοοῦντες· οἱ δὲ ὑποταγέντες ὁλικῶς τῷ πνεύματι πάντα πνευματικὰ καὶ φρονοῦσι καὶ ποιοῦσι.

A cogitant, nihil divini considerantes : qui vero prorsus spiritui subjecti sunt, omnia spiritualia plane et sapiunt et faciunt.

« Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη. » Φρόνημα σαρκὸς τὴν παχυτέραν διάνοιαν ὀνομάζει, ἀπὸ τοῦ χείρονος αὐτὴν καλέσας. Οὐ γὰρ δὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ σὰρξ ἴδιον ἔχει φρόνημα, ἀλλ' ἡ παχεῖα καὶ ὑλικὴ διάνοια φρόνημά ἐστι σαρκὸς, ὡς ἄν τις εἴποι, νοῦς σαρκικὰ φρονήσας· ὥσπερ καὶ φρόνημα τοῦ πνεύματος, τὴν διάνοιαν τὴν φρονοῦσαν τὰ τοῦ πνεύματος· ἥτις γεννᾷ « ζωὴν, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ θανάτου, ὃν γεννᾷ ἡ σαρκικὴ διάνοια· ἀλλὰ καὶ « εἰρήνην, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ἑφεξῆς. Ἐπάγει γάρ·

Verb. 6. « Affectus enim carnis, mors : affectus autem spiritus, vita et pax. » Affectum carnis pinguiorem cogitationem nominat, a pejori ei nomen indens. Enimvero ipsa per seipsam caro propriam affectum non habet, sed pinguis et crassa cogitatio est affectus carnis, veluti si quis dicat, mens carnalia spirans : quemadmodum et affectus spiritus, cogitatio expetens et anhelans ad ea quæ sunt spiritus : quæ « vitam » parit, ut morti opponatur, quam carnalis cogitatio gignit : necnon « pacem, » ut statuatur in contrarium ei quod sequitur. Infert enim :

« Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς Θεόν. Τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται. » Ἡ μὲν πνευματικὴ διάνοια εἰρήνην γεννᾷ· ἡ δὲ φρονοῦσα τὰ σαρκικὰ, ἔχθραν πρὸς Θεόν. Ἆρα οὖν χεῖρας ἀνταίρει τῷ Θεῷ; Οὐχὶ, φησὶν, ἀλλὰ τῷ νόμῳ αὐτοῦ μὴ [61] ὑποτασσομένη, λέγεται ἔχθρα εἶναι τῷ Θεῷ. Μὴ θορυβηθῇς δὲ ἀκούσας τὸ, « Οὐδὲ γὰρ δύναται, » ἀλλὰ νόει τὸ λεγόμενον ὡς δεῖ. Οὐ γὰρ δύναται τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἕως ἂν μένῃ τοιοῦτον, ὑποταγῆναι Θεῷ [62]· ὡσανεί τις εἴποι [63]· Ἡ πόρνη οὐ δύναται εἶναι σώφρων. Καὶ γὰρ οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐ δυνήσεται, ἀλλ', « Οὐ δύναται » νῦν, σαρκικὸν μένον. Ἐπεὶ πῶς αὐτὸς Παῦλος [64], πῶς μυρίοι ἁπλῶς ἐκ πονηρῶν ἀγαθοὶ ἐγένοντο, εἰ ἀδύνατος ἦν ἡ μεταβολή; Οὕτω καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος εἶπεν· « Οὐ δύναται δένδρον πονηρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν· » ἀντὶ τοῦ, ἐς τ' ἂν ᾖ πονηρόν. Μὴ τοίνυν σαρκικὰ φρονῶμεν, ἀλλὰ τὰ τοῦ πνεύματος, ἵνα εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεὸν δόντα ἡμῖν τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ πάντα ῥᾴω ἡμῖν τὰ ἐν τῷ νόμῳ δυσκατόρθωτα.

Verb. 7. « Nam affectus carnis inimicitia est in Deum : legi enim Dei non subjicitur. Neque enim potest. » Spiritualis cogitatio pacem generat, carnalia vero affectans, inimicitias erga Deum. Num igitur manus contra Deum attollit ? Non, inquit, sed legi ejus non subjecta, dicitur esse inimica Deo. Ne turberis autem cum audis, » Neque enim potest; » verum id quod dicitur, intellige sicuti oportet. Non potest enim affectus carnis, quandiu hujusmodi permanserit, subdi Deo : æque ac si dicat aliquis, Fornicatrix non potest esse temperans. Non enim dixit quod non poterit unquam, verum « Non potest » jam nunc dum carnalis permanet. Quomodo enim ipse Paulus, quomodo latro, quomodo innumeri alii (ut semel dicam) scelerosi, ex malis boni fieri potuissent, si hæc permutatio impossibilis esset ? Haud dissimilem ad modum Dominus in Evangelio dixit [u] : « Non potest arbor mala fructus bonos facere : » nempe tantisper dum mala remanserit. Ne igitur carnalia affectemus, sed quæ sunt spiritus, ut pacem habeamus ad Deum, qui Spiritum nobis suum impertiit, per quem omnia nobis facilia sunt quæ in lege factu erant difficilia.

« Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι. » Τουτέστιν, Οἱ τὸ σαρκικὸν φρόνημα ἔχοντες [65] οὐ δύνανται Θεῷ ἀρέσαι, ἕως ἂν ὦσι τοιοῦτοι. Οὐ γὰρ τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ τὸν παχὺν καὶ σαρκικὸν βίον, καὶ ὅλον [66] σαρκοποιοῦντα τὸν ἄνθρωπον, οὕτως ὀνομάζει, καθὰ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ· « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. « Καὶ τὸ, « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, » τοιοῦτόν ἐστιν, ἀντὶ τοῦ, Οὐ δουλεύετε τῷ σαρκικῷ βίῳ, ἀλλὰ τῷ πνευματικῷ. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εἶπεν, Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν ἁμαρτίαις; Ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχὶ τὴν τυραννίδα μόνον τῆς ἁμαρτίας ἔσβεσεν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ τὴν σάρκα κουφοτέραν καὶ πνευματικωτέραν ἐποίησεν. Ὥσπερ γὰρ πυρὶ σίδηρος ὁμιλήσας πῦρ γίνεται· οὕτω καὶ

Verb. 8, 9. « Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu. » Hoc est, Qui carnalem affectum habent, Deo placere nequeunt, tantisper dum tales fuerint. Non enim substantiam carnis, sed crassam et carnalem vitam, et quæ totum hominem carnem efficit, sic nominat, itidem ut in Veteri Testamento [v] : « Non, » 56 inquit, « permanebit Spiritus meus in his, quia caro sunt. » Porro quod ait, « Vos autem non estis in carne, » hujusmodi est, Non servitis carnali vitæ, sed spirituali. Et quare non dixit, Vos autem non estis in peccatis ? Ut discas, quod nedum peccati tyrannidem exstinxerit Christus, verum etiam carnem et leviorem et spiritualiorem reddiderit. Quemadmodum enim ferrum in igne commorans, ignis fit : sic et caro eorum qui

[u] Matt. VII, 18. [v] Gen. VI, 3.

Variæ lectiones.

[61] οὐχ o. [62] τῷ Κυρίῳ o. [63] εἴπῃ o. [64] πῶς Παῦλος; πῶς λῃστής; m. [65] στέργοντες o. [66] ὅλως m.

per baptisma Spiritum acceperunt, tota spiritualis efficitur.

Vers. 10. « Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. » — « Siquidem » hic non ponit quia dubitet, verum quia valde credat, pro eo quod est, Quandoquidem jam Spiritus Dei demoratur in vobis, propterea in spiritu estis.

« Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. » Non dixit, Si autem Spiritum Christi non habetis, ob sermonis asperitatem et molestiam : sed, « Si quis Spiritum non habet, » indefinite scilicet, « non est Christi, » idque non immerito : Spiritus enim ipse sigillum est. Proinde qui non gestat sigillum, non est Domini, qui per sigillum illud significatur.

« Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vita est propter justitiam. » Rursus eos exhilarat cum inquit, « Si Christus est in vobis. » Nonnulli hic per Christum Spiritum intellexerunt, verum id secus habet. Cæterum Apostolus hoc demonstrat, quod cui Spiritus adfuerit, ei etiam adsit Christus. Ubi enim est una sacrosanctæ Trinitatis persona, illic etiam reliquæ sunt. Ecquid erit si Christus fuerit in nobis ? Ut corpus sit mortuum, quatenus ad peccatum : Spiritus autem sanctus in vobis vita sit, hoc est, quod non solum ipse vivat, sed etiam aliis ut vivant præstare valeat. « Spiritus vero vita est propter justitiam, »hoc est, quod justificati sumus a Deo; ac in nobis ea justitia sive justificatio servatur : qua servata, peccatum non erit : peccato vero sublato, tollitur et mors, ac relinquitur prorsus vita, et in præsenti sæculo, quando secundum Deum vixerimus (ista enim proprie vita dicitur, quando peccato mortui sumus), et in futuro, vita indissolubilis.

Vers. 11. « Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum ex mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. » De resurrectione hic rursus sermonem movet, inquiens : Ne angaris animi, quod mortali corpore cinctus es : habes enim Spiritum Dei, qui excitavit Christum ex mortuis : et quemadmodum illum excitavit, sic et te resuscitabit, imo vivificabit. Resurgent etenim et illi quibus **57** Spiritus Dei non fuerit, sed ad supplicium : qui vero Spiritum habuerint, in vitam. Propterea non dixit Apostolus, Resuscitabit corpus, sed. « Vivificabit, » ob inhabitantem in te Spiritum. Nec dixit, qui inhabitavit, sed, « qui inhabitat, qui ad finem usque permanet. » Non enim sustinebit Deus, ubi viderit Spiritum suum in te, non introducere te in thalamum suum : quemadmodum si non habueris Spiritum

A ἡ σὰρξ τῶν διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸ Πνεῦμα δεξαμένων ὅλη πνευματικὴ γίνεται.

« Εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Τὸ, « Εἴπερ, » οὐχ ἀμφιβάλλων τίθησιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα πιστεύων, ἀντὶ τοῦ, Ἐπειδήπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, διὰ τοῦτο ἐν πνεύματί ἐστε.

« Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. » Οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχετε, διὰ τὸ τοῦ λόγου ἐπαχθὲς, ἀλλ', « Εἴ τις οὐκ ἔχει Πνεῦμα, » ἀορίστως οὖν, « οὐκ ἔστι Χριστοῦ· » καὶ εἰκότως. Ἡ γὰρ σφραγὶς τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ὥστε ὁ μὴ ἔχων τὴν σφραγῖδα οὐκ ἔστι τοῦ Δεσπότου τοῦ διὰ τῆς σφραγῖδος ἐκείνης δηλουμένου.

B « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν· τὸ δὲ πνεῦμα, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. » Πάλιν παρύνει αὐτοὺς διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Τινὲς δὲ Χριστὸν τὸ Πνεῦμα ἐνόησαν· οὐκ ἔστι δὲ, φησὶ, τοῦτο· ἀλλὰ τοῦτο δείκνυσιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ὁ τὸ Πνεῦμα ἔχων καὶ αὐτὸν ἔχει τὸν Χριστόν· ἔνθα γὰρ μία ὑπόστασις τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐκεῖ καὶ αἱ λοιπαί. Καὶ τί ἔσται, ἐὰν ᾖ ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν; Τὸ εἶναι τὸ σῶμα νεκρὸν, ὡς πρὸς τὴν ἁμαρτίαν. Τὸ δὲ ἐν ὑμῖν [67] ἅγιον Πνεῦμα ζωὴ, τουτέστιν, οὐ μόνον αὐτὸ ζῇ [68], ἀλλὰ καὶ ἑτέροις τοῦτο δύναται [69] παρέχειν· « Ἔστι δὲ ζωὴ τὸ Πνεῦμα διὰ δικαιοσύνην· » τουτέστι, διότι [70] ἐδικαιώθημεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· καὶ τηρεῖται ἐν ἡμῖν ἡ δικαιοσύνη ἐκείνη, ἤτοι δικαίωσις· ταύτης δὲ [71] τηρουμένης, ἁμαρτία οὐκ ἔσται· ἁμαρτίας δὲ μὴ οὔσης, οὐδὲ θάνατος· καὶ C λοιπὸν ζωὴ τὸ πᾶν, καὶ ἐν τῷ νῦν μὲν αἰῶνι, ὅταν κατὰ Θεὸν ζῶμεν (αὕτη γὰρ κυρίως ζωὴ, ὁπηνίκα πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἐσμὲν νεκροὶ), καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲ, ἡ ἀκατάλυτος ζωή.

« Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν [72] ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν. » Πάλιν τὸν περὶ ἀναστάσεως κινεῖ λόγον, καί φησιν, ὅτι Μὴ θορυβηθῇς, ὅτι νεκρὸν περίκεισαι [73] σῶμα· ἔχεις [74] γὰρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν· καὶ ὥσπερ ἐκεῖνον ἤγειρεν, οὕτω καὶ σὲ πάντως ἀναστήσει, μᾶλλον δὲ ζωοποιήσει. D Ἀναστήσονται μὲν γὰρ οἱ τὸ Πνεῦμα μὴ ἔχοντες, ἀλλὰ εἰς κόλασιν· οἱ δὲ τοῦ Πνεύματος, εἰς ζωήν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος οὐκ εἶπεν, Ἀναστήσει τὸ σῶμα, ἀλλὰ, » Ζωοποιήσει, » διὰ τὸ ἐνοικοῦν ἐν σοὶ Πνεῦμα. Οὐκ εἶπε, Τὸ ἐνοικῆσαν, ἀλλὰ, « Τὸ ἐνοικοῦν, » τὸ ἄχρι τέλους παραμένον. Οὐ γὰρ ἀνέξεται ὁ Θεὸς, ἰδὼν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐν σοὶ, μὴ ἀγαγεῖν [75] σε εἰς τὸν νυμφῶνα αὐτοῦ· ὥσπερ ἐὰν οὐκ ἔχῃς τὸ Πνεῦμα, ἀπολῇ πάντως, κἂν ἀναστῇς. Νέκρωσον

Variæ lectiones.

[67] ἡμῖν o. [68] ζῇν o. [69] δύνασθαι o. [70] ὅτι o. [71] γὰρ o. [72] Κύριον o. [73] περίκειται m. [74] ἔχε o. [75] συναγαγεῖν m.

τοίνυν τὸ σῶμα, ἵνα οἰκῇ τὸ Πνεῦμα ἐν σοὶ, καὶ δι' αὐτὸ δοθῇ σοι ἡ ζωή.

A Dei, pereas necessum in sempiternum etiam si resurrexeris. Mortifica itaque corpus, ut habitet Spiritus in te, ac propter ipsum tibi vita impertiatur.

« Ἄρα οὖν, ἀδελφοὶ, ὀφειλέται ἐσμὲν, οὐ τῇ σαρκὶ, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν. » Δείξας, ὅσον ὠφελεῖ ὁ πνευματικὸς βίος, ὅτι Χριστὸν ἔνοικον ποιεῖ, καὶ ζωοποιεῖ τὰ θνητὰ σώματα, λοιπὸν τὴν παραίνεσιν εἰσάγει, καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὀφειλέται τῇ σαρκὶ, ἀλλὰ τῷ Πνεύματι δηλονότι. Τὰ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς χάριτι γέγονε · τὰ δὲ ἡμέτερα ὀφειλή εἰσι καὶ ἀπαραιτήτως ἀπαιτούμενα. Ἑρμηνεύων δὲ, πῶς εἶπε, « Τῇ σαρκὶ, » ἵνα μὴ εἰς τὴν τῆς σαρκὸς τοῦτο λάβῃς φύσιν, ἐπήγαγε τὸ, « Κατὰ σάρκα ζῆν. » Οὐ γὰρ τὴν ὑπὲρ τῆς σαρκὸς ἀναιρῶ [76] φροντίδα (καὶ γὰρ πολλὰ αὐτῇ ὀφείλομεν, τὸ τρέφειν αὐτὴν, τὸ θάλπειν), ἀλλὰ τὴν σπουδὴν [77] ἐπὶ τὴν ἁμαρτίαν ἄγουσαν. Κατὰ σάρκα γὰρ ζῇ ὁ ποιῶν τὴν σάρκα κυρίαν τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας, καὶ δέσποιναν τῆς ψυχῆς.

B Verbs. 12. « Debitores igitur sumus, fratres, non carni ut secundum carnem vivamus. » Cum indicasset quantum commoditatis præberet spiritualis vita, nimirum quod Christum inhabitare faciat, et vivificet mortalia corpora : deinceps et adhortationem in medium affert, ostendens quod non debeamus porro quidquam carni, sed Spiritui potius· Nam quæ Deus in nos contulit, per gratiam nobis obtigerunt : quæ vero nostra, ex debito sunt, inevitabiliterque postulantur. Explicans autem quomodo dixerit, « carni, » ne pro carnis natura accipias, intulit, « ut secundum carnem vivamus. » Non enim sollicitudinem pro carne prorsus tollo (siquidem haud pauca ei debemus : est enim alenda, est etiam fovenda nobis), sed studium et conatum qui nos ad peccatum ducit. Secundum carnem enim vivit, qui carnem dominam vitæ nostræ reginamque animæ facit.

« Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε [78] ἀποθνήσκειν · εἰ δὲ Πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε. » Θάνατον λέγει μὲν καὶ τὴν ἐν γεέννῃ ἀθάνατον κόλασιν · πλὴν καὶ τὴν ἐνταῦθα ἐν πονηραῖς πράξεσι ζωὴν θάνατον καλεῖ · ὥσπερ αὖ [79] εἰ διὰ τοῦ πνευματικοῦ βίου τὰς πράξεις τὰς πονηρὰς τοῦ σώματος θανατοῦμεν, ζησόμεθα καὶ τότε τὴν ἀκατάλυτον ζωὴν, καὶ νῦν τὴν ἐν ἀρετῇ. Ὁ γὰρ νεκρὸς τῷ κόσμῳ, ἐκεῖνος ζῇ. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι Τὸ σῶμα θανατοῦτε (τοῦτο γὰρ ἀνδροφονία), ἀλλὰ, « Τὰς πράξεις τοῦ σώματος, » καὶ ταύτας δηλαδὴ τὰς πονηράς. Οὐ γὰρ δὴ τὸ ὁρᾷν ἁπλῶς, καὶ τὸ ἀκούειν (ἀτινά εἰσιν ἔργα φυσικὰ τοῦ σώματος), ἀλλὰ τὸ κακῶς τούτοις χρῆσθαι.

C Verbs. 13. « Si enim secundum carnem vivatis, moriemini : sin Spiritu facta corporis mortificetis, vivetis. » Mortem hic dicit non solum immortalem quæ est in gehenna pœnam, cæterum ipsam etiam hic in scelestis facinoribus vitam mortem appellat. Sicut contra, si per spiritualem vitam prava corporis opera mortificemus, vitam cum futuram indissolubilem, tum præsentem quæ est in virtute, vivemus. Nam qui mundo mortuus est, is vivit. Observa autem quod non dixerit, Corpus occideritis, id enim homicidium foret, sed, « opera corporis, » eaque prava. Non enim videre simpliciter et audire (quæ sunt opera corporis naturalia) tollenda sunt, sed abusus illorum.

« Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ. » Ἐπηγγείλατο ἀνωτέρω, ὅτι Ζήσεσθε, εἰ τὰς πονηρὰς πράξεις θανατοῦτε. Νῦν μείζονα στέφανον καὶ μισθὸν πλείονα τοῦ προτέρου τίθησι, τὴν θείαν υἱοθεσίαν. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ὅσοι πνεύματι Θεοῦ ζῶσιν, ἀλλ', « Ὅσοι ἄγονται, » τουτέστι, κυβερνῶνται καὶ ἡνιοχοῦνται, τὸ Πνεῦμα κύριον τῆς τε ψυχῆς καὶ τῆς σαρκὸς ποιούμενοι. Κἂν γὰρ βάπτισμα λάβῃς, καὶ υἱὸς γένῃ Θεοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος, μὴ Πνεύματι δὲ ἄγῃ, ἀπώλεσας τὴν δωρεάν. Πάντες μὲν γὰρ Πνεῦμα λαμβάνομεν διὰ τοῦ λουτροῦ · τὸ δὲ ἄγεσθαι [80] παρὰ πάντα βίον [81], τοῦτο ἀπαιτούμεθα ὡς ἡμέτερον. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ὅσοι Πνεῦμα ἔλαβον, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ, ἀλλ', « Ὅσοι Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται. »

D Verbs. 14. « Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei. » Supra pollicitus est, Vivetis, inquiens, si prava opera mortificetis ; nunc vero pretiosiorem coronam mercedemque priori majorem subdit, filiorum nempe divinam adoptionem. Quare non dixit, quicumque Spiritu Dei vixerint, sed « quicunque aguntur, » id est gubernantur, ceu ab auriga quodam, Spiritum cum carnis tum animæ dominum facientes. Etiamsi enim baptisma acceperis, et filius Dei fueris per baptisma, non autem Spiritu ducaris, donum et gratiam amisisti. Omnes quidem Spiritum accipimus **58** per regenerationis lavacrum, agi autem per omnem vitam eodem, istud a nobis tanquam nostrum exigitur. Eapropter non dixit, Quotquot Spiritum acceperunt, hi sunt filii Dei : sed, « Quotquot Spiritu Dei aguntur. »

« Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἱοθεσίας. » Εἶπεν, ὅτι υἱοὶ Θεοῦ εἰσιν οἱ Πνεύματι ἀγόμενοι · εἶτα ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τῆς υἱοθεσίας μετεποιοῦντο [82], « Υἱοὺς

Verbs. 15. « Non enim accepistis spiritum servitutis iterum ad timorem, sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum Dei. » Filios Dei esse qui Spiritu Dei aguntur, dixit : jam vero quia et Judæi

Variæ lectiones.

[76] Ἴσ. ἀναιρεῖ o. [77] τὴν σπουδὴν τὴν m. [78] πάλιν. [79] οὖν o. [80] ἄγεσθαι πνεύματι m. [81] βίον τοῦτον o. τὸν βίον m. [82] ἀντεποιοῦντο m.

filiorum adoptionem sibi vindicabant, (« Filios enim genui et exaltavi , » et, « Filius meus primogenitus Israel : ») quantum sit intervalli inter nostram et Judæorum adoptionem monstrat. Illi, inquit, spiritum servitutis acceperunt : litteram legis ita nominans, ut quæ a Spiritu quidem data sit, servis tamen interim magis conveniat. Nam et corporales inde pœnæ et supplicia præsto sunt, lapidationes, exustiones et minæ : « Gladius, inquit, vos devorabit . » Unde ingens sane metus ob oculos versatur. Ac præmia rursus terrena promissionesque bonorum terrestrium, tum mandata et vilia et servilia multa. Quare illi quidem, etiamsi filii vocabantur, erant tamen ut servi : nos vero, ceu ingenui et liberi. Nam et præmia nostra sunt cœlestia, cœlorumque regnum : ac pœnæ nostræ non sunt lapidationes, idque genus alia quæ a sacerdotibus inferebantur, sed satis est ejici et excludi a mystica mensa tanquam filium. Porro mandata nobis sunt divina ac ingenuis convenientia : videlicet, Ne intuearis feminam, ut concupiscas : Ne jures : Relinque ea quæ possides : et non pœnæ formidine, sed spiritus cupiditate et charitate perficiuntur. Id quod manifestum est ex eo, quod multi pleraque mandata transgrediuntur. Atque illic quidem Spiritus non aderat; istic vero, abundans ejus gratia.

A γὰρ ἐγέννησα καὶ ὕψωσα· » καὶ, « Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραήλ, » δείκνυσι πόσον τὸ μέσον τῆς ἡμετέρας υἱοθεσίας, καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων· καί φησιν, ὅτι ἐκεῖνοι πνεῦμα δουλείας ἔλαβον, τὸ [83] γράμμα τοῦ νόμου καλέσας οὕτως, ὡς παρὰ τοῦ Πνεύματος μὲν δοθὲν, δούλοις δὲ μᾶλλον ἁρμόζον. Καὶ γὰρ καὶ αἱ τιμωρίαι παρὰ πόδας καὶ σωματικαὶ, λιθασμοὶ, καὶ καύσεις [84] καὶ ἀπειλαὶ, ὅτι « Μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· » καὶ διὰ ταῦτα πολὺς ὁ φόβος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν. Καὶ αὖ οἱ μισθοὶ ἐπίγειοι, καὶ ἐπαγγελίαι τῶν τῆς γῆς ἀγαθῶν, καὶ τὰ ἐπιτάγματα μικροπρεπῆ καὶ δουλικά. Ὥστε ἐκεῖνοι μὲν, εἰ καὶ υἱοὶ ἐκαλοῦντο, ἀλλ' ὡς δοῦλοι· ἡμεῖς, δὲ, ὡς εὐγενεῖς καὶ ἐλεύθεροι. Καὶ γὰρ καὶ οἱ μισθοὶ ἡμῶν οὐράνιοι, καὶ βασιλεία οὐρανῶν· καὶ αἱ κολάσεις ἡμῖν, B οὐ λιθασμοὶ, καὶ τὰ τοιαῦτα παρὰ τῶν ἱερέων, ἀλλ' ἀρκεῖ τραπέζης μυστικῆς ἐκβληθῆναι ὡς υἱόν. Καὶ τὰ ἐπιτάγματα, θεῖα, καὶ εὐγενέσιν [85] ἁρμόζοντα· Μὴ ἐμβλέψῃς ἐμπαθῶς· Μὴ ὀμόσῃς· Ἀπόκτησαι τὰ ὄντα σοι. Καὶ οὐδὲ φόβῳ κολάσεως, ἀλλὰ πνεύματος ἐπιθυμίᾳ καὶ ἀγάπῃ κατορθοῦνται· καὶ ὅῆλον ἐξ ὧν καὶ ὑπερβαίνουσι πολλοὶ πολλὰ τῶν ἐπιταγμάτων. Κἀκεῖ μὲν Πνεῦμα οὐκ ἦν· ἐνταῦθα δὲ, πλουσία ἡ τούτου χάρις.

« In quo clamamus : Abba Pater. » Hebraicam dictionem posuit, quod verbum est filiorum genuinorum erga patrem. Quid igitur? nonne et illi Deum vocabant patrem? « Deum enim, inquit, qui C genuit te, dereliquisti [a]. » Et alibi : « Deus unus condidit nos [b]. » Et : « Pater unus omnium nostrum Deus [c]. » Etsi autem hæc dicta sint de illis, nemo tamen inventus est qui Deum in orationibus suis patrem vocarit, sicut nos omnes jam nunc a baptismo. Præterea, sicubi eum illi ita appellarint, ex propria ipsorum sententia istud fecerunt : fideles autem ex spirituali motione et operatione. Ut enim novimus Spiritum prophetiæ ex eo quod qui acceperit eum, futura prædicit : sic et Spiritus adoptionis filiorum agnoscitur ex eo quod qui acceperit ipsum, patrem vocat Deum, a Spiritu motus. Nam et hoc est unum ex donis Spiritus, perinde ac ipse infert, dicens :

« Ἐν ᾧ κράζομεν· Ἀββᾶ ὁ Πατήρ. » Τὴν Ἑβραϊκὴν λέξιν τέθεικε, ὅπερ ῥῆμά ἐστι γνησίων παίδων [86] πρὸς πατέρα. Τί οὖν; οὐκ ἐκάλουν καὶ ἐκεῖνοι πατέρα τὸν Θεόν; « Θεὸν γὰρ, φησὶ, τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες· » καὶ πάλιν, « Θεὸς εἷς ἔκτισεν ἡμᾶς· » καὶ, « Πατὴρ εἷς πάντων ἡμῶν. » Ἀλλ' εἰ καὶ ταῦτα εἴρηται περὶ ἐκείνων, ὅμως οὐδεὶς εὕρηται ἐν προσευχῇ καλέσας πατέρα τὸν Θεὸν, ὥσπερ νῦν ἡμεῖς πάντες μετὰ τὸ βάπτισμα. Ἄλλως τε, εἰ καὶ ἐκάλεσάν ποτε ἐκεῖνον [87], ἀλλ' ἐξ οἰκείας διανοίας· οἱ δὲ πιστοὶ ἐκ πνευματικῆς ἐνεργείας. Ὥσπερ γὰρ ἴσμεν τὸ Πνεῦμα τῆς προφητείας, ἀφ' ὧν ὁ λαβὼν αὐτὸ προλέγει τὰ μέλλοντα· οὕτω καὶ Πνεῦμα υἱοθεσίας γνωρίζεται, ἀφ' ὧν ὁ λαβὼν αὐτὸ πατέρα καλεῖ τὸν Θεὸν, ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κινούμενος. Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο τῶν τοῦ Πνεύματος χαρισμάτων, ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἐπιφέρει λέγων·

Vers. 16. « Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod simus filii Dei. » **59** Paracletus ipse testimonium dicit dono quod datum est nobis. Non enim nos Abba sonamus sine teste et a nobis ipsis, verum Paracleti donum est, et ipse docuit nos per Spiritum, id est donum, sic loqui in orationibus.

D « Αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ. » Αὐτὸς ὁ Παράκλητος συμμαρτυρεῖ τῷ χαρίσματι τῷ δεδομένῳ ἡμῖν. Οὐ γὰρ φθεγγόμεθα μὲν τὸ Ἀββᾶ ἡμεῖς, ἁμαρτύρως δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ Παρακλήτου ἐστὶν ἡ δωρεὰ, καὶ αὐτὸς ἐδίδαξεν ἡμᾶς διὰ τοῦ Πνεύματος, τουτέστι [88], τοῦ χαρίσματος, οὕτω φθέγγεσθαι ἐν ταῖς προσευχαῖς.

Vers. 17. « Si autem filii, et hæredes : hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. » Quia non omnes filii sunt hæredes, ostendit nos et filios

« Εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ οὐ πάντα τὰ τέκνα κληρονόμοι, δείκνυσιν, ὅτι ἡμεῖς καὶ

[a] Isa. I, 2. [b] Exod. IV, 23. [c] Isa. III, 20. [a] Deut. XXXII, 18. [b] Malach. II, 10. [c] Ephes. IV, 6.

Variæ lectiones.

[83] κολάσεις m. [85] εὐγενέσιν ἀνδράσιν m. [86] τέκνων m. [87] Ἴσ. ἐκεῖνοι. [88] ἤτοι o.

τέκνα καὶ κληρονόμοι. Ἐπειδὴ [89] δὲ οὐ πάντες κληρονόμοι εἰσὶ μεγάλων πραγμάτων, δείκνυσιν, ὅτι καὶ μεγάλα κληρονομοῦμεν· « Θεοῦ γὰρ κληρονόμοι. » Πάλιν, ἐπειδή ἐστι καὶ κληρονόμους εἶναι, οὐ πάντως δὲ τῷ Μονογενεῖ συγκληρονομεῖν, φησὶν, ὅτι καὶ τοῦτο ἔχομεν· « Συγκληρονόμοι γὰρ Χριστοῦ ἐσμεν. »

« Εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. » Εἰπὼν, ὅτι συγκληρονόμοι Χριστοῦ ἐσόμεθα, δείκνυσιν, ὅτι εὐλόγως τούτου τευξόμεθα. Ὁ γὰρ τοὺς οὐδὲν κατωρθωκότας τοσούτοις ἀγαθοῖς φιλοτιμησάμενος, ὅταν ἴδῃ πολλὰ πονήσαντας, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἀμείψεται; Τοῦτο δὲ ποιεῖ, ὡς ἂν μὴ αἰσχύνωνται οἱ λαμβάνοντες τὴν δωρεὰν, ὡς ἀπόνως ταύτην λαμβάνοντες [90]. Πλὴν σκόπει, ὅτι ἐνταῦθα αἰνίττεται, πῶς δεῖ τὸν ἀξιωθέντα τοσούτων δωρεῶν καὶ εἰς πάθη καὶ εἰς κινδύνους ἑαυτὸν ἐκδιδόναι.

« Λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Συμπάσχομεν, » ἵνα μὴ ἀποκνήσῃ ὁ ἀκροατὴς, ὡς ἐπὶ κινδύνους ἐξαγόμενος, καὶ εἰς πάθη περιελκόμενος, φησὶν, ὅτι Μὴ δειλιάσῃς. « Οὐκ ἄξια γὰρ τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, τουτέστι, τὰ πρόσκαιρα καὶ παρερχόμενα, « πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι δόξαν. » Οὐκ εἶπε, Τὴν μέλλουσαν ἄνεσιν, ἀλλὰ, « Τὴν δόξαν. » Τοῦτο γὰρ τὸ ὄνομα ἐπέραστον τοῖς πολλοῖς. Ὅπου μὲν ἄνεσις, οὐ πάντως δόξα· ὅπου δὲ δόξα, ἐκεῖ καὶ ἄνεσις. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν τὸ, « Ἀποκαλυφθῆναι, » ἔδειξεν ὅτι καὶ νῦν ἐστι, κρύπτεται δέ· τότε δὲ ἀποκαλυφθήσεται, τουτέστι, τελείως φανερωθήσεται. Διότι γὰρ μεγάλη ἐστὶ, καὶ ἀφράστως ὑπερβαίνει τὸν παρόντα αἰῶνα, διὰ τοῦτο ἐκεῖ τεταμίευται, τοῖς ἀτελευτήτοις συμπαρεκτεινομένη αἰῶσιν. Ὥστε, ὦ ἀκροατὰ, ἐπεὶ καὶ τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ εἰσὶν, ἤγουν πρόσκαιρα, καὶ ἡ δόξα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τοῦ ἀκαταλύτου, καταφρόνει τῶν παθημάτων, καὶ τῆς δόξης ἀντιποιοῦ.

« Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. » Θέλων δεῖξαι [91], ὅσης τευξόμεθα δόξης, φησὶν, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀμειφθήσεται· καὶ ἐὰν ἡ κτίσις, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς. Ὁ μὲν οὖν νοῦς τῶν λεγομένων τοιοῦτος. Ὅπερ δὲ οἱ προφῆται ποιοῦσι, τοὺς ποταμοὺς χερσὶ κροτοῦντας εἰσάγοντες, καὶ τὰ ὄρη σκιρτῶντα, καὶ πρόσωπα ἐμψύχων καὶ αἰσθητικῶν αὐτοῖς περιτεθέντες [*f.* περιτιθ.]· τοῦτο καὶ αὐτὸς ποιεῖ, καί φησιν, ὅτι Ἡ κτίσις πᾶσα ἀποκαραδοκίαν ἔχει, τουτέστι, μεγάλην προσδοκίαν ἔχει, ὅτι καὶ αὐτὴ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀμειφθήσεται, καὶ ἀπεκδέχεται τὴν ἀποκάλυψιν τῆς δόξης ἡμῶν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ. Τότε γὰρ καὶ αὐτὴ δοξασθήσεται τῇ ἀφθαρσίᾳ, ὅτε καὶ ἡμεῖς. Ὅσα οὖν ἀκούεις λεγόμενα περὶ τῆς κτίσεως, ὡς περὶ ἐμψύχου, προσωποποιίας τρόπῳ νόμιζε λέγεσθαι.

esse, et hæredes. Quia vero non omnes magnorum bonorum hæreditatem adeunt, ostendit quod magnorum etiam hæreditatem consecuturi simus. « Nam Dei sumus hæredes. » Rursus, quandoquidem fieri potest, ut hæredes simus, nec tamen omnino simus Unigenito cohæredes, ait, quod et hoc habemus : » Cohæredes enim Christi sumus. »

« Si tamen compatimur, ut et conglorificemur. » Cum dixisset, Christi nos cohæredes fore, ostendit nos istud non sine causa assecuturos. Qui enim nos, cum nihil adhuc boni rectique præstitissemus, tantis bonis honoravit; quomodo non præmiis majoribus dignabitur, cum nos multum laborasse viderit? Hoc autem agit, ne pudefiant ii qui donum accipiunt, tanquam citra laborem accipiant. Verumtamen perpende tecum quod hic innuit, quomodo oportet tantis exornatum donis seipsum cum afflictionibus tum periculis exponere.

Vers. 18. « Existimo enim quod non sint condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis. » Quoniam dixerat, « Compatimur, » ne cunctetur et detrectet auditor, tanquam ad pericula eductus, et ad passiones circumactus, nunc, Noli timere, inquit. « Non enim dignæ sunt afflictiones hujus temporis, » hoc est temporariæ et transitoriæ, » ad futuram gloriam quæ revelabitur. » Non dixit, futuram quietem, sed, « Gloriam. » Nomen enim istud plerisque est amabile. Nam ubi quies, ibi non omnino gloria : ubi vero gloria, ibi et quies. At cum ait, « quæ revelabitur, » ostendit illam etiamnum esse, verum absconditam : tunc autem revelabitur, id est perfecte manifestabitur. Nam quia ingens est, præsensque sæculum ineffabiliter transcendit, ideo ibi reconditur simpiternis coextensa sæculis. Quamobrem, o auditor, cum afflictiones præsentis sint temporis, id est transitoriæ, gloria vero futuri sæculi, numquam scilicet cessaturi, afflictiones contemne, gloriamque complectere.

Vers. 19. « Vehemens enim exspectatio creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat. » Monstraturus quantam simus gloriam consecuturi, inquit, quod ipsa creatura in melius permutabitur : quod si creatura, multo magis nos. Sententia itaque eorum quæ dicuntur, est hujusmodi. Quod 60 autem prophetis in more est, ut flumina manibus plaudentia introducant, montesque saltantes, personas cum animatorum, tum sensibilium ipsis tribuentes : idem et ipse hic Apostolus agit, cum dicit, omnem creaturam ἀποκαραδοκίαν, id est, ingentem exspectationem habere, quod et ipsa in meliorem permutetur statum, nec non exspectare revelationem gloriæ nostri filiorum Dei. Tum enim et ipsa glorificabitur incorruptibilitate, quando et nos. Quæcunque igitur audis dici de creatura tanquam de animato, prosopopœiæ more dici arbitrare.

Variæ lectiones.

[89] ἐπεὶ o. [90] λαβόντες o. [91] μέλλων δεῖξαι m.

VERS. 20, 21. « Vanitati enim creatura subjecta est, non volens, sed propter eum qui subjecit ipsam. In spe, quod et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. » — « Vanitati, » hoc est corruptioni, « subjecta est creatura, » pro eo quod est, corruptibilis facta est propter te hominem. Simul atque enim corpus accepisti mortale, et afflictioni obnoxium, eam ob rem terra etiam spinas ac tribulos protulit [d], cœlumque vetustate squalidum et antiquatum, permutatione indiget. Quare autem propter alium corruptibilis facta est creatura? Quoniam et propter hominem omnino in rerum naturam producta fuerit. « Non volens » autem, significat divina providentia et cura totum hoc contigisse, non ipsius creaturæ virtute et industria. Tuæ enim utilitatis gratia id factum est, ut corruptionem ejus intuens, asperneris eam animumque ad cœlestia transferas. Audiens quod ait, « in spe, » itidem per prosopopœiam intellige dictum, omniaque his similia. Ipsa itaque creatura « liberabitur : » non tu solus, verum et illud quod te longe est inferius, utpote inanimatum et insensibile : istud, inquam, bona tecum habebit communia, nec ultra corruptioni erit obnoxium, sed te imitabitur. Ac quemadmodum te corruptibili facto, ipsa corruptioni subjecta erat : sic te facto incorruptibili, et ipsa incorruptibilis fiet. Si igitur creatura propter te passa est, tua etiam interest, Dei causa, afflictiones patienter ferre : ac si illa glorificari sperat, tu multo magis. Ut enim filiorum gloria servos pater induit, ita et creaturam nostra gloria Deus exornabit.

A « Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα · ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. » — « Τῇ ματαιότητι, » τουτέστι, τῇ φθορᾷ, « ὑπετάγη ἡ κτίσις, » ἀντὶ τοῦ, Φθαρτὴ γέγονε διὰ σὲ τὸν ἄνθρωπον. Ἐπειδὴ γὰρ σῶμα ἔλαβες θνητὸν καὶ παθητὸν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ γῆ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἤνεγκε, καὶ ὁ οὐρανὸς παλαιούμενος ἀλλαγῆς χρῄζει. Πῶς οὖν δι' ἕτερον φθαρτὴ γέγονε [92]; Διότι καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον ὅλως ὑπέστη. Τὸ δὲ, « Οὐχ ἑκοῦσα, » τοῦτο σημαίνει, ἀντὶ τοῦ, τῆς [93] τοῦ Θεοῦ [94] κηδεμονίας τὸ πᾶν ἐγένετο, καὶ οὐκ ἐκείνης ἐστὶ κατόρθωμα · πρὸς γὰρ σὴν ὠφέλειαν, ἵνα τὴν φθορὰν αὐ- B τῆς ὁρῶν, καταφρονῇς αὐτῆς, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὁρᾷς. Καὶ τὸ, « Ἐπ' ἐλπίδι » δὲ, ἀκούων, προσωποποιίας τρόπῳ ῥηθῆναι νόμιζε, καὶ πάντα τὰ ὅμοια. Καὶ αὐτὴ οὖν ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται, οὐχὶ σὺ μόνος · ἀλλὰ καὶ τὸ καταδεέστερόν σου, καὶ τὸ ἄψυχον καὶ ἀναίσθητον [95], καὶ τοῦτο κοινωνήσει τῶν ἀγαθῶν · καὶ οὐκέτι ἔσται φθαρτὴ, ἀλλ' ἀκολουθήσεταί σοι. Καὶ ὥσπερ, σοῦ φθαρτοῦ γενομένου, ἐγένετο φθαρτή · οὕτως, ἀφθαρτισθέντος σου, καὶ αὐτὴ ἀφθαρτισθήσεται. Εἰ οὖν ἡ κτίσις ἔπαθε διὰ σὲ, ὀφείλεις καὶ σὺ πάσχων διὰ τὸν Θεὸν ὑπομένειν · καὶ εἰ ἐκείνη ἐλπίζει δοξασθῆναι, πολλῷ μᾶλλον ὀφείλεις σύ. Ὥσπερ γὰρ τοὺς δούλους ὁ πατὴρ στολίζει εἰς δόξαν τῶν υἱῶν · οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὴν κτίσιν εἰς δόξαν ἡμῶν.

VERS. 22, 23. « Scimus enim quod omnis creatura congemiscit et simul parturit usque adhuc. Non solum autem, sed et ipsi primitias Spiritus habentes, et nos ipsi in nobis ipsis gemimus, filiorum adoptionem exspectantes, redemptionem corporis nostri. » His argumentis cogit auditorem præsentia contemnere, perinde ac si dicat : Ne sis creatura pejor, neque in præsentibus morose delecteris : quin potius ingemiscas, quod impræsentiarum futuram gloriam non assecutus es. Nam si creatura ingemiscit, tu multo magis idem **61** præstare debes. Infert autem, quod et nos « ipsis primitias Spiritus habentes, » hoc est, qui futura gustavimus, « ingemiscimus, » quoniam ea nondum adepti sumus. Ex iis enim spiritalibus donis quæ accepimus (nam hæc sunt primitiæ), etiam de futuris conjecturam facimus. Deinde, ne det hæreticis occasionem dicendi, Quia mundus iste malus est, eapropter ingemiscimus : « Filiorum adoptionem exspectantes, inquit, gemimus. » Ac quomodo, cum jam sumus adoptati, aliam rursus adoptionem præstolamur? Næ, inquit, adoptionem dico, non eam quæ per baptisma obtingit (hanc enim jam antea accepimus), sed perfectam gloriam in corporis incorruti-

C « Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. » Διὰ τούτων τῶν λόγων συναναγκάζει τὸν ἀκροατὴν περιφρονῆσαι τὰ παρόντα, ὡσανεὶ λέγων · Μὴ γένῃ τῆς κτίσεως χείρων, μηδ' ἐμφιλοχωρήσῃς τοῖς παροῦσιν · ἀλλὰ μᾶλλον καὶ στέναξον, ὅτι μὴ τὴν μέλλουσαν δόξαν ἤδη ἔχεις. Εἰ γὰρ ἡ κτίσις στενάζει, πολλῷ μᾶλλον ὀφείλεις αὐτὸς τοῦτο. Ἐπάγει δὲ, ὅτι « Καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, » τουτέστι, τῶν μελλόντων γευσάμενοι, « στενάζομεν, » διότι μὴ ἤδη αὐτὰ ἔχομεν [96]. Ἐξ ὧν γὰρ ἐλάβομεν πνευματικῶν χαρισμάτων (ταῦτα γὰρ ἡ ἀπαρχὴ), καὶ D τὰ μέλλοντα τεκμαιρόμεθα. Εἶτα, ἵνα μὴ δῷ τοῖς αἱρετικοῖς ἀφορμὴν, ὅτι διὰ τὸ εἶναι πονηρὸν τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο στενάζομεν, φησὶν, ὅτι « Υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι. » Καὶ πῶς οἱ ἤδη υἱοθετηθέντες πάλιν ἑτέραν ἐκδεχόμεθα; Ναὶ, φησὶν, υἱοθεσίαν λέγω, οὐ τὴν διὰ βαπτίσματος (ταύτην γὰρ ἤδη ἐλάβομεν), ἀλλὰ τὴν τελείαν δόξαν τὴν ἐν ἀφθαρσίᾳ τοῦ σώματος. Τοῦτο γὰρ ἡ τελεία ἀπολύτρωσις, ἐλευθερία τε καὶ ἀπαλλαγὴ [97] τοῦ θανάτου καὶ τῶν

[d] Gen. III, 18; Psal. CI, 26.

Variæ lectiones.

[92] ἐγένετο O. [93] Ἴσ. ὅτι τῆς. [94] ἀνθρώπου O. [95] ἀνόητον. [96] ἔσχομεν O. [97] ἡ ἀπολύτρωσις ἡ τελεία ἐλευθερία καὶ ἀπ. O.

παθῶν, ὅτι οὐκέτι μέλλομεν στραφῆναι ἀπὸ τῆς A bilitate consistentem. Hoc enim est perfecta redemptio, libertas, et cum a morte, tum ab affectionibus liberatio, cum a statu adoptionis in peccati servitutem non amplius reversuri fuerimus.
υἱοθεσίας εἰς δουλείαν τῆς ἁμαρτίας.

« Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν · ἐλπὶς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς. Ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ τοῦτο ἐλπίζει; Εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. » Ἐπειδὴ περὶ μελλόντων πραγμάτων ἔλεγε τοῖς πολλοῖς ἀπιστουμένοις, φησί · Μὴ ἀπιστήσῃς σὺ, ὁ πιστὸς, οἷς λέγω · ἐξ ὧν γὰρ ἤδη ἔλαβες, πίστευσον καὶ περὶ τῶν μελλόντων. Καὶ ὥσπερ οὐδὲν εἰσενεγκὼν πρότερον, εἰ μὴ τὴν πίστιν μόνην, μεγάλα ἔλαβες παρὰ Θεοῦ · οὕτω καὶ νῦν τῇ πίστει χρῆσαι πρὸς τὴν περὶ τῶν μελλόντων ἐλπίδα. Ἡ γὰρ ἐλπὶς τότε τωόντι ἐστὶν ἐλπὶς, ὅταν περὶ B τῶν μὴ βλεπομένων ᾖ. « Ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; » Μὴ τοίνυν πάντα ἐνταῦθα ζητῶμεν. « Δι' ὑπομονῆς » γὰρ « ἀπεκδεχόμεθα τὰ μέλλοντα. » Ὑπομονὴν δὲ ὅταν ἀκούσῃς, ἀγῶνας καὶ ἱδρῶτας νόει δηλουμένους. Ὑπομένειν γὰρ ὀφείλει ὁ Χριστιανὸς, ἀπεκδεχόμενος τὰ μὴ ὁρώμενα, ἐλπιζόμενα δὲ διὰ τῆς πίστεως.

Verse. 24,25. « Spe namque servati sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes. Nam quod videt quis, quid adhuc sperat ? Si autem quod non videmus, speramus, per patientiam exspectamus. » Quia de rebus futuris a plerisque in dubium vocatis sermonem habebat, Noli diffidere, inquit, tu qui fidelis es, istis quæ dico : ex iis enim quæ jam antea recepisti, de futuris etiam crede. Ac sicuti antea nihil plane afferens præter solam fidem, ingentia a Deo bona accepisti : sic et nunc fide utere erga futurorum bonorum spem. Nam spes tum demum revera est spes, cum de iis quæ non cernuntur, fuerit. « Quod enim quisquam videt, quid adhuc sperat ? » Ne hic igitur in terris omnia quæramus : « Per patientiam » enim futura « exspectamus. » Patientiam autem cum audiveris, certamina, labores et sudores intellige denuntiari. Christianus enim sustinere debet, exspectans ea quæ non videntur, sed ea quæ per fidem sperantur.

« Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν. » Ὑπομονῆς ἐμνημόνευσε · παραθαῤῥύνων τοίνυν τὸν ἀκροατὴν, φησὶν, ὅτι « Καὶ τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται » ἡμῖν. Ὥστε μὴ ἀποκάμῃς ἐλπίζων καὶ ὑπομένων · βοηθεῖ γάρ σοι τὸ Πνεῦμα, μόνην τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ὑπομονὴν εἰσφέροντι.

Verse. 26. « Similiter et Spiritus adjuvat infirmitatem nostram. » Patientiæ meminit. Animans itaque auditorem, ait, quod et Spiritus nobis opitulatur. Proinde sperando et sustinendo, ne fatiscas. Nam tibi solam spem et patientiam afferenti Spiritus opitulatur.

C

« Τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα καθὸ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν. » Δείκνυσι, πῶς βοηθεῖ τὸ Πνεῦμα ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, καί φησιν, ὅτι Τοσοῦτόν ἐσμεν ἀσθενεῖς, ὥστε οὐδὲ τί δεῖ προσεύξασθαι οἴδαμεν · πάντες γὰρ ἁπλῶς, καὶ ἐγὼ ὁ Παῦλος. Καὶ γὰρ αὐτὸς προσηύξατο περὶ τοῦ σκόλοπος, καὶ περὶ τοῦ εἰς Ῥώμην ἀπελθεῖν · καὶ Μωϋσῆς δὲ περὶ τοῦ τὴν Παλαιστίνην ἰδεῖν · καὶ Ἱερεμίας ὑπὲρ Ἰουδαίων [98] · ἀγνοοῦντες τὸ δέον. Ταῦτα δὲ λέγει νῦν ὁ Παῦλος, ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τοὺς ἐν Ῥώμῃ πιστοὺς, διωκομένους καὶ θλιβομένους, ἄνεσιν αἰτεῖν, καὶ μὴ λαμβάνοντας, σκανδαλίζεσθαι. Δείκνυσιν οὖν, ὅτι Οὐκ οἶδέ τις αἰτεῖν τὸ συμφέρον. Ὀφείλετε οὖν ὑπομένειν · τὸ δὲ Πνεῦμα μόνον οἶδε, τί συμφέρει ὑμῖν · διὸ ἐπάγει ·

« Nam quid oremus sicut oportet, nescimus. » Ostendit quanam ratione Spiritus succurrat infirmitatibus nostris, inquiens, Adeo sumus imbecilles nos, ut vel quid orare debeamus, ignoremus : in universum omnes, adeoque ego Paulus. Nam et ille pro stimulo orabat, atque ut Romam proficisceretur : Moyses item, ut Palæstinam videat : Jeremias item pro Judæis; ignorantes quid opportunum seu necessarium esset. Hæc vero jam divus Paulus commemorat, quod verisimile erat, fideles qui Romæ persecutionibus et **62** afflictionibus quatiebantur, cessationem ac quietem petere : et cum non assequerentur, despondere animum et offendi. Commonstrat igitur, quod nemo mortalium illud petere norit quod expediat. Vos itaque, sustinere debetis : solus autem Spiritus compertum habet quid vobis prosit. Propterea infert :

« Ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ D ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. » Ὥσπερ πολλὰ χαρίσματα τοῖς βαπτιζομένοις ἐδίδου πάλαι ὁ Θεὸς καὶ διάφορα, ἃ δὴ καὶ πνεύματα ἐκαλοῦντο, καὶ ὁ μὲν εἶχε προφητείας χάρισμα, ὁ δὲ σοφίας, ὁ δὲ ἄλλο τι · οὕτω καὶ χάρισμα εὐχῆς ἐδίδου, καὶ αὐτὸ ἐκαλεῖτο πνεῦμα. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ τῶν συμφερόντων ἡμῖν ἀγνοοῦντες, τὰ μὴ συμφέροντα αἰτοῦμεν, ἤρχετο χάρισμα εὐχῆς εἰς ἕνα τινὰ τῶν τότε, καὶ τὸ κοινῇ συμφέρον αὐτός τε ἵστατο αἰτῶν, καὶ

« Sed ille ipse Spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. » Quemadmodum multa dona necnon diversa baptizatis dabat olim Deus, quæ et ipsa spiritus appellabantur, et alius quidem habebat prophetiæ donum, alius sapientiæ, alius quoddam aliud : hunc ad modum donum orationis impertiebat, quod et ipsum vocabatur spiritus. Cum enim pleraque eorum quæ nobis prosint ignorantes, inutilia peteremus, accedebat orationis charisma uni cuidam eorum qui tum

Variæ lectiones.

[98] ὑπὲρ Ἰουδαίας m.

vixerunt, et quod communiter omnibus conferebat ipse stans precabatur, aliosque id petere docebat. Spiritum igitur hic vocat hujusmodi donum, et animam recipientem precationis donum, ac interpellantem apud Deum ingemiscentemque. Nam magna cum compunctione stabat spiritualis ille homo, et multis gemitibus : cujus hodieque symbolum est diaconus, stans, intentansque supplicationes pro populo effundens.

A τοὺς ἄλλους ἐδίδασκεν αἰτεῖν. Πνεῦμα τοίνυν ἐνταῦθα καλεῖ τὸ χάρισμα, καὶ τὴν ψυχὴν τὴν δεχομένην τὸ χάρισμα τῆς εὐχῆς, καὶ ἐντυγχάνουσαν τῷ Θεῷ καὶ στενάζουσαν. Μετὰ γὰρ πολλῆς κατανύξεως ἵστατο ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος ἐκεῖνος, καὶ πολλῶν στεναγμῶν · οὗ καὶ νῦν σύμβολόν ἐστιν ὁ διάκονος, ἱστάμενος, καὶ τὰς ἐκτενεῖς δεήσεις ποιούμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Vers. 27. « Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret Spiritus, qui secundum Deum postulat pro sanctis. » Non veluti ignorante Deo stans precatur homo ille. Qui enim scrutatur corda, novit quis sit sensus spiritus, id est spiritualis hominis. Nam quæ Deo grata sunt, ea postulat pro iis qui sunt in Ecclesia fideles : hi enim, « sancti, » B Atque hoc fit, ut nos discamus petere secundum Deum, sive quæ Deo placeant. Quia igitur Spiritus intercedit pro nobis, ne despondeas animum quisquis es qui afflictione premeris.

« Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων. » Οὐχ ὡς ἀγνοοῦντος, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ἵσταται ὁ ἄνθρωπος αἰτῶν. « Ὁ γὰρ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, » τουτέστι, τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου · ὅτι τὰ δοκοῦντα τῷ Θεῷ, ἐκεῖνα αἰτεῖ ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ [99] πιστῶν · οὗτοι γὰρ « οἱ ἅγιοι. » Γίνεται δὲ τοῦτο, ἵνα ἡμεῖς μανθάνωμεν αἰτεῖν κατὰ Θεὸν, ἤγουν τὰ ἀρέσκοντα τῷ Θεῷ. Ἐπεὶ οὖν τὸ Πνεῦμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνει, μὴ λυποῦ, ὁ θλιβόμενος.

Vers. 28. « Scimus autem quod diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt. » Quæ jam antea commemorata sunt, nempe, quod creatura subjecta est vanitati : quodque incorruptibilitatem sit assumptura : et iterum. Quid orare debeamus, ignoramus : admonitiones erant iis qui Romæ affligebantur, sicuti annotavimus. Quæ vero nunc subdit, omnium sunt manifestissima. Nam « diligentibus Deum, omnia, » quantumvis ardua videantur et aspera, « in bonum cooperantur. » Non dixit autem quod nihil triste, nihilve difficile invadat diligentes Deum, sed, quod invadant quidem, verum istis malis et afflictionibus Deus in commodum afflictorum utitur. Deinde, quia hoc incredibile videbatur, a præteritis hoc stabilit, inquiens : « Iis qui secundum propositum vocati sunt. » Etenim vocavit te, inquit, cum longe abesses, sibique te propinquum fecit, et non multo magis **63** vocato opem feret? Vocatus est autem homo « secundum propositum, » hoc est secundum propriam voluntatem. Non enim sufficit vocatio (alioquin omnes servati essent, siquidem et omnes sunt vocati), verum etiam voluntate opus est.

« Ὅτι οἷς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε. » Προγινώσκει [3] ὁ Θεὸς τοὺς ἀξίους τῆς κλήσεως, εἶθ' οὕτως προορίζει. Προτέρα οὖν ἡ πρόγνωσις, εἶτα ὁ προορισμός. Προορισμὸν δὲ νοήσεις τὸ ἀμετάθετον τοῦ Θεοῦ ἀγαθὸν θέλημα. Προέγνω οὖν, ὅτι ὁ Παῦλος ἄξιος τῆς κλήσεως τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ οὕτω προώρισε, τουτέστιν ἀμεταθέτως ὥρισε, καὶ ἔστησε τὸ καλέσαι αὐτόν. Συμμόρφους τοίνυν ποιεῖ τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, οὓς προγινώσκει ἀξίους. Ὃ γάρ ἐστιν ὁ Μονογενὴς φύσει, τοῦτο αὐτοὶ γεγόνασι κατὰ χάριν, υἱοὶ Θεοῦ καὶ

Vers. 29,30. « Nam quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imagini Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos et vocavit. » Præscit Deus eos qui vocatione digni sunt, deinde prædestinat. Prior itaque est præscientia, postea sequitur prædestinatio. Prædestinationem autem intelliges, impermutabilem Dei bonam voluntatem. Prænovit itaque Paulum vocatione Evangelii dignum esse, sicque prædestinavit, hoc est impermutabiliter decrevit, adeoque statuit vocare ipsum. Conformes igitur efficit imagini Filii, quos prænoscit dignos. Quod enim Unigenitus est secundum naturam, hoc ipsi facti sunt

D

Variæ lectiones.

[99] ἐκκλησιαστικῶν O. [1] πρὸς O. [2] φανερώτερον O. [3] προγινώσκων O.

αὐτοὶ χρηματίσαντες. Πρωτότοκος δέ ἐστιν ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, κατὰ τὴν οἰκονομίαν · κατὰ γὰρ τὴν θεότητα Μονογενής. Ἐπεὶ γὰρ ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ ἐχρίσθη παρουσίᾳ ὅλου τοῦ χρίοντος, καὶ ἀπαρχὴ ἡμῶν ἐγένετο, ἁγιασθείσης ἐν Χριστῷ τῆς κατακρίτου φύσεως, εἰκότως πρωτότοκός ἐστι, καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ χρηματίζομεν.

« Οὓς δὲ ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσε. » Διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας ἀπαλλάξας τῶν ἁμαρτιῶν καὶ δικαίους ποιήσας.

« Οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. » Τῆς υἱοθεσίας τε ἀξιώσας αὐτοὺς, καὶ τἆλλα χαρίσματα αὐτοῖς δούς.

« Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; » Ὁρᾷς, ὅτι ἐμφανέστατα [4] ἐνταῦθα δηλοῖ, ὅτι [5] πρὸς τοὺς θλιβομένους ποιεῖται τὸν λόγον; Τοιαῦτα γὰρ ὡσανεὶ λέγει [6] · Εἰ τοσούτων ἠξιώθημεν ἀγαθῶν ἐχθροὶ ὄντες, μετὰ τὸ δικαιωθῆναι καὶ δοξασθῆναι πόσῳ μᾶλλον; Καὶ τοῦ Θεοῦ ὄντος ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; Κἂν γὰρ ἡ οἰκουμένη πᾶσα ἐκαναστῇ, ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία εἰς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν καὶ δόξαν περιτρέψει τὴν ἐπανάστασιν.

« Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; » Ἀφίημι, φησὶ, τἆλλα, ἃ προλαβὼν εἶπον, ὅτι ἐδικαίωσεν, ὅτι ἐδόξασεν. Ἀλλὰ τοῦτο σκόπει, ὅτι « Τοῦ ἰδίου [7-8], » τουτέστι, τοῦ Μονογενοῦς, τοῦ ἀγαπητοῦ, τοῦ φύσει [9] ἐξ αὐτοῦ (εἰσὶ γὰρ καὶ εἰσποιητοὶ υἱοὶ αὐτοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος), τούτου οὖν οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν παρέδωκεν αὐτόν · καὶ ταῦτα, πάντων, τουτέστιν, εὐγενῶν, δυσγενῶν, εὐτελῶν, ἐνδόξων · καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' εἰς σφαγὴν παρέδωκε · καὶ νῦν οὐ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; Ὁ γὰρ τὸν Δεσπότην δοὺς τὰ κτήματα οὐ δώσει; Ὥστε ἐπειδὴ οὐ δίδωσιν, οὐ συμφέρει, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δίδωσι. Μὴ τοίνυν σφόδρα πόθῃς [*f.* ποθήσῃς] τὴν ἄνεσιν, ὁ θλιβόμενος διὰ Χριστόν · εἰ γὰρ συμφέρει, λήψῃ.

« Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; » Ἐπειδὴ μετὰ τῶν ἄλλων πειρασμῶν καὶ ὠνειδίζοντο οἱ πιστοὶ παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ὡς εὐμετάβολοι, καὶ ἀθρόως μεταπεσόντες εἰς Χριστιανισμόν · φησὶν, ὅτι Ὁ Θεὸς ἐξελέξατο ὑμᾶς, καὶ τίς ὁ ἐγκαλῶν ὑμῖν τῇ ἐκλογῇ τοῦ Θεοῦ; Ἄνθρωπος τεχνίτης ἐὰν ἐκλέξηταί τι, οὐδεὶς ὁ μεμφόμενος · καὶ Θεοῦ ἐκλεξαμένου, τίς ὁ ἐγκαλῶν;

« Θεὸς ὁ δικαιῶν. Τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς ὁ ἀποθανών, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν. » Οὐκ εἶπε, Θεὸς ὁ ἀφεὶς τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλ' ὃ πολλῷ μεῖζον ἦν, « Θεὸς ὁ δικαιῶν. » Μὴ τοίνυν φοβώμεθα μήτε τοὺς πειράζοντας, μήτε τοὺς ὀνειδίζοντας. Θεὸς γὰρ ἐξελέξατο, καὶ δικαίους ἐποίησε · καὶ ὁ ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀναστὰς, Χρι-

A per gratiam, ut et ipse filii Dei vocarentur. Primogenitus autem est inter multos fratres secundum dispensationem : nam secundum divinitatem est Unigenitus. Quia enim assumpta caro uncta est præsentia totius inungentis, ac primitiæ nostræ factus est, sanctificata in Christo damnata nostra natura, merito primogenitus est, fratresque ipsius appellamur.

« Quos autem vocavit, hos et justificavit. » Per lavacrum regenerationis liberans a peccatis, justosque efficiens.

« Quos autem justificavit, hos et glorificavit. » In filios nimirum adoptans illos, alliaque illis impertiens dona.

Vers. 31. « Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus B pro nobis, quis contra nos? » Viden' apertissime hic indicare ipsum quod verba faciat ad afflictos? Hujusmodi enim propemodum dicit : Si tantis bonis digni judicati sumus cum hostes essemus, quanto majoribus donabimur post justificationem et glorificationem nostram? Ac si Deus pro nobis sit, quis adversum nos erit? Etiamsi enim universus orbis insurgat adversum nos, Dei tamen sapientia ad nostram salutem et gloriam hunc convertet insultum.

Vers. 32. « Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit ipsum, quomodo et cum ipso non omnia nobis donabit? » Omitto cætera, inquit, quæ supra commemoravi, quod justificavit, et quod glorificavit nos. Verum hoc considera, C quod « Filio suo proprio, » hoc est, Unigenito, dilecto, qui natura ex ipso est (sunt enim et adoptati per baptisma), huic non pepercit, sed pro nobis tradidit ipsum, idque pro omnibus, hoc est tum ingenuis tum non ingenuis, et humili et celebri loco natis : neque simpliciter, verum ad mactationem tradidit. Qui ergo jam non omnia nobis donaret ? Qui enim Dominum dedit, **64** facultates non dabit ? Cum itaque non dat aliquid, id non conducit, atque ideo non dat. Ne igitur impense desideres liberationem, qui affligeris propter Christum. Si enim conferat, accipies, erisque compos voti.

Vers. 33. « Quis accusabit adversus electos Dei? » Quia inter alias tentationes et illud a Judæis objiciebatur fidelibus, quod facile immutarentur, et D confertim ad Christianismum deciderent, Deus, inquit, vos elegit, et quis est qui accuset electionem Dei ? Si artifex quidquam elegerit, nemo est qui culpet : ecquis est qui Dei electionem reprehensurus sit ?

Vers. 33, 34. « Deus est qui justificat. Quis est qui condemnet ? Christus qui mortuus est, imo qui et resurrexit. » Non dixit, Deus est qui remittit peccata : verum, quod multo majus erat, « Deus est qui justificat. » Ne igitur metuamus neque tentantes neque exprobrantes. Nam Deus elegit et justificavit nos : et is qui mortuus est pro nobis, imo qui et

Variæ lectiones.

[4] ἐμφανέστατα o. [5] ὡς o. [6] λέγων o. [7-8] αὐτοῦ o. ὅτι τοῦ Υἱοῦ ἰδίου m. [9] τοῦ φόντος m.

resurrexit, Christus est Filius ille Dei. Quis igitur condemnabit tanta gloria donatos ac dignatos?

« Qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. » — « Interpellat pro nobis, » dixit, ut Christi erga nos dilectionem commonstret : quod etiamsi ea quæ ad corporis sui dispensationem pertinerent adimplevit, amicum tamen et clementem suum erga nos affectum nondum dissolvit, verum quasi legatus pro nobis intercedit : hoc enim significat ἐντυγχάνει. Nam ista dictio Unigeniti gloriæ diminutionem nequaquam infert. Nam cum prius dixisset, « Qui est ad dextram Dei » (quod majestatis ejus est indicium), intulit deinde, « Interpellat : » nihil aliud per hoc innuens, quam, uti dictum est, ejus erga nos dilectionem : quandoquidem et de Patre dictum sit, « Tanquam Deo exhortante per Nos [a]. » Numquid igitur gloria Dei imminuitur, quia exhortatur, sive obsecrat ? imo potius ineffabilis ipsius erga nos curæ argumentum est. Nonnulli autem, « Interpellat pro nobis, » sic intellexerunt, quod quatenus corpus ferat, nec deposuerit ipsum (uti Manichæi nugantur) illud ipsum esse interpellationem et intercessionem ad Patrem. Intuens enim in illud Pater, recordatur dilectionem erga mortales, propter quam gestavit corpus Filius sanus, atque ita ad miserationem et misericordiam inflectitur. Hæc autem Paulus, ut sæpenumero indicavi, ideo dixit, ut afflictis animum addat, monstretque, quod et Spiritus pro nobis intercedat, ac quod Pater proprio Filio suo pro nobis non pepercerit, sed justificarit et glorificarit nos, ac Filius ejus interpellet pro nobis : unde deinceps non despondebitis animum, neque animo concidetis.

VERS. 35. « Quis nos separabit a dilectione Dei ? **65** Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius ? » Cum demonstrasset ineffabilem dilectionem Patris et Filii et Spiritus sancti circa nos, veluti jam divino numine afflatus exclamat, « Quis nos separabit a dilectione Dei ? » Adeo enim dilectum, tantaque dignatum providentia, nihil est quod separare possit. Tribulationis autem et angustiæ nomine complexus est omnia quæcunque affligere queant, etiamsi ea sigillatim non enumeraverit.

VERS. 36. « Sicut scriptum est : Propter te mortificamur toto die : æstimati sumus sicut oves mactationi destinatæ. » Ne videatur afflictio et angustia signum esse divinæ derelictionis, profert in medium prophetam, qui jam antea hæc vaticinatus sit, maximamque consolationem subindicarit esse pro Dei gloria pati, vel potius occidi totum diem : quod sane fit animi voluntate et proposito; naturæ namque hoc est impossibile. Occidi autem est offerri et mactari Deo : istud enim subindicat per hoc

A στός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Τίς οὖν ὁ κατακρίνων τοὺς τοσαύτης δόξης ἀξιωθέντας;

« Ὃς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. » Τὸ, « Ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, » εἶπεν, ἵνα δείξῃ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ· ὅτι καίτοι τὰ τῆς σωματικῆς οἰκονομίας πληρώσας, οὐ κατέλυσε τὴν περὶ ἡμᾶς φιλάνθρωπον σχέσιν, ἀλλὰ πρεσβεύει ὑπὲρ ἡμῶν· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐντυγχάνει. » Οὐ γὰρ δήπου ἐλάττωσιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης εἰσάγει ἡ λέξις αὕτη. Πρότερον γὰρ εἰπὼν τὸ, « Ὃς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ [10] » (ὅπερ τῆς μεγαλειότητός ἐστιν αὐτοῦ ἐνδεικτικὸν), διὸ καὶ [11] ἐπήγαγε τὸ, « Ἐντυγχάνει· οὐδὲν ἄλλο δηλῶν διὰ τοῦτο [*f.* διὰ τούτου], ἢ, ὡς εἴρηται, τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην· ἐπεὶ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται, « Ὡς B τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. » Ἆρα οὖν διὰ τοῦτο ἠλάττωται ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ, διότι παρακαλεῖ; Ἀλλὰ πάντως τῆς ἀφάτου περὶ ἡμᾶς κηδεμονίας ἐνδεικτικόν ἐστι τοῦτο. Τινὲς δὲ τὸ, « Ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, » οὕτως ἐνόησαν, ὅτι καθὸ τὸ σῶμα φορεῖ, καὶ οὐκ ἀπέθετο αὐτό, ὡς οἱ Μανιχαῖοι ληροῦσιν, αὐτὸ τοῦτο πρεσβεία ἐστὶ καὶ ἔντευξις πρὸς τὸν Πατέρα. Βλέπων γὰρ αὐτὸ ὁ Πατὴρ, ἀναμιμνήσκεται τῆς πρὸς ἀνθρώπους ἀγάπης, δι' ἣν ἐφόρησε τὸ σῶμα ὁ Υἱὸς αὐτοῦ, καὶ εἰς οἶκτον νεύει καὶ ἔλεον. Ταῦτα δὲ λέγει ὁ Παῦλος, ὅπερ πολλάκις εἶπον, τοὺς θλιβομένους παραμυθούμενος, καὶ δεικνύων αὐτοῖς, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνει, καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ ὑπὲρ ἡμῶν οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ C καὶ ἐδικαίωσεν ἡμᾶς καὶ ἐδόξασε, καὶ ὁ Υἱὸς ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ λοιπὸν οὐ δεῖ ἡμᾶς ἀθυμεῖν καὶ καταπίπτειν.

« Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; Θλῖψις, ἢ στενοχωρία, ἢ λιμὸς, ἢ διωγμὸς, [*vulg. add.* ἢ] γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; » Μεθ' ὃ ἔδειξε τὴν ἄφατον ἀγάπην τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος περὶ ἡμᾶς, ὥσπερ ἐνθουσιᾷ, καί φησι· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; » Τὸν γὰρ οὕτως ἀγαπηθέντα, καὶ τοσαύτης ἀξιωθέντα προνοίας, οὐδέν ἐστιν ὃ διαστῆσαι δυνήσεται [12]. Τῷ τῆς θλίψεως δὲ ὀνόματι, καὶ τῆς στενοχωρίας, συμπεριέλαβε πάντα τὰ κακῶσαι δυνάμενα, κἂν μὴ ἀπηριθμήσατο ἰδικῶς ταῦτα.

« Καθὼς γέγραπται, ὅτι Ἕνεκά σου θανατούμεθα D ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. » Ἵνα μὴ δόξῃ ἐγκαταλείψεως εἶναι τὸ θλίβεσθαι καὶ στενοχωρεῖσθαι, παράγει καὶ τὸν προφήτην προαναφωνοῦντα ταῦτα, καὶ παράκλησιν μεγίστην ὑποδεικνύοντα τὸ διὰ τὸν Θεὸν πάσχειν, μᾶλλον δὲ θανατοῦσθαι ὅλην τὴν ἡμέραν· ὃ γίνεται τῇ προαιρέσει· τῇ γὰρ φύσει τοῦτο ἀδύνατον. Τὸ δὲ θανατοῦσθαι τοῦτο θυσιάζεσθαί ἐστι τῷ Θεῷ· τοῦτο γὰρ αἰνίττεται διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Ὡς πρόβατα σφαγῆς. »

[a] I Cor. v, 20.

Variæ lectiones.

[10] πατρὸς o. [11] εἶθ' οὕτως m. [12] δύναται m.

Καὶ ὅτι ὥσπερ ἐκεῖνα οὐκ ἀνθίσταται σφαττόμενα, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς.

quod ait, « Tanquam oves mactationi destinatæ. » Et perinde ac illæ non resistunt dum mactantur, sic neque nos.

« Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. » Εἰπὼν, ὅτι Θανατούμεθα, τίθησι καὶ τὴν παράκλησιν, ἵνα μή τις ἀνθρώπινα φρονήσας ἀπαγορεύσῃ· καί φησιν, οὐχ ὅτι Νικῶμεν, ἀλλ', « Ὑπερνικῶμεν· » τουτέστι, μετ' εὐκολίας ἁπάσης, χωρὶς ἱδρώτων καὶ πόνων, καὶ ἐν αὐτοῖς τούτοις δι' ὧν ἐπιβουλευόμεθα. Τοῦτο γὰρ ἡ τελειοτάτη νίκη, ὅταν ἐλαυνόμενοι τῶν διωκόντων ὑπερισχύωμεν. Καὶ μὴ ἀπιστήσῃς· Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ συναγωνιζόμενος· ἀλλὰ καὶ ἠγάπησεν ἡμᾶς. Ὥστε οὐ θαυμαστὸν, εἰ ὑπερνικῶμεν ἐν μέσοις τοῖς δεινοῖς.

VERS. 37. « Sed in his omnibus superamus per eum qui dilexit nos. » Quia dixerat, Occidimur consolationem nunc adjicit, ne quis humana cogitans deficiat et desperet, noninquiens, Vincimus, sed, « Superamus, » sive supervincimus, hoc est, cum omni facilitate citra sudores et labores, et per ea ipsa quibus nobis insidiæ tenduntur. Hæc enim perfectissima est victoria, quando dum agimur et pellimur, persequentibus superiores reddimur. Ne itaque diffidas. Deus enim est qui nos in certaminibus adjuvat, imo qui et dilexit nos. Quare nihil mirum si vel in mediis periculis victoriam facile obtineamus.

« Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα, δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Πρῶτον εἶπεν, ὅτι ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ Θεός· εἶθ' οὕτω τὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην τίθησιν, ἵνα μηδὲν δόξῃ μέγα λέγειν περὶ ἑαυτοῦ. Φησὶν οὖν, ὅτι Τοσοῦτον ἐξαρτώμεθα τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης, ὥστε οὐ μόνον τὰ τῷ βίῳ τούτῳ συγκεκληρωμένα δεινὰ οὐ δυνήσονται ἡμᾶς ἀποστῆναι [*f.* ἀποστῆσαι] ταύτης, ἀλλὰ κἂν τύραννός τις ἀπειλῇ τὸν μέλλοντα θάνατον τὸν ἐν τῇ κολάσει [13], κἂν ζωὴν ἐπαγγέλληται τὴν ἀκατάλυτον, ἐπιχειρῶν ἡμᾶς ἀποστῆναι [14] τοῦ Θεοῦ. Καὶ τί μοι λέγεις βασιλεῖς καὶ τυράννους; Οὐδὲ ἄγγελοι, οὐδὲ πᾶσαι αἱ ἄνω δυνάμεις δυνήσονται ἡμᾶς παρατρέψαι· οὐδὲ τὰ παρόντα, οὐδὲ τὰ μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, τουτέστι, τὰ ἐν οὐρανοῖς, οὔτε βάθος, τουτέστι, τὰ ἐν τῇ γῇ, οὔτε δόξα, οὔτε ἀδοξία. Τινὲς δὲ ὕψωμα τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, βάθος δὲ τὴν ἀποτυχίαν ταύτης νοοῦσιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέρᾳ κτίσει ἦν, ὅση ἡ ὁρατὴ καὶ ἡ νοητὴ, οὐκ ἂν με τῆς ἀγάπης ἐκείνης ἀποστήσειε [15]. Οὐχ ὡς τῶν ἀγγέλων δὲ ἀφιστώντων τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ Χριστοῦ, εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ καθ' ὑπόθεσιν τὸν λόγον τιθεὶς, καὶ ἐκ περιουσίας θέλων δεῖξαι τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ· οὐχ ἣν φασιν οἱ Ἑβραῖοι ἔχειν, ἀλλὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ γὰρ Ἰουδαῖοί φασιν ἀγαπᾷν τὸν Θεὸν, ἀλλ' οὐκ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· οὐ γὰρ ἔχουσι τὴν πρὸς Χριστὸν πίστιν.

VERS. 38, 39. « Persuasum enim habemus, quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque aliqua alia creatura poterit nos separare a dilectione Dei quæ est in Christo Jesu Domino nostro. » Primum dixit quod dilexit nos Deus : deinde sic suam ipsius erga Deum charitatem et amorem ponit, ut nihil videatur magnum de se ipso dicere. Adeo, inquit, pendemus ex dilectione Dei, ut non solum quæ huic vitæ contingunt incommoda nos ab ea avocare nequeant : verum etiam si tyrannus aliquis mortem interminetur futuram, quæ in supplicio sit duratura : si polliceatur vitam nullis sæculis intermorituram, allaborans hoc pacto nos abstrahere a Deo, nihil plane efficiet. Ecquid mihi reges ac tyrannos objicis ? Neque angeli, neque omnes supernæ potestates poterunt nos avertere : **66** neque præsentia, neque futura, neque altitudo, hoc est quæ in cœlis, neque profunditas, hoc est quæ in terra, neque gloria, neque ignominia. Quidam per altitudinem, cœlorum regnum, per profunditatem, jacturam ejus intelligunt. Insuper, si aliud esset mundi opificium tantum quantum visibile hoc et intelligibile, a dilectione ejus me non averterit. Non autem quod angeli homines a Deo desciscere faciant, hoc dixit : verum ex suppositione sermonem hunc protulit, et ex abundantia ostendere volens dilectionis Dei magnitudinem et excellentiam ; non qualem Hebræi se habere dicunt, sed qualis est iis qui sunt in Christo Jesu. Etenim Judæi dicunt sese diligere Deum, verum non in Christo Jesu : non enim habent fidem in Christum.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

« Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι (συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ), ὅτι λύπη μοί ἐστι μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ὀδύνη ἐν τῇ καρδίᾳ μου. » Μέλλει προϊὼν δεῖξαι, ὅτι οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἀβραὰμ σπέρμα αὐτοῦ εἰσι. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ κατ' ἰμπάθειαν ταῦτα λέγειν, προλαμβάνει, καὶ λέγει περὶ τῶν Ἑβραίων τὰ χρηστότερα,

CAPUT IX.

VERS. 1, 2. « Veritatem dico in Christo, non mentior (testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto). Quoniam tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo. » Demonstraturus est in procursu, quod non omnes, qui ex Abraham, semen ipsius sint. Ne vero ex affectu hæc videatur dicere, antevertit, ac de Hebræis me-

Variæ lectiones.

[13] ἀλλὰ κἂν θάνατόν τις ἀπειλῇ τὸν μέλλοντα, τὸν ἀθάνατον, τὸν ἐν τῇ κολάσει ο. [14] ἀποστῆσαι ο. [15] ἐχώρισεν ἢ ἀπίστησεν ο.

liora dicit, suspicionem hanc adimens, confitetur- A τὴν ὑπόνοιαν ταύτην ἀναιρῶν, καὶ ὁμολογεῖ αὐτοὺς
que se illos excellenter amare. Ne vero suspectus habeatur, ac fide parum dignus, « Veritatem, » inquit, « dico in Christo, non mentior. » Producitque tres in testimonium, Christum, suam ipsius conscientiam, et Spiritum sanctum, inquiens: « Quoniam tristitia mihi est magna, » cor meum exedens, Hebræorum nomine, quod extra gratiam sint: hoc enim dicturus est.

ὑπερβαλλόντως φιλεῖν. Ἵνα δὲ μὴ ἀπιστηθῇ, φησίν· « Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι. » Καὶ συμπαράγει [16] τρεῖς μάρτυρας, τὸν Χριστὸν, τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καί φησιν, ὅτι Λύπη μοί ἐστι μεγάλη, κατεσθίουσά μου τὴν καρδίαν, ὑπὲρ τῶν Ἑβραίων, ὅτι ἔξω τῆς χάριτος γεγόνασι· τοῦτο γὰρ μέλλει εἰπεῖν.

Vers. 3. « Optarim enim ipse ego anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui mihi sunt cognati secundum carnem. » Quid anathema sit, primum disce: Separatio, abalienatio. Quemadmodum enim munus Deo oblatum nemo audet attingere: ita cum excommunicato agi solet, verumtamen alia ratione. Sacro enim muneri nemo sese admovere audet honoris causa: quippe Deo collatum consecratumque est; ab hoc vero separantur omnes, ceu profano, abalienatoque a Deo. Quid igitur est quod dicit Paulus? Videtur enim hoc loco supradictis contradicere: illic enim dixit, « Nemo nos separabit a charitate Dei: » jam nunc vero optare se ait, ut a Christo separetur. Videtur ergo contraria dicere, sed non ita se res habet, quandoquidem et hoc pro charitate Dei dicat. Cum enim omnes Deum accusarent, quod Hebræos adoptione donatos, glorificatosque, adeoque majores Christi appellatos, ejiceret, ignominiaque afficeret, atque in illorum locum gentes, quæ ipsum nunquam agnovissent **67**, induceret: ejusque Providentiæ obmurmurarent ac blasphemarent, quasi hæc injuste fierent, et Deus ipsorum progenitoribus, quibus ipsa dona pollicebatur, imposuerat: mœrens itaque Paulus, anxieque motus et morsus pro Dei gloria, optavit anathema, id est, abalienatus esse a Christo, ut illi servarentur, dissolvereturque eorum adversus Deum maledicentia. Viden' igitur quod ex amore quo in Deum inflammatus est, optat si modo fieri possit, separari a cœtu eorum qui cum Christo æternum vivent? Non a charitate ipsius, sed gloria ipsius, et gloriæ fructu. Perinde ac patres sæpenumero a filiis segregantur, ut glorificentur filii, minime tamen a filiorum dilectione abalienati, sed ipsi inglorii esse cupientes, ut illi celebres evadant. Itaque ipse, inquit, ego, qui innumera transegi, diligens Deum supra quam natura ferat, opto, ait, pro gloria Dei excidere a gloria Christi. Hoc autem non est excidere, sed potius assequi. Quod vero ait, « Pro fratribus meis, mihi sunt cognati secundum carnem, » viscera indicat, et quam vehementi charitate erga eos affectus erat.

« Ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα. » Τί ἐστι τὸ ἀνάθεμα μάθε πρῶτον· χωρισμὸς, ἀλλοτρίωσις. Ὥσπερ γὰρ τοῦ ἀναθήματος τοῦ ἀνατιθεμένου Θεῷ οὐδεὶς ἅψασθαι τολμᾷ, οὕτω καὶ τοῦ ἀναθεματιζομένου [17]· πλὴν ἑτέρῳ τρόπῳ. B Τῷ μὲν γὰρ ἱερῷ ἀναθήματι τιμῆς ἕνεκεν οὐ τολμᾷ τις ἐγγίσαι, ὡς ἀνακειμένῳ Θεῷ· τούτου δὲ χωρίζονται πάντες, ὡς ἀνιέρου καὶ ἀπηλλοτριωμένου Θεοῦ [18]. Τί οὖν ἐστιν ὃ λέγει ὁ Παῦλος; Φαίνεται γὰρ ἐναντία λέγων τοῖς ἀνωτέρω ῥηθεῖσι. Τότε μὲν γὰρ ἔλεγεν, ὅτι « Οὐδεὶς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ [19]· » νῦν δὲ εὔχεσθαί φησι, χωρισθῆναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. Δοκεῖ οὖν ἐναντία λέγειν, οὐκ ἔστι δέ· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ὑπὲρ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπαντες τοῦ Θεοῦ κατηγόρουν, ὅτι τοὺς ἀξιωθέντας τῆς υἱοθεσίας, καὶ δοξασθέντας, καὶ προπάτορας Χριστοῦ χρηματίσαντας, τοὺς Ἑβραίους, ἐξέβαλε, καὶ ἠτίμασεν· ἀντεισήγαγε δὲ τοὺς μηδέποτε αὐτὸν ἐπιγνόντας, τοὺς C ἐξ ἐθνῶν· καὶ κατεγόγγυζον τῆς Προνοίας, καὶ ἐβλασφήμουν, ὡς ἀδίκως τούτων γινομένων, καὶ τοῦ Θεοῦ ἀπατήσαντος τοὺς προγόνους, οἷς καὶ τὰς δωρεὰς [20] ἐπηγγείλατο· ἀλγῶν ὁ Παῦλος καὶ δακνόμενος ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ἠύξατο ἀνάθεμα αὐτὸς εἶναι, ὥστε σωθῆναι ἐκείνους, καὶ καταλυθῆναι τὴν κατὰ Θεοῦ βλασφημίαν. Ὁρᾷς οὖν, ὅτι διὰ τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην εὔχεται, εἰ δυνατὸν, χωρισθῆναι τοῦ περὶ τὸν Χριστὸν χοροῦ; οὐχὶ [21] τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀπολαύσεως ἐκείνης· ὥσπερ καὶ πατέρες πολλάκις χωρίζονται τῶν υἱῶν, ἵνα καὶ οἱ υἱοὶ δοξασθῶσιν· οὐχὶ τῆς ἀγάπης τῶν παίδων χωριζόμενοι, ἀλλ' αὐτοὶ ἀδοξεῖν βουλόμενοι, ἵν' ἐκεῖνοι εὐδοκιμῶσιν. Αὐτὸς οὖν ἐγὼ, φησὶν, ὁ μυρία κατορθώσας, ὁ ἀγαπήσας ὑπὲρ φύσιν τὸν Θεὸν, D εὔχομαι ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἀποπεσεῖν τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἐκπεσεῖν, ἀλλ' ἐπιτυχεῖν μᾶλλον. Τὸ δὲ, « Ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, » τὰ σπλάγχνα ἐνδείκνυται, καὶ ὡς διακαίεται ὑπὲρ αὐτῶν.

Vers. 4, 5. « Qui sunt Israelitæ, quorum est adoptio, et gloria, et testamenta, et legislatio, et cultus, et promissiones: quorum sunt patres, et ex quibus Christus quoad carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen. » Commendat

« Οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλῖται, ὧν ἡ υἱοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαθῆκαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Ἐπαινεῖ τού-

Variæ lectiones.

[16] παράγει o. [17] ἀναθεματισμένου o. [18] Θεῷ o. [19] ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ m. [20] τὴν δωρεὰν o. [21] οὐ o.

τους ἐνταῦθα καὶ μεγαλύνει, ἵνα, ὅπερ ἔφην, μὴ δόξῃ κατ' ἐμπάθειαν λέγειν. Ἠρέμα δὲ καὶ ἐπαινίττεται [*f.* ὅπαιν.], ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἠβούλετο αὐτοὺς σωθῆναι· καὶ δῆλον ἐξ ὧν υἱοθεσίας ἠξίωσε καὶ δόξης, καὶ ἐξ ὧν τοῖς πατράσιν ἐπηγγείλατο, καὶ τἄλλα πάντα [22] ἐξαίρετα αὐτοῖς ἔδωκε, καὶ τὸν Χριστὸν ἐξ αὐτῶν γεννηθῆναι εὐδόκησεν· αὐτοὶ δὲ τὴν εὐεργεσίαν ἐπικρούσαντο. Διὸ καὶ ἐκπλαγεὶς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, ἀναφέρει τῷ Μονογενεῖ τὴν εὐχαριστίαν, καί φησιν· « Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητός. » Εἰ γὰρ καὶ ἕτεροι, φησὶ, βλασφημοῦσιν, ὡς οὐκ εὐλόγως γενομένης τῆς παραδοχῆς τῶν ἐθνῶν [23], ἀλλ' ἡμεῖς οἱ τὰ μυστήρια εἰδότες τοῦ Χριστοῦ οἴδαμεν, ὅτι τοῦ δοξάζεσθαι ἐστιν ἄξιος. Καὶ ἐντεῦθεν δὲ κατεισχύνεται Ἄρειος, ὅτε τοῦ Παύλου τὸν Χριστὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ἀνακηρύττοντος.

A hic Judæos, eosque magni facit, ne videatur, ut dixi, ex affectu, vel perturbatione animi, vel odio loqui. Tacite autem innuit, quod Deus illos servare voluerit: quod inde satis colligitur, quia illos adoptione filiorum dignatus est et gloria, et quia patribus promissiones fecerit, aliaque omnia excellentia eis impertierit, Christumque adeo ex ipsis nasci voluerit, verum ipsi tanta beneficia repulerunt. Quocirca immensam Dei dilectionem demiratus, Unigenito gratiarum actionem refert, inquiens: « Qui est super omnia Deus benedictus. » Etsi enim alii convicientur, inquit, non commode factam assumptionem gentium, nos tamen Christi mysteria habentes explorata, scimus quod ipse dignus sit gloria et præconio. Hic vero Arium pudefieri necesse B est, Paulo nempe Christum super omnia Deum proclamante.

« Οὐχ οἷον δὲ ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. » Ἐγὼ μὲν, φησὶ, διακαίομαι, ὅτι βλασφημεῖται ὁ Θεὸς, καὶ ἤθελον διὰ τοῦτο ἵνα πάντες σωθῶσι· πλὴν εἰ καὶ μὴ πάντες σώζονται, οὐ παρὰ τοῦτο ἐψεύσατο ὁ Θεὸς, ἐφ' οἷς ἐπηγγείλατο τοῖς πατράσιν, οὐδὲ διαπέπτωκεν ὁ λόγος αὐτοῦ. Ὃ γὰρ ἐπηγγείλατο, καὶ ἐποίησε· κἂν οἱ βλασφημοῦντες λέγωσιν, ὅτι ἄλλοις ἐπηγγείλατο, καὶ ἄλλοις ἔδωκεν. Ἄκουε γὰρ τῶν ἑξῆς·

VERS. 6. « Non autem quod exciderit verbum Dei. » Ergo, inquit, uror et affligor, quod Deus blasphematur, ac eapropter optavi omnes salvos fieri. Verum si non omnes serventur, eam ob rem non est mentitus Deus in iis quæ promisit patribus, neque excidit verbum ejus. Quod enim promisit, hoc etiam præstitit: etiamsi maledici dicant, quod aliis promiserit, aliis vero dederit. Audi enim sequentia.

« Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραήλ· οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραὰμ, πάντες τέκνα. » Ὃ ἐπηγγείλατο, φησὶν, ὁ Θεὸς, τοῦτο καὶ ἐποίησεν. Εἶπε γὰρ, ὅτι « Σοὶ καὶ τῷ σπέρματί σου δώσω. » Ἴδωμεν οὖν, ποῖόν ἐστι τὸ σπέρμα. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἀβραὰμ, ἁπλῶς οὗτοι σπέρμα· οὐδὲ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραηλῖται· ἀλλ' οἱ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ γεννηθέντες, καὶ οἱ τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἀρετῆς ἄξιοι, δι' ἧς Θεὸν εἶδεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Οἱ ἐξ Ἰακὼβ, ἀλλ', « Οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, » τοῦ τιμίου ὀνόματος μνημονεύσας. Ἐὰν οὖν μάθῃς, τίνες κατὰ τὸν Ἰσαὰκ γεννῶνται, τότε εὑρήσεις ἀδιάψευστον τὴν ἐπαγγελίαν· τούτοις γὰρ ἐδόθη [24] τὰ ἐπαγγελθέντα. Ὥστε οὐ βλασφημεῖσθαί ἐστιν ἄξιος ὁ Θεός. Ὃ γὰρ εἶπεν ἐποίησε, κἂν τινες οὐ νοῶσιν.

VERS. 6. « Non enim omnes qui ex Israel, hi 68 Israelitæ: neque quia sunt semen Abrahami, propterea sunt omnes filii. » Quod promiserat, inquit, Deus, hoc etiam præstitit. Dixit enim [g]: « Tibi et C semini tuo dabo. » Videamus igitur quale sit semen. Non enim omnes qui ex Abrahamo, illi simpliciter sunt semen: neque qui ex Israel, sunt Israelitæ: verum qui secundum Isaacum nati sunt, quique Israelis virtute conspicui, per quam Deum conspexit. Non enim dixit, Qui ex Jacob, sed, « Qui ex Israel, » honoratioris nominis mentionem faciens. Ubi igitur didiceris qui secundum Isaac nascantur, inveniens vacantem mendacio promissionem: istis enim promissa sunt exhibita. Quare Deus haudquaquam maledictis incessendus: quod enim dixit, id opere pariter complevit, etiamsi nonnulli haud intelligant.

« Ἀλλ' ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα, τουτέστιν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα. Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος· Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός. » Οἶσα ἐγὼ, φησὶν, ἑρμηνεύω [25] σοι, τί ἐστι τὸ ἀληθὲς [26] σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ, ἀλλ' ἡ Παλαιὰ, εἰποῦσα· « Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα. » Ὥστε ὅσοι κατὰ τὸν Ἰσαὰκ ἐτέχθησαν, τουτέστιν, ἐξ ἐπαγγελίας, οὗτοί εἰσιν ἀληθῶς τέκνα Ἀβραὰμ, μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ πᾶν τοῦ θείου λόγου ἐγίνετο. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ὁ Ἰσαὰκ νόμῳ καὶ δυνάμει φύσεως ἐγεννήθη,

VERS. 8, 9. « Sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii D sunt promissionis æstimantur in semine. Promissionis enim verbum hoc est: Secundum hoc tempus veniam, et erit Saræ filius [h]. » Non ego, inquit, tibi interpretor quid sit revera semen Abrahami, sed Veteris Testamenti Scriptura, quæ dicit, « In Isaac vocabitur tibi semen [i]. » Quocirca quotquot secundum Isaac nati sunt, hoc est ex promissione, illi sunt revera filii Abraham, imo vero Dei. Verbum enim divinum omnino impletum erat. Non enim Isaac lege potentiaque naturæ natus est, verum se-

[g] Gen. XIII, 15. [h] Gen. XVIII, 10. [i] Gen. XI, 12.

Variæ lectiones.

[22] τὰ o. [23] ἐθνικῶν o. [24] ἐδόθησαν o. [25] ἑρμηνεύσω τί o. [26] ἀληθῶς o.

cundum potentiam promissionis : nam; « Secundum hoc tempus veniam, inquit, et erit Saræ filius. » Verbum itaque Dei finxit Isaac, et genuit. Consimili sane ratione super nos filios Dei in lavacro baptismatis, veluti in matrice, verba divina pronuntiantur, eaque nos refingunt : siquidem in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, baptizati generamur. Ac perinde ut illic Isaaci generationem promiserat, quam postea implevit, sic et nostram regenerationem promisit per prophetas, et postea perfecit. Quare illud, « In Isaac vocabitur tibi semen, » sic accipiendum est : Illi sunt semen Abrahami, qui Isaaci nativitatis ad instar sunt geniti, hoc est per verbum divinum. Non igitur excidit sermo Dei, sed vero semini, hoc est fidelibus ex gentibus, qui facti sunt filii Dei sicut et Isaac, quatenus et hi ex promissione, dedit quæ promisit. Sin autem Judæi dicant quod istud, « In Isaac vocabitur tibi semen, » hoc significat, nempe, quod ii qui Isaac prognati erant, semen Abrahæ reputentur, oporteret et Idumæos et omnes ab ipso oriundos semen Abrahæ appellari. Siquidem ipsorum progenitor Esau filius erat Isaac. Atqui jam non solum non vocantur Abrahami filii, verum etiam valde sunt abalienati, alienigenique dicuntur.

66 Vers. 10. « Non solum autem, sed Rebecca etiam ex uno conceperat, Isaac patre nostro. » Monstravit quod cum multi et varii Abrahamo essent filii, Isaac vocatus sit semen : itaque et ii, qui simili qua ipse nascuntur ratione. Jam vero ait : Non in Isaac tantum hoc videre queas, sed quod majus est, in fratribus etiam ex eodem patre et matre, iisque geminis propagatis, Esau nimirum et Jacob. Neque enim illi eadem sunt consecuti, sed alter quidem electus, alter vero odio est habitus. Quare ne quæras cur gentes elegerit, easque semen Abrahæ, imo divinum fecerit, Hebræos autem repulerit,

Vers. 11-13. « Cum enim nondum nati essent, aut aliquid boni egissent, aut mali (ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante), dictum est ei : Major serviet minori : sicut scriptum est : Jacob dilexi, Esau autem odio habui [e]. » Necessum fuerit hic nos præmittere, atque summatim explicare sensum eorum quæ prolixe dicturus est Apostolus. Quia enim non pauci dicebant, Eccur Deus gentes Hebræis prætulit (nec enim quisquam dixerit istud virtutis ergo contigisse : omnes enim peccaverunt)? colligit Apostolus multo ambigua nostro quidem ingenio incomprehensibilia, soli autem Deo comprehensibilia : statuitque primum ante conspectum, quod inter illos duos fratres didymos, alter quidem qui electus est, non sit propter virtutem electus : alter vero qui

[e] Gen. xxv, 23.

ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ἐπαγγελίας · « Κατὰ τὸν καιρὸν γὰρ τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός. » Τὸ οὖν ῥῆμα τοῦ Θεοῦ διέπλασε τὸν Ἰσαὰκ καὶ ἐγέννησεν [27]. Οὕτω δὴ καὶ ἐφ' ἡμῶν τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, ὡς ἐν μήτρᾳ [28], ῥήματα θεῖα ἐπιλέγονται, κἀκεῖνα ἡμᾶς ἀναπλάττουσιν. Εἰς ὄνομα γὰρ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτιζόμενοι γεννώμεθα. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖ ἐπηγγείλατο τὴν τοῦ Ἰσαὰκ γέννησιν, εἶθ' ὕστερον ἐπλήρωσεν · οὕτω καὶ τὴν ἡμετέραν ἐπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐτελείωσεν · ὥστε τὸ, « Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα, » οὕτω νοεῖσθαι, ἀντὶ τοῦ, Ἐκεῖνοί εἰσι σπέρμα Ἀβραὰμ, οἱ κατὰ τὸν τρόπον τῆς τοῦ Ἰσαὰκ γεννήσεως γεννηθέντες, τουτέστι, διὰ λόγου θείου. Οὐκ ἄρα διαπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῷ ἀληθινῷ σπέρματι, τουτέστι, τοῖς ἐξ ἐθνῶν πιστοῖς, τοῖς γενομένοις τέκνοις Θεοῦ, ὡς καὶ ὁ Ἰσαὰκ, καθὸ καὶ οὗτοι ἐξ ἐπαγγελίας, δέδωκεν ἃ ὑπέσχετο. Εἰ δὲ λέγοιεν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι τὸ, « Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα, » τοῦτο δηλοῖ, τὸ τοὺς ἐξ Ἰσαὰκ γεννωμένους λογίζεσθαι τῷ Ἀβραὰμ εἰς σπέρμα · ἔδει καὶ τοὺς Ἰδουμαίους, καὶ πάντας ἐκείνους [29], σπέρμα Ἀβραὰμ χρηματίζειν. Ὁ γὰρ [30] πρόγονος αὐτῶν Ἡσαῦ, υἱὸς ἦν τοῦ Ἰσαάκ. Νῦν δὲ οὐ μόνον οὐ χρηματίζουσιν υἱοὶ τοῦ Ἀβραὰμ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἠλλοτρίωνται, καὶ ἀλλόφυλοι ὀνομάζονται.

« Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰσαάκ. » Ἔδειξεν ὅτι πολλῶν καὶ διαφόρων ὄντων τέκνων τῷ Ἀβραὰμ, ὁ Ἰσαὰκ ἐκλήθη σπέρμα · ὥστε καὶ οἱ ὁμοίως αὐτῷ τικτόμενοι · καὶ νῦν οὖν φησιν, ὅτι Οὐ μόνον δὲ ἐπὶ τοῦ Ἰσαὰκ τοῦτο ἴδοις, ἀλλὰ τὸ μεῖζον, καὶ ἐπὶ ἀδελφῶν ὁμοπατρίων καὶ ὁμομητρίων καὶ διδύμων, τοῦ τε Ἡσαῦ καὶ τοῦ Ἰακώβ. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ οὗτοι τῶν αὐτῶν ἀπήλαυσαν, ἀλλ' ὁ μὲν ἐξελέγη, ὁ δὲ ἐμισήθη. Ὥστε μὴ ἀπαίτει λόγους, τίνος ἕνεκα τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐξελέξατο, καὶ σπέρμα Ἀβραὰμ, μᾶλλον δὲ θεῖον, ἐποίησε · τοὺς δὲ Ἑβραίους ἀπώσατο.

« Μήπω γὰρ γεννηθέντων, μηδὲ πραξάντων ἀγαθόν τι ἢ κακὸν, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ Θεοῦ μένῃ, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος, ἐῤῥήθη αὐτῇ, ὅτι Ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι · καθὼς γέγραπται · Τὸν Ἰακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα. » Ἀναγκαῖόν ἐστι προειπεῖν ἡμᾶς τὸν νοῦν τῶν μελλόντων ῥηθῆναι διὰ μακροῦ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον οἱ πολλοί · Τίνος ἕνεκα τὰ ἔθνη προετιμήθησαν [31] τῶν Ἑβραίων (οὐ γὰρ ἂν εἴποι τις, ὅτι δι' ἀρετήν · πάντες γὰρ ἥμαρτον); συνάγει ὁ Ἀπόστολος πολλὰ ἄπορα, ἡμῖν μὲν ἀκατάληπτα, μόνῳ δὲ Θεῷ καταληπτά · καὶ δείκνυσι πρῶτον τοὺς δύο διδύμους ἀδελφοὺς, ὅτι οὐ δι' ἀρετὴν ὁ ἐκλεγεὶς ἐξελέγη, οὐδὲ διὰ κακίαν ὁ μισηθεὶς ἐμισήθη (οὐ γὰρ ἐπράξαντο ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἔτι ἐν τῇ νηδύϊ τῆς μητρὸς ὄντες) · ἀλλὰ τῇ θείᾳ προθέσει,

Variæ lectiones.

[27] ἐγεννήθη o. [28] ὡς ἐν μήτρᾳ, τῇ κολυμβήθρᾳ o. [29] *Chrysost.* πάντας τοὺς ἀπ' ἐκείνου. [30] δὲ o. [31] προετίμησε m.

τουτέστι, τῇ προγνώσει, ὁ μὲν ἐξελέγη καὶ ἠγαπήθη, ὁ δὲ ἐμισήθη · καθὼς καὶ ὁ προφήτης λέγει, ὅτι Τὸν μὲν ἠγάπησα, τὸν δὲ ἐμίσησα · ἵνα τὸ πᾶν ᾖ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς αὐτοῦ προθέσεως [32] καὶ προγνώσεως. Καὶ τί λέγω τούτους; ἀλλὰ καὶ οἱ Ἰσραηλῖται πάντες ἐμοσχοποίησαν, καὶ οἱ μὲν ἐκολάσθησαν, οἱ δὲ οὔ. Καὶ ὁ Φαραὼ σκληρὸς μὲν ἦν ἀληθῶς · ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἄλλοι. Πῶς οὖν μόνος κολάζεται; Ὁρᾷς ὅτι ταῦτα μὲν ἀκατάληπτα ἀνθρώποις, μόνῳ δὲ Θεῷ καταληπτά; Οὕτως οὖν καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν ἐκλογὴ, καὶ τῶν Ἑβραίων ἀποβολὴ, ἡμῖν μὲν παράλογος δοκεῖ, τῷ δὲ Θεῷ δικαιοτάτη. Οὗτός ἐστιν ὁ νοῦς παντὸς τοῦ χωρίου.

odio est habitus, ob vitia non sit rejectus (non enim egerunt quidquam boni aut mali, cum adhuc in utero essent), verum divino proposito, hoc est præscientia, alter quidem est electus et dilectus, alter vero odio habitus, itidem ut propheta testatur [k] : « Alterum quidem dilexi, alterum vero odi, » ut totum sit Dei atque propositi ipsius et præscientiæ. Et quid hos dico? Imo Israelitæ omnes vitulum conflarunt, et alii quidem puniti sint, alii vero non item. Præterea Pharao revera durus erat, atque itidem alii multi. Quare igitur solus ille punitur? Viden' hæc hominibus esse incomprehensibilia, soli autem Deo perceptibilia? Hanc ad rationem gentium electio, Judæorumque rejectio, nobis quidem præter rationem et absurda videtur, Deo autem est justissima. Hæc est sententia totius in quo nunc versatur loci.

« Τί οὖν ἐροῦμεν; Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο! » Οἱαοῦν οὐδὲ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων ἄδικος ὁ Θεός.

VERS. 14. « Quid igitur dicemus? Nunquid injustitia est apud Deum? Absit. » Itaque neque in nos ethnicos, neque in Judæos injustus est Deus.

« Τῷ γὰρ Μωσῇ λέγει · Ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτιρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω. » Ἐπισυνάπτει, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ ἕτερον ἐκ τῆς Παλαιᾶς, δεικνύων, ὅτι ὁ Θεὸς μόνος οἶδε τοὺς ἀξίους ἢ τιμῆς, ἢ κολάσεως. Καίτοι γὰρ πάντων ἐπίσης ἁμαρτανόντων [33], ὅτε ἐμοσχοποίησαν· ὅμως ὁ Θεὸς τοὺς μὲν ἐλεεῖ, τοὺς δὲ παραδίδωσι τοῖς Λευίταις εἰς σφαγήν. Καὶ οὐδὲ Μωσῆς οἶδε τὴν αἰτίαν, ὁ τοσοῦτος · καὶ σὺ αἰτίαν ἀπαιτεῖς, τίνος ἕνεκα οἱ ἐθνικοὶ προετιμήθησαν, καὶ ταῦτα ἁμαρτωλοὶ ὄντες; Καίτοι [34] ἠδύνατο ὁ Παῦλος εἰπεῖν τὴν αἰτίαν, ἣν ἀλλαχοῦ εἶπεν, ὅτι Οἱ μὲν Ἰσραηλῖται ἐξ ἔργων ἐνόμισαν δικαιοῦσθαι · οὗτοι δὲ, ἐκ πίστεως καὶ χάριτος · ἀλλ' οὐ λέγει νῦν, ἐκ περιουσίας ἐπιστομίζων τοὺς περιέργους, καὶ πείθων μηδὲν τῶν τοῦ Θεοῦ λογοπραγεῖν.

VERS. 15. « Moysi enim dicit : Miserebor cujuscunque misertus fuero : et commiserabor quemcunque commiseratus fuero. » Adjungit, ut et supra dictum est, et alium locum ex Veteri Testamento ostendens, **70** quod solus Deus norit qui sint digni vel honore, vel pœna (1). Nam quamvis omnes ex æquo peccassent, cum vitulum finxerunt, Deus tamen aliorum quidem miseretur, alios vero tradit Levitis ut interficerentur. Neque Moses, tantus apud Deum, rationem novit : et tu causam postulas cur gentes Judæis sint prælatæ, cum tamen peccatis infectæ essent? Atqui Paulus potuit rationem dicere, quam et alio in loco reddidit, quoniam Israelitæ ex operibus existimarunt se justificari : istæ vero ex fide, et gratia : verum id jam nunc non dicit, abunde curiosis ora obstruens, ac suadens ut nihili eorum quæ ad Deum spectant rationem exigant.

« Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. » Ἤθελε μὲν εὐλογῆσαι Ἰσαὰκ τὸν Ἡσαῦ · ἔτρεχε δὲ Ἡσαῦ εἰς τὸ πεδίον, ὡς ἂν θηρεύσας θήραν εὐλογηθῇ. Ὁ δὲ Θεὸς [35] τὸν Ἰακὼβ κρίσει δικαίᾳ, ὡς ἄξιον πάντως, τῆς εὐλογίας τυχεῖν ἐποίησε. Δοκεῖ δὲ ἐνταῦθα τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρεῖν ὁ Ἀπόστολος · οὐκ ἔστι δέ · ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῆς οἰκίας λέγομεν, ὅτι Τὸ πᾶν τοῦ τεχνίτου ἐστὶ, καίτοι δεῖται καὶ ὕλης, καὶ τῶν συνεργησόντων αὐτῷ · ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ τὸ τέλος ἐκείνου ἐστὶ, λέγομεν, ὅτι τὸ πᾶν ἐκείνου ἐστίν · οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λέγομεν, ὅτι Τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστι [36], καίτοι τῆς ἡμετέρας προθυμίας δεῖται ὁ Θεός · ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνος τελειοῖ, καὶ ἐκεῖνος στεφανοῖ, καὶ ἐκεῖνος κατακρίνει, λέγομεν, ὅτι Τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστιν.

VERS. 16. « Igitur non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei. » Voluit quidem Isaac benedicere Esau, currebat autem Esau in campum, ut venatu capta fera, benedictionem a patre reportaret. Sed Deus justo judicio Jacobum, ceu prorsus dignum, benedictionem consequi fecit. Videtur autem hic liberum arbitrium tollere Apostolus, at istud non agit : sed quemadmodum de domo dicimus, Totum est artificis, cum interim opus habeat materiæ, et cooperatoribus ipsum adjuvantibus : attamen quia rei consummatio ab illo pendet, dicimus Totum hoc illius est : ita etiam de Deo dicimus, quod totum Dei sit, quamvis et nostra voluntate indigeat Deus. Sed quoniam ille consummat et perficit, et ille coronat, et ille condemnat, dicimus, quod totum Dei sit.

« Λέγει γὰρ ἡ Γραφὴ τῷ Φαραώ, ὅτι Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύ-

VERS. 17. « Dicit enim Scriptura Pharaoni : In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem

[k] Malach. I, 2. [l] Exod. XXXIII, 19.

Variæ lectiones.

[32] γνώσεως o. [33] ἁμαρτόντων ὅτι o. [34] καὶ μέντοι o. [35] ἀλλ' ὁ Θεὸς o. [36] ἐκείνου o.

(1) Non hoc agit Apostolus ut ostendat Deum solum id nosse; sed Dei miserentis, non hominis volentis aut currentis esse ad salutem pervenire. LATINUS LATINIUS.

meam et ut annuntietur nomen meum in universa terra. » Quemadmodum, inquit, eorum qui vitulum finxerant, alii quidem servati erant, alii vero supplicio affecti, solo Deo cognoscente, quinam digni essent ut aut servarentur, aut punirentur : sic et solus Pharao, cum plerique alii et impii et scelerati essent, iram Dei expertus est. « Propter hoc ipsum » enim, inquit, « o Pharao, excitavi te, » id est, in medium protuli, ut per te appareat potentia mea, coerceanturque multi, nomine meo ceu justo et potenti prædicato in universa terra.

A ναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ [37] τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. » Ὥσπερ ἐπὶ τῶν μοσχοποιησάντων, φησὶν, οἱ μὲν ἐσώθησαν, οἱ δὲ ἐκολάσθησαν, τοῦ Θεοῦ μόνου εἰδότος τοὺς ἀξίους ἢ σωτηρίας, ἢ κολάσεως· οὕτω καὶ ὁ Φαραὼ μόνος, καίτοι πολλῶν καὶ ἄλλων γενομένων πονηρῶν, ἀπήλαυσε τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτὸ ἐξήγειρά σε, φησὶν, ὦ Φαραὼ, τουτέστιν, εἰς τὸ μέσον ἤγαγον, ἵνα διὰ σοῦ φανῇ ἡ δύναμίς μου, καὶ συσταλῶσι πολλοὶ, διαγγελθέντος τοῦ ὀνόματός μου, ὡς δικαίου καὶ δυνατοῦ, ἐν πάσῃ τῇ γῇ.

Vers. 18. « Ergo cujus vult miseretur, et quem vult indurat. » Infert conclusionem, ac demonstrat, quod non oporteat rationem exigere a Deo. « Cujus enim vult miseretur : » perinde atque in Israelitis, qui vitulum finxerant. « Et quem vult indurat, » B ut Pharaonem. Quid autem est, « Indurat ? » videtur enim absurdum esse. Quemadmodum sol lutum indurat, sic Deus luteum Pharaonis cor dicitur indurasse. Quanam ratione? Per longanimitatem. Longanimem enim sese illi exhibens, duriorem ipsum faciebat : perinde ac si quis **71** servum habeat scelerətum, quo se humaniorem illi ostenderit, hoc eum reddit nequiorem : non quod ipse perversitatem nequitiamve eum doceat, sed quod domini longanimitate iste ad perversitatis suæ incrementum abutatur, quippe qui eam contemnat.

« Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει. » Ἐπάγει τὸ συμπέρασμα, καὶ ἀποφαίνεται, ὅτι οὐ δεῖ εὐθύνας ἀπαιτεῖν τὸν Θεόν. « Ὃν γὰρ θέλει ἐλεεῖ, » ὡς ἐπὶ τῶν μοσχοποιησάντων Ἰσραηλιτῶν· ὃν δὲ θέλει σκληρύνει, ὡς τὸν Φαραώ. Τί δέ ἐστι τὸ, « Σκληρύνει; » Φαίνεται γὰρ ἄτοπον. Ὥσπερ ὁ ἥλιος τὸν πηλὸν σκληρύνει, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὴν πηλίνην καρδίαν τοῦ Φαραὼ λέγεται σκληρύνειν. Πῶς; Τῇ μακροθυμίᾳ· μακροθυμῶν γὰρ ἐπ' αὐτῷ, σκληρότερον αὐτὸν εἰργάζετο· ὥσπερ εἴ τις ἔχει δοῦλον πονηρὸν, εἶτα φιλανθρώπως αὐτῷ χρᾶται, πονηρότερον αὐτὸν ἐργάζεται· οὐχ ὡς αὐτὸς τὴν πονηρίαν αὐτὸν διδάσκων, ἀλλ' ὡς ἐκείνου τῇ μακροθυμίᾳ εἰς τὴν τῆς πονηρίας αὔξησιν χρωμένου, οἷα δὴ καταφρονοῦντος ταύτης.

Vers. 19. « Dices igitur mihi, Quid adhuc queritur? Voluntati enim ejus quis resistat ? » Conatur per omnia, quod sæpenumero dixi, commonstrare, C quod soli Deo sint cognitæ suæ rerum dispensationes, atque judicia hæc. Hinc undique haud pauca ambigua colligit, quorum nullam dilutionem affert, ut ad angustiam redacto auditore, persuadeat ei hæc esse incomprehensibilia, adeoque humani ingenii captum excedere. Quod igitur hic dicit, est hujusmodi : Objectionem adducit, adeoque dubitationem : Si quem velit induret, quid adhuc de peccante conqueritur? Voluntati namque ejus quis poterit resistere? Voluit etenim, et induravit, meritoque impegit induratus : cur ergo de illo queritur et punit? Hæc sane objectio producta est, uti ostendat hujusmodi dubia soli Deo perceptibilia. Unde nec ipse hanc diluit, sed dubitanti os obstruit, dicens :

« Ἐρεῖς οὖν μοι· Τί ἔτι μέμφεται, τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; » Σπουδάζει διὰ πάντων, ὅπερ πολλάκις εἶπον, δεῖξαι, ὅτι τῷ Θεῷ μόνῳ γινώσκονται αἱ οἰκονομίαι καὶ τὰ κρίματα ταῦτα· διὸ καὶ πάντοθεν συνάγει ἄπορα πολλὰ, καὶ οὐκ ἐπάγει τὰς λύσεις, ἵνα στενοχωρήσας τὸν ἀκροατὴν, πείσῃ ὅτι ἀκατάληπτα, καὶ ἀκατανόητα ταῦτά ἐστιν. Ὅπερ οὖν λέγει ἐνταῦθα, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἀντίθεσιν εἰσάγει τοίνυν καὶ ἀπορίαν, ὅτι Ἐὰν ὃν θέλει σκληρύνῃ, τί ἔτι μέμφεται τῷ πταίοντι; Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ, τίς ἠδύνατο ἀντιστῆναι; Ἠθέλησε, καὶ ἐσκλήρυνε, καὶ εἰκότως ἔπταισεν ὁ σκληρυνθείς· πῶς οὖν αὐτῷ μέμφεται, καὶ κολάζει; Αὕτη μὲν ἡ ἀντίθεσις εἰσαχθεῖσα, διὰ τὸ δεῖξαι ἄπορα ταῦτα [38] καὶ Θεῷ μόνῳ καταληπτά· διὸ οὐδὲ αὐτὸς λύει ταύτην [39], ἀλλ' ἐπιστομίζει τὸν ἀποροῦντα λέγων·

Vers. 20. « Atqui, o homo, tu quis es qui ex D adverso respondeas Deo ? » Viden' quomodo cohibeat importunam curiositatem, frenumque imponat, erudiens nos ut discamus quid Deus sit, et quid homo. Tu quis es ? Nunquid imperium cum eo partiris? Num judex es eorum quæ ipsum oporteat facere aut non facere? Nam explorare quid sic deceat, vel non deceat, est ejus qui ex adverso respondeat opponaturque Deo. Verum haudquaquam ita faciendum, sed obtemperandum est iis quæ Deus fecerit, quomodocunque etiam sese habuerint.

« Μενοῦνγε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; » Ὁρᾷς, πῶς ἀναστέλλει τὴν ἄκαιρον περιεργίαν, καὶ χαλινὸν ἐπιτίθησι, παιδεύων εἰδέναι, τί μὲν Θεὸς, τί δὲ ἄνθρωπος. Σὺ τίς εἶ; συμμεριστὴς αὐτῷ τῆς ἀρχῆς; δικαστὴς αὐτῷ ὧν δεῖ ποιεῖν [40], ἢ μή; Τὸ γὰρ ἐξετάζειν, ὅτι οὕτως ἔπρεπε, καὶ οὐχ οὕτως ἔπρεπεν, ἀνταποκρινομένου ἐστὶ, καὶ ἀντικαθισταμένου [41] τῷ Θεῷ. Οὐ χρὴ δὲ οὕτω ποιεῖν, ἀλλὰ πείθεσθαι τοῖς γινομένοις, ὅπως ἂν γίνωνται.

Variæ lectiones.

[37] διαγγελθῇ o. [38] τὰ τοιαῦτα o. [39] ταῦτα o. [40] εἰπεῖν o. [41] ἀνθισταμένου m.

« Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι · Τί με ἐποίησας [42] οὕτως; Ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν; » Τῷ ὑποδείγματι τούτῳ ἐχρήσατο ὁ Παῦλος, οὐχ ἵνα ἀνέλῃ τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν, οὐδ' ἵνα ἀργοὺς ὄντας καὶ ἀκινήτους ἡμᾶς δείξῃ · ἀλλὰ διδάσκων, πῶς δεῖ πείθεσθαι Θεῷ, καὶ ἐκτετεταμένην σιγὴν καὶ ὑπακοὴν ἐπιδείκνυσθαι. Καθάπερ γὰρ, φησὶν, ὁ κεραμεὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος, ἃ βούλεται, ποιεῖ, καὶ οὐδὲν ἀντιλέγει αὐτῷ τῶν σκευῶν · οὕτω καὶ τοῦτον, ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, τοὺς μὲν κολάζοντα, τοὺς δὲ τιμῶντα, μὴ περιεργάζου, ἀλλὰ προσκύνει μόνον, καὶ μιμοῦ τὸν πηλόν · καὶ ὥσπερ ἐκεῖνος ἕπεται τῇ χειρὶ τοῦ κεραμέως, οὕτω καὶ σὺ τῇ γνώμῃ τοῦ οἰκονομοῦντος. Ἴσθι δὲ, ὁ ἀναγινώσκων, ὅτι ὥσπερ ἐπὶ B τῶν σκευῶν, οὐχὶ τὸ φύραμα ποιεῖ τὰ μὲν ἔντιμα, τὰ δὲ ἄτιμα (ἓν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ), ἀλλ' ἡ χρῆσις τῶν μετεχαιριζομένων · οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ἡ φύσις τοὺς μὲν ποιεῖ κολάσεως ἀξίους, τοὺς δὲ στεφάνων (μία γάρ ἐστιν), ἀλλ' ἡ προαίρεσις.

« Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν · καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ ἐπὶ σκεύη ἐλέους, ἃ προητοίμασεν εἰς δόξαν [43] · οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν. » Ἐπιστομίσας τοὺς πολυπραγμονεῖν ἐπιχειροῦντας, νῦν ἐπάγει τὴν λύσιν · ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι · Σκεῦος ὀργῆς ἦν ὁ Φαραὼ, τουτέστιν, ἄνθρωπος ἐξάπτων τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς οἰκείας σκληρότητος. Τοῦτον ἤνεγκεν ὁ Θεὸς, τουτέστιν, ὑπέμεινεν, ἠνέσχετο · πολλῆς γὰρ μακροθυμίας αὐτὸν ἠξίωσεν. Ἀλλ' ἐκεῖνος τῇ μακροθυμίᾳ ταύτῃ εἰς σκληρότητα κατεχρήσατο, καὶ γέγονε σκεῦος ὀργῆς δεκτικὸν, κατηρτισμένον εἰς ἀπώλειαν, τουτέστιν, ἀπηρτισμένον παρ' ἑαυτοῦ καὶ οἰκοθεν. Οὐδὲ γὰρ ἐνέλειπέ τι τῶν ἀπολλύντων αὐτὸν, ἀλλὰ πάντα ἀπήρτισεν [44], ὅσα πρὸς ἀπώλειαν αὐτὸν ἔφερον. Ἢ τὸ, « Ἤνεγκεν, » ἀντὶ τοῦ, εἰς μέσον ἤγαγεν, ὡς ἂν, ἐπεὶ μὴ ἐβελτιώθη διὰ τῆς μακροθυμίας, τιμωρήσηται αὐτὸν, καὶ δείξῃ τὴν οἰκείαν δύναμιν πρὸς τὸ ἑτέρους βελτιῶσαι · ὥσπερ οὖν τοῦτον, σκεῦος ὀργῆς D γενόμενον [*f.* γεν.] ἐκ τῆς οἰκείας προαιρέσεως, κολάσας, ἔδειξε τὴν οἰκείαν δύναμιν · οὕτω τοὺς ἐξ ἐθνῶν πολλὰ ἡμαρτηκότας ἐλεήσας, διότι ἀξίους ἐλέους ἑαυτοὺς ἐποίησαν [45], ἐγνώρισε « τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Οὐκ εἶπε δὲ, Τῆς φιλανθρωπίας, ἀλλὰ, « Τῆς δόξης · » τοῦτο γὰρ τελεία δόξα Θεοῦ, τὸ ἐλεεῖν. Τὸ δὲ, « Ἃ προητοίμασεν, » ἀντὶ τοῦ, Ἃ προέγνω. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι πάντας τοὺς ἐθνικοὺς ἔσωσεν, ἀλλ', « Ἐξ ἐθνῶν, » δηλαδὴ τινάς. Ὥστε

VERS. 20, 21. « Nunquid dicet figmentum ei qui A se finxit, Ecquid me sic finxisti ? Annon habet potestatem figulus ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero ad ignominiam ? » Hoc exemplo usus est Paulus, non ut e medio tolleret liberum nostrum arbitrium, neque ut nos torpore languidos ac plane immobiles ostenderet : verum ut doceret quomodo nos oporteat obedire Deo, atque intensum silentium, neque non summam obedientiam exhibere. Perinde, inquit, ut figulus ex eadem massa, quæ animus tulerit, fingit, neque ullum ei vas contradicit : sic cum hic ex eodem genere mortalium alios quidem puniat, alios vero honore dignetur, ne sis tu curiosus, sed adora tantummodo, lutumque imitare : ac ut illud manum figuli sequitur, sic tu consilio et voluntati omnia gubernantis cede. Noveris autem qui hæc legis, quod sicut in vasibus non ipsa massa alia quidem nobilia, alia vero ignobilia efficit (est enim una et eadem), sed usus eorum qui ista sibi vindicant : **72** pari ratione in hominibus, non ipsa natura (utpote una et eadem) hos quidem pœnæ, illos vero gloriæ adjudicat, sed ipsa deliberatio atque propositum.

VERS. 22-24. « Quod si Deus volens ostendere iram, et notam facere potentiam suam, tulit in multa longanimitate vasa iræ parata ad interitum, et ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit ad gloriam : quos et vocavit nos, non solum ex Judæis, verum etiam ex gentibus. » Obstructo curiosorum ore, affert jam solutionem. Quod autem dicit, est hujusmodi : Iræ vas erat Pharao, hoc est homo accendens iram Dei per propriam suam duritiem : hunc tulit Deus, id est exspectavit, sustinuit. Nam multa ipsum longanimitate dignatus est : verum is longanimitate ista ad indurationem sui abusus est, factusque est vas iræ Dei capax, paratum ad interitum, id est a seipso proprioque ingenio aptatum. Neque enim quidquam reliquit quod ipsum perderet, verum omnia patravit quæ ad perniciem ipsum ferrent. Vel, « tulit, » pro, in medium protulit, ut, cum per longanimitatem in meliorem animi sententiam non esset redactus, puniat eum, ostendatque potentiam suam, ut inde alii reddantur meliores. Quemadmodum igitur hunc, vas iræ factum ex propria voluntatis deliberatione, supplicio afficiens, monstravit potentiam suam : sic eorum, qui ex gentibus plurimum deliquerant, misertus, quia dignos sese misericordia fecerant, manifestavit « divitias gloriæ suæ. » Non dixit autem, Clementiæ, sed, « Gloriæ ; » nam summa Dei gloria est, misericordiam impertiri. Porro, « Quæ præparavit, » est pro, Quæ præscivit. Neque dixit, quod omnes gentes servarit, sed, « Ex gentibus, » quosdam

Variæ lectiones.

[42] Ἐκλασας o. [43] αὐτοῦ. [44] ἀπήρτιστο o. [45] ἀπήρτισαν o.

videlicet. Quocirca ne offendaris, Judæe : ecce enim vel ex gentibus nonnuli misericordiam obtinent, nonnulli vero minime.

VERS. 25, 26. « Sicut et in Osee dicit [m] : Vocabo non populum meum, populum meum : et non dilectam, dilectam. Et erit, in loco ubi dictum est ipsis : Non populus meus vos, ibi vocabuntur filii Dei viventis. » Ne dicant Judæi, Imponis nobis, Paule, hæc dicens : producit Osee clamantem affirmantemque : « Vocabo non populum meum, populum meum. » Quis vero erat non populus ? Ipsæ gentes. Ecquæ non dilecta ? Ipsa gentium Ecclesia. Populus tamen facti sunt ac dilecti, imo quod majus est, « filii Dei viventis. » Sin vero quisquam hoc de Judæis, qui ingrate se gesserant, et tandem in gratiam recepti fuerint, dictum esse asserat, hoc nihili est. Nam si iis hoc contigit, quid obstitit quominus idem gentibus proveniret ?

VERS. [27. « Isaias autem clamat pro Israel [n] : Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ salvæ fient. » Non fuit contentus Osee propheta, verum Isaiam etiam testem adducit, « clamantem, » hoc est magna cum libertate et sine formidine pronuntiantem, quod non omnes Israelitæ salvi erunt, sed qui digni tantum fuerint (id enim est, « reliquiæ, » hoc est, electio), quos reliquit Deus, et segregavit, tanquam dignos videlicet. Cum autem dicit, « tanquam arena maris, » iis in memoriam revocat veterem promissionem, qua se indignos constituerunt. Ne igitur turbemini, ceu irrita et vana sit facta promissio, quandoquidem omnes prophetæ vaticinentur haud omnes esse salute dignos. **73**

VERS. 28. « Sermonem enim consummans et concidens in justitia : quoniam sermonem abbreviatum Dominus faciet in terra. » Qua ratione reliquiæ sint servandæ, nunc indicat : Non, inquit, laboribus et circuitionibus, atque afflictione ex operibus legis orta opus est ; sed Deus, inquit, perficiens et considens vel abbrevians sermonem fidei in universa terra, hunc faciet in justitia, hoc est ut justificet eos qui illum susceperint. « Si enim confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, credideriseque in corde tuo, quod Deus excitavit ipsum a mortuis, salvus eris [o]. » Hic est, concisus abbreviatusque sermo, brevia nimirum fidei verba.

VERS. 29. « Et sicut prædixit Isaias [p] : Nisi Dominus reliquisset nobis semen, velut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuissemus. » Cum dixisset reliquias tantum fore salvas, quidnam stuc sit, nunc interpretatur, inquiens, Reliquit nobis Deus electum semen ac fermentum : nam pro, Elegit, « Reliquit, » posuit : ut nisi Deus conservasset illud, prorsus interiissemus perinde ac Sodoma et Gomorrha, utpote condemnati ob peccata nostra.

[m] Ose II, 24 ; I, 10. [n] Isa. X. 22. [o] Rom. X, 9. [p] Isa. I, 9.

μὴ σκανδαλίζου, ὦ Ἰουδαῖε · ἰδοὺ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἐθνῶν, οἱ μὲν ἐλεοῦνται, οἱ δὲ οὔ.

« Ὡς καὶ ἐν τῷ Ὡσηὲ λέγει · Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου, καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην. Καὶ ἔσται, ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἐρρέθη αὐτοῖς, Οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος. » Ἵνα μὴ λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι · Παραλογίζῃ ἡμᾶς, Παῦλε, τοιαῦτα λέγων · παράγει καὶ τὸν Ὡσηὲ βοῶντα καὶ λέγοντα · « Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου. » Τίς γὰρ ἦν οὐ λαός [46] ; Τὰ ἔθνη. Καὶ τίς οὐκ ἠγαπημένη ; Ἡ αὐτῶν Ἐκκλησία. Ἀλλ' ὅμως καὶ λαὸς ἐγένοντο, καὶ ἠγαπημένοι, καὶ « Υἱοὶ Θεοῦ ζῶντος, » τὸ μεῖζον. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι τοῦτο περὶ τῶν Ἰουδαίων εἴρηται τῶν ἀγνωμονησάντων, εἶτα προσληφθέντων, οὐδὲν τοῦτο. Εἰ γὰρ ἐπ' ἐκείνων, τί ἐκώλυε καὶ ἐπὶ τῶν ἐθνῶν τοῦτο προβῆναι ;

« Ἡσαΐας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ · Ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » Οὐκ ἠρκέσθη τῷ Ὡσηὲ, ἀλλὰ καὶ Ἡσαΐαν μάρτυρα παράγει κράζοντα, τουτέστι, μετὰ παῤῥησίας ἀναφωνοῦντα, καὶ οὐχ ὑποστελλόμενον, ὅτι οὐ πάντες σωθήσονται οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οἱ ἄξιοι · τοῦτο γάρ ἐστι, « Τὸ κατάλειμμα, » τουτέστιν, ἡ ἐκλογή· οὓς κατέλιπεν ὁ Θεὸς, καὶ ἀφώρισεν, ὡς ἀξίους δηλαδή. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, » ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῆς παλαιᾶς ἐπαγγελίας, ἧς ἑαυτοὺς ἀναξίους κατέστησαν. Μὴ τοίνυν θορυβεῖσθε, ὡς τῆς ἐπαγγελίας διαψευσθείσης, ὅπου γε πάντες οἱ προφῆται προαναφωνοῦσι, μὴ πάντας εἶναι ἀξίους σωτηρίας.

« Λόγον γὰρ συντελῶν, καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. » Νῦν δείκνυσι πῶς σωθήσεται τὸ κατάλειμμα, καί φησιν, ὅτι οὐ χρεία πόνων καὶ περιόδων, καὶ τῆς ταλαιπωρίας τῆς ἐπὶ τοῖς ἔργοις τοῖς νομικοῖς · ἀλλ' ὁ Θεὸς, φησὶ, συντελῶν καὶ συντέμνων τὸν λόγον τῆς πίστεως ἐπὶ πάσης τῆς γῆς, τοῦτον ποιήσει ἐν δικαιοσύνῃ, τουτέστιν, ὥστε δικαιῶσαι τοὺς παραδεξομένους τοῦτον. « Ἐὰν γὰρ ὁμολογήσῃς τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι αὐτὸν ἤγειρεν ὁ Θεὸς ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. » Οὗτός ἐστιν ὁ συντετμημένος λόγος, τὰ βραχέα τῆς πίστεως ῥήματα.

« Καὶ καθὼς προείρηκεν Ἡσαΐας · Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὡμοιώθημεν. » Εἰπὼν, ὅτι Τὸ κατάλειμμα σωθήσεται, νῦν ἑρμηνεύει, τί ἐστι τοῦτο, καί φησιν, ὅτι Ὃ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐπίλεκτον σπέρμα καὶ ζύμην. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, ἐπελέξατο, τὸ, « Ἐγκατέλιπε, » τέθειν [*f.* τέθεικεν]· ὡς εἰ γε μὴ ὁ Θεὸς συνετήρει, πανωλεθρίᾳ ἂν ἀπολώμεθα [*f.* ἀπωλόμ.], ὡς τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα, οἷα δὴ ἐξ ἁμαρτιῶν κατάδικοι ὄντες.

Variæ lectiones.

[46] ὁ λαός. ἴσ. ὁ οὐ λαὸς ο.

« Τί οὖν ἐροῦμεν ; Ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην κατέλαβε δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως. Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασεν. » Ἐνταῦθα τὴν σαφεστάτην λύσιν ἐπάγει, δεικνὺς, πόθεν τὰ μὲν ἔθνη προσελήφθησαν, οἱ δὲ Ἰσραηλῖται ἀπώσθησαν · καί φησιν, ὅτι Τὰ μὲν ἔθνη τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην κατέχοντα, ἐδικαιώθησαν ὄντως [47] · οἱ δὲ Ἰσραηλῖται, τὸν νόμον τῆς δικαιοσύνης, τουτέστι, τὸν ἐξ ἔργων, διώκοντες καὶ ζητοῦντες, οὐκ ἔφθασαν εἰς τὸ δικαιωθῆναι. Οὐ γὰρ ἠδύνατο δικαιῶσαι ὁ ἐξ ἔργων νόμος.

« Διὰ τί ; Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου. » Ἐρωτᾷς, πόθεν οἱ Ἰσραηλῖται ἀπέτυχον τοῦ δικαιωθῆναι, καίτοι σπουδάζοντες πολλά ; Μάνθανε ὅτι « οὐκ ἐκ πίστεως » ἐζήτουν δικαιωθῆναι, ἀλλ' « ὡς ἐξ ἔργων νόμου. » Ἐκ δὲ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σάρξ. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπεν, Ἐξ ἔργων, ἀλλ', « Ὡς ἐξ ἔργων · ἵνα » δείξῃ ὅτι οὐκ ἀληθῶς, οὐδὲ τῶν ἔργων ἐπεμελοῦντο, ἀλλ' ὡς ἐν ὑποκρίσει.

« Προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καθὼς γέγραπται · Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου · καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται. » Ὁ προσκόπτων, ἐκ τοῦ πρὸς ἕτερα κεχηνέναι, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς ἔμπροσθεν, προσκόπτει. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι οὖν ἐκ τοῦ πρὸς τὸν νόμον κεχηνέναι προσέκοψαν τῷ Χριστῷ, τουτέστιν, ἠπίστησαν. Λίθος δὲ προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου, ἀπὸ τοῦ τέλους καὶ τῆς ἐκβάσεως τῶν ἀπιστησάντων ὠνόμασται ὁ Χριστός. Αὐτὸς γὰρ καθ' ἑαυτὸν θεμέλιος καὶ ἑδραίωμα ἐτέθη · φησὶ γάρ · « Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ [48] οὐ καταισχυνθήσεται, » κἂν Ἕλλην, κἂν Ἰουδαῖος. Ὥστε ἡ πίστις ἐστὶν ἡ τὸ πᾶν ἐνεργοῦσα καὶ δικαιοῦσα, οὐ τὰ ἔργα.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

« Ἀδελφοὶ, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας, καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν Θεὸν, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστιν εἰς σωτηρίαν. » Ἐπειδὴ μέλλει αὐτῶν καθάπτεσθαι, προλαμβάνει [49], ὡς ἂν μὴ δόξωσιν αὐτὸν κατ' ἔχθραν λέγειν, ἃ μέλλει λέγειν · καὶ φησιν, ὅτι Ἡ μὲν εὐδοκία [50], τουτέστιν, ἡ θέλησίς μου, καὶ ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία · καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἡ δέησις, ὑπὲρ ὑμῶν ἐστιν · οὐχ ἵνα ἀπαλλαγῆτε τῆς κολάσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ σωθῆτε. Πῶς οὖν ἀπεχθῶς ἂν ἔχοιμι πρὸς ὑμᾶς, ὧν τῆς σωτηρίας ὑπερεύχομαι ;

« Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς, ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. » Δοκεῖ μὲν χαρίζεσθαι αὐτοῖς ἐξ ἀρχῆς, μαλάσσων αὐτούς. Εἰπὼν γὰρ, « Ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν,

A Vers. 30, 31. « Quid igitur dicemus ? Quod gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam autem quæ est ex fide : Israel vero sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit. » Apertissimam hic dilutionem adducit, ostendens unde gentes quidem sint assumptæ, Israelitæ vero repulsi : Gentes, inquiens, ex fide justitiam tenentes, revera sunt justificatæ : Israelitæ vero legem justitiæ, hoc est, quæ est ex operibus, persequentes et quærentes, ad justificationem non pervenerunt. Nam lex quæ operibus constabat, justificare non poterat.

B Vers. 32. « Quare ? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis. » Percontaris, unde Israelitæ exciderint a justificatione, etiamsi multa sint conati ? Noveris, inquit, quod « non ex fide » quærebant justificari, sed » quasi ex operibus legis. » Atqui ex operibus legis non justificabitur omnis caro . Observa autem quod non dixerit, 74 Ex operibus, sed, « Quasi ex operibus, » ut ostendat quod non serio sint operum tacti cura, sed simulatione quadam et hypocrisi.

C Vers. 33. « Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est : Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali, et omnis qui credit in eum non confundetur [r]. » Qui impingit, propterea impingit, quod aliis inhiet, non animadvertens quid pedibus sit obvium. Judæi itaque legi inhiantes, in Christum impegerunt, id est increduli fuerunt. « Lapis autem offensionis et petra scandali, » a fine et eventu eorum qui non crediderunt, Christus nominatus est. Ipse enim fundamentum basisque positus est: ait enim : « Omnis qui credit in eum, non pudefiet, » sive Græcus sive Judæus. Proinde fides est quæ omnia efficit et justificat, non opera.

CAPUT X.

D Vers. 1. « Fratres, voluntas cordis mei et obsecratio ad Deum fit pro Israele ad salutem. » Quia perstricturus est eos, leni exordio utitur, ne existiment ipsum ex odio dicere quæ dicturus est, et ait, Εὐδοκία, id est, voluntas mea et vehemens desiderium, et non solum hoc, verum etiam obsecratio, pro vobis est : non tantum ut a pœna liberemini, verum etiam ut salvi sitis. Quomodo igitur infensus sim vobis, pro quorum salute Deum imploro ?

Vers. 2, 3. « Testimonium enim illis perhibeo, quod æmulationem Dei habent, sed non secundum cognitionem. Ignorantes enim Dei justitiam, ac propriam justitiam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti. » Videtur in principio quidem ipsos humaniter tractare et demulcere. Nam cum

[q] Rom. III, 20. [r] Isa. XXVIII, 33.

Variæ lectiones.

[47] οὕτως o. [48] εἰς αὐτὸν o. [49] προλαμβάνει m. [50] τῆς ἐμῆς καρδίας.

dicit, « Zelum Dei habent, sed non secundum cognitionem, » misericordia potius quam pœna dignos ostendit. Æmulantur enim, inquit, pro lege sibi a Deo tradita : verum non secundum cognitionem est ipsorum æmulatio; quippe qui legem hanc abolitam esse agnoscere nolunt. Atqui in sequentibus eorum contentionem, amoremque primatus indicat. Nam quærentes statuere justitiam propriam, hoc est, ex lege, ex propriis nimirum laboribus et operibus paratam, quæ cum excidit, tum subsistere non potest : neque illam statuerunt, nec justitiæ Dei subjecti sunt. Quod ostentationis, ac mentis principatus avidæ, imo potius stolidæ et insipientis signum est, quærere nimirum constituere quod subsistere nequit; inque eo nequicquam atteri. Dei autem justitia ea est, quæ ex fide est : hæc enim non indiget laboribus nostris, verum tota ad gratiam Dei pertinet.

75 Vers. 4. « Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti. » Quia prorsus justitiam nominaverat, eam quæ est in lege, ne dicant ii qui ex Hebræis crediderunt : Peccavimus ergo, et inique egimus[s], hanc justitiam dimittentes : ac ne rursus increduli dicere possent : Quandoquidem justitia est in lege omnino, etiamsi eam nondum impleverimus, aliquando tamen perfecte implebimus : ambo hæc e medis tollens, ait : « Finis legis Christus est. » Quod enim voluit quidem lex, non autem perfecit, hoc Christus perfecit, justificare nempe hominem. Quare ne dicas qui Christo accessisti ex Hebræis, quod deliqueris adversus legem : quin potius legis voluntatem conspexeris in te esse perfectam per fidem in Christum. Neque rursus qui nondum credidisti, Judæe, spera quod perficietur abs te justitia per legem : Christus enim est consummator hujus. Proinde si justitiam assecuturus es, Christum accipe per fidem, et habebis omnia.

Vers. 5. « Moses enim scribit justitiam quæ ex lege est, quod Qui feceret ea homo, vivet in eis[t] . » Confirmat quod dixit, quod id quod lex non perfecit, istud Christus implevit, et inquit : Moses asserit hominem per opera justificari : opera vero nemo inventus est explere. Itaque in lege justificari, est impossibile.

Vers. 6-9. « Quæ autem ex fide est justitia, sic dicit : Nec dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum[u] ? id est Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum ? hoc est, Christum ex mortuis revocare. Sed quid dicit ? Prope te est verbum, in corde tuo, et in ore tuo. Hoc est verbum fidei quod prædicamus. Quoniam si confessus fueris in ore tuo Dominum Jesum, et credideris quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. » Posteaquam audivisti legis opera non posse justificare hominem, disce jam quomodo citra laborem facile in Christo

A ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, » ἐλέους μᾶλλον ἀξίους αὐτοὺς, οὐ κολάσεως δείκνυσι. Ζηλοῦσι γὰρ ὑπὲρ τοῦ νόμου, φησὶ, τοῦ παρὰ Θεοῦ δοθέντος [51]· πλὴν οὐ κατ' ἐπίγνωσίν ἐστιν ὁ ζῆλος αὐτοῖς, μὴ βουλομένους γνῶναι, ὅτι ὁ νόμος οὗτος [52] πέπαυται καὶ κατήργηται. Ὑποκατιὼν μέντοι δείκνυσι τὴν φιλονεικίαν αὐτῶν καὶ φιλαρχίαν. Ζητοῦντες γὰρ στῆσαι τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην, τουτέστι, τὴν ἐκ τοῦ νόμου, τὴν ἐξ ἔργων ἰδίων καὶ πόνων κατορθουμένην, ἥτις καὶ πέπτωκε, καὶ οὐ δύναται στῆναι, οὔτε ταύτην ἔστησαν, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνῃ οὐχ ὑπετάγησαν. Ὃ ἀλαζονείας σημεῖον, καὶ φιλάρχου γνώμης, μᾶλλον δὲ ἀνοήτου, τὸ ζητεῖν συστῆναι ἃ οὐ τὸ ἀδύνατον, καὶ ἐν τούτῳ διακενῆς κατατρίβεσθαι. Θεοῦ δὲ δικαιοσύνη, ἡ ἐκ πίστεως · οὐ γὰρ πόνους ἔχει ἡμετέρους, ἀλλὰ τὸ ὅλον χάρισμά [53] ἐστι Θεοῦ. B

« Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς, εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Ἐπειδὴ ὅλως δικαιοσύνην ὠνόμασε τὴν ἐν τῷ νόμῳ, ἵνα μὴ εἴπωσιν οἱ ἐξ Ἑβραίων πιστεύσαντες, ὅτι Λοιπὸν παρηνομήσαμεν, ἀφέντες τὴν δικαιοσύνην ταύτην · καὶ πάλιν, οἱ ἔτι ἀπιστοῦντες ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι Ἐπειδὴ δικαιοσύνη ὅλως ἐστὶν ἐν τῷ νόμῳ, εἰ καὶ μὴ νῦν ἐπληρώσαμεν, ἀλλὰ πάντως ποτὲ πληρώσομεν · φησὶν ἀμφότερα ταῦτα ἀναιρῶν, ὅτι Τέλος νόμου ὁ Χριστός ἐστιν. Ὃ γὰρ ἠβούλετο μὲν ὁ νόμος, οὐκ ἐτελείωσε δὲ, τοῦτο ἐτελείωσεν ὁ Χριστὸς, τὸ δικαιῶσαι τὸν ἄνθρωπον. Ὥστε μὴ λέγε, ὁ πιστεύσας ἐξ Ἑβραίων, C ὅτι παρηνόμησας, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ βούλημα τοῦ νόμου εἶδες ἐν σοὶ τελειωθὲν [54] διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Μηδὲ πάλιν, ὁ μήπω πιστεύσας Ἰουδαῖος, ἔλπιζε, ὅτι τελειωθήσεταί σοι ἡ δικαιοσύνη διὰ τοῦ νόμου · ὁ γὰρ Χριστός ἐστιν ὁ τελειωτὴς ταύτης. Ὥστε εἰ μέλλεις τὴν δικαιοσύνην σχεῖν, τὸν Χριστὸν λάβε διὰ πίστεως, καὶ ἕξεις τὸ πᾶν.

« Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς. » Πιστοῦται ὃ εἶπεν, ὅτι ὁ νόμος οὐκ ἐτελείωσε, τοῦτο Χριστὸς ἐπλήρωσε · καὶ φησιν, ὅτι ὁ Μωσῆς διὰ τῶν ἔργων λέγει δικαιοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον · τὰ δὲ ἔργα οὐδεὶς εὑρέθη πληρώσας. Ὥστε ἐν νόμῳ οὐκ ἔστι δυνατὸν δικαιωθῆναι.

« Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω λέγει · Μὴ D εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου · Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; Τοῦτ' ἔστι Χριστὸν καταγαγεῖν. Ἢ, Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τοῦτ' ἔστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἀλλὰ τί λέγει; Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν τῷ στόματί σου, τοῦτ' ἔστι, τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν· ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. » Ἐπειδὴ ἤκουσας τὰ τοῦ νόμου ἔργα μὴ δύνασθαι δικαιῶσαι ἀν-

[s] Baruch II, 12. [t] Levit. XVIII, 5. [u] Deut. XXX, 12.

Variæ lectiones.

[51] παραδοθέντος o. [52] αὐτοῖς o. [53] χάρις m. [54] πληρωθὲν o.

θρωπον, μάνθανε, πῶς ἐν Χριστῷ δικαιούμεθα ἀπόνως καὶ ῥᾳδίως· πίστιν γὰρ ζητεῖ ἐκ καρδίας, καὶ ὁμολογίαν ἐκ στόματος. Ἀναγκαῖον δὲ σαφηνίσαι τὸ ῥητὸν πλατυτέρως, τὸ, « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; » καὶ, « Τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; » Ἀπὸ τοῦ Μωσέως εἴληπται τῷ Ἀποστόλῳ νοηθὲν κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν. Ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς, ὅσον κατὰ τὸ γράμμα, τοῦτό [55] φησιν, ὅτι Ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν σοι [56] κεῖται, ὦ Ἰουδαῖε, καὶ οὐ δεῖ σε οὔτε εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆναι, ἵνα ταύτην εἴπῃς· οὔτε εἰς τὴν ἄβυσσον κατελθεῖν, ἵνα ταύτην λάβῃς· οὔτε εἰς τὰ πέραν τῆς θαλάσσης διαβῆναι· ἀλλ' ἐγγύς σού ἐστιν, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ σου. Πάντα γὰρ ὑπέδειξέ σοι ὁ Θεὸς διὰ τοῦ νόμου. Ὁ μὲν οὖν Μωσῆς κατὰ τὸ γράμμα οὕτω δοκεῖ ταῦτα λέγειν· ὁ δὲ Ἀπόστολος εἰς Χριστὸν ταῦτα ἐξαλλάσσει· τουτέστι, Μὴ διστάσῃς, μηδὲ εἴπῃς ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Πῶς ὁ Χριστὸς κατῆλθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκώθη; ἢ, Πῶς ἀποθανὼν ἀνέστη ἐκ τῆς ἀβύσσου, τουτέστι, τῶν κατωτάτων τόπων; ἀλλὰ πίστευσον, ὅτι κατῆλθε σαρκωθείς, καὶ οὗ ταφεὶς ἀνῆλθεν ἀναστάς· ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν ἤγειρεν. Ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἐγείραντος δύνασαι ῥᾳδίως πιστεῦσαι. Τί οὖν [57] τούτου εὐκολώτερον, ὅταν ἐν τῷ στόματί σου ἔχῃς τὴν σωτηρίαν; Ἵνα δὲ μὴ διὰ τὸ εὔκολον δόξῃ ἄξιον καταφρονήσεως τὸ τῆς πίστεως χρῆμα, δείκνυσιν, ὅτι καὶ τῇ πίστει λογισμοὶ ἀπιστίας ἀντίκεινται, καὶ δεῖ πρὸς τούτους γενναίως ἵστασθαι. Μὴ εἴπῃς γάρ, φησίν, ἐν τῇ καρδίᾳ σου ταῦτα καὶ τάδε· τουτέστι, Μὴ [58] ἐννοήσῃς ὅλως ἀμφιβολίας τι νόημα.

« Καρδίᾳ μὲν γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. » Δεῖται καὶ ἡ καρδία τοῦ στόματος. Τί γὰρ ὄφελος πιστεύειν κατὰ ψυχήν, μὴ ὁμολογεῖν δὲ ἐνώπιον ἀνθρώπων; Ἡ μὲν γὰρ κατὰ διάνοιαν πίστις δικαιοῖ· ἡ δὲ παντελὴς σωτηρία ἐν τῇ ὁμολογίᾳ κεῖται. Τότε γὰρ διαλάμπει ἡ πίστις, καὶ πλείονες ὠφελοῦνται. Δεῖται μέντοι καὶ τὸ στόμα τῆς καρδίας. Πολλοὶ μὲν γὰρ ὁμολογοῦσι [59] στόματι Χριστὸν καθ' ὑπόκρισιν· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' αὐτοῦ.

« Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται. Οὐ γάρ ἐστι διαστολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος· ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν. Πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. » Εἶπεν, ὅτι Καρδίᾳ πιστεύεται, καὶ στόματι ὁμολογεῖται· καὶ παράγει ἀπὸ τῆς Γραφῆς μαρτυρίας καὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ὁμολογίας, ἤτοι τῆς ἐπικλήσεως. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, « Πᾶς ὁ πιστεύων, » τὴν πίστιν ἐδήλωσε, δι' ἧς δικαιούμενος μὲν οὐ καταισχυνθήσεται [60]· τῷ δὲ, « Ὃς ἂν ἐπικαλέσηται, » τὴν ὁμολογίαν, ἥτις σωτηρίαν ἐργάζεται. Πᾶς οὖν, κἂν Ἰουδαῖος, κἂν Ἕλλην, δεκτὸς παρὰ τῷ Θεῷ. « Ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπι-

justificemur : fidem enim quærit ex corde et confessionem ex ore. Necessarium autem est declarare latius quod dixit, « Quis ascendet in cœlum? » et, « Quis descendet in abyssum? » Ex Mose desumpsit hoc Apostolus, pro magna sua sapientia intellectum. Moses namque quoad litteram hunc ad modum illud effatus est : Mandatum Dei ob oculos tuos positum est, Judæe; neque opus est te in cœlum conscendere, ut illud invenias : neque ad abyssum descendere, ut istud accipias, neque ultra maria transire : sed prope te est in ore tuo, et in mente tua. Cuncta enim monstravit tibi Deus per legem. Moses igitur juxta litteram hæc videtur sic dicere : Apostolus autem ad Christum illa transtulit : hoc est, Ne hæsites, neque dicas in corde tuo : Quomodo Christus descendit e cœlis et incarnatus est? aut, Quomodo mortuus, resurrexit ex abysso, hoc est ex 76 infimis locis? Sed crede quod et descenderit incarnatus, ac tumulo conditus redierit resurgens et suscitatus : Deus namque ipsum suscitavit. Quare et a dignitate et auctoritate excitantis facile potes credere. Quid igitur hac re facilius, cum in ore tuo salutem habeas? Ne autem ob facilitatem contemptu dignum videatur fidei negotium, ostendit incredulitatis ratiocinationes et cogitationes esse vel ipsi fidei oppositas, eisque fortiter resistendum. Ne dicas enim, inquit, in corde tuo hæc vel illa, hoc est nullam omnino hæsitantiæ cogitationem in animum inducas tuum.

Vers. 10. « Corde namque creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem. » Cor ipsum ore indiget. Quid enim prodest credere quidem in animo, non confiteri autem coram hominibus? Fides enim mentis justificat quidem; cæterum perfecta salus in confessione sita est. Tum enim effulget fides, adeoque plures adjuvantur. Eget autem et os ipsum corde. Siquidem multi ore confitentur Christum per hypocrisim, corde longe ab eo dissiti.

Vers. 11-13. « Dicit enim Scriptura : Omnis qui credit in ipsum, non confundetur . Non enim est distinctio Judæi et Græci : idem enim Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum. Omnis enim qui invocaverit nomen Domini salvus erit : » Corde credi, ore vero confessionem fieri dixit; producit itaque a Scriptura testimonia tum fidei, tum confessionis sive invocationis. Cum enim dicit, « Omnis qui credit, » fidem denuntiavit, per quam justificatus non pudefiet. At cum subdit, « Quisquis invocaverit, » confessionem innuit, quæ salutem operatur. Omnis itaque, sive Judæus, sive Græcus, Deo gratus acceptusque est. « Idem enim Dominus omnium, dives in omnes qui invocant eum, » hoc

[55] Isa. XXVIII, 16. [56] Joel. II, 32.

Variæ lectiones.

[55] οὕτως m. [56] σου o. [57] τί γὰρ ἦν o. [58] μηδὲ o. [59] πολλοὶ στόματι μὲν γὰρ ὁμ. Χρ. o. [60] οὐ καταισχυνθήσον δὲ o.

est divitias in his habens, in his, inquam, qui invocaverint ipsum : perinde ac si quis dicat, Rex iste dives est auri et argenti. Proinde si divitias habet ipsos credentes, ne despondeas animum, quasi adeo peccaris, ut tibi condonari nequeat. Nam suscipiet te, ut te partem divitiarum suarum efficiat.

A καλουμένους αὐτόν· τουτέστι, τὸν πλοῦτον ἐν τούτοις ἔχων, τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν· ὥσπερ εἴτις εἴποι· Ὁ βασιλεὺς πλουτεῖ εἰς χρυσίον καὶ ἀργύριον. Ὥστε ἐπεὶ πλοῦτον ἔχει τοὺς πιστεύοντας, μὴ ἀπογνῷς ὡς ἀσύγγνωστα ἡμαρτηκώς· προσδέξεται γάρ σε, ἵνα καὶ σὲ μέρος τοῦ οἰκείου πλούτου ποιήσηται.

Vers. 14, 15. « Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Quomodo autem credent ei, quem non audierunt? Quomodo vero audient sine prædicante? Quomodo autem prædicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est [7] : Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona? » Supra dixit, « Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit : » nunc Judæos arguit et reprehendit quod non invocaverint. Quare autem non invocaverunt? **77** Quia non crediderunt. Quare autem non crediderunt? Num ideo quia non audiverunt? Atqui audiverunt. Hinc sequitur objectio : At quomodo sine prædicante audire potuerunt? Cui protinus adjicitur dilutio : Atqui prædicarunt, et missi sunt ad eos non pauci. Et unde perspicuum est eos esse illos qui sint missi? Ad hujus confirmationem profert sane prophetam dicentem : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! » Nihil enim aliud circumeuntes apostoli enuntiarunt, quam ineffabilia bona, Deique hominibus communicatam oblatamque pacem. Quare quod non crediderunt, culpa est eorum qui non susceperunt prædicantes.

« Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν οὗ οὐκ ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος; πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; καθὼς γέγραπται· Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά! » Εἶπεν ἄνω, ὅτι « Πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται, σωθήσεται· » κατηγορεῖ νῦν λοιπὸν τῶν Ἰουδαίων, ὡς μὴ ἐπικαλεσαμένων. Διὰ τί δὲ οὐκ ἐπεκαλέσαντο; Διότι οὐκ ἐπίστευσαν. Διὰ τί δὲ οὐκ ἐπίστευσαν; μὴ διότι οὐκ ἤκουσαν; Καὶ μὴν ἤκουσαν. Εἶτα ἀντίθεσις· Καὶ πῶς ἠδύναντο ἀκοῦσαι χωρὶς κηρύσσοντος; Εἶτα πάλιν λύσις· Καὶ μὴν ἐκήρυξαν, καὶ ἀπεστάλησαν εἰς αὐτοὺς πολλοί. Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι οὗτοί εἰσιν ἐκεῖνοι οἱ ἀποσταλέντες; Τότε [61] δὴ λοιπὸν εἰσάγει τὸν προφήτην λέγοντα· « Ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά! » Οὐδὲν γὰρ ἄλλο περιήεσαν οἱ ἀπόστολοι λέγοντες, ἀλλ' ἢ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους γενομένην εἰρήνην. Ὥστε τὸ μὴ πιστεῦσαι, ἔγκλημα ἐκείνων, τῶν μὴ παραδεξαμένων τοὺς κηρύσσοντας.

Vers. 16. « Sed non omnes credunt Evangelio : Isaias enim dicit : Domine, quis credidit auditui nostro? » Quia dixerat, evangelizantes istos prophetæ testimonium habere quod a Deo essent, ne quis dicat : Quod si a Deo fuerunt, omnes illis obtemperare plane oportuit : asserit, omnes revera Evangelio non esse obsecutos; ex eo tamen nihil prorsus labefactari ipsam veritatem. Hoc enim ipsum jam olim ante multos annos Isaias dixit, « Quis, inquiens, credidit auditui nostro? » Quis? pro, Rari, ponitur hoc loco : id est, Pauci crediderunt auditui nostro.

C « Ἀλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγελίῳ. Ἡσαΐας γὰρ λέγει· Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι οἱ εὐαγγελιζόμενοι παρὰ τοῦ προφήτου ἐμαρτυρήθησαν ὡς θεόθεν ὄντες· ἵνα μή τις εἴπῃ· Καὶ μὴν εἰ θεόθεν ἦσαν, ἔδει πάντας αὐτῶν ὑπακοῦσαι [62] · φησὶν, ὅτι ἀληθῶς πάντες οὐχ ὑπήκουσαν τῷ Εὐαγγελίῳ· ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τούτου βλάπτεται ἡ ἀλήθεια· αὐτὸ γὰρ [63] τοῦτο Ἡσαΐας λέγει πρὸ πολλῶν ἐτῶν· « Τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » Τὸ γὰρ, Τίς; ἀντὶ τοῦ, Σπάνιοι [64], κεῖται ἐνταῦθα· τουτέστιν, Ὀλίγοι ἐπίστευσαν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν.

Vers. 17. « Fides itaque ex auditu est; auditus autem per verbum Dei. » Cum præcedentibus hæc cohærent, ac instar conclusionis cujusdam prædictis adducuntur : subindicat autem quiddam aliud. Quia enim Judæi nullo non tempore signum quærebant, ac resurrectionis aspectum ipsum, inquit, « Fides est ex auditu, » atque ultra hunc auditum non oportet inquirere quidquam aliud. Nam auditus sive sermo non est verborum simpliciter dictorum, sed verborum Dei. Quocirca si admiranda quæris, adeoque miracula, ceu ex Deo sint, crede etiam verbis, ceu quæ a Deo proferantur.

« Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ. » Τοῦτο ἔχεται μὲν τῆς τῶν προτέρων ἀκολουθίας, καὶ ὥσπερ συμπέρασμά τι ἐπάγει τοῖς προῤῥηθεῖσιν· αἰνίττεται δὲ καί τι ἕτερον. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι καθ' ἕκαστον καιρὸν σημεῖα ἐζήτουν, καὶ τὴν ὄψιν αὐτὴν τῆς ἀναστάσεως· φησὶν, ὅτι « Ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· » Καὶ πλέον [65] τῆς ἀκοῆς οὐ δεῖ ζητεῖν ἕτερόν τι. Οὐ γὰρ ἀκοή ἐστι ῥημάτων ἁπλῶς λεγομένων, ἀλλὰ ῥημάτων Θεοῦ. Ὥστε εἰ θαύματα ζητεῖς, ὡς ἐκ Θεοῦ ὄντα, πίστευσον καὶ τοῖς ῥήμασιν, ὡς ἐκ Θεοῦ λεγομένοις.

Vers 18. « Sed dico : Nunquid non audierunt? [7] Isa. LII, 7. [8] Isa. LIII, 1.

« Ἀλλὰ λέγω· Μὴ οὐκ ἤκουσαν; Μενοῦνγε εἰς πᾶ-

Variæ lectiones.

[61] τὸ δὲ o. [62] πάντως αὐτῶν ὑπακοῦσαι ἅπαντας o. [63] δὲ o. [64] σπάνιος, καὶ, σπανίως o. [65] Is. πλὴν o.

σαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Ὥσπερ τινὸς εἰπόντος· Καὶ τί πρὸς τούτους, [εἰ] ἀπεστάλησαν οἱ εὐαγγελιζόμενοι, οὗτοι δὲ οὐκ ἤκουσαν ὅλως; φησὶν, ὅτι Ἡ οἰκουμένη πᾶσα [66] ἤκουσε, καὶ οὗτοι οὐκ ἤκουσαν, παρ' οἷς τοσοῦτον τὸν χρόνον διέτριψαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἐθνῶν ἦσαν; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον; A atqui in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrarum verba eorum [a]. » Veluti quispiam dicat, Et quid ad hos, si missi sint prædicantes Evangelium, ii autem omnino non audierint? ait : Universus terrarum orbis eorum prædicationem audivit, et illi non audiissent, apud quos tanto sunt tempore morati apostoli, quibusque erant oriundi? Quam, quæso, rationem hoc habuerit?

« Ἀλλὰ λέγω· Μὴ οὐκ ἔγνω Ἰσραήλ; » Πάλιν ἑτέρα ἀντίθεσις· Εἰ ἐκήρυξαν μὲν οἱ ἀπόστολοι, οὗτοι δὲ οὐ συνῆκαν, ἆρα οὐκ ἄξιοι συγγνώμης; Εἶτα ἐπάγει καὶ τούτου τὴν λύσιν.

Vers. 19. « Sed dico; Nunquid Israel non cognovit? » Alia est objectio : Si prædicarunt apostoli, illi autem non intellexerunt, nunquid digni sunt venia? Hujus etiam dilutionem subtexit.

« Πρῶτος Μωσῆς λέγει· Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει· ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ ὑμᾶς. » Εἰ καὶ μηδαμόθεν ἀλλοθεν, φησὶ, κἂν γοῦν ἐκ τῆς τιμῆς, ἣν [67] ἐτιμήθησαν [68] οἱ ἐξ ἐθνῶν, ἔδει B αὐτοὺς συνιέναι. Ὅταν γὰρ εἰώρων τοὺς εἰδωλολάτρας ἐξαίφνης τοσούτων ἀξιωθέντας ἀγαθῶν, ἔδει αὐτοὺς [69] παραζηλώσαντας ἐννοῆσαι, ὅτι Τοῦτό ἐστι τὸ ἔθνος, περὶ οὗ Μωϋσῆς εἶπεν. Οὐ γὰρ μόνον τὸ μέγεθος τῆς τιμῆς ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς εἰς ζῆλον ἐμβαλεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ οὕτως εὐτελεῖς [70] εἶναι τοὺς τιμηθέντας, ὥστε μηδὲ ἔθνος νομίζεσθαι. « Ἐπ' οὐκ ἔθνει γὰρ, φησὶ, παραζηλώσω ὑμᾶς, ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ. » Τί γὰρ Ἑλλήνων ἀσυνετώτερον, ξύλοις καὶ λίθοις προσκεχηνότων;

« Primus Moses dicit : Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam [b]. » Si non aliunde, inquit, saltem ex honore, **78** quo gentes affectæ sunt, intelligere debebant prædicatum Christum. Cum enim idolorum cultores cernerent adeo repente tantis bonis ornatos, oportebat eos æmulatione incitatos intelligere, hanc esse ipsam gentem de qua Moses verba fecerit. Nedum enim magnitudo honoris sufficiebat ut ad æmulationem eos incitaret, verum etiam quod adeo viles honore affecti essent, ut ne gentis quidem nomine censendi essent. « Ego enim, » inquit, « ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem. » Quid enim Græcis stultius et insipientius, quippe qui a lignis et lapidibus veluti ore hianti penderant?

« Ἡσαΐας δὲ [71] ἀποτολμᾷ καὶ λέγει· Εὑρέθην τοῖς C ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. » Εἰπὼν δ τι πρῶτος Μωϋσῆς λέγει, διηγεῖται καὶ περὶ ἑτέρου προφήτου [72], τὰ αὐτὰ λέγοντος καὶ τρανότερον καὶ σαφέστερον. « Ἡσαΐας γὰρ, φησὶν, ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει· » τουτέστιν, ἐδιάσατο γυμνὴν εἰπεῖν τὴν ἀλήθειαν, καὶ κινδυνεῦσαι, ἢ ἀποσωπῆσαι. « Εὑρέθην » γὰρ, φησὶ, τοῖς ἐξ ἐθνῶν, « τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσι, » μηδὲ ἐπερωτῶσί με. Οὓς γὰρ Μωϋσῆς ἔθνος ἀσύνετον ὠνόμασε [73], τούτους Ἡσαΐας μὴ ζητοῦντας, μηδὲ ἐπερωτῶντας ὀνομάζει, ὡς ἀμαθεῖς δηλαδὴ καὶ μισολόγους. Ἔδει τοίνυν ἐκ τούτων πάντων συνιέναι τοὺς Ἰουδαίους, πῶς αὐτοὶ μὲν ἀπώσθησαν, ἕτεροι δὲ προσεδέχθησαν.

Vers. 20. « Isaias enim audet et dicit : Inventus sum a non quærentibus me, palam apparui iis, qui me non interrogabant. » Præmisso quod Moses primum dixit, jam alterius prophetæ mentionem facit, qui eadem clarius et apertius exponit. « Isaias enim, » inquit, « audet et dicit, » id est conatus est nudam dicere veritatem, et periculo sese submittere potius quam reticere. « Inventus sum, » inquit, a gentibus, quæ me non inquirebant, et quæ de me nihil percontabantur. Quos enim Moses gentem non intelligentem vocavit, hos Isaias non quærentes, neque interrogantes nominat, tanquam rudes videlicet, osoresque disciplinarum. Oportebat itaque ex hisce omnibus Judæos intelligere sese esse repulsos, aliosque receptos.

« Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ λέγει· Ὅλην τὴν ἡμέραν D ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. » Ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι Τοῖς ἐθνικοῖς εὑρέθης, ἡμῖν δὲ οὐκ ἠθέλησας; ὁμιλῆσαι· φησὶν· « Ὅλην τὴν ἡμέραν, » τουτέστι, πάντα τὸν χρόνον, « ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου, » ὥστε ἑφελκύσασθαι ὑμᾶς· ἀλλ' ὑμεῖς ἐφάνητε λαὸς ἀπειθὴς καὶ ἀντιλέγων. Ὑμέτερον οὖν τὸ ἔγκλημα, οὐκ ἐμόν. Ἐγὼ γὰρ ἐξεπετάννυον τὰς χεῖρας, καὶ παρεκάλουν· ἀλλ' οὐχ ὑπηκούσατε. Ὥστε δῆλον, ὅτι καὶ ἤκουσαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ἔγνωσαν· οὐκ ἠθέλησαν δὲ ὑπακοῦσαι.

Vers. 21. « Ad Israel autem dicit [b] : Tota die expandi manus meas ad populum non obedientem et contradicentem. » Ne possent dicere Judæi : A gentibus quidem es inventus, nobiscum vero noluisti versari, subdit, « Tota die, » hoc est, omni tempore « expandi manus meas » ut attraherem vos : at vos apparuistis populus inobediens et contradicens. Vestra igitur culpa est, non mea. Ego namque extendebam manus meas, et advocabam vos, at vos non obediistis. Proinde manifestum est quod et audiverunt Israelitæ, et cognoverunt, sed obtemperare noluerunt.

[a] Psal. XVIII, 4. [b] Deut. XXXI, 21. [c] Isa. LXV, 1. [d] Isa. LXV, 2.

Variæ lectiones.

[66] ταῦτα o. [67] ἐτίμησαν o. [68] ἧς ἐτιμήθησαν m. [69] πάντως o. [70] ἀτελεῖς. [71] γὰρ o. [72] δευτέρου προσώπου o. [73] ἐκάλεσε o.

CAPUT XI.

VERS. 1, 2. « Dico igitur : Nunquid repulit Deus populum suum quem prænovit? Absit! Nam et ego Israelita sum ex semine Abahami, e tribu Benjamin. Non repulit Deus populum suum quem præscivit. » Quia illos populum inobedientem vocarat, dubitat deinceps et dicit : Num quia populus incredulus et inobediens factus est, eapropter cassatæ sunt promissiones? Respondet : « Absit! Non enim repulit populum suum quem prænoverat, » hoc est, quem sciebat idoneum ad fidem recipiendam. « Nam et ego Israelita sum. » Ac ne illi objiciant, Tune solus **79** es populus? infert posthac : « Non repulit populum suum, » pro eo quod est, Sunt et alii ter mille, et quinquies mille, imo myriades, quæ ex populo crediderunt, ut Acta apostolorum indicant [e].

VERS. 2-4. « Aut nescitis in Elia quid dicat Scriptura? quomodo interpellet ad Deum adversum Israel, dicens : Domine, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua suffoderunt, et relictus sum solus, et quærunt animam meam. Sed quid dicit ei divinum responsum? Reliqui mihi ipsi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal. » Ne objiciant ei, Quid ais, Paule? Ter millibusne, vel quinquies millibus, vel paucis myriadibus tantum populum comprehendis, qui arenæ stellisque comparatur? ait quod Et in Eliæ temporibus ad septem millia redacta erant quæ ad salutem pertinebant : verum ne hos quidem Elias norat. Jam vero verisimile est multos esse qui crediderunt. Ac etiamsi ignoretis vos, nihil novi est, cum et Helias illos quondam ignoraverit. Clanculum autem de alio argumento verba faciens, monstrat ipsorum homicidium jam olim a principio de ipsis prædicatum. Ne enim dicant, Tanquam impostorem Christum occidimus, Quomodo igitur, inquit, veteres prophetas, patres et majores vestri occiderunt? Num et illi impostores erant? Sed molesti erant ob multam libertatem. Quomodo autem aras ipsas suffoderunt? Num et illæ immodeste se gesserunt? Qui vero Eliam ipsum, qui pro ipsorum salute zelo ardebat, qui miraculis mirificisque signis clarebat, occidere quærebant? Quare cum tunc temporis, cum tot scelerati homines essent, septem duntaxat millia elegerit sibi ipse Dominus, ut oraculum dicit, hoc est, Domini demonstratio et colloquium : nihil novi est, si etiamnum dignos tantum seligat : quod et per subsequentia declarat.

VERS. 5. « Sic igitur et hoc tempore, reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt. » Etiam nunc, inquit, reliquum est, hoc est reliquiæ factæ sunt. Quemadmodum enim paleis repurgatis, quod reliquum est frumentum est : hanc ad rationem pravos reprobans Deus, relinquit sibiipsi dignos. Cum

[e] Act. II, 24. [f] III. Reg. XXXI, 18.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

A « Λέγω οὖν · Μὴ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω; Μὴ γένοιτο! Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμὶ, ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ, φυλῆς Βενιαμίν. Οὐκ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω. » Εἰπὼν αὐτοὺς λαὸν ἀπειθῆ, διαπορεῖ λοιπὸν, λέγων, ὅτι Ἆρα μὴ ἐπεὶ ἀπειθὴς λαὸς ἐγένοντο, διεψεύσθησαν αἱ ἐπαγγελίαι; καί φησι · « Μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ ἀπώσατο τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω· » τουτέστιν, ὃν ἤδει ἐπιτήδειον ὄντα πρὸς τὸ τὴν πίστιν δέξασθαι. « Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμί. » Εἶτα, ἵνα μὴ εἴπωσιν αὐτῷ · Σὺ μόνος λαὸς εἶ; ἐπιφέρει λοιπόν [74]· « Οὐκ ἀπώσατο τὸν λαὸν αὐτοῦ · » ἀντὶ τοῦ, Καὶ ἕτεροι δή εἰσιν, οἱ τρισχίλιοι δηλαδὴ, B καὶ οἱ πεντακισχίλιοι, καὶ αἱ μυριάδες, οἳ ἐκ τοῦ λαοῦ ἐπίστευσαν, ὡς αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων δηλοῦσιν.

« Ἢ οὐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ Γραφή; ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, λέγων · Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, κἀγὼ [75] ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου. Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμός; Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. » Ἵνα μὴ εἴπωσιν αὐτῷ · Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; τρισχιλίους, καὶ πεντακισχιλίους, καὶ μυριάσιν ὀλίγαις περιορίζεις τὸν τοσοῦτον λαὸν, τῇ ἄμμῳ καὶ ἄστροις παρεικαζόμενον; φησὶν, ὅτι Καὶ ἐν Ἠλίᾳ εἰς ἑπτακισχιλίους [76] περιέστη τὰ τῆς σωτηρίας · ἀλλ' οὐδὲ C τούτους ὁ Ἠλίας ἠπίστατο. Καὶ νῦν δὲ εἰκὸς πολλοὺς εἶναι τοὺς πεπιστευκότας. Εἰ δὲ καὶ ἀγνοεῖτε ὑμεῖς, οὐδὲν καινὸν, ὅπου γε κἀκεῖνος τοὺς τότε ἠγνόει. Λελῃθότως δὲ ἐν τῷ περὶ ἄλλης ὑποθέσεως λέγειν, δείκνυσι τὴν μιαιφονίαν αὐτῶν ἄνωθεν καὶ ἐξαρχῆς κηρυττομένην. Ἵνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι Ὡς πλάνον ἀνείλομεν τὸν Χριστὸν, Πῶς οὖν, φησὶ, τοὺς παλαιοὺς προφήτας οἱ πατέρες ἀνεῖλον ὑμῶν; μὴ κἀκεῖνοι πλάνοι; Ἀλλ' ἐλύπουν διὰ τῆς παῤῥησίας. Πῶς οὖν τὰ θυσιαστήρια κατέσκαψαν; μὴ ἐκεῖνα ἀπηναιδεύοντο; Πῶς δὲ αὐτὸν τὸν Ἠλίαν τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ζηλώσαντα, τὸν θαυματουργὸν, ἐζήτουν [77] ἀποκτεῖναι; Ὥστε ἐπεὶ τότε τοσούτων ὄντων τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων, ἑπτακισχιλίους μόνους ὑπεξείλετο ἑαυτῷ Κύριος, ὡς ὁ χρηματισμὸς λέγει, τουD τέστιν, ἡ τοῦ Θεοῦ ἐμφάνεια, καὶ ὁμιλία · οὐδὲν καινὸν, εἰ καὶ νῦν τοὺς ἀξίους μόνους ἐκλέγεται · ὃ καὶ διὰ τῶν ἑξῆς δηλοῖ.

« Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ, λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονε. » Καὶ νῦν, φησὶ, λεῖμμα, τουτέστι, κατάλειμμα. Ὥσπερ γὰρ τῶν ἀχύρων ἀποκαθαρθέντων, κατάλειμμά ἐστιν ὁ σῖτος · οὕτω τοὺς πονηροὺς ἀποδοκιμάζων ὁ Θεὸς, καταλιμπάνει ἑαυτῷ τοὺς ἀξίους. Ἐν μὲν οὖν τῷ εἰπεῖν, « Κατ'

Variæ lectiones.

[74] πάλιν m. [75] καὶ o. [76] ἑπτακισχίλια o. [77] ἐζήτει o.

ἐκλογὴν, » ἔδειξε τὴν ἐκείνων σπουδήν · ἀπὸ γὰρ A igitur ait, « Secundum electionem, » illorum studium et conatum indicavit. A conatu enim suo digni sunt facti ut eligerentur. Cum autem dixit, « Gratiæ, » Dei donum commonstravit.

σπουδῆς ἐγένοντο ἄξιοι τοῦ ἐπιλεγῆναι · τῷ δὲ εἰπεῖν, « Χάριτος, » ἔδειξε τοῦ Θεοῦ τὴν δωρεάν.

« Εἰ δὲ χάριτι, οὐκέτι ἐξ ἔργων · ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκέτι γίνεται χάρις. » Ἐκ περιουσίας ἀναπολογήτους δείκνυσι τοὺς ἀπιστήσαντας ἐξ Ἑβραίων. Οὐ γὰρ ἔχετε εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι ἔργα καὶ πόνους ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς, ἀλλὰ τὸ πᾶν χάριτός ἐστι. Διὰ τί οὖν οὐ βούλεσθε σωθῆναι, οὕτως ἀπόνου προκειμένου τοῦ ἀγαθοῦ; Ὥστε οἱ βουληθέντες ἐσώθησαν · οἱ καὶ λαὸς Θεοῦ εἰσιν. Οὐκ ἄρα ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν ἄξιον σωτηρίας.

Verss. 6. « Si autem per gratiam, non jam ex operibus : alioqui gratia non erit gratia. » Ex abundanti eos qui ex Hebræis non crediderunt, inexcusabiles esse declarat. Non enim est quod dicatis, opera et labores a vobis exposcere Deum, verum totum est gratiæ. Cur igitur non vultis servari, cum bonum tantum sine labore vobis proponatur? Proinde qui voluerunt, 80 servati sunt, qui et populus Dei sunt. Non igitur Deus repulit populum suum salute dignum.

« Εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκέτι ἐστὶ χάρις · ἐπεὶ τὸ ἔργον B οὐκέτι ἐστὶν ἔργον. » Ἐὰν ἐξ ἔργων εὐαρεστῶμεν, οὐκέτι λοιπὸν ἔχει πάροδον ἡ χάρις· ἐπεὶ ἐὰν ἡ χάρις ἔχῃ πάροδον, τὸ ἔργον λοιπὸν οἴχεται, καὶ οὐκέτι ἐστὶν ἔργον. Ὅπου γὰρ χάρις, ἔργον οὐ ζητεῖται · καὶ ὅπου ἔργον, χάρις οὐκ ἔστι.

« Sin ex operibus, jam non est gratia, cum opus non sit porro opus. » Si per opera placeamus Deo, gratia porro non habebit locum. Nam si gratiæ locus relinquatur, abit statim opus, nec opus porro dicitur. Nam ubi gratia est, ibi opus non quæritur : et ubi est opus, gratia non est.

« Τί οὖν; Ὃ ἐπιζητεῖ Ἰσραὴλ, τούτου οὐκ ἐπέτυχεν· ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχε. » Δείξας, τί ποτέ ἐστιν ἡ χάρις, ὅτι ἡ χωρὶς ἔργων Θεοῦ δωρεὰ, λέγει λοιπὸν, ὅτι οἱ Ἰσραηλῖται ἐπιζητοῦντες δικαιωθῆναι, οὐκ ἐπέτυχον, ὡς κακῶς ζητοῦντες, καὶ ἐξ ἔργων · ὅπερ ἀδύνατον. « Ἡ δὲ ἐκλογὴ, » τουτέστιν, οἱ ἐκλελεγμένοι [78] ἐπέτυχον. Διὰ δὲ τῆς λέξεως ταύτης ἐμφαίνει τῶν ἀγαθῶν τὸ μέγεθος, καὶ ὅτι τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ κοινῇ ὁμιλίᾳ λέγομεν· Ὃ δεῖνα ἐπέτυχεν, ἀντὶ τοῦ, Ἀπόνως εὕρημα εὗρεν.

Verss. 7. « Quid ergo? Quod quærebat Israel, id non est consecutus; electio autem est consecuta. » Ostenso quid sit gratia, nempe quod sine operibus Dei donum, dicit deinceps quod Israelitæ quærentes justitiam, eam non sunt assecuti, quippe qui male eam quæsierint, adeoque ex operibus; quod erat impossibile. « Electio autem, » hoc est, electi sunt assecuti. Per hanc dictionem bonorum magnitudinem ostendit, et quod totum sit divinæ gratiæ. Nam et nos in familiari et communi sermone dicere solemus : Hoc illi feliciter evenit, hoc est, Citra laborem inventionem invenit.

« Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν (καθὼς γέγραπται · Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν) ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας. » Παράγει τὸν Ἡσαΐαν μάρτυρα τῆς παρούσης, ἵνα μὴ δόξῃ οἰκεῖα λέγειν. Τὸ δὲ, « Ἔδωκεν ὁ Θεὸς, » ἀντὶ τοῦ, Κατέλειψεν αὐτοὺς ἔχειν « πνεῦμα κατανύξεως, » συνεχώρησεν, ἐφῆκε. Κατάνυξιν δὲ, τὴν πρὸς [79] κακὰ ἐπίμονον καὶ ἀμετάθετον ἕξιν τῆς ψυχῆς λέγει. Κατανύσσεσθαι γάρ ἐστι τὸ ἐμπεπῆχθαί που καὶ προσηλοῦσθαι. Τὸ τοίνυν ἀνίατον τῆς γνώμης αὐτῶν καὶ ἀμετάθετον, κατάνυξιν ὠνόμασεν. Ὀφθαλμοὺς γὰρ ἔχοντες, ὥστε βλέπειν τὰ θαύματα, καὶ ὦτα, ἀκούειν τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, οὐδενὶ τούτων εἰς δέον ἐχρήσαντο. Καὶ οὐ μόνον ἐπὶ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων. « Ἕως γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας, » φησί.

Verss. 8. 9. « Cæteri vero excæcati sunt (sicut scriptum est [g] : Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant) usque in hodiernum diem. » Producit Isaiam testem obstinationis ac cæcitatis, ne videatur propria et sua dicere. Porro illud « Dedit Deus, « dixit pro, Reliquit eos habere « spiritum compunctionis, » concessit, permisit. Compunctionem autem dicit, stabilem atque impermutabilem animæ habitum erga malum. Compungi enim est infigi sane et veluti clavo impacto affigi. Incurabilem itaque et immutabilem illorum sententiam, compunctionem appellavit. Cum enim oculos haberent, ut miracula viderent; et aures, ut audirent doctrinam Domini, neutro horum sicut oportuit usi sunt. Neque id solum in Christo, verum et in apostolis admiserunt : « In hodiernum enim usque diem, » inquit.

« Καὶ Δαυὶδ λέγει · Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς θήραν, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς. Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύγκαμψον · » Ἀμετάθετοι, φησὶν, ὄντες ἐν

Verss. 9,10. « Et David dicit [h] : Fiat mensa eorum in laqueum et in captionem et in scandalum et retributionem ipsis. Obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsum illorum semper incurva. » Cum sint, inquit, impermutabiles in malitia, extremo sup-

[g] Isa. XXIX, 10. [h] Psal. LXVIII, 22.

Variæ lectiones.

[78] ἐκλεγόμενοι O. [79] περὶ O.

plicio afficientur. Mensa enim ipsorum, hoc est, omnia bona et deliciæ ipsorum, convertentur in contrarium, et illaqueentur comprehendanturque, omnium captioni et invasioni expositi, scandala semper et offensiones in vita sua habentes. Indicans autem quod pro peccatis hæc patiantur, dixit, « In retributionem. » Quinetiam oculi eorum sunt obscurati, mentis quidem prorsus atque etiam corporei a calamitatibus. Et dorsum eorum incurvatum est: serviunt enim Romanis servitute nunquam cessatura. **21** Hoc enim est quod ait, « Semper : » nunquam nimirum ab ea liberandi.

A τῇ κακίᾳ, τὰ ἴσχατα κολασθήσονται. Ἡ γὰρ τράπεζα αὐτῶν, τουτέστι, πάντα τὰ ἀγαθὰ, καὶ ἡ τρυφὴ, μεταβληθήσεται [80] εἰς τοὐναντίον · καὶ παγιδευθήτωσαν [81] καὶ συλληφθήτωσαν, εὐχείρωτοι [82] πᾶσι γενόμενοι, καὶ ἀεὶ σκάνδαλα καὶ προσκόμματα ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν ἔχοντες. Δεικνὺς δὲ, ὅτι ὑπὲρ ἁμαρτημάτων ταῦτα πάσχουσιν, εἶπε τὸ, « Εἰς ἀνταπόδομα. » Ἀλλὰ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐσκοτίσθησαν, καὶ οἱ νοητοὶ μὲν πάντως, καὶ οἱ αἰσθητοὶ δὲ, ἀπὸ τῶν συμφορῶν. Καὶ ὁ νῶτος αὐτῶν ἐκάμφθη · δουλεύουσι γὰρ τοῖς Ῥωμαίοις ἀτελεύτητον δουλείαν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Διαπαντός · » οὐδέποτε λύσιν ληψόμενοι ταύτης.

Vers. 11. « Dico igitur : Nunquid impegerunt, ut caderent? Absit! » Cum abunde satis eos reprehendisset, nunc consolationem eis meditatur, atque interrogat : « Nunquid impegerunt, ut caderent? » hoc est, Nunquid incurabiliter deliquerunt? Haudquaquam. Impegerunt enim, hoc est, offenderunt : verum non ut caderent omnino, ita ut nunquam erigi possent. Etenim servabuntur circa tempus consummationis, ut in progressu orationis dicet.

« Sed eorum delicto salus gentibus obtigit, ut ad æmulandum provocaret eos. » Duo ista vult præstare per ea quæ nunc dicit : nempe consolari Judæos, et gentium fastum reprimere, inquiens, quod istis offendentibus diffidentibusque, gentibus exorta est salus. Rerum enim ordo hos primum servari postulabat, deinde gentes : postquam autem isti inobedientes facti sunt, accitæ sunt illæ : quod et in Evangeliis haud paucis in locis significatur. Servatæ autem sunt gentes, ut « ad æmulandum provocaret eos, » hoc est, ut gentium honor mordent hos, persuaderet eos, saltem ex æmulatione adversus eas, ad Christum accedere.

« Λέγω οὖν· Μὴ ἔπταισαν, ἵνα πέσωσι; Μὴ γένοιτο. » Ἱκανῶς αὐτῶν καθαψάμενος, νῦν παραμυθίαν αὐτοῖς ἐπινοεῖται, καὶ ἐρωτᾷ · « Μὴ ἔπταισαν, ἵνα πέσωσι; » τουτέστιν; Ἆρα μὴ ἀνίατα ἥμαρτον; « Μὴ γένοιτο! » Ἔπταισαν μὲν γὰρ, τουτέστι, προσέκρουσαν [83], ἀλλ' οὐχ ἵνα πέσωσι τελείως, μηδέποτε ὀρθωθῆναι δυνάμενοι · καὶ γὰρ σωθήσονται κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συντελείας, ὡς προῖὼν ἐρεῖ.

« Ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς. » Δύο ταῦτα βούλεται κατορθῶσαι, δι' ὧν λέγει νῦν · τό τε παραμυθήσασθαι τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὸ καταστεῖλαι τὸ οἴημα τῶν ἐθνῶν · καί φησιν, ὅτι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν ἐγένετο, τούτων προσκρουσάντων καὶ ἀπιστησάντων. Ἡ μὲν γὰρ ἀκολουθία ἀπῄτει τούτους πρώτους σωθῆναι, εἶτα τοὺς ἐθνικούς · ἐπεὶ δὲ οὗτοι ἠπείθησαν [84], ἐκλήθησαν ἐκεῖνοι · ὃ καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις πολλαχοῦ δηλοῦται. Ἐσώθησαν δὲ οἱ ἐθνικοὶ « εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτοὺς, » τουτέστιν, ἵνα ἡ τῶν ἐθνῶν [85] τιμὴ δάκνουσα τούτους, κἂν ἐκ τῆς πρὸς ἐκείνους φιλονεικίας πείσῃ προσελθεῖν.

Vers. 12. « Quod si delictum illorum divitiæ sunt mundi, et diminutio eorum divitiæ gentium : quanto magis plenitudo ipsorum? » Si, quando offenderunt, inquit, tam multis fuerunt conciliatores salutis, et pro hoc quod isti fuerunt rejecti, illæ sint assumptæ, lapsusque eorum divitiæ gentium fuerint : « Quanto magis plenitudo ipsorum, » id est quando omnes ad Christum reversi servati fuerint? Hæc autem dicit veluti gratificans ipsis, et solamen afferens. Non enim quia impegerunt Israelitæ, propterea salvæ factæ essent gentes, nisi fidem habuissent.

« Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν πλοῦτος κόσμου, καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν πλοῦτος ἐθνῶν · πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν; » Εἰ ὅτε προσέκρουσαν, φησὶ, πρόξενοι ἐγένοντο τοσούτοις σωτηρίας, καὶ ἐν τῷ τούτους ἀποβληθῆναι, ἐκεῖνοι προσελήφθησαν, καὶ τὸ σφάλμα αὐτῶν πλοῦτος ἐγένετο τῶν ἐθνικῶν · « Πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν, » τουτέστιν, ὅταν πάντες σωθῶσιν ἐπιστρέψαντες; Ταῦτα δὲ λέγει, χαριζόμενος αὐτοῖς, καὶ παραμυθούμενος. Οὐ γὰρ διότι ἔπταισαν οἱ Ἰσραηλῖται, διὰ τοῦτο ἐσώθησαν ἂν οἱ ἐθνικοὶ, εἰ μὴ πίστιν εἶχον.

Vers. 13,14. « Vobis enim gentibus dico, quatenus ego quidem sum gentium apostolus, ministerium meum glorifico : si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis. » Rursum Judæos consolans, gentium cristas dejicit, inquiens : Laudo vos, gentes, propter duo hæc : alterum, quia necessarium mihi est tanquam institutionis et religionis vestræ institutori, glorifi-

« Ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσιν, ἐφ' ὅσον μέν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω · εἴπως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν. » Πάλιν παραμυθούμενος τοὺς Ἰουδαίους, καταστέλλει τοὺς ἐθνικοὺς, καί φησιν, ὅτι Ἐπαινῶ ὑμᾶς, ὦ ἐθνικοὶ, διὰ δύο ταῦτα · ἓν μὲν, ὅτι ἀνάγκην ἔχω, ἅτε τὴν διδασκαλίαν ὑμῶν ἐγκεχειρισμένος, δοξάζειν τὴν διακονίαν μου, τουτέστιν, ὑμᾶς · δι'

Variæ lectiones.

[80] μεταβληθήτω m. [81] παιδευθήτωσαν. [82] ἀχείρωτοι o. [83] προσέκοψαν o. [84] ἠπίστησαν o. [85] ἐθνικῶν o.

ἕτερον δὲ, ἵνα παραζηλώσω, τουτέστιν, εἰς ζῆλον ἐμβάλω τὴν σάρκα μου, τουτέστι, τοὺς κατὰ σάρκα συγγενεῖς μοι Ἰουδαίους. Σάρκα δὲ εἰπὼν, γνησιότητα καὶ φιλοστοργίαν ἐνέφηνε. « Καὶ σώσω, » οὐκ εἶπε, Πάντας, ἀλλὰ, » Τινάς. « Λελῃθότως γὰρ τὴν αὐτῶν σκληρότητα ὑπεμφαίνει · ἴσως γὰρ φιλονεικίᾳ χρώμενοι μιμήσονται τοὺς ἐθνικοὺς, καὶ πιστεύσουσί τινες. A

« Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, καταλλαγὴ κόσμου · τίς ἡ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; » Εἰ ὀργιζόμενος αὐτοῖς, φησὶν, ὁ Θεὸς, τοιαῦτα ἐχαρίσατο ἑτέροις, καὶ τοὺς ἐχθροὺς φίλους ἐποίησεν · ὅταν αὐτοὺς προσλάβηται, τί οὐκ ἂν χαριεῖται; Ζωὴ γὰρ ἐκ νεκρῶν τότε ἔσται, τουτέστιν, ἄπειρα ἀγαθά · τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τῆς ζωῆς. Ἅμα δὲ καὶ αἰνίττεταί τι βαθύτερον, ὅτι ὥσπερ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις οὐ διὰ τοὺς Ἰουδαίους ἔσται, οὕτως οὐδὲ ἄλλων σωτηρία δι' αὐτούς, εἰ μὴ ἐκεῖνοι πίστιν ἔχοιεν. Ἃ γὰρ ἅπαντα δεῖ λέγειν ὑπὲρ αὐτῶν, ψυχρὰν χάριν χαριζόμενος λέγει, ὡς καὶ οἱ ἰατροὶ πολλάκις ποιοῦσι τοῖς κάμνουσιν. B

« Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα · καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἁγία, καὶ οἱ κλάδοι. » Ἀπαρχὴν καὶ ῥίζαν ὀνομάζει τοὺς πατριάρχας · φύραμα δὲ καὶ κλάδους, τοὺς ἐξ ἐκείνων πιστεύσαντας [86]. Παραμυθεῖται οὖν τοὺς ἀπίστους Ἑβραίους, ὅτι Καὶ ὑμεῖς ἅγιοι ἔσεσθε πιστεύσαντες. Ἀνάγκη γὰρ τῇ ἀπαρχῇ, τουτέστι, τῇ ζύμῃ τὸ φύραμα, καὶ τῇ ῥίζῃ τοὺς κλάδους ἐξομοιοῦσθαι. Εἰ δὲ ὑμεῖς μὴ ἐξομοιοῦσθε, μεγάλης κακίας τοῦτο σημεῖον.

« Εἰ δέ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ ἀγριέλαιος ὢν ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ συγκοινωνὸς τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος τῆς ἐλαίας ἐγένου, μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων. » Τοὺς ἀπίστους Ἑβραίους ἐκάλεσε κλάδους ἀποκλασθέντας · ἀνάξιοι γὰρ τῆς ῥίζης τῆς ἁγίας ἐγένοντο. Καὶ καλῶς εἶπε τὸ, « Ἐξεκλάσθησαν · » οὐδέποτε γὰρ οὕτως αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐκβέβλητο, καίτοι διαφόρως ἡμαρτηκότας. Ἀντ' αὐτῶν δὲ ἐνεκεντρίσθης, φησὶ, σὺ ὁ ἐθνικός. Οὐκ εἶπεν, Ἐφυτεύθης, ἀλλ', « Ἐνεκεντρίσθης · » δάκνων τὸν Ἰουδαῖον, καὶ δεικνύων ἐν τῷ αὐτοῦ δένδρῳ, τουτέστι, τοῖς πατριάρχαις, τὸν ἐθνικὸν ἱστάμενον, καὶ συγκοινωνὸν ὄντα τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος, τουτέστι, τῆς αὐτῆς ἐκείνοις εὐγενείας καὶ δόξης μετέχοντα παρὰ Θεῷ. Μὴ οὖν κατὰ τῶν κλάδων ἐκαίρου καὶ καυχῶ. C

« Εἰ δὲ κατακαυχᾶσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σέ. » Καὶ τί τοῦτο κατόρθωμα τῶν ἀποσπασθέντων κλάδων; Τῆς γὰρ ῥίζης ἐστὶ τὸ βαστάζειν. Ὁρᾷς, πῶς τοῖς Ἰουδαίοις ψυχρὰν χαρίζεται χάριν, παραμυθήσασθαι μόνον σπεύδων; Μᾶλλον δὲ καὶ διὰ τοῦτο [87] παροξύνει εἰς ζῆλον, δεικνὺς τὴν ζημίαν ἣν ἔπαθον, καὶ ὅπως ἄλλοι τὰ αὐτῶν ἔλαβον καὶ ἔχουσιν. D

care ministerium meum, hoc est, vos : alterum, ut provocem, hoc est ad æmulationem conjiciam sive permoveam carnem meam, hoc est, secundum carnem cognatos mihi Judæos. Carnem autem dicens, cognationem et naturalem ejus affectum commonstravit. « Et servem, » non dixit omnes, sed, « Aliquot. » Clanculum enim eorum duritiam subindicat fortasse enim contentione et æmulatione quadam accensi, imitabuntur gentes, et credent aliqui.

82 Vers. 15. « Si enim rejectio ipsorum est reconciliatio mundi, quæ erit assumptio, nisi vita ex mortuis? » Si iratus ipsis Deus, talia donavit aliis, hostesque amicos fecit : quando ipsos assumpserit denuo, quid non donaturus est? Vita namque ex mortuis tum erit, hoc est infinita plane bona : hoc enim per vitam indicat. Simul autem et quiddam altius innuit : nimirum, quemadmodum ex mortuis resurrectio non propter Judæos continget, sic neque aliorum salus propter ipsos, nisi illi fidem habuerint. Quæcunque enim pro ipsis dicere videtur, ea dicit, frigidam gratiam illis impertiens, uti medici laborantibus sæpe faciunt.

Vers. 16. « Si autem primitiæ sanctæ, et massa : et si radix sancta, et rami. » Primitias et radicem appellat patriarchas : massam autem et ramos, eos qui ex illis crediderunt. Consolatur igitur incredulos Hebræos, dicens : Et vos sancti eritis, si credideritis. Necesse enim est primitiis, hoc est, fermento massam, et radici ramos assimilari. Sin vos illis non assimilemini, ingentis malitiæ hoc est argumentum.

Vers. 17, 18. « Quod si aliqui ex ramis effracti sunt, tu vero cum oleaster esses, insertus es in illis, et socius radicis et pinguedinis olivæ factus es, noli gloriari adversus ramos. » Infideles Hebræos appellavit effractos ramos : indigni enim sancta radice facti sunt. Pulchre autem dixit, « Effracti sunt : » nunquam enim Deus sic ipsos rejecit, licet multifariam peccassent. Pro ipsis autem tu insitus es, o Ethnice. Non dixit autem, Plantatus es, sed, « Insitus, » Judæum ita mordens, et ostendens gentes in ipsius arbore, hoc est patriarchis consistere, esseque consortes et participes radicis et pinguedinis, hoc est ejusdem cum illis nobilitatis et gloriæ apud Deum participes. Ne igitur attollere et gloriare adversus ramos.

« Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. » Et quodnam hoc ramorum qui avulsi sunt præclarum facinus? Radicis enim est portare. Videns quam frigide gratificetur Judæis, consolari ipsos tantummodo enitens? Atqui per hoc potius ad æmulationem eos incitat, damnum ostendens quod sunt passi, et quomodo alii quæ ipsorum erant perceperunt et possident.

Variæ lectiones.

[86] πιστεύοντας O. [87] τοῦτον O.

VERS. 19,20. « Dices igitur : Effracti sunt rami, ut ego insererer. Bene : propter incredulitatem effracti sunt, tu autem fide stas : noli altum sapere, sed time. » Hic ostendit, quod non quia illi impegerint, gentes sint subrogatæ in ipsorum locum, sed propter fidem quam demonstraverunt. Ubi autem gentes deprimere videtur, indicat Judæorum lapsum venia **83** et excusatione carere. Utrosque autem corrigit. Dices igitur tu qui es ex gentibus : « Effracti sunt ut ego inserar. » Effracti sunt quidem, sed ob suam incrudelitatem : non quod tibi eum honorem Deus debuerit : « Stas *enim* fide, » hoc est, Propter fidem stas radici insitus. Metue igitur : nam non est naturæ insitio, sed fidei.

VERS. 21. « Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, nequando nec tibi parcat. » Siquidem illi natura fuerunt filii sanctorum patriarcharum, ac propter incredulitatem suam sunt evulsi et effracti. Quare tu multo magis metue, qui ascititius es, ne si quando offendas, tibi etiam non parcat

VERS. 22,23. « Vide igitur bonitatem et severitatem Dei : in eos quidem qui ceciderunt, severitatem : in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate : alioquin et tu excideris. Et illi rursus si non manserint in incredulitate, inserentur : potens est enim Deus rursum inserere eos. » Non dixit, Vide igitur opus tuum, sed, « Bonitatem Dei : » totum enim illius est gratiæ. Et stude permanere, non dixit, in fide, sed, « In bonitate, » hoc est, digna Dei clementia perage ad finem usque vitæ. Nisi enim ita egeris, excideris : quemadmodum et illi, si non perseveraverint in incredulitate, inserentur. Nam neque Deus eos primum evulsit effregitve, sed ipsi a sese per incredulitatem suam deciderunt et effracti sunt. Severitatem autem Dei dicit, quod non parcat eis, sed indignos eos judicet sanctorum patrum communione et societate. Sapientissime vero Paulus gentes terret per ea quæ Hebræis acciderunt : exemploque gentium Judæos animat et excitat, ut per fidem inserantur : atque a Dei potentia bene sperare jubet. « Potens enim est Deus, inquit, inserere, » qui omnia supra spem nostram transigit.

VERS. 24. « Si enim tu ex naturali oleastro excisus es, et præter naturam insitus es in bonam olivam : quanto magis hi qui secundum naturam, inserentur suæ olivæ? » Si tu ex gentibus, inquit, natura malus, majores habens oleastro similes, excisus es ab illis per fidem, insitusque es præter naturam bonæ et fecundæ oleæ, sive patriarchis : quanto magis Judæus, natura bonum possidens, ad nativam suam oleam non recurret, hoc est ad patres? Quando autem audiveris Paulum, « Secundum naturam, » dicentem, decens et consequens intellige :

A « Ἐρεῖς οὖν· Ἐξεκλάσθησαν οἱ κλάδοι, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ. Καλῶς· τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ τῇ πίστει ἕστηκας· μὴ ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ. » Ἐνταῦθα δείκνυσιν, ὅτι οὐχὶ διότι ἐκεῖνοι ἔπταισαν, διὰ τοῦτο οἱ ἐθνικοὶ ἀντεισήχθησαν, ἀλλὰ διὰ τὴν πίστιν ἣν ἐπεδείξαντο. Ἐν οἷς οὖν δοκεῖ καταστέλλειν τὸν ἐθνικὸν, δείκνυσι τὸν Ἰουδαῖον ἀσύγγνωστα πταίσαντα. Ἀμφοτέρους δὲ κατορθοῖ[88]. « Ἐρεῖς οὖν » σὺ ὁ ἐθνικὸς, ὅτι « Ἐξεκλάσθησαν, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ. » Ἐξεκλάσθησαν μὲν, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτῶν ἀπιστίαν, οὐχὶ διότι σοὶ ὁ Θεὸς ἐχρεώστει τιμήν· « Ἕστηκας γὰρ τῇ πίστει, » ἀντὶ τοῦ, Διὰ τὴν πίστιν ἕστηκας, ἐν τῇ ῥίζῃ ἐγκεκεντρισμένος. Φοβοῦ τοίνυν· οὐ γὰρ φύσεώς ἐστι τὸ ἐγκέντρισμα, ἀλλὰ πίστεως.

« Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μήπως οὐδὲ σοῦ φείσηται. » Ἐκεῖνοι γὰρ B φύσει ἦσαν υἱοὶ τῶν ἁγίων πατριαρχῶν, καὶ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐξεκλάσθησαν. Φοβοῦ σὺ πολλῷ μᾶλλον ὁ εἰσποίητος, μήπως πταίσαντός σου οὐ φείσηται.

« Ἰδὲ οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας, ἀποτομίαν· ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότητα, ἐὰν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι· ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. Καὶ ἐκεῖνοι δὲ, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται· δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτούς. » Οὐκ εἶπεν, Ἰδὲ οὖν τὸ κατόρθωμά σου, ἀλλὰ, « Τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ· » τὸ πᾶν γὰρ τῆς ἐκείνου χάριτος· καὶ σπούδαζε[89] ἐπιμεῖναι, οὐκ εἶπε, Τῇ πίστει, ἀλλὰ, « Τῇ χρηστότητι· » τουτέστιν, Ἄξια πρᾶττε τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἄχρι τέλους. Εἰ γὰρ μὴ πράττῃς οὕτως, ἐκκοπήσῃ[90]· ὥσπερ ἐκεῖνοι, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται. Καὶ γὰρ οὐδὲ ὁ Θεὸς αὐτοὺς προηγουμένως[91] ἐξέκλασεν, ἀλλ' αὐτοὶ ὑφ' ἑαυτῶν τῇ ἀπιστίᾳ ἐξέπεσον, καὶ ἐξεκλάσθησαν[92]. Ἀποτομίαν δὲ Θεοῦ λέγει, τὸ μὴ φείσασθαι αὐτῶν, ἀλλ' ἀναξίους κρῖναι τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους πατέρας κοινωνίας καὶ ἀλληλουχίας. Σοφώτατα δὲ ὁ Παῦλος καὶ τὸν ἐθνικὸν φοβεῖ, ἀπὸ τῶν συμβάντων τῷ Ἰουδαίῳ· καὶ τὸν Ἰουδαῖον παραθαῤῥύνει τῷ τοῦ ἐθνικοῦ ὑποδείγματι, εἰς τὸ διὰ τῆς πίστεως ἐγκεντρισθῆναι, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως εὐέλπιδα ποιεῖ. « Δυνατὸς γάρ ἐστι, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐγκεντρίσαι, » ὁ πάντα ὑπὲρ ἐλπίδα ποιῶν.

D « Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριελαίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρίσθης εἰς καλλιέλαιον· πόσῳ μᾶλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν ἐγκεντρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ; » Εἰ σὺ ὁ ἐθνικὸς, φησὶ, κακὸς ὢν φύσει, καὶ ἔχων πατέρας ἀγριελαίῳ ὁμοίους, ἐξεκόπης ἐκείνων διὰ τῆς πίστεως, καὶ ἐνεκεντρίσθης παρὰ φύσιν τῇ καλλιελαίῳ, ἤγουν τοῖς πατριάρχαις· πόσῳ μᾶλλον ὁ Ἰουδαῖος, κατὰ φύσιν ἔχων τὸ καλὸν, οὐκ ἐπαναδραμεῖται πρὸς τὴν ἰδίαν ἐλαίαν, τουτέστι τοὺς πατέρας; Ὅταν δὲ ἀκούσῃς τοῦ Παύλου τὸ, « Κατὰ φύσιν, » λέγοντος, τὸ εἰκὸς νόει καὶ τὸ ἀκό-

Variæ lectiones.

[88] διορθοῖ O. [89] σπουδάζων O. [90] κοπήσῃ O. [91] προηγούμενος O. [92] κατεκλάσθησαν O.

λουθον · οἷον, εἰκὸς ἦν τὸ τέκνον τοῦ ἁγίου Ἀβραὰμ ἅγιον εἶναι· ὥσπερ αὖ, « Παρὰ φύσιν, » ἀντὶ τοῦ, ἀπεικὸς καὶ ἀνακόλουθον, τὸ τέκνον τοῦ μιαροῦ Ἕλληνος ἅγιον γενέσθαι.

« Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, τὸ μυστήριον τοῦτο (ἵνα μὴ ἦτε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς), ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ· καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. » Μυστήριον ἐνταῦθα τὸ ἀγνοούμενον καὶ ἀπόῤῥητον λέγει. Τί δὲ τοῦτο ; Ὅτι οὐκ ἐξ ὁλοκλήρου ἡ ἀπιστία τῶν Ἑβραίων, ἀλλ' ἐκ μέρους ἡ πώρωσις. Πολλοὶ γὰρ ἐπίστευσαν, οὓς προέγνω ὁ Θεὸς, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ αὖ μέλλουσι πιστεύειν. Ἐπωρώθησαν γὰρ οἱ Ἰσραηλῖται, ἄχρις οὗ πάντες οἱ προεγνωσμένοι [93] ἐθνικοὶ σωθῶσι · καὶ τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, πιστεύσας δηλαδή.

« Καθὼς γέγραπται · Ἥξει ἐκ Σιὼν ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. » Τὸν Ἡσαΐαν πάλιν εἰσάγει βοῶντα, ὅτι α Ἥξει ἐκ Σιὼν » ὁ δυνάμενος σῶσαι, καὶ καθαρίσει τὰς ἁμαρτίας τῶν Ἰσραηλιτῶν. Καὶ πότε ταῦτα ἔσται; « Ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν · » τουτέστιν, Ὅταν τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀφέσεως καταξιώσω. Ὥστε ἐπεὶ οὔπω ταύτης ἔτυχον (πεπώρωνται γὰρ), ὕστερον μέλλει γίνεσθαι τοῦτο.

« Κατὰ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς · κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν, ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ. » Διότι, φησὶν, ὑμεῖς ὑπηκούσατε τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ προσελήφθητε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, φιλονεικότεροι αὐτοὶ γεγόνασι καὶ ἀπεπήδησαν μᾶλλον, καὶ ἐχθροὶ ἐγένοντο · παθὼ μέντοι οἱ πατέρες αὐτῶν ἐξελέγησαν ὑπὸ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς, οὐκ ἐάσει αὐτοὺς ὁ Θεὸς πάμπαν ἀπολέσθαι (ἀγαπητοὶ γάρ εἰσιν), ἀλλ' ἐὰν πιστεύσωσι, παραδέξεται.

« Ὥσπερ γὰρ ὑμεῖς ποτε ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ, νῦν δὲ ἐλεήθητε [*vulg.* ἠλ.] τῇ τούτων ἀπειθείᾳ · οὕτω καὶ οὗτοι ἠπείθησαν νῦν τῷ ὑμῶν ἐλέει, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσιν. » Ἔτι κατασκευάζει ὅτι σωθήσονται οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ὕστερον. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, οἱ ἐθνικοὶ κληθέντες πρότερον, οὐκ ἐθελήσατε ὑπακοῦσαι, καὶ διὰ τοῦτο ἐκλήθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ νόμον ἔλαβον · πάλιν, κληθέντων τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀπειθησάντων τῷ Χριστῷ, ἐκλήθητε ὑμεῖς, καὶ ἠλεήθητε. Ἀλλὰ τὸ ὑμῶν ἔλεος καὶ τούτων ἔσται · παραζηλώσουσι γὰρ ὑμᾶς, καὶ πιστεύσουσι καὶ αὐτοὶ, καὶ οὕτω τῷ ὑμῶν ἐλέει ἐλεηθήσονται.

« Συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ. » Τουτέστιν, Ἤλεγξεν,

exempli gratia, decens erat et par, filium sancti Abrahami sanctum esse : sicut et rursus, « Præter naturam, » pro eo quod est, indecens et inconsequens, dixit, ut, Non erat verisimile polluti Græci gnatum sanctum fieri.

84 Vers. 25, 26. « Nolo enim vos, fratres, ignorare mysterium hoc (ut non sitis apud vosmetipsos prudentes), quod cæcitas Israeli ex parte contigit, donec plenitudo gentium intraret ; et sic omnis Israel salvus erit. » Mysterium hic ignotum et arcanum dicit. Quidnam autem hoc est? Quod non in universum incredulitas, verum ex parte cæcitas et obduratio Hebræos invaserat. Multi enim crediderunt, quos Deus præsciverat, ut supra dictum est, et posthac multi crediturі sunt. Excæcati enim sunt Israelitæ, donec ethnici omnes prædestinati salvi facti sint : et tunc omnis Israel salvus erit, qui crediderit videlicet.

Vers. 26, 27. « Sicut scriptum est : Veniet ex Sion Liberator, et avertet impietates a Jacob. Hocque ipsis a me testamentum, quando abstulero peccata ipsorum. » Isaiam rursus adducit clamantem, quoniam « Venit ex Sion, » qui possit servare, et purgabit Israelitarum peccata. Quando autem hæc erunt? « Quando abstulero peccata eorum, » hoc est, Cum per baptisma eos dimissione noxæ donavero. Quare cum nondum hanc assecuti sint (sunt enim indurati sive exæcacti), in posterum hanc consequentur.

Vers. 28, 29. « Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos, secundum electionem autem dilecti propter patres. Sine pœnitentia enim sunt dona Dei et vocatio. » Quia vos obediistis, inquit, Evangelio, et assumpti estis a Deo, ipsi contentiosiores facti sunt, magisque resilierunt, et hostes sunt redditi : at quatenus patres eorum jam olim ab initio sunt electi a Deo, non sinet eos Deus interire prorsus (dilecti enim sunt), sed si crediderint, recipiet eos.

Vers. 30, 31. « Sicut enim et vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum : ita et isti non crediderunt nunc in vestram misericordiam, ut et ipsi misericordiam consequantur. » Confirmare pergit Israelitas tandem conservandos. Vos enim, inquit, ethnici primum vocati, noluistis obedire, et propterea vocati sunt Judæi, atque legem acceperunt. Rursus, vocatis Judæis, et Christo morem non gerentibus, vocati estis vos, et misericordiam estis consecuti : verum vestra misericordia horum quoque erit. Æmulabuntur enim vos, credentque ipsi, hacque ratione vestra misericordia donabuntur.

Vers. 32. « Conclusit enim Deus omnes sub incredulitate, ut omnium misereatur. » Hoc est, Arguit,

Variæ lectiones.

[93] προωρισμένοι o.

demonstravit inobedientes et incredulos, ut alios aliorum contentione servaret. Prius enim, gentibus, non obtemperantibus, servavit, uti dictum est, Hebræos : rursus Judæis Christo non credentibus, salvæ factæ sunt gentes : conservatis 85 autem gentibus Judæi æmulantes, ipsi etiam servantur : et sic omnes misericordiam consequuntur.

A ἀπέδειξεν ἀπειθοῦντας, ἵνα τοὺς ἑτέρους διὰ τῆς τῶν ἑτέρων σώσῃ φιλονεικίας. Πρότερον γὰρ ἀπειθησάντων τῶν ἐθνικῶν, ἔσωσεν, ὡς εἴρηται, τοὺς Ἑβραίους· πάλιν ἐπὶ Χριστοῦ ἀπειθησάντων τῶν Ἰουδαίων, ἐσώθησαν οἱ ἐθνικοί· σωθέντων [δὲ] τῶν ἐθνικῶν, παραζηλοῦντες οἱ Ἰουδαῖοι, σώζονται καὶ αὐτοί· καὶ οὕτω πάντες ἐλεοῦνται.

Vers. 33. « O profunditatem divitiarum et sapientiæ et scientiæ Dei ! quam sunt imperscrutabilia judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus ! » Reputans secum Dei dispensationes, quæ a mundi fuerunt constitutione, qui per contraria dispenset contraria, ac per alios inobedientes et incredulos, alios obedientes et credulos efficiat, obstupuit : affirmans eum omnino qui sic res nostras dispensat, de Hebræorum etiam futura salute, aliquid dispensaturum. Divitias igitur divinam bonitatem appellat, cujus profunditatem solummodo demiratur, quantitatem ignorans : opum enim est, gentes adeo locupletes facere. Enimvero cum bonitate et sapientiam admiratur per quam nostra regit ac dispensat, rudesque gentes erudüt; et cognitionem per quam novit quid unicuique conducat. Non dixit autem, Imcomprehensibilia sunt judicia ejus, sed, « Inperscrutabilia, » hoc est, non omnino recipientia indagationem. « Et viæ ejus, » hoc est, dispensationes, nedum non possunt agnosci, sed ne inquiri quidem prorsus, vel vestigium ipsarum conspici.

« Ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ! » Τὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἀναλογισάμενος, τὰς ἀφ' οὗπερ ὁ κόσμος συνίστη, πῶς διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία οἰκονομεῖ, καὶ δι' ἑτέρων ἀπειθούντων ἄλλους εὐπειθεῖς ἀνεδείκνυσιν, ἐξεπλάγη· πιστούμενος ὅτι πάντως ὁ οὕτως οἰκονομῶν τὰ ἡμέτερα, καὶ περὶ τῆς μελλούσης σωτηρίας B τῶν Ἰουδαίων οἰκονομήσει. Πλοῦτον μὲν οὖν ὀνομάζει τὴν ἀγαθότητα, ἧς τὸ βάθος ἐκπλήττεται μόνον, τὸ ποσὸν αὐτῆς ἀγνοῶν· πλούτου γὰρ τὸ τοὺς ἐθνικοὺς οὕτως εὐπόρους ποιῆσαι. Οὐ μὴν [94] ἀλλὰ πρὸς τῇ ἀγαθότητι καὶ τὴν σοφίαν ἐκπλήττεται, δι' ἧς πλέκει τὰ ἡμέτερα, καὶ τοὺς ἀμαθεῖς ἐθνικοὺς ἐσόφισε· καὶ τὴν γνῶσιν, δι' ἧς γινώσκει τὸ ἑκάστῳ συμφέρον. Οὐκ εἶπε δέ, ὅτι Ἀκατάληπτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, ἀλλ', « Ἀνεξερεύνητα, » τουτέστιν, οὐδόλως δεχόμενα ἔρευναν. « Καὶ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, » τουτέστιν, αἱ οἰκονομίαι, οὐ μόνον οὐ δύνανται γνωσθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ ζητηθῆναι ὅλως, ἢ ἴχνος αὐτῶν φανῆναι.

Vers. 34, 35. « Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ipsi fuit [j] ? aut quis prior dedit ei, et retribuetur ipsi [k] ? » Solus, inquit, ipse novit sua, et nemo alius. Sapiens porro cum sit, a nullo alio consultore institutus est, sed ipse sibiipsi satis fuit sufficiens, et est. Quinetiam omnium bonorum fons est, et quæcunque dat, non veluti compensationem vel retributionem debeat, impertit, sed ob propriam tantummodo bonitatem. Quis enim primum dedit ei, nimirum Deo, ut retribuatur ipsi? hoc est, ut quod a Deo datur beneficium, tanquam retributio erga ipsum facta imputetur ?

C « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτῷ ἐγένετο; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; » Μόνος, φησὶν, αὐτὸς οἶδε τὰ αὐτοῦ, καὶ οὐδεὶς ἕτερος. Σοφὸς δὲ ὢν, οὐ παρ' ἑτέρου συμβούλου ἐσοφίσθη, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ αὐτάρκης ἐγένετο καὶ ἔστιν. Ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγή ἐστι, καὶ ὅσα δίδωσιν, οὐχ ὡς ἀμοιβὴν ὀφειλων δίδωσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀγαθότητα. « Τίς γὰρ προέδωκεν αὐτῷ, » τουτέστι, τῷ Θεῷ, ἵνα « ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; » τουτέστιν, ἵνα ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσία, ὡς ἀνταπόδομα λογισθείη πρὸς αὐτὸν γινόμενον;

Vers. 36. « Quoniam ex ipso, ex per ipsum, et in ipsum sunt omnia. » Ipse est fons omnium; hoc enim est quod ait, « Ex ipso; » et Condidor omnium : hoc enim illud, « Per ipsum; » et conservator omnium : hoc enim illud, « In ipsum. » Omnia enim ex ipso habent principium, et per ipsum facta sunt, et in ipsum ceu fundamentum quoddam vergentia euntiaque consistunt et continentur, conversa ad ipsum.

« Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. » Αὐτὸς ἡ πηγὴ πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐξ D αὐτοῦ· » καὶ ὁ ποιητὴς πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, « Δι' αὐτοῦ· » καὶ ὁ συνοχεὺς πάντων· τοῦτο γὰρ τὸ, « Εἰς αὐτόν. » Πάντα γὰρ ἐξ αὐτοῦ ἔχει τὴν ἀρχὴν, καὶ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ εἰς αὐτὸν, ὥσπερ εἰς θεμέλιόν τινα βεβηκότα ἵστανται καὶ συνέχονται ἐπεστραμμένα πρὸς αὐτόν.

Ipsi gloria in sæcula. Amen. » Est in more divo Paulo, ut cum ardui quiddam dixerit, cum gratiarum actione sermonem claudat, perinde ac et jam nunc facit. Postquam enim admiratione et

« Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Ἔθος τῷ Παύλῳ, ὅταν τι μέγα εἴπῃ, εἰς εὐχαριστίαν καταλείειν τὸν λόγον· ὅπερ οὖν καὶ νῦν ποιεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξεπλάγη τὴν ἀγαθότητα, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ

[j] Isa XL, 13. [k] Sap. IX, 3.

Variæ lectiones.

[94] οὐ μόνον O.

τὴν γνῶσιν, καὶ τὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, δοξάζει λοιπὸν αὐτόν· τὸ αὐτὸ καὶ ἡμᾶς διδάσκων, ἐπὶ τοῖς μεγάλοις ἀγαθοῖς εὐχαριστεῖν, καὶ δοξάζειν αὐτὸν καὶ διὰ λόγων, καὶ διὰ πολιτείας.

stupore perculssus est ob bonitatem et sapientiam et notitiam, et gubernationem Dei, ipsum deinceps glorificat : nos itidem instituens ob ingentia bona gratias agere, ipsumque et verbis et vita glorificare.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

« Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. » Ἐπειδὴ ἱκανῶς τῷ δογματικῷ ἐνδιέτριψε λόγῳ, λοιπὸν καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν πρόεισι. Καὶ ἐπεὶ ἔδειξε τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς ἄφατον οἰκονομίαν καὶ ἀγαθότητα, παρακαλεῖ « διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, » τουτέστιν, αὐτοὺς τοὺς οἰκτιρμοὺς μεσίτας προβαλλόμενος, ὡς ἂν τούτους αἰδεσθέντες, μηδὲν ἀνέξιον αὐτῶν ἐπιδειξώμεθα. Τί δὲ παρακαλεῖ; Ἵνα παραστήσωμεν τὰ σώματα ἡμῶν, τουτέστιν, ἵνα εἰς πόλεμον ταῦτα ἐκδῶμεν. Οὕτω γὰρ εἴωθεν ἡ ὁμιλία λέγειν· Παρίστησεν ὁ στρατηγὸς τὰς τάξεις εἰς πόλεμον. Ἢ καὶ ὡς βασιλεῖ τῷ Θεῷ ὀφείλομεν παριστᾷν τὰ μέλη ἡμῶν δόκιμα καὶ ἐκλελεγμένα· τοιοῦτοι γὰρ οἱ τῷ βασιλεῖ παριστάμενοι. Ἀλλὰ καὶ « θυσίαν ζῶσαν » ταῦτα παραστῶμεν [*f.* παριστ. *vel* παραστήσωμ.]. Ὅταν γὰρ νεκρώσωμεν ταῦτα, τότε ζῶμεν κατὰ πνεῦμα. Ἡ μὲν οὖν Ἰουδαϊκὴ θυσία, οὐκ εὐάρεστος τῷ Θεῷ. « Τίς γὰρ ἐξεζήτησε, » φησὶ, « ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; » Ἡ δὲ τῶν πιστῶν θυσία, ἡ λογικὴ λατρεία, σφόδρα ζητεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ [95]. « Θῦσον » γὰρ « τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως· » καὶ, « Θυσία αἰνέσεως δοξάσει με. » Λογικὴ δὲ λατρεία, οὐ μόνον ἡ διὰ λόγου πρὸς Θεὸν γινομένη, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πολιτεία, ὅταν μηδὲν ἄλογον πάθος ἐν ἡμῖν κρατῇ, ἀλλὰ ὁ λόγος τὰ πάντα διοικῇ· καὶ ὥσπερ ἀρχιερεὺς ἕκαστος ἑαυτοῦ γίνεται, ἀποσφάττων τὰς ἐντὸς κακίας, καὶ δοκῶν ἀεὶ παρεστάναι τῷ Θεῷ, καὶ κατὰ πᾶσαν πρᾶξιν καὶ ῥῆσιν οὕτω φρίττων, ὡς ὁ ἀρχιερεὺς, ὅταν θείῳ θυσιαστηρίῳ παρίσταται.

« Καὶ μὴ συσχηματίζεσθαι [96] τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθαι [97] τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν. » Ὑποτίθεται ἡμῖν τρόπον, δι' οὗ δυνησώμεθα τὴν λογικὴν λατρείαν κατορθῶσαι· ὅς ἐστιν, ἐὰν μὴ συσχηματιζώμεθα τῷ αἰῶνι τούτῳ. Οὐδὲν γὰρ ἔχει ἑστὸς καὶ βέβαιον, ἀλλὰ πάντα πρόσκαιρα, καὶ σχῆμα μόνον ἔχοντα, οὐχ ὑπόστασίν τινα καὶ οὐσίαν μόνιμον. Μὴ οὖν, φησὶν, ἐξομοιοῦσθε καὶ ὑμεῖς τούτῳ τῷ αἰῶνι ἀνυποστάτῳ· τουτέστι, Μὴ φρονεῖτε τὰ τούτου, « ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν, » τουτέστιν, ἀεὶ ἀνακαίνου σεαυτόν. Ἥμαρτες; ἐπαλαίωσάς σου τὴν ψυχήν. Ἀνακαινίσθητι πάλιν. Κατώρθωσάς τι μικρόν; σπούδασον καὶ μεῖζον κατορθῶσαι, καὶ γέγονας καινὸς, ἀεὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταμορφούμενος. Ὅρα δὲ, πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ κόσμου σχῆμα ὠνόμασε, διὰ τὸ εὐδιάλυτον

86 CAPUT XII.

VERS. 1. « Obsecro itaque vos, fratres, per miserationes Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationalem cultum vestrum. » Postquam abunde satis de dogmatibus verba fecisset, deinceps ad morum præcepta pergit. Et cum ineffabilem Dei circa nos dispensationem et bonitatem ostendisset, obsecrat nos per miserationes Dei, » hoc est, ipsas miserationes intermedias proponens, ut vel ipsas reveriti, nihil ipsis indignum præstemus. Quid autem obsecrat? Ut exhibeamus corpora nostra, hoc est, ut ad bellum exponamus et tradamus. Sic enim vulgo dici solet : Imperator acies suas ad bellum exhibuit vel instruxit. Aut tanquam regi Deo debemus exhibere membra nostra probata et electa. Tales enim sunt qui imperatori sive militiæ præfecto sistuntur. Insuper, « hostiam viventem » eadem exhibeamus. Quando enim ea mortificaverimus, tunc vivimus secundum spiritum. Judaicum itaque sacrificium non est Deo gratum. « Quis enim, » inquit, « exquisivit hæc de manibus vestris [l] ? » Fidelium autem sacrificium, id est, rationalem cultum vehementer expetit Deus. « Sacrificia enim Deo, » inquit, « sacrificium laudis : » et, « Sacrificium laudis glorificabit me [m]. » Rationalis autem cultus est, non solum qui verbis ad Deum factis præstatur, verum etiam vita est et conversatio ecundum Christum : et quando nullus irrationalis affectus in nobis regnat, sed ratio omnia gubernat; et tanquam pontifex quisque suiipsius factus fuerit, interiorem malitiam jugulans, seque existimans semper coram Deo stare, ac in omni opere et verbo instar pontificis divinæ aræ assistentis perhorrescens.

VERS. 2. « Et ne configuremini huic sæculo, sed transformemini per renovationem mentis vestræ. » Modum nobis proponit, quo rationalem cultum vel servitutem perficere queamus : qui est, si non configuremur sæculo huic. Nihil enim habet vel stabile vel firmum, sed omnia sunt temporaria et figuram tantum habentia, non subsistentiam quamdam, et substantiam firmam seu permanentem. Ne itaque, inquit, assimilemini et vos huic sæculo inconstanti : hoc est, Ne cogitate, neque sapite quæ sunt hujus, « Sed transformemini per renovationem mentis vestræ, » hoc est, Nunquam non te ipsum innova. Peccasti? animam tuam veterem reddidisti : innovare rursus. Correxisti mores tuos paulum ? conare magis magisque emendare, factusque es novus, in melius semper transformatus

[l] Isa. I, 12. [m] Psal. XLIX, 14.

Variæ lectiones.

[95] τῷ Θεῷ o. [96] — τίζεσθε o. [97] — φοῦσθε o.

Vide autem quomodo de mundo figuram dixit, eo quod nihil non sit in illo temporarium, et facile dissolubile : de virtute vero, **87** formam : ut quæ naturalem pulchritudinem gerat neque aliqua externarum figurarum ornamentorumve indigeat. Mundus enim ornatur, ut nos in fraudem inducat : virtus autem propriam suam formam absque fuco ostendit. Semper itaque transformari debemus secundum virtutem innovarique a malo ad bonum, et a minori virtute ad majorem.

A καὶ πρόσκαιρον· ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς, μορφὴν, ὡς φυσικὸν ἐχούσης κάλλος, καὶ οὐδὲν δεόμενον τῶν ἔξωθεν σχημάτων καὶ καλλωπισμάτων. Ὁ μὲν γὰρ κόσμος σχηματίζεται, ὡς ἂν κλέψῃ ἡμᾶς· ἡ δὲ ἀρετὴ τὴν οἰκείαν μορφὴν ἀσχημάτιστον ἐπιδείκνυται. Ὀφείλομεν οὖν ἀεὶ μεταμορφοῦσθαι κατ' ἀρετὴν, ἀνακαινιζόμενοι καὶ ἀπὸ τοῦ κακοῦ εἰς τὸ καλὸν, καὶ ἀπὸ τῆς ἐλάττονος ἀρετῆς εἰς τὴν μείζονα.

« Ut probetis vos quæ sit voluntas Dei bona, et bene placens et perfecta. » Quia dixerat, Innovemini semper, novi facti : jam exponit, ad quid utilis sit isthæc mentis innovatio : nimirum ad hoc, « Ut probetis, » hoc est, ut dignoscatis « quæ sit voluntas Dei. » Cui enim est inveterata mens, non B novit quæ sit voluntas Dei : quæ est, in humili affectu vivere et in paupertate et luctu aliisque rebus de quibus lege cautum est. Innovatus autem spiritu, is novit quæ sit voluntas Dei, non perinde ac Judæi norant, lege detenti. Siquidem et lex Dei voluntas erat, sed non beneplacens neque perfecta. Non enim primario et præcipue lata erat, sed propter illorum imbecillitatem concessa est. Perfecta autem voluntas et beneplacens est Novum Testamentum. Potes autem juxta Magni Basilii sententiam sic etiam accipere : Multa vult Deus, alia quidem ad beneficentiam nostram quæ bona etiam dicuntur, ceu bonitate referta : alia vero vult, propter peccata nostra iratus quæ et mala dicuntur C ut quæ nos affligant, etiamsi et horum finis bonus est. Bonas igitur Dei voluntates nos imitari debemus : quæ autem ad afflictionem spectant, non omnino. Non enim ministri malorum nos sumus, sed pravæ]potestates. Primum igitur considera voluntatem Dei, num bona sit : deinde ubi agnoveris, contemplare num sit etiam beneplacens. Nam multa bona sunt, quæ neque grata sunt, neque Deo placentia, temporis videlicet seu personæ causa : veluti, Deo incensum adolere bonum est : at istud cum Ozias faceret, displicuit Deo [n]. Et bonum erat discipulis in arcanis mysteriis institui ; sed ante tempus, non beneplacens. « Non enim, » inquit, potestis portare modo [o]. » Cum autem et bonum et beneplacens fuerit, dato operam ut et D perfectum sit et indeficiens, ita factum uti exigitur, non curtum et mutilum : exempli gratia, oportet impertiri in simplicitate, hoc est cum liberalitate : sin parce fiat, non habuit perfectam ista communicatio mensuram.

« Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. » Εἰπὼν, ὅτι Ἀνανεοῦσθε ἀεὶ καινοὶ γενόμενοι [*f.* γιν.], λέγει νῦν, καὶ ποῦ ὠφέλιμος ἡ τοῦ νοὸς ἀνακαίνωσις· καί φησιν, ὅτι « Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, » τουτέστι, διαγινώσκειν, « τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. « Ὁ μὲν γὰρ ἔχων τὸν νοῦν πεπαλαιωμένον, οὐκ οἶδε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· ὅπερ ἐστὶ τὸ ἐν ταπεινοφροσύνῃ ζῆν, καὶ πενίᾳ, καὶ πένθει, καὶ τοῖς ἄλλοις οἷς ἐνομοθέτησεν. Ὁ δὲ ἀνακαινισθεὶς τῷ πνεύματι, οὗτος οἶδε τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, οὐχ οἷον οἱ Ἰουδαῖοι ἤδεσαν, τοῦ νόμου ἐξεχόμενοι. Καὶ ὁ νόμος μὲν γὰρ θέλημα ἦν Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εὐάρεστον, εὐδὲ τέλειον. Οὐ γὰρ προηγουμένως ἐδόθη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν [98] συνεχωρήθη. Τέλειον δὲ καὶ εὐάρεστον ἡ Νέα Διαθήκη. Δύνασαι δὲ καὶ κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον οὕτως ἐκλαβέσθαι· Πολλὰ θέλει ὁ Θεὸς, τὰ μὲν πρὸς εὐεργεσίαν ἡμῶν· ἃ καὶ ἀγαθὰ λέγονται, ὡς ἀγαθότητος γέμοντα· τὰ δὲ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν θέλει ὀργιζόμενος· ἃ καὶ κακὰ λέγονται, ὡς κάκωσιν ἐμποιοῦντα, καίτοι καὶ τούτων τὸ τέλος ἀγαθόν. Τὰ τοίνυν ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ θελήματα μιμεῖσθαι ὀφείλομεν· τὰ δὲ πρὸς κάκωσιν, οὐ πάντως. Οὐ γὰρ ὑπηρέται κακῶν ἡμεῖς, ἀλλ' αἱ πονηραὶ δυνάμεις. Πρῶτον οὖν σκόπει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἰ ἀγαθόν· εἶθ' ὅταν γνωρίσῃς, σκόπει, εἰ καὶ εὐάρεστον. Πολλὰ γὰρ ἀγαθὰ ὄντα, οὐκ εὐάρεστά εἰσιν, ἢ παρὰ τὸν καιρὸν, ἢ παρὰ τὸ πρόσωπον. Οἷον, τὸ θυμιᾷν τῷ Θεῷ ἀγαθόν ἐστιν· ἀλλ' ὁ Ὀζίας ποιήσας, οὐκ εὐηρέστησε. Καὶ καλὸν ἦν τὸ τοῖς μαθηταῖς τὰ μυστήρια πιστευθῆναι· ἀλλὰ πρὸ καιροῦ, οὐκ εὐάρεστον. « Οὐ γὰρ δύνασθε, » φησὶ, « νῦν [99] βαστάζειν. » Ὅταν δὲ καὶ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον ᾖ, σπούδασον ἵνα καὶ τέλειον καὶ ἀνελλιπὲς ᾖ, οὕτω γινόμενον ὡς ἀπαιτεῖται, καὶ μὴ κολοβῶς. Οἷον, δεῖ μεταδιδόναι ἐν ἁπλότητι, τουτέστι, μετὰ δαψιλείας· ἐὰν οὖν μετὰ φειδωλίας γίνεται, οὐ τὸ τέλειον μέτρον ἔσχεν ἡ μετάδοσις.

Verb. 3. « Dico enim per gratiam Dei quæ data est mihi, cuilibet qui est inter vos, non ultra quam oportet sapere. » Ceu humilia perpetuo spirans Paulus, nusquam eo fide dignum jactat; sed alias miserationes Dei, alias vero gratiam mediatrices proponit. Non meum, inquit, sermonem **88** dico,

« Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τῆς δοθείσης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν. » Ὡς ταπεινόφρων ὁ Παῦλος, οὐδαμοῦ ἀξιόπιστον ἑαυτόν φησιν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν, τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ, ποτὲ δὲ, τὴν χάριν μεσίτας προβάλλεται. Οὐκ ἐμὸν λόγον λέγων [*f.* λέγω], φησὶν,

[n] II Paral. XXVI, 16. [o] Joan. XVI, 12.

Variæ lectiones.

[98] ἐκείνων O. [99] ἄρτι O.

ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃν ἡ χάρις αὐτοῦ ἐνέπνευσέ μοι. Παντὶ δὲ λέγει [1], καὶ ἰδιώτῃ, καὶ ἄρχοντι, « Μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν · » περὶ τῆς ταπεινοφροσύνης διαλεγόμενος πρῶτον, ὥσπερ καὶ ὁ Κύριος, ἀπ' αὐτῆς ἤρξατο · « Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι. » Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι · Δεῖ μὲν φρονεῖν, τουτέστιν, ὑψηλὸν λογισμὸν ἔχειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ φρονεῖν τὰ οὐράνια, καὶ ὑπερκεῖσθαι τῶν γεηρῶν, οὐχὶ πρὸς τὸ τῶν ὁμογενῶν κατεπαίρεσθαι · τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ὑπερφρονεῖν.

« Ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν. » Ἐλάβομεν γὰρ φρόνησιν, οὐχ ἵνα εἰς ἀπόνοιαν αὐτῇ χρησώμεθα, ἀλλ' ἵνα εἰς σωφροσύνην, τουτέστιν, εἰς ταπεινοφροσύνην. Οὕτω δὲ εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ μὴ ταπεινοφρονῶν παραπαίει καὶ ἐξέστηκε τῶν ἰδίων λογισμῶν · ὁ δὲ ταπεινοφρονῶν σώας ἔχει τὰς φρένας · καὶ διὰ τοῦτο λέγεται σωφρονεῖν.

« Ἑκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως. » Εἰπὼν, ὅτι δεῖ ἡμᾶς μὴ ὑπερφρονεῖν, ἀλλὰ σωφρονεῖν, νῦν λέγει πῶς δεῖ σωφρονεῖν · καί φησιν, ὅτι οὕτω δεῖ σωφρονεῖν, ὡς λογιζομένους, ὅτι ἑκάστῳ ἐμέρισεν ὁ Θεὸς μέτρον πίστεως. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ χαρίσματα μᾶλλον εἰς ἀπόνοιαν ἐπῆρε τοὺς πολλοὺς, δι' αὐτὸ τοῦτο, φησὶ, δεῖ σωφρονεῖν, διότι ὁ Θεὸς ἐμέρισεν ἑκάστῳ τὸ μέτρον τῆς πίστεως. Μὴ γὰρ σὸν κατόρθωμα τοῦτο, ἀλλὰ χάρισμά ἐστι θεῖον · κἂν μέγα, κἂν μικρὸν, ὁ Θεὸς τοῦτο δέδωκε. Πίστιν δὲ ἐνταῦθα τὸ χάρισμα λέγει, ἐν ᾧ ἐθαυματούργουν. Ἡ γὰρ πίστις διττή · ἡ μὲν ἡμῶν, ὡς τὸ, « Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε · » ἡ δὲ Θεοῦ δῶρον, δι' ἧς καὶ θαύματα γίνονται, ὡς τὸ, « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται. »

« Καθάπερ γὰρ ἐν ἑνὶ σώματι πολλὰ μέλη ἔχομεν, πάντα δὲ τὰ μέλη οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν · οὕτω καὶ οἱ πολλοὶ ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ · ὁ δὲ καθεῖς [*vulg*. καθ' εἷς], ἀλλήλων μέλη. » Τῷ τοῦ σώματος καὶ τῶν μελῶν ὑποδείγματι τὸ μέγα τῆς ὑπερφροσύνης ἔπαρμα καθαιρεῖ. Ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα ἓν μέν ἐστι, διάφορα δὲ μέλη ἔχει, διαφόρους πράξεις ἐνεργοῦντα · οὕτω καὶ οἱ πιστοὶ ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ, ὡς ἐν κεφαλῇ συνιστάμενον, καὶ ὁ καθεῖς, ἀλλήλων μέλη · οὐχ ὁ μικρὸς μόνον τοῦ μεγάλου, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας τοῦ μικροῦ. Μὴ τοίνυν ἀλλήλων κατεπαίρεσθε · χρῄζετε γὰρ, ὡς καὶ τὰ μέλη, ἀλλήλων.

« Ἔχοντες δὲ τὰ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητείαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Μείζονα καὶ ἐλάττονα ἔχοντες, ἀλλὰ, « Διάφορα · » ἵνα καταστείλῃ τοὺς

sed eum quem a Deo accepi, quem gratia ipsius inspiravit mihi. « Cuilibet » autem hic verba facit, et privato et magistratum gerenti, « Non sapere ultra quam oporteat : » de humilitate primum disserens, sicut et Dominus ab ipsa etiam orsus est : « Beati pauperes spiritu [p]. » Quod autem ait, est hujusmodi : Oportet quidem sapere, hoc est, altam cogitationem habere, sed ita, ut cœlestes res affectemus, atque super terrestria elevemur, non ut contra fratres et proximos efferamur; hoc enim est sapere ultra quam oportet.

« Sed sapere ad sobrietatem. » Accepimus enim sapientiam non ut ad arrogantiam abutamur ea, sed ad sobrietatem et moderationem, hoc est, ad humilitatem. Hæc ita locutus est, ut ostenderet eum qui non humiliter, sed arroganter se gesserit, et impegisse et excidisse a propriis cogitationibus. Humilis autem incolumes salvosque sensus habet : propterea dicitur esse sobrius.

« Unicuique sicut Deus partitus est mensuram fidei. » Cum dixisset nos non oportere superbire, sed modestos esse et humiles, nunc ostendit qua ratione sobrios esse oporteat, inquiens, ita sobrios esse oportere, reputantes nempe, quod cuique Deus partitus est mensuram fidei. Quandoquidem enim dona illa complures in arrogantiam efferebant, Propter hoc ipsum, inquit, modeste sentire oportet, quod Deus unicuique fidei mensuram partitus sit. Non enim tua virtus isthæc, neque tuum opus est, sed divinum donum : sive magnum sive exiguum fuerit, Deus certe hoc impertiit. Fidem autem hic donum apellat, quod miracula perficiebant. Fides enim duplex est : altera nostra, ut, « Fides tua te servavit [q] : » altera vero donum Dei, per quam miracula fiunt, ut cum ait Christus : Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic : Transfer te hinc illo, et transferetur [r]. »

VERS. 4, 5. « Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem habent actum : ita et multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem, alter alterius menbra. » Corporis et membrorum exemplo ingentem superbiæ elationem tollit. Ut enim corpus unum quidem est, diversa vero membra habet differentes actiones exercentia : sic et nos fideles unum sumus in Christo, ceu in capite, corpus constitutum, atque inter nos mutuo alter alterius sumus membra : non minor tantummodo majoris, sed major etiam minoris. Ne igitur inter vos alter adversus alterum efferamini : egetis enim, membrorum instar, mutua vestra opera.

VERS. 6. « Habentes autem dona, secundum gratiam quæ data est nobis, varia, sive prophetiam secundum rationem fidei. » Non **89** dixit, dona majora aut minora habentes, sed, « Diversa : » ut s...

[p] Matth. v, 3. [q] Matth. IX, 22. [r] Matth. XVII, 19.

Variæ lectiones.

[1] λόγῳ O.

perbos vel eo ipso nomine comprimat : neque Virtutes dixit, sed, « Dona. » Dei enim, inquit, donum est, non tuum opus, quod accepisti : et gratia est quæ istud tibi dat. Ut igitur elatos dejiciat, hæc a Deo donari affirmat, charismata ea nominans. Ut autem segnes et ignavos excitet, iterum ostendit quod et nos aliquid contribuimus ut accipiamus dona, « Sive prophetiam, » inquiens, « ad analogiam fidei. » Etsi enim gratia est, non tamen simpliciter effunditur; sed quatenus invenerit vas fidei sibi oblatum, eatenus influit. Prophetiæ autem primum meminit, citra ullum forsan discrimen istud faciens, vel fortasse quia propter eam nonnulli vulgo extollebantur. Porro si extollebantur, cur non privavit eos Deus eo dono? Propter populi commoditatem, utque erudiat nos, ne condemnemus charismata habentes, etiamsi peccaverint. Si enim ego non denudo aut privo gratia mea (inquit Deus), tu quis es qui ipsum vilipendis?

A ἐπαιρομένους καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος· καὶ οὐ Κατορθώματα, ἀλλὰ, « Χαρίσματα. « Θεοῦ γάρ, φησὶν, ἐστι χάρισμα, οὐ σὸν κατόρθωμα, ὃ ἔλαβες· καὶ χάρις ἐστὶν ἡ δοῦσά σοι τοῦτο. Ἵνα μὲν οὖν καταστείλῃ τοὺς ἐπαιρομένους, παρὰ Θεοῦ δίδοσθαι ταῦτα λέγει, καὶ χαρίσματα ὀνομάζει· ἵνα δὲ διεγείρῃ τοὺς ῥᾳθύμους, πάλιν δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡμεῖς συνεισφέρομέν τι εἰς τὸ λαβεῖν τὰ χαρίσματα· καί φησιν, ὅτι « Εἴτε προφητείαν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως. » Εἰ γὰρ καὶ χάρις ἐστὶν, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς ἐκχεῖται, ἀλλ' ὅσον ἂν εὕρῃ σκεῦος πίστεως αὐτῇ προσενεχθὲν, τοσοῦτον ἐπιῤῥεῖ. Πρῶτον δὲ [2] τῆς προφητείας ἐμνήσθη, τάχα μὲν καὶ ἀδιαφόρως τοῦτο ποιήσας, ἴσως δὲ καὶ διότι τυχὸν ἐπὶ ταύτῃ ἦσάν τινες ἐπαιρόμενοι. Καὶ εἰ ἐπήροντο, πῶς ὁ Θεὸς οὐκ ἐστέρει αὐτοὺς τοῦ χαρίσματος; Διὰ τὴν ὠφέλειαν τοῦ λαοῦ, καὶ ἵνα παιδεύσῃ ἡμᾶς μὴ κατακρίνειν τοὺς τὰ χαρίσματα ἔχοντας, κἂν ἁμαρτάνουσιν. Εἰ γὰρ ἐγὼ αὐτὸν οὐχ ἀπογυμνῶ τῆς χάριτός μου, σὺ τίς εἶ ὁ τοῦτον ἐξουθενῶν;

B

Vers. 7. « Sive ministerium, in ministerio. « Est sane et specialis curæ ac gubernationis donum, ministerium, qualis erat septem diaconorum functio. Intelliges tamen generaliter omne opus spirituale per ministerium. Ait ergo : Si quis functionem quampiam nactus est, in ea functione perseveret (necessum est enim sententiæ huic apponere, μενέτω, id est, maneat sive perseveret), neque aliquid ultra quærat, neque adversus alium extollatur, sed maneat contentus eo quod accepit.

« Εἴτε διακονίαν, ἐν τῇ διακονίᾳ. » Ἔστι μὲν οὖν καὶ ἰδικῆς οἰκονομίας χάρισμα ἡ διακονία, ὡς ἡ τῶν ἑπτὰ διακόνων. Νοήσεις μέντοι καθολικῶς καὶ πᾶν ἔργον πνευματικὸν διακονίαν. Φησὶν οὖν· Εἴ τινα διακονίαν τις ἔλαβεν, ἐν τῇ διακονίᾳ μενέτω ταύτῃ (δεῖ γὰρ προσθεῖναι τὸ, μενέτω), καὶ μὴ ζητείτω τι πλέον, μηδὲ κατεπαιρέσθω ἄλλου, ἀλλὰ μενέτω στέργων ὃ ἔλαβεν.

« Sive qui docet, in doctrina. » Si ministerium universaliter accipias, audi deinceps ejus species connumeratas : sin vero particulare ministerium intelligas, observa quomodo prius illius meminerit, licet inferius sit, ac doctrinam, cum tamen major sit, secundo loco posuerit, indiscriminatum ordinem ostendens, erudiensque nos ex ipso ordine, non inflari debere, neque de iis quæ majora videntur, efferri.

G « Εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. » Εἰ μὲν καθόλου τὴν διακονίαν λάβῃς [3], δέξαι λοιπὸν καὶ τὰ ταύτης εἴδη καταριθμούμενα [4]· εἰ δὲ τὴν ἰδικὴν διακονίαν, ὅρα, πῶς πρώτης ἐκείνης μνησθεὶς, καίτοι ὑποδεεστέρας οὔσης, τὴν διδασκαλίαν μείζονα οὖσαν δευτέραν τέθεικεν, ἀδιάφορον τὴν τάξιν δεικνὺς [5], καὶ παιδεύων ἐξ αὐτῆς τῆς τάξεως μὴ φυσᾶσθαι, μηδὲ ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τοῖς δοκοῦσι μείζοσιν.

Vers. 8. « Sive qui exhortatur, in exhortatione. » Est et ipsa quoque exhortatio, doctrinæ species. Doctrina enim dicitur simpliciter, de quavis re proposita disputatio : exhortatio autem sive consolatio speciatim, quando quispiam mentibus mœrore vel iracundia perturbatis mitigationem et quietem inducit per sermonem. Proinde qui adhortatur vel consolatur, inquit, in exhortatione sive consolatione maneat, opus suum exercens, nec contra alium elatus.

« Εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσει. » Καὶ τοῦτο εἶδος διδασκαλίας, ἡ παράκλησις. Διδασκαλία μὲν γὰρ ἁπλῶς λέγεται ἡ περὶ παντὸς τοῦ προτεθέντος διάλεξις· παράκλησις δὲ ἰδικῶς, ὅταν τις ψυψαῖς τεταραγμέναις ἢ λύπῃ, ἢ θυμῷ, καταστολὴν ἐμποιῇ διὰ τοῦ λόγου. Ὁ γοῦν παρακαλῶν, φησὶν, D ἐν τῇ παρακλήσει μενέτω, τὸ ἔργον μετιὼν, καὶ μὴ ἄλλου κατεπαιρόμενος.

« Qui tribuit, in simplicitate : qui præest in sollicitudine. » Cum de doctrina et exhortatione, quæ sunt animarum præfecturæ, 90 verba fecisset, nunc de corporis rebus loquitur : hæc enim secundo loco habentur. Simplicitatem autem, ipsam liberalitatem dicit. Oportet igitur dare cum liberalitate et copia. Nulla enim virtus permanere potest, si convenienti

« Ὁ μεταδιδοὺς, ἐν ἁπλότητι· ὁ προϊστάμενος, ἐν σπουδῇ. » Μετὰ τὸ εἰπεῖν περὶ διδασκαλίας καὶ παρακλήσεως, αἵτινές εἰσι τῶν ψυχῶν προστασίαι, λέγει νῦν καὶ περὶ τῶν σωματικῶν· δεύτερα γὰρ ταῦτα. Ἁπλότητα δὲ τὴν δαψιλειάν φησι. Δεῖ γοῦν μετὰ δαψιλείας διδόναι. Οὐδεμία γὰρ ἀρετὴ μένει ἀρετὴ, μὴ μετὰ τοῦ προσήκοντος τρόπου γινομένη. Καὶ αἱ παρ-

Variæ lectiones.

[2] μὲν O. [3] λαβοις O. [4] συναριθμούμενα O. [5] στάσιν δεικνύων O.

θένοι γὰρ ἔλαιον εἶχον, ἀλλ' ἐπεὶ τὸ ἀρκοῦν οὐκ εἶχον, ἐξέπεσον · ὥσπερ οὖν καὶ ὁ προϊστάμενος ὀφείλει σπουδαίως, καὶ οὐκ ἐῤῥᾳθυμημένως, τοῦτο μετιέναι. Προίστασθαι δέ ἐστι τὸ βοηθεῖν καὶ διὰ ῥημάτων, καὶ διὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ, τῷ βοηθείας δεομένῳ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ μεταδόσεως χρημάτων, οὐ πάντες δὲ χρημάτων εὐποροῦσι, φησὶν ὅτι Προΐστασο ἄλλως, ὡς δύνασαι, καὶ βοήθει τοῖς χρῄζουσιν, ἀλλ' ἐν σπουδῇ.

« Ὁ ἐλεῶν, ἐν ἱλαρότητι. » Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι δεῖ μετὰ ἁπλότητος, ἤτοι δαψιλείας μεταδιδόναι. Εἶτα, ἐπειδὴ πολλοὶ μὲν πολλὰ διδόασι, βεβιασμένως δὲ καὶ μετὰ λύπης, φησὶν ὅτι τῇ δαψιλείᾳ καὶ τὴν ἀλυπίαν [6] δεῖ προσεῖναι, μᾶλλον δὲ τὴν ἱλαρότητα, ἤγουν φαιδρότητα. Χαίρειν γὰρ δεῖ, ὅτι λαμβάνεις ὀλίγου τιμήματος τὸν οὐρανόν. Νόει δέ μοι [7] διαφορὰν τοῦ μεταδιδόντος καὶ ἐλεοῦντος · ὅτι ὁ μὲν μεταδιδοὺς, παρ' ἄλλου λαμβάνων, μετοχετεύει τὴν δόσιν · ὁ δὲ ἐλεῶν παρ' ἑαυτοῦ ἀναλίσκει.

« Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος. » Δείκνυσι πῶς ἂν τὰ προειρημένα πάντα [8] κατορθωθείη, καί φησιν, ὅτι Ἡ ἀγάπη ἔστω ἀνυπόκριτος. Τότε γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη, καὶ πάντα κατορθωθήσεται ῥᾳδίως. Καὶ ὁ ἐλεῶν γὰρ ἱλαρῶς ἐλεήσει, διδοὺς τῷ πλησίον [9] ὡς ἑαυτῷ · καὶ ὁ προϊστάμενος σπουδαίως προστήσεται, ὡς ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀγωνιζόμενος τοῦ πλησίον, καὶ πάντα [10] ὁμοίως.

« Ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρόν. » Εἶπε περὶ ἀγάπης. Ἐπεὶ δὲ ἔστιν ἀγάπη ἐπιβλαβὴς, ὡς ἡ τῶν ἐπὶ ληστείαις ὁμονοούντων, καὶ τῶν τοιούτων · διὰ τοῦτό φησιν · « Ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρόν · » τοστέστιν, Ἐκ ψυχῆς μισοῦντες. Ἡ γὰρ, « Ἀπὸ, « πρόθεσις, τὸ ἐπιτεταμένον μῖσος, καὶ τὸ ἀπὸ καρδίας ἐμφαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοί εἰσι μὴ πράττοντες μὲν τὰ κακὰ, ὅμως μέντοι τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἔχοντες · φησὶν, ὅτι Τὸ ἀπὸ καρδίας μῖσος πρὸς τὴν κακίαν ἀπαιτῶ, ἵνα καὶ ἡ ψυχὴ καθαρεύοι. Μὴ οὖν ἐπειδὴ εἶπον, « Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, » νομίσητέ με διεγείρειν ὑμᾶς, ἵνα καὶ εἰς τὸ πονηρὸν συμπράττητε ἀλλήλοις · ἀλλὰ τοὐναντίον μᾶλλον, ἀλλοτριοῦσθαι βούλομαι ὑμᾶς, οὐ μόνον τῆς πράξεως τῆς πονηρᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν πρὸς αὐτὴν διαθέσεως.

« Κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ. » Οὐκ ἀρκεῖ ἡ τοῦ κακοῦ ἀποφυγὴ, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι καὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν · διὸ εἶπε · « Κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ · » τουτέστι, διάθεσιν πρὸς αὐτὸ ἀγαπητικὴν ἔχοντες. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς συνάπτων οἰκειότερον τὸν ἄνδρα τῇ γυναικὶ, ἔλεγε · « Προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα. »

« Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι. » Παρήνεσα ὑμῖν, φησὶν, ἀγαπᾷν, καὶ εἰκότως ὀφεί-

ration non fiat. Nam et virgines oleum habebant, sed quia oleum istud non sufficiebat, exciderunt. Qui præsidet igitur, sedulo debet hic quoque et haudquaquam segniter hoc transigere. Præesse autem est, verbis et corpore auxiliari ei qui auxilio eget. Quia autem de largitione pecuniarum locutus erat, nec omnes abundant facultatibus, ait : Præesto aliter, ut potes, ac adjuva egentes, verum sedulo et studiose.

« Qui miseretur, in hilaritate. » Supra monuit, quod cum simplicitate, sive liberalitate, sit impertiendum : deinde, quia multi multa, inviti tamen et coacti cum mœrore quopiam largiuntur, subdit : Oportet ut liberalitas fiat sine tristitia, vel potius ut ei adsit hilaritas, sive alacritas. Gaudere enim te convenit, quod pro exiguo pretio cœlum accipias. Intelliges autem discrimen impertientis et miserentis. Nam impertiens, ab alio accipiens, donum transfert : qui vero miseretur a seipso insumit, sive de suo tribuit.

Vers. 9. « Dilectio sine simulatione. « Quanam ratione prædicta omnia compleantur perficianturque monstrat, inquiens : Charitas non sit simulata. Tum enim vere est charitas, et cuncta facile perficientur. Etenim qui miseretur, hilariter miserebitur, impertiens proximo suo tanquam sibi ipsi. Deinde qui præest, sedulo præerit, pro proximo suo perinde ac pro se ipso certans, et omnia pari diligentia persequetur.

« Odio prosequentes quod malum est. » De charitate verba fecit. At quoniam est charitas quæ damnum inferat, cujusmodi est illa, quæ cum prædonibus de latrociniis convenientibus intercedit, et in similibus : eam ob rem subjicit, « Odio prosequentes malum, » hoc est : Ex animo odio habentes. Præpositio enim ἀπὸ intensum et vehemens odium significat, et quod ex imo corde proficiscatur. Cum enim non pauci sint scelus opere quidem non patrantes, ejus tamen cupiditate flagrantes, Odium, inquit, mali omniumque vitiorum ex corde postulo, ut vel ipsa anima sit pura. Ne igitur, cum dixi [5], « Diligite vos mutuo, » existimetis excitare me vos, ut ad malum adeoque flagitia committenda alter alterum adjuvetis; sed multo magis e diverso, vos alienissimos esse volo, nedum a pravo opere, verum etiam ab omni cordis propensione erga ipsum.

« Agglutinati bono. » Non sufficit a sceleribus declinare, nisi et virtutis actio **91** præsto fuerit; eam ob rem dixit, « Agglutinati bono, » hoc est, affectum charitatis erga ipsum habentes. Hunc ad modum Deus maritum uxori familiarius copulans, « Agglutinabitur, » inquit, « uxori suæ. »

Vers. 10. « Fraterna charitate ergo vos mutuo affecti. « Adhortatus sum vos, inquit, ut diligatis,

[5] I Petr. I, 12.

Variæ lectiones.

[6] τὸ ἀλύπως O. [7] νοήσεις δὲ καὶ O. [8] πάντως O. [9] τὸν πλοῦτον O. [10] πάντες O.

atque istud merito facere debetis : fratres enim estis, in una matrice, nempe baptismatis fonte generati. Æquum igitur est, ut vos mutuo amore diligatis. Fraternitas enim ex amicitia nobilior notiorque evadit, et amicitia ex fraternitate profluit et continetur.

« Honore vos mutuo prævenientes. « Quî fraterna charitas perseveret, disserit; ex mutuo nimirum honore quo alius alium antevertit. Hoc enim est prævenire, dum alius alium mutuo honore antevertit.

VERS. 11. « Studio non pigri. » Quia plerique honorare et diligere videntur quoad animum, manum autem interim non porrigunt, ait : Necesse est vos mutuo præesse, et aliorum curam gerere, atque conari, sicuti par est, ut et per opera succurratis.

« Spiritu ferventes. » Perinde quasi dixerit aliquis : Quî fiet ut studio pigri non simus? ait : Si spiritu ferveamus, hoc est, si fuerimus excitati et calidi. Porro illud etiam observa, quod postquam multas virtutis species recensuerit, tunc istud subjunxerit, « Spiritu ferventes. » Qui enim jam commemorata peregerit, is et Spiritus gratiam attrahit, ab eoque inflammatus fervet.

« Domino servientes. » Cum fratrum amator fueris. cum dilectionem habueris, idque genus alia quæ paulo ante commemorata sunt, tum servis Domino. In seipsum enim transfert quæcunque fratri tuo præstiteris.

VERS. 12. « Spe gaudentes. » Quia magna quædam factuque difficilia postulavit, jam nunc ostendit quomodo ista facile præstari possint, nimirum si spei cooperemur. Spes enim fortiorem efficit animam, et confidentiorem adversus pericula.

« In tribulatione patientes. » Quia spes futurorum est, Etiam in præsenti, inquit, tempore multum percipies boni, nimirum ut tolerans et probatus reddaris ex afflictionum patientia.

« In oratione perseverantes. » Ingens et istud est auxilium ad prædicta omnia perficienda, ipsa videlicet oratio. Nec dixit simpliciter, Orantes, sed « Perseverantes. » Etsi enim nihil statim accipias, persevera, et perficies quod cupis.

VERS. 13. « Necessitatibus sanctorum communicantes. » **92** Cum in superioribus diceret, « Qui miseretur in hilaritate, » omnibus simpliciter manum aperuit; hic vero de eleemosyna in fideles conferenda loquitur : hos enim sanctos nominat. Nec dixit, Exhibete illorum necessitatibus, verum, « Communicate, » subindicans, quod ea res sit veluti mercatus et commune lucrum. Tu enim pecunias quidem largiris, illi vero cœlum tibi referunt. Nec dixit, Sumptibus et luxui sanctorum, sed, « Neces-

A λετε τοῦτο ποιεῖν· ἀδελφοὶ γάρ ἐστε ἐν μιᾷ μήτρᾳ τῇ κολυμβήθρᾳ γεννηθέντες. Δίκαιοι οὖν ἂν εἴητε στέργοντες [11] τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλίαν. Καὶ ἡ ἀδελφότης γὰρ ἐκ τῆς φιλίας γνωριμωτέρα γίνεται, καὶ ἡ φιλία ἐκ τῆς ἀδελφότητος γίνεται [12] καὶ συγκρατεῖται.

« Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι. » Λέγει, πῶς ἂν διαμείνῃ ἡ φιλαδελφία, ὅτι ἐκ τοῦ τιμᾷν ἀλλήλους, καὶ προφθάνειν ἕτερον τὸν ἕτερον. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ προηγεῖσθαι, τὸ προλαμβάνειν ἀλλήλους ἐν τῷ ἀλλήλους τιμᾷν.

« Τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί. » Ἐπειδὴ πολλοὶ τιμᾷν μὲν δοκοῦσι καὶ ἀγαπᾷν κατὰ διάνοιαν, οὐκ ὀρέγουσι δὲ χεῖρα· φησὶν, ὅτι Δεῖ καὶ προΐστασθαι ἀλλήλων, καὶ σπουδάζειν ὡς δεῖ, [13] εἰς τὸ καὶ δι' ἔργων βοηθεῖν.

B « Τῷ Πνεύματι ζέοντες. » Ὥσπερ τινὸς εἰπόντος· Καὶ πῶς ἂν γενοίμεθα τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί; εἶπεν· Ἐὰν τῷ Πνεύματι ζέωμεν· τουτέστιν, Ἐὰν ὦμεν διεγηγερμένοι καὶ θερμοί. Ὅρα δὲ καὶ τοῦτο, ὅπως [14] μετὰ τὸ πολλὰ εἰπεῖν τῆς ἀρετῆς εἶδη, τότε εἶπε· « Τῷ Πνεύματι ζέοντες. » Ὁ γὰρ τὰ προειρημένα κατορθώσας, ἐκεῖνος ἐπισπᾶται καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν, καὶ πυρούμενος ὑπὸ τούτου ζέει.

« Τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες. » Ὅταν φιλάδελφος εἶ [15], ὅταν τὴν ἀγάπην ἔχῃς, καὶ τὰ ἄλλα ἃ προείρηται, τότε δουλεύεις [16] τῷ Κυρίῳ. Εἰς ἑαυτὸν γὰρ ἀναδέχεται, ὅσα ποιεῖς τῷ ἀδελφῷ.

« Τῇ ἐλπίδι χαίροντες. » Ἐπειδὴ μεγάλα τινὰ καὶ δυσκατορθωτα ἀπῄτησε, λέγει νῦν, καὶ πῶς ῥᾳδίως C κατόρθωθήσεται· ἐὰν τῇ ἐλπίδι συνεργώμεθα. Ἡ γὰρ ἐλπὶς ἀνδρειοτέραν ἐργάζεται τὴν ψυχὴν, καὶ πρὸς κινδύνους θαῤῥαλεωτέραν.

« Τῇ θλίψει ὑπομένοντες. » Ἐπειδὴ ἡ ἐλπὶς τῶν μελλόντων ἐστὶ, φησὶν, ὅτι Καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ μέγα καρπώσῃ καλὸν, τὸ καὶ καρτερικὸς καὶ δόκιμος [17] γίνεσθαι ἀπὸ τῆς ἐν θλίψεσιν ὑπομονῆς.

« Τῇ προσευχῇ [18] προσκαρτεροῦντες. » Μέγα γὰρ τοῦτο βοήθημα πρὸς τὸ κατορθοῦν τὰ προειρημένα πάντα, ἡ προσευχὴ, φημί. Καὶ οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, Προσευχόμενοι, ἀλλὰ, « Προσκαρτεροῦντες· » κἂν γὰρ μηδὲν λαμβάνῃς ἐκ τοῦ παραχρῆμα, προσκαρτέρει, καὶ ἀνύσεις ὃ βούλει.

D « Ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες. » Ἄνω μὲν εἶπον, « Ὁ ἐλεῶν ἐν ἱλαρότητι, » πᾶσιν ἁπλῶς τὴν χεῖρα ἠνέῳξε [19]· νῦν δὲ περὶ τῆς εἰς τοὺς πιστοὺς ἐλεημοσύνης λέγει· τούτους γὰρ ἁγίους καλεῖ. Καὶ οὐκ εἶπε, Παρέχετε ταῖς χρείαις αὐτῶν, ἀλλὰ, « Κοινωνεῖτε· » δεικνύων, ὅτι ἐμπορία ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ κοινὸν τὸ κέρδος. Σὺ μὲν γὰρ χρήματα δίδως, ἐκεῖνοι δὲ [20] ἀντεισφέρουσι τὸν οὐρανόν. Καὶ οὐκ εἶπε, Ταῖς πολυτελείαις τῶν ἁγίων, ἀλλὰ, « Ταῖς χρείαις, » ἵνα δυσωπήσῃ. Πῶς γὰρ οὐκ ἀνήμεροι καὶ

Variæ lectiones.

[11] στέργειν o. [12] στέργεται o. [13] μὴ, ὀκνοῦντας o. [14] ὅτι o. [15] Ἴσ. ᾖς o. [16] δουλεύσεις o. [17] καρτερικὸν καὶ φρόνιμον o. [18] Τῇ προσευχῇ, φησὶ o. [19] ὥρεξε o. [20] ἐκεῖνοι δέ σοι m.

θηριώδεις, οἱ μηδὲ ἐν τοῖς χρειώδεσι καὶ ἀναγκαίοις βοηθοῦντες τοῖς ἁγίοις;

A

« Τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. » Οὐκ εἶπε, Τὴν φιλοξενίαν μετιόντες, ἀλλὰ, « Διώκοντες · » παιδεύων ἡμᾶς μὴ ἀναμένειν τοὺς δεομένους πότε πρὸς ἡμᾶς ἥξωσιν, ἀλλὰ ἐπιτρέχειν ἡμᾶς, καὶ καταδιώκειν αὐτοὺς, ὡς ὁ Ἀβραὰμ, ὡς ὁ Λώτ.

« Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς · εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε. » Μετὰ τὸ διδάξαι περὶ φιλαδελφίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς οἰκείους ἀγάπης, λοιπὸν καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ὅπως διακεισώμεθα, διατάττεται. Οὐκ εἶπε, Μὴ μνησικακεῖτε, μηδὲ ἀμύνεσθε, ἀλλ' ὃ πολλῷ μεῖζον, » Εὐλογεῖτε. « Προσέθηκε δὲ καὶ τὸ, « Μὴ καταρᾶσθε · » ἵνα μὴ καὶ τοῦτο καὶ ἐκεῖνο ποιῶμεν. Ὁ μὲν γὰρ εὐλογῶν τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ αὐτὸν διώκοντας δείκνυσιν, ὅτι χαίρει ὑπὲρ τοῦ φιλουμένου πάσχων · ὁ δὲ καταρώμενος δείκνυσιν, ὅτι οὐ χαίρει· ἐκ τούτου δὲ, ὅτι οὐδὲ φιλεῖ τὸν ὑπὲρ οὗ διώκεται.

B

« Χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. » Μεγάλης δεῖται ψυχῆς τὸ οὐ μόνον μὴ φθονεῖν, ἀλλὰ καὶ συγχαίρειν τῷ χαίροντι. Δείκνυσι γὰρ τοῦτο [21] ἐκ περιουσίας, φθόνου παντὸς ταύτην ἐλευθέραν · καὶ μεῖζόν ἐστι τοῦ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. Τὸ γὰρ κλαίειν καὶ ἡ φύσις αὐτὴ ὑποτίθησιν, εἰς συμπάθειαν ἕλκουσα. Ἀμφότερα τοίνυν ἡμᾶς παιδεύει, καὶ συμπάθειαν, καὶ ἄφθονον διάθεσιν πρὸς πάντας, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς διώκοντας.

C

« Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες. » Πάλιν περὶ ταπεινοφροσύνης διαλέγεται · εἰκὸς γὰρ ὅτι ἐπεχωρίαζε τῇ πόλει, ὡς βασιλίδι, τὸ νόσημα τῆς ἀλαζονείας. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι · Μέγαν σεαυτὸν εἶναι νομίζεις · οὐκοῦν καὶ τὸν ἀδελφὸν τοιοῦτον νόμιζε. Ταπεινὸν καὶ μικρὸν ἐκεῖνον ὑποπτεύεις · οὐκοῦν καὶ περὶ σεαυτοῦ τὸ αὐτὸ ψηφίζου, καὶ πᾶσαν ἀνωμαλίαν οὕτω καταστελεῖς, καὶ οὐ βδελύξῃ ἐκεῖνον, ὡς ὑπερέχων, ἀλλ' ὡς ἴσον τιμήσεις ὡς καὶ σεαυτόν.

« Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. » Πῶς ἂν κατορθωθείη τὸ προειρημένον, μάνθανε · Ἐὰν μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονῶμεν, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς, τουτέστι, τοῖς εὐτελέσι, τοῖς εὐκαταφρονήτοις συναπαγώμεθα, τουτέστι, συγκαταβαίνωμεν, συμπεριφερώμεθα.

D

« Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς. » Τουτέστι, Μὴ νομίζετε ἀρκεῖν αὐτοὶ ἑαυτοῖς, καὶ μὴ δεῖσθαι ἑτέρου τοῦ συμβουλεύοντος, ἢ τὸ δέον ὑποθησομένου. Καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς τῷ Θεῷ ὡμίλει, ἀλλ' ἐδεήθη συμβούλου τοῦ πενθεροῦ.

« Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες. » Εἰ γὰρ ἕτερον ψέγεις ὡς κακὸν ποιήσαντα, τί λοιπὸν αὐτὸς [22]

sitatibus, » ut exoret eos. Quomodo enim isti non immites et plane belluis similes, qui sanctis, in rebus ad usum et necessitatem spectantibus, non opitulantur?

« Hospitalitatem sectantes. » Non dixit, Hospitalitatem aggredientes, sed « Sectantes : » erudiens nos, ne exspectemus tantisper dum ad nos miseri et egeni accesserint, verum ut accurramus nos ad ipsos, insequamurque eos, ut Abraham et Lot.

VERS. 14. « Benedicite persequentibus vos : benedicite, et nolite maledicere. » Cum de fraterna charitate ac dilectione erga amicos præcepta dedisset, deinceps instruit qualinam affectu erga hostes imbuti esse debeamus. Nec dixit, Ne revocetis ad memoriam veterem injuriam, nec vos ulciscamini, sed quod multo majus est, « Benedicite. » Addidit autem, « Et nolite maledicere, » ut non hoc, sed illud faciamus. Qui enim benedicit iis qui ob Christi nomen persequuntur ipsum, indicat lætari sese quod dilecti causa patiatur : qui vero exsecratur, ostendit sese non lætari, et ex hoc quod neque eum diligit, cujus causa persecutionem sustinet.

VERS. 15. « Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus. » Magnum requirit animum, non solum non invidere, sed congaudere etiam gaudenti. Indicat enim hoc animam prorsus ab omni invidia liberam, et majus est quam flere cum flentibus : siquidem fletum natura ipsa suppeditat, ad compassionem trahens. Utraque ergo nos docet, et compassionem scilicet, et affectum invidia vacuum erga omnes, etiam erga ipsos persecutores.

VERS. 16. « Idem erga vos mutuo sentientes. » Rursus de humilitate disserit. Verisimile est enim, quod urbi huic ceu imperatoriæ, proprius fuerit ostentationis arrogantiæque morbus. Quod autem dicit, est hujusmodi : Magnum teipsum esse arbitraris : proinde et fratrem talem tantumque reputa. Sin abjectum et exiguum ipsum existimas, de teipso idem sentias, atque ita omnem inæqualitatem tolles, neque abomineris illum, ceu sis eo præstantior; sed tanquam æqualem, et perinde ac te ipsum honore afficies.

« Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. » Quomodo prædictum perfici queat, disce : Si non sublimia spiremus, **93** sed cum humilibus, hoc est vilibus et contemptis, simul abducamur, hoc est condescendamus, una circumferamur.

« Ne sitis prudentes apud vosmetipsos. » Hoc est, ne existimetis vos vobis sufficere, neque opus esse vobis consultore alio, aut eo qui quid deceat, suggerat. Nam Moses etiamsi eum Deo familiariter colloqueretur, opus tamen habuit consultore socero.

VERS. 17. « Nulli malum pro malo reddentes. » Si enim alium vituperes ceu qui malum fecerit,

Variæ lectiones.

[21] τὴν ψυχῆς ἔτι περιουσίαν φθόνου παντὸς ἐλευθέραν o. [22] αὐτὸν o.

quare ut illum imitaris, ac malefacis etiam ipse? Non dixit autem, Non facientes malum fideli, sed, » Nemini, » sive Græcus, seu quis alius fuerit.

« Providentes bona coram omnibus hominibus. » Hoc ideo non dicit, ut ad inanem gloriam vivamus, sed ut occasionem adversum nos quærentibus non præbeamus. Exigit enim a nobis, ut citra scandalum et offensionem ducamus vitam. Plurimi enim nos nostraque observant.

VERS. 18. « Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. » Pulchre dixit, « Si fieri potest. » Nonnunquam enim fieri non potest ut pacem quispiam complectatur, cum de pietate certamen fuerit, cum de injuria affectis. Ait igitur, Quod tui est officii, facias, nec cuipiam occasionem præbeas bellorum vel tumultuum. Sin pietatem læsam conspexeris, fortiter consiste, pro veritate dimicans : non homini quidem infensus, sed impietati, illum ipsum sane miserans, ejusque curam gerens. Hac ratione, quod antea impossibile videbatur, fit possibile; quod enim ad te attinet, pacatus es erga illum solam impietatem impugnans.

VERS. 19. « Non vosmetipsos ulciscentes, dilecti, sed date locum iræ. Scriptum est enim : Mihi vindicta, ergo retribuam, dicit Dominus. » Date locum, inquit, Dei iræ adversus eum qui vobis injuriam affert Si enim vosipsos ulciscamini, non egredietur pro vobis adversum hostes Deus. Si autem vos dimiseritis, Deus ulciscetur acerbius. Adducit autem testimonium quo sermonem suum stabiliat. Hæc autem dicit ad consolationem pusillanimorum : nihil enim aliud desiderant, quam ut videant pro se de hostibus sumptam esse vindictam.

VERS. 20. « Si esurit inimicus tuus, ciba illum : si sitit, da ei potum : hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ipsius. « Altiorem philosophiæ gradum hic a nobis exigit. Quid enim dicam, inquit, quod oporteat vos pacificos esse? quin etiam benefacere impero. « Carbones » autem « ignis congregabis super caput ejus, » dixit, indulgens pusillanimitati injuriam passi; nihil enim adeo suave [94] est, atque hostem videre punitum; ac propemodum talia dicit : Vis ulcisci te de hoste? Beneficium illi exhibe, tum acerbiore eum supplicio affecisti. Eapropter dixit, « Carbones ignis congeres super caput ipsius ; » grave supplicium designans. Hunc ad modum supra dixit, « Date locum *Dei* iræ. »

VERS. 21. « Ne vincaris a malo, sed vince in bono malum. Hic loci istud subindicat, non oportere nos tali sententia cibare hostes ut majus supplicium illis asciscamus; hoc enim est quod ait :

A ζηλοῖς ἐκεῖνον, καὶ κακοποιεῖς [23] καὶ αὐτός; Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ ποιοῦντες κακὸν τῷ πιστῷ, ἀλλὰ, « Μηδενὶ, » κἂν Ἕλλην, κἂν ὅστις ἂν εἴη.

« Προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. » Οὐχ ἵνα πρὸς κενοδοξίαν ζῶμεν, τοῦτό φησιν, ἀλλ' ἵνα μὴ παρέχωμεν καθ' ἡμῶν ἀφορμὰς τοῖς βουλομένοις. Τὸ γὰρ ἀσκανδάλιστον καὶ ἀπρόσκοπον ἀπαιτεῖ · πολλοὶ γὰρ οἱ τὰ ἡμέτερα ἐπιτηροῦντες.

« Εἰ δυνατὸν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες. » Καλῶς εἶπε τὸ, « Εἰ δυνατόν. » Ἔστι γὰρ ὅπου οὐ δυνατὸν τὸ εἰρηνεύειν, ὅταν περὶ εὐσεβείας ὁ ἀγὼν ᾖ, ὅταν ὑπὲρ ἀδικουμένων. Φησὶν οὖν, ὅτι Τὸ σεαυτοῦ σὺ ποίει, καὶ μηδενὶ δίδου πολέμων ἀφορμὰς καὶ ταραχῶν [24]. Εἰ δὲ τὴν εὐσέβειαν παραβλαπτομένην [25] ἴδοις, ἵστασο γενναίως ὑπὲρ τῆς ἀληθείας πολεμῶν · οὐχὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἀπεχθανόμενος, ἀλλὰ τῇ ἀσεβείᾳ, ἐκεῖνον μέντοι ἐλεῶν, καὶ κηδόμενος αὐτοῦ. Οὕτω δὲ, ὃ τέως ἐδόκει οὐ δυνατὸν, γίνεται δυνατόν· ὅσον γὰρ τὸ κατὰ σὲ, εἰρηνεύεις πρὸς ἐκεῖνον, πρὸς τὴν ἀσέβειαν μόνην ἀπομαχόμενος.

« Μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοὶ, ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. Γέγραπται γάρ· Ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος. » Δότε, φησὶ, πάροδον τῇ τοῦ Θεοῦ ὀργῇ κατὰ τοῦ ἀδικοῦντος ὑμᾶς. Ἐὰν μὲν γὰρ ὑμεῖς ἑαυτοὺς ἐκδικῆτε, οὐκ ἐπεξελεύσεται ὁ Θεός · ἐὰν δὲ ὑμεῖς ἀφῆτε, ὁ Θεὸς ἐκδικήσει πικρότερον. Ἐπάγει δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν, βεβαιῶν τὸν οἰκεῖον λόγον. Ταῦτα δέ φησι πρὸς παραμυθίαν τῶν μικροψύχων · οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐπιθυμοῦσιν, ὡς τὸ ἰδεῖν ἑαυτοὺς ἐκδικηθέντας.

« Ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν · ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν · τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. » Πλείονα φιλοσοφίαν ἀπαιτεῖ ἡμᾶς ἐνταῦθα. Τί γὰρ λέγω, φησὶν, ὅτι εἰρηνεύειν δεῖ; καὶ γὰρ καὶ εὐεργετεῖν ἐπιτάττω. Τὸ δὲ, « Ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, » εἶπε, συντρέχων τῇ μικροψυχίᾳ τοῦ ἀδικηθέντος · οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδὺ, ὡς ἐχθρὸν κολαζόμενον ἰδεῖν · ὡσανεὶ γὰρ τοιαῦτά φησι · Θέλεις αὐτὸν ἀμύνασθαι; εὐεργέτησον, καὶ τηνικαῦτα πικρότερον ἡμύνω. Διὸ καὶ εἶπεν · « Ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις · » τὴν ἐπιτεταμένην τιμωρίαν δηλῶν. Οὕτω καὶ ἀνωτέρω εἶπε · « Δότε τόπον τῇ ὀργῇ » τοῦ Θεοῦ.

« Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν. » Ἐνταῦθα τοῦτο ὑποδηλοῖ, τὸ μὴ δεῖν ἡμᾶς τοιαύτῃ [26] γνώμῃ ψωμίζειν τοὺς ἐχθροὺς, ἵνα πλείονα κόλασιν αὐτοῖς ἐπάγωμεν · τοῦτο γάρ ἐστιν

[94] Deut. XXXII, 35.

Variæ lectiones.

[23] τὸν κακοποιήσαντα O. [24] ταραχὴν O. [25] πολεμουμένην O. [26] τοιαύτην γνώμην O.

ὁ λέγει· « Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ· » τουτέστι, Μὴ μνησικάκῳ προαιρέσει τοῦτο ποίει, μηδὲ μιμοῦ τὸν κακοποιόν (ἧττα γάρ ἐστι τοῦτο), ἀλλὰ σπούδαζε μᾶλλον ἐν τῇ ἀγαθοποιΐᾳ σου νικῆσαι ἐκεῖνον, καὶ μεταβαλεῖν ἀπὸ τῆς κακίας. Ὅπερ οὖν εἶπεν ἀνωτέρω, πρὸς παραμυθίαν τῆς μικροψυχίας εἶπε· νυνὶ δὲ τὸ τελεώτερον εἰσηγήσατο.

A « Ne vincaris a malo, » id est, Ne ultionis avida mente vel deliberatione illud fac : nec mala patrantem imitare : hoc enim esset te succumbere et vinci : quin potius stude beneficentia tua illum vincere, atque a sua malitia transferre. Quod igitur supra dixit, ad pusillanimitatis consolationem dixit : nunc autem quod perfectius est induxit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

« Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. » Ἐπειδὴ ἱκανῶς κατήρτυσε τὰ ἤθη τῶν ἀκουόντων, καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς καὶ ἐχθροῖς εἶναι εὐμενεῖς, εἰσάγει καὶ ταύτην τὴν παραίνεσιν· παιδεύων πᾶσαν ψυχήν, κἂν ἱερεύς τις ᾖ, κἂν μοναχός, κἂν ἀπόστολος, ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἄρχουσιν. Αὕτη γὰρ ἡ ὑποταγὴ οὐκ ἀνατρέπει τὴν εὐσέβειαν. Παραινεῖ δὲ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος, δεικνύων, ὅτι οὐκ ἀποστασίαν διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον, οὐδὲ ἀπείθειαν, ἀλλὰ μᾶλλον εὐγνωμοσύνην καὶ εὐπείθειαν.

B

« Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν. » Τί λέγεις; Πᾶς ἄρχων ὑπὸ Θεοῦ κεχειροτόνηται; Οὐ τοῦτο λέγω, φησίν, οὐδὲ περὶ τῶν καθ' ἕκαστον ἀρχόντων ὁ λόγος μοι νῦν, ἀλλὰ περὶ τοῦ πράγματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἄρχας εἶναι, καὶ τοὺς μὲν ἄρχειν, τοὺς δὲ ἄρχεσθαι, καὶ μὴ ἄνω καὶ κάτω τὰ πάντα φύρεσθαι [27], τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον φημὶ εἶναι. Οὐκ εἶπε γάρ, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἄρχων, ἀλλ', « Οὐκ ἔστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ. » Ὥστε περὶ αὐτοῦ τοῦ πράγματος, τῆς ἀρχῆς, φημί, διαλέγεται. Ὥσπερ καί τις σοφὸς ὅταν λέγῃ· « Παρὰ Κυρίου ἁρμόζεται γυνὴ ἀνδρί· » οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι ἕκαστον συνιόντα γυναικὶ αὐτὸς συνάπτει· ἀλλ' ὅτι τὸν γάμον ἐποίησεν αὐτός. Πᾶσαι οὖν αἱ ἐξουσίαι ὑπὸ Θεοῦ δικαίως τεταγμέναι εἰσίν, οἵαν ἂν σκοπήσῃς, κἂν τὴν τοῦ πατρὸς πρὸς υἱόν, κἂν τὴν τοῦ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα, κἂν τὰς ἄλλας πάσας· καὶ τὰς ἐν τοῖς ζώοις δέ, ὡς τῶν μελισσῶν, ὡς τῶν γεράνων, ὡς τῶν ἰχθύων.

C

VERS. 1. « Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. » Cum auditorum mores sufficienter composuisset, eosque docuisset ut vel hostibus essent benigni, hanc adducit adhortationem, erudiens et instituens omnem animam, sive sacerdos quispiam fuerit, vel monachus, vel apostolus, subjici principatibus. Ista enim subjectio non invertit pietatem. Admonet autem hoc Apostolus, ut ostendat Evangelium non docere defectionem aut inobedientiam erga magistratum, sed moderationem potius et obedientiam.

« Non enim est potestas nisi a Deo : quæ autem sunt potestates, a Deo ordinatæ sunt. » Quid ais? Omnisne princeps vel magistratus a Deo electus est? Non hoc dico, inquit, neque de omnibus et singulis principibus vel magistratibus mihi sermo nunc est, sed de re ipsa. Nam principatus esse, et alios quidem magistratu fungi, alios vero magistratibus subdi, neque sursum et deorsum omnia misceri, Dei sapientiæ dico opus esse. Non enim dixit, non esse principem, sed « Non esse potestatem, nisi a Deo. » Quare, de re ipsa, de ipso magistratus, inquam, officio disserit. Quemadmodum cum sapientum aliquis dicat : « A Domino uxor aptatur viro : » non hoc dicit, quod quemlibet cum muliere convenientem Deus copulet, verum quod ipse nuptias fecit et instituit. Omnes itaque potestates, qualemcunque cogites, rite a Deo ordinatæ sunt, sive patris in filium, sive mariti in conjugem, sive omnes alias, imo quæ vel in ipsis sunt animalibus, apibus nimirum, gruibus et piscibus.

« Ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν. Οἱ δὲ ἀνθεστηκότες ἑαυτοῖς κρῖμα λήψονται. » Ἵνα μὴ ἔχωσι λέγειν οἱ πιστοί, ὅτι Ἐξευτελίζεις ἡμᾶς, τοὺς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀπολαύειν μέλλοντας, ἄρχουσιν ὑποτάττων· δείκνυσιν, ὅτι τῷ Θεῷ ὑποτάττεται, ὁ ταῖς ἀρχαῖς ὑποτασσόμενος· μᾶλλον δὲ τὸ φοβερώτερον [28] τίθησιν, ὅτι ὁ μὴ ταύταις πειθόμενος ἀντιτάσσεται τῷ Θεῷ, τῷ τὰς ἀρχὰς τάξαντι· ὁ δὲ ἀνθεστηκὼς καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμωρηθήσεται καὶ παρὰ ἀνθρώπων. Τοῦτο γὰρ αἰνίττεται εἰπών· « Ἑαυτοῖς κρῖμα λήψονται οἱ ἀνθεστηκότες. »

D

VERS. 2. « Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Resistentes autem sibiipsis judicium accipient. » Ne fideles dicere 95 queant : Viles plane nos reddis, qui tamen cœlorum regnum adepturi sumus, principibus et magistratibus nos subjiciens; monstrat quod Deo subjiciatur, quisquis magistratui subjicitur : vel potius, quod terribilius est, subdit, nempe, quod ille qui his non fuerit obsecutus, Deo resistit, qui potestates et magistratus ordinavit. Qui autem repugnat, et a Deo punietur, et ab hominibus : hoc enim subinnuit, cum dixit, « Sibiipsis judicium accipient resistentes. »

« Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποίει, καὶ ἕξεις ἔπαινον ἐξ αὐ-

VERS. 3. « Principes enim non sunt terror bonorum operum, sed malorum. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ab

[a] Prov. XIX, 14.

Variæ lectiones.

[27] φέρεσθαι O. [28] φανερώτερον O.

ipsa. » Quid metuis aut horres? Non enim cum bene facias, magistratus te increpat : non terribilis est tibi virtuti operam navanti : quin potius laudator tuus sedet, si feceris quod bonum est. Tantum enim abest ut terrorem tibi incutiat, ut etiam te laudet.

VERS. 4. « Dei namque minister est tibi in bonum. » Voluntati, inquit, Dei cooperatur : verbi gratia, consulit tibi Deus per Evangelium, ut temperantiæ studeas : ita princeps per leges suas eadem jubet. Adhortatur Deus ne quemquam defraudes, ne avaritiæ inhies, neque rapias aliena : magistratus etiam super hisce judicat, adeoque fert sententiam. Adjutor itaque nobis est ad bona opera, si modo ipsi mentem advertamus.

« Sin malum feceris, time : non enim sine causa gladium portat. » Proinde princeps non facit metum in nobis, verum nostra nequitia, propter quam operatur principis gladius, hoc est coercendi potestas. Magistratus enim non frustra gladio cingitur, sed ut sceleratos puniat.

« Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male agit. » Et quando virtutem laudat, voluntatem Dei implet : et quando gladio ferit, Dei minister est, vindicans virtutem et vitium abigens. Plerique enim non tam propter metum Dei, quam ob principum formidinem bonum perficiunt. Quare cum vindex sit virtutis, supplicio afficiens malum operantem, Dei minister est.

VERS. 5. « Ideo necessarium est subditos esse, non solum propter iram, sed et propter conscientiam. » Necessum est, inquit, subdi, non solum ut non experiaris iram Dei et magistratus, tanquam immorigerus, intolerabiliterque crucieris; verumetiam ut non videaris conscientiæ expers, et erga benefactorem ingratus. Plurimum enim prosunt rebuspublicis magistratus : per ipsos enim vita nostra consistit. Qui nisi essent, jam olim omnia periissent, potentioribus imbecilliores devorantibus, Conscientia itaque tua, inquit, persuadeat **96** tibi, ut suo honore tanta tibi bona donantes nunquam non digneris.

VERS. 6. « Ideo enim et tributa præstatis. » Tu, inquit, testaris, quod a magistratu beneficio afficeris, quatenus mercedem ei pendis, ut ei videlicet qui rebus tuis prospiciat. Non enim in principio tributum solvissemus, nisi agnovissemus, lucrum nobis ex hujusmodi præfectura accrescere : cum scilicet nos cura soluti, magistratus habeamus, qui pro nobis excubias agant.

« Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes. » Quare Deo etiam placet ut ipsius ministris tributa pendamus. Vult enim Deus pacem ac virtutem in republica versari, vitium autem profligari : atque in hoc principes ministrant voluntati

A τῆς. » Τί δέδοικας καὶ φρίττεις; Μὴ γὰρ ἐπιτιμᾷ σοι καλῶς πράττοντι, μὴ γὰρ φοβερός σοί ἐστιν ἀρετῆς ἐπιμελουμένῳ· ἀλλ' ἐὰν ποιεῖς τὸ ἀγαθὸν, μᾶλλον ἐπαινέτης σου κάθηται ὁ ἄρχων. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχει τοῦ φοβῆσαί σε, ὥστε καὶ ἐπαινεῖ σε.

« Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστί σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. » Τῷ βουλήματι, φησὶ, τοῦ Θεοῦ συμπράττει· οἷον, συμβουλεύει σοι ὁ Θεὸς περὶ σωφροσύνης διὰ τοῦ Εὐαγγελίου· καὶ ὁ ἄρχων τὰ αὐτὰ λέγει διὰ τῶν νόμων. Παραινεῖ ὁ Θεὸς μὴ πλεονεκτεῖν, μηδὲ ἁρπάζειν. καὶ ἐκεῖνος ὑπὲρ τούτων κάθηται δικάζων. Ὥστε συνεργός ἐστιν ἡμῖν εἰς τὰς ἀγαθὰς πράξεις, ἐὰν αὐτῷ προσέχωμεν.

B « Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορεῖ. » Ὥστε οὐχ ὁ ἄρχων ποιεῖ τὸν φόβον, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα πονηρία, δι' ἣν καὶ ἡ μάχαιρα τοῦ ἄρχοντος ἐνεργεῖ, τουτέστιν, ἡ κολαστικὴ δύναμις· οὐ γὰρ μάτην περιέζωσται τὴν σπάθην ὁ ἄρχων, ἀλλ' ἵνα κολάζῃ, φησὶ, τοὺς πονηρούς.

« Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. » Καὶ ὅταν [29] τὴν ἀρετὴν ἐπαινῇ, τὸ τοῦ Θεοῦ βούλημα πληροῖ· καὶ ὅταν τῇ μαχαίρᾳ χρᾶται, τοῦ Θεοῦ διάκονός ἐστιν, ἐκδικῶν τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν κακίαν ἀπελαύνων. Οἱ πολλοὶ γὰρ οὐ τοσοῦτον διὰ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ὅσον διὰ τὸν τῶν ἀρχόντων, τὸ καλὸν μετέρχονται. Ὥστε ἐπειδὴ ἔκδικός ἐστι τῆς ἀρετῆς, κολάζων τὸν τὸ κακὸν πράσσοντα, Θεοῦ διάκονός ἐστι.

C « Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. » Ἀνάγκη, φησὶν, ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον ἵνα μὴ πειρασθῇς τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἄρχοντος, ὡς ἀπειθὴς, καὶ κολασθῇς ἀφόρητα, ἀλλὰ καὶ ἵνα μὴ δόξῃς ἀσυνείδητος εἶναι καὶ ἀγνώμων περὶ τὸν εὐεργέτην. Εὐεργετοῦσι γὰρ οἱ ἄρχοντες μεγάλως τὰς πόλεις· διὰ γὰρ αὐτῶν ὁ βίος ἡμῶν συνίσταται· καὶ εἴ γε μὴ ἦσαν, πάντα ἂν ᾤχετο, τῶν δυνατωτέρων τοὺς ἀσθενεστέρους καταπινόντων. Ἡ συνείδησίς σου τοίνυν, φησὶ, πειθέτω σε τιμᾷν τοὺς τὰ τοιαῦτα καλὰ χαριζομένους σοι.

D « Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε. » Συμμαρτυρεῖς, φησὶ, ὅτι εὐεργετῇ ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος, καθὸ μισθὸν αὐτῷ τελεῖς· πρόδηλον γὰρ, ὅτι ὡς προνοουμένῳ σου. Οὐκ ἂν γὰρ ἐτελέσαμεν ἐξ ἀρχῆς, εἰ μὴ ἐγνωμεν ὅτι κερδαίνομεν ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιστασίας· αὐτοὶ μὲν ἀμέριμνοι ὄντες, τοὺς ἄρχοντας δὲ ἔχοντες ὑπὲρ ἡμῶν ἀγρυπνοῦντας.

« Λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσιν, εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες. » Ὥστε καὶ τῷ Θεῷ δοκεῖ τὸ φόρους τελεῖν τοῖς αὐτοῦ λειτουργοῖς. Θέλει γὰρ ὁ Θεὸς εἰρήνην ἐμπολιτεύεσθαι καὶ ἀρετὴν, καὶ κακίαν ἀπελαύνεσθαι· καὶ εἰς τοῦτο οἱ ἄρχοντες λειτουργοῦσι

Variæ lectiones.

[29] ὅτι o.

τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ, πονοῦντες ὑπὲρ τῆς κοινῆς καταστάσεως, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες, ἵνα ἡμεῖς ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀταραξίᾳ διάγωμεν. Εἰ δὲ κακῶς τις τῇ ἀρχῇ κέχρηται, οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὴν αὐτοῦ [30] τοῦ πράγματος εὐκοσμίαν.

A Dei pro communi statu laborantes, inque idipsum perseveranter incumbentes, ut nos in pace ac tranquillitate vitam transigamus. Sin quisquam male magistratu suo et publica functione abutatur, id nihil adversus rei ipsius utilitatem facit.

« Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς · τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον · τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος · τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον · τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν. » Χρέος, φησὶν, ἐστι σοι ἀπαραιτήτως [31] ἐπικείμενον ἡ πρὸς τοὺς ἄρχοντας εὐγνωμοσύνη. Ἀπόδος οὖν ἃ ὀφείλεις πᾶσι τοῖς διαφόρους ἀρχὰς ἐμπεπιστευμένοις · τῷ τὸν φόρον χρεωστουμένῳ, ἤγουν τὴν λεγομένην κεφαλητιῶνα ἀπόδος, τὸν φόρον · τῷ τὸ τέλος δὲ, ἤγουν τὴν ὑπὲρ τῆς γῆς συνεισφοράν, τὸ τέλος · καὶ οὐ μόνον χρήματα, ἀλλὰ καὶ φόβον, τουτέστιν, αἰδῶ, καὶ εὐλάβειαν, καὶ ἐπιτεταμένην τιμήν. Ἐπάγει γοῦν · « Τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμήν. » Ὁ φόβος γὰρ διττός · ὁ μὲν [32], ὃν φοβοῦνται οἱ πταίοντες, ἐκ τοῦ πονηροῦ συνειδότος · ὃν ἀνωτέρω ἀπηγόρευσεν ὁ Ἀπόστολος · ὁ δὲ, ὃν ἔχουσιν οἱ ἀγαπῶντες πρὸς τοὺς ἀγαπωμένους, τουτέστιν, ἡ ὑπερβάλλουσα τιμὴ, καθὼς εἴρηται · « Οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν · » καὶ, « Ὁ φόβος Κυρίου διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » Τὴν γὰρ εὐλάβειαν ἐνταῦθα ὑποδηλοῖ.

B Verbs. 7. « Reddite ergo omnibus debita : cui tributum, tributum : cui vectigal, vectigal : cui timorem, timorem : cui honorem, honorem. » Gratitudo erga magistratus est debitum, inquit, irrefragabiliter tibi incumbens. Redde igitur quæ debes iis omnibus, quibus varii magistratus sunt commissi : cui tributum debetur, capitumve census, ei tributum da : cui vectigal, hoc est pro terra census, vectigal. Nec solum pecunias reddite, sed timorem etiam, hoc est reverentiam ac religionem atque eximium honorem. Quare infert : « Cui honorem, honorem. » Est enim duplex metus : alter, quo terrentur scelera patrantes, ex mala conscientia profluens, quem jam antea rejecit Apostolus : alter vero, quo diligentes erga dilectos afficiuntur, hoc est, excellens et eximius honor, quamadmodum dictum est [b] : « Non est inopia timentibus eum, » et, « Timor Domini permanens in sæculum sæculi. » Pietatem enim hic sive reverentiam subindicat.

« Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. » Τὰς μὲν ἄλλας, φησὶν ὀφειλὰς [33] ἀπόδοτε· μηδέποτε δὲ τὴν ἀγάπην ἀποδοῦναι θελήσετε [*f.*—σητε], ἀλλ' ἀεὶ ὄφλημα αὐτὴν ἔχετε διηνεκές. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ σήμερον ἀγαπητικὴν ἐπεδείξω διάθεσιν πρὸς τὸν πλησίον, νομίσῃς ἀποπληρῶσαι τὴν ὀφειλὴν, καὶ διὰ τοῦτο παρίδῃς αὐτὸν αὔριον · ἀλλὰ διηνεκῶς νόμιζε τὴν ἀγάπην χρεωστεῖν τῷ πλησίον.

C Verbs. 8. « Nemini quidquam debeatis, nisi ut vos diligatis mutuo. » Alia quidem debita reddite : charitatem autem nunquam persolvere velitis, sed semper ipsam uti debitum perpetuum habebitis. Non enim quia hodie charitatis quamdam propensionem demonstrasti erga proximum, arbitreris te persolvisse debitum, ac propterea ipsum in crastinum negligas; sed perpetuo existima te charitatem debere proximo.

« Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε. Τὸ γὰρ, Οὐ μοιχεύσεις · Οὐ φονεύσεις · Οὐ κλέψεις · Οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴτις ἑτέρα ἐντολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. » Τὸν νόμον πάντα πληροῖ ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον. Ὥστε λοιπὸν χρέος ἔχει ἀγαπᾶν αὐτὸν, εἴ γε τοσαῦτα εὐεργετεῖται ἐξ αὐτοῦ καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης, ὡς τὸν νόμον πάντα πληροῦν. Οὐκ εἶπε δὲ, Πληροῦται, ἀλλ' « Ἀνακεφαλαιοῦται, » τουτέστιν, ἐν συντόμῳ καὶ ἐν βραχεῖ τὸ πᾶν τῶν ἐντολῶν ἀπαρτίζεται. Καὶ γὰρ καὶ ἀρχὴ καὶ τέλος ἀρετῆς ἡ ἀγάπη. Ἐπιτεταμένην δὲ ἀγάπην ἀπαιτεῖ ὁ νόμος. « Ὡς ἑαυτὸν » γὰρ, φησὶν, « ἀγάπησον τὸν πλησίον · » ὁ δὲ Κύριος τὸ μεῖζον καὶ ὑπὲρ ἑαυτὸν, φησί. Τὴν γὰρ ψυχὴν τιθέναι ὑπὲρ τοῦ φίλου διδάσκει.

D Verbs. 8, 9. « Nam qui alterum diligit, legem implevit. Nam : Non mœchaberis : Non occides : Non furaberis : Non concupisces, et si quod aliud mandatum, in hoc verbo consummatur, nempe : Diliges proximum tuum ut teipsum. » Qui proximum diligit, totam legem implet. Deinceps **97** itaque quisque proximum suum debet diligere, quandoquidem tot tantisque beneficiis ab eo ejusque dilectione sit affectus : ut totam legem impleat. Non autem dixit, Impletur, sed, « Consummatur, » hoc est, quidquid in legis mandatis continetur, breviter et succincte perficitur. Etenim principium et finis virtutis est dilectio. Porro, intensam charitatem lex exigit : « Diliges enim proximum tuum, » inquit, « ut teipsum : » Dominus autem noster majorem exigit, et, Supra teipsum, inquit. Nam animam pro amico ponere docet.

« Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. Πλήρωμα οὖν νόμου, ἡ ἀγάπη. » Ἀμφότερα τὰ εἴδη τῆς ἀρετῆς προσόντα τῇ ἀγάπῃ δεικνύει · τήν τε τῶν κακῶν ἀποχὴν, ἐν τῷ εἰπεῖν · « Κακὸν οὐκ ἐργάζε-

Verbs. 10. « Charitas proximo malum non operatur. Plenitudo igitur legis dilectio. » Ambas virtutis species charitati adesse monstrat : a malis abstinentiam, in eo quod ait : « Malum non opera-

[b] Psal. XXXIII, 10, 18, 19.

Variæ lectiones.

[30] αὐτὴν τὴν O. [31] ἀπαραίτητον O. [32] ὁ μὲν οὖν ἐστιν O. [33] ἐντολὰς, ὡς ὀφ. O.

tur : » et bonorum operationem, cum dicit : « Plenitudo igitur legis dilectio. » Totam enim virtutem lege commonstratam in nobis perficit.

VERS. 11. « Et hoc, scientes tempus, quia hora jam est nos e somno surgere. » Charitatem, inquit, plurimi facere debetis, ac per ipsam alias virtutes omnes : idque propter temporis rationem. Nam prope est resurrectio, prope judicium, atque oportet nos e sopore socordiæ desidiæque excitari, esseque paratos ad opera resurrectione digna.

« Nunc enim est propior salus nostra, quam cum credidimus. » Quia verisimile erat eos in fidei primordiis studiosiores exstitisse, temporis autem procursu refrixisse : Nunc, inquit, magis appropinquamus futuro sæculo. Nam illud salutem nominavit, a nomine nimirum commodiore : peccatoribus enim non est salus, sed pernicies. Proinde quia appropinquamus futuræ vitæ, studium vehementius intendamus. Id enim est quod in sequentibus indicat.

VERS. 12. « Nox processit, dies autem appropinquavit. » Id est, Nox est proxime finem. Exempli gratia, demus duodecim horarum esse noctem; cum ergo decem præterierint, dicimus noctem processisse, pro eo quod est, præteriisse, proximeque finem esse. Noctem autem præsens sæculum appellat, quod plerique in tenebris agant, ac cujusque vita caligine contegatur; diem vero, futurum sæculum; tum propter justorum lumen, tum quod omnium res occultæ tunc manifestentur. In Evangelio vero, dies quidem, præsens vita dicitur, eo quod oporteat in ea operari; nox autem, futura vita, eo quod tum nemo quidquam operetur.

« Abjiciamus igitur opera tenebrarum, et induamur arma lucis. » Opera, peccati operationes appellavit, ceu laboriosum quiddam et magnam difficultatem continentes et infinita pericula, idque in præsenti vita, arma vero lucis, virtutis **98** operationes. Eum enim qui his armatus fuerit, in tutum collocant; « arma » namque sunt, et splendidum faciunt; « lucis » enim sunt. Porro cum ait : « Abjiciamus, » et, « Induamur, » amborum facilitatem indicavit, devitationis nempe pravorum operum, et ad virtutem inclinationis. Nam sicut facile est deponere pallium et alterum induere : ita et a vitio discedere et virtutem complecti.

VERS. 13. « Ut in die honeste ambulemus. » Paulo ante dixit « Diem appropinquasse, » jam nunc vero ipsam instare ostendit, inquiens : « Honeste ambulemus. » Quandoquidem enim vulgi gloriam auramque popularem magni facerent, ab honestate eos allicit. Nec dixit, Ambuletis, sed, « Ambulemus, » adhortationem suam levem et immolestam efficiens. Nihil enim adeo dedecori est, ut peccatum : uti et nihil æque honestatem parit, ac ipsa virtus.

ται · » καὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν, ἐν τῷ φάναι[34]. « Πλήρωμα οὖν νόμου, ἡ ἀγάπη. » Ὁλόκληρον γὰρ κατορθοῖ ἐν ἡμῖν τὴν ἀρετὴν, τὴν διὰ τοῦ νόμου δεικνυμένην.

« Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. » Ὀφείλετε, φησὶ, τὴν ἀγάπην περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, δι' αὐτῆς δὲ καὶ πάσας τὰς ἄλλας ἀρετάς · καὶ διὰ τὸν καιρόν · ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ ἀνάστασις, ἐγγὺς ἡ κρίσις, καὶ δεῖ ἡμᾶς ἐκ τοῦ ὕπνου τῆς ῥᾳθυμίας[35] ἐγερθῆναι, καὶ εἶναι ἑτοίμους πρὸς τὰ τῆς ἀναστάσεως ἄξια ἔργα.

« Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς πίστεως σπουδαιοτέρους αὐτοὺς εἶναι, εἶτα προϊόντος τοῦ χρόνου ἀποψυχρανθῆναι, φησὶν, ὅτι Νῦν μᾶλλον ἐγγίζομεν τῷ μέλλοντι αἰῶνι. Σωτηρίαν γὰρ τοῦτον ὠνόμασεν ἀπὸ τοῦ χρηστοτέρου ὀνόματος · τοῖς γὰρ ἁμαρτωλοῖς οὐ σωτηρία, ἀλλὰ ἀπώλειά ἐστιν. Ὥστε ἐπεὶ ἐγγίζομεν τῇ μελλούσῃ ἡμέρᾳ, μᾶλλον ἐπιτείνωμεν τὴν σπουδήν · ὃ καὶ διὰ τῶν ἑξῆς δηλοῖ.

« Ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. » Τουτέστι, πρὸς τῷ τέλει ἐστὶν ἡ νύξ · οἷον, ὡς ἐπὶ ὑποδείγματος, δώδεκα ὡρῶν θῶμεν εἶναι τὴν νύκτα · ὅταν αἱ δέκα διέλθωσιν, λέγομεν, ὅτι προέκοψεν ἡ νὺξ, ἀντὶ τοῦ, παρῆλθε, πρὸς τῷ τέλει ἐστί. Νύκτα δὲ καλεῖ τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα, διὰ τὸ ἐν σκότει τοὺς πολλοὺς εἶναι, καὶ διὰ τὸ συγκεκαλύφθαι τοὺς βίους ἑκάστων · ἡμέραν δὲ, τὸν μέλλοντα, διά τε τὸ τῶν δικαίων φῶς, καὶ διὰ τὸ τὰ κρυπτὰ πάντων φανερωθῆναι τότε. Ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ, ἡμέρα μὲν ὁ ἐνεστὼς λέγεται, διὰ τὸ δεῖν ἐν τούτῳ ἐργάζεσθαι · νὺξ δὲ ὁ μέλλων, διὰ τὸ μηδένα τότε ἐργάζεσθαι.

« Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός. » Ἔργα[36] ἐκάλεσε τὰς τῆς ἁμαρτίας πράξεις, ὡς ἐργωδίαν καὶ δυσκολίαν ἐχούσας πολλὴν, καὶ κινδύνους μυρίους, καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι · ὅπλα δὲ φωτὸς, τὰς τῆς ἀρετῆς · ἐν ἀσφαλείᾳ γὰρ καθιστῶσι τὸν ταύτας ἔχοντα · « ὅπλα » γάρ εἰσι, καὶ λάμπειν ποιοῦσι · « φωτὸς » γάρ εἰσιν. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ἀποθώμεθα, καὶ, « Ἐνδυσώμεθα, » τὴν εὐκολίαν ἀμφοτέρων ἐδήλωσε, τῆς τε ἀποφυγῆς τῶν πονηρῶν πράξεων, καὶ τῆς πρὸς τὴν ἀρετὴν νεύσεως. Ὥσπερ γὰρ εὔκολόν ἐστιν ἀποθέσθαι ἱμάτιον, καὶ ἕτερον ἐνδύσασθαι · οὕτω καὶ κακίαν ἀποφυγεῖν, καὶ ἀρετὴν ἑλέσθαι.

« Ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν. » Ἄνω μὲν εἶπεν · « Ἤγγικεν ἡ ἡμέρα · » νῦν δὲ ἤδη αὐτὴν ἐφισταμένην δείκνυσι, καὶ φησιν, ὅτι « Εὐσχημόνως περιπατήσωμεν. » Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς αὐτοῖς τῆς παρὰ τῶν πολλῶν δόξης ὁ λόγος, ἐφέλκεται αὐτοὺς ἀπὸ τῆς εὐσχημοσύνης. Καὶ οὐκ εἶπε, Περιπατεῖτε, ἀλλὰ, « Περιπατήσωμεν, » ἀνεπαχθῆ ποιῶν τὴν παραίνεσιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀσχημοσύνης αἴτιον, ὡς ἁμαρτία · ὥσπερ καὶ εὐσχημοσύνης οὐδὲν οὕτω πρόξενον, ὡς ἀρετή.

Variæ lectiones.

[34] εἰπεῖν o. [35] τοὺς ῥᾳθύμους o. [36] ἔργα σκότους m.

« Μὴ κώμοις καὶ μέθαις. » Οὐ τὸ πίνειν κωλύει, ἀλλὰ τὸ ἀμέτρως· οὐδὲ τὸ ἀπολαύειν οἴνου, ἀλλὰ τὴν παροινίαν. Κῶμος γάρ ἐστι τὰ μετὰ μέθης καὶ ὕβρεως ᾄσματα· ὃ καὶ παροινία λέγεται. A

« Μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις. » Εἰπὼν περὶ τῆς μέθης πρότερον, νῦν λέγει περὶ τῶν ἐκ ταύτης γεννωμένων κακῶν· ἐκ γὰρ μέθης αἱ ἀσέλγειαι. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα τὸ μίγνυσθαι γυναιξὶν ἀναιρεῖ, οὐδὲ τὴν κοίτην, ἀλλὰ τὸ πορνεύειν.

« Μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ. » Ἐπειδὴ τὰ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τικτόμενα κατέσβεσε, νῦν καὶ τὰ ἐκ τοῦ θυμοῦ κακὰ καταστέλλει. Οὐδὲν γὰρ οὕτω καὶ ἐπιθυμίαν ἀνάπτει, καὶ ὀργὴν ἐκκαίει, ὡς μέθη καὶ παροινία. Ἐκ δὲ τοῦ ζήλου ἡ ἔρις. Ὁ γὰρ ζηλοτυπίαν ἔχων πρός τινα, οὗτος καὶ εἰς ἔριδας χωρεῖ. Ἀνελὼν οὖν [87] τὴν ἔριν, ἀνατρέχει καὶ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ταύτης, τὴν ζηλοτυπίαν. Ἐπεὶ δὲ οἶδεν ὅτι ἐκ τῆς ἀσελγείας ἀνάπτονται πόλεμοι καὶ οἰκιῶν ἀνατροπαὶ μετὰ τῆς ἀσελγείας ἔριδος καὶ ζήλου ἐμνήσθη. B

« Ἀλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. » Ἀποδύσας ἡμᾶς τῶν πονηρῶν ἱματίων, καλλωπίζει λοιπόν, οὐκέτι ὅπλα φωτὸς ἡμᾶς ἐνδύων, ἀλλ' ὃ πολλῷ φρικωδέστερον, τὸν αὐτὸν Δεσπότην δι δοὺς ἱμάτιον ἡμῖν. Ὁ γὰρ τοῦτον περιβεβλημένος πᾶσαν ἔχει τὴν ἀρετήν.

« Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας. » Οὐ τὸ προνοεῖσθαι τῆς σαρκὸς κωλύει, ἀλλὰ τὸ εἰς ἐπιθυμίας. Πρὸς ὑγίειαν, φησὶν, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἀσέλγειαν ἐπιμελοῦ τῆς σαρκός. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη πρόνοια λοιπόν, ὅταν τὴν φλόγα ἀνάπτῃς, ὅταν τὴν κάμινον χαλεπὴν ποιῇς. Ἓν ζήτει μόνον, ὅπως ὑγιαίνουσαν ἔχῃς τὴν σάρκα· περαιτέρω δὲ μηδὲν περιεργάσῃ, ὥστε τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς ἀνάψαι, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν σπουδὴν περὶ τὰ πνευματικὰ ἐνδείκνυσαι. C

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

« Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε. » Πολλοὶ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότων, καὶ μετὰ τὴν πίστιν ἐφύλαττον ἔτι τὴν τῶν βρωμάτων παρατήρησιν, καὶ χοιρείων κρεῶν ἀπείχοντο, οὕπω θαρροῦντες τέλεον ἀποστῆναι τοῦ νόμου. Εἶτα ὥστε μὴ εὐφόρατοι καταστῆναι ὡς τῶν χοιρείων μόνων ἀπεχόμενοι, πάντων ἁπλῶς ἀπείχοντο κρεῶν, καὶ λάχανα ἤσθιον. Ἕτεροι πάλιν ἦσαν τελειότεροι, οἳ μηδὲν παρατηροῦντες, ὠνείδιζον τοῖς παρατηροῦσιν. Ἐφοβήθη τοίνυν ὁ Παῦλος, μήπως ἀκαίρως ἐπικλήσσοντες, καὶ μὴ μετὰ τοῦ προσήκοντος τρόπου, παρασαλεύσωσι τοὺς ἀτελεστέρους οἱ τελειότεροι ἀπὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως· διὸ καὶ σοφῶς μεταχειρίζεται τὸ πρᾶγμα, ἑκατέρου μέρους ἐπιμελούμενος. Οὔτε γὰρ

« Non in comessationibus et ebrietatibus. » Bibere haudquaquam vetat, sed immoderate bibere : neque frui quemquam vino prohibet, sed ipsam temulentiam arcet. Κῶμος enim est cantilenæ illæ quæ in ebrietate cum injuria fiunt : quod et temulentia dicitur.

« Non in cubilibus et impudicitiis. » Cum de ebrietate prius locutus esset, nunc de malis disserit ex ea ortis. Ex ebrietate enim impudicitiæ profluunt. Neque enim hic uxoribus jungi, neque matrimonii lectum tollit, sed ipsam fornicationem.

« Non in contentione et æmulatione. » Cum mala ex concupiscentia nata exstinxisset, nunc etiam illa quæ ex ira prodeunt, supprimit. Nihil enim adeo cupiditatem accendit, et iram inflammat, ut ebrietas ac temulentia. Ex æmulatione autem contentio. Qui enim æmulatur alicui, is et ad rixas progreditur. Sublata itaque contentione, ad æmulationem, unde illa exoritur, recurrit. Quoniam vero compertum habuit, bella ex fornicatione et impudicitia exsuscitari, ædiumque subversiones, una cum impudicitia contentionis et æmulationis mentionem facit.

Vers. 14. « Sed induamini Dominum nostrum Jesum Christum. » Exuit nos pravis vestimentis Apostolus, deinceps exornat nos, non jam lucis arma nos induens, sed quod multo magis est formidandum, ipsum Dominum pro indumento nobis largiens. Hoc qui vestitus fuerit, omni sane virtute decoratus est.

« Et carnis curam ne gesseritis ad cupiditates. » Non prohibet carnis curam, sed ne juxta cupiditates ipsius ei prospiciamus. Ad sanitatem, inquit, sed non ad libidines et voluptates carni prospicito. Neque enim istæc providentia aut cura fuerit, si flammam accendas, si caminum molestum reddas. Unum istuc **99** tantummodo quære, ut caro corpusque tuum bene valeat : supra hoc ne sis adhuc curiosus, neque id agas ut cupiditates ejus accendas, sed omnem conatum tuum circa spiritualia insume.

CAPUT XIV.

Vers. 1. « Infirmum autem in fide assumite. » Plerique Judæorum qui fidei accesserant, post fidem adhuc in ciborum observatione hærebant, a suilla carne abstinentes, nondum ausi prorsus a lege deficere. Deinde ne facile deprehenderentur, ut qui a sola porcina abstinerent, ab omnibus carnibus simpliciter abstinebant, solisque oleribus vescebantur. Alii rursus perfectiores erant, qui nihil observantes, observantibus convitiabantur. Veritus est igitur Paulus, ne perfectiores importune et non uti par erat imperfectiores increpando, a Christi fide decuterent. Propterea sapienter rem aggreditur, utriusque partis rationem habens. Neque enim objurgantibus audebat dicere : Male agitis, ne imperfe-

Variæ lectiones.

[87] γὰρ ο.

ctos in observatione stabiliret : neque rursus dicere potuit, Bene agitis, ne vehementiores accusatores faceret ; sed enim moderatam et ad utrosque temperatam adhortationem facit. Et videtur quidem fortes increpare : totum autem sermonem hoc in loco contra imbecilliores insumit. Statim enim ut dixit, « infirmum, » indicavit eum non esse validum. Cum porro ait, « suscipite, » monstrat eum sedula indigere curandi ratione, id quod extremæ imbecillitatis argumentum est.

A τοὺς ἐπιτιμῶσιν ἑτόλμα εἰπεῖν, ὅτι Κακῶς ποιεῖτε, ἵνα μὴ τοὺς ἀτελεῖς βεβαιώσῃ ἐν τῇ παρατηρήσει· οὔτε πάλιν, ὅτι Καλῶς, ἵνα μὴ σφοδροτέρους κατηγόρους ποιήσῃ· ἀλλὰ συμμε[με]τρημένην ποιεῖται τὴν παραίνεσιν. Καὶ δοκεῖ μὲν τοῖς ἰσχυροῖς ἐπιτιμᾷν· τὸ δὲ πᾶν, εἰς τοὺς ἀσθενεστέρους κεῖται ἐν τῷ πρὸς τούτους λόγῳ. Αὐτίκα γοῦν εἰπὼν, « Τὸν ἀσθενοῦντα, » ἔδειξεν ἀῤῥωστον ὄντα. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, « Προσλαμβάνεσθε, » δείκνυσι πολλῆς δεόμενον ἐπιμελείας, ὅπερ σημεῖον ἰσχάτης ἀῤῥωστίας.

« Non ad dijudicationes disceptationum. » Hoc est, ne dijudicetis ob infirmitatem ipsius, neque offendamini, nec multis cogitationibus turbemini : cæterum tanquam infirmum et ægrotum omni curandi ratione suscipite.

« Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. » Τουτέστι, μὴ διακρινόμενοι ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ, καὶ σκανδαλιζόμενοι, καὶ λογισμοῖς πολλοῖς ταραττόμενοι· ἀλλ' B ὡς ἀσθενῆ ὄντα πάσης θεραπείας ἀξιοῦντες.

Vers. 2. « Alius quidem credit licere sibi vesci quibuslibet, qui vero infirmus est, vescitur oleribus. » Perfectum et imperfectum comparat, inquiens : Perfectus, fide sua fretus, omnia indiscriminatim edit : imperfectior vero, tanquam infirmus, olera comedit. Dignus itaque est ut curetur, non ut objurgatione acri absterreatur.

« Ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα· ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει. » Συγκρίνει τὸν τέλειον καὶ τὸν ἀτελῆ, καί φησιν, ὅτι ὁ μὲν τέλειος, τῇ πίστει θαῤῥῶν, πάντα ἀδιαφόρως ἐσθίει· ὁ δὲ ἀτελέστερος [38], ἅτε ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ὥστε ἄξιος τοῦ θεραπεύεσθαι, οὐχὶ τοῦ προσπλήττεσθαι.

Vers. 3. « Qui vescitur, non vescentem ne contemnat, et qui non vescitur, vescentem ne judicet : Deus enim illum assumpsit. » Qui omnia edebant, ceu perfectiores, non edentes vilipendebant, ceu modica fide imbutos, ac adhuc Judaizantes. Contra, non vescentes, quibuslibet vescentes judicabant, eosque condemnabant ut gulosos et voraces. Quia autem plerique horum e gentibus erant, « Deus, » inquit, « ipsum assumpsit, » hoc est, ineffabilem suam gratiam erga eum commonstravit. Quid igitur cum eo de lege disputas, **100** cum Christus illum justificavit ?

« Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. » Οἱ πάντα ἐσθίοντες, ὡς τελειότεροι, τοὺς μὴ ἐσθίοντας ἐξηυτέλιζον, ὡς ὀλιγοπίστους καὶ Ἰουδαΐζοντας ἔτι. Πάλιν, οἱ μὴ ἐσθίοντες κατέκρινον τοὺς ἐσθίοντας πάντα, ὡς λαιμάργους. C Ἐπειδὴ δὲ καὶ [39] ἐξ ἐθνῶν ἦσαν πολλοὶ τούτων, φησὶν, ὅτι « Ὁ Θεὸς αὐτὸν προσελάβετο· » τουτέστι, τὴν ἄφατον αὐτοῦ χάριν περὶ αὐτὸν ἐπεδείξατο. Τί τοίνυν αὐτῷ περὶ νόμου διαλέγῃ, ὅπου γε αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἐδικαίωσεν ;

Vers. 4. « Tu quis es qui judicas alienum servum ? Suo domino stat aut cadit » Ad perfectiorem hoc loquitur, abducens ipsum ut a contemptu, sic et a condemnatione. Utraque enim admittebant perfectiores, aspernantes nimirum et condemnantes imperfectiores. Clanculum autem et hic imperfectos perstringit. Non enim quia illa faciat quæ judicari non mereantur, propter hoc te non judicare jubeo, verum quia alienus servus est, hoc est, non tuus, sed Dei. Nam etiamsi infirmus fuerit, non tamen D excidit ab eo quod sit servus ; quare non est de eo desperandum. Animum autem rursus ei addens, non dixit, cadit, sed « Stat aut cadit. » Sive enim hoc, sive illud contingat, ad dominum pertinet vel damnum cadentis, vel stantis lucrum.

« Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην ; Τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει. » Πρὸς τὸν τέλειον λέγει τοῦτο, ἀπάγων αὐτὸν ὥσπερ τοῦ ἐξουθενεῖν, οὕτω καὶ τοῦ κατακρίνειν· ἀμφότερα γὰρ ἐποίουν οἱ τελειότεροι, καὶ ἐξηυτέλιζον, καὶ κατέκρινον τοὺς ἀτελεστέρους. Λανθανόντως δὲ ἐνταῦθα τοῦ ἀτελοῦς καθάπτεται. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἄξια τοῦ μὴ κρίνεσθαι ποιεῖ, διὰ τοῦτο κελεύω μὴ κρίνειν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀλλότριός ἐστιν οἰκέτης, τουτέστιν, οὐ σὸς, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Κἂν γὰρ ἀσθενῇ, ἀλλ' οὐκ ἐξέπεσε τοῦ οἰκέτης εἶναι· οὐκ οὖν ἀπογνωστέος. Παραμυθούμενος δὲ πάλιν αὐτὸν, οὐκ εἶπεν, ὅτι πίπτει, ἀλλὰ, « Στήκει ἢ πίπτει· » ἐν τε δὲ τοῦτο, ἐν τε ἐκεῖνο, τῷ δεσπότῃ διαφέρει, καὶ ἡ ζημία πίπτοντος, καὶ ὁ πλοῦτος ἑστῶτος.

« Σταθήσεται δέ· δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς στῆσαι καὶ αὐτόν. » Ἐν τῷ εἰπεῖν, ὅτι « Σταθήσεται, » δείκνυσιν ἔτι σαλευόμενον, καὶ τοσοῦτον, ὥστε Θεοῦ μόνου δεῖσθαι τοῦ στήσοντος· ὅπερ [40] ἐπὶ τῶν σφόδρα ἀπεγνωσμένων λέγομεν.

Vers. 5. « Alius quidem judicat diem inter diem, alius vero judicat omnem diem. » Nonnulli inedia

« Ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ πᾶσαν ἡμέραν. » Ἦσάν τινες νηστεύοντες, ἢ καὶ τῶν

Variæ lectiones.

[38] ἀσθενέστερος O. [39] ἐπεὶ οὖν καὶ O. [40] ὅπως O.

χοιρείων ἀπεχόμενοι ῥητάς τινας ἡμέρας· ἕτεροι δὲ πάντοτε ἐσθίοντες, οἳ καὶ κατέκρινον τοὺς νηστεύοντας. Περὶ τούτων οὖν φησιν, ὅτι ἄλλος ἄλλως κρίνει, καὶ ἀδιάφορόν ἐστι τὸ πρᾶγμα. Οὐ δεῖ οὖν πλήττεσθαι τοὺς ἀδελφοὺς χάριν τούτου. Ταῦτα δὲ συγκαταβαίνει αὐτοῖς διὰ τὸ νεόφυτον τῆς πίστεως αὐτῶν.

« Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοὶ πληροφορείσθω. » Ὅταν μὲν περὶ δογμάτων ὁ λόγος ᾖ, οὐ δεῖ ἡμᾶς τῷ οἰκείῳ νοὶ πληροφορεῖσθαι, ἀλλ' ἃ παρελάβομεν, ταῦτα κατέχειν, κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανῶν ἕτερα εὐαγγελίζηται. Ἔνθα δὲ περὶ βρωμάτων καὶ νηστείας ὁ λόγος ᾖ, καὶ τῶν τοιούτων, καὶ οἱ πταίοντες περὶ ταῦτα [41] νεόφυτοι, καὶ συγκαταβάσεως δεόμενοι, ἐνταῦθα τῆς ἀκριβείας ἐνδοτέον.

« Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν Κυρίῳ φρονεῖ· καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. » Ὁ παρατηρούμενος, φησὶ, τὴν ἡμέραν, διὰ τὸν Κύριον παρατηρεῖται ὡς εὐλαβούμενος· καὶ ὁ μὴ παρατηρούμενος, διὰ τὸν Κύριον, ὡς ἤδη ἐν Χριστῷ τελειωθείς, καὶ ὑπέρτερος γενόμενος τῶν νομικῶν παρατηρήσεων.

« Καὶ ὁ ἐσθίων Κυρίῳ ἐσθίει (εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ Θεῷ)· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ. » Ἓν ζητοῦμεν μόνον, φησὶν, ἐὰν διὰ τὸν Θεὸν [42] τὸ πρᾶγμα γένηται, καὶ εὐχαριστῶσι τῷ Θεῷ καὶ ὁ μὴ ἐσθίων καὶ ὁ ἐσθίων· οὕτω γὰρ γενόμενον, ἀδιάβλητόν ἐστι. Ταῦτα δὲ, ὡς ἔφην, λέγει, διὰ τὸ νεοφύτους εἶναι. Ἐπεί τοι ἠρέμα πλήττει τοὺς Ἰουδαΐζοντας, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ὁ μὴ ἐσθίων εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ. » Πῶς γὰρ ἂν εὐχαριστοίη, ἔτι τοῦ νόμου ἐχόμενος; Ὥστε ὁ ἐσθίων μόνος εὐχαριστεῖ.

« Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει. Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν· ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκομεν. » Δεσπότην, φησὶν, ἔχομεν, ᾧ μέλει ἡμῶν, ὃς καὶ πλοῦτον τὴν ἡμετέραν ζωὴν ἡγεῖται, καὶ ζημίαν, τὸν θάνατον. Οὐ γὰρ ἑαυτοῖς ζῶμεν, ἢ θνήσκομεν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ Κυρίῳ. Ζωὴν δὲ ἐνταῦθα τὴν ἐν πίστει λέγει, καὶ θάνατον τὴν ἐκπίπτωσιν [*f.* ἔκπτ.] τῆς πίστεως. Ὥστε οὐ μὴ ἐάσῃ οὗτος ὁ Δεσπότης θανεῖν κατὰ τὴν πίστιν, καὶ ἐκπεσεῖν αὐτῆς τοὺς δοκοῦντας ἀσθενῶς [43] ἔχειν.

« Ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν. » Ἀπὸ τοῦ κατὰ πίστιν θανάτου ἐπὶ τὸν φυσικὸν μεταβαίνει· περὶ τούτου γὰρ νῦν διαλέγεται. Ὅτι κἂν τε τὴν φυσικὴν ζωὴν ζῶμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν· κἂν τε τὸν φυσικὸν θάνατον ἀποθνήσκωμεν, τούτῳ [44] διαφέρομεν.

« Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, καὶ ἔζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. » Καὶ τοῦτό σε, φησὶ, πειθέτω, ὅτι φροντίζει τῆς διορθώσεως τῶν ἀσθενῶν. Ὁ γὰρ τὸ αἷμα ἐκχέας, καὶ θανεῖν ἀνασχόμενος, ἵνα ἡμῶν κυριεύσῃ, πῶς οὐκ ἂν φροντίσειε δούλων αὐτοῦ γενομένων; ὥσπερ ἐλάβομεν λέγειν· Ὁ δεῖνα πῶς οὐ φροντίσει τοῦ

A et jejunio sese macerabant, aut etiam a suilla carne abstinebant certis quibusdam diebus : alii quibuslibet diebus edebant, qui et jejunantes condemnabant. De iis igitur loquitur; alius aliter judicat, cum sit res indifferens. Non sunt igitur incessendi fratres hujus rei causa. In his autem indulget illis, quod in fide sunt adhuc neophyti.

« Unusquisque in suo sensu abundet. » Quando sermo est de dogmatibus vel doctrina, non oportet nos proprio sensu abundare, sed quæ accepimus, firmiter tueri, etiamsi vel angelus e cœlis aliud prædicarit. Ubi autem de cibis et jejunio sermo est et similibus, et qui in istis impingunt, adhuc sunt neophyti, et indulgentia opus habent, hic ab exacto jure nonnihil est remittendum.

B Vers. 6. « Qui sapit diem, Domino sapit : q non sapit diem, Domino non sapit. » Qui observat, inquit, diem, propter Dominum observat, ex reverentia et pietate quadam : et qui non observat, inquit, diem, propter Dominum non observat, ut qui jam in Christo sit consummatus, legalibusque observationibus major.

« Et qui edit, Domino edit : gratias enim agit Deo : et qui non edit, Domino non edit, et gratias agit Deo. » Unum tantummodo, inquit, quærimus, an propter Christum ista fiant, gratiasque agant Deo, cum qui vescitur, tum qui non vescitur. Nam quod ita peragitur, expers est accusationis et calumniæ. Hæc autem, uti dixi, inquit, quod adhuc erant novitii. Atqui tacite perstringit **101** Judaizantes, C cum ait, « Qui non vescitur, gratias agit Deo. » Qui enim gratias agere queat, lege adhuc detentus ? Quare qui manducat, is tantum gratias agit.

Vers. 7, 8. « Nemo enim nostrum sibiipsi vivit, nemo sibiipsi moritur. Sive enim vivamus, Domino vivimus : sive moriamur, Domino morimur. » Dominum habemus, inquit, cui nos sumus curæ, quique pro lucro et divitiis nostram vitam ducit, et mortem pro damno. Neque enim nobis ipsis vivimus aut morimur solum, sed etiam Domino. Vitam autem hoc loco dicit, quæ fide constat, et mortem, lapsum a fide. Itaque Dominus iste nequaquam mori sinet secundum fidem, et ab ea excidere eos qui infirmi esse videntur.

D « Sive igitur vivamus, sive moriamur, Domini sumus. » A morte secundum fidem ad naturalem transit : de hac enim nunc disserit. Sive, inquit, naturalem vivamus vitam, Domini sumus : sive naturali morte moriamur, ad eum pertinemus.

Vers. 9. « In hoc enim Christus mortuus est, et resurrexit, et vivit, ut et mortuorum et viventium dominetur. » Hoc, inquit, persuadeat tibi, quod curam gerat (Dominus) infirmorum, ut erigantur consolidenturque. Qui enim sanguinem suum fundere, necnon mori sustinuit, ut nobis dominaretur, quomodo jam nunc nostri non tangeretur sollicitu-

Variæ lectiones.

[41] τηνικαῦτα O. [42] Χριστὸν O. [43] εὐσθενῶς O. [44] αὐτῷ O.

dine, qui servi ejus facti sumus ? sicut dicere consuevimus : Quomodo fieri potest, ut aliquis servi sui curam non gerat, pro quo tanta impendit ? Deinde, si mortuorum (inquit) rationem habet, multo magis viventium. Hæc autem dicit, Judaizantem pudefaciens, et suadens ut animo suo recolat, quod erga Christum, qui pro eo moriebatur, ingratus exsistens, legi adhuc auscultatur.

A δούλου, ὑπὲρ οὗ τοσαύτην τιμὴν κατεβάλετο; Καὶ εἰ τῶν νεκρῶν, φησὶ, φροντίζει, πολλῷ μᾶλλον τῶν ζώντων. Λέγει δὲ ταῦτα, ἐντρέπων τὸν Ἰουδαΐζοντα, καὶ πείθων ἀναμνησθῆναι, πῶς ἔτι τῷ νόμῳ προσέχει, ἀγνωμονῶν τῷ ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανόντι Χριστῷ.

Vers. 10. « Tu autem quid judicas fratrem tuum ? Aut tu, quare spernis fratrem tuum ? Omnes enim statuemur ante tribunal Christi. » Tu qui non edis, quid fratrem tuum ceu gulosum judicas quod edat ? Tu vero qui edis, quid contemnis fratrem tuum ceu exigua fide imbutum ? Frater est, proinde non est quod contemnas proprium membrum tuum. Num enim tu pro eo es redditurus rationem ? Ipse per sese sistetur ante tribunal, ipseque pœnam et sententiam sustinebit. Viden', qui dum ad consummatiores verba facit, ipsum Judaizantem terret, ceu eum, qui ante tremendum tribunal rationem redditurus sit ?

« Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. » Σὺ ὁ μὴ ἐσθίων, τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου ἐσθίοντα ὡς λαίμαργον, διὰ τὸ ἐσθίειν αὐτόν; Καὶ σὺ ὁ ἐσθίων, τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου ὡς ὀλιγόπιστον; Ἀδελφός ἐστιν, οὐ δεῖ ἐξουθενεῖν σε τὸ οἰκεῖον μέλος. Μὴ γὰρ σὺ μέλλεις ὑπὲρ αὐτοῦ δοῦναι λόγον; Αὐτὸς παραστήσεται τῷ βήματι, καὶ αὐτὸς εὐθύνας [45] ὑφέξει. Ὁρᾷς, πῶς ἐν οἷς πρὸς τὸν τελειότερον [46] διαλέγεται, ἐκφοβεῖ τὸν Ἰουδαΐζοντα, ὡς μέλλοντα εὐθύνας ὑποσχεῖν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος;

Vers. 11, 12. « Scriptum est enim [x] : Vivo ego, dicit Dominus : quoniam mihi inflectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo. Itaque unusquisque nostrum pro se **102** rationem reddet Deo. » Quod, inquit, judicabimur, ceu servi a domino, propheta testatur. Vehementem enim adeoque maximam subjectionem indicavit per hoc quod dixit, Omnes mihi genu flectent, et omnis lingua eorum qui fuerunt ante legem, et in lege, confitebitur, hoc est, rationem reddet rerum gestarum. Cui ? Non legi sane, sed Christo. Quare itaque adhuc a lege pendes ?

« Γέγραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. Ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ. » Ὅτι, φησὶ, κριθησόμεθα ὡς δοῦλοι δεσπότῃ, μαρτυρεῖ ὁ προφήτης. Τὴν ἐπιτεταμένην γὰρ ὑποταγὴν ἐδήλωσε διὰ τοῦ εἰπεῖν· Γόνυ κάμψουσιν ἐμοὶ πάντες, καὶ πᾶσα γλῶσσα, τῶν τε πρὸ τοῦ νόμου, καὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ, ἐξομολογήσεται, ἀντὶ τοῦ, λόγους δώσει τῶν πεπραγμένων. Τίνι; Οὐ τῷ νόμῳ, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. Ὥστε τί ἔτι τοῦ νόμου ἐξέχῃ;

Vers. 13. « Ne igitur nos mutuo judicemus, sed hoc judicate potius, ut non ponatis offendiculum fratri, aut scandalum. »Uterque vestrum, inquit, dissolvite quæ inter vos mutuo viget contentionem : neque tu qui quibuslibet vesceris, offendiculum ponas fratri imperfecto, vehementer adeoque nimium eum increpando : neque tu qui non vesceris omnibus, offendiculum ponas fratri per observationem tuam. Utrisque enim personis hæc conveniunt vicissim, offendiculum et scandalum.

« Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν, ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον, τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ, ἢ σκάνδαλον. » Ἀμφότεροι, φησὶ, καταλύσατε τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν· καὶ μήτε σὺ ὁ ἐσθίων πάντα, πρόσκομμα τίθει τῷ ἀτελεῖ, ὡς σφοδρῶς ἐπιπλήσσων· μήτε σὺ ὁ μὴ ἐσθίων πάντα, σκάνδαλον τίθει τῷ ἀδελφῷ, ὡς παρατηρούμενος. Ἀμφοτέρους γὰρ τοῖς προσώποις ἁρμόζει ταῦτα ἀνὰ μέρος, τό τε πρόσκομμα καὶ τὸ σκάνδαλον.

Vers. 14. « Novi et persuasum habeo in Domino Jesu, quod nihil commune est per sese, nisi ei qui existimat aliquid commune esse, illi commune est. » Postquam docuit non oportere perterrefacere infirmum, deinceps de cibis decretum præscribit, erudiens imbecilliorem ne contremiscat aut metuat ista tanquam impura; aitque, « Novi et persuasum habeo, » non humanis rationibus, sed, « in Domino Jesu, » hoc est, ab ipso discens, et ab eo certior redditus, « quod nihil per seipsum commune est : » hoc est, sua natura nihil est immundum, sed ex voluntate ac deliberatione utentis ista immundities dependet. Illi enim soli est commune et immundum, non omnibus.

« Οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ, εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν. » Μεθ' ὃ ἐδίδαξεν, ὅτι οὐ δεῖ ἐκπλήσσειν τῷ ἀσθενοῦντι, δογματίζει λοιπὸν περὶ τῶν βρωμάτων, παιδεύων τὸν ἀσθενέστερον, μὴ δεδιέναι, μηδὲ τρέμειν ταῦτα ὡς ἀκάθαρτα· καὶ φησιν· « Οἶδα καὶ πέπεισμαι, » οὐκ ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς, ἀλλ' « ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, » τουτέστι, παρ' αὐτοῦ μαθὼν, καὶ ἐκεῖθεν πληροφορηθείς, « ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ· » τουτέστι, τῇ ἑαυτοῦ φύσει οὐδὲν ἀκάθαρτον, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως γίνεται τοῦ μετιόντος. Ἐκείνῳ οὖν μόνῳ ἐστὶ καὶ κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, καὶ οὐ πᾶσιν.

[x] Isa. XLV, 23.

Variæ lectiones.

[45] δίκας O. [46] τέλειον m.

« Εἰ δὲ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκέτι κατ' ἀγάπην περιπατεῖς. » Πρὸς τὸν τελειότερον ἐνταῦθα διαλέγεται, διδάσκων, ὅτι κἂν μυριάκις οὐκ ὦσι τὰ βρώματα ἀκάθαρτα φύσει, σὲ γοῦν ὅμως ἔδει ἀπέχεσθαι τῶν χοιρείων, εἴγε τὴν ἀγάπην ἐμελλες φυλάττειν, ὡς ἂν μὴ λυπῆται ὁ ἀδελφός σου σκανδαλιζόμενος. Ἐπιφέρει δὲ ἑξῆς·

« Μὴ τῷ βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλλυε, ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε. » Διὰ τὸ βρῶμα, φησὶν, ἀπολλύεις καὶ ἀνατρέπεις τὸν ἀδελφὸν τὸν οὕτω περισπούδαστον ὄντα Χριστῷ, ὥστε ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανεῖν. Ὁρῶν γάρ σε ἐσθίοντα τὰ χοίρεια, κατὰ φιλονεικίαν τὴν πρὸς ἐκεῖνον, ἐνστατικώτερος γίνεται, καὶ οὕτω κινδυνεύσει ἀποστὰς Χριστοῦ, τῷ νόμῳ ὅλος προσηλῶσθαι.

« Μὴ βλασφημείσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. » Τουτέστι, Σὺ τελειότητα ἔχεις ἐν τῇ πίστει (ταύτην γὰρ ὀνομάζει ἀγαθόν)· μὴ οὖν χρῶ κακῶς τῇ τελειότητί σου, μηδὲ ποίει ταύτην βλασφημεῖσθαι. Ἐὰν γὰρ σὺ ἀπὸ τοῦ τέλειος εἶναι, διαφθείρῃς τὸν ἀτελῆ, ἐποίησας δεκβάλλεσθαι τὸ ἀγαθὸν ὃ εἶχες. Νοήσεις δὲ ἀγαθὸν καὶ τὸ δόγμα ἡμῶν, ὃ οὐ βούλεται βλασφημεῖσθαι παρὰ τῶν ἀπίστων, ὁρώντων τὰ σχίσματα, καὶ τὰ σκάνδαλα τὰ περὶ τῶν βρωμάτων.

« Οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις. » Μὴ γὰρ ἀπὸ τούτων εὐδοκιμοῦμεν· μὴ γὰρ ἐὰν φάγῃς, φησὶ, τοῦτό σε εἰς βασιλείαν εἰσάγει. Διασύρων δὲ ἑαυτοὺς ὡς ἐπὶ τοῦτο μέγα φρονοῦντας, προσέθηκε καὶ πόσιν.

« Ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη, καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσάγει ἡ δικαιοσύνη, τουτέστιν, ἡ καθόλου ἀρετὴ, ὁ ἀμεμπτος βίος, καὶ εἰρήνη πρὸς τὸν ἀδελφὸν, οὐχ ἡ φιλονεικία· καὶ ἡ χαρὰ ἐκ τῆς ὁμονοίας, οὐχ ἡ λύπη ἡ ἐκ τῆς ἐπιπλήξεως. Ἐπεὶ δέ ἐστιν εἰρήνη καὶ χαρὰ καὶ ἐπὶ πονηρῶν πραγμάτων, ἐπήγαγεν· « ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Περὶ γὰρ τῆς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ εἰρήνης καὶ χαρᾶς, φησὶ, λέγω. Ἐξηγήσατο δὲ καὶ βαθύτερον ὁ μέγας Χρυσόστομος, τίνος ἕνεκεν ἐμνήσθη ὁ Παῦλος τῆς δικαιοσύνης. Ἵνα γὰρ δείξῃ, φησὶν, ὅτι ὁ μὴ ἀπεχόμενος τῶν χοιρείων, ἀδικεῖ τὸν ἀδελφὸν περὶ τὴν σωτηρίαν αὐτὴν, ἣν ὁ Χριστὸς θανὼν αὐτῷ περιεποιήσατο. Ὥστε ἐκ τοὐναντίου, ὁ ἀπεχόμενος διὰ τὸν ἀδελφὸν, τὴν δικαιοσύνην μέτεισιν, ἤτις προξενεῖ τὴν βασιλείαν.

« Ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ, εὐάρεστος τῷ Θεῷ, καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις. » Αἰνίττεται ἐνταῦθα, ὅτι ἀπὸ κενοδοξίας ἐπετίμων τοῖς ἀσθενεστέροις οἱ τελειότεροι· καί φησιν, ὅτι Εἰ θέλεις θαυμασθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, οὐ τοσοῦτον ἀπὸ τῆς τελειότητος, ὅσον ἀπὸ τῆς εἰρήνης καὶ τῶν ἄλλων θαυμασθήσῃ. Ἐν τούτοις γὰρ ἔστι καὶ τῷ Χριστῷ βουλεύειν, καὶ εὐαρεστεῖν τῷ Θεῷ, οὐκ ἐν τῷ τὰ χοίρεια ἀδιαφόρως.

« Ἄρα οὖν τὰ τῆς εἰρήνης διώκωμεν, καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους. » — « Τὰ τῆς εἰρήνης, » εἶπε, πρὸς τὸν ἀτελέστερον· ἐκεῖνος γὰρ ἦν ὁ μὴ εἰρηνεύων. « Τὰ τῆς οἰκοδομῆς, πρὸς τὸν τελειό-

A Vers. 15. « Quod si propter cibum frater tuus contristatur, jam non secundum charitatem ambulas. » Ad perfectiorem loquitur hic, docens quod etiamsi decies millies cibi per se impuri non fuerint, vel sic tamen a porcina carne tibi abstinendum erat, ne frater tuus offendatur, si modo charitatem conservare velis. Infert autem et deinceps :

« Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. » Propter cibum, inquit, perdis et subvertis fratrem, quem tanti Christus fecit, ut pro ipso mortem obire dignatus sit. Animadvertens enim te ex oppositione erga illum porcinam carnem manducare, pertinacior redditur, adeoque periclitatur ne a Christo deficiens, sese legi tandem totum tradat affligatque.

B Vers. 16. « Ne blasphemetur itaque vestrum bonum. » Id est, tu habes perfectionem in fide (hanc enim bonum nominat). Ne igitur abutere hac perfectione tua, neque in causa esto cur blasphemetur vel vituperetur. Si enim ex perfectione tua imperfectum perdis, ansam præbuisti **103** criminationis, qua malediceretur bono quod habebas. Bonum autem intelliges doctrinam nostram, quam non vult infidelium calumniæ obnoxiam esse, dum vident scandala atque dissidia ciborum nomine.

Vers. 17. « Non enim est regnum Dei cibus et potus. » Non enim ob hæc probamur vel grati sumus Deo. Non enim si edas, inquit, istud te in regnum cœlorum introducit. Carpens autem ipsos, ceu propterea inflatos, adjecit et potum.

C « Sed justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto. » In reguum Dei introducit justitia, hoc est. virtus universa, inculpata vita, et pax erga fratrem, non contentio, et gaudium ex concordia, non mœror ex increpatione. Quia vero gaudium et pax est etiam in malis rebus, subintulit : « in Spiritu sancto. » De gaudio enim et pace quæ est in Spiritu sancto, inquit, verba hic facio. Altius hunc locum interpretatus est plane magnus ille Chrysostomus, quare videlicet divus Paulus justitiæ meminerit. Ut enim monstraret, inquit, eum qui suilla carne non abstineat, esse injurium adversus fratrem in rebus salutis, quam ei Christus sua morte peperit. Quare e diverso, qui propter fratrem abstinet, justitiam adit et persequitur, quæ submistrat æternum reguum.

D Vers. 18. « Qui enim in his inservit Christo, Deo bene placet, et hominibus probatur. » Hoc in loco subinnuit, quod ii qui perfectiores erant, imbecilliores ex inani gloria increpabant, Si, inquiens, hominibus admirationi esse cupis, non tantum ob perfectionem, quantum ob pacem et ob alias virtutes, admirationem de te concitabis. In his enim Christo inservire licet, Deoque placere, sed non in hoc quod porcina carne indiscriminatim vescaris.

Vers. 19. « Itaque quæ pacis sunt sectemur, et quæ ad mutuam ædificationem. » — « Quæ pacis sunt, » dixit ad imperfectiorem : is enim pacem haud habebat. « Quæ ad ædificationem, » ad perfectiorem

retulit, ne destruetre fratrem, offendens ipsum : imo communia hæc fecit, dum ait, « mutuam. » In hoc autem quod primum meminerit pacis, deinde ædificationis, ostendit, quod citra pacem non sit facile ædificare.

VERS. 20. « Noli propter escam destruere opus Dei. » — « Opus Dei, » fratris salutem nominat. Ne igitur eam dissolvas, quam Christus ei peperit; idque propter cibum, dum non vis videlicet abstinere a porcina, ut lucreris ipsum.

« Omnia quidem munda, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. » Ubi multum increpuisset perfectiorem, **104** metuit ne forsan in prava sua opinione infirmus stabiliretur. Ob eam rem rursus dogmata profert, inquiens : Omnia quidem munda sunt, sed malum est ei qui mala conscientia et scandalizatus manducat. Siquidem imperfectus immundum reputans suillam carnem, dum coactus et invitus gustat, magis læditur. Quare oportet eum primum abs te discere quod omnia sint munda.

VERS. 21. « Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut impingit, aut infirmatur. » Tu, inquit, adigis fratrem edere quæ non audet. Ego autem dico te abstinere oportere ab omni quod offendit fratrem : non quia malum sit (omnia enim munda), sed quia offendit. Quia vero dixit eum « impingere, » ostendit eum cæcutientem : hujusmodi enim impingunt. Offenditur autem, ut levis. Infirmus est autem, ut qui modica sit fide imbutus. Per hæc autem omnia potentiorem attrahit ad auxilium fratris, ut qui omnino sit imbecillis.

VERS. 22. « Tu fidem habes ? Penes teipsum habe coram Deo. » Hic subindicat quod veluti ambitiosus perfectior perfectionem suam ostentabat. Ait itaque : Vis mihi ostendere quod in fide circa cibos perfectus es, credens omnia esse et bona et pura ? Ne mihi demonstra, sed sufficit conscientia, adeoque Deus cui hæc demonstras.

« Beatus qui non judicat seipsum in hoc quod probat. » Etiamsi homo non videat, tute tibiipsi sufficis ut sis beatus, si non condemnes teipsum, neque conscientia tua te condemnet in re quam probasti, seu elegisti. Hæc autem de solo præsenti subjecto, cibis scilicet, intelligas.

VERS. 23. « Qui autem discernit, si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide. » Qui ambigit, inquit, nec confidenter edit, condemnatus est. Quamobrem ? Non quia immundus erat cibus, sed quia non credidit mundum esse, atque attigit escam ceu immundam.

« Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. » Cum enim non fuerit confisus, neque crediderit purum esse cibum, sed gustarit ipsum cum prava conscientia, omnino peccavit.

τερον, ὡς ἂν μὴ καταβάλῃ [47] τὸν ἀδελφὸν, σκανδαλίζων αὐτόν· μᾶλλον δὲ κοινὰ ταῦτα πεποίηκεν, εἰπών· « Τῆς εἰς ἀλλήλους. » Μνησθεὶς δὲ προτέρας τῆς εἰρήνης, εἶτα τῆς οἰκοδομῆς, ἔδειξεν, ὅτι χωρὶς εἰρήνης οὐκ εὔκολον οἰκοδομεῖν [48].

« Μὴ ἕνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. » — « Ἔργον τοῦ Θεοῦ » τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ φησι. Μὴ οὖν ταύτην κατάλυε, ἣν ὁ Θεὸς αὐτῷ περιεποιήσατο, καὶ ταῦτα ἕνεκεν βρωμάτων [49], μὴ βουλόμενος δηλαδὴ ἀπέχεσθαι τοῦ χοιρείου διὰ τὸ κερδῆσαι αὐτόν.

« Πάντα μὲν καθαρὰ, ἀλλὰ κακὸν τῷ διὰ προσκόμματος ἐσθίοντι. » Πολλὰ ἐπιτιμήσας τῷ τελειοτέρῳ, ἐφοβήθη μή πως ὁ ἀσθενὴς βεβαιωθῇ ἐν τῇ πονηρᾷ ὑπολήψει. Διὰ τοῦτο γοῦν δογματίζει πάλιν καὶ λέγει, ὅτι πάντα καθαρὰ, ἀλλὰ κακὸν τῷ μετὰ συνειδότος πονηροῦ ἐσθίοντι καὶ σκανδαλιζομένῳ. Ὁ γὰρ ἀτελὴς, ἀκάθαρτον νομίζων τὸ χοίρειον, εἶτα ἀπογεύεσθαι τούτου ἀναγκαζόμενος, βλάπτεται μᾶλλον. Ὥστε δεῖ αὐτὸν πρότερον μαθεῖν παρὰ σοῦ, ὅτι καθαρά εἰσι πάντα.

« Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πιεῖν οἶνον, μηδὲ ἐν ᾧ ἀδελφός σου σκανδαλίζεται, ἢ προσκόπτει, ἢ ἀσθενεῖ. » Σὺ μὲν, φησὶν, ἀναγκάζεις τὸν ἀδελφὸν ἐσθίειν ἃ οὐ θαῤῥεῖ· ἐγὼ δὲ καὶ σὲ δεῖν φημι ἀπέχεσθαι παντὸς τοῦ σκανδαλίζοντος τὸν ἀδελφόν· οὐχ ὅτι κακόν ἐστι (πάντα γὰρ καθαρὰ), ἀλλ' ὅτι σκανδαλίζει. Εἰπὼν δὲ, ὅτι « Προσκόπτει, » ἔδειξεν αὐτὸν τυφλώττοντα· οἱ γὰρ τοιοῦτοι προσκόπτουσιν. Σκανδαλίζεται δὲ ὡς κοῦφος· ἀσθενεῖ δὲ ὡς ὀλιγόπιστος. Διὰ τούτων δὲ πάντων ἐφέλκεται τὸν δυνατώτερον πρὸς βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ, ὡς τὰ πάντα ἀσθενοῦς.

« Σὺ πίστιν ἔχεις; Κατὰ σεαυτὸν ἔχε ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Ἐνταῦθα ὑπαινίττεται, ὅτι καὶ ὡς κενόδοξος ὁ τελειότερος ἐπεδείκνυε [50] τὴν ἑαυτοῦ [51] τελειότητα. Φησὶν οὖν· Θέλεις μοι δεῖξαι ὅτι ἐν τῇ περὶ τῶν βρωμάτων πίστει τέλειος εἶ, πιστεύων πάντα εἶναι καλὰ καὶ καθαρά; Μὴ ἐμοὶ δείκνυε, ἀλλὰ ἀρκεῖ τὸ συνειδὸς, καὶ ὁ Θεὸς ᾧ ταῦτα δεικνύεις.

« Μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει. » Κἂν ἄνθρωπος μὴ ᾖδῃ, αὐτὸς σεαυτῷ ἀρκεῖς εἰς τὸ εἶναι μακάριος, ἐὰν μὴ σεαυτὸν κατακρίνῃς, μηδὲ τὸ συνειδός σου καταγινώσκῃ σου ἐν πράγματι ᾧ ἐδοκίμασας, ἤτοι ἐξελέξω. Ταῦτα δὲ νόει περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως μόνης, τῆς τῶν βρωμάτων.

« Ὁ δὲ διακρινόμενος, ἐὰν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως. » Ὁ δὲ διστάζων, φησὶ, καὶ μὴ πεποιθότως ἐσθίων, κατακέκριται. Διὰ τί; Οὐχ ὅτι ἀκάθαρτον ἦν τὸ βρῶμα, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐπίστευσεν, ὅτι καθαρόν ἐστιν, ἀλλ' ἥψατο τοῦ βρώματος, ὡς ἀκαθάρτου.

« Πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν. » Ὅταν γὰρ μὴ θαῤῥήσῃ, μηδὲ πιστεύσῃ ὅτι καθαρόν ἐστι βρῶμα, ἀλλὰ γεύσηται αὐτοῦ μετὰ πονηροῦ συνειδότος, πάντως ἥμαρτεν.

Variæ lectiones.

[47] καταλύῃ o. [48] τὸ οἰκοδομεῖν m. [49] βρώματος m. [50] ὑπεδείκνυε o. [51] αὐτοῦ o.

« Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν διά τε Γραφῶν καὶ προφητῶν [52], κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος, μόνῳ σοφῷ Θεῷ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Μετὰ τὴν παραίνεσιν εἴωθεν ἀεὶ εὔχεσθαι· ὃ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, ὑπὲρ τῶν ἀτελεστέρων εὐχόμενος· καὶ οὐ μόνον λόγῳ παιδεύων, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ Θεοῦ συμμαχίαν εἰσάγων. Ἡ δὲ ἀκολουθία τῆς συντάξεως, τοιάδε· « Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Τὸ γὰρ, ᾧ, ἄρθρον, ἐκ περισσοῦ κεῖται, διὰ τὸ δεῖσθαι τὸν λόγον ἐπαναλήψεως παραληφθέν. Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς τοὺς ἀτελεῖς, τοὺς σαλευομένους στηρίξαι· πῶς; « Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου, » τουτέστιν, Ἵνα κατέχητε ἃ διδάσκω. Τὸ δὲ Εὐαγγέλιόν μου, καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ κήρυγμα, ἓν εἰσιν. Οὐχ ἡμέτερα γὰρ τὰ δόγματα, ἀλλὰ ἐκείνου οἱ νόμοι. « Κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου. » Μεγίστης τιμῆς σημεῖον, τὸ μυστηρίων ἡμᾶς γενέσθαι κοινωνούς, πράγματος πάλαι μὲν προωρισμένου, φανέντος δὲ νῦν διὰ προφητικῶν Γραφῶν. Ὥστε τί φοβῇ σὺ, ὁ ἀσθενὴς, μὴ ἀποστῇς τοῦ νόμου ἐσθίων τὰ χοίρεια; Ἰδοὺ γὰρ αἱ Γραφαὶ πᾶσαι τοῦτο τὸ μυστήριον κηρύττουσι, τὸ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν βρωμάτων εἰσάγον. Ἀλλὰ καὶ « κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ » ἐστιν. Οἰκοῦν οὐ δεῖ Θεῷ ἀντιτάττεσθαι, ἀλλὰ πιστεύειν καὶ ὑπακούειν. Ὑπακοῆς γὰρ ἡ πίστις δεῖται, οὐ φιλοπραγμοσύνης. Ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἔθνη οὕτω πιστεύει· πᾶσι γὰρ ἐγνωρίσθη. Πῶς οὖν αὐτὸς ἔτι τῷ νόμῳ δουλεύεις; « Μόνῳ δὲ σοφῷ Θεῷ, » εἶπε, πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀγγέλων καὶ ἡμῶν, οὐ τοῦ Υἱοῦ, ἔπαγε. Ὁ γὰρ Υἱός ἐστιν ἡ σοφία τοῦ Πατρός. Αὐτῷ οὖν ἡ δόξα, τῷ φανερώσαντι τὸ μυστήριον, οὐ τῷ νόμῳ, ᾧ προσεδρεύεις ἔτι σὺ παρατηρούμενος τὰ βρώματα. Τὸ δὲ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, » δύναται μὲν, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, συνταχθῆναι· « Τῷ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· » δύναται καὶ οὕτω ληφθῆναι· Εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐγνώρισε τὸ μυστήριον τοῖς ἔθνεσιν, ὁ τοὺς μαθητὰς ἀποστείλας εἰς τὸ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη.

A VERS. 24-26. « Ei autem qui potest vos stabilire secundum Evangelium meum et prædicationem Jesu Christi, juxta revelationem mysterii, temporibus æternis taciti : manifestati autem nunc per Scripturas et prophetas, juxta mandatum æterni Dei, ad obedientiam fidei in omnes gentes patefacti : soli sapienti Deo per Jesum Christum, cui gloria in sæcula. Amen. » Post adhortationem consuevit semper votum et precationem addere : quod et hic facit, pro imperfectioribus deprecans : nec sermone tantum erudiens, **105** verum etiam divinum auxilium adducens. Constructionis autem consecutio est hujusmodi : Et qui potest vos fulcire per Jesum Christum, sit gloria in sæcula. Amen. Nam, ᾧ, articulus, id est, *cui*, redundat, assumptus scilicet, B eo quod sermo repetitionem postulabat. Ei qui potest vos imperfectos et concussos stabilire : quomodo? Secundum Evangelium meum, hoc est, ut contineatis ea quæ doceo. Evangelium autem meum, et Christi prædicatio, unum sunt. Non nostra enim dogmata, sed illius leges sunt. « Secundum revelationem mysterii. » Maximi honoris argumentum est, nos esse mysteriorum participes, nempe rei olim prædefinitæ, manifestatæ autem nunc per Scripturas propheticas. Itaque quid times tu, imbecillis, ne a lege deficias carnes porcinas edens? Ea enim universa Scriptura mysterium hoc prædicat, quod indifferentem ciborum usum introducit. Quinetiam, « secundum mandatum æterni Dei » hoc continget. Quare te non oportet reniti Deo, sed credere et morem C gerere. Fides enim obedientia opus habet, non curiositate. Præterea « omnes gentes » ita credunt : omnibus enim innotuit. Quomodo igitur ipse legi adhuc inservis? « Soli autem sapienti Deo, » dixit, ad angelorum nostrique differentiam, non Filii : absit! Filius enim est sapientia Patris. Ipsi itaque sit gloiria,qui manifestavit mysterium hoc : non legi, cui tu adhuc assides et adhærescis, ciborum discrimina observans. Quod ait, « per Jesum Christum » potest, ut supra dictum est, ita construi: Ei qui potest vos fulcire per Jesum Christum; potest et ita accipi : in omnes gentes patefacti per Jesum Christum. Ipse namque gentibus mysterium patefecit, qui discipulos ablegavit amandavitque ut docerent omnes gentes. D

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

« Ὀφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν. » Μετὰ τὴν εὐχὴν πάλιν παραινεῖ, καὶ ἐκμειλίσσεται τοὺς τελειοτέρους, καὶ τῷ μεθ' ἑαυτοῦ τάξαι, καὶ τῷ δυνατοὺς εἰπεῖν. Οὐκ εἶπε δὲ ἁπλῶς, Τοὺς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ, « Τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων, » διπλώσας τὴν λέξιν [53], ἵνα πρὸς πλείονα ἔλεον ἐφελκύσηται.

« Καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν. » Εἰπὼν, ὅτι ὀφείλομεν

CAPUT XV.

VERS. 1. « Debemus autem nos qui potentes sumus, infirmitates impotentium sustinere. » Post votum seu orationem rursus adhortatur perfectiores que demulcet, tum quod eos sibi adæquat, secumve reputat, tum quod potentes, seu fortes appellat. Non dixit autem simpliciter, infirmos, sed, « infirmitates impotentium, » duplicata dictione, ut ad majorem misericordiam eos pertrahat.

Et non nobisipsis placere. » Simul atque dixis-

Variæ lectiones.

[52] προφητικῶν O. [53] διπλῶς αὐτὴν λέγει O.

set oportere nos sustinere, qui hoc fieri possit, edocet : nimirum, si non ea tantum quæ nostra sunt quæramus.

VERS. 2. « Unusquisque vestrum proximo placeat in bonum, ad ædificationem. » Id est, quod proximo placet, illud faciat, inserviatque fratri, sed ad bonum. Ne vero dicat qui sibi perfectus videtur, En et ego ad bonum traho; adjecit : « ad ædificationem. » **106** Nunc enim quod facis, etiamsi bonum est, attamen quatenus non fit opportune, ad dissolutionem destructionemque est. Importuna enim increpatio haud ædificat.

VERS. 3. « Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est[y] : Improperia improperantium tibi ceciderunt super me. » Christum in medium producens, exemplum eum nobis statuit. Potuisset enim ipse convitiorum et opprobriorum expers esse neque pati quæ tulit, si voluisset sibiipsi placere, hoc est, quod suum erat, quærere : verum noluit hoc, sed enim crucem et afflictionem suscipiens, malam apud plerosque existimationem sustinuit, infirmus esse judicatus, et, veluti impostor et maleficus. « Alios « enim, inquiunt, » servavit, seipsum servare non potest[z]. » Improperia itaque improperantium tibi Patri in Veteri Testamento, ceciderunt super me Filium tuum, neque quidquam novi contigit.

VERS. 4. « Quæcunque autem præscripta sunt, ad nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus. » Hæc, inquit, præscripta sunt ut imitemur. Hinc autem et ad tentationum tolerantiam eos adhortatur, inquiens : Ut Scripturis firmati, sustineamus, et sustinentes demonstremus in nobisipsis spem omnem viventem et stabilem. Qui enim sustinet et tolerat, futurorum bonorum spem habere videtur, perinde ac tolerantiæ expers a spe excidit.

VERS. 5. « Deus autem patientiæ et solatii det vobis idem sapere inter vos mutuo secundum Christum Jesum. » Demonstrat quod cum Scripturis Deus simul impertit patientiam et consolationem. Hinc illum vocat « Deum patientiæ et consolationis, » ut qui dator sit harum et auctor. Exoptat autem ab ipso dari, ut idem inter se sentiant. Hoc enim germanæ charitatis est symbolum, perinde quempiam de proximo suo sentire, ac de semetipso. Quia vero charitas etiam est secundum mundum, apposuit « secundum Christum Jesum : » hoc est, ut illa sentiatis et cogitetis, quæ placeant Christo Jesu.

VERS. 6. « Ut unanimiter uno ore glorificetis Deum, et Patrem Domini nostri Jesu Christi. » Quid lucri est ex concordia et unanimi sententia? Glorificare non solum uno ore, verum etiam una

βαστάζειν, διδάσκει πῶς ἂν γένηται τοῦτο · ὅτι ἐὰν μὴ τὰ ἑαυτῶν μόνον ζητῶμεν.

« Ἕκαστος ὑμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν, πρὸς οἰκοδομήν. » Τουτέστιν, Ὁ ἀρέσκει τῷ πλησίον, ἐκεῖνο ποιείτω, καὶ δουλευέτω τῷ ἀδελφῷ, ἀλλ' εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἵνα δὲ μὴ λέγῃ ὁ τέλειος · Ἰδοὺ καὶ ἐγὼ εἰς τὸ ἀγαθὸν ἕλκω · προσέθηκε · « Πρὸς οἰκοδομήν. » Νῦν μὲν γὰρ ὃ ποιεῖς, εἰ καὶ ἀγαθόν ἐστιν, ὅμως καθὸ οὐκ εὐκαίρως γίνεται, εἰς κατάλυσίν ἐστιν. Ἡ γὰρ ἄκαιρος ἐπίπληξις οὐκ οἰκοδομεῖ.

« Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται · Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ. » Τὸν Χριστὸν εἰς τὸ μέσον ἄγων, ὑπόδειγμα τοῦτον δίδωσιν ἡμῖν. Ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μὴ ὀνειδισθῆναι, μηδὲ παθεῖν ἃ ἔπαθεν, εἴ γε ἤθελεν ἑαυτῷ ἀρέσκειν, τουτέστι, τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν · ἀλλ' οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ καταδεξάμενος παθεῖν πονηρὰν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἔσχε δόξαν, ἀσθενὴς εἶναι νομισθεὶς, καὶ ὡς πλάνος καὶ κακοῦργος. « Ἄλλους » γὰρ, φασὶν, « ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύναται σῶσαι. « Οἱ ὀνειδισμοὶ » οὖν « τῶν ὀνειδιζόντων σὲ » τὸν Πατέρα ἐν τῇ Παλαιᾷ, « ἐπέπεσον ἐπ' ἐμὲ » τὸν Υἱόν σου, καὶ οὐδὲν καινὸν συνέβη.

« Ὅσα δὲ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη · ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς, καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν. » Ταῦτα, φησὶ, προεγράφη, ἵνα μιμώμεθα. Ἐνταῦθα δὲ καὶ εἰς ὑπομονὴν πειρασμῶν αὐτοὺς παρακαλεῖ, καί φησιν· Ἵνα ὑπὸ τῶν Γραφῶν νευρούμενοι ὑπομένωμεν, καὶ ὑπομένοντες δεικνύωμεν ἐν ἑαυτοῖς πᾶσαν τὴν ἐλπίδα ζῶσαν καὶ βεβαίαν. Ὁ γὰρ ὑπομένων, ἐκεῖνος δοκεῖ ἐλπίδα ἔχειν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν · ὥσπερ ὁ ἀνυπομόνητος τῆς ἐλπίδος ἐκπέπτωκεν.

« Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς [54] καὶ τῆς παρακλήσεως δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν. » Δείκνυσιν, ὅτι μετὰ τῶν Γραφῶν ὁ Θεὸς δίδωσι τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν παράκλησιν. Διὸ καὶ Θεὸν αὐτὸν ὑπομονῆς καὶ παρακλήσεως ὀνομάζει, ὡς δοτῆρα τούτων καὶ αἴτιον. Ἐπεύχεται οὖν παρ' αὐτοῦ δοθῆναι τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις. Τοῦτο γὰρ ἀγάπης ἀληθοῦς, ὃ περὶ ἑαυτοῦ τις φρονεῖ, τοῦτο καὶ περὶ τοῦ πλησίον φρονεῖν. Ἐπειδὴ ἔστιν ἀγάπη κατὰ κόσμον, προσέθηκε · « κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν · » τουτέστιν, Ἵνα ἐκεῖνα φρονῆτε, ἃ ἀρέσκει τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ.

« Ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν Θεὸν, καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τί τὸ κέρδος τοῦ τὰ αὐτὰ φρονεῖν; Τὸ δοξάζειν οὐ μόνον ἐν ἑνὶ στόματι, ἀλλὰ καὶ μιᾷ ψυχῇ

[y] Psal. LXVIII, 10. [z] Matth. XXVII, 42.

Variæ lectiones.

[54] εἰρήνης O.

(τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Ὁμοθυμαδὸν ») τὸν Θεόν. Ἐν- A anima (hoc enim indicat unanimiter) Deum. Hic
ταῦθα δεῖ στίξαι, εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγνῶναι· opus est distinctione, deinde ab alio initio legen-
« Καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰ dum, « et Patrem Domini nostri Jesu Christi. »
δὲ καὶ ἡνωμένως ἀναγνῷς, ὥστε τοῦ αὐτοῦ Χριστοῦ [55] Sin et conjunctim legas, ut ipsius Christi et Deus
καὶ Θεὸν εἶναι καὶ Πατέρα, οὐδὲ τοῦτο ἄτοπον. sit et Pater neque istud erit absurdum. Deus nam-
Θεὸς μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· que Christi est secundum humanitatem, Pater autem
Πατὴρ δὲ, κατὰ τὴν θεότητα. secundum divinitatem.

« Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χρι- Vers. 7. « Propter quod suscipite vos invicem
στὸς προσελάβετο ἡμᾶς, εἰς δόξαν Θεοῦ. » Πάλιν τῆς **106** sicut et Christus suscepit nos, ad gloriam
προτέρας παραινέσεως [καὶ] ἔχεται, καὶ παράδειγμα Dei. » Priorem adhortationem repetit, et exemplum
εἰσάγει τὸν Χριστὸν, ὥστε προσλαμβάνεσθαι ἡμᾶς Christi inducit, ut suscipiamus nos mutuo : id nam-
ἀλλήλους· εἰς δόξαν γὰρ Θεοῦ [56] ἐστι τοῦτο. Τὸ que ad gloriam Dei cedit. Nostra enim unio maxime
γὰρ ἡνῶσθαι ἡμᾶς μάλιστα δοξάζει τὸν Θεόν. Ἐν glorificat Deum. In hoc enim cognoscent omnes
τούτῳ γὰρ, φησὶ, γνώσονται πάντες, ὅτι σύ με ἀπ- quod tu me misisti, si fuerint unum [a] : quemad-
έστειλας, ἐὰν ὦσιν ἕν· ὥσπερ τὸ διεσχίσθαι, βλασ- B modum, si dissensiones oriantur, in causa sunt cur
φημεῖσθαι αὐτὸν ποιεῖ. Χριστιανοὺς γὰρ ὁρῶντες ei maledicatur. Nam Græci animadvertentes Chri-
οἱ Ἕλληνες διαστασιάζοντας, τῆς πίστεως κατηγο- stianos inter se dissentire, fidem accusant.
ροῦσι.

« Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι Vers. 8. « Dico autem Christum Jesum mini-
περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι strum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei,
τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων. » Τοῦ αὐτοῦ κεφα- ad confirmandas promissiones patrum. » Eidem ca-
λαίου ἔχεται, δεικνὺς, ὅτι οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν ὁ Χρι- piti adhæret, commonstrans quod Christus sibiipsi
στὸς, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντα κατεδέξατο, καὶ πεί- non placuerit, cæterum omnia nostri causa as-
θων τοὺς ἐθνικοὺς μὴ κατεπαίρεσθαι τῶν ἐξ Ἰου- sumpserit : et persuadens gentibus, ne attollantur
δαίων πιστευσάντων. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι διὰ τὴν adversum eos qui ex Judæis crediderunt. Judæi
πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν ἐσώθησαν· οἱ δὲ ἐ- enim ob promissionem patribus factam salvi facti
θνικοὶ ἐλέῳ μόνῳ καὶ φιλανθρωπίᾳ. Ὃ δὲ λέγει, τοι- sunt : gentes autem sola misericordia, adeoque
οῦτόν ἐστιν· Ἐπαγγελία ἦν πρὸς τὸν Ἀβραὰμ, ἵνα clementia. Quod vero ait, est hujusmodi : Promissio
τὸ σπέρμα αὐτοῦ κληρονομήσῃ εἰς τὸν κόσμον· ἀλλ' C erat ad Abrahamum, quod semen ejus mundum in
ἐγένοντο κολάσεως ὑπεύθυνοι πάντες οἱ ἐξ Ἀβραὰμ, hæreditatem esset accepturum : atqui omnes Abrahæ
ἅτε παραβαίνοντες τὸν νόμον, καὶ διὰ τοῦτο ἀνάξιοι posteri obnoxii facti sunt pœnæ et culpæ, ut qui
τῆς ἐπαγγελίας. Ἦλθεν οὖν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐπλή- sint trangressi legem, ac propterea indigni facti
ρωσε τὸν νόμον, τά τε ἄλλα καταδεξάμενος, καὶ τὴν promissione. Venit itaque Christus, et implevit le-
περιτομήν. Πληρώσας οὖν τὸν νόμον, καὶ περιτμη- gem, cum alia, tum circumcisionem suscipiens.
θεὶς, καὶ σπέρμα Ἀβραὰμ γενόμενος, ἔλυσε τὴν τοῦ Legem igitur simul ac implesset, essetque circum-
Θεοῦ ὀργὴν, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς ἐπιτηδείους εἰς τὸ cisus, et semen Abrahami factus, Dei iram dissol-
δέξασθαι τὰς ἐπαγγελίας. Διὰ τοῦτο οὖν ἀνεδέξατο vit, nosque idoneos reddidit ad promissiones reci-
τὴν περιτομὴν, ἵνα ἀληθεῖς ποιήσῃ τὰς τοῦ Θεοῦ piendas. Eam enim ob rem accepit circumcisionem,
ἐπαγγελίας, οὐχ ἵνα στήσῃ τὸν νόμον. Τί τοίνυν, ὦ ut promissiones Dei veras efficeret, non ut legem
[*f.* ὁ] Ἰουδαΐζων, ἔξέχῃ τοῦ νόμου, δι' ὃν ἐκινδύνευες statueret. Quid igitur, o Judæe, legi adhæres, ab
τῶν ἐπαγγελιῶν [57] ἐκπεσεῖν; eaque pendes, qua eo periculi adductus es, ut pro-
missionibus excideres?

« Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεόν. » Οἱ Vers. 9. Gentes autem super misericordia glori-
μὲν ἐξ Ἰουδαίων κἂν ἐπαγγελίας εἶχον, εἰ καὶ ἀν- D ficarent Deum. » Judæi sane promissiones habe-
άξιοι ἦσαν· σὺ δὲ, ὁ ἐθνικὸς, ἀπὸ φιλανθρωπίας ἐσώ- bant, etiamsi indigni essent : tu vero qui ex gen-
θης μόνης. Διὸ καὶ ἄξιος ἂν εἴης μάλιστα δοξάζειν tibus es, ex sola clementia servatus es. Quare par
τὸν Θεόν. Δόξα δὲ Θεοῦ, τὸ ἡνῶσθαι ὑμᾶς ἀλλήλοις, est ut tu maxime glorifices Deum. Dei autem gloria
τὸ βαστάζειν σε τοὺς ἀσθενεῖς. est, quod vos uniti estis mutuo, quod tu sustineas
infirmos.

« Καθὼς γέγραπται· Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί Vers. 9-12. Sicut scriptum est [b] : Propterea con-
σοι ἐν ἔθνεσι, καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ. Καὶ πάλιν fitebor tibi in gentibus et nomini tuo cantabo. Et
λέγει· Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Καὶ iterum dicit [c] : Lætamini, gentes, cum plebe ejus.
πάλιν· Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη· καὶ et rursus [d] : Laudate Dominum, omnes gentes et
ἐπαινέσατε αὐτὸν, πάντες οἱ λαοί » Καὶ πάλιν magnificate eum, omnes populi. Et rursus Isaias
Ἡσαΐας λέγει· Ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ dicit [e] : Erit radix Jesse, et qui exsurget regere

[a] Joan XVII; 22. [b] Psal. XVII, 49. [c] Deut. XXXII, 43. [d] Psal. CXVI, 1. [e] Isa. XI, 10.

Variæ lectiones.

[55] τὸν αὐτὸν Χριστὸν O. [56] ὅτι εἰς δόξ. Θεοῦ O. [57] ἀγγελικῶν O.

gentes, in eum gentes sperabunt. » Hæc omnia testimonia protulit, ut ostenderet gentes oportere uniri Judæis, atque idem sentire : et Judæos quidem comprimit, ne attollantur adversus gentes : nam prophetæ omnes eas vocabant : rursum gentibus persuadet ne cristas erigant cum ostendit eas multo plura debere Deo, quippe quæ majorem gratiam **108** acceperint. Nam cum non populus essent, populo aniti sunt. Quod vero ait, « Confitebor tibi in gentibus, » ex persona Christi dictum est, pro eo quod est, Prædicabo te in gentibus, o Pater. At, « Erit radix Jesse, » accipiendum est pro, ex radice Jesse germinabit, qui exsurget dominari gentibus, hoc est Christus.

A ἀνιστάμενος ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι. » Ταύτας πάσας τὰς μαρτυρίας παρήγαγε, δεικνὺς, ὅτι δεῖ ἡνῶσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν τοῖς ἐξ Ἰουδαίων, καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν · καὶ τοὺς μὲν ἐξ Ἰουδαίων καταστέλλων, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται κατὰ τῶν ἐξ ἐθνῶν · οἱ γὰρ προφῆται πάντες τούτους ἐκάλουν · τοὺς δὲ ἐξ ἐθνῶν πάλιν πείθων συνεστάλθαι, τῷ δείξαι πλείονα ὀφείλοντας τῷ Θεῷ, ὡς καὶ πλείονα λαβόντας χάριν. Ὄντες γὰρ οὐ λαὸς, ἠνώθησαν τῷ λαῷ. Τὸ δὲ, « Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσιν, » ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἴρηται, ἀντὶ τοῦ, Κηρύξω [58] σε, ὦ Πάτερ, ἐν τοῖς ἔθνεσι. Τὸ δὲ, « Ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, » ἀντὶ τοῦ, ἐκ τῆς ῥίζης τοῦ Ἰεσσαὶ βλαστήσει ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, τουτέστιν ὁ Χριστός.

Vers. 13. « Deus autem spei repleat vos omni gaudio et pace in credendo, ut abundetis in spe, in virtute Spiritus sancti. » Exoptat ipsis, ut omni lætitia repleantur Judæi : nam objurgati contristabantur : ac ut pace imbuantur credentes ex gentibus : ii namque videbantur esse infensi iis qui lege adhuc tenebantur, vel potius ut utrique utroque repleantur, gaudio scilicet et pace. Unde vero istud fiat? Credendo. Fides autem ad quid nobis prodest? Ut exuberemus in spe. Quid enim fide apprehendit futura bona, præsentia non moleste ferens, hic sane spe abundat, nimirum quæ ventura sunt exspectans, omniaque temporaria mala et adversa sufferens. Ecquid porro spes nobis confert? Ut obtineamus virtutem Spiritus, quæ spem nostram fortiorem potentioremque efficiet. Ipsa enim spes Spiritus potentiam et virtutem nobis conciliat, et contra a Spiritu sancto in nobis fortior redditur.

B « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης, ἐν τῷ πιστεύειν, εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. » Εὔχεται αὐτοῖς ἵνα πληρωθῶσι πάσης χαρᾶς οἱ ἐξ Ἰουδαίων (οὗτοι γὰρ ἠθύμουν ἐπιπληττόμενοι)· καὶ εἰρήνης, οἱ ἐξ ἐθνῶν· οὗτοι γὰρ ἐδόκουν ἀπεχθῶς ἔχειν πρὸς τοὺς ἔτι τοῦ νόμου ἀντεχομένους [59]. μᾶλλον δὲ ἀμφότεροι ἀμφοτέρων. Πῶς δ' ἂν τοῦτο γένοιτο; Ἐν τῷ πιστεύειν. Ἡ δὲ πίστις ποῦ συμβαλεῖται ἡμῖν; Εἰς τὸ περισσεύειν ἐν τῇ ἐλπίδι. Ὁ γὰρ πιστεύων τοῖς μέλλουσι, καὶ μὴ πρὸς τὰ παρόντα δυσχεραίνων, οὗτος περισσεύει ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐλπίζων τὰ μέλλοντα, καὶ πάντα ὑπομένων τὰ πρόσκαιρα δεινά. Ποῦ δὲ ἡ ἐλπὶς ἡμῖν συμβαλεῖται; Εἰς τὸ C κτήσασθαι τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος · ἥτις αὖ τὴν ἐλπίδα ἡμῶν δυνατωτέραν ἐργάσεται. Καὶ προξενεῖ γὰρ ἡμῖν τὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος ἡ ἐλπίς· καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν ἡμῖν κραταιοτέρα γίνεται.

Vers. 14. « Persuasum autem habeo, fratres mei, et ipse ego de vobis, quod et ipsi pleni estis bonitate, repleti omni scientia, ut qui possitis et alios admonere. » Quia sæpe asperiore sermone usus est, deinceps mitigat eumdem. Nec dixit, audivi, sed, « persuasum habeo, » hoc est, certior sum factus « et ipse ego, » qui vos objurgavi, qui accusavi; « quod pleni estis bonitate, » id est, mente fraterna charitate inflammata. Vel universam virtutem bonitatem appellat. Nec ait, habetis bonitatem, sed, « pleni estis. » At enim quia nihil prodest habere quidem bonitatem, nec interim novisse qui istac sit utendum, eam ob rationem adjecit « omni cognitione; quippe qui possitis et alios admonere; » non solum quidem ipsi discere, sed potius alios etiam docere.

« Πέπεισμαι δὲ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοί ἐστε ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἀλλήλους [60] νουθετεῖν. » Ἐπειδὴ πολλαχοῦ τραχύτερον τὸν λόγον ἐποίησε, θεραπεύει λοιπόν. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἤκουσα, ἀλλὰ, « Πέπεισμαι, » τουτέστι, πεπληροφόρημαι καὶ αὐτὸς ἐγὼ ὁ ἐπιτιμῶν ὑμῖν, ὁ ἐγκαλῶν, « ὅτι μεστοί ἐστε ἀγαθωσύνης, » τουτέστιν, ἀγαθῆς γνώμης καὶ φιλαδέλφου · ἢ καὶ ὁλόκληρον τὴν ἀρετὴν ἀγαθωσύνην καλεῖ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἔχετε D ἀγαθωσύνην, ἀλλ', ὅτι « Μεστοί ἐστε. » Ἐπεὶ δὲ οὐδὲν ὄφελος ἔχειν μὲν ἀγαθωσύνην, μὴ εἰδέναι δὲ, πῶς δεῖ χρῆσθαι ταύτῃ, διὰ τοῦτο προσέθηκε · « Πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἀλλους νουθετεῖν · » οὐχὶ μόνον μανθάνειν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ διδάσκειν.

Vers. 15. « Audentius autem scripsi vobis, fratres, ex parte, veluti commonefaciens vos. » Summa dignitate conspicui erant Romani, ac multo fastu turgebant. Eam ob rem eos lenit et mitigat, dum ait, « Ausus fui. » Nam per hoc verbum valde conterit eos. Neque eo contentus est, sed addidit,

« Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς. » Ἐν ἀξιώματι ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ πολλὴν εἶχον φλεγμονήν · διὸ θεραπεύει αὐτοὺς ἐν τῷ λέγειν · Ἐτόλμησα. » Πάνυ γὰρ κατακλᾷ τούτους διὰ τούτου τοῦ ῥήματος. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ προσέθηκεν · « Ἀπὸ μέ-

Variæ lectiones.

[58] ἀνακηρύττω o. [59] ἐξεχομένους o. [60] ἀλλήλους m.

ρους· » τουτέστιν, ἡρέμα, καὶ διὰ βραχέων· καὶ οὐχ Ὡς διδάσκων, ἀλλ', « Ὡς ἐπαναμιμνήσκων, » τουτέστι μικρόν τι ἀναμιμνήσκων. A

« Διὰ τὴν χάριν [60]* τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ. » Ταπεινότερον τὸν λόγον ποιῶν, λέγει, ὅτι Οὐκ ἐμαυτῷ ἥρπασα τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ Θεὸς τοῦτο ἐπέταξεν, ἀφορίσας με εἰς τοῦτο· οὐχ ὡς ἄξιον, ἀλλὰ κατὰ χάριν. Εἰς τί δὲ ἐδόθη μοι ἡ χάρις; Εἰς τὸ εἶναί με λειτουργὸν καὶ ἱερέα τοῦ Εὐαγγελίου. Μὴ τοίνυν μοι μέμφεσθε, ἐὰν ὑμῖν ὁμιλῶ· αὕτη γάρ μοι ἱερωσύνη, τὸ καταγγέλλειν τὸ Εὐαγγέλιον. Μάχαιραν ἔχω τὸν λόγον· θυσία ἐστὲ ὑμεῖς. Τίς δ' ἂν μέμψοιτο τῷ ἱερεῖ τὴν μάχαιραν ἐπάγοντι τοῖς πρὸς θυσίαν ἀφορισμένοις; B

« Ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσδεκτος, ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Οὐχ ἵνα ἐγὼ δοξασθῶ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμῖν ἔγραψα· ἀλλ' ἵνα καὶ ὑμεῖς μετὰ τῶν ἄλλων [ἐθνῶν] σωθῆτε, καὶ οὕτω γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν ὁλοκλήρως εὐπρόσδεκτος, ὡς πάντων καρποφορουμένων τῷ Θεῷ. « Ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, » τουτέστιν, ἐν πολιτείᾳ [καθαρᾷ] πνευματικῇ. Οὐ γὰρ πίστις μόνη ἁγιάζει, ἀλλὰ καὶ βίος. Πιστεύσαντες μὲν γὰρ καὶ βαπτισθέντες, λαμβάνομεν τὸ Πνεῦμα· ἀλλ' ἐὰν μὴ καὶ βίον ἔχωμεν, σβέννυται ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος. Καταστέλλει δὲ τὰ φρονήματα τῶν Ῥωμαίων, ὥστε μὴ ἀπαξιῶσαι διδάσκαλον ἔχειν τὸν πάντα τὰ ἔθνη προσάγοντα τῷ Θεῷ. C

« Ἔχω οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸς Θεόν. » Ταπεινώσας ἑαυτὸν σφόδρα, νῦν αὖθις ἐπαίρει τὸν λόγον, ὥστε μὴ εὐκαταφρόνητος δόξαι· καὶ φησιν, ὅτι « Ἔχω καύχησιν, » οὐκ ἐν ἐμαυτῷ, οὐδὲ ἐν τῇ ἐμῇ σπουδῇ, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι. Ποῦ δὲ καυχῶμαι; Εἰς τὰ πρὸς Θεόν· τουτέστιν, οὐκ εἰς τὰ τυχόντα, ἀλλ' εἰς τὰ πνευματικά.

« Οὐ γὰρ τολμήσω τι λαλῆσαι ὧν οὐ [61] κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν λόγῳ καὶ ἔργῳ. Ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Λειτουργός εἰμι τοῦ Εὐαγγελίου εἰς πάντα τὰ ἔθνη, φησὶν, ὅτι Οὐ κομπάζω, οὐδὲ ἐλαζονεύομαί τι [62] ὧν οὐκ ἐποίησα· μᾶλλον δὲ οὐκ ἐγὼ κατειργασάμην, ἀλλ' ὁ Χριστὸς κατειργάσατο, ἐμοὶ ὀργάνῳ χρησάμενος. Εἴτε γὰρ φθέγγομαί τι λέγων καὶ φιλοσοφῶν περὶ τῶν οὐρανίων, εἴτε [63] ἐργάζομαι θείαν πολιτείαν μετιών [64], ἢ καὶ θαύματα τελῶν, πάντα τοῦ Χριστοῦ [65]. Διαφέρει δὲ σημεῖον καὶ τέρας, τῷ τὸ μὲν σημεῖον ἐν τοῖς κατὰ φύσιν λέγεσθαι, καινοπρεπῶς μέντοι γινομένοις (οἷον ἐπὶ τοῦ, τὸ τὴν πενθερὰν Πέτρου πυρέττουσαν εὐθέως ἰαθῆναι. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ τὸν πυρετὸν θεραπεύεσθαι, κατὰ φύσιν μέν D

« Ex parte, « hoc est placide, et paucis : ac non veluti docens, sed, « veluti commonefaciens, » hoc est, paulatim in memoriam revocans.

Vers. 15, 16. « Propter gratiam quæ mihi data est a **109** Deo. Ut essem ego minister Jesu Christi inter gentes, sanctificans Evangelium Dei. » Humiliorem modestioremve sermonem suum faciens, Non mihi ipse, inquit, honorem rapui, sed Deus hoc injunxit mihi, ad hoc ipsum me segregando : non quod dignus essem, sed secundum gratiam suam. Quorsum vero mihi gratia collata est? Ut essem minister ac sacerdos Evangelii. Ne igitur conqueramini, si ad vos sermonem dirigam. Hoc enim est sacerdotium, meum prædicare Evangelium. Cultellum habeo sermonem, victima estis vos. Quis autem accusaverit sacerdotem cultellum admoventem ad victimam destinatis?

« Ut fiat oblatio gentium accepta, sanctificata in Spiritu sancto. » Non ut ego, inquit, glorificer, ideo vobis scripsi, sed ut et vos cum aliis servemini atque ita fiat oblatio gentium prorsus acceptabilis, omnibus Deo fructificantibus. « Sanctificata in Spiritu sancto, » hoc est, spirituali vita. Non enim sola fides sanctificat, sed et vita : simul ac enim credidimus et baptizati sumus, accipimus Spiritum. Et enim nisi vita accesserit, gratia Spiritus exstinguitur. Dejicit autem cogitationes et elationem Romanorum, ne videlicet dedignentur eum admittere doctorem qui omnes gentes Deo adducat.

Vers. 17. « Habeo igitur gloriationem in Christo Jesu, in iis quæ ad Deum attinent. » Ubi vehementer sese humiliasset, jam rursus sermonem attollit, ne contemptus plane videatur, inquiens, « Gloriationem habeo, » non in meipso, neque in meo conatu, sed in gratia Jesu Christi. Sed quibus in rebus glorior? « In iis quæ ad Deum attinent : » hoc est, non in rebus vulgaribus, sed in spiritualibus.

Vers. 18, 19. « Non enim audeo loqui aliquid eorum quæ non effecit Christus per me ad obedientiam gentium verbo et opere. In virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus Dei. » Cum dixisset, Minister sum Evangelii ad omnes gentes, adjicit, Non sum arrogans, nec arroganter jacto quidquam eorum quæ non feci : imo non ego feci, sed Christus effecit, me intrumento usus. Sive enim quidquam loquar, de cœlestibus disserens ac philosophans, sive operer, divinam conversationem exercens, sive miracula perficiens, omnia sunt Christi. Differunt autem signum et prodigium. Signum enim dicitur de iis quæ secundum naturam fiunt, modo tamen inusitato, ut in Petri socro febricitante repente sanata. Hic enim febrim curari secundum naturam est, tum vero nova quadam ra-

Variæ lectiones.

[60] τοῦ Θεοῦ. [61] ὃ μὴ ο. [62] τῶν ο. [63] εἴ καὶ ο. [64] μετελθὼν π. [65] τῷ Χριστῷ ο.

tione contigit, nempe adeo celeriter simulatque attigisset. Prodigium vero est in eis quæ non sunt secundum naturam, veluti cum is qui a nativitate cæcus erat sanaretur [f]. **110** Quia vero haud raro signa et prodigia per dæmones etiam fiant, adjecit, « in virtute spiritus Dei. » Hinc etiam ostenditur dignitas Spiritus, ut qui tanta possit.

« Ita ut ab Jerusalem et per circuitum usque ad Illyricum impleverim Evangelium Christi. » Vis, inquit, demonstrationem accipere eorum quæ dico? Ecce discipulorum meorum multitudinem : ab Hierosolymis enim usque ad Illyricum, quæ sunt extremæ partes ejus quæ nunc Bulgaria nominatur. Non autem dixit, prædicavi, sed « implevi Evangelium, » ut ostendat quod sermo ejus non inefficax fuerit, sed perfectus. Ne vero, cum audis, « ab Jerusalem usque ad Illyricum, » existimes quod recta per publicam viam sit profectus, « Et per circuitum, » inquit, hoc est, et quæ ad aquilonem et ad austrum sunt gentes, prædicando pertransii.

VERS. 20. « Sic vero annitens prædicare Evangelium, non ubi nominatus esset Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem. » Non solum tot tantisque prædicavi Evangelium, illisque persuasi, verum neque ad homines qui omnino Christi nomen audierant, abii : tantum abest, ut me aliorum discipulis vel ingeram, vel gloriæ causa hoc agam. Proinde neque scripsi vobis ceu gloriam a vobis expetens, cæterum tanquam ministerium implens. Alienum autem fundamentum apostolorum doctrinam vocat : non quod alieni fuerint aut alia a Paulo prædicaverint, sed mercedis ratione. Merces enim eorum qui apud illos laboraverant, aliena erat, et non ad Paulum pertinens.

VERS. 21. « Sed quemadmodum scriptum est [g] : Quibus non annuntiatum est de eo, videbunt : et qui non audierunt, intelligent. » Prophetiam hic impletam ostendit. Ingens autem labor est et sudor, cum quis indociles erudire velit : ad quod sane Paulus accurrebat.

VERS. 22. « Propter quod impediebar sæpe venire ad vos. « In epistolæ hujus principio, « Prohibitus sum, » inquit, « hactenus. » Hic autem et causam cur sit prohibitus, reddit : Quia, inquit, quoquoversum circumcursabam prædicando verbum, ideo sæpe impediebar : hoc est, quanquam sæpenumero conabar, et expeterem, semper tamen impediebar.

VERS. 23, 24. « Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos jam inde a multis annis : ut si in Hispaniam proficiscar, veniam ad vos : spero enim quod præteriens videam vos, et a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fuero expletus. » Impediebar, inquit, eo quod prædicare vellem. Jam vero cum nihil ultra mihi in locis hisce restat agen-

A ἐστι · τότε δὲ καινοπρεπῶς ἐγένετο · οὕτω γὰρ ταχέως ἅμα τῇ ἀφῇ) · τὸ δὲ τέρας, ἐν τοῖς μὴ κατὰ φύσιν · οἷον τὸ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν ἰαθῆναι. Ἐπὶ δὲ σημεῖα καὶ τέρατα γίνονται πολλάκις καὶ ἐνεργείᾳ δαιμόνων, προσέθηκεν · « Ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ. » Δείκνυται δὲ καὶ τοῦ Πνεύματος τὸ ἀξίωμα ἐντεῦθεν, εἴ γε τοσαῦτα δύναται.

« Ὥστε με ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκέναι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. » Θέλεις, φησὶν, ἀπόδειξιν λαβεῖν ὧν λέγω; Ἰδὲ τῶν μαθητῶν μου τὸ πλῆθος· ἀπὸ γὰρ Ἰερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ · ὅ ἐστι τὰ ἔσχατα τῆς νῦν ὀνομαζομένης Βουλγαρίας. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐκήρυξα, ἀλλ', [ὅτι] « Ἐπλήρωσα τὸ Εὐαγγέλιον· » ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀνενέργητος ἐγένετο αὐτοῦ ὁ λόγος, ἀλλ' B ἐντελής [66]. Ἵνα δὲ μὴ ἀκούσας, « Ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ ἄχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, » νομίσῃς ὅτι κατ' εὐθὺ τὴν λεωφόρον ἤρχετο, φησὶν, ὅτι « Καὶ κύκλῳ · » τουτέστιν, ὅτι Καὶ τὰ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον ἔθνη διῆλθον τῷ λόγῳ.

« Οὕτω δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ ὅπου ὠνομάσθη Χριστὸς, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ. » Οὐ μόνον τοσούτοις εὐηγγελισάμην καὶ ἔπεισα, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἀνθρώπους ἀκούσαντας ὅλως ὄνομα Χριστοῦ ἀπῆλθον · τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ ἐπιβρίπτειν ἐμαυτὸν ἄλλων μαθηταῖς, καὶ δόξης ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖν. Οὐκοῦν οὐδὲ ὑμῖν ἔγραψα, ὡς τῆς παρ' ὑμῶν δόξης ἐρῶν, ἀλλ' ὡς διακονίαν πληρῶν. Ἀλλότριον δὲ θεμέλιον τὴν διδασκαλίαν τῶν C ἀποστόλων φησίν · οὐχ ὅτι ἀλλότριοι ἦσαν, οὐδ' ὅτι ἄλλα ἐκήρυττον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τοῦ μισθοῦ λόγον. Ὁ γὰρ μισθὸς τῶν πεπονημένων ἐκείνοις ἀλλότριος ἦν, καὶ οὐ διαφέρων Παύλῳ.

« Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται · Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται · καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι. » Προφητείαν ἐνταῦθα δείκνυσι πεπληρωμένην · πλείων δὲ πάντως ὁ πόνος καὶ ὁ ἱδρὼς, ὅταν τις τοὺς ἀμαθεστάτους διδάσκειν ἕληται · ᾧ δὴ καὶ Παῦλος ἐπέτρεχε [67].

« Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. » Ἀρχόμενος μὲν τῆς Ἐπιστολῆς, εἶπεν, ὅτι « Ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο · » ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι, δι' ἣν κεκώλυται, ὅτι Διὰ τὸ πάντα- D χοῦ περιτρέχειν [68] κηρύττων, διὰ τοῦτο ἐνεκοπτόμην τὰ πολλά · τουτέστι, πολλάκις ἐπιχειρῶν καὶ ἐπιθυμῶν, ὅμως ἐνεκοπτόμην ἀεί.

« Νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐπιποθίαν δὲ ἔχων τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν · ὡς ἐὰν πορεύωμαι εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς · ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ, ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ. » Ἐνεκοπτόμην, φησὶ, διὰ τὸ θέλειν με κηρύσσειν. Νυνὶ δὲ ἐπειδὴ οὐκέτι ἔργον ἐστί μοι ἐν τοῖς τόποις

[f] Joan. v, 7. [g] Isa. LII, 15.

Variæ lectiones.

[66] ἀλλ' ἐνεργὴς καὶ ἐντελὴς m. [67] οὗ δὴ καὶ Παῦλος ἐπέτυχε o. [68] παρατρ.).

τούτοις, διὰ τοῦτο καὶ γράφω ὑμῖν, καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, οὐχὶ δι' ἄλλο τι, οἷον διὰ δόξης ἔρωτα. Εἶτα, ἵνα μὴ εἴπωσιν αὐτῷ, ὅτι Διὰ τὸ μὴ ἔχειν σε αὐτόθι ἔργον, ὡς ἐν παρέργῳ ποιῇ ἡμᾶς· ἐπιφέρει, ὅτι Ἐπιποθίαν ἔχω πρὸ πολλῶν ἐτῶν· τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην σπεύδω πληρῶσαι. Ἵνα δὲ μὴ πάλιν φυσηθῶσιν, ὡς ἐπιποθοῦντος[69] αὐτοὺς τούτου, οἷα δὴ μείζους τῶν ἄλλων[70], ἐπάγει· « Ὡς ἐὰν πορεύωμαι εἰς[71] τὴν Ἱσπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. » Ἵνα δὲ μὴ εἴπωσι πάλιν· Ὁδοῦ πάρεργον ποιῇ ἡμᾶς, ἐπήγαγε· « Καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ· » τουτέστιν, Ὑμεῖς αὐτοὶ ἰδόντες τὴν ἀνάγκην[72] κατεπείγουσάν με πρὸς τὸ καὶ ἐκείνοις ἐπιδημῆσαι, προπέμψειν μέλλετέ με. Ὥστε οὐ καταφρονῶν ὑμῶν, ἀλλ' ἀναγκαίως, ὑμᾶς, παρελεύσομαι. Ἐπεὶ δὲ ἔτι τοῦτο[73] ἐλύπει πλέον, θεραπεύει αὐτὸ[74] λέγων· « Ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ. Δείκνυσι γὰρ ἑαυτὸν ἐρῶντα τῆς ἀγάπης αὐτῶν, καὶ σφοδρῶς· διὸ οὐδὲ εἶπε, Θεάσωμαι, ἀλλ', « Ἐμπλησθῶ, » τὰ τῶν γονέων μιμούμενος ῥήματα. « Ἀπὸ μέρους » δέ, εἶπε· τουτέστιν, Οὐδείς με χρόνος ἐμπλῆσαι δύναται, οὐδὲ ἐμποιῆσαί μοι κόρον τῆς ὁμιλίας ὑμῶν. Ἀγαπητὸν οὖν μοι, ἐὰν μερικῶς ὑμῶν ἐμπλησθῶ.

« Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, διακονῶν τοῖς ἁγίοις. Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. » Ὑπέσχετο ἀνωτέρω πρὸς αὐτοὺς διελθεῖν· ἐπεὶ δὲ ἐμέλλεν ἐμβραδύνειν, ἵνα μὴ δόξῃ χλευάζειν αὐτούς, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐμβραδύνει, καί φησιν, ὅτι « Πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, διακονῶν τοῖς ἁγίοις. » Οὐκ εἶπεν, Ἐλεημοσύνας ἀποκομίζων, ἀλλὰ, « Διακονῶν· » ἵνα μάθωμεν ἡλίκων καὶ ὑφ' οὗ γινόμενον τὸ γινόμενον, καὶ ὅτι μέγα. Διὰ δὲ τούτου προτρέπεται καὶ τοὺς Ῥωμαίους[75] εἰς ἐλεημοσύνην. Λέγων γὰρ, ὅτι « Εὐδόκησαν Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα, » καὶ τὰ ἑξῆς, ζῆλον αὐτοῖς ἐντίθησιν εἰς τὸ μιμήσασθαι τούτους. Τὸ δὲ, « Εὐδόκησαν, ἀντὶ τοῦ, ἠθέλησαν, ἀγαθὸν ἔκριναν, τὸ στεῖλαι κοινωνίαν τινά. Πανταχοῦ δὲ κοινωνίαν καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς κοινοῦ τοῦ κέρδους ὄντος καὶ τῶν[76] διδόντων, καὶ τῶν λαμβανόντων. » Τινὰ » δὲ, εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, μικρὰν, ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς Ῥωμαίοις ὀνειδίζειν, ὡς φειδωλοῖς καὶ ἀκοινωνήτοις. « Πτωχοὺς δὲ τῶν ἁγίων, » τουτέστι, τῶν πιστῶν. Ὥστε διπλῶς[77] ἄξιοι ἐλεεῖσθαι, διὰ τὴν πενίαν καὶ διὰ τὴν ἀρετήν.

« Εὐδόκησαν γὰρ, καὶ ὀφειλέται αὐτῶν εἰσιν· εἰ γὰρ ἐν τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς. » Οὐδὲν, φησὶ, καινὸν, εἰ εὐδόκησαν κοινωνῆσαι τοῖς ἁγίοις· ὀφειλέται γὰρ αὐτῶν εἰσι. Καὶ πῶς; Ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἦν ὁ Χριστὸς, δι' αὐτοὺς ἦλθεν, ἐκεῖθεν οἱ ἀπόστολοι, οἱ προφῆται, πάντα τὰ ἀγαθά. Τούτων οὖν ἁπάντων ἐκοινώνησεν ἡ οἰκουμένη. Ὀφείλουσιν οὖν πάλιν μεταδοῦναι αὐτοῖς τῶν

A dum, **111** propter hoc ipsum et scribo ad vos, et viso vos; non alicujus alius rei gratia, veluti ob gloriæ cupiditatem. Deinde, ne dicant ei, Quia in iis regionibus nihil erat tibi negotii, nos obiter visis, infert: Desiderium habui ante multos annos: desiderium hoc implere festino. Ne vero rursus inflentur, quod is eorum desiderio teneretur, quasi cæteris omnibus superiores essent, subdit: « Ut si proficiscar in Hispaniam, veniam ad vos. » Ne vero iterum dicant, Itineris auctarii loco nos facis; addidit: « et a vobis deducar illuc: » hoc est, vos ipsi conspicati necessitatem urgentem me ad illos proficisci, deducturi estis me. Quare non ex contemptu, sed necessario transiero vos. Quoniam autem istud eos adhuc magis angebat, sanat illud, B inquiens: « Si vobis primum ex parte fuero expletus. » Indicat autem se charitatem illorum amare, idque vehementer: ideoque non dixit, videro; sed, « expletus fuero: » parentum verba imitatus. « Ex parte, » autem dixit; hoc est, nullum me tempus explere, aut vestræ societatis satietatem mihi creare potest. Si itaque ex parte vobis expletus fuero, contentus ero.

Vers. 25, 26. « Nunc autem proficiscor Hierosolyma, ministrans sanctis. Placuit enim Macedoniæ et Achaiæ communicationem quamdam facere in pauperes sanctos qui sunt in Jerusalem. » Supra pollicebatur se ad ipsos perventurum: at quoniam C cunctaturus erat, ne videretur eos irridere, causam moræ suæ exponit. « Proficiscor, « inquiens, « Hierosolyma, ministrans sanctis. » Non dixit, eleemosynam mecum asportans, sed, « ministrans: » ut discamus quantum sit, et a quo fiat, quod factum est, et quam arduum. Per hoc autem Romanos etiam ad eleemosynam hortatur. Cum enim ait « Placuit Macedoniæ et Achaiæ, » etc., æmulationem' eis indit ad istos imitandos. Porro, « placuit » eis, pro, voluerunt, bonum censuerunt mittere communicationem aliquam. Ubique autem eleemosynam communicationem vocat, quasi lucrum commune esset cum dantium tum accipientium. « Quamdam » autem dixit, pro exiguam: ne videatur Romanis objicere quod et parci sint et illiberales. Porro, D « pauperes sanctos » dixit, hoc est, fideles. Ita ut duplici ratione miseratione digni sint, primum paupertatis, deinde vero virtutis nomine.

Vers. 27. « Placuit enim eis, et debitores sunt illorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent et in carnalibus ministrare eis. » Nihil novum, inquit, si sanctis communicare voluerunt: debitores enim illorum sunt. Ecqua istuc ratione? Ex Judæis erat Christus, propter ipsos venerat; ab illis etiam apostoli et prophetæ, adeoque **112** omnia bona. Horum igitur omnium particeps factus est universus terrarum orbis. Debent

Variæ lectiones.

[69] ἐπιθυμοῦντος o. [70] τῶν ἄλλων ἴδειν m. [71] πρὸς o. [72] ἀγά-ην o. [73] τούτους o. [74] αὐτοὺς o. [75] Ἑβραίους o. [76] κοινὴν οὖσαν καὶ τῶν o. [77] διπλῇ o.

itaque gentes carnalia sua bona eis impertiri : proinde et vos. Non autem dixit, communicare, sed, « ministrare. » In ordine enim ministrorum eos collocavit. Nec dixit, in carnalibus suis. Spiritualia enim Judæorum esse testatus est; carnalia nec gentium quidem. Pecuniæ namque et facultates omnibus sunt communes, nec ad possessores tantum pertinent.

A σαρκικῶν ἀγαθῶν οἱ ἐξ ἐθνῶν · ὥστε καὶ ὑμεῖς. Οὐκ εἶπε δὲ, Κοινωνῆσαι, ἀλλὰ, « Λειτουργῆσαι · » ἐν τάξει γὰρ διακόνων αὐτοὺς κατέστησεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐν τοῖς σαρκικοῖς αὐτῶν. Τὰ μὲν γὰρ πνευματικὰ τῶν Ἰουδαίων εἶπεν εἶναι · τὰ δὲ σαρκικὰ, οὐκέτι τῶν ἐθνικῶν. Τὰ γὰρ χρήματα κοινὰ πάντων, καὶ οὐ τῶν ἐχόντων μόνον.

Verse 28. « Hoc igitur ubi perfecero, atque obsignavero illis fructum hunc. » Id est, simul ac ceu in regia promptuaria deposuero, veluti in asylo et loco tuto : hujusmodi enim sunt quæ obsignantur. « Fructum » autem appellat, ostendens per hoc, eos qui dant potius lucrari.

« Τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον. » Τουτέστιν, ὡς εἰς βασιλικὰ ταμεῖα ἀποθέμενος, ὡς ἐν ἀσύλῳ καὶ ἀσφαλεῖ χωρίῳ · τοιαῦτα γὰρ τὰ σφραγιζόμενα. « Τὸν καρπὸν » δὲ, εἶπε, δεικνὺς αὐτοὺς μᾶλλον κερδένοντας τοὺς διδόντας.

« Proficiscar per vos in Hispaniam. » Rursus Hispaniæ mentionem facit, innuens necessariam B sibi eo fuisse profectionem, quodque non veluti ipsos despiciens Romam prætereat.

« Ἀπελεύσομαι [78] δι' ὑμῶν εἰς τὴν Ἱσπανίαν. » Πάλιν μέμνηται τῆς Ἱσπανίας, δεικνὺς, ὅτι ἀναγκαία αὐτῷ ἡ ἐκεῖσε ὁδὸς, καὶ ὅτι οὐχ ὡς καταφρονῶν αὐτῶν παρέρχεται τὴν Ῥώμην.

Verse 29. « Scio autem quod veniens ad vos, in plenitudine benedictionis Evangelii Christi veniam. » Hoc est, videbo vos omnibus Evangelicis bonis probatos. Plenitudinem namque benedictionis Evangelii, omnia bona benedictione digna, hoc est, laude quæ est ex Evangelio, appellat. Potes autem per benedictionem intelligere eleemosynam, ut sit sententia : Inveniam vos perfectos in eleemosyna et humanitate. Hæc vero dicit præoccupans ipsos, ut ea encomia reveriti, dent operam, ut tales videantur.

« Οἶδα δὲ ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσομαι. » Τουτέστιν, Ὀψομαι ὑμᾶς ἐν πᾶσιν εὐδοκιμοῦντας τοῖς ἀγαθοῖς [79] κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Πλήρωμα γὰρ εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου καλεῖ πάντα τὰ ἀγαθὰ τὰ ἄξια τῆς εὐλογίας, τουτέστι, τοῦ ἐπαίνου τοῦ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον· δύνασαι δὲ εὐλογίαν τὴν ἐλεημοσύνην νοῆσαι, ἵνα ᾖ ὁ λόγος αὐτῷ, ὅτι Εὑρήσω ὑμᾶς τελείους ἐν ἐλεημοσύνῃ καὶ φιλανθρωπίᾳ. Ταῦτα δὲ λέγει προκαταλαμβάνων αὐτοὺς, ἵνα αἰδεσθέντες τὰ ἐγκώμια, σπουδάσωσι τοιοῦτοι ὀφθῆναι.

Verse 30. « Obsecro autem vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum et per dilectionem Spiritus. » Nusquam seipsum fide dignum putat, sed mediatores assumit, perinde ac etiamnum Christum et Spiritum. Atqui Patris non meminit, ut discas quod neque quando Patris solius mentionem fecerit, Filium et Spiritum rejiciat. « Dilectionem » porro « Spiritus, » dixit. Quemadmodum enim Pater et Filius dilexere mundum, sic et Spiritus.

« Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ [80] τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος. » Οὐδαμοῦ ἀξιόπιστον ἑαυτὸν ἡγεῖται, ἀλλὰ μεσίτας παραλαμβάνει · ὥσπερ δὴ καὶ νῦν τὸν Χριστὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Τοῦ μέντοι Πατρὸς οὐ μέμνηται, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐδ' ὅταν τοῦ Πατρὸς μόνου μέμνηται [81], τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ἀθετεῖ. « Τῆς ἀγάπης » δὲ « τοῦ Πνεύματος, » εἶπε. Καθάπερ γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἠγάπησαν τὸν κόσμον, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα.

C

« Συναγωνίσασθέ μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Θεόν. » Μεγίστη ταπεινοφροσύνη, ὅτι λέγει τῆς τούτων δεῖσθαι εὐχῆς.

« Ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. » Οὐκ εἶπεν, Ἵνα συμπλακῶ, καὶ νικήσω αὐτοὺς, ἀλλὰ, « Ἵνα ῥυσθῶ, » θεῖον νόμον πληρῶν, τὸν διακελευόμενον εὔχεσθαι μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμόν. Ἅμα δὲ καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἀναγκαῖον τὸ διακονῆσαι τοῖς ἐν μέσῳ τοσούτων ἀπειθῶν οὖσιν (ὧν καὶ αὐτὸς ῥυσθῆναι εὔχεται), καὶ προσέτι λιμῷ ἀπόλλυσθαι κινδυνεύουσι [82].

D

Verse 31. « Ut liberer ab infidelibus qui sunt in Judæa. » Non dixit, ut cum illis conflicter, et vincam eos, sed, « ut liberer, » divinam legem implens, quæ orare jubet ne in tentationem incidamus. Præterea ostendit quod sit necessarium ministrare illis qui in medio tot incredulorum degant (a quibus et ipse liberari exoptat), de quibus etiam periculum sit, ne fame pereant.

« Καὶ ἵνα ἡ διακονία μου ἡ εἰς Ἱερουσαλὴμ εὐπρόσδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις. » Τουτέστιν, ἵνα μετὰ προθυμίας ἀποδέξωνται τὰ διδόμενα. Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ δοῦναι ἐλεημοσύνην, ὡς τὸ δεχθῆναι. Ὅταν γὰρ μετὰ ἀνάγκης τις παρ-

Utque ministerium meum erga Jerusalem acceptabile fiat sanctis. » Hoc est, ut **113** cum alacritate accipiant quæ eis dantur. Hinc autem perspicuum est, quod dare eleemosynam, non sufficiat ut accepta sit. Quando enim neccessario quispiam

[h] Matth. VI, 43.

Variæ lectiones.

[78] ἐπελεύσομαι m. [79] τοῖς ἀγαθοῖς τοῖς m. [80] τῆς ἀ/άπης. [81] μνησθῇ o. [82] κινδυνεύσασι o.

ἔχῃ, ὅταν ἐξ ἀδικίας, ὅταν πρὸς κενοδοξίαν, πάντα οἴχεται, καὶ ὁ ἐκ τούτων καρπὸς ἀφανίζεται.

A exhibet, quando ex injuria, quando ad ostentationem, cuncta pereunt, atque horum omnium fructus evanescit.

« Ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς διὰ θελήματος Θεοῦ. » Διὰ τοῦτο, φησὶ, ῥυσθῆναι εὔχομαι, ἵνα ταχέως ὑμᾶς ἴδω, καὶ μεθ' ἡδονῆς, μηδεμίαν ἐκεῖθεν ἐπισυρόμενος ἀθυμίαν.

VERS. 32. « Ut cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei. » Propterea, inquit, liberari opto, ut cito vos videam, et cum voluptate, nullam inde tristitiam contrahens.

« Καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν. » Οὐκ εἶπε, Διδάξω ὑμᾶς, καὶ κατηχήσω, ἀλλὰ, « Συναναπαύσωμαι· τουτέστιν, Ὑμεῖς ἐμοὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν, κἀγὼ ὑμῖν διὰ τὴν τῆς πίστεως ἐπίδοσιν. Δείκνυσι δὲ διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ὅτι ἀγῶνας ἔχοντες καὶ πόνους, καὶ αὐτὸς καὶ αὐτοὶ χρῄζουσιν ἀναπαύσεως.

« Et refrigerer vobiscum. » Non dixit, ut vos doceam atque instituam, sed, « refrigerer vobiscum : » hoc est, ut vos quidem in me recreemini per doctrinam, ac ego in vobis propter fidei vestræ incrementum. Monstrat autem per dictionem hanc, quod certaminibus ac laboribus defessi, cum ipse tum illi refocillatione indigeant.

« Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. » Τοῦτο πανταχοῦ ἔθος αὐτῷ, εὐχὴν ποιεῖσθαι καὶ τῇ παραινέσει προστιθέναι. B

VERS. 33. « Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen. » Ubique consuetudo est Apostolo, precationem adhortationi apponere.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

CAPUT XVI.

« Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ὑμῶν, διάκονον οὖσαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς. » Ἐπειδὴ αὕτη ἦν διακομίζουσα τὴν Ἐπιστολήν, συνιστᾷ αὐτὴν αὐτοῖς. Σεμνύνει δὲ ταύτην, καὶ διὰ τοῦ πρώτης μνησθῆναι, καὶ διὰ τοῦ ἀδελφὴν ὀνομάσαι (μέγα ἀξίωμα), καὶ διὰ τοῦ διάκονον οὖσαν δεῖξαι.

VERS. 1. « Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ quæ est in Cenchris. » Quia hæc matrona Epistolam hanc afferebat, ideo eam commendat ipsis. Peculiari autem hanc honore afficit, et quod primo loco mentionem ejus facit, et per hoc quod sororem appellat (quæ ingens sane est dignitas), et per hoc quod ostendit eam ministram fuisse.

« Ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ἁγίων. » Τουτέστιν, Διὰ τὸν Κύριον τιμήσητε αὐτήν. Ὁ γὰρ διὰ τὸν Κύριον δεχόμενος καὶ τὸν μικρὸν μεγάλως τιμᾷ· ἐὰν δὲ καὶ ἁγία ᾖ, πολλῷ μᾶλλον· διὸ προσέθηκεν· « Ἀξίως τῶν ἁγίων, » τουτέστιν, ὡς δεῖ τοὺς ἁγίους ὑποδέχεσθαι. C

VERS. 2. « Ut ipsam accipiatis in Domino digne sanctis. » Hoc est, ut propter Dominum ipsam honoretis. Qui enim quempiam quamvis exiguum, propter Dominum suscipit, ingenti honore dignatur : sin vero et sancta fuerit, multo magis. Propterea adjecit, « digne sanctis, » id est, quemadmodum convenit sanctos suscipere.

« Καὶ παραστῆτε αὐτῇ, ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν πράγματι χρῄζῃ. » Τουτέστιν, Ἵνα τὰ παρ' ὑμῶν εἰσενέγκητε, καὶ χεῖρα ὀρέξητε. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἵνα ἀπαλλάξητε αὐτήν.

« Et assistatis ei in quocunque negotio vestri indiguerit. » Hoc est, ut vestra ei offeratis, manumque ei porrigatis. Non enim dixit, ut dimittatis ipsam.

« Καὶ γὰρ αὐτὴ προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ. » Ἐπῄνεσε πρῶτον, εἶτα τέθεικε τὴν παράκλησιν μέσην· εἶτα πάλιν τὰ ἐγκώμια, ἑκατέρωθι σφίγγων τὴν πρὸς τὸ τιμῆσαι αὐτὴν προτροπήν. [83]. « Προστάτις » γάρ, φησὶ, « πολλῶν ἐγένετο, καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, » τοῦ κήρυκος τῆς οἰκουμένης, τοῦ τοσαῦτα παθόντος.

« Etenim ipsa astitit multis et mihi ipsi. » Imprimis commendavit ipsam, deinde exhortationem interposuit, ac denuo addit encomia; exhortationem suam qua monet eos, ut honorem illi deferant, utrinque cingens. « Astitit » enim, inquit, « multis, » imo « et mihi ipsi, » totius orbis præconi, tot tantaque passo. D

« Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Συνήργησάν μοι, φησὶν, ἐν τῷ λόγῳ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ [84], καὶ πόνων καὶ κινδύνων ἐγένοντο κοινωνοί. Τινὲς δὲ συνεργοὺς τούτους ὡς σκηνοποιοὺς καὶ αὐτοὺς ὄντας ἐνόησαν.

VERS. 3. « Salutate Priscillam et Aquilam, adjutores meos in Christo Jesu. » Mihi, inquit, cooperati sunt in verbo et in doctrina, laborumque et periculorum facti sunt participes. Nonnulli cooperarios istos intellexerunt, tanquam ipsi tabernaculorum textores essent.

« Οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν. » Μάρτυρες ἀπηρτισμένοι οὗτοι· καὶ γὰρ ἐπὶ Νέρωνος μυρίοι οἱ κίνδυνοι.

114 VERS. 4. « Qui pro anima mea suam ipsorum cervicem supposuerunt. » Hi erant perfecti martyres. Nam sub Nerone innumera pericula imminebant.

« Οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν. » Ἐνταῦθα τὴν φιλοξε-

« Quibus non ego solus gratias ago, verum etiam omnes Ecclesiæ gentium. » Hospitalitatem eorum

Variæ lectiones.

[83] πρακτικήν Ο. [84] τῆς διδασκαλίας Ο.

hic adumbrat. Ne enim per adulationem hæc dicere videatur, producit etiam alios multos testes.

VERS. 5. « Et Ecclesiam quæ est in domo ipsorum. » Hi adeo probati fuerunt, ut totam eorum familiam fideles fecerint. Hosce enim Ecclesiam nominavit. Quin etiam propter hospitalitatem hæc dicit. Ubi enim multa pietas est et virtus, domus illa Ecclesia dicitur. Audiant itaque ii, qui matrimonio junguntur, quod iis ad virtutem istud non est impedimento.

« Salutate Epænetum dilectum meum, qui est primitiæ Achaiæ in Christo. » Magnum sane est Paulo dilectum esse, qui cum judicio, et non ad gratiam amare novit. Primitias autem ipsum appellat, vel quod primus credidit, principium et ingressus factus ad fidem universæ genti, vel quod majorem præ cæteris pietatem commonstraverat. Propterea dixit, « qui est primitiæ in Christo, » hoc est, non in mundanis rebus, sed in iis quæ ad Christum spectant.

VERS. 6. « Salutate Mariam quæ multum laboravit erga nos. » A laboribus quos pro veritate pertulit, mulierem ornat. Non tantum enim, inquit, pro seipsa laboravit, excubias agens, humique jacens: verum etiam, quod majus est, pro nobis apostolorum adimplevit officium. Qui ergo dicit Apostolus: « Mulieri docere non permitto[1] ? » A verbo doctrinæ eam non arcet, sed a præsulatu in conventu et a suggesto. Privatam enim institutionem valde probat. Hanc enim ad rationem et maritum suum uxor, et liberos docet, sic Prisca Apollo instituit. Non dixit autem, multa docuit, sed, « laboravit: » ut ostendat quod et per pecunias suas et alias ministrabat.

VERS. 7. « Salutate Andronicum et Juniam, cognatos meos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo. » Quod cognati sint Paulo, non tantum est encomium, quantum est quod sint concaptivi. Etenim graviora captivis patiebantur, dum agerentur hinc inde et vastarentur. Porro magnum est quod apostoli sint, præsertim cum Junia sit mulier. Multo vero majus est quod insignes sint. Porro ab operibus suis insignes sunt facti. Non verecundatur autem Paulus dicere ac fateri, Qui ante me crediderunt Christo, commendans eos quod adeo præsilierint atque præripuerint bonum.

VERS. 8. « Salutate Ampliam dilectum meum in **115** Domino. » Si a rege diligi magnum est, quanto præclarius est a Paulo, qui propter virtutem ac secundum Deum diligit?

VERS. 9. « Et Urbanum adjutorem nostrum in Christo. » Major hæc laus est priore, imo hæc est causa illius et comprehensoria. Nam qui est adjutor, est etiam dilectus.

[1] I Cor. XIV, 35.

A νίαν αὐτῶν αἰνίττεται. Ἵνα γὰρ μὴ δόξῃ κολακείων λέγειν, παράγει καὶ ἄλλους πολλοὺς μάρτυρας.

« Καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν. » Οὕτως ἦσαν οὗτοι εὐδόκιμοι, ὥστε τὸν οἶκον αὐτῶν πάντα ποιῆσαι πιστούς· τούτους γὰρ Ἐκκλησίαν ὠνόμασεν· ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ φιλόξενον. Ἔνθα γὰρ εὐλάβεια πολλὴ καὶ ἀρετή, Ἐκκλησία ὁ οἶκος ἐκεῖνος[85]. Ἀκουέτωσαν οἱ ἐν γάμῳ, ὅτι οὐ βλάπτονται ἐκ τούτου πρὸς ἀρετήν.

« Ἀσπάσασθε Ἐπαινετὸν [*vulg.* Ἐπαίνετον] τὸν ἀγαπητόν μου· ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας εἰς Χριστόν. » Μέγα τὸ εἶναι Παύλου ἀγαπητόν, τοῦ μετὰ κρίσεως, καὶ οὐ πρὸς χάριν, φιλεῖν εἰδότος. Ἀπαρχὴν δὲ αὐτὸν λέγει, ἢ ὅτι πρῶτος ἐπίστευσεν, B ἀρχὴ καὶ εἴσοδος εἰς τὴν πίστιν γενόμενος ὅλῳ τῷ ἔθνει· ἢ ὅτι πλείονα εὐλάβειαν ἐπεδείκνυτο· διὸ εἶπεν, « Ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ εἰς Χριστόν· τουτέστιν, οὐκ ἐν τοῖς κοσμικοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ Χριστόν.

« Ἀσπάσασθε Μαριάμ, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς. » Ἀπὸ τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἱδρώτων τὴν γυναῖκα καλλωπίζει. Οὐ μόνον γάρ, φησὶν, εἰς ἑαυτὴν ἐκοπίασεν, ἀγρυπνοῦσα καὶ χαμευνοῦσα· ἀλλὰ τὸ μεῖζον, καὶ εἰς ἡμᾶς ἀποστόλων πληροῦσα τάξιν. Πῶς οὖν φησιν, ὅτι « Γυναικὶ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω; » Οὐ τοῦ λόγου τῆς διδασκαλίας αὐτὴν κωλύει, ἀλλὰ τῆς ἐν τῷ μέσῳ προεδρίας, καὶ τοῦ ἐν C βήματι θρόνου· τὴν γὰρ ἰδίᾳ γινομένην διδασκαλίαν[86] καὶ σφόδρα δέχεται. Οὕτω γὰρ καὶ γυνὴ τὸν οἰκεῖον ἄνδρα καὶ τὰ τέκνα διδάσκει, καὶ ἡ Πρίσκα τὸν Ἀπολλὼ κατήχησεν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Πολλὰ ἐδίδαξεν, ἀλλ', « Ἐκοπίασεν· » ἵνα δείξῃ, ὅτι καὶ διὰ χρημάτων διηκόνει, καὶ δι' ἄλλων τρόπων.

« Ἀσπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν, τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου· οἵτινές εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἳ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγόνασιν ἐν Χριστῷ. » Οὐ τὸ συγγενεῖς εἶναι Παύλου, τοσοῦτον ἐγκώμιον, ὅσον τὸ συναιχμαλώτους. Καὶ γὰρ χαλεπώτερα ἔπασχον αἰχμαλώτων, θλευνόμενοι, πορθούμενοι. Καὶ τὸ ἀποστόλους δὲ εἶναι, μέγα· καὶ ταῦτα γυναῖκα οὖσαν τὴν Ἰουνίαν· τὸ δὲ ἐπισήμους, πολλῷ[87] μᾶλλον. Ἐπίσημοι δὲ ἐγένοντο ἀπὸ τῶν ἔργων. Οὐκ ἐπαισχύνεται δὲ ὁ Παῦλος λέγων, ὅτι Πρὸ ἐμοῦ ἐπίστευσαν τῷ Χριστῷ, ἐπαινῶν αὐτοὺς, ὅτι προεπήδησαν καὶ προήρπασαν τὸ ἀγαθόν.

« Ἀσπάσασθε Ἀμπλίαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν Κυρίῳ. » Εἰ τὸ παρὰ βασιλέως ἀγαπᾶσθαι μέγα, πόσῳ μᾶλλον τὸ παρὰ Παύλου, τοῦ δι' ἀρετὴν καὶ κατὰ Θεὸν ἀγαπῶντος;

« Καὶ Οὐρβανὸν τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ. » Τοῦτο μεῖζον ἐκείνου τὸ ἐγκώμιον· μᾶλλον δὲ καὶ αἴτιον τοῦτο ἐκείνου καὶ περιεκτικόν. Ὁ γὰρ συνεργὸς, καὶ ἀγαπητός.

Variæ lectiones.

[85] αὐτῶν O. [86] διδάσκαλον O. [87] πόσῳ O.

« Καὶ Στάχυν τὸν ἀγαπητόν μου. » Καὶ τοῦτον ἀπὸ τῶν αὐτῶν στεφανοῖ. A

« Ἀσπάσασθε Ἀπελλῆν τὸν δόκιμον ἐν Χριστῷ. » Τουτέστι τὸν ἀνεπίληπτον, τὸν ἄμωμον ἐν πᾶσι. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι πρὸς ἀντιδιαστολήν τινος Ἀπελλοῦ ἀδοκίμου τοῦτο εἴρηται.

« Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου. » Ἴσως οὐκ ἦσαν ὡς οἱ πρῶτοι · διὸ οὐδὲ ὀνομαστὶ αὐτῶν ἐμνήσθη.

« Ἀσπάσασθε Ἡρωδίωνα τὸν συγγενῆ μου. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν Ναρκίσσου, τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ. » Τουτέστι πιστούς.

« Ἀσπάσασθε Τρύφαιναν καὶ Τρυφῶσαν, τὰς κοπιώσας ἐν Κυρίῳ. » Περὶ μὲν τῆς Μαριὰμ ἄνω ἔλεγεν · « Ἥτις πολλὰ ἐκοπίασε · » περὶ δὲ τούτων, ὅτι κοπιῶσιν ἔτι. Μέγας δὲ ὁ ἔπαινος τὸ ἐνεργοὺς B εἶναι δι' ὅλου, καὶ κοπιᾷν.

« Ἀσπάσασθε Περσίδα τὴν ἀγαπητὴν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν Κυρίῳ. » Αὕτη μείζων, ὅτι τε πολλὰ ἐκοπίασε, καὶ ὅτι ἀγαπητή. Οὕτως ἕκαστον κατὰ τὴν ἀξίαν ὀνομάζει, αὐτούς τε προθυμοτέρους ποιῶν, καὶ ἑτέρους εἰς ζῆλον διεγείρων.

« Ἀσπάσασθε Ῥοῦφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ. » Διπλοῦν ἀγαθὸν [88], τὸ καὶ τὸν υἱὸν ἀνεπίληπτον εἶναι, καὶ τὴν μητέρα. Οὐ γὰρ ἂν ἁπλῶς εἶπε, « Μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ, » εἰ μὴ πολλὴν ἐμαρτύρει τῇ γυναικὶ τὴν ἀρετήν.

« Ἀσπάσασθε Ἀσύγκριτον, Φλέγοντα, Ἑρμᾶν, C Πατρόβαν, Ἑρμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς. » Μὴ τοῦτο ἴδῃς, ὅτι χωρὶς ἐγκωμίων τούτους τέθεικεν, ἀλλ' ὅτι καταδεεστέρους ὄντας ἁπάντων, ὅμως ἠξίωσε τῆς παρ' αὐτοῦ προσρήσεως · μᾶλλον δὲ καὶ τούτοις ἐγκώμιον προσῆψε, ἀδελφοὺς καλέσας.

« Ἀσπάσασθε Φιλολόγον, καὶ Ἰουλίαν, Νηρέα, καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ Ὀλυμπᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους. » Μέγα καὶ τούτοις τὸ ἐγκώμιον · ἁγίους γὰρ αὐτοὺς ἐκάλεσεν.

« Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. » Ἵνα μὴ φιλονεικίαι γένωνται, τῷ τοὺς μὲν οὕτω, τοὺς δὲ οὕτω προσιέρῃσθαι · καὶ τοὺς μὲν μετὰ πλειόνων ἐγκωμίων, τοὺς δὲ μετὰ ἐλαττόνων · ἀνακιρνᾷ πάλιν αὐτοὺς τῷ ἁγίῳ φιλήματι · ἵνα μήτε ὁ μέγας καταφρονῇ τοῦ ἐλάττονος, μήτε ὁ μικρὸς βασκαίνῃ τῷ μείζονι, τοῦ ἁγίου φιλήματος πάντα καταπραύνοντός τε καὶ ἐξισοῦντος. D

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ. » Οὐ μόνον αὐτὸς ἥνωσεν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τὸν παρὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀσπασμὸν αὐτοῖς διαπέμπεται ἑνωτικὸς. Κοινῇ γάρ φησι πάντας, οὐ τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα. Τοσούτους δὲ προσηγόρευσεν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ, ὅπερ οὐκ ἐν ἄλλῃ ἐποίησε, διὰ τὸ μήπω ἑωρακέναι Ῥωμαίους. Ἐπεὶ οὖν εἰς τὴν πόλιν ταύτην πολλοὶ τῶν αὐτῷ γνωρίμων κατέφυγον, εἰκότως ὀνο-

« Et Stachyn dilectum meum. » Hunc iisdem præconiis ornat.

VERS. 10. « Salutate Apellem probatum in Christo. » Hoc est irreprehensibilem, in omnibus inculpatum. Quidam dicunt, quod ad differentiam alterius cujusdam Apellis non probati istud dictum sit.

« Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familia. » Forsan non fuerunt ut priores; ideo nominatim eos non recenset.

VERS. 11. « Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino. » Hoc est fideles.

VERS. 12. » Salutate Tryphænam et Tryphosam quæ laborant in Domino. » De Maria quidem supra dicebat, « quæ multum laboraverit : » de his vero ait, quod adhuc laborent. Ingens autem laus est, quod semper in opere perseverent et labore.

« Salutate Persidem dilectam quæ multum laboravit in Domino. » Ideo major est ista, non solum quod plurimum laboraverit, sed etiam quod sit dilecta. Ita quemlibet pro dignitate nominat, cum ipsos alacriores reddens, tum alios ad æmulationem excitans.

VERS. 13. « Salutate Rufum electum in Domino, et matrem ejus et meam. » Duplex bonum est : et quod filius sit inculpatus, et quod ipsa mater irreprehensibilis. Omnino enim non dixisset, « matrem ejus et meam, » nisi multam matronæ isti virtutem tribueret.

VERS. 14. « Salutate Asyncritum, Phlegontem et Hermam, Patroban, Hermen et fratres qui cum ipsis sunt. » Ne hoc intuearis, quod sine encomiis ipsos posuit, sed cum inferiores essent omnibus, non est tamen sua dedignatus compellatione et salutatione : imo non parum illis laudis tribuit, dum fratres eos nominavit.

VERS. 15. « Salutate Philologum et Juliam, Nerea et sororem ipsius, et Olympan et qui cum ipsis sunt sanctos omnes. » Ingens sane præconium eis accenset, cum sanctos appellat.

VERS. 16. « Salutate vos invicem in osculo sancto. » Ne contentiones et rixæ orirentur, cum alii quidem sic, alii vero alia ratione salutarentur : cumque alii majoribus, alii vero minoribus præconiis veherentur : commiscet hic eos, et jungit rursus sancto osculo, ut neque major aspernetur minorem, neque minor invideat **116** potiori : quippe quia sanctum osculum omnia mitiget atque adæquet.

« Salutant vos Ecclesiæ Christi. » Non ipse tantum eos univit, verum etiam ab Ecclesiis salutem illis transmittit, qua uniantur conjunganturque in unum. In commune enim omnes, non hunc vel illum jam nominavit. Tot autem in hac Epistola salutavit, quot in nulla alia, eo quod Romanos nondum viderat. Quia vero in urbem istam haud parum multi, qui ipsi cogniti fuerant, confugerant, non

Variæ lectiones.

[88] διπλοῦν τὸ ἀγαθὸν m.

immerito nominatim mentionem illorum faciens, commendat eos per litteras.

μαστὶ αὐτῶν μεμνημένος, συνίστησι αὐτοὺς διὰ γραμμάτων.

VERS. 17. « Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones et offendicula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt. » Rursus admonet, non veluti consultor, sed supplicis instar, summaque cum reverentia. Fratres enim appellat. Fraudulentiam autem calumniantium demonstrans, ait, observate, hoc est, inquirite in eos summa cum diligentia. Primum autem dissensiones sunt, deinde scandala. Tantisper enim dum corpus unitum fuerit, non possunt irrepere scandala : ista autem sunt hæreses : nam, « præter doctrinam » inquit, « quam vos didicistis. » Non dixit, quam docuimus, sed : « quam didicistis : » antevertens eos ac monstrans, jam persuasos esse atque recepisse, ideoque permanere debere in iis quæ acceperunt. Dissidia igitur et scandala seu hæreses, ab iis qui dogmata præter apostolicam institutionem tradunt, introducuntur.

« Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα, παρὰ τὴν διδαχὴν ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιοῦντας. » Πάλιν παραινεῖ, καὶ οὐχ ὡς σύμβουλος, ἀλλ' ὡς ἱκέτης, καὶ μετὰ πολλῆς τιμῆς· ἀδελφοὺς γὰρ καλεῖ. Τὸ δολερὸν δὲ τῶν ἐπηρεαζόντων δεικνὺς, εἶπε, Σκοπεῖτε, τουτέστι, περιεργάζεσθε αὐτοὺς μετὰ ἀκριβείας. Πρῶτον δὲ αἱ διχοστασίαι, εἶτα τὰ σκάνδαλα. Ἕως γὰρ ἡνωμένον ἦν τὸ σῶμα, οὐκ ἔχει εἴσοδον τὰ σκάνδαλα· αἱρέσεις δὲ ταῦτα. « Παρὰ τὴν διδαχὴν » γὰρ, φησὶν, « ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε. » Οὐκ εἶπεν, Ἣν ἐδιδάξαμεν, ἀλλ' « Ἣν ἐμάθετε, » προκαταλαμβάνων αὐτοὺς, καὶ δεικνὺς ἤδη πεπεισμένους, καὶ παραδεξαμένους, καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλοντας ἐμμένειν οἷς ἤδη παρέλαβον. Καὶ αἱ διχοστασίαι τοίνυν, καὶ τὰ σκάνδαλα, ἦγουν αἱ αἱρέσεις, ἐκ τῶν παρὰ τὴν ἀποστολικὴν διδαχὴν δογματιζόντων εἰσάγονται.

VERS. 17, 18. « Declinate ab ipsis : hujusmodi enim Domino nostro Jesu Christo non serviunt, sed suo ipsorum ventri. » Resilite, inquit, ab ipsis. Nam si hæc ex ignorantia vel errore facerent, par erat emendare : quoniam vero scienter peccant, fugite. Judæos autem intelligit, quos maxime ceu gulosos carpere solet : universum enim eorum genus est hujusmodi. Omnes porro hæreses hinc nascuntur, nimirum quod eorum auctores affectibus suis et ventri inserviant. Nonne igitur te pudet, cum sis Christi frater, ventris servos tibi adsciscere in doctores ? Observa hic, quod qui ventri inservit, Christo non inservit.

« Ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ. » Ἀποπηδᾶτε, φησὶν, ἀπ' αὐτῶν. Εἰ μὲν γὰρ ἐξ ἀγνοίας, ἢ πλάνης ταῦτα ἐποίουν, ἔδει διορθοῦν· ἐπεὶ δὲ εἰδότες ἁμαρτάνουσι, φεύγετε. Τοὺς ἐξ Ἰουδαίων δὲ αἰνίττεται, οὓς μάλιστα εἰώθε διαβάλλειν ὡς γαστριμάργους· ὅλον γὰρ τὸ γένος τοιοῦτον. Πᾶσαι δὲ αἱ αἱρέσεις ἐκ τοῦ δουλεύειν πάθεσι καὶ γαστρί [89]. Οὐκ αἰσχύνῃ οὖν κοιλιοδούλους διδασκάλους ποιούμενος, ὁ τοῦ Χριστοῦ ἀδελφός; Σημείωσαι δὲ, ὅτι ὁ δουλεύων γαστρὶ, Χριστῷ οὐ δουλεύει.

« Et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium. » Insidiantur, inquit, per adulationes. Nam χρηστολογία et εὐλογία hoc significant; nimirum, cum verba amicitiam sonent; mens vero fraude abundet. Non autem dixit . Decipiunt vos, sed : « Corda innocentium, » hoc est simpliciorum.

« Καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. » Ἐπιβουλεύουσι, φησὶ, διὰ κολακείας· τοῦτο γὰρ ἡ χρηστολογία καὶ ἡ εὐλογία, ὅταν τὰ μὲν ῥήματα φιλίας ᾖ, ἡ δὲ διάνοια δόλου γέμουσα. Οὐκ εἶπε δὲ, Ὑμᾶς ἐξαπατῶσιν, ἀλλὰ, « Τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων, » τουτέστι τῶν ἁπλουστέρων.

VERS. 19. « Vestra enim obedientia in omni loco divulgata est. Gaudeo igitur in vobis. » Simpliciores, inquit, inescant, non autem vos. « Vestra enim obedientia, » hoc est **117** persuasio, quæ est ex multa mansuetudine, « ad omnes pervenit. » Nec ego solus fidei huic vestræ testimonium perhibeo, verum etiam universus orbis. « Gaudeo igitur in vobis, » ut qui non sitis decepti.

« Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἐφίκετο. Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν. » Τοὺς ἁπλουστέρους, φησὶ, δελεάζουσι, καὶ οὐχ ὑμᾶς. « Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ, » τουτέστιν ἡ πειθὼ, ἥτις ἀπὸ πολλῆς πραότητος γίνεται, « εἰς πάντας ἀφίκετο. » Καὶ οὐκ ἐγὼ μόνος μαρτυρῶ ταύτῃ, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα. « Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν, » τοῖς μὴ ἐξαπατηθεῖσι.

« Volo autem vos sapientes quidem esse ad bonum, simplices vero ad malum. » Innuit quod vel ex ipsis nonnulli decepti fuerint. Palam autem hic idem cum Domino præcipit : « j. Estote prudentes ut serpentes, et simplices velut columbæ. » Vult enim sapientes quidem seu providos esse ad bonum, hoc est, ad propriam salutem et commoditatem : sim-

« Θέλω ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν. » Αἰνίττεται, ὅτι καὶ ἐξ αὐτῶν ἦσάν τινες ἀπατώμενοι. Ἀντικρυς δὲ τὸ τοῦ Κυρίου φησί· « Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. » Βούλεται γὰρ « σοφοὺς μὲν, » ἤτοι φρονίμους « εἶναι εἰς τὸ ἀγαθὸν, » τουτέστιν εἰς τὴν οἰκείαν σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν· « ἀκεραίους

[j] Matth. x, 16.

Variæ lectiones.

[89] σαρκί o.

δὲ εἰς τὸ κακὸν, » τουτέστιν, εἰς τὸ μὴ κακοποιεῖν ἑτέρους. Ὁ γὰρ ἀκέραιος οὐδένα βλάπτει.

« Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν ἐν τάχει. » Ἐπειδὴ ἦσαν διχοστασίαι, τὸν τῆς εἰρήνης δοτῆρα ἐπικαλεῖται, ἵνα παύσῃ τὰ σκάνδαλα. Οὐ λέγει δὲ, Ὑποτάξει, ἀλλ' ὃ πολλῷ μεῖζον ἦν, « Συντρίψει· » καὶ ἐκείνους, οὐ μόνους τοὺς σκανδαλουργοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν στρατηγοῦντα αὐτῶν. Παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου· ἐπήγαγε γὰρ, « Ἐν τάχει » Τὸ δὲ, « Συντρίψει, » ἔστι καὶ εὐχὴ, καὶ προφητεία. Εἰς τὸν μέλλοντα γὰρ ἐγκέκλιται [90].

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. » Ἀνέμνησεν αὐτοὺς καὶ τῆς χάριτος, ἵνα ἐφ' ὧν ἤδη ἔλαβον, προθυμότεροι πρὸς τὸ πιστεῦσαι καὶ περὶ τῶν μελλόντων γίνωνται. Εἰ γὰρ ἐχθροὺς ὄντας ἔσωσε, πολλῷ μᾶλλον νῦν συντρίψει τὸν Σατανᾶν. Ὅρα δὲ, ὅτι οὔτε ἔργα χωρὶς εὐχῆς, οὔτε εὐχὴν χωρὶς ἔργων τίθησι. Μετὰ γὰρ τὸ μαρτυρῆσαι αὐτοῖς τὴν ὑπακοὴν, τότε ἐπηύξατο· δεικνὺς ὑμᾶς [*f.* ἡμ.] οὐ μόνον πάλαι, ἀλλὰ καὶ νῦν, κἂν δόκιμοι ὦμεν, τῆς τοῦ Θεοῦ δεομένους χάριτος.

« Ἀσπάζεται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου. » Συνήργει γὰρ αὐτῷ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Μέγα δὲ ἐγκώμιον τὸ τὰ αὐτὰ Παύλῳ ἐνεργεῖν.

« Καὶ Λούκιος, καὶ Ἰάσων, καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου. » Ὁ Ἰάσων οὗτος ἐν ταῖς Πράξεσιν ἀνυμνεῖται, ὡς ἀνδρειότατα κινδυνεύσας. Συγγενεῖς δὲ, οὐ μόνον κατὰ σάρκα, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον κατ' εὐσέβειαν. Εἰ μὴ γὰρ τοιοῦτοι ἦσαν, οὐκ ἂν αὐτῶν ἐμνήσθη.

« Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος, ὁ γράψας τὴν Ἐπιστολήν. » Μέγα, τὸ ὑπογραφέα εἶναι Παύλου. Τοῦτο δὲ γράφει, οὐχ ἵνα ἑαυτὸν ἐγκωμιάσῃ, ἀλλ' ἵνα πλέον ἀγαπηθῇ ὑπ' αὐτῶν, ὡς διακονήσας τοῖς πρὸς αὐτοὺς γράμμασιν.

« Ἀσπάζεται ὑμᾶς Γάϊος, ὁ ξένος μου, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὅλης. » Τουτέστιν [91] ὁ ξένος μου. Καὶ πολὺς ὁ ἔπαινος, ὅτι πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν ἐξένιζε, καὶ Παῦλον αὐτόν· ὃς οὐκ ἂν παρ' αὐτῷ ἐξενίσθη, εἰ μὴ ἄξιον εὗρεν.

« Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἔραστος, ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός. » Τουτέστιν ὁ προνοητὴς, ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως Κορίνθου· ἵνα γνῷς ὅτι οὐ πλοῦτος, οὐκ ἀξίωμα κωλύει τινὰ πρὸς πίστιν ἢ πολιτείαν ὀρθήν.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. » Καὶ τὸν θεμέλιον, ἤτοι τὴν ἀρχὴν τῆς Ἐπιστολῆς, ἐντεῦθεν κατεβάλετο, εἰπών· « Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη· » καὶ τὸν δρομον νῦν, ἤτοι τὸ τέλος, ἐκ ταύτης ἐπιτίθησιν, ἐπευχόμενος τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἀεὶ αὐτοῖς παρεῖναι πᾶσι. Τοῦτο γὰρ διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον λόγῳ, ἀλλὰ καὶ εὐχῇ ὠφελεῖν τοὺς μαθητάς. Διὸ καὶ ἔλε-

plices autem ad malum, hoc est, ad non male faciendum aliis. Simplex enim nemini nocet.

VERS. 20. « Deus autem pacis conteret Satanam sub pedibus vestris velociter. » Quia dissidia erant, ideo pacis datorem invocat, ut scandala compescat. Non autem dicit, Subjiciet : sed quod multo vehementius est, « Conteret : » et non solum illos scandalorum auctores, verum etiam ipsum illorum ducem. Consolatur porro illos a tempore, « Velociter, » inquiens. At « Conteret, » et votum est et prophetia : est enim futuri temporis.

« Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. » Gratiam Christi ad memoriam hic illis revocavit. ut ab his quæ jam accepissent, alacriores reddantur ad credendum futura. Si enim, cum inimici essent, servavit eos, multo magis nunc Satanam conteret. Vide autem quod neque opera sine oratione, neque orationem sine operibus ponit. Cum enim obedientiam eis adesse testatus esset, adjecit votum : subindicans nos non solum olim, verum etiam nunc etsi probati simus, indigere Dei gratia.

VERS. 21. « Salutat vos Timotheus adjutor meus. » Cooperabatur enim ipsi in Evangelio. Ingens autem encomium est eadem cum Paulo operari.

« Et Lucius, et Jason, et Sosipater, cognati mei. » Jason iste in apostolorum Actis celebratur, ut qui fortissime extrema etiam pericula subierit. Cognati autem, non solum secundum carnem, verum, quod multo majus est, secundum pietatem. Ni enim tales fuissent, nullam eorum fecisset mentionem.

VERS. 22. « Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam hanc. » Magnum sane est, divi Pauli amanuensem esse. Hoc autem scribit, non ut seipsum commendet, cæterum ut majori dilectione ab ipsis afficiatur, ut qui operam suam impenderit litteris ad ipsos scribendis.

VERS. 23. « Salutat vos Gaius hospes meus, ac totius Ecclesiæ. » Hoc est, qui me hospitio excepit. Plurimum porro laudis est, quod totam Ecclesiam hospitio exceperit, adeoque ipsum Paulum; qui non apud illum divertisset, nisi eum dignum invenisset.

118 « Salutat vos Erastus, œconomus urbis, et Quartus frater. » Hoc est, prospector et gubernator urbis Corinthi : ut animadvertas, neque opes, neque dignitatem quempiam arcere a fide vel a recta vita.

VERS. 24. « Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen. » Fundamentum sive principium Epistolæ inde orsus est, inquiens. « Gratia vobis et pax : » atque etiamnum fastigium seu finem ex ipsa imponit, gratiam Dei cunctis nunquam non adesse comprecans. Hoc enim officium est præceptoris, non verbo solum, verum etiam oratione prodesse discipulis. Propterea dicebant : « Nos

[k] Act. VI, 4.

Variæ lectiones.

[90] Ἐγκέκλεισται O. [91] Ἴσ. ξενοδόχος O.

autem oratione et ministerio verbi instantes erimus. » Ista nos custodiat, qui non speramus ex operibus salutis locum invenire, cæterum prorsus in divinam gratiam et misericordiam fiduciam collocamus, et per ipsam Satanæ laqueis superiores evadamus, contritis eis sub pedibus nostris in Christo Jesu Domino nostro : cui gloria in sæcula. Amen.

A γον · « Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ, καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσωμεν [*vulg.*-σομεν]. » Αὕτη καὶ ἡμᾶς φυλάττει, τοὺς μὴ ἐξ ἔργων ἐλπίζοντας ὅως σωτηρίας τόπον εὑρεῖν, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῇ θείᾳ χάριτι καὶ τῷ ἐλέει ἐπελπίζοντας · καὶ δι' αὐτῆς ἀνώτεροι γενοίμεθα τῶν τοῦ Σατανᾶ παγίδων, συντριβομένων ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν · ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

—

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ PRIMÆ DIVI PAULI AD CORINTHIOS EXPOSITIO.

—

119 *ARGUMENTUM PRIMÆ EPISTOLÆ AD CORINTHIOS.*

Corinthus opum exuberantia et sapientia superbiens, credidit quidem Christo, verum post fidem acceptam periclitabatur ne a Christo excideret, siquidem opulenti proprias classes et ordines fecerant, sapientes item proprias : sibique ipsi doctores eligentes, divum Paulum ceu pauperem et plebeium columniabantur. Præterea, quispiam inter ipsos cum noverca sua rem habuerat. Tum idolis immolata nonnulli edebant præ gulositate, et in litibus pecuniariis apud Græcos, hoc est, infideles judices judicabantur. Comam item viri nutriebant, et in Ecclesiis manducabant, indigentibus nihil impertientes. Charismatum insuper seu donorum nomine C *inflabantur : nec non resurrectionis ratio apud ipsos claudicabat. Hunc vero ad modum ob externam suam sapientiam nutabant. Ista enim iis, qui tota ab ea pendent, eique omnia committunt, omnium malorum mater est.* **120** *Scribit itaque divus Paulus urbi, hæc omnia corrigens. Quia vero cæteris omni-*

Β ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

« Ἡ Κόρινθος πολλῷ πλούτῳ καὶ σοφίᾳ κομῶσα, ἐπίστευσε μὲν τῷ Χριστῷ, πλὴν μετὰ τὸ πιστεῦσαι ἐκινδύνευε Χριστοῦ ἐκπεσεῖν. Οἵ τε γὰρ πλούσιοι ἰδίας συμμορίας ἐποιήσαντο, καὶ οἱ σοφοὶ αὖ ἰδίας · καὶ διδασκάλους ἑαυτοῖς χειροτονήσαντες, τὸν Παῦλον ὡς πένητα καὶ ἰδιώτην διέβαλλον. Ἀλλὰ καί τις ἐν αὐτοῖς τῇ μητρυιᾷ ἐμίγη · καὶ τὰ εἰδωλόθυτά τινες ἤσθιον, ἀπὸ γαστριμαργίας · καὶ ἐν ταῖς ὑπὲρ χρημάτων φιλονεικίαις παρὰ τοῖς Ἕλλησι δικασταῖς ἐκρίνοντο. Καὶ τὰς κόμας ἔτρεφον οἱ ἄνδρες, καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἤσθιον, μὴ μεταδιδόντες τοῖς δεομένοις. Καὶ ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι δὲ μέγα ἐφρόνουν · καὶ ὁ περὶ ἀναστάσεως λόγος ἐχώλαινε παρ' αὐτοῖς. Ταῦτα δὲ ἐσφάλλοντο ἀπὸ τῆς ἔξωθεν σοφίας. Αὕτη γὰρ τοῖς πάντα αὐτῇ πιστεύουσι τῶν κακῶν πάντων μήτηρ. Γράφει τοίνυν ὁ Παῦλος τῇ πόλει, πάντα ταῦτα διορθούμενος. Ἐπεὶ δὲ μεῖζον πάντων ἦν, τὸ σχί-

σματα εἶναι ἐν Ἐκκλησίᾳ, τοῦτο δὲ ἀπὸ ὑψηλοφροσύνης ἐτίκτετο · τὴν ὑψηλοφροσύνην πρώτην ἀναιρεῖ [93] · ἐν ταύτῃ [68] γὰρ ὑψηλότερα διδάσκειν φοντο. Διὸ καὶ οὕτως ἄρχεται.

A *bus majus erat, dissensiones et sectas esse in Ecclesia, hæ vero ex fastu eorum nascebantur, fastum istum atque adeo arrogantiam primum e medio tollit. Ex ea enim, arrogantia dico, altiora sese docere arbitrabantur : eam ob rem et hanc ad rationem initium ducit.*

—

EJUSDEM EPISTOLÆ ARGUMENTUM ALTERUM.

Ex codice Arundeliano.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης Ἐπιστολῆς.

B *Argumentum Epistolæ primæ ad Corinthios.*

Ἡ Κόρινθος ἔστι μὲν πόλις τῆς Ἑλλάδος · ἐκόμα δὲ τηνικαῦτα πλούτῳ, καὶ σοφίᾳ, καὶ πολλοῖς ἄλλοις προτερήμασιν. Ἐν ταύτῃ πολλὰ πέπονθεν ὁ Παῦλος. Ἐν ταύτῃ γὰρ αὐτῷ φανεὶς ὁ Χριστὸς, « Μὴ σιγήσῃς, » φησὶν, « ἀλλὰ λάλει, διότι λαός μοι πολύς ἐστιν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. » Τὴν γοῦν οὕτω μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον πόλιν ἰδὼν ὁ διάβολος τῆς ἀληθείας ἐπειλημμένην, διαιρεῖ τοὺς ἀνθρώπους · καὶ οἱ μὲν αὐτοχειροτόνητοι διδάσκαλοι γεγόνασι · τοῦ δὲ πλήθους οἱ μὲν τούτοις ἑαυτῶν, οἷα σοφωτέροις, καὶ πλέον τι τοῦ Παύλου διδάσκειν δυναμένοις · οἱ δὲ ἐκείνοις, ἅτε πλουσιωτέροις, καὶ μεῖζον C ἐκείνων δυναμένοις εἰς προστασίαν. Καὶ οὕτως ἀντιφιλοτιμούμενοι διεῖπον τὴν Ἐκκλησίαν · Ἐν μὲν οὖν τοῦτο χαλεπόν. Ἕτερον δὲ, ὅτι συγγενόμενός τις τῇ ἑαυτοῦ μητρυιᾷ, οὐ μόνον οὐκ ἐπετιμήθη παρὰ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ ἀχλαγώγει, καὶ ἐφυσᾶτο ἐπὶ τῇ ἕξω σοφίᾳ. Καὶ ἄλλο δὲ πάλιν, ὅτι τῶν ὄθεν τελειοτέρων τινὲς ἀπὸ γαστριμαργίας ἤσθιον εἰδωλόθυτα, καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κατακλινόμενοι, πολλοὺς ἔβλαπτον. Καὶ ἄλλοι δὲ μαχόμενοι πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ χρημάτων, παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἐκκλησίας ἐδικάζοντο. Καὶ ἕτεροι δὲ καθ' ἑαυτοὺς ἐσθίοντες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, τοῖς δεομένοις οὐ μετεδίδοσαν. Ἄλλοι δὲ μέγα φρονοῦντες ἐν τοῖς D χαρίσμασι, πρὸς ἀλλήλους ἐζηλοτύπουν. Καὶ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ λόγος ἐχώλευεν ἐν αὐτοῖς. Καὶ κομῶσι δὲ πολλοὶ παρ' αὐτοῖς περιῆσαν κατὰ τοὺς κυνικοὺς φιλοσόφους. Ἔγραψεν μὲν οὖν διὰ Στεφανᾶ καὶ Φουρτουνάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ πρὸς τὸν Ἀπόστολον περὶ γάμου καὶ παρθενίας, τἄλλα παραλιπόντες. Ἀντιγράφει δὲ λοιπὸν αὐτὸς, οὐ μόνον ὑπὲρ ὧν ἔγραψαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὧν οὐκ ἔγραψαν, πάντα μετὰ ἀκριβείας μαθών. Ἐπεὶ οὖν μεῖζον πάντων τῶν ἄλλων ἦν, τὸ σχίσματα εἶναι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοῦτο δὲ ἀπὸ ὑψηλοφροσύνης ἐτίκτετο · τὴν ὑψηλοφροσύνην πρώτην καθαιρεῖ · ἐκ ταύτης γὰρ καὶ ὑψηλότερον διδάσκειν ᾤοντο. Διὸ καὶ οὕτως ἄρχεται.

Corinthus est urbs Græciæ : quæ tunc temporis opibus, sapientia, multisque aliis quibus eminuit, superbiebat. In ista Paulus multa passus est. Hic enim comparuit illi Christus, « Noli tacere, » inquiens, « sed loquere, quoniam populus est mihi multus in hac civitate [b]. » Diabolus itaque civitatem tam magnam et frequentem incolis, veritatem apprehendisse conspicatus, dividebat homines, atque inter eos alii quidem suo ipsorum suffragio doctores electi sunt : e multitudine vero, alii hos tanquam sapientiores et in docendi munere Paulo aliquantum præstantiores sectabantur; alii vero illos, ceu ditiores, et qui in gubernando plus illis efficere possent. Atque ita inter se invicem contendentes, Ecclesiam administrabant. Atque istud sane e malis unum erat. Alterum vero, quod quidam cum noverca sua congressus, non solum ab illis non reprehendebatur, verum etiam multitudinem concitabat, atque ob externam sapientiam elatus erat. Aliud rursus malum erat, quod perfectiores quidam ea quæ idolis immolabantur præ gulositate comedebant, ac in templis discumbentes multos offendebant. Præterea, alii inter se de pecuniis contendentes, apud judices extra Ecclesiam constitutos litigabant. Porro, alii in Ecclesiis apud seipsos comedentes indigentibus non largiebantur. Alii autem magnifice de donis sentientes, sibi invicem æmulabantur. Adhæc resurrectionis doctrina apud illos claudicabat. Multi etiam comam nutrientes, cynicorum more circumibant. Scripserunt itaque ad Apostolum per Stephanam et Fortunatum et Achaicum de nuptiis et de cœlibatu, cætera omittentes. Tandem autem ipse rescribit, non de iis solum quæ illi scripserant, sed etiam de quibus non scripserant, ut qui omnia accurate intellexerat. Quoniam vero cæteris omnibus gravius erat quod schismata in Ecclesia gliscerent, istud autem e superba oriebatur, superbiam imprimis deprimit. Inde enim altius quiddam se docere opinabantur. Propter hunc in modum orditur.

[b] Act. XXIII, 9.

Variæ lectiones.

[93] καθαιρεῖ m. [68] Ex. ἐκ ταύτης o.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM I AD CORINTHIOS.

121 CAPUT PRIMUM. A ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

VERS. 1. « Paulus vocatus apostolus. » Ecce procœmium confestim increpans doctores falsos. Vocatus sum, inquit, non ipse inveni, neque propria sapientia apprehendi. Et missus sum a Christo, et non sum proprio suffragio electus, quemadmodum doctores vestri.

« Jesu Christi. » Christus est doctor ac præceptor : quomodo igitur vos vobis ipsis homines doctores accensetis?

« Per voluntatem Dei. » Non quia nos fuerimus digni, sed quia voluit, ideo nos servavit et vocavit. Itaque etiamnum vult me apostolum et doctorem vestrum esse. Et quare vos alios vultis habere doctores? Num Deo resistitis? Nota autem præpositionem, « per, » Patri appositam.

« Et Sosthenes frater. » Per insignem modestiam, sibiipsi hominem se longe inferiorem conjungit, idque ad verecundiam fastuosorum Corinthiorum, qui neminem non aspernabantur.

VERS. 2. « Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi. » Non hujus vel illius, sed, « Dei. » Ecqui igitur homines habetis præsides? Quod si Ecclesia estis, omnino vos unitos esse oportet. Nam Ecclesiæ nomen conjunctionis et coadunationis est declarativum.

« Sanctificatis in Christo Jesu. » Non in homine quopiam, sed in Christo sanctificati estis : per baptisma videlicet, non per sapientiam aut opes, propter quas efferimini.

« Vocatis sanctis. » Vel ipsum credere, inquit, non est vestrum, sed a Deo vocati obediistis et credidistis. Proinde et fides principium a Deo habet. Nisi enim ille vocasset, vos certe non credidissetis.

« Cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi. » Non solis, inquit, vobis Corinthiis gratia sit et pax, verum etiam omnibus qui invocant nomen Christi, non hujus vel illius.

« In omni loco, nostro et ipsorum. » Fidelium ubivis gentium agentium meminit, uti demonstret, quod una Ecclesia sint omnes fideles, ubicunque etiam fuerint. Qui autem vos unam incolentes urbem, divisi estis? Iterum, « nostrum, » adjecit. Cum enim dixisset, « Domini nostri Jesu Christi, » interposito in medium, **122** « in omni loco, »

« Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος. » Ὅρα προοίμιον εὐθὺς καθαπτόμενον τῶν ψευδοδιδασκάλων. Ἐκλήθην, φησὶν, οὐκ [94] αὐτὸς εὗρον, οὐδὲ οἰκείᾳ σοφίᾳ κατέλαβον [95]. Καὶ ἀπεστάλην παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐκ εἰμὶ αὐτοχειροτόνητος, ὡς οἱ ἐν ὑμῖν διδάσκοντες.

« Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ Χριστὸς διδάσκαλος· πῶς οὖν ὑμεῖς διδασκάλους ἑαυτοῖς ἀνθρώπους ἐπιγράφεσθε;

« Διὰ θελήματος Θεοῦ. » Οὐ διότι ἡμεῖς ἦμεν ἄξιοι, ἀλλὰ διότι ἠθέλησεν, ἔσωσε καὶ ἐκάλεσεν. Ὥστε καὶ νῦν ἐμὲ θέλει ἀπόστολον ὑμῶν εἶναι· καὶ πῶς [96] ὑμεῖς ἄλλους θέλετε διδασκάλους; Ἆρα ἀντίθεοί ἐστε; Σημείωσαι δὲ τὴν, « διὰ, » ἐπὶ τοῦ Πατρὸς κειμένην.

« Καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός. » Κατὰ μετριοφροσύνην συνάπτει ἑαυτῷ [97] τὸν πολλῷ ἥττονα· καὶ τοῦτο πρὸς ἐντροπὴν τῶν ὑψηλοφρόνων Κορινθίων, τῶν πάντας ὑπερορώντων.

« Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ. » Οὐ τοῦ δεῖνος, ἢ τοῦ δεῖνος, ἀλλὰ « τοῦ Θεοῦ. » Πῶς οὖν ἀνθρώπους ἔχετε προστάτας; Εἰ δὲ καὶ Ἐκκλησία ἐστὲ, πάντως ἡνῶσθαι ὀφείλετε. Τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα ἑνώσεώς ἐστιν ἐνδεικτικόν.

« Ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Οὐκ ἐν ἀνθρώπων τινὶ, ἀλλ' ἐν Χριστῷ ἡγιάσθητε· διὰ τοῦ βαπτίσματος δηλαδὴ, οὐχὶ διὰ τῆς σοφίας, ἢ τοῦ πλούτου, ἐφ' οἷς ἐπαίρεσθε.

« Κλητοῖς ἁγίοις. » Καὶ αὐτὸ, φησὶ, τὸ πιστεῦσαι, οὐχ ὑμέτερον, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ κληθέντες, οὕτως ὑπηκούσατε καὶ ἐπιστεύσατε. Ὥστε καὶ ἡ πίστις τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχει. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐκάλεσεν, οὐκ ἂν ὑμεῖς ἐπιστεύσατε [98].

« Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Μὴ μόνοις ὑμῖν, φησὶ, τοῖς Κορινθίοις χάρις καὶ εἰρήνη εἴη, ἀλλὰ καὶ « πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, » οὐ τοῦ δεῖνος ἢ τοῦ δεῖνος.

« Ἐν παντὶ τόπῳ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν. » Τῶν ἐν παντὶ τόπῳ πιστῶν μέμνηται, ἵνα δείξῃ, ὅτι μία Ἐκκλησία εἰσὶ πάντες οἱ πιστοὶ, ὅπου δ' ἂν ὦσι. Καὶ πῶς ὑμεῖς ἐν μιᾷ πόλει ὄντες διῃρῆσθε; Ἐκ δευτέρου δὲ προσέθηκε τὸ, « Ἡμῶν. » Εἰπὼν γὰρ, « Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, » καὶ μέσον παρενθεὶς τὸ, « Ἐν παντὶ τόπῳ, » πάλιν ἐπανέλαβε

Variæ lectiones.

[94] φησὶν, τοῦτ' ἔστιν οὐκ m. [95] κατέβαλον. Ἀλλὰ πορθητὴς ὢν πρότερον, εἶτα ἐκλήθην. Πῶς οὖν ὑμεῖς αὐτοχειροτόνητοι διδάσκαλοι m. *Apprehendi : Et destructor cum prius essem, postea vocatus sum. Quomodo itaque vos doctores estis proprio auctoritate constituti?* [96] καὶ διδάσκαλον. Καὶ πῶς m. [97] ἑαυτὸν Σωσθένης D [98] ὑπηκούσατε O.

καὶ εἶπε · « Καὶ ἡμῶν Κυρίου καὶ αὐτῶν · » ἵνα δείξῃ κοινὸν Δεσπότην ὄντα. Τινὲς δὲ οὕτως ὡς κεῖται νοοῦσιν · « Ἐν παντὶ τόπῳ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν · » τουτέστιν, Ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς ἐσμεν καὶ ἐκεῖνοι. A

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἀπὸ Θεοῦ ἡ χάρις καὶ ἡ εἰρήνη. Καὶ πρότερον, ὅτε πρὸς αὐτὸν ἐκπεπολεμωμένοι ὄντες, διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ εἰρηνεύσαμεν, καὶ ἀεὶ δὲ εὔχομαι ταῦτα ὑμῖν ἀπὸ Θεοῦ παρεῖναι, ἵνα μήτε τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐκπέσητε [99], μήτε τῆς εἰρήνης, ὡς διαστασιάζοντες πρὸς ἀλλήλους. Πῶς οὖν ἀνθρώποις ἑαυτοὺς προσνέμετε, καὶ τὴν παρ' ἐκείνοις χάριν καὶ εὐαρέστησιν ζητεῖτε, ὡς διδασκάλοις;

[« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν. » Ἐπεύχεται αὐτοῖς χάριν, ἤγουν οἰκείωσιν καὶ εὐμένειαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διασύρων ἐντεῦθεν τὴν ἀπὸ τῶν ἑτεροδιδασκάλων γινομένην αὐτοῖς · ναὶ μὴν καὶ εἰρήνην διαστασιάζουσι πρός τε αὐτοὺς καὶ πρὸς τὸν Θεόν. Πατέρα δὲ ἡμῶν τὸν Θεὸν προσηγόρευσεν, ὡς υἱοθετουμένων αὐτῷ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας. B

« Καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἃ γὰρ δίδωσιν ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱός. Τοῦτο γὰρ ὁμοτικὸν τῆς ἐν ἀμφοτέροις ἰσότητος. *Cod. Arundel.*]

« Εὐχαριστῶ. » Εὐχαρίστους ἡμᾶς εἶναι παιδεύει, καὶ ἐν πάσῃ μὲν Ἐπιστολῇ, εὐκαιρότερον δὲ νῦν τῇ εὐχαριστίᾳ κέχρηται. Ἡ γὰρ εὐχαριστία ἐπὶ χάριτι γίνεται · ἡ δὲ χάρις οὐκ ὀφειλὴ, οὐδὲ ἀμοιβή. Τοῦτο δὲ τὴν ὕπαρσιν τῶν Κορινθίων καθαιρεῖ. C

« Τῷ Θεῷ μου. » Ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης τὸν κοινὸν πάντων Θεὸν ἰδιοποιεῖται.

« Πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ. » Παιδεύει διὰ τούτου τοὺς Κορινθίους καὶ αὐτοὺς, διὰ εἶδέναι χάριν τῷ Θεῷ, καὶ μὴ τοῖς οἰκείοις κατορθώμασιν. « Ἐπὶ τῇ χάριτι γὰρ τοῦ Θεοῦ, « φησὶν, οὐκ ἐπὶ τοῖς ὑμετέροις ἔργοις εὐχαριστῶ.

« Τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τουτέστι, διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ, οὐ διὰ τοῦ δεῖνος ἢ τοῦ δεῖνος. Ὅστε τί ἀνθρώποις προσέχετε;

« Ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ. » Τὸ, « Ἐν αὐτῷ, » πάλιν ἀντὶ τοῦ, δι' αὐτοῦ. Ὅταν οὖν καὶ πλοῦτος ᾖ, καὶ Θεοῦ πλοῦτος, καὶ ἐν παντὶ, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς, πῶς ἀχαριστοῦντες ὑμεῖς ἀνθρώποις ἑαυτοῖς διδασκάλους ἐπιγράφεσθε; D

« Ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. » Ἔστι καὶ λόγος χωρὶς γνώσεως · ὥσπερ ὅταν τις λέγῃ μάταια χωρὶς νοημάτων · ἔστι καὶ γνῶσις χωρὶς λόγου, ὅταν τις νοῇ μὲν ὑψηλὰ [1], λόγον δὲ οὐκ ἔχῃ ἑρμηνέα [2]. Ὑμεῖς δὲ καὶ λόγον ἔχετε καὶ γνῶσιν θείαν, ὥστε καὶ νοεῖν καὶ λέγειν δύνασθαι.

« Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν

rursum repetiit ac dixit, nostri Domini et ipsorum, ut commonstret communem esse Dominum. Sunt qui verba, uti jacent, intelligunt, « in omni loco nostro et ipsorum, » hoc est, in quo et nos et illi sumus.

Vers. 3. « Gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. » A Deo gratia et pax est. Etiam prius, cum inimici essemus, per gratiam ipsius pacem adepti sumus. Perpetuo autem hæc vobis divinitus adesse opto, ut neque a gratia ejus excidatis, neque a pace, tanquam inter vos mutuo dissidentes. Ecqui igitur hominibus vos applicatis, cum gratiam, tum benevolentiam apud illos, ceu doctores, ambientes?

Vers. 3. « Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro. » Gratiam, id est, reconciliationem et benevolentiam iis a Deo comprecatur, vellicans inde illam, quæ ipsis ab iis qui diversa docebant, conflata erat. Quin etiam dissidentibus pacem, cum inter se, tum apud Deum. Deum autem Patrem nostrum vocavit, nobis illi per lavacrum regenerationis in filiorum numerum adscitis.

« Et Domino Jesu Christo. » Nam quæ Pater dat, eadem et Filius. Hoc enim in utroque æqualitatis est indicium.

Vers. 4. « Gratias ago. » Gratos nos esse docet, idque in omni prorsus epistola : opportunius autem nunc gratiarum actione usus est. Gratiarum enim actio propter gratiam fit : gratia autem non est debitum, neque compensatio. Atque hoc Corinthiorum fastum deprimit.

« Deo meo. » Ex immensa dilectione, Deum omnibus communem, proprium sibi vindicat.

« Semper pro vobis, super gratia Dei. » Erudit per hoc ipsos Corinthios, Deo gratias semper agere, et non propriis operibus. Nam « Super gratia Dei, » inquit, non ob vestra opera, « gratias ago. »

« Quæ data est vobis in Christo Jesu, » hoc est, per Christum Jesum, non per hunc vel alium quempiam. Quid ergo hominibus mentem adhibetis?

Vers. 5. « Quia in omnibus divites facti estis in illo. » — « In illo, » rursum ponitur pro, per illum. Cum igitur opes vobis adsint, ac Dei opes, idque in omni re, et per unigenitum Dei Filium; qua, quæso, fronte vos ingrati, homines vobisipsis in doctores ascis citis?

« In omni sermone et omni cognitione. » Potest esse sermo sine cognitione, ut si quis vana absque intellectu effutiat : est et cognitio sine sermone, ut si quis sublimia intelligat, verbo autem vel sermone non possit explicare. Vos autem et verbum habetis, et notiam divinam, ut et intelligere et proloqui possitis.

Vers. 6. « Secundum quod testimonium Christi

Variæ lectiones.

[99] ἑστερήθητε o. [1] ὑψηλῶς o. [2] ἑρμηνείας o.

confirmatum est in vobis. » — « Secundum quod, » est pro, per quæ. Per verbum, inquit, et scientiam, in quibus ditati estis, stabilitum est in vobis testimonium, id est, prædicatio Christi. Non enim per externam sapientiam accepistis prædicationem, sed per signa atque dona, quibus donati estis.

VERS. 7. « Ita ut vobis nihil desit in ullo dono. » Si in donis nihil illis deerat, quomodo in procursu carnales eos vocat? Dicendum itaque est, quod neque omnes fuerint spirituales, neque omnes carnales. Quare quæ nunc dicit, ad spirituales dicit; illa vero, ad carnales. **123** Vel quod verisimile erat eos in principio omnis generis charismata consecutos, deinceps autem ad socordiam relapsos, secundum carnem vixisse.

[VERS. 7. « Ita ut nobis nihil desit in ullo dono. » Quæritur unde evenit, ut quibus tot spirituales præeminentias attestatus est, et quos tantis præconiis extulit, illos jam in orationis procursu increpet, et carnalium nomine incuset. Dici potest, quod in principio quidem, cum ad fidem primum accedebant, hujusmodi fuerunt, donis omnibus instructi, laudemque merebantur. Postea vero animum demittentes, seipsos reprehensioni obnoxios reddidere. Vel aliter : Neque encomia, neque accusationes æque omnino in omnes, sed pro singulorum meritis cum hæ, tum illa intendebantur. Alii enim ex illis adhuc diligentes, alii negligentes erant. Sed et tertia ratio assignari potest, nimirum quod encomia per administrationem quamdam inserta sunt, viamque sermoni præstruunt. Nam qui statim in exordio molesta profert, auditorum aures sermoni suo occlusit. Auditores enim si honore sint æquales, ira ; si inferiores, mœrore afflicientur; et sic incassum verba faciet.

« Exspectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi. » Hic perterret eos, secundi adventus Christi mentionem faciens. Nam si Christus revelandus est, quomodo vos alios præsides et præceptores habetis? Innuit autem pariter, quod ad accepta charismata seu dona, aliis etiam virtutibus indigeant. In illa enim die dona neminem juvabunt, nisi et vitam habuerit virtutibus ornatam. Revelationem porro dicens, indicat, quod etiamnum adsit quidem, abditus tamen sit, tum autem revelabitur.

VERS. 8. « Qui et confirmabit vos usque in finem sine crimine in die Domini nostri Jesu Christi. » Cum dicit, « Confirmabit, » ostendit eos nonnihil concussos, et cum ait : « Sine crimine, » significat eos jam criminibus obnoxios. Ad hæc, cum sæpius hic meminit Domini nostri Jesu Christi, quam in ulla alia Epistola, revocat Corinthiis ad memoriam, per quem servati sunt, et cujus nomine vocentur. Nam Christiani a Christo, non ab alio quopiam humano nomine.

A ὑμῖν. » Τὸ, « Καθὼς, » ἀντὶ τοῦ δι' ὧν. Διὰ τοῦ λόγου, φησὶ, καὶ τῆς γνώσεως, ἐν οἷς ἐπλουτίσθητε, ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν τὸ μαρτύριον, τουτέστι τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ διὰ τῆς ἔξωθεν σοφίας ἐδέξασθε τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ διὰ τῶν σημείων καὶ τῶν χαρισμάτων, ὧν ἠξιώθητε.

« Ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι. » Εἰ ἀνελλιπῆ τὰ χαρίσματα εἶχον, πῶς προϊὼν σαρκικοὺς αὐτοὺς λέγει; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε πάντες ἦσαν πνευματικοὶ, οὔτε πάντες σαρκικοί· διὸ ἃ μὲν νῦν λέγει, πρὸς τοὺς πνευματικοὺς λέγει· ἐκεῖνα δὲ πρὸς τοὺς σαρκικούς. Ἢ ὅτι καὶ ἐν ἀρχῇ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς πάντων ἐπιτυχεῖν τῶν χαρισμάτων, ὕστερον δὲ ῥαθυμῆσαι, καὶ κατὰ σάρκα ζῆν.

B

[α Ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι. » Ζητεῖται ἐνταῦθα, πῶς οἷς τοσαῦτα πνευματικὰ προτερήματα προσεμαρτύρησε, καὶ οὕτως ἐπῄνεσε, τούτοις ἐπιτιμᾷ παρακατιὼν, καὶ σαρκικοὺς καλῶν ἐγκαλεῖ. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ὅτε ἐπίστευσαν, τοιοῦτοι ἦσαν, πᾶσι κομῶντες χαρίσμασι, καὶ ἀξιέπαινοι γεγονότες· ὕστερον δὲ ῥαθυμήσαντες, μέμψεως ἀξίους ἑαυτοὺς πεποιήκασιν. Ἢ καὶ ἄλλως· Οὐ πρὸς πάντας, οὔτε τὰ ἐγκώμια, οὔτε τὰ κατηγορήματα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀξίους καὶ ταῦτα κἀκεῖνα. Ἦσαν γὰρ αὐτῶν οἱ μὲν ἔτι σπουδάζοντες, οἱ δὲ ῥαθυμήσαντες. Ἔστι δὲ καὶ τρίτον εἰπεῖν, ὅτι οἰκονομικῶς οἱ ἔπαινοι ἐγκεινται, προοδοποιοῦντες τῷ λόγῳ. Ὁ γὰρ ἐκ προοιμίων εὐθέως φορτικὰ φθεγξάμενος ἀπέκλεισε τῷ λόγῳ τὴν ἀκοήν. Ἂν τε γὰρ ὁμότιμοι ὦσιν οἱ ἀκούοντες, ὀργισθήσονται· ἄν τε ἐλάττους, λυπηθήσονται, καὶ μάτην ἐρεῖ. *Cod. Arundel.*]

« Ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐνταῦθα φοβεῖ αὐτοὺς, ἀναμνήσας τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς μέλλει ἀποκαλύπτεσθαι, πῶς ὑμεῖς ἄλλους προστάτας ἔχετε; Δείκνυσι δὲ, καὶ ὅτι δεῖ μετὰ τῶν χαρισμάτων καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὰ χαρίσματα οὐδένα [3] ὠφελεῖ, εἰ μὴ καὶ βίον ἐνάρετον ἔχοι. Ἀποκάλυψιν δὲ εἰπὼν, δηλοῖ ὅτι καὶ νῦν πάρεστι μὲν, κρύπτεται δέ· τότε δὲ ἀποκαλυφθήσεται.

D

« Ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν, » Βεβαιώσει, » δείκνυσιν αὐτοὺς σαλευομένους· ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ἀνεγκλήτους, » δείκνυσιν αὐτοὺς ἐγκλήμασι νῦν ὑποκειμένους. Πολλάκις δέ ἐστι μεμνημένος ἐνταῦθα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁσάκις ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ Ἐπιστολῇ. Ὥστε διὰ τούτου ὑπομιμνήσκει τοὺς Κορινθίους διὰ τίνος ἐσώθησαν, καὶ τίνος ὀνόματι καλοῦνται. Χριστιανοὶ γὰρ ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἀπ' ἄλλου ἀνθρωπίνου ὀνόματος.

Variæ lectiones.

[3] οὐδὲν ο.

[« Ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους. » Τὸ, « Βεβαιώσει, » δοκεῖ μὲν εὐχῆς εἶναι · ἐμφαίνει δὲ πλέον, ὅτι ἐσαλεύθησαν καὶ παρεκινήθησαν ἀπὸ τοῦ δέοντος.

« Ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἀνεγκλήτους εὑρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Ταύτην γὰρ ἡμέραν τοῦ Χριστοῦ λέγει, ὡς τηνικαῦτα τῆς δόξης αὐτοῦ τελεώτερον φαινομένης. Καὶ τὸ, « Ἀνεγκλήτους » δὲ, καθαπτομένου μᾶλλόν ἐστιν. Ἐνδείκνυται γὰρ ὅτι ἐγκλήματα ἔχουσι. Σκόπει δὲ, πῶς συνεχῶς αὐτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ προφέρει, καὶ διὰ τούτου σχεδὸν τὸ ὅλον ἐξυφαίνει προοίμιον, μηχανώμενος ἀποστῆσαι τῶν ψευδοδιδασκάλων, εἰς οὓς κατεμερίσθησαν, καὶ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν συναγαγεῖν *Cod. Arundel.*]

« Πιστὸς ὁ Θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Τουτέστιν, ἀληθὴς ὁ Θεός. Εἰ δὲ ἀληθὴς, ἐκάλεσε δὲ ἡμᾶς εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τουτέστιν, ὥστε συνδοξάσαι ἡμᾶς τῷ Υἱῷ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ · πρόδηλον, ὅτι πληρώσει ἃ ἐπηγγείλατο. Ἐκλήθητε δὲ, φησὶν, οὐκ αὐτοὶ οἰκοθεν προσήλθετε. Πῶς οὖν ὑψηλοφρονεῖτε ὡς ἐπὶ οἰκείοις ἔργοις ; Σημείωσαι δὲ ἐνταῦθα σαφέστερον τὸ, « Δι' οὗ, » ἐπὶ τοῦ Πατρὸς κείμενον.

« Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Ἐπειδὴ μέλλει διαλεχθῆναι αὐτοῖς πληκτικώτερον, προλαβὼν, παρακαλεῖν φησι [4] [5] διὰ τοῦ Χριστοῦ · τουτέστιν, Οὐκ ἐγὼ ἀρκῶ εἰς παράκλησιν, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου συμπαραλαμβάνω, ἀφ' οὗ καλεῖσθε μὲν Χριστιανοί · ὑβρίσαντες δὲ τοῦτο, ἀπ' ἀνθρώπων καλεῖσθαι εἵλεσθε. Τοῦτο τοίνυν δυσωπησάτω ὑμᾶς.

« Ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα. » Τί ἐστιν ὃ παρακαλῶ; Ἵνα, φησὶ, συμφωνῆτε [6] πάντες, καὶ μὴ σχίζησθε. Τὸ γὰρ σχιζόμενον δοκεῖ μὲν ἀντὶ ἑνὸς πολλὰ γίνεσθαι, οὔτε δὲ πολλὰ [7] ἐγένετο (τί γὰρ ὄφελος τῶν πολλῶν κολοβῶν ;), καὶ τὸ ἓν ἀπώλεσεν [8]. Ἐμφατικώτατα οὖν σχίσματα ἐκάλεσε τὰ παρ' αὐτοῖς γινόμενα. Ἐμφαίνει γὰρ διὰ τῆς λέξεως ταύτης, ὅπως ἀθλίως διέκειντο.

« Ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοὶ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ. » Ἐπειδὴ ἀνωτέρω εἶπεν, « Ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε, » ἵνα μὴ νομίσωσιν ἄχρι ῥημάτων εἶναι τὴν ὁμόνοιαν, ἐπάγει, ὅτι καὶ, « Ἐν τῷ αὐτῷ νοὶ · » τουτέστιν, Ἵνα καὶ τὰ αὐτὰ φρονῆτε. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ ἐν τῷδε μὲν τῷ πράγματι συμφρονοῦσιν, ἐν τῷδε δὲ οὔ · διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ, « Κατηρτισμένοι, » τουτέστι τέλειοι, ἐν πᾶσι πράγμασιν ὁμονοοῦντες. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ κατὰ μὲν τὰ νοήματα ἥνωνται, κατὰ δὲ τὴν γνώμην διίστανται (ὅταν γὰρ τὴν αὐτὴν πίστιν ἔχωμεν, μὴ συναπτώμεθα δὲ κατὰ τὴν ἀγάπην, τὰ μὲν αὐτὰ νοοῦμεν, διιστάμεθα δὲ κατὰ τὴν γνώμην) · διὰ τοῦτο εἰπὼν, « Τῷ αὐτῷ νοὶ, »

A VERS. 8. « Qui et confirmabit vos usque ad finem. » — « Confirmabit, » videtur quidem votum esse : at vero plus denotat, nimirum, quod concussi erant, et indecore exorbitabant.

« Sine crimine in die Domini nostri Jesu Christi. » Irreprehensibiles repertos in die judicii. Hanc enim Christi diem vocat, eo quod tum ipsius gloria plenius manifestabitur. Atque illud : « sine crimine, » potius increpantis est. Ostendit enim quod criminibus obnoxii sunt. Vide autem quam! crebro Christi nomen illis offert, et ex hoc totum fere procemium contexit, a falsis doctoribus, quorum partium studio divisi erant, abducere satagens, et ad doctrinam Christi cogere.

B

VERS. 9. « Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ipsius Jesu Christi Domini nostri. » Hoc est, verus Deus. Quod si verus, vocavitque nos in societatem Filii sui, hoc est, ut simul nos glorificet cum Filio in regno suo; perspicuum est quod implebit quæ promisit. Porro, vocati estis, inquit, non vos ipsi motu proprio accessistis. Quomodo igitur superbitis ceu de propriis operibus? Observa hic : « Per quem, » manifestius de Patre dictum.

VERS. 10. « Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi. » Quia illis acerbiora locuturus est, antevertens, obsecrare se illos dicit per nomen Christ, id esti, ego ad obsecrationem non sufficio, sed nomen Domini simul assumo, a quo vocamini quidem Christiani : at vos istud injuria afficientes, maluistis ab hominibus vocari. Hoc igitur vos obtestetur

C

« Ut idem dicatis omnes, et non sint inter vos schismata. » Quid est quod obtestor? Ut consentiatis, inquit, omnes, et non discindamini. Quod enim scinditur, videtur pro uno multa fieri, cum multa haudquaquam sit, (quæ enim commoditas multorum mutilorum?) et tamem ùnum esse desiit. Significantissime igitur schismata appellavit ea quæ apud ipsos fiunt. Indicat enim per hoc verbum quam misere eorum res habuerint.

« Sitis autem compacti in eadem mente, et eadem sententia. » Quia supra dixerat, **124** « Ut idem dicatis ; » ne existiment hanc concordiam in verbis tantum constare, subdit : » Eadem mente, » hoc est, ut eadem sentiatis. Quoniam autem plerique in re una consentiunt, in altera vero minime, propterea addidit, « Compacti, » hoc est, perfecti, in omnibus rebus idem sentientes. Quoniam vero multi cogitatione quidem et intellectu uniti sunt, sententia vero dissident (nam cum eamdem quidem fidem habeamus, non copulemur autem per charitatem, eadem quidem intelligimus, dissentimus tamen sententia) : ideo cum dixisset, » Eadem

D

Variæ lectiones.

[4] παρακαλῶ m. [5] παρακαλεῖ καί φησι o. [6] σωφρονῆτε o. [7] εἰ δὲ καὶ πολ. o. [8] τὸ ἓν εἶναι ἀπώλυσεν o.

mente, » apposuit, « Et eadem sententia : » ut neque secundum fidem, neque secundum sententiam dissideant.

VERS. 11. « Significatum est enim mihi de vobis, fratres, ab his qui sunt Chloes. » Ne inficias eant, testes producit [: et, ne videatur ipse fingere, istos nominatim recenset, Chloes videlicet familiam. Fuit autem Corinthii familia quæ nominabatur Chloes. Fratres autem adhuc eos appellat. Etiamsi enim peccatum eorum manifestum esset, nihil tamen prohibet quominus fratres appellet. Non autem dixit verbatim quinam fuerint, qui hoc significarint, sed totam domum posuit, ne hos illis infensos reddat.

« Quod contentiones sint inter vos. » Denuntiaturus quænam ab indicantibus audiverit, contentiones dixit, dictione usus mitiore. Quando vero inpropria persona loquitur, schismata appellat, quod multo pejus est contentione.

VERS. 12. « Dico autem hoc, quod quilibet vestrum ait : Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo. » Non unus et alter ista dicit, sed quilibet vestrum. Isti autem non ita dicebant, sed ille sermonem suum ita effingit, ut ostendat, quod si dicere se Pauli et Cephæ discipulos culpa non vacet, multo magis si aliorum.

« Ego autem Cephæ. » Non ut seipsum præferat, Petrum posteriorem posuit, sed illum potius honorans, perinde ac Christum jam posteriore loco posuit. In rebus enim factu indignis primum suæ ipsius personæ meminit.

« Ego autem Christi. » Non hoc reprehendit, quod dicant : « Ego sum Christi : » sed quod non omnes hoc dicant. Imo a seipso potius hoc posuit, volens ita accusationem graviorem constituere atque ostendere, Christum in partem unam datum, etsi illi hoc non faciebant.

VERS. 12. « Dico autem hoc, quod quilibet vestrum ait: Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego autem Cephæ, ego autem Christi. » Illud ipsum contentiones voco, quod quilibet vestrum privatum sibi præceptorem assignat. Non autem Paulum et Apollo et Cepham sibi ascribebant, sed alios quos silentio præterit, sub istis apostolorum nominibus, veluti personis quibusdam, ipsos ocultans, cum ut sermonem suum minus molestum reddat, tum ut doceat quod si vere apostolos et doctores sibi asciscere non liceret, multo minus illos. Nomina autem ipsorum per auxesin protulit, Apollo quidem sibi, Cepham vero Apollo præferens. Atqui alios quidem aliorum, alios vero Christi nomine dictos rite increpat. Quid ita ? Hos quidem non perstringit; sed tamen et ipsos posuit, veluti particulam et portionem Christo relictam.

VERS. 13. « Divisus est Christus? Dissecuistis

προσέθηκε, « Καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ · ἵνα μήτε κατὰ τὴν πίστιν, μήτε κατὰ τὴν γνώμην διεστηκότες ὦσιν.

« Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης. » Ἵνα μὴ ἀρνήσωνται, μάρτυρας παράγει · καὶ ἵνα μὴ δόξῃ αὐτὸς πλάττειν, ὀνομαστὶ αὐτοὺς λέγει, τοὺς τῆς Χλόης. Οἰκία δὲ ἦν ἐν Κορίνθῳ οὕτως ἐπονομαζομένη Χλόης. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοὺς ἔτι ὀνομάζει · κἂν γὰρ ὄφλον ᾖ τὸ ἁμάρτημα, οὐδὲν κωλύει ἀδελφοὺς καλεῖν ἔτι. Οὐκ εἶπε δὲ ῥητῶς, τίνες ἦσαν οἱ εἰπόντες, ἀλλ' ὁλόκληρον τὴν οἰκίαν τέθεικεν, ἵνα μὴ ἐκπολεμώσῃ αὐτοὺς πρὸς ἐκείνους.

B

« Ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσι. » Τὰ παρὰ τῶν δηλωσάντων ἀπαγγέλλων, ἔριδας εἶπε, πραοτέρᾳ λέξει χρησάμενος. Ὅταν δὲ ἀπὸ τοῦ οἰκείου λέγῃ προσώπου, σχίσματα αὐτὰ καλεῖ, ὃ πολλῷ χεῖρον τῆς ἔριδος.

« Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει · Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλώ. » Οὐ μέρος ταῦτα λέγει, ἀλλ' ἕκαστος ὑμῶν. Οὐκ ἔλεγον δὲ οὕτως ἐκεῖνοι, ἀλλ' αὐτὸς οὕτω σχηματίζει τὸν λόγον, ἵνα δείξῃ, ὅτι εἰ τὸ λέγειν μὲν αὐτοὺς [9] Παύλου καὶ Κηφᾶ ὑπεύθυνον, πολλῷ μᾶλλον τὸ ἑτέρων.

« Ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. » Οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν τέθεικε Πέτρον ὕστερον, ἀλλ' ἐκεῖνον προτιμῶν μᾶλλον, ὥσπερ δὴ καὶ τὸν Χριστὸν ὕστερον τέθεικεν. Ἐν πράγμασι γὰρ οὐκ ἀξίοις γενέσθαι, πρώτου ἐπεμνήσθη τοῦ οἰκείου προσώπου.

« Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. » Οὐ τοῦτο ἐγκαλεῖ, διότι λέγουσιν · « Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ · » ἀλλὰ διότι οὐ πάντες τοῦτο λέγουσι. Μᾶλλον δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο τέθεικε, βουλόμενος τὸ ἔγκλημα βαρύτερον κατασκευάσαι, καὶ δεῖξαι καὶ τὸν Χριστὸν δοθέντα εἰς μέρος ἕν, εἰ καὶ μὴ τοῦτο ἐποίουν ἐκεῖνοι.

[« Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει · Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλώ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ. » Λέγω δὲ ἔριδας τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν ἴδιον ἐπιφημίζει διδάσκαλον ἑαυτῷ. Οὐ τὸν Παῦλον δὲ καὶ τὸν Ἀπολλὼ καὶ τὸν Κηφᾶν ἐπέγραφον ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἑτέρους οὓς ἀπεσιώπησε, καθάπερ τισὶ προσωπείοις, τοῖς ὀνόμασι τούτοις τῶν ἀποστόλων ὑποκρύπτων αὐτοὺς, ἵνα τε ἀνεχθέστερον [ἴσ. ἀνεπαχθέστερον] τὸν λόγον ποιήσῃ, καὶ ἵνα διδάξῃ, ὅτι εἰ τοὺς ἀληθῶς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους οὐκ ἐχρῆν ἐπιφημίζειν ἑαυτοῖς, πολλῷ μᾶλλον ἐκείνους. Κατὰ αὔξησιν δὲ προήγαγε τὰ ὀνόματα, ἑαυτοῦ μὲν τὸν Ἀπολλὼ προθεὶς, τοῦ Ἀπολλὼ δὲ τὸν Κηφᾶν. Ἀλλὰ τοῖς μὲν ἀπὸ τῶν ἄλλων προσαγορευομένοις καλῶς ἐπιτιμᾷ, τοῖς δὲ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, διὰ τί; Τούτοις μὲν οὖν οὐκ ἐπιτιμᾷ, τέθεικε δὲ ὅμως καὶ αὐτοὺς, ὡς μέρος καὶ τμῆμα ὑπολειφθὲν τῷ Χριστῷ. *Cod. Arundel.*]

« Μεμέρισται ὁ Χριστός; » Κατατέμετε [10] τὸν

Variæ lectiones.

[9] ἑαυτοὺς m. [10] κατατέμνετε m.

Χριστόν; διέλατε [11] αὐτοῦ τὸ σῶμα; Θυμοῦ δὲ γέμει ὁ λόγος. Τινὲς δέ τὸ, « Μεμέρισται ὁ Χριστός; » οὕτως ἐνόησαν · Διεμερίσατο τοῖς ἀνθρώποις τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μοῖραν τὴν μὲν αὐτὸς ἔλαβε, τὴν δὲ ἐκείνοις ἔδωκε;

« Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; » Ἀναιρεῖ τὸ παρ' αὐτοῖς γινόμενον ἄτοπον, καὶ τοῦ οἰκείου ὀνόματος μέμνηται, ἵνα μὴ δόξῃ κατὰ φθόνον ἀλλοτρίων ὀνομάτων μεμνῆσθαι. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ Παῦλος ἔπλασεν ὑμᾶς, ἢ ἐποίησεν; ἀλλ' ὃ πολλῷ πλέον, τὴν ἄφατον αὐτοῦ [12] φιλανθρωπίαν δηλῶν, τὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέσον παράγει. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ὁ Παῦλος ἀπέθανεν; ἀλλ', « Ἐσταυρώθη; » τὴν δοκοῦσαν ἀτιμίαν τοῦ θανάτου δεικνύων.

[« Μεμέρισται ὁ Χριστός; » Κατετέμετε τὸν Χριστόν; διέλατε αὐτοῦ τὸ σῶμα; Μεμερισθέντος γὰρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία, μεμέρισται πάντως αὐτός. Θυμοῦ δὲ γέμει ὁ λόγος. Τινὲς δὲ τὸ, « Μεμέρισται ὁ Χριστός; » οὕτως ἐνόησαν, ἀντὶ τοῦ, Διεμερίσατο τὴν Ἐκκλησίαν τοῖς ἐπιφημιζομένοις διδασκάλοις, καὶ μερίδα μίαν λαβὼν, τὰς ἄλλας ἀφῆρηται; Οὕτως ἐπιπλήξας, ἐργάζεται λοιπὸν τὴν ἀναίρεσιν τοῦ παρ' αὐτοῖς γινομένου ἀτόπου.

« Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; » Ἵνα μὴ δόξῃ ἀπὸ φθόνου ἐπιτιμᾷν, ἐπὶ τοῦ Ἰδίου ὀνόματος τὴν ἀναίρεσιν ποιεῖται. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ Παῦλος ἔπλασεν ὑμᾶς; ἢ ἄλλην τοιαύτην εὐεργεσίαν, ἀλλὰ τὸν σταυρὸν ἤγαγεν εἰς μέσον, ὅς ἐστι μείζων πάντων ἀπόδειξις τῆς περὶ ἡμᾶς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἀπέθανεν; ἀλλὰ, « Ἐσταυρώθη; » ἅμα καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου αὐτοῦ δηλῶν. *Cod. Arundel.*]

« Ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; » Ἐβάπτισα μὲν καὶ ἐγὼ, φησὶ, πολλοὺς, ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα. Τοῦτο δὲ λέγει, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο αἴτιον ἐγίνετο σχίσματος, τὸ ἀπὸ τῶν βαπτισάντων καλεῖσθαι. Οὐ τοῦτο δὲ ζητεῖται, τίς ὁ βαπτίσας, ἀλλ' εἰς τίνος ὄνομα βαπτίζει · ἐκεῖνος γὰρ ἀφίησι τὰ ἁμαρτήματα, οὐχ ὁ βαπτίζων.

« Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάϊον. » Τί μέγα φρονεῖτε, φησὶν, ἐπὶ τῷ βαπτίσαι, ὅπου γε ἐγὼ εὐχαριστῶ μᾶλλον, ὅτι τοῦτο οὐκ ἐποίησα; Ταῦτα δέ λέγει, οὐ τὴν τοῦ βαπτίσματος δύναμιν καθαιρῶν, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἀλαζονείαν, ἣν εἶχον ἐπὶ τούτῳ. Τὸ μὲν γὰρ βάπτισμα μέγα, τὸ δὲ βαπτίζειν οὐ μέγα.

« Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. » Οὐχ ὅτι περὶ ἐκείνων τοῦτο ἔλεγον, ἀλλὰ, Δέδοικα, φησὶ, μὴ εἰς τοῦτο προβῇ ἡ νόσος. Εἰ γὰρ ἀτελῶν ἀνθρώπων βαπτιζόντων αἱρέσεις γέγονεν, ἴσως ἂν ἐμοῦ τοῦ κήρυκος βαπτίζοντος, εἰκός ἐστι συστῆναί τινας, καὶ τὸ βάπτισμα ἐμοὶ ἐπιφημίζειν.

A Christum ? divisistis ejus corpus ? Indignationis autem plena est oratio. Sunt qui, « Divisus est Christus? sic intellexerunt : Partitus estne Christus apud homines Ecclesiam, et unam partem ipse sibi acceperit, alteram vero illis dederit ?

425 « Num Paulus crucifixus est pro vobis? » Absurditatem tollit quam ii admiserant, ac proprii nominis meminit, ne videatur ex invidia alienorum nominum mentionem fecisse. Non dixit autem : Nunquid Paulus finxit seu creavit vos ? sed quod multo majus est, inexplicabilem ejus clementiam indicans, crucem in medium depromit. Nec dixit : Numquid Paulus mortuus est ? sed : « Crucifixus ? » mortis contumeliam, ut existimabatur, demonstrans.

B Vers. 13. « Divisus est Christus ? » Dissecuistis Christum ? Corpus ejus divisistis? Diviso enim corpore ejus, quod est Ecclesia, ipse omnino dividitur. Indignationis autem plena est oratio. Nonnulli vero, « Divisus est Christus ? » ita intellexerunt : Partitusne est Ecclesiam ascriptitiis hisce doctoribus, ipseque unam portiunculam accipiens, cæteris orbatus est ? Postquam ipsos hunc in modum perculisset, deinceps admissæ ab illis absurditatis amolitionem aggreditur.

Num Paulus crucifixus est pro vobis ? » Ne ex invidia objurgare videatur, sub proprio suo nomine refutationem parat. Non autem dixit : Paulusne finxit vos ? vel aliud istiusmodi beneficium, sed crucem in medium protulit, quæ Christi in nos charitatis omnium maxima demonstratio est. Non dixit : Num Paulus mortuus est ? sed, « Crucifixus ? mortis ejus speciem simul indicans. C

« Aut in nomine Pauli baptizati estis ? » Baptizavi, inquit, et ego non paucos, sed in Christi nomine. Id vero ait, quandoquidem et ea schismatis erat causa, nempe quod a baptizantibus nomenclaturam sibi usurpabant. Atqui non hoc quæritur, quisnam fuerit qui baptismate tinxerit, cæterum in cujus nomine baptizet. Is enim peccata remittit, non qui baptizat.

Vers. 14. « Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizaverim, nisi Crispum et Gaium. » Quid, inquit, baptizatoris nomine adeo superbitis, eum ego potius gratias agam, quod istud nequaquam fecerim ? Hæc autem ait, baptismatis auctoritatem haudquaquam imminuens, sed illorum ostentationem quam hac in re habebant. Siquidem baptisma res magna est; baptizare autem non perinde magnum. D

Vers. 15. « Ne quis dicat, quod in meo nomine baptizaverim. » Non quod de illis hoc dicebam, sed metuo, inquit, ne eo progrediatur morbus. Si enim infirmis hominibus baptizantibus emerserunt hæreses, forsan me præcone et Apostolo baptizante, verisimile esset ut aliqui conspirarent, et baptisma mihi ascriberent.

Variæ lectiones.

[11] διέλετο m. [12] τοῦ Χριστοῦ o.

VERS. 15. « Ne quis dicat, quod in meo nomine baptizaverim. » Ne quis, multis a me baptizatis, et in cœtum magnum coalescentibus, dicat me illos in meo nomine baptizasse, quo illud ipsis attribueretur, atque illi a me Pauliani nuncuparentur. Illos autem aperte insectatur, qui hanc ob rem multos baptizabant. Vel etiam aliter : Ne, si mihi adhæresceret, et meo nomine vocarentur (quemadmodum multi ab iis qui ipsos baptizarunt, appellantur), dicat aliquis, quod in meo nomine baptizaverim, ideoque mihi astipulentur.

« Iis autem qui salvi fiunt, id est, nobis, potentia Dei est. « Nobis, inquit, id est, « fidelibus, qui non perimus, sed servamur, crux potentiam Dei ostendit. Divinæ enim potentiæ signum est, quod is qui res adversas patitur, eis superior evadat. Ac quemadmodum in tribus pueris magis admirandum erat, quod cum in fornacem incidissent, non combusti erant, quam si in caminum non incidissent : atque uti in Jona majus erat quod a ceto absorptus non consumeretur, quam si non absorptus fuisset : ita quoque in Christo longe admirabilius erat, ut is moriendo mortem vinceret, quam si omnino non moreretur.

VERS. 16. « Baptizavi autem et Stephanæ domum. » Omnes nimirum in domo ejus exsistentes. Magnus enim hic fuit Corinthi, necnon celeberrimus.

« Cæterum nescio si quem alium baptizaverim. » Adeo, inquit, non sum sollicitus circa baptisma, ut ne meminerim quidem num alium baptizaverim. Cur ergo vos hanc ob rem efferimini ?

VERS. 17. « Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare. » Nam laboriosius erat, atque animo ferreo plane egebat, Evangelium annuntiare. Hominis enim sententiam mutare, atque a paternis traditionibus adducere, idque in mediis periculis, magni animi et strenui opus est. Assumere autem persuasum et ad baptisma paratum, eumque baptizare, cujuslibet fuerit sacerdotium habentis. Quod si ad baptizandum non erat missus, quomodo omnino baptizavit? Ad hoc quidem præcipue non mittebatur : verumtamen non prohibebatur quominus istud faceret. Ad illud enim quod majus erat mittebatur, et tamen non erat ei inhibitum, ne id quod minus esset, efficiat.

126 « Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. » Sublato eorum fastu qui baptismatis nomine cristas erexerant, ad eos nunc transit, qui externa sapientia efferebantur, inquiens : Misit me Evangelium prædicare, « non in sapientia verbi, » hoc est, in eloquentia, sermonisque cum elegantia, tum venustate; ne noxam patiatur et imminutionem crux, sive de cruce prædicatio. Hoc enim est quod ait : « evacuetur, » id est, inutilis et inanis inveniatur. Si enim in sapientia verbi apostoli prædicassent, potuissent quidam dicere, quod

[« Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. » Ἵνα μὴ πολλῶν βαπτισθέντων ὑπ' ἐμοῦ, καὶ σύστημα μέγα ποιησαμένων, εἴπῃ τις ὅτι διὰ τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα αὐτούς, ἵνα ἐπιφημίζηται τούτοις, καὶ ἀπ' ἐμοῦ καλῶνται Παυλιανοί. Ἐμφαντικῶς δὲ διάσυρε τοὺς διὰ τοῦτο πολλοὺς βαπτίζοντας. Ἢ καὶ ἄλλως· Ἵνα μὴ προσκειμένων μοι, καὶ ἀπ' ἐμοῦ καλουμένων (ὥσπερ ἀπὸ τῶν βαπτισάντων αὐτοὺς πολλοί), εἴπῃ τις ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα αὐτούς, καὶ διὰ τοῦτό μοι πρόσκεινται.

« Τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστιν. » Ἡμῖν, φησὶ, τοῖς πιστοῖς, τοῖς μὴ ἀπολλυμένοις, ἀλλὰ σωζομένοις, δύναμιν Θεοῦ ἐμφαίνει ὁ σταυρός. Δυνάμεως γὰρ θείας, τὸ τὸν ἐν δεινοῖς γενόμενον ἀνωτέρω τῶν δεινῶν γενέσθαι. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν τριῶν παίδων, τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὴν κάμινον, τὸ ἐμπεσόντας μὴ καυθῆναι θαυμασιώτερον· καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωνᾶ, τοῦ μὴ καταποθῆναι ὑπὸ τοῦ κήτους, τὸ τὸν καταποθέντα μὴ ἀναλωθῆναι, μεῖζον· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, τὸ ἀποθανόντα νικῆσαι τὸν θάνατον, πολλῷ δήπου παραδοξότερον. *Cod. Arundel.*]

« Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανᾶ οἶκον. » Τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ πάντας δηλονότι. Μέγας δὲ ἦν οὗτος ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐπισημότατος.

« Λοιπὸν οὐκ οἶδα εἴ τινα ἄλλον ἐβάπτισα. » Τοσοῦτον, φησὶν, οὐκ ἔστι μοι περισπούδαστον τὸ βαπτίζειν, ὥστε οὐδὲ μέμνημαι εἴ τινα ἄλλον ἐβάπτισα· πῶς οὖν ὑμεῖς ἐπὶ τούτῳ αἴρεσθε;

« Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι. » Τὸ γὰρ ἐπιπονώτερον, καὶ ψυχῆς σιδηρᾶς δεόμενον, τὸ εὐαγγελίζεσθαι ἦν. Τὸ γὰρ μεταπεῖσαι ἄνθρωπον, καὶ μεταστῆσαι τῶν πατρώων δογμάτων, καὶ ταῦτα ἐν μέσῳ κινδύνων, μεγάλης ψυχῆς καὶ γενναίας. Τὸ δὲ παραλαβεῖν ἕτοιμον καὶ βαπτίσαι, πάντος ἂν εἴη τοῦ τὴν ἱερωσύνην ἔχοντος. Καὶ εἰ οὐκ ἀπεστάλη βαπτίζειν, πῶς ὅλως ἐβάπτισεν; Οὐκ ἀπεστάλη μὲν εἰς τοῦτο προηγουμένως· πλὴν ἀλλ' οὐκ ἐκωλύθη τοῦτο ποιεῖν. Εἰς μὲν γὰρ τὸ μεῖζον ἀπεστάλη, ἀπὸ δὲ τοῦ καὶ τὸ ἔλαττον ἐνεργεῖν οὐκ ἐκωλύθη.

« Οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ. » Καθελὼν τὴν ὀφρὺν τῶν ἐπὶ τῷ βαπτίζειν μέγα φρονούντων, μεταβαίνειν [13] νῦν καὶ ἐπὶ τοὺς τῇ ἔξωθεν σοφίᾳ ἐπαιρομένους, καί φησιν, ὅτι Ἀπέστειλέ με εὐαγγελίζεσθαι, « οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, » τουτέστιν, εὐγλωττίᾳ καὶ καλλιεπείᾳ, ἵνα μὴ βλάβῃ καὶ ἐλάττωσιν πάθοι ὁ σταυρὸς, ἤτοι τὸ περὶ τοῦ σταυροῦ κήρυγμα. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Κενωθῇ, » τουτέστιν, ἄχρηστος καὶ κενὸς εὑρεθῇ. Εἰ γὰρ ἐν σοφίᾳ λόγου οἱ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, εἶχον ἄν τινες λέγειν, ὅτι διὰ τὴν πιθανότητα τῶν λόγων

Variæ lectiones.

[13] καταβαίνει Ο.

ἔπεισαν, οὐχὶ διὰ τὴν δύναμιν τοῦ κηρυττομένου · A orationis persuabilitate persuasissent, et non virtute ejus qui prædicabatur. Id vero in frustrationem et injuriam crucifixi cessisset. Jam vero in simplicitate sermonis prædicantes, crucifixi potentiam omnia perficientem ostendunt. Præterea crux aliter evacuatur. Exempli gratia : Interrogat me Græcus, sive gentilis, de divinis quibusdam rebus humani ingenii captum superantibus. Hic si incipiam per syllogismos et externam sapientiam ista demonstrare, infirmus ero : nulla enim ratio ista probare potest : sicque mea ista infirmitas prædicationis infirmitas videbitur, atque deinceps crux evacuatur, quippe quæ vanum quiddam et inane esse videatur.

τοῦτο δὲ κένωσις ἦν καὶ βλάβη τοῦ ἐσταυρωμένου. Νῦν δὲ ἐν ἰδιωτισμῷ κηρύξαντες, δεικνύουσι τὴν τοῦ σταυρωθέντος δύναμιν τὸ πᾶν ἐνεργήσασαν. Καὶ ἄλλως δὲ κενοῦται ὁ σταυρός· οἷον, Ἐρωτᾷ με ὁ Ἕλλην περί τινος τῶν θείων ὑπὲρ κατάληψιν · εἰ οὖν ἐπιχειρήσω ἀποδεικνύναι ταῦτα αὐτῷ ἀπὸ συλλογισμῶν καὶ τῆς ἔξω σοφίας, ἀσθενήσω · οὐδεὶς γὰρ λόγος ταῦτα παραστῆσαι δύναται · καὶ οὕτως ἡ ἐμὴ ἀσθένεια φανήσεται τοῦ κηρύγματος εἶναι ἀσθένεια, καὶ λοιπὸν κενοῦται ὁ σταυρὸς, μάταιόν τι καὶ κενὸν φαινόμενος.

« Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστίν. » Ἐπειδὴ ἦσάν τινες ἄπιστοι B dem stultitia est. » Quia nonnulli erant infideles ἐν Κορίνθῳ, χλευάζοντες τὸν σταυρὸν, καὶ λέγοντες · Ὄντως μωρία ἐστὶ τὸ κηρύττειν Θεὸν ἐσταυρωμένον. Εἰ γὰρ Θεὸς ἦν, ἤμυνεν ἂν ἑαυτῷ σταυρωμένῳ· [*f.* -ρουμ.] · ὁ δὲ τὸν θάνατον μὴ δυνηθεὶς ἀπώσασθαι, πῶς ἂν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι δυνηθείη ; εἰκὸς ἦν τοὺς πιστοὺς τῇ παρ' ἑαυτῶν σοφίᾳ ἀνθίστασθαι τούτοις, θορυβουμένους ἐφ' οἷς ἐκεῖνοι ἐβλασφήμουν τὸν σταυρόν. Φησὶν οὖν ὅτι Μὴ ξενισθῆτε. Τοῖς γὰρ ἀπολλυμένοις τὰ εἰς σωτηρίαν δοθέντα παρὰ Θεοῦ μωρία δοκεῖ. Λόγον δὲ τοῦ σταυροῦ φησι τὸ κήρυγμα τοῦ σταυροῦ, ἤτοι τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐσταυρωμένου.

Verb. 18. « Sermo enim crucis pereuntibus quiapud Corinthios, crucem subsannantes et dicentes, Revera stultitia est prædicare Deum crucifixum. Nam si Deus esset, sibimetipsi crucifixo suppetias tulisse. Qui vero mortem propulsare non poterat, quomodo ille a mortuis resurgere potuerit ? Verisimile erat fideles pro sua sapientia illis obsistere, indigne et graviter ferentes, quæ illi in crucem jacerent convitia. Ait igitur : Ne admiremini. Nam quæ a Deo data sunt in salutem, ista pereuntibus stultitia videntur. Sermonem autem crucis prædicationem crucis dicit, sive Christi crucifixi.

« Τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστιν. » C « Iis autem qui salvi fiunt, id est, nobis, potentia Dei est. » Nobis, inquit, qui non perimus, sed servamur, potentia Dei est. Quin etiam sapientiam declarat crux. Potentiam sane in hoc, quod morte mortem dissolvit : summæ enim potentiæ est, ut is qui cadit, victoria potiatur : sapientiam vero, quod hoc modo eos qui perierant, conservavit.

Ἡμῖν, φησὶ, τοῖς μὴ ἀπολωλόσιν, ἀλλὰ σωζομένοις, δύναμις Θεοῦ · ἀλλὰ καὶ σοφίαν ἐμφαίνει ὁ σταυρός · δύναμιν μὲν, ὅτι θανάτῳ θάνατον ἔλυσεν [14] · περιουσία γὰρ δυνάμεως, τὸ πίπτοντα νικᾷν · σοφίαν δὲ, ὅτι τούτῳ τῷ τρόπῳ ἀπολωλότας διέσωσε.

« Γέγραπται γάρ · Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. » Εἰπὼν ἀπολλυμένους τοὺς ἀπίστους σοφοὺς, κατασκευάζει τοῦτο ἀπὸ τῆς Γραφῆς. Ἐκείνη γὰρ εἶπεν, ὅτι « Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, » τῶν ἔξω · τουτέστιν, Ἀνόητον αὐτὴν ἀποδείξω (ὅπερ οὐκ ἔστι σοφίας [15]), καὶ τὴν σύνεσιν τῶν δοκούντων συνιέναι καὶ νοεῖν ἀθετήσω.

Verb. 19. « Scriptum est enim [a] : Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. » Quia incredulos sapientes pereuntes dixerat, Scripturæ testimonio istud confirmat. Ista enim dicit : « Perdam sapientiam sapientium, » nimirum hujus mundi, hoc est, inutilem esse demonstrabo (quod non est sapientiæ), **127** et prudentiam eorum qui sapere et intelligere sibi videntur reprobabo.

« Ποῦ σοφός ; ποῦ γραμματεύς ; ποῦ συζητητὴς D Verb. 20. « Ubi sapiens ? ubi scriba ? ubi disputator sæculi hujus ? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi ? » Scripturæ testimonium protulit : deinceps itaque et a rebus ipsis demonstrationem adducit. Ac Græcos quidem redarguit, cum ait : « Ubi sapiens ? » hoc est philosophus; Judæos vero, cum inquit : « Ubi scriba ? » Disputatores autem nominavit eos, qui ratiocinationibus et investigationibus cuncta tribuunt. Nemo enim illorum servavit nos, sed piscatores nos ab errore exemerunt. Istud vero, « Deus stultam reddidit sa-

τοῦ αἰῶνος τούτου; Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου; » Εἶπε τὰ τῆς Γραφῆς · λοιπὸν οὖν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἐπάγει ἀπόδειξιν. Καὶ ἐλέγχει Ἕλληνας μὲν, ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ποῦ σοφός; » τουτέστι, φιλόσοφος · Ἰουδαίους δὲ, ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ποῦ γραμματεύς; » Συζητητὰς δὲ ὠνόμασε τοὺς λογισμοῖς καὶ ἐρεύναις τὰ πάντα ἐπιτρέποντας. Οὐδεὶς γὰρ τούτων ἔσωσεν ἡμᾶς, ἀλλ' οἱ ἁλιεῖς ἀπὸ τῆς πλάνης ἐξείλοντο. Τὸ δὲ, « Ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν, » ἀντὶ τοῦ, ἀνενέργητον οὖσαν ἔδειξε,

[a] Isa. XXIV, 14.

Variæ lectiones.

[14] ἔλεσε m. [15] σοφία o.

pientiam, » accipit pro, inefficacem esse demonstravit, ac convicit esse stultam, ut quæ non potuerit invenire verum.

VERS. 20. « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi disputator sæculi hujus? » Scripturæ testimonia protulit, deinceps itaque demonstrationem a rebus ipsis inducit, inquiens : Ubi Græcorum sapiens? ubi Judæorum scriba? ubi disputator qui syllogismis et disquisionibus omnia tribuit? Ubi, si cum apparente prædicationis stultitia comparentur? Respectu illius quem locum occupant ? Transcendit enim eos et superavit. « Sæculi hujus, » hoc est, in hoc sæculo existens.

« Nonne stultam facit Deus sapientiam hujus mundi? » Nonne Deus sapientiam Judæorum et Græcorum, qui res mundanas sapiebant, inefficacem esse ostendit, ac stultam esse demonstravit, utpote quæ veritatem invenire non poterat? Ita sane. Nam per concinatores qui stulti videbantur, veritas et salus edocebatur, et non per eos qui sapientes videbantur.

VERS. 21 « Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationibus servare credentes. » Causam reddit quare sapientia mundi in stultitiam versa sit. Postequam enim in sapientia, quæ per creaturas cernitur (cœlum enim et terra, adeoque omnis creatura prædicat Conditorem), non novisset mundus, hoc est, qui mundana sapiunt, Deum (per sapientiam videlicet, quæ in eloquentia cernebatur, impediti) : visum est Deo per prædicationis simplicitatem (quæ videtur quidem esse stultitia, sed non est) servare credentes. Græci igitur doctorem habebant sapientiam Dei, nempe illam quæ in creaturis cernitur, sed tamen Deum non agnoverunt, propter sapientiam quam in orationis venustate ponebant; quæ non est sapientia.

VERS. 22,23. « Quoniam et Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt : nos autem prædicamus Christum crucifixum. » Vult commonstrare Paulus quomodo per contraria Deus contraria operatus sit, inquiens : Si quando dixero Judæo, Crede, actutum signa inquirit ad confirmationem prædicationis. Nos autem Christum prædicamus crucifixum quod non solum non est signorum exhibitio, verum etiam infirmitatis, quantum quidem apparet : attamen per hoc, quod respectu illius quod ille petit, infirmum et contrarium videtur, ad fidem perducitur. Quæ res ingentem sane Dei potentiam ostendit. Rursus : Græci sapientiam inquirunt a nobis : atqui et illis nos crucem prædicamus, quod et ipsum, ut apparet, stultitiæ esse videtur, Deum nempe crucifixum prædicare : interim tamen ita persuadentur. Nonne igitur maximæ hæc potentiæ argumenta sunt, ex contrariis, quoad ea quæ inquirunt, persuaderi eos?

« Judæis quidem scandalum, Græcis autem stul-

A καὶ ἤλεγξε μωρὰν, ὡς μὴ ἰσχύσασαν εὑρεῖν τὸ ἀληθές.

[« Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεύς : ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; » Εἶπε τὰ τῆς Γραφῆς · λοιπὸν οὖν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἐπάγει ἀπόδειξιν, καί φησι· « Ποῦ σοφὸς » Ἑλλήνων : « ποῦ γραμματεὺς » Ἰουδαίων ; « ποῦ συζητητὴς » συλλογισμοῖς καὶ ἐρεύναις τὰ πάντα ἐπιτρέπων ; ποῦ πρὸς τὴν δοκοῦσαν μωρίαν τοῦ κηρύγματος ; ποῦ φθάνουσι πρὸς αὐτήν ; Ὑπερέβη γὰρ καὶ νενίκηκεν αὐτούς. » Τοῦ αἰῶνος « δὲ » τούτου, » ἀντὶ τοῦ, ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ γενόμενος.

« Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου ; » Οὐχὶ ἀνενέργητον ἀπέδειξεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τῶν B τὰ κοσμικὰ φρονούντων Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων, καὶ ἤλεγξε μωρὰν, μὴ ἰσχύσασαν εὑρεῖν τὸ ἀληθές; Πάνυ μὲν οὖν. Διὰ γὰρ τῶν δοκούντων μωρῶν κηρύκων ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ σωτηρία ἐδιδάχθη, καὶ οὐ δι' ἐκείνων τῶν δοκούντων σοφῶν. *Cod. Arundel.*]

« Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεὸν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. » Λέγει τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐμωράνθη ἡ ἔξω σοφία. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ διὰ τῶν κτισμάτων φαινομένῃ σοφίᾳ (ὁ οὐρανὸς γὰρ καὶ ἡ γῆ, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις κηρύττει τὸν Δημιουργὸν) οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος, τουτέστιν οἱ τὰ τοῦ κόσμου φρονοῦντες, τὸν Θεὸν, C (διὰ τῆς ἐν εὐγλωττίᾳ [16] θεωρουμένης σοφίας ἐμποδιζόμενοι δηλαδὴ), εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς ἰδιωτείας τοῦ κηρύγματος (ἥτις δοκεῖ μὲν εἶναι μωρία, οὐκ ἔστι δὲ) σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Εἶχον μὲν οὖν διδάσκαλον οἱ Ἕλληνες τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐν τοῖς κτίσμασι δηλαδὴ θεωρουμένην · οὐκ ἔγνωσαν δὲ τὸν Θεὸν, διὰ τῆς ἐν λέξει σοφίας · ἥτις οὐκ ἔστι σοφία [17].

« Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν · ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον. » Θέλει δεῖξαι ὁ Παῦλος, πῶς διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία ὁ Θεὸς εἰργάσατο · καί φησιν, ὅτι Ὅταν εἴπω τῷ Ἰουδαίῳ, Πίστευσον, εὐθὺς σημεῖα ζητεῖ πρὸς σύστασιν τοῦ κηρύγματος : D ἡμεῖς δὲ Χριστὸν κηρύσσομεν ἐσταυρωμένον · ὅπερ οὐ μόνον οὐκ ἔστι σημείων ἐπίδειξις, ἀλλὰ καὶ ἀσθενείας, ὅσον κατὰ τὸ φαινόμενον · καὶ ὅμως τούτῳ τῷ δοκοῦντι ἀσθενεῖ καὶ ἐναντίῳ, ὅσον πρὸς ὃ αἰτεῖ, ἐνάγεται καὶ πρὸς τὴν πίστιν · τοῦτο δὲ μεγάλην δείκνυσι τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν. Πάλιν · Ἕλληνες σοφίαν ἐπιζητοῦσι παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ κἀκείνοις ἡμεῖς τὸν σταυρὸν [18] κηρύσσομεν · ὅπερ κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ μωρίας εἶναι δοκεῖ, Θεὸν κηρύσσειν ἐσταυρωμένον · ἀλλὰ καὶ οὕτω πείθονται. Ἆρα οὐ μεγίστης ταῦτα δυνάμεως, ἐκ τῶν ἐναντίων, ὡς πρὸς ἃ αὐτοὶ ἐπιζητοῦσι, πείθεσθαι αὐτούς;

« Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν. »

Variæ lectiones.

[16] ἐν τῇ εὐγλωττίᾳ m. [17] σοφία Θεοῦ m. [18] Χριστὸν o.

Ἰουδαῖοι, φησιν, ἔχουσι σκάνδαλον τὸν ἐσταυρωμένον· προσκταίουσι γὰρ τούτῳ, λέγοντες· Πῶς ὁ φαγὼν καὶ πιὼν μετὰ τελωνῶν καὶ πορνῶν, καὶ τέλος μετὰ ληστῶν σταυρωθείς, δύναται εἶναι Θεός; Ἕλληνες δὲ διαγελῶσι τὸ μυστήριον ὡς μωρίαν, διότι πίστει μόνῃ καὶ οὐ συλλογισμοῖς, ὧν αὐτοὶ ἐξήρτηνται, καταλαμβάνεται τὸ Θεὸν σταυρωθῆναι, καὶ διότι οὐ κοσμεῖται.

« Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν. » Τοῖς μὲν ἀπίστοις Ἰουδαίοις, φησὶ, σκάνδαλόν ἐστιν ὁ Χριστός· καὶ τοῖς ἀπίστοις Ἕλλησι μωρία δοκεῖ, διότι ἃ ζητοῦσιν, ἐν αὐτῷ οὐχ εὑρίσκουσι, σημεῖα καὶ σοφίαν. Τοῖς δὲ κλητοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς κλητοῖς Ἕλλησι, τουτέστι, τοῖς ὑπὸ Θεοῦ κληθεῖσιν, ὡς ἀξίοις, ἀμφότερα ὁ Χριστὸς εὑρίσκεται, ἃ ἐκεῖνοι ζητοῦσι. Τί γὰρ ζητεῖς, ὦ Ἰουδαῖε; σημεῖα; Ἰδοὺ ὁ Χριστὸς δύναμις Θεοῦ ἐστιν, ἥτις τῶν σημείων ποιητική. Καὶ σὺ τί λέγεις, ὦ Ἕλλην; σοφίαν ζητεῖς; Ἔχεις τὸν Χριστὸν, σοφίαν ὄντα τοῦ Πατρός.

« Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί· καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί. » Τὸν σταυρὸν ὀνομάζει μωρὸν, ὡς οὕτω δοκοῦντα· σοφώτερον μέντοι τῶν ἀνθρώπων ἐστίν. Οἱ μὲν γὰρ φιλόσοφοι περὶ ψυχρὰ καὶ ἀνόνητα ἠσχολήθησαν· ὁ δὲ σταυρὸς τὸν κόσμον ἔσωσε. Καὶ ἀσθενὲς δὲ δοκεῖ, ὡς ἐξ ἀσθενείας σταυρωθέντος τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν, οὐ μόνον ὅτι, μυρίων ἐπιχειρησάντων σβέσαι τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀνθεῖ μᾶλλον· ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ τοῦ δοκοῦντος ἀσθενοῦς ὁ ἰσχυρὸς διάβολος ἐδέθη. Δύνασαι δὲ καὶ οὕτω ταῦτα νοῆσαι, ὅτι ἐπὶ Θεοῦ τὸ ὑπέρσοφον ἄσοφον λέγεται, ὅ ἐστι μωρόν· καὶ ὑπερσθενὲς, ἀσθενές· ὥσπερ καὶ τὸ ὑπέρφωτον αὐτοῦ λέγεται σκότος καὶ γνόφος.

« Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοὶ, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοὶ, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς. » Ἐπισκέψασθε, φησὶ, καὶ διερευνήσατε τοὺς κληθέντας εἰς τὴν πίστιν, καὶ εὑρήσετε ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, τουτέστι, κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸν παρόντα βίον. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Οὐδεὶς σοφὸς, ἀλλ', « Οὐ πολλοί. » Ἦσαν γὰρ σοφοὶ καὶ ἐν τῇ πίστει, ὡς ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὡς ὁ ἀνθύπατος, καὶ ἕτεροι δὴ [*f.* δὲ] οἱ μὴ ὀνομαστὶ νῦν γνωριζόμενοι. Καὶ δυνατοὶ δὲ καὶ εὐγενεῖς ἐπίστευσαν. Διὰ τοῦτο οὖν εἶπεν ἐπὶ πάντων τὸ, « Οὐ πολλοί. » Ὥστε ἴδε τὴν δύναμιν τοῦ κηρύγματος, πῶς ἰδιώτας [19] οὕτω σοφὰ δόγματα [20] ἐδίδαξε, καὶ ὅπως ἡ ἔξω σοφία ἀχρεῖόν τι δείκνυται.

« Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφούς· καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα καταισχύνῃ τὰ

titiam. « Judæis, inquit, scandalo est crucifixus. Impingunt enim adversus ipsum, dicentes : Ecqui is qui comedit **128** et bibit cum publicanis et meretricibus, ac tandem cum prædonibus crucifixus, potest esse Deus? Græci vero mysterium hoc irridٍent ceu stultitiam, eo quod sola fide, et non ratiocinationibus ullis, ex quibus ipsi dependebant, comprehendatur Deum crucifixum esse, et quia orationis splendore non exornetur.

Vers. 24. « Ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam. » Infidelibus, inquit, Judæis Christus est offendiculum, et infidelibus Græcis stultitia videtur, eo quod illa quæ quærunt, signa nimirum et sapientiam, in illo non inveniant. Vocatis autem Judæis et vocatis Græcis, hoc est, a Deo vocatis, tanquam dignis, utrumque ab illis quæsitum Christus esse invenitur. Quid enim signa quæris, o Judæe? En Christus potentia Dei est, quæ signa efficit. At tu, Græce, quid ais? quæris sapientiam? Habes Christum sapientiam Patris.

Vers. 25. « Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus : et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. » Crucem stultam vocat, ut quæ sic videatur : sapientius tamen hominibus est. Nam philosophi frigidis et inutilibus rebus incubuerunt; crux autem mundum servavit. Imbecille porro apparet, tanquam ex imbecillitate crucifixo Christo; sed fortius est hominibus, non solum ideo quod innumeris hoc nomen exstinguere conantibus, floreret magis : verum quia etiam per illum qui imbecillis visus est, fortis Satanas ligatus est. Poteris autem hæc sic etiam intelligere, quod in Deo quod immense sapiens est, insipiens dicatur, hoc est stultum : et quod supra modum firmum, infirmum, perinde ac eximius splendor et excellens lumen ejus tenebræ et caligo dicuntur.

Vers. 26. « Videte enim vocationem vestram, fratres, quod non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles. » Considerate, inquit, et scrutamini vocatos ad fidem, et invenietis quod non multi sapientes sint secundum carnem, hoc est, ut apparet in speciem, in præsenti vita. Non dixit autem quod nemo sapiens, sed, « non multi. » Nam nonnulli sapientum ad fidem accesserunt, quorum de numero sunt Areopogita et proconsul et alii de quorum nominibus nunc non constat. Quin etiam potentes quidam, et genere clari crediderunt. Propterea de omnibus dixit : « non multi. » Proinde animadverte potentiam et virtutem prædicationis, quomodo idiotas et rudes dogmata tam sapientia docuerit, et quonam modo externa mundi sapientia inutile quiddam esse demonstretur.

129 Vers. 27. « Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut pudefaciat sapientes : et infirma mundi elegit Deus, ut pudefaciat fortia. » Istud enim

Variæ lectiones.

[19] ἰδιώτης m. [20] διδάγματα o.

Græcos maxime pudet, cum in foro videant mechanicum vera sapientia ipsos excedere, ac imbecillem adeoque contemptibilem opibus et potestate conspicuos humiliare.

VERS. 28. « Et ignobilia mundi et contempta elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt aboleat. » Qui nihil esse reputantur, ea quæ non sunt nominat, qui autem aliquid esse videntur, ea quæ sunt. Ut igitur hos otiosos et inutiles ostendat, ideo eos qui nihil sunt, elegit. Porro, cum audis, « Elegit, » non sic intelligas, quasi operæ pretium duxerit, aut contenderit contemptos eligere ac celebres depellere : verum quia, cum celebres et insignes viri propria sapientia intumescerent, ideoque Evangelii verbum non susciperent, ad hujus susceptionem Deo magis idonei visi sunt ii qui ab arrogantia alieni erant.

VERS. 29. « Ut non glorietur omnis caro coram Deo. » Propterea, inquit, hæc Deus fecit, ut deprimeret fastum et arrogantiam eorum qui mundana sapiunt, persuadeatque omnia sibi accepta referenda, nec coram ipso gloriandum. Quomodo igitur vos, o Corinthii, ob eam rem efferimini? Observa autem quod haud temere diximus, quod ii qui rejecti sunt, propter arrogantiam indigni facti sunt prædicatione Evangelii.

VERS. 30. « Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu. » Quod ait, « Ex ipso » non de productione ad esse, sed ad bene esse dictum accipies. Porro, quod ait est hujusmodi : Filii Dei facti estis, et ex ipso estis, filii ejus facti in Christo, pro, per Christum. Quoniam autem dixerat quod ignobilia elegerit Deus, ostendit quod omnium sunt nobilissimi, qui Deum nacti sunt in Patrem.

« Qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia et sanctificatio et redemptio. » Hoc est, sapientes nos et justos et sanctos et liberos fecit. Hoc enim est redemptio, nempe revocatio ex captivitate. Quemadmodum autem ignobiles eligens, nobiles et claros fecit, filios Dei constituens : hunc ad modum stultos sapientes reddidit, factus nobis sapientia. Quare igitur non dixit : Sapientes nos fecit, sed : « Factus est nobis sapientia? » Doni largitatem scilicet ostendens, perinde ac si dicat, Seipsum nobis tradidit. Cum autem magnifica de Filio dixisset, apponit, « A Deo, » ne ingenitum ipsum cogites, sed ad causam recurras, nempe Patrem. Animadverte autem ordinem. Primum sapientes fecit, liberans eos ab errore, Deique cognitionem docens : deinde justos, peccatorum dimissione **130** data : post sanctificavit per Spiritum sanctum : atque ita perfectam liberationem ab omnibus malis nobis impertit et liberavit, ut ipsius tantum simus, eique addicti.

VERS. 31. « Ut quemadmodum scriptum est [b] :

A ἰσχυρά. » Τοῦτο γάρ ἐστι μεγίστη αἰσχύνη τῶν Ἑλλήνων, ὅταν ἴδωσι τὸν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς χειροτέχνην ὑπὲρ αὐτοὺς φιλοσοφοῦντα, καὶ τὸν ἀσθενῆ καὶ εὐκαταφρόνητον τοὺς ἐν δυναστείᾳ καὶ πλούτῳ ταπεινοῦντα.

« Καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ. » Τοὺς μηδὲν εἶναι λογιζομένους, τούτους μὴ ὄντα ὀνομάζει · ὄντα δὲ, τοὺς εἶναί τι δοκοῦντας. Ἵνα οὖν τούτους ἀργοὺς καὶ ἀχρείους [21] ἀποδείξῃ, τούτου ἕνεκα τοὺς μηδὲν ὄντας ἐξελέξατο. Ἀκούων δὲ τὸ, « ἐξελέξατο, » μὴ νοήσῃς οὕτως, ὅτι ἔργον ἐποίησε τοὺς μὲν Ἐξουθενημένους λαβεῖν, τοὺς δὲ ἐνδόξους ἀπώσασθαι · ἀλλ' ὅτι τῶν ἐνδόξων ἀλαζονευομένων ἐπὶ τῇ οἰκείᾳ σοφίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο μὴ B παραδεχομένων τὸ κήρυγμα, οἱ μὴ ἀλαζόνες πρὸς τὴν τούτου παραδοχὴν ἐπιτηδειότεροι ἔδοξαν τῷ Θεῷ.

« Ὅπως μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Διὸ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα [22] πεποίηκεν ὁ Θεὸς, ἵνα καταστείλῃ τὸν τῦφον καὶ τὴν ἀλαζονείαν τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων, καὶ πείσῃ πάντα αὐτῷ ἀνατιθέναι, καὶ μὴ καυχᾶσθαι ἐνώπιον αὐτοῦ. Πῶς οὖν ὑμεῖς, ὦ Κορίνθιοι, ἐπὶ τούτῳ ἐπαίρεσθε; Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ ἀπεικότως ἡμῖν εἴρηται, ὡς διὰ τὴν ἀλαζονείαν ἀνάξιοι ἐγένοντο τοῦ κηρύγματος οἱ ἀπωσθέντες.

« Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τὸ, « Ἐξ αὐτοῦ, » μὴ περὶ τῆς εἰς τὸ εἶναι παρα- C γωγῆς νοήσῃς λέγεσθαι, ἀλλὰ περὶ τῆς εἰς τὸ εὖ εἶναι · ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· Τέκνα Θεοῦ ἐγένεσθε, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐστε, υἱοὶ αὐτοῦ γενόμενοι ἐν Χριστῷ, ἀντὶ τοῦ, διὰ Χριστοῦ. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν, ὅτι « Τὰ ἀγενῆ ἐξελέξατο, » δείκνυσιν ὅτι πάντων εἰσὶν εὐγενέστεροι, οἱ Πατέρα Θεὸν πλουτήσαντες.

« Ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις. » Τουτέστι, Σοφοὺς ἡμᾶς, καὶ δικαίους, καὶ ἁγίους, καὶ ἐλευθέρους εἰργάσατο. Τοῦτο γὰρ ἡ ἀπολύτρωσις, ἡ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανάκλησις. Ὥσπερ δὲ τοὺς ἀγενεῖς ἐκλεξάμενος, εὐγενεῖς ἐποίησεν, υἱοὺς Θεοῦ αὐτοὺς θέμενος · οὕτω καὶ τοὺς μωροὺς σοφοὺς ἐποίησε, γενηθεὶς ἡμῖν σοφία. Πῶς οὖν οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐσόφισεν ἡμᾶς, ἀλλ', « Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία; » Τὸ δα- D ψιλὲς ἐνδεικνύμενος τῆς δωρεᾶς, ὡσανεὶ ἔλεγεν, ὅτι Ἑαυτὸν ἡμῖν ἔδωκε. Μεγάλα δὲ εἰπὼν περὶ τοῦ Υἱοῦ, προστίθησι τὸ, « Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, » ἵνα μὴ ἀγέννητον αὐτὸν ὑπολάβῃς, ἀλλ' ἐπὶ τὴν αἰτίαν ἀναδράμῃς, τὸν Πατέρα. Ὅρα δὲ τάξιν [23] · πρῶτον σοφοὺς ἐποίησεν, ἀπαλλάξας τῆς πλάνης, καὶ θεογνωσίαν διδάξας · καὶ τότε δικαίους, τῶν ἁμαρτιῶν τὴν ἄφεσιν δωρησάμενος · εἶτα καὶ ἁγιάσας διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος · καὶ οὕτω τελείαν ἀπαλλαγὴν πάντων τῶν κακῶν χαρισάμενος καὶ ἐλευθερώσας, ὥστε αὐτοῦ μόνου εἶναι ἡμᾶς, καὶ αὐτῷ ἀνακεῖσθαι.

« Ἵνα καθὼς γέγραπται · Ὁ καυχώμενος, ἐν τῷ

[b] Jerem. IX, 23.

Variæ lectiones.

[21] ἀχρήστους O. [22] ταῦτα πάντα m. [23] δὲ τὴν τάξιν m.

Κυρίῳ καυχάσθω. » Πάντα ταῦτα, φησὶ, γέγονεν, ἵνα μηδεὶς ἑαυτὸν εἶναί τι νομίζῃ, μηδὲ ἐφ' ἑαυτῷ καυχᾶται, ἢ ἐπ' ἄλλῳ τινὶ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ τοσαῦτα ἡμῖν χαρισαμένῳ. Πῶς οὖν ὑμεῖς φυσιοῦσθε καὶ ἐφ' ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ ἀνθρώποις διδασκάλοις;

A Qui gloriatur, in Domino glorietur. » Omnia hæc, inquit, facta sunt, ne quisquam se putet esse aliquid, neque in seipso glorietur, vel in alio quopiam, sed in Deo qui tanta nobis donavit. Qui igitur vos et propter ipsos, et propter homines doctores inflati estis?

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Κἀγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, οὐκ ἦλθον καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ [24] σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. » Οὐ μόνον, φησὶν, οἱ μαθηταὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἄσοφοι ἐξελέγησαν καὶ δυσγενεῖς, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ αὐτὸς ὁ κήρυξ τοῦ Εὐαγγελίου οὐκ ἦλθον λόγοις παρεσκευασμένοις καὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ. Ὅρα οὖν, ὅτι καὶ ὁ κήρυξ ἄσοφος καὶ ἰδιώτης, καὶ τὸ κηρυττόμενον θάνατος καὶ σταυρός· καὶ ὅμως ἐνίκησε. Πρόδηλον ἄρα ὅτι ἄφατος δύναμίς ἐστιν, ἡ ταῦτα οὕτως ἔχειν ποιοῦσα. Τί δέ; εἰ καὶ ἠβούλετο Παῦλος, ἠδύνατο ἐλθεῖν ἐν σοφίᾳ; Αὐτὸς μὲν οὐκ ἠδύνατο· ἰδιώτης γὰρ ἀληθῶς ἦν· ὁ δὲ Χριστὸς ἠδύνατο, ὁ μείζω χαρισάμενος αὐτῷ, ἀλλ' οὐ συνέφερε τῷ κηρύγματι. Μειζόνως γὰρ δοξάζεται Χριστὸς, διὰ τῆς ἰδιωτείας τοῦ Παύλου νικῶν, ἢ εἰ διὰ σοφίας καὶ λόγου ἐνίκα. Major enim Christo gloria per divi Pauli orationisque splendorem victoriam retulisset.

B Verbs. 1. « Et ego cum venissem ad vos, fratres, non veni in sublimitate sermonis et sapientiæ, annuntians vobis testimonium Dei. » Non solum, inquit, discipuli Evangelii insipientes et obscuro genere electi sunt, verum etiam ego ipse Evangelii præco, non veni oratione et sapientia humana instructus, annuntians vobis testimonium Dei, id est mortem Christi. Animadverte ergo quod et præco insipiens est et simplex, et id quod prædicatur, est mors et crux : attamen vel sic victoriam obtinuit. Perspicuum itaque est quod, virtus et potentia quæ hæc sese ita habere efficiat, ineffabilis est. Quid autem? nunquid si voluisset Paulus, potuerit venire in sapientia? Ipse sane non potuisset ; revera enim simplex sive rudis erat. Potuisset tamen hoc efficere Christus, qui majora largitus est, sed non conducebat Evangelii prædicationi. simplicitatem vincenti, quam si per sapientiam

C « Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον. » Καὶ ὁ Χριστὸς, φησὶ, τοῦτο ἤθελε, τὸ ἰδιώτην εἶναί με· καὶ ἐγὼ δὲ τοῦτο αὐτὸ ἔκρινα καλὸν, τὸ μηδὲν εἰδέναι τῶν τῆς ἔξω σοφίας, εἰ μὴ μόνον ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρώθη, καὶ τοῦτον [25] κηρύττειν ὑμῖν.

Verbs. 2. « Non enim judicavi me quidquam scire inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum. » Christus, inquit, voluit ut essem imperitus et simplex : atque istud ego bonum esse judicavi, quod nihil externæ sapientiæ scirem, præterquam hoc tantum, quod Christus Jesus crucifixus est, et quod cum vobis prædicarem.

« Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς. » Οὐ μόνον, φησὶν εὐτελὴς κατὰ τὸν λόγον ἦλθον ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ, καὶ φόβῳ, καὶ τρόμῳ διέτριψα παρ' ὑμῖν, τουτέστι, διωκόμενος, καὶ πειραζόμενος, καὶ φόβοις [26] μυρίοις βαλλόμενος. Ἐφοβεῖτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος τοὺς κινδύνους, μᾶλλον δὲ καὶ ἔτρεμεν. Ὅθεν καὶ μείζων αὐτῷ ὁ ἔπαινος, ὅτι τῆς αὐτῆς ἐν ἡμῖν φύσεως, ὑπερέβη τῇ προαιρέσει. Λέγει δὲ ταῦτα, δεικνὺς τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ, ὅτι τοσούτων κωλυμάτων ὄντων, ὅμως ὑπερίσχυσε· καὶ καταβαλὼν [27] τὴν ὀφρὺν τῶν Κορινθίων, ἐπὶ σοφίᾳ, καὶ πλούτῳ, καὶ δυνάμει πεποιθότων.

D Verbs. 3. « Et ego in infirmitate et timore ac tremore fui apud vos. » Non solum, inquit, contemptus quantum ad orationem attinet, ad vos veni ; sed et in infirmitate, in timore ac tremore sum versatus apud vos, hoc est persecutionem passus, tentationi atque adeo innumeris formidinibus objectus. Nam et ipse, qua homo, pericula metuebat, imo potius tremebat. Unde et majorem est adeptus laudem, quod cum ejusdem esset nobiscum naturæ, voluntate tamen et consilio exsuperaverit. Hæc autem dicit, Christi potentiam ostendens, qui cum tot tantaque essent impedimenta, prævaluit tamen : necnon Corinthiorum, in sapientia, potentia et opibus confidentium, superbiam dejiciens.

« Καὶ ὁ λόγος μου, καὶ τὸ κήρυγμά μου, οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμεως. » Οὐκ ἦν, φησὶ, τὸ κήρυγμά μου σεσοφισμένον τῇ ἔξω πιθανότητι καὶ εὐγλωττίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος, τουτέστιν, ἀπόδειξιν ἔχον [28] αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τάχα μὲν, καὶ διότι ἀῤῥήτῳ τινὶ τρόπῳ πίστιν ἐνεποίει τοῖς ἀκούουσι διὰ τοῦ τὸν λόγον χαριτοῦν· τάχα δὲ, διότι καὶ σημεῖα ἐκτέλει καὶ τέρατα. Ἐπάγει γάρ·

131 Verbs. 4. « Et sermo meus et prædicatio mea, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in demonstratione Spiritus et virtutis. » Non erat, inquit, prædicatio mea externa persuasibilitate et facundia ornata, sed in demonstratione Spiritus, hoc est, demonstrationem habebam ipsum Spiritum sanctum : forsan ideo, quia inexplicabili quodam modo fidem ingerebat auditoribus per gratum verbi ministerium, vel quia signa perficiebat et prodigia.

Variæ lectiones.

[24] καὶ O. [25] τοῦτο O. [26] πόνοις O. [27] κατέβαλε O. [28] ἔσχεν, καὶ εἶχον O.

Infert enim, « et virtutis, » id est, signorum. Maxima enim ad fidem demonstratio erat mortuos videre resurgentes. Quia vero et a dæmonibus virtutes fiunt per imposturam, cum prius dixisset, « Spiritus, » subintulit, « Virtutis; » ostendens spiritualia fuisse quæ facta sunt. Potes autem « Virtutis » vocabulum aliter accipere. Cum enim dixisset, Non veni ad vos in sapientia, sed in infirmitate; ad sapientiam, « in demonstratione Spiritus; » ad hoc autem, « in infirmitate, » « virtutis » vocem retulit : id est, etiamsi persecutionem patiar, et verberibus cædar, attamen adhuc potentior demonstrabar : quod ipsum est maxima sermonis demonstratio.

A « Καὶ δυνάμεως, » τουτέστι, τῶν σημείων. Μεγίστη γὰρ ἀπόδειξις πρὸς πίστιν τὸ νεκροὺς ὁρᾷν ἀνισταμένους. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὑπὸ δαιμόνων γίνονται δυνάμεις ἀπατηλῶς, πρότερον εἰπὼν τὸ, « Πνεύματος, » εἶτα ἐπήγαγε τὸ, « Δυνάμεως, » δεικνύων ὅτι πνευματικὰ ἦν τὰ γινόμενα. Δύναται δὲ τὸ, « Δυνάμεως, » καὶ ἄλλως ἐκλαβεῖν. Ἐπεὶ γὰρ εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἦλθον ἐν σοφίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ· πρὸς μὲν τὴν σοφίαν εἶπε τὸ, « Ἐν ἀποδείξει Πνεύματος· » πρὸς δὲ τὸ, « Ἐν ἀσθενείᾳ, » τὸ, « Δυνάμεως· » τουτέστι, Καίτοι διωκόμενος καὶ τυπτόμενος, ὅμως δυνατώτερος ἐδεικνυόμην· ὃ καὶ αὐτὸ μεγίστη τοῦ λόγου ἀπόδειξις.

Vers. 5. « Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei, « Sapientiam hominum, eloquentiam vocat, et vim persuadendi : potentiam autem Dei, ut supra demonstratum est, imbecillium et afflictorum confortationem, signorumque seu miraculorum demonstrationem, quæ sane fidem vobis, o Corinthii, conciliarunt et confirmarunt non humanæ dicendi facultatis splendor et facundia, cæterum virtus et potentia Dei.

B « Ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ. » Σοφίαν ἀνθρώπων τὴν πιθανότητα καλεῖ, καὶ τὴν εὐγλωττίαν· δύναμιν δὲ Θεοῦ, ὡς ἀνωτέρω ἀποδέδεικται [29], τήν τε τῶν ἀσθενῶν καὶ διωκομένων ἐνίσχυσιν, καὶ τὴν τῶν σημείων ἐπίδειξιν, ἃ δὴ τὴν πίστιν ὑμῶν, ὦ Κορίνθιοι, συνέστησεν· οὐχ ἡ πιθανότης καὶ ἡ εὐγλωττία, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ.

Vers. 6. « Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam autem non sæculi hujus, aut principum sæculi hujus qui abolentur. » Stultitiam quidem supra nominavit prædicationem, perinde ac Græci illam appellabant. Postquam autem a rebus ipsis demontrasset eam veram esse sapientiam, audet deinceps sapientiam etiam appellare prædicationem de Christo, adeoque salutem per C Christum crucifixum partam. Maximæ enim sapientiæ, mortem morte delere. Porro fideles perfectos vocat. Hi enim perfecti sunt qui, terrenis omnibus posthabitis, ad cœlestia subvolant. Sæculi autem hujus sapientiam nominat externam illam utpote temporariam ac transitoriam, et quæ cum hoc sæculo dissolvatur : et principes hujus sæculi non dæmones appellat, ut quidam voluerunt, sed sapientes et orationum scriptores et rhetores qui et populi ductores erant et principes. Cum autem et ipsi temporarii sint, sæculi hujus appellat, et abolitos, hoc est cessantes, et non in sæcula durantes.

« Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δὲ οὐδὲ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων. » Μωρίαν μὲν ὠνόμασεν ἀνωτέρω τὸ κήρυγμα, καθὰ δὴ καὶ οἱ Ἕλληνες αὐτὸ ὠνόμαζον· ἐπειδὴ δὲ ἀπέδειξε διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ ἀληθὴς σοφία τοῦτό ἐστι, λοιπὸν θαῤῥεῖ καὶ σοφίαν ὀνομάζειν [30] τὸ κήρυγμα τὸ περὶ Χριστοῦ, καὶ τὸ διὰ σταυροῦ σωθῆναι· μεγίστης γὰρ σοφίας τὸ διὰ θανάτου καταργῆσαι τὸν θάνατον. Τελείους δὲ λέγει τοὺς πιστούς· οὗτοι γὰρ τέλειοι, οἱ πάντων ὑπεριδόντες, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναπτάντες. Αἰῶνος δὲ τούτου σοφίαν ὀνομάζει τὴν ἔξω, ὡς πρόσκαιρον, καὶ τῷ αἰῶνι τούτῳ συγκαταλυομένην. Ἄρχοντας δὲ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐ δαίμονας, ὥς τινες ἐνόησαν, ἀλλὰ τοὺς σοφοὺς, καὶ λογογράφους, καὶ ῥήτορας, οἳ καὶ δημαγωγοὶ ἐγίνοντο καὶ ἄρχοντες. Ὡς προσκαίρους δὲ ὄντας καὶ αὐτοὺς, τοῦ αἰῶνος τούτου ὀνομάζει, καὶ καταργουμένους, τουτέστι, παυομένους, καὶ οὐκ αἰωνίζοντας.

Vers. 7. « Sed loquimur sapientiam Dei in mysterio quæ abscondita est. » Mysterium vocat de Christo prædicationem. Nam **132** etiamsi prædicatio sit, attamen etiam mysterium est, quatenus neque angeli noverunt ipsum priusquam fieret, et quatenus aliud videntes, aliud intelligimus. Intueor enim crucem ac passionem, et virtutem atque potentiam intelligo, servum audio, et Dominum adoro. Abdita est autem sapientia hæc, infidelibus quidem omnino, fidelibus autem non omnino. Videmus enim nunc per speculum.

« Ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην. » Μυστήριον καλεῖ τὸ κατὰ Χριστὸν κήρυγμα· εἰ γὰρ καὶ κήρυγμά ἐστιν, ἀλλὰ καὶ μυστήριόν ἐστι, καθὸ οὔτε ἄγγελοι ᾔδεσαν αὐτὸ πρὶν γενέσθαι, καὶ καθὸ [31] ἄλλο βλέποντες, ἄλλο νοοῦμεν. Βλέπω γὰρ σταυρὸν καὶ πάθος, καὶ νοῶ δύναμιν· δοῦλον ἀκούω, καὶ Δεσπότην προσκυνῶ. Ἀποκρύπτεται [32] δὲ αὕτη ἡ σοφία τοῖς μὲν ἀπίστοις πάντη· τοῖς δὲ πιστοῖς, οὐ πάντη. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι ἐν ἐσόπτρῳ.

« Quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram. » Ut Dei charitatem erga nos ostendat, dixit, « Prædestinavit. » Nam illi maxima

« Ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν. » Τὸ, « Προώρισεν, » εἶπεν, ἵνα δείξῃ τὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι

Variæ lectiones.

[29] ἀποδέδοται O. [30] ὀνομάζει O. [31] καθὼς O. [32] ἀποκέκρυπται O.

μάλιστα ἀγαπᾷν ἡμᾶς νομίζονται, ὅσοιπερ ἂν πρὸ A nos dilectione prosequi existimantur, qui jam olim
πολλοῦ ὥσι παρεσκευασμένοι εὐεργετεῖν ἡμᾶς. Οὕτως ante multa tempora parati fuerunt nobis bene-
οὖν καὶ ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων προώρισε τὴν διὰ facere. Hanc ad rationem Deus ante sæcula statuit
σταυροῦ σωτηρίαν, ἥτις ἐστὶν ἡ μεγίστη σοφία. Εἰς ac decrevit salutem per crucem quæ est maxima
δόξαν δὲ ἡμῶν, καθὸ κοινωνοὺς ἡμᾶς ταύτης ἐποίησε. sapientia. In gloriam vero nostram, dixit, quatenus
Δόξα γὰρ [33] δούλου τὸ κοινωνῆσαι τῷ Δεσπότῃ ἀπο- nos gloriæ participes fecit. Gloria enim servi est,
κρύφου μυστηρίου. participem esse domini in abdito mysterio.

« Ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου Vers. 8. « Quam nemo principum hujus sæculi
ἔγνωκεν. » Ἄρχοντας νῦν λέγει [34] τὸν Πιλάτον καὶ cognovit. » Principes nunc dicit Herodem et Pila-
τὸν Ἡρώδην. Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμμα- tum. Si vero et pontifices et Scribas dicas, non
τεῖς εἴποις, οὐκ ἂν ἁμάρτοις. « Τοῦ αἰῶνος δὲ τούτου, » admodum errabis. Sæculi autem hujus, ob tem-
διὰ τὸ πρόσκαιρον τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, ὡς ἀνωτέρω porarium eorum imperium.
δεδήλωται.

« Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης « Si enim cognovissent, Dominum gloriæ non
ἐσταύρωσαν. » Εἰ ἔγνωσαν [35] τὴν ἀποκεκρυμμένην, crucifixissent. » Si reconditam (ut supra dictum
ὡς εἴρηται, σοφίαν, καὶ τὰ τῆς θείας οἰκονομίας B est) sapientiam et divinæ administrationis mysteria
μυστήρια · οἷον, τὰ κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπη- cognovissent; illa nimirum, quæ circa Dei incar-
σιν, κατὰ τὸν σταυρὸν, τὰ κατὰ τὴν κλῆσιν καὶ οἰ- nationem, quæ circa crucem; quæ circa gentium
κείωσιν τῶν ἐθνῶν, τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν καὶ vocationem et appropriationem; quæ circa regene-
υἱοθεσίαν, καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐ- rationem, et adoptionem regnique cœlestis hæreditatem, et, ut uno verbo dicam, quæcunque per Spiritum
ρανῶν, καὶ ἁπλῶς, ὅσα διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος sanctum apostolis revelata sunt. Quin etiam si pon-
ἀπεκαλύφθη τοῖς ἀποστόλοις. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, tifices urbem suam diruendam, seque abducendos co-
εἰ ᾔδεσαν ὅτι ἡ πόλις αὐτῶν ἁλώσεται, καὶ αὐτοὶ gnovissent, illum non crucifixissent. Gloriæ autem
ἀπαχθήσονται, οὐκ ἂν ἐσταύρωσαν. « Κύριον δὲ δόξης » Dominum hic dixit Christum. Quia enim crux pro
ἐνταῦθα ὠνόμασε τὸν Χριστόν · διότι γὰρ ἀδοξία infamia ducebatur, ostendit quod nihil illi gloriæ
ἐδόκει ὁ σταυρὸς, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν εἰς δόξαν παρ- diminutum est per crucem, quin potius quod inde
εβλάβη ἐκ τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐδοξάσθη, glorificatus est, quippe qui ex hoc humanæ salutis
ὡς ἐκ τούτου μᾶλλον φανεὶς φιλάνθρωπος. Οὐκοῦν studiosior apparuit. Si itaque non cognoverint,
εἰ μὴ ἔγνωσαν, ἔδει αὐτοῖς ἀφεθῆναι τὸ ἁμάρτημα; nonne peccatum eis dimitti oportuit? Omnino, si
Ναὶ, εἰ μετὰ ταῦτα προσῆλθον μετανοήσαντες, postea resipiscentes ad Christum accessissent, di-
ἀφείθη ἂν αὐτοῖς, ὥσπερ καὶ τῷ Παύλῳ, καὶ τοῖς C mitteretur iis, perinde ac Paulo aliisque Hebræis.
ἄλλοις τοῖς ἐξ Ἑβραίων.

« Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. » Λείπει τὸ γέγονε · Vers. 9. « Sed quemadmodum scriptum est. »
πολλαχοῦ γὰρ ὁ Ἀπόστολος τῷ ἐλλειπτικῷ σχήματι Deest, factum est. Nam Apostolus multis in locis
κέχρηται. ellipseos figura usus est.

« Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς « Quæ oculus non vidit, et auris non audivit,
οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit
ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Τί δὲ ἡτοί- Deus diligentibus se [a]. » Quid autem præparavit
μασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; Τὴν τοῦ Χρι- Deus diligentibus se? Christi cognitionem ac salutem
στοῦ γνῶσιν, καὶ τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως σωτηρίαν. per incarnationem. Hæc enim neque humanus oculus
Ταῦτα γὰρ οὔτε ὀφθαλμὸς ἀνθρώπινος εἶδεν, οὔτε οὖς vidit, neque auris humana audivit, neque cor ho-
ἀνθρώπινον [οὐκ] ἤκουσεν, οὔτε καρδία ἀνθρωπίνη nimis cogitavit. **133** Prophetæ enim non humanis
ἐλογίσατο. Οἱ γὰρ προφῆται οὐκ ἀνθρωπίνοις ὀφθαλ- oculis viderunt, neque humanis auribus audiverunt,
μοῖς ἔβλεπον, οὐδὲ ἀνθρωπίνοις ὠσὶν ἤκουον, οὐδὲ neque humano usi intellectu intellexerunt ea quæ
ἀνθρωπίνῳ νοὶ χρώμενοι συνίεσαν τὰ περὶ Χριστοῦ [36]. D de Christo dicta erant; sed omnia divina erant
ἀλλὰ πάντα θεῖα ἦν αὐτοῖς. « Κύριος γὰρ, » φησὶ, eis. « Dominus enim, inquit, apposuit mihi aurem, »
« προσέθηκέ μοι ὠτίον, » πνευματικὸν δηλαδή · καὶ spiritualem videlicet, et alia id genus. Quinam au-
τἄλλα ὁμοίως. Τίνες δέ εἰσιν οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν; tem sunt diligentes Deum? Fideles. Ubi autem
Οἱ πιστοί. Ποῦ δὲ γέγραπται ἡ χρῆσις αὕτη; Ἴσως scriptum est hoc oraculum? Verisimile est hisce
μὲν εἰκὸς καὶ αὐταῖς λέξεσι γεγράφθαι αὐτὴν οὕτω, ipsum verbis alicubi scribi, hodieque non iuveniri
καὶ νῦν μὴ εὑρίσκεσθαι τὸ βιβλίον · ἴσως δὲ καὶ ὁ librum. Fortassis autem et sapientissimus Paulus
σοφώτατος Παῦλος μετέφρασεν [37] εἰς ταύτην τὸ, hunc ad modum interpretatus est illud : « Quibus

[a] Isa. LXIV, 4.

Variæ lectiones.

[33] δὲ o. [34] ἄρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου Ἡρώδην καὶ Πιλάτον νοήσεις, οἳ τὸ μυστήριον οὐκ ἤδεσαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων, οἳ οὐδὲ αὐτοὶ ἔγνωσαν m. *Principes mundi hujus intellige Herodem et Pilatum, qui hoc mysterium ignorarunt; ac etiam pontifices Judæorum, quoniam et ipsi non cognoverunt.* [35] εἰ ἔγνωσαν, φησὶ, ὅτι οὕτως ἔχει λάμψαι ὁ σταυρὸς καὶ ὅτι τῆς οἰκουμένης ἔσται σωτηρία. Ἀλλὰ κα' *Si cognovissent, inquit, futurus ut adeo splenderet crux mundique salus evaderet. Quin* [36] Θεοῦ o. [37] τὸ βιβλίον o.

non annuntiatum est de eo, videbunt : et qui non audiverunt, intelligent. »

« Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se. » Quæ Deus præparavit eis qui ipsum diligunt, id est fidelibus. Neque enim omnino antequam fierent, ulli creaturæ visa neque intellecta sunt. Quamvis enim prophetæ viderunt et audiverunt et intellexerunt ea, non tamen oculis et auribus et cordibus humanis, sed propheticis et spiritualibus. Ista autem erant agnitio Christi et salus per incarnationem ejus. Ubi autem hic textus scribitur, non reperitur, ac librum illum, quemadmodum multos alios, quorum libri Regnorum et Paralipomenon mentionem faciunt, periisse verisimile est. Fortasse vero sapientissimus Paulus ita interpretatus est illud : « Quibus non annuntiatum est de eo, videbunt, et qui non audiverunt, intelligent . »

Vers. 10. « Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. » Perinde ac si quis dicat, Si in cor hominis non ascendit, quomodo vos didicistis? subdit, Deus revelavit nobis per Spiritum, non per humanam sapientiam. Ipsa enim non potuit, neque digna fuit videre, adeoque agnoscere Dei mysteria.

Vers. 10, 11. « Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. » Tantum, inquit, mysterium erat, adeoque absconditum, ut non potuerimus ab alio discere, nisi Spiritus nos docuisset, qui profunditates Dei novit. Nam quod ait, « scrutatur, » non est indicium ignorantiæ, cæterum exactæ comprehensionis, quemadmodum et de Patre dictum est, « scrutans corda , » id est profunda eorum cognoscens. Præterea, ceu oblectans se divinorum mysteriorum contemplatione, ista scrutari dicitur. Ostendit porro per sequentia, exactam Spiritus cognitionem. Ut enim humanus spiritus novit quæ sunt in homine, sic et Spiritus Dei, quæ sunt Dei. Hinc autem discimus, quod Spiritus non sit alterius essentiæ a Patre, quemadmodum hominis non est diversæ ab eo.

Vers. 10. « Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. » Perinde ac si quis diceret, Si in cor hominis non ascendit, quomodo vos didicistis? ait : « Deus revelavit nobis per Spiritum, » non per externam sapientiam. Non solum itaque quod nos ista didicimus, honorem indicat quo nos a Deo dignati sumus, et quod una cum angelis didicimus, sed et illud quod multo majus est, quod per Spiritum sanctum didicimus. « Ille enim, » inquit,

A « Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται · καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσιν. »

« Ἃ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » — « Ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, » τουτέστι τοῖς πιστοῖς. Οὔτε γὰρ ὡράθησαν, οὔτε ἠκούσθησαν, οὔτε ἐνενοήθησαν ὅλως τινὶ κτιστῷ, πρὸ τοῦ ἐνεργηθῆναι αὐτά. Εἰ γὰρ καὶ οἱ προφῆται εἶδον, καὶ ἤκουσαν, καὶ ἐνενοήθησαν περὶ αὐτῶν, ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπίνοις ὀφθαλμοῖς καὶ ὠσὶ καὶ καρδίαις, προφητικοῖς δὲ καὶ πνευματικοῖς. Ταῦτα δὲ ἦσαν ἡ τοῦ Χριστοῦ γνῶσις, καὶ ἡ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως σωτηρία. Ποῦ δὲ γέγραπται ἡ χρῆσις αὕτη, οὐχ εὕρηται, καὶ εἰκὸς διαφθαρῆναι τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, καθάπερ καὶ ἄλλα πολλὰ ὧν αἱ βίβλοι τῶν βασιλειῶν καὶ τῶν Παραλειπομένων μέμνηνται. Ἴσως δὲ καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος μετέφρασεν εἰς ταύτην τὸ, « Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται · καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσιν. » [*Cod. Arundel.*]

« Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. » Ὥσπερ τινὸς εἰπόντος, ὅτι Εἰ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, πῶς ὑμεῖς μεμαθήκατε; φησὶν, ὅτι « Ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν ἡμῖν διὰ τοῦ Πνεύματος, » οὐ δι' ἀνθρωπίνης σοφίας. Αὕτη γὰρ οὐκ ἠδυνήθη [38] ἰδεῖν τοῦ Θεοῦ τὰ μυστήρια.

« Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » Τοσοῦτον ἦν, φησὶ, τὸ μυστήριον, καὶ οὕτως ἀπεκέκρυπτο, ὥστε οὐκ ἂν ἠδυνήθημεν αὐτὸ μαθεῖν παρ' ἄλλου, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα ἐδίδαξεν ἡμᾶς, τὸ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐπιστάμενον. Τὸ γὰρ, « Ἐρευνᾷ, » οὐκ ἀγνοίας ἐνδεικτικὸν, ἀλλ' ἀκριβοῦς κατα-λήψεως · ὥσπερ καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται · « Ὁ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, » ἀντὶ τοῦ, ὁ τὰ βάθη αὐτῶν εἰδώς. Καὶ ἄλλως δὲ, ὡς ἐντρυφῶν τῇ θεωρίᾳ τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, ἐρευνᾷν λέγεται ταῦτα. Δείκνυσι καὶ διὰ τῶν [39] ἐξῆς τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ Πνεύματος. Ὥσπερ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα οἶδε τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ · οὕτω, φησὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὰ τοῦ Θεοῦ. Μανθάνομεν δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι οὐχ ἑτέρας οὐσίας τὸ Πνεῦμα παρὰ τὸν Πατέρα, ὥσπερ οὐδὲ τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἑτέρας παρ' αὐτόν.

« Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. » Ὥσπερ τινὸς εἰπόντος, ὅτι Εἰ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, πῶς ὑμεῖς μεμαθήκατε; φησὶν, ὅτι « Ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν ἡμῖν, διὰ τοῦ Πνεύματος, » οὐ διὰ τῆς ἔξωθεν σοφίας. Οὐ μόνον τοίνυν τὸ μαθεῖν ἡμᾶς ταῦτα δείκνυσι τὴν εἰς ἡμᾶς τιμὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μετ' ἀγγέλων μαθεῖν, ἀλλὰ πολλῷ πλεῖον, τὸ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαθεῖν. « Ἐκεῖνος » γὰρ, φησὶν, « ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν

[f] Isa. LII, 15. [g] Ibid. [h] Psal. VII, 10.

Variæ lectiones.

[38] ἠξιώθη O. [39] τούτων O.

τὴν ἀλήθειαν. » Εἶτα, δεικνύων ὅτι παρ' ἑαυτῷ ταῦτα εἶχεν ὁ Θεὸς, καὶ οὐδεὶς ἕτερος ἐγίνωσκε, φησί·

« Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » Ἔρευναν ἐνταῦθα τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν ὀνομάζει, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ φησιν· « Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, » ἀντὶ τοῦ, ὁ βάθη αὐτῶν εἰδώς. Οὐδὲν κατὰ, εἰ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀπεκαλύφθη ἡμῖν τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα ὁμοούσιον καὶ ἴσον ὂν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀκριβῶς οἶδε τά τε ἄλλα πάντα, καὶ αὐτὰ τὰ κρύφια τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα γὰρ ἐκάλεσε, βάθη [*Cod. Arundel.*]

« Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Πνεῦμα κόσμου τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ὠνόμασεν· οὐ ταύτην ἣν ἐλάβομεν, ἵνα μὴ κενὸν καὶ ἀχρεῖον ἀποδείξῃ τὸ κήρυγμα ἡμῶν. « Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, » τουτέστι, τὸ ὁμοούσιον τῷ Θεῷ, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, τοῦτο ἔσχομεν διδάσκαλον.

« Ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. » Φῶς, φησὶν, ἐστι τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐλάβομεν τοῦτο τὸ φῶς, ἵνα τὰ συγκεκαλυμμένα τέως [40] ἴδωμεν, ὑπ' αὐτοῦ φωτιζόμενοι. Τίνα; Τὰ ὑπὸ Θεοῦ χαρισθέντα, τουτέστι, τὰ κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ· πῶς ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς υἱοὺς Θεοῦ ἐποίησε, πῶς συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἐν ἑαυτῷ. Ὥστε οἱ μὴ ἔχοντες τὸ Πνεῦμα οὐ μὴ ἴδωσι ταῦτα.

« Ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἁγίου. » Τοσοῦτον ἡμεῖς, φησὶ, σοφώτεροι τῶν παρ' Ἕλλησι σοφῶν, ὅσον [41] ἐκεῖνοι μὲν ὑπὸ ἀνθρώπων ἐδιδάχθησαν· ἡμεῖς δὲ ἃ λαλοῦμεν, ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου διδαχθέντες λαλοῦμεν.

« Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. » Τουτέστιν, Ἐὰν ἀνακύψωσί τινα πνευματικὰ ζητήματα, συγκρίνομεν ταῦτα, τουτέστι, διαλύομεν δι' ἑτέρων τινῶν πνευματικῶν νοημάτων ἢ ἱστοριῶν· οἷον, ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστὸς, ζήτημά ἐστι. Τοῦτο οὖν πνευματικὸν ὂν ζήτημα, ἐξ ἑτέρου πνευματικοῦ, τουτέστι, τῆς κατὰ τὸν Ἰωνᾶν ἱστορίας συγκρίνεται καὶ λύεται. Καὶ ὅτι παρθένος ἔτεκε, καὶ τοῦτο ζήτημά ἐστι, καὶ λύεται ἐκ τῆς στειρώσεως [42] τῆς Σάρρας, τῆς Ῥεβέκκας, τῆς Ἐλισάβετ· αἳ οὐ φυσικῇ ἀκολουθίᾳ, ὅσον γε πρὸς τὴν δύναμιν ἑκάστης μήτρας, συνέλαβον· καὶ ἐκ τοῦ τὴν Εὔαν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἀσπόρως γενέσθαι, καὶ ἐξ ἄλλων τῶν κατὰ τὴν πρώτην εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν θεωρουμένων. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτω τὸ, « πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες, » ἀντὶ τοῦ, πνευματικοῖς ἀνθρώποις τὰ πνευματικὰ συγκρίνοντες καὶ διαλύοντες· οὗτοι γὰρ μόνοι δύνανται χωρεῖν ταῦτα. Ἐπάγει γοῦν·

« Πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. » Τουτέστιν, ἐὰν ἀνακύψωσί τινα πνευματικὰ ζητήματα, συγκρίνομεν ταῦτα, τουτέστι, διαλύομεν δι' ἑτέρων

A « ducet vos in omnem veritatem. » Deinde, ostendens quod Deus ista apud seipsum habebat, et nemo alius cognoscebat, ait :

« Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. » Exactam cognitionem scrutationem hic appellat, quemadmodum de Deo dicit : « Qui autem scrutatur corda, » pro, qui profunda illorum novit. Nil mirum si mysteria Dei per Spiritum nobis revelata sunt. Nam Spiritus, cum sit ejusdem substantiæ et æqualis Deo Patri, cum cætera omnia, tum ipsa Dei secreta exacte novit. Ista enim profunda vocavit.

Vers. 12. « Nos autem non accepimus spiritum hujus mundi, sed Spiritum qui est ex Deo. » Spiri-
B tum mundi humanam sapientiam nominavit, non hanc quam accepimus; ne vanam et inutilem ostendat prædicationem nostram. « Sed Spiritum qui ex Deo est, » hoc est coessentialem cum Deo, qui est ex ipsius essentia, hunc nacti sumus præceptorem.

« Ut sciamus quæ sint a Deo donata nobis. » Lumen, inquit, est Spiritus, atque ipsum lumen accepimus, ut jam olim abscondita videamus, ab eo videlicet illuminati. Quænam? « Quæ a Deo donata sint, » hoc est, quæ ad Christi dispensationem attinent; quomodo pro nobis mortem obierit, quomodo nos filios Dei fecerit, quomodo nos a dextris Patris **134** collocarit in seipso. Qui itaque Spiri-
C tum non habent, ista non vident.

Vers. 13. « Quæ et loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina Spiritus sancti. » Tanto, inquit, nos Græcorum sapientibus sapientiores sumus, quanto illi quidem ab hominibus instituti sunt : nos vero quæ loquimur, a Spiritu sancto docti loquimur.

« Spiritualibus spiritualia comparantes. » Hoc est, Si quæ spirituales quæstiones emergunt, conferimus eas, hoc est, diluimus per alios quosdam spirituales conceptus vel historias : veluti quæstio est, an Christus resurrexerit : quæ cum spiritualis sit, ex alia spirituali, nimirum Jonæ historia, comparatur et diluitur. Sic quæstio est, an Virgo peperit; quæ itidem diluitur per Sarræ, Rebeccæ et
D Elisabethæ sterilitatem, quæ profecto non ex naturali consecutione, quatenus ad cujuslibet matricis vim attinet, conceperunt : tum ex eo quod Eva ex Adam sine semine progenita erat, necnon ab aliis ex prima sua productione ad suum esse consideratis. Porro illud, « Spiritualibus spiritualia comparantes, » poteris etiam sic intelligere : apud spirituales videlicet homines spiritualia comparantes et explicantes. Hi enim soli ista capere queunt. Infert igitur :

Vers. 14. « Spiritualibus spiritualia comparantes. » Hoc est, sicubi quæstiones aliquæ spirituales emergant, conferimus eas, hoc est, diluimus eas per

Variæ lectiones.

[40] πως O. [41] ὅσφ O. [42] τῶν στείρων O.

alios quosdam spirituales conceptus vel historias. Quando enim aliquis dubitat, quomodo Christus ex virgine natus est, ad fidem faciendam sterilium partus afferimus, puta, Sarræ, Rebeccæ atque aliarum quæ, quantum ad uniuscujusque matricis potentiam, naturali ordine non conceperunt. Adhæc, Adami e terra, atque ex isto solo Evæ generationem. Et quando quæritur, quomodo Christus resurrexit, Jonam ejusque in ceto moram et exitum illinc in medium proferimus. Atque ita, per istiusmodi exempla, ambigua solvimus. Apud priscos enim res futuræ in typis et umbris describebantur, ut per illa fides istis adhiberetur. Neque syllogismis et dialectica Græcorum demonstratione nobis opus est. Illi enim infirmum intellectum perturbantes potius ac tenebris et dubitatione replentes concutiunt. Porro, istud, *etc.*

A πνευματικῶν νοημάτων, ἢ ἱστοριῶν. Ὅταν γὰρ ἀπορῇ τις, πῶς ὁ Χριστὸς ἐκ παρθένου γεγέννηται, παράγομεν εἰς πίστιν τοὺς τοκετοὺς τῶν στειρῶν, Σάρρας, Ῥεβέκκας, καὶ τῶν λοιπῶν· αἳ οὐ φυσικῇ ἀκολουθίᾳ, ὅσον γε πρὸς τὴν δύναμιν ἑκάστης μήτρας, συνέλαβον. Ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀπὸ γῆς γονὴν τοῦ Ἀδὰμ, καὶ τὴν ἐκ τούτου μόνου τῆς Εὔας. Καὶ ὅταν ζητῆται, πῶς ὁ Χριστὸς ἀνέστη, φέρομεν τὸν Ἰωνᾶν εἰς μέσον, καὶ τὴν ἐν τῷ κήτει διατριβὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀπαλλαγήν. Καὶ διὰ τῶν τοιούτων λύομεν τὰς ἀπορίας. Τοῖς γὰρ παλαιοῖς ὡς ἐν τύποις καὶ σκιαῖς διεγράφετο τὰ μέλλοντα, ἵνα ἐξ ἐκείνων ταῦτα πιστεύηται. Καὶ οὐκ ἔχομεν χρείαν συλλογισμῶν καὶ τῆς λογικῆς Ἑλλήνων ἀποδείξεως. Ἐκεῖνοι γὰρ παρασαλεύουσι τὴν ἀσθενῆ διάνοιαν, ταράττοντες, μᾶλλον δὲ ζόφου πληροῦντες καὶ B ἀπορίας. Νοήσεις δὲ, καὶ τὰ λοιπά. [*Cod. Arundel.*]

VERS. 15. « Animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei : stultitia enim ipsi sunt. » Animalis homo est, qui omnia animæ suæ ratiocinationibus tribuit, neque superno auxilio indigere se existimat, neque fide quidquam accipere vult, cæterum omnia stultitiam arbitratur, quæ demonstrationem non admittunt. Cuncta igitur naturali quadam consecutione fieri existimantem, neque quidquam supra naturam effici judicantem, animalem vocat, hoc est naturalem. Anima enim circa naturæ œconomiam versatur. Et quemadmodum oculi corporei, pulcherrimi cum sint et utilissimi, sine luce vero videre non valent : ita et C anima Spiritus sancti capax facta, absque illo divina contemplari nequit.

« Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι. » Ψυχικός ἐστιν ἄνθρωπος ὁ τὸ πᾶν τοῖς τῆς ψυχῆς [43] λογισμοῖς διδοὺς, καὶ μὴ νομίζων δεῖσθαι τῆς ἄνωθεν βοηθείας, μηδὲ πίστει θέλων δέχεσθαί τι, ἀλλὰ πάντα μωρίαν ἡγούμενος τὰ μὴ ἀπόδειξιν ἔχοντα. Τὸν οὖν φυσικῇ ἀκολουθίᾳ τὰ πάντα γίνεσθαι οἰόμενον, καὶ μηδὲν ὑπὲρ φύσιν γίνεσθαι δοξάζοντα, ψυχικὸν καλεῖ, τουτέστι φυσικόν. Ἡ γὰρ ψυχὴ περὶ τὴν τῆς φύσεως οἰκονομίαν στρέφεται. Καὶ ὥσπερ οἱ τοῦ σώματος ὀφθαλμοὶ, κάλλιστοι μὲν καὶ χρησιμώτατοι, χωρὶς δὲ φωτὸς ὁρᾷν οὐκ ἰσχύουσιν· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, δεκτικὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατασκευασθεῖσα, χωρὶς αὐτοῦ τὰ θεῖα βλέπειν οὐ δύναται.

« Nec scire potest, quod spiritualiter dijudicantur. » Hoc est, non intelligit quod fide egeant quæ dicuntur, nec ratione comprehendi possint. Id enim est, « spiritualiter dijudicantur, » hoc est, per fidem et Spiritum demonstrationem habent.

« Καὶ οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. » Τουτέστιν, οὐκ ἐννοεῖ, ὅτι πίστεως δεῖται τὰ λεγόμενα, καὶ λογισμοῖς αὐτὰ καταλαβεῖν οὐκ ἔστι. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Πνευματικῶς ἀνακρίνεται, » ἀντὶ τοῦ, διὰ πίστεως καὶ Πνεύματος τὰς ἀποδείξεις ἔχουσιν.

VERS. 15. « Spiritualis vero dijudicat omnia, et ipse a nemine dijudicatur. » Spiritualis, inquit, omnia novit, cum quæ hic sunt, quod sint caduca et fluxa : tum quæ illic, quod sint stabilia; et quæ sua sunt, quod salutem consequetur, et quæ infidelium, quod pœna afficientur. Propterea et reprehendit eos : ipse tamen **135** a nemine horum dijudicatur, hoc est arguitur : quemadmodum qui videt, et sua videt, et ea quæ sunt eorum qui non vident : isti vero neque quæ sua sunt, neque quæ illius sunt cernunt, quippe qui cæci sunt.

« Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. » Ὁ μὲν πνευματικὸς, φησὶ, πάντα οἶδε· καὶ τὰ ὧδε, ὅτι πρόσκαιρα· καὶ τὰ ἐκεῖ, ὅτι μόνιμα· καὶ τὰ αὐτοῦ [44], ὅτι σωτηρίας τεύξεται· καὶ τὰ τῶν ἀπίστων, ὅτι κολασθήσονται. Διὸ καὶ ἐλέγχει τούτους· αὐτὸς μέντοι ὑπ' οὐδενὶ [45] τούτων ἀνακρίνεται, τουτέστιν, ἐλέγχεται· ὥσπερ καὶ ὁ ὁρῶν, αὐτὸς μὲν καὶ τὰ οἰκεῖα βλέπει, καὶ τὰ D τῶν μὴ ὁρώντων· ἐκεῖνοι δὲ τυφλοὶ ὄντες, οὔτε τὰ ἑαυτῶν, οὔτε τὰ ἐκείνου.

VERS. 15. « Spiritualis dijudicat omnia, et ipse a nemine dijudicatur. » Quis sit vir animalis, supra quidem didicimus. Spiritualis vero is est, qui Spiritus sancti splendorem in animam suam intromittit, et mentem ab illo illuminatam habet. Quocirca qui spiritualis est, omnia spiritualiter comprehen-

« Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. » Τίς μέν ἐστιν ὁ ψυχικὸς ἄνθρωπος ἐμάθομεν. Πνευματικὸς δέ ἐστιν ὁ τῇ ψυχῇ τὴν αἴγλην τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰσδεξάμενος, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸν νοῦν φωτιζόμενος. Ὁ τοίνυν πνευματικὸς καταλαμβάνει μὲν πάντα

Variæ lectiones.

[43] ψυχικοῖς O. [44] τῶν πιστῶν O. [45] ὑπ' οὐδενὸς m.

πνευματικῶς, ὡς προείρηται· αὐτὸς δέ τίς ἐστιν, ὑπ' οὐδενὸς τῶν ψυχικῶν καταλαμβάνεται· ὑπὲρ αὐτοὺς γὰρ ὤν, ἀγνοεῖται τούτοις. Ἢ, καταλαμβάνει μὲν τίς ἐστιν ὁ ψυχικὸς, καὶ τί πείσεται μετὰ θάνατον, καὶ οἶδε καὶ τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τοῦ ψυχικοῦ· αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ψυχικοῦ καταλαμβάνεται, τίς ἐστι, καὶ τί πείσεται· ὥσπερ δὴ καὶ ὁ βλέπων ὁρᾷ μὲν τὸν τυφλὸν, οὐχ ὁρᾶται δὲ ὑπὸ τοῦ τυφλοῦ. Ἐπεὶ δὲ ἀνακρίνειν ἔστι νοεῖται καὶ τὸ ἐλέγχειν, ὁ μὲν πνευματικὸς ἐλέγχει πάντοσε τὸν κακῶς ἔχοντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς τῶν κακῶς ἐχόντων ἐλέγχεται, ἔτι ὀρθῶς βιῶν. [*Cod. Arundel.*]

A dit, ut supra dictum est; ipse vero, quinam sit, a nullo animali comprehenditur. Nam supra illos existens, ab iis non cognoscitur. Vel, percipit sane quis sit homo animalis, et quid post mortem patietur, novitque suiipsius et hominis animalis res : ipse vero ab animali nullo intelligitur, qui sit, et quid post mortem patietur : quemadmodum is qui videt, cæcum quidem cernit, non tamen a cæco cernitur. Quoniam vero, « dijudicare, » accipitur pro, « arguere, » homo spiritualis quidem, eum qui male se gerit, nunquam non arguit, ipse autem a nemine eorum qui male se habent, arguitur, quia recte vivit.

« Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; » Τὸν πνευματικὸν νοῦν, νοῦν Κυρίου ὀνομάζει. Τὸ δὲ, « Συμβιβάσει, ἀντὶ τοῦ, διορθώσεται. Ἐπεὶ τοίνυν εἶφθη εἰκῇ, ὅτι ὁ πνευματικὸς ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται, φησὶ νῦν, ὅτι Εἰκότως τοῦτο εἶπον. « Τίς γὰρ ἔγνω τὸν Κυρίου, ὃς μέλλει συμβιβάσαι αὐτὸν (τὸν νοῦν φημι), » τουτέστι διορθώσασθαι; Εἰ γὰρ εἰδέναι οὐδεὶς δύναται τὸν τοῦ Κυρίου νοῦν, ὃν ἔχει ὁ πνευματικὸς, πολλῷ μᾶλλον διδάσκειν καὶ διορθώσασθαι [46].

« Ἡμεῖς δὲ νοῦν Κυρίου [47] ἔχομεν. » Μὴ θαυμάσῃς, φησὶν, ὅτι εἶπον νοῦν Κυρίου τὸν πνευματικὸν [48] καὶ τὸν νοῦν αὐτοῦ. Ἡμεῖς γὰρ πάντες νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν· τουτέστι, Πάντα ὅσα ἴσμεν, ὁ Χριστὸς ἡμῖν ἀπεκάλυψε· καὶ τὸν νοῦν ὃ [*f.* ὃν] ἔχομεν περὶ τῶν θείων πραγμάτων, τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν· τουτέστι, Τὴν γνῶσιν ἣν ἔχομεν περὶ τῶν κατὰ τὴν πίστιν πραγμάτων πνευματικῶν [49], ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν· ὥστε εἰκότως ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρινόμεθα. Τινὲς δὲ νοῦν Χριστοῦ τὸν Πατέρα, ἄλλοι καὶ τὸ Πνεῦμα ὠνόμασαν.

B Verb. 16. « Quis enim novit mentem Domini qui erudiat ipsum [1]? » Spiritualem mentem « Domini mentem » vocat. Συμβιβάσει autem est pro, diriget, corriget. Quia ergo supra dixit, « Spiritualis a nemine dijudicatur : » subdit nunc, Non immerito dixi. « Quis enim novit mentem Domini, qui sit instructurus ipsam (mentem, inquam), hoc est, diriget sive corriget? Si enim nemo scire potest mentem Domini, quam habet spiritualis, multo minus docere illam poterit et corrigere.

Nos autem mentem Domini habemus. » Ne mireris, inquit, quod dixi mentem Domini ipsum spiritualem et mentem ipsius. Nos enim omnes mentem Christi habemus, hoc est, omnia quæcunque scimus, Christus nobis revelavit. Et quam mentem seu intellectum habemus de divinis rebus, Christi est; hoc est, notitiam quam habemus de rebus fidei C spiritualibus, a Christo habemus. Itaque haud injuria a nemine dijudicamur. Nonnulli vero mentem Christi Patrem, alii etiam Spiritum nominarunt.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοὶ, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν, ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς. » Κατέβαλεν αὐτῶν τὸν ἐπὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ τῦφον. Ἵνα οὖν μὴ ἔχωσι λέγειν, ὅτι Ἡμεῖς οὐκ ἐπ' ἐκείνῃ ἐπαιρόμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τῇ πνευματικῇ· νῦν δείκνυσιν αὐτοὺς οὐδὲ ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ σοφίᾳ τὸ τέλειον ἔχοντας, ἀλλ' ἔτι ἀτελεῖς ὄντας· καὶ φησιν, ὅτι Οὔπω οὐδὲν [50] τῶν τελειοτέρων ἠκούσατε. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Οὐκ ἠδυνήθην, » ἵνα μὴ δόξῃ διὰ φθόνον αὐτοῖς τὸ τελειότερον [51] μὴ εἰπεῖν. Διὰ γὰρ [52] τὸ στρέφεσθαι ὑμᾶς ἔτι περὶ τὰ σαρκικὰ, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὡς τελείοις. Καὶ πῶς σαρκικοὶ ὄντες σημεῖα ἐπετέλουν; Ἦσαν καὶ [53] τοιοῦτοι, ὃ καὶ κατ' ἀρχὰς εἴρηται. Ἄλλως τε, ἵνα καὶ σημεῖα ποιεῖν, καὶ σαρκικὸν εἶναι, ὡς οἱ τὰ δαιμόνια ἐκβάλλοντες τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Τὰ γὰρ σημεῖα πρὸς ὠφέλειαν ἑτέρων γίνονται, διὸ καὶ διὰ τῶν ἀναξίων ἐνεργοῦνται πολλάκις.

D Verb. 1. « Et ego, fratres, non potui vobis loqui, tanquam spiritualibus, sed tanquam carnalibus. » Fastum ipsorum quem de externa sapientia conceperant, demolitus est. Ne itaque dicant, Nos ejus sapientiæ nomine haud sane turgemus, sed propter spiritualem : nunc ostendit eos neque in nostra sapientia perfectos, sed imperfectos adhuc esse, inquiens : Quoniam nondum quidquam perfectiorum rerum audiistis. Pulchre autem dixit, « Non potui, » ne videatur ex invidia ipsis perfectiora communicare nolle. Quia enim in rebus carnalibus adhuc versati estis, non potui vobis verba facere ceu perfectis. Qui vero cum carnales essent, signa faciebant? Ejusmodi certe fuerunt, ut in principio dictum est. Præterea, potest aliquis signa edere, et tamen carnalis esse, quemadmodum ii qui dæmonia in Christi nomine ejecerunt. Signa enim ad aliorum commoditatem eduntur, ideoque per indignos exhibentur.

[1] Isa. XL, 13.

Variæ lectiones.

[46] διορθοῦσθαι O. [47] Χριστοῦ O. [48] τὸν νοῦ πνευματικοῦ νοῦν. Ἡμεῖς γὰρ, οἱ πνευματικοὶ δηλονότι, νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν O. [49] πνευματικὴν καὶ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν O. [50] οὐδὲ O. [51] τὰ τελειότερα. [52] διὰ γὰρ τὸ εἶναι ὑμᾶς σαρκικοὺς O. [53] ἦσαν γὰρ m.

VERS. . « Tanquam infantes in Christo, lacte vos potavi, et non cibo. Nondum enim poteratis, sed neque nunc quidem potestis : adhuc enim carnales estis. » In rebus Christi, inquit, infantes estis : propterea « lacte, hoc est simpliciore doctrina, vos potavi, nec solidum cibum vobis obtuli, hoc est doctrinam perfectiorem. **136** Quare? Propterea quod non poteratis. Detrahens autem illorum supercilium, ait : Neque nunc quidem potestis : adhuc enim quæ carnis sunt affectatis. Viden' ob eam causam illos non posse capere, quod spirituales esse nolint, sed carnales?

VERS. 3. « Cum enim inter vos sint zelus et contentio et dissensiones, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis? » Quæ supra dixit, omnia ad principes sapientia generisque splendore elatos dixit : nunc autem deinceps ad subditos sermonem convertit. Non immerito, inquiens, vos carnales nomino, quia in vobis est æmulatio et contentio et factiones. Potuisset quidem eos fornicationis aliorumque vitiorum accusare; cæterum quia vehementer urgebant dissensiones sive factiones et contentiones, harum mentionem fecit. Ubique autem zelum sive æmulationem liti seu disceptationi conjungit. Zelus enim pater est contentionis; hæc autem factiones gignit. Hæc cum sint inter vos, « nonne secundum hominem ambulatis? » hoc est, nonne carnalia et humana ac terrestria sapitis?

VERS. 4. « Cum enim quis dicat : Ego quidem sum Pauli : alius autem, Ego vero Apollo, nonne carnales estis? Pauli et Apollo nomine celebres apud eos et doctores subindicat.

VERS. 4. « Cum enim quis dicat, » etc. Seipsum et Apollo ponit; illos quidem innuens qui diversa docebant, in quorum partes Corinthii divisi erant : sermonem vero minus molestum et æquabiliorem reddens.

VERS. 5. Quis igitur est Paulus, quis Apollo, nisi ministri per quos credidistis? » Suo et Apollo nomine quod vult perficit. Confirmat enim quod, Si nos nihil sumus, quid dicat aliquis de vestris doctoribus? Ministri, inquit, sumus, non radix et fons bonorum : id enim Christus est. Proinde non oportet nos superbire, quia ministravimus vobis ea quæ a Deo accipimus. Illius enim totum est, qui bonorum est largitor. Nec dixit, evangelistæ sumus, sed, « ministri : » illud enim verbi solius est : ministrare autem opera etiam continet.

« Unicuique ut Dominus dedit. » Ne ipsum quidem exiguum ministerii, inquit, a nobis ipsis habemus, verum istud etiam a Domino accepimus, alius alia mensura.

VERS. 6. « Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. » Ego, inquit, primus verbum Evangelii disseminavi; Apollo autem continua sua

A « Ὡς νηπίους ἐν Χριστῷ, γάλα ὑμᾶς ἐπότισα· καὶ οὐ βρῶμα. Οὔπω γὰρ ἠδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε· ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε. » Ὅσον [54] ἐς τὰ τοῦ Χριστοῦ, φησί, νήπιοί ἐστε· διὸ « γάλα, » τουτέστι, τὴν ἁπλουστέραν διδασκαλίαν « ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα » προσήνεγκα ὑμῖν, τουτέστι τὴν τελειοτέραν. Διὰ τί; Διότι οὐκ ἠδύνασθε. Καθαιρῶν δὲ τὴν ὀφρὺν αὐτῶν φησιν· « Οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε· » ἔτι γὰρ τὰ τῆς σαρκὸς φρονεῖτε. Ὁρᾷς ὅτι διὰ τοῦτο οὐ δύνανται, διότι οὐ θέλουσι πνευματικοὶ εἶναι, ἀλλὰ σαρκικοί;

« Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; » Ἃ μὲν προεῖπε, πάντα πρὸς τοὺς ἄρχοντας B τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ καὶ εὐγενείᾳ ἐπαιρομένους ἔλεγε· νῦν δὲ λοιπὸν πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀποδύεται, καί φησιν, ὅτι Εἰκότως ὑμᾶς σαρκικοὺς ὀνομάζω, ὅπου γε [55] ἐν ὑμῖν ζῆλος, καὶ ἔρις, καὶ διχοστασίαι. Ἠδύνατο μὲν γὰρ καὶ περὶ πορνείας καὶ ἄλλων πολλῶν ἐλαττωμάτων αὐτοῖς ἐγκαλέσαι· πλὴν ἐπεὶ τὸ κατεπεῖγον ἦσαν αἱ διχοστασίαι καὶ ἔριδες, τούτων μέμνηται. Πανταχοῦ δὲ τὸν ζῆλον τῇ ἔριδι συνάπτει. Πατὴρ γὰρ ὁ ζῆλος τῆς ἔριδος· αὕτη δὲ [56] τὰς διχοστασίας γεννᾷ. Ταῦτα γοῦν [57] ἔχοντες, οὐ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; τουτέστιν, Οὐ σαρκικὰ καὶ ἀνθρώπινα καὶ πρόσγεια φρονεῖτε;

« Ὅταν γὰρ λέγῃ τις· Ἐγὼ μέν εἰμι Παύλου· C ἕτερος δέ, Ἐγὼ Ἀπολλώ· οὐχὶ σαρκικοί ἐστε; » Τῷ τοῦ Παύλου καὶ Ἀπολλὼ ὀνόματι τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐνδόξους καὶ διδασκάλους ὑποδηλοῖ.

« Ὅταν γὰρ λέγῃ τις, » καὶ τὰ λοιπά. Ἑαυτὸν τίθησι καὶ τὸν Ἀπολλώ· αἰνιττόμενος μὲν τοὺς ἑτεροδιδασκάλους εἰς οὓς κατεμερίσθησαν οἱ Κορίνθιοι, ἀνεπαχθέστερον μὲν δὴ τὸν λόγον ποιῶν καὶ τὴν κατηγορίαν ὑμαλωτέραν. [*Cod. Arundel.*]

« Τίς οὖν ἐστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλώς, ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε; » Ἐν τῷ αὐτοῦ καὶ Ἀπολλὼ ὀνόματι κατορθοῖ ὃ βούλεται. Κατασκευάζει γάρ, ὅτι Εἰ ἡμεῖς οὐδέν ἐσμεν, τί ἂν εἴποι τις περὶ τῶν καθ' ὑμᾶς διδασκάλων; Διάκονοι, φησίν, ἐσμέν, οὐχὶ αὐτορρίζα καὶ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν· τοῦτο γὰρ Χριστός ἐστιν. Οὐκουν ἐπαίρεσθαι D χρὴ, ὅτι διηκονήσαμεν ὑμῖν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐκείνου γάρ ἐστι τὸ πᾶν τοῦ παροχέως τῶν ἀγαθῶν· οὐκ εἶπε δέ, ὅτι Εὐαγγελισταί ἐσμεν, ἀλλά, « Διάκονοι. » Τὸ μὲν γὰρ λόγου μόνου ἐστί· τὸ δὲ διακονεῖν καὶ ἔργα ἔχει.

« Ἑκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν. » Οὐδὲ αὐτὸ, φησὶ, τὸ μικρὸν τὸ τῆς διακονίας παρ' ἑαυτῶν ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Κυρίου εἰλήφαμεν, ἄλλος ἄλλῳ μέτρῳ.

« Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ηὔξανεν. » Ἐγὼ μέν, φησί, πρῶτος τὸ κήρυγμα κατέσπειρα· ὁ δὲ Ἀπολλὼς τῇ παρ' ἑαυτῷ [58]

Variæ lectiones.

[54] ἴσον m. [55] ὅπου γὰρ m. [56] γὰρ o. [57] γὰρ o. [58] ἑαυτοῦ o.

συνεχεῖ διδασκαλίᾳ οὐκ εἴασε καταξηρανθῆναι [59] τὸν σπόρον τῷ καύσωνι τῶν τοῦ πονηροῦ πειρασμῶν [60]· πλὴν ὁ Θεὸς ηὔξησεν [61] ὑμᾶς.

« Ὥστε οὔτε ὁ φυτεύων ἐστί τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός. » Ὅρα, πῶς ἀνεπαχθῆ ποιεῖ τὴν ἐξουδένωσιν τῶν προεστώτων ἐν Κορίνθῳ σοφῶν καὶ πλουσίων, ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλὼ κατὰ τὸ φαινόμενον ἐξουδενώσας, καὶ διδάξας, ὅτι Θεῷ δεῖ μόνῳ προσέχειν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀνατιθέναι πάντα τὰ συμβαίνοντα ἀγαθά.

« Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων ἕν εἰσιν. » Ὅσον πρὸς τὸ μὴ δύνασθαί τι χωρὶς Θεοῦ, ἕν εἰσι. Πῶς οὖν ἐπαίρεσθε κατ' ἀλλήλων, ἓν ὄντες;

« Ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τοὺς πλείω καμόντας περὶ [62] τὴν πίστιν, ῥᾳθυμοτέρους γίνεσθαι, ἀκούσαντας, ὅτι ἓν εἰσι πάντες, εὐθέως αὐτὸ διορθοῦται, λέγων, ὅτι « Ἓν εἰσιν, ὅσον πρὸς τὸ μὴ δύνασθαί τι ἄνευ τοῦ αὐξάνοντος Θεοῦ· ἐπεὶ [63] ὅσον γε πρὸς τὴν ἀνταπόδοσιν ἕκαστος κατὰ τὸν ἴδιον κόπον τὸν μισθὸν ἕξει. Οὐκ εἶπε δὲ, Κατὰ τὸ ἴδιον ἔργον, ἀλλὰ, « Κατὰ τὸν κόπον· » τί γὰρ εἰ ἔργον μὲν οὐκ ἐτέλεσεν, ἐκοπίασε δέ;

« Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί. » Οἱ διδάσκοντες, φησὶ, Θεοῦ ἐσμεν συνεργοὶ, τῷ σκοπῷ τοῦ Θεοῦ συμπράττοντες, σώζειν θέλοντος· οὐχὶ αὐτοὶ τῆς σωτηρίας ὄντες αὐτουργοὶ [64], ἢ δοτῆρες. Οὔτε οὖν καταφρονεῖσθαι ἄξιοι· Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί· οὔτε ἐπαίρεσθαι· Θεοῦ γὰρ τὸ πᾶν.

« Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομή ἐστε. » Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι « Ἐφύτευσα, » ἐπιμένει τῇ τροπῇ, καὶ γεώργιον αὐτοὺς καλεῖ. Εἰ οὖν γεώργιόν ἐστε καὶ οἰκοδομὴ, ἀπὸ τοῦ Δεσπότου καλεῖσθαι ὀφείλετε, οὐκ ἀπὸ τῶν γεωργῶν, ἢ τῶν οἰκοδόμων. Ὡς γεώργιον οὖν, ἑνὶ φραγμῷ τῷ τῆς ὁμονοίας ὀφείλετε τειχίζεσθαι· ὡς οἰκοδομὴ δὲ, ἡνῶσθαι, ἀλλ' οὐχὶ διεσπᾶσθαι.

« Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. » Σοφὸν ἑαυτὸν καλεῖ ἀρχιτέκτονα, οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ἀλλὰ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀρχιτέκτονος σοφοῦ, τὸ τοιοῦτον θεῖναι θεμέλιον, τουτέστι Χριστόν· καὶ ὅτι οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, οὕτως εἶπε, δῆλον ἐντεῦθεν. Φησὶ γάρ· « Κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ ἐμὸν γὰρ κατόρθωμα τὸ γενέσθαι σοφὸν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ χάρις.

« Ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ· ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ. » Ἐπειδὴ περὶ ἑνώσεως αὐτοῖς διελέχθη, λοιπὸν περὶ πολιτείας αὐτοῖς διαλέγεται, ἐποικοδομὴν καλῶν τὰς ἑκάστου πράξεις.

« Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός. » Οὐ δύνα-

institutione non permisit semen exarescere æstu Satanæ tentationum : at vero Deus vobis dedit incrementum.

VERS. 7. « Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. » Vide quomodo seipsum et Apollo vilifaciendo, sapientum et divitum Corinthii præfectorum contemptum immolestum reddit, docens quod soli Deo sit attendendum, eique omnia quæ contingunt bona, accepta referenda.

137 VERS. 8. « Qui autem plantat et qui rigat, unum sunt. Quatenus citra Deum nihil possunt, unum sunt. Quomodo ergo efferimini alius erga alium, cum unum sitis?

« Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. » Quia verisimile erat, eos qui in fidei rebus multum laboraverant, segniores futuros, cum audirent omnes esse unum; statim istud corrigit, dicens : Unum sunt, quatenus sine Deo, qui incrementum dat, nihil possint. Nam quod ad retributionem attinet, quisque juxta proprium laborem mercedem habebit. Non dixit autem, secundum proprium opus, sed, « secundum laborem. » Quid enim si opus quidem non perfecerit, laboravit tamen?

VERS. 9. « Dei enim sumus cooperatores. » Qui docemus, inquit, Dei sumus cooperatores, ad scopum et propositum Dei, servare volentis, cooperantes; non ipsi nos sumus salutis vel auctores vel datores. Non igitur contemnendi; Dei enim sumus cooperatores. Neque ideo nos attolli oportet : totum enim est Dei.

« Dei agricultura, Dei ædificatio estis. » Cum supra dixisset, « plantavi; » eodem in tropo perseverat agriculturam eos appellans. Quod si igitur agricultura estis et ædificatio, a Domino debetis nominari, non ab agricolis aut exstructoribus. Igitur tanquam arvum, una concordiæ sepe muniri debetis, et tanquam ædificium, uniri debetis, et non divelli.

VERS. 10. « Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui. » Sapientem se architectum appellat, non quod seipsum extollat, sed uti commonstret eas esse partes sapientis architecti, tale fundamentum jacere, nimirum Christum. Quod vero non ut sese attolleret, hæc dixerit, inde planum est : dicit enim, « secundum gratiam Dei; » non enim meum est opus quod sapiens sum, sed Dei gratia.

« Alius autem superædificat : unusquisque autem videat quomodo superædificet. » Postquam de unitate eis disseruisset, in posterum de vita moribusque disputat, superædificationem sua cujusque opera nominans,

VERS. 11. « Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est

Variæ lectiones.

[59] ἀποξηρανθῆναι o. [60] ἤγουν τῷ τοῦ πονηροῦ πειρασμῷ o. [61] ηὔξανεν o. [62] πρὸς o. [63] ἐπειδὴ o. [64] ἀρχηγοὶ m.

Jesus Christus. » Non potest, tantisper dum manserit sapiens architectus. Nam si quis fuerit insipiens architectus, potest quidem fundamentum jacere, sed ex quo hæreses prodeant. At cum inter vos Corinthios fundamentum unum sit Christus, debetis et ipsi vos super hunc ædificare, non quæ ex contentione et æmulatione sunt, sed virtutis potius opera.

A ται, ἕως ἂν μένῃ σοφὸς ἀρχιτέκτων· ἐπεὶ ὅταν μὴ ᾖ τις σοφὸς ἀρχιτέκτων, δύναται θεῖναι, καὶ ἐκ τούτου αἱ αἱρέσεις. Ἐν ὑμῖν οὖν τοῖς Κορινθίοις, ἐπὶ θεμέλιος εἷς ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὀφείλετε καὶ αὐτοὶ τούτῳ ἐποικοδομεῖν, μὴ τὰ ἐξ ἐριδος καὶ ζήλου, ἀλλὰ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα.

VERS. 12, « Sin quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides **138** pretiosos, ligna, fenum, stipulam, uniuscujusque opus manifestum erit. » Ubi acceperimus fundamentum fidei, superstruimus unusquisque, alii quidem bona opera, quæ differentiam admittunt, quatenus alia majora sunt et alia minora : exempli B gratia virginitatem, ceu aurum; honestas nuptias, instar argenti; paupertatem, veluti lapides pretiosos; in divitiis eleemosynam, tanquam aliud minus pretiosum. Alii autem mala opera superstruimus, quæ et ipsa suos habent gradus. Unde et illa quidem quæ facilius comburuntur, fenum et stipula dicuntur : qualia sunt, impuritas, idololatria, avaritia : illa vero quæ minus sunt ejusmodi, ligna; ut ebrietas, risus et his similia. Quidam autem fortassis e contra; prædicta illa, ligna; hæc vero fenum et stipulam dicunt.

« Εἴ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἑκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται. » Μεθ' ὃ δεξόμεθα τὸν θεμέλιον τῆς πίστεως, ἐποικοδομοῦμεν ἕκαστος, οἱ μὲν ἀγαθὰς πράξεις· αἵτινες διαφορὰν [65] ἔχουσι, μείζους οὖσαι καὶ ἐλάττους· οἷον, τὴν παρθενίαν, ὡς χρυσόν· τὸν τίμιον γάμον, ὡς ἄργυρον· τὴν ἀκτημοσύνην, ὡς λίθους τιμίους· τὴν ἐν πλούτῳ ἐλεημοσύνην, ὡς ἄλλο τι τῶν ἧττον τιμίων. Οἱ δὲ, τὰς πονηρὰς πράξεις ἐποικοδομοῦμεν, αἵτινες καὶ αὐταὶ βαθμοὺς ἔχουσιν· ὡς χόρτον μὲν καὶ καλάμην λέγεσθαι τὰς εὐκολωτέρας πρὸς τὸ καίεσθαι· οἷον, ἀκαθαρσίαν, εἰδωλολατρείαν, πλεονεξίαν· ξύλα δὲ, τὰς ἧττον τοιαύτας· οἷον, μέθην, γέλωτα, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἴσως δέ τινες τοὐναντίον· ξύλα, τὰς προῤῥηθείσας· χόρτον δὲ καὶ καλάμην ταύτας ἐροῦσιν.

VERS. 13. « Dies enim declarabit, quoniam in igne revelatur : et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. » Per diem judicii diem intelligit. C In igne vero opera revelari dicit, id est manifestum fieri cujusnam sint naturæ, utrum aurum sint, an diversum.

« Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει. » Ἡμέραν μὲν τὴν τῆς κρίσεώς φησιν· ἐν πυρὶ δὲ λέγει τὰ ἔργα ἀποκαλύπτεσθαι, τουτέστι, φανερὰ γίνεσθαι, ὁποῖα τὴν φύσιν ἐστὶν, ἆρα χρυσὸς, ἆρα τοὐναντίον.

VERS. 14, 15. « Si cujus opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur. » Si aurum vel argentum habueris, opus tuum omnino permanebit, et mercedem feres. Sin fenum et hujusmodi, opus tuum ignis impetum non feret (hoc enim est, « arserit »), sed malum esse convincetur. Quemadmodum si quis aureis indutus armis igneum flumen pertranseat, illustrior evadit : sin vero feno amictus permeet, non solum sibi emolumento non foret, D sed etiam exitio : ita in operibus se res habet. Quamobrem fides sine operibus nihil valet. Ecce enim hic fundamentum quidem est Christus : opera vero quæ secundum Christum non sunt, flammis adjudicantur.

« Εἴ τινος τὸ ἔργον μένει ὃ ἐποικοδόμησε, μισθὸν λήψεται. Εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται. » Εἰ μὲν ἄργυρον, ἢ χρυσὸν ἔχεις, μενεῖ πάντως τὸ ἔργον σου, καὶ λήψῃ μισθόν· εἰ δὲ χόρτον καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐκ οἴσει τοῦ πυρὸς τὴν ῥύμην τὸ ἔργον σου (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Κατακαήσεται »), ἀλλ' ἐλεγχθήσεται πονηρὸν ὄν. Ὥσπερ γὰρ εἴ τις χρυσᾶ ὅπλα ἔχων διέλθοι ποταμὸν πυρὸς, φαιδρότερος διαβαίνει· εἰ δὲ χόρτον ἔχων διέλθοι, οὐ μόνον οὐδὲν ὤνησεν ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν ἀπολλύει· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐστίν. Ὥστε οὐκ ὠφελεῖ πίστις χωρὶς ἔργων ἀγαθῶν. Ἰδοὺ γὰρ ἐνταῦθα θεμέλιος μὲν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τὰ ἔργα μὴ κατὰ Χριστὸν ὄντα, τοῦ κατακαῆναι ἄξια λέγονται.

« Ipse autem servabitur : sic tamen quasi per ignem. » Non quemadmodum opera, sic et ipse peribit, adeo scilicet, ut in nihilum redigatur, sed servabitur, hoc est incolumis custodietur, ita ut igne comburatur. Nos enim de ligno quod non facile comburitur, aut in cinerem convertitur, ita dicere solemus, quod in igne servatur, quo ustio diuturnior fiat. Peccator itaque detrimentum patitur, propterea quod in ejusmodi rebus laboravit, per

« Αὐτὸς δὲ σωθήσεται· οὕτω δὲ, ὡς διὰ πυρός. » Οὐχ ὥσπερ τὰ ἔργα, οὕτω καὶ αὐτὸς ἀπολεῖται, εἰς τὸ μηδὲν χωρῶν, ἀλλὰ σωθήσεται, τουτέστι, σῶος τηρηθήσεται, ὥστε ἐν τῷ πυρὶ κατακαίεσθαι. Καὶ ἡμῖν γὰρ ἔθος οὕτω λέγειν περὶ ξύλου μὴ κατακαιομένου, μηδὲ ἀποτεφρουμένου ῥᾳδίως, ὅτι σώζεται ἐν τῷ πυρὶ, ὥστε διαρκεστέραν γενέσθαι τὴν καῦσιν. Ζημιοῦται μὲν οὖν ὁ ἁμαρτωλὸς, καθ' ὃ ἐπὶ τοιούτοις [66] ἐκοπίασεν, ἐξ ὧν ἀπώλετο, πάντας τοὺς κό-

Variæ lectiones.

[65] διαφορὰς ἔχουσι μείζους καὶ ἐλατ... o. [66] τούτοις o.

που μᾶτην καταβαλλόμενος εἰς ἀνυπόστατα πράγ- A
ματα, καὶ μὴ ὄντα (πᾶσα γὰρ κακία μὴ ὄν)· ὥσπερ
ἂν εἴ τις τίμημα πολὺ καταβαλλόμενος, ὠνήσεταί τι
θνησιμαῖον, ὡς ζῶν. Σώζεται μέντοι αὐτὸς, ὁ ἁμαρ-
τωλὸς δηλαδὴ, τουτέστι, σῶος τηρεῖται δίκας αἰω-
νίους ὑπέχων.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα
τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; » Εἰς τὸν περὶ τοῦ πεπορ-
νευκότος λόγον εἰσβαλεῖν μέλλει. Καὶ ὅρα, πῶς ἐν-
τρεπτικῶς κέχρηται τῷ λόγῳ. Ἀπὸ γὰρ τῆς δοθεί-
σης ἡμῖν χάριτος, τουτέστι, τῆς ἐνοικήσεως τοῦ
Πνεύματος, ἐντρέπει τὸν πορνεύσαντα, εἰ καὶ μὴ
σαφῶς τὸ πρόσωπον τέθεικεν, ἀλλ' ἐν κοινῷ τὸν λό-
γον ποιεῖται. Εἰ δὲ ναὸς Θεοῦ ἐσμεν, ἐπειδὴ ἐνοικεῖ
ἐν ἡμῖν τὸ Πνεῦμα, ἄρα τὸ Πνεῦμα Θεός.

« Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον B
ὁ Θεός. » Τουτέστιν ἀπολεῖ. Τοῦτο δὲ οὐ καταρωμέ-
νου, ἀλλὰ τὸ ἐσόμενον προλέγοντος.

« Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε
ὑμεῖς. » Τοιγαροῦν ὁ πόρνος οὐ δύναται εἶναι ἅγιος,
ἐπειδὴ τὸ ναὸς εἶναι ἀπώλεσεν, ἐξοικισθέντος τοῦ
ἁγιάζοντος αὐτὸν Πνεύματος. Τίς δὲ ὁ ναός; Ὑμεῖς
δηλαδὴ, εἰ καθαροὶ διαμείνητε.

« Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. » Νομίζων ὅτι ἄλλως
ἔχει τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐχ ὡς εἶπον.

« Εἴ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι
τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. » Περὶ
τοῦ πεπορνευκότος αἰνιξάμενος ὀλίγα τινὰ, πάλιν C
κατὰ τῶν ἐπαιρομένων ἐπὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ ποιεῖται
τὸν λόγον, καὶ φησιν, ὅτι « Ὁ δοκῶν σοφὸς εἶναι ἐν
ὑμῖν, « μωρὸς γενέσθω, ἀντὶ τοῦ, τὴν ἔξω σοφίαν
ἀτιμησάτω, ἵνα κτήσηται τὴν θείαν. Ὥσπερ γὰρ ἡ
κατὰ Θεὸν πενία πλοῦτός ἐστι, καὶ ἡ ἀδοξία ὁμοίως
δόξα· οὕτω καὶ ἡ κατὰ Θεὸν μωρία σοφία ἐστίν.
Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἀποθέσθω τὴν σοφίαν, ἀλλ' ὁ
πολλῷ μεῖζον, « Μωρὸς γενέσθω, » τουτέστι, μηδὲν
ἐφ' ἑαυτοῦ νοῶν, μὴ τοῖς οἰκείοις πιστεύων λογι-
σμοῖς, ἀλλὰ τῷ Θεῷ κτηνωδῶς ἑπόμενος, καὶ πι-
στεύων πᾶσι τοῖς τοῦ Θεοῦ.

« Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ
τῷ Θεῷ ἐστιν. » Οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν συντελεῖ πρὸς
τὴν ἀληθινὴν σοφίαν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμποδίζει, D
ἅτε ἐξ οἰήσεως ἀπαξιοῦσα μαθεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν
ἀγνοίᾳ εἶναι ἀεὶ παρασκευάζουσα τὸν ταύτῃ χρώμε-
νον· ὅθεν καὶ ὡς μωροὶ ὑποσκελίζονται παρὰ τοῦ
Θεοῦ.

« Γέγραπται γάρ· Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν
τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. » Μαρτυρίαν ἐπάγει, πῶς μω-
ρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη σοφία, καί φη-
σιν, ὅτι ὡς μωροὺς δράσσεται ὁ Θεὸς τοὺς σοφούς·
τουτέστι, τοῖς οἰκείοις ὅπλοις αὐτοὺς χειροῦται. Κἂν
γὰρ πανοῦργοι ὦσι καὶ σοφοὶ, ὡς μωροὶ καὶ ἀνόητοι
ἐλέγχονται. Οἷον· Ἐνόμιζον ἐκεῖνοι μὴ δεῖσθαι Θεοῦ,

quæ periit, omnes suos labores in res non subsi-
stentes frustra impendens. (Nam omne malum est
non ens.) Hanc aliter quam si quis magnum depo-
nens pretium, cadaver emeret, perinde ac si vivum
esset. Atqui servatur ipse (peccator scilicet), hoc
est, integer servatur ad æterna supplicia.

VERS. 16. « Nescitis quod templum Dei estis, et
Spiritus Dei habitat in vobis? » Ad eum qui forni-
catus erat sermonem convertit. **139** Et vide quam
efficaciter ad pudorem faciendum locutus est. A
gratia enim quæ nobis data est, hoc est ab inhabi-
tatione Spiritus, eum qui fornicatus erat pudefacit,
licet personam ejus non palam proposuit, quin in
communi sermonem instituit. Si autem Dei templum
sumus, eo quod Spiritus Dei habitat in nobis, tum
Spiritus est Deus.

VERS. 17. « Si quis templum Dei corrumpit, cor-
rumpet illum Deus. » Id est perdet. Hoc vero non
est exsecrantis, sed quidnam futurum sit vatici-
nantis.

« Templum enim Dei sanctum est, quod estis
vos. » Proinde fornicator non potest esse sanctus,
quoniam amisit quod sit templum Dei, expulso
sanctificante ipsum Spiritu. Quis vero templum
est? Vos scilicet, si puri perseveretis.

VERS. 18. « Nemo seipsum seducat. » Existi-
mans quod aliter se res habeat, et non sicut dixe-
ram.

« Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc
sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens. » Paucis de for-
nicatore veluti per umbram adductis, rursus in eos
qui externa sapientia inflantur, sermonem flectit.
Qui, inquit, videtur sapiens esse inter vos, « stultus
fiat, » hoc est externam sapientiam reprobet, ut
possideat divinam. Nam quemadmodum paupertas
secundum Deum, divitiæ sunt et incelebritas simi-
liter gloria, ita stultitia secundum Deum sapientia
est. Animadverte autem, non dixit, rejiciat sapien-
tiam, sed quod multo majus est, « stultus fiat, »
hoc est nihil a seipso intelligens, non propriis ar-
gumentis fidem adhibens, sed Deum, ut jumenta pa-
storem, sequens, omnibusque divinis rebus credens.

VERS. 19. « Sapientia enim hujus mundi est
stultitia apud Deum. » Non solum enim nihil pro-
dest aut conducit ad veram sapientiam, verum etiam
potius impedit : quippe quæ præ sui existimatione
discere dedignetur, atque propterea nunquam
non in ignorantia esse faciat eum qui ipsa utatur.
Unde et fatuorum instar a Deo pessum deturbantur.

« Scriptum est enim : Qui apprehendit sapien-
tes in astutia eorum. » Testimonium producit quo-
modo stultitia sit apud Deum humana sapientia,
aitque : Tanquam stultos apprehendit sapientes
Deus : hoc est, propriis armis subigit illos. Etiamsi
enim astuti et sapientes fuerint, tanquam stulti
tamen et insipientes arguuntur. Exempli gratia :

[1] Job. v, 13.

arbitrabantur illi se Deo non indigere, sed omnia per se posse intelligere. At Deus monstravit illis per res ipsas, quod dicendi vehementia et astutia nihil illis profuerit; sed maxime divino auxilio ii indigebant, qui nihil indigere viderentur. Itaque in calliditate sua, qua putabant se omnia novisse, **140** nihil scire inventi sunt, sed piscatoribus et coriaiis in rebus necessariis rudiores.

A ἀλλὰ πάντα οἰκοθεν νοεῖν· ἔδειξεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ δεινότης καὶ ἡ πανουργία οὐδὲν αὐτοῖς ἐλυσιτέλεσεν, ἀλλὰ μᾶλιστα αὐτοὶ δέονται τοῦ Θεοῦ, οἱ δοκοῦντες μὴ δεῖσθαι. Ὥστε ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, ἐν ᾗ ᾤοντο τὰ πάντα εἰδέναι, εὑρέθησαν μηδὲν εἰδότες, ἀλλ' ἁλιέων καὶ σκυτέων ἀγροικότεροι ὄντες ἐν τοῖς ἀναγκαίοις.

Vers. 20. « Et rursus : [1] Dominus novit cogitationes sapientum, quod vanæ sint. » Si igitur Dominus novit quod vanæ sunt cogitationes, quippe quæ nihil necessariorum et salutarium contineant : quomodo vos, Corinthii, contraria Deo decernitis, ac tanquam valde utiles cogitationes vestras prosequimini ?

« Καὶ πάλιν· Γινώσκει Κύριος τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν [67], ὅτι εἰσὶ μάταιοι. » Εἰ τοίνυν γινώσκει ὁ Κύριος τοὺς διαλογισμοὺς [68], ὅτι μάταιοί εἰσιν, ἅτε μηδὲν τῶν ἀναγκαίων καὶ σωτηριωδῶν καταλαμβάνοντες· πῶς ὑμεῖς, Κορίνθιοι, τἀναντία τῷ Θεῷ γινώσκετε, καὶ ὡς ἐπωφελεῖς τούτους περιέπετε ;

Vers. 21. « Itaque nemo glorietur in hominibus : omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas. » Hæc videtur ad subditos quidem dicere ; terret autem principes, inquiens : Non oportet vos omnino gloriari : neque in sapientia, stultitia enim est : neque ob spiritualia dona, Dei enim sunt, ac propter subditos hæc donantur. Atque hoc est quod ait : « Omnia enim vestra sunt, » hoc est, Quid doctores vestri superbiunt, vos autem inflatis eos et attollitis ? Non enim proprium aliquid habent, sed vestra sunt quæ illi habent, ob vestram commoditatem data ipsis, et vobis potius illi gratias agere debent. Rursus autem suiipsius meminit et Petri, ut minus esset molestus, utque ostendat, quod si nos vestri causa acceperimus charismata, ac vestri causa nos doctores designati sumus ; multo magis ii, qui nunc sunt doctores vestri, de donis spiritualibus, tanquam de propriis operibus, efferri non debent, cum aliena bona sint.

B « Ὥστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις· πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστιν, εἴτε Παῦλος, εἴτε Ἀπολλὼς, εἴτε Κηφᾶς. » Ταῦτα δοκεῖ μὲν πρὸς τοὺς ἀρχομένους λέγειν· πλήττει δὲ τοὺς ἄρχοντας, λέγων, ὅτι οὐ δεῖ καυχᾶσθαι ὅλως· οὔτε ἐπὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ, μωρία γάρ ἐστιν· οὔτε ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασι· τοῦ Θεοῦ γάρ εἰσι, καὶ διὰ τοὺς ἀρχομένους ταῦτα δίδονται. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ λέγει· « Πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστι· τουτέστι, Τί οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν ἐπαίρονται, καὶ ὑμεῖς δὲ ὀγκοῦτε αὐτοὺς καὶ ὑπεραίρετε ; Μὴ γὰρ οἰκείόν τι ἔχουσιν, ἀλλ' ὑμῶν εἰσιν ἃ ἔχουσι, διὰ τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν δοθέντα αὐτοῖς, καὶ χάριν αὐτοὶ μᾶλλον ὑμῖν ὀφείλουσι. Πάλιν δὲ ἑαυτοῦ καὶ Πέτρου ἐμνήσθη, διὰ τὸ ἀνεπαχθὲς, καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι Εἰ ἡμεῖς δι' ὑμᾶς ἐλάβομεν τὰ χαρίσματα, καὶ C δι' ὑμᾶς διδάσκαλοι προβεβλήμεθα· πολλῷ μᾶλλον οἱ νῦν διδάσκαλοι ὑμῶν οὐκ ὀφείλουσιν ὡς ἐπὶ οἰκείοις κατορθώμασι, τοῖς χαρίσμασιν ἐπαίρεσθαι, ἀλλοτρίοις οὖσιν ἀγαθοῖς.

Vers. 22. « Sive mundus, sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura. » Ipsa vita, inquit, doctorum propter vos est, ut vobis prosint, dum instituimini ab eis : ac mors ipsorum est propter vos : propter vos enim vestramque salutem pericula subeunt. Vel aliter : Et Adami mors est propter vos, ut modestiores reddamini ; et Christi, ut servemini. Ac simpliciter universus mundus propter vos, ut per ipsum ad auctorem et conditorem ducamini, utque ipsius corruptione doctoris vice utamini, ad desiderium rerum incorruptibilium excitandum. D Præsentia sunt etiam propter vos, hoc est bona quæ jam inde credentibus donat Deus. Futura etiam propter vos parata sunt.

« Εἴτε κόσμος, εἴτε ζωὴ, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστῶτα, εἴτε μέλλοντα. » Καὶ ἡ ζωὴ, φησὶ, τῶν διδασκάλων δι' ὑμᾶς ἐστιν, ἵνα ὠφεληθῆτε διδασκόμενοι· καὶ ὁ θάνατος αὐτῶν δι' ὑμᾶς· ὑπὲρ ὑμῶν γὰρ κινδυνεύουσι, καὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας. Ἢ καὶ ἄλλως· Ὅτι καὶ ὁ τοῦ Ἀδὰμ θάνατος δι' ὑμᾶς ἐστιν, ἵνα σωφρονισθῆτε· καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα σωθῆτε· καὶ ἁπλῶς ὁ κόσμος ἅπας δι' ὑμᾶς, ὡς ἂν [69] δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν Δημιουργὸν ὁδηγηθῆτε, καὶ χρήσησθε τῇ φθορᾷ αὐτοῦ διδασκάλῳ πρὸς τὸν τῶν ἀφθάρτων πόθον. Καὶ τὰ ἐνεστῶτα δι' ὑμᾶς, τουτέστι, τὰ ἀγαθὰ, ἃ ἐντεῦθεν ἤδη χαρίζεται τοῖς πιστεύουσιν ὁ Θεός· καὶ τὰ μέλλοντα δι' ὑμᾶς ἡτοίμασται.

Vers. 23. « Omnia vestra sunt : vos autem, Christi : Christus autem, Dei. » Non quemadmodum nos Christi sumus, sic et Christus Dei. Nos enim Christi sumus, velut opus ejus et figmentum : Christus autem Dei, tanquam Filius ante sæcula genitus et æternus, ac veluti causam et auctorem habens Patrem. Quare licet dictio sit unica, diversa tamen

« Πάντα ὑμῶν ἐστιν· ὑμεῖς δὲ, Χριστοῦ· Χριστὸς δὲ, Θεοῦ. » Οὐχ ὡς ἡμεῖς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς Θεοῦ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ Χριστοῦ, ὡς ἔργον αὐτοῦ καὶ ποίημα· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς Υἱὸς προαιώνιος, καὶ ὡς αἴτιον ἔχων τὸν Πατέρα. Ὥστε εἰ καὶ μία ἡ λέξις, ἀλλὰ διάφορος ἡ ἔννοια· ἐπεὶ οὐδὲ τὰ πάντα οὕτως ἐστὶν ἡμῶν, ὡς ἡμεῖς

[1] Psal. XCIII, 12.

Variæ lectiones.

[67] ἀνθρώπων m. [68] συλλογισμοὺς o. [69] ἵνα m.

τοῦ Χριστοῦ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ δοῦλοί ἐσμεν τοῦ Χριστοῦ καὶ ποίημα· τὰ δὲ πάντα, οὐ δοῦλα ἡμῶν, οὐδὲ ποίημα. Ὥστε οὐ καλῶς ποιεῖτε, ἀνθρώποις ἑαυτοὺς προσνέμοντες, καὶ ταῦτα Χριστοῦ ὄντες.

A est sententia : neque enim omnia sic sunt nostra, ut nos Christi. Nos enim servi sumus Christi et figmentum : omnia autem non sunt serva nostra neque figmentum. **141** Quamobrem non recte facitis, hominibus vos ipsos attribuentes, idque cum sitis Christi.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος, ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ. » Ἐπειδὴ ὑπηρέται ἐσμὲν οἱ διδάσκαλοι, τί τὸν Δεσπότην ἀφέντες, ἀφ' ἡμῶν τῶν ὑπηρετῶν ὀνομάζεσθε; Οἰκονόμους δὲ ὀνομάσας μυστηρίων τοὺς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους, ἔδειξεν ὅτι οὐκ ἀνοικονομήτως πᾶσι χρὴ τὸν λόγον χορηγεῖν, ἀλλ' οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ ὡς δεῖ· ἄλλως τε καὶ μυστήρια ὄντα, οὐ πᾶσιν ὀφείλουσιν ἀνακεκαλύφθαι· τοῦτο γὰρ οὐ φρονίμου οἰκονόμου.

« Ὃ δὲ ζητεῖται λοιπὸν ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα τις πιστὸς εὑρεθῇ. » Τουτέστιν, ἵνα μὴ τὰ δεσποτικὰ σφετερίζηται, ἵνα μὴ ὡς δεσπότης τὰ πράγματα μεταχειρίζηται, ἀλλ' ὡς ἀλλότρια καὶ δεσποτικὰ οἰκονομῶν· οὐκ οἰκεῖα λέγων εἶναι τὰ δεσποτικὰ, ἀλλὰ τοὐναντίον, τὰ οἰκεῖα, δεσποτικά.

« Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. » Νόσημα ἐπεχωρίαζε τῇ Κορίνθῳ τοιοῦτον. Οἱ γὰρ πρὸς τοὺς διδασκάλους διῃρημένοι [70], καθάπερ δικασταὶ προκαθήμενοι, ἄνδρας εὐσεβεῖς καὶ θεοφιλεῖς διὰ τὴν ἁπλότητα ἐκωμῴδουν καὶ ἐξέβαλλον· τοὺς δὲ μυρίων γέμοντας κακῶν ἐνέκρινον διὰ τὴν εὐγλωττίαν, τοιαῦτα προπετῶς ψηφιζόμενοι· Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα κρείττων, καὶ οὗτος ἐκείνου καταδείστερος, κἀκεῖνος τούτου βελτίων, κἀκεῖνος τούτου. Ἐπεὶ οὖν εἶπεν ὁ Παῦλος ἐν τοῖς οἰκονόμοις ζητεῖσθαι ἵνα πιστός τις εὑρεθῇ, ἐδόκει δὲ πάροδον αὐτοῖς διδόναι τοῦ κρίνειν τὸν ἑκάστου βίον, τοῦτο δὲ τὰς διχοστασίας μείζους ἐποίει· ἵνα μὴ τοῦτο πάθωσιν, ἀναστέλλει αὐτοὺς τοῦ κρίνειν, καί φησιν· « Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν· » οἷον, Ἀδοξίαν ἔχω μεγίστην τὸ ὅλως κρίνεσθαί με ὑφ' ὑμῶν. Εἶτα, ἵνα μὴ πλήξῃ αὐτοὺς ὡς περιφρονουμένους, προσέθηκεν· « Ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας, » τουτέστιν, ἢ ὑπ' ἄλλου τινὸς ἀνθρώπου ἐνδόξου καὶ ὑψηλοῦ· ἡμέραν γὰρ ἀνθρώπου ἡ Γραφὴ τὸ ὕψος εἰώθειν ὀνομάζειν. Ἀλλὰ μηδεὶς ἀπόνοιαν καταγινωσκέτω τοῦ Παύλου. Ταῦτα γὰρ οὐ περὶ ἑαυτοῦ ἀληθῶς φησιν· οὐ γὰρ ἔκρινον αὐτὸν ὅλως· ἀλλ' ἵνα τοὺς ἄλλους μὴ κρίνωσιν, ἐν τῷ οἰκείῳ προσώπῳ κατορθοῖ ὃ βούλεται.

« Ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω· οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι· ὁ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστι. » Μὴ νομίσητε [71], φησὶν, ὅτι ὑμᾶς ἐξευτελίζων, ἢ τοὺς ἄλλους πάντας ἀνθρώπους, ἀπαξιῶ κρίνεσθαι· ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀρκεῖν ἡγοῦμαι [72] πρὸς τὴν τοιαύτην ἀκρίβειαν. Οὐ

CAPUT IV.

VERS. 1. « Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. » Quia nos doctores sumus ministri, cur Dominum dimittentes a nobis ministris appellamini ? Dispensatores autem mysteriorum vocans apostolos ac doctores, monstravit quod non omnibus sine dispensatione verbum suppeditare oportet, sed quibus opus est, B et quando convenit, et sicut oportet : præsertim cum mysteria sint, non debent quibusvis revelari : hoc enim non est prudentis œconomi.

VERS. 2. « Quod reliquum est, quæritur in dispensatoribus, ut fidus quispiam inveniatur. » Hoc est, ut herilia bona sibi non vindicet, ut non veluti dominus res tractet, sed veluti aliena et herilia dispenset : non sua dicens esse quæ heri sunt, sed e diverso, quæ sua sunt, heri esse.

VERS. 3. « Mihi autem pro minimo est, ut a vobis dijudicer, aut ab humano die. » Istiusmodi morbus Corinthum invaserat. Nam qui juxta doctores divisi erant, sedentes tanquam judices, viros pios et devotos propter simplicitatem irridebant repudiabantque : eos autem qui innumeris flagitiis abun- C dabant, propter eloquentiam intromittebant, talia præcipitanter decernentes : Hic illo excellentior est, ille isto inferior, atque isto ille. Cum ergo Paulus dixisset, « in dispensatoribus requiri, ut fidus quispiam inveniatur, » ac videbatur veniam ipsis dare cujuslibet vitam judicandi, quod sane majores dissensiones excitaret : ne istud patiantur, reprimit eos quominus judicent inquiens : « Mihi vero pro minimo est : » perinde ac si dicat : Ignominiosum duco, me omnino a vobis judicari. Deinde, ne eos percellat, quasi despicatui ducerentur, addidit : « Aut ab humano die, » hoc est, a ab alio quopiam homine celebri et præclaro. Scriptura enim diem hominis celsitudinem nominare solet. Atqui nemo D Paulum insolentiæ damnet : ista enim de seipso non revera dicit (nam ipsum omnino non judicabant), sed ne alios judicent, in propria persona, quod vult, corrigit.

VERS. 4. « Sed neque meipsum dijudico. Nihil enim mihi conscius sum ; sed non in hoc justificatus sum. Qui autem me judicat, Dominus est. » Ne existimetis, inquit, quod villipendens vos aliosve omnes, dedigner judicari : nam neque meipsum sufficere censeo ad hujusmodi exactum judicium.

Variæ lectiones.

[70] διῃρημένοι κριταὶ ἐκάθηντο λέγοντες. Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνα κρείττων· ὁ δεῖνα λογιώτερος. Ἐπεὶ οὖν m. *Divisi judices sedebant dicentes. Hic illo melior; hic eloquentior. Cum ergo.* [71] νομίζητε m. [72] ἡγούμενος o.

Non enim conscius sum mihi alicujus lapsus, quippe qui recte et exacte 142 judicare nequeo : verumtamen in hoc non justificatus sum, hoc est, non sum purus a peccato. Verisimile namque est, me peccata quæpiam admisisse, me tamen ignorare ea : Dominus autem solus est qui infallibiliter exacteque judicat. Hinc jam reputa, quam exacta erit indagatio futuri judicii.

A σύνοιδα μὲν γὰρ ἐμαυτῷ πταῖσμά τι, ἅτε μὴ δυνάμενος ὀρθῶς κρίνειν καὶ ἀκριβῶς. « Πλὴν οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι · » τουτέστιν, Οὐκ εἰμὶ καθαρὸς ἀπὸ ἁμαρτίας. Εἰκὸς γὰρ ἡμαρτῆσθαι μέν μοί τινα, ἐμὲ δὲ ἀγνοεῖν ταῦτα · ὁ δὲ Κύριος μόνος ἐστὶν ὁ ἀκριβῶς καὶ ἀσφαλῶς κρι ων. Ἐντεῦθεν δέ μοι λογίζου, πόση τῆς μελλούσης κρίσεως ἀκρίβεια.

Vers. 5. « Itaque ne ante tempus quidquam judicetis, quod usque veniat Dominus. » Viden' propterea hæc Paulum dixisse, ne alii a Corinthiis judicentur, non autem propter seipsum ? Ita namque divus Paulus perpetuo solet, quæ alterius sunt, in propriam transferre personam, inque seipso docere, quod est docturus.

« Ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος. » Ὁρᾷς, ὅτι διὰ τὸ μὴ κρίνεσθαι ἑτέρους παρὰ τῶν Κορινθίων ταῦτα εἶπεν ὁ Παῦλος, οὐχὶ δὲ δι' ἑαυτόν; Τοιοῦτος γὰρ ὁ Παῦλος, ἀεὶ εἰς τὸ οἰκεῖον πρόσωπον ἀναδεχόμενος τὰ τῶν ἑτέρων, καὶ ἐν αὐτῷ διδάσκων, ἃ μέλλει διδάσκειν.

« Qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium. » Nunc quidem, ait, absconduntur prava opera (hæc enim sunt « abscondita tenebrarum »), et sæpenumero quispiam virtute esse præditus apparet, cum sit profanus et corruptus. Tunc autem Deus revelabit omnia, imo et cordium consilia in lucem proferet. Exempli gratia : Hic quisquam præconiis quemquam vehit : en rem bonam, sed sententia fortasse corrumpitur : nam non bono forte isthuc scopo agit. Rursus, reprehendit hic quempiam aliquis, at non in eum finem, ut patefaciat, sed ut corrigat, fratris peccatum. Atque hujusmodi innumera cordium consilia tunc retegentur.

« Ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. » Νῦν μέν, φησὶν, ἀποκρύπτονται αἱ πονηραὶ πράξεις (αὗται γὰρ « τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους [73] »), καὶ πολλάκις ἐνάρετός τις δοκεῖ εἶναι, βέβηλος ὢν καὶ διεφθαρμένος. Τότε δὲ ὁ Θεὸς ἀποκαλύψει πάντα, ναὶ μὴν καὶ τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν φανερώσει. Οἷον · Ἐνταῦθά ἐπαιτεῖ τίς τινα · ἰδοὺ τὸ πρᾶγμα καλὸν, ἀλλ' ἡ βουλὴ ἴσως διέφθαρται · τυχὸν γὰρ οὐ σκοπῷ ἀγαθῷ τοῦτο ποιεῖ. Πάλιν, διελέγχει ὄῆθέν τινα, ἀλλ' οὐχ ὥστε διορθώσασθαι, ἀλλ' ὥστε ἐκπομπεῦσαι τὰ τοῦ ἀδελφοῦ. Καὶ μυρίαι τοιαῦται βουλαὶ καρδιῶν τότε φανερωθήσονται [74].

« Tunc uniquique laus erit a Deo. » Ordo postulabat, ut diceret, vel pœna vel laus : cæterum in meliorem partem sermonem transtulit.

« Τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἑκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. » C Ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν · Ἡ τιμωρία ἢ ὁ ἔπαινος · ἀλλ' εἰς τὸ εὐφημότερον ἀπέθετο τὸν λόγον.

Vers. 6. « Hæc autem, fratres mei, transtuli in me et Apollo propter vos, ut discatis in nobis, non supra id quod scriptum est, sapere. » — « Hæc, » nempe quæ supra dicta sunt de dissensionibus, et quæ deinceps de non judicando alios. Ut, inquit, per nostram personam discatis non sapere ultra quam scriptum est. Dicit enim Scriptura, docens ut non extollamur : « [k] Qui vult esse primus, sit inter vos postremus : » et, « [m] Qui seipsum humiliat, exaltabitur : » idque genus alia innumera. De non judicando autem : « [n] Nolite judicare, ne judicemini. »

« Ταῦτα δέ, ἀδελφοί μου, μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλὼ δι' ὑμᾶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν. »—« Ταῦτα, » τά τε ἀνωτέρω ῥηθέντα περὶ τῶν διχοστασιῶν, καὶ τὰ προσεχῶς περὶ τῶν κατακρινόντων ἑτέρους. » Ἵνα » φησὶ, διὰ τοῦ ἡμετέρου προσώπου « μάθητε τὸ μὴ φρονεῖν ὑπὲρ ὃ γέγραπται. » Λέγει γὰρ ἡ Γραφὴ περὶ μὲν τοῦ μὴ ἐπαίρεσθαι · Ὁ θέλων εἶναι πρῶτος ἔστω πάντων ἔσχατος · » καὶ, « Ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται · » καὶ μυρία τοιαῦτα. Περὶ δὲ τοῦ μὴ κρίνειν · « Μὴ κρίνητε [*vulg.* κρίνετε], ἵνα μὴ κριθῆτε [75]. »

Ne alter adversus alterum inflemini de alio. » Isthuc ad populum dicit. Doctrinam enim variat, et interdum in discipulos, interdum autem in doctores et magistratus invehitur, perinde ac jam nunc facit. Etenim doctorum nomine inflabantur. Exempli gratia : Qui hunc doctorem habebat, adversus hujus discipulum valde superbiebat, ob suum doctorem adversus alterius doctorem inflatus. Pulchre autem rem ipsam inflationem nominavit, veluti tuber ac tumorem, per metaphoram corporis pravo humore vel spiritu inflati.

D « Ἵνα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου. » Τοῦτο πρὸς τὸν λαόν φησι. Ποικίλλει γὰρ τὴν διδασκαλίαν, καὶ ποτὲ μὲν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἀποτείνεται, ποτὲ δὲ πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς ἄρχοντας, ὥσπερ δὴ καὶ νῦν. Καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν διδασκάλων ἐφυσιοῦντο. Οἷον, ὁ τόνδε ἔχων διδάσκαλον κατὰ τοῦδε τοῦ μαθητοῦ [76] μέγα ἐφρόνει, ὑπὲρ τοῦ οἰκείου διδασκάλου φυσιούμενος κατὰ τοῦ ἑτέρου διδασκάλου. Καλῶς δὲ τὸ πρᾶγμα φυσίωσιν ὠνόμασεν, οἱονεὶ ὄγκον καὶ οἴδημα, ἀπὸ μεταφορᾶς σώματος φυσηθέντος ὑπὸ πονηροῦ χυμοῦ ἢ πνεύματος.

[k] Matth. XX, 27. [m] Matth. XXIII, 12. [n] Matth. VII, 1.

Variæ lectiones.

[73] κόσμου O. [74] φανήσονται O. [75] καὶ οὐ μὴ κριθῆτε O. [76] διδασκάλου O.

« Τίς γάρ σε διακρίνει; τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών; » Πάλιν πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀποτείνεται, καί φησι · Τίς[77] σε διέκρινε καὶ ἐψηφίσατο ἄξιον τοῦ ἐπαινεῖσθαι; ἄνθρωπος; Ἀλλ' ἐσφάλλετο [78] ἡ ἀνθρωπίνη κρίσις. Ἔστω δὲ ὅτι καὶ ἔχεις τι ἄξιον ἐπαίνου · οὐ σόν ἐστι τοῦτο, ἀλλὰ τοῦ δόντος · καὶ ἔλαβες αὐτὸ, οὐ κατώρθωσας. Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, πῶς λοιπὸν ἐπαίρῃ ὡς μὴ λαβών, ἀλλ' οἰκοθεν τοῦτο ἔχων καὶ ἐξ οἰκείων πόνων; Τὸν γὰρ λαβόντα οὐ δεῖ ἐπαίρεσθαι ἐφ' ᾧ ἔλαβεν· ἀλλότριον γάρ ἐστιν.

« Ἤδη κεκορεσμένοι ἐστὲ, ἤδη ἐπλουτήσατε. » Βαρυνομένου ἐστὶ τὰ ῥήματα. Οὕτω ταχὺ, φησὶν, οὐδενὸς δεῖσθε; οὐδενός ἐστε ἐν χρείᾳ; ἀλλ' ἤδη ἐκορέσθητε, ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ εἰς τὸ τέλειον φθάσαντες, καὶ τὸν πλοῦτον πάντα τῆς τε γνώσεως καὶ τῶν χαρισμάτων λαβόντες; Καίτοι γε ἐν τῷ μέλλοντί ἐστι τὸ τέλειον ὑμεῖς δὲ αὐτὸ ἤδη, ὡς ἔοικεν, ἔχετε · ἡ γὰρ παύχησις τοῦτο δηλοῖ, ὅτι εἰς αὐτὴν ἐφθάσατε τὴν τελειότητα. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνύων ὅτι ἀτελέστατοί εἰσιν [79], εἴπερ οὕτως ἔχουσι.

« Χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε. » Καὶ ταῦτα μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἤθους φησὶ, τὸ ἀσυνείδητον αὐτῶν ἐνδεικνύμενος, ὅτι Τηλικούτων ἀξιωθέντες ὑμεῖς δωρεῶν, οὐ βούλεσθε ἡμᾶς τοὺς πονήσαντας κοινωνοὺς λαβεῖν.

« Καὶ ὄφελόν [*vulg.* ὄφελ.] γε ἐβασιλεύσατε ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν. » Εἶθε, φησὶν, ἐβασιλεύσατε, τουτέστι, τοῦ τελείου ἐτύχετε. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ εἰρωνεία εἶναι ὁ λόγος, ἐπάγει · « Ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν · » τουτέστι, τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν τύχωμεν. Ἡ γὰρ ὑμῶν δόξα ἐμή ἐστιν · ἐπεὶ καὶ παντὶ διδασκάλῳ ἡ τῶν μαθητῶν τελειότης ἐπιπόθητος.

« Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους. » Λυπουμένου, μᾶλλον δὲ ἐντρέποντος ῥήματα λέγει. Ὡς ὁρῶν γὰρ, φησὶν, ἐξ ὧν ὑμεῖς ποιεῖτε, ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι ἐσχατοι πάντων παρὰ Θεοῦ ἀπεδείχθημεν καὶ ἐπιθανάτιοι, τουτέστι κατάδικοι, πρὸς τὸ θανατοῦσθαι [80] παρασκευασμένοι. Ἐξ ὧν γὰρ [81] ὑμεῖς ἤδη ἐβασιλεύσατε [82], στοχάζομαι ὅτι λοιπὸν ἡμεῖς κατακεκρίμεθα ἔσχατοι εἶναι, καὶ ὡς κατάδικοι · ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι, τουτέστιν, οἱ τοσαῦτα ὑπὲρ Χριστοῦ πεπονθότες.

« Ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις. » Τουτέστιν, Οὐκ ἐν γωνίᾳ μιᾷ πάσχομεν, ἀλλὰ πανταχοῦ γῆς · καὶ θεῶνται ἡμᾶς οὐκ ἄνθρωποι μόνοι (οὐ γὰρ οὕτως εὐτελῆ τὰ γινόμενα), ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι. Μεγάλα γὰρ ἡμῶν τὰ παλαίσματα, ὡς καὶ ἀγγελικῆς θεωρίας ἄξια εἶναι. Καὶ γὰρ οὐ πρὸς ἀνθρώπους παλαίομεν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς τῶν πονηρῶν ἀγγέλων δυνάμεις.

A **143** Vers. 7. « Quis enim te dijudicat ? aut quid habes quod non accepisti ? si autem accepisti, quid gloriaris tanquam non acceperis ? » Rursus in doctores invehitur, inquiens : Quis te laude dignum judicavit aut censuit ? homo ? Atqui fallax est humanum judicium. Esto autem te quiddam laude dignum habere : tuum tamen isthuc non est, sed ejus qui dedit, et accepisti illud, non tuis operibus meruisti. Quod si accepisti, quid deinceps efferris tanquam non acceperis, sed ex propriis laboribus per te habueris ? Qui enim accepit quidquam, eum non oportet efferri ob id quod acceperit : alienum enim hoc est.

Vers. 8. « Jam saturati estis, jam divites facti estis. » Graviter ferentis sunt hæc verba. Adeone cito, inquit, nullius indigetis ? nulla plane re habetis B opus ? sed jam saturati estis, exiguo temporis spatio perfectionem attingentes, omnes tum cognitionis tum charismatum divitias accipientes ? Atqui perfectio est in futuro : vos vero jam nunc ipsum, ut videtur, tenetis. Gloriatio namque vestra isthuc indicat, quod ad ipsam consummationem perveneritis. Hæc autem dicit, monstrans eos omnium esse imperfectissimos, si ad hunc modum sese habeant.

« Sine nobis regnastis » Istud quoque eodem affectu dicit, mentem ipsorum conscientiæ expertem indicans. Cum enim tot tantisque donis donati perfusique sitis, non vultis, inquit, nos vobis consortes, qui tamen laboravimus, accipere.

« Atque utinam regnetis, ut et nos vobiscum regnemus ! » Utinam, inquit, regnetis, hoc est, per- C fectionem essetis nacti ! Deinde ne sermo ironicus videatur, subinfert : « Ut et nos vobiscum regnemus, » hoc est, eadem bona consequamur. Vestra enim gloria mea est : quandoquidem cuivis præceptori discipulorum perfectio desiderabilis est.

Vers. 9. « Puto enim quod Deus nos apostolos extremos ostendit tanquam morti destinato. » Contristati, vel potius pudorem inducentis verba sunt. Ut enim video, inquit, ex his quæ vos agitis, nos apostoli omnium postremi a Deo demonstrati sumus, morti obnoxii : hoc est condemnati, atque ad mortem præparati. Quia enim vos jam regnatis, hinc conjectura colligo, quod nos jam simus condemnati ut simus postremi, ac veluti ultimo supplicio addicti : D « nos, » inquam, « apostoli, » hoc est, qui tot tantaque pro Christo passi sumus.

« Quoniam spectaculum facti sumus mundo et angelis et hominibus. » Hoc est, non in uno quopiam angulo patimur, sed ubique terrarum : spectantque nos, nedum homines (non enim adeo viles sunt res operationesque nostræ), verum **144** etiam angeli. Adeo enim magna sunt nostra certamina, ut vel angelis spectatoribus digna sint. Nam non adversum homines tantummodo luctamur, cæterum adversus etiam pravorum angelorum vires adeoque potentiam.

Variæ lectiones.

[77] ὃς o. [78] ἔσφαλται m. [79] ἀτελεύτητοί m. [80] θανεῖν m. [81] οὖν o. [82] ἐδουλεύσασθε o.

VERS. 10. « Nos stulti propter Christum, vos autm prudentes in Christo. » Rursus et hoc ad pudorem faciendum dictum est. Nam cum apostoli cæderentur contemnerenturque propter Christum : illi vero in pretio honoreque essent, ac sapientes putarentur, atque hæc in Christo esse jactarent: Quomodo, inquit, fieri potest, ut eadem sentientibus contraria contingant? Proinde necesse est aut nos non sapere secundum Christum, aut vos. Atqui indignum est Christi apostolos non sapere secundum Christum : vos igitur erratis.

« Nos infirmi, vos autem fortes : vos nobiles, nos autem ignobiles. » Hoc est, nos agimur, persecutionem patimur : vos vero summa securitate fruimini. Infirmitatem enim tentationes passim vocat. Vos, inquit, celebres quidem estis et ingenui, nos vero inglorii. Hæc autem omnia molestia affectus dicit. Sensus enim est hujusmodi : Quomodo fieri posest, ut nos quidem affligamur, vos autem securitate fruamini, et in bonis vitam agatis? Quare perspicuum est non esse vos in bono statu, sed nunc potius male vos et apostolis indigne habetis. Non debetis igitur eam ob rem erigere cristas.

VERS. 11. « In hanc usque horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus. » Quid, inquit, vetera recenseo? quæ in præsentia geruntur, vide : quomodo vos in mediis deliciis agitis, nos autem omnino diversum patimur.

« Et colaphis cædimur. » Hoc est, verberamur. Istud autem ad inflatos dicit.

« Et instabiles sumus. » Hoc est, agitamur et ad fugam compellimur. Id vero ad opulentos pertinet.

VERS. 12. « Et laboramus, propriis manibus operantes. » Hæc dicit rubore suffundens eos, qui lucri quæstusque gratia conantur, audentque concionari.

« Dum maledicimur, benedicimus : dum persecutionem patimur, sustinemus; dum blasphemamur, obsecramus. » Et quod majus est his omnibus, inquit, non ægro ferimus ista animo. Unde vero hoc patet? Inde sane, quod eos, qui nobis male faciunt, contrariis excipimus. Bene enim eis precamur, qui convicia in nos jactant, et eis, qui contumeliosius in nos feruntur (blasphemia enim est asperior injuria), illos, inquam, obsecramus, hoc est, mansuetioribus et mollioribus verbis occurrimus. Hæc enim est obsecratio, sermo mansuefaciens. Propterea Christiani videntur stulti, quandoquidem hæc faciant.

145 VERS. 13. « Tanquam purgamenta mundi facti sumus, omnium peripsema hucusque. » Quid vero est « purgamentum? » Sordes quæ spongia absterguntur. Cum enim quis sordidum quid abstergit, purgamenta dicuntur sordes illæ quæ absterguntur. Et « peripsema » idem significat. Nam περιψᾶν est veluti spongia abstergere. Ait ergo, Nos abjectione sumus digni, ac veluti abominationi

A « Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν · ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. » Πάλιν καὶ τοῦτο ἐντρεπτικῶς εἴρηται[83]. Ἐπειδὴ γὰρ ἐτύπτοντο μὲν οἱ ἀπόστολοι, καὶ κατεφρονοῦντο διὰ Χριστόν · ἐκεῖνοι δὲ ἐτιμῶντο καὶ σοφοὶ ἐνομίζοντο, καὶ ἐν Χριστῷ ταῦτα εἶναι ἐκόμπαζον · Πῶς, φησί, δυνατὸν τὰ ἐναντία συνελθεῖν ἐν τοῖς τὰ αὐτὰ φρονοῦσιν; Οὐκοῦν ἀνάγκη ἢ ἡμᾶς μὴ κατὰ Χριστὸν φρονεῖν, ἢ ὑμᾶς. Ἀλλὰ μὴν ἀνέξιον τοὺς ἀποστόλους τοῦ Χριστοῦ μὴ κατὰ Χριστὸν φρονεῖν · ὑμεῖς ἄρα ἐστὲ οἱ σφαλλόμενοι.

« Ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί· ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι. » Τουτέστιν, Ἡμεῖς ἐλαυνόμεθα, διωκόμεθα · ὑμεῖς δὲ ἀδείας ἀπολαύετε. Ἀσθένειαν γὰρ πανταχοῦ τοὺς πειρασμούς φησι. Καὶ ὑμεῖς μὲν B ἔνδοξοι καὶ εὐγενεῖς · ἡμεῖς δὲ ἐν ἀτιμίᾳ. Ταῦτα δὲ πάντα βαρυνόμενος λέγει. Ἔστι γὰρ ὁ νοῦς τοιοῦτος · Πῶς εἰκὸς ἡμᾶς μὲν κακοπαθεῖν, ὑμᾶς δὲ ἀπολαύειν ἀδείας, καὶ ἐν ἀγαθοῖς εἶναι; Ὥστε πρόδηλον, ὅτι οὐκ ἐν ἀγαθοῖς ἐστε, ἀλλὰ νῦν μᾶλλον κακῶς καὶ ἀναξίως τῶν ἀποστόλων ἔχετε. Οὐκ ἄρα ὀφείλετε ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τούτοις.

« Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν. » Τί, φησί, τὰ παλαιὰ λέγω; τὰ νῦν ἰδέ · πῶς ὑμεῖς μὲν τρυφᾶτε, ἡμεῖς δὲ πᾶν τοὐναντίον.

« Καὶ κολαφιζόμεθα. » Τουτέστι, τυπτόμεθα. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς πεφυσιωμένους.

C « Καὶ ἀστατοῦμεν. » Τουτέστιν, ἐλαυνόμεθα, φεύγομεν. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς πλουτοῦντας.

« Καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς οἰκείαις[84] χερσί. » Ταῦτα λέγει ἐντρέπων τοὺς ἕνεκα κέρδους καὶ πορισμοῦ ἐπιχειροῦντας καὶ ἐπιτολμῶντας τὸ κηρύσσειν.

« Λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν · διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα · βλασφημούμενοι, παρακαλοῦμεν. » Καὶ τὸ μεῖζον πάντων, φησίν, ὅτι οὐδὲ δυσχεραίνομεν ἐπὶ τούτοις. Καὶ πόθεν δῆλον; Ἀπὸ τοῦ καὶ τοὺς ποιοῦντας ἡμᾶς κακῶς τοῖς ἐναντίοις ἀμείβεσθαι. Εὐφημοῦμεν γὰρ τοὺς λοιδοροῦντας, καὶ τοὺς ὑβριστικώτερον δὲ[85] προσφερομένους (τοῦτο γὰρ ἡ βλασφημία, ἡ τραχυτέρα ὕβρις), καὶ τούτους παρακαλοῦμεν, ἀντὶ τοῦ, πραοτέροις λόγοις καὶ μαλακτικοῖς ἀμειβόμεθα. Τοῦτο γὰρ ἡ παράκλησις, ἡ πραΰνουσα διάλεξις. Διὰ τοῦτο οἱ Χριστιανοὶ δοκοῦσι μωροί, ὅτι ταῦτα ποιοῦσιν[86].

« Ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι. » Τί ἐστι τὸ περικάθαρμα; Τὸ λεγόμενον ἀποσπόγγισμα. Ὅταν γὰρ ῥυπαρόν τι ἀποσπογγίσῃ τις, περικάθαρμα λέγεται τὸ ἀποσπόγγισμα ἐκεῖνο. Καὶ τὸ περίψημα δὲ τὸ αὐτὸ δηλοῖ. Περιψᾶν γὰρ λέγεται τὸ περισπογγίζειν. Φησὶν οὖν, ὅτι τοῦ ἀποῤῥίπτεσθαί ἐσμεν ἄξιοι, καὶ ὡς βδέλυγμα λογίζεσθαι, οὐχ ὑμῖν μόνοις, ἀλλὰ

Variæ lectiones.

[83] εἴρηκεν O. [84] ἴδιαις O. [85] πως O. [86] ὅτι πάντα ποιοῦσι, τὰ τοιαῦτα O.

παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις· καὶ οὐχ ἕνα καιρὸν, ἀλλ' ἕως ἄρτι. Ὅρα δὲ ὁποῖον εἶναι δεῖ τὸν Χριστιανὸν, καὶ ὅτι ἀθλεῖν ὀφείλει ἄχρι τέλους.

habendi, non solum vobis, verum etiam toti mundo et cunctis mortalibus : nec uno duntaxat tempore; sed ad hanc usque horam. Observa hic qualem esse oporteat Christianum, quodque ad finem usque certare debeat.

« Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς ταῦτα γράφω, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ [87] νουθετῶν. » Οὐ καταισχύνων ὑμᾶς, φησὶν, οὐδὲ πονηρᾷ καὶ μισούσῃ γνώμῃ ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὡς τέκνα· καὶ οὐχ ἁπλῶς τέκνα, ἀλλὰ ἀγαπητά. Σύγγνωτέ μοι εἴ τι καὶ φορτικὸν εἴρηται· ἐξ ἀγάπης γὰρ ταῦτα γίνεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπιτιμῶ, ἀλλὰ, « Νουθετῶ [88]. » Τίς δὲ οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο πατρὸς νουθετοῦντος;

VERS. 14. « Non ut vos pudefaciam, hæc scribo; sed ut filios meos clarissimos moneo. » Non pudefaciens « vos « inquit, neque prava et invida mente hoc dico, cæterum « ut filios : » nec simpliciter filios, sed dilectos. Ignoscite mihi si quid molestum a me dictum sit. Hæc enim ex amore fiunt. Et non dixit, increpo, sed, « Moneo. » Quis vero admonentem patrem non sustineat?

« Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας, » Τί οὖν, φασὶν [89]; οἱ ἄλλοι οὐκ ἀγαπῶσιν ἡμᾶς; Οὐχ οὕτω, φησὶν, ὡς ἐγώ. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ παιδαγωγοί· ἐγὼ δὲ πατήρ. Ὥσπερ οὖν ἐπὶ τῶν παίδων, ὁ μὲν πατὴρ εἷς, οἱ δὲ παιδαγωγοὶ τυχὸν πολλοὶ [90]· πρὸς δὲ τὸ τοῦ ἑνὸς φίλτρον, τοῦ πατρὸς, φημὶ, πολλῷ λείπεται ἡ διάθεσις αὐτῶν· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν, φησίν. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ τὸ, « Ἐν Χριστῷ, » προσέθηκεν ἐπὶ τῶν παιδαγωγῶν, ἵνα μὴ πάντη πλήξῃ αὐτούς· ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιπονώτερον μὲν ἐκείνοις δέδωκε (τοιοῦτον γὰρ ὁ παιδαγωγὸς), τὴν δὲ τῆς ἀγάπης ὑπερβολὴν ἑαυτῷ ἐταμιεύσατο.

VERS. 15. « Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. » Quid igitur, inquiunt? non diligunt nos alii? Non eam, inquit, ad rationem qua ego. Illi namque pædagogi sunt, ego vero pater. Quemadmodum igitur in pueris fieri solet, ut sit pater unus, pædagogi vero multi fortasse : ad unius autem amorem, patris nimirum, si conferantur, multum distat eorum affectio : sic et nobiscum fit. Animadverte hic quomodo, » In Christo, » apposuerit ad « pædagogorum, ne eos omnino percellat : Verum quod plus laboris habet, eis attribuit (id enim est pædagogum esse), charitatis autem excessum sibi ipsi conservavit.

« Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Κατασκευάζων, πῶς πατήρ ἐστι, φησὶν, ὅτι Ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ βοηθείᾳ ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Οὐ γὰρ, ὥσπερ οἱ πολλοὶ παρ' ὑμῖν, ἐμαυτῷ λογίζομαι τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐδίδαξα, ἀλλὰ, « Ἐγέννησα, » τῷ τῆς φύσεως ὀνόματι τὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύων, καὶ ὅτι οἰκειότατοι καὶ γνησιώτατοι αὐτοῦ μαθηταὶ οὗτοί εἰσιν, ὡς πανταχοῦ τῆς Ἐπιστολῆς δηλοῖ.

« Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε. » Μιμήσασθε, φησὶν, ἐν πᾶσιν ἐμὲ, μήτε ἐπὶ σοφίᾳ, μήτε ἐπὶ πλούτῳ ἐπαιρόμενοι, μήτε πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς διιστάμενοι· ἀλλὰ καὶ σοφίαν καὶ πλοῦτον, τὴν πρὸς Χριστὸν καὶ ἀδελφοὺς ἀγάπην εἰδότες. Ὅρα δὲ σπλάγχνα, πῶς παρακαλεῖ, οὐκ ἐπιτάσσει. Μεγάλης δὲ παῤῥησίας καὶ τὸ ἑαυτὸν ἀρχέτυπον προτιθέναι.

VERS. 16. « Adhortor itaque vos, imitatores mei estote. » Imitamini, inquit, me in omnibus : nec sapientiæ, nec divitiarum nomine efferamini, neque cum fratribus dissideatis : verum eas tantum opes, eam esse veram sapientiam noveritis, charitatem nimirum erga Christum et fratres. Observa autem dilectionis affectum : adhortatur enim, non imperat. Magnæ autem fiduciæ argumentum est, quod sese exemplar, quod imitentur, proponat.

« Διὰ τοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὅς ἐστι τέκνον μου ἀγαπητόν. » Διότι, φησὶ, κήδομαι ὑμῶν ὡς παίδων, ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἠβουλόμην ἐλθεῖν, ὡς ἂν καταρτίσω ὑμᾶς· ἐπειδὴ δὲ οὐ δυνατὸν, ἔπεμψα τοῦτον, ὅς ἐστι τέκνον μου ἀγαπητόν. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἵνα ἅμα μὲν δείξῃ πόσον αὐτοὺς ἀγαπᾷ, εἴ γε εἵλετο αὐτοῦ χωρισθῆναι δι' αὐτούς· ἅμα δὲ, ἵνα καὶ αἰδέσιμος αὐτοῖς γένηται.

VERS. 17. « Ideo misi vobis Timotheum, qui est filius meus dilectus. » Quoniam vestri, **146** inquit, curam gero, non secus ac filiorum, misi vobis Timotheum. Ipse quidem venire volui, ut vos componerem : quia vero istuc fieri haud potuit, misi istum, qui est filius meus dilectus. Hoc autem dixit, partim ut monstret quanta eos charitate prosequatur, siquidem a Timotheo segregari sustinuerit propter ipsos : partim ut et veneratione dignus eis reddatur.

Variæ lectiones.

[87] ποθούμενα o. [88] Is. νουθετῶν o. [89] φησὶν m. [90] πολλοὶ μὲν m.

« Et fidelis in Domino. » Hoc est, non in rebus temporariis, sed in iis quæ ad Christum pertinent. Itaque et in iis quæ ad vos pertinent, fideliter ministrabit.

« Qui vobis ad memoriam revocabit vias meas quæ sunt in Christo, quemadmodum ubique in omni Ecclesia doceo. » Non dixit, docebit, ne ægre ferant (Juvenis enim erat Timotheus), sed, « Ad memoriam revocabit: » quæ jam antea novistis, inquit, hæc renovabit in vobis. Vias autem dicit, prædicationis verbi dispensationem, regulas, consuetudines, leges divinas; qua scilicet ratione obambulem, quod non inflatus ut vos, neque hæreses inducens et schismata. Quæ sunt in Christo dixit, hoc est, nihil humani habentes, sed omnia secundum Christum, vel quæ Christi auxilio perficiuntur. Submonstrabit autem vobis, quomodo in omni Ecclesia doceam. Nihil enim novi dixi vobis, sed istorum omnes mecum sunt conscii. Itaque pudeat vos quod præter cæteras Ecclesias a viis meis descivistis.

Vers. 18. « Tanquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. » Cum dixisset, « Misi » vobis « Timotheum : » ne segniores redderentur, subdit : Etiamsi nunc non veniam, ac idcirco nonnullos absentia mea inflarit, veniam tamen. Indicat autem puerilem eorum mentem. Nam pueri, absente præceptore, incomposite se gerere solent. Quinam autem illi, qui inflati erant? Fornicatoris amici, qui et sapiens et dives erat : ac simpliciter omnes, qui ob hujusmodi efferebantur : qui, tanquam Paulus non esset qui ista argueret, superbiebant.

Vers. 19. « Veniam autem ad vos cito, si Dominus voluerit. » Hæc dejicientis superbos, adeoque sobrios reddentis verba sunt. Pulchre vero, « Si Dominus voluerit. » Omnia namque illius nutu aguntur.

Vers. 19, 20. « Et cognoscam, non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute.« Quia elequentiæ confidentes, Paulum ceu idiotam et indoctum aspernabantur : Videbo, inquit, non eloquentiam vestram (nam ea non est opus), sed virtutem qua signa edantur. Non enim per orationis elegantiam prædicatum et confirmatum est regnum Dei, **147** sed per signa quæ Spiritus virtute ac potentia eduntur.

Vers. 21. « Quid vultis ? in virga veniam ad vos, an in charitate, et spiritu mansuetudinis ? » Per virgam supplicium et pœnam intelligit. Ait itaque, Penes vos est, ut ego hoc vel illo modo veniam. Nam si desides fueritis deprehensi, veniam ad vos, et æque puniam atque Elymam. Sin sobrii fueritis, mansuetudinis spiritu utar. Est etenim et spiritus austeritatis et supplicii, verum a commodiore officio

A « Καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ. » Τουτέστιν, οὐκ ἐν βιωτικοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πράγμασιν. Ὥστε καὶ ἐν τοῖς καθ' ὑμᾶς διακονήσει πιστῶς.

« Ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδούς μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω. » Οὐκ εἶπε, Διδάξει, ἵνα μὴ δυσχεραίνωσι (νέος γὰρ ἦν ὁ Τιμόθεος), ἀλλ', « Ἀναμνήσει. » Ἃ οἴδατε, φησί, ταῦτα ἀνανεώσεται ἐν ὑμῖν. Ὁδοὺς δὲ λέγει, τὰς ἐν τῷ κηρύγματι οἰκονομίας, τοὺς κανόνας, τὰ ἔθη, τοὺς νόμους τοὺς θείους· Πῶς περιπατῶ, ὅτι οὐ πεφυσιωμένος ὡς ὑμεῖς, οὐ διαιρέσεις εἰσάγων καὶ σχίσματα. Τὰς ἐν Χριστῷ δὲ εἶπε, τουτέστι, τὰς μηδὲν ἐχούσας ἀνθρώπινον, ἀλλὰ πάντα κατὰ Χριστὸν, ἢ καὶ κατορθουμένας ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ βοη-
B θείᾳ. Ὑποδείξει δὲ ὑμῖν, καθὼς ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω. Οὐδὲν γὰρ καινὸν εἶπον ὑμῖν, ἀλλὰ πάντες ταῦτά μοι συνίσασιν. Ὥστε αἰσχύνθητε ὑμεῖς, παρὰ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας τῶν ἡμῶν [*f.* ἐμ.] ὁδῶν ἀποσφαλέντες.

« Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ἐπεμψα Τιμόθεον· » ἵνα μὴ ῥαθυμότεροι γένωνται, φησὶν, ὅτι Εἰ καὶ νῦν οὐκ ἔρχομαι [91], καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀπουσία μου ἐφυσίωσέ τινας [92], ἀλλ' οὖν ἐλεύσομαι. Δείκνυσι δὲ αὐτῶν παιδικὴν τὴν διάνοιαν. Παίδων γὰρ τὸ, ἀπόντος τοῦ διδασκάλου, ἀταχτεῖν. Τίνες δὲ ἦσαν οἱ φυσιούμενοι; Οἱ περὶ τὸν πεπορνευκοτα, ὃς καὶ
C σοφὸς ἦν καὶ πλούσιος· καὶ ἁπλῶς πάντες οἱ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἐπαιρόμενοι· οἳ καὶ, ὡς μὴ ὄντος Παύλου τοῦ ἐλέγχοντος, μέγα ἐφρόνουν.

« Ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ. » Καταστέλλοντός ἐστι τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ νήφειν παρασκευάζοντος. Καλῶς δὲ προσέθηκε τὸ, « Ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ. » Πάντα γὰρ τῷ ἐκείνου νεύματι [93] ἄγονται.

« Καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ [94], ἀλλ' ἐν δυνάμει. » Ἐπειδὴ ἐπ' εὐγλωττίᾳ θαῤῥοῦντες [95] ἐξουθένουν τὸν Παῦλον ὡς ἰδιώτην, φησὶν, ὅτι Ὄψομαι, οὐ τὴν εὐγλωττίαν ὑμῶν· οὐδὲ γὰρ ταύτης χρεία· ἀλλὰ δυνάμεως τῆς [96] ἐν σημείοις. Οὐ γὰρ διὰ λόγου κομψοῦ ἐκηρύχθη ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ [97] καὶ ἐβεβαιώθη, ἀλλὰ διὰ σημείων, τῇ δυνά-
D μει τοῦ Πνεύματος γινομένων.

« Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ πρὸς ὑμᾶς ἔλθω, ἢ ἐν ἀγάπῃ, πνεύματί τε πραότητος; » Ῥάβδον λέγει τὴν κόλασιν, τὴν τιμωρίαν. Φησὶν οὖν, ὅτι Ὑμεῖς ἐστε κύριοι τοῦ καὶ οὕτως ἢ οὕτως ἔλθεῖν με· ἐὰν μὲν ῥαθυμῆτε, ἐλεύσομαι καὶ κολάσω, ὡς τὸν Ἐλύμαν· ἐὰν δὲ νήψητε, τῷ πνεύματι τῆς πραότητος χρήσομαι. Ἔνι γὰρ καὶ πνεῦμα αὐστηρότητος καὶ τιμωρίας, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων αὐτὸ καλεῖ· ὡς

Variæ lectiones.

[91] ἔρχομαι m. [92] ὑμᾶς m. [93] θελήματι o. [94] τῶν οὐρανῶν o. [95] φρονοῦντες o. [96] ἴσ. δύναμιν τήν 6. [97] τῶν οὐρανῶν o.

καὶ τὸν Θεὸν οἰκτίρμονα καὶ ἐλεήμονά φαμεν, ἀλλ' A eum nominat : perinde ac Deum miseratorem et
οὐ κολαστὴν, καίτοι γε καὶ τοῦτο ὄντα. misericordem dicimus, non vindicem, scelerumve
punitorem ac ultorem, cum tamen etiam talis re-
vera sit.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

CAPUT V.

« Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν. » Κοινὸν ποιεῖται πάντων τὸ ἔγκλημα, ἵνα μὴ ῥαθυμήσωσιν ὡς ἀλλότριοι τοῦ πλημμελήματος, ἀλλὰ σπουδάσωσι τοῦτο διορθώσασθαι, ὡς κοινὸν ὄνειδος. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Τολμᾶται, ἀλλ', « Ὅλως ἀκούεται. » Εἰ δὲ τὸ ἀκούεσθαι, ἀπηγορευμένον, πόσῳ μᾶλλον τὸ τολμᾶσθαι; Ἀλλὰ καὶ, « Ἐν ὑμῖν, » τοῖς τῶν πνευματικῶν μυστηρίων ἀξιωθεῖσι [98]. Αὔξων δὲ τὸ ἔγκλημα, φησὶν· Οἷα οὐδὲ τοῖς ἔθνεσι. Καὶ οὐκ εἶπε, Γίνεται, ἀλλ', « Οὐδὲ ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκα τοῦ πατρός τινα ἔχειν. » Οὐκ εἶπε, Μητρυιὰν, ἀλλὰ, « Γυναῖκα τοῦ πατρὸς, » ὥστε καιριώτερον πλῆξαι τῷ μνησθῆναι πατρός. Σεμνότερον δὲ εἶπε τὸ, « Ἔχειν. » Αἰσχυνόμενος τὸ τῆς πορνείας ὄνομα.

Verse 1. « Omnino auditur inter vos fornicatio, ac talis fornicatio, qualis ne inter gentes quidem nominatur, ita ut uxorem patris sui quis habeat. » Communem omnium accusationem facit, ne desides sint, quasi a delicto alieni essent, sed conentur potius corrigere istud tanquam commune opprobrium. Et non dixit, audacter admittitur, sed, « Omnino auditur. » Quod si ut audiatur, interdictum est, quanto magis ut perpetretur ? Præterea, « Inter vos, » B qui spiritualibus mysteriis donati estis. Amplificans autem accusationem, « qualis, » inquit, « ne inter gentes quidem. » Nec dixit, Admittitur, verum, « Ne nominatur quidem, ut conjugem quisquam patris sui habeat. » Non dixit, novercam, sed, « Uxorem patris, » ut eo acrius feriat, dum « patris » meminit. Honestius autem dixit, « Habeat, » fornicationis nomen verecunde fugiens.

« Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ. » Ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῇ παρ' ἐκείνου· σοφὸς γὰρ ἦν. Καὶ ὅρα σοφίαν. Οὐδαμοῦ ἐκεῖνον ἀξιοῖ λόγου, ὡς ἄτιμον, καὶ οὐδὲ ἄξιον ἐλθεῖν εἰς μέσον· τοῖς δὲ ἄλλοις διαλέγεται ὡς περὶ κοινοῦ ἐγκλήματος.

Verse 2. « Et vos inflati estis. » Ob doctrinam ejus; sapiens enim erat. Observa autem ejus prudentiam. Nusquam illum sermone dignatur, tanquam ignominiosum et indignum qui in medium prodeat; sed cum aliis, ceu de communi delicto et culpa loquitur.

« Καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας. » Ἔδει, φησὶ, πενθῆσαι, διότι εἰς τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας ἡ διαβολὴ προεχώρησεν· ἔδει εὔξασθαι καὶ κλαῦσαι, ὡς ἐπὶ νόσου καὶ λοιμοῦ. « Ἵνα ἐξαρθῇ ἐξ ὑμῶν, » τουτέστιν, ἀποτμηθῇ ὡς κοινὴ βλάβη. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μέμνηται, ἀλλ' εἶπεν· « Ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας. »

« Nec luxistis potius, ut e medio vestri tolleretur, G qui hoc opus fecit. » Debebatis, inquit, lugere, quoniam in communem Ecclesiam calumnia pervenit. Conveniebat etiam ut oraretis et ploraretis tanquam super morbo et peste, « ut tolleretur e vobis, » hoc est resecaretur ceu publica noxa. Neque hic nominis ejus meminit, verum dixit, « Qui opus hoc fecit. »

« Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἀπὼν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς παρών. » Ὅρα θυμόν· Οὐδὲ ἀναμεῖναι αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ἀφίησιν, οὐδὲ ἐκδέξασθαι αὐτὸν, καὶ τότε δῆσαι, ἀλλ' ὡς λοιμὸν ἐπείγεται κατασχεῖν, πρὶν εἰς ὅλον τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας διαδοθῇ. « Παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, » ἐφη, κατεπείγων αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπόφασιν, καὶ ἐκφοβῶν, ὡς εἰδὼς τὰ ἐκεῖ χριθησόμενα, καὶ οὐκ ἀγνοήσων διὰ τοῦ Πνεύματος, ἤτοι τοῦ διορατικοῦ χαρίσματος, ὃ ἂν πράξωσι. Λέγων δὲ, καὶ ὅτι « Ἤδη κέκρικα ὡς παρὼν, » οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς ἕτερόν τι ἐννοῆσαι. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐξήνεγκα τὴν ἀπόφασιν, καὶ οὐδὲν ἕτερον δεῖ γενέσθαι.

Verse 3. « Ego sane tanquam absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi ceu præsens, » Vide ejus indignationem : neque præsentiam suam exspectare sinit, neque ipsum præstolari, ut tum vinciat, cæterum tanquam pestem comprimere festinat priusquam in totum Ecclesiæ corpus disseminetur. « Præsens autem spiritu, » dixit, ut compellat eos ad sententiam ferendam, **148** atque D perterrefaciat, ut qui sciat quæ illic judicaturi sint, nec ignoret per Spiritum, id est per donum perspicacitatis, quidnam agant. Quod autem ait : « Jam judicavi, tanquam præsens, » non permittit eis ut aliud quidquam cogitent. Nam ego, inquit, sententiam tuli, et nil aliud oportet fieri.

« Τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος. « Ἵνα μὴ δόξῃ αὐθάδης, καὶ αὐτοὺς προσλαμβάνει κοινωνούς, » Συναχθέντων » γὰρ » ὑμῶν, » φησὶν, « ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ· » τουτέστιν· Ἵνα μὴ κατὰ ἀνθρωπίνην πρό[σ]ληψιν ἡ

Verse 4. « Eum qui sic istud operatus est, in nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis, et meo spiritu. » Ne videatur arrogans, eos assumit consortes, « Congregatis vobis, » inquiens, in nomine Christi, » hoc est ut conventus non fiat humano quopiam affectu, sed secundum Deum : ut

Variæ lectiones.

[98] ἐν ὑμῖν τοῖς μυστηρίων ἀξιωθεῖσι τοῖς πνευματικοῖς O.

Christus ipse vos congreget, pro quo etiam convenitis. Præfecit autem ipsis suum etiam spiritum, ne ipsum venia dignentur, sed recte judicent, æque ac si ipse præsto esset.

VERS. 5. « Cum virtute Domini nostri Jesu Christi, tradere talem Satanæ. » Hoc est, vel quod Christus talem vobis dare queat gratiam, qua diabolo illum tradere possitis : vel quod et ipse vobiscum adversus istum suffragium ferat. Nec dixit, Dedere, sed, « tradere, » subaperiens ei resipiscentiæ januas. Neque nominis ejus rursus meminit, sed « talem, » dicit.

« In interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu. » Hoc est, ut morbo ipsum maceret. Cum enim a corporis voluptate cupiditates oriantur, corpus puniri vult, « ut spiritus, » id est anima, servetur : non quasi ista sola servaretur, sed quasi hoc concesso, quod ea servata, corpus etiam servabitur. Quidam vero spiritum, donum spirituale appellant, nimirum ut salvum ei servetur, nec ab eo ceu ex impio discedat. Hoc enim curam gerentis potius est, quam punientis. Pulchre autem diei illius meminit, ut et illi sibi metuentes, medicinam afferant, et ille itidem hanc recipiat. Metam autem diabolo statuit, æque atque in Jobo, ut corpus tantum, non autem animam attingat.

VERS. 6. « Non bona est gloriatio vestra. » Subindicat, quod ipsi non permiserint eum resipiscere, gloriantes ejus nomine. Nam unus ex Corinthiorum sapientibus erat.

« Nescitis quod modicum fermenti totam massam fermentat? » Et vestri, inquit, non illius tantummodo curam habeo. Nam malum neglectum, reliquum Ecclesiæ corpus vastare potest. Ut enim fermentum, modicum cum sit, totam massam fermentat, ac in seipsum alterat, sic et hujus peccatum ad sese plerosque alios attrahet.

VERS. 7. « Expurgate itaque vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, quemadmodum estis **149** azymi. » Hoc est, fornicatorem istum ejicite, imo et alios qui mali sunt. Vetus enim fermentum omnis generis vitia nominat. Et non dixit, Purgate, sed, « Expurgate, » hoc est, summa diligentia purgate, ut sitis nova massa, quæ non sit vitiis mista. « Quemadmodum estis, » hoc est, secuti decet vos esse, sine fermento, id est vetere malitia, quæ acetosa est, et mordicans per pœnitentiam.

« Etenim Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. » Quia azymorum meminit, quæ Paschatis tempore edebantur, simulatque per allegoriam quid sint azyma explicavit, nimirum affectio vitiis non contaminata; nunc allegorice interpretatur

A σύναξις γένηται, ἀλλὰ κατὰ Θεόν· ἵνα αὐτὸς ὁ Χριστὸς συνάξῃ ὑμᾶς, ὑπὲρ οὗ καὶ συνέρχεσθε. Ἐπέστησε δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ αὐτοῦ πνεῦμα, ἵνα μὴ συγγνώμης αὐτὸν ἀξιώσωσιν, ἀλλ' ὀρθῶς κρίνωσιν, ὡς καὶ αὐτοῦ παρόντος.

« Σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ. » Τουτέστιν, ἢ ὅτι Ὁ Χριστὸς δύναται τοιαύτην ὑμῖν χάριν δοῦναι [90], ὥστε δύνασθαι [1] τῷ διαβόλῳ παραδιδόναι· ἢ ὅτι καὶ αὐτὸς μεθ' ὑμῶν κατ' αὐτοῦ φέρει τὴν ψῆφον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐκδοῦναι, ἀλλὰ, « Παραδοῦναι, » ὑπανοίγων αὐτῷ τὰς τῆς μετανοίας θύρας. Καὶ οὐδὲ πάλιν ὀνόματος μέμνηται, ἀλλὰ, « Τὸν τοιοῦτον, » λέγει.

B « Εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Τουτέστιν, ἵνα νόσῳ αὐτὸν τήξῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῆς σωματικῆς τρυφῆς [2] αἱ ἐπιθυμίαι, τὸ σῶμα κολασθῆναι βούλεται, ἵνα τὸ πνεῦμα, τουτέστιν, ἡ ψυχὴ, σωθῇ· οὐχ ὡς ταύτης σωζομένης μόνης, ἀλλ' ὡς ὡμολογημένου τούτου, ὅτι ταύτης σωζομένης, καὶ τὸ σῶμα σωθήσεται. Τινὲς δέ φασι πνεῦμα, τὸ χάρισμα, ἵνα σῶον τηρηθῇ αὐτῷ, καὶ μὴ ἀναχωρήσῃ ὡς ἐξ ἀσεβοῦς· τοῦτο δὲ κηδομένου μᾶλλον ἢ τιμωρουμένου ἐστί. Καλῶς δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀνεμνήσθη [3], ἵνα καὶ ἐκεῖνοι δείσαντες, τὴν ἰατρείαν ἀπενέγκωσι [4] καὶ ἐκεῖνος ὡσαύτως ταύτην δέξηται. Ὅρον δὲ τίθησι τῷ διαβόλῳ, καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰώβ, τοῦ σώματος ἅψασθαι, ἀλλὰ μὴ καὶ τῆς ψυχῆς.

C « Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν » Αἰνίττεται ὅτι αὐτοὶ οὐκ εἶασαν αὐτὸν μετανοῆσαι, καυχώμενοι εἰς αὐτόν. Καὶ γὰρ εἷς τῶν παρ' αὐτοὺς [5] σοφῶν ἦν οὗτος.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ; » Καὶ ὑμῶν, φησὶν, οὐκ ἐκείνου μόνου κήδομαι. Καὶ γὰρ ἀμελούμενον τὸ κακὸν δύναται καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας λυμήνασθαι. Ὥσπερ γὰρ ἡ ζύμη μικρὰ οὖσα, τὸ φύραμα πᾶν [6] ζυμοῖ καὶ πρὸς ἑαυτὴν μεταβάλλει· οὕτω καὶ ἡ τούτου ἁμαρτία πρὸς ἑαυτὴν πολλοὺς ἐπισπάσεται.

D « Ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθώς ἐστε ἄζυμοι. » Τουτέστι, Τὸν πόρνον τοῦτον ἐκβάλετε, μᾶλλον δὲ καὶ ἄλλους κακούς. Παλαιὰν γὰρ ζύμην πᾶσαν κακίαν φησί. Καὶ οὐκ εἶπε, Καθάρατε, ἀλλὰ, « Ἐκκαθάρατε· » τουτέστι, Μετὰ ἀκριβείας καθάρατε, ἵνα νέον φύραμα καὶ ἀμιγὲς κακίας ἦτε. « Καθὼς ἐστε, » ἀντὶ τοῦ, Καθὼς πρέπει εἶναι ὑμᾶς, χωρὶς ζύμης, τουτέστι, τῆς παλαιᾶς κακίας, καὶ ὀξώδους, καὶ δακνούσης τῇ μεταμελείᾳ.

« Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. » Ἐπειδὴ ἀζύμων ἐμνήσθη, ταῦτα δὲ ἐν τῷ Πάσχα ἠσθίοντο, ἀλληγορήσας τὰ ἄζυμα τί εἰσιν, ὅτι ἡ διάθεσις ἡ ἀμιγὴς κακίας, νῦν ἀλληγορεῖ [7] καὶ τὸ Πάσχα, καί φησιν, ὅτι Ὁ Χριστός ἐστιν ἡμῶν τὸ

Variæ lectiones.

[90] διδόναι o. [1] βούλεσθαι o. [2] τοῦ σώματος καὶ τῆς τρ. o. [3] ἀνέμνησεν o. [4] ἐπενέγκωσι m. [5] παρ' αὐτοῖς m. [6] ὅλοι o. [7] μαρτυρεῖ o.

Πάσχα, τυθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν. Ὀφείλομεν οὖν τὰ ἄζυμα, τουτέστι, τὴν ἀπὸ πάσης κακίας καθαρότητα περιέπειν.

« Ὥστε ἑορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας. » Δείκνυσιν ὅτι πᾶς ὁ χρόνος ἑορτῆς ἐστι καιρὸς τοῖς Χριστιανοῖς, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν δοθέντων αὐτοῖς ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος γέγονε, καὶ ἐτύθη, ἵνα σε ἑορτάζειν ποιήσῃ· οὐκ ἐν ζύμῃ τοῦ παλαιοῦ Ἀδὰμ, οὐδὲ ἐν βίῳ κακίας πλήρει, μᾶλλον δὲ ὃ χεῖρον, πονηρίας. Κακὸς μὲν γὰρ, πᾶς ὁ τὸ κακὸν πράττων· πονηρὸς δέ, ὁ καὶ μετὰ βαθυτάτου καὶ δολερᾶς [8] γνώμης.

« Ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας. » Τουτέστιν, ἐν βίῳ εἰλικρινεῖ, ἤτοι καθαρῷ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κακίας· καὶ ἀληθεῖ, τουτέστιν, ἀνυποκρίτῳ, ἀδόλῳ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς πονηρίας. Ἢ τὸ, « Ἀληθείας, » δύνασαι νοῆσαι, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν παλαιῶν τύπων, οἵτινες οὐκ ἦσαν ἀλήθεια. Βούλεται γὰρ τὸν Χριστιανὸν, καὶ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ τύπων ὑπέρτερον εἶναι. Ἢ εἰλικρίνειαν μὲν, τὴν καθαρότητα, ἣ διὰ τῆς πράξεως γίνεται· ἀλήθειαν δὲ, τὴν θεωρίαν.

« Ἔγραψα ὑμῖν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις, » Ἐν ποίᾳ Ἐπιστολῇ; Ἐν αὐτῇ ταύτῃ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, » τὸν πεπορνευκότα, ὡς δεδήλωται, αἰνιττόμενος, δι' οὗ ἐδηλοῦτο τὸ μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις· ἴσως ὑπενόησαν ἂν ὅτι πάντων τῶν πόρνων καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι χώρίζεσθαι δεῖ. Ἑρμηνεύει τοίνυν περὶ ποίων παρήγγειλε.

« Καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ ἅρπαξιν, ἢ εἰδωλολάτραις· ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν. » Τὸ, « Πάντως, » ὡς ἐπὶ ὡμολογημένου τέθεικε πράγματος. Ἡ σύνταξις δὲ τοῦ λόγου τοιαύτη· Καὶ πάντως οὐ τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου συναναμίγνυσθαι ἐκώλυσα, τουτέστι, τοῖς τῶν Ἑλλήνων· ἐπεὶ ἑτέραν οἰκουμένην ὀφείλετε ζητῆσαι. Πῶς γὰρ δυνατὸν, ἐν τῇ αὐτῇ πόλει πλειόνων ὄντων τῶν Ἑλλήνων, μὴ συναναμίγνυσθαι τοῖς τοιούτοις [9];

« Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι, ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοίδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ, τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν. » Ὁρᾷς, ὅτι οὐχ εἷς μόνος ἦν πόρνος, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι, καὶ ἐν διαφόροις κακίαις. Καὶ πῶς ἀδελφὸς ὢν, εἰδωλολάτρης εἶναι δύναται; Ὥσπερ ἐπὶ τῶν Σαμαρειτῶν συνέβη ποτὲ, οἱ ἐξ ἡμισείας ηὐσέβουν· οὕτω καὶ ἐν τούτοις, τινὲς τῶν εἰδώλων εἶχοντο εἴτι [10]. Ἄλλως τε καὶ παρακαταβάλλεται τὸν περὶ τῶν τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθιόντων λόγον. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος. » Ὄνομα γὰρ μόνον ἀδελφοῦ ἔχει, οὐκ

A quid sit Pascha, Christus, inquiens, Pascha nostrum est, pro nobis mactatus. Debemus igitur azyma, id est omnem ab omnibus vitiis puritatem amplecti-

Vers. 8. « Ferias itaque celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et versutiæ. » Ostendit quod omne tempus feriarum sit occasio et opportunitas Christianis, propter excellentiam traditorum illis bonorum. Ob eam enim causam homo factus et occisus est Filius Dei, ut te feriari faceret : non in fermento veteris Adami, neque in vita vitiis plena, vel, quod pejus est, versutia. Malus enim est, quisquis male agit : versutus autem, qui et cum profunditate ac dolosa mente male agit.

« Sed in azymis sinceritatis et veritatis. » Hoc B est, in vita sincera sive pura, ut opponatur malitiæ : et vera, hoc est, hypocrisi ac dolo vacante, ut versutiæ opponatur. « Vel veritatem » intelligere poteris ad discrimen veterum figurarum, quæ non fuerunt veritas. Vult enim Christianum veteribus figuris superiorem esse. Vel sinceritatem accipies pro puritate quæ per opera fit : veritatem autem, pro contemplatione.

Vers. 9. « Scripsi vobis in Epistola, ne commisceremini fornicatoribus. » In qua Epistola? In hac ipsa. Cum enim supra dixisset, « Expurgate vetus fermentum, » fornicatorem, ut supra dictum est, subinnuens, unde perspicuum fecit, quod fornicatoribus commisceri non oportet; suspicati essent fortasse ab omnibus fornicatoribus, ab iis etiam qui C apud Græcos essent, recedendum esse. Interpretatur igitur qualibus præcepit.

Vers. 10. « Et non omnino fornicatoribus mundi hujus, aut avaris, aut rapacibus, aut idolorum cultoribus : alioqui debueratis ex hoc mundo exiisse. » « Omnino, » tanquam de re confessa ac manifesta posuit. Hæc vero hujus orationis est constructio : Et omnino non prohibui ne cum mundi fornicatoribus conversaremini, hoc est, Græcis : alioquin alium terrarum orbem quærere oporteret. Qui enim fieri potest; **150** cum in una eademque urbe plures sint Græci et peccatores, ut non commisceamini talibus ?

Vers. 11. « Nunc autem scripsi vobis, non com- D misceri, si is qui frater nominatur, sit fornicator. aut avarus, aut idolorum cultor, aut conviciator, aut ebriosus, aut rapax, cum hujusmodi nec cibum sumere. « Vides non unicum solummodo scortatorem fuisse, sed diversos, idque in variis sceleribus. At quomodo is qui frater est, idolorum cultor esse potest? Quemadmodum in Samaritanis olim contigit, qui ex dimidia parte pii essent, Deique cultores videbantur : sic apud istos accidit. Ex his enim nonnulli idolis detinebantur adhuc. Præterea viam præstruit sermoni quem de iis, qui idolis

Variæ lectiones.

[8] βαθύτητος καὶ πονηρᾶς γν. o. [9] πόρνοις]o. [10] ἔτι m.

immolata edebant, habiturus est. Pulchre autem dixit, « Qui frater nominatur. » Siquidem nomen tantummodo fratris habet, revera autem frater non est, quisquis enumeratis vitiis obnoxius est. Quod inquit, ἢ πόρνος, potest per conjunctionem disjunctivam intelligi, perinde ac sequentia. Potest etiam ut verbum accipi pro eo quod est, Si quis frater nominatus, « sit, » hoc est, exsistat fornicator, etc. Cum tali ne cibus quidem sumendus, ut agnoscens se abominationem esse propter scelus, ab eo abstineat.

A ἔστι δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πᾶς ὁ τοῖς ἀπηριθμημένοις ἐνοχος. Τὸ δὲ, « Ἢ πόρνος, » δύναται μὲν καὶ ὡς διαζευκτικὸς σύνδεσμος νοηθῆναι, καθὼς καὶ τὰ ἑξῆς, δύναται δὲ καὶ ὡς ῥῆμα, ἀντὶ τοῦ, Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἤ, τουτέστιν, ὑπάρχῃ πόρνος, καὶ τὰ ἑξῆς, τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν, ἵνα γνοὺς ὅτι βδέλυγμά ἐστι διὰ τὴν κακίαν, ἀπόσχηται ταύτης.

Vers. 12. « Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare? » Eos qui foris sunt, Græcos sive Gentiles nominat : qui intus, Christianos. Nulla mihi, inquit, cura de iis qui foris sunt : tantum enim est quod ait, Extra meas leges sunt. Supervacaneum itaque foret legem sancire iis qui extra Christi regiam et aulam agunt. « Quæcunque enim lex loquitur, iis, qui sunt in lege, loquitur [n]. »

« Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; » Ἔξω τοὺς Ἕλληνας ὀνομάζει· ἔσω δὲ, τοὺς Χριστιανούς. Οὐδείς μοι, φησὶ, λόγος πρὸς τοὺς ἔξω· αὐτὸ γὰρ τοῦτο, B ἔξω τῶν ἐμῶν νόμων εἰσί. Περιττὸν οὖν τὰ προστάγματα τοῦ Θεοῦ [11] τιθέναι τοῖς ἔξω τῆς Χριστοῦ αὐλῆς· ὅσα γὰρ ὁ νόμος λαλεῖ, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ.

Vers. 12, 13. « Nonne de iis qui intus sunt, vos judicatis? Eos vero qui foris sunt, Deus judicabit. » Nonnulli particulam οὐχὶ, id est, nonne, puncto interstinguunt : deinde ab alio principio sine interrogatione legunt : « De iis qui intus sunt, vos judicatis. » Cum enim supra dixisset : « Quid enim mihi de iis qui foris sunt, judicare? » subintulit, Non : quasi dicat, Mea nihil refert illos judicare. Quidam vero junctim cum interrogatione legunt : « Nonne de iis qui intus sunt, vos judicatis? » hoc est, Nonne Christiani a vobis judicandi sunt? Eos vero qui foris sunt, horribilior judex excipiet. Proinde, si a vobis, qui intus sunt, judicantur, Dei judicium, quod terribilius est, evadent.

« Οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε; Τοὺς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς κρινεῖ. » Τινὲς εἰς τὸ, « Οὐχὶ, « στίζουσιν· εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγινώσκουσι χωρὶς ἐρωτήσεως· « Τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε. » Εἰπὼν γὰρ ἄνω, ὅτι « Τί μοι τοὺς ἔξω κρίνειν; » ἐπήγαγεν, ὅτι « Οὐχί· » ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἔστι μοι τὸ κρίνειν ἐκείνους. Τινὲς δὲ συναπτῶς καὶ ἐρωτηματικῶς ἀναγινώσκουσιν· « Οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε; ἦ » Ἀντὶ τοῦ, Οὐχὶ τοὺς Χριστιανοὺς ὀφείλετε ὑμεῖς κρίνειν; Τοὺς δὲ ἔξω ὁ C Θεὸς φοβερώτερος δικαστὴς παραλήψεται. Ὥστε, εἰ παρ' ὑμῖν οἱ ἔσω κρίνονται, ἐκφεύξονται τὴν φοβερωτέραν κρίσιν τοῦ Θεοῦ.

Auferte malum ex vobis ipsis [o]. » Meminit Scripturæ loci in Veteri Testamento, ut commonstret quod jam olim legislatori placuerit, ut sclerati exscinderentur. Quod ait, « Ex vobis ipsis, » ostendit quod impii sublatio ipsis majori erit emolumento.

« Καὶ ἐξαρεῖτε τὸν [12] πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. » Ἐμνημόνευσε ῥήσεως ἐν τῇ Παλαιᾷ κειμένης, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἄνωθεν ἐδόκει τῷ νομοθέτῃ τοὺς πονηροὺς ἐκτέμνεσθαι. Τὸ δὲ, « Ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, » δείκνυσιν ὅτι μᾶλλον αὐτῶν ὠφέλειά ἐστιν ἡ ἔξαρσις τοῦ πονηροῦ.

151 CAPUT VI.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

Vers. 1. « Audet aliquis vestrum, habens negotium adversus fratrem suum, judicari apud injustos, et non apud sanctos? » Plerique in pecuniariis causis dissidentes, apud Græcos judices contendebant, utpote legum peritos. Hoc igitur nunc corrigit, quod obiter in medium incidit. Postquam enim mentionem fecit avarorum, actutum efferbuit præ eorum cura qui talia patrarant. Intuere autem quomodo statim ab initio indignationem suam ostendat, audaciam appellans rem istam ac prævaricationem. Non autem dixit, Apud infideles, sed, « Apud injustos. » Cum enim is qui litigat, justum assequi laborat, ostendit eos istud haud consecutos. Injusti enim sunt, inquit, judices Græci : qui igitur tibi juste judicabunt? Sanctos autem fideles appellat, ex ipsis nominibus differentiam demonstrans; illi namque injusti sunt, isti vero sancti.

« Τολμᾷ τις ὑμῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρᾶγμα ἔχων, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων; » Πολλοὶ χρηματικὰς δίκας ἔχοντες, ἐκρίνοντο παρὰ τοῖς Ἕλλησι δικασταῖς, ἅτε νομοθέσι. Τοῦτο τοίνυν διορθοῦται παρεμπεσὸν εἰς τὸ D μέσον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμνήσθη πλεονεκτῶν, εὐθὺς ἔβρισε τῇ περὶ τῶν ἁμαρτανόντων τὰ τοιαῦτα φροντίδι. Καὶ ὅρα, ὅπως θυμὸν ἐνδείκνυται ἐξ ἀρχῆς, καὶ τόλμαν καλεῖ τὸ πρᾶγμα καὶ παρανομίαν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐπὶ τῶν ἀπίστων, ἀλλ', « Ἐπὶ τῶν ἀδίκων. » Ἐπειδὴ γὰρ ὁ δικαζόμενος τοῦ δικαίου τυχεῖν βούλεται, δείκνυσιν αὐτοὺς τούτου οὐ τυγχάνοντας. Ἄδικοι γὰρ, φησὶν, εἰσὶν οἱ κρίνοντες [13] Ἕλληνες· πῶς οὖν σοι δικαίως κρινοῦσιν; Ἁγίους δὲ, τοὺς πιστούς φησιν, ἐξ αὐτῶν τῶν ὀνομάτων δεικνὺς τὴν διαφοράν· οἱ μὲν γὰρ ἄδικοί εἰσιν, οἱ δὲ ἅγιοι.

Vers. 2. « An nescitis quod sancti mundum ju-

« Ἢ οὐκ οἴδατε [*vulg* Οὐκ οἴδατε ὅτι] οἱ ἅγιοι τὸν

[n] Rom. III, 19. [o] Deut. XIII, 5.

Variæ lectiones.

[11] Χριστοῦ m. [12] τὸ o. [13] δικάζοντες o.

κόσμον κρινοῦσιν; « Ἐπειδὴ οἱ πιστοὶ ἰδιῶται ὄντες A οὐκ ἀξιόπιστοι ἐδόκουν πρὸς τὸ τεμεῖν[14] ὑπόθεσιν, ἀξιοπίστους αὐτοὺς ποιεῖ [15], πρῶτον μὲν ἁγίους καλέσας, εἶτα εἰπὼν, ὅτι τὸν κόσμον κρινοῦσιν· οὐκ αὐτοὶ καθήμενοι καὶ δικάζοντες (ὁ γὰρ Κύριος κρινεῖ), ἀλλὰ κατακρινοῦσιν. Ὅταν γὰρ ὁμοιοπαθεῖς ὄντες, εὑρεθῶσιν αὐτοὶ μὲν πιστεύσαντες, ἐκεῖνοι δὲ ἀπιστήσαντες, οὐ κατάκρισις τοῦτο τῶν ἀπίστων;

« Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων; » Ὅρα, οὐκ εἶπεν, ὅτι Ὑφ' ὑμῶν κρίνεται, ἀλλ', « Ἐν ὑμῖν· » τουτέστιν, Ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μὲν κρίνεται, ἐν ὑμῖν δὲ κατακρίνεται, ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῷ ὑμᾶς ὑπόδειγμα εἶναι πιστεύσαντας. Τὸ δὲ, « Ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων, » τοιοῦτον ἔχει νοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ὑπὸ B τῶν ἔσω κρινομένους αἰσχύνεσθαι, τοὐναντίον μὲν οὖν ἐστιν αἰσχύνη, φησὶν, ὅταν ὑπὸ τῶν ἔξωθεν κρίνεσθε. Ἐκεῖνα γάρ ἐστιν ἐλάχιστα δικαστήρια, οὐ τὰ ἔσω.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν; Μήτοιγε [*vulg.* μήτιγε] βιωτικά; » Ἀγγέλους τοὺς δαίμονάς φησι. Καὶ τούτους οὖν κατακρινοῦμεν, ὅταν οἱ ἐν σαρκὶ ἡμεῖς τῶν ἀσωμάτων αὐτῶν πλέον εὑρεθῶμεν ἔχοντες.

« Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε. Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω· οὕτως οὐκ ἔνι ἐν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται διακρῖναι ἀνὰ μέσον τοῦ C ἀδελφοῦ αὐτοῦ; » Ἐκ περιουσίας βουλόμενος ἀποστῆσαι αὐτοὺς τῶν ἔξω δικαστηρίων, φησὶν, ὅτι Ἴσως εἴποι τις ἄν, ὅτι οὐκ ἔνι σοφός τις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁ διακρῖναι δυνάμενος. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν ὑμῶν λόγον οὐκ ἔνι σοφὸς, τοὺς ἐξουθενημένους μᾶλλον δικαστὰς καθίζετε, ἢ τοὺς ἀπίστους. Τοῦτο δὲ εἶπον πρὸς ἐντροπὴν ὑμῶν, συντρέχων τῇ ψευδεῖ προφάσει ὑμῶν, ἐπεὶ ἆρα τοσαύτη σπάνις ἐστὶ σοφῶν παρ' ὑμῖν, ὥστε τοὺς εὐτελεῖς καὶ ἰδιωτικωτέρους κρίνειν. Τὸ, « Ἀδελφοῦ δὲ αὐτοῦ, » προσέθηκε, σημαίνων ὅτι ὅτε [16] πρὸς τὸν ἀδελφόν ἐστιν ἡ δίκη, οὐδὲ πολλῆς χρεία ποικιλίας καὶ γνώσεως, ἅτε τῆς ἀδελφικῆς διαθέσεως πολλὰ συνεργούσης πρὸς λύσιν τῆς φιλονεικίας.

« Ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο D ἐπὶ ἀπίστων; » Διπλοῦν τὸ κακὸν, ὅτι τε πρὸς ἀδελφὸν ἡ κρίσις, καὶ ὅτι ἐπὶ ἀπίστων.

« Ἤδη μὲν οὖν ὅλως ἥττημα ἐν ὑμῖν ἐστιν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν. » Πρότερον ἀνεῖλε τὸ κρίνεσθαι παρὰ τοῖς ἀπίστοις· νυνὶ δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ὅλως κρίνεσθαι ἀναιρεῖ, λέγων, ὅτι « Ὅλως ἥττημα· » τουτέστι, Κατάκρισις, αἰσχύνη, ὅτι ὅλως ἔχετε κρίματα, τουτέστι, δίκας μετ' ἀλλήλων· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Μεθ' ἑαυτῶν. » Ἐμφαντικῶς δὲ τοῦτο εἶπεν· ἑαυτοὺς γὰρ ὀφείλομεν λογίζεσθαι οἱ Χριστιανοὶ τοὺς [ὡς] ἀδελφούς.

dicabunt? » Quia fideles, utpote indocti, ad litem dirimendam non videbantur idonei, auctoritatem illis conciliat : primum quidem sanctos appellando, deinde affirmando quod mundum sunt judicaturi : non ipsi quidem sedentes ac sententiam proferentes (Dominus enim judicabit), verum condemnabunt. Cum enim ipsi, qui similibus affectionibus obnoxii erant, inventi fuerint fideles, illi vero infideles, nonne hoc condemnatio est infidelium?

« Quod si in vobis judicatur mundus, indigni estis judiciis minimis ? » Observa quod non dixit, a vobis judicatur, sed, « In vobis : » hoc est, a Deo quidem judicatur, in vobis autem condemnatur, pro, ex hoc quod vos credentes iis eratis pro exemplo. Quod autem ait, « Indigni estis judiciis minimis, » hujusmodi sensum habet. Cum enim verisimile esset ipsos ab iis qui intus erant judicatos pudefieri; e diverso, inquit, contumeliam retuleritis, si ab illis qui foris sunt, hoc est, ab infidelibus judicemini. Minima enim sunt illa tribunalia; quæ intus sunt non item.

VERS. 3. « Nescitis quod angelos judicabimus ? quanto magis sæcularia? » Angelos dæmones appellat, quos condemnabimus, quando nos carne vestiti, incorporeis istis substantiis excellentiores fuerimus reperti.

VERS. 4, 5. « Judicia igitur de rebus temporariis si habeatis, qui in Ecclesia contempti sunt, eos constituite. Ad verecundiam vestram dico : Sic non est inter vos quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum? » Ab exoticis judicis eos revocare volens, ex abundanti adjicit : Forsan dixerit quispiam, quod non sit sapiens **152** in Ecclesia, qui dijudicare possit. Si enim secundum vestram existimationem non est sapiens, contemptos potius judices constituite, quam infideles. Istud autem dixi, ad verecundiam vestram, inani vestræ prætextui consentiens : quandoquidem tanta est raritas sapientum apud vos, ut viles et indoctiores judicium exerceant. « Fratrem suum, » adjecit, indicans quod si quando adversus fratrem sit contentio, varia rerum cognitione non est opus, affectione nimirum fraterna ad litis solutionem cooperante.

VERS. 6. « Sed frater cum fratre judicio contendit, et hoc apud infideles? » Duplex malum, et quod erga fratrem sit judicium, et quod apud infideles.

VERS. 7. « Jam quidem omnino delictum est in vobis, quoniam judicia habetis inter vosmetipsos. » Antea hoc sustulit, quod judicarentur apud infideles : nunc autem ipsam omnino disceptationem tollit, inquiens : « Omnino est delictum, » id est, condemnatio et pudor, quoniam omuino habetis judicia, hoc est, causas judiciarias inter vos invicem, hoc enim est quod ait, « Inter vosmetipsos. » Emphatice vero hoc dixit. Nos enim Christiani fratres nostros nosmetipsos existimare debemus.

Variæ lectiones.

[14] κρίνειν O. [15] καλεῖ O. [16] ἐπεὶ O.

VERS. 7, 8. « Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Sed ipsi injuriam infertis, ac defraudatis, idque fratres. » Multiplex accusatio. Prima quidem, quod injuriam passi, sustinere non norant : altera, quod ipsi potius injuriam inferant : tertia, quod fratribus. Bonum esset, inquit, neque injuriam facere neque pati : in summa autem melius est pati.

VERS. 9. « An nescitis quod iniqui regnum Dei non possidebunt? » Exhortationem comminatione concludit, sermonem vehementiorem reddens, ac veluti in re confessa ipsos interrogat.

« Ne erretis. » Hic occulte indicat fuisse nonnullos apud eos qui dicerent : Clemens est Deus, nec puniet nos, verum in regnum introducet. Ait igitur, « Ne erretis. » Etenim revera erroris est et impo- B sturæ, hic sperare commoda, posthac vero illic diversum consequi.

« Neque fornicatores. » Eum qui jam condemnatus erat, primo loco ponit.

« Neque idolorum cultores, neque mœchi, neque molles. » Molles turpia patientes nominat. Infert igitur et turpia agentes.

VERS. 10. « Neque masculorum concubitores, neque avari, neque fures, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. » Quærunt multi, quare conjunxit ebriosos et maledicos cum idolorum **153** cultoribus, et cum eis qui scelera nefanda perpetrant? Quoniam nimirum Christus ipse, eum qui dixerit « fratri suo, Fatue [p], reum faciat gehennæ : ac rursus quia Judæi C ex ebrietate ad idololatriam pervenerunt. Deinde, non de supplicio jam nunc loquitur; sed de regni amissione. E regno autem pariter omnes excidunt : num vero in pœnis discrimen habituri sint, non est præsentis loci indagare.

VERS. 11. « Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu, et in Spiritu Dei nostri. » Intelligite, inquit, a qualibus malis vos liberarit quantaque vobis bona largitus sit Deus. Habebatis enim vos prædicta omnia : verum ab iis vos mundavit Deus : et non solum hoc, sed etiam sanctificavit. Quomodo? justificando, inquit, vos. Abluit D enim vos, deinde justificans sanctificavit : non hujus vel illius doctoris nomine, cæterum in Christi nomine, Spirituque sancto : id est, Trinitas ista vobis donavit. Cum enim dicit quod Deus in nomine Christi et Spiritu sancto nos sanctificarit, nihil aliud quam Trinitatem ponit.

VERS. 12. « Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. » Quia fornicatoris supra meminit, ac de illo rursum verba facturus est, sermonem de gulositate interponit. Ex hac enim plerumque fornicationis malum provenire solet. Ait ergo : Licet

[p] Matth. v, 22.

A « Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε. Ἀλλ' αὐτοὶ ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς. » Πολλαπλοῦν τὸ ἔγκλημα· πρῶτον μὲν, ὅτι οὐκ οἴδασιν ἀδικούμενοι φέρειν· δεύτερον δὲ, ὅτι ἀδικοῦσι μᾶλλον αὐτοί· τρίτον, ὅτι ἀδελφούς. Καλὸν μὲν ἦν, φησὶ, μήτε ἀδικεῖν, μήτε ἀδικεῖσθαι· ἐν ἐπιλογῇ δὲ βέλτιον τὸ ἀδικεῖσθαι.

« Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν; » Εἰς ἀπειλὴν κατακλείει τὴν παραίνεσιν, ἰσχυρότερον ποιῶν τὸν λόγον, καὶ ὡς ἐπ' ὡμολογημένῳ πράγματι ἐρωτῶν αὐτούς.

« Μὴ πλανᾶσθε. » Ἐνταῦθα αἰνίττεταί τινας παρ' αὐτοῖς ὄντας, οἳ ἔλεγον, ὅτι φιλάνθρωπός ἐστιν ὁ Θεὸς, καὶ οὐ κολάσει, ἀλλ' εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάξει. Φησὶν οὖν· « Μὴ πλανᾶσθε. » Καὶ γὰρ ὄντως ἀπάτης ἐστὶ καὶ πλάνης ἐλπίσαι ἐνταῦθα [17] χρηστὰ, εἶτα ἐκεῖ τῶν ἐναντίων ἐπιτυχεῖν.

« Οὔτε πόρνοι. » Τὸν ἤδη καταδικασθέντα πρῶτον τίθησιν.

« Οὐδὲ [*vulg.* οὔτε] εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μαλακοί. » Μαλακούς φησι τοὺς αἰσχροπαθοῦντας. Ἐπιφέρει γοῦν [18] καὶ τοὺς αἰσχροποιοῦντας.

« Οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε κλέπται, οὔτε μέθυσοι, οὐ λοίδοροι, οὐχ ἅρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. » Ζητοῦσι πολλοὶ, τί δήποτε τοὺς μεθύσους [19] καὶ λοιδόρους μετὰ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν ἀῤῥητοποιῶν τέθεικεν; Ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς τὸν εἰπόντα, « Μωρὲ, τῷ ἀδελφῷ, » ἔνοχον εἶπε γεέννης· καὶ αὖ Ἰουδαῖοι ἐκ τῆς μέθης εἰς εἰδωλολατρίαν ἦλθον. Ἔπειτα, οὐ περὶ κολάσεως, ὁ λόγος νῦν, ἀλλὰ περὶ ἐκπτώσεως βασιλείας. Τῆς μὲν οὖν βασιλείας ὁμοίως πάντες ἐκπίπτουσιν· εἰ δὲ ἐν ταῖς κολάσεσι [20] διαφορὰν ἔξουσιν, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ ζητεῖν.

« Καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιάσθητε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Ἐννοήσατε, φησὶν, ἡλίκων ὑμᾶς κακῶν ἀπήλλαξε, καὶ ἡλίκα ὑμῖν ἐχαρίσατο ὁ Θεὸς ἀγαθά. Εἴχετε γὰρ καὶ ὑμεῖς τὰ εἰρημένα πάντα· ἀλλὰ καθαροὺς τούτων ὑμᾶς ἐποίησε· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἡγίασε. Πῶς; Δικαιώσας, φησίν. Ἀπέλουσε γὰρ, εἶτα δικαιώσας ἡγίασεν· οὐκ ἐν τῷ τοῦ δεῖνος, ἢ τοῦ δεῖνος διδασκάλου ὀνόματι, ἀλλ' ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· τουτέστιν, Ἡ Τριὰς ὑμῖν [21] ταῦτα ἐχαρίσατο. Ἐν γὰρ τῷ εἰπεῖν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡγίασεν; οὐδὲν ἀλλ' ἢ τὴν Τριάδα τίθησι.

« Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. » Ἐπειδὴ καὶ εἶπε περὶ τοῦ πεπορνευκότος, καὶ αὖθις μέλλει εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ, παρεμβάλλει λοιπὸν καὶ τὸν περὶ τῆς γαστριμαργίας λόγον. Ἐκ γὰρ ταύτης ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ τῆς πορνείας πάθος. Φησὶν οὖν,

Variæ lectiones.

[17] ἐντεῦθεν O. [18] δὲ νῦν O. [19] μεθύοντας O. [20] καὶ τῆς κολάσεως O. [21] ἡμῖν O.

Ὅτι Ἔξεστί μοι φαγεῖν καὶ πιεῖν, ἀλλ' οὐ συμφέρει μετὰ ἀμετρίας ταῦτα [22] ποιεῖν.

« Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος, [23]. » Κύριός εἰμι, φησί, τοῦ φαγεῖν καὶ πιεῖν· ἀλλ' ἐὰν τούτοις ἐμαυτὸν ἐκδῶ ἀμέτρως, δοῦλος αὐτῶν ἀντὶ κυρίου εὑρεθήσομαι [24]. Ὁ μὲν γὰρ εἰς δέον αὐτοῖς κεχρημένος, αὐτὸς αὐτῶν κύριός ἐστιν· ὁ δὲ εἰς ἀμετρίαν ἐξιὼν, οὐκέτι κύριος, ἀλλὰ δοῦλος αὐτῶν γίνεται, τῆς ἀδδηφαγίας ἐν αὐτῷ τυραννούσης. Εἶδες, πῶς τὸν νομίζοντα ἐξουσίαν ἔχειν ἔδειξεν ὑπεξούσιον; Σκόπει γάρ· Ἐκείνων ἕκαστος ἔλεγεν· Ἔξεστί μοι τρυφᾶν· αὐτός φησι, ὅτι οὐχ οὕτως αὐτὸ ποιεῖν [25] ὡς ἐξουσίαν ἔχων αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ αὐτὸς ὑποκείμενος. Οὐ γὰρ ἔχεις ἐξουσίαν τῆς γαστρὸς, ἕως ἂν ἄσωτος ᾖς, ἀλλ' αὕτη σου τὴν ἐξουσίαν ἔχει.

« Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι. » Κοιλίαν τὴν γαστριμαργίαν φησὶν, οὐ τὸ μέλος ἡμῶν· βρώματα δὲ, τὴν ἀμετρίαν τῶν βρωμάτων. Φησὶν οὖν ὅτι ἡ ἀμετρία τῶν βρωμάτων, πρὸς τὴν γαστριμαργίαν, φιλίαν καὶ οἰκειότητα ἔχει, κἀκείνη πρὸς ταύτην· καὶ οὐ δύναται ταῦτα πρὸς Χριστὸν ἡμᾶς ἀγαγεῖν, ἀλλ' ἑαυταῖς παραπέμπουσι τοὺς πειθομένους αὐταῖς, ἡ ἀμετρία τῇ γαστριμαργίᾳ, καὶ ἐκείνη ταύτῃ.

« Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. » Οὐ τὴν γαστέρα, ἀλλὰ τὴν γαστριμαργίαν· οὐδὲ τὴν τροφὴν, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν. Τὸ δὲ, « Καταργήσει, » τινὲς μέν φασιν, ὅτι προαγόρευσις τοῦτό ἐστι περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκεῖ φαγεῖν, οὔτε πιεῖν. Καὶ εἰ τὸ συμμέτρως φαγεῖν οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, πολλῷ μᾶλλον ἡ ἀμετρία καὶ ἡ γαστριμαργία καταργηθήσεται [26]. Ὁ δὲ Θεολόγος τὴν καταργουμένην [28] αὐτίκα σὺν τοῖς καταργουμένοις βρώμασιν εἰπὼν, ἐδήλωσεν ὅτι ἅμα τῷ κορεσθῆναι καταργεῖται ἡ τὰ πολλὰ τέως ζητοῦσα. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι τὴν παραίνεσιν εὐχῇ ἐπεσφράγισεν, ἐπευξάμενος ὡς ἂν καταργηθείη, ἤγουν παυθείη καὶ ἡ ἀμετρία καὶ ἡ γαστριμαργία.

« Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. » Ἰδοὺ ἔδειξεν, ὅτι διὰ τὸν περὶ τῆς πορνείας λόγον περὶ γαστριμαργίας προεῖπεν. Ἀκόλουθον μὲν γὰρ [28] ἦν εἰπεῖν· Τὸ δὲ σῶμα, οὐ τοῖς βρώμασιν, οὐδὲ τῇ κοιλίᾳ· ὁ δὲ οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ, « Τῇ πορνείᾳ, » δεικνὺς τί τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τρυφῆς, ὅτι πορνεία. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τὸ σῶμα, φησὶν, οὐ διὰ τοῦτο πέπλασται, ἵνα τρυφᾷ καὶ εἰς πορνείαν ἐμπίπτῃ· ἀλλ' ἵνα τῷ Χριστῷ ἀκολουθῇ ὡς κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ αὖ ὁ Κύριος ὡς κεφαλὴ ἐπικάθηται αὐτῷ.

« Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. » Μὴ θορυβηθῇς ἀκούσας, ὅτι ὁ Θεὸς τὸν Κύριον ἤγειρεν· ὡς γὰρ νηπίοις αὐτοῖς συγκαταβαίνει. Καὶ ἐπειδὴ περὶ [29]

A mihi edere et bibere, sed non potest isthæc immoderate facere.

« Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. » Dominus sum, inquit, edendi et bibendi : verum si me istis immoderate dedam, servus eorum pro domino inveniar. Nam qui illi utitur uti decet, iste illorum dominus est : qui vero in intemperantiam dilabitur, non amplius dominus, sed servus eorum sit, gulositate nimirum in illo regnante. Vidisti quomodo eum, qui se potestate præditum existimat, subditum esse ostenderit? Perpende enim : Quilibet eorum dicebat ; Licet mihi voluptuose vivere : Ille dicit, quod id non perinde facis, ac si potestatem habeas in illud, sed veluti huic ipse potestati sis subjectus. Nam quan-

B diu intemperans manes, non habes potestatem in ventrem, sed iste in te potestatem occupat.

Vers. 13. « Escæ ventri, et venter escis. » Ventrem, gulositatem dicit, non membrum nostrum : escas autem, immoderatum ciborum usum. Ait ergo, immoderatum ciborum usum, amicitiam et affinitatem cum gulositate habere, hancque cum illo : Nec possunt nos hæc ad Christum perducere, sed ad sese transmittunt obtemperantes sibi : nimirum excessus ad gulositatem, gulositas vero ad excessum.

« Deus autem et hunc et has destruet. » **154** Non ventrem, sed gulositatem : neque cibum, sed immoderatum eorum usum. « Destruet, » nonnulli pro prædicatione accipiunt ejus, quod in futuro sæ-

C culo eventurum est. Nam illic neque edemus, neque bibemus. Quod si illic non licebit modice manducare, multo magis immoderatio et gulositas tolletur. Theologus autem dicendo ventrem una cum cibis destructioni obnoxiis aboleri, indicavit, quod simul atque saturatus fuerit venter, destruitur, qui adeo multa interim inquirat. Quidam autem dicunt, quod adhortationem voto signaverit, exoptans uti destruatur sive aboleatur tum immoderatio, tum gulositas.

« Corpus autem non fornicationi, sed Domino, Dominus autem corpori. » Ecce ostendit quod propter sermonem de fornicatione primo locutus sit de gulositate. Consequens enim erat dicere : Corpus non cibis, neque alvo : ille vero non sic dixit,

D sed, « Fornicationi : » ostendens qui sit voluptatis effectus, nempe scortatio. Quod autem ait, est hujusmodi : Corpus, inquit, non eum in finem formatum est, ut delicietur, et in fornicationem incidat : cæterum ut Christum ceu caput suum sequatur, ac rursus Dominus ceu caput illi insideat.

Vers. 14. « Deus vero et Dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem suam. » Noli animo fluctuare, audiens quod Deus Dominum excitavit. Nam iis, tanquam infantibus, condescendit. Et

Variæ lectiones.

[22] τοῦτο o. [23] ὑπό τινος τούτων m. [24] εὑρεθήσομαι. Ὧν γὰρ, φησὶ, Θεὸς ἡ κοιλία. Τοιγαροῦν οὐκ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος τούτων m. *Inveniar. Quorum enim, inquit, Deus venter est : igitur sub nullius redigar potestate.* [25] *Chrysost.* ποιεῖς o. [26] κατακριθήσεται o. [27] ἴσ. κοιλίαν κατ. o. [28] οὖν o. [29] παρά o.

quoniam de Patre, ceu causa, concorditer omnes magna sentiebant, ideo resurrectionem Patri refert, nosque ab ipso excitandos dicit. Sicut enim caput nostrum, nempe Christum excitavit; ita et reliquum corpus, nos nimirum, excitabit. Confirmans autem sermonem suum, addidit, « Per virtutem suam : » quasi dicat : Nolite diffidere iis quæ dico : nam potentia Dei quæ tam magna gessit, hoc etiam effectum dabit. Quod vero Patri, ceu auctori, Christi excitationem refert, planum est ex eo quod Dominus de se ipso dicit : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud Q. » Et rursus scriptum est : « Exhibuit seipsum viventem . » Quare cum ipse seipsum excitaverit, Patri, ceu causæ, res attribuitur.

A τοῦ Πατρὸς, ὡς αἰτίου, ὁμολογουμένως πάντες μεγάλα [30] ἐδόξαζον · διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἔγερσιν τῷ Πατρὶ ἀνατίθησι, καὶ ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ [31] ἐγερθῆναι ἀποφαίνεται. Ὥσπερ γὰρ τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, τὸν Χριστόν φημι, ἤγειρε, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, ἡμᾶς, ἐξεγερεῖ. Πιστοποιούμενος δὲ τὸν λόγον, προσέθηκε, « Διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, » ὡσανεὶ τοῦτο λέγων· Μὴ ἀπιστήσητε [32] οἷς λέγω· ἡ δύναμις γὰρ τοῦ Θεοῦ μεγάλα κατορθοῦσα, καὶ τοῦτο ποιήσει. Ὅτι δὲ ὡς αἰτίῳ τῷ Πατρὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ ἀνατίθησι [33], δῆλον ἐκ τοῦ τὸν Κύριον περὶ ἑαυτοῦ λέγειν « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Καὶ αὖ γέγραπται, ὅτι « Παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα. » Ὥστε αὐτοῦ ἑαυτὸν ἐγείραντος, τῷ Πατρὶ, ὡς αἰτίῳ, τὸ πρᾶγμα προστίθεται.

Vers. 15. « Nescitis quod corpora vestra sint membra Christi? » Redit denuo ad propositam admonitionem, quæ contra fornicationem erat suscepta. Terribilissimo autem argumento sermonem auspicatur. « Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit! » Non dixit, copulabo scorto? verum, quod tremendum erat, « Faciam membra scorti? » Quis enim non perhorrescat hoc audiens, nempe, membra Christi avellere, eaque membra meretricis facere?

B « Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν [34] μέλη Χριστοῦ ἐστι; » Πάλιν ἐπὶ τὴν προκειμένην ἦλθε παραίνεσιν, τὴν κατὰ τῆς πορνείας· φρικωδέστατον δὲ τὸν λόγον μεταχειρίζεται. « Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο! » Οὐκ εἶπε, Ζεύξω πόρνῃ, ἀλλ' ὃ φρικῶδες ἦν, « Ποιήσω πόρνης μέλη; » Τίς γὰρ οὐ φρίξει τοῦτο [35] ἀκούων, τὸ ἀποσπᾶσαι τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ ποιῆσαι ταῦτα πόρνης;

155 Vers. 16. « An nescitis quod qui adhæret meretrici, unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo carnem in unam. » Confirmat quod dixit, quomodo videlicet scorti membra efficiantur, quæ sunt Christi. Per commissionem, inquit, vir unum cum scorto efficitur : quare et membra ejus, quæ fuerunt membra Christi, in scorti membra permutata sunt.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἓν σῶμά ἐστιν; Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Πιστοῦται ὃ εἶπε, πῶς γίνονται πόρνης τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη. Διὰ τῆς συνελεύσεως, φησὶν, ἓν γίνεται ὁ ἀνὴρ πρὸς τὴν πόρνην. Ὥστε καὶ τὰ μέλη αὐτοῦ, ἃ ἦσαν Χριστοῦ, ἐκείνης μέλη ἐγένοντο.

Vers. 17. Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est. » Observa quomodo ab ipsis nudis verbis scorti et Christi promoveat accusationem, vehementiorem ipsam reddens. Ait itaque : Qui Domino adjungitur, nihil aliud quam spiritus efficitur, dum nihil carnale transigit : hoc est, spiritualis efficitur. Domino enim uniri, sanctificationem Spiritui ipsi suppeditat. Per hæc autem commonstravit quonam modo fideles membra Christi efficiantur.

« Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστιν. » Ὅρα, πῶς καὶ ἀπ' αὐτῶν [36] γυμνῶν τῶν ὀνομάτων τῆς πόρνης καὶ τοῦ Χριστοῦ προάγει τὴν κατηγορίαν, δεινοποιῶν αὐτήν. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ τῷ Κυρίῳ κολλώμενος πνεῦμα γίνεται μόνον, τῷ μηδὲν ποιεῖν σαρκικόν · τουτέστι, πνευματικὸς καθίσταται. Ἡ γὰρ πρὸς τὸν Κύριον ἕνωσις τὸν ἁγιασμὸν τοῦ Πνεύματος αὐτῷ χορηγεῖ. Ἔδειξε δὲ διὰ τούτων καὶ πῶς Χριστοῦ μέλη γίνονται οἱ πιστοί.

Vers. 18. « Fugite fornicationem. » Ceu persecutricem quæ nunquam non corporibus nostris immineat, fugere nos eam adhortatur, ut omnibus viribus nostris abea abstineamus, consulens. Nihil enim adeo nos persequitur, ac carnalis ista concupiscentia.

« Φεύγετε τὴν πορνείαν. » Ὥσπερ τινὰ διώκτριαν οὖσαν, καὶ ἀεὶ ἡμῖν ἐπικειμένην, φεύγειν προτρέπεται, τὴν ἐπιτεταμένην ἀποχὴν ταύτης ὑποτιθεὶς ἡμῖν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω διώκει ἡμᾶς, ὡς ἡ σαρκικὴ ἐπιθυμία.

« Omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est : qui vero fornicatur, in proprium corpus peccat. » Fornicatione totum corpus, inquit, coinquinatur : unde et ad balneas accurrere solent qui fornicati sunt, ceu corpore jam polluto. In ipsum itaque corpus delinquit scortator, conta-

« Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν · ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. » Ὑπὸ τῆς πορνείας, φησὶν, ὅλον μολύνεται τὸ σῶμα · ὅθεν καὶ ἐπὶ βαλανεῖα τρέχειν ἔθος τοῖς πορνεύσασιν, ὡς μολυνθέντος δηλαδὴ τοῦ σώματος. Εἰς αὐτὸ τοίνυν τὸ σῶμα ἁμαρτάνει ὁ πόρνος,

Joan. II, 19. [r] Act. I, 3.

Variæ lectiones.

[30] πάντα· μέγα O. [31] ὑπ' αὐτοῦ m. [32] μὴ ἀπιστεῖτε m. [33] ἐπέγραψε O. [34] ἡμῶν O. [35] τούτων O. [36] ὑπ', καὶ, ἐπ' O.

μολύνων αὐτὸ καὶ καταῤῥυπαίνων. Εἰ γὰρ καὶ ὁ φόνος δοκεῖ διὰ τοῦ σώματος γίνεσθαι, ἀλλ' οὐ πᾶν [37] τὸ σῶμα μολύνει. Εἰκὸς γὰρ ἢ λίθῳ, ἢ ξύλῳ βαλεῖν, ἢ ἄλλῳ τινὶ ὀργάνῳ, καὶ μὴ μιανθῆναι τὸ σῶμα· πορνείαν δὲ τελεσθῆναι χωρὶς τοῦ σώματος ἀδύνατον· ὅθεν ἀναγκαίως καὶ μολύνεται. Ἐξῆραι δὲ ἠβουλήθη τὸ πρᾶγμα, ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ πρόκειται αὐτῷ [38] ἡ παραίνεσις. Οὐ γὰρ πάντως πάντων χεῖρον ἡ πορνεία. Οἶδα καὶ ἄλλας εἰς τοῦτο λύσεις· οἷον, ὅτι ὁ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει, καθὸ οὐ παιδοποιίας ἐπιθυμίᾳ, ὡς [39] πρὸς ἔννομον γυναῖκα, μίγνυται, ἀλλὰ μάτην αὐτὸ φθείρει τῇ ἀποῤῥοῇ, καὶ ἀδυναμοῖ [40]. Καὶ αὖ ἄλλως, ὅτι ὁ πορνεύων εἰς τὴν γυναῖκα, ᾗ μίγνυται, ἁμαρτάνει, ἥτις σῶμα αὐτοῦ ἐστι διὰ τῆς συνελεύσεως [41]. Καθὸ γὰρ οὐ μίγνυται αὐτῇ νομίμως, ἁμαρτάνει εἰς αὐτήν. Πλὴν ἡ τοῦ μεγάλου Ἰωάννου λύσις, πασῶν [42] κρείττων, ἡ πρώτη δηλαδή. Ἀποροῦσι δέ τινες· Τί οὖν; Ὁ φθόνος οὐ τήκει τὸ σῶμα; Καὶ λύουσι πάλιν, ὅτι Ὁ φθόνος πάθος ἐστὶν, οὐκ ἐνέργεια· περὶ ἐνεργείας δὲ νῦν ὁ λόγος τῷ Ἀποστόλῳ. Φησὶ γάρ· « Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος· οὐ μὴν περὶ πάθους. Ὁ γὰρ φθόνος οὐ γίνεται παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐνεργεῖται ἐν ἡμῖν.

A minans ipsum, sordibusque conspurcans. Acetiamsi cædes per corpus fieri videatur, non tamen totum corpus coinquinat. Nam verisimile est lapide petere, vel ligno, vel alio quopiam instrumento, et non inquinari corpus : fornicationem autem citra corpus perficere impossibile est : unde necessario etiam coinquinatur. Rem autem exaggerare voluerat, quia de ipsa præsens exhortatio instituta est. Non enim omnino omnium pessima est fornicatio. Alias etiam quasdam solutiones novi. Exempli gratia. Qui fornicatur, in proprium corpus peccat, quatenus non prolis desiderio, perinde ac cum legitima conjuge, miscetur, sed frustra ipsum corrumpit seminis profusione ac debilitat. Rursus aliter : Qui fornicatur, in feminam cui miscetur, peccat, quæ corpus B ipsius est per congressum. Nam quatenus illegitime cum ea miscetur, peccat in ipsam. Atqui magni Joannis solutio cunctis est præstantior, prima nimirum. Ambigunt autem hic nonnulli, dicentes : Quid igitur ? Nonne et invidia corpus tabefacit adeoque dissolvit ? Verum diluunt ad hunc rursus modum : Invidia est passio, non actio : de actione autem nunc sermocinatur Apostolus. Ait enim : « Omne peccatum quodcunque fecerit homo : » non autem de passione loquitur. **156** Invidia enim non sit a nobis, sed efficitur in nobis.

« Ἢ οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ; » Ἐκφοβεῖ ἔτι πλέον καὶ τῷ μεγέθει τῆς δωρεᾶς, τουτέστι, τοῦ Πνεύματος, καὶ τῇ ἀξίᾳ τοῦ δεδωκότος, τουτέστι, τοῦ Θεοῦ. Ναὸς, φησὶν, ἐστὲ, καὶ ἅγιος· ἁγίου γὰρ Πνεύματος. Μὴ τοίνυν μιαρὸν ποιήσητε τὸν ἅγιον ναὸν, μηδὲ ἀχρειώσητε τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεάν· ἀπὸ Θεοῦ γὰρ ἔχετε τὴν δωρεὰν καὶ τὸ Πνεῦμα.

Verbs. 19. « An nescitis quod corpora vestra sint templum Spiritus sancti, qui est in vobis, quem habetis a Deo ? » Vehementius eos perterrefacit doni magnitudine, hoc est Spiritus, tum dignitate C donantis, hoc est Dei. Templum, inquit, estis, et sanctum, Spiritus nimirum sancti. Ne igitur polluatis templum istiusmodi sanctum, neque inutile reddatis Dei donum : a Deo enim habetis et donum et Spiritum.

« Καὶ οὐκ [ἐστὲ ἑαυτῶν; ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς. » Ὑπὸ Δεσπότην, φησὶν, ἐστὲ, καὶ οὐδὲν ἔχετε ἴδιον, οὔτε τὸ σῶμα. « Ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς· » τουτέστι, Διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Ὥστε τὰ μέλη ὑμῶν ἄλλῳ Δεσπότῃ ὑπόκεινται, καὶ ὅπου θέλει ἐκεῖνος, ἄγεσθαι ταῦτα δεῖ. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρῶν [43], ἀλλὰ τὸ δίκαιον δείκνυσι τοῦ δεῖν ἡμᾶς δουλεύειν τῷ Θεῷ, ὑφ' οὗ καὶ ἠγοράσθημεν.

Verbs. 20. « Et non estis vestri ipsorum ? siquidem empti estis pretio. » Sub Domino, inquit, estis, nihilque proprium habetis, ne ipsum quidem corpus. « Empti » enim » estis pretio, » nempe per sanguinem Christi, Proinde membra vestra alii Domino sunt subjecta, et quo vult ille, duci oportet ea. Hæc autem dicens, liberum arbitrium non tollit, cæterum par et justum esse monstrat, nos Deo servire, a quo et empti sumus.

« Δοξάσατε δὲ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν. » Ἐπεὶ οὖν ἠγοράσθητε, φησὶ, δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, τὰς ἀγαθὰς πράξεις διὰ τοῦ σώματος τελοῦντες, καὶ ἅγιον αὐτὸ τηροῦντες καὶ καθαρόν. Δοξάζεται γὰρ ὁ Θεὸς, τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν ὁρώντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀκολούθως δοξαζόντων αὐτόν.

« Καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν. » Δείκνυσιν, ὅτι οὐ σώματι μόνον χρὴ φεύγειν τὴν πορνείαν, ἀλλὰ καὶ ψυχῇ, τῷ μηδὲ [44] κατὰ διάνοιαν μολύνεσθαι (πνεῦμα γὰρ τὴν διάνοιαν ἐκάλεσε)· καὶ ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ γὰρ μοιχεία ἐν Εὐαγγελίοις ἀπηγόρευται.

D « Glorificate Deum in corpore vestro. » Quoniam empt estis, inquit, glorificate Deum in corpore vestro, bona opera per corpus perficientes, sanctumque ipsum servantes et purum. Glorificatur enim Deus, cum bona opera vestra homines viderint, ac deinceps Deum glorificarint.

« Et spiritu vestro. » Ostendit quod non corpore tantum evitare oportet fornicationem, cæterum et anima, ut ne mente quidem coinquinemur. Spiritum enim mentem nominavit. Nam quod etiam in corde est adulterium [a], in Evangelio interdictum est, »

[a] Matth. v, 28.

Variæ lectiones.

[37] πάντως o. [38] αὐτῶν o. [39] οὐ o. [40] ἐκδυναμοῖ o. [41] συνόδου o. [42] πάντων o. [43] λέγων.... ἀναιρεῖ m. [44] καὶ μηδὲ m.

« Quæ sunt Dei. » Assidue in memoriam revocat, quod in nostra potestate non sumus, verum sub Domino Deo censemur, qui et animam et corpus nostrum sanguine redemit.

A « Ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ. » Συνεχῶς ἀναμιμνήσκει ὅτι οὐκ ἐσμὲν ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὸ Δεσπότην τελοῦμεν τὸν Θεὸν, τὸν καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἡμῶν ἐξαγορά-σαντα.

CAPUT VII.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Vers. 1. « De quibus autem scripsistis mihi. » Sectas correxit, fornicationem, avaritiam : jam nunc vero de nuptiis et virginitate statuit. Scripserant enim ei, num abstinendum esset ab uxore, an secus.

« Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι. » Διωρθώσατο τὰ σχίσματα, τὴν πορνείαν, τὴν πλεονεξίαν· νῦν οὖν περὶ γάμου καὶ παρθενίας διατάττεται. Ἔγραψαν γὰρ αὐτῷ, εἰ δεῖ γυναικὸς ἀπέχεσθαι, ἢ οὔ.

« Bonum est homini mulierem non tangere. » Bonum, inquit, et eximium est cuivis mortalium, nec soli sacerdoti (perinde ac nonnuli male intelligunt) mulierem prorsus non attingere, sed virginem permanere. Tutior autem, nostram imbecillitatem plurimum adjuvans est matrimonii res. Subinfert igitur :

« Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι. » Τὸ μὲν καλὸν καὶ τὸ ὑπερέχον ἐστὶ, φησὶ, παντὶ ἀνθρώ-πῳ, καὶ οὐ μόνον ἱερεῖ (ὥς τινες κακῶς νοοῦσι), τὸ ὅλως μὴ ἅπτεσθαι γυναικὸς, ἀλλὰ παρθενεύειν· τὸ δὲ ἀσφαλέστερον καὶ βοηθοῦν ἡμῶν τῇ ἀσθενείᾳ B ἐστι τὸ τοῦ γάμου χρῆμα. Ἐπιφέρει οὖν·

Vers. 2. « Propter fornicationes autem, unusquisque propriam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat. » De utraque parte disserit. Verisimile est enim virum continentiam amare, mulierem **157** autem non item : aut e diverso « Propter fornicationes autem, « dicens, compellit nos ad continentiam. Si enim propter fornicationes nuptiæ permittuntur, non debent posthac matrimonio juncti intemperanter, sed pudice congredi.

« Διὰ δὲ τὰς πορνείας, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἑκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω. » Περὶ ἑκατέρου μέρους διαλέγεται. Εἰκὸς γὰρ τὸν μὲν ἄν-δρα στέργειν [45] τὴν σωφροσύνην, τὴν δὲ γυναῖκα οὔ· ἢ καὶ τὸ ἔμπαλιν. « Διὰ δὲ τὰς πορνείας, » εἰπὼν, εἰς ἐγκράτειαν συνωθεῖ. Εἰ γὰρ διὰ τὰς πορνείας ὁ γάμος συγχωρεῖται, οὐκ ὀφείλουσι λοιπὸν οἱ ἐν γάμῳ ἀκολάστως συνέρχεσθαι, ἀλλὰ σωφρόνως.

Vers. 3. « Uxori maritus debitam benevolentiam reddat; similiter et uxor marito, » debitum (inquit habetis, » mutuam erga vos benevolentiam. Quatenus igitur debitum, necessarium est, ut hanc vobis mutuam præstetis.

« Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀπο-διδότω· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί. » Χρέος, φησὶν, ἔχετε, τὴν πρὸς ἀλλήλους εὔνοιαν· ὡς οὖν C χρέος, ἀναγκαῖόν ἐστιν ὑμᾶς ἀποδιδόναι ταύτην ἀλλήλοις.

Vers. 4. » Uxor proprii corporis non habet potestatem, sed maritus : similiter autem et maritus proprii corporis potestatem non habet, sed uxor. » Quod debitum sit, et veluti res necessaria mutua benevolentia, nunc demonstrat. Non enim, inquit, potestatem habent corporum, sed enim uxor mariti et serva est et domina : serva quidem, quatenus non habet proprii corporis potestatem, ut tradat ipsum quibus velit, cæterum maritus dominatur in ipsum : domina vero, quatenus rursus mariti corpus ipsius est, nec habet is corporis sui potestatem, ut tradat ipsum scortis. Consimilem ad rationem maritus est, cum servus tum dominus suæ conjugis.

« Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή. » Ὅτι ὀφειλὴ καὶ χρέος ἐστὶν ἡ πρὸς ἀλλήλους εὔνοια, νῦν δείκνυσιν. Οὐ γὰρ ἐξουσιάζουσι, φησὶ, τῶν σωμάτων, ἀλλ' ἡ γυνὴ, καὶ δούλη καὶ δέσποινά ἐστι τοῦ ἀνδρός· δούλη, καθ' ὃ τὸ ἴδιον σῶμα οὐκ ἔχει αὐτὴ ἐν ἐξουσίᾳ, ὥστε δι-δόναι αὐτὸ οἷς βούλεται, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ δεσπόζει αὐτοῦ· δέσποινα δὲ, διότι πάλιν τὸ τοῦ ἀνδρὸς σῶμα αὐτῆς ἐστι, καὶ οὐκ ἔχει ἐκεῖνος αὐτοῦ ἐξουσίαν, ὥστε ταῖς πόρναις διδόναι αὐτό. Ὁμοίως οὖν καὶ ὁ ἀνὴρ, καὶ δοῦλός ἐστι καὶ δεσπότης τῆς γυναικός.

Vers. 5. « Ne defraudetis vos mutuo, nisi quid ex consensu ad tempus. » Hoc est, invito marito ne contineat uxor; vel maritus, nolenti uxore. Alterum enim altero invito istud facere, est defraudare, quemadmodum et de pecuniis dicitur : volente vero, non item, ceu quando ex consensu utrique segregaverint aliquid temporis, ut inter sese abstineant.

D « Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μήτι ἂν ἐκ συμ-φώνου πρὸς καιρόν. » Τουτέστιν, ἄκοντος τοῦ ἀνδρὸς μὴ ἐγκρατευέσθω ἡ γυνὴ, ἢ ὁ ἀνὴρ, τῆς γυναικὸς μὴ βουλομένης. Τὸ γὰρ, ἄκοντος τοῦ ἑτέρου τὸν ἕτερον τοῦτο ποιεῖν, ἀποστερεῖν ἐστιν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων λέγεται· τὸ δὲ ἑκόντος, οὐκέτι· οἷον, ὅταν ἐκ συμφώνου οἱ δύο ἀφορίσωσι καιρόν τινα εἰς τὸ ἀπέχεσθαι ἀλλήλων.

« Ut vacetis jejunio et orationi. » Interpretatur quomodo dixerit, « Ad tempus, » quando scilicet tempus fuerit vacare orationi, hoc est

« Ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ. » Ἑρμηνεύει, πῶς εἶπε τὸ, « Πρὸς καιρὸν, » ἤγουν ὅταν καιρὸς ᾖ σχολάσαι τῇ προσευχῇ, τουτέστιν,

Variæ lectiones.

[45] ἐνεργεῖν O.

ἐπιτεταμένως εὔξασθαι. Οὐ γὰρ εἶπεν ἁπλῶς, Ἵνα προσεύξησθε, ἀλλ', « Ἵνα σχολάζητε τῇ προσευχῇ. » Εἰ [46] γὰρ τοῦ ἁπλῶς εὔχεσθαι ἀπείργει τοὺς συνιόντας, πῶς ἀλλαχοῦ φησιν· « Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε; » Ὡς ἂν οὖν ἡ εὐχὴ σπουδαιοτέρα γένηται, ἀπέχεσθε, φησὶν, ἀλλήλων, ὡς τῆς μίξεως ἀσχολίαν, οὐκ ἀκαθαρσίαν, ποιούσης.

« Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Τὸ πάλιν συνέρχεσθαι ὑμᾶς, φησὶν, οὐ νομοθετῶν λέγω, ἀλλ' « ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς, » εἰς πορνείαν δηλαδή. Ἐπεὶ δὲ ὁ διάβολος οὐ καθ' ἑαυτὸν αἴτιος τῆς πορνείας, ἀλλὰ προηγουμένως ἡ ἡμῶν ἀκρασία· ἐπήγαγε· « Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Αὕτη γὰρ ἡ αἰτία τοῦ καὶ τὸν διάβολον πειράζειν ἡμᾶς.

« Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν. » Τὸ, « πρὸς καιρὸν, φησὶν, ἀποστερεῖν [47] ἀλλήλους, κατὰ συγγνώμην εἶπον· τουτέστι, συγκαταβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν, οὐ νόμον τιθεὶς ὑμῖν καὶ ἐπιταγὴν ἀπαράβατον.

« Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτόν. » Ἔνθα ἂν δυσχερὲς ἐπιτάσσῃ πρᾶγμα, εἰωθεν ἑαυτὸν φέρειν εἰς μέσον. Φησὶν οὖν, ὅτι Βούλομαι ἵνα πάντες πάντοτε ἐνεγκρατεύωνται [*f.* ἐγκρ.].

« Ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως. » Τὸ μεῖναι, φησὶ, παρθένον χάρισμά ἐστιν ἀπὸ Θεοῦ. Καίτοι καὶ τῆς ἡμετέρας δεῖται σπουδῆς τὸ πρᾶγμα. Πῶς οὖν χάρισμα αὐτὸ λέγει; Ἵνα παραμυθήσηται αὐτοὺς, ὡς ἱκανῶς πλήξας ἐν οἷς εἶπε τὸ, « Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Σημείωσαι δὲ, ὅτι καὶ τὸν γάμον χάρισμα τίθησιν, ἐν τῷ εἰπεῖν· « Ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει, ὃς μὲν οὕτω· » τουτέστι, παρθενεύειν· « ὃς δὲ οὕτως· » τουτέστι, γαμεῖν [48].

« Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστιν, ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ. Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν· κρεῖσσον γάρ ἐστι γαμῆσαι [49], ἢ πυροῦσθαι. » Εἶδες σοφίαν Παύλου, πῶς καὶ βελτίονα [50] δείκνυσι τὴν ἐγκράτειαν, καὶ οὐκ ἀναγκάζει [51] τὸν μὴ δυνάμενον, ἵνα μὴ χεῖρον παράπτωμα γένηται; Εἰ γὰρ πολλὴν, φησὶν, ὑπομένεις βίαν καὶ πύρωσιν (μεγάλη γὰρ ἡ τῆς ἐπιθυμίας τυραννὶς), ἀπαλλάγηθι πόνων καὶ ἱδρώτων, μήποτε καὶ περιτραπῇς.

« Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος. » Ἐπειδὴ ῥητῶς ὁ Κύριος ἐνομοθέτησε, μὴ διαζεύγνυσθαι παρεκτὸς λόγου πορνείας· διὰ τοῦτό φησιν· « Οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος. Τὰ γὰρ προειρημένα οὐκ ἦσαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ῥητῶς νομοθετηθέντα· εἰ καὶ ὅσα ὁ Παῦλος λέγει, τοῦ Κυρίου εἰσὶ, καὶ οὐκ ἀνθρώπινα. Παρακατιὼν γὰρ φησι· « Δοκῶ γὰρ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. »

A intense orandi. Non enim dixit simpliciter. Ut oretis : sed, « Ut vacetis orationi. » Si enim simpliciter ab orando eos qui congressu utuntur, prohiberet; quomodo alibi dicit : « Incessanter orate [t] ? » Ut igitur oratio ferventior fiat, abstinete, inquit, alius ab alio : veluti congressus non impuritatem faciat, sed negotium facessat.

« Et rursus in idem conveniatis, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram. » Illud, ut « rursus conveniatis, » inquit, non ceu legem imponens dico, sed « ne vos tentet Satanas, » ad fornicationem videlicet. Quia vero diabolus per sese non est auctor fornicationis, sed nostra imprimis incontinentia, subintulit : « Propter incontinentiam vestram. » Ipsa enim est in causæ cur Satanas nos tentet.

B Vers. 6. « Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. » Illud, « Ad tempus, » inquit, « defraudetis vos mutuo, » **158** per concessionem dixi, imbecillitati vestræ cedens, non legem sanciens vobis, aut mandatum quod transgredi non liceat.

Vers. 7. » Volo enim omnes homines esse sicut et meipsum. » Ubi rem arduam [u] præcipit, sese in medium proferre solet. Ait igitur : Optarim ut semper omnes continerent.

« Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic. » Virginem, inquit, quempiam manere, donum Dei est. Atqui et nostro studio ea res opus habet. Quomodo igitur C donum ipsum dicit ? ut consolentur eos quos abunde percusserat, cum dixit, « Propter incontinentiam vestram. » Observa autem quod etiam nuptias donum faciat, inquiens : « Unusquisque proprium donum habet, alius quidem sic, » hoc est, ut virgo permaneat : « alius vero sic, » hoc est, ut in matrimonio sit.

Vers. 8, 9. « Dico autem innuptis et viduis, bonum eis, si permanserint, sicut et ego. « Si autem non continent, nubant : melius est enim nubere quam uri. » Vident sapientiam Pauli, quomodo meliorem monstret esse continentiam, nec tamen cogat interim, si quis non possit, ne pejus flagitium committatur ? Si enim multam, inquit, vim sustines et ustionem (magna enim concupiscentiæ D tyrannis est), abscede a laboribus istis et sudoribus, nequando subvertaris.

Vers. 10. « Iis autem qui matrimonio juncti sunt præcipio, non ego, sed Dominus. » Quia Dominus legem disertis verbis sancivit, non debere fieri divortium nisi fornicationis causa [v], propterea, « Non ego, inquit, sed Dominus. » Ante hac enim commemorata, non fuerunt expresse a Domino lege lata instituta : etiamsi quæcunque Paulus dicat, Domini sunt, et non humana. Nam in progressu dicit : « Puto enim quod et ego Spiritum Dei habeam [w] . »

[t] I Thess. v, 16. [u] Matth. v, 32. [v] I Cor. VII, 40.

Variæ lectiones.

[46] καὶ O. [47] μὴ ἀποστερεῖτε O. [48] ὑπὸ γάμον εἶναι O. [49] γαμεῖσθαι O. [50] βέλτιον O. [51] οὐ [καταναγκάζει O.

VERS. 10, 11. « Uxorem a viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat. » Quoniam servandæ pudicitiæ gratia vel pusillanimitate, vel alia quavis de causa fiunt divortia : Satius quidem, inquit, est, ut nulla prorsus fiat separatio. Quæ tamen si fieri contigerit, maneat mulier virum habens, etsi non ad commistionem, saltem ut alium non superinducat : vel si continere nequeat, viro concilietur.

A « Γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω · καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι. » Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἐγκράτειαν, καὶ διὰ προφάσεις ἄλλας καὶ μικροψυχίας γίνονται διαζυγίαι, φησί · Βέλτιον μὲν μηδὲ ὅλως γενέσθαι χωρισμόν · εἰ δὲ γένηται, μενέτω ἔχουσα ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα, εἰ καὶ μὴ τῇ μίξει, ἀλλά γε τῷ μηδένα ἕτερον παρεισαγαγεῖν · ἢ μὴ δυναμένη ἐγκρατεύεσθαι, καταλλαγήτω πρὸς αὐτόν.

VERS. 12, 13. « Reliquis autem ego dico, non Dominus : Si quis frater uxorem habeat infidelem, ipsaque consentiat habitare cum illo, ne dimittat ipsam. Et uxor cui maritus est infidelis, cui placeat habitare cum illa, ne dimittat ipsum. » Quid ais? Si infidelis quispiam sit, maneat cum uxore : si fornicarius, non item? atqui fornicatione **159** deterior est infidelitas. Deterior quidem, sed nostra potius vindicat Deus, quam sua. Nam « Relinque, » inquit, « ibi victimam tuam, et fratri tuo reconciliare [x] . » Et decem talentorum millia sibi debita contempsit; sed contumeliam, in eum qui centum denarios debebat, factam vindicavit [y] . Ita et hic infidelitatem, qua constat in se delinqui, dissimulat Deus ♦ ob fornicationem vero qua in uxorem peccatur, pœnas exigit. Dicunt tamen nonnulli, quod per ignorantiam infidelitas contingat, quamque finem habituram esse verisimile erat. Quemadmodum et ipse ait : « Quid enim nosti, mulier, si virum salvum facies? » Fornicatio autem fit per manifestam malitiam. Fornicator præterea seipsum prius separavit. Auferens enim membra sua ab uxore, effecit membra meretricis. Infidelis vero nihil in carnalem unionem peccavit. Imo potius per ipsam fortasse etiam in fide unietur. Ne dicam quod vitæ futura sit eversio et opprobrium Evangelio, si credens ab incredulo sejungeretur. Id tamen tum quidem futurum intelligas, si utrique cum infidelitate essent, inissent conjugium, postea alter ad fidem venisset. Nam si prius fuisset aut vir aut uxor fidelis, haudquaquam cum infideli jungi matrimonio licuisset. Nec dixit quidem : Si quis vult infidelem accipere, sed, « Si quis habet » infidelem uxorem. Nec simpliciter infideli fidelem, sed volenti cohabitare facit. Id enim significat quod ait, « Consentiat, » hoc est voluerit.

B « Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος · Εἴ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν. Καὶ γυνὴ ἥτις ἔχει ἄνδρα ἄπιστον, καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω αὐτόν. » Τί λέγεις; ἂν μὲν ἄπιστος, μενέτω μετὰ τῆς γυναικός · ἂν δὲ πόρνος, οὐκέτι; Καίτοι χείρων τῆς πορνείας ἡ ἀπιστία. Χείρων μέν · ἀλλ' ὁ Θεὸς μᾶλλον τὰ ἡμέτερα ἐκδικεῖ, ἢ τὰ οἰκεῖα. « Ἄφες » γάρ, φησί, « τὴν θυσίαν σου, καὶ καταλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. » Καὶ τῶν μὲν μυρίων ταλάντων κατεφρόνησεν αὐτῷ διαφερόντων · τὴν δὲ εἰς τὸν ἑκατὸν δηνάρια ὀφείλοντα ὕβριν ἐξεδίκησεν. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα, τὸ τῆς ἀπιστίας εἰς αὐτὸν ἀναφερόμενον παροράᾷ · τὸ δὲ τῆς πορνείας κολάζει, ὡς εἰς τὴν γυναῖκα. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι ἡ μὲν ἀπιστία κατὰ ἄγνοιαν γίνεται, ἣν καὶ εἰκὸς παυθῆναι, ὡς καὶ αὐτός φησι · « Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; » Ἡ δὲ πορνεία δι' ὁμολογουμένην πονηρίαν γίνεται. Ἄλλως τε καὶ ὁ πόρνος ἔφθασεν ἑαυτὸν διαστήσας. Ἄρας γὰρ τὰ μέλη αὐτοῦ ἀπὸ τῆς γυναικὸς, ἐποίησε πόρνης μέλη. Ὁ δὲ ἄπιστος οὐδὲν ἥμαρτεν εἰς τὴν σαρκικὴν ἕνωσιν. Μᾶλλον μὲν οὖν δι' αὐτῆς ἴσως ἑνωθήσεται καὶ κατὰ τὴν πίστιν · ἵνα μὴ λέγω, ὅτι καὶ ἀνατροπὴ ἔμελλε γίνεσθαι τοῦ βίου, καὶ διαβολὴ τοῦ Εὐαγγελίου, εἰ τὸ πιστὸν μέρος ἐχωρίζετο τοῦ μὴ πεπιστευκότος. Ταῦτα δὲ νόει, ὅτε συνεζύγησαν μὲν ἐν ἀπιστίᾳ ὄντες ἀμφότεροι, ἐπίστευσε δὲ τὸ ἓν μέρος. Ἐὰν γὰρ προϋπῆρχε πιστὸς ὁ ἀνὴρ, ἢ ἡ γυνὴ, οὐδόλως ἐξῆν πρὸς ἄπιστον ζεύγνυσθαι. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἴ τις βούλεται λαβεῖν ἄπιστον, ἀλλ', « Εἴ τις ἔχει. » Ἀλλ' οὐδὲ ἁπλῶς συνοικίζει τῷ ἀπίστῳ τὸ πιστὸν μέρος, ἀλλὰ βουλομένῳ. Τὸ γὰρ, « Συνευδοκεῖ [53], » τοῦτό ἐστιν, ἀντὶ τοῦ, εἰ βούλεται.

VERS. 14. « Sanctificatus enim est maritus infidelis per uxorem, et sanctificata est uxor infidelis per maritum. » Hoc est, partis fidelioris abundanti puritate vincitur infidelis immunditia : Non quod sanctitatem adipiscatur Græcus; siquidem non dixit, sanctus est, sed, « Sanctificatus est, » hoc est, per fidelis sanctimoniam vincitur. Hæc autem dicit, ne vereatur fideis mulier, ne, si cum infideli misceatur, impura fiat. Quæritur autem ; quod si qui meretrici adhæserit, unum jam corpus cum ea sortitus, sit

« Ἡγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικί · καὶ ἡγίασται ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος ἐν τῷ ἀνδρί. » Τουτέστι, τῇ περιουσίᾳ τῆς καθαρότητος τοῦ πιστοῦ μέρους νικᾶται ἡ ἀκαθαρσία τοῦ ἀπίστου · οὐχ ὅτι ἅγιος γίνεται ὁ Ἕλλην · οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἁγιός ἐστιν, ἀλλ', « Ἡγίασται · » τουτέστι, τῇ ἁγιότητι τοῦ πιστοῦ νενίκηται. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα μὴ φοβῆται ἡ πιστὴ γυνὴ, ὡς ἀκάθαρτος γινομένη διὰ τὴν μίξιν. Ζητεῖται δέ · Εἰ ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἓν σῶμα ὢν, ἀκάθαρτός ἐστιν · εὔδηλον [53] ὅτι καὶ ἡ

[x] Matth. v, 24. [y] Matth. XVIII, 34.

Variæ lectiones.

[53] συνευδοκεῖν O. [53] Ἴσ. εὔδηλον δὲ O.

τῷ εἰδωλολάτρῃ κολλωμένη, ἓν σῶμά ἐστι· πῶς οὖν A
οὐ γίνεται ἀκάθαρτος; Ὅτι ἐπὶ μὲν τῆς πορνείας
αὐτὸ ἐκεῖνο, ἐν ᾧ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις, ἡ μίξις,
φημὶ, τὴν ἀκαθαρσίαν ἔχει, καὶ διὰ τοῦτο καὶ οἱ
δύο ἀκάθαρτοι. Ἐπὶ δὲ τοῦ πιστοῦ μέρους καὶ τοῦ
ἀπίστου ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα. Ἀκάθαρτος μὲν
γάρ ἐστιν ὁ ἄπιστος, κατὰ τὴν ἀπιστίαν· οὐ κοι-
νωνεῖ δὲ κατὰ ταύτην αὐτῷ ἡ γυνὴ, κοινωνεῖ δὲ κατὰ
τὴν μίξιν, καθ' ἣν οὐδεμία ἀκαθαρσία ἐμφαίνεται·
γάμος γάρ ἐστι. Διὰ τοῦτο οὖν οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτον
τὸ πιστὸν μέρος.

immundus; perspicuum autem est, etiam eam quæ
cum idololatra jungitur, unum cum illo corpus sor-
tiri : cur igitur ex ea non immunda redditur? Quo-
niam in fornicatione illud ipsum in quo communicant,
commistionem dico, impuritatem habet, eoque vel
utrosque coinquinari : verum quod ad fidelem spe-
ctat et infidelem, longe se aliter res habet. Siquidem
ob suam incredulitatem immundus efficitur infidelis,
in hac autem mulier cum ipso non communicat, sed
in mistione, in qua nulla apparet impuritas (con-
jugalis enim est) communicat. Propterea nullam
fidelis ex eo labem admittit.

« Ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστιν. » Εἰ γὰρ μὴ νικᾶται τῇ καθαρότητι τοῦ πιστοῦ μέρους τὸ ἄπιστον, λοιπὸν τὰ τικτόμενα ἀκάθαρτά ἐστιν, B
ἤτοι ἐξ ἡμισείας καθαρά.

« Alioquin filii vestri immundi essent. » Nam si
infidelis credentis puritate non **160** vinceretur,
forent sane, quos parerent, liberi immundi vel ex
parte dimidia mundi.

« Νῦν δὲ ἅγιά ἐστι. » Τουτέστιν, οὐκ ἀκάθαρτα· τῇ γὰρ περιουσίᾳ τῆς τοῦ ἁγίου λέξεως ἐκβάλλει τὸ δέος τῆς τοιαύτης ὑποψίας.

« Nunc autem sancti sunt. » Hoc est, non im-
mundi. Nam per exuberantiam dictionis hujus sancti
hujusmodi suspicionis metum rejicit.

« Εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωριζέσθω. » Οἷον, εἰ κελεύει σοι ἢ κοινωνῆσαι τῆς ἀπιστίας αὐτῷ, ἢ ἀναχωρεῖν[54] τοῦ γάμου, ἀναχωρείτω. Βέλτιον γὰρ τὸν γάμον, ἢ τὴν εὐσέβειαν λυθῆναι.

VERS. 15. « Quod si infidelis discedit, discedat. »
Veluti si tibi imperet, ut suæ particeps fias infide-
litatis, aut discedas a matrimonio, discede. Satius
enim est connubium solvere quam pietatem.

« Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ ἐν τοῖς τοιούτοις· ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ὑμᾶς ὁ Θεός. » Εἰ μάχεταί σοι, φησὶ, διότι μὴ κοινωνεῖς τῆς ἀπιστίας, διαζύγηθι. Οὐ γὰρ δεδούλωσαι εἰς τὰ τοιαῦτα· τουτέστιν, οὐ καταναγκάζει βαστάζειν αὐτὸν καὶ ἐν τοῖς C
τοιούτοις. Βελτιον γὰρ ἀπαλλαγῆναι ἢ μάχεσθαι, ἐπεὶ οὐδὲ ὁ Θεὸς βούλεται τοῦτο. « Ἐν γὰρ εἰρήνῃ κέκληκεν ὑμᾶς. » Ὥστε εἰ μάχεται, ἐκεῖνος παρέσχε τὴν αἰτίαν τοῦ διαζυγίου.

« Non enim servituti subjectus est frater aut
soror in hujusmodi : in pace autem vocavit vos
Deus. » Si tecum, inquit, litiget, eo quod cum illo
non communicas in infidelitate, disjungitor. Hujus-
modi enim servituti non est subjecta; hoc est, in
hujusmodi rebus virum ferre non cogeris. Melius
enim est secedere quam altercari. Neque vero illud
divinæ est voluntatis; « In pace enim vos vocavit. »
Itaque si litiget, divortii causam ille præbuit.

« Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; » Πάλιν πρὸς τὸ, « Μὴ ἀφιέτω, » ἀναδραμὼν, τοῦτο λέγει· Εἰ γὰρ μὴ μάχεταί σοι, μένε, φησὶ, καὶ παραίνει, ἴσως ἀνύσεις. Ἐν ἀμφιβόλῳ δὲ τοῦτο τίθησιν, ἅμα μὲν ἵνα μὴ δόξῃ ἀνάγκην ἐπάγειν τῇ γυναικὶ τοῦ πάντως πεῖσαι τὸν ἄνδρα· ἅμα δὲ καὶ μετέωρον αὐτὴν ποιῶν τῷ ἀεὶ ἐλπίζειν, ὥστε μὴ ἀπογινώσκειν.

VERS. 16. « Quid enim nostri, mulier, num maritum
salvum facies? » Rursus ad illud rediens, videlicet,
« Ne dimittat, » hoc dicit. Si tibi enim molestus
non sit, maneto, inquit, cum eo, et commonefacito,
aliquid fortassis efficies. Rem autem in ambiguo
statuit; partim, ne mulieri necessitatem virum om-
nino persuadendi videatur imponere; partim, ut
animum ejus ad spem erigat, ne de illo desperet.

« Καὶ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις; Εἰ μὴ ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεὸς, ἕκαστον[55] ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος[56], οὕτω περιπατείτω. » Τινὲς οὕτως D
ἀνέγνωσαν· « Τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις, ἢ μή; » εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς· « Ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός· » τουτέστι, Πόθεν οἶδας, κἂν τε σώσῃς, κἂν τε καὶ μή; Ἄδηλον πάντως. Ἀδήλου δὲ ὄντος, οὐ δεῖ λύειν τὸν γάμον. Μὴ σώζων μὲν γὰρ, οὐκ ἐβλάβης· σώζων δὲ, ὠφέλησας καὶ ὠφελήθης. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Ἰωάννης ἀνέγνω, ἀλλὰ, « Εἰ μὴ ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός· » ὃ καὶ βέλτιον πάντως· ὡσανεὶ γὰρ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· Οὐ γίνεται ὁ χωρισμὸς διὰ τὴν ἀπιστίαν, « εἰ μὴ ἑκάστῳ, » ἀντὶ τοῦ, Ἀλλὰ ἕκαστος οὕτως ἐχέτω, ὡς ηὐδόκησεν

VERS. 16, 17. « Aut quid nosti, vir, si conjugem
tuam salvam facies? Nisi cuique ut divisit Deus,
unumquemque ut vocavit Dominus, ita ambulet. »
Nonnulli sic legunt : « Quid nosti, vir, si mulierem
salvam facies, necne? » Deinde ab alio exordio :
« Unicuique ut divisit Deus; » hoc est, Unde com-
pertum habes, si hanc salvam facturus sis necne?
id quidem est prorsus incertum. Cum autem in am-
biguo sit, connubium non est dirimendum. Quod
si salvam non feceris, nil tibi officiet. Salvam au-
tem hanc si reddideris, et aliis profuisti et tibi. At
non ita legit sanctus Chrysostomus : sed, « Nisi ut
unicuique divisit Deus : » qui sensus est longe
potior : perinde ac si dixerit Apostolus, Haudqua-

Variæ lectiones.

[54] Ἴσ. ἀναχώρει. O. [55] Ἕκαστος O. [56] Θεός O.

quam propter infidelitatem fit divortium, « nisi unicuique, » hoc est, Sed unusquisque sic se habeat, ut] Deo de illo disponere placuit. Uxorem habens infidelem vocatus es? eam retineto', nec ob infidelitatem ejicias.

A αὐτὸν ὁ Θεός. Γυναῖκα ἔχων ἄπιστον ἐκλήθης; Μένε ἔχων, καὶ μὴ διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐκβάλῃς.

« Et sic in omnibus Ecclesiis dispono. » Hoc dixit, ut ex eo quod alios habeant participes, ad obsequendum sint paratiores.

« Καὶ οὕτως ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις διατάττομαι. » Τοῦτο εἶπεν, ἵνα τῷ ἔχειν καὶ ἄλλους κοινωνοὺς, προθυμότεροι περὶ τὴν ὑπακοὴν διατεθῶσι [57].

Vers. 18. « Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat præputium. » Verisimile erat multos quos circumcisionis pudebat, medicamento quodam membrum circumcisum ad pristinum statum redigere, cuticulam nimirum superinducentes.

« Περιτετμημένος τις ἐκλήθη; Μὴ ἐπισπάσθω. » Εἰκὸς ἦν πολλοὺς αἰσχυνομένους τῇ περιτομῇ, διά τινος ἰατρείας, ἐπὶ τὸ ἀρχαῖον ἐπανάγειν τὸ ἐμπερίτομον μόριον, ἐπισπωμένους τὸ δέρμα.

161 « In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur. » Contra nonnulli, quod in circumcisione præclarum quid esse videretur, post fidem circumcidebantur. Ait igitur, quod ista ad fidem nihil conferant.

« Ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη; μὴ περιτεμνέσθω. » B Πάλιν τινὲς διὰ τὸ δοκοῦν ἔνδοξον τῆς περιτομῆς, μετὰ τὸ πιστεῦσαι περιετέμνοντο. Φησὶν οὖν, ὅτι ταῦτα οὐδὲν εἰς τὴν πίστιν συντελεῖ.

Vers. 19. « Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio mandatorum Dei. » Ubique una cum fide virtutis exigitur operatio. Cætera vero, vel minus, vel non omnino.

« Ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. » Παντεχοῦ τοῦτο ζητεῖται, μετὰ τῆς πίστεως ἡ ἐργασία τῆς ἀρετῆς [58]· τἆλλα δὲ, ἢ ἧττον, ἢ οὐδόλως.

Vers. 20, 21. « Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Servus vocatus es? non sit tibi curæ : sed et si potes fieri liber, magis utere. » In vocatione qua vocatus est, hoc est, quocunque in genere, vel ordine vel conditione Christi fidem susceperit quispiam, in hoc perseveret. Vocationem enim dicit inductionem ad fidem. Servus cum esses credidisti? anxius ne sis, neque perturberis. Usque C adeo enim non obest servitus, ut potius, si potes liber fieri, utere : hoc est servito, atque in usum te conferto.

« Ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει, ᾗ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω [59]. Δοῦλος ἐκλήθης; μή σοι μελέτω· ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι. » — « Ἐν τῇ κλήσει, ᾗ ἐκλήθη, » τουτέστιν, ἐν οἵῳ βίῳ, καὶ ἐν οἵῳ τάγματι καὶ πολιτεύματι ὢν ἐπίστευσεν, ἐν τούτῳ μενέτω. Κλῆσιν γὰρ τὴν εἰς τὴν πίστιν προσαγωγὴν φησι. Δοῦλος ὢν ἐπίστευσας; μὴ φρόντιζε, μηδὲ θορυβοῦ. Τοσοῦτον γὰρ οὐ βλάπτει σε ἡ δουλεία, ὥστε μᾶλλον, καὶ εἰ δύνασαι ἐλευθερωθῆναι, χρῆσαι· τουτέστι, Δούλευε, εἰς χρῆσιν σεαυτὸν ἐκδὸς.

Vers. 22. « Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini : similiter qui liber vocatus est, servus est Christi. » Libertus dicitur, qui servitute liberatur. Inquit igitur : Tu qui, cum in servitute maneres, credidisti in Christum, libertus effectus es Christi : liberavit enim hic te tum a peccato, tum ab ista servitute exteriore, tametsi servus sis. Cum enim quis ab affectibus liberatur, et animi ingenuitate potitur', non est servus, etsi videatur. Rursus, alius quispiam, liber cum esset, ad fidem vocatus, Christi servus efficitur. Itaque si servitutis D nomen servum obturbat, intelligat se in Christo liberatum esse : quod longe est humana libertate præstantius. Porro, si libertatis nomen liberum attollit, intelligat idem se Christi servum esse, et comprimatur, utpote qui tanti Domini jugum subierit, ipsique placere debuerit. Viden' quam prudenter Apostolus, quæ utramque deceant partem, commonefaciat?

« Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστίν· ὁμοίως καὶ ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς δοῦλος Χριστοῦ ἐστιν. » Ἀπελεύθερος λέγεται ὁ ἀπὸ δουλείας ἐλευθερωθείς. Φησὶν οὖν, ὅτι Σὺ ὁ ἐν δουλείᾳ πιστεύσας, ἀπελεύθερος εἶ τοῦ Χριστοῦ· ἠλευθέρωσε γάρ σε καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἀπὸ τῆς ἔξωθεν δὲ ταύτης δουλείας, εἰ καὶ δοῦλος εἶ. Ὅταν γάρ τις παθῶν ἀπήλλακται, καὶ εὐγενῆ ἔχῃ ψυχὴν, οὐκ ἔστι δοῦλος, κἂν δοκῇ. Πάλιν, ἄλλος ἐλεύθερος ὢν, ἐκλήθη εἰς τὴν πίστιν, δοῦλος Χριστοῦ ἐστιν. Ὥστε εἰ τὸ ὄνομα τῆς δουλείας θορυβεῖ τὸν δοῦλον, ἐννοείτω ὅτι ἐν Χριστῷ ἠλευθέρωται· ὃ πολλῷ μεῖζόν ἐστι τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας. Αὖθις δὲ, εἰ τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας ἐπαίρει τὸν ἐλεύθερον, ἐννοείτω, ὅτι δοῦλός ἐστι Χριστοῦ, καὶ συστελλέσθω, ὡς ὑπὸ Δεσπότην τηλικοῦτον ὢν, καὶ αὐτῷ ἀρέσκειν ὀφείλων. Ὁρᾷς σοφίαν, πῶς ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι τὰ προσήκοντα παραινεῖ;

Vers. 23, 24. « Pretio empti estis, nolite fieri servi hominum. Unusquisque in quo vocatus est, fratres, in eo permaneat apud Deum. » Non solum ad servos hoc dicit, sed etiam ad liberos : et universos instituit Christianos, ut nihil ad hominum gratiam

« Τιμῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων. Ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοὶ, ἐν τούτῳ μενέτω παρὰ Θεῷ. » Οὐ πρὸς οἰκέτας μόνους τοῦτό φησιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐλευθέρους, παραινῶν πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς, [60] μὴ πρὸς ἀρέσκειαν ἀνθρώπων ποιεῖν

Variæ lectiones.

[57] γένωνται O. [58] τῶν ἐντολῶν O. [59] ἐν ᾗ ἐτάχθη μενέτω. Ἄλλ. ἐν ἐκείνῃ μενέτω O. [60] πᾶσιν ἀνθρώποις O.

τι, μηδὲ ὑπείκειν αὐτοῖς παράνομα ἐπιτάττουσι. Τοῦτο γάρ ἐστι δουλεύειν ἀνθρώποις· καὶ ταῦτα, ὑπὸ Θεοῦ ἀγορασθέντας. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο παραινεῖ, τὸ ἀφίστασθαι ἀπὸ τῶν δεσποτῶν· ἄπαγε! ὅτι γὰρ οὐ τοῦτο λέγει, δῆλον ἐξ ὧν ἐπάγει· « Ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, » καὶ τὰ ἑξῆς· τουτέστι, κἂν ἐν δουλείᾳ, ἐν ταύτῃ μενέτω· τὸ δὲ, « Παρὰ Θεῷ, » προσέθηκεν, ἵνα μὴ πάλιν τοῦ Θεοῦ ἀφιστώμεθα, διὰ τὴν πρὸς τοὺς παρανόμους δεσπότας ὑποταγήν. Ἀμφοτέρων γὰρ προνοεῖται, τοῦ μήτε τῶν σωματικῶν δεσποτῶν ἀφίστασθαι προφάσει τοῦ Θεοῦ· μήτε πάλιν τοῦ Θεοῦ ἀποστατεῖν, ὑπείκοντας ὑπὲρ τὸ δέον τοῖς δεσπόταις. A

« Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. » Ἐπειδὴ τοῖς περὶ σωφροσύνης λόγοις ἐνεγύμνασεν ἡμᾶς, ἐπὶ τὸ μεῖζον ἀνατρέχει, τὴν παρθενίαν, καί φησιν, ὅτι Ὁ Κύριος μὲν οὐκ ἐνομοθέτησεν, οὐδὲ ἐπέταξέ τι περὶ ταύτης· ἀλλ' εἶπεν· « Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρείτω. » Οὐκοῦν οὐδὲ ἐγὼ τολμῶ ἐπιτάξαι· μέγα γὰρ καὶ ἐπικίνδυνον τὸ πρᾶγμα· πλὴν ἀλλὰ γνώμην δίδωμι, τουτέστι, συμβουλὴν, καθὸ καὶ αὐτὸς ἠξιώθην διὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ πιστὸς εἶναι, τουτέστιν, οἰκεῖος [60a] αὐτοῦ, καὶ μυστικὰ ἄξιος πιστεύεσθαι. B

« Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι. » Ὅσον κατ' ἐμὴν γνώμην, φησὶ, κάλλιστόν [61] ἐστιν ἀνθρώπῳ γάμου ἀπέχεσθαι, διὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυσκολίας, καὶ τὰ τοῦ γάμου ὀχληρὰ, οὐ τὴν ἀκαθαρσίαν. C

« Δέδεσαι γυναικί; Μὴ ζήτει λύσιν. Λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; Μὴ ζήτει γυναῖκα. Ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες. » Ἐν τῷ εἰπεῖν, « Δέδεσαι; » ἔδειξεν ὅτι κάκωσιν ἐπιφέρει ὁ γάμος, ὡς δεσμός. Λύσιν δὲ, οὐ τὴν ἐκ συμφωνίας ἀποχὴν φησιν, ἀλλὰ τὴν παράλογον διάζευξιν· ὃς ἐάν γε κατὰ συμφωνίαν ἐγκρατεύοιντο, τοῦτο οὐκ ἔστι λύσις. Ἐπειδὴ δὲ εἶπε, « Μὴ ζήτει γυναῖκα, » ἵνα μὴ δόξῃ ὅτι ἀγαμίαν νομοθετεῖ, ἐπάγει· « Ἐὰν δὲ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες· » Ὅρα δὲ, πῶς λεληθότως εἰς τὴν παρθενίαν εἰσωθεῖ [62], τὸν μὲν γάμον δεσμὸν λέγων, τὴν δὲ παρθενίαν, λύσιν καὶ ἐλευθερίαν. D

« Καὶ ἐὰν γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτε. » Παρθένον ἐνταῦθά φησιν, οὐ τὴν ἀφιερωθεῖσαν [63] Θεῷ (αὕτη γὰρ ἐὰν γήμῃ, ἥμαρτε πάντως, ὡς μοιχὸν ἐπεισφέρουσα τῷ νυμφίῳ αὐτῆς Χριστῷ), ἀλλὰ τὴν ἔτι ἄγαμον κόρην. Αὕτη γοῦν ἐὰν γήμῃ, οὐχ ἥμαρτεν· οὐ γὰρ ἀκάθαρτος ὁ γάμος.

« Θλῖψιν ἐν τῇ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι. » Τὰς ἐν τῷ γάμῳ φροντίδας καὶ λύπας, θλῖψίν φησιν. « Ἐγὼ δὲ, » φησὶν, « ὑμῶν φείfactitent, neque illorum jussa qui prava injunxerint, exsequantur. Hoc enim est hominibus servire, eos præsertim qui a Deo redempti sint. Neque profecto hortatur, ut a dominis desciscant; absit! Nam illum non ita dicere liquido patet ex eo quod addit : « Unusquisque in quo vocatus est, » etc., hoc est, si fuerit in servitute vocatus, in ea perstet. « Apud Deum, » autem adjecit, ne forte improbis dominis obsequendo, deficiamus a Deo. Utrisque enim providet, videlicet ne sub Dei pretextu **162** discedant a dominis, quorum in potestate eorum sunt corpora : et rursum ne a Deo deficiant, dominis supra quam par est obsequendo.

Vers. 25. « De virginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut sim fidelis. » Postquam nos in sermonibus de continentia exercuisset, ad id quod majus est, virginitatem scilicet, ascendit; aitque nullam Dominum tulisse de virginitate legem, neque de hac quidquam statuisse, sed unum illud dixisse : « Qui potest capere, capiat [2a] » Quocirca neque ipse ausim quidquam de illa re statuere : magnum enim hoc et periculosum : cæterum do sententiam, hoc est, consilium, quatenus ipse per misericordiam Dei non indignus sum habitus, ut sim fidelis, hoc est, familiaris ejus, et dignus cui mysteria concredantur.

Vers. 26. « Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. » Mea quidem, inquit, sententia, hominem matrimonio abstinere optimum est propter ejus difficultates, conjugiique molestias, non ob immunditiam.

Vers. 27. « Alligatus es uxori? Noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore? Noli quærere uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccasti. » Dicendo « Ligatus es? » ostendit quod nuptiæ veluti vincula, afflictionem afferant. Solutionem autem, non eam quæ fit ex consensu continentiam dicit, sed divortia rationi non consentanea : nam si ex consensu contineant, ea non est solutio. Quia vero dixit, « Ne quæras uxorem, » ne cælibatum statuere velle videatur subdit : « Si autem et duxeris uxorem, non peccasti. » Animadverte autem, quam latenter ad virginitatem impellat nuptias vinculum appellant, virginitatem autem solutionem et libertatem.

Vers. 28. « Et si nupserit virgo, non peccavit. » Virginem hic dicit, non eam quæ Deo consecrata sit (ea enim si nupserit, peccavit omnino, utpote quæ mœchum superinduxerit sponso suo Christo), sed innuptam puellam. Ea enim si nupserit, non peccavit : matrimonium enim non est impurum.

« Tribulationem tamen carnis habebunt ejusmodi. Ego autem vobis parco. » Sollicitudines in matrimonio et mœrores obvenientes, tribulationem vocat.

[2a] Matth. XIX, 12.

Variæ lectiones.

[60a] οἰκεῖν o. [61] καλόν m. [62] συνωθεῖ o. [63] ἀφορισθεῖσαν o.

« Ego autem, » inquit, « vobis parco, » tanquam filiis, voloque liberos vos esse, extraque mœrorem : tanquam matrimonium nexus quispiam sit, quique eo sint colligati, non sint sui juris, ut supra commemoratum est.

A δομαι, » ὡς τέκνων, καὶ βούλομαι ὑμᾶς ἐλευθέρους εἶναι καὶ ἀλύπους· ὡς ὁ γάμος γε καὶ δεσμός ἐστι, καὶ οἱ ὑπὸ τοῦτον ὄντες, ἑαυτῶν οὐκ ἐξουσιάζουσι, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται.

Vers. 29. « Hoc autem dico, fratres, tempus breve est : reliquum est, » Cum dixisset, « Afflictionem habebunt in carne. » ne quis **163** adjiceret, atqui et voluptatem habebunt : subsecat et aufert quæ sunt voluptatis, per hoc quod tempus esse contractum et breve subinferat. Ad dissolutionem enim et interitum omnia vergunt, appropinquavitque regnum Christi, ac in posterum ad ipsum migrare debemus. Quare etiam et nonnulla in matrimonio voluptas est, ea tamen brevis est, exiguoque temporis spatio duratura : atque hoc ipsum est afflictio.

» Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Θλῖψιν ἕξουσι τῇ σαρκί, » ἵνα μή τις εἴπῃ· Ἀλλὰ καὶ ἡδονήν· ὑποτέμνει τὰ τῆς ἡδονῆς, ἐκ τοῦ τὸν καιρὸν συνεσταλμένον εἰσαγαγεῖν. Πρὸς λύσιν γὰρ ἐπείγονται τὰ πάντα, καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, καὶ λοιπὸν πρὸς αὐτὸν ἀποδημεῖν ὀφείλομεν. Ὥστε καὶ εἰ ἡδονή τίς ἐστιν, ἀλλὰ βραχεῖα αὕτη, καὶ ὀλιγοχρόνιος· καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ θλῖψις.

Vers. 29-31. « Ut qui habent uxores, tanquam non habentes sint : Et qui flent, tanquam non flentes : et qui gaudent, tanquam non gaudentes : et qui emunt, tanquam non possidentes : Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur. » Quod si qui uxores habent, tanquam non habeant, esse debeant, quid ultra proderit in matrimonio conjungi, sibique ipsi onus injicere? Quid autem est, « Tanquam non habentes? » pro, non affixi, non omne studium circa nuptias et uxorem impendentes. Consimilem ad rationem, neque circa alia, sive tristia, quæ per, flentes, innuit; sive delectabilia, quæ per, gaudentes, significavit; neque circa contractus quos per emptionem indicavit, vehementius quispiam studere debet. Quorsum vero, ait, hæc et illa recenseo? Uno verbo dicam : Qui utuntur hoc mundo, non debent ipso abuti, hoc est, omni studio et affectu illi incumbere. Abusus enim est superfluus usus, et decorum exsuperans.

B

« Ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι· καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίοντες· καὶ οἱ χαίροντες, ὡς μὴ χαίροντες· καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες· καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχρώμενοι. » Ἐπεὶ καὶ οἱ ἔχοντες, ὡς μὴ ἔχοντες ὀφείλουσιν εἶναι, τί δεῖ λοιπὸν ὅλως συζυγῆναι, καὶ ἑαυτῷ φορτίον ἐπιβαλεῖν; Τί δέ ἐστιν, « Ὡς μὴ ἔχοντες; » ἀντὶ τοῦ, οὐ προσηλώμενοι [64], οὐδὲ πᾶσαν τὴν σπουδὴν περὶ τὸν γάμον καὶ τὰς γυναῖκας ἀναλίσκοντες. Ὡσαύτως οὐδὲ περί τι τῶν ἄλλων, ἢ λυπηρῶν, ἃ διὰ τοῦ κλαίειν ἠνίξατο· ἢ τερπνῶν, ἃ διὰ τοῦ χαίρειν ἐδήλωσεν· ἢ τῶν συναλλαγμάτων, ἃ διὰ τοῦ ἀγοράζειν ἐνέφηνεν, ὀφείλει τις πάνυ σφοδρότερον [65] σπουδάζειν. Καὶ τί, φησὶ, τάδε καὶ τάδε καταλέγω; Ἁπλῶς, οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ οὐκ ὀφείλουσιν αὐτῷ καταχρᾶσθαι· τουτέστι, προσέχειν αὐτῷ μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν προσπαθείας. Κατάχρησις γὰρ ἡ περιττὴ χρῆσις, καὶ πλείων τοῦ δέοντος.

C

« Praeterit enim figura mundi hujus. » Id est, transit et dissolvitur. Quid ergo amore ejus teneamur, quod dissolvitur? Figuram autem appellavit, innuens hujus mundi res oculos tantum attingere, ac leves esse, nullam stabilitatem et subsistentiam habentes.

« Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. » Ἀντὶ τοῦ, παρέρχεται καὶ διαλύεται. Τί οὖν ἔχεσθαι δεῖ τοῦ λυομένου; Σχῆμα δὲ ἐκάλεσεν, ἐμφαίνων ὅτι ἄχρις ὄψεώς εἰσι τὰ τοῦ παρόντος κόσμου, καὶ ἐπιπόλαια, μηδὲν βεβηκὸς καὶ οὐσιῶδες ἔχοντας [*f.* — τα].

Vers. 32. « Volo autem vos absque sollicitudine esse. » Quomodo vero sollicitudinis expertes simus? si cælibes permanserimus. Infert igitur :

« Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι. » Πῶς δ' ἂν εἴημεν ἀμέριμνοι; Εἰ ἄγαμοι ὦμεν. Ἐπάγει οὖν·

Vers. 32,33. « Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Domino. Qui vero cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. » Quomodo volens nos absque sollicitudine esse, o Paule, ac propterea nos in cælibatu asservans, rursum dicis : « Qui sine uxore est, de iis quæ Domini sunt sollicitus est? » Ecce enim iterum sollicitudines. Sed non tales, inquit, quales sunt matrimonii; Domini enim curæ salutares sunt, oblectabilesque : mundi vero curæ noxiæ sunt, et angustia plenæ. Quomodo enim fieri potest, quin ærumnosum molestumque sit uxoris placendæ stu-

D

« Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ [66]. Ὁ δὲ γαμήσας, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. » Πῶς θέλων ἡμᾶς ἀμερίμνους εἶναι, Παῦλε, καὶ διὰ τοῦτο ἀγάμους συντηρῶν, πάλιν λέγεις· « Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου; » Ἰδοὺ γὰρ καὶ πάλιν μέριμναι. Ἀλλ' οὐχ οἷαι, φησὶν, αἱ τοῦ γάμου. Αἱ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου μέριμναι, σωτηριώδεις καὶ τερπναί· αἱ δὲ τοῦ κόσμου, βλαβεραὶ καὶ θλιβεραί. Πῶς γὰρ οὐ θλῖψις καὶ ὄχλησις τὸ σπεύδειν ἀρέσαι γυναικί, καὶ ταῦτα φιλοκόσμῳ, καὶ ἀπαιτούσῃ χρυσία καὶ μαργαρίτας, καὶ τὴν ἄλλην βλακείαν; Ἔνθεν καὶ εἰς ἀδικίαν συν-

Variæ lectiones.

[64] περισπολλώμενοι O. [65] ὀφείλοντες πάνυ σφόδρα O. [66] αὐτῷ O.

ωθοῦνται οἱ ἄλλοι ἄνδρες καὶ ψυχοβλαβεῖς διοικήσεις πραγμάτων.

« Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. » Τουτέστι, διαφέρουσιν ἀλλήλων, καὶ οὐ τὴν αὐτὴν ἔχουσι φροντίδα, ἀλλὰ μεμερισμέναι εἰσὶ ταῖς σπουδαῖς· καὶ ἡ μὲν περὶ ἄλλα σπουδάζει, ἡ δὲ περὶ ἄλλα· διαφέρουσι δὲ αἱ φροντίδες αὐταῖς, καὶ δεῖ ἐκλέγεσθαι τὰ κρείττω καὶ ἀπονώτερα [67].

« Ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ, ἵνα ᾖ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί. » Οὐκ ἀρκεῖ σώματι εἶναι ἁγίαν, ἀλλὰ δεῖ καὶ πνεύματι. Τοῦτο γὰρ ἡ ἀληθὴς παρθενία, ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης· ἐπεὶ πολλαὶ τὸ σῶμα ἁγναὶ καὶ ἀμόλυντοι οὖσαι, κατισπιλωμέναι εἰσὶ τὴν ψυχήν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο σκόπει, ὅτι οὐκ ἔστι παρθένος ἡ τὰ τοῦ κόσμου μεριμνῶσα. Ἐπειδὰν οὖν ἴδῃς τινὰ παρθενίαν ἐπαγγελλομένην, μεριμνῶσαν δὲ τὰ τοῦ κόσμου, γίνωσκε [68] ὅτι οὐδὲν διαφέρει τῆς ἐν γάμῳ. Ὁ γὰρ Παῦλος ὅρους ἀμφοτέροις τέθεικεν, ἐξ ὧν διαγινώσκονται, οὐ γάμον καὶ ἐγκράτειαν, ἀλλὰ πολυπραγμοσύνην καὶ ἀπραγμοσύνην [69]. Ὥστε ἡ πολυπράγμων, οὐ παρθένος. Μεριμνᾷ δὲ καὶ ἡ γεγαμηκυῖα πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί· τυχὸν μὲν καὶ κάλλους ἐπιμελουμένη· τυχὸν δὲ, καὶ διὰ τὸ οἰκουρὸν δοκεῖν εἶναι ἀγαθὴν, ἀνελεήμων καὶ φειδωλὸς δεικνυμένη.

« Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω. » Τοὺς περὶ παρθενίας, φησὶ, λόγους ἐκίνησα, εἰδὼς συμφέρον ὑμῖν τὸ πρᾶγμα, διὰ τὸ ἄλυπον, καὶ ἀμέριμνον, καὶ ψυχωφελέστερον· οὐχ ἵνα ἀναγκάσω ὑμᾶς, καὶ μὴ θέλοντας, παρθενεύειν· βρόχον γὰρ τὴν ἀνάγκην ὠνόμασεν.

« Ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως. » Ἵνα, φησὶν, εὐσχημόνως, καὶ ἐν καθαρότητι ζῆτε (τί γὰρ παρθενίας εὐσχημονέστερον καὶ καθαρώτερον;) καὶ ἵνα ἐλεύθεροι ὄντες τῶν τοῦ γάμου ὀχλήσεων, ἀπερισπάστως τῷ Κυρίῳ δουλεύητε καὶ αὐτῷ παρεδρεύητε [70], ὅλην τὴν μέριμναν ἐπ' αὐτὸν μετατιθέντες [71].

« Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος, (καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι), ὃ θέλει, ποιείτω, οὐχ ἁμαρτάνει· γαμείτωσαν. » Εἴ τις, φησὶν, ἀσθενὴς ὢν τῷ ὄντι τὴν διάνοιαν, νομίζει ἀσχημον εἶναι τὸ παρθένον ἔχειν θυγατέρα, καὶ ταύτα [72], ὑπέρακμον οὖσαν· γενέσθω, φησὶ, καὶ οὕτω. Πῶς; « Ὃ θέλει, ποιείτω· » τουτέστιν, ἐὰν θέλῃ δοῦναι αὐτὴν ἀνδρὶ, δότω· οὐχ ἁμαρτάνει γάρ. Πλὴν κρεῖττον τὸ παρθένον τηρεῖν, ὡς ἐξῆς λέγει.

« Ὃς δὲ ἕστηκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τηρεῖν

dium, præcipue cum ejusmodi sit, quæ ornatu delectatur, et aurum, margaritas, aliamque mollitiem expetit? Hinc miseri mariti ad iniquitatem, animæque noxias rerum administrationes impelluntur.

Vers. 34. « Divisæ sunt uxor et virgo. » Hoc est, 164 differunt inter se mutuo, nec habent sollicitudinem, sed divisæ sunt in studiis suis: atque ista quidem de aliis est sollicita, illa vero de aliis: diversæ autem sunt utriusque curæ: ea itaque quæ præstantiora sunt, et minus habent laboris, eligenda sunt.

« Innupta cogitat quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino, ut sit sancta et corpore et spiritu. Quæ vero nupsit, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. » Non satis est ut virgo sancta sit corpore, verum etiam spiritu. Hoc enim est vera virginitas, animæ nimirum puritas. Nam multæ corpore quidem castæ et impollutæ, anima contaminatæ sunt. Præterea, et istud perpende, quod illa non est virgo, quæ res curat mundanas. Cum igitur conspexeris quampiam, quæ castitatem vovit, sollicite incumbentem rebus mundi, noveris eam a conjugata nihil discrepare. Nam Paulus fines utrisque posuit, quibus dignoscantur, non certe matrimonium et continentiam, sed curiositatem et tranquillitatem. Quare, quæ variis negotiis se implicat, virgo non est. Quæ autem nupta est, sollicita est quomodo marito placeat; formam fortasse curans, vel forsan ut bona materfamilias videatur, se immisericordem et parcam ostendens.

Vers. 35. « Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam. » De virginitate sermonem movi, rem istam vobis conducere sciens, quod mœrore sollicitudineque careat, animæque sit utilior: non ut cogam vos invitos in cælibatu permanere: nam necessitatem laqueum nominavit.

« Sed ad id quod honestum est, et ut Domino assideatis, ita ut abeo avelli nequeatis. » Ut, inquit, honeste et in puritate vivatis (quid enim virginitate honestius et purius?), et ut a nuptiarum molestiis liberi, Domino sine ulla distractione serviatis ipsique assideatis, totam curam vestram in ipsum transferentes.

Vers. 36. « Sin quis turpe esse putet super virgine Jsua, si fuerit superadulta, et sic oportet fieri, quod vult, faciat, non peccat, contrahant matrimonium. » Si quis, inquit, revera imbecillis intelligentiæ, turpe esse censeat, filiam suam virginem retinere, præsertim quæ ætatis florem præteriit, Fiat, inquit, sic. Quomodo? « Quod vult faciat: » hoc est, si velit eam tradere marito, tradat; non enim peccat. Verumtamen melius est virginem servare, quemadmodum deinceps dicit.

Vers. 37-38. « Qui autem stat firmus in corde suo, non habens necessitatem, potestate autem habens propriæ voluntatis, atque hoc judicavit in corde

Variæ lectiones.

[67] τὴν κρείττω καὶ ἀπονωτέραν. [68] ἴσθι. οἱ [69] ἀκτημοσύνην ο. [70] προσεδρεύητε ο. [71] ἀνατιθέντες ο. [72] ταύτην ο.

suo, servare suam virginem, bene facit. Igitur et qui matrimonio **165** jungit virginem suam, bene facit : qui vero non jungit, melius facit. » Observa, quomodo statim ab initio admiretur eum qui servet suam virginem, stabilem ipsum et firmum vocans, et cum judicio agentem quæ agit. « Judicavit » enim, inquit, » in corde suo. » Itaque qui virginem suam nuptui tradit, non stat firmus. Istud autem : « Non habens necessitatem, » significat quod postetatem habeat ut det virgini suæ maritum, neque quisquam sit qui cogat eum ne det. Honor itaque ejus est servare filiam virginem, eamque ob rem laudatur : nam « Bene facit, » inquit. Sed et ille, qui eam nuptiis elocat, bene facit. Nam elocare non est peccatum. Omne autem quod non est peccatum, bene fit. Melius vero est non elocare : virtus enim est.

A τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. Ὥστε καὶ ὁ ἐκγαμίζων, καλῶς ποιεῖ · ὁ δὲ μὴ ἐκγαμίζων, κρεῖττον ποιεῖ. » Ὅρα πῶς ἐκ προοιμίων θαυμάζει τὸν τηροῦντα αὐτὴν παρθένον, ἑδραῖον αὐτὸν καὶ βεβηκότα καλῶν, καὶ ἐν κρίσει ἃ ποιεῖ ποιοῦντα. « Κέκρικε » γὰρ, φησὶν, « ἐν τῇ καρδίᾳ. » Ὥστε ὁ ἐκγαμίζων, οὐχ ἕστηκεν ἑδραῖος. Τὸ δὲ, « Μὴ ἔχων ἀνάγκην, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει τοῦ δοῦναι αὐτῇ ἄνδρα, καὶ οὐδεὶς ὁ ἀναγκάζων [73] μὴ δοῦναι αὐτῇ. Ὥστε φιλοτιμία αὐτῷ ἐστι τὸ τηρεῖν παρθένον τὴν θυγατέρα, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαινεῖται. « Καλῶς » γὰρ, φησὶ, « ποιεῖ. » Καίτοι καὶ ὁ ἐκγαμίζων, κἀκεῖνος καλῶς ποιεῖ. Οὐ γὰρ ἁμαρτία τὸ ἐκγαμίζειν · πᾶν δὲ ὃ οὐχ ἁμαρτία, καλῶς γίνεται. Κάλλιον δὲ τὸ μὴ ἐκγαμίζειν · κατόρθωμα γάρ ἐστιν.

B

Verss. 39, 40. « Mulier alligata est legi quanto tempore vivit maritus ejus : si autem dormierit maritus ejus, libera est ut cui vult nubat; modo in Domino. Beatior autem est si sic manserit juxta meum consilium. Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam. » De secundis nuptiis hæc tradit, permittens quidem eas : attamen beatiorem eam judicat, quæ alterum maritum non acceperit. Quemadmodum enim virginitas primis nuptiis est melior, sic et prius matrimonium posteriori præstat. « Alligata est igitur legi mulier, » hoc est, lege de adulterio cavente tenetur, ne adultera fiat, si, vivente marito, alteri copuletur : sin defunctus fuerit, liberata est a primo nexu et lege, adeoque soluta est. « Modo in Domino : » hoc est, cum temperentia et decoro, in liberorum procreatione et præsidentia, non in libidinis affectione. « Secundum » vero « meum consilium, » dicit, ne rem istam necessitatem arbitreris, sed consilium idque divinum. « Puto, » enim, inquit, « quod et ego Spiritum Dei habeam. » Magnæ autem humilitatis argumentum est hoc. Non enim dixit : Habeo, sed, « Puto me habere : » hoc est, Arbitror, existimo.

« Ἡ γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς · ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλῃ [*vulg.*-λει] γαμηθῆναι· μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαριωτέρα δέ ἐστιν ἐὰν οὕτω μείνῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. Δοκῶ δὲ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. » Περὶ δευτερογαμίας ἐνταῦθα διδάσκει, συγχωρῶν μὲν αὐτήν · πλὴν μακαριωτέραν τιθεὶς τὴν μὴ δι-γαμοῦσαν. Ὡς γὰρ ἡ παρθενία τοῦ πρώτου γάμου καλλίων · οὕτω καὶ ὁ πρῶτος γάμος τοῦ δευτέρου. « Δέδεται οὖν νόμῳ ἡ γυνὴ, » τουτέστι, κατέχεται νόμῳ τῷ περὶ τῶν μοιχειῶν διαλαμβάνοντι, ὡς ἂν μὴ μοιχαλὶς γένοιτο ἑτέρῳ συζευχθεῖσα, ζῶντος τοῦ ἀνδρός · ἀποθανόντος δὲ, ἠλευθέρωται ἐκ τοῦ πρώτου δεσμοῦ καὶ νόμου, καὶ λέλυται. « Μόνον ἐν Κυρίῳ · » τουτέστι, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ κοσμιότητος, ἐπὶ παιδοποιᾷ καὶ προστασίᾳ, μὴ ἐμπαθείᾳ [74] ἐπιθυμίας. Τὸ δὲ, « Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, » φησὶν, ἵνα μὴ ἀνάγκην τὸ πρᾶγμα εἶναι νομίσῃς, ἀλλὰ συμβουλὴν, καὶ συμβουλὴν θείαν. « Δοκῶ » γὰρ, φησὶ, « κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. « Πολλῆς δὲ ταπεινοφροσύνης τοῦτο. Οὐ γὰρ εἶπεν · Ἔχω, ἀλλὰ, « Δοκῶ ἔχειν » τουτέστιν, Ἡγοῦμαι, ὑπονοῶ.

C

CAPUT VIII.

Verss. 1. « De iis autem quæ idolis immolantur, novimus, quoniam omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas ædificat. » Fuerunt quidam apud Corinthios perfecti, qui scientes, quod quæ ingrediantur in hominem, ipsum non coinquinent, quodque idola sint lapides et ligna, nec possint nocere; indiscriminatim introierunt idolorum delubra, eaque comederunt quæ idolis immolabantur. Hosce autem alii imperfectiores videntes, ingressi sunt et ipsi delubra, idolisque sacrificabant, non eadem sententia, verum ceu idola honoranda essent, nec non digna quæ sacrificia acciperent. Hoc ad zelum provocavit Paulum, quippe **166** quod utrisque obesset : perfectis, tanquam iis qui dæmoniacis mensis fruerentur : imperfectis, tanquam ii ad

ΚΕΦΑΛ. Η'.

« Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν, ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν · ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. » Ἦσάν τινες παρὰ τοῖς Κορινθίοις τέλειοι, καὶ εἰδότες, ὅτι τὰ εἰσερχόμενα οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅτι τὰ εἴδωλα, ξύλα καὶ λίθοι εἰσὶ, καὶ οὐ δύνανται βλάψαι · ἀδιαφόρως εἰσῆσαν εἰς τὰ εἰδωλεῖα, καὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐνέφερον. Ὁρῶντες δὲ τούτους ἕτεροι ἀτελέστεροι, εἰσῆσαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ εἰδωλεῖα, καὶ εἰδωλοθύτουν, οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης, ἀλλ' ὡς τῶν εἰδώλων τιμίων ὄντων [75], καὶ ἀξίων θυσίας δέχεσθαι. Τοῦτο εἰς ζῆλον ἐκίνησε τὸν Παῦλον, ἅτε καὶ ἀμφοτέρους βλάπτον · τοὺς τε τελείους, ὡς δαιμονικῶν ἀπολαύοντας τραπεζῶν · καὶ τοὺς ἀτελεῖς, ὡς ἐπὶ εἰδωλολατρίαν συνεθουμένους. Σπεύδει τοίνυν διορθώσασθαι τοῦτο · καὶ

D

Variæ lectiones.

[73] ἀναγκάζων αὐτόν m. [74] ἐνπάθει o. [75] εἶναι δοκούντων o.

πρὸς τοὺς τελείους διαλέγεται, ἀφεὶς τοὺς ἀτελεστέρους, ὅπερ ἔθος αὐτῷ. Καὶ πρῶτον καταστέλλει αὐτῶν τὸν ἐπὶ [76] τῇ γνώσει τῦφον, καί φησιν, ὅτι Οὐ μόνοι ὑμεῖς ταύτην ἔχετε, ἀλλὰ πάντες οἴδαμεν [77], ὅτι οὐδέν ἐστιν εἴδωλον ἐν κόσμῳ · πλὴν, ἡ γνῶσις οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ βλάπτει, φυσιοῦσα καὶ ὀγκοῦσα τὸν ἔχοντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀποσχίζουσα αὐτὸν τοῦ πλησίον μέλους, ἐὰν μὴ καὶ τὴν ἀγάπην ἔχῃ μεθ' ἑαυτοῦ [78], ἥτις ἀγάπη τοὐναντίον οἰκοδομεῖν δύναται. Ὅσα γὰρ ἡ χωρὶς ἀγάπης γνῶσις καθαιρεῖ, ταῦτα ἡ ἀγάπη ἀνεγείρει καὶ οἰκοδομεῖ, πάντα ὑπὲρ τοῦ πλησίον ποιοῦσα.

A idolorum culturam impellerentur. Ad istud itaque corrigendum festinat, ac ad perfectos, imperfectioribus, uti solet, omissis, disserit. Ac primum ipsorum factum ob scientiam conceptum reprimit, inquiens : Non vos soli hanc habetis, sed nos omnes ex æquo tenemus, quod nihil sit idolum in mundo. Verum scientia adeo non solum non prodest, ut potius etiam obsit, inflans et intumescere faciens habentem; ac propterea abscindens a proximi membro, nisi charitatem una secum habuerit. Quæ nimirum charitas e contra ædificare potest. Quæcunque enim scientia sine charitate destruit, hæc charitas erigit ædificatque, omnia in proximi gratiam faciens.

« Εἴ δέ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε καθὼς δεῖ εἰδέναι [79]. » Τὸ μεῖζον λέγει ἐνταῦθα, ὅτι κἂν μετὰ τῆς ἀγάπης ἡ γνῶσις ᾖ, οὐδὲ οὕτως ἐστὶ τελεία · οὐδεὶς γὰρ οἶδέ τι καθὼς δεῖ γνῶναι, κἂν Πέτρος ᾖ, κἂν Παῦλος. Ὥστε τί ὑμεῖς ἐπαίρεσθε, εἰ τὴν γνῶσιν ἔχοντες χωρὶς ἀγάπης, ὅπου γε κἂν μετὰ τῆς ἀγάπης αὐτὴν εἴχετε, οὐδὲ οὕτω τέλειόν τι ἐγινώσκετε;

B Verbs. 2. « Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum quidquam novit, quemadmodum novisse oportet. » Majus quiddam hic dicit, nempe : Etiamsi charitati scientia conjuncta fuerit; neque sic est perfecta. Nemo enim quidquam novit quemadmodum scire oportet, sive Petrus fuerit, sive Paulus. Quid igitur vos efferimini, qui scientia sine dilectione imbuti estis? quandoquidem si scientiam etiam cum dilectione haberetis, neque sic tamen perfecte aliquid sciretis.

« Εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ. » Ὃ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν · Εἴ τις ἀγαπᾷ τὸν πλησίον, ἀγαπᾷ καὶ τὸν Θεὸν πάντως. Ἀγαπῶν δὲ τὸν Θεὸν, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἔγνω τὸν Θεὸν, ἀλλ', « Ἔγνωσται ὑπὸ Θεοῦ · » τουτέστι, γνωστὸς αὐτῷ [80] καὶ οἰκεῖος καθίσταται. Γνωστὸς δὲ γενόμενος τῷ Θεῷ, γνῶσιν παρ' αὐτοῦ λαμβάνει, καὶ οὐδὲ ταύτην ἔχει ἐκπεπτωκυῖαν. Ὥστε κἂν γνῶσιν ἔχῃς, μὴ ἐπαίρου · οὔτε γὰρ τελεία ἐστὶν, οὔτε σὸν κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ [81] ἐστι χάρισμα. Ὅρα γοῦν, διὰ πόσων καταστέλλει τὸν τῦφον αὐτῶν.

C Verbs. 3. « Sin quis autem diligit Deum, is cognitus est ab eo. » Quod ait, est hujusmodi : Si quis charitate proximum suum prosequitur, is Deum etiam prorsus diligit. Qui autem Deum diligit, non dixit, cognoverit Deum, sed, « A Deo cognitus est : » hoc est, notus ipsi et familiaris constituitur. Notus autem Deo, scientiam ab eo accipit : neque hanc tamen perfectam habet. Proinde, et si scientiam habeas, noli efferri. Nam neque perfecta est, neque tuum opus, sed Dei donum. Vide igitur quantis argumentis eorum superbiam cohibet.

« Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς. » Πάλιν κοινοποιεῖ τὴν γνῶσιν, καταστέλλων αὐτούς. Πάντες γὰρ, φησὶν, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ. Οὐκ ἔστιν οὖν εἴδωλα; οὐκ ἔστι ξόανα; Ἔστι μὲν, ἀλλ' οὐδέν ἐστι · τουτέστιν, οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχει · οὐδὲ θεοί εἰσιν, ἀλλὰ λίθοι καὶ δαίμονες. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν παρ' Ἕλλησι καὶ ἰδιῶται, καὶ σοφοί · καὶ οἱ μὲν ἰδιῶται οὐδὲν ἤδεσαν [82] πλέον τῶν λίθων · οἱ δὲ φιλόσοφοι δυνάμεις θείας ἐνοικεῖν αὐτοῖς ἐδόξαζον, οὓς [83] καὶ θεοὺς ἐκάλουν · πρὸς μὲν τοὺς ἰδιώτας εἶπε τὸ, « Οὐδέν ἐστιν εἴδωλον ἐν τῷ κόσμῳ · πρὸς δὲ τοὺς φιλοσόφους, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ἕτερος Θεὸς, εἰ μὴ εἷς. » Ὥστε οὐδὲ ἐνάμεις θεῖαι ἐνοικοῦσι τοῖς εἰδώλοις · εἷς γάρ ἐστι Θεὸς, καὶ οὐ πολλοί.

D Quia vero apud Græcos fuere et indocti et sapientes : indocti quidem nihil plus idola esse quam lapides norant : philosophi vero divinas in ipsis habitare virtutes arbitrabantur, quas et deos vocabant; ad idiotas dixit : « Idolum nihil est in mundo : » ad philosophos vero, « Non est alius Deus, præterquam unus. » Igitur neque virtutes divinæ simulacra ista inhabitant : unus enim Deus est, non multi.

« Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς (ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοὶ), ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· » Ἐπειδὴ εἶπεν,

167 Verbs. 5, 6. « Nam et si sunt qui dicantur dii, sive in cœlo, sive in terra (quemadmodum dii multi sunt, et domini multi), nobis tamen unus Deus Pater est, ex quo omnia, et nos in ipsum. »

Variæ lectiones.

[76] ἐν o. [77] οἴδατε o. [78] ἑαυτῆς o. [79] γνῶναι o. [80] αὐτοῦ o. [81] Χριστοῦ o. [82] ἦσαν o. [83] ἵσ. ἃς.

Cum nullum esse alium Deum asseruisset, ac apud Græcos dii multi dicebantur : ne videretur rebus manifestis repugnare, etiamsi sint, inquit, qui dicantur dii, hoc est, qui revera non sint, sed nomine tenus : sive in cœlo, ut sol et luna, aliæque stellæ et sidera, quibus Græci numina attribuerunt : sive super terram, ut qui ex hominibus in deorum ordinem ab iis translati sunt : at vero « nobis est unus Deus Pater, ex quo omnia : » quod significat eum esse Conditorem et Creatorem. Quod vero adjicit, « Et nos in ipsum : » fidei et appropriationis rationem indicat : perinde ac si dicat, Et nos ad ipsum conversi sumus, exque eo pendemus.

A ὅτι « Οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, » ἐλέγοντο δὲ πολλοὶ θεοὶ παρ' Ἕλλησιν· ἵνα μὴ δόξῃ τοῖς φανεροῖς μάχεσθαι, φησὶν, ὅτι « Εἰ καὶ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, » τουτέστιν, οὐκ ἐν ἀληθείᾳ ὄντες, ἀλλ' ἐν λόγῳ · « εἴτε ἐν οὐρανῷ, » ὡς ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ οἱ λοιποὶ ἀστέρες, οὓς ἐθεοποίησαν Ἕλληνες · « εἴτε ἐπὶ γῆς, » ὡς οἱ ἐξ ἀνθρώπων αὐτοῖς θεοποιηθέντες· « ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα · » ὅπερ δηλοῖ αὐτὸν Δημιουργόν. Τὸ δὲ, « Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, » τὸν τῆς πίστεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεως λόγον δηλοῖ · ὡσανεὶ εἶπε · Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν [84] ἐπεστράμμεθα, καὶ εἰς αὐτὸν ἐσμεν ἠρτημένοι.

« Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum. » Per Filium omnia adesse perducta sunt, et nos per ipsum perducti sumus ut essemus, ut bene essemus : hoc est, ut fideles efficeremur, atque ex errore ad veritatem traduceremur. Cæterum cum audis, « Unus est Deus Pater, » et « Unus Dominus Jesus Christus : » Ne Patri soli attributum censeas Dei vocabulum, Filio vero, Domini. Indiscriminatim namque et Filius Deus est, uti in hoc loco : « Ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus [b] : » et rursus, Pater est Dominus, ut in eo psalmi [c] : « Dixit Dominus Domino meo. » Sed quoniam ad Græcos illi sermo erat, multos deos colentes, multosque dominos : propterea neque Filium Deum hic dixit, ne duos deos existimarent, ut quis multis diis assuevissent : neque Patrem Dominum appellavit, ne multos etiam dominos apud nos esse censerent. Hanc etiam ob causam neque Spiritus hic ullam fecit mentionem, auditorum imbecillitati parcens : quemadmodum neque prophetæ Filii aperte meminerunt, Judæorum causa, ne ipsi generationem affectibus obnoxiam intelligant. Unde et, « Unus, » continuo ponit; « Non est, » inquiens, « Deus, nisi unus; » et, « Unus Deus : » et, « unus Dominus. » Dixit itaque Patrem unum Deum, ad oppositionem deorum falso dictorum, et non Filii : et ad differentiam falsorum dominorum, non autem Patris, dixit unum Dominum ipsum Filium.

B « Καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι παρήχθη, καὶ ἡμεῖς δὲ δι' αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι παρήχθημεν, καὶ εἰς τὸ εὖ εἶναι, τουτέστι, πιστοὶ γενέσθαι, καὶ ἐκ πλάνης πρὸς τὴν ἀλήθειαν μετελθεῖν. Ἀκούων δὲ, « Εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, » καὶ, « Εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός · » μὴ ἀποκεκληρῶσθαι νομίσῃς, τῷ μὲν Πατρὶ τὸ, « Θεός · » τῷ δὲ Υἱῷ τὸ, « Κύριος. » Ἀδιαφόρως γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς Θεός· ὡς τὸ, « Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός · » καὶ αὖ, ὁ Πατὴρ, Κύριος, ὡς τὸ, « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. » Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς Ἕλληνας ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, πολυθείαν πρεσβεύοντας καὶ πολυκυριότητα · διὰ τοῦτο, οὔτε καὶ τὸν Υἱὸν Θεὸν εἶπεν, ἵνα μὴ δύο θεοὺς νομίσωσιν, ἅτε πολυθείᾳ ἐνειθισμένοι · οὔτε καὶ τὸν Πατέρα Κύριον, ἵνα μὴ πολλοὺς κυρίους καὶ παρ' ἡμῖν εἶναι δόξωσι. Διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν, οὐδὲ τοῦ Πνεύματος ἐμνήσθη ἐνταῦθα, φειδόμενος τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκουόντων · ὥσπερ καὶ οἱ προφῆται τοῦ Υἱοῦ σαφῶς οὐ μέμνηνται, διὰ τοὺς Ἰουδαίους, ἵνα μὴ ἐμπαθῆ νομίσωσι τὴν γέννησιν· διὸ [85.86] τὸ, « Εἷς, » συνεχῶς τίθησι, λέγων, ὅτι « Οὐκ ἔστι Θεὸς εἰ μὴ εἷς · » καὶ, « Εἷς Θεός · » καὶ, « Εἷς Κύριος. » Καὶ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοίνυν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, οὐχὶ τοῦ Υἱοῦ, εἶπεν ἕνα Θεὸν τὸν Πατέρα · καὶ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ψευδωνύμων κυρίων, ἀλλ' οὐ τοῦ Πατρὸς, εἶπεν ἕνα Κύριον τὸν Υἱόν.

Sed non in omnibus est scientia. » Non omnes, inquit, sciunt unum esse Deum, et non multos, nihilque esse idola.

« Ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις. » Οὐ πάντες, φησὶν, ἴσασιν ὅτι εἷς Θεὸς, καὶ οὐ πολλοὶ, ἢ ὅτι οὐδέν εἰσι τὰ εἴδωλα.

Vers. 7. « Quidam autem cum conscientia idoli usque nunc, quasi idolothytum manducant, et con scientia ipsorum cum sit infirma polluitur. » « Quidam, » inquit, indefinite, nolens eos palam proferre. Namque **168** plurimi ab idolorum cultu ad Christum accesserant, qui usque nunc, id est, postquam etiam crediderant in Christum, idolothyta tanquam idolothyta manducant. « Cum conscientia » enim, inquit, « idoli : » hoc est, eamdem sententiam habentes de idolis, et putantes illa esse

D « Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδώλου ἕως ἄρτι, ὡς εἰδωλόθυτον ἐσθίουσι, καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενὴς οὖσα μολύνεται. » —« Τινὲς, » εἶπεν, ἀορίστως, μὴ θέλων αὐτοὺς ἐκπομπεῦσαι. Ἦσαν γὰρ πολλοὶ ἐξ εἰδωλολατρίας τῇ πίστει προσελθόντες, οἱ ἕως ἄρτι, τουτέστι, καὶ μετὰ τὸ πιστεῦσαι, τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίουσιν, ὡς εἰδωλόθυτα. « Τῇ συνειδήσει » γὰρ, φησὶ, « τοῦ εἰδώλου · » τουτέστι, τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχοντες περὶ τὰ εἴδωλα, καὶ νομίζοντες αὐτὰ εἶναί τι, καὶ δεδοικότες ὡς βλάψαι δυνάμενα.

[b] Rom. IX, 5. [c] Psal. CIX, 1.

Variæ lectiones.

[84] εἰς αὐτὸν τῆς πίστεως ἀρχηγόν m. [85.86] διὸν ο.

Διὸ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐκεῖνα μολύνουσιν, ἀλλὰ· « Ἡ A
συνείδησις αὐτῶν μολύνεται, « ὡς ἀσθενὴς οὖσα,
καὶ μὴ δυναμένη νοῆσαι, ὅτι οὐδέν εἰσιν· ἐπεὶ ἐκεῖνα
αὐτὰ καθ' αὑτὰ οὐ δύνανται μολῦναί τινα. Νόησον
οὖν τοιοῦτον πάσχειν ἐκείνους, ὥσπερ εἴ τις κατὰ
τὴν Ἰουδαϊκὴν συνήθειαν, μολυσμὸν νομίζων τὸ
ἅπτεσθαι νεκροῦ, εἶτα ἑτέρους ὁρῶν ἁπτομένους μετὰ
καθαροῦ συνειδότος, ἅπτοιτο μὲν καὶ αὐτὸς, αἰδού-
μενος τούτους· μολύνοιτο δὲ τὴν συνείδησιν, ὡς
διακρινόμενος.

« Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ. » Ἵνα
μὴ εἴπωσιν, ὅτι Ἐγὼ καθαρᾷ ἐσθίω συνειδήσει, καὶ
τί μοι μέλει εἴ τις διὰ ἀσθένειαν σκανδαλίζεται;
Δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ φαγεῖν ὅλως ἐπὶ καταφρο- B
νήσει τῶν εἰδώλων, οὐδέν ἐστι. Κἂν γὰρ ὁ ἀδελφὸς
μὴ ἐβλάπτετο, οὐδὲ οὕτως ἐπαινετόν τι ἐποίεις καὶ
θεάρεστον. Βρῶμα γὰρ οὐκ οἰκειοῖ ἡμᾶς τῷ Θεῷ.

« Οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· οὔτε
ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα. » Τουτέστιν, Οὔτε
ἐὰν φάγωμεν, περισσόν τι ἔχομεν, καὶ εὐδοκιμοῦμεν
παρὰ τῷ Θεῷ· οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστεροῦμεν
καὶ ἐλαττούμεθα.

« Βλέπετε δὲ, μήπως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη πρόσ-
κομμα γένηται τοῖς ἀσθενοῦσι τῶν ἀδελφῶν. » Ἐκφο-
βεῖ αὐτοὺς διὰ τούτου. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γνῶσις
ὑμῶν, ἀλλ', « Ἡ ἐξουσία. » Τουτέστιν, ἡ προπέ-
τεια, καὶ ἡ ἀλαζονεία πρόσκομμα γένηται τοῖς
ἀσθενοῦσιν· ὃ μείζων αὐτῶν κατηγορία, ὅτι οὐδὲ C
ἐσθενούντων φείδονται, οἷς ἔδει καὶ χεῖρα ὀρέγειν.

« Ἐὰν γάρ τις ἴδῃ σὲ τὸν ἔχοντα γνῶσιν ἐν εἰδω-
λείῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ, ἀσθε-
νοῦς ὄντος, οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα
ἐσθίειν; » Τουτέστι. Σὲ τὸν, ὡς λέγεις, τέλειον
ὄντα, ἐὰν ἴδῃ ἀσθενής τις τῶν εἰδωλοθύτων γευόμε-
νον, ἆρα οὐ μὴ λάβῃ ἀφορμὴν πλείω εἰς τὸ καὶ
αὐτὸς τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν, καὶ μᾶλλον παγιωθή-
σεται (τοῦτο γὰρ τὸ, « Οἰκοδομηθήσεται ») εἰς τὸ
εἶσθαι εἶναί τι τὰ εἴδωλα; Ἀγνοῶν γὰρ τὸν σὸν
λογισμὸν, μεθ' οὗ τοῦτο ποιεῖς προτροπὴν τοῦτο
λογίσεται πάντως.

« Καὶ ἀπολεῖται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφὸς ἐπὶ τῇ σῇ
γνώσει, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. » Καὶ γενήσεται
πρόφασις ἀπωλείας ἑτέρῳ ἡ σὴ τελειότης, καὶ ταῦτα D
ἀσθενοῦντι, καὶ ταῦτα δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανε. Καὶ
ὁ μὲν Χριστὸς οὐδὲ ἀποθανεῖν παρητήσατο ὑπὲρ
αὐτοῦ· σὺ δὲ οὐδὲ βρωμάτων ἀπέχῃ, ἵνα μὴ σκαν-
δαλίζηται; Ὁ δὲ Χρυσόστομος, « Ἐπὶ τῇ σῇ βρώ-
σει, » λέγει.

« Οὕτω δὲ ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ
τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς
Χριστὸν ἁμαρτάνετε. » Οὐκ εἶπε, Σκανδαλίζοντες,
ἀλλὰ, « Τύπτοντες· » ὥστε τὴν ὠμότητα ἐνδείξασθαι
ὅταν καὶ τὴν ἀσθενοῦσαν συνείδησιν τύπτωσιν. Εἰς
αὐτὴν δὲ τὴν κορυφὴν τῆς παρανομίας τὸ ἁμάρτημα
ἀνήγαγεν [87], « Εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνετε, » εἰπών.

aliquid, eaque metuentes quasi quæ possint lædere. Quapropter non dixit : Illa polluunt, sed : « Conscientia eorum polluitur ; » quippe quæ imbecillitio sit, quam ut possit intelligere idolum nihil esse; cum illa ipsa per sese non possint polluere quemquam. Intellige igitur tale quidpiam pati eos, veluti si quis Judaica consuetudine, contaminationem existimans attingere mortuum, deinde alios videat pura conscientia tangentes, ipse quoque tangat, illos reveritus; interea tamen ejus conscientia coinquinetur, ut qui ambigat secum.

VERS. 8. « Esca autem nos non commendat. Deo. » Ne objiciant : Ego pura conscientia vescor, ecquid mihi curæ est, si quis per imbecillitatem offenditur? ostendit quod ipsum edere etiam cum contemptu idolorum, nihil sit. Etiamsi enim frater tuus non lædereturn, neque sic tamen laudabile quidquam faceres, Deoque gratum. Cibus enim nos Deo non associat.

« Neque enim si edamus, abundamus : neque si non edamus, deficimus. » Hoc est, Neque si edamus, idcirco meliores sumus, ac Deo gratiores : neque si non edamus, idcirco pejores sumus et deficimus.

VERS. 9. « Videte autem ne quomodo hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis fratribus. » Perterrefacit eos per hoc. Nec dixit : Scientia vestra, sed, « Licentia, » hoc est, petulantia et arrogantia fiat offendiculum infirmis. Atque hæc major eorum est accusatio, quod ne infirmis quidem voluerint parcere, quibus etiam opitulari oportebat.

VERS. 10. « Nam si quisquam conspexerit te habentem scientiam, in idolio accumbentem, nonne conscientia ejus qui infirmus est, ædificabitur ut vescatur idolothytis? » Hoc est, sine, qui, uti dicis, perfectus es, infirmus aliquis idolis immolata edentem conspexerit, nonne majorem arripiet occasionem, ut ipse etiam idolothytis vescatur, magisque stabilietur (hoc enim est, « Ædificabitur ») ut existimet idola aliquid esse? Ille enim inscius, qua tu ratio ductus hoc facis, istud pro exhortatione reputabit.

VERS. 11. « Ac peribit infirmus frater ob tuam scientiam, propter quem Christus est mortuus. » Et tua perfectio alteri fiet occasio interitus, idque infirmo, et propter quem Christus est mortuus. Et Christus quidem pro ipso non detrectavit mori; tu vero ne a cibis quidem abstines, ut **169** ille non offendatur? Chrysostomus autem, « Ob manducationem tuam, » dicit.

VERS. 12. « Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. » Non dixit, Offendentes, sed « Percutientes; » ut crudelitatem indicaret; quandoquidem et languentem conscientiam feriant. In ipsum autem transgressionis fastigium, peccatum retulit; « In Christum peccatis, » inquiens. Quo-

Variæ lectiones.

[87] εἰσήγαγεν O.

modo autem peccatum n Christum refertur? multis modis : Quia et quæ servorum suorum sunt, sibi tribuit, et quoniam corpus et membra ipsius sunt, qui feriuntur, et quia, quæ ipse per propriam victimam ædificavit, nimirum salutem ipsi destruunt.

Πῶς δὲ τὸ ἁμάρτημα εἰς Χριστὸν ἀναφέρεται; Κατὰ πολλοὺς τρόπους· ὅτι τε τὰ τῶν οἰκετῶν αὐτὸς οἰκειοῦται, καὶ ὅτι σῶμα αὐτοῦ καὶ μέλη εἰσὶν οἱ τυπτόμενοι, καὶ ὅτι ἃ ᾠκοδόμησεν αὐτὸς διὰ τῆς οἰκείας σφαγῆς, τουτέστι, τὴν σωτηρίαν [88], αὐτὸ καθαιροῦσι.

« Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem. » Ceu optimus præceptor, per seipsum commendat quæ dicit. Nec dixit, si juste scandalizet, sed Quacunque ratione. Nec ait, non manducabo idolis oblatum, sed, « Carnem » simpliciter, etiamsi permissum fuerit : nec uno alterove die, sed per omnem ætatis meæ cursum. Isthuc enim indicat, « In æternum. » Nec dixit : Ne perdam, sed simpliciter, « Ne scandalizem. »

« Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω. » Ὡς διδάσκαλος ἄριστος δι' ἑαυτοῦ συνιστᾷ, ἃ λέγει. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐὰν σκανδαλίζῃ δικαίως, ἀλλ', Ὁπωσοῦν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐ μὴ φάγω εἰδωλόθυτον, ἀλλὰ, « Κρέα » ἁπλῶς, κἂν [καὶ] συγκεχωρημένον εἴη· καὶ οὐ μίαν ἢ δευτέραν ἡμέραν, ἀλλὰ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς μου· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Εἰς τὸν αἰῶνα. » Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἵνα μὴ ἀπολέσω, ἀλλ', « Ἵνα μὴ » ἁπλῶς « σκανδαλίσω. »

CAPUT IX.

VERS. 1. « Nonne sum apostolus? Nonne sum liber? Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi? » Cum dixisset : Si esca scandalizat fratrem meum, non vescar carnibus : ne quis existimet eum superbire, ostentatoremque agere, cogitur deinceps ostendere quomodo vel a concessis abstinuerit, ne aliquos offenderet. Ipso enim Christo præcipiente, ut qui Evangelium prædicet, ex Evangelio, hoc est, iis qui instituuntur edat [d] : ego malui potius fame perire, nihilque a vobis accipere; imo manibus meis laborabam, operans, mihique alimoniam parans. Fuerunt enim et apud ipsos nonnulli, ut videtur, divites doctores, qui gloriæ sibi ducebant, erantque in pretio, quod citra sumptum docerent, hincque Paulum pudefacere moliebantur : quod ipse intelligens, abstinuit (ut dixi) a discipulis ali, etiamsi hoc illi indultum erat. Ego equidem, inquit, sic me gessi : vos vero ne ab idolis quidem, oblato abstinetis. Totus itaque sensus orationis, quam multis versibus absolvit, iste est. Deinceps vero videamus singulas ordine dictiones : « Nonne sum apostolus? » Ne quis illi dicat, Non licet tibi, ac propterea non accipis : Quid, inquit, audio? annon alii apostoli accipiunt? Næ, inquit. Quid igitur? **170** Nonne ego sum apostolus? id est, perinde ac illi. « Nonne sum liber? » hoc est, Non habeo quemquam, qui me accipere impediat. Ne vero rursum dicerent, Alii apostoli te sunt excellentiores, quoniam Dominum viderunt, ait [e] : « Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi? Postremo enim omnium, tanquam abortivo, visus est et mihi. » Magnum enim erat Christi fuisse spectatores [f]. « Vestri enim, » inquit, « beati oculi, quoniam videtis quæ non viderunt prophetæ et reges. »

« Nonne opus meum vos estis in Domino? » Si liber es et apostolus, nihil autem interim apostolo dignum transegisti, quid hoc juvat? nam et Judas

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

« Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; Οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; Οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; » Ἐπειδὴ εἶπεν· « Εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα· » ἵνα μή τις νομίσῃ κομπάζειν αὐτὸν καὶ ἀλαζονεύεσθαι [89], ἀναγκάζεται λοιπὸν δεῖξαι, πῶς καὶ τῶν συγκεχωρημένων ἀπέσχετο, ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι τινάς. Αὐτοῦ γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἐπιτάξαντος τὸν κηρύσσοντα τὸ Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, τουτέστι, τῶν μαθητευομένων, ἐσθίειν· ἐγὼ εἱλόμην λιμῷ διαφθαρῆναι μᾶλλον, καὶ μηδὲν παρ' ὑμῶν λαβεῖν, ἀλλὰ ταῖς χερσί μου ἐκοπίων ἐργαζόμενος καὶ ἀποτρεφόμενος. Ἦσαν γὰρ καὶ παρ' αὐτοῖς τινες, ὡς ἔοικεν, πλούσιοι διδάσκαλοι, φιλοτιμούμενοι ἐπὶ τῷ διδάσκειν ἀδαπάνως, καὶ καταισχύνειν ἐντεῦθεν τὸν Παῦλον μηχανώμενοι. Ὅπερ αὐτὸς συνεὶς, ἀπέσχετο, ὡς εἶπον, τοῦ παρὰ τῶν μαθητῶν τρέφεσθαι, καίτοι συγχωρηθεὶς τοῦτο. Ἐγὼ μὲν, φησὶν, οὕτως· ὑμεῖς δὲ οὐδὲ εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε. Ἡ μὲν οὖν διάνοια πᾶσα τοῦ λόγου αὕτη ἐστὶν, ἣν διὰ πολλῶν ἐργάζεται στίχων· λοιπὸν δὲ ἴδωμεν καὶ ἑκάστην λέξιν· « Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; » Ἵνα μή τις εἴπῃ αὐτῷ, ὅτι Οὐκ ἔξεστί σοι, καὶ διὰ τοῦτο οὐ λαμβάνεις· φησὶν, ὅτι Πῶς; Μὴ ἄλλοι ἀπόστολοι οὐ λαμβάνουσι; Ναὶ, φησί. Τί οὖν; « Ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; » Τουτέστιν, ὡς ἐκεῖνοι. « Οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; » Τουτέστι, Μὴ ἔχω τινὰ τὸν κωλύοντά με λαβεῖν. Ἵνα δὲ πάλιν μὴ εἴπωσιν, ὅτι οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι πλέον ἔχουσιν, ὅτι εἶδον τὸν Κύριον· φησὶν, ὅτι « Οὐχὶ Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; » —« Ἔσχατον γὰρ πάντων ὥσπερεί τῳ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί. » Μέγα γὰρ ἦν τὸ, αὐτόπτας γενέσθαι Χριστοῦ. « Ὑμῶν γὰρ, » φησὶ, » μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπετε ἃ οὐκ εἶδον οἱ προφῆται καὶ βασιλεῖς. »

« Οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ; » Εἰ ἐλεύθερος εἶ, καὶ ἀπόστολος, οὐδὲν δὲ ἐπέδειξας [90] ἔργον τοῦ ἀποστόλου, τί τοῦτο; Καὶ γὰρ καὶ Ἰούδας

[d] Matth. x, 10. [e] I Cor. xv, 18. [f] Matth. xiii, 15.

Variæ lectiones.

[88] σωτηρίαν αὐτῶν m. [89] διαλαζονεύεσθαι o. [90] ἐπιδείξω e.

ἀπόστολος ἦν, καὶ τὸν Κύριον ἑώρακε. Διὰ τοῦτο οὖν φησι· « Τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε. » Ὥστε ἀποστολικὴν διακονίαν ἐπλήρωσα. Ἐπεὶ δὲ μέγα εἶπε, προσέθηκεν· « Ἐν Κυρίῳ· » τουτέστιν, Οὐκ ἐν τῇ ἐμῇ δυνάμει, ἀλλὰ τῇ τοῦ Κυρίου. A

« Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος, ἀλλά γε ὑμῖν εἰμι. » Οὐ λέγω, ὅτι Τῆς οἰκουμένης ἁπάσης εἰμὶ διδάσκαλος, ἀλλ', Ὑμῶν οὐκ εἰμὶ διδάσκαλος; Πῶς οὖν οὐκ ἔλαβον παρ' ὑμῶν, παρ' ὧν μάλιστα ἐχρῆν με λαβεῖν; Κατὰ συγχώρησιν δὲ τίθησι τὸν λόγον.

« Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς, ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ. » Τουτέστιν, ἡ ἀπόδειξις. Κἂν βούληταί τις μαθεῖν εἴπερ εἰμὶ ἀπόστολος, ὑμᾶς δείκνυμι· καὶ ὑμεῖς ἐστε οἱ σφραγίζοντες καὶ ἐπιβεβαιοῦντες τὴν ἐμὴν ἀποστολήν. Πάντα γὰρ, ὅσα ἀπόστολος ἔργα [*f.* ὅσα ἀποστόλου ἔργα,] ἐν ὑμῖν ἐνεδειξάμην. B

« Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν αὕτη ἐστί. » Τοῖς ζητοῦσι μαθεῖν, πόθεν δῆλον ὅτι ἀπόστολός εἰμι, ταύτην ἀπολογίαν προβάλλομαι· τουτέστιν, Ὑμᾶς. Δεικνύων γὰρ ὑμᾶς πάντα παρ' ἐμοῦ μαθητευθέντας, ἀποκρούομαι τοὺς ἀνακρίνοντας.

« Μὴ οὐκ [91] ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; » Τουτέστι, παρὰ τῶν μαθητῶν λαβόντες. Καὶ μὴν ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' οὐ χρώμεθα ταύτῃ.

« Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ Κηφᾶς; » Αἱ εὔποροι γυναῖκες ἠκολούθουν τοῖς ἀποστόλοις, χορηγοῦσαι αὐτοῖς τὰ ἀναγκαῖα, καὶ πᾶσαν ἀμεριμνίαν ἐπὶ τούτοις περιποιούμεναι, ὥστε μόνῳ τῷ κηρύγματι αὐτοὺς ἀπησχολῆσθαι. Ὅρα δὲ, ὅτι τὸν κορυφαῖον, ἔσχατον τέθεικεν, ὡς μείζονα· τοῦτο [92] αἰνιττόμενος· Καὶ τί, φησὶ, τοὺς ἄλλους λέγω; Αὐτὸς ὁ Πέτρος τοῦτο ποιεῖ. Ἀδελφοὺς δὲ τοῦ Κυρίου φησὶ, τὸν Ἰάκωβον, τὸν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπον, καὶ Ἰωσῆν, καὶ Σίμωνα, καὶ Ἰούδαν· οἳ ἀδελφοὶ ὠνομάσθησαν τοῦ Κυρίου, διὰ τὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον τοῦ Ἰωσὴφ μνηστείαν. C

« Ἢ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν [τούτου] ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; » Τουτέστιν, Οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ ἀργῶς [93] ζῆν, καὶ τοῦ τρέφεσθαι παρὰ τῶν μαθητευομένων, μηδὲν ἐργαζόμενοι; Οὐκ ἀπεκρύψατο δὲ τὸν Βαρνάβαν, ὃν ἔδει κοινωνοῦντα αὐτῷ τῆς περὶ τοῦτο [94] ἀκριβείας· κἀκεῖνος γὰρ ἐργαζόμενος ἔζη. D

« Τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; » Τουτέστιν, ἰδίοις σιτηρεσίοις. Πάντες γὰρ οἱ στρατευόμενοι, ἀπὸ τοῦ δημοσίου τρέφονται. Καλῶς δὲ τὸ τοῦ στρατιώτου τέθεικε πρότερον. Τοῦτο γὰρ ἁρμοδιον τῇ ἀποστολῇ, διὰ τοὺς ἐν αὐτῇ κινδύνους, καὶ τὸν πόλεμον τῶν νοητῶν ἐχθρῶν.

« Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; » Διὰ τούτου τοῦ παραδείγματος, τὸν πόνον, καὶ τὴν πολλὴν ταλαιπωρίαν, καὶ ἐπιμέλειαν ἐνέφηνεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ὅλον τὸν καρπὸν ἐσθίει, ἀλλ',

apostolus erat, et Dominum conspexit. Hanc itaque ob rem, inquit, « Opus meum vos estis. » Apostolicum itaque ministerium implevi. Quia vero rem arduam dixit, adjecit, « In Domino; » hoc est, Non mea virtute, sed Domini.

Vers. 2. « Si aliis non sum apostolus, vobis tamen sum. » Non dico me totius terrarum orbis esse doctorem, sed, Annon vester sum præceptor? Quare igitur a vobis non accepi, a quibus maxime me accipere oportuit? Per concessionem autem argumentum texit.

« Sigillum enim apostolatus mei vos estis in Domino. » Hoc est, demonstratio. Porro si quis scire velit, num sim apostolus, vos ostendo. Vos enim estis qui consignatis et stabilitis apostolatum meum: cuncta namque apostoli opera in vobis commonstravi.

Vers. 3. « Mea defensio erga eos qui me interrogant, hæc est. » Quærentibus discere unde sit perspicuum me apostolum esse, hanc apologiam objicio, Vos nimirum. Ostendens enim vos in omnibus a me institutos ac doctos, interrogantes repello.

Vers. 4. « Nunquid non habemus potestatem edendi ac bibendi? » Videlicet a discipulis ista accipientes. Atqui habemus potestatem, verum ea non utimur.

Vers. 5. « Nonne potestatem habemus sororem mulierem circumducendi, sicut et cæteri apostoli, et fratres Domini, et Cephas? » Divites feminæ comitabantur apostolos, ut suppeditarent eis necessaria, omnem illis securitatem quoad ista parantes, ut soli Evangelii prædicationi vacarent. Animadverte autem, quod apostolorum coryphæum ultimo loco posuit, ceu majorem: hoc innuens, Ecquid, inquit, alios dico? Ipse Petrus hoc facit. Fratres autem Domini appellat, Jacobum Hierosolymorum episcopum, et Josen, et Simonem, et Judam, qui fratres Domini nominati sunt, ob Josephi cum virgine Deipara desponsationem.

Vers. 6. « Aut solus ego et Barnabas non habemus potestatem hoc faciendi? » Hoc est, non habemus potestatem, ut otiosi vivamus, **171** ac nihilum operantes, a discipulis alamur? Barnabam autem quem secum diligentia circa hanc rem participem norat, minime occultavit. Nam et ille operando victitabat.

Vers. 7. « Quis militat stipendiis suis unquam? » Hoc est, suis alimentis? Omnes enim qui militant, e publico aluntur. Pulchre autem rem militarem prius posuit. Hæc enim apostolicæ functioni convenit, propter bellum spiritualium hostium.

« Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? » Hoc exemplo laborem et ingentem calamitatem atque curam indicavit. Non dixit autem, Totum fructum edit: sed, « De fructu. » Neque dixit, quis

Variæ lectiones.

[91] ἢ οὐκ m. [92] τοῦτον o. [93] ἀργοῦντας o. [94] τούτου o.

non ditescit ex fructu? sed, « Non edit ? » ubique, quod ad usum et necessitatem pertinet, quærere admonens, non quod superfluum est.

« Quis pascit gregem, et de lacte ejus non edit? » Non dixit, Vendit pecudes, easve edat, aut universum lac, sed, « De lacte : » ostendens nobis quod modica consolatione doctorem contentum esse oporteat, ac necessario victu. Per pastorem vero, magnam curam indicavit quam doctorem gerere oporteat.

VERS. 8. « Nunquid secundum hominem hæc dico ? an et lex hæc non dicit? » Hoc est, Anne ex solis humanis exemplis ista probo, nec habeo Scripturæ testimonium? Possum equidem demonstrare, quod hæc Deo placeant : siquidem et lex, quæ non est humana sed divina, hæc præcipit.

VERS. 9. « Scriptum est enim in lege Moysi : Non alligabis os bovi trituranti [95]. » Ex abundanti, quod vult, confirmat : unde et boum exemplum profert.

« Nunquid de bobus cura est Deo ? » Quid igitur? Nonne curat? Omnino certe ; atqui non ita, ut leges de iis sanciat. Aliud itaque quiddam per clementiam erga bruta adumbravit, exercens nimirum Judæos in studio et amore erga doctores suos. Hinc porro discimus, quod quæcunque in Veteri Testamento de brutis animalibus dicta sunt, ad hominum institutionem conducunt.

VERS. 10. « An propter nos hæc omnino dicit ? propter nos enim scripta sunt. » — « Omnino, » quasi de re confessa posuit, ut ita auditori nullum contradicendi locum relinquat.

« Quoniam in spe debet, qui arat, arare. » Hoc est, præceptor spe compensationis et retributionis arare ac laborare debet.

« Et qui triturat, ut sit particeps spei suæ, in spe. » A semine ad aream transit, multos apostolorum sudores inde ob **172** oculos ponens : nam et ipsi arant, et aream fruges que terunt. Quoniam autem is, qui arat, sperat tantum : qui vero triturat, jam etiam aliqua re fruitur, propterea dixit, « Qui triturat, spei suæ particeps est. » Ne quis igitur dicat : Quid ergo ? Tot tantorumque sudorum hanc solam mercedem das apostolis, ut alantur tantum? adjecit, « In spe, » futurorum videlicet bonorum. Quare et illa quidem sperare oportet, sed interim etiam ali.

VERS. 11. « Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos vestra carnalia metamus? » Rei æquitatem hic ostendit. Non enim paria redditis, inquit, pro iis quæ accepistis. Nos enim spiritualia vobis seminavimus, vos autem carnalia nobis redditis. Magnum igitur hoc est?

VERS. 12. « Quod si alii potestatis vestræ participes sunt, nonne potius nos ? » Doctores quosdam

A « Ἐκ τοῦ καρποῦ. » οὐδὲ εἶπε, Τίς οὐ πλουτεῖ ἐκ τοῦ καρποῦ; ἀλλ' « Οὐκ ἐσθίει · πανταχοῦ τὸ χρειῶδες ζητεῖν παραινῶν, οὐ τὸ περιττόν.

« Τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει; » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Πωλεῖ τὰ πρόβατα, ἢ, Ἐσθίει ταῦτα, ἢ Τὸ γάλα πᾶν, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ γάλακτος · » δεικνύων ἡμῖν, ὅτι μικρᾷ παραμυθίᾳ τὸν διδάσκαλον ἀρκεῖσθαι δεῖ [93], καὶ τῇ ἀναγκαίᾳ τροφῇ. Τὴν δὲ πολλὴν κηδεμονίαν ἐδήλωσε, διὰ τοῦ ποιμένος, ἣν δεῖ ἔχειν τὸν διδάσκαλον.

« Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λέγω; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; » Τουτέστι, Μὴ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων μόνων ὑποδειγμάτων ταῦτα συνιστῶ, οὐκ ἔχω δὲ καὶ ἀπὸ τῆς Γραφῆς μαρτυρίαν; Ἔχω δεῖξαι ὅτι καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα δοκεῖ, καὶ ὁ νόμος, ὃς οὐκ ἀνθρώ- B πινος, ἀλλὰ θεῖός ἐστι, ταῦτα διαγορεύει.

« Ἐν γὰρ τῷ Μωσέως νόμῳ γέγραπται · Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. » Ἐκ περιουσίας κατασκευάζει ὃ βούλεται · διὰ τοῦτο καὶ τὸ τῶν βοῶν παρεισάγει ὑπόδειγμα [96].

« Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; » Τί οὖν; οὐ μέλει; Ναὶ πάντως · ἀλλ' οὐχ οὕτως, ὥστε καὶ νόμους τιθέναι περὶ τούτων. Ὥστε ἄλλο τι ἠνίττετο διὰ τῆς εἰς τὰ ἄλογα φιλανθρωπίας, ἐγγυμνάζων τοὺς Ἰουδαίους τῇ εἰς τοὺς διδασκάλους σπουδῇ. Ἐντεῦθεν δὲ μανθάνομεν, ὅτι, ὅσα περὶ ἀλόγων ἐν τῇ Παλαιᾷ λέγεται, εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων συντελεῖ διδασκαλίαν.

« Ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει; Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη. » Τὸ, « Πάντως, » ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένου C τίθεικεν, ἵνα μὴ συγχωρήσῃ, μηδ' ὁτιοῦν ἀντειπεῖν τῷ ἀκροατῇ.

« Ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾷν. » Τουτέστιν, ὁ διδάσκαλος ὀφείλει ἀροτριᾷν, καὶ κοπιᾷν ἐπ' ἐλπίδι ἀμοιβῆς καὶ ἀντιμισθίας.

« Καὶ ὁ ἀλοῶν, τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν, ἐπ' ἐλπίδι. » Ἀπὸ τοῦ σπόρου ἐπὶ τὴν ἅλωνα μετῆλθε, κἀντεῦθεν τοὺς πολλοὺς ἱδρῶτας τῶν ἀποστόλων ἐμφαίνων · ὅτι καὶ αὐτοὶ καὶ ἀροτριῶσι καὶ τὴν ἅλωνα τρίβουσι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν ἀροτριῶν ἐλπίζει μόνον, ὁ δὲ ἀλοῶν καὶ ἀπολαύει ἤδη τινός · διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι « Ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχει. » Ἵνα οὖν μή τις εἴπῃ · Τί οὖν; τῶν τοσούτων ἱδρώτων μόνην ταύτην ἀμοιβὴν δίδως τοῖς ἀποστόλοις, τὸ τρέφεσθαι μόνον; προσέθηκεν · « Ἐπ' ἐλπίδι · τουτ- D έστι, τῇ τῶν μελλόντων [97] ἀγαθῶν. Ὥστε δεῖ μὲν κἀκεῖνα ἐλπίζειν, πλὴν καὶ τρέφεσθαι.

« Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν; » Ἐνταῦθα τὸ δίκαιον δείκνυσι τοῦ πράγματος. Οὐ γὰρ ὅμοια, φησί, δίδοτε, ὧν ἐλάβετε. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ὑμῖν ἐσπείραμεν πνευματικὰ, ὑμεῖς δὲ σαρκικὰ ἡμῖν ἀντιδίοτε. Μέγα οὖν τοῦτό ἐστιν;

« Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς; » Ψευδοδιδασκάλους τινὰς εἰ-

[95] Deut. XXV, 4.

Variæ lectiones.

[96] χρὴ O. [96] παράδειγμα O. [97] τῆς μελλούσης μισθαποδοσίας O.

λίττεται, οἱ λάμβανον ἀναισχύντως καὶ αὐθεντικῶς [98] παρ' αὐτῶν [99]. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, ὅτι Εἰ ἄλλοι λαμβάνουσιν, ἀλλ', « Εἰ τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσι· » τουτέστι, Κρατοῦσιν ὑμῶν, ἐξουσιάζουσιν, ὡς οἰκέτας ἀπακρίχρηνται· οὐ πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ἀληθῶς ἀπόστολοι;

« Ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. » Καίτοι γε, φησὶν, ἐξουσίαν ἔχοντες ἀφ' ὑμῶν τρέφεσθαι, οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἵνα μὴ σκανδαλίζησθε· καὶ ὑμεῖς οὐδὲ τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε, διὰ τὸ μὴ σκανδαλίζειν τοὺς ἀσθενεστέρους τῶν ἀδελφῶν;

« Ἀλλὰ πάντα στέγομεν, ἵνα μὴ ἐγκοπήν τινα δῶμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι Ἐπεὶ οὐδὲ ἔχρῃζες, διὰ τοῦτο οὐδὲ ἔλαβες· φησὶν, ὅτι Ἐν μεγάλῃ στενοχωρίᾳ ὄντες, ὅμως [1] πάντα στέγομεν, καὶ πεῖναν, καὶ δίψαν, καὶ γυμνότητα, ἵνα μή τις ἐγκοπὴ γένηται, τουτέστιν, ἡ σμικρὰ καὶ ἡ τυχοῦσα ἀναβολὴ, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κήρυγμα.

« Οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; » Οὐκ ἀρκεσθεὶς τοῖς πρώτοις, καὶ ἕτερα ἐπάγει ἐκ τοῦ νόμου, δεικνὺς, ὡς ἐξῆν αὐτῷ παρὰ τῶν μαθητῶν λαβεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ περὶ τῶν βοῶν κατὰ ἀλληγορίαν αὐτῷ ἐξελήφθη, φησὶν, ὅτι Ῥητῶς ὁ νόμος διαγορεύει ἵνα ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίωσιν οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, τουτέστιν, οἱ Λευῖται, οἱ τῶν ἱερέων ὑποδεέστεροι κατὰ τὸν βαθμόν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐκ τῶν προσφερόντων ἐσθίουσιν, ἀλλ' « Ἐκ τοῦ ἱεροῦ· » ἵνα μήτε οἱ λαμβάνοντες αἰσχύνωνται, ὡς παρὰ ἀνθρώπων τρεφόμενοι, μήτε οἱ διδόντες ἐπαίρωνται.

« Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ [2]προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. » Τουτέστιν, οἱ [2]ἱερεῖς καὶ οἱ ἀρχιερεῖς. Τὴν διηνεκῆ δὲ δουλείαν καὶ καρτερίαν διὰ τῆς προσεδρείας ἐνδείκνυται. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τὰ ἱερὰ λαμβάνουσι, δεικνὺς τὴν συμμετρίαν, καὶ ὅτι οὐ χρήματα συνάγειν [3] δεῖ. Οὐδὲ εἶπεν, ὅτι ἀπὸ τῶν θυόντων λαμβάνουσιν, ἀλλὰ, « Τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. » Τὰ γὰρ προσενεχθέντα [3] οὐκέτι λοιπὸν τῶν προσενεγκόντων ἦσαν, ἀλλὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Τὸ δὲ, « Συμμερίζονται, » εἶπεν, ἐπειδὴ τῶν θυομένων τὸ μὲν αἷμα προσεχεῖτο τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ τὸ στέαρ ἐθυμιᾶτο· τῶν δὲ κρεῶν ἀφαίρεμά τι ἐλάμβανεν ὁ ἱερεύς· οἷον τὸ στηθήνιον καὶ τὸν δεξιὸν βραχίονα, καὶ τὸ ἧνυστρον· τὰ μέντοι ὁλοκαυτώματα, μόνου τοῦ θυσιαστηρίου ἐγίνοντο.

« Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν. » Τὸ πάντων ἰσχυρότερον τελευταῖον τίθεικε. Τί γὰρ, φησὶ, τάδε καὶ τάδε λέγω; Ὁ Κύριος οὕτω διετάξατο, νομοθετήσας ἀκολούθως τῇ Παλαιᾷ. Ὥσπερ δὲ ἄνω εἶπεν, « Ἐσθίειν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, » οὕτω καὶ ἐνταῦθα, οὐκ, Ἐκ τῶν μαθητευομένων, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, » ἵνα μὴ ἐπαίρωνται οἱ τρέφοντες. Οὐ γὰρ σὺ,

A falsos hic denotat, qui impudenter et cum auctoritate accipiebant ab ipsis. Quare non dixit : Si alii accipiunt, sed, « Si potestatis vestræ participes sunt, » hoc est, Dominantur, imperium in vos exercent, ceu servis vobis abusi sunt : Nonne multo magis nos, qui vere sumus apostoli ?

« Sed non usi sumus potestate hac. » Potestatem, inquit, habentes ut a vobis aleremur, non tamen usi sumus potestate ista, ne offenderemini : et vos ne ab idolorum quidem oblationibus abstinetis, ne imbecillioribus fratribus scandalum ponatis ?

« Sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. » Ne quis dicat, Quia non B egebas, ideo nihil accipiebas, inquit, In ingenti angustia constituti, omnia tamen sufferimus, et sitim et nuditatem, ne quod offendiculum contingat, hoc est, exigua et vulgaris retardatio, Evangelio ejusque prædicationi.

Vers. 13. « Nescitis quod qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt edunt ? » Prioribus locis non contentus, alia ex lege in medium depromit : commonstrans, quod licuerit sibi a discipulis accipere. Nam cum ea quæ de bobus dicta erant, allegorice accepisset, jam disertis verbis legem imperare ait, ut ii sacra edant, qui sacra faciunt : hoc est levitæ, sacerdotibus gradu inferiores. Non autem dixit, Ex offerentibus edunt, sed « Ex sa- C cro, » ut neque accipientes pudeflant, quasi ab hominibus alantur, neque dantes attollantur.

« Qui altari assident, cum altari participant. » Hoc est, pontifices et sacerdotes. Continuam autem servitutem et perseverantiam, per assessionem indicat. Non autem dixit, quod sacra accipiant, **173** moderationem innuens, quodque pecunias colligere non oporteat. Nec dixit quod a sacrificantibus accipiant, verum, « Cum altari participant. » Oblata namque non amplius offerentium erant, sed templi et altaris. Dixit autem, « Participant, » quia victimarum sanguis super aram effundebatur, et adeps cremabatur : carnium vero partem quamdam accipiebat sacerdos; veluti pectusculum, dextrum ar- D mum et ventriculum : holocautomata tamen solius altaris erant.

Vers. 14. « Ita et Dominus ordinavit, iis qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere. » Omnium fortissimum posteriore loco posuit. Quid enim, inquit, hæc atque talia dico ? Dominus sic ordinavit, legem sanciens, quæ Veteris Testamenti legibus respondeat. Quemadmodum veto supra dixit, « Edere ex sacro; » simili ratione hic non ex discipulis, sed « Ex Evangelio » edendum docet, ne

Variæ lectiones.

[98] ἀναισχύντως, καὶ ἀναιδῶς m. [99] αὐτοῖς o. [1] διὰ τοῦτο m. [2] λαμβάνειν o. [3] προσενεγκάντων m.

efferantur alentes. Non enim tu alis ipsum, inquit, verum opus ejus, nempe Evangelium. Et vivere, dixit, non negotiari, neque thesauros colligere.

VERS. 15. « Ego vero nullo horum sum usus. » Hoc est, neque quopiam exemplorum quæ commemoravi, neque illo Veteris Testamenti, neque Christi mandato, ut a vobis alerer sum usus.

« Non autem scripsi hæc, ut ita fiant in me. » Ne quis ipsi dicat; Quid inde? etiamsi nondum usus sis, in posterum tamen uteris, atque eo ista dicis: hoc statim corrigit, « Non scripsi hæc, » inquiens, « ut ita fiant in me, » hoc est, Ut accipiam.

« Bonum est enim mihi potius mori, quam ut gloriam meam quis evacuet. » Ego, inquit, fama perire potius optarim, quam quod evacuet quispiam, hoc est, vanam et vacuam ostendat gloriationem meam. Gloriationem autem dixit, quo gaudii excessum ostendat. Forsan enim aliquis dicere potuisset, Revera nihil quidem accepit, atqui mœrens ac lugens non accipiebat. Tantum igitur, inquit, abest ut eam ob rem contrister, ut et idcirco glorier.

VERS. 16. « Si enim evangelizem, non est mihi gloriatio : necessitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi est, si non evangelizavero. » Quid ais? on tibi gloriæ loco ducitur, prædicare evangelium, sed citra aliorum impensas ac sumptum prædicare, tibi gloriæ est; Nunquid hoc illo majus est? Minime, sed Evangelium annuntiare, præceptum est ac debitum : et si hoc perficiam, nihil est a me præclare et eximie factum. Væ enim mihi, si non impleam : cædar namque plagis multis, quippe quod mandatum Domini non sum exsecutus. Sed sine impensis prædicare, voluntatis honor **174** est, et propterea gloriatio est. Istud vero, « Necessitas mihi incumbit, » non ad liberi arbitrii sublationem; sed ad oppositionem libertatis in accipiendo dictum est ac propter pœnæ metum, si id non efficiat.

VERS. 17. « Si enim volens hoc ago, mercedem habeo : si autem invitus, dispensatio mihi credita est. » Si, inquit, prædicatio Evangelii non esset mihi demandata, sed a meipso istud facerem, haberem equidem mercedem magnam et multam : Quod si mihi commissum est, perspicuum est quod non a meipso istud facio, sed Domini mandatum impleo. Hoc enim est quod ait, « Invitus. » Quocirca istæc res non est honor : dispensationem namque mihi creditam administro. Animadverte autem, quo non dixerit, Si autem invitus, mercedem non habeo : indicans quod habeat quidem mercedem, etiam in promulgando Evangelio, berile licet mandatum impleat. Absurdum enim esset, si Apostoli omnes prædicationis mercedem non acciperent; sedenim non talem, qualem ille qui gratis prædicaverit.

VERS. 18. « Quæ igitur est merces? ut Evangelium

A φησὶ, τρίφεις αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸ Εὐαγγέλιον. Καὶ, « Ζῇν, » εἶπεν, οὐκ Ἐμπορεύεσθαι, οὐδὲ, Θησαυρίζειν.

« Ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἐχρησάμην τούτων. » Τουτέστιν, Οὔτε τινὶ τῶν παραδειγμάτων, ὧν εἶπον, οὔτε τοῖς τῆς Παλαιᾶς, οὔτε τῷ ἐπιτάγματι τοῦ Χριστοῦ ἐχρησάμην, εἰς τὸ τρέφεσθαι παρ' ὑμῶν.

« Οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί. » Ἵνα μή τις εἴπῃ αὐτῷ· Τί οὖν; εἰ μὴ ἐχρήσω νῦν, πρὸς δὲ τὸ μέλλον βούλει χρήσασθαι, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγεις· ἐπιδιορθοῦται ταχέως, ὅτι « Οὐκ ἔγραψα, ἵνα οὕτω γένηται· » τουτέστιν, Ἵνα λαμβάνω.

« Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. » Αἱροῦμαι, φησὶ, μᾶλλον διαB φθαρῆναι λιμῷ, ἢ ἵνα κενώσῃ τις, τουτέστι, μάταιον καὶ κενὸν ἀποδείξῃ τὸ καύχημά μου. Καύχημα δὲ εἶπεν, ἵνα τὴν ὑπερβολὴν τῆς χαρᾶς δείξῃ. Ἴσως γὰρ ἄν τις εἶπεν, ὅτι Ἀληθῶς οὐκ ἐλάμβανε μὲν, πλὴν στένων καὶ ὀδυνώμενος τοῦτο ἐποίει. Τοσοῦτον οὖν, φησὶν, ἀπέχω λυπεῖσθαι [4], ὅτι καὶ καυχῶμαι.

« Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. Οὐαὶ δέ μοί ἐστιν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. » Τί λέγεις; οὐκ ἔστι καύχημά σοι τὸ εὐαγγελίζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἀδαπάνως κηρύσσειν; οὐκοῦν τοῦτο ἐκείνου μεῖζον; Ἄπαγε, φησίν· ἀλλὰ τὸ μὲν εὐαγγελίζεσθαι, ἐπίταγμά ἐστι καὶ C χρέος, καὶ ἐὰν πληρῶ τοῦτο, οὐδὲν κατόρθωμα. Οὐαὶ γάρ μοι ἐὰν μὴ πληρῶ· δαρήσομαι γὰρ πολλὰ [5], ὡς τὸ ἐπίταγμα τοῦ Δεσπότου μὴ ποιῶν. Τὸ δὲ ἀδαπάνως κηρύσσειν, προαιρέσεως φιλοτιμία· καὶ διὰ τοῦτο καύχημά ἐστι. Τὸ δὲ, « Ἀνάγκη μοι ἐπίκειται, » οὐ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ αὐτεξουσίου, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐν τῷ λαμβάνειν εἴρηται, καὶ διὰ τὸν φόβον τῆς ἐπὶ τῷ μὴ ποιῆσαι κολάσεως.

« Εἰ γὰρ ἑκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι. » Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἐνεχειρίσθην, φησὶ, τὸ κήρυγμα, ἀπ' ἐμαυτοῦ δὲ τοῦτο ἐποίουν, μισθὸν ἔχω μέγαν καὶ πολύν· εἰ δὲ ἐνεχειρίσθην, πρόδηλον ὅτι οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ τοῦτο D ποιῶ, ἀλλὰ Δεσποτικὴν ἐντολὴν πληρῶ. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Ἄκων. » Καὶ διὰ τοῦτο οὐ φιλοτιμία τὸ πρᾶγμα· οἰκονομίαν γὰρ ἐμπιστευθεὶς, διοικῶ ταύτην. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ ἄκων, μισθὸν οὐκ ἔχω· δεικνὺς ὅτι ἔχει μὲν μισθὸν καὶ ἐπὶ τῷ κηρύσσειν, εἰ καὶ ἐπίταγμα Δεσποτικὸν πληροῖ. Ἄτοπον γὰρ, εἰ οἱ ἀπόστολοι πάντες οὐ λήψονται μισθὸν ὑπὲρ ὧν ἐκήρυξαν· πλὴν οὐ τοιοῦτον, οἷον καὶ ὁ ἀδαπάνως κηρύξας.

« Τίς οὖν ὁ μισθός; Ἵνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπα-

Variæ lectiones.

[4] τοῦ λυπεῖσθαι m. [5] πολλάς o.

νον θήσω τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. » Τουτέστιν, ὁ μείζων μισθὸς καὶ καυχήματος ἄξιος, ἵνα μὴ καταχρήσωμαι τῇ ἐξουσίᾳ, τουτέστιν, ὅλως χρήσωμαι· τὴν γὰρ ἁπλῶς χρῆσιν, κατάχρησιν ὠνόμασε. Πανταχοῦ δὲ ἐξουσίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, δεικνὺς, ὅτι οὐδὲ οἱ λαμβάνοντες ἡμάρτανόν τι. « Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ » δὲ, εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ εὐαγγελιζόμενος καὶ πονῶν, ὀφείλει λαμβάνειν· ὁ δὲ ἀργῶν [6], οὔ.

« Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω. » Τὸ πλέον λέγει, ὅτι Οὐ μόνον οὐκ ἔλαβον, καίτοι ἐξουσίαν ἔχων· ἀλλὰ καὶ ἐλεύθερος ὢν, καὶ οὐδενὶ ὑποκείμενος, οὐδὲ ἀνάγκην ἔχων, πᾶσιν ἐδούλωσα ἐμαυτόν· οὐχ ἑνὶ καὶ δυσὶν, ἀλλὰ τῇ οἰκουμένῃ· οὐχ ἵνα ὡς κόλαξ ἁρίσω, ἀλλ' ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω· τοὺς γὰρ πάντας, ἀμήχανον.

« Καὶ ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω. » Ὅτε περιέτεμε Τιμόθεον. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἰουδαῖος, ἀλλ', « Ὡς Ἰουδαῖος, » ἵνα δείξῃ ὅτι οἰκονομία τὸ πρᾶγμα ἦν.

« Τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω. » Τοὺς προσηλύτους λέγει, ἢ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων μὲν πιστοὺς γενομένους, ἔτι δὲ τοῦ νόμου ἐχομένους. Ἐγένετο δὲ ταῦτα, ὅτε ἐξύρατο, ὅτε ἔθυσε τὰ τοῦ ἁγνισμοῦ. Ταῦτα δὲ ἐποίει οἰκονομικῶς, καὶ κατ' ἐπίδειξιν, ἵνα τοὺς ἀληθῶς ταῦτα ποιοῦντας διορθώσηται.

« Τοῖς ἀνόμοις, ὡς ἄνομος. » Ἀνόμους λέγει, τοὺς μὴ τὸν νόμον τοῦ Μωσέως ἔχοντας, τοὺς ἐξ ἐθνῶν, οἷος ἦν Κορνήλιος· οἷς καὶ αὐτοῖς [7] ἐπιφοιτῶν, συγκατέβαινε τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν. Ἢ καὶ τοὺς Ἕλληνας, ὥσπερ ἡνίκα πρὸς Ἀθηναίους διελέγετο [8], ἀπὸ τοῦ παρ' αὐτοῖς βωμοῦ ὁμιλῶν αὐτοῖς, καὶ οὐχ ὡς περὶ Θεοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς περὶ ἀνθρώπου διδάσκων. Οὐ γὰρ ἀκούειν ἐχώρουν τοιοῦτόν τι· ἀλλ' ἵνα τῶν παρ' αὐτοῖς θεοποιηθέντων καὶ τοῦτον ἐνόμιζον· οἷος Ἡρακλῆς, οἷος Ἀσκληπιός. Πανταχοῦ δὲ τὸ, « Ὡς, » πρόσκειται, ἵνα μάθῃς, ὅτι ἐπεδείκνυτο ταῦτα, οὐκ ὢν ἀληθῶς.

« (Μὴ ὢν ἄνομος Θεοῦ, ἀλλ' ἔννομος Χριστοῦ), ἵνα κερδήσω ἀνόμους. » Ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι μετεβλήθη τὴν γνώμην, πρὸς ἀνόμους διαλεγόμενος, φησί· « Μὴ ὢν ἄνομος Θεοῦ· » ἀντὶ τοῦ, μὴ ὢν ἔξω τῶν νόμων τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἔννομος· καὶ οὐχ ἁπλῶς Ἔννομος, ἀλλὰ « Χριστοῦ, » τουτέστιν, τοῦ παλαιοτέρου νόμου δυνηλότερον νόμον ἔχων, τὸν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τί τὸ κέρδος; « Ἵνα κερδήσω ἀνόμους. »

A prædicans, sine sumptu ponam Evangelium Christi, ut non abutar potestate mea in Evangelio. » Hoc est, major est merces, dignaque gloriatione, ut non abutar potestate mea, id est, omnino utar. Simplicem enim usum, abusum appellavit. Ubique autem negotium, potestatem nominat, ostendens quod, neque accipientes peccarunt quidquam. « In Evangelio, » autem dixit; uti ob oculos ponat, quod, is qui Evangelii ministerio fungatur, adeoque laboret, accipere debet; qui autem otiosus est, minime.

Vers. 19. « Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem. » Quod majus est, dicit. Non solum, inquit, non accepi, etiamsi potestatem haberem : verumetiam B liber cum essem, et nemini subjectus, neque necessitatem habens, omnibus tamen meipsum in servitutem redegi : non uni, aut duobus, sed universo terrarum orbi : non ut adulatoris instar placeam, cæterum ut plures lucrifaciam : omnes enim, impossibile.

Vers. 20. « Et factus sum Judæis tanquam Judæus ut Judæos lucrer. » Nempe, quando circumcidit Timotheum. Non autem dixit, Judæus, sed, « Veluti Judæus, » ut ostendat quod negotium dispensatio erat.

« Iis qui sunt sub lege, quasi sub lege essem, ut eos qui sub lege, lucrer. » Proselytas intelligit, vel eos qui ex Judæis fidei accesserant adhuc tamen lege detinerentur. Facta autem sunt C hæc, quando rasus est, quando quæ ad purificationem attinent, obtulit. Hæc autem per dispensationem faciebat, et in speciem, ut eos qui revera ista facerent, corrigerent.

Vers. 21. « 175 Illis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem. » Lege carentes eos dicit, qui legem Mosaicam non habebant, qui ex gentibus erant, qualis erat Cornelius : ad quos ille accedens, infirmitati eorum acquiescebat. Vel Græcos intelligit, veluti quando adversus Athenienses disputabat, ad aram, quæ apud ipsos erat, sermonem instituens : et de Christo, non tanquam de Deo, sed tanquam de homine, docens. Nam tale quid audire non poterant; sed et ipsum deorum suorum D quemdam arbitrabantur, qualis Hercules, qualis Æsculapius. Ubique autem apponitur particula, « Tanquam, » uti discas, quod hæc in speciem ostentarit, talis revera non exsistens.

« (Cum sine lege Dei non essem, sed in lege Christi) ut eos qui sine lege essent, lucrifacerem. » Ne existimes quod sententiam mutarit, cum ad exleges disputaret; « Cum non essem, » inquit, « absque lege Dei : quasi dicat, cum non essem extra Dei leges, sed in lege : nec simpliciter in lege, verum in lege Christi : hoc est, vetere lege præstantiorem habens, Christi nimirum. Ecquæ inde commoditas ? Ut lucrifaciam eos, qui sunt sine lege.

Variæ lectiones.

[6] οὐ μὴν ὁ ἀργῶν O. [7] Isc. αὐτός. [8] Ἔλεγεν.

VERS. 22. « Factus sum infirmis tanquam infirmus, ut infirmos lucrifacerem. » Perinde ac nunc vobis factus sum, ob imbecillam vestram scandalisque facile obnoxiam mentem, cum nolui a vobis ali. Quinetiam sicubi eum, ob auditorum infirmitatem, vel de Filli deitate, vel de Spiritus divinitate non perspicue disserentem conspexeris; tum noveris ipsum infirmis tanquam infirmum fieri.

« Omnibus factus sum omnia, ut omnino quosdam facerem salvos. » Et quid multa recenseam ? Omnibus me attemperavi : Atqui non omnes servate exspectans, verum ut paucos saltem salvos facerem : quod et admirabilius est. Nam qui uberes fructus sperat, si ille laboret, non est adeo mirandum : quod autem exiguæ rei gratia, modicique fructus causa tantis laboribus se defatigavit, hoc sane magnum est. « Omnino » autem apposuit, consolationem præbens docentibus. Etiamsi enim non omnes quispiam conservet, omnino debet.

A « Ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενὴς, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω. » Ὥσπερ νῦν ὑμῖν διὰ τὴν ἀσθενῆ ὑμῶν καὶ εὐσκανδάλιστον γνώμην, μὴ θελήσας ὑφ' [9] ὑμῶν τραφῆναι. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἴδῃς αὐτὸν μὴ τρανῶς ἢ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, ἢ περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος λέγοντα, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκουόντων, καὶ τότε ἴσθι αὐτὸν γίνεσθαι τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενῆ.

« Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω [10]. » Καὶ τί πολλὰ καταριθμοῦμαι ; Τοῖς πᾶσι συγκατέβην · καίτοι γε οὐ πάντας σώζειν προσδοκῶν, ἀλλ' ἵνα καὶ ὀλίγους ⟦σώσω · ὃ καὶ θαυμασιώτερον. Τὸ μὲν γὰρ ἐλπίζοντα μεγάλην ἐπικαρπίαν πονεῖν, οὐ τοσοῦτον θαυμαστόν · τὸ δὲ καὶ μικρῶν ἕνεκα τοσαῦτα μοχθεῖν [11], τοῦτο μέγα. Τὸ δὲ, « Πάντως, » προσέθηκε, παραμυθούμενος διδάσκοντας [12]. Κἂν γὰρ μὴ τοὺς πάντας διασώσῃ τις, πάντως γε ὀλίγους διασώσῃ. Οὐκοῦν οὐκ ὀφείλει ἀποναρκᾷν.

B tamen paucos servabit. Otio itaque torpescere non

VERS. 23. « Hoc autem facio propter Evangelium, ut particeps ejus efficiar. » Evangelium dicit fideles, qui per Evangelium servantur, quemadmodum et supra dixit : « Ex Evangelio vivere, » pro, ex credentibus. Ut igitur, inquit, fidelium coronæ consors fieri possim, propterea hæc facio : non quod ipse pro mercede hæc faceret, verum ut illis persuaderet omnia pro fratribus facere, spe bonorum supernorum. Considera autem ejus humilitatem, uti is qui primas meruit, in **176** bonorum communicatione se simpliciter fidelibus conjungit.

« Τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ Εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοινωνὸς αὐτοῦ γένωμαι. » Εὐαγγέλιον λέγει τοὺς πιστοὺς, τοὺς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου σωζομένους · ὥσπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, « Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν, » ἀντὶ τοῦ, ἐκ τῶν πιστευόντων. Ἵνα οὖν, φησὶ, δυνηθῶ κοινωνῆσαι τῶν στεφάνων τοῖς πιστοῖς, διὰ τοῦτο ταῦτα ποιῶ · οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς ἐπὶ μισθῷ ταῦτα ἐποίει, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους πείσῃ ποιεῖν πάντα ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν, ἐπ' ἐλπίδι τῶν ἄνω ἀγαθῶν. Ὅρα δὲ C ταπεινοφροσύνην, πῶς ὁ τῶν πρωτείων ἄξιος, τοῖς ἁπλῶς πιστοῖς ἑαυτὸν συντάττει ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀγαθῶν.

VERS. 24. « Nescitis quod, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit brabeum ? » Postquam ostenderat quod fratribus condescendere oporteat, deinceps aliquanto terribilius cum iis disserit. Quod autem ait, hujusmodi est : Ne existimetis quod simulatque credidistis, et in Ecclesiæ stadium ingressi estis, istud vobis ad salutem sufficiat : quemadmodum neque iis sufficit, ut simpliciter currant, nisi hoc etiam adsit, ut inculpate scilicet, et ad metam usque. Quapropter et ille solus qui ita currit, brabeum accipit : quod vos periclitamini ne accipiatis, dum propter scientiæ scilicet perfectionem fratres contemnitis, idolothytisque farcimini.

« Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον ; » Μετὰ τὸ δεῖξαι, ὅτι δεῖ συγκαταβαίνειν τοῖς ἀδελφοῖς, λοιπὸν πληκτικώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι · Μὴ νομίσητε, ὅτι ἐπειδὴ ἐπιστεύσατε, καὶ εἰς τὸ στάδιον τῆς Ἐκκλησίας εἰσήλθετε, ἤδη ἀρκεῖ τοῦτο ὑμῖν εἰς σωτηρίαν · ὥσπερ οὐδὲ ἐκείνοις τὸ τρέχειν ἁπλῶς, εἰ μὴ προσγένηται καὶ τὸ, ἀμέμπτως, καὶ τὸ μέχρι τέρματος. Διὸ καὶ μόνος λαμβάνει τὸ βραβεῖον ὁ οὕτω δραμών [13] · ὅπερ ὑμεῖς κινδυνεύετε μὴ λαβεῖν, διὰ τὴν τελειότητα ὄθεν τῆς γνώσεως καταφρονοῦντες τῶν ἀδελφῶν, καὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐμφορούμενοι. D

VERS. 24, 25. « Sic currite, ut comprehendatis. Omnis autem qui certat, ab omnibus se abstinet. » Debetis, inquit, currere, « ut comprehendatis. » Hoc autem sine charitate non fit, quam vos non habetis, etiamsi perfectos vos putetis, quod minime vobis contigit : nondum enim apprehendistis. Inuens autem quod multa eis deerant, quippe quod gula, et fornicatio, et ebrietas apud eos regnabant,

« Οὕτω τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται. » Ὀφείλετε, φησὶ, τρέχειν, » ἵνα καταλάβητε. » Τοῦτο δὲ χωρὶς τῆς ἀγάπης οὐ γίνεται, ἣν ὑμεῖς οὐκ ἔχετε, εἰ καὶ τελείους ἑαυτοὺς νομίζετε · ὅπερ οὐκ ἔστιν · οὔπω γὰρ κατελάβετε. Αἰνιττόμενος δὲ, ὅτι κατὰ πολλὰ ἐλλείποντο [*f.* ἐλείπ.], ἅτε γαστριμαργίας ἐν αὐτοῖς ἐμπολιτευομένης, καὶ πορνείας, καὶ μέθης, φησὶν ὅτι

Variæ lectiones.

[9] ἀφ' o. [10] κερδήσω o. [11] πονεῖν m. [12] τοὺς διδάσκοντας m. [13] ἐκείνοις τὸ δραμεῖν, ἀλλὰ δεῖ καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ βραβείου σπεύδειν, καὶ πάντα ποιεῖν πρὸς τὸ τοῦτο λαβεῖν. *Ut simpliciter currant; sed oportet ut usque ad brabeum perveniant; omniaque faciant ad illud accipiendum : quod vos*, etc.

« Ὁ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται · » οὐ τοῦδε A
μὲν ἀπεχόμενος, τοῦ δὲ οὔ [14], ἀλλὰ πάντων. Ἐπίγνωτε οὖν, πόσον λείπεσθε, καὶ μάθετε τὸν τρόπον δι' οὗ στεφανωθήσεσθε, ἡγοῦν ἐγκρατευόμενοι.

« Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ἵνα φθαρτὸν στέφανον ἀπολάβωσιν · ἡμεῖς δὲ ἄφθαρτον. » Ἐντρεπτικὸς ὁ λόγος οὗτος · εἰ γε ἐκεῖνοι ἕνεκα φθαρτοῦ στεφάνου ἐγκρατεύονται · ἡμεῖς δὲ τοῦτο οὐ ποιοῦμεν ἕνεκα τοῦ ἀφθάρτου.

« Ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω ὡς οὐκ ἀδήλως. » Τί ἐστι τὸ, « Οὐκ ἀδήλως; » Τουτέστι, Πάντα μετὰ σκοποῦ ποιῶ, καὶ περιτέμνων, καὶ ξυρόμενος, καὶ οὐδὲν εἰκῇ καὶ μάτην, ὥσπερ ὑμεῖς. Τίς γὰρ ὁ σκοπὸς τοῦ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν, ἑτέρων ἀπολλυμένων; Οὐδεὶς πάντως. Ὥστε ἀλόγως ποιοῦντες ὑμεῖς τοῦτο, B
ἀδήλως τρέχετε καὶ ἀσκόπως, καὶ μάτην. Ὡς ἄριστος δὲ διδάσκαλος, ἑαυτὸν εἰς τὸ μέσον τίθησιν ὑπόδειγμα.

« Οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων. » Ἔχω γὰρ ὃν πλήξω, τουτέστι, τὸν διάβολον · ὑμεῖς δὲ αὐτὸν οὐ πλήττετε, ἀλλὰ μάτην τῇ τελειότητι τῆς γνώσεως κέχρησθε.

« Ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ. » Ἐνταῦθα ἐμφαίνει αὐτοὺς καὶ γαστριμαργίᾳ κατεχομένους, καὶ προφάσει τελειότητος ταύτην ἐκθεραπεύοντας. Ἔγωγε τοίνυν, φησὶ, πάντα πόνον ὑπομένω, ὥστε σωφρόνως ζῆν. « Ὑπωπιάζω » γὰρ, τουτέστι, πυκτεύω πρὸς τὸ σῶμα · ὑπώπια γὰρ λέγονται τὰ ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τραύματα, ἃ ἐν τῷ C
πυκτεύειν ἐγίνοντο. Τὸν οὖν ἀγῶνα τὸν πολὺν τὸν πρὸς τὴν φύσιν δείκνυσι. Τυραννὶς γὰρ μεγίστη, καὶ ἀντίπαλος, φησὶ, μέγας ἐστὶ τὸ σῶμα. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν, « Ὑπωπιάζω, » καὶ τραυμάτων ἐμνήσθη, ἐπήγαγε συντόμως · « Καὶ δουλαγωγῶ · ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐκ ἄγχειν αὐτὸ δεῖ, ἀλλ' ὡς δοῦλον ἀφηνιάζοντα καταστέλλειν, καὶ ὑποτάσσειν · ὃ δεσπότου ἐστὶ, καὶ οὐ πολεμίου. Τινὲς δὲ, « Ὑπωπιάζω [15], ἰδικώτερον εἰρῆσθαι νοοῦσιν, ἀντὶ τοῦ, Λιμῷ παραδίδωμι τοῦτο. Ὅπερ οὐκ ἔστιν · ὑποπιέζω γὰρ, ὤφειλεν εἶναι.

« Μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. » Καὶ διὰ τούτου νηφαλεωτέρους [*f.* — λεωτ.] αὐτοὺς ποιεῖ. Εἰ γὰρ ἐμοὶ, φησὶν, οὐκ ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν τὸ κηρύξαι καὶ διδάξαι, εἰ μὴ διὰ πάντων ἐμαυτὸν ἄληπτον παρασχοίμην · πῶς ὑμεῖς ἀπὸ τῆς πίστεως μόνης σωθήσεσθε, τοσοῦτον παθῶν ἡττώμενοι;

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

« Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον. » Καταλέγει πόσων ἠξιώθησαν δωρεῶν οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ Θεοῦ · καὶ δείκνυσι

ideo dicit : « Qui certat, ab omnibus se abstinet, » non ab hoc sibi temperans, ab illo vero non; sed ab omnibus. Agnoscite igitur quantum vobis desit, disciteque modum per quem coronemini, nempe si temperantes sitis.

« Illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos vero incorruptibilem. » Sermo hic pudorem faciens. Siquidem illi ob corruptibilem coronam abstinent : nos vero hoc non facimus ob incorruptibilem.

Vers. 26. « Ego igitur sic curro, non quasi in incertum. » Quid est, « Non in incertum? » Istud est, omnia in certum scopum dirigo, cum circumcidens, tum rasus, nihilque temere ac frustra admittens, quemadmodum vos. Quis enim scopus est esus idolis oblatorum, aliis inde pereuntibus? nullus omnino. Proinde citra rationem vos hoc facientes, curritis incerte, citraque scopum, et frustra. Optimi vero præceptoris instar seipsum in medium statuit, exempli vice.

« Sic pugno, non quasi aerem verberans. » Habeo enim quem feriam, nempe diabolum. Vos autem ipsum non feritis, sed frustra scientiæ perfectione usi estis.

Vers. 27. « Verum castigo corpus meum, et in servitutem redigo. » Hic indicat eos tum gulositate detentos, tum eam perfectionis prætextu fovere. Ego igitur, inquit, omnem sustineo laborem, ut sobrie vivam. Ὑπωπιάζω γὰρ, hoc est, pugno contra, corpus, Ὑπώπια enim dicuntur vulnera, quæ sub oculos, infliguntur, dum pugnis contenditur. Certamen igitur quod est **177** adversus naturam, magnum esse indicat. Tyrannis enim maxima est corporis, et adversarius, inquit, magnus, ipsum corpus. Postquam vero, « Pugno, » dixisset, et vulnerum mentionem fecisset, statim intulit, « Et in servitutem redigo : » ut discas quod non oportet strangulare ipsum vel suffocare; sed veluti effrenem servum humiliare atque subdere; quod domini est, non hostis. Nonnulli verbum Ὑπωπιάζω, magis proprie dictum putant, pro eo quod est, fami trado corpus meum. Verum ea interpretatio nullius est momenti : oporteret enim esse Ὑποπιέζω.

« Ne quo modo, cum aliis prædicaverint, ipse reprobus efficiar. » Per hoc etiam eos magis sobrios reddit. Si enim mihi, inquit, non satis est ad salutem, prædicare ac docere, nisi meipsum irreprehensibilem in omnibus præbeam : quomodo vos ex sola fide salvi eritis, qui affectionibus adeo succumbitis?

CAPUT X.

Vers. 1. « Nolo autem vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt. » commemorat quantis donis Judæi a Deo donati sint, monstratque post

Variæ lectiones.

[14] τούτου δ' οὔ ο. [15] τὸ ὑπωπιάζω m.

tanta dona plerosque non placuisse Deo. Hæc autem dicit innuens quod quemadmodum illis non profuit tantis frui donis, quando quidem quæ suarum erant partium, ipsi non adjecerint adhibuerintque : hanc ad rationem neque vobis fides proderit, et quod spiritualibus mysteriis donati estis, nisi et vos ipsos dignos exhibueritis Dei gratia. « Omnes, » inquit, « sub nube fuerunt. » Expandit enim nubem in protectionem ipsis, « et per mare transierunt. »

μετὰ τὰς δωρεὰς[a] ταύτας, τοὺς πολλοὺς μὴ ἀρέσαντας τῷ Θεῷ. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνὺς, ὅτι Ὥσπερ ἐκείνους οὐκ ὤνησε τὸ τοσούτων ἀπολαῦσαι δωρεῶν, ἐπειδὴ τὰ παρ' ἑαυτῶν οὐ παρέσχοντο[16] · οὕτως οὐδὲ ὑμᾶς ὠφελήσει ἡ πίστις, καὶ τὸ μυστηρίων ἀξιωθῆναι πνευματικῶν, εἰ μὴ καὶ ἀξίους ἑαυτοὺς παράσχοιτε τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. « Πάντες, » φησὶν, « ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν. » Διεπέτασε γὰρ νεφέλην εἰς σκέπην αὐτοῖς, « καὶ διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον. »

Vers. 2. « Et omnes in Mosem baptizati fuerunt in nube, et in mari. « Hoc est, umbræ quæ a nube proveniebat, marisque transitus cum Mose participes erant. Cum enim ipsum primum transire vidissent, ausi sunt et ipsi aquis sese credere. Quemadmodum et apud nos fit; primum Christo pro nobis mortuo et excitato, baptizamur et ipsi, mortem ipsius per immersionem, et resurrectionem per emersionem, imitantes. In Moysen igitur baptizabantur, hoc est, ipsum ducem habuerunt baptismatis figuræ. Nam figura baptismatis erat; cum quod sub nube esset, tum quod mare Rubrum transierit.

« Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσθησαν[17] ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ. » Τουτέστι, τῷ Μωσῇ ἐκοινώνησαν τῆς τε ὑπὸ τὴν νεφέλην σκιᾶς, καὶ τῆς διόδου τῆς θαλάσσης. Ἰδόντες γὰρ αὐτὸν πρῶτον διαβάντα, κατετόλμησαν καὶ αὐτοὶ τῶν ὑδάτων · ὥσπερ καὶ ἐφ' ἡμῶν, πρῶτον[18] τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος καὶ ἀναστάντος, βαπτιζόμεθα καὶ αὐτοὶ, μιμούμενοι τὸν θάνατον διὰ τῆς καταδύσεως, καὶ τὴν ἀνάστασιν διὰ τῆς ἀναδύσεως. « Εἰς τὸν Μωσῆν οὖν ἐβαπτίζοντο, » ἀντὶ τοῦ, αὐτὸν ἀρχηγὸν ἔσχον τοῦ τύπου τοῦ βαπτίσματος · τύπος γὰρ βαπτίσματος ἦν, τό τε ὑπὸ τὴν νεφέλην εἶναι, καὶ τὸ τὴν θάλασσαν διελθεῖν.

Vers. 3. « Et omnes eamdem escam spiritualem manducarunt, et omnes eumdem potum spiritualem biberunt. » Perinde ac nos post baptisma, corpus Dominicum manducamus; sic manna ipsi post mare trajectum manducarunt. Et quemadmodum nos sanguinem **178** Domini bibimus, sic illi e prædura petra aquam scaturientem biberunt. Spiritualia autem hæc dicit, quoniam etsi sensibilia fuerint, naturali tamen ordine facta non sint, sed gratia spirituali : utpote quæ una cum corpore animas alebant, et ad fidem perducebant.

« Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον. » Ὥσπερ ἡμεῖς μετὰ τὸ βαπτισθῆναι, τὸ σῶμα ἐσθίομεν τὸ Δεσποτικόν · οὕτω τὸ μάννα ἐκεῖνοι μετὰ τὴν θάλασσαν. Καὶ ὥσπερ ἡμεῖς τὸ αἷμα τοῦ Δεσπότου πίνομεν · οὕτως ἐκεῖνοι τὸ ἐκ τῆς ἀκροτόμου πέτρας ἀναβλύσαν ὕδωρ. Πνευματικὰ δὲ ταῦτα λέγει, ἐπειδὴ[19] εἰ καὶ αἰσθητὰ ἦσαν, ἀλλ' οὐ φύσεως ἀκολουθίᾳ ἐγίνοντο, ἀλλὰ χάριτι πνευματικῇ, τρέφοντα μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὰς ψυχὰς, καὶ εἰς πίστιν ἐνάγοντα.

Vers. 4. « Bibebant enim ex spirituali sequente eos petra : petra autem erat Christus. » Quod ad cibum attinet, non erat opus confirmatione. Nam protinus inusitatus erat. De potu vero, quoniam sola suppeditationis ratio inusitata erat, probatione indiget. Dicit itaque quod non petræ natura istum suppeditabat (alioquin enim et antea scaturiisset), verum alia quædam petra spiritualia totum præstitit, nempe Christus. « Sequente, » autem dixit, uti ostendat Christum illis ubique præsentem fuisse, atque miracula omnia perfecisse.

« Ἔπινον γὰρ ἐκ τῆς πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας · ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. » Περὶ[20] μὲν οὖν τῆς τροφῆς οὐδὲν ἐδεήθη κατασκευῆς · αὐτόθεν γὰρ ἦν παρηλλαγμένη · ἐπὶ δὲ τοῦ ποτοῦ, ἐπειδὴ ὁ τρόπος τῆς χορηγίας μόνος παρηλλαγμένος ἦν, κατασκευῆς ἐδεήθη. Καί φησιν, ὅτι Οὐχ ἡ τῆς πέτρας φύσις τοῦτο ἐχορήγει (ἦ γὰρ ἂν καὶ πρὸ τούτου ἀνέβλυσεν), ἀλλ' ἑτέρα τις πνευματικὴ πέτρα τὸ πᾶν εἰργάσατο, τουτέστιν, ὁ Χριστός. Τὸ δὲ, « Ἀκολουθούσης, » εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ παρὼν αὐτοῖς πανταχοῦ, καὶ πάντα θαυματουργῶν.

Vers. 5. « Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo : Nam prostrati sunt in deserto [h], » Quanquam Deus multa dilectionis suæ signa illis ostenderat, tantisque bonis dignatus erat : attamen in plerisque eorum non est oblectatus : id enim significat, οὐδόκησεν. Non enim omnes reprobati sunt, sed plerique. Cum autem, « Pluribus, » dicit, ostendit quod nihil eos juverit multitudo : siquidem ipsi erga benefactorem dilectionis indicium non dederant. Porro, per « Prostrati sunt, » subitam

« Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός · κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Εἰ καὶ ἀγάπης τεκμήρια πολλὰ ἐπεδείξατο ὁ Θεὸς πρὸς αὐτοὺς, καὶ τοσούτων αὐτοὺς ἀγαθῶν ἠξίωσεν · ὅμως οὐκ ἠρέσθη, φησὶν, ἐπὶ τοῖς πλείοσιν αὐτῶν · τοῦτο γὰρ τὸ, « Εὐδόκησεν. » Οὐ γὰρ ἀπεδοκιμάσθησαν πάντες, ἀλλ' οἱ πλείους. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Τοῖς πλείοσι, » δηλοῖ καὶ ὅτι τὸ πλῆθος αὐτοὺς οὐδὲν ὤνησε, διότι τὰ τῆς ἀγάπης αὐτοὶ οὐκ ἐπεδείκνυντο πρὸς τὸν εὐεργέτην[21]. Διὰ δὲ τοῦ, « Κατεστρώθησαν, »

[h] Psal. CVI, 14.

Variæ lectiones.

[16] προσέθεντο, ἤτοι παρέχοι. o. [17] ἐβαπτίζοντο! o. [18] πρώτου o. [19] διότι o. [20] ἐπί o. [21] δεσπότην m.

τὴν ἀθρόαν αὐτῶν ἀπώλειαν, καὶ τὰς θεηλάτους κολάσεις ἐμφαίνει.

« Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς τῶν κακῶν, καθὼς κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν. » Ὥσπερ αἱ εὐεργεσίαι τύποι ἦσαν, οὕτω καὶ αἱ κολάσεις. Δείκνυσι δὲ, οὐχ ὅτι κολασθήσονται μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μειζόνως ἢ ἐκεῖνοι, ὅσῳ ἐκεῖνα μὲν τύπος, ταῦτα δὲ ἀλήθεια. Καὶ ὥσπερ ἐν ταῖς δωρεαῖς ἡ ὑπεροχὴ, οὕτω καὶ ἐν ταῖς κολάσεσιν. Εἰπὼν δὲ, « Ἐπιθυμητὰς κακῶν, » καθολικῶς περὶ πάσης κακίας λέγει, ἐπειδὴ καὶ πᾶσα κακία ἐξ ἐπιθυμίας. Εἶτα καὶ κατ' εἶδος τίθησι τὰς κακίας. Τί δὲ ἐκεῖνοι ἐπεθύμησαν; Σκόροδα, κρέα, θεοὺς ἰδίους, ὡς καὶ αὐτὸς διὰ τῶν ἑξῆς δηλοῖ τὴν εἰδωλολατρείαν αὐτῶν.

« Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθώς τινες αὐτῶν, ὥσπερ γέγραπται · Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν, καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν. » Πρῶτον τούτων καθάπτεται τῶν ἐν τοῖς εἰδωλείοις ἐσθιόντων, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ὥσπερ ἐκεῖνοι ἀπὸ γαστριμαργίας εἰς εἰδωλολατρείαν ἔπεσον (χοροὺς γὰρ στήσαντες περὶ τὸν μόσχον, ἔπαιζον ἔμπροσθεν αὐτοῦ · » οὕτω καὶ ὑμᾶς κίνδυνος εἰς ταύτην πεσεῖν, ἀπὸ τοῦ τὰ εἰδωλόθυτα διὰ γαστριμαργίαν ἐσθίειν. Ὥστε, ποῦ ἡ δοκοῦσα τελειότης σου, ὅταν εἰς εἰδωλολατρείαν ἐξάγῃ ;

« Μηδὲ πορνεύωμεν [22], καθώς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἴκοσι τρεῖς χιλιάδες. » Πάλιν τῆς πορνείας μέμνηται, τῇ συνεχείᾳ τοῦ ἐλέγχου ἀνυσιμώτερον τὸν λόγον ποιῶν. Καὶ αὕτη δὲ ἡ ἁμαρτία ἀπὸ γαστριμαργίας γίνεται. Πότε δὲ ἔπεσον εἴκοσι τρεῖς χιλιάδες; Ὅτε κατὰ τὴν συμβουλὴν Βαλαὰμ αἱ Μαδιανίτιδες γυναῖκες ἐπὶ τῆς παρατάξεως φανεῖσαι, τοὺς νεωτέρους ἐφειλκύσαντο, καὶ διὰ τῆς πορνείας εἰς τὸ θῦσαι τῷ Βεελφεγὼρ ἐξεκαλέσαντο τούτους, καὶ ἔπεσεν ὁ λαὸς ἐν τῇ παρατάξει.

« Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστὸν, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐπείρασαν [23], καὶ ὑπὸ τῶν ὄφεων ἀπώλοντο. » Ἐμφαίνει, ὅτι οἱ Κορίνθιοι ἐπείραζον, σημεῖα ἐπιζητοῦντες.

« Μηδὲ γογγύζετε, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐγόγγυζον, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ. « Τουτέστι, δυνάμεώς τινος τιμωρητικῆς. Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς καὶ διὰ τούτου, ὅτι ἐν τοῖς πειρασμοῖς οὐκ ἔφερον γενναίως, ἀλλ' ἐγόγγυζον λέγοντες · Πότε ἥξει τὰ ἀγαθά; καὶ ἕως πότε αἱ κακώσεις;

« Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις · ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε. » Φοβεῖ αὐτοὺς τῷ τε εἰπεῖν, ὅτι « Πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν ἐγράφη, » καὶ ὀφείλομεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς προσδοκᾷν κολάσεις, καὶ φρικωδεστέρας, ὅσῳ καὶ μειζόνων ἀπηλαύσαμεν δωρεῶν · καὶ τῷ ἀφιστᾷν αὐτοῖς τὸ τέλος, καὶ δεικνύναι, ὅτι

A eorum destructionem indicat, pœnasque divinitus illatas.

Vers. 6. « Hæc autem figuræ nostræ fuerunt, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt. » Quemadmodum beneficia typi fuerunt, ita et pœnæ. Indicat autem quod non solum pœna afficientur, verum etiam tanto majore quam illi, quanto illa quidem typus fuerint, ista vero, veritas : ac quemadmodum in donis præcellebant, sic et in pœnis. Dicens autem « Concupiscentes malorum, » generatim de omni malitia loquitur, quandoquidem et omne vitium ex concupiscentia oritur. Deinde speciatim ita vitia recenset. Quid autem illi expetiverint? Allia, carnes, proprios deos, uti et ipse per ea quæ sequuntur eorum

B idololatriam patefacit.

Vers. 7. « Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est : Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere [1]. » Primum eos carpit, qui in idolorum delubris epulabantur, ostendens quod, quemadmodum illi a gulositate ad idolorum cultum delapsi sint (choros enim statuentes circa vitulum, ludebant ante ipsum), sic periculum est, ne et vos ad idololatriam provolvamini, cum ex gulæ suasu idolis immolata editis. Ubinam igitur perfectio tua, si ad idololatriam perduceris?

Vers. 8. « Neque **179** fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, et ceciderunt uno die viginti tria millia. » Rursus scortationis meminit, ex frequentia reprehensionis orationem efficaciorem faciens. Peccatum autem istud a gastrimargia proficiscitur. Quando vero viginti tria millia ceciderunt? Quando juxta consilium Balaam, Madianitides mulieres apud exercitum visæ, juvenes ad sese pertraxerunt, atque eos per scortationem pelliciebant, ut sacrum facerent Beelphegor, ac cecidit populus in acie.

Vers. 9. « Neque tentemus Christum, quemadmodum et quidam ipsorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. » Innuit Corinthios tentasse, dum signa quærerent.

Vers. 10. « Neque murmuretis, ut quidam ipsorum murmurarunt et perierunt ab exterminatore. » Hoc est, a virtute quapiam pœnam infligente. Per hoc autem innuit, quod in tentationibus impatientes fuerint, nec eas æquo animo pertulerint, sed murmuraverint, dicentes : Quando venient bona? et quandiu duratura est afflictio?

Vers. 11. « Hæc autem omnia in figura contingebant illis : scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt. » Perterret eos, et cum dicit, « Hæc scripta sunt ad correptionem nostram, » pœnasque nos in posterum exspectare debemus, easque tanto magis tremendas, quanto majora beneficia accepimus : et cum dicit

[1] Exod. XXXII, 6.

Variæ lectiones.

[22] πορνεύσωμεν O. [23] ἐξεπείραζον O.

finem ipsis imminere, ostenditque quod supplicia non temporaria, sed immortalia, vos suscitabat. Tribunal enim illud jam nunc præ foribus est, quandoquidem mundi ætates transierint.

A οὐ πρόσκαιροι τιμωρίαι, ἀλλ' αἱ μετὰ τὴν συντέλειαν ἀθάνατοι διαδέξονται ὑμᾶς. Ἤδη γὰρ τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο ἐπὶ θύραις, ἐπειδὴ τελευτῶσιν οἱ τοῦ κόσμου αἰῶνες.

Vers. 12. « Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. » Rursum eos innuit, qui scientiæ nomine intumescebant. Quanquam enim te stare existimas, metue, inquit, ne cadas. Nam ipsum sane confidere, quod stes, indicio est quod non stes : videris enim; non revera stas. Ac etiamsi maxime stes, facilis est per arrogantiam lapsus.

« Ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι βλεπέτω μὴ πέσῃ. » Πάλιν τοὺς ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα φρονοῦντας αἰνίττεται. Εἰ γὰρ καὶ ἑστάναι νομίζεις, εὐλαβοῦ [24], φησί, μὴ πέσῃς · καὶ αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ θαρρεῖν, ὅτι ἕστηκας, οὐδὲ ἑστάναι ἐστί. Δοκεῖς γὰρ, οὐκ ἀληθῶς ἕστηκας · εἰ δὲ καὶ ἔστιν, εὐχερὴς ἐξ ἀπονοίας ἡ πτῶσις.

Vers. 13. « Tentatio vos non cepit, nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere. » Quia perterrefecit eos dicens, « Qui se existimat stare, videat ne cadat, » essent vero, qui non paucas jam tentationes sustinuissent; ne dicerent, Quid nos perterrefacis? multas enim perpessi tentationes, non tamen succubuimus, ait, Non cepit vos tentatio nisi modica et moderata : humanum enim ubique modicum vocat. Deinde rursus consolatur, persuadens eis, ut in Deum intueantur, qui fidelis est, hoc est, verus, nec mentietur unquam. Promisit **180** enim, « Venite, » inquiens, « qui laboratis, et ego reficiam vos [j]. » Non sinet igitur vos tentari ultra vires vestras, sed tentationem viribus vestris respondentem adoriri vos faciet. Imo quævis tentatio vires vestras exsuperat, nisi ille auxilietur vobis, et felicem eventum præbeat, hoc est, liberationem a tentationibus, cum tentatione : hoc est, celerem, et simul atque invaserit tentatio; ita ut ob subitam liberationem ea vobis tolerabilis efficiatur. « Faciet enim exitum, » inquit, « ut vos sufferre queatis : » hoc est, ut facilis vobis videatur tentatio et tolerabilis.

« Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος · πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ σὺν τῷ πειρασμῷ ποιήσει καὶ B τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν. » Ἐπειδὴ ἐφόβησεν αὐτοὺς, εἰπών · « Ὁ δοκῶν ἑστάναι βλεπέτω μὴ πέσῃ · » ἦσαν δὲ πολλοὺς ὑπενεγκόντες ἤδη πειρασμοὺς, ἵνα μὴ λέγωσι · Τί ἡμᾶς ἐκφοβεῖς; πολλοὺς γὰρ ὑπομείναντες πειρασμοὺς οὐ πεπτώκαμεν · φησὶν, ὅτι Οὐκ εἴληφεν ὑμᾶς πειρασμὸς, εἰ μὴ μικρὸς καὶ σύμμετρος · ἀνθρώπινον γὰρ πανταχοῦ τὸ μικρὸν καλεῖ. Εἶτα παραμυθεῖται πάλιν, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀφορᾷν αὐτοὺς πείθων, ὃς πιστός ἐστι, τουτέστιν, ἀληθὴς, καὶ οὐ διαψεύσεται. Ἐπηγγείλατο γάρ · « Δεῦτε, οἱ κοπιῶντες, καὶ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » « Οὐκ ἐάσει οὖν πειρασθῆναι ὑμᾶς ὑπὲρ ὃ δύνασθε, » ἀλλὰ τὸν πειρασμὸν ἀνάλογον τῇ ὑμῶν δυνάμει ποιήσει ἐπελθεῖν · μᾶλλον δὲ πᾶς πειρασμὸς μείζων τῆς ὑμετέρας [25] δυνάμεως, εἰ μὴ ἐκεῖνος βοηθήσει, C « καὶ ποιήσει τὴν ἔκβασιν, » ὅ ἐστι, τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ πειρασμοῦ, « σὺν τῷ πειρασμῷ · » τουτέστι, ταχεῖαν, καὶ ἅμα τῷ ,ἐπελθεῖν ὑμῖν [26] τὸν πειρασμόν · ὥστε καὶ διὰ τὴν ταχεῖαν ἀπαλλαγὴν φορητὸν ὑμῖν γενέσθαι τοῦτον. « Ποιήσει γὰρ τὴν ἔκβασιν, » φησὶν, ἕνεκεν « τοῦ [27] δυνηθῆναι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν · » τουτέστιν, ἐλαφρὸν ὑμῖν φανῆναι τὸν πειρασμὸν καὶ ἀνεκτόν.

Vers. 14. « Propterea, fratres mei, fugite ab idolorum cultura. » Cum eos abunde satis increpuisset, tandem medetur ipsis, fratres vocans. Nondum tamen prohibet, quominus idolothytis abstineant, ne fratres offendat; sed rem ipsam in seipsa consideratam vituperat, idololatriam vocans, subitumque ab illa secessum postulans. « Fugite » enim, inquit.

« Διόπερ, ἀδελφοί μου, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρείας. » Ἐπειδὴ ἱκανῶς αὐτῶν καθήψατο, θεραπεύει λοιπὸν, ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλῶν · οὐκέτι δὲ, διὰ τὴν τῶν ἀδελφῶν βλάβην, κωλύει αὐτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδωλοθύτων, ἀλλ' αὐτὸ καθ' αὑτὸ τὸ πρᾶγμα διαβάλλει, εἰδωλολατρείαν ὀνομάζων, καὶ τὴν ταχεῖαν ἀπ' αὐτοῦ ἀναχώρησιν ἀπαιτῶν. « Φεύγετε » γὰρ, φησίν. D

Vers. 15. « Tanquam prudentibus loquor, judicate vos quod dico. Quia magnam illis culpam inussit, idololatriam nominans id quod patrabant, verbi asperitatem mitigat, ipsosque reos judices constituit (id quod illius est, qui propriis rationibus ceu veris confidit). Non opus habeo, inquit, aliis judicibus, vos tanquam prudentes judicate.

« Ὡς φρονίμοις λέγω, κρίνετε ὑμεῖς ὅ φημι. » Ἐπειδὴ μέγα ἔγκλημα αὐτοῖς προσῆψεν, εἰδωλολατρείαν ὀνομάσας ὃ ἐποίουν, καταλεαίνει τὸ τραχὺ τοῦ λόγου, καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπευθύνους κριτὰς καθίζει (ὅπερ θαρροῦντός ἐστι τοῖς οἰκείοις λόγοις [28], ὡς ἀληθέσι), καὶ φησιν · Οὐ δέομαι ἑτέρων δικαστῶν, ὑμεῖς ὡς φρόνιμοι κρίνετε.

Vers. 16. « Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? » Hoc est, Eucharistiæ. Manibus enim eum tenentes, be-

« Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν; » Τουτέστι, τῆς Εὐχαριστίας. Ἐπὶ χεῖρας γὰρ αὐτὸ ἔχοντες

[j] Matth. XI, 28.

Variæ lectiones.

[24] ἀλλὰ φοβοῦ m. [25] ἡμετέρας o. [26] ἡμῖν o. [27] ὥστε m. [28] λογισμοῖς o.

εὐλογοῦμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ τὸ αἷμα αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχέαντι, καὶ ἀῤῥήτων ἀγαθῶν ἀξιώσαντι. Οὐκ εἶπε δὲ, Μετοχὴ, ἀλλὰ, « Κοινωνία, » ἵνα πλέον τι δηλώσῃ, τὴν ἄκραν ἕνωσιν δηλαδή. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Τοῦτο τὸ ἐν τῷ ποτηρίῳ ὄν, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ῥεῦσαν· καὶ ἐκείνου μεταλαμβάνοντες, [καὶ] κοινωνοῦμεν, τουτέστιν, ἑνούμεθα τῷ Χριστῷ. Οὐκ αἰσχύνεσθε οὖν, ὦ Κορίνθιοι, ἐπὶ τὸ ποτήριου τῶν εἰδώλων τρέχοντες, ἀπὸ τούτου τοῦ] ποτηρίου τοῦ τῶν εἰδώλων ὑμᾶς [29] ἀπαλλαξαντος;

« Τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστι; » Ὅπερ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οὐ πέπονθεν ὁ Κύριος (ὀστοῦν γὰρ αὐτοῦ οὐ συνετρίβη), τοῦτο νῦν ὑπομένει, δι' ἡμᾶς κατακλώμενος. « Ὃν » γὰρ « κλῶμεν, » φησί. « Κοινωνία δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν, » εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Ὥσπερ ἐκεῖνο τὸ σῶμα ἥνωται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτῷ διὰ τοῦ ἄρτου τούτου ἑνούμεθα.

« Ὅτι εἷς ἄρτος, καὶ ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν. » Ἐπειδὴ εἶπε· « Κοινωνία τοῦ σώματός ἐστι· » τὸ δὲ κοινωνοῦν ἕτερόν ἐστιν ἐκείνου οὗ κοινωνεῖ· νῦν δείκνυσι τὸ μεῖζον, καί φησιν, ὅτι αὐτό ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τί γάρ ἐστιν ὁ ἄρτος; Σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες; Σῶμα Χριστοῦ· οὐχὶ σώματα πολλά, ἀλλὰ σῶμα ἕν. Καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν κόκκων εἷς γίνεται· οὕτω καὶ ἡμεῖς, πολλοὶ ὄντες, ἓν γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ.

« Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν. » Ὥστε καὶ σῶμα ἓν ἐσμεν. Πῶς οὖν οὐ φυλάττομεν τὴν ἀγάπην, καὶ γινόμεθα καὶ κατὰ τοῦτο ἕν; Καίτοι γε ὁ Θεὸς, φησὶ, τὸ σῶμα αὐτοῦ διὰ τοῦτο δίδωσιν ἡμῖν, ἵνα ἑνώσῃ ἡμᾶς, καὶ πρὸς ἑαυτὸν, καὶ πρὸς ἀλλήλους. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ προτέρα τῆς σαρκὸς φύσις ἐφθάρη ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ζωῆς ἐγένετο ἔρημος, ἔδωκεν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ ἀναμάρτητον καὶ ζωηράν, ὁμοίαν δὲ ἡμῖν σάρκα, ὡς ἂν αὐτῆς μεταλαμβάνοντες, πρὸς αὐτὴν ἀνακραθῶμεν, καὶ ζήσωμεν ἀναμαρτήτως, ὡς ἔνεστι.

« Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα· οὐχὶ οἱ ἐσθίοντες τὰς θυσίας κοινωνοί τοῦ θυσιαστηρίου εἰσίν; » Ἀπὸ τῶν παχυτέρων, φησί, παιδεύθητε, ὅτι κοινωνία εἰδώλων ἐστὶ τὸ παρ' ὑμῶν γενόμενον [*f.* γιν.]. « Κατὰ σάρκα δὲ Ἰσραὴλ, » εἶπεν, ὡς αὐτῶν κατὰ Πνεῦμα ὄντων. Σκόπει δὲ, πῶς ἐπὶ μὲν τῶν Ἰουδαίων οὐκ εἶπεν, ὅτι τῷ Θεῷ κοινωνοῦσιν, ἀλλὰ, « Κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσί. » Καὶ γὰρ [30] τῷ Θεῷ ἀφοριζόμενον, τῷ θυσιαστηρίῳ ἐπιτιθέμενον, κατεκαίετο· ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, οὐχ οὕτως· ἀλλὰ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν. Οὐ γὰρ τοῦ θυσιαστηρίου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ [31] κοινωνοὶ γινόμεθα. Δείσας οὖν, μήποτε ὑπολάβωσιν οἱ ἀκούοντες, ὅτι ἐπεὶ ὁ τὴν θυσίαν ἐκεῖ προσδεχόμενος Θεὸς, ἠδύνατο βλάψαι, ἆρα καὶ τὰ τὴν θυσίαν ἐνταῦθα λαμβάνοντα εἴδωλα δύνανται βλάψαι τοὺς μὴ θύοντας, ἐπήγαγε·

nedi cimus ei, et gratias agimus ei, qui sanguinem A suum pro nobis effudit, ineffabiliaque bona in nos contulit. Non dixit autem, Participatio, sed « Communicatio, » ut aliquid excellentius indicet, summam puta unionem. Quod autem dicit, hujusmodi est : Hoc quod in calice est, illud est quod ex Christi latere effluxit : et ex eo accipientes, communicamus, hoc est, unimur Christo. Nonne itaque vos pudet, o Corinthii, ab isto calice qui vos ab idolis liberavit, ad idolorum poculum accurrere?

« Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?» Quod Dominus in cruce non patiebatur (os enim ejus nullum est contritum) hoc jam sustinet, cum propter nos frangitur. In- B quit enim, « Quem frangimus. »—« Communio » autem « corporis Christi est, » pro eo dixit quod est, Quemadmodum illud corpus Christo unitum est, sic et nos ipsi per panem hunc unimur.

Vers. 17. « Quoniam unus panis, et unum corpus multi sumus. » Quia dixerat, « Communicatio **181** corporis est, » communicans autem aliud est ab eo cujus particeps est : jam majus quiddam demonstrat, inquiens, Quod illud ipsum corpus sumus. Quid enim est panis? corpus Christi. Quid autem fiunt illi qui participent? corpus Christi : non corpora multa, sed unum corpus. Quemadmodum enim panis ex multis granis unus efficitur, sic et nos, multi cum simus, unum efficimur corpus Christi. C « Omnes enim ex uno pane participamus. » Itaque et unum sumus. Quare igitur charitatem non observamus, et unum secundum hoc quoque efficimur? Atqui Deus, inquit, propterea corpus suum nobis tradit, ut uniat nos, cum erga seipsum, tum nos inter nos mutuo. Quia enim prior carnis nostræ natura corrupta erat a peccato, vitaque destituta, dedit nobis suam ipse omnis peccati expertem, et vivam, similem tamen nobis carnem, ut eam assumentes, in ipsam permisceamur, et sine peccato vivamus quatenus licet.

Vers. 18. « Videte Israël secundum carnem. Nonne qui edunt hostias, altaris sunt participes? » A crassioribus exemplis, inquit, discite quod idolorum communio sit id quod a vobis geritur. Dixit D autem, « Israël secundum carnem, » quasi ipsi sint secundum Spiritum. Reputa vero tecum quod non dixerit de Judæis, quod cum Deo communicent, sed « Participes altaris sunt. » Nam id, quod Deo segregatum erat, aræ impositum comburebatur. In corpore autem Christi non sic se res habet : sed est communicatio corporis Christi. Non enim aræ, sed ipsius Christi participes efficimur. Metuens igitur, ne illi audientes quod Deus sacrificium illic accipiens, nocendi potestatem habet, suspicentur idola etiam istic sacrificium accipientia, iis, qui non sacrificant, nocere posse, intulit :

Variæ lectiones.

[29] ἡμᾶς o. [30] καὶ γὰρ κατεκαίετο τὸ ἐπιτιθέμενον o. [31] Κυρίου o.

VERS. 19. « Quid igitur dico? Non quod idolum aliquid sit, aut quod idolis immolatum sit aliquid? » Non quasi idolis vis aliqua inesset, et vel nocere vel prodesse potuissent, idcirco ab iis vos abduco (neque enim quidquam sunt omnino) verum quod non offeratur victima Domino tuo. Infert igitur :

VERS. 20. « Sed quod quæ gentes immolant, dæmoniis immolent, et non Deo. » Ne igitur accurrite ad hostes Domini vestri. Nam si, mensa regia dimissa, ad condemnatorum mensam accurreres, omnino peccares; non quod noceret illa quidquam aut juvaret, cæterum quod injuria istud videretur mensæ regiæ.

« Nolo autem vos participes dæmoniorum fieri. » Si enim mysticam mensam participantes, Christo communicant : dæmonum mensam participantes, dæmonibus haud dubio communicant.

VERS. 21. « **182** Non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum. » Cum per modum adhortationis dixerat, Nolo vos participes esse dæmoniorum, ne admonitio ista flocci pendatur, per modum sententiæ negativæ nunc illud ipsum posuit, « Non potestis, » inquiens, « calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum. »

« Non potestis mensæ Domini participes esse, et mensæ dæmoniorum. » Ex solis nominibus probat, quod ab idolothytis abstinere oporteat.

VERS. 22. « An provocamus Dominum? Numquid fortiores eo sumus? » Quo pudefaciat ipsos, hoc posuit : Num tentamus, inquit, et lacessimus Deum, utrum punire nos possit, ad hostes ejus secedentes? Deinde ad absurdum perducens orationem, « Numquid fortiores, » inquit, « ipso sumus? » dictum illud Mosaicum valde acriter iis in memoriam revocans : « Provocarunt me in non Deo : ad iracundiam me concitaverunt in idolis suis [k]. »

VERS. 23. « Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. » Ne quis illi objiciat : Tantisper dum pura cum conscientia manducavero, istud faciendi potestatem habeo : Certe, inquit, omnia tibi licent, quandoquidem proprii arbitrii dominus a Deo conditus es : verum hoc ipsum ut edas, non omnino tibi expedit. Isthac enim progrediens, in idola propendebis, ipsorum mensas frequenter participando.

« Omnia mihi licent, at non omnia ædificant. » Neque tibi prodest, inquit, sicut et antea dixi, neque fratri tuo : ipsum enim non ædificat, quin potius destruit ac evertit ipsius fidem. Cum itaque neque te, neque fratrem adjuvet, quid hoc facis?

VERS. 24. « Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod proximi est. » Ne quæras num tu

[k] Deut. XXXII, 21.

A « Τί οὖν φημι; ὅτι εἰδωλόν τί ἐστιν; ἢ ὅτι εἰδωλόθυτόν τί ἐστιν [32]; » Οὐχ ὡς ἰσχύν τινα ἐχόντων τῶν εἰδώλων, καὶ δυναμένων βλάψαι ἢ ὠφελῆσαι, ἀπάγω τούτων ὑμᾶς· οὐδὲ γὰρ εἰσὶν ὅλως· ἀλλ' ὅτι οὐ προσάγεται τὸ θυόμενον τῷ Δεσπότῃ τῷ σῷ. Ἐπιφέρει οὖν·

« Ἀλλ' ὅτι ἃ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει, καὶ οὐ Θεῷ. « Μὴ τοίνυν τρέχετε ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Δεσπότου ὑμῶν· καὶ γὰρ εἰ βασιλικὴν ἀφεὶς τράπεζαν, ἔτρεχες ἐπὶ τὴν τῶν καταδίκων, πάντως ἡμάρτανες· οὐχ ὅτι ἔβλαπτεν ἐκείνη, ἢ ὠφέλει [33], ἀλλ' ὅτι ὕβρις ἐδόκει τοῦτο τῆς βασιλικῆς τραπέζης [33*].

B « Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι. » Εἰ γὰρ τῆς μυστικῆς τραπέζης μετέχοντες, κοινωνοῦσι Χριστῷ· οἱ δαιμόνων τραπέζης μετέχοντες, δῆλον ὅτι δαίμοσι κοινωνοῦσιν.

« Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων. » Ἐπειδὴ ἐν τάξει παραινέσεως εἶπεν· « Οὐ θέλω ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμονίων γίνεσθαι· » ἵνα μὴ παραίνεσις καταφρονηθῇ, ἐν τάξει ἀποφάσεως νῦν αὐτὸ τέθεικεν, εἰπών· « Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων. »

« Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων. » Ἐκ μόνων τῶν ὀνομάτων κατασκευάζει, τὸ δεῖν ἀπέχεσθαι τῶν εἰδωλοθύτων.

C « Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν; Ἐντρεπτικῶς τοῦτο τέθεικεν. Ἢ πειράζομεν, φησὶ, καὶ παρακνίζομεν τὸν Θεὸν, εἰ δύναται κολάσαι ἡμᾶς πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἀποχωροῦντας; Εἶτα εἰς ἄτοπον ἀπάγων τὸν λόγον, φησί· « Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν; » ἀναμιμνήσκων [34] σφόδρα πληκτικῶς τῆς Μωσαϊκῆς ῥήσεως· « Παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ, παρώργισάν με ἐν [35] τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. »

D « Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. » Ἵνα μή τις εἴπῃ αὐτῷ, ὅτι Μετὰ καθαρᾶς ἐσθίων συνειδήσεως ἐξουσίαν ἔχω τοῦτο ποιεῖν· Ναὶ, φησὶ, πάντα μέν σοι ἔξεστιν, [36] ἐπειδὴ αὐτὸς παρὰ Θεοῦ αὐτεξούσιος γέγονας· ἀλλ' οὐ πάντως συμφέρει σοι τὸ ἐσθίειν· ὁδῷ γὰρ προβαίνων, διάθεσιν ἕξεις πρὸς τὰ εἴδωλα, τῷ συνεχῶς κοινωνεῖν τῶν τραπεζῶν αὐτῶν.

« Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. » Οὔτε σοὶ συμφέρει, φησὶ, καθὸ καὶ προλαβὼν εἶπον, οὔτε τῷ ἀδελφῷ σου· οὐ γὰρ οἰκοδομεῖ αὐτὸν, ἀλλὰ μᾶλλον καθαιρεῖ, καὶ κατασκάπτει τὴν πίστιν αὐτοῦ. Ὥστε ἐπεὶ οὔτε σὲ ὠφελεῖ, οὔτε τὸν ἀδελφὸν, τί τοῦτο ποιεῖς;

« Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητείτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον ἕκαστος. » Μὴ ζήτει τοῦτο, εἰ σὺ ἐσθίεις καθαρᾷ

Variæ lectiones.

[32] ἐφοβήθη μήπως δόξωσι ταῦτα λέγειν αὐτὸν ὡς ἰσχὺν ἐχόντων τῶν εἰδώλων. Καί φησιν ὅτι οὐχ ὡς δυναμένων βλάψαι ἢ ὠφελῆσαι τῶν εἰδώλων, ἀπάγω τούτων ὑμᾶς m. *Sit aliquid. Timebat, ne hæc eum dicere, putarent, quasi idolis vis aliqua inesset : unde ait : Non quia illa obesse possint, aut prodesse, idcirco ab iis vos abduco.* [33] ἔβλαπτες ἐκείνην ἢ ὠφέλεις o. [33*] δεσποτικῆς o. [34] ἀναμιμνήσκει δὲ o. [35] ἐπὶ o. [36] ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει.

συνειδήσει, ἀλλ' εἰ τὸν ἀδελφὸν οἰκοδομεῖ τὸ γινόμενον. Πολλαχοῦ δὲ [37] τῶν Ἐπιστολῶν τοῦτο τίθησιν, ὡς ἀναγκαιότατον. Οὐχ ἁπλῶς δὲ κελεύει μὴ ζητεῖν τὸ οἰκεῖον συμφέρον, ἀλλ' ὅταν τοῦτο βλάπτῃ τὸν ἀδελφόν. Τότε γὰρ τὸ ἐκείνου συμφέρον χρὴ προτιμᾶν καὶ προαιρεῖσθαι τοῦ ἰδίου.

« Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν. » Ἐπειδὴ διὰ πολλῶν κατεσκεύασεν, ὅτι δεῖ αὐτοὺς ἀπέχεσθαι τῶν εἰδωλοθύτων· ἵνα μὴ πάλιν περιεργότεροι τοῦ δέοντος γίνωνται, ὥστε παραιτεῖσθαι καὶ τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὤνια, δεδοικότες μήπως εἶεν καὶ αὐτὰ εἰδωλόθυτα, φησὶν, ὅτι « Πᾶν τὸ πωλούμενον ἐσθίετε, » μὴ ἀνακρίνοντες τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἐρωτῶντες, εἰ ἄρα εἰδωλόθυτόν ἐστιν, ὡς πληττόμενοι τὴν συνείδησιν, καὶ καθαρίσαι αὐτὴν θέλοντες. Ἢ καὶ οὕτως· Ἵνα μὴ πληγῇ ἡ συνείδησίς σου, διὰ τοῦτο μὴ ἀνάκρινε· ἴσως γὰρ ἀνακρίνων μαθήσῃ, ὅτι εἰδωλόθυτόν ἐστι, καὶ πληγήσεταί σου ἡ συνείδησις.

« Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » Οὐχὶ τῶν δαιμονίων. Εἰ δὲ ἡ γῆ, καὶ οἱ καρποὶ καὶ τὰ δένδρα καὶ ζῶα. Εἰ δὲ αὐτοῦ πάντα, οὐδὲν ἀκάθαρτον φύσει, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἑκάστου διανοίας.

« Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν. » Καλῶς τὸ, « Θέλετε· » οὔτε γὰρ προτρέψασθαι, οὔτε [38] ἀποτρέψασθαι αὐτὸς ἠβούλετο. Μηδὲν δὲ ἀνακρίνετε, ἵνα μὴ τῇ περιττοτέρᾳ [39] περιεργίᾳ νομισθῆτε δειλιᾷν τὰ εἴδωλα, καὶ ἵνα φυλάττητε καθαρὰν καὶ ἁπλῆγα τὴν συνείδησιν ὑμῶν.

« Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ· Τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι· μὴ ἐσθίετε, διὰ ἐκεῖνον τὸν μηνύσαντα, καὶ τὴν συνείδησιν· τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » Οὐχ ὡς βλαβερῶν ἀπέχεσθαί σε κελεύω, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνον τὸν μηνύσαντα, ἵνα μὴ βλαβῇ, καὶ νομίσῃ, ὅτι τὰ τῶν εἰδώλων οὐκ ἀπόβλητά εἰσι τοῖς Χριστιανοῖς. Ἐπεὶ ὅτι οὐχ ὡς ἀκαθάρτων, οὐδὲ ἀλλοτρίων ὄντων τοῦ ἡμετέρου Κυρίου, ἀπέχεσθαι διδάσκω, δῆλον ἐντεῦθεν. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » τουτέστι, πάντα τὰ πληροῦντα αὐτὴν, τὰ ἐμπεριεχόμενα αὐτῇ. Ἢ καὶ οὕτως· Ἀπόσχου, φησὶ, τοῦ βρώματος τούτου· πᾶσα γὰρ ἡ γῆ τοῦ Κυρίου ἐστὶ, καὶ ἔξεστί σοι ἀλλοθεν [40] ἐμπλησθῆναι. Ἀνέῳκται γάρ σοι πάντα.

« Συνείδησιν δὲ λέγω οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου. » Τουτέστι, τοῦ Ἕλληνος. Ἴσως γὰρ (ὅπερ εἶπον) σκανδαλισθήσεται, ἢ ὡς λαίμαργον κρίνων, ἢ ὡς τὰ εἴδωλα καὶ σὲ ἀποδεχόμενον ἐπίσης αὐτῷ [41]. Ἀλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν· Διὰ τί φροντίζεις τοῦ μηνύσαντος; εἶπας γὰρ προλαβών· Τί μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; Οὐκ ἐκείνου φροντίζω, φησὶν,

A pura conscientia vescaris; sed num fratrem tuum ædificet ea res. Sæpe enim in Epistolis hoc ponit tanquam maxime necessarium. Non autem simpliciter præcipit, ne propriam utilitatem quæramus, sed cum fratri sit illa incommodo. Tum enim ipsius utilitatem propriæ præferre et præeligere debemus.

VERS. 25. « Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. » Cum hactenus multis confirmasset abstinendum plane ab idolothytis, ne rursum plus æquo curiosiores reddantur, adeo ut abstineant etiam ab iis quæ in foro veneunt, metuentes ne et ea sint idolothyta : Omne, inquit, quod venditur, edite, non examinantes vendentes, et interrogantes num idolothytum sit, tanquam conscientia vestra consternati, quam hoc pacto purgare intendatis. Vel sic : Ne feriatur **183** conscientia tua, propterea ne examines. Fortasse namque, si disquiras, rescisces idolis esse immolatum quod emere cogitas, et ferietur conscientia tua.

VERS. 26. « Domini enim est terra, et plenitudo ejus. » Non dæmoniorum. Quod si terra sit ejus, tum fructus et arbores et animalia. Si autem ipsius sint omnia, tum nihil natura est immundum, sed ex uniuscujusque opinione.

VERS. 27. « Si quis autem vocat vos infidelium, et vultis ire, omne quod vobis apponitur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam. » Bene dixit, « Vultis. » Neque enim ipse adhortari ad hoc, neque dehortari instituit. Nihil autem interrogate, ne idola nimia sollicitudine formidare videamini, et ut conscientias vestras puras et inconcussas custodiatis.

VERS. 28. « Si quis autem vobis dixerit : Hoc est immolatum idolis : nolite manducare propter illum qui indicavit, et conscientiam. Domini enim est terra, et plenitudo ejus. » Non veluti a rebus noxiis tibi abstinere mando; sed propter eum qui indicavit, ut is non lædatur, atque putet idolorum res haud rejici a Christianis. Nam quod non tanquam ab immundis, vel ab iis quæ sint a Domino nostro aliena, abstinendum esse doceo, vel inde planum est : « Domini enim est terra, et plenitudo ejus, » hoc est, omnia ipsum replentia, et quæ in ea continentur. Vel etiam sic : Abstine, inquit, a cibo isto : universa enim terra Domini est, ac licet tibi aliunde impleri. Nam cuncta tibi sunt aperta.

VERS. 29. « Conscientiam autem dico, non tuam sed alterius. » Hoc est, Græci. Fortasse enim (uti dixi) offendetur, vel tanquam gastrimargum te judicando, vel ceu eum, qui æque ac ipse, idola excipiat. Sed fortasse dicat quispiam, Quid tu sollicitus es de illo qui indicaverit? Supra enim dixisti, Quid mihi de iis qui foris sunt, judicare [1]? Non illius, in-

[1] I Cor. v, 12.

Variæ lectiones.

[37] κανταχοῦ δὲ τοῦτο παραινεῖ τὸ συμφέρον τῷ πλησίον o. [38] ἢ o. [39] περιττῇ m. [40] ἄνωθεν o. [41] αὐτὸν o.

quit, sed vestri curam gero, ne condemnemini : idcirco addidit :

« Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia? » Non observare, et non prohiberi, libertatem dicit. Ego enim, inquit, libere et sine observatione vescor, Græcus vero me condemnabit, Fabula est, inquiens, Christianorum religio : aiunt quidem idola sese exsecrari, et interim ea quæ iis oblata sunt libenter comedunt.

VERS. 30. « Si ego cum gratia participo, quid blasphemor ejus rei gratia, pro qua gratias ago? » Ego, inquit, libere participo creaturas Dei, per gratiam Dei quæ me stabilem et firmum fecit, adeo ut nihil observem : at Græcus conviciabitur mihi, quippe qui simulem me idola **184** quidem fugere, et tamen per gulam eis immolata comedam. Quod autem adjicit, « Pro quo gratias ago, » hujusmodi est : Ego, inquit, gratias ago Deo, quod adeo me excelsum fecit, ac Judaica humilitate sublimiorem, ut nullatenus lædar. Græcus autem, ut dixi, scandalizatur et blasphemat.

VERS. 31. « Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. » Omnia, inquit, facite ad gloriam Dei : quasi quæ nunc fiant a vobis, ad Dei contumeliam sint, imo potius blasphemiam. Manducat ergo quisquam, vel bibit in gloriam Dei, quando neminem offendit, quando non ut gulosus aut voluptatis sectator epulatur; sed velut is qui corpus conservare velit ad virtutis operationem. Omnino autem quamcunque rem in gloriam Dei quispiam agit, quando neque alium scandalo quopiam lædit, neque seipsum; nempe hominibus placere studens, vel ex affectu aliquo perturbato.

VERS. 32. « Sine offensione estote et Judæis et Græcis, et Ecclesiæ Dei. » Hoc est, nullam vituperationis occasionem nemini præbentes. Contingat autem hoc, si neque Judæum, neque Græcum offendamus, neque etiam fratres : nam illi sunt Ecclesiæ Dei. Observa, quod majus est, ultimo loco protulit. Nam et alios ad fidem attrahere convenit, nec interim tamen fratres persequi. Indicat autem omnes ex hoc offensos, quod idolorum immolatis vescerentur.

VERS. 33. « Sicut et ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant. Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. » Postquam magni quidpiam illis imposuerat, reos eos faciens et Judæorum et Græcorum noxæ, seipsum in medium protulit, ut ostendat rem haud esse difficilem. Qui vero suum commodum non quæsierit, liquet ex multis, quæ supra commemoravit, « Omnibus, » inquit, « factus sum omnia; » maxime vero ex eo quod optavit anathema esse pro fratribus. « Imitatores » igitur, inquit, « mei estote. », Illud vero, « Quemadmodum et ego Christi, » ne

A ἀλλ' ὑμῶν, ἵνα μὴ καταγινώσκησθε · διὸ καὶ ἐπήγαγεν ·

« Ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; » Ἐλευθερίαν τὸ ἀπαρατήρητον λέγει, καὶ ἀκώλυτον. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησὶν, ἐλευθέρως καὶ ἀπαρατηρήτως ἐσθίω · ὁ δὲ Ἕλλην κατακρινεῖ με, καὶ ἐρεῖ · Μῦθος τὰ Χριστιανῶν · τὰ εἰδωλα λέγουσι βδελύττεσθαι, καὶ τὰ αὐτοῖς θυόμενα προθύμως ἐσθίουσιν.

« Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; » Ἐγὼ μὲν μετέχω, φησὶ, τῶν τοῦ Θεοῦ κτισμάτων ἐλευθέρως διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν ποιήσασά με ἑδραῖον καὶ στερεὸν, ὥστε μηδὲν παρατηρεῖσθαι · ἀλλ' ὁ Ἕλλην βλασφημήσει με, ὡς ὑποκρινόμενον φεύγειν τὰ εἴδωλα, καὶ διὰ B γαστριμαργίαν πάλιν τὰ ἐκ τούτων ἐσθίοντα. Τὸ δὲ, « Ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ, » τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Ἐγὼ μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτω με ὑψηλὸν ἐποίησε, καὶ Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος ἀνώτερον, ὡς μηδαμόθεν βλάπτεσθαι · ἀλλ', ὅπερ ἔφην, ὁ Ἕλλην σκανδαλίζεται καὶ βλασφημεῖ.

« Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. » — » Πάντα, φησὶ, ποιεῖτε εἰς δόξαν Θεοῦ, ὡς τά γε νῦν γινόμενα παρ' ὑμῶν ἀδοξία ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ βλασφημία. Ἐσθίει δέ τις εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ πίνει, ὅταν μὴ ἐπὶ σκανδάλῳ τινὸς, ὅταν μὴ γαστρίμαργος, ἢ φιλήδονος, ἀλλ' ὡς θέλων συγκρατεῖν τὸ σῶμα πρὸς τὴν ἐργασίαν τῆς ἀρετῆς [42]· καὶ ἁπλῶς δὲ πᾶν πρᾶγμα ποιεῖ τις εἰς δόξαν Θεοῦ, ὅταν μήτε ἄλλον βλάπτῃ σκανδαC λίζων, μήτε ἑαυτὸν, οἷον, ὡς ἀνθρωπάρεσκος ποιῶν, ἢ διά τινα ἐμπαθῆ λογισμόν.

« Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. » Τουτέστι, μηδεμίαν μηδενὶ ψόγου [43] παρέχοντες ἀφορμήν. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν μήτε Ἰουδαῖον, μήτε Ἕλληνα σκανδαλίζωμεν, μήτε μὴν τοὺς ἀδελφούς · οὗτοι γὰρ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ· Ὅρα δὲ, τὸ μεῖζον ἔσχατον εἶπε · καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους ἐφέλκεσθαι προσήκει πρὸς τὴν πίστιν · οὐ μὴν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς διώκειν. Ἐμφαίνει δὲ πάντας ἐκ τούτου σκανδαλιζομένους, ἐκ τοῦ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν.

« Καθὼς κἀγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν D τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ. » Ἐπεὶ δὲ [43*] μέγα αὐτοῖς ἐπέταξεν, ὑπευθύνους αὐτοὺς δείξας [44] καὶ τῆς Ἑλλήνων καὶ τῆς Ἰουδαίων βλάβης, ἑαυτὸν εἰς τὸ μέσον παρήγαγεν, ἵνα δείξῃ τὸ πρᾶγμα ῥᾴδιον. Πῶς δὲ οὐκ ἐζήτει τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἐκ πολλῶν δῆλον, ὧν καὶ προλαβὼν εἶπεν, ὅτι « Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα · » μάλιστα δὲ ἐξ ὧν εὔξατο ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν [45]. « Μιμηταί μου γίνεσθε. » Τὸ δὲ, « Καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ, » μὴ ἀλαζόνος λόγον [46] νοήσῃς, ἀλλὰ προτρε-

Variæ lectiones.

[42] ψυχῆς o. [43] λόγου o. [43*] ἐπειδὴ o. [44] ποιήσας o. [45] Τὸ δὲ, μιμηταί μου γίνε. καθὼς κἀ. X. o. [46] λόγου λογισμὸν o.

πομένου μᾶλλον εἰς τὴν μίμησιν. Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησὶ, Χριστὸν ἐμιμησάμην τὸν καταφρονήσαντα καὶ τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς ὑπὲρ τοῦ ζῆσαι ὑμᾶς, πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς ἐμέ; Οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐγὼ ὑμῶν κρείττων, ὅσον ἐκεῖνος ἐμοῦ, ὁ πάντων ἀσυγκρίτως ὑπερέχων.

putes arrogantis esse sermonem, verum adhortantis potius ad imitationem. Si enim ego, inquit, Christum imitatus sum, qui vitam suam contempsit, ut nos vivamus, quanto potius vos me imitabimini? Non enim ego tanto sum melior vobis, quanto ille me, qui omnes incomparabiliter antecellit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

« Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε. » Ἐπειδὴ τὸν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων λόγον ἐπήρτισε, περὶ μεγάλων ὄντα, νῦν κουφότερόν τι ἁμάρτημα διορθοῦται. Εἴωθε γὰρ μεταξὺ τῶν βαρέων τὰ κουφότερα ἁμαρτήματα τιθέναι. Τί δὲ τοῦτο ἦν; Αἱ μὲν γυναῖκες ἀκατακάλυπτοι [47] καὶ ηὔχοντο καὶ προεφήτευον (καὶ γὰρ καὶ γυναῖκες προεφήτευον τότε)· οἱ δὲ ἄνδρες ἐκόμων, ἅτε ἐν φιλοσοφίᾳ διατρίψαντες, καὶ ὅτε ηὔχοντο, καὶ ὅτε προεφήτευον. Ταῦτα δὲ Ἑλληνικοῦ νόμου ἦσαν. Ἐπεὶ οὖν περὶ τούτων παρήνεσεν αὐτοῖς, ἴσως ὅτε παρῆν, ἐξ αὐτῶν δὲ οἱ μὲν ὑπήκουσαν, οἱ δὲ ἠπείθησαν· φησὶ περὶ τῶν ὑπακουόντων [48], ὅτι « Ἐπαινῶ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε. » Καίτοι γε ἓν ἦν τοῦτο, περὶ τοῦ μὴ κομᾷν τοὺς ἄνδρας· ἀλλ' ὅμως αὐτὸς, « Πάντα, » φησὶ, « μέμνησθέ μου. » Ἀεὶ γὰρ εἴωθε σοφῶς μαλάττειν τοῖς ἐπαίνοις τοὺς ἀπὸ τούτων βελτιωθῆναι προσδοκωμένους.

CAPUT XI.

VERS. 1. « Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis. » Absoluto de idolothytis sermone, quippe qui de magnis erat, nunc levius quoddam peccatum **185** corrigit. Nam inter delicta graviora, leviora collocare solet. Quid autem istud fiet? Feminæ quidem non velato capite orabant, ac vaticinabantur (nam et feminæ tunc prophetiæ dono claræ erant), viri autem, quippe qui in philosophia versati essent, comam nutriebant, cum quando orarent, tum quando prophetarent. Hæc vero Græcæ consuetudinis erant. Quia igitur de hisce eos admonuerat, forsan cum præsto esset, atque eorum quidam alii obtemperaverant, alii vero non obtemperaverant; de obedientibus inquit, « Laudo vos, quod per omnia mei memores estis. » Atqui inter cætera istuc unum erat, de coma non nutrienda per viros; ipse tamen « Per omnia, » inquit, « mei meministis. » Semper enim sapienter præconiis eos lenire solet, de quibus spes est, quod per ista possint in meliorem statum redigi.

« Καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε. » Ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι καὶ ἀγράφως πολλὰ παρέδωκε καὶ αὐτὸς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι.

VERS. 2. « Quemadmodum tradidi vobis, traditiones continetis. » Hinc perspicuum fit, quod haud pauca sine scriptis tradiderint et ipse et reliqui apostoli.

« Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι, ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι. » Δοκεῖ μὲν, ὅσον ἐκ τῆς ἀκολουθίας διαλέγεσθαι πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπαινουμένους ἐπὶ τῷ κατέχειν τὰς παραδόσεις· τῇ ἀληθείᾳ δὲ, τοὺς ἀπειθήσαντας διορθοῦται. Παντὸς δὲ ἀνδρὸς ἀκούων, τοῦ πιστοῦ νόει κεφαλὴν εἶναι τὸν Χριστόν. Οἱ γὰρ πιστοί ἐσμεν σῶμα αὐτοῦ, οὐχὶ καὶ οἱ Ἕλληνες· ὥστε οὐδὲ κεφαλὴ ἐκείνων ὁ Χριστός.

VERS. 3. « Volo autem vos scire, quod cujuslibet viri caput Christus est. » Videtur quidem quantum a verborum consequentia colligitur, ad eos verba facere, quos eo laudavit, quod præcepta sive traditiones observassent: revera autem immorigeros corrigit. Cum vero cujuslibet viri caput esse Christum audis, de fideli istuc intelligas. Nam fideles nos sumus corpus ipsius; non autem Græci infideles: quare nec caput illorum Christus.

« Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνήρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. » Κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, διὰ τὸ κατάρχειν αὐτῆς· Χριστοῦ δὲ κεφαλὴ ὁ Θεὸς, διὰ τὸ αἴτιος εἶναι αὐτοῦ, ὡς Πατὴρ Υἱοῦ. Οὐ δεῖ γὰρ τὰ περὶ κεφαλῆς εἰρημένα ὁμοίως καὶ ἐπὶ Χριστοῦ ἐκλαμβάνειν· ἀλλ' ἡμῶν μὲν κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, καὶ ὡς Δημιουργὸς, καὶ ὡς σώματος αὐτοῦ ὄντων ἡμῶν· ὁ δὲ Πατὴρ, Χριστοῦ κεφαλὴ, ὡς αἴτιος αὐτοῦ. Εἰ δὲ καὶ κατὰ ἄνθρωπινον ἐκλάβοις οὕτως εἰρῆσθαι τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ κεφαλὴν, ὥσπερ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐλέχθη ἡμῶν κεφαλὴ, οὐδὲν ἀσεβές· ἐπεὶ καὶ Θεὸς ὁ Πατὴρ λέγεται τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἐπεὶ γὰρ ἡμῖν ὁμοιῶσθαι [49] κατεδέξατο, καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν ἐχρημάτισε καὶ κεφαλὴ, οὐδὲν καινὸν εἰ καὶ τὰ τῆς ταπεινώσεως ὀνόματα καταδέχεται [50], καὶ τὸν κατὰ

« Caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus. » Caput uxoris maritus est, propterea quod dominetur in eam: Christi vero caput Deus, quod sit ejus causa, ut Pater Filii. Non oportet enim ea quæ de capite dicta sunt, ex æquo de Christo intelligere: verum nostrum quidem caput est Christus, et quatenus est creator noster, et quatenus nos sumus ipsius corpus. Christi autem caput Pater est, ceu causa ipsius. Sin juxta humanitatem accipias sic dictum esse Patrem Christi caput, perinde ac Christus dictus est caput nostrum, nihil impietatis admittis: quandoquidem et Deus Pater Christi dicitur secundum humanitatem. Quia enim nobis assimilari dignatus est, et frater noster, et caput nostrum audiit, nihil novum est, si et humiliationis

Variæ lectiones.

[47] ἀκατακαλύπτως O. [48] ὑπακουσάντων O. [49] ὁμοιωθῆναι O. [50] ἀναδέχεται O.

nomina recipiat, ac eum qui juxta divinitatem Pater est, caput habeat secundum humanitatem suam, tanquam principem et Deum suum.

VERS. 4. « Omnis vir orans aut prophetans, in capite habens, deturpat caput suum. » Virum non omnino caput operire prohibet, sed in oratione tantum et prophetia. Nec dixit, Tectus caput, verum, « In capite habens, » ut auferat non solum velationem per pileum, verum etiam **186** per comam. Nam qui comam nutrit, etiam in capite habet, comam videlicet. Qui vero pudefacit caput suum? Quia cum princeps sit, suique juris, se ipse jugo subdit. Caput enim contegere, est potestatem capiti imponere. Nam capitis tegumentum est dominatoris vice, signumque subjectionis. Vel hunc ad modum: Pudefacit Christum caput suum, seipsum nimirum immiuuens ac libertate privans. Ut enim exiguum corpus pudefacit caput, sic qui a Deo liber suique juris factus est, seipsum autem imminuit, ac veluti sub potestate esset, ita se contegit; Christo capiti ejus, tanquam corporis, est decori. Non fuerit autem abs re quærere, cur veluti culpam et peccatum istuc Apostolus posuerit. Inter multa alia quæ cum viro tum feminæ, illi nempe in dominii, huic in subjectionis signa tradita erant, istud etiam, ut ille quidem caput aperiat, ista autem tegat, iis pro symbolo datum erat. Quomodo igitur culpa vacet, naturæ leges prætergredi; ac virum quidem comam nutrire, mulierem vero retecto esse capite? Hoc ergo tollit, ceu arrogantiæ signum, quæ non pauca sane in rebus ecclesiasticis et vastat et perdit. Hinc enim oriuntur hæreses, ex hoc scili cet, quod ea quæ legibus constituta sunt, unusquisque transgrediatur.

VERS. 5. « Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite deturpat caput suum; unum enim et idem est, ac si rasa esset. » Fuerunt autem et feminæ prophetiæ (ut diximus) donum habentes, ut Philippi filiæ aliæque multæ. Quomodo vero pudefacit caput suum? Quia fugitivum quoddam caput ostendit, ut quæ defecerit a tradita sibi a Deo potestate. Noveris autem quod virum in oratione et prophetia vetet esse tecto capite, mulierem vero non solis hisce illis temporibus, verum semper. Hoc enim vult per hoc quod ait: « Unum enim et idem est ac si rasa esset. » Nam sicut ipsi nunquam non turpe esset radi, ita etiam istud, nempe nudo capite incedere. Nam coma tegumenti vice est. Illa itaque quæ tegumentum abjicit, similis est illi quæ comam abjecit.

VERS. 6. « Si enim non velatur mulier, tondeatur etiam: Si autem turpe est mulieri tonderi vel radi, veletur. » Adhuc ostendit, quod retectio capitis rasuræ similis est; et quemadmodum ista turpe est,

A τὴν θεότητα Πατέρα ἔχει κεφαλὴν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὡς ἄρχοντα αὐτοῦ, καὶ ὡς Θεὸν αὐτοῦ.

« Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων, κατὰ [51] κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. » Οὐκ ἀεὶ κωλύει τὸν ἄνδρα κατακαλύπτεσθαι, ἀλλὰ μόνον ἐν προσευχῇ καὶ προφητείᾳ. Οὐκ εἶπε δὲ, Κεκαλυμμένος τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ, « Κατὰ κεφαλῆς ἔχων, » ἵνα ἀνέλῃ οὐ μόνον τὸ κατακαλύπτεσθαι ἱματίῳ [52], ἀλλὰ καὶ κόμῃ· καὶ ὁ κομῶν γὰρ κατὰ κεφαλῆς ἔχει, τὴν κόμην δηλαδή. Πῶς δὲ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ; Διότι ἄρχων γεγονὼς καὶ ἐξουσιαστὴς, ὑπὸ ἐξουσίαν ποιεῖ ἑαυτόν. Τὸ γὰρ κεκαλύφθαι τὴν κεφαλὴν ἐξουσίαν ἐπιτιθέναι τῇ κεφαλῇ ἐστιν· ἀντὶ γὰρ ἐξουσιαστοῦ ἐστι τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα, καὶ σημεῖον ὑποταγῆς. Ἢ καὶ οὕτω· Καταισχύνει τὸν Χριστὸν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, κατασμικρύνων δηλαδὴ ἑαυτὸν καὶ ἀνελεύθερον ποιῶν. Ὡς γὰρ τὸ μικρὸν σῶμα καταισχύνει τὴν κεφαλήν· οὕτω καὶ ὁ ὑπὸ Θεοῦ μὲν γεγονὼς ἐλεύθερος καὶ αὐτεξούσιος, κατασμικρύνων δὲ ἑαυτὸν, καὶ ὡς ὑπ' ἐξουσίαν ὄντα οὕτω καλύπτων, εἰς αἰσχύνην ἐστὶ Χριστοῦ, ὃς ἐστι κεφαλὴ αὐτοῦ, ὡς σώματος. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, τίνος ἕνεκεν ὡς ἔγκλημα τοῦτο τίθησιν ὁ Ἀπόστολος. Σύμβολον δέδοται τῷ ἀνδρὶ καὶ τῇ γυναικί· τῷ μὲν, τῆς ἀρχῆς· τῇ δὲ, τῆς ὑποταγῆς, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, καὶ τοῦτο δὴ τὸ τὸν μὲν ἀκατακάλυπτον εἶναι, τὴν δὲ κεκαλύφθαι. Πῶς οὖν οὐκ ἔγκλημα τὸ τοὺς ὅρους τῆς φύσεως παραβαίνεσθαι, καὶ τὸν μὲν ἄνδρα κομᾷν, τὴν δὲ γυναῖκα ἀνακεκαλύφθαι; Τοῦτο οὖν ἀναιρεῖ ὡς αὐθαδείας σημεῖον, τῆς οὐ μικρὰ λυμαινομένης τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασιν. Ἐντεῦθεν γὰρ καὶ αἱ αἱρέσεις, ἐκ τοῦ ἕκαστον τὰ νενομισμένα παρεξιέναι.

« Πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς· ἓν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ. » Ἦσαν γὰρ, ὅπερ ἔφημεν, καὶ γυναῖκες, τὸ χάρισμα τῆς προφητείας ἔχουσαι, ὡς αἱ Φιλίππου θυγατέρες, καὶ ἄλλαι πολλαί. Πῶς δὲ καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς; Ὅτι φυγάδα [53] τινὰ τὴν κεφαλὴν ἀποδείκνυσιν, ἀποσταθεῖσα τῆς ἐμπιστευθείσης αὐτῇ παρὰ Θεοῦ ἐξουσίας. Ἴσθι δὲ, ὅτι τὸν μὲν ἄνδρα, ὡς εἴρηται, ἐν τῇ προσευχῇ καὶ προφητείᾳ [54] κωλύει κεκαλύφθαι· τὴν δὲ γυναῖκα οὐ μόνον ἐν τούτοις τοῖς καιροῖς, ἀλλὰ καὶ ἀεί. Τοῦτο γὰρ βούλεται διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἓν γὰρ καὶ τὸ αὐτό ἐστι τῇ ἐξυρημένῃ. » Ὥσπερ γὰρ ἀεὶ αὐτῇ τὸ ἐξυρῆσθαι αἰσχρὸν, οὕτω δηλαδὴ καὶ τὸ ἀποκεκαλύφθαι. Ἡ γὰρ κόμη ἀντὶ καλύμματός ἐστιν. Ὥστε ἡ ἀποβάλλουσα τὸ κάλυμμα τῇ τὴν κόμην ἀποβαλλομένῃ ἔοικεν.

« Εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνὴ, καὶ κειράσθω· εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλυπτέσθω. » Ἐπιμένει δεικνὺς, ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τῇ ξυρήσει ἔοικε· καὶ ὥσπερ ἐκείνη αἰ-

Variæ lectiones.

[51] προφητεύων, κάλυμμα κατὰ m. [52] ἱμάτια o. [53] ὅτι δραπετίαν (καὶ, δραπετείαν) τινὰ καὶ φυγάδα τὸν κε· ἀποδ. ἀποστατοῦσαν τῆς ἐπισταθείσης o. [54] νηστείᾳ o.

σχρὸν, οὕτω καὶ αὕτη. Διὰ δὲ τούτων καὶ ὅπερ εἶπον ἐμφαίνει, ὅτι ἀεὶ αἰσχρὸν τῇ γυναικὶ τὸ ἀνακεκαλύφθαι.

« Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. » Πρώτην μὲν αἰτίαν εἶπεν, ὅτι κεφαλὴν ἔχει τὸν Χριστὸν, καὶ οὐ δεῖ αὐτὸν κεκαλύφθαι· νῦν δὲ καὶ δευτέραν τίθησιν, ὅτι δόξα Θεοῦ ἐστι· τουτέστιν, ὕπαρχος Θεοῦ, καὶ εἰκὼν αὐτοῦ. Δεῖ οὖν τὸν ἄρχοντα τοῦ παμβασιλέως μετὰ τῶν συμβόλων τῆς ἀρχῆς αὐτῷ ἐπιφαίνεσθαι, ἤγουν τῆς ἀκατακαλύπτου κεφαλῆς· αὕτη γὰρ σύμβολον τοῦ μὴ ὑπ' ἐξουσίαν εἶναί τινι τῶν ἐπιγείων τὸν ἄνδρα, ἀλλ' αὐτὸν ἄρχειν πάντων, ὡς εἰκόνα Θεοῦ.

« Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστι. » Τουτέστιν, ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς ἄρχεται· δεῖ οὖν αὐτὴν μετὰ τῶν συμβόλων τῆς ὑποταγῆς φαίνεσθαι, ἅτινά ἐστι τὸ συγκεκαλύφθαι τὴν κεφαλήν.

« Οὐ γάρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός. Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. » Τὰς αἰτίας λέγει δι' ἃς ὑπερέχει ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικός· ὅτι τε ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἡ γυνὴ, καὶ ὅτι οὐκ ἐκεῖνος δι' ἐκείνην, ἀλλ' ἐκείνη δι' ἐκεῖνον [55]. « Ποιήσωμεν » γὰρ, φησὶ, « βοηθὸν αὐτῷ. » Πῶς οὖν ὁ ἀνὴρ κατακαλύψεται οὕτω τιμηθεὶς ὑπὸ Θεοῦ; Τὸ γὰρ τῆς γυναικὸς ἁρπάζει σχῆμα, καὶ ταὐτὸν ποιεῖ, ὡσπερανεὶ διάδημα λαβὼν, τοῦτο μὲν ἀπορρίψειε τῆς κεφαλῆς, δουλικὸν δὲ σχῆμα λάβοι.

« Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους. » Διὰ τὰ εἰρημένα πάντα, φησὶν, ὀφείλει ἡ γυνὴ τὸ τοῦ ἐξουσιάζεσθαι σύμβολον, τουτέστι, τὸ κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, εἰ μήτι ἄλλο, τοὺς ἀγγέλους αἰδουμένη, ἵνα μὴ καὶ αὐτοῖς ὡς ἀναίσχυντος φαίνηται. Ὥσπερ γὰρ τὸ κατακαλύπτεσθαι κάτω νεύειν παρασκευάζει καὶ ἐντρέπεσθαι, καὶ τὸ τοῦ ἀρχομένου σχῆμα διατηρεῖν· οὕτω τὸ ἀνακεκαλύφθαι ἀναισχυντίαν ἐμφαίνει· ἣν καὶ οἱ τοῖς πιστοῖς παρεπόμενοι ἄγγελοι βδελύσσονται [56]. Κλήμης δὲ ὁ Στρωματεὺς ἀγγέλους ἐνόησε περιεργότερον, τοὺς τῆς Ἐκκλησίας δικαίους. Κατακαλυπτέσθω γὰρ, φησὶν, ἵνα μὴ τούτους εἰς πορνείαν σκανδαλίσῃ.

« Πλὴν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς, οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς, ἐν Κυρίῳ. » Ταῦτα λέγει, ἐπειδὴ πολλὴν ὑπεροχὴν δέδωκε τῷ ἀνδρὶ, δείξας, ὅτι ἡ γυνὴ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτὸν καὶ ὑπ' αὐτόν. Ἵνα οὖν μήτε τοὺς ἄνδρας ἐπάρῃ πλέον τοῦ δέοντος, μήτε ἐκείνας ταπεινώσῃ, φησὶν, ὅτι ἀληθῶς μὲν ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ οὕτω γέγονε γυνὴ ἐξ ἀνδρός· νῦν δὲ οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς γεννᾶται. « Πλὴν ἐν Κυρίῳ· » τουτέστι, τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ποιοῦντος, καὶ ζωογονοῦντος τὸ σπέρμα, καὶ τὴν μήτραν ῥωννύοντος.

« Ὥσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός. » Ἡ μὲν γυνὴ, φησὶν, ἐκ τοῦ ἀνδρός· ἔτι γὰρ παραμένει τῷ ἀνδρὶ τοῦτο ἀκέραιον,

A ita et illa : Per hæc autem id quod supra dixi subinnuit, nunquam non turpe esse, mulierem caput suum retegere vel nudare.

VERS. 7. « Vir quidem non debet velari, quoniam imago et gloria Dei est. » Primam quidem **187** causam dixit, quod Christum caput habeat, nec oporteat ipsum tegi: jam vero secundam ponit, quod gloria Dei sit, hoc est, vicarius Dei et imago ipsius. Oportet itaque eum qui summi imperatoris vices gerit, cum imperii sui insignibus coram ipso apparere, hoc est, aperto capite. Istud enim indicio est, virum nulli terrenæ potestati esse subditum, sed ipsum dominari omnibus, ceu imaginem Dei.

« Mulier autem gloria viri es., » Hoc est, mariti dominatui subdita est. Quare par est, ut cum subB jectionis suæ indiciis appareat, quæ sunt contecto esse capite.

VERS. 8,9. « Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. » Causas dicit propter quas vir mulieri præest : nimirum et quia mulier ex viri costa est, et quia vir non est propter illam, sed illa, propter ipsum. « Faciamus » enim, inquit, « adjutorium ipsi [m]. » Qui igitur vir contegetur, qui tanto honore a Deo affectus est? Feminæ enim habitum sibi arripit, ac perinde facit, ac si diadema suum capite arreptum abjiciat, habitumque servilem assumat.

VERS. 10. « Quapropter mulier debet potestatem habere in capite, propter angelos. » Propter hæc C omnia prædicta, inquit, mulier in capite suo signum habere debet subjectionis suæ, tegumentum videlicet, si nihil aliud, angelos tamen reverita, ne et ipsis tanquam impudens videatur. Ut enim obvelare caput, oculos demittere facit, et verecundari, adeoque subditi formam servare; sic revelato capite ingredi, impudentiam declarat, quam et angeli, qui Christianos comitantur, exsecrantur. Clemens vero Stromatensis curiosius, per angelos, in Ecclesia justos intellexit. Obveletur enim, inquit, ne hos ad fornicationem scandalizet.

VERS. 11. « Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro, in Domino. » Hæc adjicit, D quia plurimum excellentiæ viro dederat, commonstrans quod mulier ex ipso, et propter ipsum, et sub ipso sit. Ne igitur viros plus quam par sit efferat, neque illas deprimat, Revera, inquit, in prima creatione ita mulier e viro condita fuit : nunc autem ne vir quidem sine muliere nascitur. « Verumtamen in Domino, » hoc est, Deo universum faciente, et vivificante semen, matricemque confortante.

VERS. 12. « Nam sicut mulier de viro, ita et vir per mulierem. » Mulier quidem, inquit, ex viro est; nam adhuc viro hoc integrum restat, mulie-

[m] Gen. II, 18.

Variæ lectiones.

[55] αὐτὸν o. [56] βδελυχθήσονται o.

rem ex ipso **188** esse. Vir autem est per mulierem, id est, mulier est ministra generationi hominis: potior autem operatio seminis est, ita ut vir non proprie dicatur ex femina esse, sed ex patre suo per mulierem, ut quæ fuerit ministra ad generationem. De Domino autem Paulus non sic dixit, sed Natum ex muliere ait. Metuit enim uti præpositione « Per, » ne locum daret hæreticis calumniandi, quod per Virginem, quasi per canalem, transierit: vel quod sine viri congressu, solius ipsius uteri fructus erat.

A τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι τὴν γυναῖκα· ὁ δὲ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικὸς, τουτέστιν, ἡ γυνὴ διάκονός ἐστι τῇ γεννήσει τοῦ ἀνθρώπου· ἡ πλείων δὲ ἐνέργεια τοῦ σπέρματός ἐστιν. Ὥστε ὁ ἀνὴρ οὐκ ἂν λεχθείη κυρίως ἐκ τῆς γυναικὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διὰ τῆς γυναικὸς, ὡς διακόνου γενομένης πρὸς τὴν γέννησιν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ὁ Παῦλος οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ Γενόμενον, φησὶν, ἐκ γυναικός. Ἐφοβήθη γὰρ τῇ, « Διὰ, » προθέσει χρήσασθαι, ἵνα μὴ δῷ χώραν τοῖς αἱρετικοῖς λέγειν, ὅτι ὡς διὰ σωλῆνος τῆς Παρθένου διῆλθεν· ἢ καὶ διότι ἀνδρὸς μὴ παρεισελθόντος, καρπὸς τῆς κοιλίας αὐτῆς μόνης ἦν.

« Omnia autem ex Deo. » Non viri, inquit, istud opus est, sed Dei. Quod si omnia Dei potentia fiant, ipseque ordinavit virorum et mulierum res, nolii contradicere, sed obtempera. B

« Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Οὐ τοῦ ἀνδρὸς, φησὶ, τοῦτο κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Εἰ τοίνυν πάντα τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει γίνονται, αὐτὸς δὲ ἔταξε [75] τὰ περὶ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, μὴ ἀντίλεγε, ἀλλὰ πείθου.

Vers. 13. « Inter vos ipsos judicate. » Rursum eos judices constituit, abunde et copiose astruens quod velit.

« Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε. » Πάλιν αὐτοὺς καθίζει δικαστὰς, ἐκ περιουσίας κατασκευάζων ὃ θέλει.

« Decet mulierem non velatam orare Deum? » Hic quiddam horribilius indicat, nempe quod ad Deum injuria recurrat.

« Πρέπον ἐστὶ γυναικὶ ἀκατακάλυπτον τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι; » Ἐνταῦθα φοβερώτερόν [58] τι αἰνίττεται, ὅτι πρὸς Θεὸν ἡ ὕβρις ἀνατρέχει.

Vers. 14, 15. « Nonne natura quidem ipsa docet vos, quod vir quidem, si comam nutriat, ignominia est illi: mulier autem, si comam nutriat, gloria est illi? Nam coma pro velamine ei data est. » Ecqui est ignominia viro, si comam curet? Quia mulieris habitum assumit, cumque princeps constitutus sit, subjectionis signum recipit. Mulieri autem coma est C gloriæ, quoniam proprium ordinem servat. Cuivis autem in gloriam cedit sui status observatio. Quid vero necessum est aliud adhuc operimentum, peplum scilicet addere, si coma est velamentum? Ut non ex sola natura, verum etiam ex consilio et voluntatis electione subjectionem fateatur.

« Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις ὑμᾶς διδάσκει, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι· γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστιν; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ. » Πῶς δὲ ἀτιμία [59] τῷ ἀνδρὶ τὸ κομᾶν; Ὅτι σχῆμα γυναικὸς ἀναλαμβάνει, καὶ ἄρχειν [60] ταχθεὶς, τὸ τῆς ὑποταγῆς σύμβολον ἀναδέχεται. Τῇ γυναικὶ δὲ δόξα ἡ κόμη, ὅτι φυλάττει τὴν οἰκείαν τάξιν. Τιμὴ δὲ ἑκάστῳ ἡ τῆς τάξεως [61] φυλακή. Διὰ τί δὲ δεῖ καὶ ἕτερον περιβόλαιον προστιθέναι, τὸ τῆς καλύπτρας, εἴ γε ἡ κόμη περιβόλαιόν ἐστιν; Ἵνα μὴ ἀπὸ τῆς φύσεως μόνης, ἀλλὰ καὶ τῆς προαιρέσεως τὴν ὑποταγὴν ὁμολογῇ.

Vers. 16. « Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesiæ Dei. » Contentionis igitur est, in hujusmodi rebus reluctari non rationis et intellectus. Quandoquidem enim Corinthii sapientes videri volentes, per syllogismos fortasse renitebantur, rem indifferentem esse ostendentes: Nos, inquit, talem consuetudinem non habemus, sive ita altercandi, D sive ut vir quidem comam nutriat; mulier vero non obvelatum caput gerat: imo ne aliæ quidem, inquit, Ecclesiæ Dei. Quare non nobis solis adversamini, verum etiam universæ Ecclesiæ. Ista autem pudorem incutiunt, cogendo scilicet auditores, ne quidquam præter apostolicam consuetudinem faciant.

« Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ. » Φιλονεικίας ἄρα, τὸ ἀντιτείνειν ἐν τοῖς τοιούτοις, ἀλλ' οὐ λογισμοῦ καὶ συνέσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἴσως οἱ Κορίνθιοι σοφίζεσθαι βουλόμενοι, ἀντέτεινον διὰ συλλογισμῶν, ἀδιάφορον δεικνύντες τὸ πρᾶγμα· φησὶν, ὅτι Ἡμεῖς συνήθειαν τοιαύτην οὐκ ἔχομεν· ἤτοι τοῦ φιλονεικεῖν, ἢ τοῦ, τὸν μὲν ἄνδρα κομᾶν, τὴν δὲ γυναῖκα μὴ κεκαλύφθαι· ἀλλ' οὐδὲ αἱ ἄλλαι Ἐκκλησίαι, φησίν. Ὥστε οὐχ ἡμῖν μόνοις ἐναντιοῦσθε, ἀλλὰ καὶ πάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ [62]. Ἐντρεπτικὰ δὲ ταῦτά εἰσι, συνωθοῦντα τοὺς ἀκούοντας, μηδὲν παρὰ τὴν ἀποστολικὴν συνήθειαν ποιεῖν.

Vers. 17. « Hoc autem præcipiens non laudo » Quemadmodum ii qui primum crediderant, communia omnia habentes, communiter epulabantur: sic per quamdam eorum imitationem, etiamsi non adeo **189** exactam, Corinthii, statis quibusdam

« Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ. » Ὥσπερ οἱ ἐν ἀρχῇ πιστεύσαντες, κοινὰ πάντα ἔχοντες κοινῇ ἐστιῶντο· οὕτω κατά τινα μίμησιν τούτων [63], εἰ καὶ μὴ ἀκριβῆ, ἐν Κορίνθῳ κατά τινας ῥητὰς ἡμέρας, ἑορτίους ἴσως, κοινῇ εὐωχοῦντο μετὰ τὸ

Variæ lectiones.

[57] ἐπέταξε o. [58] φοβερόν o. [59] ἐστίν o. [60] ὁ ἄρχων o. [61] πίστεως o. [62] οἰκουμένη o. [63] τούτου m.

μεταλαβεῖν τῶν μυστηρίων, τῶν μὲν πλουτούντων εἰσφερόντων τὰ ἐδέσματα, τῶν δὲ πενήτων ὑπ' αὐτῶν καλουμένων καὶ ἑστιωμένων. Διὰ τοίνυν τὰς διχοστασίας διεφθάρη τὸ θαυμαστὸν τοῦτο καὶ φιλάλληλον καὶ φιλόσοφον ἔθος, καὶ οὐ παρὰ πάντων ἐτηρεῖτο. Γράφει οὖν ὁ Παῦλος διορθούμενος· καὶ ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου ἐγκλήματι, ἐπειδὴ πολλοὺς εἶχε τοὺς πειθομένους, « Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, » φησίν· ἐνταῦθα δὲ ἄλλως ἐχοντος τοῦ πράγματος, φησί· » Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ· » τουτέστιν, Οὐκ ἐπαινῶ ὑμᾶς, ὅτι ὅλως παραγγέλλω ὑμῖν περὶ τούτου, οὗ μέλλω ἐρεῖν, καὶ παραινῶ. Ἔδει γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν συνιέντας, μήτε ἁμαρτῆσαι ὅλως, μήτε παραγγελίας δεηθῆναι.

A diebus, festis fortasse, post mysteriorum participationem communiter convivabantur, divitibus nimirum fercula afferentibus, pauperibus autem ab ipsis ad convivia vocatis. At per dissensiones admirandus ille ritus, quo mutua charitas, et christiana philosophia continebatur, corruptus est, nec ab omnibus servabatur. Scribit igitur Paulus, ut hoc corrigat. Cum autem in præcedenti delicto multos obedientes haberet, » Laudo vos, » inquit : hic vero secus habente re, « Hoc autem præcipiens non laudo, » ait : hoc est, non laudo vos, quod prorsus hac de re, de qua dicturus sum, præcipiam vobis et adhorter. Oportuit enim ut per vos ipsos intelligentes, nec peccaretis omnino, nec præcepto indigeretis.

« Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλὰ εἰς τὸ ἧττον συνέρχεσθε. » Ἔδει ὑμᾶς εἰς τὸ κρεῖττον προβαίνειν, καὶ τὰς συνελεύσεις ποιεῖσθαι φιλοτιμοτέρας· ὑμεῖς δὲ ἠλαττώσατε καὶ τὸ ἤδη κρατῆσαν ἔθος· καὶ συνέρχεσθε μὲν ἐν τῇ μιᾷ Ἐκκλησίᾳ, οὐ μὴν ὥστε συνδειπνεῖν. Τοῦτο οὖν ἐστι, « Τὸ ἧττον· » τουτέστιν, Ὀλαττοῦσθε.

B « Quod non in melius, sed in deterius convenitis. » Decebat vos ad meliora progredi, conventusque facere liberaliores : vos autem consuetudinem, quæ obtinuerat apud vos, imminuistis; ac convenitis quidem in una Ecclesia, non tamen ut simul cœnetis. Hoc igitur est « Deterius, » id est, in quo deficitis.

« Πρῶτον μὲν γὰρ, συνερχομένων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν. » Οὐκ εὐθὺς εἰς τὸν περὶ τῶν τραπεζῶν λόγον εἰσβάλλει, ἀλλὰ πρότερον πλήττει αὐτοὺς, ὅτι σχίσματα ἐν αὐτοῖς εἰσι. Καὶ γὰρ ὄντως διότι ἀπεσχισμένοι ἦσαν, διὰ τοῦτο ἰδίᾳ ἤσθιον ἕκαστος.

VERS. 18. « Primum quidem convenientibus vobis in Ecclesia, audio schismata inter vos esse. » Non statim aggreditur sermonem de mensis, sed prius eos ferit, quod schismata inter eos essent : nam revera quia divisi erant, idcirco privatim unus quisque edebat.

« Καὶ μέρος τι πιστεύω. » Ἵνα μὴ εἴπωσι· Τί γὰρ εἰ ψεύδονται οἱ διαβάλλοντες; οὔτε, ὅτι Πιστεύω, εἶπεν, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιήσῃ· οὔτε, ὅτι Ἀπιστῶ, ἵνα μὴ δόξῃ μάτην ἐπιτιμᾷν· ἀλλὰ, Μικρόν τι, φησὶ, πιστεύω· ἅμα δὲ καὶ εἰκὸς, μηδὲ πάντας παραβαίνειν τὸ ἔθος, ἀλλ' ἐκ μέρους τινάς.

C « Et ex parte credo. » Ne dicant, Quid autem si mentiuntur calumniatores nostri? Neque credo, dixit, ne impudentiores faciat : neque non credo, ne videatur eos frustra objurgare; sed, Parum quiddam credo, inquit. Verisimile item est, neque omnes morem istum transgredi, sed ex parte quosdam.

« Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι. » Οὐ τὰς τῶν δογμάτων αἱρέσεις λέγει, ἀλλὰ τὰς τῶν τοιούτων σχισμάτων, τὰς περὶ τῶν τραπεζῶν. Τί δέ ἐστι τὸ, « Δεῖ; ἀντὶ τοῦ, ἐνδέχεται, ἢ καὶ, ὅτι Ἀνάγκη ἐστὶν ἀνθρώπους ὄντας ὑμᾶς μὴ πάντας ὀρθοποδεῖν. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ πιστεύω· ὥσπερ καὶ ὁ Κύριος εἶπεν· « Ἀνάγκη ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα, » ἀντὶ τοῦ, Ἐπεὶ πονηροί εἰσιν ἐν τῷ κόσμῳ, ἀνάγκη καὶ σκάνδαλα εἶναι, καὶ ἔρχεσθαι.

VERS. 19. « Oportet enim et hæreses inter vos esse. » Non dogmatum hæreses dicit, sed schismatum hujusmodi, de mensis scilicet. Quid vero est, « Oportet? » pro, possibile est, vel necesse est vos, cum homines sitis, non omnes recta ingredi. Hanc igitur ob rem etiam credo : perinde ac Dominus etiam dixit : « Necesse est venire scandala [a] : » hoc est, Cum pravi sint in mundo, esse et venire scandala necesse est.

« Ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. » Τὸ, « Ἵνα, » ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογικόν ἐστιν, ἀλλὰ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πράγματος, ὡς πολλαχόθεν δῆλον. Ἐκ γὰρ τοῦ τοὺς ἀλαζονικωτέρους μὴ καταδέχεσθαι τὴν ἑστίασιν φανεροῦνται οἱ δόκιμοι, τουτέστιν, οἱ πένητες, ὅτι φέρουσι παρορώμενοι· πρότερον δὲ οὐκ ἐφαίνετ ἡ καρτερία αὐτῶν. Ἢ δοκίμους λέγει τοὺς ἔτι τὸ ἔθος φυλάττοντας· οὐ γὰρ πάντες τοῦτο παρῆλυσαν. Τῶν οὖν παραλυσάντων ἀδοκίμων φαινομένων, οἱ φυλάττοντες φανεροῦνται ὡς δόκιμοι.

D « Ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. » Conjunctio, « Ut, » hic non est causalis, sed ad rei eventum et exitum pertinet, uti multis in locis perspicuum est. Cum enim arrogantiores communem istam cœnam non acciperent, manifestabantur probati, id est, pauperes, quod patienter ferant sese negligi : antea autem non apparebat perseverantia eorum. Vel probatos dicit eos, qui morem cœnæ adhuc custodiebant : non enim **190** eum omnes dissolverant. Cum igitur dissolventes reprobi apparerent, observantes manifestantur ceu probati.

« Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὐκ ἔστι

VERS. 20. « Convenientibus igitur vobis in idem,

[a] Matth. XVIII, 7.

non est Dominicam cœnam manducare. » ConvenA tus, inquit, charitatem indicat et consociationem : atqui opus non fit. Dominicam autem cœnam convivium vocat, veluti imitationem tremendæ illius cœnæ, quam Dominus una cum discipulis suis manducavit. Propterea et cœnam prandium vocavit. Videte igitur, inquit, quo orbemini, nempe imitatione mensæ Dominicæ.

Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν. » Ἡ μὲν συνέλευσις, φησὶν, ἀγάπην ἐνδείκνυται καὶ συναγελασμόν · πλὴν οὐ γίνεται τὸ ἔργον. Κυριακὸν δὲ δεῖπνον καλεῖ τὴν συνεστίασιν [67], ὡς μίμησιν ἐκείνου τοῦ φρικτοῦ, ὃ ὁ Κύριος συνέφαγε τοῖς μαθηταῖς · διὸ καὶ δεῖπνον τὸ ἄριστον ἐκάλεσεν. Ἴδετε οὖν, φησὶ, τίνος στερεῖσθε, τοῦ μιμεῖσθαι τὴν Δεσποτικὴν τράπεζαν.

Vers. 21. « Unusquisque enim propriam cœnam præsumit ad manducandum. » Dominicam hanc cœnam privatam fecistis. Quandiu enim communis esset, Dominica cœna vocabatur : Domini enim res omnibus servis sunt communes. Quoniam vero unusquisque antevertit propriam cœnam manducando, nec exspectat pauperes, sed privatim apud sese edit, contumelia affecistis cœnam vestram, B pro Dominica privatam facientes.

« Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν. » Τὸ Κυριακὸν τοῦτο δεῖπνον ἰδιωτικὸν πεποιήκατε. Ἕως μὲν γὰρ ἦν κοινὸν, καὶ Κυριακὸν δεῖπνον ἐλέγετο · τὰ γὰρ τοῦ Δεσπότου πάντων κοινὰ τῶν δούλων. Ἐπεὶ δὲ ἕκαστος προλαμβάνει τρώγων τὸ ἴδιον δεῖπνον, καὶ οὐκ ἀναμένει τοὺς πένητας, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐσθίει καθ' ἑαυτὸν, ἠτιμάσατε [65] τὸ δεῖπνον ὑμῶν, ἀντὶ Κυριακοῦ ἰδιωτικὸν ποιήσαντες.

« Et alius quidem esurit, alius vero ebrius est. » Pauper quidem esurit, opulentus vero inebriatur. Duo autem hic sunt piacula, et quod prætereuntur pauperes, et quod vos inebriamini, soli iis saturati quæ etiam pauperibus oportebat apparata esse. Emphatice autem dixit, « Ebrius est. »

« Καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. » Ὁ πένης μὲν πεινᾷ, ὁ δὲ πλούσιος μεθύει. Δύο δὲ ἐγκλήματα, ὅτι τε παρορῶνται οἱ πένητες, καὶ ὅτι ὑμεῖς μεθύετε, μόνοι σιτούμενοι ἃ καὶ τοῖς πένησιν ἔδει παρεσκευάσθαι. Ἐμφαντικῶς δὲ τὸ, « Μεθύει, » εἶπε.

Vers. 22. « Nunquid enim domos non habetis ad edendum et bibendum? » Si enim communiter et publice non estis esuri, cur non in ædibus vestris editis?

« Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; » Εἰ γὰρ μὴ κοινῶς μέλλετε ἐσθίειν, διὰ τί μὴ ἐν ταῖς οἰκίαις ὑμῶν ἐσθίετε;

« Aut Ecclesiam Dei contemnitis? » Cum enim Dominicam cœnam privatam feceris, manducans apud teipsum, in Ecclesiam et locum es injurius.

« Ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε; » Ὅταν γὰρ τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἰδιωτικὸν ποιῇς, ἐσθίων καθ' ἑαυτὸν [66], εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν C τόπον ὑβρίζεις.

« Et pudefacitis non habentes. » Non tantum curant pauperes, inquit, quod non [alitis eos, quantum quod pudefiunt redarguti, quod ipsi nihil habeant, vobis splendide accumbentibus, ac vino indulgentibus.

« Καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας. » Οὐ τοσοῦτον, φησὶ, μέλει τοῖς πένησιν, ὅτι οὐ τρέφετε αὐτοὺς, ὅσον, ὅτι καταισχύνονται, ἐλεγχόμενοι ἐπὶ τῷ μὴ αὐτοὶ ἔχειν, ὑμῶν φιλοτίμως ἀνακειμένων καὶ μεθυόντων

« Quid vobis dicam? Laudabo vos? In hoc non laudo. » Post erroris demonstrationem mitius cum illis loquitur. Cum enim dicere potuisset, ista innumeris mortibus digna, ipse quid ait? « Laudabo vos? In hoc non laudo. » Hoc autem facit, ut eos clementiores erga pauperes reddat. Si enim eos ad finem usque vehementius percussisset, adversus inopes crudeliores facti essent, quippe quia eorum causa ab Apostolo ignominia affecti.

« Τί ὑμῖν εἶπω [67]; Ἐπαινέσω ὑμᾶς; Ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ. » Μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ πταίσματος, ἡμερώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. Ἔχων γὰρ εἰπεῖν, Ταῦτα μυρίων θανάτων ἄξια, ὁ δὲ τί φησιν; « Ἐπαινέσω ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ. » Τοῦτο δὲ ποιεῖ, ἵνα ἡμερωτέρους αὐτοὺς τοῖς πένησι καταστήσῃ. Εἰ γὰρ σφοδρότερον ἐπέπληξεν ἄχρι τέλους, ἠγρίαινον ἂν πρὸς ἐκείνους, ὡς δι' αὐτοὺς ἀτιμασθέντες παρὰ D τοῦ Ἀποστόλου.

Vers. 23. « Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis. » Cujus rei gratia mysteriorum et vesperæ illius meminit? Omnino necessario, ut persuadeat quod Dominus tuus omnes eadem mensa excipere dignatus sit, tu vero fratrem ejusdem tecum generis et naturæ aversaris et dedignaris? At qui ait a Domino se **191** accepisse? Neque enim tum aderat, sed persecutor erat. Ut discas, quod etiamnum ipse est qui mystica mensa mysteria illa tradit, æque atque tum.

« Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν. » Τίνος ἕνεκεν τῶν μυστηρίων μέμνηται καὶ τῆς ἑσπέρας ἐκείνης; Σφόδρα ἀναγκαίως · ἵνα πείσῃ [67*], ὅτι Ὁ Δεσπότης σου τῆς αὐτῆς πάντας ἠξίωσε τραπέζης, καὶ σὺ τὸν ὁμογενῆ παρωθεῖς καὶ ἀπαξιοῖς; Πῶς δέ φησι παρὰ τοῦ Κυρίου παρειληφέναι; οὐδὲ γὰρ παρῆν τότε, ἀλλὰ διώκτης ἦν. Ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ σήμερον ἐπὶ τῆς μυστικῆς τραπέζης αὐτός ἐστιν ὁ παραδιδοὺς τὰ μυστήρια, ὥσπερ καὶ τότε.

Variæ lectiones.

[64] ἑστίασιν o. [65] ἠτιμάσατέ φησι m. [66] καθ' ἑαυτὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τὸν τόπον ὑβρ. o. [67] τί ὑμῖν δοκεῖ m. [67*] ἵνα δείξῃ m.

« Ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ, ᾗ παρεδί- A δοτο, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε· Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον. » Ἀναμνήσθητε, φησὶν, ὅτι ταύτην ἐσχάτην ὑμῖν δέδωκε τὴν μυσταγωγίαν, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ᾗ σφάττεσθαι ἔμελλε, καὶ τὸν προδότην εἶχε συνέστιον [68]· καὶ σὺ ἀπαξιοῖς τὸν ἀδελφόν; Καὶ ἐδιδάχθης μὲν εὐχαριστεῖν· καὶ γὰρ κἀκεῖνος εὐχαρίστησε, τύπον ἡμῖν διδούς· ἀνάξια δὲ τῆς εὐχαριστίας ποιεῖς, ὑβρίζων τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πεινῶντος ἄλλου, αὐτὸς μεθύων. Καὶ ὁ μὲν πᾶσιν εἶπε κοινῶς, « Λάβετε, φάγετε, » καὶ ταῦτα, τὸ σῶμα αὐτοῦ, ὃ ὑπὲρ πάντων ἐπίσης ἔκλασε, διδοὺς εἰς θάνατον· σὺ δὲ [69] προλαμβάνεις ἐσθίων, καὶ οὐδὲ τὸν κοινὸν ἄρτον εἰς τὸ μέσον τίθης, οὐδὲ κλᾷς αὐτὸν, ἵνα δοθῇ πολλοῖς, ἀλλὰ σαυτῷ κατέχεις.

« Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Τί λέγεις; Εἰ μὲν Υἱοῦ ἀνάμνησιν ἢ Πατρὸς ἐποίεις, ἐπλήγης ἂν ὑπὸ τοῦ συνειδότος, εἰ μὴ τὰ νενομισμένα ἐπλήρωσας, καὶ πένητας ἐκάλεσας· ἀνάμνησιν δὲ τελῶν τοῦ Δεσπότου, οὐδὲ τραπέζης ἁπλῶς [70] μεταδίδως.

« Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι. » Ἦσαν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ποτήρια, ἐν οἷς τὸ αἷμα τῶν ἀλόγων ἐσπενδον μετὰ τὸ θῦσαι, φιάλῃ καὶ ποτηρίῳ τοῦτο δεχόμενοι. Ἀντὶ τοῦ αἵματος τοίνυν τῶν ἀλόγων, ὃ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ἐσφράγισε, τὸ ἐμὸν αἷμα νῦν τίθημι, τὴν Καινὴν C Διαθήκην ἐπισφραγίζων. Μὴ θορυβηθῇς οὖν, αἵματος ἀκούων. Καὶ γὰρ εἰ τὸ τῶν ἀλόγων ἐδέξω ἐν τῇ Παλαιᾷ, πόσῳ μᾶλλον τὸ θεῖον νῦν;

« Τοῦτο ποιεῖτε ὁσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Καὶ διὰ τοῦ ποτηρίου, φησὶν, ἀνάμνησιν τελεῖς τοῦ Δεσποτικοῦ θανάτου. Πῶς οὖν αὐτὸς μόνος πίνεις καὶ μεθύεις, τοῦ φρικτοῦ [71] ποτηρίου πᾶσιν ἐπίσης δοθέντος;

« Ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε ἄχρις [72] ἂν ἔλθῃ. » Οὕτω, φησὶν, ὀφείλετε διακεῖσθαι, ὡσπερανεὶ ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ D ἑσπέρᾳ, καὶ ἐπ' αὐτῆς κείμενοι τῆς στιβάδος, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λαμβάνοντες τὴν θυσίαν. Αὐτὸ γὰρ ἐκεῖνο τὸ δεῖπνόν ἐστι, καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν θάνατον καταγγέλλομεν, τουτέστιν, ὑποδεικνύομεν, ἄχρι τῆς δευτέρας παρουσίας.

« Ὥστε, ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου. » Αὐτοὺς αἰνίττεται ἀναξίως μεταλαμβάνοντας, ὡς περιορῶντας τοὺς πένητας. Πῶς δὲ ἔνοχος γίνεται ὁ ἀναξίως μεταλαμβάνων; Ὡς καὶ αὐτὸς ἐχχέας τὸ αἷμα. Ὥσπερ γὰρ

Verb. 24. « Quoniam Dominus Jesus, in nocte qua tradebatur, accepit panem, et postquam gratias egisset, fregit, ac dixit, Accipite, manducate : Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur. » Recordamini, inquit, quod hanc ultimam vobis dederit institutionem; quodque ea etiam nocte qua mactandus erat, ipsum proditorem convivam habuerit : Et tu fratrem tuum indiguum judicas ? Edoctus es etiam gratias agere; quandoquidem et ille gratias egerit, exemplum nobis relinquens : atqui tu indigna gratiarum actione committis, injuriam inferens Ecclesiæ, alioque esuriente ipse inebriaris. At vero ille communiter omnibus dixit, Accipite, edite, idque corpus suum, quod pro omnibus ex æquo fregit, in mortem tradens; tu vero edendo antevertis, neque communem panem B in medium ponis, neque frangis ipsum uti detur multis, verum tibi ipsi contines.

« Hoc facite in meam commemorationem. » Quid ais? Si Filii vel Patris commemorationem faceres, conscientia tua perculsus esses, nisi ritus omnes perfecisses, ac pauperes invitasses : commemorationem autem Domini faciens, ne mensam quidem tuam simpliciter impertis.

Verb. 25. « Similiter et calicem postquam cœnasset, dicens : Hic calix Novum Testamentum est in meo sanguine. » Fuerunt etiam in Veteri Testamento pocula, quibus sanguinem brutorum post victimam oblatam libarent, quem phiala et poculo excipiebant. Pro sanguine itaque brutorum, qui C Vetus Testamentum veluti sigillo consignabat, meum ego nunc sanguinem pono, Novum Testa mentum eo ceu sigillo muniens. Ne turberis igitur sanguinem audiens. Nam si irrationalium pecorum sanguinem accepisti in Veteri Testamento, quanto potius nunc divinum ?

« Hoc facite, quoties biberitis, in meam commemerotionem. » Per poculum istuc, inquit, memoriam facis Dominicæ mortis. Qui igitur tu solus bibis et inebriaris, tremendo isto calice omnibus ex æquo tradito ?

Verb. 26. « Quoties enim ederitis panem hunc, calicem hunc biberitis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat. » Eo, inquit, affectu debetis esse D imbuti, perinde quasi in illa ipsa essetis vespera, eidemque accumberetis toro, et ab ipso Christo acciperetis sacrificium istud. Illa ipsa enim cœna est, et illam ipsam mortem annuntiamus, hoc est demonstramus, ad secundum usque ejus adventum.

Verb. 27. « Itaque quicunque manducaverit panem hunc, aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. » **192** Ipsos oblique perstringit indigne manducantes, quandoquidem nopes negligant. Qua vero ratione reus fit qui indigne assumit? Perinde nimirum ac ipse qui sanguinem

Variæ lectiones.

[68] συνεσθίοντα O. [69] καὶ σύ O. [70] αὐτοῖς O. [71] δεσποτικοῦ O. [72] ἕως O.

Domini effuderit. Ut enim qui tum pupugerunt Christum, non ut biberent pupugerunt, verum ut effunderent : sic indigne bibens, nihilque inde commodi referens, sanguinem frustra effudit. Porro, Judæi quidem dilacerarunt regis chlamydem : at qui indigne manducat, in cœnum et in lutum, animam suam videlicet, hanc chlamydem injecit. Nonne igitur par et minime dissimilis est ignominia? Propterea et ipse istius reus est.

A καὶ τότε οἱ κεντήσαντες, οὐχ ἵνα πίωσιν ἐκέντησαν, ἀλλ' · ἵνα ἐκχέωσιν · οὕτω καὶ ὁ ἀναξίως μὲν πίνων, μηδὲν δὲ ἐντεῦθεν καρπούμενος, μάτην ἐξέχεε τὸ αἷμα. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι διέῤῥηξαν τοῦ βασιλέως τὴν χλαμύδα · ὁ δὲ ἀναξίως κοινωνῶν, εἰς βόρβορον, τὴν αὐτοῦ φημι ψυχὴν, ταύτην ἐνέβαλεν. Ἆρα οὐκ ἴση ἡ ἀτιμία; διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ταύτης ἔνοχός ἐστι.

Vers. 28. « Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. » Paulo in more est, sicubi in medium cujuspiam argumenti inciderit aliud necessarium, hoc etiam pertractare : quemadmodum etiamnum alio proposito argumento de mensis, simul atque in mysteriorum sermonem indicit, hunc veluti maxime necessarium absolvit, ac summam bonorum monstrat, cum pura conscientia accedere, aitque : Non alium tibi judicem præficio, verum teipsum tibiipsi. Judica igitur et explora conscientiam tuam, et sic accede, non quando fuerint feriæ, sed quando purum teipsum ac dignum inveneris.

« Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω. » Εἴωθεν ὁ Παῦλος, ἐπειδὰν ἐν μέσῳ [73] τινὸς ὑποθέσεως ἑτέρα ἀναγκαία παρεμπέσῃ, καὶ ταύτην ἐπεξέρχεσθαι · ὥσπερ οὖν καὶ νῦν ἑτέρας προκειμένης ὑποθέσεως τῆς περὶ τῶν τραπεζῶν, ἐπειδὴ εἰς τὸν τῶν μυστηρίων ἐνέπεσε λόγον, ἐπεξεργάζεται τοῦτον B ὡς ἀναγκαιότατον, καὶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ὑποδείκνυσι, τὸ μετὰ καθαροῦ προσιέναι συνειδότος · καί φησιν, ὅτι Οὐχ ἕτερον δικαστὴν ἐφιστῶ σοι, ἀλλ' ἑαυτὸν σαυτῷ. Δίκασον οὖν τῷ συνειδότι σου, καὶ οὕτω πρόσιθι, μὴ ὅταν ἑορτὴ ᾖ [74], ἀλλ' ὅταν καθαρὸν σεαυτὸν καὶ ἄξιον εὕρῃς.

« Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει. » Οὐ διὰ τὴν τῶν μυστηρίων φύσιν (ταῦτα γὰρ ζωηρὰ), ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ προσιόντος ἀναξιότητα · ὥσπερ καὶ ὁ ἥλιος τοῖς τὰς ὄψεις διεφθαρμένοις βλαβερός.

Vers. 29. « Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit. » Non propter mysteriorum naturam (hæ cenim sunt vivifica), verum propter accedentis iniquitatem : quemadmodum et sol oculis corruptis est noxius.

« Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. » Τουτέστι, μὴ ἐξετάζων, μὴ ἐννοῶν [75] τὸ τοῦ προκειμένου μέγεθος. Εἰ γὰρ μάθοιμεν τίς ποτέ ἐστιν ὁ προκείμενος, C οὐ δεησόμεθα ἑτέρου, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο νήφειν ἡμᾶς παρασκευάσει.

« Non dijudicans corpus Domini. » Hoc est, non explorans, non intelligens propositæ rei amplitudinem. Si enim disceremus unquam quisnam esset qui nobis proponitur, non indigeremus altero, sed istud ipsum nos sobrios redderet.

« Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄῤῥωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Ἐκ τῶν παρ' ὑμῖν γινομένων λάβετε τὰς ἀποδείξεις. Διὰ τοῦτο γὰρ ὧροι θάνατοι, καὶ μακραὶ νόσοι, διότι ἀναξίως μεταλαμβάνουσι πολλοί. Τί οὖν; οἱ ἄνοσοι τηρούμενοι μέχρι βαθυτάτου γήρως, οὐχ ἁμαρτάνουσιν; Ἁμαρτάνουσι μὲν, ἀλλ' οὐχ αἱ ἐνταῦθα κολάσεις μόναι τοῖς ἀναξίως προσιοῦσιν, ἀλλ' ἐκεῖ χαλεπώτερα αὐτοῖς ἀπόκεινται. Ἡμεῖς δὲ οὐδ' ἂν ἐνταῦθα ἐκολάσθημεν, εἰ μὴ ἡμαρτάνομεν · ὥσπερ δὴ καὶ αὐτὸς ἐπιφέρει ·

Vers. 30. « Ideo inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi. » Accipite demonstrationem ab iis quæ apud vos contingunt. Hinc enim immaturæ mortes, morbique diuturni, eo quod multi indigne assumant. Quid igitur? Num ii qui ad extremam usque senectutem incolumes servantur, peccata non admittunt? Peccant sane : sed non hujus temporis pœnæ solæ indigne accedentibus destinatæ sunt, sed in futuro quoque sæculo illis graviora sunt reposita : neque hic nos punitu essemus, nisi deliquissemus, perinde ac ipse jam infert.

« Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. » Οὐκ εἶπεν, Εἰ ἑαυτοὺς ἐκολάζομεν, ἀλλὰ μόνον, « Εἰ D ἐκρίνομεν » καὶ κατεγινώσκομεν ἑαυτῶν, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐνταῦθα κατεκρινόμεθα παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξεφεύγομεν ἂν καὶ τὰς ἐνταῦθα κολάσεις, καὶ τὰς ἐκεῖ.

Vers. 31. « Si enim nos ipsos judicaremus, non judicaremur. » Non dixit, Si nos ipsos puniremus, sed tantum, « Si judicaremus » et condemnaremus nos ipsos, ne hic quidem condemnaremur a Deo, verum et præsentia et futura supplicia effugeremus.

Vers. 32. « Cum autem a Domino judicamur, corripimur, ut non cum mundo condemnemur. » **193** Quandoquidem rem adeo levem et facilem non facimus, hoc est quod nos ipsos non condemnamus; neque Deus nobiscum adeo crudeliter agit, verum hic corripit et castigat, ut illic misereatur. Castigamur enim hic, inquit; non punimur, sed a Patre admonemur, « ne cum mundo, » id est, in-

« Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου, παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. » Ἐπειδὴ, φησὶ, τὸ οὕτω κοῦφον καὶ ἐλαφρὸν οὐ ποιοῦμεν, τουτέστι, τὸ καταγινώσκειν [76] ἑαυτῶν, οὐδὲ οὕτως ἀφειδῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς κέχρηται, ἀλλ' ὧδε παιδεύει, ἵνα ἐκεῖ ἐλεήσῃ. Παιδευόμεθα γὰρ, φησὶν, ὧδε, οὐ κολαζόμεθα, ἀλλ' ὑπὸ Πατρὸς νουθετούμεθα, « ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ, » τουτέστι, τοῖς ἀπίστοις, κατακριθῶμεν ἐκεῖ. Περι-

Variæ lectiones.

[73] μέσον o. [74] εἴη o. [75] μηδὲ νοῶν o. [76] κατακρίνειν m.

σπούδαστοι γὰρ ὄντες Θεῷ οἱ πιστοὶ, ὧδε ἀπολαμβάνουσι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

« Ὥστε, ἀδελφοί μου, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. » Αὖθις εἰς τὸν περὶ τῶν πενήτων ἦλθε λόγον, μεθ' ὃ ἐμνήσθη κολάσεων καὶ θανάτων. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀλλήλοις μετάδοτε, ἀλλ', « Ἐκδέχεσθε, » δεικνύων ὅτι κοινά εἰσι τὰ ἐκεῖσε εἰσφερόμενα, καὶ δεῖ ἀναμένειν τὴν κοινὴν συνέλευσιν.

« Εἰ δέ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω. » Ἐντρεπτικὸς ὁ λόγος· ὡς γὰρ παιδίοις δυσχεραίνουσι διὰ τὸ πεινῆν, αὐτοῖς διαλέγεται, καὶ γαστριμαργίαν αὐτῶν καταγινώσκει. Διὸ καὶ ἐξάγων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν οἰκίαν παραπέμπει· ὅπερ οὐ μικρὰ αἰσχύνη.

« Ἵνα μὴ εἰς κρῖμα συνέρχησθε. » Τουτέστιν, Εἰς βλάβην ὑμῶν, καὶ εἰς κατάκρισιν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὡρίσθησαν αἱ συνελεύσεις, ἵνα ὠφελῆσθε ἐν ἀγάπῃ συνερχόμενοι· εἰ δὲ μὴ, βέλτιον οἴκοι εἶναι. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ἵνα οἴκοι ὦσιν, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον αὐτοὺς [77] ὠφελκύσηται πρὸς τὸ συνέρχεσθαι ὡς δεῖ.

« Τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλθω, διατάξομαι. » Ἢ περὶ ἑτέρων τινῶν ἁμαρτανομένων παρ' αὐτοῖς καὶ δεομένων διαταγῆς λέγει, ἢ περὶ αὐτοῦ τούτου φησὶν, ὅτι εἰκός ἐστι τινὰς ἀπολογίαις χρήσασθαι [78] πρὸς ἃ εἶπον· ἀλλὰ τέως μὲν, ἃ εἶπον φυλαττέσθωσαν. Εἰ δέ τις ἕτερόν τι ἔχει λέγειν, τῇ ἐμῇ παρουσίᾳ τοῦτο τηρείσθω. Ἐκφοβεῖ δὲ αὐτοὺς ὡς παρεσόμενος ἵνα κατασταλῶσι καὶ διορθώσωνται, εἴ τι μὴ καλῶς ἔχοιεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

« Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοὶ, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν. » Τουτέστι, τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος. Ἡ δὲ ὑπόθεσις αὕτη· Οἱ πιστεύσαντες ἐν ἀρχῇ καὶ βαπτισθέντες, πάντες [79] τὸ Πνεῦμα ἐλάμβανον· ἐπεὶ δὲ ἀόρατον ἦν τοῦτο, ἔλεγχος αἰσθητὸς ἐδίδοτο τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, καὶ ἢ γλώσσαις ἐλάλουν, ἢ προεφήτευον, ἢ ἐθαυματούργουν. Παρὰ Κορινθίοις οὖν διὰ τὰ χαρίσματα στάσεις ἦσαν, τῶν τε μείζονα λαμβανόντων ἐπαιρομένων, καὶ τῶν ἐλάττονα, διαφθονούντων ἐκείνοις. Ἔπειτα ἦσαν καὶ μάντεις τινὲς καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δυσχερῶς διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν ἐνθέων προφητῶν. Πάντα οὖν ταῦτα διορθοῦται, καὶ πρῶτον τὸ τῶν μάντεων.

« Οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι. » Σημεῖον δίδωσι τοῦ μάντεως καὶ τοῦ προφήτου· καί φησιν, ὅτι ἐν τοῖς εἰδώλοις εἴ τις ἐμαντεύετο, κατασχεθεὶς ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου, ὡς ἂν ἀπαγόμενος, οὕτως εἵλκετο ὑπὸ τοῦ πνεύματος δεδεμένος, οὐδὲν εἰδὼς ὧν [80] ἔλεγεν, ἀλλ' ἐξεστηκὼς καὶ μεμηνώς· ὁ δὲ

A fidelibus, illic condemnemur. Nam quoniam fideles Deo sint curæ, peccatorum suorum mercedem hic accipiunt.

VERS. 33. « Itaque, fratres, cum convenitis ad manducandum, alter alterum exspectate. » Post pœnarum mortisque mentionem, rursus ad sermonem de pauperibus redit. Non autem dixit, Alter alteri impertimini, sed, « Exspectate, » ostendens communia esse quæ illuc afferantur, quodque communis conventus sit exspectandus.

VERS. 34. « Si quis autem esurit, domi manducet. » Sermo iste pudefaciendi vim habet : loquitur enim eis tanquam pueris inediam ægre ferentibus, ipsorumque gulositatem condemnat. Hinc et eos ab Ecclesia educens, in suam cujusque domum
B remittit, quæ non exigua est ignominia.

« Ut non ad judicium conveniatis. » Id est, ad detrimentum vestrum, et ad condemnationem. Eam enim ob causam sunt constituti conventus, ut alter ab altero juvetur, dum in charitate congregamini. Quod si hoc non fiat, satius est ut domi vos contineatis. Hoc autem non ideo dicit, ut domi sint, cæterum ut eos magis attrahat quo sicut oportet conveniant.

« Cætera autem cum venero disponam. » Vel de aliis nonnullis ipsorum peccatis, quæ opus habeant emendatione, vel de hoc ipso loquitur, quod verisimile est aliquos defensionem parare adversus ea quæ dixi, verum interim quæ dixi custodiant. Sin
C quisquam aliud quidquam habeat quod mihi dicat, in meum id adventum usque servetur. Terret autem eos tanquam adfuturus, ut interea temporis demittant cristas, et corrigant, si quid non bene habeant.

CAPUT XII.

VERS. 1. « De spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres. » Hoc est, de donis Spiritus. Argumentum autem est hujusmodi : Omnes qui in principio crediderant et baptizati erant, Spiritum accipiebant. Quia vero is invisibilis erat, sensibile signum dabatur operationis ipsius, atque aut linguis loquebantur, aut prophetabant, aut miracula edebant. Apud Corinthios itaque charismatum nomine seditiones exortæ erant, adeo ut qui majora
D dona acceperant, efferrentur : qui vero minora illis inviderent. Insuper, vates aliquot et pseudoprophetæ fuerunt, qui difficulter a divinis prophetis **194** discernebantur. Cuncta igitur hæc in meliorem statum revocat, ac primum quod ad vates attinet.

VERS. 2. « Nostis quod quando gentes eratis, ad idola, quemadmodum ducebamini, abducti sitis. » Signum dat vatis et prophetæ : Si, inquiens, apud idola aliquis vaticinaretur, a spiritu immundo detentus ceu raptus et abductus, sic rapiebatur a spiritu ligatus, nihil sciens eorum quæ diceret, sed plane extra se constitutus et insanus : propheta

Variæ lectiones.

[77] αὐτὸς O· [78] χρᾶσθαι O. [79] πάντως O. [80] ὃ O.

autem non sic; verum is mente sobria cuncta loquitur. Hoc igitur est primum signum vatis dæmoniaci, et prophetæ divini.

VERS. 3. Ideo notum vobis facio, quod nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesum : et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. » Etiam hoc tibi signum sit vatis, nempe exsecrari, blasphemare, conviciisque incessere Jesum : prophetæ vero, haud citra præconium nomi nare Domini nomeu. Quid igitur catechumeni faciunt? Quomodo isti nondum habentes Spiritum sanctum,nominant Jesum? Verum de his nunc non est sermo, cæterum de fidelibus et infidelibus. Quid vero dæmones? Nonne nomen Domini nominabant? Imo; sed flagris cæsi et coacti suapte vero sponte et nisi vapulantes, nunquam.

VERS. 4. « Divisiones autem donorum sunt, idem vero Spiritus. » Cum discrimen inter verum et falsum prophetam indicasset, etiam de donis Spiritus disserit, ut eos etiam corrigat, qui in istis dissident. Ac primum eum curat, qui minus donum accepit, ac propterea mœret. Cur enim doles, inquit, quod non tantum accepisti atque alius? Non enim debitum est, sed charisma et donum. Itaque gratias age, quod nihil tibi Deus cum debeat, aliquid sane dederit : imo vero idem est, qui et tibi et illi largitus est Deus. Non enim tibi angelus dedit, illi vero Deus : verum idem utrique Spiritus.

VERS. 5. « Ac divisiones ministrationum sunt, sed idem Dominus. » Meminit et Filii, tanquam datoris bonorum. Dolentem porro majori consolatione reficiens, « Ministrationum, » dixit. Qui enim charismatis vocabulum audiverat, et minus acceperat, fortasse angi queat animo, ceu circa donum imminutus : qui vero ministerii vocem audiverit, non ita : laboris enim et sudoris hoc est indicium. Quid enim doles, si alium plus quam te laborare jussit, parcens videlicet tibi?

VERS. 6. « Divisiones etiam operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus. » Patris hic mentionem facit, qui operatur omnia in omnibus fidelibus. En hic Trinitatem perfectam. Donum autem, et operatio, et ministerium, **195** eadem sunt, etsi nominibus differunt. Æqualia enim sunt quæ a Spiritu et Filio et Patre dantur. Vide autem quomodo Spiritus meminit primum, postremo vero Patris, eorum causa qui in ordine nimium sunt curiosi.

VERS. 7. « Cuivis autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. » Ne quis dicat, Quid si idem sit Dominus, et idem Spiritus, et idem Deus, cum ego interim minus acceperim? Hoc tibi, inquit, utile erat et conferebat. Spiritus autem manifestationem signa dixit. Per hæc enim demonstrabatur Spiritum libenter in baptizatis commorari. Quid

A προφήτης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μετὰ διανοίας νηφούσης πάντα φθέγγεται · ὥστε τοῦτο πρῶτον σημεῖον μάντεως δαιμονιώδους καὶ προφήτου θείου.

« Διὸ γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν · καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Καὶ τοῦτο, φησί, σημεῖον ἔστω σοι μάντεως, τὸ ἀναθεματίζειν, ἤτοι βλασφημεῖν καὶ κακολογεῖν τὸν Ἰησοῦν · καὶ αὖ, προφήτου, τὸ ὀνομάζειν εὐφήμως [81] τὸ τοῦ Κυρίου ὄνομα. Τί οὖν οἱ κατηχούμενοι; πῶς μὴ ἔχοντες οὔπω Πνεῦμα ἅγιον, ὀνομάζουσι τὸν Ἰησοῦν; Ἀλλ' οὐ περὶ τούτων νῦν ὁ λόγος, περὶ [82] δὲ πιστῶν καὶ ἀπίστων. Τί δὲ οἱ δαίμονες; οὐκ ὠνόμαζον τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου; Ἀλλὰ μαστιζόμενοι καὶ ἀναγκαζόμενοι · ἑκόντες δὲ καὶ μὴ μαστιγούB μενοι μηδαμοῦ [83].

« Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. » Μετὰ τὸ δεῖξαι [84] τὴν διαφορὰν τοῦ προφήτου καὶ τοῦ ψευδοπροφήτου, καὶ περὶ τῶν χαρισμάτων [85] φησὶν, ἵνα καὶ τοὺς ἐν τούτοις διστασιάζοντας διορθώσηται. Καὶ πρῶτον θεραπεύει τὸν τὸ ἔλαττον χάρισμα λαβόντα, καὶ διὰ τοῦτο ἀλγοῦντα. Τίνος γὰρ ἕνεκεν ἀλγεῖς, ὅτι οὐκ ἔλαβες ὅσον ἕτερος; Μὴ γὰρ ὀφειλή ἐστιν, ἀλλὰ χάρισμα καὶ δωρεά. Ὥστε εὐχαρίστει, ὅτι οὐδέν σοι ὀφείλων ὁ Θεὸς, ὅλως [86] δέδωκέ τι · ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτός ἐστι δοτὴρ καὶ σοὶ κἀκείνῳ ὁ Θεός. Οὐ γὰρ σοὶ μὲν ἄγγελος δέδωC κεν, ἐκείνῳ δὲ ὁ Θεός · ἀλλὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἀμφοτέροις.

« Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος. » Μέμνηται καὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς δοτῆρος τῶν ἀγαθῶν. Παραμυθούμενος δὲ πλέον τὸν ἀλγοῦντα, « Διακονιῶν, » εἶπεν. Ὁ μὲν γὰρ χάρισμα ἀκούσας, καὶ ἔλαττον λαβὼν, ἴσως ἂν ἀλγήσειεν ὡς ἐλαττωθεὶς περὶ τὴν δωρεάν · ὁ δὲ διακονίαν, οὐχ ὁμοίως · πόνου γὰρ καὶ ἱδρῶτος ἐνδεικτικὸν τοῦτο. Τί γὰρ ἀλγεῖς, εἰ ἕτερον πλείονα πονῆσαι [87] ἐκέλευσε, σοῦ φεισάμενος;

« Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. « Ἐνταῦθα καὶ τοῦ Πατρὸς ἐμνήσθη, ὃς ἐνεργεῖ τὰ ἐνεργήματα ἐν D πᾶσι τοῖς πιστοῖς. Καὶ ἰδού σοι ἡ Τριὰς ἀπηρτισμένη. Χάρισμα δὲ, καὶ ἐνέργημα, καὶ διακονία ταὐτά εἰσιν, εἰ καὶ τοῖς ὀνόμασι διαφέρουσιν · ἴσα γὰρ τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος καὶ Υἱοῦ καὶ Πατρὸς διδόμενα. Ὅρα δὲ, πῶς τοῦ Πνεύματος ἐμνήσθη πρῶτον, τελευταῖον δὲ τοῦ Πατρὸς, διὰ τοὺς τὴν τάξιν περιεργαζομένους.

« Ἑκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. » Ἵνα μὴ λέγῃ τις · Τί γὰρ, εἰ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ αὐτὸς Θεὸς, ἐγὼ δὲ ἔλαττον ἔλαβον; φησὶν, ὅτι Τοῦτό σοι συνέφερε. Φανέρωσιν δὲ τοῦ Πνεύματος, τὰ σημεῖα λέγει. Διὰ τούτων γὰρ ἐδείκνυτο τὸ Πνεῦμα τοῖς βαπτισθεῖσιν ἐμφιλοχωροῦν. Ὥστε τί ἀλγεῖς;

Variæ lectiones.

[81] προθύμως O. [82] ἀλλὰ περὶ O. [83] μηδαμῶς, καὶ οὐδαμοῦ O. [84] ἀποδεῖξαι O. [85] θαυμάτων O. [86] Ἴσ. ὅμως. [87] ποιῆσαι O.

Κἂν τε γὰρ μεῖζον ἔχῃς χάρισμα, κἂν τε ἔλαττον, δείκνυσιν [88], ὅτι ἔχεις τὸ Πνεῦμα · καὶ τί σοι μέλει;

« Ὧ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας. » Οἷον εἶχεν Ἰωάννης, ὁ τῆς βροντῆς υἱός · οἷον αὐτὸς ὁ Παῦλος. Σημείωσαι δὲ τὸ, « Διὰ, » ἐπὶ τοῦ Πνεύματος.

« Ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. » Οἷον, εἶχον οἱ πολλοὶ τῶν πιστῶν, γνῶσιν μὲν ἔχοντες αὐτοὶ, ἄλλους δὲ διδάξαι μὴ ἰσχύοντες. Ἡ γὰρ σοφία διδάσκει, σάφειά τις οὖσα, ὡς καὶ διασαφοῦσα τὰ κρυπτά. Πανταχοῦ δὲ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος μέμνηται, παραμυθούμενος, ὡς πολλάκις εἴρηται, τὸν τὸ ἔλαττον λαβόντα.

« Ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. » Οὐχ ἡ τῶν δογμάτων, ἀλλ' ἡ τῶν σημείων, ἡ καὶ τὰ ὄρη μεθιστῶσα.

« Ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. » Τὸ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν.

« Ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων. » Οὗτος καὶ τιμωρεῖσθαι ἠδύνατο τοὺς ἀπειθεῖς, ὡς ὁ Παῦλος ἐπήρωσε τὸν Ἐλύμαν, καὶ ὁ Πέτρος Ἀνανίαν ἀνεῖλεν · ὅπερ ὁ τὰ χαρίσματα τῶν ἰαμάτων λαβὼν οὐκ εἶχεν.

« Ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων. » Τουτέστι, τὸ εἰδέναι, τίς ὁ πνευματικὸς, καὶ τίς ὁ μὴ πνευματικός · τίς ὁ προφήτης, καὶ τίς ὁ ἀπατεών.

« Ἄλλῳ δὲ γένη γλωσσῶν · ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν. » Πολὺ τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα παρὰ Κορινθίοις ἦν, ἐφ' ᾧ καὶ μᾶλλον ἐθρασύνοντο, ὡς δοθέντι πρώτῳ τοῖς ἀποστόλοις, καὶ διὰ τοῦτο δοκοῦντι μεῖζονι τῶν ἄλλων. Τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει. Τὸ γὰρ τῆς διδασκαλίας χάρισμα μεῖζον, καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν γλωσσῶν μείζων τοῦ ἁπλῶς γλώσσαις λαλεῖν. Οἰκειότατα δὲ ἐπὶ τῶν γλωσσῶν, « Γένη, » εἶπε, διαφορὰς αὐτῶν γένη καλέσας.

« Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. » Πάλιν τὴν αὐτὴν παραμυθίαν τίθησιν, ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖ πάντα. Ἐπιστομίζει [89] δὲ μᾶλλον τὸν ἀπαρεσκόμενον ἐπὶ τῇ διανομῇ. « Καθὼς « γὰρ « βούλεται, » φησὶν, οὕτω καὶ ποιεῖ · καὶ σὺ τίς εἶ ὁ μὴ ἀρεσκόμενος; Σημείωσαι δὲ τὸ ῥητὸν, διὰ τοὺς Πνευματομάχους · οὐ γὰρ, Καθὼς κελεύεται, ἀλλὰ, « Καθὼς βούλεται. » Ὥστε Δεσπότης καὶ Θεός. Καὶ οὐκ, Ἐνεργεῖται, ἀλλ', « Ἐνεργεῖ, » ὥσπερ καὶ ὁ Πατήρ · « Ὁ ἐνεργῶν » γὰρ, φησὶ, « τὰ πάντα ἐν πᾶσι. »

« Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἓν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλὰ, πάντα δὲ μέλη τοῦ σώματος, πολλὰ ὄντα, ἓν σῶμά ἐστιν · οὕτω καὶ ὁ Χριστός. » Καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ σῶμα ὑποδείγματος παραμυθεῖται τὸν λυ-

A igitur doles? Sive enim majus, sive minus habes donum, ostendit Spiritum in te esse. Et quid ultra cures?

VERS. 8. « Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ. » Qualem habebat Joannes tonitru filius, qualem et ipse Paulus. Observa autem præpositionem, « Per, » Spiritui hic applicari.

« Alii autem sermo scientiæ, secundum eumdem Spiritum. » Qualem habebant plerique fidelium, qui ipsi quidem scientiam habentes, alios docere non poterant. Sapientia namque docet, perspicuitas quædam existens, quæ abscondita manifestat. Ubique autem ejusdem Spiritus meminit, consolans (ut sæpius dictum) eum, qui minus acceperat.

B VERS. 9. « Alii autem fides, in eodem Spiritu. » Non fides dogmatum, sed miraculorum, quæ vel montes transfert[a].

« Alii autem dona sanationum, in eodem Spiritu. » Ut curet omnem ægritudinem et languorem.

VERS. 10. « Alii autem operationes virtutum. » Iste inobedientes etiam punire potuit, ut Paulus excæcavit Elymam, et Petrus Ananiam sustulit : id quod non sanationum accipiens dona habebat.

« Alii autem prophetia, alii vero discretiones spirituum. » Hoc est, ut sciat, quisnam spiritualis, et quis non spiritualis; quis propheta, et quis impostor.

C « Alii autem genera linguarum, alii vero interpretatio linguarum. » Abundabat apud Corinthios linguarum donum; hinc etiam confidebant, quasi primum id apostolis esset datum, ac propterea aliis donis excellentius sit visum. Atqui id sic non habet; siquidem doctrinæ donum majus est, et interpretatio linguarum major est, quam simpliciter linguis loqui. Valde proprie autem de linguis loquens, « genera, » dixit, ipsarum differentias genera appellans.

VERS. 11. « Omnia autem hæc operatur unus et idem Spiritus, dividens seorsim unicuique ut vult. » Rursus eamdem consolationem ponit, nempe quod idem Spiritus operatur omnia. Magis autem obstruit D ora **196** eorum, qui talem haud æquo animo dispensationem ferunt. Nam « Uti vult, » inquit, ita et facit. Tu vero quis es qui istud ægre feras? Observa autem istud in Spiritus sancti adversarios dictum esse : non enim Quemadmodum jubetur, sed, « Ut vult. » Itaque Dominus et Deus est. Nec, Efficitur, sed, « Operatur, » æque ac Pater : inquit enim, « Qui operatur omnia in omnibus. »

VERS. 12. « Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa : omnia autem membra corporis multa cum sint, unum sunt corpus : sic et Christus. » Exemplo a corpore sumpto, consolatur il-

[a] Matth. XVII, 19.

Variæ lectiones.

[88] δείκνυται o. [89] μᾶλλον δὲ καὶ ἐπιστομίζει o.

lum qui ob minus donum contristatur, ostendens quod nihil sit imminutus. Ut enim corpus unum est et multa, eo quod membra continet : sic et membra et multa sunt et unum, eo quod in unum corpus coagmentantur. Ubi igitur differentia ? ubi majus, ubi minus? omnia enim unum sunt : « Sic, » inquit, « Christus, » id est, Christi Ecclesia. Quandoquidem enim Christus caput est Ecclesiæ, sic Ecclesiam nominavit a capite. Perinde enim ut corpus et caput unus sunt homo, consimilem ad rationem, Ecclesiam et Christum, veluti corpus et caput, unum esse sciens, pro Ecclesia Christum posuit. Dicit igitur, quod in Ecclesia quoque unum quoddam omnes sumus, etiamsi ex diversis ordinibus sit concinnatum.

A πούμενον ἐπὶ τῷ ἐλάττονι χαρίσματι, δεικνύων αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἠλάττωται. Ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα καὶ ἓν ἐστι καὶ πολλὰ διὰ τὸ μέλη ἔχειν · οὕτω καὶ τὰ μέλη καὶ πολλά εἰσι καὶ ἕν, διὰ τὸ εἰς ἓν σῶμα συντελεῖν. Ποῦ τοίνυν ἡ διαφορά ; ποῦ τὸ μεῖζον ; ποῦ τὸ ἔλαττον ; πάντα γὰρ ἕν ἐστιν. « Οὕτως » οὖν, φησί, « Καὶ ὁ Χριστός · » τουτέστιν, ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία. Ἐπεὶ γὰρ κεφαλή ἐστιν ὁ Χριστὸς τῆς Ἐκκλησίας, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν ὠνόμασεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα καὶ ἡ κεφαλὴ εἷς ἐστιν ἄνθρωπος · οὕτω καὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστὸν, ὡς σῶμα καὶ κεφαλὴν, ἓν εἰδὼς, ἀντὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸν Χριστὸν τέθεικε. Φησὶ τοίνυν, ὅτι καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἕν τι πάντες ἐσμὲν, εἰ καὶ ἐκ διαφόρων ταγμάτων σύγκειται.

Vers. 13. « Etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive gentiles, sive servi, sive liberi. » Indicat jam nunc, quomodo Ecclesia assimiletur unius corporis exemplo inquiens : Sub uno eodemque Spiritu nos omnes, et ego etiam ipse Paulus, baptizati sumus in unum corpus, hoc est ut simus unum corpus. Non enim in alio quidem tu, in alio vero ego baptizati sumus Spiritu, verum in eodem. Proinde neque ego quiddam te excellentius habeo. Nam « In unum corpus baptizati sumus, » pro, Ut simus unum corpus, et Judæi et Græci, et servi et liberi. Si ergo adeo disjunctos, tantoque intervallo distantes, Spiritus conjunxit atque univit : multo magis postquam unum facti sumus, non debemus contristari, ceu discrimen quoddam sit inter nos.

B « Καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ Πνεύματι πάντες ἡμεῖς εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι. » Νῦν δείκνυσι πῶς ἡ Ἐκκλησία ἔοικε τῷ τοῦ ἑνὸς σώματος ὑποδείγματι, καί φησιν, ὅτι Ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ καὶ ἑνὸς Πνεύματος ἡμεῖς πάντες, καὶ ἐγὼ ὁ Παῦλος, [φασὶν,] ἐβαπτίσθημεν εἰς ἓν σῶμα, τουτέστιν, ὥστε [90] εἶναι ἓν σῶμα. Οὐ γὰρ ἐν ἄλλῳ μὲν σὺ, ἐν ἄλλῳ δὲ ἐγὼ ἐβαπτίσθημεν Πνεύματι, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ. Ὥστε οὐδὲ ἐγὼ ἔχω πλέον τι σοῦ. « Εἰς » γὰρ « ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν. » Ἀντὶ τοῦ, Ἵνα ὦμεν ἓν σῶμα καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες, καὶ δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι. Εἰ δὲ τοὺς τοσοῦτον διεστηκότας ἥνωσε τὸ Πνεῦμα, πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὸ γενέσθαι ἓν, οὐκ ὀφείλομεν λυπεῖσθαι, ὡς διαφορᾶς τινος οὔσης ἐν ἡμῖν.

« Et omnes uno Spiritu potati sumus. » Videtur hic loqui de mensa Dominica, et de pane et vino. Cum enim dicit, Spiritu qui potavit nos, utraque indicavit, nempe sanguinem et carnem. Verumtamen verius est, quod hic loquatur de accessu Spiritus, qui nobis post baptisma contingit, et priusquam sacramenta accedamus. « Potati autem sumus, » dixit per metaphoram sumptam ab arboribus, quæ eodem fonte irrigantur. Unus igitur Spiritus potavit nos, et **197** irrigavit, et unum corpus esse fecit.

C « Καὶ πάντες εἰς ἓν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν. » Δοκεῖ μὲν λέγειν περὶ τῆς πνευματικῆς τραπέζης, τοῦ τε ἄρτου [91] καὶ τοῦ οἴνου. Πνεῦμα γὰρ εἰπὼν τὸ ποτίσαν ἡμᾶς, ἀμφότερα ἐδήλωσε, τό τε αἷμα καὶ τὴν σάρκα. Πλὴν τὸ ἀληθέστερον, τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ Πνεύματός φησιν ἐνταῦθα, τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος εἰς ἡμᾶς γενομένην, καὶ πρὸ τῶν μυστηρίων. « Ἐποτίσθημεν δὲ » εἶπεν, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν δένδρων [καὶ] τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρδευ[ο]μένων πηγῆς. Ἓν οὖν Πνεῦμα ἐπότισεν ἡμᾶς καὶ ἤρδευσε, καὶ ἓν σῶμα εἶναι ἐποίησε.

Vers. 14 « Etenim corpus non est unum membrum, sed multa. » Ne mireris, inquit, quod tot cum simus, unum corpus simus. Etenim et in humano corpore a multis membris unum corpus est invenire.

D « Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος, ἀλλὰ πολλά. » Μὴ θαυμάσῃς, φησὶν, εἰ τοσοῦτοι ὄντες ἓν σῶμά ἐσμεν. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀπὸ πολλῶν μελῶν ἓν σῶμα ἔστιν εὑρεῖν.

Vers. 15, 16. « Si dixerit pes, quia Non sum manus, non sum de corpore : num propterea non est de corpore ? Et si dixerit auris, quoniam non sum oculus, non sum de corpore : num propterea non est de corpore ? » Introducit membra loquentia et murmurantia, quod sint aliis inferiora : ut dum ostendit membrorum obmurmurationem absurde factam, pudefaciat eos qui in Ecclesia obmurmurant propterea quod nonnulli ipsis sint majores. Ponit

« Ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς, ὅτι Οὐκ εἰμὶ χεὶρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Καὶ ἐὰν εἴπῃ τὸ οὖς, ὅτι Οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμὸς, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος · οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; » Εἰσάγει τὰ μέλη φθεγγόμενα καὶ γογγύζοντα διὰ τὸ ἠλαττῶσθαι τῶν ἄλλων μελῶν, ἵνα διὰ τοῦ δεῖξαι τὸν γογγυσμὸν τῶν μελῶν παραλόγως γινόμενον, ἐντρέψῃ τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ γογγύζοντας, διὰ τὸ εἶναί τινας μείζους αὐτῶν.

Variæ lectiones.

[90] εἰς τό O. [91] τουτέστι τοῦ ἄρτου O.

Τίθησι δὲ δύο ἄκρα, πόδα καὶ ἀκοήν· καὶ οὐ ποιεῖ τὸν πόδα τῷ ὀφθαλμῷ διαλεγόμενον, ἀλλὰ τῇ ὀλίγον ὑπερεχούσῃ αὐτοῦ χειρί. Τὴν μέντοι ἀκοὴν τῷ ὀφθαλμῷ εἰσάγει διαλεγομένην· ἀεὶ γὰρ οὐ τοῖς σφόδρα ὑπερέχουσιν, ἀλλὰ τοῖς ὀλίγον ἀναβεβηκόσι φθονεῖν εἰώθαμεν. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς, ὅτι διότι οὐκ ἔχω τὴν μέσην χώραν ὡς ἡ χεὶρ, ἀλλ' ὑποκάτω πάντων εἰμὶ, οὐκ εἰμὶ μέρος τοῦ σώματος· οὐ παρὰ τοῦτο, ἀντὶ τοῦ, διότι οὐκ ἔστι χεὶρ, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Οὐ γὰρ ὁ τόπος ποιεῖ τὸ εἶναι μέρος τοῦ σώματος, ἢ μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ ἡνῶσθαι, ἢ μὴ ἡνῶσθαι. Ὡσαύτως καὶ ἐὰν ἡ ἀκοὴ εἴπῃ, ὅτι Διότι οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμὸς, ἀποβάλλομαι καὶ τὸ ὅλως εἶναι μέρος τοῦ σώματος· οὐ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὴ οὐκ ἔσται ἐκ τοῦ σώματος; Ἀλλὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς αὐτῇ ταχθέντα τόπον ἔχουσα, καὶ τὴν οἰκείαν ἐνεργοῦσα ἐνέργειαν, καὶ αὕτη ἔσται μέρος καὶ μέλος τοῦ σώματος. Ὥστε καὶ σὺ ὁ δοκῶν τὸ ἔλαττον λαβεῖν χάρισμα, μὴ γόγγυζε. Μέρος γὰρ εἶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, εἰ καὶ τὸν κάτω τόπον ἔλαχες. Τότε δὲ οὐκ εἶ μέλος, ὅταν ἀποσχίσῃς σεαυτὸν, καὶ τῆς ἑνώσεως ἀποῤῥαγῇς. Φύλαττε τοίνυν τὴν ἕνωσιν, ἐὰν θέλῃς εἶναι μέλος.

α Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμὸς, ποῦ ἡ ἀκοή; Εἰ ὅλον ἀκοὴ, ποῦ ἡ ὄσφρησις; » Ἐπειδὴ ὀφθαλμοῦ καὶ ποδὸς ἐμνήσθη, καὶ ἀκοῆς καὶ χειρὸς, καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς ἔννοιαν τῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς ἐλαττώσεως, καὶ διὰ τοῦτο πάλιν εἰκὸς ἦν αὐτοὺς λυπεῖσθαι, οὐχὶ παραμυθεῖσθαι· νῦν δείκνυσιν, ὅτι οὕτω συμφέρον ἐστὶ, διάφορα εἶναι χαρίσματα. Εἰ γὰρ ἓν μέλος ἦν τὸ σῶμα ὅλον, ποῦ τὰ λοιπά; Οὐκ αἰσχύνῃ οὖν τοσαῦτα μέλη ἐκβάλλων, καὶ σεαυτὸν μόνον ἀξιῶν εἶναι;

« Νῦν δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησε. » Μεγάλως ἐπιστομίζει αὐτοὺς διὰ τοῦ λέγειν, ὅτι ὁ Θεὸς ἠθέλησε, καὶ ἀφώρισεν ἑνὶ ἑκάστῳ μέλει τὸν οἰκεῖον τόπον (τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, « Ἔθετο »), καὶ οὔτε ὁ ποῦς ἔχων τὸν [κάτω τόπον ὀφείλει ἀλγεῖν· οὕτω γὰρ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς, καὶ τοῦτο αὐτῷ συμφέρει, τὸ κάτω τετάχθαι. Οὔτε ἡ κεφαλὴ τὴν ἄνω χώραν ἔχουσα, ὀφείλει ἐπαίρεσθαι· [τοῦτο] γὰρ Θεοῦ ἐστι, τοῦτο οὐκ αὐτῆς κατόρθωμα. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Θεὸς ἔθετο τοῦτον εἶναι κάτω, καὶ συμφέρει αὐτῷ· κἀκεῖνον εἶναι ἄνω· καὶ δεῖ καὶ τοῦτον στέργειν, κἀκεῖνον μὴ αἴρεσθαι [92].

« Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἓν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα; Νυνὶ δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἓν δὲ σῶμα. » Ὅρα σοφίαν· ἐξ αὐτοῦ τούτου ἐπιστομίζει αὐτοὺς, τοῦ δοκοῦντος ἐμποιεῖν τὴν μικροψυχίαν, φημὶ δὲ τοῦ διάφορα εἶναι τὰ [χαρίσματα, καὶ μὴ εἶναι ἰσότιμα [93]. Εἰ γὰρ μὴ ἦσαν [διάφορα μέλη, οὐδ' ἂν ἓν σῶμα ἦν· μὴ ὄντος δὲ ἑνὸς σώματος, οὐδὲ ἰσοτιμία ἂν ἦν. Νῦν δὲ διὰ τοῦτο ἰσοτιμία ἐστὶν ἐν πᾶσι, διότι εἰς ἓν σῶμα συν-

autem duo extrema, pedem et aurem. Nec pedem A cum oculo disserentem inducit, sed cum manu, ipso aliquantulum superiore. Auditum autem introducit cum oculo disputantem; eis enim qui longe nobis supereminent nunquam invidere solemus, sed iis qui paulo altius ascenderunt. Ait igitur : Quod si dixerit pes, quia non habeo medium locum æque ac manus, sed sum omnium infimus, non sum ergo pars corporis : numquid propterea, hoc est quia non est manus, non est ideo ex corpore? Non enim locus est in causa, cur sit pars corporis, vel non sit verum quod corpori unitum sit vel non. Hunc ad modum si auris dixerit, Quia non sum oculus, eam ob causam orbor omnino eo, ut sim pars corporis : num propterea et ipsa non erit ex corpore? Atqui cum locum sibi a principio destinatum reti- B neat, propriamque operationem operetur, ipsa quoque erit et membrum et pars corporis. Proinde et tu, qui donum minus accepisse videris, noli murmurare. Membrum enim es Ecclesiæ, quæ est corpus Christi, etiamsi inferiorem locum nactus es. Tum vero non es membrum, cum teipsum abscideris, atque ab unitate avulsus fueris. Conserva igitur unitatem, si vis esse membrum.

Vers. 17. « Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi olfactus? » Quia oculi et pedis meminerat, et auditus et manus, eosque in excellentiæ defectusque cogitationem induxerat, ac verisimile esset rursus ipsos mœrorem inde potius quam consolationem accipere : nunc ostendit ita C commodum esse, ut sint diversa dona. Nam si totum corpus foret unum membrum, ubinam reliqua manerent? Non igitur pudet te, qui tot membra ejicis, et te solum dignum esse judicas?

Vers. 18. « Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit. » Vehementer eos compescit, cum ait, quod Deus voluit, ac segregavit **198** unicuivis membro proprium locum (id enim significat, « Posuit ») et quod neque pes, quia infimum locum obtineat, ægre ferre debeat. Sic enim Deus voluit : atque hoc ipsi confert, in imo loco positum esse. Neque caput supremum locum habens, propterea debet efferri. Dei enim hoc, non ipsius opus est. Consi- D milem ad modum in Ecclesia Deus constituit hunc esse inferiorem, id quod ipsi prodest : illum vero superiorem. Atque hunc oportet sua sorte esse contentum, illum vero non attolli.

Vers. 19, 20. « Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem membra multa, corpus vero unum est. » Animadverte sapientiam. Hoc ipso ora ipsorum obstruit, quod videbatur illis parere pusillanimitatem; nempe, quod diversa sint charismata, quodque non sint pari honore digna. Nisi enim essent diversa membra, neque corpus unum esset : quod si corpus non esset unum,

Variæ lectiones.

[92] ἐκαίρεσθαι m. [93] Ἰσοτιμίαν o.

tum non esset honoris æqualitas. Jam vero eam ob rem in omnibus est idem pretium, quod omnia idem corpus perficiant. Itaque quia diversa membra sunt, ideo unum corpus perficitur. Quia vero unum corpus, ideo ejusdem dignitatis sunt omnia, ex hoc ipso, quod omnia coeant et compaginentur ad unius corporis complementum. Ait enim: « Multa quidem membra, corpus vero unum. »

A τελοῦσι τὰ πάντα. Ὥστε ἐκ τοῦ διάφορα εἶναι τὰ μέλη, ἀποτελεῖται ἓν σῶμα· ἐκ τοῦ ἓν εἶναι σῶμα, ἰσοτιμία ἐστὶ πᾶσι, κατ' αὐτὸ τοῦτο, καθὸ συντελοῦσιν εἰς ἑνὸς σώματος συμπλήρωσιν· καὶ γάρ φησι· « Πολλὰ μὲν μέλη, ἓν δὲ σῶμα. »

Vers. 21 « Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo : aut iterum caput pedibus, Opera vestra non indigeo. » Pacatis jam eis qui minora charismata acceperant, ad eos nunc verba facit, qui majora habebant, seque erga inferiores insolenter gerebant. Ut enim, inquit, oculus non potest dicere reliquis membris, Vobis opus non habeo (uno namque deficiente, claudicat totum B corpus), sic neque qui majora charismata acceperunt, attollere sese possunt adversus eos quibus sunt minora. Eorum enim et ipsi opera indigent, utpote qui soli non sufficiunt ad Ecclesiam Dei ædificandam. Pulchre autem dixit, « Non potest. » Etiamsi namque multa velit, inquit, non sic tamen habet rei natura.

« Οὐ δύναται δὲ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρί· Χρείαν σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσί· Χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω. » Καταστείλας τοὺς τὰ ἐλάττονα χαρίσματα ἔχοντας, νῦν πρὸς τοὺς τὰ μείζονα ἔχοντας, καὶ κατεπαιρομένους τῶν ὑποδεεστέρων, διαλέγεται. Ὥσπερ γὰρ, φησὶν, οὐ δύναται ὁ ὀφθαλμὸς λέγειν τοῖς λοιποῖς μέλεσι· « Χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω » (ἑνὸς γὰρ ἐνδέοντος, χωλεύει τὸ πᾶν σῶμα)· οὕτως οὐδὲ οἱ τὰ μείζονα εἰληφότες χαρίσματα δύνανται ἐπαίρεσθαι κατὰ τῶν τὰ ἐλάττονα εἰληφότων [94]. Χρῄζουσι γὰρ αὐτῶν, ὡς οὐκ ὄντες αὐτάρκεις αὐτοὶ μόνοι τὴν Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖν. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Οὐ δύναται. » Κἂν γὰρ πολλὰ θέλῃ, φησὶν, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει φύσεως τὸ πρᾶγμα.

Vers. 22, 23. « Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt : et quæ putamus ignobiliora esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus : et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent. » Indicat jam quod et commoda et necessaria sint quæ videntur esse minora. Videntur enim inferiora, sed non sunt. Quæ vero sunt hæc quæ imbecilliora quidem videntur, et minus honesta, et interim tamen necessaria sunt? Nonnulli dicunt, membra genitalia, quæ videntur quidem minus honesta et indecora : usque adeo autem necessaria sunt, ut sine his ne vita quidem constare queat? Insuper majorem **199** illis honorem attribuimus. Etsi enim quisquam toto corpore nudus sit, ista tamen nudari non patitur. Nonnuli vero per imbecilliora quidem, sed necessaria tamen, oculos intelligunt, qui cum parvi sint ac reliquis artubus infirmiores, imprimis tamen sunt necessarii. Per ignobiliora vero et inhonesta, pedes. Oculos itaque magna cura dignamur, ceu imbecillos. Pedes rursus contegimus et obvelamus, ac sollicite illis prospicimus, quamvis inferiore loco positi, ac honoris vacui esse videantur. Poterit autem quispiam hic tres ordines intelligere in his quæ dicta sunt; nempe, alia quidem sunt infirma et necessaria, ut oculi : alia vero honoris vacua, ut pedes : alia deformia sive inhonesta, ut genitalia.

« Ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν ἀναγκαῖά ἐστι. Καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, τούτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθεμεν, καὶ τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν περισσοτέραν τιμὴν ἔχει. » Νῦν δείκνυσιν, ὅτι καὶ χρειώδη καὶ ἀναγκαῖά εἰσι τὰ δοκοῦντα ἐλάττονα· δοκοῦσι γὰρ ἐλάττονα, οὐκ εἰσὶ δέ. Τίνα δέ ἐστι C ταῦτα, τὰ ἀσθενέστερα μὲν δοκοῦντα καὶ ἀτιμότερα, ἀναγκαῖα δὲ ὄντα; Τινὲς μὲν τὰ γεννητικὰ μόρια φασιν; ἃ δοκοῦσι μὲν ἄτιμα εἶναι καὶ ἀσχήμονα· τοσοῦτον δέ εἰσιν ἀναγκαῖα, ὥστε ἄνευ αὐτῶν οὐδὲ ὁ βίος ἐστίν. Ἀλλὰ καὶ τιμὴν περισσοτέραν τούτοις περιτίθεμεν· κἂν γὰρ γυμνός τις εἴῃ ὅλον τὸ σῶμα, ταῦτά γε οὐκ ἀνέχεται γυμνὰ εἶναι. Τινὲς δὲ ἀσθενέστερα μὲν, ἀναγκαῖα δὲ, τοὺς ὀφθαλμούς φασιν· μικροὶ γὰρ ὄντες [καὶ τῶν ἄλλων μελῶν ἀσθενέστεροι, ἀναγκαιότατοί εἰσιν. Ἀτιμότερα δὲ καὶ ἀσχήμονα,]τοὺς πόδας. Τούς τε οὖν ὀφθαλμοὺς πολλῆς ἀξιοῦμεν κηδεμονίας, ὡς ἀσθενεῖς· καὶ τοὺς πόδας δὲ αὖ σκέπομεν καὶ προνοίας ἀξιοῦμεν, καίτοι κάτω κειμένους, καὶ ἀτίμους δοκοῦντας. Δύναται δέ τις D νοῆσαι τρεῖς τάξεις ἐν τοῖς λεγομένοις [95]· ὡς τὰ μὲν ἀσθενῆ εἶναι καὶ ἀναγκαῖα, καθάπερ οἱ ὀφθαλμοί· τὰ δὲ ἄτιμα, καθάπερ οἱ πόδες· τὰ δὲ ἀσχήμονα, καθάπερ τὰ γεννητικά.

Vers. 24. « Honesta autem nostra nullius egent. » Ne quis dicat, Quænam hæc est ratio, ut prospiciamus inhonestis atque ignobilibus, honesta vero despiciamus? Non despicimus, ait, sed illa nulla nostra cura opus habent; utpote quæ decus suum a natura habent.

« Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν οὐ χρείαν ἔχει. » Ἵνα [96] μή τις εἴπῃ· Καὶ ποῖος οὗτος λόγος, προνοεῖν τῶν ἀσχημόνων καὶ ἀτίμων, καταφρονεῖν δὲ τῶν εὐσχημόνων; Οὐ καταφρονοῦμεν, φησὶν, ἀλλ' ἐκεῖνα οὐδενὸς ἐξ ἡμῶν δέονται, φύσει τὸ εὔσχημον ἔχοντα.

Variæ lectiones.

[94] ἐχόντων o. [95] σωζομένοις o. [96] καταστολῆς, ὡς τὸ πρόσωπον, αἱ χεῖρες· ἵνα γάρ o.

« Ἀλλ' ὁ Θεὸς συνεκέρασε τὸ σῶμα. » Ὥστε εἰ A συνεκέρασε, καὶ ἓν ἐποίησε· τὸ γὰρ κιρνώμενον, ἓν γίνεται· καὶ ποῦ λοιπὸν ἐν τῷ ἑνὶ τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον;

« Τῷ ὑστεροῦντι περισσοτέραν δοὺς τιμὴν, ἵνα μὴ ᾖ σχίσματα ἐν τῷ σώματι. » Οὐκ εἶπε, Τῷ ἀσχήμονι, ἢ τῷ ἀτίμῳ, ἀλλὰ, « Τῷ ὑστεροῦντι. » Οὐδὲν γὰρ φύσει ἄσχημον ἢ ἄτιμον. Περισσοτέραν, φησὶ, δέδωκε τιμὴν τῷ ὑστεροῦντι. Μὴ τοίνυν ἀλγῇς πλέον τιμηθείς. Καὶ ἡ αἰτία, ἵνα μὴ ᾖ ἐν τῷ σώματι σχίσματα. Εἰ γὰρ τὰ μὲν καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως, καὶ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἐθεραπεύετο προνοίας· τὰ δὲ οὐδὲ τῆς παρ' ἡμῶν ἠξιοῦτο κηδεμονίας, ἀπεσχίσθησαν ἂν ἀλλήλων, μὴ δυνάμενα φέρειν τὸν σύνδεσμον· ἀποσχισθέντων δὲ τούτων, καὶ τὰ λοιπὰ ἂν ἐβλάβη, B ἅτε τοῦ σώματος σχιζομένου. Μὴ τοίνυν μηδὲ ὑμεῖς, φησὶν, οἱ τὰ μείζω ἔχοντες χαρίσματα, ἐπεμβαίνητε τοῖς ἥττοσιν, ἵνα μὴ ἐκείνων ἀποσχιζομένων, καὶ ὑμεῖς βλαβῆτε.

« Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι [97] τὰ μέλη. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἵνα μὴ ἀποσχίζηται τὰ μέλη, ἀλλ' ἵνα καὶ ἡ ἀγάπη ᾖ πολλὴ καὶ ὁμόνοια. Καὶ ὁ μέγας, ὑπὲρ τοῦ μικροῦ φροντίζει καὶ μεριμνᾷ, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ τὸ αὐτό· τουτέστιν, ἵνα τῆς αὐτῆς τῷ μεγάλῳ προνοίας ἀπολαύῃ καὶ ὁ μικρός. Οὕτω γοῦν ἀκάνθης ἐμπεσούσης, καὶ τῇ πτέρνῃ ἐμπαγείσης, ὅλον τὸ σῶμα αἰσθάνεται καὶ μεριμνᾷ· κεφαλὴ κύπτει, νῶτος συγκάμπτεται [98], γαστὴρ καὶ μηροὶ συστέλλονται, ὀφθαλμοὶ ὁρῶσι μετὰ πολλῆς C τῆς φροντίδος, χεῖρες ἐξαιροῦσι τὸ παγέν. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

« Καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἓν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη. » Ἡ γὰρ ἀκριβὴς ἕνωσις κοινὰς ποιεῖται τὰς συμφορὰς, καὶ τὰς εὐδοκιμήσεις. Οὕτω γοῦν, ὡς εἴπομεν, τῆς πτέρνης πλαγείσης [*f.* πληγ.] πάντα συμπάσχει· πάλιν, στεφανοῦται ἡ κεφαλὴ, καὶ τοῖς λοιποῖς μέλεσι δόξα καὶ χαρὰ, ὀφθαλμοί εἰσι καλοὶ, καὶ τὸ πᾶν σῶμα δοκεῖ καλόν.

« Ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. » Ἵνα μὴ εἴπωσι· Τί πρὸς ἡμᾶς τὸ τοῦ σώματος καὶ τῶν μελῶν παράδειγμα; φησὶν, ὅτι Καὶ ὑμεῖς ἐστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη· ὥστε, εἰ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα οὐ δεῖ στασιάζειν, πόσῳ μᾶλλον D τὸ τοῦ Χριστοῦ; Ἐπειδὴ δὲ οὐκ αὐτοὶ μόνοι συνεπλήρουν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οἱ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ πιστοί· προσέθηκε τὸ, « Καὶ μέλη. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ σῶμα ὁλόκληρον ἦσαν, ἀλλ' οὖν μέλη· καὶ ταῦτα, « ἐκ μέρους, » τουτέστι, πάντα τὰ μέλη, ἀλλ' ἐκ μέρους. Κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἐν ὑμῖν Ἐκκλησίαν σῶμα Χριστοῦ ἐστε, ὡς ὁλόκληρος Ἐκκλησία· πρὸς δὲ τὴν ἁπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἧς τὸ σῶμα συνέστηκεν ἐκ τῶν ἁπανταχοῦ Ἐκκλησιῶν, ἔχον κεφαλὴν τὸν Χριστὸν, μέλη ἐστὲ, ἐκ τοῦ εἶναι μέρος πρὸς αὐτήν.

« Sed Deus simul temperavit corpus. » Si ergo temperavit, tum unum fecit : quod enim miscetur, unum fit. Et ubi deinceps in uno majus et minus ?

Vers. 25. « Et cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, ne schismata sint in corpore. » Non dixit, Deformi et ignobili, sed, « Deficienti : » nihil enim natura inhonestum aut ignobile. Exuberantiorem, inquit, impertiit honorem ei qui deerat. Ne igitur doleas, cum majori honore afficiaris. Causa est, ne schismata sint in corpore. Si enim alia quidem et a natura et a nostra providentia curata essent, alia vero ne nostra quidem sollicitudine dignata essent, divisa fuissent inter se mutuo, connexum ferre non valentia. His vero discissis, neque reliqua permansissent salva, ceu corpore jam secto ac scisso. Ne igitur vos majoribus charismatibus decorati insurgite in inferiores, ne resectis illis vos detrimentum patiamini.

« Sed idem pro se mutuo sollicita sint membra. » Non solum, inquit, ut non abscindantur membra ac dissideant, verum ut dilectio sit multa et concordia. Et qui major est, minoris curam gerit, atque sollicitus est non simpliciter, sed idem; hoc est ut eadem sane, qua magnus, providentia fruatur et minor. Ita spina incidente calcaneoque infixa, totum corpus sentit et sollicitum est; caput se inclinat, dorsum inflectitur, venter et femora contrahuntur, oculi multa cum sollicitudine intuentur, manus quod infixum erat eximunt. Et de cæteris similiter.

Vers. 26. « Et sive patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra : sive glorificatur unum membrum, congaudent omnia 200 membra. » Exacta enim conjunctio communes facit calamitates et glorias. Proinde, ut jam diximus, calcaneo vulnerato totum corpus condolet : rursum, si caput coronetur, reliquis inde membris et gloria et gaudium emergit; oculi sunt pulchri, ac totum corpus formosum apparet.

Vers. 27. « Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte. » Ne dicant, Ecquid ad nos corporis et membrorum similitudo? Imo, inquit, vos estis corpus Christi et membra. Quare si humanum corpus non oporteat a se dissentire, quanto minus corpus Christi? Quia vero non ipsi soli constituebant corpus Christi, sed omnes in universo terrarum orbe fideles, apposuit, « Et membra. » Etiamsi enim non totum corpus essent, membra certe erant : idque « Ex parte, » hoc est omnia quidem membra, sed, ex parte. Nam quoad Ecclesiam quidem quæ apud vos est, corpus Christi estis quatenus integra Ecclesia : quoad vero catholicam per universum terrarum orbem Ecclesiam, cujus corpus omnibus passim Ecclesiis constat, caput habens Christum, membra estis, eo quod respectu illius, pars sitis.

Variæ lectiones.

[97] ἀεὶ μεριμνᾷ O. [98] συγκύπτεται O.

VERS. 28. « Et alios quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, deinde prophetas. » Deus posuit : quare igitur te Deo opponis? Principe autem loco apostolos collocat, ceu omnium bonorum duces : secundo prophetas, non Veteris quidem Testamenti (illi enim ad Joannem usque de Christi adventu vaticinati sunt), sed eos qui in Novo Testamento post Christi adventum prophetabant, quales fuerunt Philippi filiæ, qualis Agabus, quales alii innumeri. Larga enim et abundans erat hæc gratia Spiritus, in quavis Ecclesia. Primum autem et secundum posuit, ut linguarum dono relinquatur postremus locus, et sic eos, qui ob id efferebantur reprimat.

A « Καὶ οὓς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας. » Ὁ Θεὸς ἔθετο· πῶς οὖν ἀντιτάττῃ τῷ Θεῷ; Προτάττει δὲ τοὺς ἀποστόλους, ὡς πάντων τῶν ἀγαθῶν χορηγούς [99]· δευτέρους δὲ τοὺς προφήτας οὐχὶ τῆς Παλαιᾶς [1] (ἐκεῖνοι γὰρ ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας), ἀλλὰ τοὺς μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ἐν τῇ Καινῇ προφητεύοντας· οἷαι αἱ Φιλίππου θυγατέρες, οἷος Ἄγαβος, οἷοι ἄλλοι μυρίοι· δαψιλὴς γὰρ ἦν ἡ χάρις αὕτη τοῦ Πνεύματος ἐν ἑκάστῃ Ἐκκλησίᾳ. Πρῶτον δὲ καὶ δεύτερον τίθησιν, ἵνα τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα ἔσχατον τάξας, καταστείλῃ τοὺς ἐπὶ τούτῳ ἐπαιρομένους.

« Tertio doctores. » Propheta quidem omnia ex Spiritu loquitur, doctor autem a seipso : propterea tertium locum obtinet.

B « Τρίτον διδασκάλους. » Ὁ μὲν γὰρ προφήτης πάντα ἀπὸ τοῦ Πνεύματος φθέγγεται, ὁ δὲ διδάσκαλος, καὶ οἰκοθεν· διὰ τοῦτο τρίτος οὗτος.

« Deinde virtutes, post gratias curationum. » Virtutes et sanabant ægrotos, et puniebant adversarios : dona autem curationum sanabant tantum. Hinc illud huic anteponit. Utrique tamen horum, qui vero doctor est, antelatus est, qui nimirum vita et verbo docet.

« Ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων. » Αἱ δυνάμεις καὶ ἴῶντο τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ ἐκόλαζον τοὺς ἐναντίους· τὰ δὲ χαρίσματα τῶν ἰαμάτων μόνον ἴῶντο· διὰ τοῦτο ἐκεῖνο τούτου προτίθησιν. Ἀμφοτέρων μέντοι τούτων ὁ τῳόντι διδάσκαλος προετέθη, ὅς ἐστι δηλαδὴ ὁ δι' ἔργου καὶ λόγου διδάσκων.

« Opitulationes, gubernationes. » Hoc est fovere infirmos, et gubernare, adeoque dispensare ea quæ fratrum sunt. Hæc enim etiamsi nostræ quoque diligentiæ sint, Dei tamen dona esse affirmat : persuadens nobis ut grati simus, ac ut in illum respiciamus, nec simus **201** superbi.

« Ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις. » Τουτέστι, τὸ ἀντέχεσθαι τῶν ἀσθενῶν, καὶ τὸ κυβερνᾷν, ἤτοι οἰκονομεῖν τὰ τῶν ἀδελφῶν. Ταῦτα δὲ εἰ καὶ τῆς ἡμετέρας εἰσὶ σπουδῆς, ὅμως καὶ τοῦ Θεοῦ χαρίσματα εἶναι λέγει, πείθων ἡμᾶς εὐχαρίστους εἶναι, καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἀφορᾷν, καὶ μὴ ἐπαίρεσθαι.

C « Genera linguarum. » Postremum hoc posuit, ut cohibeat eos qui hujus nomine superbiebant.

« Γένη γλωσσῶν. » Ἔσχατον τοῦτο τέθεικεν, ἵνα συστείλῃ τοὺς ἐπὶ τούτῳ ἀλαζονευομένους.

VERS. 29,30. « Numquid omnes apostoli? numquid omnes prophetæ? numquid omnes doctores? numquid omnes virtutes? numquid omnes dona habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur? » Quia verisimile erat eos potius dolere, ceu majoribus et minoribus donis per enumerationem manifestatis, rursus consolatur inferiores. Quid doles, inquit, quod forsan non habeas prophetiam? Cogita rursus prophetæ deesse quod tibi adest : et quod alii est, alii non est. Itaque hoc commodius est vobis et utilius, sic habere sese res Ecclesiæ, ut quilibet proximi indigeat.

« Μὴ πάντες ἀπόστολοι; μὴ πάντες προφῆται; μὴ πάντες διδάσκαλοι; μὴ πάντες δυνάμεις; Μὴ πάντες χαρίσματα ἰαμάτων ἔχουσι; μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσιν; » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μᾶλλον ἀλγῆσαι, ὡς φανερωθέντων τῶν μειζόνων καὶ τῶν ἐλαττόνων χαρισμάτων διὰ τῆς ἀπαριθμήσεως, πάλιν παραμυθεῖται τοὺς ἐλάττονας. Τί γὰρ, φησὶν, ἀλγεῖς, ὅτι οὐκ ἔχεις τυχὸν [2] προφητείαν; Ἐννόησον ὅτι ἔχεις σὺ πάλιν, ὃ ὁ προφήτης οὐκ ἔχει· καὶ ὅπερ ἄλλος, ἄλλος οὐκ ἔχει. Ὥστε τοῦτο συμφέρον ὑμῖν καὶ ὠφελιμώτερον, τὸ οὕτως ἔχειν, ἵνα ἕκαστος τοῦ πλησίον

D δέηται.

VERS. 31. « Æmulamini autem dona meliora. » Tacite innuit quod sibi sint ipsi in causa cur minora dona accipiant. Cum enim dicit, « Æmulamini, » diligentiam et conatum ipsorum postulat et majorem erga spiritualia cupiditatem. Nec dixit, Majora, sed, « Meliora, » hoc est, utiliora.

« Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. » Ἠνίξατο ἠρέμα, ὅτι αὐτοὶ αἴτιοί εἰσι τοῦ τὰ ἐλάττονα λαβεῖν· διὰ γὰρ τοῦ εἰπεῖν, « Ζηλοῦτε, » τὴν παρ' ἐκείνων σπουδὴν ἀπαιτεῖ, καὶ τὴν πλείω ἐπιθυμίαν περὶ τὰ πνευματικά. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ μείζονα, ἀλλὰ, « Τὰ κρείττονα, » τουτέστι, τὰ ὠφελιμώτερα.

« Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro. » Atque una cum his (hoc enim significat, « Et adhuc ») si omnino æmulatores sitis charismatum, monstrabo vobis viam quamdam per hyperbolen, hoc est, eximiam, quæ ad omnia charismata perducit. Charitatem autem intelligit.

« Καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. » Καὶ μετὰ τούτων (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Καὶ ἔτι ») ἐὰν ὅλως ζηλωταὶ ὑπάρχητε χαρισμάτων, δείξω ὑμῖν μίαν ὁδὸν καθ' ὑπερβολὴν, τουτέστιν, ὑπερέχουσαν, ἥτις φέρει ἐπὶ πάντα τὰ χαρίσματα. Τὴν ἀγάπην δὲ λέγει.

Variæ lectiones.

[99] ἀρχηγούς O. [1] τοὺς παλαιοὺς O. [2] τυχεῖν O.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'. A CAPUT XIII.

« Ἐὰν ταῖς γλώσσαις λαλῶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, καὶ [3] κύμβαλον ἀλαλάζον. » Οὐκ εὐθὺς ὑπέδειξεν αὐτοῖς τὴν ὁδὸν, ἀλλὰ συγκρίνει αὐτὴν πρότερον πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς χάρισμα εἶναι μεῖζον, τὸ τῶν γλωσσῶν, καὶ δείκνυσι ταύτην ἀσυγκρίτως τούτου ὑπερέχουσαν, ναὶ μὴν καὶ τῶν λοιπῶν πάντων χαρισμάτων, καὶ τότε ἀξιοπόθητον ἀποφαίνει. Γλώσσας δὲ ἀνθρώπων, τῶν ἁπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐθνῶν φησιν. Οὐκ ἀρκούμενος δὲ τούτῳ, καὶ ἑτέραν τίθησιν ὑπερβολήν· « Ταῖς τῶν ἀγγέλων, » φησὶ, « γλώσσαις· » οὐχ ὅτι οἱ ἄγγελοι γλώσσας ἔχουσιν, ἀλλὰ κρεῖττόν τι δηλῶσαι θέλων, καὶ τὸ ὑπερέχον τῶν ἀνθρωπίνων [4] γλωσσῶν, διὰ τοῦτο οὕτως εἶπεν. Ἀγγέλοις γὰρ [5] γλῶσσα, ἡ νοερὰ πρὸς τὸ ἀλλήλοις [6] διαδιδόναι τὰ θεῖα νοήματα δύναμις. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἡμετέρου ὀργάνου ταύτην ὠνόμασεν, ὥσπερ καὶ τὸ, « Πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων. » Οὐ γὰρ ὀστᾶ καὶ νεῦρα ἔχουσιν, ἀλλὰ τὴν ἐπιτεταμένην ὑποταγὴν ἐδήλωσε. « Γέγονα » δὲ, φησὶ, « χαλκὸς ἠχῶν· » τουτέστιν, φωνὴν μὲν ἀφιεὶς, εἰκῇ δὲ φθεγγόμενος, καὶ ὀχληρὸς ὤν, μηδένα δὲ ὠφελῶν, διὰ τὸ ἀγάπης ἐστερῆσθαι.

« Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν. » Οὐχ ἁπλῶς προφητείαν, ἀλλὰ τὴν ἀκροτάτην, καὶ πάντα εἰδυῖαν τὰ μυστήρια. Σκόπει δὲ, πῶς ἐπὶ μὲν τῶν γλωσσῶν οὐδὲν εἶπεν εἶναι κέρδος· ἐπὶ δὲ τῆς προφητείας, τὸ εἰδέναι τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν.

« Καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν. » Ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγων ὀχληρὸς φαίνηται, ἐπὶ τὴν μητέρα καὶ τὴν πηγὴν ἁπάντων ἦλθε, τὴν πίστιν, καὶ ταύτην πᾶσαν.

« Ὥστε καὶ ὄρη μεθιστάναι, ἀγάπην δὲ οὐκ ἔχω, οὐδέν εἰμι. » Ἐπειδὴ ἐδόκει τοῖς παχυτέροις μέγα τὸ μεθιστάνειν τὰ ὄρη, τούτου ἕνεκα ἐπεμνήσθη αὐτοῦ, οὐχ ὅτι τοῦτο μόνον δύναται ἡ πᾶσα πίστις· τὸ γὰρ ὄρη μεθιστάνειν ὁ Κύριος μικρῷ μέρει τῆς πίστεως ἀνατίθησιν, εἰπών· « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως. » [p] Ὅρα δὲ, πῶς διὰ τῆς προφητείας καὶ τῆς πίστεως πάντα τὰ χαρίσματα περιέλαβεν· ἢ γὰρ ἐν λόγοις, ἢ ἐν ἔργοις, εἰσὶ τὰ θαύματα. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἀγάπην μὴ ἔχων, μικρός εἰμι καὶ εὐτελὴς, ἀλλ', « Οὐδέν εἰμι. »

« Καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου. » Οὐκ εἶπεν, Ἐὰν δῶ μέρος τῆς οὐσίας μου, ἀλλὰ, « Τὰ πάντα· » καὶ οὐκ εἶπε, Δῶ, ἀλλὰ, « Ψωμίσω· » ὥστε προσκεῖσθαι τῇ δαπάνῃ καὶ τὴν διακονίαν, τὴν μετ' ἐπιμελείας πάσης.

« Καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. » Οὐκ

VERS. 1. « Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs sonans, vel cymbalum tinniens. » Haud actutum submonstravit eis viam, sed comparat eam prius cum dono quod ipsis videbatur esse potius, linguarum videlicet, ostenditque hanc illud incomparabiliter antecellere, imo et cætera omnia charismata : et tum eam dignam esse ait, quæ ab omnibus expetatur. Linguas autem hominum, cunctarum gentium ubique terrarum commorantium intelligit. Nec hoc contentus, aliam ponit excellentiam : « Angelorum linguis, » inquit : non quod angeli linguas habebant, sed ut quiddam, quod humanis linguis excellentius esset, indicaret, sic dixit. Angelorum enim lingua est intellectualis vis qua sibi mutuo divinarum rerum intellectum ac divinas cogitationes impertiunt. A nostro autem organo eam nominavit, quemadmodum et illud, « Flectetur omne genu cœlestium [p]. » Non enim ossa et nervos habent, sed summam subjectionem indicavit. « Factus sum, » inquit, « æs sonans, hoc » est vocem quidem edens, temere autem loquens, ac turbulenta proferens, quibus nemini prosim, quandoquidem charitate sim destitutus.

VERS. 2. « Et si **202** habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia, et omnem scientiam. » Non simpliciter prophetiam, sed maxime sublimem, et quæ mysteria omnia noverit. Observa autem quod de linguis quidem nullam utilitatem dixit quæ eis inesset; at de prophetia hoc dixit, Si noverim mysteria omnia, et omnem scientiam.

« Et si habuero omnem fidem. » Ne sigillatim dicendo molestus videatur, ad matrem et fontem omnium, fidem pervenit, eamque omnem.

« Ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. » Quia videbatur magnum esse rudioribus montes transferre, propterea ejus rei meminit, non quod hoc solum possit tota fides : nam montes transferre, vel modicæ fidei parti Dominus ascribit : « Si habeatis, » inquiens, « fidem ut granum sinapis [q]. » Observa autem hic quomodo per prophetiam et fidem omnia charismata comprehendit : aut enim in verbis vel operibus sunt miracula. Non dixit autem Charitatem non habens, modicus sum et vilis, verum, « Nihil sum. »

VERS. 3. « Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas. » Non dixit, Si partem aliquam facultatum mearum dedero, sed, « Omnes : » nec dixit, Dedero, sed, « In cibos distribuero, » aut sumptui ministerium cum omni diligentia adjiciatur.

« Et si dedero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. » Non

[p] Philipp. II, 10. [q] Matth. XVII, 20.

Variæ lectiones.

[3] ἢ o. [4] ἀνθρώπων o. [5] δέ o. [6] ἀλλήλους, καὶ ἀλλήλων o.

dixit, Ut moriar, sed quod omnium difficillimum videbatur, vivum quempiam comburi, neque hoc citra charitatem prodesse dicit. At dixerit quispiam : Quomodo fieri potest ut quispiam res suas et facultates in pauperes distribuat sine charitate ? Hic responderi potest, vel quod id quod non est, tanquam sit, posuerit : perinde ac cum ait : « Si vel angelus vel nos prædicemus vobis Evangelium præterquam quod accepistis [r] : » atqui neque ipse, neque angeli aliud Evangelium annuntiaturi erant. Quin aliis plerisque locis quædam dicit hujusmodi. Vel quod quispiam sine charitate possit etiam inopibus largiri, cum non ex affectu erga pauperes id fiat, verum ut hominibus placeat. Cum dilectione autem fit, quando veluti compatiens et inflammatus charitate hoc faciat.

A εἶπεν, Ἵνα ἀποθάνω, ἀλλ' ὃ χαλεπώτερον πάντων ἐδόκει, τὸ ζῶντά τινα καταικῆναι, οὐδὲ τοῦτό φησιν ὠφελεῖν χωρὶς ἀγάπης. Ἀλλ' εἴποι τις ἄν· Πῶς ἐστι δυνατὸν ψωμίσαι τὰ ὑπάρχοντα χωρὶς ἀγάπης; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ἢ τὸ οὐκ ὂν ὡς ὂν ὑπέθετο, ὥσπερ ὅταν λέγῃ· « Ἐὰν ἄγγελος ἢ ἡμεῖς εὐαγγελιζώμεθα ὑμῖν, παρ' ὃ παρελάβετε » καίτοι οὔτε αὐτὸς, οὔτε ἄγγελος ἔμελλεν ἕτερα εὐαγγελίζεσθαι. Καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ τοιαῦτα λέγει· ἢ ὅτι ἔστι καὶ χωρὶς ἀγάπης διδόναι, ὅταν μὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς δεομένους συμπάθειαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνθρωπαρέσκειαν γίνηται. Μετὰ ἀγάπης δὲ γίνεται, ὅταν ὡς συμπάσχων καὶ περιχαιόμενός τις τοῦτο ποιῇ.

Vers. 4. « Charitas patiens est, benigna est. » Deinceps charitatis indicia percurrit, ac primo loco longanimitatem ponit, radicem omnis philosophiæ. Longanimis enim est qui lento et magno est animo. Quia vero nonnuli non ad philosophiam longanimitate usi sunt, sed sæpe eos qui ipsis irascuntur, risu et scommatis excipientes, ceu longanimes scilicet, in causa sunt, ut ira magis excandescerent : **203** propterea, « Benigna est, » inquit, charitas, hoc est mansueta est, candidos et innocentes mores indicat; non ut illi prædicti, subdoli et morosi. Hæc autem dixit, morosos et contentiosos apud Corinthios carpens.

B « Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται. » Λοιπὸν διεξέρχεται τῆς ἀγάπης τὰ γνωρίσματα, καὶ πρώτην τὴν μακροθυμίαν τίθησι, τὴν ῥίζαν πάσης φιλοσοφίας. Μακρόθυμος γὰρ ὁ μακρὰν καὶ μεγάλην ἔχων ψυχήν. Ἐπειδὴ δέ τινες οὐκ εἰς φιλοσοφίαν τῇ μακροθυμίᾳ κέχρηνται, ἀλλὰ πολλάκις τοὺς κατ' αὐτῶν ὀργιζομένους διαγελῶντες καὶ εἰρωνευόμενοι, ὡς δῆθεν μακρόθυμοι, μᾶλλον αὐτοὺς ποιοῦσιν ἐκκαίεσθαι τῇ ὀργῇ· διὰ τοῦτό φησι τὸ, « Χρηστεύεται, » ἀντὶ τοῦ, χρηστὸν ἦθος καὶ ἄκακον ἐνδείκνυται· οὐχ ὡς ἐκεῖνοί γε οἱ ῥηθέντες, ὑπουλοι καὶ κακοήθεις. Ταῦτα δὲ εἶπε καθαπτόμενος τῶν ἐν Κορινθίοις [7] φιλονείκων καὶ ὑπούλων.

« Non æmulatur. » Hoc est non invidet. Potest enim aliquis et longanimis esse, et interim invidiæ affectu laborare. Verum charitas etiam hoc effugit. Hoc autem dixit, propter invidos quosdam apud Corinthios.

C « Οὐ ζηλοῖ. » Τουτέστιν, οὐ βασκαίνει· ἔστι γὰρ καὶ μακρόθυμόν τινα εἶναι, καὶ βασκαίνειν· ἀλλ' ἡ γε ἀγάπη καὶ τοῦτο διαπέφευγε. Τοῦτο δὲ εἶπε, διὰ τοὺς ἐν αὐτοῖς [8] βασκάνους.

« Non agit perperam. » Id est, non præcipitanter agit, sed prudentem efficit et firmum eum cui inest. Ἑρπερος enim est, qui in sublime tollitur, levis, stolidus. Hoc autem ad eos pertinet, qui leves erant apud eos, novorumque studiosi.

« Οὐ περπερεύεται. » Τουτέστιν, οὐ προπετεύεται, ἀλλὰ συνετὸν ἐργάζεται καὶ βεβηκότα τὸν ἔχοντα· πέρπερος [9] γάρ ἐστιν ὁ μετεωριζόμενος, ὁ κοῦφος, ὁ βλακευόμενος· καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς παρ' αὐτοῖς κούφους καὶ νεωτερικούς.

« Non inflatur. » Fieri enim potest ut quispiam omnia jam commemorata bona habeat, ac propterea infletur : verum charitas istud non agit : cæterum cum jam commemoratis bonis humiliter se gerit. Hoc vero ad arrogantes pertinet.

« Οὐ φυσιοῦται. » Ἔστι γὰρ τὰ προειρημένα μὲν πάντα ἀγαθὰ ἔχειν, φυσιοῦσθαι δὲ ἐπὶ τούτοις· ἀλλ' ἡ ἀγάπη οὐδὲ τοῦτο ἔχει, ἀλλὰ μετὰ τῶν ῥηθέντων ἀγαθῶν ταπεινοφρονεῖ. Πρὸς δὲ τοὺς ἀλαζόνας τοῦτο.

Vers. 5. « Non pudefit. » Hoc est, non solum non inflatur, sed etiamsi turpissima patiatur propter adamatum, non arbitratur rem istam esse turpitudinem ac ignominiam : quemadmodum et Christus ob dilectionem quam erga nos habuit, ignominiosam crucem non solum recepit, verum etiam gloriam peculiarem putavit. Poteris etiam ita intelligere, « Non pudefit, » pro, non injuria afficit, nihil enim turpius est injurio. Hoc autem ad fastuosos pertinet.

D « Οὐκ ἀσχημονεῖ. » Τουτέστιν, οὐ μόνον οὐ φυσιοῦται, ἀλλ' εἰ καὶ τὰ αἴσχιστα πάθοι διὰ τὸν ἀγαπώμενον, οὐχ ἡγεῖται τὸ πρᾶγμα ἀσχημοσύνην καὶ ἀδοξίαν· ὥσπερ καὶ ὁ Χριστὸς διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τὸν ἄτιμον σταυρὸν οὐ μόνον κατεδέξατο, ἀλλὰ καὶ δόξαν οἰκείαν ἡγήσατο. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτω τὸ, « Οὐκ ἀσχημονεῖ, » ἀντὶ τοῦ, οὐχ ὑβρίζει. Οὐδὲν γὰρ ἀσχημονέστερον ὑβριστοῦ. Πρὸς δὲ τοὺς ἀσυγκαταβάτους τοῦτο.

« Non quærit quæ sua sunt, non irritatur. » Modum explicat quomodo non pudefiat charitas. Pro-

« Οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται. » Λέγει τὸν τρόπον, πῶς οὐκ ἀσχημονεῖ. Ὅτι, φησὶ, τὸ οἰ-

[r] Galat. I, 8.

Variæ lectiones.

[7] Κορίνθῳ O. [8] αὐτῇ O. [9] ὑπέρτερος O.

κεῖον συμφέρον οὐ ζητεῖ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον· καὶ ἀσχημοσύνην τότε [10] ἡγεῖται, ὅταν ἀσχημονοῦντα τὸν πλησίον μὴ ἀπαλλάξῃ. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς ὑπεροράσαντας τῶν λοιπῶν. Ἀλλ' οὐδὲ παροξύνεται, ἐπειδὴ οὐκ ἀσχημονεῖ. Ἀνὴρ γὰρ θυμώδης, οὐκ εὐσχήμων. Ὥστε οὐκ ἀσχημονεῖ ἡ ἀγάπη, διότι οὐδὲ παροξύνεται· τουτέστιν, οὐκ ἀναπηδᾷ εἰς [11] ὀργήν. Τοῦτο πρὸς τοὺς ὑβριζομένους.

A prium, inquit, commodum non quærit, sed proximi; et deformitatem tum maxime putat esse, cum a turpitudine proximum non arcuerit. Hoc vero spectat ad eos qui reliquos contemnebant. At neque irritatur, quandoquidem se incomposite non gerit. Vir enim iracundus non est decorus. Proinde non turpiter agit charitas, quia non exacerbatur, hoc est, in iram non prosilit. Hoc facit pro iis qui injuria afficiuntur.

« Οὐ λογίζεται τὸ κακόν. » Πάντα, φησί, τὰ κακὰ πάσχουσα, οὐ παροξύνεται εἰς ὀργήν· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀντεργάζεται [12] τὸ κακὸν πρὸς ἄμυναν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται. Ὅρα δὲ πανταχοῦ, πῶς οὐ λέγει, ὅτι ἡ ἀγάπη ζηλοῖ μὲν, ἀλλὰ περιγίνεται· ἢ παροξύνεται μὲν, ἀλλὰ κρατεῖ· ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν, φησὶν, ὅλως ἐᾷ φῦναί τινα κακίαν· ὥσπερ καὶ ἐνταῦθα· « Οὐ λογίζεται τὸ κακόν. » Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἀνθυβρίζωσιν.

« Non cogitat malum. » Omnia, inquit, mala patiens non exacerbatur ad iracundiam : et non solum non contra mali quidpiam molitur, ut sese ulciscatur, sed ne cogitat quidem. Observa autem undique quomodo non dicat, quod charitas æmuletur quidem, sed superior evadit : aut irritatur quidem, B sed victoriam obtinet : imo neque ab initio, inquit, prorsus nasci sinit aliquam malitiam : quemadmodum et hic, « Non cogitat, » inquit, « malum. » Hoc ipsis Corinthiis dictum est, ne de injuriis injuriam retalient.

« Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ. » Τουτέστιν, οὐκ εὐφραίνεται, ὅταν τις ἀδικῆται, καὶ ἐπηρεάζηται, καὶ κακῶς πάσχῃ.

« Συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ. » Ἀλλ' ὁ πολλῷ μεῖζον, φησὶ, συγχαίρει ἐπὶ τοῖς εὐδοκιμοῦσι· καὶ ὅταν ἡ ἀλήθεια εὐοδοῦται, καὶ δόξαν οἰκείαν τοῦτο ἡγεῖται. Πρὸς δὲ τοὺς βασκάνους τοῦτο.

VERS. 6. « Non gaudet super iniquitate. » Hoc **204** est, non exhilaratur, si quisquam injuria afficiatur, lædatur, patiaturque male.

« Congaudet autem veritati. « At quod multo majus, inquit, congaudet probatis, et si quando veritas prosperum cursum nanciscatur, hoc quoque gloriam suam arbitratur. Hoc autem ad invidos dicitur.

C

« Πάντα στέγει. » Καὶ ὕβρεις, καὶ πληγὰς, καὶ θάνατον· τοῦτο γὰρ αὐτῇ ἡ μακροθυμία χαρίζεται, ἣν προσεῖναι αὐτῇ εἶπε. Πρὸς δὲ τοὺς ἐπιβουλευομένους τοῦτο.

VERS. 7. « Omnia suffert. » Et injurias et plagas et mortem. Istud enim ei longanimitas donat, quam adesse ei dixit. Ad insidias tendentes hoc dicit.

« Πάντα πιστεύει. » Ὅσα ἂν εἴποι ὁ ἀγαπώμενος· καὶ οὐδὲν ὕπουλον οὔτε αὐτὸς [13] λαλεῖ, οὔτε ἄλλον λαλεῖν οἴεται.

« Omnia credit. » Quæcunque dixit dilectus, nihilque maleficum aut subdolum neque ipse loquitur, neque alium loqui arbitratur.

« Πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. » Οὐκ ἀπογινώσκει, φησὶ, τοῦ ἀγαπωμένου [14], ἀλλ' ἐλπίζει αὐτὸν ἀεὶ εἰς τὸ κρεῖττον ἐπιδιδόναι. Τοῦτο δὲ εἶπε πρὸς τοὺς ἀπογινώσκοντας. Εἰ δὲ καὶ ἐλπίσας ἀποτύχῃ, ἐκείνου τῇ κακίᾳ ἐναπομείναντος, φέρει γενναίως αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα· « Πάντα » γὰρ, φησὶν, « ὑπομένει. » Πρὸς δὲ τοὺς εὐκόλως διισταμένους τοῦτο.

« Omnia sperat, omnia sustinet. » Non desperat de dilecto, sed spérat eum semper ad melius promovere. Hoc vero ad desperantes dixit. Quod si vero a sua spe exciderit, illo in malitia perseverante, strenue fert illius deliquia. « Omnia » enim, inquit, « sustinet. » Ad facile dissidentes hæc loquitur.

« Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. » Τουτέστιν, οὐδέποτε ἀστοχεῖ, ἀλλὰ πάντα κατορθοῖ· ἢ, ὃ κρεῖττον, ἀντὶ τοῦ, οὐ διαλύεται, οὐ διακόπτεται, οὐδέποτε παύεται, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι μένει, τῶν ἄλλων ἁπάντων καταργουμένων, ὡς ἐφεξῆς ἐρεῖ.

VERS. 8. « Charitas nunquam excidit. » Id est, D nunquam aberrat, sed omnia perficit. Vel, quod est melius, significat, non dissolvitur, non discinditur neque unquam desistit, sed in futuro quoque sæculo perdurat, aliis omnibus abolitis, perinde ac infra dicet.

« Εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται. » Καταλέξας τῆς ἀγάπης τὰ βλαστήματα, πάλιν αὐτὴν καὶ ἑτέρῳ τρόπῳ ὑψοῖ, τῷ λέγειν καὶ τὴν προφητείαν καὶ τὰς γλώσσας τέλος ἕξειν, τὴν δὲ ἀγάπην μόνιμον εἶναι καὶ ἀτελεύτητον. Εἰ γὰρ καὶ αἱ προφητεῖαι, καὶ αἱ γλῶσ-

« Sive vero prophetiæ abolebuntur, sive linguæ cessabunt. » Commemoratis dilectionis germinibus, rursus alia quadam ratione eam exaltat, dicendo prophetiam et linguas finem habituras, charitatem vero permansuram stabilem, fineque carituram. Si enim prophetiæ et linguæ sint propter susceptionem

Variæ lectiones.

[10] τοῦτο O. [11] πρὸς O. [12] κατεργάζεται O. [13] Ἴ σ. αὐτῇ O. [14] ἠγαπημένου O.

fidei, fide undique expansa et explicata, merique in præsenti quidem, præsertim vero in futuro.

VERS. 8-10. « Sive scientia destruetur; ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. » Si scientia abolenda est, numquid igitur in ignorantia vivemus? Minime : verum de scientia ex parte, seu imperfecta loquitur, perinde ac ipse interpretatur hoc, « Scientia ex parte abolebitur, » adveniente cognitione perfecta, illa nimirum quæ ad vitam futuram spectat. Non enim amplius tantumdem sciemus, sed longe plura et majora : quemadmodum, quod ubique sit Deus, novimus quidem nunc; sed quo modo, nescimus. Et quod virgo peperit, scimus : qua vero ratione, nondum novimus : at tunc quiddam excellentius et commodius de his sciemus.

VERS. 11. « Cum essem parvulus. » Cum dixisset, Cum venerit quod perfectum est, destruetur quod est ex parte, nunc etiam exemplum profert quo indicat, quantum **205** sit discriminis inter cognitionem temporis hujus, et futuram. Hic enim infantibus assimilamur, tum vero viri erimus.

« Loquebar ut parvulus. » Tanquam ad linguas referat, dicit, « Loquebar. »

« Sapiebam ut parvulus. » Hoc ad prophetias referre videtur.

« Cogitabam ut parvulus. » Ad scientiam istuc pertinet.

Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli. » Hoc est, quando in futuro sæculo viriliorem adeoque perfectiorem cognitionem nactus fuero, tum destruetur exigua infantibusque adæquata scientia, quam hic habemus. Infert igitur :

VERS. 12. « Videmus enim nunc per speculum in ænigmate. » Declarat id quod de parvulo dixit, ac demonstrat quod obscura quædam nobis sit hic cognitio, tum vero magis perspicua erit. « Videmus enim, » inquit, « nunc per speculum. » Deinde quia speculum expressius demonstrat rei repræsentatæ imitationem, adjecit, « In ænigmate : » ostendens cognitionem præsentem valde ex parte esse et exilem.

« Tunc autem facie ad faciem. » Non quod Deus faciem habeat, cæterum ut per hoc ostendat apertiorem et planiorem cognitionem, et omnino revelatam.

« Jam cognosco ex parte, tunc vero agnoscam quemadmodum et agnitus sum. » Duplici ratione tollit inflationem ipsorum, ostendens particularem esse cognitionem præsentem, quodque illam a nobis ipsis non habeamus. Non enim ego, inquit, novi Deum, sed ipse me agnovit. Perinde igitur ut nunc ipse me novit, et ipse mihi accurrit, hunc admodum

A σαι διὰ τὸ τὴν πίστιν παραδεχθῆναί εἰσι, τῆς πίστεως πανταχοῦ ἁπλωθείσης, εἰκότως ὡς περιττὰ ἀργήσουσι, καὶ νῦν μὲν, μάλιστα δὲ τότε.

« Εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται. Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. » Ἐὰν ἡ γνῶσις καταργηθῆναι μέλλῃ, ἆρα ἐν ἀγνωσίᾳ μέλλομεν διάγειν; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκ μέρους γνώσεως λέγει, ὡς καὶ αὐτὸς ἑρμηνεύει τοῦτο, ὅτι ἡ ἐκ μέρους γνῶσις καταργηθήσεται, τῆς τελείας [15] ἐλθούσης, δηλονότι, τῆς κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωήν. Οὐκέτι γὰρ τοσαῦτα εἰσόμεθα, ἀλλὰ πολλῷ πλείονα· οἷον, ὅτι μὲν πανταχοῦ ἐστιν ὁ Θεὸς, οἴδαμεν νῦν· ἀλλὰ, πῶς, οὐκ

B ἴσμεν· καὶ ὅτι μὲν ἔτεκε παρθένος, ἴσμεν· πῶς δὲ, οὐκέτι· τότε δὲ εἰσόμεθά τι πλέον καὶ συμφέρον περὶ τούτων.

« Ὅτε ἤμην νήπιος. » Εἰπὼν, ὅτι τοῦ τελείου ἐρχομένου, καταργεῖται τὸ ἐκ μέρους· νῦν καὶ παράδειγμα φέρει, δι' οὗ δείκνυσιν, ὅσον τὸ μέσον τῆς νῦν γνώσεως καὶ τῆς τότε. Νῦν μὲν γὰρ νηπίοις ἐοίκαμεν· τότε δὲ ἄνδρες ἐσόμεθα.

« Ὡς νήπιοις ἐλάλουν. » Ὡς πρὸς τὰς γλώσσας τὸ, « Ἐλάλουν. »

« Ὡς νήπιος ἐφρόνουν. » Τοῦτο ὡς πρὸς τὰς προφητείας.

« Ὡς νήπιος ἐλογιζόμην. » Τοῦτο ὡς πρὸς τὴν

C γνῶσιν.

« Ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. » Τουτέστιν, ὅτε ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἀνδρειοτέραν [16] γνῶσιν ἕξω, τότε καταργηθήσεται ἡ μικρὰ καὶ νηπίοις ἐοικυῖα γνῶσις, ἣν ἐνταῦθα ἔχομεν. Ἐπιφέρει οὖν·

« Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι. » Σαφηνίζει τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ νηπίου, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἀμυδρά τις ἡμῖν ἐστιν ἄρτι ἡ γνῶσις· τότε δὲ τρανοτέρα ἔσται. « Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου, » φησίν. Εἶτα ἐπειδὴ τὸ ἔσοπτρον ἐκτυπώτερον δείκνυσι τοῦ ἐμφαινομένου τὴν μίμησιν, προσέθηκε τὸ, « Ἐν αἰνίγματι, » μεθ' ὑπερβολῆς δεικνὺς τὴν παροῦσαν γνῶσιν μερικωτάτην.

D « Τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. » Οὐχ ὡς πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἔχοντος, ἀλλὰ διὰ τούτου δεικνύων τὴν σαφεστέραν καὶ τρανοτέραν γνῶσιν, καὶ ἀνακεκαλυμμένην.

« Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους· τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς ἐπεγνώσθην. » Διπλῇ καθαιρεῖ τὸ φύσημα αὐτῶν, δεικνὺς μερικήν τε οὖσαν τὴν νῦν γνῶσιν, καὶ οὐδὲ ταύτην οἰκοθεν οὖσαν. Οὐ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ἔγνων τὸν Θεὸν [17], ἀλλ' αὐτός με ἐγνώρισεν. Ὥσπερ οὖν νῦν αὐτός με ἔγνω, καὶ αὐτός μοι ἐπέδραμεν· οὕτως ἐγὼ αὐτῷ ἐπιδραμοῦμαι τότε μειζόνως ἢ νῦν·

Variæ lectiones.

[15] συντελείας O. [16] ἀδροτέραν O. [17] αὐτόν O.

ὥσπερ ὁ ἐν σκότει καθήμενος, ἕως μὲν οὐ βλέπει τὸν ἥλιον, οὐκ αὐτὸς ἐπιτρέχει τῷ κάλλει τῆς ἀκτῖνος, ἀλλ' ἐκείνη δείκνυσιν ἑαυτὴν ἐπειδὰν λάμψῃ· ὅταν δὲ αὐτῆς δέξηται τὴν αἴγλην [18], τότε καὶ αὐτὸς διώκει τὸ φῶς. Τοῦτο οὖν ἐστι τὸ, « Καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην· » οὐχ ὅτι οὕτως ἀπαραλλάκτως αὐτὸν εἰσόμεθα, ἀλλ' ὅτι ὥσπερ αὐτὸς ἡμῖν ἐπέδραμε νῦν, οὕτως ἡμεῖς ἐξόμεθα αὐτοῦ [19] τότε· ὥσπερ εἴ τις εὑρὼν βρέφος εὐγενὲς ἐκτεθὲν, ἀστεῖον τῷ εἴδει, αὐτὸς μὲν ἐπιγνοὺς αὐτὸ, ἀνέλοιτο, καὶ κομιδῆς ἀξιώσειε, καὶ εὐγενῶς ἀνατρέφων, τελευταῖον καὶ πλούτῳ λαμπρύνοι, καὶ εἰς τὰ βασίλεια εἰσαγάγῃ· τὸ δὲ, ἕως μὲν νήπιον εἴη, οὐδενὸς ἐπαισθάνοιτο τούτων, οὐδὲ ἐπιγινώσκοι τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ ἀνελομένου· ἐπειδὰν δὲ ἀνδρωθείη [20], τηνικαῦτα ἐπιγνοίη τὸν εὐεργέτην, καὶ ἀξίως αὐτὸν ἀγαπήσειεν. Ἰδού σοι διὰ τοῦ ὑποδείγματος πεφώτισται τὸ συσκιαζόμενον ἐν τῷ ῥητῷ.

A ipsi tunc accurram majore cognitione quam nunc: quemadmodum qui in tenebris sedet, tantisper dum non intuetur solem, ipse non accurrit ad pulchritudinem radii, sed luce emissa seipsum radius demonstrat : quando vero ipse radii fulgorem acceperit, tum et ipse persequitur lumen. Hoc igitur est quod ait, « Quemadmodum cognitus sum : » non quod eodem prorsus modo ipsum agnoscemus, verum quod sicut ipse ad nos nunc accesserit, sic et nos tunc adjungemur ipsi. Veluti si quis inveniens ingenuum infantem expositum, forma blandum et conspicuum, ipse quidem infantem agnoscens tollat, educationeque dignetur, ipsumque ingenue educans, tandem opibus splendidum reddat, et ad regiam introducat : ac puer quandiu infans manserit, nihil B horum sentiat, neque tollentis agnoscat humanitatem : simul ac vero adoleverit, benefactorem agnoscat, dignisque eum beneficiis prosequatur. En hoc jam exemplo illustratum est, quod adumbratum fuit.

« Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. » Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ γλῶσσαι, καὶ προφητεῖαι, καὶ γνώσεις, εἰ καὶ ἀμυδραί εἰσι· πλὴν τῆς πίστεως χύθείσης εἰς πάντας, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, πάντη [21] ἀργήσουσιν· ἡ μέντοι πίστις, ἡ ἐλπὶς, ἡ ἀγάπη, μονιμώτεραι τούτων (τοῦτο γάρ σημαίνει διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Νυνὶ δὲ μένει, » τὴν μονιμότητα δηλῶν τῶν τριῶν), καὶ τούτων δὲ αὐτῶν μείζων ἡ ἀγάπη, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα παρεκτείνεται.

Verss. 13. « Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc, sed maxima in his charitas. » Sunt quidem etiamnum linguæ et prophetiæ et scientiæ, sint licet obscuræ : atqui fide in omnes diffusa, ut supra dictum est, omnino cessabunt : ipsa tamen fides, spes et charitas, istis diuturniores sunt (id enim significat per hoc quod ait, « Nunc autem manet, » trium istorum durationem ac stabilitatem denuntians) ; atque inter hæc tria charitas maxima est, quandoquidem et in futurum sæculum C extendatur. **206**

[« Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα. » Ἐνταῦθα δὲ, φησὶ, μονιμώτερά εἰσι πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη. Τῆς πίστεως γὰρ τοῦ κηρύγματος, ὡς εἴρηται, πανταχοῦ διαδοθείσης, αἱ μὲν γλῶσσαι καὶ αἱ προφητεῖαι καὶ τὰ λοιπὰ χαρίσματα παυθήσονται. Ἡ πίστις δὲ, ἡ περὶ τῶν μελλόντων, τῆς τε κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, καὶ ἡ ἐλπὶς τῶν ἀμοιβῶν, καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη, μενεῖ μέχρι συντελείας, ὡς χρειωδεστέρα.

« Verss. 13. « Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc. » Hoc in loco ait fidem, spem, charitatem durabiliora esse. Nam fide prædicationis ubique disseminata, uti dictum est, linguæ quidem et prophetiæ cæteraque dona cessabunt. Fides vero, quæ est de rebus futuris et de judicio ac retributione, non spes præmii et mutua dilectio, utpote magis neccssaria, ad consummationem usque permanebunt.

« Μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. » Τούτων δὲ πάλιν τῶν μονιμωτέρων κατορθωμάτων μείζων ἡ ἀγάπη. Τῆς συντελείας γὰρ ἐλθούσης, ἡ μὲν πίστις καὶ ἐλπὶς παυθήσονται· ἡ δὲ ἀγάπη μενεῖ, κραταιοτέρα γινομένη καὶ σφοδροτέρα. *Cod. Arundel.*]

« Sed maxima in his charitas. » Rursum ex istis virtutibus quæ durabiliores sunt, major est charitas. Nam fine adveniente fides sane ac spes cessabunt, charitas autem, utpote fortior et vehementior reddita, permanebit. D

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

« Διώκετε τὴν ἀγάπην. » Ἐπειδὴ μέγα χρῆμα ἀπέδειξε ταύτην, προτρέπεται λοιπὸν ἐπ' αὐτήν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Ἀκολουθεῖτε αὐτῇ, ἀλλὰ, « Διώκετε, » τὴν ἐπιτεταμένην σπουδὴν ἀπαιτῶν. Πέφυγε γὰρ ἐξ ἡμῶν, καὶ πολλοῦ χρεία δρόμου, ἵνα φθάσωμεν ταύτην.

CAPUT XIV.

Verss. 1. « Sectamini charitatem. » Quia rem esse arduam charitatem demonstravit, adhortatur deinceps ad eam. Non autem dixit, Sequimini eam, sed, Διώκετε, id est sectamini sive persequimini; vehementem conatum atque diligentiam expetens. Effugit enim a nobis quare multo cursu opus est, ut eam assequamur.

« Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά· μᾶλλον δὲ, ἵνα προφητεύητε. » Ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐξῆρε τὴν ἀγάπην, ἵνα σβέσῃ τὰ χαρίσματα, ἐπάγει· » Ζη-

« Æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis. » Ne arbitrentur quod propterea charitatem extulit, ut exstinguat charismata, infert,

Variæ lectiones.

[18] αὐγήν O. [19] αὐτῷ O. [20] ἀδρυνθείη O. [21] πάντες O.

« Æmulamini spiritualia, » hoc est, charismata, præ cæteris autem prophetiam. Hoc autem dixit linguarum causa, quarum nomine arrogantes erant.

λοῦτε τὰ πνευματικά, » τουτέστι, τὰ χαρίσματα, ἐξαιρέτως δὲ τὴν προφητείαν. Τοῦτο δὲ εἶπε διὰ τὰς γλώσσας, ἐφ' αἷς αὐτοὶ ἠλαζονεύοντο.

Vers. 2, 3. « Qui enim lingua loquitur, hominibus non loquitur, sed Deo. Nemo enim audit : Spiritu autem loquitur mysteria. Qui vero prophetat hominibus loquitur ædificationem et adhortationem et consolationem. » Linguas cum prophetia confert, ostenditque eas per se neque omnino inutiles, neque omnino commodas. « Non » enim « hominibus loquuntur, sed Deo : » hoc est, non intellectu facilia et aperta hominibus dicunt; cæterum in Spiritu sancto loquuntur mysteria. Quatenus itaque ex Spiritu loquuntur, res profecto est ardua: quatenus autem hominibus non prodest, inferior est prophetia. Nam illa et ex Spiritu est, et commodior, eos, qui non sunt stabiliti, ædificans, segniores adhortans et excitans, pusillanimes animans et consolans. Ubique ergo Paulus illud ponit majus, quod est utilius.

« Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Οὐδεὶς γὰρ ἀκούει. Πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. Ὁ δὲ προφητεύων ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν. » Συγκρίνει τὰς γλώσσας πρὸς τὴν προφητείαν, καὶ οὔτε πάντη ἀχρήστους δείκνυσι ταύτας, οὔτε πάντη ὠφελίμους καθ' ἑαυτάς. Οὐ γὰρ ἀνθρώποις λαλοῦσιν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· τουτέστιν, οὐκ εὐνόητα λέγουσι τοῖς ἀνθρώποις καὶ σαφῆ, ἀλλ' ἐν ἀγίῳ Πνεύματι λαλοῦσι μυστήρια. Ὥστε καθὸ μὲν ἐκ Πνεύματος λαλοῦσι, μέγα τὸ πρᾶγμα· καθὸ δὲ οὐκ ἀνθρώποις ὠφελεῖ, ἡττᾶται τῆς προφητείας. Ἐκείνη γὰρ καὶ ἐκ Πνεύματος, καὶ ὠφελιμωτέρα, τοὺς ἀστηρίκτους οἰκοδομοῦσα, τοὺς ῥᾳθυμοτέρους παρακαλοῦσα καὶ διεγείρουσα, τοὺς ὀλιγοψύχους παραμυθουμένη. Πανταχοῦ τοίνυν ὁ Παῦλος ἐκεῖνο τίθεται μεῖζον, τὸ ὠφελιμώτερον.

Vers. 4. « Qui loquitur lingua, seipsum ædificat : qui autem prophetat, Ecclesiam ædificat. » Multi linguis loquentes non poterant aliis interpretari quæ dicerent. Isti igitur sibiipsis solis utiles erant. Qui autem prophetat, omnes audientes juvabat. Quanto igitur præstantius est Ecclesiam juvare potius quam unum, tanto etiam linguis excellentior est prophetia.

« Ὁ λαλῶν γλώσσῃ ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ· ὁ δὲ προφητεύων Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. » Πολλοὶ γλώσσαις λαλοῦντες οὐκ ἴσχυον καὶ ἑτέροις ἑρμηνεῦσαι ἃ ἔλεγον [22]. Οὗτοι τοίνυν ἑαυτοὺς μόνους ὠφέλουν. Ὁ δὲ προφητεύων πάντας τοὺς ἀκούοντας ὠφέλει. Ὅσον οὖν τὸ μέσον τοῦ ἵνα ὠφελεῖσθαι, καὶ τοῦ Ἐκκλησίαν, τοσοῦτον τὸ μέσον τῶν γλωσσῶν καὶ τῆς προφητείας.

Vers. 5. « Volo autem vos omnes linguis loqui, magis autem ut prophetetis. » Quia non pauci apud eos loquebantur linguis, ne **207** videatur ex invidia linguas elevare, « Volo, » inquit, « omnes linguis loqui, » non unum aut duos, potius tamen volo ut prophetetis, propter majorem utilitatem scilicet.

« Major enim est qui prophetat, quam qui linguis loquitur, nisi etiam interpretetur, ut Ecclesia ædificationem accipiat. » Major, inquit, est propheta, verum eo qui tantum linguis loquitur, nec interpretari novit. Nam si novit interpretari, æqualis est prophetæ is qui linguis loquitur. Ædificat enim Ecclesiam, dum interpretatur quæ obscure in lingua dicuntur. Donum etiam erat interpretatio, et aliis quidem dabatur, qui linguis loquebantur, aliis vero non dabatur.

« Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς γλώσσαις λαλεῖν· μᾶλλον δέ, ἵνα προφητεύητε. » Ἐπειδὴ παρ' αὐτοῖς ἐλάλουν γλώσσαις πολλοί, ἵνα μὴ δόξῃ διὰ φθόνον κατασμικρύνειν τὰς γλώσσας, « Θέλω, » φησί, « πάντας λαλεῖν, » οὐχ ἕνα, ἢ δύο· πλὴν μᾶλλον, ἵνα προφητεύητε, διὰ τὸ πολυωφελέστερον.

« Μείζων γὰρ ὁ προφητεύων ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύει, ἵνα ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομὴν λάβῃ. » Μείζων, φησὶν, ὁ προφήτης [23]· ἀλλ' ἐκείνου τοῦ μόνον γλώσσαις λαλοῦντος, μὴ εἰδότος δὲ διερμηνεύειν. Ἐπεὶ ἐὰν οἶδε καὶ διερμηνεύειν, ἴσός ἐστι τῷ προφήτῃ ὁ γλώσσαις λαλῶν. Οἰκοδομεῖ γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ ἑρμηνεύειν τὰ ἀσαφῶς ἐν γλώσσῃ λεγόμενα. Χάρισμα δὲ ἦν καὶ ἡ ἑρμηνεία, καὶ ἄλλοις μὲν ἐδίδοτο τῶν γλώσσαις λαλούντων, ἄλλοις δὲ οὐκ ἐδίδοτο.

Vers. 6. « Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar in revelatione, aut scientia, aut prophetia, aut doctrina? » Vultis scire incommodum linguarum quæ non exponuntur? Esto quod ego Paulus doctor vester loquor linguis; sed inde ad auditores nihil emolumenti proveniet, nisi quid dixero in revelatione, hoc est, quemadmodum consueverunt dicere qui revelationem a Deo sortiti sunt : quæ et ipsa est prophetiæ species, cum multis astantibus cujusque sensa patefiant. « Vel in scientia, » hoc

« Νυνὶ δὲ, ἀδελφοὶ, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ; » Θέλετε γνῶναι τὸ ἀκερδὲς τῶν ἀνερμηνεύτων γλωσσῶν; Ἔστω γὰρ ὅτι ἐγὼ Παῦλος ὁ διδάσκαλος ὑμῶν φθέγγομαι γλώσσαις· οὐδὲ οὕτως ἔσται τι πλέον τοῖς ἀκούουσιν, ἐὰν μή τι εἴπω ἐν ἀποκαλύψει· τουτέστιν, οἷα εἰώθασι λέγειν οἱ ἀποκαλύψεως ἐκ Θεοῦ τυχόντες· ὃ καὶ αὐτὸ εἶδος προφητείας ἐστὶν, ὅταν ἱσταμένων πολλῶν ἀποκαλύπτηται τὰ ἑκάστου νοήματα. « Ἢ ἐν γνώσει » · τουτέστιν, οἷα δύναν-

Variæ lectiones.

[22] λέγουσιν o. [23] προφητεύων m.

ται λέγειν οἱ γνῶσιν ἔχοντες, καὶ μυστήρια Θεοῦ διαλύοντες τοῖς ἀκούουσιν. « Ἢ ἐν προφητείᾳ, » ὅταν καὶ περὶ τῶν παρελθόντων, καὶ τῶν ἐνεστώτων, καὶ τῶν μελλόντων διαλέγηταί τις. Καθολικώτερον γὰρ ἡ προφητεία ἢ[24] ἀποκάλυψις. « Ἢ ἐν διδαχῇ· » τουτέστιν, ἐν εἴδει διδασκαλικοῦ λόγου, ὅταν περὶ ἀρετῆς, ὅταν περὶ δογμάτων γίνηται ἡ διάλεξις. Καὶ ἡ διδαχὴ γὰρ πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀκουόντων γίνεται. Τινὲς δὲ τὸ, « Ἐν ἀποκαλύψει » οὕτως ἐνόησαν, τὸ εὔληπτά τινα καὶ σαφῆ λέγειν, καὶ ἀνακεκαλυμμένα· καὶ τὸ, « Ἐν γνώσει, » τὸ εἰπεῖν τὰ δυνάμενα γνωσθῆναι.

« Ὅμως τὰ ἄψυχα φωνὴν διδόντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν διαστολὴν τοῖς φθόγγοις μὴ διῷ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον, ἢ τὸ κιθαριζόμενον; » Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι ἐφ' ἡμῶν ἀκερδὲς μὲν τὸ ἀσαφὲς, τὸ δὲ σαφὲς ὠφέλιμον; Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις ὀργάνοις, ἐὰν διαστολὴν, τουτέστι, διάκρισιν καὶ σαφήνειαν οἱ φθόγγοι μὴ ἔχωσιν, ἀλλὰ συγκεχυμένα τὰ πάντα ὦσιν, οὐ γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον, οὐδὲ ψυχαγωγία ἔσται καὶ εὐφροσύνη ἐκ τούτου.

« Καὶ γὰρ ἐὰν ἄδηλον φωνὴν σάλπιγξ δῷ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; » Ἀπὸ τῶν περιττῶν ἐπὶ τὰ ἀναγκαιότερα ἦλθε, καὶ σάλπιγγος μέμνηται, καί φησιν, ὅτι καὶ ἐπὶ ταύτης εἰσὶ ῥυθμοί τινες, οἱ μὲν πρὸς πόλεμον παρασκευάζοντες, οἱ δὲ ἀπὸ πολέμου ἀνακαλούμενοι. Ἐὰν οὖν ἀσαφῆ φωνὴν δῷ καὶ ἄδηλον, ἀπαράσκευοι ἔσονται οἱ στρατιῶται, καὶ τί τὸ ὄφελος τῆς ἀσαφοῦς ἤχους[25];

« Οὕτω καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὔσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; Ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. » Ἵνα μὴ εἴπωσι· Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς τὸ τοῦ αὐλοῦ παράδειγμα καὶ τῆς σάλπιγγος; φησὶν, ὅτι Καὶ ὑμεῖς ἐὰν μὴ διὰ τοῦ χαρίσματος αὐτοῦ [καὶ] τῆς γλώσσης εὔσημον λόγον ἤτοι σαφῆ δῶτε, εἰκῇ καὶ μάτην λέγετε, οὐδενὸς ἀκούοντος. Τὸ γὰρ πᾶν τοῦτό ἐστιν, ἵνα ἐπωφελὴς ᾖ τὸ χάρισμα. Καὶ εἰ ἀνωφελὲς ἦν τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα, τίνος ἕνεκεν ἐδίδοτο; ἵνα ὠφελῆται ἐκεῖνος μόνος ὁ λαβὼν αὐτό; Εἰ δὲ καὶ ἑτέροις ἔμελλεν ἐπωφελὲς εἶναι, ὤφειλεν ἢ αἰτεῖσθαι τὸν Θεὸν, καὶ τὴν ἑρμηνείαν λαμβάνειν διὰ βίου κεκαθαρμένου, ἢ ἄλλῳ προσέρχεσθαι[26] τῷ δυναμένῳ ἑρμηνεύειν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Παῦλος τούτου ἕνεκα ταῦτά φησιν, ἵνα συγκολλήσῃ[27] αὐτοὺς ἀλλήλοις, καὶ μὴ οἴωνται αὐτοὶ ἑαυτοῖς αὐτάρκεις εἶναι, ἀλλὰ προσλαμβάνωνται τοὺς καὶ ἑρμηνεῦσαι δυναμένους· τότε γὰρ [καὶ] ὠφελιμώτερον τὸ χάρισμα.

« Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν εἰσιν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον. » Τουτέστι, τοσαῦται φωναὶ ἔτυχον εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ, Σκυθῶν, Ἰνδῶν, Θρᾳκῶν, καὶ ἄλλων ἐθνῶν, καὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ[28] λέγουσί τι· οὐδὲ γάρ εἰσιν ἄφωνοι.

« Ἐὰν μὴ εἰδῶ οὖν τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσο-

est qualia dicere possunt ii qui scientiam habent » adeoque mysteria auditoribus explicant. « Vel in prophetia, » quando quispiam de præteritis, præsentibus et futuris loquitur; latius enim patet prophetia quam revelatio. « Vel in doctrina,[1] » hoc est in sermonis forma qui instituit, cum de veritate vel dogmatibus disseritur. Doctrina enim ad auditorum fit commodum. Nonnulli vero, quod ait, « In revelatione, » sic intellexerunt, quod dicant quæ facile intelligantur, manifestaque et perspicua sint. Et illud, « In scientia, » intelligendum putant, quod dicant quæ sciri cognoscique possunt.

VERS. 7. « Tamen inanimata vocem dantia, sive tibia, sive cithara, si distinctionem non dederint sono, quomodo cognoscetur quod vel tibia vel cithara canitur? » Quid autem dico, inquit, quod in nobis inutile est quod obscurum est, perspicuum vero est utile? Nam et in inanimatis instrumentis si distinctionem, hoc est discretionem et perspicuitatem soni non habuerint, sed omnia fuerint confusa, non agnoscetur quod tibia concinitur, neque oblectatio, neque lætitia inde proveniet.

VERS. 8. « Etenim si tuba vocem incertam dederit, quis parabitur ad bellum? » A supervacaneis ad magis necessaria venit, tubæque meminit, inquiens: Sunt in ea modulationes quædam, quarum aliæ ad bellum accendunt, aliæ a bello revocant. **208** Quod si obscuram et incertam vocem dederit, imparati erunt milites, et quæ tandem incerti et obscuri soni est utilitas?

VERS. 9. « Ita et vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aera loquentes. » Ne dicant, Quid ad nos tibiæ tubæque exemplum? Quia vos, inquit, nisi per ipsum donum linguarum plana et perspicua verba ediderit, temere et frustra loquimini, nemine audiente. Hæc enim est summa, ut charisma sit utile. Si vero inutile erat linguarum donum, cur dabatur? Num ut ille solus utilitatem percipiat, qui illud acceperit? Quod si aliis quoque futurum esset utile, oportuit vel rogare Deum, ut interpretationem per vitam a vitiis purgatam accipiat, vel ad alium quempiam, cui interpretandi facultas est, accedere. Divus enim Paulus ideo hæc dicit, ut eos inter se mutuo conjungat, et ne existiment ipsos sibi ipsis sufficere, sed assumant eos qui interpretari possint. Tum enim utilius erit donum.

VERS. 10. « Tam multa, si res ferat, genera vocum sunt in mundo, et nihil ipsorum sine voce est. » Hoc est, tot esse voces in mundo contingit, nimirum Scytharum, Indorum, Thracum, aliarumque gentium, omnesque populi aliquid dicunt; neque enim sunt muti.

VERS. 11. « Si ergo nesciero virtutem vocis, ero

Variæ lectiones.

[24] καὶ ἡ o. [25] Ἴσως ἠχοῦς, ἢ, τοῦ ἀσαφοῦς ἤχου o. [26] προσεύχεσθαι o. [27] συγκαλέσῃ o. [28] εἶναι o.

loquenti Barbarus : et qui loquitur, mihi Barbarus. » Si ignorem, inquit, vim vocis, Barbarus mihi videbitur qui loquitur, hoc est non intelligibilia sonans : et ego illi rursus Barbarus censebor, non vocum sermonisve vitio, sed nostræ ignorantiæ causa.

μαι τῷ λαλοῦντι Βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν, ἐν ἐμοὶ Βάρβαρος. » Ἐὰν οὖν μὴ διαγνῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, Βάρβαρος δόξει μοι ὁ λαλῶν, τουτέστιν, ἀνόητα φθεγγόμενος· κἀγὼ δὲ ἐκείνῳ ὁμοίως· οὐ διὰ τὴν τῶν φωνῶν κακίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν ἄγνοιαν.

Vers. 12. « Sic et vos, quia æmulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite ut exuberetis. » Nonnulli ad hæc verba, « Sic et vos, » punctum affigunt, et hunc ad modum interpretantur: Sic et vos linguis loquentes incerte et obscure, Barbari videmini auditoribus : deinde ab alio principio legunt, « Quia æmulatores estis. » Divus vero Joannes conjunctim legit : « Et vos igitur, » inquit, « quandoquidem æmulamini spiritualia charismata, » volo et ego, adeoque recipio hoc, perinde ac prius dixi : Verumtanem quærite ut exuberetis ad ædificationem sive commoditatem Ecclesiæ. Tantum enim abest ut vos prohibeam linguis loqui, ut et abundare vos velim, modo ad publicam eas utilitatem transferatis.

« Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταί ἐστε πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε. » Τινὲς εἰς τὸ, « Οὕτω καὶ ὑμεῖς, » στίζουσι, καὶ ἑρμηνεύουσι τοῦτο, ὅτι Οὕτω καὶ ὑμεῖς γλώσσαις λαλοῦντες ἀσαφῶς, Βάρβαροι δοκεῖτε τοῖς ἀκούουσιν· εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγινώσκουσι τὸ, « Ἐπεὶ ζηλωταί ἐστε. » Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης συναπτῶς ἀνέγνω· Καὶ ὑμεῖς οὖν, φησὶν, ἐπεὶ ζηλοῦτε τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, θέλω κἀγὼ, καὶ ἀποδέχομαι τοῦτο, ὡς καὶ προεῖπον· πλὴν ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε πρὸς τὴν οἰκοδομὴν, ἤτοι ὠφέλειαν τῆς Ἐκκλησίας. Τοσοῦτον γὰρ ὑμᾶς οὐ κωλύω, [φησὶ,] γλώσσαις λαλεῖν, ὥστε καὶ περισσεύειν ὑμᾶς βούλομαι, μόνον ἂν πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον αὐτὰς μεταχειρίζησθε.

Vers. 13. « Propterea qui lingua loquitur, oret ut interpretetur. » Modum explicat quo futurum est ut charisma istuc in publicam utilitatem cedat. Oret, inquit, « qui lingua loquitur, » ut et interpretationem **209** accipiat. Proinde ipsi sibi in causa sunt cur non accipiant interpretationem, ut qui hoc a Deo non postulent.

« Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. » Τρόπον λέγει, δι' οὗ τὸ χάρισμα τοῦτο εἰς ὠφέλειαν ἔσται πολλῶν. Προσευχέσθω γὰρ, φησὶν, ὁ λαλῶν γλώσσῃ, ἵνα καὶ ἑρμηνείαν λάβῃ. Ἆρα οὖν αὐτοὶ αἴτιοι τοῦ μὴ λαμβάνειν καὶ τὴν ἑρμηνείαν, ἅτε μὴ αἰτοῦντες παρὰ Θεοῦ.

Vers. 14. « Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens vero mea sine fructu est. » Nonnulli apud veteres, donum orationis in lingua accipientes, sonabant quidem Persarum aut Romanorum voce, mens vero eorum ignorabat quid diceretur. Ait itaque Paulus : « Spiritus meus orat, » hoc est donum quod movet linguam, « mens autem mea sine fructu est, » nihil intelligens eorum quæ dicuntur. Animadverte hic quomodo in orationis procursu demonstraverit, sola lingua loquentem, sibi etiam inutilem esse. Hac ratione sane divus Joannes Chrysostomus interpretatur. Quidam vero sic intelligunt : Si loquar lingua, non autem interpreter, spiritus meus, sive anima mea, ipsa per seipsam juvatur : mens autem mea citra fructum est, cum et aliis non commodet. Qui vero sic accipiunt hunc textum, metuerunt, mea quidem sententia, Montani deliramentum. Hujus modi namque hæresim iste introduxit, quod prophetæ omnino non intelligerent quæ dicerent, verum spiritu detenti dicerent quædam, nec intelligerent tamen quæ dicerent. At hoc non habet hic locum. Non enim de prophetis hoc dixit Apostolus, nimirum quod non intelligerent quæ a se dicerentur, cæterum de iis qui linguis loquuntur : neque de iis omnibus, sed de quibusdam.

« Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστιν. » Ἦσάν τινες τὸ παλαιὸν καὶ χάρισμα εὐχῆς λαμβάνοντες ἐν γλώττῃ, καὶ ἐφθέγγοντο μὲν τῇ Περσῶν ἢ Ῥωμαίων φωνῇ, ὁ δὲ νοῦς οὐκ ἤδει τὸ λεγόμενον. Φησὶν οὖν ὁ Παῦλος, ὅτι « Τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, » τουτέστι, τὸ χάρισμα τὸ κινοῦν τὴν γλῶσσαν· « ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι, » μὴ συνιείς τι τῶν λεγομένων. Ὅρα δὲ, πῶς δδῷ προϊὼν, ἔδειξε τὸν γλώσσῃ μόνῃ λαλοῦντα, ἄχρηστον ὄντα καὶ ἑαυτῷ. Οὕτω μὲν ὁ ἐν ἁγίοις Ἰωάννης. Τινὲς δὲ οὕτως· Ἐὰν λαλῶ γλώσσῃ, μὴ διερμηνεύω δὲ, τὸ μὲν πνεῦμά μου, ἤτοι ἡ ψυχή μου, αὐτὴ καθ' αὑτὴν ὠφελεῖται· ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι, τῷ μὴ καὶ ἄλλους ὠφελεῖν. Οἱ δὲ οὕτως ἐκλαμβανόμενοι τὸ ῥητὸν, ἐμοὶ δοκεῖν, ἐφοβήθησαν τὸ τοῦ Μοντανοῦ παραλήρημα. Οὗτος γὰρ τοιαύτην αἵρεσιν εἰσῆγεν, ὅτι οἱ προφῆται ἁπαξαπλῶς οὐ συνίεσαν ἃ ἐλάλουν, ἀλλὰ κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἔλεγόν τινα, οὐ ᾔδεσαν δὲ ἃ ἔλεγον. Ἀλλ' οὐκ ἔχει χώραν τοῦτο ἐνταῦθα. Οὐ γὰρ περὶ τῶν προφητῶν εἶπε τοῦτο ὁ Ἀπόστολος, τὸ μὴ συνιέναι, φημὶ, τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ περὶ τῶν γλώσσαις λαλούντων· καὶ οὐδὲ τούτων πάντων, ἀλλά τινων.

Vers. 15. « Quid igitur est ? orabo spiritu, orabo et mente : psallam spiritu, psallam et mente. » Quid igitur, inquit, est commodius ? et quid necessum est a Deo petere ? ut oremus spiritu id est, dono : verum etiam mente, hoc est, ut mente intelli-

« Τί οὖν ἐστι; προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ· ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ καὶ τῷ νοΐ. » Τί οὖν ἐστι, φησὶ, τὸ ὠφελιμώτερον; καὶ τί χρὴ αἰτεῖν τὸν Θεόν; Τὸ προσεύχεσθαι τῷ πνεύματι, τουτέστι, τῷ χαρίσματι· πλὴν ἀλλὰ καὶ

τῷ νοΐ· τουτέστι, τῇ διανοίᾳ συνιέναι τὰ τῆς εὐχῆς· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ ψάλλειν [29].

« Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ Ἀμὴν ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ, ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδεν; » Ὅταν, φησί, ψάλλῃς, « ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, » τουτέστι, τῷ πνευματικῷ χαρίσματι διὰ τῆς γλώσσης, « ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, » τουτέστιν, ὁ λαϊκὸς, « πῶς ἐρεῖ τὸ Ἀμὴν ἐπὶ τῇ σῇ εὐχῇ; » Σοῦ γὰρ εἰπόντος τὸ, Εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀσαφῶς καὶ ἐν γλώσσῃ, οὐκ ἤκουσεν· ὥστε οὔτε ὠφελεῖται.

« Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. » Ἵνα μὴ δόξῃ παντελῶς κατευτελίζειν τὸ χάρισμα, φησί· Σὺ μὲν καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλὰ τῆς τοῦ πλησίον ὠφελείας μὴ προσούσης, ἄχρηστος ἡ εὐχαριστία.

« Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν. » Ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὅτι ὡς μὴ ἔχων τοῦτο τὸ χάρισμα, διὰ τοῦτο εὐτελίζει αὐτὸ, φησὶν, ὅτι Πλέον πάντων γλώσσαις λαλῶ.

« Ἀλλ' ἐν Ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ. » — « Διὰ τοῦ νοός μου· « τουτέστι, Νοῶν καὶ εἰδὼς ἃ λέγω, καὶ ἑρμηνεῦσαι δυνάμενος ταῦτα, ἵνα καὶ ἄλλους ὠφελήσω. « Ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ· » τουτέστιν, Ὅταν μὴ ἰσχύω αὐτοὺς ἑρμηνεῦσαι· τότε γὰρ εἰς ἐμὲ μόνον ἡ ὠφέλεια περίσταται. Πέντε δὲ λόγους λέγει πᾶς διδάσκαλος [30], ὁ τὰ καταλληλα φάρμακα ἑκάστῃ τῶν ἐν ἡμῖν πέντε αἰσθήσεων προσάγων.

« Ἀδελφοὶ, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσὶν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε· ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε. » Μετὰ τὸ δεῖξαι τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα, ποιόν τί ἐστι, λοιπὸν πληκτικωτέρῳ κέχρηται τῷ λόγῳ, καὶ ὀνειδίζει αὐτοῖς ὡς παιδικὰ φρονοῦσι. Νηπίων γάρ ἐστιν ἀληθῶς τὸ τὰ μικρὰ θαυμάζειν, διὰ τὸ τυχὸν ἐκπληκτικὰ εἶναι, οἷαί εἰσι καὶ αἱ γλῶσσαι· τῶν δὲ μεγάλων καταφρονεῖν, ὡς μηδὲν καινοπρεπὲς [31] ἐμφαινόντων, οἷαί εἰσι καὶ αἱ προφητεῖαι. Παραινεῖ τοίνυν αὐτοῖς [32] ἐνταῦθα, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται, μηδὲ γινώσκωσιν ἁπλῶς τί ἐστι καὶ κακία, ὡς οὐδὲ τὰ νήπια· ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι ὦσι· τουτέστιν, ἵνα διακρίνωσι τίνα μείζω καὶ ὠφελιμώτερα τῶν χαρισμάτων. Καὶ ἄλλως δὲ, νηπιάζει τῇ κακίᾳ, ὁ μηδένα κακοποιῶν, ἀλλ' ὥσπερ νήπιον, ἄκακος· ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειός ἐστιν, ὁ [*f.* ὃς] μετὰ τοῦ μηδένα κακοποιεῖν, ἔστι καὶ ὠφελῶν, καὶ οὐ μόνον κακίαν φεύγων, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν διώκων, καὶ φυλάττων ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ μὴ βλάπτεσθαι περὶ τὰ καίρια. Ὅμοιον τούτῳ τὸ, « Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. »

« Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὅτι Ἐν ἑτερογλώσσαις, καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει Κύριος. » Πάγamus quæ oramus. Idem et de psalmis intelligendum.

Vers. 16. « Quoniam si bene dixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet Amen ad tuam gratiarum actionem, quandoquidem quid dicas nescit ? » Quando psallis, inquit, si benedixeris spiritu, hoc est, spirituali dono linguæ, « qui supplet idiotæ locum, » id est laicus, quomodo dicet Amen ad tuam orationem ? Te enim dicentem, In sæcula sæculorum, obscure et per linguam non audivit, et proinde non juvatur.

Vers. 17. « Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur. » Ne videatur omnino donum illud vilipendere, Tu quidem, inquit, bene gratias agis, sed proximi tui commodo non accedente, inutilis est tua gratiarum actio.

Vers. 18. « Gratias ago Deo meo, quod plus vobis omnibus linguis loquar. » Ne suspicentur quod ceu carens eo charismate, ideo ipsum elevet ac vilipendat, Plus quam omnes, inquit, linguis loquor.

Vers. 19. « Sed in Ecclesia volo quinque verba **210** mente mea loqui, ut et alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. » « Mente mea; » hoc est intelligens et sciens quæ dico, ut qui possim interpretari hæc, ut et alios adjuvem. « Quam decem millia in lingua, » quando nimirum non possim ea interpretari : tum enim ad me solum commoditas redit. « Quinque » autem « verba » dicit quisquis alios instituit, medicinam convenientem cuivis quinque sensuum nostrorum adhibens.

Vers. 20. « Fratres, ne sitis pueri sensibus, sed malitia infantes estote; sensibus vero perfecti estote. » Postquam commonstravit quale sit linguarum donum, deinceps asperiore sermone utitur, exprobrans eis quasi puerilia affectantibus. Infantium enim revera est, res exiguas admirari, propterea quod forsan admirationem et stuporem excitent, quales sunt linguæ : magna vero contemnere, ut quæ nihil mirum præ se ferant, quales sunt prophetiæ. Adhortatur hic itaque eos, ut non efferantur, non inflentur, neque simpliciter sciant quid sit malitia, infantium instar : mente autem sive sensibus perfecti sint; hoc est, ut dijudicent quæ sint majora et commodiora charismata. Præterea, infans est militia, qui nemini est injurius, verum infantis in morem innocens. Mente vero sive sensibus perfectus est, qui præterquam quod nemini damnum det, juvet etiam alios, nedum vitium fugiens, verum virtutem etiam insequens, sibique cavens, ne in rebus, quæ alicujus sint momenti, damnum patiatur. Huic affine est illud : « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ [s]. »

Vers. 21. « In lege enim scriptum est : Quoniam aliis linguis, et labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me, dicit Dominus [t]. »

[s] Matth. x, 19. [t] Isa. xxviii, 11.

Variæ lectiones.

[29] ψαλμοῦ o. [30] διδασκαλικός o. [31] καινοπρεπέστατον. [32] αὐτούς o.

Rursus prophetiam cum linguis comparat, monstrans ipsam esse excellentiorem : et quomodo hoc fiat, per sequentia planum fiet. Legem autem universum Vetus Testamentum appellare consuevit. Propterea et nunc quæ in Isaia scribuntur, in lege dicit esse scripta. Cum vero ait, « Neque sic exaudient me, indicat quod ipsos attonitos reddere potuit miraculum; quod si non persuasi erant, ipsorum id culpa. Deus enim quæ sua sunt, semper facit, ac providentiam suam ostendit, etiamsi sciat eos non obtemperaturos, ut jam inexcusabiles sint.

VERS. 22. « Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus. » Signum autem terret quidem, non docet vero prorsus, neque juvat, quandoquidem et sæpe noceat, quemadmodum et lingua sine interpretatione, perinde ac infra dicit, « Dicent, quod insanitis. » Quin etiam signa infidelibus data sunt : fideles enim non habent opus hisce, ut qui jam fideles sint.

« Prophetia **211** autem non infidelibus, sed credentibus. « Prophetia, inquit, prodest fidelibus, eos instituens. Nonne igitur et infidelibus est prophetia? Equi deinceps dicit, « Si omnes prophetaverint, ingrediatur autem quispiam infidelis? » En istic infidelibus prophetia inservit. Poteris igitur dicere, non dixisse Apostolum inutilem esse infidelibus prophetiam; sed non esse in signum illis inutile, ut lingua. Quocirca ut summatim dicam, lingua est in signum infidelibus, hoc est ut admirationem moveat tantum. Prophetia vero et fidelibus est utilis et infidelibus, ipsos arguens, etiamsi non dicatur in signum eis esse.

VERS. 23. Si igitur convenerit Ecclesia universa in unum, et omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ et infideles, nonne dicent, quod insanitis? » Tacite indicat quod occasio sit noxæ etiam lingua, nisi interpretatio accesserit. Hoc autem dicit, fastum eorum tollens. Cum enim arbitrarentur se linguarum nomine esse admirationi, contrarium potius Paulus ostendit, quod scilicet ad ignominiam ipsis sunt, dum sunt in causa, cur insanire videantur. Ne autem existimes quod charismatis hoc opus sit, nempe quod ignominia efficiat habentem, ait, insipientes dicent, quod insanitis. « Idiotæ » enim, dicit, « aut infideles, » quales erant qui apostolorum temporibus dicebant musto eos esse plenos [u]. Nam sapientiores a linguis etiam nonnihil ædificationis recipiunt, ut qui apostolorum temporibus eos demirabantur, ceu magnalia Dei enarrantes [v].

VERS. 24, 25. « Si autem omnes prophetent, intret autem aliquis infidelis, vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus : sicque occulta cordis ejus manifesta fiunt, et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod Deus vere sit in

A λιν συγκρίνει τὴν προφητείαν πρὸς τὰς γλώσσας, καὶ δείκνυσιν αὐτὴν ὑπερέχουσαν· καὶ πῶς, διὰ τῶν ἑξῆς δῆλον. Νόμον δὲ τὴν Παλαιὰν πᾶσαν εἴωθε καλεῖν· διὸ καὶ νῦν τὰ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ φησὶ γεγράφθαι. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου, » δείκνυσιν ὅτι ἐκπλῆξαι αὐτοὺς ἠδύνατο τὸ θαῦμα· εἰ δὲ οὐκ ἐπείσθησαν, ἐκείνων τὸ ἔγκλημα. Ὁ γὰρ Θεὸς τὰ αὐτοῦ πάντοτε ποιεῖ, καὶ τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ δεικνύει, καίτοι εἰδὼς ἐκείνους μὴ πεισθησομένους, ὡς. ἂν ἀναπολόγητοι ὦσιν.

« Ὥστε αἱ γλῶσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις. » Τὸ δὲ σημεῖον ἐκπλήττει μέν, οὐ πάντως δὲ διδάσκει καὶ ὠφελεῖ· ὁπότε καὶ βλάπτει πολλάκις, ὥσπερ ἡ ἄνευ ἑρμηνείας γλῶσσα, καθὰ προϊών φησιν, ὅτι « Ἐροῦσιν, ὅτι μαίνεσθε· » ἀλλὰ μὴν καὶ τοῖς ἀπίστοις δέδοται B τὰ σημεῖα· οἱ γὰρ πιστοὶ οὐ δέονται τούτων, ἤδη πιστοὶ ὄντες.

« Ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν. » Ἡ προφητεία, φησὶν, ὠφελεῖ τοὺς πιστοὺς, κατηχοῦσα τούτους. Ἆρα οὖν καὶ τοῖς ἀπίστοις οὐκ ἔστιν ἡ προφητεία; καὶ πῶς παρακατιὼν λέγει, ὅτι « Ἐὰν πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος; » Ἰδοὺ γὰρ καὶ τοῖς ἀπίστοις ἡ προφητεία. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι οὐκ ἔστι χρήσιμος ἡ προφητεία τοῖς ἀπίστοις, ἀλλ' οὐκ ἔστιν εἰς σημεῖον ἀνωφελὲς, ὡς ἡ γλῶσσα. Ὥστε συλλήβδην εἰπεῖν, ἡ μὲν γλῶττα εἰς σημεῖόν ἐστι τοῖς ἀπίστοις, τουτέστιν, εἰς τὸ ἐκπλῆξαι μόνον· ἡ δὲ προφητεία καὶ τοῖς πιστοῖς ἐστι χρήσιμος, καὶ C τοῖς ἀπίστοις, ἐλέγχουσα αὐτοὺς, κἂν οὐκ εἰς σημεῖον αὐτοῖς εἶναι λέγηται.

« Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ Ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ πάντες λαλῶσι γλώσσαις, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἄπιστοι, οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε; » Ἤρεμα δείκνυσιν, ὅτι καὶ ἀφορμὴν βλάβης ἔχει [33] ἡ γλῶσσα, ἐὰν μὴ καὶ ἑρμηνείαν ἔχῃ. Τοῦτο δὲ λέγει καθαιρῶν αὐτῶν τὸ φύσημα. Ἐπεὶ γὰρ ἐνόμιζον, ὡς αἱ γλῶσσαι αὐτοὺς ποιοῦσι θαυμάζεσθαι, τοὐναντίον μᾶλλον δείκνυσιν ὁ Παῦλος, ὅτι εἰς ἀδοξίαν αὐτοῖς εἰσι, μαινομένους αὐτοὺς δοκεῖν ποιοῦσαι. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς ὅτι τοῦ χαρίσματός ἐστι τοῦτο τὸ ἔργον, τὸ δυσφημίᾳ περιβάλλειν τὸν ἔχοντα, φησὶν, ὅτι οἱ ἀνόητοι ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε. « Ἰδιῶται » γὰρ, φησὶν, « ἢ ἄπιστοι, » οἷοι καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, οἱ λέγοντες D αὐτοὺς γλεύκους μεμεστῶσθαι· ἐπεὶ οἵ γε σωφρονέστεροι καὶ ἀπὸ τῶν γλωσσῶν κερδαίνουσιν, ὡς οἱ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων θαυμάζοντες αὐτοὺς, ὡς τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ διηγουμένους.

« Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων· καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται, καὶ οὕτω πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεὸς

[u] Act. II, 13. [v] Ibid. 11.

Variæ lectiones.

[33] ἀφορμὴ βλάβης ἐστίν. O.

ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστιν. » Ὁρᾷς τὴν προφητείαν πῶς ὠφελιμωτέρα, πῶς τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας ἀποκαλύπτουσα, ποιεῖ τὸν ἄπιστον ἐπιγινώσκειν τὸν Θεὸν, πίπτοντα ἐπὶ πρόσωπον καὶ προσκυνοῦντα, καὶ ὁμολογοῦντα, ὅτι « Ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστιν; » Ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ γέγονε· τοῦ Δανιὴλ γὰρ ἀποκαλύψαντος αὐτῷ τὸ ὄναρ [34], εἶπεν· « Ἐπ' ἀληθείᾳ ὁ Θεὸς ὑμῶν, αὐτός ἐστι Θεὸς ἀποκαλύπτων μυστήρια. » Γνῶθι οὖν ἐντεῦθεν, τί ἦν ὃ εἴρηται ἀνωτέρω, τὸ, « Ἐν ἀποκαλύψει. » Ἰδοὺ γὰρ ἡ ἀποκάλυψις εἶδος ἦν προφητείας. Σημείωσαι δὲ καὶ ὅπως τὸ Πνεῦμα, Θεός· φησὶ γάρ· « Ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστιν. » Ἐν δὲ τοῖς προφητεύουσι πάντως τὸ Πνεῦμα· οὕτω γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι προφητεῖαι ἐν Πνεύματι δίδονται.

A vobis. » Viden' prophetiam, quomodo sit commodior, quomodo cordis abdita revelans, faciat infidelem agnoscere Deum, ut in faciem procumbat adoretque, et confiteatur quod Deus vere sit in vobis? Quod in Nabuchodonosor etiam contigit. Per Danielem enim somnio illi patefacto, « Revera, inquit, Deus vester ipse est qui revelat mysteria. » Hinc igitur cognosce quid sit quod supra dictum est, « In revelatione. » Ecce enim revelatio est quædam prophetiæ species. Observa autem quod Spiritus sit Deus : dicit enim, « Deus vere in vobis est. » In prophetantibus autem omnino est Spiritus. Sic enim et supra dixit, nempe quod prophetiæ in Spiritu dantur.

« Τί οὖν ἐστιν, ἀδελφοί; Ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω. » Καὶ ψαλμοὺς τὸ παλαιὸν ἐποίουν ἀπὸ χαρίσματος, καὶ διδασκαλίας δὲ χάρισμα ἐδίδοτο. Ἀποκάλυψιν δὲ τὴν προφητείαν καλεῖ, ἀπὸ τοῦ εἴδους τὸ γένος ὀνομάσας. Μνημονεύει δὲ τῆς γλώσσης, ἵνα μὴ πάντη εὐκαταφρόνητον δόξῃ τὸ χρῆμα [35], καὶ οὐδὲ ἐν χαρίσματος [36] τάξει. « Πάντα » οὖν ταῦτα, φησὶ, « πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω· » τοῦτο γὰρ τοῦ Χριστιανοῦ ἴδιον, τὸ οἰκοδομεῖν, τὸ ὠφελεῖν. Πῶς δὲ ὁ μόνον γλῶσσαν ἔχων δύναται οἰκοδομεῖν; Ἐὰν συνέρχηται τῷ ἑρμηνείαν ἔχοντι, καὶ ἡνωμένως τὰ χαρίσματα ἐπιδεικνύωνται.

B Vers. 26. « Quid ergo est, fratres? Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet, **212** doctrinam habet, revolutionem habet, linguam habet, interpretationem habet : omnia ad ædificationem fiant. » Psalmos etiam olim faciebant ex dono, doctrinæ pariter donum dabatur. Revelationem autem prophetiam nominat, a specie genus vocando. Meminit autem linguæ, ne res omnino contemptibilis videatur, neque charismatis loco digna. « Cuncta, » inquit, hæc « ad ædificationem fiant. » Christiani namque hoc est officium, ut ædificet, ut prosit. Quomodo autem qui linguam tantum habet, ædificare potest? Si interpretandi dono præditum sibi comitem adhibeat, donaque conjunctim ostendant.

« Εἴτε γλώσσῃ τις λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἷς διερμηνευέτω. » Οὐ κωλύω τὸ γλώσσῃ λαλεῖν, ἀλλὰ τὸ, χωρὶς ἑρμηνέως. Μὴ οὖν πολλοὶ γλώσσαις λαλείτωσαν, ἵνα μὴ σύγχυσις καὶ [37] ἀκαταστασία γίνηται. « Καὶ ἀνὰ μέρος, » τουτέστιν, ἐκ διαδοχῆς. Πάντως μέντοι ἑρμηνεὺς ἔστω.

C Vers. 27. « Sive lingua quis loquitur, per duos id fiat, aut ad plurimum tres, et per partem, et unus interpretetur. » Non prohibeo lingua loqui, sed sine interprete. Ne igitur multi linguis loquantur, ne confusio et tumultus fiat. « Et per partem, » id est per successionem. Omnino vero interpretem adesse necessum fuerit.

« Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ διερμηνευτὴς, σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ· ἑαυτῷ δὲ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ. » Ἐὰν μὴ ἔχῃ ἑρμηνευτὴν, ἐν Ἐκκλησίᾳ μὴ λαλείτω, ἵνα μὴ δοκῇ Βάρβαρος, ἀσύνετα καὶ ἀδιανόητα φθεγγόμενος τοῖς πολλοῖς. Ἐὰν δὲ οὕτως εἴη κενόδοξος, ὥστε μὴ ἀνέχεσθαι σιγᾷν, » ἑαυτῷ λαλείτω καὶ τῷ Θεῷ, » τουτέστιν ἀψοφητὶ καὶ ἠρέμα καθ' ἑαυτὸν, ὡς Θεῷ μόνῳ εἶναι ἀκουστὰ τὰ λεγόμενα, οὐκ ἀνθρώποις. Ὅρα δὲ, πῶς δοκῶν ἐπιτρέπειν, ἀποτρέπει.

Vers. 28. « Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia, sibiipsi autem loquatur et Deo. » Si non habuerit interpretem, in Ecclesia non loquatur, ne videatur Barbarus, haud intelligibilia et stulta plerisque sonans. Si autem adeo fuerit ambitiosus, ut non possit silere, « sibi loquatur et Deo, » hoc est citra strepitum, ac tacite apud sese, ut soli Deo audiantur quæ dicuntur, et non hominibus. D Animadverte autem quomodo visus concedere, dehortetur.

« Προφῆται δὲ δύο, ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. » Ἦσαν ἐν τοῖς προφήταις καὶ μάντεις λανθάνοντες· διό φησιν, ὅτι « Διακρινέτωσαν » τούτους « οἱ ἄλλοι, » μήπου τις μάντις ὑποκρύπτηται. Καθάπερ γὰρ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, ἦν χάρισμα διακρίσεως, ὥστε γινώσκειν τοὺς ψευδεῖς καὶ τοὺς ἀληθεῖς. Διὰ τοῦτο δὲ δύο ἢ τρεῖς προφητεύειν κελεύει, διά τε τὸ εὐτακτότερον, καὶ τὸ μὴ ἐν τῷ πλήθει λανθάνειν τοὺς μάντεις.

Vers. 29. « Prophetæ autem duo aut tres dicant, et cæteri dijudicent. » Latitabant inter prophetas vani etiam vates : eam ob rem dicit, Eos « dijudicent alii, » ne aliquis vates vanus occultetur. Ut enim in superioribus commemoratum est, fuit etiam donum dijudicationis, ut dignoscerent qui mendaces, et qui veraces essent. Idcirco autem duos aut tres prophetare jubet, ut eo melior ordo consistat, neque in multitudine falsi vates clanculum delitescant.

[34] Dan. II, 47.

Variæ lectiones.

[34] ἐνύπνιον o. [35] χάρισμα o. [36] χάριτος o. [37] σύγχυσις, ἀταξία καὶ m.

VERS. 30, 31. « Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim singulatim omnes prophetare, ut omnes discant, et omnes consolationem recipiant. » Bonum hic ordinem et humilitatem docet. Cum enim alii inspirarit Spiritus, tu qui prior es, tace. Si enim Spiritus te voluisset loqui, non illum excitasset. Deinde illi consolationem præbens, « Potestis, » inquit, « singulatim omnes prophetare, » hoc est Ne mœreas, potes enim et tu, et alius, et omnes per partem, hoc est per successionem prophetare. Non enim in uno solo concluditur donum, sed omnibus datur, ut universa Ecclesia discat, et consolationem ad virtutem recipiat.

213 VERS. 32. « Et spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt. » Hoc ad consolationem quoque ejus, qui conticescere jussus est, pertinet. Quod vero dicit, est hujusmodi : Ne contendas, neque seditionem cieas. Ipse namque Spiritus, hoc est donum quod in te est, et operatio Spiritus qui in te est, subjicitur dono alterius, qui ad prophetandum concitatus est. Quod si Spiritus subjicitur, tu multo magis qui Spiritum possides, non debes esse contentiosus. Nonnulli vero hoc ita intellexerunt : Vates sane apud Græcos omnes, quando semel arrepti essent a dæmone, etiam si voluissent, non potuerunt tamen reticere. Apud nos vero sancti prophetæ haud sic agebant, verum in ipsorum est arbitratu, inquit, vel loqui, vel tacere. Atque hoc est quod ait, Spiritus prophetarum, id est dona, subduntur ipsis : atque in manu prophetarum est silere, vel non silere. Ne enim dicat is qui donum habet, Qui tacere possum, perinde ac tu mandas, cum a Spiritu agitatus loquar? Atqui Spiritus, inquit, qui te agitat, tibi subditur, inque tua deinceps potestate situm est tacere. Noli itaque Spiritum nequidquam prætendere.

VERS. 33. « Non enim est dissensionis Deus, sed pacis, quemadmodum in omnibus Ecclesiis sanctorum. » Indicat quod Deo etiam placeat priorem tacere. Non enim est Deus seditionis et confusionis (quæ ex eo quod non sileant, sed omnes prophetare velint, nascitur), verum pacis est Deus. Ista vero pax in omnibus Ecclesiis sanctorum, hoc est fidelium, versatur. Sunt enim et Græcorum et Judæorum ecclesiæ. Pudeat igitur vos præter et contra omnes Ecclesias vivere.

VERS. 34. « Mulieres vestræ in Ecclesiis taceant : non enim permissum est eis loqui ; sed subditas esse, sicut et lex dicit. » Cum omnia pulchre ordinasset, et quæ de linguis, et quæ de prophetis in quæstionem veniebant, ne multi prophetent, et ita confusio et seditio ex eo subnascatur : nunc etiam mulierum tumultum compescit, dicens : « In Ecclesia taceant. » Deinde quod majus est, convenientius ait

A « ᾽Εὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω. Δύνασθε γὰρ καθ᾽ ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι καὶ πάντες παρακαλῶνται. » Εὐταξίαν ἐνταῦθα καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκει. Ὅταν γὰρ ἄλλῳ ἐμπνεύσῃ τὸ Πνεῦμα, φησὶ, σὺ σίγα ὁ πρῶτος· εἰ γὰρ ἠθέλησε τὸ Πνεῦμα σὲ λαλεῖν, οὐκ ἂν ἐκεῖνον ἐκίνησεν. Εἶτα παραμυθούμενος ἐκεῖνον, φησί· « Δύνασθε γὰρ καθ᾽ ἕνα πάντες προφητεύειν · » τουτέστι, Μὴ λυποῦ· δύνασαι γὰρ καὶ σὺ, καὶ ἄλλος, καὶ πάντες ἀνὰ[38] μέρος, καὶ ἐκ διαδοχῆς προφητεύειν. Μὴ γὰρ ἑνὶ μόνῳ περικλείεται τὸ χάρισμα, ἀλλὰ πρὸς πάντας δίδοται, ἵνα πᾶσα ἡ ᾽Εκκλησία μανθάνῃ, καὶ παράκλησιν πρὸς ἀρετὴν δέχηται.

B « Καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. » Καὶ τοῦτο πρὸς παραμυθίαν τοῦ ἐπιτρεπομένου σιγᾷν. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ φιλονείκει, μηδὲ στασίαζε· αὐτὸ γὰρ τὸ Πνεῦμα, τουτέστι, τὸ ἐν σοὶ χάρισμα, καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐν σοὶ Πνεύματος, ὑποτάσσεται τῷ χαρίσματι τοῦ ἑτέρου τοῦ κινηθέντος εἰς τὸ προφητεύειν· καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα ὑποτάσσεται, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς ὀφείλεις ὁ κεκτημένος τὸ Πνεῦμα, μὴ φιλονεικεῖν. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν τοῦτο· Οἱ μὲν παρ᾽ Ἕλλησι μάντεις, ἐπειδὰν ἅπαξ κατεσχέσθησαν [*f.*–σχέθ.] ὑπὸ τοῦ δαίμονος, κἂν ἐβούλοντο, οὐκ ἠδύναντο σιγᾷν. Οἱ δὲ παρ᾽ ἡμῖν ἅγιοι προφῆται οὐχ οὕτως, ἀλλὰ παρ᾽ αὐτοῖς, φησὶν, ἔστι τὸ σιγᾷν, ἢ λαλεῖν· καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ φη-
C σὶν, ὅτι Τὰ πνεύματα τῶν προφητῶν, τουτέστι, τὰ χαρίσματα, ὑποτάσσεται αὐτοῖς, καὶ ἐπὶ τοῖς προφήταις ἐστὶ τὸ σιγῆσαι καὶ τὸ μὴ σιγῆσαι. Ἵνα γὰρ μὴ λέγῃ ὁ τὸ χάρισμα ἔχων, ὅτι Πῶς δύναμαι σιγῆσαι καθὰ κελεύεις, ὅπου γε παρὰ τοῦ Πνεύματος κινούμενος λαλῶ; φησὶν, ὅτι Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦτο τὸ κινοῦν σε ὑποτάσσεταί σοι, καὶ ἐν τῇ σῇ λοιπὸν ἐξουσίᾳ κεῖται τὸ σιγᾷν· καὶ μὴ μάτην προφασίζου τὸ Πνεῦμα.

« Οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ Θεὸς, ἀλλ᾽ εἰρήνης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς ᾽Εκκλησίαις τῶν ἁγίων. » Δείκνυσιν, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ, τὸ τὸν πρῶτον σιγᾷν· οὐ γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς ἀκαταστασίας καὶ συγχύσεως (ἥτις ἐκ τοῦ μὴ σιγᾷν, ἀλλὰ πάντας προφητεύειν, γίνεται), ἀλλ᾽ εἰρήνης ἐστὶ Θεός. Αὕτη
D δὲ ἡ εἰρήνη ἐν πάσαις ταῖς ᾽Εκκλησίαις τῶν ἁγίων, τουτέστι, τῶν πιστῶν, πολιτεύεται· εἰσὶ γὰρ καὶ Ἑλλήνων, καὶ Ἰουδαίων ἐκκλησίαι. Αἰσχύνθητε οὖν ὑμεῖς παρὰ πάσας τὰς ᾽Εκκλησίας πολιτευόμενοι.

« Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν· οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ᾽ ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. » Ἐπειδὴ πάντα καλῶς διετάξατο, καὶ τὰ περὶ τῶν γλωσσῶν, καὶ τὰ περὶ τῶν προφητῶν, ἵνα μὴ πολλοὶ προφητεύωσι, καὶ σύγχυσις καὶ ἀκαταστασία ἐκ τούτου εἴη· νῦν καὶ τὸν ἀπὸ τῶν γυναικῶν θόρυβον καταστέλλει, καί φησιν, ὅτι « Σιγάτωσαν ἐν ἐκκλησίᾳ· » εἶτα τὸ μεῖζόν

Variæ lectiones.

[38] κατὰ O.

φησιν, ὅτι τὸ ὑποτάσσεσθαι αὐταῖς ἁρμοδώτερον. Ἡ γὰρ ὑποταγὴ τὴν μετὰ φόβου σιωπὴν δηλοῖ, ὡς ἐπὶ τῶν δουλίδων γίνεται. Νόμον δὲ τὸ τῆς Γενέσεως βιβλίον λέγει, ἐν ᾧ γέγραπται· « Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. » Εἰ οὖν τῷ ἀνδρὶ ὑποτάσσεσθαι ὡρίσθη, πολλῷ μᾶλλον τοῖς πνευματικοῖς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διδασκάλοις.

« Εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς οἰκείους[39] ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν. » Ὥσπερ τινὸς εἰπόντος· Ἐὰν μὴ λαλῶσι, πῶς μάθοιεν[40] τὰ ἀγνοούμενα; φησὶν, ὅτι Ἐν οἴκῳ παρὰ τῶν ἀνδρῶν μανθανέτωσαν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐκείνας κοσμίας ποιεῖ, καὶ τοὺς ἄνδρας προσεκτικωτέρους, ἅτε ὀφείλοντας, ἃ ἤκουσαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ταῖς γυναιξὶ παρακατατίθεσθαι ἐρωτώσαις αὐτούς. Σημείωσαι δὲ, ὅτι οὐδὲ περὶ ἀναγκαίων καὶ ψυχωφελῶν ἐπιτέτραπται γυναιξὶ λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ.

« Αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναιξὶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. » Ἐπειδὴ ἐκεῖναι ἴσως ἐνεκαλλωπίζοντο ταῖς ὄῆθεν πνευματικαῖς ἐν ἐκκλησίᾳ ὁμιλίαις, αὐτὸς τοὐναντίον φησὶν, ὅτι ἀδοξία ἐστὶν αὐταῖς καὶ αἰσχύνη τοῦτο.

« Ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν; « Ὡσανεὶ πρός τινας ἀντειπόντας αὐτῷ ὁ λόγος ἐσχημάτισται. Τί γὰρ, φησὶν, ἐναντιοῦσθε, καὶ οὐχ ἡγεῖσθε καλὸν εἶναι τὸ σιγᾷν ἐν ἐκκλησίᾳ τὰς γυναῖκας; Μὴ ὑμεῖς ἐστε διδάσκαλοι; καὶ ἀφ' ὑμῶν ἐξῆλθε τὸ κήρυγμα [καὶ] εἰς τοὺς λοιπούς; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους ἐστάθη ἡ πίστις; καὶ οὐ δεῖ[41] τὰ παρ' ἑτέρων δεχθέντα, καὶ ὑμᾶς δέχεσθαι; Οὔτε οὖν πρῶτοι ὑμεῖς ἐστε πιστοὶ, οὔτε μόνοι. Δεῖ τοίνυν τὰ τῇ οἰκουμένῃ δοκοῦντα καὶ ὑμᾶς στέργειν.

« Εἴ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικὸς, ἐπιγινωσκέτω ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι τοῦ Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί. » Τὸ πάντων ἰσχυρότερον τελευταῖον τέθεικεν, ὅτι Ὁ Θεὸς ταῦτα ἐπιτάττει δι' ἐμοῦ, καὶ τοῦτο πάντως γνώσεται, ὃς ἂν δοκῇ παρ' ὑμῖν προφήτης εἶναι, ἢ ἄλλο τι πνευματικὸν χάρισμα ἔχων, τουτέστι γνώσεως.

« Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω. » Τουτέστιν· Ἐγὼ εἶπον· ὁ θέλων πειθέσθω. Τὸ δὲ οὕτω λέγειν, σημεῖόν ἐστιν ἀνδρὸς μὴ τὸ οἰκεῖον θέλημα συνιστῶντος, ἀλλὰ τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦντος. Εἴωθε δὲ τοῦτο ποιεῖν ὁ Παῦλος, ἔνθα μὴ σφόδρα ἀναγκαῖον ἔχει τὸ ἀντιτείνειν. Τί γὰρ Παύλῳ ἀναγκαῖον τὸ ἀνθίστασθαι, καὶ πείθειν, ὅτι Θεοῦ εἰσιν ἐντολαὶ ἃ λέγει, καὶ ταῦτα πρὸς μαθητὰς αὐτοῦ λέγοντι, καὶ [ταῦτα] εἰπόντι ὅτι ὁ πνευματικὸς ἐπιγνώσεται ταῦτα, ὅτι θεῖά εἰσι; πρόδηλον γὰρ, ὅτι πάντες ἂν ἐπέδραμον τῷ εἰπεῖν αὐτὰ θεῖα, ἵνα δόξωσι πνευματικοί.

« Ὥστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε. » Περὶ τῶν χαρισμάτων διαλεχθεὶς, εἶτα παρενέβαλε μέσον τὸν

esse ut subjiciantur. Subjectio enim cum timore silentium indicat, perinde ac in ancillis fit. Legem autem Genesis librum appellat, in quo scriptum est: « Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur. » Si igitur decretum est ut viro subdatur, multo magis spiritualibus in Ecclesia doctoribus.

VERS. 35. » Si quid autem discere volunt, domi viros suos interrogent. » Perinde ac si quis dicat, Nisi loquantur, quomodo discent quæ ignorant? Domi, inquit, a suis maritis discant. Hoc autem et illas ornatas reddit, et viros attentiores **214** facit, ut qui debeant, quæ in Ecclesia audiverunt, uxoribus eos interrogantibus recitare, ac veluti apud eas deponere. Observa autem quod ne de necessariis quidem rebus et animæ commodis, mulieribus loqui permissum est in ecclesia.

« Turpe est enim mulieribus in ecclesia loqui. » Quandoquidem illæ forsan putabant sibi decori esse in ecclesia colloquia spiritualia miscere, ipse e contra hoc illis in dedecus et pudorem cedere asserit.

VERS. 36. « An a vobis verbum Dei processit? aut ad vos solos pervenit? » Veluti adversus quosdam sibi contradicentes hic sermo formatus est. Quid enim, inquit, mihi adversamini, nec pulchrum esse putatis feminas in ecclesia tacere? Numquid vos estis doctores? aut a vobis exiit prædicatio verbi ad reliquos? vel apud vos solos stabilita est fides, nec oportet vos ab aliis recepta recipere? Neque igitur vos primi estis fideles, neque soli. Quæ itaque universo placent orbi, vos etiam amare oportet.

VERS. 37. « Si quis videtur propheta esse aut spiritualis, agnoscat quæ scribo vobis, quod Domini sunt mandata. » Quod omnium est fortissimum, postremo loco posuit, Deus, inquiens, hæc imperat per me: atque hoc omnino cognoscet, qui visus fuerit apud vos esse propheta, vel aliud quoddam spirituale donum habeat, hoc est scientiæ.

VERS. 38. « Si autem quis ignorat, ignoret. » Hoc est, Ego dixi: qui vult, obtemperet. Sic vero loqui hominis est sua non commendantis, sed rem publicam spectantis. Consuevit autem Paulus hoc facere, ubi non admodum necessarium est opponere se cuiquam. Quid enim Paulo necessarium reniti aliis, atque persuadere velle, quod Dei sint mandata quæ dicat, idque cum ad discipulos suos loquatur, et dicat spiritualem hominem agniturum quod hæc divina sint? perspicuum enim est omnes assensuros eum divina ac cœlestia loqui, quo spirituales esse videantur.

VERS. 39. « Itaque, fratres mei, æmulamini prophetare, et linguis loqui ne prohibeatis. » Ubi de charismatibus disputasset, sermonem de mulieribus

[39] Gen. III, 16.

Variæ lectiones.

[39] ἰδίους o. [40] μάθωσι o. [41] χρὴ o.

in medium inserit. Nunc autem rursus de charismatibus disserit, primas prophetiæ tribuens, « Æmulamini, » inquiens : secundas vero linguis. Atqui non dixit, Permittite loqui, sed, « Ne prohibete : » quod dicere solemus in rebus non necessariis, neque adhortantes, neque dehortantes.

περὶ τῶν γυναικῶν λόγον· νῦν οὖν πάλιν περὶ τῶν χαρισμάτων λέγει, καὶ τῇ προφητείᾳ τὰ πρωτεῖα δίδωσιν, εἰπών· « Ζηλοῦτε· » ταῖς δὲ γλώσσαις, τὰ δευτερεῖα. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐπιτρέπετε λαλεῖν, ἀλλὰ, « Μὴ κωλύετε· » ὅπερ εἰώθαμεν λέγειν ἐπὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων, μήτε προτρέποντες, μήτε ἀποτρέποντες.

' Vers. 40. « Omnia decore ac secundum ordinem fiant. » Veluti in summa hic omnia corrigit, et quæ ad eos qui linguis loquuntur, et quæ ad mulieres in ecclesia loquentes **215** pertinent : ac simpliciter omnia, quæ apud illos haud justo ordine fiunt. Decore autem et ordine fieri queant, si ii qui linguis loquuntur cum interpretatione loquantur, et non veluti insanientes, si prophetæ sibi mutuo cedant, si feminæ conticescant.

« Πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω. » Ὡς ἐν κεφαλαίῳ τὰ πάντα διορθοῦται, τά τε τῶν γλώσσαις λαλούντων, τά τε τῶν λαλουσῶν ἐν ἐκκλησίᾳ γυναικῶν· καὶ ἁπλῶς, πάντα τὰ παρ' αὐτοῖς μὴ κατὰ τάξιν γινόμενα. Εὐσχημόνως δ' ἂν γένοιτο καὶ κατὰ τάξιν, εἰ οἱ γλώσσαις λαλοῦντες μεθ' ἑρμηνείας[42] λαλοῦσι, καὶ μὴ ὡς μαινόμενοι· εἰ οἱ προφῆται ἀλλήλοις παραχωροῦσιν, εἰ αἱ γυναῖκες σιγῶσι.

CAPUT XV.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Vers. 1. « Notum autem facio vobis fratres, Evangelium quod prædicavi vobis. » Sermonem de resurrectione aggreditur, qui caput est nostræ fidei. Si enim non est resurrectio, neque Christus excitatus est. Quod si non est excitatus, neque incarnatus est : efficiturque hac ratione, ut universa fides nostra evanescat. Quoniam igitur resurrectio apud Corinthios ita claudicabat (nam sapientes externa sapientia clari, omnia suscepissent potius quam resurrectionem), de hoc contendit Paulus. Sapientissime vero ipsis in memoriam revocat ea quæ jam antea illorum fidei commissa erant. Nihil enim novum, inquit, vobis dico, sed quod jam antea vobis cognitum, oblivioni vero traditum erat, istud vobis notum facio, hoc est ad memoriam vobis revoco. Fratres autem eos appellans, partim placavit, partim in memoriam revocat unde fratres facti simus, nimirum tum ab incarnati Christi adventu, cujus fides in periculum adducebatur, tum a baptismate, quod sepulturæ et resurrectionis Domini typus est. Evangelium autem dicens, innumerorum bonorum meminit, quibus per incarnati Christi adventum et resurrectionem potiti sumus.

« Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ Εὐαγγέλιον ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν. » Εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον εἰσβάλλει· ὅς ἐστι τὸ κεφάλαιον τῆς ἡμετέρας πίστεως. Εἰ γὰρ οὐκ ἔστιν ἀνάστασις, οὐδὲ ὁ Χριστὸς ἠγέρθη· εἰ δὲ οὐκ ἠγέρθη, οὐδὲ ἐσαρκώθη· καὶ οὕτως οἴχεται ἡ πᾶσα ἡμῶν πίστις. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἐχώλευε παρὰ τοῖς Κορινθίοις (οἱ γὰρ ἔξω σοφοὶ πάντα ἂν κατεδέξαντο ἢ τὴν ἀνάστασιν), περὶ τούτου ἀγωνίζεται Παῦλος. Σοφώτατα δὲ ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῶν ἤδη αὐτοῖς πιστευθέντων. Οὐδὲν γὰρ ξένον, φησὶ, λέγω ὑμῖν· ἀλλὰ τὸ ἤδη γνωρισθὲν ὑμῖν, διαλαθὸν δὲ, τοῦτο γνωρίζω, τουτέστιν, ἐπαναμιμνήσκω. Ἀδελφοὺς δὲ αὐτοὺς ὀνομάσας, ἅμα μὲν κατεπράϋνεν, ἅμα δὲ ἀνέμνησεν, ὅθεν ἀδελφοὶ γεγόναμεν, καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου Χριστοῦ παρουσίας ἡ[43] κινδυνεύει ἀπιστηθῆναι· καὶ ὅτι ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, ὃ τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἐστὶ τύπος. Καὶ Εὐαγγέλιον δὲ εἰπὼν, τῶν μυρίων ἀγαθῶν ἀνέμνησεν, ὧν ἀπελαύσαμεν διὰ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας καὶ τῆς ἀναστάσεως.

« Quod et accepistis. » Non dixit, quod audivistis, sed : « Quod accepistis; » non enim sermone tantum, sed per opera et miracula Evangelium acceperant; et simul ut eis persuadeat ut hoc ceu depositum retineant.

« Ὃ καὶ παρελάβετε. » Οὐκ εἶπεν, Ὃ ἠκούσατε, ἀλλ', « Ὃ παρελάβετε. » Οὐ λόγῳ γὰρ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ θαυμάτων αὐτὸ παρέλαβον· καὶ ἅμα ἵνα πείσῃ αὐτοὺς ὡς παρακαταθήκην κατέχειν αὐτό.

« In quo et statis, per quod et salvamini. » Etiamsi concussi nonnihil essent, stare tamen eos asserit in hoc, libenter simulans se ignorare, atque antevertens eos, ut, etiamsi maxime velint, negare tamen haud possint. Quid autem lucri erit, si in isto steteritis, nimirum, ut salvemini.

« Ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε. » Καίτοι σαλευομένους, ὅμως ἑστάναι ἐν τούτῳ φησὶν, ἑκὼν προσποιούμενος ἀγνοεῖν, καὶ προκαταλαμβάνων αὐτούς· ἵνα μηδὲ, εἰ σφόδρα βουληθεῖεν, ἀρνήσασθαι δύνωνται. Τί δὲ τὸ κέρδος τοῦ ἐν τούτῳ ἑστάσθαι; Τὸ σώζεσθαι.

Vers. 2. « Qua ratione prædicaverim vobis. » Quod ait, hujusmodi quiddam est : De hoc quod resurrectio sit, nihil vobis indico : quandoquidem hac in re non eratis concussi. Hujus autem fortasse

« Τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν. » Τοιοῦτόν τι λέγει· Περὶ μὲν τοῦ εἶναι ἀνάστασιν, οὐδὲν γνωρίζω ὑμῖν· καὶ γὰρ οὐδὲ παρεσαλεύθητε ἐν τούτῳ. Τοῦτο δὲ ἴσως δεῖσθε μαθεῖν, τίνι τρόπῳ γίνεσθαι τὴν ἀνά-

Variæ lectiones.

[42] ἑρμηνέως o. [43] ἣν o.

στασιν εὐηγγελισάμην ὑμῖν· τοῦτο δὲ καὶ γνωρίζω ὑμῖν, περὶ τοῦ πῶς δηλαδὴ γίνεται ἡ ἀνάστασις. A

« Εἰ κατέχετε, ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῆ ἐπιστεύσατε. » Ἐπειδή, εἶπεν, ὅτι « Ἑστήκατε, » ἵνα μὴ ῥᾳθυμοτέρους αὐτοὺς ποιήσῃ, φησίν· « Εἰ κατέχετε. » Κατέχετε δὲ πάντως, « ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῆ ἐπιστεύσατε. » Ἀντὶ τοῦ, Εἰ μὴ ἄρα μάτην ὀνομάζεσθε Χριστιανοί. Τὸ γὰρ πᾶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ τῆς ἀναστάσεως κεῖται δόγματι.

« Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον. » Ὡς μέγα ὂν τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως δόγμα, « ἐν πρώτοις αὐτὸ παρέδωκα· » οἱονεὶ γὰρ θεμέλιός ἐστι πάσης τῆς πίστεως. Παρέλαβον δὲ αὐτὸ κἀγὼ, ἀπὸ Χριστοῦ δηλαδή. Ὥσπερ οὖν ἐγὼ κατέχω αὐτὸ, B οὕτω καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε κατέχειν· καὶ ὡς ἐν πρώτοις παρειληφότες, νῦν οὐ δίκαιοί ἐστε ἀμφιβάλλειν, κἂν διὰ τὸν χρόνον.

« Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς. » Προδήλως τοῦ ἐν τῷ Παύλῳ λαλοῦντος Χριστοῦ ῥήματά ἐστι ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Μανιχαῖοι ἔμελλον λέγειν, ὅτι ὁ Παῦλος θάνατον λέγει τὰς ἁμαρτίας, καὶ ἀνάστασιν τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν, ἀπὸ τούτων τῶν ῥημάτων αὐτοὺς ἐλέγχεσθαι εὐδόκησεν. Ἀπέθανε γὰρ ὁ Χριστός· ποῖον θάνατον; σωματικὸν πάντως· οὐ γαρ δὴ τὸν ἐν ἁμαρτίαις· « Ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν. » Εἰ δὲ καὶ ἀναισχυντοῖεν, λέγοντες, ὅτι Τὸν ἐν ἁμαρτίαις θάνατον ἀπέθανε καὶ αὐτός· πῶς φησιν, ὅτι « Ὑπὲρ C τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν; » Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ἁμαρτωλὸς ἦν, πῶς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν ἀπέθανεν; Ἀλλὰ καὶ τῷ, « Κατὰ τὰς Γραφὰς, » εἰπεῖν, ἐντρέπει σαφέστατα τούτους. Πανταχοῦ γὰρ αἱ Γραφαὶ τοῦτον τὸν σωματικὸν θάνατον τῷ Χριστῷ προσμαρτυροῦσιν. « Ὤρυξαν » γὰρ, φησὶ, « χεῖράς μου, καὶ πόδας μου· » καὶ, « Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν· » καὶ, « Ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· » καὶ, « Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου ἦκει εἰς θάνατον. »

« Καὶ ὅτι ἐτάφη. » Οὐκοῦν καὶ σῶμα εἶχε· τὸ γὰρ θαπτόμενον σῶμά ἐστιν. Οὐ προσέθηκε δὲ, « Κατὰ τὰς Γραφὰς, » ἢ ὅτι δῆλος ἦν ὁ τάφος πᾶσιν· ἢ ὅτι κατὰ κοινοῦ κεῖται τὸ, « Κατὰ τὰς Γρα- D φάς. »

« Καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς Γραφάς. » Καὶ ποῦ αἱ Γραφαί φασιν, ὅτι » Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγήγερται; » Διὰ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν τύπου· καὶ πρὸ τούτου, τοῦ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἀποσωθέντος [καὶ] ζῶντος τῇ μητρὶ, καὶ μὴ σφαγέντος, καὶ μυρίων ἄλλων τύπων· καὶ ἀπὸ ῥημάτων τοῦ μὲν Ἡσαΐου, « Κύριος βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς, δεῖξαι αὐτῷ φῶς· » τοῦ δὲ Δαυΐδ, « Οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην. »

« Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ. » Ἐν πρώτοις τὸν ἀξιο-

rei cognitione opus habetis, quanam ratione futuram resurrectionem vobis prædicaverim : atque hoc vobis notum facio, quomodo videlicet futura sit resurrectio.

« Si tenetis, nisi frustra credidistis. » Quia dixerat, « Statis, » ne segniores eos faciat, adjicit, « Si tenetis. » Tenetis autem omnino, « nisi temere credidistis, » pro eo **216** quod est, nisi frustra nominamini Christiani. Christianismi namque universum negotium in resurrectionis dogmate situm est.

VERS. 3. « Tradidi enim vobis in primis, quod et accepi. » Tanquam ingens sit de resurrectione dogma, » Tradidi illud vobis in primis. » Velut enim fundamentum est universæ fidei. « Accepi » autem et ego ipsum, a Christo nimirum. Quemadmodum igitur ego retineo, debetis et vos illud ipsum retinere. Et sicut in primis accepistis, non est æquum ut jam dubitetis, saltem ob tempus.

« Quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris, secundum Scripturas. » Christi perspicue in Paulo loquentis hæc verba sunt. Quia enim Manichæi dicturi erant, quod Paulus mortem peccata vocet, et ab his liberationem, resurrectionem, per hæc verba eos redarguere placuit. Mortuus enim est Christus : qua morte? omnino corporea, haudquaquam peccati : « Peccatum enim non fecit. » At vero si adeo impudentes sint, ut audeant affirmare ipsum etiam mortem quæ in peccatis est, obiisse, quomodo, dicit « Pro peccatis nostris » mortuus est? Si enim et ipse peccator esset, quomodo pro peccatis nostris mortuus est? Præterea cum ait, « Secundum Scripturas, » istos manifestissime evertit. Universæ namque Scripturæ de corporea hac Christi morte testimonium dicunt, ut[a] : « Foderunt enim, inquit, manus meas, et pedes meos : » et [b], « Videbunt in quem pupugerunt : » et [c], « Vulneratus est propter iniquitates nostras : » et, « Pro peccatis populi mei venit in mortem. »

VERS. 4. « Et quod sepultus sit. » Igitur corpus etiam habuit : quod enim sepelitur, corpus est. Non apposuit autem, « Secundum Scripturas, » vel quia omnibus sepultura Christi constaret, vel quod « Secundum Scripturas, » communiter de utroque positum est.

« Et quod resurrexerit tertio die, secundum Scripturas. » At ubi Scripturæ loquuntur quod tertia die resurrexit? Per Jonæ prophetæ figuram[e] : et ante hunc, ex eo quod Isaac tertio die matri vivus sit conservatus, et non mactatus : et aliis innumeris figuris. Tum a verbis Isaiæ[e] : « Dominus vult purgare eum a plaga, ut monstret ei lumen; » postea Davidis[f] : « Non derelinques animam meam in inferno. »

VERS. 5. « Et quod visus sit Cephæ. » In primis

[a] Psal. XXI, 17. [b] Zach. XII, 10. [c] Isa. LIII, 5, 6. [d] Joan. II, 22. [e] Isa. LIII, 10. [f] Psal. XV, 10.

ponit eum qui cæteris omnibus auctoritate præeminebat. Atqui Evangelium testatur ipsum primum Mariæ Magdalenæ apparuisse. Imo, sed inter viros primum visus est Petro, ceu inter discipulos primum obtinenti locum. Par enim erat, ut qui primum confessus esset Christum, resurrectionem **217** etiam primum videret. Et quia eum abnegaverat, apparet ei primum, ut ostenderet ei, eum propterea non esse rejectum.

A πιστότερον πάντων τίθησι. Καίτοι τὸ Εὐαγγέλιον πρώτῃ ὤφθαι αὐτὸν τῇ Μαρίᾳ φησίν· ἀλλ' ἐν ἀνδράσι πρώτῳ ὤφθη τῷ Πέτρῳ, ὡς προὔχοντι τῶν μαθητῶν. Ἔδει γὰρ τὸν ὁμολογήσαντα πρῶτον καὶ τὴν ἀνάστασιν πρῶτον ἰδεῖν· καὶ διὰ τὸ ἀρνήσασθαι δὲ φαίνεται αὐτῷ πρῶτον, ἵνα δείξῃ αὐτῷ ὡς οὐκ ἀπέῤῥιπται.

« Deinde duodecim. » Atqui Matthias post assumptionem Domini, in Judæ locum subrogatus est : quomodo igitur ait : « Deinde duodecim ? » Dicimus igitur verisimile esse, quod Matthiæ quoque post ascensionem visus fuerit, quandoquidem et Paulo post assumptionem vocato visus est. Eam ob causam neque tempus dixit, sed indefinite posuit. B Quidam autem dicunt errorem esse in scribendo : vel quia Dominus præscienti oculo sciens et videns illum esse undecim istis connumerandum, visus est ei, ne hac in re cæteris apostolis inferior videretur. Tale quiddam et divus Joannes tradit, dicens[45] : « Thomas autem unus ex duodecim. » Dicat autem aliquis, quod secundum præscientiam potius Matthiam reliquis apostolis annumerarit, quam Judam post proditionem et strangulationem.

« Εἶτα τοῖς δώδεκα. » Καίτοι ὁ Ματθίας μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, ἀντεισήχθη ἀντὶ τοῦ Ἰούδα· πῶς οὖν φησιν· « Εἶτα τοῖς δώδεκα ; » Λέγομεν οὖν, ὅτι εἰκὸς ἦν αὐτὸν τῷ Ματθίᾳ καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν ὤφθαι, ἐπεὶ καὶ τῷ Παύλῳ μετὰ τὴν ἀνάληψιν κληθέντι ὤφθη· διὸ οὐδὲ τὸν καιρὸν εἶπεν, ἀλλ' ἀορίστως τίθησι. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι γραφικόν ἐστι τὸ σφάλμα· ἢ ὅτι τῷ προγνωστικῷ ὀφθαλμῷ ὁ Κύριος εἰδὼς, ὅτι συγκαταριθμηθήσεται τοῖς ἕνδεκα, ὤφθη καὶ αὐτῷ, ἵνα μηδὲ ἐν τούτῳ ἔλαττον ἔχῃ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. Τοιοῦτόν τι παραδηλοῖ καὶ ὁ Ἰωάννης λέγων· « Θωμᾶς δὲ [ἦν] εἷς ἐκ τῶν δώδεκα. » Μᾶλλον γὰρ ἂν εἴποι τις, ὅτι τὸν Ματθίαν συνέταξε κατὰ τὴν πρόγνωσιν τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, ἢ τὸν Ἰούδαν μετὰ τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ἀγχόνην.

Vers. 6. « Deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul. » Post demonstrationem ex Scripturis, testes producit apostolos et reliquos fideles homines. Nonnulli autem, Ἐπάνω, pro, Superne, e cœlis, accipiunt. Sursum enim et supra caput eis visus est, ut et assumptionem suam firmaret. Quidam vero, Ἐπάνω πενταχοσίοις, pro, Pluribus quam quingentis, intellexerunt.

« Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ. » Μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἀπόδειξιν, καὶ μάρτυρας παράγει τούς τε ἀποστόλους καὶ ἑτέρους πιστοὺς ἀνθρώπους. Τὸ δὲ, « Ἐπάνω, » τινὲς μὲν τὸ, Ἄνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν, φασίν· ἄνω γὰρ καὶ ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτοῖς ὤφθη, ἵνα καὶ τὴν ἀνάληψιν πιστώσηται· τινὲς δὲ τὸ, « Ἐπάνω πεντακοσίοις, » Τοῖς πλείοσιν ἢ πεντακοσίοις, ἐνόησαν.

« Ex quibus plures manent ad hunc usque diem, quidam autem et obdormierunt. » Habeo, inquit, testimonia viva. Per dictionem autem, » Dormierunt, » resurrectionis principium præstruxit. Quid enim dormit, resurgit etiam.

« Ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι· τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. » Ἔχω, φησὶ, ζῶντας μάρτυρας. Διὰ δὲ τῆς τοῦ, « Ἐκοιμήθησαν, » λέξεως, ἀρχὴν τῆς ἀναστάσεως προκατεβάλετο· ὁ γὰρ κοιμώμενος καὶ ἀνίσταται.

Vers. 7. « Deinde visus est Jacobo. » Fratri Domini, qui ab ipso primus Hierosolymorum episcopus constitutus erat.

« Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ. » Τῷ ἀδελφῷ τοῦ Κυρίου, [λέγει,] τῷ ὑπ' αὐτοῦ κατασταθέντι ἐπισκόπῳ πρώτῳ Ἱεροσολύμων.

« Deinde apostolis omnibus. » Fuerunt enim et alii apostoli, ut septuaginta.

« Εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. » Ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλοι ἀπόστολοι, ὡς οἱ ἑβδομήκοντα.

Vers. 8. « Novissime autem omnium tanquam abortivo visus est et mihi. » Humilitatis est hoc dictum. Sapienter autem usus est dejectione hac, D ne, quando magnum illud proferret, « Abundantius omnibus aliis laboravi, » non adhibeatur ei fides ceu arroganti. « Abortivum » proprie dicitur fœtus in utero, qui justum incrementi sui tempus non explevit, quem ejicit mulier. Quia igitur ipse se indignum apostolici muneris functione dicit, ac rejectitium, sic seipsum nominavit, ceu imperfectum et immaturum, quantum ad apostoli dignitatem attinet. Nonnulli per abortivum, postremum fœtum

« Ἔσχατον[44] δὲ πάντων, ὥσπερεί τῳ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί. » Ταπεινοφροσύνης τὸ ῥῆμα· σοφῶς δὲ κέχρηται τῇ ταπεινοφροσύνῃ, ἵνα ὅταν εἴπῃ τὸ μέγα ἐκεῖνο, τὸ, « Περισσότερον πάντων ἐκοπίασα, » μὴ ἀπιστηθῇ ὡς ἀλαζών. Ἔκτρωμα δὲ λέγεται κυρίως, τὸ ἀτελεσφόρητον ἔμβρυον, ὃ ἀποβάλλεται ἡ γυνή· Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς ἀνάξιον τοῦ εἶναι ἑαυτὸν ἀποστολον λέγει, καὶ ἀπόβλητον, οὕτως ἑαυτὸν ὠνόμασεν, ὡς ἀτελεσφόρητον κατά γε τὸ τοῦ ἀποστόλου ἀξίωμα. Τινὲς δὲ τὸ ὕστερον γέννημα, ἔκτρωμα ἐνόησαν, διότι καὶ αὐτὸς ἔσχατος τῶν ἀποστόλων[45]. Οὐκ ἐλαττοῦται δὲ ὁ Παῦλος, διότι ἔσχα-

[45] Joan. xx, 24.

Variæ lectiones.

[44] ὕστερον o. [45] ἄλλων o.

τος εἶδε τὸν Κύριον· Οὐ γὰρ Ἰάκωβος ἐλάττων τῶν ἄλλων πεντακοσίων[46], ὅτι ἔσχατος[47] ἐκείνων εἶδε τὸν Κύριον.

spexerit. Neque enim cæteris quingentis inferior est spexerit.

« Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. » Ἀποφαίνεται περὶ ἑαυτοῦ· καὶ οὐκ Εἰμὶ, εἶπεν, [ἐλάχιστος] τῶν δώδεκα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων. Ὅρα δὲ, ὅτι διὰ τούτων μέμνηται τῶν ἁμαρτιῶν, ὧν ἠλευθέρωται διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἵνα δείξῃ τί ἐχαρίσατο αὐτῷ ὁ Θεός. Τίνος δὲ ἕνεκεν, μάρτυρα ἑαυτὸν παράγων τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ αὐτῷ ὀφθέντος, τὰ οἰκεῖα ἐλαττώματα καταλέγει; Ἵνα μᾶλλον ἀξιοπιστότερος εἴη. Ὁ γὰρ μετὰ ἀληθείας τὰς οἰκείας ὕβρεις θεὶς οὐκ ἂν ἄλλῳ καταχαρίσαιτο μάτην.

« Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμὶ ὅ εἰμι. » Τὰ μὲν ἐλαττώματα ἑαυτῷ λογίζεται· τὰ δὲ κατορθώματα τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἀνατίθησι.

« Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ οὐ κενὴ ἐγενήθη· ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα. » Καὶ τοῦτο μεθ' ὑποστολῆς[48] εἴρηκεν· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἄξια τῆς χάριτος ἔπραξα, ἀλλ', Οὐ ματαία, φησὶν, εὑρέθη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἐν ἐμοί. Πῶς; Ὅτι πάντων τῶν ἀποστόλων περισσότερον ἐκοπίασα. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐκινδύνευσα, ἀλλ' ὑφειμένως τῷ ὀνόματι τοῦ κόπου τὸ αὐτοῦ ἐγκώμιον ὑποτεμνόμενος. Διὰ δὲ τὸ ἀξιόπιστον φανῆναι, ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ λέγει. Δεῖ γὰρ τὸν διδάσκαλον ἀξιόπιστον εἶναι.

« Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. » Καὶ τὸ κοπιάσαι δὲ αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτός ἐστιν, οὐκ ἐμὸν κατόρθωμα.

« Εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε. » Εἴτε ἐγὼ ἐκοπίασα πλέον, εἴτε ἐκεῖνοι, περὶ γοῦν[49] τὸ κήρυγμα ὁμοφωνοῦμεν, φησὶν, ἅπαντες. Καὶ οὐκ εἶπεν, Εἰ μὴ ἐμοὶ πιστεύετε[50], ἐκείνοις πείσθητε· ἐξηυτέλισε γὰρ ἂν ἑαυτὸν, καὶ οὐκ ἀξιόπιστον μάρτυρα τῆς ἀληθείας ἀπεδείκνυ· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀρκεῖν φησι, καὶ ἐκείνους καθ' ἑαυτοὺς αὐτάρκεις εἶναι. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, « Κηρύσσομεν, » τὸ ἀληθὲς τῶν λεγομένων ἐμφαίνει. Οὐ γὰρ ἐν παραβύστῳ λαλοῦμεν, ἀλλὰ φανερῶς· καὶ οὐ ποτὲ, ἀλλὰ καὶ νῦν. « Καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε. » Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Νῦν πιστεύετε, διότι ἐσαλεύοντο. Μετὰ τῶν ἄλλων δὲ καὶ τὴν αὐτῶν πίστιν μάρτυρα καλεῖ[51] τῆς ἀληθείας. Οὐ γὰρ ἂν ἁπλῶς, φησὶν, ἐπιστεύσατε λόγοις ἐψευσμένοις καὶ ἀπατηλοῖς, εἰ μὴ ἐπείσθητε ἀληθῆ εἶναι τὰ κηρυσσόμενα.

« Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν[52] οὐκ ἔστιν; » Ἄριστα συλλογίζεται. Ἀποδείξας γὰρ πρότερον, ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται, καὶ ὅτι οὕτω κηρύσσεται παρ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἀποστό-

A intellexerunt, quandoquidem et ipse postremus apostolorum fuerit. Etenim eam ob rem nihil Pauli auctoritati decedit, quod postremus Dominum conJacobus, quod illorum postremus Dominum con-

Vers. 9. « Ego enim sum minimus apostolorum, **218** qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. » De seipso sententiam fert : nec dixit, duodecim tantum, verum et aliorum omnium. Considera autem quomodo per hæc verba eorum peccatorum meminerit, a quibus liberatus sit per baptisma, ut ostendat quid donaverit illi Deus. Quam ob causam vero seipsum testem resurrectionis Christi, ceu ab eo conspecti, B producens, proprios defectus recenset? Ut majorem verbis suis fidem conciliet. Qui enim revera suas contumelias profert, haud sane alteri frustra gratificabitur.

Vers. 10. « Gratia autem Dei sum id quod sum. » Defectus suos sibi ipsi imputat; virtutes autem gratiæ Dei refert acceptas.

« Et gratia ipsius in me non fuit inanis, sed abundantius omnibus ipsis laboravi. » Hæc quoque: cum submissione dixit. Non enim dixit : Quæ digna sunt gratia transegi : verum, Non vana, inquit, gratia Dei in me inventa est. Quomodo? Eo quod plus quam omnes apostoli laboravi. Nec dixit : Periculis obnoxius fui; sed submisse loquens, laboris vocabulo usus est, ut laudem suam succideret. Cæterum C ut fide dignus judicaretur, hæc de seipso commemorat. Oportet enim doctorem fide dignum esse.

« Non ego autem, sed gratia Dei mecum. » Quin et ipsum laborare, gratiæ Dei est, non meum opus.

Vers. 11. « Sive igitur ego, sive illi, sic prædicamus, et sic credidistis. » Sive ego plus laboravi, sive illi circa prædicationem tamen omnes, inquit, sumus concordes. Nec dixit : Si mihi non adhibetis fidem, illis obtemperate : ita enim seipsum parvi fecisset, et pro veritate testem parum fidelem ostendisset : sed et ipse per se sufficere ait, et illos per se abunde satis instructos esse. Cum autem ait « Prædicamus, » veritatem eorum quæ dicuntur, innuit. Non enim in abscondito loquimur, sed palam : et non aliquando, sed et nunc. « Et sic credidistis. » Non dixit, Nunc creditis, quoniam jam vacillabant. Cum aliis autem et ipsorum fidem, veritatis testem vocat. Non enim simpliciter credidissetis, inquit, sermonibus fictis et fallacibus, nisi persuasi essetis vera esse quæ vobis prædicabantur.

Vers. 12. « Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo dicunt quidam inter vos quod resurrectio non est? » Optime ratiocinatur. Demonstrato enim primum quod Christus resurrexit, et quod sic prædicatur a se et apostolis

Variæ lectiones.

[46] ἑβδομήκοντα o, [47] ὕστερος o. [48] καθ' ὑπερβολὴν o. [49] μὲν o. [50] ἐπιστεύσατε o. [51] καλεῖται o. [52] ἐκ νεκρῶν m.

ab hujus excitatione communem omnium resurrectionem confirmat, ceu reliquo corpore caput sequente. Non autem contra omnes intendit accusationem, ne impudentiores faciat : sed, « Quidam, » inquit, « dicunt. »

219 VERS. 13. « Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. » Ne dicant, Christus excitatus est, sed non ideo universalis erit resurrectio : confirmat hoc, inquiens : « Neque Christus excitatus est, si mortuorum resurrectio non est. » Utrumque enim utriusque est confirmatio. Cujus enim gratia resurrexisset, nisi futurum erat, ut esset primitiæ nostri?

VERS. 14. « Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est etiam fides vestra. » Si enim mortuus non potuit resurgere, neque peccatum sublatum est, neque mors sublata est : ac deinceps vana prædicavimus nos, vosque vana credidistis.

VERS. 15. « Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam de eo testificati sumus, quod excitarit Christum, quem non excitavit, si quidem mortui non resurgunt. » Impii, inquit, invenimur, quoniam calumniati sumus Deum, quod excitaverit, quem non excitarit. Hoc autem contingit, si mortui non resurgunt. Quocirca cum absurdum inde colligatur, neque illud est credendum, mortuos nempe non resurgere.

VERS. 16, 17. « Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. » Rursus eodem certat argumento. Eam enim ob causam resurrexit Christus, ut universalem resurrectionem faceret. Sin resurrectio non est, igitur ne ipse quidem resurrexit. Hoc autem dato, vana est fides vestra : quod absurdum est.

« Adhuc enim estis in peccatis vestris. » Si enim non resurrexit, neque mortuus est : si vero mortuus non est, neque peccatum solvit. Mors enim ipsius peccati est dilutio. « Ecce enim, » inquit, « agnus Dei, qui tollit peccatum mundi[k]. » Agnum autem omnino propter mactationem appellavit. Quod si peccatum non sublatum est, in eo estis prorsus. Quare itaque credidistis quod ab eo liberati sitis?

VERS. 18. « Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt. » Id est, qui propter Christum mortui sunt, ac testimonium perhibuerunt, perierunt, si non est resurrectio. Cuncti præterea simpliciter Christiani, qui in fide erga Christum, et vita angusta et afflicta dormierunt, interierunt, mundanis voluptatibus orbati : neque posthac aliquo bono fruituri, si resurrectio non erit.

VERS. 19. « Si in hac vita in Christo tantum sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. » Si ad hanc usque vitam nostra sese

A λων· ἐκ τῆς τούτου ἐγέρσεως καὶ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν κατασκευάζει, ὡς ἑπομένου τῇ κεφαλῇ καὶ τοῦ λοιποῦ σώματος. Οὐ κατὰ πάντων δὲ τοιεῖται τὴν κατηγορίαν, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιήσῃ· ἀλλὰ, « Τινές, » φησὶ, « λέγουσι. »

« Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. » Ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι Ὁ μὲν Χριστὸς ἐγήγερται, οὐ μὴν ἔσται καθολικὴ ἀνάστασις· κατασκευάζει τοῦτο, καί φησιν· « Εἰ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· » ἑκάτερον γὰρ ἑκατέρου κατασκευαστικόν. Τίνος γὰρ ἕνεκεν ἀνέστη, εἰ μὴ ἔμελλεν ἡμῶν ἀπαρχὴ εἶναι;

« Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ ἄρα[53] ἡ πίστις ὑμῶν. » Εἰ B γὰρ ἀποθανὼν οὐκ ἴσχυσεν ἀναστῆναι, οὔτε ἡ ἁμαρτία ἀνῄρηται, οὔτε ὁ θάνατος καθῄρηται· καὶ λοιπὸν, κενὰ ἐκηρύξαμεν ἡμεῖς, καὶ ὑμεῖς δὲ κενὰ ἐπιστεύσατε.

« Εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατ' αὐτοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν· ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. » Ἀνόσιοι, φησὶν, εὑρισκόμεθα, ὅτι ἐσυκοφαντήσαμεν τὸν Θεὸν, ὅτι ἤγειρε. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, εἴπερ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. Ὥστε ἐπεὶ ἄτοπον τὸ συμβαῖνον, οὐδὲ ἐκεῖνο πιστευτέον, τὸ[54] νεκροὺς μὴ ἐγείρεσθαι δηλαδή.

« Εἰ γαρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ ὁ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν. » Πάλιν τῷ αὐτῷ ἐπαγωνίζεται C λόγῳ. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀνέστη, ἵνα καθολικὴν ἀνάστασιν ποιήσῃ. Εἰ δὲ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, ἄρα οὔτε αὐτὸς ἀνέστη. Τούτου δὲ δοθέντος, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν· ὅπερ ἄτοπον.

« Ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. » Εἰ γὰρ οὐκ ἠγέρθη[55], οὐδὲ ἀπέθανεν· εἰ δὲ οὐκ ἀπέθανεν, οὐδὲ τὴν ἁμαρτίαν ἔλυσεν· ὁ γὰρ θάνατος αὐτοῦ, τῆς ἁμαρτίας λύσις. « Ἴδε » γὰρ, φησὶν, « ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Ἀμνὸν δὲ πάντως διὰ τὴν σφαγὴν ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ οὐκ ἐλύθη ἡ ἁμαρτία, ἐν αὐτῇ ἐστε πάντως· καὶ πῶς ἐπιστεύσατε, ὅτι ἠλευθερώθητε ταύτης;

« Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπD ώλοντο. » Τουτέστιν, οἱ διὰ τὸν Χριστὸν ἀποθανόντες καὶ μαρτυρήσαντες ἀπώλοντο, εἰ μὴ ἔστιν ἀνάστασις· καὶ πάντες δὲ ἁπλῶς, οἱ ἐν[56] τῇ κατὰ Χριστὸν πίστει, καὶ διαγωγῇ τῇ στενῇ καὶ τεθλιμμένῃ κοιμηθέντες ἀπώλοντο, τῶν τερπνῶν τοῦ κόσμου στερηθέντες, καὶ μηδὲ μετὰ ταῦτα μέλλοντές τινος ἀγαθοῦ ἀπολαῦσαι, εἴπερ ἀνάστασις οὐκ ἔσται.

« Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἐν Χριστῷ μόνον ἠλπικότες ἐσμὲν, ἐλεεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν. » Εἰ ἄχρι, φησὶ, τῆς ὧδε ζωῆς ἐστι τὰ ἡμέτερα, καὶ

[k] Joan. I, 29.

Variæ lectiones.

[53] κενὴ δὲ καὶ O. [54] τοῦ O. [55] ἐγήγερται O. [56] αὐτῇ O.

εἰς ταύτην μόνην περιιστάμεθα οἱ ἐν Χριστῷ[57] ἠλπικότες, τουτέστιν, οἱ τὰς ἐλπίδας εἰς Χριστὸν ἔχοντες, καὶ οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ἄλλη ζωή· ἀθλιώτεροι πάντων ἐσμὲν, ὡς μήποτε τῶν παρόντων ἀπολαύσαντες, καθὸ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ τὰ μέλλοντα οὐχ ἕξοντες, διότι οὐδὲ ἀναστησόμεθα, ὡς λέγουσί τινες. Ἀλλ' ἴσως εἴποι τις, ὅτι ἡ ψυχὴ μόνη ἀπολαύσεται. Καὶ τί τοῦτο; Οὐ γὰρ μόνη αὕτη ἐκοπίασεν, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα. Ποῦ οὖν τὸ δίκαιον, τοῦ τὸν πλείονα κάματον ὑποστάντος σώματος εἰς τὸ μὴ ὂν χωροῦντος, καὶ μηδενὸς ἀγαθοῦ ἀπολαύσαντος, τὴν ψυχὴν μόνην στεφανωθῆναι;

A tantum extendunt, atque in hanc solam incumbimus nos qui in Christum speramus, hoc est, qui spem in Christum habemus, nec est illic alia vita, miseriores sumus cunctis mortalibus, quippe qui neque præsentibus fruimur, ut supra dictum est, nec futura bona sumus **220** consecuturi, propterea quod neque resurgemus, ut quidam dicunt. Sed fortasse dixerit quispiam, quod anima sola fruetur bonis. At quid hoc fiet? Non enim ista sola laboravit, sed corpus etiam. Ubinam igitur justum manet, si corpus quod plurimum laboris sustinuit, in nihilum redigatur, ac nullo bono perfruatur, et sola anima coronetur.

« Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν [κεκοιμημένων ἐγένετο. » Δείξας ὅσα ἄτοπα ἐκ τοῦ μὴ πιστεύεσθαι τὴν ἀνάστασιν τίκτεται[58], ἀναλαμβάνει τὸν λόγον, καί φησι τοιοῦτόν τι, ὅτι Ταῦτα μὲν συμβαίνει, εἴπερ[59] οὐκ ἔστι κοινὴ ἀνάστασις, ὡς μηδὲ τοῦ Χριστοῦ ἐγερθέντος. « Νυνὶ δὲ ὁ Χριστὸς ἐγήγερται· » ἄρα καὶ κοινὴ ἀνάστασις ἔσται, καὶ τὰ ἄτοπα ταῦτα οὐ συμβήσεται. Συνεχῶς δὲ τὸ, « Ἐκ νεκρῶν, » προστιθησιν, ἀποῤῥάπτων τὰ τῶν Μανιχαίων στόματα. Εἰ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ τούτους πάντως ἀναστῆναι δεῖ. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ καὶ τοὺς ἐπακολουθοῦντας ἔχει· οἷον ὅταν ἐκ πολλῶν ποιήσῃ εἷς πρῶτος ἀρξάμενος, ὃ μέλλουσι καὶ οἱ λοιποὶ ποιεῖν ἐφεξῆς.

B Verbs. 20. « Nunc autem Christus a [mortuis resurrexit, primitiæ dormientium factus est. » Postquam demonstravit quot absurda nascantur ex eo, quod quis non credat resurrectionem, sermonem repetit, hujusmodi quiddam dicens : Hæc sequuntur, si non est communis resurrectio, nempe quod Christus non sit excitatus. Atqui Christus excitatus est : resurrectio igitur communis erit, atque hæc absurda non evenient. Continuo autem, « A mortuis, » apponit, Manichæorum ora obstruens. Quod si eorum qui dormierunt primitiæ est, et ipsos omnino resurgere oportet. Primitiæ enim ad sequentes respectum habent, veluti si quando unus e multis primus incipiat facere, quod alii deinceps sint facturi.

« Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται. » Αἰτίαν προστίθησι δι' ἧς πιστοῦται τὰ εἰρημένα. Ἔδει γὰρ, φησὶν, αὐτὴν νικῆσαι τὴν ἡττηθεῖσαν φύσιν, καὶ τὸν καταβληθέντα, αὐτὸν ἐκνικῆσαι. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ, τουτέστι, διὰ τὸ τοῦ Ἀδὰμ πταῖσμα, πάντες τῷ θανάτῳ ὑπέπεσον. Οὕτως οὖν ἐν Χριστῷ πάντες ἀναστήσονται. τουτέστι, διὰ τὸ εὑρεθῆναι τὸν Χριστὸν ἀναμάρτητον καὶ ἀνένοχον τῷ θανάτῳ, καὶ ἑκόντα μὲν ἀποθανεῖν, ἀναστῆναι δὲ, καθὸ[60] οὐκ ἦν δυνατὸν αὐτὸν κρατεῖσθαι ὑπὸ τῆς φθορᾶς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Καὶ ταῦτα δὲ πάντα κατὰ Μανιχαίων.

C Verbs. 21, 22. « Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum Quemadmodum enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur. » Causam reddit per quam confirmat quæ commemorata sunt. Oportuit enim ipsam victam naturam vincere, et eum qui dejectus erat, evincere. Nam in Adam, hoc est per lapsum Adami, omnes morti facti sunt obnoxii. Sic igitur in Christo omnes resurgent, hoc est, quia Christus inventus est sine peccato, nec mortis reus, et propterea quod voluntario quidem mortem subierit, resurrexerit autem, quatenus impossibile erat ipsum teneri a corruptione, principem nimirum vitæ. Hæc autem omnia adversus Manichæos.

« Ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. » Ἵνα μὴ ἀκούσας, ὅτι « Πάντες ζωοποιηθήσονται, » νομίσῃς καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς σώζεσθαι, ἐπήγαγεν, Ὅσον μὲν κατὰ τὸ ἀναστῆναι, « πάντες ζωοποιηθήσονται· » πλὴν « ἕκαστος » ἔσται « ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι » καὶ ἐν οἷς ἐστιν ἄξιος.

D Verbs. 23. « Unusquisque autem in proprio ordine. » Ne audiens cunctos vivificandos, arbitreris etiam peccatores salvos futuros, subintulit : Quantum ad resurrectionem attinet, » omnes vivificabuntur, » verumtamen « unusquisque in suo ordine, » et inter quos esse merebitur.

« Ἀπαρχὴ Χριστὸς, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· εἶτα, τὸ τέλος. » Ἀπαρχὴ καὶ ὁδὸς τῆς ἀναστάσεως ἐγένετο ὁ Χριστός· μετ' αὐτὸν οὖν, οἱ αὐτοῦ, τουτέστιν, οἱ πιστοὶ καὶ οἱ εὐδοκιμηκότες ἐν αὐτῷ ἀναστήσονται πρῶτοι, ἐξ οὐρανῶν ἐκείνου ἐρχομένου. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· » δεῖ γὰρ ἔχειν προνόμιόν τι καὶ ἐν

« Primitiæ Christus, deinde ii qui Christi sunt, in adventu ejus : postea finis. » Primitiæ, adeoque via resurrectionis, Christus est : post ipsum igitur qui ad eum pertinent, hoc est, fideles, et probati in ipso, primi resurgent, illo ex cœlis veniente. Hoc enim est quod ait : « In adventu ipsius. » Est enim par, ut justi privilegioquopiam gaudeant in resur -

Variæ lectiones.

[57] εἰς Χριστὸν m. [58] γίνεται m. [59] ἐὰν o. [60] καθότι o.

gendo. Cum enim rapiendi sint in aera in occursum Domini, præ aliis excitantur. Nam peccatores infra exspectant judicem, ceu condemnati. Deinde omnium rerum consummatio erit, ipsiusque adeo resurrectionis, ceu omnibus universim **221** excitatis. Nec enim, ut nunc fit, Christo solo resurgente, res humanæ suum priorem statum locumque obtinent, sic tum erit : verum omnia finem accipient.

A αὐτῷ τῷ ἐγείρεσθαι τοὺς δικαίους. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλουσιν ἁρπάζεσθαι εἰς ἀέρα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, προεγείρονται· ὡς οἱ γε ἁμαρτωλοὶ κάτω μένουσι τὸν κριτὴν ὡς κατάδικοι. Εἶτα τὸ τέλος τῶν πάντων, καὶ αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως, ἅτε πάντων κοινῶς ἐγειρομένων· οὐχ ὥσπερ γὰρ νῦν, μόνου τοῦ Χριστοῦ ἀναστάντος, κατὰ χώραν μεμένηκε τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, οὕτως ἔσται καὶ τότε· ἀλλὰ πάντα τέλος λήψεται.

Vers. 24. « Cum tradiderit regnum Deo Patri. » Duo regna Scriptura novit, alterum quidem per appropriationem, alterum vero per creationem. Creationis igitur nomine, in omnes, Græcos, Judæos, ipsos dæmones, ac nolentes imperium exercet. Omnibus vero fidelibus ac sanctis, qui suapte sponte subjiciuntur, ratione appropriationis dominatur. De B hoc itaque regno dicit : » Postula a me, et dabo tibi gentes[1] : » et, » Data est mihi omnis potestas . » Hanc autem tradit Patri, hoc est, transigit strenue et perficit. Exempli gratia, rex quipiam bellum filio suo commiserit adversum gentes, quæ defectionem sint molitæ, ut illud administret : confecto itaque bello, domitis et subactis rursum gentibus, tunc dicitur bellum tradere patri, hoc est, submonstrare quod delegatum sibi opus perfecerit. Ait itaque Paulus, quod simul atque omnia subjecerit Filius, tum finis erit. Tum enim perfecte Christus C super nos regnabit, non amplius divisos partim Deo, partim mundi principi. Regnum enim tanquam a tyranno usurpatum ipse eripiens, liberum tradit Patri.

« Ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. » Δύο βασιλείας οἶδεν ἡ Γραφή· τὴν μὲν κατ' οἰκείωσιν, τὴν δὲ κατὰ δημιουργίαν. Βασιλεύει μὲν γὰρ πάντων, καὶ Ἑλλήνων, καὶ Ἰουδαίων, καὶ τῶν δαιμόνων αὐτῶν, καὶ μὴ βουλομένων, κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον· βασιλεύει δὲ τῶν πιστῶν καὶ B ἁγίων, ἑκόντων ὑποτασσομένων, κατὰ τὸν τῆς οἰκειώσεως λόγον. Περὶ ταύτης τῆς βασιλείας φησίν· « Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη· » καὶ, « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία· » ταύτην καὶ παραδίδωσι τῷ Πατρὶ, τουτέστι, κατορθοῖ, τελειοῖ· οἷον, βασιλεύς τις ἐνεχείρησε [*f.*-ρισε] τῷ υἱῷ αὐτοῦ πόλεμον πρὸς ἔθνη ἀποστατήσαντα [61], ἵνα αὐτὸν διοικήσῃ· ὅταν οὖν τὸν πόλεμον συμπληρώσῃ ὁ υἱὸς, ὑποτάξας τὰ ἔθνη, τότε λέγεται παραδοῦναι τὸν πόλεμον τῷ Πατρὶ, τουτέστιν, ὑποδεῖξαι τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ ἔργον ἀνυσθέν. Λέγει τοίνυν ὁ Παῦλος, ὅτι ὅταν C πάντα ὑποτάξῃ ὁ Υἱὸς, τότε ἔσται τὸ τέλος. Τότε γὰρ τελείως ὁ Χριστὸς ἡμῶν βασιλεύσει, μηκέτι μεριζομένων τῷ Θεῷ καὶ τῷ κοσμοκράτορι· ὥσπερ γὰρ ὑπὸ τυράννου διηρπασμένην τὴν βασιλείαν ἐξελὼν, ἐλευθέραν παριστᾷ τῷ Πατρί.

« Quando aboleverit omnem principatum et omnem potestatem et virtutem. » Hoc est, quando vicerit et compescuerit pravas potentias. Hodie namque operantur, et vim suam exerunt plerumque, tum vero quiescent.

« Ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν, καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. » Τουτέστιν, ὅταν νικήσῃ καὶ παύσῃ τὰς πονηρὰς δυνάμεις. Νῦν μὲν γὰρ ἐνεργοῦσι πολλαχοῦ, τότε δὲ παύσονται [62].

Vers. 25, 26. « Oportet enim ipsum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedibus suis. Postremus hostis destruitur mors. » Quia dixerat Christum destructurum defectrices potentias, ac tropæa erecturum, verisimile autem erat quempiam dubitare ac dicere : Fortasse debilitabitur usque dum omnia hæc perfecerit, neque poterit ea complere : ad hoc, Haudquaquam, inquit, destituetur viribus, sed « oportet ipsum regnare, » hoc est, tanquam regem et potentem versari, donec subje- D cerit hostes, ac ipsam ultimo mortem. Qui enim diabolum subegit, perspicuum est quod et opus ipsius mortem subjiciet. Quomodo autem subditam esse appareat, nisi corpora quæ continebat, evo-

« Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι μέλλει καταργῆσαι τὰς ἀποστατικὰς δυνάμεις, καὶ τρόπαια ποιῆσαι, εἰκὸς δὲ ἦν τινα διστάσαι καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἴσως ἀτονήσει ἕως οὗ ποιήσῃ ταῦτα πάντα, καὶ οὐ μὴ δυνήσεται πληρῶσαι αὐτά· φησὶν, ὅτι Οὐκ ἀτονήσει, ἀλλὰ « δεῖ αὐτὸν βασιλεύειν, » τουτέστιν, ὡς βασιλέα καὶ ὡς δυνατὸν ἀναστρέφεσθαι, ἄχρις οὗ ὑποτάξῃ τοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἔσχατον, τὸν θάνατον. Ὁ γὰρ τὸν διάβολον ὑποτάξας, πρόδηλον ὅτι καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸν θάνατον ὑποτάξει. Πῶς δ' ἂν φανείη ὅτι ὑπετάγη, εἰ μὴ τὰ σώματα ἃ κατεῖχεν, ἐξεμέσει; Τότε γὰρ κυρίως ἡττᾶται, ὅταν καὶ τὰ σκύλα διαρ-

[1] Psal. II, 8. [m] Matth. XXVIII, 18.

Variæ lectiones.

[61] ἀποστήσαντα O. [62] παύσονται. Καταργήσῃ, τοῦτ' ἔστιν, ὅταν νικήσῃ, καὶ παύσῃ· νῦν μὲν γὰρ ἐνεργοῦσιν αἱ πονηραὶ καὶ ἀποστατικαὶ δυνάμεις· τότε δὲ οὐκ ἂν ἐνεργήσουσι εἰς κόλασιν παραδιδόμεναι. Καὶ ἄλλως· Ὁμοίως φησὶν ὁ Δαυὶδ, Ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερύγων σου ἐλπιῶ ἕως παρέλθῃ ἡ ἀνομία. Τότε γὰρ παρίργεται [παρίρχεται], ὅταν αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι καταργηθῶσι καὶ ἀνενέργητοι μένωσι m. *Aboleverit, hoc est, cum vicerit, et compescuerit : nunc enim operantur pravæ et apostaticæ potestates; tunc vero operari non poterunt, utpote in supplicium jam traditæ. Et aliter : Simili modo ait David* (*Ps.* LVI, 2) : *In umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas. Tunc enim transit iniquitas, cum principatus et potestates abolentur, et absque operatione maneant.*

παγῇ. Μὴ τοίνυν, φησίν, ἀκούσας, ὅτι πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καταργήσει, φοβηθῇς ὅτι ἀτονήσει, καὶ οὐ μὴ ποιήσῃ ταῦτα. Ποιήσει γὰρ πάντα [63], βασιλεύων καὶ διοικῶν τὸν πόλεμον, ἕως οὗ ὑποτάξῃ πάντας. Ὁρᾷς ὅτι τὸ, « Ἄχρις, » οὐ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ, Μετὰ ταῦτα, κεῖται; Ἀλλὰ δι' ἣν εἴρηται αἰτίαν; Κρατεῖ γὰρ, φησίν, αὐτοῦ ἡ βασιλεία, καὶ οὐκ ἀτονεῖ, ἕως οὗ πάντα κατορθώσει. Μεθ' ὃ δὲ κατορθώσει, πολλῷ μᾶλλον· « Τῆς γὰρ βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. » Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριός φησιν, ὅτι βασιλεύειν ἐνταῦθα λέγεται, τουτέστιν, ἐνεργεῖν τὴν ὑποταγὴν, καὶ τιθέναι ἡμᾶς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν· ὅθεν καὶ μεθ' ὃ ὑποταγῶμεν αὐτῷ, παύεται ἡ τοιαύτη βασιλεία, τουτέστιν, ἡ πρὸς τὸ βασιλεύεσθαι ἡμᾶς ὑπ' αὐτοῦ σπουδὴ καὶ ἐνέργεια. Ὥσπερ γὰρ οἰκοδομεῖ ὁ οἰκοδόμος ἄχρις οὗ θῇ τὸν ὄροφον, μετὰ δὲ ταῦτα σχολάζει τοῦ ἔργου τούτου τῆς οἰκοδομῆς· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς βασιλεύει, τουτέστιν, ἐνεργεῖ τὴν εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ βασίλευσιν ἄχρις οὗ βασιλευθῶμεν.

muerit? Tum enim proprie victoria obtinetur, cum et spolia direpta fuerint. Ne igitur cum audias quod destruet omnem principatum et potestatem, metuas quod viribus destituatur, nec facturus sit ista : faciet enim omnia, bellum gubernans ac disponens tantisper dum omnes subegerit. Viden' quod, « Donec, » non ponatur ad tollendum, *Posthac*? At qua de causa dictum est? **222** Durat enim ejus imperium, inquit, nec labefactabitur, donec omnia confecerit. Postquam vero omnia confecerit, multo magis : regni enim ejus non erit finis. Gregorius autem Theologus ait, quod regnare hic dicitur, hoc est facere operative subjectionem, nosque suo imperio subdere. Unde potsquam subjecti fuerimus ipsi, cessat hujusmodi regnum, hoc est conatus et efficacia, qua in gubernando et subjiciendo nos usus est. Perinde namque ac architectus ædificat, usque dum tectum apposuerit; postea vero ab hoc ædificandi opere desistit hanc ad rationem et Filius regnat, hoc est operatur et exercet imperium suum in nos tantisper dum regno ejus plane subjugati fuerimus.

« Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. » Ἐπειδὴ εἶπε περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι καταργήσει τοὺς ἐχθροὺς, καὶ τρόπαιον ἐργάσεται, ἐφοβήθη μὴ ἄλλη τις ἀρχὴ ἀγέννητος νομισθῇ ὁ Υἱός. Ἐπὶ τὸν Πατέρα οὖν ἀναφέρει τὰ πάντα, λέγων ὅτι αὐτὸς ὑπέταξε τῷ Υἱῷ τοὺς ἐχθρούς. Ἐπεὶ δὲ πρὸς Ἕλληνας ἔγραφε, τοὺς δοξάζοντας ὅτι τῷ πατρὶ αὐτοῦ Κρόνῳ ἐπανέστη ὁ Ζεὺς, καὶ παρέλυσεν αὐτὸν τῆς βασιλείας· ἐφοβήθη μή τι τοιοῦτον ὑπὲρ [64] τοῦ Υἱοῦ ὑποπτεύσωσιν, ὡς ἐπαναστάντος τῷ Πατρὶ, καί φησιν, ὅτι Πάντα ὑποτέτακται τῷ Υἱῷ, πλὴν τοῦ Πατρός· ἐκεῖνος γὰρ μᾶλλον ὑπέταξε καὶ τἄλλα πάντα τῷ Υἱῷ.

Verb. 27. « Omnia namque subjecit pedibus ejus. Quando autem dicat, quod omnia subjecta sunt ei, videlicet præter eum qui ei subjecit omnia. » Quia dixerat de Filio quod aboliturus sit hostes, tropæaque erecturus, metuit ne aliud quoddam principium ingenitum existimetur Filius. Ad Patrem igitur omnia refert, inquiens, quod ipse Filio subjecerit hostes. Quia vero ad Græcos scribebat, quorum opinio erat quod Jupiter insurrexisset adversus patrem suum Saturnum, eumque e regno dejecisset : metuit ne tale quiddam de Filio suspicarentur, ceu insurgente adversus Patrem; ait itaque, Omnia Filio sunt subjecta, dempto Patre : nam ille potius omnia alia Filio subjecit.

« Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. » Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι Εἰ καὶ μὴ ὑποτέτακται τῷ Υἱῷ ὁ Πατὴρ [65], οὐδὲν κωλύει τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἰσχυρότερον εἶναι· ταύτην τὴν ὑπόνοιαν [66] ἐκ περιουσίας ἀναιρεῖ, καί φησιν, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ Πατρὶ, τὴν πολλὴν ὁμόνοιαν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δεικνύς. Ὥστε γνῶθι, ὅτι ὁ Πατήρ ἐστιν αἰτία καὶ πηγὴ τῆς δυνάμεως ταύτης τῷ Υἱῷ, καὶ οὐχ ὁ Υἱὸς ἑτέρα τίς ἐστι δύναμις ἀντίθετος τῷ Πατρί. Εἰ δὲ πλέον τοῦ δέοντος ταπεινῇ λέξει ἐχρήσατο, μὴ θαυμάσῃς· ἔθος γὰρ ἔχει ὁ Παῦλος, ὅταν μέλλει προῤῥιζόν τι ἀνασπᾶσαι, πολλῇ κεχρῆσθαι τῇ περιουσίᾳ [67]· οἷον, μέλλων δείξαι ὅτι ἡ πιστὴ γυνὴ οὐ βλάπτεται συνοικοῦσα τῷ ἀπίστῳ ἀνδρὶ, εἶπεν, ὅτι « Ἡγίασται ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικί· » οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι ἄπιστος ὢν ὁ ἀνὴρ ἅγιος γίνεται, ἀλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τοῦ ῥήματος δεικνύων, ὅτι οὐδὲν βλάπτεται ἡ πιστή. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῷ τῆς ὑποταγῆς ὀνόματι προῤῥιζον ἀνασπᾷ τὴν πονηρὰν

Verb. 28. « Cum autem subjecta fuerint ipsi omnia, tunc et ipse Filius subjicietur ei, qui illi subjecit omnia. » Ne quis dicat, Etsi Pater non est subjectus Filio, nihil prohibet Patre Filium fortiorem esse : hanc suspicionem ex abundanti diluit, inquiens quod et Filius subjicietur Patri, Filii erga Patrem multam concordiam et unanimitatem ostendens. Noveris itaque Patrem esse causam et fontem potentiæ hujus in Filio, neque Filium aliam quampiam vim Patri oppositam putes. Quod si plus quam par est humili dictione usus est, ne mireris : est enim in more divo Paulo, ut, si quando funditus quidquam tollere velit, multa utatur redundantia : quemadmodum demonstraturus fidelem mulierem nihil lædi si cohabitet marito infideli : « Sanctificatus est, » inquit, « maritus infidelis per mulierem [k] : » non hoc dicens, quod infidelis cum sit vir, sanctus reddatur : verum dictionis istius excessu ostendens, quod nihil lædatur fidelis ipsa conjux : sic hoc in loco subjectionis vocabulo funditus tollit

[k] I Cor. VII, 14.

Variæ lectiones.

[63] ταῦτα o. [64] περὶ o. [65] τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς o. [66] ὑπόνοιαν ἰσχυρῶς καὶ m. [67] παῤῥησίᾳ o.

pravan istam suspicionem, qua suspicari quisquam poterat, Filium fortasse Patre esse fortiorem, ut qui tanta transigere possit. Atqui Gregorius Theologus asserit quod Filius omnia nostra sibi propria faciens, nostram etiam **223** subjectionem propriam reputet. Nunc vero seditionem ciemus adversus Deum : infideles quidem cum eum abnegant; fideles vero, dum affectibus suis inserviunt multi, et secundum hoc rebelles sumus. Cum vero alii quidem agnoverint quem nunc negant, alii vero transmutati fuerimus ab hujus vitæ affectibus; tum vere dicitur Filius subjici. Humanitatis enim personam subiens, sua facit quæ nostra sunt.

A Ὑπόνοιαν, ἣν ὑπενόησεν ἄν τις, ὅτι ὁ Υἱὸς ἴσως ἰσχυρότερός ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἅτε τοσαῦτα κατορθοῦν δυνάμενος. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριός φησιν, ὅτι ὁ Υἱὸς πάντα οἰκειούμενος τὰ ἡμέτερα, καὶ τὴν ἡμετέραν ὑποταγὴν οἰκείαν ἡγεῖται. Νῦν μὲν οὖν στασιάζομεν πρὸς τὸν Θεόν· οἱ μὲν ἄπιστοι, ἀρνούμενοι αὐτόν· οἱ δὲ πιστοὶ, τοῖς πάθεσι πολλοὶ δουλεύοντες, καὶ ἀνυπότακτοι κατὰ τοῦτό ἐσμεν. Ὅταν δὲ οἱ μὲν ἐπιγνῶσιν ὃν νῦν ἀρνοῦνται· οἱ δὲ μεταποιηθῶμεν ἀπὸ τῶν παθῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, πάντως τότε λέγεται ὁ Υἱὸς ὑποταγῆναι· τὸ τῆς ἀνθρωπότητος γὰρ ὑποδυόμενος [68] πρόσωπον, ἑαυτοῦ ποιεῖται τὰ ἡμέτερα.

« Ut sit Deus omnia in omnibus. » Hoc est, ut omnia a Patre dependeant, ne quis duo principia sine principio suspicetur, eaque inter sese divisa. Cum enim hostes sint sub pedibus Filii, Filius autem non est seditiosus erga Patrem, verum quemadmodum decet filium, Deo Patri subditur, omnino Deus Pater erit omnia in omnibus. Nonnulli autem malitiæ sublationem significari aiunt per hoc quod omnia sint subjecta. Cum enim peccatum porro non fuerit, planum est quod Deus omnia in omnibus erit, quando non amplius motibus et affectibus dediti simus, ita ut nihil omnino Dei, vel parum in nobis feramus : sed toti Dei similes, totius et solius Dei capaces erimus. Omnia sane tum nobis Deus erit, et cibus, et potus, et vestitus, et cogitatio, et motus.

B « Ἵνα ᾖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. » Τουτέστιν, ἵνα πάντα ᾖ τοῦ Πατρὸς ἠρτημένα, ἵνα μὴ δύο τις ἀρχὰς ἀνάρχους ὑποπτεύῃ καὶ ἀπεσχισμένας. Ὅταν [69] γὰρ οἱ μὲν ἐχθροὶ ὑπὸ τοὺς πόδας ὦσι τοῦ Υἱοῦ· ὁ δὲ Υἱὸς μὴ στασιάζῃ πρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὡς πρέπει υἱῷ, Θεῷ ὑποτάσσηται τῷ Πατρί· πάντως ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Τινὲς δὲ τὴν τῆς κακίας ἀναίρεσιν διὰ τούτων δηλοῦσθαί φασιν, ὡς πάντων ὑποτεταγμένων· ὅταν γὰρ ἁμαρτία μὴ ᾖ, εὔδηλον ὅτι ὁ Θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· ὅταν μηκέτι πολλοὶ ὦμεν ἐν τοῖς κινήμασι καὶ τοῖς πάθεσι, μηδὲν ὅλως Θεοῦ, ἢ ὀλίγον ἐν ἑαυτοῖς φέροντες· ἀλλ' ὅλοι θεοειδεῖς, ὅλοι χωρητικοὶ Θεοῦ καὶ μόνου. Πάντα γὰρ ἡμῖν ὁ Θεὸς ἔσται, καὶ βρῶμα, καὶ πόμα, καὶ ἔνδυμα, καὶ νόημα, καὶ κίνημα.

VERS. 29. « Alioqui, quid facient qui pro mortuis baptizantur, si omnino mortui non resurgunt? quid et baptizantur pro mortuis? » Marcionistæ hæretici, si quis apud eos non baptizatus moreretur, sub mortui lecto, viventem quempiam occultantes, accedunt lectum, interrogantes mortuum, num velit baptismate tingi. Atque eo respondente qui latitabat, quod velit, sic loco mortui eum baptizant. Deinde ob id accusati, defendunt sese hoc loco; affirmantes Apostolum hoc dixisse, et hunc textum stolidi producunt. Id vero sic se non habet : at quomodo? Omnes qui baptizandi sunt, symbolum fidei profitentur. In eo enim symbolo una cum aliis et hoc proponitur, « Credo resurrectionem mortuorum. » Dicit igitur : Qui crediderunt futuram esse resurrectionem mortuorum corporum, et qui baptizati sunt in talem spem, quid facient si fuerint decepti? Quid autem omnino baptizantur homines super resurrectione, hoc est in exspectatione resurrectionis, si mortui non exeitantur?

G α Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; » Οἱ Μαρκιωνισταὶ αἱρετικοὶ, ἐπειδάν τις παρ' αὐτοῖς ἀβάπτιστος ἀποθάνῃ, ὑπὸ τὴν κλίνην τοῦ τετελευτηκότος [70] κρύψαντές τινα ζῶντα, προσίασι τῇ κλίνῃ, καὶ ἐρωτῶσι τὸν νεκρὸν, εἰ βούλοιτο βαπτισθῆναι· καὶ ἀποκρίνεται ὁ κεκρυμμένος κάτωθεν, ὅτι βούλεται· καὶ οὕτω βαπτίζουσιν αὐτὸν ἀντὶ τοῦ ἀπελθόντος. Εἶτα κατηγορούμενοι ἐπὶ τούτῳ, ἀπολογοῦνται, ὅτι ὁ Ἀπόστολος τοῦτο [71] εἶπε, καὶ παράγουσι τὴν ῥῆσιν ταύτην οἱ παράφρονες. Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· ἀλλὰ πῶς; Οἱ μέλλοντες βαπτισθῆναι πάντες ἀπαγγέλλουσι τὸ σύμβολον τῆς πίστεως· ἐν οἷς τούτῳ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο πρόκειται [72]. « Πιστεύω εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν. » Φησὶν οὖν, ὅτι Οἱ πιστεύσαντες, ὅτι ἔσται ἀνάστασις νεκρῶν σωμάτων, καὶ βαπτισθέντες ἐπὶ τοιαύταις ἐλπίσι, τί ποιήσουσιν ἀπατηθέντες; τί δὲ ὅλως καὶ βαπτίζονται ἄνθρωποι ὑπὲρ ἀναστάσεως, τουτέστιν, ἐπὶ προσδοκίᾳ ἀναστάσεως, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται;

VERS. 30. « Quid et nos periclitamur omni hora? » Si non recipitis ad demonstrationem resurrectionis, confessionem verborum quam faciunt qui baptizantur, accipite vero vocem quam res ipsæ loquuntur. Nos enim apostoli omnes nunquam non periculis sumus obnoxii : et nisi esset resurrectio, cujus

« Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν; » Εἰ οὐ δέχεσθε πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀναστάσεως τὴν διὰ τῶν ῥημάτων ὁμολογίαν, ἣν οἱ βαπτιζόμενοι ποιοῦνται, δέξασθε καὶ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων φωνήν. Ἡμεῖς γὰρ πάντες οἱ ἀπόστολοι ἐν κινδύνοις ἐσμὲν ἀεί· καὶ εἰ μὴ ἦν ἀνάστασις, τίνος ἕνεκεν ἐκινδυνεύομεν; ἵνα

Variæ lectiones.

[68] ἀποδυόμενος O. [69] ὅτι O. [70] τελευτήσαντος O. [71] ἐν τούτῳ O. [72] πρόσκειται O.

τίνος ἀπολαύσωμεν; Εἰ γὰρ καὶ διὰ κενοδοξίαν ἕλοιτό τις κινδυνεύειν, ἅπαξ ἢ δεύτερον ἂν ἕλοιτο τοῦτο· τὸ δὲ πᾶσαν ὥραν, ὥσπερ ἡμεῖς, μεγίστη ἀπόδειξις τοῦ πεπληροφορῆσθαι περὶ τῆς ἀναστάσεως.

A rei gratia pericula subiremus? cujus commodi consequendi gratia? Quamvis enim aliquis **224** ambitione ductus, pericula subeat, semel forsan atque iterum periculum elegerit; verum singulis horis, quemadmodum nos, periclitari, maxima demonstratio est, nos de resurrectione certos esse.

« Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Εἰπὼν, ὅτι « Κινδυνεύομεν, » ἔδειξε τοὺς κινδύνους· μᾶλλον δὲ μεῖζόν τι, θανάτους καθημερινούς. Πῶς δὲ καθ' ἡμέραν ἀπέθνησκε; Τῇ προθυμίᾳ, καὶ τῷ πρὸς τοῦτο παρεσκευᾶσθαι, καὶ τῷ τοιαῦτα πάσχειν, ἃ θάνατον ἔφερε. « Νῇ τὴν ὑμετέραν καύχησιν· » τουτέστι, Νὴ τὴν ὑμετέραν προκοπὴν, ἐφ' ᾗ καυχῶμαι. Καύχησις γὰρ τῷ διδασκάλῳ, ἡ τῶν μαθητῶν προκοπή. Εἶτα τῷ Χριστῷ ἀνατιθεὶς τοῦτο, φησὶν· « Ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· » ἐκείνου γὰρ τὸ ἔργον, οὐκ ἐμόν. Σοφώτατα δὲ ὑπομιμνήσκει τούτους, ὅτι Ὥσπερ καυχῶμαι προκοπτόντων [73], οὕτως ἐγκαλύψομαι [74], εἰ ἄχρι τέλους οὕτως ἀθλίως ἔχετε, ὥστε τῇ ἀναστάσει διαπιστεῖν.

Verse. 31. « Quotidie morior, per vestram gloriationem quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. » Cum dixisset, « Periclitamur, » pericula hic expressit : imo potius majus quiddam, quotidianas videlicet mortes. Quomodo autem in singulos dies moriebatur? Animi promptitudine, et quia ad hoc instructus et paratus fuerit, et quia talia pertulerit quæ mortem afferebant. « Per vestram gloriationem, » id est, Per vestrum profectum, cujus gratia B glorior : gloriatio enim præceptoris discipulorum est progressus. Deinde Christo istud ascribens, « Quam habeo, » inquit, « in Christo Jesu : » illius enim opus est, non meum. Sapientissime autem eos commonefecit, Ut, inquiens, de vestro in fide progressu glorior, sic pudefiam, inquit, si ad finem usque adeo misere vos geratis, ut resurrectioni fidem non adhibeatis.

« Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μου τὸ ὄφελος; » Ὅσον, φησὶ, τὸ εἰς ἀνθρώπους, ἐθηριομάχησα· τί γὰρ εἰ ὁ Θεὸς ἐξήρπασέ με τῶν κινδύνων; τί οὖν ὄφελός μοι, ἀναστάσεως μὴ οὔσης; Θηριομαχίαν δὲ καλεῖ τὴν πρὸς Ἰουδαίους καὶ Δημήτριον τὸν ἀργυροκόπον μάχην. Τί γὰρ οὗτοι [75] θηρίων διέφερον;

Verse. 32. « Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, quæ mihi utilitas? Quatenus, inquit, ad homines pertinet, cum feris dimicavi. Quid enim si Deus e periculis me eripuit? Quid igitur mihi prodest, si resurrectio non sit? Pugnam autem cum bestiis appellat contentionem adversus Judæos et Demetrium argentarium. Quid enim isti a belluis distabant? G

« Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ ἀπόλαυσις, ἀπολαύσωμεν λοιπὸν τῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀγαθῶν, τοῦ φαγεῖν καὶ τοῦ πιεῖν· ταῦτα γὰρ κερδανοῦμεν. Τοῦτο δὲ τὸ ῥῆμα ἀπὸ τοῦ Ἡσαΐου παρήγαγε, κωμῳδῶν τὴν ἄνοιαν τῶν μὴ λεγόντων ἀνάστασιν.

« Μὴ πλανᾶσθε· φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. » Ἐπὶ παραίνεσιν τρέπει τὸν λόγον· ἡρέμα δὲ καὶ ὡς ἀνοήτων αὐτῶν καὶ κούφων κατηγορεῖ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, « Μὴ πλανᾶσθε. » Χρηστὰ δὲ ἤθη, τὰ εὐεξαπάτητα καλεῖ· δηλοῖ μέντοι ὅτι καὶ ἄλλοι αὐτοὺς εἰς τὰ τοιαῦτα ὑποσύρουσιν.

Verse. 33. « Nolite seduci : corrumpunt bonos mores colloquia prava. » Ad adhortationem sermonem vertit. Tacite autem eos veluti insipientes et leves accusat. Hoc enim indicat per hoc quod ait, « Nolite reduci. » Bonos autem mores vocat, quibus D facile imponi potest. Indicat porro quod et alii ipsos ad ista subtrahant.

« Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· ἀγνωσίαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσιν. » Ὡς ἐπὶ μεθυόντων τὸ, « Ἐκνήψατε· » τὸ δὲ, « Δικαίως, » οἱονεὶ, συμφερόντως. Ἔνι γὰρ καὶ ἀδίκως νήφειν, οἷον ἐπὶ κακῷ. « Καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, » φησὶν· ἐκ τούτου γὰρ καὶ τῇ ἀναστάσει ἀπιστεῖτε. Οἱ γὰρ ἑαυτοῖς συνειδότες κακὰ οὐ πείθονται εἶναι ἀνάστασιν, δέει τῶν κολάσεων. Ἀγνωσίαν δὲ Θεοῦ ἔχουσιν οἱ τῇ ἀναστάσει διαπιστοῦντες. Οὐ γὰρ ἴσασι τοῦ Θεοῦ τὸ δυνατόν.

Verse. 34. « Sobrii estote juste, et ne peccetis : ignorantiam enim Dei quidam habent. » Tanquam temulenti essent, « Sobrii, » inquit, « estote. » — « Juste » vero, veluti utiliter. Potest enim quispiam injuste etiam sobrius esse, sive vigilare, veluti ad malum. « Et ne peccetis, » inquit : hinc enim est quod resurrectioni non credatis. Qui enim sibi sunt conscii malorum, non persuadentur esse resurrectionem, metu pœnarum. Ignorantiam autem Dei

[1] Isa. XXII, 13.

Variæ lectiones.

[73] προκύπτων O. [74] ἐγκαταλείψομαι O. [75] ἐκεῖνοι O.

habent, qui resurrectioni non adhibent fidem. Non enim noverunt Dei potentiam. Non autem dixit : Habetis, sed, « Habent, « faciliorem et tolerabiliorem ita accusationem faciens.

Οὐκ εἶπε δὲ, Ἔχετε, ἀλλ' « Ἔχουσιν, » ἐλαφρότερον τὸ ἔγκλημα ποιῶν.

225 « Ad pudorem vobis hæc dico. » Postquam satis eos carpsit, consolatur eos, dicens : Hæc dixi, non ut hostis vobis exprobrans, sed ut pudore suffunderemini, ut reducerem vos ad emendationem, pudefactos nimirum, ac decorum cogitantes.

« Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. » Ἐπειδὴ ἱκανῶς αὐτῶν καθήψατο, παραμυθεῖται αὐτοὺς λέγων, ὅτι Ταῦτα εἶπον ὑμῖν, οὐχ ὡς ἐχθρὸς ὀνειδίζων, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἐντρέψαι, ὥστε ἐπαναγαγεῖν ὑμᾶς πρὸς τὴν διόρθωσιν αἰσχυνθέντας, καὶ τὸ δέον φρονήσαντας.

Vers. 35. Sed dicet aliquis, Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore venient? » Non dixit Vos dicitis, ut sic tolerabilis reddatur sermo, tanquam de aliis non credentibus hæc inquirat. Duo autem sunt de quibus dubitatur : ipse resurrectionis modus, quomodo excitatur semel dissolutum corpus; et quali corpore resurgit, hoc, an alio quodam. Per exemplum autem grani illa duo dissolvit.

« Ἀλλ' ἐρεῖ τις· Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; Οὐκ εἶπεν [76], Ὑμεῖς λέγετε, ἵνα οὕτως ἀνεπαχθὴς ὁ λόγος γένηται, ὡς ἐπὶ ἑτέρων ἀπιστούντων ἐξεταζόμενος. Δύο δὲ τὰ ἀμφιβαλλόμενα· ὅ τε τρόπος τῆς ἀναστάσεως, πῶς ἐγείρεται τὸ ἅπαξ διαλυθὲν σῶμα· καὶ ποίῳ σώματι ἀνίσταται, τούτῳ ἢ ἑτέρῳ τινί. Διὰ δὲ τοῦ παραδείγματος τοῦ κόκκου τὰ δύο ἐπιλύει.

Vers. 36. « Insipiens, tu quod seminas, non vivificatur nisi moriatur . » A perspicuo quopiam, et ab eo quod ab ipsis quotidie agitur, facit dilutionem. Hinc et dementes eos vocat, ut qui adeo manifesta ignorent. « Tu, inquit, quod seminas, » tu qui corruptibilis es, ecquî de Deo hæsitas? « Non vivificatur, » inquit, « nisi moriatur, » dictionibus usus, non seminibus, sed corporibus propriis et accommodis. Non enim dixit quod alias non germinet dissolvatur, sed, « Non vivificatur, nisi moriatur. » Observa autem quomodo in contrarium sermonem converterit : illis enim videbatur ambiguum, quomodo post mortem excitemur : ipse autem contrarium asserit, nempe quod ideo excitamur, quia morimur : quasi non liceret aliter vivificari, nisi mors esset.

« Ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. » Ἀπὸ φανεροῦ τινος, καὶ καθ' ἡμέραν αὐτοῖς πραττομένου, ποιεῖται τὴν λύσιν· διὸ καὶ ἄφρονας αὐτοὺς καλεῖ, ὡς τὰ οὕτω σαφῆ ἀγνοοῦντας. « Σὺ, » φησὶν « ὃ σπείρεις, » σὺ ὁ φθαρτὸς, καὶ πῶς περὶ Θεοῦ ἀμφιβάλλεις; « Οὐ ζωοποιεῖται » δὲ, εἶπε, [καὶ] « ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, » λέξεσι χρησάμενος, οὐ σπέρμασιν οἰκείαις, ἀλλὰ σώμασιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἄλλως οὐ βλαστάνει, ἐὰν μὴ διαλυθῇ, ἀλλ', « Οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. » Ὅρα δὲ, πῶς εἰς τοὐναντίον περιέτρεψε τὸν λόγον· ἐκείνοις γὰρ ἐδόκει ἄπορον, πῶς μετὰ τὸ θανεῖν ἐγειρόμεθα· αὐτὸς δὲ τοὐναντίον φησὶν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐγειρόμεθα, ἐπειδὴ ἀποθνήσκομεν, ὡς οὐκ ἐνὸν ἄλλως ζωοποιηθῆναι, εἰ μὴ ἦν θάνατος.

Vers. 37. « Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, ut puta tritici vel alicujus cæterorum. » Cum duo esse quæ controverterentur dixisset, quomodo nimirum excitentur mortui, et quali corpore : quæstionem, quomodo excitentur, dissolvit, nempe moriendo, quemadmodum et granum. Jam vero cum interpretetur quali corpore resurgant, diluit alterum illud de quo ambigebatur, Idem, inquiens, corpus excitatur, vel ejusdem essentiæ, splendidius tamen et elegantius. Hæretici autem contendunt non idem corpus excitari : hoc enim indicare aiunt Apostolum, cum ait : « Non quod futurum. » Atqui Apostolus hoc non dicit. Quid igitur? Non seminas quale nascetur, splendidum nempe et elegans, sed nudum granum : attamen spica decentior et pulchrior inde exsurgit. Neque eadem est omnino, nam spica non est seminata, cum culmo nimirum et aristis, sed nudum granum : neque omnino aliud seu diversum, quandoquidem non ex alio grano, verum ex nudo illo est spica.

« Καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἢ τινος τῶν λοιπῶν. » Δύο ἀπορεῖσθαι εἰπὼν, πῶς τε ἐγείρονται οἱ νεκροὶ, καὶ ποίῳ σώματι· πῶς μὲν ἐγείρονται, ἔλυσεν, ὅτι διὰ τοῦ θανεῖν, ὥσπερ καὶ ὁ κόκκος· νῦν δὲ ἑρμηνεύων καὶ ποίῳ σώματι ἐγείρονται, λύει καὶ τὸ ἕτερον ἄπορον, καί φησιν, ὅτι Τὸ μὲν αὐτὸ σῶμα ἐγείρεται, ἤτοι τῆς αὐτῆς ὂν οὐσίας, λαμπρότερον δὲ καὶ κοσμιώτερον. Οἱ δὲ αἱρετικοὶ λέγουσιν, ὅτι οὐ τὸ αὐτὸ ἐγείρεται. Τοῦτο γὰρ, φασὶ, δηλοῖ ὁ Ἀπόστολος διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Οὐ τὸ γενησόμενον. » Οὐ τοῦτο δὲ λέγει ὁ Ἀπόστολος· ἀλλὰ τί; ὅτι Οὐ σπείρεις οἷον γενήσεται, λαμπρὸν δηλαδὴ καὶ κόσμιον, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον· ἀλλ' ὅμως ὁ στάχυς εὐπρεπέστερος φύεται [77]. Οὔτε ὁ αὐτός ἐστι πάντη, διότι οὐκ ἐσπάρη στάχυς, μετὰ τῆς καλάμης δηλαδὴ, καὶ τῶν ἀνθερίκων, ἀλλὰ γυμνὸς κόκκος· οὔτε ἕτερος πάντη, διότι οὐκ ἐξ ἑτέρου κόκκου, ἀλλ' ἐκ τοῦ γυμνοῦ ἐκείνου ὁ στάχυς.

Vers. 38. « Deus autem dat corpus ipsi, quemad-

« Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέ-

Variæ lectiones.

[76] οὐκ εἶπεν, οὕτως ὑμ. λέ. ἵ. ἀν.' ο. [77] γίνεται ο.

λησεν. » Εἰ οὖν ὁ Θεὸς δίδωσι σῶμα, τί ἔτι περιεργάζῃ, ποίῳ σώματι ἐγειρόμεθα, καὶ διαπιστεῖς τῇ ἀναστάσει, ἀκούων Θεοῦ δύναμιν καὶ θέλησιν; Ὁ γὰρ Θεὸς τὸ λυθὲν μὲν ἐγείρει σῶμα, πλὴν εὐπρεπέστερον καὶ πνευματικώτερον. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν σπερμάτων ἔστιν εὑρεῖν, ὅτι εὐπρεπέστερον τοῦ καταβληθέντος τὸ βλαστῆσαν ἄνεισι.

« Καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. » Τοῦτο τῶν αἱρετικῶν ἀναντιῤῥήτως ἐμφράττει τὰ στόματα τῶν λεγόντων, τὸ αὐτὸ σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει μὴ ἐγείρεσθαι, ἀλλ' ἕτερον. Ἰδοὺ γὰρ ἀκούεις, ὅτι τὸ ἴδιον σῶμα ἑκάστῳ δίδοται.

« Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ, ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ σὰρξ πτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων. » Ἵνα μὴ ἀκούσας περὶ τοῦ σίτου, νομίσῃς, ὅτι ὥσπερ ἐπὶ τούτου, πάντες οἱ ἀστάχυες ὁμότιμοι ἀνίασιν [78], οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει πάντες ὁμότιμοι ἔσονται· δείξαι θέλει ὅτι διαφορά ἐστι τῶν ἀνισταμένων (ὅπερ καὶ προφθάσας ἠνίξατο, εἰπών· « Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι »), καὶ φησιν, ὅτι « Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σάρξ· » τουτέστιν, Οὐ πάντες ἐν τῇ αὐτῇ τιμῇ ἀνίστανται, ἀλλ' ἔχουσι διαφοράν, πρώτην οἱ δίκαιοι πρὸς τοὺς ἁμαρτωλούς, ἣν ἔχουσι τὰ σώματα τὰ οὐράνια πρὸς τὰ ἐπίγεια· ἔπειτα, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς δικαίοις διαφορὰ βαθμῶν πολλὴ, ὡς παρακατιὼν ἐρεῖ· καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἁμαρτωλοῖς. Καὶ γὰρ, φησὶν, ὥσπερ διαφορά ἐστι τῆς σαρκὸς τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῆς τῶν κτηνῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ζώων· οὕτω καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἔσται διαφορὰ ἐν ταῖς κολάσεσι. Πάντα οὖν ὅσα εἴρηται τούτῳ νῦν, περὶ διαφορᾶς ἁμαρτωλῶν εἴρηται. Περὶ γὰρ τῶν δικαίων παρακατιὼν λέγει, ὅταν οὐράνια καταλέγῃ σώματα.

« Καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων. » Ἐνταῦθα, ὅπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπον, τὴν διαφορὰν τῶν δικαίων πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς δηλοῖ· τοὺς μὲν καλῶν ἐπουράνια σώματα, τοὺς δέ γε ἁμαρτωλοὺς ἐπίγεια· καὶ ἑτέρα μὲν ἡ τῶν δικαίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἁμαρτωλῶν, οὐκέτι δόξα (οὐ γὰρ δεῖ συνυπακοῦσαι τοῦτο), ἀλλ' ἡ διαγωγή.

« Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. » Ὥσπερ μικρῷ ἔμπροσθεν εἶπε τῶν ἁμαρτωλῶν σωμάτων τὰς διαφορὰς, ἀπὸ ἀνθρώπων ἀρξάμενος, καὶ ἐξῆς πτηνῶν μνημονεύσας, καὶ κτηνῶν, καὶ ἰχθύων, διότι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἄνθρωποι ἐξ ἀρχῆς γεγονότες, εἶτα ἐπὶ τὴν τῶν ἀλόγων ὁμοίωσιν κατηνέχθησαν· οὕτω καὶ τῶν δικαίων τὰς διαφορὰς δείκνυσι. Πάντες μὲν γὰρ ἐν δόξῃ· ἀλλὰ, ἄλλο τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ ἄλλο τὸ τῆς σελήνης, καὶ ἄχρι τῶν τυχόντων. Καὶ γὰρ ἀστέρες πρὸς ἀστέρας διαφέρουσιν ἐν δόξῃ, τουτέστιν, ἐν τῷ φωτί· δόξα γὰρ τῶν ἀστέρων, τὸ φῶς. Τινὲς δὲ σώματα ἐπουράνια τοὺς ἀγγέλους ἐνόησαν, οὐκ εὐστόχως οἶμαι [79]· καὶ

A modum voluit. » Si ergo Deus corpus **226** dat, quid est quod amplius curiose inquiras, quali corpore excitemur, ac diffidas resurrectioni, audiens Dei potentiam et voluntatem? Deus enim dissolutum quidem corpus excitat, verum pulchrius, decentius et spiritualius. Hoc enim et in seminibus licet invenire. Nam speciosius et elegantius, dissoluto semine, quod natum est germen exsurgit.

« Et unicuique seminum proprium corpus. » Hoc hæreticorum ora irrefragabiliter obstruit, affirmantium idem corpus in resurrectione non excitari, sed diversum. En audis enim quod suum cuique corpus datur.

B Vers. 39. « Non omnis caro est eadem, sed alia quidem hominum, alia autem pecorum, alia vero caro volucrum, alia vero piscium. » Ne cum audis de frumento, arbitreris, quod quemadmodum in hoc omnes spicæ æquales prodeant, sic, et in resurrectione omnes fore honore pares : monstrare vult quod discrimen sit resurgentium, id quod supra innuit, « Quilibet, inquiens, in proprio ordine. » Ait autem quod « Non omnis caro sit eadem caro, » hoc est non omnes pari honore resurgunt, sed diverso : enim vero primam habent differentiam justi ad peccatores, quam habent supercœlestia corpora terrestribus collata. Deinde et in ipsis justis magna differentia graduum, ut in progressu dicit, adeoque in ipsis peccatoribus. Ait enim : Perinde ac discrimen est in carne hominum et pecorum et reliquorum animalium : sic et peccatorum discrimen erit in pœnis. Omnia igitur quæcunque nunc ab illo dicta sunt, de discrimine peccatorum dicta sunt. De justis enim infra dicit, quando cœlestia recenset corpora.

C

Vers. 40. « Et corpora supercœlestia, et corpora terrestria : sed alia quidem supercœlestium gloria, alia vero terrestrium. » Hic ut supra dixi, justorum et peccatorum differentiam ostendit : illos quidem vocans supercœlestia corpora, hos vero, peccatores scilicet, terrestria : et alia quidem justorum gloria, alia vero peccatorum, non gloria (hoc enim subintelligendum non est), sed conversatio.

D Vers. 41. « Alia est gloria solis, et alia gloria lunæ, et alia gloria stellarum : stella enim a stella differt in gloria. » Perinde ac paulo ante corporum peccatorum differentias dixi, ab hominibus exorsus ac deinceps mentionem faciens volucrum, pecorum et piscium, eo quod et ipsi peccatores, cum ab initio facti essent homines, postea ad brutorum similitudinem delapsi sint : ita etiam justorum differentias ostendit. Omnes enim in gloria : verum aliud est lumen solis, aliud lunæ, ad vulgares usque stellas procedendo. **227** Nam et stellæ a stellis discrepant in gloria, hoc est in lumine : gloria enim stellarum lumen est. Nonnulli autem per corpora cœlestia angelos intellexerunt, non appo-

Variæ lectiones.

[78] εἰσὶν. O. [79] εἶναι O.

site ut opinor. Atque istud inde planum fit, quod A producat solem et lunam et stellas. Quare de istis sermonem facit.

δῆλον ἐκ τοῦ ἐκπαγεῖν ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας. Ὥστε περὶ τούτων ὁ λόγος.

Vers. 42. « Sic et resurrectio mortuorum. » Sic, quomodo? in multo sane discrimine, perinde ac præscripta patefecerunt exempla.

« Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν » — « Οὕτως, » πῶς; Ἐν διαφορᾷ πολλῇ, καθὼς καὶ τὰ προγραφέντα ἐδήλωσε παραδείγματα.

« Seminatur in corruptione, resurgit in incorruptione. » Supra cum loqueretur de seminibus, utebatur verbis corporibus propriis, veluti cum diceret, « Non vivificatur, nisi moriatur : » nunc de corporibus verba faciens, dictionibus utitur seminibus convenientibus. « Seminatur, » inquit, « in corruptione. » Sationem autem hic dicit, non eam quæ fit in matrice, verum corporum defunctorum in terra depositionem, perinde ac si dicat : Reponitur in terram corpus mortuum in corruptione, hoc est, ut corrumpatur. Pulchre autem dixit, « Resurgit, » et non, Nascitur, ne terræ esse opus existimes.

« Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. » Ἄνω περὶ σπερμάτων λέγων, λέξεσιν ἐχρῆτο βιώμασιν οἰκείαις· ὡς ὅταν ἔλεγεν· « Οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· » νῦν περὶ σωμάτων λέγων, λέξεσι χρῆται σπέρμασιν οἰκείαις· « Σπείρεται » γὰρ, φησὶν, « ἐν φθορᾷ. » Σπορὰν δὲ λέγει νῦν, οὐ τὴν ἐν τῇ μήτρᾳ, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ γῇ τῶν νεκρῶν σωμάτων ἀπόθεσιν, ὡσεὶ ἔλεγε· Κατατίθεται ἐν τῇ γῇ τὸ νεκρὸν σῶμα ἐν φθορᾷ, τουτέστιν, ἵνα φθαρῇ· καλῶς δὲ εἶπεν· « Ἐγείρεται, » καὶ οὐ, Φύεται, ἵνα μὴ τῆς γῆς εἶναι νομίσῃς τὸ ἔργον.

Vers. 43. « Seminatur in ignominia, resurgit in gloria. » Quid enim mortuo ignobilius? etenim in gloria incorruptibilitatis excitatur, etiamsi non eodem omnes fruantur honore.

« Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ. » Τί γὰρ νενροῦ ἄτιμότερον; ἀλλ' ἐν τῇ δόξῃ τῆς ἀφθαρσίας ἐγείρεται, εἰ καὶ μὴ τῆς αὐτῆς τιμῆς ἀπολαύσωσι πάντες.

« Seminatur in infirmitate, resurgit in potentia. » Ad dierum enim usque quinque intervallum caro non potest persistere adversus corruptionem : sed excitatur in incorruptibilitatis potentia, nulli porro corruptioni obnoxia, etiamsi incorruptibilitas iniplis sit ad majores pœnas.

« Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. » Οὔπω γὰρ ἡμέραι πέντε, καὶ οὐκ ἰσχύει ἡ σὰρξ ἀντισχεῖν πρὸς τὴν φθοράν· ἀλλ' ἐγείρεται ἐν τῇ τῆς ἀφθαρσίας δυνάμει, ἀνάλωτος οὖσα λοιπὸν πάσῃ φθορᾷ, εἰ καὶ ἡ ἀφθαρσία τοῖς ἁμαρτωλοῖς πρὸς κόλασιν πλείω ἐστί.

Vers. 44. « Seminatur corpus animale, resurgit C corpus spirituale. » — « Corpus animale, » est quod animæ viribus gubernatur, et in quo anima dominatum et imperium habet. « Spirituale » vero, quod Spiritus sancti operatione abunde utitur, et ab illo in omnibus gubernatur. Etiamsi enim Spiritus etiamnum in nobis operatur, non sic tamen operatur, neque semper : avolat enim a committentibus flagitium. Ac præsente quidem Spiritu, anima corpus regit : tum vero assidue Spiritus permanebit in corporibus justorum. Vel simpliciter spirituale incorruptibile dicit, veluti subtile magis et leve, adeo ut vel aere vehatur, attamen non ita, ut Origenes dicit, aereum et æthereum, nempe ex aeris ætherisque substantia constitutum. Quod si. de incorruptibilitate hæsitas, intuere cœlestia corD pora, quæ hactenus nullo neque senio confecta sunt, neque labore defatigata. Qui enim ea talia condidit, corruptibilitatem quoque nostram incorruptibilem efficiet.

« Σπείρεται σῶμα ψυχικόν· ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. » — « Ψυχικὸν σῶμα, » τὸ ὑπὸ τῶν ψυχικῶν δυνάμεων διοικούμενον, καὶ ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχει· « πνευματικὸν » δὲ, τὸ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταπλουτοῦν ἐνέργειαν, καὶ ὑπ' ἐκείνου τὰ πάντα διοικούμενον. Εἰ γὰρ καὶ νῦν ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐχ οὕτως, οὐδὲ ἀεί· ἀφίπταται γὰρ ἁμαρτανόντων. Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ παρόντος, ἡ ψυχὴ διοικεῖ τὸ σῶμα· τότε δὲ διηνεκῶς παραμένει τοῖς σώμασι τῶν δικαίων τὸ Πνεῦμα. Ἢ πνευματικὸν ἁπλῶς λέγει τὸ ἄφθαρτον, ὡς λεπτομερέστερον καὶ κοῦφον, οἷον καὶ ἐπ' ἀέρος ὀχεῖσθαι· πλὴν οὐχ ὡς Ὠριγένης λέγει, ἀερῶδες καὶ αἰθέριον, ἤτοι ἐκ τῆς τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ αἰθέρος οὐσίας. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς τῇ ἀφθαρσίᾳ, ὅρα τὰ οὐράνια σώματα, τὰ τέως ἀγήρω καὶ ἀκάματα· ὁ γὰρ ταῦτα τοιαῦτα ποιήσας καὶ τὰ φθαρτὰ ἡμῶν ἀφθαρτίσει.

« Est corpus animale. » Quod jam habemus in præsenti vita.

« Ἔστι σῶμα ψυχικόν. » Ὃ νῦν ἔχομεν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ.

« Estque corpus spirituale. » Quod habituri **228** sumus in futuro, idem sane cum hoc verum spirituale, hoc est corruptionis expers.

« Καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. » Ὃ μέλλομεν ἕξειν ἐν τῷ μέλλοντι, τὸ αὐτὸ μὲν ὄν, πνευματικὸν δὲ, τουτέστιν, ἄφθαρτον.

Vers. 45. « Sic et scriptum est : Factus est primus homo Adam in animam viventem; novissimus Adam in Spiritum vivificantem. » Prius quidem scriptum est, posterius autem non item; verum ex rerum consecutione quod evenit, scriptum esse ait :

« Οὕτω καὶ γέγραπται· Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς Πνεῦμα ζωοποιοῦν. » Καὶ μὴν τὸ μὲν γέγραπται, τὸ δὲ ὕστερον οὐ γέγραπται, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν πραγμάτων τὸ ἐκβεβηκὸς, γεγρά-

φθαι φησίν[80] ὥσπερ καὶ ὁ προφήτης τὴν Ἱερουσαλὴμ εἶπε κληθήσεσθαι πόλιν δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἐκλήθη ῥητῶς· καὶ τὸν Κύριον τὸ Εὐαγγέλιον, Ἐμμανουήλ· καὶ οὐκ[81] αὐτὸς οὕτως ἐκλήθη, ἀλλὰ τὰ πράγματα ταύτην ἀφῆκαν τὴν φωνήν. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος Ἀδὰμ ψυχικὸς ἦν ἄνθρωπος, τουτέστι, ψυχικαῖς δυνάμεσι διοικούμενον σῶμα εἶχεν· « ὁ δὲ ἔσχατος Ἀδὰμ, » ὁ Κύριος, « εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. » Οὐκ εἶπεν, Εἰς πνεῦμα ζῶν, ἀλλὰ, « Ζωοποιοῦν, » τὸ μεῖζον εἰπών. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος εἶχε τὸ οὐσιωδῶς αὐτῷ συνὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δι' οὗ καὶ τὴν ἰδίαν σάρκα ἐζωοποίει, καὶ ἡμῖν δι' αὐτοῦ τὴν ἀφθαρσίαν ἐχαρίσατο. Ὥστε τῆς μὲν φθαρτῆς ταύτης ζωῆς τὰ ἐνέχυρα ἐν τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ ἔσχομεν, τῆς δὲ μελλούσης, ἐν Χριστῷ.

« Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικὸν, ἀλλὰ τὸ ψυχικὸν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. » Ἵνα μή τις εἴπῃ· Διὰ τί τὸ ψυχικὸν σῶμα καὶ χεῖρον νῦν ἔχομεν, τὸ δὲ πνευματικὸν μέλλει; φησὶν, ὅτι καὶ αἱ ἀρχαὶ ἑκατέρων οὕτω διετάγησαν. Καὶ ὁ μὲν Ἀδὰμ πρότερος, ὁ δὲ Χριστὸς ὕστερος. Ὥστε ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀεὶ τὰ ἡμέτερα πρόεισι· καὶ πίστευε, ὅτι καὶ τὰ νῦν ἐν σοὶ φθαρτὰ καὶ χείρω ἐπὶ τὸ ἄφθαρτον καὶ κρεῖττον μεταστοιχειωθήσονται.

« Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. « Ἵνα μὴ ἀμελῶσιν ἀρίστου βίου, μέλλει παραινεῖν λοιπὸν περὶ πολιτείας θεαρέστου, καί φησιν, ὅτι « Ὁ Ἀδὰμ ἐκ γῆς ἦν· » τοιγαροῦν καὶ οὕτως ὠνόμασται· τὸ γὰρ, « Ἀδὰμ, » γήϊνον καὶ χοϊκὸν δηλοῖ. « Ὁ δὲ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ » ἦν. Καὶ τὸν μὲν [ἐκ τοῦ χείρονος ὀνομάζει· τὸν δὲ δεύτερον, ἐκ τοῦ κρείττονος· οὐχ ὅτι δὲ ὁ ἄνθρωπος, ἤτοι τὸ ἀνθρώπινον πρόσλημμα, ἐξ οὐρανοῦ ἦν, ὡς ὁ ἄφρων Ἀπολλινάριος ἐλήρει· ἀλλ' ὅτι ἓν πρόσωπον τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ εἶναι διὰ τὴν ἕνωσιν λέγεται, καὶ ὁ Θεὸς σταυρωθῆναι, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν.

« Οἷος ὁ χοϊκὸς, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί. » Τουτέστιν, οὕτω ἀπολοῦνται καὶ τελευτήσουσιν· ἢ, ὅτι τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον ἀποθανοῦνται οἱ τῇ γῇ προσηλωμένοι.

« Καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. » Τουτέστιν, οὕτω μενοῦσιν ἀθάνατοι καὶ λάμποντες. Εἰ γὰρ καὶ ὁ δεύτερος Ἀδὰμ ἀπέθανεν, ἀλλ' ἵνα καταλύσῃ τὸν θάνατον· ἢ ὅτι οὕτω δοξασθήσονται καὶ αὐτοὶ θεοειδῶς βιώσαντες, ὡς τὰ οὐράνια φρονοῦντες.

« Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν[82] καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. » Ἐνταῦθα γυμνότερον ἀποκαλύπτει[83] τὸ παραινετικὸν σχῆμα τοῦ λόγου. « Εἰκόνα δὲ χοϊκοῦ » τὰς φαύλας πράξεις λέγει· « εἰκόνα δὲ τοῦ ἐπουρανίου, » τὰς ἀγαθάς. Ὥσπερ οὖν ἐν κακίᾳ διεζήσαμεν ὡς τοῦ χοϊκοῦ υἱοὶ,

quemadmodum propheta dixit Jerusalem vocandam « urbem justitiæ [m] » : nec tamen aperte vocata est. Ac Evangelium Dominum « Emmanuelem » vocandum ait, cum tamen ipse ita non sit appellatus, sed res ipsæ hanc vocem emiserint. Primus itaque Adam animalis erat homo, id est, animæ viribus gubernatum corpus habebat : postremus vero Adam, ipse nimirum Dominus, in Spiritum vivificantem. Non dixit, in Spiritum viventem, sed quod majus est, « Vivificantem. » Etenim Dominus substantialiter habebat Spiritum sanctum sibi unitum, per quem et propriam carnem vivificabat, nobisque per ipsum incorruptibilitatem donavit. Proinde corruptibilis hujus vitæ pignora in primo Adam habuimus, futuræ autem in Christo.

Vers. 46. « Sed non primum quod spirituale, sed quod animale, deinde quod spirituale. » Ne quis dicat, Cur jam animale corpus habemus, adeoque deterius, spirituale vero adhuc futurum est? Quoniam, inquit, principia utrorumque sic ordinata fuerunt. Nam Adam est prior, Christus posterior. Quare res nostræ semper in melius progrediuntur. Crede itaque quod et quæ nunc in te sunt corruptibilia deterioraque, in incorruptibilia adeoque meliora transelementabuntur.

Vers. 47. « Primus homo de terra terrenus, secundus homo Dominus ex cœlis. » Ne optimum vivendi genus negligant, in posterum eos adhortaturus est ad vitam Deo placentem; « Adam, » inquiens, « de terra erat; » propterea et sic appellatus est : Adam enim *terreum* et *pubereum* significat. « Homo vero secundus, ipse Dominus ex cœlo erat. » Ac alteri quidem a deteriori nomen indit, alteri vero a præstantiori: non quod homo, vel humanitas a Christo assumpta, de cœlis esset, ut demens Apollinarius delirabat, cæterum quod una persona unius Christi, et homo ex cœlo esse dicatur propter unionem, ac Deus cruci affixus esse, ob eamdem causam.

Vers. 48. « Qualis terrenus, tales et terreni. » Hoc est, sic peribunt et morientur : vel quod peccati morte morientur, qui terræ sunt affixi.

« Qualis cœlestis, tales et cœlestes, » Id est, ita permanebunt immortales et fulgentes. Etsi enim secundus Adam mortuus est, ideo mortuus est, ut mortem dissolveret : vel quod ita glorificabuntur **229** illi qui vitam divinam duxerint, veluti cœlestia saperent.

Vers. 49. « Et quemadmodum gestavimus imaginem terreni, gestabimus etiam imaginem cœlestis. » Planius hic adhortatorium sermonis habitum revelat. Imaginem autem terreni prava opera dicit : imaginem vero cœlestis, bona Ut igitur in vitiis vixímus, ceu terreni hominis filii, et quæ

[m] Zach. VIII, 3. [n] Math. I; 25.

Variæ lectiones.

[80] λέγει O. [81] οὐδὲ O. [82] φορέσωμεν O. [83] ἀνακαλύπτει O.

terræ sunt affectantes : virtute rursus conspicuam nunc vitam vivamus, tanquam cœlestis imaginem et imitationem conservantes. Imago etiam terreni est hoc, « Terra es, et in terram abibis. » Imago autem cœlestis, a mortuis resurrectio et incorruptibilitas. Proinde si hæc intelligenda sint ceu de resurrectione dicantur, et non de vita moribusve, etiam illud quod addit, « Gestabimus imaginem cœlestis, » non est intelligendum aut scribendum tanquam consulentis, sive adhortantis more sit dictum, sed ut obventuræ nobis rei sit indicium, id est quod futurum sit ut gestemus.

A καὶ τὰ τῆς γῆς φρονοῦντες· οὕτω καὶ ἐν ἀρετῇ αὖθις ζήσωμεν, ὡς τοῦ ἐπουρανίου τὴν εἰκόνα καὶ τὴν μίμησιν τηροῦντες. Εἰκὼν δὲ τοῦ χοϊκοῦ καὶ τὸ, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· » εἰκὼν δὲ τοῦ ἐπουρανίου, ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις καὶ ἀφθαρσία. Ὥστε εἰ ὡς περὶ ἀναστάσεως λεγόμενα, οὐ περὶ πολιτείας ταῦτα δεῖ νοῆσαι, καὶ τὸ, « Φορέσομεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, » οὐχ ὡς συμβουλευτικῶς λεγόμενον δεῖ νοῆσαι ἢ γράψαι, ἀλλ' ὡς μέλλοντος πράγματος ἐνδεικτικὸν, τουτέστιν, ὅτι μέλλομεν φορέσαι.

Vers. 50. « Hoc autem dico, fratres, quod caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. » Quia dixerat, « imaginem terreni, » quasi jam hæc interpretetur, ait, Caro et sanguis est imago terreni, B hoc est, carnales operationes, corporis etiam crassitiei propriæ, quæ regni Dei hæreditatem adire non possunt.

« Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύνανται. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, » ὡσανεὶ ἑρμηνεύων ταύτην, φησὶν ὅτι σὰρξ καὶ αἷμά εἰσιν ἡ εἰκὼν τοῦ χοϊκοῦ· τουτέστιν, αἱ σαρκικαὶ πράξεις καὶ τῇ παχύτητι τοῦ σώματος οἰκεῖαι, αἵτινες « βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύνανται. »

« Neque corruptio incorruptibilitatem hæreditat. » Hoc est, malitia animæ nobilitatem corrumpens non potest esse hæres gloriæ illius et incorruptibilium bonorum. Poteris autem hæc omnia non velut de vita dicta sint, sed de resurrectione, accipere, ut illud, Caro et sanguis ; quasi dicat, Corruptibile hujusmodi corpus, ex carne et sanguine consistens, in futuro sæculo haud fruetur regno. Non est enim illic cibus et potus, quibus omnino hujusmodi corpus nutritur. « Neque corruptio, » id est corruptibile corpus, incorruptibilium hæreditatem adibit. Ne- C cesse est igitur spirituale fore corpus nostrum et incorruptibile. Noveris autem quod Chrysostomus hæc ab Apostolo per adhortationis modum dicta, qua ad optimam vitam adhortetur, acceperit.

« Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. » Τουτέστιν, ἡ κακία, ἡ καταφθείρουσα τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν, οὐ δύναται κληρονομεῖν τὴν δόξαν ἐκείνην καὶ τὰ ἄφθαρτα ἀγαθά. Δύνασαι δὲ ταῦτα πάντα, οὐχ ὡς περὶ πολιτείας εἰρημένα, ἀλλ' ὡς περὶ ἀναστάσεως ἐκλαβεῖν, οἷον τὸ, « Σὰρξ καὶ αἷμα· » οἷον, ὅτι Οὐ σῶμα τοιοῦτον ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος συνεστὼς, ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀπολαύσει τῆς βασιλείας. Οὐκ ἔστι γὰρ ἐκεῖ βρῶσις καὶ πόσις, ἐξ ὧν πάντως τὸ τοιοῦτον σῶμα τρέφεται. « Οὐδὲ ἡ φθορὰ, » τουτέστι, τὸ φθαρτὸν σῶμα, κληρονομήσει τὰ ἄφθαρτα· ὥστε ἀνάγκη πνευματικὸν ἡμῶν ἔσεσθαι τὸ σῶμα καὶ ἄφθαρτον. Ἴσθι μέντοι ὡς Χρυσόστομος παρσινετικῶς ταῦτα εἰρῆσθαι τῷ Ἀποστόλῳ περὶ βίου ἀρίστου ἐδέξατο.

Vers. 51. « Ecce mysterium vobis dico. » Ad sermonem de resurrectione redit, aitque tremendum quidem et secretum se illis esse dicturum. Indicat autem per hoc se magno illos honore dignari, ut qui secreta eis revelet.

« Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur. » Non omnes quidem morientur, inquit, omnes tamen immutabuntur, etiam qui non moriuntur, hoc est, ad incorruptibilitatem transferentur. Ne igitur, quoniam moriaris, metuas quod non resurgas. Ecce enim dico **230** tibi, quod non- D nulli non morientur, attamen hoc non satis est eis ad resurrectionem illam, nisi immutentur etiam, et sic ad immortalitatem veniant a mortalitate illa quam habent, corporum. Ut igitur illos non juvat quod non moriantur, sic nobis non nocebit quod moriamur. Nam et illis mutatio mors est. Moritur enim in ipsis corruptio permutata in incorruptibilitatem.

« Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω. » Πάλιν εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως λόγον ἐπάνεισι, καί φησιν, ὅτι φρικτόν[84] τι καὶ ἀπόῤῥητον αὐτοῖς μέλλει λέγειν. Ἐνδείκνυται δὲ διὰ τούτου καὶ πολλὴν τὴν εἰς αὐτοὺς τιμὴν, ὡς τὰ ἀπόῤῥητα αὐτοῖς λέγων.

« Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. » Οὐ πάντες μὲν, φησὶν, ἀποθανοῦνται, ὅμως μέντοι πάντες ἀλλαγήσονται, καὶ οἱ μὴ ἀποθνήσκοντες, τουτέστιν, εἰς ἀφθαρσίαν μεταπεσοῦνται. Μὴ τοίνυν, ἐπειδὴ ἀποθνήσκεις, φοβηθῇς ὅτι οὐκ ἀναστήσῃ. Ἰδοὺ γὰρ λέγω σοι, ὅτι τινὲς οὐ τεθνήξονται, καὶ ὅμως οὐκ ἀρκεῖ αὐτοῖς τοῦτο πρὸς τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην, ἐὰν μὴ ἀλλαγῶσι, καὶ οὕτως εἰς ἀθανασίαν ἔλθωσιν ἀπὸ τῆς θνητότητος ταύτης ὧν ἔχουσι σωμάτων. Ὥσπερ οὖν οὐκ ὠφελεῖ ἐκείνους τὸ μὴ ἀποθανεῖν· οὕτως οὐδὲ ἡμᾶς βλάψει τὸ ἀποθανεῖν. Καὶ γὰρ κἀκείνοις ἡ ἀλλαγὴ θάνατός ἐστιν· ἀποθνήσκει γὰρ ἐν αὐτοῖς ἡ φθορὰ, ἀλλαττομένη εἰς ἀφθαρσίαν.

Vers. 52. « In momento, in ictu oculi, in novissima tuba. » In minutissimo et indivisibili temporis spatio, ac veluti palpebræ motu, tanta fient : quæ

« Ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. » Ἐν ἀκαριαίῳ χρόνῳ καὶ ἀμερεῖ, καὶ ὅσον μύσαι βλέφαρον, γενήσονται τὰ τηλικαῦτα·

Variæ lectiones.

[84] φορτικὸν o.

δ καὶ θαύματος γέμει. Οὐ γὰρ μόνον ὅτι σαπέντα ἀναστήσεται, οὐδ' ὅτι ἕκαστος τὸ οἰκεῖον λήψεται, δεῖ θαυμάζειν· ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτω ταχέως ὡς οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν. Τινὲς δὲ τὸ, « Ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι, » οὕτως ἐνόησαν, ὡς ἀπὸ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Ἕπτὰ γὰρ σαλπίγγων, φησὶν, οὐσῶν, αἱ μὲν πρῶται τὴν συντέλειαν τῶν ἀνθρώπων ποιοῦσιν (οὐ γὰρ ὁμοῦ πάντες συντελοῦνται, ἀλλὰ κατὰ μέρος)· καὶ τοῦτο οἰκονομίᾳ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ἵνα τοὺς πρώτους ἀπολλυμένους οἱ ὑπολιμπανόμενοι ὁρῶντες, αὐτοὶ μετανοήσωσιν· ἡ μέντοι ἐσχάτη σάλπιγξ τήν τε ἔγερσιν καὶ τὴν ἀναλλαγὴν τῶν ἤδη ἀναστάντων ποιεῖ, « ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. »

« Σαλπίσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται [85] ἄφθαρτοι. » Ἵνα μὴ ἀπιστήσῃ τις, πῶς τὰ τηλικαῦτα ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ γίνονται, τὸ ἀξιόπιστον τοῦ λόγου δείκνυσιν ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ ποιοῦντος ταῦτα Θεοῦ, καί φησιν, ὅτι « Σαλπίσει, καὶ γενήσονται [86]· » ὅμοιον τῷ, « Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν. » Ἡ σάλπιγξ γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ κέλευσμα καὶ τὸ νεῦμα τοῦ Θεοῦ δηλοῖ, τὸ διὰ πάντων φθάνον.

« Καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα. » Οὐχὶ περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, ἀλλὰ περὶ τῶν τότε εὑρισκομένων ζώντων.

« Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Ἵνα μὴ ἀκούσας τις, ὅτι « Σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι· » καὶ πάλιν, ὅτι « Ἄφθαρτοι ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ, » νομίσῃ τὰ σώματα μὴ ἀνίστασθαι, διότι νῦν ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος συνίσταται [87], ἐπιφέρει, ὅτι ἀνίσταται μὲν τὰ σώματα, ἀλλ' οὐ σὰρξ ὄντα καὶ αἷμα, εἰς ἀφθαρσίαν δὲ μεταστοιχειωθέντα. Σημείωσαι δὲ τὰς ῥήσεις ταύτας κατὰ τῶν λεγόντων, ὅτι οὐ τὰ αὐτὰ σώματα ἐγείρονται, ἀλλ' ἕτερα. « Τὸ φθαρτὸν » γὰρ, φησὶ, « τοῦτο, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο, » οὐχ ἕτερον, ἀλλὰ τοῦτο, δεικτικῶς. Ὥστε τὸ μὲν σῶμα τὸ αὐτὸ μένει (αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ ἐνδυόμενον)· ἡ δὲ θνητότης καὶ ἡ φθαρτότης ἀφανίζεται, ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας περιεχούσης αὐτήν. Διαφέρει δὲ θνητότης καὶ φθορὰ [88], τῷ τὴν μὲν θνητότητα λέγεσθαι ἐπὶ ἐμψύχων μόνων, τὴν δὲ φθορὰν καὶ ἐπὶ ἀψύχων. Ἐν ἡμῖν οὖν εἰσί τινα ἀψύχοις ἐοικότα, οἷον, τρίχες, καὶ ὄνυχες· καὶ ταῦτα γοῦν ἀφθαρσίαν ἐνδύσεται.

« Ὅταν γοῦν [89] τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. » Ὅταν ταῦτα γένηται, τότε πληροῦται ἡ γραφὴ ἡ τοῦ Ὡσηέ. Ἐπειδὴ γὰρ παράδοξα εἶπε, πιστοῦται ταῦτα Γραφικῇ μαρτυρίᾳ. Τὸ δὲ, « Εἰς νῖκος, » τουτέστιν, εἰς τέλος, ὥστε νικη-

A res est valde admiranda. Non enim tantum quia putrefacta corpora resurgent, nec quod quisque proprium recipiet, mirari convenit; verum quod adeo celeriter, ut nullis etiam verbis exprimi possit. Nonnulli vero, « in novissima tuba, » sic intellexerunt, quasi ex Apocalypsi Joannis evangelistæ interpretantes [o]. Septem tubæ, inquit, cum sint, primæ quidem consummationem hominum faciunt : non enim simul omnes consummantur, sed ex successione. Atque hæc est, inquit, dispensatio et ordinatio Dei, ut cum primos intereuntes, qui relinquuntur, cernunt, ipsi resipiscant. Extrema autem tuba resurrectionem et immutationem eorum qui jam resurrexerunt, facit, « in momento, in ictu oculi. »

B « Canet enim tuba, et mortui excitabuntur incorruptibiles. » Ne ambigat quispiam, quomodo talia tantaque in oculi ictu fieri queant, verbo suo auctoritatem conciliat ex potentia hæc facientis Dei : « Canet, » inquiens, « tuba, » et fiet : simile ei loco, « Ipse dixit, et facta sunt [p]. » Tuba enim nihil aliud quam jussum et nutum Dei significat, omnia prævenientem.

« Et nos mutabimur. » Non de seipso hoc dicit, sed de eis qui tum vivi deprehendentur.

Vers. 53. « Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, et mortale hoc induere immortalitatem. » Ne quis audiens, « Caro et sanguis C regnum Dei possidere non possunt, » et rursus, « Mortui resurgent incorruptibiles, » existimet ipsa corpora non resurgere, quod nunc ex carne et sanguine constent, infert : Resurgent quidem corpora, sed non quæ caro et sanguis sint, sed in incorruptibilitatem transformata. Observa autem verba hæc adversus eos qui dicunt, quod non eadem corpora resurgant, sed alia. « Corruptibile enim hoc, » inquit, « et mortale hoc, » non aliud, sed, hoc, cum demonstratione. Itaque corpus quidem idem manet (ipsum enim est quod induitur), mortalitas autem et corruptibilitas aboletur et evanescit, immortalitate et incorruptibilitate ipsum cingente. Est autem discrimen inter corruptionem et mortalitatem, **231** quod mortalitas dicatur de solis animatis, corruptio autem etiam de inanimatis. In nobis igitur sunt D quædam inanimatis similia, velut capilli et unges : hæc scilicet incorruptibilitatem induent.

Vers. 54. « Quando autem corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, in mortale hoc induer immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est [q] : Absorpta est mors in victoriam. » Quanto hæc contigerint, tunc impletur quod ab Osee scriptum est. Quia enim opinionem hominum exsuperantia dixisset, Scripturæ eadem testimonio confirmat. Quod autem

[o] Apoc. VIII, 7. [p] Psal. XXXII, 9. [q] Osee XIII, 15.

Variæ lectiones.

[85] ἀναστήσονται O. [86] -σεται O. [87] συνίστηκεν O. [88] ἀφθαρσία O. [89] δὲ O.

ait, « in victoriam, » est in finem et plene, ut victa perfecte exterminetur, ut nulla spes ei in posterum ullius potentiæ relinquatur.

VERS. 55. « Ubi, o mors, stimulus tuus? ubi, o inferne, victoria tua? » Perinde ac res gestas conspexisset, impetu divino agitatus, victoriam canit et exsultat, veluti prostratræ morti insultans, eamque pedibus conculcans. Invenire autem queas discrimen quoddam inter infernum et mortem : nimirum quod infernus animas contineat, mors vero corpora; nam animæ sunt immortales.

VERS. 56. « Stimulus vero mortis peccatum est. » Per illud enim potens fuit, ipso ceu armis quibusdam et stimulo utens. Perinde namque ut scorpius animalculum est exiguum, in aculeo autem robur habet : consimilem ad rationem mors per peccatorum robusta fuit, alias inefficax. Argumento est Dominus noster : cum enim mors in ipso peccatum non inveniret, inefficax mansit.

« Virtus autem peccati lex. » Quomodo? Quoniam si lex non esset, per ignorantiam peccantes non sic condemnaremur. Lex autem ipsum manifestans. nos magis condemnavit, quippe qui scienter delinquamus : forteque peccatum facit, non per ipsius naturam, sed ob nostram socordiam, qui non recte usi sumus dato nobis remedio, sicut et in Epistola ad Romanos latius et fusius dictum est. Ne igitur dubites de resurrectione, o homo, cum videas peccatum sublatum quod mortis erat arma, cumque lex sit abolita quæ ex eventu robur et potentia peccatis. Nam planum est quod mors exarmata non porro sit valida.

VERS. 57. « Deo autem gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. » Domini Jesu quidem est certamen; nobis autem victoria data est : non ex retribulationem, neque ex debito, verum per gratiam et clementiam Dei Patris, qui fecit nos vincere per certamen Filii sui.

VERS. 58. « Itaque, fratres dilecti, stabiles estote, immobiles, abundantes in opere Domini semper. » Quandoquidem nostis, **232** inquit, quod resurrectio sit futura, et compensatio bonorum et malorum, stabiles estote. Concutiebantur enim sermonibus de resurrectione. At cum negligerent vitæ honestatem, tanquam non esset resurrectio, inquit, « Abundantes in opere Domini semper, » non solum ipsum facientes, verum etiam abunde ipsum efficientes. Opus autem Domini, hoc est, quod diligit Dominus, et quod postulat a nobis, ipsa virtus est.

« Scientes quod labor vester non est inanis in Domino. » Hoc est, futuram resurrectionem sperantes, credentesque vos non amissuros quæcunque hic laboraveritis. Nam antehac quidem negligebatis virtutem, quippe qui non crederetis resurrectionem esse, neque velletis temere adeoque frustra laborare :

A θέντα τελείως ἀφανισθῆναι, καὶ μηδὲ ἐλπίδα ὑπολειφθῆναι [90] αὐτῷ τοῦ ὅλως ἰσχῦσαι τοῦ λοιποῦ.

« Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾅδη, τὸ νῖκος; » Ὡσανεὶ γενόμενα ἰδὼν τὰ πράγματα, ἐνθουσιᾷ, καὶ ἐπινίκιον βοᾷ, καὶ ἀλαλάζει, οἱονεὶ κειμένῳ τῷ θανάτῳ ἐπεμβαίνων, καὶ καταπατῶν αὐτόν. Εὕροις δ' ἂν διαφοράν τινα ᾅδου καὶ θανάτου, τῷ τὸν μὲν ᾅδην τὰς ψυχὰς κατέχειν · τὸν δὲ θάνατον, τὰ σώματα· αἱ γὰρ ψυχαὶ ἀθάνατοι.

« Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἁμαρτία. » Δι' αὐτῆς γὰρ ἴσχυεν [91], ὅπλῳ τινὶ καὶ κέντρῳ ταύτῃ χρώμενος. Ὥσπερ γὰρ ὁ σκορπίος αὐτὸς μέν ἐστι ζωύφιόν τι μικρὸν, ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τὴν ἰσχὺν ἔχει · οὕτω καὶ ὁ θάνατος διὰ τῆς ἁμαρτίας ἴσχυεν, ἄλλως ἀνενέργητος ὤν. Δηλοῖ δὲ καὶ τὸ τοῦ Κυρίου· καὶ γὰρ ἐν τούτῳ ἁμαρτίαν μὴ εὑρὼν, ἀνενέργητος ἔμεινεν.

« Ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας, ὁ νόμος. » Πῶς; Ὅτι τοῦ νόμου μὲν μὴ ὄντος, ἐν ἀγνοίᾳ ἁμαρτάνοντες, οὐχ οὕτω κατεκρινόμεθα · ὁ δὲ νόμος φανερώσας αὐτὴν, κατέκρινε μᾶλλον ἡμᾶς, ὡς ἐν γνώσει ἁμαρτάνοντας · καὶ ἰσχυρὰν αὐτὴν ἐποίησεν, οὐ παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν ῥᾳθυμίαν, τῶν μὴ καλῶς χρησαμένων τῷ δοθέντι φαρμάκῳ, ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους πλατύτερον καὶ διὰ πλειόνων εἴρηται. Μὴ οὖν ἀμφίβαλλε, ὦ ἄνθρωπε, περὶ τῆς ἀναστάσεως, ὁρῶν ὅτι καὶ ἡ ἁμαρτία ἀνῃρέθη, ἥτις ἦν τοῦ θανάτου ὅπλον · καὶ ὁ νόμος κατηργήθη [92], ὃς ἦν ἐξ ἀποτελέσματος δύναμις τῆς ἁμαρτίας. Πρόδηλον γὰρ, ὅτι ἀφοπλισθεὶς ὁ θάνατος οὐκέτι ἰσχύει.

« Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ διδόντι ἡμῖν τὸ νῖκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τοῦ μὲν Κυρίου Ἰησοῦ ὁ ἀγὼν, ἡμῖν δὲ τὸ νῖκος δέδοται · οὐκ ἐξ ἀμοιβῆς, οὐδὲ κατὰ ὀφειλὴν, ἀλλὰ κατὰ χάριν καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὃς ἡμᾶς ἐποίησε νικᾷν διὰ τοῦ ἀγῶνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.

« Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ, ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμεταχίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε. » Ἐπεὶ [94] ἴγνωτε, φησὶν, ὅτι ἀνάστασις ἔσται, καὶ ἀμοιβὴ καλῶν καὶ φαύλων, ἑδραῖοι γίνεσθε. Ἐσαλεύοντο γὰρ ἐν τοῖς περὶ ἀναστάσεως λόγοις. Ἐπεὶ δὲ ἠμέλουν καὶ βίου ἀγαθοῦ, ὡς οὐκ οὔσης δῆθεν ἀναστάσεως, φησὶ· « Περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε· » οὐ μόνον αὐτὸ ἐργαζόμενοι, ἀλλὰ καὶ ἐκ περιουσίας αὐτὸ ποιοῦντες. Τὸ δὲ ἔργον τοῦ Κυρίου, τουτέστιν, ὃ ἀγαπᾷ ὁ Κύριος, καὶ ὃ ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν, ἡ ἀρετή ἐστιν.

« Εἰδότες, ὅτι καὶ ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ. » Τουτέστιν, ἐλπίζοντες, ὅτι ἀνάστασις ἔσται, καὶ ὅσα ἂν κοπιάσητε, οὐ μὴ ἀπολέσητε. Πρώην μὲν γὰρ ἠμελεῖτε τῆς ἀρετῆς, ὡς μὴ πιστεύοντες ἀνάστασιν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο μὴ θέλοντες κενῶς κοπιᾷν· νῦν δὲ οἶδατε, ὅτι, εἴ τι κοπιάσητε,

Variæ lectiones.

[90] ἀπολειφθῆνα: o. [91] ἴσχυσεν m. [92] καθηρέθη o. [93] δίδοται m. [94] ἐπειδὴ o.

οὐκ ἔσται κενόν. Τὸ δὲ, « Ἐν Κυρίῳ, » ἤ, ὅτι Ὁ κόπος ὑμῶν ὁ ἐν Κυρίῳ, τουτέστιν, ὁ καὶ τὴν ἄνωθεν βοήθειαν ἔχων, ὡς ἐπὶ θεαρέστοις ἔργοις γινόμενος· ἤ, ὅτι Παρὰ Κυρίῳ οὐ ματαιωθήσεται ὁ κόπος, ἀλλὰ λήψεσθε παρ' ἐκείνου τὰς ἀμοιβάς. A

nunc autem novistis, quod si quid laboraveritis, non sit futurum vanum. Quod vero ait, « in Domino, » vel quod labor vester qui est in Domino, hoc est, a supernis auxilium habens, ut qui fiat ob opera Deo grata: vel, apud Dominum non vanus fiet labor vester, verum accipietis ab illo compensationem.

ΚΕΦΑΛ. ΙϚ'.

« Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, ὥσπερ διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε. » Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν δογμάτων λόγον, εἰς[95] τὸ κεφάλαιον τῶν ἀρετῶν τὴν ἐλεημοσύνην ἦλθε. Λογίαν δὲ καλεῖ[96] τὴν συλλογὴν, κοῦφον εὐθὺς τὸ πρᾶγμα ποιῶν ἐκ προοιμίων. Τὸ γὰρ ἐκ πολλῶν συνεισφερόμενον κοῦφον ἦν ἑκάστῳ. Εἶτα εἰς ζῆλον αὐτοὺς ἄγει[97] τῇ διηγήσει τῶν ἑτέροις κατορθωθέντων. Ὥσπερ γὰρ, φησὶν, οἱ Γαλάται πεποιήκασιν. Οὐκ εἶπε δὲ, Παρήνεσα, ἀλλὰ, « Διέταξα, » ὅπερ αὐθεντικώτερον, ἵνα μάθῃς, ὅτι διάταγμα βασιλικόν ἐστι, καὶ μὴ καταφρονήσῃς τοῦ πράγματος. B

« Κατὰ μίαν Σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὅ τι ἂν εὐοδῶται. » Μίαν Σαββάτων τὴν Κυριακὴν καλεῖ[98], ἀντὶ τοῦ, τὴν πρώτην τῶν τοῦ Σαββάτου ἤτοι τῆς ἑβδομάδος ἡμερῶν. Καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας δὲ ἐπὶ ἐλεημοσύνην αὐτοὺς προτρέπεται, τῶν ἐν αὐτῇ μυστηρίων ὑπομιμνήσκων. Προνοητικῶς δὲ λίαν κελεύει θησαυρίζειν ἕκαστον, ὅπερ ἂν εὐοδῶται, τουτέστιν, ὅπερ ἂν ὁ Θεὸς πέμψῃ, καὶ ὃ εὐχερὲς ἔχῃ. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εὐθὺς φέρε, ἵνα μὴ ὀλίγον τις ἔχων αἰσχύνηται, ἀλλὰ, Παρὰ σεαυτῷ σύναγε, καὶ ὅταν ἀξιόλογον[99] γένηται, τότε φέρε. C

« Ἵνα μὴ ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται. » Ἵνα μὴ, φησὶν, ὅταν δέῃ ἀναλίσκειν, τότε συνάγητε. Εἰπὼν δὲ, « Ὅταν ἔλθω, προθυμοτέρους αὐτοὺς πρὸς τὴν συλλογὴν ποιεῖ, ὡς ἐπ' ὄψεσιν αὐτοῦ μελλούσης ἔσεσθαι τῆς συνεισφορᾶς.

« Ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμάσητε, δι' ἐπιστολῶν, τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλήμ. » Καλῶς τὸ, « Οὓς ἐὰν δοκιμάσητε, » τέθεικεν, ἀποφεύγων πανταχοῦ τὰ σκάνδαλα, ἵνα μὴ ὑποπτεύσωσιν ὡς αὐτός τι βούλεται νοσφίζεσθαι ἐκ τῶν συναγομένων. Στίξον οὖν εἰς τὸ, « Δοκιμάσητε· » εἶτα ἀνάγνωθι, « Δι' ἐπιστολῶν τούτους πέμψω· » ὥστε εἶναι τὸ ἑξῆς τοιοῦτον· Οὓς ἂν δοκιμάσητε, τούτους πέμψω διὰ τῶν γραμμάτων μου· ὡσανεὶ λέγων. Καὶ αὐτὸς συνέσομαι[1] αὐτοῖς, καὶ κοινωνήσω τῆς διακονίας διὰ τῶν γραμμάτων. Χάριν δὲ τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσε, τουτέστι φιλοτιμίαν, ἵνα δείξῃ αὐτοὺς μέγα τι ποιοῦντας, καὶ οὐκ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· τοιοῦτον γὰρ ἡ χάρις. Τὸ γὰρ ἐλεημοσύνην εἰπεῖν, ἀνάξιον ἦν τῶν μελλόντων λαμβάνειν ἁγίων. D

« Ἐὰν δὲ ᾖ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται. » Ἐὰν ᾖ, φησὶ, τὸ συναγόμενον το-

CAPUT XVI.

VERS. 1. « De collecta vero quæ fit in sanctos, sicut ordinavi in Ecclesiis Galatiæ, sic et vos facite. » Absoluto de dogmatibus sermone, ad summam virtutum eleemosymam venit. Λογίαν autem collectionem vocat, statim ab exordio rem levem faciens. Nam quod a multis contribuebatur leve erat singulis. Deinde ad æmulationem eos ducit commemoratione eorum quæ alii gesserant, Sicuti Galatæ, inquiens, fecerunt. Non dixit autem, Hortatus sum, verum, « ordinavi, » quod erat majoris auctoritatis, ut discas ordinationem esse regiam, neque rem ipsam asperneris.

VERS. 2. « In una Sabbatorum unusquisque vestrum apud se seponat recondens quod prosperum fuerit. » Unam Sabbatorum Dominicam vocat, hoc est primam Sabbati vel hebdomadis dierum. Ab ipso autem die ad eleemosynam eos hortatur, mysteriorum quæ in eo peraguntur mentionem faciens. Valde autem prudenter jubet quemlibet colligere quod successerit, hoc est, quidquid Deus dederit ac miserit, et quod facile potest. Non enim dixit, Statim fer, ne quis parum habens pudefiat : sed enim apud teipsum collige, et quando operæ pretium fuerit, tum affer.

« Ut non, cum venero, tum collectiones fiant. » Ut non cum opus fuerit expendere, tum colligatis. Dicendo autem, « Cum venero, » eos promptiores facit ad collectionem, quasi contributio ad oculos ipsius perventura sit.

233 VERS. 3. « Quando autem advenero, quos probaveritis per epistolas hos mittam perferre gratiam vestram in Jerusalem. » Pulchre « Quos probaveritis » posuit, ubique scandala aufugiens, ne suspicentur ipsum velle quidquam sublegere a collectis. Comma igitur post « Probaveritis » adjice: deinde lege, » Per epistolas hos mittam : ut hujusmodi inde sensus concinnetur : Quos probaveritis, hos mittam per litteras meas : perinde ac si diceret : Ipse etiam cum illis concurram, et per litteras particeps ero ministerii. Gratiam autem rem ipsam vocavit, id est liberalitatem, ut ostendat eos magnum quid præstare, et non ex mœrore vel necessitate. Tale enim quiddam est gratia. Nam si dixisset eleemosynam, indignum fuisset sanctis qui accepturi erant.

VERS. 4. « Si autem dignum fuerit ut et ego eam, mecunt ibunt. » Si, inquit, quod collectum est, tantum

Variæ lectiones.

[95] πρὸς O. [96] λέγει O. [97] εἰσάγει O. [98] δηλοῖ, καὶ φησι O. [99] ἀξιόπιστον O. [1] ἐλεύσομαι O.

sit, ut meo sit ministerio dignum, ego simul abibo. Per hoc autem eos ad liberalitatem hortatur. Testes autem habere vult, quod ipse nihil sit accepturus, propterea dicit : « Mecum ibunt. »

A σοῦτον [2], ὥστε καὶ τῆς ἐμῆς ἄξιον εἶναι διακονίας, κἀγὼ ἀπελεύσομαι. Διὰ τούτου δὲ εἰς δαψιλειαν αὐτοὺς προτρέπεται. Μάρτυρας δὲ καὶ οὕτως ἔχειν βούλεται, ὡς οὐδὲν αὐτὸς λήψεται [3]· διό φησι· « Σὺν ἐμοὶ πορεύσονται. »

VERS. 5-7. « Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero (nam Macedoniam pertransibo). Apud vos autem forsan permanebo, aut etiam hibernabo, ut vos me deducatis quocunque iore. Nolo enim vos modo in transitu videre. Spero autem aliquantum temporis me permansurum apud vos, si Dominus permiserit. » Non dixit, In Macedoniam proficiscor, ne objiciant, Nobis ergo Macedones, præfers : sed, « Transeo Macedoniam, hoc est, Festinanter, ac veluti in transcursu eos video : B apud vos autem permanebo. Per hoc autem indicat, quod eos Macedonibus anteponat, ceu discipulos magis genuinos ac digniores : nam magna erat apud Corinthios Ecclesia. Terrorem autem incutit peccantibus, cum inquit, « Permanebo. » Addit autem, « Forsan; » quia haud satis certus erat. Non enim compertum habebat, permittereturne ei hoc a Spiritu sancto, an secus. A Spiritu enim ducebatur, quocunque ipse volebat. At vero cum esset Ephesi, profecturus erat in Macedoniam, atque eam transiturus celeriter, deinde ad eos iturus. Plerisque autem argumentis suum testatur erga eos affectum, et quod nolit eos in transcursu et obiter videre, et quod ab eis deduci velit.

« Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω (Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι). Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν καὶ παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω, ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε, οὗ ἂν πορεύωμαι. Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν· ἐλπίζω δὲ χρόνον τινὰ ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἰς Μακεδονίαν ἀπέρχομαι, ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι Προτιμᾷς ἡμῶν Μακεδόνας· ἀλλὰ, « Διέρχομαι Μακεδονίαν, » τουτέστιν, Ὡς κατὰ σπουδὴν καὶ ἐν παρόδῳ αὐτοὺς βλέπω· παρ' ὑμῖν δὲ παραμενῶ. Διὰ τούτου δὲ δείκνυσι μὲν καὶ ὅτι προτιμᾷ αὐτοὺς Μακεδόνων, ὡς γνησιωτέρους μαθητὰς καὶ ἀξιολογωτέρους· μεγάλη γὰρ ἡ ἐν Κορίνθῳ Ἐκκλησία· φοβεῖ δὲ καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας διὰ τοῦ, « Παραμενῶ. » Προστίθησι δὲ τὸ, « Τυχὸν, » διὰ τὸ ἄδηλον. Οὐ γὰρ ᾔδει εἴτε ἐπιτραπείη τοῦτο παρὰ τοῦ Πνεύματος, εἴτε μή· ὑπὸ τοῦ Πνεύματος γὰρ ἤγετο, ἵνθα ἐκεῖνο ἤθελεν. Ἐν Ἐφέσῳ δὲ ὢν, τότε ἔμελλεν ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ διελθεῖν ταύτην τάχιον, εἶτα εἰς αὐτοὺς ἀπελθεῖν. Ἐν πολλοῖς δὲ δείκνυσι τὴν πρὸς αὐτοὺς διάθεσιν, τῷ τε μὴ θέλειν ἐν παρόδῳ ἰδεῖν, καὶ τῷ ὑπ' αὐτῶν θέλειν προπεμφθῆναι.

VERS. 8. « Permanebo autem Ephesi ad Pentecostem usque. » Istud quoque impense diligentis est indicium, nempe, dicere ubi et quandiu sit permansurus : imo vero ipsam causam apponere. Infert enim :

C « Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς Πεντηκοστῆς. » Καὶ τοῦτο σφόδρα ἀγαπῶντος, τό τε εἰπεῖν ποῦ προσμενεῖ, καὶ ἕως πότε· ἀλλὰ καὶ τὸ τὴν αἰτίαν προσθεῖναι. Ἐπάγει γάρ·

VERS. 9. « Ostium enim mihi apertum est magnum et efficax, et adversarii multi. » Hoc est, multi accessuri sunt ad fidem, et latus ad istos mihi patet introitus, **234** maturescente nimirum ad fidem eorum ministerio. Præceptori namque angustia est, cum non habeat promptos discipulos : latum vero spatium, cum paratos eos invenerit. Adversarii autem multi propter hoc ipsum. Sanatas enim videns sese jam nudatum ac derelictum, vehementius perturbatur, adversariosque excitat.

« Θύρα γάρ μοι ἀνέῳκται μεγάλη καὶ ἐνεργὴς, καὶ οἱ ἀντικείμενοι πολλοί. » Τουτέστι, Πολλοὶ μέλλουσιν εἰς τὴν πίστιν προσελθεῖν, καὶ πλατεῖα ἀνέῳκταί μοι εἰς τούτους εἴσοδος, ἅτε ἀκμαζούσης τῆς διακονίας [4] αὐτῶν εἰς τὴν πίστιν. Τῷ γὰρ διδασκάλῳ στενοχωρία μὲν, ὅταν μὴ ἔχῃ προθύμους τοὺς μαθητάς· εὐρυχωρία δὲ, ὅταν εὑρίσκῃ τούτους συγκεκροτημένους. Οἱ ἀντικείμενοι δὲ πολλοὶ, δι' αὐτὸ τοῦτο. Ὁ γὰρ διάβολος βλέπων ἑαυτὸν γυμνούμενον, πλεῖον ταράττεται, καὶ τοὺς ἐναντιουμένους διεγείρει.

VERS. 10. « Si autem venerit Timotheus, videte D ut sine timore sit apud vos. » Quia verisimile erat fore, ut Timotheus postquam Corinthum venisset, carperet delinquentes atque objurgaret, certiores ipsos facit et præmunit, ne divites sapientes insurgant adversus eum : non quasi meticulosus esset Timotheus animumque desponderet, sed quod damnum inde ipsi reportarent. Nam ille admodum fortiter adversus pericula instructus erat. Pulchre vero dixit, « Apud vos. » Ne enim mihi dixeris Græcos, dum id interim a vobis requiram ut tutus sit.

« Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἄφοβος γένηται πρὸς ὑμᾶς. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν Τιμόθεον ἐλθόντα πρὸς [5] Κόρινθον, καθάπτεσθαι τῶν ἁμαρτανόντων, καὶ ἐπιτιμᾷν αὐτοῖς, ἀσφαλίζεται αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἐπαναστῶσιν αὐτῷ οἱ πλούσιοι σοφοί· οὐχ ὅτι ἀνανδρος ὢν ὁ Τιμόθεος ἔμελλε καταπίπτειν, ἀλλ' ὅτι αὐτοὶ ἔμελλον βλαβῆναι. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ σφόδρα παρεσκεύαστο πρὸς κινδύνους. Καλῶς δὲ τὸ, « Πρὸς ὑμᾶς, » εἶπε. Μὴ γάρ μοι τοὺς Ἕλληνας εἴποις, τέως τὰ παρ' ὑμῶν ζητῶ.

Variæ lectiones.

[2] τοιοῦτον o. [3] ἔχει λήψεσθαι o. [4] Ἴσ. διανοίας o. [5] εἰς o.

« Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς κἀγώ· μή A τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. » Τουτέστι, Κηρύσσει καὶ διδάσκει· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὥσπερ ἐγώ. Ὅπερ μέγας Τιμοθέῳ ἔπαινος. Ἐπεὶ οὖν τοιοῦτός ἐστι, « μή τις αὐτὸν ἐξουθενήσῃ· » νέος γὰρ ἦν, καὶ μόνος, καὶ τοσούτου δήμου καὶ οὕτως ὑπέρφρονος φροντίδα ἐπετέτραπτο, καὶ εἰκὸς ἦν αὐτὸν καταφρονηθῆναι.

« Προπέμψατε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρός με· ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν. » Μᾶλλον οὖν, φησὶ, καὶ τιμήσατε αὐτόν· τὸ γὰρ, « Προπέμψατε, » τοῦτο δηλοῖ. « Ἐν εἰρήνῃ δὲ, » τουτέστιν ἀφόβως, χωρὶς μάχης καὶ φιλονεικίας, μετὰ πάσης ὑποταγῆς. Τὸ δὲ, « Ἐκδέχομαι αὐτὸν, » φοβοῦντός B ἐστιν, ἵνα εἰδότες ὅτι πάντα αὐτῷ ἀπαγγελεῖ, μηδὲν αὐτὸν θλίψωσιν· ἅμα δὲ καὶ αἰδεσιμώτερον αὐτὸν ποιῶν[6], εἴγε οὕτως ἀναγκαῖον τοῦτον ἔχει, ὥστε ἐκδέχεσθαι αὐτόν.

« Περὶ δὲ Ἀπολλὼ τοῦ ἀδελφοῦ πολλὰ παρεκάλεσα αὐτὸν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν· καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα ἵνα νῦν ἔλθῃ. » Ὁ Ἀπολλὼς καὶ πρεσβύτερος ἦν Τιμοθέου, καὶ λόγιος ἀνήρ. Ἵνα οὖν μὴ λέγωσι, τί δήποτε αὐτὸν οὐκ ἔπεμψεν, ἀλλὰ τὸν νεώτερον; φησί· « Πολλὰ αὐτὸν παρεκάλεσα. » Καὶ οὐ λέγει, ὅτι Ἀντέστη μοι, ἀλλὰ κἀκεῖνον ἀπολύων μέμψεως, φησί· « Πάντως οὐκ ἦν θέλημα· » τουτέστιν, ὁ Θεὸς οὐκ ἠθέλησεν. Ἵνα δὲ μὴ λέγωσιν, ὅτι σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφασις, φησίν·

« Ἐλεύσεται δὲ, ὅταν εὐκαιρήσῃ. » Ἅμα καὶ ὑπὲρ ἐκείνου ἀπολογούμενος, καὶ αὐτοὺς ποθοῦντας αὐτὸν ἰδεῖν παραμυθούμενος τῇ ἐλπίδι τῆς παρουσίας.

« Γρηγορεῖτε. » Πάλιν παραινεῖ πρὸς τῷ τέλει· δεικνὺς, ὅτι οὐκ ἐπὶ τοῖς διδασκάλοις τὰς ἐλπίδας ἔχειν δεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑαυτοῖς. « Γρηγορεῖτε, » διὰ τοὺς ἀπατῶντας· ὡς νυσταζόντων δὲ αὐτῶν τοῦτο εἶπε.

« Στήκατε ἐν τῇ πίστει. » Οὐκ ἐν τῇ ἔξω σοφίᾳ· ἐν ἐκείνῃ γὰρ οὐκ ἔστιν ἑστάναι, ἀλλὰ περιφέρεσθαι· ὡς σαλευομένων δὲ τοῦτο εἶπεν.

« Ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε. » Διὰ τοὺς ἐπιβουλεύοντας· ὡς ἐπὶ μαλακιζομένων δὲ τοῦτο εἶπε.

« Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω. » Τοῦτο πρὸς τοὺς στασιάζοντας καὶ διασπῶντας τὴν Ἐκκλησίαν. Εἴτε γὰρ, φησὶ, διδάσκει τις, εἴτε μανθάνει, εἴτε ἐπιτιμᾷ, πάντα ἐν ἀγάπῃ ἔστω[7]· καὶ οὐκ ἔσται χυσίωσις, οὐδὲ διάστασις, ἀγάπης μεσιτευούσης.

» Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί. » Τοῦτο ὑπερβατὸν, « Παρακαλῶ ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις· » τὰ δὲ ἄλλα παρεμβέβληται.

« Οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ, ὅτι ἔστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας. » Ὑμεῖς[8], φησὶ, γινώσκετε, καὶ οὐ δεῖσθε παρ' ἐμοῦ μαθεῖν. Ἀπαρχὴν δὲ καλεῖ τῆς Ἀχαΐας τοὺς τοῦ Στεφανᾶ, ἢ διὰ τὸ πρώτους αὐτοὺς

« Opus enim Domini operatur, sicut et ego, ne quis ergo illum spernat. » Hoc est, prædicat et docet, nec simpliciter, sed sicut ego. Quæ magna sane Timothei laus est. Cum igitur sit hujusmodi, « Nemo ipsum vilipendat. » Juvenis enim erat, et solus, ac tanti tanquam superbi populi cura ei commissa erat, probabileque erat ipsum vilipensum iri.

VERS. 11. « Deducite autem ipsum in pace, ut veniat ad me : exspecto enim ipsum cum fratribus. » Potius igitur, inquit, honorate eum. Hoc enim hic « Deducite » significat. « In pace » autem, hoc est, intrepide, sine pugna et contentione, cum omni obedientia. At, « Exspecto ipsum, » partim terrentis est, ut scientes quod omnia ei sit enarraturus, nulla in re ipsum affligant, partim ut honoratiorem eum reddat, siquidem adeo est illi opus opera Timothei, ut ipsum etiam exspectet.

VERS. 12. « De Apollo autem fratre, multum adhortatus sum ipsum ut veniat ad vos cum fratribus, et omnino non erat voluntas ut nunc veniret. » Apollo grandior erat natu Timotheo, et vir facundus. Ne igitur dicant, Cur ipsum non miserit, sed eum qui juniore esset ? « Multum, » inquit, « ipsum adhortatus sum. » Nec dicit, Restitit mihi, cæterum illum ab accusatione liberans, « Omnino, inquit, « non erat voluntas, » hoc est, Deus noluit. Ne autem hunc fucum esse dicant inanemque prætextum subdit:

C « Veniet autem, cum opportunitatem nactus fuerit. » Cum Timotheum defendit, tum Corinthios illum expetentes videre, spe adventus consolatur.

VERS. 13. « Vigilate. » Rursus in fine eos admonet, ostendens quod non oporteat spem collocare in doctoribus, sed in seipsis. **235** « Vigilate, » propter deceptores : quasi autem dormitarent ipsi, hoc dixit.

« State in fide. » Non in externa sapientia : in ea enim nemini stare licet, sed circumagi ac rotari. Hoc, quasi vacillassent, ait.

« Viriliter agite, estote fortes. » Propter eos qui insidias struunt. Istud autem dixit tanquam de effe- D minatis.

VERS. 14. « Omnia vestra in charitate fiant. » Hoc ad dissidentes et Ecclesiam divellentes pertinet. Sive enim docet quispiam, sive discit, sive objurgat, omnia in dilectione fiant : et non erit inflatio inter vos, neque dissensio, charitate intercedente.

VERS. 15. « Obsecro autem vos, fratres. » Hyperbaton est, « Obsecro vos, » nimirum ut et vos talibus geratis morem. Cætera autem interposita sunt.

« Nostis domum Stephanæ, quod sit primitiæ Achaiæ. » Vos, inquit, tenetis, nec habetis necesse ut a me discatis. Primitias autem Achaiæ vocat Stephanam cum suis vel quod primi ipsi crediderint,

Variæ lectiones.

[6] ποιεῖ m. [7] γινέσθω m. [8] αὐτοὶ m.

vel quod optimam vitam elegerint. Primitiæ autem undique excellentiam habere debent earum rerum, quarum sunt primitiæ. Achaiam autem Græciam vocat.

A πιστεῦσαι, ἢ ὅτι καὶ βίον ἄριστον εἵλον[9]. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ πάντοθεν τὸ ἐξαίρετον ὀφείλει ἔχειν ὧν ἐστιν ἀπαρχή. Ἀχαΐαν δὲ τὴν Ἑλλάδα καλεῖ.

« Et quod ad ministerium sanctis seipsos ordinaverint. » Ut pauperes fideles susciperent ipsisque ministrarent, seipsos posuerunt atque segregarunt, non ab aliis constituti necessario, sed suapte sponte se addicentes.

« Καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς. » Εἰς τὸ ὑποδέχεσθαι τοὺς πιστοὺς πένητας, καὶ διακονεῖν αὐτοῖς, ἔταξαν ἑαυτοὺς καὶ ἀφώρισαν· οὐ παρ' ἄλλων καταστάντες ἀνάγκῃ, ἀλλ' ἑκουσίως παρ' ἑαυτῶν.

Vers. 16. « Ut et vos subditi sitis talibus, et omni cooperanti et laboranti. » Hoc est, adjuvetis eos et sumptu pecuniarum, et ministerio corporali. Et non dixit simpliciter, Cooperemini, cæterum vehementem obedientiam ostendens, « Subditi sitis, » inquit. Ne autem videatur soli Stephanæ gratificari, infert, « Et omni cooperanti et laboranti. » Ubi? Ad sanctorum ministerium: digni enim omnes tales honore. Sic enim fit ut laborem fortiter ferant.

« Ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις, καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι. » Τουτέστι, Συναντιλαμβάνησθε καὶ ἐν δαπάνῃ χρημάτων, καὶ ἐν διακονίᾳ σωματικῇ. Καὶ οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, Συνεργῆτε, ἀλλ' ἐπιτεταμένην ὑπακοὴν δεικνύμενος, « Ὑποτάσσησθε. » Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ τῷ Στεφανᾷ μόνῳ χαρίζεσθαι, ἐπάγει· « Καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι. » Ποῦ[10]; Εἰς τὴν τῶν ἁγίων διακονίαν. Ἄξιοι γὰρ πάντες οἱ τοιοῦτοι τιμῆς· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὸν κόπον γενναίως[11] φέροιεν.

Vers. 17. « Gaudeo autem in præsentia Stephani et Fortunati et Achaici, quoniam vestrum defectum hi repleverunt. » Isti sunt qui divo Paulo annuntiarunt de dissensione quæ erat apud Corinthios, deque aliis peccatis. Tum qui ex Chloes familia erant, per hos forsan hæc indicarunt. Quia igitur verisimile erat Corinthios adversum hos efferari, commendat eos, inquiens: « Vestrum illi defectum repleverunt, » hoc est, pro omnibus vobis venerunt, et propter vos tantam profectionem destinarunt ad me.

« Χαίρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανᾶ, καὶ Φουρτουνάτου, καὶ Ἀχαϊκοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα οὗτοι ἀνεπλήρωσαν. » Οὗτοι ἦσαν οἱ ἀναγγείλαντες Παύλῳ περὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ διχοστασίας καὶ τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων· καὶ οἱ τῆς Χλόης διὰ τούτων ἴσως ἐδήλωσαν. Ἐπεὶ οὖν εἰκὸς ἦν τοὺς Κορινθίους ἐκτεθηριῶσθαι πρὸς τούτους, συνιστᾷ αὐτοὺς λέγων, ὅτι « Τὸ ὑμῶν ὑστέρημα ἀνεπλήρωσαν· » τουτέστιν, Ἀντὶ πάντων ὑμῶν ἦλθον, καὶ δι' ὑμᾶς τοσαύτην ἀποδημίαν ἐστείλαντο πρός με.

Vers. 18. « Refecerunt enim vestrum spiritum et meum. » Monstravit ipsis, quod ipsius recreatio ipsorum quoque sit. Quare cum ego refocillatus sum ab ipsis, et **236** vos inde lucrati estis illud ipsum, meam nempe refocillationem, nihil ingratum et triste adversus eos ostendatis.

« Ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα, καὶ τὸ ὑμῶν. » Ἔδειξεν αὐτοῖς ὅτι ἡ αὐτοῦ[12] ἀνάπαυσις αὐτῶν ἐστιν. Ὥστε ἐπεὶ ἐμοῦ ἀναπαυθέντος παρ' αὐτῶν, καὶ ὑμεῖς ἐκερδήσατε αὐτὸ τοῦτο, τὴν ἐμὴν ἀνάπαυσιν, μηδὲν ἄχαρι[13] πρὸς αὐτοὺς τούτους ἐνδείξησθε.

« Agnoscite igitur tales. » Hoc, est, honorate eos.

« Ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους. » Ἀντὶ τοῦ, Ἐν τιμῇ αὐτοὺς ἔχετε.

Vers. 19. « Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. » Conglutinat membra Christi per salutationem, quemadmodum consuevit semper facere.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας. » Συγκολλᾷ τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ, ὥσπερ εἴωθεν ἀεὶ ποιεῖν.

« Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla, cum Ecclesia quæ est in domo ipsorum. » Apud ipsos enim manebat, tabernaculorum artifex cum esset et ipse. Observa autem ipsorum virtutem, quoniam domum suam Ecclesiam fecerunt, collectionem fidelium in ea facientes.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίᾳ. » Παρ' αὐτοῖς γὰρ ἔμενε, σκηνοποιὸς ὢν καὶ αὐτός. Ὅρα δὲ αὐτῶν τὴν ἀρετήν, ὅτι τὸν οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν πεποιήκασιν, ἄθροισμα πιστῶν ἐν ταύτῃ ποιήσαντες.

Vers. 20. « Salutant vos fratres omnes. Salutate vos mutuo in osculo sancto. » Hanc appendicem osculi sancti hic solum apponit, ob multas dissensiones. Quia ergo multum eos adhortatus erat ad unitatem, in unum deinceps eos jungit per osculum sanctum, hoc est, dolo carens et simulatione.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. » Ταύτην τὴν προσθήκην τοῦ ἁγίου φιλήματος ὧδε μόνον προστίθησι, διὰ τὰς πολλὰς διχοστασίας. Ἐπεὶ οὖν πολλὰ αὐτοῖς περὶ τοῦ ἡνῶσθαι παρῄνεσεν, ἐνοῖ λοιπὸν αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦ φιλήματος τοῦ ἁγίου, τουτέστι, τοῦ ἀδόλου, τοῦ ἀνυποκρίτου.

Vers. 21: « Salutatio mea manu Pauli. » Sua manu salutationem facit, ut ostendat quod plurimi fecerit epistolam.

« Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. » Ἰδιόχειρον ἐποίησε τὸν ἀσπασμόν, ἵνα δείξῃ, ὅτι περὶ πολλοῦ ἐποιήσατο τὴν Ἐπιστολήν[14].

Variæ lectiones.

[9] εἶχον O. [10] ποῦ δὲ m. [11] κούφως O. [12] τοιαύτη O, [13] ἀχρεῖον O. [14] ὅτιπερ ἄλλος ἐποίησε τ. ἐ. O.

« Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἤτω ἀνάθεμα. » Τῷ ἑνὶ τούτῳ λόγῳ πάντας ἐφόβησε, τοὺς πόρνους, τοὺς διχονοοῦντας, τοὺς τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίοντας, τοὺς τῇ ἀναστάσει ἀπιστοῦντας, καὶ πάντας ἁπλῶς τοὺς παρ' αὐτοῖς ἔξω τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ παραδόσεως διάγοντας. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι πάντες οὐ φιλοῦσι τὸν Κύριον.

« Μαραναθά. » Τουτέστιν, ὁ Κύριος ἦλθε. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἅμα μὲν τὸν τῆς οἰκονομίας λόγον βεβαιῶν, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀνάστασιν· ἅμα δὲ καὶ ἐντρέπων αὐτοὺς, ὅτι Ὁ Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν πάντα κατεδέξατο· ὑμεῖς δὲ παροργίζετε αὐτὸν, οἱ μὲν ἀπὸ ἀνθρώπων καλούμενοι, οἱ δὲ πράττοντες τὰ φαῦλα. Οὐκ ἐχρήσατο δὲ Ἑλληνίδι διαλέκτῳ ἀλλ' Ἑβραΐδι, μᾶλλον δὲ τῇ Σύρων γλώττῃ, ἐπειδὴ πρὸς Κορινθίους ἔλεγε, τοὺς ἐπὶ τῇ ἔξω σοφίᾳ μέγα φρονοῦντας, καὶ τῇ κομψείᾳ τῆς Ἑλληνίδος διαλέκτου, δεικνὺς ὅτι τοσοῦτον οὐ δεῖται αὐτὸς ταύτης, ἀλλὰ τῇ ἰδιωτείᾳ ἐγκαυχᾶται, ὥστε καὶ βαρβάρῳ γλώττῃ φθέγγεται [15].

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. » Τοῦτο διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον παραινεῖν, ἀλλὰ καὶ εὔχεσθαι, καὶ διπλῇ στηρίζειν, τῇ τε διδασκαλίᾳ, καὶ τῇ τῆς ἄνωθεν βοηθείας διὰ τῶν εὐχῶν ἐπιχορηγίᾳ.

« Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν. » Ἐπειδὴ διεστήκει τῷ τόπῳ, ὡσανεὶ δεξιᾶς τινος ἐκτάσει, ταῖς τῆς ἀγάπης χερσὶ περιλαμβάνει αὐτοὺς, λέγων· « Ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὑμῶν. » ὅ ἐστι, Μετὰ πάντων ὑμῶν ἐγώ· οὐκ ἀπειμι γὰρ, εἰ καὶ τῷ τόπῳ διέστηκα. Διὰ τούτων δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ θυμοῦ, οὐδὲ ὀργῆς ἦσαν τὰ γραφέντα, ἀλλ' ἀγάπης καὶ κηδεμονίας, εἰ καὶ πικρίαν ἐνέφανον [*f.* — φαινον]. Ἵνα δὲ μὴ νομίσωσιν, ὅτι κολακεύων αὐτοὺς ταῦτα λέγει, φησὶν· « ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· » τουτέστιν, Οὐδὲν ἀνθρώπινον, ἡ σαρκικὸν ἡ ἀγάπη μου ἔχει, ἀλλὰ πνευματική ἐστι καὶ ἐν Χριστῷ. Εὐξώμεθα οὖν καὶ ἡμεῖς ἵνα ἀλλήλους ἐν Χριστῷ ἀγαπῶντες, μηδὲν τῆς κοσμικῆς ἀγάπης ἐν ἑαυτοῖς περιφέρωμεν, ἥτις ἐχθρά ἐστιν εἰς τὸν Θεόν. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν ἀγαπητῶν τοῦ Θεοῦ [16] σκηνωμάτων καταξιωθησόμεθα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπήσαντι ἡμᾶς· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A

B

C

Vers. 22. « Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, anathema sit. » Uno hoc verbo cunctos terruit, fornicatores, dissidiorum excitatores, idolothyta manducantes, resurrectioni non credentes, adeoque omnes simpliciter, qui apud eos extra ipsius institutionem et traditionem agebant : hujusmodi enim omnes non amant Dominum.

« Maranatha. » Hoc est, Dominus venit. Hoc autem dixit, partim ut stabiliat dispensationis et incarnationis verbum, ac per hoc resurrectionem; partim ut pudefaciat eos, quoniam Dominus pro nobis omnia pertulit ac suscepit. Vos autem provocatis eum, alii quidem ab hominibus vocati, alii vero mala perpretrantes. Non usus est autem Græca dialecto, sed Hebræa, imo Syrorum potius lingua; quia scilicet ad Corinthios verba faceret, qui ob externam sapientiam et Græcæ linguæ elegantiam multum superbirent, ostendens quod adeo non indigeat ipse sapientia hac, ut et de vulgari et vili lingua glorietur, adeo ut et barbara lingua loquatur.

Vers. 23. « Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. » Doctoris officium hoc est, non solum adhortari, verum etiam orare, ac bifariam fulcire, tum doctrina tum superni auxilii per orationes suppeditatione.

Vers. 24. « Dilectio mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen. » Quia loco distabat, ceu dexteræ cujuspiam extensione, **237** charitatis manibus eos complectitur, inquiens : « Dilectio mea vobiscum : » quod est, Cum omnibus vobis ego sum. Non enim a vobis absum, etiamsi loco distem. Per hæc autem commonstrat quod hæc quæ scripta sunt, neque indignationis neque iracundiæ verba fuerint, sed charitatis et curæ, etiamsi amarulentiæ nonnihil præ se ferrent. Ne vero arbitrentur quod hæc ex adulatione loquatur, adjicit, « In Christo Jesu : » hoc est, Nihil humanum aut carnale charitas mea habet, sed spiritualis est, et in Christo. Precemur igitur et nos, ut nos mutuo inter nos diligentes in Christo, nihil mundanæ charitatis in nobis circumferamus, quæ inimica est Deo. Sic enim et amabilibus Dei tabernaculis digni judicabimur in Christo Jesu Domino nostro, qui dilexit nos : cui gloriam in sæcula sæculorum. Amen.

Variæ lectiones.

[15] σθέγγεσθαι m. [16] Χριστοῦ o.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

—

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ II DIVI PAULI AD CORINTHIOS

EXPOSITIO.

—

ARGUMENTUM SECUNDÆ EPISTOLÆ AD CORINTHIOS.

239 *Secundam ad Corinthios Epistolam divus Paulus apponit, quia promiserat in priore sese venturum ad eos, cunctatus est autem, Spiritu nimirum eum ad alia magis necessaria occupante, tentationibusque adversus eum insurgentibus. Debuit igitur apologiam suæ diuturnæ moræ texere. Ideoque secundum hanc Epistolam conscribit, rationem reddens cur hactenus adventum suum distulerit. Simul autem ex priore Epistola meliores factos debuit approbare et laudare. Quemadmodum enim eos peccantes increpabat, sic jam in meliorem viam reductos efferre laudibus decebat. Proinde non multum acris et vehemens est hæc Epistola,* **240** *nisi in paucis sub finem partibus : idque propter Judæos quosdam insolescentes, ipsumque tanquam indoctum ac nullo numero dignum calumniantes.*

Α ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Δευτέραν πρὸς Κορινθίους προστίθησιν Ἐπιστολὴν ὁ μακάριος Παῦλος, διότι ἐν τῇ πρώτῃ μὲν ἐπηγγείλατο ἐλθεῖν πρὸς αὐτούς, ἐμέλλησε δὲ, ἅτε τοῦ Πνεύματος εἰς ἕτερα αὐτὸν ἀσχολοῦντος ἀναγκαιότερα, καὶ πειρασμῶν αὐτῷ ἐπιτεθέντων. Ἔδει τοίνυν ἀπολογήσασθαι περὶ τῆς βραδύτητος μακρᾶς γενομένης· καὶ διὰ τοῦτο δευτέραν ταύτην Ἐπιστολὴν συντίθησιν, ἀπολογούμενος ὑπὲρ ὧν ἐμέλλησεν· ἅμα δὲ καὶ βελτίους αὐτοὺς ἐκ τῆς πρώτης Ἐπιστολῆς γενομένους ἐχρῆν ἀποδέξασθαι, καὶ ἐπαινέσαι. Ὥσπερ γὰρ ἁμαρτάνουσιν ἐνεκάλει, οὕτω διορθωθέντας ἐπαινέσαι ἔδει. Διὸ οὐδὲ καταφορικωτέρα ἐστὶν ἡ Ἐπιστολή, εἰ μὴ ἄρα ὀλίγα αὐτῆς μέρη τὰ πρὸς τῷ τέλει, καὶ ταῦτα διὰ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἀλαζονευομένους, καὶ διαβάλλοντας αὐτὸν, ὡς ἰδιώτην καὶ οὐδενὸς ἄξιον λόγου.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM II AD CORINTHIOS.

—

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

« Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. » Ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ πέμψας ἐκεῖ τὸν Τιμόθεον, εἶτα πάλιν ἀπολαβὼν αὐτὸν, εἰκότως ἑαυτῷ συνάπτει. Καὶ γὰρ καὶ πεῖραν τῆς οἰκείας ἀρετῆς ἔδωκε Τιμόθεος Κορινθίοις, καὶ ὡς ἤδη γνώριμον αὐτοῖς γεγονότα, καὶ διορθώσαντα πολλὰ τῶν ἐν αὐτοῖς, προσλαμβάνεται αὐτὸν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ. Ὅρα δὲ, ποτὲ μὲν τέκνον αὐτὸν καλεῖ· « Ὡς πατρὶ » γὰρ, φησὶ, « τέκνον, ἐδούλευσέ μοι· » ποτὲ δὲ συνεργόν· « Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς κἀγώ· » νῦν δὲ, ἀδελφόν· πανταχόθεν αἰδέσιμον αὐτὸν ποιῶν.

« Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ. » Πάλιν αὐτοὺς συνδέει, Ἐκκλησίαν εἰπών. Οἱ γὰρ διεσπασμένοι οὐκ εἰσὶν Ἐκκλησία.

« Σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ. » Πάντων τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ μέμνηται, ἅμα μὲν καὶ τιμῶν τοὺς Κορινθίους, ὡς διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς Ἐπιστολῆς πάντας προσαγορεύων· ἅμα δὲ καὶ εἰς ὁμόνοιαν συνάγων ἅπαν τὸ ἔθνος. Καὶ πρός γε, διότι κοινῇ ἐσαλεύοντο, κοινὴν ποιεῖται καὶ τὴν θεραπείαν· ὅ καὶ πρὸς Γαλάτας καὶ πρὸς Ἑβραίους γράφων ποιεῖ. Ἁγίους δὲ καλέσας δείκνυσιν, ὅτι εἴ τις ἀκάθαρτος, οὐκ ἔστιν ἄξιος τῆς προσηγορίας καὶ προσρήσεως ταύτης.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τὴν συνήθη προσηγορίαν καὶ νῦν ποιεῖται. Εἴρηται δὲ ἐν ἄλλοις περὶ τούτων.

« Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐπηγγείλατο ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ πρὸς αὐτοὺς ἐλθεῖν· εἶτα βραδύνας, σφόδρα ὑπώπτευσε λυπεῖσθαι αὐτοὺς, ὡς ἄλλων προτιμηθέντων αὐτῷ. Θέλων οὖν ἀπολογήσασθαι, καὶ δεῖξαι ὅτι πειρασμῶν πολλῶν αὐτῷ περιτεθέντων [17] κεκώλυται, εὐφυῶς ποιεῖται τὴν ἀπολογίαν. Εὐχαριστῶ γὰρ, φησὶ, τῷ Θεῷ δηλαδὴ, ὡς ῥυσαμένῳ με ἀπὸ κινδύνων· διὰ τῆς εὐχαριστίας αἰνιττόμενος, ὅτι μεγάλα τινὰ ἦσαν τὰ κωλύοντα αὐτὸν, ὧν ἐλευθερωθεὶς εὐχαριστεῖ. Στῖξον δὲ εἰς τὸ, « Θεὸς· » εἶτα ἄρξαι· « Καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου. » Εἰ δὲ καὶ συναπτῶς νοήσεις τὸ, « Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου, » οὐδὲν καινόν· καὶ γὰρ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνὸς

[a] Philipp. II, 22. [b] I Cor. XVI, 10.

CAPUT X.

241 VERS. 1. « Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei, et Timotheus frater. » Misso illuc in prima Epistola Timotheo, ac denuo recepto, non injuria sibi ipse eum connectit : nam et suæ virtutis experientiam Corinthiis dederat Timotheus. Assumit itaque eum in hac Epistola, ceu eum qui ipsis jam innotuerit, necnon pleraque correxerit apud eos. Observa autem quod ipsum nonnunquam filium appellat : « Tanquam patri » enim, inquit, « filius, servivit mihi [a] ; » nonnunquam autem cooperatorem ; « Opus enim Domini operatur, quemadmodum ego [b] : » jam nunc vero fratrem, ex omni ipsum parte honore afficiens.

« Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi. » Rursus eos connectit, Ecclesiam dicens. Qui enim distracti sunt non sunt Ecclesia.

« Cum omnibus sanctis qui sunt in universa Achaia. » Omnium in Achaia meminit, partim ut Corinthios honoret veluti omnibus per litteras hasce ad eos perscriptas salutem impertiens : partim ut ad concordiam congreget universam gentem. Præterea, quia communiter concutiebantur omnes, communem adhibet curam, adeoque medicinam : quod et ad Galatas et ad Hebræos scribens facit. Sanctos vero eos appellans, ostendit quod si quis sit impurus, non sit dignus salutatione et appellatione hac.

VERS. 2. « Gratia vobis et pax a Deo Pater nostro et Domino Jesu Christo. » Consueta etiamnum salutatione utitur : in aliis autem de his dictum est.

VERS. 3. « Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi. » Promiserat in prima Epistola se ad eos venturum : deinde quia distulerat, suspicabatur eos valde mœrore confici, ceu alii antelati ipsis essent. Volens igitur defendere se, et commonstrare, quod haud paucis tentationibus se invadentibus fuerit impeditus, scite facit apologiam. « Gratias, » inquit, « ago, » nempe Deo, qui me liberaverit e periculis : per gratiarum actionem **242** clanculum indicans, quod magna fuerint quæ ipsum inhibuerint, a quibus liberatus, gratias agit. Adjice autem comma ad, « Deus : » postea incipe, « et Pater Domini. » Sin conjunctim intelligas, « Deus et Pater Domini, » nihil novum est. Est enim ejus-

Variæ lectiones.

[17] ἐπιτεθ. O.

dem et unius Christi, secundum humanitatem quidem Deus; secundum vero divinitatem, Pater.

« Pater misericordiarum, ac Deus totius consolationis. » Hoc est, qui tot tantasque miserationes exhibuit, ut ex ipsis nos mortis portis reduxerit, ac dignatus sit nos omni consolatione in afflictionibus. Consuetudo autem erat sanctis, Deum ex beneficiis quæ ab eo accipiebant, nominare : pro victoria quidem in bello. « Diligam te, inquit, « Domine, robur meum [c] : » et, » Dominus protector meus [d]. » Cum vero a caligine et obscuratione rationis, et a mœrore erepti fuerint : « Dominus illuminatio mea [e]. » Haud dissimili ratione nunc quoque Paulus « Patrem miserationum, » ac « Deum consolationis » ipsum nominat, ab accidente scilicet. Vide autem ejus humilitatem. Siquidem ereptus a tentationibus quibus ob Evangelii prædicationem excipiebatur, non dicit, Pro dignitate liberatus sum, cæterum per miserationes Dei.

VERS. 4. Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. » Non dixit, Qui non sinit nos affligi, sed, Qui consolatur nos in afflictione. » Sinit enim nos affligi, ut per patientiam mercedem habeamus : et quando nos labantes viderit, consolatur nos : idque semper facit. Ideoque Paulus non dixit, Qui consolatus est semel, sed, « Qui consolatur, » hoc est, semper. Non in hac vel illa afflictione, sed, « in omni. »

« Ut possimus nos consolari eos qui sunt in omni afflictione, per consolationem qua nosipsos consolatur Deus. » Non quod digni simus, inquit, consolationem accipere, propterea consolatur nos Deus : verum ut ab exemplo consolationis quæ mihi obvenit, alios etiam consolari valeam, si quando in tentationibus fuerint. Proinde et vos conspicientes me adeo confortatum, in afflictionibus vestris animo ne concidatis. Per hoc autem apostolorum opus indicat, nempe, quod constituti sunt ut alios ad certamen veluti inungant et excitent : et quod non, perinde ac pseudapostoli, deliciis studeant, ac domi desidentes, negligent eos qui consolatione et excitatione opus habent.

VERS. 5. « Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christum abundat et consolatio nostra. » Ne despondeas animum quisquis audis afflictiones et mala, inquit : quanto enim ista exuberant, tanto exuberant consolationes. Non simpliciter autem dixit, « passiones, » sed, « Christi : » ut vel inde animum Corinthiis **243** addat. Christi enim, inquit, passiones sunt istæ quas nos patimur, nosque efficimur participes afflictionum ipsius. Quare, summo istud sit tibi solatio, quod Christi afflictiones sustineas : imo vero non illas solas, verum etiam plures. « Abundant « enim, inquit, « passiones Christi in nobis, » hoc est, plures perferimus, quam Christus pertulerit. Sentiens autem quantum et quam magnum dixerat, rursus illud reprimit, « Sic,

A Χριστοῦ, κατὰ μὲν τὸ ἀνθρώπινον, Θεός· κατὰ δὲ τὴν θεότητα, Πατήρ.

« Ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως. » Τουτέστιν, ὁ οἰκτιρμοὺς τοσούτους ἐπιδειξάμενος, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ θανατου πυλῶν ἡμᾶς ἀναγαγεῖν, καὶ παρακλήσεως πάσης ἀξιῶσαι ἐν ταῖς θλίψεσιν. Ἔθος δὲ τοῖς ἁγίοις, ἐκ τῶν εἰς αὐτοὺς εὐεργεσιῶν ὀνομάζειν τὸν Θεόν· ἐπὶ μὲν νίκης πολέμων, « Ἀγαπάσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου, » φησί· καὶ, « Ὁ Κύριος ὑπερασπιστής μου. » ὅταν δὲ ζόφου, καὶ σκοτώσεως λογισμοῦ, καὶ λύπης λυτρωθῶσι· « Κύριος φωτισμός μου. » Οὕτως οὖν καὶ νῦν ὁ Παῦλος Πατέρα οἰκτιρμῶν καὶ Θεὸν παρακλήσεως αὐτὸν ὀνομάζει, ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην. Λυτρωθεὶς γὰρ τῶν B διὰ τὸ κήρυγμα πειρασμῶν, οὐ λέγει, ὅτι Κατ' ἀξίαν ἐρρύσθην, ἀλλὰ, Διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ.

« Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν. » Οὐκ εἶπεν, Ὁ μὴ ἐῶν ἡμᾶς θλιβῆναι, ἀλλ', Ὁ ἐν τῷ θλίβεσθαι παρακαλῶν. Ἐξ γὰρ ἡμᾶς θλιβῆναι, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς μισθὸν σχοίημεν· κἂν πειδὰν ὀκλάζοντας ἴδῃ, παρακαλεῖ· καὶ ἀεὶ τοῦτο ποιεῖ. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ ἅπαξ παρακαλέσας, ἀλλ', « Ὁ παρακαλῶν, « τουτέστιν, ἀεί. Καὶ οὐκ ἐν τῇδε ἢ τῇδε τῇ θλίψει, ἀλλ', « Ἐν πάσῃ. »

« Εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα C αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. » Οὐχ ὅτι, φησίν, ἄξιοί ἐσμεν παρακαλεῖσθαι, διὰ τοῦτο παρακαλεῖ ἡμᾶς ὁ Θεός· ἀλλ' ἵνα ἐκ τοῦ ὑποδείγματος τῆς εἰς ἐμὲ παρακλήσεως καὶ ἄλλους δυνηθῶ παρακαλέσαι ἐν πειρασμοῖς ὄντας. Ὥστε καὶ ὑμεῖς ἐμὲ ὁρῶντες οὕτω παρακληθέντα, μὴ καταπίπτετε ἐν θλίψεσιν ὄντες. Διὰ τούτου δὲ δείκνυσι καὶ τὸ ἔργον τῶν ἀποστόλων, καὶ ὅτι εἰς τὸ ἑτέρους ἀλείφειν τε καὶ διεγείρειν κεῖνται· καὶ οὐχ ὥσπερ οἱ ψευδαπόστολοι, τρυφῶσι, καὶ οἶκοι καθήμενοι περιορῶσι τοὺς δεομένους παρακλήσεως καὶ διεγερμοῦ.

« Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ τοῦ Χριστοῦ παθήματα εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει D καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. » Μὴ καταπέσῃς, φησίν, ὦ ἀκροατά, θλίψεις καὶ πάθη ἀκούων. Ὅσῳ γὰρ περισσεύουσι ταῦτα, τοσούτῳ περισσεύουσι καὶ αἱ παρακλήσεις. Οὐχ ἁπλῶς δὲ εἶπε, Παθήματα, ἀλλὰ, « Τοῦ Χριστοῦ, ἵνα καὶ αὐτόθεν παραμυθήσηται. Τοῦ Χριστοῦ » γάρ ἐστι παθήματα ταῦτα ἃ ἡμεῖς πάσχομεν, καὶ κοινωνοὶ αὐτῷ γινόμεθα τῶν παθημάτων· ὥστε μεγίστη σοι ἔστω παράκλησις καὶ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι τὰς τοῦ Χριστοῦ θλίψεις ὑφίστασαι· μᾶλλον δὲ, οὐκ ἐκείνας μόνας, ἀλλὰ καὶ πλείους. « Περισσεύει » γὰρ, φησί, « τὰ τοῦ Χριστοῦ παθήματα εἰς ἡμᾶς· » τουτέστι, Πλείονα ὧν ἔπαθεν ὁ Χριστὸς, πάσχομεν. Αἰσθόμενος δὲ ἡλίκον ἐφθέγξατο,

[c] Psal. XVII, 1. [d] Psal. XXVI, 2. [e] Psal. XXVI, 1.

καὶ ὅτι μέγα, πέλιν συστέλλει [18] αὐτὸ, λέγων « Οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. » Τὸ πᾶν γὰρ αὐτῷ ἀνατίθησι. Καὶ οὐ λέγει, ὅτι ἰσόμετρος ταῖς θλίψεσιν ἡ παράκλησις, ἀλλὰ, « Περισσεύει, » καὶ πολλῷ μείζων αὕτη ἐστὶ τῶν θλίψεων.

« Εἴτε θλιβόμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, οὐ δεῖ ὑμᾶς θορυβεῖσθαι ἐπὶ ταῖς θλίψεσί μου, διότι ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας καὶ παρακλήσεως θλιβόμεθα. Ἐξῆν γὰρ ἡμῖν ἐν ἀσφαλείᾳ διάγειν μὴ κηρύσσουσι· νῦν δὲ κηρύσσοντες, ἵνα πάντως ὑμᾶς σώσωμεν, καὶ παρακαλέσωμεν τὰς ψυχὰς ὑμῶν διὰ τοῦ κηρύγματος, καὶ τῶν ἐντεῦθεν γινομένων ἀγαθῶν, θλίψεσι περιπίπτομεν. Οὐκοῦν τὰς θλίψεις ὑπομένομεν ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας· καὶ λοιπὸν οὐ δεῖ ὑμᾶς ταράττεσθαι.

« Τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν. » Ἐνεργεῖται, φησὶν, ἡ σωτηρία αὕτη, οὐ μόνον διὰ τῆς ἡμετέρας ὑπομονῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ὑμετέρας· τουτέστιν, Οὐκ ἐμοῦ μόνου ἔργον ἡ ὑμετέρα σωτηρία, ἀλλὰ καὶ ὑμῶν αὐτῶν. Ὥσπερ γὰρ ἐγὼ κηρύττων θλίβομαι, οὕτω καὶ ὑμεῖς δεχόμενοι τὸ κήρυγμα, τὰ αὐτὰ παθήματα ὑπομένετε ἃ καὶ ἐγώ. Πολλὴν δὲ ἀρετὴν αὐτοῖς προσμαρτυρεῖ, ὅτι μετὰ πειρασμῶν ἐδέχοντο τὸ κήρυγμα.

« Καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. » Τουτέστι, Θαῤῥοῦμεν ἐφ' ὑμῖν βεβαίως, ὅτι οὐ περιτραπήσεσθε ὑπὸ τῶν προσπιπτόντων ὑμῖν πειρασμῶν· πολλῷ οὖν μᾶλλον οὐ ταραχθήσεσθε ἐφ' οἷς ὁρᾶτε ἡμᾶς πάσχοντας.

« Εἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας. » Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι Δι' ὑμᾶς θλιβόμεθα [19], ἵνα μὴ δόξῃ βαρύ τι εἰπεῖν, λέγει νῦν, ὅτι Καὶ δι' ὑμᾶς παρακαλούμεθα· τουτέστιν, Ἡ ἡμετέρα παράκλησις ὑμετέρα παραψυχὴ γίνεται. Ἐὰν γὰρ μικρὸν ἀναπνεύσωμεν ἡμεῖς, ἀρκεῖ τοῦτο εἰς παραμυθίαν ὑμῖν. Κοινωνεῖτε γὰρ ὑμῖν τῆς ἡδονῆς.

« Εἰδότες ὅτι ὥσπερ κοινωνοί ἐστε τῶν μαθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως ἡμῶν. » Ὥσπερ, φησὶ, διωκομένων ἡμῶν ἀλγεῖτε, ὡς αὐτοὶ πάσχοντες τοῦτο· οὕτως ἴσμεν, ὅτι καὶ παρακαλουμένων, αὐτοὶ τῆς παρακλήσεως ἀπολαύειν νομίζετε.

« Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοὶ, ὑπὲρ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐβαρύνθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. » Ἐπειδὴ ἀπροσδιορίστως θλίψεως ἐμέμνητο, νῦν λέγει [20], ποίας. Διὰ τούτου δὲ καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην δείκνυσιν. Ἀγάπης γὰρ τὸ τὰ συμπίπτοντα ἀλλήλοις ἀπογυμνοῦν· καὶ ἅμα καὶ ἀπολογίαν ὀφαίνει ὑπὲρ τῆς βραδύτητος. Ἐν τῇ Ἀσίᾳ δέ φησιν αὐτῷ γενέσθαι

A inquiens, « per Christum abundat consolatio nostra. » Ipsi enim totum refert. Nec dicit quod consolatio afflictiones æquiparet, verum, exuberat et longe major est ipsis afflictionibus.

Vers. 6. Sive autem tribulamur, pro vestra consolatione ac salute. » Propterea, inquit, non oportet vos turbari ob meam afflictionem : nam pro vestra consolatione et salute affligimur. Potuissemus enim nos in tuto agere, si non prædicaremus : nunc autem cum prædicamus, ut omnino vos salvos faciamus, consolemurque animas vestras per prædicationem, et per inde nascentia bona, in tribulationes incidimus. Itaque afflictiones sustine-
B mus pro vestra salute. Proinde non est quod in posterum turbemini.

« Quæ efficitur in patientia earumdem passionum quas et nos patimur. » Efficitur, inquit, salus ista non tantum per nostram patientiam, sed etiam per vestram : hoc est, non mei solius opus est salus vestra, sed et vestri ipsorum. Ut enim ego prædicans verbum affligor, sic et vos prædicationem suscipientes, easdem tribulationes sustinetis quas et ego. Haud exiguæ autem ipsorum virtuti testimonium dicit, quod cum tentationibus prædicationem reciperent.

« Et spes nostra firma est pro vobis. » Hoc est, firmiter de vobis confidimus, quod ob afflictiones adversum vos ingruentes, non immutabimini :
C multo igitur minus turbamini ob ea quæ nos pati cernitis.

« Sive consolationem accipimus pro vestra consolatione et salute. » Quia dixerat supra, Propter vos affligimur, ne videatur grave quiddam dicere, ait jam, Et propter vos consolationem accipimus, id est, nostra consolatio vestra est refocillatio. Si enim parum nos respiraverimus, satis hoc est ad consolationem vobis. Voluptatem enim nobiscum participatis.

Vers. 7. « Scientes quod quemadmodum estis participes afflictionum, sic et consolationis nostræ. » Quemadmodum, inquit, dum nos persecutionem patimur, vos doletis, tanquam istud vos ipsi pa-
D teremini : sic scimus, quod cum consolationem accipiamus, vos eam consolationem vestram esse ducitis.

244 Vers. 8. « Non enim volumus vos ignorare, fratres, de tribulatione quæ nobis facta est in Asia : quoniam supra modum gravati sumus et supra vires, ita ut nos desperavimus etiam de vita. » Quia indefinite afflictionis meminerat, speciatim jam qualis fuerit explicat. Charitatem autem suam per hoc indicat. Charitatis enim est, ea quæ acciderint, mutuo patefacere. Simul autem apologiam texit pro tarditate sua. In Asia autem obtigisse

Variæ lectiones.

[18] ἀναστέλλει o. [19] θλίβομαι o. [20] μνημονεύει o.

sibi afflictionem ait, de qua et in priori Epistola ocutus est : Janua mihi aperta est ingens, adversariique multi f. » Videtur autem idem dicere, cum ait : « Supra modum. » et, « supra vires : » sed non ita est. Quod autem ait, est hujusmodi : Supra modum erat tentatio, id est magna. Deinde, quandoquidem magna possit esse tentatio, et interim fortiter etiam bajulari a potenti quopiam; dicit, quod non solum magna erat, verum etiam vires nostras excedebat : hoc est, et ingens erat, et plane intolerabilis, ac tanta, « ita ut nos desperaverimus etiam de vita, » hoc est non exspectaremus porro vivere. Talem autem tantationem David portas inferni nominat, ac dolores parturientis, tanquam quæ mortem pariat, umbramque mortis.

A τὴν θλῖψιν, περὶ ἧς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἶπεν, ὅτι « Θύρα μοι ἀνέῳκται μεγάλη, καὶ οἱ ἀντικείμενοι πολλοί. » Δοκεῖ δὲ τὸ αὐτὸ λέγειν, « καθ' ὑπερβολήν, » καὶ « ὑπὲρ δύναμιν· » ἀλλ' οὐκ ἔστιν· ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Καθ' ὑπερβολὴν ἦν ὁ πειρασμὸς, τουτέστι, μέγας. Εἶτα, ἐπειδὴ ἔστι καὶ μέγαν εἶναι πειρασμὸν, βαστάζεσθαι δὲ γενναίως ὑπό τινος δυνατοῦ, φησὶν, ὅτι Οὐ μόνον μέγας ἦν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν δύναμιν· τουτέστι, καὶ μέγας, καὶ ἀβάστακτος, καὶ τοσοῦτος, « ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν· » τουτέστι, Μηδὲ προσδοκῆσαι ἡμᾶς ἔτι ζῆν. Τὸν δὲ τοιοῦτον ὁ Δαυὶδ πύλας ᾅδου καλεῖ, καὶ ὠδῖνας ὡς θάνατον τίκτοντα, καὶ σκιὰν θανάτου.

B

Vers. 9. Sed ipsi in nobisipsis responsum mortis habuimus. » Judicium, suffragium, sententiam quam dabant res tantum non vocem edentes : hoc est, suspicionem adusque nostram perstabat mortis exspectatio, et responsum quod rerum natura edebat; non autem ulterius progrediebatur.

« Ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν. » Τὴν κρίσιν, τὴν ψῆφον, τὴν ἀπόφασιν ἣν ἐδίδου τὰ πράγματα μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέντα· τουτέστι, Μέχρι τῆς ὑπονοίας τῆς ἡμετέρας ἔστη ἡ τοῦ θανάτου προσδοκία, καὶ ἡ ἀπόκρισις, ἣν ἡ τῶν πραγμάτων φύσις ἐποιεῖτο [21]· περαιτέρω δὲ οὐ προέβη.

« Ut non simus fidentes in nobis, sed in solo Deo. » Cur autem hoc factum est, inquit? Ut discamus confidere non in nobis ipsis, sed in solo Deo. Hoc autem dicit Paulus, non tanquam ipse istud nunc discere opus habeat, (quis enim eo melius et plenius norat, quod in solum Deum nos confidere oporteat?), verum alios componens per hæc quæ de seipso loquitur, simul etiam ut doceat nos non alta spirare.

« Ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ μόνῳ. » Διὰ τί δὲ τοῦτο ἐγένετο; φησίν. Ἵνα μάθωμεν μὴ θαῤῥεῖν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ μόνῳ τῷ Θεῷ. Τοῦτο δὲ λέγει Παῦλος, οὐχ ὡς αὐτὸς τοῦτο δεόμενος μαθεῖν νῦν (τίς γὰρ πλέον αὐτοῦ τοῦτο ἠπίστατο, ὅτι ἐπὶ τῷ Θεῷ δεῖ θαῤῥεῖν;), ἀλλὰ τοὺς C ἄλλους ῥυθμίζων, ἐν οἷς περὶ ἑαυτοῦ λέγει· ἅμα δὲ καὶ ταπεινοφρονεῖν διδάσκων [22].

Vers. 9, 10. « Qui suscitat mortuos, qui ex tali tantaque morte eripuit nos et eripit. » Rursus eos commonefacit sermonis de resurrectione, de qua tot in præcedenti Epistola dixit, stabiliens eam etiam a præsentibus. Hinc etiam intulit, « Qui ex tali morte eripuit. » Non enim dixit, E periculo, sed, Morte. Quia enim resurrectio res futura erat et incerta, monstrat quod in singulos dies id fiat Cum enim hominem qui ad portas usque inferni pervenerit, retraxerit Deus, nihil aliud quam resurrectio indicatur : unde et consuevimus de talibus dicere, quod mortuorum resurrectionem viderimus.

« Τῷ ἐγείραντι τοὺς νεκρούς. Ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐῤῥύσατο ἡμᾶς καὶ ῥύεται. » Πάλιν τοῦ περὶ ἀναστάσεως αὐτοὺς ὑπομιμνήσκει λόγου, ὑπὲρ οὗ τοσαῦτα εἶπεν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, βεβαιῶν αὐτὴν καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· « Ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐῤῥύσατο· » Οὐ γὰρ εἶπε, Κινδύνου, ἀλλὰ, « Θανάτου. » Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἀνάστασις μέλλον [23] πρᾶγμα ἦν καὶ ἄδηλον, δείκνυσιν ὅτι καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοῦτο γίνεται. Ὅταν γὰρ ἄνθρωπον πρὸς αὐτὰς τὰς τοῦ ᾅδου πύλας ἐλθόντα ἀνελκύσῃ ὁ Θεὸς, οὐδὲν ἕτερον ἢ D ἐπιδείκνυται· ὅθεν καὶ εἰώθαμεν ἐπὶ τῶν τοιούτων λέγειν· Ἀνάστασιν νεκρῶν ἑωράκαμεν [24].

Speravimus autem quod et adhuc eripiet. » Hinc dicimus, quod perpetuo **245** in certamine vitam nostram constitutam esse oporteat. Quod enim ait, « Eripiet, » multarum tentationum agmen prænuntiat.

« Ἠλπίκαμεν δὲ ὅτι καὶ ἔτι ῥύσεται. » Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὅτι ἐν ἀγῶνι ἀεὶ χρὴ εἶναι τὸν ἡμέτερον βίον· τὸ γὰρ, « Ῥύσεται, » ἐλπὼν, πολλῶν πειρασμῶν νιφάδας προαναφωνεῖ.

Vers. 11. « Adjuvantibus et vobis per orationem pro nobis. » Quia illud, « Ut non simus fidentes in nobisipsis, » communis quædam accusatio quibusdam videbatur, illosque subnotaret; lenit jam dictum, et orationes eorum magni præsidii loco im-

« Συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει. » Ἐπειδὴ τὸ, « Ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ ἑαυτοῖς, » κατηγορία κοινὴ ἐδόκει ἐνίοις, καὶ ἐκείνους αἰνιττομένη, παραμυθεῖται τὸ ῥητὸν, τὰς εὐχὰς αὐτῶν ἀντὶ προστασίας μεγάλης καλῶν. Διδασκόμεθα

I Cor. XVI, 9

Variæ lectiones.

[21] περιεποιεῖτο O. [22] σπουδάζων O. [23] μέγα O. [24] ἑωρακέναι O.

δὲ ἐντεῦθεν καὶ ταπεινοφροσύνην, εἴ γε Παῦλος τῆς A τῶν Κορινθίων εὐχῆς ἐδεῖτο· καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς τῆς εὐχῆς. Πολλὰ γὰρ δύναται ἡ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς δεῖ, γινομένη, ὡς καὶ Παῦλον ταύτης χρῄζειν.

« Ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. » — « Ἐρρύσατο, » φησίν, « ὁ Θεὸς ἡμᾶς, καὶ ῥύσεται » διὰ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν, ἵνα τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, τὸ διὰ πολλῶν, τουτέστιν, ὑμῶν ὑπερευξαμένων μου, ἐκ πολλῶν προσώπων εὐχαριστηθῇ, ἤγουν, ὑμῶν. Τὴν σωτηρίαν γὰρ τὴν ἐμὴν διὰ τῶν εὐχῶν ὑμῶν γινομένην πᾶσιν ὑμῖν ἐχαρίσατο, ἵνα πολλὰ πρόσωπα αὐτῷ εὐχαριστήσῃ ὑπὲρ ὑμῶν. Μανθάνομεν δὲ ἐντεῦθεν, οὐ μόνον ὑπὲρ ἀλλήλων εὔχεσθαι, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχαριστεῖν. Ὅρα δέ, πῶς ἀρχόμενος B μὲν, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ σωθῆναί φησι· νῦν δὲ ταῖς εὐχαῖς τούτων τὴν σωτηρίαν ἐπιγράφεται. Δεῖ γὰρ μετὰ τοῦ θείου ἐλέους καὶ τὰ παρ' ἡμῶν συνεισφέρειν [25]. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ὁ Παῦλος οὔτε τὸ πᾶν τοῦ κατορθώματος τοῖς Κορινθίοις ἔδωκεν, ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐπάρῃ· οὔτε πάντη ἠλλοτρίωσεν αὐτοὺς τούτου, ἵνα μὴ ῥᾳθυμοτέρους ἐργάσηται. « Ῥύσεται » γὰρ, φησὶν, « ὁ Θεὸς καὶ ὑμῶν συνυπουργούντων τῇ δεήσει· » τουτέστι, τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφερόντων.

« Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν. » Καὶ τοῦτο, φησὶ, παραμυθίας ἡμῖν ἀφορμή ἐστιν, ἡ συνείδησις ἡμῶν μαρτυροῦσα ἡμῖν, ὅτι οὐχ ὡς ἐπὶ πονηροῖς πράγμασιν ἁλόντες ἐλαυνόμεθα καὶ διωκόμεθα, ἀλλὰ δι' ἀρετὴν καὶ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν. Ἡ μὲν οὖν προτέρα παράκλησις ἐκ Θεοῦ ἦν· αὕτη δὲ, ἐκ τῆς τοῦ συνειδότος μου καθαρότητος, φησί· διὸ καὶ καύχησιν αὐτὴν ὀνομάζει, τὴν πολλὴν δεικνύων πεποίθησιν, ἣν εἶχεν ἐπὶ τῷ καθαρῷ συνειδότι.

« Ὅτι ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ Θεοῦ. » Τί, φησὶ, μαρτυρεῖ ἡμῖν τὸ συνειδός; καὶ διὰ τί καυχώμεθα; « Ὅτι ἐν ἁπλότητι, » τουτέστιν, ἐν ἀπονήρῳ γνώμῃ· « καὶ εἰλικρινείᾳ, » τουτέστι, καθαρότητι διανοίας καὶ ἀδολότητι, οὐδὲν ἐχούσῃ συνεσκιασμένον καὶ ὕπουλον, οἷαν ὁ Θεὸς ἀποδέχεται. Ταῦτα δὲ λέγει διὰ τοὺς δολίους ψευδαποστόλους.

« Οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ. » Τουτέστιν, ἐν δεινότητι λόγων καὶ πλοκῇ σοφισμάτων. Αὕτη γὰρ ἡ σαρκικὴ σοφία, ἐφ' ᾗ ἐκείνων ἀλαζονευομένων, αὐτὸς ταύτην ἀρνεῖται καὶ διωθεῖται.

« Ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ D κόσμῳ. » Τουτέστιν, ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ χαρισθείσῃ σοφίᾳ καὶ ἐν τοῖς σημείοις καὶ τέρασιν, ἃ χάρις Θεοῦ ἦσαν. Μεγίστη δὲ παράκλησις, τὸ συνειδέναι τινὰ ἑαυτῷ, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, ἀλλὰ θείᾳ χάριτι πάντα [26] ποιεῖ. Καὶ οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ.

« Περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς. » Πῶς; Ὅτι μετὰ τῶν σημείων, ἔτι καὶ ἀδάπανον παρ' αὐτοῖς τὸ Εὐαγ-

plorans, Docemur autem hinc et humilitatem, siquidem Paulus Corinthiorum precibus indigebat, et ipsius orationis vim. Multum enim valet precatio Ecclesiæ, si fiat ut oportet adeo, ut vel Paulus isthac opus habeat.

« Ut ex multis personis, pro dono in nos collato, per multos gratiæ agantur pro nobis. »—« Eripuit, » inquit, « nos Deus, et eripiet » per vestras precationes, ut donum in nos collatum, « per multos, » hoc est, vobis pro me orantibus ex multis personis gratum fiat, nimirum vestris. Salutem enim meam per orationes vestras factam, omnibus vobis donavit, ut multæ personæ ipsi gratias agant pro nobis. Hinc autem discimus non modo ut alter pro altero intercedat, verum etiam ut alter pro altero gratias agat. Observa autem quomodo in exordio, per miserationes Dei se servatum esse dixerit : nunc vero eorum orationibus salutem ascribit. Oportet enim ut una cum divina misericordia nostra pariter conferamus. Atque hic Paulus neque totum beneficium Corinthiis tribuit, ne ipsos efferat : neque omnino eos privavit hoc, ne segniores reddat. Eripiet enim, inquit, Deus, vobis etiam cooperantibus per precationem, hoc est, vestra etiam afferentibus.

Vers. 12. « Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. » Et hoc, inquit, solatii nobis est occasio, conscientia nostra testimonium nobis exhibens, quod non tanquam in pravis rebus deprehensi agitamur et persecutionem patimur, sed virtutis multorumque salutis causa. Prior itaque C consolatio ex Deo erat; hæc vero ex conscientiæ meæ puritate, inquit. Eam ob rem et gloriationem ipsam nominat, multam ostendens fiduciam quam in pura conscientia habebat.

« Quod in simplicitate et sinceritate Dei. » Quid testatur, inquit, nobis conscientia? et cur gloriamur? « Quoniam in simplicitate, » hoc est, sententia minime prava, « Et sinceritate, » hoc est, puritate mentis et candore fallaciæ experte, quæ nihil habet obscuratum, aut ulcerosum, qualem Deus recipit. Hæc autem dicit ob fallaces pseudapostolos.

« Non in sapientia carnali. » Hoc est in potentia et virtute verborum, ac nexu **246** sophismatum. Hæc enim carnalis est sapientia, cujus causa cum ipsi efferrentur, eamdem ipse negat atque repellit.

« Sed in gratia Dei conversati sumus in mundo. » Hoc est in sapientia quæ mihi per ipsum est donata, et in signis et prodigiis quæ gratia Dei fuerunt. Maxima autem consolatio est, quempiam sibi conscium esse, quod omnia non humana virtute, sed divina gratia faciat. Et non apud Corinthios tantum, verum etiam in toto mundo.

« Abundantius autem ad vos. » Quomodo ? Quoniam cum signis, atque etiam citra sumptum Evan-

Variæ lectiones.

[25] ἡμῖν προσφέρειν O. [26] ταῦτα O.

gelium eis prædicavit. Observa autem, quod suum opus gratiæ Dei ascribit.

VERS. 13. « Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legitis, aut et agnoscitis. » Quia de seipso magna visus est dicere, ne quis dicat hanc verbosam esse jactantiam, ait, Illa scribimus vobis quæ legitis in litteris hisce, agnoscitis autem et vos prævenientes. Non enim adversatur litteris meis vestra cognitio, quam prius conceptam de me habebatis. Quidam vero hoc ita intellexerunt : nempe illa scribimus vobis quæ legitis, hoc est, quorum memoria vobis renovatur. Lectio enim est suggestio, vel superior quædam cognitio. Et quid dico, inquit, quorum memoria vobis renovatur, cum agnoscatis nostri esse propria, neque opus habere suggestione, eo quod sint perspicua?

VERS. 13, 14. « Spero autem quod ad fidem usque agnoscetis; quemadmodum agnovistis nos ex parte. » Totum Deo acceptum refert. « Spero » enim, inquit, in Deum videlicet, quod tales nos agnoscetis, quales et epistolæ nostræ indicant, ac præterita nostra vita spondet. « Ex parte namque nos agnovistis, » hoc est, experti estis, cum nos ex parte vobis demonstravimus quædam vitæ virtute transactæ indicia. Istud autem ex animo modesto locutus est.

« Quia gloria vestra sumus, sicut et vos nostra, in die Domini Jesu Christi. » Quid agnoscetis? Quod gloria vestra sum, hoc est talis sum, qui vobis occasionem de me gloriandi præbere possum quod talem habetis doctorem, qui nihil vos humanum, nil simulatum, nil subdolum docuerit. Deinde ne istud de se jactabunde dixisse videatur, communem facit gloriationem, inquiens : Vos etiam mea eritis gloriatio. Gloriabor enim quod hujusmodi nactus sim discipulos, qui neque concutiantur, neque decipiantur a pseudapostolis. Quando vero inter nos mutuo gloriabimur? Etiamnum quidem, sed potissimum in die illa. Hodie namque haud pauci convicia et opprobria quæ nos sustinemus, vident, ac fortasse calumniantur nos : tum vero, ubi cuncta revelata fuerint, videbor et **247** ego, quod non sim talis, qualem pseudapostoli calumniantur. Vos autem gloriatio nostra eritis, quod impostoribus non conjuncti fuistis.

VERS. 15. « Et hac fiducia volui prius venire ad vos. » Quali, quæso, fiducia? Quod nihil mihi mali conscius sim, quod gloriatio vestra sim, quod in carnali sapientia non sim versatus, sed in gratia Dei, quodque vos horum omnium testes habeam. Propter hæc igitur, inquit, « volui venire ad vos. »

« Ut secundam gratiam haberetis. » Hæc est, duplex gaudium, tum id quod contigit per priorem Epistolam, tum illud quod accepturi estis per adventum meum.

A γήλιον ἐκήρυξεν. Ὅρα δὲ, ὅτι ὅπερ ἦν αὐτοῦ τὸ κατόρθωμα, τοῦτο τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνατίθησι χάριτι.

« Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε. » Ἐπειδὴ μεγάλα ἔδοξε λέγειν περὶ ἑαυτοῦ, ἵνα μή τις εἴπῃ κόμπον ῥημάτων εἶναι ταῦτα, φησὶν, ὅτι Ἐκεῖνα γράφομεν ὑμῖν, ἃ ἀναγινώσκετε μὲν ἐν τοῖς γράμμασι τούτοις, γινώσκετε δὲ προφθάσαντες καὶ ὑμεῖς. Οὐ γὰρ ἐναντιοῦται τοῖς γράμμασί μου ἡ ὑμετέρα γνῶσις, ἣν ἔχετε προλαβόντες περὶ ἐμοῦ. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν τοῦτο, ὅτι Ἐκεῖνα γράφομεν ὑμῖν, ἃ ἀναγινώσκετε· τουτέστιν, ὑπομιμνήσκεσθε· ἀνάγνωσις γάρ ἐστιν ἡ ὑπόμνησις, ἢ ἄνωθεν γνῶσις. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ἅτινα ὑπομιμνήσκεσθε; ἅτινα μὲν οὖν B ἐπιγινώσκετε εἶναι ἡμῖν ἴδια, μηδὲ ὑπομνήσεως δεόμενα, διὰ τὸ πρόδηλα εἶναι.

« Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε, καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους. » Τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνατίθησιν. « Ἐλπίζω » γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν Θεὸν δηλαδὴ, ὅτι τοιούτους ἡμᾶς ἐπιγνώσεσθε, οἵους καὶ αἱ ἐπιστολαὶ ἡμῶν δηλοῦσι, καὶ ὁ παρελθὼν βίος ἐγγυᾶται. « Ἐκ μέρους » γὰρ « ἐπέγνωτε ἡμᾶς » τουτέστιν, Ἐπειράθητε, ἡμῶν ἐπιδείξαμένων ὑμῖν ἐκ μέρους τινὰ ἐναρέτου βίου τεκμήρια. Μετριοφρονῶν δὲ τοῦτο εἶπεν.

« Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου [ἡμῶν] Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τί ἐπιγνώσεσθε; Ὅτι καύχημα ὑμῶν εἰμι· τουτέστι, Τοιοῦτός εἰμι, οἷος διδόναι ὑμῖν ἀφορμὴν C καυχήσεως ἐπ' ἐμοὶ, ὅτι τοιοῦτον ἔχετε διδάσκαλον, οὐδὲν ἀνθρώπινον διδάξαντα, οὐχ ὕπουλον, οὐ δολερόν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ περὶ ἑαυτοῦ λέγειν μεγαλαυχῶν [27], κοινοποιεῖται τὸ καύχημα, καί φησιν, ὅτι Καὶ ὑμεῖς καύχημα ἔσεσθε ἐμόν. Καυχήσομαι γὰρ, ὅτι τοιούτων ἔτυχον μαθητῶν, μὴ σαλευομένων, μηδὲ παραλογιζομένων ὑπὸ τῶν ψευδαποστόλων. Πότε δὲ ἐπ' ἀλλήλοις καυχησόμεθα; Καὶ νῦν μὲν, μάλιστα δὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Νῦν μὲν γὰρ οἱ πολλοὶ τὰ ὀνείδη καὶ τὰ σκώμματα, ἃ ὑφιστάμεθα ἡμεῖς, ὁρῶσι, καὶ ἴσως διαβάλλουσιν ἡμᾶς· τότε δὲ, πάντων ἀνακαλυφθέντων, φανήσομαι καὶ ἐγὼ, ὅτι οὐ τοιοῦτος, οἷον οἱ ψευδαπόστολοι διαβάλλουσι· καὶ ὑμεῖς δὲ καύχημα ἡμῶν ἔσεσθε, ὅτι οὐ τοῖς ἀπατεῶσι προσετέθητε.

D « Καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς τὸ πρότερον. » Ποίᾳ πεποιθήσει; Τῷ μηδὲν ἐμαυτῷ συνειδέναι πονηρὸν, τῷ καύχημα ὑμῶν εἶναι, τῷ μηδὲ ἐν σαρκικῇ ἀναστραφῆναι σοφίᾳ, ἀλλὰ ἐν χάριτι τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑμᾶς μάρτυρας ἔχειν τούτων πάντων. Διὰ ταῦτα οὖν, φησὶν, « ἐβουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. »

« Ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε. » Τουτέστι, διπλῆν χαρὰν, τήν τε διὰ τῆς προτέρας Ἐπιστολῆς, καὶ τὴν διὰ τῆς παρουσίας μου.

Variæ lectiones.

[27] ἀλαζὼν περὶ ἑαυτοῦ μεγαλαυχῶν O.

« Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν. » Καίτοι ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἰρήκει· « Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω· » ἐνταῦθα δέ φησιν, ὅτι « Ἐβουλόμην πρότερον ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς » Τί οὖν; ἑαυτῷ ἐναντιοῦται; Μὴ γένοιτο! Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἔγραψα δι' ὑμῶν ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ', « Ἐβουλόμην. » Εἰ γὰρ καὶ οὐχ οὕτως ἔγραψα, φησὶν, ὅμως ἐσπούδαζον καὶ ἐβουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς καὶ πρὶν Μακνδονίαν ἰδω· τοσοῦτον ἀπέσχον τοῦ ῥαθυμῆσαι ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑστερῆσαι τῆς ὑποσχέσεως, ὥστε καὶ προφθάσαι αὐτὴν ἠθέλητα.

« Καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. » Ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἀδιορίστως εἶπεν· « Ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὗ ἐὰν πορεύσωμαι· » δεδοικώς μήπως εἰπὼν, ὅτι Εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἶτα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐ ἐρωθι ἀναγκασθεὶς ἀπελθεῖν, φανῇ ψεύστης. Νῦν δὲ ἐπειδὴ ἀπέτυχε τοῦ πρὸς αὐτοὺς ἐλθεῖν, θαῤῥῶν λέγει λοιπὸν, ὅτι Εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἤθελον προπεμφθῆναι ὑφ' ὑμῶν· ἀλλ' ὁ Θεὸς οὔτε εἰς ὑμᾶς ὅλως ἐλθεῖν εὐδόκησεν, οὔτε εἰς τὴν Ἰουδαίαν ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι. Ἄκουε οὖν καὶ τῶν ἑξῆς·

« Τοῦτο οὖν βουλόμενος, μήτι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην; Ἢ ἃ βουλεύομαι, κατὰ σάρκα βουλεύομαι, ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὒ, οὔ; » Ἐνταῦθα ἐκδηλότερον ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς βραδύτητος, καί φησιν, ὅτι Βουλόμενος ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, τίνος ἕνεκεν οὐκ ἦλθον; ἄρα ὡς ἐλαφρὸς καὶ εὐρίπιστος, καὶ ἄλλοτε ἄλλα φρονῶν; Οὐδαμῶς. Ἆρα δὲ κατὰ σάρκα, τουτέστιν, ἀνθρωπίνως βουλεύομαι, καὶ οἰκείᾳ γνώμῃ διοικοῦμαι, ὥστε ὃ ἀφορίσω παρ' ἐμαυτῷ, τοῦτο καὶ πληρῶ, κἂν τε ναὶ, κἂν τε οὔ; Οὐκ ἔχω ἐξουσίαν ὅπου θέλω ἀπιέναι, ἀλλ' ὅπου ἐκεῖνο προστάξει. Ὥστε πολλάκις παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ οὐκ ἔστι ναὶ, διὰ τὸ μὴ καὶ τῷ Πνεύματι δόξαι τοῦτο· οὐδὲ τὸ οὒ, οὒ, διότι ὅπερ ἐγὼ ἀπαναίνομαι, τοῦτο κελεύει τὸ Πνεῦμα. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς ὅπερ οἱ διαβάλλοντες πρόφασιν λοιδορίας ἐποιοῦντο, τὸ μὴ ἐλθεῖν ὑποσχόμενον, τοῦτο αὐτὸς ἐν ἐγκωμίου μοίρᾳ τάττει, τὸ μὴ ἐξουσιάζειν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἄγεσθαι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὅπου ἂν ἐκείνῳ δοκῇ. Τί δέ; ἐκεῖνα ἃ ὑπισχνεῖτο, οὐ μετὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας ὑπισχνεῖτο, ἀλλ' ἠγνόει τὸ μέλλον; Ἠγνόει· οὐ γὰρ πάντα ἐπίστατο· ὥστε [28] καὶ ἀσύμφορα ἤυχετο, ὡς ἐπὶ τοῦ σκόλοπος. Καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι δὲ εὑρίσκεται βουλόμενος ἀπελθεῖν ἀλλαχοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κωλυόμενος. Τοῦτο δὲ συμφερόντως ὁ Θεὸς ἐποίει, ἵνα μὴ ὡς θεοῖς αὐτοῖς προσέχωσιν οἱ ἄνθρωποι· ὅπερ οἱ Λυκάονες ἔπαθον.

« Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο [29] ναὶ, καὶ οὔ. » Ἀντίθεσιν ἀνακύπτουσαν λύει. Εἰκὸς γὰρ εἰπεῖν τινα· Εἰ ὅπερ λέγεις οὐκ

A Verse. 16. « Ac per vos transire in Macedoniam. » Atqui in priore Epistola dixerat [a], « Veniam ad vos ubi Macedoniam transiero : » hic vero ait, « Volui prius venire ad vos. » Quid igitur? secum ipse pugnat? Haudquaquam. Non enim dixit, Scripsi per vos me abiturum in Macedoniam, sed, « Veluti. » Etiamsi enim non sic scripsi, inquit, studebam tamen et volebam venire ad vos priusquam Macedoniam inviserem : tantum abest ut ex socordia intermiserim quominus ad vos venirem, ac non starem promissioni, ut et prævenire illam voluerim.

« Et iterum a Macedonia venire ad vos, et a vobis deduci in Judæam. » In priore Epistola indefinite dixit, « Ut vos me deducatis quocunque B iero, » veritus ne si dixisset, in Judæam, et a Spiritu alio coactus fuisset proficisci, mendax esse videretur. Jam nunc vero quandoquidem ad eos proficisci non contigit, ideo audacter dicit, quod in Judæam volui a vobis deduci : at Deo visum est, ut neque omnino ad vos venirem, neque a vobis in Judæam deducerer. Audi igitur quæ sequuntur.

Vers. 17. « Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum? Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me, næ, næ, et non, non? » Hic clarius rationem reddit tarditatis suæ, inquiens, Cum ad vos venire decrevissem, cujus causa non veni? Num quia levis et inconstans sim, et qui alias alia sentiat? Nequaquam. Num igitur secundum carnem, C id est, humano more delibero, et propria voluntate gubernor, ut quod constituero apud meipsum, idem et impleam, sive sit næ, sive sit non? Haud sic istud habet. Sed Spiritu agor, nec mihi copia est facta, ut quo velim proficiscar, sed quo ille injunxerit. Itaque sæpenumero apud me næ non est næ, propterea quod non etiam Spiritui hoc placeat : neque non apud me sit non, **248** quandoquidem id quod ego renuo, Spiritus jubet. Observa autem ejus sapientiam, quomodo quod calumniatores occasionem convicii faciebant, quia non venisset, cum promisisset tamen, hoc ipse encomii loco ponit, nempe, quod sui potestatem non habeat, cæterum quod a Spiritu agatur quorsum is voluerit. Quid vero? Illa quæ promittebat, nonne cum Spi- D ritus operatione promittebat, sed ingorabat quid futurum esset? Ignorabat. Non enim omnia norat. Itaque pro iis orabat, quæ inutilia erant, ut cum de stimulo a se auferendo oraret. In Actis etiam invenitur quod voluerit alio abire, sed a Spiritu sit prohibitus [h]. Id vero commode faciebat Deus, ne homines illis ut diis essent intenti, id quod Lycaonibus accidit [i].

Vers. 18. « Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, non fuit næ et non. » Objectionem emergentem diluit. Verisimile enim erat

[a] 1 Cor. XVI, 15, [h] Act. XVI, 6. [i] Act. XIV, 10.

Variæ lectiones.

[28] ὃς γε O. [29] ἔστι O.

dicturum quempiam, Si quæ dicis non sunt firma, sed sæpe dicis næ, et invenitur non, metuimus ne quo modo et sermo tuus et prædicatio talis sit, nempe næ et non, hoc est, inconstans et instabilis. Hanc igitur dissolvens, Quod promiseram, inquit, venire ad vos, meum erat, unde et a proposito decidi. Prædicatio autem Dei est, et quæ Dei sunt fallere non possunt : propterea etiam inquit, « Fidelis est Deus, » hoc est, verus. Proinde, quia verus est, neque verbum ipsius erga vos, quod nos prædicavimus, inconstans et instabile erit, ut alias quidem sit næ, alias vero non.

εἰσὶ βέβαια, ἀλλὰ πολλάκις λέγεις ναὶ, καὶ εὑρίσκεται οὔ, δεδοίκαμεν μήπως καὶ ὁ λόγος σου καὶ τὸ κήρυγμα τοιοῦτόν ἐστι, ναὶ καὶ οὔ· τουτέστιν ἄστατον καὶ ἀβέβαιον. Φησὶν οὖν λύων ταύτην, ὅτι τὸ μὲν ἐπαγγείλασθαι ἐλθεῖν ἐμὸν ἦν, διὸ καὶ ἀπέτυχον· τὸ δὲ κήρυγμα τοῦ Θεοῦ ἐστι, καὶ ἀμήχανον διαψεύσασθαι τὰ τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ ἔφη· « Πιστὸς ὁ Θεὸς, » τουτέστιν, ἀληθής. Ὥστε, ἐπεὶ ἀληθής ἐστιν, οὐδὲ ὁ λόγος αὐτοῦ ὁ πρὸς ὑμᾶς, ὃν ἡμεῖς ἐκηρύξαμεν, ἄστατός ἐστι καὶ ἀβέβαιος, καὶ ποτὲ μὲν, ναὶ, ποτὲ δὲ, οὔ.

Vers. 19. « Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis est per nos prædicatus, per me et Silvanum et Timotheum, non fuit næ et non, sed næ in eo fuit. » Deinceps dicit qualis sermo non fuerit næ et non. « Qui in vobis prædicatus est, non fuit næ et non, » hoc est, non hoc quidem nunc prædicabatur, nunc vero aliud : verum næ fuit, hoc est, firmiter et inconcusse prædicatus est. Recenset autem et multitudinem eorum qui prædicaverunt, testimonium fide dignum faciens, ac humilitatem docens, cum suos discipulos condoctores faciat.

» Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν. » Λοιπὸν λέγει ποῖος λόγος οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ[30]. « Ὁ ἐν ὑμῖν κηρυχθεὶς οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ· τουτέστιν, οὐ νῦν μὲν τοῦτο ἐκηρύττετο, νῦν δὲ τοῦτο· ἀλλὰ ναὶ ἐγένετο, τουτέστι, βεβαίως[31] καὶ ἀπαρασαλεύτως ἐκηρύχθη. Καταλέγει δὲ καὶ τὸ τῶν κηρυξάντων πλῆθος, ἀξιόπιστόν τε τὴν μαρτυρίαν ποιῶν, καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκων, ὅτι τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς συνδιδασκάλους ποιεῖται.

Vers. 20. « Quotquot enim sunt promissiones Dei, in ipso sunt næ, et in ipso Amen Deo ad gloriam per nos. » In prædicatione multa sunt quæ promittuntur, resurrectio mortuorum, filiorum adoptio, ac simpliciter spes futuri sæculi. Ait ergo quod non solum verbi ministerium adeoque prædicatio similiter habeat, ac firmiter prædicata sit, verum etiam quæ in ipsa sunt promissiones. Dei enim sunt : quæcunque autem promisit Deus, « in ipso næ, et Amen » habent, id est, robur et stabilitatem. Non enim in homine quopiam complentur, sed in ipso Deo. Stabiles **249** itaque sunt. Quinetiam ad gloriam ejus faciunt. Etiamsi enim ob nihil aliud prorsus, ob suam tamen ipsius gloriam Deus promissiones suas complebit. Quomodo vero complebit eas? « Per nos, » hoc est, per beneficia quæ in nos ille confert. Nos enim ipsi sumus occasio sua implendi promissa, qui promissa accipimus. Quod si promissiones Dei firmæ sunt, multo magis ipse, et qui de ipso est sermo, erit firmus. Vel, « per nos, » aliter est accipiendum, hoc est, ad gloriam Dei, quæ per nos ipsi est oblata : per nos enim glorificatur.

« Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Ἀμὴν, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. » Ἐν τῷ κηρύγματι πολλά ἐστι τὰ ἐπαγγελλόμενα, ἀνάστασις νεκρῶν, υἱοθεσία, καὶ ἁπλῶς, ἐλπίδες τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Φησὶν οὖν, ὅτι οὐ μόνον τὸ κήρυγμα ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει, καὶ βεβαίως ἐκηρύχθη, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν αὐτῷ ἐπαγγελίαι· τοῦ Θεοῦ γάρ εἰσιν. Ὅσα δὲ ὑπέσχετο ὁ Θεὸς, « ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, καὶ τὸ Ἀμὴν » ἔχουσι· τουτέστι, τὸ βέβαιον. Οὐ γὰρ ἔν τινι τῶν ἀνθρώπων πληροῦνται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ· ὥστε βέβαιά εἰσιν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς δόξαν αὐτοῦ εἰσι· καὶ πάντως, εἰ καὶ μὴ διά τι ἄλλο, διὰ γοῦν τὴν οἰκείαν δόξαν ὁ Θεὸς τὰς αὐτοῦ ἐπαγγελίας πληρώσει[32]. Πῶς δὲ πληρώσει ταύτας; « Δι' ἡμῶν· » τουτέστι, διὰ τῶν πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν. Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν αὐτῷ πρόφασις τοῦ πληροῦν τὰς ἐπαγγελίας, οἱ δεχόμενοι τὰ ἐπαγγελλόμενα. Εἰ τοίνυν αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Θεοῦ βέβαιαί εἰσι, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς καὶ ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἔσται βέβαιος. Ἢ τὸ, « Δι' ἡμῶν, » καὶ ἄλλως ἐκληπτέον· τουτέστι, πρὸς δόξαν Θεοῦ, τὴν δι' ἡμῶν αὐτῷ προσαγομένην[33]· δι' ἡμῶν γὰρ δοξάζεται.

Vers. 21, 22. « Qui autem confirmat nos vobiscum in Christum, et qui unxit nos, Deus est : qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. » Supra dixit quod Deus impleat promissiones ! jam confirmat hoc, Quod vos, inquiens, et ego doctor vester, firmiter stemus in fide erga Christum, ipse dedit, qui et unxit nos et signavit : hoc est, prophetas, sacerdotes et reges nos fecit. Talis enim est unusquisque qui baptizatus est : nempe propheta, quippe qui viderit quæ oculus non

« Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεός· ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. » Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι αὐτὸς πληροῖ τὰς ἐπαγγελίας, κατασκευάζει νῦν τοῦτο, καί φησιν, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ βεβαίως ἑστάναι ἐν τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν ὑμᾶς, καὶ ἐμὲ αὐτὸν τὸν διδάσκαλον ὑμῶν, αὐτὸς δέδωσι, καὶ αὐτὸς ἔχρισεν ἡμᾶς καὶ ἐσφράγισε· τουτέστι, προφήτας, καὶ βασιλεῖς, καὶ ἱερεῖς εἰργάσατο. Τοιοῦτος γὰρ πᾶς βαπτισθείς· προφήτης, ὡς

Variæ lectiones.

[30] ναὶ καὶ οὔ· ὁ γὰρ Υἱὸς, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ὁ ἐν m. [31] γενναίως o. [32] ἐκπληρώσει m. [33] προσγινομένην m.

ἰδὼν ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν· ἱερεὺς, ὡς ὀφείλων ἑαυτὸν προσάγειν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ· καὶ βασιλεὺς, ὡς Θεοῦ τοῦ παμβασιλέως υἱὸς γεγονὼς, καὶ τῆς μελλούσης κληρονόμος βασιλείας, καὶ ὡς νῦν βασιλεύων τῶν ἀτόπων λογισμῶν, καὶ τοῦ κόσμου παντὸς ὑπερκείμενος. Ὥσπερ οὖν τὸ παλαιὸν οἱ ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς ἐχρίοντο τῷ ἐλαίῳ· οὕτω καὶ νῦν ἡμεῖς τῷ Πνεύματι ἐχρίσθημεν, δόντος τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος· εἰ δὲ τὸν ἀρραβῶνα ἔδωκε, καὶ τὸ πᾶν δώσει πάντως. Ἀρραβῶνα δὲ λέγει τὰ νῦν χαρίσματα τοῦ Πνεύματος. Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· τότε δὲ τὸ τέλειον[34] ἀποληψόμεθα, ὅτε φανερωθήσεται ὁ Χριστὸς ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Μὴ τοίνυν νομίζετε, ὅτι ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐπαγγελλόμενοι ὑμῖν, καὶ ἴσως ψευσόμεθα. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ στηρίζοντες ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ Θεὸς καὶ ἐπαγγέλλεται, καὶ στηρίζει, καὶ ἐμὲ, καὶ ὑμᾶς. Αὐτὸς οὖν μέλλει τὰ πάντα πληροῦν. Ἔξωθεν γὰρ ὀφείλεις συνυπακοῦσαι, ὅτι Ὁ τάδε καὶ τάδε ποιήσας Θεὸς, αὐτὸς πληροῖ τὰς οἰκείας ὑποσχέσεις.

« Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν, οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον. » Καὶ μὴν ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι Διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθον, ὅτι οὐκ εἶχον ἐξουσίαν ἐμαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐκωλύθην. Πῶς οὖν νῦν λέγει, ὅτι Διὰ τὸ φείδεσθαι ὑμῶν οὐκ ἦλθον; Ἢ καὶ τοῦτο αὐτὸ τοῦ Πνεύματος ἦν. Τὸ γὰρ Πνεῦμα ὑπέβαλεν αὐτῷ μὴ παραγενέσθαι, τὴν φειδὼ τὴν αὐτῶν προβαλλόμενον. Ἢ ὅτι κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν τὸ Πνεῦμα ἐκώλυεν, ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸς ἐπιλογισάμενος, ὅτι τοῦτο βέλτιον, ἔμεινεν. Ὅρα δὲ τὴν σοφίαν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι ἔλεγον, ὅτι Διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθες, διότι, ὡς ἔοικεν, ἐμίσησας ἡμᾶς· αὐτὸς τοὐναντίον φησὶν, ὅτι Διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθον, ὅτι φείδομαι ὑμῶν. Τοῦτο δὲ λέγει, διότι ἦσάν τινες παρ' αὐτοῖς ἁμαρτάνοντες[35], καὶ μὴ μετανοήσαντες, οἷς[36] ἐπεξῆλθεν ἂν, εἰ παρεγένετο, καὶ εὗρεν ἀδιορθώτους. Περιέμενεν οὖν, ἵνα ὅταν διορθώσωνται, τότε ἔλθῃ, καὶ μὴ εὕρῃ κολάσεως ἀφορμήν.

« Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν. » Ἐπειδὴ αὐθεντικώτερον ἐδόκει ὃ εἶπεν (ἐκείνων γάρ τις φείδεται, οὓς κολάσαι κύριός ἐστι), θεραπεύει τὸ τοῦ λόγου τραχὺ, καί φησιν, ὅτι Εἶπον, φείδεσθαι ὑμῶν, οὐ διὰ τὸ ἐξουσίαν ἔχειν τῆς πίστεως ὑμῶν (προαιρέσεως[36*]· γάρ ἐστιν ἡ πίστις, καὶ οὐδεὶς ἀναγκάζει πιστεῦσαι τὸν μὴ βουλόμενον), ἀλλὰ διότι ἡ ὑμετέρα χαρὰ ἐμή ἐστιν, οὐκ ἦλθον, ἵνα μὴ ἐμβάλω ὑμᾶς εἰς λύπην, καὶ λυπηθῶ κἀγώ. Πάντα γὰρ ἐργάζομαι ὑπὲρ τῆς χαρᾶς ὑμῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἔμεινα· ἵνα διορθωθέντας ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς μόνης εὑρὼν, ἀλύπους ὑμᾶς διατηρήσω.

A vidit, nec auris audivit. Sacerdos etiam, ut qui debeat seipsum offerre hostiam viventem, sanctam, beneplacentem Deo. Tum rex, ceu Dei summi regis et imperatoris filius factus, futurique regni hæres, et qui nunc regnet domineturque in omnes absurdas cogitationes, constitutusque sit supra universum mundum. Perinde igitur ut apud priscos, sacerdotes et reges inungebantur oleo : ita etiamnum nos Spiritu inuncti sumus dante Deo arrhabonem Spiritus in cordibus nostris. Quod si arrhabonem dedit, totum omnino etiam dabit. Arrhabonem autem appellat quæ nunc dantur charismata Spiritus. Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus : tum vero perfectum absolutumque percipiemus, quando manifestabitur Christus in gloria sua.

B Ne igitur arbitremini nos esse qui polliceamur, deinceps forsan mendaces inveniendi. Minime enim gentium nos sumus qui fulcimus vos : verum Deus est, qui et promittit, et firmat cum me tum vos. Ipse enim omnia adimplebit. Subaudire enim te oportet, quod Deus hæc et illa faciens, ipse etiam complet proprias promissiones.

Vers. 23. « Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis, nondum venerim Corinthum. » Atqui supra dixit, Propterea non veni, quia non habuerim mei ipsius potestatem, sed a Spiritu sim prohibitus. Qui igitur nunc ait, Ut parcerem vobis non veni ? Vel hoc ipsum a Spiritu erat : Spiritus enim ei suggessit ne veniret. propo-

C nens nimirum et consulens quo eis parcat : vel quia Spiritus primum inhibuerit, post vero **250** et ipse secum reputaverit sic melius esse, ideoque manserit. Sapientiam hic ipsius animadverte. Cum enim illi dicerent, Propterea non venisti, quod, ut videtur, oderis nos, ipse contrarium ait, Eam ob causam non veni ad vos, quod vobis parcerem. Hoc autem refert, quia nonnulli apud eos fuerint peccantes et impœnitentes, de quibus supplicium sumpsisset, si non reformatos invenisset. Exspectavit igitur tantisper dum correxerint mores suos, ac tum veniat, nec puniendi occasionem inveniat.

Vers. 24. « Non quod dominemur fidei vestræ, sed adjutores sumus gaudii vestri. » Quia videba-

D tur majoris auctoritatis quod dixerat (illis enim quispiam parcit, in quos puniendi jus habet), asperitatem jam orationis curat et mitigat : Non dixi, inquiens, me vobis parcere, eo quod sit mihi jus in fidem vestram (liberæ namque voluntatis fides est, neque quisquam cogit nolentem credere) ; verum quia vestra lætitia mea est, non veni, ne conjiciam vos in mœrorem, ac simul vobiscum mœream. Omnia enim facio pro gaudio vestro, eamque ob causam adventum meum distuli, ut per solas minas vos ad meliorem statum translatos inveniens, mœroris expertes conservem.

Variæ lectiones.

[34] συνάλλαγμα O. [35] ἁμαρτόντες O. [36] οὓς O. [36*] προαίρεσις O.

« Nam fide statis. » Submisse cum eis disserit, propterea quod non parum eos percusserat in priore Epistola. Quod autem ait, est hujusmodi : In his quæ ad fidem attinent, statis : non potui igitur quidquam hoc nomine de vobis conqueri. In aliis vero concussi eratis, et vacillabatis : quæ qui non emendassent, incessissem eos, meritoque mœrore affecissem, quandoquidem et ipse contristatus essem.

A « Τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε. » Ὑπσταλμένως αὐτοῖς διαλέγεται, διὰ τὸ πολλὰ αὐτοὺς πλῆξαι ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐν μὲν τοῖς κατὰ πίσσιν ἑστήκατε. Οὐκ οὖν ἐν τούτοις εἶχόν τι μέμψασθαι ὑμᾶς· ἐν ἄλλοις δὲ ἐσαλεύεσθε· ἃ μὴ διορθωσαμένοις ἐπεξῆλθον ἄν, καὶ εἰκότως ἐλύπησα ἄν, ὡς καὶ αὐτὸς λυπηθείς.

CAPUT II.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Vers. 1. « Statui autem hoc apud meipsum, ne iterum in tristitia venirem ad vos. » Cum « iterum » ait, indicat se antehac quoque mœrore affectum fuisse. Non autem aperte dixit, Alias etiam mœrore affecistis me : sed aliter, Ea de re non veni ad vos, ne iterum vos constristem : quod eumdem quidem B sensum habet. Ideo enim ille eos mœrore affecit objurgationibus, quandoquidem et ipsum contristaverant delictis. Attamen non perequæ ferit.

« Ἔκρινα δὲ ἐν ἐμαυτῷ τοῦτο, τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. » Τὸ, « Πάλιν, » δείκνυσιν αὐτὸν καὶ ἄλλοτε λυπηθέντα. Οὐκ εἶπε δὲ φανερῶς, ὅτι Ἐλυπήσατέ με καὶ ἄλλοτε· ἀλλ' ἑτέρως, ὅτι Διὰ τοῦτο οὐκ ἦλθον, ἵνα μὴ πάλιν λυπήσω ὑμᾶς· ὃ τὴν αὐτὴν μὲν διάνοιαν ἔχει (διὰ τοῦτο γὰρ πάντως καὶ αὐτὸς ἐλύπει αὐτοὺς τοῖς ἐπιτιμίοις, ὅτι αὐτοὶ ἐλύπουν αὐτὸν τοῖς ἁμαρτήμασι), πλὴν οὐχ ὁμοίως ἐστὶ πληκτικόν.

Vers. 2. « Si enim ego vos constristo, ecquis est qui me lætificet, nisi qui ex me contristatur ? » Etsi constristem vos, cum vos increpo et aversor, ex hoc tamen exhilaror, quia video me plurimi apud vos fieri, adeo ut mordeat vos, si quando vos averser vel objurgem. Nemo enim, inquit, me adeo exhilarat ac is qui contristatur, cum conspiciat me ira percitum. Indicat enim quod non contemnit **251** me. Unde cum melioris vitæ spem præbeat, exhilarat me.

« Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ; » Εἰ καὶ λυπῶ, φησὶν, ὑμᾶς, ἐν τῷ ἐπιτιμᾶν ὑμῖν, καὶ ἀποστρέφεσθαι ὑμᾶς, ἀλλ' ὅμως δι' αὐτὸ τοῦτο εὐφραίνομαι, ὅτι, ὡς ἔοικε, περὶ πολλοῦ με τίθεσθε, ὥστε δάκνεσθαι, ὅταν ἀποστρέφωμαι ὑμᾶς, καὶ ἐπιτιμῶ ὑμῖν. Οὐδεὶς γάρ με, φησὶν, εὐφραίνει οὕτως, ὡς ἐκεῖνος ὁ λυπούμενος, ὅτε βλέπει με ὀργιζόμενον. Ἐμφαίνει γὰρ, ὅτι οὐ καταφρονεῖ μου. Ὅθεν καὶ ἐλπίδας διδοὺς διορθώσεως, καὶ κατὰ τοῦτο εὐφραίνει με.

Vers. 3. » Et scripsi vobis hoc ipsum. » Quale ? Quod parcens vobis non veni. Ubi autem scripsi ? C In hac ipsa Epistola.

« Καὶ ἔγραψα ὑμῖν αὐτὸ τοῦτο. » Ποῖον; « Ὅτι φειδόμενος ὑμῶν οὐκ ἦλθον. » Ποῦ δὲ ἔγραψα; Ἐν ταύτῃ τῇ Ἐπιστολῇ.

« Ne cum venero, tristitiam habeam propter quos oportebat me gaudere. » Propter hoc ipsum, inquit, nunc scripsi vobis, ut corrigamini, ne inpœnitentibus ac non emendatis assistens, mœrore afficiar propter vos, quos oportebat lætitiæ ansam mihi præbere.

« Ἵνα μὴ ἐλθὼν, λύπην σχῶ ἀφ' ὧν ἔδει με χαίρειν. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἔγραψα νῦν ὑμῖν, ἵνα διορθωθῆτε, καὶ μὴ ἀδιορθώτοις ἐπιστὰς, λύπην σχῶ ἐφ' ὑμῖν, οὓς ἔδει εὐφροσύνης ἀφορμάς μοι διδόναι.

« Confidens de omnibus vobis, quod gaudium meum omnium vestrum est. » Scripsi, inquit, confidens quod emendaturi sitis vos, atque ita me gaudio affecturi. « Meum autem gaudium omnium vestrum est. » Ea de causa dixi, « ut non contrister, » non meum, sed, vestrum potius commodum spectans. Novi enim quod si conspexeritis me lætantem, lætimini et vos : sin dolentem, et vos doleatis.

« Πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστιν. » Ἔγραψα, φησὶ, πεποιθὼς ὅτι διορθωθήσεσθε, καὶ ἐκ τούτου χαρήσομαι. « Ἡ ἐμὴ δὲ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστιν. » Ὥστε διὰ τοῦτο εἶπον, Ἵνα μὴ λυπηθῶ, οὐ τὸ ἐμαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. Οἶδα γὰρ, ὅτι ἐὰν ἴδητε D χαίροντα, χαίρετε· καὶ ἐὰν ἀλγοῦντα, ἀλγεῖτε.

Vers. 4. « Nam ex multa afflictione et anxietate cordis scripsi vobis per multas lacrymas. » Cum supra dixerat, « Qui constristatur, exhilarat me, » ne dicant, Eo niteris in mœrorem conjicere nos, ut ipse exhilareris, Propterea, inquit, vehementer etiam mihi dolet, plus quam vobis peccantibus. Non enim simpliciter ex afflictione, sed, « ex multa : » neque per lacrymas simpliciter, sed, « per multas, » et anxietate cordis scripsi ; » hoc est, suf-

« Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων. » Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω, ὅτι « Ὁ λυπούμενος εὐφραίνει με· » ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι Αὐτὸ τοῦτο σπουδάζεις, τὸ λυπεῖν ἡμᾶς, ἵνα αὐτὸς εὐφραίνῃ· διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι Σφόδρα καὶ αὐτὸς ἀλγῶ, πλέον ὑμῶν τῶν ἁμαρτανόντων. Οὐ γὰρ, Ἀπὸ θλίψεως, ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ, « Πολλῆς· » οὐδὲ, Διὰ δακρύων, ἁπλῶς, ἀλλὰ, « Διὰ πολλῶν, καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα· » τουτέστιν,

Variæ lectiones.

[87] εὐφραίνει O.

Ἀπέπνιγε τὴν καρδίαν μου ἡ ἀθυμία, συνέχουσα καὶ στενοχωροῦσα, καὶ διὰ τοῦτο ἔγραψα. Ὥσπερ εἴ τις πατὴρ ἰατρὸς τέμνων ἢ καίων τὸν παῖδα, δι' ἀμφοτέρων λυπεῖται, καὶ ὅτι νοσεῖ, καὶ ὅτι ἀναγκάζεται αὐτὸν τέμνειν· κατ' ἄλλον δὲ τρόπον εὐφραίνεται, διὰ τὴν τῆς ὑγείας ἐλπίδα· οὕτως οὖν κἀγὼ ἁμαρτάνοντας ὑμᾶς λυπῶν[38], λυποῦμαι· κατ' ἄλλον δὲ τρόπον εὐφραίνομαι, λυπουμένων ὑμῶν, διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς διορθώσεως ὑμῶν. A

« Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλ' ἵνα γνῶτε τὴν ἀγάπην ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. » Τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλ' ἵνα διορθωθῆτε· ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο· καταγλυκαίνει δὲ τὸν λόγον, βουλόμενος ἐπισπάσασθαι αὐτοὺς, διὰ τοῦ δεῖξαι, ὅτι « περισσοτέρως, » ἢ τοὺς ἄλλους μαθητὰς, ἀγαπᾷ αὐτοὺς, καὶ ὅτι κἂν λυπῇ, ἀπὸ ἀγάπης λυπεῖ, καὶ B οὐκ ἀπὸ θυμοῦ. Μεγίστης γὰρ ἀγάπης, τὸ, ἁμαρτανόντων ὑμῶν, ἐμὲ λυπεῖσθαι, καὶ σπεύδειν ἐπιτιμᾷν ὑμῖν, κἀντεῦθεν λυπεῖν ὑμᾶς. Εἰ γὰρ μὴ ἠγάπων, ἀφῆκα ἂν ἀθεραπεύτους.

« Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς. » Βούλεται διὰ τούτων ἀγάπην κυρωθῆναι εἰς τὸν πεπορνευκότα, περὶ οὗ ἔγραψεν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ· καὶ γὰρ ἦσαν αὐτὸν πάντες τῇ κελεύσει Παύλου ἀποστραφέντες ὡς βδελυκτόν. Ἵνα τοίνυν μὴ πάλιν τὰ ἐναντία κελευσθέντες, τουτέστι, τὸ προσλαβέσθαι αὐτὸν, καὶ χαρίσασθαι αὐτῷ, σκανδαλισθῶσιν ἐπὶ τῷ C Παύλῳ ὡς παλιμβόλῳ· μεταχειρίζεται σοφώτατα τὸν λόγον, καὶ κοινωνοὺς αὐτοὺς ποιεῖται τῆς συγχωρήσεως, λέγων, ὅτι Ὥσπερ κοινῶς ἐλύπησεν ἡμᾶς, οὕτω καὶ κοινῶς πάλιν εὐφράνθητε[39] ἐπὶ τῇ συγχωρήσει αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐμὲ, φησὶ, μόνον λελύπηκεν, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς πάντας « ἐκ μέρους· » τουτέστιν, Ὀλίγον τι ἐλύπησεν, ἵνα μὴ λέγω ὅτι παντελῶς ἐλύπησεν ὑμᾶς, διὰ τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι αὐτόν· ἐπεὶ τῇ γε ἀληθείᾳ καὶ ὑμᾶς ὁμοίως ἐμοὶ ἐλύπησεν· ἀλλ' ὅμως ἵνα μὴ ἐπιβαρήσω αὐτὸν τὸν πεπορνευκότα, « ἐκ μέρους » φημὶ, ὑμᾶς λυπηθῆναι.

« Ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη, ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων. » Οὐ λέγει, Τῷ πεπορνευκότι, ἀλλὰ, « Τῷ τοιούτῳ, » ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν οὐδὲ ὀνομάζεσθαι θέλων αὐτόν· ἐνταῦθα δὲ, φειδόμενος, καὶ οὐδὲ μέμνηται οὐδαμοῦ τῆς ἁμαρτίας· παιδεύων καὶ ἡμᾶς, τοῖς συντετριμμένοις συμπα- D θεστέρους εἶναι.

« Ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι. » Μὴ μόνον, φησὶ, λύσατε τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλά τι καὶ πλέον αὐτῷ χαρίσασθε, καὶ παρακαλέσατε αὐτόν· τουτέστιν, ἀνακτήσασθε, θεραπεύσατε· ὥσπερ εἴ τις μαστίζων τινὰ, μὴ μόνον ἀπολῦσαι αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τὰς πληγὰς θεραπεῦσαι προτραπῇ. Καλῶς δὲ εἶπε, « Χαρίσασθε. » Ἵνα γὰρ μὴ νομίσῃ ἐκεῖνος, ὅτι ἀφείθη, ὡς ἱκανῶς ἐξ-

focavit cor meum ipsa tristitia, constringens et angustum reddens, ac propterea scripsi. Quemadmodum si quis pater medicus secans aut urens filium suum, duplici nomine angitur, et quod ægrotat filius, et quod adigatur ipse admovere manum et secare : altera autem ratione exhilaratur, spe nimirum sanitatis; hunc ad modum et ego vos delinquentes in mœrorem conjiciens, ipse mœreo : alia vero ratione, vobis mœrentibus, propter spem emendationis vestræ exhilaror.

« Non ut contristemini, sed ut charitatem cognoscatis quam habeo abundantius erga vos. » Consequens erat dicere, Non ut contristemini, verum ut emendemini : atqui non dicit hoc. Edulcat autem sermonem, cupiens eos attrahere, indicando quod eos præ cæteris suis discipulis dilectione majore complectatur : et quod etiamsi contristet eos, ex dilectione contristet, non ex iracundia. Maximæ enim charitatis symbolum est, me ob delicta vestra mœrore affici, ac festinare ut vos increpem ei vos inde contristem. Nisi enim vos diligerem, relinquerem incuratos.

Vers. 5. « Sin quispiam constristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem vos omnes. » Vult per hæc horum charitatem in fornicatorem confirmari, de quo in priore Epistola scripserat. Nam, Paulo jubente, omnes ipsum ceu exsecrabilem aversati erant. Ne igitur rursus **252** contraria jussi, nempe ut recipiant ipsum, eique condonent, scandalum patiantur Pauli nomine, tanquam inconstantis, prudentissime argumentatur, eosque participes facit hujus condonationis, inquiens, Quemadmodum communiter nos mœrore affecit, sic et communiter exhilaremini in condonatione ejus. Non enim me solum, ait, mœrore affecit, sed omnes vos « ex parte : » hoc est, parum quiddam contristavit, ne dicam quod omnino vos contristaverit, ne ipsi gravis essem : quandoquidem revera vos perinde constristarit ac me, attamen ne aggravem eum qui fornicatus est, « ex parte » dico vos constristatos fuisse.

Vers. 6. « Sufficit illi qui ejusmodi est, objurgatio hæc quæ fit a pluribus. » Non dixit, ei qui fornicatus est, sed, « illi qui est ejusmodi, » perinde ac in priori quoque Epistola : sed illic ne nominare ipsum quidem volens, hic vero parcens ei, nusquam peccati mentionem fecit, erudiens nos ut contritis compatientiores simus.

Vers. 7. « Ita ut e diverso potius vos ei condonetis et consolemini. » Nedum, inquit, removete increpationem, verum etiam quiddam amplius illi indulgete, et adhortemini ipsum, hoc est, recreetis et curetis ipsum : quemadmodum si quis flagris quempiam cædens non solum non dimittat, verum etiam plagas et vulnera curare adhortetur. Pulchre autem dixit, « Condonate. » Ut enim ille non exi-

Variæ lectiones.

[38] ὁρῶν O. [39] εὐφρανεῖ O.

stimet sibi remissam noxam, quia satis confessus sit, et sufficienter pœnitentia ductus, ostendit quod non tantum ex pœnitentia sua, quantum ex illorum indulgentia, dimissionem recipiat.

« Ne quo modo abundantiori tristitia absorbeatur qui hujusmodi est. » Oportet, inquit ut ipsum denuo assumatis, consolemini et curetis, ne a tristitia velut a bellua quadam, vel a tempestate et procella absorbeatur, vel ad strangulationem perveniat, veluti Judas, præ desperatione; vel resiliat, ut puta non ferens ex immod erata objurgatione dolorem, et ad majorem malitiam præcipitetur. Animadverte autem quomodo istum in officio contineat, ne post dimissionem segnior fiat. Non enim ideo te suscepi, inquit, quod perfecte sordes elueris, sed ne quid gravius patiaris ob infirmitatem tuam. Animadverte autem quod non ad naturam peccatorum, cæterum ad affectionem peccantium increpationes sint moderandæ.

VERS. 8. « Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum charitatem. » Non jam veluti præceptor imperat, sed veluti patronus judices precatur confirmare, hoc est stabilire dilectionem, nec simpliciter aut vulgariter ipsum assumere. **253** Indicat autem eorum etiam virtutem; qui cum antea sic amarant hominem, ut ei applauderent, nunc usque adeo ipsum aversabantur peccati istius causa, ut vel Paulus ipse pro eo intercederet.

VERS. 9. « Ideo enim scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, num ad omnia obedientes sitis. » Perterrefacit eos, ut metuentes ne inobedientiæ condemnentur, facile condonent homini. « Ideo enim scripsi, » inquit, « ut cognoscam experimentum vestrum, » hoc est, obedientiæ virtutem, an quemadmodum audivistis me ad eum increpandum, sic mihi nunc obediatis, ad eum consolandum. Id enim valet quod ait, « num ad omnia obedientes sitis. » Atqui non propterea scripsit, sed ob illius salutem : attamen ubi nihil læditur, simul illis amicum sese exhibet.

VERS. 10. « Cui autem quidquam donatis, et ego. » Per hæc nascentem ipsorum contentionem et pertinaciam, qua homini condonaturi non erant, mitigat. Ecce enim illos quidem gratiæ hujus auctores primarios facit, seipsum vero subsequentem : « Cui, » inquiens, « donatis vos, et ego condono. »

« Nam et ego, si quid donavi, cui donavi, propter vos in persona Christi. » Ne existiment se esse dominos dimittendi, et non, ac propterea negligant hominem absolvere, indicat eis quod jam ipse tali donaverit, ut non possint sese porro ipsi opponere. Ne autem vulnerentur ceu contempti, Propter vos, inquit, remisi ei : noram enim quod hoc vobis gratum sit futurum. Deinde, ne hominum gratia veniam illi concessisse videatur, adjecit, « in per-

A ὁμολογησάμενος, καὶ μετανοήσας ἀρκούντως· δείκνυσιν ὅτι οὐ τοσοῦτον ἀπὸ τῆς μετανοίας, ὅσον ἀπὸ τῆς αὐτῶν χάριτος, λαμβάνει τὴν ἄφεσιν.

« Μήπως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. » Δεῖ αὐτὸν προσλαβέσθαι, φησὶ, καὶ παρακαλέσαι, καὶ θεραπεῦσαι, ἵνα μὴ καταποθῇ ὥσπερ ὑπὸ θηρίου τινὸς, ἢ ὑπὸ χειμῶνος καὶ κλύδωνος, τῆς λύπης· καὶ ἢ εἰς ἀγχόνην ἔλθῃ, ὡς ὁ Ἰούδας, τῇ ἀπογνώσει· ἢ ἀποσκιρτήσῃ, μὴ φέρων τὴν ἐκ τῆς ἀμέτρου ἐπιτιμήσεως ὀδύνην, καὶ εἰς μείζονα κακίαν ἐκτραχηλισθῇ. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ ἐκεῖνον καταστέλλει, ἵνα μὴ ῥᾳθυμότερος γένηται μετὰ τὴν ἄφεσιν. Οὐ γὰρ ἐδεξάμην, φησὶ, διότι ἀπενίψω τελείως τὸν ῥύπον, ἀλλ' ἵνα μὴ χαλεπώτερόν τι πάθῃς B διὰ τὴν ἀσθένειάν σου. Σημείωσαι δὲ, ὅτι οὐ πρὸς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων φύσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἁμαρτανόντων διάθεσιν τὰ ἐπιτίμια δεῖ ὁρίζειν.

« Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. » Οὐκέτι ὡς διδάσκαλος ἐπιτάττει, ἀλλ' ὡς συνήγορος, δικαστὰς παρακαλεῖ κυρῶσαι, τουτέστι, βεβαιῶσαι ἀγάπην, καὶ μὴ ἁπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχεν, αὐτὸν παραδέξασθαι. Δείκνυσι δὲ καὶ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν, εἴ γε οὕτω πρότερον φιλοῦντες τὸν ἄνθρωπον, ὡς καὶ συγκροτεῖν αὐτὸν, οὕτω νῦν διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀπεστρέφοντο, ὥστε καὶ Παῦλον ὑπὲρ αὐτοῦ παρακαλεῖν.

« Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε. » Ἐκφοβεῖ C αὐτοὺς, ἵνα δείσαντες τὸ κατάκριμα[40] τῆς παρακοῆς, εὐκόλως τῷ ἀνθρώπῳ συγχωρήσωσι. « Διὰ τοῦτο γὰρ, » φησὶν, « ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν· » τουτέστι, Τὴν ἀρετὴν τὴν ἐν τῇ ὑπακοῇ, ἐὰν ὥσπερ ἠκούσατέ μου εἰς τὸ ἐπιτιμῆσαι αὐτῷ, οὕτω καὶ νῦν ὑπακούσητε πρὸς τὸ παρακαλέσαι· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε. » Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἔγραψεν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκείνου σωτηρίαν· ὅμως ἔνθα μηδὲν βλάπτεται, χαρίζεται κἀκείνοις.

« ὯΙ δέ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ. » Μαλάττει διὰ τούτων τὴν ἀνακύψουσαν ἴσως φιλονεικίαν αὐτῶν καὶ ἔνστασιν, ὥστε μὴ συγχωρῆσαι τῷ ἀνθρώπῳ. Ἰδοὺ γὰρ ἐκείνους μὲν προκατάρχοντας τῆς χάριτος, ἑαυτὸν δὲ ἐπόμενον τίθησι, λέγων, ὅτι « ὯΙ χαρίζεσθε » ὑμεῖς, τούτῳ « καὶ ἐγὼ » χαρίζομαι. D

« Καὶ γὰρ ἐγὼ εἴ τι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. » Ἵνα μὴ ἑαυτοὺς νομίσωσι κυρίους τοῦ ἀφιέναι, καὶ μὴ, καὶ διὰ τοῦτο ἀμελήσωσι τοῦ ἀπολῦσαι τὸν ἄνθρωπον· δείκνυσιν αὐτοῖς ὅτι ἤδη αὐτὸς ἐχαρίσατο τῷ τοιούτῳ, ὥστε μηκέτι δύνασθαι αὐτοὺς ἀντιδιατάξασθαι αὐτῷ. Ἵνα δὲ μὴ πλῆγῶσιν ὡς παροφθέντες, φησὶ· Δι' ὑμᾶς ἐχαρισάμην αὐτῷ· ἤδειν γὰρ ὅτι ἀποδεκτὸν ὑμῖν ἐστι τοῦτο. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ δι' ἀνθρώπους συγ-

Variæ lectiones.

[40] κρῖμα o.

κεχωρηκέναι, προσέθηκεν · « Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ · » τουτέστι, Κατὰ Θεὸν, καὶ ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὡσανεὶ ἐκείνου τοῦτο [41] κελεύοντος, καὶ ὡς ἀντιπρόσωπος ὢν ἐκείνου, συνεχώρησα · ἢ, εἰς δόξαν τοῦ Χριστοῦ. Εἰ οὖν εἰς δόξαν Χριστοῦ γίνεται ἡ συγχώρησις, πῶς οὐ δεῖ συγχωρηθῆναι τοῦτον, ἵνα δοξασθῇ Χριστός; A

« Ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ · οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. » Ἵνα μὴ γένηται, φησὶ, κοινὴ ἡ βλάβη, καὶ ἐλαττωθῇ τῆς ἀγέλης τοῦ Χριστοῦ ὁ ἀριθμός. Καλῶς δὲ πλεονεξίαν τὸ πρᾶγμα ὠνόμασεν · ὁ γὰρ διάβολος οὐχὶ τὰ αὐτῷ διαφέροντα λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τὰ ἡμέτερα ἁρπάζει · καὶ μάλιστα, εἰ καὶ διὰ μεθόδου ἡμετέρας, τουτέστι, τῆς μετανοίας [42] ἀμέτρου γινομένης. Διὸ καὶ νοήματα ἐκάλεσε τοῦ διαβόλου, τὴν κακουργίαν αὐτοῦ καὶ τὴν δολιότητα, καὶ ὅπως ἐν προσχήματι εὐλαβείας [43] ἀπόλλυσιν. Οὐ γὰρ μόνον ἐκ πορνείας ὑποσκελίζει, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀμέτρου λύπης. Πῶς οὖν οὐ πλεονεξία, ὅταν καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἁλίσκῃ ἡμᾶς; B

« Ἐλθὼν δὲ εἰς Τρωάδα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου, τῷ μὴ εὑρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου. » Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι θλῖψις αὐτῷ ἐγένετο ἐν τῇ Ἀσίᾳ, καὶ ἔδειξε πῶς ἀπηλλάγη ταύτης · νῦν πάλιν διδάσκει ὅτι καὶ ἑτέρως ἐθλίβη τῷ μὴ εὑρεῖν Τίτον. Ὅταν γὰρ ὁ παραμυθούμενος μὴ ᾖ, δεινότερος ὁ πειρασμός. Ὥστε τί μοι μέμφεσθε τῆς βραδύτητος τοσαύταις ἀνάγκαις περιπεσόντι οὐκ ἐώσαις ἡμᾶς, ὡς βουλόμεθα, ἀποδημεῖν; Οὐχ ἁπλῶς δέ φησιν, ἐπιδημῆσαι τῇ Τρωάδι, ἀλλ', « Εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, » τουτέστιν, ὥστε κηρύξαι. Πῶς οὖν οὐκ ἐκήρυξας, καὶ ταῦτα [44] θύρας σοι ἀνεῳγμένης; Ἐκήρυξα μὲν, οὐκ ἐπὶ πολὺ δὲ, διότι οὐχ εὗρον Τίτον. » Οὐκ ἔσχηκα γὰρ ἄνεσιν · « τουτέστιν, Ἐθλίβην, ὠδυνήθην διὰ τὴν ἀπουσίαν τούτου [45]. Ἆρα οὖν διὰ τοῦτο ἀφῆκας τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ; Οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλὰ διότι ἐνεποδίζετο τὸ ἔργον, ἐκείνου ἀπόντος [46]. Ἐγὼ μὲν γὰρ πάνυ ἐπεθύμουν κηρύξαι, ἀλλ' ἡ ἀπουσία Τίτου ἐμπόδιον γέγονε · μεγάλα γὰρ συνήργει παρών. C

« Ἀλλ' ἀποταξάμενος αὐτοῖς ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν. » Τουτέστιν, Οὐ διέτριψα πλείονα χρόνον ἐκεῖ στενοχωρούμενος. Θύρα μὲν γὰρ ἀνέῳκτο μεγάλη, τουτέστιν ἔργον πολύ · πλὴν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ συνεργοῦ ἐνεποδίζετο. D

« Τῷ δὲ Θεῷ χάρις, τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ. » Ἐπειδὴ πολλὰς κατέλεξε λύπας, τὴν ἐν Ἀσίᾳ, τὴν ἐν Τρωάδι, τὴν διὰ τὸ μὴ πρὸς αὐτοὺς ἐλθεῖν · ἵνα μὴ δόξῃ ὡς θρηνῶν ταύτας ἀπαριθμεῖσθαι, φησὶν, ὅτι « πάντοτε θριαμβεύει ἡμᾶς, » τουτέστι περιφανεῖς δείκνυσι. Θρίαμβος γὰρ λέγεται ἡ μετὰ νίκης καὶ τροsona Christi, » hoc est secundum Deum, et coram Christo, et tanquam illo hoc jubente, ac veluti ejus vicem gerens, dimisi; vel in gloriam Christi. Quod si in gloriam Christi cedit dimissio, quomodo non esset huic ignoscendum, ut glorificetur Christus?

VERS. 11. « Ut non circumveniamur a Satana : non enim ignoramus ipsius cogitationes. » Ne, inquit, fiat commune damnum, imminuaturque gregis Christi numerus. Eleganter autem rem ipsam circumventionem nominavit. Non solum enim ad se pertinentia Satanas accipit, verum et nostra rapit : ac maxime per methodum nostram, id est, per pœnitentiam immoderatam. Propterea diaboli cogitationes malitiam ejus et imposturam vocavit, et quomodo in pietatis specie perdat. Non solum enim per fornicationem supplantat, verum etiam per immodicum mœrorem. Quomodo igitur non est circumventio, cum vel per nostra nos capiat?

VERS. 12, 13. « Porro cum venissem Troadem in Evangelium Christi, et ostium mihi apertum **254** esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratem meum. » Supra commemoravit quod afflictionem habuerit in Asia, monstravitque quomodo liberatus sit ab ea : jam nunc rursus docet quod et aliter afflictus fuerit, eo quod non invenerit Titum. Cum enim non adfuerit qui consoletur, gravior est tentatio. Quare igitur me tarditatis accusatis, qui in tot calamitates inciderim, quæ non sinunt nos pro nostro arbitratu proficisci ? Non simpliciter autem dicit, Profectus sum Troadem, verum, « Ad Evangelium, » hoc est, ut prædicarem. Ecqui igitur non prædicasti, maxime cum janua tibi patefacta fuerit? Prædicavi quidem, sed non multum, eo quod non reperi Titum. « Non habui enim quietem, » hoc est, affligebar, angebar propter ipsius absentiam. An ideo intermisisti opus Dei ? Non sane propter hoc, sed quia impediebatur opus illo absente. Nam ego prædicare valde cupiebam, sed Titi absentia impedimento fuit : multum enim cooperabatur cum præsens esset.

« Verum illis valere jussis, profectus sum in Macedoniam. » Hoc est, non multum temporis illic trivi, in angustias nimirum redactus. Ostium enim ingens apertum erat, id est, multum operis restabat : verum propter cooperatoris absentiam impediebatur.

VERS. 14. « Deo autem gratia, qui semper triumphat nos in Christo. » Cum multos dolores commemorasset, quem in Asia, quem in Troade, quem eo quod ad eos non accesserat, pertulerat, ne videatur ista lugens recensere, inquit : « Gratias ago Deo, quod semper triumphat nos, » hoc est, conspicuos facit. Triumphus enim dicitur

Variæ lectiones.

[41] ταῦτα m. [42] διανοίας o. [43] εὐσεβείας m. [44] ἐνταῦθα m. [45] Τίτου o. [46] ἀποδημοῦντος o

progressio regis sive imperatoris per mediam urbem cum victoria et tropæis. Et nos igitur cum victoria de diabolo Deus conspicuos reddit. Quæ enim videntur esse contumeliæ, sunt gloria nostra : tum enim corruit diabolus. In Christo autem ista fiunt, hoc est, propter Christum et verbi prædicationem; vel quod in Christo triumphamur, hoc est glorificamur. Nam Christum veluti tropæum gestantes, nos quoque in ipsius splendore glorificamur.

A παίων διὰ μέσης τῆς πόλεως πρόοδος βασιλέως ἢ στρατηγοῦ. Καὶ ἡμᾶς οὖν ὁ Θεὸς μετὰ τῶν κατὰ τοῦ διαβόλου τροπαίων περιφανεῖς ποιεῖ. Αἱ γὰρ δοκοῦσαι ἀτιμίαι, δόξα ἡμετέρα · τότε γὰρ πίπτει ὁ διάβολος. « Ἐν Χριστῷ » δὲ ταῦτα γίνονται, τουτέστι, διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὸ κήρυγμα · ἢ ὅτι ἐν Χριστῷ θριαμβευόμεθα, τουτέστι δοξαζόμεθα · τὸν γὰρ Χριστὸν οἷόν τι τρόπαιον φέροντες, ἐν τῇ ἐκείνου περιφανείᾳ δοξαζόμεθα καὶ ἡμεῖς.

« Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Unguentum, inquit, pretiosum est cognitio Dei, quam nos cunctis hominibus manifestamus : imo potius non ipsum unguentum, sed odorem ipsius. Etenim præsens cognitio non est adınodum perspicua, sed per speculum et in ænigmate. Perinde igitur ac si quis fragrantiam olfaciens, unguentum alicubi positum esse novit, cujusmodi autem sit essentiæ, non item : sic et nos, quod Deus sit, novimus, qui vero sit quoad substantiam, non item. Veluti **255** igitur thuribulum sumus regale, et quocunque abierimus, odorem spiritualis unguenti circumferimus, id est, cognitionis Dei. Cum igitur paulo ante dixisset, quod Semper triumphamur, nunc inquit, In omni loco homines bono suffitu afflamus. Omnis enim et locus et tempus nostris institutionibus repletus est. Itaque strenue oportet ferre, siquidem et nunc usque adeo glorificemur, priusquam futuris bonis potiamur.

B α Καὶ τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ. » Μῦρον πολύτιμον, φησὶν, ἔστιν ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, ἣν ἡμεῖς πᾶσιν ἀνθρώποις φανεροῦμεν, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτὸ τὸ μῦρον, ἀλλὰ τὴν ὀσμὴν τούτου. Καὶ γὰρ ἡ παροῦσα γνῶσις οὐ σφόδρα σαφὴς, ἀλλὰ δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι. Ὥσπερ οὖν ὁ τῆς ὀσμῆς ὀσφραινόμενος, ὅτι μὲν ἔστι μῦρον κείμενόν που, οἶδεν · ποταπὸν δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκέτι · οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτι μὲν Θεὸς ἐστιν, ἴσμεν · τί δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκέτι. Ὡσανεὶ οὖν θυμιατήριόν ἐσμεν βασιλικὸν, καὶ ὅπου ἂν ἀπέλθωμεν, καὶ τὴν ὀσμὴν τοῦ πνευματικοῦ μύρου περιφέρομεν, τουτέστι τῆς θεογνωσίας. Ἄνω τοίνυν εἰπὼν, ὅτι Πάντοτε θριαμβευόμεθα, νῦν φησιν, ὅτι Καὶ ἐν παντὶ τόπῳ εὐωδιάζομεν τοὺς ἀνθρώπους. Πᾶς γὰρ, καὶ τόπος, καὶ καιρὸς, τῶν ἡμετέρων ἐμπέπλησται. Ὥστε δεῖ φέρειν γενναίως, εἴ γε τοσαῦτα καὶ νῦν δοξαζόμεθα καὶ πρὸ τῶν μελλόντων.

Vers. 15. « Quia Christi bonus odor sumus Deo, in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt. » Vel hoc dicit, quod nosmetipsos. hostiam offerimus, moriendo propter Christum : vel quod ad Christi victimam, veluti quidam suffitus, et nos incendamur. Quod vero ait, est hujusmodi : Sive serventur quidam, sive pereant, Evangelium propriam virtutem retinet, nosque perseveramus illud esse quod sumus. Ac quemadmodum lumen, etiamsi caligine perfundat eos qui debilioris visus sunt, lumen tamen est : mel quoque, etiamsi ictero laborantibus (*a*) amarum fuerit, dulce tamen est : hunc ad modum Evangelium boni odoris est, etsi increduli quidam pereunt. Et nos « bonus odor sumus » non autem simpliciter, sed « Deo. » Quando vero ille judicaverit istuc quis est qui contradicat?

C α Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σῳζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις. » Ἢ τοῦτό φησιν, ὅτι Ἑαυτοὺς θυσίαν προσφέρομεν, ἀποθνήσκοντες διὰ τὸν Χριστόν · ἢ ὅτι Ἐπὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ σφαγῇ, οἷόν τι θυμίαμα καὶ ἡμεῖς ἐπιθυμιώμεθα. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Κἂν σώζωνταί τινες, κἂν ἀπόλλωνται, τὸ Εὐαγγέλιον μένει ἔχον τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, καὶ ἡμεῖς μένομεν τοῦτο ὄντες ὅπερ ἐσμέν. Καὶ ὥσπερ τὸ φῶς κἂν σκοτίζῃ τοὺς ἀσθενεῖς, ὅμως φῶς ἐστι · καὶ τὸ μέλι, κἂν τοῖς ἰκτεριῶσι πικρὸν ᾖ, ὅμως γλυκύ ἐστιν · οὕτω καὶ τὸ Εὐαγγέλιον εὐῶδές ἐστι, κἂν ἀπιστοῦντές τινες ἀπολλύωνται. Καὶ ἡμεῖς « εὐωδία ἐσμέν · » καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ, « τῷ Θεῷ. » Ὅταν δὲ ἐκεῖνος ψηφίζηται, τίς ὁ ἀντιλέγων ;

D

Vers. 16. « Aliis quidem odor mortis ad mortem, aliis vero odor vitæ ad vitam. « Quia dixerat nos bonam esse fragrantiam pereuntibus, ne arbitreris illos quoque Deo acceptabiles esse, subintulit hæc : Odorem, inquiens, hunc alii quidem recipiunt ut serventur, alii ut pereant : perinde ac sues et cantharos unguentum suffocare dicitur, et Christus, petra scandali, et in ruinam positus est. Tum ignis

α Οἷς μὲν ὀσμὴ θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ὀσμὴ ζωῆς εἰς ζωήν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Εὐωδία ἐσμὲν ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις · » ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι κἀκεῖνοι εὐπρόσδεκτοί [47] εἰσιν, ἐπήγαγε ταῦτα, καί φησιν, ὅτι τὴν εὐωδίαν ταύτην οἱ μὲν οὕτω προσίενται, ὥστε σωθῆναι, οἱ δὲ ὥστε ἀπολέσθαι · ὥσπερ καὶ τὰς ὗς, καὶ τοὺς κανθάρους, λέγεται πνίγειν τὸ μῦρον · καὶ ὁ Χριστὸς, πέτρα σκανδάλου, καὶ εἰς

Variæ lectiones.

[47] εὐπροσδόκητοι, καὶ ἀπρόσδεκτοι **o**.

(*a*) Edit. Lond. habet, *nec quoque etiamsi febricitantibus*.

πτῶσιν κείμενος · καὶ τὸ πῦρ, τὸν χρυσὸν λαμπρύνον, τὰς ἀκάνθας πιμπρᾷ.

« Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; » Ἐπειδὴ μεγάλα ἐφθέγξατο, ὅτι « Εὐωδία ἐσμὲν, » καὶ ὅτι Θριαμβευόμεθα · πάλιν μετριοφρονεῖ, καί φησιν, ὅτι Πρὸς ταῦτα ἡ ἡμετέρα ἀσθένεια οὐκ ἤρκει, εἰ μὴ ἦν ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις · ἐκείνου γὰρ τὸ πᾶν, καὶ οὐδὲν ἡμέτερον.

« Οὐ γάρ ἐσμεν, ὡς πολλοὶ, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. » Τοὺς ψευδαποστόλους ἐνταῦθα δηλοῖ [48], οἳ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οἰκεῖον ἔφασκον κατόρθωμα · καί φησιν, ὅτι Διὰ τοῦτο εἶπον · « Τίς ἱκανός; » καὶ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνέθηκα, διότι οὐκ εἰμὶ, ὡς οἱ ψευδαπόστολοι, καπηλεύων καὶ νοθεύων τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ. Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς καὶ τὴν διδασκαλίαν δολοῦντας τοῖς τῆς ἔξω σοφίας σοφίσμασι, καὶ χρημάτων πωλοῦντας, ὅπερ δωρεὰν ἔδει διδόναι. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς τοιοῦτοι. Ἐπάγει τοίνυν ·

« Ἀλλ' ὡς ἐξ εἰλικρινείας, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ, κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. » Τουτέστιν, ἐκ καθαρᾶς καὶ ἀδόλου γνώμης, καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ ἔχοντες ἃ λαλοῦμεν, καὶ οὐχ ὡς οἰκοθεν αὐτοὶ κατορθοῦντες. Καὶ « ἐν Χριστῷ · » οὐκ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σοφίᾳ, ἀλλὰ τῇ παρ' ἐκείνου δυνάμει [49] ἐνηχούμενοι. Τὸ δὲ, « Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, » εἶπεν, ἵνα δείξῃ τὸ εὐθὲς τῆς καρδίας καὶ εὐπαρρησίαστον. Τοσοῦτον γὰρ ἡ καρδία ἡμῶν ἐστι καθαρὰ, φησὶν, ὥστε τῷ Θεῷ αὐτὴν ἐμφανίζομεν.

A aurum illuminat clariusque reddit, spinas vero uri et absumit.

« Et ad hæc quis idoneus? » Quia magna dixerat, nimirum, « Bonus odor sumus, » et « Triumphamur, » rursus ad moderatam animi sententiam redit : Ad hæc, inquiens, nostra imbecillitas non sufficiebat sine potentia Dei ; illius enim totum hoc est quod agimus, nihilque nostrum est.

Vers. 17. « Non enim sumus, ut multi, cauponantes verbum Dei. » Pseudapostolos hic notat, qui Dei gratiam suum esse opus affirmabant : ac Propterea, inquit, dixi, « Quis est idoneus? » ac, Deo totum retuli acceptum, quod non sum sicut pseudapostoli, cauponans et adulterans verbum B Dei. Innuit autem, quod ipsi Evangelii etiam doctrinam depravent humanæ sapientiæ ratiocinationibus ac pecunia divendere conentur, quod gratis impertiendum erat. Verum nos non sumus hujusmodi. Infert igitur :

« Sed tanquam ex sinceritate, sed tanquam ex Deo, ante conspectum Dei in Christo loquimur. » Hoc est, ex pura minimeque **256** fallaci mente, ac veluti ex Deo habentes ea quæ loquimur, et non veluti per nos ipsi quidquam transigamus. « Et in Christo : » non per nostram sapientiam, verum illius potentia imbuti et instituti. « Ante conspectum » autem « Dei » dixit, ut cordis sui rectitudinem et libertatem ostendat. Adeo enim cor nostrum purum est, ut et Deo ipsum indicemus. C

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; » Ἐπειδὴ μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ ἐφθέγξατο, φησίν · Ἴσως τις ἐρεῖ · Τί τοῦτο, ὦ Παῦλε; ἐπαίρεις σεαυτὸν ταῦτα λέγων περὶ σεαυτοῦ. Ταύτην οὖν τὴν ἀντίθεσιν λύει διὰ τῶν ἑξῆς ·

« Εἰ μὴ χρῄζομεν, ὥς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν, » Τοῦτο μετὰ βαρύτητος λέγει, πληκτικώτερον ποιῶν τὸν λόγον · αἰνίττεται δὲ τοὺς ἀποστόλους [50] τοὺς ψευδεῖς, οἳ μὴ ἔχοντες ἐκ τῶν οἰκείων ἔργων γνωρίζεσθαι, D συστατικὰς ἐπιστολὰς πλάττοντες, διεκόμιζον οἷς ἂν ἤθελον, διὰ τούτων συνιστώμενοι καὶ γνωριζόμενοι. Ὃ τοίνυν λέγει βαρυνόμενος, τοῦτό ἐστιν · Εἰ μὴ ἄρα τις εἴπῃ, ὅτι δεῖ ἡμᾶς συστατικὰς ἐπιστολὰς ἐπιφέρεσθαι πρὸς ὑμᾶς, ἵνα δι' αὐτῶν γνωρισθῶμεν, ἢ πάλιν ἐξ ὑμῶν πρὸς ἄλλους; Εἶτα ἐνδιαθέτως ἐπάγει ·

« Ἡ Ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε ἐγγεγραμμένη ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων. » Ὅπερ ἂν ἐποίησε, φησὶ, τὰ γράμματα συνιστῶντα ἡμᾶς, καὶ αἰδεσίμους ποιοῦντα, τοῦτο ὑμεῖς ποιεῖτε, καὶ ὁρώμενοι, καὶ ἀκουόμενοι · καὶ ὅπου ἂν ἐπέλθωμεν, περιφέρομεν ὑμᾶς · ἐν τῇ καρδίᾳ γὰρ ἐγγεγραμμένους

CAPUT III.

Vers. 1. « Incipimus iterum nosmetipsos commendare? » Quandoquidem magna de seipso locutus erat, ait, Aliquis fortasse dicere poterat Quid hoc, o Paule? hæc de teipso dicens, teipsum effers. Hanc igitur objectionem per sequentia diluit.

« Num egemus, ut nonnulli, commendatitiis litteris ad vos, aut ex vobis commendatitiis? Hoc cum acerbitate loquitur, sermonem suum asperiorem reddens. Pseudapostolos autem innuit, qui cum propriis suis operibus non possent inclarescere, commendatitias fingentes epistolas, ad quoscunque vellent perferebant, quibus ita commendabantur et innotescebant. Quod igitur cum acerbitate dicit, est hujusmodi : Num igitur dicat aliquis, quod oporteat nos epistolas commendatitias afferre ad vos, ut per ipsas vobis manifestemur, aut rursum ex vobis ad alios? Deinde ex affectu apposite subdit :

Vers. 2. « Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris, quæ cognoscitur et legitur ab hominibus omnibus. » Quod fecissent, inquit, litteræ commendantes nos et venerabiles reddentes, hoc ipsum vos facitis, dum alii vos vident, et de vobis audiunt; et quocunque profecti fuerimus, vos circumferimus : nam cordi nostro inscriptos gestamus, omni-

Variæ lectiones.

[48] φησὶν O. [49] σοφίᾳ O. [50] ψευδαποστόλους O.

bus denuntiantes virtutem vestram. Proinde cum vos habeam epistolam me aliis commendantem, non indigeo aliorum epistolis a vobis, per quas innotescam ignorantibus me. Porro cum vos in mente mea sitis, non opus habeo ut quidam alii me vobis prædicent. Ad ignotos enim commendatitiis litteris opus est, non ad cognitos. Vos autem ita menti meæ inscripti estis, ut excidere non possitis. Hic autem testimonium dicit non solum eorum charitati, verumetiam operibus. Ut qui sufficientes fuerint cunctis mortalibus præceptoris sui dignitatem commonstrare. Discipulorum namque virtus præceptorem ornat.

VERS. 3. « Manifestati quod estis epistola Christi. » Qua ratione? Quod lex Christi et mandata ejus, litterarum instar, apud vos maneant et custodiantur.

« **257** Ministrata a nobis, inscripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis : non tabulis lapideis, sed tabulis cordis carneis. » Occasione apprehensa comparandi legem cum Evangelio, orditur hinc, inquiena : Quemadmodum Moses minister fuit legis, sic et nos vestræ in verbum fidei ministri exstitimus. Et perinde ut is tabulas lapideas incidit, sic et nos vestra corda. Lex porro atramento scribebatur; Evangelium autem in vobis per Spiritum scriptum est. Quanto igitur intervallo Spiritus ab atramento distat, et cor a lapide, tanto et Novum Testamentum a lege discrepat. Quod vero ait, « in tabulis cordis carneis, » sic lege per hyperbaton, « in tabulis carneis : » deinde adjice quod per medium impositum est, « hoc est « cordis. » Aut quia corda sunt lapidea, induratorum nimirum, eam ob rem credentium corda carnea esse dixit, quippe quæ sunt capacia verbi.

VERS. 4,5. « Fiduciam autem habemus talem per Christum ad Deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis ipsis. » Quia commonstravit Novum Testamentum Vetere esse majus, consequens autem erat ratiocinari, quod et nos deinceps apostoli Novi Testamenti ministri majores sumus Mose, qui Veteri Testamento inserviit : id autem arrogans esse videbatur : Nihil, inquit, nostrum, sed fiducia nostra, id est gloriatio nostra, per Christum est ad Deum. Christus enim nobis est in causa cur in Deo gloriemur, nihilque plane nostrum est, ne minimum quidem. Hoc enim indicat, cum ait : « Non sumus sufficientes cogitare aliquid veluti ex nobisipsis. »

VERS. 6. « Sed sufficientia nostra ex Deo est, qui et nos idoneos fecit ministros Novi Testamenti. » Potentia, inquit, nostra ex Deo est : ipse enim idoneos nos reddidit, hoc est roboravit, idoneos fecit ministros magnæ ac divinæ hujusce rei, nempe Novi Testamenti.

ἔχομεν, καὶ πᾶσιν ὑποδεικνύομεν τὴν ὑμετέραν ἀρετήν. Ὥστε ἐπειδὴ ὑμᾶς ἔχω ἐπιστολὴν συνιστῶσάν με πρὸς ἄλλους, οὐ δέομαι ἄλλων ἐπιστολῶν παρ' ὑμῶν [51], ἵνα δι' ἐκείνων γνωρισθῶ τοῖς ἀγνοοῦσί με. Ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ διανοίᾳ μού ἐστε, οὐ δέομαι ἵνα με συστήσωσιν ἄλλοι τινὲς πρὸς ὑμᾶς. Πρὸς γὰρ τοὺς ἀγνῶτας δεῖταί τις γραμμάτων, οὐ πρὸς τοὺς εἰδότας · ὑμεῖς δὲ ἐν τῇ διανοίᾳ μού ἐστε ἐγγεγραμμένοι, ὥστε μηδὲ ἀποπεσεῖν δύνασθαι. Ἐνταῦθα δὲ μαρτυρεῖ αὐτοῖς οὐ μόνον ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ κατορθώματα · εἴ γε ἱκανοὶ ἦσαν δεικνύειν πᾶσιν ἀνθρώποις τοῦ διδασκάλου τὸ ἀξίωμα. Τῶν γὰρ μαθητῶν ἡ ἀρετὴ, τὸν διδάσκαλον κοσμεῖ.

« Φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ. » Πῶς; Τῷ τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, γραμμάτων δίκην μένειν παρ' ὑμῖν καὶ φυλάττεσθαι.

« Διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις. » Ἀφορμῆς δραξάμενος τοῦ τὸν νόμον συγκρῖναι πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, ἄρχεται ἐντεῦθεν, καί φησιν, ὅτι Ὥσπερ ὁ Μωσῆς διάκονος τοῦ νόμου ἐγένετο, οὕτω καὶ ἡμεῖς τῆς ὑμετέρας εἰς τὸ κήρυγμα πίστεως διάκονοι ἐγενόμεθα · καὶ ὥσπερ ἐκεῖνος τὰς πλάκας ἐλάξευσεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς τὰς ὑμετέρας καρδίας. Καὶ ὁ μὲν νόμος μέλανι ἐγράφη · τὸ δὲ Εὐαγγέλιον ἐν ὑμῖν Πνεύματι γέγραπται. Ὅσῳ οὖν διαφέρει Πνεῦμα μέλανος, καὶ καρδία λίθου, τοσούτῳ καὶ ἡ Καινὴ τοῦ νόμου. Τὸ δὲ, « Ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις, » οὕτως ἀνάγνωθι καθ' ὑπερβατόν · « Ἐν πλαξὶ σαρκίναις · » εἶτα διὰ μέσου, τουτέστι, « Καρδίας. » Ἢ καὶ ἐπειδὴ καρδίαι εἰσὶ λίθιναι αἱ τῶν πεπωρωμένων, διὰ τοῦτο τὰς τῶν πιστῶν καρδίας σαρκίνας εἶπεν, ὡς δεκτικὰς τοῦ λόγου.

« Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν · οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαί τι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν. » Ἐπειδὴ ἔδειξε τὰ τῆς Νέας μείζω τῶν τῆς Παλαιᾶς · ἀκόλουθον δὲ ἦν συλλογίσασθαι, ὅτι Καὶ ἡμεῖς λοιπὸν οἱ ἀπόστολοι, οἱ διάκονοι τῆς Νέας, μείζονές ἐσμεν Μωσέως, τοῦ διακονήσαντος τῇ Παλαιᾷ· ἐδόκει δὲ τοῦτο ἀλαζονείας · φησὶν, ὅτι Οὐδὲν ἡμέτερον, ἀλλ' ἡ πεποίθησις ἡμῶν, τουτέστι τὸ καύχημα ἡμῶν, διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐστι πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ γὰρ Χριστὸς αἴτιος ἡμῖν τοῦ ἐν Θεῷ καυχᾶσθαι, καὶ οὐδὲν ἡμέτερον, οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν · « Οὐ γάρ ἐσμεν ἱκανοὶ λογίσασθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν. »

« Ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους Καινῆς Διαθήκης. » Ἡ δύναμις, φησὶν, ἡμῶν ἐκ Θεοῦ ἐστιν · αὐτὸς γὰρ ἱκάνωσεν ἡμᾶς, τουτέστιν ἐνεδυνάμωσεν, ἐπιτηδείους εἰργάσατο διακόνους τοῦ μεγάλου τούτου καὶ θείου πράγματος τῆς Καινῆς Διαθήκης.

Variæ lectiones.

[51] πρὸς ὑμᾶς ο.

« Οὐ γράμματος, ἀλλὰ Πνεύματος. » Καὶ ὁ νόμος μὲν πνευματικὸς ἦν, τουτέστιν, ὑπὸ Πνεύματος δοθείς· οὐ μὴν Πνεῦμα ἐχορήγει, ὡς ἡ Καινή. Τοῦτο οὖν λέγει, ὅτι Ἡμεῖς « οὐ γράμματος » ἐπιστεύθημεν, ὡς ὁ Μωσῆς, « ἀλλὰ Πνεύματος » χορηγίαν. Καὶ γὰρ οὐ μόνον πνευματικὰ καὶ [52] θεῖα ἐδίδασκον οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας ἐπιτιθέντες, Πνεῦμα ἐδίδοσαν.

« Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωοποιεῖ. » Ὁ νόμος, φησὶν, ἐὰν λάβῃ τινὰ ἁμαρτόντα κατὰ τὸ δοκοῦν ἐλάχιστον, ὡς τὸν τὰ ξύλα ἐν Σαββάτῳ συλλέξαντα, ἀναιρεῖ· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα, τοὺς μυρία κακὰ πεπλημμεληκότας ὑποδεχόμενον, ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ βαπτίσματος δικαιοῖ, καὶ νενεκρωμένους τῇ ἁμαρτίᾳ ζωοποιεῖ.

« Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ. » Διδάξας ἐν τοῖς ἄνω τὴν διαφορὰν τῆς Νέας ὡς πρὸς τὴν Παλαιὰν, τῷ ἐκείνην μὲν ἐν μέλανι, ταύτην δὲ ἐν Πνεύματι γεγράφθαι· κἀκείνην ἐν λίθοις, ταύτην δὲ ἐν καρδίαις· καὶ ἀποκτείνειν μὲν ἐκείνην, ταύτην δὲ ζωοποιεῖν· νῦν βούλεται δεῖξαι, ὅτι καὶ ἡ δόξα τοῦ Εὐαγγελίου μείζων. Ἐπεὶ δὲ ὁ νόμος αἰσθητὴν δόξαν ἔσχε, τὴν τοῦ προσώπου Μωσέως· ἡ δὲ Καινὴ, νοητὴν, ἣν οὐδεὶς αἰσθητῶς ὁρᾷ· ἀπὸ λογισμοῦ [53] τὴν ὑπεροχὴν τῆς τοῦ Εὐαγγελίου δόξης δείκνυσι, καί φησιν, ὅτι ὁ νόμος διάκονος ἦν θανάτου. Οὐκ εἶπε δὲ, Ποιητικὸς, ἵνα μὴ δῷ χώραν τοῖς αἱρετικοῖς, ἀλλ', Ὑπουργός. Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἦν ποιητικὴ θανάτου, οὗτος δὲ τὴν κόλασιν ἐπῆγεν. Ἀλλὰ καὶ γράμματα μόνα ἦν, οὐ βοήθειάν τινα παρέχων τοῖς ἀγωνιζομένοις, ὅπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος γίνεται, ἀλλὰ καὶ τὰς τιμωρίας ἀνεξαλείπτους ὑποδεικνύων. Ἐν λίθοις γὰρ, φησὶν, ἐντετυπωμένη ἦν ἡ διακονία τοῦ θανάτου αὕτη. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος τοιοῦτος ὢν, ἐγενήθη ἐν δόξῃ, πόσῳ μᾶλλον ἡ χάρις, ἡ ἀσυγκρίτως ὑπερέχουσα;

« Ὥστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τὴν καταργουμένην. » Κατηγορεῖ λεληθότως τῶν Ἰουδαίων. Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἦσαν παχεῖς, ὡς μηδὲ αἰσθητὴν δόξαν δύνασθαι ὁρᾷν. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ὁ νόμος καὶ αἱ πλάκες εἶχον τὴν δόξαν, ἀλλὰ τὸ Μωσέως πρόσωπον· ὁ γὰρ Μωσῆς ἦν ἔνδοξος, οὐχ αἱ πλάκες τοῦ νόμου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν δόξαν τοῦ Μωσέως καθαιρεῖ, καταργουμένην λέγων ταύτην, ἀντὶ τοῦ, παυομένην. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπε, Τὴν πονηρὰν, ἀλλὰ, Τὴν τέλος λαμβάνουσαν, καὶ ἀργοῦσαν.

« Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ; » Ὥσπερ εἶπε τὸν νόμον διακονίαν θανάτου, ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν τὸ Εὐαγγέλιον διακονίαν ζωῆς· ὃ δὲ τὸ μεῖζον εἶπε, « Πνεύματος. » Ἡ γὰρ Καινὴ Διαθήκη χορηγίαν ἔχει οὐ ζωῆς μόνον, ἀλλὰ τὸ μεῖζον, καὶ Πνεύματος, τοῦ τὴν ζωὴν χο-

A « Non litteræ, sed Spiritus. » Lex quidem spiritualis est, hoc est a Spiritu data : non tamen Spiritum suppeditabat, ut Novum. Hoc igitur dicit : Nobis non litteræ sicut Moysi, sed Spiritus suppeditatio commissa est. Etenim non tantum spiritualia et divina docebant apostoli, verumetiam manum imponentes, Spiritum dabant.

« Littera enim occidit, Spiritus autem vivificat. » Lex, inquit, si acceperit quempiam peccantem, etiam in eo quod minimum videretur, veluti qui in Sabbato ligna collegisset, eum tollit e medio. Spiritus autem sanctus eos qui innumera flagitia commiserunt suscipiens, in lavacro baptismatis justificat mortuosque peccato vivificat.

258 Vers. 7. « Quod si ministratio mortis litteris B deformata in lapidibus fuit in gloria. Cum supra docuisset discrimen Novi et Veteris Testamenti, quod illud quidem atramento, hoc vero Spiritu scribitur : et illud quidem in lapidibus, hoc vero in cordibus scribatur : tum quod illud occidat, hoc vero vivificet : nunc ostendere vult, quod gloria quoque Evangelii major sit. Quia vero lex gloriam sensibilem habuit, illam scilicet quæ in vultu Mosis renitebat, Novum vero Testamentum intellectualem, quam nemo sensibiliter videt; a ratiocinatione excellentiam evangelicæ gloriæ ostendit, inquiens, Lex ministra erat mortis. Non dixit autem Factrix mortis, ne det locum hæreticis, sed, Adjutrix. Peccatum namque mortem faciebat; lex autem pœnam induxit. Præterea litteræ tantum lex fuit, non C auxilium præstans certantibus, quod fit in baptismate, sed et supplicia indelebilia subindicans. Lapidibus enim impressum fuit hoc mortis ministerium. Si igitur lex, cum hujusmodi sit, fuit in gloria, quanto potius gratia, quæ illam incomparabiliter excellit?

« Ita ut non possent defigere oculos filii Israelis in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus quæ aboletur. » Clanculum Judæos accusat. Adeo namque rudes, inquit, fuerunt, ut neque sensibilem gloriam intueri possent. Non dixit autem, quod lex et tabulæ habuerint gloriam, sed vultus Mosis. Moses enim celebris erat, non tabulæ legis. Quinetiam ipsam Mosis gloriam tollit, abolitam illam dicens, hoc est quiescentem. Vide autem quomodo non D dixerit, pravam, sed, finem accipientem et cessantem.

Vers. 8. « Quomodo non magis ministratio Spiritus erit in gloria? » Quemadmodum legem dixerat ministerium mortis, ita consequens erat dicere, Evangelium esse ministerium vitæ : at quod majus est dixit, nimirum, « Spiritus. » Novum enim Testamentum suppeditandi facultatem habet, non

Variæ lectiones.

[52] τινὰ O. [53] συλλογισμοῦ O.

vitam modo, sed quod majus est, Spiritum quoque ipsum qui vitam suppeditat. Hoc igitur multo celebrius erit lege.

ρηγοῦντος. Πολλῷ οὖν μᾶλλον αὕτη ἔσται ἐν δόξῃ, ἥπερ ὁ νόμος.

VERS. 9. « Nam si ministratio damnationis est gloria, multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria. » Rursus eamdem sententiam versat. Interpretans autem quomodo dixerit. « Littera occidit, » legem ait esse ministerium condemnationis, ut punitricem peccati, non factricem : Evangelium autem, ministerium justitiæ; nam non solum a pœna et supplicio liberat, verum justificat etiam peccatores. Multo igitur magis Evangelium in gloria erit.

« Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως, δόξα · πολλῷ μᾶλλον ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης περισσεύει ἐν δόξῃ. » Πάλιν τὸ αὐτὸ νόημα [54] περιστρέφει · ἑρμηνεύων δὲ, πῶς εἶπεν, ὅτι « Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, » φησὶ τὸν νόμον εἶναι διακονίαν κατακρίσεως, ὡς κολαστικὸν ἁμαρτίας, οὐ ποιητικόν · διακονίαν δὲ δικαιοσύνης, τὸ Εὐαγγέλιον · οὐ μόνον γὰρ ἀπολύει τῆς κολάσεως, ἀλλὰ καὶ δικαιοῖ τοὺς ἁμαρτωλούς. Πολλῷ οὖν μᾶλλον ἐν δόξῃ ἔσται τὸ Εὐαγγέλιον.

259 VERS. 10. « Etenim neque glorificatum est quod glorificatum est, in hac parte, propter excellentem gloriam. » Quid confero, inquit, Vetus et Novum Testamentum inter sese? Tanta est enim Novi excellentia, ut « in hac parte, » id est in comparatione, ne gloriam quidem habere putetur quod glorificatum est, Vetus nimirum Testamentum, propter supereminentem Novi gloriam. Etiamsi enim lex glorificata est per seipsam, propter excellentiam tamen gloriæ Evangelii ingloria videtur. Animadverte autem quod vel per hoc, Vetus Testamentum commendat. Comparationes enim fiunt inter cognata.

« Καὶ γὰρ οὐδὲ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. » Καὶ τί, φησὶ, συγκρίνω τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν; Τοσαύτη γὰρ τῆς Νέας ἡ ὑπεροχὴ, ὥστε α ἐν τούτῳ τῷ μέρει, » τουτέστιν ἐν τῷ συγκρίνεσθαι, οὐδὲ δόξαν ἔχειν νομισθήσεται τὸ δεδοξασμένον, τουτέστιν ἡ Παλαιὰ, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν δόξαν τῆς Νέας. Καίτοι γὰρ δεδοξασμένος ὁ νόμος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν, ὅμως διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς δόξης τοῦ Εὐαγγελίου, ἄδοξος φαίνεται. Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ ἐν τούτῳ συνιστᾷ τὴν Παλαιάν · αἱ γὰρ συγκρίσεις ἐπὶ τῶν συγγενῶν γίνονται.

VERS. 11. « Si enim quod aboletur, per gloriam fuit, multo magis quod manet, in gloria erit. » Aliam rationem adjicit : Si enim lex quæ abolenda et abroganda erat, per gloriam data est, multo magis in gloria erit stabile ac semper duratura Novum Testamentum.

« Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον, διὰ δόξης · πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δόξῃ. » Καὶ ἄλλον λογισμὸν προστίθησιν. Εἰ γὰρ ὁ μέλλων καταργεῖσθαι καὶ παύεσθαι νόμος, διὰ δόξης ἐδόθη · πολλῷ μᾶλλον ἐν δόξῃ ἔσται ἡ μόνιμος καὶ ἀεὶ ἰσομένη Νέα Διαθήκη.

VERS. 12. « Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur. » Quia ingentem quamdam gloriam Novo attribuit, qui vero istuc audiverant, tanquam infirmi, sensibilem gloriam videre cupiebant : Spem habemus, inquit. Qualem? Quod majoribus bonis honorati ac donati simus quam Moses, quotquot credimus. Hinc multa fiducia utimur erga eos quos instituimus, nihil celantes, nihil etiam prætermittentes : neque metuimus vestrum conspectum, quemadmodum Moses Judæorum. Non enim estis infirmi æque atque illi. Moses enim cum secunda vice accepisset tabulas atque a monte descenderet, faciem habebat adeo splendidam, ut Judæi neque accedere ad eum possent, neque quidquam cum eo loqui, donec vultum obvelaret [1]. Hujus historiæ Paulus hic jam meminit, et ait :

« Ἔχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ παῤῥησίᾳ χρώμεθα. » Ἐπειδὴ μεγάλην τινὰ δόξαν προσεμαρτύρησε τῇ Νέᾳ · οἱ δὲ ἀκούοντες ἴσως αἰσθητὴν ἐπεθύμουν ἰδεῖν δόξαν ὡς ἀσθενεῖς · φησὶν, ὅτι Ἐλπίδα ἔχομεν. Ποταπήν; Ὅτι μειζόνων ἠξιώθημεν, ἢ ὁ Μωσῆς, πάντες οἱ πιστεύσαντες · καὶ διὰ τοῦτο πολλῇ παῤῥησίᾳ χρώμεθα πρὸς τοὺς μαθητευομένους, οὐδὲν ἀποκρυπτόμενοι, οὐδὲν ὑποστελλόμενοι · καὶ οὐ δεδοίκαμεν ὑμῶν τὰς ὄψεις, καθάπερ ὁ Μωσῆς τῶν Ἰουδαίων · οὐ γάρ ἐστε ἀσθενεῖς, ὡς ἐκεῖνοι. Ὁ γὰρ Μωσῆς, μετὰ τὸ ἐκ δευτέρου δέξασθαι τὰς πλάκας, καταβὰς ἀπὸ τοῦ ὄρους, τὸ πρόσωπον εἶχεν ἀπολάμπον, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς Ἰουδαίους προσιέναι αὐτῷ, καὶ διαλέγεσθαι, ἕως ὅτου ἐπέθηκε κάλυμμα τῷ προσώπῳ. Ταύτης τῆς ἱστορίας ἀναμιμνήσκει νῦν ὁ Παῦλος, καί φησιν ·

VERS. 13. « Et non sicut Moses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in finem ejus quod aboletur. » Id est, non est opus nos contegi, perinde ac Moses se contegebat. Potestis enim vos aspicere gloriam hanc quam nos habemus, gloriam dico Evangelii, quanquam illa longe clariorem : hoc est, potestis intelligere my-

« Καὶ οὐ καθάπερ Μωσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι [55] τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου. » Τουτέστιν, Οὐ χρεία καλύπτεσθαι ἡμᾶς καθάπερ τὸν Μωσῆν · δυνατοὶ γὰρ ἰδεῖν ὑμεῖς τὴν δόξαν ταύτην, ἣν ἡμεῖς ἔχομεν, τὴν τοῦ Εὐαγγελίου, καίτοι λαμπροτέραν οὖσαν ἐκείνης · τουτέστι, Δύνασθε νοεῖν τὰ μυστή-

[1] Exod. XXXIV, 34.

Variæ lectiones.

[54] ὄνομα O. [55] δύνασθαι O.

ρια τοῦ Θεοῦ [56], ἦγουν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ οὐ δεόμεθα ἀποκρύπτειν ταῦτα ὑμῖν, ὥσπερ τινὶ καλύμματι, τῇ ἀσαφείᾳ. Οἱ δὲ Ἰσραηλῖται παχεῖς ὄντες, οὐκ ἠδύναντο ἰδεῖν, ὅτι τέλος ἔχει ὁ νόμος, καὶ ὅτι καταργηθήσεται· τὸ γὰρ κάλυμμα τὴν παχεῖαν αὐτῶν διάνοιαν δηλοῖ [57], ὡς ἐξῆς μαθήσῃ. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν, ὅτι αὐτὸ τοῦτο τὸ μὴ δύνασθαι ἐκείνους ἀτενίσαι, ἐδείκνυε τὴν δόξαν τέλος ἔχουσαν. Μὴ ὁρωμένη γὰρ, οὐδὲ δόξα ἦν· καὶ οὕτως ἐδηλοῦτο, ὅτι ὀλιγοχρόνιος ἔσται, ἐκ τοῦ μηδὲ δόξαν φαίνεσθαι.

A steria Dei, nempe Evangelium, neque opus est ea vobis obscuritate tanquam velamine quopiam occultare. Israelitæ autem, utpote rudes, non poterant videre quod finem habitura erat lex, quodque abroganda foret. Velum enim pinguem necnon crassam eorum mentem significat, ut infra disces. Nonnulli vero ita intellexerunt, quod illud ipsum, quod vultum ejus intueri non potuerunt, ostenderet gloriam istam finem habere. Cum enim non videretur, gloria non erat : atque hac ratione significabatur eam non diu duraturam, quandoquidem ne gloria quidem appareret.

« Ἀλλ' ἐπωρώθησαν τὰ νοήματα αὐτῶν· ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅ τι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. » Ἐπωρώθη, φησὶν ὁ νοῦς αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε οἱ τότε ἔβλεπον, οὔτε οἱ νῦν, ὡς πεπωρωμένοι, καὶ τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἔχοντες ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μωσέως, τουτέστιν ἐν τῇ ἐπιπολαίῳ ἀναγνώσει τοῦ νόμου [58] (Μωσέα γὰρ τὸν νόμον ὀνομάζει Χριστὸς, ὡς τὸ, « Ἔχουσι Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας »), καὶ οὐδὲ ἀνακαλύπτεται αὐτοῖς, οὐδὲ διαγινώσκεται, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔμελλε καταργῆσαι τὴν Παλαιάν. Ὥστε τῆς αὐτῶν γνώμης τὸ πταῖσμα· ἡ γὰρ πώρωσις, γνώμης ἁμάρτημα. Μὴ τοίνυν, φησὶ, θαυμάζετε, εἰ μὴ δύνανται ἰδεῖν τὴν δόξαν τοῦ Χριστοῦ [59], καὶ πιστεῦσαι οἱ Ἰουδαῖοι· οὐδὲ γὰρ τὴν τοῦ νόμου, τὴν ἐλάττονα, ἠδύναντο ἰδεῖν. Εἰ γὰρ ἐκείνην εἶδον, πάντως ἂν καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ. Δόξα γὰρ νόμου τὸ πρὸς τὸν Χριστὸν ἐπιστρέψαι. Ποῦ δὲ εἶπεν ὅτι ὁ νόμος [60] ἐν Χριστῷ μέλλει καταργηθῆναι; Καὶ ἐν τῷ, « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα. » Ὥστε ἐπεὶ προσετάσσοντο αὐτοῦ ἀκοῦσαι, αὐτὸς δὲ καὶ τὰ Σάββατα παρέλυσε, καὶ τὴν περιτομὴν, καὶ τἄλλα ἅπαντα· ὁ νόμος ἄρα προσέτασσε τὴν οἰκείαν κατάλυσιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τὰς θυσίας προστάξαι γίνεσθαι μὲν ἐν ἑνὶ ναῷ, τοῦτον δὲ αὐτὸν πάλιν καθελεῖν, οὐ τὰς θυσίας ἀνῄρει παντελῶς [61]; Καὶ, « Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέχ· » καὶ, « Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας. » Ταῦτα γὰρ πάντα λύσις τοῦ νόμου.

260 Vers. 14. « Sed obtusi sunt sensus eorum, Nam in hodiernum usque diem idem velamen in B lectione Veteris Testamenti manet non revelatum, quod in Christo aboletur. « Excæcata est, inquit, mens eorum : ac propterea neque qui tum vixere videbant, neque qui hodie supersunt cernunt : quippe excæcati sint, idemque velamentum habeaut in facie Mosis, |hoc est, in superficiali lectione legis. Nam Mosen Christus legem nominat, ut in eo loco : « Habent Mosen et prophetas [k]. » Neque revelatur eis, neque dignoscitur, quod Christus esset antiquaturus Vetus Testamentum. Itaque mentis eorum error est : siquidem excæcatio mentis est peccatum. Ne igitur mirum sit vobis, inquit, si non possint intueri in gloriam Christi, et credere Judæi : neque enim gloriam legis, quæ minor erat, conspicere poterant. Si enim legis gloriam vidissent, C Christi etiam gloriam vidissent. Gloria enim legis est, ad Christum converti. Ubi autem dixit, quod lex per Christum sit abroganda? Illic ubi ait : « Prophetam vobis excitabit Dominus Deus [l] : ipsum per omnia audietis. » Itaque cum juberentur ipsum audire, ipse vero et Sabbata dissolveret, et circumcisionem aliaque omnia : lex igitur imperabat propriam sui dissolutionem. Insuper per hoc quod præcepit sacra fieri in uno templo, ac rursus illud ipsum destruxit, nonne sacrificia omnino auferebat? Et, « Tu es sacerdos in ætérnum, secundum ordinem Melchisedech [m]; » et, « Sacrificium et oblationem noluisti [n]. » Hac enim omnia legis sunt solutio.

« Ἀλλ' ἕως σήμερον ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Ἐπειδὴ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς κεῖται· ἵνα μή τις νομίσῃ, ὅτι κάλυμμα λέγει τὴν τοῦ νόμου ἀσάφειαν, Οὐχὶ, φησὶν, ἀλλὰ τὴν πώρωσιν καὶ παχύτητα τῆς αὐτῶν καρδίας [62], ταύτην φημὶ κάλυμμα· ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ ὄψει Μωσέως, οὐ δι' ἐκεῖνον ἔκειτο, ἀλλὰ διὰ τὴν τούτων παχύτητα καὶ ἀμβλυωπίαν.

Vers. 12. « Sed usque in hodiernum diem cum D legitur Moses, velamen positum est super cor eorum. » Quia supra dixerat, quod in lectione veteris legis velamen sit positum, ne quis existimet quod velamentum legis obscuritatem dicat, Haudquaquam, inquit, sed cæcitatem et crassitudinem cordis eorum, hanc dico velamentum : quandoquidem in facie Mosis, non propter ipsum, sed propter eorum crassitiem hebetudinemque visus positum erat.

« Ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαι-

Vers. 16. « Quando autem conversus fuerit ad

[k] Luc. XVI, 29. [l] Deut. XVIII, 18. [m] Psal. CIX. 4. [n] Psal. XXXIX, 7.

Variæ lectiones.

[56] καλῶς τοῦ εὐαγγελίου O. [57] καλεῖ O. [58] τῆς παλαιᾶς διαθήκης O. [59] τοῦ Θεοῦ O. [60] ὁ νόμος ὅτι O. [61] φανερῶς O. [62] διανοίας O.

Dominum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est. » Modum hic dicit quo fieri possit ut corrigantur Israelitæ : « Quando conversus fuerit ad Dominum, » inquit : hoc est, quando a lege defecerit, accesseritque spirituali Evangelio, tunc auferetur velamentum. Nam quando Moses, ut historia habet, ad Dominum convertebatur, retectus erat. Id vero futuri typus erat : nam cum conversus quispiam fuerit ad Spiritum (is enim Dominus est), tunc nudam videbit faciem legislatoris, imo ipse erit in Mosis ordine et loco, et fruetur gloria, legis gloriam, quantum dictum est, superante. **261** Hanc enim donabit Spiritus, utpote Dominus et omnipotens.

VERS. 17. « Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. » In lege jugum erat et servitus : in Spiritus autem lege et Evangelio, libertas, ut citra obstaculum et libere videatur gloria Domini.

VERS. 18. « Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, ad eamdem imaginem transformamur, a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu. » Tanta, inquit, libertate et ingenuitate fruimur, ut omnes nos fideles, non quemadmodum unus illic Moses, retecta facie (non enim est apud credentes velamentum) gloriam Domini speculantes, ad eamdem imaginem transformemur, hoc est, eamdem gloriam recipiamus, et tanquam speculum, splendorem recipientes ac rursus resplendentes. Ac quemadmodum argentum soli ex adverso positum radios quosdam et ipsum appulsu solis remittit, sic et nos in baptismate per Spiritum purgati illiusque radiis illustrati, jubar quoddam spirituale remittimus, ac transformamur ad eamdem imaginem, a gloria Spiritus ad gloriam nostram : eamque talem, qualem par est habere eum qui a Spiritu Domini, qui nulli est subjectus, illustratus est. Nam cum Dominus sit, heriles etiam faces habet. Siquidem omnes fideles Spiritu sancto replentur per baptisma animaque ipsorum fulget, quandoquidem etiam Moses divinam gloriam conspicatus, transformatus est et ipse in hanc, hoc est, assumpsit et ipse fulgorem, luxitque vultus ipsius, quippe qui figura nostri esset.

CAPUT IV.

VERS. 1. « Ideo habentes hanc ministrationem, quemadmodum misericordiam consecuti sumus, non deficimus. » Quia multa ac magna dixerat, nimirum, Nos apostoli Mose majores sumus (nam si omnes, multo magis isti), curat nunc, adeoque demittit tumorem istum, Dei est, inquiens, universum. Nos enim ministri tantummodo sumus : neque illud etiam ministerium nostrum est, sed, « quemadmodum, » inquit, « misericordiam consecuti su-

A ρεῖται τὸ κάλυμμα · ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. » Λέγει νῦν τρόπον, δι' οὗ δυνατόν ἐστι διορθωθῆναι [63] τοὺς Ἰσραηλίτας. » Ὅταν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, » φησί · τουτέστιν, Ὅταν ἀποστῇ τοῦ νόμου, καὶ προσέλθῃ τῷ πνευματικῷ Εὐαγγελίῳ, τότε περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας, ὅτι πρὸς τὸν Θεὸν ἐπέστρεψε Μωσῆς, ἀνακεκαλυμμένος ἦν. Τοῦτο δὲ τοῦ μέλλοντος τύπος ἦν, ὅτι ὅταν ἐπιστραφῇ τις πρὸς τὸ Πνεῦμα (τοῦτο γὰρ ὁ Κύριος), τότε γυμνὸν ὄψεται τὸ πρόσωπον τοῦ νομοθέτου · μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἔσται ἐν τάξει Μωσέως, καὶ τῆς δόξης ἀπολαύσει τῆς ὑπερβαλλούσης τὴν τοῦ νόμου δόξαν, ὅσον εἴρηται · ταύτην γάρ σοι χαρίσεται τὸ Πνεῦμα, ὡς Κύριος καὶ παντοδύναμος.

« Οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. » Ἐν τῷ νόμῳ ζυγὸς ἦν καὶ δουλεία · ἐν δὲ τῷ τοῦ Πνεύ- B ματος νόμῳ καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ, ἐλευθερία, ὥστε ἀκωλύτως καὶ ἐλευθέρως βλέπειν τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου.

« Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφρούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. » Τοσοῦτον ἀπολαύομεν ἐλευθερίας καὶ εὐγενείας, φησὶν, ὥστε πάντες ἡμεῖς οἱ πιστοὶ, οὐχ ὥσπερ ἐκεῖ εἷς ὁ Μωσῆς [64], ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ (οὐ γάρ ἐστι παρὰ τοῖς πιστεύσασι κάλυμμα) τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου [65] κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφρούμεθα, τουτέστι, τὴν αὐτὴν δόξαν μεταλαμβάνομεν, οἷον κάτοπτρον ὄντες καὶ δεχόμενοι τὴν λαμπρότητα, καὶ αὖθις ἀντιστίλβοντες. Καὶ ὥσπερ ἄργυρος ἄντικρυ ἡλίου C κείμενος, ἀντιπέμπει τινὰς ἀκτῖνας καὶ αὐτὸς τῇ προσβολῇ τοῦ ἡλίου· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι καθαιρόμενοι διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ταῖς ἐκείνου ἀκτῖσι καταυγαζόμενοι, αἴγλην τινὰ νοητὴν καὶ αὐτοὶ ἀντιπέμπομεν, καὶ μεταμορφούμεθα τὴν αὐτὴν εἰκόνα, ἀπὸ δόξης τῆς τοῦ Πνεύματος, εἰς δόξαν τὴν ἡμετέραν, καὶ τοιαύτην, οἵαν εἰκὸς ἔχειν τὸν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Κυρίου, καὶ μηδενὶ ὑποκειμένου καταυγαζόμενον. Κύριος γὰρ ὢν, Δεσποτικὰς ἔχει καὶ τὰς λαμπηδόνας. Πάντες γὰρ οἱ πιστοὶ, Πνεύματος ἁγίου πληροῦνται διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ λάμπει αὐτῶν ἡ ψυχή · ἐπεὶ καὶ ὁ Μωσῆς ἰδὼν τὴν θείαν δόξαν, μετεμορφώθη καὶ αὐτὸς πρὸς ταύτην, τουτέστι, μετέλαβε καὶ αὐτὸς, D καὶ ἔλαμπε τὸ πρόσωπον, τύπος ὢν ἡμῶν.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Διὰ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἠλεήθημεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν. » Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπεν, ὅτι Καὶ Μωσέως μείζους ἐσμὲν οἱ ἀπόστολοι (εἰ γὰρ πάντες, πολλῷ μᾶλλον οὗτοι), λοιπὸν θεραπεύει τὸν ὄγκον, καί φησιν, ὅτι τοῦ Θεοῦ ἐστι τὸ πᾶν. Ἡμεῖς γὰρ διάκονοι μόνον ἐσμὲν, καὶ οὐδὲ τοῦτο τὸ τῆς διακονίας ἡμέτερον, ἀλλὰ « καθὼς, » φησὶν, « ἠλεήθημεν · » τοῦ θείου γὰρ ἔλεους καὶ τοῦτο. Τὸ δὲ ὑπερβατὸν, « Διὰ τοῦτο οὐκ ἐκκα-

Variæ lectiones.

[63] κατορθωθῆναι. O. [64] ἐκεῖσε ὁ M. O. [65] πνεύματος, καὶ πατρὸς O.

κοῦμεν· » τουτέστι, Διότι τοιούτων ἠξιώθημεν, οὐκ ἀπαγορεύομεν πρὸς τοὺς κινδύνους, πρὸς τὰς θλίψεις, ἐπειδὴ ἅπαξ ἐλεηθέντες ἐτάχθημεν διακονεῖν.

« Ἀλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ. » Τοὺς ψευδαποστόλους αἰνίττεται, οἳ ὑπεκρίνοντο πάντα. Λαμβάνοντες γὰρ κρύφα, ἐφαίνοντο μὴ λαμβάνοντες· ἅγιοι ἐδόκουν, καὶ ἀκάθαρτοι ἦσαν. Ἡμεῖς οὖν, φησὶν, ἀπειπάμεθα τὸ τοιαῦτά πράττειν, ἃ φανερούμενα καταισχύνει τὸν πράττοντα, τὰ μεθ' ὑποκρίσεως δηλαδὴ γινόμενα. Ἐπιφέρει γάρ· « Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ. » Ὥστε ταῦτά ἐστι τὰ αἰσχύνην ἐμποιοῦντα, τὰ ἐν πανουργίᾳ γινόμενα. Εἰ δὲ καὶ περὶ πράξεων αἰσχρῶν νοήσεις τοῦτο, οὐδὲν καινόν· καὶ τοιοῦτοι γὰρ οἱ ψευδαπόστολοι.

« Μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. » Οὐ μόνον, φησὶν, ὁ βίος ἡμῶν ἁπλοῦς ἐστι καὶ καθαρὸς, καὶ ἀπόνηρος, ἀλλὰ καὶ τὸ δόγμα καὶ ὁ λόγος ἄδολος. Οὐ γὰρ παραμίγνυμέν τι τῆς ἔξω σοφίας αὐτῷ, ἢ κολακευτικόν τι, ἢ χρήματα συλλέγομεν ἐκ τοῦ λόγου, ἢ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο διδάσκομεν πρὸς τοὺς καιροὺς καὶ τὰ πρόσωπα, ὡς οἱ ψευδαπόστολοι.

« Ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Οἱ μὲν ψευδαπόστολοι, φησὶ, συνιστῶσιν ἑαυτοὺς ταῖς ὑποκρίσεσι, καὶ τῷ φαίνεσθαι ἄλλο, ἄλλο ὄντες· ἐγὼ δὲ συνιστῶ ἐμαυτὸν « τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας· » τουτέστιν, αὐτοῖς τοῖς πράγμασι μάρτυσι χρώμενος· οἷον λέγω, ὅτι οὐδὲν λαμβάνω, καὶ μάρτυρας ἔχω ὑμᾶς· καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως. Καὶ οὕτω συνιστῶ ἐμαυτὸν πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ἀπίστους τε καὶ πιστοὺς, τόν τε βίον μου ἀπογυμνῶν, καὶ τὸ κήρυγμα φανερὸν πᾶσι προτιθείς, ὥστε μανθάνειν αὐτό. Εἶτα ἐπειδὴ δυνατὸν ἀνθρώπους λαθεῖν, φησὶν, ὅτι « Ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, » ὃν οἱ ψευδαπόστολοι μάρτυρα ἔχειν οὐκ ἂν δέξαιντο.

« Εἰ δὲ καὶ κεκαλυμμένον ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις [66] ἐστὶ κεκαλυμμένον. » Εἰπὼν ἄνω, ὅτι εἰ καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις κάλυμμα ἐπίκειται, ἀλλ' οἱ πιστοὶ ἡμεῖς ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ ὁρῶμεν· φησὶ νῦν, ὅτι « Εἰ καὶ ἔστι κεκαλυμμένον τὸ Εὐαγγέλιον, τοῖς ἀπίστοις ἐστὶ κεκαλυμμένον. » Ὅπερ γὰρ τότε τοῖς Ἰουδαίοις ἐγίνετο πρὸς Μωσέα, τοῦτο νῦν τοῖς ἀπίστοις πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐκείνων δὲ τὸ ἔγκλημα, οὐ τοῦ Εὐαγγελίου· ἐπεὶ εἴ γε ἐπίστευσαν, ἑώρων ἂν καὶ αὐτοὶ ἀνακεκαλλυμένως τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.

« Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. » Ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, φησὶ, πολλοῖς οὖσι

A mus; » divinæ enim et istuc misericordiæ est Hyperbaton autem hoc est, « Ideo non deficimus, » hoc est, quia tantis sumus dignati donatique bonis, non destituimur neque deficimus ad pericula, ad afflictiones, postquam semel misericordiam consecuti, ordinati sumus ministrare.

Vers. 2. « Sed abdicavimus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia. » Pseudapostolos subobscure notat et intelligit hic, qui simulabant omnia. Accipientes enim **262** clanculum, videbantur non accipere : sancti in speciem cernebantur, et immundi erant. Nos vero, inquit, recusavimus talia committere, quæ cum manifestantur, perpetrantem dedecore afficiunt, nempe quæ cum hypocrisi transiguntur. Infert enim : « non ambulantes in astutia. » Proinde hæc sunt illa quæ contumeliam pariunt, quæ scilicet astutia transiguntur. Sin de turpibus actionibus istuc intelligas, nihil mirum : nam hujusmodi etiam sunt pseudapostoli.

« Neque adulterantes verbum Dei. » Non solum vita, inquit, nostra simplex est et pura et expers sceleris, verum etiam doctrina nostra et verbum fraude carent. Non enim quidquam externæ sapientiæ admiscemus ipsi, aut quidquam adulatorium, aut ex verbo pecunias colligimus : aut jam quidem hoc, jam vero illud docemus, pro temporum et personarum opportunitate, perinde ac pseudapostoli.

« Sed in manifestatione veritatis commendantes nos ipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo. » Pseudapostoli commendant seipsos per hypocrisin, et per hoc quod alii esse videantur, cum alii sint ; ego vero commendo meipsum « manifestatione veritatis, » hoc est, ipsis operibus pro testimonio utor : veluti dico, me nihil accipere et vos testes habeo : et sic in cæteris. Atque sic me prædico et commendo apud omnes homines, tam infideles quam fideles, cum vitam meam retegens, tum verbi prædicationem omnibus ad discendum proponens. Quia vero fieri potest ut homines fallantur, adjicit, « coram Deo, » quem pseudapostoli testem non admitterent.

Vers. 3. « Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum, in iis qui pereunt est opertum. » Cum supra dixisset, Etiamsi Israelitis velamen appositum est, attamen nos fideles aperta facie videmus, nunc ait, Si opertum est Evangelium, infidelibus est opertum. Quod enim tum Judæis respectu Mosis contingebat, idem nunc infidelibus, respectu Evangelii. Illorum autem culpa est, non Evangelii : nam si credidissent, etiam ipsi aperte palam conspexissent gloriam Dei.

Vers. 4. « In quibus Deus sæculi hujus excæcavit mentes infidelium, ne fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi. » Inter eos, inquit, qui pereunt, qui multi sunt et varii, sunt etiam incre-

Variæ lectiones.

[66] ἀπίστοις O.

duli. Horum igitur « mentes excæcavit Deus sæculi hujus. » Hic prodeunt Marcionistæ, asseverantes de Creatore hæc esse dicta, quem justum dicunt et bonum : Manichæi vero de diabolo, quem et mundi hujus conditorem asserunt. At vero neutrum horum dicendum est, cæterum de **263** Deo nostro hoc dictum est. At si sæculi hujus Deus esse perhibeatur, nihil novum est, cum et Deus cœli dicatur : nec hujus tantum Deus est. Item Deus Abrahami et Isaac et Jacob dicitur : non tamen illorum tantum Deus est, sed etiam omnium. Quid igitur novi est, si Paulus opportune jam nunc ipsum Deum hujus sæculi appellat, quo magis ostendat incredulis, quod etiam ea quæ videntur, ipse condiderit, ex quibus ipsi voluptatem capientes ipsum conditorem nihil faciunt? Quin et ad hunc etiam modum hic locus est legendus : Infidelium hujus sæculi mentes excæcavit, futurum enim sæculum infideles non habet. Quid vero est » Excæcavit? » Hoc est, permisit eis cæcis esse, quemadmodum et illud, « Tradidit eos Deus in affectus ignominiæ [o]. » Posteaquam enim resilierunt ab eo, dimisit eos, reliquit eos; non enim cogit ad salutem. Observa autem quod non dixerit, Excæcavit ut non credant, sed, ut profani oculi non videant splendorem gloriæ Christi. Splendor autem est, credere quod crucifixus sit, quod in cœlum receptus sit, et quod futura nobis daturus sit. Quemadmodum si quis ophthalmia laborantem excludat, ut solis radios non videat, ne iis offendatur : hanc ad rationem et illi increduli facti sunt a seipsis : postquam vero tales facti erant, exclusit Deus radios gloriæ Evangelii, æque atque Israelitis Mosis faciem obvelavit. Sic et nobis in mandatis dedit, ne projiciamus margaritas nostras ad porcos [p]. Bene autem dixit, « Fulgeat; » mediocrem enim nunc habemus splendorem, non totam illuminationem; id quod supra odorem et arrhabonem dixit, ostendens quod illic quiddam amplius restat.

A καὶ διαφόροις, εἰσὶ καὶ οἱ ἄπιστοι· τούτων οὖν « τὰ νοήματα ἐτύφλωσεν ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου. » Ἐνταῦθα μὲν οἱ Μαρκιωνισταὶ λέγουσι περὶ τοῦ Δημιουργοῦ ταῦτα εἰρῆσθαι, [ὃν δίκαιον λέγουσι καὶ ἀγαθόν· οἱ δὲ Μανιχαῖοι περὶ τοῦ διαβόλου, ὃν καὶ δημιουργὸν τοῦδε τοῦ κόσμου φασί. Πλὴν οὐδέτερόν ἐστι τούτων, ἀλλὰ περὶ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν εἴρηται τοῦτο. Εἰ δὲ τούτου τοῦ αἰῶνος Θεὸς εἴρηται, οὐδὲν καινὸν, ἐπειδὴ καὶ Θεὸς οὐρανοῦ λέγεται· καὶ οὐκ ἔστι τούτου μονου Θεός· καὶ Θεός Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ· καὶ οὐκ ἐκείνων μόνων, ἀλλὰ καὶ πάντων. Τί οὖν καινὸν, εἰ καὶ νῦν ὁ Παῦλος εὐκαίρως ὠνόμασεν αὐτὸν Θεὸν τούτου τοῦ αἰῶνος, ἵνα μᾶλλον δείξῃ τοῖς ἀπίστοις, ὅτι καὶ ταῦτα τὰ ὁρώμενα αὐτὸς ἐποίησεν, οἷς ἐντρυφῶντες, αὐτὸν ἀθετοῦσι; B Καὶ οὕτω δὲ ἀναγνωστέον, ὅτι Τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα· ὁ γὰρ μέλλων, ἀπίστους οὐκ ἔχει. Τί δέ ἐστι τὸ, « Ἐτύφλωσε; » τουτέστι, συνεχώρησε τυφλοὺς εἶναι· ὥσπερ καὶ τὸ, « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεπήδησαν [67] αὐτοῦ, εἴασεν αὐτοὺς, ἐγκατέλιψεν· οὐ γὰρ βιάζεται πρὸς τὴν σωτηρίαν. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐτύφλωσε πρὸς τὸ ἀπιστῆσαι [68], ἀλλὰ πρὸς τὸ μὴ ἰδεῖν τοὺς βεβήλους ὀφθαλμοὺς τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Φωτισμὸς δέ ἐστι τὸ πιστεῦσαι ὅτι ἐσταυρώθη, ὅτι ἀνελήφθη, ὅτι τὰ μέλλοντα δώσει. Ὥσπερ εἴ τις ὀφθαλμιῶντά τινα ἀποκλείσειε τοῦ μὴ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ἰδεῖν, ἵνα μὴ καὶ προσβλαβείη· οὕτω τοίνυν καὶ οὗτοι C ἄπιστοι μὲν ἐγένοντο ἀφ' ἑαυτῶν· γενομένοις δὲ τοιούτοις ἀπέκλεισεν ὁ Θεὸς τὰς ἀκτῖνας τῆς δόξης τοῦ Εὐαγγελίου, ὡς καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις τὸ πρόσωπον Μωσέως. Οὕτω καὶ ἡμῖν ἐπέταξε μὴ βάλλειν τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Λύγάσαι· » αὐγὴν γὰρ ἔχομεν νῦν μετρίαν, καὶ οὐ τὸν ὅλον φωτισμόν· ὃ καὶ ἔμπροσθεν εἶπε ὀσμὴν καὶ ἀῤῥαβῶνα, δεικνὺς ὅτι τὸ πλέον ἐκεῖ μένει.

« Qui est imago Dei invisibilis. » Monstrat hic quod non solum Christi gloriam ignorent, verum etiam Patris. Cum enim Christus sit imago Patris, qui hunc non videt, neque illum novit.

« Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. » Δείκνυσιν ἐνταῦθα, ὅτι οὐ μόνον τὴν τοῦ Χριστοῦ δόξαν ἀγνοοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Πατρός. Ἐπεὶ γὰρ εἰκών ἐστι τοῦ Πατρὸς ὁ Χριστὸς, ὁ τοῦτον μὴ ὁρῶν, οὐδὲ ἐκεῖνον οἶδεν.

Vers. 5. « Non enim nosipsos prædicamus, sed Christum Jesum Dominum : nos autem servos vestros, propter Christum. » Supra dixit, Non ambulamus in astutia, deinde adjecit de infidelibus, quomodo sint contecti. Ait igitur nunc, Propterea fraudulenter non agimus, quia nosipsos haud prædicamus, vanorum apostolorum instar. Nam illi persuadebant discipulis suis ut a se sibi nomina inderent, ut in priore Epistola indicavit, aliis dicentibus, « Ego quidem sum Apollo, ego vero Cephæ [q]; » aut, ne vos existimetis, qui adversum nos pugnatis, quod nobiscum bellum geritis. « Non

D « Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον· ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Χριστόν. » Ἄνω εἶπεν, ὅτι Οὐ περιπατοῦμεν ἐν πανουργίᾳ· εἶτα παρενέβαλε τὰ περὶ τῶν ἀπίστων, πῶς εἰσι κεκαλυμμένοι. Φησὶν οὖν νῦν, ὅτι Διὰ τοῦτο οὐ πανουργευόμεθα, διότι οὐχ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ὡς οἱ ψευδαπόστολοι. Ἐκεῖνοι γὰρ ἔπειθον τοὺς μαθητὰς ἀπ' αὐτῶν ὀνομάζεσθαι, ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐδήλωσεν· « Ἐγὼ μέν εἰμι Ἀπολλὼ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. » Ἢ, ὅτι Μὴ νομίζητε [*f.*—ζετε] οἱ πολεμοῦντες ἡμῖν, ὅτι ἡμῖν πολεμεῖτε. « Μὴ γὰρ] ἑαυτοὺς κηρύσσομεν,

[o] Rom. I, 28. [p] Matth. VII, 6. [q] I Cor. I, 12.

Variæ lectiones.

[67] ἀπεδήμησαν m [68] ἀποπηδῆσαι o.

ἀλλὰ Χριστόν. » Ἐκείνῳ οὖν πολεμεῖτε τῷ κηρυσσομένῳ. Ἡμεῖς γὰρ τοσοῦτον οὐ κηρύσσομεν ἑαυτούς, ὥστε καὶ οὐ παραιτούμεθα δοῦλοι ὑμῶν εἶναι διὰ τὸν Χριστόν· τουτέστι, Διότι ἐκείνος οὕτως ἡμᾶς ἠγάπησε, καὶ πάντα ὑπὲρ ἡμῶν ἔπραξεν.

« Ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν, ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Διὰ τί, φησὶν, οὐχ ἑαυτοὺς κηρύττομεν; Διότι ὁ Θεὸς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ ὥσπερ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Μωσέως πάλαι, οὕτω νῦν εἰς ἡμᾶς. Οὐχ ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῆς πρώτης κτίσεως, εἶπε, καὶ ἐγένετο φῶς ἐκ σκότους, οὕτω, καὶ νῦν εἶπε, καὶ ἐγένετο φῶς· ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν γέγονε φῶς. Αὐτὸς γὰρ ἔλαμψεν ἡμῖν ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, τουτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. Διὰ γὰρ τοῦ Χριστοῦ λάμπει ἐν ἡμῖν ὁ Πατὴρ, καὶ χαρίζεται « τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως, » οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ « τῆς δόξης. » Ὅρα δὲ τῆς Τριάδος τὴν θεολογίαν παρὰ τῷ Παύλῳ καὶ νῦν· περὶ μὲν τοῦ Πνεύματος, « Τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπτριζόμεθα· » ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι· περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, Τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ· περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς νῦν, « Τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης » αὐτοῦ.

« Ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν. » Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπε περὶ τῆς ἀποῤῥήτου δόξης, ἵνα μή τις εἴπῃ· Καὶ πῶς μένομεν ἐν θνητῷ σώματι οἱ τοιαῦτα, ὡς λέγεις, λαβόντες; φησὶν, ὅτι Καὶ τοῦτο αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὅτι ὀστράκινον σκεῦος τοιούτους θησαυροὺς χωρεῖ.

« Ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. » Ἵνα, φησὶν, ᾖ ὑπερβολὴ τῆς φαινομένης ἐν ἡμῖν δυνάμεως τοῦ Θεοῦ ᾖ, καὶ μὴ ἡμεῖς νομιζώμεθα κατορθοῦν ἐξ ἑαυτῶν τι, ἀλλὰ πάντες οἱ ὁρῶντες τοῦ Θεοῦ λέγωσιν εἶναι τὸ πᾶν. Αἰνίττεται δὲ τοὺς ψευδαποστόλους, ὅτι ἑαυτοῖς τὸ πᾶν ἐπέγραφον.

« Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. » Καὶ τοσοῦτον, φησὶν, ἐστι τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὥστε καίτοι ὀστράκινοι ὄντες, καὶ τοσούτοις περικρουόμενοι πειρασμοῖς, οὐ θραυόμεθα καὶ ἀπόλλυμεν τὸν ἐν ἡμῖν θησαυρόν. Θλιβόμεθα γὰρ ἐν παντὶ καιρῷ, καὶ τόπῳ, καὶ πράγματι, ἐν φίλοις, ἐν ἐχθροῖς· ἀλλ' οὐ στενοχωρούμεθα, τοῦ Θεοῦ πλατύνοντος τὰς καρδίας ἡμῶν.

« Ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι. » Τουτέστιν, εἰς ἀπορίας καὶ ἀμηχανίας ἐμπίπτοντες· πλὴν ἀλλ' ὀρθοὶ ἱστάμενοι καὶ οὐκ ἀπογινώσκοντες καὶ ἡττώμενοι, ἀλλὰ πόρους ἐν Θεῷ εὑρίσκοντες καὶ νικῶντες.

« Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι. » Διώκουσιν ἡμᾶς οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' ὁ Θεὸς οὐκ ἐγκαταλείπει. Πρὸς γυμνασίαν γὰρ ἡμῶν, οὐ πρὸς ἧτταν, συγχωροῦνται ταῦτα.

enim nosipsos prædicamus, sed Christum, » Adversus eum itaque dimicatis, qui prædicatur. Nos enim adeo non prædicamus nosipsos, ut non detrectemus servi vestri esse propter Christum, hoc est, Eo quod ille sic nos dilexit, et omnia nostri causa egit.

264 Vers. 6. « Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, qui illuxit in cordibus nostris ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Jesu Christi. » Quare, inquit, nosipsos non prædicamus? Quia Deus illuxit in cordibus nostris, et perinde ac faciei Mosis quondam, sic nobis nunc refulsit. Porro non quemadmodum in prima creatione, dixit, et facta est lux e tenebris, sic nunc dixit, et facta est lux : sed ipse nobis effectus est lumen. Siquidem is illuxit nobis in facie Christi, hoc est, per Christum. Per Christum enim lucet in nobis Pater, datque « illuminationem cognitionis, » non substantiæ suæ, sed « gloriæ. » Animadverte autem Trinitatis mysterium apud Paulum hoc etiam in loco. De Spiritu namque dicit, « Gloriam Domini speculamur : » Dominus enim Spiritus est; de Filio autem, Illuminationem gloriæ Evangelii Christi; de Patre autem nunc, « Illuminationem cognitionis gloriæ » ipsius.

Vers. 7. « Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus. » Postquam multa et præclara de ineffabili gloria locutus esset, ne quis dicat, Quomodo ergo manemus in mortali corpore, si talia, ut dicis, acceperimus? Hoc ipsum, inquit, Dei potentiæ tribuendum est, quod vas testaceum hujusmodi thesauros capit.

« Ut excellentia potentiæ sit Dei, et non ex nobis. » Ut excellentia, inquit, potentiæ quæ in nobis apparet, Dei sit, neve existimemur nos a nobis ipsis aliquid egisse, verum omnes qui vident, Dei dicant hoc totum esse. Notat autem pseudapostolos, quoniam sibiipsis universum ascribebant.

Vers. 8. « In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur. » Adeo, inquit, totum est potentiæ Dei, ut quamvis testacei simus, tantis tamque variis tentationibus impulsi, non frangamur, neque perdamus thesaurum qui in nobis est. Affligimur enim in omni tempore, et loco, et re, inter amicos, inter hostes : sed ad angustias non cogimur, Deo corda nostra dilatante

« Aporiamur, sed non destituimur. » Hoc est, in summam rerum penuriam et difficultatem incidentes, verumtamen recti consistentes, in desperationem non devolvimur, neque vincimur : cæterum in Deo exitum invenimus, atque vincimus.

Vers. 9. « Persecutionem patimur, sed non derelinquimur. » Persequuntur quidem nos homines, verum Deus nos non deserit. Ad exercitium enim nostrum, non ut succumbamus, hæc permittuntur.

« Dejicimur quidem, sed non perimus. » Corpore, inquit, et externis rebus ab adversariis nostris dejicimur, sed non perimus, quantum ad alacritatem animæque constantiam attinet, tum quoad ipsum corpus a Deo etiam conservamur.

265 Vers. 10. « Semper mortem Domini Jesu in corpore circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corpore nostro. » Hoc est, quotidianas mortes sustinentes, imitantesque mortem Domini Jesu semper, hincque vitam ipsius commonstrantes, seu resurrectionem, in corpore nostro. Si enim quispiam non credat quod Dominus resurrexerit, cum nos quotidie morientes, et quotidie viventes conspexerit, bona cum ratione non amplius dubitabit.

Vers. 11. « Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in mortali carne nostra. » Per hæc interpretatur quomodo dixerit mortem Jesu : nam obscurum erat. Solet enim perpetuo obscure dicta dilucidare. Istud autem, « Ut et vita Jesu manifestetur, » præter priorem acceptionem etiam sic accipiendum est : Quemadmodum nos mortem Christi sustinemus nunc, viventesque propter ipsum mori elegimus, ita ille mortuos tum vivificare volet : id quod alibi ait[r] : « Si enim Christo commorimur, simul etiam cum eo vivemus. »

Vers. 12. « Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis. » Mortem hic tentationes vocat, hoc dicens : Nos quidem in periculis sumus, vos autem vita, quæ ex periculis paratur, fruimini, Evangelio nempe vobis prædicato, per quod vitam vivitis sempiternam.

Vers. 13. « Habentes autem eumdem Spiritum fidei, secundum quod scriptum est : Credidi, propter quod locutus sum[s] : et nos credimus, propterea et loquimur. » Tentationum supra mentionem fecit, et mortis; deinde ait, quod Ab istis etiam Jesus nos liberavit, rationemque reddidit, nempe ideo nos liberavit, ut resurrectionis suæ fidem faciat. Subdit itaque jam nunc, quod fide hoc oporteat certum reddi, et non rationibus tantum : Quemadmodum, inquiens, David tentationibus immersus, et a Deo solo ab iis ereptus, dixit, « Credidi, propter quod locutus sum : » sic et nos eumdem fidei Spiritum habentes, quem et ille habebat, credimus, ac eam ob causam loquimur, quod perinde ut Jesus resurrexit, sic nos pericula hujus temporis vincemus, et rursus excitabimur. Observa, quod idem sit Spiritus Veteris et Novi Testamenti, propter eos qui legem calumniantur,

Vers. 14, 15. « Scientes, quod qui suscitavit Jesum, et nos suscitabit, et constituet vobiscum. Omnia enim propter vos, ut abundans gratia pluribus gratias agentibus abundet ad gloriam Dei. » Quid, inquit, credimus, et quid novimus? Quoniam et nunc ex periculis nos eripiet, ac in posterum

[r] Rom. VIII, 6. [s] Psal. CXV, 1.

A « Καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. » Τῷ σώματι καὶ τοῖς ἐκτὸς καταβαλλόμενοι παρὰ τῶν ἀντικαλαιόντων, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι, τῇ προθυμίᾳ, καὶ τῇ τῆς ψυχῆς ἑστάσει, καὶ κατ' αὐτὸ δὲ τὸ σῶμα ὑπὸ Θεοῦ συντηρούμενοι.

« Πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν. » Τουτέστι, θανάτους καθημερινοὺς ὑφιστάμενοι, καὶ μιμούμενοι τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου ἀεὶ, κἀντεῦθεν δεικνύντες καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, ἤτοι τὴν ἀνάστασιν, ἐν τῷ σώματι ἡμῶν. Εἰ γάρ τις ἀπιστεῖ ὅτι ἀνέστη ὁ Κύριος, ἡμᾶς ὁρῶν καθ' ἡμέραν μὲν ἀποθνήσκοντας, καθ' ἡμέραν δὲ ζῶντας, οὐκ ἂν ἔτι εὐλόγως ἀπιστήσῃ.

B « Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. » Διὰ τούτων ἑρμηνεύει, πῶς εἶπε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ· ἀσαφὴς γὰρ ἦν· εἰώθει γὰρ ἀεὶ τὰ ἀσαφῆ σαφηνίζειν. Τὸ δὲ, « Ἵνα ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ, » πρὸς τῇ πρωτέρᾳ ἐκδοχῇ καὶ οὕτως ἐκληπτέον, ὅτι Ὥσπερ ἡμεῖς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ ὑπομένομεν νῦν, καὶ ζῶντες αἱρούμεθα δι' αὐτὸν θανεῖν, οὕτω καὶ αὐτὸς αἱρήσεται ἀποθανόντας ζωογονῆσαι τότε· ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· « Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν. »

« Ὥστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν. » Θάνατον ἐνταῦθα τοὺς πειρασμούς φησι, τοῦτο λέγων, ὅτι Ἡμεῖς μὲν ἐν κινδύνοις ἐσμέν· ὑμεῖς δὲ τὴν ἐκ τῶν κινδύνων καρποῦσθε ζωὴν, ἅτε τοῦ Εὐαγγελίου κηρυττομένου ὑμῖν, δι' οὗ τὴν αἰώνιον ζῆτε ζωήν.

« Ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν. » Πειρασμῶν ἐμνημόνευσε καὶ θανάτων ἀνωτέρω· εἶτα, ὅτι Καὶ ἐκ τούτων ῥύεται ἡμᾶς, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς· καὶ προσέθηκε λογισμὸν, ὅτι διὰ τοῦτο ῥύεται, ἵνα πιστώσηται τὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν. Νῦν οὖν, φησὶν, ὅτι καὶ πίστει δεῖ τοῦτο πεπληροφορῆσθαι, καὶ οὐ μόνον λογισμοῖς. Καὶ φησιν, ὅτι Ὥσπερ ὁ Δαυὶδ ἐν πειρασμοῖς ὢν, καὶ ὑπὸ Θεοῦ μόνου ῥυσθεὶς, ἔφη· « Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· » οὕτω καὶ ἡμεῖς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἔχοντες τῆς πίστεως, ὅπερ κἀκεῖνος εἶχε, D πιστεύομεν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ λαλοῦμεν, ὅτι ὥσπερ Ἰησοῦς ἀνέστη, οὕτω καὶ ἡμεῖς νῦν τε τῶν κινδύνων περιεσόμεθα, καὶ αὖ συναναστησόμεθα. Σημείωσαι δὲ, ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἐν τῇ Καινῇ, διὰ τοὺς τὸν νόμον διαβάλλοντας.

« Εἰδότες ὅτι ὁ ἐγείρας Ἰησοῦν καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν. Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. » Τί πιστεύομεν, φησὶ, καὶ τί οἴδαμεν; Ὅτι καὶ νῦν τῶν κινδύνων ἡμᾶς ἐξελεῖται, καὶ ὕστερον ἀναστήσει ὁ

καὶ τὸν Ἰησοῦν ἐγείρας, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν ἀπολαύσοντας τῶν ἀγαθῶν. Παραθαῤῥύνει δὲ αὐτοὺς πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγαθὴν πολιτείαν. Αἰνιττόμενος δὲ τοὺς ψευδαποστόλους λέγοντας, ὅτι Ἡμεῖς ἐσμεν μεσῖται τοῖς μαθηταῖς τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀγαθῶν, φησὶν, ὅτι « Δι' ὑμᾶς ἐστι τὰ πάντα, » καὶ ἡ ἀνάστασις αὕτη, οὐχὶ διὰ τὸν δεῖνα, ἢ διὰ τὸν δεῖνα. Τοῦτο δὲ ποιεῖ ὁ Θεὸς, καὶ χαρίζεται πολλοῖς, ὥστε πλεοναζούσης τῆς χάριτος πλεονάσαι καὶ τὴν εὐχαριστίαν διὰ πολλῶν προσώπων προσαγομένην εἰς δόξαν Θεοῦ. Ὥστε οἱ ψευδαπόστολοι τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ [69] σφετεριζόμενοι, ἀμαυροῦσι καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ.

A excitabit, is qui et Jesum excitavit, sistetque nos iisdem vobiscum bonis perfruituros. Excitat autem eos ad fidem et bonam vitam. Notans autem pseudapostolos qui **266** dicebant, Nos sumus mediatores bonorum quæ discipulis a Deo proveniunt, « Propter vos, » inquit, « sunt omnia, » etiam ipsa resurrectio, non propter hunc vel illum. Hoc autem Deus facit, multisque gratiam suam exhibet, ut exuberante gratia, abundet et gratiarum actio, a multis personis in gloriam Dei oblata. Quare pseudapostoli gratiam Dei sibi ascribentes, obscurant etiam ipsius gloriam.

« Διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος φθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦται ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ. » Διότι, φησὶν, οἴδαμεν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, καὶ ὅτι νῦν τε ἡμᾶς τῶν κινδύνων ῥύεται, καὶ ὕστερον ἀναστήσει λαμπροὺς, οὐκ ἐκκακοῦμεν, οὐδὲ ἀπαγορεύομεν πάσχοντες· καὶ ὁ μὲν « ἔξω ἄνθρωπος, » τουτέστι, τὸ σῶμα, « φθείρεται. » Πῶς; Μαστιζόμενος, ἐλαυνόμενος. « Ὁ δὲ ἔσω, » τουτέστι, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ, « ἀνακαινοῦται. » Πῶς; Ἀγαθὰς ἐλπίδας ἔχουσα, καὶ παῤῥησιαζομένη, ὡς διὰ τὸν Θεὸν πάσχουσα, καὶ χαίρουσα.

B Verse. 16. « Propterea non deficimus, sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem. » Quoniam, inquit, novimus Dei potentiam, et quod hoc tempore nos a periculis liberet, et quod postea nos suscitabit splendidos, non deficimus, neque desperamus dum patimur. Porro, « exterior homo, » id est, corpus, corrumpitur : quomodo ? dum flagris cæditur, dum agitatur. « Interior » vero, id est, spiritus et anima, renovatur : quanam ratione? cum bene sperat, et audacter agit, quasi propter Deum patiens et gaudens.

« Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν, αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν. » Ἑρμηνεύει, πῶς ἀνακαινοῦται ὁ ἔσω ἄνθρωπος, καί φησιν, ὅτι ἐνθυμούμενος ὅτι ἡ μὲν θλῖψις παραυτίκα ἐστὶ, τουτέστι, πρόσκαιρος, καὶ ἐλαφρὰ, διὰ τοῦτο αὐτὸ ὅτι πρόσκαιρος· ἡ δὲ δόξα καὶ αἰώνιός ἐστι, καὶ βάρος ἔχει, τουτέστι, μέγεθος ὑπερβολικῶς ὑπερβολικόν· τοῦτο γὰρ λέγει διὰ τοῦ, « Καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν. »

C Verse. 17. « Id enim quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum pondus gloriæ operatur nobis. » Interpretatur quomodo renovetur interior homo, nempe, dum secum reputat quod afflictio momentanea sit, id est, temporaria, et levis, propter hoc ipsum quod sit temporaria. Gloria autem, et æterna est, et pondus habet, hoc est, magnitudinem excellenter excellentem, hoc enim est quod ait, Καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν.

« Μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια. » Πῶς ἐλαφρόν ἐστιν ἡ θλῖψις, δείκνυσι. Διότι, φησὶ, πάντα « τὰ βλεπόμενα, πρόσκαιρα [70]. » ὥστε καὶ ἡ θλῖψις, καὶ ἡ ἀνάπαυσις· καὶ αὕτη γὰρ βλεπόμενον. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε, « Τὰ βλεπόμενα, » ἵνα καὶ ταύτην περιλάβῃ. Οὔτε οὖν τῇ θλίψει καταπεσούμεθα, οὔτε τῇ ἀναπαύσει χαυνωθησόμεθα· πρόσκαιρα [71] γὰρ ἀμφότερα. Τούτων δὲ τοιούτων ὄντων, « τὰ μὴ βλεπόμενα αἰώνια, » τουτέστιν, ἡ βασιλεία καὶ ἡ κόλασις· ὥστε καὶ ἐκείνην ποθεῖν, καὶ ταύτην φεύγειν.

Verse. 18. « Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporaria sunt : quæ vero non videntur, æterna. » Quam leve sit afflictio, ostendit per hoc quod dicit, « Omnia, quæ videntur, temporaria sunt : » itaque et afflictio, imo et ipsa requies : nam et ipsa visui subjacet. Ob eam enim causam dixit. « Quæ videntur, » ut hanc quoque comprehenderet. Neque igitur afflictioni succumbemus, neque otio et quiete laxabimur : utrumque enim temporarium est. Cum itaque hæc se ita habeant, « ea quæ non videntur, æterna sunt, » id est, regnum et pœna : illud ergo desiderate, hanc vero declinate.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

« Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκείαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἐπειδὴ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ὅσον ὁ ἔξω ἄνθρωπος φθείρεται, τοσοῦτον ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται, ἐδόκει δὲ καινόν τι λέγειν, φησὶν, ὅτι μᾶλλον ὅταν τελείως φθαρῇ τὸ θνητὸν τοῦτο σῶμα καὶ γήϊνον, τότε μυρία

CAPUT V.

Verse. 1. « Scimus enim quod si terrestris nostra domus hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis. » Quia supra dixerat : Quanto exterior homo corrumpitur, tanto renovatur interior, ac aliquid ita novi dicere videretur, ait quod quando perfecte corruptum **267** fuerit mortale istud et

Variæ lectiones.

[69] Ἰησοῦ o. [70] πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια· ὥστε m. [71] πρὸς καιρόν m.

terrestre corpus, tum innumera nobis bona germinabunt. Simul autem et de ressurrectione ipsis rursus disserit, etiamsi non adeo perspicue ac in priore, ne ipsos nondum reformatos existimare videatur. Terrestrem autem domum tabernaculi corpus nominavit. Porro dum tabernaculum vocat, temporariam corruptibilemque ejus naturam significat : tabernaculum enim tale quidam est. Etiamsi autem sæpenumero tabernacula vocetur justorum quies, verum istuc cum appendice dicitur, nempe tabernacula æterna. Animadverte autem quomodo terrestri cœleste et tabernaculo æternum opposuit. Exaggerans autem encomium futuræ gloriæ corporis nostri, addidit etiam, « Non manufactam ; » non ut opponeret corpori huic : hoc enim non est manufactum. Nonnulli autem domum manufactam, pro vita quam in terris degimus, acceperunt : tabernaculum autem, corpus ipsum : ut sit quod dicitur, hujusmodi : Si dissoluta fuerit, quæ in terra est, vita corporis nostri, quæ et manufacta dici possit, tanquam a manibus composita (panis enim et vinum et similia, ex quibus vita nostra constat, manibus conficiuntur) : habebimus aliam vitam in cœlis incorruptibilem et non manufactam, hoc est, non indigentem nostrarum manuum operatione.

A ἡμῖν βλαστήσει ἀγαθά· ἅμα δὲ καὶ περὶ ἀναστάσεως αὐτοῖς διαλέγεται πάλιν, εἰ καὶ [72] μὴ ἀριδήλως ὡς ἐν τῇ προτέρᾳ· ἵνα μὴ δόξῃ ἔτι ἀδιορθώτους αὐτοὺς νομίζειν. Ἐπίγειον δὲ οἰκίαν σκήνους, τὸ σῶμα ἐκάλεσεν· διὰ δὲ τοῦ σκῆνος αὐτὸ καλέσαι, τὸ πρόσκαιρον ἐδήλωσε· τοιοῦτον γὰρ ἡ σκηνή. Εἰ δὲ καὶ πολλάκις σκηναὶ καλοῦνται καὶ αἱ τῶν δικαίων ἀναπαύσεις, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· αἰώνιοι γὰρ σκηναί. Ὅρα δὲ, πῶς πρὸς τὴν ἐπίγειον ἀντέθηκε τὴν οὐράνιον· πρὸς τὸ σκῆνος, τὴν αἰώνιον. Αὔξων δὲ τὸ ἐγκώμιον τῆς μελλούσης δόξης τοῦ σώματος ἡμῶν, καὶ, « Ἀχειροποίητον, » προσέθηκεν· οὐχ ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τούτου τοῦ σώματος· οὐδὲ γὰρ χειροποίητόν ἐστι τοῦτο. Τινὲς δὲ χειροποίητον [73] μὲν B οἰκίαν, τὴν ἐν τῇ γῇ ζωὴν, σκῆνος δὲ τὸ σῶμά φασι· ὥστε εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· Ἐὰν καταλυθῇ ἡ ἐπὶ γῆς ζωὴ τοῦ σώματος ἡμῶν· ἥτις καὶ χειροποίητος ἂν ῥηθείη, ὡς ἀπὸ χειρῶν συνισταμένη (ἄρτος γὰρ καὶ οἶνος, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐξ ὧν καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν, διὰ χειρῶν γίνονται)· ἔχομεν ἑτέραν ζωὴν ἐν οὐρανοῖς ἄφθαρτον καὶ ἀχειροποίητον, τουτέστιν, οὐ προσδεομένην τῆς τῶν ἡμετέρων χειρῶν ἐργασίας.

Vers. 2. « Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes. » Qualem habitationem ? Corpus incorruptibile. Ex cœlo autem ipsum dicit, non quod descendat a supernis, sed quod incorruptibilitatis gratiam inde demissam habet. Adeo igitur non est opus ut quisquam turbetur ob tentationes corporis quadam ex parte contingentes, ut e diverso potius ingemiscere debeamus, quod non universum corruptibile corpus exuamus, ut incorruptibile hoc superinduamus. Propterea non tabernaculum ipsum nominavit, sed, habitationem, veluti permanentiorem.

« Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες. » Ποῖον οἰκητήριον; Τὸ σῶμα τὸ ἄφθαρτον. Ἐξ οὐρανοῦ δέ φησιν αὐτὸ, οὐχ ὅτι ἄνωθεν κάτεισιν, ἀλλ' C ὅτι ἐκεῖθεν ἔχει ἐκπεμπομένην τὴν τῆς ἀφθαρσίας χάριν. Τοσοῦτον οὖν οὐ δεῖ λυπεῖσθαι ἐπὶ τοῖς κατὰ μέρος τοῦ σώματος πειρασμοῖς, ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον στενάζειν ὀφείλομεν, ὅτι μὴ καθολικῶς τὸ φθαρτὸν σῶμα ἀπεκδυόμεθα, ἵνα ἄφθαρτον τοῦτο ἐπενδυσώμεθα. Διὰ τοῦτο, οὐδὲ σκῆνος αὐτὸ ἐκάλεσεν, ἀλλ' οἰκητήριον, ὡς μονιμώτερον.

Vers. 3. « Si tamen vestiti, non nudi inveniamur. » Ne confidant omnes incorruptibilitati corporis. « Si modo, » inquit, « induti incorruptione, » et corpus incorruptibile accipientes, « non nudi inveniamur » a gloria et securitate, tanquam peccati deformitatem habentes. Resurrectio namque communis est, honos non item.

« Εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα. » Ἵνα μὴ θαῤῥῶσι πάντες διὰ τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ σώματος, φησίν· « Εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι » τὴν ἀφθαρσίαν, καὶ σῶμα ἄφθαρτον λαβόντες, « οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα » δόξης καὶ ἀσφαλείας, ὡς τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἀσχημοσύνην ἔχοντες. Ἡ μὲν D γὰρ ἀνάστασις, κοινή· ἡ δὲ τιμὴ, οὔ.

Vers. 4. « Nam et qui sumus in tabernaculo hoc, ingemiscimus, quatenus nolumus exspoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur quod mortale est a vita. » Quia molestum videbatur quod dixit, Ingemiscimus desiderantes liberari a corpore : ineffabilis enim est animæ ad corpus affectio : Non propterea, inquit, ingemiscimus, ut simpliciter a corpore liberemur, verum quia superinduere incorruptibilitatem expetimus, adeo ut non hoc quidem **268** exuere volumus, verum a corruptione liberari, ut a vita corruptio insumatur, non corpus.

« Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει τούτῳ, στενάζομεν, βαρυνόμενοι ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. » Ἐπειδὴ φορτικὸν ἐδόκει ὃ ἔλεγεν, ὅτι Στενάζομεν ἐπιθυμοῦντες [74] ἀπαλλαγῆναι τοῦ σώματος· καὶ γὰρ ἄῤῥητος σχέσις τῇ ψυχῇ πρὸς τὸ σῶμα· φησὶν, ὅτι Οὐ διὰ τοῦτο στενάζομεν, ἵνα τοῦ σώματος ἁπλῶς ἀπαλλαγῶμεν, ἀλλὰ θέλοντες ἐπενδύσασθαι τὴν ἀφθαρσίαν· ὡς τοῦτό γε οὐδὲ ἐκδύσασθαι βουλόμεθα, ἀλλὰ τῆς φθορᾶς ἀπαλλαγῆναι, ἵνα ἀναλωθῇ καὶ δαπανηθῇ ἡ φθορὰ ὑπὸ τῆς ζωῆς, οὐ τὸ

Variæ lectiones.

[72] γάρ o. [73] ἐπιγεν. o. [74] ἐπεποθοῦντες m.

σῶμα. Οὐ γὰρ διὰ τὸ σῶμα ἁπλῶς βαρυνόμεθα, ἀλλὰ διότι ἐστὶ φθαρτόν. Ἐντεῦθεν δὲ παντελῶς ἐμφράττονται τῶν αἱρετικῶν τὰ στόματα. Οὐ γὰρ περὶ ἄλλου καὶ ἄλλου σώματος ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας.

A Non enim simpliciter propter corpus gravamur, sed quia est corruptibile. Hinc autem omnino hæreticorum ora obstruuntur. Non enim de alio atque alio corpore sermo est, sed de corruptione et incorruptibilitate.

« Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός. » Θεὸς δέ ἐστι, φησίν, ὁ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς κατεργασάμενος ἡμᾶς· καὶ γὰρ ἐδημιούργησεν ἡμᾶς ἵνα ὦμεν ἄφθαρτοι· καὶ οὐ νῦν τοῦτο ἔδοξεν αὐτῷ, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς. Ὥστε πάντως [75] γενήσεται.

Vers. 5. « Qui autem efficit nos ad illud, Deus est. » Deus est, inquit, qui primum nos ad hoc effecit. Etenim condidit nos, ut simus incorruptibiles. Neque hoc nunc primum ei placuit, sed jam inde a principio. Itaque omnino fiet.

« Ὁ καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος. » Θέλεις, φησίν, ἀπόδειξιν; Δώσω σοι καὶ ἄλλην. Διὰ τοῦ βαπτίσματος Πνεῦμα ἡμῖν δοὺς, τὸν ἀρραβῶνα τῆς ἀφθαρσίας ἔδωκε. Καὶ γὰρ ἡγίασε καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, καὶ θειότερα ἀμφότερα πεποίηκε, τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλάξας, ἐξ ἧς ὁ θάνατος. Ὥστε ἐπεὶ Πνεῦμα δέδωκε, πρόδηλον ὅτι τῆς ἁμαρτίας ἀπήλλαξεν· ἁμαρτίας δὲ ἀπαλλάξας, καὶ τὴν φθορὰν κατήργησεν· ἐξ ἁμαρτίας γὰρ ἡ φθορά. Οὕτως οὖν ἀρραβῶνα τῆς μελλούσης ἀθανασίας τὸ Πνεῦμα. Καὶ ἄλλως δέ, δοὺς νῦν ἡμῖν μερικῶς τὸ Πνεῦμα, πάντως ἀρραβῶνά τινα ἔδωκεν, ὥστε καὶ τὸ ὅλον δώσει. Πῶς δ' ἂν δώσει, εἰ μὴ μέλλοιμεν ἀφθαρτισθῆναι ψυχῇ τε καὶ σώματι; Λαβὼν οὖν ἐνταῦθα τὸ ὀλίγον καὶ ψυχῇ καὶ σώματι οἷον ἀρραβῶνα, ἔλπιζε ὅτι καὶ τὸ ὅλον τότε ἕξεις ὁλοκλήρως.

B Qui dedit etiam nobis pignus Spiritus. » Demonstrationem, inquit, cupis? Alteram tibi dabo. Qui nobis per baptisma Spiritum dedit, pignus quoque immortalitatis nobis impertiit. Etenim sanctificavit et animam et corpus, et utraque diviniora reddidit, a peccato nos liberans, ex quo mors propagata erat. Quocirca cum Spiritum nobis dederit, perspicuum est quod a peccato liberavit. A peccato vero postquam nos liberavit, corruptionem etiam destruxit : ex peccato enim corruptio. Ita igitur futuræ immortalitatis pignus est Spiritus. Et aliter : Qui dedit nobis in præsenti Spiritum ex parte, pignus quoddam dedit se totum quoque traditurum. Quomodo autem dabit, nisi corpore et animo incorruptibiles futuri simus? Ubi igitur pusillum hic acceperis, arrhabonem videlicet, confide quod et totum tunc prorsus sis habiturus.

« Θαρροῦντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες τῷ σώματι ἐκδημοῦμεν ἀπὸ Κυρίου. (Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους.) Θαρροῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς Κύριον. » Ἔτι ἐκεῖνο κατασκευάζει ὃ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι Οὐ φροντίζομεν τῶν κινδύνων· οἱ κίνδυνοι γάρ, φησὶ, καὶ οἱ θάνατοι, τὸ εὐκταῖον ἡμῖν χρῆμα [76] προξενοῦσι, τὴν ἀφθαρσίαν, δι' ἣν καὶ στενάζομεν, καὶ προσάγουσιν ἡμᾶς τάχιον τῷ Δεσπότῃ ἡμῶν. « Θαρροῦντες οὖν πάντοτε, » τουτέστι, Μὴ φοβούμενοι μήτε διωγμοὺς, μήτε ἐπιβουλὰς, μήτε θανάτους. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς ἀπέκρυψε τὰ ὀνόματα τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς, καὶ τὴν μὲν ἐνδημίαν πρὸς Κύριον, τὴν δὲ ἐκδημίαν ἀπὸ Κυρίου τέθεικεν, ἵνα μηδεὶς τῆς παρούσης ζωῆς ἐξέχηται, οἷα δὴ ἀπαγούσης ἀπὸ τοῦ Κυρίου. Εἶτα ἵνα μή τις εἴπῃ· Τί οὖν; τὸ σῶμα ἡμᾶς ἀλλοτριοῖ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ; διωρθώσατο τοῦτο, εἰπών· « Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους· » τουτέστιν, Ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν ἴσμεν, ἀλλὰ μετρίως· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Διὰ πίστεως· » οὐ μέντοι πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ὅπερ ἐστὶ τὸ, « Διὰ εἴδους. » Ἐπεὶ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, « Εὐδοκοῦμεν· » τουτέστι, Σφόδρα ἐπιθυμοῦμεν τοῦ ἐκδύσασθαι τὸ σῶμα τοῦτο, καὶ μετὰ Κυρίου γενέσθαι. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἀφθαρσίας μετασχεῖν, ἀλλὰ τὸ κρεῖττον, τὸ μετὰ Κυρίου εἶναι· μεῖζον γὰρ τοῦτο τῆς ἀφθαρσίας.

C Quod dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino. (Per fidem enim ambulamus, non per speciem.) Audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominum. » Confirmare pergit quod supra dixit : nempe, quod Pericula non moramur. Nam pericula et mortes, inquit, rem nobis optatam conciliant, nimirum, incorruptibilitatem propter quam ingemiscimus, et celerius nos ad Dominum nostrum perducunt. « Audentes igitur semper, » id est, non metuentes neque persecutiones neque insidias, neque mortes. Expende autem sapientiam, quomodo nomina mortis et vitæ occultarit; alteram quidem præsentiam apud Dominum, alteram vero peregrinationem a Domino faciens, ut nemo de præsente vita pendeat, ut quæ a Domino abducat. Deinde, ne quis dicat, Quid igitur ? corpus nos alienos facit a Deo? correxit hoc, inquiens : « Per fidem enim ambulamus, non per speciem, » hoc est, hic ipsum quidem novimus, sed modice (hoc enim est « Per fidem; » non quidem facie ad faciem, quod est) « Per speciem. » Cum autem hæc sic habeant, « Bonam voluntatem habemus, » hoc est, valde **269** desideramus exuere corpus hoc, atque esse cum Domino. Non dixit autem, Immortalitatem assequi : verum quod præstantius est, cum Domino esse : hoc enim immortalitate majus est.

D

Variæ lectiones.

[75] πάντας αἰνίττεται O. [76] κτῆμα O.

VERS. 9. « Ideo contendimus, sive absentes, sive præsentes, placere illi. » Quod quæritur hoc est, ut ipsi in vita placeamus. Ne enim audiens peregrinationem a corpore, existimes hanc tibi ad salutem satis esse : Stude, inquit, probatus hinc migrare, vitam nimirum Deo placentem vivendo.

VERS. 10. « Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi. » Terrorem incutit hic mentione facta tremendi illius tribunalis, et per hoc quod sit, « Manifestari oportet. » Nolito enim cogitare quod illic parietes et velamenta cordisque profunditas vel opera, vel consilia occultet, sed omnia manifestantur.

« Ut reportet unusquisque ea quæ fiunt per corpus juxta ea quæ fecit, sive bonum, sive malum. » Per ista eos qui bene et recte vixerint, melius sperare facit : segniores autem terrore diligentiores reddit. Sermonem autem de corporum resurrectione iterum confirmat. Quod enim vel bonis vel pravis operibus inserviit atque obsecutum est, illud omnino vel coronatur vel punitur. Obstruuntur ergo vel hinc hæreticorum ora.

VERS. 11. « Scientes igitur timorem Dei, hominibus suademus : Deo autem manifestati sumus : spero autem et conscientiis vestris manifestos nos esse. » Scientes, inquit, tremendum illud tribunal, omnia agimus, ne scandalum ponamus mortalibus. Hoc enim est quod sit, « Hominibus suademus. » hoc est, Offendiculis medemur. Etsi enim mali quidquam non operemur, et interim suspicioni ansam præbeamus, nec removeamus scandala, cum possimus tamen, condemnamur. Deo autem perspecti sumus, qui optime etiam novit qualem vitæ rationem habeamus : neque opus est ut ipsi suademus, utpote qui scandalizaretur. Vobis item manifestati sumus, quippe qui omnia nostra probe teneatis. Vobis igitur persuadere non debemus, ceu in nobis scandalum passis.

VERS. 12. « Non enim rursus nos ipsos commendamus vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi de nobis. » Gloriandi suspicionem confestim deterit, Ad hos, inquiens, sermones pervenimus, non ut nos ipsos commendemus, hoc est, attollamus, vel præconiis evehamus, verum ut vobis de nobis apud pseudapostolos, qui nos contumeliis dilacerant, gloriandi et jactandi ansam præbeamus.

« Ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, et non in corde. » Ut habeatis quod dicatis et gloriemini de nobis apud pseudapostolos, « qui in facie gloriabantur, » hoc est, in his quæ ad ostentationem faciebant, **270** et quoad vultum. Istiusmodi enim erant, nempe pietatis larvam prætendentes, attamen boni nihilum in corde gestantes. Non semper autem gloriari jubet, sed cum illi sese extulerint.

VERS. 13. « Sive enim mente excessimus, Deo : sive sobrii sumus, vobis. » Sive magnum quiddam loquimur (extasin enim istud vocat, perinde ac

A « Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. » Τὸ ζητούμενον τοῦτό ἐστι, τὸ εὐαρέστους αὐτῷ ζῆν. Ἵνα γὰρ μὴ ἐκδημίαν ἐκείνης, νομίσῃς ἀρκεῖν σοι ταύτην πρὸς σωτηρίαν, φησὶν, ὅτι Σπούδασον εὐδόκιμος ἐκεῖθεν, διὰ τοῦ ἐντεῦθα εὐαρέστως αὐτῷ βιῶσαι.

« Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ. » Φοβεῖ ἐντεῦθα τῇ ὑπομνήσει τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου βήματος, καὶ τῷ εἰπεῖν, « Φανερωθῆναι δεῖ. » Μὴ γὰρ ὑπολάβῃς, ὅτι ἐκεῖ τοῖχοι, καὶ παραπετάσματα, καὶ βαθύτης καρδίας ἀποκρύπτει ἢ τὰ ἔργα, ἢ τὰ βουλεύματα, ἀλλὰ πάντα φανεροῦνται.

« Ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε κακόν. » Διὰ τούτων τοὺς μὲν κατωρθωκότας μᾶλλον εὐέλπιδας ποιεῖ· τοὺς δὲ ῥᾳθυμοτέρους σπουδαιοτέρους τῷ φόβῳ. Βεβαιοῖ δὲ καὶ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων λόγον· τὸ γὰρ διακονησάμενον, εἴτε τοῖς ἀγαθοῖς, εἴτε τοῖς φαύλοις ἔργοις, ἐκεῖνο πάντως ἢ στεφανοῦται, ἢ κολάζεται. Ἐμφράττονται οὖν κἀντεῦθεν τῶν αἱρετικῶν τὰ στόματα.

« Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, ἀνθρώπους πείθομεν· Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα· ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι. » Εἰδότες, φησὶ, τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο τὸ φοβερὸν, πάντα πράττομεν, ὥστε μὴ σκανδαλίσαι τοὺς ἀνθρώπους· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Ἀνθρώπους πείθομεν, » ἀντὶ τοῦ, Τὰ σκάνδαλα θεραπεύομεν. Κἂν γὰρ κακόν τι μὴ πράττωμεν, ὑποψίαν δὲ παρέχωμεν, καὶ δυνάμενοι λῦσαι τὸ σκάνδαλον, οὐ λύωμεν, κατακρινόμεθα· τῷ μέντοι Θεῷ φανεροί ἐσμεν, κἀκεῖνος οἶδε πῶς διάγομεν· καὶ οὐδὲν δεῖ πείθειν ἐκεῖνον, ὡς δῆθεν σκανδαλιζόμενον. Καὶ ὑμῖν δὲ πεφανερώμεθα, ὡς πάντα τὰ ἡμέτερα καλῶς εἰδόσιν. Οὐκ οὖν δεῖ πείθειν ὑμᾶς ὡς σκανδαλισθέντας.

« Οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν. » Συνεχῶς ἀποτρίβεται τὴν τοῦ δοκεῖν καυχᾶσθαι ὑπόνοιαν, καί φησιν, ὅτι Εἰς τούτους τοὺς λόγους ἤλθομεν, οὐχ ἑαυτοὺς συνιστῶντες, τουτέστιν, ἐπαίροντες, ἢ ἐγκωμιάζοντες, ἀλλ' ὑμῖν ἀφορμὴν παρέχοντες τοῦ καυχᾶσθαι καὶ καλλωπίζεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους, οἳ διασύρουσιν ὑμᾶς.

« Ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρδίᾳ. » Ἵνα ἔχητέ τι λέγειν καὶ καυχᾶσθαι ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους, « οἳ ἐν προσώπῳ ἐκαυχῶντο· » τουτέστιν, ἐν τοῖς πρὸς ἐπίδειξιν, ἐν τοῖς κατὰ πρόσωπον. Τοιοῦτοι γὰρ ἦσαν· εὐλαβείας μὲν ἔχοντες προσωπεῖον, ἐν δὲ καρδίᾳ οὐδὲν φέροντες ἀγαθόν. Οὐκ ἀεὶ δὲ καυχᾶσθαι κελεύει, ἀλλ' ὅταν ἐκεῖνοι ἑαυτοὺς ἐπαίρουσιν.

« Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν. » Ἂν τέ τι μέγα φθεγγώμεθα (ἔκστασιν γὰρ τοῦτο καλεῖ, ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ ἀφροσύνην), διὰ

τὸν Θεὸν τοῦτο ποιοῦμεν, ἵνα μὴ ὑμεῖς νομίζοντες A ἡμᾶς εὐτελεῖς, καταφρονῆτε, καὶ ἀπόλλυσθε [*f.* ἀπόλησθε]· ἄν τέ τι μέτριον καὶ ταπεινὸν εἴπωμεν, δι' ὑμᾶς, ἵνα μάθητε ταπεινοφρονεῖν. Ἢ καὶ ἄλλως· Εἰ μὲν μαίνεσθαί τις ἡμᾶς ὑποπτεύει, παρὰ Θεοῦ τὸν μισθὸν ἐκδεχόμεθα, ὑπὲρ ὧν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ὑποπτευόμεθα· εἰ δὲ σωφρονεῖν ἡγεῖται, αὐτὸς ἀπολαυέτω τῆς ἐκ τοῦ σωφρονεῖν ἡμᾶς ὠφελείας. Ἢ καὶ ἄλλως· Εἰ μαινόμεθα, διὰ τὸν Θεὸν μαινόμεθα τοιαῦτα, ἵνα ἡμᾶς αὐτῷ παραστήσωμεν. Ἐμαίνετο δὲ ἄρα ὁ Παῦλος μανίαν ἐρωτικὴν, τοῦ Θεοῦ ἐρῶν, καὶ ὡς ἐραστὴς ἐκείνῳ ζῶν, τῷ ἐρωμένῳ, φημὶ, καὶ ἐκστὰς ἑαυτοῦ, καὶ ὅλος πρὸς τὸν Θεὸν μεταστὰς, καὶ οὐ τὴν ἑαυτοῦ ζῶν ζωὴν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐρωμένου, ὡς σφόδρα ἐρωτικὴν ἤτοι ἀγαπητήν. Εἰ οὖν ἐξέστημεν, φησὶν, αὐτῶν, τῷ Θεῷ πάντως ἐξέστημεν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τὸν Θεόν. B

« Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ [77] συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἰ εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι. » Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἣν ἐπεδείξατο εἰς ἡμᾶς, συνέχει ἡμᾶς καὶ συνωθεῖ εἰς τὸ κινδυνεύειν ὑπὲρ αὐτοῦ, τοῦτο καλῶς παρ' ἑαυτοῖς κρίναντας, ὅτι ἐπεὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, πρόδηλον ὅτι πάντες ἦμεν ἀπολωλότες, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἀπολωλότων καὶ τεθανατωμένων, ἵνα ζωώσῃ ἡμᾶς. Ἐπεὶ οὖν ἐζώωσεν, οὐκ ὀφείλομεν λοιπὸν ἑαυτοῖς ζῆν, ἀλλ' ἐκείνῳ δι' ὃν ζῶμεν· ὃς οὐ μόνον C ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἠγέρθη, τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, τουτέστι, τὸ αὐτοῦ σῶμα εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναγαγὼν, καὶ ἵνα ἡμᾶς πάντως ἀναγάγῃ. Τίς γὰρ ὅλως χρεία ἐκεῖνον [78] ἀνελθεῖν, εἰ μὴ ἐμέλλομεν καὶ ἡμεῖς τῶν ὁμοίων τυχεῖν; Ὥστε καὶ διότι ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ διότι ἐζώωσεν ἡμᾶς, καὶ διότι τοὺς ἀῤῥαβῶνας ἡμῖν τῆς ἀφθαρσίας ἔδωκεν, ὀφείλομεν αὐτῷ ζῆν, καὶ οὐχὶ ταῖς ἑαυτῶν ἐπιθυμίαις.

« Ὥστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα. » Ἐπεὶ πάντες θανατωθέντες ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἀνεζωώθησαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος· εἰκότως οὐδένα οἴδαμεν, φησὶ, τῶν πιστῶν κατὰ σάρκα ζῶντα [79], τουτέστι, κατὰ τὴν παλαιὰν καὶ σαρκικὴν πολιτείαν. Πάντες γὰρ τῷ Πνεύματι D ἀναγεννηθέντες, νέαν καὶ πνευματικὴν ζωὴν μετέρχονται.

« Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν. » Δείκνυσιν ὅτι καὶ τούτου αὐτοῦ, τοῦ μὴ κατὰ σάρκα ζῆν, φημὶ, ἀρχηγὸν ἔχομεν τὸν Χριστόν· καὶ φησιν, ὅτι Εἰ καὶ ὁ Χριστὸς ἦν ποτε κατὰ σάρκα, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι ἐστί. Τί οὖν; τὴν σάρκα ἀπέθετο; Μὴ γένοιτο· ὡς γὰρ ἀνελήφθη, οὕτω [80] καὶ ἐλεύσεται. Ἀνελήφθη δὲ ἐν σαρκὶ καὶ μετὰ τοῦ σώματος. Τί τοίνυν φησίν; Ὅτι ἡμεῖς

alibi, insipientiam), Dei, inquit, istuc causa facimus, ne vos existimantes nos esse viles, aspernemini et pereatis. Sive moderatum quidam et humile dicamus, propter vos, uti discatis humilia sapere. Vel aliter : Si quis nos furere suspicetur, a Deo mercedem recipimus, eo quod hujusmodi suspicioni simus obnoxii ; sin sobrios nos esse putet, ipse pariter utilitate e sobrietate nostra proveniente perfruatur. Vel aliam ad rationem : Si insanimus, Dei causa ita insanimus, ut vos ad ipsum perducamus. Insaniebat itaque Paulus amatoriam quamdam insaniam, Deum amans, ac amatoris instar illi vivens, nempe adamato, extra seipsum raptus, ac totus in Deum translatus, nec suam ipsius vitam vivens, sed ejus quem amat, amatoriam plane, sive dilectam et valde charam. Si igitur e nobis excessimus, inquit, Deo omnino excessimus, id est, Dei causa.

Vers. 14, 15. « Charitas enim Christi urget nos, æstimantes hoc, quod si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt; ut qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, et resurrexit. » Dilectio Dei quam exhibuit erga nos, urget nos et compellit ut ejus amore pericula subeamus, hoc probe apud nos judicantes, quod quia mortuus est pro omnibus, perspicuum est quod omnes perieramus, eamque ob causam mortuus est pro iis qui perierant, obierantque mortem, ut nos vivificaret. Quoniam igitur nos vivificavit, non debemus porro nobis ipsis vivere, sed illi, propter quem vivimus : qui nedum mortuus est pro nobis, verum etiam resurrexit, primitias nostras, hoc est, corpus suum in cœlos referens, ut omnino nos etiam eo perducat. Quid enim prorsus opus erat illum ascendere, nisi nos quoque similia consecuturi essemus? Proinde, quia mortuus est pro nobis, et quia vivificavit nos, et quia nobis arrhabones incorruptibilitatis dedit, ipsi in posterum debemus vivere, haud nostris cupiditatibus.

Vers. 16. « Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem. » Quia omnes occisi a peccato reviximus, et vivificati sumus a Christo per baptisma, merito neminem novimus fidelium, inquit, secundum carnem viventem, hoc est, juxta veterem et carnalem vitam. Omnes enim Spiritu regenerati, novam et spiritualem vitam ducunt.

271 « Etsi cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc non novimus. » Indicat quod Christum ducem et principem habemus hujus ipsius, nempe ut secundum carnem non vivamus, Etsi, inquiens, Christus olim secundum carnem erat, nunc tamen non est. Quid inde? carnemne deposuit? Minime : nam quemadmodum assumptus est, sic etiam veniet [t]. Assumptus est autem in carne, et

[t] Act. IV, 11.

Variæ lectiones.

[77] Θεοῦ o. [78] ἐκείνῳ o. [79] ὄντα o. [80] τοιοῦτος o.

cum corpore. Quid igitur dicit? Quod nos tunc quidem secundum carnem vivere dicimur, quando in peccatis fuerimus : tumque non secundum carnem vivere, quando non peccaverimus. Christus autem secundum carnem vixisse dicitur, quando secundum naturales et inculpatos affectus vixit, esuriens, sitiens, dormiens, laborans. Nunc autem non est secundum carnem, hoc est, ab his naturalibus et inculpatis affectionibus liberatus est, impassibile et immortale corpus habens; ut nos quoque, inquit, abunde doceat, ne ulterius secundum carnem et in peccatis vivamus, sed secundum spiritum.

A μὲν τότε λεγόμεθα κατὰ σάρκα ζῆν, ὅταν ἐν ἁμαρτίαις ὦμεν· καὶ τότε μὴ ζῆν κατὰ σάρκα, ὅταν μὴ ἁμαρτάνωμεν. Ὁ δὲ Χριστὸς κατὰ σάρκα λέγεται ζῆσαι, ὅτε κατὰ τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη ἔζη, πεινῶν, διψῶν, ὑπνῶν, κοπιῶν. Νῦν δὲ, οὐκέτι κατὰ σάρκα· τουτέστι, τούτων τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιαβλήτων ἀπηλλάγη, ἀπαθὲς καὶ ἀκήρατον σῶμα ἔχων· ἵνα, φησὶ, πάντως καὶ ἡμᾶς ἐκ περιουσίας διδάξῃ μηκέτι ζῆν κατὰ σάρκα, καὶ ἁμαρτητικῶς, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα.

Vers. 17. « Itaque si quis in Christo, nova creatura. » Si quis credidit Christo, in aliam plane creaturam pervenit, et nova creatura facta est. Non debemus igitur secundum veterem morem vivere.

« Ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις. » Εἴ τις ἐπίστευσε τῷ Χριστῷ, εἰς ἑτέραν δημιουργίαν ἦλθε, καὶ νέα κτίσις ἐγένετο. Οὐκ ὀφείλομεν οὖν κατὰ τὰ παλαιὰ ζῆν.

B

« Vetera transierunt, ecce nova facta sunt omnia. » Qualia vetera? peccatum et Judaicæ ceremoniæ. Nam vetus peccatum præteriit, novaque nobis anima, et novum corpus factum est, et pro Judaicis omnibus nova nobis facta sunt omnia : pro lege, Evangelium; pro Hierosolymis, cœlum; pro templo, interior cortina, in qua sacrosancta Trinitas ; pro circumcisione, baptisma ; pro manna, corpus Dei; pro aqua, sanguis Domini; pro virga Mosis vel Aaronis, crux; pro agno, Filius Dei; omniaque alia eamdem ad rationem.

« Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. » Ποῖα ἀρχαῖα; Καὶ τὰ τῆς ἁμαρτίας, καὶ τὰ Ἰουδαϊκά· καὶ γὰρ καὶ παλαιὰ ἁμαρτία παρῆλθε, καὶ καινὴ ἡμῖν ψυχὴ, καὶ καινὸν σῶμα γέγονε· καὶ ἀντὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν πάντων, καινὰ ἡμῖν πάντα· ἀντὶ τοῦ νόμου, Εὐαγγέλιον· ἀντὶ Ἱερουσαλὴμ, οὐρανός· ἀντὶ ναοῦ, τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, ἐν ᾧ ἡ Τριάς· ἀντὶ περιτομῆς, βάπτισμα· ἀντὶ τοῦ μάννα, σῶμα Θεοῦ· ἀντὶ τοῦ ὕδατος, αἷμα Δεσπότου· ἀντὶ ῥάβδου Μωσέως ἢ Ἀαρὼν, ὁ σταυρός· ἀντὶ τοῦ ἀμνοῦ, Υἱὸς Θεοῦ· καὶ πάντα τἄλλα ὡσαύτως.

Vers. 18. « Omnia autem ex Deo, qui reconciliavit nos sibiipsi per Jesum Christum. » Hæc omnia nobis data sunt a Deo, qui reconciliavit nos sibiipsi per intercessionem Filii sui [a]. Non enim nos ipsi accurrimus, sed ipse nos vocavit per mortem Filii sui.

« Τὰ δὲ πάντα ἐκ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ταῦτα δὲ πάντα ἐκ Θεοῦ ἡμῖν δέδοται, τοῦ ἀποκαταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ προσεδράμομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐκάλεσε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ.

C

« Et dedit nobis ministerium reconciliationis. » O profunditatem clementiæ divinæ ! Cum enim Pater et Filium suum legatum misisset, eumque occisum conspicatus esset ab iis qui reconciliatione indigerent, neque sic tamen neglexit homines, verum ministerium reconciliationis, inquit, nobis apostolis suis dedit, ut circumeuntes, legatione fungamur ad eos qui a Deo defecerunt, eosque ad eum perducamus.

« Καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. » Ὦ βάθος φιλανθρωπίας! Πέμψας γὰρ πρέσβυν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν, εἶτα τοῦτον σφαγέντα ἰδὼν παρὰ τῶν τῆς καταλλαγῆς δεομένων, οὐδὲ οὕτως ἠμέλησε τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς ἡμῖν, φησὶ, τοῖς ἀποστόλοις ἔδωκεν, ἵνα περιερχόμενοι πρεσβεύωμεν πρὸς τοὺς ἀποστάτας τοῦ Θεοῦ, καὶ προσάγωμεν αὐτοὺς αὐτῷ.

Vers. 19. « Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non imputans eis peccata ipsorum. » Quod nos sibi ipse reconciliaverit, supra dixit. Ne **272** quis igitur dicat : Atqui Filium suum misit : nunc ait quod Filium quidem miserit, verumtamen non solus Filius exhortatur, verum etiam Pater mundum sibiipsi reconciliavit per Christum (hoc enim est illud, « in Christo ») tantamque bonitatem hominibus ostendit, ut non solum non punierit, verum etiam reconciliatus sit : nec tantum dimiserit, sed ne imputaverit quidem peccata. Si enim rationem exigere voluisset, omnino periissent.

D

« Ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσων, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν. » Εἶπεν ἄνω, ὅτι αὐτὸς κατήλλαξεν ἡμᾶς ἑαυτῷ. Ἵνα οὖν μή τις εἴπῃ· Καὶ μὴν τὸν Υἱὸν ἔπεμψε· νῦν φησιν, ὅτι Τὸν Υἱὸν μὲν ἔπεμψε· πλὴν οὐχ ὁ Υἱὸς μόνος παρεκάλει, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ ἦν καταλλάσσων αὐτῷ τὸν κόσμον διὰ Χριστοῦ· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐν Χριστῷ· » καὶ τοσαύτην τοῖς ἀνθρώποις ἀγαθότητα ἐπιδεικνύμενος, ὥστε οὐ μόνον οὐκ ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ κατηλλάγη· καὶ οὐ μόνον ἀφῆκεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐλογίσατο τὰς ἁμαρτίας. Καὶ γὰρ δὴ καὶ εἰ ἠθέλησε λόγους ἀπαιτῆσαι, πάντως ἂν ἀπώλοντο.

[a] I Joan. IV, 7.

« Καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς. » Οὐδὲν οὖν φορτικὸν [81] ὑμῖν ποιεῖν ἐτάχθημεν ὑπὸ Θεοῦ, ἀλλὰ καταλλάσσειν ὑμᾶς αὐτῷ. Ἐπεὶ γὰρ ἐμοί, φησὶν, οὐκ ἐπείσθησαν, παραμείνατε ὑμεῖς παρακαλοῦντες, ἕως ἂν πείσητε.

« Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. » — « Ὑπὲρ Χριστοῦ, » τουτέστιν, ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ πρεσβεύομεν. Ὅπερ γὰρ ἔμελλεν ἐκεῖνος ποιεῖν, ἡμεῖς ἀνεδεξάμεθα νῦν· καὶ ὥσπερ δι' ἐκείνου παρεκάλει ἡμᾶς ὁ Πατὴρ, οὕτω καὶ νῦν δι' ἡμῶν παρακαλεῖ, ἵνα καταλλαγῆτε αὐτῷ. Οὐκ εἶπε δὲ, Καταλλάξατε ἑαυτοῖς τὸν Θεὸν, ἀλλ', Ὑμεῖς καταλλάγητε αὐτῷ. Ὑμεῖς γὰρ αὐτῷ ἐχθραίνετε· ἐκεῖνος δὲ οὐδέποτε ὑμῖν· Θεὸς γὰρ καὶ Πατήρ. Ὡσανεὶ δὲ πταίσαντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ, οὕτω ποιεῖται τὴν πρεσβείαν, ἵνα συγχωρήσωσι τῷ Θεῷ. Ὦ πλοῦτος εὐσπλαγχνίας καὶ συγκαταβάσεως!

« Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » Ἵνα μὴ λέγω, φησὶ, τἄλλα πάντα, ὅτι εὐεργέτην ἠτιμάσατε, ὅτι δίκας οὐκ ἀπῄτησεν, ὅτι μᾶλλον αὐτὸς πρῶτος καταλλαγῆναι εἵλετο, καὶ δι' ὃ ἐποίησε νῦν οὐκ ἄξιόν ἐστι καταλλαγῆναι αὐτῷ ὑμᾶς; Τί τοῦτο; Ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, τουτέστι, τὸν αὐτοδικαιοσύνην ὄντα, ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησε θανεῖν ὡς ἁμαρτωλὸν καὶ κακοῦργον. « Ἐπικατάρατος γὰρ ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου· » καὶ, « Μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. » Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἁμαρτωλὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ, « Ἁμαρτίαν· » ὅπερ ἐστὶ μεῖζον. Ἵνα τί γένηται; Ἵνα ἡμεῖς δικαιωθῶμεν· οὐκ ἐξ ἔργων νόμου, ἀλλ' ἐκ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, ὅταν τις χάριτι δικαιωθῇ, ὅταν μηδεμία κηλὶς εὑρεθῇ· διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ εἶπεν, Ἵνα γενώμεθα δίκαιοι, ἀλλὰ, « Δικαιοσύνη Θεοῦ, » τὴν ὑπερβολὴν τῆς χάριτος δηλῶν.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

« Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. » Συνεργοῦμεν ἡμεῖς, φησὶ, καὶ ὑμῖν καὶ τῷ Θεῷ· ὑμῖν μὲν, ἵνα σωθῆτε· τῷ Θεῷ δὲ, εἰς τὸ πληρῶσαι τὸ αὐτοῦ θέλημα, τουτέστι, τὸ σῶσαι ἡμᾶς· καὶ παρακαλοῦμεν ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ, ἄχρι τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καὶ ἕως ἂν ὦμεν ἐν τῷ βίῳ, ἵνα μὴ εἰς κενὸν δέξησθε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ ὄφελος ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγῆναι χάριτι θείᾳ, εἶτα πάλιν οἰκείᾳ ῥᾳθυμίᾳ τούτων πλησθῆναι; Πάλιν γὰρ ἔχθρα, καὶ κενῶς λοιπὸν ἐγένετο ἡ χάρις εἰς ἡμᾶς. Μὴ τοίνυν νομίσητε ὅτι τὸ πιστεῦσαι, τοῦτο μόνον ἐστὶ καταλλαγὴ, ἀλλὰ καὶ πολιτείας χρεία.

« Λέγει γάρ· Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι· ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐ-

« Et posuit in nobis verbum reconciliationis. » Nihil igitur molestum aut onerosum vobis imponere præcipimur a Deo, sed ut vos ipsi reconciliemus. Quia enim mihi, inquit, non crediderunt, perseverate vos adhortantes, tantisper dum persuaseritis.

Vers. 20. « Pro Christo igitur legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. » — « Pro Christo, » id est, Christi loco intercedimus. Quod enim ille facturus erat, nos suscepimus nunc : et quemadmodum per illum adhortabatur nos Pater, sic et nunc per nos adhortatur, ut ipsi reconciliemini. Non dixit autem, Reconciliate vobis ipsis Deum, sed, Vos ipsi reconciliemini. Vos enim hostes ejus estis, ipse vero nunquam vester : siquidem Deus et Pater est. Quasi vero Deus adversum eos deliquerit, sic per legatos intercedit, ut condonent Deo. Miram pietatis et indulgentiæ sive humiliationis magnitudinem !

Vers. 21. « Eum enim qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso. » Ne alia, inquit, omnia commemorem, quod benefactorem vestrum ignominia affecistis, quod vindictam is non exegerit, quod ipse primus potius reconciliari voluerit, nonne propter id quod nunc fecit, vos ipsi reconciliari dignum est? Quidnam istud? Quod Filium suum qui peccatum non norat, hoc est, qui ipsa justitia erat, ceu peccatorem ac sceleratum, pro nobis morti tradidit. « Maledictus enim qui pendet ex ligno [y], » et, « Cum iniquis reputatus est [z]. » Nec dixit, quod peccatorem fecerit, sed, « Peccatum, » quod majus est. Cur istuc factum? Ut nos justificemur, non ex operibus legis, sed ex gratia Dei. Hæc enim est Dei justitia, cum quis gratia justificatus fuerit, cum nullus in eo nævus, nullave macula inveniatur. Propterea enim non dixit, Ut efficiamur justi : sed, « Justitia Dei, » gratiæ excellentiam ostendens.

CAPUT VI.

Vers. « Cooperantes autem etiam exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. » Cooperamur, inquit, nos et vobis et Deo : vobis quidem, ut servemini; **273** Deo autem, ut voluntatem ejus impleamus, hoc est, ut vos salvos reddamus : et Christo loco ad secundum usque adventum ejus, ac tantisper dum vixerimus, hortamur, ne in vanum suscipiatis gratiam Dei. Quid enim prodest a peccatis divina gratia liberari, deinde rursus iis per propriam socordiam impleri? Rursus enim inimicitia nascitur, et gratia Dei erga nos deinceps frustra fit. Ne igitur existimetis, quod mera fides sit reconciliatio, verum vita etiam est necessaria.

Vers. 2. « Ait enim [y-z] : Tempore accepto exaudivi te, et in diebus salutis adjuvi te. Ecce nunc tem-

[y] Deut. XXI, 3. [z] Isa. XXXIII, 12. [y-z] Isa. I, 49.

Variæ lectiones.

[81] φριχτόν m.

pus acceptabile, ecce nunc dies salutis. » Qualenam tempus acceptabile? Gratiæ, in quo est remissio peccatorum, justitiæque submministratio. Istud est acceptabile tempus, in quo nos Deus recipit, exauditque nos, et servat. Judicii enim tempore neque exaudiet, neque adjuvabit, neque servabit. In hoc itaque gratiæ tempore certare debemus; facile namque assequemur præmia.

A πρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. » Ποῖος καιρὸς εὐπρόσδεκτος; Ὁ τῆς χάριτος, ἐν ᾧ ἄφεσις ἁμαρτημάτων, καὶ δικαιοσύνης χορηγία. Οὗτος ὁ δεκτὸς καιρὸς, ἐν ᾧ δέχεται ἡμᾶς ὁ Θεὸς, καὶ ἐπακούει ἡμῶν, καὶ σώζει. Ἐν γὰρ τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ, οὔτε ἐπακούσεται, οὔτε βοηθήσει, οὔτε σώσει. Ἐν τῷδε τῆς χάριτος οὖν καιρῷ, ἀγωνίζεσθαι ὀφείλομεν· εὐκόλως γὰρ ἐπιτευξόμεθα τῶν βραβείων.

Vers. 3. « Nullam ulla in re dantes offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum. » Adhortamur, inquit, et cooperamur. Quomodo? Citra offensionem viventes. Per narrationis autem ordinem consulit, ut et ipsi illum intueantur. Sic enim, inquit, instituo vitam meam, ut nedum non accusationi, verum Ne querimoniæ quidem exiguæ, aut scandalo cuipiam locum dem, ne culpetur ministerium nostrum. Rursum non dixit, Ne accusetur, verum, Ne minimam quidem reprehensionem accipiat opus meum, et ministerium meum. Nonnulli vero sic interpretati sunt: Ne vituperium in prædicationem reflectat; hanc enim ministerium suum appellat. Me enim male vivente, prædicatio conculcabitur et vituperabitur. Clanculum autem illos quoque subindicat, quod Vobis etiam male viventibus, ad Christum et fidem blasphemia redundabit.

« Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπὴν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν. » Παρακαλοῦμεν, φησὶ, καὶ συνεργοῦμεν. Πῶς; Πολιτευόμενοι ἀπροσκόπως. Ἐν τάξει δὲ διηγήσεως συμβουλεύει, ἵνα καὶ αὐτοὶ πρὸς αὐτὸν ἀφορῶσιν. Οὕτω γὰρ, φησὶν, B ἀπευθύνω τὸν βίον μου, ὥστε οὐ λέγω ὅτι κατηγορίας, ἀλλ' οὐδὲ μέμψεως ψιλῆς, μᾶλλον δὲ σκανδάλου χώραν οὐ δίδωμί τινι, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν. Πάλιν οὐκ εἶπεν, Ἵνα μὴ κατηγορηθῇ, ἀλλ' Ἵνα μηδὲ τὸν τυχόντα μῶμον δέξηται τὸ ἔργον μου, καὶ ἡ διακονία μου [82]. Τινὲς δὲ οὕτως ἡρμήνευσαν· Ἵνα μὴ ἀναδράμῃ ὁ μῶμος εἰς τὸ κήρυγμα· τοῦτο γὰρ διακονίαν αὐτοῦ καλεῖ. Ἐμοῦ γὰρ κακῶς ζῶντος, τὸ κήρυγμα καταπατηθήσεται καὶ διαβληθήσεται. Λελῃθότως οὖν καὶ αὐτοὺς ὑπανίττεται [83], ὅτι Καὶ ὑμῶν κακῶς ζώντων, εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν πίστιν ἀναδραμεῖται ἡ βλασφημία.

Vers. 4. « Sed in omnibus exhibentes nos ipsos, tanquam Dei ministri. » Hoc majus est, non solum seipsum ab accusationibus et reprehensionibus purum facere, verum etiam hujusmodi vitam commonstrare, ut per ipsam appareat esse minister Dei. Non dixit autem, Apparentes, sed, « Exhibentes, » hoc est, demonstrantes.

« Ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ C διάκονοι. » Τοῦτο μεῖζον, τὸ μὴ μόνον ἑαυτὸν κατηγοριῶν καὶ μώμων καθαρὸν ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτον βίον ἐπιδείκνυσθαι, ὥστε δι' αὐτοῦ φαίνεσθαι καὶ διάκονον Θεοῦ. Οὐκ εἶπε δὲ, Φαινόμενοι, ἀλλὰ, « Συνιστῶντες, » τουτέστιν, ἀποδεικνύντες.

« In patientia multa. » Modum dicit quo talis evasit, per patientiam videlicet : nec simpliciter, sed, « Per multam, » inquit. Non enim satis est, unum aliquid et alterum sufferre, cæterum opus est ad finem usque sustinere.

« Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ. » Λέγει καὶ τὸν τρόπον, πῶς ἐγένετο τοιοῦτος, ὅτι διὰ τῆς ὑπομονῆς· οὐχ ἁπλῶς δὲ, ἀλλὰ καὶ « Πολλῆς. » Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ ἕν τι καὶ δεύτερον ὑπενεγκεῖν, ἀλλὰ δεῖ ἄχρι τέλους ὑπομένειν.

« In tribulationibus, in necessitatibus. » Hæc est tribulationis intensio et exaggeratio, quando inextricabilia mala fuerint, quæ hominem premunt.

« Ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις. » Τοῦτο ἐπίτασις τῆς θλίψεως, ὅταν ἀδιεξόδευτα ᾖ τὰ κακὰ ἄγχοντα [84] τὸν ἄνθρωπον.

« In angustiis. » Quæ sunt a fame, vel simpliciter a tentationibus.

« Ἐν στενοχωρίαις. » Ταῖς ἀπὸ τοῦ λιμοῦ, ἢ ταῖς D τῶν πειρασμῶν ἁπλῶς.

274 Vers. 5. « In plagis et carceribus, » Quando plagæ et carceres adsint, vide quantum sit mali; siquidem vel alterum horum per se sit gravissimum.

« Ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς. » Ὅταν καὶ πληγαὶ καὶ φυλακαὶ, ὅρα πόσον τὸ κακόν· ὅπου γε καὶ τὸ ἕτερον τούτων αὐτὸ καθ' αὑτὸ βαρύτατον.

« In seditionibus. » Hoc est, in persectionibus, quando non habuerit aliquis ubi pedem figat, de loco in locum actus.

« Ἐν ἀκαταστασίαις. » Τουτέστιν, ἐν διωγμοῖς, ὅταν μὴ ἔχῃ τις ποῦ στῇ, ἐλαυνόμενος ἐκ τόπου εἰς τόπον.

« In laboribus, in vigiliis, in jejuniis. » Cum dixisset de externis, quæ sua sunt jam hic apponit, quibus suapte sponte sese affligebat : « Laboribus, » manuum scilicet, per quos et seipsum et alios

« Ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις. » Εἰπὼν τὰ παρὰ τῶν ἔξω [85], τὰ παρ' ἑαυτοῦ προστίθησιν ἐνταῦθα, ἃ ἐκὼν ἐκακούχει ἑαυτόν. « Κόποις, » τοῖς τῶν χειρῶν, δι' ὧν καὶ ἑαυτὸν καὶ ἄλλους ἔτρεφε·

Variæ lectiones.

[82] διδασκαλία m. [83] αὐτοῖς o. [84] ἔχοντα o. [85] περὶ τῶν ἔξωθεν o.

καὶ μετὰ τούτων πάντων καὶ ἠγρύπνει καὶ ἐνήστευεν. A

« Ἐν ἀγνότητι. » Τὴν σωφροσύνην οὕτω φησὶν, ἢ τὴν ἐν πᾶσι καθαρότητα, καὶ τὸ ἀδωροδόκητον, καὶ τὸ ἀδαπάνως κηρύσσειν.

« Ἐν γνώσει. » Τουτέστιν, ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ σοφίᾳ· ἥτις ἐστὶν ὄντως γνῶσις· οὐχὶ τῇ ἔξω, καθάπερ οἱ ψευδαπόστολοι.

« Ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι. » Ἀδαμαντίνης ψυχῆς, τὸ, πάντοθεν παροξυνόμενον καὶ κεντούμενον, οὐ μόνον μακροθυμεῖν, ἀλλὰ καὶ χρηστεύεσθαι.

« Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Δείκνυσι, πόθεν πάντα ταῦτα κατώρθωσεν· ὅτι « ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Ὅτε δὲ τὰ παρ' ἑαυτοῦ ἐπεδείξατο, τότε τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος βοήθειαν ἔθηκεν. Νοεῖται δὲ ὅτι καὶ ἐν χαρίσμασι πνευματικοῖς. καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτοις δείκνυμεν ὅτι Θεοῦ ἐσμεν διάκονοι, ἅτε θαύματα ἐπιδεικνύμενοι. Ἢ ὅτι καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ προσκοπὴν οὐκ ἐδώκαμεν, τουτέστιν, ἐν τοῖς χαρίσμασι τοῦ Πνεύματος. Πολλοὶ γὰρ ἐπαιρόμενοι, ὡς οἱ τὰς γλώσσας ἔχοντες, οὐκ εἰ δέον χρῶνται τούτοις· ἀλλ' οὐχ ὅγε Παῦλος οὕτως.

« Ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ. » Τοῦτο τὸ πάντων αἴτιον τῶν ἀγαθῶν, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα παρ' αὐτῷ μένειν ἐποίει.

« Ἐν λόγῳ ἀληθείας. » Τουτέστιν, οὐ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

« Ἐν δυνάμει Θεοῦ. » Οὐδὲν, φησὶν, ἐμὸν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐν δυνάμει Θεοῦ ἐγένοντο, ἢ καὶ ἐν σημείοις καὶ τέρασι, καὶ κολαστικῇ καὶ εὐεργετικῇ δυνάμει.

« Διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ τῶν ἀριστερῶν. » Ὅπλα δικαιοσύνης ἀριστερὰ, τὰ λυπηρὰ πάντα· ὅπλα μὲν, ὡς τειχίζοντα καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ καθιστῶντα· ἀριστερὰ δὲ, διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐκέλευσεν εὔχεσθαι, μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. Δεξιὰ δὲ, τὰ εὐθυμότερα. Δι' ἀμφοτέρων οὖν Παῦλος ἀμώμητος ἐδείκνυτο, οὔτε τοῖς λυπηροῖς συστελλόμενος, οὔτε τοῖς εὐθυμοτέροις ὀγκούμενος, ἀλλ' ὅπλα δικαιοσύνης ταῦτα ποιῶν [86].

« Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας. » Ἡρμήνευσεν ἡμῖν τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερὰ, ὅτι δόξα καὶ ἀδοξία. Πῶς δὲ ὅπλον δικαιοσύνης ἡ δόξα; Ὅτι πολλοὺς ἐνάγει εἰς εὐσέβειαν τὸ τιμᾶσθαι τοὺς διδασκάλους. Τί οὖν; τοῦτο κατόρθωμα Παύλου; Ναὶ, ὅτι οὐκ ἐχαυνοῦτο δοξαζόμενος· ἡ ἀδοξία δὲ ὑπομονὴν κατεργαζομένη, εὐδόκιμον αὐτὸν ἐποίει, καὶ εὐώδου τὸ κήρυγμα.

« Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας. » Καὶ τοῦτο μέγα, τὸ ὑπομεῖναι δυσφημίαν· μεγάλως γὰρ τῆς ψυχῆς καθάπτεται. Διὸ καὶ ὁ Κύριος μακαρίζει τοὺς ὑπομένοντας τὸν ὀνειδισμόν. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς βασάνοις

alebat, cumque his omnibus et vigilavit et jejunavit.

Vers. 6. « In puritate. » Temperantiam sic appellat, vel puritatem in omnibus rebus, tum quod munerum corruptelam non admiserit, tum quod citra sumptum prædicaverit.

« In scientia. » Hoc est, in Dei sapientia, quæ est revera scientia : non externa, pseudapostolorum more.

« In longanimitate, in benignitate. » Adamantini plane animi est, si quis, cum undique exacerbetur et pungatur, non solum longanimis, verum etiam mitis sit et benignus.

« In Spiritu sancto. » Ostendit unde hæc omnia peregerit : nimirum « in Spiritu sancto. » Cum autem sua ostendisset, tum Spiritus sancti auxilium B posuit. Intelligitur etiam, pro, « in donis spiritualibus ; » per hæc enim documentum quoque damus, quod Dei simus ministri, ut qui miracula exhibeamus. Vel in Spiritu sancto nullam dedimus offensionem, hoc est, in donis Spiritus. Multi enim eorum qui efferuntur, veluti ii qui linguas habent, iis uti decet non utuntur. Paulus vero non sic.

« In charitate non ficta. » Hæc res omnium bonorum causa est : hæc et Spiritum apud eum permanere faciebat.

Vers. 7. « In verbo veritatis. » Hoc est, non depravantes verbum Dei.

« In virtute Dei. » Nihil, inquit, meum est, sed C hæc omnia in virtute et potentia Dei facta sunt, vel in signis etiam atque prodigiis et virtute, qua Deus et punit, et beneficia nobis impertit.

« Per arma justitiæ dextra et sinistra. » Arma justitiæ sinistra, tristia cuncta ; arma quidem tanquam munientia, ac in tuto nos collocantia ; sinistra vero, propter multorum opinionem. Siquidem et Dominus ipse nos orare jussit, ne ingrediamur in tentationem. Dextra vero, jucundiora. In utrisque ergo Paulus irreprehensibilis monstrabatur, ut qui neque tristibus dejiceretur, neque lætis efferretur, sed arma justitiæ hæc revera faceret.

Vers. 8. « Per gloriam et ignominiam. » Interpretatus **275** est nobis, dextra et sinistra, quod sint gloria et ignominia. Quomodo vero arma justitiæ gloria? D Quoniam multos inducit ad pietatem, honor qui defertur doctoribus. Quid inde? Hæccine Pauli virtus? Imo, quia cum gloria effectus esset, non superbiebat. Ignominia autem quæ patientiam operatur, ipsum probatum efficiebat, prædicationemque ejus felicem reddebat.

« Per infamiam et bonam famam. » Hoc quoque arduum est, infamiam sustinere : nam animum magnopere movet. Propterea Dominus eos beatos prædicat, qui opprobria ferunt [a]. In tormentis enim

[a] Psal. CXVII, 18.

Variæ lectiones.

[86] ταῦτα ὄντως ποιῶν m.

corpus cum anima partitur dolores; in contumelia vero sive infamia totum onus animæ imminet : unde et Jobo istuc cæteris plagis gravius erat. »

« Tanquam seductores et veraces. » Hoc est quod dixit, « Per ignominiam et bonam famam.

VERS. 9. « Velut ignorati et agniti. « Aliis enim adamati et cogniti erant, alii vero ipsos et novisse quidem dignati erant. Hoc autem idem est cum eo quod dixit, « Per gloriam et ignominiam. »

« Tanquam morientes, et ecce vivimus. » Hoc est, tanquam morti addicti et condemnati, ac quatenus ad mentem insidiantium pertinet, « morientes » per Dei autem potentiam « ecce vivimus. »

« Tanquam castigati, et non occisi. » Permittit, inquit, hæc Deus, ut erudiat nos et castiget. Quare etiamnum, ante futura illa præmia, non exiguum nobis a castigatione lucrum provenit. A Davide autem hoc desumptum est [b], « Castigans » enim, inquit ille, « castigavit me Dominus, et morti non tradidit me. »

VERS. 10. « Tanquam dolentes, semper autem gaudentes. » Apud exteros quidem, mœsti videmur, ait : nos vero solida voluptate perfruimur. Non enim aliquando lætamur, aliquando non, sed semper.

Tanquam egentes, multos autem locupletantes. » Divitiis tum spiritualibus tum sensibilibus multos locupletavit. Etenim omnium ædes sibi apertas habens, opulentissimus erat, ac aliis impertiri et nutrire potuit, perinde ac sanctos in Hierusalem. Indicat autem hoc et per sequentia.

« Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. » Qui enim nulli rerum temporalium ad victum et amictum pertinentium affixus est, quæ omnium sunt, habet. « Si enim fieri posset, » inquit, « oculos vestros eruissetis et mihi dedissetis [c]; » quomodo igitur tales pecuniis pepercissent erga ipsum ? Hæc autem omnia illis recensuit, ne ob aliquid eorum quæ tristia videbantur, turbarentur.

VERS. 11. « Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est. » Postquam propria certamina recensuisset, ipsisque veluti per narratiunculam quamdam **276** ostendisset, quod ipsum imitari debuerint, deinceps increpaturus est eos, ceu eum non admodum diligentes. Antea vero quam hoc faciat, propriam charitatem ostendit : Semper, inquiens, volo vobis loqui et disserere, ac libere, cumque fiducia verba facere : hoc enim significat, « Os nostrum patet. » Sic autem dicit, quia eos objurgaturus est, indicans eam esse maxime dilectionem, ipsam videlicet loquendi libertatem. Non solum autem ore ostendo dilectionem meam, verumetiam corde, amplum illud et latum erga vos habens. Fervor enim dilectionis et os meum aperit,

A τὸ σῶμα μερίζεται σὺν τῇ ψυχῇ τὰς ἀλγηδόνας· ἐν δὲ τῇ δυσφημίᾳ, τὸ ὅλον βάρος ἐπὶ τὴν ψυχήν. Ὅθεν καὶ τῷ Ἰὼβ βαρύτερον τοῦτο τῶν ἄλλων πληγῶν.

« Ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς. » Τοῦτό ἐστιν ὃ εἶπε· Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας. »

« Ὡς ἀγνοούμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι. » Τοῖς μὲν γὰρ ἦσαν περισπούδαστοι καὶ γνώριμοι· οἱ δὲ οὐδὲ εἰδέναι αὐτοὺς ἠξίουν. Τοῦτο δὲ ταὐτόν ἐστι τῷ, « Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας. »

« Ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν. » Τουτέστιν, ὡς ἐπιθανάτιοι καὶ κατάδικοι, καὶ ὅσον πρὸς τὴν γνώμην τῶν ἐπιβουλευόντων, « ἀποθνήσκοντες· » διὰ δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν « ἰδοὺ ζῶμεν. »

« Ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι. » Συγχωρεῖ δέ, φησί, ταῦτα ὁ Θεός, ἵνα παιδεύῃ ἡμᾶς. Ὥστε καὶ πρὸ τῶν ἐκεῖθεν μισθῶν, οὐ μικρὸν ἐνταῦθα τὸ κέρδος, τὸ τῆς παιδείας. Τοῦτο δὲ ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ· ἐκεῖνος γάρ, « Παιδεύων, » φησὶν, « ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, τῷ δὲ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με. »

« Ὡς λυπούμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες. » Παρὰ μὲν τοῖς ἔξω, φησὶ, δοκοῦμεν ἀθυμεῖν· ἡμεῖς δὲ τὴν ἡδονὴν εἰκμάζουσαν ἔχομεν. Οὐ γὰρ ποτὲ μὲν χαίρομεν, ποτὲ δὲ οὔ, ἀλλ' ἀεί.

« Ὡς πτωχοί, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες. » Καὶ κατὰ τὸν πνευματικὸν πλοῦτον πολλοὺς ἐπλούτιζε, καὶ κατὰ τὸν αἰσθητόν δέ. Καὶ γὰρ τὰς ἁπάντων οἰκίας ἀνεῳγμένας αὐτῷ ἔχων, πλουσιώτατος ἦν, καὶ ἄλλοις παρέχειν καὶ τρέφειν δυνάμενος, ὥστε καὶ τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ ἁγίους. Δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ διὰ τῶν ἑξῆς.

« Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες. » Ὁ γὰρ μηδενὶ προσηλώμενος τῶν βιωτικῶν, τὰ πάντων [87] ἔχει. « Εἰ δυνατὸν γάρ, » φησὶ, « καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες, ἐδώκατέ μοι· » πῶς οὖν χρημάτων ἂν ἐφείσαντο οἱ τοιοῦτοι πρὸς τοῦτον; Ταῦτα δὲ πάντα αὐτοῖς κατέλεξεν, ἵνα μὴ ταράττωνται ἐπί τινι τῶν δοκούντων λυπηρῶν.

« Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγε πρὸς ὑμᾶς, ὦ Κορίνθιοι· ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. » Τοὺς οἰκείους ἀγῶνας καταλέξας, καὶ δείξας αὐτοῖς, ὡς ἐν τάξει διηγήσεως, ὅπως χρὴ αὐτὸν μιμεῖσθαι, μέλλει λοιπὸν καθάπτεσθαι αὐτῶν, ὡς οὐ σφόδρα αὐτὸν ἀγαπώντων. Πρὶν δὲ τοῦτο ποιῆσαι, δείκνυσιν αὐτοῖς τὴν οἰκείαν ἀγάπην, καὶ φησιν, ὅτι Ἀεὶ βούλομαι προσλαλεῖν ὑμῖν καὶ διαλέγεσθαι, καὶ ἀνυποστόλως καὶ μετὰ παῤῥησίας λαλεῖν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, « Ἀνέῳγε τὸ στόμα. » Οὕτω δὲ λέγει, ἐπειδὴ μέλλει αὐτοῖς ἐπιτιμᾶν, δεικνύων ὅτι τοῦτο μάλιστα ἀγάπη, ἡ παῤῥησία. Οὐ μόνον δὲ τῷ στόματι δείκνυμι τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ τῇ καρδίᾳ, πλατεῖαν ταύτην πρὸς ὑμᾶς ἔχων. Ἡ γὰρ θέρμη τῆς ἀγάπης καὶ τὸ στόμα μου ἀνοίγει, καὶ τὴν καρδίαν μου ἐπλάτυνε, καὶ εὐ-

[b] Matth. v, 11. [c] Galat. IV, 15.

Variæ lectiones.

[87] πάντα κατέχει O.

ρεῖαν ἐποίησεν, ὥστε πάντας ὑμᾶς χωρεῖν· ὅπερ καὶ ἐπιφέρει·

« Καὶ οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν· στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. » Ὑμεῖς μέν, φησὶν, ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ, πλατείᾳ οὔσῃ, ἀστενοχωρήτως χωρεύετε [87*], καὶ ταῦτα τοσοῦτοι ὄντες. Ἐν δὲ τοῖς ὑμετέροις σπλάγχνοις στενοχωρίαν πολλὴν ἔχετε, καὶ οὐ δύνασθε πλατέως χωρῆσαί με, καίτοι ἕνα ὄντα· τουτέστιν, Ἐγὼ μὲν σφόδρα ὑμᾶς ἀγαπῶ, ὑμεῖς δὲ ἀγαπᾶτε μέν με, καὶ ἔχετέ με ἐν τοῖς σπλάγχνοις, ἀλλ' ἐστενοχωρημένως, καὶ οὐ πλατέως.

« Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν (ὡς τέκνοις λέγω) πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. » Τὴν αὐτὴν ἀμοιβὴν καὶ ἰσότητα τῆς φιλίας εἰσενέγκατε, καὶ πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, ὡς καὶ ἐγώ. Δείκνυσι δὲ καὶ χρέος ὂν τοῦτο· « Ὡς τέκνοις » γὰρ, φησὶ, « λέγω· » οὐδὲν μέγα αὐτῷ, εἰ πατὴρ ὢν, ὑπὸ τέκνων φιλεῖσθαι ἀξιῶ. Χρέος γὰρ τοῦτο τοῖς παισί.

« Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. » Ἵνα μὴ δόξῃ δι' ἑαυτὸν ταῦτα λέγειν, δείκνυσιν ὅτι διὰ τὸ ἐκείνων κέρδος χρῄζει τῆς φιλίας αὐτῶν, καὶ ὡσανεί φησι· Τοῦτό ἐστι τὸ ἀγαπᾷν με, τὸ μὴ συναναμίγνυσθαι ὑμᾶς τοῖς ἀπίστοις καὶ ἐπικλίνειν πρὸς τὸ μέρος αὐτῶν. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ συναναμίγνυσθε, ἀλλὰ, « Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες [87**]. » τουτέστι, Μὴ ἀδικεῖτε τὸ δίκαιον, ἐπικλινόμενοι καὶ προσκείμενοι οἷς οὐ θέμις. Τὸ γὰρ ἑτεροζυγεῖν, ἐπὶ ζυγοῦ ἀδίκου λέγεται, ὅταν ἡ μία πλάστιγξ βαρῇ.

« Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ; » Ἐνταῦθα οὐχ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀπίστων σύγκρισιν ποιεῖται, ἀλλὰ τῆς τῶν Κορινθίων ἀρετῆς καὶ εὐγενείας, καὶ τῆς ἐκείνων φαυλότητος· ὡσανεὶ ὁ πατὴρ ὁρῶν τὸν υἱὸν διεφθαρμένοις ἀνθρώποις συνόντα, λέγει πρὸς αὐτόν· Τίς κοινωνία τῇ σῇ εὐγενείᾳ καὶ τῇ ἐκείνων μιαρίᾳ; Ὑμεῖς οὖν, φησὶ, δικαιοσύνη αὐτόχρημά ἐστε· ἐκεῖνοι δὲ ἀνομία· τίς τοίνυν μετοχὴ ὑμῖν πρὸς ἐκείνους;

« Τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ; » Πᾶσι τρόποις θέλων αὐτοὺς ἀποστῆσαι τῶν ἀπίστων, οὐκ εἶπεν, ὅτι Τίς κοινωνία τοῖς τοῦ φωτὸς πρὸς τοὺς τοῦ σκότους; ἢ τοῖς τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς τοῦ Βελίαρ; ἀλλ' αὐτὰ τὰ πράγματα ἀντὶ τῶν προσώπων τέθεικε, φῶς καὶ σκότος, ὃ πλέον ἦν· καὶ Χριστὸν καὶ Βελίαρ, ὃ σημαίνει τὸν ἀποστάτην. Διὰ τούτου δὲ φοβερώτερον πάντως τὸν λόγον ἐποίησεν.

« Ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου; » Ἐνταῦθα τῶν προσώπων ἐμνήσθη, ἵνα μὴ δόξῃ κακίας ἁπλῶς κατηγορεῖν, ἢ ἀρετὴν ἐπαινεῖν.

« Τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων; Ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος. » Οἱ μὲν ἄπιστοι ναοὶ εἰδώλων εἰσὶν, ἢ καὶ εἴδωλα· ὑμεῖς δὲ ναὸς Θεοῦ· οὐχ οἷου αὐτοὶ μυθεύονται, ἀλλὰ ζῶντος.

et cor meum dilatavit, amplumque reddidit, ut omnes vos capiat. Unde etiam infert :

Vers. 12. « Et non angustiamini in nobis : angustiamini autem in visceribus vestris. » Vos, inquit, in corde meo, lato nimirum, sine angustia locum habetis, idque cum tot sitis. In vestris autem visceribus magna est angustia, nec me, quamvis unicum, plene capere potestis : hoc est, Ego quidem valde vos diligo, vos vero diligitis quidem me, et habetis me in visceribus, sed angusto modo, non amplo.

Vers. 13. « Eamdem autem retributionem, tanquam filiis dico, dilatamini et vos. » Eamdem, inquit, compensationem amicitiæ et æqualitatem vos afferte, ac latos vos quoque reddite, perinde ac ego. Indicat autem et hoc esse debitum : « Ut filiis » enim, inquit, « dico. » Nihil magni postulo, si pater cum sim, a filiis amari cupio : interest enim puerorum hoc.

Vers. 14. « Ne ad alteram lancem acclinemini cum infidelibus. » Ne propter seipsum ista dicere videatur, ostendit quod propter ipsorum lucrum illorum amicitia indiget, ita ferme inquiens : Hoc est diligere me, si non commisceatis vos infidelibus, nec ad eorum partes inclinetis. Non dixit autem, Non commisceamini, sed, « Ne ad alteram lancem inclinemini, » hoc est, Justitiam injuria ne afficiatis, iis scilicet inclinati, et adhærentes, quibus non licet. Nam ἑτεροζυγεῖν de injusta libra dicitur, quando nimirum altera lanx gravior exstiterit.

« Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? » Hic non suiipsius et infidelium comparationem facit, sed Corinthiorum virtutis et ingenuitatis, illorumque pravitatis : perinde ac si pater videns filium cum hominibus depravatis conversantem, ad eum dicat : Quæ est communicatio tuæ generositati cum illorum pollutione? Vos igitur reipsa, inquit, justitia estis; illi vero iniquitas : quid igitur vobis cum illis commune est?

Vers. 15. « Quæ autem societas luci ad tenebras? Quæ est conventio Christo ad Belial? » Omnibus modis volens ut ipsi deficiant ab infidelibus, non dixit, Quæ **277** est societas illustratis lumine cum tenebricosis? vel Christianis cum Belialitis? verum res ipsas pro personis posuit, lumen et tenebras; quod plus est : et Christum et Belial, quod significat desertorem. Hinc autem omnino terribiliorem orationem fecit.

« Aut quæ est pars fideli cum infideli? » Hic personarum meminit, ne videatur vitia simpliciter accusare, vel virtutem commendare.

Vers. 16. « Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei viventis. » Infideles sane templa idolorum sunt, vel ipsa etiam idola. Vos autem templum Dei estis, non talis

Variæ lectiones.

[87*] Ἴσ. χωρεῖσθε o. [87**] μὴ ἑτεροζυγεῖτε o.

qualem ipsi fingunt, sed, viventis. Quis igitur consensus, id est, similitudo, conventio, vobis cum istis ?

A Τίς οὖν συγκατάθεσις, τουτέστιν, ὁμοιότης, συνέλευσις, ὑμῖν πρὸς τούτους;

« Sicut dixit Deus[d] : Quoniam inhabitabo in ipsis, et inambulabo, eroque ipsorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. » Ne adulari videatur, ex Scriptura confirmat quod sint templum Dei. Quod igitur Deus in nobis habitet, prioris vitæ puritas sane præbet : quod vero ambulet, conatus posthac et diligentia facit. Cum enim homo purus fuerit, inhabitat eum Deus : post, si ad aliud quoddam opus moveatur, inambulare dicitur, quando scilicet Deus, ipsius fit Deus, ita in patriarcharum ordinem ascendentis.

« Καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς, ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεὸς, καὶ αὐτοί ἔσονταί μοι λαός. » Ἵνα μὴ δόξῃ κολακεύειν, ἀπὸ τῆς Γραφῆς δείκνυσιν ὅτι εἰσὶ ναὸς Θεοῦ. Τὸ μὲν ἐνοικῆσαι ἐν ἡμῖν τὸν Θεὸν, προξενεῖ ἡ τοῦ προτέρου βίου καθαρότης· τὸ δὲ καὶ ἐμπεριπατῆσαι, ἡ μετὰ ταῦτα σπουδή. Καθαρῷ γὰρ ὄντι τῷ ἀνθρώπῳ ἐνοικεῖ ὁ Θεός· εἶτα καὶ πρὸς ἕτερα πάλιν ἔργα κινουμένῳ ἐμπεριπατεῖν λέγεται· ὅτε δὴ καὶ Θεὸς αὐτοῦ γίνεται ὁ Θεὸς, εἰς τὴν τάξιν τῶν πατριαρχῶν ἀναβαίνοντος.

Vers. 17. « Propter quod exite de medio eorum, et separamini, et impurum nolite tangere, et ego suscipiam vos, dicit Dominus[e]. » Non dixit, Ne agatis absurda, sed, « Ne attingite » quidem. Impuritas autem duplex est : altera quidem corporis, altera vero animæ : animæ quidem, ut sordidæ cogitationes, et intueri impudicis oculis, vindictæ cupiditas, doli, idque genus alia : corporis vero, ut fornicatio, adulterium, omnisque impudicitia. Vult igitur utrinque nos esse puros. Exite igitur e medio infidelium, et segregemini, hoc est, soli agite, separemini, et puri estote, et tum suscipiam vos. Cum enim discesseris a pravis, tum unieris Deo.

B « Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, λέγει Κύριος. » Οὐκ εἶπε, Μὴ πράττητε ἄτοπα, ἀλλὰ, « Μηδὲ ἅπτεσθε. » Ἡ δὲ ἀκαθαρσία διττή· ἡ σώματος, ἡ ψυχῆς· ψυχῆς μὲν, ὡς οἱ ῥυπαροὶ λογισμοὶ, καὶ τὸ ἐμβλέψαι ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, καὶ μνησικακίαι, καὶ δόλοι, καὶ τὰ τοιαῦτα· σώματος δὲ, ὡς πορνεία, μοιχεία, καὶ πᾶσα [88] ἀσέλγεια. Βούλεται τοίνυν ἑκατέρωθεν ἡμᾶς εἶναι καθαρούς. Ἐξέλθετε οὖν ἐκ μέσου τῶν ἀπίστων, καὶ ἀφορίσθητε, τουτέστι, μονώθητε καὶ καθαρίσθητε, καὶ τότε εἰσδέξομαι ὑμᾶς. Ὅταν γὰρ ἀπαλλαγῆς τῶν πονηρῶν, τότε ἑνωθήσῃ Θεῷ.

Vers. 8. « Et ero vobis in Patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens. » Viden' qui prædixerit propheta, quæ jam in nos pervenit per baptisma, regenerationem filiorumque adoptionem ?

C « Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς Πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Ὁρᾷς, πῶς προανεφώνησεν ὁ προφήτης τὴν εἰς ἡμᾶς νῦν φθάσασαν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγέννησιν καὶ υἱοθεσίαν;

CAPUT VII.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Vers. 1. « Has ergo habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus. » Quales promissiones? Quod templum simus Dei : quod habeamus inhabitantem in nobis et inambulantem ipsum Deum et Patrem. **278** Purgemus nosipsos ab impuris operibus (hæc enim carnis sunt coinquinatio) et a sordidis ac turbidis cogitationibus ; hæc enim sunt contaminatio spiritus, id est, animæ.

α Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοὶ, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος. » Ποίας; Τὸ ναοὶ εἶναι Θεοῦ, τὸ ἔχειν αὐτὸν ἐνοικοῦντα καὶ ἐμπεριπατοῦντα τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. Καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἀκαθάρτων ἔργων· ταῦτα γὰρ μολυσμὸς σαρκός· καὶ τῶν ῥυπαρῶν καὶ ἐμπαθῶν λογισμῶν· ταῦτα γὰρ μολυσμὸς πνεύματος, τουτέστι, τῆς ψυχῆς.

D « Perficientes sanctificationem in timore Dei. » Non satis est, inquit, abstinere ab impuritate, verum opus est etiam aliquid boni perficere, nempe sanctificationem, id est, puritatem, temperantiam. « In timore » autem « Dei, » apposuit, vel quia est temperantia instituta, ut placeat hominibus, et non in timore Dei : vel ostendit nobis quomodo hanc perficiamus, nempe, in timore Dei. Nam etiamsi sæviat concupiscentia carnis, timorem Dei habe, ac tolletur insania. Non solam autem temperantiam per sanctimoniam intelliges, verum etiam quamvis in vita puritatem.

« Ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. » Οὐκ ἀρκεῖ, φησὶν, ἀπέχεσθαι ἀκαθαρσίας, ἀλλὰ δεῖ καὶ ἐπιτελέσαι τι ἀγαθὸν, τὴν ἁγιωσύνην, τουτέστι, τὴν καθαρότητα, τὴν σωφροσύνην. Τὸ δὲ, « Ἐν φόβῳ Θεοῦ, » προσέθηκεν, ἢ διότι ἐστὶ καὶ ἐπιτηδευτὴ σωφροσύνη πρὸς ἀνθρωπαρέσκειαν, καὶ οὐ κατὰ φόβον Θεοῦ· ἢ δείκνυσιν ἡμῖν πῶς ἐπιτελέσομεν ταύτην, ὅτι ἐν φόβῳ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τυραννεῖ ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ φόβον ἔχε Θεοῦ, καὶ λυθήσεται ἡ μανία. Μὴ μόνον δὲ τὴν σωφροσύνην νοήσῃς ἁγιωσύνην, ἀλλ' ἁπλῶς πᾶσαν τὴν ἐν βίῳ καθαρότητα.

[d] Levit. XXVI, 12. [e] Isa. LII, 11.

Variæ lectiones.

[88] ἄλλη ο.

« Χωρήσατε ἡμᾶς, οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα A ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. » Πάλιν τὸν περὶ ἀγάπης κινεῖ λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπέπληξεν αὐτοὺς εἰπὼν, ὅτι αὐτοῦ μὲν ἀποσκιρτῶσι, κολλῶνται δὲ ἀπίστοις καὶ ἀκαθάρτοις· νῦν καταλεαίνει αὐτοὺς, καὶ φησι, « Χωρήσατε ἡμᾶς· » τουτέστι, Δέξασθε ἡμᾶς πλατέως, καὶ μὴ στενοχωρώμεθα ἐν ὑμῖν. Αἰνιττόμενος δὲ τοὺς ψευδαποστόλους, φησὶν, ὅτι « Οὐδένα ἠδικήσαμεν, » ἐν χρήμασιν· « οὐδένα ἐφθείραμεν· » τουτέστιν, Ἠπατήσαμεν, ἐν δόγμασιν ἀσεβέσι τὸν νοῦν αὐτῶν διαφθείραντες· « Οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν· » τουτέστιν, Οὐχ ἡρπάσαμεν, οὐκ ἐχρηματισάμεθα προφάσει τοῦ κηρύγματος.

« Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω· προείρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ B συζῆν. » Οὐκ ἐπὶ τῷ κατακρῖναι ὑμᾶς, ταῦτα λέγω. Πόθεν δῆλον; Ἐκ τῆς ἀγάπης, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστε. Ἐπεὶ δὲ ἔνι καὶ ἀγαπᾷν, μὴ θέλειν δὲ συγκινδυνεύειν, φησίν· « Εἰς τὸ συναποθανεῖν. » Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ εὐημεροῦσι τοῖς φίλοις οὐ συγχαίρουσι διὰ βασκανίαν, προσέθηκε καὶ τὸ, « Συζῆν. » Τὸ πᾶν οὖν τοῦτό φησιν, ὅτι Καὶ ἐν κινδύνοις οὐ φευξόμεθα ὑμᾶς, καὶ ἐν εὐημερίαις συζήσομεν καὶ οὐ φθονήσομεν.

« Πολλή μοι παῤῥησία πρὸς ὑμᾶς, πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. » Ἐπειδὴ ἐδόκει πλήττειν αὐτοὺς λέγων, ὅτι « Στενοχωρεῖσθε, » καὶ, « Χωρήσατέ με, » ἀπολογεῖται νῦν θεραπεύων αὐτοὺς, καὶ φησὶν, ὅτι C Οὐχ ὡς καταγινώσκων ὑμῶν ταῦτα εἶπον, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς ὑμᾶς πολλὴν παῤῥησίαν, καὶ βουλόμενος ὑμᾶς ἐπιδοῦναι πρὸς ἀρετήν. Ὅτι γὰρ οὐ καταγινώσκω ὑμῶν, δῆλον ἐξ ὧν καὶ πρὸς ἄλλους καυχῶμαι ὑπὲρ ὑμῶν.

« Πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν. » Διορθωθέντες, φησὶν, ἐφ' οἷς ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ κατέγνων ὑμῶν, παρακλήσεώς με ἐπληρώσατε· καὶ οὐ μόνον παρεκαλέσατέ με (ὅπερ ἐστὶ λύπῃ ἀπαλλάξαι), ἀλλὰ καὶ χαρᾶς μετὰ δαψιλείας ἐπληρώσατε [88a]. Τὸ γὰρ πλῆθος τῆς χαρᾶς δηλοῖ διὰ τοῦ, « Ὑπερπερισσεύομαι. » Καὶ τοσαύτη, φησὶν, ἦν ἡ χαρὰ, ὥστε ἐπὶ D πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν μεγάλη οὔσῃ, ἴσχυσεν [89] αὕτη, καὶ κατέσβεσεν ἐκείνην. Ταῦτα δὲ δοκεῖ μὲν εἶναι ἐναντία οἷς πρὸ ὀλίγου περὶ αὐτῶν ἔλεγεν, οὐκ εἰσὶ δέ· καὶ ταῦτα γὰρ κἀκεῖνα, φιλοῦντος· ἐκεῖνα μὲν ἐλέγχοντος, ταῦτα δὲ βεβαιοῦντος, ὅτι οὐκ ἀπὸ ἔχθρας οἱ ἔλεγχοι, ἀλλ' ἀπὸ σφοδρᾶς ἀγάπης.

« Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδεμίαν ἔσχηκεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν. » Διηγεῖται τὴν θλῖψιν, καὶ ἐπαίρει αὐτὴν τῷ λόγῳ, ἵνα δείξῃ καὶ τὴν παρ' [90] αὐτῶν χαρὰν μεγάλην, εἴ γε τοσαύτην ὀδύνην

VERS. 2. « Capite nos, neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem fraudavimus. » Rursus sermonem de charitate movet. Quia enim terruerat eos cum diceret quod ab eo resilirent, agglutinarenturque incredulis et impuris, nunc mitigat eos, inquiens, « Capite nos, » hoc est, Accipite nos late, neque sit arctus nobis in vobis locus. Pseudapostolos autem innuens, « Neminem, inquit, « læsimus, » in pecuniis : « Neminem corrupimus, » hoc est, Decepimus, doctrina impia mentem eorum corrumpentes : « Neminem fraudavimus, » hoc est, Non rapuimus, non quæstum nostrum fecimus prædicationis prætextu.

VERS. 3. « Non ad condemnationem hæc dico. Prædixi enim, quod in cordibus nostris estis, ad commoriendum, et ad convivendum. » Non ut vos condemnem, hæc dico. Unde perspicuum est? Ex charitate, quod in cordibus nostris sitis. Quia vero fieri potest ut quispiam diligat, nec velit tamen una periculis se submittere, propterea dixit, « Ad commoriendum. » Ac quia multi, amicis prospere agentibus, præ invidia non congratulantur, addidit, « Et ad convivendum. » Totum autem quod ait, est hujusmodi : In periculis non fugiemus vos, in secundiore rerum statu convivemus, et non invidebimus.

VERS. 4. « Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio de vobis. » Quia eos percelluisse videbatur, dicendo, « Angustiamini, » et, « Capite me, » jam se excusat, ipsisque medetur, inquiens : Non ut condemnem vos, hæc locutus sum, sed ob multam meam, quam mihi de vobis polliceor, fiduciam ac libertatem, et quia cupio ad virtutem vos promovere. Quod enim vos non condemnem, vel inde planum est, quod etiam apud alios vestri nomine glorier.

« Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. » Quia correxistis ea, propter quæ vos in priore **279** Epistola condemnavi, consolatione me replestis. Nec solum me consolati estis (quod est a tristitia liberare), verum etiam lætitia largiter me implestis. Lætitiæ namque copiam indicat per verbum Ὑπερπερισσεύομαι, hoc est, superexubero. Ac tantum, inquit, gaudium erat, ut in omni afflictione nostra, eaque magna, prævaluit illud, illamque exstinxit. Ista autem iis quæ paulo ante de ipsis dixit, contraria videntur, sed non sunt. Nam tam hæc, quam illa amantis sunt : illa quidem arguentis, ista vero confirmantis, quod non ex inimicitia, sed ex amore vehementi istiusmodi increpationes proveniunt.

VERS. 5. « Etenim cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra. » Afflictionem suam narrat, eamque verbis aggravat, ut ostendat ingens esse gaudium quod ex ipsis dima-

Variæ lectiones.

[88a] ἐνεπλήσατε O. [89] ἦρεσεν O. [90] καὶ τὴν παράκλησιν αὐτῶν μεγάλην O.

net, siquidem tantum dolorem repulerit represseritque. Pulchre autem dixit, carnem requiem non habuisse : anima enim Pauli invincibilis erat.

« Sed omnem tribulationem passi sumus : foris pugnæ. » Ab infidelibus.

« Intus terrores. » Propter imbecilliores fideles, ne seducantur a falsis fratribus.

VERS. 6. « Sed qui consolatur humiles, nos consolatus est Deus in adventu Titi. » Quia multa eis attestatus erat, Titum etiam testem producit. Quis vero consolatur humiles? Deus, inquit : ille et nos consolatus est, utpote qui Titum nobis miserit; ejus enim adventus satis fuit ut dispergeret afflictionem nostram. Vult autem istum virum illis venerabilem reddere. Quare magni admodum facit ejus adventum.

VERS. 7 « Non solum autem in adventu ejus, verum etiam in consolatione quam ipse accepit in vobis. » Non solum, inquit, ob eam causam quod mihi tempore afflictionis meæ adfuit, me consolatus est, verum etiam quia hujusmodi vestram virtutem nobis denuntiavit, ex qua et ipse solamen adeptus est, hoc est, gavisus est in vobis, suscipiens vos propter virtutes vestras. Conciliat autem, et familiarem facit ipsis hunc virum, utpote qui eos apud ipsum laudaverat.

« Referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me. » Verisimile enim erat eos lugere et anxios esse, quare tam ægro esset animo præceptor, et quare tandiu abesset. Hinc non simpliciter dixit, Lacrymas, sed, « Fletum : » neque, Cupiditatem, sed, « Desiderium, » hoc est, vehementem inquisitionem : neque Iram, sed, « Æmulationem, » nempe adversus eum qui fornicatus erat. Propter me enim accensi et igniti estis, ut jussa mea capesseretis : vel etiam adversum pseudapostolos æmularemini pro me. Hæc autem dicit Apostolus, **280** non solum priores reprehensiones sanans, verum etiam revera suscipiens eos qui bene se gesserant. Multi enim malis moribus præditi erant, et hisce laudibus indigni; attamen illos ipse non diducit, verum cum encomia, tum vituperia communia in medium ponit, dans ita cuilibet sibi conscio eligere quod ad se pertineat.

« Ita ut magis gauderem. » Ex præsentia etiam ejus exhilaratus, magis, inquit, gavisus sum, quia talia mihi de vobis annuntiavit.

VERS. 8. « Itaque etiamsi contristavi vos in Epistola, me non pœnitet, quamvis pœnitebat me. » Etsi ejusmodi scripserim vobis, quibus excesserim modum objurgationis, ut adeo me pœniteret quod ultra modum vos increpaverim : ingens tamen commoditas quæ inde profluxit, non sinit me jam pœnitentia duci. Hæc autem dixit, non quod revera immoderate eos increpuerit, verum ut præconia eorum majora faciat.

A ἀπεκρούσατο. Καλῶς δὲ εἶπεν, ὅτι ἡ σὰρξ οὐκ ἔσχεν ἄνεσιν· ἡ γὰρ ψυχὴ τοῦ Παύλου ἀήττητος.

« Ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι· ἔξωθεν μάχαι. » Παρὰ τῶν ἀπίστων.

« Ἔσωθεν φόβοι. » Διὰ τοὺς ἀσθενεῖς τῶν πιστῶν, ἵνα μὴ παρασυρῶσιν ὑπὸ τῶν ψευδαδέλφων

« Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινούς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν [91] τῇ παρουσίᾳ Τίτου. » Ἐπειδὴ μεγάλα προσεμαρτύρησεν αὐτοῖς, καὶ τὸν Τίτον παράγει μάρτυρα. Τίς δὲ ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινούς; Ὁ Θεὸς, φησίν· οὗτος καὶ ἡμᾶς παρεκάλεσεν, ἅτε τὸν Τίτον ἡμῖν πέμψας· ἡ γὰρ παρουσία αὐτοῦ ἤρκεσεν εἰς τὸ διασκεδάσαι τὴν θλῖψιν ἡμῶν. Βούλεται δὲ αὐτοῖς αἰδέσιμον καταστῆσαι τὸν ἄνδρα. Διὰ τοῦτο

B μεγάλην τίθεται τὴν παρουσίαν αὐτοῦ.

« Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ᾗ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν. » Οὐ μόνον, φησὶ, κατ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἐπέστη ἡμῖν ἐν καιρῷ θλίψεως, παρεμυθήσατο, ἀλλ' ὅτι καὶ τοιαύτην τὴν ἀρετὴν ὑμῶν ἀπήγγειλεν, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς παρεκλήθη, τουτέστιν, ἐχάρη ἐφ' ὑμῖν, ἀποδεξάμενος ὑμᾶς διὰ τὰ κατορθώματα ὑμῶν. Οἰκειοῖ δὲ αὐτοῖς τὸν ἄνδρα, ὡς ἐπαινέσαντα αὐτοὺς πρὸς αὐτόν.

« Ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμὸν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ. » Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτοὺς πενθεῖν καὶ ἀλγεῖν· Τί οὕτως ἐδυσχέρανεν ὁ διδάσκαλος, τί τοσοῦτον ἀπέστη χρόνον; Διὸ

C οὐδὲ ἁπλῶς εἶπε, Δάκρυα, ἀλλ' « Ὀδυρμόν· » οὐδὲ, Ἐπιθυμίαν, ἀλλ', « Ἐπιπόθησιν, » τουτέστι, σφοδρὰν ἐπιζήτησιν· οὐδὲ, Ὀργὴν, ἀλλὰ, « Ζῆλον, » κατὰ τοῦ πεπορνευκότος. Ὑπὲρ ἐμοῦ γὰρ ἐπυρώθητε, καὶ διεκάητε, ὥστε τὸ πρόσταγμά μου πληρῶσαι [92]· ἢ καὶ πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους ἐζηλοῦτε ὑπὲρ ἐμοῦ. Ταῦτα δὲ λέγει ὁ Ἀπόστολος, οὐ μόνον θεραπεύων τὰς προτέρας ἐπιτιμήσεις [93], ἀλλὰ τῷ ὄντι καὶ ἀποδεχόμενος τοὺς κατωρθωκότας· ἦσαν μὲν γὰρ καὶ κακοήθεις πολλοὶ, καὶ ἀνάξιοι τούτων τῶν ἐπαίνων· ἀλλ' ὅμως αὐτὸς οὐ διαιρεῖ τούτους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐγκώμια καὶ τὰ ἐγκλήματα κοινὰ ἐν τῷ μέσῳ τίθησι, διδοὺς τῷ συνειδότι ἑκάστου ἐπιλέγεσθαι τὰ οἰκεῖα.

D « Ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι. » Καὶ ἐκ τῆς παρουσίας αὐτοῦ χαρεὶς, μᾶλλον ἐχάρη, φησὶν, ἐφ' οἷς ἀπήγγειλε τοιαῦτα περὶ ὑμῶν.

« Ὥστε εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην. » Εἰ καὶ τοιαῦτα, φησὶν, ἔγραψα ὑμῖν, ὥστε ὑπερβῆναι τὸ μέτρον τῆς ἐπιτιμήσεως, καὶ ποιῆσαί με μεταμεληθῆναι, ὡς ὑπὲρ μέτρον ἐπιπλήξαντα· ὅμως τὸ πολὺ κέρδος τὸ ἐξ αὐτῶν οὐκ ἐᾷ με μεταμελεῖσθαι νῦν. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἀμέτρως τῷ ὄντι ἐπιτιμήσας, ἀλλὰ τὰ ἐγκώμια αὐτῶν αὔξων.

Variæ lectiones.

[91] ἐπὶ o. [92] ποιήσαι o. [93] ἐπιπλήξεις o.

« Βλέπω γὰρ ὅτι ἡ Ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὥραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς· νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν· ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεόν. » Πρὸς ὥραν ἡ λύπη· τὸ δὲ κέρδος διηνεκές. « Χαίρω » δὲ, φησὶν, « οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε » (τί γάρ μοι κέρδος ἀπὸ τοῦ λυπηθῆναι ὑμᾶς;), « ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς [94] μετάνοιαν [95]. » Ὅρα δὲ, πῶς τὸ μὲν λυπῆσαι τῇ Ἐπιστολῇ ἀνατίθησιν· οὐκέτι δὲ λέγει, ὅτι Ὠφέλησεν ὑμᾶς· ὃ καὶ ἦν ἀληθές· ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀρετῆς τὸ πρᾶγμα ποιεῖ. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, ἐλυπήθητε· ἐλυπήθητε δὲ κατὰ Θεόν.

« Ἵνα ἐν μηδενὶ ἐξ ἡμῶν ζημιωθῆτε. » Ἐπιτιμηθέντες, φησὶ, παρ' ἡμῶν, ἐλυπήθητε κατὰ Θεὸν, καὶ λοιπὸν οὐκ ἐζημιώθητε παρ' ἡμῶν ἐν οὐδενί. Πάντες γὰρ, καὶ αὐτὸς ὁ τὰ ἔσχατα ἡμαρτηκὼς καὶ πεπορνευκώς, ἐβελτιώθητε [96]. Ὁ γὰρ διδάσκαλος τότε ζημιοῖ τὸν μαθητὴν, ὅταν ἁμαρτάνοντα μὴ ἐπιτιμᾷ. Εἰ γὰρ ἐπετιμήθη, ἔμελλε κερδᾶναι.

« Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται. » Φιλοσοφεῖ περὶ τῆς λύπης, καὶ δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἀεὶ κακὸν ἡ λύπη, ἀλλ' ὅταν κατὰ κόσμου [*f.* κόσμον] γίνηται, τουτέστι, διὰ χρήματα, διὰ δόξαν, διὰ τοὺς τελευτῶντας. Αὕτη γὰρ θάνατον κατεργάζεται, πάντως μὲν τὸν ψυχικὸν, πολλάκις δὲ καὶ τὸν σωματικόν· πολλοὶ γὰρ διὰ ταῦτα ἀπώλοντο. Διὰ μέντοι τὰς ἁμαρτίας λυπεῖσθαί τις θέλων, κατὰ Θεὸν λυπεῖται· τὸ γὰρ φάρμακον τοῦτο πρὸς ταύτην τὴν νόσον ἁρμόζει μόνην, σωτηρίαν ἀμεταμέλητον [97] κατεργαζόμενον (οὐδεὶς γὰρ ἑαυτοῦ καταγινώσκει ἐπὶ ἁμαρτίαις λυπηθέντος), καὶ ἁρπάζει [98] ἐκ τοῦ ψυχικοῦ θανάτου τὸν ἄνθρωπον.

« Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς πόσην κατειργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδήν. » Οὐκ ἀπ' ἄλλων, φησὶ, δείκνυμι τῆς κατὰ Θεὸν λύπης τὴν ὠφέλειαν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν καθ' ὑμᾶς. Οὐ μόνον γὰρ οὐ μετεμελήθητε ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ σπουδαιότεροι γεγόνατε.

« Ἀλλ' ἀπολογίαν. » Πρὸς ἐμέ. Ἀπελογήσασθε γάρ μοι [99] διὰ τῆς μετανοίας.

« Ἀλλ' ἀγανάκτησιν. » Πρὸς πεπορνευκότα.

« Ἀλλὰ φόβον. » Πρὸ ἐμέ· φόβου γὰρ ἦν ἡ τοσαύτη καὶ οὕτω ταχεῖα [1] διόρθωσις.

« Ἀλλ' ἐπιπόθησιν. » Πρὸς ἐμέ. Εἰπὼν δὲ φόβον, ἵνα μὴ δόξῃ αὐθεντεῖν, συντόμως διωρθώσατο, ἐπιπόθησιν εἰπών· ὅπερ ἐνδεικτικὸν ἀγάπης, οὐκ ἐξουσίας.

« Ἀλλὰ ζῆλον. » Τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ.

A VERS. 8, 9. « Video enim quod Epistola illa, etiamsi ad tempus, vos contristaverit. Gaudeo nunc, non quod contristati estis, sed quod contristati estis ad pœnitentiam : contristati autem estis secundum Deum. » Tristitia ad horam durat, utilitas autem perpetua est. « Gaudeo » vero, « non quod contristati estis, » (quid enim lucri mihi accedit ex eo quod vos mœreatis?) « sed quia constristati estis ad pœnitentiam. » Observa autem quomodo tristitiam Epistolæ attribuit, et non dicit, quod vobis profuerit (id quod verum erat), sed illorum virtuti rem ascribit. Vos enim, inquit, « contristati estis : contristati autem estis secundum Deum. »

« Ut in nullo detrimentum patiamini a nobis. » Objurgati a nobis, inquit, contristati estis secundum B Deum, ac in nulla porro re a nobis læsi estis, damnumve passi. Omnes enim vos, atque etiam ipse qui extreme deliquerat per fornicationem, mores vestros correxistis. Præceptor enim tum discipulo damnum infert, quando delinquentem non objurgat. Nam si objurgatus esset, ipsi in lucrum cederet.

VERS. 10. « Tristitia namque quæ est secundum Deum, pœnitentiam ad salutem haud pœnitendam operatur : mundi vero tristitia mortem operatur. » Philosophatur de mœrore, ostendens quod non semper sit noxia res mœror, sed quando secundum mundum fiat, hoc est propter pecunias, propter gloriam, propter mortuos. Ista enim mortem efficit, omnino quidem animæ, sæpenumero autem et corporis : haud pauci enim ob has res perierunt. Propter peccata vero si quis libenter tristatur, secundum Deum contristatur. Medicina enim hæc ad hanc ægritudinem solam commodat, haud pœnitendam salutem efficiens (nemo enim **281** seipsum condemnat peccati nomine contristatum), hominemque a morte animæ eripit.

VERS. 11. « Ecce enim quod secundum Deum contristati fuistis, quantam in vobis genuit sollicitudinem. » Non aliunde, inquit, demonstro commoditatem ex tristitia secundum Deum provenientem, sed ex rebus vestris. Non tantum enim non pœnituit vos quod contristati fueritis, verum etiam studiosiores facti estis.

« Sed defensionem. » Erga me. Excusati enim C apud me estis, quia resipuistis.

« Sed indignationem. « Erga eum qui fornicatus erat.

« Sed timorem. Erga me : timoris enim erat tanta adeoque festina correctio.

« Sed desiderium. » Erga me. Cum autem metum dixisset, ne putaretur ista ex auctoritate quadam suiipsius dicere, statim correxit, desiderium inquiens : quod charitatis, non potestatis erat indicium.

« Sed æmulationem. » Pro Deo.

Variæ lectiones.

[94] πρὸς o. [95] μεταμέλειαν m. [96] ἐβελτιώθησαν o. [97] ἀμετανόητον o. [98] ἁρπάζον o. [99] πρὸς ἐμὲ o. [1] τραχεῖα o.

« Sed vindictam. » Legum Dei : istas enim injuriam passas ulciscebantur.

« In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse in negotio. » Non solum, inquit, nihil tale estis ausi, quale fornicator iste, sed neque oblectati estis in illo. Quia enim in priore Epistola dixerat, « Et vos inflati estis » (id quod eos socios constituebat sceleris), talem, inquit, jam nunc suspicionem de vobis detrivistis, demonstrastisque vos esse puros ab hac reprehensione.

VERS. 12. « Igitur etiamsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram quam habemus pro vobis erga vos coram Deo. » Ne dicant ei, Quid igitur increpabas nos, si in hoc negotio incontaminati eramus? ait : Tantam habeo gratiam litteris illis, nec pœnitet me objurgationis, ut etiam dicam, quod propter hoc ipsum hæc scripserim, ut dilectio mea et sollicitudo mea pro vobis manifestetur erga vos coram Deo, hoc est inspectante Deo, quod vera sit. Metuabam enim ne in vos quoque perveniret contagium. Quem autem dicit injuriam intulisse, et injuria affectum esse? Eos qui fornicati erant : utrique enim se mutuo injuria affecerunt. Quomodo autem dicit, Non propter hos scripsi? Hoc est, scripsi quidem, idque propter hos, sed non præcipue propter eos, propter vos vero potius, operam dans ne tota civitas læderetur : perinde ac cum dicit, Num Deus curam gerit boum [f] ? non hoc dicit, quod Deus nulla boum cura tangatur : qui enim conditi fuissent? verum quia propter boves præcipue non sancit leges.

282 VERS. 13. « Propterea consolationem accepimus. » Eo quod studium meum apparuit pro vobis, neque spes mea me fefellit, propter hoc, inquit, maximam consolationem accepi.

« Super consolatione autem vestra abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi. » Nunc vero ad consolationem qua consolati estis, me, ut dictum est, longe adhuc vehementius gavisus sum super gaudio Titi. Ista vero lætitia et consolatio ex vobis est, et propter vos. Ait ergo deinceps :

VERS. 13, 14. « Quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis. Nam si quod gloriatus sum ipsi de vobis, non sum pudefactus. » Eam ob rem exhilaratus sum, inquit, quod invenit vos Titus tales, quales ego ipsi dixi vos esse. Proinde et ipse recreatus est, cum tales vos invenerit, neque quidquam asperum aut injucundum ipsi a vobis occurrit. Quod vero Paulus discipulorum nomine gloriatur, indicat virtutibus eos conspicuos fuisse, ipsumque liberorum amantem. Tales igitur hodieque convenit discipulos esse atque præceptores.

« Sed sicut omnia in veritate locutus sum vobis,

A « Ἀλλ' ἐκδίκησιν. » Τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων · ἐξεδίκησαν [2] γὰρ τούτους ὑβρισθέντας.

« Ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι ἐν τῷ πράγματι. » Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ἡμῖν τοιοῦτον τετόλμηται, οἷον τῷ πεπορνευκότι, ἀλλ' οὐδὲ συνήσθητε αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἰρήκει · « Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ · » ὅπερ αὐτοὺς κοινωνοὺς καθίστη [4] [*f.* καθίστη] τοῦ ἐγκλήματος · φησὶν, ὅτι Νῦν καὶ ταύτην τὴν ὑποψίαν ἀπετρίψατε καὶ ἐδείξατε ἑαυτοὺς καθαροὺς τοῦ ἐπὶ τούτῳ μώμου.

« Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' ἕνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Ἵνα μὴ εἴπωσιν B αὐτῷ · Τί οὖν ἐπετίμας [4] ἡμῖν, εἰ ἄγνοι ἦμεν ἐν τῷ πράγματι; φησὶν, ὅτι Τοσαύτην [6] ἔχω χάριν τοῖς γράμμασιν [6] ἐκείνοις, καὶ οὐ μεταμέλομαι ἐπὶ τῇ ἐπιτιμήσει, ὥστε καὶ λέγω, ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο ἔγραψα ταῦτα, ἵνα ἡ ἀγάπη μου, καὶ ἡ σπουδή μου ἡ ὑπὲρ ὑμῶν, φανερωθῇ πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, ἐφορῶντος τοῦ Θεοῦ ὅτι ἀληθής ἐστιν. Ἐδεδοίκειν γὰρ μὴ καὶ εἰς ὑμᾶς διαβῇ ἡ λύμη. Τίνα δὲ λέγει ἀδικήσαντα καὶ ἀδικηθέντα; Τοὺς πεπορνευκότας · ἀμφότεροι γὰρ ἀλλήλους ἠδίκησαν. Πῶς δέ φησιν, ὅτι Οὐχ ἕνεκα τούτων ἔγραψα; Τουτέστιν, Ἔγραψα μὲν καὶ διὰ τούτους, ἀλλ' οὐ προηγουμένως δι' αὐτούς · δι' ὑμᾶς δέ, σπουδάζων ἵνα μὴ ὅλη ἡ πόλις βλαβῇ · ὥσπερ καὶ ὅταν λέγει · « Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; » οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι οὐ μέλει · C πῶς γὰρ ἂν συνέστησαν; ἀλλ' ὅτι οὐ προηγουμένως διὰ τοὺς βόας νομοθετεῖ.

« Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα. » Διότι ἡ σπουδή μου ἐφάνη ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ οὐ διεψεύσθησάν μου [7] αἱ ἐλπίδες, διὰ τοῦτο, φησὶ, παραμυθίαν μεγίστην παρεδεξάμην.

« Ἐπὶ δὲ τῇ παρακλήσει ὑμῶν περισσοτέρως μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου. » Νῦν δὲ ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν ᾗ παρεκλήθην ἀφ' ὑμῶν, ὡς εἴρηται, ἔτι περισσότερον ἐχάρην καὶ ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου · καὶ αὕτη δὲ ἡ χαρὰ καὶ ἡ παράκλησις ἐξ ὑμῶν ἐστι, καὶ δι' ὑμᾶς. Φησὶν οὖν ἑξῆς·

« Ὅτι ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν. Ὅτι εἴ τι αὐτῷ κεκαύχημαι ὑπὲρ ὑμῶν, D οὐ κατῃσχύνθην. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐχάρην, ὅτι εὗρεν ὑμᾶς ὁ Τίτος τοιούτους, οἵους ἐγὼ αὐτῷ [8] ἔλεγον εἶναι ὑμᾶς · καὶ ἀνεπαύθη καὶ αὐτὸς εὑρὼν ὑμᾶς τοιούτους, καὶ οὐδὲν δυσχερὲς αὐτῷ ἢ ἀηδὲς ἀφ' ὑμῶν ἀπήντησε. Τὸ δὲ καυχᾶσθαι τὸν Παῦλον ἐπὶ τοῖς μαθηταῖς, δείκνυσι καὶ αὐτοὺς [9] ἐναρέτους, κἀκεῖνον [10] φιλότεκνον. Τοιούτους δεῖ εἶναι καὶ νῦν τούς τε μαθητὰς καὶ τοὺς διδασκάλους.

« Ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλάλησα ὑμῖν, οὕτω

[f] I Cor. IX, 15.

Variæ lectiones.

[2] ἐξεδικήσατε γὰρ τοὺς ὑϐ. ο. [3] καινοὺς καθιστᾷ ο. [4] ἐπετίμησας ο. [5] τοσοῦτον ο. [6] πράγμασιν ο. [7] μοι ο. [8] αὐτὸς ο. [9] ἐκείνους ο. [10] καὶ αὐτὸν ο.

καὶ ἡ καύχησις ὑμῶν ἡ ἐπὶ Τίτου ἀληθὴς ἐγενήθη. » Ὥσπερ, φησὶν, ὅσα ἐκήρυξα ὑμῖν, ἀληθῆ ἦσαν, ἢ ὅτι εἰκὸς ἦν καὶ περὶ τοῦ Τίτου αὐτοῖς ἐγκώμια εἰπεῖν. Ὥσπερ οὖν ταῦτα πάντα ἀληθῆ, οὕτω καὶ ὅσα περὶ ὑμῶν ἐκαυχησάμην, ἀληθῆ ἐφάνη [11].

« Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶν εἰς ὑμᾶς. » Διὰ τοῦτο τὸν Τίτον αὐτοῖς συνιστᾷ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἀνταγαπῶσιν αὐτὸν, ὡς συνδεδεμένον αὐτοῖς καὶ περικαιόμενον αὐτῶν. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε, « Τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, ἵνα τὸ ἐνδιάθετον καὶ διάπυρον τῆς γνησίας ἀγάπης δηλώσῃ.

« Ἀναμιμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοὴν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. » Τὰς αἰτίας τίθησι δι' ἃς αὐτοὺς ὁ Τίτος οὕτως ἀγαπᾷ, δεικνὺς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀγάπης ἐξ αὐτῶν οὖσαν, καὶ ἅμα προτρέπων αὐτοὺς ἔτι εἰς ταύτην. Οὐ γὰρ B ἁπλῶς ἀγάπην ἢ σπουδὴν ἐνεδείξασθε εἰς αὐτὸν, ἀλλ' ὑπακοὴν, ὡς τέκνα πατέρα ὑποδεξάμενοι, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄρχοντα. « Μετὰ φόβου » γὰρ, « καὶ » ἔτι « μετὰ τρόμου. » Διπλῆν γὰρ αὐτοῖς ἀρετὴν μαρτυρεῖ· ἀγάπην, ὡς πρὸς πατέρα· καὶ φόβον, ὡς πρὸς ἄρχοντα· ἵνα μήτε ἡ ἀγάπη χωρὶς φόβου οὖσα ἐκλυθῇ, μήτε ὁ φόβος χωρὶς τῆς ἀγάπης ὢν, ἄχαρις ᾖ.

« Χαίρω ὅτι ἐν παντὶ θαῤῥῶ ἐν ὑμῖν. » Οὐ διὰ τὸν Τίτον χαίρω τοσοῦτον, ὅτι ἐτιμήθη παρ' ὑμῶν, ἀλλ' ὅτι τοιούτους ὑμᾶς εὑρίσκω, μὴ καταισχύνοντάς με, ἀλλὰ ποιοῦντάς με θαῤῥεῖν καὶ παῤῥησιάζεσθαι ἐφ' ὑμῖν ἐν παντὶ πράγματι καὶ καιρῷ. Καὶ ἄλλως δὲ, θαῤῥῶ ἐφ' ὑμῖν, ὅτι ὅσα ἂν ἢ πράξω, ἢ λέξω πρὸς C ὑμᾶς, ἡδέως ταῦτα δέχεσθε, καὶ πρὸς τὴν ὑμῶν αὐτῶν βελτίωσιν, κἂν ἐπιπλῆξαι δέῃ, κἂν ἐγκωμιάσαι, κἄν τι βαρὺ ἐπιτάξαι.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

« Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην [12] ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας. » Οὐ μάτην προλαβὼν τὰ πολλὰ ἐγκώμια τούτοις [13] ἔπλεξεν, ἀλλὰ προλεαίνων αὐτοὺς, ἐπειδὴ ἔμελλεν εἰς φιλοπτωχίαν προτρέψασθαι. Διὰ τοῦτο γάρ τοι καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι « Θαῤῥῶ ἐφ' ὑμῖν. » τουτέστιν, ὅτι Ὅσα ἂν ὑμῖν λέγω, ποιεῖτε. Οὐκ εἶπεν οὖν εὐθὺς, Δότε ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ τὰ ἑτέροις πεπραγμένα εἰς μέσον τιθεὶς, πρὸς τὸν D ὅμοιον ζῆλον καὶ τούτους προτρέπεται. Ὅρα δὲ, πῶς χάριν Θεοῦ τὴν ἐλεήμονα γνώμην καλεῖ, ἅμα μὲν ἀνεπίφθονον τὸν λόγον ἐργαζόμενος, ἅμα δὲ καὶ ἐκκαλούμενος τοὺς Κορινθίους ὥστε ἁρπάσαι καὶ αὐτοὺς τὸ αὐτὸ ὡς χάρισμα τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, Τῇδε ἢ τῇδε τῇ πόλει, ἀλλ' ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν ἐπαινεῖ, ἵνα καὶ αὐτοὶ πάντες πρὸς τὰ ἴσα ἀποβλέψωσιν.

« Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν. » Τουτέστι, πολλὰ θλιβέντες, καὶ οὕτως, ὥστε δόκιμοι γενέσθαι διὰ τῆς ὑπομονῆς·

sic et gloriatio nostra quæ fuit super Tito, vera fuit. » Ut, inquit, quæcunque prædicavi vobis vera fuerunt, vel quia verisimile erat eum de Tito ipsis encomia dixisse. Quemadmodum igitur hæc omnia vera, sic quæcunque de vobis gloriatus sum, vera visa sunt.

Vers. 15. « Et viscera ipsius abundantius sunt erga vos. » Titum ideo ipsis commendat, ut ipsi rursus eum diligant, ceu colligatum ipsis et ipsorum amore flagrantem. Ideo enim dixit, « viscera ejus, » ut affectum et ignem genuinæ charitatis indicet.

« Reminiscentis omnium vestrum obedientiam, quomodo cum tremore et timore excepistis illum. » Causas reddit propter quas Titus eos adeo diligit, ostendens principium dilectionis ex ipsis esse, simulque eos adhuc ad hanc adhortatur. Non enim simpliciter charitatem aut studium vestrum erga ipsum ostendistis, sed obedientiam, tanquam liberi patrem recipientes, imo tanquam principem : nam « cum timore, » atque insuper, « cum tremore. » Duplicem enim ipsis virtutem inesse testatur, dilectionem veluti ad patrem, et metum, tanquam ad principem, ut neque charitas sine timore deficiat, neque timor a dilectione sejunctus injucundus sit et ingratus.

Vers. 16. « Gaudeo quod in omnibus confido in vobis. » Non propter Titum tantum gaudeo, quod honoratus sit a vobis, verum quia tales vos invenio, qui non pudefaciatis me, sed potius confidentem reddatis, ac libere de vobis loquentem, in omni re ac tempore. Quin et aliter, confido etiam ac polliceor mihi de vobis, **283** quod quæcunque vel dixero vel fecero vobis, libenter vos suscipiatis, et ad vestram emendationem, sive increpare sive laudare sive grave quid præcipere opus fuerit.

CAPUT VIII.

Vers. 1. « Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ. » Non frustra in superioribus multis præconiis eos evexit, verum antea leniit eos, quia ad paupertatis amorem eos adhortaturus erat. Propterea enim et supra dixit; « Confido in vobis, » hoc est, quæcunque vobis dico, facitis. Non dixit autem statim, Date eleemosynam, sed quæ ab aliis acta erant, in medium promens, ad similem zelum et hos adhortatur. Observa autem quomodo gratiam Dei misericordem mentem appellet : partim quidem sermonem invidia vacuum faciens, partim ut Corinthios provocet, ut et ipsi idem tanquam donum Dei arripiant. Non dixit autem, Huic vel illi urbi, verum totam Macedoniam commendat, ut et ipsi omnes ex æquo ad similia respiciant.

Vers. 2. « Quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit. » Id est, multum afflicti, et sic ut probati fiant per patien-

Variæ lectiones.

[11] ἐφάνησαν O. [12] δοθεῖσαν O. [13] τούτων ἐπέλεξεν O.

tiam : non succubuerunt tamen, sed magis gavisi sunt : et non simpliciter, verum cum exuberantia.

« Et profunda paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum. » Hoc est, quemadmodum ingens afflictio exuberavit in lætitiam : sic ingens et profunda eorum paupertas eleemosynis non solum non erat impedimento, verum etiam eos potius divitiis abundare persuasit. Non autem dixit, Eorum quæ data sunt, sed « Simplicitatis, » hoc est candidi animi, ad largiendum prompti. Non enim ex multitudine donorum, sed animi promptitudine liberalitas æstimatur. Hoc autem mirandum, quod tanta ex paupertate (direpti enim sunt a propriis contribulibus) tantam liberalitatem ostenderint.

VERS. 3, 4. « Quia pro viribus testimonium illis reddo, et supra vires voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos. » Interpretatur quod dixit, Pro viribus, inquiens, imo « Et supra vires : » hoc enim appellat exuberantiam simplicitatis, « Supra vires, » inquam. Quin etiam non admoniti a nobis, sed, « Voluntarii. » Et quid hoc dico? illi ipsi multum adhortabantur nos et rogabant. Hæc autem dicit, ut ipsos etiam commonefaciat non tam multa dare, quam cum alacritate. Ideoque in sermone de hac re immoratur.

284 « Gratiam et communicationm ministerii quod fit in sanctos. » Deest, Adhortabantur nos suscipere ministerium hoc. « Gratiam » autem dixit, ut quia Corinthii spiritualium charismatum æmulatores essent, huic quoque ceu charismati accurrant, perinde ac supra commemoratum est. « Communicationem » autem vocavit, ut discant quod non solum dant, verum etiam accipiunt.

VERS. 5. « Et non sicut speravimus. » Non sperassemus, inquit, quod in tanta paupertate et afflictione existentes, nos adeo enixe rogassent, ut susciperemus ministerium eorum.

« Sed seipsos dederunt primun Domino, deinde et nobis per voluntatem Dei. » Alias eorum virtutes hic commemorat. Non enim ideo elati quia eleemosynæ studebant, alia neglexerunt : cæterum seipsos dederunt totos Domino, ad omne opus Deo gratum toto et indiviso animo inclinantes. Quin etiam nobis dederunt seipsos, hoc est, in omnibus subjecti fuerunt, charitatem ostenderunt per voluntatem Dei, hoc est uti Deo placet, et non humanæ rationi.

VERS. 6. « Ut nos adhortaremur Titum, ut quemadmodum jam antea cœpisset, in vobis sic perficeret gratiam hanc. » Adeo, inquit, illi sese ad eleemosynam dederunt, ut ego conspicatus rem, anxie cogitarem pro vobis, ne ipsis inferiores essetis, ac propterea adhortarer Titum ut veniret ad vos : quod et ipse jam antea exorsus erat, id est,

A ὅμως οὐ κατέπεσον, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ χαρὰν ἔσχον · καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ περισσείας.

« Καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν. » Τουτέστιν, ὥσπερ ἡ πολλὴ θλῖψις ἐπερίσσευσεν εἰς χαράν, οὕτως ἡ πολλὴ αὐτῶν καὶ βαθεῖα πτωχεία οὐ μόνον οὐκ ἐνεπόδισεν εἰς ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ περισσεῦσαι αὐτοὺς παρέπεισεν εἰς τὸν πλοῦτον. Οὐκ εἶπε δὲ, Τῶν δοθέντων, ἀλλὰ, « Τῆς ἁπλότητος · » τουτέστι, τῆς ἀφθόνου γνώμης, τῆς εὐμεταδότου. Οὐ γὰρ τῷ πλήθει τῶν διδομένων, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει κρίνεται ἡ φιλοτιμία. Τοῦτο οὖν θαυμαστὸν, ὅτι ἐκ τοσαύτης πενίας (διηρπάγησαν γὰρ ὑπὸ τῶν οἰκείων [14] συμφυλετῶν) τοσαύτην ἐπεδείξαντο [15] φι-

B λοτιμίαν.

« Ὅτι κατὰ δύναμιν μαρτυρῶ, καὶ ὑπὲρ δύναμιν αὐθαίρετοι, μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν. » Ἑρμηνεύει ὃ εἶπε, καί φησιν, ὅτι Ὅση δύναμις, μᾶλλον δὲ « καὶ ὑπὲρ δύναμιν · » τοῦτο γὰρ ἡ περισσεία τῆς ἁπλότητος, τὸ, « ὑπὲρ δύναμιν, » φησίν. Ἀλλὰ καὶ μηδὲ [16] προτραπέντες παρ' ἡμῶν, ἀλλ' « αὐθαίρετοι. » Καὶ τί τοῦτο λέγω; Αὐτοὶ μὲν οὖν ἐκεῖνοι πολλὴν παράκλησιν εἰσφέροντες, καὶ δεόμενοι ἡμῶν. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα καὶ αὐτοὺς προτρέψηται οὐ τοσοῦτον εἰς τὸ πολλὰ δοῦναι, ὅσον εἰς τὸ μετὰ προθυμίας. Διὸ καὶ ἐνδιατρίβει τῷ περὶ τούτου λόγῳ.

C « Τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους. » Λείπει τὸ, Παρεκάλουν ἡμᾶς ἀναδέξασθαι τὴν διακονίαν ταύτην. « Τὴν χάριν » δὲ, εἶπεν, ἵνα ἐπειδὴ ζηλωταὶ ἦσαν τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων οἱ Κορίνθιοι, ἐπιδράμωσι καὶ τούτῳ ὡς χαρίσματι, καθὰ καὶ ἀνωτέρω εἴρηται. Καὶ « κοινωνίαν » δὲ ἐκάλεσεν, ἵνα μάθωσιν ὅτι οὐ μόνον διδόασιν, ἀλλὰ καὶ λαμβάνουσι.

« Καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν. » Οὐκ ἠλπίσαμεν ὅτι καὶ τοσαύτην πενίαν ἔχοντες, καὶ ἐν τοσαύτῃ θλίψει ὄντες, τοσαῦτα δεηθήσονται ἡμῶν, ἵνα δεξώμεθα τὴν διακονίαν αὐτῶν.

« Ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ. » Ἐνταῦθα καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς αὐτοῖς προσμαρτυρεῖ · οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἐλεημοσύνης [17] ἐπεμελήθησαν τυφωθέντες, τῶν ἄλλων ἠμέλησαν, ἀλλ' ὅλους ἑαυτοὺς ἔδωκαν τῷ

D Κυρίῳ, πρὸς πᾶν ἔργον θεάρεστον ὁλοψύχως [18], καὶ οὐ μετὰ διψυχίας [19] νεύσαντες. Καὶ ἡμῖν δὲ ἔδωκαν ἑαυτοὺς, τουτέστιν, ἐν πᾶσιν ὑπετάγησαν, ἀγάπην διὰ θελήματος Θεοῦ ἐνεδείξαντο · τουτέστιν, ὡς ἀρέσκει Θεῷ, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ.

« Ὥστε ἡμᾶς παρακαλέσαι Τίτον, ἵνα καθὼς προενήρξατο, ἐν ὑμῖν ἐπιτελέσῃ οὕτω καὶ τὴν χάριν ταύτην. » Τοσοῦτον, φησὶν, ἐκεῖνοι ἔδωκαν ἑαυτοὺς εἰς ἐλεημοσύνην, ὥστε ἐμὲ ἰδόντα τὸ πρᾶγμα μεριμνῆσαι ὑπὲρ ὑμῶν, μήπως ἐλαττωθῆτε αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο παρακαλέσαι Τίτον ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς [20] καὶ πρὸ τῆς ἐμῆς προτροπῆς. Οἰκειοῖ δὲ αὐτοῖς

Variæ lectiones.

[14] ἰδίων o. [15] ἐνεδείξ. o. [16] μὴ o. [17] ἐλεημοσύνην o. [18] ὁλοκλήρως o. [19] διχοψυχίας o. [20] Ἴσ. ὃ καὶ προενήρξατο αὐτὸς, τουτέστι, προέθετο ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς o.

τὸν Τίτον διὰ τούτων, ἵνα ἐλθόντι καὶ συμβουλεύοντι περὶ ἐλεημοσύνης, εὐκολώτερον αὐτῷ πεισθῶσιν, ὡς τὰ ὑπὲρ αὐτῶν φρονοῦντι. Καὶ πάλιν δὲ χάριν ἐκάλεσε τὸ πρᾶγμα. Μέγα γὰρ τῷ ὄντι, καὶ δῶρον Θεοῦ, καὶ ἐξομοιοῦν αὐτῷ δυνατὸν τὸν μετιόντα· ὅθεν καί τις σοφός φησι· « Μέγα ἄνθρωπος, καὶ τίμιον ἀνὴρ ἐλεήμων [21]. »

A proposuerat venire ad vos, priusquam eum commonefacerem. Per hæc autem Titum ipsis conciliat, ut ubi venerit atque de eleemosyna consultet, facilius ei credant, ceu cogitanti quæ ad eorum salutem faciant. Rursus autem gratiam vocavit rem istam : magnum enim revera est ac Dei donum, eumque, qui ejus est particeps, Deo assimilare valet. Unde et sapiens quispiam dixit : « Magnum quiddam est homo, et pretiosum vir misericors. »

« Ἀλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει, καὶ λόγῳ, καὶ γνώσει, καὶ σπουδῇ πάσῃ, καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἀγάπῃ ἐν ἡμῖν, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε. » Μετ' ἐγκωμίων προτρέπεται, καί φησιν, ὅτι Ὥσπερ τὰ ἄλλα πάντα μετὰ [22] περισσείας ἔχετε, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, οὐχ ἵνα δῶτε, ἀλλ' ἵνα [23] περισσεύητε, ἢ ὑπὲρ τοὺς Μακεδόνας, ἢ ἵνα δαψιλεύσησθε ἁπλῶς. « Πίστει » δὲ, τῇ τῶν χαρισμάτων, τῇ ἀδιστάκτῳ· « λόγῳ, » τῷ τῆς σοφίας· « γνώσει, » τῇ τῶν δογμάτων· « καὶ σπουδῇ πάσῃ, » τῇ εἰς τὴν ἄλλην ἀρετήν· καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ. Προεῖπε γὰρ, ὅτι Ἐνεδείξασθε τῷ Τίτῳ τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην, ζηλοῦντες ὑπὲρ ἐμοῦ.

« Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω. » Τουτέστιν, Οὐκ ἀναγκάζων ὑμᾶς, οὔτε ὡς κατεξουσιάζων.

VERS. 7. « Sed sicut in omnibus abundatis fide et sermone et scientia et omni sollicitudine et charitate vestra in nos, ut et in hac gratia abundetis. » Laudando adhortatur, inquiens : Quemadmodum cætera omnia abunde tenetis, sic et hoc loco, non ut detis, verum ut exuberetis, vel supra Macedones, vel ut largi sitis simpliciter. « Fide » autem, nempe charismatum, indubitata; « sermone, » sapientiæ; scientia, doctrinarum; « et omni sollicitudine, » erga aliam virtutem : « et charitate, » quam vos in nos habetis. Nam supra dixit, Indicastis Tito dilectionem vestram in me, æmulantes pro me.

B

« Ἀλλὰ διὰ τῆς ἑτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων. » Τουτέστι, Διὰ τοῦτο ἐπαινῶ τοὺς Μακεδόνας, ἵνα διὰ τῆς ἐκείνων σπουδῆς τὴν ὑμετέραν πρὸς τοὺς πένητας ἁγίους ἀγάπην δοκιμωτέραν ἀποδείξω καὶ λαμπροτέραν.

VERS. 8. « Non quasi imperans dico. » Hoc est, **285** non cogo vos, neque velut aliquam in vos potestatem habens.

« Sed per aliorum sollicitudinem, etiam vestræ charitatis ingenuum bonum comprobans. » Hoc est, propterea laudo Macedones, ut per illorum diligentiam vestram erga pauperes sanctos dilectionem probatiorem et fulgentiorem reddam.

« Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὤν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε. » Τουτέστιν, Ἐννοήσατε, ἀναλογίσασθε τὸ μέγα μυστήριον, καὶ οὐδενὸς φείσεσθε [24]. Εἰ γὰρ ἀπιστεῖς [24*], φησὶν, ὅτι ἡ πτωχεία πλούτου ἐστὶ ποιητική, ἐννόησόν σου τὸν Δεσπότην, καὶ οὐκέτι ἀπιστήσεις. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐπτώχευσε, τουτέστι, τὴν κάτω κειμένην καὶ ἄτιμον σάρκα ἀνέλαβε, καὶ τἆλλα πάντα τῆς ἀτιμίας ὑπέστη, καὶ ταῦτα δι' ἡμᾶς, τοὺς ἀναξίους, τοὺς ἐχθροὺς, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἐπλουτήσαμεν. Ποῖον δὲ πλοῦτόν φησι; Τὸν τῆς εὐσεβείας, τὸν καθαρισμὸν, τὸν ἁγιασμὸν, καὶ τἆλλα ἀγαθὰ, ἃ καὶ ἔδωκε καὶ δώσει.

VERS. 9. « Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quod propter vos pauper factus est, cum dives esset, ut illius inopia vos divites essetis. » Hoc est, cogitate, expendite vobiscum ingens mysterium, et nulli rei parcetis. Si enim non credis, inquit, quod paupertas divitiarum sit effectrix, considera Dominum tuum, et non amplius dubitabis. Nisi enim ille pauper factus esset, hoc est, infra jacentem et ingloriam carnem suscepisset, aliaque cuncta contumeliosa sustinuisset, idque propter nos indignos, inimicos suos, nos haud essemus ditati. Quales autem opes ait? Pietatem, puritatem, sanctificationem, cæteraque bona, quæ cum dedit tum daturus est.

G

« Καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι· τοῦτο γὰρ ὑμῖν συμφέρει. » Ὅρα πῶς ἀνεπαχθὴς εἶναι σπουδάζει. « Γνώμην » γὰρ, φησὶ, « δίδωμι· » τουτέστι, Συμβουλὴν, οὐκ ἀνάγκην ἐπιτίθημι· καὶ αὐτὴν δὲ τὴν συμβουλὴν ποιοῦμαι διὰ τὸ συμφέρειν ὑμῖν μᾶλλον ἢ τοῖς λαμβάνουσιν.

VERS. 10. « Et consilium in hac re do : hoc enim vobis utile est. » Animadverte quomodo minime molestus esse contendat. « Consilium » enim, inquit, « do, » id est, consulo, non necessitatem impono. Istud autem consilium do, eo quod vobis magis prosit quam accipientibus.

D

« Οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξασθε ἀπὸ πέρυσι· νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε. » Οὐκέτι ἐκ τῆς τῶν ἑτέρων σπουδῆς αὐτοὺς προτρέπεται, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτῶν προθυμίας· καί φησιν, ὅτι Ἑκόντες ἐπὶ τοῦτο ἤλθετε, καὶ οὐ μόνον ἀρχὴν κατεβάλεσθε πρὸς τὸ ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ

VERS. 10, 11. « Qui non solum facere, sed et velle cœpistis ab anno superiore, nunc vero et facto perficite. » Non porro ex aliorum studio eos commonefacit, cæterum ex sua ipsorum promptitudine : Sponte, inquiens, ad hoc venistis, nec solum facienti fundamentum jecistis, verum etiam vo-

Variæ lectiones.

[21] μέγα γὰρ ἄνθρωπος, ἀνὴρ καὶ τίμιος ἐλεήμων O. [22] ἐκ O. [23] ἵνα δὲ O. [24] οὐδὲ νοσφίσεσθε O. [24*] ἀπιστεῖτε O.

lendi, hoc est, ut voluntarii nulloque adhortante, faciatis. Nunc igitur consilium vobis do, ut et opus perficiatis.

« Ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit et perficiendi ex eo quod habetis. » Ut bonum in promptitudine non sistat, sed et opere perficiatur. Nam sicut promptitudinem et deliberationem voluntas facit, sic et opus ex facultate nascitur. Qui igitur habet, impleat opus : nam qui non habet, quod ad voluntatem attinet, opus implevit.

VERS. 12. « Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet. » Vide sapientiam ejus, uti Macedones (Thessalonicenses inquam) commendans, quod supra vires præstiterint, ab his nihil ultra vires poscat. Si igitur animos pronos habueritis, pro virili quæ potestis contribuite, ac suscipit hæc Deus.

VERS. 13. « Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio. » Non ut alii, **286** inquit, in quiete ac deliciis agant, vos oportet supra vires elargiri, ut ex hoc penuriam et afflictionem sustineatis. Atqui Dominus viduam etiam laudavit, quæ omnes facultates suas impertiit [g]. Verum enim vero Paulus hoc nunc non agit, partim quod imbecilliores erant, partim quod opulenti erant : atque omnino si pro viribus suis dedissent, magna, eximia atque opulenta contributio fuisset. Deinde etiam sperat Thessalonicensium exemplo eos magis excitandos, ideoque illorum arbitratui rem permittit. Denique in sequentibus subobscure ad eamdem rem hortatur.

VERS. 14. « Sed ex æqualitate in præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut et illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum. » Hoc est, floretis vos opibus et pecuniis, illi autem florent fiducia et libertate erga Deum. Date igitur ex iis quibus vos abundatis divitiis, illi vero destituuntur, ut accipiatis a fiducia qua illi quidem locupletes sunt, vos autem inopes. Animadverte quomodo clanculum confirmet ac probet, ut supra vires etiam dent. Si enim, inquit, vis ex abundanti accipere, da etiam ex abundanti : sin totam vis omnino compensationem accipere, tu pariter totum exhibe : quod quidem est ex inopia et supra vires : verum id clam agit. Hactenus igitur, ut apparet, pro viribus dare commendat.

VERS. 15. « Ut fiat æqualitas, sicut scriptum est : Qui multum, non exuberavit, et qui modicum, non defecit [h]. » Quanam ratione fit æqualitas? Si et vos et illi exuberantia permutetis, ac defectus repleatis. Quæ autem est æqualitas, spiritualia pro carnalibus dare? Non secundum pretium, nec secundum vilitatem rerum, quæ dantur et redduntur,

πρὸς τὸ θέλειν· τουτέστι, πρὸς τὸ ἑκουσίως ποιεῖν, καὶ μηδενὸς προτρεψαμένου. Νυνὶ οὖν γνώμην ὑμῖν δίδωμι, ἵνα καὶ τὸ ἔργον ἐπιτελέσητε.

« Ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν. » Ἵνα μὴ ἄχρι τῆς προθυμίας στῇ τὸ καλὸν, ἀλλὰ καὶ ἐργασθῇ [25] τελειότερον. Ὥσπερ γὰρ τὴν προθυμίαν καὶ προαίρεσιν τὸ θέλειν ποιεῖ· οὕτω καὶ τὸ ἔργον ἐκ τοῦ ἔχειν γίνεται. Ὅστις [26] οὖν ἔχει, πληρωσάτω τὸ ἔργον· ὡς ὅ γε μὴ ἔχων τὸ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως ἐπλήρωσεν.

« Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθὸ ἐὰν ἔχῃ τις, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει. » Ὅρα σοφίαν, πῶς τοὺς Μακεδόνας, τοὺς Θεσσαλονικεῖς φημι, ἐπαινέσας, ὡς ὑπὲρ δύναμιν ποιήσαντας, τούτους οὐδὲν πλέον τῆς δυνάμεως ἀπαιτεῖ. Ἐὰν οὖν τὴν προθυμίαν, φησὶν, ἔχητε, τὰ κατὰ δυναμιν εἰσφέρετε, καὶ προσδέχεται ταῦτα ὁ Θεός.

« Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλῖψις. » Οὐχ ἵνα, φησὶν, ἄλλοι μετὰ ἀνέσεως τρυφῶσιν [27], χρὴ ὑμᾶς ὑπὲρ δύναμιν δοῦναι, ὥστε καὶ ἔνδειαν καὶ θλῖψιν ὑπομεῖναι ἐκ τούτου. Καίτοι ὁ Κύριος τὴν χήραν ἐπῄνεσεν, ὡς ὅλον τὸν βίον δοῦσαν· ἀλλ' ὁ Παῦλος οὐ ποιεῖ τοῦτο νῦν· ἅμα μὲν διότι ἀσθενέστεροι ἦσαν, ἅμα δὲ ὅτι καὶ πλούσιοι· καὶ πάντως εἰ πρὸς δύναμιν ἔδωκαν, ἁδρὰ ἂν, καὶ ἀξιόλογος, καὶ πλουσία ἐγένετο ἡ δόσις. Ἔτι δὲ καὶ ἐλπίζει ὅτι τῷ τῶν Θεσσαλονικέων ὑποδείγματι μᾶλλον διεγερθήσονται· καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τῇ ἐξουσίᾳ αὐτῶν ἐᾷ τὸ πρᾶγμα· ἀμέλει ἐν τοῖς ἑξῆς αἰνιγματωδῶς εἰς αὐτὸ προτρέπεται.

« Ἀλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα· ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα. » Τουτέστι, Κομᾶτε χρήμασιν ὑμεῖς· κομῶσιν ἐκεῖνοι τῇ πρὸς Θεὸν παῤῥησίᾳ. Δότε τοίνυν ἀφ' ὧν ὑμεῖς περισσεύετε χρημάτων, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔχουσιν, ἵνα λάβητε ἀπὸ τῆς παῤῥησίας, ἐν ᾗ πλουτοῦσι μὲν ἐκεῖνοι, ὑμεῖς δὲ ὑστερεῖσθε. Ὅρα δὲ, πῶς λανθανόντως κατασκευάζει τὸ καὶ ὑπὲρ δύναμιν διδόναι. Εἰ γὰρ βούλει, φησὶν, ἐκ τοῦ περισσεύματος λαβεῖν, δὸς καὶ σὺ ἐκ τοῦ περισσεύματος. Εἰ δὲ βούλει ὁλόκληρον λαβεῖν τὴν ἀντιμισθίαν, πάρασχε καὶ σὺ ὅλον· ὅπερ ἐστὶν ἐκ τοῦ ὑστερήματος, καὶ ὑπὲρ δύναμιν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν λεληθότως. Τέως δ' οὖν, κατὰ τὸ φαινόμενον, τὸ κατὰ δύναμιν παραινεῖ.

« Ὅπως γένηται ἰσότης, καθὼς γέγραπται· Ὁ τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἠλαττόνησε. » Πῶς γένηται ἰσότης; Ἐὰν καὶ ὑμεῖς καὶ ἐκεῖνοι τὰ περισσεύοντα ἀντιδιδῶτε, καὶ τὰ ὑστερήματα ἀναπληροῦτε. Καὶ ποία ἰσότης πνευματικὰ ἀντὶ σαρκικῶν διδόναι; Οὐ κατὰ τὸ πολυτιμότερον ἢ ἀτιμότερον τῶν διδομένων καὶ

[g] Marc. XII, 43. [h] Exod. XIV, 18.

Variæ lectiones.

[25] ἐξεργασθῇ O. [26] εἴτις O. [27] τρυφῶντες ὦσι O.

ἀντιδιδομένων εἴρηται ἡ ἰσότης, ἀλλὰ καθὸ ὃ περισσεύει ὑμῖν, δίδοτε ὑμεῖς· καὶ πάλιν, ὃ περισσεύει ἐκείνοις, διδόασιν ἐκεῖνοι· καὶ πάλιν, ὃ ὑστερεῖσθε ὑμεῖς, λαμβάνετε· καὶ ὃ ὑστεροῦνται ἐκεῖνοι, λαμβάνουσι· κατὰ τοῦτο ἡ ἰσότης. Ἄλλως τε καὶ κατὰ τὸν παρόντα, φησὶ, καιρὸν ἡ ἰσότης αὕτη· ἐν δὲ τῷ μέλλοντι ὑπεροχὴ πολλὴ ὧν ἐκεῖνοι διδόασιν. Ὥστε συστάλητε; οἱ πλούσιοι, εἴ γε ἐν τοῖς ἑστῶσιν ὑπερέχουσιν ὑμῶν οἱ πένητες. Παράγει δὲ τὸ ἐπὶ τοῦ μάννα γινόμενον, ἅμα μὲν ἵνα δείξῃ πῶς γίνεται ἡ ἰσότης· ὅτι ὅταν ὁ τὸ πολὺ ἔχων πλούσιος, εἰ δῷ τὸ περιττεῦον τῷ ἔχοντι τὰ ὀλίγα, οὔτε αὐτὸς πλεονάζει, καὶ ὁ τὸ ὀλίγον ἔχων οὐκ ἐλαττονεῖται, ἅτε λαβὼν παρ' ἐκείνου. Καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς πρὸς Θεὸν παῤῥησίας τὸ αὐτό· ἅμα δὲ καί τι μεῖζον κατορθοῖ, δεικνύων τοῖς πλουσίοις, ὅτι ὥσπερ ἐπὶ τοῦ μάννα, οἵ τε πλέον συνάγοντες, καὶ οἱ ἔλαττον, πάντες τὸ αὐτὸ μέτρον εὑρίσκοντο ἔχοντες, τὴν ἀπληστίαν τοῦ Θεοῦ κολάζοντος· οὕτω καὶ νῦν οὐ δεῖ τοῦ πλείονος ἐφίεσθαι.

A æqualitas dicta est, verum quatenus ex eo quo abundatis, datis vos; ac contra, quo illi exuberant, vobis communicant : ac iterum quo vos indigetis, ab illis accipitis; et illi quo opus habent, a vobis accipiunt : secundum hoc est æqualitas. Præcipue autem in præsenti, inquit, est æqualitas ista : in futuro autem plurimum excellunt ea quæ ipsi donant. Proinde submittite vos, opulenti, siquidem in rebus stabilibus vos pauperes antecellunt. Producit autem id quod de manna factum est, partim ut indicet quomodo fit æqualitas; quando videlicet dives qui multum habet, si dederit quod sibi superfluit, ei cui parum est, neque ipse abundat, atque is cui parum est, non deficit, eo quod ab illo acceperit. Ac rursus idem fit in fiducia erga Deum. B Simul vero majus etiam aliquid perficit, ob oculos ponens opulentis, quod quemadmodum in manna, qui plus collegerant, et qui minus, omnes **287** eamdem habere mensuram inveniebantur, Deo insatiabilitatem eorum puniente, ita etiamnum nimium expetere non oportet.

« Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου. » Διαλεχθεὶς περὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὅσα ἔδει, λοιπὸν ἐπαινεῖ τοὺς ἐπὶ τούτῳ σταλέντας· ἵνα ἀνύποπτοι γεγονότες [28], μᾶλλον εἰς προθυμίαν αὐτοὺς τοῦ συνεισενεγκεῖν ἐμβάλωσιν. Ἐπειδὴ δὲ πρῶτος τούτων Τίτος ἦν, τοῦτον ἐπαινεῖ, καὶ Θεοῦ ἔργον λέγει τὸ διεγερθῆναι αὐτὸν εἰς τὸ διακονῆσαι. Τὴν αὐτὴν γὰρ σπουδὴν ἣν κἀγὼ ἔχω ὑπὲρ ὑμῶν, ἐνέθηκεν αὐτῷ. Ἐντεῦθεν δὲ προτρέπεται αὐτοὺς ἵνα ἀξιόλογον ποιήσωνται τὴν δόσιν. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸν διήγειρεν, ὁ Θεὸς λοιπὸν αἰτεῖ, καὶ ὀφείλετε ἀξιόθεον [29] τὴν δόσιν ποιήσασθαι.

Verb. 16. « Gratia autem Deo, qui dedit eamdem sollicitudinem pro vobis in corde Titi. » Cum de eleemosyna, quantum res poscebat, disseruisset, deinceps commendat eos qui eam ob rem missi erant, ut omni suspicione carentes, vehementius eos ad alacritatem et promptitudinem contribuendi impellant. Quia vero inter hos primus erat Titus, laudat eum, Deique opus esse dicit quod ad ministrandum sit excitatus. C Eamdem enim curam et sollicitudinem quam ego habeo pro vobis, menti ejus imposuit. Hinc vero hortatur eos ut contributionem faciant, quæ alicujus momenti sit. Si enim Deus ipsum excitavit, tum Deus petit, largitionemque Deo dignam facere debetis.

« Ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς. » Πόθεν δῆλον, ὅτι ὁ Θεὸς προετρέψατο τὸν Τίτον; Ὅτι καὶ παρακληθεὶς παρ' ἐμοῦ, προθύμως ἐδέξατο τὴν παράκλησιν, καὶ οὐκ ἐγόγγυσεν, ἀλλὰ μὴν καὶ αὐθαίρετος ἐξῆλθεν, ὥστε κἂν μὴ ἐγὼ παρεκάλεσα, αὐτὸς τὴν οἰκείαν σπουδὴν ἐνεδείξατο.

Verb. 17. « Quoniam adhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. » Unde planum est quod Deus Titum excitaverit? Quoniam commonefactus a me alacriter adhortationem suscepit, neque quidquam murmuravit, sed sua sponte exivit, ut etiamsi ego ipsum non essem adhortatus, proprium tamen studium ipse demonstrasset.

« Συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. » Τινὲς μὲν τὸν Λουκᾶν φασι, διὰ τὸ Εὐαγγέλιον ὅπερ ἔγραφε· τινὲς δὲ τὸν Βαρνάβαν· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἄγραφον κήρυγμα Εὐαγγέλιον καλεῖ. Οὐκ ἐμφιλοχωρεῖ δὲ τοῖς ἐγκωμίοις τούτου, ὥσπερ τοῦ Τίτου, ἴσως διότι ἠγνοεῖτο τοῖς Κορινθίοις, ὁ δὲ Τίτος ἔγνωστο ἱκανῶς. Πλὴν καὶ οὕτως ἱκανὸν αὐτῷ πλέκει ἐγκώμιον. Οὐ γὰρ ἁπλῶς, φησὶν, Εὐαγγέλιον κηρύττει, ἀλλὰ καὶ ἐπαινεῖται· οὐχ ὑπὸ δύο ἢ τριῶν, ἀλλ' ὑπὸ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν.

D Verb. 18. « Misimus autem una cum ipso fratrem, cujus laus in Evangelio per omnes Ecclesias. » Nonnulli Lucam hic intelligi aiunt, propter Evangelium quod scripsit : non nulli vero Barnabam. Nam et prædicationem non scriptam Evangelium vocat. Non immoratur autem in hujus præconiis, perinde ac in Titi : forsan ideo, quia Corinthiis ignotus erat, Titus autem abunde notus erat. Attamen et sic idoneum illi encomium texit. Non enim simpliciter dicit, Evangelium prædicat, verum etiam laudatur, non a duobus vel tribus, sed ab omnibus Ecclesiis.

« Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν

Verb. 19. « Non solum autem, sed et ordinatus est

Variæ lectiones.

[28] γενόμενοι o. [29] ἀξιόλογον m.

ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, cum gratia hac quæ a nobis administratur. » Commendat hominem etiam ex eorum judicio, qui ipsum selegerunt. Non enim tantum, inquit, Evangelii verbum prædicando commendatur veluti probatus, verum etiam ab Ecclesiis electus est, ut simul nobiscum proficiscatur : proinde cum tentationum tum periculorum est socius. Hæc autem Barnabæ magis quadrant. Electus est autem ad gratiam hanc, hoc est ad pecuniarum ministerium, ut una nobiscum administret.

A Ἐκκλησιῶν συνέκδημος ἡμῶν, σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν. » Ἐπαινεῖ τὸν ἄνδρα καὶ ἐκ τῆς κρίσεως τῶν ἐπιλεξαμένων αὐτόν. Οὐ γὰρ μόνον, φησὶν, εὐαγγελιζόμενος ἐπαινεῖται ὡς εὐδόκιμος, ἀλλὰ καὶ συνέκδημος ἡμῶν ἐχειροτονήθη ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὥστε καὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν κινδύνων κοινωνός. Ταῦτα δὲ τῷ Βαρνάβᾳ μᾶλλον προσήκει. Ἐχειροτονήθη δὲ καὶ εἰς τὴν χάριν ταύτην, τουτέστιν, εἰς τὴν διακονίαν τῶν χρημάτων, ὡς ἂν σὺν ἡμῖν διακονῇ.

« Ad ipsius Domini gloriam et promptitudinem vestram. » Hoc est, ut et Deus glorificetur, et vos promptiores reddamini, utpote cum pecuniarum istarum **288** receptores probati sint, adeoque spectatæ fidei, ut nemo adversum ipsos suspicionem parere queat.

« Πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν. » Τουτέστιν, Ἵνα καὶ ὁ Θεὸς δοξάζηται, καὶ ὑμεῖς προθυμότεροι γένησθε, ἅτε τῶν ὑποδεχομένων τὰ χρήματα ταῦτα δοκίμων ὄντων, καὶ μηδενὸς B ὑποψίαν κατ' αὐτῶν τεκεῖν δυναμένου.

Vers. 22. « Veriti hoc, ne quis nos carpat in plenitudine hac, quæ administratur a nobis. » Decet hoc sanctam Pauli animam, ingentemque curam et submissionem. Eam enim ob rem, inquit, tales misimus : nec unum, sed plures « Veriti, » id est, suspicantes et metuentes ne quis suspicetur nos quidquam e pecuniis in usum nostrum sublegere. Nec dixit, Ne vos, sed, « Ne quis alius : » ne succenseant tanquam suspecti quod de ipso talia sentiant. Siquidem, inquit, plenitudo ista, id est pecuniarum copia, satis est idonea, ut pravis suspicionem præbeat, nisi securitatem ostenderimus.

« Στελλόμενοι τοῦτο, μή τις ἡμᾶς μωμήσηται ἐν τῇ ἁδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν. » Ἄξιον τοῦτο τῆς ἁγίας τοῦ Παύλου ψυχῆς, καὶ τῆς πολλῆς κηδεμονίας καὶ συγκαταβάσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, τοιούτους ἐπέμψαμεν, καὶ οὐχ ἕνα, ἀλλὰ πλείους, « στελλόμενοι, » τουτέστιν, ὑποπτεύοντες καὶ δεδοικότες ἵνα μή τις ἡμᾶς ὑποπτεύσῃ ὡς νοσφιζομένους ἐκ τῶν χρημάτων. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ὑμεῖς, ἀλλὰ, « Μή τις ἄλλος· » ὡς ἂν μὴ ἀγανακτήσωσιν ὡς τοιαῦτα φρονεῖν περὶ αὐτοῦ ὑποπτευόμενοι. Καὶ ἡ ἁδρότης γὰρ αὕτη, φησὶ, τουτέστι, τὸ πλῆθος τῶν χρημάτων, ἱκανὸν τοῖς πονηροῖς παρασχεῖν ὑποψίαν, εἰ μὴ ἐπιδειξώμεθα ἀσφάλειαν.

Vers. 21. « Providentes bona, non solum coram Domino, verum etiam coram hominibus. » En Pauli mentem quam sollicitus fuerit, ne scandalum poneret fratribus. Non enim dixit, Ego purus sum, lugeat qui vult : sed quemadmodum, inquit, coram Deo provideo, hoc est curo videri inculpatus, sic et coram hominibus : ac quanto sunt imbecilliores, tanto magis nos demittere oportet, quandoquidem et parvulis pueris condescendamus, si laturi simus eos.

« Προνοούμενοι καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, C ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. » Ἴδε τὴν ψυχὴν τοῦ Παύλου, πῶς ἐφρόντιζε τῶν σκανδάλων τῶν ἀδελφῶν. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἐγὼ καθαρός εἰμι, οἰμωζέτω ὁ βουλόμενος· ἀλλ' Ὥσπερ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, φησὶ, προνοοῦμαι, τουτέστι, φροντίζω φαίνεσθαι ἀνέγκλητος, οὕτω καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων· καὶ μᾶλλον ὅσῳ ἀσθενέστεροί εἰσι, τοσοῦτον δεῖ συγκαταβαίνειν· ἐπεὶ καὶ τοῖς μικροῖς παιδίοις συγκαταβαίνομεν, εἰ μέλλομεν βαστάσαι αὐτά.

Vers. 22. « Misimus autem cum ipsis fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpe studiosum esse, nunc autem studiosiorem ob multam fiduciam quam habeo erga vos. » Alterum addit, fratrem eum nominans, et commendans ipsum ex hoc quod probarit ipsum, judicaveritque studiosum esse et multis in rebus, et sæpe. Laudis autem exaggeratio est, dictionem ita ingeminare. Nunc autem, inquit, studiosior factus est, utpote confidens quod vos largiorem eleemosynam facturi sitis, quam administraturus est.

« Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς. » Καὶ ἕτερον προστίθησιν, ἀδελφὸν ὀνομάζων αὐτὸν, καὶ συνιστῶν ἐκ τοῦ δοκιμάσαι αὐτὸν καὶ κρῖναι σπουδαῖον ὄντα, καὶ ἐν πολλοῖς, καὶ πολλάκις· ἐπίτασις δὲ ἐπαίνου, τὸ οὕτω διπλασιάσαι τὴν λέξιν. Νυνὶ δὲ, φησὶ, σπουδαιότερος γέγονεν, ἅτε πεποιθὼς ὅτι ὑμεῖς δαψιλεστέραν τὴν ἐλεημοσύνην ποιήσετε, [εἰς] ἣν μέλλει διακονῆσαι. D

Vers. 23. « Sive pro Tito, qui est socius meus, et ad vos adjutor. » Hoc est, si quid mihi dicendum de Tito, eadem dicenda sunt, quod collega meus sit, adjuvans me in institutionem et utilitatem vestram. Vel, si quid Titi nomine facturi estis, non vulgaris cujuspiam nomine facietis, sed collegæ mei.

« Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός. » Τουτέστιν, Εἰ δεῖ τι εἰπεῖν ὑπὲρ Τίτου, ταῦτα [30] ἔχω λέγειν, ὅτι κοινωνὸς ἐμὸς, συνεργῶν μοι εἰς τὴν ὑμῶν διδασκαλίαν καὶ ὠφέλειαν· ἢ, ὅτι Εἰ ὑπὲρ Τίτου τι ποιήσετε, οὐκ εἰς τὸν τυχόντα ποιήσετε, ἀλλ' εἰς ἐμὸν κοινωνόν.

Variæ lectiones.

[30] τοιαῦτα O.

« Εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν. » Τουτέστιν, Εἴτε ὑπὲρ τῶν ἄλλων βούλεσθέ τι ἀκοῦσαι, κἀκεῖνοι μεγάλα δίκαια ἔχουσι τοῦ ἀξιόπιστοι κριθῆναι [31]· καὶ γὰρ ἀδελφοὶ ἡμῶν.

« Ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν. » Τουτέστιν, ὑπὸ Ἐκκλησιῶν πεμφθέντες καὶ χειροτονηθέντες.

« Δόξα Χριστοῦ. » Τὸ μεῖζον πάντων ὕστερον τέθεικεν. Εἰς Χριστὸν, φησὶν, ἀναφέρεται τὸ πᾶν, ὅπερ ἂν εἰς ἐκείνους γένηται.

« Τὴν οὖν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν. » Νῦν δείξατε, φησὶ, πῶς μὲν ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἡμᾶς· πῶς δὲ καὶ ἡμεῖς οὐ μάτην καυχώμεθα ἐφ' ὑμῖν. Δείξετε δὲ, ἐὰν ἀγάπην εἰς αὐτοὺς ἐνδείξησθε. Καὶ γὰρ καὶ « εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν » ποιήσετε ὃ ποιήσετε εἰς τούτους, τουτέστιν, εἰς τιμὴν τῶν Ἐκκλησιῶν. Τὸ πρόσωπον γὰρ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπέχουσιν οὗτοι τῶν πεμψασῶν αὐτούς.

A

B

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

« Περὶ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους περιττόν μοί ἐστι τὸ γράφειν ὑμῖν. » Τοσαῦτα καὶ πρότερον εἰπὼν, καὶ πάλιν μέλλων εἰπεῖν [32], ὅμως περιττὸν αὐτῷ λέγει τὸ [33] περὶ τούτων γράφειν. Σοφῶς δὲ τοῦτο ποιεῖ, ὥστε μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι. Αἰσχυνθήσονται γὰρ, εἴ γε τοιαύτην ὑπόληψιν περὶ αὐτῶν ἔχοντος τοῦ Παύλου, ὅτι οὐ δέονται συμβουλῆς πρὸς τὸ ἐλεεῖν, εἶτα φανῶσιν ἐλάττους τῆς ὑπολήψεως.

« Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσι. » Οἶδα καὶ αὐτὸς, φησὶ, τὴν προθυμίαν ὑμῶν· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις καυχῶμαι, ὅτι ἑτοίμη ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἀχαΐα, οὐ μόνη ἡ Κόρινθος· καὶ οὐδὲν λείπει, εἰ μὴ τὸ ἐλθεῖν τοὺς δεξομένους τὰ χρήματα. Ὥστε αἰσχύνη μοί [34] ἐστιν, εἰ φανήσομαι μάτην καὶ ψευδῆ καυχώμενος.

C

« Καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας. » Καὶ μὴν ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι « Αὐθαίρετοι καὶ δεόμενοι ἡμῶν. » Πῶς οὖν φησι νῦν, ὅτι « Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας; » Οὐκ εἶπε δὲ, Τοὺς πάντας ἀλλὰ, « Τοὺς πλείονας. » Οἱ μὲν γὰρ αὐθαίρετοι, καὶ δεόμενοι ἡμῶν· οἱ δὲ ἐκ τοῦ πρὸς ὑμᾶς ζήλου ἠρεθίσθησαν· οἱ γὰρ πλείους κέντρου δέονται. Ἢ καὶ, ὅτι Οὐ συνεβουλεύσαμεν, οὐ παρεκαλέσαμεν, ἀλλὰ μονον ἐπηνέσαμεν ὑμᾶς, καὶ τοῦτο ἤρκεσεν αὐτοῖς εἰς προτροπήν. Ὁρᾷς, πῶς κἀκείνους διὰ τούτων, καὶ τούτους δι' ἐκείνων ἐγείρει; Διδάσκαλοι, φησὶν, ἐκείνοις ἐγίνεσθε· μὴ οὖν φανῆτε τῶν μαθητῶν ὑστεροῦντες οἱ διδάσκαλοι.

D

« Ἔπεμψα δὲ τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τούτῳ· ἵνα (καθὼς ἔλεγον) παρεσκευασμένοι ἦτε. » Ὡσανεὶ ἑαυτὸν μέρος τῶν Κορινθίων ποιεῖται, καὶ ἀγωνιᾷ ὑπὲρ αὐτῶν· φησὶ γὰρ, ὅτι Ἐπειδὴ ἐκαυχησάμην, ἐφοβήθην μὴ αἰσχυνθῶμεν· καὶ διὰ τοῦτο « ἔπεμψα

« Sive fratres nostri. » Hoc est, sive pro aliis vultis quidquam audire, et illi multum juris habent cur fide digni censeantur : etenim fratres nostri sunt.

« Apostoli Ecclesiarum. » Hoc est, ab Ecclesiis missi et electi.

« Gloria Christi. » Quod omnibus majus est, posterius posuit. In Christum, inquit, omnia referuntur, quæcunque illis obtingunt.

VERS. 24. « Ostensionem igitur charitatis vestræ et gloriationis nostræ pro vobis erga ipsos ostendite **289** in facie Ecclesiarum. » Nunc ostendite, inquit, quomodo diligitis nos, quomodo etiam non fustra gloriemur de vobis. Monstrabitis autem, si charitatem in ipsos ostendatis. Nam in ipsa Ecclesiarum facie facietis, quod facietis ad hos, hoc est ad honorem Ecclesiarum. Isti enim Ecclesiarum, quæ ipsos miserunt, personam gerunt.

CAPUT IX.

VERS. 1. « Nam de ministerio quod fit in sanctos, superfluum est mihi scribere vobis. » Cum tanta antea dixerat, ac rursum dicturus erat, tamen de istis scribere supervacaneum sibi esse dicit. Sapienter autem hoc facit, ut magis eos attrahat. Pudefient enim, si Paulus talem de ipsis opinionem habeat, quod consilio nihil opus habeat ad id, ut sanctorum misereatur, postea autem deprehendantur opinione inferiores.

VERS. 2. « Novi enim promptitudinem vestram, qua de vobis apud Macedones glorior, quod Achaia parata est ex anno superiore. » Novi, inquit, et ipse animi vestri promptitudinem : nec hoc solum, verum etiam glorior apud alios, quod parata sit tota Achaia, non sola Corinthus : neque quidquam deest, nisi ut veniant qui pecunias accipiant. Quare pudori mihi est, si videar frustra et falso gloriari.

« Et vestra æmulatio provocavit complures. » Atqui supra dixit, « Voluntarii et rogantes nos : » quomodo ergo nunc dicit, « Æmulatio vestra incitavit plures? » Non dixit, Omnes, sed « Plures. » Alii namque sua sponte et rogantes nos contribuerunt, alii autem per vestram æmulationem incitati sunt : siquidem plures et stimulo indigent. Vel quia non consuluimus, non adhortati sumus, sed tantum laudavimus vos, idque satis fuit eis ad adhortationem. Viden' quomodo et illos per hos excitet, hosque per illos? Doctores, inquit, illis facti estis : ne igitur discipulis videamini inferiores, cum doctores estis.

VERS. 3. « Misi autem fratres, ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in parte hac, ut (quemadmodum dixi) parati sitis. » Seipsum veluti partem Corinthiorum facit, certatque pro ipsis. Ait enim : Quia postquam vestri nomine gloriatus sum, mutui ne pudefieremus, et propterea « misi fratres, ne eva-

Variæ lectiones.

[31] κληθῆναι O. [32] ἰρεῖν O. [33] τι O. [34] μου O.

cuetur, » id est, inanis et vana arguatur gloriatio mea de vobis. Ego enim, inquit, de vobis superbiens, apud omnes gloriabar, atque etiam apud illos. Itaque si deficiatis, communis est ignominia : sed non in omnibus, verum in hac sola parte, hoc est, ne pudefiam in hoc solo de eleemosyna argumento, **290** sed parati sitis, perinde ac dixi Macedonibus, quod parati sint in tota Achaia omnes, neque quidquam eis deest.

VERS. 4. « Ne quo pacto, si venerint mecum Macedones, et invenerint vos imparatos, pudefiamus nos (ne dicamus, vos) in hac substantia gloriationis. » Rursus in iisdem versatur, ac certamen intendit, ab humanis rationibus ipsos instituens. Majus enim dedecus est, cum quis apud alienas personas pudefiat. Forsitan, inquit, mihi confiditis ceu ignoscenti vobis : atenim Macedonas animo volvite, qui forsan mecum venient : verisimile est enim hoc. Et si invenerint vos, non dixit, Nolentes dare, sed « Imparatos. » Si enim non paratum esse, aut celeriter non contribuere dedecus est, quanto magis nihil omnino contribuere, vel minus quam par sit ? Corrigit autem sermonem, dicens, Nos pudefiemus (ne dicam, vos) in hac substantia gloriationis : hoc est, non alia in re pudefiemus, præterquam in sola de eleemosyna gloriatione, cum cætera vestra reprehensionem non admittant. Hoc autem dicit, non ut eis aduletur, sed potius ut paratiores reddat, ne in aliis probati, in hoc non inveniantur probati, sibique ipsis inferiores. Cum vero ait, ne dicam vos, ostendit quod ipsi majorem ignominiam relaturi eraut. Nam ipsorum erat delictum. Substantiam autem subjectum, vel rem ipsam, vel gloriationis essentiam intellige.

VERS. 5. « Necessarium ergo existimavi rogare fratres, ut præveniant ad vos, et præparent repromissam benedictionem hanc paratum esse sic, quasi benedictionem, non tanquam avaritiam. » Ne contraria dicere videatur, cum supra dixerat, « Supervacaneum est mihi scribere, » nunc autem denuo de iisdem disserit, jam de liberalitate et de opere cum alacritate perficiendo verba facit, atque hacpropter se fratres misisse ait. Duorum autem inter se pugnantium admonens, nempe ut ample et cum alacritate largiantur, utrumque sapientissime aggreditur. Nam prius de alacritate in dando disserit, deinde de altero capite. Ait itaque, Benedictio est id quod datur : nemo autem qui benedictionem dat, contristatur. Porro fructum statim inde germinantem ostendit, eosque qui largiuntur benedictione repletos. Neque hoc illi satis fuit, sed addidit, « Et non tanquam avaritiam. » Nolite enim existimare, inquit, quod ista, ceu vos fraudantes, accipimus;

A τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ κενωθῇ, » τουτέστι, μάταιον καὶ κενὸν ἐλεγχθῇ « τὸ καύχημά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν. » Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καλλωπιζόμενος ἐφ' ὑμῖν, παρὰ πᾶσιν ἐκαυχησάμην, καὶ παρ' ἐκείνοις. Ὥστε ἐὰν ὑστερήσητε, κοινὴ ἡ αἰσχύνη· οὐ πανταχοῦ δὲ, ἀλλ' « ἐν τούτῳ τῷ μέρει· » τουτέστιν, Ἵνα μὴ καταισχυνθῶ ἐν τῇ περὶ τῆς ἐλεημοσύνης ὑποθέσει μόνῃ· ἀλλὰ παρασκευασμένοι ἦτε, καθὼς ἔλεγον τοῖς Μακεδόσιν, ὅτι ἕτοιμοί εἰσι τῆς Ἀχαΐας ἅπαντες, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς λείπει.

« Μή πως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες, καὶ εὕρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστους καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς) ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. » Πάλιν περὶ τὰ αὐτὰ στρέφεται, καὶ ἐπιτείνει τὴν ἀγωνίαν, ἀπὸ ἀνθρωπίνων λογισμῶν B ἀνάγων [*f.* ἐνάγ.] αὐτούς. Μείζων γὰρ ἡ ἐντροπὴ, ὅταν ἐπὶ ἀλλοτρίων προσώπων καταισχύνεταί τις. Ἴσως γὰρ, φησὶν, ἐμοὶ θαρρεῖτε, ὡς συγγινώσκοντι· ἀλλὰ Μακεδόνας ἐννοεῖτε, οἳ τυχὸν ἐλεύσονται σὺν ἐμοὶ (εἰκὸς γάρ ἐστι τοῦτο), « καὶ ἐὰν εὕρωσιν ὑμᾶς, » οὐκ εἶπεν, ὅτι μὴ θέλοντας δοῦναι, ἀλλ', « ἀπαρασκευάστους. » Εἰ γὰρ τὸ μὴ παρασκευάσασθαι, μηδὲ ταχέως εἰσενεγκεῖν, αἰσχύνη· πολλῷ μᾶλλον τὸ μηδὲν ὅλως εἰσενεγκεῖν, ἢ ἔλαττον τοῦ δέοντος. Κολάζει δὲ τὸν λόγον, λέγων, ὅτι Ἡμεῖς καταισχυνθησόμεθα (ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὑμεῖς) « ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως· » τουτέστιν, Οὐκ ἀλλαχοῦ καταισχυνθησόμεθα, ἀλλ' ἐν μόνῃ [ταύτῃ] τῇ περὶ τῆς ἐλεημοσύνης καυχήσει, ὡς τά γε ἄλλα ὑμῶν ἀνεπίληπτα. Τοῦτο δὲ C λέγει, οὐ κολακεύων αὐτοὺς [35], ἀλλὰ μᾶλλον προθυμοτέρους ποιῶν, ἵνα ἐν τοῖς ἄλλοις εὐδοκιμοῦντες, καὶ ἐν τούτῳ μὴ εὑρεθῶσιν ἀδόκιμοι καὶ ἑαυτῶν ἥττους. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, Ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὑμεῖς, δείκνυσιν ὅτι μᾶλλον αὐτοὶ καταισχυνθήσονται· αὐτῶν γὰρ τὸ ἁμάρτημα. Ὑπόστασιν δὲ τὴν ὑπόθεσιν, καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἤτοι τὴν οὐσίαν τῆς καυχήσεως νόει.

« Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακαλέσαι [36] τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ προσκαταρτίσωσι [*vulg.* prox.] τὴν προεπηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν, ταύτην εἶναι ἑτοίμην οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν. » Ἵνα μὴ δόξῃ ἐναντιολογεῖσθαι, ἄνω μὲν εἰπὼν, ὅτι « Περιττόν μοι γράφειν, » νῦν δὲ πάλιν περὶ τούτων διαλεγόμενος, νῦν περὶ δαψιλείας D διαλέγεται, καὶ τοῦ μετὰ προθυμίας ποιῆσαι τὸ ἔργον· καὶ διὰ ταῦτα πέμψαι φησὶ τοὺς ἀδελφούς. Εἰς δύο δὲ ἐναντία προτρέπων, τό τε φιλοτίμως δοῦναι, καὶ τὸ μετὰ προθυμίας, σοφώτατα ἀμφότερα μεταχειρίζεται. Πρότερον γὰρ περὶ τοῦ μετὰ προθυμίας δοῦναι διαλέγεται, εἶτα καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου κεφαλαίου. Φησὶν οὖν, ὅτι εὐλογία ἐστὶ τὸ διδόμενον· οὐδεὶς δὲ εὐλογίαν [37] διδοὺς λυπεῖται. Δείκνυσι δὲ καὶ τὸν καρπὸν εὐθὺς ἐνταῦθα βλαστάνοντα, καὶ εὐλογίας πεπληρωμένους τοὺς παρέχοντας. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλὰ προσέθηκε· « Καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν. » Μὴ γὰρ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ὡς πλεονεκτοῦντες

Variæ lectiones.

[35] ἐκείνους O. [36] προπέμψαι O. [37] εὐλόγως O.

ὑμᾶς ταῦτα λαμβάνομεν, ἀλλ' ὡς θέλοντες ὑμῖν εὐ- A
λογίαν προξενῆσαι. Ὥστε ὁ διδοὺς ἄκων ἐλεημοσύ-
νην ὡσανεὶ πλεονεκτεῖται.

« Τοῦτο δέ, ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως
καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλο-
γίαις καὶ θερίσει. » Ἐπὶ τὸ ἕτερον κεφάλαιον με-
ταβαίνει, τὸ περὶ τοῦ μετὰ δαψιλείας δοῦναι, καί
φησιν, ὅτι Καὶ τοῦτο λέγω πρὸς οἷς εἶπον, ὅτι οὐ
φειδωλῶς δεῖ διδόναι. Καὶ οὐκ εἶπε, Μικρολόγως,
ἀλλ' εὐφημότερον, τὸ τῆς φειδοῦς ὄνομα τέθεικε. Καὶ
σπόρον τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσεν, ἵνα εὐθέως πρὸς τὴν
ἀντίδοσιν βλέψῃς, καὶ μάθῃς ὅτι πλείονα λαμβάνεις
ἢ δίδως. Εἰπὼν δὲ περὶ τοῦ μετὰ δαψιλείας διδόναι,
πάλιν καὶ τοῦ μετὰ προθυμίας δοῦναι ἐπεμνήσθη·
τὸ γὰρ, « Ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, » τοῦτο δηλοῖ,
ὡς ἀνωτέρω εἴρηται. B

« Ἕκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ μὴ ἐκ
λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ
Θεός. » Ἐνδιατρίβει τῷ περὶ τοῦ μετὰ προθυμίας
διδόναι λόγῳ, εἰδὼς ὅτι πρὸς τὸ δοῦναι πολλὰ, καὶ
τὸ παράδειγμα τῶν Μακεδόνων ἱκανὸν ἔσται δι-
εγεῖραι αὐτοὺς, καὶ τὸ αἰσχύνεσθαι ἐλάττους φανῆναι
ἐκείνων. Τὴν δὲ γνώμην αὐτῶν ἴσασι, ἵνα εἴη καὶ
ἀρετὴ τὸ παρ' αὐτῶν γινόμενον. Εἰ γὰρ ἀκούσιον,
οὐκ ἀρετή. Ὡς οὖν διδάσκαλος ἀληθὴς, θέλει τοὺς
μαθητὰς κατὰ τὸν λόγον τῆς ἀρετῆς ποιεῖν ὃ ποιοῦ-
σιν, ἅμα δὲ καὶ ἵνα ὁ μισθὸς αὐτοῖς ὁλόκληρος εἴη,
ἑκουσίως ποιοῦσι τὸ καλόν· ὡς τό γε ἀκούσιον ὑπο-
τέμνει τὸν μισθόν· διὰ τοῦτό φησιν· « Ἕκαστος ὡς C
προαιρεῖται, καὶ οὐκ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης· » καὶ
μαρτυρίαν ἐκ Σολομῶντος παράγει. Καίτοι ὁ λόγος τῷ
σοφῷ [οὐ] περὶ δαψιλείας εἴρηται· ἀλλ' ὅμως αὐτὸς
εἰς τὸ μετὰ προθυμίας διδόναι τοῦτον ἐξελάβετο·
εἰ δὲ βούλει, καὶ πρὸς ἀμφότερα.

« Δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς
ὑμᾶς. » Διὰ τούτων τῶν λόγων ἀνατρέπει τὸν λογι-
σμὸν ὃν οἱ πολλοὶ ἔχομεν λέγοντες· Ἐὰν πολλὰ δῶ,
δέδοικα μήπως πένης γένωμαι. Φησὶν οὖν, ὅτι Ὁ
Θεὸς δύναται τοσοῦτον ὑμᾶς ἀνενδεεῖς ποιῆσαι, ὥστε
καὶ πᾶσαν χάριν, τουτέστι πᾶσαν ἐλεημοσύνην, δύ-
νασθαι ὑμᾶς μετὰ περισσείας ποιεῖν. Δότε τοίνυν
δαψιλῶς, ἵνα ἡ ἐλεημοσύνη ὑμῶν ἀεὶ καὶ ἀεὶ πε- D
ρισσεύῃ.

« Ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες,
περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. » Ὁρᾷς; οὐ
πλοῦτον αὐτοῖς, ἀλλ' αὐτάρκειαν ἐπεύχεται. Τοῦτο
δὲ εἰπὼν, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ βιάζεται αὐτοὺς, οὐδὲ
ἀναγκάζει ἐκ τοῦ ὑστερήματος διδόναι· οὐδὲ γὰρ
ἂν αὐτάρκειαν λοιπὸν ἔχοιεν· ἅμα δὲ καὶ διδάσκει
ποῦ δεῖ τοῖς τοῦ Θεοῦ δώροις κεχρῆσθαι. « Ἵνα γὰρ,
φησὶν, εἰς πᾶν ἔργον περισσεύητε ἀγαθόν. » Ἐν
μὲν γὰρ τοῖς σαρκικοῖς, φησὶν, αὐτάρκειαν ὑμῖν
ἐπεύχομαι· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς (τοῦτο γάρ ἐστι
τὸ, « Εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν »), περισσείαν· ἵνα μὴ μό-
νον ἐλεῆτε περισσῶς, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἔργον θεάρεστον
φιλοτίμως ποιῆτε.

« Καθὼς γέγραπται· Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς

sed benedictionem vobis conciliare volentes. Ille A
itaque qui eleemosynam invite largitur, quodam-
modo expilatur.

291 Vers. 6. « Hoc autem dico, qui parce se-
minat, parce et metet : et qui seminat in bene-
dictionibus, in benedictionibus et metet. » Ad aliud
caput jam transit, quod est de largiter dando, in-
quiens : Hoc etiam adjicio eis quæ dixerim, quod
non parce oporteat dare. Et non dixit, tenuiter,
sed celebrius parcimoniæ vocabulum posuit. Ac
semen opus ipsum vocavit, ut ad retributionem
confestim respicias, ac discas quod plura accipias
quam des. Cum vero dixisset, quod largiter dan-
dum sit, rursus etiam meminit quod cum animi
alacritate dandum sit : quod enim ait, « Qui semi-
nat in benedictionibus, » hoc indicat, perinde ac in B
superioribus dictum est.

Vers. 7. « Unusquisque prout destinat in corde
suo, non ex tristitia aut necessitate. Hilarem enim
datorem diligit Deus. » In sermone de promptitu-
dine in dando immoratur, compertum habens Ma-
cedonum exemplum sufficere ad hoc, ut excitet eos
quo plura dent, utque pudefaciat eos, si inferiores
illis appareant. Ipsorum autem mentem sapat, ut
sit etiam virtus quod ab ipsis fit. Nam si involun-
tarium est, non est virtus. Ideo ceu verus præce-
ptor, discipulos suos omnino vult pro virtutis ra-
tione facere quod faciunt. Simul autem ut et merces
ipsis tota contingat, voluntario faciunt bonum :
nam involuntarium mercedem minuit. Ob eam cau- C
sam, inquit, « Unusquisque ut in corde suo desti-
nat » sive prædeliberat, « et non ex mœrore, aut
necessitate. » Testimonium præterea ex Solomone
producit. Atqui sermo sapientis de largitate dictus
est, ipse vero intellexit eum de promptitudine in
dando : aut si malis, ad utraque retulit.

Vers. 8. « Potens est autem Deus omnem gra-
tiam exuberantem facere erga vos. » Hisce verbis
cogitatione subvertit quam multi habemus dicen-
tes : Si multa dedero, metuo ne ad paupertatem re-
digar. Ait igitur : Deus potest adeo vos rerum co-
pia affluentes facere, ut et omnem gratiam, hoc
est eleemosynam possitis cum exuberantia facere.
Date igitur largiter, ut eleemosyna vestra magis D
magisque exuberet.

« Ut in omni re omnem sufficientiam habentes,
abundetis in omne opus bonum. » Viden'? non
opes ipsis exoptat, sed sufficientiam. Hoc autem
dicens, indicat quod neque adigat, neque compellat
eos ex inopia dare : neque enim sufficiantiem dein-
ceps haberent. Simul autem docet ubinam oporteat
donis Dei uti. « Ut abundetis » enim, inquit, « ad
omne opus bonum. » Siquidem in carnalibus vobis
sufficientiam exopto : in spiritualibus autem (hoc
enim est quod ait, « ad omne opus bonum ») abun-
dantiam etiam vobis **292** imprecor, ut nedum
abunde misericordes sitis, verum etiam omne opus
Deo placens liberaliter faciatis.

Vers. 9. « Sicut scriptum est : Dispersit, dedit

pauperibus, justitia ejus manet in sæculum [1]. » Dixit, « ut exuberetis. » Ad istius itaque confirmationem ex propheta testimonium protulit, videlicet, « Dispersit; » hæc enim dictio liberalitatem et exuberantiam indicat. Pecuniæ igitur et facultates non manent : justitia autem, hoc est humanitas (sic enim eam vocat, tanquam quæ hominem justificet, ac peccata solvat), ista scilicet perdurat in sæculum tum præsens tum futurum. Hinc enim est quod misericors ab omnibus, et progenies ejus a posteris diligitur.

VERS. 10. « Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum præstet, et multiplicet semen vestrum, et crescere faciat germina justitiæ vestræ. » Sub eisdem verbis et corporalia et spiritualia illis exoptat, sermonique suo auctoritatem a sensibili agricultura conciliat. Si enim terræ semina mandantibus Deus impertit semen, ac si corpus alentibus alimoniam præbet : multo magis cœlum colentibus animamque alentibus. Dicens igitur, « Præstet et multiplicet semen vestrum, » de divitiis sensibilibus loquitur, quas vult spirituale semen effici, dum pauperibus erogantur. Hinc enim crescit omne bonum opus in nobis, atque adeo justitiæ manipuli augescunt : proptera infert, « Et crescere faciat germina justitiæ vestræ. » Hic autem nota, quod Deum non delicias, sed alimoniam impertientem introducat : « Panem » enim, inquit, « ad manducandum . » Istud autem ex Isaia desumptum est.

VERS. 11. « In omnibus ditescentes ad omnem simplicitatem, quæ efficit per nos gratiarum actionem Deo. » Indicat hic rursus quomodo nos divitiis uti oporteat. Ait enim quod non sunt defodiendæ, cæterum ad omnem simplicitatem habendæ, hoc est cum liberalitate erogandæ. Quoniam vero haud parum multi in scorta et mimos simplicitatem ostendant, Talem, inquit, simplicitatem dico, quæ multam gratiarum actionem affert Deo : imo vero non solum gratiarum actionem, verum et multa alia quæ in progressu Epistolæ deinceps ponit, ut, sic ostendens multa illa bona ex simplicitate orta proniores eos ad hanc efficiat.

VERS. 12-14. « Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, verum etiam abundat per multas gratiarum actiones Deo, per probationem ministerii hujus, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in Evangelium Christi, in simplicitate communicationis in **293** ipsos et in omnes : et ipsorum precatione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. » Ministerium, inquit, id est pecuniarum suppeditatio, multa perficit. Etenim non solum repletis indigentiam fratribus,

A πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Εἶπεν, ὅτι « Ἵνα περισσεύητε. » Κατασκευάζων τοίνυν τοῦτο ἀπὸ τοῦ προφήτου παρήνεγκε [38] μαρτυρίαν, τὸ, « Ἐσκόρπισεν. » Ἡ λέξις γὰρ αὕτη τὴν δαψίλειαν καὶ περισσείαν ἐμφαίνει. Τὰ μὲν οὖν χρήματα οὐ μένει· ἡ δὲ δικαιοσύνη, τουτέστιν ἡ φιλανθρωπία (οὕτω γὰρ αὐτὴν καλεῖ, ὡς δικαιοῦσαν τὸν ἄνθρωπον καὶ διαλύουσαν τὰ ἁμαρτήματα), αὕτη γοῦν μένει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὸν ἐνταῦθα, καὶ τὸν ἐκεῖ. Κἀντεῦθεν γὰρ ὁ ἐλεήμων ἀγαπητὸς πᾶσι, καὶ τοῖς ὀψιγόνοις οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ.

« Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν ἐπιχορηγήσαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Ἐπεύχεται αὐτοῖς ἐν ταὐτῷ καὶ B σωματικὰ καὶ πνευματικά, καὶ ἀξιόπιστον ποιεῖται τὸν λόγον ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς γεωργίας [39]. Εἰ γὰρ τοῖς τὴν γῆν σπείρουσι σπέρμα δίδωσιν ὁ Θεὸς, καὶ εἰ τοῖς τὸ σῶμα τρέφουσι παρέχει τροφήν· πολλῷ μᾶλλον τοῖς τὸν οὐρανὸν γεωργοῦσι, καὶ τὴν ψυχὴν τρέφουσιν. Εἰπὼν οὖν, « Χορηγήσαι καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, » περὶ τοῦ αἰσθητοῦ πλούτου λέγει, ὃν βούλεται σπόρον γενέσθαι πνευματικὸν τοῖς πένησι διδόμενον. Ἐκ τούτου γὰρ αὔξεται πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ δράγματα τῆς δικαιοσύνης· διὸ καὶ ἐπάγει· « Καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Σημείωσαι δὲ κἀνταῦθα, ὅτι οὐ τρυφὴν, ἀλλὰ τροφὴν διδόντα ἡμῖν εἰσάγει τὸν Θεόν. « Ἄρτον » γὰρ, φησὶν, « εἰς βρῶσιν. » Τοῦτο δὲ τοῦ Ἱερεμίου ἐστίν.

« Ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα, C ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. » Καὶ πάλιν δείκνυσι, πῶς τῷ πλούτῳ δεῖ χρᾶσθαι. Φησὶ γὰρ ὅτι οὐ κατορύττειν χρὴ, ἀλλ' εἰς πᾶσαν ἁπλότητα ἔχειν, τουτέστι, μετὰ δαψιλείας κενοῦν. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ εἰς πόρνας καὶ μίμους ἐνδείκνυνται τὴν ἁπλότητα, φησὶν, ὅτι Τοιαύτην ἁπλότητά φημι, ἥτις εὐχαριστίαν πολλὴν φέρει τῷ Θεῷ· μᾶλλον δὲ οὐκ εὐχαριστίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ, ἃ τίθησι προϊών· ἵνα δείξας πολλὰ τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἁπλότητος [39*] τικτόμενα, προθυμοτέρους εἰς ταύτην ἐργάσηται.

« Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ D μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ (διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἁπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας)· καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν ἐπιποθούντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. » Ἡ διακονία, φησὶ, τουτέστιν, ἡ τῶν χρημάτων ἐπιχορηγία, πολλὰ κατορθοῖ. Καὶ γὰρ οὐ μόνον

[1] Psal. CXI, 9. [38] Isa. LV, 10.

Variæ lectiones.

[38] παρήγαγε O. [39] ἀπὸ τῆς θεωρίας O. [39*] καὶ τῆς χρηστότητος.

πληροῦτε τὴν χρείαν τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ καὶ περισσεύετε· τουτέστι, Πλέον τῆς χρείας αὐτοῖς παρέχετε, καὶ πολλαὶ εὐχαριστίαι γίνονται διὰ τῆς δοκίμου ταύτης καὶ μεμαρτυρημένης ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ διακονίας. Δοξάζουσι γὰρ τὸν Θεὸν, ὅτι οὕτως ὑπετάγητε τῷ Εὐαγγελίῳ, ὥστε τὰ προστάγματα αὐτοῦ μετὰ δαψιλείας πληροῦν. Τὴν γὰρ ἐλεημοσύνην τὸ Εὐαγγέλιον διδάσκει. Καὶ δι' ἄλλο δοξάζουσι τὸν Θεὸν, ὅτι ἡ ἁπλότης καὶ ἡ ἀγαθότης ὑμῶν οὐκ εἰς αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας τοὺς πιστοὺς πένητας ἐκχεῖται. Οὐ γὰρ ζηλοτυποῦσιν, ὡς οἱ λοιποὶ πτωχοὶ, ἀλλ' εὐχαριστοῦσι, καὶ ὑπὲρ ὧν ἑτέροις διδόατε. Ὁ μεγάλης ἀρετῆς αὐτῶν σημεῖον. Ὥστε δεῖ τοῖς τοιούτοις δαψιλέστερον διδόναι, τοῖς οὕτως ἀφθόνοις, τοῖς οὕτως ἐναρέτοις. Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν δέονται, ὡς ἂν ἀξιωθῶσιν ἰδεῖν ὑμᾶς· ἰδεῖν, οὐ διὰ τὰ χρήματα, ἀλλὰ διὰ τὴν δοθεῖσαν ὑμῖν ὑπερβολικῶς χάριν τοῦ Θεοῦ. Πάλιν δὲ χάριν τὸ τῆς ἐλεημοσύνης πρᾶγμα ἐκάλεσε, τὸ πᾶν τῷ Θεῷ ἀνατιθεὶς, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται αὐτοί. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, « Ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ, » διεγείρει αὐτοὺς, ἵνα δαψιλεστέραν τὴν φιλοτιμίαν ποιήσωνται, καὶ μὴ ὑμερβάλωσιν αὐτοὺς καὶ νικήσωσιν ἕτεροι.

« Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ. » Δωρεὰν λέγει τὰ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης γινόμενα ἀγαθὰ καὶ τοῖς διδοῦσι, καὶ τοῖς λαμβάνουσιν· ἢ καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀναμιμνήσκει, ὧν ἠξιώθημεν διὰ τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡσανεὶ τοιαῦτα λέγων· Μηδὲν μέγα νομίσητε ὑμεῖς ποιεῖν· ἀνεκδιήγητα γάρ εἰσι τὰ ἀγαθὰ ἃ ἐλάβομεν παρὰ Θεοῦ· καὶ εἰ ὀλίγα καὶ φθαρτὰ δῶμεν, τί μέγα;

A verum etiam exuberatis, hoc est, plus quam necessarium sit, ipsis exhibetis, multæque gratiarum actiones fiunt per probum hoc et comprobatum propter humanitatem ministerium. Glorificant enim Deum, quod sic subjecti sitis Evangelio, ut expleatis jussa ejus cum liberalitate. Eleemosynam enim Evangelium docet. Alia etiam ratione glorificant Deum, quia simplicitas et bonitas vestra non in ipsos solos, verum in omnes etiam fideles pauperes effunditur. Non enim invidiæ affectu laborant, reliquorum mendicorum instar, verum gratias agunt quod aliis etiam detis : quod maximæ virtutis eorum argumentum est. Quare hujusmodi hominibus largius dandum est, qui adeo invidia vacant, qui adeo virtutibus sunt præditi. Insuper pro vobis etiam apud Deum interpellant, ut digni judicentur B videre vos; videre, non ob pecuniam, verum ob excellentem Dei gratiam excellenter vobis datam. Rursus autem gratiam eleemosynæ negotium vocavit, omnia ita Deo accepta referens, ne ipsi attollantur. Cum autem dicit, « Excellentem gratiam Dei, » excitat eos, ut largiorem munificentiam faciant, ne exsuperentur aut vincantur ab aliis.

Vers. 15. « Gratia autem Deo super inenarrabili dono ejus. » Donum hic nominat bona ipsa quæ per eleemosynam fiunt tum dantibus tum accipientibus : vel bonorum commonefacit, quibus donati dignatique sumus per incarnationem Christi, perinde ac si dicat : Nihil arduum vos facere existimetis ; inenarrabilia enim sunt bona quæ accepimus C a Deo. Quid igitur præclari est, si pauca eaque corruptibilia demus?

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

« Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ. » Ἀπαρτίσας τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης λόγους, νῦν ἄρχεται τῶν αὐστηροτέρων κατά τε τῶν ψευδαποστόλων καὶ τῶν διαβαλλόντων αὐτὸν ὡς ἰδιώτην καὶ εἰκῇ [40] ἀλαζονευόμενον· καὶ μέλλει [41] συνιστάνειν ἑαυτὸν, ἀναγκασθεὶς, ἵνα μὴ τὸ κήρυγμα ἐξευτελισθῇ. Καταλέγει τοίνυν καὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα, καὶ τὴν δοθεῖσαν χάριν τοῦ Θεοῦ. Ὥστε οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι, ἐγκώμιον τοῦ Παύλου ταύτην τὴν Ἐπιστολὴν εἰπών. Τέως δ' οὖν ἀρχομένῳ τοιαύτην τινὰ διάνοιαν ὁ λόγος ἐμφαίνει πρὸς τοὺς ἀδύνατον αὐτὸν ἀποκαλοῦντας καὶ ἀλαζόνα, ὅτι « Παρακαλῶ ὑμᾶς αὐτὸς ἐγὼ ὁ Παῦλος » ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης (ἀξίωμα γὰρ ἐμφαίνει τὸ, « Αὐτὸς ἐγὼ ὁ Παῦλος, » ὥσπερ καὶ τὸ, Ἴδε ἐγὼ ὁ Παῦλος λέγω ὑμῖν καὶ δέομαι ὑμῶν, ἵνα μή με ἀναγκάσωσιν οἱ λοιδοροῦντές με χρήσασθαι τῇ δυνάμει μου κατ' αὐτῶν. Μέγα μὲν οὖν καὶ τὸ αὐτὸν παρακαλεῖν. Ὁ δὲ καὶ τὴν πραότητα τοῦ Χριστοῦ εἰς μεσιτείαν ἄγει, ὡσανεὶ λέγων· Αἰδέσθητε τὴν ἐπιείκειαν τοῦ Χριστοῦ, δι' ἧς ὑμᾶς παρακαλῶ· ὁμοῦ δὲ ἐμφαίνει διὰ τί φείδεται αὐτῶν·

CAPUT X.

Vers. 1. « Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et clementiam Christi. » Confectis de eleemosyna sermonibus, austeriora nunc orditur adversum pseudapostolos, et eos qui calumniabantur ipsum ceu rudem et indoctum et temere sese jactantem. Atque seipsum commendare coactus est, ne ipsius prædicatio vilipendatur. Recenset igitur quæ a se gesta sunt, gratiamque Dei sibi datam. Itaque non aberraverit, qui hanc Epistolam Pauli encomium dixerit. Hactenus igitur ab exordio talem quem- D dam sensum præ se fert oratio contra eos qui illum impotentem et arrogantem vocabant; nempe, Obsecro vos ipse ego Paulus, **294** terrarum orbis doctor (dignitatem enim et auctoritatem indicant hæc verba, « Ipse ego Paulus : » perinde ac illa, Ecce ego Paulus dico vobis et precor vos, ne me cogant conviciantes mihi uti potentia mea adversum ipsos). Magna autem res est Apostolum obsecrare. Ille vero mansuetudinem etiam Christi ad interpellationem adducit, perinde ac si dicat, Reveremini clementiam Christi, per quam vos obsecro : simul ostendens cur eis pareat, nimirum ut imitetur man-

Variæ lectiones.

[40] εἰκουσιν O [41] μέλλειν O.

suetudinem Servatoris Christi, non quia infirmus est. Ne igitur cogatis me deficere a mansuetudine hac, quam adeo cupio, ut et intercessionis loco eam vobis objiciam.

« Qui in facie quidem abjectus sum inter vos, absens autem confido vobis. » Vel per ironiam hæc dicit, calumniantium eum verbis usus. Dicebant enim illi, Cum adest, nullius est momenti, sed vilis atque contemptibilis : sin abfuerit, tumet et superbit, audetque adversum nos et interminatur. Vel vere hæc de seipso dicit : Ego, qui cum apud vos sim, humilis et mansuetus sum erga vos; etiamsi nunc magna proloquar, non ex arrogantia istud ago, sed quia confidam vobis.

VERS. 2. « Rogo autem vos, ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere in quosdam qui arbitrantur nos veluti secundum carnem ambulare. » Precor, inquit, ne me adigatis confidenter uti potentia mea (confidentiam enim potentiam suam vocat) quam cogito audere, hoc est in animum induco, ratiocinor, aut conjicio, eo quod illi me compellant, adversum calumniantes nos, quasi hypocritæ et ostentatores simus : hoc enim est, « secundum carnem ambulare. » Observa autem quomodo audaciam appellat, quod omnino se de quibusdam ulcisci velit, etiamsi non propter seipsum, sed ob verbum a se prædicatum hoc facturus erat. Attamen magis interest præceptoris, in suppliciis cunctari, nec protenus ad illa insilire.

VERS. 3. « In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. » Hoc est, carne amicti, carnalibus armis haud utimur. De prædicatione enim disputat, ostendens quod non sit humana, neque humanæ opis indiga. Cum autem dicit, « Militamus, » prælium et pugnam nos suscepisse indicat.

VERS. 4. « Nam arma militiæ nostræ non sunt carnalia. » Hoc est, non opes, non gloria, non eloquentia, non adulationes, non hypocrisis : talia enim carnalia sunt arma.

« Sed potentia Deo, ad destructionem munitionum. » Non dixit, sed Spiritualia (hoc enim omnino debuisset dicere, ut carnali opponeretur), sed « potentia, » subindicans ita eorum res esse imbecilles **295** et impotentes. Considera autem demissum in eo spiritum : non dixit enim, Nos potentes sumus, sed, « Arma potentia Deo, » hoc est, Deus ipsa potentia effecit. Quia enim agebantur et flagris cædebantur, infirmitatis autem hæc esse videbantur : Deo (inquit) potentia sunt hæc. Dei namque robur per hæc maxime apparet, ac ille est qui operatur et bellum gerit, etiamsi nos illis amiciamur. Ubi autem sunt potentia? Ad demolitionem munitionum. Quænam autem sint istæ munitiones, subinfert.

« Ratiocinationes destruentes. » Græcorum syllogismos, inquit, et fastum eorum demolimur hisce

A ὅτι διὰ τὸ μιμεῖσθαι τὴν πραότητα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ οὐ διὰ τὸ ἀσθενὴς εἶναι. Μὴ τοίνυν με ἀναγκάσητε ἐκστῆναι ταύτης· ἣν οὕτω ποθῶ, ὥστε καὶ μεσίτην ταύτην ὑμῖν προβάλλομαι.

« Ὁς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. » Ἡ κατ' εἰρωνείαν τοῦτό φησι, τοῖς τῶν διαβαλλόντων αὐτὸν λόγοις χρησάμενος· ἔλεγον δὲ ἐκεῖνοι, ὅτι ὅταν μὲν παρῇ, οὐδενός ἐστιν ἄξιος λόγου, ἀλλὰ ταπεινὸς, εὐκαταφρόνητος· ὅταν δὲ ἀπῇ, φυσᾷ τε καὶ κομπάζει, καὶ καταθαρρεῖ ἡμῶν καὶ ἀπειλεῖ. Ἢ ἀληθῶς ταῦτά φησι περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι Ἐγὼ ὁ ἐν τῷ παρεῖναι ταπεινὸς καὶ πρᾶος εἰς ὑμᾶς, νῦν εἰ καὶ μεγάλα φθέγγομαι, οὐκ ἐξ ἀπονοίας τοῦτο ποιῶ, ἀλλ' ἐκ τοῦ θαρρεῖν ὑμῖν.

« Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ᾗ λογίζομαι τολμῆσαι ἐπί τινας τοὺς λογιζομένους B ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. » —« Δέομαι, » φησὶν, ἵνα μή με ἀναγκάσητε θαρρούντως [42] χρήσασθαι τῇ δυνάμει (πεποίθησιν γὰρ τὴν δύναμιν αὐτοῦ καλεῖ) « ᾗ λογίζομαι τολμῆσαι, » τουτέστιν, ὑπολαμβάνω καὶ λογίζομαι, ᾗ στοχάζομαι ἀφ' ὧν ἐκεῖνοί [43] με ἀναγκάζουσι κατὰ τῶν διαβαλλόντων ἡμᾶς ὡς ὑποκριτὰς καὶ ἀλαζόνας· τοῦτο γὰρ τὸ, « Κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. » Ὅρα δὲ, πῶς τόλμαν καλεῖ τὸ ὅλως ἀμύνασθαί τινας, καίτοι γε οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἔμελλε ποιῆσαι. Ἀλλ' ὅμως τῷ διδασκάλῳ οἰκειότερον τὸ ἐν ταῖς τιμωρίαις μέλλειν ἀεὶ, καὶ μὴ ταχέως ταύταις ἐπιπηδᾷν.

« Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. » Τουτέστι, σάρκα περικείμενοι, οὐ C σαρκικοῖς ὅπλοις χρώμεθα. Περὶ γὰρ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται, δεικνὺς ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινον, οὐδὲ τῆς κάτωθεν δεόμενον βοηθείας. « Στρατευόμεθα » δὲ, εἰπὼν, ἔδειξεν ὅτι πόλεμον καὶ μάχην ἀνεδεξάμεθα.

« Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά. » Τουτέστιν, οὐ πλοῦτος, οὐ δόξα, οὐκ εὐγλωττία, οὐ κολακεῖαι, οὐχ ὑποκρίσεις· τοιαῦτα γὰρ τὰ σαρκικὰ ὅπλα.

« Ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ, πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἀλλὰ πνευματικὰ (τοῦτο γὰρ πάντως ὤφειλεν εἰπεῖν πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ σαρκικοῦ), ἀλλὰ, « Δυνατά· » αἰνιττόμενος ὅτι τὰ ἐκείνων ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα. Καὶ σκόπει τὸ ἄτυφον· οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἡμεῖς δυνατοὶ, ἀλλὰ, « Τὰ D ὅπλα δυνατὰ τῷ Θεῷ, » τουτέστιν, ὁ Θεὸς αὐτὰ δυνατὰ κατεσκεύασεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἠλαύνοντο καὶ ἐμαστίζοντο, ἀσθενείας δὲ ταῦτα ἐδόκουν, φησὶν ὅτι δυνατά εἰσι ταῦτα τῷ Θεῷ. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἰσχὺς διὰ τούτων μάλιστα φαίνεται, κἀκεῖνός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν καὶ πολεμῶν, εἰ καὶ ἡμεῖς αὐτὰ περικείμεθα. Ποῦ δέ εἰσι δυνατά; « Εἰς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων· » καὶ τίνα τὰ ὀχυρώματα, ἐπιφέρει.

« Λογισμοὺς καθαιροῦντες. » Τοὺς τῶν Ἑλλήνων συλλογισμοὺς, φησὶ, καὶ τὸν τῦφον αὐτῶν καθαιρῶ-

Variæ lectiones.

[42] θαρροῦντος O. [43] κἀκεῖνοι O.

μεν διὰ τούτων τῶν ὅπλων ἤ, ὅτι Αὐτοὺς τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν καὶ τὰς ψυχὰς καταβάλλομεν ἐκ τῆς πλάνης, ᾗ κεκράτηνται, καὶ ὑποτάσσομεν[44] τῇ ἀληθείᾳ. Ὁ γὰρ τοῦ Ἀρειοπαγίτου λογισμὸς, καὶ ἡ μεγαλόνοια, καθῃρέθη μὲν ἀπὸ τῆς ἀσεβείας, ὑπεκλίθη δὲ τῇ εὐσεβείᾳ. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, ὅτι Μηχανήματα προσάγομεν, ἀλλ', Εὐθὺς καθαιροῦμεν· τὸ εὔκολον τῆς νίκης καὶ τὸ δυνατὸν τῶν βελῶν[45] δηλῶν.

« Καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. » Ἐπιμένει τῇ τροπῇ, ἵνα ἐναργέστερον[46] δηλώσῃ ὃ βούλεται. Φησὶν οὖν, ὅτι Κἂν ὕψωμα εἴπῃς, τουτέστι πύργωμα, ἢ φρούριον ἀνθιστάμενον τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ, ἤτοι τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ τοῦτο καθαιροῦμεν.

« Καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. » Τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα δύο δηλοῖ· καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὴν τελείαν ἅλωσιν, ὥστε μὴ ἀντιστῆναι πάλιν. Κατὰ γοῦν τὸ δεύτερον σημαινόμενον εἶπεν ὁ Παῦλος νῦν τὸ, « Αἰχμαλωτίζοντες. » Οὐ γὰρ περιγινόμεθα, φησὶ, μόνον, καὶ νικῶμεν πᾶσαν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, ἀλλὰ καὶ αἰχμαλωτίζομεν· ὅπερ ἐστὶν ἡ τελειοτέρα νίκη. Εἶτα ἐπεὶ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα βαρὺ, φησίν· « Εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ· τουτέστιν, Εἰς δουλείαν αὐτοῦ ὑπάγομεν, πάσης ἐλευθερίας τιμιωτέραν· ἀπὸ γὰρ ἀπωλείας εἰς σωτηρίαν, καὶ ἀπὸ θανάτου εἰς ζωὴν, ὑποτάττοντες αὐτοὺς τῷ Χριστῷ. Ἔννόησον οὖν τοὺς ἐν Ἐφέσῳ τὰς μαγικὰς αὐτῶν βίβλους καταχαύσαντας, καὶ νοήσεις πῶς ᾐχμαλώτευσε Παῦλος.

« Καὶ ἐν ἑτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοὴν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. » Ἐνταῦθα καὶ τούτους ἐφόβησεν. Ὑμᾶς γὰρ, φησὶν, ἀναμένομεν, ἵν' ὅταν διὰ τῆς παραινέσεως διορθώσωμεν ὑμᾶς καὶ ἀποστήσωμεν ἐκείνων, τότε ἐκείνοις μόνοις, ἀπολειφθεῖσιν ἀνιάτοις[47], τὴν τομὴν ἐπενέγκωμεν. » Ἐν ἑτοίμῳ » οὖν ἔχομεν τὴν τιμωρίαν, ἀλλ' ἀναμὶξ ὄντων ὑμῶν, κωλυόμεθα, ἵνα μὴ καὶ ὑμῶν ἅψηται ἡ πληγή. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοὴ, » αἰνίττεται ὑπακούοντας μὲν καὶ νῦν, ἀλλ' οὐ τελείως. Ταῦτα δὲ ἀπειλεῖ, ἵνα καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι διορθωθῶσι, καὶ μηδένα πλήξῃ. Πρότερον δὲ ἐν ἡμῖν λογισμοὶ συνίστανται, παλαιόντων τῶν χειρόνων πρὸς τοὺς κρείττονας· εἶτα γίνονται ὑψώματα, νικώντων δηλαδὴ, ὅτε καὶ ἐπαίρωνται κατὰ τῆς θείας γνώσεως, καὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ εἰς τὴν τοῦ νοήματος[48] τάξιν ἀνατρέχειν, οἷον λεγόμενοι ἐνθουσιασμοί. Ἔστι γὰρ νόησις, ἁπλῆ καὶ ἀσυλλόγιστος ἐπιβολὴ[49] τοῦ νοῦ, αὐτὰ δεικνῦσα τὰ πράγματα κρείττονος ἢ ἡ ἀπόδειξις. Εἰσὶν οὖν καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ δαιμόνων ἀπατωμένοις τοιαῦται δοκοῦσαι νοήσεις, ἃς ὁ Παῦλος, καὶ εἴ τις κατὰ τοῦτον, αἰχμαλωτίζει εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.

armis, vel quia ratiocinationes sive cogitationes eorum et animas dejicimus ex errore quo detentæ fuere ac veritati subjicimus. Areopagitæ enim ratio et magna mens sublata est ab impietate et pietati subdita. Animadverte autem quod dixerit, Machinas admovemus, sed, Statim demolimur, cum victoriæ facilitatem, tum armorum potentiam indicans.

VERS. 5. « Et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei. « Perseverat in tropo, ut quod velit clarius explicet. Si, inquit, altitudo fuerit, hoc est, turrita munitio vel propugnaculum resistens scientiæ Dei, adeoque Evangelio, id quoque demolimur.

« Et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. « Captivitatis vocabulum duo significat : et ex libertate lapsum, et perfectam captionem, qua quis ita capitur, ut ne resistere quidem possit. Juxta secundam igitur significationem nunc Paulus dixit, « captivantes. » Non enim tantum, inquit, superiores sumus, et victoriam obtinemus de omni humana cogitatione et intellectu, sed in captivitatem etiam redigimus, quæ est consummatior victoria. Deinde, quia captivitatis vocabulum grave est, addit, « ad obsequium Christi, » hoc est, ad servitutem ejus redigimus omni libertate pretiosiorem : ab interitu nimirum ad salutem, a morte ad vitam subjiciendo eos Christo. Animo igitur revolve eos qui magicæ artis libros Ephesi combusserunt [k.1], et videbis quomodo Paulus captivos duxerit.

VERS. 6. « Et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. « Hic illos etiam terruit. Vos, inquit, etiam exspectamus, ut postquam per admonitionem nostram correxerimus vos et ab illis deficere feceri. mus, tum illis solis incurabilibus relictis sectionem afferamus. In promptu igitur habemus pœnam et ultionem, cæterum cum vos illis misti sitis, prohibemur adhuc, ne et vos plaga contingat. Per hoc autem quod ait, « Cum completa fuerit obedientia vestra, » tacite indicat **296** eos quidem etiamnum obedire, sed imperfecte. Hæc autem interminatur, ut et hi et illi meliorem vitam induant, et ut neminem feriat. Prius autem in nobis conficiuntur ratiocinationes, pejoribus adversum potiores luctantibus; deinde fiunt exaltationes vel altitudines, victoriam videlicet obtinentibus, quando contra divinam cognitionem eriguntur, adeoque ut vel intellectus locum occupent, quales sunt qui dicuntur furores sive numinis afflatus. Est enim intellectus simplex et ratiocinatione vacans mentis actio impetusve ipsa opera melius ostendens quam demonstratio. Sunt igitur et iis in quibus a dæmonibus imponitur, tales, ut videtur, intellectus, quos Paulus, et si quis alius Pauli spiritu ductus, captivos ducit ad obedientiam Christi.

[k.1] Act. XIX, 19.

Variæ lectiones.

[44] ὑποταπεινοῦμεν O. [45] ὅπλων O. [46] μὲν ἀργέστερον O. [47] ἀνιάτως O. [48] νοσήματος O. [49] μεταβολὴ O.

VERS. 7. « Quæ ad faciem sunt videte. » Non solos deceptores perterrefacit, verum etiam deceptos increpat. Propterea dicit, Ex iis quæ apparent judicate, si quis superbit, si quis locuples est, si quis virtutis imagine vestitus est.

« Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc rursum apud sese cogitet, quod sicut ipse Christi est, ita et nos. » Pseudapostoli enim gloriabantur et superbiebant, quod Christi essent et quod Christum ipsi viderint forsan. « Apud seipsum » autem dixit, pro, Non exspectet nostram adversus ipsum objurgationem, sed intelligat quod secundum hoc ipsum quod Christi est, nihil nobis sit superior. Non enim ille quidem Christi, ego vero alterius cujuspiam sum. Verum hoc se submittendo dixit, quandoquidem deinceps in sequentibus ostendit quantum ipse excellat.

VERS. 8. « Nam si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, et non ad destructionem, non erubescam. » Non dixit, Est mihi potestas puniendi et occidendi, quæ illis non est, sed longe submissius, « amplius quiddam. » Nec dixit, Si glorier, verum, « Si gloriatus fuero, » hoc est, si gloriari voluero de potestate quam dedit mihi Dominus, rursus ipsi totum ascribens. Accepi autem hanc potestatem a Deo, ut ad fidem ædificem, beneficia impertiens, non ut puniam. Quare igitur dixisti, « cogitationes destruentes? « Quoniam hoc ipsum maxime est ædificatio, marcida demoliri, obstaculaque dejicere. Quomodo igitur ipsis interminaris, si non in destructionem accepisti potestatem? Præcipue quidem ad ædificationem accepi : sin quisquam fuerit incurabilis, demolitione utemur. Si igitur voluero, inquit, gloriari quod Deus aliquid amplius mihi dederit, ut potestatem habeam benefaciendi imprimis, et quando cogar, etiam puniendi, « non erubescam, » hoc est, non monstrabor esse mendax aut arrogans.

297 VERS. 9-11. « Ut non existimer tanquam terrere vos per epistolas. Quoniam quidem epistolæ, inquit graves sunt et fortes, præsentia autem corporis infirma, et sermo contemptibilis. Hoc autem cogitet qui ejusmodi est, quod quales sumus sermone per epistolas absentes, tales etiam sumus præsentes opere. » Quod ait est hujusmodi : Potuissem equidem gloriari, sed ne videar terrere vos per litteras, quemadmodum dicunt qui me calumniantur : In epistolis grandis est, et horrenda scribit : ubi autem advenerit, despicabilis et contemptibilis est, arguiturque non esse talis qualis est in scriptis suis. Verum agnoscat quisquis est qui talia dicit, quod non solum grandia interminamur, verum etiam cum præsentes fuerimus, minas ad effectum perducere possumus.

VERS. 12. « Non enim audemus inserere aut com-

A « Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. » Οὐ μόνους τοὺς ἀπατῶντας ἐκφοβεῖ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπατωμένοις ἐπιτιμᾷ· διό φησιν· Ἀπὸ τῶν φαινομένων κρίνετε [50], εἴ τις μεγαλαυχεῖ, εἴ τις πλουτεῖ, εἴ τις ἀρετῆς προσωπεῖον περίκειται.

« Εἴτις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς. » Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι ἐμεγαλαύχουν ὡς Χριστοῦ ὄντες, καὶ τάχα αὐτόπται. Τὸ δὲ, « Ἀφ' ἑαυτοῦ, » εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, Μὴ ἀναμενέτω [51] τὴν ἡμετέραν κατ' αὐτοῦ ἐπιτίμησιν, ἀλλ' ἐννοείτω, ὅτι κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶναι Χριστοῦ, οὐδὲν πλέον ἔχει ἡμῶν, Οὐ γὰρ ἐκεῖνος μὲν Χριστοῦ, ἐγὼ δὲ ἄλλου τινός. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν συγκαταβατικῶς εἶπεν, ἐπεὶ προϊὼν δείκνυσι πόσον αὐτὸς ὑπερέχει.

B

« Ἐὰν γὰρ καὶ περισσόν τι καυχήσομαι [*vulg.* καυχήσωμ.] περὶ τῆς ἐξουσίας ἧς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν, οὐκ αἰσχυνθήσομαι. » Οὐκ εἶπε, Κολάζειν ἔχω ἐξουσίαν καὶ ἀποκτιννύναι ἐγὼ, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔχουσιν· ἀλλ' ὑπεσταλμένως « Περισσόν τι. » Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐὰν καυχῶμαι, ἀλλ', « Ἐὰν καυχήσωμαι, » τουτέστιν, Ἐὰν βουληθῶ « περὶ τῆς ἐξουσίας, φησὶν, ἧς δέδωκέ μοι ὁ Κύριος· » πάλιν τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατιθείς. Ἔλαβον [52] δὲ ταύτην παρὰ Θεοῦ, ἵνα εἰς τὴν πίστιν οἰκοδομῶ εὐεργετῶν, οὐχ ἵνα κολάζω [53]. Πῶς οὖν εἶπες, « Λογισμοὺς καθαιροῦντες; Ὅτι αὐτὸ τοῦτο μάλιστα οἰκοδομεῖ, C τὸ [πάντα] τὰ σαθρὰ καθαιρεῖν, καὶ τὰ κωλύματα καταβάλλειν. Πῶς οὖν αὐτοῖς ἀπειλεῖς, εἰ οὐκ ἔλαβε, εἰς καθαίρεσιν τὴν ἐξουσίαν; Προηγουμένως μὲν εἰς οἰκοδομὴν ἔλαβον· ἐὰν δέ τις ἀνίατος ᾖ, καὶ τῇ καθαιρέσει χρησόμεθα. Ἐὰν οὖν θελήσω, φησὶ, καυχήσασθαι ὅτι ὁ Θεὸς πλέον τι δέδωκέ μοι, ὥστε ἐξουσίαν ἔχειν με καὶ εὐεργετεῖν προηγουμένως, καὶ ὅταν ἐκβιασθῶ, κολάζειν, « οὐκ αἰσχυνθήσομαι· » τουτέστιν, Οὐ δειχθήσομαι ψεύστης ἢ ἀλαζών.

« Ἵνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν. Ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησὶ, βαρεῖαι καὶ ἰσχυραί· ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενὴς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος. Τοῦτο δὲ λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἷοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, D τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. » Ὃ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἠδυνάμην καυχήσασθαι, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξω ὅτι ἐκφοβῶ ὑμᾶς διὰ τῶν γραμμάτων, οἷα δὴ λέγουσιν οἱ διαβάλλοντές με, ὅτι Κομπάζει ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ φοβερὰ ἐπιστέλλει· παραγενόμενος δὲ, εὐκαταφρόνητός ἐστι, καὶ ἐλέγχεται μὴ ὢν οἷος γράφει, ἀλλὰ γινωσκέτω, φησὶν, ὅστις [54] ἂν ᾖ ὁ ταῦτα λέγων, ὅτι οὐ μένον ἀπειλοῦμεν βαρέα, ἀλλὰ καὶ δυνάμεθα παρόντες εἰς ἔργον τὰς ἀπειλὰς ἐξενεγκεῖν.

« Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι ἑαυ-

Variæ lectiones.

[50] αἰνίττεται O. [51] λαμβανέτω O. [52] ἐλάβομεν O. [53] οἰκοδομῶμεν εὐεργετοῦντες, οὐχ ἵνα κολάζωμεν. [54] οἷος O.

τούς τισι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων. » Ἐνταῦθα ἀλαζόνας δείκνυσιν ὄντας ἐκείνους, καὶ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν καυχωμένους. Φησὶν οὖν, ὅτι « Οὐ τολμῶμεν ἡμεῖς ἐγκρῖναι ἑαυτοὺς, » τουτέστι, συναριθμῆσαι· « ἢ συγκρῖναι, » τουτέστιν [55], ἀντιπαραθεῖναι ἑαυτοὺς τισὶ τούτων τῶν ἑαυτοὺς ἐπαινούντων.

« Ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς, οὐ συνιοῦσιν. » Ἐκεῖνοι, φησὶν, οὐκ ἀξιοῦσι πρός τινας ἄλλων ἀνθρώπων συγκριθῆναι, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς συγκρίνονται καὶ ἀμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλους, καὶ οὐκ αἰσθάνονται πῶς εἰσι καταγέλαστοι τοιαῦτα ἀλαζονευόμενοι. Ἕκαστος γὰρ ἑαυτὸν κρείττω λέγων, τὸν ἕτερον καταβάλλει· καὶ οὕτω πάντες δι' ἀλλήλων εὐδόκιμοι φαίνονται· ὅπερ γελοῖον ὂν οὐ συνιοῦσιν αὐτοί.

« Ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα. » Ἐκεῖνοι γὰρ τυχὸν κομπάζοντες ἔλεγον, ὅτι Πρὸς τὰ πέρατα τῆς γῆς ἀφικόμεθα, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐπεστρέψαμεν. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτω, φησίν.

« Ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὗ ἐμέρισεν [56] ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρου, ἐφικέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν. » Ὥσπερ γεωργοῖς ἀμπελῶνα διαιρῶν ὁ Θεὸς, οὕτω καὶ ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις τὴν οἰκουμένην ἀφώρισεν. Κατὰ οὖν τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς, καυχησόμεθα. Ποῖον δέ ἐστι τὸ μέτρον; Τὸ, « Ἄχρις ὑμῶν ἀφικέσθαι. Ἐπεὶ οὖν τοῦτό ἐστιν ἡμῶν τὸ μέτρον, ἄχρι καὶ ὑμῶν καυχώμεθα.

« Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἀφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς ὑπερεκτείνομεν ἑαυτούς· μέχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Εἰκὸς ἦν τοὺς ψευδαποστόλους καὶ ἄνευ κηρύξαι [57] παραγενομένους ὁπουδήποτε, ἐκ τῆς ψιλῆς ἐπιδημίας κομπάζειν, καὶ τὸ πᾶν ἑαυτοῖς λογίζεσθαι. Φησὶν οὖν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι Οὐχ ὡς μὴ φθάσαντες εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνομεν ἑαυτούς. « Ἐφθάσαμεν γὰρ, » οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ', « ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ· » τουτέστιν, οὐχὶ ψιλῶς ἐπιδημήσαντες, ὡς ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττειν.

« Οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, ἐλπίδα δὲ ἔχοντες, αὐξανομένης τῆς πίστεως ὑμῶν, ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσείαν· εἰς τὰ ὑπερεπέκεινα ὑμῶν Εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι, εἰς τὰ ἕτοιμα καυχήσασθαι. » Ἐμφαίνει ἐκείνους καλλωπιζομένους τοῖς τῶν ἀποστόλων κόποις, καὶ εἰς τὰ ἄμετρα καυχωμένους· τουτέστιν, ὑπερβολικῶς καὶ ἐν ἀλλοτρίοις κόποις. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως· ἀλλ' ἕως ὑμῶν φθάσαντες, μέχρις ὑμῶν παῤῥησιαζόμεθα. Ἐλπίζομεν δὲ, εἰς τὸν Θεὸν δηλαδὴ (οὐ γὰρ ἀποφαίνεσθαι εἰωθεν ὁ Παῦλος), ὅτι ἱκανῶς ὑμᾶς διδάξαντες, καὶ αὐξήσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν, ὥστε μεγαλυνθῆναί με ἐν ὑμῖν. Τότε γὰρ μεγαλύνεται ὁ διδάσκαλος, ὅταν αὐξάνῃ τὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ὁ κανὼν αὐτοῦ εἰς περισσείαν [58] προβαίνῃ·

A parare nos quibusdam qui seipsos commendant. » Hic illos arrogantes esse ostendit, ac multa adeoque magna de seipsis jactantes. Dicit igitur : « Nos non audemus inserere nosipsos, » hoc est connumerare, « vel comparare, » hoc est, opponere nos quibusdam eorum qui seipsos prædicant.

« Sed ipsi in seipsis seipsos metientes, et comparantes seipsos sibiipsis, non intelligunt. » Illi, inquit, ad quempiam aliorum conferri non dignantur, sed ipsi sibiipsis conferuntur, secumque ipsi certant erga se mutuo, nec sentiunt quam sint ridiculi ita sese ostentantes. Unusquisque enim seipsum meliorem dicens, alterum dejicit, sicque omnes inter se mutuo insignes videntur. Quod quam ridiculum B sit, ipsi non intelligunt.

Vers. 13. « Nos autem non in immensum gloriabimur. » Illi enim fortasse gloriantes dicebant, Ad fines terræ accessimus, orbemque terrarum convertimus. At nos non sic, inquit.

« Sed juxta mensuram regulæ qua nobis Deus partitus est mensuram, pertingendi usque ad vos. » Quemadmodum colonis vineam Deus dividit, hunc ad modum nobis apostolis suis terrarum orbem segregavit. Secundum igitur mensuram regulæ quam partitus est nobis Deus, gloriabimur. Qualis est autem mensura? « Ut perveniam adusque vos. » Postquam igitur hæc nostra pars est, ad vos etiam usque gloriamur.

C Vers. 14. « Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos : usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi. » Verisimile erat pseudapostolos vel sine prædicatione aliquo usque profectos, ex nuda et simplici profectione elatos esse, ac totum sibi imputare. Ait ergo Apostolus : Non tanquam ad vos non pervenerimus, nosipsos extendimus : **298** « Pervenimus » enim, non simpliciter sed « in Evangelio Christi : » hoc est non nude et simpliciter peregrinantes, ut illi, verum etiam cum Evangelii prædicatione.

Vers. 15, 16. « Non in immensum gloriantes in alienis laboribus, spem autem habentes crescente fide vestra, in vobis magni fieri secundum regulam nostram ad abundantiam : ut etiam in illa quæ ultra vos sunt Evangelium prædicemus, non in aliena D regula, ut de his quæ parata sunt gloriemur. » Indicat illos apostolorum laboribus extolli, et supra modum et mensuram gloriari, hoc est ad excessum usque et in alienis laboribus. At nos non sic, sed ad vos usque pervenientes, ad vos usque libertate nostra utimur. Speramus autem, in Deum videlicet (non solet enim explicare Paulus), quod abunde vos docentes et augentes fidem vestram inveniamur, ut adeo magni fiam ego in vobis. Tunc enim magni fit præceptor, cum res discipulorum creverint, ac regula ejus « ad abundantiam » processerit : hoc est,

Variæ lectiones.

[55] ἤγουν o. [56] ἐμέτρησεν o. [57] τοῦ κηρύξαι m. [58] μεσιτείαν o.

mensuram quam accepit, abunde promoverit. Quid igitur speramus? quod et ultra vos Evangelium prædicabimus, ac forsan etiam propterea gloriabimur, siquidem ipsis profuerimus. Canonem autem ubique et mensuram vocat, tanquam orbis terrarum fabricator et architectus : et ut indicet, quod Dei sit universum hoc, qui canonem dedit et mensuram, propterea infert :

« Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. » Habentes enim talia tantaque opera, non superbimus, neque nobisipsis quidquam imputamus : sed Deo universum, etiam ipsam ad quam pervenimus mensuram, tribuimus. Oportebat igitur et illos in hoc gloriari.

« Non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem Dominus commendat. » Non dixit, Nos sumus probati : sed, « Quem Dominus commendat, » hoc est, quem veritas laboris et operis cum Dei gratia probatum ostendit.

CAPUT XI.

Vers. 1. « Utinam sustineretis modicum me in insipientia mea, sed et sustinetis me. » Proprias laudes aggressurus, multis usus est præcorrectionibus, defugiens id quod onerosum et molestum videtur in suiipsius commendatione. Huc autem eum necessitas perpulit, et metus, ne in discipulorum damnum vergeret, si ipse vilipenderetur, pseudapostoli vero in pretio haberentur. Quod enim ex multa necessitate, et ob discipulorum suorum commodum huc pervenerit, vel admodum insensatis planum esse queat. Qui enim priorum peccatorum meminit, a quibus per baptisma liberatus erat, atque **299** se apostoli nomine indignum censet, quomodo citra necessitatem de se magna prædicaret! Ait ergo, Utinam sustineretis me in paucis quibusdam ineptientem : imo vero et sustinetis. Confido enim quod diligatis me, et omnia mea sustineatis.

Vers. 2. « Æmulor enim vos Dei æmulatione. » Non dixit, Diligo, sed quod multo vehementius erat, « Æmulor. » Zelotypia enim inter ardenter amantes nascitur. Deinde ne existiment quod humani cujusquam, veluti pecuniarum aut gloriæ causa, eos æmuletur, infert, « Dei zelo. » Nam et Deus æmulari dicitur, eo quod nimia nos dilectione prosequatur, non quod aliquid inde commodi lucretur, sed ut nos servet, ad seipsum colligendo, sibique agglutinando. Hujusmodi igitur et meus erga vos zelus est, non ut inde quid mihi lucri accedat, verum ut vos non corrumpamini.

« Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Despondi vos, inquit, Christo : pro illo igitur æmulor, non pro meipso. Non enim ego sponsus, sed paranymphus. Observa autem quomodo non dixerit, Præceptor vester sum, propterea debetis me sustinere : verum illos sponsæ loco posuit, seipsum autem pronubæ vice collocat,

A τουτέστι, τὸ μέτρον ὃ ἔλαχε, περισσῶς προκόπτῃ. Τί οὖν ἐλπίζομεν; Ὅτι καὶ εἰς τὰ ὑπερεπέκεινα ὑμῶν εὐαγγελισόμεθα, καὶ τυχὸν καὶ ἐπ' ἐκείνοις καυχησόμεθα, εἴ γε ὠφελήσομεν αὐτούς. Κανόνα δὲ πανταχοῦ καλεῖ καὶ μέτρον, ὡς οἰκοδόμος τῆς οἰκουμένης καὶ ἀρχιτέκτων, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν, τοῦ τὸν κανόνα δόντος καὶ τὸ μέτρον· διὸ ἐπάγει·

« Ὁ δὲ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω. » Ἔχοντες γὰρ τοιαῦτα ἔργα, οὐ κομπάζομεν, οὐδὲ ἑαυτοῖς τι λογιζόμεθα· ἀλλὰ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν, καὶ αὐτὸ ὃ ἐφθάσαμεν μέτρον. Ἔδει οὖν κἀκείνους ἐν τούτῳ καυχᾶσθαι.

« Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν ἐκεῖνός ἐστι δόκιμος, B ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησιν. » Οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς ἐσμεν δόκιμοι, ἀλλ' « Ὃν ὁ Κύριος συνίστησι· » τουτέστιν, ὃν ἡ ἀλήθεια τοῦ ἔργου καὶ τοῦ κόπου μετὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύει δόκιμον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

« Ὤφελον ἠνείχεσθέ μου μικρόν τι τῆς ἀφροσύνης· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου. » Μέλλων ἐμβαίνειν εἰς τοὺς οἰκείους ἐπαίνους, πολλαῖς κέχρηται ταῖς προδιορθώσεσι, τὸ φορτικὸν τοῦ δοκεῖν ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀποφεύγων. Εἰς τοῦτο δὲ ἤνεγκεν [59] αὐτὸν ἡ ἀνάγκη, καὶ τὸ δεδιέναι μὴ εἰς βλάβην τῶν μαθητῶν γένηται τὸ αὐτὸν μὲν ἐξευτελίζεσθαι, τοὺς δὲ ψευδαποστόλους δοκεῖν εἶναί τι. Ὅτι γὰρ ὑπὸ πολλῆς ἀνάγκης, καὶ διὰ τὴν ὠφέλειαν τῶν μαθητῶν εἰς τοῦτο ἦλθε, δῆλον καὶ τοῖς σφόδρα ἀνοήτοις. Ὁ γὰρ τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων μεμνημένος, ὧν διὰ τοῦ βαπτίC σματος ἠλευθέρωται, καὶ ἀνάξιον ἑαυτὸν ἀποκαλῶν τῆς τοῦ ἀποστόλου προσηγορίας, πῶς ἂν χωρὶς ἀνάγκης ἐμεγαληγόρει περὶ ἑαυτοῦ; Φησὶν οὖν· Εἴθε ἠνείχεσθέ μου μικρά τινα ἀνοηταίνοντος· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνέχεσθε. Θαῤῥῶ γὰρ ὅτι ἀγαπᾶτέ με, καὶ πάντα μου ἀνέχεσθε.

« Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλῳ. » Οὐκ εἶπεν, Ἀγαπῶ, ἀλλ' ὃ πολλῷ σφοδρότερον ἦν, « Ζηλῶ. » ἡ γὰρ ζηλοτυπία ἐπὶ τῶν διακαῶς ἐρώντων τίκτεται. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι διά τι ἀνθρώπινον, οἷον χρήματα, ἢ δόξαν, αὐτοὺς ζηλοῖ, φησί [60], « Θεοῦ ζήλῳ· » καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς ζηλοῦν λέγεται, διὰ τὸ ἄγαν ἡμᾶς ἀγαπᾷν, οὐχ ἵνα αὐτός τι κερδάνῃ, ἀλλ' D ἵνα ἡμᾶς σώσῃ, πρὸς ἑαυτὸν συνάγων, καὶ ἑαυτῷ συγκολλῶν. Τοιοῦτος οὖν, φησὶ, καὶ ὁ ἐμὸς πρὸς ὑμᾶς ζῆλος, οὐχ ἵνα ἐγὼ κερδάνω, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς μὴ διαφθαρῆτε.

« Ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ. » Προεμνηστευσάμην ὑμᾶς, φησὶ, τῷ Χριστῷ. Οὐκοῦν ὑπὲρ ἐκείνου ζηλῶ, οὐχ ὑπὲρ ἐμαυτοῦ. Οὐ γὰρ ἐγὼ ἀνὴρ, ἀλλὰ νυμφαγωγός. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπεν, ὅτι Διδάσκαλος ὑμῶν εἰμι, καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλετέ μου ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ἐκείνους μὲν ἐν τάξει νύμφης, ἑαυτὸν δὲ ἐν

Variæ lectiones.

[59] ἤγαγε ο. [60] ἐπάγει ο.

χώρα προμνηστρίας τάττει, σεμνύνων αὐτούς. Ξένον δὲ τὸ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας συμβαῖνον· ἐπὶ γὰρ τοῦ κόσμου μετὰ τὸν γάμον οὐκέτι παρθένοι μένουσιν· ἐνταῦθα δὲ καὶ οἱ μὴ ὄντες παρθένοι πρὸ τούτου μετὰ τὸν γάμον τοῦτον [61] παρθένοι γίνονται. Οὕτω πᾶσα ἡ Ἐκκλησία παρθένος ἐστί. Πρὸς γὰρ πάντας ταῦτα λέγει Παῦλος, καὶ τοὺς γεγαμηκότας, καὶ τὰς γεγαμημένας. Ποῖα δὲ ἕδνα φέρων ἡρμόσατο; Τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Τούτου τύπος ἦν τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ, ὅτε τὸν οἰκέτην ἔπεμψε μνηστευσόμενον κόρην ἐθνικήν. Καὶ ἐνταῦθα γὰρ ὁ Θεὸς ἔπεμψε τοὺς δούλους αὐτοῦ τοὺς προφήτας, μνηστευσομένους τῷ παιδὶ αὐτοῦ Χριστῷ τὴν Ἐκκλησίαν· ὡς τὸν Δαυὶδ λέγοντα· « Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, [καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου· » καὶ τοὺς ἀποστόλους, ὡς τὸν Παῦλον λέγοντα· « Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν. » Ὁ μὲν οὖν παρὼν καιρὸς μνηστείας ἐστίν· ὁ δὲ μέλλων τῶν γάμων, ὅτε κραυγὴ γίνεται· « Ἰδοὺ ὁ νυμφίος. »

A honore ipso afficiens. Mirum autem hic quiddam in Ecclesia contingit. In mundo enim post nuptias non porro virgines manent : hic autem qui ante virgines non fuerunt, post nuptias hasce efficiuntur virgines. Hac ratione universa Ecclesia virgo est ; ad omnes enim Paulus hæc loquitur, et maritos et uxores. Quales autem dotes afferens despondit? Regnum cœlorum. Hujus figura erant quæ sub Abrahamo contigerunt, quando servum misit ut ethnicam puellam filio desponderet [m]. Hic etiam Deus misit servos suos prophetas desponsaturos Filio suo Christo Ecclesiam, veluti Davidem, cum dicit : « Audi, filia, et vide, et obliviscere populi tui, et domus patris tui . « Tum apostolos, ut Paulum, ubi ait : « Christi nomine legatione fungimur [o]. » Præsens itaque tempus desponsationis est, futurum autem nuptiarum erit, cum clamor factus fuerit, « Ecce sponsus [p] »

« Φοβοῦμαι δὲ μήπως ὡς ὁ ὄφις Εὔαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἁπλότητος τῆς εἰς Χριστόν. » Εἰ γὰρ καὶ ἡ ἀπώλεια ὑμετέρα, ἀλλ' ὁ φόβος [62] ἐμός. Οὐκ ἀποφαίνεται δὲ, ὅτι Διεφθάρητε, καίτοι ἦσαν διεφθαρμένοι, ἀλλ' ἀμφιβόλως αὐτὸ τέθεικε· « Μήπως ὡς ὁ ὄφις Εὔαν ἐξηπάτησε. » Καὶ γὰρ κἀκεῖνος μείζονα ἐπαγγειλάμενος, ἠπάτησε· καὶ οἱ ψευδαπόστολοι δὲ κομπάζοντες, καὶ μεγάλα τινὰ ὑμῖν λέγοντες, ἐξαπατῶσιν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Ἀλλ' ὥσπερ οὔτε ἡ πανουργία [63] τοῦ ὄφεως, οὔτε ἡ ἁπλότης τῆς Εὔας ἤρκεσεν αὐτῇ εἰς συγγνώμην, οὕτως οὐδὲ ὑμῖν ταῦτα προσέσεται [64]. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ὁ Ἀδὰμ ἠπατήθη, ἵνα δείξῃ γυναικῶδες τὸ ἀπατᾶσθαι. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ἀπατηθῆτε, ἀλλὰ, « Μὴ φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν, » ἐπιμένων τῇ τροπῇ. ἡ γὰρ φθορὰ ἐπὶ τῶν παρθένων λέγεται. Μήπως φθαρῇ ἀπὸ τῆς ἁφελείας ὑμῶν ἣν ἔχετε εἰς Χριστόν. Τουτέστι, Μὴ ἀπατηθῆτε ἀπὸ τῆς ἁφελείας ὑμῶν. Τινὲς δὲ οὕτω· Μὴ μετενεχθῆτε ἀπὸ τῆς ἁπλῆς πίστεως εἰς τὴν τῶν ἔξω δεινότητα· αὕτη γὰρ ἡ μεγίστη φθορά.

Vers. 3. « Timeo autem, ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christum, » Etsi enim interitus vester est, metus tamen meus est. Non autem palam pronuntiat, Corrupti estis, etiamsi corrupti fuerunt; verum ambigue hoc posuit, « Ne quo modo ut serpens Evam decepit. » Nam et ille majora promittendo, decepit. Hanc ad rationem pseudapostoli sese jactantes, ac magna quædam **300** vobis narrantes, calliditate sua vobis imponunt. At perinde ut neque astutia serpentis, neque simplicitas Evæ satis fuit ipsi ad veniam, sic neque vobis hæc proderunt. Non dixit autem quod Adam deceptus sit : ut ostendat, quod decipi, muliebre sit. Neque dixit, Ne decipiamini, verum, « Ne corrumpantur sensus vestri, » incœpto tropo seu metaphora perseverans : corruptio enim de virginibus dicitur. Ne corrumpantur a simplicitate vestra, quam habetis in Christo, hoc est, Ne a simplicitate vestra decipiamini. Quidam autem sic : Ne transferamini a simplici fide ad infidelium in dicendo potestatem : hæc enim est maxima corruptio.

« Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ Πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε, ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ Εὐαγγέλιον ἕτερον ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἠνείχεσθε. » Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; ὁ Γαλάταις γράφων· « Ἐάν τις εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω· » νῦν λέγεις, ὅτι Ἐὰν ἄλλον Ἰησοῦν ἐκήρυττον ἐκεῖνοι, καλῶς ἠνείχεσθε; Ἄκουε τοίνυν· Ἐκόμπαζον οἱ ψευδαπόστολοι, ὡς πλέον τι τῶν ἀποστόλων εἰσφέροντες. Ἐπεὶ οὖν πολλὰ [65] ἐφλυάρουν ἀνόητα, τῇ ἔξωθεν σοφίᾳ χρώμενοι, φησὶν, ὅτι Εἰ μὲν ἐκήρυττον ἕτερον Χριστὸν, ὃν κηρυχθῆναι ἔδει, ἡμεῖς δὲ παρελείπομεν, καλῶς ἠνείχεσθε. Διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκεν·

Vers. 4. « Nam si is qui venit, alium Jesum prædicaverit, quem non prædicavimus : aut Spiritum alium accipitis, quem non accepistis, aut Evangelium aliud quod non recepistis, recte sustineretis. » Quid ais, Paule ? Galatis scribens, « Si quis evangelizaverit, inquis, præterquam quod accepistis, anathema sit [q] : » nunc vero dicis, « Si alium Jesum prædicarent illi, recte sustineretis? » Audi igitur : Pseudapostoli fastu inturgescebant, quasi plus quam veri apostoli afferrent. Quia igitur stulta quamplurima nugabantur, externa sapientia utentes : Si, inquit, alium prædicarent Christum, prætermissum a nobis, quem prædicari conveniebat, recte susti-

[m] Gen. XXIV, 4. [n] Psal. XLIV, 11. [o] I Cor. V, 20. [p] Matth. XXV, 6. [q] Galat. t. I, 8.

Variæ lectiones.

[61] τότε O. [62] ἀλλ' ὅμως ὁ φόβος Π. [63] κακουργία O. [64] προσθήσεται, καὶ, προστήσεται O. [65] πολλοὶ O.

nuissetis; propter hoc enim adjecit, « Quem non prædicavimus. » Sin vero eadem fidei capita sunt, in quo nobis illi superiores sunt? Observa porro, non dixit, Si is, qui venit, quiddam amplius prædicaverit (nam quiddam amplius magna cum auctoritate, multaque verborum elegantia dicebant), sed, « Alium Jesum prædicaverit, quem non prædicavimus, » ad quod non est necessaria sermonis elegantia. « Aut Spiritum alium accipitis, » hoc est, si opulentiores vos faceret in spiritualibus donis, quod ipsum orationis venustate non indiget. « Vel Evangelium aliud : » neque ad hoc opus habebat orationis cultu. Ubique autem indicat, quod non simpliciter, si quid excellentius dicant, attendere oporteat, sed si quid dicant quod dicendum esset, et a nobis prætermissum fuerit. Observa enim : « Alium, » inquit, « Jesum, quem non prædicavimus : Spiritum alium, quem non accepistis : Evangelium aliud, quod non accepistis. » Cum itaque eadem dicant, quid in eos inhiatis? Postquam ergo eadem prædicant, o Paule, quid eos prohibes? Quia hypocrisi utentes, alia dogmata introducunt.

A « Ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν. » Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ κεφάλαια τῆς πίστεως, τί τὸ πλέον ἐκείνοις [66]; Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἰ ὁ ἐρχόμενος πλέον τι κηρύσσει· καὶ γὰρ πλέον τι ἔλεγον μετὰ πλείονος αὐθεντείας καὶ πολλοῦ τοῦ κάλλους τῶν ῥημάτων· ἀλλ', « Ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν· » ὅπερ οὐ χρείαν ἔχει καλλιεπείας. « Ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε· » τουτέστιν, Εἰ πλουσιωτέρους ὑμᾶς ἐποίει ἐν τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασιν· ὅπερ οὐδὲ τοῦτο δεῖται κομψείας λόγων. « Ἢ Εὐαγγέλιον ἕτερον· » B ὃ οὐδὲ τοῦτο λόγων δεῖται. Πανταχοῦ δὲ δηλοῖ, ὅτι οὐχ ἁπλῶς εἴ τι πλέον λέγουσι, προσέχειν δεῖ, ἀλλ' εἴ τι λέγουσιν ὃ λεχθῆναι [67] ἔδει, καὶ παρ' ἡμῶν παρελείφθη. « Ὅρα γάρ· « Ἄλλον Ἰησοῦν ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν· Πνεῦμα ἕτερον, ὃ οὐκ ἐλάβετε· Εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε. » Ὥστε ἐπεὶ τὰ αὐτὰ λέγουσι, τί πρὸς αὐτοὺς κεχήνατε; Καὶ ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ὦ Παῦλε, τί αὐτοὺς κωλύεις; Ὅτι τῇ ὑποκρίσει χρώμενοι ἕτερα εἰσάγουσι δόγματα.

Vers. 5. « Existimo enim me nihil esse inferiorem iis qui magni admodum sunt apostoli. « Deinceps Petri sectatoribus sese confert, hoc indicare volens : Si me plura norunt, etiam et illis; ad absurdum **301** ducens. Observa autem ejus humilitatem. « Existimo, » inquit, id est puto, arbitror : et nihil enuntiat et decernit. Non simpliciter autem dicit, Reliquis apostolis, sed, « Iis qui sunt C eximii apostoli, » Petrum, Jacobum, Joannem innuens. Atque hoc dicit, quia jam necesssitas istud postulabat, cum tamen alibi dicat : « Qui non sum dignus vocari apostolus [r]. »

« Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων. » Λοιπὸν τοῖς περὶ Πέτρον συγκρίνει ἑαυτὸν, τοῦτο δεῖξαι θέλων, ὅτι Εἰ ἐμοῦ τι πλέον ἴσασι, καὶ ἐκείνων· εἰς ἄτοπον· ἀπάγων τὸν λόγον. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην· « Λογίζομαι, » φησὶν, οἷον, Ἡγοῦμαι, νομίζω, καὶ οὐδὲν ἀποφαντικόν. Οὐχ ἁπλῶς δὲ λέγει, Τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ, « Τῶν ὑπὲρ λίαν, » Πέτρον, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἰάκωβον αἰνιττόμενος. Τοῦτο δέ φησιν, ἐπειδὴ τούτου νῦν χρεία ἦν, ἐπεὶ ἀλλαχοῦ φησιν· « Ὃς οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος.

Vers. 6. « Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia. » Quandoquidem in hoc sibi placebant pseudapostoli, quod non essent indocti, ostendit, quod non inficietur sese imperitum esse, atque hoc sibi gloriæ ducit. Nec dicit, Etiamsi indoctus ac rudis sim, commune hoc mihi cum cæteris est apostolis, ne videatur una criminari ipsos : sed exterioris sapientiæ ipsum nogotium tollit, æque atque in priori Epistola monstravit eam non solum esse inutilem, verum gloriam potius crucis subruere ac devastare. Sermone igitur indoctus sum, scientia haudquaquam. Per hoc autem illos innuit, quod quo magis illi eloquentia gloriantur, eo cognitione Dei ipsos magis esse orbatos, et quatenus ad ipsam attinet, eos esse idiotas et indoctos.

« Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. » Ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἐκαλλωπίζοντο οἱ ψευδαπόστολοι, τῷ μὴ εἶναι ἰδιῶται, δείκνυσιν αὐτὸς, ὅτι οὐ φεύγει τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ σεμνύεται ἐπ' αὐτῇ. Καὶ οὐ λέγει, ὅτι Εἰ καὶ ἰδιώτης εἰμὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόστολοι, ἵνα μὴ δόξῃ συνδιαβάλλειν αὐτούς· ἀλλ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τῆς ἔξωθεν σοφίας καθαιρεῖ, ὡς καὶ ἐν προτέρᾳ ἔδειξεν αὐτὸ οὐ μόνον ἀνόνητον, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ λυμαινόμενον τῇ δόξῃ τοῦ σταυροῦ. Τῷ λόγῳ οὖν εἰμι ἰδιώτης, οὐ τῇ γνώσει. Διὰ τούτου D δὲ αἰνίττεται ἐκείνους, ὅτι ὅσον τῇ εὐγλωττίᾳ κομπάζουσι, τοσοῦτον ἐστερημένους τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως, καὶ ἰδιώτας ὄντας κατ' αὐτήν.

« Sed in quavis re manifesti sumus in omnibus erga vos. » Non quemadmodum pseudapostoli, aliud sumus, et aliud apparemus : verum in omnibus quæ facimus et dicimus, manifesti sumus erga vos; neque ulla est in nobis duplicitas vel hypocrisis,

« Ἀλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς. » Οὐχ ὥσπερ οἱ ψευδαπόστολοι ἄλλο ὄντες ἄλλο φαινόμεθα, ἀλλ' ἐν πᾶσιν, οἷς ποιοῦμεν καὶ λέγομεν, φανεροί ἐσμεν εἰς ὑμᾶς· οὐδεμία διπλόη, ἢ ὑπόκρισις ἐν ἡμῖν, ὥσπερ ἐκείνοις, εὐλαβείας προσ-

[r] I Cor. xv, 9.

Variæ lectiones.

[66] ἐνίκων o. [67] δεχθῆναι o.

ωπεῖον μόνον περικειμένοις, καὶ πάντα τὰ χείριστα ποιοῦσιν.

« Ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα, ἐμαυτὸν ταπεινῶν ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, ὅτι δωρεὰν τὸ τοῦ Θεοῦ Εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν; » Τοῦτο, φησὶν, ἥμαρτον, καὶ διὰ τοῦτό μοι ἐγκαλεῖν ἔχετε καὶ κατεπαίρεσθαί μου, ὅτι ἐταπείνωσα ἐμαυτὸν, προσαιτῶν καὶ λιμώττων, « ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, » τουτέστιν, οἰκοδομηθῆτε πρὸς τὴν πίστιν; Οὐκ ἐσκανδαλίζοντο γὰρ λοιπὸν (ὃ καὶ μεγίστη αὐτῶν κατηγορία), ὅτι οὐκ ᾠκοδομοῦντο ἄλλως, εἰ μὴ αὐτὸς ἐλιμαγχονεῖτο. Ἐπειδὴ δὲ διέβαλλον αὐτὸν, ὅτι παρὼν μὲν, ταπεινὸς, ἀπὼν δὲ, κομπάζει· ὡς ὑπὲρ τούτου ἀπολογούμενος νῦν, πλήττει αὐτοὺς, ὅτι Ταπεινὸς γέγονα, ἀλλ' ὑμεῖς[68] ὑψώθητε ἐκ τούτου.

A ut in illis qui sola pietatis persona sunt amicti, deterrima quæque patrantes.

VERS. 7. « Num peccatum feci, meipsum humilians ut vos exaltaremini, quod gratis Evangelium Dei prædicavi vobis? » In hoc, inquit, peccavi, et propterea est cur me accusetis, et adversum me efferamini, quoniam dejeci meipsum, mendicans et famem patiens? « Ut vos exaltaremini, » hoc est, a fidem ædificaremini. Non enim offendebantur deinceps (quæ maxima est eorum accusatio), quod non aliter ædificabantur, nisi ipse fame premeretur. Quia vero calumniabantur eum, quod præsens humilis esset, absens vero gloriabatur, hac de re veluti apologiam texens, ferit eos : Vilis quidem factus sum et abjectus, cæterum vos inde exaltati estis.

« Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν. » Καίτοι ἠδύνατο εἰπεῖν, ὅτι Ἐκ τῶν χειρῶν μου ἤσθιον· ἀλλὰ πληκτικώτερον τὸν λόγον ποιῶν, Παρ' ἄλλων, φησὶν, ἔλαβον, καὶ ταῦτα, ὑμῖν διακονούμενος. Τὸ δὲ, « Ἐσύλησα, » ἀντὶ τοῦ, Ἐγύμνωσα, καὶ πένητας αὐτοὺς ἐποίησα. Αἰνίττεται δὲ καὶ τοὺς Μακεδόνας, οἳ πενέστατοι ὄντες, ἔτι καὶ ἐμὲ εἶχον προσεπιτρίβοντα αὐτοὺς, καίτοι οὐ περιττῶν ἔχρῃζον, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων ὀαπανημάτων. Ὀψώνιον γὰρ ἔλαβον· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ταῦτά μοί ἐδώκατε· ὃ μεγίστη κατηγορία, καὶ τὸ χεῖρον, ὅτι πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν· ὑμῖν γὰρ κηρύσσων, καὶ τὰ ὑμῶν ἐργαζόμενος, παρ' ἄλλων ἐτρεφόμην.

B

VERS. 8. « Alias Ecclesias exspoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum. » Etsi dicere potuisset, Ex manuum mearum labore manducavi, attamen asperiorem orationem faciens, Ab allis, inquit, accepi, idque cum in vestri essem ministerio. Exspoliavi, » autem dixit, pro Nudavi, et pauperes eos feci. Macedones intelligit, qui tametsi pauperrimi essent, me tamen habebant se atterentem. Atqui superfluis non indigebam, verum necessariis duntaxat sumptibus. **302** Stipendium enim accepi : at vos ne ista quidem mihi suppeditatis : quæ maxima sane est accusatio, et quod pejus est, « ad ministerium vestrum : » vobis enim prædicans, et vestra agens, ab aliis alebar.

C

« Καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς, οὐ κατενάρκησα οὐδενός. » Τριπλοῦν τὸ ἔγκλημα· ὅτι Καὶ παρ' ὑμῖν ὢν, καὶ ὑμῖν διακονούμενος, καὶ ὑστερούμενος, οὐκ ἠξιώθην λόγου. Οὐ μόνον οὐκ ἐπέμψατε, ὅπερ οἱ Μακεδόνες ἐποίουν, ἀλλ' οὐδὲ παρόντα ἐτρέφετε. Τὸ δὲ, « Οὐ κατενάρκησα οὐδενός, » τοῦτο[69] δηλοῖ, Οὐκ ἐπεβάρησά τινι. Δηλοῖ δὲ αὐτοὺς ὡς ὀκνηρῶς καὶ ναρκωδῶς εἰσφέροντας. Τινὲς δὲ τὸ, « Οὐ κατενάρκησα, » ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἠμέλησα, ἢ ῥᾳθυμότερος πρὸς τὸ κήρυγμα γέγονα· ἀλλὰ παρ' ἐμοῦ μὲν ὅσα ἔδει, ἐγένετο εἰς τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν· ἐν ἐνδείᾳ δὲ[70] διέτριβον, καὶ οὐκ ἤτησα οὐδὲ ἐξέλυσα τὴν ὑπομονὴν ἀπονάρκησας.

VERS. 9. « Et cum essem apud vos et egerem, nulli onerosus fui. » Triplex est accusatio : prior, quod cum apud vos præsens fuerim : altera, quod vobis inserviens : tertia, quod rebus necessariis destitutus, non fui in aliquo habitus numero. Non solum enim mihi alibi agenti non misistis quidquam, id quod Macedones faciebant, sed ne præsentem quidem alebatis. Istud autem, « Nulli onerosus fui, » est pro, Non gravavi quemquam. Indicat autem eos segniter ac cum torpore contribuere. Nonnulli verbum, Οὐ κατενάρκησα, pro, Non posthabui, vel segnior ad prædicationem fui, accipiunt : sed a me quidem, quæcunque ad salutem vestram necessaria erant, perficiebantur. Porro rerum necessariarum indignus apud vos vixi, et non petii quidquam, neque patientiam meam dissolvi torpentior redditus.

« Τὸ γὰρ ὑστέρημά μου προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας. » Εἰς ζηλοτυπίαν αὐτοὺς ἐμβάλλει, ἵνα καὶ μᾶλλον διεγείρῃ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς ἂν μὴ ἡττηθέντες ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ἐν τῷ θρέψαι αὐτὸν, ἡττηθῶσι καὶ ἐν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Εἰπὼν δὲ, « Ὑστέρημα, » δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν ὑπὲρ τὴν ἀναγκαίαν χρείαν ἔλαβεν· οἱ Φιλιππήσιοι δὲ ἦσαν οἱ θρέψαντες αὐτόν.

D « Nam quod mihi deerat, suppleverunt fratres qui venerunt a Macedonia. » Ad æmulationem eos invitat, quo magis ad eleemosynam excitet : ne a Macedonibus victi in alendo eum, in eleemosyna quoque vincerentur. Cum vero ait, « Quod mihi deerat, » indicat sese nihil accepisse ultra necessarium usum. Philippenses autem fuerunt qui aluerunt ipsum.

« Καὶ ἐν παντὶ ἀβαρῆ ὑμῖν ἐμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω· » Δείκνυσιν ὅτι καὶ βάρος ἡγοῦντο τὰς τρο-

« Et in omnibus sine onere me vobis servavi et servabo. » Indicat quod gravamen arbitrabantur,

Variæ lectiones.

[68] ἵνα ὑμ. ὑψωθῆτε o. [69] τουτέστιν o. [70] ἐγὼ δὲ ἐν ἐνδείᾳ o.

alimenta et suppeditare. Pulchre autem addidit, « Servabo. » Ne enim existimetis, inquit, quod hæc dixerim ut in posterum accipiam a vobis : Servavi enim me, ac servabo deinceps citra gravamen : quod ingens eorum vulnus est, siquidem non ultra eis confidat, sed omnino aliquid ab eis accipere desperet.

VERS. 10. « Est veritas Christi in me, quoniam gloriatio hæc non infringetur in me in regionibus Achaiæ. » Ne existiment quod propterea dixerit, « Servabo meipsum, » ut magis eos ad impertiendum attraheret, ait : Secundum veritatem, quæ est in Christo Jesu, dico, quod non sim quidquam accepturus. Ne autem quispiam arbitretur eum ex dolore vel iracundia hæc dicere, gloriationem rem ipsam appellat. Gratis enim prædicare Evangelium, gloriatio ei magna erat, ceu ultra Christi terminos propter Christum prosilienti. Et quod ait, « Non infringetur, » sive obstruetur, metaphora est a fluminibus desumpta. Tanquam enim hæc ei fama per omnes terrarum fines flueret, dicit : Non obturabitur bonus et celebris iste rumor, per hoc quod **303** aliquid posthac accipiam. Quod ait, « In climatibus Achaiæ, » ferientis est : Si enim hæc est gloria, hæc ubique custodienda erat : sin in ipsis solis conservat, perspicuum est quod ipsi non sint sana mente præditi, reliquorum instar.

VERS. 11. « Quare? Quia non diligo vos? Deus novit. » Prolaturus causam cur non acceperit ab ipsis, propter pseudapostolos nimirum, prius tollit quod suspicabantur Corinthii : Quia, ut videtur, quod nos non diligis, non accipis. Imo potius, inquit, quia vos diligo, et nolo vos lædi, utpote qui facile scandalum patiamini. Verum adeo perspicue non dicit, ne imbecillitatem eorum arguat : sed ad aliam causam sermonem convertit.

VERS. 12. « Quod autem facio, et faciam, ut amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem, ut in quo glorientur, inveniantur sicut et nos. » Hic manifestissime causam explicat, cur non acceperit. Quoniam enim novit diabolus, quod homines hujus sæculi studiosi, per hoc maxime captantur, quod doctores nihil accipiant, docuit pseudapostolos istud quoque simulare. Hoc enim revera non faciebant, etiamsi divites essent; verum etiamsi viderentur nihil accipere, accipiebant tamen. Propterea non dixit, Ut in quo gnaviter agunt, sed, « In quo gloriantur : » quod et arrogantiæ est indicium. Quocirca Apostolus, hisce conspectis, decrevit apud sese, ne quidquam accipere a quoquam, idque eum paupertate gravaretur : ut resecet ansam et occasionem illorum, nec locum habeant carpendi eum. Atqui hæc non erat reprehensio : siquidem lex Christi erat. Attamen quia Corinthii, ceu infirmi, facile scandalo succumbebant, seipsum custodivit. Ac deinceps in aliis inferiores inventi

φὰς αὐτῷ χορηγεῖν. Καλῶς δὲ τὸ, « Τηρήσω. » Μὴ γὰρ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ταῦτα εἶπον, ἵνα τοῦ λοιποῦ λάβω παρ' ὑμῶν· ἀλλὰ καὶ « ἐτήρησα ἐμαυτὸν ἀβαρῆ, καὶ τηρήσω. » ὃ μεγάλη αὐτῶν πληγὴ, εἰ μηδὲ ἔτι θαῤῥεῖ αὐτοῖς[71], ἀλλὰ καθάπαξ ἀπέγνω λαβεῖν τι παρ' αὐτῶν.

« Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοὶ, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ φραγήσεται εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας. » Ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι « Τηρήσω ἐμαυτὸν, » ἵνα μᾶλλον αὐτοὺς ἐφελκύσηται, φησί· Κατ' ἀλήθειαν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ λέγω, ὅτι οὐ λήψομαι· ἵνα δὲ[72] μή τις αὐτὸν νομίσῃ ἀλγοῦντα, ἢ ὀργιζόμενον ταῦτα λέγειν, καύχησιν τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Τὸ δὲ ἀδάπανον κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον καύχημα μέγα αὐτῷ ἦν, ὡς ὑπὲρ τοὺς τοῦ Χριστοῦ ὅρους διὰ Χριστὸν πηδῶντι. Καὶ τὸ, « Οὐ φραγήσεται, » ἀπὸ τῆς μεταφορᾶς τῶν ποταμῶν· ὡς γὰρ τῆς φήμης αὐτῷ ῥεούσης πανταχοῦ, φησίν· Οὐ φραγήσεται τὸ καλὸν τοῦτο ῥεῦμα καὶ ἔνδοξον, διὰ τοῦ λαβεῖν με ἀπὸ τοῦ νῦν. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ, « Ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας, » πλήττοντός ἐστιν. Εἰ γὰρ καύχησις τοῦτο, πανταχοῦ ἔδει φυλάττειν· εἰ δὲ ἐν αὐτοῖς μόνοις φυλάττει, πρόδηλον ὅτι οὐχ ὑγιαίνουσιν αὐτοὶ, ὡς οἱ λοιποί[73].

« Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; Ὁ Θεὸς οἶδε. » Μέλλων[74] εἰσαγαγεῖν τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὐκ ἔλαβε παρ' αὐτῶν, καὶ ὅτι διὰ τοὺς ψευδαποστόλους, πρότερον ἀναιρεῖ ὅπερ ὑπενόησαν ἂν οἱ Κορίνθιοι, ὅτι, Ὡς ἔοικε, διὰ τὸ μισεῖν ἡμᾶς, οὐ λαμβάνεις· καί φησιν, ὅτι Μᾶλλον διότι ἀγαπῶ, καὶ οὐ θέλω ὑμᾶς βλαβῆναι, ὡς ῥᾳδίως σκανδαλιζομένους. Ἀλλ' οὕτω μὲν σαφῶς οὐ λέγει, ἵνα μὴ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν ἐλέγξῃ· ἐφ' ἑτέραν δὲ αἰτίαν τρέπει τὸν λόγον.

« Ὃ δὲ ποιῶ, καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελόντων ἀφορμὴν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὑρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς. » Ἐνταῦθα ἀριδηλότατα τὴν αἰτίαν τίθησι δι' ἣν οὐκ ἔλαβεν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν[74*] ὁ διάβολος, ὅτι οἱ βιωτικοὶ ἐν τούτῳ μάλιστα θεραπεύονται[75], ἐν τῷ μὴ λαμβάνειν τοὺς διδασκάλους, ἐδίδαξε τοὺς ψευδαποστόλους καὶ τοῦτο ὑποκρίνεσθαι. Οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ τοῦτο ἀληθῶς κατώρθουν, εἰ καὶ πλούσιοι ἦσαν· ἀλλὰ δοκοῦντες μὴ λαμβάνειν, ἐλάμβανον. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ἵνα ἐν ᾧ κατορθοῦσιν, ἀλλ' « Ἐν ᾧ καυχῶνται· » ὃ καὶ ἀλαζονείας δεικτικόν ἐστιν. Ὁ τοίνυν Ἀπόστολος ταῦτα συνιδὼν, ὥρισε παρ' ἑαυτῷ τοῦ μὴ λαβεῖν τι παρά τινος, καὶ ταῦτα πενόμενος, ἵνα ἐκκόψῃ τὴν ἀφορμὴν ἐκείνων, καὶ μὴ εὕρωσι[76] χώραν τοῦ μωμήσασθαι αὐτόν. Καίτοι τοῦτο μῶμος οὐκ ἦν· νόμος γὰρ τοῦ Χριστοῦ ἐστιν· ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ ὡς ἀσθενεῖς οἱ Κορίνθιοι εὐσκανδάλιστοι ἦσαν· ἐφύλαξεν ἑαυτόν. Καὶ λοιπὸν ἐν τοῖς ἄλλοις ἐλαττούμενοι οἱ ψευδαπόστολοι, οὐδὲ ἐν τούτῳ πλέον τι ἔσχον· εἰ μή τις

Variæ lectiones.

[71] αὐτοὺς o. [72] ὡς ἂν δὲ o. [73] πολλοὶ o. [74] θέλων m. [74*] εἶδε o. [75] Isc. θηρεύονται o. [76] ἔχωσι o.

εἶποι, ὅτι καὶ ἐν τούτῳ ἡλαττώθησαν, ὅτι τε πλούσιοι ὄντες αὐτοὶ οὐκ ἐλάμβανον, τοῦ Παύλου ἐν πενίᾳ πολλῇ μὴ λαμβάνοντος· καὶ ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἀληθῶς κατώρθουν, ἀλλ' ὑπεκρίνοντο· ὁ δέ γε Ἀπόστολος ἀληθῶς κατώρθου.

« Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται, δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ. » Τί λέγεις; Οἱ Χριστὸν κηρύσσοντες, οἱ Εὐαγγέλιον ἕτερον μὴ ἐπεισάγοντες[77], ὡς ἀνωτέρω εἴρηκας, ψευδαπόστολοι νῦν; Ναί, φησὶ, δι' αὐτὸ τοῦτο· ὑποκρινόμενοι γὰρ ταῦτα, λάθρα ἀνόσια παρεισφέρουσι δόγματα. « Ἐργάται δὲ δόλιοι, » καθὸ ἐργάζεσθαι μὲν δοκοῦσιν, ἀνασπῶσι δὲ τὰ πεφυτευμένα, καὶ σχῆμα μόνον[78] ἔχουσιν ἀποστόλων, καὶ δορὰν προβάτων, λύκοι δέ εἰσιν ὄντως.

« Καὶ οὐ θαυμαστόν· αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. » Ὅταν γὰρ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν πάντα τολμᾷ, οὐδὲν θαυμαστὸν καὶ τούτους μιμεῖσθαι αὐτόν. « Ἄγγελον δὲ φωτὸς » λέγει τὸν παῤῥησίαν ἔχοντα, τὸν τῷ ἀληθινῷ φωτὶ παρεστῶτα, τὸν ἀγγέλλοντα ὅτι καὶ ὁ Θεὸς φῶς ἐστιν, ἐν τῷ καὶ αὐτὸν εἶναι φῶς. Μετασχηματίζεται καὶ εἰς τοιοῦτον[79] ὁ διάβολος, οὐ γίνεται τοιοῦτος. Οὕτως οὖν καὶ οὗτοι σχῆμα μόνον φέρουσιν ἀποστόλων, οὐκ αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν. Μανθάνομεν δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ πρὸς ἐπίδειξίν τι ποιεῖν μάλιστα πάντων διαβολικόν.

« Οὐ μέγα οὖν εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. » Τουτέστιν, ὡς διάκονοι τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ τὴν δικαιοσύνην ἔχοντος· ἢ ὅτι δικαίων ἀνδρῶν δόξαν ἑαυτοῖς περιτιθέασιν· ἀλλ' οὐκ ἐκφεύξονται εἰς τέλος· κατὰ γὰρ τὰ ἔργα αὐτῶν ἔσται τὸ τέλος αὐτῶν, τουτέστι, πονηρόν. Ὥστε ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπιγνωσόμεθα αὐτούς· τὸ γὰρ τέλος καταλληλον τοῖς ἔργοις ἕξουσιν.

« Πάλιν λέγω (μή τίς με δόξῃ ἄφρονα εἶναι· εἰ δὲ μή γε, κἂν ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, ἵνα κἀγὼ μικρόν τι καυχήσωμαι. » Εἰ γὰρ καὶ ἤδη προδιορθώσεσιν ἐχρήσατο, ἀλλ' ὅμως, Οὐκ ἀρκοῦμαι, φησὶ, τοῖς εἰρημένοις, ἀλλὰ πάλιν λέγω, ἵνα « μήτις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι. » Τὸ μὲν γὰρ καυχᾶσθαι ἁπλῶς ἀφροσύνης ἐστίν· ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς ἀνόητος τοῦτο ποιῶ, ἀλλ' ἀναγκαζόμενος. Ὅμως εἰ μὴ συγγινώσκετέ μοι, ἀλλ' ἐκ παντὸς ἄφρονα καὶ ἐμὲ κρίνετε, καίτοι κατὰ ἀνάγκην καυχώμενον, οὐ παραιτοῦμαι τοῦτο. Οὐκοῦν ὡς ἄφρονος ἀνέχεσθέ μου λέγοντος, « ἵνα κἀγὼ, » τουτέστιν, ὥσπερ ἐκεῖνοι, « καυχήσωμαι, » ἀλλὰ καὶ τοῦτο « μικρόν τι. »

« Ὃ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. » Ὃ λαλῶ, φησὶν, οὐκ ἔστι κατὰ Κύριον, τουτέστι, τὰ ῥήματα· ὁ δὲ σκοπὸς τῶν ῥημάτων, σφόδρα κατὰ

A pseudapostoli, neque in hoc excellebant : nisi quis dicat, quod in hoc etiam inferiores sint, quod divitiis affluentes ipsi nihil acciperent, cum Paulus ne in multa quidem egestate quidquam acceperit : et quod neque hoc vere perficiebant, sed simulabant : Apostolus autem revera perficiebat.

VERS. 13. « Nam hujusmodi pseudapostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in apostolos Christi. » Quid ais? Christum annuntiantes, nec aliud Evangelium introducentes, ut supra commemorasti, pseudapostoli nunc sunt? Næ, inquit, propter hoc ipsum. Ista enim simulantes, clanculum impia dogmata subinferunt. « Operarii » autem « dolosi, » quatenus operari quidem videntur, revellunt autem plantata, ac figuram tantum habent
B apostolorum, et pellem ovium, lupi autem sunt revera.

VERS. 14. « Nec enim mirum. Ipse namque Satanas transfigurat se in angelum lucis. » **304** Quando doctor eorum Satanas omnia audet, nihil mirum hos imitari ipsum. Angelum autem lucis dicit eum qui fiduciam habet, qui vero lumini astat, qui per hoc quod ipse lumen sit, ostendit quod et Deus lumen est. Diabolus vero in talem transformatur, non autem talis fit. Hunc ad modum et illi figuram tantum apostolorum gerunt, non ipsam efficaciam. Hinc autem discimus quod ad ostentationem aliquid facere maxime sit diabolicum.

C VERS. 15. « Non est ergo magnum, si et ministri ejus transfigurentur veluti ministri justitiæ, quorum finis erit secundum opera ipsorum. » Hoc est, ceu ministri Evangelii justitiam habentis, vel quod justorum virorum gloriam sibiipsis circumponunt. Sed non effugient tandem : secundum enim opera eorum, erit etiam finis eorum, id est malus. Itaque ab operibus ipsorum agnoscemus ipsos : finem enim respondentem operibus habebunt.

VERS. 16. « Iterum dico (ne quis putet me insipientem esse : alioquin, vel tanquam insipientem accipite me, ut et ego modicum quid glorier). » Etiamsi enim multa jam mitigatione usus erat, Non contentus tamen sum, inquit, commemoratis, verum iterum dico, « ne quis me existimet insipientem
D esse. » Gloriari enim simpliciter insipientia est : ego autem non tanquam insipiens hoc facio, sed coactus. Attamen si mihi non ignoscitis, sed omnino insipientem me judicatis, etiamsi necessitate adactus glorier, non detrecto hoc. Proinde tanquam insipientem sustinete me loquentem, ut et ego, hoc est, perinde ac illi, glorier; sed et hoc modicum quid.

VERS. 17. « Quod loquor, non loquor secundum Dominum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriationis. » Quod loquor, inquit, non est secundum Dominum, nempe si verba spectes : sco-

Variæ lectiones.

[77] ἐπιγινώσκοντες O. [78] μὲν O. [79] τοῦτον O.

pus vero verborum est admodum secundum Dominum. Non dixit autem, In insipientia, sed, « Veluti in insipientia : » videtur enim insipientia esse gloriatio mea : non est autem revera. Ut autem non existimes quod ubique in insipientia loquatur, et non secundum Dominum, ait, In hac parte gloriationis, non in aliquibus aliis.

A Κύριον. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐν ἀφροσύνῃ, ἀλλ', « Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. » Ἔοικε γὰρ ἀφροσύνη ἡ καύχησίς μου, οὐκ ἔστι δὲ ἀληθῶς. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς, ὅτι πανταχοῦ ἐν ἀφροσύνῃ λαλεῖ, καὶ οὐ κατὰ Κύριον, φησὶν, ὅτι Ἐν τούτῳ τῷ μέρει τῆς καυχήσεως, οὐκ ἐν ἄλλοις τισίν.

Vers. 18. « Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor. » Hoc est, de externis, de generis splendore, de circumcisione, de majoribus Hebræis. Hoc enim est quod non secundum Dominum loquitur, cum ob hujusmodi gloriatur : quæ enim utilitas Hebræum esse? Non igitur tanquam virtutem hæc pono, verum enimvero quia B illi in hujusmodi se jactant, inde et ego comparationem facere cogor.

« Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, κἀγὼ καυχήσομαι. » Τουτέστιν, ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, ἀπὸ εὐγενείας, ἀπὸ τοῦ περιτομὴν ἔχειν, καὶ προγόνους Ἑβραίους. Τοῦτο γάρ ἐστιν, ὅπερ « οὐ κατὰ Κύριον » λαλεῖ, τὸ καυχᾶσθαι ἐπὶ τοιούτοις· τί γὰρ ὄφελος Ἑβραίων εἶναι; Οὐ τοίνυν ὡς ἀρετὴν ταῦτα τίθημι, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι, φησὶ, καυχῶνται ἐν τούτοις, κἀγὼ τὴν σύγκρισιν ἀναγκάζομαι ἐντεῦθεν ποιεῖσθαι.

305 Vers. 19. « Libenter enim sustinetis insipientes cum sitis ipsi sapientes. » Vos, inquit, cogitis me talia dicere : nisi enim et vos suscepissetis illos, et ex hoc viderem vos lædi, huc ego sane non essem progressus. Insipientes autem vocat eos, qui propter carnalia gloriantur. Si enim de spiritualibus gloriari, stultitiæ signum : quanto magis, de rebus quæ omnino non sunt? Quod autem ait, « Insipientes cum sitis, « jucundum sane videtur, verumtamen accusationem vehementiorem continet : Quoniam scientes, inquit, peccatis. Nam si insipientes essetis, venia eratis digni.

« Ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες. » Ὑμεῖς, φησὶν, ἀναγκάζετέ με τοιαῦτα λέγειν· εἰ μὴ γὰρ καὶ ὑμεῖς ἐδέχεσθε ἐκείνους, καὶ ἐκ τούτου ἑώρων παραβλαπτομένους ὑμᾶς, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐγὼ ἐπὶ τοῦτο ἦλθον. Ἄφρονας δὲ καλεῖ τοὺς ἐπὶ τοῖς σαρκικοῖς καυχωμένους. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἐπὶ πνευματικοῖς καυχᾶσθαι, μωρίας· πόσῳ μᾶλλον τὸ ἐπὶ τοῖς μὴ οὖσιν ὅλως; Τὸ δὲ, « Φρόνιμοι ὄντες, » δοκεῖ μὲν ἱλαρὸν εἶναι, πλὴν μᾶλλον ἐπίτασιν ἔχει κατηγορίας, ὅτι Ἐν γνώσει, φησὶν, ἁμαρτάνετε. Εἰ γὰρ ἀνόητοι ἦτε, συγγνώμης ἂν ἦτε ἄξιοι.

Vers. 20. « Sustinetis enim si quis vos in servitutem redigit. » Observa quantam servilitatem Corinthiorum accuset, et quod supra modum pseudapostolis se submiserant.

C « Ἀνέχεσθε γὰρ, εἴτις ὑμᾶς καταδουλοῖ. » Ὅρα πόσην δουλοπρέπειαν κατηγορεῖ τῶν Κορινθίων, καὶ ὡς μεθ' ὑπερβολῆς ὑπεκέκλιντο τοῖς ψευδαποστόλοις.

« Si quis devorat, si quis accipit. » Viden' quod indicet eos accipere, idque cum hyperbole? Nam, « Devorat, » hoc significat. Itaque et quod supra dixit, « Ut in quo gloriantur, » bene dixit. Gloriationem enim solam, non veritatem habebant, simulantes se non accipere.

« Εἴτις κατεσθίει, εἴτις λαμβάνει. » Ὁρᾷς ὅτι δείκνυσιν αὐτοὺς λαμβάνοντας, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς; Τὸ γὰρ, « Κατεσθίει, » τοῦτο δηλοῖ. Ὥστε καὶ ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγεν, « Ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, » καλῶς εἶπε. Καύχημα μόνον γὰρ, οὐκ ἀλήθειαν εἶχον, ὑποκρινόμενοι μὴ λαμβάνειν.

« Si quis extollitur. » Hoc est, si quis in potestatem suam vos redigit, et contra vos attollitur. Neque enim mites domini sunt, sed onerosi et molesti.

« Εἴτις ἐπαίρεται. » Τουτέστιν, εἴτις κατεξουσιάζει ὑμῶν, καὶ κατεπαίρεται· οὐδὲ γὰρ ἥμεροι οἱ δεσπόται, ἀλλὰ φορτικοὶ καὶ ἐπαχθεῖς.

« Si quis vos in faciem cædit, juxta contumeliam loquor. » Vidisti intensam et vehementem injuriam atque arrogantiam : ipsis enim tanquam mancipiis utebantur. Hæc autem dicit, non quod in faciem verberarentur, verum quod non minora paterentur iis qui in faciem ferirentur. Ad contumeliam enim D eorum hoc dixit. Etenim quid hoc turpius esse queat, quando et pecunias resque illorum, et libertatem, et honorem auferentes, tanquam servos illos tractaverint?

« Εἴτις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει, κατὰ ἀτιμίαν λέγω. » Εἶδες ἐπίτασιν ἀτιμίας[80] καὶ ὕβρεως; ὡς ἀνδραπόδοις γὰρ αὐτοῖς ἐχρῶντο. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὅτι εἰς ὄψιν ἐτύπτοντο, ἀλλ' ὅτι τῶν εἰς πρόσωπον τυπτομένων οὐκ ἔλαττον[81] ἔπασχον· πρὸς ὕβριν γὰρ αὐτῶν εἶπε[81*] τοῦτο. Καὶ γὰρ τί τούτου γένοιτ' ἂν αἰσχρότερον, ὅταν καὶ τὰ χρήματα αὐτῶν[82], καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν τιμὴν ἀφελόμενοι, ὡς δούλοις αὐτοῖς[83] κέχρηνται;

Vers. 21. « Tanquam nos infirmi fuerimus. » Cujus rei gratia, inquit, ipsos sustinetis? Num quia nos infirmi sumus, nec possumus eodem modo vobiscum agere? Non ita se res habet. Nos enim,

« Ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήσαμεν. » Τίνος δὲ ἕνεκεν, φησὶν, αὐτῶν ἀνέχεσθε; Ὡς ἂν ἡμῶν ἀσθενούντων, καὶ μὴ δυναμένων οὕτω κεχρῆσθαι ὑμῖν; ὅπερ οὐκ ἔστι. Καὶ ἡμεῖς γὰρ δυνάμεθα οὕτως ὑβριστικῶς

Variæ lectiones.

[80] ἀπονοίας O. [81] ἐλάττονα πάσχετε O. [81*] ὑμῶν εἶπον O. [82] ὑμῶν O. [83] ὑμῖν O.

ὑμῖν ἐμπεριπατεῖν· ἀλλ' οὐ βουλόμεθα πάντως. Πᾶσαν οὖν τὴν αἰτίαν τῆς ἐκείνων ἀπονοίας, τῇ τούτων δουλοπρεπείᾳ ἀνατίθησιν. Ὑμεῖς γὰρ δουλικώτερον [84] αὐτοῖς ὑποκλινόμενοι, καὶ ἐκείνοις τῆς ὕβρεως αἴτιοί ἐστε, καὶ ἡμῖν τῶν παρόντων λόγων.

« Ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμᾷ (ἐν ἀφροσύνῃ λέγω) τολμῶ κἀγώ. » Ὅρα πάλιν αὐτὸν τόλμαν καὶ ἀφροσύνην τὸ πρᾶγμα καλοῦντα, καὶ μονονουχὶ λέγοντα, Βίᾳ ἐπὶ τοῦτο ἔρχομαι. Καίτοι πόσας προδιορθώσεις προκατεβάλλετο, καὶ ἄλλας πρὸ τούτων; Ταῦτα δὲ ποιεῖ παιδεύων καὶ ἡμᾶς, ἀνάγκης χωρὶς μὴ ἔρχεσθαι εἰς τοιούτους λόγους. Φησὶν οὖν, ὅτι « Ἐν ᾧ ἂν » πράγματι « τολμᾷ τις καυχᾶσθαι, « τολμῶ κἀγώ· » ταῦτα γὰρ ἔξωθεν συνυπακουστέον. Εἶτα καταλέγει τὰ ἐφ' οἷς καυχῶνται.

« Ἑβραῖοί εἰσι; κἀγώ· Ἰσραηλῖταί εἰσι; κἀγώ· Σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ. » Ἐπειδὴ οὐ πάντες οἱ Ἑβραῖοι Ἰσραηλῖται ἦσαν· καὶ γὰρ Μωαβῖται καὶ Ἀμμανῖται ἅμα Ἑβραίους ἑαυτοὺς ἐποίουν· διὰ τοῦτο ἐκκαθαίρων τὴν εὐγένειαν [85], ἐπήγαγε· « Σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ· » τὸν Ἰσαὰκ δηλῶν.

« Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι (παραφρονῶν λαλῶ); ὑπὲρ ἐγώ. » Φασί τινες, ὅτι οὐκ ἔδει κατὰ σύγκρισιν ἐξενεγκεῖν τὸν λόγον, ἀλλὰ παντάπασιν ἀρνήσασθαι τὸ εἶναι διακόνους Χριστοῦ. Καὶ λέγομεν ὅτι τοῦτο μιᾷ ῥήσει ἐδήλωσεν, εἰπὼν αὐτοὺς ψευδαποστόλους. Νῦν δὲ κατὰ σύγκρισιν τὸν λόγον ποιεῖσθαι ἀρξάμενος, τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν εἰσάγει [86], καὶ δίδωσι νοεῖν τῷ ἀκροατῇ, ὅτι αὐτὸς μέν ἐστιν, ἐκεῖνοι δὲ, οὔ. Φησὶν οὖν, ὅτι Εἰ καὶ διάκονοι Χριστοῦ εἰσιν, ἀλλὰ καὶ οὕτως ὑπὲρ αὐτοὺς ἐγώ. Καὶ πάλιν παραφροσύνην καλεῖ τὸ πρᾶγμα, διὰ τὸ πέλαγος τῆς ταπεινοφροσύνης αὐτοῦ.

« Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως. » Καταλέγει τὰ χαρακτηρίζοντα τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἀφεὶς τὰ σημεῖα, ἀπὸ τῶν πειρασμῶν ἄρχεται· καί φησιν, ὅτι Καὶ κόπους πλείους ἀναδέχομαι, τόπον τε ἐκ τόπου ἀμείβων, καὶ διδάσκων νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ ἔτι ταῖς χερσὶν ἐργαζόμενος· ἀλλὰ καὶ τὸ μεῖζον, καὶ πληγὰς ὑπομένων, καὶ ταύτας ὑπερβολικῶς· καὶ τὸ ἔτι μεῖζον, μετὰ τῶν πληγῶν καὶ φυλακιζόμενος. Τὸ δὲ, « Ὑπερβαλλόντως, » καὶ τὸ, « Περισσοτέρως, » συγκριτικὰ μέν εἰσιν, ὡς πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους· πλὴν καθ' ὑπόθεσιν· οἷον, Ἔστω ὅτι κοπιῶσιν ἐκεῖνοι· ἀλλ' ἐγὼ περισσοτέρως καὶ ὑπερβαλλόντως. Τινὲς δὲ, οὐ κατὰ σύγκρισιν εἰρῆσθαι ταῦτά φασιν, ἀλλ' ἁπλῶς περιουσίας καὶ ἐπιτάσεως εἶναι σημαντικά.

« Ἐν θανάτοις πολλάκις. » Οὐ μόνον τῇ προθέσει ἀποθνήσκων, ἀλλὰ καὶ εἰς κινδύνους τῷ ὄντι θανατηφόρους ἐκδιδόμενος.

« Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ

inquit, possumus adeo contumeliose vos invadere, sed nolumus omnino. Universam igitur causam arrogantiæ illorum, istorum servilitati ascribit. Vos enim servili admodum more ipsis subjecti, et illis injuriæ auctores estis, nobisque præsentium sermonum occasio.

« Imo in quo quis audet (per insipientiam dico) audeo et ego. » Vide rursum quod audaciam et insipientiam rem appellat, ac quod tantum non dicat, Vi quadam huc pervenio et pertrahor. Quantas autem et alias præcorrectiones præstruxit ante hasce? Hæc autem facit, docens nos, ut citra necessitatem ad hujusmodi sermones non descendamus. Ait ergo : In re quacunque audet quispiam **306** gloriari, audeo et ego : hæc enim subaudienda sunt. Deinde ea recenset, propter quæ glorientur.

Vers. 22. « Hebræi sunt? et ego : Israelitæ sunt? et ego : semen Abrahæ sunt? et ego. » Quia non omnes Hebræi Israelitæ fuerunt (nam et Moabitæ et Ammonitæ seipsos Hebræos faciebant), propterea generis splendorem expurgans, intulit : « Semen Abrahami sunt? et ego; » Isaacum innuens.

Vers. 23. « Ministri Christi sunt (ut minus sapiens loquor)? plus ego. » Aiunt quidam, quod per comparationem sermonem proferre non debuit, sed simpliciter negare eos esse ministros Christi. Illis respondemus, quod hoc unica dictione significaverit, cum dixit eos esse pseudapostolos. Jam nunc vero per comparationem verba facere exorsus, per res demonstrationem adducit, datque intelligere auditori, se quidem esse Christi ministrum, illos vero minime. Ait ergo quod Etsi Christi ministri sunt, ea tamen ratione, ut et ego in hoc ministerio eos antecellam. Ac rursus rem insipientiam appellat propter humilitatis suæ immensitatem.

« In laboribus abundantius, in plagis supra modum, in carceribus abundatius. » Characteres apostolorum recenset, et signis prætermissis, a tentationibus principium ducit. Labores (inquit) plures ego suscipio, locum ex loco permutans, ac docens noctu et interdiu, præterea manibus laborans, imo quod majus est, verbera sustinens, eaque supra modum : tum quod adhuc majus est, cum verberibus etiam carceribus mancipatus. « Supra modum » autem, et, « abundantius, « comparativa sunt, veluti ad pseudapostolos; verumtamen per suppositionem, veluti dicat : Esto quod laborent illi, at ego excellentius et abundantius. Nonnulli autem hæc non per comparationem dicta esse asserunt, sed simpliciter significare abundantiam et intensionem.

« In mortibus frequenter. » Non solum ex proposito moriens, verum ad mortifera plane pericula traditus.

Vers. 24. « A Judæis quinquies quadragenas, una

Variæ lectiones.

[84] δοῦλοι o. [85] ἀσθένειαν o. [86] ἐπάγει m.

minus, accepi. » Quamobrem, Una minus? Lex erat, eum qui plures quam quadraginta plagas vapulando accepisset, ignominiosum esse. Decreverant itaque dempta una quadraginta dare, hoc est, triginta novem: ut etiamsi in ipso verberandi impetu verberans excederet, quadraginta det, nec infamis fiat is qui cæditur, quippe qui intra decretum numerum cæsus sit.

A μίαν ἔλαβον. » Διὰ τί, « Παρὰ μίαν; » Νόμος ἦν, τὸν πλείονα τῶν τεσσαράκοντα τυπτόμενον, ἄτιμον εἶναι. Ὥρισαν οὖν παρὰ μίαν διδόναι, τουτέστι, τριάκοντα ἐννέα· ἵνα κἂν τῇ ῥύμῃ τοῦ τύπτειν ἐξενεχθεὶς ὁ τύπτων, περισσὸν δῷ, τεσσαράκοντα δῷ, καὶ μὴ γένηται ἄτιμος ὁ τυπτόμενος, ὡς ἐντὸς τοῦ νενομισμένου ἀριθμοῦ πληγείς.

Verbs. 25. « Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum. » Non omnia quæ passus est Paulus, nobis conscripsit Lucas: vides enim multa quæ hic enumerata sunt, **307** illum prætermisisse. Non enim ipse ad ostentationem conscripsit historiam.

« Τρὶς ἐῤῥαβδίσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην. » Οὐ πάντα, ἃ πέπονθεν ὁ Παῦλος', συνέγραψεν ἡμῖν ὁ Λουκᾶς· ὁρᾷς γὰρ ὡς πολλὰ τῶν ἐνταῦθα ἀπηριθμημένων παρέλιπεν ἐκεῖνος. Οὐ γὰρ πρὸς φιλοτιμίαν αὐτῷ τὰ τῆς συγγραφῆς [87] πεπόνηται.

Verbs. 25, 26. « Ter naufragium feci, nocte et die in profundo egi, in itineribus sæpe. » Ecquid ad Evangelium, quod naufragium sis passus? Propter Evangelium, longas et transmarinas vias emensus, naufragium feci. Noctu autem et interdiu in profundo natavit. Nonnulli asserunt, quod in quodam puteo post periculum apud Lystrios, cui nomen Bytho (quæ vox Latinis profunditatem significat) abditus fuerit: et nunc de isto loquitur.

B « Τρὶς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. Ὁδοιπορίαις πολλάκις. » Καὶ τί πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, εἰ ἐναυάγησας; Διὰ τὸ Εὐαγγέλιον γὰρ μακρὰς καὶ διαποντίους στελλόμενος ὁδοὺς, ἐναυάγησα. Νυχθήμερον δὲ ἐν τῷ βυθῷ διεγένετο νηχόμενος. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι ἔν τινι φρέατι μετὰ τὸν ἐν Λύστροις κίνδυνον κατακρυφθεὶς, Βυθῷ λεγομένῳ, νῦν τοῦτο λέγει.

« Periculis fluviorum. » Nam et amnes trajicere cogebatur.

« Κινδύνοις ποταμῶν. » Καὶ γὰρ καὶ διαπορθμεύειν ποταμοὺς ἠναγκάζετο.

« Periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari. » Ubique Satanas bellum gerebat, et Deus certaminis præmia proponebat. Etenim latrones tum a gentibus excitabantur, C tum a cognatis Judæis, qui præ invidia contra eum efferati magis impugnabant. Numquid vero in urbe periculorum expers erat? Haudquaquam. Ergo in solitudine? Verum neque illic quidem: ac si terram fugisset, maris eum pericula excipiebant.

« Κινδύνοις λῃστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ. » Πανταχοῦ καὶ ὁ διάβολος ἐπολέμει, καὶ ὁ Θεὸς τὰ ἆθλα προὐτίθει. Καὶ γὰρ λῃσταὶ ἐπηγείροντο, καὶ παρὰ τῶν ἐθνικῶν, καὶ παρὰ τῶν συγγενῶν Ἰουδαίων, οἳ καὶ μᾶλλον ἐπολέμουν, ἐκθηριούμενοι διὰ τὴν κατ' αὐτοῦ ζηλοτυπίαν. Ἆρα δὲ ἐν τῇ πόλει ἀκίνδυνος ἦν; Οὐδαμῶς. Λοιπὸν οὖν ἐν ἐρημίᾳ; Ἀλλ' οὐδ' ἐν ταύτῃ· κἂν τὴν γῆν ἔφυγεν, οἱ ἐν θαλάσσῃ κίνδυνοι διεδέχοντο.

« Periculis in falsis fratribus. » Hæc rursum alia species est tentationis, omnium maxime dolorem incutiens et gignens, a falsis fratribus insidias pati: quod et David lugebat: « Quoniam si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem utique: tu vero homo unanimis [s]; » et iterum: « Homo pacis meæ [t]. »

« Κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις. » Τοῦτο πάλιν ἄλλο εἶδος πειρασμοῦ, καὶ ἀλγεινότατον, τὸ παρὰ τῶν ψευδωνύμων καὶ ὑποκριτῶν ἀδελφῶν ἐπιβουλεύεσθαι· ὃ καὶ ὁ Δαβὶδ ὀδύρεται· « Ὅτι εἰ ἐχθρὸς ὠνείδισέ με, ὑπήνεγκα ἄν· σὺ δὲ, ἄνθρωπε ἰσόψυχε· » καὶ πάλιν, « Ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου. »

Verbs. 27. « In labore et ærumna, in vigiliis crebro. » Non satis fuerunt externi angores, verum ipse etiam se propriis laboribus ac defatigationibus atque excubiis attrivit.

D « Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις. » Οὐκ ἤρκει τὰ παρὰ τῶν ἔξωθεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οἰκοθεν πόνοις καὶ μόχθοις ἐπέτριβεν ἑαυτὸν, καὶ ἀγρυπνίαις.

« In jejuniis sæpe, in frigore et nuditate, præter illa quæ extrinsecus sunt. » Postquam tanta passus erat, ne necessaria quidem alimonia, neque amictu abundabat orbis terrarum doctor: verum nudus certabat, ac fame laborans pugnabat. Atqui plura prætermisit: hoc enim est quod ait, « Præter illa quæ extrinsecus sunt: » imo ne ea quidem quorum

« Ἐν νηστείαις [88] πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι, χωρὶς τῶν παρεκτός. » Τοσαῦτα πάσχων, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ηὐπόρει τροφῆς, οὐδὲ σκεπάσματος, ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος· ἀλλὰ καὶ γυμνὸς ἠγωνίζετο, καὶ λιμώττων ἐπύκτευε· καίτοι τὰ πλείω παρέλειψε. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Χωρὶς τῶν παρεκτός· » μᾶλλον δὲ, οὐδὲ ταῦτα ὧν ἐπεμνή-

[s] Psal. LIV, 14. [t] Psal. XL, 10.

Variæ lectiones.

[87] γραφῆς O. [88] ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείαις O.

σθη, κατ' εἶδος εἶπεν, ἀλλ' ὧν μὲν ἦν εὔληπτος ὁ ἀριθμὸς, ἀπηριθμήσατο, « Πεντάκις, » εἰπὼν, καὶ, « Τρίς · » τῶν δὲ δυσαριθμήτων ἀορίστως ἐπεμνήσθη · « Περισσοτέρως » γὰρ, φησὶ, καὶ, « Ὑπερβαλλόντως, » καὶ, « Πολλάκις. » Ὅρα δὲ πῶς τοσαῦτα ἀπαριθμησάμενος δυσχερῆ, οὐκ εἶπεν, ὅσους ἐπέστρεψεν εἰς [89] Χριστὸν, ἅμα μὲν μετριοφρονῶν, ἅμα δὲ καὶ διδάσκων, ὅτι κἂν μηδὲν γένηται πλέον τῷ πονουμένῳ, καὶ οὕτω τὰ τῶν μισθῶν ἔσται πεπληρωμένα.

« Ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν. » Τουτέστιν, ἡ ἔφοδος ἡ μανιώδης, καὶ ἡ ἐπανάστασις, ἣν ποιοῦνται κατ' ἐμοῦ καθ' ἑκάστην οἱ δῆμοι κοινῇ γνώμῃ.

« Ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. » Τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἁπάντων · εἰ γὰρ οἰκίας μιᾶς προνοῶν τις, καὶ ταῦτα, οἰκέτας ἔχων καὶ οἰκονόμους, οὐδὲ ἀναπνεῖν ἰσχύει · τί πάσχειν εἰκὸς ψυχὴν μίαν, μετὰ τοσούτων κινδύνων, πάσης τῆς οἰκουμένης φροντίζουσαν, καὶ ὑπὲρ ψυχῶν;

« Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; « Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι Ἐμερίμνα μὲν, πλὴν ἁπλῶς οὕτω, δηλοῖ καὶ τὸ εἶδος τῆς μερίμνης. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Κοινωνῶ τῆς ἀθυμίας, ἀλλ', Ὡς αὐτὸς ἀσθενῶν, οὕτω διάκειμαι. Ἀσθένειαν δὲ νοήσεις μὲν καὶ τὴν σωματικὴν, μάλιστα δὲ καὶ τὴν ψυχικήν. Τὸ δὲ, « Τίς, » Κἂν μέγας ᾖ, φησὶ, κἂν εὐτελής.

« Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; » Ὅρα πῶς παρέστησε τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὀδύνης. Ἐμπίπραμαι γὰρ, φησὶ, καὶ καίομαι, καὶ τὰ μὲν ἄλλα πάσχων ἔχαιρεν, εἰδὼς ὅτι ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου ταῦτα πάσχει. Ἐνταῦθα δὲ διετιτρώσκετο τὴν ψυχὴν, ὥστε τὸ σκανδαλίζεσθαί τινα, καὶ τὸν τυχόντα καὶ ἀπερρίμμενον, πλέον ἐκεῖνον ἠνία Ὁ δέ γε Δαβὶδ [90] δίδωσιν ἡμῖν νοεῖν τὸ, « Πυροῦμαι, » ἀντὶ τοῦ, Σκανδαλίζομαι. Ὥσπερ γὰρ εἶπε, « Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; » οὕτω φησί · Κἂν σκανδαλίζηταί τις, αὐτὸς δοκῶ σκανδαλίζεσθαι, καὶ σπουδάζω ἰάσασθαι τὸ πάθος ὡς ἐμόν. Ποῦ δέ φησι τοῦτο ὁ Δαυὶδ; « Ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ, ἐμπυρίζεται ὁ πτωχὸς, » τουτέστι, Σκανδαλίζεται ὁ πτωχὸς, τῇ διανοίᾳ ὁρῶν τοὺς ἀναξίους [91] πλουτοῦντας καὶ ὑπεραιρομένους.

« Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχήσομαι. » Ἀσθένειαν καλεῖ τοὺς διωγμούς. Ἐν γὰρ τῷ λιμώττειν, καὶ πλήττεσθαι, καὶ ναυαγεῖν, καὶ τἄλλα πάντα πάσχειν, ἡ ἀνθρωπίνη ἀσθένεια δείκνυται. Σημείων δὲ ἐνταῦθα οὐ μέμνηται · ἐκεῖνα γὰρ Θεοῦ δῶρον ἦν · ταῦτα δὲ μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βοπῆς καὶ τὴν αὐτοῦ [92] ὑπομονὴν ἐδείκνυ.

« Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ

meminit, speciatim expressit, sed quorum numerus facile potuit comprehendi, enumeravit, « Quinquies » et « Ter » dicens : eorum vero quæ non facile sub numerum cadunt, indefinite meminit : « Abundantius » enim, inquit, et « Supra modum, » et, « Frequenter. » Vide autem quomodo tot tantaque enumerans adversa, non dixerit quot ad Christum converterit, simul quidem moderata spirans, simui vero docens, quod etiamsi nihil amplius laboranti obveniat, vel sic quoque plenam mercedem sit accepturus.

« Instantia mea quotidiana. » Hoc est, furibundus insultus et insurrectio, qua **308** vulgus ex communi sententia me adoriuntur.

« Sollicitudo omnium Ecclesiarum. » Hæc est summa omnium. Si enim is qui unius tantummodo domus curam gerit, idque cum famulos et œconomos habeat, ne respirare quidem possit : quid pati verisimile est animam unam, quæ inter tot pericula pro universo orbe, adeoque pro animabus est sollicita ?

VERS. 29. « Quis infirmatur, et ego non infirmor ? » Ne quis dicat, Sollicitus quidem est, verum sic simpliciter, speciem etiam sollicitudinis indicat. Nec dixit, Particeps sum mœroris, sed, Velut ipse infirmus sim, perinde affectus sum. Intelliges autem hic infirmitatem corporis, potissimum vero et animæ. Quod ait, « Quis, » accipiendum est, quasi dicat, Sive magnus sit, sive vilis.

« Quis scandalizatur, et ego non uror ? Animadverte quomodo doloris magnitudinem expresserit. Incendor enim, inquit, et uror; aliaque passus lætabatur, quippe qui sciret sese pro Domino suo talia ferre. Hic vero anima sauciabatur, adeo ut hoc ipsum, quod aliquis, quamvis vulgaris sit et abjectus, scandalum patiatur, ipsum majore mœrore afficiebat. Porro David docet, quod « Uror, » pro, Scandalizor, intelligendum est. Ut enim dixit, « Quis infirmatur, et ego non infirmor ? » sic ait : Et si scandalizatur aliquis, ego quoque scandalizari videor, doque operam malo huic mederi, haud scandalizatur aliquis, ego quoque scandalizari secus atque meum foret. Ubi vero David istuc ait ? « Dum superbit impius, incenditur pauper [u], » hoc est, scandalizatur pauper, mente sua repetens indignos ditescentes et elatos.

VERS. 30. « Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor. » Infirmitatem persecutiones vocat : in tolerantia enim inediæ, verberum, naufragii, aliorumque malorum patientia, humana imbecillitas demonstratur. Signorum autem hic non meminit, siquidem ea fuerunt donum Dei. Hæc autem una cum Dei potentia ipsius etiam patientiam commonstrabant.

VERS. 31. « Deus et Pater Domini nostri Jesu

[u] Psal. IX, 23.

Variæ lectiones.

[89] πρὸς O. [90] Παῦλος O. [91] ἀναξίως O. [92] τοῦ Θεοῦ O.

Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quod non mentiar. » Cum in prioribus nullam fecerit confirmationem eorum quæ diceret, hic confirmat, et fidem conciliat suis verbis : forsan quia vetustius erat et obscurius quod dicturus erat; cætera vero ipsis erant cognita, ut sollicitudo, idque genus alia.

A Χριστοῦ οἶδεν, ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι οὐ ψεύδομαι. » Ἐπ' οὐδενὶ τῶν προτέρων διαβεβαίωσίν τινα ποιησάμενος, ἐνταῦθα διαβεβαιοῦται καὶ πιστοῦται · ἴσως διότι ἀρχαιότερον ἦν καὶ ἀδηλότερον. Τἄλλα [93] δὲ καὶ αὐτοῖς γνώριμα, οἷον ἡ μέριμνα, καὶ τὰ λοιπά.

VERS. 32. « Damasci præpositus gentis Aretæ regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet. » Observa quantum fuerit bellum, siquidem ipsius causa princeps præsidio firmabat urbem, excubiasque agebat. Haudquaquam autem se ita gessisset gentis præfectus, ni Pauli zelus omnia incendisset. Fuit autem Aretas Herodis regis socer.

« Ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν, πιάσαι με θέλων. » Ὅρα τὸν πόλεμον, ὅσος, εἴ γε δι' αὐτὸν ἐφρούρει τὴν πόλιν ὁ ἄρχων · πάντως δὲ οὐκ ἂν οὕτω διέκειτο ὁ ἐθνάρχης, εἰ μὴ ὁ Παύλου ζῆλος ἐπυρπόλει τὰ πάντα. Πενθερὸς δὲ Ἡρώδου ὁ Ἀρέτας.

VERS. 33. « Ac **309** per fenestram in sporta demissus sum per murum, et effugi manus ejus. » Effugi, Herilem legem complens : nam et Dominus migravit de loco in locum. Non enim opus est ut nosipsos in tentationes injiciamus. Ubi igitur hujusmodi sunt mala, e quibus evadere non possis, solo Deo indiges, et ab illo duntaxat cum inquirenda, tum exspectanda est liberatio. Sin tolerabilis ac moderata fuerit tentatio, a nobis etiam aliquid excogitandum est : atqui vel sic totum Deo tribuendum, quemadmodum et iste in sporta effugit. Etiamsi enim cum Christo esse expeteret, salutem tamen mortalium amabat, seque ipsum verbi ministerio servabat.

B « Καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐχαλάσθην διὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτοῦ. » Ἐξέφυγε, Δεσποτικὸν νόμον πληρῶν · καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος μεθίστατο ἐκ τόπου εἰς τόπον · οὐ γὰρ ἐπιῤῥίπτειν ἑαυτοὺς τοῖς πειρασμοῖς δεῖ. Ἔνθα μὲν οὖν ἄφυκτα τὰ κακὰ, τοῦ Θεοῦ δεῖ μόνου, καὶ παρ' ἐκείνου μόνου ζητητέον καὶ ἀναμενετέον τὴν λύτρωσιν · ἔνθα δὲ σύμμετρος ὁ πειρασμὸς, καὶ οἰκοθέν τι ἐπινοητέον · τῷ Θεῷ μέντοι καὶ οὕτω τὸ πᾶν ἀναθετέον, ὥσπερ δὴ καὶ οὗτος ἐν σαργάνῃ διέφυγεν. Εἰ γὰρ καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι ἐπεθύμει, ἀλλὰ καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἦρα, καὶ τῷ κηρύγματι ἑαυτὸν ἐτήρει.

CAPUT XII.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

VERS. 1. « Gloriari vero non expedit mihi. Veniam enim ad visiones et revelationes Domini. « Quia ad aliam gloriationis formam transit, quæ ipsum splendidum faciebat, revelationum nimirum, Non expedit, inquit, mihi hoc, ne me ad arrogantiam attollat. Quid vero si non dicas ? nonne tamen illa nosti ? Sed non æque efferimur, cum ipsi ea apud nos cognoscimus, atque cum ad alios proferimus, et manifestamus. Hæc autem non dixit, ceu ipse sit passurus aliquid hujusmodi, sed ut erudiat nos, ut hujusmodi apud nos ipsi contineamus. Quin et alia ratione : « Non conducit, » ne quis me majorem arbitretur quam videt me : id quod in progressu dicit. Pseudapostoli enim etiamsi nihil haberent, loquebantur tamen. Hic vero noster, etiamsi multas visiones Domini et revelationes haberet, unius tamen solummodo meminit, ejusque invitus. Noveris porro quod revelatio majus quidpiam habet quam visio : hæc enim tantummodo videre facit : revelatio vero altius quiddam quam videtur, denudat.

C « Καυχᾶσθαι δὲ οὐ συμφέρει μοι · ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου. » Ἐπειδὴ εἰς ἕτερον εἶδος καυχήσεως μεταβαίνει, ὅπερ αὐτὸν ἐποίει λαμπρὸν, τὸ τῶν ἀποκαλύψεων, φησὶν, ὅτι « Οὐ συμφέρει μοι » τοῦτο, ἵνα μή με εἰς ἀπόνοιαν ἐπάρῃ. Τί δὲ ἐὰν μὴ εἴπῃς ; οὐκ οἶδας ὅμως αὐτά; Ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἐπαιρόμεθα αὐτοὶ εἰδότες αὐτὰ, καὶ εἰς ἀλλήλους [94] ἐκφέροντες. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὡς αὐτὸς μέλλων παθεῖν τι τοιοῦτον, ἀλλ' ἡμᾶς παιδεύων τὰ τοιαῦτα παρ' ἑαυτοῖς κατέχειν. Καὶ ἄλλως δὲ, « Οὐ συμφέρει, » ἵνα μή τίς με νομίσῃ ὑπὲρ ὃ βλέπει με. Ὅ καὶ ὑποκατιὼν λέγει. Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι καὶ μηδὲν ἔχοντες ἔλεγον · οὗτος δὲ καίτοι πολλὰς ἔχων ὀπτασίας Κυρίου καὶ ἀποκαλύψεις, ὅμως μιᾶς μέμνηται, καὶ ταύτης ἄκων. Ἴσθι δὲ ὅτι ἡ ἀποκάλυψις πλέον τι ἔχει [95] τῆς ὀπτασίας. Ἡ μὲν γὰρ μόνον βλέπειν δίδωσιν · αὕτη δὲ καί τι βαθύτερον τοῦ ὁρωμένου ἀπογυμνοῖ.

VERS. 2. « Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim. » Neque omnium revelationum meminit (molestus enim fuisset : nam multæ erant), neque omnes reticet : sed vel invitus, de una sola loquitur, ut indicet quod et hujus invito mentionem fecerit. Addidit autem, « In Christo, « ne dicant pseudapostoli quod a dæmone sit perinde raptus atque Simon. Neque præter rationem tempus est

« Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων. » Οὔτε πασῶν τῶν ἀποκαλύψεων μέμνηται (φορτικὸς γὰρ ἂν [96] ἦν, πολλῶν οὐσῶν), οὔτε πάσας παρασιωπᾷ · ἀλλὰ καὶ μὴ θέλων, λέγει περὶ μόνης μιᾶς, ἵνα δείξῃ ὅτι ἄκων καὶ ταύτης μέμνηται. Τὸ δὲ, « Ἐν Χριστῷ, » προσέθηκεν, ἵνα μὴ εἴπωσιν οἱ ψευδαπόστολοι, ὅτι ὑπὸ δαιμόνων ἡρπάγη ὡς ὁ Σίμων. Οὐκ ἀλόγως δὲ οὐδὲ ὁ χρόνος πρόσκειται · ἵνα

Variæ lectiones.

[93] ταῦτα o. [94] ἄλλους m. [95] ἐστι o. [96] φορτικὸν γὰρ o.

μάθῃς ὅτι δεκατέσσαρα ἔτη σιγήσας, οὐκ ἂν οὐδὲ νῦν χωρὶς ἀνάγκης ἐξελάλησε. Καὶ ὅτι εἰ πρὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν τοιούτων ἠξίωτο, πηλίκος νῦν ὑπάρχει μετὰ τοσούτους ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνους!

« (Εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν) ἁρπαγέντα τὸ τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ. » Ὅρα μετριοφροσύνην, πῶς ὁμολογεῖ μὴ εἰδέναι εἴτε ἐν σώματι ἦν, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, ὅτε ἡρπάγη. « Τρίτον » δὲ « οὐρανὸν » οὕτως ἂν νοήσῃς· Ἡ Γραφὴ τὸν ἀέρα καλεῖ οὐρανὸν ὡς, « Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· » καὶ, « Ἡ δρόσος τοῦ οὐρανοῦ· ἰδοὺ οὗτος εἷς οὐρανός. Οἶδεν οὐρανὸν καὶ τὸ στερέωμα. « Ἐκάλεσε » γὰρ « τὸ στερέωμα, οὐρανόν· » ἰδοὺ δεύτερος οὗτος. Οἶδε δὲ καὶ τὸν ἐν ἀρχῇ δημιουργηθέντα μετὰ τῆς γῆς· ἰδοὺ τρίτος.

« Καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον (εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν), ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄῤῥητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. » Ἀπὸ τοῦ τρίτου, φησὶν, οὐρανοῦ αὖθις ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον. Ἡρπάγη μὲν οὖν, ἵνα μηδὲ ἐν τούτῳ ἔλαττον ἔχῃ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων τῶν συγγεγονότων τῷ Χριστῷ. Καὶ « εἰς τὸν παράδεισον » δὲ, ἐπειδὴ πολὺ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου τούτου ἐφημίζετο· ὅθεν καὶ τῷ λῃστῇ τοῦτον ὁ Κύριος ἐπηγγείλατο. « Ἄῤῥητα » δὲ « ῥήματα ἤκουσεν, » ἃ τοῖς κατὰ ἄνθρωπον φρονοῦσι, καὶ μηδὲν πνευματικὸν ἔχουσιν οὐκ ἔξεστι λαλῆσαι. Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον, ὅτι ἡ λεγομένη Παύλου Ἀποκάλυψις, ψευδεπίγραφος· πῶς γὰρ οὖ, εἴ γε ἄῤῥητα ἦσαν ἐκεῖνα; Κατὰ μὲν οὖν τὸ ῥητὸν, ἕτερος τόπος ὁ τρίτος οὐρανὸς, καὶ ἕτερος ὁ παράδεισος· κατὰ δὲ τὴν ἀναγωγὴν, τάχα μὲν ὁ αὐτὸς, τάχα δὲ οὐχ ὁ αὐτός. Πολλῶν γὰρ ὄντων τῶν ἀναγωγικῶς [97] λεχθησομένων, ὀλίγα ἐροῦμεν καὶ εὐληπτότερα. Ἔστι γὰρ πρῶτος οὐρανὸς τὸ πέρας καὶ ὁ ὅρος τῆς ἠθικῆς [98], ὅταν τις τὰ ἤθη ἑαυτοῦ ῥυθμίσῃ. Εἶτα ἡ φυσικὴ, δεύτερος οὐρανὸς, ὅταν τις τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ παντὸς φύσεως [99], ὡς ἐφικτὸν, περιορίσῃ. Εἶτα ἡ θεολογικὴ, τρίτος οὐρανὸς, ὅταν τις τὸ ἐφικτὸν τέως αὐτῷ μέτρον [1] τῆς τῶν θειοτέρων καὶ ὑπὲρ γνῶσιν καταλήψεως φθάσῃ διὰ θεωρίας. Καὶ ὁ Παῦλος τοίνυν ἐν τοῖς περὶ τὴν Τριάδα τόποις ἐγένετο ἁρπαγεὶς πάντως, τουτέστιν, ὑπερβὰς πάντα τὰ γεγονότα· καὶ οὔτε ἐν σώματι ὢν (οὐδὲ γὰρ ἐνήργει κατὰ τὰς σωματικὰς αἰσθήσεις), οὔτε ἐκτὸς τοῦ σώματος· ἤργησε γὰρ αὐτῷ καὶ ἡ νόησις [2]. Ἐν γὰρ τοῖς θείοις ἀργεῖ πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη νόησις, ἁρπαζομένου τοῦ ἀνθρώπου [3], καὶ λαμβανομένου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ ὑπ' ἐκείνου φέρεσθαι καὶ ἐνεργεῖσθαι. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς τῆς θεολογίας τόποις ἀναβάσεις εἰσὶ, διὰ τοῦτο ἁρπάζεται αὖθις εἰς τὸν παράδεισον, τοῖς μυστικωτέροις τῆς θεότητος ἐν-

adjunctum, ut discas quod cum quatuordecim annos conticuisset, ne nunc protulisset quidem, ni necessitate compulsus fuisset. Ac si talibus ante quatuordecim annos dignatus est, quantus nunc est post tot tantaque pro Christo pericula!

« Sive in corpore, nescio : sive extra corpus, nescio (Deus novit) raptum hujusmodi usque ad tertium cœlum. « Vide ejus modestiam, uti fatetur se ignorare num in corpore fuerit, an extra corpus, **310** quando raptus est. « Tertium » autem « cœlum » sic intelligas licet : Scriptura aerem vocat cœlum, ut, « Volucres cœli, » et, « Ros cœli : » en illud unum cœlum. Nec non firmamentum cœlum vocat. « Vocavit » enim « firmamentum cœlum [r] : » en cœlum istud secundum. Illud etiam in principio cum terra creatum cœlum vocat : ecce cœlum tertium.

Vers. 3, 4. « Et scio hujusmodi hominem (sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit), quod raptus sit in paradisum, et audiverit arcana verba, quæ non licet homini loqui. » A tertio cœlo, inquit, rursus raptus est in paradisum. Raptus est ergo, ut ne in hoc quidem reliquis apostolis qui Christo convixerunt, sit inferior, « In paradisum » autem, quoniam celebre loci hujus nomen prædicabatur; unde et eumdem Dominus latroni promisit. « Verba » porro « arcana » aut ineffabilia « audivit, » quæ humana tantum spirantibus, nihilque spirituale habentibus, non licet eloqui. Hinc liquido apparet, Revelationem Pauli dictam, falso illi ascriptam esse. Quomodo enim alias, siquidem illa ineffabilia fuerunt? Ad verbum igitur, tertium cœlum alius locus est, atque alius paradisus; secundum vero anagogen forte idem est, forte non idem. Cum enim multa sint anagogice dicenda, pauca dicemus, et captu faciliora. Est enim primum cœlum, finis ac terminus ethicæ, quando mores suos quisquam recte formaverit. Deinde naturalis philosophia est cœlum secundum, cum scientiam aliquis de universi cognitione, quatenus fieri potest, circumscripserit. Deinde tertium cœlum, theologica est scientia, quando quispiam, quantum ab illo fieri potest, mensuram, qua res divinæ et humanam cognitionem excedentes percipiuntur, adeptus fuerit per contemplationem. Paulus igitur ad ea quæ juxta Trinitatem sunt loca, omnino raptus erat, hoc est, omnes creaturas exsuperans; neque in corpore constitutus : non enim operabatur per corporeos sensus; neque extra corpus : torpuisset enim ei intellectus etiam. In divinis enim rebus torpet omnis intellectus humanus, rapto homine et a Deo comprehenso, ut ab illo agatur, et operationem accipiat. Quia vero et in theologiæ locis ascensiones sunt, propterea rursus rapitur in paradisum, arcanioribus divinitatis mysteriis immorans:

[r] Gen. I, 8.

Variæ lectiones.

[97] ἀναλογικῶς o. [98] τοῖς ἠθικοῖς o. [99] γνώσεως o. [1] ὅταν τις τέως τὸ αὐτὸ μέτρον o. [2] γνῶσις o. [3] νοὸς o.

quæ incognita cum sint, nec ullis verbis exprimi possint, nisi humanam quis vilitatem transcenderit, nunquam intellexerit.

VERS. 5. « De tali gloriabor. » Vide ejus humilitatem, quomodo tanquam de alio hæc recenseat : « De tali » enim, inquit, « gloriabor. » Atenim cujus gratia, si alius raptus est, tu gloriaris? Manifestum est itaque quod ista de seipso dicat.

311 « De meipso autem non gloriabor. » Vel quia cum necessitas non sit, nihil tale simpliciter ac temere dicam : vel obscuram reddens orationem, ut fieri potest, hæc dicit.

« Nisi in infirmitatibus meis. » Hoc est, in afflictionibus et persecutionibus.

VERS. 6. « Nam si voluero gloriari, non ero insipiens : veritatem enim dicam. » Quomodo, cum ante dixisset insipientiam esse gloriari, nunc ait, Non ero insipiens si gloriabor? Non gloriationis causa nunc se non insipientem fore dixit, sed quia non mentiretur. Intulit enim : « Veritatem enim dicam. » Ergo quatenus veridicus, non ero insipiens.

« Parco autem, ne quis de me existimet supra id quod videt in me, vel audit aliquid ex me. » Hæc est certissima causa, ne homines ex ipso Deum faciant; ob eam enim rem de seipso semper tacuit: ac si quando coactus sit dicere quidquam, adumbrabat illud, ne majorem de ipso homines opinionem concipiant. Non enim dixit, Ne quis dicat de me : verum, Ne quiddam majus quam par sit, de me cogitet, menteve concipiat. Nam si tauros ei mactare voluerunt propter miracula, quid non fecissent, si etiam revelationes manifestasset [x]?

VERS. 7. « Et ne excellentia revelationum extollar, datus est mihi stimulus in carne, angelus Satanæ, ut me colaphizet, ne extollar. » Angelum Satanæ, et stimulum, nonnulli cephalalgiam, hoc est capitis dolorem, a diabolo factum intellexerunt. At absit hoc : non enim Pauli corpus diabolo traditum est : quandoquidem Paulus ipsi potius præcipiebat, finesque præscribebat, quando fornicatorem tradebat ei ad interitum carnis [y-z], nec eam ille metam prætergrediebatur. Quid igitur est Satan ? Adversarius dicitur Hebræa voce. Angeli igitur Satanæ sunt omnes adversarii, Alexander ærarius, Hymenæus et Philetus, omnesque tribulantes ipsum et affligentes, ceu Satanæ opera perficientes. Dicit igitur, quod Non permisit Deus prædicationem meam absque periculis et laboribus procedere, ne multis revelationibus dignatus extollar. Quare autem non dixit, Angeli Satanæ dati sunt mihi, sed « Angelus? » Quia in omni loco unus aliquis inveniebatur renitens fortasse populumque concitans, quem ducem reliqui sequebantur; vel, quod melius, ipsam rem adeoque renisum adversus verbi prædicationem, periculorumque

A διατρίβων· ἃ ἄγνωστα ὄντα καὶ ἄῤῥητα, εἰ μή τις ἐκβαίνῃ τὴν ἀνθρωπίνην εὐτέλειαν, οὐκ ἄν ποτε δέξαιτο.

« Ὑπὲρ τοῦ τοιούτου καυχήσομαι. » Βλέπε αὐτοῦ τὸ ἄτυφον, πῶς ὡς περὶ ἑτέρου τινὸς αὐτὰ διηγεῖται. « Ὑπὲρ τοῦ τοιούτου » γὰρ, φησὶ, « καυχήσομαι. » Καίτοι τίνος ἕνεκεν, εἰ ἄλλος ἡρπάγη, σὺ καυχᾷ; Ὥστε δῆλον ὅτι περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα λέγει.

« Ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι. » Ἢ ὅτι ἀνάγκης οὐκ οὔσης, οὐδὲν τοιοῦτον ἁπλῶς καὶ εἰκῇ ἐρῶ · ἢ συσκιάζων τὸν λόγον, ὡς ἐγχωρεῖ, ταῦτα λέγει.

« Εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. » Τουτέστιν, ἐν B ταῖς θλίψεσιν, ἐν τοῖς διωγμοῖς.

« Ἐὰν γὰρ θελήσω καυχήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων · ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. » Πῶς ὄπισθεν εἰπὼν, ὅτι ἔστι τὸ καυχᾶσθαι ἀφροσύνη, νῦν λέγει, ὅτι Οὐκ ἔσομαι ἄφρων ἐὰν καυχήσωμαι; Οὐ κατὰ τὸ καυχᾶσθαι νῦν εἶπε μὴ εἶναι ἄφρων, ἀλλὰ κατὰ τὸ μὴ ψεύσασθαι. Ἐπήγαγε γάρ · « Ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. » Ὡς ἀληθεύων οὖν οὐκ ἔσομαι ἄφρων.

« Φείδομαι δὲ, μήτις εἰς ἐμὲ λογίσηται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. » Αὕτη ἡ ὡμολογημένη αἰτία, ἵνα μὴ οἱ ἄνθρωποι θεοποιήσωσιν αὐτόν· διὰ τοῦτο γὰρ ἀεὶ ἐσίγα περὶ ἑαυτοῦ · κἂν ποτε ἠναγκάσθη εἰπεῖν τι, συνεσκίαζεν [5] αὐτὸ, ἵνα μὴ μείζονα οἱ ἄνθρωποι περὶ αὐτοῦ λάβωσιν ἔννοιαν [6]. C Οὐ γὰρ εἶπε, Μή τις εἴπῃ περὶ ἐμοῦ, ἀλλ', Ἵνα μηδὲ λογίσηταί τι μεῖζον τῆς ἀξίας μου. Εἰ γὰρ καταθύειν αὐτῷ ταύρους ἤθελον διὰ τὰ σημεῖα, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν, εἰ καὶ τὰς ἀποκαλύψεις ἐφανέρου;

« Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος Σατᾶν, ἵνα με κολαφίζῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι. » Ἄγγελον Σατᾶν, καὶ σκόλοπα, τινὲς κεφαλαλγίαν ἐνόμισαν ὑπὸ τοῦ διαβόλου γινομένην. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο · οὐ γὰρ ἂν τὸ σῶμα Παύλου τῷ διαβόλῳ παρεδόθη, ὅπου γε Παῦλος αὐτῷ μᾶλλον ἐπέτασσε, καὶ ὅρους ἐτίθει [7], ὅτε τὸν πορνεύσαντα αὐτῷ παρεδίδου εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, καὶ οὐχ ὑπερέβη τοὺς D ὅρους ἐκεῖνος [8]. Τί οὖν ἐστι Σατᾶν; Ὁ ἀντικείμενος λέγεται τῇ Ἑβραίων φωνῇ. Ἄγγελοι Σατᾶν τοίνυν οἱ ἀντικείμενοι πάντες · Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς, Ὑμεναῖος, καὶ Φιλητὸς, καὶ πάντες οἱ θλίβοντες αὐτὸν καὶ κακοῦντες, ὡς τὰ τοῦ Σατᾶν ἔργα ποιοῦντες. Φησὶν οὖν, ὅτι Οὐκ εἴασεν ὁ Θεὸς τὸ κήρυγμά μου χωρὶς κινδύνων καὶ πόνων προχωρεῖν, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι ὡς πολλῶν ἀποκαλύψεων καταξιωθείς. Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπεν, Ἄγγελοι Σατᾶν ἐδόθησαν, ἀλλ' « Ἄγγελος; » Ἐπειδὴ κατὰ τόπον εἷς τις εὑρίσκετο ὁ ἀντιπίπτων ἴσως, καὶ τὸν δῆμον ὑποκινῶν, οὗ προκαταρχομένου καὶ οἱ λοιποὶ συνείποντο [9] · ἢ, ὅπερ καὶ βέλτιον, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἤτοι τὴν πρὸς τὸ κή-

[x] Act. XIV, 13. [y-z] I Cor. V, 5.

Variæ lectiones.

[5] Ἴσ. ταῦτα O. [6] συνεσκεύασεν O. [6] ὑπόνοιαν O. [7] ἐδίδου O. [8] ἐκείνους O. [9] συνήπτοντο O.

ρυγμα ἀντίθεσιν, καὶ τῶν κινδύνων ἐπιφοράν, ἄγγελον Σατᾶν ὠνόμασε. Παρὰ τίνος δὲ ἐδόθη; Παρὰ τοῦ Θεοῦ, φησὶ, συνεχωρήθη· τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐδόθη· » καὶ οὐχ ἵνα ἅπαξ με κολαφίσῃ, ἀλλ' ἀεί. Τὸ δὲ, « Ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, » τινὲς ἐνόησαν ἀντὶ τοῦ, Ἵνα μὴ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων δοξάζωμαι. Ἀλλ' οὐ τοῦτο λέγει Παῦλος ἐνταῦθα, εἰ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, Ἵνα μὴ κενοδοξῶ, φησίν· ἄνθρωπος γὰρ ἦν καὶ αὐτός.

« Ὑπὲρ τούτου τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσα, ἵνα ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ· καὶ εἴρηκέ μοι· Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. » — « Τρὶς, » ἀντὶ τοῦ, πολλάκις, « παρεκάλεσα. » Καὶ τοῦτο δὲ ταπεινοφροσύνης, τὸ ὁμολογῆσαι, ὅτι οὐκ ἔφερε τὰς ἐπιβουλὰς καὶ τὰς θλίψεις, καὶ διὰ τοῦτο παρεκάλει. Εἰρηκεν οὖν μοι· « Ἀρκεῖ σοι, » ὅτι τοιαύτην ἔδωκά σοι χάριν, ἵνα νεκροὺς ἐγείρῃς, ἵνα δυνάμεις πάσας ἐπιτελῇς. Μὴ ζήτει καὶ ἀκίνδυνόν σοι προβαίνειν τὸ κήρυγμα· περιττὸν γάρ ἐστι τοῦτο· ὃ δὲ ἀρκεῖ σοι, ἔλαβες.

« Ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. » Τουτέστιν, Ἀλλ' ἴσως ἀλγεῖς, ὦ Παῦλε, μὴ δόξῃ τοῦτο ἀσθενείας εἶναι ἐμῆς, τὸ πολλοὺς τῷ λόγῳ ἐπιβουλεύειν· θάρρει. Τότε γὰρ τελεώτερον μᾶλλον διαφαίνεται ἡ δύναμίς μου, ὅταν διωκόμενοι τῶν διωκόντων περιγίνεσθε. Ὅρα δὲ, πῶς αὐτὸς μὲν ἔφησε, διὰ τοῦτο ἐκδοθῆναι τοῖς πειρασμοῖς, ἵνα μὴ ὑπεραίρηται· ὁ δὲ Θεὸς ἄλλην αἰτίαν εἶπε τούτου, τὸ τὴν δύναμιν αὐτοῦ τότε φαίνεσθαι τὸ τέλειον ἔχουσαν, ὅταν « ἐν ἀσθενείᾳ, » τουτέστιν, ἐν διωγμοῖς καὶ κινδύνοις αὐτοὶ ὦσιν.

« Ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχήσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ. » Ἐπεὶ, φησὶ, ταῦτα ἤκουσα καὶ ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, λοιπὸν καυχήσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. Αὗται γὰρ ὅσῳ πλείους εἰσὶ, τοσούτῳ δαψιλεστέραν τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ προξενοῦσί μοι. Μὴ τοίνυν νομίσητέ με, ὅτι ὡς λυπούμενος εἶπον τὰ περὶ τοῦ σκόλοπος, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρων καὶ καυχώμενος, ὡς καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν πλείονα ἐπισπώμενος πρὸς ἐμαυτὸν διὰ τῆς ἐπιτάσεως τῶν θλίψεων.

« Διὸ εὐδοκῶ ἐν ταῖς ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ. » Ἐπεθύμουν, φησὶν, ὡς ἄνθρωπος, ἀπαλλαγῆναι τῶν δεινῶν· ἐπεὶ δὲ ἤκουσα ἃ ἤκουσα, ἔκτοτε καὶ καυχῶμαι καὶ εὐδοκῶ, τουτέστιν, ἐπευφραίνομαι, εὐχαριστῶν εὐαρεστοῦμαι ἐν ἀσθενείαις. Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσῃς πυρετὸν [10] καὶ τοιαῦτα νοσήματα, ἑρμηνεύει σοι ταύτας, ὅτι αἱ ὕβρεις, καὶ τἆλλα, εἰσὶν αἱ ἀσθένειαι. Ταῦτα δὲ καὶ τοὺς ψευδαποστόλους καταισχύνει ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις καυχωμένους, ὡς ἀντιθέους· καὶ τοὺς μαθητὰς παραμυθεῖται, ἵνα μὴ ἐπαισχύνωνται τῷ διδασκάλῳ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐγκαλλωπίζωνται, ὡς τοῦ Θεοῦ τοῦτο θέλοντος, καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ ὄντων τῶν κινδύνων.

illationem, angelum Satanæ nominavit. A quo autem datus est? A Deo (inquit) permissus est; hoc enim est quod ait, « Datus est: » non ut semel mihi colaphos infligat, sed semper. Quod vero ait: « Ne extollar, » quidam intellexerunt pro eo quod est, Ne ab hominibus glorificer. **312** Sed id Paulus hic non dicit, etiamsi supra dixerit: sed illud ipsum, Ne vane gloriosus sim, inquit: homo enim et ipse erat.

Vers. 8, 9. « Super hoc ter Dominum rogavi, ut discederet a me; et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea. » — « Ter, » pro, Sæpe imploravi. Atqui hoc etiam humilitatis est, fateri quod non ferret insidias ac afflictiones, et propterea opem imploraret. Dixit igitur mihi: Satis est quod talem tibi gratiam dederim, ut mortuos excites, ut virtutes omnes perficias. Ne quæras igitur ut citra periculum prædicatio tibi progrediatur: supervacaneum enim hoc est. Quod autem satis est tibi, accepisti.

« Virtus enim mea infirmitate perficitur. » Hoc est, Fortasse doles, o Paule, ne videatur imbecillitatis esse meæ, quod multi verbo meo insidias machinentur: confide. Tum enim perfectius videtur potentia mea, quando persecutionem passi, persecutores viceritis. Vide autem quomodo dixerit ipse, propter hoc obnoxium sese ac traditum tentationibus, ne extollatur. Deus autem aliam rationem reddidit hujus, nimirum quod potentia ipsius tum videatur consummationem habere, quando « in infirmitate, » hoc est, in persecutionibus et periculis ipsi fuerint.

« Libentissime igitur gloriabor potius in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. » Quia (inquit) hæc audivi, quod potentia Dei in infirmitate perficitur, deinceps gloriabor in infirmitatibus meis. Hæ enim quo plures fuerint, eo uberiorem Dei potentiam mihi conciliant. Ne igitur arbitremini, quod veluti contristatus de stimulo verba fecerim; sed lætans potius ac glorians, tanquam Dei potentiam majorem attrahens ad meipsum per afflictionum intensionem.

Vers. 10. « Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. » Expetebam, inquit, hominis instar, a rebus adversis liberari, sed postquam audivi quæ audivi, exinde glorior et oblector, hoc est, exhilaror, oblectationem capio in infirmitatibus. Deinde, ne existimes febrim, aut id genus morbos alios, interpretatur ipse tibi has infirmitates, indicans quod sint contumeliæ, et alia quædam, infirmitates istæ. Hæc porro pseudapostolos etiam pudefaciunt in contrariis gloriantes, tanquam Deo contrarios: ac discipulos juxta consolatur, ne doctoris sui nomine erubescant, sed potius decori hoc sibi ascribant, ceu Deo hoc volente, et pro Christi gloria instantibus periculis.

Variæ lectiones.

[10] πυρετῷ καὶ τοιαῦτα, ἑρμην. o.

313 « Quando enim infirmor, tum potens sum. » Quid miraris quod Dei potentia tum demonstretur? nam et ego tum potens sum, largiore Dei gratia mihi præsente et assistente : veluti cum carceri inclusus est, carceris custodem in Christi fide instituit[a] : quando naufragium passus est, insulares Barbaros attonitos reddidit[b] : quando coram judice in vinculis astitit, ipso et accusatoribus superior factus est[c]. Quando igitur imbecillis erat, hoc est, in periculis constitutus, tum potens, fortis et splendidus erat.

A « Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. » Τί θαυμάζεις, εἰ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις τότε δείκνυται; Καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ τότε δυνατός εἰμι, τῆς χάριτος παψιλεστέρας ἐπιούσης· ὥσπερ ὅτε ἐνεκλείσθη, τότε τὸν δεσμοφύλακα κατήχησεν· ὅτε ἐναυάγησε, τοὺς ἐν τῇ νήσῳ Βαρβάρους ἐξέπληξεν· ὅτε τῷ δικαστῇ παρέστη δεδεμένος, τότε αὐτοῦ καὶ τῶν κατηγόρων περιεγένετο. Ὅταν οὖν ἠσθένει, τουτέστιν, ἐν τοῖς κινδύνοις ἦν, τότε δυνατὸς ἦν καὶ λαμπρός.

VERS. 11. « Factus sum insipiens, gloriando : vos me coegistis. » Rursus defensionem parat gloriationis suæ. Et supra quidem, « Tanquam insipientem, » dixit, « suscipite me, » et, « Tanquam in insipientia : » nunc autem particula « Tanquam » ablata, insipientem seipsum vocat. Cum enim confirmavit quæ voluit, confidenter posthac talem defectum condemnat, erudiens nos abunde, ne unquam sine necessitate gloriemur, quandoquidem, urgente necessitate, insipientem sese Paulus appellet. « Vos enim me coegistis, » hoc est, Vestræ salutis rationem habens hæc dixi, cum viderem quod pseudapostoli per jactantiam suam vos ipsis attendentes corrumpunt. Hanc igitur ob rem volui et ipse dicere quiddam de meipso in vestri gratiam.

« Γέγονα ἄφρων καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε· » Πάλιν ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς καυχήσεως. Καὶ ἀνωτέρω μὲν, « Ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, » ἔλεγε· καὶ, « Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· » νῦν δὲ καὶ τὸ, « Ὡς, » ἀνελὼν, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ B κατεσκεύασεν ἃ ἐβούλετο, θαῤῥούντως λοιπὸν κατηγινώσκει τοῦ τοιούτου ἐλαττώματος, παιδεύων ἐν περιουσίᾳ, μηδέποτε καυχᾶσθαι, ἀνάγκης μὴ οὔσης· ὅπου γε καὶ ἀνάγκης οὔσης, ἄφρονα ἑαυτὸν ὁ Παῦλος καλεῖ. « Ὑμεῖς με γὰρ ἠναγκάσατε· » τουτέστι, Κηδόμενος τῆς ὑμῶν σωτηρίας ταῦτα εἶπον, ἐπειδὴ ἑώρων ὅτι οἱ ψευδαπόστολοι ἐκ τοῦ καυχᾶσθαι διαφθείρουσιν ὑμᾶς προτέχοντας αὐτοῖς· διὰ αὐτὸ τοῦτο εἰλόμην οὖν καὶ αὐτὸς εἰπεῖν τι ὑπὲρ ἐμαυτοῦ δι' ὑμᾶς.

« Ego enim debedam a vobis commendari. » Par erat, inquit, ut vos mea potius recenseretis deprædicaretisque. Quia vero id non fecistis, sed illis mentem adhibuistis, corruptique estis, hæc salutis vestræ causa dixi.

« Ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι. » Ἔδει, φησὶν, ὑμᾶς μᾶλλον τὰ ἐμὰ καταλέγειν, καὶ εὐφημεῖν· ἐπεὶ δὲ τοῦτο οὐκ ἐποιήσατε, ἀλλ' ἐκείνοις προσείχετε καὶ διεφθείρεσθε, εἶπον ταῦτα διὰ C τὴν ὑμῶν σωτηρίαν.

« Nihil enim inferior fui iis qui supra modum sunt apostoli, etsi nihil sim. » Supra cum ambiguitate nonnulla dixit : « Existimo enim me nulla in re inferiorem fuisse[d]; » nunc autem majori cum auctoritate dixit, « Nihil inferior sum, » hoc est, Non sum postferendus magnis illis apostolis, Petro et Petro similibus. Verumtamen hic propriæ consuetudinis non est oblitus, sed subintulit : « Etsi nihil sim. » Animadverte autem ejus prudentiam. Non enim porro pseudapostolis seipsum confert, sed nulla illorum habita ratione, vel ipsis apostolis se parem esse statuit, quippe qui illos omnes facile superet. Simul autem innuit, quod apostolos contumelia afficiant Corinthii, quando apostolis parem postponant pseudapostolis.

« Οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων, εἰ καὶ οὐδέν εἰμι. » Ἀνωτέρω μὲν μετὰ ἐνθουσιασμοῦ, « Λογίζομαι γὰρ, » φησὶ, « μηδὲν ὑστερηκέναι· » νῦν δὲ ἐξουσιαστικώτερον εἶπεν, ὅτι « Οὐδὲν ὑστέρησα· » τουτέστιν, Οὐ κατόπιν ἦλθον τῶν μεγάλων ἀποστόλων τῶν περὶ Πέτρον. Πλὴν καὶ ἐνταῦθα τοῦ οἰκείου ἔθους οὐκ ἐπιλέλησται, ἀλλ' ἐπήγαγεν· « Εἰ καὶ οὐδέν εἰμι. » Ὅρα δὲ τὴν σύνεσιν. Οὐκέτι γὰρ τοῖς ψευδαποστόλοις ἑαυτὸν συγκρίνει, ἀλλὰ τούτους οὐδὲ λόγου ἀξιῶν, τοῖς ἀποστόλοις ἴσως εἶναι διαβεβαιοῦται, ἐκ περιουσίας πάντως κρατῶν· ἅμα δὲ δεικνὺς, ὅτι καὶ τοὺς ἀποστόλους ὑβρίζουσιν οἱ Κορίνθιοι, ὅταν τὸν ἴσον [11] αὐτῶν ἐν δευτέροις τῶν D ψευδαποστόλων ἔχωσι.

VERS. 12. « Signa quidem apostoli facta sunt in vobis. » Ego quidem, inquit, nihil sum : verum tu istud non aspicias, sed animadverte, quod nihil omiserim eorum quæ verum exprimant apostolum. Vos enim mihi testimonium dicetis, quod omnia perfecerim.

« Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατειργάσθη ἐν ὑμῖν. » Ἐγὼ μὲν, φησὶν, οὐδέν εἰμι· σὺ δὲ μὴ τοῦτο ἴδῃς, ἀλλὰ πρόσεχε ὅτι οὐδὲν ἐνέλιπον τῶν χαρακτηριζόντων ἀπόστολον [12]. Ὑμεῖς γὰρ μάρτυρες ὅτι πάντα ἐποίησα.

« In omni patientia. » Primus character apostoli est patientia, ac omnia strenue ferre. Sed vide ejus

« Ἐν πάσῃ ὑπομονῇ. » Πρῶτος χαρακτὴρ ἀποστόλου ἡ ὑπομονὴ, καὶ τὸ πάντα φέρειν γενναίως.

[a] Act. XVI, 31. [b] Act. XXVIII, 7. [c] Act. XXVI, 31. [d] Supra XI, 5.

Variæ lectiones.

[11] ὅσον O. [12] τοὺς ἀποστόλους O.

Ὅρα δὲ τὴν ταπεινοφροσύνην, πόσους κινδύνους, πόσους πολέμους, τῶν ἔσω, τῶν ἔξω, διὰ μιᾶς ταύτης λέξεως αἰνιξάμενος παρέδραμεν. Ὃ μὲν γὰρ ἦν αὐτοῦ κατόρθωμα, τὴν ὑπομονήν φημι, μιᾷ λέξει εἶπε· τὰ δὲ τῶν σημείων, ἅπερ οὐκ ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ χάριτος τῆς τοῦ Θεοῦ, διὰ πλειόνων ἐξηγήσατο. Καὶ ἄκουε.

A humilitatem, quanta **314** pericula, quantaque bella, tam interna, quam externa, una hac dictione subindicans prætercurrerit. Quod enim erat ipsius opus, patientia, nimirum, unica dictione expressit; quod vero ad signa attinet, quæ ipsius non erant, sed gratiæ Dei, pluribus enarravit; audi igitur.

« Ἐν σημείοις καὶ τέρασι καὶ δυνάμεσι. » Τί διαφέρει σημεῖον τέρατος, εἴρηται ἀλλαχοῦ. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃ τις ὅτι ταῦτα ἐπὶ τοῦ εὐεργετεῖν μόνον εἴρηται, προσέθηκε [13] καὶ τὸ « Δυνάμεσιν. » Ἡ δύναμις γὰρ ἐμφανέστερον καὶ τὸ κολαστικὸν εἶδος δηλοῖ. Ὅρα δὲ καὶ ἐνταῦθα πόσους νεκροὺς, λεπροὺς, τυφλοὺς, δαιμονιῶντας, πάντας εὐεργετηθέντας, ἁπλῶς περιέλαβεν· ὡσαύτως καὶ τοὺς σωφρονισθέντας, οἷος ὁ Ἐλύμας.

« In signis, et prodigiis, et virtutibus. » Quid differat signum a prodigio, alibi dictum est. Ne vero existimet aliquis hæc de solis beneficiis dicta esse, « In virtutibus » appositum est. Nam virtus seu potentia, illud etiam quod puniendi vim habet aperte significat. Reputa autem hic, quot vita defunctos, leprosos, cæcos, dæmonibus occupatos, omnes a se beneficiis affectos, simpliciter comprehenderit : ac itidem castigatos, qualis ipse Elymas.

B

« Τί γάρ ἐστιν ὃ ἡττήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας; » Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι Μέγας μὲν εἶ, ὅμως οὐ τοσαῦτα εἰργάσω, ὅσα οἱ ἀπόστολοι ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐκκλησίαις, φησί· « Τί ἡττήθητε; » τουτέστι, Τί ἔλαττον ἔσχετε; μὴ ἐλάττονος ἐτύχετε χαρίσματος παρὰ τοὺς λοιπούς;

Vers. 13. « Quid enim est quod minus habuistis cæteris Ecclesiis? » Ne quis dicat, Magnus quidem es, verumtamen non tanta operatus es, quanta apostoli in aliis Ecclesiis, ait : « In quo inferiores fuistis? » hoc est, Quid minus habuistis? num minus donum nacti estis, quam cæteri?

« Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν; χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. » Μετὰ βαρύτητος πολλῆς ἐπιτιμᾷ, καί φησιν, ὅτι Εἰ τοῦτο ἐγκαλεῖτε, ὅτι οὐκ ἐπεβάρησα ὑμᾶς, ἀλλ' ἀδαπάνως ὑμῖν ἐκήρυξα, συγγνώμην αἰτῶ· χαρίσασθέ μοι τοῦτο τὸ ἁμάρτημα· ἅμα δὲ καὶ ἐγκώμιον ἐκείνων περιέχει ὁ λόγος, εἴ γε ἀδικεῖσθαι νομίζουσι παρ' αὐτοῦ μὴ ἀξιώσαντος λαβεῖν τι παρ' αὐτῶν.

« Nisi quod ipse ego non gravavi vos? donate mihi hanc injuriam. » Magna cum gravitate et asperitate objurgat, inquiens, Si hoc culpatis in me, quod vos non gravarim, sed sine sumptu Evangelium vobis prædicaverim, veniam peto; condonate mihi peccatum hoc. Simul autem encomium illorum continet sermo, siquidem injuria se affici putant, eo quod nihil ab iis accipere dignatus est.

C

« Ἰδοὺ τρίτον τοῦτο ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν· οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Ἵνα μὴ δόξῃ συνεχῶς τοῦτο προφέρειν αὐτοῖς, ὡς ἂν ἀπό γε τοῦ νῦν λάβοι, φησὶν, ὅτι Οὐκ ἐπειδὴ οὐ λαμβάνω, διὰ τοῦτο οὐ παραγίνομαι, ἀλλὰ καὶ δεύτερον παρεγενόμην, καὶ τρίτον παρεσκεύασμαι [14] ἐλθεῖν, καὶ οὐκ ἐπιβαρήσω ὑμᾶς. Διὰ τί; Οὐχ ὅτι πλήττεσθε, οὐδ' ὅτι ἀσθενεῖτε, ἀλλ' ὅτι ὑμᾶς ζητῶ, οὐ τὰ ὑμῶν, τουτέστι, Τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν καὶ τὰς ψυχὰς, οὐ τὰ χρήματα [15].

Vers. 14. « Ecce jam tertio hoc paratus sum venire ad vos, et non ero gravis vobis; non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. » Ne videatur hoc continuo proferre ipsis, quasi posthac accepturus sit quidquam, ait : Non propterea quod non accipiam eam ob causam ad vos non venio : quin etiam secundo invisi, ac tertio jam paratus sum ad vos proficisci nec aggravabo vos. Quamobrem? Non quia terremini, neque quod infirmi sitis, sed quia non vestra, sed vos ipsos quæro, hoc est, Vestram salutem et animas, non pecunias.

« Οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς εἰπεῖν· Οὐ γὰρ ἔξεστι καὶ ἡμᾶς ἔχειν [16] καὶ τὰ ἡμῶν· ὥστε οὐχ ἡδέως διάκεισαι πρὸς ἡμᾶς· διὰ τοῦτο λογισμὸν ἐπάγει, ὅτι Οἱ γονεῖς ὀφείλουσι τοῖς τέκνοις διδόναι· ἀντὶ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν τοὺς πατέρας καὶ τὰ τέκνα λαβὼν [17], καὶ δείξας ὅτι ὀφειλὴν ἐκπληροῖ, καὶ ἀπαραίτητον τὸ πρᾶγμα.

« Non enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. » Quia verisimile erat eos dicere, Non enim licet, ut et nos et nostra habeas, ideoque ægro nos erga animo affectus es; propter hoc ratiocinationem infert : Parentum est liberis dare, pro præceptoribus ac discispulis parentes ac liberos accipiens : innuens ita se debitum negotiumque irrecusabile explere.

D

« Ἐγὼ δὲ ἥδιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. « Ἐγὼ, φησὶν, οὐ μόνον οὐ μὴ λήψομαι ἀφ' ὑμῶν, ἀλλὰ μᾶλλον προσδώσω· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Δαπανήσω. » Καὶ τί λέγω

Vers. 15. « Ego autem lubentissime impendam, et superimpendar pro animabus vestris. » Ego, inquit, non solum non accipiam a **315** vobis, sed potius addam, id enim est quod ait, « Impendam. » Et

Variæ lectiones.

[13] πρόκειται O. [14] παρεσκευασάμην O. [15] ἀλλ' ὅτι ὑμᾶς ζητῶ, τουτέστι, τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν, οὐ τὰ ὑμῶν τουτέστι, τὰ χρήματα O. [16] καὶ ὑμᾶς ἔχειν τὰ ἡμῶν O. [17] μεταλαβὼν O.

quid dico, pecunias impendam? Ipse ego expendar : hoc est, Si oporteat me carnem corpusque meum pro salute vestra impendere, non paream.

« Licet plus vos diligens, minus diligar. » Hoc accusationem pariter habet ac dilectionem. Hæc, inquit, facio sane pro dilectis a me, non pariter tamen diligentibus me. Expende autem quotnam gradus hæc causa admittat. Cum debuisset accipere, non accepit; secundum, destitutus; tertium, ipsis verbum prædicans : quartum, quod addit etiam; quintum, quod non simpliciter, verum cum liberalitate : ex indigentia enim; sextum, quod seipsum impendat; septimum, propter eos qui non perinde ipsum redament; octavum, quod pro impense amatis.

Vers. 16, 17. « Sed esto, ego vos non gravavi, sed cum astutus essem, dolo vos cepi. Nunquid per aliquem eorum quem misi ad vos circumveni vos? » Quod ait, est hujusmodi : Ego quidem vos non circumveni, potest tamen aliquis fortasse suspicari, quod ipse non accipiens subornarim, tanquam vafer, alios a me missos, qui in propria persona aliquid a vobis peterent, ut hoc artificio accipiens, non videar tamen accipere. Num igitur hoc verum sit, videte et contemplamini. Circumventionem autem rursus vocat rem, carpens eos et pudore afficiens, et ostendens quod inviti daturi erant, ac veluti circumventi; hæc enim est circumventio, ab invito aliquid accipere. Quod maximum in pudorem eis cedit, si circumveniri se arbitrarentur, dum præceptorem alerent.

Vers. 18. « Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem : nunquid vos Titus circumvenit? » Hoc etiam nonnihil opprobrii habet. Non, Misi, inquit, sed, « Rogavi : » innuens quod, etiamsi accepisset, jure accepisset; rogatus enim venit : attamen vel sic purus mansit. Misit autem et alium quemdam fratrem.

« Nonne eodem spiritu ambulavimus? » Hoc est, Nonne eodem dono spirituali? donum enim vocat quod, cum in angustia esset, nihil acciperet. Atqui opus ipsius erat, Deo tamen acceptum refert

« Nonne iisdem vestigiis? » Ne in minima quidem re tramitem meum excesserunt, sed eamdem exactam rationem a nobis præmonstratam ostenderunt. Expende autem quomodo nedum seipsum sic erudierit Paulus, verum etiam suos commilitones, ne omnino vel justa acceptione polluerentur.

Vers. 19. « Rursum existimatis, quod excusemus nos apud vos? Coram Deo in Christo loquimur. » Metuit ne adulationis opinionem **316** incurrat, Non ad gratiam, inquiens, vestram hæc dicimus, neque ut vobis nos excusemus, sed tanquam cernente Deo, et in Christo, hoc est, propter Christum, loquimur. Itaque illa dicimus, quæ facta sunt, et a Deo cognita, et non ut commendem meipsum vobis : id quod in exordio dixit.

A χρήματα δαπανήσω; Αὐτὸς ἐγὼ ἐκδαπανηθήσομαι· τουτέστι, Κἂν τὴν σάρκα δέῃ δαπανῆσαι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ὑμῶν, οὐ φείσομαι.

« Εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἧττον ἀγαπῶμαι. » Καὶ τοῦτο μετ' ἐγκλήματος ὁμοῦ καὶ ἀγάπης. Φησὶ γὰρ, Καὶ ταῦτα ποιῶ ὑπὲρ τῶν ἀγαπωμένων μὲν, οὐκ ἀγαπώντων δὲ ὁμοίως. Ὅρα δὲ, πόσους βαθμοὺς ἔχει τὸ πρᾶγμα. Δέον λαβεῖν, οὐκ ἔλαβε· δεύτερον, ὑστερούμενος· τρίτον, καὶ αὐτὸς κηρύττων· τέταρτον, ὅτι καὶ προσδίδωσι· πέμπτον, ὅτι καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ φιλοτιμίας· ἐκ τοῦ ὑστερήματος γάρ. Ἕκτον, ὅτι καὶ ἑαυτόν· ἕβδομον, ὑπὲρ τῶν μὴ σφόδρα φιλούντων· ὄγδοον, ὅτι καὶ σφόδρα[18] φιλουμένων.

B

« Ἔστω δὲ, ἐγὼ δὲ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς· ἀλλ' ὑπάρχων πανοῦργος, δόλῳ ὑμᾶς ἔλαβον. Μή τινα ὧν ἀπέστειλα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; » Ὅ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς οὐκ ἐπλεονέκτησα· ἔχει δέ τις ἴσως ὑπονοῆσαι, ὅτι αὐτὸς μὴ λαβὼν, παρεσκεύασα ὡς πανοῦργος τοὺς ὑπ' ἐμοῦ σταλέντας, εἰς οἰκεῖον πρόσωπον αἰτῆσαί τι παρ' ὑμῶν, ἵνα εὐμεθόδως λαβὼν μὴ δόξω λαβεῖν. Μὴ τοίνυν τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς, ἴδετε καὶ σκοπήσατε. Πλεονεξίαν δὲ πάλιν καλεῖ τὸ πρᾶγμα, καθαπτόμενος αὐτῶν καὶ ἐντρέπων, καὶ δεικνὺς, ὅτι ἄκοντας ἔμελλον δοῦναι, καὶ ὡς πλεονεκτούμενοι. Τοῦτο γὰρ πλεονεξία, τὸ παρὰ ἄκοντός τι λαβεῖν[19]· ὅπερ μεγίστη αὐτῶν αἰσχύνη, εἴ γε πλεονεκτεῖσθαι ἡγοῦντο C τὸν διδάσκαλον τρέφοντες.

« Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν· μὴ τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; » Καὶ τοῦτο ὀνειδιστικῶς· οὐ γὰρ, Ἐπεμψα, φησὶν, ἀλλὰ, « Παρεκάλεσα· » δεικνὺς ὅτι εἰ καὶ ἔλαβε, δικαίως ἐλάβε· κατὰ παράκλησιν γὰρ ἦλθεν· ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτω καθαρὸς ἔμεινεν. Ἦν δὲ καί τινα ἄλλον ἀδελφὸν συναποστείλας.

« Οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; » Τουτέστιν, Οὐ τῷ αὐτῷ πνευματικῷ χαρίσματι; χάρισμα γὰρ καλεῖ τὸ στενούμενον μὴ λαβεῖν. Καίτοι κατόρθωμα αὐτοῦ ἦν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τοῦτο ἀνατίθησιν.

« Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσιν; » Οὐδὲ μικρὸν, φησὶ, παρεξῆλθον τὴν ἐμὴν ὁδὸν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν ἐπεδείξαντο. Ὅρα δὲ, πῶς οὐ μόνον ἑαυτὸν οὕτως ἐπαίδευσεν[20] ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, μὴ χρανθῆναι ὅλως καὶ δικαίῳ λήμματι.

D

« Πάλιν δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα; Κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. » Δέδοικε μὴ κολακείας λάβῃ δόξαν, καί φησιν, ὅτι Οὐ πρὸς χάριν ὑμῶν ταῦτα λαλοῦμεν[21], οὐδὲ ἵνα ὑμῖν ἀπολογησώμεθα, ἀλλ' ὡς ὁρῶντος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν Χριστῷ· τουτέστι, Διὰ τοῦ Χριστοῦ λαλοῦμεν. Ὥστε ἐκεῖνα λέγομεν τὰ γενόμενα, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ γινωσκόμενα, καὶ οὐχ ἵνα συστήσωμαι[22] ὑμῖν ἐμαυτόν· τοῦτο δὲ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε.

Variæ lectiones.

[18] σφόδρα καίτοι O. [19] τινὸς O. [20] ἐξεπαί. O. [21] λέγομεν O. [22] συστήσω O.

« Τὰ δὲ πάντα [23], ἀγαπητοὶ, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Διὰ τοῦτο ταῦτα πάντα ἐποίησα, καὶ οὐκ ἔλαβον, διότι ὑμεῖς ἐστε ἀσθενεῖς (πληκτικὸν γὰρ τοῦτο), ἀλλὰ, Διὰ τὴν ὑμῶν οἰκοδομήν. Ἵνα γὰρ, φησὶ, μὴ σκανδαλίζησθε ἐπ' [21] ἐμοὶ, διὰ τοῦτο οὐκ ἔλαβον, ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας ὠφελείας [25].

« Φοβοῦμαι γὰρ μήπως ἐλθὼν οὐχ οἵους θέλω εὕρω ὑμᾶς, κἀγὼ εὑρεθῶ ὑμῖν οἷον οὐ θέλετε. » Ὁρᾷς κηδεμονίαν πατρικήν; Ἄλλοι ἡμάρτανον, καὶ Παῦλος ἐφοβεῖτο [26]· καὶ οὐδὲ ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἐνδοιάζει ἔτι· « Μήπως, » φησὶν, « ἐλθὼν εὕρω οὐχ οἵους θέλω ὑμᾶς », τουτέστι, διεφθαρμένους· καὶ, « εὑρεθῶ κἀγὼ » ἐξ ἀνάγκης « οἷον οὐ θέλετε, » τουτέστι, τιμωρὸς καὶ κολαστής.

« Μή πως ἔρις, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐριθεῖαι, καταλαλιαὶ, ψιθυρισμοὶ, φυσιώσεις, ἀκαταστασίαι. » Πρῶτον ἔμελλε τιθέναι τὰς φυσιώσεις· κατ' αὐτοῦ γὰρ ἠλαζονεύοντο· ἀλλ' ὅμως ἵνα μὴ δόξῃ τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν, τὸ κοινὸν λέγει πρῶτον. Ἀπὸ γὰρ τοῦ ζήλου καὶ τῆς βασκανίας πάντα τἄλλα ἐτίκτετο· καὶ πάλιν παρ' ἐκείνων ὁ ζῆλος ἀνήπτετο. Ἐριθεία δὲ λέγεται, ὅταν τις κατ' ἔριν προκαλῆταί τινα [27] ἐπὶ τόδε τι. Ψιθυρισμὸν δέ φησι τὴν διαβολήν· φυσιώσεις δὲ τὰ ἀλαζονικὰ καὶ πεφυσιωμένα ἤθη· ἢ καὶ ὅταν εἰς φύσιν καταστῇ τινι ἡ οἴησις. Κατ' αὐτοῦ γὰρ ἐπαιρόμενοι τοὺς ψευδαποστόλους ἐτίμων.

« Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς. » Τουτέστιν, Ἀρκεῖ τὰ πρότερα· φοβοῦμαι δὲ μή πως ἐλθὼν ἀναγκασθῶ αὐστηρῶς ὑμῖν χρήσασθαι. Ταπείνωσιν γὰρ τοῦτο καλεῖ, τὸ κολάσαι τινὰς ὅλως, καίτοιγε οἱ πολλοὶ δόξαν μᾶλλον τοῦτο ἔχουσιν. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ ταπεινωθῶ, ἀλλὰ, « Μὴ ταπεινώσῃ με ὁ Θεός· » δεικνύων ὅτι διὰ τὸν Θεὸν καὶ τοῦτο μέλλει ποιεῖν [28]· καὶ εἰ μὴ ἦν ἐν τῷ μέσῳ ὁ Θεὸς καὶ τὸ αὐτοῦ πρόσταγμα, οὐκ ἂν αὐστηρὸς ἐφάνη ἀφ' ἑαυτοῦ. Τὸ δὲ, « Ὁ Θεός μου, » εἰπὼν, τὴν διακαῆ ἀγάπην αὐτοῦ δηλοῖ πρὸς τὸν Θεόν.

« Καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ πορνείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ, ᾗ ἔπραξαν. » Ὅρα τὰ τοῦ ἀποστόλου σπλάγχνα, πῶς ὑπὲρ ὧν ἄλλοι πταίουσι, πενθεῖ. Οὐκ εἶπε δὲ, Πάντας, ἀλλὰ, « Πολλούς· » καὶ οὐχ ἁπλῶς τοὺς ἡμαρτηκότας, ἀλλὰ « μὴ μετανοήσαντας· » οὗτοι γὰρ ἄξιοι πένθους, οἱ ἐν τῷ τραύματι μένοντες. Καὶ οὐδὲ τούτους ἐκκαλύπτει, διδοὺς αὐτοῖς ῥᾳδίαν τὴν πρὸς μετάνοιαν ἐπάνοδον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο καὶ μετανοίας ἐμνήσθη, ἵνα ἁρπάσωσι ταύτην, καὶ μὴ ἐλθὼν κολάσῃ αὐτοὺς, καὶ πενθήσῃ διὰ τοῦτο, ὅ ἐστι, τὰ ἴσχατα λυπηθῇ. Σημείωσαι δὲ τὸ περὶ μετανοίας, διὰ τοὺς Ναυατιανούς. Ἀκαθαρσίαν δὲ, πᾶσαν ἁμαρτίαν νοήσεις·

A « Hæc autem omnia, dilecti, propter ædificationem vestram. » Non dixit, Propterea hæc omnia feci, et nihil accepi, quia vos infirmi estis; hoc enim asperum fuisset ac durum : sed, Propter vestram ædificationem. Ut enim, inquit, non offendamini in me, eapropter non accepi, ob vestram nempe utilitatem.

Vers. 20. « Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo vos inveniam; et ego inveniar in vobis, non qualem vos vultis. » Viden' paternam curam? Alii peccarunt, et Paulus metuit; neque certo quidquam asserit, sed dubitat adhuc. « Ne forte, » inquit, « cum venero, non quales velim vos inveniam, » hoc est, corruptos : et « inveniar ego » necessario « qualem non vultis, » hoc est,

B ultor et punitor.

« Ne quo modo contentiones, æmulationes, iræ, concertationes, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones. » Primum posturus erat inflationes; adversus ipsum enim arrogantes erant : attamen ne videatur quæ sua sunt quærere, quod commune est, primum dicit. Ab æmulatione enim et invidia omnia alia nascebantur, ac rursum ab illis æmulatio accendebatur. Concertatio autem dicitur, quando quisquam per litem provocat alterum super re quapiam. Susurrationem autem calumniam vocat. Inflationes vero, quæ ad ostentationem et arrogantiam spirant, tumidosque mores, vel quando ceu in naturam quamdam tumor translatus fuerit. Adversus ipsum enim elati, pseudapostolos honorabant.

C Vers. 21. « Ne iterum cum venero ad vos, humiliet me Deus apud vos. » Hoc est, Sufficiunt priora. Metuo autem, ne jam veniens cogar austerius vobiscum agere; humiliationem enim hoc vocat, quod omnino sit puniturus aliquos, licet multi istud gloriam esse censent. Non dixit autem, Ne humilier : verum, « Ne humiliet me Deus, » indicans quod Dei causa istuc facturus sit. Nisi enim intervenisset Deus, ipsiusque mandatum, a seipso non ita austerus esset. Quod autem ait, « Deus meus, » ardentem ejus charitatem erga Deum indicat.

« Et lugeam multos, ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia, et fornicatione, et impudicitia, quam gesserunt. »

D Vide apostolicam misericordiam, quomodo pro aliorum delictis ipse luget. Non dixit autem **317**, Omnes, sed, « Multos; » nec simpliciter, Qui peccarunt, sed, « Quos non pœnituit suorum scelerum : » hi enim digni sunt luctu, qui in vulnere permanent. Neque istos retegit, dans eis facilem ad pœnitentiam reditum. Eam enim ob rem et pœnitentiæ meminit, ut eam arripiant, nec ubi venerit, puniat eos, ac propterea lugeat, hoc est, summo mœrore conficiatur. Observa autem quod istud de pœnitentia, propter Novatianos dictum est. Per immunditiam

Variæ lectiones.

[23] ταῦτα O. [24] ἐν O. [25] ὑμῶν σωτηρίας O. [26] φοβεῖται O. [27] προσκαλεῖται O. [28] εἰπεῖν O.

autem quodvis peccatum accipies, quodvis enim peccatum immundos facit. Vel speciatim, nefariam corporum misturam, qua nefanda committuntur. Non enim unus erat qui fornicatus erat, sed multi idque in plerisque lasciviarum speciebus.

CAPUT XIII.

VERS. 1. « Ecce tertio hoc venio ad vos : in ore ditorum testium aut trium stabit omne verbum. » Perinde ac Deus multa interminatur, in supplicio autem inferendo semper cunctatur : hunc ad modum imitator ejus Paulus multa prætestificatur, inquiens, Sicut scriptum est, Coram duobus aut tribus testibus omnem controversiam sive ambiguitatem sisti, hoc est confirmari : ita tribus meis adventibus, omne verbum, quo interminatus sum vobis, statuetur adversum vos, et stabilietur, nisi resipueritis. Testimoniorum enim loco adventus suos ponit.

VERS. 2. « Prædixi et prædico, ut præsens cum essem iterum, et absens nunc scribo iis qui antehac peccaverunt, et reliquis omnibus, quod si venero iterum, non parcam. » Prædixi, inquit, et rursus prædico. Quemadmodum enim secundo adveniens, et præsens vobis dixi ; sic etiamnum hisce litteris pronuntio, iis quidem qui flagitia commiserunt, ceu indigentibus correctione ; reliquis autem ceu testibus, « Si rursus venero, non parcam. » Nec dixit, Puniam, sed paterno verbo parcendi usus est. Quod si enim incorrectos, inquit, invenero, non diutius procrastinabo.

VERS. 3. « Quoniam probationem ejus qui in me loquitur, Christi, quæritis. » Cum magna indignatione ad contemnentes ipsum veluti imbecillem et nihilli hominem, hæc dicit. Quandoquidem enim vultis explorare, num Christus in me commoretur, ac propterea me ridetis ceu infirmum, et a Christo desertum, agnoscetis omnino, ni vitam moresque vestros correxeritis. Commonstrat autem spiritualia esse quæ loquatur verba, deincepsque metuendas esse minas suas, perinde ac si Christus loqueretur. Non ideo autem puniebat eos veluti probationem aut experientiam daturus : verum quia insanabiliter deliquerant. Si cogar, inquit, **318** pœnam sumere de vobis, adeoque punire vos, sentietis per opera ipsa explorationem quam quæritis.

« Qui erga vos non est infirmus, sed potens est in vobis. » Cur apposuit, « Erga vos, » cum ubique potens sit? Quia verisimile erat eos jam antea expertos esse potentiam. Ait igitur : Quia jam antea experimentum accepistis, omnino novistis quod in vos non sit infirmus, sed fortis, id est potens. Vel quia in hac vita potentiam suam in vos demonstrat dum corrigi potestis, percutiens vos nunc, ut in futuro judicio dimittat : erga infideles autem in die judicii. Simul autem indicat quod, etiamsi puniturus sit, se tamen non puniturum, sed Christum.

« Nam et si crucifixus est ex infirmitate, sed vi-

πᾶσα [29] γὰρ ἀκαθάρτους ποιεῖ· ἢ ἰδικῶς, τὰς τῶν σωματικῶν μίξεων ἀῤῥητοποιίας· οὐ γὰρ εἷς ἦν ὁ πορνεύσας, ἀλλὰ πολλοί, καὶ ἐν πολλοῖς εἴδεσιν ἀσελγειῶν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

« Ἰδοὺ τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα. » Ὥσπερ ὁ Θεὸς ἀπειλεῖ πολλὰ, μέλλει δὲ ἀεὶ πρὸς τὸ τιμωρεῖσθαι· οὕτω καὶ ὁ τούτου μιμητὴς Παῦλος προδιαμαρτύρεται πολλὰ, καί φησιν, ὅτι Ὥσπερ γέγραπται, Ἐνώπιον δύο ἢ τριῶν μαρτύρων ἵστασθαι πᾶσαν ἀμφιβολίαν, τουτέστι, βεβαιοῦσθαι· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τριῶν μου παρουσιῶν, πᾶν ῥῆμα ἀπειλητικὸν κατασταθήσεται καθ' ὑμῶν, καὶ κυρωθήσεται, ἐὰν μὴ μετανοήσητε· ἀντὶ μαρτύρων γὰρ τὰς παρουσίας αὐτοῦ τίθησι.

« Προείρηκα καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω τοῖς προημαρτηκόσι, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. » Καὶ προεῖπον, φησὶ, καὶ πάλιν προλέγω· ὥσπερ γὰρ δεύτερον παραγενόμενος καὶ παρὼν [30] ὑμῖν εἶπον, οὕτω καὶ νῦν διὰ τῶν γραμμάτων προαναφωνῶ, τοῖς μὲν προημαρτηκόσιν, ὡς δεομένοις διορθώσεως· τοῖς δὲ λοιποῖς, ὡς μάρτυσιν· « Ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. » Καὶ οὐκ εἶπε, Κολάσω, ἀλλὰ πατρικῷ ῥήματι ἐχρήσατο, τῷ τῆς φειδοῦς. Εἰ γὰρ ἀδιορθώτους εὑροιμι, οὐκέτι ἀνεβαλοῦμαι [31], φησίν.

« Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ. » Μετὰ πολλοῦ τοῦ θυμοῦ πρὸς τοὺς ἐξουθενοῦντας αὐτὸν ὡς ἀσθενῆ καὶ ἐξουθενημένον, ταῦτά φησιν. Ἐπειδὴ γὰρ βούλεσθε δοκιμάζειν, εἰ ἐν ἐμοὶ ὁ Χριστὸς οἰκεῖ, καὶ διὰ τοῦτό με κωμῳδεῖτε ὡς ἀσθενῆ καὶ ἔρημον τοῦ Χριστοῦ· γνώσεσθε πάντως, εἴπερ ἀδιόρθωτοι μείνητε. Δείκνυσι δὲ, ὅτι πνευματικά εἰσι τὰ ῥήματα, ἃ λέγει, καὶ λοιπὸν δεῖ φοβεῖσθαι τὴν ἀπειλὴν, ὡς τοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ ἐκόλαζεν, ὡς δοκιμὴν αὐτοῖς καὶ πεῖραν δώσων· Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνίατα ἁμαρτάνετε. Εἰ ἀνεγκασθῶ, φησὶ, κολάσαι ὑμᾶς, εἴσεσθε διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν τὴν δοκιμὴν ἣν ζητεῖτε.

« Ὃς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ ἐν ὑμῖν. » Διὰ τί προσέθηκε τὸ, « Εἰς ὑμᾶς, » καίτοι πανταχοῦ δυνατός ἐστι; Διότι εἰκός ἐστιν αὐτοὺς καὶ πρότερον πειρασθῆναι τῆς δυνάμεως. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἀφ' ὧν ἤδη πεῖραν εἰλήφατε, γινώσκετε πάντως, ὅτι εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ, τουτέστι, δύναται. Ἢ ὅτι ἐν τῷ μὲν παρόντι τὴν δύναμιν εἰς ὑμᾶς δείκνυται, τοὺς διορθωθῆναι δυναμένους, πλήττων νῦν, ἵνα τότε ἀφήσῃ· εἰς δὲ τοὺς ἀπίστους, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Δείκνυσι καὶ ὅτι [32] εἰ καὶ μέλλει τιμωρήσασθαι, οὐκ αὐτὸς τιμωρήσεται, ἀλλ' ὁ Χριστός.

« Καὶ γὰρ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ

Variæ lectiones.

[29] πάντας O. [30] ἀπὼν O. [31] ἀναλοῦμαι O. [32] οὖν O.

δυνάμεως Θεοῦ. » Πολλοὶ σκανδαλίζονται ἐκ τῆς ῥήσεως ταύτης· ἀλλὰ μάθε, ὅτι λέγεται ἀσθένεια καὶ ἡ τοῦ σώματος· λέγεται δὲ καὶ ἡ περὶ τὴν πίστιν σαθρότης· ὡς τὸ, « Τὸν ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνετε. » Λέγεται δὲ ἀσθένεια καὶ αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ οἱ κίνδυνοι, καὶ ἀτιμίαι, ὡς τὸ, « Εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, » καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ τοῦτο οὖν τὸ σημαινόμενον, ἐξ ἀσθενείας ἐσταυρώθη ὁ Κύριος ἐπιβουλὴν ὑπομείνας, καὶ κίνδυνον, καὶ ὕβριν· ταῦτα γὰρ δοκοῦσιν ἐξ ἀσθενείας γίνεσθαι. Ὥσπερ οὖν μωρίαν λέγει Παῦλος τὸ κήρυγμα, οὐχ ὡς ὄν, ἀλλ' ὡς νομιζόμενον τοῖς ἀπίστοις· οὕτω καὶ ἐξ ἀσθενείας φησὶ σταυρωθῆναι τὸν Κύριον, τῆς νομιζομένης παρὰ τοῖς ἀπίστοις, οὐ τῆς οὔσης. « Ζῇ μέντοι ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, » τουτέστι, τοῦ Πατρὸς, ἤτοι τῆς αὐτοῦ· πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ αὐτοῦ εἰσι· καὶ τὰ αὐτοῦ, τοῦ Πατρός. Ὥστε καὶ ἡ δύναμις κοινὴ, μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστι δύναμις τοῦ Πατρός. Ὥστε καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνέστησεν, ὥσπερ καὶ προεῖπε· « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐγερῶ αὐτόν. » Ταῦτα δὲ πάντα λέγει ὁ Παῦλος, ἐπειδὴ ἐξουθένουν αὐτὸν, ὡς δωκόμενον δὴ καὶ ἐπιβουλευόμενον, καὶ ἐξ ἀσθενείας ταῦτα πάσχειν ἐνόμιζον. Δείκνυσιν οὖν ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς οὐδὲν ἐκ τῆς νομιζομένης ταύτης ἀσθενείας παρεβλάβη.

A vit ex virtute Dei. » Plerique hoc textu offenduntur: atqui disce quod dicatur infirmitas tum corporis, tum circa fidem debilitas, ut eo loci: « Infirmum in fide suscipite [e]. » Dicitur rursus infirmitas etiam insidiæ ipsæ, et pericula, et ignominiæ, ut cum dicit, « Oblector in infirmitatibus [f], » et similia. Secundum hanc igitur significationem Dominus ex infirmitate crucifixus est, insidias et periculum, et injuriam passus: hæc enim videntur ex infirmitate fieri. Perinde igitur ut stultitiam vocat Paulus prædicationem, non quod sit, sed quod ita reputetur ab infidelibus: sic ex infirmitate Dominum crucifigi dicit, quæ ita ab incredulis existimabatur, cum tamen non esset. « Vivit tamen ex potentia Dei, » hoc est, Patris, sive sua ipsius. Nam quæcunque Patris B sunt, etiam ipsius sunt; et quæ ipsius sunt, Patris sunt. Igitur et potentia communis est, vel potius, ipse est potentia Patris. Proinde ipsa etiam seipsum excitavit, sicut prædixit [g]: « Solvite templum hoc, et excitabo illud. » Hæc autem omnia dicit Paulus, quia contemnebant ipsum, ut qui persecutionibus et insidiis esset obnoxius, atque ex infirmitate hæc eum pati existimabant. Ostendit itaque quod Christus ex hac, ut putabatur, infirmitate nihil damni acceperit.

α Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς. » Τουτέστι, Διωκόμεθα, ἐλαυνόμεθα· ταῦτα γὰρ ἡ ἀσθένεια. « Ἐν αὐτῷ, » ἀντὶ τοῦ, Δι' αὐτὸν, καὶ τὸ αὐτοῦ κήρυγμα. Ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖνος οὐ παρεβλάβη, ἐπιβουλευθεὶς, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς· ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ· C τουτέστιν, Ἀήττητοι εὑρεθησόμεθα εἰς ὑμᾶς· τουτέστιν, εἰς τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν. Μήποτε δὲ ἔτι φοβεῖ αὐτοὺς, ὅτι Εἰ καὶ δοκεῖτε ἡμᾶς ἀσθενεῖς, ἀλλὰ ζῶντές ἐσμεν εἰς ὑμᾶς, τουτέστιν, εἰς τὸ, εἴ γε μὴ διορθωθῆτε, κολάσαι ὑμᾶς.

Vers. 4. « Nam et nos infirmi sumus in ipso, sed vivemus cum ipso ex virtute Dei erga vos. » Hoc est, Persecutionem patimur, agitamur: hæc enim est infirmitas. « In ipso, » hoc est, Propter ipsum, ipsiusque verbum. At perinde ac ille non est læsus insidiis petitus, sic neque nos. Sed vivemus cum ipso, id est, Invincibiles inveniemur erga vos, hoc est, ad vestram commoditatem. Fortasse autem adhuc terret eos, Nam si putatis, inquiens, et nos esse infirmos, scitote nos esse viventes erga vos, hoc est, ad vos, nisi vitam et mores aliter instituueritis, puniendos.

« Ἑαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε. » Καὶ τί λέγω, φησὶ, περὶ ἐμαυτοῦ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ἐμοὶ λαλεῖ, καὶ ὅτι δύναμαι μὲν, πλὴν ἐκεῖνον μιμούμενος τὸν σταυρωθέντα, οὐκ ἐπεξέρχομαι ὑμῖν; Καὶ ὑμεῖς γὰρ, εἰ βουληθῆτε ἑαυτοὺς ἐξετάσαι, ὄψεσθε ἐν ἑαυτοῖς τὸν Χριστόν· εἴπερ ἔχετε πάντες τὴν πίστιν (οἱ γὰρ πιστεύοντες τότε ἐθαυματούργουν), ἢ τὴν ἁπλῶς πίστιν, ἢ τὴν τῶν σημείων, ἥτις ἰδικωτέρα ἐστίν. Ὥστε, εἰ ἐν D ὑμῖν τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς, πολλῷ μᾶλλον ἐν ἐμοὶ τῷ διδασκάλῳ.

Vers. 5. « Vos ipsos tentate, num sitis in fide, ipsi vos probate. » Quid dicam, 419 inquit, de me ipso, quod Christus in me loquatur, et quod potens sim, illum tamen crucifixum imitatus, non invado vos? Nam vel vos, si vosmet explorare velitis, videbitis in vobis ipsis Christum: si quidem omnes habetis fidem (credentes enim tum miracula edebant), vel fidem simpliciter, vel signorum, quæ specialior est. Proinde si in vobis discipulis Christus est, multo magis in me præceptore vestro.

« Ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτοὺς, ὅτι Ἰησοῦς Χριστός ἐστιν ἐν ὑμῖν, εἰ μήτι ἀδόκιμοί ἐστε; » Τουτέστιν, εἰ μήτι ἐξεπέσετε τῆς χάριτος τῶν σημείων ἣν ἐλάβετε. Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς καὶ διεφθάρθαι εἰς τὸν βίον. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ πίστιν ἔχοντες, τῆς τῶν θαυμάτων ἐνεργείας ἦσαν ἄμοιροι [33], ἅτε διεφθαρμένοι τὸν βίον, φησὶν ὅτι, Ὡς ἔοικεν, οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτοὺς ὅτι ἔστι Χριστὸς ἐν ὑμῖν; Οὐκ

« Annon cognoscitis vosmetipsos, quod Jesus Christus in vobis est, nisi reprobi sitis? » Hoc est, nisi exciderit is e gratia signorum quam accepistis. Innuit autem eos in vita corruptos esse. Quia enim plerique fidem habentes, miraculorum operationis expertes erant, eo quod in vita corrupti erant, Ut videtur, inquit, non agnoscitis vos ipsos, quod Christus Jesus est in vobis? Non est autem in vobis,

[e] Rom. XIV, 1. [f] II Cor. XII, 10. [g] Joan. II, 19.

Variæ lectiones.

[33] Ἔρημοι o.

eo quod vita sitis reprobi. Non certo autem hoc expressit, sed ambigue posuit, ne eos incesseret.

VERS. 6. « Spero autem quod cognoscetis quod nos non sumus reprobi. » Magnæ hinc minæ prodeunt. Quia enim, inquit, vultis accipere probationem, per pœnam quam vobis infligemus, spero nobis non defuturam demonstrationem, quod non simus reprobi, neque exciderimus a gratia signorum et virtutis : vel quod nos vitæ non sumus adeo corruptæ, ut e nobis migrare coactus sit Christus : verum est in nobis per probatam vitam, eosque puniet qui inter vos sunt immorigeri.

VERS. 7. « Precor autem Deum, ut nihil mali faciatis, non ut nos probati appareamus, sed ut vos quod bonum est, faciatis, nos autem ut reprobi simus. » Vide misericordiam ejus. Vilipendebatur, proscindebatur, tanquam qui nihil posset, sed solum in litteris jactabundus. Ipse vero non solum differt ac rejicit pœnam, verum etiam rogat ne unquam ipsi peccatum committant, et ne ipse eos punire cogatur necessitate hoc postulante, eorumque demeritis. Non enim in hoc elaboro, inquit, ut videar probatus, ceu potentiam puniendi habens, sed ut vos bonum faciatis semper; et si unquam contingat vos delinquere, ut pœniteat vos scelerum : et ut ego sim veluti reprobus, hoc est, ut ego apud plebeios videar infirmus ac impotens, quippe qui non inveniam locum puniendi vos. Non enim revera reprobus erat futurus : sed potius probatus inveniebatur, quod sic erudiat discipulos, ut nihil peccent. Sed ob multorum opinionem dixit, « Veluti reprobi. »

VERS. 8. « Non enim possumus aliquid adversus veritatem, sed pro veritate. » Ne videatur blandiri eis, ait : Ex mente **320** omnino vanæ gloriæ experte hæc facio, nempe, ut si invenerimus vos sine lapsu, non poterimus vos punire. Quod si etiam tentaverimus, Deus nobis non cooperabitur. Potentiam enim nobis dedit, ut verum feramus calculum, et non veritati contrarium. Vere autem decernit, qui dignum punit : adversus autem veritatem fert suffragium, qui non peccantem punire tentat.

VERS. 9. « Gaudemus enim quando nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. » Rursus ostendit seipsum admodum ipsis esse addictum. Ait enim : Ne existimetis quod quia non possim (quandoquidem vos non impingatis) potentiam meam demonstrare erga vos, propterea doleam; lætor enim maxime, quando ipse quidem ego infirmer, hoc est, infirmus reputer, quod non possim potentiam meam puniendo commonstrare : vos autem potentes sitis, hoc est, virtute conspicui, lapsuque vacantes.

« Hoc autem et precamur, vestram perfectionem. » Non solum, inquit, hoc volo, sed precor etiam esse vos irreprehensibiles et integros, hoc est, perfectos, nullam ansam præbentes.

VERS. 10. « Propterea hæc absens scribo, ut non

ἐστι δὲ ἐν ὑμῖν, ἀπὸ τοῦ ἀδοκίμους εἶναι ὑμᾶς κατὰ τὸν βίον. Οὐκ ἀπεφήνατο δὲ, ἵνα μὴ πλήξῃ, ἀλλ' ἐνδοιαστικῶς [34] τοῦτο τέθεικεν.

« Ἐλπίζω δὲ ὅτι γνώσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι. » Πολλὴ κἀντεῦθεν ἡ ἀπειλή. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, βούλεσθε λαβεῖν τὴν δοκιμὴν διὰ τῆς εἰς ὑμᾶς κολάσεως, ἐλπίζω ὅτι οὐκ ἀπορήσομεν δοῦναι ὑμῖν τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι οὐκ ἀδόκιμοί ἐσμεν, οὐδὲ ἐξεπέσαμεν τῆς χάριτος τῶν σημείων, καὶ τῆς δυνάμεως· ἢ ὅτι οὐ διαφθάρημεν τὸν βίον ἡμεῖς, ἵνα καὶ ἐξοικισθῇ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἔστιν ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ εὐδοκίμου βίου, καὶ τιμωρήσεται τοὺς ἀπειθοῦντας ὑμῶν.

« Εὔχομαι δὲ πρὸς τὸν Θεὸν μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν· οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν. » Ὅρα σπλάγχνα· κατεφρονεῖτο, ἐκωμῳδεῖτο, ὡς οὐδὲν δυνάμενος, ἀλλὰ μόνον ἐν γράμμασι κομπάζων· καὶ οὐ μόνον ἀναβάλλεται τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ εὔχεται μήτε αὐτοὺς ἁμαρτήσειν ποτὲ, μήτε αὐτὸν εἰς ἀνάγκην ἐλεύσεσθαι τοῦ τιμωρῆσαι. Οὐ γὰρ τοῦτο σπουδάζω, φησὶν, ἵνα φανῶ δόκιμος, ὡς δύναμιν ἔχων τοῦ κολάζειν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε ἀεὶ, κἂν ἁμάρτητέ ποτε, ἵνα μετανοῆτε· κἀγὼ ἵνα ὦ ὡς ἀδόκιμος, τουτέστιν, ἵνα δοκῶ τοῖς πολλοῖς ἀσθενὴς καὶ ἀδύνατος, ἅτε μὴ εὑρίσκων χώραν τοῦ κολάσαι ὑμᾶς. Οὐ γὰρ τῇ ἀληθείᾳ ἔμελλον εἶναι ἀδόκιμος· μᾶλλον [35] δὲ δόκιμος εὑρίσκετο, ὅτι οὕτω παιδεύει τοὺς μαθητὰς, ὥστε μηδὲν ἁμαρτάνειν. Ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν εἶπε τὸ, « Ὡς ἀδόκιμοι. »

« Οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. » Ἵνα μὴ δόξῃ χαρίσασθαι αὐτοῖς, φησίν· Ἐξ ἀκενοδόξου γνώμης πάντως τοῦτο ποιῶ, ὅτι ἐὰν εὕρωμεν ὑμᾶς ἀνεπισφαλεῖς, οὐ δυνησόμεθα κολάσαι· ἀλλὰ κἂν ἐπιχειρήσωμεν, ὁ Θεὸς οὐ συμπράξει. Δύναμιν γὰρ ἡμῖν δέδωκεν, ἵνα ἀληθῆ φέρωμεν τὴν ψῆφον, οὐχ ὑπεναντίαν τῇ ἀληθείᾳ. Ἀληθῶς δὲ ψηφίζεται ὁ τὸν ἄξιον τιμωρούμενος· κατὰ τῆς ἀληθείας δὲ, ὁ τὸν μὴ ἁμαρτάνοντα ἐπιχειρῶν κολάζειν.

« Χαίρομεν γὰρ, ὅταν ἡμεῖς μὲν ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε. » Πάλιν δείκνυσιν ἑαυτὸν σφόδρα οἰκεῖον αὐτοῖς ὄντα. Λέγει γὰρ, ὅτι Μὴ νομίσητε, ὅτι ἐπειδὴ οὐ δύναμαι, ἀπταίστων ὄντων ὑμῶν, τὴν δύναμίν μου ἐπιδείξασθαι, ἀλγῶ διὰ τοῦτο· χαίρω γὰρ μάλιστα ὅταν αὐτὸς μὲν ἐγὼ ἀσθενῶ, τουτέστιν, ἀσθενὴς νομίζωμαι, ὡς μὴ ἐπιδεικνύμενος δύναμίν τινα ἐν τῷ τιμωρεῖσθαι· ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε, τουτέστιν, ἐνάρετοι, ἄπταιστοι.

« Τοῦτο δὲ καὶ εὔχομαι, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν. » Οὐ μόνον, φησὶ, βούλομαι τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εὔχομαι τὸ εἶναι ὑμᾶς ἀλήπτους καὶ κατηρτισμένους, τουτέστι, τετελειωμένους, μηδεμίαν λαβὴν παρέχοντας.

« Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὼν γράφω, ἵνα παρὼν μὴ

Variæ lectiones.

[34] ἐνδοιαστικὸν ο. [35] μάλα γὰρ ο.

ἀποτόμως χρήσωμαι, κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομήν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν. » Ἐπειδὴ σφόδρα ἐπέπληξεν αὐτοὺς καὶ ἠπείλησε, νῦν ἀπολογεῖται, καί φησι· Διὰ τοῦτο οὕτως ἔγραψα, ὡς βουλόμενος ἄχρι τῶν γραμμάτων εἶναι τὴν ἀπειλὴν καὶ τὴν ἀποτομίαν, ἀλλὰ μὴ ἐν τοῖς ἔργοις ἐπιδειχθῆναι. Μὴ διορθωθέντας γὰρ κολάσω πάντως ἀποτόμως, ἐπειδὴ ἐξουσίαν δέδωκέ μοι ὁ Κύριος. Ἐκ τούτου οὖν δείκνυσιν ὅτι καὶ ὁ Κύριος δι' αὐτοῦ μέσου κολάζει. Δεικνύων δὲ ὅτι οὐκ ἐπιθυμεῖ τῇ ἐξουσίᾳ χρήσασθαι εἰς τὴν ἐκείνων τιμωρίαν, προσέθηκεν, ὅτι « Οὐκ εἰς καθαίρεσιν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομήν· » τουτέστι, προηγουμένως ὁ Κύριος οὐ βούλεται καθαίρειν [*f.* καθαιρεῖν] [36], ἤτοι κολάζειν, ἀλλ' οἰκοδομεῖν, τουτέστιν, εὐεργετεῖν· πλὴν καὶ τὸ τοῖς ἀδιορθώτοις ἐπάγειν [37] τὴν καθαίρεσιν, οἰκοδομεῖν ἐστι.

« Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοὶ, χαίρετε. » Ἐγὼ, φησὶ, τὰ ἐμαυτοῦ ἐποίησα. Ὑπόλοιπον οὖν ἐστιν ὑμᾶς τὰ ἑαυτῶν συνεισενεγκεῖν. Διορθωθέντες γὰρ, ἀμάραντον κτήσεσθε τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδότος χαράν, εἰ καὶ λύπης ῥήματα ὑμῖν εἶπον.

« Καταρτίζεσθε. » Ἀντὶ τοῦ, Τέλειοι γίνεσθε ἔν τε δόγμασι καὶ ἐν βίῳ, καὶ ἀναπληροῦτε τὰ λείποντα ὑμῖν.

« Παρακαλεῖσθε. » Ἐπειδὴ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοὶ καὶ οἱ κίνδυνοι, φησί· Παρακαλεῖσθε καὶ ὑφ' ἑαυτῶν καὶ ὑπ' ἀλλήλων [38], καὶ ὑπὸ τῆς εἰς τὸ βέλτιον μεταβολῆς. Μεγάλη γὰρ παράκλησις, συνειδὸς ἀγαθόν.

« Τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε. » Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ αὐτοὺς ἤτησεν, ὡς διαστασιάζοντας. Ἔστι δὲ τὸ αὐτὸ μὲν φρονεῖν ἐν τοῖς δόγμασι, μὴ εἰρηνεύειν δὲ ἐν τοῖς πρὸς ἀλλήλους· ἀμφότερα τοίνυν ὁ Παῦλος ἀπαιτεῖ.

« Καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης καὶ ἀγάπης ἔσται μεθ' ὑμῶν. » Οὐ μόνον παραινεῖ, ἀλλὰ καὶ εὔχεται· ἢ οὐδὲ εὐχή ἐστι τοῦτο, ἀλλὰ τοῦ ἀκολούθως ἐσομένου προαναφώνησις, ὅτι. Ἐὰν εἰρηνεύητε, ὁ Θεὸς ἔσται μεθ' ὑμῶν. Ἀγάπης δὲ Θεὸς λέγεται, ἢ ὡς ταύτης πηγὴ, ἢ ὡς ταύτην ἐνδειξάμενος εἰς ἡμᾶς ὑπερβολικήν· ἢ ὡς ἔνθα ἐστὶν ἀγάπη, ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ὢν, καὶ Δεσπότης ταύτης φαινόμενος. Ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς εἰρήνης· ἢ ὡς πηγὴ ταύτης, ἢ ὡς εἰρηνεύσας τὰ ἐν οὐρανῷ, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς, ἢ ὡς Δεσπότης κτήματος.

« Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. » Μὴ ὑπούλῳ καὶ δολερῷ, ὡς ὁ Ἰούδας· διὰ τοῦτο γὰρ φιλοῦμεν, ἵνα μᾶλλον ἀνακαίωμεν τὴν ἀγάπην· ἐπειδὴ τὸ στόμα ἐστὶ μάλιστα τῶν ἄλλων μελῶν τὸ συνδεσμοῦν τὰς ψυχάς. Καὶ γὰρ καὶ οἶκοι ἐπανιόντες τὴν ἕνωσιν δηλοῦμεν [39], τῷ στόματι φιλοῦντες. Ἢ καὶ ἐπειδὴ ναός ἐσμεν τοῦ Θεοῦ, πρόθυρον δὲ τούτου τοῦ ναοῦ τὸ στόμα, τὰ πρόθυρα φιλοῦμεν· διὰ τούτων γὰρ τῶν προθύρων εἰσέρχεται ὁ Χριστὸς, ὅταν κοινωνῶμεν.

A præsens durius agam, secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, et non in destructionem. » Postquam acriter eos terruerat, et interminatus erat, nunc defensionem parat, Eam, inquiens, ob causam sic scripsi, quod voluerim minas et severitatem ad litteras usque esse, neque re ipsa et operibus demonstrari. Non correctos enim omnino duriter puniam ac severe, quoniam potestatem dedit mihi Dominus. Hinc indicat quod Dominus etiam per ipsum, ut medium, punit. Commonstans porro quod non desideret potestate sua uti ad illorum supplicium, apposuit, « Non ad destructionem, sed ad ædificationem : » hoc est, imprimis Dominus non vult destruere, sive punire, sed ædificare, hoc est, benefacere. Atqui incorrigibilibus B destructionem inducere, ædificare est.

Vers. 11. « Quod reliquum est, fratres, gaudete. » Ego, inquit, quod meum est feci, reliquum est ut vos vestra etiam conferatis. Si enim vitam vestram correxeritis, immarcescibile possidebitis conscientiæ gaudium, etiamsi tristia vobis locutus sim.

« Integri estote. » Hoc est, perfecti estote, et in doctrina, et in moribus, ac replete quæ desunt vobis.

« Consolationem accipite. » Quia multæ **321** fuerunt tentationes et pericula, Consolationem, inquit, accipite et a vobis ipsis, et alter ab altero, et a permutatione vestri in melius. Magna enim consolatio est, conscientia bona.

C « Idem sapite, pacem habete. » Hoc quoque in priore Epistola ab iis petiit ceu dissidentibus. Contingit autem idem sapere in unanimitate doctrinæ, pacem vero non exercere in mutua conversatione. Utraque ergo ipsis Paulus postulat.

« Et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. » Non solum adhortatur, verum etiam exoptationem adjicit : vel ne hæc quidem est exoptatio, sed ejus, quod consequenter futurum est, prædictio : nimirum, Si pacem inter vos alueritis, Deus erit vobiscum. Charitatis autem Deus dicitur, vel quod fons sit hujus, vel quod eam erga nos eximiam ostenderit : vel quod ubi sit charitas, illic et ipse sit, et Dominus hujus appareat. Similiter et pacis : sive quod fons sit hujus, sive quod tam quæ in cœlo, quam quæ super terram pacaverit ; vel quod D sit Dominus ejus, tanquam possessionis.

Vers. 12. « Salutate vos mutuo in osculo sancto. » Non fucato ac doloso, Judæ instar. Propter hoc enim osculamur, ut magis accendamus charitatem. Nam os præ cæteris membris animas præcipue connectit. Nam domum reversi, osculum figendo unionem significamus. Vel quia templum sumus Dei, hujus autem templi vestibulum est os, vestibula osculamur. Per hæc enim vestibula ingreditur Christus, quando communicamus.

Variæ lectiones.

[36] ἐπιφέρειν τὴν καθαίρεσιν, ἤτοι τὴν κόλασιν· ἀλλ' οἰκοδομεῖν θέλει o. [37] ἀνοικοδομήτοις ἐπιφέρειν τ. κ. οἰκοδομὴ ἐστιν o. [38] ἄλλων o. [39] δηλοῦντες τῷ στόμ. φιλοῦμεν o.

« Salutant vos sancti omnes. » Præsentes quidem per osculum connectit, absentes autem per salutationem. Imo et hosce connectit os : nam ab ore salutatio proficiscitur.

VERS. 13. « Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei, et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen. » Postquam omnes conjunxerit, Filii gratiam, more solito, eis comprecatur, per quam servavit nos, non ex operibus nostris, sed ex gratia, mactatus ipse pro nobis : ac dilectionem Patris, qua dilexit nos, dans Unigenitum pro nobis. Tanquam autem interrogatus, undenam Filii gratia adveniat, Ex Patris, inquit, dilectione. Quid vero effecit ? communionem sancti Spiritus, hoc est, participationem et assumptionem ejus, qua sanctificamur, adventu Spiritus Paracleti in nos participes ipsius facti, imo et ipsi in Spiritum permutamur, non essentia, sed participatione. Ubi vero sunt qui Spiritum sanctum rejiciunt, quia in **322** principio Epistolarum ipsum non ponit ? En jam posuit, et Trinitas tibi a Paulo complete enumeratur. Per quam veritatis dogmata firmiter retinentes, ac vitam incorruptam ostendentes conservemur, ut revera perfecti simus, utrinque nos recte habentes, et Dei in Trinitate perfecti servi perfecti declarati. Cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A « Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες. » Τοὺς μὲν παρόντας διὰ τοῦ φιλήματος συνάπτει, τοὺς δὲ ἀπόντας διὰ τῆς προσρήσεως· καὶ τούτους δὲ τὸ στόμα συνάπτει· ἀπὸ γὰρ στόματος ἡ πρόσρησις.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. « Ἐπειδὴ συνῆψεν ἅπαντας, ἐπεύχεται αὐτοῖς κατὰ τὸ εἰωθὸς, τὴν χάριν τοῦ Υἱοῦ, δι' ἧς ἔσωσεν ἡμᾶς, οὐκ ἐξ ἔργων ἡμετέρων, ἀλλὰ χάριτι, σφαγεὶς αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς, δοὺς τὸν Μονογενῆ ὑπὲρ ἡμῶν. Ὡσανεὶ δὲ ἐρωτηθείς· Πόθεν ἡ χάρις τοῦ Υἱοῦ; φησὶν, ὅτι Ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγάπης. Τί δὲ κατώρθωσε; Τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τουτέστι, τὴν μετοχὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν μετάληψιν, καθ' ἣν ἁγιαζόμεθα, τῇ ἐφ' ἡμᾶς ἐπιφοιτήσει τοῦ Παρακλήτου κοινωνοὶ αὐτοῦ γενόμενοι, καὶ Πνεῦμα καὶ αὐτοὶ, οὐκ οὐσίᾳ, ἀλλὰ μεθέξει ὄντες. Ποῦ δέ εἰσιν οἱ τὸ Πνεῦμα ἀθετοῦντες, διότι μὴ ἐν ἀρχῇ τῶν Ἐπιστολῶν αὐτὸ τίθησιν; Ἰδοὺ γὰρ τέθεικε, καὶ ἡ Τριὰς σοι ἀπηρτισμένως ὑπὸ τοῦ Παύλου ἀπηρίθμηται· ὑφ' ἧς συντηρούμεθα, τά τε δόγματα τῆς ἀληθείας κατέχοντες βεβαίως, καὶ τὸν βίον ἀδιάφθορον ἐπιδεικνύμενοι, ἵνα τῷ ὄντι κατηρτισμένοι ὦμεν, ἀμφοτέρωθεν καλῶς ἔχοντες, καὶ δοῦλοι τέλειοι τοῦ τελείου ἐν Τριάδι Θεοῦ δεικνύμενοι· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

B

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

—

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD GALATAS

EXPOSITIO.

—

323 *ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD GALATAS.*

Multa vehementia et indignatione refertum est exordium, et universa prope modum Epistola : perpetuo enim mansuetum esse erga discipulos, qui increpa-

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

« Πολλοῦ τὸ προοίμιον γέμει θυμοῦ, καὶ πᾶσα σχεδὸν ἡ Ἐπιστολή· τὸ γὰρ ἀεὶ ἐπιεικεύεσθαι τοῖς μαθηταῖς ἐπιπλήξεως δεομένοις, οὐ διὰ-

σκάλου. Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ποιεῖ· τόν τε γὰρ Πέτρον μακαρίσας, εἶτα καὶ ἐπιτιμᾷ· καὶ τοὺς μαθητὰς δὲ ἀσυνέτους ἀποκαλεῖ. Καὶ Παῦλος μὲν οὖν καὶ πρὸς ἄλλους μὲν γράφων, αὐστηρότητι κέχρηται, ὥσπερ οὖν πρὸς Κορινθίους· μάλιστα δὲ πρὸς Γαλάτας τούτους. Ἡ δὲ αἰτία τοιαύτη· Οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ἅμα μὲν τοῦ πατρώου νόμου ἐχόμενοι, ἅμα δὲ διδάσκαλοι εἶναι ὀρεγόμενοι, ἐδίδασκον Γαλάτας, ὅτι δεῖ περιτέμνεσθαι, καὶ Σάββατα καὶ νουμηνίας τηρεῖν· τοὺς γὰρ περὶ Πέτρον μὴ κωλύειν ταῦτα. Καὶ ἀληθῶς γε οὐκ ἐκώλυον οὗτοι, οὐχ ὡς δογματίζοντες, ἀλλ' ὡς συγκαταβαίνοντες τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότων [40], οἷς καὶ ἐκήρυττον. Ὁ δὲ Παῦλος ἔθνεσι κηρύττων, οὐ χρείαν εἶχε τῆς συγκαταβάσεως ταύτης. Ὅτε γοῦν ἐν χρείᾳ γέγονεν, καὶ αὐτὸς συγκατέβη, καὶ περιέτεμε μὲν τὸν Τιμόθεον, ἡγίσατο δὲ αὐτὸς κατὰ τὸν νόμον. Ἀλλ' οἱ ἀπατεῶνες οὐ λέγοντες τὰς αἰτίας, δι' ἃς καὶ οἱ περὶ Πέτρον καὶ αὐτοὶ ταῦτα ἐποίουν, παρελογίζοντο τοὺς ἀφελεστέρους, καὶ αὐτὸ μέντοι τοῦτο εἰς διαβολὴν Παύλου προέφερον, τὸ ποτὲ μὲν περιτέμνειν, ποτὲ δὲ ἀναιρεῖν τὴν περιτομήν, καὶ ἄλλοτε ἄλλα κηρύσσειν· καὶ ἐπὶ πᾶσιν, ὡς οὐ δεῖ Παύλῳ πείθεσθαι, ὃς οὔτε Χριστὸν εἶδεν, οὔτε αὐτοῦ ἐστι μαθητής, ἀλλὰ τῶν ἀποστόλων· τοὺς δὲ περὶ Πέτρον ὡς αὐτόπτας προσδέχεσθαι. Διὰ ταῦτα τοίνυν διακαὴς τὴν ψυχὴν, συντίθησι τὴν Ἐπιστολήν· καὶ πρῶτόν γε πρὸς ἐκεῖνο ἀποτείνεται, ὃ ἐκεῖνοι ἔλεγον διορύττοντες αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸς δὲ τῶν ἀποστόλων ἐστὶ μαθητής· διὸ καὶ οὕτως ἄρχεται· »

tione opus habent, non est boni præceptoris. Idem etiam Dominus agit. Cum enim Petrum beatum prædicasset [h], postea itidem objurgat; ac discipulos indoctos et carentes intellectu appellat [i]. Ac Paulus certe quidem ad alios scribens, austeritate usus est, quemadmodum ad Corinthios j; potissimum autem ad Galatas hosce. Causa vero est hujusmodi. Qui ex Judæis ad fidem accesserant, partim quidem patria lege detenti, partim vero doctores esse desiderantes, docebant Galatas circumcisionem esse retinendam, et Sabbata et neomenias servanda. Nam Petri discipuli hæc non vetabant. Ac revera **334** *quidem isti non vetabant, non quod ita docerent, verum quod infirmitati eorum, qui ex Judæis crediderant, condescenderent, quibus etiam prædicabant. Paulus vero qui gentibus prædicabat, ista condescensione non indigebat. At si quando opus esset, ipse etiam obsecundabat: hinc est quod circumciderit Timotheum, quodque ipse sanctificatus sit secundum legem. Atqui impostores non reddentes causas cur Petrus et qui cum ipso erant, talia facerent, decipiebant simpliciores, et tamen hoc ipsum in Pauli calumniam proferebant, quod alias circumcideret, alias vero circumcisionem tolleret, et alias alia prædicaret: et præ omnibus, Paulo non esse obtemperandum, quippe qui neque Christum vidisset, neque ejus esset discipulus, sed apostolorum. Petrum autem, cum cæteris apostolis, ceu eos qui ipsi Christum vidissent, suscipiendos. Has ab causas animo accensus Apostolus, Epistolam hanc conscribit. Ac primum quidem eo sermonem dirigit, quod illi dicebant, perfodientes ita et elevantes ejus æstimationem, nimirum, quod alii quidem essent Christi, ipse vero apostolorum discipulus. Propterea sic orditur :*

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD GALATAS.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

« Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου. » Εὐθέως ἀναιρεῖ τὸ εἶναι ἀνθρώπων μαθητήν. Οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων γὰρ, ἀλλ' ἄνωθεν, καὶ ἀπ' οὐρανοῦ ἐκλήθη· καὶ οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐβάπτισε μὲν γὰρ αὐτὸν Ἀνανίας· ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνος πρὸς τὴν πίστιν ἐκάλεσεν, ἀλλ' ἀπ' οὐρανοῦ ὁ Χριστός. Διὰ τί δὲ οὐκ εἶπε, Παῦλος κλητὸς, ἀλλ', « Ἀπόστολος; » Διότι περὶ τούτου πᾶς ἦν ὁ λόγος, λεγόντων ὅτι ὑπ' ἀνθρώπων ἀπόστολος κεχειροτόνητο· πρὸς τοῦτο οὖν ἐνίσταται, δεικνὺς ὅτι οὐκ ἔστι τοῦτο.

325 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. « Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem. » Illico quod hominum sit discipulus tollit. Non ab hominibus enim, sed e supernis, adeoque cœlitus vocatus fuit; et non per hominem, sed per ipsum Christum. Baptizavit quidem ipsum Ananias, sed is ad fidem non vocavit, verum e cœlis Christus. At cur non dixit, Paulus vocatus, sed, « Apostolus? » Quia hac de re tota erat quæstio atque sermo; dicebant enim quod ab hominibus apostolus electus esset. Adversum istuc ergo renititur, ostendens rem esse aliter habere.

[h] Matth. XVI, 17. [i] Matth. XV, 16. [j] I Cor. V, 2.

Variæ lectiones.

[40] πιστευόντων O.

« Sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis. » Atqui Acta apostolorum a Spiritu sancto indicant eum segregatum esse ad apostolicam functionem [k]. Perspicuum igitur quod sit una potestas et Filii et Patris et Spiritus. Observa hic præpositionem, « Per, » Patri appositam, ac Filium primo nominatum, propter hæreticos qui in hisce rebus curiosi sunt. Opportune autem meminit mortis et resurrectionis, ut persuadeat eos non diutius legi advertere animum, quæ nihil eis conferre possit : sed Christo potius, qui pro ipsis mortuus est et resurrexit. Tum quod magnæ sit ingratitudinis, a tali tantoque benefactore deficere. Pater autem ipsum suscitasse dicitur, tum propter auditorum imbecillitatem, tum quod ad Patrem etiam referantur quæcunque Filius facit. Non enim ille ad seipsum excitandum impotens erat, qui in ipsum credentibus istud dedit, ut vel sola corporum suorum umbra mortuos suscitarent.

A « Ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ Θεοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. » Καὶ μὴν αἱ Πράξεις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος δηλοῦσιν αὐτὸν ἀφορισθῆναι εἰς τὴν ἀποστολήν. Δῆλον οὖν, ὅτι μία ἔξουσία Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος, καὶ Πατρός. Σημείωσαι δὲ καὶ τὸ, « Διὰ, » ἐπὶ τοῦ Πατρὸς κείμενον, καὶ πρῶτον τὸν Υἱὸν ὀνομασθέντα, διὰ τοὺς ταῦτα περιεργαζομένους αἱρετικούς. Εὐκαίρως δὲ ἀναμιμνήσκει τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἵνα πείσῃ αὐτοὺς μηκέτι τῷ νόμῳ προσέχειν, τῷ μηδὲν ὑπὲρ αὐτῶν εἰσενεγκόντι· ἀλλὰ τῷ Χριστῷ, τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἀναστάντι· καὶ ὅτι τὸ τοιούτου ἀφίστασθαι εὐεργέτου, μεγάλης ἀγνωμοσύνης. Λέγεται δὲ αὐτὸν ἐγεῖραι ὁ Πατὴρ, καὶ διὰ τὴν τῶν ἀκροατῶν ἀσθένειαν, καὶ διότι εἰς τὸν Πατέρα πάντα ἀναφέρονται, ὅσα ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Οὐ γὰρ δήπου αὐτὸς ἑαυτὸν ἐγεῖραι ἀδύνατος ἦν, ὃς καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύσασι [41] δέδωκε νεκροὺς ἐγείρειν ἀπὸ σκιᾶς μόνης τῶν σωμάτων αὐτῶν.

B

Verse. 2. « Et qui mecum sunt omnes fratres. » Quia calumniabantur eum, quod solus hæc prædicaret, indicat jam nunc plerosque sibi alios esse ejusdem sententiæ participes.

« Καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί. » Ἐπειδὴ διέβαλλον αὐτὸν ὡς μόνον ταῦτα κηρύττοντα, δείκνυσι νῦν [42] ὡς πολλοὺς καὶ ἄλλους ἔχει τῆς γνώμης κοινωνούς.

« Ecclesiis Galatiæ. » Reputa hic ejus indignationem atque dolorem. Non enim dixit, Dilectis, sanctificatis, neque Ecclesiis Dei, sed simpliciter, « Ecclesiis Galatiæ. » Quia vero dissidebant inter sese, istos non injuria multas vocat Ecclesias. Partim vero eos pudefaciens, in unum colligit per hoc nomen. Qui enim in multa sunt divisi, non possunt **326** hac nomenclatura appellari, quæ concordiam significat.

« Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας. » Ὅρα τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀδύνην. Οὐ γὰρ εἶπε, Τοῖς ἀγαπητοῖς, τοῖς ἡγιασμένοις, οὐδὲ, Ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἁπλῶς, « Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας. » Ἐπεὶ δὲ καὶ διεστασίαζον, εἰκότως καὶ πολλὰς Ἐκκλησίας τούτους ὀνομάζει· ἅμα δὲ καὶ ἐντρέπων αὐτοὺς, συνάγει εἰς ἓν διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου. Οἱ γὰρ εἰς πολλὰ διῃρημένοι οὐ δύνανται ταύτῃ καλεῖσθαι τῇ προσηγορίᾳ, ἥ συμφωνίαν δηλοῖ.

C

Verse. 3. « Gratia vobis et pax. » Quia periclitabantur ne gratia excideret, propterea quod animum ad legem applicarent, imprecatur hanc ipsis. Quoniam vero seipsos hostes Dei fecerunt, statuentes legalia quæ ille aboleverat, ad pacem illos revocat ac reducit.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » Ἐπειδὴ ἐκινδύνευον τῆς χάριτος ἐκπεσεῖν, ἐκ τοῦ προσέχειν τῷ νόμῳ, ἐπεύχεται ταύτην αὐτοῖς· καὶ ἐπειδὴ πολεμίους ἑαυτοὺς τοῦ Θεοῦ ἐποίησαν, ἱστῶντες τὰ νομικὰ, ἃ ἐκεῖνος κατήργησε, πρὸς τὴν εἰρήνην αὐτοὺς ἐπανάγει.

« A Deo Patre. » Deus Pater vester factus est. Unde? Ex lege ad quam inhiatis, an ex baptismate Christi? Quomodo igitur aversamini benefactorem? Observa autem quod ait, « A Deo Patre, » sine articulo, propter eos qui Filium Patre minorem esse concludunt, ex hoc quod Joannes dicit, « Et Deus erat Verbum [1], » sine articulo.

« Ἀπὸ Θεοῦ Πατρός. » Ὁ Θεὸς Πατὴρ ὑμῶν ἐγένετο. Πόθεν; Ἀπὸ τοῦ νόμου, πρὸς ὃν κεχήνατε, ἢ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ; Πῶς οὖν ἀποστρέφεσθε τὸν εὐεργέτην; Σημείωσαι δὲ τὸ, « Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, » χωρὶς τοῦ ἄρθρου κείμενον, διὰ τοὺς ἐλάττονα εἰσάγοντας τὸν Υἱὸν, ἐκ τοῦ τὸν Ἰωάννην λέγειν· « Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, » χωρὶς ἄρθρου.

D

« Et Domino nostro Jesu Christo. » Non lex dominus noster est, sed Christus Jesus. Ipsa porro nomina beneficii sunt indicia. Jesus enim, velutia peccatis servans populum. Christus a Spiritus unctione, qua pro nobis unctus est, sanctificans naturam nostram per assumptionem, ac nobis largiens ut sic nominemur.

« Καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὐχ ὁ νόμος ἡμῶν κύριος, ἀλλ' ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὀνόματα, τῆς εὐεργεσίας ἐνδεικτικά. Ἰησοῦς γὰρ, ὡς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν σώσας τὸν λαόν· καὶ Χριστὸς δὲ, ἀπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος χρίσεως, ἣν ὑπὲρ ἡμῶν ἐχρίσθη, ἁγιάσας τὴν φύσιν ἐν τῷ προσλήματι, καὶ δοὺς ἡμῖν οὕτως ὀνομάζεσθαι.

Verse. 4. « Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris. » En seipsum dedit : non igitur ut servus

« Τοῦ δόντος ἑαυτὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. » Ἰδοὺ ἑαυτὸν δέδωκεν· οὐκ ἄρα ὡς δοῦλος ὑπούργη-

[k] Act. XIII, 2. [1] Joan. I, 1.

Variæ lectiones.

[41] πιστεύουσι m. [42] αὖ o.

σεν. Ὅταν οὖν ἀκούσῃς, αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πατρὸς δεδόσθαι, τὴν εὐδοκίαν καὶ τὴν θέλησιν ἐννόει τοῦ Πατρός. Ἔδωκε δὲ ἑαυτόν, ἵνα ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τῶν ἁμαρτιῶν, ὧν ὁ νόμος ἀπαλλάξαι οὐκ ἴσχυε. Πῶς οὖν τὸν ἀπαλλάξαντα ἀφέντες, τῷ νόμῳ προσέχετε, τῷ μηδὲν ὠφελήσαντι;

« Ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ. » Ἐνταῦθα οἱ Μανιχαῖοι ἐπιπηδῶσι τῷ ῥητῷ, λέγοντες, ὅτι Ἰδοὺ πονηρὸν ἐκάλεσε τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα, ἤτοι τὴν ζωὴν ἡμῶν. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο. Οὔτε γὰρ αἱ ἡμέραι πονηραὶ αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς (τίς γὰρ πονηρία τοῦ ἡλιακοῦ δρόμου, ἢ τοῦ διαστήματος τῶν ἡμερῶν;), οὔτε ἡ ζωὴ ἡμῶν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν πονηρά ἐστι· πῶς γὰρ, ἐν ᾗ τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκομεν, καὶ περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφοῦμεν; ἀλλ' αἰῶνα πονηρὸν, τὰς πράξεις φησὶ τὰς πονηράς, καὶ[43] τὴν διεφθαρμένην προαίρεσιν. Ὥσπερ[44] καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν λέγειν, Κακὴν ἔσχον ἡμέραν, οὐ τὸν καιρὸν, ἀλλὰ τὴν περίστασιν, καὶ τὴν πρᾶξιν διαβάλλοντες. Οὐ γὰρ ἵνα ἡμᾶς ἀποκτείνῃ, καὶ ἐκβάλῃ τῆς παρούσης ζωῆς, διὰ τοῦτο ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἵνα τῶν πονηρῶν πράξεων ἀπαλλάξῃ τοῦ λοιποῦ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι Ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, τουτέστιν, Ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς τῶν προγεγονότων πταισμάτων· λέγει λοιπὸν, ὅτι καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀσφάλειαν ἔδωκεν, ἵνα ἐξέληται ἡμᾶς τῆς πονηρᾶς διαγωγῆς. Ὁ νόμος δὲ, οὔτε τὰ προγεγονότα ἁμαρτήματα ἐξήλειφεν, οὔτε πρὸς τὸ μέλλον ἐνίσχυε.

« Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν. » Ἐπειδὴ ἐνόμιζον ἐκεῖνοι ὅτι τοῦ Θεοῦ παρακούουσιν ἀφέντες τὸν νόμον, διορθοῦται τὴν ὑπόνοιαν αὐτῶν, δεικνὺς ὅτι θέλημα τοῦ Πατρός ἐστι τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐλευθερωθῆναι. Ὁρᾷς δὲ ὅτι οὐκ εἶπε, Κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ, « Κατὰ τὸ θέλημα, » τουτέστι, τὴν εὐδοκίαν. Εἰπὼν δὲ Πατέρα ἡμῶν τὸν Θεὸν, πάλιν τοῦ εὐεργέτου ὑπομιμνήσκει Χριστοῦ, ὃς τὸν αὐτοῦ Πατέρα, καὶ ἡμῶν Πατέρα ἐποίησε. Πῶς οὖν τούτου ἀφίστασθε;

« ὯΙ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. » Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐν προοιμίοις τὸ, « Ἀμὴν, » θεὶς, ἐνταῦθα τέθεικε· δεικνὺς ὅτι ὁ λόγος ἀπηρτισμένος ἐστὶν αὐτῷ, καὶ πρὸς τὴν κατηγορίαν τῶν Γαλατῶν ἱκανὰ τὰ εἰρημένα· καὶ γὰρ ἀναμνήσας τῶν ἀφάτων τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν, ἐξ ὧν κατεκρίνοντο οὗτοι, ἀφιέντες τὸν εὐεργετήσαντα[45] Χριστόν· εἶτα ἐκπλαγεὶς ταύτας, καὶ μηκέτι μηδὲν δυνάμενος ἄλλο περὶ αὐτῶν ἐξειπεῖν, εἰς δοξολογίαν καταλείει τὸν λόγον.

« Θαυμάζω ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ. » Δείκνυσιν ὅτι μεγάλην τινὰ ὑπόληψιν περὶ αὐτῶν εἶχε. Θαυμάζω γὰρ, φησὶν, εἴγε ὑμεῖς οἱ τοσαῦτα πεπονηκότες ἐν τῇ πίστει οὕτω ταχέως μετατίθεσθε. Δύο δὲ τὰ ἐγκλήματα, τό τε, « Μετατίθεσθε, » καὶ τὸ, « Ταχέως· » ὥστε μηδὲ χρόνου δεῖσθαι τοὺς ἀπατῶντας· ὅπερ κουφότητα[46] τῶν παραδεχομένων κατηγορεῖ.

A herili jussu operatus est. Cum igitur audis ipsum a Patre datum esse, benevolentiam Patris et voluntatem intellige. Dedit autem seipsum, ut liberet nos a peccatis, a quibus lex liberare non valuit. Quomodo igitur liberatore vestro dimisso, legi attenditis, quæ nihil vobis profuerit?

« Ut eriperet nos ex præsenti sæculo malo. » Hic Manichæi textui vim faciunt, dicentes, Ecce, sæculum præsens, sive vitam nostram, malum appellavit. Hoc autem non est ita. Neque enim dies ipsæ per se malæ sunt (quæ enim pravitas cursus solaris, vel dierum intervalli), neque vita nostra per sese prava est; quomodo enim in qua Deum agnoscimus, ac de futuris philosophamur? Sed sæ- B culum pravum, operationes pravas dicit, et corruptam voluntatem : quemadmodum nos consuevimus dicere, Malum habui diem, non tempus, sed circumstantiam et actionem accusantes. Non enim ut nos occidat et ejiciat e præsenti vita, propterea mortuus est Christus; verum ut a privis operibus deinceps nos liberet. Cum enim supra dixisset, Dedit seipsum pro peccatis nostris, hoc est, Liberavit nos a præteritis sceleribus : posthac ait quod et in futurum dedit nobis securitatem, ut nos a mala conversatione eximat. Lex autem neque præterita peccata delevit, nec ad futura valuit.

C **327** « Secundum voluntatem Dei et Patris nostri. » Quia putabant illi quod Deo non obtemperarent dimittentes legem, suspicionem eorum corrigit, ostendens voluntatem Patris esse, quod per Filium liberaremur. Vides autem quod non dixerit, Juxta mandatum Patris, sed, « Secundum voluntatem, » hoc est, beneplacitum. Dicens autem Deum Patrem nostrum, rursus benefactoris commonefacit Christi, qui Patrem suum, nostrum etiam Patrem fecit. Qui igitur ab hoc deficitis?

VERS. 5. « Cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. » Cum nusquam alibi in exordiis « Amen » posuerit, hic ponit, indicans quod sermo ejus consummatus sit, et quæ dixisset, ad Galatarum accusationem abunde satis esse. Etenim mentione facta D inenarrabilium Dei beneficiorum, ex quibus condemnabantur illi, quod Christum benefactorem dimisissent; deinde admiratus ea, nec quidquam alius de illis enuntiare valens, doxologia sermonem claudit.

VERS. 6. « Miror quod adeo cito transferimini ab eo qui vocavit vos per gratiam Christi. » Indicat quod magnam de ipsis habuerit opinionem. Miror enim, inquit, quod vos qui adeo in fide laborastis, tam cito transferimini. Duæ culpæ sunt, et quod « Transferimini, » et quod « Cito, » ne ut tempore quidem opus habeant impostores : quod levitatem excipientium imposturam reprehendit. Nec dixit,

Variæ lectiones.

[43] ἢ O. [44] ὥστε O. [45] εὐεργέτην O. [46] κουφότητος O.

Translati estis, sed, « Transferimini, » hoc est, Nondum credo, nec arbitror consummatam esse fraudem. Considera hic sapientiam. Quia lege detenti Patri servire putabantur, A Patre, inquit, transferuntur, qui animum legi adhibent. Nam « ab eo, » inquit, « qui vocavit vos, » hoc est, Patre. « Per gratiam Christi, » id est, ut justificemini per Christum : non ex operibus, sed gratia. Filius enim exhibet remissionem in gratia, Pater autem ad hanc vocat.

VERS. 7. « Ad aliud Evangelium, quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui vos conturbant, et volunt pervertere Evangelium Christi. » Quia suam imposturam seductores Evangelium vocabant, ipse adversus nomen illud pugnans, Non est, inquit, aliud Evangelium, præterquam quod accepistis. Unum enim est, rectam et sinceram opinionem continens, quod ego prædicavi : nisi jam sint qui turbent oculos animarum vestrarum, et faciant alia pro aliis cernere, volentes subvertere Evangelium Christi. At non totum Evangelium subvertebant, verum de Sabbato et Circumcisione solum mandatum subintroduxerunt. Attamen indicat quod exiguum quidpiam perperam factum, universum Evangelium invertat : perinde **328** ac qui regii numismatis quidquam amputaverit, totum numisma adulterinum reddidit. Observa autem istud, propter eos qui dicunt, hoc sesse modicum atque adeo condonandum. Arripiunt autem hoc dictum Marcionistæ, asserentes hinc non quatuor, sed unicum Evangelium admittendum, quod ipsis nempe confuse et mutilate composuerunt. Ecce enim, inquiunt, Paulus unicum Evangelium esse dicit. Ecquid hoc? Nam et nos quatuor unum dicimus, secundum concentum nimirum. Neque enim Paulus de numero nunc dicit, verum de dissonantia. Quia enim dissonat impostorum prædicatio, ideo non est Evangelium, ut si consonaret, esset Evangelium, hoc est, prædicatio apostolica. Proinde manifestissimæ nugæ sunt quæ Marcion hic profert.

VERS. 8. « Sed licet nos, aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. » Ne quis dicat quod ambitione ductus, sua dogmata jactat, seipsum devovet. Quia vero ad auctoritatem et dignitatem personarum confugiebant, ac Petrum cum suis, et Jacobum proferebant, eam ob causam angelorum etiam meminit. Adjecit autem, « De cœlo, » quandoquidem et sacerdotes angeli vocabantur. Ne igitur de sacerdotibus hæc dici putes, cœli appositione superas potentias significavit. Nec dixit, Si contraria prædicent, Sed, Si parum quiddam annuntient præter id quod annuntiavimus. Per hoc igitur quod angelos anathematizat, omnem auctoritatem ejicit; quod vero seipsum, omnem societatem. Ne enim mihi dicas, En coapostoli tui diversum prædicant ;

A Καὶ οὐκ εἶπε, Μετέθεσθε, ἀλλὰ, « Μετατίθεσθε· » τουτέστιν, Οὐδέπω πιστεύω, οὐδὲ ἡγοῦμαι ἁπηρτισμένην εἶναι τὴ ἀπάτην. Ὅρα δὲ σοφίαν. Ἐπειδὴ τοῦ νόμου ἐχόμενοι, ᾠοντο θεραπεύειν τὸν Πατέρα, φησὶν, ὅτι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μετατίθενται οἱ τῷ νόμῳ προσέχοντες. « Ἀπὸ » γὰρ « τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς, » φησὶ, τουτέστι, τοῦ Πατρός. « Ἐν χάριτι Χριστοῦ, » τουτέστιν, ὥστε δικαιωθῆναι ὑπὸ Χριστοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλὰ χάριτι. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς παρέχει τὴν ἄφεσιν ἐν χάριτι· ὁ δὲ Πατὴρ πρὸς ταύτην καλεῖ.

« Εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον, ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο, εἰ μή τινές εἰσιν οἱ ταράσσοντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ τὴν ἑαυτῶν ἀπάτην οἱ πλάνοι Εὐαγγέλιον ἐκάλουν, αὐτὸς καὶ πρὸς τὸ ὄνομα μάχεται, καί φησιν, ὅτι B Οὐκ ἔστιν ἄλλο Εὐαγγέλιον παρ' ὃ παρελάβετε [47]. Ἓν γάρ ἐστι τὸ τὴν ὀρθοδοξίαν περιέχον [48], ὃ ἐγὼ ἐκήρυξα· εἰ μὴ ἄρα τινὲς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ψυχῶν ὑμῶν ταράσσουσι, καὶ ποιοῦσιν ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων ὁρᾷν, θέλοντες μεταστρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μὴν οὐχ ὅλον τὸ Εὐαγγέλιον ἀνέτρεπον, ἀλλὰ τὴν περὶ τοῦ Σαββάτου καὶ τῆς Περιτομῆς μόνον ἐντολὴν παρεισῆγον· ἀλλ' ὅμως δείκνυσιν, ὅτι καὶ μικρὸν παραποιηθὲν, τὸ ὅλον Εὐαγγέλιον ἀνατρέπει· ὥσπερ καὶ ὁ τοῦ βασιλικοῦ νομίσματος μικρόν τι περικόψας, τὸ ὅλον νόμισμα κίβδηλον εἰργάσατο. Σημείωσαι δὲ τοῦτο, διὰ τοὺς λέγοντας, ὅτι τόδε μικρόν ἐστι καὶ συγχωρητέον. Δράσσονται δὲ τοῦ ῥητοῦ οἱ Μαρκιωνισταὶ, καί φασιν, ἐντεῦθεν δεῖν μὴ τὰ τέσσαρα, ἀλλ' ἓν δέχεσθαι Εὐαγγέλιον, C ὃ αὐτοὶ συγχέοντες [*f.* χέαν.] καὶ περικόψαντες συνέθηκαν. Ἰδοὺ γὰρ, φασὶν, ὁ Παῦλος ἓν εἶναι λέγει Εὐαγγέλιον. Καὶ τί τοῦτο; Καὶ ἡμεῖς τὰ τέσσαρα ἓν εἶναι λέγομεν, κατά γε τὴν συμφωνίαν· οὐδὲ γὰρ Παῦλος περὶ ἀριθμοῦ λέγει νῦν, ἀλλὰ περὶ διαφωνίας. Διότι γὰρ, φησὶ, διαφωνεῖ τὸ τῶν πλάνων κήρυγμα, διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν Εὐαγγέλιον, ὡς εἴ γε συνεῳδόν, ἦν ἂν Εὐαγγέλιον, τουτέστι, κήρυγμα ἀποστολικόν. Ὥστε φλυαρία σαφὴς τὰ τοῦ Μαρκίωνος.

« Ἀλλὰ κἂν ἡμεῖς, ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω. » Ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι διὰ φιλοδοξίαν τὰ οἰκεῖα συγκροτεῖ δόγματα, καὶ ἑαυτὸν ἀναθεματίζει. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἀξιώματα κατέφευγον, καὶ D τοὺς περὶ Πέτρον προέφερον καὶ Ἰάκωβον· διὰ τοῦτο καὶ ἀγγέλων ἐμνήσθη. Προσέθηκε δὲ τὸ, « Ἐξ οὐρανοῦ, » ἐπειδὴ καὶ οἱ ἱερεῖς ἄγγελοι ἐκαλοῦντο. Ἵνα γοῦν μὴ περὶ ἱερέων ὑπολάβῃς λέγεσθαι, τῇ τοῦ οὐρανοῦ προσθήκῃ τὰς ἄνω δυνάμεις ἐδήλωσε. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐὰν ἐναντία καταγγέλλωσιν, ἀλλὰ, Κἂν μικρόν τι εὐαγγελίζωνται, παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα. Διὰ μὲν οὖν [*f. add.* τοῦ] τοὺς ἀγγέλους ἀναθεματίσαι, πᾶν ἀξίωμα ἐκβάλλει· διὰ δὲ τῶν ἑαυτὸν, πᾶσαν οἰκειότητα. Μὴ γάρ μοι εἴπῃς, ὅτι Οἱ συναπόστολοί σου κηρύττουσιν ἕτερα· οὐδὲ ἐμοὶ

Variæ lectiones.

[47] παρ' ὅπερ ἐλάβ. ο. [48] παρέχον ο.

τοῦ φείδομαι ἕτερα κηρύσσοντος. Οὐχ ὡς καταγινώσκων δὲ τῶν ἀποστόλων ταῦτά φησιν, ἀλλὰ βουλόμενος ἀποῤῥάψαι τὰ στόματα τῶν πλάνων, καὶ δεῖξαι, ὅτι ἀξίωμα οὐ προσίεται, ὅταν ὁ λόγος περὶ δογμάτων ᾖ.

A ne mihi ipsi quidem parco alia ab his prædicanti. Non autem quod apostolos condemnet, hæc loquitur; sed volens obstruere ora seductorum, atque monstrare quod auctoritatem non admittit quando de dogmatibus fit sermo.

« Ὡς προειρήκαμεν, καὶ ἄρτι πάλιν λέγω · Εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. » Ἵνα μὴ νομίσωσιν ἀπὸ θυμοῦ, καὶ κατὰ συναρπαγὴν ταῦτα εἰπεῖν αὐτὸν, δεύτερον αὐτὰ τίθησι, δεικνὺς ὅτι οὐκ ἀκρίτως, ἀλλὰ βεβαίως καὶ παγίως κυρώσας ταῦτα παρ' ἑαυτῷ [49], οὕτως ἀπεφήνατο.

Vers. 9. « Sicut prædiximus, et nunc iterum dico : Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit. » Ne arbitrentur eum ab ira, aut animo correptum hæc dicere, rursus eadem ponit, indicans quod non citra judicium, sed firmiter et solide apud se ista statuens, ita dixerit.

« Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; » Μέλλει ἀπολογήσασθαι περὶ ὧν ἐγκαλεῖται. Ἵνα τοίνυν μὴ ἐπαρθῶσιν αὐτοὶ ὡς τῷ διδασκάλῳ δικάζοντες, φησί · Μὴ νομίζετε B ὅτι ὑμῖν ἀπολογοῦμαι, ἢ ὑμᾶς ζητῶ πεῖσαι, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεόν μοι ὁ πᾶς λόγος. Ὅθεν οὐδὲ ταῦτα γράφω, τῆς παρ' ὑμῖν ἐφιέμενος δόξης, καὶ ἵνα μαθητὰς ἔχοιμι, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῶν δογμάτων, καὶ οὐκ ἀνθρώποις ἀρέσκειν θέλων. Ἢ καὶ οὕτως · Ἐπειδὴ διέβαλλον αὐτὸν, ὡς ἄλλα παρ' ἄλλοις κηρύττοντα, καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους μεταβαλλόμενον, φησὶν, ὅτι Ἀνθρώπους πείθειν σπουδάζω, καὶ τούτοις ἀρέσκειν, ἢ τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ ἀνθρώποις ἀρέσκειν ἤθελον, πάντως ἂν ἐποίουν ὃ λέγετε.

Vers. 10. « Modo enim hominibus suadeo, an Deo? aut quæro hominibus placere? » Defensurus est ea quorum causa accusatur. Ne igitur ipsi effe- B rantur, veluti præceptori jus dicentes : Ne cogitetis, inquit, quod apud vos defensionem parem, aut vobis quæram persuadere : sed ad Deum omnis oratio mea dirigitur. Unde neque hæc scribo ceu a vobis expetens gloriam, **329** et ut discipulos habeam, sed Deo rationem reddens pro dogmatibus, et non ut hominibus placeam. Vel sic : Quia calumniabantur eum, ceu alia quod alios prædicantem, quique pro hominum conditione sese permutaret, ait, Num hominibus suadere studeo, illisque placere, an Deo? Nam si hominibus placere vellem, facerem omnino quod dicitis.

« Εἰ γὰρ ἔτι ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην. » Κατασκευάζει ὅτι οὐκ ἀνθρώποις ἀρέσκειν σπουδάζει · καὶ πῶς ἂν ἢ αὐτοὺς κολακεύσειεν, ἢ ἄλλα παρ' ἄλλοις κηρύξειεν; Εἰ γὰρ τοῦτο ἐσπούδαζον, οὐκ ἂν ἀπέστην τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ προσῆλθον τῷ Χριστῷ · οὐκ ἂν κατεφρόνησα συγγενῶν, φίλων, δόξης τοσαύτης, καὶ εἱλόμην διωγμοὺς, καὶ κινδύνους, καὶ ἀτιμίας.

Si enim adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem. » Confirmat quod non studeat hominibus placere. Et qua tandem ratione ipsis adularetur, et alia apud alios prædicaret? Si enim, C inquit, hoc studium meum fuisset, non defecissem a ritibus Judaicis, et accessissem Christo, nec contemptis amicis atque cognatis, tantaque gloria, persecutiones, pericula et contumeliam elegissem.

« Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ Εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι κατ' ἄνθρωπον. » Μέλλει δείξαι αὐτοῖς, ὅτι [50] μετέστη κατ' ἀλήθειαν ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ διὰ τοῦτο μέμνηται τοῦ προτέρου βίου, καὶ τῆς ἀθρόας μεταβολῆς · δεικνὺς, ὅτι Οὐκ ἂν μετέστη [51] ἀθρόον, εἰ μὴ θειοτέραν τινὰ πληροφορίαν ἔσχε [52]. Διὸ καί φησιν, ὅτι « Οὐκ ἔστι κατ' ἄνθρωπον τὸ Εὐαγγέλιόν μου · » τουτέστιν, Οὐκ ἄνθρωπον ἔσχον διδάσκαλον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ γέγονα μαθητής.

Vers. 11. « Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium quod prædicatum est a me, quod non est secundum hominem. » Demonstraturus est eis quod vere a lege destiterit; ideoque pristinæ vitæ meminit, et repentinæ mutationis suæ : ostendens quod non adeo repente a Judaismo defecisset, ni diviniorem aliquam certitudinem habuisset. Hinc etiam inquit, « Evangelium meum non est secundum hominem, » hoc est, non hominem habui præceptorem, sed ipsius Christi fui discipulus.

« Οὐ γὰρ ἐγὼ παρ' ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτὸ, ἀλλὰ διὰ ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τοῦτο γὰρ D ἔλεγον οἱ διαβάλλοντες, ὅτι οὐχ ὥσπερ οἱ ἀπόστολοι, αὐτήκοος ἐγένετο τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων παρέλαβε πάντα. Φησὶν οὖν, ὅτι Αὐτὸς ἐκεῖνος ἀπεκάλυψέ μοι τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ καὶ τοὺς περὶ Πέτρον μαθητεύσας.

Vers. 12. « Non enim ego ab homine accepi illud, sed per revelationem Jesu Christi. » Hoc enim objiciebant calumniatores, quod non, ut apostoli reliqui, ipse audivisset Christum, sed ab hominibus accepisset omnia. Ait igitur : Ille ipse revelavit mihi Evangelium, qui Patri sodales instituit.

« Ἠκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφήν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ. » Πόθεν δῆλον ὅτι δι' ἀποκαλύψεως θείας παρέλαβον τὸ Εὐαγγέλιον; Ἐκ τῆς προτέρας μου ἀναστροφῆς. Ὁ γὰρ τοιοῦτος διώκτης πῶς ἂν

Vers. 13. « Audivistis enim meam conversationem aliquando in Judaismo. » Unde planum est quod per divinam revelationem acceperim Evangelium? Ex priori, inquit, conversatione mea. Cum

Variæ lectiones.

[49] περὶ ἑαυτοῦ o. [50] εἰ o. [51] μετέστην o. [52] ἴσχον o.

enim talis tantusque essem persecutor, quomodo, quæso, tam subito permutatus essem, ni divina aliqua revelatio traxisset me? Quod enim vehemens eram persecutor, inde perspicuum est, quod vel vos Galatæ, qui tanto intervallo a Judæa distatis, audiveritis.

« Quod supra modum persequebar Ecclesiam Dei, ac depopulabar eam. » Animadverte quomodo singula cum exaggeratione ponit. Non enim dixit, Persequebar, sed, Cum omni excessu : nec hoc solum, verum etiam « Depopulabar, » hoc est, Suffodere ac diruere conabar : hoc enim depopulatoris opus est.

VERS. 14. « Et proficiebam in Judaismo supra multos coætaneos in genere meo, abundantius æmulator exsistens paternarum mearum traditionum. » Præ omnibus, inquit, qui erant illis temporibus, multum fervoris **330** ostendebam, ac in bello adversus Ecclesiam progrediebar : vel, quia Celebris eram, et in pretio apud Judæos. Ne existimes autem quod vanæ gloriæ isthæc res fuerit, vel indignationis, sed zeli. Quod si igitur adversus Ecclesiam pro nulla humana re pugnabam, sed ex zelo Dei, etiamsi per errorem, quæ ratione jam nunc quando veritatem agnovi, humanæ gloriæ amore diversa prædicarem, et non quæ veritas postulat, et Christus me docuit?

VERS. 15. « Quando autem placuit Deo, qui me segregavit ex utero matris meæ. » Si ab utero matris segregatus erat ad Evangelium et electus a Deo, omnino per divinam quampiam providentiam relictus est interea temporis in Judaismo; nimirum ut tam repentina ejus mutatio multos in fide firmaret et attraheret. Segregavit autem eum Deus, non per sortilegium, sed ex præscientia quod dignus erat.

« Et vocavit per gratiam suam. » Deus ob virtutem ejus vocavit eum. « Vas enim electionis, » inquit, « mihi est [m]. » Ipse autem insigni modestia præditus, per gratiam se vocatum esse dicit, non ob dignitatem, sed propter misericordiam.

VERS. 16. « Ut revelaret Filium suum in me. » Non dixit, Ut revelaret mihi, sed, In me : indicans quod non verbo tantum didicerit, verum etiam multo spiritu cor repletum fuerit, in interiorem hominem cognitione intincta, et Christo in eo loquente.

« Ut evangelizarem ipsum in gentibus. » Revelavit mihi Filium, non ut ipsum videam solum et agnoscam, verum ut aliis etiam depromam. Non enim credere tantummodo, verum et eligi, a Deo fuit. Quomodo igitur dicitis me ab hominibus doctum esse? Non simpliciter autem, Ut evangelizarem ipsum, dixit, sed, « In gentibus. » Quomodo igitur gentibus circumcisionem prædicavero?

« Protinus non contuli cum carne et sanguine. » Hoc est, Non sum collocutus apostolis : hos enim

ἀθρόως μετεβλήθην, εἰ μὴ θεία τις ἀπεκάλυψις εἶλκυσέ με; Ὅτι γὰρ σφοδρὸς ἦμην διώκτης, δῆλον ἀπὸ τοῦ καὶ ὑμᾶς ἀκοῦσαι τοὺς Γαλάτας, τοὺς τοσοῦτον διεστηκότας [53] τῆς Ἰουδαίας.

« Ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν. » Ὅρα πῶς ἕκαστον μετὰ ἐπιτάσεως τίθησιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐδίωκον, ἀλλὰ, Μεθ' ὑπερβολῆς πάσης. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ, « Ἐπόρθουν· » τουτέστι, Κατασκάψαι ἐπεχείρουν, καὶ ἀφανίσαι· τοῦτο γὰρ πορθητοῦ ἔργον [54].

« Καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων. » Ὑπὲρ ἅπαντας, φησὶ, τοὺς κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, θερμότητα πολλὴν ἐνεδεικνύμην, καὶ προέκοπτον εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας πόλεμον· ἤ, ἵνα Ἔντιμος ἦμην παρὰ Ἰουδαίοις. Μὴ νομίσῃς δὲ, ἵνα κενοδοξίας ἦν τὸ πρᾶγμα, ἢ θυμοῦ, ἀλλὰ ζήλου. Εἰ τοίνυν τὰ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐ δι' ἀνθρώπινόν τι ἐποίουν, ἀλλὰ κατὰ ζῆλον Θεοῦ, εἰ καὶ πεπλανημένως· πῶς νῦν, ὅτε τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνων, δῶρα ἔρωτι ἀνθρωπίνης κηρύττοιμι ἂν ἄλλα καὶ ἄλλα, καὶ οὐχ ἃ ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ, καὶ ὁ Χριστός με ἐδίδαξεν;

« Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου. » Εἰ ἐκ κοιλίας μητρὸς ἀφώρισται πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἐξελέγη παρὰ Θεοῦ, πάντως διά τινα οἰκονομίαν τὸν μεταξὺ χρόνον κατελείφθη ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ· ἵνα δηλαδὴ ἡ οὕτως ἀθρόα αὐτοῦ μεταβολὴ πολλοὺς πιστώσηται καὶ ἐπισπάσηται. Ἀφώρισε δὲ αὐτὸν ὁ Θεὸς, οὐ κατὰ ἐκλήρωσιν, ἀλλὰ κατὰ πρόγνωσιν τοῦ ἄξιον εἶναι.

« Καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ. » Ὁ μὲν Θεὸς διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ ἐκάλεσεν αὐτόν. « Σκεῦός γὰρ ἐκλογῆς μοι, » φησὶν, « ἐστιν. » Αὐτὸς δὲ μετριοφρονῶν, διὰ τῆς χάριτος, φησὶ, κληθῆναι, οὐ κατ' ἀξίαν, ἀλλὰ δι' ἔλεον.

« Ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. » Οὐκ εἶπεν, Ἀποκαλύψαι ἐμοὶ, ἀλλ' Ἐν ἐμοί· δεικνὺς ὅτι οὐ λόγῳ μόνον ἐμαθεν, ἀλλὰ καὶ πολλοῦ πνεύματος ἐπληρώθη τὴν καρδίαν, εἰς τὸν ἐντὸς ἄνθρωπον τῆς γνώσεως ἐμβαφείσης, καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος.

« Ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν. » Ἀπεκάλυψέ μοι τὸν Υἱὸν, οὐχ ἵνα αὐτὸν ἴδω μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ εἰς ἄλλους ἐξενέγκω. Οὐ γὰρ τὸ πιστεῦσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ χειροτονηθῆναι, παρὰ τοῦ Θεοῦ γέγονε. Πῶς οὖν λέγετε ὅτι παρὰ ἀνθρώπων ἐδιδάχθην; Οὐχ ἁπλῶς δὲ, Ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν, ἀλλ', « Ἐν τοῖς ἔθνεσιν. » Ὥστε, πῶς ἂν τοῖς ἔθνεσι κηρύξαιμι περιτομήν;

« Εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι. » Τουτέστιν, Οὐκ εἰς λόγον ἦλθον τοῖς ἀποστόλοις·

[m] Act. IX, 15.

Variæ lectiones.

[53] ἀφεστηκότας m. [54] πορθοῦντος o.

τούτους γὰρ σάρκα καὶ αἷμα καλεῖ, ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτοὺς ὀνομάζων· ἢ ἁπλῶς περὶ πάντων ἀνθρώπων τοῦτό φησιν, ὅτι Παρ' οὐδενὸς ἀνθρώπου ἔμαθόν τι.

« Οὐδὲ ἀνῆλθον [55] εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους. » Πῶς οὖν ταῦτά φησιν ὁ Ἀπόστολος; ἆρα οὕτω τετύφωται, ὡς καὶ αὐτάρκη αὐτὸν ἑαυτῷ νομίζειν, καὶ μὴ δεῖσθαι συμβούλου; καὶ πῶς οὐκ ἤκουσε τοῦ λέγοντος· « Μὴ ἴσθι φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ; » καὶ, « Οὐαὶ οἱ συνετοὶ παρ' ἑαυτοῖς; » Μὴ γένοιτο. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ αὐτὸν διαβάλλοντες ἔλεγον, ὅτι Τοῖς ἀποστόλοις ἔπεσθαι δεῖ, ἀλλ' οὐκ αὐτῷ· καὶ ὅτι Πρὸ αὐτοῦ ἦσαν ἐκεῖνοι ἀπόστολοι· ἠναγκάσθη ταῦτα εἰπεῖν, ἵνα τοὺς πλάνους καταστείλῃ. Καὶ γὰρ ἄλογον ἦν, τὸν παρὰ Θεοῦ μαθόντα, ἀνθρώποις προσανέχειν λοιπόν. Οὐ τοίνυν ἀπονοούμενος ταῦτα λέγει, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῦ οἰκείου κηρύγματος τὸ ἀξίωμα. Καὶ μὴν ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀλλ' οὐχ ὥστε αὐτὸν μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε ἑτέρους πεῖσαι, ὅτι καὶ τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις ταῦτα δοκεῖ. Ἔπειτα εὐθέως οὐκ ἀνῆλθε, τουτέστιν, ἐν προοιμίοις· μετὰ ταῦτα δὲ ἀνῆλθε, καὶ τότε ὑπὲρ τοῦ ἄλλους πεῖσαι.

« Ἀλλ' ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν, καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν. » Τοὺς ἀγεωργήτους τόπους περιῄει, καὶ ἀγρίους· εἰ γὰρ ἔμενε μετὰ τῶν ἀποστόλων, ἐνεποδίζετο ἂν τὸ κήρυγμα, καὶ οὐχ οὕτω ταχέως ἂν διεδόθη. Διὰ τοῦτο πρὸς τὰ ἀγριώτατα τῶν ἐθνῶν ἔτρεχεν. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην, πῶς τὰς πόλεις καταλέγων, οὐδαμοῦ εἶπεν ὅσους ἐπέστρεψε, καίτοι γε ἐν Δαμασκῷ οὕτω συνέχει τοὺς Ἰουδαίους, ὡς καὶ ἐπιβουλευθῆναι παρὰ τοῦ ἐθνάρχου. Οὕτως ἆρα οὐ φιλοτιμίας ἕνεκα [56] λέγει, ἃ δοκεῖ λέγειν μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τοῦ μὴ βλαβῆναι τὸ κήρυγμα, ἀπιστουμένου αὐτοῦ, ὡς εὐτελοῦς, καὶ μαθητῶν μαθητοῦ.

« Ἔπειτα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα, ἱστορῆσαι Πέτρον. » Καὶ τοῦτο ταπεινοφροσύνης, εἴ γε ὁ τοσαῦτα κατορθώσας ἀπῄει πρὸς Πέτρον, οὐκ ὠφελείας ἕνεκα, ἀλλ' ἱστορίας μόνης, τιμῶν ὡς μείζονα αὐτοῦ. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ἰδεῖν Πέτρον, ἀλλ', « Ἱστορῆσαι· » ὅπερ οἱ τὰς μεγάλας πόλεις καὶ λαμπρὰς καταμανθάνοντες λέγουσιν, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ἀπίεμεν πρὸς ἁγίους ἄνδρας· μᾶλλον δὲ ἡμεῖς ὠφελείας ἕνεκεν, ἐκεῖνος δὲ τιμῆς μόνης.

« Καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. » Τὸ μὲν ἱστορῆσαι, τιμῆς σημεῖον· τὸ δὲ ἐπιμεῖναι, φιλίας καὶ ἀγάπης σφοδρᾶς. Οὐκ εἶπε δέ, ὅτι Ἐδιδάχθην, ἀλλ', « Ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν, » ἀντὶ τοῦ, μετ' αὐτοῦ.

« Ἕτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου. » Διὰ μὲν τὸν Πέτρον ἀνέβη, οὕτως αὐτὸν ἐτίμα καὶ ἐπόθει· εἶδε [57]

A carnem et sanguinem vocat, a natura eos nominans. Vel simpliciter de omnibus mortalibus hoc dicit, quod A nullo mortalium didici quidquam.

VERS. 17. « Nec ascendi Hierosolyma ad eos qui ante me fuerant apostoli. » Quare ista dicit Apostolus? Num adeo intumuerat, ut seipsum sufficere sibi putaret, nec opus habere consultore? Quare non auscultatus est ei qui dixit : « Ne sis prudens apud temetipsum [n]? » et, « Væ illis qui prudentes sunt apud semetipsos [o]? » Haudquaquam. Sed quia calumniatores ejus dicebant, quod Apostolos nos sequi oportet, non ipsum : et quod Apostoli ante ipsum fuerunt, coactus est hæc dicere, ut seductores cohibeat. Absurdum enim **331** erat, ut is qui a B Deo didicisset, hominibus postea adhæreret. Non igitur arrogantia elatus hæc dicit, verum ut ostendat propriæ prædicationis suæ auctoritatem. Atqui profectus est Hierosolyma : non tamen ut ipse disceret, sed ut aliis persuaderet, quod hæc etiam Hierosolymis agentibus placeant. Deinde statim non ascendit, hoc est, in primordiis suis, postea vero ascendit, et tum quoque ut aliis persuaderet.

« Sed abii in Arabiam et iterum reversus sum Damascum. » Inculta loca circumibat, et agrestia. Si enim cum apostolis permansisset, impedita fuisset ejus prædicatio, nec adeo celeriter distributa. Ideo ad agrestiores gentes currebat. Vide autem ejus humilitatem : quomodo urbes et regiones commemorans, nusquam dixerit quot quantosve ad Christum converterit, quamvis Damasci adeo confundebat C Judæos, ut insidiæ ei struerentur a præside. Proinde quæ magna de sese narrare videtur, profecto non ambitionis et laudis gratia dicit, sed, ne lædatur prædicatio, si ipse haud fide dignus ceu vilis ac discipulorum discipulus habeatur.

VERS. 18. « Deinde post annos tres ascendi Hierosolyma, ut viderem Petrum. » Et hoc humilitatis signum, siquidem is, qui tanta transegerat, ad Petrum abiit, non utilitatis gratia, sed solo visendi studio, honorans eum ceu se majorem. Propterea neque dixit Ἰδεῖν, id est, Ut cernerem Petrum, sed Ἱστορῆσαι, id est, Ut viderem, et cum observatione intuerer : id quod magnas et præclaras urbes addiscentes dicunt, perinde ac nos abimus ad sanctos viros : sed nos potius utilitatis, ille vero solius D honoris gratia.

« Et mansi apud eum diebus quindecim. » Illud quidem, Ut videret, honoris signum est : permanere autem, amicitiæ charitatisque vehementis est argumentum. Non dixit autem quod illic doctus sit, sed, « Mansi apud eum, » pro, cum ipso.

VERS. 19. « Alium autem apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini. » Propter Petrum quidem ascendit, adeo ipsum honorabat ac

[n] Prov. III, 7. [o] Isa. V, 21.

Variæ lectiones.

[55] ἀλλὰ οὐδὲ ἀπῆλθον O. [56] χάριν O. [57] ἦν δὲ καὶ Ἰάκωβος O.

desiderabat. Vidit autem et Jacobum. Istius autem cum honore meminit, « Fratrem Domini » appellans, adeo ab omni invidentia alienus erat. Atqui si voluisset significare, potuisset dicere, Cleopæ filium; neque enim secundum carnem frater erat Domini, sed putabatur. Quomodo autem erat gnatus Cleopæ? Audi : Cleopas et Joseph fratres fuerunt : Cleopa absque liberis mortuo, Joseph excitavit ipsi semen, ac genuit hunc, aliosque fratres ejus, et Mariam, quam Cleopæ filiam, sororem Matris Domini Evangelium dixit : utpote quod Joseph patris potius curam erga Virginem, quam mariti affectum servarit.

332 Vers. 20. « Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, non mentior. » Tanquam in foro judiciali rationem redditurus erat, ita verbis contendit, quo fide dignus habeatur.

Vers. 21-23. « Deinde veni in partes Syriæ et Ciliciæ. Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ quæ erant in Christo. Solummodo audiverant quod Qui persequebatur nos aliquando, nunc prædicat fidem quam aliquando depopulabatur. » Ut Petrum solummodo videret, in Judæa demorans, rursus ex ea discedit, propterea quod et gentibus prædicare missus esset, et quod super alienum fundamentum ædificare nollet. Propterea et ignotus, inquit, eram in Judæa Christianis secundum faciem. Quomodo igitur prædicassem ipsis circumcisionem, qui facie eram illis incognitus? Propter hoc enim calumniabantur eum, quod in Judæa circumcisionem prædicasset. Tantum modo enim de me audiverant, quod ad Christum conversus essem, et quod ipsum prædicarem.

Vers. 34. « Et glorificabant Deum in me. » Hoc etiam est modestia. Non enim dixit, Ipsi demirabantur me, mei nomine consternabantur, sed totum gratiæ esse ostendit. « Deum » enim « glorificabant in me, » utpote qui totum perficiebat.

CAPUT II.

Vers. 1, 2. « Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolyma cum Barnaba, simul assumpto Tito. Ascendi autem secundum revelationem. » Prioris quidem ascensionis Petrus erat causa : secundæ vero revelatio. Titum autem et Barnabam adduxit testes suæ prædicationis, quod apostolis placuisset.

« Et contuli cum ipsis Evangelium quod prædico inter gentes. » Hoc est, quod circumcisionis expers est. Cujus autem rei gratia post tot annos cum illis contulit, cum debuisset in principio isthuc agere ac novisse, num recte vel secus curreret? Stolidum enim erat, ut is qui tot annos cucurrisset, atque tanta perfecisset, opus haberet tandem ut discat, num in vanum cucurrerit. Verum si ascendit ut ipse aliquid disceret de proprio cursu, ratione vacabat revera res isthæc. Quandoquidem vero animadverteret non paucos offendi, tanquam Petro quidem recipiente circumcisionem, ipso vero circumcisionem rejiciente, ac propterea in suspicio-

δὲ καὶ Ἰάκωβον · μετὰ τιμῆς δὲ καὶ τούτου μέμνηται, « Τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, » εἰπών · οὕτω καὶ βασκανίας ἀπήλλακτο. Καίτοι εἰ ἠβούλετο σημᾶναι, εἶπεν ἄν, Τὸν τοῦ Κλοπᾶ. Οὐδὲ γὰρ κατὰ σάρκα ἀδελφὸς ἦν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἐνομίζετο. Πῶς δὲ ἦν τοῦ Κλοπᾶ, ἄκουε· Κλοπᾶς καὶ Ἰωσὴφ ἀδελφοί· τοῦ Κλοπᾶ ἄπαιδος τελευτήσαντος, ὁ Ἰωσὴφ ἐξανέστησεν αὐτῷ σπέρμα, καὶ ἔτεκε τοῦτον, καὶ τοὺς ἄλλους αὐτοῦ ἀδελφούς, καὶ Μαρίαν ἦν τοῦ Κλοπᾶ οὖσαν, ἀδελφὴν τῆς τοῦ Κυρίου Μητρὸς τὸ Εὐαγγέλιον εἶπεν· ὡς τοῦ Ἰωσὴφ μᾶλλον πατρὸς κηδεμονίαν πρὸς τὴν Παρθένον, ἢ ἀνδρὸς διάθεσιν διασώσαντος.

« Ἃ δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. » Καθάπερ ἐπὶ δικαστηρίου μέλλων εὐθύνας ὑπέχειν, οὕτως ἐπαγωνίζεται τῷ λόγῳ ὡς ἂν ἀξιόπιστος δοκῇ.

« Ἔπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα [*vulg.* κλίμ.] τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας. Ἤμην δὲ ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν Χριστῷ. Μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι Ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἣν ποτε ἐπόρθει. » Διὰ τὸ τὸν Πέτρον ἰδεῖν μόνον, ἐπιστὰς τῇ Ἰουδαίᾳ, πάλιν μεθίσταται ταύτης, διά τε τὸ ἔθνεσιν ἀπεστάλθαι κήρυξ, καὶ τὸ μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον ἀνέχεσθαι οἰκοδομεῖν. Διὸ καὶ ἠγνοούμην, φησὶ, τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ Χριστιανοῖς κατ' ὄψιν. Πῶς οὖν ἂν αὐτοῖς ἐκήρυξα περιτομὴν, ὁ μηδὲ κατ' ὄψιν αὐτοῖς γνωριζόμενος; Τοῦτο γὰρ διέβαλλον αὐτὸν, ὅτι ἐν Ἰουδαίᾳ περιτομὴν ἐκήρυξε. Μόνον γὰρ ἤκουον περὶ ἐμοῦ, ὅτι ἐπέστρεψα εἰς Χριστὸν, καὶ εὐαγγελίζομαι αὐτόν.

« Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν. » Καὶ τοῦτο μετριοφροσύνης. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐθαύμαζόν με, ἐξεπλήττοντό με· ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς χάριτος ἔδειξεν ὄν. « Τὸν » γὰρ « Θεὸν ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ, » ὡς δηλονὴ τὸ ὅλον ἐργαζόμενον.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Ἔπειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν πάλιν ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβα, συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον. Ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν. » Τῆς μὲν προτέρας ἀναβάσεως Πέτρος ἦν ἡ αἰτία· τῆς δὲ δευτέρας, ἡ ἀποκάλυψις. Τίτον δὲ καὶ Βαρνάβαν ἐπήγετο μάρτυρας τοῦ ἰδίου κηρύγματος, ὅτι ἀρεστὸν ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις.

« Καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Τουτέστι, τὸ χωρὶς περιτομῆς. Τίνος δὲ ἕνεκεν μετὰ τοσαῦτα ἔτη ἀνέθετο αὐτοῖς, δέον παρὰ τὴν ἀρχὴν τοῦτο ποιῆσαι, καὶ γνῶναι εἰ καλῶς, εἴτε μὴ, τρέχει; Ἀνόητον γὰρ, τὸ τοσαῦτα ἔτη δραμόντα, εἶτα μανθάνειν δεῖσθαι, εἰ ἆρα μὴ εἰς κενὸν ἔδραμεν. Ἀλλ' εἰ μὲν ὡς αὐτὸς μαθησόμενος περὶ τοῦ οἰκείου δρόμου ἀνήρχετο, ὄντως ἄλογον ἦν τὸ γινόμενον· ἐπεὶ δὲ πολλοὺς ὁρῶν σκανδαλιζομένους, ὡς τοῦ μὲν Πέτρου δεχομένου περιτομὴν, αὐτοῦ δὲ μὴ περιτέμνοντος, καὶ διὰ τοῦτο παρανομεῖν ὑποπτευομένου, ἀνῆλθε κατὰ ἀποκάλυψιν, τοῦ Πνεύματος ὑποβάλλοντος αὐτῷ, ὡς

ἂν πεισθῶσιν οἱ σκανδαλιζόμενοι, ὅτι οὐδεμία διαφωνία ἐν τῷ κηρύγματι, ἀλλ' οἰκονομικῶς τὴν περιτομὴν οἱ συγχωροῦντες συγχωροῦσιν, ὡς ἐμπεριτόμοις κηρύσσοντες· πῶς οὖν ἄλογον τὸ γενόμενον; Τό τε γὰρ Πνεῦμα ὑπὲρ τοῦ ἑτέρους διορθωθῆναι ἐκίνησεν αὐτὸν ἀνελθεῖν, καὶ αὐτὸς εἰκότως ὑπήκουσε.

A nem veniente quod transgrederetur legem, ascendit per revelationem, Spiritu hoc ei suggerente, ut discant et persuadeantur qui scandalum passi erant, quod nulla sit dissonantia in prædicatione verbi, sed qui circumcisionem concedebant, consilio quodam concedebant, nempe quia circumcisis **333** prædicabant; quam tandem absurditatem habebi res ista? Spiritus enim, ut alii corrigerentur, commovit ipsum ascendere, et ipse non immerito morem gessit.

« Κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι. » Διὰ τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς σκανδαλιζομένους, κατ' ἰδίαν ὁμιλεῖ τοῖς περὶ Πέτρον ὁ Παῦλος, ἵνα μὴ στάσις γένηται, καὶ μεῖζον ἀρθῇ τὸ σκάνδαλον. Μυριάδες γὰρ ἦσαν οἱ σκανδαλιζόμενοι, οὓς ἐν κοινῷ ἀκούσαντας, ὅτι ὁ Παῦλος περιτομὴν καταργεῖ, εἰκὸς ἦν ἀναθορυβῆσαι, καὶ τὰ πάντα ταράξαι. Διὰ τοῦτο τοίνυν ἰδίᾳ ὁμιλεῖ, Τίτον καὶ Βαρνάβαν ἔχων μάρτυρας, πᾶσιν ἀνθρώποις δηλοῦντας, ὅτι οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἔδοξεν ἐναντίον τι κηρύττειν. Δοκοῦντας δὲ λέγων, οὐκ ἀναιρεῖ τὸ εἶναι αὐτοὺς, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἑαυτοῦ καὶ τὴν κοινὴν ἁπάντων ψῆφον τίθησιν· ὥσπερ καὶ περὶ ἑαυτοῦ εἶπεν, ὅτι Δοκῶ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν· οὐχ ὡς ἀναιρῶν τὸ ἔχειν, ἀλλὰ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν εἰσάγων. « Τοῖς δοκοῦσιν » οὖν, τουτέστι, τοῖς μεγάλοις, τοῖς ἐνδόξοις.

« Seorsim autem iis qui videbantur aliquid esse. » Quia non pauci erant qui scandalum patiebantur, Paulus privatim cum Petri discipulis colloquitur, ne seditio oriatur, et ut majus scandalum auferatur. Innumeri enim erant scandalizati, qui, cum palam audirent Paulum abolere circumcisionem, verisimile B erat quod tumultum cierent, omniaque turbarent. Propterea seorsim sermocinatur, Titum et Barnabam habens testes, qui cunctis mortalibus denuntiarent, quod ne apostolis quidem videbatur Paulus quidquam ipsis contrarium prædicare. Cum porro dicit: « Qui videbantur, » nequaquam eos esse negat, verum cum suo ipsius communem omnium calculum ponit: quemadmodum et de se ipse dixit, Videor et ego Spiritum Dei habere [p], non tollens hoc ut habeat ipsum, cæterum communem opinionem adducens. Itaque « Qui videbantur aliquid esse, » hoc est, magnis et celebribus.

« Μήπως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον. » Τουτέστιν, Ἵνα διδάξω τοὺς σκανδαλιζομένους ἐπ' ἐμοὶ, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω· οὐχ ἵνα ἐγὼ μάθω· πῶς C γὰρ, ὁ ἀποκαλυφθεὶς παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τούτου;

« Ne quo modo in vanum currerem, aut cucurrissem. » Hoc est, Ut doceam eos qui in me offenduntur, quod non in vanum curram; non ut ego discam. Quomodo enim discerem, cum a Patre mihi sit revelatus Filius, ejusque Evangelium?

« Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος, ὁ σὺν ἐμοὶ, Ἕλλην ὤν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι. » Ἀκρόδυστος ὢν ὁ Τίτος, φησὶν, οὐκ ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι. Ὅπερ ἀπόδειξις μεγίστη τοῦ μηδὲ τοὺς ἀποστόλους προηγουμένως, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν, διὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς πιστοὺς, δέχεσθαι τὴν περιτομὴν, καὶ τοῦ μὴ ἔχειν μέμψασθαι τὸ Παύλου κήρυγμα, οὗ ὁ μαθητὴς ἦν ἀπερίτμητος.

VERS. 3. « Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset gentilis, compulsus est circumcidi. » Cum præputium haberet Titus, inquit, non adactus est circumcidi. Quæ res maximo argumento est, quod apostoli non ex proposito et principali instituto, sed per dispensationem quamdam, propter eos qui ex circumcisione crediderant, circumcisionem admiserint, et quod non possent de Pauli prædicatione conqueri, cujus discipulus esset incircumcisus.

« Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται. » Ἡ σύνταξις τοῦ λόγου τοιάδε· Οὐδὲ διὰ D τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους ἠναγκάσθη Τίτος περιτμηθῆναι· τουτέστι, Καίτοι αὐτῶν [59] παρόντων τῶν ἐναντιουμένων μοι, ὅμως οἱ ἀπόστολοι οὐδὲ δι' αὐτοὺς ἠνάγκασαν Τίτον περιτμηθῆναι. Πῶς δὲ ψευδαδέλφους τούτους καλεῖ περιτομὴν εἰσηγουμένους, εἴ γε καὶ οἱ ἀπόστολοι ταύτην ἐδέχοντο; Διότι οἱ μὲν ἀπόστολοι συγκαταβαίνοντες τοῖς ἐκ περιτομῆς πιστεύουσιν, ἐδέχοντο τὴν περιτομὴν, ἅτε Ἰουδαίοις κηρύσσοντες· αὐτοὶ δὲ, ὡς νομοθετοῦντες τὴν περιτομὴν προηγουμένως, καὶ ὡς ἐκδικοῦντες τὸν νό-

VERS. 4. « Propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent. » Constructio orationis est hujusmodi: Neque propter subintroductos falsos fratres coactus est Titus circumcidi: hoc est, Etiamsi adessent qui adversarentur mihi, apostoli tamen ne propter eos quidem adegerunt nos Titum circumcidere. Quomodo autem falsos fratres istos appellat, qui circumcisionem suadebant, quandoquidem et apostoli hanc recipiebant? Eo quod apostoli quidem cedentes iis qui ex circumcisione credebant, circumcisionem receperunt, Judæis nimirum prædicantes: illi vero, tanquam ex professo circumcisionem

[p] I Cor. VII, 40.

Variæ lectiones.

[59] τιθεὶς O. [59] αὐτῷ O.

sancientes, et legem quasi vindicantes. Hanc ob causam falsos fratres eos appellat. Præterea cum dicit, « Subintroierunt, » clandestinas eorum insidias indicat : et per, « Ut explorarent, » **334** indicat eos hostes esse. Nam exploratores ob nullam aliam causam subingrediuntur, quam ut omnia perdiscant, et sibiipsis facilitatem subvertendi et in servitutem redigendi parent : quod et isti faciebant. Explorabant enim, qui essent præputio amicti, habentes « libertatem quæ est in Christo, » hoc est, non subjecti legi, ut apprehendant, atque cogant circumcidi, ac rursum nos subjiciant servituti legis, a qua nos liberavit Christus. Hinc igitur planum est, quod apostoli quidem admittebant legem, ut paulatim e servitute eximerent : isti vero confirmabant legem, ut servitutem corroborarent.

VERS. 5. « Quibus neque ad horam cessimus subjectioni, ut veritas Evangelii permaneat apud vos. » Non dixit, Sermoni, sed, « Subjectioni : » non enim ut docerent nos aliquid, hæc faciebant : verum ut nos subjicerent, et in servitutem redigerent. Hanc ob rem apostolis cessimus, illis vero haudquaquam, ut firma, inquit, perseverent et stabilia quæ vobis prædicavimus. Qualia? quod vetera transierunt, et quod lex sit abolita, et quod Christus circumcisos non admittat, neque aliquid prosit circumcisio. Resistentes igitur illis, demonstravimus quod vera vobis de legis antiquatione prædicaverimus. Ne igitur deficiatis a veritate hac.

VERS. 6. « Ab illis autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Personam hominis Deus non accipit. » Quia verisimile erat aliquem sese oppositurum ipsi, ac dicturum : Quomodo igitur apostoli præcipiebant circumcisionem? diluit hanc objectionem, ac veram quidem causam non dicit, nimirum quod ex dispensatione, et obsecundantes hoc faciant : ne ii qui ex Judæis Christo accesserant audientes quod apostoli non revera, sed ex dispensatione quamdam permittant circumcisionem, ab ipsis deficiant, ceu legis dissipatoribus. Hactenus enim illis adhibebant animum, quia legem observabant. Hanc igitur causam occultat Paulus. Valde autem gravat apostolos, cum inquit, « Nihil mea interest : » hoc est, Nihil mihi curæ sunt ii qui videntur esse aliquid, magni videlicet apostoli, sive circumcisionem prædicent, sive minus : nam ipsi Deo rationem sunt reddituri [q] : nec quia magni sunt et principes, idcirco personam eorum Deus reverebitur : non enim personarum acceptor est [r]. Animadverte, non dixit, Quales sunt : sed, Quales olim fuerint : ostendens quod et illi in posterum ita prædicare destiterint, Evangelio nimirum ubique resplendente. Hæc autem dicit Paulus, non vilipendens sanctos, verum prodesse cupiens auditoribus.

μον. Διὰ τοῦτο οὖν ψευδαδέλφους αὐτοὺς καλεῖ. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Παρεισῆλθον, » τὴν λαθραίαν αὐτῶν ἐπιβουλὴν δηλοῖ· καὶ διὰ τοῦ, « Κατασκοπῆσαι, » αἰνίττεται πολεμίους αὐτοὺς ὄντας. Οἱ γὰρ κατάσκοποι δι' οὐδὲν παρεισέρχονται, ἢ τὸ καταμαθεῖν πάντα, καὶ εὐκολίαν ἑαυτοῖς κατασκευάσαι πρὸς τὸ πορθῆσαι καὶ καταδουλῶσαι· ὅπερ οὖν καὶ οὗτοι ἐποίουν. Περιεσκόπουν γὰρ, τίνες εἰσὶν ἀκρόβυστοι, ἔχοντες τὴν ἐλευθερίαν τὴν ἐν Χριστῷ, τουτέστι, μὴ ὑποκείμενοι τῷ νόμῳ, ἵνα ἐπιλάβωνται καὶ ἀναγκάζωσι περιτμηθῆναι, καὶ πάλιν ἡμᾶς ὑπαγάγωσι τῇ δουλείᾳ τοῦ νόμου, ἧς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε Χριστός. Κἀντεῦθεν οὖν δῆλον, ὅτι οἱ μὲν ἀπόστολοι συνεχώρουν τὰ τοῦ νόμου, ἵνα κατὰ μικρὸν ὑπεξέλωνται τῆς δουλείας· οὗτοι δὲ κατεσκεύαζον, ἵνα κραταιώσωσι τὴν δουλείαν.

« Οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς. » Οὐκ εἶπε, Τῷ λόγῳ, ἀλλὰ, « Τῇ ὑποταγῇ. » Οὐ γὰρ ἵνα διδάξωσί τι ἡμᾶς ταῦτα ἐποίουν, ἀλλ' ἵνα ὑποτάξωσι καὶ δουλώσωνται. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀποστόλοις εἴξαμεν· τούτοις δὲ, οὐκέτι. Ἵνα, φησὶ, βέβαια μένῃ καὶ ἀληθῆ, ἃ ἐκηρύξαμεν ὑμῖν. Ποῖα; Ὅτι τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, καὶ ὅτι ὁ νόμος κατήργηται, καὶ ὅτι τοὺς περιτεμνομένους Χριστὸς οὐ προσίεται, οὐδὲ ὠφελεῖ οὐδέν. Ἀντιστάντες οὖν ἐλέγξαμεν, ὅτι ἀληθῆ καὶ ὑμῖν περὶ τῆς τοῦ νόμου ἀργίας [60] ἐκηρύξαμεν. Μὴ τοίνυν ἐκπίπτητε τῆς ἀληθείας ταύτης.

« Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, ὁποῖοί ποτε ἦσαν, οὐδέν μοι διαφέρει· πρόσωπον Θεὸς ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει. » Ἐπεὶ εἰκὸς ἦν τινα ἀντιπίπτειν αὐτῷ, καὶ εἰπεῖν· Πῶς οὖν οἱ ἀπόστολοι προσέταττον περιτέμνειν; λύει ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, καὶ τὴν μὲν ἀληθῆ αἰτίαν οὐ λέγει, ὅτι οἰκονομικῶς καὶ συγκατεβαίνοντες τοῦτο ποιοῦσιν· ὡς ἂν μὴ ἀκούσαντες τοῦτο οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστοὶ, ὅτι καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐκ ἀληθῶς [61], ἀλλ' οἰκονομικῶς [62] συγχωροῦσι τὴν περιτομὴν, ἀποστῶσι καὶ ἀπ' αὐτῶν, ὡς καταλυόντων καὶ αὐτῶν τὸν νόμον· τέως γὰρ διὰ τοῦτο αὐτοῖς προσεῖχον, ὡς τὸν νόμον φυλάττουσι. Ταύτην μὲν οὖν τὴν αἰτίαν ἀποκρύπτει Παῦλος. Βαρεῖ δὲ σφόδρα τοὺς ἀποστόλους λέγων, ὅτι « Οὐδέν μοι διαφέρει· » τουτέστιν [63], Οὐδεμία μοι φροντὶς περὶ τῶν δοκούντων εἶναί τι, τῶν μεγάλων δηλαδὴ ἀποστόλων, εἴτα περιτομὴν ἐκήρυττον, εἴτε μή· αὐτοὶ γὰρ τῷ Θεῷ λόγον δώσουσι· καὶ οὐκ ἐπειδὴ μεγάλοι εἰσὶ καὶ ἔξαρχοι, τὸ πρόσωπον αὐτῶν δυσωπηθήσεται ὁ Θεός· ἀπροσωπόληπτος γάρ. Ὅρα δέ· Οὐκ εἶπεν, Ὁποῖοί ποτέ εἰσιν, ἀλλ', « Ὁποῖοί ποτε ἦσαν, δεικνὺς ὅτι λοιπὸν κἀκεῖνοι ἐπαύσαντο τοῦ οὕτω κηρύττειν, ἅτε τοῦ κηρύγματος πανταχοῦ λάμψαντος. Ταῦτα δὲ λέγει ὁ Παῦλος, οὐκ ἐξουθενῶν τοὺς ἁγίους, ἀλλ' ὠφελῆσαι θέλων τοὺς ἀκούοντας.

[q] Hebr. XIII, 19. [r] Act. X, 34.

Variæ lectiones.

[60] ἀληθείας O. [61] ἀληθείᾳ O. [62] οἰκονομίᾳ O. [63] οὐκ ἔστιν O.

« Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσανέθεντο. » Ἐκεῖνοι μέν, φησὶν, οἷοι ἂν ἦσαν, τῷ Θεῷ μελήσει· τοῦτο δὲ οἶδα, ὅτι ἐμοὶ μὲν οὐδὲν ἠναντιώθησαν, οὐδὲ προσέθηκάν τι τῷ κηρύγματί μου, ἢ διωρθώσαντο.

« Ἀλλὰ τοὐναντίον, ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς Πέτρος τῆς περιτομῆς (ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς τὴν ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη), καὶ γνόντες τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, Ἰάκωβος, καὶ Κηφᾶς, καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ, εἰς τὴν περιτομήν. » Τινὲς οὕτως ἡρμήνευσαν· Οὐ μόνον οὐδὲν διωρθώσαντο τὰ ἐμὰ, ἀλλὰ τοὐναντίον, καὶ διωρθώθησαν. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο· Τί γὰρ καὶ ἔμελλον αὐτοὶ παρ' αὐτοῦ διορθωθῆναι; καὶ γὰρ ἕκαστος αὐτῶν ἀπηρτισμένος ἦν. Τοῦτο γοῦν λέγει· « Ἀλλὰ τοὐναντίον· δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ κοινωνίας· » εἶτα τἆλλα διὰ μέσου· Ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τοσοῦτον γάρ με οὐ διωρθώσαντο, ὥστε καὶ ἐπῄνεσαν, καὶ συνεφώνησαν, ἵνα ἐγὼ μὲν καὶ Βαρνάβας εἰς τὴν ἀκροβυστίαν, ἤτοι εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν, τουτέστι, τοὺς Ἰουδαίους εὐαγγελίζωνται. Περιτομὴ γὰρ, καὶ ἀκροβυστία, οὐκ αὐτὰ τὰ πράγματα λέγει, ἀλλὰ τοὺς ἀκροβύστους καὶ τοὺς περιτετμημένους. Ἐνταῦθα δὲ δείκνυσιν ἑαυτὸν ἰσότιμον τῷ Πέτρῳ. Ὁ γὰρ δοὺς ἐκείνῳ τὴν εἰς τοὺς Ἑβραίους ἐνέργειαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἔδωκε κἀμοὶ ταύτην εἰς τὰ ἔθνη. Ὅρα δὲ, πῶς ἔδειξεν ὅτι οὐ μόνον τοῖς ἀποστόλοις ἤρεσε τὸ κήρυγμα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο ἐδόκει. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι « γνόντες, » φησὶ, « τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ εἶπεν, Ἀκούσαντες, ἀλλ' Ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων « γνόντες. » Πῶς γὰρ ἂν ἔδωκέ μοι τὴν χάριν, εἰ μὴ ἀρεστὸν αὐτῷ τὸ τοιοῦτον κήρυγμα ἦν; Πάλιν δὲ μετ' ἐγκωμίων τῶν τριῶν ἐμνήσθη. Οἱ γὰρ δοκοῦντες στύλοι, τουτέστιν, οἱ μεγάλοι, οὓς πάντες πανταχοῦ περιφέρουσι καὶ δοξάζουσιν, οὗτοι μαρτυροῦσί μοι, ὅτι καὶ τῷ Χριστῷ τὸ κήρυγμά μου ἀρέσκει. Διὸ καὶ « δεξιὰς ἔδωκαν, » τουτέστι, Συνεφώνησαν, καὶ κοινωνοὺς ἡμᾶς ἐποιήσαντο, καὶ ἔδειξαν ὅτι ἀρέσκονται τῷ κηρύγματί μου, ὡς μηδὲν διαφέροντι τοῦ λόγου αὐτῶν.

« Μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν· ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι. » Τὸ μὲν κήρυγμα, φησὶ, διειλόμεθα, τοὺς δὲ πτωχοὺς ἀμερίστους εἴχομεν. Καὶ γὰρ ἐν Ἱεροσολύμοις πολλοὶ ἦσαν τῶν πιστευσάντων διαρπαγέντες τὰ προσόντα ὑπὸ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἀπορουῦντες τροφῆς. Οὐχ οὕτω γὰρ οἱ Ἕλληνες ἐπολέμουν τοῖς ἐξ αὐτῶν πιστοῖς, ὅσον Ἰουδαῖοι τοῖς ἐξ Ἑβραίων Χριστιανοῖς. Διὸ πολλὴν Παῦλος ποιεῖται σπουδὴν τῆς εἰς αὐτοὺς ἐπιμελείας, ὡς καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ὅτι « Ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι. » Καὶ γὰρ πάντοθεν ἀπὸ τῶν μαθητευομένων συνάγων, διεκόμιζεν αὐτὸς αὐτοῖς.

A « Mihi enim qui videbantur esse aliquid, **335** nihil contulerunt. » Illi, inquit, quales fuerint, Deo curæ erit : hoc autem novi, quod mihi nihil adversati sint, neque quidquam addiderunt prædicationi meæ, neque correxerint.

Vers. 7-9. « Sed contra, cum vidissent quod mihi sit concreditum Evangelium præputii, sicut Petro circumcisionis (qui enim operatus est Petro apostolatum circumcisionis, operatus est etiam mihi ad gentes); et cum cognovissent gratiam Dei quæ data esset mihi, Jacobus, Cephas et Joannes qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis, ut nos in gentes, ipsi vero in circumcisionem. » Nonnulli sic interpretati sunt hunc locum : Non solum non correxerunt mea, sed B contra potius correcti sunt. Verum id ita esse non potest. In quo enim isti ab eo emendandi erant? nam quilibet eorum consummatus erat. Hoc igitur dicit : « Sed contra, dextras dederunt mihi societatis : » deinde quæ interjacent, « Cum vidissent quod mihi creditum sit Evangelium præputii, » et quæ sequuntur. Tantum enim abfuit quod me non correxerunt, ut et laudaverint, consenserintque, ut ego et Barnabas ad præputium, sive ad gentes, ipsi vero ad circumcisionem, id est, apud Judæos Evangelium annuntiarent. Per circumcisionem enim et præputium non ipsas res, sed præputiatos et circumcisos intelligit. Hic autem demonstrat se ejusdem esse cum Petro pretii et honoris. Qui enim ei dedit Evangelii apud Hebræos C efficaciam, dedit et mihi hanc ad gentes. Observa autem quomodo indicarit, quod nedum apostolis prædicatio sua placuerit, verum ipsi etiam Deo fuerit probata. « Cum » enim, inquit, « agnovissent » apostoli « gratiam Dei. » Non dicit, Audivissent, verum, Cum ex ipsis rebus « cognovissent. » Quî enim gratiam mihi dedisset, nisi prædicatio ista bene ei complacuisset? Rursus autem non sine encomio trium illorum meminit. Qui enim columnæ videbantur, hoc est, magni, quos omnes ubique circumferunt et celebrant, hi mihi testimonium dicunt, quod prædicatio mea Christo placet. Propterea « dextras dederunt, » hoc est, Consenserunt, et consortes nos fecerunt, ostenderuntque quod meam approbarent prædicationem, quippe quæ nihil D dissideret a sermone ipsorum.

Vers. 10. « Tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere. » Prædicationem, inquit, dividebamus, pauperes autem indivisos habebamus. Hierosolymis enim non pauci credentium fuerunt facultatibus suis spoliati per incredulos Judæos, qui necessario etiam alimento destituebantur. Non enim adeo Græci dimicabant adversum eos qui ex se crediderant, quantum Judæi **336** Hebræis Christianis repugnabant. Quamobrem Paulus magnam ipsorum curam gerit, perinde ac testatur ipse, « Studui hoc ipsum, inquiens, facere. » Etenim undique a fidelibus quos instituerat, colligens, ipse per sese eis afferebat.

VERS. 11. « Quando autem Petrus venisset Antiochiam, in faciem ei restiti. » Plerique existimant Petrum hic a Paulo insimulari hypocriseos, at vero non sic se res habet. Quæcunque enim videtur dicere adversus Petrum, per dispensationem acta sunt ac dicta. Petrus namque cum Hierosolymis esset, permittebat circumcisionem; haud enim poterat subito illos a lege avellere. Verum Antiochiam profectus, convescebatur gentibus. Cum venissent autem Antiochiam Hierosolymitæ aliquot, subducebat sese a gentibus, ne Hierosolymitanos offenderet, ac simul ut daret Paulo convenientem increpationis occasionem. Propterea et Paulus objurgat, atque Petrus sustinet. Sic enim facilius discipuli transferri ab eo instituto potuerunt, accusato præceptore, et silente. In faciem proinde resistere, prætextus erat : nam si pugna revera fuisset, non coram discipulis se mutuo increpuissent, vehementer enim eos offendissent. Jam vero in publico simulata pugna, correctio discipulorum erat. Neque enim quidquam Petrus contradicit : unde planum est, quod oppositionem Pauli æquo animo susceperit.

« Quia reprehensus erat. » Non A me, dixit; sed simpliciter, ab aliis ignorantibus id quod agebatur, consilio factum fuisse, ac putantibus simulationem esse, absentibus quidem Hierosolymitanis, convesci gentibus, præsentibus autem illis, a gentibus, se subducere. Nonnulli autem sic intellexerunt, quod jam antea reprehensus erat, quod cum Cornelio ederit, ac propterea etiamnum subtraxit sese, veritus ne aliquo modo rursus eum reprehenderent. Quia vero subtraxit se, restiti ei.

VERS. 12. « Priusquam enim venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat : cum autem venissent, subtrahebat se, et segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant. » Rationem reddit reprehensionis; Jacobus autem iste erat frater Domini, qui Hierosolymis utpote episcopus eorum, docebat. Ab hoc igitur nonnulli emendati sunt, qui ex Judæis crediderant, lege tamen adhuc detenti, et Antiochiam abierunt : quos cum vidisset Petrus, metuens, non quod ipse pericula subiret, verum ne illi offensi a fide retrosilirent, subtrahebat sese ob ea, quæ cum gentibus erat, conversatione. Ignorantes igitur quidam causam, reprehendebant eum.

VERS. 13. « Ac simulabant una cum illo cæteri **337** quoque Judæi, adeo ut Barnabas abductus sit ad simulationem eorum. » Hypocrisin rem ipsam appellat : non enim vult detegere mentem Petri. Simul autem propter eos qui vehementer legem tuebantur, simulationem hoc appellavit, ut funditus tollat eorum erga legem affectum et propensionem. Reliquos autem Judæos appellat eos, qui in Antiochia crediderant, qui et ipsi subducebant sese a præputiatis.

VERS. 14. « Sed cum vidissem quod non recte

A « Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην. » Πολλοὶ νομίζουσιν ἐντεῦθεν τὸν Παῦλον τοῦ Πέτρου κατηγορεῖν ὑπόκρισιν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Ὅσα γὰρ δοκεῖ λέγειν κατὰ τοῦ Πέτρου, οἰκονομικῶς ἐπράχθησαν καὶ ἐλέχθησαν. Ὁ γὰρ Πέτρος ἐν μὲν Ἱεροσολύμοις ὢν συνεχώρει τὴν περιτομήν· οὐ γὰρ ἦν ἀθρόως ἀποσπάσαι τοῦ νόμου· εἰς Ἀντιόχειαν δὲ ἐλθὼν, συνήσθιε τοῖς ἐθνικοῖς· ἐλθόντων δέ τινων Ἱεροσολυμιτῶν εἰς Ἀντιόχειαν, ὑπεστέλλετο ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν, ἵνα τε μὴ σκανδαλίσῃ τοὺς Ἱεροσολυμίτας, καὶ ἅμα, ἵνα δώσῃ τῷ Παύλῳ εὔλογον τῆς ἐπιτιμήσεως πρόφασιν· διὸ καὶ Παῦλος ἐπιπλήττει, καὶ Πέτρος ἀνέχεται· οὕτω γὰρ ἔμελλον εὐκολώτερον οἱ μαθηταὶ μεταθέσθαι, ἐγκαλουμένου τοῦ διδασκάλου καὶ σιγῶντος. Τὸ τοίνυν, κατὰ πρόσωπον ἀντιστῆναι, σχῆμα ἦν, ὡς εἴ γε μάχη ὄντως ἦν, οὐκ ἂν ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἀλλήλοις ἐπετίμησαν· σφόδρα γὰρ ἂν ἐσκανδάλισαν αὐτούς. Νῦν δὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ σχηματισθεῖσα μάχη διόρθωσις ἦν τῶν μαθητῶν· οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ἀντιλέγει τι ὁ Πέτρος· δῆλον, ὡς ἀποδεχόμενος τὴν ἀντίστασιν τοῦ Παύλου.

« Ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. » Οὐκ εἶπεν, Ὑπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἁπλῶς, ὑπὸ ἄλλων τῶν ἀγνοούντων τὰ οἰκονομούμενον, καὶ οἰομένων ὑπόκρισιν εἶναι, τὰ, ἀπόντων μὲν τῶν Ἱεροσολυμιτῶν συνεσθίειν τοῖς ἔθνεσιν· ἐπιστάντων δὲ, ὑποσταλῆναι. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν, ὅτι προκατεγνωσμένος ἦν, φησὶ, διὰ τὸ συμφαγεῖν Κορνηλίῳ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπεστάλη, φοβηθεὶς μήπως αὐτοῦ καὶ πάλιν καταγνῶσιν· ἐπεὶ δὲ ὑπεστάλη, ἀντέστην αὐτῷ.

« Πρὸ γὰρ τοῦ ἐλθεῖν τινας ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστειλε καὶ ἀφώρισεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. » Λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς καταγνώσεως. Ἰάκωβος δὲ οὗτος ἦν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου [65], ὁ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις διδάσκων ὡς ἐπίσκοπος αὐτῶν. Ἀπὸ τούτου οὖν ἀπεστάλησάν τινες ἐξ Ἰουδαίων μὲν πιστεύσαντες, πλὴν ἔτι τοῦ νόμου ἐχόμενοι, καὶ ἀπῆλθον εἰς Ἀντιόχειαν· οὓς ἰδὼν Πέτρος καὶ φοβηθεὶς, οὐχ ἵνα μὴ αὐτὸς κινδυνεύσῃ, ἀλλ' ἵνα μὴ αὐτοὶ σκανδαλισθέντες ἀποσκιρτήσωσι τῆς πίστεως, ὑπέστελλεν ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν ἐθνικῶν συναναστροφῆς. Ἀγνοοῦντες οὖν τινες τὴν αἰτίαν, κατεγίνωσκον αὐτοῦ.

« Συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη τῇ ὑποκρίσει αὐτῶν. » Ὑπόκρισιν τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Οὐ γὰρ βούλεται ἐκκαλύψαι τὴν γνώμην τοῦ Πέτρου· ἅμα δὲ καὶ διὰ τοὺς σφοδρῶς ἀντεχομένους τοῦ νόμου, ὑπόκρισιν τοῦτο ὠνόμασεν, ἵνα πρόῤῥιζον ἀνέλῃ αὐτῶν τὴν πρὸς τὸν νόμον διάθεσιν. Λοιποὺς δὲ Ἰουδαίους καλεῖ τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας, οἳ καὶ αὐτοὶ ὑπέστελλον ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἀκροβύστων.

« Ἀλλ' ὅτε εἶδον ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν

Variæ lectiones.

[64] καὶ γὰρ ὁ m. [65] ἀδελφόθεος o.

ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. » Μηδὲ αὕτη ἡ λέξις ταραττέτω σε· οὐ γὰρ Πέτρου καταγινώσκων ταῦτα λέγει, ἀλλὰ διὰ τοὺς μέλλοντας ὠφεληθῆναι ἐκ τοῦ ἀκοῦσαι ὅτι Καὶ ὁ Πέτρος ἐπετιμήθη, ὡς τοῦ νόμου ἐχόμενος· καὶ ὑμεῖς τί ποιεῖτε λοιπόν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τότε ἔμπροσθεν πάντων ἐπιτιμᾷ αὐτῷ, ἵνα ἐκεῖνοι ἀκούσαντες φοβηθῶσι, τοῦ τηλικούτου στύλου ἐπιτιμωμένου, καὶ μὴ ἔχοντος ἀντιλέγειν. Εὐσέβιος δὲ οὐ τὸν μέγαν Πέτρον λέγει ἐπιτιμηθῆναι παρὰ τοῦ Παύλου, ἀλλ' ἕτερόν τινα Κηφᾶν, ἕνα τῶν ἑβδομήκοντα· καὶ κατασκευάζειν οἴεται τοῦτο, οὐκ εἰκὸς εἶναι λέγων, τὸν ἀπολογησάμενον ἐν ἀρχῇ, ὅτε τῷ Κορνηλίῳ συμφαγὼν τινὰς ἐσκανδάλισεν, αὖθις δεηθῆναι τῆς τοιαύτης ἐπιτιμήσεως. Ἀλλ', ὦ σοφώτατε, οὐδ' ἡμεῖς λέγομεν τὸν Πέτρον, ὡς ἀγνοοῦντα τὸ δέον, ἐπιτιμηθῆναι παρὰ Παύλου, ἀλλ' ἑκόντα ὑποστῆναι τὴν ἐπιτίμησιν, ἵν' ἕτεροι διορθωθῶσιν.

« Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὢν, ἐθνικῶς ζῇς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; » Μονονουχὶ τοῖς πᾶσι βοᾷ ὁ Παῦλος· Μιμήσασθε τὸν διδάσκαλον ὑμῶν. Ἰδοὺ καὶ γὰρ αὐτὸς Ἰουδαῖος ὢν, ὅμως συνέφαγε τοῖς ἐθνικοῖς. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ ἐγκαλεῖ αὐτῷ, ὅτι Κακῶς ποιεῖς, τὸν νόμον τηρῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν οἰκείων δὲ μαθητῶν τῶν ἐθνικῶν ἐπιτιμᾷ, ὡς ἀναγκάζοντι αὐτοὺς περιτέμνεσθαι καὶ Ἰουδαΐζειν. Οὕτω γὰρ ὁ λόγος εὐπαραδεκτότερος ἔμελλε δόξειν.

« Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί. » Φύσει, τουτέστιν, οὐ προσήλυτοι, ἀλλ' ἐκ πατέρων Ἰουδαίων φύντες, καὶ συντραφέντες τῷ νόμῳ, ἀφήκαμεν τὴν σύντροφον πολιτείαν, καὶ προσεφύγομεν τῇ εἰς Χριστὸν πίστει.

« Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου· διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σάρξ. » Ὅρα, πῶς μετ' ἀσφελείας [ἀφελείας?] πάντα φθέγγεται. Οὐ γὰρ ὡς πονηρὸν, ἀλλ' ὡς ἀσθενῆ, καὶ μὴ δυνάμενον δικαιῶσαι, αὐτὸν εἰάσαμεν. Οὐδεὶς γὰρ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἠδύνατο τελέσαι, φορτικὰ ὄντα καὶ δυσκατόρθωτα, οὐ διὰ τὸ μέγεθος αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν μικρολογίαν μᾶλλον· καὶ ἄλλως, διότι ψυχὴν οὐκ ἡγίαζεν, ἀλλὰ σωματικοὺς ῥύπους ἐκάθαιρε. Περιττὴ οὖν ἡ περιτομή. Προϊὼν δὲ ἐρεῖ, ὅτι καὶ ἐπικίνδυνος, ἀλλοτριοῦσα τοῦ Χριστοῦ.

« Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, εὑρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοὶ, ἆρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος; » Ἐζητήσαμεν, φησὶ, δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, ἀφέντες τὸν νόμον· ὡς λέγετε δὲ ὑμεῖς, ἁμαρτία ἐστὶ τὸ ἀφιέναι τὸν νόμον· εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν ἁμαρτίαν ὁ Χριστὸς ἡμᾶς συνώθησε· δι' ἐκεῖνον γὰρ ἀφήκαμεν τὰ νομικὰ πάντα. Ὥστε οὐ μόνον οὐκ ἐδικαίωσεν ἡμᾶς, ὥς φατε, ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ πλείονος καταχρίσεως αἴτιος ἡμῖν γέγονεν, ἐκ τοῦ πεῖσαι ἡμᾶς ἀφεῖναι τὸν νόμον.

A ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus. » Neque hæc dictio te perturbet: non enim ut reprehendat Petrum, hæc dicit, sed propter eos, qui hinc fructum aliquem accepturi erant, si audirent: Petrus ipse reprehensus est ceu lege detentus; et vos quid in posterum facitis? Hinc et coram omnibus ipsum increpat, ut illi audientes perterrefiant, tali tantaque columna reprehensa, nec habente quod contradicat. Eusebius autem dicit, non magnum Petrum a Paulo reprehensum, sed alium quemdam Cepham, unum ex septuaginta. Atque hoc se confirmare putat, consentaneum non esse dicens eum, qui in principio defendisset sese, quando cum Cornelio manducans offendisset quosdam, rursus opus habere hujusmodi increpatione. B At, o sapientissime, neque nos dicimus Petrum ceu ignorantem quid facto opus esset, a Paulo increpatum esse, sed voluntario sustinuisse objurgationem, ut alii emendarentur.

« Si tu Judæus cum sis, gentiliter vivis, et non Judaice, quid gentes cogis Judaizare? » Tantum non omnibus clamat Paulus: Imitamini præceptorem vestrum. Ecce enim et ipse Judæus cum sit, manducavit tamen cum gentibus. Expende autem quomodo non accuset ipsum, dicens, Male agis, legem servans: verum ob proprios discipulos, qui ex gentibus crediderant, eum increpat, tanquam qui cogat eos circumcidi et judaizare. Hoc enim C pacto sermo videbatur acceptabilior futurus.

VERS. 15. « Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores. » Natura, hoc est, non proselytæ, sed ex parentibus Judæis nati, et educati in lege, dimisimus consuetam in qua nutriti sumus vitam, atque ad Christi fidem confugimus.

VERS. 16. « Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christum Jesum credidimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis, eo quod non justificabitur ex operibus legis omnis caro. » Vide quam caute omnia loquatur. Non enim ceu malam, sed infirmam et quæ non potuerit justificare, ipsam reliquimus. Nemo enim opera ejus, utpote gravia factuque difficilia, perficere potuit: **338** non ob magnitudinem eorum, sed potius ob vilitatem pretii; et aliter, quia animam D non sanctificabat, sed corporeas sordes purgabat. Supervacanea igitur circumcisio. In procursu autem dicet, quod sit etiam periculosa, a Christo alienans.

VERS. 17. « Quod si quærentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores, nunquid Christus peccati minister? » Quæsivimus, inquit, justificari in Christo, dimissa lege; ut dicitis autem vos, peccatum est dimittere legem: reliquum est igitur, quod in hoc peccatum Christus nos conjecerit. Propter illum enim dimisimus cunctas legis cæremonias et statuta. Itaque non solum non justificavit nos, ut dicitis, Christus: verum etiam majoris condemnationis causa nobis est, persuadendo ut dimittamus legem.

« Absit ! » Ad absurdum perducto sermone, ne opus quidem habuit deinceps confirmatione, sed inficiatione contentus est, id quod in rebus omnino interdictis facere consuevit.

A «Μὴ γένοιτο. » Εἰς ἄτοπον ἀπαγαγὼν τὸν λόγον, οὐδὲ ἐδεήθη λοιπὸν κατασκευῆς, ἀλλ' ἠρκέσθη τῇ ἀπαγορεύσει· ὅπερ ἀεὶ ποιεῖν εἴωθεν ἐπὶ τῶν ἀπηγορευμένων πάντη.

Vers. 18. « Si enim quæ destruxi, iterum hæc ædifico, transgressorem meipsum constituto. » Vide ejus sapientiam. Dicebant illi. Qui legem dissolvit, transgressor est : iste vero contrarium ostendit, nempe quod is qui legem servat, est transgressor, non solum fidem transgrediens, verum et ipsam legem. Ipsa enim me perduxit ad fidem, ac persuasit mihi dimittere ipsam. In progressu igitur monstrabit hoc. Interim vero nunc ait : Cessavit lex ; et hoc confessi sumus, quia dissolvimus eam, deficientes ab ea. Si igitur contenderimus statuere illam, transgressores efficimur, quæ a Deo soluta sunt B statuentes.

« Εἰ γὰρ ἃ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι. » Ὅρα τὴν σοφίαν· ἐκεῖνοι ἔλεγον, ὅτι. Ὁ τὸν νόμον λύων, παραβάτης· οὗτος δείκνυσι τοὐναντίον, ὅτι ὁ τηρῶν αὐτὸν, παραβάτης, οὐ μόνον τὴν πίστιν παραβαίνων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν νόμον. Αὐτὸς γάρ με ὡδήγησε πρὸς τὴν πίστιν, καὶ ἔπεισεν ἀφεῖναι αὐτόν. Προϊὼν μὲν οὖν δείξει τοῦτο· τέως δὲ νῦν φησιν, ὅτι Πέπαυται ὁ νόμος, καὶ τοῦτο ὡμολογήσαμεν, δι' ὧν κατελύσαμεν αὐτὸν, ἀποστάντες αὐτοῦ. Ἂν τοίνυν φιλονεικήσωμεν στῆσαι αὐτὸν, παραβάται γινόμεθα, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ λυθέντα ἱστῶντες.

Vers. 19. « Ego enim per legem legi mortuus sum. Confirmat quomodo legem dissolverit, atque sit, Per legem gratiæ et Evangelii, mortuus sum legi Mosaicæ : vel, Mortuus sum legi per legem : hoc est, Ipsa lex me induxit ut non amplius ipsi auscultem, perducens me ad Christum per sermones Mosaicos et propheticos. Si igitur rursus illi advertam animum, transgrediar etiam ipsam. Vel sic : Lex jussit eum qui non fecerit quæ scripta sunt, puniri et interimi. Proinde quia fieri non potuit ut perficeretur, quantum in ipsa est, occisus sum. Ne igitur imperet mihi, qui per eam mortuus sum : morte animæ, eo quod peccarim, quia non possem præstare quæ lex præcipit ; et morte corporis, quoad C condemnationem legis. Quomodo igitur legi quæ me occidit, ulterius attendam ?

α Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον. » Κατασκευάζει, πῶς κατέλυσε τὸν νόμον, καί φησιν, ὅτι Διὰ τοῦ νόμου τοῦ τῆς χάριτος καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀπέθανον τῷ Μωσέως [66] νόμῳ· ἢ ὅτι Ἀπέθανον, φησὶ, τῷ νόμῳ διὰ τοῦ νόμου· τουτέστιν, Αὐτός με ἐνήγαγεν ὁ νόμος εἰς τὸ μηκέτι προσέχειν αὐτῷ, ὁδηγήσας με εἰς Χριστὸν διά τε τῶν Μωσαϊκῶν λόγων καὶ τῶν προφητικῶν. Εἰ τοίνυν πάλιν αὐτῷ προσέχοιμι, καὶ αὐτὸν παραβαίνω. Ἢ καὶ οὕτως· Ὁ νόμος ἐκέλευε τὸν μὴ ποιοῦντα τὰ γεγραμμένα, κολάζεσθαι καὶ φονεύεσθαι.' Οὐκοῦν ἐπειδὴ ἀδύνατος ἦν τελεσθῆναι, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ τεθνάτωμαι. Μὴ τοίνυν ἐπιτατέτω μοι, τῷ ὅσον τὰ κατ' αὐτὸν τεθνεῶτι, καὶ ψυχικὸν θάνατον, διότι ἡμάρτανον, μὴ δυνάμενος τελέσαι τὰ τοῦ νόμου· καὶ σωματικὸν, ὅσον τὸ ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου καταπαύσεως. Πῶς οὖν ἔτι προσίξω τῷ ἀποκτείναντί με;

« Ut Deo vivam, cum Christo simul crucifixus sum. » Ne quis dicat : Quomodo igitur vivis, quandoquidem es mortuus ? **339** Lex quidem, inquit, me viventem occidit, Christus autem mortuum accipiens, vivificavit me, qui mente cum eo crucifixus eram, atque cum eo mortuus per baptisma. Duplex autem hic est miraculum, et quod mortuum vitæ restituit, et quod per mortem.

« Ἵνα Θεῷ ζήσω, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. » Ἵνα μή τις εἴπῃ· Πῶς οὖν ζῇς, ἐπειδὴ ἀπέθανες; φησὶν ὅτι Ὁ μὲν νόμος ζῶντα ἀπέκτεινεν· ὁ δὲ Χριστὸς νεκρὸν λαβὼν, ἐζωοποίησέ με, νοητῶν συσταυρωθέντα αὐτῷ, καὶ συνθανόντα διὰ τοῦ βαπτίσματος. Διπλοῦν δὲ τὸ θαῦμα, καὶ ὅτι νεκρὸν ἐζωοποίησε, καὶ ὅτι διὰ θανάτου.

Vers. 20. « Vivo autem, non jam ego, vivit vero in me Christus. » Cum dixit, « Cum Christo simul D crucifixus sum, » baptisma innuit : per hoc vero quod ait, « Vivo autem, non jam ego, » sequentem conversationem, per quam mortificantur nostra membra. « Vivit autem Christus in me : » hoc est, nihil in nobis fit quod nolit Christus, sed ille est qui omnia facit in nobis, et regnans, et dominatum in nos exercens : ac nostra quidem voluntas mortua est : illius autem vivit, et gubernat vitam nostram. Si igitur Deo aliam vitam quam quæ est in lege, vivam, ac mortuus sim legi, nihil legis observare possum.

« Ζῶ δὲ, οὐκέτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Τῷ μὲν εἰπεῖν, « Χριστῷ συνεσταύρωμαι, » τὸ βάπτισμα ἠνίξατο· τῷ δὲ εἰπεῖν « Ζῶ δὲ, οὐκέτι ἐγὼ, » τὴν μετὰ ταῦτα πολιτείαν, δι' ἧς νεκροῦται ἡμῶν τὰ μέλη. « Ζῇ δὲ ὁ Χριστὸς ἐν ἐμοί· » τουτέστιν, Οὐδὲν ἐν ἡμῖν γὰρ [67] ὢν οὐ βούλεται ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἐκεῖνός ἐστιν ὁ πάντα ποιῶν ἐν ἡμῖν, καὶ κρατῶν, καὶ δεσπόζων. Καὶ τὸ μὲν ἡμέτερον θέλημα νεκρόν ἐστι, τὸ δὲ ἐκείνου ζῇ, καὶ κυβερνᾷ τὴν ζωὴν ἡμῶν. Εἰ τοίνυν ζῶ τῷ Θεῷ ἑτέραν ζωὴν παρὰ τὴν ἐν νόμῳ, καὶ ἀνεκρώθην τῷ νόμῳ, οὐδὲν τοῦ νόμου φυλάττειν δύναμαι.

« Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo

« Ὃ δὲ ζῶ νῦν ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ

Variæ lectiones.

[66] μωσαϊκῷ m. [67] γίνεται m.

Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ἃ μὲν εἶπον, περὶ τῆς νοητῆς ζωῆς εἶπον· καὶ τὴν αἰσθητὴν δὲ αὐτὴν ζωὴν εὑρήσεις οὖσάν μοι ἀπὸ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ὁ μὲν νόμος παραβαινόμενος, πάντας ὑπὸ ἁμαρτίαν καὶ κόλασιν ἐποίει, καὶ οὐδὲν ἐκώλυε πάντας ἀπολέσθαι, καθάπερ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, ὡς παραβάτας· ἐλθὼν δὲ ὁ Χριστὸς, ἐξήρπασεν ἡμᾶς τῆς κατακρίσεως, δικαιώσας τῷ οἰκείῳ θανάτῳ. Ὥστε καὶ τοῦτο αὐτὸ, τὸ αἰσθητῶς καὶ ἐν σαρκὶ ζῆν, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἔχομεν, τὴν δικαιοῦσαν ἡμᾶς, καὶ τῆς κατακρίσεως ἐξαρπάζουσαν. A

« Τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. » Καὶ μὴν ὑπὲρ πάντων δέδωκεν ἑαυτὸν, καὶ πάντας ἠγάπησεν· ἀλλ' ὁ Παῦλος ἐννοήσας τίνων ἀπαλλάξας ἡμᾶς ὁ Χριστὸς τίνα ἐχαρίσατο, καὶ πυρωθεὶς τῇ ἀγάπῃ, τὸ κοινὸν ἴδιον ποιεῖται· ὡς καὶ οἱ προφῆται· « Ὁ Θεὸς, ὁ Θεός μου· » ἅμα δὲ καὶ δεικνὺς, ὅτι τοσαύτην δεῖ χάριν ὁμολογεῖν τῷ Χριστῷ ἕκαστον, ὅσην ἂν εἰ καὶ δι' αὐτὸν μόνον ἀπέθανεν [68]. Οἱ δὲ τῇ εὐεργεσίᾳ χρησάμενοι, οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύσαντές εἰσι μόνοι. Ὥστε ὁ τῷ νόμῳ προσέχων δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἀπέθανεν ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Χριστός. Καὶ πῶς τοῦτο οὐ φρίττεις, ἀλλ' ἐπὶ τὸν νόμον παλινδρομεῖς, ἄχρηστον τὸν θάνατον τοῦ Δεσπότου δεικνύων; Σημείωσαι δὲ καὶ τὸ, Παραδόντα ἑαυτὸν, διὰ τοὺς Ἀρειανούς. B

« Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ τὰ ἀπὸ τῶν λογισμῶν τέθεικεν, ἀποφαίνεται λοιπὸν, ὅτι Οὐκ ἀποσείομαι τὴν τοῦ Χριστοῦ δωρεὰν ἣν μοι ἐχαρίσατο, δικαιώσας με χωρὶς ἔργων τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, οὐδὲ τῷ νόμῳ προστρέχω.

« Εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν. » Εἰ γὰρ ὁ νόμος, φησὶ, σώζειν καὶ δικαιοῦν ἰσχύει, ὁ Χριστὸς μάτην λοιπὸν ἀπέθανε. Διὰ τοῦτο γὰρ πάντως ἀπέθανεν, ἵνα αὐτὸς σώσῃ διὰ τοῦ θανάτου, ὡς τοῦ νόμου μὴ ἰσχύοντος· ὡς εἴ γε σώζει ὁ νόμος, περιττὸς ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος. Ὁρᾷς ποῦ ἡ βλασφημία προχωρεῖ; C

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Ὦ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; » Δείξας διὰ τῶν προτέρων ὅτι οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων ἦν ἀπόστολος [69], οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, καὶ ἀξιόπιστον ἑαυτὸν καταστήσας, μετὰ πλείονος αὐθεντίας διαλέγεται· καὶ μέλλων τὴν πίστιν συγκρῖναι καὶ τὸν νόμον, πρότερον ἀνοήτους αὐτοὺς ἀποκαλεῖ, οὐχ ὡς παραβαίνων τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τηρῶν αὐτόν. Οὐ γὰρ ὁ ἁπλῶς καλῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μωρὸν, ἐνέχεται, ἀλλ' ὁ εἰκῇ. Οὗτοι δὲ πάντως δικαιότατα ἀνόητοι ἐκλήθησαν, οἱ τοσούτων ἀγαθῶν ἀναισθητοῦντες, καὶ ἄχρηστον ποιοῦντες τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον. Ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὰς ἀποδείξεις αὐτοῖς ἐπιτιμᾷ, καὶ εὐθὺς καθυφίησιν. Οὐ γὰρ εἶπε, Τίς ὑμᾶς ἠπάτησεν; ἀλλὰ, « Τίς ἐβάσκανε; » Τίς ἐφθόνησε; δει- D

[a] Psal. XVII, 3. [b] Matth. V, 22.

Filii Dei. » Quæ quidem dixi, de vita spirituali dixi. Quin etiam ipsam vitam sensibilem invenies mihi esse a Christo. Nam lex violata, omnes peccato et pœnæ subdidit, ac nihil prohibuit quominus omnes non interirent, perinde ac in diluvio, ceu prævaricatores. Cum venisset autem Christus, eripuit nos a condemnatione, justificans nos sua morte. Proinde et hoc ipsum, sensibiliter et in carne vivere, per fidem in Christum habemus, quæ nos cum justificat, tum ex condemnatione eripit.

« Qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me. » Atqui pro omnibus dedit seipsum, et omnes dilexit : attamen Paulus secum cogitans a quibus nos liberarit Christus, et quæ donarit, charitate inflammatus, quod publicum est, proprium facit, æque ac prophetæ, « Deus, Deus meus [a], » inquiunt : pariter ostendens, quod tantas oporteat unumquemque gratias reddere Christo, quantas si pro ipso solo mortuus esset, exhiberet. Qui autem hoc beneficio usi sunt, hi soli sunt qui credunt. Quocirca qui legi auscultat, indicat Christum pro se non esse mortuum. Ecquî hoc non horres, sed ad legem rursus accurris, mortem Domini tui inutilem ostendens ? Observa autem quod ait, Tradidit seipsum, propter Arianos.

Vers. 21. « Non abjicio gratiam Dei. » Postquam rationes posuisset, de cætero affirmative pronuntiat, Non abjicio Christi donum, quod mihi donavit, cum me absque operibus per mortem suam justificavit; neque ad legem accurro.

« Si enim per legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est. « Si enim lex, inquit, servare et justificare potest, tum **340** Christus frustra mortuus est. Propter hoc enim omnino mortuus est, ut ipse servet nos per mortem, lege scilicet non valente. Nam si lex servat, superflua est Christi mors. Viden' quo blasphemia procedat ?

CAPUT III.

Vers. 1. « O insensati Galatæ ! quis vos fascinavit non obedire veritati ? » Cum in prioribus indicasset, quod non ab hominibus esset apostolus, neque per homines, ac fide dignum seipsum reddidisset, cum majori auctoritate disputat. Comparaturus porro fidem et legem, prius stultos eos appellat, non transgrediens legem Christi, sed vehementer eamdem servans. Non enim is qui simpliciter fratrem suum stultum appellat, reus est, sed is qui temere. Isti autem omnino justissime stulti vocati sunt, qui tot tantaque bona non sentiebant, et Christi mortem inutilem faciebant. Observa autem, quod post demonstrationes eos objurgat, ac statim remittat. Non enim dixit, Quis vos decepit ? sed, « Quis vos fascinavit ? » Quis invidit vobis ? indicans eos dignas

Variæ lectiones.

[68] ἀπέθανεν. Alvittetai καὶ τοῦτο ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανε· οἱ δὲ m. *Innuit etiam hoc, Christum mortuum esse pro omnibus.* [69] διδάσκαλος o.

invidia res olim commisisse. Præterea indicat quod qui eis persuaserint, hoc non fecerint quod curam eorum gererent, neque ut quæ eis deessent supplerent; verum ut ea etiam quæ haberent mutila redderent. Hujusmodi enim est invidia. Non autem quasi invidia tantum roboris per se habeat, hoc dixit, verum quia docentes hæc per invidiam eo perveniant.

A

« Quorum ob oculos Christus Jesus præscriptus est, crucifixus in vobis. » Atqui Hierosolymis crucifixus est; quomodo ergo dicit quod« Ante oculos, » et, « In vobis ? » Quoniam fidei oculis viderunt crucem exactius, quam qui tum coram astiterunt conspexeruntque. Nam plerisque eoram qui corporaliter viderant, nihil commodavit : hi autem, etiamsi oculis non vidissent, per fidem tamen exactius viderunt. Christus igitur præscriptus est, hoc est, viva veluti imagine expressa depictus est per prædicationem : vos vero prædicationi credentes, ceu præsentem ipsum videtis. Hæc autem et in laudem eorum cedunt, et in vituperium: in laudem, quia cum tanta certitudine hæc susceperunt; in vituperium, quia quem viderunt nudatum, crucifixum, morientem, hunc dimittentes, ad legem accurrerunt. Expende autem quomodo relictis omnibus crucem in medium profert.

B

Vers. 2. « Hoc solum a vobis volo discere : Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei ? » Quia prolixiores sermones non assequimini, neque dispensationis divinæ magnitudinem contemplari vultis, **341** concisum quiddam dicam vobis. Ad hoc enim exiguum respondete mihi : Undenam acceperitis Spiritum sanctum, tantasque virtutes ac signa ediderit is ? Ex legis operibus, an ex fide ? Perspicuum est quod ex fide. Nam quando lege tenebamini, Spiritum non habebatis, neque virtutes perficiebatis. Qui igitur fide dimissa, rursus legi adhæretis ?

C

Vers. 3. « Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummamini ? » Rursus opportune contumeliam protulit. Nam cum temporis procursu incrementum facere debuissetis, inquit, non solum non promovistis quidquam, verum etiam retrorsum abducti estis. Nam signa facere, spirituale est quod vobis inerat in principio : circumcidi vero, carnale est, quod nunc tandem elegistis. Nec dixit, Consummatis, sed,· » Consummamini, » iunuens quod brutorum pecorum instar, apprehendentes eos illi, qui circumcisionem docebant, circumcidebant.

D

Vers. 4. « Tanta passi estis sine causa ? si tamen sine causa. » Multis tentationibus colluctati erant propter Christum. Tot igitur, inquit, frustra passi estis ? Si enim circumcidimini, illa omnia sunt supervacanea, impostoresque tot vos coronis orbarunt. Deinde spem revertendi ipsis addit ,inquiens,

ἀνὺς ἄξια φθόνου πράττοντες πρωΐ [70]. Δηλοῖ δὲ, ὅτι οἱ παραπείθοντες αὐτοὺς, οὐχ ὡς κηδεμόνες, οὐδὲ ὡς τὸ λεῖπον ἀναπληροῦντες ταῦτα ποιοῦσιν, ἀλλ' ὡς καὶ τὰ ὄντα ἀκρωτηριάζοντες· τοιοῦτον γὰρ ὁ φθόνος. Οὐχ ὡς τοῦ φθόνου δὲ καθ' ἑαυτὸν ἰσχὺν ἔχοντος, ταῦτα εἶπεν, ἀλλ' ὡς ταῦτα διδασκόντων διὰ βασκανίαν ἐπὶ τοῦτο ἐλθόντων.

« Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη, ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος. « Καὶ μὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐσταυρώθη· πῶς οὖν φησιν, ὅτι « Κατ' ὀφθαλμούς, » καὶ, « Ἐν ὑμῖν; » Ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς εἶδον τὸν σταυρὸν ἀκριβέστερον τῶν τότε παρόντων καὶ θεωμένων. Ἐκείνων μὲν γὰρ πολλοὶ θεασάμενοι σωματικῶς, οὐδὲν ἀπώναντο· οὗτοι δὲ ὀφθαλμοφανῶς μὴ ἰδόντες, διὰ τῆς πίστεως ἀκριβέστερον εἶδον. Προεγράφη τοίνυν ὁ Χριστὸς [71], τουτέστιν, ἐζωγραφήθη διὰ τοῦ κηρύγματος· ὑμεῖς δὲ πιστεύσαντες τῷ κηρύγματι, ὡς παρόντα αὐτὸν ἴδατε. Ταῦτα δὲ καὶ ἔπαινός εἰσιν αὐτῶν, καὶ ψόγος· ἔπαινος μὲν, ὅτι μετὰ τοσαύτης πληροφορίας ἐδέξαντο ταῦτα· ψόγος δὲ, ὅτι ὃν εἶδον γυμνούμενον, ἀνεσκολοπισμένον, θνήσκοντα, τοῦτον ἀφέντες ἐπὶ τὸν νόμον ἔδραμον. Ὅρα δὲ, πῶς πάντα ἀφεὶς, τὸν σταυρὸν εἰς μέσον φέρει.

« Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν· Ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; » Ἐπειδὴ τοῖς μακροῖς οὐ παρακολουθεῖτε λόγοις, οὐδὲ τῆς οἰκονομίας τὸ μέγεθος κατοπτεῦσαι βούλεσθε, σύντομόν τι ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς. Ἀποκρίθητε γάρ μοι τοῦτο τὸ μικρόν· Πόθεν ἐλάβετε Πνεῦμα ἅγιον, καὶ τοσαύτην δύναμιν καὶ σημεῖα ἐποιήσατε; Ἐκ τῶν ἐν νόμῳ ἔργων, ἢ ἐκ τῆς πίστεως; Πρόδηλον ὅτι ἐκ τῆς πίστεως· ἐπεὶ μὴ ὅτε τοῦ νόμου εἴχεσθε, Πνεῦμα εἴχετε, καὶ δυνάμεις ἐπετελεῖτε. Πῶς οὖν ἀφέντες τὴν πίστιν, πάλιν ἔχεσθε τοῦ νόμου;

« Οὕτως ἀνόητοί ἐστε, ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε; » Πάλιν εὐκαίρως τὴν ὕβριν ἐπήγαγεν. Δέον γὰρ, φησὶ, προσθήκην ποιῆσαι, τοῦ χρόνου προϊόντος, οὐ μόνον οὐκ ἐπεδώκατε, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὐπίσω ἀπήχθητε. Τὸ μὲν γὰρ σημεῖα ποιεῖν, πνευματικόν ἐστιν· ὅπερ εἴχετε ἐν ἀρχῇ· τὸ δὲ περιτέμνεσθαι, σαρκικόν· ὃ νῦν ἐν τῷ τέλει εἵλεσθε. Καὶ οὐκ εἶπε, Τελεῖτε, ἀλλὰ, « Τελεῖσθε, » δεικνὺς ὅτι δίκην θρεμμάτων ἀλόγων λαβόντες αὐτοὺς ἐκεῖνοι κατέκοπτον, οἱ τὴν περιτομὴν διδάσκοντες.

« Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ; εἴγε καὶ εἰκῇ. » Πολλοῖς πειρασμοῖς ἦσαν παλαίσαντες διὰ τὸν Χριστόν. Τοσαῦτα οὖν, φησὶ, μάτην πεπόνθατε; Εἰ γὰρ περιτέμνεσθε, μάτην ἐκεῖνα πάντα, καὶ ἐζημίωσεν ὑμᾶς οἱ πλάνοι τοὺς τοσούτους στεφάνους. Εἶτα διδοὺς αὐτοῖς ἐλπίδας ἐπανόδου, φησίν· « Εἴ γε καὶ

Variæ lectiones.

[70] πρὶν o. [71] ἀκριβῶς o.

εἰκῇ· » τουτέστιν, Εἰ βουληθείητε ἀνανῆψαι, οὐκ εἰκῇ, οὐδὲ μάτην ὑμῖν πεπόνηται. Αἰσχυνέσθωσαν κἀντεῦθεν οἱ τὴν μετάνοιαν ἀναιροῦντες. Ἰδοὺ γὰρ σημειοφόροι, καὶ ὁμολογηταὶ, καὶ μάρτυρες ἦσαν οὗτοι, ἀλλ' ἐκπεσόντας οὐκ ἀποβάλλεται Παῦλος, ἀλλὰ προσίεται ἡδέως.

« Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; » Ὁ Θεὸς, φησὶν, ὁ ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ Πνεῦμα, ὥστε προφητεύειν καὶ γλώσσαις λαλεῖν, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν σημείων καὶ τεράτων, διὰ τὰ ἐκ τοῦ νόμου ἔργα ταῦτα ἐποίει, ὡς θεραπευόμενος δι' ὑμῶν ταῦτα τελούντων, ἢ διὰ τὴν πίστιν ἣν εἰς Χριστὸν ἐπεδείξασθε; Πρόδηλον ὅτι διὰ ταύτην. Πῶς οὖν ἀφέντες ταύτην, ἐξ ἧς ἐδοξάζεσθε, ἐπὶ τὸν καταργηθέντα νόμον τρέχετε;

« Καθὼς καὶ Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Μάλιστα μὲν, φησὶν, ἔδει ὑμᾶς ἐξ ὧν ἐπετελέσατε σημείων γνῶναι τὴν τῆς πίστεως δύναμιν· πλὴν καὶ πρὸς τὸν προπάτορα ἀποβλέψατε, οὗ πολὺς ὑμῖν ὁ λόγος, καὶ εὑρήσετε καὶ αὐτὸν ἐκ πίστεως δικαιωθέντα. Εἰ δὲ ὁ πρὸ τῆς χάριτος ἐκ πίστεως δικαιοῦται, πολλῷ μᾶλλον οἱ τῆς χάριτος ἀξιωθέντες, ὀφείλουσι τῆς πίστεως ἔχεσθαι.

« Γινώσκετε ἄρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ. » Ἐπειδὴ ἐδεδοίκεισαν μήπως τὸν νόμον ἀφέντες ἐκπέσωσι τῆς τοῦ πατριάρχου συγγενείας (σφόδρα γὰρ ἐσεμνύνοντο ἐπὶ ταύτῃ), δείκνυσιν αὐτὸς τοὐναντίον, ὅτι ἡ πίστις μᾶλλον αὐτοὺς υἱοὺς ποιεῖ Ἀβραὰμ τοὺς ταύτην ἔχοντας.

« Προϊδοῦσα δὲ ἡ Γραφὴ, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῖ τὰ ἔθνη ὁ Θεὸς, προευηγγελίσατο τῷ Ἀβραὰμ, ὅτι Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη. » Ἀποδείκνυσι, πῶς οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ· καὶ ἐπάγει τὴν μαρτυρίαν ἀπὸ τῆς Γραφῆς, ὅτι « Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται τὰ ἔθνη· » ἀντὶ τοῦ, Ἐν τῷ μιμήσασθαι τὴν πίστιν σου. Δείκνυσι δὲ καὶ ὅτι τοῦ νόμου πρεσβυτέρα ἡ πίστις, εἴ γε πρὸ τοῦ νόμου τὸν Ἀβραὰμ αὕτη ἐδικαίωσε· καὶ ὅτι κατὰ τὴν προφητείαν τὰ νῦν γινόμενα γίνεται. « Προϊδοῦσα. » γὰρ, φησὶν, « ἡ Γραφὴ, » τουτέστιν, αὐτὸς ὁ τὸν νόμον δοὺς Θεὸς, προώρισε μὴ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιοῦσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπεκάλυψεν, ἀλλ' « Εὐηγγελίσατο· » ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ ὁ Ἀβραὰμ ἔχαιρε τούτῳ τῷ τρόπῳ τῆς δικαιώσεως, καὶ ἐπόθει τοῦτο ἐκδῆναι.

« Ὥστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ. » Ἐπειδὴ ἐταράττοντο, μήποτε ὦσιν ἐπικατάρατοι, ὡς μὴ ἐμμένοντες τῷ νόμῳ (ἐγέγραπτο γάρ· Ἐπικατάρατος ὃς οὐκ ἐμμένει τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ νόμῳ), τοὐναντίον μᾶλλον δείκνυσιν, ὅτι εὐλογημένοι εἰσὶν οἱ τὸν νόμον ἀφιέντες, καὶ τῇ πίστει προσιόντες, ὥσπερ καὶ ὁ πιστὸς Ἀβραὰμ ηὐλόγητο.

« Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσὶν, ὑπὸ κατάραν

A « Si tamen sine causa : » hoc est, Si velitis resipiscere, non frustra neque temere a vobis laboratum est. Pudeflant hinc qui pœnitentiam tollunt, Ecce enim antesignani, et confessores, et martyres fuerunt isti, qui tamen cum excidissent, non rejicit eos Paulus, sed suaviter excipit.

Vers. 5. « Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et virtutes operatur in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei? » Deus (inquit) qui suppeditat vobis Spiritum ut prophetetis et linguis loquamini, qui operatur in vobis virtutes signorum et prodigiorum, hæccine per legis opera faciebat, quasi a vobis ista peragentibus coleretur; an per fidem quam in Christum demonstratis? Planum est quod per

B fidem. Qui igitur, hac dimissa, per quam glorificamini, ad legem curritis, quæ aboletur?

Vers. 6. « Quemadmodum et Abraham credidit Deo, et reputatum est ei ad justitiam. » Oportuit, inquit, vos præcipue, ex miraculis quæ perfecistis, fidei potestatem cognoscere : verumtamen in progenitorem vestrum Abrahamum quem vos magni facitis, respicite et invenietis ipsum quoque ex fide justificatum. Quod si autem ille qui ante gratiam vixit, ex fide justificatur, multo magis ii qui gratia dignati sunt, fidei adhærere debent.

Vers. 7. « Cognoscite ergo, quod qui ex fide sunt, illi sunt filii Abrahæ. » Quandoquidem metuerant, ne, si legem dimitterent, **342** a patriarchæ cognatione exciderent (multum enim ob hanc sibi tribuebant), ipse contrarium ostendit, quod fides potius filios Abrahæ efficiat eos, qui ipsam habeant.

Vers. 8. « Prævidens autem Scriptura quod ex fide justificet gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ, quod In te benedicentur omnes gentes. » Demonstrat quomodo credentes sint filii Abrahami, et ex Scriptura testimonium profert : « In te benedicentur gentes, » pro eo quod est, Per imitationem fidei tuæ. Ostendit etiam, quod lege sit antiquior fides, siquidem Abrahamum ante legis sanctionem ea justificavit : et quod secundum prophetiam quæ nunc fiunt, contingunt. « Prævidens enim « Scrip-

D tura, » inquit, hoc est, ipse qui legem tulit Deus, prædefinivit non ex lege, sed ex fide justificari. Et non dixit, Revelavit, sed, Prædicavit, ut discas, quod et Abraham hac justificationis formula lætatus sit, atque istud in votis habuit, ut eveniret.

Vers. 9. « Igitur qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham. » Quia turbabantur nequando sint maledicti, ceu illi qui in lege non perseverent scriptum est enim : Maledictus qui non perseverat in iis quæ scripta sunt in lege), contrarium nunc potius ostendit, nempe quod benedicti sint qui legem reliquerint, et ad fidem accesserint, perinde ac fidelis Abraham benedictus erat.

Vers. 10. « Quicunque enim ex operibus legis

[u] Gen. XII. 3. [v] Deut. XXVII, 26.

sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim : Maledictus est omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. » Ne quis opponat, dicens, Haud injuria Abrahamus ex fide cum benedictus est, tum justificatus, quia lex nondum sancita erat : tu vero monstra mihi quod postquam data est lex, fides justificet, et benedictos faciat : ostendit Apostolus nunc non solum quod et justificet fides et benedicat, sed etiam quod lex peccati et maledictionis causa sit. Nemo enim potest facere quæ scripta sunt in lege : qui vero non facit, maledictus est. Proinde fidei est benedicere, et frustra vos metuitis, nequando vos maledicti sitis deficientes a lege. Nam si ea utamini, potius sub exsecratione estis, quippe qui non possitis explere ipsam.

A εἰσί. Γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. » Ἵνα μή τις ἀντιπέσῃ λέγων, ὅτι Εἰκότως ὁ Ἀβραὰμ ἀπὸ πίστως ηὐλογήθη καὶ ἐδικαιώθη, διότι οὔπω [72] νόμος ἦν· ὁ δὲ δεῖξόν μοι ὅτι μεθ' ὃ ἐδόθη ὁ νόμος, ἡ πίστις δικαιοῖ καὶ εὐλογημένους ποιεῖ· δείκνυσιν ὁ Ἀπόστολος νῦν, οὐ μόνον ὅτι δικαιοῖ ἡ πίστις καὶ εὐλογεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ νόμος, ἁμαρτίας καὶ κατάρας αἰτιος γίνεται· οὐδεὶς γὰρ ποιεῖν δύναται τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ νόμῳ· ὁ δὲ μὴ ποιῶν, ἐπικατάρατος. Ὥστε τῆς πίστεώς ἐστι τὸ εὐλογεῖν, καὶ μάτην ὑμᾶς φοβεῖσθε μήποτε ἐπικατάρατοι γένησθε ἀποστάντες τοῦ νόμου. Μᾶλλον γὰρ χρώμενοι αὐτῷ ὑπὸ κατάραν ἐστέ, ὡς μὴ δυνάμενοι πληροῦν αὐτόν.

B

Vers. 11, 12. « Quod vero in lege nemo justificetur apud Deum, manifestum est : quia justus ex fide vivet [x]. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea homo, vivet in ipsis. » Demonstrato quod lex maledictos faciat, fides autem benedicat, ostendit jam nunc quod vel fides sola justificat, non lex, adducitque Habacuc dicentem : « Justus ex fide vivet, » et non ex lege. Iæx enim non **343** solam fidem postulat, verum etiam opera. Pulchre autem dixit, « Apud Deum : » apud homines enim justi forsan videri queant, qui lege detenti sunt, veluti Pharisæi justificantes seipsos coram hominibus. Quia igitur lex ob difficultatem operum C non justificabat, sed maledictioni potius subjugabat, venit gratia facilem viam ostendens, fidem videlicet, per quam justificati benedicimur. Ecce igitur demonstratum est, quod nedum ante legem benedicebat et justificabat fides, sed etiam post legem magis.

« Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ τῷ Θεῷ, δῆλον, ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. » Δείξας ὅτι ὁ νόμος ἐπικαταράτους ποιεῖ, ἡ δὲ πίστις εὐλογεῖ, νῦν δείκνυσιν ὅτι καὶ ἡ πίστις μόνη δικαιοῖ, καὶ οὐχ ὁ νόμος, καὶ παράγει τὸν Ἀββακοὺμ λέγοντα, ὅτι « Ἐκ πίστεως ζήσεται ὁ δίκαιος, » καὶ οὐκ ἐκ νόμου. Ὁ γὰρ νόμος, οὐ μόνην πίστιν ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ καὶ ἔργα. Καλῶς δὲ εἶπε, « Παρὰ τῷ Θεῷ. » Περὶ γὰρ τοῖς ἀνθρώποις, δίκαιοι ἴσως δοκοῦσιν οἱ τῷ νόμου ἐχόμενοι, οἷοι οἱ Φαρισαῖοι, οἱ δικαιοῦντες ἑαυτοὺς ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων. Ἐπεὶ οὖν ὁ νόμος διὰ τὸ δυσκατόρθωτον οὔτε ἐδικαίου, καὶ ὑπὸ κατάραν ἐποίει, ἦλθεν ἡ χάρις ῥᾳδίαν ὁδὸν δεικνύουσα τὴν πίστιν, δι' ἧς δικαιούμενοι εὐλογούμεθα. Ἤδη τοίνυν ἀποδέδεικται, ὅτι οὐ μόνον πρὸ τοῦ νόμου, ηὐλόγει καὶ ἐδικαίου ἡ πίστις, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ μετὰ τὸν νόμον.

Vers. 13. « Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Scriptum est enim : Maledictus omnis qui pendet in ligno. » Ne quis hic occurrat, Vere, inquiens, qui non facit legem, maledictus est, et fides justificat : unde vero perspicuum, quod maledictio illa sublata sit? Metuimus enim, ne forte jugo legis subditi, ipsi etiam sub exsecratione simus : indicat igitur solutam esse per Christum exsecrationem. Dato enim pretio, per hoc quod ipse factus est maledictio, redemit nos a maledictione legis, quam ipse quidem evasit, quippe qui legem impleverit : nos autem illi obnoxii eramus, ipsam perficere non valentes : æque ac si quem morti adjudicatum, alius quispiam innoxius eximat a morte, pro illo mortem subire volens. Suscepit igitur maledictionem suspensioni debitam, dissolvitque maledictionem, quæ nobis, quod legem non impleremus, erat imposita, ipse qui ei non erat obnoxius. Legem enim implevit, et peccatum non fecit.

α Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. Γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. » Ἵνα μή τις ἀντείπῃ, λέγων, ὅτι Ἀληθῶς μὲν ὁ μὴ ποιῶν τὸν νόμον ἐπικατάρατος, καὶ ὅτι ἡ πίστις δικαιοῖ· πόθεν δὲ δῆλον, ὅτι ἡ κατάρα ἐκείνη ἀνῄρηται; Δεδοίκαμεν γὰρ μήπως ὡς ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου ἅπαξ γενόμενοι, ὑπὸ τὴν κατάραν ἔτι ὦμεν καὶ αὐτοί· δείκνυσιν οὖν, ὅτι λέλυται ἡ κατάρα διὰ Χριστοῦ. Δοὺς γὰρ τιμὴν [73] τὸ αὐτὸς γενέσθαι κατάρα, ἐξηγόρασεν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου κατάρας, ἣν αὐτὸς μὲν ἐξέφυγεν, ὅτι τὸν νόμον πληρώσας· ἡμεῖς δὲ ὑπεύθυνοι ταύτῃ ἦμεν, μὴ δυνάμενοι τελέσαι αὐτόν· οἷον ἂν εἴ τινα κατεδικασθέντα ἀποθανεῖν, ἕτερός τις ἀνεύθυνος ἐξέλοιτο τοῦ θανάτου, ἑλόμενος αὐτὸς θανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου. Ἐδέξατο οὖν κατάραν τὴν ἀπὸ τοῦ κρεμασθῆναι, καὶ ἔλυσε κατάραν τὴν ἀπὸ τοῦ μὴ πληροῦν τὸν νόμον ἡμῖν ἐπικειμένην, αὐτὸς μὴ ὑποκείμενος ταύτῃ. Τόν τε γὰρ νόμον ἐπλήρωσε, καὶ ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν.

[x] Habac. II, 4.

Variæ lectiones.

[72] οὐδέπω O. [73] ἡμῖν O.

« Ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Διὰ τοῦτο, φησὶ, κατάρα γέγονεν ἐκεῖνος, « ἵνα εἰς τὰ ἔθνη, » τουτέστι, τοὺς μὴ τῷ νόμῳ χρωμένους, « ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ, » τουτέστιν, ἡ ἐκ πίστεως, « γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τουτέστι, τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ· καθὼς καὶ γέγραπται, ὅτι « Ἐν τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσονται, » τουτέστιν, ἐν Χριστῷ, τῷ ἐκ σοῦ γενομένῳ κατὰ σάρκα, πιστεύοντες δηλαδὴ εἰς αὐτόν.

Ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, ηὐλόγηται τὰ ἔθνη, ἵνα καὶ τὸ Πνεῦμα λάβωσι διὰ τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν δέξασθαι τὸ Πνεῦμα τοὺς ἔτι ὑπὸ κατάραν ὄντας, εὐλογοῦνται, λυθείσης τῆς κατάρας ὑπὸ Χριστοῦ· καὶ τότε διὰ τῆς πίστεως δικαιωθέντες, δέχονται τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος· ἃ γὰρ ἐπηγγείλατο ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ, πνευματικὰ νοεῖ εἶναι ὁ Παῦλος· ἃ δηλαδὴ νῦν ἡμῖν ἐδόθησαν, ἥ τε εὐλογία καὶ τἆλλα.

« Ἀδελφοὶ, κατὰ ἄνθρωπον λέγω. » Ἀνωτέρω ἀνοήτους καλέσας, νῦν ἀδελφοὺς λέγει· ἐκεῖνο μὲν, στύφων· τοῦτο δὲ παραμυθούμενος. Ἀνθρώπινον, φησὶν, ὑπόδειγμα μέλλω ὑμῖν παραγαγεῖν.

« Ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται. Τῷ δὲ Ἀβραὰμ ἐδόθησαν[74] αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνὸς, Καὶ τῷ σπέρματί σου, ὅς ἐστι Χριστός. Τοῦτο δὲ λέγω. Διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ Θεοῦ εἰς Χριστὸν ὁ μετὰ τριακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη γεγονὼς νόμος οὐκ ἀκυροῖ, εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. » Τοῦτο βούλεται δεῖξαι, ὅτι ἡ πίστις διαθήκη ἐστὶν ἀρχαιοτέρα τοῦ νόμου, καὶ ὅτι οὐκ ἦν δίκαιον εἰς προτιμηθῆναι αὐτῆς τὸν νόμον. Διὸ καὶ τὸ ὑπόδειγμα τέθεικεν. Ἐὰν γὰρ ἄνθρωπος, φησὶ, διάθηται, μὴ τολμᾷ τις μετὰ ταῦτα[75] ἐλθὼν ἀνατρέψαι ἢ ἐπιδιατάξασθαι, τουτέστι, προσθεῖναί τι; Οὐκοῦν μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς διαθήκην ἐποίησε πρὸς τὸν Ἀβραὰμ, ἵνα ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ εὐλογηθῶσι τὰ ἔθνη. Τὸ δὲ σπέρμα αὐτοῦ ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ εἶπε, Τοῖς σπέρμασιν, ἵνα μὴ νομίσῃς[76] τοὺς ἀπ' αὐτοῦ καταγομένους Ἰουδαίους καὶ Ἰσμαηλίτας· ἀλλὰ, « Τῷ σπέρματι, » ἑνικῶς· ὅπερ ἐστὶν, ὡς εἴρηται, ὁ Χριστός. Πῶς οὖν ταύτην τὴν διαθήκην, καὶ συμφωνίαν, καὶ ἐπαγγελίαν δύναται ἀκυρῶσαι ὁ νόμος, ἵνα μὴ ἐν τῷ Χριστῷ εὐλογηθῶσι τὰ ἔθνη, ἀλλ' ἐν ταῖς νομικαῖς ἐντολαῖς; Τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ καταργεῖσθαι τὴν ἐπαγγελίαν· ὅπερ ἄτοπον.

« Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκ ἔστιν ἐξ ἐπαγγελίας. Τῷ δὲ Ἀβραὰμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός. » Εἰ ὁ νόμος, φησὶ, χαρίζεται τὰς εὐλογίας, καὶ ζωῆς καὶ δικαιοσύνης κληρονόμους ποιεῖ, λοιπὸν ἡ ἐπαγγελία ἐκείνη ἡ πρὸς τὸν

A Vers. 14. « Ut in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Jesu. » Eam ob rem, inquit, factus est maledictio, ut in gentibus, hoc est, iis qui lege non utebantur « benedictio Abrahami, » hoc est, quæ est ex fide, « fieret in Christo Jesu, » hoc est, in semine Abrahami ? sicut et scriptum est : « In semine tuo benedicentur, » in Christo ex te nato secundum carnem, credentes videlicet in ipsum.

« Ut promissionem Spiritus acciperemus per fidem. » Propterea (inquit) benedicuntur gentes, ut et Spiritum accipiant per fidem. Quia enim iis qui adhuc sub maledictione erant, Spiritum acci- B pere non licebat, benedicuntur, soluta maledictione a Christo : tumque per fidem justificati, accipiunt promissionem Spiritus. Quæ enim promisit Deus Abrahamo, spiritualia esse intelligit Paulus, quæ nunc videlicet nobis data sunt, ipsa benedictio, idque genus alia.

Vers. 15. « Fratres, secundum hominem dico. » Supra stolidos vocavit, nunc fratres 344 nominat illo quidem eos perstringens, hoc consolans. Humanum, inquit, exemplum vobis adducturus sum.

Vers. 15-17. « Tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat. Abrahamo autem datæ sunt promissiones, et semini ejus Non dicit : Et seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in uno : Et semini tuo, qui est Christus. C Hoc autem dico : Testamentum antea firmatum a Deo in Christum, post quadringentos et triginta annos facta lex non irritum facit ad evacuandam promissionem. » Hoc indicare vult, quod fides sit testamentum lege antiquius, et quod iniquum est ei præferri legem. Hinc et exemplum posuit. Si enim homo (inquit) testamentum condidit, nunquid audet aliquis postea veniens invertere, vel superordinare, hoc est, apponere aliquid ? Itaque de Deo idem potius sentiendum. Nam et Deus testamentum fecit cum Abrahamo, ut in semine ipsius benedicantur gentes. Semen autem ipsius Christus est. Non enim dixit, Seminibus, ne intelligeres ab eo propagatos Judæos et Ismaelitas : sed, « Semini, » in singulari : quod (uti dictum est) Christus est. Quomodo igitur testamentum hoc, et D consensum, et promissionem, lex irrita facere potest, ita ut in Christo non benedicantur gentes, sed in legalibus mandatis ? Hoc enim nihil aliud est quam destruere et abolere promissionem ? quod absurdum est.

Vers. 18. « Nam si ex lege hæreditas, jam non est ex promissione. Abrahamo autem per promissionem donavit Deus. » Si lex (inquit) donat benedictiones, et vitæ et justitiæ hæredes facit, restat ut promissio illa Abrahamo facta sit irrita ac re-

Variæ lectiones.

[74] ἐῤῥήθησαν m. [75] τοῦτον o. [76] νοήσῃς m.

jecta : verum id non habet rationem : posterior enim cum lex sit, quomodo irritum faciet prius testamentum? Ne festines autem totum exemplum ad institutum trahere. Nam ob eam rem etiam ipse dixit, « Secundum hominem loquor : » hoc est, Humanum exemplum profero. Quare si non possit divinis adæquari, non mirum.

VERS. 19. « Quid igitur? Lex propter transgressiones addita est? » Postquam fidem extulisset, ac lege antiquiorem esse ostendisset, objectio imminebat, Cujus nempe rei gratia lex data sit, si fides antiquior erat, et benedictiones dabat? Ait igitur haud temere esse latam, sed transgressionum gratia, ut pro freno sit Judæis, prohibens ne aliqua saltem mandata violentur, licet non omnia. Scite autem illud, « Addita est : » ut indicet legem non esse præcipue ac primo consilio datam, quemadmodum promissiones ; sed **345** veluti obiter additam ob multas transgressiones, ut aliquot saltem cohiberet.

« Donec veniret semen cui promiserat. » Non tamen ad infinitum usque tempus data est lex, verum tandiu, donec Christus venerit, cui promissum est ut in eo benedicantur gentes. Si igitur ad Christi usque adventum data est, quid ulterius eam producis?

« Ordinata per angelos in manu mediatoris. » Lata est, inquit, lex per intermedios angelos administrata, vel sacerdotes, vel revera angelos. Et enim ad tubas illas et tonitrua ac terriculamenta, angeli administri erant. « In manu mediatoris, » id est, Christi : indicans adeo quod et legem tulerit Christus, ut ita in arbitrio ejus sit eam rursus tollere.

VERS. 20. « Mediator autem unius non est, Deus autem unus est. » Christus itaque duorum mediator est, Dei videlicet ac hominum. Mediatorem autem egit inter utrosque, pacem faciendo, ac bellum dirimendo quod homines cum Deo gesserunt. Ex quo enim sibiipsi univit humanam naturam, ex eo tempore pacem fecit, carnem ob peccata inimicam divinæ naturæ mirandum ad modum commiscens. Quocirca quia mediator et reconciliator ipse est, perspicuum est quod ipse servet, et non lex.

VERS. 21. « Lex ergo adversus promissa Dei? Absit! » Si promissiones benedictionem dabant, lex autem maledictionem introducit, perspicuum est quod si receperimus ipsam tanquam auctoritatem habentem, tollit promissiones Dei benedictionem dantes. Sed absit! Audi autem quæ sequuntur.

« Si enim data esset lex quæ possit vivificare, vere ex lege esset justitia. » Lex, inquit, tunc fortior esset fide, et benediceret et justificaret hominem, si vivificare potuisset ac servare. Jam vero occidit potius, quatenus non potest a peccatis liberare. Quomodo igitur dominabitur in fidem, quæ potest vivi-

A Ἀβραὰμ, ἄκυρός ἐστι καὶ ἐκβέβληται. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον· ματαγενέστερος γὰρ ὢν ὁ νόμος, πῶς ἀκυρώσει τὴν προτέραν διαθήκην; Μὴ σπεῦδε δὲ πᾶν τὸ ὑπόδειγμα εἰς τὸ πρακείμενον ἕλκῦσαι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς εἶπε· « Κατὰ ἄνθρωπον λέγω· » τουτέστιν, Ἀνθρώπινον ὑπόδειγμα παράγω. Ὥστε εἰ μὴ δυνηθῇ πρὸς τὰ θεῖα ἁρμοσθῆναι, οὐδὲν καινόν.

« Τί οὖν; Ὁ νόμος, τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη; » Ἐπειδὴ τὴν πίστιν ἐπῆρε, καὶ πρεσβυτέραν ἔδειξεν, ἀνέκυπτεν ἀντίθεσις· Τίνος οὖν ἕνεκεν ὁ νόμος ἐδόθη, εἰ ἡ πίστις πρεσβυτέρα ἦν, καὶ τὰς εὐλογίας αὕτη ἐδίδου; Φησὶ τοίνυν, ὅτι οὐκ εἰκῇ, ἀλλὰ τῶν παραβάσεων χάριν, ἵνα ἀντὶ χαλινοῦ ᾖ τοῖς Ἰουδαίοις, κωλύων παραβαίνειν τινὰς τῶν ἐντολῶν, εἰ μὴ καὶ πάσας. Καλῶς δὲ τὸ, « Προσετέθη· » ἵνα δείξῃ τὸν νόμον μὴ προηγουμένως τεθέντα, ὥσπερ αἱ ἐπαγγελίαι, ἀλλ' οἷον παρατεθέντα διὰ τὰς πολλὰς παραβάσεις, ἵνα κἂν ὀλίγας κωλύσῃ.

« Ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται. » Ἀλλ' ὅμως οὐκ εἰς ἀπέραντον ἐδόθη ὁ νόμος, ἀλλ' ἄχρις οὗ ἔλθῃ ὁ Χριστὸς, ᾧ ἐπήγγελται τὸ εὐλογεῖσθαι ἐν αὐτῷ τὰ ἔθνη. Εἰ τοίνυν μέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας δέδοται, τί περαιτέρω ἕλκεις αὐτόν;

« Διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου. » Ἐδόθη, φησὶν, ὁ νόμος, διακονηθεὶς διὰ μέσων ἀγγέλων, ἢ τῶν ἱερέων, ἢ ὄντως ἀγγέλων. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὰς σάλπιγγας ἐκείνας, καὶ τὰς βροντὰς, καὶ τὰ B δείγματα, ἄγγελοι διηκόνουν. « Ἐν χειρὶ μεσίτου, » τουτέστι, Χριστοῦ. Δείκνυσι γὰρ ὅτι καὶ τὸν νόμον ὁ Χριστὸς δέδωκεν· ὥστε καὶ τοῦ ἀνελεῖν αὐτὸν αὐτός ἐστι κύριος.

« Ὁ δὲ μεσίτης, ἑνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν. » Ὥστε καὶ ὁ Χριστὸς δύο τινῶν ἐστι μεσίτης, Θεοῦ δηλαδὴ καὶ ἀνθρώπων. Ἐμεσίτευσε γὰρ ἀμφοτέροις, εἰρήνην ποιήσας, καὶ τὸν πόλεμον λύσας, ὃς ἦν τοῖς ἀνθρώποις πρὸς Θεόν. Ἀφ' οὗ γὰρ ἥνωσεν ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἔκτοτε τὴν εἰρήνην ἐποίησε, τῇ θείᾳ φύσει τὴν ἐχθρὰν διὰ τῆς ἁμαρτίας σάρκα παραδόξως ἀνακεράσας. Ὥστε ἐπεὶ μεσίτης καὶ διαλλακτὴς αὐτός ἐστιν, εὔδηλον ὡς αὐτὸς σώζει, καὶ οὐχ ὁ νόμος.

« Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; D Μὴ γένοιτο. » Εἰ αἱ μὲν ἐπαγγελίαι ηὐλόγουν, ὁ δὲ νόμος κατάραν εἰσάγει [77]· πρόδηλον, ὅτι ἐὰν παραδεξώμεθα αὐτὸν, ὡς τὸ κῦρος ἔχοντα [78], λύει τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, τὰς τὴν εὐλογίαν διδούσας. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο. Ἄκουε δὲ καὶ τῶν ἑξῆς.

« Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὄντως ἂν ἐκ τοῦ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη. » Τότε, φησὶν, ὁ νόμος ἐπικρατέστερος ἂν ἦν τῆς πίστεως, καὶ εὐλόγει, καὶ ἐδικαίου τὸν ἄνθρωπον, εἰ ζωοποιῆσαι ἠδύνατο καὶ σῶσαι. Νῦν δὲ μᾶλλον ἀποκτεννύει, καθ' ὃ οὐ δύναται ἁμαρτιῶν ἐλευθερῶσαι. Πῶς οὖν ἐπι-

Variæ lectiones.

[77] ἐπάγει o. [78] ἔχειν o.

κρατήσει τῆς πίστεως τῆς δυναμένης ζωοποιεῖν διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ εὐλογούσης καὶ δικαιούσης;

« Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφὴ τὰ πάντα [79] ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσιν. » Ὁ νόμος, φησὶν, οὐκ ἴσχυεν ἀπαλλάξαι ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο συνήργησε, πρὸς τὸ συγκλεῖσαι τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ ἁμαρτίαν· τουτέστι, δεῖξαι αὐτοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ συνωθῆσαι ἵνα τῆς ἀφέσεως ἐπιθυμήσωσι, καὶ προσδράμωσι τῷ ταύτην δυναμένῳ παρασχεῖν Χριστῷ [80]. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ αἰσθανόμενοι τῶν ἁμαρτημάτων, οὐδὲ τῆς ἀφέσεως ἐπεθύμουν· δέδωκε τὸν νόμον συγκλείοντα αὐτούς· ὅ ἐστι, στενοχωροῦντα καὶ ἔγχοντα τοῖς ἐλέγχοις, καὶ δεικνύντα ἁμαρτωλοὺς, καὶ συνωθοῦντα εἰς τὸ ζητῆσαι τὸν τρόπον, δι' οὗ δυνατὸν συγχωρηθῆναι· ὁ δέ ἐστιν ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, δι' ἧς εὐλογούμεθα καὶ δικαιούμεθα [81].

« Πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν πίστιν τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι. » Ὁ νόμος, φησὶν, πολλὴν ἀσφάλειαν παρεῖχε τοῖς ὑπ' αὐτὸν οὖσι καὶ φρουρουμένοις, τῶν πλειόνων ἀπείργων ἁμαρτημάτων, καὶ οἷόν τι τεῖχος ὤν, καὶ συγκλείων τοὺς ἀνθρώπους καὶ συναγαγὼν [82] εἰς τὴν πίστιν. Πῶς Ἐλέγχων γὰρ τὰς ἁμαρτίας [83], καὶ μὴ δυνάμενος τούτων ἐλευθερῶσαι, ἐξ ἀνάγκης ὑπεδείκνυε τὴν πίστιν δικαιοῦσαν, ἥτις ἦν μὲν καὶ πάλαι κρυπτομένη, ὕστερον δὲ ἀπεκαλύφθη, ὅτε καὶ ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί.

« Ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν. » Ὥσπερ γὰρ ὁ παιδαγωγὸς πάσης κακίας ἀπαλλάττει τὸν νέον, καὶ τὰ μαθήματα παρὰ τοῦ διδασκάλου δέχεσθαι μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς παρασκευάζει· οὕτω καὶ ὁ νόμος ἀρετήν τε σύμμετρον ἐπαίδευε τοὺς ὑπ' αὐτὸν, καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν, ὃς ἐστιν ὁ διδάσκαλος, ἀπῆγε, διὰ τοῦ ἐλέγχειν καὶ ἀποδεικνύναι τὰ ἁμαρτήματα προθυμοτέρους ποιῶν εἰς τὸ ζητῆσαι τὸν τὴν ἄφεσιν διδόντα, καὶ δικαιοῦντα ἐκ πίστεως. Αἰσχυνέσθωσαν οὖν οἱ τὸν νόμον διαβάλλοντες. Οὔτε γὰρ ὁ παιδαγωγὸς ἐναντιοῦται τῷ διδασκάλῳ, οὔτε ὁ νόμος τῇ Καινῇ ἐναντίος.

« Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε, διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἐλθούσης, φησὶ, τῆς πίστεως, τῆς τέλειον ἄνδρα ποιούσης, οὐκ ἂν ἔτι εἴημεν ὑπὸ παιδαγωγὸν οἱ τελειωθέντες δι' αὐτῆς, καὶ τὴν νηπιότητα ὑπερβάντες. Ὅτι γὰρ τέλειοι ἄνδρες ἐσμὲν ἐκ πίστεως, δῆλον ἐξ οὗ καὶ υἱοὶ Θεοῦ ἐσμεν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως· οὕτω γὰρ ἡ σύνταξις. Πάντως δὲ ὁ ἀξιωθεὶς υἱὸς Θεοῦ γενέσθαι, οὐκ ἀτελὴς, οὐδὲ νήπιος. Ὥστε γελοῖον [85] τὸ, ἄνδρας γενομένους, τῷ παιδαγωγῷ νόμῳ ὑποτάσσεσθαι·

ficare per baptisma, et qua benedicit et justificat?

VERS. 22. « Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. » Non potuit, inquit, lex a peccatis liberare, verum ad hoc cooperata est, ut concluderet homines sub peccato : hoc est, ut ostenderet eos peccatores, et compelleret ut remissionem concupiscant, et accederent ad eum qui hanc præstare possit, Christum scilicet. Nam cum Judæi, non sentientes peccata sua, remissionem non desiderarent, dedit legem concludentem eos, id est, coarctantem, constringentemque per increpationes, monstrantemque peccatores, ac compellentem inquirere rationem **346** per quam possint venia donari. Hæc autem ratio est, ipsa in Christum fides, per quam benedicimur et justificamur.

VERS. 23. « Priusquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam quæ revelanda erat, fidem. » Lex, inquit, magnam præbebat securitatem iis qui sub ea erant, ac ab illa custodiebantur, a pluribus peccatis cohibens, ac veluti murus quispiam exsistens, concludens homines, colligensque ad fidem. Qua istuc ratione? Cum enim argueret peccata, nec possit ab his liberare, necessario fidem ostendebat justificantem, quæ quidem olim occultata erat, postea autem revelata est, quando Deus manifestatus est in carne.

VERS. 24. « Itaque lex pædagogus noster fuit in Christum, ut ex fide justificemur. » Ut enim pædagogus ab omni malitia liberat adolescentem, ac ut disciplinas a præceptore suscipiat cum omni cura atque attentione parat : hunc ad modum lex in virtute moderata alumnos suos, adeoque eos qui sub se erant, instituebat, et ad Christum doctorem atque præceptorem abducebat, per reprehensionem et ostensionem peccatorum promptiores faciens et alacriores, ut quærerent eum, qui noxæ condonationem impertiretur, ac ex fide justificaret. Pudeat ergo legis calumniatores. Neque enim pædagogus adversatur præceptori, neque lex repugnat Novo Testamento.

VERS. 25, 26. « At ubi venit fides, jam non sumus sub pædagogo. Omnes enim filii Dei estis per fidem in Christo Jesu. » Cum advenerit, inquit, fides, quæ virum perfectum efficit, non jam amplius esse possimus sub pædagogo, qui per ipsam perfecti sumus, et adolescentiam supergressi. Quod perfecti enim viri sumus ex fide, planum est ex eo quod filii Dei sumus per fidem in Christum, nam hæc est constructio. Omnino autem is qui eo honore est dignatus, ut Filius Dei fiat, non est imperfectus, neque infans. Quocirca ridiculum fuerit, eos qui in viros creverint,

Variæ lectiones.

[79] τοὺς πάντας O. [80] Θεῷ O. [81] δικαιούμενοι O. [82] συνωθῶν O. [83] ἐλέγχων δὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας, μὴ δυνάμενος δὲ τούτους τῶν ἁμαρτιῶν ἐλευθερῶσαι O. [84] πρὸς τὸν διδάσκαλον, ὃς ἐστιν ὁ Χριστὸς m. [85] τέλειον O.

pædagogo legi subjici. Perinde enim esset ac si cum dies illuxerit, non solem quis videre velit, sed lucernam. Observa autem qui supra ostenderit fidem filios Abrahami facere, nunc autem filios Dei. Adeo magna potest.

VERS. 27. « Quicunque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis. » Quomodo filii Dei sumus confirmando ostendit, per baptisma nempe. Non dixit autem, Quotquot baptizati estis, filii Dei facti estis, quemadmodum consecutio postulabat; sed quod multo magis est tremendum, « Christum induistis. » Si enim Christum Filium Dei induimus, **347** ipsique assimilati sumus : ad unam cum eo cognationem, unamque ideam perducti sumus, gratia facti quod ille est natura.

VERS. 28. « Non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est masculus et femina. Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu. » Unusquisque baptizatorum, inquit, naturales quidem proprietates abjecit, unam autem figuram et formam omnes assumpserunt, non angeli, sed ipsius Domini, in seipsis ostendentes Christum. Proinde unus sumus omnes in Christo Jusu : hoc est, quatenus unam Christi formam impositam nobis habemus : vel quatenus etiam unum corpus sumus, unum caput Christum habemus.

VERS. 29. « Si autem vos Christi, ergo semen Abrahami estis, ac secundum promissionem hæredes. » Quia antea dixerat, semen Abrahami, in quo benedicuntur gentes, Christus est, cui nimirum datæ sunt promissiones, ac demonstravit eos etiam Christi formam habere : nunc concludit, Ergo et vos semen estis Abrahami, ac denique promissæ benedictionis hæredes. Quomodo ergo legi animum appellitis, cum sitis benedicti, propterea quod Christum indueritis, assimilatique sitis ipsi, indeque facti semen Abrahami?

CAPUT IV.

VERS. 1,2. « Dico autem : Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium : sed sub tutoribus et actoribus est usque ad præstitutum tempus a patre. » Hoc est, pater statuit eum nihil debere administrare, donec ad legitimam ætatem pervenerit, atque obtemperare debet.

VERS. 3. « Ita et nos, cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus in servitutem adacti. » Parvuli, non ætate, sed Dei cognitione. Elementa vero mundi, novilunia ac Sabbata dicit : hi namque dies a cursu solis lunæque fiunt. Itaque qui nos jam sub legem agunt, eamque docent, infantes faciunt elementisque mundi subdunt, cum tamen simus viri perfecti et filii Dei, patresque familiæ et domini. Discimus præterea, quod Deus quidem filiorum adoptionem, quæ est ipsa hæreditas, a principio dare voluerit, sed infantia nostra, quomi-

A ὥσπερ καὶ τὸ, ἡμέρας φανείσης μὴ τὸν ἥλιον ὁρᾷν, ἀλλὰ τὸν λύχνον. Ὅρα δὲ, πῶς ἀνωτέρω μὲν ἔδειξε τὴν πίστιν υἱοὺς ποιοῦσαν Ἀβραάμ, νῦν δὲ υἱοὺς Θεοῦ· οὕτω μεγάλα δύναται.

« Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. » Κατασκευάζει πῶς υἱοὶ ἐσμεν Θεοῦ, καί φησιν, ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος. Οὐκ εἶπε δέ, ὅτι Ὅσοι ἐβαπτίσθητε, υἱοὶ Θεοῦ γεγόνατε, ὅπερ καὶ ἡ ἀκολουθία ἀπῄτει· ἀλλὰ τὸ πολὺ φρικωδέστερον, ὅτι « Χριστὸν ἐνεδύσασθε. » Εἰ γὰρ Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐνδεδύμεθα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐφωμοιώθημεν (*f.* ἀφ)· εἰς μίαν συγγένειαν καὶ μίαν ἰδέαν ἤχθημεν, χάριτι γεγονότες ὅπερ ἐκεῖνός ἐστι φύσει.

« Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδὲ Ἕλλην· οὐκ ἔνι δοῦλος, B οὐδὲ ἐλεύθερος· οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς ἐστε εἷς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἕκαστος, φησί, τῶν βαπτιζομένων ἀπεβάλετο μὲν τὰ φυσικὰ ἰδιώματα[86]· ἕνα δὲ τύπον καὶ μίαν μορφὴν πάντες ἐνέλαβον, οὐκ ἀγγέλου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Δεσπότου, ἐν ἑαυτοῖς δεικνύντες τὸν Χριστόν. Ὥστε καὶ εἷς ἐσμεν πάντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· τουτέστι, καθὸ μίαν μορφὴν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐπικειμένην ἔχομεν· ἢ καὶ καθὸ ἓν σῶμά ἐσμεν, μίαν κεφαλὴν ἔχομεν[87] τὸν Χριστόν.

« Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ, ἄρα τοῦ Ἀβραὰμ σπέρμα ἐστέ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι. » Ἐπειδὴ ἔμπροσθεν εἶπεν, ὅτι σπέρμα τοῦ Ἀβραὰμ, ἐν ᾧ εὐλογοῦνται τὰ ἔθνη, ὁ Χριστός ἐστιν, ᾧ δὴ καὶ ἐδόθησαν αἱ ἐπαγγελίαι· ἀπέδειξε δὲ ὅτι Καὶ ὑμεῖς τὴν C μορφὴν τοῦ Χριστοῦ ἔχετε· συμπεραίνει νῦν, ἐκ Ἄρα καὶ ὑμεῖς σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ ἐστε, καὶ λοιπὸν καὶ κληρονόμοι τῆς ἐπηγγελμένης εὐλογίας. Πῶς οὖν τῷ νόμῳ προσέχετε οἱ εὐλογηθέντες διὰ τὸ Χριστὸν ἐνδύσασθαι καὶ ὁμοιωθῆναι αὐτῷ, καὶ ἐντεῦθεν γενέσθαι σπέρμα Ἀβραάμ;

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Λέγω δέ· Ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐ διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὤν, ἀλλ' ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους, ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός. » Τουτέστιν, ὥρισεν αὐτὸν ὁ πατὴρ μηδὲν διοικεῖν, ἄχρι τῆς νομίμου ἡλικίας, καὶ δεῖ στέργειν.

D

« Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι. » Νήπιοι, οὐ τῇ ἡλικίᾳ, ἀλλὰ τῇ περὶ Θεοῦ γνώσει. Στοιχεῖα δὲ τοῦ κόσμου, τὰς νουμηνίας καὶ τὰ Σάββατα λέγει· αὗται γὰρ αἱ ἡμέραι ἀπὸ δρόμου σελήνης καὶ ἡλίου ἡμῖν γίνονται. Ὥστε καὶ οἱ νῦν ἡμᾶς ὑπὸ τὸν νόμον ἄγοντες νηπίους ποιοῦσι, καὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καίτοι ἄνδρας γενομένους καὶ τελείους, καὶ υἱοὺς Θεοῦ, καὶ οἰκοδεσπότας, καὶ κυρίους. Μανθάνομεν δὲ, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς τὴν υἱοθεσίαν (αὕτη γὰρ ἡ κληρονομία) ἐξ ἀρχῆς ἠβούλετο δοῦναι, ἀλλ' ἡ νηπιό-

Variæ lectiones.

[86] τὴν φυσικὴν ἰδιότητα O. [87] ἔχοντες αὐτὸν O.

της ἡμῶν ἐκώλυε[88]. Βουλόμενος δὲ πάνυ καθελεῖν τὸν νόμον, οὐκ εἶπεν, ὅτι Ταῖς ἡμέραις ἦμεν δεδουλωμένοι, ἀλλ', « Ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, » ἵνα ἐντρέψῃ μᾶλλον τοὺς [89] καὶ ἔτι τῷ νόμῳ πείθοντας προσέχειν. Μὴ ταραχθῇς δὲ εἰ γε ἐκ τοῦ ἀκολούθου ἐπίτροποι καὶ οἰκονόμοι νοοῦνται τὰ στοιχεῖα. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸν νόμον ὀφείλεις[90] ἐπίτροπον νοεῖν, ὥσπερ καὶ παιδαγωγὸν, οὐχὶ ταῦτα· ἔπειτα τὰς νουμηνίας, καὶ τὰ Σάββατα, στοιχεῖα εἶπεν. Ἄλλως τε, καὶ διὰ τὸ ἐκ περιουσίας ἀποστῆσαι τοῦ νόμου, καὶ ἐντρέψαι αὐτοὺς, τοῦτο οὕτως εἶπεν, ὥσπερ καὶ προῶν ἔτι μᾶλλον δείξει. Τινὲς δὲ στοιχεῖα, τὸν στοιχειώδη καὶ εἰσαγωγικὸν νόμον ἐνόησαν.

« Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα, τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν. » Τέως μὲν οὖν νήπιοι ὄντες ὑπὸ νουμηνίας ἦμεν καὶ Σάββατα· ὅτε δὲ ἦλθεν ὁ ὡρισμένος καιρὸς τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅτε πᾶν εἶδος κακίας [91] διεξελθοῦσα ἡ φύσις ἡ ἀνθρωπίνη ἐδεῖτο θεραπείας, « ἐξαπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ὁ Θεὸς » (τουτέστιν, ἠὐδόκησεν ἐλθεῖν) « γενόμενον, » οὐκ εἶπε διὰ γυναικὸς, ἵνα μὴ πάροδον εὕρωσιν οἱ λέγοντες, ὡς διὰ σωλῆνος τῆς Παρθένου διελθεῖν τὸν Κύριον κατὰ φαντασίαν πάντως· ἀλλ', « Ἐκ γυναικός· » τουτέστιν, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς σῶμα λαβόντα, καὶ καρπὸν ὄντα τῆς κοιλίας αὐτῆς. Ἐγένετο δὲ ὑπὸ νόμον, περιτμηθεὶς καὶ τελέσας πάντα, ἵν' ἐκτὸς τῆς κατάρας γενόμενος, ἡμᾶς ἐξαγοράσῃ. Δύο δὲ κατορθώματά φησι τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ· τό τε ἐξαγοράσαι ἡμᾶς ἐκ τῆς τοῦ νόμου κατάρας, καὶ τὸ ἀποδοῦναι τὴν υἱοθεσίαν. « Ἀπολάβωμεν » δὲ, εἶπε, δεικνὺς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἐπαγγελίας ὀφειλομένην ταύτην ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ ἐδίδοτο διὰ τὴν νηπιότητα. Καὶ γὰρ καὶ ἡ ἐπαγγελθεῖσα τῷ Ἀβραὰμ κληρονομία, ἡ υἱοθεσία ἦν. Ὁ γὰρ υἱὸς κληρονομεῖ.

« Ὅτι δέ ἐστε υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, κράζον· Ἀββὰ ὁ Πατήρ. Ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱὸς, καὶ κληρονόμος· κληρονόμος μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμος δὲ Χριστοῦ. » Πόθεν, φησὶ, δῆλον ὅτι υἱοθεσίας ἠξιώθημεν; Ἀπέδειξε μὲν αὐτὸ καὶ πρότερον, ὅτε ἔδειξεν ἡμᾶς Χριστὸν ἐνδεδυμένους, ὅς ἐστιν Υἱός· δείκνυσι δὲ καὶ νῦν, ἐκ τοῦ τὸ Πνεῦμα ἡμᾶς λαβεῖν, ὃ παρασκευάζει ἡμᾶς Πατέρα καλεῖν τὸν Θεὸν, τῶν καρδιῶν ἡμῶν ἁπτόμενον ἐνθέως καὶ καινοπρεπῶς. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ υἱοθεσίας ἠξιώθημεν. Ὥστε ἐπεὶ υἱοί ἐσμεν καὶ κληρονόμοι οὐ τῶν τυχόντων πραγμάτων, ἀλλὰ τῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ συμμεριστὴ τοῦ Μονογενοῦς, τί πάλιν [92] δοῦλοι γινόμεθα, καὶ ἀθετοῦμεν τὴν υἱοθετήσασαν ἡμᾶς πίστιν, τῷ νόμῳ προσέχοντες;

« Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεὸν, ἐδουλεύσατε

nus hoc fieret, obstitit. Volens autem prorsus tollere legem, non dixit, Diebus, sed, « Elementis mundi eramus in servitutem adacti : » quo magis pudefaciat eos qui legi incumbendum suadent. Ne turberis autem, si ex consequenti tutores et curatores elementa intelligantur. Primum enim legem debes accipere tutorem, perinde ac pædagogum, non ista. Deinde neomenias et Sabbata elementa **348** dixit. Præterea, ut abunde eos a lege deficere faciat atque pudefaciat, hoc ita dixit, quemadmodum in progressu deinceps uberius indicabit. Nonnulli per elementa elementalem et introductoriam legem intellexerunt.

Vers. 4,5. « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. » Quandiu, inquit, infantes eramus, subjecti fuimus neomeniis et Sabbatis : at simulatque advenit præstitutum tempus incarnationis Christi, cum omne scelerum genus pergressa humana natura opus haberet curatione, « misit Deus Filium suum » (hoc est, placuit ei ut veniret), « Factum » non dixit, per mulierem, ne aditum inveniant qui asserunt Dominum per virginem ceu canalem transiisse inani prorsus apparentia, sed, « Ex muliere, » hoc est, a substantia virginis corpus accipientem, et fructus uteri ipsius exsistentem. Factus autem fuit sub lege, cum circumcisus erat, omniaque legis perfecit, ut ab exsecratione exemptus, ab exsecratione nos redimeret. Duo autem Christi incarnationis officia nobis exponit : alterum, ut nos redimeret ab exsecratione legis : alterum, ut subministraret nobis adoptionem filiorum. Reciperemus autem, dixit, indicans quod jam antea ex promissione ad nos pertinuerit, etiamsi ob infantiam nostram nobis non fuerit data. Nam et hæreditas Abrahamo promissa, adoptio erat. Filius enim hæreditatem adit.

Vers. 6,7. « Quoniam autem estis filii, emisit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba Pater. Itaque jam non es servus, sed filius : si autem Filius, et hæres, hæres quidem Dei, cohæres autem Christi. » Unde, inquit, planum est quod filiorum adoptione donati sumus? Patefecit istud antehac, quando indicavit nos Christum induisse, qui est Filius. Ostendit autem etiamnum, ex eo quod Spiritum nos acceperimus, qui instituit nos ut Patrem vocemus Deum, novo quodam modo et divino corda nostra commovendo : quod certe non fieret, ni filiorum adoptio nobis data esset. Quocirca cum filii simus et hæredes, non vulgarium certe rerum, cæterum bonorum divinorum, et Unigenito cohæredes, cur rursus servi efficimur, fidemque quæ nos in filios adoptavit, legi attendendo rejicimus?

Vers. 8. « Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis

Variæ lectiones.

[88] ἐνεπόδιζε o. [89] αὐτοὺς m. [90] ὀφείλομεν o. [91] πλάνης o. [92] τοίνυν o.

qui natura non sunt dii serviebatis. » Hic ad eos qui ex gentibus crediderant, sermonem convertit, commonstrans idololatriam esse dierum observationem, quodque hodie plus peccant, quam olim. Quondam enim, inquit, ignorabatis Deum, **349** ceu tenebris septi atque seducti, ac propterea serviebatis soli et lunæ quæ non natura sunt dii. Jam vero si post veritatis agnitionem dies observetis, nihil aliud quam elementis servitis; quæ pejor est impietas.

A τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς. » Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας ἐκτείνεται δεικνὺς ὅτι καὶ εἰδωλολατρεία ἐστὶν ἡ τῶν ἡμερῶν παρατήρησις, καὶ μεῖζον ἢ πάλαι ἁμαρτάνουσι. Πάλαι μέν, φησίν, οὐκ ἤδειτε τὸν Θεὸν, ἅτε ἐσκοτισμένοι καὶ πεπλανημένοι· καὶ διὰ τοῦτο ἐδουλεύετε ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, ἅτινα οὐ φύσει εἰσὶ θεοί· νῦν δὲ μετὰ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ἐὰν ἡμέρας παρατηρῆσθε, οὐδὲν ἄλλο ἢ στοιχείοις λατρεύετε, καὶ χεῖρον τὸ ἀσέβημα.

Verbs. 6. « Nunc autem cum cognoveritis Deum, imo cogniti sitis a Deo, quomodo convertimini rursus ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis? » Nunc autem, inquit, cognovisti Deum, imo potius non vos proprio labore invenistis et agnovistis Deum (neque enim quæsivistis omnino), sed ipse vos in profundis tenebris agentes inquisivit et assumpsit. » Cognitos, » enim pro, Assumptos a Deo, dixit. Quomodo igitur revertimini rursus ad egena et imbecillia elementa? hoc est, quæ nullum robur habent ad proposita nobis bona, et quæ vos spiritualiter juvare nequeunt? Simul autem tanquam intellectu et sensu, adeoque vita orbata essent, egena hæc vocat et infirma, etiamsi hoc Græcis displiceat. Pseudapostoli itaque, tanquam legis vindices, dierum observationes introduxerunt. Ipse autem sapientissime idololatriam rem ipsam vocat, quam et ipsa lex prohibet. Quare qui ista docent, legi etiam adversantur.

« Νῦν δὲ γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; » Νῦν δὲ, φησὶν, ἔγνωτε Θεὸν, μᾶλλον δὲ οὐχ ὑμεῖς τὸν Θεὸν οἰκείῳ πόνῳ εὕρετε καὶ ἐπέγνωτε (οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ἐζητήσατε ὅλως), ἀλλ' αὐτὸς ὑμᾶς ἐν σκότῳ βαθεῖ διάγοντας ἐζήτησε καὶ Προσελάβετο. Τὸ γὰρ, « Γνωσθέντες, » ἀντὶ τοῦ, Προσληφθέντες ὑπὸ Θεοῦ. Πῶς οὖν ἐπιστρέφετε[93] πάλιν ἐπὶ τὰ πτωχὰ καὶ ἀσθενῆ στοιχεῖα; Τουτέστι, τὰ μηδεμίαν δύναμιν ἔχοντα πρὸς [94] τὰ προκείμενα ἀγαθὰ, μηδὲ ἰσχύοντα πνευματικῶς ὠφελῆσαι; Ἅμα δὲ καὶ ὡς ἐστερημένα νοῦ, καὶ αἰσθήσεως, καὶ ζωῆς, πτωχὰ ταῦτα καλεῖ καὶ ἀσθενῆ, κἂν Ἕλληνες ἀπαρέσκωνται. Οἱ μὲν οὖν ψευδαπόστολοι, ὡς τοῦ νόμου ἐκδικηταὶ, τὰς τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεις εἰσῆγον· αὐτὸς δὲ σοφώτατα εἰδωλολατρείαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ νόμος ἀπαγορεύει. Ὥστε καὶ τῷ νόμῳ ἐναντίοι οἱ ταῦτα διδάσκοντες.

Verbs. 10. « Dies observatis, et menses, et tempora, et annos. » Ex his planum est, quod non solum circumcisionem prædicabant pseudapostoli, verum etiam ferias et novilunia.

« Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτούς. » Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι οὐ μόνον περιτομὴν ἐκήρυττον οἱ ψευδαπόστολοι, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑορτὰς, καὶ τὰς νουμηνίας.

Verbs. 11. « Metuo ne quo modo frustra laboraverim erga vos. » Vide misericordiam ejus : illi concutiuntur, et Paulus terretur. Quod ait, « Ne quo modo, » indicat eos adhuc superesse, nec dum prorsus naufragium passos. Facit autem eis spem, si modo velint vigiles et sobrii esse, non frustra se erga eos laborasse : perinde quasi dicat eis, Mementote meorum erga vos sudorum, neque vanos facite labores meos.

« Φοβοῦμαι μήπως εἰκῇ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς. » Ὅρα σπλάγχνα· ἐκεῖνοι σαλεύονται, καὶ Παῦλος φοβεῖται. Τὸ δὲ, « Μήπως, » δηλοῖ ἔτι αὐτοὺς περιόντας, καὶ μήπω τέλεον ναυαγήσαντας· καὶ δίδωσιν αὐτοῖς ἐλπίδα, ὅτι εἰ θελήσαιεν ἀνανῆψαι, οὐκ εἰκῇ ὁ εἰς αὐτοὺς γεγένηται πόνος[95]· ὡσανεὶ οὖν λέγει αὐτοῖς· Μνήσθητε τῶν ἐμῶν εἰς ὑμᾶς ἱδρώτων, καὶ μὴ ματαιώσατέ μου τοὺς πόνους.

Verbs. 12. « Estote sicut ego, quia et ego sicut vos. » Ad eos qui ex Judæis crediderant, hæc dicit : nempe, Imitamini me. Nam et ego apprime lege accendebar, non secus ac vos : attamen relicta illa, pro Christo nunc et fide dimico. Tales et vos estote. Pulchre autem hoc posteriore loco posuit : homines enim potius similibus et ejusdem generis exemplis trahuntur, quam rationibus.

« Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς. » Πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ταῦτά φησιν, ὅτι Μιμήσασθέ με. Καὶ γὰρ ἐγὼ σφόδρα τοῦ νόμου περιεκαιόμην, ὡς ὑμεῖς· ἀλλ' ἀφῆκα τοῦτον, καὶ νῦν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς πίστεως ὑπερμαχῶ· τοιοῦτοι καὶ ὑμεῖς γίνεσθε. Καλῶς δὲ τοῦτο ὕστερον τέθεικεν. Οἱ γὰρ ἄνθρωποι μᾶλλον ἀπὸ τῶν ὁμογενῶν ὑποδειγμάτων ἕλκονται, ἢ ἀπὸ τῶν λογισμῶν.

« Fratres, obsecro vos, nihil me læsistis. » Quia aspere eos objurgarat, rursum lenire cupit. Neque enim vehemens nimium objurgatio prodest, neque nimia indulgentia et lenitas : propterea fratres eos nominat, gratiæ baptismatis mentionem pariter faciens, ex qua omnes fratres veluti ex uno Patre

« Ἀδελφοὶ, δέομαι ὑμῶν, οὐδέν με ἠδικήσατε. » Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν καθήψατο, βούλεται πάλιν μαλάξαι. Οὔτε γὰρ ἡ σφοδρὰ ἐπίπληξις λυσιτελὴς, οὔτ' ἡ παντελὴς ἄνεσις. Διὸ καὶ ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖ, ἅμα καὶ τῆς χάριτος ὑπομιμνήσκων τοῦ βαπτίσματος, ἐξ ἧς πάντες ἀδελφοὶ, ὡς ἐξ ἑνὸς Πατρὸς

Variæ lectiones.

[93] ἐπιστρέφεσθε O. [94] εἰς O. [95] κόπος O.

τοῦ Θεοῦ, γεγόναμεν. Ἀπολογεῖται δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν ῥηθέντων, ὅτι οὐ κατὰ ἀπέχθειαν ἐλέχθησαν. Οὐδὲν γάρ με ἠδικήσατε, ἵνα καὶ ἐχθρωδῶς ὑμῖν προσφέρωμαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ μυρία τιμῆς καὶ χάριτος ἔργα ἐπεδείξασθέ μοι. Πῶς οὖν κατὰ ἀπέχθειαν εἶπον ἂν ταῦτα; Ἀλλὰ δηλαδὴ κηδόμενος ὑμῶν, καὶ ἀντιχαρίζεσθαι μᾶλλον θέλων.

« Οἴδατε δέ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον· καὶ τὸν πειρασμὸν τὸν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ διεπτύσατε. » Οἴδατε, φησὶν, ὅτι μετὰ ἀσθενείας σαρκικῆς, τουτέστι, μετὰ διωγμῶν καὶ κινδύνων εὐηγγελισάμην ὑμῖν, καὶ οὐδ' οὕτως ἀπεστράφητέ μου [96]· οὐδὲ ὁ πειρασμός μου οὗτος, τουτέστιν, οἱ διωγμοὶ, καὶ αἱ μάστιγες, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐσκανδάλισεν ὑμᾶς, καὶ ἐποίησεν ἐξουθενῆσαί με καὶ διαπτύσαι. Ἅμα δὲ καὶ ἐντρέπει αὐτοὺς λεληθότως, δεικνὺς ὅσα ἔπαθε παρὰ τῶν ἐναντιουμένων δι' αὐτούς.

« Ἀλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν. » Οὕτω, φησὶ, μὲ ἐτιμήσατε, ὡς κρείττονα ἢ κατὰ ἄνθρωπον. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον, τότε μὲν διωκόμενον καὶ ἐλαυνόμενον δέχεσθαί με ὡς ἄγγελον καὶ ὡς Χριστὸν, καὶ μὴ σκανδαλίζεσθαι· νῦν δὲ τὰ δέοντα συμβουλεύοντα, ὡς ἐχθρὸν λογίζεσθαι, καὶ μὴ παραδέχεσθαι;

« Τίς οὖν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; » Διαπορεῖ καὶ ἐκπλήττεται, καί φησι· Τίς γέγονεν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; τουτέστι, Ποῦ ἀπῆλθεν ἐκεῖνα πάντα ἐφ' οἷς ἐμακαρίζεσθε παρὰ πάντων, ὡς φιλοδιδάσκαλοι; Τίς οὖν ἐστι νῦν; Εἰς τί μετεβλήθη ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν ἐκεῖνος; Νῦν γὰρ οὐχ ὁρῶ τοῦτον, ὡς ὑμῶν ἐναντίως περὶ ἐμὲ διατεθέντων.

« Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν, ὅτι εἰ δυνατὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι. » Καὶ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν τιμιώτερόν με ἐτίθεσθε πάλαι διὰ τὸ κήρυγμα· τί οὖν γέγονεν ὅτι καὶ ὡς ἐχθρόν με νῦν ὑποπτεύετε; Ἄτοπον γὰρ τὸν οὕτω παρ' ὑμῶν τιμηθέντα, ἐχθρᾷ γνώμῃ ταῦτα λέγειν ὑμῖν.

« Ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν; » Ἄλλην, φησὶν, οὐκ οἶδα ἔχθρας αἰτίαν, ἢ ὅτι τὰ ἀληθῆ ὑμῖν εἶπον, καὶ ἤλεγξα διαφθειρομένους περὶ τὰ δόγματα. Διὰ τοῦτο δὲ μᾶλλον ἔδει πλεῖόν με ἀγαπηθῆναι παρ' ὑμῶν, ὡς κηδεμόνος ἔργον ποιήσαντα.

« Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλ' ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε. » Ζῆλος μέν ἐστιν ἀγαθὸς, ὅταν τις ἀρετὴν μιμῆταί τινος· ζῆλος δὲ οὐ καλὸς, ὅταν τις σπεύδῃ ἐκβαλεῖν τῆς ἀρετῆς τὸν κατορθοῦντα. Οὗτοι τοίνυν σπουδάζουσιν ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς, τουτέστιν, ἐκβαλεῖν τῆς τελειοτάτης [97] ἐν Χριστῷ καταστάσεως καὶ γνώσεως, εἰς δὲ τὴν ἐν τῷ νόμῳ ἀτελεστέραν ἐμβαλεῖν, ἵνα αὐτοὺς τιμᾶτε ὡς διδασκάλους, καὶ ζηλοῦτε καὶ μιμῆσθε, ὡς μαθηταί.

Deo, facti sumus. Excusat autem ea quæ **350** dixit, quod non sint prolata ex odio. Nihil enim injuriæ mihi intulistis, ut hostiliter erga vos commovear, sed innumera potius honoris et dilectionis opera mihi exhibuistis. Quomodo enim ex odio ista dicerem? Sed curam potius vestri gerens, ac gratificari vobis contendens.

Vers. 13, 14. « Scitis autem quod per infirmitatem carnis evangelizavi vobis prius; ac tentationem quæ erat in carne mea non sprevistis, neque respuistis. » Novistis, inquit, quod cum imbecillitate carnali, hoc est, cum persecutionibus et periculis vobis prædicavi; neque sic tamen aversati estis me. Neque ista tentatio mea, id est, persecutiones et verbera et hujusmodi, offenderunt vos, compleruntque vos contemnere me atque respuere. Simul autem latenter pudefacit eos, ostendens quanta sit passus ab adversariis eorum nomine.

« Sed sicut angelum Dei suscepistis me, tanquam Christum Jesum. » Adeo, inquit, honorastis me, quasi major essem homine. Quomodo igitur non absurdum est, tum quidem cum persecutionem paterer et agitarer, me a vobis suscipi tanquam angelum et veluti Christum, et vos non offendi : jam vero cum consulam vobis quæ honesta sunt, veluti hostem judicari me a vobis, et minime suscipi? »

Vers. 15. « Ubi est ergo beatitudo vestra? » Ambigit et admiratur et ait: Quæ est beatitudo vestra? hoc est, Quonam abierunt illa omnia propter quæ felices prædicabamini ab omnibus, ceu doctoris vestri amantes? Ubi nunc est? In quid commutata est beatitudo illa vestra? Nunc enim istam non video, vobis nimirum contrario modo in me affectis,

« Testimonium enim perhibeo vobis, quod, si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi. » Olim propter verbi prædicationem, chariorem me oculis vestris habuistis. Quid igitur contigit quod hostis instar me nunc suspicemini? Absurdum enim est, ut is qui tanto a vobis honore sit affectus, inimica hæc vobis mente dicat.

Vers. 16. « Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis? » Aliam, inquit, non video inimicitiæ causam, quam quod veritatem vobis dixerim, reprehenderimque vos ceu in opinionibus vestris corruptos. Atqui par erat, ut eo nomine majori me amore prosequeremini, eo quod curatoris officio functus sim.

Vers. 17. « Æmulantur autem vos non bene, sed excludere vos volunt, ut ipsos æmulemini. » Æmulatio bona est, quando virtutem cujuspiam aliquis imitetur; at vero æmulatio non bona est, cum quis eum qui bene se gesserit, a virtute ejicere studet. Isti igitur nituntur vos excludere, hoc est, ejicere a perfectissima in **351** Christo constitutione et cognitione, ac ad imperfectiorem quæ est in lege injicere, ut ipsos (ceu præceptores revereamini,

Variæ lectiones.

[96] μου O. [97] τελειοτέρας O.

eosque æmulemini ac imitemini tanquam discipuli. Ego autem e contra volebam, ut ipsis et quibusvis instructores essetis ad perfectiora; id quod factum est cum apud vos agerem. Innuit autem ista in sequentibus.

A Ἐγὼ δὲ τοὐναντίον ἠβουλόμην ὑμᾶς αὐτοῖς καὶ πᾶσι καθηγητὰς εἶναι πρὸς τὰ τελειώτερα. Ὃ δὴ καὶ ἐγίνετο, ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμην. Αἰνίττεται δὲ ταῦτα ἑξῆς.

Vers. 18. « Bonum est autem æmulari in bono semper, et non solum cum præsens sum apud vos. » Viden' hoc indicare eum, quod digni erant imitatione apud omnes ob perfectionem, quando apud ipsos præsto fuerit Apostolus? Quin et hoc significat, quod absentia ipsius horum malorum causa fuerit. Beatam ergo rem esse dicit, cum discipuli, non modo præsente præceptore, verum etiam absente, in quod decet, sapiant.

« Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε. καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναί με πρὸς ὑμᾶς. » Ὁρᾷς ὅτι τοῦτο αἰνίττεται, ὡς [98] ἄρα ζηλωτοὶ ἦσαν πᾶσιν ἐπὶ τῇ τελειότητι, ὅτε παρῆν ὁ Ἀπόστολος; Καὶ τοῦτο δὲ αἰνίττεται, ὅτι ἡ ἀπουσία αὐτοῦ ταῦτα εἰργάσατο. Μακάριον οὖν, φησίν, ὅταν μὴ μόνον παρόντος τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ ἀπόντος, οἱ μαθηταὶ τὸ δέον φρονῶσι.

Vers. 19. « Filioli mei, quos iterum parturio, tantisper dum formetur Christus in vobis. » Matrem pro filiis suis trepidantem imitatur. Corrupistis, inquit, formam Christi, quam habebatis in vobis ipsis ex baptismate, estque vobis opus alia regeneratione reformationeque, ut rursus forma Christi in vobis sit, ut ex ipso figuremini. Iterum enim vos parturio, per institutionem iterum regenero; non enim despero. Propterea et vos filiolos appello, ne vos despondeatis animum. Istuc etiam adversum Novatianos est. Galatas enim Paulus rursus parturit et reformat; illi autem non recipiunt ex pœnitentia correctionem.

« Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Μητέρα μιμεῖται περιπέμουσαν τοῖς παιδίοις. Διεφθείρατε, φησὶ, τὴν μορφὴν τοῦ Χριστοῦ, ἣν εἴχετε ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, καὶ δέεσθε πάλιν ἑτέρας ἀναγεννήσεως καὶ ἀναπλάσεως, ἵνα πάλιν ἐν ὑμῖν ἡ μορφὴ τοῦ Χριστοῦ γένηται, ὥστε ἐξ αὐτοῦ χαρακτηρίζεσθαι ὑμᾶς. Πάλιν γὰρ ὑμᾶς ὠδίνω, διὰ τῆς διδασκαλίας πάλιν ἀναγεννῶ. Οὐ γὰρ ἀπογινώσκω. Διὰ τοῦτο καὶ τεκνία καλῶ, ἵνα μὴ ὑμεῖς ἀπογνῶτε. Καὶ τοῦτο δὲ κατὰ Ναυατιανῶν· τοὺς γὰρ Γαλάτας Παῦλος μὲν πάλιν ὠδίνει καὶ ἀναμορφοῖ· ἐκεῖνοι δὲ οὐ παραδέχονται τὴν ἐκ μετανοίας διόρθωσιν.

Vers. 20. « Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis. » Non contentus sum litteris, inquit, sed vellem etiam adesse, permutareque vocem meam, hoc est, ad luctus atque ploratus hanc vertere. Nam ambigo quid dicam de vobis, quomodo vos qui adeo exaltati eratis, ut discrimina subiretis propter fidem, ac per fidem signa ederetis, nunc ad legalem vilitatem abstrahamini. Hanc igitur ob causam vellem præsens apud vos plangere. Quando enim perplexi sumus, ad lacrymas deferri solemus.

« Ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν. » Οὐκ ἀρκοῦμαι τοῖς γράμμασιν, ἀλλ' ἤθελον καὶ παρεῖναι καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, τουτέστιν, εἰς ὀλοφυρμοὺς καὶ θρήνους τρέψαι ταύτην. Καὶ γὰρ ἀπορῶ τί εἴπω περὶ ὑμῶν, πῶς οἱ οὕτως ὑψωθέντες ὥστε καὶ κινδυνεῦσαι ὑπὲρ τῆς πίστεως, καὶ σημεῖα τελέσαι διὰ τῆς πίστεως, νῦν εἰς τὴν νομικὴν [99] εὐτέλειαν περισύρεσθε. Διὰ τοῦτο οὖν ἤθελον παρὼν ὑμῖν ὀλοφύρεσθαι. Ὅταν γὰρ ἀμηχανήσωμεν, εἰώθαμεν εἰς δάκρυα καταφέρεσθαι.

Vers. 21. « Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non auditis? » Postquam abunde eos emolliit et attraxit, rursus ad certamina descendit, ostendens quod ipsa lex non vult seipsam custodiri: Respondete, inquiens, mihi. Pulchre autem dixit, « Qui vultis. » Non enim id quod ab illis agebatur rerum consequentia postulabat, sed ipsorum importuna contentio efficiebat. Legem autem appellat Geneseos librum. Est enim illi in more, totum Vetus Testamentum legem appellare.

« Λέγετέ μοι, οἱ ὑπὸ νόμου θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; » Ἐπειδὴ ἱκανῶς αὐτοὺς ἐμάλαξε καὶ ἐπεσπάσατο, πάλιν εἰς ἀγῶνας ἐμβαίνει, δεικνὺς ὅτι αὐτὸς ὁ νόμος οὐ βούλεται ἑαυτὸν φυλάττεσθαι· καί φησιν· Ἀποκρίθητέ μοι. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Θέλοντες. » Οὐ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν ἀκαίρου φιλονεικίας ἦν τὸ πρᾶγμα. Νόμον δὲ λέγει τὸ τῆς γενέσεως βιβλίον· ἔθος γὰρ αὐτῷ πᾶσαν τὴν Παλαιὰν νόμον καλεῖν.

Vers. 22. « Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, et **352** unum ex libera. » Supra dixit, « Filii estis Abrahami » Quoniam vero non ejusdem fuerunt dignitatis filii patriarchæ, sed alter quidem ex serva, alter vero ex libera; ostendit quod Non solum filii, verum etiam tales estis, qualis est liber et ingenuus: adeo vos fines ingenuos reddidit.

« Γέγραπται γὰρ, ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς εἶχεν· ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας. » Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι « Υἱοί ἐστε Ἀβραάμ. » Ἐπεὶ δὲ οὐ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς δούλης, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας· δείκνυσι νῦν, ὅτι Οὐ μόνον υἱοί, ἀλλὰ καὶ τοιοῦτοί ἐστε, οἷος ὁ ἐλεύθερος καὶ εὐγενής· οὕτως ὑμᾶς ἡ πίστις ἐξηυγένησεν.

Variæ lectiones.

[98] ὅτι O. [99] κοσμικὴν O.

« Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης κατὰ σάρκα γεγέν- A νηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας, διὰ τῆς ἐπαγγελίας. » Ἐπειδὴ λέγων υἱοὺς αὐτοὺς εἶναι Ἀβραὰμ, ἐδόκει ἀπίθανα λέγειν, εἴ γε οἱ μὴ κατὰ σάρκα ἐξ Ἀβραὰμ γεννηθέντες υἱοὶ αὐτοῦ εἰσι· φησὶν, ὅτι καὶ ὁ Ἰσαὰκ ὁ οἰκειότερος υἱὸς τοῦ Ἀβραὰμ, οὐδὲ αὐτὸς κατὰ σάρκα γεγέννηται· πῶς γὰρ τῆς φύσεως νεκρωθείσης, καὶ τῆς μήτρας πεπηρωμένης; ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος καὶ ἡ ἐπαγγελία αὐτὸν διέπλασεν. Ὁ δὲ Ἰσμαὴλ φύσεως ἀκολουθίᾳ γεγέννηται. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Κατὰ σάρκα, » ἔστιν· ἀλλ' ὅμως ὁ μὲν κατὰ σάρκα, δοῦλος καὶ ἀλλότριος τῆς κληρονομίας· ὁ δὲ μὴ κατὰ σάρκα, δεσπότης καὶ κληρονόμος. Τί τοίνυν τὸ κωλύον καὶ ὑμᾶς, εἰ μὴ καὶ κατὰ σάρκα γεγόνατε ἐξ Ἀβραὰμ, υἱοὺς αὐτοῦ εἶναι; καὶ γὰρ καὶ ὑμεῖς διὰ τῶν ἐπὶ τῇ κολυμβήθρᾳ ἐπιλεγομένων ῥημάτων B διεπλάσθητε.

Vers. 23. « Sed qui ex ancilla secundum carnem natus est; qui autem ex libera, per promissionem. » Quia cum affirmaret eos filios esse Abrahami, improbabilia dixisse videbatur, siquidem ii qui non secundum carnem ex Abrahamo, nati sunt, filii ejus essent: asserit quod et Isaac genuinus Abrahami filius, ne ipse quidem secundum carnem natus sit, (quomodo enim, natura emortua, et matrice effœta et mutilata?) sed Dei verbum et promissio ipsum effinxit. At vero Ismael juxta naturæ ordinem natus erat. Hoc enim est quod ait, « Secundum carnem. » Attamen qui secundum carnem natus est, servus et alienus est ab hæreditate, qui vero non est secundum carnem, dominus et hæres est. Quid igitur obstat quominus et vos, qui non secundum carnem nati estis ex Abrahamo, filii ejus sitis? Nam et vos per verba quæ in baptismate recitantur, formati estis.

« Ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα. » Τουτέστιν, ἡ μὲν ἱστορία αὕτη οὐ μόνον τοῦτο δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ ἀγορεύει· διὸ καὶ ἀλληγορία κέκληται. Τύπος γὰρ ἦσαν ἐκεῖνα τῶν παρόντων.

Vers. 24. « Quæ sunt per allegoriam dicta. » Hoc est, hæc quidem historia non hoc solum indicat, verum et alia quædam nuntiat; unde et allegoria vocata est: figura enim fuerunt illa præsentium.

« Αὗται γάρ εἰσιν αἱ δύο διαθῆκαι· μία μὲν ἀπὸ ὄρους Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν Ἄγαρ. Τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ· συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλὴμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. » — « Αὗται. » Ποῖαι; Αἱ δύο γυναῖκες ἀλληγοροῦνται εἴς τε τὴν Νέαν καὶ εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Πῶς; Ἡ μὲν Ἄγαρ εἰς τὴν Παλαιάν. Καὶ γὰρ ὁ νόμος ἀπὸ τοῦ Σινᾶ ὄρους ἐδόθη. Τὸ δὲ Σινᾶ ἐν Ἀραβίᾳ μέν ἐστιν, Ἄγαρ δὲ καλεῖται τῇ Ἀραβικῇ [1] γλώσσῃ· συστοιχεῖ δὲ καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ· τουτέστι, γειτνιάζει, ἅπτεται· ἢ ὅτι ἀπεικάζεται τῇ κάτω Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἀναλογεῖ αὐτῇ, καὶ εἰς ἐκείνην ἐκλαμβάνεται, ὡς ὁμοιότητος οὔσης ἀμφοῖν. Ὥσπερ οὖν ἡ Ἄγαρ δούλη ἦν, καὶ εἰς δουλείαν ἐγέννα· οὕτω καὶ ὁ νόμος ὁ ἐκ τοῦ Σινᾶ ὄρους, τοῦ καλουμένου Ἄγαρ, καὶ πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀπεικαζομένου, ὡς συστοίχου ὄντος αὐτῇ καὶ ἀναλόγου, εἰς δουλείαν γεννᾷ τοὺς αὐτῷ προσέχοντας. Καὶ γὰρ ἐν τῷ νόμῳ πολὺ τὸ ἀνελεύθερον καὶ δουλικόν. Ἥ τε γὰρ ἀρετὴ ἐπὶ μισθῷ ἐνομοθετεῖτο φθαρτῷ, τοῖς τῆς γῆς, φημὶ, ἀγαθοῖς· καὶ ἡ τῆς κακίας ἀποφυγὴ διὰ κολάσεων καὶ φόβων εἰσηγεῖτο.

Vers. 25, 26. « Hæc enim duo sunt tastamenta, unum quidem a monte Sina, in servitutem generans, quæ est Agar. Agar enim Sina mons est in Arabia; contiguus est autem ei quæ nunc est Hierusalem, servit autem cum filiis suis » — « Hæc: » Quæ hæc? duæ nimirum mulieres referuntur per allegoriam ad Novum et Vetus Testamenta. Quomodo? Agar enim ad Vetus. Etenim lex a Sina monte data est. Sina vero in Arabia quidem est, Agar autem appellatur C Arabum lingua. Est autem contiguus Jerosolymis, id est, vicinus est, contingit: vel quia inferiori Jerusalem assimilatur, vel ejus speciem præ se fert, et ad illam transsumitur, tanquam similitudo sit inter utraque. Perinde igitur ut Agar serva erat et in servitutem generabat: hunc ad modum lex ex monte Sina (qui appellatur Agar) ei quæ nunc est Jerusalem assimilato, utpote contiguo illi, adeoque pari, in servitutem generat eos qui sibi appellunt animum. Nam in lege pleraque illiberalia atque servilia erant. Virtus enim ob corruptibilem mercedem statuebatur, nempe ob terrena bona; et vitii fuga per pœnas ac terrores introducebatur.

« Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. » Ὁ μὲν τύπος τῆς Ἄγαρ ἐν τούτοις· ὅρα δὲ καὶ τὸν τῆς Σάρρας· αὕτη γὰρ τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ προετύπου. Ἐκείνη γὰρ ἡ πόλις τῶν πιστῶν, ἀφ' ἧς καὶ ὁ νόμος ἡμῖν· ἐξ οὐρανοῦ γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐλευθέρα δέ ἐστιν ἐκ τῶν τοῦ νόμου παρατηρήσεων, καὶ πάντα ἐλευθέρως διατάττεται καὶ εὐγενῶς. Οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ἐπὶ μισθῷ ὁρατῷ κατορθοῦται, οὐδὲ κολάσεις σωματικαὶ ἐπικρέμανται ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι θειότεραι, καὶ αἱ κολάσεις εὐγενέσι πρέπουσαι, τὸ τραπέζης μυστικῆς ἐκκλεισθῆναι, καὶ ἐπιτιμηθῆναι.

Vers. 27. « Illa autem quæ sursum est Jerusalem, **353** libera est, quæ est mater omnium nostrum. » Figura quidem Agar, in istis est. Expende autem et Sarrhæ figuram. Siquidem supernam ista Jerusalem præfigurabat. Nam illa civitas est fidelium, unde et lex nobis lata est: ex cœlo namque Evangelium. Libera autem est a legis observationibus, cunctaque libere ordinat et ingenue. Nihil enim a nobis ob visibilem mercedem geritur: neque corporalia nobis supplicia imminent, verum et promissiones diviniores, et pœnæ ingenuis convenientes, nempe a mystica mensa excludi atque increpari.

Variæ lectiones.

[1] Ἀράβων o.

« Scriptum est enim [y] : Lætare, sterilis, quæ non paris : erumpe et clama quæ non parturis, quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. » Figuris haud contentus, Isaiam in testem citat, qui sterilem ac desertam appellat Ecclesiam ex gentibus coagmentatam. Erat enim divinæ cognitionis vacua et absque liberis, quippe quæ neminem prophetarum Dei protulerit, vel doctorem. Habentem autem virum, Judæorum Synagogam, vel quia legem habebat administrantem res ipsius, vel quia Deum ipsum. « Erumpe » igitur, hoc est, Vocem lætitiæ eloquere, quia nunc multiplicati sunt tibi filii, et prophetæ, et doctores, et filii Dei ex te, ac universum terrarum orbem tu genuisti, non unicam gentem, ut Judæorum Synagoga.

A « Γέγραπται γάρ· Εὐφράνθητι, στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ βόησον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. » Οὐκ ἀρκεῖται τοῖς τύποις, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἡσαΐαν παράγει [2] μάρτυρα, στεῖραν μὲν λέγοντα καὶ ἔρημον τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν. Καὶ γὰρ ἔρημος ἦν θείας γνώσεως, καὶ ἄτεκνος, οὐδένα προφήτην Θεοῦ προενεγκοῦσα ἢ διδάσκαλον· ἔχουσαν δὲ ἄνδρα, τὴν Ἰουδαίων Συναγωγήν, ἢ ὅτι τὸν νόμον εἶχε διοικοῦντα τὰ αὐτῆς, ἢ ὅτι τὸν Θεὸν αὐτόν. « Ῥῆξον » οὖν, ἀντὶ τοῦ [2a], Φωνὴν εὐφροσύνης ἐκλάλησον, ὅτι νῦν ἐπληρώθη σοι τὰ τέκνα, καὶ προφῆται, καὶ διδάσκαλοι, καὶ υἱοὶ Θεοῦ ἐκ σοῦ, καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν σὺ ἐγέννησας, οὐχ ἓν ἔθνος, ὡς ἡ Ἰουδαίων Συναγωγή.

B

Vers. 28, 29. « Nos autem, fratres, secundum Isaac, filii sumus promissionis. Sed quemadmodum tunc is quis secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum, ita et nunc. » Ecclesia, inquit, cum sterilis esset instar Sarrhæ, non solum liberorum multitudine aucta est, ut illa, sed etiam eodem modo genuit quo illa. Ut enim illam non natura matrem fecit, sed promissio (ille enim qui dixit, « Secundum illud tempus veniam [z], » idem in uterum ingressus infantem effinxit), sic et in nobis, ut supra commemoratum est, divina verba quæ in baptismate pronuntiantur, reformationem faciunt. Præterea, ne quis dicat, Qualis est ista libertas, quando Judæi flagellent credentes : qui autem videntur liberi esse, persecutionem patiuntur? respondet, Tum quoque itidem sese res habebat. Etenim Ismael persequebatur Isaac, tamen nihil impediebat quo minus is qui persecutionem pateretur, esset genuinus filius Abrahami, ac dominus persequentis. Ex ista ipsa igitur Judæorum persecutione ostenditur nostra ad Isaacum similitudo, et ad Abraham necessitudo.

« Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν. Ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτω καὶ νῦν. » Ἡ Ἐκκλησία, φησὶ, στεῖρα οὖσα ὥσπερ ἡ Σάρρα, οὐ μόνον πολύπαις ἐγένετο ὡς ἐκείνη, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐγέννησεν ὡς ἐκείνη. Καθάπερ γὰρ ἐκείνην μητέρα οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ ἐπαγγελία ἐποίησεν (ὁ γὰρ εἰπὼν, « Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, » οὗτος εἰς τὴν νηδὺν εἰσελθὼν, τὸ βρέφος διέπλασεν)· οὕτω δὴ καὶ ἐφ' ἡμῖν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, ῥήματα θεῖα τὴν ἀνάπλασιν ποιοῦσι, τὰ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ἐπιλεγόμενα. Εἶτα, ἵνα μή τις εἴπῃ· Καὶ ποία αὕτη ἐλευθερία, ὅταν οἱ Ἰουδαῖοι μαστίζωσι τοὺς πιστεύοντας· οἱ δὲ δοκοῦντες εἶναι ἐλεύθεροι διώκονται; φησὶν, ὅτι καὶ τότε οὕτω συνέβαινε. Καὶ γὰρ ὁ Ἰσμαὴλ ἐδίωκε τὸν Ἰσαάκ· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἐκώλυε τὸν διωκόμενον γνήσιον εἶναι τοῦ Ἀβραὰμ υἱὸν, καὶ δεσπότην τοῦ διώκοντος. Καὶ ἐξ αὐτοῦ οὖν τούτου τοῦ διώκεσθαι παρὰ τῶν Ἰουδαίων, δείκνυται ἡ πρὸς τὸν Ἰσαὰκ ὁμοιότης ἡμῶν, καὶ πρὸς τὸν Ἀβραὰμ οἰκειότης.

C

Vers. 30. « Sed quid dicit Scriptura [a]? Ejice filium ancillæ; non enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ. » Ne quis dicat, Quid inde? consolatio est fidelibus, quid nunc a Judæis persecutionem **354** sustinent, quod et Isaac tum fuerit persecutioni obnoxius? Audi, inquit, quid dicat Scriptura, atque inde consolationem accipies. Pro temporaria enim afflictione qua persequebatur Isaacum Ismael, penitus ejicitur. Nec satis est ei ad pœnam quod ejicitur, cæterum adimitur etiam ei ne possit esse particeps bonorum filio paratorum : quod certe majus est supplicium, utpote a Dei judicio atque sententia principium ducens, et non a persecutione. Observa autem qui non Abrahami sed ancillæ filium nominavit eum, qui non possit hæreditatem adire, a viliore sexu ipsum appellans. Contemplare igitur quod indicarit legem ipsam si-

« Ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή; Ἔκβαλε τὸν υἱὸν τῆς παιδίσκης· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ [3] ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. » Ἵνα μή τις εἴπῃ· Τί οὖν, παράκλησίς ἐστι τοῖς νῦν διωκομένοις παρὰ τῶν Ἑβραίων πιστοῖς, τὸ, καὶ τὸν Ἰσαὰκ τότε διώκεσθαι; φησὶν, ὅτι, Ἄκουε τί λέγει ἡ Γραφὴ, καὶ τότε παρακληθήσῃ· ἀντὶ γὰρ τῆς προσκαίρου διωγμοῦ, οὗ ἐδίωκε τὸν Ἰσαὰκ, τελείως ἐκβάλλεται· καὶ οὐ τὸ ἐκβληθῆναι μόνον ἀρκεῖ αὐτῷ εἰς τιμωρίαν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ μὴ γενέσθαι κοινωνὸν τῶν ἡτοιμασμένων τῷ παιδί. Ὃ καὶ μείζων κόλασις, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ γνώμης καὶ κρίσεως τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ. Ὅρα δὲ, πῶς οὐχὶ τοῦ Ἀβραὰμ, ἀλλὰ τῆς παιδίσκης υἱὸν ὠνόμασε, τὸν μὴ ἀξιούμενον κληρονομῆσαι, ἀπὸ τοῦ φαυλοτέρου γένους αὐτὸν καλῶν. Σκόπησον τοίνυν, ὅτι ἔδειξε τὸν νόμον αὐτὸν εἰσηγούμενον τὴν

[y] Isa. LIV, 1. [z] Gen. XVIII, 10. [a] Gen. XXI, 10.

Variæ lectiones.

[2] παρέχει o. [2a] ἐπληθύνθη m. [3] τῆς παιδίσκης, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς, οὐ γὰρ κληρονομήσει m.

ἑαυτοῦ κατάλυσιν, εἴ γε πάντα τὰ ῥηθέντα, τύπος ὄντα τῶν νῦν γινομένων, ἐν τῷ νόμῳ, ἤτοι τῷ τῆς Παλαιᾶς βιβλίῳ ἱστόρηται.

A biipsi dissipationem induxisse : siquidem omnia quæ dicta sunt, cum figura sint eorum quæ nunc facta sunt, in lege et Veteris Testamenti libris perscripta sunt.

« Ἄρα, ἀδελφοί, οὐκ ἐσμὲν τῆς παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας. » Ταῦτα πάντα κινεῖ, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ γενόμενον νῦν περὶ ἡμᾶς πρὸ πολλῶν χρόνων διετυποῦτο. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον ἐλευθερίας τυχόντας πρὸ τοσούτων ἐτῶν, πάλιν ἑκόντας δούλους γίνεσθαι;

Verb. 31. « Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ. » Hæc omnia movet, ut ostendat id quod factum sit nobiscum hodie, ante multa tempora adumbratum præmonstratumque fuisse. Qui igitur non absurdum, eos qui libertatem ante tot annos sint adepti, rursus sponte servos effici?

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

« Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν, ᾗ ὁ Χριστὸς ἠλευθέρωσε ἡμᾶς, στήκατε [*vulg.* στήκετε]. » Μὴ γὰρ, φησὶν, ἑαυτοὺς ἠλευθερώσατε, ἀλλ' ὁ τὴν τιμὴν δοὺς ὑπὲρ ὑμῶν. Πῶς οὖν ἑαυτοὺς ὑπάγετε τῇ τοῦ νόμου δεσποτείᾳ, παρὰ γνώμην τοῦ ὑμᾶς ἐλευθερώσαντος B Χριστοῦ; Εἰπὼν δὲ, « Στήκατε, » ἔδειξε σαλευομένους.

CAPUT V.

Verb. 1. « In libertate igitur qua Christus nos liberaviit, state. » Non enim, inquit, vosmetipsos liberastis, sed ille, qui pretium redemptionis dedit pro vobis. Quomodo igitur vosipsos legis dominatui subjugatis præter consilium Christi, qui vos liberavit? Cum autem dixit, « State, » monstravit eos esse concussos.

« Καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε [4]. » Ζυγὸν εἶπὼν, τὸ βαρὺ τῆς ἐν νόμῳ δουλείας δηλοῖ. Τὸ δὲ, « Πάλιν, » ἀναισθησίαν αὐτῶν κατηγορεῖ, εἴ γε πείρᾳ μαθόντες τὸ φορτικὸν τῆς δουλείας, πάλιν ἐπ' αὐτὴν αὐτομολοῦσιν.

« Et nolite iterum jugo servitutis contineri. » Per jugum, grave onus servitutis quæ in lege erat, significat. Quod vero, « Iterum, » dicit, stupiditatem eorum accusat; siquidem cum experimento didicerint servitutis onus, rursus ad eam suapte sponte accedunt.

« Ἴδε, ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς οὐδὲν ὑμᾶς ὠφελήσει. » Τὴν τοῦ οἰκείου προσώπου ἀξιοπιστίαν ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως τίθησιν. Οὐκ ὠφελεῖ δὲ Χριστὸς τὸν περιτεμνόμενον, διότι ὁ τοιοῦτος τὴν χάριν ἀθετεῖ, καὶ τῷ νόμῳ μὲν, ὡς εὐεργέτῃ, προστρέχει· Χριστῷ δὲ ἀπιστεῖ πάντως, ὡς μὴ εὐεργετήσαντι αὐτόν· ὁ δὲ ἀπιστῶν, οὐδὲν κερδανεῖ ἀπὸ τοῦ ἀπιστουμένου.

Verb. 2. « Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. » Propriæ personæ auctoritatem omnis demonstrationis vice ponit. Circumciso autem non prodest C Christus, eo quod talis gratiam repellat, ac ad legem, ceu benefactricem accurrat : Christo vero omnino diffidat, quasi nullo eum beneficio affecisset. Qui autem incredulus est, nihil adipiscetur ab eo cui fidem non adhibet.

« Μαρτύρομαι δὲ παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον πληρῶσαι. » Ἵνα μὴ νομίσωσι [5] ταῦτα κατ' ἔχθραν λέγεσθαι, Οὐχ ὑμῖν, φησὶ, λέγω μόνοις, ἀλλὰ καὶ παντὶ περιτεμνομένῳ, ὅτι βάρος μέγα ἐπιτίθετε ἑαυτοῖς· τὰ γὰρ νόμιμα ἀλλήλων ἔχεται· καὶ ὅταν ἀναδέξῃ μικρόν τι τοῦ νόμου καὶ ὑπαγάγῃς σεαυτὸν τῷ ζυγῷ, ὅλην τὴν δεσποτείαν [6] ἐφειλκύσω. Ἡ γὰρ περιτομὴ καὶ θυσίαν ἀπαιτεῖ, καὶ ἡμέραν παρατηρεῖ· ἡ δὲ θυσία τόπον ἀπαιτεῖ καὶ τρόπον, καὶ καθαρισμούς. Ὁ γὰρ ἀκάθαρτος οὐ θύει. Οἱ καθαρμοὶ D πάλιν ἑτέρας [7] παρατηρήσεις ἔχουσιν. Ὁρᾷς πῶς ὁ ἀποστατήσας Χριστοῦ οὐ μόνον ἐξ ἐκείνου οὐκ ὠφελεῖται, ἀλλὰ καὶ μυρίοις βάρεσιν ἑαυτὸν ὑπέθηκεν; Εἰ γὰρ κύριος ὁ νόμος, ὅλον πλήρωσον· εἰ δὲ οὐ κύριος, μηδὲ μέρος καταδέξῃ.

Verb. 3. « Testimonium autem dico omni homini qui circumciditur, quod debitor est universæ legis faciendæ. » Ne existiment per inimicitiam aut odium hæc dici, Non vobis solis, inquit, hæc loquor, verum etiam cuivis qui circumciditur, quod onus ingens vobis imponitis. Legalia enim inter sese mutuo sunt connexa. Unde si pusillam quamdam legis **355** partem susceperis, teque ipsum jugo submiseris, totum ejus dominatum super te attraxisti. Circumcisio enim et victimam exigit, et dies observat : victima vero et locum postulat et modum et purgationes : immundus enim victimam non immolat. Purgationes rursus alias habent observationes. Animadvertis quomodo qui defecit a Christo, non solum inde non juvatur, cæterum innumeris se oneribus subjecit? Si enim lex est dominus tuus, totam illam adimple : si autem dominus tuus non est, ne partem etiam ejus ullam recipias.

« Κατηργήθητε ἀπὸ Χριστοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε· τῆς χάριτος ἐξεπέσετε. » Τουτέστιν, Οὐδεμίαν κοινωνίαν ἔχετε μετὰ τοῦ Χριστοῦ· οἵτινες, ὡς ὑπολαμβάνετε, ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσετε, τῆς ἀληθῶς δικαιούσης. Μέγα

Verb. 4. Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini : a gratia excidistis. » Hoc est, nullam societatem habetis cum Christo, qui (veluti opinamini) in lege justificamini : a gratia vere justificante excidistis. Magnum igitur naufragium est,

Variæ lectiones.

[4] ὑπέχεσθε o. [5] νομίσῃς o. [6] ὅλως τὸν δεσπότην o. [7] ἄλλας m.

quando quæ lex promittit non acceperis, ac ea quæ sunt gratiæ abjeceris.

VERS. 5. « Nos enim Spiritu ex fide spem justitiæ exspectamus. » Nos fideles, inquit, non lege, sed Spiritu sancto speramus justificari. Quomodo? Ex fide. Oportet enim fidem præcedere, deinde Spiritus sancti accessione peccatorum dimissionem accipere ac justificari in baptismate.

VERS. 6. « Nam in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quæ per charitatem operatur. » Antea tamen dixit noxiam rem esse circumcisionem : qui ergo rem indifferentem nunc eamdem efficit? Dicimus igitur, quod circumcisionem intelligit quæ est ante fidem : perinde ac si diceret, quod ii qui in Novo Testamento describuntur, neque si circumcisi fuerint, adjuventur quidquam; neque si præputium retineant, lædantur. Omnia enim a fide pendent, quæ per charitatem operantur; hoc est, quæ debeat semper efficax et viva commonstrari, per dilectionem erga Christum. Significat autem eos credidisse quidem, sed non esse radicatos in Christi dilectione, et propterea ad legem transfugisse. Vel ad proximi etiam dilectionem eos dirigit. Monstrat autem simul, quod seductores eorum, si charitatem haberent erga eos, non talia ausi fuissent committere. Disce igitur quod fides operatur per charitatem, hoc est, vivere demonstratur : sin charitatis expers sit, inefficax est. Simile est illi, « Fides sine operibus mortua [b]. »

VERS. 7. « Currebatis bene; quis vos impediit veritati non obedire? » Non interrogantis est hoc, sed deplorantis ac dicentis, Ad consummationem pervenistis : quid contigit? quis tantum potuit, ut impediret vos ne veritati Evangelii morem gererctis, sed abrogatæ umbrosæque legi?

VERS. 8. « Persuasio hæc non est ex eo qui vocat **356** vos. » Hoc est, quod persuasi sitis ut credatis impostoribus, non est ex Christo. Non enim vocavit vos ille ut credatis iis qui consolunt ut ad Judaismum accedatis.

VERS. 9. « Modicum fermentum totam massam corrumpit. » Ne dicant, Quare nos adeo perstrinxisti (unicum enim mandatum violavimus) culpamque nostram exaggeras? respondet, quod istud quantumvis exiguum videatur, lethaliter lædit. Ut enim fermentum, exiguum licet sit, totam massam in se transmutat : ita circumcisio, quamvis unicum sit præceptum, ad perfectum Judaismum vos revocat.

VERS. 10. « Confido de vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis. » Confido, inquit, de vobis : novi enim meos discipulos : novi facilem vestram esse emendationem. Confido igitur de vobis, utpote qui corrigi potestis. Confido etiam Domino, qui

A οὖν τὸ ναυάγιον; ὅταν μήτε τὰ τοῦ νόμου προλάβῃς, καὶ τὰ τῆς χάριτος ἀποβάλῃς.

« Ἡμεῖς γὰρ Πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. » Ἡμεῖς, φησὶν, οἱ πιστοὶ, οὐ νόμῳ, ἀλλὰ Πνεύματι ἁγίῳ ἐλπίζομεν δικαιοῦσθαι. Πῶς; Ἐκ πίστεως. Δεῖ γὰρ προηγεῖσθαι τὴν πίστιν, εἶτα τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν λαμβάνειν, καὶ δικαιοῦσθαι ἐν τῷ βαπτίσματι.

« Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. » Καὶ μὴν ἔλεγεν ὅτι βλαβερὸν ἡ περιτομή· πῶς οὖν ἀδιάφορον[8] νῦν τίθησιν αὐτήν; Φαμὲν ὅτι περιτομὴν λέγει τὴν πρὸ τῆς πίστεως· ὡσεὶ ἔλεγεν, ὅτι Οἱ ἐν τῇ Νέᾳ Διαθήκῃ ἀπογραφόμενοι, οὔτε ἐὰν περιτετμημένοι ὦσιν, ὠφελοῦνται, οὔτε ἐὰν ἀκρόβυστοι, βλάπτονται. Ἡ γὰρ πίστις ἐστὶ τὸ πᾶν, ἡ δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη· τουτέστιν, ὀφείλουσα εἶναι ἐνεργὴς καὶ ζῶσα δείκνυσθαι διὰ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης. Αἰνίττεται δὲ αὐτοὺς πιστεύσαντας μὲν, μὴ ῥιζωθέντας δὲ ἐν τῇ πρὸς Χριστὸν ἀγάπῃ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸν νόμον αὐτομολήσαντας· ἢ καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην αὐτοὺς διορθοῦται. Δείκνυσι δὲ ἅμα, ὅτι καὶ οἱ πλανῶντες αὐτοὺς, εἰ ἀγάπην εἶχον πρὸς αὐτοὺς, οὐκ ἂν ἐτόλμησαν τοῦτο ποιεῖν. Μάνθανε οὖν, ὅτι ἡ πίστις ἐνεργεῖται μὲν διὰ ἀγάπης, τουτέστι, ζῶσα δείκνυται· μὴ ἔχουσα δὲ τὴν ἀγάπην, ἀνενέργητός ἐστιν. Ὅμοιον τῷ, « Πίστις χωρὶς ἔργων, νεκρά. »

B

C « Ἐτρέχετε καλῶς· τίς ὑμᾶς ἐνέκοψε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; » Οὐκ ἐρωτῶντός ἐστι τοῦτο, ἀλλ' ὀλοφυρομένου καὶ λέγοντος· Εἰς τελειότητα ἐφθάσατε· τί γέγονε; τίς τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥστε ἐμποδίσαι ὑμᾶς τῇ ἀληθείᾳ τοῦ Εὐαγγελίου μὴ πείθεσθαι, ἀλλὰ τῷ καταργηθέντι καὶ σκιώδει νόμῳ;

« Ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς. » Τουτέστι, τὸ πείθεσθαι τοῖς ἀπατῶσιν οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Χριστοῦ· οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ὑμᾶς ἐκεῖνος, ἵνα πείθησθε τοῖς συμβουλεύουσιν Ἰουδαΐζειν.

« Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. » Ἵνα μὴ εἴπωσι· Τί τοσοῦτον ἡμῶν καθήψω (μίαν γὰρ ἐντολὴν τοῦ νόμου παρέβημεν[9]), καὶ ἐπαίρεις τὸ ἔγκλημα; φησὶν, ὅτι τὸ δοκοῦν μικρὸν τοῦτο, εἰς τὰ κείρω, βλάπτει. Ὥσπερ γὰρ ἡ ζύμη πρὸς ἑαυτὴν ζυμοῖ καὶ μεταποιεῖ τὸ ὅλον φύραμα, καίτοι μικρὰ οὖσα· οὕτω καὶ ἡ περιτομὴ, μία οὖσα ἐντολὴ, εἰς τέλειον Ἰουδαϊσμὸν ὑμᾶς μεταχαλεῖ[10].

D

« Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. » Θαῤῥῶ, φησὶν, εἰς ὑμᾶς· οἶδα γὰρ τοὺς ἐμοὺς μαθητάς· οἶδα ὑμῶν τὸ εὐδιόρθωτον. Θαῤῥῶ οὖν εἰς ὑμᾶς, ὡς δυναμένους διορθώσασθαι· θαῤῥῶ δὲ καὶ τῷ Κυρίῳ, ὃς οὐ θέλει οὐδὲ

Variæ lectiones.

[b] Jac. II, 17.

[8] ἀδιαφόρως O. [9] ὑπέβημεν O. [10] μεταβαλεῖ O.

τὸν τυχόντα ἀπολέσθαι [11]. Προτρέπει τοίνυν αὐτοὺς καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσενεγκεῖν, καὶ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλπίζειν. Οὐ γὰρ ἄλλως ἔνεστι τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, ἂν μὴ καὶ τὴν παρ' ἑαυτῶν σπουδὴν, φησὶν, εἰσφέρητε.

« Ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς βαστάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἂν ᾖ. » Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, διορθωθήσεσθε· πλὴν οὐ διὰ τοῦτο οἱ ἀπατήσαντες ὑμᾶς ἐλευθερωθήσονται τῆς κολάσεως, ἀλλὰ δώσουσι δίκην, κἂν μεγάλοι τινὲς δοκῶσι καὶ ἀξιόπιστοι. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Ὅστις ἂν ᾖ. » Τοῦτο δὲ λέγει, ἵνα μὴ καὶ ἕτεροι πάλιν ἐπιθῶνται.

« Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοὶ, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι; » Ἐπειδὴ διαβάλλοντες αὐτὸν ἔλεγον, ὅτι ὑποκριτής ἐστιν, ἀλλαχοῦ μὲν περιτομὴν κηρύσσων, ἀλλαχοῦ δὲ οὔ· φησὶν, ὅτι Ὑμεῖς μάρτυρες, ὅτι διώκομαι παρὰ τῶν Ἰουδαίων. Εἰ οὖν περιτομὴν κηρύσσω, ὑπὲρ τίνος ἄλλου διώκομαι; πρόδηλον γὰρ ὅτι διὰ τὸ καταλύειν τὰ πάτρια αὐτῶν διώκουσί με. Εἰ δὲ περιτομὴν κηρύσσω, συνιστῶ ταῦτα· πῶς οὖν με διώκουσι; Τί οὖν, φασίν; οὐ περιέτεμε Τιμόθεον; Ναί· ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν. Ἄλλο δὲ τὸ περιτεμεῖν, καὶ ἄλλο τὸ κηρύσσειν περιτομήν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ περιτομὴν εἰργασάμην, ἀλλ', « Εἰ κηρύσσω. » Ὁ γὰρ κηρύσσων δογματίζει δεῖν ἀεὶ τοῦτο γίνεσθαι, ὡς ἁπλῶς καλόν· ὁ δὲ κατ' οἰκονομίαν ποιήσας τι, οὐχ ὡς ἁπλῶς καλὸν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ὡς πρὸς καιρὸν χρειῶδες.

« Ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. » Εἰ περιτομὴν, φησὶ, κηρύττω, πέπαυται τὸ σκάνδαλον ὃ σκανδαλίζονται ἐπὶ τῷ σταυρῷ οἱ Ἰουδαῖοι. Δι' οὐδὲν γὰρ ἕτερον σκανδαλίζονται ἐπὶ τῷ τοῦ σταυροῦ κηρύγματι, καὶ οὐ παραδέχονται τοῦτο, εἰ μὴ διὰ τὸ καταλύεσθαι τὴν περιτομὴν καὶ τὸν νόμον ὑπὸ τούτου. Ὥστε περιτομῆς κηρυττομένης ὑπ' ἐμοῦ, ἡ μάχη τῶν Ἰουδαίων, ἡ πρὸς τὸν σταυρὸν, καὶ τὸ σκάνδαλον ὃ σκανδαλίζονται ἐπ' αὐτῷ, κατήργηται καὶ πέπαυται.

« Ὄφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. » Τοὺς μὲν ἀπατηθέντας ἀνοήτους ἐκάλεσεν ἐν ἀρχῇ, οὐδὲν ἀλλ' ἢ ὡς παισὶν ἐπιπλήξας· τοῖς δὲ ἀπατήσασιν, ὡς ἀνίατα νοσοῦσιν, ἐπαρᾶται, καὶ λέγει· Εἴθε μὴ μόνον περιετέμνοντο, ἀλλὰ καὶ τελείως ἀπέκοπτον τὰ ἑαυτῶν μόρια! Ὅρα δὲ καὶ πῶς, « Ἀναστατοῦντες, » εἶπεν, ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰχμαλωτιζόντων [12] λέγομεν. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἁφῃροῦντο, καὶ τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐπανιστῶντες [13], ὡς μετανάστας πρὸς τὸν νόμον καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν μικρολογίαν μεθίστων. Σημείωσαι δὲ κατὰ τῶν ἀποκοπτόντων ἑαυτοὺς, ὅτι τὴν τοῦ Ἀποστόλου κατάραν ἐφ' ἑαυτοὺς ἐπισπῶνται.

« Ὑμεῖς γὰρ ἐν ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοὶ, μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκί. » Οὐχ

non vult ne minimum seu qualemcunque quidem perire. Adhortatur itaque eos, ut et sua afferant, et in Dominum spem suam collocent. Non enim aliter licet beneficia Dei consequi, quam si et vestrum etiam conatum conferatis.

« Qui autem conturbat vos, portabit judicium, quisquis fuerit. » Vos quidem, inquit, ad rectiorem statum transferemini : sed tamen qui imposuerunt vobis, non propterea liberabuntur a pœna, sed pœnas luent, etiamsi magni videantur, et fide digni. Hoc enim est istud, « Quisquis fuerit. » Hoc autem dicit, ne alii quoque ipsos adoriantur.

VERS. 11. « Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? » Quia calumniatores ejus dicebant, Hypocrita est, quippe quia alias circumcisionem prædicat, alias non item : Vos, inquit, mihi testes estis, quod persecutionem patior a Judæis. Si igitur circumcisionem prædico, pro quanam alia re persecutionem sustineo? planum enim est quod quia patrios eorum ritus tollam, persequuntur me. Sin circumcisionem prædico, ritus illos confirmo : quare igitur persequuntur me? Quid inde, inquiunt? nonne circumcidit Timotheum? Næ, verum per quamdam dispensationem. Aliud autem est circumcidere, aliud circumcisionem prædicare. Non enim dixit, Si circumcidi, sed, « Si circumcisionem prædico. » Qui enim prædicat, docet id semper debere fieri, ceu rem simpliciter bonam : qui vero per dispensationem quiddam facit, non veluti simpliciter bonum hoc facit, verum tanquam ad tempus utile.

« Ergo evacuatum est scandalum crucis. » Si circumcisionem, inquit, prædicem, desiit scandalum quo Judæi ob crucem scandalizabantur. Ob nihil enim aliud offenduntur Judæi in crucis prædicatione, **357** neque eam recipiunt, nisi quod dissolvat circumcisionem et legem. Proinde si a me circumcisio prædicatur, pugna Judæorum adversus crucem, et scandalum quo scandalizantur propter ipsam, abolitum est ac cessavit.

VERS. 12. « Utinam abscindantur qui vos conturbant. » Eos qui decepti fuerant, stultos in principio vocavit, nihil aliud agens, quam quod veluti pueros increparet. Impostores autem ipsos, tanquam incurabili morbo laborent, exsecratur, ac dicit : Utinam nom solum circumciderentur, sed et funditus resecarent sua membra. Contemplare autem, quomodo dixerit, Ἀναστατοῦντες, quod de captivos ducentibus dicimus. Nam et isti libertatem eorum auferebant, et a supernis Hierosolymis eos transferentes, ceu exsules et profugos, ad legem Judaicamque vilitatem transferebant. Observa autem contra abscindentes seipsos, quod Apostoli exsecrationem ad sese attrahant.

VERS. 13. « Vos enim in libertate vocati estis, fratres, tantum ne libertatem in occasionem carni. »

Variæ lectiones.

[11] ἀποβαλέσθαι O. [12] αἰχμαλώτων O. [13] Ἴσ. μετανιστῶντες O.

Non, inquit, ut servianus legi, vocati sumus a Christo, cæterum ut liberi simus a jugo legalis servitutis. Deinde ne suspicetur quispiam, quod quoniam liberi sumus, liceat nobis in posterum agere quæ voluerimus, corrigit hoc, inquiens: Ne habeamus « Libertatem in occasionem carni, » hoc est, carnalibus cupiditatibus. Non enim propterea soluti sumus a jugo legis, ut præcipitemur, verum ut sine jugo apposite incedamus, velut jam probe instituti. Non enim ut transgrediamur legem, propterea, liberi sumus, verum ut superemus etiam legem.

A Ἵνα, φησὶ, δουλεύωμεν τῷ νόμῳ, ἐκλήθημεν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ' ἵνα ἐλευθεριάσωμεν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς νομικῆς δουλείας. Εἶτα, ἵνα μὴ ὑποπτεύσῃ τις, ὅτι ἐπειδὴ ἐλευθεριάζομεν, ἔξεστιν ἡμῖν λοιπὸν πράττειν ἃ βουλόμεθα, διορθοῦται τοῦτο, καί φησιν, ὅτι « Μὴ τὴν ἐλευθερίαν » ἔχωμεν « εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκὶ, » τουτέστι, ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις. Οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ ἐλύθημεν τοῦ ζυγοῦ τοῦ νόμου, ἵνα καταχρημνισθῶμεν, ἀλλ' ἵνα καὶ χωρὶς ζυγοῦ βαίνωμεν εὐρύθμα, ὡς ἤδη καλῶς παιδευθέντες. Οὐ γὰρ ἵνα παραβαίνωμεν τὰ τοῦ νόμου, διὰ τοῦτο ἐλευθεριάζομεν, ἀλλ' ἵνα ὑπερβαίνωμεν καὶ τὸν νόμον.

[1] « Sed per charitatem servite vobis invicem. » Sublato legis jugo, aliud, charitatis nimirum, jugum imponit, quod et levius et fortius est illo. Indicat autem latenter, quod dominatus cupiditare accensi, ad eos impudenter irruperint deceptores. Hæc enim est hæreseum mater. Quoniam igitur ambitio vos discidit, « Per charitatem alter alteri servite, » intensam et vehementem charitatem significans per hoc verbum, « Servite. » Ad moralem autem sermonem conversus, indicat modum et rationem qua istud effici queat, ut non carnalibus cupiditatibus inserviant.

« Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. » Ἐπειδὴ ἀνεῖλε τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου, ἕτερον ἐπιτίθησι ζυγὸν, τὸν τῆς ἀγάπης, ἐλαφρότερόν τε καὶ ἰσχυρότερον ἐκείνου. Αἰνίττεται δὲ ὅτι ἀπὸ φιλαρχίας ἐπεισεκώμασαν αὐτοῖς οἱ πλάνοι· αὕτη γὰρ τῶν αἱρέσεων μήτηρ. Ἐπεὶ οὖν φιλαρχία ὑμᾶς ἔσχισε, « διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις· » τὴν ἐπιτεταμένην δηλώσας ἀγάπην διὰ τοῦτο, « Δουλεύετε. » Εἰς τὸν ἠθικὸν δὲ λοιπὸν λόγον τρεπεὶς, δείκνυσι τρόπον δι' οὗ ἂν κατορθωθείη τὸ μὴ τοῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις δουλεύειν.

B

Vers. 14. « Omnis enim lex in uno sermone completur, nempe, Diliges proximum tuum sicut teipsum [c]. » Si omnino, inquit, implere vultis legem, non per circumcisionem, sed per dilectionem adimplete : nam hæc legis est impletio. Animadverte autem quomodo ad moralem sermonem egressus non obliviscitur dogmatici, **358** adeo vehementer dolebat quod seducti essent.

« Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἑνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. » Εἰ ὅλως, φησὶ, πληροῦν θέλετε τὸν νόμον, μὴ ἐν τῷ περιτμνεσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγάπῃ πληροῦτε· αὕτη γὰρ τοῦ νόμου πλήρωμα. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν λόγον διεξελθὼν [14], οὐκ ἐπιλανθάνεται τοῦ δογματικοῦ, οὕτω σφόδρα ὠδυνᾶτο ἐφ' ᾧ ἐπλανήθησαν.

C

Vers. 15. « Quod si invicem mordetis et devoratis, videte ne vicissim alius ab alio consumamini. » Quod novit revera contigisse, ambigue ponit, atque itidem id quod sequitur, « Ne alter ab altero consumamini. » Metuentis enim hoc est, et stabilientis, non condemnantis. Non tantum autem dixit. « Mordetis » (quod est ex indignatione), sed, « Devoratis » etiam, quod est extremæ ferocitatis. Hæc autem et de corruptis dogmatibus dicit : intelligitur etiam de mutuis insidiis, rapinis et circumventionibus. Quia vero vim facientes ac dolum meditantes, videntur allios consumere : Videte, inquit, ne in vos res ista convertatur.

« Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. » Ὅπερ οἴδε γινόμενον ἀληθῶς, ὡς ἀμφιβάλλων τίθησι, καὶ τὸ ἑξῆς ἐξ ὁμοίως, « Μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε· » φοβοῦντος γὰρ ἐστι τοῦτο καὶ ἀσφαλιζομένου, οὐ καταδικάζοντος. Οὐκ εἶπε δὲ, « Δάκνετε, » μόνον (ὅπερ ἐστὶ θυμοῦ), ἀλλὰ καὶ, « Κατεσθίετε, » ὃ θηριωδίας ἐσάχτης. Ταῦτα δὲ λέγει μὲν καὶ περὶ τῶν διεφθαρμένων δογμάτων· νοεῖται δὲ καὶ περὶ τῶν εἰς ἀλλήλους ἐπιβουλῶν, καὶ ἁρπαγῶν, καὶ πλεονεξιῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ἀδικοῦντες καὶ ἐπιβουλεύοντες δοκοῦσιν ἄλλους ἀναλίσκειν, φησί· Σκοπεῖτε, μὴ εἰς ὑμᾶς τὸ πρᾶγμα περιτραπῇ.

D

Vers. 16. « Dico autem, Spiritu obambulate, et desideria carnis non perficietis. » Quia mordere ac devorare ad absumptionem vergere dixerat, remedium jam nunc hujus affert, quod et charitatem conservat, et ab ipsa conservatur, scilicet, ut spirituales sint. Si enim spirituales sumus, diligimus ferventius : et si diligimus, spirituales efficimur, ac deinceps carnalem concupiscentiam haud perficimus.

« Λέγω δὲ, Πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε. Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι τὸ δάκνειν καὶ κατεσθίειν ἀναλωτικόν ἐστι, λέγει καὶ τὸ φάρμακον τούτου, ὃ καὶ τὴν ἀγάπην συντηρεῖ, καὶ συντηρεῖται ὑπ' αὐτῆς, λέγω δὴ, τὸ πνευματικοὺς εἶναι. Ἐὰν γὰρ ὦμεν πνευματικοὶ, ἀγαπῶμεν μᾶλλον καὶ ἐὰν ἀγαπῶμεν, πνευματικοὶ γινόμεθα, καὶ λοιπὸν σαρκικὴν ἐπιθυμίαν οὐ τελοῦμεν.

Vers. 17. « Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus vero adversus carnem. Hæc

« Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Ταῦτα δὲ ἀντίκεινται

[c] Matth. v, 43.

Variæ lectiones.

[14] ἐξελθὼν o.

ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε. » Ἐνταῦθα ἐπιτιθέμενοι Μανιχαῖοι, καὶ οἱ τοιοῦτοι πάντες αἱρετικοὶ, λέγουσιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκ δύο οὐσιῶν ἐναντίων σύγκειται, καὶ μαρτυρεῖ ὁ Ἀπόστολος δι' ὧν λέγει νῦν. Οὐκ ἔστι δέ· οὐ γὰρ περὶ τῆς οὐσίας διαλέγεται, ἀλλὰ σάρκα λέγει τὸν γεώδη λογισμὸν, καὶ ῥᾳθυμον, καὶ ἠμελημένον, οὐ τὸ σῶμα· καὶ πνεῦμα, τὸν πνευματικὸν λογισμὸν, οὐ τὴν ψυχήν. Ὁ οὖν γεώδης, φησὶ, λογισμὸς ἀντίκειται τῷ πνευματικῷ· καὶ ὁ πνευματικὸς λογισμὸς, τῷ γεώδει. Λογισμῶν οὖν πονηρῶν καὶ ἀγαθῶν μάχην εἰσάγει, ἀλλ' οὐ σώματος καὶ ψυχῆς. Τὸ γὰρ θέλειν, καὶ μὴ θέλειν, τῆς ψυχῆς ἐστι τῆς λογιζομένης. Ἐπάγει γάρ· « Ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε· » ἐπεὶ τό γε σῶμα συνεργόν ἐστι τῆς ψυχῆς, οὐκ ἐναντίον· καὶ ἡ ψυχὴ ἀντέχεται τοῦ σώματος, καὶ πάντα πάσχει ὥστε αὐτὸ μὴ καταλιπεῖν, καὶ ἀπορῥηγνυμένη αὐτοῦ ἄλγει. Πῶς οὖν ἐναντία τὰ τοσαύτην σχέσιν πρὸς ἄλληλα ἔχοντα;

« Εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον. » Ὁ πνεῦμα ἔχων σβέννυσι τὰς πονηρὰς ἐπιθυμίας. Ὁ δὲ τούτων ἀπαλλαγεὶς οὐ δεῖται τῆς συμβουλῆς τοῦ νόμου, οὔτε ὑπ' αὐτόν ἐστιν. Ὁ γὰρ μηδὲ θυμούμενος, πῶς δεῖται τοῦ παραγγέλλοντος μὴ φονεύειν; Καὶ ὁ μηδὲ ἐπιθυμῶν, πῶς δεῖται τοῦ συμβουλεύοντος μὴ πορνεύειν; Ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ εἶπε· « Δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται. » Δοκεῖ δὲ καὶ ἐγκώμιον τοῦ νόμου λέγειν, εἴ γε ἐν τάξει τοῦ πνεύματος ἦν, κατὰ δύναμιν [15] τὴν αὐτοῦ παιδαγωγῶν, ὅτε καιρὸν εἶχε. Πῶς οὖν αὖθις ὑπὸ παιδαγωγοῦ γίνεσθε, τὸ Πνεῦμα ἀφέντες τὸ τελείους ὑμᾶς ποιοῦν; Ὥσπερ ἂν εἴ τις φιλόσοφος ὢν, δεῖται παιδαγωγοῦ.

« Φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἅτινά ἐστι πορνεία καὶ μοιχεία. » Τῆς διεφθαρμένης, φησὶ, προαιρέσεως καὶ σαρκικῆς τὰ ἔργα ταῦτά εἰσιν, ἀφ' ὧν [16] καὶ ἐπιγινώσκεται πορνεία καὶ μοιχεία. Δῆλον δὲ, πῶς διαφέρει πορνεία μοιχείας.

« Ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια. » Τρόπους αἰσχροὺς [μίξεις] ἐνταῦθα αἰνίττεται, οὓς οὐδὲ ἠνέσχετο ὀνομάσαι.

« Εἰδωλολατρεία, φαρμακεῖαι, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐρῖθειαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις· ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. » Εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ τὴν σάρκα διαβάλλοντες. Ἔστω ἡ ἀσέλγεια καὶ ἡ πορνεία τοῦ σώματος ἁμαρτήματα· αἱ ἔχθραι, καὶ αἱ αἱρέσεις, καὶ τὰ τοιαῦτα, πῶς ἂν εἶεν σαρκός; Ὥστε πρόδηλον, ὅτι πάντα τῆς διεφθαρμένης ἐστὶ προαιρέσεως. Εἰ δὲ σαρκὸς ἦσαν, φυσικῶς ἡμῖν προσόντα, πῶς ἂν βασιλείας Θεοῦ ὑμᾶς ἐξέβαλλον [17]; Οὐ γὰρ φύσεως, ἀλλὰ προαιρέσεως, καὶ αἱ κολάσεις καὶ οἱ στέφανοι. Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ φύσεως

A autem sibi invicem adversantur, ut non quæcunque vultis, illa faciatis. » Hic insurgentes Manichæi et hujusmodi omnes hæretici, hominem ex duabus contrariis essentiis compositum esse dicunt, atque Apostolum istud testari per ea quæ nunc dicit. At non ita est : non enim de essentia disputat, sed carnem dicit terrestrem cogitationem, eamque socordem et negligentem, non corpus : et spiritum spiritualem cogitationem, non animam. Terrestris igitur, inquit, cogitatio opponitur spirituali, et spiritualis cogitatio terrestri. Cogitationum itaque bonarum et malarum pugnam inducit, non corporis et animæ. Velle enim et non velle, est animæ ratiocinantis; infert enim, « Ut non quæcunque velitis, ea faciatis : » quandoquidem corpus animam adjuvat, non
B adversatur ei; animaque corpori adhæret, omniaque agit ne ipsum dereliuquat, et cum ab eo abrumpitur, dolet. Quomodo igitur contraria sunt, quæ tantam inter se mutuo concordiam fovent?

Vers. 18. « Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. » Qui spiritum habet, exstinguit pravas cupiditates; qui vero ab his liberatus est, non eget consilio legis, neque ei subjectus est. Qui enim non irascitur, quomodo opus habet præcipiente ei, Ne occidas? Et qui non concupiscit, qui opus habet consulente, Ne forniceris? Quod et alio in loco dixit :
359 « Justo non est lex posita [d]. » Videtur autem et encomium legis canere; siquidem spiritus loco erat, pro viribus suis pædagogi more instituens, ad definitum usque tempus. Quomodo igitur rursus subC dimini pædagogo, relicto Spiritu vos perfectos faciente? Quod perinde est ac si quis philosophus cum sit, opus habeat pædagogo.

Vers. 19. « Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt fornicatio, adulterium. » Corruptæ, inquit, et carnalis voluntatis opera sunt hæc, inter quæ agnoscitur etiam fornicatio et adulterium. Planum est autem quonam modo fornicatio ab adulterio discrepet.

« Immunditia, lascivia. » Turpes mores hic notat, quos ne sustinuit quidem nominare.

Vers. 20, 21. « Idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, lis, æmulatio, iræ, contentiones, dissensiones, hæreses, invidiæ, homicidia, ebrietas, comessationes, horumque similia quæ prædico vobis, sicut prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. » Dicant nobis qui carnem criminantur. Esto quod fornicatio et lascivia corporis sint peccata; inimicitiæ autem et hæreses et hujusmodi, qui poterunt esse carnis? Est igitur perspicuum quod omnia hæc sint corruptæ voluntatis. Si autem carnis essent, naturaliter nobis adnata, quomodo nos e regno Dei ejicerent? Non enim naturæ, sed voluntatis sunt tum pœnæ, tum coronæ. Præterea,

[d] I Tim. I, 9.

Variæ lectiones.

[15] κατὰ δύναμιν τὴν αὐτοῦ παιδαγωγὸν, ὅτε καιρὸν εἶχε m. [16] ἐφ' ᾧ o. [17] ἐξήγαγον o.

si naturæ fuissent passiones, non dixisset, « Qui agunt, » sed, Qui patiuntur : agere enim deliberationem et voluntatem indicat. Inimicitias porro intellige injustas. Sunt enim et justæ inimicitiæ, nempe, quæ fidei nomine exercentur, ergaque omnes a recto tramite deviantes. Æmulationes autem dicit zelotypias. Est enim et bonus zelus, ut si quis bene agentem imitetur. Pulchre autem post dissensiones et contentiones hæreses posuit : omnis enim hæresis ex contentione, contentioso nimirum propriam voluntatem statuere nitente, ac propterea hæresin constituente. Cædes deinde ex invidia, et ex comessatione temulentia. Κῶμοι enim sunt temulentorum ebriorumve contumeliosæ cantilenæ. Hinc priori loco posuit generantia; posteriore vero, quæ ab iis nascuntur.

A ἦσαν τὰ πάθη, οὐκ ἂν εἶπε, « Πράσσοντες, » ἀ Πάσχοντες· τὸ γὰρ πράσσειν προαίρεσιν ἐμφαί Ἔχθρας δὲ νόει τὰς ἀδίκους. Εἰσὶ γὰρ καὶ δί ἔχθραι, αἵ γε διὰ τὴν πίστιν γινόμεναι, καὶ αἱ πάντας τοὺς τοῦ εὐθέος ἐκνεύοντας. Ζήλους δὲ τὰς ζηλοτυπίας· ἔστι γὰρ καὶ ζῆλος ἀγαθὸς, τις τὸν τὸ καλὸν πράσσοντα μιμεῖται. Καλῶς μετὰ τὰς διχοστασίας καὶ τὰς ἱρισθείας, τὰς αἱρ τέθεικε· πᾶσα γὰρ αἵρεσις ἀπὸ φιλονεικείας, τὸ κεῖον θέλημα ἴστᾳν θέλοντος τοῦ φιλονείκου, καὶ τοῦτο αἵρεσιν συνιστῶντος. Καὶ ὁ φόνος δὲ ἀπὸ φθόνου, καὶ οἱ κῶμοι [18] ἀπὸ μέθης. Κῶμοι γὰ τῶν μεθυόντων μεθ' ὕβρεων ᾄσματα· διὸ πρωτί τὰ γεννῶντα, εἶτα τὰ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα.

B

Vers. 22. « Fructus autem Spiritus est charitas, gaudium, pax. » Prava opera nobis solis fiunt : atque hinc opera carnis dixit, quippe quæ simul laborem ac difficultatem habeant. Bona vero non nostra tantum cura indigent, verum etiam superna cooperatione; eapropter Spiritus fructum ea dixit : tanquam a nobis detur semen, sive propositum : quod autem fructum ferat, isthuc in Deo situm esse. Porro radicem omnium bonorum **360** primo charitatem ponit, deinde gaudium. Qui enim diligit, semper gaudet, etiam quando affligitur : eum enim a quo sibi injuria infertur, ceu benefactorem intuetur. Lætatur autem in Deo, cujus causa nihil non agit et patitur, ac propterea bona conscientia exhilaratur. C Ex charitate autem et lætitia cum in animo suo pacem habet, cogitationibus nimirum non perturbatus, tum erga omnes externos. Nam etiamsi odisse quosdam videtur, non eos tamen odit, sed vitia eorum, ipsos ceu fratres charitate complectens, et ad eorum utilitatem odium hoc ostendens, ut ad meliorem vitam redeant.

« Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χ εἰρήνη. » Τὰ μὲν πονηρὰ ἔργα ἐξ ἡμῶν γίν μόνον· διὸ καὶ ἔργα σαρκὸς εἶπεν, ἅμα καὶ ὡς γωδίαν καὶ βαρύτητα ἔχοντα. Τὰ δὲ καλὰ οὐχ τέρας δεῖται μόνον ἐπιμελείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄ συνεργείας· διὸ καρπὸν αὐτὰ εἶπε τοῦ Πνεύμ ὡς παρ' ἡμῶν μὲν τοῦ σπόρου διδομένου, ἤτοι προθέσεως [19], τοῦ δὲ καρπὸν γενέσθαι ἐν τῷ κειμένου. Τὴν ῥίζαν δὲ πάντων τῶν ἀγαθῶν τ πρῶτον τὴν ἀγάπην, εἶτα τὴν χαράν. Ὁ γὰρ πῶν ἀεὶ χαίρει, καὶ ὅταν πάσχῃ κακῶς· ὡς εὐ τὴν γὰρ ὁρᾷ τὸν κακῶς ποιοῦντα. Χαίρει δὲ κ τῷ Θεῷ, ὡς δι' αὐτὸν πάντα ποιῶν καὶ πάσχω διὰ τοῦτο ἀγαθῷ συνειδότι ἐπευφραινόμενος. Ἐκ ἀγάπης δὲ καὶ τῆς χαρᾶς εἰρηνεύει καὶ κατὰ ψ μὴ ταραττόμενος τοῖς λογισμοῖς· καὶ πρὸς ἔξωθεν δὲ πάντας. Εἰ γὰρ καὶ ἀπεχθάνεσθαι δοκ σιν, οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ τῇ ἐν αὐτοῖς κακίᾳ ἀπεχ ται, ἐκείνους ἀγαπῶν ὡς ἀδελφοὺς, καὶ πρὸ συμφέρον αὐτῶν τὴν ἀπέχθειαν ἐνδεικνύμενος τὴν, ἵνα διορθωθῶσι.

« Longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia. » Longanimitas a mansuetudine in hoc differre videtur in Scriptura, quod longanimis multum diuque cogitet, nec celeriter, sed cum cunctatione convenientem peccanti pœnam imponat; mansuetus autem omnino noxam et supplicium remittat : perinde ac Moses qui Mariæ et Aaroni remisit noxam, præ omnibus terram incolentibus mansuetus vocatus est. Benignitas autem, communius quiddam est quam bonitas. Benignus enim Dominus est universis. Bonitas vero solis dignis benefacit, secundum illud : « Benefac, Domine, bonis [a] : » Fidem autem dicit, non simplicem, sed quæ montes etiam transferat, quæ ea, quæ apud homines sunt impossibilia, apud Deum possibilia esse indubitanter credit. Præ omnibus autem est continentia, non in cibis tantum, sed etiam ab omni malo.

« Μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, π πραότης, ἐγκράτεια. » Μακροθυμία πραότητ τοῦτῳ δοκεῖ παρὰ τῇ Γραφῇ διαφέρειν, τῷ τὸν μακρόθυμον πολὺν ὄντα ἐν φρονήσει, μὴ ὀξέως, σχολῇ ἐπιτιθέναι τὴν προσήκουσαν δίκην τῷ κα τι· τὸν δὲ πρᾶον ἀφιέναι παντάπασιν· ὡς ὁ Μ τῇ Μαριὰμ καὶ τῷ Ἀαρὼν ἀφιεὶς πραΰς ἐ παρὰ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. Χρησ δὲ κοινότερόν τί ἐστι παρὰ τὴν ἀγαθωσύνην. Χρ γὰρ Κύριος τοῖς σύμπασιν· ἡ δὲ ἀγαθωσύνη μ τοὺς ἀξίους εὐεργετεῖ, κατὰ τό· « Ἀγάθυνον, Κ τοῖς ἀγαθοῖς. » Πίστιν δὲ λέγει οὐ τὴν ἁπλῆν, τὴν καὶ ὄρη μεθιστῶσαν, τὴν τὰ παρὰ ἀνθρ ἀδύνατα πιστεύουσαν παρὰ Θεῷ δυνατὰ εἶναι στάκτως· ἐπὶ πᾶσι δὲ ἡ ἐγκράτεια, οὐ βρωμ μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὸς πονηροῦ.

[a] Psal. XXIV, 4.

Variæ lectiones.

[18] ὁ κῶμος m. [19] προαιρέσεως m.

« Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος. » Ψυχὴ γὰρ κατορθοῦσα ταῦτα ἀπὸ Πνεύματος, οὐ δεῖται τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου νουθεσίας, ὑψηλοτέρα αὐτὴ οὖσα· ὥσπερ καὶ οἱ φύσει ὀξεῖς ἵπποι οὐ δέονται μάστιγος. Οὐχ ὡς πονηρὸν δὲ τὸν νόμον ἐκβάλλει οὐδὲ ἐνταῦθα, ἀλλ' ὡς ἐλάττονα τῆς παρὰ τοῦ Πνεύματος διδομένης φιλοσοφίας.

« Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν [20] σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. » Ὥσπερ τινὸς εἰπόντος· Τίς ἐστιν ὁ ταῦτα, ἃ εἶπας, κατορθῶν; φησὶν, ὅτι « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, » τουτέστιν, οἱ τῆς μερίδος τοῦ Χριστοῦ ὄντες, « τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν, » τουτέστι, τὸ σαρκικὸν φρόνημα ἐνέκρωσαν. Οὐ γὰρ δὴ ἑαυτοὺς ἀνεῖλον· ἵνα σάρκα νοήσῃς μὴ τὴν [21] οὐσίαν τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ τὸν γεώδη λογισμὸν, ὥστε μήτε τὰ τοῦ θυμοῦ παθήματα ἐν αὐτοῖς ζῆν, μήτε τὰς ἐπιθυμίας [22], ἀλλὰ καὶ ταῦτα κἀκείνας ἐσταυρῶσθαι, καὶ νενεκρῶσθαι. Ἢ παθήματα ἁπλῶς τὰς ἐμπαθεῖς πράξεις φησὶ, κἂν τε ἀπὸ θυμοῦ ὦσι, κἂν τε ἀπὸ ἐπιθυμίας. Οὐ μόνον οὖν τὰς πράξεις φησὶ νεκροῦσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ἀρχὰς τούτων, ἤτοι τὰς ἐπιθυμίας.

« Εἰ ζῶμεν Πνεύματι, Πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. » Ἐπειδὴ, φησὶ, τοσαύτη ἡ τοῦ Πνεύματος ἰσχὺς, ἐκείνῳ ζῶμεν, ἐκείνῳ ἀρκώμεθα. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Στοιχῶμεν, » ἀντὶ τοῦ, Ἀρκεσθῶμεν τῇ τοῦ Πνεύματος δυνάμει, καὶ μὴ ἐπιζητῶμεν τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου προσθήκην.

« Μὴ γενώμεθα [*vulg.* γιν.] κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες. » Δείκνυσιν ἐνταῦθα, ὅτι οἱ πλανήσαντες αὐτοὺς, ἀπὸ φιλοδοξίας [23] εἰς τοῦτο ἦλθον (αὕτη γὰρ αἰτία πάντων τῶν κακῶν), ἀλλήλους δὴ προκαλούμενοι εἰς φιλονεικίαν καὶ ἔρεις· ὡς ὅταν τις λέγῃ τῷ ἀντιπάλῳ· Ἐὰν εἶ δυνατὸς, δεῦρο ποιήσωμεν τόδε τι. Ἐπεὶ δὲ ἀπὸ κενοδοξίας ὁ φθόνος, καὶ τοῦτον κωλύει.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

« Ἀδελφοὶ, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος. » Ἐπειδὴ πολλοὶ παρ' αὐτοῖς δοκοῦντες ἐπιτιμᾷν τοῖς ἁμαρτάνουσι, τὰ ἑαυτῶν ἐξεδίκουν πάθη, ἀπὸ φιλαρχίας εἰς τοῦτο ἐρχόμενοι· φησὶν, ὅτι « Ἐὰν προληφθῇ τις, » τουτέστι, Συναρπαγῇ, παθῶν ἐπήρειαν ὑπὸ δαίμονος, « ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε· » τουτέστι, Μὴ κολάζετε, ἀλλὰ διορθοῦσθε « ἐν πνεύματι πραότητος. » Οὐκ εἶπεν, Ἐν πραότητι, ἀλλ', « Ἐν Πνεύματι [πραότητος], » δεικνὺς ὅτι καὶ τῷ Πνεύματι τοῦτο δοκεῖ, καὶ ὅτι πνευματικοῦ χαρίσματος τὸ μετ' ἐπιεικείας τοὺς ἁμαρτάνοντας διορθοῦσθαι.

« Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ οὐ πειρασθῇς [24]. » Ἵνα μὴ ἑπαρθῇ ὁ ἕτερον καταρτίζων, ἀσφαλίζεται αὐτόν. Σκόπει γὰρ, φησὶ, καὶ τήρει σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ τοῖς αὐτοῖς περιπέσῃς, πειρασμὸν παθὼν ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου. Ἐμφαντικῶς δὲ εἶπε τὸ,

A Verse. 23. « Adversus hujusmodi non est lex. » Anima enim hæc a Spiritu perficiens, non eget legis adhortatione, quippe quæ sit lege altior : quemadmodum equi natura celeres, non opus habent flagro. Legem autem ceu malam ne hic quidem rejicit, sed tanquam sapientia, quam Spiritus largitus, minorem.

Verse. 24. « Qui autem sunt Christi, carnem crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. » Perinde ac si quis dicat : Quis est qui hæc, quæ dixisti, perficiat? « Qui Christi sunt, » inquit, id est, qui sunt a partibus Christi, « carnem crucifixerunt, » id est, carnalem affectum mortificarunt. Non enim seipsos interemerunt : ut carnem intelligas non substantiam carnis, sed terrestrem cogitationem, adeo B ut neque iræ motus in ipsis porro vivant, nec cupiditates, sed ut cum hæ, tum illi crucifigerentur et mortificarentur. Vel affectus simpliciter turbatas operationes intelligit, sive ab ira sint, sive a concupiscentia. Non solum igitur opera mortificanda esse ait, sed etiam ipsa horum principia, concupiscentias nimirum.

361 Verse. 25. « Si Spiritu vivimus, Spiritu et ambulemus. » Quia, inquit, tantum Spiritus robur est, illi vivamus, illo simus contenti. Hoc enim est, Στοιχῶμεν, pro eo quod est, Satis sit nobis Spiritus potentia, nec a lege quæramus additamentum.

Verse. 26. « Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes. » Ostendit hic quod qui eos seduxerint, ex ambitione eo C pervenerint (hæc enim omnium malorum causa est), nempe, alter alterum provocantes ad contentiones et lites : quemadmodum si adversario suo quis dicat, Age, si vales, experiamur tale quid. Quandoquidem vero ex inani gloria sit invidia, hanc etiam prohibet.

CAPUT VI.

Verse. 1. « Fratres, et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instaurate in spiritu lenitatis. » Quia plerique apud ipsos qui delinquentes increpare videbantur, suos ulciscebantur affectus, ex dominatus cupiditate eo provecti; ait, « Si præoccupatus fuerit aliquis, « hoc est, Correptus a dæmone, vim D passus, « Vos qui spirituales estis, instaurate, » hoc est, Non punite, sed dirigite, « In spiritu lenitatis. » Non dixit, In lenitate, sed, « In Spiritu lenitatis » indicans quod et Spiritui hoc placeat, et quod sit spiritualis doni, cum mansuetudine peccantes corrigere.

« Considerans teipsum, ne et tu tenteris. » Ne extollatur is qui alium perficit, præmunit eum. Considera enim, inquit, atque observa teipsum, ne et tu in eadem incidas, tentationem passus ab adversario. Emphatice autem dixit, « Tu : » hu-

Variæ lectiones.

[20] ἀνεσταύρωσαν O. [21] ῥητὴν O. [22] τὰ τῆς ἐπιθυ. O. [23] φιλονεικείας O. [24] ἑπαρθῇς O.

manæ namque imbecillitatis per hoc commonefecit.

VERS. 2. « Alter alterius onera portate. » Quia fieri non potest, ut qui homo sit, non peccet; adhortatur eos, ne sint nimium exacti censores in delictis proximi; sed ferant ea, ut et quæ ipsius sunt, ab alio vicissim tolerentur.

« Et sic adimplete legem Christi. » Non dixit, Πληρώσατε, implete : sed, Ἀναπληρώσατε, adimplete, hoc est, Communiter omnes implete, ita ut alter alterum ferat : exempli gratia qui asper est et iracundus, segnem tardumque ferat; et segnis vehementem illius impetum : sic fiet, ut neque ille peccet ab hoc gestatus, neque hic delinquat ab illo bajulatus. Hanc ad rationem itaque alter alteri manum porrigentes, per vos mutuo adimplete legem Christi, ut quod proximo deest, unusquisque compleat, **362** per hoc quod toleret eum. Præterea charitatis officium est, ut alter alterius gravamina et onera portemus. Charitas autem impletio est mandatorum Christi.

VERS. 3. « Si enim videtur quispiam esse aliquid, cum nihil sit, seipsum decipit. » Rursus hic arrogantiam dejicit, ob oculos ponens, quod is qui videtur esse aliquid, nihil est : per hoc ipsum quod videtur, luculenter ostendens, quod nihili sit et contemnendus, et quod neminem nisi seipsum decipit.

VERS. 4. « Opus autem suum probet unusquisque, et tunc apud seipsum solum gloriationem habebit, et non ad alium. » Exploret, inquit, accurate sua ipsius opera (hoc enim vult verbum, « Probet »), num quidquam fecerit vana gloria ductus, num per simulationem, num alia quapiam humana causa, et tunc non adversus alterum glorietur. Cæterum si se continere non possit, ad seipsum gloriationem transferat : hoc est, ipse sibi collatus, hesterno opere hodiernum præstantius censeat, et in bono opere glorietur. Hæc autem Paulus loquitur per condescensionem, non ut legislator, ut paulatim elationem hujusmodi consuetudinis tollat. Qui enim adversus proximum, Pharisæi in morem, non gloriari assuefactus est, idem etiam de seipso gloriari subito desistet.

VERS. 5. « Unusquisque enim proprium onus portabit. » Quid enim gloriaris adversus proximum? et tu et ille propria onera feretis, tuncque uniuscujusque opus probabitur. Proinde cum et tu onera habeas et sarcinas, neque adversus alterum, neque apud te ob bona opera gloriare.

VERS. 6. « Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis. » De doctoribus deinceps disserit, ut illi qui ab ipsis instituuntur, instituentibus communicent, non in uno quopiam, sed in omnibus bonis, alimentum, indumentum, honorem, benevolentiam, adeoque

A « Σύ· » τῆς γὰρ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὑπέμνησι διὰ τούτου.

« Ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. » Ἐπειδὴ γὰρ ἄνθρωπον ὄντα οὐκ ἔστιν ἀναμάρτητον εἶναι, παραινεῖ μὴ ἀκριβολογεῖσθαι πρὸς τὰ τοῦ πλησίον ἁμαρτήματα, ἀλλὰ φέρειν ταῦτα, ἵνα καὶ τὰ αὐτοῦ πάλιν παρ' ἄλλου βαστάζηται ἁμαρτήματα.

« Καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. » Οὐκ εἶπε, « Πληρώσατε, » ἀλλὰ, « Ἀναπληρώσατε· » τουτέστι, Κοινῇ πάντες πληρώσατε, διὰ τοῦ ἀλλήλους φέρετε· οἷον ὁ ὀξὺς τὸν νωθῆ φερέτω, καὶ ὁ νωθὴς τὴν σφοδρὰν ἐκείνου ὁρμήν· καὶ οὕτως οὔτε ἐκεῖνος ἁμαρτήσεται ὑπὸ τούτου βασταζόμενος, οὔτε οὗτος ὑπ' ἐκείνου. Οὕτω δὲ [25] ἀλλήλοις χεῖρα ὀρέγοντες, δι' ἀλλήλων πληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, B ὃ λείπει τῷ πλησίον ἀναπληρῶν ἕκαστος διὰ τοῦ βαστάζειν ἐκεῖνον. Καὶ ἄλλως γὰρ ἀγάπης τὸ τὰ βάρη βαστάζειν ἀλλήλων· ἡ δὲ ἀγάπη, πλήρωσις τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ.

« Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναί τι μηδὲν ὤν, ἑαυτὸν φρεναπατᾷ. » Πάλιν ἐνταῦθα τὴν ἀπόνοιαν καταβάλλει, δεικνὺς ὅτι ὁ δοκῶν εἶναί τι, οὐδέν ἐστιν, αὐτὸ τοῦτο δοκεῖν τεκμήριον ἐκφέρων τῆς ἑαυτοῦ οὐθενείας [26], καὶ οὐδένα ἄλλον ἀπατῶν, ἀλλ' ἑαυτόν.

« Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἕξει, καὶ οὐκ εἰς C τὸν ἕτερον. » Ἐξεταζέτω, φησὶ, μετὰ ἀκριβείας τὰ ἑαυτοῦ πράξεις (τοῦτο γὰρ τὸ, « Δοκιμαζέτω »), εἰ μὴ κατὰ κενοδοξίαν ἐποίησεν, εἰ μὴ ἐν ὑποκρίσει, εἰ μὴ ἄλλῃ τινὶ ἀνθρωπίνῃ αἰτίᾳ, καὶ τότε μὴ καθ' ἑτέρου καυχάσθω. Ἀλλ' εἰ ἄρα ἀκατασχέτως [27] ἔχει, εἰς ἑαυτὸν τὸ καύχημα ἐχέτω, τουτέστιν, αὐτὸς ἑαυτῷ συγκρινόμενος, τοῦ χθὲς ἔργου τὸ σήμερον κρεῖττον νομιζέτω, καὶ ἐναβρυνέσθω τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ. Ταῦτα δὲ λέγει Παῦλος συγκαταβατικῶς, οὐ νομοθετικῶς, ὡς ἂν κατὰ μικρὸν ἀποστήσῃ τὰ αὐχήματα τοῦ τοιούτου ἤθους. Ὁ γὰρ ἐθισθεὶς μὴ τοῦ πλησίον, ὡς ὁ Φαρισαῖος, κατακαυχᾶσθαι, ταχέως καὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ἐναβρύνεσθαι ἀποστήσεται.

« Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει. » Τί γὰρ κατακαυχᾷ τοῦ πλησίον; καὶ σὺ κἀκεῖνος τὰ ἴδια φορτία βαστάσετε, καὶ τότε δοκιμασθήσεται ἑκάστου τὸ ἔργον. Ὥστε ἐπεὶ καὶ σὺ φορτία ἔχεις καὶ βάρη, μηδὲ καθ' ἑτέρου καυχῶ, μηδὲ κατὰ σαυτὸν ἐναβρύνου τῇ ἀγαθοεργίᾳ.

« Κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς. » Περὶ τῶν διδασκάλων λοιπὸν διαλέγεται, ἵνα οἱ παρ' αὐτῶν κατηχούμενοι κοινωνῶσι τοῖς κατηχοῦσιν, οὐκ ἐν ἑνί τινι, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς, τροφῆς, ἐνδύματος, τιμῆς, εὐνοίας, καὶ πάντων ἁπλῶς μεταδιδόντες τῶν ἀγα-

Variæ lectiones.

[25] γὰρ O. [26] ἀσθενείας O. [27] ἀκαταισχύντως O.

θῶν. Μείζονα γὰρ ὧν δίδως λαμβάνεις ἀντὶ γὰρ A omnia plane impertientes eis bona. Majora namque
τῶν σαρκικῶν, πνευματικά. Διὸ καὶ κοινωνίαν τὸ accipis quam das, nempe pro carnalibus spiritualia.
πρᾶγμα καλεῖ, ὡς ἀντιδόσεως γινομένης. Τίνος δὲ Unde et communicationem rem vocat, ceu repræ-
ἕνεκεν ὁ Χριστὸς τρέφεσθαι τοὺς διδασκάλους ὑπὸ sensatione quapiam facta. Cujus autem rei gratia
τῶν μαθητῶν ὥρισε; Διὰ δύο ταῦτα, ἵνα μήτε οἱ doctores Christus a discipulis ali constituit [1]? Pro-
διδάσκαλοι ἐπαίρωνται σφόδρα, ἀλλ' ὡς δεόμενοι τῶν pter duo hæc, ne magistri extollantur nimium, sed
μαθητῶν μετριοφρονῶσι, καὶ ἵνα μόνῳ τῷ λόγῳ tanquam discipulis egentes, moderate sapiant,
σχολάζωσι, μὴ περισπώμενοι εἰς τροφάς· καὶ οἱ utque soli verbo vacent, nec alimenti nomine distra-
μαθηταὶ ἐν τῇ περὶ τοὺς διδασκάλους εὐγνωμοσύνῃ, hantur; ac ut discipuli ex benevolentia erga præ-
καὶ περὶ τοὺς ἄλλους τοιοῦτοι εἶναι παιδεύωνται· ceptores, erga alios quoque tales esse instituantur
καὶ ἅμα μὴ ἐπαισχύνωνται μηδὲ αὐτοὶ πενόμενοι ac discant. Simul etiam ne ipsi inopes, et mendici
καὶ ἐπαιτοῦντες, ὅπου γε καὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν facti, pudore suffundantur, cum tales sint ipsorum
τοιοῦτοί εἰσι. doctores.

« Μὴ πλανᾶσθε, Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται· ὃ γὰρ ἂν Vers. 7, 8. « Nolite errare, Deus non irridetur.
σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. Ὅτι ὁ σπείρων B Quidquid enim seminaverit homo, hoc et **363** me-
εἰς τὴν σάρκα αὐτοῦ ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν· tet. Quoniam qui seminat in carnem suam, de carne
ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πνεύματος θερί- metet corruptionem; qui vero seminat in spiritu, de
σει ζωὴν αἰώνιον. » Ἐπειδὴ πολλάκις τινὲς αἰτιώ- spiritu metet vitam æternam. » Quia sæpenumero
μενοι τοὺς διδασκάλους ὡς κακοῦ βίου, παρορῶσιν nonnulli accusantes doctores malæ vitæ, negligunt
αὐτοὺς, καὶ οὐ τρέφουσι πενομένους, λέγει μὲν καὶ eos, nec alunt eos penuria laborantes, infra ait :
προϊών, ὅτι « Τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν, » « Facientes bonum ne deficiamus : » atque etiam-
καὶ νῦν δὲ δείκνυσιν, ὅτι καὶ πρὸς τοὺς τοιούτους num ostendit, quod in tales quoque præceptores,
διδασκάλους ἀφειδῶς ἔχειν χρὴ, ὡς εἰς πνευματικὸν nos liberales exhibere oportet, quoniam in rem
πρᾶγμα τοῦ ἀναλώματος γινομένου. Συγκρίνων οὖν spiritualem sumptus impenditur. Conferens igitur
τὰς εἰς τὰ σαρκικὰ γινομένας δαπάνας, καὶ τὰς εἰς sumptus qui fiunt in carnalia iis qui fiunt in spiri-
τὰ πνευματικὰ, φησίν· Ἐὰν μὲν εἰς τὴν σάρκα ἀνα- tualia. Si in carnem, inquit, impendas, mensas et
λίσκῃς, τραπέζας καὶ ἡδύσματα κατασκευάζων, καὶ condimenta parans, temulentiam, delicias et crapu-
μέθην, καὶ τρυφὴν, καὶ ἀδδηφαγίαν σπείρων, φθο- lam seminans et voracitatem, corruptionem metes :
ρὰν θερίσεις· καὶ γὰρ καὶ αὐτὰ φθείρεται, καὶ συμ- C nam et illa ipsa corrumpuntur, et simul corrumpunt
φθείρει τὸ σῶμα. Ἐὰν δὲ εἰς τὸ πνεῦμα σπείρῃς, corpus. Sin in spiritum semines, hoc est, spiritua-
τουτέστιν, εἰς τὰ πνευματικὰ ἔργα, ἐλεημοσύνην lia opera, eleemosynam omnibus impertiens, ac
ποιῶν πρὸς πάντας, καὶ σωφροσύνην μετιὼν, ζωὴν temperantiam servans, vitam æternam metes. Non
αἰώνιον θερίσεις. Οὐ γὰρ μυκτηρίζεται καὶ ἀπατᾶ- enim irridetur atque decipitur Deus, sed unicuique
ται Θεὸς, ἀλλ' ἑκάστῳ τότε τὰ οἰκεῖα ἀποδίδωσι. tunc quæ sua sunt largitur. Satius est ergo in spi-
Κρεῖττον οὖν περὶ πνευματικὰ ἀναλίσκειν, οἷς συμ- ritualia impendere, sub quibus continetur etiam
περιέχεται καὶ ἡ πρὸς τοὺς διδασκάλους δαπάνη, ἢ sumptus erga præceptores, quam in carnis volupta-
περὶ τὰς σαρκικὰς ἡδυπαθείας [28] τὰς φθειρομένας tes, quæ corrumpuntur et corrumpunt corpus :
καὶ φθειρούσας τὸ σῶμα. Ἐκ γὰρ τῶν ἡδυπαθειῶν ex voluptatibus enim et luxu morbi nascuntur.
καὶ τῶν περιττωμάτων αἱ νόσοι.

« Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ Vers. 9. « Bonum autem facientes, ne deficia-
γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι. » Νῦν ἀποκα- mus : tempore enim suo metemus non deficientes. »
λύπτει ἐκδηλότερον, ὅτι κἂν πονηροὶ ὦσιν οἱ δεόμε- Nunc clarius retegit, quod etiamsi pravi sint qui
νοι ἡμῶν, ἡμεῖς μὴ ἐκκακῶμεν ὡς ἀγαθοποιοῦντες opera nostra indigent, nos non desistamus beneficia
αὐτοῖς. Καὶ τὴν δαψίλειαν δὲ καὶ τὴν διηνεκῆ δόσιν D illis impertiri. Abundantiam autem et continuam
ἐμφαίνει διὰ τοῦ φάναι, μὴ δεῖν ἐκκακεῖν. Εἶτα dationem indicat, cum ait, non oportet deficere.
ἐπειδὴ μέγα ἀπῄτησε, τίθησι καὶ τὸ ἔπαθλον εὐθὺς, Deinde quia rem arduam postulavit, statim etiam
ὅτι « Θερίσομεν. » Πῶς; Μὴ ἐκλυόμενοι, τουτέστι, subjicit præmium, nempe, « Metemus. » Quomodo ?
μηδένα κόπον ἔχοντες, ἀλλὰ πᾶσαν ἀνάπαυσιν. Ἐν- Non deficientes, hoc est, nullam defatigationem
ταῦθα μὲν γὰρ αὐχμοὶ καὶ κόποι ἐν τῷ θερισμῷ· ἐκεῖ habentes, sed perfectam quietem. Nam hic in messe
δὲ οὐχ οὕτως. squalores et labores ferimus; illic vero non item.

« Ἄρα οὖν, ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ Vers. 12. « Ergo dum tempus habemus, operemur bonum orga omnes, maxime autem erga domesticos fidei. » Ut non semper est tempus seminandi, sic neque miserandi : id quod indicant virgines et Lazarus. Tantisper ergo dum in hac vita

[1] Matth. x, 5.

Variæ lectiones.

[28] ἐπιθυμίας o.

nobis tempus superest, nedum erga præceptores ac doctores, verum etiam erga Græcos et Judæos, bonum operemur, hoc est, beneficentiam et eleemosynam. Non tamen eamdem nos mensuram habere oportet erga hos, atque fidei domesticos, sed longe majorem liberalitatem fidelibus exhibere convenit. Hoc enim innuit cum ait, « Maxime. » Observa autem quomodo etiam hoc abducat eos a Judaica vilitate; siquidem lex erga contribules suos tantum modo aperiebat viscera; gratia vero terram simul et mare ad eleemosynæ **364** mensam vocat, etsi non pari modo vel ratione, ut dictum est.

VERS. 11. « Videte qualibus vobis litteris scripserim mea manu. » Cum pauca ad mores pertinentia dixisset, iterum ad priora redit, quæ cor ipsius lancinabant, ostendens, quod sua manu hanc Epistolam totam conscripserit, non ut charitatem solummodo erga eos demonstret, verum etiam ut suspicionem malam tollat. Vituperabatur enim ceu alia apud alios prædicaret. Adactus est igitur testimonium suæ prædicationis in scriptis exhibere. Atqui cæteras epistolas alii scribebant, ipse autem fortasse salutationem solam exarabat. « Qualibus, » non est magnitudinis indicium, sed deformitatis litterarum; perinde quasi diceret : Etiamsi non possim elegantes characteres ducere, coactus tamen sum propria manu Epistolam scribere.

VERS. 12. « Quicunque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, » — « Quotquot, » inquit, « clarescere volunt in carne, » hoc est, apud homines, Judæos nimirum (probro enim his apud Judæos dabatur, quod a majorum suorum consuetudinibus deficerent), « illi cogunt vos circumcidi, « defendentes sese apud Judæos per vestram carnem. Cum autem ait, « Cogunt vos, » ostendit ipsos hoc invite passos, præbens eis occasionem revertendi, ut qui nunc non voluntario errent.

« Tantum, ut non ob crucem Christi persecutionem patiantur. » Propter aliam etiam causam, inquit, hoc faciunt. Ne enim pro cruce et fide persecutionem patiantur et divexentur, veluti hanc prævaricantes, et circumcisi, volunt et alios circumcisionis habere socios.

VERS. 13. « Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt; sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur. » Non solum, inquit, ut hominibus placeant, hæc faciunt, verum etiam propter ambitionem. Non enim ex zelo erga legem, neque pietatis ergo, inquit, isthuc agunt, sed vanæ gloriæ, « Ut in vestra carne glorientur : » hoc est, Ut in circumcisione carnis vestræ jactent sese, tanquam doctores vestros, et qui vos discipulos suos habeant.

VERS. 14. « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi. » Illi, inquit, in circumcisione gloriantur, re abolita et antiquata,

A ἔχομεν, μὴ μόνον πρὸς διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους τὸ ἀγαθὸν ἐργαζώμεθα, τουτέστι, τὴν εὐποιΐαν, τὴν ἐλεημοσύνην. Οὐ μέντοι τῷ αὐτῷ μέτρῳ δεῖ χρᾶσθαι πρὸς τούτους καὶ τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως, ἀλλὰ πλείονα τὴν φιλοτιμίαν πρὸς τοὺς πιστοὺς ἐπιδείκνυσθαι. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, « Μάλιστα. » Ὅρα δὲ, πῶς καὶ ἐν τούτῳ ἀπάγει αὐτοὺς τῆς Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος, εἴ γε ὁ μὲν νόμος πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἤνοιγε τὰ σπλάγχνα· ἡ δὲ χάρις γῆν ὁμοῦ καὶ θάλασσαν ἐπὶ τὴν τῆς ἐλεημοσύνης καλεῖ τράπεζαν, εἰ καὶ μὴ ὁμοίῳ τῷ μέτρῳ, καθὰ εἴρηται.

« Ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί. » Ὀλίγα εἰς τὸ ἠθικὸν εἰπὼν, πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανέρχεται, τὰ δάκνοντα αὐτοῦ [29] τὴν καρδίαν, καὶ δηλοῖ ὅτι αὐτὸς οἰκείᾳ χειρὶ [30] ἔγραψε τὴν B Ἐπιστολὴν πᾶσαν, οὐχ ἵνα ἀγάπην μόνον ἐνδείξηται πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα καὶ ὑποψίαν πονηρὰν ἀνέλῃ. Διεβάλλετο καὶ ὡς ἄλλα ἀλλαχοῦ κηρύττων· ἠναγκάσθη οὖν μαρτυρίαν ἔγγραφον θέσθαι τῶν οἰκείου κηρύγματος. Καίτοι τὰς ἄλλας ἐπιστολὰς ἄλλοι ἔγραφον, αὐτὸς δὲ εἰ ἄρα τὸν ἀσπασμὸν μόνον ἔγραφε. Τὸ δὲ, « Πηλίκοις, » οὐ μεγέθους ἐστὶ δηλωτικὸν, ἀλλὰ τῆς ἀμορφίας τῶν γραμμάτων, ὡσεὶ ἔλεγεν· Καίτοι μὴ εἰδὼς ἄριστα γράφειν, ὅμως ἠναγκάσθην ἰδιόχειρον τὴν Ἐπιστολὴν γράψαι.

« Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι [31] ἐν σαρκὶ, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι. » — « Ὅσοι, » φησὶ, C « θέλουσιν εὐδοκιμεῖν ἐν σαρκὶ, » τουτέστι, παρὰ ἀνθρώποις, τοῖς Ἰουδαίοις δηλαδὴ (ὠνειδίζοντο γὰρ παρ' αὐτοῖς ὡς τῶν πατρικῶν ἀποστάντες ἐθῶν), « οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, » ἀπολογούμενοι τοῖς Ἰουδαίοις διὰ τῆς ὑμετέρας σαρκός. « Ἀναγκάζουσι » δὲ, εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοὺς ἄκοντας τοῦτο ὑπομένοντας, παρέχων αὐτοῖς ἀφορμὴν ἀναχωρήσεως ὡς νῦν ἀκουσίως σφαλλομένοις.

« Μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται. » Καὶ δι' ἑτέραν, φησὶν, αἰτίαν τοῦτο ποιοῦσιν· ἵνα γὰρ μὴ ὑπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς πίστεως διώκωνται, καὶ ἐλαύνωνται, ὡς ταύτην παραβαίνοντες, καὶ περιτεμνόμενοι, θέλουσιν ἔχειν καὶ ἑτέρους κινωνοὺς τῆς περιτομῆς.

« Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάτ- D λουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχήσωνται. » Οὐ μόνον, φησὶ, δι' ἀνθρωπαρέσκειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ φιλοδοξίαν ταῦτα ποιοῦσιν. Οὐ γὰρ κατὰ ζῆλον τὸν ὑπὲρ τοῦ νόμου, οὐδὲ ἕνεκεν εὐσεβείας, φησὶ, τοῦτο ἐργάζονται, ἀλλὰ διὰ φιλοδοξίαν, « Ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχήσωνται· » τουτέστιν, Ἵνα ἐν τῷ κατακόπτειν τὴν ὑμετέραν σάρκα καυχήσωνται, ὡς διδάσκαλοι ὑμῶν, καὶ μαθητὰς ὑμᾶς ἔχοντες.

« Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐκεῖνοι μὲν, φησὶν, ἐν περιτομῇ καυχῶνται, πράγμα

Variæ lectiones.

[29] Ἰσ. αὐτῶν Ο. [30] οἰκειοχείρως Ο. [31] εὐδοκιμεῖν Ο.

voce clarius testantur, quod non legis nomine, sed pro Christi doctrina et Evangelio ejus, periculis **366** objectus fuerim. Non dixit autem, Habeo, sed, « Porto, » tanquam tropæum et vexillum quoddam regium, atque in illis glorior.

VERS. 18. « Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen. » Per hoc quod pro iis precatur, indicat quod non ex ira vel odio dixerit quæ dixerit. Non solum autem votum hoc est, verum etiam institutio confirmans et obsignans commemorata omnia. Eos enim commonefacit gratiæ quam receperunt, non per legem, sed quia Christo crediderunt. Nec dixit, Vobiscum, sed « Cum spiritu vestro : » a carnalibus ipsos abducens et monstrans quod non a lege, sed a gratia Spiritum acceperint; et quod non lex neque circumcisio, sed gratia possit ipsis Spiritum conservare, quemadmodum et dedit. Præterea, cum fratres appellat, ad memoriam revocat baptisma, ex quo fratres efficimur, unius Patris Dei filii facti, et non ex lege. Sit autem nobiscum etiam gratia Dei, ita ut secundum Spiritum vivamus, nec divinam Paracleti sanctificationem rejiciamus per peccatorum limum et sordes, cæterum nunquam non eam sanctificationem majorem nobis consiliemus in Christo Jesu Domino nostro, qui novam vitam et spiritualem, veteris adeoque corporalis interitu, nobis subindicavit. Cui gloria in secula. Amen.

A νῆς λαμπρότερον μαρτυροῦσιν, ὅτι οὐ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τοῦ κατὰ Χριστὸν δόγματος προεκινδύνευσα. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἔχω, ἀλλὰ, « Βαστάζω, » ὥσπερ τι τρόπαιον ἢ σημεῖον βασιλικὸν, καὶ τούτοις ἐναβρύνομαι.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ Πνεύματος ὑμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν. » Διὰ τῶ ἐπεύξασθαι, αὐτοῖς δείκνυσιν ὡς οὐ θυμῷ καὶ ἐκ ἐχθείᾳ εἶπεν ἃ εἶπεν. Οὐ μόνον δὲ εὐχὴ, ἀλλὰ καὶ διδασκαλία τοῦτό ἐστιν, ἐπισφραγίζουσα τὰ μ θέντα πάντα. Ἀναμιμνήσκει γὰρ τῆς χάριτος ἣ ἀπέλαυσαν, οὐ διὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ. Καὶ οὐκ εἶπε, Μεθ' ὑμῶν, ἀλλὰ, « Μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, » ἀπάγων αὐτοὺς ἀπὸ τῶ σαρκικῶν, καὶ δεικνὺς, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀλ' ἀπὸ τῆς χάριτος τὸ Πνεῦμα ἐδέξαντο· καὶ ὅτι μ ὁ νόμος, οὐδὲ ἡ περιτομὴ, ἀλλὰ ἡ χάρις δύνατ αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα συντηρῆσαι, ὥσπερ οὖν καὶ ἔδωκεν. Ἀλλὰ καὶ τῷ, ἀδελφοὺς προσειπεῖν, τῆς μ λυμβήθρας ὑπέμνησεν, ἐξ ἧς ἀδελφοὶ γινόμεθα, υἱ Πατρὸς υἱοὶ τοῦ Θεοῦ ὄντες, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ νόμ Εἴη δὲ καὶ μεθ' ἡμῶν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ πνευμ τικῶς βιούντων, καὶ τὸν θεῖον τοῦ Παρακλή ἁγιασμὸν μὴ ἀποβαλλόντων τῷ τῶν ἁμαρτημάτ βορβόρῳ, ἀλλ' ἀεὶ πλείονα ἑαυτοῖς προξενούντων Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, τῷ τὴν καιν ζωὴν καὶ πνευματικὴν τῇ ἀναιρέσει τῆς παλαιᾶς σωματικῆς ὑποδείξαντι. Ὧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνα Ἀμήν.

B

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

—

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD EPHESIOS

EXPOSITIO.

—

367 *ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD EPHESIOS.*

Ephesus Asiæ est metropolis. Colebat autem Dianam, cujus templum erat in ipsa et pulcherrimum et

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

« Ἔφεσος μητρόπολις μέν ἐστι τῆς Ἀσίας· ἐσέβετο δὲ τὴν Ἄρτεμιν, ἧς καὶ ναὸς ἦν ἐν αὐτῇ

κάλλιστος καὶ μέγιστος, τιμώμενος, καὶ παρὰ πάντων μὲν Ἑλλήνων, μάλιστα δὲ [32] παρὰ τῆς Ἐφέσου, ὥστε καὶ νεωκόρον τῆς Ἀρτέμιδος λέγεσθαι ταύτην, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι γέγραπται. Ἐν Ἐφέσῳ δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τὰ πολλὰ διέτριψεν, ἐξορισθεὶς ἐκεῖσε, ἔνθα καὶ τελευτᾷ. Καὶ Τιμόθεον ἐκεῖ κατέλιπεν ὁ Παῦλος διδάσκαλον· τῶν τε φιλοσόφων οἱ μάλιστα ἀνθήσαντες ἐν ταύτῃ διῆγον. Ἐπεὶ οὖν δεισιδαίμων τε ἦν οὕτως ἡ πόλις, καὶ οὕτω σοφοῖς ἐκόμα, πολλῇ σπουδῇ κέχρηται Παῦλος πρὸς τοὺς τοιούτους γράφων, καὶ τὰ βαθύτερα δὲ τῶν νοημάτων καὶ ὑψηλότερα αὐτοῖς ἐπίστευσεν, ἅτε κατηχημένοις ἤδη. Γράφει δὲ τὴν τῶν ὑπερόγκων νοημάτων ταύτην γέμουσαν Ἐπιστολὴν ἀπὸ Ῥώμης δεδεμένος. Δεῖ οὖν καὶ ἡμῖν πολλῆς τῆς προσοχῆς πρὸς [33] κατανόησιν τῶν ἐν ταύτῃ [33a] μυστηρίων. »

A *maximum, et ab omnibus Græcis in summa veneratione habitum : potissimum vero ab ipsa. Epheso colebatur, adeo ut œdituus Dianæ ea diceretur, perinde ut in Actis memoriæ proditum est* [1]. *Ephesi evangelista Joannes diu et multumque demoratus est, ablegatus eo, ubi et mortem oppetiit. Quin etiam Timotheum Paulus illic reliquit doctorem. Clarissimi porro philosophi in hac urbe vixerunt. Quia igitur superstitiosa adeo erat civitas, ac sapientibus viris ita pollebat, magna diligentia Paulus usus est dum ad hos scribit, profundioresque sententias et altiores eis credidit, eo quod jam in fide instituti essent. Scribit autem hanc præclaris sententiis refertam Epistolam a Roma, in vinculis existens. Opus est igitur et nobis*

B *multa attentione, ut intelligamus quæ sunt in hæc mysteria.*

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

C

369 CAPUT PRIMUM.

« Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ. » Ἰδοὺ τὸ, « Διά, τῷ Πατρὶ δέδωκε· καὶ σημείωσαι τοῦτο διὰ τοὺς Ἀρειανούς.

« Τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ὅρα, πόση ἦν τότε ἡ ἀρετὴ, ὅτε ἁγίους καὶ πιστοὺς καλεῖ ἄνδρας βιωτικοὺς, γυναῖκας ἔχοντας καὶ παιδία· ἀλλὰ νῦν οὐδὲ ἐν ὄρεσι καὶ σκηλαίοις τοιοῦτοι.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰπὼν χάριν, ἐπάγει, « Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, » ἵνα δείξῃ τί εἰργάσατο ἡμῖν ἡ χάρις, τὸ Πατέρα ἡμῶν ποιῆσαι τὸν Δεσπότην καὶ Θεόν, Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος, τουτέστιν, ὁ Υἱὸς, τῇ πρὸς ἡμᾶς χάριτι καὶ Ἰησοῦς καὶ Χριστὸς ἐγένετο, D
διʼ ἡμᾶς σαρκωθεὶς, καὶ Ἰησοῦς κληθεὶς, καὶ χρίσας τὴν ἀνθρωπότητα τῇ θεότητι.

« Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἰδοὺ καὶ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνὸς Χριστοῦ· Θεὸς μὲν, ὡς σαρκωθέντος· Πατὴρ δὲ, ὡς Θεοῦ Λόγου.

« Ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ. » Ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς Ἰουδαϊκῆς, εἶπε τὸ, « Πνευματικῇ· » ἐκείνη γὰρ σωματικωτέρα ἦν. « Εὐλογήσαι » γὰρ, φησὶν, « Θεὸς τὰ ἐκγονα τῆς κοιλίας σου· » καὶ, « Εὐλογήσαι τὴν εἴσοδόν σου, καὶ τὴν ἔξοδόν σου. » Ἐνταῦθα δὲ. Πᾶσα εὐλογία πνευματικὴ [34], καὶ οὐδὲν ἡμῖν λείπει. Γεγόναμεν γὰρ

VERS. 1. « Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei. » Ecce præpositionem, « Per, » Patri tribuit : quod observa propter Arianos.

« Sanctis qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Jesu. » Animadverte quanta virtus tum resplenduerit, cum sanctos et fideles appellet viros mundi negotiis deditos, uxores habentes et liberos. At hodie ne in montibus quidem et speluncis tales reperiuntur

VERS. 2. « Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. » Cum dixisset gratiam, infert, « Dei Patris nostri, » ut ostendat quid effecerit pro nobis gratia, nimirum, ut Dominum Deum Patrem nostrum faceret. Ad hæc, Dominus, hoc est Filius, sua erga nos gratia et Jesus et Christus factus est, propter nos incarnatus, ac Jesus vocatus, qui et humanitatem divinitate unxit.

VERS. 3. « Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi. » En Deus et Pater ejusdem et unius Christi : Deus quidem, ut incarnati; Pater vero, ut Dei Verbi.

« Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali. » In oppositionem Judaicæ, « Spirituali, » dixit. Nam illa corporalior erat; « Benedicat Deus, » inquit, « sobolem ventris tui : » et, « Benedicat ingressum et exitum tuum ! » Hic autem omnis benedictio spiritualis est, et nihil nobis deest. Nam facti sumus immortales, et filii

[1] Act. XIX, 34. [2] Deut. VII, 13.

Variæ lectiones.

[32] καὶ ὁ. [33] εἰς ο. [33a] ἐντεῦθεν m. [34] ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ο.

Dei, et cohæredes Christi, ac primitiæ nostræ a supernis virtutibus adorantur. Merito igitur dixit, « In omni benedictione : » omnia enim nobis donata sunt, cum divina tum spiritualia.

In cœlestibus. » Intrepretatur propemodum quomodo sit spiritualis benedictio nostra, « in cœlestibus, » inquiens. Siquidem Judæorum benedictio erat in terra : unde et corporalis : « Bona enim terræ, » inquit, « comedetis : » et, « Terram lacte et melle fluentem : » ac, « Benedicet Dominus terræ tuæ [k]. » Hic autem nihil terrestre, sed cœlestia omnia ; propterea nostra benedictio spiritualis est. Regnum enim cœlorum pauperibus annuntiatum est, et persecutionem passos magna merces in cœlis exspectat [l].

« In Christo Jesu. » Hoc est, per Jesum Christum nobis benedictio contingit, **370** non per Mosem, velut Judæis. Quare non sola qualitate bonorum, verum etiam quoad mediatorem illis superiores sumus.

« VERS. 4. « Quemadmodum elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. » Benedixit nos, inquit, per Christum, perinde ac elegit nos per ipsum, hoc est per fidem in ipsum. Elegit autem ante mundi constitutionem. Nostra enim jam olim prædefinita erant; et non recentia sunt, sed a principio dispensata ordinataque. Pulchre autem dixit, καταβολήν, ut ostendat mundum ab altitudine quadam divinæ potentiæ conditum et fundatum esse. Quod vero ait, « Elegit, » Dei clementiam declarat, ipsorumque virtutem : omnes enim qui futuri sunt probi, elegit.

« Ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus. » Ne ubi audiveris quod elegerit nos, in posterum ad desidiam labaris, veluti jam electus : Propter hoc, inquit, nos elegit, ut sancti simus et immaculati, permanentes in sanctitate quam impertiit nobis in baptismo, ac vitam virtutibus cultam habentes. Sanctus enim est, qui fidem adeptus est; immaculatus autem, qui inculpatæ vitæ est. Sanctitatem autem quærit, et vitam inculpatam, non simpliciter, sed, « Coram ipso. » Nam multi in conspectu hominum sancti sunt, veluti Pharisæi, cæterum non in conpectu Dei : id quod David testatur : « Secundum, » inquit, « puritatem manuum mearum [m]. » Qualem? « In conspectu ejus. » Idem et Isaias [n] : « Lavamini, inquit, et auferte pravitates coram oculis meis. »

VERS. 5. « Qui in charitate prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum. » Cum dixit, « Elegit, » voluit nos intelligere, quod veluti probatos ob virtutem nostram nos elegerit. Quandoquidem autem non a nostra sola virtute salus provenit, adjecit, « Qui in charitate prædestinavit nos, » hoc est, propriæ suæ clemen-

A ἀθάνατοι, καὶ υἱοὶ Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμοι Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀπαρχὴ ἡμῶν ὑπὸ τῶν ἄνω δυνάμεων προσκυνεῖται. Εἰκότως οὖν εἶπεν· « Ἐν « πάσῃ εὐλογίᾳ· » πάντα γὰρ ἡμῖν κεχάρισται θεῖα καὶ πνευματικά.

« Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Ὡς ἂν εἰ ἑρμηνεύει πῶς ἐστι πνευματικὴ ἡ εὐλογία ἡμῶν, καὶ φησιν· « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Ἡ [33] μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ γῇ ἦν· διὰ τοῦτο καὶ σωματικὴ [36]. « Τὰ ἀγαθὰ » γὰρ « τῆς γῆς φάγεσθε· » καὶ, « Γῆν ῥέουσαν μέλι καὶ γάλα· » καὶ, « Εὐλογήσει Κύριος τὴν γῆν σου. » Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν γήϊνον, ἀλλ' ἐπουράνια πάντα. Διὰ τοῦτο καὶ πνευματικὴ ἡ ἡμετέρα εὐλογία. Βασιλεία γὰρ οὐρανῶν τοῖς πτωχοῖς ἐπήγγελται, καὶ τοῖς δεδιωγμένοις πολὺς ὁ μισθὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

B « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τουτέστι, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡμῖν ἡ εὐλογία, οὐ διὰ Μωσέως, ὡς τοῖς Ἰουδαίοις. Ὥστε οὐ μόνον τῇ ποιότητι τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ τῷ μεσίτῃ διαφέρομεν ἐκείνων.

« Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Πῶς λόγησε, φησὶν, ἡμᾶς διὰ Χριστοῦ, ὥσπερ καὶ ἐξελέξατο δι' αὐτοῦ, τουτέστι διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. « Ἐξελέξατο δὲ πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Ἄνωθεν γὰρ προώριστο τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ οὐ νεώτερα [37], ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ᾠκονομημένα. Καλῶς δὲ εἶπε, καταβολήν· ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀπὸ ὕψους τινὸς τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως κατεβλήθη καὶ ἐθεμελιώθη ὁ κόσμος. Τὸ δὲ, « Ἐξελέξατο, » καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν δηλοῖ, καὶ τὴν αὐτῶν ἀρετήν· πάντας C γὰρ τοὺς μέλλοντας ἔσεσθαι δοκίμους ἐκλέγεται.

« Εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ. » Ἵνα μὴ ἀκούσας, ὅτι « Ἐξελέξατο, » ἀπορραθυμήσῃς λοιπὸν, ὡς ἤδη ἐκλελεγμένος, φησίν· Ἐπὶ τούτῳ ἡμᾶς ἐξελέξατο, ἵνα ἅγιοι ὦμεν καὶ ἄμωμοι, μένοντες ἐπὶ τῆς ἁγιότητος ἣν δέδωκεν ἡμῖν βαπτισθεῖσι, καὶ βίον ἔχοντες ἀνάρετον. Ἅγιος μὲν γὰρ, ὁ τῆς πίστεως μετέχων· ἄμωμος δὲ, ὁ κατὰ τὸν βίον ἀνεπίληπτος. Ἁγιότητα δὲ ζητεῖ καὶ τὸ ἀνεπίληπτον, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ, « Κατενώπιον αὐτοῦ. » Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἅγιοι, οἷα οἱ Φαρισαῖοι, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο καὶ ὁ Δαυὶδ φησι· « Κατὰ τὴν καθαρότητα τῶν χειρῶν μου. » Ποίαν; Τὴν « ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » Καὶ D ὁ Ἡσαΐας· « Λούσασθε, καὶ ἀφέλεσθε τὰς πονηρίας ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μου. »

« Ἐν ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν. » Εἰπὼν, ὅτι « Ἐξελέξατο, » δέδωκε νοεῖν, ὅτι ὡς δοκίμους διὰ τὴν ἡμῶν ἀρετὴν ἐξελέξατο. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς μόνης ἡ σωτηρία, προσέθηκεν, ὅτι « Ἐν ἀγάπῃ προορίσας ἡμᾶς· » τουτέστι, Δι' οἰκείαν φιλανθρωπίαν ἀγαπήσας ἡμᾶς προώρισεν. Ἄλλως τε [38],

[k] Levit. XIII, 38. [l] Matth. V, 3. [m] Psal. XVII, 25. [n] Isa. I, 26.

Variæ lectiones.

[35] τα O. [36] σωματικά O. [37] καὶ ἀνωτέρω O. [38] ὥστε O.

τὸ μὲν πιστεῦσαι καὶ προσελθεῖν, ἔστιν ἡμέτερον, καίτοι καὶ τοῦ καλέσαντος Θεοῦ· τὸ δὲ προσελθόντας ἀξιῶσαι τῆς υἱοθεσίας, μόνης τῆς ἀγάπης αὐτοῦ καὶ φιλανθρωπίας. Διὸ προσέθηκε· « Προορίσας εἰς υἱοθεσίαν. » Ποίαν; Τὴν εἰς αὐτὸν ἀνάγουσαν τὸ γένος ἡμῶν, καὶ οἰκείους αὐτοῦ ποιοῦσαν· καὶ τοῦτο δέ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ προώρισεν, ὁ δὲ Χριστὸς προσήγαγεν ἡμᾶς. Διὰ γὰρ τοῦ Υἱοῦ πάντα τὰ ἀγαθὰ, οὐ διά τινος τῶν δούλων· διὸ καὶ λαμπροτέρα ἡ φιλοτιμία.

« Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, εἰς υἱοθεσίαν ἡμᾶς προώρισε, θέλων, καὶ σφόδρα βουλόμενος, καὶ ἐπιθυμῶν (τοῦτο γὰρ ἡ εὐδοκία), ἵνα ἡ τῆς χάριτος καὶ τῆς εὐεργεσίας αὐτοῦ δόξα δειχθῇ. Ἆρα δὲ δόξης ἐφίεται Θεός; Μὴ γένοιτο· ἀνενδεὴς γὰρ τὸ Θεῖον· ἀλλὰ βούλεται δοξάζεσθαι παρ' ἡμῶν, ὡς ἂν αὐτὸν πλέον ἀγαπῶμεν. Ὁ γὰρ θαυμάζων τὰς εἰς αὐτὸν γενομένας εὐεργεσίας, σπουδάσει μὴ προσκροῦσαι τῷ εὐεργέτῃ· καὶ ὁσάκις ἀναμιμνήσκεται τῶν ἀγαθῶν, πλέον ἀγαπήσει τὸν δεδωκότα. Εὐδοκία οὖν [39] ἐστι τὸ προηγούμενον θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οἷον· Θέλημα πρῶτον τοῦ Θεοῦ, τὸ μηδένα ἀπολέσθαι· θέλημα δεύτερον, τὸ γενομένους κακοὺς ἀπολέσθαι· οὐ γὰρ δὴ ἀνάγκῃ κολάζει, ἀλλὰ θέλων. Ἡ τοίνυν εὐδοκία τὸ προηγούμενόν ἐστι θέλημα τοῦ Θεοῦ.

« Ἣν ἐχαρίτωσεν [40] ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ. » Οὐκ εἶπεν, Ἐχαρίσατο, ἀλλ' « Ἐχαρίτωσε· τουτέστι, χαρίεντας καὶ ἐπεράστους ἐποίησεν. Ὥσπερ εἴ τις ψωραλέον τινὰ γέροντα καὶ λιμῷ διεφθορότα λαβὼν καὶ ἀσχήμονα, εὐθέως ἕτερον εὔμορφον καὶ νεώτερον ἀπειργάσατο, χαριτώσας αὐτὸν ἐν πᾶσιν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἡμᾶς πάσης ἀμορφίας πεπληρωμένους καὶ ἀσχημοσύνης λαβὼν, χαρίεντας καὶ καλοὺς ἀπέδειξεν. « Ἐπιθυμήσει » γὰρ, φησὶν, « ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. » — « Ἐχαρίτωσε δὲ ἐν τῷ ἠγαπημένῳ » Υἱῷ, τουτέστι, διὰ τοῦ ἠγαπημένου.

« Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων. » Ἐν τῷ ἀγαπητῷ, φησὶν, ἔχομεν τὴν λύτρωσιν. Τίνα ταύτην; « Τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων. » Πῶς γενομένην; « Διὰ τοῦ αἵματος. » Τοῦτο γὰρ τὸ φρικωδέστατον, ὅτι σφάξας αὐτὸν τὸν ἀγαπώμενον, ἐλυτρώσατο ἡμᾶς τοὺς μισουμένους, τιμὴν καὶ λύτρον δοὺς τὸ αἷμα τοῦ ἀγαπητοῦ. Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ τῆς υἱοθεσίας τοῦτο μεῖζον, μηδὲ [41] τοῦ Υἱοῦ φείσασθαι δι' ἡμᾶς. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν περὶ ἐκείνης, λέγει τοῦτο, ἀπὸ τῶν μικροτέρων ἐπὶ τὰ μείζω ἀνιών.

tiæ gratia diligens nos prædestinavit. Præterea, credere quidem et accedere, nostrum est (atqui Dei etiam vocantis); advenientes vero adoptione dignari, solius ejus dilectionis est et clementiæ. Propterea adjecit, « Prædestinavit in filiorum adoptionem. » Qualem? Quæ ad ipsum referat genus nostrum, ac nos ipsius domesticos faciat, idque « Per Jesum Christum. » Nam Pater sane prædestinavit, Christus autem adduxit nos. Per Filium enim omnia nobis bona conferuntur, non per servum quempiam : hinc et splendidior est ipsa liberalitas.

Vers. 6. « Secundum beneplacitum voluntatis suæ, ad laudem gloriæ et gratiæ suæ. « Propterea, inquit, ad filiorum adoptionem nos prædestinavit, volens ac vehementer cupiens atque desiderans, (hoc **371** enim est beneplacitum), ut gratiæ suæ gloria indicetur. An vero gloriam expetit Deus? Minime : nihil enim deest divinæ naturæ : cæterum vult celebrari glorificarique a nobis, ut nos magis eum diligamus. Nam qui demiratur factam erga sese beneficentiam, dabit operam ne ulla ratione benefactorem offendat. Et quoties recordatur bona, vehementiori amore accendetur erga eum qui dedit. Voluntas itaque beneplaciti est antecedens voluntas Dei (*a*) : exempli gratia : Prima voluntas Dei est, quod nemo pereat. Secunda voluntas est, ut impii pereant. Non enim necessitate coactus punit, sed volens. Quare beneplacitum præcedens est voluntas Dei.

« Qua nos in dilecto gratiosos reddidit. » Non dixit, Ἐχαρίσατο, id est donavit, sed Ἐχαρίτωσεν, id est gratiosos et amabiles fecit. Perinde ac si quis scabiosum quempiam senem, et fame corruptum ac deformem accipiens, protinus elegantem, formosum et juniorem reddat, amabilem ipsum in omnibus efficiens : hunc ad modum etiam Deus nos omni cum deformitate tum turpitudine plenos accipiens, amabiles et formosos nos exhibuit. « Concupiscet enim rex, » inquit, « decorem tuum [o]. » Amabiles autem nos fecit in dilecto Filio suo, hoc est per ipsum dilectum.

Vers. 7. « In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum. » In dilecto, inquit, habemus redemptionem. Qualem? Remissionem delictorum. Quomodo factam? Per sanguinem. Hoc enim est maxime tremendum, quod cæso dilecto Filio suo nos liberavit, qui invisi eramus, pretium redemptionis dans sanguinem dilecti. Expende autem quod sit majus filiorum adoptione, quod Filio suo non pepercerit propter nos. Cum enim verba de illa fecisset, istud dicit, de minoribus ad majora ascendens.

[o] Psal. XLIV, 12.

Variæ lectiones.

[39] γάρ o. [40] ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν m. [41] τὸ δὲ μὴ o.

(*a*) Recole hic quæ a Chrysostomo scripta sunt; nam brevitatis causa etiam multa omissa sunt sine quibus recta plenaque sententia omnino percipi non potest. LATINUS LATINIUS.

« Secundum divitias gratiæ ejus, quam exuberare fecit erga nos. » Hoc fecit, inquit, in divitiis gratiæ ipsius. Vide autem hic hyperbolas. Divitiæ nobis datæ sunt, ac divitiæ Dei, et gratiæ divitiæ. et non simpliciter gratiæ, sed qua exuberavit erga nos, hoc est affatim effudit.

VERS. 8. « In omni sapientia et prudentia, ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ. » Hoc est, gratiam suam effudit in nos, ut sapientes et prudentes faciens, manifestet nobis mysterium voluntatis. Perinde ac si diceret, Arcana cordis sui nobis cognita fecit. Vel ad hunc modum : Ut manifestaret nobis mysterium, quod est in omni sapientia et prudentia, hoc est, quod omni sapientia et prudentia refertum est. Quod enim inimicos abjectos tot tantisque bonis **372** dignatus est, idque in fine temporum, atque per crucem, qui non magnæ sapientiæ plenum?

VERS. 9. « Juxta beneplacitum suum, quod proposuit in ipso. » Fecit autem hoc quemadmodum voluit, ac sicuti proposuit et prædestinavit in ipso, Christo videlicet.

VERS. 10. « Ad dispensationem plenitudinis temporum. » Et beneplacitum hoc, et voluntatem proposuit, et prædestinavit ad dispensationem et gubernationem et constitutionem plenitudinis temporum. Plenitudo enim temporum, hoc est novissima tempora, pœnam postulabant et supplicium, tanquam impleta in ipsis malitia mortalium. Adventus autem Filii potius salutem in his novissimis temporibus distribuit; quod est incomprehensibilis sapientiæ.

« Ut consummentur omnia in Christo, quæ sunt in cœlis, et quæ super terram in ipso. » Dissecta erant cœlestia a terrestribus, nec habebant caput unum. Etsi enim juxta creationis rationem unus erat Deus omnibus, secundum tamen rationem vindicationis et peculiaris cujusdam familiaritatis, non item. Proposuit itaque Pater consummare cœlestia atque terrestria, hoc est, unum caput imponere omnibus Christum : angelis quidem secundum incorpoream naturam; hominibus vero secundum carnem. Dicitur etiam anacephalæosis, succincte et summatim dicere quæ prolixius acta sunt. In Christo igitur recapitulavit Pater, hoc est, abbreviavit quæ longo tempore dispensata erant, verbum in justitia perficiendo et abbreviando.

VERS. 11. « In quo et nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum ejus qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ. » Dixit supra quod « Elegerit; » nunc rursus quod per sortem « acciti simus in Christo, » hoc est, per Christum. Quia vero sors fortunæ opus est, et non virtutis, neque voluntatis, corrigit hoc ipsum, inquiens : « Prædestinati juxta propositum Dei. » Non enim prædestinasset, nisi dignos agnovisset.

A « Κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς. » Τοῦτο δὲ ἐποίησε, φησὶν, ἐν τῷ πλούτῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Ὅρα δὲ τὰς ὑπερβολάς· Πλοῦτος ἡμῖν ἐδόθη, καὶ πλοῦτος Θεοῦ, καὶ χάριτος πλοῦτος. Καὶ οὐχ ἁπλῶς Χάριτος [42], ἀλλ', « Ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, » τουτέστιν, ἀφθόνως ἐξέχεεν.

« Ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει, γνωρίσαι ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Τουτέστι, τὴν χάριν ἐξέχεεν εἰς ἡμᾶς, ὥστε σοφοὺς καὶ φρονίμους ποιήσας, « γνωρίσαι ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος· » ὥσπερ ἂν εἰ ἔλεγε· Τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐγνώρισεν ἡμῖν. Ἢ καὶ οὕτω· « Γνωρίσαι ἡμῖν τὸ μυστήριον, » τὸ « ἐν πάσῃ φρονήσει καὶ σοφίᾳ, » τουτέστι, τὸ πάσης σοφίας γέμον καὶ φρονήσεως. Τὸ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τοὺς ἀπερριμμένους τηλικούτων ἀξιῶσαι, B καὶ ταῦτα ἐν τῷ τέλει τῶν καιρῶν, καὶ ταῦτα διὰ τοῦ σταυροῦ, πῶς οὐ μεγάλης σοφίας;

« Κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ, ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ. » Ἐποίησε δὲ τοῦτο καθὼς ἠθελε [43], καὶ καθὼς « προέθετο » καὶ προώρισεν « ἐν αὐτῷ, » « τῷ Χριστῷ δηλαδή.

« Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν. » Καὶ « τὴν εὐδοκίαν » ταύτην καὶ τὴν θέλησιν « προέθετο » καὶ προώρισεν « εἰς οἰκονομίαν, » καὶ διοίκησιν, καὶ κατάστασιν « τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν. » Τὸ γὰρ πλήρωμα τῶν καιρῶν, τοῦτ' ἔστιν οἱ ἔσχατοι χρόνοι, κόλασιν ἀπῄτουν καὶ τιμωρίαν, ὡς πληθυνθείσης ἐν αὐτοῖς τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ δὲ παρουσία τοῦ Υἱοῦ μᾶλλον σωτηρίαν ἐν τούτοις C τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς ᾠκονόμησεν· ὅπερ ἐστὶ σοφίας ἀνεπινοήτου.

« Ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα τὰ ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ. » Ἀπέσχιστο, φησὶ, τὰ ἐπουράνια τῶν ἐπιγείων, οὐκ εἶχε μίαν κεφαλήν. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον εἷς Θεὸς ἦν πᾶσιν, ἀλλά γε κατὰ τὸν τῆς οἰκειώσεως, οὐχέτι. Προέθετο οὖν ὁ Πατὴρ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια, τουτέστι, μίαν κεφαλὴν ἐπιθεῖναι πᾶσι τὸν Χριστόν· τοῖς μὲν ἀγγέλοις, κατὰ τὴν ἀσώματον φύσιν· τοῖς δὲ ἀνθρώποις, κατὰ τὴν σάρκα. Λέγεται ἀνακεφαλαίωσις καὶ τὸ συντόμως εἰπεῖν τὰ διὰ μακρῶν γινόμενα. Ἐν οὖν τῷ Χριστῷ ἀνεκεφαλαιώσατο ὁ Πατὴρ, τουτέστι, συνέτεμε τὰ διὰ μακροῦ χρόνου οἰκονομούμενα, λόγον συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ. D

« Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν, προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ [44] τὰ πάντα ἐνεργοῦντος κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Εἶπεν ἄνω, ὅτι « Ἐξελέξατο· » νῦν πάλιν, ὅτι « Ἐκληρώθημεν ἐν τῷ Χριστῷ, » τουτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ δὲ ὁ κλῆρος, συντυχίας [45] πρᾶγμά ἐστι, καὶ οὐκ ἀρετῆς, οὐδὲ προαιρέσεως, διορθοῦται αὐτὸ, καὶ φησι· « Προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ ἂν γὰρ προώρισεν, εἰ μὴ ἀξίους ἐγίνωσκε. Προεώρα

Variæ lectiones.

[42] πλοῦτος χάριτος o. [43] ἠθελησε m. [44] πρόθεσιν Θεοῦ τοῦ m. [45] εὐτυχίας o.

γὰρ ἡμᾶς πρὶν ἢ γενέσθαι, καὶ ἐκλήρωσεν ἡμᾶς, καὶ ἀφώρισεν ἑαυτῷ ὁ πάντα ἐνεργῶν Θεός· ὥστε καὶ τὴν ἡμετέραν ἐκλογὴν καὶ κλήρωσιν αὐτὸς ἐνεργήσας, οὐκ ἐσφάλη. Μακαριότητος δὲ, τὸ κληρωθῆναι, ὡς ἀπόνως καὶ χάριτι θείᾳ προσγινόμενον, εἰ καὶ εἰς ἀξίους [40] ἐγένετο. « Κατὰ τὴν βουλὴν » δὲ, φησὶ, « τοῦ θελήματος αὐτοῦ, » ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐχ ὡς ἀπειθησάντων τῶν Ἑβραίων, ἐν παρόδῳ ἐκλήθη τὰ ἔθνη, ἀλλὰ ἄνωθεν ταῦτα προώριστο, καὶ βουλὴ αὕτη ἦν τοῦ Θεοῦ ἀρχαία, καὶ θέλημα αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν· « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε· » καὶ, « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ· » ἀλλὰ προτροπῆς ἕνεκα τῶν Ἰουδαίων ταῦτα εἴρηται, καὶ τοῦ ἐφελκύσασθαι αὐτοὺς, ὡς νηπιώδεις κολακευομένους· ἐπεὶ τό γε ἀληθὲς, ἄνωθεν προώριστο ἡ κλῆσις τῶν ἐθνῶν.

A Prius enim videbat nos antequam nasceremur, et sortitus est nos, et segregavit sibi ipse qui omnia operatur Deus. Quocirca ipse nostram electionem et sortitionem operatus, non aberravit. Felicitatis autem est, per sortem eligi, veluti si quid citra laborem per divinam gratiam accesserit, etiamsi dignis evenerit. « Juxta consilium autem voluntatis suæ, » inquit, ut ostendat quod non obiter cum Hebræi increduli manerent, gentes vocatæ sint, sed jam antea hæc definita erant ac præstituta, eratque consilium hoc Dei vetus et voluntas ejus. Et si enim Christus dixerit : « In viam gentium ne abieritis [p] : » **373** et, « Non suum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel [q] : » attamen propter B Judæorum adhortationem hæc dicta sunt, et ut attraheret eos veluti infantes blanditiis delinitos : quandoquidem revera jam olim præfinita atque destinata erat vocatio gentium.

« Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ [47], τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ. » Ὥστε, φησὶν, εἰς δόξαν αὐτοῦ εἶναι ἡμᾶς τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ, τουτέστι, τοὺς πιστεύσαντας ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ πρὶν ἡ ἐπιστῇ ὁ μέλλων αἰὼν, ἐλπίζοντας τὰ τότε ἡμῖν ἐσόμενα. Δόξα γὰρ καὶ ἔπαινος τῆς τοῦ Θεοῦ [48] ἀγαθότητος, τὸ τοὺς οὕτως ἠλλοτριωμένους σῶσαι.

VERS. 12. « Ut simus nos in laudem gloriæ ipsius, qui speravimus in Christo. » Ut, inquit, in gloriam ipsius simus nos, qui speravimus in Christo, hoc est, qui credidimus in Christo, et qui priusquam instet futurum sæculum, speramus quæ tum nobis eventura sunt bona. Gloria enim et præconium bonitatis Dei est, quod adeo a se alienatos servaverit.

« Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς [49], ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν [50]. » Τουτέστι, δι' οὗ Χριστοῦ. Οὕτω καὶ πρὸς Ἑβραίους φησίν· « Ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. Λόγον » δὲ « ἀληθείας, » φησὶ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ τυπικοῦ καὶ σκιώδους νόμου· καὶ, « Εὐαγγέλιον σωτηρίας, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ νόμου τοῦ ἀποκτένοντος [51], καὶ τῆς μελλούσης κολάσεως. Τῆς μὲν γὰρ προτέρας παρουσίας τὸ κήρυγμα ἐπὶ σωτηρίᾳ· ἡ δὲ σάλπιγξ τῆς δευτέρας, ἐπὶ κολάσει.

VERS. 13. « In quo et vos qui audivistis sermonem veritatis. Evangelium salutis vestræ. » Hoc est, per quem Christum. Sic et ad Hebræos ait : « Locutus est nobis in Filio. Sermonem » autem « veritatis [r] » C dicit ut opponatur figuratæ adeoque umbrosæ legi, et « Evangelium salutis, » ut statuatur in contrarium legi occidenti, futuræque pœnæ. Prioris enim ad ventus prædicatio salutis causa est : tuba vero secundi adventus est propter pœnam.

« Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε [52] τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ. » — « Ἐν ᾧ » Εὐαγγελίῳ, φησὶ, « πιστεύσαντες· » ἢ, « Ἐν ᾧ » Χριστῷ· τουτέστι, Διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ χάριτος πιστεύσαντες « ἐσφραγίσθητε [53]· » ὥστε εἶναι δῆλον ὅτι Θεοῦ ἐστε λάχος [54] καὶ κλῆρος. Ἀλλ' οἱ μὲν Ἰουδαῖοι τὴν περιτομὴν [55] ἐσφραγίσθησαν, ὡς τὰ ἄλογα, σαρκικὴν σφραγῖδα λαβόντες· ἡμεῖς δὲ, ὡς Θεοῦ υἱοὶ, καὶ ὑπὲρ τὴν σάρκα τῷ Πνεύματι ἐσφραγίσθημεν. D « Ἐπαγγελίας » δὲ αὐτὸ καλεῖ, ἢ ὅτι [56] ἐξ ἐπαγγελίας ἐδόθη (καὶ γὰρ καὶ διὰ Ἰωὴλ ἐπηγγείλατο ὁ Θεός· « Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Καὶ ὁ Χριστὸς, « Λήψεσθε δύναμιν, » φησίν, « ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος »), ἢ ὅτι τὴν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν τὸ Πνεῦμα βεβαιοῖ. Δοθὲν γὰρ ἤδη ἡμῖν, πιστοῦται καὶ τὰ μέλλοντα· διὸ καὶ ἀρραβὼν λέγεται. Ἄκουε γὰρ τῶν ἑξῆς·

« In quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto. » In quo, » inquit, Evangelio « credentes, » vel, « In quo » Christo, hoc est, Per Christi gratiam credentes signati estis, ut sit perspicuum quod sitis sors et hæreditas Dei. Sed Judæi quidem per circumcisionem signati sunt, tanquam bruta rationis expertia, sigillum carnale recipientes : nos vero tanquam Dei filii, supra quam carnis patiatur conditio, Spiritu signati sumus. « Promissionis » autem Spiritum eum appellat, vel quod ex promissione datus sit. Etenim per Joelem promisit Deus, « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem [s]. » Et Christus : « Accipietis » inquit, « virtutem venientis super vos Spiritus sancti [t]. » Vel quia futurum bonorum promissiones Spiritus stabilit. Datus enim jam nobis futura rata efficit : propterea et arrhabo dicitur. Audi enim quæ sequuntur.

[p] Matth. x, 5. [q] Matth. xv, 24. [r] Hebr. i, 2. [s] Joel ii, 28. [t] Act. i, 8.

Variæ lectiones.

[40] ἀναξίους o. [47] Θεοῦ o. [48] Χριστοῦ o. [49] ἡμεῖς o. [50] ἡμῶν o. [51] ἀποκτιννύντος o. [52] ἐσφραγίσθημεν o. [53] ἐσφραγίσθημεν o. [54] λαὸς o. [55] τῇ περιτομῇ o. [56] διότι o.

« Secundum divitias gratiæ ejus, quam exuberare fecit erga nos. » Hoc fecit, inquit, in divitiis gratiæ ipsius. Vide autem hic hyperbolas. Divitiæ nobis datæ sunt, ac divitiæ Dei, et gratiæ divitiæ. et non simpliciter gratiæ, sed qua exuberavit erga nos, hoc est affatim effudit.

VERS. 8. « In omni sapientia et prudentia, ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ. » Hoc est, gratiam suam effudit in nos, ut sapientes et prudentes faciens, manifestet nobis mysterium voluntatis. Perinde ac si diceret, Arcana cordis sui nobis cognita fecit. Vel ad hunc modum : Ut manifestaret nobis mysterium, quod est in omni sapientia et prudentia, hoc est, quod omni sapientia et prudentia refertum est. Quod enim inimicos abjectos tot tantisque bonis **372** dignatus est, idque in fine temporum, atque per crucem, qui non magnæ sapientiæ plenum?

VERS. 9. « Juxta beneplacitum suum, quod proposuit in ipso. » Fecit autem hoc quemadmodum voluit, ac sicuti proposuit et prædestinavit in ipso, Christo videlicet.

VERS. 10. « Ad dispensationem plenitudinis temporum. » Et beneplacitum hoc, et voluntatem proposuit, et prædestinavit ad dispensationem et gubernationem et constitutionem plenitudinis temporum. Plenitudo enim temporum, hoc est novissima tempora, pœnam postulabant et supplicium, tanquam impleta in ipsis malitia mortalium. Adventus autem Filii potius salutem in his novissimis temporibus distribuit; quod est incomprehensibilis sapientiæ.

« Ut consummentur omnia in Christo, quæ sunt in cœlis, et quæ super terram in ipso. » Dissecta erant cœlestia a terrestribus, nec habebant caput unum. Etsi enim juxta creationis rationem unus erat Deus omnibus, secundum tamen rationem vindicationis et peculiaris cujusdam familiaritatis, non item. Proposuit itaque Pater consummare cœlestia atque terrestria, hoc est, unum caput imponere omnibus Christum : angelis quidem secundum incorpoream naturam; hominibus vero secundum carnem. Dicitur etiam anacephalæosis, succincte et summatim dicere quæ prolixius acta sunt. In Christo igitur recapitulavit Pater, hoc est, abbreviavit quæ longo tempore dispensata erant, verbum in justitia perficiendo et abbreviando.

VERS. 11. « In quo et nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum ejus qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ. » Dixit supra quod « Elegerit; » nunc rursus quod per sortem « acciti simus in Christo, » hoc est, per Christum. Quia vero sors fortunæ opus est, et non virtutis, neque voluntatis, corrigit hoc ipsum, inquiens : « Prædestinati juxta propositum Dei. » Non enim prædestinasset, nisi dignos agnovisset.

« Κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς. » Τοῦτο δὲ ἐποίησε, φησίν, ἐν τῷ πλούτῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Ὅρα δὲ τὰς ὑπερβολάς· Πλοῦτος ἡμῖν ἐδόθη, καὶ πλοῦτος Θεοῦ, καὶ χάριτος πλοῦτος. Καὶ οὐχ ἁπλῶς Χάριτος [42], ἀλλ', « Ἧς ἐπερίσσευσενεἰς ἡμᾶς, » τουτέστιν, ἀφθόνως ἐξέχεεν.

« Ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει, γνωρίσαι ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Τουτέστι, τὴν χάριν ἐξέχεεν εἰς ἡμᾶς, ὥστε σοφοὺς καὶ φρονίμους ποιήσας, « γνωρίσαι ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος· » ὥσπερ ἂν εἰ ἔλεγε· Τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐγνώρισεν ἡμῖν. Ἦ καὶ οὕτω· « Γνωρίσαι ἡμῖν τὸ μυστήριον, » τὸ « ἐν πάσῃ φρονήσει καὶ σοφίᾳ, » τουτέστι, τὸ πάσης σοφίας γέμον καὶ φρονήσεως. Τὸ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τοὺς ἀπερρι μμένους τηλικούτων ἀξιῶσαι, καὶ ταῦτα ἐν τῷ τέλει τῶν καιρῶν, καὶ ταῦτα διὰ τοῦ σταυροῦ, πῶς οὐ μεγάλης σοφίας;

« Κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ, ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ. » Ἐποίησε δὲ τοῦτο καθὼς ἠθελε [43], καὶ καθὼς « προέθετο » καὶ προώρισεν « ἐν αὐτῷ, « τῷ Χριστῷ δηλαδή.

« Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν. » Καὶ « τὴν εὐδοκίαν » ταύτην καὶ τὴν θέλησιν « προέθετο » καὶ προώρισεν « εἰς οἰκονομίαν, » καὶ διοίκησιν, καὶ κατάστασιν « τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν. » Τὸ γὰρ πλήρωμα τῶν καιρῶν, τοῦτ' ἔστιν οἱ ἔσχατοι χρόνοι, κόλασιν ἀπῄτουν καὶ τιμωρίαν, ὡς πληθυνθείσης ἐν αὐτοῖς τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ δὲ παρουσία τοῦ Υἱοῦ μᾶλλον σωτηρίαν ἐν τούτοις τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς ᾠκονόμησεν· ὅπερ ἐστὶ σοφίας ἀνεπινοήτου.

« Ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα τὰ ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ. » Ἀπέσχιστο, φησί, τὰ ἐπουράνια τῶν ἐπιγείων, οὐκ εἶχε μίαν κεφαλήν. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον εἷς Θεὸς ἦν πᾶσιν, ἀλλά γε κατὰ τὸν τῆς οἰκειώτεως, οὐκέτι. Προέθετο οὖν ὁ Πατὴρ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια, τουτέστι, μίαν κεφαλὴν ἐπιθεῖναι πᾶσι τὸν Χριστόν· τοῖς μὲν ἀγγέλοις, κατὰ τὴν ἀσώματον φύσιν· τοῖς δὲ ἀνθρώποις, κατὰ τὴν σάρκα. Λέγεται ἀνακεφαλαίωσις καὶ τὸ συντόμως εἰπεῖν τὰ διὰ μακρων γινόμενα. Ἐν οὖν τῷ Χριστῷ ἀνεκεφαλαιώσατο ὁ Πατὴρ, τουτέστι, συνέτεμε τὰ διὰ μακροῦ χρόνου οἰκονομούμενα, λόγον συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ.

« Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν, προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ [44] τὰ πάντα ἐνεργοῦντος κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Εἶπεν ἄνω, ὅτι « Ἐξελέξατο· » νῦν πάλιν, ὅτι « Ἐκληρώθημεν ἐν τῷ Χριστῷ, » τουτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ δὲ ὁ κλῆρος, συντυχίας [45] πρᾶγμά ἐστι, καὶ οὐκ ἀρετῆς, οὐδὲ προαιρέσεως, διορθοῦται αὐτὸ, καὶ φησι· « Προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ ἂν γὰρ προώρισεν, εἰ μὴ ἀξίους ἐγίνωσκε. Προεώρα

Variæ lectiones.

[42] πλοῦτος χάριτος o. [43] ἠθέλησε m. [44] πρόθεσιν Θεοῦ τοῦ m. [45] εὐτυχίας o.

πάντας, καὶ οὐκ εἰς μόνους [67] τοὺς ἐπιχωρίους ἁγίους, τουτέστι, τοὺς πιστοὺς πένητας. Πανταχοῦ δὲ [68] τῇ πίστει τὴν ἀγάπην συνάπτει, τὴν γεννῶσαν τὸν ἐνάρετον βίον. Ἄνευ γὰρ ταύτης τὸ ἕτερον ἀργόν, ἡ πίστις, φημὶ, χωρὶς ἔργου καὶ βίου· ὥσπερ καὶ βίος χωρὶς πίστεως.

A omnes, et non erga solos indigenas sanctos, hoc est fideles pauperes. Ubique autem fidei charitatem connectit, utpote quæ vitam virtute ornatam gignit: Absque hac enim alterum otiosum est fides nempe sine operibus et vita, quemadmodum et vita sine fide.

« Μνείαν ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν. » Ἐννόησον πόσους εἶχεν ἐν τῇ διανοίᾳ, πόσων ἐμέμνητο ἐν ταῖς εὐχαῖς [69]· ἡμεῖς δὲ, οὐδὲ ἡμῶν αὐτῶν, ὡς χρή.

VERS. 16. « Memoriam vestri faciens in orationibus meis. » Expende tecum quotnam in corde gesserit, et quot mentionem fecerit in orationibus. Nos vero ne nostri quidem ipsorum, ut oportet, reminiscimur.

« Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. » Τί δὲῃ καὶ παρακαλεῖς ὑπὲρ ἡμῶν; Ἵνα ὁ Θεὸς σοφίσῃ ὑμᾶς. « Θεὸς » δὲ « τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ· » τουτέστι, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὁμοίου ἡμῖν κατὰ τὴν σάρκα. « Ὁ Πατὴρ τῆς δόξης· » τουτέστιν, ὁ μεγάλα καὶ ἔνδοξα δεδωκὼς ἡμῖν ἀγαθά. Ἀεὶ γὰρ ἀπὸ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως αὐτὸν ὀνομάζει, ὡς τὸ, « Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως· » καὶ ὁ προφήτης, « Κύριος ἰσχύς μου καὶ κέρας σωτηρίας μου. » Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν, ἐπειδὴ μεγάλα ἡμῖν καὶ ἔνδοξα ἐχαρίσατο, Πατέρα δόξης, τουτέστιν αἴτιον, αὐτόν φησιν. Οὐ γὰρ ἔχει ἄλλως αὐτὸν καλέσαι, ἢ ἀπὸ τοῦ λαμπροτέρου παρ' ἡμῖν ὀνόματος. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος δόξαν τὴν θεότητα τοῦ Μονογενοῦς ἐνόησεν [70], ὥστε εἶναι τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνὸς Χριστοῦ καὶ Θεὸν καὶ Πατέρα· Χριστοῦ μὲν, ἤγουν τοῦ ἀνθρωπίνου, Θεόν· τῆς δὲ δόξης, ἤγουν τῆς θεότητος, Πατέρα.

VERS. 17. « Ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ. » Quid nobis comprecaris? Ut Deus erudiat ac sapientes vos **375** faciat. « Deus » autem « Domini Jesu, hoc est hominis, qui secundum carnem nobis est similis : « Pater gloriæ, » id est, qui ingentia nec non præclara nobis bona dedit. Semper enim a proposito argumento ipsum nominat, ut in illo : « Pater miserationum, ac Deus consolationis ʏ. » Quin etiam Propheta : « Dominus fortitudo mea, et cornu salutis meæ ᴢ. » Hic igitur, postquam magna et gloriosa nobis donavit, « Patrem gloriæ, » hoc est auctorem ipsum appellat. Non postest enim eum aliter vocare, quam a splendidiore apud nos nomine. Theologus autem Gregorius per, « gloriam, » Unigeniti divinitatem intellexit, ut si unius et ejusdem Christi et Deus et Pater : Christi quidem, sive humanitatis, Deus : gloriæ vero, sive divinitatis, Pater.

B

« Δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας ὑμῶν. » Τουτέστι, Χάρισμα ὑμῖν παράσχῃ, ὥστε διὰ τοῦ Πνεύματος φωτισθῆναι. Εἰ μὴ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἀποκαλύψῃ τὰ κεκρυμμένα μυστήρια, ἀδύνατον ἄλλως μαθεῖν. « Αὐτὸ » γὰρ μόνον, οὐκ ἄγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος, « πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » — « Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. » Ὅταν οὖν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἀποκαλυφθῇ ἡμῖν τὰ μυστήρια, τότε καὶ ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ γινόμεθα, καὶ φωτίζονται οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, καὶ οὐκέτι ἀμφιβάλλομεν καὶ λέγομεν, ὅτι Ἀδύνατον τόδε γενέσθαι καὶ τόδε· ἀλλὰ βλέπομεν πάντα ὡς ἔχουσιν.

C

« Det vobis Spiritum sapientiæ ac revelationis, in agnitione ipsius illuminatos oculos cordis vestri. » Hoc est Donum et gratiam vobis exhibeat, ut per Spiritum erudiamini. Nisi enim Spiritus revelaverit vobis abdita mysteria, fieri non potest ut alia ratione eadem discatis. « Ipse » namque solus, non angelus, neque archangelus, « omnia rimatur, etiam profunda Dei[a]. » — « Animalis autem homo non percipit quæ sunt Spiritus a*. » Cum igitur a Spiritu revelata nobis fuerint mysteria, tum in agnitione Dei sumus, illustranturque oculi nostri, nec porro ambigimus ac dicimus, quod sit impossibile hoc vel illud fieri : cæterum videmus omnia quemadmodum sunt.

« Εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως [71] αὐτοῦ. » Τουτέστιν, Ἐπὶ ποίαις ἐλπίσιν ἐκλήθημεν. Δῆλον δὲ, ὅτι ἐπὶ υἱοθεσίᾳ, καὶ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν ἀπολαύσει, καὶ τῷ εἶναι ἡμῶν κεφαλὴν τὸν Χριστόν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο μέλλον ἐστὶ, πνευματικῆς δεῖται ἀποκαλύψεως, εἰς τὸ μαθεῖν αὐτό.

D

VERS. 18. « Ut sciatis vos quæ sit spes vocationis ejus. » Hoc est, ad qualem spem vocati simus. Planum est autem quod ad filiorum adoptationem, cœlestiumque bonorum perceptionem, et ut caput nostrum Christus esset. Quia enim hoc futurum est, spirituali revelatione opus est ut isthuc discamus.

« Καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις. » Καὶ τοῦτο ἔτι ἄδηλον ὄν, δεῖται τῆς παρὰ τοῦ Πνεύματος ἀποκαλύψεως, τίνα μέλλουσι κληρονομῆσαι οἱ ἅγιοι· μεγάλα γάρ. Διὸ

« Et quæ sint divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in sanctis. » Et hoc cum adhuc obscurum sit, opus habet revelatione Spiritus, quorumnam sunt hæreditatem adituri sancti. Magna enim sunt. Hinc et

[a] II Cor. I, 3. [a*] Psal. XVII, 1. [a**] I Cor. II, 10. [a***] Ibid. 14.

Variæ lectiones.

[67] μόνους δὴ τούτους m. [68] πανταχοῦ τ' οὖν m. [69] προσευχαις o. [70] ἐκήρυξεν m. [71] παρακλήσεως o.

VERS. 14. « Qui est arrhabo hæreditatis nostræ. » Emit Deus salutem nostram a nobis, ac dedit nobis arrham interim Spiritum, certos nos faciens quod et inexplicabilium et arcanorum bonorum hæreditatem sit daturus. Qui autem revera Spiritus sunt, participes, illi jam hinc noverunt eum esse arrham perfectæ hæreditatis : quorum de numero Paulus erat. Propterea ingemiscebat et quærebat consummationem accipere, et esse cum Christo. Nos autem neque arrhabonem habemus ut convenit, neque consummationem appetimus, quippe qui non gustavimus illud.

« In redemptionem acquisitionis. » Acquisitionem Dei erga nos diligentiam et curam dicit. Ait ergo : Arrhabo iste ad perfectam nostram redemptionem, et puram acquisitionem ducit, ac propter ipsam data est. Tum enim erit perfecta libertas, quando prorsus destruetur peccatum, quando et sancti absoluti fuerint a peccatorum cohabitatione, apparuerintque acquisiti et possessi Deo, quod sint ipsius populus. Nonnulli autem acquisitionem nos ipsos intellexerunt. « In redemptionem » igitur « acquisitionis, » id est nostri, qui sumus acquisitio et possessio et facultates Dei.

« In laudem gloriæ ipsius. » Continuo hoc infert, certiores nos reddens quod omnia quæ sunt promissa, certo evenient. Nam si nostra causa ista faceret, dubitare licebat : jam vero quia hæc facturus est, ut appareat ipsius propria benignitas, quis contradicet non sit facturus? Hanc ad rationem Scriptura, « Fac nobis, » inquit, « propter nomen tuum [y], » et, « Non nobis sed nomini tuo da gloriam [z]. »

VERS. 15. « Propterea et ego, audita fide vestra in Domino Jesu, ac dilectione in omnes sanctos, non cesso gratias agere pro vobis. » — « Propter hoc : Quale? Quod fide recepta, signati sitis Spiritu, arrhabonemque acceperitis futurorum bonorum, perfectæque redemptionis assecuturique sitis ea quæ sunt reposita iis qui recte credunt et vivunt, « Non cesso gratias agere pro vobis. » Animadvertis misericordiam et clementiam ejus, quomodo pro omnibus gratias agat, ceu ipse beneficium accepisset? Non enim istis solum, verum etiam omnibus hoc scribit. Dignum est autem gratias nos agere Deo pro cunctis beneficiis aliis quæ in nos ille transtulit. Dignum tamen etiam est pro fide credentium gratias agere, quod sic illuminati sint, quod cruci Servatoris additi sint, a perditore deficientes : Hoc enim fraternæ charitatis est « Audita fide vestra, » inquit, « quæ est per Jesum Christum : » nec sola fide, verum etiam dilectionem, hoc est misericordi et fratrum amanti animo, atque humano qui est erga

« Ὃς ἐστιν ἀρραβὼν τῆς κληρονομιας ἡμῶν. » Ἠγόρασεν [57] ὁ Θεὸς παρ' ἡμῶν τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν ἀρραβῶνα τέως τὸ Πνεῦμα, πιστούμενος ὅτι καὶ τὴν κληρονομίαν τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν δώσει. Οἱ δὲ ὄντως τοῦ Πνεύματος μετέχοντες, ἐντεῦθεν ἤδη ἐκεῖνοι γινώσκουσιν, ὅτι ἀρραβών ἐστι τῆς τελείας [58] κληρονομίας· οἷος ὁ Παῦλος· διὸ καὶ ἐστέναζε, καὶ ἐζήτει τὸ τέλειον [59] λαβεῖν, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· ἡμεῖς δὲ οὔτε τὸν ἀρραβῶνα ἔχομεν ὡς δεῖ, οὔτε τοῦ τελείου [60] ἐφιέμεθα, ὡς ἄγευστοι [61].

« Εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως. » Περιποίησιν τὴν περὶ ἡμᾶς σπουδὴν καὶ κηδεμονίαν λέγει τοῦ Θεοῦ. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ ἀρραβὼν οὗτος, εἰς τὴν τελείαν ἀπολύτρωσιν, καὶ τὴν καθαρὰν ἡμῶν περιποίησιν φέρει, καὶ δι' αὐτὴν ἐδόθη. Τότε γὰρ ἔσται ἡ τελεία ἐλευθερία, ὅτε παντελῶς καταργεῖται ἡ ἁμαρτία· ὅτε καὶ τῆς μετὰ τῶν ἁμαρτωλῶν συνοικήσεως ἀπολυθῶσιν οἱ ἅγιοι, καὶ φανῶσιν οἱ περιποιηθέντες, καὶ προσκτηθέντες τῷ Θεῷ, ὥστε εἶναι αὐτοῦ λαός. Τινὲς δὲ περιποίησιν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐνόησαν. « Εἰς ἀπολύτρωσιν » οὖν « τῆς περιποιήσεως· » τουτέστιν, ἡμῶν, οἵτινές ἐσμεν περιποίησις, καὶ κτῆσις, καὶ περιουσία Θεοῦ.

« Εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Συνεχῶς τοῦτο ἐπιλέγει [62], πληροφορίαν διδοὺς ὅτι πάντως [63] ἔσται τὰ ἐπηγγελμένα. Εἰ μὲν γὰρ ἡμῶν ἕνεκεν ἐποίει, κἂν ἀμφιβάλλειν ἦν· νῦν δὲ ἐπεὶ διὰ τὸ φανῆναι τὴν οἰκείαν ἀγαθότητα μέλλει ταῦτα ποιεῖν [64], τίς ἀντερεῖ ὡς οὐ ποιήσει; Οὕτω καὶ ἡ Γραφή· « Ποίησον ἡμῖν διὰ τὸ ὄνομά σου· » καὶ, « Μὴ ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματί σου δὸς δόξαν. »

« Διὰ τοῦτο κἀγώ, ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν. » « Διὰ τοῦτο. » Ποῖον; Διότι πιστεύσαντες, ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι, καὶ ἀρραβῶνα ἐλάβετε τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καὶ τῆς τελείας ἀπολυτρώσεως, καὶ μέλλετε τυχεῖν τῶν ἀποκειμένων τοῖς ὀρθῶς πιστεύουσι καὶ βιοῦσιν, « οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπερ ὑμῶν. » Ὁρᾷς σπλάγχνα οἰκτιρμῶν, πῶς ὑπὲρ πάντων εὐχαριστεῖ, ὡς αὐτὸς εὐεργετούμενος; Οὐ γὰρ μόνοις τούτοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῦτο γράφει. Ἄξιον μὲν οὖν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ὧν ἠξιώθημεν· ἄξιον δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς πίστεως τῶν πιστευόντων, ὅτι οὕτως ἐφωτίσθησαν, ὅτι τῷ σταυρῷ τοῦ Σωτῆρος προσετέθησαν, ἀποστάντες τοῦ ἀπολλύντος· τοῦτο γὰρ φιλαδελφίας [65]. « Ἀκούσας, » φησὶ, « τὴν πίστιν ὑμῶν τὴν διὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Καὶ οὐ μόνον τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγάπην, τουτέστι, τὴν ἐλεήμονα καὶ φιλάδελφον γνώμην καὶ φιλάνθρωπον [66] τῶν εἰς

[y] Philipp. I, 23. [z] Psal. CVIII, 21. [x] Psal. CXIII, 1.

Variæ lectiones.

[57] ἠγόρασε δ' οὖν m. [58] θείας o. [59] τέλος o. [60] τέλους o. [61] ἀγαθοῦ o. [62] ἐπιφέρει m. [63] πάντα o. [64] τοιαῦτα ποιῆσαι o. [65] φιλαδελφία m. [66] τὴν ἐλεημοσύνην καὶ φιλάν. γνώ. o.

σης αὐτὸν πρωτιμηθῆναι μόνον, δείκνυσιν ὅτι καὶ Δεσπότην αὐτὸν ἐποίησε πάντων. Καὶ οὐχ ἁπλῶς ὑπέταξεν, ἀλλὰ τὴν ἐσχάτην ὑποταγήν· « Ὑπὸ τοὺς πόδας » γὰρ « αὐτοῦ. »

« Καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ. » Βαβαί! καὶ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς αὐτὸν ἐκάθισε τὸν θρόνον· ἔνθα γὰρ ἡ κεφαλή, ἐκεῖ καὶ τὸ σῶμα [77]. Τὸ δὲ, « Ὑπὲρ πάντα, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι κεφαλὴν ἔδωκεν ὑψηλὴν καὶ ὑπὲρ πάντα οὖσαν, ὑπὲρ ἀγγέλους, ὑπὲρ ἀρχαγγέλους.

« Ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου. » Ἵνα μὴ ἀκούσας κεφαλὴν, νομίσῃς ἀρχήν τινα καὶ ἐξουσίαν δηλοῦσθαι (δηλοῖ γὰρ καὶ ταῦτα ἡ κεφαλὴ), φησὶν, ὅτι ὡς σώματός ἐστι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστὸς, καὶ οὕτω συγγενὴς αὐτῇ καὶ ἡνωμένος· καὶ ἡ Ἐκκλησία πλήρωμά ἐστιν αὐτοῦ. Ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα πλήρωμά ἐστι τῆς κεφαλῆς, ἀναπληροῦν αὐτὴν διὰ τῶν οἰκείων μελῶν· οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία πλήρωμά ἐστι τοῦ Χριστοῦ, « τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου. » Πληροῦται γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ οἷον ἀναγεμίζεται τὰ πάντα μέλη ἐν πᾶσι τοῖς πιστοῖς· οἷον τὴν χεῖρα ἀναπληροῦται ἐν τῷ ἐλεήμονι ἀνθρώπῳ, καὶ τῷ ἄλλως τῶν ἀσθενῶν ἀντιλαμβανομένῳ· τὸν πόδα ἀναπληροῦται ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ λόγου ἀποδημοῦντι, ἐν τῷ ἐπισκεπτομένῳ τοὺς ἀδελφούς· καὶ ἄλλο μέλος ἐν ἄλλῳ τῶν πιστῶν. Καὶ οὕτως ἀναπληροῦται τὰ πάντα μέλη ἐν πᾶσι τοῖς πιστοῖς, τουτέστι, διὰ πάντων τῶν πιστῶν, ἄλλου ἄλλην χάριν συνεισφέροντος. Τότε γὰρ πληροῦται ἡ κεφαλὴ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, τουτέστι, λαμβάνει τέλειον τὸ σῶμα, ὅταν ὁμοῦ πάντες ὦμεν ἡνωμένοι καὶ συγκεκολλημένοι.

prælatum tantummodo, ostendit quod et Dominum eum fecerit omnium. Nec simpliciter subjecit, sed extrema subjectione : « Sub pedes » enim « ejus. »

« Et ipsum dedit caput super omnia Ecclesiæ. » Papæ! Ecclesiam quoque in eodem throno collocavit : ubi enim caput est, illic et corpus. Quod vero ait, **377** « Super omnia, » significat, quod excelsum caput dederit, quod super omnia sit, angelos et super archangelos.

VERS. 23. « Quæ est corpus ipsius, plenitudo ejus qui omnia in omnibus adimpletur. » Ne, audito capite, putes principatum aliquem vel potestatem significari (nam et hæc caput significat), ait, Christus est caput Ecclesiæ veluti corporis, atque ita illi conjunctus et unitus : Ecclesia est plenitudo ipsius. Ut enim corpus est plenitudo capitis, replens ipsum per propria membra : hunc ad modum Ecclesia est plenitudo Christi, qui omnia in omnibus adimpletur. Adimpletur enim Christus, ac veluti plene consummatur per omnia membra in omnibus fidelibus : veluti quoad manum adimpletur in homine misericorde, et qui alias infirmis succurrit : quoad pedem adimpletur in eo qui verbi Dei amore peregrinatur, in eo qui fratres invisit : et quoad aliud membrum in alio fideli. Sic fit ut quoad omnia membra in omnibus fidelibus adimpleatur, hoc est, per omnes fideles, alio aliam gratiam contribuente. Tum enim impletur caput nostrum Christus, hoc est, perfectum corpus recipit, quando simul omnes fuerimus conjuncti et conglutinati.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι καὶ ταῖς ἁμαρτίαις, ἐν αἷς ποτε περιεπατήσατε, κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος τοῦ πνεύματος. » Εἶπεν [79] ἀνωτέρω, ὅτι τὴν αὐτὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἐνεδείξατο ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, ἣν καὶ ἐν τῷ Χριστῷ. Περὶ ἐκείνου μὲν οὖν εἶπεν, ὅτι ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐκάθισεν ὑπεράνω πάντων. Λοιπὸν δὲ νῦν λέγει καὶ περὶ ἡμῶν, καί φησιν, ὅτι « Καί ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς » (νέκρωσιν οὐ τὴν σωματικὴν, τὴν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἀρξαμένην, ἀλλὰ τὴν ψυχικὴν, τὴν ἐξ ἡμῶν αὐτῶν συνισταμένην, τὴν τῶν ἁμαρτιῶν) ἀνέστησε καὶ ἤγειρεν. Ὥστε τῇ αὐτῇ [80] δυνάμει καὶ τὸν Κύριον ἤγειρεν ἐκ τοῦ σωματικοῦ θανάτου, καὶ ἡμᾶς ἐκ τοῦ ψυχικοῦ τοῦ τῶν ἁμαρτιῶν· μᾶλλον δὲ τὸ μεῖζον τοῦ νεκροὺς ἀνιστᾷν, τὸ ψυχὰς μεταπεῖσαι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται. Ἡ μὲν οὖν διάνοια τοῦ ὅλου ῥητοῦ τοιαύτη· διὰ μακροῦ δὲ ἀποδέδοται εἰς τὸ, « Συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ· » οἷα δὴ πολλῶν παρεντεθέντων, καὶ ἐπαναλήψεως γενομένης ἐν τῷ, « Ὁ δὲ Θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει. » Εἰπὼν οὖν αὐτοὺς νεκροὺς ὄντας, καὶ δείξας πῶς ἦσαν νεκροὶ, ὅτι

CAPUT II.

VERS. 1, 2. « Et vos cum essetis mortui delictis et peccatis, in quibus aliquando ambulastis secundum sæculum mundi hujus, secundum principem potestatis aeris, spiritus. » Supra dixit quod eamdem potentiam et operationem ostenderit Deus erga nos, quam in Christo. Etenim de illo, dixit, quod excitarit eum a mortuis, et constituerit super omnia : deinceps vero de nobis jam nunc verba facit, « Vos, » inquiens, « cum essetis mortui » (mortem non corporalem ex Adamo propagatam, sed animæ, a nobis ipsis conflatam, nempe peccatorum) suscitavit excitavitque. Itaque eadem potentia Dominum excitavit a morte corporea, et nos a morte animæ, peccati scilicet; imo vero, animos transmutare, majus est quam mortuos excitare, ut supra commemoratum est. Sensus igitur totius hujus loci est hujusmodi, etiamsi in longum extendatur, usque dum pervenerit eo ubi dicit : « Vivificavit simul cum Christo, » multis nimirum interpositis, repetitioneque facta cum ait, « Deus autem qui opulentus est in misericordia. » Cum dixisset igitur eos esse mortuos, ac monstrasset quomodo fuerint mortui, ni-

Variæ lectiones.

[77] σῶμα τῆς Ἐκκλησίας m. [78] χρείαν o. [79] ὁ δ' οὖν ἔφη m. [80] αὐτοῦ o.

nos habet, tamen quia bonitatem suam ostendere velit, omnino faciet. Hodie enim plerique sunt increduli, in futuro tamen sæculo omnes agnoscent quid nobis donaverit, cum sanctos in gloria ineffabili conspexerint. Quod vero ait, « In Christo Jesu, » hoc est, Non ad Christum solum hæc consistent, sed per ipsum venient etiam ad nos, veluti a primitiis ad totum : ac simul vivificabimur, ac simul sedebimus. Hæc quidem magnus Joannes hic dicit. In Evangelio vero Matthæi dicit, quod tunc nemo sedebit. Vere igitur Spiritu et revelatione opus est, ut intelligamus profunditatem mysteriorum horum. Nisi enim sapientissimus ille doctor Joannes disertis verbis dixisset, quod et nos sessuri simus, posset aliquis affirmare quod in Christo sedemus, perinde atque in Christo adoramur ab angelis. Non enim nos in nostra persona adoramur, sed natura nostra unita Deo Verbo, adorato, ad nos gloria ista transit. Idem igitur et nunc dicit, quod et nos sedebimus.

A διὰ γοῦν τὸ θέλειν ἐνδείξασθαι τὴν ἀγαθότητα, ποιήσει πάντως. Νῦν μὲν γὰρ πολλοὶ ἀπιστοῦσιν, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι αἰῶνι πάντες γνώσονται τί ἡμῖν ἐχαρίσατο, ὁρῶντες ἐν ἀφάτῳ δόξῃ τοὺς ἁγίους. Τὸ δέ, « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τοῦτέστιν, Οὐκ ἄχρι τοῦ Χριστοῦ μόνου σταίη ταῦτα, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἥξει καὶ εἰς ἡμᾶς, ὡς ἀπὸ ἀπαρχῆς εἰς τὸ ὅλον· καὶ ἅμα ζωοποιησόμεθα καὶ συγκαθεδούμεθα. Ταῦτα μὲν ὁ μέγας Ἰωάννης ἐνταῦθα· ἐν δὲ τῷ κατὰ Ματθαῖον φησιν, ὅτι οὐδεὶς καθίσει τότε. Ὄντως οὖν Πνεύματος χρεία καὶ ἀποκαλύψεως, ὥστε νοῆσαι τὸ βάθος τῶν μυστηρίων τούτων. Εἰ μὴ γὰρ ῥητῶς ἔλεγεν ὁ πάνσοφος οὗτος διδάσκαλος Ἰωάννης, ὅτι καὶ ἡμεῖς καθεδούμεθα, εἶχεν ἄν τις εἰπεῖν, ὅτι ἐν Χριστῷ καθεζόμεθα, ὥσπερ καὶ ἐν Χριστῷ προσκυνούμεθα ὑπὸ ἀγγέλων. Οὐ γὰρ δὴ [87] ἡμεῖς προσκυνούμεθα αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ τῆς φύσεως ἡμῶν τῆς ἡνωμένης τῷ Θεῷ Λόγῳ προσκυνουμένης, εἰς ἡμᾶς ἡ δόξα διαβαίνει. Τοῦτο οὖν λέγει καὶ νῦν, ὅτι καὶ ἡμεῖς καθεδούμεθα.

B

Vers. 8. « Gratia enim servati estis per fidem. » Commemoratis iis quæ Dei sunt, nempe quod gratia servati sumus, intulit etiam quod nostrum est, « Per fidem : » ne destruat liberum arbitrium.

« Τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως. » Εἰπὼν τὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι χάριτι ἐσώθημεν, ἐπήγαγε καὶ τὸ ἡμέτερον, τὸ, « Διὰ τῆς πίστεως· » ἵνα μὴ λυμήνηται τὸ αὐτεξούσιον.

« Et hoc non ex vobis, Dei donum est. » Rursus illud sustulit, inquiens, quod neque fides ex nobis sit : nisi enim venisset, nisi vocasset, non obediissemus. « Quomodo enim, » inquit, « credent, nisi audiant [e] ? Proinde et ipsa fides donum Dei est. Vel aliter : Non fidem dicit donum Dei, cæterum per fidem servari, hoc est donum Dei. Esto enim quod fides nostra sit, quomodo potuisset ista sola nos servare, nisi Deo placuisset nos suscipere per ipsam, ne in totum simus otiosi, sed ut nos quoque aliquid conferre videamur ?

C

« Καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν· Θεοῦ τὸ δῶρον. » Πάλιν αὐτὸ ἀνεῖλε, καὶ φησιν, ὅτι οὐδὲ ἡ πίστις ἐξ ἡμῶν· εἰ μὴ γὰρ ἦλθεν, εἰ μὴ ἐκάλεσεν, οὐκ ἂν ὑπηκούσαμεν. « Πῶς γάρ, » φησὶ, « πιστεύσουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσιν ; » Ὥστε καὶ αὕτη δῶρον Θεοῦ. Ἢ καὶ ἄλλως· Οὐ τὴν πίστιν λέγει δῶρον Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ διὰ πίστεως σωθῆναι, τοῦτο δῶρόν ἐστι Θεοῦ. Ἔστω γὰρ ὅτι ἡ πίστις ἡμέτερον, πῶς ἂν ἴσχυσεν αὕτη μόνη σῶσαι, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ηὐδόκησε δεχθῆναι δι' αὐτῆς ἡμᾶς, ἵνα μὴ τὸ ὅλον ὦμεν ἀργοί, ἀλλὰ δοκῶμέν τι καὶ αὐτοὶ συνεισενεγκεῖν ;

Vers. 9. « Non ex operibus, ne quis glorietur. » Nos opera habentes non repulit, verum proditos ab operibus gratia nos servavit, ut ex eventu nemo habeat unde gloriari queat. Nam conjunctio « Ut » hic non est causalis, sed ex eventu rei.

« Οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μή τις καυχήσηται. » Οὐκ ἔχοντας ἔργα ἀπώσατο ἡμᾶς, ἀλλὰ προδεδομένους ὑπὸ τῶν ἔργων, χάριτι ἔσωσεν, ὥστε ἐξ ἀποτελέσματος μηδένα λοιπὸν ἔχειν καυχᾶσθαι. Τὸ γάρ, « Ἵνα, » οὐκ αἰτιολογικόν ἐστιν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποβάσεως τοῦ πράγματος.

Vers. 10. « Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in ipsis ambulemus. » Ne si audias, non ex operibus nos esse justificatos, deses fias circa opera; ait, quod nunc post fidem operibus opus est. Conditus es enim in Christo Jesu, et nova creatura factus es, defuncto tibi vetere homine in baptismate. Ac quemadmodum in principio **381** cum non esses, produxit te ut esses, sic etiamnum ut bene esses, te protulit : conditusque es, non ut otieris, verum ut opereris, et in bonis operibus ambules, hoc est, omnem ætatis tuæ cursum in hisce perficias : non duos tresve annos, sed omnem vitæ tuæ cursum : hoc enim indicat per, ambule-

« Αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεὸς, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν. » Ἵνα μὴ ἀκούσας, ὅτι οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθημεν, ῥαθυμήσῃς περὶ τὰ ἔργα, φησὶν ὅτι νῦν μετὰ τὴν πίστιν χρεία ἔργων. Ἐκτίσθης γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ νέον ποίημα ἐγένου, ἀποθανόντος σοι τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ βαπτίσματι. Καὶ ὥσπερ ἐν ἀρχῇ ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθης, οὕτω νῦν εἰς τὸ εὖ εἶναι παρήγαγε· καὶ ἐκτίσθης, οὐχ ἵνα ἀργῇς, ἀλλ' ἵνα ἐργάζῃ, καὶ περιπατῇς ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις· τουτέστι, πᾶσαν τὴν ὁδὸν τοῦ βίου διανύσῃς ἐν τούτοις, οὐ δύο ἢ τρεῖς ἐνιαυτούς, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς σου. Τοῦτο γὰρ αἰνίττεται διὰ τοῦ, περιπατῇ-

D

[e] Rom. x, 14.

Variæ lectiones.

[87] οὐδὲ γὰρ ο. [88] ἐπήγαγε ο.

σαι. Ὁ γὰρ Θεὸς προητοίμασε ταῦτα· ὥστε οὐκ ἔστιν ἀναβαλέσθαι, ὡς ὡρισμένου θεόθεν τοῦ ἔργου [88*]. Ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσιν· εἰ γὰρ ἓν λείπει, ἐκολοβώθη ἡ ἀρετή. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος τὸ, « Κτισθέντες ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς, » οὐ περὶ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι κτίσεως, ἀλλὰ περὶ τῆς δημιουργίας [89] ἐξεδέξατο.

A mus. Deus enim præparavit hæc; quocirca non licet illa rejicere, ceu opere divinitus destinato. In operibus bonis, non in uno opere, sed in omnibus : nam si unum desit, mutilata est virtus. Gregorius autem Theologus istud, « Creati in operibus bonis, » non de creatione in baptismate, verum de prima creatione interpretatus est.

« Διὸ μνημονεύετε, ὅτι ὑμεῖς ποτε τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ. » Εἰπὼν ὅτι νεκροὺς ὄντας ἔσωσε, νῦν μέλλει εἰπεῖν, τίνων ἐποίησεν ἴσους καὶ συγκληρονόμους, καὶ ὅτι τῶν Ἰσραηλιτῶν· μέγα γὰρ ἦν τὸ τούτων ἀξίωμα· καί φησι· « Διὸ μνημονεύετε. » — « Διό. » Ποῖον; Διότι ἐκτίσθημεν ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς· τοῦτο γὰρ μόνον ἱκανὸν ἡμᾶς πεῖσαι τῆς ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι. « Μνημονεύετε » δὲ, εἶπε, διότι ἔθος ἐστὶ τοῖς ἀπὸ πολλῆς εὐτελείας εἰς ὕψος ἀναδραμοῦσι, μηδὲ μεμνῆσθαι τῶν προτέρων. Τί δὲ « μνημονεύετε; » Ὅτι ἀπηλλοτριωμένοι ἦτε τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς πρώην καιροῖς· νῦν δὲ ἐγγὺς ἐγένεσθε αὐτοῦ, ὥσπερ καὶ ὁ Ἰσραήλ. Τοῦτο μὲν οὖν ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου. Ὅρα δὲ, πῶς εὐφυῶς καταβάλλει τὴν περιτομὴν, δεικνὺς ἐν λόγῳ μόνῳ διαφέρουσαν τῆς ἀκροβυστίας, καὶ οὐκ ἐν ἔργῳ. « Ὑμεῖς γὰρ, » φησὶ, « τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ, » ἀλλ' οὐκ ἐν πνεύματι· καὶ « λεγόμενοι, » ἀλλ' οὐκ ὄντες· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, ὅτι Ἐν σαρκὶ ἔχετε τὸ ἔλαττον, οὐκ ἐν πνεύματι. Καὶ πάλιν· « Ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκί· » τὴν ἐν λόγοις μόνοις καὶ σαρκὶ προτίμησιν δηλῶν. Ἡ μὲν οὖν ἀκροβυστία οὐκ ἦν δεινὸν, οὐδὲ βδελυκτὸν, εἰ καὶ ἐλέγετο ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῇ περιτομῇ κομπαζόντων· τὸ δὲ χωρὶς εἶναι Χριστοῦ, τοῦτο ἦν ὄντως δεινὸν καὶ ἀφόρητον. Τί δήποτε μέλλων δεῖξαι αὐτοὺς κοινωνοὺς τῆς δόξης τοῖς Ἰσραηλίταις, καθαιρεῖ τὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀξίωμα; Ἀλλ' ὅρα, ἐν τίσι καθαιρεῖ· ἐν τοῖς μὴ ἀναγκαίοις. Οὐ γάρ ἐστιν ἀναγκαῖον ἡ περιτομὴ, ἀλλὰ ἀδιάφορον. Ἐν δὲ τοῖς ἀναγκαίοις καὶ σφόδρα ἐπαίρει, ἁγίους ὀνομάζων τοὺς Ἰσραηλίτας καὶ οἰκείους Θεῷ [90].

B Vers. 11. « Propter quod memores estote, quod vos olim gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta, quod eratis illo in tempore sine Christo. » Cum dixisset quod mortuos servarit, dicturus jam est quibus æquales fecerit et cohæredes, nimirum, Israelitis : ingens enim horum erat dignitas et auctoritas. Et ait, « Propter quod memores estote : » propter quid? Propterea quod creati simus ad opera bona : hoc enim solum sufficit persuadere nobis, ut virtutis rationem habeamus. « Memores » autem « estote, » dixit, eo quod plerumque fieri soleat, ut ii qui a magna vilitate ad fastigium quoddam provecti sint, prioris status ne meminerint quidem. Quid vero est cujus memores esse debetis? Quod abalienati eratis a Christo temporibus pristinis : nunc vero viciniores ipsi facti estis, atque adeo ei appropinquastis, perinde ac Israel. Hic igitur hujus loci scopus est. Animadverte autem quam scite circumcisionem dejiciat, ostendens eam solo verbo differre a præputio, non opere. Vos enim gentes, inquit, in carne, non in spiritu : qui dicimini, sed non estis : perinde quasi dicat, In carne estis inferiores, non in spiritu. Et rursus : « Ab ea quæ dicitur circumcisio in carne, » prælationem et honorem innuens, qui in solis verbis et carne constat. Præputium igitur non erat gravis ac exsecrabilis res, etiamsi diceretur ab iis qui circumcisionis nomine cristas tollerent. Sine Christo vero esse, illud demum vere et grave et intolerabile. Quorsum igitur monstraturus eos esse participes gloriæ Israelitarum, dignitatem Israelitarum elevat? At reputa tecum in quibus elevet, in rebus videlicet non perinde necesariis. Non enim res est necessaria circumcisio, sed indifferens ac media. In rebus vero necessariis vehementer eos attollit, sanctos nominans Israelitas atque domesticos Dei.

C

« Ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραήλ. » Οὐκ εἶπε, Κεχωρισμένοι, ἀλλ' « Ἀπηλλοτριωμένοι· » ἐπεὶ καὶ οἱ Ἰσραηλῖται τῆς νομικῆς καὶ κατὰ Θεὸν πολιτείας ἦσαν ἐκτός· ἀλλ' οὐχ ὡς ἀλλότριοι, ἀλλ' ὡς ῥᾳθυμοι.

D Vers. 12. « Alienati a conversatione Israelis. » **382** Non dixit, segregati, sed, « alienati, » quandoquidem et Israelitæ extra legalem adeoque divinam vitam erant, sed non tanquam alieni, sed tanquam socordes.

« Καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας. » Καὶ τοῦτο μέγας χωρισμός. Οὐκ εἶπε γὰρ, ὅτι Οὐ προσέχοντες ταῖς διαθήκαις, ἀλλὰ, Πάντη « ξένοι. » Εἰ καὶ γὰρ οἱ Ἰσραηλῖται ἐξέπεσον τῶν ἐπαγγελιῶν, ἀλλ' οὐχ ὡς ξένοι. Τίνες δὲ αἱ διαθῆκαι τῆς ἐπαγγελίας; « Σοὶ δώσω καὶ τῷ σπέρματί σου τὴν γῆν ταύτην· » καὶ ὅσα ἕτερα ἐπηγγείλατο, πνευματικῶς πάντως νοούμενα.

« Et hospites testamentorum promissionis. » Hæc etiam magna separatio est. Non enim dixit, Non attendentes testamentis, sed omnino, hospites. » Etsi enim Israelitæ exciderunt a promissionibus, tamen non ut hospites et alieni. At quænam sunt testamenta promissionis? « Tibi dabo et semini tuo terram hanc [f], » et quæcunque alia promisit, spiritualiter intellecta.

[f] Gen. xv, 18.

Variæ lectiones.

[88*] Ἰσ. Ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οὐχ ἑνὶ ἔργῳ. [89] τῆς πρώτης δημιουργίας m. [90] Θεοῦ o.

« Spem non habentes. » De futuris scilicet, de resurrectione et retributione.

« Et sine Deo in mundo. » Atqui deos adorabant : sed dii non erant. Adjecit autem, « In mundo, » ut ostendat quod non solum in cœlestibus Hebræis erant inferiores, verum etiam in rebus super terram celebribus. Siquidem Israelitæ propter cultum Dei celeberrimi et clarissimi fuerunt.

VERS. 13. « Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longe, prope facti estis in sanguine Christi. » Longe eramus a Deo, non loco, sed voluntate et vitæ conversatione. Nunc autem propinqui facti sumus, non conversatione (nil enim attulimus ex operibus), sed in Christo Jesu et sanguine ejus. Nam ipse sanguine suo pro nobis effuso, seque ipso pro nobis tradito, liberavit nos a captivitate, quæ nos procul removebat ab ipso, et prope adduxit. Potes autem etiam sic intelligere, quod procul eramus ab Israelitis, jam vero ipsis propinqui facti sumus.

VERS. 14. « Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum. » Ante incarnationem enim ingens erat inimicitia inter circumcisionem et præputium : nunc autem pacem adepti sumus, unum facti per fidem. Non porro enim circumcisione et præputio signamur, sed idem unumque nobis signum est, fides ipsa. Fingamus enim duos, alterum servum, alterum filium adoptatitium, atque ambos eumdem offendisse : hunc, abdicatione digna committendo, illum, quia factus sit transfuga : deinde utrique constituantur hæredes et genuini. En ad eumdem honorem perducti sunt, duoque isti unum sunt facti. Hunc ad modum gentes et Israelitæ : illæ quidem ut servi, hi vero Israelitæ ut filii impegerunt. Quid igitur? adeone magnum participare cum Israelitis? ad cœlos usque nos perduxisti, et jam denuo tanquam præclarum quid istud affers? Næ, inquit, illa enim oportet fide comprehendere : ista vero, ipsis etiam operibus. Præterea, non hoc asserit, quod nos ad illorum generis claritudinem **383** perduxerit : sed quod et nos et illos provexerit potius ad majora. Verumtatem major est erga nos beneficentia. Illis siquidem promiserat, nobis vero ne promisit quidem, sed procul aberamus, juxta exemplum supra positum.

« Et medium parietem maceriæ solvens, inimicitiam in carne sua. » Interpretatur quid erat medius paries maceriæ, inimicitia videlicet gentium et Judæorum adversus Deum, quæ ex nostris nascebatur delictis, ut et propheta dicit : « Nonne iniquitates vestræ dividunt inter vos et me [5]? » Medium igitur istum parietem, inimicitiam dico, dissolvit ac diremit in propria carne sua. Quomodo? Sistens illic inimicitiam. Quatenus enim univit eam deitati, perspicuum est quod reconciliationem fecerit, com-

[5] Isa. LIX, 2.

« Ἐλπίδα μὴ ἔχοντες. » Τὴν περὶ τῶν μελλόντων δηλαδὴ, τὴν τῆς ἀναστάσεως καὶ ἀνταποδόσεως.

« Καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. » Καίτοι θεοὺς προσεκύνουν· ἀλλ' οὐκ ἦσαν θεοί. Προσέθηκε δὲ τὸ, « Ἐν τῷ κόσμῳ, » ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ μόνον ἐν τοῖς οὐρανίοις ἠλαττοῦντο, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς κατὰ γῆν ἐνδόξοις. Οἱ γὰρ Ἰσραηλῖται καὶ διὰ τὴν θεοσέβειαν ἔνδοξοι καὶ εὐγενέστατοι.

« Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὑμεῖς οἵ ποτε ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. » Μακρὰν ἦμεν Θεοῦ, οὐ τῷ τόπῳ, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει καὶ τῇ πολιτείᾳ· νυνὶ δὲ ἐγγὺς ἐγενήθημεν, οὐ τῇ πολιτείᾳ (οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν ἐξ ἔργων), ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ. Αὐτὸς γὰρ τὸ αἷμα ἐχχέας, καὶ δοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν, ἐρρύσατο ἡμᾶς τῆς αἰχμαλωσίας τῆς μακρυνούσης ἡμᾶς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐγγὺς ἤγαγε. Δύνασαι δὲ καὶ οὕτω νοῆσαι, ὅτι Μακρὰν ἦμεν τῶν Ἰσραηλιτῶν· νῦν δὲ ἐγγὺς αὐτῶν γεγόναμεν.

« Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν. » Πρὸ γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως [91], μεγάλη ἔχθρα τῇ περιτομῇ πρὸς τὴν ἀκροβυστίαν· νῦν δὲ εἰρηνεύσαμεν, ἓν γεγονότες τῇ πίστει. Οὐκέτι γὰρ τῇ περιτομῇ καὶ ἀκροβυστίᾳ χαρακτηριζόμεθα, ἀλλ' ἓν ἐπίσημον ἔχομεν, τὴν πίστιν. Ἔστωσαν γὰρ δύο τινὲς, ὁ μὲν δοῦλος, ὁ δὲ υἱοποίητος [92]· ἀμφότεροι δὲ τῷ αὐτῷ προσκρουσάτωσαν [93]· ὁ μὲν ἀποκηρύξεως ἄξια πράξας, ὁ δὲ δραπετεύσας· εἶτα ἀμφότεροι γενέσθωσαν κληρονόμοι καὶ γνήσιοι. Ἰδοὺ εἰς μίαν ἤχθησαν τὴν τιμὴν, καὶ οἱ δύο γεγόνασιν ἕν. Οὕτω καὶ οἱ ἐθνικοὶ καὶ οἱ Ἰσραηλῖται· οἱ μὲν ὡς δοῦλοι, οἱ δὲ Ἰσραηλῖται ὡς υἱοὶ, προσκεκρουκότες. Τί οὖν; μέγα τὸ κοινωνῆσαι τοῖς Ἰσραηλίταις; Εἰς τοὺς οὐρανοὺς [94] ἡμᾶς ἀνήγαγες, καὶ νῦν ὡς μέγα πάλιν τοῦτο φέρεις; Ναὶ, φησίν· ἐκεῖνα μὲν γὰρ τῇ πίστει χρὴ καταλαμβάνειν [95]· ταῦτα δὲ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῖς. Ἄλλως τε, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι εἰς τὴν εὐγένειαν ἐκείνων [96] ἡμᾶς ἀνήγαγεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡμᾶς κἀκείνους εἰς μείζονα. Πλὴν μείζων ἡ πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσία· ἐκείνοις μὲν γὰρ ἐπηγγείλατο· ἡμῖν δὲ οὔτε ἐπηγγείλατο, καὶ πορρωτέρω ἦμεν, κατὰ τὸ ἀνωτέρω ὑπόδειγμα.

« Καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λυσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. » Ἑρμηνεύει τί ἦν τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ φησιν, ὅτι ἡ ἔχθρα ἡ πρὸς Θεὸν τῶν ἐθνικῶν τε καὶ τῶν Ἰουδαίων, ἥτις ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐτίκτετο παραπτωμάτων, ὡς καὶ ὁ προφήτης φησίν· « Οὐχὶ αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν διιστῶσιν ἀνάμεσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν; » Τοῦτο οὖν τὸ μεσότοιχον, τὴν ἔχθραν φησὶ, ἔλυσεν ἐν τῇ οἰκείᾳ σαρκί. Πῶς; Στήσας ἐκεῖ τὴν ἔχθραν. Καθὸ γὰρ ἥνωσεν αὐτὴν τῇ θεότητι, πρόδηλον ὅτι καταλλαγὴν

Variæ lectiones.

[91] ἐνανλρωπησεως τοῦ λόγου m. [92] ἰδιοποίητος o. [93] προσκρούσαντες o. [94] ἀνθρώπους o. [95] παραλαμβ. o. [96] ἐκείνην o.

ἐποίησε, πλακεισῶν καὶ περιπτυξαμένων ἀλλήλας A plicatis et se invicem amplectentibus duabus naturis. Atque etiam alia ratione, quod expers peccati apparuerit, universamque legem impleverit, inimicitiam diluit. Lex enim sepes erat, nempe ad securitatem data, ut obfirmaret. Non servata autem, ostendit medium parietem peccatum, a quo factum est ut non essemus in tuto et securitate, sed a Deo potius separaremur.

τῶν δύο φύσεων. Καὶ ἄλλως δὲ, καὶ τῷ [97] ἀναμάρτητος φανῆναι, καὶ τὸν νόμον πάντα πληρῶσαι, τὴν ἔχθραν ἔλυσεν. Ὁ γὰρ νόμος φραγμὸς μὲν ἦν, ἅτε πρὸς ἀσφάλειαν δοθεὶς, ἵνα περιφράττῃ· παραβαινόμενος δὲ, μεσότοιχον ἀνέδειξε τὴν ἁμαρτίαν· δι' οὗ [98] οὐκ ἐν ἀσφαλείᾳ καθισταμεθα, ἀλλ' ἐχωριζόμεθα τοῦ Θεοῦ.

« Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. » Ἵνα μή τις εἴπῃ· Τί οὖν, εἰ τῆς μὲν προτέρας παραβάσεως τοῦ νόμου ἀπηλλάγημεν [99], πάλιν δὲ αὐτὸν ἀναγκαζόμεθα τηρεῖν; φησὶν, ὅτι Καὶ αὐτὸν ἔλυσε. Δοὺς γὰρ ἡμῖν τοῦτον εἰς ἀσφάλειαν, ἐπειδὴ οὐκ ἐφυλάξαμεν, δέον κολάσαι, ὁ δὲ τὸν νόμον κατέλυσεν, ὥσπερ ἂν εἴ τις παιδαγωγῷ παραδοὺς παιδίον, ἐπειδὴ μὴ ὑπακούει, καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ B ἐλευθερώσειε. Νόμον δὲ ἐντολῶν τοῦτόν φησιν, ὡς περὶ πολιτείας διατατόμενον [1]· δόγματα δὲ τὴν πίστιν, οἷα διὰ δογμάτων συνισταμένην· ὡς εἰ ἔλεγεν, ὅτι ἀντὶ τοῦ βίου πίστιν εἰσήγαγεν. Οὐ γὰρ ἐξ ἐντολῶν ἐδικαιώθημεν, τῶν τάδε καὶ τάδε διοριζομένων ποιεῖν· ἀλλ' « ἐὰν πιστεύσῃς τῇ καρδίᾳ, καὶ ὁμολογήσῃς τῷ στόματι, σωθήσῃ. » Ἡ δόγματά φησι τὰς ἀποφαντικὰς τοῦ Κυρίου παραγγελίας, τόδε· « Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως· » καὶ, « Μὴ ὀργισθῆναι· » καὶ τὰ τοιαῦτα.

Vers. 15. « Legem mandatorum in decretis abolens. » Ne quisquam objiciat : Quid protest, si a priori legis transgressione liberati, rursus eam servare adigamur? ait, Ipsam quoque solvit. Cum enim hanc nobis ad munitionem dedisset, quia non custodivimus eam, debebat nos punire : atqui legem is plane dissolvit et abrogavit, æque ac si quis, ubi puerum pædagogo tradidisset, hunc, cum non B obediret, a pædagogo quoque liberet. Legem autem mandatorum ait, tanquam de vita et moribus præcipientem : dogmata vero seu decreta, fidem, ut quæ per dogmata consistat; perinde quasi dicat. Pro vita fidem introduxit. Non enim ex mandatis hæc et illa facere præcipientibus justificamur : verum si credideris in corde, et ore confessus fueris, tu salvus eris. Vel dogmata appellat negativa Domini mandata : « Ego dico vobis, ne omnino juretis [h] : » et, « Ne irascamini [i], » et id genus alia.

« Ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον. » Οὐ τὸν Ἕλληνα ἐποίησεν Ἰουδαῖον, ἀλλ' ἀμφοτέρους εἰς κρεῖττω κατάστασιν ἀνήγαγεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Μεταβάλῃ [2], ἀλλὰ, « Κτίσῃ, » ἵνα δείξῃ [3] ἐναργῶς τὸ λεγόμενον, καὶ ὅτι ὡς ἀπὸ φυσικῶν πραγμάτων ἀποπηδᾷν ἡμᾶς οὐ χρὴ λοιπόν. Τὸ δὲ, « Ἐν ἑαυτῷ, » ἢ ἀντὶ τοῦ, « Δι' ἑαυτοῦ· » οὐ γὰρ ἄλλος τοῦτο ἔπραξεν [4], ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, καὶ τὸν Ἰουδαῖον καὶ τὸν ἐθνικὸν ἀναχωνεύσας, ἵνα ἀνήνεγκε καινὸν καὶ θαυμαστόν. Ἢ ὅτι αὐτὸς πρῶτος τύπον παρασχὼν καὶ ὑπόδειγμα, καὶ φανεὶς καὶ αὐτὸς πρῶτον τοῦτο ὅπερ ἐκείνους ἐποίησε· καὶ ὅτι μέσος ἀμφοῖν γενόμενος, καὶ ἔνθεν τὸν Ἰουδαῖον κατασχὼν, κἀκεῖθεν τὸν Ἕλληνα, καὶ συμμίξας αὐτοὺς, καὶ πᾶν τὸ ἀλλότριον ἀφανίσας, ἀνέπλασεν ἄνωθεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος. Ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ οὖν φύσει, ἣ προσέλαβε, κοινῇ οὔσῃ τοῦ τε ἐθνικοῦ καὶ τοῦ Ἰουδαίου, καὶ ὑπὲρ ἀμφοτέρων προσληφθείσῃ, ἐν ταύτῃ πάσης φθορᾶς καὶ παλαιότητος D τῆς ἐξ ἁμαρτιῶν ἠλλοτριωμένῃ, ἔκτισε τοὺς δύο εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, τοῦ γήρως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς ἀδικίας [5] ἀπηλλαγμένον. οὐκέτι γὰρ τοῖς ἰδίοις [6] ἰδιώμασι καὶ οὗτος κἀκεῖνος χαρακτηρίζονται, ἀλλ' ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ κατὰ Χριστὸν μορφωθέντος ἰδιώματα ἀμφοτέρους χαρακτηρίζουσιν. Ἐγγύτερον δὲ ἅψῃ τοῦ λεγομένου, ἐὰν ἐννοήσῃς τὸν Κύριον ἀκρογωνιαῖον λίθον, τούτους δὲ δύο, τοίχους ἐν τούτῳ κτιζομένους.

« Ποιῶν εἰρήνην. » Καὶ πρὸς ἀλλήλους μὲν (ὁ « Faciens pacem. » Et inter se mutuo : nam

[h] Matth. v, 54. [i] Isa. LIV, 9.

Variæ lectiones.

[97] τὸ O. [98] διὸ O. [99] ἀπηλλάγμεθα O. [1] διαλεγόμενον O. [2] μεταποιήσῃ m. [3] δόξῃ O. [4] ἄλλῳ τοῦτο ἐπέταξεν O. [5] ἀνοίᾳ O. [6] οἰκείοις O.

Judæus tum gentili copulatur, quando fidelis fuerit, maxime vero apud Deum : quod magis proprium est, ut deinceps patefiet.

VERS. 16. « Et ut renonciliet ambos in uno corpore Deo per crucem. Non dixit, Conciliet, sed, « Reconciliet, » ostendens quod et olim per legem conciliabatur ad Deum humana natura : deinde per transgressionem inimica magis facta, rursus ad Deum reconciliatione opus habuit, quæ quasi perfecta, merito appellatur reconciliatio. « In uno » autem « corpore, » hoc est, suo. Quæ enim nobis debebatur pœna, ipse sustinuit in corpore suo per crucem, id quod supra dixit, « In carne : » ac rursus. Duos condet in seipso. Nonnulli autem, « In uno corpore » sic intellexerunt, pro eo quod est, veluti unum corpus factos utrosque, cujus ipse est caput, conciliavit Deo.

« Interficiens inimicitiam in ipso. » Non dixit, solvens, verum quod et majorem habet emphasim, « Interficiens » ut non amplius resurgat. Quomodo igitur rursus resurgit inimicitia ? Illa quidem nunquam resurgit, sed aliam progeneramus nos denuo peccantes. Quod ait, « In ipso, » vel ad crucem referendum est, vel ad corpus ipsius. Etenim inimicitiam in cruce etiam occidit et in proprio corpore, in quo crucem recepit.

VERS. 17. « Et veniens, evangelizavit pacem vobis qui longe eratis, et iis qui prope. » Non alium misit, sed ipse venit servi ac ministri formam induens, « prædicavitque pacem, » ad Deum videlicet, illis « qui longe » erant gentibus, « et iis qui prope » erant Judæis. Hi enim Deo familiariores putabantur. Dixit enim Christus : « Pacem relinquo vobis [j] : » et, « Confidite, **385** ego vici mundum [k] : » et, « Pater vos amat [l] : » et, « Omnia quæcunque petieritis, accipietis [m]. » Hæc enim omnia pacis signa sunt.

VERS. 18. « Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem. » Iram solvit per propriam mortem, deinceps autem amabiles fecit Patri per Spiritum, gratos nos faciens una gratia. Non enim illos ut viciniores, majori, nos vero ut remotiores, minori donavit : sed in uno Spiritu utrisque unam gratiam dedit, sicque ad Patrem conduxit. Vel, « In, » præpositionem, pro, Per, accepit, ut sit sententia hujusmodi : Per ipsum et per Spiritum adducti sumus ad Patrem.

VERS. 19. « Ergo jam non estis hospites et advenæ, sed concives sanctorum. » Quia Filius manet in sempiternum, qui non sunt consecuturi supernam civitatem, hospites et advenæ sunt. Nos autem tales nunc non sumus, verum concives sanctorum, non simpliciter Judæorum, cæterum sanctorum illorum patriarcharum et prophetarum, ac in eamdem

γὰρ Ἰουδαῖος τότε τῷ ἐθνικῷ συνάπτεται, ὅταν πιστὸς γένηται), μάλιστα δὲ πρὸς τὸν Θεόν· ὅ καὶ οἰκειότερον, ὡς διὰ τῶν ἑξῆς δηλοῖ.

« Καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ. » Οὐκ εἶπε, Καταλλάξῃ, ἀλλ', « Ἀποκαταλλάξῃ · » δεικνὺς ὅτι καὶ διὰ τοῦ νόμου κατήλλακτο τῷ Θεῷ [7] ἡ ἀνθρωπίνη φύσις· εἶτα διὰ τῆς παραβάσεως [8] ἐχθρὰ μᾶλλον γενομένη, ἐδεήθη αὖθις τῆς πρὸς Θεὸν καταλλαγῆς, ἥτις καὶ ὡς τελεία εἰκότως καλεῖται ἀποκαταλλαγή. « Ἐν ἑνὶ » δὲ « σώματι, » τουτέστι, τῷ αὐτοῦ. Τὴ γὰρ ὀφειλομένην ἡμῖν δίκην αὐτὸς ὑπέστη διὰ τοῦ σταυροῦ · ὅπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν, « Ἐν τῇ σαρκί · » καὶ πάλιν τοὺς δύο κτίσει ἐν ἑαυτῷ. Τινὲς δὲ τὸ, « Ἐν ἑνὶ σώματι, » οὕτως ἐνόησαν, ἀντὶ τοῦ, Οἱονεὶ ἓν σῶμα γενομένους ἀμφοτέρους, οὗ αὐτός ἐστι κεφαλή, κατήλλαξε τῷ Θεῷ.

« Ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ. » Οὐκ εἶπε, Λύσας, ἀλλὰ τὸ ἐμφαντικώτερον, « Ἀποκτείνας, » ὥστε μηκέτι αὐτὴν ἀναστῆναι. Πῶς οὖν ἀνίσταται αὖθις ἡ ἔχθρα; Ἐκείνη μὲν οὐδέποτε ἀνίσταται· ἑτέραν δὲ τίκτομεν ἡμεῖς αὖθις ἁμαρτάνοντες. Τὸ δὲ, « Ἐν αὐτῷ, » ἢ ἐν τῷ σταυρῷ, ἢ ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ. Καὶ γὰρ τὴν ἔχθραν καὶ ἐν τῷ σταυρῷ ἀπέκτεινε, καὶ ἐν τῷ οἰκείῳ σώματι, ἐν ᾧ καὶ τὸν σταυρὸν ἀνεδέξατο.

« Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν [9] τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς. » Οὐκ ἄλλον ἔπεμψεν, ἀλλ' αὐτὸς ἦλθεν, ὑπηρέτου καὶ διακόνου τάξιν ἀναδειξάμενος [f.-δεξ.], καὶ « εὐηγγελίσατο εἰρήνην, » πρὸς τὸν Θεὸν δηλαδή· « τοῖς μακρὰν, » τοῖς ἐθνικοῖς· « καὶ τοῖς ἐγγὺς, » τοῖς Ἰουδαίοις· οἰκειότεροι γὰρ οὗτοι ἐδόκουν τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ ἔλεγεν· « Εἰρήνην ἀφίημι [10] ὑμῖν · » καὶ, « Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον· » καὶ, « Ὁ Πατὴρ ὑμᾶς φιλεῖ· » καὶ, « Πάντα ὅσα ἂν αἰτήσησθε, λήψεσθε. » Ταῦτα γὰρ πάντα τῆς εἰρήνης τεκμήρια.

« Ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφότεροι, ἐν ἑνὶ Πνεύματι, πρὸς τὸν Πατέρα. » Τὴν μὲν [11] ὀργὴν ἔλυσε διὰ τοῦ οἰκείου θανάτου, λοιπὸν δὲ καὶ ἐπεράστους ἐποίησε τῷ Πατρὶ, διὰ τοῦ Πνεύματος, χαριτώσας ἡμας μιᾷ χάριτι. Οὐ γὰρ ἐκείνους μὲν μείζονι, ὡς ἐγγὺς ὄντας, ἡμᾶς δὲ ὡς μακρὰν, ἐλάττονι· ἀλλ' ἐν ἑνὶ Πνεύματι μίαν ἀμφοτέροις χάριν δέδωκε, καὶ οὕτω προσήγαγε τῷ Πατρί. Ἢ τὸ, « Ἐν, » ἀντὶ τοῦ, διὰ, ἔστιν, ἵνα ᾖ ὁ λόγος τοιοῦτος, ὅτι Δι' αὐτοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος προσήχθημεν τῷ Πατρί.

« Ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων. » Ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα, οἱ μὴ μέλλοντες ἐπιτυχεῖν τῆς ἄνω πόλεως, ξένοι καὶ πάροικοί εἰσιν. Ἡμεῖς δὲ οὐ τοιοῦτοι νῦν, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων· οὐχ ἁπλῶς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τῶν ἁγίων ἐκείνων τῶν πατριαρχῶν καὶ προφητῶν, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ἀπεγράφη-

[j] Joan. XIV, 17. [k] Joan. XXI, 33. [l] Joan. XIV, 23. [m] Marc. XI, 24.

§ Variæ lectiones.

[7] ποτὲ κατηλλάττετο πρὸς Θεὸν o. [8] τὰς παραβάσεις o. [9] ἡμῖν o. [10] εἰρήνην ἀφίεται o. [11] τὴν μὲν οὖν m.

μεν, τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τὴν μένουσαν, ἣν ἐκεῖνοι ἐπόθουν. A urbem conscripti sumus, quæ in cœlis est, quæ perseverat, quam illi etiam desiderabant.

« Καὶ οἰκεῖοι Θεοῦ. » Ὅπερ ἐκεῖνοι διὰ πολλῶν πόνων μόγις ἔσχον, ἡμεῖς χάριτι εὕρομεν οἰκειωθέντες τῷ Θεῷ. Ἰδοὺ ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως· ἐπὶ τοιαύταις γὰρ ἐλπίσιν ἐκλήθημεν, ἵνα τοιαῦτα λάβωμεν.

« Ac domestici Dei. » Quod illi per multos labores vix obtinuerunt, nos per gratiam invenimus, Deo dediti, ac domestici facti. Ecce spes vocationis : in tali enim spe vocati sumus, ut talia etiam recipiamus.

« Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. » Τὴν ἄγαν ἕνωσιν τῶν ἐθνῶν τὴν πρὸς τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους σημᾶναι [12] θέλων, « Ἐποικοδομηθέντες, » φησὶν ὥσπερ ἦν εἰ ἔλεγε· Θεμέλιος ὑπόκεινται οἱ προφῆται καὶ ἀπόστολοι, ὑμεῖς δὲ τὴν λοιπὴν οἰκοδομὴν ἀναπληρώσατε, ὥστε γενέσθαι τοὺς πάντας ἕνα ναὸν Θεοῦ· οἷον δή ἐστι τὸ, ἐπάνω πατριαρχῶν καὶ προφητῶν οἰκοδομεῖσθαι· ὃ ἀλλαχοῦ ἐγκεντρισμὸν λέγει. Πρώτους δὲ τοὺς ἀποστόλους τέθεικεν, εἰ καὶ ἔσχατοι τῷ χρόνῳ. B

Verse. 20. « Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum. » Eximiam coadunationem gentium ad prophetas et apostolos significare volens, « Superædificati, » inquit : perinde ac si dicere vellet. Fundamentum positi sunt prophetæ et apostoli vos reliquam structuram complevistis, ut omnes vos efficiamini unum templum Dei : ejusmodi scilicet est illud, super prophetas et patriarchas ædificari, quod alibi insitionem dicit. Primos autem apostolos posuit, etiamsi sint tempore novissimi [a].

« Ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. » Ὁ τὸ πᾶν συνέχων ἐστὶν ὁ Χριστός. Ὁ γὰρ ἀκρογωνιαῖος καὶ τοὺς τοίχους συνέχει καὶ τοὺς θεμελίους. Καὶ ὅρα, ποτὲ μὲν αὐτὸν ἄνωθεν συσφίγγειν τὸ πᾶν λέγει, ἔνθα καὶ κεφαλὴν αὐτὸν ὀνομάζει· ποτὲ δὲ τὸ κάτωθεν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀκρογωνιαίου· ἀλλαχοῦ δὲ καὶ θεμέλιον αὐτόν φησιν.

« Ipso summo angulari lapide existente Jesu Christo. » Qui omnia continet, est Christus. Ipse enim summus angularis lapis et parietes continet et fundamenta. Animadverte hic quod nonnunquam ipsum superne cingere universum dicat, ubi et caput ipsum vocet : nonnunquam autem et infra, ut in angulari lapide : alibi autem et fundamentum ipsum vocat.

« Ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη, αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ. » Ἐν τῷ ἀκρογωνιαίῳ, φησὶ, λίθῳ, τουτέστι, τῷ Χριστῷ [13], πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ, τουτέστι, πάντες οἱ πιστοὶ συναρμολογούμενοι καὶ ἑνούμενοι συμφυῶς καὶ ἀδιασπάστως, αὔξουσι καὶ ἀναπληροῦνται, ὥστε γενέσθαι ναὸς Θεοῦ. « Ἐνοικήσω » γὰρ, φησὶν, « ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω. » Καὶ κοινῇ γὰρ ἡ Ἐκκλησία, τὸ ἄθροισμα, φημὶ, πάντων τῶν πιστῶν, ναὸς Θεοῦ, καὶ ἕκαστος δὲ ἰδίᾳ. Τὸ δὲ, « Ἐν Κυρίῳ, » ἀντὶ τοῦ, Διὰ τῆς τοῦ Κυρίου χάριτος, οὐ δι' ἡμετέρων πόνων [14]. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, Συναρμολογούμενοι, δείκνυσιν ὡς [15] οὐκ ἔστιν ἄλλως συντεθῆναι [16] εἰς ναὸν Θεοῦ, εἰ μὴ καὶ τὸν βίον ἔχομεν οἰκείωσιν ἔχοντα πρὸς τὸν ἀκρογωνιαῖον. C

Verse. 21. « In quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino. » In summo angulari lapide isto, Christo nimirum, omnis ædificatio, id est, omnes fideles constructi et uniti, congenite et inseparabiliter crescunt et complentur, **386** ut fiant templum Dei. « Habitabo enim, » inquit, « in ipsis et inambulabo [b]. » Nam et communiter Ecclesia, hoc est, collectio omnium fidelium, dicitur templum Dei, et unusquisque privatim. « In Domino » autem dixit, pro, Per gratiam Domini, non per nostros labores. Cum autem dicit, « constructi, » ostendit quod in templum Dei non aliter coalescere possimus, nisi et vitam vivamus quæ respondeat ipsi summo angulari lapidi.

« Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι. » Καὶ πάντες μὲν οἱ πιστοὶ ἐν τούτῳ συνοικοδομοῦνται, καὶ ὑμεῖς δὲ οἱ Ἐφέσιοι, ὥστε εἶναι κατοικητήριον Θεοῦ ἐν Πνεύματι, τουτέστι διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος συνεργείας [17]. Ἢ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς αἰσθητῆς οἰκοδομῆς εἶπε τὸ, « Ἐν Πνεύματι. » ὡσανεὶ ἔλεγε· Κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ [18] πνευματικόν· Ἆρα οὖν μέχρι τῆς δευτέρας παρουσίας ἡ συνοικοδόμησις αὕτη γίνεται διὰ τῶν ἑκάστοτε πιστευόντων. D

Verse. 22. « In quo et vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu. » Universi quidem fideles in hoc coædificantur, ac vos quoque Ephesii, ut sitis habitaculum Dei in Spiritu, hoc est, per Spiritus auxilium : vel ut sensibili structuræ opponeret, dixit, « In Spiritu. » Perinde ac si dicat, Dei habitaculum spirituale. Proinde ad secundum usque adventum hæc coædificatio fit per ubilibet credentes.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Τούτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν. » Εἰπὼν τοῦ Χριστοῦ τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν, ἐμβαίνει [19] λοιπὸν καὶ

CAPUT III.

Verse. 1. « Hujus rei gratia ego Paulus vinctus Christi Jesu pro vobis gentibus. » Cum hactenus Christi erga nos curam indicasset, deinceps ad suam

[a] Rom. XI, 19. [b] Levit. XXVI, 11.

Variæ lectiones.

[12] ἐνδεῖξαι m. [13] τούτῳ, τῷ Χριστῷ, σημὶ o. [14] πόνημα o. [15] ὅτι o. [16] συντελεσθῆναι o. [17] ἐνεργείας o. [18] Χριστοῦ o. [19] ἐκβαίνει o.

quoque transit. Quia, nquit, Dominus meus talia erga nos exhibuit, necesse est ut ego quæ pro viribus potero, afferrem : vinctus igitur sum pro vobis. Nam licet ille cruxifixus sit, ego tamen vinctus sum pro vobis. Dicens autem, « Pro vobis gentibus, » hoc indicavit, quod Non solum vos non exsecramur, verum etiam vincimur propter vos, et Christi vinctos nos ipsos nominamus, gloriæ id nobis ducentes.

A

Vers. 2. « Siquidem audivistis dispensationem gratiæ quæ data est mihi erga vos. » Vaticinium Dei ad Ananiam innuit : « Vas electionis mihi ille est, ut portet nomen meum coram gentibus p. » Revelationem quoque mysterii, eo quod ab hominibus illud non didicerit, gratiæ dispensationem vocat. Sic enim, inquit, dispensavit gratia Dei, ut cœlitus vocarer ego, utque excæcaret lumine suo me inobedientem, ut sic tandem obedirem. « Erga vos » autem, inquit, data est mihi gratia. Ipse namque dixit mihi, « Ad gentes longinquas emandabo te q. » Proinde gratiæ hoc totum est, et nihil ego mearum virum attuli.

B

Vers. 3. « Quoniam secundum revelationem notum fecit mihi mysterium. » Ecce, gratiæ opus est mysterii revelatio. Mysterium est enim revera, gentes ad majorem, quam Judæorum sit, honorem a summa vilitate reducere.

« Sicut supra scripsi in brevi. » De quibus **387** supra locutus est, dicit quod vocatæ sint gentes quæ longe erant; quodque ædificati sint supra patriarchas, et quæcunque sunt hujusmodi. « In brevi » autem, pro, paucis, dixit.

C

Vers. 4. « Juxta quod potestis legentes intelligere cognitionem meam in mysterio Christi. » Scripsi, inquit, non quantum oportebat, sed secundum vires vestras et captum vestrum. Ex quibus potestis intelligere cognitionem meam quæ mihi est in mysterio Christi, hoc est, quomodo cognoverim et intellexerim mysterium Christi, quod sedet a dextris, quod nos etiam considere fecerit, quod in seipso condiderit utrosque in unum novum hominem, et quæcunque alia ad mysterium pertinent. Agnoscetis igitur dignitatem cognitionis meæ, quoniam tanta patefecerit mihi Deus. Nam quod hoc magni honoris sit, audi : « Non fecit sic, » inquit, « omni genti [r], » quoniam justificationes et judicia sua manifestavit Israeli [s].

D

Vers. 5. « Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis ejus apostolis atque prophetis in Spiritu. » Quid igitur? Non norant prophetæ? Ecqui Christus inquit : « Moses et Prophetæ de me scripserunt? » Et, « Scrutamini Scripturas, illæ namque sunt quæ testimonium perhibent de me [t]? » Primum quidem hoc nunc Paulus ait, quod omnibus hominibus non fuerit revelatum : addidit enim, « Quod in aliis

ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ, φησὶν, ὁ Δεσπότης μου τοιαῦτα ἐπεδείξατο εἰς ἡμᾶς, ἀνάγκη κἀμὲ τὰ κατὰ δύναμιν εἰσενεγκεῖν. Δέσμιος οὖν εἰμι ὑπὲρ ὑμῶν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος ἐσταυρώθη, ἐγὼ γοῦν δέδεμαι ὑπὲρ ὑμῶν. Εἰπὼν δὲ, « Τῶν ἐθνῶν, » τοῦτο ἐνέφηνεν, ὅτι Οὐ μόνον ὑμᾶς οὐ βδελυττόμεθα, ἀλλὰ καὶ δεσμούμεθα δι' ὑμᾶς, καὶ Χριστοῦ δεσμίους ἑαυτοὺς ὀνομάζομεν σεμνυνόμενοι.

« Εἴ γε ἠκούσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς. » Τὴν πρόρρησιν αἰνίττεται τοῦ Θεοῦ τὴν πρὸς τὸν Ἀνανίαν, ὅτι « Σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστι, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν. » Καὶ τὴν ἀποκάλυψιν δὲ τοῦ μυστηρίου, ὅτι οὐ παρὰ ἀνθρώπων ἔμαθεν αὐτὸ, οἰκονομίαν χάριτος λέγει. Οὕτω γὰρ ᾠκονόμησεν ἡ χάρις, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, ἄνωθέν με κληθῆναι, καὶ πηρωθῆναι τῷ φωτὶ ἐμὲ τὸν ἀπειθῆ, ἵνα οὕτω γοῦν πεισθῶ. Εἰς ὑμᾶς δὲ, φησὶν, ἐδόθη μοι ἡ χάρις. Αὐτὸς γάρ μοι εἶπεν, ὅτι « Εἰς ἔθνη μακρὰν ἐγὼ ἀποστελῶ σε. » Ὥστε τῆς χάριτος τὸ πᾶν, καὶ οὐδὲν αὐτὸς εἰσήνεγκα.

« Ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνώρισέ μοι τὸ μυστήριον. » Ἰδοὺ τῆς χάριτος τὸ ἔργον, ἡ τοῦ μυστηρίου ἀποκάλυψις. Μυστήριον γὰρ ὡς ἀληθῶς, τὸ τὰ ἔθνη εἰς μείζονα τῶν Ἰουδαίων τιμὴν ἀναγαγεῖν ἀπὸ τῆς ἄκρας εὐτελείας.

« Καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ. » Περὶ ὧν εἶπεν ἀνωτέρω, λέγει ὅτι ἐκλήθη τὰ ἔθνη ὄντα μακράν· ὅτι ἐπῳκοδομήθη τοῖς πατριάρχαις, καὶ ὅσα τοιαῦτα. « Ἐν ὀλίγῳ » δὲ, ἀντὶ τοῦ, διὰ [20] βραχέων.

« Πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Ἔγραψα, φησὶν, οὐχ ὅσον ἐχρῆν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δύναμιν ὑμῶν, καὶ ὅσα χωρεῖτε· ἐξ ὧν δύνασθε χωρῆσαι καὶ νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου, τὴν ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, Πῶς συνῆκα τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, εἴτουν, Ἐνόησα ὅτι κάθηται ἐκ δεξιῶν, ὅτι καὶ ἡμᾶς συνεκάθισεν· ὅτι ἐν ἑαυτῷ ἔκτισεν ἀμφοτέρους εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅσα τοῦ μυστηρίου. Γνώσεσθε οὖν τὸ ἀξίωμα τῆς συνέσεώς μου, ἐξ ὧν τηλικαῦτά μοι ἐγνώρισεν ὁ Θεός. Ὅτι γὰρ μεγάλης [21] τιμῆς τοῦτο, ἄκουε· « Οὐκ ἐποίησεν οὕτω, » φησὶ, « παντὶ ἔθνει [22], » ὅτι δικαιώματα καὶ κρίματα αὐτοῦ ἐγνώρισε τῷ Ἰσραήλ.

« Ὃ ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ ἀποστόλοις καὶ προφήταις ἐν Πνεύματι. » Τί οὖν; οὐκ ἤδεσαν οἱ προφῆται; καὶ πῶς φησιν ὁ Χριστὸς, ὅτι « Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται περὶ ἐμοῦ ἔγραψαν; » καὶ, « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· ἐκεῖναι γάρ εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ; » Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτό φησιν ὁ Παῦλος, ὅτι πᾶσιν ἀνθρώποις οὐκ ἀπεκαλύφθη· προσέθηκε γάρ· « Ὃ ἑτέραις γενεαῖς οὐκ

[p] Act. IX, 13. [q] Act. XXII, 21. [r] Psal. CXLVII, 8. [s] Ibid. 20. [t] Joan. V, 29.

¡Variæ lectiones.

[20] κατὰ O. [21] καὶ ὅτι μεγ. O. [22] πάντα ἔθνη O.

ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. » Ἔπειτα καὶ ὅτι οὕτως οὐκ ἐγνωρίσθη οὐδὲ τοῖς προφήταις, ὡς νῦν διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐγνωρίσθη τοῖς ἀποστόλοις, καὶ τοῖς ἐν τῇ Καινῇ προφήταις, διὰ Πνεύματος ἁγίου. Εἰ μὴ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἐδίδαξε τὸν Πέτρον, οὐκ ἂν τὸν ἐθνικὸν Κορνήλιον μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ παρεδέξατο. Καὶ ὅρα, ὅτι περὶ τῆς περιτομῆς οὐδὲν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐθνῶν τὸ Πνεῦμα ἀποκαλύπτει· μέγα γὰρ ἦν τὸ τοὺς ἐθνικοὺς τοὺς βδελυκτοὺς ὑποδεχθῆναι· καὶ οὕτως ἀκριβῶς οὐκ ἤδεσαν οἱ παλαιοὶ τὸ μυστήριον, ὅπου γε καὶ Πέτρος ὁ τοσοῦτος τῆς παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐδεήθη περὶ τούτων διδασκαλίας.

A generationibus non est patefactum filiis hominum. » Deinde et quod ad hunc modum ne prophetis quidem cognitum fuerit, æque ac nunc per res ipsas patefactum est apostolis et Novi Testamenti prophetis per Spiritum sanctum. Nisi enim Spiritus docuisset Petrum, Cornelium, qui ex gentibus erat, cum suis non suscepisset [u]. Observa autem quod de circumcisione nihil, de gentibus vero revelationem faciat Spiritus. Res enim ardua erat et magna, gentes exsecratas ad Evangelium admitti; atque veteres adeo exacte mysterium hoc non noverunt, quandoquidem et Petrus, qui tantus erat, hac de re Spiritus institutione indiguerit.

« Εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, ἐν τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. » Τοῦτ' ἔστι τὸ μυστήριον, τὸ εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα τῷ Ἰσραὴλ τῆς ἐπαγγελίας καὶ συμμέτοχα. Μετεῖχον γὰρ οἱ Ἰσραηλῖται τῆς ἐπαγγελίας, ὡς ἔθνος ἅγιον· μετέσχον ταύτης σὺν αὐτοῖς καὶ οἱ τέως ἀκάθαρτοι ἐθνικοί· ἀλλὰ πῶς; « Ἐν τῷ Χριστῷ· » τουτέστι, διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ἥτις διὰ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῖς προσγέγονεν. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ, « Συγκληρονόμα καὶ συμμέτοχα » εἰπὼν, ἀλλ' ἵνα ὀηλώσῃ τὴν πολλὴν ἐγγύτητα καὶ ἕνωσιν, « Σύσσωμα, » εἶπεν. Ἓν γὰρ σῶμα γεγόνασιν οἱ ἐθνικοὶ πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας ἁγίους, μιᾷ κεφαλῇ τῷ Χριστῷ συγκρατούμενον.

B Verbs. 6. « Gentes esse cohæredes. et concorporales, et comparticipes promissionis ejus in Christo per Evangelium. » Hoc est mysterium, gentes esse cohæredes promissionis Israeli factæ, simulque participes. Erant enim participes promissionis Israelitæ, ceu gens sancta. Et gentes hactenus impuræ hujus una cum ipsis participes fuerunt. At qua ratione? « In Christo, » hoc est, per fidem in Christum, quæ per Evangelium ipsis obtigit. Nec satis illi fuit dicere, Cohæredes, simulque participes : verum ut indicet magnam propinquitatem et unionem, « Corporales » **388** etiam dixit. Unum enim corpus facti sunt ethnici cum Israelitis sanctis, sub uno capite Christo contentum.

« Οὗ ἐγενόμην διάκονος, κατὰ τὴν δωρεὰν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. » Τοῦ Εὐαγγελίου ἐγενόμην διάκονος, καὶ δέσμιός εἰμι ἕνεκεν τούτου· ἀλλ' οὐκ ἐμὴ ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ δωρεά ἐστι τοῦτο τῆς θείας χάριτος, ἥτις ἐδόθη μοι, οὐχ ἁπλῶς, οὐδὲ μικρολόγως, ἀλλὰ δυνατῶς καὶ φιλοτίμως, καὶ ὡς ἂν ἐνεργήσειεν [23] ὁ δυνατὸς Θεός. Ἢ, ὅτι Ἐδωρήσατό μοι τὴν διακονίαν, ἐνέθηκε δέ μοι καὶ δύναμιν. Οὐ γὰρ ἤρκει τὸ ἀξίωμα, εἰ μὴ καὶ δύναμις προσετέθη. Τρία γὰρ ἡμᾶς δεῖ συνεισφέρειν εἰς τὴν διακονίαν, ψυχὴν φιλακίνδυνον, σοφίαν καὶ σύνεσιν, καὶ βίον ἄληπτον· τὸν δὲ Θεὸν δύναμιν διδόναι, δι' ἧς ταῦτα πάντα ἐμπρακτα ἔσται.

C Verbs. 7. « Cujus factus sum minister per donum gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum operationem potentiæ ejus. » Evangelii factus sum minister, et vinctus sum ipsius gratia : verum non meum opus est isthuc, sed donum divinæ gratiæ, quæ data est mihi, non simpliciter, neque perparce, sed potenter et liberaliter, ac tanquam jam operetur Deus. Vel, quandoquidem donavit mihi Deus hocce ministerium, largitus est pariter mihi potentiam. Nam non satis fuisset auctoritas, nisi adjecta esset potentia. Tria oportet nos afferre et contribuere ad ministerium, animam periculorum amantem, sapientiam et intellectum, vitamque inculpatam : Deus autem virtutem dare, per quam hæc omnia efficacia sint.

« Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων τῶν ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη. » Ἐπειδὴ μέλλει λέγειν τὸ μέγεθος τῆς θείας χάριτος, ἴδε τί ταπεινοφρονῶν περὶ ἑαυτοῦ λέγει. Μετὰ γὰρ τὰ τοσαῦτα κατορθώματα ἐλαχιστότερον ἑαυτὸν καλεῖ [24], οὐ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ πάντων τῶν ἁγίων, τουτέστι, τῶν πιστῶν. Τοῦτο δὲ μεῖζον, ὅσον γε εἰς ταπεινοφροσύνης [25] λόγον, τοῦ, « Οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι [26] ἀπόστολος. »

D Verbs. 8. » Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia hæc. » Quia verba facturus est de gratiæ Dei amplitudine, vide quanta modestia de se ipse loquatur. Post enim tot præclara facinora, seipsum minimum appellat, non apostolorum, sed omnium sanctorum, hoc est, fidelium. Hoc autem, si modestiam spectes, majus est illo, « Non sum dignus vocari apostolus [v]. »

« Ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ. » Ποία χάρις, φησὶν, ἐδόθη μοι; « Τὸ ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι· » οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι εἰς τὴν περιτομὴν, αὐτὸς δὲ εἰς τὰ ἔθνη. Ὥστε χάριτος ἐδεῖτο τὸ τὸν ἐλαχιστότερον τὰ

« In gentibus evangelizare impervestigabiles divitias Christi. » Qualis, inquit, gratia data est mihi? Ut in gentibus prædicem Evangelium. Alii enim circumcisioni, ipse vero gentibus Evangelium annuntiabat. Proinde gratia indigebat, cum minori majora

[u] Act. x, 3. [v] I Cor. xv, 9.

Variæ lectiones.

[23] ἐνήργησε o. [24] ἀποκαλεῖ o. [25] μετριοφροσύνης o. [26] κληθῆναι o.

crederentur. Cum enim ipsi injunctum esset ut inferiores et pejores ad Christum converteret, per hoc ipsum magnus efficitur, qui parvus videbatur ; gratiæ igitur id opus est. Si autem impervestigabiles sunt divitiæ ipsius postquam nobis apparuit, quanto magis essentia ejus? Quomodo igitur Eunomius se istam comprehendisse jactabat?

A μείζω πιστευθῆναι. Ὁ γὰρ τοὺς χείρονας ἐπιστρέφειν ταχθεὶς κατὰ τοῦτο αὐτὸ μέγας γίνεται, κἂν μικρὸς ἦν [*f.* ἦ]. Χάριτος οὖν τὸ πρᾶγμα. Εἰ δὲ ἀνεξιχνίαστος ὁ πλοῦτος αὐτοῦ καὶ μετὰ τὸ φανῆναι, πόσῳ [27] μᾶλλον ἡ οὐσία; Πῶς τοίνυν Εὐνόμιος ταύτην καταλαβεῖν ἐκόμπαζε;

Vers. 9. « Et illuminare omnes, quæ sit dispensatio mysterii absconditi a sæculis in Deo. » Quod gentes quidem vocandæ erant, noverant fortasse per Spiritum cum prophetæ, tum angeli : quod vero ad tanta bona, et ad sedendum super thronum Dei, quis, quæso, hoc exspectasset? Eam ob rem « mysterium » hoc vocat, « in Deo absconditum a sæculis, » hoc est, antea et a principio : non enim recens est hæc dispensatio, et ipsi soli cognita.

« Καὶ φωτίσαι πάντας, τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ. » Ὅτι μὲν γὰρ κληθήσονται τὰ ἔθνη, ᾔδεσαν ἴσως διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ ἄγγελοι· ὅτι δὲ ἐπὶ τοιούτοις, καὶ ὥστε ἐπὶ [28] τὸν θρόνον καθίσαι τὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦτο τίς ἂν προσεδόκησε; Διὰ τοῦτο μυστήριον αὐτὸ καλεῖ ἐν τῷ Θεῷ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ [29] τῶν αἰώνων· τουτέστιν, ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς. Οὐ γὰρ πρόσφατός ἐστιν ἡ οἰκονομία αὕτη, καὶ αὐτῷ μόνῳ γινωσκομένη.

B

« Qui omnia creavit per Jesum Christum. » Pulchre creationis meminit. Qui enim omnia condidit, Deus, inquit, est per Christum, Sine ipsos enim, » inquit, «factum est nihil [x] : » et hoc per ipsum revelat.

« Τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καλῶς κτίσεως ἐμνημόνευσεν· ὁ γὰρ τὰ πάντα κτίσας, Θεὸς, φησὶ, διὰ τοῦ Χριστοῦ. « Χωρὶς γὰρ αὐτοῦ, » φησὶ, « γέγονεν οὐδὲ ἕν· » καὶ τοῦτο δι' αὐτοῦ ἀποκαλύπτει.

389 Vers. 10. « Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei. » Neque superiores principatus et potestates, neque inferiores norant mysterium gloriæ gentium. Etenim angeli et archangeli hoc tantum modo compertum habebant, quod Israel esset pars Domini, adeoque populus ipsius. Gabriel porro hoc tantum norat, quod servaturus esset populum suum a peccatis suis. Quod autem gentes tantum honorem consequerentur, nunc norunt et supernæ potentiæ et infernæ, per Ecclesiam, hoc est, per beneficia quæ nobis sunt collata. Nam nostra beneficia quæ magistri sunt iis sapientiæ Dei. Non autem illam simpliciter variam dicit, sed, multiformem, sive admodum variam artificium ejus atque incomprehensibilitatem significans. Gregorius autem Nyssenus, Ante incarnationem, inquit, simplicem noram cœlestes virtutes sapientiam Dei, nempe quod omnia sola sua voluntate condiderit deprehendebantque eum esse potentem, quodque omnia conservaret sapienti gubernatione : ac sapientem curatorem, qui prospiceret rebus, agnoscebant : nihilque in his varium est, hoc est, ut aliud quidem esset, aliud vero efficeret. Incarnato autem Verbo Dei, per contraria transacta sunt contraria, per mortem vita, per imbecillitatem potentia, per contumeliam gloria, per omnia vilia et abjecta Deo digna et præclara. Hanc ad rationem multiformis sapientia et potentia Dei cœlestibus virtutibus nunc cognita est. Quando enim nos didicimus, tum et illæ per nos agnoverunt, ac videntes quantis bonis sit donata, per ipsam etiam ad cognitionem sunt perductæ.

« Ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ. » Οὔτε αἱ ἄνω ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, οὔτε αἱ κάτω ᾔδεσαν τὸ μυστήριον τῆς δόξης τῶν ἐθνικῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι τοῦτο μόνον ᾔδεσαν, ὅτι ὁ Ἰσραὴλ ἦν μερὶς Κυρίου, καὶ λαὸς αὐτοῦ. Καὶ ὁ Γαβριὴλ δὲ τοῦτο μόνον ἐγίνωσκεν, ὅτι σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ὅτι δὲ καὶ οἱ ἐθνικοὶ τηλικαύτης τιμῆς τεύξονται, νῦν ἔγνωσαν καὶ αἱ ἄνω δυνάμεις καὶ αἱ κάτω, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, τουτέστι, διὰ τῶν εἰς ἡμᾶς γενομένων. Αἱ γὰρ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαι διδάσκαλοι αὐτοῖς ἐγένοντο τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Οὐχ ἁπλῶς δὲ ποικίλην αὐτὴν φησιν, ἀλλὰ πολυποίκιλον, τὸ πάντεχνον αὐτῆς δηλῶν καὶ ἀκατανόητον. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, Πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως, φησὶν, ἁπλῆν [30] ἐγίνωσκον αἱ οὐράνιοι δυνάμεις τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, οἷον, ἐδημιούργησε τὰ πάντα θελήσει μόνῃ, καὶ κατενόουν αὐτὸν δυνατὸν, διετήρει [31] τὰ πάντα τῇ σοφῇ διοικήσει, καὶ προνοητὴν σοφὸν [32] ἐπεγίνωσκον· καὶ οὐδὲν ἐν τούτοις ποικίλον· τουτέστιν, ἄλλο μὲν ὄν, ἄλλο δὲ ἀπογεννῶν. Σαρκωθέντος δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου, διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία κατωρθώθη, διὰ θανάτου ζωὴ, δι' ἀσθενείας δύναμις, δι' ἀτιμίας δόξα, διὰ πάντων τῶν εὐτελῶν τὰ θεοπρεπῆ. Οὕτως οὖν πολυποίκιλος ἐγνώσθη ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ταῖς οὐρανίοις δυνάμεσι νῦν. Ὅτε γὰρ ἡμεῖς ἐμάθομεν, τότε κἀκεῖναι δι' ἡμῶν, ὁρῶσαι τὴν Ἐκκλησίαν τίνων ἠξιώθη, καὶ δι' αὐτῆς εἰς γνῶσιν ὁδηγούμεναι.

C

D

Vers. 11. « Secundum præfinitionem sæculorum

« Κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἣν ἐποίησεν ἐν

[x] Joan. I, 3.

Variæ lectiones.

[27] πολλῷ O. [28] εἰς O. [29] πρὸ O. [30] ἁπλῶς O. [31] Ἴσ. καὶ ὅτι διετ. O. [32] σοφίαν O.

Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Νῦν μὲν ἐγνώσθη, φησὶν, ἡ σοφία τῶν περὶ [33] ἡμᾶς γενομένων, πλὴν ἄνωθεν ἦν προωρισμένη. « Κατὰ πρόθεσιν » γὰρ, φησὶ, « τῶν αἰώνων· » τουτέστι, κατὰ πρόγνωσιν τῶν μελλόντων αἰώνων. Ἤδει γὰρ ὁ Θεὸς τὰ ἐσόμενα, καὶ οὕτως ὥρισε. Τὸ δὲ, « Ἣν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, νοεῖται μὲν περὶ τῆς σοφίας, ἤτοι τῆς οἰκονομίας ἣν ἐποίησεν ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ δὲ Χρυσόστομος, « Ὧν ἐποίησεν, » ἀναγνούς, Ὧν ἐποίησεν αἰώνων, φησὶν, ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ.

« Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παῤῥησίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν, ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ. » Ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ τὸ πᾶν γέγονε, δῆλον, φησὶν, ἐξ ὧν αὐτός ἐστιν ὁ προσαγαγὼν ἡμᾶς. Πλὴν οὐχ ὡς αἰχμάλωτοι προσήχθημεν, οὐδ' ὡς ἡμαρτηκότες, ἀλλὰ παῤῥησίαν ἔχομεν· οὐχ ἁπλῶς [31], ἀλλὰ μετὰ τοῦ πεποιθέναι καὶ θαῤῥεῖν. Πόθεν δὲ ταῦτα ἡμῖν; Διὰ τῆς πίστεως, φησίν· αὕτη γὰρ λύσασα τὰ ἁμαρτήματα, παῤῥησίαν καὶ θάῤῥος ἡμῖν ἐνέθηκε.

« Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν. » Διὰ τοῦτο, φησί. Ποῖον; Διότι μέγα τὸ μυστήριον τῆς κλήσεως ὑμῶν, καὶ μεγάλα ἃ ἐνεπιστεύθην ἐγὼ, ὥστε κηρύττειν ὑμῖν, καὶ ἀνάγκη ἐστὶ δεδέσθαι με, καὶ πάσχειν κακῶς παρὰ τῶν μὴ συνιέντων τὸ μυστήριον, ἀλλὰ ἀντιλεγόντων· αἰτοῦμαι ὑμᾶς ἵνα μὴ ἐκκακῆτε· τουτέστι, ταράσσησθε καὶ θορυβῆσθε, ὡς παραλόγου τινὸς γενομένου. Δόξα γὰρ ὑμῶν μᾶλλον τοῦτό ἐστιν, ὅτι οὕτως ἠγάπησεν ὑμᾶς [33] ὁ Θεὸς, ὥστε οὐ μόνον τὸν Υἱὸν αὐτοῦ δοῦναι ὑπὲρ ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς τοὺς δούλους αὐτοῦ διὰ τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν εἰς κινδύνους ἐκδιδόναι καὶ δεσμά. Εἰ δὲ αἱ ἐμαὶ θλίψεις δόξα ὑμῶν, πολλῷ μᾶλλον διὰ τῶν ὑμετέρων δοξασθήσεσθε. Ὥστε μηδὲ ὅταν αὐτοὶ θλίβησθε, ἐκκακεῖτε.

« Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. » Ἐπειδὴ οὕτως ἠγαπήθητε, καὶ ἀκατάληπτά εἰσι τὰ ἀγαθὰ ὧν ἐτύχετε καὶ τεύξεσθε· εὔχομαι, φησὶν, ἵνα δοθῇ ὑμῖν χάρις ἐνοικήσαντος ὑμῖν τοῦ Χριστοῦ, καταλαβεῖν αὐτὰ [36], καὶ γνῶναι πῶς ἠγαπήθητε. Τὴν δὲ μετὰ κατανύξεως δέησιν ἐσήμανε διὰ τοῦ, « Κάμπτω τὰ γόνατά μου. » Ἐκ τοῦ ἄνω δὲ Πατρὸς « πᾶσα, » φησὶ, « πατριά· » — « ἐπὶ τῆς γῆς » μὲν τὰς γενεὰς ὀνομάζων πατριὰς, ἀπὸ τοῦ τῶν πατέρων ὀνόματος οὕτω καλουμένας· « ἐν οὐρανῷ » δὲ, ἐπεὶ ἐκεῖ οὐδεὶς ἐξ οὐδενὸς γεννᾶται, πατριὰς τὰ συστήματα λέγει [37]· τουτέστι, καὶ τὰς ἄνω καὶ τὰς κάτω φυλὰς αὐτὸς ἐποίησε, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ὀνομαζόμενοι πατέρες.

« Ἵνα δῴη ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον· κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ

A quam fecit in Christo Jesu Domino nostro. » Jam nunc quidem cognita est, inquit, sapientia eorum quæ nobis obtigerunt : attamen jam olim antea erant prædestinata. Nam « secundum præfinitionem, » inquit, « sæculorum, » hoc est, secundum præscientiam sæculorum futurorum. Norat enim Deus quæ ventura essent, et sic definivit atque decrevit. Quod autem ait, « Quam fecit in Christo Jesu, » intelligitur de sapientia sive dispensatione quam fecit Pater per Filium. Chrysostomus autem, « Quæ fecit » legens, Quæ fecit, inquit, sæcula Deus per Filium.

VERS. 12. « In quo habemus fiduciam et accessum in confidentia per fidem ejus. » Quod per Christum omnia facta sint, hinc est perspicuum, quod B ipse est qui adducit nos. Atqui non ut captivi adducti sumus, neque veluti peccatores, sed libertatem habemus : neque eam simplicem, sed cum confidentia et fiducia. Unde vero hæc nobis bona? Per fidem, inquit : hæc enim peccata solvens, **390** libertatem nobis et fiduciam imposuit.

VERS. 13. « Propter hoc peto, ut non deficiatis in afflictionibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra. » Propter hoc, inquit. Quale hoc? Quod ingens sit mysterium vocationis vestræ, et quod magna mihi credita sunt ut prædicem vobis, ac necesse est me vinctum esse, et affligi ab iis qui non intelligunt mysterium hoc, sed ei contradicunt; rogo vos, ut non deficiatis, hoc est, turbemini tumultueminive, C ceu res quæpiam præter opinionem contigerit. In gloriam enim hoc vestram potius cedit, quod ita vos dilexit Deus, ut nedum Filium suum pro vobis daret verum etiam nos servos suos vestræ commoditatis gratia in pericula et vincula conjiceret. Quod si meæ afflictiones gloria vestra est, multo magis per vestras glorificabimini. Quare neque quando ipsi affligamini, deficiatis.

VERS. 14, 15. « Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi. Ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur. » Quandoquidem adeo dilecti estis, et incomprehensibilia sunt bona quæ nacti estis et nanciscemini, Oro, inquit, ut detur vobis gratia commorantis in vobis Christi, ut comprehendatis ea, sciatisque quantum D dilecti sitis. Precationem autem cum compunctione significavit, cum dicit, « Flecto genua mea. » Ex superno autem Patre « omnis » est, inquit, « paternitas : » — « super terram » quidem generationes et familias nominans πατρὶας, a patrum nomine sic appellatas : « in cœlis autem, » quia illic nemo ex quopiam nascitur, paternitates sive familias ipsos ordines et choros dicit : hoc est, cum superiores tum inferiores ipse tribus fecit, et ab ipso sunt qui nominantur patres.

VERS. 16, 17. « Ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum suum in interiori homine : ut habitet Christus per fidem

Variæ lectiones.

[33] πρὸς O. [36] καὶ ταύτην οὐχ ἁπλῶς m. [35] ἐποίησεν ἡμᾶς O. [36] αὐτὴν O. [37] λέγων

in cordibus vestris : in charitate radicati et fundati. » Ecquid oro pro vobis? Ut det vobis, ceu dives et glorificari volens, adversus tentationes corroborari, ut non turbemini ab hisce, ac transferamini alio. Porro non contentus dicere, « Corroborari, » adjecit, « In potentia : » ex abundanti enim precatur eis bona. Quomodo autem corroborari? « Per Spiritum ejus : » ipse namque est qui robur præbet. Sicut et Isaias, « Spiritum roboris » dicit. Et non solum ut confortemini, verum etiam quod majus est et abundantius, « ut et Christus inhabitet interiorem hominem » vestrum : hoc est, « In cordibus vestris, » non superficie tenus, sed in profundo. Quanam ratione? Per fidem. Nam in cordibus fidelium habitat Christus, **391** cum Patre veniens, et mansionem in illis faciens, quemadmodum prædixit [y]. Hæc autem assequemini, radicati in dilectione ejus, si nec transferamini nec turbemini. Vel igitur duo eis divinitus dari precatur, et confortari per Spiritum, et Christum commorari in cordius ipsorum : vel, Ut confortemini, inquit, et idonei fieb iacfmniut Christus habitet in interiore homine vestro.

A τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι. » Τί εὔχομαι ὑμῖν; « Ἵνα δῴη ὑμῖν, » ὡς πλούσιος καὶ δοξάζεσθαι θέλων, κραταιωθῆναι πρὸς τοὺς πειρασμούς, ὥστε μὴ κλονεῖσθαι ὑπὸ τούτων, προσέθηκεν, ἐν καὶ παραφέρεσθαι. Οὐκ ἀρκεσθεὶς δὲ τῷ, « Δυνάμει (*a*)· » ἐκ περιουσίας γὰρ αὐτοὺς [*f.* αὐτοῖς] ἐπεύχεται τὰ ἀγαθά. Πῶς δὲ κραταιωθῆναι; « Διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ· » αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ τὴν ἰσχὺν παρέχον. Ὥσπερ καὶ ὁ Ἡσαΐας, « Πνεῦμα ἰσχύος, » φησί. Καὶ οὐ μόνον κραταιωθῆναι, ἀλλὰ καὶ τὸ μεῖζον καὶ περισσότερον, « Κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον » ὑμῶν· τουτέστιν, « Ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, » οὐκ ἐπιπολαίως, ἀλλ' ἐν βάθει. Πῶς; « Διὰ τῆς πίστεως. » Ἐν γὰρ ταῖς πισταῖς καρδίαις οἰκεῖ Χριστὸς, μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐρχόμενος, καὶ μονὴν παρ' αὐταῖς ποιῶν, καθὼ προείρηται [38] αὐτῷ. Τούτων δὲ ἐπιτεύξεσθε, ἐῤῥιζωμένοι ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ, καὶ μὴ παραφερόμενοι καὶ κλονούμενοι. Ἤτοι οὖν δύο αὐτῆς ἐπεύχεται, τό τε κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ἢ, Ἵνα κραταιωθῆτε, φησὶ, καὶ ἐπιτήδειοι γένησθε, ὥστε « κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον » ὑμῶν.

Vers. 18. « Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et profunditas, et sublimitas. » Quod principio precatus est, ut detur eis Spiritus sapientiæ et revelationis ut sciant quæ sit spes vocationis et cætera, idem et nunc ait : « Ut possitis comprehendere cum omnibus » fidelibus mysterium pro vobis dispensatum : quid adeo magnum est, ut quoquoversum et in omnes sit extensum partes. Unde et corporalibus ipsum descripsit figuris, comprehendens cum superna, tum inferna atque transversa. Dixi quidem et ego, inquit, de hisce, verum non possunt hæc per meos sermones satis commode disci, sed per Spiritum sanctum : nec poteritis hæc aliter comprehendere, nisi corroboremini per Spiritum. Est enim multo robore opus, ac nisi inhabitet in vobis Christus, nihil efficere poterimus. Gregorius autem Nyssenus per latitudinem, longitudinem, profunditatem, et altitudinem, crucem significari dicit; atque adeo Apostolum Ephesiis comprecari, ut possint comprehendere crucis mysterium. Universa enim dispensatio in hoc continetur, atque in hac ipsa omnium maxime tremenda est crux, ex qua charitas Dei maxime demonstratur, quemadmodum ipse Dominus dicit [z]. Propterea et Paulus de dilectione infert :

« Ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος. » Ὅπερ ἀρχόμενος ηὔξατο, ἵνα δοθῇ αὐτοῖς Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, εἰς τὸ εἰδέναι τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως, καὶ τὰ ἑξῆς· τοῦτο καὶ νῦν φησιν· « Ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς » πιστοῖς τὸ μυστήριον τὸ ὑπὲρ ὑμῶν οἰκονομηθὲν, οὕτω μέγα ὄν, ὥστε πανταχοῦ ἐκτετάσθαι. Διὸ καὶ σωματικοῖς αὐτὸ ὑπέγραψε σχήμασι, περιλαβὼν καὶ τὰ ἄνω, καὶ τὰ κάτω, καὶ τὰ ἐκ πλαγίων. Εἶπον μὲν γὰρ, φησὶ, καὶ ἐγώ· οὐκ ἔστι δὲ διὰ τῶν ἐμῶν λόγων ταῦτα μαθεῖν ἱκανῶς, ἀλλὰ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου· οὐδ' ἂν ἄλλως ἐξισχύσετε ταῦτα καταλαβεῖν [39], εἰ μὴ κραταιωθῆτε διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἰσχύος γὰρ πολλῆς χρεία, καὶ εἰ μὴ ἐνοικήσει ὑμῖν ὁ Χριστὸς, οὐδ' ἂν κατορθῶσαι δυνηθείημεν [40]. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος διὰ τοῦ πλάτους, καὶ μήκους, καὶ βάθους, καὶ ὕψους, τὸν σταυρὸν ἔφη δηλοῦσθαι· ἐπεύχεσθαι οὖν τὸν Ἀπόστολον τοῖς Ἐφεσίοις, ὡς ἂν ἐξισχύσωσι καταλαβέσθαι τὸ τοῦ σταυροῦ μυστήριον. Ἡ γὰρ πᾶσα οἰκονομία τούτῳ ἐμπεριέχεται, καὶ τὸ ταύτης φρικωδέστατον ὁ σταυρός ἐστιν· ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μάλιστα δείκνυται, ὥς φησι καὶ ὁ Κύριος· διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἐπιφέρει περὶ τῆς ἀγάπης·

Vers. 19. « Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi. » Ut possitis, inquit, cogno-

« Γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. » Καὶ ἵνα ἐξισχύσητε, φησὶ,

[y] Joan. XIV, 23. [z] Joan. XV, 12.

Variæ lectiones.

[38] προεῖπε O. [39] λαβεῖν O. [40] Ἴσ. δυνηθείητε O.

(*a*) Textus hic plane perturbatus est. Rectius se habet lectio codicis S. Marci, ὑπὸ τούτων, καὶ παραφέρεσθαι, οὐκ ἀρκεσθεὶς δὲ τῷ κραταιωθῆναι, προσέθηκεν ἐν δυνάμει. Et ita legisse Montanum, Lonicerum, quin et Persenam, ex ipsorum versionibus satis colligitur.

γνῶναι τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ τὴν ὑπερέχουσαν [41] πάσης γνώσεως. Ἐπεὶ οὖν ὑπερέχει πάσης γνώσεως, πῶς γνωσόμεθα ἡμεῖς; Πρῶτον μὲν οὖν γνώσεως ὑπερέχειν ταύτην εἶπεν, ἀνθρωπίνης δηλαδή· ὑμεῖς δὲ οὐ δι' ἀνθρωπίνης γνώσεως, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἐπιγνώσεσθε ταύτην. Ἔπειτα, οὐδὲ τοῦτο εἶπεν, ὅτι Γνώσεσθε αὐτὴν πόση τίς ἐστιν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι μεγάλη ἐστὶ, καὶ ὅτι ὑπερέχει πάσης γνώσεως. Τοῦτο δέομαι ὑμᾶς παρὰ τοῦ Πνεύματος μαθεῖν. Καὶ τίς τοῦτο, φησὶν, ἀγνοεῖ; Πάντες, καὶ οἱ πρὸς τὰ καθ' ἑκάστην γινόμενα δυσχεραίνοντες, καὶ οἱ προτιμῶντες τὸν Μαμμωνᾶν τοῦ Θεοῦ· ὡς εἴ γε ταύτην ἐγινώσκομεν, οὐκ ἂν οὔτε τῆς Προνοίας κατεγογγύζομεν, οὔτε τοῖς παροῦσι προσείχομεν, ἀποστάντες [42] Θεοῦ, τοῦ οὕτως ἡμᾶς ἀγαπήσαντος. Ὅρα δὲ, εἰ ἡ ἀγάπη ὑπερέχει πάσης γνώσεως, πόσῳ μᾶλλον ἡ οὐσία;

« Ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. » Διχῶς τοῦτό τινες ἐνόησαν· ἢ γὰρ, Ἵνα γνῶτε, φησὶν, ὅτι ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ προσκυνεῖται ἡμῖν ὁ Θεός· τοῦτο γὰρ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ, ἡ Τριάς· ἢ, Ἵνα, φησὶν, ἦτε πεπληρωμένοι πάσης ἀρετῆς, ἧς πλήρης ὁ Θεός. Κρεῖττον δὲ οἶμαι νοεῖσθαι οὕτως· Ἵνα ἦτε τέλειοι ἐν πάσῃ τῇ κατὰ Θεὸν τελειότητι, πάντα γινώσκοντες τὰ θεῖα, ὡς ἔνεστι.

« Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν. Αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. Ἀμήν. » Ἐγὼ μὲν, φησὶν, εὔχομαι· αὐτὸς δὲ καὶ τῶν ἐμῶν εὐχῶν μείζονα ἐργάσεται. Δύναται γὰρ οὐ μόνον πάντα ἃ εὔχεταί τις, ἀλλὰ καὶ « ὑπὲρ πάντα » ποιῆσαι, καὶ « ὑπερεκπερισσοῦ, » τουτέστι, φιλοτίμως καὶ δαψιλῶς [43]. Δύο δὲ ὑπερβολὰς τίθησι, τὸ, « Ὑπὲρ πάντα, » καὶ τὸ, « Ὑπερεκπερισσοῦ. » Ἔνι γὰρ καὶ πλείονα ποιεῖν τῶν αἰτηθέντων, μὴ μέντοι ὑπερεκπερισσοῦ, ὃ ἐστι δαψιλῶς καὶ μετὰ φιλοτιμίας· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀμφότερα δύναται· ὥσπερ οὖν καὶ ἤδη ἠδυνήθη, καὶ ἐνήργησεν ἐν ἡμῖν μεγάλα καὶ ἐξαίσια, υἱοθετήσας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἐθνικούς. Ὥστε ἐκ τῶν ἤδη περὶ ἡμᾶς ἐνεργηθέντων, δῆλον καὶ ὃ εἶπον. Εἰκότως δὲ εἰς δοξολογίαν κατακλείει τὸν λόγον, δοξάζων τὸν εὐεργέτην· ἅμα δὲ ἵνα καὶ ταύτῃ δείξῃ τὸ μέγεθος τῶν γενομένων ἡμῖν. Οὐκ ἂν γὰρ ἐθαυμάζετο, εἰ μὴ τηλικαῦτα δέδωκεν, ἡλίκα [44] εἰς θαῦμα καὶ δόξαν κινεῖν. Οὐχ ἁπλῶς δέ φησιν. « Αὐτῷ ἡ δόξα, » ἀλλὰ καὶ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τῷ ὄντι γὰρ οὐδεὶς δύναται οὐδὲ δοξάσαι, εἰ μὴ ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι καὶ δυνάμει. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ καὶ πρὸς δοξολογίαν ἡμᾶς χαριτῶν, καὶ διδάσκων πῶς δεῖ τοῦτο ποιεῖν. « Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ ἡ δόξα » τοῦ Θεοῦ, καλῶς· αὕτη γὰρ μένει διηνεκῶς, καὶ

A scere charitatem Christi, antecellentem omni scientiæ. Quoniam vero omni scientiæ antecellit, quomodo nos cognoscemus? Primum quidem dicit hanc antecelleret scientiæ, nimirum humanæ : vos autem non per humanam quidem scentiam, sed per Spiritum cognoscetis hanc. Deinde, non hoc dixit, Cognoscetis eam, quanta sit : sed hoc ipsum, quod magna sit, et quod exsuperet omnem scientiam et cognitionem. Hoc precor, inquit, ut vos a Spiritu discatis. Quis autem, inquit, istud nescit? Omnes : et qui ægro animo accipiunt quæ in singulos dies fiunt, et qui mammonam Deo præferunt. Nam si hanc cognosceremus, haudquaquam adversus Providentiam murmuraremus, neque rebus præsentibus B animum addiceremus, a Deo deficientes qui sic **392** nos dilexit. Observa autem, si charitas ejus excellit omnem cognitionem, quanto magis ipsa essentia?

« Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. » Bifariam nonnulli hoc intellexerunt. Ut sciatis, inquit, vel quod in Patre et Filio et Spiritu sancto adoretur nobis Deus; hæc enim plenitudo Dei est, nempe Trinitas : vel ut sitis impleti, inquit, omni virtute qua plenus est Deus. Rectius autem opinor sic intellegi, Ut sitis perfecti in omni divina perfectione, omnia divina cognoscentes, quatenus licet.

Vers. 20, 21. « Ei autem qui potest super omnia facere ex abundanti super ea quæ petimus aut C intelligimus, secundum potentiam quæ operatur in nobis. Ipsi gloria in Ecclesia in Christo Jesu, in omnes generationes sæculi sæculorum. Amen. » Ego quidem precor, inquit, ipse autem et meis orationibus majora efficiet. Potest enim non solum omnia quæ quisquam orat, sed super omnia facere, et « supra ex abundanti, » hoc est, splendide et largiter. Duos autem hic excessus ponit, « Super omnia, » et « Supra ex abundanti. » Licet enim plura facere, quam quæ petuntur, non tamen ex superabundanti excellentia, quod est largiter, et cum liberalitate : verum Deus utraque potest, quemadmodum et jam nunc potuit, et operatus est in nobis magna et eximia hostes suos, gentes, in filios adoD ptans. Proinde ex iis quæ jam circa nos peracta sunt perspicuum est quod dixi. Merito autem in Dei laude sermonem concludit, glorificando benefactorem : et simul ut hac ratione ostendat magnitudinem eorum quæ nobis obtigerunt. Non enim admiraretur, nisi tanta dedisset, quanta ad admirationem et gloriam concitandam satis esset. Non simpliciter autem dixit, « Ipsi gloria, » sed etiam « Per Jesum Christum, » Revera enim nemo potest ne glorificare quidem, nisi in Christi gratia et virtute. Ipse enim est qui nobis ad Deum glorificandum et gratiam confert, et qui docet quomodo hoc

Variæ lectiones.

[41] ὑπερβαλλόντως ἔχουσαν m. [42] ἀποστατοῦντες o. [43] ἐκ φιλοτιμίας καὶ δαψιλίας m. [44] ἱκανὰ o.

præstandum sit. « In Ecclesia » autem est « gloria » Dei, ac recte quidem : siquidem ipsa perseverat assiduo, et portæ inferi non prævalebunt adversus ipsam a. Quamobrem et gloria erit æterna.

A πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Ὥστε καὶ ἡ δοξολογία αἰώνιος.

CAPUT IV.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Vers. 1. « Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis. » Non oportet dominari præceptorem in discipulos, sed servire eis pro salute ipsorum : propterea et Paulus tanquam servus obsecrat. Proponit autem et vincula ad supplicationem. « Vinctus » enim « sum in **393** Domino, » hoc est, non ob pravum aliquod opus, sed propter Dominum. Revereamini igitur vincula quæ Dei causa patior. Quid autem obsecro? Non pro me ipso certe, sed pro vo- B bis ut ambuletis digne vocatione : ad magna enim vocati estis; nempe, ut consideatis cum Christo, et conregnetis; nec oportet vos defœdare dignitatem vestram per opera Christo indigna. Ab instituendi autem ratione ad mores transiit, orationem ita suam dulcem faciens.

« Ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis. » Non oportet dominari præceptorem in discipulos, sed servire eis pro salute ipsorum : propterea et Paulus tanquam servus obsecrat. Proponit autem et vincula ad supplicationem. « Vinctus » enim « sum in Domino, » hoc est, non ob pravum aliquod opus, sed propter Dominum. Revereamini igitur vincula quæ Dei causa patior. Quid autem obsecro? Non pro me ipso certe, sed pro vobis ut ambuletis digne vocatione : ad magna enim vocati estis; nempe, ut consideatis cum Christo, et conregnetis; nec oportet vos defœdare dignitatem vestram per opera Christo indigna. Ab instituendi autem ratione ad mores transiit, orationem ita suam dulcem faciens. Τί δὲ παρακαλῶ; Οὐχ ὑπὲρ ἐμαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν, ἵνα περιπατήσητε ἀξίως τῆς κλήσεως· ἐπὶ μεγάλοις γὰρ ἐκλήθητε· ἐπὶ τῷ συγκαθίσαι Χριστῷ, ἐπὶ τῷ συμβασιλεῦσαι· καὶ οὐ δεῖ καταισχύνειν τὸ ἀξίωμα ὑμῶν δι' ἔργων ἀναξίων Χριστοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ δογματικοῦ εἰς τὸ ἠθικὸν κατέβη, καταγλυκαίνων τὸν λόγον [45].

« Ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως, ἧς ἐκλήθητε. » Οὐκ αὐθεντεῖν δεῖ τὸν διδάσκαλον, ἀλλὰ δουλεύειν τοῖς μαθηταῖς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ὡς δοῦλος παρακαλεῖ. Προβάλλεται δὲ καὶ τὰ δεσμὰ εἰς ἱκετηρίαν. « Δέσμιος » γάρ « εἰμι ἐν Κυρίῳ· » τουτέστιν, οὐ διά τι πονηρὸν ἔργον, ἀλλὰ διὰ τὸν Κύριον. Αἰδέσθητε οὖν τὰ διὰ τὸν Θεὸν δεσμά.

1. Vers. 2. « Cum omni humilitate » Ostendit quomodo digne liceat vocatione ambulare, nempe si sis humilis. Cogitabis enim omnino, qualis exsistens, quibus donatus es; ac demittes te, dabisque operam ut servias benefactori. Præterea, hoc est omnis virtutis fundamentum. Propterea et Dominus beatitudines hinc orsus est, beatos eos prædicans qui sint pauperes spiritu, humiles videlicet. « Cum C omni » autem, inquit, « humilitate, » non ea solummodo quæ sit in verbis, sed et quæ sit in operibus, et in habitu, et in loquela : et non ut erga hunc te humilem exhibeas, erga illum vero minime; sed sive parvus fuerit, sive magnus.

« Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης. » Δείκνυσι, πῶς ἔνεστιν « ἀξίως τῆς κλήσεως περιπατῆσαι, » ὅτι Ἐὰν ταπεινὸς ᾖς. Ἐννοήσεις γὰρ πάντως τίς ὢν τίνος [46] ἠξιώθης, καὶ συσταλήσῃ, καὶ σπουδάσεις θεραπεῦσαι τὸν εὐεργέτην. Ἄλλως τε, καὶ πάσης ἀρετῆς θεμέλιος τοῦτο· διὸ καὶ ὁ Κύριος τῶν μακαρισμῶν ἐντεῦθεν ἤρξατο, μακαρίζων τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, τοὺς ταπεινόφρονας δηλαδή. « Μετὰ πάσης » δέ, φησὶ, « ταπεινοφροσύνης, « μὴ τῆς ἐν [47] ῥήμασι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πράγμασι, καὶ ἐν σχήματι, καὶ ἐν φθέγματι· καὶ μὴ πρὸς τοῦτον μέν, πρὸς τοῦτον δὲ οὔ· ἀλλὰ κἂν μικρὸς ᾖ, κἂν μέγας.

« Καὶ πραότητος μετὰ μακροθυμίας. » Ἔστι γὰρ ταπεινὸν μὲν εἶναι, ὀξὺν δὲ καὶ ὀργίλον· ἀλλ' οὐδὲν ὄφελος [48].

« Καὶ πραότητος μετὰ μακροθυμίας. » Ἔστι γὰρ ταπεινὸν μὲν εἶναι, ὀξὺν δὲ καὶ ὀργίλον· ἀλλ' οὐδὲν ὄφελος [48].

« Supportantes invicem in charitate. » Docet quæ sit mansuetudinis et longanimitatis commoditas, nempe ut alter alterum toleret. Deinde ne quis dicat, Quomodo feram proximum iracundum et injurium? modum subdit quo istuc fieri possit, nempe, « Per dilectionem : » si enim charitatem habeamus, tolerabimus alter alterum.

« Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ. » Τί τὸ κέρδος τῆς πραότητος καὶ μακροθυμίας, διδάσκει· τό ἀνέχεσθαι ἀλλήλων. Εἶτα, ἵνα μή τις εἴπῃ· Πῶς ἀνέξομαι τοῦ πλησίον, ὀργίλου καὶ ὑβριστοῦ ὄντος; ἐπιφέρει καὶ τὸν τρόπον, ὅτι « ἐν ἀγάπῃ. » Ἐὰν γὰρ τὴν ἀγάπην ἔχωμεν, ἀνεξόμεθα ἀλλήλων.

« Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ. » Τί τὸ κέρδος τῆς πραότητος καὶ μακροθυμίας, διδάσκει· τό ἀνέχεσθαι ἀλλήλων. Εἶτα, ἵνα μή τις εἴπῃ· Πῶς ἀνέξομαι τοῦ πλησίον, ὀργίλου καὶ ὑβριστοῦ ὄντος; ἐπιφέρει καὶ τὸν τρόπον, ὅτι « ἐν ἀγάπῃ. » Ἐὰν γὰρ τὴν ἀγάπην ἔχωμεν, ἀνεξόμεθα ἀλλήλων.

Vers. 3. « Solliciti servare unitatem Spiritus in D vinculo pacis. » Quemadmodum in corpore spiritus est, qui omnia continet et unit, etiamsi diversa fuerint membra : hunc ad modum in fidelibus Spiritus sanctus est, qui unit et conjungit omnes etiamsi diversa habuerimus et genus et mores et studia, atque per hunc sanctum Spiritum unum corpus efficimur. Laboremus itaque hanc unitatem conservare per pacem quæ est inter nos mutuo. Nisi enim connectio dilectionis inter nos fuerit, et

« Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. » Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ σώματι πνεῦμά ἐστι τὸ πάντα συνέχον καὶ ἑνοποιοῦν, κἂν διάφορα ὦσι μέλη· οὕτω καὶ ἐν τοῖς πιστοῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν, ὅπερ ἑνοποιεῖ πάντας, κἂν διάφορα ἔχωμεν καὶ γένη καὶ τρόπους καὶ ἐπιτηδεύματα· καὶ διὰ τούτου τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἓν σῶμα γινόμεθα. Σπουδάσωμεν οὖν ταύτην τὴν ἑνότητα τηρεῖν διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους εἰρήνης. Εἰ μὴ γὰρ τὸν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης [49] ἔχομεν

[a] Matth. XVI, 18.

Variæ lectiones.

[45] καταγλυκαίνων τὸν λόγον τῇ ἠθικῇ παραινέσει m. *Orationem suam dulcem faciens morali adhortatione.* [46] τίνων o. [47] ἐν τοῖς o. [48] ἀλλ' ἀνοίκειον m. [49] τῆς ἀληθοῦς ἀγάπης m.

καὶ εἰρηνεύομεν πρὸς ἀλλήλους, ἀπολέσομεν τὴν ἑνότητα ἣν τὸ Πνεῦμα δέδωκεν ἡμῖν· ὥσπερ ἐὰν διάστασις γένηται τῆς χειρὸς, ἢ τοῦ ποδὸς, πρὸς τὸ λοιπὸν σῶμα, καὶ διαχοπῶσιν ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ ἄλλα μέλη συνεχείας, οὐκέτι λοιπὸν ὑφ' ἑνὶ πνεύματι συγκρατοῦνται[50]. Σπουδῆς οὖν δεῖ πολλῆς, καὶ οὐκ ἀπόνως ἰσχύσομεν εἰρηνεύειν, συνδέοντες ἑαυτοῖς ἀλλήλους[51], ἵνα ἔνθα ἂν ὁ εἷς φέρηται, καὶ ὁ ἕτερος συμφέρηται (τοιοῦτοι γὰρ οἱ συνδεδεμένοι), καὶ μὴ κατεξουσιάζοντες ἑαυτῶν, καὶ οὕτως ὑφ' ἑνὶ Πνεύματι ὦμεν.

« Ἓν σῶμα, καὶ ἓν πνεῦμα. » Οὐχ ἁπλῶς ἀγάπην ἐπιζητεῖ ὁ Παῦλος, ἀλλὰ τὴν ἓν σῶμα πάντας ποιοῦσαν διὰ τὴν ἀκριβῆ πρὸς ἀλλήλους ἕνωσιν, ὥστε καθάπερ μέλη συμπάσχειν ἀλλήλοις, αὖ συγχαίρειν. « Καὶ ἓν πνεῦμα. » Καλῶς τοῦτο εἶπε, δεικνύων ὅτι ἀπὸ τοῦ εἶναι ἓν σῶμα, καὶ ἓν πνεῦμα ἔσονται· ἢ ὅτι ἔστιν ἓν σῶμα εἶναι, οὐχ ἓν δὲ πνεῦμα· ὥσπερ εἴ τις αἱρετικῶν φίλος εἴη, τοῖς δόγμασιν αὐτῶν μὴ συμπεριφερόμενος. Ἢ, ὅτι Ἓν πνεῦμα διὰ τῆς πίστεως λαβόντες, ὀφείλετε ὁμονοεῖν. Ἢ πνεῦμα, τὴν συμπροθυμίαν[52] φησὶ, καὶ τὴν σύμπνοιαν, ὥσπερ ἂν εἰ ἔλεγεν· Ἓν σῶμα καὶ μία ψυχή.

« Καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν. » Ὁ Θεὸς, φησὶν, ὑμᾶς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκάλεσε, πᾶσι ζωὴν ἐχαρίσατο, πάντων ἐπίσης ἐστὶ κεφαλὴ, πάντας συνήγειρε καὶ συνεκάθισε, καὶ ἁπλῶς ὁμοτίμως· πάντας προσελάβετο, καὶ τὰ αὐτὰ ἐλπίζομεν πάντες. Ὀφείλετε οὖν ἓν εἶναι καὶ κατὰ τὴν τῆς ἀγάπης ἑνότητα. Ἐν γὰρ τοῖς οὐρανοῖς ἴσοι, κἂν[53] ἐν τῇ γῇ διεστήκαμεν.

« Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. » Μὴ γὰρ σὺ μὲν μείζονα ἔχεις Κύριον, ἐκεῖνος δὲ ἐλάττονα· μὴ γὰρ σὺ μὲν ἀπὸ πίστεως, ἐκεῖνος δὲ ἐξ ἔργων ἐσώθη· μὴ γὰρ σὺ μὲν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἠλευθερώθης, ἐκεῖνος δὲ οὔ.

« Εἷς Θεὸς καὶ Πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν. » Τουτέστιν, Ὁ ἐπάνω πάντων, καὶ διὰ πάντων χωρῶν τῇ προνοίᾳ καὶ διοικήσει, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν κατοικῶν. Σημείωσαι δὲ, ὅτι οἱ μὲν αἱρετικοὶ τὴν, « Διὰ, » πρόθεσιν ἀποκληροῦσι τῷ Υἱῷ, καὶ τὴν, « Ἐν, » τῷ Πνεύματι, ὡς ἐλάττωσιν εἰσάγουσαν· νῦν δὲ τῷ Πατρὶ εὑρίσκονται προσκείμεναι· οὐκ ἄρα ἐλαττώσεως.

« Ἑνὶ δὲ ἑκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ. » Εἰ πάντα ἐστὶν, ὡς λέγεις, κοινὰ, πόθεν ὁ δεῖνα μεῖζον, καὶ ὁ δεῖνα ἔλαττον ἔχει χάρισμα; τοῦτο γὰρ αὐτοὺς, ὡς καὶ Κορινθίους καὶ πολλοὺς ἄλλους, εἰς φθόνον ἦγε. Λύων οὖν τοῦτο, φησὶν, ὅτι ἑκάστῳ ἐδόθη τὸ χάρισμα, ὡς ἐμέτρησεν ὁ δωρησάμενος. Ὥστε ἐπεὶ μὲν δωρεά ἐστιν, ἀγάπα, ὅτι ὅλως ἔλαβες· μὴ γὰρ ὡς χρέος σοι δέδοται. Ἐπεὶ δὲ τὸ μέτρον ὁ Θεὸς ὥρισε,

paci mutuæ studuerimus, unitatem, quam Spiritus nobis dedit, amittemus : quemadmodum si dissidium fiat inter manum aut pedem adversum reliquum corpus, et abscindantur a connexu ad reliqua membra, non porro deinceps ab uno spiritu continentur. Multa igitur sedulitate opus est, nec sine labore poterimus pacem habere connectentes nos inter nos, ut quocunque unus feratur, alter simul feratur. (Tales **394** enim sunt ii qui colligati sunt) ac potestatem in nos ipsos non habentes, utque hoc pacto sub uno Spiritu simus.

Vers. 4. « Unum corpus, et unus spiritus. » Non simpliciter charitatem quærit Paulus, sed eam quæ omnes unum corpus faciat, propter exactam inter nos mutuo unionem, ut tanquam membra compatiamur, et congaudeamus. Et unus spiritus. » Pulchre sane hoc dixit ostendens quod si unum corpus sint, unus etiam spiritus erunt. Vel quod possit quidem unum esse corpus, sed non unus spiritus : quemadmodum si quis hæreticorum amicus sit, dogmatibus eorum non una circumactus. Vel quia unum spiritum per fidem accipientes, debetis esse concordes. Vel spiritum, unanimem promptitudinem dicit et conspirationem : perinde ac si diceret, Unum corpus et una anima.

« Sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ. » Deus, inquit, ad eadem vos vocati, omnibus vitam donavit, omnium ex æquo est caput, omnes simul excitavit secum, et consedere fecit, ac simpliciter eodem honore omnes excepit, atque eadem omnes speramus. Debetis igitur unum esse, secundum charitatis etiam conjunctionem. In cœlis enim æquales erimus, etiamsi in terra dissimiles sumus.

Vers. 7. « Unus Dominus, una fides, unum baptisma. » Non enim tu majorem habes Dominum, ille vero minorem; non tu ex fide, ille vero ex operibus servatus est : non tu ex baptismate liber factus es, ille vero non.

Vers. 6. « Unus Deus et Pater omnium, qui super omnia, et per omnia, et in omnibus vobis. » Hoc est, Qui supra omnia, et per omnia providentia et gubernatione commeat, et in omnibus vobis habitat. Observa autem quod hæretici præpositionem « Per » tribuunt Filio; « In » vero Spiritui, tanquam imminutionem inferat : jam vero Patri appositæ inveniuntur : non igitur imminutionis sunt.

Vers. 7. « Unicuique autem nostrum data est gratia, secundum mensuram donationis Christi. » Si omnia, uti dicis, sunt communia, unde iste majus, et ille minus habet donum? hoc enim ipsos, perinde ac Corinthios et alios plerosque, ad invidiam perduxit. Diluens igitur hoc, inquit : Unicuique data est gratia et donum, quemadmodum partitus est qui dedit. Proinde quia donum est, sis contentus, quoniam omnino accepisti : non enim

Variæ lectiones.

[50] συγκρατοῦνται o. [51] ἑαυτοὺς ἀλλήλοις m. [52] ἴσην προθυμίαν o. [53] εἰ καὶ o.

tanquam debitum tibi datum est. Et quoniam mensuram Deus præfinivit, ne sis curiosus. Nam si Deus mensuram distribuit, omnino commode id fecit. Necessaria igitur, et citra quæ non possis Christianus **395** esse, communia sunt. Sin quisquam alius excellentius donum habeat, ne tibi isthuc doleat : quandoquidem et labor istius major est, perinde ac in procursu dicet. Non dixit autem, Juxta mensuram uniuscujusque fidei, ne in mœrorem conjiciat eos quibus minora sunt collata : cæterum voluntati dantis mensuram retulit, ne omnino obstrepere audeant.

A μὴ πολυπραγμόνει. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἐμέτρησε, πάντως [54] συμφερόντως τοῦτο ἐποίησε. Τὰ μὲν οὖν ἀναγκαῖα, καὶ ὧν χωρὶς οὐκ ἔστι Χριστιανὸν εἶναι, κοινά· εἰ δέ τι πλεῖον ἔχει ἐν χαρίσματι ὁ δεῖνα, μὴ ἄλγει· ἐπεὶ καὶ ὁ πόνος πλείων, ὡς προϊὼν ἐρεῖ [55]. Οὐκ εἶπε δὲ, Κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἑκάστου πίστεως, ἵνα μὴ εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλῃ τοὺς τὰ ἐλάττονα ἔχοντας, ἀλλὰ τῇ θελήσει τοῦ διδόντος ἀνέθηκε τὸ μέτρον, ὡς ἂν μηδὲ τολμῶσιν ὅλως λογοπραγεῖν.

Verse 8. « Propter quod dicit : Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, deditque dona hominibus [b]. » Quod dona, inquit, ipse dederit, planum est ex eo quod Propheta dicit, « Dedit dona hominibus. » Atqui propheta, Accepisti, inquit, dona : quod idem est. Nam Deus, dum dat charismata, accipit ministerium : qui vero charisma accipit, ut operetur et laboret, accipit. Quocirca otiosi esse non debemus. In summitatem autem ascendit, vel crucis, vel cœli per assumptionem : quod et potius est, velut ex consequentibus liquet. Qualem autem captivitatem dicit? Diaboli : captivum enim cepit diabolum, et mortem, et maledictionem, et peccatum, nosque diabolo subjectos, commemoratisque jam obnoxios.

B « Διὸ λέγει· Ἀναβὰς εἰς ὕψος ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. » Ὅτι αὐτὸς, φησὶν, ἔδωκε τὰ χαρίσματα, δῆλον ἐξ ὧν ὁ προφήτης λέγει, ὅτι « Ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. » Καὶ μὴν ὁ προφήτης « Ἔλαβες, φησὶ, δόματα· » ταυτὸν δέ ἐστι. Διδοὺς γὰρ ὁ Θεὸς [56] τὰ χαρίσματα, ἀντιλαμβάνει τὴν διακονίαν. Ὁ γὰρ λαβὼν χάρισμα διὰ τὸ ἐνεργεῖν τι καὶ κοπιᾷν λαμβάνει. Οὐκοῦν οὐ δεῖ ἀθυμεῖν [57]. Εἰς ὕψος δὲ ἀνέβη ἢ τὸ τοῦ σταυροῦ ἢ τὸ τοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ ἀναλήψει· ὃ καὶ μᾶλλον ὡς ἐκ τῶν ἐπαγομένων δῆλον. Ποίαν δὲ αἰχμαλωσίαν φησί; Τὴν τοῦ διαβόλου· αἰχμάλωτον γὰρ ἔλαβε τὸν διάβολον, καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἀρὰν, καὶ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἡμᾶς δὲ τοὺς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ὄντας, καὶ τοῖς ῥηθεῖσιν ἐνεχομένους.

Verse 9, 10. « Quod autem ascendit, quid est, nisi quod descenderit etiam primum in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est qui et ascendit supra omnes cœlos, ut impleret omnia. » De humilitate hic disputans Paulus, Christum producit exemplum, sicut in Epistola ad Philippenses [c] : Quemadmodum, inquit, ille non recusavit descendere, sic et [v]os non recusate per humilitatem vos demittere. Quod enim descenderit, perspicuum est ex Propheta, qui eum ascendisse asserit. De Deo enim cum dicitur quod ascenderit, necessarium est primum descensum intelligere : de hominibus autem secus est. Quo autem descendit? Ad inferos. Hos enim infimas terræ partes appellat juxta communem opinionem quemadmodum et Jacob inquit, « Deducetis canos meos cum dolore ad inferos [d] : » ac David, « Similis ero descendentibus in lacum [e]. » Descendit igitur ad infimas partes, ultra quas non est aliud quid : et ascendit supra omnia, ultra quæ non sunt alia : nec obstitit ei descensus, quominus ascenderet Et vos igitur, si humiliemini, exaltabimini. Ob hanc enim causam hæc omnia efficit, ut omnia impleat dominatu operationeque sua, idque in carne, quandoquidem divinitate jam antea cuncta compleret. Hæc autem adversus Paulum Samosatensem et Nestorium sunt. Qui enim descendit,

C « Τὸ δὲ, Ἀνέβη, τί ἐστιν, εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς; Ὁ γὰρ καταβὰς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. » Περὶ ταπεινοφροσύνης διαλεγόμενος ἐνταῦθα ὁ Παῦλος, τὸν Χριστὸν παράγει ὑπόδειγμα, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους· καί φησιν, ὅτι ὥσπερ ἐκεῖνος οὐ παρῃτήσατο καταβῆναι, οὕτω μηδὲ ὑμεῖς παραιτεῖσθε τὴν διὰ ταπεινοφροσύνης συγκατάβασιν. Ὅτι γὰρ κατέβη, δῆλον ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν προφήτην, ὅτι « Ἀνέβη. » Ἐπὶ γὰρ Θεοῦ, ὅταν λέγηται τὸ, « Ἀναβὰς, » ἀνάγκη πρῶτον κατάβασιν ἐννοεῖν, ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων, οὐκέτι. Ποῦ δὲ κατέβη; Εἰς τὸν ᾅδην· τοῦτον γὰρ κατώτερα μέρη τῆς γῆς λέγει, κατὰ τὴν κοινὴν ὑπόνοιαν· ὡς καὶ ὁ Ἰακώβ· « Κατάξετε τὸ γῆράς μου μετ' ὀδύνης εἰς ᾅδην· » καὶ ὁ Δαυΐδ· « Ὡμοιώθησομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. » Κατέβη τοίνυν εἰς τὰ κατώτατα μέρη, μεθ' ἃ οὐκ ἔστιν ἕτερόν τι· καὶ ἀνέβη ὑπεράνω πάντων, ὑπὲρ ἃ οὐκ ἔστιν ἕτερα· καὶ οὐκ ἐνεπόδισεν αὐτῷ ἡ κατάβασις εἰς τὴν ἀνάβασιν. Καὶ ὑμεῖς τοίνυν εἰ ταπεινοῦσθε, ὑψωθήσεσθε. Τούτου γὰρ χάριν ἐπεξεργάζεται ταῦτα, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα [58] τῆς δεσποτείας αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ ἐν σαρκὶ, ἐπεὶ τῇ γε θεότητι καὶ πρότερον τὰ πάντα ἐπλήρου. Κατὰ Παύλου δὲ τοῦ Σαμοσατέως, καὶ Νεστορίου, ταῦτα. Ὁ γὰρ καταβὰς, δῆλον ὅτι ἄνω ὢν κατέβη, καὶ σαρκούμε-

[b] Psal. XVI, 8. [c] Philipp. II, 8. [d] Gen. XXIV, 38. [e] Psal. XVVII, 1.

Variæ lectiones.

[54] ὁ γὰρ Θεὸς ἐμέτρ. καὶ πάν. o. [55] λέγει o. [56] ἀνθρώποις τὰ χαρίσματα, λαμβάνει τ. δ. [57] οὐκ οὖν δεῖ ἀργεῖν o. [58] τὸν ἅπαντα κόσμον m.

νος εἰς τὴν γῆν, καὶ θανὼν εἰς τὸν ᾅδην· καὶ ὁ αὐτός ἐστι καὶ εἷς, οὐκ ἄλλος καὶ ἄλλος.

« Καὶ αὐτὸς ἔδωκεν. » Ἐμφαντικῶς δὲ εἶπε τὸ, « Αὐτός. » Ὁ γὰρ οὕτω, φησὶ, προνοησάμενος ἡμῶν, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν μὴ παραιτησάμενος ἄχρι καὶ τῶν κατωτέρων μερῶν κατελθεῖν, οὐχ ἁπλῶς τὰς διανομὰς τῶν χαρισμάτων ἐποίησεν, ἀλλὰ δῆλον ὡς σοφῶς καὶ συμφερόντως [59]. Πῶς οὖν ἀλγεῖς, ὡς οὐκ εὐλόγως τῆς διανομῆς γενομένης; Ἀλλαχοῦ δὲ τὸ Πνεῦμά φησι διανέμειν· « Ἐν ᾧ καὶ ὑμᾶς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· » καὶ, « Πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. » Καὶ ἀλλαχοῦ, τὸν Πατέρα, ὡς τὸ, « Ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, » καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ τὸ, « Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισε, καὶ ὁ Θεὸς ηὔξανεν. » Ἐνταῦθα δὲ τὸν Υἱόν. Μία ἄρα ἡ ἐνέργεια τῶν τριῶν.

« Τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας. » Πρῶτοι οἱ ἀπόστολοι, ἐπειδὴ καὶ προφητείας εἶχον· οἱ δὲ προφῆται, οἱ ἐν τῇ Νέᾳ δηλαδὴ, οὐκ εἶχον καὶ ἀποστολήν.

« Τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς. » Ἢ τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον συγγραψαμένους [60], ἢ τοὺς μὴ περιιόντας μὲν πανταχοῦ, εὐαγγελιζομένους δ' οὖν, ὡς Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας.

« Τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους. » Τοὺς τὰς Ἐκκλησίας ἐγκεχειρισμένους λέγει, τοὺς ἐπισκόπους, οἵος ἦν Τιμόθεος, Τίτος, καὶ οἱ τοιοῦτοι. Δύνασαι δὲ ποιμένας καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἐπισκόπους νοῆσαι· διδασκάλους δὲ, καὶ τοὺς διακόνους. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τὴ καθαρτικὴν τάξιν ἔχοντες, διὰ τοῦ λόγου καθαίρουσι πάντως.

« Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰ ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. » Ὁρᾷς τὸ ἀξίωμα; Ἕκαστος, φησὶ, καταρτίζει, ἕκαστος διακονεῖ πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἤτοι τῆς Ἐκκλησίας. Ὥστε τί ἀλγεῖς ὡς ἔλαττον χάρισμα λαβών; Καὶ γὰρ καὶ σὺ « πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, » τουτέστι, πρὸς τὴν ὠφέλειαν τῶν πιστῶν, καὶ τὴν τελείωσιν [61] συντελεῖς. Ὅρα οὖν, μὴ λαβὼν τὸ χάρισμα, ἵνα ἄλλους οἰκοδομῇς, εἶτα ἐκ τοῦ φθονεῖν τοῖς μείζοσι, σεαυτὸν καταστρέψῃς. Ἔπειτα, εἰ πρὸς καταρτισμὸν τῶν πιστῶν ἔλαβεν ἄλλος τὸ μεῖζον χάρισμα, ἐννόει ὅτι καὶ μείζων ὁ κόπος καὶ ἡ διακονία, καὶ ἡ ἐπὶ τούτοις εὐθύνη μείζων. Ἄλλως δὲ, πῶς οὐ σατανικὸν πάθος φθονεῖν τῷ καταρτίζοντι καὶ οἰκοδομοῦντι τὸ σῶμα Χριστοῦ; ἀντιθέου γὰρ τοῦτο.

« Μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Μέχρι τότε ἐργάζεσθαι, φησὶ, χρὴ πάντας τοὺς χάρισμα λαβόντας, καὶ κοπιᾷν, καὶ οἰκοδομεῖν, ἕως οὗ φθάσωμεν εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως.

planum est quod cum in supernis esset, descenderit per incarnationem in terram, et per mortem ad **396** inferos, idemque et unus, non diversus.

Vers. 11. « Et ipse dedit. » Emphatice autem dixit, « Ipse. » Qui enim adeo nostri curam gessit, ut pro nobis non recusarit ne ad infimas quidem terræ partes descendere, haud simpliciter distributiones donorum fecit, verum planum est quod sapienter et commode. Quid igitur doles tanquam non æqua distributio facta sit? Alio autem in loco Spiritum dicit dispensare. « In quo et nos posuit Spiritus sanctus[f] : » et, « Omnia operatur unus et idem Spiritus. » Alias et patri hoc tribuit : ut, « Posuit Deus in Ecclesian primum quidem apostolos, » et quæ sequuntur. Et, « Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit [g]. » Hic autem Filium dispensatorem facit. Una igitur trium est operatio.

« Quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas. » Primi sunt apostoli, quandoquidem et prophetias habebant : prophetæ autem, in Novo scilicet Testamento, apostolatum non habebant.

« Alios vero evangelistas. » Vel eos qui conscripserunt Evangelia, vel qui non undique circumierint, Evangelium tamen prædicantes, quales fuerunt, Priscilla et Aquila [h].

« Alios autem pastores et doctores. « Eos quibus Ecclesiæ erant commissæ intelligit, episcopos scilicet, quales erant Timotheus, Titus et alii hujusmodi. Poteris autem per pastores, presbyteros et episcopos intelligere : per doctores vero, ipsos etiam diaconos adeoque ministros. Etenim et illi ordinem habentes expurgandi, per verbum omnino sordes tollunt.

Vers. 12. « Ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi. » Vides dignitatem? Unusquisque ministrat ad exstructionem corporis Christi, sive Ecclesiæ. Quid itaque ægre fers, ceu minus donum acceperis? Nam et ut « ad consummationem sanctorum, » hoc est, ad commoditatem fidelium et perfectionem commodas. Cave igitur ne accepto dono ut alios ædifices, teipsum majoribus invidendo subvertas. Præterea, si ad consummationem fidelium alius accepit majus donum, cogita quod ipsius quoque labor et ministerium majus est, et de istis ampliorem rationem reddet. Porro, qui non diabolicum esset, te illi invidere, qui Christi corpus absolvit et ædificat? Istud enim hominis est qui Deo adversatur.

Vers. 13. « Donec occurramus omnes in unitatem fidei est agnitionis Filii Dei. » Eousque, inquit, operari oportet omnes qui dona acceperunt et laborare et ædificare, donec pervenerimus ad unitatem **297** fidei : hoc est, usque dum demonstre-

[f] Act. xx, 28. [g] I Cor. xii, 28. [h] Act. xviii, 2, 3.

Variæ lectiones.

[59] σοφὸς συμφερόντως o. [60] συγγράψαντας m. [61] τελειότητα o.

mur omnes unam et eadem fidem habere, neque dogmatibus differre, neque quoad vitam sectis quibusdam inter nos dissidere. Tum enim vera est fidei unitas, tum agnoscimus Filium Dei, quando et in doctrina rectam sententiam habuerimus, et charitatis vinculum servaverimus. Charitas enim Christus est.

A τουτέστιν, Ἕως ἂν δειχθῶμεν οἱ πάντες μίαν πίστιν ἔχοντες, μήτε κατὰ τὰ δόγματα διαφερόμενοι, μήτε ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον σχίσματα ἔχοντες πρὸς[62] ἀλλήλους. Τότε γὰρ ἡ ἀληθὴς ἑνότης τῆς πίστεως, τότε ἐπιγινώσκομεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅταν καὶ ἐν τοῖς δόγμασιν ὀρθοδοξῶμεν, καὶ τῆς ἀγάπης τὸν σύνδεσμον συντηρῶμεν. Ἀγάπη γὰρ ὁ Χριστός.

« In virum perfectum, et in mensuram ætatis plenitudinis Christi. » Virum perfectum et mensuram ætatis, perfectiorem dogmatum cognitionem dicit : quemadmodum et plenitudinem Christi, omnimodam atque integram ipsius cognitionem et fidem : nimirum quod unus ex Trinitatem cum esset, et æqualis Patri, factus sit homo, una persona in duabus nutaris et voluntatibus et operationibus : et cum corpore Patri assidet, venietque cum ipso, et B quæcunque alia de ipso recte intelliguntur ac dicuntur. Quomodo igitur alias imperfectam dicit cognitionem nostram? Ut opponatur futuræ cognitioni : hic vero respectu immutabilitatis ejus, perfectam cognitionem dixit. Quando enim non exciderimus, tum perfecti sumus, ut ex sequentibus liquet.

α Εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. » Ἄνδρα τέλειον, καὶ μέτρον ἡλικίας, λέγει τὴν τελειοτέραν τῶν δογμάτων γνῶσιν· ὥσπερ καὶ πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ, τὴν παντελῆ καὶ ὁλόκληρον αὐτοῦ γνῶσιν καὶ πίστιν· ὅτι εἷς τῆς Τριάδος ὢν καὶ ἴσος τῷ Πατρὶ, γέγονεν ἄνθρωπος, μία ὑπόστασις ἐν δυσὶ φύσεσι καὶ θελήμασι καὶ ἐνεργείαις· καὶ μετὰ τοῦ σώματος συνεδριάζει τῷ Πατρὶ, καὶ ἥξει μετ' αὐτοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα περὶ αὐτοῦ ὀρθῶς νοεῖται καὶ λέγεται. Πῶς οὖν ἑλλιπῆ ἀτελῆ λέγει τὴν γνῶσιν ἡμῶν· Ὡς πρὸς ἀντιστολὴν τῆς μελλούσης γνώσεως· ἐνταῦθα δὲ ὡς πρὸς τὸ ἀμετάπτωτον εἶπε τελείαν τὴν γνῶσιν. Ὅταν γὰρ μὴ μεταπίπτωμεν, τότε τέλειοί ἐσμεν, ὡς ὕστερον διὰ τῶν ἑξῆς.

Verse 14. « Ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ. » Ut ipsam exiguam, inquit, mensuram quam accepimus, contineamus firmiter et solide, et non infantium instar concutiamur et circumagamur abs quovis doctore. Ad hoc enim data sunt charismata, ut ædificent atque consummentine concutiatur ipsa structura. Cum vero ait, « Jam non, » indicavit olim eos id esse passos. Seipsum autem connumerat, ut non veluti conviciator, sed cum hilaritate corrigat. At cum ait, « Fluctuantes, » ostendit in quali periculo constitutæ sunt illæ animæ quæ circa recta dogmata sunt instabiles. In tropo autem perseverans, tentos etiam vocati diversas doctrinas, minimeque consentientes.

« In nequitia hominum, in astutia, ad circumventionem erroris. » Κυβευταὶ dicuntur, qui talis utuntur : hujusmodi sunt falsi doctores, transponentes simpliciores, ceu talos, prout voluerint. Ne igitur, inquit, nos circumferamur in nequitia, sive versutia hac. Quomodo? In astutia, ad curumventionem imposturæ » hoc est, ad quodcunque deceptrix eorum circumventio voluerit, ad hoc D transpositi et circumacti.. Ob nihil enim aliud omnia fallaciter conantur et arte quadam machinantur, quam ut seducant. Pulchre autem apposuit, « Hominum : » res enim divinæ versutiam ac deceptionem non admittunt.

α Ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ, πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης. » Κυβευταὶ λέγονται οἱ τὰς πεσσοῖς κεχρημένοι· τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ψευδοδιδάσκαλοι, μετατιθέντες [πρὸς] τοὺς ἀφελεστέρους, ὥσπερ πεττοὺς, ὡς βούλονται. Ἵνα οὖν, φησὶ, μὴ περιφερώμεθα ἡμεῖς ἐν τῇ κυβείᾳ ταύτῃ. Πῶς; α Ἐν πανουργίᾳ, πρὸς τὴν μεθοδεν » τῆς, πλάνης, » τουτέστι, πρὸς ὅπερ ἡ πλάνος αὐτῶν μεθοδεία βούλεται, πρὸς ἐκεῖνο μετατιθέμενοι καὶ περιφερόμενοι. Διὰ οὐδὲν γὰρ ἄλλο πάντα μεθοδεύουσι καὶ τεχνάζονται, ἢ τὸ πλανᾶν. Καλῶς δὲ προσέθηκε· α Τῶν ἀνθρώπων· » τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ κυβείαν καὶ ἀπάτην οὐκ ἔχουσιν.

Verse 15. « Veritatem autem sectantes in charitate crescemus in ipsum per omnia, **398** qui est caput Christus. » Fraudulenti enim et in verbis versuti, omnia notha et falsa loquuntur, neque quidquam in ipsis est vel sanum vel stabile. Nos autem veritati studentes in dilectone erga Deum

« Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός. » Οἱ μὲν πανοῦργοι καὶ κυβευταὶ τῶν λόγων [πάντα[63] νόθα καὶ ψευδῆ ἔχουσι, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ὑγιὲς καὶ στάσιμον. Ἡμεῖς δὲ ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ τῇ τε πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν

Variæ lectiones.

[62] εἰς O. [63] πάντες O.

πλησίον, καὶ μηκέτι [64] ψευδῆ δόγματα ἔχοντες, μήτε ἐν ὑποκρίσει ζῶντες (ἐνταῦθα γὰρ δοκεῖ καὶ περὶ βίου αὐτοῖς διαλέγεσθαι), αὐξήσωμεν εἰς Χριστὸν τὰ πάντα ἡμῶν, τόν τε βίον καὶ τὰ δόγματα. Αὐτῷ γὰρ κεφαλῇ ὄντι ὀφείλομεν προσαρμόζειν τὰ ἡμέτερα, ἵνα μηδὲν ἀκατάλληλον φέρωμεν καὶ ἀνάρμοστον τῇ κεφαλῇ, ἀλλὰ πάντα πρὸς αὐτὸν αὐξάνωμεν.

A et proximum, neque dogmata falsa retinentes, neque in hypocrisi viventes (hic enim videtur et de vita ipsis verba facere) augeamus in Christum omnia nostra, vitam nimirum et doctrinam. Ipsi enim, qui caput est, debemus adaptare nostra, ut nihil non respondens et inconveniens capiti feramus, sed omnia augeamus ad ipsum.

α Ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους [65], τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ. » Ἡ διάνοια τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη, εἰ καὶ ἀσαφῶς πέφρασται· Καθάπερ ἐν τῷ σώματι τὸ πνεῦμα τὸ ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου καταβαῖνον διὰ τῶν νεύρων οὐχ ἁπλῶς δίδωσι πᾶσι τοῖς μέλεσι τὴν αἴσθησιν, ἀλλὰ κατὰ ἀναλογίαν ἑκάστῳ, τῷ μὲν πλέον δέξασθαι δυναμένῳ, πλέον, τῷ δὲ ἔλαττον, ἔλαττον· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς εἰς τὰς ψυχὰς ἡμῶν, αἵτινές εἰσι μέλη αὐτοῦ, ποιεῖται τὴν χορηγίαν τῶν χαρισμάτων αὐτοῦ, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' « ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέλους, » τουτέστιν, ὡς δύναται χωρῆσαι ἕκαστον· καὶ οὕτω τὸ σῶμα ἅπαν « τὴν οἰκοδομὴν καὶ αὔξησιν ἑαυτοῦ ποιεῖται ἐν ἀγάπῃ. » Ἄλλως γὰρ οὐκ ἔστι δέξασθαι τὴν χορηγίαν τοῦ ἄνωθεν καταβαίνοντος Πνεύματος, ὑφ' οὗ καὶ ζωογονούμεθα καὶ αὐξόμεν [66], εἰ μὴ διὰ τῆς ἀγάπης συνδεδεμένοι ὦμεν καὶ ἡνωμένοι, ὡς ἓν σῶμα. Ὥσπερ γὰρ, εἰ τύχοι, χεὶρ ἀποσπασθεῖσα τοῦ σώματος, οὐ δέξαιτο ἂν τὸ αἰσθητὸν πνεῦμα, οἷα τῆς συνεχείας ἀποδιαιρεθεῖσα· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐὰν μὴ ἡνωμένοι ὦμεν, οὐ δεχόμεθα τὴν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ καταβαίνουσαν τοῦ Πνεύματος χάριν. Διὰ τοῦτο εἶπε, καὶ ὅτι « Τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον · » τουτέστιν, οὐχ ἁπλῶς κειμένων τῶν μελῶν, ἀλλὰ καὶ ἡνωμένων, καὶ ἑκάστου τὸν οἰκεῖον τόπον ἐπέχοντος, καὶ μὴ παρηρθρωμένου, μηδὲ παρὰ σχῆμα κειμένου. Παρ' ἡμῖν μὲν οὖν ἐστι τὸ συναρμολογεῖν ἑαυτοὺς καὶ συμβιβάζειν διὰ τῆς ἀγάπης· τοῦ δὲ Χριστοῦ, τῆς κεφαλῆς ἡμῶν τὸ πνεῦμα ἐπιστέλλειν [67]. Ὁ πᾶς οὖν λόγος περὶ ταπεινοφροσύνης καὶ ἑνώσεως. Τὸ δὲ, α Διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐποχετευόμενον καὶ χορηγούμενον, ἅπτεται πάντων. Τὸ τοίνυν σῶμα αὔξει καὶ οἰκοδομεῖται διὰ τοῦ ἅπτεσθαι τῶν μελῶν τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ πνεύματος, καὶ ἐνεργεῖν ἐν αὐτοῖς (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Κατ' ἐνέργειαν »)· ἢ ὅτι τὴν ἐνέργειαν τοῖς μέλεσι τὸ πνεῦμα δίδωσι.

B C D

VERS. 16. « Ex quo totum corpus, compactum et connexum per omnem junctaram submini-strationis, secundum operationem in mensura uniuscujusque membri, augmentum corporis facit, ad ædificationem sui ipsius in charitate. » Hujus loci sensus talis est, etiamsi obscure dictus sit : Quemadmodum in corpore spiritus, qui e cerebro descendit per nervos, non simpliciter dat omnibus membris sensum, sed unicuique secundum proportionem, ei quidem quod plura recipere potest plura, quod vero minus, minus : sic et Christus in animas nostras quæ sunt mem-ra ipsius, facit suppeditationem charismatum suorum, non simpliciter, sed pro mensura cujuslibet membri, hoc est perinde ut quodlibet potest capere : hacque ratione totum corpus ædificationem et augmentum suiipsius facit in dilectione. Aliter enim non licet recipere suppeditationem descendentis desuper Spiritus, a quo et vivificamur et crescimus, nisi per dilectionem connexi fuerimus, et uniti tanquam unum corpus. Ut enim, exempli gratia, manus a corpore avulsa non porro receperit sensibilem spiritum, eo quod a continuitate diducta est : sic et nos, nisi uniti fuerimus, non recipimus a capite nostro Christo descendentem Spiritus gratiam. Proterea dixit, « Corpus compactum et connexum, » hoc est, non simpliciter positis membris, verum etiam conjunctis, et unoquoque proprium locum habente, ut nullum luxatum sit, neque præter formam collocatum. In nobis igitur est ipsos construere et coagmentare per dilectionem : Christi vero capitis nostri, spiritum immittere. Totus igitur hic sermo est de humilitate et unitate. Quod vero ait, « Per omnem junctaram submini-strationis, » denuntiat hoc, quod spiritus a capite adversus et suppeditatus omnia contingat. Corpus igitur crescit et ædificatur per hoc quod spiritus suppeditatio membra contingat, atque in eis operetur (hoc est enim illud, « Secundum operationem »), vel quod spiritus tribuit operationem membris.

Κ Τοῦτο οὖν λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν Κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ, ἐν ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτων. » Διδασκάλου, οὐ μόνον τὸ παραινεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκφοβεῖν, διὰ τοῦ καὶ τὸν Θεὸν ἐφιστᾷν τοῖς μαθηταῖς, ὥσπερ καὶ ἐνταῦθα Παῦλος ποιεῖ. « Μαρτύρομαι » γὰρ, φησὶν, ὑμᾶς « ἐν Κυρίῳ· » τουτέστι, Μάρτυρα

399 VERS. 17. « Hoc igitur dico et testificor in Domino, ut jam non ambuletis, sicut et reliquæ gentes ambulant in vanitate sensus sui. » Præceptoris est non solum adhortari, verum etiam terrere, per hoc quod Deus discipulis etiam astet atque præsit, quemadmodum hic Paulus agit. « Testor » enim, inquit, vobis « in Domino, » hoc

Variæ lectiones.

[64] μήτε ο. [65] μέλους ο. [66] αὐξάνομεν ο. [67] ἐπιπέμπειν ο.

est, testem Dominum facio, quod non occultarim ea quæ vobis dicenda fuerint. Non dixit autem, Ne porro vos ambuletis quemadmodum ambulabatis, ne irritet eos : sed, « Reliquarum gentium instar, » inquit, aliorum exemplo illos castigans et erudiens. In vanitate porro mentis circumambulabant, et quia idola colebant, et quia affectibus suis inserviebant, et quia mundi vanitatibus affixi erant. Quæ ideo vanitas dicuntur, eo quod nos illis vane utamur : non enim sua natura vana sunt : valde namque bona sunt condita.

VERS. 18. « Tenebris obscuratum habentes intellectum, abalienati a vita Dei. » Lumen quidem lucebat divinæ cognitionis puræque vitæ : ipsi autem obtenebrarunt seipsos, imbecillem facientes animæ perspicuitatem per caliginem affectuum mundanarumque curarum. Rheuma enim multum, et difficulter curabile, sunt affectus et sollicitudines mundanæ quæ mentem perturbant. Propterea et vita Dei, id est divina, quæ secundum Deum est, abalienati sunt qui sic se habehant. Rationalis enim vita est, veritatem intelligere. Qui vero ad hanc caligat, merito ne vivit quidem, eo quod veritas sit substantia et lumen rationis.

« Propter ignorantiam quæ est in ipsis, propter cæcitatem cordis ipsorum, » Si igitur ignorant, quid eos accusas? ignorans enim docendus est, non accusandus. Atqui ignorantia, inquit, propter cæcitatem iis accessit, id est propter stupiditatem; stupiditas autem ex illorum propensione ad impuram vitam. Quamobrem reprehensione digni sunt. Audi enim et quæ sequuntur.

VERS. 19. « Qui desperantes, seipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis cum aviditate. » Viden' ex voluntate atque proposito hanc eis stupiditatem esse? « Desperantes » enim, inquit, hoc est, segnes facti, nolentes laborare ut inveniant bonum, omni dolore tantum non vacantes, ac veluti ad stultitiam redacti, se ipsi tradiderunt impudicitiæ : ut quid faciant? Ut operentur impuritatem : hanc enim exercitii continuique operis loco posuerunt, nec unam quidem ejus speciem, sed omnigenam. Qui igitur non in summum stuporem venturi erant, qui seipsos omni immunditiei tradiderunt? Etenim immunda vita dogmatum quoque pravorum **400** causa est, et omnis boni ignorantiam parit. Quando igitur alio in loco audiveris, quod Deus tradiderit eos in reprobam mentem, reminiscere etiam hujus loci, atque compingens utrumque, intellige quod Deus dicatur tradere eos qui seipsos tradunt, hoc est permittere, necnon concedere, quandoquidem se dignos hoc permissu fecerunt. Ad hæc cum dicit, « Cum aviditate, » voluntariam eis stupiditatem adesse testatur. Licuisset enim eis et pecuniis et voluptatibus moderate frui : illi vero intemperantiam eligentes, in omnibus ad cæcitatem venerunt, et insensibilitatem cujusvis boni.

A τὸν Κύριον ποιοῦμαι [68], ὅτι οὐκ ἀπεκρυψάμην πρὸς ὑμᾶς ἃ δεῖ εἰπεῖν. Οὐκ εἶπε δὲ, Μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν ὡς περιεπατεῖτε, ἵνα μὴ πλήξῃ· ἀλλὰ, « Καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη, » τῷ ἑτέρων παραδείγματι σωφρονίζων αὐτούς. « Ἐν ματαιότητι δὲ τοῦ νοὸς » περιεπάτουν, καὶ ὡς τὰ εἴδωλα σεβόμενοι, καὶ ὡς τοῖς πάθεσι δουλεύοντες, καὶ τοῖς τοῦ κόσμου ματαίοις προσηλωμένοι· ἃ ματαιότης λέγονται, διὰ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἡμεῖς αὐτοῖς ματαίως χρώμεθα· οὐ γὰρ τῇ ἑαυτῶν φύσει μάταιά εἰσι· καλὰ γὰρ λίαν ἐκτίσθησαν.

« Ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὲν φῶς ἔλαμπε τῆς τε θεογνωσίας καὶ τοῦ καθαροῦ βίου· αὐτοὶ δὲ ἐσκότισαν ἑαυτοὺς, ἀσθενὲς ποιήσαντες τὸ τῆς ψυχῆς διορατικὸν διὰ τὴν ἀχλὺν τῶν παθῶν καὶ τῶν βιωτικῶν φροντίδων. Ῥεῦμα γὰρ πολὺ καὶ δυσίατόν [69] εἰσι τά τε πάθη καὶ αἱ μέριμναι τοῦ κόσμου, ἐπιθολοῦσαι τὴν διάνοιαν. Διὰ τοῦτο καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ζωῆς, ὅ ἐστι τῆς κατὰ Θεὸν, ἀπηλλοτριώθησαν οἱ οὕτως ἔχοντες. Τοῦ λογικοῦ γὰρ ζωὴ, τὸ τὴν ἀλήθειαν νοεῖν· ὁ δὲ πρὸς ταύτην τυφλωθεὶς, εἰκότως οὐδὲ ζῇ, διὰ τὸ τὴν ἀλήθειαν εἶναι οὐσίαν καὶ φῶς τοῦ λόγου.

« Διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν. » Εἰ οὖν ἀγνοοῦσι, τί αὐτοῖς ἐγκαλεῖς; τὸν γὰρ ἀγνοοῦντα διδάσκεσθαι δεῖ [70], οὐ κατηγορεῖσθαι. Ἀλλ' ἡ ἄγνοια, φησὶ διὰ τὴν πώρωσιν αὐτοῖς ἐπεγένετο, ὅ ἐστι [71] διὰ τὴν ἀναισθησίαν· ἡ δὲ ἀναισθησία, ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀκάθαρτον βίον διαθέσεως αὐτῶν [72]. Ὥστε ἐγκαλεῖσθαι ἄξιοι. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἑξῆς·

« Οἵτινες ἀπηλγηκότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ, εἰς ἐργασίαν πάσης ἀκαθαρσίας ἐν πλεονεξίᾳ. » Ὁρᾷς, ὅτι ἐκ προαιρέσεως αὐτοῖς ἡ ἀναισθησία; « Ἀπηλγηκότες » γὰρ, φησὶ, τουτέστι κατερρᾳθυμηκότες, καὶ μὴ θέλοντες καμεῖν πρὸς τὴν εὕρεσιν τοῦ καλοῦ, καὶ ἀναλγήτως διατεθέντες, καὶ οἷον μεμωραμένοι, « ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ. » Ἵνα τί ποιῶσιν; Ἵνα ἐργάζωνται τὴν ἀκαθαρσίαν· μελέτην γὰρ καὶ ἔργον διηνεκὲς [73] ἔθεντο ταύτην. καὶ οὐχ ἓν εἶδος, ἀλλὰ πᾶσαν. Πῶς οὖν οὐκ ἔμελλον ἀναισθητεῖν οἱ ἑαυτοὺς παραδόντες ἀκαθαρσίᾳ πάσῃ; Ὁ γὰρ ἀκάθαρτος βίος, καὶ δογμάτων πονηρῶν αἴτιος, καὶ παντὸς καλοῦ ἄγνοιαν ἐμποιεῖ. Ὅταν τοίνυν ἀλλαχοῦ ἀκούσῃς, ὅτι ὁ Θεὸς παρέδωκεν εἰς ἀδόκιμον νοῦν, μέμνησο καὶ τούτου τοῦ ῥητοῦ, καὶ συμβιβάζων ἀμφότερα, νόει ὅτι τοὺς παραδόντας ἑαυτοὺς ὁ Θεὸς λέγεται παραδοῦναι, ἀντὶ τοῦ, συγκεχωρηκέναι καὶ ἐγκαταλελοιπέναι, ἐπειδὴ ἀξίους ἑαυτοὺς τούτου ἐποίησαν. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, « Ἐν πλεονεξίᾳ, » προαιρετικὴν τὴν ἀναισθησίαν αὐτοῖς προσματυρεῖ. Ἐξῆν γὰρ [73*], φησὶν, αὐτοῖς καὶ χρημάτων καὶ ἡδονῆς ἐν συμμετρίᾳ ἀπολαύειν· οἱ δὲ τὴν ἀμετρίαν ἑλόμενοι ἐν πᾶσιν εἰς πώρωσιν ἦλθον καὶ ἀναισθησίαν παντὸς ἀγαθοῦ.

Variæ lectiones.

[68] παράγω O. [69] δύσβατον O. [70] χρὴ O. [71] ἤτοι O. [72] αὐτοῖς O. [73] διὰ παντὸς m. [73*] οὖν O.

« Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, εἴ γε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθώς ἐστιν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον. » Τὰ μὲν ἔθνη [73**] οὕτως ἔχει· « ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, εἴ γε ἠκούσατε τὸν Χριστὸν, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε [74]· » τουτέστιν, Ἐπεὶ ἐμάθετε τὸν Χριστόν. Οὐ γὰρ ἀμφιβάλλων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα διαβεβαιούμενος, οὕτω [75] φησί. Τοῦτο γάρ ἐστι μαθεῖν τὸν Χριστὸν, τὸ ὀρθῶς βιοῦν· ὡς ὅ γε πονηρῶς ζῶν ἀγνοεῖ τὸν Χριστόν. « Θεὸν » γὰρ, φησὶν, « ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται. » Τὸ δὲ, « Καθώς ἐστιν ἀλήθεια, » οὕτω δεῖ νοῆσαι [76], ὅτι Οὐχ ὥσπερ τὰ ἔθνη ἐν ματαιότητι περιπατοῦσιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς συνέθεσθε. Οὐ γὰρ ματαιότης τὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἀλήθεια, καὶ τὰ δόγματα καὶ ὁ βίος. Ἡ μὲν γὰρ ἁμαρτία ψεῦδος, ὡς ἀνυπόστατος, καὶ μὴ ἔχουσα τέλος· ἡ δὲ ἀρετὴ ἀλήθεια, ὡς ὑφιστῶσα καὶ τέλος ἔχουσα. Τί δὲ ἐδιδάχθητε, καὶ τί ἐστιν ἡ κατὰ Χριστὸν ἀλήθεια; Τὸ ἀποθέσθαι ὑμᾶς [77] τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τουτέστι, τὸν τῆς προτέρας ἀναστροφῆς τρόπον, καὶ τὴν παλαιὰν ζωὴν καὶ ἐφάμαρτον.

A VERS. 20-22. « Vos autem non ita didicistis Christum : siquidem ipsum audivistis, et in ipso docti estis, sicut est veritas in Jesu, deponere vos secundum priorem conversationem veterem hominem. » Gentes quidem sic se habent, vos autem non sic didicistis Christum, siquidtem audivistis Christum, et in ipso instituti estis : hoc est, quandoquidem didicistis Christum. Non enim dubitans, cæterum admodum firmatus atque certus hæc dicit. Nam et hoc est, discere Christum, recte vivere : perinde ac qui scelerate vivit, Christum ignorat. Deum » enim, inquit, « confitentur se nosse, factis autem negant [1]. » Quod autem ait, « Sicut est veritas, » sic intelliges, quod Non sicut gentes in vanitate circumambulant, sic est vos ad eadem vana estis compositi atque comparati. B Quæ enim Christi sunt, tum dogmata, tum vita, non sunt vanitas, sed veritas. Peccatum autem est vanitas et mendacium, ut quod substantia et subjecto careat, nec habeat perfectionem. Virtus autem veritas est, ut quæ subsistat, et perfectionem finemque habeat. Quid autem docti estis? et quid est veritas secundum Christum? Nimirum, ut abjiciatis veterem hominem, hoc est, prioris vitæ conservationisque mores, adeoque præcedentem vivendi rationem peccatis obnoxiam.

« Τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης. » Διχῶς τοῦτο νοήσεις· ἢ ὅτι ὥσπερ αἱ ἐπιθυμίαι φθείρονται, οὕτω καὶ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, τουτέστιν ὁ λογισμὸς, φθείρεται. Πῶς δὲ αἱ ἐπιθυμίαι φθείρονται; Ὅτι καὶ νόσῳ [78] τὸ κάλλος μαραίνεται καὶ γήρᾳ, καὶ ἡ ἰσχὺς ὡσαύτως, καὶ ἁπλῶς πάντα θανάτῳ τὸ τελευταῖον λύονται. « Ἐν ἐκείνῃ » γὰρ, φησὶ, « τῇ ἡμέρᾳ πάντες ἀπολοῦ ται οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ. « Ἢ τὸ, « Κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, » ἀντὶ τοῦ, ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν. Καὶ γὰρ ὑπὸ τούτων φθείρεται ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, ὥσπερ τὸ ἔριον καὶ ὁ σίδηρος, ὑφ' ὧν γεννῶσιν, ὑπὸ τούτων ἀπολοῦνται. Καὶ γὰρ καὶ δόξης ἔρως ἀπόλλυσι, καὶ ψυχικῶς μὲν πάντως, ἔστι δ' ὅτε καὶ σωματικῶς· καὶ ἡδοναὶ ὁμοίως. Καλῶς δὲ ἀπάτην ἐκάλεσε τὴν ἐκ τούτων ἡδονήν. Ὑπόκρισις γάρ ἐστι καὶ ψεῦδος, ὡς ἡδονὴ μὲν σχηματιζομένη, πικρία δὲ ὄντως οὖσα. Τοῦτο οὖν ἀπάτη, τὸ ἄλλο φαινομένη, ἄλλο εἶναι.

« Qui corrumpitur secundum desideria erroris. » Bifariam hoc intelliges : vel quod æque ut cupiditates corrumpuntur, sic et ipse homo, hoc est ratiocinatio, corrumpitur. Quomodo autem cupiditates corrumpuntur? Nempe et morbo et senio C pulchritudo marcescit, ac robur virile consimilem ad modum, ac morte tandem simpliciter omnia dissolvuntur. « In illa enim die, » inquit, peribunt omnes cogitationes ejus [1]. » Vel, « Secundum concupiscentias, » dixit, pro, a concupiscentiis : etenim ab his corrumpitur vetus noster homo, quemadmodum lana et ferrum ab iis quæ generant, ad his etiam corrumpuntur. Nam et gloriæ amor perdit, quo ad animam omnino, nonnunquam etiam quoad corpus : **401** ac voluptates similiter Belle autem errorem vocavit voluptatem ex hisce promanantem. Fucus enim est, et mendacium, voluptatis quidem speciem et figuram habens, cum reipsa nihil aliud sit quam amarulentia. Hæc enim D est deceptio aliud videri, aliud vero esse.

« Ἀνανεοῦσθε δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν. » Ἵνα μή τις νομίσῃ ὅτι ἕτερον εἰσάγει ἄνθρωπον, φησίν· « Ἀνανεοῦσθε· » τουτέστιν, αὐτὸ τὸ γεγηρακὸς ἀνανεῶσαι [79] καὶ ἀλλοῖον ποιῆσαι. Ὥστε τὸ μὲν ὑποκείμενον τὸ αὐτὸ, ἡ δὲ μεταβολὴ, τοῦ τρόπου ἐστὶ καὶ τῆς γνώμης. Πῶς δ' [80] ἂν γένοιτο ἡ ἀνανέωσις; Διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐν τῷ νοὶ ἡμῶν κατοικοῦντος. Τὸ γὰρ Πνεῦμα οὐκ ἀνέχεται παλαιῶν πράξεων. Ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν·

VERS. 23. « Renovamini spiritu mentis vestræ. » Ne quis existimet alium introduci hominem, ait, « Renovamini : hoc est, ipsum quod consenuit, resuscitate, et aliud facite. Proinde subjectum quidem idem est, permutatio autem est morum et mentis. At qui fiat ista renovatio? Per Spiritum sanctum, qui habitat in mente nostra : Spiritus enim non sustinet priora et vetera opera. Porro quod ait, est hujusmodi : Renovamini spirituali

[1] Tit. I, 16. [1] Psal. CXLV, 4.

Variæ lectiones.

[73**] μὲν ἐθνικὸς m. [74] αὐτὸν ἠκούσατε· τουτέστιν, ἐπειδὴ αὐτὸν ἐδιδάχθητε o. [75] τοῦτό o. [76] νοήσῃς o. [77] ἡμᾶς o. [78] καὶ γὰρ νόσῳ o. [79] ἀναζωῶσαι o. [80] μὲν o

renovatione in mente vestra, sed non corporali, et in corpore facta.

VERS. 24. « Et induite novum hominem. » Viden' subjectum idem esse, nempe quod exuitur et induitur? indumenta autem varia, utpote virtus et vitium? Ut enim exui et indui, facile est : sic et vitium et virtus, facilira sunt, si velimus. Cur vero hominem appellat vitium, et eumdem virtutem? Quoniam ex operibus notatur homo : atque hæc non minus quam natura indicant hominem, sive bonus sive malus sit. Novus igitur homo est, qui ex baptismate novatus est, qui et fortis esse debet, sine rugis, et sanus : hæc enim omnia sunt juvenis.

« Qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. » Iste, inquit, homo creatus est, non secundum cupiditates, sed « secundum Deum, » hoc est a Deo est, creatura talis quæ Deo placet, in baptismate, non ex aqua et terra, sed in justitia et sanctitate. Hæc enim hujusce hominis sunt substantia. Justitia igitur virtus est universalis, quemadmodum etiam solemus illum justum appellare, qui inculpatæ vitæ est. Quinetiam Dominus, «] Nisi, » inquit, « abundaverit justitia vestra plus quam Pharisæorum [k]; » omnem enim virtutem hic dicit. Sanctitas autem puritas est, atque adeo implen omne debitum. Quemadmodum et de mortuis sanctitatem dicimus, quando aliquis debita, sive justa iis persolverit : et, Ἀφωσιωσάμην, hoc est, Expiationem feci. Quia vero et in Veteri Testamento justitia dicebatur, illam hujus fuisse figuram affirmat. Ego autem tibi de veritatis et Evangelii justitia loquor : vel in oppositionem justitiæ simulatæ, justitiam veritatis dixit. Creatus est quidem homo iste in baptismate per justitiam et sanctitatem : oportet autem ipsum et nunc per vitam et opera induere. Quando autem audiveris induere, **402** ita intellige ut nunquam deponas; ut eo loco : « Induit maledictionem, tanquam pallium [l] : » et « Amictus lumine [m]. » Consuevimus etiam dicere, Hic illum induit.

VERS. 25. « Propterea, deposito mendacio, loquimini veritatem unsquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. » Cum generatim veteris hominis mentionem fecisset, deinceps speciatim per partes eum describit, ac primo mendacium resecat, quod fit inter nos invicem; causasque adducit, quod proximi inter nos simus, et quod majus est, majoremque nobis pudorem suffundit, quod alter alterius membra simus; perinde quasi hoc dicat : Numquid oculus videns venenatum animal, mentitur adversus pedem, nec conjicit eum in fugam? Vel cum profundam fossam sub culmis ac terra abditam pes explorarit,

A Ἀνανεοῦσθε πνευματικὴν ἀνανέωσιν ἐν τῷ νοΐ ὑμῶν, ἀλλ' οὐ σωματικὴν καὶ ἐν σώματι γινομένην.

« Καὶ ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον. » Ὁρᾷς ὅτι τὸ ὑποκείμενον ἕν ἐστι, τὸ ἐκδυόμενον καὶ ἐνδυόμενον· τὰ δὲ ἐνδύματα διάφορα, τουτέστιν, ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετή; Ὥσπερ γὰρ τὸ ἀποδύσασθαι καὶ ἐνδύσασθαι ῥᾴδιον, οὕτω καὶ κακία καὶ ἀρετὴ, ἐὰν θελήσωμεν. Διὰ τί δὲ ἄνθρωπον καλεῖ τὴν κακίαν, καὶ ἄνθρωπον τὴν ἀρετήν; Ὅτι ἐκ τῶν ἔργων χαρακτηρίζεται ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐχ ἧττον φύσεως ταῦτα δεικνύουσι τὸν ἄνθρωπον, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε πονηρόν. Καινὸς οὖν ἄνθρωπος, ὁ νέος, ὁ ἐκ τοῦ βαπτίσματος, ὃς καὶ ἰσχυρὸς ὀφείλει εἶναι, καὶ ῥυτίδας μὴ ἔχων, καὶ ὑγιεινός· ταῦτα γὰρ πάντα [81] νέου.

B « Τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας [82]. » Οὗτος, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος ἐκτίσθη, οὐ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ « κατὰ Θεόν· » τουτέστιν, ὑπὸ Θεοῦ κτίσιν τοιαύτην, ἣ εὐαρεστεῖται Θεὸς, ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ, οὐκ ἐξ ὕδατος καὶ γῆς, ἀλλ' « ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι. » Ταῦτα γὰρ ἡ οὐσία τοῦ τοιούτου ἀνθρώπου. Δικαιοσύνη μὲν οὖν ἐστιν ἡ καθόλου ἀρετὴ, ὥσπερ καὶ εἰώθαμεν δίκαιον ὀνομάζειν τὸν ἀνεπίληπτον. Καὶ ὁ Κύριος· « Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν Φαρισαίων [83]· » τὴν γὰρ πᾶσαν ἀρετὴν ἐνταῦθά φησιν. Ὁσιότης δὲ ἡ καθαρότης, καὶ τὸ πληρῶσαι πᾶν τὸ ὀφειλόμενον· καθὸ λέγομεν καὶ ἐπὶ τῶν νεκρῶν, τὴν ὁσίαν, ὅταν τις τὰ ὀφειλόμενα ἐπ' αὐτοῖς πληρώσῃ [84], καὶ τὸ, Ἀφωσιωσάμην. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν C τῇ Παλαιᾷ ἐλέγετο δικαιοσύνη, φησὶν ὅτι Ἐκεῖνα τοῦ τύπου ἦσαν. Ἐγὼ δέ σοι τὴν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ Εὐαγγελίου φημί. Ἢ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐν σχήματι καὶ ὑποκρίσει δικαιοσύνης, εἶπε τὴν τῆς ἀληθείας. Ἐκτίσθη μὲν οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ βαπτίσματι διὰ δικαιοσύνης καὶ ὁσιότητος· ἐνδύσασθαι δὲ αὐτὸν δεῖ καὶ νῦν διὰ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς τὸ, ἐνδύσασθαι, τὸ μηδέποτε ἀποθέσθαι νόει· ὡς τὸ, « Ἐνεδύσατο κατάραν ὡς ἱμάτιον· » καὶ, « Ὁ περιβαλλόμενος φῶς. « Καὶ εἰώθαμεν λέγειν. Ὁ δεῖνα τὸν δεῖνα ἐνεδύσατο.

« Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων D μέλη. » Εἰπὼν, « Τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, » καθολικῶς, λοιπὸν καὶ κατὰ μέρος αὐτὸν ὑπογράφει· καὶ πρῶτον τὸ ψεῦδος ἀποκόπτει τὸ πρὸς ἀλλήλους· καὶ τὰς αἰτίας ἐπάγει, ὅτι τε πλησίον ἐσμὲν ἀλλήλων, καὶ τὸ μεῖζον καὶ ἐντρεπτικώτερον, ὅτι ἀλλήλων μέλη ἐσμέν. ὡς ἂν εἰ τοῦτο λέγων· Μὴ ὀφθαλμὸς ἰδὼν θηρίον ψεύδεται πρὸς τὸν πόδα, καὶ οὐ δίδωσιν αὐτῷ φυγεῖν; Ἢ ὅταν ὄρυγμα βαθὺ ὑπὸ καλάμων καὶ γῆς ὑποκαλύπτηται [85], καὶ δοκιμάζηται διὰ [86] τοῦ ποδὸς, μὴ ψεύδεται ὁ ποῦς, καὶ οὐκ ἀπαγγέλλει τῷ ὀφθαλμῷ, ἵνα ἑτέρωσε ἴδῃ καὶ εὕρῃ πάροδον; [καὶ

[k] Matth. v, 2. [l] Psal. CVIII, 18. [m] Psal. CIII, 1.

Variæ lectiones.

[81] πάντως O. [82] καὶ ἀληθείᾳ O. [83] γραμματέων O. [84] αὐτῷ τελέσῃ O. [85] ἐπικαλύπτηται O. [86] ὑπὸ O.

ἁπλῶς ἐπὶ πάντων τὸ αὐτὸ εὑρήσεις. Οὕτως οὖν καὶ ἡμεῖς μὴ ψευδώμεθα πρὸς [87] ἀλλήλους· μέλη γάρ ἐσμεν ἑνὸς σώματος [88].

A numquid mentitur pes, neque oculo denuntiat, ut alio in loco conspiciat atque inveniat transitum? Ac simpliciter in omnibus idem invenies Hunc ad modum et nos non mentiamur, neque fallamus alter alterum : membra enim sumus unius corporis.

« Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. » Εἶπε· « Μὴ ψεύδεσθε. » Ἐπεὶ οὖν πολλάκις ἀπὸ ψεύδους τίκτεται ὀργή, φησίν, ὅτι Καλὸν μὲν ἦν μηδόλως ὀργίζεσθαι· ἐπεὶ δὲ συνέβη, κἂν μὴ πρὸς ἁμαρτίαν ἐξαχθῆτε [89] ἐκ τοῦ ἀμέτρως χρήσασθαι τῇ ὀργῇ. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι μία ἀναμάρτητος ὀργή, ἡ πρὸς τοὺς δαίμονας καὶ τὰ πάθη, ἣν εἰσηγεῖται ἡμῖν ἐνταῦθα ὁ θεῖος Ἀπόστολος.

VERS. 26. « Irascimini, et ne peccetis. » Mendacium primum vetuit, et quia sæpenumero ex mendacio ira gignitur, ait : Bonum quidem fuisset omnino non irasci : sin autem contigerit, ad peccatum tamen ex immoderato iræ usu deferri nolite. Nonnulli asseverant unam esse iram quæ non peccet; utpote quæ sit adversum dæmones et pravos animi motus, ad quam nos hoc in loco divinus adhortatur Apostolus.

« Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. » Μὴ παραμενέτω σοι, φησὶν, ἐπὶ πολὺ τὸ πάθος, μηδὲ καταλιπὼν ὑμᾶς ὁ ἥλιος ἐχθροὺς ἀπέλθῃ, μήποτε καὶ φανείη ἀναξίοις ἐπιλάμψας· καὶ ἅμα, μήπως ἡ νὺξ πλέον ἀναχαύσῃ τὸ πῦρ διὰ τῶν ἐννοιῶν, καὶ ἐπιβουλὰς συσκευάσῃ.

B « Sol non occidat super iracundiam vestram. » Ne perseveret apud te diutius æquo iracundiæ affectus, neque sol a vobis hostibus relictus et nondum reconciliatis abeat, ne forte lumen vobis indignis præbuisse videatur : simul etiam, ne nox vehementius accendat ignem per cogitationes, insidiasque paret.

« Μὴ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. » Τὸ ἀλλήλους [90] πολεμεῖν, τοῦτό ἐστι τόπον διδόναι τῷ διαβόλῳ. Ἕως γὰρ ἂν ὦμεν ἡνωμένοι καὶ πεπυκνωμένοι, οὐδὲν ἐπεισάγει τῶν ἑαυτοῦ ἐκεῖνος, ἅτε μὴ εὑρίσκων τόπον· ἐπειδὰν δὲ εὕρῃ διάστασίν τινα ἐν ἡμῖν, τότε ὡς τόπον εὑρὼν, παρεμβάλλει τὴν κεφαλὴν ὡς ὄφις, καὶ τοῦ λοιποῦ πάντα τὸν ὀλκὸν τοῦ σώματος συνεφέλκεται.

VERS. 27. « Ne detis locum diabolo. » Inter se mutuo pugnare, istud est locum dare diabolo. Nam tantisper dum unitate conjuncti fuerimus atque condensati, nihil ille suorum adversum nos introducit, ceu non inveniens locum. At quamprimum animadverterit dissensionem inter nos, C tum ceu invento loco, caput suum subintrojicit serpentis instar, ac deinceps omnem reliqui corporis tractum contrahit secum.

« Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω. » Ὁρᾷς τὰ μέλη τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, ψεῦδος, μνησικακία, κλοπή; Οὐκ εἶπε δὲ, Κολαζέσθω ὁ κλέπτων, ἀλλὰ, Στήτω, φησὶ, τοῦ κακοῦ. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τῶν ἔξω δικαστηρίων, τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Ποῦ δέ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Καθαροὶ, οἱ ῥύπου παντὸς τῷ ὄντι πλήρεις, οἱ τὴν μετάνοιαν ἀναιροῦντες; Ἀκουέτωσαν γὰρ ὅτι ἔστιν ἀποδύσασθαι τὸ ἔγκλημα, οὐ μόνον ἀποστῆναι [91] τοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγαθόν τι ἐργάζεσθαι. Ἄκουε γὰρ τοῦ ἑξῆς·

VERS. 28. « Qui furabatur, jam non furetur. » Animadvertis membra veteris hominis, mendacium puta, vindictæ cupiditatem, furtum ? Non dixit autem, Puniatur qui furtum committit : sed, A malo, inquit, desistat. Illud enim ad forum externum, hoc autem ad doctrinam Christianam spectat. Ubi sunt autem qui **403** Cathari dicuntur, cum revera omni sordium genere sint referti, pœnitentiam auferentes ? Audiant enim quod liceat exuere noxam, et non solum a peccato desistere, verum D etiam boni aliquid operari. Audi enim quod sequitur.

« Μᾶλλον δὲ κοπιάτω, ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσὶν, ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι. » Οὐ γὰρ ἀρκεῖ παύσασθαι τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐναντίαν αὐτῆς ὁδὸν μετελθεῖν. Πρώην εἰργάζετο τὸ κακόν; νῦν ἐργαζέσθω τὸ ἀγαθόν· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ κόπου· ἅμα μὲν, ἵνα συντρίψῃ τὸ σῶμα, τὸ πρὶν ἀτὸ τῆς ἀργίας τὰ κακὰ μεμαθηκός· ἅμα δὲ, ἵνα δαψιλεστέρους ἔχῃ τοὺς τῆς ζωῆς τρόπους καὶ πόρους [92], καὶ μεταδιδῷ καὶ ἄλλοις, ἀνθ' ὧν πρὶν τὰ τῶν ἄλλων ὑφῃρεῖτο, νῦν ἑτέρους εὐεργετῶν. Βαβαὶ, πῶς ἀγγέλους ποιεῖ τὸ Εὐαγγέλιον τοὺς σχεδὸν δαίμονας!

« Magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. » Non enim satis est a peccato quiescere, sed contraria ei via est adeunda, diversum ab eo conficiendum iter. Antea operabatur malum? jam nunc operetur bonum : neque id simpliciter, verum cum labore, partim quidem ut conterat corpus, quod antea ex torpore mala didicerat : vero ut largiores habeat vitæ mores et facultates. Ac impertiat etiam aliis, ubi antehac aliena sublegerat, jam aliis beneficentiam exhibendo. Deus bone! ut Evangelium eos facit angelos, qui fere dæmones fuerant.

« Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ

VERS. 29. « Omnis sermo malus ex ore vestro

Variæ lectiones.

[87] εἰς o. [88] τοῦ αὐτοῦ σώματος m. [89] ἐξενεχθῆτε o. [90] ἀλλήλοις o. [91] τὸ στῆναι o. [92] τοῦ βίου πόρους o.

non procedat. » Sermonem malum otiosum appellat, temerarium importunumque, veluti facetias, stultiloquium. Cæterum spurcus et graveolens potius est turpiloquium, convicium, obtrectatio. Non enim rerum et operum tantummodo, verum etiam verborum luemus pœnas.

« Sed si quis bonus est ad ædificationem necessitatis, ut det gratiam audientibus. » Hoc est, quod proximum ædificat, et ad præsentem necessitatem utile est, illud loquamur, et non importune et incommode, ut auditores gratias nobis agant. Nam si quid dixerimus quod animæ prosit, agent nobis gratias auditores, ut qui per nos adjuti sint : vel ut, inquit, eos gratiosos et amabiles reddat sermo. Ut enim unguentum gratiam addit assumentibus, sic et sermo divinus et animæ utilis. Vi len' quomodo quod semper Paulus adhortatur, id etiam nunc nos oret, ut ædificemus proximum, quod est, nos ipsos? Qui enim alteri salutaria consulit, prius sibi ipse istud faciet.

VERS. 30. « Nolite contristare Spiritum sanctum Dei. » Si proferas verbum spurcum et Christiano ore indignum, non hominem contristasti, sed Spiritum Dei, a quo beneficium accepisti, a quo sanctificatum est os tuum. Infert igitur qua in re beneficium acceperimus.

« In quo signati estis in diem redemptionis. » Is enim signavit nos, atque imperatorii gregis ostendit esse : is non permisit nos statui cum obnoxiis iræ Dei : sed signavit nos et segregavit, ut simus redempti ab eadem. Nonne igitur pudet nos ipsum contristare? Signatum est os tuum a Spiritu, ut nihil indignum ipso loquaris : ne dissolvas igitur sigillum.

404 VERS. 31. « Omnis amarulentia, et ira, et indignato, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia. » Per supra commemorata iram sustulit : nunc autem stirpitus eam evellit : amarulentia enim et indignationis et iræ radix est. Cum enim succus amarus exasperatus fuerit, vasculum excedit in quo continetur, perque totum corpus funditur, ac hominem plane efferat. Amarulentia igitur est occulta inflammatio, dolus, ad malefaciendum præparatio. Indignatio autem iræ est principium, veluti accensio quædam. Ira autem est, quæ jam ad opus patrandum turget. Quia vero ira nisi habuerit clamorem simul inflammantem ipsam, facile exstinguitur, adjicit : Quod clamor etiam tollatur, hoc est, oblitteretur, ut nullæ adeo reliquiæ maneant. Equus enim est vociferatio, ascensor autem ira : impedi equum, et subvertisti ascensorem. Tolle etiam blasphemiam, sive convicium, quod nascitur ex ira. Accendit autem eam vehementius per vociferationem. Quia vero plerique sunt qui clanculum mordeant, nihil quidem palam dicentes; mordentes

A ἐκπορευέσθω. » Σαπρὸν λόγον τὸν ἀργόν φησι, καὶ εἰκαῖον καὶ ἄκαιρον, οἷον εὐτραπελίαν, μωρολογίαν. Σαπρὸς δὲ καὶ δυσώδης ἔτι μᾶλλον ἡ αἰσχρολογία, ἡ λοιδορία, ἡ καταλαλιά· οὐ γὰρ πράξεων μόνων [92], ἀλλὰ καὶ ῥημάτων τίνομεν δίκας.

« Ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσι. » Τουτέστιν, Ὅπερ [94] οἰκοδομεῖ τὸν πλησίον, ἀναγκαῖον ὂν [93] τῇ παρακειμένῃ χρείᾳ, ἐκεῖνο φθεγγώμεθα, καὶ μὴ ἀκαίρως καὶ ἀχρήστως, ἵνα χάριν ἡμῖν εἰδεῖεν οἱ ἀκούοντες. Ἐὰν γὰρ ψυχωφελές τι φθεγγώμεθα, εὐχαριστήσουσιν ἡμῖν οἱ ἀκούοντες, ὡς ὠφεληθέντες. Ἢ ἵνα, φησίν, αὐτοὺς κεχαριτωμένους ἐργάσηται ὁ λόγος. B Ὥσπερ γὰρ τὸ μύρον χάριν δίδωσι τοῖς μεταλαμβάνουσιν, οὕτω καὶ ὁ λόγος θεῖος καὶ ψυχωφελής. Ὁρᾷς, ὅπως ὅπερ ἀεὶ παραινεῖ Παῦλος, τοῦτο καὶ νῦν ἀξιῶν ἡμᾶς, οἰκοδομεῖν τὸν πλησίον, ὅπερ ἐστὶν ἑαυτούς; Ὁ γὰρ ἑτέρῳ τὰ ψυχωφελῆ παραινῶν, πολλῷ δήπου πρότερον ἑαυτῷ.

« Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ. » Ἐὰν εἴπῃς, φησί, ῥῆμα σαπρὸν καὶ ἀνάξιον τῆς Χριστιανικοῦ στόματος, οὐκ ἄνθρωπον ἐλύπησας, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὑφ' οὗ εὐηργετήθης, ᾧ οὗ ἡγιάσθη σου τὸ στόμα. Ἐπάγει οὖν καὶ τί εὐηργετήθημεν.

« Ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. » Τοῦτο γὰρ ἐσφράγισεν ἡμᾶς, καὶ τῆς βασιλικῆς C ἀγέλης ἔδειξεν ὄντας· τοῦτο οὐκ ἀφῆκεν ἡμᾶς ἵνα σθαι μετὰ τῶν ὑπευθύνων τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐσφράγισεν ἡμᾶς καὶ ἀφώρισεν [96] εἰς τὸ εἶναι λελυτρωμένους ἐκ ταύτης. Τοῦτο οὖν λυποῦντες οὐκ αἰσχυνόμεθα; Ἐσφράγισταί σου τὸ στόμα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὥστε μηδὲν ἀνάξιον αὐτοῦ λέγειν μὴ λύσῃς [97] τὴν σφραγῖδα.

« Πᾶσα πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ ὀργὴ, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν, σὺν πάσῃ κακίᾳ. » Ἀνεῖλε μὲν καὶ διὰ τῶν ἄνωθεν [98] ῥηθέντων τὴν ὀργὴν, καὶ νῦν δὲ πρόῤῥιζον αὐτὴν ἀνασπᾷ· ἡ γὰρ πικρία, καὶ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς ῥίζα. Ἐκβλύσαν γὰρ ὁ χυμὸς πικρὸς γένηται δριμυσσόμενος, ἐπὶ πλέον ὑπερβαίνει τὸ στέγον ἀγγεῖον, καὶ κατ' ὅλου χεῖται τοῦ σώματος, καὶ ἐκθηριοῖ τὸν ἄνθρωπον. Πικρία μὲν οὖν ἐστιν ἡ ὑπουλότης, ἡ δολιότης, D ἡ πρὸς τὸ κακοποιεῖν παρασκευή [99]. θυμὸς δὲ ἀρχὴ ὀργῆς, οἷον ἀναθυμίασίς τις ὠν· ὀργὴ δὲ, ἡ ἤδη εἰς τὸ ἐργάζεσθαί τι ὀργῶσα. Ἐπεὶ δὲ ἡ ὀργὴ, ἐὰν μὴ ἔχῃ τὴν κραυγὴν συνεκκαίουσαν αὐτὴν, ταχέως σβέννυται, φησὶν, ὅτι « Καὶ ἡ κραυγὴ ἀρθήτω· » τουτέστιν, Ἀφανισθήτω, μηδὲν λείψανον μενέτω. Ἵππος γάρ ἐστιν ἡ κραυγὴ, ἀναβάτης δὲ ἡ ὀργή· συμπόδισον τὸν ἵππον, καὶ κατέστρεψας τὸν ἐπιβάτην. Ἄνελε δὲ καὶ τὴν βλασφημίαν, ἤτοι λοιδορίαν, ἥτις γεννᾶται μὲν ἀπὸ [1] τῆς ὀργῆς, συνεκκαίει δὲ ἐπὶ μεῖζον αὐτὴν διὰ τῆς κραυγῆς. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ λαθροδῆκταί εἰσι, μηδὲν μὲν [2] λέγοντες, δάκνοντες δὲ κρ-

Variæ lectiones.

[92] μόνον O. [94] εἴπερ O. [95] ἐν O. [96] ἐφόρεσεν O. [97] τί οὖν λύεις O. [98] ἀνωτέρη O. [99] καχυποφία πρὸς τὸ κακ. παρεσκευασμένη O. [1] ὑπὸ O. [2] μέγα O.

φίως, καὶ ἀφανῆ καὶ ἐνδομυχοῦσαν τὴν κακίαν ὑποτηροῦντες διὰ τοῦτο προσέθηκε, « Σὺν πάσῃ κακίᾳ, » τουτέστι, καὶ μικρᾷ καὶ μεγάλῃ.

« Γίνεσθε δὲ εἰς ἀλλήλους χρηστοὶ, εὔσπλαγχνοι, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς. » Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀρκεῖ ἡ τῶν κακῶν ἀποχὴ πρὸς τὸ τυχεῖν τῆς βασιλείας, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐργασίας (εἰ γὰρ ἐλλείψομεν ἀγαθῆ πράξει [a], εἰς γέενναν βαπτόμεθα, κἂν μὴ κακὸν πράξωμεν, ὡς ὄῆλον ἀπὸ πολλῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις)· διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος τὰ φαῦλα ἀνελὼν, ἐπὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν παρακαλεῖ, καί φησι· « Γίνεσθε χρηστοὶ, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ὀργῆς· « εὔσπλαγχνοι, » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς πικρίας· « χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, » τουτέστι, συγγνωμονικοὶ, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἀφιέντες, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κακίας καὶ βλασφημίας.

« Καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο ἡμῖν [1] ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἐπειδὴ δυσωπητικώτερα τὰ παραδείγματα, τὸν Θεὸν παράγει εἰς ὑπόδειγμα. Καὶ ἠδύνατο μὲν εἰπεῖν, ὅτι ὁ Θεὸς εἶπεν· « Ἄφετε καὶ ἀφεθήσεσθε [b]· » πλὴν ἐπεὶ τοῖς μέλλουσιν ἀπιστοῦσι πολλοὶ, τὰ προγεγονότα παράγει εἰς τὸ μέσον, καί φησιν, ὅτι « Ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο ἡμῖν [6]. » Πῶς; « Ἐν Χριστῷ, » τουτέστι, μετὰ τοῦ κινδύνου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς σφαγῆς αὐτοῦ. Σὺ μὲν γὰρ ἴσως ἀκινδύνως χαρίζῃ, ἐκεῖνος δὲ οὐχ οὕτως· καὶ σὺ μὲν τῷ ἀδελφῷ σου, ἐκεῖνος δὲ σοὶ ἐχθρῷ ὄντι ἀφῆκε καὶ ἐχαρίσατο. Ὅρα δὲ, πῶς ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, Χαριζόμενοι ἀλλήλοις, εἶπε τὸ, « Ἑαυτοῖς· » δεικνύων ὅτι ὅταν ἄλλοις ἄλλοι [7] χαριζώμεθα, εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τὴν χάριν ποιοῦμεν ἕκαστος.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

« Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά. » Ὡς ὁ Δεσπότης σε ἠγάπησεν, ἀγάπησον σὺ τὸν ἀδελφὸν, καὶ ἐμιμήσω Θεὸν κατὰ τὸ δυνατόν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐνταῦθα πενίαν αἰτιάσασθαι, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἐὰν ἀφήσω, ζημιοῦμαι· ἀλλ' ἄφες τῷ πταίσαντι ἀδαπάνως καὶ ἀζημίως, καὶ ἐκέρδησας μέγα, τὸ μιμήσασθαι τὸν Θεόν. Εἶτα καὶ ἄλλην [8] αἰτίαν εὐγενεστέραν [9] τίθησιν. « Ὡς τέκνα » γὰρ, φησὶν, « ἀγαπητά· » τουτέστι, Καὶ ἄλλην [10] ἀνάγκην ἔχετε μιμεῖσθαι τὸν Πατέρα ὑμῶν [11]. Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντα τὰ τέκνα μιμεῖται τὸν πατέρα, προσέθηκε τὸ, « Ἀγαπητά· » οἱ γὰρ τοιοῦτοι τοὺς πατέρας μιμοῦνται.

« Καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς [12] ἠγάπησεν ὑμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας. » Ἰδοὺ ἡ πάντων ὑπόθεσις· ταύτης γὰρ οὔσης, οὐ κραυγὴ, οὐ θυμὸς, οὐ βλασφημία, ἀλλὰ πάντα ἀνῄρηται· διὸ ὕστερον τὸ κεφάλαιον τοῦτο τέθεικε [13]. Διδάσκει δὲ καὶ πόθεν ἐγενόμεθα τέκνα· ὅτι ἐκ τῆς ἀγάπης. Οὐκοῦν περιέπειν ταύτην ὀφείλομεν, ὡς πρόξενον γενομένην τῆς θείας υἱοθεσίας. Ὥσπερ γὰρ νοσοῦν-

A autem clanculum, obscuram et reconditam malitiam subservantes, propterea adjicit, « Cum omni malitia, » hoc est, et modica et magna.

B

Vers. 32. « Estote autem invicem comes, misericordes, condonantes vobisipsis. » Quia non satis est a malis abstinere ut regnum assequaris, sed bonorum operum peractio etiam est necessaria (si enim bonum operari præterniserimus, in gehennam præcipitamur, etiamsi malum non operemur, ut ex multis Evangelii locis liquet[a]); hanc ob rem Paulus, sublatis malis, ad bonorum operationem adhortatur, « Estote, » inquiens, « comes, » ad oppositionem iræ : « misericordes, » ut opponat amarulentiæ : « condonantes vobisipsis, » hoc est, ad veniam inclinati : et peccantibus dimittentes, ut opponat malitiæ et blasphemiæ.

« Sicut et Deus donavit nobis in Christo Jesu. » Quoniam exempla magis movent, Deum pro exemplo producit. Potuisset quidem dicere, Deus dixit, « Dimittite, et dimittetur vobis[b] : » verumtamen quia de futuris rebus plerique dubitant, quæ jam ante transacta sunt, in medium promit, inquiens, « Deus donavit nobis. » Quomodo? In Christo, hoc est, cum periculo Filii sui mactationeque ejus. Tu fortasse citra periculum donas; ille vero non sic : ac tu quidem fratri tuo; ille vero tibi, cum hostis esses, remisit ac donavit. Observa autem quomodo pro eo quod diceret, donantes alter alteri C dixerit, « Vobis ipsis, » ostendens per hoc, quod si **405** aliis alii donemus, in nos ipsos singuli gratiam impendimus.

CAPUT V.

Vers. 1. « Estote ergo imitatores Dei, sicut filii dilecti. » Quemadmodum Dominus te dilexit, sic tu dilige fratrem, tum imitatus es Deum pro viribus. Non licet enim hic paupertatem causari, ac dicere, Si remisero, damnum patior : sed illi qui peccat, gratis remitte, ac sine sumptu, et lucratus es magnum thesaurum, nempe quod Deum imitatus es. Deinde et aliam causam præclariorem ponit : « Sicut filii, » inquit, « dilecti : » hoc est, aliam necessitatem habetis, imitandi nimirum Patrem vestrum. Quoniam vero non omnes liberi imitantur patrem, apD posuit, « dilecti : » tales enim patrem imitantur.

Vers. 2. « Et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit vos, et tradidit seipsum oblationem et hostiam Deo in odorem bonæ fragrantiæ. » En omnium fundamentum charitas. Ubi enim hæc est, non clamor, non ira, non blasphemia, sed omnia sublata sunt : propterea postremo summam hanc posuit. Docet autem et unde facti simus liberi, ex charitate videlicet. Quare hanc sectari debemus, tanquam eam quæ nobis præbeat filiorum.

[a] Matth. III, 25. [b] Luc. VI, 37.

Variæ lectiones.

[1] ἐν ὑμῖν o. [a] ἀγαθὴν πρᾶξιν o. [6] ἀφεθήσεται o. [6] ὑμῖν o. [7] ἐὰν ἄλλος ἄλλῳ o. [8] ἄλλως o. [9] ἐναργεστέραν m. [10] ἄλλως o. [11] ἡμῶν o. [12] Θεὸς [13] προσέθηκε o.

adoptionem. Quemadmodum enim ægrotantes si adjuvemur pharmaco quopiam, ipsum etiam pharmaci nomen veneramur : sic et charitatem amplecti debemus : per hanc enim tradidit seipsum pro nobis Dominus. Atqui ille pro inimicis quidem tradidit seipsum, tu vero amicis parces. Quare tum vere imitaberis Christum, quando hostibus benefeceris. Tum enim servatur quod ait, « Sicut. » Et pro hostibus mori, istud est hostia et odor bonæ fragrantiæ. Hoc enim et Christus factus est, moriens pro nobis hostibus. Atque hoc est imitari Deum.

A τες, ἐὰν ὠφεληθῶμεν φαρμάκῳ τινὶ, καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ φαρμάκου τιμῶμεν· οὕτω καὶ τὴν ἀγάπην περιέπειν ὀφείλομεν· διὰ ταύτην γὰρ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Δεσπότης. Καίτοι ἐκεῖνος μὲν ὑπὲρ ἐχθρῶν παρέδωκεν ἑαυτὸν, σὺ δὲ τῶν φίλων φείσῃ. Ὥστε τότε ὄντως μιμήσῃ Χριστὸν, ὅταν τοὺς ἐχθροὺς εὖ ποιῇς. Τὸ γὰρ, « Καθὼς, » τότε σώζεται· καὶ τὸ ὑπὲρ ἐχθρῶν ἀποθανεῖν, τοῦτό ἐστι θυσία καὶ ὀσμὴ εὐωδίας· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς γέγονεν, ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἐχθρῶν· τοῦτό ἐστι μιμήσασθαι τὸν Θεόν.

VERS. 3. « Fornicatio autem, et omnis immunditia, aut varitia, nec nominetur apud vos, sicut decet sanctos. » Cum dixisset de amara passione iræ, venit ad minus malum, concupiscentiam videlicet : quemadmodum et legislator cum dixisset, « Non occides, » quod est iræ, secundo subjunxit, « Non committes adulterium, » quod est concupiscentiæ. Ut enim amarulentia, vociferatio et blasphemia, ab ira proficiscuntur : ita a concupiscibili animæ appetitu fornicatio et impuritas et avaritia. Pari namque ratione pecunias amamus et corpora. Ne nominentur igitur apud vos hujusmodi, sed toti sitis puri. Verba enim ad opera viam præbent. Itaque si sancti estis, et lingua vestra sancta sit. Infert autem deinceps :

« Πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία, ἢ πλεονεξία, μηδὲ ὀνομαζέσθω παρ' ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις. » Εἰπὼν περὶ τοῦ πικροῦ πάθους τοῦ θυμοῦ, ἦλθεν [καὶ] B ἐπὶ τὸ ἧττον κακὸν, τὴν ἐπιθυμίαν· ὡς καὶ ὁ νομοθέτης εἰπὼν τὸ, « Οὐ φονεύσεις, » ὅπερ ἐστὶ τοῦ θυμοῦ, δεύτερον ἔταξε τὸ, « Οὐ μοιχεύσεις, » ὅπερ ἐστὶ τῆς ἐπιθυμίας. Ὥσπερ γὰρ ἡ πικρία, καὶ ἡ κραυγὴ, καὶ ἡ βλασφημία, τοῦ θυμοῦ· οὕτω καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἡ πορνεία, καὶ ἡ ἀκαθαρσία, καὶ ἡ πλεονεξία· τῷ γὰρ αὐτῷ καὶ χρημάτων ἐρῶμεν καὶ σωμάτων. Μηδὲ ὀνομαζέσθωσαν οὖν παρ' ὑμῖν τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ὁλόκληροι καθαρεύετε· οἱ γὰρ λόγοι, ὁδὸς πρὸς τὰ πράγματα. Ὥστε εἰ ἅγιοί ἐστε, καὶ ἡ γλῶσσα ὑμῶν ἁγία ἔστω. Ἐπιφέρει δὲ καὶ ἑξῆς·

406 VERS. 4. « Turpitudo et stultiloquium, aut facetiæ, quæ non sunt decentia, sed magis gratiarum actio. « Quemadmodum clamorem removit, qui est iræ vehiculum : sic nunc turpiloquentiam et facetias, quæ sunt fornicationis vehiculum. Ne dicas enim facetias, neque turpia, et exstinxisti flammam fornicationis. Deinde ne videatur nimium severus et morosus, quippe qui urbanitatem exscindat, causam intulit, inquiens : « Quæ non sunt decentia, » hoc est, quæ nihil ad vos spectant. Ut enim coriario non licet quidquam facere eorum quæ non sunt suæ artis, hanc ad rationem Christianus sanctus factus non debet loqui quæ minime conveniunt ad sanctificationem : quæ enim nulli sunt usui, nihil ad nos. Sed si quid loqui velis, gratiarum actio sit tibi quodvis verbum; ac si consueveris gratias agere, recordaberis ex quali qualis sis factus, et lugebis mala tua, admiraberisque ad stuporem usque eum, qui tantis te dignatus sit bonis, nec tibi vacabit aliud quiddam dicere. Non enim risus facetiarumque præsens tempus est, sed luctus et certaminis. Hostis circuit dentibus frendens adversus te, ac tu ludis et urbanitatem exerces? Difficile enim est te illum vincere, etiamsi acriter certes; quanto magis si ludas! Quid autem est facetus? Facilis, qui omnia fit, facile permutans sermones. Hoc autem est mentis instabilis et alienæ ab iis qui petræ serviunt.

« Καὶ αἰσχρότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπελία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. » Ὥσπερ τὴν κραυγὴν περιεῖλεν, ὄχημα οὖσαν τῆς ὀργῆς· C οὕτω νῦν τὴν αἰσχρολογίαν καὶ εὐτραπελίαν, ὄχημα οὖσαν τῆς πορνείας. Μὴ εἴπῃς γὰρ, φησὶν, ἀστεῖα, μηδὲ αἰσχρὰ, καὶ κατέσβεσας τὴν φλόγα τῆς πορνείας. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ βαρὺς καὶ δύσκολος, ὡς ἐκκόπτων τὴν εὐτραπελίαν, ἐπήγαγε καὶ τὴν αἰτίαν, εἰπών· « Τὰ μὴ ἀνήκοντα, » τουτέστι, Τὰ οὐδὲν πρὸς ὑμᾶς. Ὥσπερ γὰρ ὁ σκυτοτόμος οὐκ ἀνέξεταί τι ποιεῖν [14] τῶν μὴ ἀνηκόντων εἰς τὴν αὐτοῦ τέχνην· οὕτω καὶ ὁ Χριστιανὸς ἅγιος γενόμενος, οὐκ ὀφείλει λέγειν τὰ [αὐτοῦ] μὴ ἀνήκοντα εἰς ἁγιασμόν. Τὰ γὰρ οὐκ ἐν χρείᾳ, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Ἀλλ' ἂν θέλῃς λέγειν τι, εὐχαριστία ἔστω σοι πᾶν ῥῆμα· καὶ ἐὰν ἐθισθῇς εὐχαριστεῖν, ἀναμιμνησθήσῃ [15] τίς ὢν τί γέγονας, καὶ πενθήσεις ἐπὶ τοῖς σοῖς κακοῖς, καὶ ὑπερεκπλαγήσῃ τὸν τοιούτων [16] σε ἀξιώσαντα, καὶ D οὐδὲ καιρὸν ἕξεις ἄλλο τι εἰπεῖν. Οὐ γὰρ γέλωτος ἡ εὐτραπελίας ὁ παρὼν καιρὸς, ἀλλὰ πένθους καὶ ἀγῶνος. Ὁ ἐχθρὸς περιίεισι τρίζων τοὺς ὀδόντας κατὰ σοῦ, καὶ σὺ παίζεις καὶ εὐτραπελεύῃ; Καὶ ἀγωνιζόμενον γὰρ δυσχερὲς αὐτοῦ περιγενέσθαι, πόσῳ γε μᾶλλον παίζοντα; Τί δέ ἐστιν εὐτράπελος; Ὁ εὔκολος, ὁ πάντα γινόμενος, ὁ εὐκόλως περιτρέπων τοὺς λόγους· τοῦτο δὲ ἀστάτου γνώμης καὶ ἀλλοτρίας τῶν τῇ πέτρᾳ δουλευόντων.

VERS. 5, 6. « Hoc enim sciatis, quod omnis forni-

« Τοῦτο γάρ ἐστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ

Variæ lectiones.

[14] ποιῆσαι O. [15] ἀναμνησθήσῃ O. [16] τοσούτων O.

ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ. Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις. » Ἦσάν τινες, ὡς ἔοικεν, οἱ λόγοντες παρ' Ἐφεσίοις, ὅτι φοβῆσαι θέλων ὁ Θεὸς, ταῦτα ἀπηγόρευσε τὰ εὐτελῆ. Τί γὰρ ἄτοπον τὸ εἰπεῖν, Μωρὲ, ἵνα ἔνοχος γένηται γεέννῃ ὁ εἰπών; πῶς δὲ ὁ πλεονέκτης εἰδωλολάτρης; Τούτους οὖν αἰνίττεται ὁ Ἀπόστολος [17]· δηλοῖ δὲ καὶ ἡ ἐπαγωγή· « Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις. » Κενοὶ γὰρ λόγοι οἱ πρόσκαιρον χάριν ἔχοντες, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων ἄχρηστοι δεικνύμενοι, καὶ ἀπάτη τὸ τοιαῦτα χαρίζεσθαι. Ὅτι γὰρ ὁ πλεονέκτης εἰδωλολάτρης, μάνθανε· « Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ Μαμμωνᾷ. » Ἀπίστη ἄρα ἀπὸ Θεοῦ ὁ πλεονέκτης, δουλεύει δὲ χρυσῷ· πῶς οὖν οὐκ εἰδωλολάτρης; Εἰ δὲ λέγει [18], ὅτι Οὐκ ἔστησεν [19] εἴδωλον, τί τοῦτο; Οὐδὲ γὰρ οἱ ἀστειότεροι τῶν Ἑλλήνων εἰδώλοις προσκυνεῖν ὡμολόγουν, ἀλλὰ τῇ Ἀφροδίτῃ τυχὸν, καὶ τῷ Ἄρει· ταῦτα δὲ πάθη. Ἀλλ' οὐ σφάζει [20] πρόβατα· ἀλλὰ ἀνθρώπους καὶ ψυχὰς λογικάς. Οἱ Ἕλληνες τοῖς τοῦ Θεοῦ κτίσμασι προσεκύνησαν, ὁ δὲ πλεονέκτης τῷ ἑαυτοῦ ποιήματι προσκυνεῖ. Οὐ [21] γὰρ ὁ Θεὸς πλεονεξίαν ἐποίησεν, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα ἀπληστία. Οἶμαι δὲ τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ τοῦτο εἰπεῖν τρόπον ἕτερον. Ἐκείνου γὰρ λέγοντος, « Τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, » ἀντιστρέψαι τοῦτο κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν, ὅτι τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον, εἴδωλα. Οὐκοῦν ὁ λατρεύων ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ, εἰδωλολάτρης πάντως.

« Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. » Ἢ διὰ τὴν πορνείαν, καὶ τὴν ἀκαθαρσίαν, καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν· ἢ διὰ τοὺς τοιούτους λόγους τῶν ἀπατεώνων. Ἀπειθείας δὲ υἱοὺς, τοὺς σφόδρα ἀπειθεῖς, τοὺς τῷ Θεῷ ἀπιστοῦντας, τοὺς τὰ τοιαῦτα δογματίζοντας.

« Μὴ οὖν γίνεσθε συμμέτοχοι αὐτῶν· ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Ἀλλ' ὑμεῖς, φησὶ, μὴ συγκοινωνεῖτε αὐτοῖς. Εἶτα ἀναμιμνήσκει [22] αὐτοὺς τῆς προτέρας κακίας, λέγων· Ἐννοήσατε τί ἦτε, καὶ τί γεγόνατε, καὶ ὅτι ἀπὸ σκότους, φῶς. Πρότερον [23] μὲν γὰρ καὶ κατὰ τὰ δόγματα καὶ κατὰ τὸν βίον σκότος αὐτόχρημα ἦτε· νῦν δὲ φῶς ἐστε, ἅτε καὶ Θεὸν ἐπεγνωκότες, καὶ ἔργα φωτὸς μετιόντες. Τοῦτο δὲ γέγονεν ὑμῖν οὐκ ἀπὸ τῆς ὑμετέρας ἀρετῆς, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, τουτέστι διὰ τῆς θείας χάριτος. Οὐκ οὖν ὀφείλετε τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας κοινωνεῖν, ἐφ' οὓς ἔρχεται ἡ ὀργή· ποτὲ γὰρ ἦτε τοιοῦτοι καὶ ἄξιοι ὀργῆς· νῦν δὲ οὐκέτι· μὴ οὖν παλινδρομήσητε πρὸς τὸ σκότος.

« Ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε. » Τουτέστιν, εὐσχημόνως, καὶ ὡς εἰκὸς, τὸν ἐν φωτὶ περιπατοῦντα. Μᾶλλον δὲ καὶ ἄλλοις φῶς ἡμᾶς εἶναι διακελεύεται. Τὸ γὰρ τοῦ φωτὸς τέκνον, πάντως καὶ αὐτὸ φῶς.

cator, aut immundus, aut avarus, qui est idolorum cultor, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei. Nemo vos seducat inanibus verbis. » Fuerunt nonnulli, ut videtur, apud Ephesios, qui dicerent quod Deus hæc levia prohibuerit, ut perterrefaceret. Quæ enim absurditas est dicere, Stulte, ut propterea quispiam gehennæ obnoxius fiat? Et quomodo avarus est idololatra ? Hos itaque notat hoc loco Apostolus, quod et illatio indicat : « Nemo vos seducat inanibus verbis. » Inania enim verba sunt, quæ gratiam temporariam habent; ad opera vero, inutilia demonstrantur : estque impostura hujusmodi verba facere. Quod autem avarus sit idololatra, disce : « Non potestis Deo servire et Mammonæ [p]. » Deficit itaque a Deo avarus, et inservit auro : qui igitur non fuerit idolorum cultor? Porro si dicat, Non erexi idola, quid tum postea? neque enim gentiles urbaniores se idola adorare fatebantur, sed Venerem fortasse et Martem : ista autem animorum sunt affectus. At non mactat oves : homines tamen mactat et animas rationales. Gentiles Dei creaturas adorabant : avarus autem suum **407** ipsius figmentum ad orat. Non enim Deus avaritiam condidit, sed nostra insatiabilitas. Opinor autem Paulum a Davide hoc dicere, alio tamen modo. Illo enim asseverante, « Simulacra gentium, argentum et aurum [p] * » : ipse pro sua magna sapientia invertit, Argentum, inquiens, et aurum sunt idola. Proinde qui colit argentum et aurum, omnino est idolorum cultor.

Propter hæc enim venit ira Dei in filios inobedientiæ. » Vel propter fornicationem et impuritatem, vel propter idolorum culturam, vel propter hujusmodi deceptorum sermones. Inobedientiæ autem filios dicit valde inobedientes, a Deo deficientes, ac tradentes hujusmodi dogmata.

Vers. 7. « Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. » At vos, inquit, ne communicetis eis. Deinde scelera priora eis ad memoriam revocat, Cogitate, inquiens, quid eratis, et quid facti sitis, quod a tenebris lumen facti sitis. Primum quidem et in dogmatibus, et in vitæ conversatione, tenebræ re ipsa eratis : nunc vero lumen estis, utpote et Deum cognoscentes, et opera lucis facientes. Hoc autem contigit vobis non a vestra virtute, sed « in Domino, » hoc est per divinam gratiam. Non debetis igitur filiis inobedientiæ et incredulitatis communicare, in quos venit ira. Quondam enim eratis tales dignique ira, nunc autem non porro : ne igitur rursus curratis ad tenebras.

Vers. 8. « Ut filii lucis ambulate. » Hoc est decore, et quemadmodum decet eum qui in lumine ambulat. Quin potius aliis etiam nos lumen esse jubet : luminis enim filius omnino et ipse lumen est.

[p] Matth. VI, 14. [q] * Psal. CXIII, 14.

Variæ lectiones.

[17] Παῦλος O. [18] λέγεις O. [19] ἔστησα O. [20] σφαγιάζει O. [21] οὐδὲ O. [22] ἵνα ἀναμιμνήσκῃ O. [23] πρῶτον O.

VERS. 9. « Fructus enim Spiritus in omni bonitate et justitia et veritate. » Veluti interpretatur nobis quis sit filius lucis, inquiens, qui fructum Spiritus habet. Ipse enim Spiritus fructum profert, non illa quæ prædiximus, verum contraria potius : bonitatem quæ amarulentiæ et iræ, justitiam quæ avaritiæ, ac veritatem quæ impuritatis falsæ voluptati opponitur. Omnem autem bonitatem dicit, quæ erga omnes est, nedum amicos, sed magis erga hostes.

A « Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ, καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ ἀληθείᾳ. » Ὥσπερ ἐξεμηνεύει ἡμῖν, τί ἐστι τὸ τέκνον τοῦ φωτὸς, καί φησιν ὅτι τὸ [24] τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος ἔχον [25]· τὸ γὰρ Πνεῦμα καρποφορεῖ, οὐκ ἐκεῖνα ἃ προείπομεν, ἀλλὰ τὰ ἐναντία, τὴν ἀγαθωσύνην, ἥτις τῇ πικρίᾳ καὶ τῇ ὀργῇ ἀντίκειται· δικαιοσύνην, ἥτις ἐναντία τῇ πλεονεξίᾳ· καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἀνθέστηκε τῇ ψευδεῖ ἡδονῇ τῆς ἀκαθαρσίας. Πᾶσαν δὲ ἀγαθωσύνην λέγει, τὴν πρὸς πάντας, οὐ μόνον φίλους, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τοὺς ἐχθρούς.

VERS. 10. « Probantes quid sit beneplacitum Domino. » Probare perfectorum est, qui judicare possunt. Imperfectæ itaque ac reprobæ mentis est, non eligere, neque velle quæ Deo placeant, quales sunt supra commemorati affectus.

« Δοκιμάζοντες, τί ἐστιν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. » Τὸ δοκιμάζειν τῶν τελείων ἐστὶ, τῶν κρίνειν δυναμένων. Ὥστε ἀτελοῦς καὶ ἀδοκίμου διανοίας τὸ μὴ τὰ τῷ Κυρίῳ ἀρέσκοντα αἱρεῖσθαι, οἷα τὰ ἄνω εἰρημένα πάθη. B

VERS. 11, 12. « Et ne communicetis operibus infructuosis tenebrarum, magis autem et 408 redarguite. Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est etiam dicere. » Infrugifera sunt tenebrarum et peccati opera : nihil enim fructus ferunt præter mortem et ignominiam. Non oportet igitur communicare talibus operibus, sed arguere potius, hoc est instruere talia agentes. Quomodo igitur alio in loco, dicit, « Ne judicetis? » Pro eo quod est, Ne condemnetis. Aliud autem est arguere, et aliud condemnare. Arguere enim ad emendationem pertinet : condemnare vero ad convicium et diffamationem. Præterea, Non judicate, de minimis peccatis dicit. Infert itaque, « Quid autem vides festucam in oculo fratris tui [q] ? » Clam autem notat Paulus nefarias quasdam res, quæ apud Ephesios peculiariter locum habebant.

« Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους, μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε. Τὰ γὰρ κρυφῇ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν. » Ἄκαρπα τὰ τοῦ σκότους καὶ τῆς ἁμαρτίας ἔργα· οὐκ ἄλλο γὰρ καρποφοροῦσιν, εἰ μὴ θάνατον καὶ αἰσχύνην. Οὐκ οὖν δεῖ συγκοινωνεῖν τοῖς ἔργοις τούτοις, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλέγχειν, ὅ ἐστι παιδεύειν τοὺς τοιαῦτα πράττοντας. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησι· « Μὴ κρίνετε ; » Ἀντὶ τοῦ, Μὴ κατακρίνετε. Ἄλλο ἐστὶ ἔλεγχος, καὶ ἄλλο κατάκρισις· ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ διορθώσει, ἡ δὲ ἐπὶ μώμῳ καὶ ἐκπομπεύσει. Ἄλλως τε τὸ, « Μὴ κρίνετε, » περὶ τῶν ἐλαχίστων ἁμαρτημάτων φησίν. Ἐπάγει οὖν, « Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου ; » Αἰνίττεται δὲ ἴσως Παῦλος ἀῤῥητοποιίας τινὰς ἐν τῇ Ἐφέσῳ ἐπιχωριζούσας [26]. C

VERS. 13. « Omnia autem quæ arguuntur, a lumine manifestantur. » Cum dixisset. Vos estis lumen, lumen autem arguit quæ in tenebris fiunt, infert : Si igitur vos virtutibus conspicui sitis, non potuerunt latere scelesti. Ut enim lucerna lucente fur non ingreditur : sic lumine virtutis vestræ fulgente, illi capientur, a vobis præsertim sermonibus erudiendi vim habentibus redarguti.

« Τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα, ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦται. » Εἰπὼν, ὅτι Φῶς ἐστε, τὸ δὲ φῶς ἐλέγχει τὰ ἐν τῷ σκότει γινόμενα, ἐπάγει· Ἂν τοίνυν ἦτε ὑμεῖς ἐνάρετοι, οὐ δυνήσονται λαθεῖν οἱ πονηροί. Ὡς γὰρ λύχνου φαίνοντος ὁ κλέπτης οὐκ ἂν ἐπεισέλθῃ· οὕτω τοῦ φωτὸς τῆς ὑμετέρας ἀρετῆς λάμποντος, ἐκεῖνα ἁλώσονται, ἄλλως τε καὶ ὑφ' [27] ὑμῶν λόγοις παιδευτικοῖς ἐλεγχόμενοι.

« Omne enim quod manifestatur, lumen est. » Quemadmodum vulnus si contegatur, nullam curam recipit, sic et peccatum. Cum autem manifestatum fuerit, efficitur lux, non peccatum ipsum, cæterum is qui operatus est. Cum enim redargutus resipuerit, ac remissionem consecutus fuerit, nonne ejus tenebræ mundatæ sunt? Vel, Vita vestra, inquit, manifesta cum sit, lumen est : nemo enim fidem et actionem irreprehensibilem abscondit. Quæ vero occultantur, propterea quod digna sunt tenebris occultantur : quæ arguere oportet et manifestare.

« Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστιν. » Ὥσπερ τὸ τραῦμα καλυπτόμενον [28] οὐδεμιᾶς ἀπολαύει θεραπείας, οὕτω καὶ ἡ ἁμαρτία. Ἐπειδὰν δὲ φανερωθῇ, γίνεται φῶς, οὐχὶ αὐτὴ ἡ ἁμαρτία, ἀλλ' ὁ ἐργαζόμενος. Ὅταν γὰρ ἐλεγχθεὶς μετανοήσῃ, καὶ ἀφέσεως τύχῃ, οὐκ ἐξεκαθάρθη αὐτοῦ τὸ σκότος ; Ἢ, ὅτι Ὁ μὲν ὑμέτερος βίος, φησὶ, φανερὸς ὢν, φῶς ἐστιν· οὐδεὶς γὰρ κρύπτει τὴν ἀμώμητον πίστιν καὶ πρᾶξιν. Τὰ δὲ κρυπτόμενα, διὰ τὸ ἄξια εἶναι σκότους, κρύπτεται, ἃ δεῖ ἐλέγχειν καὶ φανεροῦν.

VERS. 14. « Propterea dicit : Expergiscere qui dormis, et surge ex mortuis, et illucescet tibi Christus. » Dormientem et mortuum peccatis hic immer-

« Διὸ λέγει· Ἔγειραι, ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός. » Καθεύδοντα καὶ νεκρὸν τὸν ἐν ἁμαρτίαις φησί. Καὶ γὰρ

[q] Matth. VII, 3.

Variæ lectiones.

[24] ὁ O. [25] ἔχων O. [26] ἐμφιλοχωρούσας m. [27] ἀφ' O. [28] κρυπτόμενον O.

δυσώδης ἐστὶν ὡς ὁ νεκρὸς, καὶ ἀνενέργητος, ὡς ὁ καθεύδων, καὶ ὀνειρώττει, καὶ φαντάζεται τὰ ἀνυπόστατα. Ὅταν οὖν ἐγερθῇ τις ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, τότε ἐπιφαύσει αὐτῷ ὁ Χριστὸς, τουτέστιν, ἐπιλάμψει, ὥσπερ καὶ ὁ ἥλιος τοῖς ἐξ ὕπνου ἐγερθεῖσιν. Ἕως γὰρ ἂν ἐν ἁμαρτίαις ἐστὶ, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς αὐτό [29]. Οὐ περὶ ἀπίστων δὲ ταῦτα μόνον φησὶν, ἀλλὰ καὶ περὶ πιστῶν. Εὕροις δ' ἂν διαφορὰν τοῦ τε καθεύδοντος καὶ τοῦ νεκροῦ. Πολλοὶ γὰρ τὸ κακὸν μὲν ποιοῦντες, τῷ πραττομένῳ δὲ οὐ συναινοῦντες, καθεύδοντες ἂν λεχθεῖεν· οἳ καὶ ταχέως διυπνίζονται· πρὸς οὓς τὸ, « Ἔγειραι. » Ἄλλοι δὲ καὶ ποιοῦσι τὸ κακὸν, καὶ συνηγοροῦσιν· οἳ καὶ νεκροὶ ἂν ὀνομασθεῖεν [30], ὡς δυσανακλητότεροι πρὸς τὸ ἀγαθόν. Ὅμως καὶ τούτοις ὁ λόγος ἐμβοᾷ ὡς ἂν ἀνασταῖεν· οὐ γὰρ ἀπογνωστέα ἡ τρεπτὴ φύσις.

« Βλέπετε οὖν, πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε, μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί. » Καὶ ἔτι τὴν πικρίαν καὶ τὴν ὀργὴν ἐκκαθαίρει, ὡς ἂν εἰ λέγων αὐτοῖς, ὅτι Πρόβατά ἐστε μεταξὺ λύκων, πολλοὶ πρὸς ὑμᾶς ἀγριαίνουσι, καὶ οἱ οἰκειότατοι· βλέπετε, μηδενὶ δῶτε ἀφορμὴν ἔχθρας· πλὴν τῆς πίστεως, μηδεὶς ὑμῶν [31] ἕτερόν τι ἐγκαλείτω, ἀλλὰ καὶ τιμὴν καὶ ὑπακοὴν πᾶσαν ἐπιδείκνυσθε, ἵνθα μὴ ἡ πίστις βλάπτηται, καὶ περιστεραὶ γίνεσθε. Τοῦτο γὰρ σοφίας, ἤτοι φρονήσεως, τὸ τηρεῖν ἑαυτοὺς ἀνεπιλήπτους, μηδένα ἀμυνομένους.

« Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρόν. » Οὐ ποικίλους ἡμᾶς εἶναι διδάσκει, ἀλλ' ἐπειδὴ, φησὶν, οὐκ ἔστιν ὑμέτερος ὁ καιρὸς, ἀλλὰ πάροικοί ἐστε, καὶ παρεπίδημοι, καὶ ἀλλότριοι, μὴ ζητεῖτε τιμὴν καὶ δόξαν, μηδὲ ἐκδίκησιν, ἀλλὰ πάντα φέρετε, κἂν τούτῳ τὸν καιρὸν ἐξαγοράζετε· πάντα καταθεσθε ὅσα ἂν θέλωσιν. Ὥσπερ εἴ τις πλούσιος, ὁρῶν τινας ἐπιόντας ὥστε αὐτὸν ἀνελεῖν, πάντα δώσει καὶ ἐξελεῖται ἑαυτόν· οὕτω καὶ ὑμεῖς πάντα δότε, ὡς τὸ κεφάλαιον διασώσασθαι, τὴν πίστιν λέγω.

« Ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσιν. » Οὐ τὴν οὐσίαν τῶν ἡμερῶν διαβάλλει· οὐσία γὰρ ἡμέρας τὸ φῶς τυχὸν, καὶ αἱ ὧραι· τίς οὖν πονηρία ἐν τούτοις; ἀλλὰ διὰ τὰ ἐν ταῖς ἡμέραις γινόμενα, τὰς ἡμέρας δοκεῖ διαβάλλειν· καθάπερ εἰώθαμεν λέγειν· Κακὴν ἡμέραν διήγαγον, διὰ τὰ ἐν ταύτῃ συμβάντα δηλαδὴ, ἃ παρ' ἀνθρώπων πονηρῶν ἐγένετο [32], οὐ παρὰ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο τοίνυν αἱ ἡμέραι πονηραὶ λέγονται, ὡς πονηροὺς ἀνθρώπους ἔχουσαι ἐν αὐταῖς κρατοῦντας.

« Διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες, ἀλλὰ συνιέντες τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ, φησίν, αἱ ἡμέραι πονηροὺς ἀνθρώπους ἔχουσιν, ὑμεῖς ὡς φρόνιμοι σπεύδετε μηδεμίαν αὐτοῖς ἀφορμὴν διδόναι· τοῦτο γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐν πᾶσιν ἀνεπιλήπτους ἑαυτοὺς τηρεῖν, μετὰ τοῦ καὶ τὴν πίστιν φυλάττειν.

A sum dicit. Æque namque virosi est odoris atque mortuus, et vacans perinde actione, ac dormiens, et somnia videt, et imaginatur ea quæ non subsistunt. Cum igitur excitatus fuerit quispiam a peccato, tum illuscet ei Christus, hoc est, fulgebit, sicut sol iis qui e somno sunt excitati. Tantisper enim dum in peccatis est, odit lucem, nec venit ad ipsam. Non de infidelibus autem hæc tantum dicit, verum et de fidelibus. Invenias autem discrimen inter dormientem et mortuum. Plerique enim qui malum quidem patrant, patratum autem non comprobant, dormientes dici possint, qui et celeriter excitantur : ad quos pertinet quod dicit, « Expergiscere. » Nonnulli autem **409** et faciunt malum, et patrocinantur ei : B qui mortui dici queant, ut qui difficilius ad bonum revocari queant. Attamen et his verbum inclamat, ut surgant : non enim desperandum est de mutabili natura.

Vers. 15. « Videte itaque quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed veluti sapientes. » Amarulentiam adhuc iramque expurgat, perinde quasi dicat eis, Oves estis in luporum medio, multi erga vos feroci sunt animo, qui etiam familiarissimi videntur : videte autem ne cuipiam detis occasionem inimicitiæ : nisi fidei causa, nemo vos in alio quopiam accuset, cæterum et honorem et omnem obedientiam præstate, ubi fides non labefactetur, ac columbarum vos more geratis. Sapientiæ enim est C atque prudentiæ, servare vosipsos irreprehensibiles, neminem ulciscentes.

Vers. 16. « Redimentes tempus. » Non varios nos esse docet, verum quia tempus non est vestrum, sed advenæ estis, et peregrini, et exteri, ne quæratis honorem et gloriam neque ultionem, sed omnia ferte, atque in hoc tempus redimite : omnia etiam quæ voluerint, permittite. Quemadmodum si quis opulentus videat aliquos invadentes se ut ipsum interficiant, omnia dabit seque ipsum redimet : hunc ad modum et vos omnia date, ut caput et summam conservetis, nempe fidem.

« Quoniam dies mali sunt. » Non dierum essentiam reprehendit, (essentia enim dici lux est fortassis, et horæ : quæ igitur in hisce malitia est?) sed propter ea quæ in diebus fiunt, easdem videtur D incusare : perinde ac solemus dicere, Malum diem transegi, propter ea nimirum quæ in ipso contigerunt, quæ ab hominibus pravis facta sunt, non a Deo. Propterea igitur dies pravi dicuntur, tanquam sceleratos homines in illis dominantes habeant.

Vers. 17. « Propterea non sitis imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. » Quia dies, inquit, pravos homines habeant, vos instar prudentium date operam, ne ullam eis occasionem detis. Hæc enim est voluntas Dei, ut vos in omnibus inculpatos salva fide conservetis.

Variæ lectiones.

[29] τὸ φῶς O. [30] νομισθεῖεν O. [31] ὑμῖν O. [32] γίνονται O.

VERS. 18. « Et nolite inebriari vino. » Iram adhuc corrigit : nam et vini immoderata potio iracundos facit ac temerarios. Quod autem immoderatum usum damnet, planum est ex eo, quod non dixit, Ne bibite : sed, « Ne inebriamini. » Temulentia autem est ab excessu; nam vinum moderate sumptum et sanitatem efficit (perinde ac ipse etiam ait ad Timotheum [r]) et lætitiam, ut David ait [s]. Rursus Scriptura ait : [t] « Date vinum mœrentibus, ac ebrietatem » sive profusionem « dolentibus. » Frontis enim asperitatem **410** et nebulas dissolvit : propterea et corpora nostra Deus moderata et proportionabilia fecit, ut paucis sint contenta, et ad alteram vitam festinent.

A « Καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ. » Καὶ ἔτι τὴν ὀργὴν κολάζει· καὶ γὰρ τοῦ οἴνου ἡ ἀμετρία ὀργίλους ποιεῖ καὶ θρασεῖς. Ὅτι δὲ [33] τὴν ἀμετρίαν κολάζει, δῆλον· οὐ γὰρ εἶπε, Μὴ πίνετε, ἀλλὰ, « Μὴ μεθύσκεσθε. » Μέθη δὲ ἐξ ἀμετρίας· ἐπεί γε συμμέτρως πινόμενος ὁ οἶνος, καὶ ὑγείαν ἐμποιεῖ (ὡς οὗτος αὐτός φησιν ἐν τῇ [34] πρὸς Τιμόθεον), καὶ εὐφροσύνην, ὡς ὁ Δαυὶδ μαρτυρεῖ. Καὶ πάλιν ἡ Γραφή· « Δότε οἶνον τοῖς ἐν λύπαις, καὶ μέθην, » ἤτοι διάχυσιν, « τοῖς ἐν ὀδύναις. » Τὸ γὰρ τραχὺ καὶ συννεφὲς [35] διαλύει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς σύμμετρα ἡμῶν τὰ σώματα ἐποίησεν, ὥστε ὀλίγοις ἀρκεῖσθαι, καὶ πρὸς ἑτέραν ζωὴν ἐπείγεσθαι.

« In quo est luxus. » Hoc est immoderatus usus. Non enim servat, sed perdit non corpus solum, sed et animam : hæc enim est asotia, id est luxus, sive luxuria. Vel ἀσωτίαν juxta vulgi consuetudinem pro libidine accipit : ex temulentia enim libido nascitur.

B « Ἐν ᾧ ἐστιν ἀσωτία. » Τουτέστιν, ἄμετρος χρῆσις. Οὐ γὰρ σώζει, ἀλλ' ἀπόλλυσιν, οὐ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχήν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἀσωτία. Ἡ ἀσωτίαν ἐνταῦθα κατὰ τὴν τῶν ἰδιωτῶν συνήθειαν, τὴν ἀκολασίαν φησίν. Ἐκ γὰρ τῆς μέθης ἡ ἀκολασία τίκτεται.

VERS. 19 « Sed implemini Spiritu, loquentes vobisipsis in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in corde vestro Domino. » Vis, inquit, lætari? Fuge vini repletionem, et Spiritu sancto impleare. Hoc autem obveniet tibi, si psallere didiceris. Psallentes enim Spiritu sancto implentur, perinde ac ii qui satanicas cantilenas concinunt, spiritu immundo implentur. Psallere autem in corde, hoc est, cum scientia et corde non huc illuc versante. Qui enim animo observat quid psallat, ille corde psallit. Expende hic autem quod postquam animam ab amarulentia aliisque affectibus pravis purgaverit, misericordesque nos fecerit, et ad condonandum proclives, tum Spiritu sancto impleri nos adhortatur. Non enim simpliciter veniet, sed implebit corda nostra. Cum itaque tantum lumen in nobis fuerit, reliqua virtus facilis et plana erit.

« Ἀλλὰ πληροῦσθε ἐν Πνεύματι, λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ᾄδοντες, καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ. » Βούλει, φησὶν, εὐφραίνεσθαι; φεῦγε τὴν ἀπὸ τοῦ οἴνου πλήρωσιν, καὶ θέλησον πληροῦσθαι τοῦ Πνεύματι ἁγίῳ. Τοῦτο δὲ ἔσται σοι, ἐὰν μάθῃς ψάλλειν. Οἱ ψάλλοντες γὰρ Πνεύματος πληροῦνται ἁγίου, ὥσπερ οἱ ᾄδοντες τὰς σατανικὰς ᾠδὰς, πνεύματος ἀκαθάρτου. Ψάλλειν δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ, τοῦτ' ἔστι, μετὰ συνέσεως, καὶ μὴ ῥεμβομένης τῆς καρδίας. Ὁ γὰρ προσέχων, ἐκεῖνος ἐν καρδίᾳ ψάλλει. Ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὸ καθαρίσαι τὴν ψυχὴν ἀπὸ πικρίας [36] καὶ τῶν ἄλλων παθῶν, καὶ εὐσπλάγχνους ποιῆσαι καὶ συγγνωμονικοὺς, τότε τὴν ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πλήρωσιν ἡμῖν ὑφηγεῖται. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ἐπελεύσεται, ἀλλὰ πληρώσει τὴν καρδίαν ἡμῶν. Τοσούτου δὲ ἐν ἡμῖν ὄντος φωτὸς, ῥᾳδία καὶ εὔκολος ἔσται καὶ ἡ λοιπὴ ἀρετή.

C

VERS. 20. « Gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo et Patri. » Semper; non solum in tranquillitate, verum etiam in mœroribus : nec pro bonis tantum, verum etiam pro tristibus : et pro iis rebus quas novimus, et quas non novimus : per omnes enim bene nobis fit, etiamsi ignoremus. Sunt autem gratiæ agendæ Deo Patri « in nomine Domini nostri Jesu, » hoc est, ut simul nominemus Dominum Jesum, et assumamus ipsum, ceu mediatorem cum bonorum, tum ipsius gratiarum actionis.

« Εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. »—« Πάντοτε [37]· » οὐ γὰρ ἐν ἀνέσει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν λύπαις, καὶ οὐχ ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν λυπηρῶν, καὶ ὧν [μὲν] ἴσμεν, καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν. Καὶ γὰρ διὰ πάντων εὐεργετούμεθα, κἂν ἀγνοῶμεν. Εὐχαριστέον [38] δὲ τῷ Πατρὶ « ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, » τουτέστιν, ὀνομάζοντες καὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ συμπαραλαμβάνοντες [καὶ] αὐτὸν, ὡς μεσίτην ὄντα καὶ τῶν ἀγαθῶν, καὶ αὐτῆς τῆς εὐχαριστίας.

D

VERS. 21. « Subjecti alter alteri in timore Dei. » En rursus charitatis mentionem facit : ex hac enim est subjectio mutua et obedientia; non propter mundanam quampiam aut humanam commoditatem,

« Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ. » Ἰδοὺ πάλιν ἡ ἀγάπη. Ἐκ ταύτης γὰρ ἡ πρὸς ἀλλήλους ὑποταγή· οὐ διά τι κοσμικὸν ἢ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἐν φόβῳ, [φησὶ, τοῦ] Θεοῦ. Οἱ γὰρ διὰ Θεὸν ὑποτασσόμε-

[r] I Tim. v, 23. [s] Psal. CIII, 15. [t] Prov. XXXI, 6.

Variæ lectiones.

[33] γὰρ o. [34] τοῖς o. [35] γνοφῶδες m. [36] κακίας o. [37] πάντοτε, ἤγουν διηνεκῶς m. [38] εὐχαριστεῖ o.

νοι ἀλλήλοις, οὐδέποτε σκανδαλισθήσονται ἢ διαλυθήσονται, τοιοῦτον σύνδεσμον ἔχοντες.

« Αἱ γυναῖκες, τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ. » Οὐχ ἁπλῶς καὶ εἰκῇ πολλὴν τὴν σπουδὴν ποιεῖται ὁ Παῦλος ὑπὲρ τῆς συζυγίας, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς ταύτης ἐξ ἀρχῆς ἐφρόντισεν ὑπερβολικῶς. Τῷ γὰρ Ἀδὰμ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τὴν θυγατέρα, καὶ τί λέγω; τὴν σάρκα τὴν αὐτοῦ ἥνωσεν. Εἶτα πληθυνθέντος τοῦ γένους, καὶ περαιτέρω τὸν γάμον ἐξέτεινεν, ἵνα μὴ τὴν ἀγάπην συστείλῃ εἰς μόνους τοὺς συγγενεῖς. Καὶ ὁ βίος δὲ ἡμῶν διὰ τῶν συζυγιῶν συγκροτεῖται [39]. Φησὶν οὖν, ὅτι « Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν. » Ἐὰν γὰρ ἐν ὁμονοίᾳ ἡ συζυγία ᾖ, καὶ παῖδες τρέφονται καλῶς, καὶ οἰκέται εὐτακτοῦσι, καὶ πάντα, καὶ τὰ τῶν γειτόνων, καὶ τὰ τῶν φίλων, εὖ ἔχει. Δουλεύετε δὲ ὡς τῷ Κυρίῳ. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ γέγραπται· « Ἂν μή τις ἀποτάξηται γυναικὶ, καὶ [γυνὴ] ἀνδρὶ, οὐ δύναταί μοι ἀκολουθεῖν; » Εἰ γὰρ ὡς τῷ Κυρίῳ δουλεύειν χρὴ, πῶς λέγει δεῖν ἀφίστασθαι [40] διὰ τὸν Κύριον; Ὅτι τὸ, « Ὡς, » οὐ πάντως πανταχοῦ ἰσοτιμίας ἐστίν. Ἢ, ὅτι « Ὑποτάσσεσθε » εἰδυῖαι ὅτι τῷ Θεῷ δουλεύετε· τουτέστιν, εἰ καὶ μὴ διὰ τὸν ἄνδρα προηγουμένως, ἀλλά γε διὰ τὸν Κύριον [41]. Εἰ γὰρ ὁ τῇ ἔξω ἀρχῇ ἀντιταττόμενος τῇ τοῦ Κυρίου διαταγῇ ἀνθέστηκε· πολλῷ μᾶλλον ἡ τῷ ἀνδρὶ ἀντιταττομένη. Ὥστε ἐκ τοῦ ἐναντίου ἡ ὑποταττομένη τῷ Κυρίῳ ὑποτάσσεται.

« Ὅτι ὁ ἀνήρ ἐστι κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ αὐτός ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος. » Ἀπὸ λογισμῶν συνιστᾷ τὸ δεῖν ὑποτάσσεσθαι τὰς γυναῖκας, καὶ τῆς ἀγάπης ὑπόθεσιν καὶ ἀφορμὴν τίθησι, τὸ τὸν μὲν ἄνδρα τὴν ἀρχικὴν καὶ προνοητικὴν τάξιν ἐπέχειν (κεφαλὴ γάρ ἐστι, φησὶ, καὶ σωτήρ)· τὴν δὲ γυναῖκα τὴν ὑποταχτικήν· σῶμα γάρ ἐστιν. Ὥσπερ καὶ ὁ Χριστὸς τῆς Ἐκκλησίας ὢν κεφαλὴ, προνοεῖται ταύτης καὶ σώζει· οὕτω τοίνυν καὶ ὁ ἀνὴρ, σωτὴρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, τουτέστι τῆς γυναικός. Πῶς, οὖν οὐκ ὀφείλει ὑποτάσσεσθαι τῇ κεφαλῇ τὸ σῶμα, τῇ προνοουμένῃ καὶ σωζούσῃ;

« Ἀλλ' ὥσπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί. » Ἐντεῦθεν μαθήσῃ σαφέστερον, ὃ ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι « Ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν, ὡς τῷ Κυρίῳ. » Ἐπεὶ γὰρ ὀφείλουσι γυναῖκες ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἀνδράσιν, ὡς ἡ Ἐκκλησία τῷ Χριστῷ, ἡ δὲ Ἐκκλησία καὶ γυναῖκές εἰσιν· ὡς τῷ Χριστῷ ἄρα τῷ ἀνδρὶ ὑποτάσσεσθαι ὀφείλει ἡ γυνή. Πῶς δέ; ἆρα ἐν παντὶ [καιρῷ] κελεύει ὑποτάσσεσθαι; ἆρα [γὰρ] καὶ ὅταν εἰς ἀπιστίαν συνωθῇ ὁ ἀνήρ; Ἀλλ' οὐ περὶ ἀπίστων ἀνδρῶν ὁ λόγος νῦν τῷ Παύλῳ, ἀλλὰ περὶ πιστῶν, πρὸς οὓς δηλαδὴ καὶ ἔγραφεν.

A cæterum in timore Dei. Qui enim Dei nomine obediunt, nunquam offendentur aut dissolventur cum talem nexum habuerint.

VERS. 22. « Uxores, maritis propriis subditæ sitis veluti Domino. » Non simpliciter ac temere multum seduloque laborat Paulus pro conjugii firmitate, sed quia Deus etiam a principio hujus eximiam curam gessit. Adamo enim sororem suam, imo potius filiam, et quid dico? carnem ipsius copulavit. Deinde multiplicato genere, latius matrimonium extendit, **411** ne dilectionem ad solos cognatos contraheret. Porro vita nostra per conjugia continetur. Ait ergo : « Uxores, subjectæ estote maritis vestris. » Si enim in concordia matrimonium fuerit, pueri bene educantur, et famuli ordinate sese habent, B adeoque cuncta tam vicinorum quam amicorum sunt in felici statu. Servite autem eis tanquam Domino. Ecqui alibi scriptum est : « Nisi quis reliquerit uxorem et virum, non poterit me sequi [u]? » Nam si tanquam Domino serviendum est, quomodo discedendum esse dicit propter Dominum? Quoniam adverbium, « Veluti, » non est ubique æqualis honoris nota. Vel subditæ sitis, ait, « Scientes » quod serviatis Deo : hoc est, si non propter virum imprimis, propter Dominum tamen. Nam si is qui exteriori potestati resistit, Dominicæ ordinationi resistit, multo magis quæ marito suo reluctatur. Itaque e contrario, quæ marito obedit, Domino obedit.

C VERS. 23. « Quoniam vir caput est mulieris, sicut et Christus est caput Ecclesiæ, et ipse est servator corporis. » Rationibus confirmat quod oportet uxores subjectas esse, dilectionisque argumentum et occasionem ponit ex hoc quod maritus rectoris et prospectoris locum obtineat (caput enim est, ait, et servator), uxor vero subditi locum; corpus enim est. Quemadmodum et Christus, cum sit Ecclesiæ caput, ejus curam gerit, eamque servat : sic et maritus servator sui est corporis, hoc est uxoris. Quomodo igitur non debet subdi capiti corpus, cum curam ejus gerat, illudque servet?

D VERS. 24. « Sed sicut Ecclesia subjicitur Christo, sic et uxores suis maritis in quovis. » Hinc disces apertius quod dixit supra, « Obtemperate propriis maritis tanquam Domino. » Quandoquidem enim uxores debent subdi maritis, ut Ecclesia Christo, Ecclesia autem et mulieres sunt; tanquam Christo igitur conjux marito subdi debet. Quomodo vero? Num in omni jubet subdi? Num quando ad incredulitatem eam compulerit maritus? Atqui de infidelibus nunc non loquitur Paulus, sed de fidelibus, ad quos scilicet scribebat.

[u] Luc. XIV, 26.

Variæ lectiones.

[39] συνίσταται m. [40] λέγεις ὅτι δεῖ ἀφ. o. [41] Θεόν o.

VERS. 25. « Et viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea. » Vidisti, quomodo compulerit uxorem Paulus subdi tibi in mensura qua Christo Ecclesia subditur : audi jam quomodo te rursus cogat diligere eam, nec heriliter teipsum gerere. Dilige enim ipsam : quali mensura ? Qua et Christus Ecclesiam. Gere curam ipsius, quemadmodum et Christus Ecclesiæ : ac si quid **412** te oporteat pati, vel etiam mori pro ipsa, ne recuses. Tu enim ipsi amore copulatus hæc facies; ille vero in odio se prosequentem et adulteram. Et quemadmodum ille aversantem ipsum ad se adduxit, non minis neque contumeliis : hunc ad modum si ipse aversantem te conspexeris conjugem tuam, atque deliciis indulgentem, multa dilectione et providentia attrahere ad te conare : et si quidquam patiaris pro ipsa, ne objicias, neque convicieris ei : neque enim Christus Ecclesiæ objecit quidquam.

VERS. 26. « Ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo. » Igitur impura erat et immunda et deformis, at propterea non est exsecratus eam : sic neque tu tuam ipsius conjugem exsecreris, etsi maxime deformis fuerit ac vilis. Quod autem deformis fuerit Ecclesia, audi : Eratis enim quondam tenebræ : quid, quæso, tenebris est nigrius ? servientes malitiæ et invidiæ : quid immundius? inobedientes, stolidi, imo et blasphemi : quid hisce est magis deforme ? Verumtamen tanquam pro formosa, tanquam pro admiranda seipsum tradidit. Purgavit autem lavacro aquæ, hoc est baptismate. « In verbo. » Quali? In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

VERS. 27. « Ut exhiberet sibi ipse gloriosam Ecclesiam. » Non simpliciter puram, sed gloriosam. Quemadmodum igitur Christus omnium bonorum auctor est Ecclesiæ, sic et tu sis uxori tuæ : ac quemadmodum ille, quod ad animam attinet, pulchritudinem ei acquisivit eamque exornavit; pari ratione tu in hoc incumbe, non in corporis ornatum. Si enim animæ formam atque pulchritudinem inquiras a conjuge, statim eam ei efficies, componens ipsam, exhibensque gloriosam secundum spiritum cum tibiipsi, tum Deo.

« Non habentem maculam aut rugam, aut quid hujusmodi, sed ut esset sancta et immaculata. » Per hæc animæ dicit affectus. Maculæ enim sunt recentes affectus, quos et abluere facile, qui et vituperium afferebant. Rugæ autem, quæ tempore inveterata sunt, quæ et impuros faciebant, utpote non facile eluibilia. Sed divinum lavacrum omnia purgavit, et sanctos et immaculatos exhibuit.

VERS. 28. « Sic debent viri diligere uxores suas, ut corpora sua. » Non tanquam majus magisque necessarium hoc exemplum jam ponit (jam antea enim planum est, Christi habitudinem ad Ecclesiam

A « Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς. » Εἶδες, πῶς συνώθησε τὴν γυναῖκα ὁ Παῦλος ὑποτάσσεσθαί σοι ἐν τῷ μέτρῳ, ᾧ καὶ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ· ἄκουε καὶ πῶς σε πάλιν ἀναγκάζει ἀγαπᾷν αὐτήν, ἀλλ' οὐχὶ δεσποτικῶς προσφέρεσθαι. Ἀγάπα γὰρ αὐτήν· ποίῳ μέτρῳ; Ὡ καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν· προνόει αὐτῆς[42], ὡς καὶ ὁ Χριστὸς ἐκείνης· κἂν δέῃ τι παθεῖν, κἂν ἀποθανεῖν δι' αὐτήν, μὴ παραιτήσῃ. Σὺ μὲν γὰρ ἤδη συναφθεὶς αὐτῇ, ποιήσεις ταῦτα· ἐκεῖνος δὲ εἰς μισοῦσαν καὶ μοιχαλίδα. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖνος τὴν ἀποστρεφομένην αὐτὸν προσηγάγετο, οὐκ ἀπειλαῖς οὐδὲ ὕβρεσιν· οὕτω καὶ αὐτὸς κἂν ἀποστρεφομένην ἴδῃς καὶ θρυπτομένην, τῇ πολλῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ προνοίᾳ προσαγαγέσθαι σπεῦδε, κἂν πάθῃς τι ὑπὲρ αὐτῆς, μὴ ὀνειδίσῃς· οὐδὲ γὰρ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν.

B « Ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ, καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι. » Ἄρα ἄναγνος ἦν, καὶ ἀκάθαρτος, καὶ ἄμορφος, ἀλλ' οὐκ ἐβδελύξατο· οὕτω μὴ σὺ τὴν σαυτοῦ γυναῖκα, κἂν ἀμορφοτάτη ᾖ[43], κἂν εὐτελής. Ὅτι γὰρ ἄμορφος ἦν ἡ Ἐκκλησία, ἄκουσον· « Ἦτε γάρ ποτε σκότος· » τί γὰρ σκότους μελανώτερον[44]; Δουλεύοντες κακίᾳ καὶ φθόνῳ· τί ἀκαθαρτότερον; Ἀπειθεῖς, ἀνόητοι, ἀλλὰ καὶ βλάσφημα· τί τούτων εἰδεχθέστερον; Ἀλλ' ὅμως ὡς ὑπὲρ ὡραίας, ὡς ὑπὲρ θαυμαστῆς, ἑαυτὸν ἐξέδωκεν. Ἐκαθάρισε δὲ τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος, τουτέστι τῷ βαπτίσματι. « Ἐν ῥήματι. » Ποίῳ; Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

C « Ἵνα παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν Ἐκκλησίαν. » Οὐχ ἁπλῶς καθαράν, ἀλλ' ἔνδοξον. Ὥσπερ τοίνυν ὁ Χριστὸς πάντων αἴτιος τῶν ἀγαθῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὕτω καὶ ἐσὺ σὺ τῇ σῇ γυναικί· καὶ ὥσπερ ἐκεῖνος τὸ κατὰ ψυχὴν κάλλος αὐτῇ περιεποιήσατο· οὕτω καὶ σὺ περὶ τοῦτο[45] σπεῦδε, μὴ περὶ τὸ τοῦ σώματος. Ἂν γὰρ ψυχῆς κάλλος ἐπιζητῇς παρὰ τῆς γυναικὸς, ταχέως αὐτῇ τοῦτο δημιουργήσεις, ῥυθμίζων αὐτὴν καὶ παριστάνων ἔνδοξον κατὰ πνεῦμα καὶ σαυτῷ καὶ τῷ Θεῷ.

D « Μὴ ἔχουσαν σπίλον, ἢ ῥυτίδα, ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος. » Διὰ τούτων τὰ ψυχικὰ λέγει πάθη. Σπίλοι μὲν οὖν τὰ πρόσφατα τῶν παθῶν, ἃ καὶ ἀπονίψασθαι ῥᾴδιον[46], ἃ καὶ μῶμον ἐνεποίει. Ῥυτίδες δὲ τὰ τῷ χρόνῳ παλαιωθέντα, ἃ καὶ ἀνάγνους ἐτίθει, δυσαπόνιπτα ὄντα. Ἀλλὰ [διὰ] τὸ θεῖον λουτρὸν πάντα ἐκάθηρε, καὶ ἁγίους καὶ ἀμώμους παρέστησεν.

« Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾷν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. » Οὐχ ὡς μεῖζον[47] ὑπόδειγμα καὶ ἀναγκαστικώτερον τοῦτο τίθησι νῦν (πρόδηλον γὰρ ὅτι ἡ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλη-

Variæ lectiones.

[42] ταύτης o. [43] εἴη o. [44] μελάντερον o. [45] τοῦδε o. [46] εὐχερὲς m. [47] μέγα m.

σίαν σχέσις μείζων ἐστὶν ἢ ὑποδείγματος λόγος [48]), ἀλλ' ὡς ἐγγύτερον καὶ οἰκειότερον. Ἵνα γὰρ μὴ ἔχῃ τις λέγειν, ὅτι ἐκεῖνος Θεὸς ἦν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν· ἑτέρωθεν ἡμῖν τὴν ἀνάγκην ἐφίστησιν. Ὀφείλουσι γὰρ, φησὶν, ἀγαπᾷν· τουτέστιν, οὐ χάρις ἐστὶ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὀφειλὴ καὶ ἀνάγκη· σῶμα γάρ σού ἐστιν ἡ γυνή. Τὸ μὲν οὖν τοῦ Χριστοῦ ὑπόδειγμα, οὐ διὰ τὸ δεῖν ἀγαπᾷν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ῥυθμίζειν παρέλαβεν. « Ἵνα » γὰρ, φησὶν, « ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος. » Τὸ δὲ τῆς σαρκὸς, διὰ τὸ ἀγαπᾷν μόνον.

« Ὁ ἀγαπῶν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἑαυτὸν ἀγαπᾷ. Οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτὴν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν. » Τὴν ἐπιτεταμένην, φησὶ, καὶ ἐπιμεμελημένην θεραπείαν προσφέρει πᾶς τῇ σαρκί· ὥστε καὶ σὺ τῇ γυναικί. Πάλιν δὲ τῷ Χριστῷ χρᾶται πρὸς ὑπόδειγμα, δεικνύων ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ὡς οἰκείαν αὐτοῦ σάρκα ἠγάπησεν.

« Ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ. » Τουτέστι, γνησιότητα πολλὴν πρὸς αὐτὸν ἔχομεν.

« Ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. » Ἀπὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας γέγονεν ὕλης, ὥσπερ καὶ ἡ Εὔα ἐκ [τῆς] τοῦ Ἀδάμ. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖ τοσαύτη ἐγγύτης ἐστὶν, οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν. Καὶ ἄλλως δὲ ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἐσμεν, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, ὅτι τε ὥσπερ ἐκεῖνος ἐκ Πνεύματος γεγέννηται ἄνευ συνουσίας· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ λουτρῷ· καὶ ὅτι μεταλαβόντες τῶν μυστηρίων, ἐκ τούτου εὐθέως [49] μεταπλαττόμεθα. Συνελόντα οὖν εἰπεῖν, τοῦτό φησιν, ὅτι τὴν ἄκραν οἰκειότητα πρὸς αὐτὸν ἔχομεν. Καὶ γὰρ καὶ κατὰ τὸ ὁρώμενον ἐκοινώνησεν ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἵματος· καὶ κατὰ τὸ νοούμενον, αἴτιος τῆς πνευματικῆς ἀναπλάσεως ἡμῖν ἐγένετο [50], ὥσπερ καὶ ὁ Ἀδὰμ τῇ Εὔᾳ τῆς πλάσεως.

« Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ [51] δύο εἰς σάρκα μίαν. « Ἰδοὺ καὶ ἕτερον δικαίωμα, ὅτι καὶ τοὺς γεννησαμένους τις ἀφεὶς, ἐκείνῃ [προσκολληθήσεται καὶ] συμπλέκεται. Καὶ οὐκ εἶπε, Συνοικήσει, ἀλλὰ, « Προσκολληθήσεται, » τὴν ἀδιάσπαστον [52] ἕνωσιν δηλῶν. Τὸ δὲ, « Εἰς σάρκα μίαν, » ἐκλαμβάνεται μὲν καὶ ἁπλῶς οὕτως ὁ μέγας Ἰωάννης ἀντὶ τοῦ Ἔσονται μία σάρξ· αἰνίττεται δὲ καί τι ἕτερον, καὶ ὅτι ἔσονται οἱ δύο εἰς τὸ ἀποτελέσαι μίαν σάρκα, τὸ τέκνον δηλαδή.

« Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω· εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. » Τουτέστι, μέγα τι καὶ θαυμαστὸν ἠνίξατο ὁ μακάριος Μωϋσῆς. Τῷ ὄντι γὰρ μυστήριον, τὸ τοὺς γεννησαμένους, τοὺς ταλαιπωρηθέντας ἐπ' αὐτῷ, τοὺς εὐεργετήσαντας ἀφεῖναι, καὶ προσκολληθῆναι πρὸς τὴν μηδέποτε θεαθεῖσαν, μηδὲ προκατάρξασάν τινος ἀγαθοῦ. Μέγα ὄντως μυστήριον, τέως μέντοι εἰς Χριστὸν ἐκλαμβάνεται παρ' ἐμοῦ τοῦτο, φησὶν, [53] ὡς προφη-

A hoc exemplo majorem esse), verum tanquam vicinius et magis familiare. Ne quis enim objiciat, Deus erat ille, et pro nobis sese tradidit : aliunde nobis necessitatem ob oculos statuit. Debent enim, inquit, diligere, id est, res ipsa **413** non est gratia, cæterum debitum est et necessitas : nam uxor est corpus tuum. Christi itaque exemplum non ob solam dilectionem assumpsit, verum etiam ut mores nostros componeret. Nam, « Ut sancta sit, » inquit, « et immaculata. » Quod vero de carne profert, ob solam dilectionem est.

« Vers. 28, 29. « Qui diligit uxorem suam, seipsum dilgit. Nemo enim unquam suam ipsius carnem odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam. » Intensam, inquit, et sedulam B curam unusquisque carni suæ adhibet : itaque et tu uxori. Rursus autem Christo pro exemplo utitur, ostendens quod et Christus nos ceu propriam carnem suam dilexit.

Vers. 30. « Quia membra sumus corporis ejus. » Hoc est, plurimum nobis cum eo cognationis est.

« De carne ipsius, et ex ossibus ejus. » A nostra enim materia factus est, ut Eva ex Adam. Et quemadmodum illic est magna propinquitas, ita inter nos. Sumus autem et aliter de carne ejus, et ossibus ejus, nempe ut ille ex Spiritu natus est citra commistionem maris, sic et nos in lavacro : tum quod G nos assumptis mysteriis divinitus transformamur. Atque ut summatim dicam, hoc ait : maxima cum eo nobis familiaritas intercedit. Nam visibiliter communicavit nobiscum carne et sanguine : invisibiliter autem auctor nobis spiritualis reformationis exstitit, sicut et Adam Evæ creationis causa fuit.

Vers. 31. « Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, eruntque duo in carnem unam. » Ecce alterum causæ firmamentum, nempe, parentibus suis quispiam relictis, illi connectitur. Nec dixit, Cohabitabit, sed, « Agglutinabitur, » unionem indivisibilem significans. Hoc autem, « In carnem unam, » accipitur quidem D simpliciter (atque ita magnus ille Joannes) pro, Erunt caro una. Significat autem et aliud quiddam : nam erunt duo, ut perficiant carnem unam, prolem videlicet.

Vers. 32. « Sacramentum hoc magnum est; dico autem ego, in Christo et Ecclesia. » Hoc est, magnum quiddam et admirandum divus Moses indicavit. Revera enim mysterium est, ut eos qui ipsum genuerint, qui ob ipsum multas ærumnas passi fuerint, quique in ipsum innumera beneficia contulerint, deserat quispiam, et agglutinetur ei quam nunquam ante conspexerit, neque quidquam boni antea sit orsa. Ingens revera hoc mysterium est, interim

Variæ lectiones.

[48] εἰς ὑποδείγματα λόγου O. [49] ἐνθέως O. [50] γέγονε O. [51] αἱ O. [52] ἀδιάστατον O. [53] ἐκλαμβάνομαι τοῦτο, φησὶν, ἐγὼ O.

tamen ad Christum, inquit, 414 ego hoc refero, tanquam prophetice de eo dictum esset. Etenim et ipse dimisit patrem, non locali transitu, sed condescensu ad carnem, venitque ad sponsam, quæ ipsum nunquam agnoverat, factusque est cum ipsa unus spiritus. « Qui enim Domino agglutinatur, unus spiritus est [n]. » Quare igitur matrimonium culpatur, ubi Paulus ipsum pro mysterii Christi exemplo producit, mysterium vel sacramentum nominans?

A τικῶς περὶ αὐτοῦ λεχθέν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ἀφῆκε τὸν πατέρα, οὐ τοπικῇ μεταβάσει, ἀλλὰ τῇ πρὸς τὴν σάρκα συγκαταβάσει, καὶ ἦλθε πρὸς τὴν νύμφην, τὴν πάντοτε αὐτὸν ἀγνοήσασαν, καὶ ἐγένετο αὐτῇ εἰς πνεῦμα ἕν. « Ὁ γὰρ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι. » Πῶς οὖν διαβέβληται ὁ γάμος, ὅπου γε Παῦλος εἰς ὑπόδειγμα τοῦτον παράγει τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου, καὶ αὐτὸν μυστήριον ὀνομάζων;

Verb. 33. « Verumtamen et vos singuli unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat. » Atqui, inquit, etiamsi allegorice hæc acceperim, propter uxorem tamen dicta sunt : neque allegoria mariti erga uxorem habitudinem, quæ est secundum litteram, invertit. Debet enim unusquisque uxorem suam diligere ac fovere, haud secus quam seipsum. Nec mihi dicas, Hunc et hunc defectum habet uxor mea : nam et tu in carne tua defectus habes, veluti, manum mutilam, pedem claudum, oculum strabum : hæc vero non abscindis, sed majori cura dignaris.

« Πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἕνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν. » Πλήν, φησὶ, εἰ καὶ ἀλληγορικῶς ταῦτα ἐξελαβόμην [54], ὅμως καὶ διὰ τὴν γυναῖκα εἴρηνται, καὶ οὐκ ἀνατρέπει ἡ ἀλληγορία τὴν κατὰ τὸ γράμμα σχέσιν τοῦ ἀνδρὸς B πρὸς τὴν γυναῖκα. Ὀφείλει γὰρ [φησὶν] ἕκαστος τὴν γυναῖκα ἀγαπᾷν, καὶ θάλπειν, ὡς ἑαυτόν. Καί μοι λέγε, ὅτι τόδε καὶ τόδε τὸ ἐλάττωμα ἔχει ἡ γυνή· καὶ γὰρ ἐν τῇ σαρκί σου ἐλαττώματα ἔχεις, οἷον, χεῖρα κυλλὴν, πόδα χωλὸν, ὀφθαλμὸν διάστροφον· ἀλλ' οὐκ ἐκκόπτεις ταῦτα, πλείονος δὲ μᾶλλον ἐπιμελείας ἀξιοῖς.

Uxor autem ut metuat virum. » Quia æqualitas honoris seditionem nonnunquam parit, propterea timorem inducit, ut unus sit principatus vir ipse. Metum autem hic intensam reverentiam et animi contractionem dicit, qui homines ingenuos decet, non servilem. Ex hujusmodi metu dilectio comparabitur; ipsaque rursus metum et reverentiam conciliabit. Diliget enim conjux virum, tanquam membrum; metuet autem seu honorabit, tanquam caput. Quid vero si non metuat mulier? Tu tamen dilige, tuoque officio fungere. Similiter et mulier, etiamsi non diligatur, metuat tamen. Animadverte quomodo multis verbis demonstraverit ac persecutus sit, quomodo a marito sit diligenda conjux. De metu autem non perinde multa tradit : dilectionem enim primas obtinere voluit. Etenim conjux metu dilectionis metuere maritum debet, uti dictum est, non eo qui faciat tremere ac pavere, ex quo odium potius nascitur : sed ita, ut non contradicat, non insurgat, primatum non ambiat. Etsi enim una sit caro, et principatum habeat etiam ipsa, eamque ob rationem, æqualem dignitatem : verum secundus est dominatus mulier, maritus autem habet aliquid amplius.

« Ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα. » Ἐπειδὴ ἐκστασίαν ποιεῖ ἡ ἰσοτιμία, διὰ τοῦτο τὸν φόβον εἰσάγει, ἵνα μία ἀρχὴ ᾖ ὁ ἀνήρ. Φόβον δὲ ἐνταῦθα τὴν ἐπιτεταμένην εὐλάβειαν καὶ συστολὴν λέγει [55], τὸν ἐλευθέροις πρέποντα, οὐ τὸν δουλικόν. Ἐκ τοιούτου φόβου καὶ ἡ ἀγάπη συγκροτηθήσεται, καὶ αὐτὴ πάλιν αὐτὸν συγκροτήσει. Ἀγαπήσει μὲν γὰρ C ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα, ὡς μέλος· φοβηθήσεται δὲ, ἅτε τιμήσει, ὡς κεφαλήν. Τί οὖν ἂν μὴ φοβῆται ἡ γυνή; Σὺ ἀγάπα, τὸ σαυτοῦ ποίει· ὁμοίως καὶ ἡ γυνὴ, κἂν μὴ ἀγαπᾶται, ὅμως δὲ φοβείσθω. Ὅρα δὲ, ὅτι τὸ μὲν, πῶς δεῖ ἀγαπᾷν τὸν ἄνδρα τὴν γυναῖκα, διὰ πολλῶν ἔδειξε· τὸ δὲ τοῦ φόβου οὐκέτι πλατύνει, ὅτι τοῦτο μάλιστα βούλεται κρατεῖν, τὸ τῆς ἀγάπης. Καὶ γὰρ καὶ ἡ γυνὴ, ὡς εἴρηται, τὸν ἐκ τῆς ἀγάπης φόβον φοβεῖσθαι ὀφείλει, οὐχὶ τὸν ποιοῦντα τρέμειν καὶ δεδιέναι, ἐξ οὗ μῖσος τίκτεται μᾶλλον, ἀλλ' ὥστε μὴ ἀντιλέγειν, μηδὲ ἐπανίστασθαι, μὴ [56] τῶν πρωτείων ἐρᾷν. Εἰ γὰρ καὶ μία σάρξ ἐστι, καὶ ἀρχὴν ἔχει καὶ αὐτὴ ἰσότιμον [57] κατὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ δευτέρα ἀρχή ἐστιν ἡ γυνὴ, καὶ πλέον ἔχει ὁ ἀνήρ. D

Verb. 1. « Filii, obedite parentibus vestris in Domino. » Quemadmodum qui corpus fingit, primum quidem caput, deinde collum, postremo pedes format : sic et Paulus dixit de mariti principatu primo, deinde de uxoris dominatu altero, deinceps de tertio principatu, qui est 415 liberorum, verba facit : mulieri enim solus maritus dominatur, liberis autem et uxor. Obedite igitur, inquit, parentibus,

CAPUT VI.

ΚΕΦΑΛ. Ϛ'.

« Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ. » Καθάπερ τις σῶμα πλάττων, πρῶτον μὲν τὴν κεφαλὴν, ἔπειτα τὸν αὐχένα, εἶτα τελευταῖον τοὺς πόδας τίθησιν· οὕτω καὶ Παῦλος εἶπε περὶ τοῦ ἀνδρὸς τῆς πρώτης ἀρχῆς, εἶπε [*f.* εἶτα] καὶ περὶ τῆς γυναικὸς τῆς δευτέρας ἀρχῆς· λέγει νῦν καὶ περὶ τῆς τρίτης ἀρχῆς, τῶν τέκνων. Τῆς μὲν γὰρ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ μόνος ἄρχει, τῶν δὲ παίδων καὶ ἡ γυνή.

[n] I Cor. VI, 17.

[Variæ lectiones.]

[54] ἐνόησα m. [55] νόει o. [56] μηδὲ o. [57] ἰσοτιμίαν o.

Ὑπακούετε οὖν, φησὶ, τοῖς γονεῦσιν, ἀλλ' « ἐν Κυ- A
ρίῳ, » τουτέστιν, ὅταν κατὰ Κύριον ᾖ τὰ προστάγματα [58] · ἐπεὶ ἐὰν εἰς ἀσέβειαν συνωθῇ ὁ πατὴρ, ἢ βούλεται προστῆσαι τὴν θυγατέρα, ἢ αἰσχρὰν τέχνην διδάξαι τὸν υἱὸν, οὐ κατὰ Κύριόν ἐστι τὸ πρόσταγμα, οὐδὲ ὑπακούειν δεῖ.

« Τοῦτο γάρ ἐστι δίκαιον. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίαις [59]. » Καὶ φύσει δίκαιόν ἐστι, φησὶ, τοῦτο, καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου προστάσσεται. Πῶς δέ φησιν, ὅτι πρώτη ἐντολή ἐστι τοῦτο [60]; Οὐκ ἔστι γάρ · ἀλλὰ τὸ, « Οὐ φονεύσεις · Οὐ μοιχεύσεις. » Ἀλλ' ὅρα, τί προσέθηκεν · « Ἐν ἐπαγγελίαις. » Ἐκεῖναι γὰρ αἱ πρῶται οὐκ ἔχουσιν ἐπαγγελίας καὶ ἀντιμισθίας · ἀναχωρήσεις γάρ εἰσι κακῶν, οὐκ ἀγαθῶν ἐργασίαι · οὐδεὶς δὲ μισθὸς τῷ τοῦ κακοῦ B
ἀπεχομένῳ. Αὕτη δὲ, ἐπειδὴ ἀγαθοῦ ἐργασίαν ἔχει, πρώτη καὶ ἐπαγγελίαν ἐδέξατο. Θαυμαστὴ δὲ ἡ τάξις. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπήγαγε τῶν πονηρῶν πράξεων ὁ νομοθέτης τοὺς ἀνθρώπους, μέλλων εἰς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν ἐμβιβάζειν, πρώτην διετάξατο τὴν εἰς τοὺς γονέας τιμήν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ μετὰ Θεὸν πρῶτοι εὐεργέται ἡμῖν, ἅτε τοῦ ζῆν αἴτιοι, εἰκότως πρῶτοι τῶν ἡμετέρων ἀπολαύσειαν καρπῶν.

« Ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. » Ὅρα [61], πῶς οὐ μακρὰ ἐνταῦθα λέγει καὶ πολλὰ, ἅτε μὴ δυναμένων τῶν παίδων μακρῷ παρακολουθῆσαι [62] λόγῳ. Ἄλλως τε τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς ῥυθμισθέντων κατὰ τοὺς νόμους οὓς αὐτὸς C
φθάσας ἔθηκεν, οὐ πολλοῦ καμάτου τὰ παιδία ὑποτάξαι. Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῆς βασιλείας διαλέγεται, ἢ τινος τῶν ὑψηλῶν, ἀλλὰ ἃ μάλιστα ψυχὴ νηπιώδης ἀκοῦσαι ζητεῖ [63], ταῦτα τίθησι · πρὸς γὰρ νηπίους αὐτῷ ὁ λόγος. Τί δὲ ἡδύτερον παισὶ τοῦ μακροχρονῆσαι; ἐπεὶ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς νηπίοις, ταῦτα ἐνομοθετήθη, μὴ δυναμένοις τελειοτέρων ἀκούειν.

« Καὶ οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν. » Οὐκ εἶπεν, Ἀγαπᾶτε · τοῦτο αὐτοὺς [64] ἡ φύσις καὶ ἄκοντας ἀπαιτεῖ · ἀλλὰ, « Μὴ παροργίζετε · » τουτέστι, Μὴ ἀποκλήρους καὶ ἀποκηρύκτους ποιεῖτε, καὶ φορτικῶς αὐτοῖς ἐπίκεισθε, οὐχ ὡς ἐλευθέροις, ἀλλ' ὡς ἀνδραπόδοις, καὶ ἀεὶ πρὸς αὐτοὺς δυσχεραίνετε. D

« Ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου. » Ἐπὶ τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῆς ὑποταγῆς ἀνάγει [65], καὶ δείκνυσι τοῖς πατράσι, πῶς πειθηνίους τοὺς παῖδας ποιήσουσιν. Ἐὰν γὰρ θέλῃς, φησὶν, ὑπακούειν σου τοὺς παῖδας, ἔκτρεφε αὐτοὺς τοῖς θείοις λόγοις · καὶ μὴ εἴπῃς ὅτι μοναζόντων ἐστὶ τὸ ἀναγινώσκειν τὰς [θείας] Γραφάς. Παντὸς γὰρ Χριστιανοῦ τοῦτό ἐστι, καὶ μάλιστα τῶν κοσμικῶν, ὅσῳ καὶ πλείονος βοηθείας δέονται, ὡς ἐν ζάλῃ [ζάλῃ, σάλῳ ?] ὄντες. Ὥστε ὑπὲρ σοῦ γίνεται τὸ ἀκούειν

sed « in Domino : » hoc est, quando secundum Dominum fuerint, quæ vobis mandant. Nam si pater ad impietatem te compellat, aut filiam prostituere velit, aut turpem artem docere filium, non est secundum Dominum mandatum hoc, neque obediendum est.

Vers. 1, 2. « Hoc enim justum est. Honora patrem tuum et matrem tuam : quod est mandatum primum in promissione. » A natura hoc justum est, inquit, tum et lege cautum est. Quomodo autem hoc primum mandatum dixit, cum non sit? Illud enim potius primum est : « Non occides, Non mœchaberis. » At enim vide quid adjecerit, « In promissione. » Prima enim illa non habent promissiones et mercedem adjunctam : sunt enim a malis discessus quidam, non bonorum operationes; nemo autem dat mercedem ei qui a malo abstinet. Hoc autem mandatum, quoniam boni operationem habet, primum etiam promissionem accepit. Admirandus autem ordo est. Cum enim a pravis operibus legislator homines abduxisset, perducturus eos ad bonorum operationem, primum erga parentes honorem constituit atque sancivit. Quandoquidem enim illi nobis primi post Deum benefactores sunt, quippe quia vitæ auctores, non immerito primi sunt, qui nostrorum fructuum emolumenta capiant.

Vers. 3. « Ut bene tibi sit, et sis longævus super terram. » Expende hic tecum ,quomodo non longa dicat et multa, quoniam pueri non possint prolixum sermonem assequi. Præterea marito et conjuge juxta eges, quas ipsis prius posuit formatis, non est magni laboris pueros ipsis subjicere. Verum neque de regno hic disserit, neque de rebus sublimibus : verum quæ potissimum anima infantilis audire desiderat, hæc ponit : ad infantes enim ei sermo est. Quid autem jucundius pueris, quam diu vivere? quandoquidem et Judæis, tanquam infantibus, hæc lege sunt sancita, qui perfectiora audire non potuerunt.

Vers. 4. « Et patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros. » Non dixit, Diligite : hoc enim natura ab ipsis vel invitis postulat : sed, « Ne ad iram provocetis : » hoc est, non exhæredes eos faciatis, neque abdicetis eos, neque onerosos vos illis exhibeatis, ceu non sint liberi, sed mancipia semperque erga ipsos ægro sitis animo.

« Sed educate eos in disciplina et correptione Domini. » Ad principium adeoque causam obedientiæ ascendit, monstratque parentibus quanam ratione obedientes filios faciant. Si enim, inquit, **416** vis obedire tuos filios, institue eos divinis sermonibus, neque dicas, monachorum tantummodo esse legere Scripturas : cujuslibet enim Christiani est, maxime eorum qui in mundo versantur, quanto majore ipsi auxilio indigent, ceu in tempestate agentes. Proinde pro te est quod audiant liberi Scripturam : dicent

Variæ lectiones.

[58] προστατούμενα o. [59] ἐπαγγελίᾳ o. [60] αὕτη o. [61] ὁρᾷς o. [62] παντὶ ἀκολουθῆσαι o. [63] ποτε o. [64] τοῦτο γὰρ αὐτοὺς m. [65] ἀνῆλθε o.

enim illinc : « Honora patrem tuum et matrem tuam. » Itane gentilibus sermonibus educas filium tuum, ex quibus pessima quæque docentur, divinis autem sermonibus non item?

A αὐτοὺς τῆς Γραφῆς· μαθήσονται γὰρ ἐκεῖθεν· « Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου. » Εἶτα, Ἑλληνικοῖς μὲν λόγοις συνανατρέφεις τὸν παῖδα, ἐξ ὧν πάντα τὰ χείριστα διδάσκεται, τοῖς δὲ τοῦ Θεοῦ οὐκέτι;

Vers. 5. « Servi, obedite dominis carnalibus. » Quia et servorum virtus ad familiæ constitutionem pertinet eamque perficit, ne hanc quidem partem negligit : sed ad hanc postremo venit, quandoquidem et dignitate postrema sit. Non porro autem hisce tanquam parvulis et infantibus disserit, sed tanquam adultis et consummatæ ætatis, perinde ac in procursu demonstrabimus. Dominos carnales dominos temporarios vocat. Statim enim eos consolatur, temporariam istam servitutem esse ostendens et quæ cum carne simul dissolvatur.

« Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις. » Ἐπειδὴ καὶ ἡ τῶν οἰκετῶν ἀρετὴ εἰς σύστασιν τῆς οἰκίας [66] συντελεῖ, οὐδὲ τούτου τοῦ μέρους ἀμελεῖ· ἀλλ' ἔρχεται καὶ ἐπὶ τοῦτο ἔσχατον, ἐπειδὴ καὶ ἔσχατόν ἐστι τῷ ἀξιώματι. Οὐκέτι δὲ τούτους ὡς παιδίοις νηπίοις διαλέγεται, ἀλλ' ὡς τελείοις, καὶ προϊόντες δείξομεν. Κατὰ σάρκα δὲ κυρίοις, τοῖς προσκαίροις φησίν. Εὐθὺς γὰρ παραμυθεῖται αὐτούς, πρόσκαιρον ὑποδείξας τὴν δουλείαν, καὶ τῇ σαρκὶ συγκαταλυομένην.

« Cum timore ac tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo. » De muliere verba faciens, simpliciter dixit, ut maritum metuat : hic vero cum exaggeratione. Tremor enim est timoris intensio. Uxor enim marito par est, ejusdemque cum eo honoris, et libera est : servi autem non sunt ejusdem honoris. Quamvis enim fratres secundum Christum sunt; cum tamen liberos alterum alteri obedire præcipit, adeoque uxorem marito, multo magis servos dominis parere vult. Neque enim hæc res generis obscuritas est, sed prima potius nobilitas, novisse se moderate gerere, atque cedere proximo. Quia vero non pauci dominos suos metuunt, non ex benevolentia tamen, sed quando latere queant, insidias eis struunt, et fraudulenter cum eis agunt; ideo, « In simplicitate cordis, » apponit, fraudulentiam tollens.

B « Μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἁπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ. » Ἐπὶ μὲν τῆς γυναικὸς ἁπλῶς εἶπεν, « Ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα· » ἐνταῦθα δὲ μετ' ἐπιτάσεως. Ὁ γὰρ τρόμος ἐπίτασις φόβου. Ἡ μὲν γὰρ γυνὴ, ὁμότιμος τῷ ἀνδρὶ καὶ ἐλευθέρα· οἱ δὲ δοῦλοι, οὐ τῆς αὐτῆς τιμῆς. Εἰ γὰρ καὶ ἀδελφοὶ κατὰ Χριστόν εἰσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοὺς ἐλευθέρους ἀλλήλοις ὑποτάσσεσθαι κελεύει, καὶ τὴν γυναῖκα τῷ ἀνδρὶ, πολλῷ μᾶλλον τοὺς δούλους τοῖς κυρίοις. Οὐδὲ γὰρ δυσγένεια τὸ πρᾶγμά ἐστιν, ἀλλὰ μᾶλλον πρώτη εὐγένεια, τὸ εἰδέναι μετριάζειν, καὶ [τὸ] εἴκειν τῷ πλησίον. Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ φοβοῦνται μὲν τοὺς δεσπότας, οὐκ ἐξ εὐνοίας δὲ, ἀλλ' ἵνα λάθωσιν, ἐπιβουλεύουσιν αὐτοῖς καὶ κακουργοῦσι, διὰ τοῦτο προστίθησιν· « Ἐν ἁπλότητι καρδίας, » ἀνελὼν τὴν κακουργίαν.

C

Vers. 6. « Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes. » Hoc est, non tantum præsentibus dominis et videntibus, sed absentibus quoque eodem modo servite.

« Μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, ὡς ἀνθρωπάρεσκοι. » Τουτέστι, μὴ μόνον παρόντων τῶν δεσποτῶν καὶ ὁρώντων, ἀλλὰ καὶ ἀπόντων, οὕτως αὐτοῖς δουλεύετε.

« Sed ut servi Christi. » Qui itaque hominibus placet, non est servus Christi, ut et in alio loco dicit, : « Si hominibus placerem, Christi servus non essem [y]. »

« Ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ. » Ὁ ἀνθρωπάρεσκος οὐ δοῦλος τοῦ Χριστοῦ, ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· « Εἰ ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην. »

« Facientes voluntatem Dei ex animo cum bona voluntate. » Quia potest aliquis in simplicitate cordis et citra dolum servire, nec tamen omnibus viribus, sed certum tantummodo et definitum opus persequi et perficere : hanc ob rem apponit jam, « Ex animo, » hoc est, totis viribus et animi promptitudine : imo, » cum benevolentia etiam, hoc est ultro et sponte, non vi. Hoc modo servitutis ignobilitas tollitur, si voluntario bonum faciant servi, non exspectantes necessitatem et flagra. Voluntatem autem Dei vel obedientiam vocate (vult enim bonam rerum constitutionem et ordinem Deus), vel, In illis obedite dominis vestris, in quibus Deus vos morem vult gerere. Fortasse enim, ut et de liberis dictum

D « Ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς μετ' εὐνοίας [67]. » Ἐπειδὴ ἔστι μὲν ἐν ἁπλότητι καρδίας καὶ ἀδόλως δουλεύειν, μὴ μέντοι γε τῇ πάσῃ δυνάμει, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀφωρισμένον ποιεῖν ἔργον· διὰ τοῦτο προστίθησι νῦν, « Ἐκ ψυχῆς, » τουτέστιν, ἐκ [68] πάσης τῆς δυνάμεως καὶ προθυμίας· ἀλλὰ καὶ, « Μετ' εὐνοίας, » τουτέστι, μετὰ πάσης ἀποδοχῆς καὶ αὐθαιρέτως, μὴ ἀπὸ βίας. Οὕτω καὶ ἡ δυσγένεια τῆς δουλείας περιαιρεῖται, ἐὰν ἑκόντες τὸ καλὸν ποιῶσιν οἱ δοῦλοι, καὶ μὴ περιμένωσιν ἀνάγκην καὶ μάστιγας. Θέλημα δὲ Θεοῦ, ἢ τὸ ὑποτάσσεσθαι (τοῦτο γὰρ θέλει ὁ Θεὸς, τὴν εὐταξίαν), ἢ, ὅτι Ἐκ ἐκείνα ὑποτάσσεσθε, οἱ δοῦλοι, τοῖς κυρίοις [69], εἰς ἃ θέλει ὁ Θεός. Τυχὸν γὰρ, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν τέκνων

[y] Galat. I, 10.

Variæ lectiones.

[66] οἰκονομίας O. [67] εὐμενείας O. [68] μετὰ O. [69] δεσπόταις O.

ι, εἰς αἰσχρά τινα συνωθοῦσιν [70] οἱ δεσπόται, A
ἀσέβειαν, ἅτινα οὐκ εἰσὶ τοῦ θείου θελήμα-

ουλεύοντες [ὡς] τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις. »
γὰρ ἀναδέχεται τὴν πρὸς τοὺς δεσπότας εὐ-
σύνην, ὡς [71] καὶ τὴν εὐταξίαν νομοθετήσας·
μὴ τούτοις ὡς χρὴ δουλεύων, τῷ θείῳ νόμῳ
αται.

ἰδότες, ὅτι ὃ ἐάν τι ἕκαστος ποιήσῃ ἀγαθὸν,
κομιεῖται παρὰ τοῦ Κυρίου, εἴτε δοῦλος, εἴτε
ρος. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν πολλοὺς δεσπότας,
νας ὄντας καὶ ἀπίστους, μηδὲν ἀγαθὸν ποιεῖν
κλῶς δουλεύουσιν εἰκέταις, φησὶν, ὅτι Κἂν μὴ
τοῦ κατὰ σαρκα [72] δεσπότου λάβῃς τὰς ἀμοιβὰς,
τοῦ πάντων Δεσπότου ἐκδέχου. Ἐνταῦθα δὲ
, ὅτι ὡς τελειοτέροις αὐτοῖς διαλέγεται, καὶ B
ς τοῖς παισίν. Ἐκείνοις μὲν γὰρ τὴν ἐπὶ γῆς
ζωΐαν προέτεινε, τούτους δὲ πρὸς τὸ μέλλον
εμψε.

αὶ οἱ κύριοι, τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτούς. » —
αὐτά. » Ποῖα; Μετ' εὐνοίας δουλεύετε, καὶ μὴ
θρωπάρεσκοι, ἀλλὰ μετὰ φόβου καὶ τρόμου,
ρὸς Θεὸν δηλαδή. Κἂν γὰρ αὐτολεξεὶ οὐκ εἶ-
ὅμως ταῦτα βούλεται. Δουλεύει γὰρ καὶ ὁ δε-
; τῷ δούλῳ, μεριμνῶν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ πάντα
ειώδη παρέχων [73], καὶ ἁπλῶς, ἀνεχόμενος
καὶ συγκαταβαίνων αὐτῷ, καὶ ὅ φησι Σο-
, συμπεριφερόμενος. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἑξῆς·
ντιέντες τὴν ἀπειλήν. » Οὐκ εἶπεν, Ἀνιέντες
άστιγα, ἀλλὰ, Καὶ αὐτὴν « τὴν ἀπειλήν. » Πολ- C
ὺν μᾶλλον τὴν τιμωρίαν· τουτέστι, Μηδὲ ἐν
πειλαῖς βαρεῖς φαίνεσθε.

ἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν
ρανοῖς. » Ὅρα, πῶς φοβεῖ. « ὯΙ μέτρῳ » γὰρ,
« μετρεῖς, ἀντιμετρηθήσεταί σοι· » μὴ ἀκούσῃς
· « Πονηρὲ δοῦλε, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἀφῆκά
κ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου;

αὶ προσωποληψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ. » Μὴ
ις, φησὶν, ὅτι ἐὰν ἀπηνὴς ἔσῃ τῷ δούλῳ, οὐκ
θήσῃ παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ τοῦ προσώπου
ς. Ταῦτα γὰρ τῶν ἔξω νόμων διαφορὰς εἰδό-
ὑγενείας καὶ δουλείας [74]· ἀνθρώπων γάρ εἰσι
Ἐνταῦθα καὶ [*f.* δὲ] οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ
δοῦλος εἶ τοῦ αὐτοῦ Κυρίου, κἂν εἰς δμόδουλον D
ρεύων· ἐπεὶ οὐδὲ ἐξ ἀρχῆς δουλείαν ἐποίησεν
; ἀλλ' ἡ πλεονεξία, ὡς ἐπὶ τῶν αἰχμαλώτων·
πρὸς τοὺς πατέρας ὕβρις, ὡς ἐπὶ τοῦ Χαναάν.
εἰ καὶ μὴ ὑπὸ Θεοῦ γέγονεν, ὅμως τὴν ὑποτα-
εὸς νομοθετεῖ, διὰ τὴν εὐταξίαν, καὶ ἵνα μὴ
ων ὁ βίος γέμῃ.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυ-
αὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. » Στρατό-

est, ad turpia quædam compellant domini, vel
da impietatem, quæ non sunt divinæ voluntatis.

VERS. 7. « Servientes Domino, et non hominibus. » Ipse enim recipit eam, quam dominis exhibent gratitudinem, quippe qui bonum in rebus ordinem lege sanxerit. Et qui hisce non inservit, ut par est, divinæ legi resistit.

VERS. 8. « Scientes quod unusquisque, quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber. » Quia verisimile erat, multos dominos gentiles et infideles nihil boni impertituros servis qui fideliter inservirent, Etiamsi, inquit, a domino secundum carnem nullam compensationem feras, ab universorum tamen Domino exspecta. Hic autem ostendit quod velut perfectioribus eis loquatur, et non veluti pueris. Illis enim diu in terris vitam duraturam proponebat, hos autem ad futuram vitam remisit.

VERS. 9. « Et vos, domini, eadem facite illis. » — « Eadem. » Qualia? Ut cum benevolentia serviatis, et non tanquam hominibus placentes, sed cum timore ac tremore, erga Deum videlicet. Etsi enim verbatim non dixerit, attamen ista vult. Servit enim dominus servo, curam ejus gerens, omniaque ei necessaria præbens, ac simpliciter, eum sustinens, eique condonans, et quod ait Salomon, cum eo simul sese circumagens. Audi enim quæ sequuntur. « Remittentes minas. » Non dixit, Remittentes flagrum, sed etiam ipsas « minas. » Multo magis itaque supplicium : hoc est, Neque in ipsis minis graves et onerosi videamini.

« Scientes quod et vestri ipsorum Dominus est in cœlis. » Animadverte quomodo perterrefaciat. « Qua mensura » enim, inquit, « metieris, remensurabitur tibi : » ne audias et tu : « Serve nequam, onne debitum remisi tibi, nonne oportebat et tu misereri conservi tui [x] ? »

« Et personarum acceptio non est apud eum. » Ne existimes, inquit, si immitis sis servo tuo, Dominum istuc abs, te non inquisiturum ob personæ contemptibilitatem. Hæc enim exteriorum legum sunt, quæ novisse solent discrimen inter ingenuitatem et servitutem : hominum enim leges sunt. Hic autem sic non fit; verum et tu ipse servus es ejusdem Domini. licet in conservum **418** austerus sis. Nam a principio Deus servilem conditionem istam non creavit, sed avaritia, ut in captivis : et injuria, qua patres et majores affecerunt, ut in Chanaan contigit. Etiamsi autem a Deo non sit condita, subjectionem tamen Deus sancit, ob felicem politiam, et ne vita humana sanguine repleatur.

VERS. 10. « Quod superest, fratres mei, confortamini in Domino, et in potentia roboris ejus. »

atth. VII, 2. [x] Matth. XVIII, 32.

Variæ lectiones.

διάζουσιν m. [71] ὁ o. [72] σαρκικοῦ o. [73] πορίζων o. [74] δούλων o.

Cujuslibet domus est exercitus : omnibus itaque potestatibus ordinatis sic in bellum eas educit. Nam cum proprium ordinem nemo transgrediatur, tunc res bellica bene habebit. Quia vero pleraque imperaverat quæ visa sunt difficilia transactu, Ne metuite inquit, sed in Domini, potentia confidite. Non enim simpliciter ei robur est, sed potentia roboris : hoc est, ineffabilem habet fortitudinem et quæ in omnes dominetur.

πεδόν ἐστιν ἡ οἰκία ἑκάστου· διατάξας οὖν τὰς ἀρχὰς πάσας, οὕτως ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξάγει. Καὶ γὰρ ὅταν μὴ τὴν οἰκείαν τάξιν ὑπερβαίνωσιν ἕκαστοι, τότε καὶ τὰ τοῦ πολέμου εὖ κείσεται. Ἐπεὶ δὲ πολλὰ ἐπέταξε δοκοῦντα δυσκατόρθωτα, Μὴ δείσητε, φησὶν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Κυρίου δυνάμει θαρρεῖτε. Οὐ γάρ ἐστιν ἰσχὺς ἁπλῶς αὐτῷ, ἀλλὰ κράτος ἰσχύος τουτέστιν, ἄφατον ἔχει τὴν ἰσχὺν, καὶ πάντων κρατοῦσαν.

VERS. 11. « Induite armaturam Dei, ut possitis vos stare adversus insidias diaboli. » Quæ sit armatura, paulo post docebit. Animadverte autem quomodo non dixerit pugnas aut bella, sed insidias : insidiæ enim sunt decipere, ac per fraudem capere. Non enim manifesta proponit hostis peccata : exempli gratia : Ad idololatriam aperte non hortatur, sed alia quadam ratione aggreditur, insidias struens, hoc est verimilia verbat faciens velamentoque utens. Proinde, cum ostendit adversarium esse potentem, horrendum et varium, excitat eos ac vigilantes facit.

« Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας [73] τοῦ διαβόλου. » Τίς ἐστιν ἡ πανοπλία, μετ' ὀλίγον διδάξει. Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπε, Μάχας, ἢ [76], Πολέμους, ἀλλὰ, « Μεθοδείας. » Μεθοδεία γάρ ἐστι τὸ ἀπατῆσαι καὶ διὰ μηχανῆς ἐλεῖν. Οὐ γὰρ φανερὰ προτίθησιν ὁ ἐχθρὸς τὰ ἁμαρτήματα· οἷον, εἰδωλολατρεῖν φανερῶς οὐ παραινεῖ, ἀλλ' ἑτέρως αὐτὸ κατασκευάζει μεθοδεύων, τουτέστι, πιθανὸν τὸν λόγον ποιῶν, καὶ ἐπικαλύμματι χρώμενος. Διὰ δὲ τοῦ δεῖξαι τὸν ἀντίπαλον δεινὸν ὄντα καὶ ποικίλον, διεγείρει αὐτοὺς καὶ νήφειν παρασκευάζει.

VERS. 12. « Quoniam non est nobis colluctatio adversus sanguinem et carnem. » Et hoc, non ut perterrefaciat, verum ut attentiores reddat, dicit. Nam qui hostis vires et potentiam narrat, suos facit magis cautos, Non adversum vulgares, inquit, hostes nobis lucta est, neque adversum homines iisdem nobiscum affectibus imbutos, ejusdemque nobiscum potentiæ.

« Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα. » Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκφοβῶν λέγει, ἀλλὰ προσεκτικωτέρους ποιῶν. Ὁ γὰρ τοῦ ἐχθροῦ τὴν δύναμιν ἀφηγούμενος ἀσφαλεστέρους ποιεῖ τοὺς οἰκείους. Οὐ πρὸς τοὺς τυχόντας ἔχομεν, φησὶν, οὐδὲ πρὸς ἀνθρώπους ὁμοιοπαθεῖς ἡμῖν καὶ ἰσοδυνάμους.

« Sed adversum principatus, adversus potestates. » Perinde ac Deus principatus habet ac potestates, hunc ad modum arrogans tyrannus hujusmodi ordines fecit.

« Ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας. » Ὥσπερ ὁ Θεὸς ἀρχὰς ἔχει καὶ ἐξουσίας, οὕτω καὶ ὁ ἀλαζὼν τύραννος τοιαῦτα ἐποιήσατο τάγματα.

« Adversus mundi rectores. » Non quod in mundum seu creaturam dominentur, ejusve domini sint : sed Scriptura mundum vocat ipsa prava opera, et qui ea perpetrant, quemadmodum et illud : « Vos non estis ex mundo [a], » hoc est, ex iis qui prava operantur. In hos igitur voluntario in ipsorum servitutem redactos imperium exercent dæmones.

« Πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας. » Οὐχὶ τοὺς τοῦ κόσμου, ἤγουν τῆς κτίσεως κρατοῦντας· ἀλλ' οἶδε κόσμον ἡ Γραφὴ τὰς πονηρὰς πράξεις λέγειν, καὶ τοὺς ταύτας μετιόντας, ὡς τὸ, « Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐκ τοῦ κόσμου, » τουτέστιν, ἐκ τῶν τὰ πονηρὰ μετιόντων. Τούτων οὖν κρατοῦσιν οἱ δαίμονες, αὐθαιρέτως ὑποδουλωθέντων [77] αὐτοῖς.

« Tenebrarum sæculi hujus. » Tenebras nequitiam dicit, quæ in hoc sæculo videtur et consistit; ulterius autem non pergit.

« Τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. » Σκότος τὴν πονηρίαν φησὶν, ἥτις ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ φαίνεται καὶ συνίσταται· περαιτέρω δὲ οὐ πρόεισι.

« Adversus spiritualia nequitiæ. » Hos ipsos dæmones vocat. Cum enim et angeli sint spiritus, apposuit, « Nequitiæ ; » siquidem illic cum bonitatis, tum luminis sunt spiritus. Quia vero nos bellum non gerere affirmavit adversus sanguinem et carnem, e contrario adjicit, sed adversus leves, invincibiles, et eos qui difficillime capiuntur, pugnamus.

419

« Πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. » Τούτους αὐτοὺς τοὺς δαίμονάς φησιν. Ἐπειδὴ γάρ εἰσι καὶ οἱ ἄγγελοι πνεῦμα, προσέθηκε· « Τῆς πονηρίας· » ἐκεῖνοι γὰρ, ἀγαθότητος καὶ φωτὸς πνεύματα. Εἰπὼν δὲ, ὅτι οὐ πολεμοῦμεν πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀντιδιαστέλλει, καὶ φησιν, ὅτι Ἀλλὰ πρὸς κούφους, καὶ ἀνικήτους [78] καὶ δυσαλώτους μαχόμεθα.

« In cœlestibus. » Per hoc rursus auditorem excitat. De magnis, inquit, periculum est : non enim de terrestribus et corruptibilibus, sed de

« Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Διὰ τοῦτο πάλιν διεγείρει τὸν ἀκροατήν. Περὶ μεγάλων γὰρ, φησὶν, ὁ κίνδυνος, οὐ περὶ ἐπιγείων καὶ φθαρτῶν, ἀλλὰ τῶν

[a] Joan. XV, 19.

Variæ lectiones.

[73] τὴν μεθοδείαν O. [76] καὶ O. [77] ὡς ὑποδουλ. O. [78] εὐκινήτους O.

ἐπουρανίων. Τὸ γὰρ, « ἐν, » ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ, ἔστι καὶ τοῦ, διά· ὡσεὶ ἔλεγε· Διὰ τὰ ἐπουράνια πολεμοῦμεν, καὶ διὰ τοῦτο νήφειν χρή. A

« Διὰ τοῦτο ἀνελάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ. » Τουτέστιν, ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι [79]. τοῦτον γὰρ ἡμέραν πονηράν φησιν, ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῷ γινομένων κακῶν. Παραμυθεῖται δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ δεῖξαι βραχὺν ὄντα τὸν τοῦ πολέμου καιρόν. Διὰ γὰρ τοῦ ἡμέραν εἰπεῖν, τὸ βραχὺ ἐδήλωσε.

« Καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι. » Ἅπαντα τὰ πάθη, καὶ τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας κατεργασάμενοι, τουτέστι καταπολεμήσαντες, καθελόντες. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ μετὰ τὸ νικῆσαι ἔπεσον, φησί· « Στῆναι. » Δεῖ γὰρ μετὰ τὴν νίκην στάσεως, ἵνα μὴ ὁ νικηθεὶς πάλιν ἀναμαχέσηται. Εἰ γὰρ ῥαθυμήσομεν, ἀναζήσει πάντως ὁ νεκρωθεὶς [80] ἐχθρός. Ὅρα δὲ, ὅτι δυνατὸν τὸ κατεργάσασθαι καὶ στῆναι, καὶ οὐκ ὀφείλομεν λοιπὸν ῥαθυμεῖν, προφασιζόμενοι ὅτι δυνατοὶ οἱ ἐχθροί. Καὶ γὰρ ἐνεδυναμώθημεν, καὶ τοιαύτην τέχνην ἐδιδάχθημεν [81], ὥστε καὶ πρὸς δαίμονας δύνασθαι παλαίειν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ παλαίειν, ἀλλ' οὕτως εἶναι φοβεροὶ τοῖς δαίμοσι, διὰ τὴν τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν δύναμιν, ὥστε μηδὲ πάλης δεῖσθαι, ἀλλὰ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων. Ταῦτα δὲ λέγει Παῦλος, ἐπειδὴ πολλοὶ ἦσαν οἱ ἀντικείμενοι αὐτοῖς, διδάσκων ὅτι οἱ δαίμονες ἡμῖν πολεμοῦσι διὰ μέσων αὐτῶν [82]. Ὥστε μὴ τοῖς ἀνθρώποις ὀργίζεσθε, ἀλλὰ πρὸς τοὺς δαίμονας αὐστηρεύεσθε. B C

« Στῆτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ. » Ἐν τοῖς τακτικοῖς πρῶτόν ἐστι τὸ εἰδέναι ἑστάναι καλῶς· διὰ τοῦτο Παῦλος περὶ τῆς στάσεως παραινεῖ [λέγων] πρῶτον, στάσιν ἀπαιτῶν εὔτακτον, καὶ στρατιώταις πρέπουσαν, καὶ ὀρθήν. Ὁ γὰρ τῷ ὄντι ἑστὼς ὀρθὸς ἕστηκεν, οὐκ ἐπικλινόμενός [83] τινι· ὡς ὅ γε μὴ ἑστὼς οὐδὲ ὀρθός ἐστιν· οἷον ὁ λάγνος, ὁ φιλοχρήματος, ὁ τρυφῶν, οὐχ ἵσταται ὀρθὸς, ἀλλὰ κέκλιται. Μετὰ δὲ τὴν στάσιν ζώννυσι τὸν στρατιώτην νοητῶς πάντως [84], καὶ περισφίγγει τὸν διαῤῥέοντα [85] καὶ διακεχαλασμένον ταῖς ἐπιθυμίαις, ἀναστέλλων διὰ τῆς ζώνης. Ὀσφὺν δὲ ἐνταῦθά φησι τὴν τῆς ψυχῆς εὔτονον καὶ τὸ πᾶν διαβαστάζουσαν δύναμιν. Ὡς γὰρ ἡ τρόπις ἐπὶ τῶν νηῶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ζώου ἡ ὀσφὺς, οἷόν τις θεμέλιος. Ὅθεν καὶ πολλάκις καμόντες, τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὴν θέντες διαβαστάζομεν ἑαυτούς. Οὕτω καὶ ἡ νοητὴ ὀσφὺς ἔχει, ἣν κελεύει ζωννύειν ἐν ἀληθείᾳ, τῇ τε κατὰ τὰ δόγματα, καὶ τῇ κατὰ τὸν βίον. Οὐδεὶς γὰρ τῶν αἱρετικῶν ζώννυται ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλὰ κάτω σύρονται περὶ τὴν γῆν, οὐδὲν ὑψηλὸν νοῆσαι δυνάμενοι, ἀλλ' ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς καὶ κάτω συρομένοις τὰ θεῖα ἐξετάζοντες. Ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ τὸν βίον σφαλλόμενοι, καὶ τῇ ἀπάτῃ τοῦ κόσμου προσέχοντες, οὐδὲ D

cœlestibus res agitur. Præpositio enim « in » est pro, super, vel, propter: ut sit sententia : Propter cœlestia belligeramus, ideoque vigilare oportet.

Vers. 13. « Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo. » Hoc est in præsenti sæculo : hoc enim diem malum appellat, a malis nimirum quæ in ipso fiunt. Consolatur autem per hoc, quod ostendat breve admodum esse belli tempus : cum enim diem dixit, brevitatem indicavit.

« Et omnibus confectis stare. » Omnibus nimirum affectibus et pravis cupiditatibus confectis, id est debellatis, ablatis. Quondoquidem vero plerique post victoriam ceciderunt, « Stare, » addidit. Opus est enim post victoriam etiam consistentia, ne victus rursus ad oppugnandum insurgat. Si enim ad torporem lapsi fuerimus, reviviscet occisus hostis. Observa autem quod possibile est ut vincamus atque consistamus, et non debemus in posterum esse desides, prætexentes fortiores esse hostes, quam quibus resistere queamus. Etenim confortati sumus, ac docti sumus talem artem, ut et adversus dæmones luctari queamus : imo non solum luctari, verum etiam tanto terrori esse dæmonibus, propter ejus qui in nobis habitat virtutem, ut ne lucta quidem opus sit, sed supra serpentes et scorpios gradiamur, eosque conculcemus. Hæc autem dicit Paulus, eo quod multi essent opponentes sese illis; docens quod dæmones nobiscum illorum interventu dimicent. Itaque hominibus ne irascimini, sed dæmonibus austeritatem vestram exhibete.

Vers. 14 « State ergo circumcincti lumbos vestros in veritate. » In rebus bellicis primum est novisse bene stare. Propterea Paulus stationis primum meminit, et ad eam adhortatur, stationem exigens probe ordinatam, militibusque convenientem et erectam. Qui enim revera stat, erectus stat, non innitens cuipiam; quemadmodum is qui non stat, neque rectus est : ut lascivus, et pecuniarum amator, et qui in deliciis versatur, non stat rectus sed inflexus est. Edocta statione, cingit deinde militem spiritualiter omnino, ac circumcingit diffluentem et solutum in concupiscentiis, per **420** cingulum cohibens. Lumbos autem hic dicit animæ fortitudinem et potentiam ad omnia ferendum. Quemadmodum enim carina est in navibus, ita in animali lumbus, veluti nimirum fundamentum quoddam : unde et sæpenumero defessi, manibus super lumbis impositis, nos ipsos bajulamus. Hunc ad modum spiritualis lumbus habet, quem in veritate circumcingere præcipit, quæ cum in dogmatibus tum in vita reniteat. Nemo enim hæreticorum cingitur in veritate, sed infra in terram repunt, nihil altum intelligere valentes, sed humanis cogitationibus et humi repentibus divina explorantes. Præterea qui

Variæ lectiones.

[79] καιρῷ O. [80] νικηθεὶς O. [81] ἐνεδύθημεν O. [82] εἰσιν οἱ ἀντικείμενοι αὐτοῖς καὶ πολεμοῦντες αὐτοῖς διὰ μ. α. O. [83] οὐκέτι κλι. O. [84] πάλιν O. [85] τὸ διαῤῥέον O.

in vitæ suæ moribus nutant, mundique imposturæ adhibent animum, ne isti quidem cinguntur in veritate, sed infra demissi mendaciis inhiant. At vero nos hoc pacto non oportet agere, cæterum omnia transigere in veritate : atque si doctrina fuerit, in ea verum inquirere : ac si vita, similliter. Insuper omnis fuci dolique oportet nos expertes esse, neque invicem inter nos mentiri. Quod si hanc ad rationem succincti fuerimus, tum currere poterimus. Per cincturam denique istam ostendit nos semper armatos esse debere, perinde ac David inquit : « Sicut zona qua semper circumcingitur [b]. » Semper enim adversum nos bellum geritur. Gregorius autem Theologus per lumbum concupiscentiam intelligit (in lumbis enim renes sunt, qui in Scriptura concupiscentiæ symbolum sunt), per veritatem autem, contemplationem. Asserit ergo quod Paulus omnem concupiscentiam nostram contemplatione et consideratione Dei circumcingere hortetur. Qui enim Deum contemplatur, eoque oblectatur ceu revera amabili, desiderium suum infra demitti et circum terrestria trahi non sinet.

A οὗτοι ζώννυνται ἐν ἀληθείᾳ, ἀλλὰ κάτω κεχαλασμένοι τοῖς ψευδέσι προσεχήνασιν. Ἀλλ' οὐχ ἡμᾶς οὕτω δεῖ ἔχειν, ἀλλὰ πάντα μετιέναι ἐν ἀληθείᾳ· κἂν δόγμα εἴη, τὸ ἀληθὲς ζητεῖν, κἂν βίος, ὁμοίως. Ἀλλὰ καὶ ἀνυποκρίτως ἔχειν καὶ ἀδόλως, καὶ μὴ ψεύδεσθαι πρὸς ἀλλήλους. Ἐὰν οὕτως ὦμεν ἐζωσμένοι, δυνησόμεθα καὶ τρέχειν. Διὰ δὲ τοῦ ἐζῶσθαι τὸ ἀεὶ δεῖν ἡμᾶς ὡπλίσθαι δηλοῖ [86], ὡς καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· « Ὥσει [87] ζώνη ἣν διαπαντὸς περιζώννυται· » ἀεὶ γὰρ πολεμούμεθα. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος ὀσφὺν ἡμῶν νοεῖ [88] τὸ ἐπιθυμητικὸν (ἐν γὰρ τῇ ὀσφύϊ οἱ νεφροὶ, οἳ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ σύμβολον παρὰ τῇ Γραφῇ) · ἀλήθειαν δὲ, τὸ θεωρητικόν. Φησὶν οὖν, ὅτι παραινεῖ Παῦλος πᾶσαν τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν περισφίγξαι τῇ θεωρίᾳ καὶ κατανοήσει τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ Θεὸν θεωρῶν, καὶ ἐνηδόμενος τούτῳ, ὡς ὄντως ἐραστῷ, οὐκ ἂν ἐάσειε τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ κάτω χαλασθῆναι, καὶ συρῆναι περὶ τὰ γήϊνα.

B

« Et induti loricam justitiæ. » Justitiam hic, universaliter] vitam virtutibus comptam dicit : perinde quasi dicat, muniti circa pectus justis operibus. Ut enim lorica hominem conservat ne saucietur, sic et justitia conservat eum, qui ea munitur.

« Καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης. » Δικαιοσύνην ἐνταῦθα τὸν καθόλου ἐνάρετον βίον φησὶν [89], ὡς ἂν εἰ λέγων [90]· Ἐνστερνισάμενοι τὰ δίκαια πράγματα. Ὡς γὰρ ὁ θώραξ ἄτρωτον τηρεῖ τὸν ἄνθρωπον, οὕτω καὶ τὸ δίκαιον τὸν τοῦτο ἐνστερνισάμενον.

Verb. 15. « Et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis. » Pulchre nobis tibialia induit. Vel igitur hoc dicit, quod oporteat nos præparatos esse ad Evangelium prædicandum promulgandumque. « Speciosi » enim « pedes, » inquit, « evangelizantium pacem [c]. » Vel quia oporteat nos promptos esse ad exitum, secundum Evangelium vivendo : pedes enim sunt vitæ symbolum. Propterea dicit : « Quomodo exacto ambuletis [d]. » Præparatio autem Evangelii sunt opera bona quibus ipse Dominus attendit, uti dictum est : « Præparationem cordis ipsorum audivit auris tua [e]. » Præclare autem dixit, « pacis. » Quandoquidem enim belli pugnæque **421** meminit, ostendit quod adversus dæmones pugnandum sit, non adversus homines : pacis enim est Evangelium : et quod si contra dæmones pugnemus, pacem habemus apud Deum, adversus quem non oportet nos denuo conflictari dissolvendo pacem. Porro lætum nuntium est, victoria jam parta est : ne igitur metuamus.

C

« Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. » Καλῶς κνημῖδας ἡμῖν περιτίθησιν [91]. Ἡ τοῦτο γοῦν φησιν, ὅτι δεῖ ἑτοίμους εἶναι πρὸς τὸ εὐαγγελίζεσθαι καὶ κηρύσσειν. « Ὡραῖοι » γὰρ, φησὶν, « οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. » Ἢ ὅτι δεῖ ἡμᾶς ἑτοίμους εἶναι πρὸς [92] τὴν ἔξοδον, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον βιοῦντας [93]. Οἱ μὲν γὰρ πόδες, τοῦ βίου σύμβολον· διὸ καὶ λέγει· « Πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε. Ἑτοιμασία δὲ τοῦ Εὐαγγελίου, πράξεις ἀγαθαὶ, αἷς προσέχει καὶ ὁ Κύριος, κατὰ τὸ εἰρημένον· « Τῇ ἑτοιμασίᾳ τῶν καρδιῶν αὐτῶν προσέσχε τὸ οὖς σου. » Καλῶς δὲ εἶπεν· « Εἰρήνης. » Ἐπειδὴ γὰρ πολέμου καὶ μάχης ἐμνήσθη, δείκνυσιν ὅτι τὸν πόλεμον πρὸς δαίμονας ἔχειν χρὴ [94], οὐ πρὸς ἀνθρώπους· εἰρήνης γάρ ἐστιν Εὐαγγέλιον· καὶ ὅτι ἐὰν πρὸς τοὺς δαίμονας μαχώμεθα, Θεῷ εἰρηνεύομεν, ᾧ οὐ δεῖ πάλιν ἐκπολεμοῦσθαι καταλύοντας τὴν εἰρήνην. Ἀλλὰ καὶ Εὐαγγελιόν ἐστιν, ἤδη ἡ νίκη γεγένηται· μὴ οὖν φοβηθῶμεν.

D

Verb. 16. « In omnibus assumentes scutum fidei. » Hoc est « In omnibus, » nempe pro, in veritate, justitia et præparatione Evangelii : hæc enim omnia fide indigent. Non autem hic veræ religionis agnitionem fidem dicit, sed indubitatam, quæ de futuris credere perinde faciat, tanquam sint præsentia : quæ et miracula perficiat, quæ sit adeo ignita et fervida, ut vel montes transferat. Quemadmodum igitur scutum seu clypeus toti corpori prætenditur,

« Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως. » Τοῦτό ἐστι τὸ, « Ἐπὶ πᾶσιν, » ἀντὶ τοῦ, ἐν ἀληθείᾳ καὶ τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ τῇ ἑτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου· Πίστεως [95] γὰρ ταῦτα πάντα δεῖται. Οὐ τὴν τῆς ἀληθοῦς δὲ θρησκείας ἐπίγνωσιν ἐνταῦθά φησι πίστιν, ἀλλὰ τὴν ἀδίσταχτον, τὴν περὶ τῶν μελλόντων πιστεύειν ποιοῦσαν, ὡς παρόντων, τὴν καὶ τὰ σημεῖα τελοῦσαν, καὶ οὕτω διάπυρον καὶ θερμὴν, ὡς καὶ ὄρη μεθιστᾷν. Ὥσπερ οὖν ὁ θυρεὸς

[b] Psal. CVIII, 19. [c] Isa. LIII, 7. [d] Ephes. V, 15. [e] Psal. IX, 40.

Variæ lectiones.

[86] ἀγρυπνεῖν ἡμᾶς δηλοῖ O. [87] ὡς ἡ. O. [88] τὴν ἐπιθυμίαν M. [89] λέγει O. [90] φάσκων O. [91] ὑποτίθησιν O [92] ὡς O. [93] ποιοῦντας O. [94] δεῖ O. [95] ταύτης O.

ἤγουν ἡ ἀσπὶς προβέβληται παντὸς τοῦ σώματος, οἷόν τις θύρα φυλάττων καὶ περικλείων αὐτὸ, οὕτω καὶ ἡ ἀδίστακτος πίστις φυλακὴ τῆς ψυχῆς ὅλης. Ἡ πίστις δέ ἐστι θυρεὸς, οὐ τὰ σοφίσματα. Ὁ θυρεὸς σκέπει, ἐκεῖνα δὲ συμποδίζουσιν.

« Ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι. » Τουτέστι, τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας, τοὺς τῆς ἀπιστίας λογισμοὺς (οἷον, Ἆρα ἀνάστασις ἔστιν; ἆρα κρίσις;), καὶ τοὺς πειρασμούς. Πεπυρωμένα δὲ, οὐ μόνον ὅτι αἱ ἐπιθυμίαι ἐκπυροῦσι, πρὸς πράξεις αἰσχρὰς ἀνακαίουσαι, ἀλλ' ὅτι καὶ τῷ συνειδότι ἐντεῦθεν ἤδη καιόμεθα. Καὶ διὰ τῶν τῆς ἀπιστίας δὲ λογισμῶν φλέγει ἡμᾶς ὁ διάβολος, καὶ διὰ τῶν πειρασμῶν. Ἡ πίστις οὖν ταῦτα σβέννυσιν· εἰ γὰρ δαίμονας ὑποτάττει, πολλῷ μᾶλλον πάθη. Εἴτε γὰρ ἐπιθυμία φλογίζει, τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς πιστεύων, καὶ τῇ μελλούσῃ εὐφροσύνῃ, κατασβέσεις ταύτην· εἴτε πειρασμοὶ, πιστεύων τοῖς μέλλουσι, παρακληθήσῃ. Ἐννόησον, πῶς ἐφλέγετο Ἀβραὰμ, ὅτε τὸν υἱὸν προσέφερεν, ἀλλ' ἡ πίστις ἐσβέννυε τὴν φλόγα.

« Καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε. » Τουτέστι, τὴν σώζουσαν καὶ φυλάττουσαν. Ἐὰν γὰρ τὴν πίτσιν ἔχωμεν, [τουτέστι, τὴν σώζουσαν ἡμᾶς καὶ φυλάττουσαν,] ταχέως καὶ τοὺς σώζοντας λογισμοὺς δεξόμεθα, τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, ἤτοι τὸ ἡγεμονικὸν τηροῦντας.

« Καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ. » Διὰ μὲν τῶν ἄνω ῥηθέντων καθώπλισε Παῦλος, ὥστε μὴ βλάπτεσθαι ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· νῦν δὲ δίδωσιν ὅπλα, δι' ὧν [96] αὐτοὶ μᾶλλον βλάπτειν τοὺς ἐχθροὺς ἰσχύσομεν. Ἤτοι οὖν τὸ Πνεῦμα αὐτό φησι μάχαιραν Πνεύματος περιφραστικῶς, ἢ τὴν πνευματικὴν πολιτείαν, δι' ἧς ἡ κεφαλὴ τοῦ δράκοντος τέμνεται. Ἡ δὲ πνευματικὴ αὕτη μάχαιρα ῥῆμα Θεοῦ ἐστι, τουτέστι πρόσταγμα. Ἐὰν γὰρ τὰ προστάγματα αὐτοῦ ποιῶμεν, ἀποκτενοῦμεν τὸν ὄφιν τὸν σκολιὸν, ὡς Ἡσαΐας φησίν. Ἡ ῥῆμα Θεοῦ ἐστι, τὸ, « Ἐν τῷ ὀνόματι [τοῦ Κυρίου] Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔγειραι καὶ περιπάτει, » καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἡ ἁπλῶς μάχαιραν Πνεύματος, τὴν ἐν Πνεύματι σοφίαν. « Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν· » καὶ ὁ τὸ χάρισμα τῆς πνευματικῆς ταύτης ἔχων μαχαίρας, καὶ λαλῶν τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀνύποιστός [97] ἐστιν, οἷος αὐτὸς οὗτος ὁ Παῦλος.

« Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, προσευχόμενοι ἐν παντὶ [τῷ] καιρῷ ἐν Πνεύματι. » Καθοπλίσας αὐτοὺς, λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὸν βασιλέα ἄγει, ὥστε δεῖσθαι αὐτοῦ, ἵνα χεῖρα ὀρέξῃ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, « Δυνήσεσθε σβέσαι, » ἵνα μὴ φυσηθῶσι [98], φησὶν, ὅτι Δεῖ ὑμῖν τοῦ Θεοῦ, καὶ κατορθώσετε τὸ πᾶν μετὰ τῶν εἰρημένων καὶ « προσευχόμενοι· » οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ, « Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, » τῆς μετὰ κλαυθμοῦ, τῆς μετὰ στερνοκτυπίας, τῆς μετὰ γονυκλισίας, καὶ τῶν τοιούτων. Ἀλλὰ καὶ οὐκ, ἐν τα-

ceu janua quædam custodiens et concludens ipsum: hanc ad rationem firma et indubitata fides, totius animæ est custodia. Fides autem est scutum, non sophismata. Scutum contegit, illa vero impediunt.

« In quo possitis omnia tela mali illius ignita exstinguere. » Hoc est, absurdas cupiditates, infidelitatis cogitationes, quales sunt : Num resurrectio est? num judicium? ac tentationes. Ignita vero appellat, non solum quod cupiditates inflammant, ad turpia opera incendentes, verum etiam quod in conscientia inde jam ardeamus. Insuper per infidelitatis ratiocinationes adeoque cogitationes urit nos diabolus, perque tentationes. Fides igitur hæc exstinguit : si enim dæmones subjicit, multo potius affectus. Sive concupiscentia te inflammat, futuris bonis credens obventuræque lætitiæ, eam exstingues : sive tentationes te invadant, fidem adhibens futuris, consolationem recipies. Reputa tecum quomodo ureretur Abraham quando gnatum offerret, sed fides flammam istam exstinguebat.

Vers. 17. « Et galeam salutis assumite. » Hoc est, quæ servet et custodiat. Nam si fidem habeamus, protinus salutares etiam cogitationes accipiemus, quæ caput nostrum seu præcipuam et principem nostri partem conservent.

« Et gladium Spiritus, quod est verbum Dei. » Per ea quæ supra dicta sunt, armavit nos Paulus ne lædamur ab hostibus : nunc vero arma subministrat, quibus ipsi potius nos hostes lædere possimus. Vel igitur Spiritum ipsum dicit gladium Spiritus periphrastice, vel spiritualem vitam, per quam caput draconis abscinditur. Spiritualis autem hic ensis verbum Dei est, hoc et mandatum. Si enim mandata ejus fecerimus, occidemus serpentem istum tortuosum, ut Isaias inquit [f]. Vel verbum Dei est : **422** ut, « In nomine Jesu Christi surge et ambula [g], » hujusque similia. Vel simpliciter gladium Spiritus spiritualem sapientiam vocat. « Vivus est enim sermo Dei et efficax, et penetrabilior quovis gladio [h]. » Et qui hujus spiritualis ensis donum habet, et quæ Dei sunt loquitur, prorsus intolerabilis est, qualis ipse hic Paulus.

Vers. 18. « Per omnem orationem et deprecationem orantes omni tempore in Spiritu. » Postquam armis eos induit, ad imperatorem eos deinceps ducit, ut precentur eum quo manum porrigat. Cum enim dixisset, « Poteritis exstinguere; » ne inflentur, inquit, Deo indigetis, et una cum prædictis orando etiam rem totam perficietis : non simpliciter, sed, « Per omnem orationem et deprecationem, » cum fletu et pectoris contusione, cum inflexione genuum, idque genus similibus factam : nec stati

[f] Isa XXVII, 1. [g] Act. III. 6. [h] Hebr. IV, 42.

Variæ lectiones.

[96] ὅπλον, δι' οὗ o. [97] ἀνυπόστατός o. [98] φυσιωθῶσι o.

tantummodo horis, verum et « Omni tempore : » atque « In Spiritu, » hoc est spiritualia petentes, et nihil mundanum. Dicens autem, « Orantes per omnem orationem, » indicavit posse quempiam orationem facere, nec tamen orare; ut si battologus fuerit.

« Et in hoc ipsum vigilantes. » Sive nocturnas vigilias, sive animæ vigilantiam hic dicit, utrumvis accipere licet. Vigilem enim esse oportet qui armatus est, et coram rege sistit.

« In omni perseverantia et obsecratione. » Quemadmodum Chananæa et vidua et Anna. Ea enim vere est precatio quæ fit cum perseverantia.

« Pro omnibus sanctis, et pro me. » Ergo non pro nobisipsis tantum est orandum. Observa autem ejus humilitatem : etenim se ultimo loco ponit, discipulorumque oratione opus habet, idque cum catenis vinctus pro Christo teneretur. Enimvero et Petrus catenis vinctus erat, verum pro ipso vehemens et intenta oratio ab Ecclesia fiebat.

VERS. 19. « Ut mihi detur sermo in apertione oris mei. » Non igitur meditabatur quæ diceret, verum sicuti Christus ait : « Ne solliciti sitis quid loquamini : dabitur enim vobis in illa hora quid loquemini [1] : » hunc ad modum Paulus aperiens os, quæ a Deo suppeditabantur proferebat, sicque omnia divina gratia perficiebat. Hinc intelliges gladium Spiritus, quod est verbum Dei.

VERS. 19, 20. « Ut cum fiducia notum faciam mysterium Evangelii, pro quo legatione fungor in catena, ut in ipso audeam sicut oportet me loqui. » Hoc est, ut rationem fidei meæ reddam, meque defendam, perinde ac convenit, cum loquendi libertate et fortitudine multaque prudentia. Ad quos autem legatione fungeris ? Ad homines, ut ipsos reconciliem Deo. At isti interim me in vincula conjecerunt, cum tamen lex præcipiat, quod legati **423** nihil patiantur mali. Catena igitur mihi circumposita est, ut meam mihil fiduciam et libertatem cohibeat. Vestra autem oratio aperiet mihi os, ut liberrime loquar, atque proloquar quæcunque is qui me legatum amandavit, mihi commisit. Viden, gladium, libertatem et alacritatem enuntiandi verbi oris?

VERS. 21. « Ut autem sciatis et vos quomodo res meæ habeant, quidve agam, omnia vobis patefaciet Tychicus dilectus frater, et fidelis minister in Domino. » Quæ ad institutionem et consolationem pertinere videbantur, ipse per Epistolam indicavit. Quia vero et vinculorum meminit, non immoratur in sermonibus circa eam rem, sed permittit aliquid et Tychico de se disserendum, ne fratris præsentia sit inutilis. Si igitur dilectus est, omnia novit : si fidelis, non mentietur. Minister autem in Domino, hoc est propter Deum ministrans, adeoque

A κταῖς ὥραις, ἀλλὰ καὶ, « Ἐν παντὶ καιρῷ· καὶ, « ἐν Πνεύματι, » τουτέστι, πνευματικὰ αἰτοῦντες, μηδὲν κοσμικόν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Προσευχόμενοι διὰ πάσης προσευχῆς, » ἠνίξατο, ὅτι ἔστι καὶ προσευχὴν ποιοῦντα μὴ προσεύχεσθαι, ὅταν βαττολογῇ τις.

« Καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες. » Εἴτε πανυχίδας ἐνταῦθα λέγει, εἴτε τὴν νῆψιν τῆς ψυχῆς, ἀμφότερα δεκτά. Νηφάλιον γὰρ εἶναι δεῖ τὸν καθωπλισμένον, τὸν παρὰ βασιλεῖ ἑστῶτα.

« Ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει καὶ δεήσει. » Ὡς ἡ Χαναναία, ὡς ἡ χήρα, ὡς ἡ Ἄννα. Τοῦτο γὰρ ὄντως εὐχὴ, ἡ μετὰ καρτερίας.

« Περὶ πάντων ἁγίων καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ. » Οὐκ ἄρα ὑπὲρ ἑαυτῶν μόνον προσεύχεσθαι δεῖ. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην· καὶ γὰρ ἔσχατόν τε ἑαυτὸν τίθησι, καὶ δεῖται τῆς τῶν μαθητῶν εὐχῆς, καὶ ταῦτα ἁλύσεσιν [99] ὑπὲρ Χριστοῦ περικείμενος. Καὶ γὰρ καὶ Πέτρος ἁλύσεσι [1] περιέκειτο, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκτενὴς εὐχὴ ἐγένετο παρὰ τῆς Ἐκκλησίας.

« Ἵνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου. » Οὐκ ἄρα ἐμελέτα ἃ ἔλεγεν, ἀλλὰ καθὰ εἶπεν ὁ Χριστός· « Μὴ μεριμνᾶτε, τί λαλήσητε· δοθήσεται γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσετε · » οὕτω καὶ αὐτὸς ἀνοίγων τὸ στόμα, τὰ παρὰ Θεοῦ χορηγούμενα διεπόρθμευεν, οὕτω πάντα θείᾳ χάριτι ἐτέλει. Ὅθεν νοήσεις τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα Θεοῦ.

« Ἐν παῤῥησίᾳ γνωρίσαι τὸ μυστήριον τοῦ Εὐαγγελίου, ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, ἵνα ἐν αὐτῷ παῤῥησιάσωμαι ὡς δεῖ με λαλῆσαι. » Τουτέστιν, ἵνα ἀπολογήσωμαι ὡς χρὴ, μετὰ παῤῥησίας καὶ ἀνδρείας καὶ συνέσεως πολλῆς. Πρὸς τίνας δὲ πρεσβεύει; Πρὸς ἀνθρώπους, ἵνα αὐτοὺς καταλλάξω τῷ Θεῷ· ἀλλ' οὗτοι ἔδησάν με, καίτοι τοὺς πρέσβεις νόμος μηδὲν πάσχειν κακόν. Ἡ μὲν οὖν ἅλυσις περιεστήκοι, ἵνα ἐπιστομίσῃ τὴν παῤῥησίαν· ἡ δὲ ὑμετέρα εὐχὴ ἀνοίξει μοι τὸ στόμα, ἵνα παῤῥησιάζωμαι, καὶ εἴπω πάντα, ὅσα ὁ πέμψας με τρέσβυν ἐνετείλατό μοι. Ὁρᾷς μάχαιραν τὴν παῤῥησίαν τοῦ ῥήματος τοῦ Θεοῦ, ὃ ἔμελλε Παῦλος λαλεῖν ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος;

Dei, quod accepturus erat Paulus in aperitione

B

C

D

« Ἵνα δὲ εἰδῆτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμὲ, τί πράσσω, πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικὸς, ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ. » Ἃ μὲν ἦν δοκιμίων καὶ παρακλήσεως, αὐτὸς διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ἐδήλωσεν· ἐπεὶ δὲ δεσμῶν ἐμνήσθη, οὐκ ἐνδιατρίβει τοῖς περὶ τούτων λόγοις, ἀλλ' ἀφίησί τι καὶ τῷ Τυχικῷ διαλεχθῆναι περὶ αὐτοῦ [2], ἵνα μὴ ἄχρηστος ἡ παρουσία τοῦ ἀδελφοῦ ᾖ. Εἰ οὖν ἀγαπητὸς, πάντα οἶδεν· εἰ πιστὸς, οὐ ψεύσεται. « Διάκονος » δέ « ἐστιν ἐν Κυρίῳ, » τουτέστι, διὰ Θεὸν διακονῶν, καὶ ἐν τοῖς Θείοις, οὐ διά τι κοσμικὸν [3], ἢ ἔν τινι τῶν γηίνων·

[1] Matth. x, 19.

Variæ lectiones.

[99] ἁλύσει o. [1] ἁλύσει o. [2] ἀφ' ἑαυτοῦ o. [3] καὶ οὐ διατρίβει ἐν τοῖς περὶ τοῦ, ἵσ. κόσμου.

ἢ, ὁ ἀδελφὸς ἐν Κυρίῳ, τουτέστιν ὁ πνευματικὸς ἀδελφός.

« Ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῶτε [4] τὰ περὶ ἡμῶν [5], καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. » Ὁ ἅγιος Ἰωάννης οὕτως ἀνέγνω· « Ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν· » τουτέστιν, ἵνα ἀπαγγείλῃ ὑμῖν τὰ περὶ ἐμοῦ, καὶ μὴ ἀφῇ ὑμᾶς καταπεσεῖν ὑπὲρ ἐμοῦ, ὡς ἐν δεινοῖς ὄντος, καὶ ἄλυσιν φοροῦντος. Τοῦτο δὲ τὴν ἀγάπην δηλοῖ, τὴν τε αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς, καὶ τὴν ἐκείνων πρὸς αὐτόν.

« Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐπεύχεται αὐτοῖς εἰρήνην καὶ τὴν μετὰ πίστεως ἀγάπην. Τοῦτο δὲ τοιοῦτόν ἐστιν, ἢ ὅτι ἵνα μὴ ἑτεροδόξους ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ μόνους [6] πιστούς· ἢ ὅτι δεῖ καὶ πίστιν ἔχειν αὐτοὺς, ὥστε καὶ θαρρεῖν περὶ τῶν μελλόντων. Χωρὶς γὰρ πίστεως οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ ἀγάπη, μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν γένοιτο ἀγάπη χωρὶς πίστεως. Ὅπερ [7] εἶπεν εἰρήνην, καὶ τὴν μετὰ πίστεως ἀγάπην. Διδάσκων δὲ πῶς ἂν γένοιτο αὕτη, ἐπήγαγεν, ὅτι διὰ τῆς ἀγάπης. Ἡ ἀγάπη δὲ πῶς; Ἐὰν πίστιν ἔχωμεν.

« Ἡ χάρις μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ἀμήν. » Ἐνταῦθα [8] διεῖλε τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς χάριτος, ἰδίᾳ θεὶς ἀμφοτέρας, καίτοι πανταχοῦ συνάπτων. Τὸ δὲ, « Ἐν ἀφθαρσίᾳ, » ἤτοι ἐν κοσμιότητι, ἢ τῶν ἀγαπώντων τὸν Χριστὸν [9] μὴ ἐν πλούτῳ ἢ ἐν δόξῃ, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀφθάρτοις, τουτέστι, διὰ τὰ ἄφθαρτα· ἢ ὅτι ὁ ἀγαπῶν τὸν Χριστὸν διὰ τῆς ἀρετῆς αὐτὸν ἀγαπᾷ. Ἡ μὲν γὰρ ἁμαρτία, φθορά· ἡ δὲ ἀρετὴ, ἀφθαρσία. Ὡς γὰρ τὴν παρθένον φθείρεσθαι λέγομεν, οὕτω καὶ τὴν ψυχήν· διὸ καὶ Παῦλος· « Μήπως φθαρῇ, » φησὶ, « τὰ νοήματα ὑμῶν· » καὶ, « Κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν. » Γένοιτο οὖν καὶ ἡμᾶς τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν ἀγάπην δεικνύειν, διά τε κοσμιότητος [10] βίου, καὶ διὰ τοῦ τὰ ἄφθαρτα ἐκεῖνα ζητεῖν ἀγαθά· καὶ ἁπλῶς, διὰ πάσης τῆς ἐναρέτου πολιτείας, ἥτις ἄφθαρτον τηρεῖ τὴν ψυχὴν, μὴ διαφθειρομένην ἐν ἐπιτηδεύμασι καὶ ἀνομίαις, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ τῷ ἀφθάρτῳ νυμφίῳ τῶν παρθένων καὶ ἀδιαφθόρων ψυχῶν. ὯΙ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A in divinis rebus, non propter aliquam rem mundanam, vel ob quampiam rem terrestrem : vel frater in Domino, quod est, spiritualis frater.

VERS. 22. « Quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, et consoletur corda vestra. » Divus Joannes sic legit : « Ut cognoscatis quæ circa nos sunt, » hoc est, Ut vobis de me annuntiet, nec sinat vos mei causa succumbere, nimiumve contristari, quippe qui jam gravia admodum patiar, catenamque feram. Hoc autem dilectionem indicat, cum ejus erga ipsos, tum illorum erga ipsum.

VERS. 23. « Pax fratribus, et charitas cum fide a Deo Patre, et Domino Jesu Christo. » Pacem eis exoptat, atque cum fide dilectionem. Hoc autem B tale est, vel ut diversæ opinionis homines non diligant, sed solos fideles : vel quia oportet et fidem habere eos, ut de futuris confidant. Sine fide enim nihil prodest charitas, imo ne dilectio quidem fuerit sine fide : id quod pacem dixit, et cum fide charitatem. Docens autem quomodo hæc ipsa fiat, intulit, Per charitatem. At unde charitas? Si fidem habeamus.

VERS. 24. « Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione. Amen. » Hic pacem a gratia distinguit, utramque seorsim ponens, etiamsi ubique alias connectat. Illud vero. « In incorruptione, » sive puritate, dicit, vel diligentium Christum, non in divitiis aut C gloria, sed in incorruptibilibus, hoc est, propter incorruptibilia; vel quia diligens Christum, propter virtutem ipsum diligit. Peccatum enim est corruptio, virtus autem incorruptibilitas. Sicut enim virginem **424** corrumpi dicimus, item et animam. Propterea et Paulus, « Ne quo modo, » inquit, « corrumpantur sensus vestri : » et, « Corrupti mente [k]. » Contingat igitur et nos dilectionem erga Christum ostendere, cum per vitæ ornatum et puritatem, tum per hoc quod incorruptibilia ita bona inquiramus ? ac simpliciter, per vitam omni virtute conspicuam, quæ incorruptam servat animam, non corruptam studiis et iniquitatibus, in ipso Christo incorruptibili sponso virginum et incorruptarum animarum, cui gloria in sæcula. D Amen.

[j] II Cor. XI, 3. [k] II Tim. III, 8.

Variæ lectiones.

[4] γνῷ o. [5] ὑμῶν o. [6] μόνον o [7] δρα δὲ πῶς εἶπεν εἰρήνην. Διδάσκων δὲ o. [8] δρα πῶς m. [9] Κύριον o. [10] — τητα o.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

—

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD PHILIPPENSES EXPOSITIO.

—

425 *ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD PHILIPPENSES.*

Philippenses sunt a civitate e Macedoniæ Philippicis una, a Philippo conditore ita dicta, metropoli Thessalonicæ tum tributarii. Paulus autem multa bona de iis testatur. Hanc Epistolam, dum in vinculis esset, conscripsit. Nam post primam apologiam cujus in Epistola ad Timotheum meminit, iterum vinctus erat. Philippenses autem per Epaphroditum res necessarias ad eum mittebant, scire pariter cupientes quomodo cum illo ageretur. Postquam autem verisimile erat eos turbari, cum audirent magistrum suum esse vinctum, scribit hoc eis Paulus, docens quod vincula sua non debeant ipsos turbare, quin potius exhilarare; quippe quod pro Christo ea patiatur. Consilium autem eis dat, ut sint unanimes, et humili **426** *affectu præditi. Carpit insuper Judæos, qui sub Christianismi prætextu opinione corrupti erant, panes eos pravosque operatores appellans. Multa quoque de moribus ipsis disserit. Faciat etiam prudenter mentionem missorum sibi necessariorum. Videtur autem honorifice cum illis miscere colloquia. Magnam enim virtutem et ad fidem promptitudinem ostendebant. Hic erat purpuræ venditrix : hic Synagogæ princeps credidit; hic præterea Paulus flagris cæsus cum Sila in carcerem conjectus fuit; hic et carceris custos uno signo permotus, accessit Christo cum universa domo; hic duces militum timuerunt Paulum, rogaruntque ut exiret; ac omnino prædicatio*

A ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

α Οἱ Φιλιππήσιοι ἀπὸ πόλεώς εἰσι μιᾶς τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Φιλίππων, οὕτω καλουμένης ἀπὸ τοῦ οἰκιστοῦ, ὑπὸ μητρόπολιν τότε Θεσσαλονίκην [11] τελοῦντες. Πολλὰ δὲ αὐτοῖς χρηστὰ ὁ Παῦλος μαρτυρεῖ. Ἐν δεσμοῖς δὲ ὢν ἔγραψε τὴν Ἐπιστολήν· μετὰ γὰρ τὴν πρώτην ἀπολογίαν, ἧς ἐμνήσθη ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον, αὖθις ἐδέθη. Ἦσαν δὲ οἱ Φιλιππήσιοι δι' Ἐπαφροδίτου πέμψαντες αὐτῷ τὰ πρὸς τὴν χρείαν· ἅμα δὲ καὶ γνῶναι θέλοντες τὰ κατ' αὐτόν. Ἐπεὶ [12] δὲ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς θορυβηθῆναι ἀκούσαντας ὡς ἐδέδετο ὁ διδάσκαλος, αὐτὸ τοῦτο γράφει αὐτοῖς, διδάσκων ὅτι τὰ δεσμὰ οὐ θορυβεῖν αὐτοὺς ὀφείλει, B ἀλλὰ χαρὰν προξενεῖν, διὰ τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ εἶναι. Συμβουλεύει δὲ αὐτοῖς καὶ περὶ ὁμονοίας καὶ ταπεινοφροσύνης. Καθάπτεται δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων, τῶν ἐν προσχήματι Χριστιανισμοῦ τῷ δόγματι λυμαινομένων, καὶ κύνας αὐτοὺς καλεῖ, καὶ κακοὺς ἐργάτας. Διαλέγεταί τε αὐτοῖς πολλὰ περὶ ἠθῶν. Μέμνηται δὲ συνετῶς καὶ τῶν πεμφθέντων χρειωδῶν. Φαίνεται δὲ μετὰ τιμῆς αὐτοῖς διαλεγόμενος· καὶ γὰρ πολλὴν ἀρετὴν ἐπεδείξαντο [13] καὶ ἐπιτηδειότητα εἰς τὴν πίστιν. Ἐνταῦθα ἦν ἡ πορφυροπῶλις· ἐνταῦθα ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσεν· ἐνταῦθα ὁ Παῦλος μαστιχθεὶς μετὰ τοῦ Σίλα καθείρχθη· ἐνταῦθα ὁ δεσμοφύλαξ ἀπὸ [14] ἑνὸς σημείου προσῆλθε Χρι-

Variæ lectiones.

[11] μητροπόλεως τότε Θεσσαλονίκης O. [12] ἐπειδὴ O. [13] ἐνέδειξαν O. [14] ὑπὸ O.

στῷ μετὰ τῆς οἰκίας ὅλης· ἐνταῦθα οἱ στρατηγοὶ ἐφοβήθησαν τὸν Παῦλον, καὶ ἠξίωσαν ἐξελθεῖν· καὶ ὅλως λαμπρὰν ἔσχε τὸ κήρυγμα τὴν ἀρχήν· καὶ ταῦτα ἀπὸ τῶν Πράξεων μανθάνομεν. Προσμαρτυρεῖ δὲ [αὐτοῖς ὁ Παῦλος οὐ μόνον πίστιν ὀρθὴν καὶ κινδύνους, ἀλλὰ καὶ εὐμετάδοτον προαίρεσιν. Ὧν ἕνεκεν ἁπάντων σφόδρα φιλῶν αὐτοὺς καὶ τιμῶν φαίνεται. »

A *ejus splendidum exordium habuit. Atque hæc ex Actis discimus. Attestatur autem ipsis Paulus non modo fidem rectam, adeoque pericula, verum etiam voluntatem, quæ libenter impertiat egentibus. Quorum omnium causa vehementer eos cum amare, tum honorare videtur.*

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

—

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

« Παῦλος καὶ Τιμόθεος δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐνταῦθα οὐ τίθησι τὸ αὐτοῦ ἀξίωμα [ὅτι] ὁ Ἀπόστολος, ἀλλὰ δοῦλον Ἰησοῦ Χριστοῦ ἑαυτὸν προγράφει· μέγα μὲν καὶ τοῦτο ὄν, πλὴν κοινότερον. Τιμοθέῳ δὲ γράφων καὶ Κορινθίοις, ἀπόστολον ἑαυτὸν καλεῖ. Τί δήποτε; Ὅτι ἐκεῖ μὲν ἔμελλε πολλὰ διατάττεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο ἀνελάβετο τὸ τοῦ ἀποστόλου ἀξίωμα· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπιτάττει, ἀλλ' ὡς ὁμοτίμους τιμᾷ.

« Πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ τοῖς Ἰησοῦ, οὖσιν ἐν Φιλίπποις. » Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι ἑαυτοὺς ἁγίους ἐκάλουν, ὡς λαὸς ἅγιος, διὰ τοῦτο προσέθηκεν· « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Οἱ γὰρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἅγιοι ὄντως εἰσὶν, ἐκεῖνοι δὲ βέβηλοι.

« Συνεπισκόποις καὶ διακόνοις. » Συνεπισκόπους εἶπε τοὺς πρεσβυτέρους· οὐ γὰρ δὴ ἐν μιᾷ πόλει πολλοὶ ἦσαν ἐπίσκοποι. Οὔπω γὰρ ἦσαν διακεκριμένα τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπίσκοποι διάκονοι καὶ πρεσβύτεροι ἐκαλοῦντο. Τῷ γὰρ Τιμοθέῳ ἐπισκόπῳ ὄντι φησί· « Τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον· » καὶ πάλιν, « Ὃ ἐδόθη σοι μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου· » τουτέστι τῶν ἐπισκόπων· οὐ γὰρ πρεσβύτεροι τὸν ἐπίσκοπον ἐχειροτόνουν. Καὶ αὖ [15], οἱ πρεσβύτεροι ἐπίσκοποι ἐλέγοντο, ὡς ἐπισκοποῦντες δηλαδὴ καὶ αὐτοὶ τὸν λαὸν, ὥστε καθαίρειν καὶ φωτίζειν τοὺς δεομένους. Τίνος δὲ χάριν τῷ κλήρῳ νῦν γράφει, ὅπερ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐποίησεν; Ὅτι αὐτοὶ τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐπεμψαν, ἐπαγόμενον τὰ πρὸς χρείαν τῷ Ἀποστόλῳ.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τὸ σύνηθες πρόσρημα προτίθησιν, ἐπευχόμενος αὐτοῖς ἵνα κεχαριτωμένοι εἶεν, καὶ μὴ ἐπαρθέντες κατ' ἀλλήλων ἐκπέσωσι τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμονοίας. Τὰ γὰρ χαρίσματα τοῖς μὴ [16] προσέχουσι τύφου πρόξενα.

B

427 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. *Paulus et Timotheus, servi Jesu Christi.* Hic non ponit dignitatem auctoritatemve suam Apostolus, verum se servum Jesu Christi scribit. Magnum quidem etiam hoc est, sed communius. Timotheo autem scribens et Corinthiis, apostolum sese vocat. Quam ob causam? Quia illic multa ordinaturus erat, propterea apostoli auctoritatem assumpsit. Hic autem nihil tale injungit, sed velut pares honore prosequitur.

Omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philippis. Quia Judæi seipsos sanctos appellabant, quippe quia populus sanctus erant, eam ob rem adjecit, *In Christo Jesu.* Qui enim in Christo Jesu sunt, ii vere sunt sancti, illi autem profani.

C *Coepiscopis et diaconis.* Coepiscopos presbyteros appellavit : non enim in una urbe multi episcopi fuerunt. Nondum enim erant distincta nomina, verum ipsi episcopi, diaconi et presbyteri vocabantur. Timotheo enim episcopo, scribens inquit : *Ministerium tuum imple* [l] . Et rursus : *Quod datum est tibi cum impositione manuum presbyterii* [m], hoc est episcoporum : non enim presbyteri episcopum ordinabant. Rursus presbyteri episcopi etiam dicebantur, ut qui et ipsi populum inspectarent, ejusque curam gererent, ut purgarent illustrarentque eos quos esset necesse. Cujus autem rei gratia nunc clero scribit (1), quod nusquam alibi fecit? Quia ipsi Epaphroditum ablegaverant, qui quæ apostolo essent usui, afferret.

D VERS. 2. *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.* Consuetam salutationem apponit, comprecans eis ut gratia donentur, et ne alter in alterum elati excidant a pace et concordia. Charismata enim non attendentibus fastum et elationem advehunt.

[l] II Tim. IV, 5. [m] I Tim. IV, 4.

Variæ lectiones.

[15] αὖθις O. [16] μὲν O.

(1) Quo argumento constet, a clero, non a populo missum Epaphroditum, ego quidem nondum queo videre. LATINUS LATINIUS.

VERS. 3, 4. *Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri, semper in omni oratione mea pro omnibus vobis.* Quoties, inquit, vestri recordor (semper autem hoc facio), glorifico Deum, quod adeo in virtute creveritis : neque tamen cum sic probati sitis in divinis rebus, **428** desino precari, sed pro omnibus rogo, ut porro feliciter pergatis.

Cum gaudio precationem meam faciens. Potest enim et cum mœrore mentio cujuspiam fieri, ut cum alibi dicat : *Nam ex multa afflictione et anxietate cordis mei scripsi vobis* [n]. Proinde cum gaudio meminisse signum est illorum virtutis.

VERS. 5. *Super communicatione vestra ad Evangelium, a prima die usque nunc.* Magnæ ac vere apostolicæ rei testimonium illis dicit, nimirum quod socii, inquit, mei estis, ac participes laborum qui ob Evangelium sumuntur : non una aut altera vice, cæterum a tempore quo credidistis in hunc usque diem. Quomodo autem communicatis ? Mittentes mihi necessaria, meique curam gerentes. Qui enim boni quidquam attentanti auxiliatur, omnibusque modis succurrit, particeps ei fit operis. Sic illi qui martyribus provident, vel in eremo diversantibus omnem adimunt sæculi curam, ac doctoribus qui in causa sunt ut non distrahantur, conorarum participes redduntur.

VERS. 6. *Confidens hoc ipsum, quod qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet.* Gratias ago, inquit, et lætor, confidens quod Deus, qui in vobis bona opera facere incepit, ipse etiam complebit : a præteritis enim de futuris conjecturam facio. Observa autem quomodo eos moderata sapere doceat, Deo cuncta accepta referens, non ipsis solis : neque sic tamen eos sua laude privavit. Dixit enim : *qui cœpit in vobis*, hoc est, per vestram voluntatem. Si enim hominis voluntas non adsit, neque Deus operabitur. Nam si simpliciter operaretur, nihil prohiberet quominus in gentibus, adeoque cunctis plane mortalibus operaretur. Haud parum igitur laudis hinc illis nascitur, ut qui Dei gratiam attraxerint ut ipsis cooperaretur : et quia talia tantaque sunt opera, ut non ab humanis quidem viribus transigi queant, sed a Deo. Simul autem animat eos, ne in torporem devolvantur : nam si Deus perfecturus est, non perinde multum laboris vel negotii erit.

Usque in diem Jesu Christi. Hoc est, usque ad adventum Domini. Sic, inquit, confido, quod non in solis vobis Deus operabitur, sed et in iis qui e vobis crediturі sunt, ad mundi usque consommationem. Vel suum cujusque obitum, diem Jesu Christi intellige, hoc est consummationem.

VERS. 7. *Sicut est mihi justum hoc sentire de omnibus vobis, eo quod habeam vos in corde, et in*

A « Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν, πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν. » Ὁσάκις ὑμῶν ἀναμνησθῶ, φησὶ (πάντοτε δὲ τοῦτο ποιῶ), δοξάζω τὸν Θεὸν, ὅτι τοσοῦτον εἰς ἀρετὴν ἐπιδεδώκατε. Οὐ μὴν ἐπεὶ δὴ οὕτως εὐδόκιμοί ἐστε ἐν τοῖς θείοις, παύομαι δεόμενος, ἀλλὰ καὶ δέομαι ὑπὲρ πάντων, ἵνα ἔτι εὐοδωθῆτε.

« Μετὰ χαρᾶς τὴν δέησίν μου ποιούμενος. » Ἔστι γὰρ καὶ μετὰ λύπης μεμνῆσθαι, ὡς ὅταν ἀλλαχοῦ λέγει· « Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν. » Ὥστε τὸ μετὰ χαρᾶς μεμνῆσθαι, σημεῖον τῆς ἐκείνων ἀρετῆς.

« Ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν. » Μέγα αὐτοῖς ἐνταῦθα προσμαρτυρεῖ, καὶ ἀποστολικὸν τῷ ὄντι, ὅτι, φησὶ, B καὶ Κοινωνοί μου γίνεσθε καὶ συμμερισταὶ τῶν ἐπὶ τῷ Εὐαγγελίῳ πόνων· οὐχ ἕνα χρόνον, οὐδὲ δεύτερον [17], ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐπιστεύσατε μέχρι τοῦ νῦν. Πῶς δὲ κοινωνεῖτε; Πέμποντές μοι τὰ πρὸς χρείαν [χρῃζομένῳ] καὶ κηδόμενοί μου. Ὁ γὰρ τῷ καλόν τι μεταχειριζομένῳ συνεργῶν, καὶ βοηθῶν πᾶσι τρόποις, μεριστὴς αὐτῷ τοῦ ἔργου γίνεται. Οὕτω καὶ τοῖς μάρτυσιν, οἱ τούτους μελοῦντες [18], καὶ τοῖς ἀσκηταῖς οἱ πᾶσαν ἀμεριμνίαν αὐτοῖς ἐμποιοῦντες, καὶ τοῖς διδασκάλοις οἱ ἀπερισπάστους αὐτοὺς ποιοῦντες, κοινωνοὶ τῶν στεφάνων γίνονται.

« Πεποιθὼς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελέσει. » Εὐχαριστῶ, φησὶ, καὶ χαίρω, θαῤῥῶν ὅτι ὁ Θεὸς, ὃς ἐνήρξατο ποιεῖν C ἐν ὑμῖν τὰ ἀγαθὰ ἔργα, αὐτὸς καὶ πληρώσει· ἀπὸ γὰρ τῶν παρελθόντων καὶ περὶ τῶν μελλόντων στοχάζομαι. Ὅρα δὲ, πῶς μετριοφρονεῖν αὐτοὺς διδάσκει, τῷ Θεῷ πάντα ἀναθεὶς, καὶ οὐκ αὐτοῖς μόνοις. Οὐ μὴν οὐδὲ οὕτως ἀπεστέρησεν αὐτοὺς ἐγκωμίων· εἶπε γάρ· « Ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν· » τουτέστι, Διὰ τῆς ὑμῶν προαιρέσεως· εἰ γὰρ μὴ ἡ προαίρεσις τοῦ ἀνθρώπου εἴη, οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐνεργήσει. Ἐπεὶ εἰ ἁπλῶς ἐνήργει, οὐδὲν ἂν ἐκώλυε καὶ Ἕλληνας καὶ πάντας ἀνθρώπους ἐνεργεῖσθαι. Ὥστε οὐ μικρῶς κἂν τούτῳ [19] ἐγκωμιάζει αὐτοὺς, ὡς ἐπισπασαμένους τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν συμπράττειν αὐτοῖς· καὶ ὅτι τηλικαῦτά εἰσι τὰ κατορθώματα, ὥστε μηδὲ ὑπ' ἀνθρωπίνης ἐνεργεῖσθαι δυνάμεως, ἀλλ' ὑπὸ Θεοῦ. Ἅμα δὲ καὶ παραθαῤῥύνει αὐτοὺς ὥστε D μὴ ῥᾳθυμῆσαι· εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἐπιτελεῖν [20] μέλλει, οὐδὲ πολὺς ἔσται κάματος.

« Ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τουτέστιν, ἄχρι τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Οὕτω, φησὶ, θαῤῥῶ, ὅτι οὐκ ἐν μόνοις ὑμῖν ὁ Θεὸς ἐνεργήσει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐξ ὑμῶν [21], ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ κόσμου. Ἢ τὴν ἑκάστου τελευτὴν ἡμέραν Ἰησοῦ Χριστοῦ νόει, τουτέστι συντέλειαν.

« Καθώς] ἐστι δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ ἁπάντων ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ

[n] II Cor. I, 4.

Variæ lectiones.

[17] πόνον ἢ δεύ O. [18] ἐπιμελοῦντες, καὶ, πλημμελοῦντες O. [19] κἀκ τούτου O. [20] ἐπιτελέσειν O. [21] ἡμῶν O.

ὑμᾶς, ἔν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ βεβαιώσει τοῦ Εὐαγγελίου. » Πέποιθα, φησὶν, ὅτι ἄχρι τέλους τοιοῦτοι ἔσεσθε, καὶ φρονῶ τοῦτο ὑπὲρ ὑμῶν, διότι ἀεί ἔχω ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, καὶ οἶδα τὰ ὑμέτερα κατορθώματα, καὶ ὅτι σπουδάζετε καὶ ἀπόντες συγκοινωνοί μου γενέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν δεσμῶν. Ὥστε δίκαιόν ἐστιν ἐμὲ τοιαῦτα στοχάζεσθαι ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀπὸ τῶν προοιμίων τεκμαίρεσθαι[22] καὶ τὸ τέλος. Ὅσον δὲ ἐγκώμιον τὸ ἐν καρδίᾳ εἶναι Παύλου, τοῦ μὴ ἁπλῶς οὕτως, ἀλλὰ μετὰ κρίσεως, καὶ τοὺς ἀξίους ἀγαπῶντος; Ἀλλ' οὐδ' ὅτε, φησὶν, ἀπελογούμην Νέρωνι, ἐξέστητέ μου τῆς μνήμης. Βεβαίωσιν δὲ τοῦ Εὐαγγελίου τὰ δεσμά φησι καὶ τὰς θλίψεις. Καὶ ἀπολογίαν δὲ αὐτὰ ταῦτα εἴποις ἄν. Πρόδηλον γάρ, ὅτι εἰ μὴ ἐπέκειστο ἀῤῥήτους εἶναι ἀντιδόσεις, καὶ ἄφατα ἀγαθά, οὐκ ἂν ἐδεσμεῖτο· οὐκ[23] ἂν τῷ θηριώδει Νέρωνι προσέκρουεν, εἰ μὴ ἄλλον βασιλέα μονιμώτερον[24] προεώρα. Ὥστε αἱ θλίψεις βεβαίωσις τοῦ Εὐαγγελίου.

« Συγκοινωνούς μοι τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας. » Δείκνυσιν ἐνταῦθα, ὅτι οὐκ ἀκρίτως αὐτοὺς ἀγαπᾷ. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἔχω ὑμᾶς ἐν τῇ καρδίᾳ, διότι συγκοινωνοί μοί ἐστε τῆς χάριτος ταύτης, τουτέστι τῶν θλίψεων καὶ τῶν δεσμῶν· καὶ σπουδάζετε μὴ ἀπολειφθῆναι ἡμῶν ἐν ταῖς θλίψεσιν, ἀλλὰ τῶν ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου πειρασμῶν κοινωνῆσαι. Ὅτι δὲ[25] χάρις τὰ δεσμὰ, δῆλον· « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. Ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. » Ἡ δὲ καὶ μᾶλλον, ὡς προκατιὼν[26] λέγει, ὅτι « Ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν. » Ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπε, Κοινωνοὺς, ἀλλὰ, « Συγκοινωνούς, » δεικνὺς ὅτι καὶ αὐτὸς[27] ἄλλοις ἐστὶ κοινωνὸς, ὥσπερ ἀλλαχοῦ φησιν. « Ἵνα συγκοινωνὸς τοῦ Εὐαγγελίου γένωμαι, » τουτέστιν, Ἵνα κοινωνήσω τῶν ἐκκειμένων ἀγαθῶν, τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσι.

« Μάρτυς γάρ μού ἐστιν ὁ Θεὸς, ὡς ἐπιποθῶ πάντας ὑμᾶς ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὐχ ὡς ἀπιστούμενος μάρτυρα καλεῖ τὸν Θεὸν, ἀλλὰ τὴν πολλὴν διάθεσιν. Οὐκ ἔχων παραστῆσαι διὰ λόγου, τῷ Θεῷ καταλιμπάνει τοῦτο, τῷ τὰς καρδίας ἐξετάζοντι. Τοῦτο δὲ τοῦ ἀληθεύειν αὐτὸν τεκμήριον. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ ἐκολάκευεν αὐτοὺς, μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐκάλεσεν. « Ἐν σπλάγχνοις » δὲ, εἶπεν, « Ἰησοῦ Χριστοῦ· » τουτέστιν, Οὐχὶ διά τι ἀνθρώπινον, οὐδ' ὅτι ἐπέμψατέ μοι τὰ πρὸς χρείαν, ἀλλ' ἐν τῇ κατὰ Θεὸν ἀγάπῃ. Ἢ, ὅτι Πατὴρ ὑμῶν γεγονὼς διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν, σπλάγχνα ἔχω ἐφ' ὑμῖν, οὐ φυσικὰ, ἀλλ' οἷα Χριστὸς χαρίζεται τοῖς γνησίοις αὐτοῦ δούλοις, τοῖς αὐτῷ γεννῶσι τὰ τοῦ Εὐαγγελίου τέκνα. Πάντας δὲ ποθῶ, ἐπειδὴ καὶ πάντες τοιοῦτοί ἐστε.

« Καὶ τοῦτο προσεύχομαι, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ. » Καίτοι οὕτω

A *vinculis meis, et in defensione et confirmatione Evangelii.* Confido, inquit, vos ad finem usque tales fore, atque hoc de vobis sentio, **429** quandoquidem vos in corde meo semper gero, atque scio præclara opera vestra, et quod absentes etiam detis operam consortes mihi fieri gratiæ Evangelii vinculorumque. Proinde justum est me talia de vobis conjicere, atque ex primordiis finem colligere. Quanta autem laus est Paulo esse cordi, qui non ita simpliciter, sed cum judicio, et dignos diligit? At ne tum quidem, inquit, quando apud Neronem defensionem meam feci, memoria mea excidistis. Confirmationem autem Evangelii vincula et afflictiones vocat, et hæc ipsa defensionem dicere poteris. Perspicuum

B enim est, nisi fuisset persuasus ineffabiles esse retributiones, et nullis verbis enarrabilia bona quæ exspectaret, non fuisset vinctus : efferati Neronis offensionem non incurrisset, nisi alium imperatorem diutius duraturum animo suo prospexisset. Itaque afflictiones sunt confirmatio Evangelii.

Dum consocii gratiæ meæ vos omnes sitis. Ponit hic ob oculos, se citra judicium haud eos diligere; propterea, inquit, habeo vos in corde, quod estis mihi consocii gratiæ hujus, id est afflictionum et vinculorum : navatisque operam, ne a nobis in afflictionibus deficiatis, verum ut tentationum quas pro Evangelio sustinemus, potius participes efficiamini. Quod autem vincula sint gratia, planum est ex eo

C quod Dominus ait : *Sufficit tibi gratia mea : potentia enim mea in infirmitate perficitur*[a]. Vel quod potius est, ut in progressu dicit, *Vobis donatum est, ut pro Christo patiamini.* Animadverte autem hic, quomodo non dixerit, socii, sed, consocii, indicans se aliis etiam communicare. Perinde ac in alio loco ait, *Ut consors Evangelii fiam*, hoc est, Ut particeps fiam bonorum Evangelii prædicatoribus repositorum.

Vers. 8. *Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi.* Non quod ei non adhiberetur fides, Deum testem adducit : sed quia magnum animi sui affectum verbis exprimere non posset, Deo hoc relinquit, corda exploranti. Estque hoc evidens argumentum eum esse veracem : non enim si eis adularetur, Deum vocasset testem. *In visceribus* autem dixit *Jesu Christi*,

D hoc est, non ob humanam quampiam commoditatem, nec quia transmisistis mihi quibus haberem opus, sed ob divinam dilectionem. Vel quia pater vester factus per fidem in Christum, viscera habeo erga vos, non naturalia, sed qualia Christus genuinis suis servis impertit, generantibus ipse Evangelii filios. Omnes autem desidero et vehementer amo, quandoquidem et omnes tales estis.

Vers. 9. *Et hoc oro, ut charitas vestra* **430** *magis ac magis abundet.* Etiamsi ita adamatus erat

[a] II Cor. XII, 9.

Variæ lectiones.

[22] τεκμαίρομαι O. [23] οὐδ' O. [24] μονιμώτατα O. [25] γὰρ O. [26] παρακατιὼν O. [27] οὗτος O.

adhuc tamen vehementius vult amari. Charitatis enim modus est, nunquam pedem figere. Vide autem uti dictionibus majorem intensionem habentibus usus sit, dicens, *Adhuc, magis magisque*, et, *Abundet*. Hæc autem ait, non ut ipsum solum diligant, verum etiam alios.

In agnitione et omni sensu. Hoc est, ut non simpliciter quosvis diligatis, sed cum probatione et cognitione et judicio : plerique enim citra rationem diligunt : hinc neque stabiles sunt talium amicitiæ. Vel, Ut hæreticos non diligatis.

VERS. 10. *Ut probetis potiora.* Hoc est, quæ utilia sint. Si enim cum exploratione ac judicio diligatis, potestis quod confert examinare et agnoscere quinam diligendi sint, fideles nimirum : et qui non, infideles videlicet. Quomodo igitur alio in loco ait, *Cum omnibus hominibus pacem habete* [p]? Primum quidem non simpliciter dixit, sed cum distinctione : *Si fieri possit, cum omnibus pacem habete.* Deinde, aliud est habere pacem, aliud diligere. Illud enim a contentione alienos nos esse jubet : diligere vero, animi affectionem postulat, ac veluti contemperationem, morumque similitudinem; quæ hæreticis non est exhibenda. *Si enim oculus tuus offendit te, exscinde ipsum* [q].

Ut sitis sinceri, et sine offensa in diem Christi. Non in meum hoc commodum dico, sed ne vos adulterinum aliquod dogma charitatis prætextu recipiatis. Dixit autem, *sinceri*, quoad Deum : *Sine offensa*, quoad homines. Etiamsi enim te non lædat quæ tibi cum hæretico amicitia intercedit, alium tamen offendit. Quomodo igitur in die Christi invenieris sincerus, fratribus tuis offendiculum ponens?

VERS. 11. *Repleti fructibus justitiæ, qui sunt per Jesum Christum, ad gloriam et laudem Dei.* Hoc est, Ut cum doctrinæ rectitudine vitam etiam minime condemnandam ducatis : per justitiam enim omnem virtutem intelligit, vel eleemosynam speciatim. Non autem ut imperfecte virtutem aut eleemosynam operemini, sed ut sitis repleti. Quandoquidem autem et infideles videbantur sibi et virtutem et eleemosynam vindicare, adjecit, *Qui sunt per Jesum Christum* : illorum enim opera non sunt secundum Christum, sed ob vanam gloriam, et ut hominibus placeant. *In gloriam* autem *Dei*, hoc est, Non in meam qui hæc doceo. Quare non est quod vos obsistatis gloriæ Dei. Simul autem animat eos, perinde quasi Deus sit suppetias illis laturus in opere quod ad gloriam ejus sint peracturi.

VERS. 12. *Scire autem vos volo, fratres,* **431** *quod quæ mihi acciderunt, magis ad profectum venerunt Evangelii.* Verisimile erat eos, ubi cognovissent eum vinctum esse, turbari, quasi Evangelii prædicatio impediretur. Hanc itaque tollens suspicionem,

[p] Rom. XII, 18. [q] Matth. V, 29.

A φιλούμενος, ὅμως ἔτι μᾶλλον βούλεται φιλεῖσθαι. Ἀγάπης γὰρ μέτρον τὸ μηδέποτε ἵστασθαι. Ὅρα δὲ, πῶς ἐπιτατικωτέραις [28] ἐχρήσατο ταῖς, λέξεσιν, εἰπὼν, « Ἔτι, » καὶ, « μᾶλλον, » καὶ, « περισσεύῃ. » Φησὶ δὲ ταῦτα, οὐ μόνον ἵνα αὐτὸν ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους [29].

« Ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει. » Τουτέστιν, Ἵνα μὴ ἁπλῶς πάντας ἀγαπᾶτε, ἀλλὰ μετὰ δοκιμασίας, καὶ γνώσεως, καὶ κρίσεως. Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἀλόγως φιλοῦντες· ὅθεν οὐδὲν μόνιμοι αἱ τοιαῦται φιλίαι. Ἢ, ὅτι Ἵνα μὴ αἱρετικοὺς ἀγαπᾶτε. |

« Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα. » Τουτέστι τὰ συμφέροντα. Ἐὰν γὰρ μετὰ δοκιμασίας καὶ κρίσεως ἀγαπᾶτε, δύνασθε τὸ συμφέρον δοκιμάσαι, καὶ ἐπιγνῶναι τίνας μὲν χρὴ φιλεῖν, ὅτι τοὺς πιστούς· καὶ τίνας μὴ, ὅτι τοὺς ἀπίστους. Πῶς οὖν B ἀλλαχοῦ φησι, « Μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε; » Πρῶτον μὲν, οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, ἀλλὰ προσδιώρισεν· « Εἰ δυνατὸν, μετὰ πάντων εἰρηνεύετε. » Ἔπειτα, ἄλλο ἐστὶ τὸ εἰρηνεύειν, καὶ ἄλλο τὸ ἀγαπᾷν. Τὸ μὲν γὰρ, τὸ μὴ μάχεσθαι· τὸ δὲ ἀγαπᾷν διάθεσιν ψυχῆς ἀπαιτεῖ, καὶ οἷον σύγκρασιν, καὶ ἦθους ὁμοιότητα [30]. ὅπερ πρὸς αἱρετικοὺς οὐ δεῖ ἐνδείκνυσθαι. « Εἰ γὰρ ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτόν. »

« Ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. » Οὐ πρὸς τὸ ἐμὸν συμφέρον ταῦτα λέγω, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς μηδὲν νόθον δόγμα τῷ τῆς ἀγάπης προσχήματι παραδέξησθε. Εἶπε [31] δὲ, « Εἰλικρινεῖς, » ὡς πρὸς τὸν Θεόν· « ἀπρόσκοποι, » ὡς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Εἰ γὰρ καὶ μή σε βλάπτει ἡ πρὸς τὸν αἱρετικὸν φιλία, ἀλλ' ἕτερον σκανδαλίζει [32]. Ὥστε C πῶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ Χριστοῦ εὑρεθῇς [32*] εἰλικρινὴς, σκανδαλίζων τοὺς ἀδελφούς;

« Πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης, τῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον Θεοῦ. » Τουτέστιν, Ἵνα μετὰ τῆς τῶν δογμάτων ὀρθότητος καὶ βίον ἔχητε | ἀκατάγνωστον. Δικαιοσύνην γὰρ τὴν πᾶσαν ἀρετήν φησιν, ἢ τὴν ἐλεημοσύνην ἰδικώτερον. Οὐχ ἵνα δὲ ἀτελῶς τὴν ἀρετὴν ἢ τὴν ἐλεημοσύνην ἐργάζησθε, ἀλλ' ἵνα ἦτε πεπληρωμένοι. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ Ἕλληνες ἐδόκουν ἀρετῆς μεταποιεῖσθαι καὶ ἐλεημοσύνης, προσέθηκε· « Τῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· » τὰ ἐκείνων γὰρ οὐ κατὰ Χριστὸν, ἀλλὰ διὰ κενοδοξίαν καὶ ἀνθρωπαρέσκειαν. « Εἰς δόξαν δὲ D τοῦ Θεοῦ, » τουτέστιν, Οὐκ εἰς ἐμὴν τοῦ διδάσκοντος ταῦτα. Ὥστε οὐ δεῖ ἐμποδίσαι ὑμᾶς τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ. Ἅμα δὲ καὶ παραθαῤῥύνει αὐτοὺς, ὡς τοῦ Θεοῦ μέλλοντος συνεργεῖν ἐν τῷ εἰς δόξαν αὐτοῦ ἔργῳ.

« Γινώσκειν δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοὶ, ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐλήλυθεν. » Εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μαθόντας ὅτι δέδεται, θορυβεῖσθαι, ὡς τοῦ κηρύγματος ἐγκοπτομένου. Ἀναιρῶν οὖν τὴν ὑπόνοιαν ταύτην, φησὶν, ὅτι Οὐ

Variæ lectiones.

[28] ἐπιτατικώτερον O. [29] ἀλλ' ἵνα καὶ ἀλλήλους m. [30] ἡμερότητα O. [31] ἦτε O. [32] ἕτερος σκανδαλίζεται O. [32*] εὑρεθήσῃ O.

μόνον οὐκ ἐνεπόδισαν τὰ δεσμά μου τῷ Εὐαγγελίῳ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον εἰς προκοπὴν ἐγένοντο.

« Ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς γενέσθαι ἐν Χριστῷ ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι. » Τουτέστιν, Ὥστε καὶ δεδεμένον ὄντα με πλέον παῤῥησιάζεσθαι, καὶ μὴ σιγῆσαί με, ἀλλὰ τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου καὶ ἄχρις αὐτοῦ φθάσαι τοῦ πραιτωρίου, τουτέστι τῶν βασιλείων, καὶ ἐν τῇ πόλει πάσῃ. Τοῦτο δὲ ἐν Χριστῷ γέγονε· τουτέστιν, Οὐκ ἐμὸν κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἤ, Τοὺς δεσμούς μου τοὺς ἐν Χριστῷ, τουτέστι, τοὺς διὰ Χριστόν.

« Καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ, πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, τολμᾷν περισσοτέρως ἀφόβως λαλεῖν τὸν λόγον. » Καὶ πρότερον μὲν ἐπαῤῥησιάζοντο, νῦν δὲ περισσότερον[33] ἐκ τοῦ ἐμὲ ἰδεῖν πλέον παῤῥησιαζόμενον, καὶ ταῦτα δεδεμένον. Ἐπεὶ γὰρ εἶδον ἐμὲ δεδεμένον, ἀνεῤῥώσθησαν κἀκεῖνοι εἰς ζῆλον. Ἐπεὶ δὲ μέγα ἐδόκει λέγειν, ὅτι Ἐγὼ αὐτοὺς ἐθάῤῥυνα[34], εἶπεν· « Ἐν Κυρίῳ. » Εἰ τοίνυν οἱ ἐγγὺς ὄντες τῶν δεσμῶν μου οὐ ταράττονται, ἀλλὰ μᾶλλον πλεῖον θάρσος δέχονται, πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς χρή.

« Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν. » Ἐπειδὴ κατεσχέθη ὁ Παῦλος, πολλοὶ τῶν ἀπίστων ἐκήρυττον καὶ αὐτοὶ τὸν Χριστὸν, βουλόμενοι εἰς πλείονα ὀργὴν ἐκκαῦσαι τὸν Νέρωνα, ὥστε τάχιον τὸν Παῦλον ἀνελεῖν, ὡς τοῦ κηρύγματος πανταχοῦ δι'[35] αὐτοῦ κατασπειρομένου. Τοῦτο οὖν ἐστι τὸ, « Διὰ φθόνον καὶ ἔριν. » Ἤ, ὅτι βουλόμενοι καὶ αὐτοὶ τιμᾶσθαι, καὶ ὑποσπᾷν τι τῆς ἐμῆς δόξης. Ἄλλοι δὲ, « Δι' εὐδοκίαν, » φησὶ, τουτέστι, χωρὶς ὑποκρίσεως, καὶ μετὰ εὐθείας[36] γνώμης.

« Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν, οὐχ ἁγνῶς. » Τουτέστιν, οὐκ εἰλικρινῶς, οὐδὲ δι' αὐτὸ τὸ καλόν.

« Οἰόμενοι θλῖψιν ἐπιφέρειν[37] τοῖς δεσμοῖς μου. » Νομίζοντες, φησὶν, οὕτω με εἰς μείζονα ἐμβαλεῖν κίνδυνον[38], καὶ θλῖψιν ἐπὶ θλίψει ἐπάγειν· ἀλλ' οὐχ οὕτω προβαίνει αὐτοῖς τὸ τέχνασμα. Ἀμπρότερον γὰρ ἐκ τούτου τὸ κήρυγμα γίνεται, καὶ ἡ ἐμὴ χαρὰ διὰ τοῦτο μείζων. Ὁρᾷς, ὅτι ἔστιν ἔργον ποιῆσαι ἀγαθὸν οὐκ ἀπὸ προαιρέσεως ἀγαθῆς, καὶ οὐ μόνον μισθὸν μὴ ἀπολαβεῖν, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι;

« Οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ Εὐαγγελίου κεῖμαι. » Τουτέστιν, Οἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς τε τὸν Κύριον καὶ εἰς ἐμὲ κηρύττουσιν, εἰδότες ὅτι λόγους μέλλω ποιῆσαι ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος, καὶ διὰ τοῦτο συναίρονταί μοι τοῦ ἔργου. Ἐὰν γὰρ πολλοὶ ὦσιν οἱ τῷ κηρύγματί μου προσιόντες, εὔκολός μοι ἡ ἀπολογία ἔσται. Εἰς τοῦτο οὖν ἐκεῖνοι συνεργοῦσι, κατηχοῦντες πολλούς.

A ait : Non solum non impediverunt Evangelium vincula mea, sed et in promotionem potius cesserunt.

VERS. 13. *Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in toto prætorio, et cæteris omnibus.* Hoc est, ut vinctus cum sim, majori fiducia loquar, neque conticescam, sed ut prædicatio verbi ad ipsum usque prætorium pervenerit, hoc est ad ipsam regiam, atque adeo universam urbem. Hoc autem in Christo factum est, id est, Non meum est opus, sed Christi. Vel, Vincula mea in Christo, id est, quæ propter Christum perpetior.

VERS. 14. *Et ut plures e fratribus in Domino, confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore sermonem loqui.* Et antea quidem libere docebant verbum, nunc vero id agunt majori fiducia et B alacritate, postquam me animadvertunt esse confidentiorem, idque cum vinctus sim : et illi ad æmulationem confortati sunt, postquam me viderunt vinctum. Quia vero magnum videbatur dicere, nempe, Ego ipsos animavi; *In Domino,* dixit. Si igitur qui proxime sunt ad mea vincula, non turbantur, sed majorem potius fiduciam recipiunt, multo magis vos convenit esse confidentes.

VERS. 15. *Quidam quidem et propter invidiam et contentionem, quidam autem propter bonam voluntatem Christum prædicant.* Cum comprehensus esset Paulus, haud pauci etiam infidelium annuntiabant Christum, volentes ad majorem iram accendere Neronem, ut eo celerius Paulum e medio tolleret, C veluti prædicatione ubique per eum dispersa. Hoc enim est quod ait, *Per invidiam et contentionem.* Vel tanquam et ipsi honorari voluerint, atque aliquid mea gloria detrahere. Alii autem Per bonam voluntatem, inquit, hoc est, sine simulatione, ex animo rectaque sententia.

VERS. 16. *Alii quidem ex contentione Christum annuntiant, non sincere.* Hoc est, non pure, neque propter ipsum bonum.

Existimant pressuram afferre vinculis meis. Existimantes me hoc pacto, inquit, in pericula majora injicere, et afflictionem afflictioni adducere : verum conatus illorum ipsis hac ratione non procedit. Nam inde prædicatio verbi redditur præclarior, meumque D gaudium propterea majus est. Viden' quod bonum opus facere non liceat absque bona voluntate? atque non solum mercedem **432** non recipere, cæterum pœna etiam affici?

VERS. 17. *Alii autem ex charitate, scientes quod ad Evangelii defensionem positus sim.* Hoc est, Nonnulli ex charitate cum erga Dominum, tum erga me, Evangelium prædicant, compertum habentes quod rationem prædicati verbi redditurus sim, ac propterea mihi auxiliantur in hoc opere. Si enim multi fuerint accedentes prædicationi meæ, facilis mihi defensio erit. In hoc igitur ipsi cooperantur, haud paucos instituentes.

Variæ lectiones.

[33] περισσοτέρως O. [34] γὰρ παρεθάῤ O. [35] ὑπ' O. [36] ὀρθῆς O. [37] προσφέρειν O. [38] πόλεμον O

VERS. 18. *Quid enim? Omni modo, sive per occasionem sive per veritatem, Christus annuntiatur.* Quid enim, inquit, opus est multa dicere? Quid mihi curæ est, sicne vel aliter; sive per occasionem, hoc est, in contentione ac simulatione : sive per veritatem, hoc est, in rectitudine et sinceritate mentis Christus prædicatur? Hinc nonnulli stolidi putarunt, quod Paulus aditum dederit hæresibus. Modo Christum, inquiunt, prædicet quis, nihil refert. At contemplare : primo quidem non dixit, Annuntiet, ut legem sancire videatur, sed, *Annuntiatur,* rem gestam enarrans recitansque. Deinde etiamsi ceu legem sanciens ac præcipiens dixisset, neque sic tamen aditum hæresibus dedisset. Quomodo? Quoniam illi de quibus loquitur, non prava dogmata introduxerunt, sed vera quidem prædicabant, non recte tamen, neque vero scopo : hæretici autem de industria recta non prædicant, cæterum perversa et adulterina, præter hoc quod perversus etiam illis scopus sit.

A « Τί γάρ; πλὴν [ὅτι] παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται. » Τί γὰρ, φησὶ, δεῖ πολλὰ λέγειν; ἢ τί μοι, φησὶ, μέλει, ἄν τε οὕτως, ἄν τε οὔ· εἴτε προφάσει, τουτέστιν ἐριθείᾳ καὶ ὑποκρίσει· εἴτε ἀληθείᾳ, τουτέστιν εὐθύτητι γνώμης, Χριστὸς καταγγέλλεται; Ἐκ τούτων τινὲς ἀνόητοι ὑπέλαβον, ὅτι ὁ Παῦλος πάροδον δέδωκε ταῖς αἱρέσεσι. Μόνον γὰρ, φησὶ, τὸν Χριστὸν καταγγελλέτω τις, καὶ οὐδὲν διαφέρει. Ἀλλὰ σκόπει, πρῶτον μὲν οὐκ εἶπε, Καταγγελλέσθω, ἵνα καὶ νομοθετεῖν δόξῃ· ἀλλὰ, « Καταγγέλλεται, » τὸ γινόμενον ἐξηγούμενος. Ἔπειτα, εἰ καὶ ὡς νομοθετῶν εἰρήκει, οὐδὲ οὕτω πάροδον ταῖς αἱρέσεσι δέδωκε. Πῶς; Ὅτι οὗτοι περὶ ὧν φησιν, οὐ νόθα δόγματα εἰσῆγον, ἀλλ' ὀρθὰ μὲν ἐκήρυττον, οὐκ ὀρθῶς δὲ, οὐδὲ εὐθεῖ σκοπῷ· οἱ δὲ αἱρετικοὶ προηγουμένως οὐκ ὀρθὰ κηρύττουσιν, ἀλλὰ διεστραμμένα καὶ νόθα, μετὰ τοῦ καὶ τὸν σκοπὸν ἔχειν διεστραμμένον.

B

Et in hoc gaudeo, sed et gaudebo. Illi quidem, inquit, ut me tristitia afficiant, hæc faciunt : ego autem lætor, quod Christus latius prædicetur. Et si porro hoc faciunt, eo abundantius ego lætabor. Vides artes diaboli, quomodo illum ipsum infringant?

« Καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. » Ἐκεῖνοι μὲν διὰ τὸ λυπῆσαί με ταῦτα ποιοῦσιν· ἐγὼ δὲ χαίρω ὅτι ὁ Χριστὸς πλέον κηρύττεται· κἂν ἔτι τοῦτο ποιοῦσιν [39], ἐπὶ πλέον χαρήσομαι. Ὁρᾷς, πῶς αἱ μηχαναὶ τοῦ διαβόλου αὐτὸν ἐκεῖνον καταλύουσιν;

VERS. 19. *Scio enim quod hoc mihi proveniet ad salutem. Hoc.* Quale? Quod verbi prædicatio crescat, per odium quo erga me afficiuntur et invidiam.

« Οἶδα γὰρ ὅτι μοι τοῦτο ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν. — Τοῦτο. » Ποῖον; Τὸ αὔξεσθαι τὸ κήρυγμα διὰ τῆς πρὸς ἐμὲ ἔχθρας καὶ τοῦ ζήλου.

Per vestram orationem et subministrationem Spiritus Jesu Christi. Modestiam et insignem animi moderationem hic expende in divo Paulo. Cum enim ex innumeris ejus operibus atque virtutibus debeatur ei salus, adjicit tamen, Si vestris orationibus adjutus ac donatus fuero, subministratusque fuerit mihi per eas amplior Spiritus, hinc mihi salus erit. Subministrationem autem majorem gratiæ Spiritus augmentationem dicit.

C « Διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως, καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὅρα τὴν ταπεινοφροσύνην τοῦ μακαρίου [40], ἀπὸ μυρίων κατορθωμάτων ἔχων ὀφειλομένην τὴν σωτηρίαν, ὅμως φησὶν, ὅτι Ἐὰν τῶν ὑμετέρων εὐχῶν ἀξιωθῶ, καὶ ἐπιχορηγηθῇ μοι δι' αὐτῶν πλεῖον τὸ Πνεῦμα, ἐντεῦθεν ἔσται μοι ἡ σωτηρία [41]. Ἐπιχορηγίαν δὲ λέγει τὴν πλείω ἐπίδοσιν τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος.

VERS. 20, *Secundum exspectationem et spem meam.* Ἀποκαραδοκίαν firmam et immobilem spem vocat, ab eo quod caput totum videatur inclinare ad id quod firmiter speratur. Ait ergo, Firmiter spero me conservatum iri. Salutem autem **433** liberationem a Neronis crudelitate intelliges. Ut enim primum periculum evasi, ait, sic etiam præsens effugiam. Docet autem hic ne totum negotium nostrum aliorum orationibus committamus, cæterum nosipsos oportere etiam aliquid afferre, perinde ac ipse spem, omnium bonorum causam, affert. Nam et Propheta ait : *Fiat misericordia tua, quemadmodum speravimus* [r]. Et alio in loco : *Quis speravit in Dominum, et pudefactus est* [s]? Atque ipse Paulus, *Spes non confundit* [t].

D « Κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου. Ἀποκαραδοκίαν, » τὴν βεβαίαν ἐλπίδα καὶ ἀμετάθετόν φησι, παρὰ τὸ τὴν κάραν ὅλην δοκεῖν καὶ ἐπινεύειν πρὸς τὸ βεβαίως ἐλπιζόμενον. Φησὶ γοῦν, ὅτι Ἐλπίζω βεβαίως σωθήσεσθαι. Σωτηρίαν δὲ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς τοῦ Νέρωνος ὠμότητος νοήσεις. Ὥσπερ γὰρ, φησὶ, τὸν πρῶτον [κίνδυνον], οὕτω καὶ τὸν παρόντα διαφεύξομαι. Διδάσκει δὲ ἐνταῦθα μὴ τὸ πᾶν ταῖς ἑτέρων εὐχαῖς ἐπιτρέπειν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἡμᾶς συνεισφέρειν, ὥσπερ οὖν καὶ αὐτὸς τὴν ἐλπίδα πάντων αἰτίαν ἀγαθῶν. Καὶ ὁ προφήτης γάρ φησι· « Γένοιτο τὸ ἔλεός σου καθάπερ ἠλπίσαμεν· « καὶ ἑτέρωθι, « Τίς ἤλπισεν ἐπὶ Κύριον καὶ κατῃσχύνθη; » καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος, « Ἡ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει. »

Quod in nullo confundar. Hoc est, neque in vita : prædico enim Evangelium : neque in morte : non

« Ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι. » Τουτέστιν, Οὔτε ἐν τῷ ζῆν· κηρύττω γάρ· οὔτε ἐν τῷ θανεῖν· οὐ γὰρ

[r] Psal. XXXI, 22. [s] Eccle. II, 11. [t] Rom. V, 5.

Variæ lectiones.

[39] ποιήσωσιν O. [40] τοῦ μακαρίου Παύλου M. [41] εἰς σωτηρίαν O. [41*] γὰρ O.

περιέσονται οἱ ἐχθροί. Κἂν γὰρ κτείνωσι, τότε μοι A μᾶλλον ἡ ἀνεπαίσχυντος δόξα· ὅμως οὐκ ἔσται οὐδὲ [42] τοῦτο αὐτοῖς.

enim superabunt hostes. Etsi enim occiderint, major mihi potius inde gloria crescet, quæ nullo me pudore neque ignominia afficiet. Attamen neque istud quidem illis dabitur.

« Ἀλλ' ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου. » Ἐκεῖνοι μέν, φησί, διὰ τοῦ αὐτῶν ὀλίου ᾠήθησαν εἰς κινδύνους καὶ θάνατόν με ἐμβαλεῖν· οὐ προχωρήσει δὲ αὐτοῖς τὸ σπούδασμα, « Ἀλλ' ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ, » τουτέστι φανερῶς καὶ ἀναντιῤῥήτως, « μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου· » τουτέστι, Ζῶντός μου, καὶ τὸ σῶμα τοῦτο περιφέροντος· οὐ γὰρ ἀποθανοῦμαι. Ἵνα δὲ μή τις εἴπῃ· Τί οὖν; Ἐὰν σὺ ἀποθάνῃς, οὐ μεγαλυνθήσεται; ἐκάγει, ὅτι Καὶ διὰ τοῦ θανάτου μὲν τοῦ ἐμοῦ μεγα- B λυνθήσεται, ὅτι με καὶ τοῦ θανάτου ἰσχυρότερον ἐποίησε· πλὴν τέως διὰ τῆς ζωῆς νῦν, ὅτι ταύτην [43] μοι ἐχαρίσατο ἐξελόμενος τῶν κινδύνων. Λέγει δὲ περὶ τοῦ θανάτου, οὐχ ὡς εὐθέως ἀποθνῄσκοντος, ἀλλ' ἵνα, εἰ καὶ γένηται, μὴ ταραχθῶσι. σφόδρα γὰρ αὐτοῦ περιείχοντο.

Sed in omni fiducia magnificabitur in corpore meo Christus, sive per vitam, sive per mortem. Illi, inquit, dolo suo putarunt sese me in pericula et mortem conjecturos : non succedet autem eis conatus, sed *in omni fiducia*, hoc est, palam et irrefragabiliter *magnificabitur Christus in corpore meo* : hoc est, tantisper dum vivo, corpus hoc circumferens : non enim moriar. Ne autem quisquam dicat, Quid igitur? si tu moriare, non magnifiet? infert : Imo et per mortem meam magnifiet, quia morte me fortiorem fecit : verumtamen interim per vitam meam glorificatur, quoniam hanc mihi donavit, e periculis eruens. De morte autem loquitur, non veluti statim moriturus, verum ut etiamsi fiat, non turbentur : vehementer enim eum amplectebantur.

« Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν, Χριστός, καὶ τὸ ἀποθανεῖν, κέρδος. » Τουτέστι, Καινήν τινα ζωὴν ζῶ, καὶ ὁ Χριστός μοί ἐστι τὰ πάντα, καὶ πνοή, καὶ ζωή, καὶ φῶς. Τὸ γὰρ τῆς ζωῆς ὄνομα σημαίνει μὲν καὶ τὴν φυσικὴν ζωήν (« Ἐν αὐτῷ γάρ, φησί, ζῶμεν καὶ κινούμεθα ») · σημαίνει δὲ καὶ τὴν τῆς ἁμαρτίας· ὡς ὅταν λέγῃ· « Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ; » σημαίνει δὲ καὶ τὴν αἰώνιον, ἤτοι τὴν κατὰ Χριστόν· ὡς, « Τὸ ἡμῶν πολίτευμα C ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. » Ἐνταῦθα τοίνυν οὐ τὴν φυσικὴν ζωὴν ἀρνεῖται ὁ Παῦλος, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ, τὴν προσέχουσαν τῇ κοσμικῇ ἀπάτῃ [44]. Τὸν Χριστὸν δὲ ὁμολογεῖ εἶναι [ἐν] αὐτῷ ζωήν, ὥσπερ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ φησιν· « Ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. — Τὸ δὲ ἀποθανεῖν, κέρδος, » ὅτι αὐτῷ, φησί, τότε σαφέστερον συνέσομαι. Ὥστε κέρδος μοι προξενήσουσιν οἱ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ζωῆς ἐκβαλεῖν σπεύδοντες, τῷ Χριστῷ, ὅς ἐστιν ἐμὴ ζωή, παραπέμποντές με.

VERS. 21. *Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.* Hoc est, Novam quamdam vitam vivo, et Christus est mihi omnia, et spiritus, et vita, et lumen. Vitæ enim nomen naturalem etiam vitam significat : *Nam in ipso*, inquit, *et vivimus, et movemur* [u]. Significat etiam vitam in peccatis, ut cum dicit, *Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivemus in ipso* [v]? Significat et vitam sempiternam, sive eam quæ secundum Christum est : ut, *Conversatio nostra in cœlis est* [x]. Hic igitur naturalem vitam Paulus non rejicit, sed vitam quæ peccato dedita est, hujus mundi imposturæ attendentem. Christum autem confitetur sibi esse vitam, quemadmodum et alio in loco dicit : *In fide vivo Filii Dei* [y]. Mori autem lucrum est, quia tunc apertius cum ipso versabor. Lucrum itaque mihi præbebunt, festinantes me ex hujus mundi vita ejicere, Christo, qui est vita mea, me allegantes.

« Εἰ δὲ τὸ ζῆν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί αἱρήσομαι οὐ γνωρίζω. » Ἵνα μὴ νομίσῃς διαβάλλειν αὐτὸν τὴν παροῦσαν ζωὴν, φησίν. « Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου· τουτέστιν, Εἶκον μὲν ὅτι κέρδος μοι τὸ θανεῖν· » πλὴν ἐπειδὴ καὶ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ οὐκ ἄκαρπόν μοί ἐστι (καρποφορῶ γὰρ, διδάσκων καὶ φωτίζων πάντας), οὐκ οἶδα τί αἱρήσομαι. Ἐνταῦθα δὲ φράττονται καὶ τῶν τὴν παροῦσαν ζωὴν διαβαλλόντων αἱρετικῶν τὰ στόματα· καὶ γὰρ οὐ πονηρά ἐστιν, εἴ γε καρπούς ἡμῖν δίδωσιν. Ὥστε οὐχ αὕτη αἰτία, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τῶν κακῶς χρωμένων αὐτῇ. Καὶ μυστήριόν δέ τι ἀποκαλύπτων, δείκνυσιν ἑαυτὸν κύριον ὄντα τοῦ ζῆν καὶ τοῦ ἀποθανεῖν. Εἰ γὰρ βουλοίμην, φησὶν, αἰτήσασθαι τὸν Θεὸν, δώσει χάριν

VERS. 22. *Si autem vivere in carne, hoc* 434 *mihi fructus est operis, et quid eligam, ignoro.* Ne existimes ipsum præsentem vitam reprehendere, inquit : *Si vivere in carne, hoc mihi fructus est operis*, hoc D est, Dixi quidem lucrum esse mori, verumtamen postquam vivere in carne non sit infrugiferum mihi (fructum enim fero, docens illuminansque omnes), non novi quid eligam. Hic autem obstruuntur præsentem vitam calumniantium hæreticorum ora : nam non est prava, cum fructus nobis impertiat. Quocirca ipsa non est causa, sed voluntas male illa utentium. Porro, mysterium quoddam revelans, indicat se esse dominum vitæ mortisque : nam si velim, inquit, hoc ex Deo petere, dabit gratiam. Ex hoc ergo debetis consolationem accipere, quod

[42] Act. XVII, 28. [43] Rom. VI, 2. [44] Rom. III, 20. [u] Galat. II, 29.

Variæ lectiones.

[42] οὐδὲν O. [43] πάντα O. [44] ἀγάπῃ O.

etiamsi moriar, non ex malitia hostium, sed ex dispensatione Dei factum est istud.

VERS. 23,24. *Coarctor autem ex duobus, desiderium habens, dissolvi et esse cum Christo, multo magis melius : permanere autem in carne, magis necessarium propter vos.* Hæc dicit præmuniens eos, ut strenue fortiterque ferant futuram mortem suam. Quid enim doletis, inquit, propter mortem meam? Hanc ego desidero, ac melius mihi hoc est : largitur enim mihi ut sim cum Christo. Itaque non oportet vos dolere. Verumtamen e contra manere in carne, magis est necessarium propter vestram commoditatem. Non enim quæro quod meum est, sed quod vestrum est. Coarctatus igitur hisce duobus, hoc est, in angustia constitutus, et ignarus quidnam præferam, necessarium tamen magis judico, vobis mea vita prodesse. Estne aliquid cum Pauli animo æquiparandum? Qui huic ipsi, ut cum Christo esset, aliorum utilitatem præferebat; et quo magis Christo approprietur, conversationem suam cum Christo differens?

VERS. 25. *Et hoc confidens scio, quod manebo, et simul permanebo cum omnibus vobis, ad profectum vestrum et gaudium fidei.* Quia necessarium est, inquit, ut in carne maneam, confidenter indubitanterque novi quod manebo, hoc est, Vivam : et non simpliciter, sed, *Vobiscum*, quod est, Videbo vos. Cujus rei gratia? Ut vos in fide promoveatis, hoc est, fulciamini, firmeminique cum in dogmate, tum in vita : qui profectus verum gaudium est et meum et vestrum. Hic etiam nonnihil eos perterrefacit, perinde quasi dicat, Videte, per vos orbatus sum quominus apud Christum agam : videte igitur, ne vanam et irritam faciatis meam in carne perseverantiam. Quid igitur? ob Philippenses solos in carne perduravit? Non propter hos solos, verum curam illis **435** adhibens hæc dicit, ac ad majorem sobrietatem adhortans.

VERS. 26. *Ut gloriatio vestra abundet in Christo Jesu in me, per meum adventum iterum ad vos.* Quia ante dixerat, Ob vestrum profectum permanebo, innuit jam quod et ipsi nonnihil lucelli ex eo accedat, nempe, ut abundantius glorietur de ipsis, eo quod proficiant per suum ad eos adventum. Quid igitur? venitne ad ipsos? Hoc sane incertum est, deque eo ambigitur.

VERS. 27. *Tantum digne Evangelio Christi conversemini.* Hoc solum a vobis quæro, ut crescatis in virtute. Digne autem Evangelio vivit, qui seipsum abnegans crucem suam tollit, Christumque sequitur.

Ut sive cum venero et videro vos, sive absens, audiam de vobis. Non tanquam sententiam mutasset, neque tanquam non sit venturus, hæc dicit : verum,

A ὥστε καὶ ἐκ τούτου ὀφείλετε παραμυθεῖσθαι, ὅτι εἰ καὶ θανῶ[45], οὐχὶ [46] πονηρίᾳ τῶν ἐχθρῶν ἀλλὰ Θεοῦ οἰκονομίᾳ γίνεται τοῦτο.

« Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, πολλῷ μᾶλλον κρεῖσσον· τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκί, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. » Ταῦτα λέγει προπαρασκευάζων αὐτοὺς ἐνεγκεῖν γενναίως τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ τελευτήν. Τί γὰρ ἀλγεῖτε, φησὶν, ἐπὶ τῷ θανάτῳ; Τοῦτο ἐπιθυμῶ, [πάλαι, « καὶ » πάλιν] καὶ κρεῖττόν μοι τοῦτό ἐστι· δίδωσι γάρ μοι σὺν Χριστῷ εἶναι. Ὥστε οὐ δεῖ ὑμᾶς ἀλγεῖν. Πλὴν πάλιν τὸ ἐπιμένειν τῇ σαρκὶ, ἀναγκαιότερον διὰ τὴν ὑμετέραν [47] ὠφέλειαν· οὐ γὰρ ζητῶ τὸ ἐμαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ ὑμῶν. Συνεχόμενος [48] οὖν ἐκ τῶν δύο τούτων, τουτέστι στενοχωρούμενος καὶ
B μὴ εἰδὼς ποῖον προτιμήσω· ὅμως ἀναγκαιότερον εἶναι τὸ ὑμᾶς ζῶν ὠφελεῖν. Ἆρα ἔστι τι τῆς τοῦ Παύλου ψυχῆς ἀντάξιον; ὅς γε καὶ τοῦ συνεῖναι Χριστῷ ἀρετώτερον ἔκρινε καὶ προτιμότερον τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν, ἵνα πλέον οἰκειωθῇ τῷ Χριστῷ ὑπερθέμενος τὴν μετὰ Χριστοῦ διαγωγήν [49].

« Καὶ τοῦτο πεποιθὼς οἶδα, ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως. » Ἐπειδὴ, φησὶν, ἀναγκαῖόν ἐστι τὸ ἐπιμένειν τῇ σαρκὶ, πεποιθότως καὶ ἀδιστάκτως οἶδα ὅτι μενῶ· τουτέστι, ζήσω· καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ « μεθ' ὑμῶν· » ὅ ἐστιν, Ὀψομαι ὑμᾶς. Τίνος ἕνεκα; Ἵνα ὑμεῖς προκόψητε ἐν τῇ πίστει, τουτέστι, στηριχθῆτε καὶ παγιωθῆτε ἔν τε τῷ δόγματι, καὶ ἐν τῷ βίῳ· ἥτις προκοπὴ χαρά ἐστιν ἀληθὴς καὶ ὑμῶν καὶ ἐμοῦ. Ἐνταῦθα δὲ καὶ φοβεῖ αὐτοὺς, ὡς ἐνδεῶς λέγων· Ὁρᾶτε, δι' ὑμᾶς ἐστερήθην τοῦ συνεῖναι Χριστῷ· μὴ ματαιώσητέ μου τὴν ἐν σαρκὶ παραμονήν. Τί οὖν; διὰ Φιλιππησίους μόνους παρέμενεν; Οὐ διὰ τούτους μόνους, ἀλλὰ θεραπεύων αὐτοὺς τοῦτο λέγει, καὶ προτρεπόμενος, εἰς πλείω νῆψιν.

« Ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοὶ, διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας πάλιν πρὸς ὑμᾶς. » Ἐπειδὴ ἄνω εἶπεν, ὅτι Διὰ τὴν ὑμῶν προκοπὴν παραμενῶ, δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτός τι κερδαίνει ἐκ τούτου, τὸ καυχᾶσθαι περισσοτέρως ἐπ' αὐτοῖς, ὡς προκόπτουσι διὰ τῆς αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς παρουσίας. Τί οὖν; ἦλθε πρὸς αὐτούς; Τοῦτο ἄδηλόν ἐστι καὶ ζητεῖται.

« Μόνον ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύεσθε. » Μόνον τοῦτο ζητῶ [50] παρ' ὑμῶν, ἵνα ἐπιδῶτε πρὸς ἀρετήν. Ἀξίως δὲ τοῦ Εὐαγγελίου πολιτεύεται ὁ ἑαυτὸν ἀπαρνησάμενος, καὶ τὸν σταυρὸν ἄρας, καὶ ἀκολουθήσας Χριστῷ.

« Ἵνα, εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἴτε ἀπὼν, ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν. » Οὐχ ὡς μεταθέμενος τὴν γνώμην, οὐδ' ὡς οὐκέτι ἥξων ταῦτα λέγει· ἀλλὰ,

Variæ lectiones.

[45] θανατῶ O. [46] οὐ χρὴ πονηρίᾳ τῶν ἐχθρῶν ὑπολαμβάνειν τοῦτο γίνεσθαι, ἀλλὰ Θεοῦ οἰκονομίᾳ O. [47] ὑμῶν O. [48] συνέχομαι O. [49] συνδιαγωγήν O. [50] ἐπιζητῶ O.

Καὶ ἐὰν τυχὸν οὐκ ἔλθω, φησὶ, δύναμαι καὶ ἀπὼν εὐφραίνεσθαι ἐν [51] τῇ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείᾳ ὑμῶν. Ὥστε μὴ ἀναπέσητε, κἂν μὴ παραγένωμαι, ἀλλ' ὡς μαθησομένου τὰ καθ' ὑμᾶς, νήφετε.

A Etiamsi, inquit, fortasse non veniam, possum tamen vel absens etiam exhilarari super conversatione vestra secundum Evangelium. Proinde etiamsi non advenero, ne recidatis, sed vigilate, tanquam certo sim agniturus quomodo vos geratis.

« Ὅτι στήκετε ἐν ἑνὶ πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ. » Τουτέστιν, ἐν τῷ αὐτῷ χαρίσματι τῷ τῆς ὁμονοίας· οὕτω γὰρ καὶ ἐν μιᾷ ψυχῇ ἵστανταί τινες ὁμονοοῦντες καὶ ὁμοψυχοῦντες, δηλονότι ὅταν [52] καὶ ἓν πνεῦμα ἔχωσι.

Quod statis in uno spiritu, una anima. Hoc est, in eodem dono concordiæ. Hac enim ratione in una anima quidam persistunt unanimes et concordes, quando nimirum unum etiam spiritum habuerint.

« Συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου. » Τουτέστι, συμπαραλαμβάνοντες [53] ἀλλήλους ἐν τῇ ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀθλήσει.

Concertantes fidei Evangelii. Hoc est, vos mutuo adjuvantes in certamine quod pro fide suscipitur.

« Καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν μηδενὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων. » Οὐ λέγω, φησὶ, μὴ καταπίπτοντες, ἀλλὰ, μηδὲ πτυρόμενοι, τουτέστι, μὴ θορυβούμενοι ἐν μηδενὶ, κἂν κινδύνους ἀπειλῶσι, κἂν θανάτους ἐπάγωσιν· οὐδὲν γὰρ ἀνύουσιν, ἀλλὰ πτύρουσι μόνον· οὕτως εἰσὶν ἀνίσχυροι.

VERS. 28. *Et in nullo terreamini ab adversariis.* B Non dico, inquit, non decidentes, sed, neque terreamini, id est, non turbemini in ulla sane re, sive pericula interminentur, sive mortem adducant : nihil enim perficiunt, sed territant tantum, adeo sunt imbecilles.

« Ἥτις ἐστὶν αὐτοῖς μὲν ἔνδειξις ἀπωλείας, ὑμῖν δὲ σωτηρίας. » Ὅταν γὰρ ἴδωσιν, ὅτι μυρία τεχναζόμενοι, οὐδὲ πτῦραι ὑμᾶς δύνανται, οὐ δεῖγμα τοῦτο σαφὲς ἕξουσιν, ὅτι τὰ μὲν αὐτῶν ἀπολοῦνται, τὰ δὲ ὑμέτερα [54] ἰσχυρὰ, καὶ ἀνάλωτα, καὶ αὐτόθεν ἔχοντα τὴν σωτηρίαν;

Quæ est ipsis quidem indicatio interitus, vobis autem salutis. Quando enim conspexerint sese post innumera quæ tentarunt, ne territare quidem vos posse, nonne evidens hoc illis indicium erit, quod sua quidem peribunt, vestra vero fortia sunt, captuque difficilia, et salutem protinus habentia?

« Καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ. Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν. » Χάρισμα ὀνομάζων ὁ Παῦλος τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν, δύο [ταῦτα] ἐνταῦθα κατορθοῖ· ἓν μὲν, [ἵνα μὴ αἰσχύνωνται, μηδὲ καταπίπτωσι πάσχοντες· ἕτερον δὲ, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται. Τὸ πᾶν γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ ἐστι. Καὶ γὰρ καὶ τὰς ἀρετὰς χαρίσματά φησιν· οὐχ ἵνα τὸ αὐτεξούσιον ἀνέλῃ, ἀλλ' ἵνα μετριόφρονας κατασκευάσῃ. Οὐδὲ γὰρ ἄνευ Θεοῦ ποιεῖν τι δυνάμεθα. Τάχα δὲ καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα μεῖζον τοῦ νεκροὺς ἀνιστᾷν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὀφειλέτης εἰμί· ἐνταῦθα δὲ ὀφειλέτην ἔχω τὸν Χριστόν. Ὦ θαῦμα! καὶ χαρίζεταί μοι, καὶ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ὀφείλει μοι.

VERS. 28. 29. *Et hoc a Deo. Quis vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed etiam ut pro illo patiamini.* Charisma nominans Paulus pro Christo afflictionem, duo hic perficit : C alterum quidem, ut non pudefiant neque succumbant, dum patiuntur : alterum, ut non efferantur. Totum enim, inquit, Dei est. Etenim et virtutes charismata dicit : non ut liberum arbitrium tollat, sed ut eos moderate sapere faciat. Nam sine Deo aliquid facere non possumus. Forsan et hoc donum est majus quam mortuos excitare : **436** illic enim debitor sum, hic autem debitorem habeo Christum. O rem admiratione dignam! Et donat mihi, et super hoc ipso debet mihi.

« Τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, οἷον εἴδετε ἐν ἐμοὶ, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί. » Δείκνυσι τὰ αὐτὰ ἀγωνιζομένους αὐτῷ, τὰ αὐτὰ ἀθλοῦντας· ὃ μεγάλην αὐτοῖς ἀρετὴν προσμαρτυρεῖ. Ἔχετε δὲ, φησὶν, ἐμὲ ὑπόδειγμα· καὶ γὰρ εἴδετέ με παρ' ὑμῖν ἀθλήσαντα, ὅτε δηλαδὴ ἐδάρην καὶ ἐφυλακίσθην· καὶ νῦν δὲ D ἀκούετε.

VERS. 30. *Idem certamen habentes, quale vidistis in me, et nunc auditis in me.* Ostendit hic quod in eodem sunt secum certamine, in iisdem pugnantes : quæ res magnæ ipsis virtutis testimonium præbet. Habetis, inquit, me exemplum : scitis enim me apud vos certasse, quando videlicet cæsus et in carcerem conjectus eram : nunc vero auditis etiam.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Εἴ τις οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἴ τις παραμυθία [55] ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία Πνεύματος, εἴ τινα σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοὶ, πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε. » Ὅ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ βούλεσθε παράκλησίν τινα δοῦναί μοι ἐν τοῖς πειρασμοῖς μου· εἴ τινα παραμυθίαν, οἵαν ἡ ἀγάπη γεννᾷ· εἰ μέλλετε δεῖξαι ὅτι κοινωνίαν τινὰ ἔχετε μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πνευματικοῖς καὶ κατὰ

CAPUT II.

VERS. 1, 2. *Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas Spiritus, si qua viscera et miserationes, implete lætitiam meam, ut idem sapiatis.* Quod ait, est hujusmodi : Si vultis mihi quampiam in tentationibus meis consolationem dare; si quod solatium, quale charitas generat; si monstraturi estis quod communicationem quamdam habeatis mecum in spiritualibus, et se-

Variæ lectiones.

[51] ἐπὶ O. [52] τουτέστιν, ὁμονοοῦσι, καὶ ὁμοψυχοῦσιν, ὅτ. O. [53] συμπεριλ. O. [54] ἡμέτερα O. [55] εἴ τι παραμύθιον O.

cundum Dominum; si affectu miserationis movemini, meque miseramini propter ea quæ patior : hæc omnia mihi in hoc reddite, ut vos mutuo diligatis. Animadverte hic quomodo concordiam eorum suum esse beneficium interpretetur, et perinde accipiat, atque si ipse misericordiam esset consecutus. Non dixit autem, Parate mihi gaudium : sed, *Implete*. Orsi enim estis in me gaudium : dedistis insuper mihi ut pacem haberem; cupio in posterum ut istud mihi ad finem usque ducatur. Quale autem mihi gaudium? Non ut e periculis liberer, quidquamve a vobis accipiam, sed ut vos idem sapiatis.

Eamdem charitatem habentes. Hoc majus est quam idem sapere. Eamdem scilicet charitatem habete. Noli tu cum summe dilectus fueris, remisse ac pigre redamare, sed eadem mensura.

Unanimes, idem sentientes. Tanquam una sitis anima, non natura et substantia, sed mente et concordia : quod indicat cum ait, *idem sentientes*.

VERS. 3. *Nihil per contentionem, aut vanam gloriam*. Nihil, inquit, per zelum et contentionem facientes : quod solemus dicere : Danda est mihi opera, ne me vincat ille : hoc est ἐριθεία, contentio. Deinde matrem hujus adducit, vanam gloriam : ex hac enim illa nascitur. Quando enim hominum gloriam amamus, quid, quæso, propter eam non facimus?

Sed in humilitate animi alium quisque se præstantiorem existimet. Planum hic nobis facit qua ratione vanam gloriam effugere queamus, doctrinamque tradit **437** saluti nostræ consonam. Si enim existimaveris, inquit, quod alius non simpliciter sit major te, cæterum quod multis nominibus te excellat, et ex multa humilitate hoc modo rem se habere tibi persuaseris, honore eum prorsus afficies. Hoc si facias, cum eum apud alios honore affici conspexeris, haud ægre feres : imo etiamsi convicietur tibi, etiamsi verberet, patienter feres. Majorem namque te ipsum arbitratus es : neque invidebis ei : invidia enim in pares agit, non in excellentiores : et ille rursus cogitet te esse excellentiorem se, et hoc pacto integra erit tranquillitas.

VERS. 4. *Non quæ sua sunt singuli considerate, sed et quæ aliorum sunt, unusquisque*. Cum enim ego quod tibi prodest, tu vero quod mihi confert, quæris, neque vanæ hic gloriæ locus relinquitur, neque contentioni, neque cuipiam simpliciter malorum, sed vita hic est angelica et divina.

VERS. 5. *Is enim affectus sit in vobis, qui et in Christo Jesu*. Quemadmodum Christus inquit, *Estote misericordes, ut Pater vester cælestis* [z] : et rursus, *Discite a me, quia mitis sum* [a] : sic et Paulus humilem affectum docens. Christum in medium producit, abunde nos pudefaciens, perinde ac alio in loco dicit : *Propter nos pauper factus est cum dives*

A Κύριον· εἰ σπλαγχνίζεσθε καὶ οἰκτείρετέ με ἐφ' οἷς πάσχω· ταῦτα πάντα ἐν τούτῳ μοι ἀπόδοτε, ἐν τῷ ἀλλήλους ἀγαπᾷν. Ὅρα δὲ, πῶς τὸ ὁμονοεῖν ἐκείνους οἰκείαν εὐεργεσίαν, καὶ ὡς αὐτὸς ἐλέους ἀξιούμενος τίθεται. Οὐκ εἶπε δὲ, Ποιήσατέ μοι [56] χαράν, ἀλλὰ, [« χαράν] Πληρώσατε. » Ἤρξασθε, φησὶ, τῆς ἐν ἐμοὶ χαρᾶς, καὶ ἤδη μετεδώκατέ μοι τοῦ εἰρηνεύειν· ἐπιθυμῶ λοιπὸν καὶ εἰς τέλος ταύτην ἐλθεῖν. Ποία δέ μοι χαρά; Οὐχ ἵνα τῶν κινδύνων ῥυσθῶ, ἢ λάβω τι παρ' ὑμῶν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ αὐτὸ φρονῆτε.

« Τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες. » Τοῦτο μεῖζον τοῦ τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Τὴν [γὰρ] αὐτὴν ἀγάπην ἔχετε. Μὴ φιλούμενος ὑπερβαλλόντως αὐτὸς, φίλει χαύ-
B νως [57], ἀλλ' ἴσῳ τῷ μέτρῳ.

« Σύμψυχοι, τὸ ἓν φρονοῦντες. » Ὡς μία ὄντες ψυχὴ, οὐ τῇ οὐσίᾳ, ἀλλὰ τῇ [μιᾷ] γνώμῃ καὶ τῇ ὁμονοίᾳ· ὃ δηλοῖ εἰπών· « Τὸ ἓν φρονοῦντες. »

« Μηδὲν κατ' ἐριθείαν, ἢ κενοδοξίαν. » Μηδὲν, φησὶ, κατὰ ζῆλον ἢ ἔριν ποιοῦντες· ὅπερ εἰώθαμεν λέγειν· Σπουδάσαι ἔχω, ἵνα μή με νικήσῃ ὁ δεῖνα· τοῦτό ἐστιν ἡ ἐριθεία. Εἶτα τὴν ταύτης [58] μητέρα ἐπάγει, τὴν κενοδοξίαν· ἐκ γὰρ ταύτης ἐκείνη. Ὅταν γὰρ τῆς τῶν ἀνθρώπων δόξης ἐρῶμεν, τί οὐ πράττομεν διὰ ταύτην;

« Ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν. » Νῦν [59] ὁδὸν δείκνυσιν ἡμῖν δι' ἧς φευξόμεθα τὴν κενοδοξίαν, καὶ δόγμα λέγει συγκρότημα τῆς ἡμῶν σωτηρίας. Ἐὰν γὰρ ὑπολάβῃς, φησὶν, ὅτι ὁ δεῖνα οὐχ ἁπλῶς μείζων σού ἐστιν,
C ἀλλ' ὅτι καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὑπερέχει σου, καὶ ἀπὸ πολλῆς ταπεινοφροσύνης πείσῃς σεαυτὸν τοῦτο οὕτως ἔχειν, τιμήσεις πάντως αὐτόν. Τοῦτο δὲ ποιῶν, οὐκέτι, ὅταν ἴδῃς αὐτὸν καὶ παρ' ἑτέρων τιμώμενον, δυσχερανεῖς, ἀλλὰ κἂν ὀνειδίσῃ σε αὐτὸς, κἂν τύψῃ, κούφως οἴσεις. μείζονα γάρ σου αὐτὸν νενόμικας. Οὐδὲ φθονήσεις· ὁ γὰρ φθόνος πρὸς τοὺς ἴσους, οὐ πρὸς τοὺς ὑπερέχοντας. Καὶ αὖθις, ἐκεῖνος οὕτως ὑπολαμβανέτω σε, ὡς ὑπερέχοντα αὐτοῦ, καὶ ἔσται πᾶσα γαλήνη.

« Μὴ τὰ ἑαυτοῦ [60] ἕκαστος σκοπείτω, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος. » Ὅταν γὰρ ἐγὼ μὲν τὸ σοὶ συμφέρον, σὺ δὲ τὸ ἐμὸν αὖθις ζητεῖς [61], οὔτε κενοδοξίας ἐνταῦθα χώρα, οὔτε ἔριδος, οὔτε τινὸς ἁπλῶς
D τῶν κακῶν, ἀλλὰ βίος ἀγγελικὸς καὶ θεῖος.

« Τοῦτο γὰρ φρονείσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ὥσπερ ὁ Χριστὸς, « Γίνεσθε οἰκτίρμονες, « φησὶν, » ὥσπερ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος· » καὶ αὖθις, « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι· » οὕτω καὶ Παῦλος ταπεινοφροσύνην διδάσκων, τὸν Χριστὸν εἰς τὸ μέσον παράγει, ἐκ περιουσίας ἡμᾶς ἐντρέπων, ὥσπερ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· « Δι' ἡμᾶς ἐπ-

[z] Luc. VI. 36. [a] Matth. XI, 29.

Variæ lectiones.

[56] μου. [57] φιλεῖς φαύλως O. [58] τούτου O. [59] τὴν O. [60] ἑαυτῶν O. [61] ζητήσῃς O.

τώχευσε πλούσιος ὤν. » Ὅταν γὰρ δείξῃ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πάντας ὕψους ἐπέκεινα, ἐν τοῖς κατωτάτοις γενόμενον, τίνα οὐκ ἐντρέψῃ [62] τῶν ὑψηλοφρόνων;

« Ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ἀρίθμει, πόσοι ἐντεῦθεν αἱρετικοὶ πίπτουσι. Μαρκίων ὁ Ποντικὸς ἔλεγεν, ὅτι πονηρὸς ὁ κόσμος, καὶ ἡ σὰρξ, καὶ οὐκ ἀνέλαβε ταύτην ὁ Θεός. Μάρκελλος ὁ Γαλάτης, καὶ Φωτεινὸς, καὶ Σωφρόνιος, ἔλεγον τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐνέργειαν εἶναι, οὐκ οὐσίαν ἐνυπόστατον· ταύτην δὲ ἐνοικῆσαι τὸν [63] ἐκ σπέρματος Δαυίδ. Καὶ Παῦλος δὲ ὁ Σαμωσατεὺς ἔλεγεν, ὅτι ἀπὸ Μαρίας ἔσχε τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Καὶ Σαβέλλιος δὲ ὁ Λίβυς ἔλεγεν, ὅτι Πατὴρ, καὶ Υἱὸς, καὶ Πνεῦμα ἅγιον, ὀνόματά ἐστι ψιλὰ ἑνὶ προσώπῳ ἐπιλεγόμενα. Ἄρειος ἔλεγεν, ὅτι κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός. Ἀπολλινάριος ὁ Λαοδικεὺς, ὅτι ψυχὴν νοερὰν οὐκ ἔλαβεν [64]. Ὅρα τοίνυν, πῶς πίπτουσι πάντες μιᾷ σχεδὸν μαχαίρᾳ· « Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων. » Πῶς οὖν, οἱ περὶ Μάρκελλον, λέγετε, ὅτι ἐνέργειά ἐστιν ὁ Λόγος, οὐκ οὐσία δέ; Μορφὴ γὰρ Θεοῦ ἡ οὐσία λέγεται, ὥσπερ μορφὴ δούλου, ἡ φύσις τοῦ δούλου. Πῶς καὶ σὺ, ὁ Σαμωσατεὺς, ὅτι ἀπὸ Μαρίας ἤρξατο; Προϋπῆρχε γὰρ ἐν μορφῇ καὶ οὐσίᾳ θειᾳ. Ἀλλὰ καὶ Σαβέλλιον πίπτοντα ὅρα· « Οὐχ ἁρπαγμὸν, » φησὶν, « ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ἴσον δὲ ἐπὶ ἑνὸς προσώπου οὐ λέγεται· τὸ γὰρ ἴσον, τινὶ ἴσον· ὥστε δύο πρόσωπα ἐντεῦθεν φαίνεται [65]. Ἄρειος δὲ διὰ πλειόνων καθαιρεῖται. « Ἐν μορφῇ » γὰρ « Θεοῦ, » τουτέστιν, οὐσίᾳ· καὶ οὐκ εἶπε, Γεγονὼς, ἀλλ' « Ὑπάρχων » ὅμοιον τῷ, « Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. » Καὶ, « Οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ὁρᾷς τὴν ἰσότητα; Πῶς οὖν σὺ λέγεις ὅτι μείζων ὁ Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱὸς ἐλάττων; Ἀλλ' ὅρα τὴν ἀνόητον αὐτῶν ἔνστασιν. Μικρὸς, φασὶ, Θεὸς ὢν ὁ Υἱὸς, οὐχ ἥρπασε τὸ εἶναι ἴσα τῷ μεγάλῳ Θεῷ. Πρῶτον μὲν οὖν, ποία Γραφὴ διδάσκει ἡμᾶς μικρὸν καὶ μέγαν Θεόν; ταῦτα γὰρ τῶν Ἑλλήνων εἰσίν. Ὅτι δὲ καὶ ὁ Υἱὸς μέγας Θεὸς, ἄκουε Παύλου· « Τὴν ἐπιφάνειαν, » φησὶ, « τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἔπειτα, εἰ [66] μικρὸς, πῶς ἂν ἥρπασε τὸ γενέσθαι μέγας; Πρὸς τούτοις ὁ Παῦλον ταπεινοφροσύνην διδάσκειν μέλλων, ἄτοπος ἂν ἦν τοῦτο [67] παραινῶν· Ἐπειδὴ ὁ μικρὸς Θεὸς τῷ μεγάλῳ Θεῷ οὐκ ἐπανέστη, ὀφείλετε καὶ ὑμεῖς ὑποταπεινοῦσθαι ἀλλήλοις. Τὸ γὰρ μὴ ἐπαναστῆναι τῷ μείζονι, ποία ταπεινοφροσύνη; Ἀδυναμία μόνον [68] τοῦτο. Τὸ δὲ τὸν ἴσον καὶ ὁμοδύναμον Θεῷ, ἑκόντα [69] ἄνθρωπον γενέσθαι, τοῦτο ταπείνωσις. Ταῦτα μὲν οὖν ἱκανῶς. Λοιπὸν ὅρα τί φησιν· « Οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ὅταν τις ἁρπάσῃ τι, φοβεῖται ἀποβίσθαι αὐτὸ, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ, ὡς οὐχ αὐτοῦ ὄν· ὅταν δέ τι ᾖ φυσικὸν, εὐχερῶς αὐτοῦ καταφρονεῖ, εἰδὼς ὅτι ἀναπόβλητον αὐτὸ ἔχει [70]· κἂν δόξῃ ἀποβίσθαι, πάλιν αὐτὸ ἀναλήψεται. Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἁρ-

esset [b]. Cum enim ostenderit Filium Dei omni altitudine superiorem, infimum factum, quem non superborum pudefaciat?

Vers. 6. *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Numera quotnam hinc hæretici cadant. Marcio Ponticus dicebat mundum et carnem esse mala : proinde a Deo non assumptam esse hanc. Marcellus Galatius, et Photinus, et Sophronius, asseverabant Verbum Dei energiam esse, non essentiam personalem, atque hanc inhabitare ei qui ex semine Davidis esset. Paulus dein Samosatensis dicebat, quod ex Maria habuerit principium essentiæ. Sabellius autem Lybicus affirmabat quod Pater, Filius et Spiritus sanctus, nomina essent nuda, uni personæ attributa. Arius dicebat Filium esse creaturam. Apollinarius Laodicensis, quod animam rationalem non acceperit. Vide igitur quomodo occumbant omnes uno propemodum ense : *Cum in forma Dei esset.* Quomodo igitur vos Marcelliani dicitis, quod Verbum est energia, et non substantia ? Forma enim Dei essentia dicitur, quemadmodum forma servi, natura servi. Quomodo et tu, Samosatensis, quod ex Virgine primum esse suum sumpserit ? antea enim erat in forma divinaque essentia. Quinetiam Sabellium cadentem animadverte. **438** *Non rapinam*, inquit, *arbitratus est esse se æqualem Deo.* Æquale de una persona non dicitur : quod enim æquale est, alicui est æquale : quare duæ hinc personæ manifestantur. Arius autem pluribus rationibus destruitur. *In forma* enim *Dei*, id est, essentia. Et non dixit, Factus, sed, *Existens.* Simile est illi, *Ego sum qui sum* [c]. Et, *Non existimavit rapinam esse se æqualem Deo.* Cernis æqualitatem ? Quomodo igitur tu dicis quod sit major Pater, Filius autem minor ? At vide insipientem illorum pertinaciam. Parvus, inquiunt, existens Deus Filius, non rapuit sibi ut esset æqualis et par magno Deo. Primum quidem, quæ Scriptura docet nos parvum esse et magnum Deum ? hæc enim infidelium sunt Græcorum. Quod autem et Filius magnus Deus sit, audi Paulum : *Apparitionem*, inquit, *magni Dei et Servatoris nostri Jesu Christi* [d]. Deinde, si parvus, quomodo arripuit sibi ut magnus esset ? Præterea, divus Paulus humilitatem docturus, absurdus esset si hoc suasisset : Quia parvus Deus magno Deo non restitit, debetis et vos alter alteri submitti. Nam qualis isthæc est humiliatio, quod minor adversus majorem non insurgat ? impotentiæ solius est istud. Attamen parem, et ejusdem cum Deo potentiæ, sponte hominem factum esse, istuc sane est humiliatio. Hæc igitur abunde satis. Deinceps, animadverte quid dicat : *Non est rapinam arbitratus esse se æqualem Deo.* Si quis aliquid

[b] II Cor. VIII, 9. [c] Exod. III, 14. [d] Tit. I, 13.

Variæ lectiones.

[62] τρέψει O. [63] τῷ O. [64] ἀνέλαβεν O. [65] φαίνονται O. [66] ὁ O. [67] οὕτω O. [68] μὲν οὖν O. [69] ὁμοδ. Θεὸν O. [70] ἔχων O.

rapuerit, metuit deponere illud ne amittat, tanquam ipsius non sit. Sin quidquam a natura habeat, facile illud aspernatur, sciens id se habere quod amitti nequeat; et si deponere videatur, rursum ipsum recipiet. Ait ergo : Filius Dei non metuit descendere de propria dignitate, quandoquidem eam Deo Patri, sed naturalem sibi hanc dignitatem in ista humiliatione altitudinem suam servans.

A βήθη καταβῆναι τοῦ οἰκείου ἀξιώματος, δι' ὃ [71] οὐκ εἶχεν ἐξ ἁρπαγῆς τοῦτο [72], φημὶ δὴ τὸ, τὸ εἶναι ἴσος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀλλὰ φυσικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα τοῦτο ἐγίνωσκε. Διὸ καὶ ταπεινωθῆναι εἵλετο, ὡς καὶ ἐν τῇ ταπεινώσει τὸ ὕψος αὐτοῦ τηρῶν [73].

non habebat ex rapina, nimirum quod esset æqualis agnoscebat. Propterea et humiliari elegit, tanquam

Vers. 7. *Sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.* Ubi sunt qui dicunt, quod invitus et mandatum implens descenderit? Audiant quod seipsum exinaniverit ceu Dominus, ac tanquam sui juris. *Formam* autem *servi* dicens, Apollinarium B pudefacit. Qui enim formam sive substantiam servi accipit, rationalem omnino animam habet.

« Ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών. » Ποῦ οἱ λέγοντες, ὅτι ἄκων καὶ ἐπίταγμα πληρῶν κατέβη; Ἀκουέτωσαν ὅτι ἑαυτὸν ἐκένωσεν, ὡς Κύριος, ὡς αὐτεξούσιος. « Μορφὴν δὲ δούλου, » εἰπὼν, Ἀπολλινάριον ἐντρέπει. Ὁ [74] γὰρ μορφὴν, ἤτοι τὴν φύσιν τοῦ δούλου λαβὼν, καὶ νοερὰν πάντως ψυχὴν ἔχει.

In similitudine hominum factus. Hic Marcionistæ dicunt, quod apparenter incarnatus erat. Vides enim, inquiunt, quomodo Paulus asseverat similitudinem eum hominis accepisse, ac in figuram humanam transformatum esse, non essentia factum hominem? Quid igitur est? Dominus non omnia nostra habebat **439**, sed et quædam non habebat, veluti nasci ex concubitu et peccare. Non erat autem solummodo quod apparebat et videbatur, verumetiam Deus : non erat nudus homo. Propterea inquit, *In similitudine hominum.* Nos enim anima et corpus sumus; is autem anima et corpus, C et Deus. Nam cum dicat, *In similitudine carnis peccati*, non hoc dicit, quod carnem non habuerit verum quod caro illa non peccarit, sed similis erat peccatrici secundum naturam, non secundum malitiam. Quemadmodum igitur illic simile est, eo quod non omnia sint æqualia : sic et hic similitudinem dicit, quod non sit natus ex concubitu, et quia in eum non cadat peccatum, et quod non sit nudus homo.

« Ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. » Ἐνταῦθα οἱ Μαρκιωνισταί φασιν, ὅτι κατὰ φαντασίαν ἐσαρκώθη. Ὁρᾷς γὰρ, φασὶ, πῶς ὁ Παῦλος ὁμοίωμα ἀνθρώπου [οὐ] λαβεῖν φησιν αὐτὸν, καὶ σχηματίσασθαι, οὐχὶ οὐσίᾳ γενέσθαι ἄνθρωπον; Τί οὖν ἐστιν; Ὁ Κύριος οὐ πάντα τὰ ἡμέτερα εἶχεν, ἀλλὰ καί τινα οὐκ εἶχεν, οἷον, τὸ ἀπὸ συνουσίας [μὴ] τεχθῆναι, τὸ ἁμαρτίαν [μὴ] ποιῆσαι. Οὐκ ἦν δὲ τὸ φαινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεός· οὐκ ἦν ψιλὸς ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτό φησιν· « Ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων. » Ἡμεῖς μὲν γὰρ ψυχὴ καὶ σῶμα· ἐκεῖνος δὲ ψυχὴ καὶ σῶμα, καὶ Θεός· ἐπεὶ καὶ ὅταν λέγῃ, « Ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, » οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι σάρκα οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ὅτι ἡ σὰρξ ἐκείνη οὐχ ἥμαρτεν, ἀλλ' ὁμοία ἦν τῇ ἁμαρτωλῷ κατὰ τὴν φύσιν, οὐ κατὰ τὴν κακίαν. Ὥσπερ οὖν ἐκεῖ τὸ ὅμοιον, διὰ τὸ μὴ πάντα εἶναι ἴσα· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ ὁμοίωμα, διὰ τὸ μὴ ἐκ συνουσίας τεχθῆναι, διὰ τὸ ἀναμάρτητον, διὰ τὸ μὴ ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι.

Vers. 8. *Et figura inventus ut homo.* Quia dixerat, *Seipsum exinanivit,* ne permutationem et transformationem negotium esse arbitreris, ait : Manens quod erat, assumpsit quod non erat, natura D non est in aliud mutata, sed in figura factus est, hoc est, in carne : carnis enim est figurari. Cum enim dixisset, *Formam servi accepit,* ausus est posthac et istud dicere, tanquam illud hisce silentium indiceret. Pulchre autem dixit, *Ut homo :* non enim erat unus ex multis, sed, velut unus ex multis. Non enim in hominem transivit Deus Verbum; sed veluti homo apparuit : ac infigurabilis cum esset, sub figuram factus est. Nonnulli autem hunc ad modum interpretati sunt istud : *Figura inventus,* tanquam jam vere homo, perinde ac divus Joannes ait : *Gloriam tanquam Unigeniti a Patre* [e] : hoc est, qualem decet habere Unigenitum. *Tanquam* enim adverbium, cum dubitationem significat, tum confirmationem.

« Καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ἐκένωσεν ἑαυτὸν, » ἵνα μὴ μεταβολὴν νομίσῃς τὸ πρᾶγμα καὶ μετάπτωσιν, φησί· Μένων ὃ ἦν, ἔλαβεν ὃ οὐκ ἦν. Οὐχ ἡ φύσις μετέπεσεν, ἀλλ' ἐν σχήματι ἐγένετο, τουτέστιν, ἐν σαρκί· σαρκὸς γὰρ τὸ ἐσχηματίσθαι [75]. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, Μορφὴν δούλου ἔλαβεν, ἐθάρσησε λοιπὸν καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὡς ἐκείνου ταῦτα ἐπιστομίζοντος. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, « Ὡς ἄνθρωπος. » Οὐ γὰρ ἦν εἷς τῶν πολλῶν, ἀλλ' ὡς εἷς τῶν πολλῶν· οὐ γὰρ εἰς ἄνθρωπον μετέπεσεν ὁ Θεὸς Λόγος, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος ἐφάνη· καὶ ἀσχημάτιστος ὢν, ὑπὸ σχῆμα ἐγένετο. Τινὲς δὲ οὕτως ἡρμήνευσαν· « Καὶ σχήματι εὑρεθείς, » οἷα δὴ ἄνθρωπος ἀληθῶς, καθὰ καὶ Ἰωάννης λέγει· « Δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός· » ἀντὶ τοῦ, οἵαν πρέπει ἔχειν τὸν Μονογενῆ. Τὸ γὰρ, « Ὡς, » σημαίνει καὶ δισταγμὸν, σημαίνει καὶ βεβαίωσιν.

[e] Joan. I, 14.

Variæ lectiones.

[71] διότι O. [72] αὐτὸ O. [73] κυρῶν O. [74] καὶ O. [75] σχηματίζεσθαι O.

« Ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. » Πάλιν τὸ, « Ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, » ἵνα μὴ ὡς ἄκων νομισθῇ συγκαταβῆναι. Ἀλλὰ, φασὶν οἱ Ἀρειανοὶ, ἴδου, ὑπήκοος λέγεται. Καὶ τί τοῦτο, ὦ ἀνόητοι; καὶ φίλοις ὑπακούομεν, καὶ οὐδὲν τοῦτο ἐλάττους ποιεῖ ἡμᾶς. Ὡς Υἱὸς Πατρὶ ὑπήκουσεν ἑκών, καὶ ἐν τούτῳ αὐτῷ δεικνὺς τὴν γνησιότητα· υἱοῦ γὰρ γνησίου τὸ τιμᾷν τὸν πατέρα. Ὅρα δὲ ἐπιτάσεις· Δοῦλος ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ θάνατον ἐδέξατο· καὶ τὸ ἔτι τούτου μεῖζον, ἀνοσιώτατον. « Θανάτου » γὰρ « σταυροῦ, » τουτέστι, τοῦ ἐπικαταράτου, τοῦ τοῖς ἀνόμοις ἀφωρισμένου.

« Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. » Ὅταν τῆς σαρκὸς ἐπιλάβηται ὁ Παῦλος, ἀδεῶς τὰ ταπεινὰ πάντα φθέγγεται, ὡς τῆς σαρκὸς ταῦτα δεχομένης. Οὕτως οὖν δέξαι ταῦτα περὶ τῆς σαρκὸς, μηδαμοῦ διαιρῶν τὸν ἕνα Χριστόν. Ποῖον δὲ τὸ χαρισθὲν ὄνομα τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ; Τὸ, « Υἱὸς, » τὸ, « Θεός. » Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος Υἱὸς Θεοῦ, καθὼς καὶ ὁ ἄγγελος εἶπε· « Καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. »

« Ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. » Τουτέστιν, ὁ κόσμος πᾶς, καὶ ἄγγελοι, καὶ ἄνθρωποι, καὶ δαίμονες· ἢ ὅτι καὶ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοί. Καὶ δαίμονες γὰρ ἐπιγνώσονται, καὶ ἄκοντες ὑποκλιθήσονται, οὐκέτι τῇ ἀληθείᾳ ἀντιμαχόμενοι, οἵ γε καὶ πρὸ τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἔλεγον· « Οἴδαμέν σε τίς εἶ. »

« Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Πατρός. » Τουτέστιν, ἵνα πάντες τοῦτο εἴπωσιν [75a], ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, Κύριος καὶ Θεός ἐστι. Τοῦτο δὲ δόξα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ὅτι τοιοῦτον ἔχει Υἱὸν, ᾧ τὰ πάντα ὑποκλίνονται. Ὁρᾷς, ὅτι ἡ ἀνάῤῥησις τοῦ Μονογενοῦς δόξα ἐστὶ τοῦ Πατρός; Ὥστε τοὐναντίον ἡ ἐλάττωσις αὐτοῦ, ἀτιμία τοῦ Πατρός.

« Ὥστε, ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε. » Τὰς παραινέσεις μετὰ ἐγκωμίων δεῖ ποιεῖσθαι· οὕτω γὰρ εὐπαράδεκτα γίνονται. Διὸ καὶ αὐτὸς αὐτοὺς ἐγκωμιάζει, ἀγαπητοὺς καλῶν, καὶ, « Καθὼς, » φησὶ, « πάντοτε ὑπηκούσατε· » τοῦτο λέγων, ὅτι Ἔδειξα ὑμῖν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὑπήκοος γέγονε· μιμήσασθε μὲν οὖν ἐκεῖνον, μιμήσασθε δὲ καὶ ἑαυτούς.

« Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου. » Τότε μὲν γὰρ ἴσως ἐδόκειτε διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ αἰδῶ πάντα πράττειν· νῦν δὲ ἐὰν πρὸς ἀρετὴν ἐπιτείνητε, δείξετε ὅτι οὐ δι' ἐμὲ, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν.

« Μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε. » Οὐ δι' ἐμαυτὸν [76], φησὶ, παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ἵνα τὰ πρὸς τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν

A *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.* Rursum dicit, *Humiliavit se*, ne velut invitus obsecundasse putetur. At, dicunt Ariani, ecce, obediens dicitur. At quid hoc, o insipientes? Nam et amicis obedimus, nec quicquam illud dignitatem nostram imminuit. Tanquam Filius Patri sponte obediit, atque in hoc ipso indicat se esse genuinum : genuini enim filii est patrem honore afficere. Animadverte autem hic epitases : Servus factus est : quinetiam mortem suscepit : et quod hoc adhuc majus est, ignominiosam : *mortem* enim *crucis*, hoc est, exsecrandam, sceleratis destinatam.

B Vers. 9. *Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen.* Quando carnis mentionem facit Paulus, intrepide omnia humilia loquitur, tanquam caro hæc recipiat. Sic igitur hæc de carne accipe, 440 nusquam unum Christum dividens. Quale autem nomen donatum est humanæ naturæ unius Christi? Filius, Deus. Etenim homo Filius Dei, quemadmodum angelus dixit : *Et quod nascetur sanctum, Filius Dei vocabitur* [5].

Vers. 10. *Ut in nomine Jesu Christi omne genu flectatur cœlestium ac terrestrium et infernorum.* Hoc est, universus mundus et angeli et homines et dæmones; vel quod et justi et peccatores. Nam et dæmones agnoscent, et inviti inflectentur, non amplius veritati repugnantes, qui et ante tempus illud dicebant : *Novimus te qui sis* [6].

C Vers. 11. *Et omnis lingua confiteatur, quod Dominus Jesus Christus est in gloriam Dei Patris.* Hoc est, ut omnes hoc dicant, quod Dominus Jesus Christus Dominus et Deus est. Hæc autem gloria est Patris, quod hujusmodi habeat Filium cui omnia inflectantur. Animadvertis quod præconium Unigeniti gloria est Patris? Sic e diverso imminutio ejus est ignominia Patris.

Vers. 12. *Itaque, dilecti mei, sicut semper obedistis.* Adhortationes cum laude et præconiis fieri convenit : sic enim fit ut facile recipiantur : propterea et ipse eos celebrat, dilectos vocans, et, *Quemadmodum*, inquit, *semper obedivistis*, perinde quasi dicat, Ostendi vobis quod Filius Dei obediens D factus est : imitamini igitur illum, imitamini autem et vos ipsos.

Non tanquam in præsentia mea solum, sed multo potius in absentia mea. Tum enim fortasse videremini propter reverentiam erga me omnia agere : nunc autem si ad virtutem intendatis, monstrabitis quod non propter me, sed propter Deum.

Cum timore ac tremore vestram ipsorum salutem operamini. Non propter meipsum, inquit, adhortor vos, sed ut ea quæ ad vestram salutem sunt, facia-

[5] Luc. I, 35. [6] Luc. IV, 35.

Variæ lectiones.

[75a] κηρύξητε m. [76] διὰ e.

tis cum timore, eoque vehementi et intenso, et cum tremore : sine timore namque nihil boni perficitur, neque in artibus liberalibus, neque in mechanicis. Quomodo autem metus perficietur? Si consideremus quod ubique Deus præsto sit, omnia audiens et omnia videns, non solum quæ aguntur, verum etiam quæ cogitantur. *Servite* enim, inquit, *Domino in timore, et exsultate ei in timore* [h]. Est enim exsultatio cum tremore, quando bonum aliquis faciens, idque cum tremore, conscientiam habet liberam. Κατεργάζεσθε autem dixit, non Ἐργάζεσθε, hoc est, cum multa diligentia et cura operamini.

A ποιῆτε μετὰ φόβου, καὶ τούτου ἐπιτεταμένου, καὶ μετὰ τρόμου. Ἄνευ γὰρ φόβου οὐδὲν ἀγαθὸν κατορθοῦται, οὔτε ἐν ταῖς λογικαῖς τέχναις, οὔτε ἐν ταῖς βαναύσοις. Πῶς δὲ ὁ φόβος κατορθωθήσεται; Ἐὰν ἐννοήσωμεν ὅτι πανταχοῦ ὁ Θεὸς πάρεστι, καὶ πάντα ἀκούει, καὶ πάντα ὁρᾷ, οὐ τὰ πραττόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐννοούμενα. « Δουλεύσατε » γὰρ, φησὶ, « τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ. » Ἔστι [77] γὰρ ἀγαλλίασις μετὰ τρόμου, ὅταν τὸ καλόν τις ποιῶν, καὶ τοῦτο μετὰ τρόμου, εὐπαρρησίαστον ἔχῃ τὸ συνειδός. « Κατεργάζεσθε » δὲ, εἶπεν, οὐχ, Ἐργάζεσθε· τουτέστι, μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας.

Vers. 13. *Deus enim est qui operatur in vobis et velle et operari.* Quia dixit, *Cum timore ac tremore :* nunc ait, **441** Ne terreamini propter hoc. Non B enim hoc ideo dixit, ut desistas a bono vel deficias, ed ut attente agas quod agis. Nam si animadverteris, et attentus fueris, Deus omnia operabitur. Ipse namque est qui et promptitudinem dat nobis, ut velimus bonum, et qui boni operationem ad finem ducit. Operatur enim Deus in nobis velle : hoc est, cooperatur nobis ut velimus bona, et auget bonam voluntatem nostram, simulque accendit ut ferventior reddatur. Et aliter : Quoniam ipse perfectionem addit, nos vero homines quæ perfecta videmus, ad ea tendimus, dirigimusve voluntatem nostram : propterea et velle ipsum a Deo perfici dicit. Exempli gratia : Voluisti aliquid ? Orsus es perficere istuc : si finem assequaris, iterum magis idem opus perficere cupis. Sin minus, torpescit tibi voluntas. Cum C itaque finis apud Deum sit, qui et velle nostrum accendit, non immerito et ipsam voluntatem apud Deum asse esseverat. Vel ex magna gratitudine Paulus velle ipsum a Deo perfici in nobis ait : quemadmodum virtutes dona appellat, arbitrii libertatem non tollens, sed semper nos gratos esse volens, et omnia accepta referre Deo. Considera autem verba : *In vobis*, inquit, qui cum metu atque tremore salutem operamini : in talibus enim Deus operatur omnia.

« Ὁ Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν. » Ἐπειδὴ εἶπε· « Μετὰ φόβου καὶ τρόμου · » νῦν φησι· Μὴ πτοηθῆτε διὰ τοῦτο. Οὐ γὰρ τοῦτο εἶπον, ἵνα ἀπαγορεύσῃς, ἀλλ' ἵνα προσέχῃς. Ἂν γὰρ προσέχῃς, ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐργάσεται. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ καὶ προθυμίαν διδοὺς ἡμῖν, ὥστε θέλειν τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ εἰς τέλος ἄγων. Ἐνεργεῖ γὰρ ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν τὸ θέλειν· τουτέστι, συνεργεῖ ἡμῖν πρὸς τὸ θέλειν τὰ ἀγαθὰ, καὶ [78] αὔξει τὸ ἀγαθὸν θέλημα ἡμῶν, καὶ συνεκκαίει ὥστε θερμότερον γενέσθαι. Καὶ ἄλλως δὲ [79], ἐπειδὴ τὸ τέλος αὐτὸς ἐπιτίθησιν, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἅπερ ἂν ὁρῶμεν τελειούμενα, πρὸς ἐκεῖνα καὶ τὸ θέλημα ἡμῶν τείνομεν · διὰ τοῦτο καὶ τὸ θέλειν ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ Θεοῦ λέγει. Οἷον · Ἠθέλησάς τι; Ἐνήρξω πράττειν τοῦτο · ἐὰν μὲν τὸ τέλος ἐπακολουθῇ, θέλεις πλέον τοῦτο τὸ ἔργον · εἰ δ' οὔ, ἀπεναρκᾷ σοι ἡ θέλησις. Τοῦ τοίνυν τέλους παρὰ τῷ Θεῷ ὄντος, τοῦ καὶ τὸ θέλειν ἡμῶν [80] συνεκκαίοντος, εἰκότως καὶ τοῦτό φησιν εἶναι παρὰ τῷ Θεῷ. Ἢ καὶ ἀπὸ πολλῆς εὐγνωμοσύνης ὁ Παῦλος καὶ αὐτὸ τὸ θέλειν ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐνεργεῖσθαι λέγει · ὥσπερ καὶ τὰ κατορθώματα χαρίσματα καλεῖ · οὐ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρῶν, ἀλλὰ βουλόμενος ἡμᾶς ἀεὶ εὐχαριστεῖν, καὶ πάντα ἀνατιθέναι τῷ Θεῷ. Ὅρα δὲ καὶ τὴν λέξιν · « Ἐν ὑμῖν [81], εἶπε, τοῖς μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν σωτηρίαν κατεργαζομένοις · ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις ἐνεργεῖ ὁ Θεὸς τὰ πάντα.

Pro bona voluntate. Hoc est, ut impleatur erga vos benevolentia atque bona voluntas ejus, ut sic vivamus perinde ac ipse vult. Itaque et ex hoc confidite; omnino enim cooperabitur vobis Deus, ut recte D vivatis, si non propter aliud quidquam, ejus tamen rei gratia, quia hoc ipsi gratum est.

« Ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας. » Τουτέστιν, Ὑπὲρ τοῦ πληρωθῆναι εἰς ὑμᾶς τὴν εὐδοκίαν καὶ τὸ ἀγαθὸν θέλημα αὐτοῦ, ἵνα οὕτω ζῶμεν ὡς αὐτὸς βούλεται. Ὥστε καὶ ἐκ τούτου θαρσεῖτε · πάντως γὰρ συνεργήσει ὑμῖν ὁ Θεὸς πρὸς τὸ ὀρθῶς ζῆν, εἰ καὶ μὴ δι' ἄλλο τι, διότι γοῦν αὐτὸς ἀποδέχεται.

Vers. 14. *Et omnia facite sine murmurationibus et hæsitationibus.* Diabolus, cum aliquem ab honesto prorsus avocare nequit, vel arrogantiam ei inducit, vel vanam gloriam, vel, si hæc non possit, murmurationem, aut dubitationem et incredulitatem. Quia igitur in tentationibus continuisque periculis fuerunt, per hæc autem haud pauci ad murmura et maledicentiam prolabebantur : *Sine*

« Καὶ πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν καὶ διαλογισμῶν. » Ὁ διάβολος, ἐπειδὰν οὐ δυνηθῇ καθάπαξ ἀπὸ τοῦ καλοῦ κωλῦσαί τινα, ἢ ἀπόνοιαν αὐτῷ εἰσηγεῖται, ἢ κενοδοξίαν · ἢ εἰ μὴ ταῦτα, γογγυσμὸν, ἢ ἀμφιβολίαν καὶ ἀπιστίαν. Ἐπεὶ οὖν ἐν πειρασμοῖς καὶ κινδύνοις συνεχέσιν ἦσαν, ἐκ τούτων δὲ πολλοὶ εἰς γογγυσμὸν ἐκτραχηλίζονται καὶ βλασφημίας, « Χωρὶς γογγυσμῶν, » φησὶ, « πάντα ποιεῖτε. »

[h] Psal. II, 11.

Variæ lectiones.

[77] ἔνι o. [78] ἤγουν o. [79] γὰρ o. [80] ἡμῖν o. [81] ἡμῖν o.

Ὁ γὰρ γογγύζων, ἀχάριστος καὶ δύσφημος. Διαλογισμοὺς δὲ τὴν διάκρισίν φησι καὶ τὸν διστασμόν. Οἷον· Ὅταν ἐντολῆς προκειμένης λέγῃ τις· Ἆρα, ἐὰν τόδε ποιήσω, ἕξω μισθόν; ἆρα καλόν ἐστιν; Οὐ δεῖ γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις διστάζειν, ἀλλὰ πεποιθότως ποιεῖν· κἂν πόνος ᾖ, κἂν κάματος, μηδὲν διαλογίζεσθαι.

A *murmurationibus*, inquit, *omnia facite*. Qui enim murmurat, ingratus et maledicus est. Hæsitationes autem dijudicationem dicit ac dubitationem : veluti si mandato proposito dicat aliquis : Num si hoc fecero, habebo mercedem ? Numquid hoc bonum est ? In talibus enim non est dubitandum, sed confidenter agendum, ac sive sit labor, sive defatigatio, nihil est disceptandum.

« Ἵνα γένησθε ἄμεμπτοι καὶ ἀκέραιοι. » Τουτέστιν, ἀνεπίληπτοι καὶ ἄσπιλοι· οὐ γὰρ μικρὰ κηλὶς ὁ γογγυσμός. Οὐκ εἶπε δέ, ὥσπερ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, ὅτι κόλασις ἀπόκειται τῷ γογγυσμῷ, διότι ὡς ἐλευθέροις τούτοις διαλέγεται. Ἄκουε γὰρ καὶ τῶν ἑξῆς·

Vers. 15. *Ut sitis sine querela et simplices.* Hoc est, irreprehensibiles et immaculati; haud parva enim macula est obmurmuratio. Non dixit autem, ut in 442 Epistola ad Corinthios, pœnam repositam esse murmuri, eo quod hisce tanquam liberis loquatur. Audi enim sequentia.

« Τέκνα Θεοῦ ἀμώμητα. » Ὥστε δούλων καὶ ἀγνωμόνων τὸ γογγύζειν. Ποῖος γὰρ υἱὸς ἐν τοῖς τοῦ πατρὸς [πονῶν] καὶ ἑαυτῷ κάμνων, γογγύζει;

B *Filii Dei sine reprehensione.* Servorum itaque et ingratorum est murmurare. Qualis enim filius in negotis paternis sibique ipse laborans murmurat ?

« Ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης. » Οἶδα, φησίν, ὅτι πολλοί εἰσι πολεμοῦντες, καὶ εἰς τὸ γογγύζειν ὑμᾶς ἐκβιαζόμενοι· ἀλλὰ τοῦτο μάλιστα ἐπαινετόν, ὅταν τις καὶ παρακνιζόμενος, οὐδὲν τοιοῦτον πάσχῃ.

In medio nationis pravæ et perversæ. Novi, inquit, multos esse qui bellum gerant adversum vos, cogentes ita vos murmurare; verum potissimum hoc est laudandum, si quis irritatus nil tale faciat.

« Ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἔχοντες. » Ὥσπερ οἱ φωστῆρες ἐν σκότει λάμπουσιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐν μέσῳ τῶν σκολιῶν, εὐθεῖς ὄντες, μᾶλλον ἀπολάμπειν σπουδάσατε. Τὸ γὰρ, « Φαίνεσθε, » προστακτικὸν δοκεῖ μοι. « Λόγον » δὲ « ζωῆς ἔχοντες » [82], τοῦτ' ἔστι, Σπέρμα ζωῆς ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ἔχοντες, καὶ μέλλοντες ζήσεσθαι, καὶ ἐντεῦθεν ἤδη ἀρραβῶνα τῆς σωτηρίας λαβόντες. Ἢ, ὅτι Ὥσπερ οἱ φωστῆρες καὶ φωτίζουσι καὶ ἀναζωοῦσι τὰ σώματα τῇ θάλψει [83], οὕτω καὶ ὑμεῖς σπεύσατε εἶναι ζωτικὴ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις δύναμις.

Vers. 15, 16. *In quibus lucete sicut luminaria in mundo, vitæ verbum habentes.* Æque ac luminaria in tenebris lucent, hunc ad modum et vos in medio perversorum, recti cum sitis, magis effulgere studete. Hoc enim quod ait, *Lucete*, imperativum esse mihi videtur. Et, *Verbum vitæ habentes*, hoc est, Semen vitæ in vobis ipsis habentes, et victuri posthac, et C arrhabonem salutis jam nunc accipientes. Vel : Quemadmodum luminaria et lucent, et corpora refocillatione vivificant : sic et vos conamini esse vitalis aliis hominibus potentia.

« Εἰς καύχημα ἐμοὶ εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. » Τοσαύτη, φησίν, ἡ ὑμετέρα ἀρετὴ ἔστω, ὥστε μὴ μόνον ὑμᾶς εἰς τὴν ζωὴν ἄγειν, ἀλλὰ καὶ ἐμὲ λαμπρότερον ποιεῖν ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ.

Ad gloriationem mihi in die Christi. Tanta, inquit, vestra virtus sit, ut non solum vos ad vitam ducat, verum etiam me fulgentiorem faciat in adventu Christi.

« Ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα. » Τοῦτό μοι καύχημα, ὅτι τοιούτους ὑμᾶς ἐπαίδευσα, καὶ οὐ κενός μου [84] ὁ ἐφ' ὑμῖν κόπος γέγονεν.

Quoniam non in vanum cucurri, neque in vanum laboravi. Hæc mea gloriatio est, quod tales vos institui, nec inanis mihi labor apud vos fuerit.

« Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν. » Εἰ καὶ τελευτῶ, φησί· τοῦτο γὰρ σπονδὴν καλεῖ, τὴν τελευτήν. « Σπένδομαι δὲ ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν· » τουτέστι, Πρότερον ὑμᾶς θύσας [85], καὶ λειτουργίαν [ὑμᾶς] προσενεγκών, καὶ πιστοὺς ποιήσας· ὅμως οὐχ ὡς ὁ ἀποθανούμενος λυποῦμαι, ἀλλὰ « καὶ χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν. » Χαίρω μὲν οὖν, ὅτι σπονδὴ γίνομαι· συγχαίρω δὲ, ὅτι τὴν πίστιν ὑμῶν ὡς θυσίαν προσάγω τῷ Χριστῷ.

Vers. 17. *Sed etsi immolor super hostia et sacrificio fidei vestræ, gaudeo, et congratulor omnibus vobis.* Etsi morior, inquit : hoc enim immolationem vocat, mortem nimirum ipsam. *Immolor* autem *super victima et sacrificio fidei vestræ* : hoc est, Ubi prius vos victimam et sacrum Deo obtulero, fideles vos faciens : attamen non tanquam moriturus tristitia afficior, verum lætor et congaudeo omnibus vobis. Lætor quidem quod libamen fiam : collætor autem, quoniam fidem vestram veluti hostiam offero Christo.

« Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε. » Ὅτι [86] καὶ αὐτοὶ προσηνέχθητε.

Vers. 18. *Id ipsum autem et vos gaudete.* Quod et ipsi oblati sitis.

« Καὶ συγχαίρετέ μοι. » Ὅτι σπένδεσθαι μέλλων χαίρω ἐπ' αὐτῷ [87].

Et congaudete mihi. Quoniam ego immolandus, ob id ipsum lætor.

Variæ lectiones.

[82] ἐπέχοντες o. [83] θάλψει o. [84] μοι o. [85] θυσίαν o. [86] ἵτι o. [87] ἐμαυτῷ o.

VERS. 19. *Spero autem in Domino Jesu, Timotheum me cito missurum ad vos, ut et ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt.* Quemadmodum omnia, sic etiam Timothei missionem Christo tribuit. Confido enim, inquit, quod ille facile hoc persequetur, ut quemadmodum vos recreamini, cognitis per hanc Epistolam meam rebus meis, quod Evangelii negotium promoveatur, quodque res hostium in diversum sint mutatæ : **443** hunc ad modum et ego recreer et consolationem accipiam, ubi res vestras a Timotheo mihi exacte nuntiandas agnovero.

A « Ἐλπίζω δὲ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, Τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, ἵνα κἀγὼ εὐψυχῶ, γνοὺς τὰ περὶ ὑμῶν. » Ὥσπερ πάντα, οὕτω καὶ τὴν Τιμοθέου ἀποστολὴν τῷ Χριστῷ ἀνατίθησι [88]. Πέποιθα γάρ, φησὶν, ὅτι ἐκεῖνος ἐξευμαρίσει τοῦτο, ἵνα ὥσπερ ὑμεῖς εὐψυχεῖτε, μαθόντες διὰ τῆς Ἐπιστολῆς μου ταύτης τὰ κατ' ἐμὲ, ὅτι εἰς προκοπὴν ἦλθε τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι τὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς τοὐναντίον περιετράπησαν · οὕτω κἀγὼ εὐψυχῶ καὶ παραμυθοῦμαι, γνοὺς τὰ καθ' ὑμᾶς παρὰ τοῦ Τιμοθέου ἀκριβῶς μοι ἀπαγγελθησόμενα.

B

VERS. 20. *Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit.* Potuissem, inquit, alium etiam quempiam mittere, sed nemo est pari mecum animo præditus, ut iste, hoc est, qui æque vestri curam gerat atque ego, qui genuine, hoc est, paterne res vestras curaturus sit. Observa hic sollicitudinem ejus : quando ipsi proficisci non esset integrum, alios mittebat, ut nullo tempore discipuli torpeant.

« Οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. » Ἠδυνάμην, φησὶ, καὶ ἄλλον πέμψαι, ἀλλ' οὐδεὶς οὕτως ἰσόψυχός μοι ὡς οὗτος τουτέστι, κηδόμενος τῶν ὑμετέρων ὁμοίως ἐμοὶ, ὅστις γνησίως, τουτέστι, πατρικῶς τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. Ὅρα δὲ κηδεμονίαν · ὅτε μὴ αὐτὸς ἐπιμεῖν ηὐκαίρει, ἄλλους ἔπεμψεν, ἵνα μηδένα χρόνον ῥαθυμῶσιν οἱ μαθητευόμενοι.

VERS. 21. *Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ sunt Jesu Christi.* Hoc est, propriam quietem, et ut sint in tuto : nemo enim facile velit profectionem tantam suscipere. Hæc autem dicit, simul Timotheum commendans, simul et auditores erudiens, ne quærant sibi quietem : nam qui hanc inquirit, quæ Christi sunt non quærit Proh dolor! quanto a Christo distamus intervallo!

« Οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ. » Τουτέστι, τὴν οἰκείαν ἀνάπαυσιν, καὶ τὸ ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι· οὐδεὶς γὰρ εὐκόλως ἕλοιτο ὁδοιπορίαν τοσαύτην [89] ἀναδέξασθαι. Ταῦτα δὲ λέγει, τὸν Τιμόθεον μὲν ἐγκωμιάζων, παιδεύων δὲ καὶ τοὺς ἀκούοντας μὴ ζητεῖν ἄνεσιν. Ὁ γὰρ ταύτην ζητῶν οὐ τὰ τοῦ Χριστοῦ ζητεῖ. Βαβαὶ, πόσον ἀπέχομεν Χριστοῦ!

VERS. 22. *Probationem autem ejus cognoscite, quia tanquam patri filius, mecum servivit in Evangelio.* Vos, inquit, testes estis, quod veluti patri filius inservierit, non ad corporis tantummodo ministerium, sed, quod multo præclarius majusque est, ad Evangelii prædicationem. Itaque sive tanquam filius meus honore est dignandus, sive tanquam Dei minister, multo magis est honore afficiendus. Commendat autem per hæc ipsis Timotheum, non tantum illi gratificatus, quantum ipsis. Nam si ipsi tanquam auctoritatem habenti animum adverterint, omnino per verbum ejus juvabuntur, ac majorem habituri sunt mercedem.

C « Τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκετε, ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον, σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. » Ὑμεῖς, φησὶ, μάρτυρες ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον ἐδούλευσεν, οὐκ εἰς σωματικὴν μόνον ὑπουργίαν, ἀλλ' ὃ πολλῷ μεῖζον, εἰς τὸ κήρυγμα. Ὥστε, εἴτε ὡς υἱὸς ἐμὸς, τιμῆς ἀξιωτέος · εἴτε ὡς Θεοῦ λειτουργὸς, πολλῷ μᾶλλον. Συνιστᾷ δὲ διὰ τούτων αὐτοῖς τὸν Τιμόθεον, οὐ τοσοῦτον ἐκείνῳ χαριζόμενος, ὅσον αὐτοῖς. Εἰ γὰρ ὡς ἀξιολόγῳ [90] αὐτῷ προσέξουσιν, αὐτοὶ πάντως διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ὠφεληθήσονται, καὶ πλείω μισθὸν ἕξουσι.

VERS. 23. *Hunc igitur spero me missurum, mox ut videro quæ circa me sunt.* Cum video qualem sint habituræ finem res meæ, ἐξ αὐτῆς, id est, statim, mittam hunc.

« Τοῦτον μὲν οὖν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀπίδω τὰ περὶ ἐμὲ, ἐξ αὐτῆς. » Ὅταν ἴδω, ποῖον ἕξει τέλος τὰ κατ' ἐμὲ, ἐξ αὐτῆς, » τουτέστιν, εὐθέως πέμψω τοῦτον.

D

VERS. 24. *Confido autem in Domino, quod et ipse cito veniam ad vos.* Non tanquam omnino recusarim venire ipse ad vos, Timotheum mitto : verum ut, quod dixi, interea temporis animo recreer, si didicero qualem successum res vestræ nanciscantur. Observa autem hic, quomodo suam etiam ad eos profectionem a Deo pendere affirmet, *Confido,* dicens, *in Domino,* hoc est, si Deus voluerit.

« Πέποιθα δὲ ἐν Κυρίῳ, ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. » Οὐχ ὡς ἀπειπάμενος πάντη τὴν πρὸς ὑμᾶς ἄφιξιν, διὰ τοῦτο τὸν Τιμόθεον πέμπω, ἀλλ' ἵνα, ὅπερ ἔφην, ἐν τῷ μεταξὺ εὐθυμῶ, μαθὼν τὰ καθ' ὑμᾶς. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἔλευσιν, τοῦ Θεοῦ ἐξαρτᾷ, « Πέποιθα, » λέγων, « ἐν Κυρίῳ · » τουτέστιν, ἐὰν ὁ Θεὸς βούληται.

VERS. 25. *Necessarium autem existimavi, Epaphroditum fratrem et cooperatorem et commilitonem*

« Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην Ἐπαφρόδιτον τὸν ἀδελφὸν καὶ συνεργὸν καὶ συστρατιώτην μου. » Μετὰ

Variæ lectiones.

[88] ἀνατίθημι ο. [89] τοιαύτην ο. [90] ἀξιολογωτέρῳ ο.

ἐπαίνων καὶ τοῦτον ἀποστέλλει, ὡς τὸν Τιμόθεον, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἣν ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Τοῦ συνεργοῦ δὲ μείζων ὁ συστρατιώτης. Συνεργεῖ μὲν γάρ τις καὶ ἐν ἀκινδύνοις πράγμασιν· ὁ δὲ συστρατιώτης, πάντως ἐν κινδύνοις.

A

« Ὑμῶν δὲ ἀπόστολον καὶ λειτουργὸν [94] τῆς χρείας μου πέμψαι πρὸς ὑμᾶς. » Τουτέστι, Τὸν παρ' ὑμῶν ἀποσταλέντα πρός με, ὑμῖν χαρίζομαι· δι' αὐτοῦ γὰρ ἦσαν στείλαντες αὐτῷ τὰ πρὸς χρείαν. Ἢ, « Ὑμῶν ἀπόστολον, τὸν διδάσκαλον ὑμῶν, φησίν.

« Ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς ἰδεῖν, καὶ ἀδημονῶν διότι ἠκούσατε ὅτι ἠσθένησε. Καὶ γὰρ ἠσθένησε παραπλήσιον θανάτῳ. » Εἰδὼς, φησὶν, ὅτι ἀγαπᾶτε αὐτὸν, καὶ ὅτι ἐλυπήθητε ἐπὶ τῇ ἀῤῥωστίᾳ αὐτοῦ, ἐπιποθεῖ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τῆς λύπης ὑμᾶς ἀπαλλάξῃ, ἣν ἔχετε ἐπὶ τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ. Καὶ ἄλλο δέ τι κατασκευάζει ἐνταῦθα. Ἀπολογεῖται αὐτοῖς ἐφ' ᾧ διὰ χρόνου πέμπει πρὸς αὐτοὺς, μονονουχὶ λέγων· Οὐ κατὰ ῥᾳθυμίαν τοῦτο γέγονεν, ἀλλὰ τὸν μὲν Τιμόθεον ὡς ἰσόψυχον κατέχω παρ' ἐμαυτῷ· ὁ δὲ Ἐπαφρόδιτος ἠσθένησε, καὶ διὰ τοῦτο πρὸ καιροῦ οὐκ ἦλθεν, ἐπεὶ [92] μακρὰ ἡ ἀῤῥωστία αὐτοῦ· « παραπλησία » γὰρ « θανάτῳ. »

B

« Ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἠλέησε. » Τί λέγεις, ὦ Μανιχαῖε; Εἰ πονηρὸς ὁ κόσμος, καὶ ἡ ἐν τούτῳ ζωὴ, πῶς νῦν ὁ Ἀπόστολος ἔλεον Θεοῦ καλεῖ τὸ ἐαθῆναι τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐν τῇ ζωῇ; Ἀλλὰ τοῖς μὲν αἱρετικοῖς οὐδεὶς πρὸς τοῦτο λόγος· ζητήσειαν δ' ἂν καὶ Χριστιανοί· Εἰ καλὸν τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, τίνος ἕνεκεν ἔλεόν φησι τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνταῦθα εἶναι ζωήν; Ἢ τοίνυν διότι καὶ ὁ Ἐπαφρόδιτος διδάσκαλος ὢν, ἔμελλε πλείονας ψυχὰς προσαγαγεῖν [93] τῷ Θεῷ ἐπιζήσας (ὅπερ ἀναγκαιότερόν ἐστι τοῦ ἀναλῦσαι, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται)· ἢ πολλὰ καὶ κατὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν τῶν ἀκουόντων ὁ Παῦλος φθέγγεται, καὶ οὐ πανταχοῦ φιλοσοφεῖ. Πρὸς γὰρ ἀνθρώπους βιωτικοὺς ἦν αὐτῷ ὁ λόγος, ἔτι δεδοικότας τὸν θάνατον. Ἄλλως τε, καὶ καλὸν ἡ παροῦσα ζωὴ αὐτὴ καθ' ἑαυτήν· ἐπεὶ διὰ τί ἐν τάξει κολάσεως τίθησι τοὺς ἀώρους θανάτους; « Διὰ τοῦτο γάρ, φησὶν, « ἀσθενεῖς ἐν ὑμῖν, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. » Ἡ γὰρ μέλλουσα ζωὴ οὐχὶ πονηροῦ κρείττων (ἐπεὶ οὐκ ἀγαθὴ), ἀλλὰ καλοῦ καλλίων.

C

« Οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμέ. Ὁρᾷς, πῶς καὶ ἀπὸ τούτου αἰδέσιμον [94] ποιεῖ τὸν Ἐπαφρόδιτον; εἴ γε τὴν ἐκείνου ἐκ τῆς ἀῤῥωστίας ἀνακομιδὴν εὐεργεσίαν ἐκ Θεοῦ οἰκείαν καὶ ἔλεον τίθεται.

D

« Ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ. » Τουτέστιν, Ἵνα μὴ σὺν τῇ λύπῃ τῇ ἐκ τῆς ἀῤῥωστίας αὐτοῦ ἐπι-

meum. Non sine laude hunc etiam mittit, perinde ac Timotheum, ob eamdem causam quam supra diximus. Cooperatore autem commilito major est. Cooperatur enim aliquis in 444 rebus etiam quæ periculo carent : commilito autem omnino in periculis.

Vestrum autem apostolum et ministrum necessitatis meæ mittere ad vos. Hoc est, eum qui a vobis ad me missus est, dono vobis : per ipsum enim ei miserant quæ ad ipsius usum et necessitatem pertinerent. Vel, *Vestrum apostolum*, præceptorem ceu doctorem vestrum dicit.

VERS. 26, 27. *Quandoquidem desiderabat omnes vos videre, ac mœstus erat propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam et infirmatus est usque ad mortem*. Compertum habens, inquit, quod diligatis ipsum, et quod contristati estis super ægrotatione ejus, desiderat videre vos, ut a tristitia vos liberaret, quam habetis propter infirmitatem ejus. Aliud autem hic etiam efficit : nam ratione reddit eis, quare serius ipsum ad eos mittat, tantum non ita dicens : Non per socordiam hoc factum est, verum Timotheum quidem, ceu ejusdem mecum animi, apud me detineo : Epaphroditus autem ægrotavit, ac propterea non venit citius, quandoquidem diuturna, et morti admodum vicina ejus ægritudo fuerit.

Sed Deus ipsius misertus est. Quid dicis, o Manichæe? Si mundus pravus est et vita quam in illo vivimus, quomodo nunc Apostolus vocat misericordiam, Dei quod Epaphroditum vivere permiserit? Verum hæreticis nihil est quod ad istud respondeant; Christiani autem hic quærere queant : Si bonum sit dissolvi, et cum Christo esse, cujus gratia misericordiam Dei dicat esse præsentem vitam? Vel quia Epaphroditus, qui doctor erat, plures animas ad Deum adducturus erat, si viveret : quod magis necessarium quam dissolvi, ut supra commemoratum est. Vel multa etiam juxta communem auditorum consuetudinem Paulus loquitur, et non ubique philosophatur : hominibus enim in sæculo agentibus verba facit, qui mortem adhuc metuebant. Præterea, vita præsens ipsa per se res bona est : alioqui cur pœnæ loco immaturas mortes ponit? *Ideo inter vos*, inquit, *multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi*[1]. Futura enim vita non est prava melior, sic enim haud bona esset, verum est bona melior.

Non solum autem ejus, verum etiam mei. Animadvertis quo pacto et hinc Epaphroditum honorabilem reddit? Siquidem illius ab ægritudine revalescentiam beneficium Dei peculiare et misericordiam ponit.

Ne tristitiam super tristitiam haberem. Hoc est, ne ad tristitiam quæ mihi ex infirmitate ipsius sub-

[1] I Cor. XI, 30.

[Variæ lectiones.

[91] συνεργὸν O. [92] ἐπειδὴ O. [93] προσενεγκεῖν O. [94] αἰδὼ O.

nata est, aliam tristitiam habeam, ex eo quod ipse moriatur.

445 VERS. 28. *Festinantius autem misi ipsum, ut viso eo gaudeatis.* Hoc est, Sine dilatione ipsum misi, ut videntes ipsum a mœrore quem ex ejus ægritudine conceperatis, liberati sitis, vel potius ut gaudeatis.

Et ego minus tristitiæ habeam. Quomodo ero minus tristis? Quoniam si vos gaudeatis, et ego gaudeo. Nec dixit, Ut sine tristitia sim; sed, *Minus tristitiæ habeam*: innuens quod animus ejus multo unquam tempore sine tristitia fuerit. *Quis enim, infirmatur, et ego* non *infirmor* [1]?

VERS. 29. *Excipite ergo ipsum in Domino cum omni gaudio.* Hoc est, susceptione quæ est secundum Deum, quemadmodum Deo acceptum est et gratum, vel ut decet sanctos. Hæc autem propter ipsos Philippenses Paulus facit : majus enim lucrum est ei qui beneficium dat, quam qui accipit.

Et hujusmodi in honore habetote. Ne videatur ipsi soli gratificari, adhortatur in communi, ut omnibus qui eadem sint cum Epaphrodito virtute præditi honorem impertiant.

VERS. 30. *Quoniam propter opus Christi, usque ad mortem accessit, animæ suæ parum consulens.* Epaphroditum miserunt ad Paulum Philippenses, ut perferret ad eum necessaria quibus haberet opus. Reperit igitur Paulum Romæ in periculis, quando periculosum erat alicui ad illum accedere, infenso videlicet erga ipsum imperatore. Tum igitur ille, omni periculo posthabito, ministravit Paulo. Hoc igitur nunc dicit. Animadverte autem : non dixit, Propter me; sed, Propter opus Dei parum consuluit, hoc est, seipsum injecit morti. Quid enim si, Deo ita dispensante, mortuus non est? Ille tamen promptam voluntatem declaravit. Quocirca et nos, si quando viderimus sanctos periculis immersos, pericula negligamus. Hæc enim demum est securitas, in hujusmodi rebus in pericula nos conjicere.

Ut impleret id quod ex vobis deerat, in vestro erga me ministerio. Vos, inquit, non fuistis Romæ, ut mihi corporaliter ministraretis, etsi necessaria mihi transmiseritis. Hoc igitur quod vobis defuit, nimirum, quod corpore manuque mihi non ministraveritis, ipse complevit, omnium vestrum loco mihi inserviens. Quare dignus fuerit cui plurimum benevolentiæ ostendatis, eo quod ipse solus quæ omnium vestrum erant, attulerit. Expende autem, quomodo rem ipsam, ministerium ac defectum vocet, ut ostendat necessitatem et debitum esse quoddam, ut ii qui in tranquillitate sunt, periclitantibus opitulentur : et qui hoc non fecerit, is officium deserit,

[1] I Cor. XI, 29.

A γενομένῃ μοι, καὶ ἑτέραν λύπην σχῶ, τὴν ἐκ τοῦ ἀποθανεῖν αὐτόν.

« Σπουδαιοτέρως δὲ ἔπεμψα αὐτὸν, ἵνα ἰδόντες αὐτὸν χαρῆτε. » Τουτέστιν, Ἀνυπερθέτως ἔπεμψα, ἵνα τῆς ἐπ' αὐτῷ ἀδημονίας ἀπαλλαγῆτε ἐκ τοῦ ἰδεῖν αὐτὸν, μᾶλλον δὲ χαρῆτε.

« Κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ. » Πῶς ἀλυπότερος ὦ; Ὅτι ἐὰν ὑμεῖς χαίρητε, κἀγὼ χαίρω. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἄλυπος, ἀλλ' « Ἀλυπότερος, » δεικνὺς ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ οὐδέποτε λύπης ἦν ἐκτός. « Τίς » γὰρ, φησὶν, « ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; »

« Προσδέχεσθε οὖν αὐτὸν ἐν Κυρίῳ μετὰ πάσης χαρᾶς. » Τουτέστιν, ἐν ὑποδοχῇ τῇ κατὰ Θεὸν, ὡς B ἀποδέχεται ὁ Θεὸς, ἤγουν ἀξίως τῶν ἁγίων. Ταῦτα δὲ ποιεῖ ὁ Παῦλος ὑπὲρ αὐτῶν τῶν Φιλιππησίων· μεῖζον γὰρ τὸ κέρδος τῷ ποιοῦντι, ἢ τῷ πάσχοντι εὖ.

« Καὶ τοὺς τοιούτους ἐντίμους ἔχετε. » Ἵνα μὴ δόξῃ αὐτῷ μόνῳ χαρίζεσθαι, κοινῶς παραινεῖ πάντας τοὺς τὴν αὐτὴν [95] ἀρετὴν ἐπιδεικνυμένους τιμᾶν.

« Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτου ἤγγισε παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ [96]. » Τὸν Ἐπαφρόδιτον ἔπεμψαν οἱ Φιλιππήσιοι πρὸς Παῦλον, διακομίζοντα αὐτῷ τὰ πρὸς χρείαν. Εὗρεν οὖν ἐν κινδύνοις τὸν Παῦλον ἐν Ῥώμῃ [97], ὅτε ἐπικίνδυνον ἦν τινα προσελθεῖν αὐτῷ, ὡς τοῦ βασιλέως ἀπεχθῶς C πρὸς αὐτὸν ἔχοντος. Τότε τοίνυν οὗτος παντὸς κινδύνου καταφρονήσας, διηκόνησε τῷ Παύλῳ. Τοῦτο οὖν νῦν λέγει. Καὶ ὅρα· οὐκ εἶπε, Δι' ἐμὲ, ἀλλὰ, Διὰ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ παρεβουλεύσατο, τουτέστιν, ἐπέρριψεν ἑαυτὸν τῷ θανάτῳ. Τί γὰρ εἰ μὴ ἀπέθανε, τοῦ Θεοῦ οἰκονομήσαντος; Ἀλλ' αὐτός γε τὴν προαίρεσιν ἔδειξε. Καὶ ἡμεῖς οὖν, ὅταν ἴδωμεν ἁγίους ἐν κινδύνοις, παραβουλευώμεθα· τοῦτο γὰρ ἀσφάλεια, τὸ ἐν τοῖς τοιούτοις ῥιψοκίνδυνον.

« Ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα τῆς πρός με λειτουργίας. » Ὑμεῖς, φησὶν, οὐ παρῆτε ἐν Ῥώμῃ, ἵνα καὶ σωματικῶς μοι διακονήσητε, εἰ καὶ τὰ πρὸς χρείαν ἐπέμψατε. Τοῦτο οὖν, ὃ ὑστερήσατε ὑμεῖς, τὴν διὰ τῆς χειρὸς [98] καὶ τοῦ σώματος λειτουργίαν, οὗτος D ἀνεπλήρωσεν, ἀντὶ πάντων ὑμῶν διακονήσας μοι. Ὥστε δίκαιος ἂν εἴη καὶ πολλῆς παρ' ὑμῖν εὐνοίας ἀπολαῦσαι, ὡς τὰ πάντων [99] ὑμῶν μόνος αὐτὸς εἰσενεγκών. Ὅρα δὲ, πῶς λειτουργίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ καὶ ὑστέρημα, ἵνα δείξῃ ὅτι ὀφειλή ἐστι καὶ χρέος, τὸ τοὺς ἐν ἀνέσει ὄντας βοηθεῖν τοῖς κινδυνεύουσι, καὶ ὁ μὴ ποιῶν τοῦτο ὑστερεῖ, ὡς ὁ τὰ δημοσιακὰ λειτουργήματα μὴ πληρῶν [1]. Ἵνα οὖν μὴ

Variæ lectiones.

[95] αὐτοῦ O. [96] τὴν ψυχήν O. [97] κατὰ τὴν Ῥώμην O. [98] τῶν χειρῶν O. [99] πάντα O. [1] λειτουργίας ὑστερῶν O.

νομίσαντες μέγα τι πεποιῆσαι, ὑψηλοφρονήσωσι καὶ ἀπολέσωσι τὸν μισθὸν, οὕτω τοῦτο ὠνόμασε, μετριοφρονεῖν αὐτοὺς παρασκευάζων, ὡς χρέος ἀποδόντας.

perinde ac qui publica ministeria et officia non complet. Ne igitur 446 existimantes se magni quippiam fecisse, magnifice de se sentiant, ac merecedem suam perdant, hoc nomine rem istam appellavit, faciens hoc parto eos moderate sapere, quippe qui reddiderunt quod debebant.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, χαίρετε ἐν Κυρίῳ. » Ἐπειδὴ ἦσαν μὲν ἐν ἀθυμίᾳ διὰ τὸ μὴ γινώσκειν πῶς τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, πῶς τὸ κήρυγμα, πῶς τῷ Ἐπαφροδίτῳ τὰ τῆς νόσου, ἔλυσε δὲ ταῦτα πάντα εἰπών, ὅτι Καὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπιδίδωσι, κἀγὼ ἔρχομαι, καὶ ὁ Ἐπαφρόδιτος ἐπεστάλη [*f.* ἀπ.], φησί· « Τὸ λοιπὸν χαίρετε. » Οὐδεμία γὰρ ἔτι πρόφασις τοῦ μὴ χαίρειν. Τοὺς μὲν οὖν Γαλάτας τέκνα καλεῖ, ἐπειδὴ διορθώσεως ἐδέοντο· τούτους δὲ ἀδελφοὺς, ἐπειδὴ μετὰ τιμῆς αὐτοῖς διαλέγεται. Καλῶς δὲ εἶπεν· « Ἐν Κυρίῳ. » Τὸ γὰρ κατὰ κόσμον χαίρειν οὐκ ἔστι χαίρειν· ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, καὶ αἱ θλίψεις χαρὰν ἔχουσιν. Ἤ, ὅτι Ἐπειδὴ ὁ Κύριος ῥᾴω τὰ πράγματα ἐποίησε, χαίρετε.

CAPUT III.

VERS. 1. *Quod reliquum est, fratres mei, gaudete in Domino.* Quandoquidem in mœrore erant, quod ignorarent quomodo res Pauli se haberent, quomodo verbi prædicatio succederet, quomodo denique Epaphroditus valeret, hæc autem omnia solverat, inquiens, Evangelium crescit, et ego ad vos veniam, Epaphroditusque jam emandatus est, *Quod reliquum est*, inquit *gaudete*: nulla enim jam subest ratio, cur non gaudere debeatis. Galatas igitur filios quidem vocat, quia correctione et emendatione indigebant: hos vero fratres nominat: nam honorifice cum illis loquitur. Pulchre autem dixit, *In Domino*: lætari, enim secundum mundum, non est lætari, sed in Domino ipsæ etiam afflictiones gaudium habent. Vel Quia Dominus reo nostras faciles reddidit, lætamini.

« Τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφελές. » Μετὰ τὸ πολλὰ αὐτοὺς ἐπαινέσαι, τότε τὴν παραίνεσιν εἰσάγει, ἵνα μὴ ἐξ ἀρχῆς φορτικὸς δόξῃ.

Eadem scribere vobis, mihi quidem non est pigrum, vobis autem tutum. Cum multis eos nominibus prædicasset, inducit tandem adhortationem, ne statim in principio onerosus videatur.

« Βλέπετε τοὺς κύνας. « Ἦσαν γάρ τινες Ἰουδαῖοι, οἱ ὑποκρινόμενοι Χριστιανισμὸν, καὶ κηρύττοντες δῆθεν τὸ Εὐαγγέλιον, παρεμίγνυον καὶ τὰ Ἰουδαϊκά. Ἐπεὶ οὖν δυσδιάγνωστοι ἦσαν, διὰ τοῦτό φησι· « Βλέπετε, τηρεῖτε, προσέχετε, μὴ λάθωσι. Κύνες δὲ πρότερον μὲν ἐκαλοῦντο οἱ ἐθνικοὶ, νῦν δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς ἰταμοὶ[2] καὶ πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἀναισχυντοῦντες, καὶ κατὰ πάντων ὑλακτοῦντες.

VERS. 2. *Videte canes.* Erant enim nonnulli Judæi, qui simulantes Christianismum ac Evangelium promulgantes simul Judaica admiscebant. Quia vero non facile internosci poterant, propterea dicit, *Videte,* observate, attendite, ne lateant. Canes autem antea appellabantur ethnici, nunc vero Judæi, tanquam impudentes, et ad lumen veritatis impudenter sese gerentes ac omnibus allatrantes.

« Βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας. » Ἐνταῦθα καὶ τῆς τῶν κυνῶν προσηγορίας ἀποστερεῖ αὐτούς. Κύνες μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ ἐπιτραπέζιοι, φησὶν, εἰσὶ, καὶ τὰς τῶν δεσποτῶν[3] οἰκίας φρουροῦσιν· οὗτοι δὲ ἐργάζονται μὲν, ἀλλ' ἐπὶ κακῷ, καὶ ἀργίας πολλῷ χείρονα, ἀνασπῶντες τὰ καλῶς φυτευθέντα.

Videte malos operarios. Hic canum etiam appellatione eos privat. Canes enim multi etiam mensæ sunt vicini, atque domos heriles custodiunt. Illi vero operantur quidem, sed ad malum, et quæ longe sunt otio deteriora, evellentes quæ probe sunt plantata.

« Βλέπετε τὴν κατατομήν. » Τουτέστι, τοὺς περιτομὴν ἔχοντας. Μέγα δὲ καὶ τίμιον ἦν τότε[4] παρὰ Ἰουδαίοις ἡ περιτομὴ, ὅπου γε καὶ τὸ Σάββατον διὰ ταύτην ἐλύετο. Ἐπεὶ οὖν νῦν ἤργησεν, οὐδὲν ἄλλο ἡ κατατομή ἐστιν. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστι νόμιμον τὸ γενόμενον, τὴν σάρκα μόνον κατατέμνουσιν. Ἤ, διότι τὴν Ἐκκλησίαν ἐπειρῶντο διατέμνειν[5].

Videte concisionem. Hoc est, circumcisionem habentes. Magna autem quondam et pretiosa res erat apud Judæos circumcisio, siquidem vel Sabbatum propter eam solveretur. At postquam nunc irrita facta est, nihil aliud est atque concisio. Quoniam enim non sit porro legitimum quod fit, carnem tantummodo concidunt. Vel quia Ecclesiam discindere conabantur.

« Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομὴ, οἱ Πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες. » Εἰ δεῖ, φησὶ, ζητεῖν περιτομὴν, παρ' ἡμῖν ταύτην εὑρήσετε τοῖς πνευματικῶς, τουτέστι, τοῖς διὰ ψυχῆς καὶ νοὸς λατρεύουσιν. Ὁ γὰρ τὴν ψυχὴν περιτμηθεὶς, καὶ διὰ ταύτης δουλεύων τῷ Θεῷ, οὗτος τὴν εὐγενῆ περιτομὴν ἔχει, ὅσῳ καὶ ψυχὴ κρείττων σώματος. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐν ἡμῖν γάρ ἐστιν ἡ περιτομὴ, ἀλλ', « Ἡμεῖς ἐσμεν. »

VERS. 3. *Nos enim sumus circumcisio, qui Spiritu Deo servimus.* Si quærenda est, inquit, circumcisio apud nos eam invenietis, 447 qui spiritualiter, hoc est, anima et mente servimus. Qui enim anima circumcisus est et per eam Deo inservit, ingenuam circumcisionem habet, quanto videlicet anima est corpore præstantior. Non autem dixit, In nobis est circumcisio, verum, *Nos sumus.* Istud enim

Variæ lectiones.

[2] ὡς ἀπηνεῖς ὄντες m. [3] δεσποτικὰς o. [4] ποτε o. [5] κατατέμνειν o.

vere est homo, circumcisio virtutibus prædita. Rursum, non dixit, In illis est concisio, sed, Ipsa sunt perditio et malitia.

Et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne confidentes. Utrum igitur melius est? in Christo gloriari corda nostra circumcidenti, et ad filiorum Dei ingenuitatem perducenti per baptisma; an in carne gloriari, hoc est, in carnali circumsicione superbire, tanquam Abrahami filii sint?

VERS. 4. *Quanquam et ego confidentiam habeam in carne.* Si ex gentibus essem, inquit, posset aliquis dicere, quod propterea accusem circumcisionem, quia Judaismi nobilitatem orbatus sum: nunc vero et ego, inquit, istam habeo, quam vos dicitis, confidentiam et gloriationem in circumcisione carnali. Planum est igitur, quod non propterea quod orbatus sim ea quæ vobis videtur, ingenuitate vestra, sed propter ipsam veritate condemno circumcisionem.

Si quis alius videtur condere in carne, ego magis. Animadverte ejus sapientiam: nullius nominatim meminit, minus invisum sermonem faciens; sed per hoc quod ait, *Si quis videtur alius*, indicat quod alii adegerint ipsum venire ad sermones hos. Pulchre autem dixit, *Videtur*: vel quod tantam non habeant fiduciam, quantam ipse: vel, quod fiducia, quæ est in circumcisione, non sit vera, sed videatur tantum.

VERS. 5. *Circumcisus octavo die.* In quo potissimum gloriabantur, hoc primo loco posuit, circumcisionem nimirum. Per hoc autem quod ait, *Octavo die*, ostendit se non fuisse proselytum.

Ex genere Israel. Hoc est, non ex parentibus proselytis, verum ex ipsis Israelitis.

Ex tribu Benjamin. Hoc est, ex parte probatiore. Nam res sacerdotum in sorte hujus tribus fuerunt.

Hebræus ex Hebræis. Quod ad majores meos attinet, ex probatis sum Judæis, inquit. Poterat enim aliquis esse ex genere Israelis, qui non esset Hebræus ex Hebræis. Multi enim rem hanc corruperant ipsius etiam Hebrææ linguæ ignari, eo quod inter gentes dispersi erant, non exacte tenebant Scripturas. Ego igitur, inquit, Hebræus sum, hoc est Servo characterem. Vel insignem per hæc ingenuitatem indicat.

Secundum legem Pharisæus. Quia **448** quæ prædixerat voluntaria non erant, nimirum circumcidi, ex genere Israelis esse, idque genus alia: nunc subdit voluntatis et propositi sui operat, inquiens, *Secundum legem Pharisæus*, hoc est, juxta legis institutionem. Probatissima enim secta apud Judæos Pharisæi erant.

VERS. 6. *Secundum æmulationem persequens Ecclesiam.* Quia Pharisæorum aliquot æmulatione vocabant, Æmulationem, inquit, habebam, eamque tantam, ut Christi discipulos persequerer.

A Τοῦτο γάρ ἐστιν ἀληθῶς ἄνθρωπος, ἡ περιτομὴ ἡ ἐνάρετος. Καὶ πάλιν, οὐκ εἶπεν, Ἐν ἐκείνοις ἡ κατατομὴ, ἀλλ' Αὐτόχρημά εἰσιν ἀπώλεια καὶ κακία.

« Καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες. » Ποῖον οὖν βέλτιον; ἐν Χριστῷ καυχᾶσθαι τῷ περιτέμνοντι τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ εἰς τὴ εὐγένειαν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀνάγοντι διὰ τοῦ λουτροῦ· ἢ ἐν σαρκὶ καυχᾶσθαι, τουτέστιν, ἐν τῇ σαρκικῇ περιτομῇ μεγαλοφρονεῖν, ὡς Ἀβραὰμ υἱὸς ὄντας;

« Καίπερ ἐγὼ ἔχων πεποίθησιν καὶ ἐν σαρκί. » Εἰ ἐξ ἐθνῶν, φησὶν, ἐγενόμην, εἶχεν ἄν τις λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο κατηγορῶ[6] τῆς περιτομῆς, ἅτε ἀπεστερημένος[7] τῆς εὐγενείας τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ[8]· νῦν δέ μου B αὐτὸς, φησὶν, ἔχω ταύτην, ἣν φατε ὑμεῖς, πεποίθησιν καὶ καύχησιν, τὴν ἐπὶ τῇ σαρκικῇ περιτομῇ. Δῆλον οὖν, ὅτι οὐχ ὡς ἀπεστερημένος τῆς δοκούσης εὐγενείας ὑμῶν, ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν κατηγινώσκω τῆς περιτομῆς.

« Εἴ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκὶ, ἐγὼ μᾶλλον. » Ὅρα σοφίαν· Οὐκ ὀνομαστὶ μέμνηται, ἀνεπαχθῆ τὸν λόγον ποιῶν· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν, Εἴ τις δοκεῖ ἄλλος, δείκνυσιν ὅτι ἄλλοι ἠνάγκασαν αὐτὸν ἐλθεῖν ἐπὶ τοὺς λόγους τούτους. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ, Δοκεῖ· ἢ ὡς οὐκ ἐχόντων τοσαύτην πεποίθησιν ὅσην αὐτός· ἢ ὡς τῆς πεποιθήσεως τῆς ἐπὶ τῇ περιτομῇ, οὐκ ἀληθοῦς οὔσης, ἀλλὰ δοκούσης.

« Περιτομὴ ὀκταήμερος. » Ὁ μάλιστα ἠῦχουν, τῆς περιτομῆς, πρῶτον τέθεικε. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, C « Ὀκταήμερος, » ἐδήλωσεν ὅτι οὐ προσήλυτος ἦν.

« Ἐκ γένους Ἰσραήλ. » Τουτέστιν, οὐδὲ προσηλύτων γονέων, ἀλλὰ κἀκείνων Ἰσραηλιτῶν.

« Φυλῆς Βενιαμίν. » Τουτέστι, τοῦ δοκιμωτέρου μέρους[9]. Τὰ γὰρ τῶν ἱερέων ἐν τῷ κλήρῳ ταύτης ἦν τῆς φυλῆς.

« Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων. » Ἄνωθεν, φησὶ, τῶν ἀδοκίμων Ἰουδαίων εἰμί· ἐνῆν μὲν γὰρ ἐκ γένους εἶναι Ἰσραὴλ, ἀλλ' οὐχ Ἑβραῖον ἐξ Ἑβραίων. Πολλὰ γὰρ καὶ διέφθειραν τὸ πρᾶγμα· καὶ αὐτῆς τῆς Ἑβραΐδος γλώττης ὄντες ἀμύητοι, διὰ τὸ πρὸς ξένους ἀναχυθῆναι, οὐκ ἠκριβοῦντο τὰς Γραφάς. Ἐγὼ οὖν, φησὶν, Ἑβραῖός εἰμι· τουτέστι, Σώζω τὸν χαρακτῆρα. Ἢ τὴν πολλὴν εὐγένειαν διὰ τούτων δείκνυσι. D

« Κατὰ νόμον Φαρισαῖος. » Ἐπειδὴ ἃ προεῖπεν ἀπροαίρετα ἦν, τὸ περιτμηθῆναι, τὸ ἐκ γένους Ἰσραὴλ εἶναι, καὶ τὰ λοιπά· νῦν λέγει καὶ τὰ [ἐκ] τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως κατορθώματα, καί φησι· « Κατὰ νόμον Φαρισαῖος, » τουτέστιν, ἐν τῇ τοῦ νόμου μαθήσει. Ἡ γὰρ εὐδοκιμωτάτη αἵρεσις παρ' Ἰουδαίοις οἱ Φαρισαῖοι ἦσαν.

« Καὶ κατὰ ζῆλον διώκων τὴν Ἐκκλησίαν. » Ἐπειδὴ καὶ Φαρισαῖοι ἦσαν, καὶ οὐ σφόδρα ζηλωταὶ, φησὶν, ὅτι Ἐγὼ ζῆλον εἶχον, καὶ τοσοῦτον, ὥστε διώκειν τοὺς τοῦ Χριστοῦ.

Variæ lectiones.

[6] κατηγοροῦντές ἐσμεν O. [7] ἀπερρίμμενος, καὶ ἀπεστερημένος O. [8] τῆς Ἰουδαϊκῆς O. [9] γένους O.

« Κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἄμεμπτος. » Ἐπειδὴ πολλοὶ καὶ διὰ φιλαρχίαν ζηλοῦσι, καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, καὶ οὐχὶ ὑπὲρ τοῦ νόμου, φησὶν, ὅτι ἄμεμπτος ὢν κατὰ τὴν ἐν νόμῳ δικαιοσύνην, πῶς ἂν διά τι ἀνθρώπινον ἐδίωκον, καὶ οὐ κατὰ θεῖον ζῆλον;

« Ἀλλ' ἅτινα ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἥγημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Ἀλλὰ μενοῦνγε καὶ ἡγοῦμαι πάντα ζημίαν εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου μου. » Ἐνταῦθα οἱ τὸν νόμον διαβάλλοντες αἱρετικοὶ ἐπιπηδῶντες, Ἰδοὺ, φασὶ, ζημίαν ὀνομάζει τὸν νόμον [καὶ σκύβαλα·] πῶς οὖν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐδόθη; Πρῶτον μὲν οὖν εὐχαριστήσωμεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ᾠκονόμησεν αὐτοὺς παραδέξασθαι τὰ ῥήματα, ὡς ὑπὲρ αὐτῶν ὄντα. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, ἐξήλειψαν ἂν τὰ ῥητὰ ταῦτα, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλά. Ἔπειτα πρόσχες· οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, ὅτι Ζημία ἐστὶν ὁ νόμος, ἀλλ' ὅτι « Ἥγημαι αὐτὸν ζημίαν· » φύσει μὲν γὰρ οὐκ ἔστι ζημία. Πῶς γὰρ, ὃς εἰς Χριστὸν ἄγει καλῶς νοούμενος; Ἐπεὶ δὲ ἐγὼ πρότερον κακῶς νοῶν αὐτὸν οὐ προσῆειν Χριστῷ, εἶτα ὕστερον ἐπιγνοὺς τὴν ἀλήθειαν, προσῆλθον Χριστῷ, καὶ ἔδοξέ μοι γενέσθαι ζημία ὁ νόμος τὸν χρόνον ἐκεῖνον, καθ' ὃν κακῶς νοῶν αὐτὸν, οὐ προσῆλθον Χριστῷ. Ἐπεὶ τῇ γε οἰκείᾳ φύσει ὁ νόμος κέρδος ἐστί. Καὶ ἄκουε· οὐκ εἶπεν, Ἅτινα ἡγούμην κέρδη, ἀλλ', « Ἅτινα ἦν. » Ἀληθῶς γὰρ κέρδος ἐστὶν ὁ νόμος, θηριωδίας, ἀπαλλάττων τοὺς ἀνθρώπους καὶ δεισιδαιμονίας, καὶ οἷον κλίμαξ γενόμενος, καὶ ἀναγαγὼν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν. Ὥσπερ οὖν ὁ διὰ κλίμακος ἀνελθὼν, οὐ διαπτύει τὴν κλίμακα, ἀλλὰ καὶ χάριν αὐτῇ οἶδεν· εἰ μὴ γὰρ αὕτη ἦν, οὐκ ἂν ἀνέβη· οὕτω καὶ ὁ νόμος κέρδος μὲν ἦν, νῦν δὲ ζημίαν αὐτὸν ἡγούμεθα, οὐχ ὅτι τοιοῦτός [10] ἐστιν, ἀλλ' ἐπειδὴ μείζων ἡ χάρις. Ὥσπερ γὰρ ἀργύριόν τις κατέχων, ἐπειδὰν χρυσίον εὕρῃ, καὶ μὴ ἐξῇ ἀμφότερα κατασχεῖν, ζημίαν ἡγεῖται τὸ κατέχειν ἐκεῖνο, καὶ λοιπὸν ἀφεὶς αὐτὸ, λαμβάνει τὸ χρυσίον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ζημία ὁ νόμος, ὅταν ἀπάγῃ Χριστοῦ· ἂν δὲ παραπέμπῃ, οὐκέτι. Οὐ μόνον οὖν, φησὶ, πάλαι ἥγημαι ζημίαν τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ νῦν ἡγοῦμαι. Διὰ τί; Διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς χάριτος. Ὁρᾷς, ὅτι σύγκρισιν ποιεῖται; Ἡ δὲ σύγκρισις, ὁμογενῶν πραγμάτων· καὶ τὸ ὑπερέχον, ὁμογενοῦς ὑπερέχει. Ὥστε καὶ ὁ νόμος γνῶσις, ἀλλ' ἐλάττων· ὡς καὶ ὁ λύχνος φῶς, ἀλλ' [11] οὐχ οἷον τὸ τοῦ ἡλίου, φῶς δὲ ὅμως.

« Δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω. » Διὰ τὸν Χριστὸν, φησὶν, ἐζημιώθην· τουτέστι, Ζημίαν ἡγησάμην πάντα· ἢ ὅτι ἀπεβαλόμην. Ὁρᾷς, ὅτι οὐ φύσει ζημία ὁ νόμος, ἀλλὰ διὰ τὸν Χριστόν. Σκύβαλα δὲ, οὔπω μὲν δῆλον εἰ τὸν νόμον ὠνόμασεν. Εἰκὸς γὰρ περὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων λέγειν· οὕτω [12] γὰρ προεῖπε·

Secundum justitiam quæ in lege est, conversatus sine querela. Quia plerique principatus causa et ob alias quasdam res æmulantur, et non propter legem, ait : Cum inculpatus essem in justitia legis, quomodo ob humanum aliquod, et non propter divinum zelum persecutus sum?

VERS. 7, 8. *Sed quæ mihi lucra fuerunt, hæc arbitratus sum propter Christum damnum. Verumtamen existimo omnia damnum esse propter excellentiam cognitionis Jesu Christi Domini mei.* Hic hæretici qui legem calumniantur insurgentes dicunt, Ecce legem damnum vocat : quomodo igitur a Deo data est? Primum igitur gratias agamus quod Spiritus sanctus ita ordinavit, ut susciperent verba tanquam pro iis essent. Nisi enim providentia Dei accessisset, verba ista, ut alia pleraque, expungerent. Deinde observa : non dixit simpliciter legem esse damnum, sed, *Arbitratus sum* illam esse *damnum :* nam natura non est damnum. Quomodo enim, cum ad Christum ducat, si recte intelligatur? Nam antea ego perperam eam intelliges, non accedebam Christo : deinde vero veritatem agnoscens, ad Christum accessi, ac visa est lex mihi detrimentum per illud temporis, quo male illam intelligens ad Chrsitum non accessi. Nam secundum propriam naturam lex est lucrum. Audi porro : non dixit, Quæ putabam esse lucra, sed, *Quæ erant* : revera enim lex est lucrum, a belluina natura et superstitione homines liberans, ac veluti scalarum loco facta, et ad vitam Christo dignam nos perducens. Ut igitur qui per scalas conscendit, non despuit gradus, sed gratiam potius illis habet (nisi enim istæ fuissent, non potuisset ascendere), hunc ad modum lex quidem lucrum erat, jam vero detrimentum et noxam eam esse censemus, non quod hujusmodi sit, sed quod major sit gatia. Quemadmodum enim aliquis argentum continens, ubi aurum invenerit, nec licet utraque obtinere, damnum censet retinere iliud, ac deinceps relicto illo aurum accipit : hunc ad modum lex est damno, si a Christo abduxerit; si autem adduxerit, non porro. Non solum igitur, inquit, **449** olim arbitratus sum legem esse damnum, verum etiamnum arbitror. Quam ob causam? Propter excellentiam gratiæ, Viden' quod comparationem faciat? Comparatio autem rerum est ejusdem generis, et quod excellit, aliud ejusdem generis excellit. Proinde lex cognitio est, sed minor : perinde ac lucerna lumen est, sed non quale solis est, lumen tamen est.

Propter quem omnia pro damnis duxi et arbitror esse rejectamenta, ut Christum lucrifaciam. Propter Christum, inquit, pro damnis duxi, hoc est, detrimentum esse putavi, vel omnia rejeci. Animadvertis quod lex non est natura detrimentum, sed Christi causa. Rejectamenta vero sive stercora num legem nominaverit, nondum liquet : nam verisimile est

Variæ lectiones.

[10] τοῦτό ο. [11] ἀλλ' οἷον; ο. [12] οὔπω ο.

illum de mundanis rebus ac negotiis dicere. Ita enim supra dixit : *Propter quem omnia damno duxi*, res mundanas scilicet. Sin de lege dictum accipiamus, ne sic quidem injuriam partitur. Rejectamenta enim frumenti paleæ sunt, sive culmus : atqui culmus frumenti conservativus est et firmamentum ejus, et nisi iste esset, frumentum non esset : attamen frumento apparente et selecto, inutilis deinceps est culmus. Hanc ad rationem lex est gratiæ confirmatrix ac testis : at vero simul atque illa illuxit, non est opus porro litteræ ejus assidere.

A « Δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, » τὰ τοῦ παρόντος τυγχάνοντα κόσμου. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ νόμου εἰρῆσθαι δεξόμεθα τοῦτο, οὐδὲ οὕτως ὕβρισται. Σκύβαλα γὰρ τοῦ σίτου, τὰ ἄχυρα, ἤτοι ἡ καλάμη· ἀλλ' ἡ καλάμη συντηρητική ἐστι τοῦ σίτου, καὶ στήριγμα αὐτοῦ, καὶ εἰ μὴ ἦν αὕτη, οὐκ ἂν σῖτος ἐγένετο· ὅμως φανέντος τοῦ σίτου καὶ ἐκλεγέντος, ἄχρηστος λοιπὸν ἐστὶ καλάμη. Οὕτω καὶ ὁ νόμος, τῆς χάριτος βεβαιωτὴς καὶ μάρτυς· φανείσης δὲ αὐτῆς, οὐ δεῖ προσκαθῆσθαι τῷ τούτου γράμματι.

Vers. 9. *Ut et inveniar in ipso non habens meam justitiam quæ est ex lege, sed illam quæ ex fide est Christi, quæ ex Deo est justitia.* Ut non habeam meam justitiam, quæ est ex operibus legis, tanquam jam ea perfecerim (neque enim justitia est ex operibus, quandoquidem hæc non perfecerim), sed eam quæ est per fidem Christi, quæ est justitia ex Deo, hoc est, divinum donum, quæ gratia justificat credentes. *Si enim credideris in corde tuo et ore fueris confessus, servaberis* [k]. Divina autem dona longo intervallo exsuperant vilitatem operum humano studio et conatu peractorum, perinde ac frumentum paleas excedit.

« Καὶ εὑρεθῶ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην. » Ἵνα μὴ ἔχω ἐμὴν δικαιοσύνην, τὴν ἐκ τῶν ἔργων τοῦ νόμου, ὡς κατορθώσας αὐτά· οὐδὲ γὰρ, οὐδὲ ἔστι δικαιοσύνη ἐξ ἔργων, ὅτι οὐδὲ κατώρθωσα [14] ταῦτα· ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, ἥτις ἐστὶν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνη, τουτέστι, θεῖον δῶρον, χάριτι δικαιοῦσα τοὺς πιστεύοντας. « Ἐὰν γὰρ πιστεύσῃς τῇ καρδίᾳ, καὶ ὁμολογήσῃς τῷ στόματι, σωθήσῃ. » Τὰ δὲ θεῖα δῶρα πολλῷ τῷ μέτρῳ ὑπερβαίνει τὴν εὐτέλειαν τῶν ἀνθρωπίνῃ σπουδῇ τελουμένων κατορθωμάτων, ὅσπερ καὶ ὁ σῖτος τὰ σκύβαλα.

Vers. 10. *In fide, ut cognoscam eum, et potentiam resurrectionis ejus.* Per fidem igitur cognitio. Qualis enim ratiocinatio resurrectionem nobis probabit? Nulla, sed fides. Si autem resurrectio ex fide cognoscitur, quomodo quod majus est, nimirum nativitas ejus, rationis comprehendetur? At qua ratione id majus est? Quia resurrectionis multa sunt exempla : multi namque et ante Christum resurrexerunt : ex virgine autem nemo unquam natus erat. Proinde justitia, quæ ex Deo est, in fide est : hoc est, huic innititur, eamque fundamentum habet. *Potentiam* autem *resurrectionis* dixit : revera enim ingens robur et potentia est, resurgere. Quinetiam **450** resurrectio potentiam nobis immittit ad idem iter ingrediendum.

« Ἐπὶ τῇ πίστει, τοῦ γνῶναι αὐτὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. » Ἄρα διὰ πίστεως ἡ γνῶσις. Ποῖος γὰρ λογισμὸς τὴν ἀνάστασιν ἡμῖν παραστήσει; Οὐδεὶς εἰς, ἀλλὰ πίστις. Εἰ δὲ ἡ ἀνάστασις πίστει γινώσκεται, πῶς τὸ μεῖζον, ἡ γέννησις, λογισμοῖς καταληφθήσεται; πῶς δὲ μεῖζον; Ὅτι τῆς μὲν ἀναστάσεως πολλὰ ὑποδείγματα [15]· ἀνέστησαν μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ πρὸ Χριστοῦ· ἐκ παρθένου δὲ οὐδεὶς ἐτέχθη. Ἡ τοίνυν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνη ἐν [16] τῇ πίστει ἐστὶ, τουτέστιν, εἰς ταύτην ἐπερείδεται, καὶ αὐτὴν ἔχει θεμέλιον. « Δύναμιν δὲ εἶπεν ἀναστάσεως· » τῷ ὄντι γὰρ μεγάλη ἰσχὺς τὸ ἀναστῆναι. Καὶ ἄλλως δὲ, ἡ ἀνάστασις δύναμιν ἐνίησιν ἡμῖν εἰς τὸ τὴν αὐτὴν ὁδεύειν ὁδόν.

Et societatem passionum illius. Cum persecutionem, inquit, patimur et affligimur, participes reddimur passionum sive afflictionum Christi. Si igitur non crederemus quod cum Christo regnaturi sumus, non talia tantaque pateremur. Observa autem quod is maxime credit Christum resurrexisse, qui patitur. Audi igitur quæ sequuntur.

« Καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ. » Διωκόμενοι, φησὶ, καὶ θλιβόμενοι, κοινωνοὶ γινόμεθα τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ. Εἰ τοίνυν μὴ ἐπιστεύομεν, ὅτι συμβασιλεύσομεν, οὐκ ἂν τοσαῦτα καὶ ταῦτα ἐπάσχομεν. Σημείωσαι δὲ, ὅτι ἐκεῖνος μάλιστα πιστεύει, ὅτι Χριστὸς ἀνέστη, ὁ πάσχων. Καὶ ἄκουε τῶν ἑξῆς·

Configuratus morti ejus. Hoc est, assimilatus. Ut enim ille ab hominibus passus est, sic et ego. Afflictiones enim et persecutiones imaginem mortis illius depingunt : proinde et nos idem cum Christo efficimur, quatenus patimur. Viden' quid præstant afflictiones?

« Συμμορφούμενος [17] τῷ θανάτῳ αὐτοῦ. » Τουτέστι, ἐξομοιούμενος [18]. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἔπαθεν, οὕτω κἀγώ. Ὅτι διωγμοὶ γὰρ, καὶ τὰ παθήματα, τὴν εἰκόνα ζωγραφοῦσι τοῦ θανάτου ἐκείνου, καὶ χριστοὶ γινόμεθα καὶ ἡμεῖς, καθὸ πάσχομεν. Ὁρᾷς τὸ κατόρθωμα [19] τῶν παθῶν;

Vers. 11. *Si quo modo occurram ad resurrectionem mortuorum.* Quid inde? Nisi passus esse, o Paule,

« Εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. » Τί οὖν; εἰ μὴ ἔπαθες, ὦ Παῦλε, οὐκ ἐμελ-

[k] Rom. x, 9.

Variæ lectiones.

[13] ἐκ λόγου γίνωσκε ὡς o. [14] κατώρθωσέ τις o. [15] ὑποδείγματα ἔχουσι m. [16] ἐπὶ o. [17] -φούμενοι o. [18] -μοιούμεθα o. [19] ἄξίωμα o.

λες ἀναστῆναι; Ἀλλ' ἐξανάστασιν ἐνταῦθα νόει τὴν ἔνδοξον, τὴν ἐν νεφέλαις ἁρπαγήν. Πάντες μὲν γὰρ ἀνίστανται, οὐ πάντες δὲ καὶ [20] ἁρπάζονται· ἀλλ' οἱ μὲν ἁμαρτωλοὶ κάτω μένουσι τὸν Κριτήν· οἱ δὲ ἅγιοι ἁρπάζονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου. Ναήσεις δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας τὸ λεγόμενον. Ἀπέθανε, φησὶν, ὁ Χριστός· ἀποθνήσκω κἀγώ. Ἀνέστη ἐκεῖνος ἐνδόξως, σπουδάζω κἀγὼ τοιαύτης ἀναστάσεως τυχεῖν ἐνδόξου. Ὅρα δὲ καὶ εὐλάβειαν τοῦ τοσαῦτα κατορθώσαντος, τοῦ ὑπὲρ τοὺς [21] ἀνθρώπους ὄντος· « Εἴπως φθάσω. » Οὐ θαῤῥῶ γὰρ, φησὶν, οὕπω· οὕτως ἐταπεινοφρόνει· ὅπερ ἀλλαχοῦ λέγει· Ὁ δοκῶν ἑστάναι βλεπέτω μὴ πέσῃ· » καὶ, « Μήπως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.

« Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον, ἢ ἤδη τετελείωμαι. » Εἰπὼν, ὅτι « Εἴ πως καταντήσω [22], » κατασκευάζει τοῦτο, καί φησιν, ὅτι Διὰ τοῦτο οὕτως εἶπον διστακτικῶς, ὅτι οὔπω ἔλαβον τὸ βραβεῖον, οὔπω τετελείωμαι.

« Διώκω δὲ, εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ [23] Ἰησοῦ. » Ἔτι, φησὶν, ἐναγώνιός εἰμι, ἔτι διώκω, εἴ πως ἰσχύσω καταλαβεῖν τὸ τέλος καὶ τὸ βραβεῖον. Εἶτα δεικνὺς ὅτι ὀφειλή ἐστι τὸ πρᾶγμα, φησί· « Διότι καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ· » τουτέστι, Τῶν ἀπολλυμένων ἤμην, τῶν ἐκγωνισμένων· κατεδίωξέ με ὁ Χριστὸς, καὶ φεύγοντα ἀπ' αὐτοῦ κατέλαβε, καὶ ἐπέστρεφεν. Ὀφείλω τοίνυν καὶ αὐτὸς διώκειν αὐτὸν λοιπὸν, ὡς ἂν καταλάβω. Ἐμφαντικώτατα δὲ τὸ διώκειν εἶπεν. Ὁ γὰρ διώκων οὐδὲν ἄλλο ὁρᾷ ἢ πρὸς ὃ σπεύδει, πάντα δὲ παρέρχεται, καὶ τὰ φίλτατα καὶ τὰ ἀναγκαιότατα. Οὕτως ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς σπεύδειν, ὑπ' οὐδενὸς διασκοπτόμενοι.

« Ἀδελφοὶ, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὔπω λογίζομαι κατειληφέναι. » Ἐπειδὴ πολλὰ ἐκίνησε Φιλιππησίους, νῦν καταστέλλων αὐτῶν τὸ φρόνημα, φησὶν, ὅτι Ἐγὼ ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικοῦτος, ὁ διδάσκαλος ὑμῶν, οὕτω λογίζομαι κατειληφέναι τὴν ἀρετὴν ἅπασαν· ὡς ἂν εἴ τις ἐπὶ δρομέως εἴποι τις· Οὔπω τὸ πᾶν ἤνυσε. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησι· « Τὸν δρόμον τετέλεκα; Ἐκεῖνο πρὸς τῇ τελευτῇ ὢν ἔφη.

« Ἓν δὲ, τῶν μὲν ὄπισθεν ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος. » Ἓν ποιῶ, φησὶν, ἵνα γίνομαι μόνου, ὅπως ἀεὶ προκόπτοιμι· ἐπιλανθάνομαι τῶν κατορθωμάτων, καὶ ἀφίημι αὐτὰ ὀπίσω, καὶ οὐδὲ μέμνημαι ὅλως αὐτῶν, καὶ οὕτω τὰ ἔμπροσθεν διώκω, ὡς λείποντά μοι· ὡς ὅγε [ἤδη] τετελειῶσθαι νομίζων παύσεται τρέχων, ὡς ἤδη τὸ πᾶν κατορθωκώς. Τί δέ ἐστι τὸ, « Ἐπεκτεινόμενος; » Τοῦτ' ἔστι· Πρὶν φθάσαι [24], λαβεῖν σπουδάζων, καὶ τοὺς πόδας, καίτοι τρέχοντας, τῷ λοιπῷ σώματι

A non eras resurrecturus? Verum resurrectionem hic intellige celebrem in nubibus sublationem. Omnes etenim resurgunt, at non omnes resurgendo sublevabuntur in nubes : verum peccatores infra quidem exspectant Judicem, sancti vero in nubes rapiuntur in occursum Domini. Intelliges autem quod dicitur, ex iis quæ sequuntur. Mortuus est, inquit, Christus : morior et ego. Resurrexit ille honorifice, conor et ego hujusmodi consequi resurrectionem celebrem. Vide autem cautelam ejus qui tanta sit operatus, qui sit supra homines. *Si quo modo perveniam.* Nondum enim audax et confidens sum, inquit : adeo humili spiritu imbutus erat : quod et alio in loco ait, *Qui videtur stare, videat ne cadat*[1] :

B et, *Ne quo modo aliis prædicans, ipse reprobus efficiar*[m].

Vers. 12. *Non quod jam accederim, aut jam perfectus sim.* Cum dixisset, *Si quo modo occurram,* confirmat hoc, inquiens : Propterea sic dixi per ambiguitatem, quia nondum accepi brabeum, nondum perfectus sum.

Persequor autem, si et comprehendam, quatenus et comprehensus sum a Christo Jesu. Ego, inquit, in certamine adhuc versor, adhuc sequor, si quo modo queam comprehendere finem et brabeum. Deinde ostendens rem ipsam esse debitum, subdit : *Quoniam et comprehensus sum a Christo* : id est, Cum essem ex pereuntibus et condemnatis, persecutus est me Christus, et fugientem ab eo comprehendit, et ad sese convertit. Debeo itaque et ego ipsum se-

G qui deinceps, ut apprehendam. Significantissime autem dixit, διώκειν. Qui enim persequitur, nihil aliud intuetur, quam ad quod accelerat, sed omnia præterit cum charissima, tum maxime necessaria : hunc ad modum et nos festinare debemus nulla re impediti.

451 Vers. 13. *Fratres, ego me nondum arbitor comprehendisse.* Quia plurimum laudaverat Philippenses, nunc ipsorum dejiciens affectum, Ego, inquit, talis ac tantus, præceptor vester, nondum opinor me apprehendisse virtutem universam : perinde quasi de cursore aliquis dicat : Nondum totum perfecit. Qui igitur alio in loco ait, *Cursum consummavi*[n] ? At illud morti vicinus dixit.

D Vers. 14. *Unum autem, quæ quidem retro sunt, obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora, extendens meipsum.* Unum, inquit, facio, unum hoc solummodo contendo, ut semper promoveam : obliviscor operum transactorum, eaque post tergum relinquo, et eorum prorsus ne recordor quidem, ac sic priora et quæ ante me sunt, persequor ceu ea quæ desint mihi. Nam qui se cursum absolvisse putat, a cursu desistit, tanquam qui totum jam confecerit. Quid vero est, *Extendens?* Hoc est, Priusquam pervenere

[1] I Cor. x, 12. [m] I Cor. ix, 27. [n] II Tim. iv, 7.

Variæ lectiones.

[20] οὐ μέντοι πάντες O. [21] τοὺς οὐρανοὺς O. [22] φθάσω O. [23] ἐν Χριστῷ O. [24] σφάσω O.

accipere tentans, ac pedes, currentes licet, reliquo corpore antevertere festinans, meipsum inflectendo ad anteriora : quod a multa cupiditate et promptitudine fit.

A προλαμβάνειν σπεύδων, τὸ ἐπικλίνειν ἑαυτὸν εἰς τὰ ἔμπροσθεν· ὅπερ ἀπὸ πολλῆς προθυμίας γίνεται.

Ad destinatum persequor, ad brabeum supernæ vocationis Dei in Christo Jesu. Non sine præfixo signo curro, sed ad scopum defigens oculos. Quis vero iste est? Brabeum supernæ vocationis, hoc est, incorruptibilis, quæ est in cœlis. Infra enim est certamen, supra vero corona, in splendore sanctorum. Nam et rex majori honore afficiens certatores, ad superna vocans eos coronat. Ostendens autem quod Christi auxilium omnia perficiat, ac sine illo imperfectus sit cursus, adjicit, *In Christo Jesu,* hoc est, per illius auxilium.

« Κατὰ σκοπὸν διώκω, ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Οὐκ ἀσκόπως, φησὶ, τρέχω, ἀλλὰ πρὸς σκοπὸν ἀφορῶν. Τίς δὲ οὗτος; « Τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως, » τουτέστι, τῆς ἀφθάρτου, τῆς ἐν οὐρανοῖς. Κάτω μὲν γὰρ ὁ ἀγὼν, ἀλλ' ὁ στέφανος ἄνω, ἐν τῇ τῶν ἁγίων λαμπρότητι. Καὶ γὰρ καὶ ὁ βασιλεὺς, πλέον τιμῶν τοὺς ἀγωνιστὰς, ἄνω καλέσας στεφανοῖ. Δεικνύων δὲ ὅτι ἡ τοῦ Χριστοῦ βοήθεια τὸ πᾶν ποιεῖ, καὶ ἄνευ αὐτῆς[25] ὁ δρόμος ἀτελὴς, φησίν· « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τουτέστι, διὰ τῆς ἐκείνου συνεργείας.

VERS. 15. *Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus* Quale isthuc? ut obliviscamur eorum quæ sunt post nos. Perfecti enim est, seipsum non existimare perfectum : hæc enim est perfectio, non confidere.

B « Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν. » — Τοῦτο, ποῖον; Τὸ ἐπιλανθάνεσθαι τῶν ὀπισθεν. Τελείου γὰρ, τὸ μὴ τέλειον νομίζειν ἑαυτόν· τοῦτο γάρ ἐστι τελειότης, τὸ μὴ θαρρεῖν.

Et si quid aliter sapitis, et hoc Deus vobis revelabit. Hic eos securos reddit : Si putatis, inquit, totum vos perfecisse, Deus vobis, ceu ignorantibus, ostendet quid conveniat. Hæc autem de vitæ perfectione dicta sunt, ac ne ipsi se perfectos putent.

« Καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει. » Ἐνταῦθα ἀσφαλίζεται αὐτούς· τουτέστιν, Εἴτε νομίζετε τὸ πᾶν κατωρθωκέναι, ὁ Θεὸς ὑμῖν, ὡς ἀγνοοῦσιν, ὑποδείξει τὸ δέον. Ταῦτα δὲ περὶ βίου τελειότητος εἴρηται, καὶ τοῦ μὴ νομίζειν ἑαυτοὺς τελείους εἶναι.

VERS. 16. *Verumtamen ad quod pervenimus, eadem incedamus regula, ut idem sapiamus.* Hactenus, inquit, quod perfecimus, retineamus, nimirum concordiam, pacem : et incedamus eadem regula, hoc est, eadem fide, eodem termino. Regula enim neque C appositionem habet, neque ablationem : neque vos igitur Spiritus mandata alteretis.

« Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. » Τέως, φησὶν, ὃ κατωρθώσαμεν, κατέχωμεν, τὸ τῆς ὁμονοίας, τὸ τῆς εἰρήνης· καὶ στοιχῶμεν τῷ αὐτῷ κανόνι, τουτέστι, τῇ αὐτῇ πίστει, τῷ αὐτῷ ὅρῳ· ὁ κανὼν γὰρ οὔτε πρόσθεσιν ἔχει, οὔτε ἀφαίρεσιν· μηδὲ ὑμεῖς οὖν τὰ παραγγέλματα τοῦ Πνεύματος ἀλλοιοῦτε.

VERS. 17. *Imitatores mei estote, fratres, et considerate eos qui ita ambulant, sicut habetis* **452** *formam nos.* In superioribus dixit, *Videte canes,* atque Philippenses ab illis abduxit :nunc autem agglutinat eos iis qui bene ambulant : hoc enim est quod ait, *Considerate,* hoc est, Intuemini in eos, ac veluti ad archetypum respicientes, ad illorum similitudinem effingimini : ac quemadmodum habetis typum me, hunc ad modum et illos. Non enim verbis tantum docebat, verum etiam vita bonisque moribus seipsum exemplar exhibebat : quandoquidem et hoc est perfectæ doctrinæ.

« Συμμιμηταί μοι γίνεσθε, ἀδελφοὶ, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτω περιπατοῦντας, καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς. » Εἶπεν ἀνωτέρω· « Βλέπετε τοὺς κύνας· καὶ ἀπήγαγε τοὺς Φιλιππησίους ἐκείνων· νῦν δὲ συγκολλᾷ αὐτοὺς τοῖς καλῶς περιπατοῦσι· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Σκοπεῖτε, ἀντὶ τοῦ, Προσέχετε αὐτοῖς καὶ ὡς πρὸς ἀρχέτυπον βλέποντες, πρὸς ἐκείνους ἀποτυποῦσθε· καὶ ὥσπερ ἔχετε τύπον ἐμὲ, οὕτω κἀκείνους. Οὐ γὰρ διὰ ῥημάτων μόνον ἐδίδασκεν, ἀλλὰ καὶ διὰ βίου καὶ ἀγωγῆς ἑαυτὸν τύπον παρεῖχεν· ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἡ τελεία διδασκαλία.

VERS. 18. *Multi enim ambulant, quos sæpe dixi vobis, nunc autem et flens dico.* Non nominatim eos perstringit, ne provocet eos, facit tamen ut hos recognoscant, *Quos sæpe dixit vobis,* inquiens. Nunc autem, postquam malum progressum est et extensum, ne meminisse quidem horum possum sine lacrymis. Viden'compassionem ejus? non ob propria ille mala plorabat (non enim habebat), sed quia alii sensu sui mali carentes et in deliciis vivebant.

D « Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν οὓς πολλάκις ἔλεγον ὑμῖν, νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω. » Οὐκ ὀνομαστὶ τούτους λέγει, ἵνα μὴ πλήξῃ, ἀλλὰ δίδωσιν αὐτοῖς ἀναγνῶναι τούτους. « Οὓς » γὰρ, φησὶ, « πολλάκις ἔλεγον ὑμῖν. » Νῦν δὲ ἐπειδὴ προέκοψε τὸ κακὸν καὶ ἐπετάσθη, οὐδὲ μνημονεύειν ἔχω τούτων ἀδακρυτί. Ὁρᾷς συμπάθειαν; οὐκ ἐπὶ τοῖς οἰκείοις ἔκλαιε κακοῖς (οὐ γὰρ εἶχεν), ἀλλ' ἐφ' οἷς ἕτεροι ἀναλγήτως καὶ ἐν τρυφῇ ἔζων.

Inimicos crucis Christi. Fuerunt nonnulli Christianismum simulantes, in deliciis tamen et tranquillitate

« Τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. » Ἦσάν τινες Χριστιανισμὸν μὲν ὑποκρινόμενοι, ἐν τρυφῇ

Variæ lectiones.

[25] αὐτοῦ οἱ

δὲ καὶ ἀνέσει ζῶντες· τούτους ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ φησιν. Ὁ μὲν γὰρ ψυχὴν ἐπιζητεῖ παρατεταμένην εἰς θάνατον, διψῶσαν κίνδυνον· αὐτοὶ δὲ ἐκλέλυνται καὶ ἀπεναντίας ἐκείνῳ πολιτεύονται. Εἰ γὰρ τὸν σταυρὸν ἐφίλουν, ἐσπούδαζον ἂν τὸν ἐσταυρωμένον βίον ζῆν, τὸν κατάπικρον. Οὐ φρίττομεν λοιπὸν, εἴ γε ὁ τῆς τρυφῆς φίλος, καὶ τῆς ἐνταῦθα ἀνέσεως, καὶ ἀσφαλείας, ἐχθρός ἐστι τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ;

« Ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία. » Λατρεύουσι γὰρ ὡς θεῷ ταύτῃ, καὶ πᾶσαν θεραπείαν προσάγουσι. Τοῖς μὲν τὰ χρήματα, τοῖς δὲ ἡ κοιλία θεός· περὶ ὧν ἀλλαχοῦ φησι· « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα εἰδωλολατρεία.

« Καὶ ἡ δόξα, ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν. » Τινὲς περὶ τῆς περιτομῆς φασι τοῦτο, ἣν αὐτοὶ μὲν δόξαν εἶχον, αἰσχύνη δὲ ὄντως ἐστίν. Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο [26], ἀλλὰ τὴν ἀναλγησίαν αὐτῶν διὰ τούτων δείκνυσι. Καὶ γὰρ ἁμαρτάνοντας, φησὶ, δέον ἐγκαλύπτεσθαι καὶ ἐπαισχύνεσθαι, οἱ δὲ δόξαν ταῦτα ἡγοῦνται.

« Οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες. » Οὗτοι γὰρ ἔχουσι θεὸν τὴν κοιλίαν, οἱ μηδὲν πνευματικὸν ἢ οὐράνιον νοοῦμενοι.

« Ἡμῶν δὲ [27] τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. » Ὥστε τὰ ἄνω δεῖ ἡμᾶς φρονεῖν, πρὸς τὴν πατρίδα ἡμῶν σπεύδειν, ἔνθα καὶ πολιτεύεσθαι ἐτάχθημεν· ἐπεὶ καὶ ὁ Δεσπότης καὶ Βασιλεὺς ἡμῶν ἐκεῖ, καὶ ἐκεῖθεν αὐτὸν ἥξειν προσδοκῶμεν ἐν τῇ δόξῃ τῇ Πατρικῇ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου, δυσωπήθητε.

« Ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν. » Πολλὰ νῦν πάσχει τὸ σωμα· δεσμεῖται, μαστίζεται, μυρίοις δεινοῖς ὑποβάλλεται. Διὰ τοῦτο ταπεινώσεως σῶμα, ὅτι φθορᾷ καὶ ἀλγηδόσιν [28] ὑπόκειται· ἀλλὰ μετασχηματισθήσεται, τουτέστι, τὸ αὐτὸ μένον ἐνδύσεται ἀφθαρσίαν· μετασχηματισμὸν γὰρ τὴν ἀπὸ φθορᾶς ἀλλαγὴν νόησον.

« Εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ σύμμορφον αὐτοῦ, φησὶν, ἐγένετο διὰ τῆς κοινωνίας τῶν παθῶν, σύμμορφον γενήσεται καὶ τῇ δόξῃ. Βαβαί! τί εἶπε; Τῷ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων προσκυνουμένῳ, τῷ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθημένῳ, τῷ τῆς δόξης ὄντι σώματι σύμμορφον γίνεται τὸ σῶμα ἡμῶν, καὶ οὕτω δοξάζεται, ὡς ἐκεῖνο! Ἆρα ἂν πᾶσα ἡ οἰκουμένη ἐπὶ τὸ αὐτὸ δακρύῃ τοὺς ἐκπίπτοντας τῆς τοιαύτης δόξης, ἀξίως δακρύσει;

« Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα. » Ἐπειδὴ μέγα εἶπε καὶ σχεδὸν ἄπιστον, φησί· Μὴ ἀπιστήσῃς· δύναμιν γὰρ ἔχει, δι' ἧς ἐνεργεῖ τὰ πάντα, καὶ ὑπέταξεν ἀγγέλους, καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ δαίμονας· ὥστε ἐπεὶ ἐκεῖνα τὰ μείζω ἐποίησε, πολλῷ μᾶλλον τοῦτο τὸ ἔλαττον ἐκείνων ποιήσει. Τίς δὲ ὑπέταξε; Οἱ μέν φασιν, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὑπέταξεν αὐτῷ, τῷ Χριστῷ δηλαδὴ, τὰ

A viventes, hos hostes crucis appellat. Hæc enim animam inquirit extensam ad mortem, sitientem pericula : ipsi autem soluti sunt, ac contrario plane modo conversantur ac vivunt. Si enim crucem amarent, crucifixam simul vitam quærere studerent, amarulentam videlicet. Non horremus igitur in posterum, siquidem deliciarum et quietis mundanæ et securitatis amicus, est hostis crucis Christi?

Vers. 19. *Quorum deus venter est.* Serviunt enim huic tanquam deo omnem curam adhibent. Aliis quidem pecunia, aliis vero venter deus est, de quibus et alio in loco ait : *Edamus et bibamus, cras enim moriemur*[o] . Ecce alteram idololatriam.

Et gloria in confusione ipsorum. Quidam hoc de circumcisione dicunt, quam ipsi gloriam putabant,
B revera autem ignominia est. Hoc vero non ita est, sed stultitiam ipsorum ostendit. Nam qui peccant, velari eos ac pudefieri oportet; isti vero hæc sibi gloriæ ducunt.

Qui terrena sapiunt. Hi enim ventrem deum habent, qui nihil spirituale aut cœleste cogitant.

Vers. 20. *Nostra autem conversatio in cœlis est, unde etiam Salvatorem exspectamus Dominum Jesum Christum.* Itaque quæ superna sunt, nos sapere et affectare oportet, et ad patriam nostram festinare, ubi vivere et commorari nobis ordinatum est, quandoquidem et Dominus et Rex noster illic sit, atque illinc ipsum venturum exspectamus in gloria
453 Paterna cum sanctis angelis. Itaque et a loco
C et a persona ad pudorem commoveamini.

Vers. 21. *Qui transfigurabit corpus humiliationis nostræ.* Multa nunc patitur corpus : vincitur, flagellatur, innumeris malis objicitur. Ob hanc rem humiliationis corpus est, quod corruptioni atque dolori subjectum sit : sed transfigurabitur, id est, idem permanens induet incorruptibilitatem. Per transfigurationem enim a corruptione mutationem intellige.

Ut efficiatur conforme ipsum corpori gloriæ ipsius. Quandoquidem, inquit, conforme ipsi factum est per afflictionum communicationem, conforme etiam efficietur gloriæ ipsius. Papæ! quid dixit? Ei quod ab angelis adoratur, quod ad dextram Patris sedet, gloriæ corpori conforme fit corpus nostrum, ac
D perinde glorificatur ut illud! Nonne igitur si universus mundus simul lacrymetur ac defleat eos qui a gloria hac excidunt, digne lacrymabitur?

Secundum operationem qua potest ipse etiam subjicere sibi omnia. Quia magnum dixerat, ac propemodum incredibile, Ne dubites, inquit : habet enim potentiam, per quam operatur omnia, ac subjecit angelos et archangelos et dæmones. Quare si illa majora fecit, multo magis hoc, quod minus illis, faciet. Quis vero subjecit? Nonnulli asseverant quod Deus Pater subjecerit ipsi, Christo videlicet, omnia.

[o] I Cor. xv, 32.

Variæ lectiones.

[26] ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο o [27] γὰρ o. [28] -γηδόνι o.

Cæterum inconsequens illud est : non enim de Patre supra locutus est. Satius igitur est hoc de Christo intelligere, qui per virtutem divinitatis subjecit ipsi, corpori suo videlicet, omnia. Non enim metuemus dividere Christum : unum enim novimus ipsum etiam in diversitate naturarum.

A πάντα. Πλὴν ἀνακόλουθόν ἐστιν· οὐ γὰρ εἶπεν ἄνω περὶ τοῦ Πατρός. Βέλτιον οὖν περὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο νοεῖν, ὃς διὰ τῆς δυνάμεως τῆς θεότητος ὑπέταξεν αὐτῷ, τῷ σώματι αὐτοῦ δηλαδή, τὰ πάντα. Οὐ γὰρ δὴ φοβῆθησόμεθα μήποτε διέλωμεν τὸν Χριστόν· ἕνα γὰρ οἴδαμεν αὐτὸν καὶ ἐν τῇ ἑτερότητι τῶν φύσεων.

CAPUT IV.

ΚΕΦΑΛ. Δ΄.

Vers. 1. *Proinde, fratres mei dilecti et desiderabiles, gaudium meum et corona mea, sic state in Domino, dilecti.* Itaque, inquit, etsi cernatis hos gaudentes et gloria affectos, state vos perinde ac consistitis, sperando quod una cum Christo glorificabimur, neque ab ea spe excidatis. Observa autem quantis encomiis eos evehat. *Fratres,* inquit, et non simpliciter, verum, *Dilecti :* et adhuc, *Desiderabiles,* hoc est, A me inquisiti, quando a me videamini. Præterea, *Gaudium ;* neque hoc simpliciter, verum etiam, *Corona,* qua non est aliud quiddam celebrius. Ante adhortationem eos commendavit, ac rursus post exhortationem : in tanto fuerunt apud eum pretio, ut tali tantoque honore ipsos dignaretur Paulus.

α Ὥστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτω στήκετε ἐν Κυρίῳ ἀγαπητοί. » Ὥστε, φησὶν, εἰ καὶ ὁρᾶτε τούτους χαίροντας καὶ δεδοξασμένους, ἀλλ' ὑμεῖς στήκετε οὕτως, ὥσπερ ἵστασθε, ἐν τῷ ἐλπίζειν ὅτι συνδοξασθησόμεθα Χριστῷ, μὴ παρατραπῆτε. Ὅρα δὲ, πόσα τὰ ἐγκώμια· Ἀδελφοὶ, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' « Ἀγαπητοὶ, » καὶ ἔτι, « Ἐπιπόθητοι, » τουτέστιν, Ἐπιζητούμενοι πότε ὀφθήσεσθέ μοι. Καὶ ἔτι· « Χαρὰ, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ, Στέφανος, οὗ ἐνδοξότερον οὐκ ἔστιν ἄλλο[29] τι. Καὶ πρὸ τῆς παραινέσεως ἐγκώμιον, καὶ αὖ μετὰ τὴν παραίνεσιν· οὕτως ἦσαν ἀξιόλογοι, ὥστε τοσαύτης τιμῆς ἀξιοῦσθαι παρὰ Παύλου.

454 Vers. 2,3. *Evodiam rogo, et Syntychem rogo idem sapere in Domino. Etiam rogo et te, germane compar, adjuva eas.* Videntur mihi mulieres istæ caput esse Ecclesiæ quæ ibi erat. Commendat itaque has viro cuipiam admirando, qui aut frater fuit alterius ipsarum, aut maritus. Forsan autem et custos iste fuit carceris : perinde quasi dicat : Jam tandem frater es germanus, nunc genuinus vir, si in opere Domini idem jugum trahas, adjuvans illas. Nonnulli autem in errorem inducti, aiunt Paulum hic propriam suam conjugem precari ; verum enimvero ita non est : ut enim alia prætermittam, si suam uxorem intelligere voluisset, Γνησία σύζυγε, dicere debuisset.

« Εὐωδίαν[30] παρακαλῶ, καὶ Συντύχην παρακαλῶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ. Καὶ ἐρωτῶ καὶ σὲ, γνήσιε σύζυγε, συλλαμβάνου αὐταῖς. » Δοκοῦσί μοι αὗται αἱ γυναῖκες τὸ κεφάλαιον εἶναι τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐκεῖ. Παρατίθεται οὖν ταύτας ἀνδρί τινι θαυμαστῷ, ὃς ἢ ἀδελφὸς ἦν μιᾶς αὐτῶν, ἢ καὶ ἀνήρ. Τάχα δὲ καὶ ὁ δεσμοφύλαξ ἴσως ἂν ἦν οὗτος· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Νῦν ἀδελφὸς εἶ γνήσιος, νῦν ἀνὴρ γνήσιος, ἐὰν ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου τὸν αὐτὸν ἕλκῃς ζυγὸν, συλλαβόμενος[31] αὐταῖς. Τινὲς δὲ πλανηθέντες, τὴν αὐτοῦ γυναῖκά φασι τὸν Παῦλον παρακαλεῖν ἐνταῦθα· ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Ἵνα γὰρ τἆλλα ἐάσω, ἔδει, Γνησία σύζυγε, εἰπεῖν.

Quæ mecum laboraverunt in Evangelio, cum Clemente et cæteris adjutoribus meis. Non exiguam, inquit, partem istæ quoque contulerunt, etiamsi haud pauci alii essent auxiliatores. Propterea, *Laboraverunt mecum,* ait. Non parum enim tum sane Ecclesiæ conjungebantur, altero alterum honorante et adjuvante. Verum hodie quis noster, proh dolor! status est? Alter alterum dejicimus : hinc etiam fit, ut simus plane diversi ab iis qui tum vixere.

« Αἵτινες ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ συήθλησάν μοι, μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν τῶν συνεργῶν μου. » Οὐ μικρὸν καὶ[32] αὗται, φησὶ, συνεβάλοντο μέρος, καίτοι πολλῶν ὄντων καὶ ἄλλων τῶν συνεργούντων. Διὸ καὶ, « Συνήθλησάν μοι, » λέγει. Οὐ μικρῶς γὰρ τότε συνεκροτοῦντο αἱ Ἐκκλησίαι, ἄλλου τὸν ἄλλον τιμῶντος καὶ βοηθοῦντος. Ἀλλὰ νῦν, φεῦ! ὅπως ἔχομεν. Εἷς τὸν ἕνα καταβάλλομεν· διὰ τοῦτο καὶ οὕτως ἔχομεν ἐναντίως τοῖς τότε.

Quarum nomina sunt in libro vitæ. Animadvertis quantum virtutis mulierculis tribuat? Nam quod Dominus apostolis dixit, *Nomina vestra scripta sunt in cœlis.* P, hoc iis Paulus attribuit, quod nomina earum cum reliquis inscripta sint in libro vitæ, hoc est, in congnitione et judicio Dei. Vel illis vitam adjudicavit etiamnum ex fide earum, quemadmodum, *Qui non credit jam judicatus est* q, atque forte libro mortis insertus est.

« Ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς. » Ὁρᾷς, ὅσην ἀρετὴν ταῖς γυναιξὶ μαρτυρεῖ; Ὁ γὰρ τοῖς ἀποστόλοις ὁ Κύριος εἶπεν, ὅτι « Τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς, » τοῦτο καὶ αὐταῖς ὁ Παῦλος προσμαρτυρεῖ, μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν βίβλῳ ζωῆς γεγράφθαι τὰ ὀνόματα, τουτέστι, τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ κρίσει. Ἡ τὴν ζωὴν αὐταῖς ἐπεψηφίσατο ἐντεῦθεν ἤδη, ὥσπερ, « Ὁ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, » καὶ τάχα ἐν βίβλῳ θανάτου γέγραπται.

Vers. 4 *Gaudete in Domino semper.* Quomodo

« Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε. » Πῶς οὖν ὁ Κύριος

P Luc. x, 20. q Joan. III, 18.

Variæ lectiones.

[29] ἕτερον O. [30] Εὐδοκίαν O. [31] συλλαμβανόμενος O. [32] δὲ O.

λέγει· « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες; » Ὅτι τοῦτο αὐτό ἐστι χαίρειν, τὸ οὕτω πενθεῖν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς εἶπε, Χαίρετε, ἀλλ', « Ἐν τῷ Κυρίῳ. » Ὁ δὲ ὢν ἐν Κυρίῳ πάντοτε χαίρει, κἂν στρεβλῶται, κἂν ξαίνηται. « Ὑπέστρεφον » γάρ, φησί, « χαίροντες ἀπὸ τοῦ δικαστηρίου, ὅτι ἠξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι. »

« Πάλιν ἐρῶ, χαίρετε. » Ἐπειδὴ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις λύπην ἔτικτε, διὰ τοῦ διπλασιασμοῦ δείκνυσιν, ὅτι πάντως δεῖ χαίρειν.

« Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις. » Ἐπειδὴ ἄνω διέβαλλέ τινας ὁ Παῦλος, ὡς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ, παραινεῖ μὴ ἀπεχθῶς πρὸς τούτους ἔχειν, ἀλλ' ἐπιεικῶς κεχρῆσθαι τούτοις, κἂν ἐχθροὶ ὦσι.

« Ὁ Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμνᾶτε. » Ἀλλὰ ζηλοῦτε, ὅτι τρυφῶσιν ἐκεῖνοι καὶ ὑβρίζουσιν, ὑμεῖς δὲ ἐν θλίψει. « Ὁ Κύριος ἐγγύς, » ἤδη ἡ κρίσις ἐπέστη, μηδὲν μελέτω ὑμῖν μήτε τῆς ἐκείνων ὕβρεως, μήτε τῆς ὑμῶν θλίψεως· δώσουσι γὰρ λόγον ἐκεῖνοι, καὶ ὑμεῖς ἀναπαύσεσθε.

« Ἀλλ' ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει μετὰ εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν Θεόν. » Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα παραμυθία, τὸ εὔχεσθαι ἐν παντὶ πράγματι, καὶ τοῦτο μετὰ εὐχαριστίας. Πῶς γὰρ ἄν τις αἰτήσει [33] τὰ μέλλοντα, μὴ ὑπὲρ τῶν προτέρων εὐγνωμοσύνην ἐπιδειξάμενος; Ὥστε ὑπὲρ πάντων, καὶ τῶν δοκούντων ἐναντίων, εὐχαριστεῖν δεῖ. Τὸ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς εὐχαριστεῖν, καὶ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ· ἐκεῖνο δέ, ψυχῆς εὐγνώμονος. Αἱ τοιαῦται εὐχαὶ γνωρίζουσι τὰ αἰτήματα ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν. Τὰς γὰρ ἄλλως γινομένας οὐδὲ ἐπιγινώσκει.

« Καὶ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τουτέστιν, ἡ καταλλαγὴ, ἣν πρὸς ἀνθρώπους ἐποιήσατο, ἥτις ὑπερέχει πάντα νοῦν, οὐχ ἀνθρώπινον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγγελικόν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ὁ ῥυσάμενος ἡμᾶς οὕτως, ὡς οὐδὲ ὁ νοῦς καταλαβεῖν δύναται. Τίς γὰρ προσεδόκησεν, ὅτι τοσαῦτα ἡμῖν ἔσεται ἀγαθὰ καὶ ὅτι [34] καταλλαγησόμεθα τῷ Θεῷ; αὐτὸς ὑμᾶς φυλάξει καὶ ἀσφαλίσαιτο, ὥστε μηδὲ ἐννοῆσαί τι πονηρόν. Ἣν εἰρήνην φησὶν, ἣν ὁ Κύριος εἶπεν· « Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν· » αὕτη φρουρήσει ὑμᾶς. Καὶ γὰρ ἡ εἰρήνη αὕτη ὑπερέχει πάντα νοῦν, ὅταν κελεύῃ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἰρηνεύειν, πρὸς τοὺς ἀδικοῦντας. Εἰ δὲ ἡ εἰρήνη ὑπερέχει πάντα νοῦν, πόσῳ μᾶλλον ἡ οὐσία; Τὸ δὲ, « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τοῦτ' ἔστιν, Ἐν αὐτῷ φυλάξει [35], ὥστε μὴ ἐκπεσεῖν αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον μένειν ἐν αὐτῷ.

« Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί. » Ὡς ἐπειγόμενος, καὶ οὐδὲν κοινὸν ἔτι ἔχων πρὸς τὰ παρόντα [36], οὕτω φησίν.

A igitur Dominus dixit, *Beati qui lugent*[r]? Quia hoc ipsum sic lugere, est gaudere. Non enim simpliciter dixit, Gaudete, sed, *In Domino*. Qui autem in Domino est, semper gaudet, etiam torqueatur, vel dilaceretur. *Revertebantur*, inquit, *a concilio gaudentes, quoniam digni habiti essent pro Christo contumelia affici*[s].

Iterum dico, gaudete. Quia rerum natura mœrorem pariebat, per duplicationem verbi ostendit, omnino esse gaudendum.

VERS. 5. *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus.* Quia supra accusabat quosdam Paulus, ceu inimicos crucis, adhortatur jam ut non infense, sed clementer istos tractent, etiamsi hostes sint.

B

VERS. 5, 6. *Dominus prope est, nihil solliciti sitis.* At vero æmulamini, quod isti in voluptatibus vivant, vosque injuria afficiant, cum vos in afflictione laboretis. *Dominus prope est*, jam judicium **455** instat : nihil vobis sit curæ, neque illorum injuria, neque vestra afflictio : isti enim Deo rationem reddent, et vos quiete fruemini.

Sed in omni oratione et obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum. En aliam consolationem, nempe, orare in omni re, idque cum gratiarum actione. Quomodo enim quisquam futura rogaverit, qui sese pro prioribus beneficiis non exhibuit gratum? Itaque pro omnibus, etiam iis quæ adversa videntur, gratiæ sunt agendæ. C Nam pro bonis nos gratos esse vel ipsa rerum natura postulat : illud autem est animæ vere gratæ. Hujusmodi orationes patefaciunt petitiones nostras coram Deo : aliter enim factas ne agnoscit quidem.

VERS. 7. *Et pax Dei, quæ exsuperat omnem intellectum, custodiet corda vestra, et intelligentias vestras in Christo Jesu.* Hoc est, reconciliatio quam cum hominibus fecit, quæ excedit omnem intellectum, nedum humanum, verum etiam angelicum, perinde ac si dicat : Qui sic nos liberavit, ut ne intellectus quidem comprehendere possit. Quis enim exspectasset tanta nobis obventura esse bona, nosque Deo reconciliandos? Ipse vos custodiat et muniat, ne aliquid mali intelligatis, aut cogitetis. Vel pacem D dicit, de qua Dominus loquitur, *Pacem relinquo vobis*[t], ista custodiet vos. Etenim pax ista exsuperat omnem intellectum, quando jubet ut pacem cum inimicis habeamus, et cum his qui nos injuria afficiunt. Si autem hæc pax exsuperat omnem intellectum, quanto magis substantia? Quod vero ait, *In Christo Jesu*, hoc est : In ipso vos custodiet, ut ab eo non excidatis, sed potius ut perseveretis in eo.

VERS. 8. *Quod reliquum est, fratres.* Tanquam festinans, et nihil commune habens cum eis quæ præsentia sunt, sic inquit.

[r] Matth. v, 4. [s] Act. v, 22. [t] Joan. XIV, 17.

Variæ lectiones.

[33] αἰτήσηται O. [34] οὕτω O. [35] φυλάξειν O. [36] πρὸς ταῦτα δὴ τὰ παρόντα O.

Quæcunque vera sunt. Hoc est, virtutibus prædita. Vitium enim mendacium est, et voluptas ejus.

Quæcunque severa sunt. Ad eos qui terrena sapiunt.

Quæcunque casta. Ad eos quorum deus venter est.

Quæcunque amabilia. Id est, Deo et hominibus grata. Hoc vero, ne offendant aliquos.

Quæcunque boni nominis : si qua virtus, et si qua laus. Viden' quod et eorum quæ attinent ad hominos rationem habere eos velit? sed non simpliciter, verum cum appendice hac, *Si qua virtus.*

Hæc cogitate. Quia e cogitationibus prava opera nascuntur, *Hæc cogitate,* inquit, quæ sunt prædicta.

456 VERS. 9. *Quæ et didicistis, et accepistis et audivistis, et vidistis in me.* Quia non licebat de omnibus exacte dicere, de ingressibus, exitibus, verbo, habitu, in summa inquit : Quæcunque didicistis et audivistis per doctrinam, et accepistis in scriptis, et vidistis in me per ipsa opera. Hæc enim, ut sæpe commemoratum est, optima est doctrina, seipsum exemplar exhibere.

Hæc agite. Non solum cogitate, ut paulo ante dictum, neque dicite solummodo, verum etiam facite.

Et Deus pacis erit vobiscum. Hoc est, In tranquillitate vivetis, si hæc egeritis. Si enim pacem habeamus, et apud Deum, videlicet per virtutem, et apud homines (*Cum odientibus enim pacem eram,* inquit, *pacificus* [a]), erit ipse Deus nobiscum. Qui enim fugientes sectatur, qui accedentibus non aderit?

VERS. 10. *Gavisus sum in Domino vehementer, quod tandem aliquando refloruistis pro me sentire.* Non mundano more gavisus sum, inquit, neque pro hujus sæculi ratione, sed, *In Domino,* non quod ego refocillationem habuerim, verum quod vos progressi estis. Propterea et vehementer dicit, quia pro ipsorum utilitate. Cum autem ob præteritum tempus clanculum eos objurgasset, ut continuo et semper impertire doceat, idem rursus adumbravit. Nam istud, *Tandem aliquando*, longi temporis lapsum demonstrat. *Refloruistis* autem dixit, veluti de plantis, postquam germinassent, arefactis, ac denuo repullulascentibus. Et vos, inquit, cum essetis floridi, emarcuistis, deinde refloruistis. Itaque hoc pariter objurgatio est et laus : non enim parum est, eum, qui exaruit, repullulascere. Ne vero existimet aliquis quod et in reliquis exaruerint, intulit, *Pro me sentire :* in hoc solum, ut

« Ὅσα ἀληθῆ. » Τουτέστιν, ἐνάρετα. Ἡ γὰρ κακία ψεῦδος, καὶ ἡ ἡδονὴ αὐτῆς.

« Ὅσα σεμνά. » Πρὸς τοὺς τὰ ἐπίγεια φρονοῦντας (2).

« Ὅσα ἁγνά. » Πρὸς τοὺς, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία.

« Ὅσα προσφιλῆ. » Τουτέστι, καὶ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Τοῦτο δέ, διὰ τὸ μὴ προσκρούειν τισί.

« Ὅσα εὔφημα· εἴ τις ἀρετὴ, καὶ εἴ τις ἔπαινος. » Ὁρᾷς, ὅτι καὶ τῶν πρὸς ἀνθρώπους προνοεῖν αὐτοὺς βούλεται; ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ τὸ εἰπεῖν· « Εἴ τις ἀρετή. »

« Ταῦτα λογίζεσθε. » Ἐπειδὴ ἀπὸ ἐννοιῶν αἱ πονηραὶ πράξεις γίνονται, « Ταῦτα λογίζεσθε, » φησὶ, τὰ προειρημένα.

« Ἃ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε, καὶ ἠκούσατε, καὶ εἴδετε ἐν ἐμοί. » Ἐπειδὴ οὐκ ἐνῆν περὶ πάντων ἀκριβολογεῖσθαι, περὶ εἰσόδων, περὶ ἐξόδων, ῥήματος, σχήματος [37], ἐν κεφαλαίῳ φησίν· Ὅσα ἐμάθετε καὶ ἠκούσατε διὰ διδασκαλίας, καὶ παρελάβετε ἐγγράφως [38], καὶ εἴδετε ἐν ἐμοὶ δι' ἔργων αὐτῶν. Τοῦτο γὰρ, ὡς πολλάκις εἴρηται, διδασκαλία ἀρίστη, τὸ ἑαυτὸν τύπον παρέχειν.

« Ταῦτα πράσσετε. » Μὴ μόνον λογίζεσθε, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, μηδὲ λέγετε μόνον ἀλλὰ καὶ πράττετε.

« Καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. » Τουτέστιν, Ἐν γαλήνῃ ἔσεσθε, ἐὰν ταῦτα πράσσητε. Ἐὰν γὰρ εἰρηνεύωμεν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν, δι' ἀρετῆς δηλαδὴ, καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους « (Μετὰ τῶν μισούντων γὰρ, φησὶ, τὴν εἰρήνην ἤμην εἰρηνικὸς), » ἔσται αὐτὸς μεθ' ὑμῶν. Ὃς γὰρ καὶ φεύγοντας διώκει, πῶς οὐ προσιοῦσι συνέσται [39];

« Ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως, ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε εἰς τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν. » Οὐ κοσμικῶς ἐχάρην, φησὶν, οὐδὲ βιωτικῶς, ἀλλ', « ἐν Κυρίῳ· » οὐχ ὅτι ἀνάπαυσιν ἔσχον ἐγὼ, ἀλλ' ὅτι ὑμεῖς προεκόψατε. Διὰ τοῦτο καὶ μεγάλως, ὅτι ὑπὲρ τῆς ἐκείνων ὠφελείας. Ἠρέμα δὲ ἐπιτιμήσας ὑπὲρ τοῦ παρελθόντος [40] χρόνου, ὡς ἂν διδάξῃ συνεχῶς καὶ διαπαντὸς μεταδιδόναι, πάλιν αὐτὸ συνεσκίασε. Τὸ γὰρ, « Ἤδη ποτὲ, » χρόνον δηλοῖ μακρόν. Καὶ τὸ, « Ἀνεθάλετε » δέ, ὡς ἐπὶ φυτῶν βλαστησάντων [41], εἶτα ξηρανθέντων καὶ αὖθις ἀναθαλλόντων. Καὶ ὑμεῖς, φησίν, ὄντες ἀνθηροὶ ἐμαράνθητε, εἶτα ἀνεθάλετε. Ὥστε καὶ ἐπιτίμησίς ἐστι καὶ ἔπαινος τοῦτο [42]. Οὐ γὰρ μικρὸν τὸ μαρανθέντα ἀναθῆλαι πάλιν. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃ τις ὅτι [43] καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἐμαράνθησαν, ἐπήγαγεν· « Εἰς τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν· εἰς τοῦτο μόνον τὸ φροντίζειν μου τῆς ἀναγκαίας χρείας. Ζητητέον δὲ, πῶς ὁ λίγων, « Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβά-

[a] Psal. CXIX, 7.

Variæ lectiones.

[37] ῥήματα, σχήματα O. [38] ἀγράφως O. [39] -σεται O. [40] παρόντος O. [41] τῶν βλαστησ. O. [42] οὗτος O. [43] νομίσῃς ὅτι O.

(2) Vix dubitari potest, mutilum hic esse textum. Adde ex cod. S. Marci Veneti : Ὅσα δίκαια. Πρὸς τοὺς ἀδικοῦντας. « *Quæcunque justa.* Ad injuste facientes. »

νειν· » καὶ πάλιν πρὸς Κορινθίους, « Καλόν μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ, » νῦν εὑρίσκεται λαμβάνων; Ἐκεῖ εἰκότως οὐκ ἐλάμβανε, διὰ τοὺς ψευδαποστόλους ὑποκρινομένους τὸ μὴ λαμβάνειν, « Ἵνα ἐν ᾧ, » φησὶ, » καυχῶνται, εὑρεθῶσι ὡς κἀγώ. » Καὶ γὰρ οὐχ ἁπλῶς εἶπεν· Οὐ φραγήσεται τὸ καύχημά μου, ἀλλ', « Ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας· » ἐκεῖ, « Ἄλλας, » φησὶν, « Ἐκκλησίας ἐσύλησα· » Ὥστε ἐκεῖ οἰκονομικῶς οὐκ ἐλάμβανεν· ἐνταῦθα δὲ ἀγαπητοὶ οἱ διδόντες καὶ ἐπιπόθητοι, οὓς, εἰ μὴ ἐλάμβανεν [44], ἔκλαυσεν ἄν. Ἄλλως τε, καὶ τὸ λαμβάνειν ὑπὲρ τῶν διδόντων μᾶλλόν ἐστιν· αὐτοὶ γὰρ [45] ὠφελοῦνται μᾶλλον ἢ οἱ λαμβάνοντες. Τὸ δὲ λέγειν, « Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν, » οὐκ ἀπαγόρευσις ἁπλῶς ἐστι τοῦ λαμβάνειν, ἀλλὰ σύγκρισίς ἐστι, τὸ κρεῖττον ὑποδεικνύουσα. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ καλλίων ὁ χρυσὸς, ἤδη ἀπαγορεύει τις τὸ ἔχειν ἀργύριον. Ἄλλως δὲ καὶ ἐκεῖνο [46] περὶ τοῦ ἐργάζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ ἔργου διδόναι λέγει, καὶ δεῖ οὕτω ποιεῖν. Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ καιρὸς τοῦ ἐργάζεσθαι, δεσμῶν [47] περιτεθειμένων ἢ ἀῤῥωστίας, τί δεῖ] ποιητέον; οὐ δεῖ λαμβάνειν; Ἐγὼ μὲν οἶμαι.

A solliciti sitis in subministratione eorum quæ mihi sunt necessaria. Quærendum autem est, Quomodo is qui dicit, *Beatius est dare quam accipere* [v] : et rursus ad Corinthios, *Satius est mihi emori, quam ut gloriationem meam quisquam evacuet* [z] : nunc invenitur accipere? At illic non injuria nihil accipiebat, propter pseudapostolos, qui se nihil accipere simulabant, *Ut in quo gloriantur,* inquit, *inveniantur sicut et ego* [y]. Etenim non simpliciter dixi, Non infringetur gloriatio mea, sed, *In finibus Achaiæ* [b]. Nam, *Alias,* inquit, *Ecclesias depræda tus sum* [a]. Consulto itaque illic non accipiebat : hic vero dilecti sunt dantes ac desiderabiles, a quibus nisi accepisset, perturbasset eos. Insuper, accipere pro dantibus magis est : etenim majori commoditate afficiuntur ii qui dant quam qui accipiunt. Quod vero ait, *Beatius* **457** *est dare quam accipere,* non est simpliciter interdictio accipiendi, verum comparatio est, quæ id quod melius est submonstrat. Non enim quia potius est aurum, vetat quisquam ne argentum habeas. Præterea, illud de labore, et de eleemosyna ex opere nostro danda dicit, atque ita sane faciendum est. Sin vero tempus operandi non fuerit, vinculis nimirum impositis, vel ægritudine, quid tum faciendum? nonne accipiendum est? Equidem opinor.

« Ἐφ' ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε. » Τουτέστιν, Εἴχετε μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν περὶ ἐμοῦ φροντίδα, καὶ ἐμεριμνᾶτε ὑπὲρ ἐμοῦ· καὶ γὰρ καὶ ἔθος ὑμῖν φροντίζειν [ὑπέρ] μου.

Sicut et sentiebatis. Hoc est, Gerebatis quidem in corde pro me sollicitudinem, et pro me solliciti eratis : nam et in more vobis est, ut pro me solliciti sitis.

« Ἠκαιρεῖσθε δέ. » Οὐ τῆς ῥᾳθυμίας ὑμῶν, φησὶν, ἀλλὰ τῆς ἀνάγκης τοῦτο· τουτέστιν, Οὐκ εἴχετε ἐν χερσὶν, οὐδὲ ἐν ἀφθονίᾳ ἦτε· ἀπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας τοῦτο λαβών. Ὡς λέγομεν· Στενοχωρία μοι ἐπῆλθε, κακὸς καιρὸς νῦν ἐστιν.

Non habebatis autem opportunitatem. Hoc non socordiæ vestræ fuit, inquit, sed necessitatis : hoc est, Non habebatis in manibus vestris, neque abundabatis : a communi loquendi consuetudine hoc desumens. Solemus enim dicere, Angustia me invasit, malum tempus nunc est.

« Οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν λέγω· » Οὐ διὰ τοῦτο μέμφομαι ὑμῖν, ὡς ἐν ἐνδείᾳ ὢν, καὶ τὸ ἐμαυτοῦ σκοπῶν.

VERS. 11. *Non quod per penuriam hæc dicam.* Non propterea de vobis conqueror, quod penuria angar, atque meam ipsius rem spectem.

« Ἐγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμι, αὐτάρκης εἶναι. » Ὁρᾷς, ὅτι δυσκατόρθωτόν ἐστι τὸ ἐν αὐταρκείᾳ χαίρειν, καὶ γυμνασίας δεῖται καὶ μελέτης; « Ἔμαθον γὰρ, » φησὶν.

Ego enim didici, in quibus sum, iis contentus esse. Observas hic difficile esse ut aliquis sua sufficientia gaudeat, et quod exercitio et meditatione opus habeat? *Didici enim,* inquit.

« Οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν. » Τουτέστι, Καὶ ὀλίγοις κεχρῆσθαι οἶδα, καὶ λιμὸν ὑποφέρειν καὶ ἔνδειαν, καὶ αὖ περισσεύειν. Καὶ ποία τοῦτο ⌊ἀρετὴ, τὸ εἰδέναι περισσεύειν; Καὶ σφόδρα μὲν οὖν μεγάλη. Πλείους γὰρ ἡ περισσεία ἐκτραχηλίζει, ἢ ἡ ἔνδεια, εἰς πλείους ἐπιθυμίας καὶ ἀτόπους ἐκκαίουσα. Πῶς δὲ ᾔδει ὁ Παῦλος περισσεύειν; Ὅτι εἰς ἄλλους ἀνήλισκε, καὶ οὐκ ἔχαιρεν ἐπὶ τῇ περισσείᾳ [48], ἀλλ' ἴσος ἦν ἔν τε πλησμονῇ καὶ ἐν ἐνδείᾳ, οὔτε ἐπὶ ταύτῃ χαυνούμενος, οὔτε ἐπὶ τῇ ἐνδείᾳ πιεζόμενος.

VERS. 12. *Scio et humiliari, scio et abundare.* Id est, et paucis uti novi, et famem perferre, et penuriam, et rursus exuberare. Qualis autem virtus est istud, novisse exuberare? Omnino certe magna : plures enim abundantia subvertit quam penuria, ad plurimas et absurdas cupiditates accendens. Quomodo autem novit Paulus abundare? Quoniam in alios impendebat, nec gaudebat in superabundantia, sed æqualis erat in saturitate et indigentia; neque enim ob hanc laxabatur, neque ob inopiam premebatur.

« Ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι. » Ἐν παντὶ τῷ μακρῷ χρόνῳ, καὶ ἐν παντὶ πράγματι, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς παρεμπίπτουσι πεῖραν ἔλαβον.

In omni et in omnibus institutus sum. In omni longo tempore, et in omni re, et in omnibus quæ obiter incidunt, experientiam accepi.

[v] Act. XX, 35. [z] I Cor. IX, 15. [y] II Cor. XI, 12. [b] ibid. 40. [a] ibid. 8.

Variæ lectiones.

[44] Πλαθεν o. [45] καὶ γὰρ o. [46] ἄλλως τε ἐκεῖ o. [47] πολέμων καὶ ταραχῶν o. [48] παῤῥησίᾳ o.

Et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati. Israelitæ neque esurire noverunt : oblocuti sunt enim Deo, dicentes : *Numquid poterit Deus parare mensam*[b] ? Sed neque satiari. Manducaverunt enim, et impleti sunt, et recalcitrarunt. Verum Paulus, et Christiani sese aliter gerunt. Monstrat autem per hæc, quod neque antea, cum non conferrent, tristaretur, neque nunc, cum darent, gavisus sit humana ratione, sed eorum nomine lætatum se indicat, ceu ipsi per hæc adjutarentur.

A « Καὶ χορτάζεσθαι, καὶ πεινᾷν, καὶ περισσεύειν, καὶ ὑστερεῖσθαι. » Οἱ Ἰσραηλῖται οὔτε πεινᾷν ἤδεσαν· κατελάλησαν γὰρ τοῦ Θεοῦ, καὶ εἶπον· « Μὴ δυνήσεται ὁ Θεὸς ἑτοιμάσαι τράπεζαν; » ἀλλ' οὐδὲ χορτάζεσθαι· ἔφαγον γὰρ, καὶ ἐνεπλήσθησαν, καὶ ἀπελάκτισαν. Ἀλλ' ὁ Παῦλος, καὶ οἱ κατὰ Χριστὸν, οὐχ οὕτω. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτων, ὅτι οὔτε πρότερον, μὴ διδόντων, ἐλυπεῖτο, οὔτε νῦν, δόντων, ἐχάρη ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς ὠφελουμένων.

Verse 13. *Omnia possum in eo qui me confortat, Christo.* Quia sentiebat quod magna **458** de se locutus esset, ait : Non meum opus est, sed Christi, qui mihi robur dedit.

« Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. Ἐπειδὴ ἤσθετο μεγάλα εἰπὼν περὶ ἑαυτοῦ, φησίν· Οὐκ ἐμὸν τὸ κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ τὴν ἰσχὺν δεδωκότος Χριστοῦ.

Verse 14. *Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ.* Dixerat, Novi esse contentus. Ne igitur propter hoc Philippenses offenderentur, ceu non libenter accepisset, quæ illi obtulissent, sed inutilia hæc reputasset (solent enim dantes offendi, quando accipientes asserunt se non indigere), huic rei medetur, inquiens : *Verumtamen recte fecistis :* hoc est, Etsi opus non habeam, attamen gratiam et munus vestrum accepi. Expende hic sapientiam, quomodo rem extollit. *Communicantes afflictione meæ,* inquiens, pares ipsos sibi constituit. Ego quidem, inquit, hæc patior; quia vero mei curam gessistis, Deus etiam vos pro colluctatoribus meis reputat. Per ea igitur quæ supra dicta sunt, fastum eorum dissipavit : per ea vero quæ nunc dicuntur, promptitudinem eorum corroborat.

B « Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε, συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει. » Εἶπεν, ὅτι Οἶδα αὐτάρκης εἶναι. Ἵνα οὖν μὴ σκανδαλισθῶσιν οἱ Φιλιππήσιοι ἐπ' αὐτῷ, ὡς μὴ ἡδέως δεξαμένῳ τὰ παρ' αὐτῶν, ἀλλ' ἄχρηστα αὐτὰ ἡγησαμένῳ (εἰώθασι γὰρ οἱ διδόντες σκανδαλίζεσθαι, ἐπειδὰν οἱ λαμβάνοντες λέγωσιν, ὅτι Οὐ δεόμεθα)· θεραπεύει τοῦτο, λέγων· « Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε· » τουτέστιν, Εἰ καὶ μὴ δέομαι, ἀλλ' ὅμως τὴν ὑμετέραν χάριν ἀπεδεξάμην. Καὶ ὅρα σοφίαν, πῶς ἐπαίρει τὸ πρᾶγμα· « Συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει· » ἴσους ἑαυτῷ αὐτοὺς κατέστησεν. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶ, ταῦτα πάσχω· ἐπεὶ δὲ ἐφροντίσατέ μου, ὁ Θεὸς καὶ ὑμᾶς συναθλητάς μου λογίζεται. Διὰ μὲν οὖν τῶν ἄνω ῥηθέντων, τὸ φρόνημα αὐτῶν κατέσπασε [49]· διὰ δὲ τῶν νῦν λεγομένων τὴν προθυμίαν αὐτῶν ἀναῤῥώννυσιν.

C

Verse 15. *Scitis autem et vos, Philippenses, quod in principio Evangelii, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati et accepti, nisi vos soli.* Quia supra videbatur eos carpsisse, cum diceret, *Tandem aliquando refloruistis :* sapienter jam nunc hoc excusat. Hoc ipsum, inquit, quod visus sum vos carpere, non feci tanquam voluerim quidquam accipere, sed quod plurimum sim vobis confisus, tum quod vos mihi ejus rei causa estis : primi enim vos inter cæteros conati estis rationem habere necessitatis meæ. Atque hinc accepta fiducia, vos objurgare visum est, ut eos qui, quod consueverant facere, prætermiserint. Ingens igitur encomium est, et quod in principio Evangelii, et quod non solum cum apud vos agerem, sumptum mihi suppeditastis, verum etiam quando exivi e Macedonia, hoc est, quando ex vestra regione ac finibus discessi. Non dixit autem, Nulla mihi Ecclesia dedit, cæterum, *Nulla Ecclesia communicavit mecum in ratione dati et accepti.* Etenim communicatio est res ipsa. Das carnalia, et accipis spiritualia, perinde ac alibi dictum est : *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos vestra carnalia metamus* [c] ? Aliæ igitur Ecclesiæ non communicarunt in ratione dationis carnalium, et acceptionis spiritualium.

« Οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς, Φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμία μοι Ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι. » Ἐπειδὴ ἐδόκει ἐπιπλῆξαι αὐτοῖς ἀνωτέρω, εἰπών· « Ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε· » νῦν ἀπολογεῖται σοφῶς, ὅτι Τοῦτο αὐτὸ ὃ ἔδοξα ἐπιπλῆξαι, οὐχ ὡς θέλων λαμβάνειν, ἀλλ' ἐκ τοῦ σφόδρα θαῤῥεῖν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς αἴτιοι. Πρῶτοι γὰρ τῶν ἄλλων ὑμεῖς ἐπεχειρήσατε φροντίζειν τῆς χρείας μου. Καὶ ἐκ τούτου λαβὼν παῤῥησίαν, ἐπιτιμῆσαι ἔδοξα ὑμῖν, ὡς τὸ εἰωθὸς ἐλλείψασι. Μέγα οὖν τὸ ἐγκώμιον, καὶ ὅτι [50] ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅτι οὐ μόνον μένοντι παρ' ὑμῖν ἐχορηγήσατε, ἀλλὰ καὶ ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, τουτέστι, καὶ ὅτε τῆς ὑμετέρας ἐνορίας ἀπέβην. Οὐκ εἶπε δὲ, Οὐδεμία μοι Ἐκκλησία δέδωκεν, ἀλλ', « Οὐδεμία μοι Ἐκκλησία κεκοινώνηκεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως. » Καὶ γὰρ κοινωνία [51] ἐστὶ τὸ πρᾶγμα. Δίδως σαρκικὰ, καὶ λαμβάνεις πνευματικὰ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ. « Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν; » Αἱ ἄλλαι τοίνυν Ἐκκλησίαι οὐκ ἐκοινώνησαν εἰς λόγον δόσεως τῶν σαρκικῶν, καὶ λήψεως τῶν πνευματικῶν.

D

[b] Psal. LXXVII, 19. [c] I Cor. IX, 11.

Variæ lectiones.

[49] κατέπαυσε O. [50] ὅτι τε O. [51] κοινωνίας O.

« Ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς εἰς A τὴν χρείαν μου ἐπέμψατε. » Μέγα καὶ τοῦτο αὐτῶν ἐγκώμιον, ὅτι καὶ ἐν τῇ μητροπόλει καθήμενος, παρὰ τῆς μικρᾶς ἐτρέφετο πόλεως. « Χρείαν » γὰρ τὰ χρειώδη δαπανήματά φησι· χρείαν δὲ, οὐ [52] τρυφὴν, οὐδὲ σπατάλην.

« Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν. » Ἐπειδὴ ταπεινόν τι ἐφθέγξατο, εἰπών· « Εἰς τὴν χρείαν μου· ἵνα μὴ ἐκ τούτου ἐπαρθῶσιν ἐκεῖνοι, φησίν· Οὐ λέγω ταῦτα, ὅτι ἐπιζητῶ τὰς ὑμῶν δόσεις, ἀλλὰ διὰ τὸ ὑμῖν συμφέρον, ἵνα ὑμεῖς καρπὸν ἐνέγκητε· ὃς καρπὸς εἰς λόγον ὑμῶν ἐστι· τουτέστιν, ὑμᾶς ὠφελεῖ. Ὁρᾷς, ὅτι αὐτοὶ ὠφελοῦντο [53] ἐκ τοῦ παρέχειν;

« Ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Οὐ ζητῶ· » ἵνα μὴ πάλιν ῥᾳθυμοτέρους ποιήσῃ (ὅσῳ B γὰρ ἂν ὦσι φιλοσοφώτεροι, τοσούτῳ καὶ τὰς παρὰ τῶν εὖ παθόντων εὐχαριστίας ἐπιζητοῦσιν οἱ εὖ ποιοῦντες), φησίν· « Ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω· » τουτέστι, Διὰ ταύτης τῆς δόσεως οὐ μόνον τὰ ἐλλειφθέντα ἐπληρώσατε, ἀλλὰ καὶ ὑπερεβάλετε. Εἰπὼν δὲ τὸ [54], « Ἀπέχω, » ὡς ἐπὶ ὀφειλῆς, ἵνα μὴ ἐπαίρωνται, πάλιν ἱλαρύνων δείκνυσιν, ὅτι καὶ ὑπὲρ ὀφειλὴν ἔπραξαν, περισσὰ πέμψαντες.

« Πεπλήρωμαι, δεξάμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου τὰ παρ' ὑμῶν, ὀσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. » Βαβαί! ποῦ τὸ δῶρον αὐτῶν ἀνήγαγεν! Οὐκ ἐγὼ, φησὶν, ἔλαβον, ἀλλ' ὁ Θεὸς δι' ἐμοῦ. Ὥστε κἂν ἐγὼ μὴ χρῄζω, μὴ μελέτω ὑμῖν· C ἐπεὶ οὐδὲ ὁ Θεὸς ἐχρῄζεν· ἀλλ' ὅμως οὕτως ἀπεδέξατο, ὡς καὶ τὴν Γραφὴν εἰπεῖν· [ὡς] « Ὠσφράνθη Κύριος ὀσμὴν εὐωδίας· » ἵνα μὴ ἀκούσαντες ἀνενδεῆ εἶναι τὸν Θεὸν, ῥᾳθυμότεροι περὶ τὸ διδόναι γενώμεθα.

« Ὁ δὲ Θεός μου πληρώσαι πᾶσαν χρείαν ὑμῶν, κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ἐν δόξῃ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω, ὅτι « Ἠκαιρεῖσθε· » τουτέστιν, Ἐστενοχωρεῖσθε· ἐπεύχεται νῦν αὐτοῖς, ὥστε ἐν αὐταρκείᾳ εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ φιλόσοφοι ἦσαν, οὐκ ἂν αὐτοῖς τὰ σωματικὰ ἐπηύξατο· ἐπεὶ δὲ βιωτικοὶ ἄνθρωποι, καί τινα ἐπιθυμίαν καὶ τῶν παρόντων ἔχοντες, ἐπεύχεται αὐτοῖς συγκαταβατι- D κῶς οὐ περισσείαν ἢ τρυφὴν, ἀλλὰ τῶν χρειωδῶν εὐπορίαν. « Πληρώσαι » γὰρ, φησὶ, « πᾶσαν χρείαν ὑμῶν, ὥστε μὴ εἶναι ἐν ἐνδείᾳ. » Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι στενοχωρήσει αὐτοὺς, « Κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, » φησὶ· τουτέστι, Πλουσίως καὶ ἀστενοχωρήτως τὰ χρειώδη ὑμῖν δύναται δοῦναι. Ὥστε εἰς δόξαν αὐτοῦ χρᾶσθε τῇ περιουσίᾳ. Τὸ δὲ, « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » δύναται μὲν καὶ οὕτω νοηθῆναι, ὅτι Ταῦτα ποιήσει ὁ Πατὴρ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, μεσιτεύοντος τοῦ Χριστοῦ· δύναται δὲ καὶ οὕτως·

VERS. 19. *Quia et Thessalonicam semel et bis in usum mihi misistis.* Magnum et hoc ipsorum præconium est, quod in metropoli agens, a parva alebatur civitate. *Usum* enim necessarios sumptus appellat: necessitatem, inquam, non delicias neque luxum.

VERS. 17. *Non quod quæro datum, sed requiro fructum abundantem in rationem* **459** *vestram.* Quia humile quiddam prolocutus erat, dicens, *In usum meum*: ne ex hoc efferantur illi, Non hæc, inquit, dico, quod inquiram vestra dona, sed vestri commodi causa, ut vos fructum referatis, qui fructus in rationem vestram est, hoc est, vobis commodat. Viden, quod ipsi dando utilitatem perceperunt?

VERS. 18. *Habeo autem omnia, et abundo.* Quia dixit, *Non quæro*: ne rursus eos socordes magis reddat (quanto enim fuerint sapientiæ studiosiores ii qui beneficiunt, tanto majorem quærunt gratiarum actionem ab iis quibus beneficia impertiuntur); *Habeo*, inquit, *omnia, et exubero*: id est, Hoc vestro dono nedum quæ nobis defuerant replestis, verum et super adjecistis. Dicens autem, *Habeo*, tanquam de debito, ne cristas erigant, rursum exhilarans ostendit, quod ultra etiam debitum fecerint, superflua mittendo.

Repletus sum, posteaquam accepi ab Epaphrodito quæ misistis, odorem suavitatis, hostiam acceptam, beneplacentem Deo. Papæ! Quonam donum ipsorum evexit! Non ego, inquit, accepi, sed Deus per me. Proinde etiamsi ego non indigeam, ne sit curæ vobis: quandoquidem neque Deus indigebat, sic tamen accepit, ut et Scriptura dicat, *Odoratus est Dominus odorem suavitatis* [q]: ne, si audiamus Deum hisce non egere, segniores in dando efficiamur.

VERS. 19. *Deus autem meus impleat omnem necessitatem vestram, secundum divitias suas, in gloria, in Christo Jesu.* Cum in superioribus dixerat, *Non habebatis opportunitatem*, hoc est, eratis in angustia, precatur nunc ut et ipsi satis habeant. Nam si philosophi fuissent, non comprecatus esset eis corporalia. Quia vero erant homines hujus vitæ negotiis occupati, atque aliquam etiam rerum præsentium cupiditatem habentes, comprecatur eis, acquiescendo illis, non abundantiam aut delicias, sed necessariarum rerum copiam. *Impleat* enim, inquit, *Omnem necessitatem vestram, ne sitis in indigentia.* Præterea, ne arbitrentur quod ad angustiam eos velit conjicere, subdit, *Juxta divitias suas*: hoc est, Abunde et large necessaria vobis dare potest: quare ad gloriam ipsius utimini abundantia. Quod autem ait, *In Christo Jesu*, sic potest intelligi, quod Pater faciet hæc in Jesu Christo,

[q] Gen. VIII, 21.

Variæ lectiones.

[52] οὐχὶ O. [53] -λοῦνται O. [54] ὅτι O.

hoc est, mediante Christo. Potest etiam hac ratione intelligi : in gloria quæ ad Christum Jesum refertur. Infert igitur :

A Ἐν δόξῃ τῇ εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἀναφερομένῃ. Ἐπάγει οὖν ·

Vers. 20. *Deo vero et Patri nostro gloria in sæcula sæculorum. Amen.* Quia dixerat, In gloriam Filii, subintulit, quod gloria ista Christisit etiam gloria Patris.

« Τῷ δὲ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡμῶν δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. » Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Εἰς δόξαν τοῦ Υἱοῦ, ἐπήγαγεν, ὅτι αὕτη ἡ δόξα τοῦ Χριστοῦ τοῦ Πατρός ἐστιν.

460 Vers .21. *Salutate omnem sanctum in Christo Jesu.* Haud parum benevolentiæ est, per litteras eos salutare.

« Ἀσπάσασθε πάντα ἅγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Οὐ μικρᾶς εὐνοίας τὸ διὰ γραμμάτων ἀσπάζεσθαι αὐτούς.

Salutant vos qui mecum sunt fratres. Fuerunt enim plures cum ipso, fortasse qui etiam ex ipsa Roma erant, qui tamen tales non erant, ut apostolicam reciperent functionem. Solus enim Timotheus erat hujusmodi, quem et supra ejusdem secum animi nominavit. Haud refugit tamen hos etiam B fratres appellare.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί. » Ἦσαν γὰρ πλείους μετ' αὐτοῦ, τάχα καὶ ἐκ τῆς Ῥώμης αὐτῆς ὄντες, οὐκ ὄντες μὴν τοιοῦτοι, ὥστε καὶ ἀποστόλων ἀναδέχεσθαι πράγματα. Μόνος γὰρ Τιμόθεος ἦν τοιοῦτος, ὃν καὶ ἰσόψυχον ὠνόμασεν ἀνωτέρω. Οὐ παραιτεῖται δὲ ὅμως καὶ τούτους ἀδελφοὺς καλεῖν.

Vers. 22. *Salutant vos omnes sancti, maxime qui ex Cæsaris domo.* Confortatus est eos, ostendens quod et regiam domum Evangelii prædicatio attigerit : et quod, si illi qui in regia versabantur omnia propter Christum posthabebant, quanto magis vos inferiores idem facietis? Pariter autem submonet, quod ipsorum virtutis apud illos etiam meminerit : alioqui enim non potuisset eos qui in regia essent, in desiderium eorum pertrahere, ut salutarent ipsos.

« Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. » Ἀνέῤῥωσεν αὐτούς, δείξας ὅτι καὶ τῆς βασιλικῆς οἰκίας τὸ κήρυγμα [55] ἥψατο · καὶ ὅτι Εἰ οἱ ἐν τοῖς βασιλείοις πάντων κατεφρόνησαν διὰ Χριστὸν, πόσῳ μᾶλλον ὑμᾶς δεῖ τοὺς εὐτελεῖς; Δείκνυσι δὲ ὅτι καὶ παρ' ἐκείνοις μέμνηται αὐτῶν τῆς ἀρετῆς. Οὐ γὰρ ἂν εἰς πόθον αὐτῶν ἤγαγε τοὺς ἐν τοῖς βασιλείοις, ὥστε καὶ ἀσπάζεσθαι αὐτούς.

Vers. 23. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.* Precatione, uti solet, Epistolam claudit. Pariter eos docet, ut si quas habeant virtutes, eas ex gratia Christi habere se credant, C et non propter eas extollantur : sic enim futurum, ut gratia nunquam non sit apud eos permansura, si non efferantur. Contingat autem et nos omni virtute, maxime ea qua aliis impertiamus, abundare per gratiam Christi; ut et nos ipsi adjuti, propterea quod omnibus indigentibus impertiamus, potissimum vero iis qui pro Christo mala patiuntur, fruamur divitiis bonitatis ipsius. Cui gloria et potentia nunc et semper et ints ærula. Amen.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. » Τὸ σύνηθες αὐτῷ, εὐχῇ κατακλείει [56] τὴν Ἐπιστολήν. [Καὶ] διδάσκει δὲ ἅμα, ἵνα κἂν κατορθώματα ἔχωσι, χάριτι ταῦτα Χριστοῦ [57] ἔχειν πείθωνται, καὶ μὴ ἐπαίρωνται. Οὕτω γὰρ καὶ ἔσται ἀεὶ ἡ χάρις μετ' αὐτῶν, ἐὰν μὴ ἐπαρθῶσι. Γένοιτο οὖν καὶ ἡμᾶς τήν τε ἄλλην πᾶσαν ἀρετὴν, καὶ δὴ καὶ τὴν τῆς μεταδόσεως πλουτῆσαι, διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ · ἵνα ἡμεῖς αὐτοὶ ὠφελούμενοι διὰ τοῦ διδόναι, καὶ πᾶσι μὲν τοῖς χῤῄζουσι, μάλιστα δὲ τοῖς ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ κακοπαθοῦσιν, ἀπολαύσωμεν τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ. ὯΙ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Variæ lectiones.

[55] τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα m. [56] κατακλείεσθαι o. [57] Θεοῦ o.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

—

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ DIVI PAULI AD COLOSSENSES

EXPOSITIO.

—

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

« Πᾶσαι μὲν αἱ Ἐπιστολαὶ Παύλου ἅγιαι, μάλιστα δὲ αἱ δεδεμένου αὐτοῦ πεμπόμεναι, ὥσπερ ἂν εἰ ἀριστεὺς ἐν τῷ μεταξὺ σφαγὰς καὶ τρόπαια ἱστῶν, ἐπέστελλεν. Οἶδε δὲ καὶ αὐτὸς τοῦτο μέγα ὂν καὶ πρὸς φιλοτιμίαν. Τῷ γὰρ Φιλήμονι γράφων φησίν· » Ὃν ἐγέννησα] ἐν τοῖς δεσμοῖς μου. « Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς, μὴ ἀσχάλλωμεν πρὸς τὰ δεινὰ, ἀλλὰ καὶ φιλοτιμώμεθα. Πολλαὶ μὲν οὖν εἰσι τοιαῦται, ἥ τε πρὸς Ἐφεσίους, καὶ ἡ πρὸς Φιλήμονα, καὶ ἡ πρὸς Τιμόθεον, καὶ ἡ πρὸς Φιλιππησίους, καὶ αὕτη δὲ ἡ πρὸς Κολοσσαεῖς, ἐν δεσμοῖς ὄντος ἐστάλη. Ὥσπερ δὲ Ῥωμαίους μὴ ἰδὼν καὶ Ἑβραίους, ὅμως ἔγραψεν· οὕτως οὐδὲ τούτους ἰδὼν γράφει. Παρὰ τούτοις δὲ ἦν καὶ Φιλήμων καὶ Ἄρχιππος, ὃς καὶ δοκεῖ μοί τινα Ἐκκλησίαν ἐγχεχειρίσθαι. Γράφει δὲ καὶ Κολοσσαεῦσιν ἐπὶ τοιαύτῃ ὑποθέσει· Πονηρόν τι δόγμα αὐτοῖς ἐνεπολιτεύετο· ᾠοντο γὰρ, οὐ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ δι' ἀγγέλων προσαχθῆναι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἄτοπον οἰόμενοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πιστεύειν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς φανῆναι, ὅτου γε ἐν τῇ Παλαιᾷ πάντα δι' ἀγγέλων ἐγένοντο. Εἶχον δὲ καὶ παρατηρήσεις πολλὰς Ἰουδαϊκὰς καὶ Ἑλληνικὰς, ἡμέρας παρατηρούμενοι, καὶ καιροὺς, καὶ βρώματα. Ἃ δὴ πάντα δεόμενα διορθώσεως, ἐκίνησε τὸν Ἀπόστολον πρὸς τὸ γράψαι ταύτην τὴν Ἐπιστολήν. »

ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD COLOSSENSES.

A **461** *Omnes quidem divi Pauli Epistolæ sanctæ sunt, maxime vero quæ ab ipso vincto mittuntur, tanquam jam primas in bello consecutus, et victoria parta, in media cæde tropæa statuens, eas conscripserit. Novit autem et ipse hoc magnum esse, atque ad honorem pertinere. Philemoni enim scribens ait :* Quem genui in vinculis meis [a] *.Hoc autem dixit, ne et nos contristemur ob pericula, sed potius honori nobis ducamus. Sunt autem multæ hujusmodi Epistolæ, ad Ephesios nimirum, et ad Philemonem, et ad Timotheum, et ad Philippenses, atque hæc ipsa ad Colossenses, quas ipse in vinculis suis conscripsit. Quemadmodum autem Romanis, cum eos non vidisset antea, et Hebræis, scripsit tamen; pari ratione hisce antea* **462** *non visis litteras mittit. Apud hos autem erat Philemon et Archippus, cujus curæ mihi videtur Ecclesia quædam fuisse commissa. Scribit autem Colossensibus tali de causa. Pravum quoddam et impium dogma eos invaserat. Arbitrabantur enim, non per Filium, sed per angelos sese ad Deum Patrem adduci, absurdum putantes credere, quod Filius Dei in extremis temporibus apparuerit, cum, in Veteri Testamento per angelos omnia fierent. Habebant autem observationes multas Judaicas et Græcas, dies observantes, et tempora, et cibos. Quæ omnia cum indigerent correctione, moverunt apostolum ut scriberet hanc Epistolam.*

B

[a] Philem. 10.

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES.

463 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. *Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei.* Statim in principio illorum dogmata clanculum tollit. Non enim angelorum est apostolus, sed *Jesu Christi* : atque hæc est voluntas Dei, ut illius sit apostolus, non angelorum. Quod si *Per voluntatem Dei* sum apostolus, planum est quod vera prædico. Quæ autem sunt hæc? Quod a Filio adducti sumus ad Patrem : quod liberati sumus et a Judaicis et a Græcis observationibus. Animadverte hic, quod præpositionem (*Per*) Patri tribuerit.

Et Timotheus frater. Igitur et ipse apostolus fuit. Verisimile autem erat et hunc ipsis innotescere.

VERS. 2. *Iis qui sunt Colossis sanctis et fidelibus in Christo.* Phrygiæ urbs est Colossæ, quæ nunc dicitur Chone : quod inde perspicuum est, quod Laodicea huic sit vicina. Unde autem sancti facti estis? Nonne per baptisma in mortem Christi? Unde fideles? Nonne quia in Christum creditis? nonne quia tanta sunt vobis a Christo credita mysteria? Fideles enim non ideo tantum vocamur, quia credimus, sed quia mysteria nobis a Deo credita sunt, quæ ne angeli quidem norant. Unde fratres? Num per propria opera, virtutisve operationes? Minime, verum in Christo. Ecqui igitur angelis ascribitis accessum ad Deum?

Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro. Christi nomen hic non apponit, licet id ei sit in more, ne si statim in epistolæ exordio eis aperte repugnet, a reliquo argumento harum litterarum eos resilire faciat. Dicant autem hic qui Spiritum elevant, unde Pater noster Deus dicatur? Nonne per Spiritum? Magna, adeoque ingenii nostri captum excedentia quis donavit? Nonne Spiritus? Quomodo igitur auctoritatem ejus imminuis?

VERS. 3. *Gratias agimus Deo et Patri Domini nostri Jesu Christi, semper pro vobis orantes.* Jesus Christus est Dominus noster, non angeli qui sunt servi. Non solum autem per gratiarum actionem, verum etiam per assiduam pro ipsis precationem charitatem suam ostendit, quippe **464** quia quos non viderat, hos semper in seipso habebat.

VERS. 4. *Audientes fidem vestram, quæ est in Christo Jesu.* — *Gratias agimus,* inquit, eo quod audiverimus ab Epaphrodito *fidem vestram,* non eam quam in angelos, sed quam in *Dominum Jesum* habetis. Per

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

« Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ θελήματος Θεοῦ. » Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ καθαιρεῖ λελῃθότως τὰ δόγματα [58] αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἀγγέλων ἀπόστολος, ἀλλ' « Ἰησοῦ Χριστοῦ· » καὶ τοῦτο θέλημα Θεοῦ, τὸ ἐκείνου εἶναι ἀπόστολον, οὐχὶ ἀγγέλων. Εἰ οὖν « διὰ θελήματος Θεοῦ » εἰμι ἀπόστολος, εὔδηλον ὡς ἀληθῆ κηρύττω. Τίνα δέ εἰσι ταῦτα; Ὅτι ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ προσήχθημεν· ὅτι ἐρρύσθημεν τῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ Ἑλληνικῶν παρατηρήσεων. Σημείωσαι δὲ τὸ, « Διά, » ἐπὶ Πατρὸς κείμενον.

« Καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. » Ἆρα οὖν καὶ αὐτὸς ἀπόστολος· εἰκὸς δὲ ἦν καὶ τοῦτον αὐτοῖς γνωρίζεσθαι.

« Τοῖς ἐν Κολοσσαεῦσιν [59] ἁγίοις καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ. » Πόλις Φρυγίας αἱ Κολοσσαί, αἱ νῦν λεγόμεναι Χῶναι· καὶ δῆλον ἐκ τοῦ τὴν Λαοδίκειαν εἶναι πλησίον. Πόθεν δὲ ἅγιοι γεγόνατε; οὐ διὰ τὸ βαπτίσματος τοῦ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ; Πόθεν πιστοί; οὐχ ὅτι εἰς Χριστὸν πιστεύετε; οὐχὶ τοσαῦτα ἐνεπιστεύθητε μυστήρια παρὰ [60] τοῦ Χριστοῦ; Πιστοὶ γὰρ οὐ διὰ τὸ πιστεῦσαι μόνον κεκλήμεθα [61], ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πιστευθῆναι περὶ [62] Θεοῦ μυστήρια, ἃ οὐδὲ οἱ ἄγγελοι ᾔδεσαν. Πόθεν ἀδελφοί; Ἆρα ἐν ἔργοις ἰδίοις, ἢ ἐν κατορθώμασιν; Οὐκ ἔστιν· ἀλλ' ἐν Χριστῷ. Πῶς οὖν ἀγγέλοις ἐπιγράφετε τὴν προσαγωγήν;

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν. » Τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα ἐνταῦθα οὐ προστίθησι, καίτοι εἰωθὸς αὐτῷ ὄν, ἵνα μὴ εὐθὺς ἐκ προοιμίων φανερῶς αὐτοῖς ἀντιπέσῃ, καὶ ἀποπηδῆσαι ποιήσῃ τοῦ λοιποῦ λόγου [63]. Εἰπάτωσαν δὲ οἱ τὸ Πνεῦμα κατασμικρύνοντες, πόθεν Πατὴρ ἡμῶν ὁ Θεός; Οὐχὶ διὰ τοῦ Πνεύματος; Τὰ μεγάλα καὶ ὑπὲρ νοῦν τίς ἐχαρίσατο; οὐχὶ τὸ Πνεῦμα; Πῶς οὖν αὐτὸ σμικρύνεις;

« Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πάντοτε ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι. » Ἰησοῦς Χριστός ἐστι Κύριος ἡμῶν, οὐχὶ οἱ δοῦλοι ἄγγελοι. Οὐ διὰ [64] τῆς εὐχαριστίας δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς διηνεκοῦς ὑπὲρ αὐτῶν εὐχῆς τὴν ἀγάπην δείκνυσιν, ὅτι καὶ οὓς οὐχ ἑώρα, τούτους εἶχε διαπαντὸς ἐν ἑαυτῷ.

« Ἀκούσαντες τὴν πίστιν ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. — Εὐχαριστοῦμεν, » φησὶ, διότι ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ Ἐπαφροδίτου « τὴν πίστιν ὑμῶν, » οὐ τὴν ἐν ἀγγέλοις, ἀλλὰ « ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Προκατε-

Variæ lectiones.

[58] τὸ δόγμα o. [59] Κολοσσαΐς o. [60] διὰ o. [61] καλούμεθα o. [62] περὶ o. [63] ἀποπηδήσωσι τοῦ λόγου o. [64] περὶ o. [65] Ἴσ. Ἐπαφρᾶ o.

λαμβάνει δὲ αὐτοὺς [66] διὰ τούτου. Καὶ τὰ ὀνόματα δὲ ταῦτα, τὸ, Χριστὸς, καὶ τὸ, Ἰησοῦς, τῆς εὐεργεσίας σύμβολα. Αὐτός τε γὰρ ἐχρίσθη [67] ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ αὐτὸς ἔσωσε τὸν λαὸν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν.

« Καὶ τὴν ἀγάπην, τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους. » Οὐκ εἰς τόνδε ἢ τόνδε, ἀλλ' εἰς πάντας. Οὐκοῦν καὶ ἡμᾶς. Ὥστε καὶ ἀκούσεσθε ἡμῶν ἡδέως. Οἰκειουμένου δὲ αὐτοὺς ταῦτα τὰ ῥήματα. Δοκεῖ δέ μοι ἀγάπην τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὸ κοινωνικὸν λέγειν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ.

« Διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀποκειμένην ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἀγαπᾶτε, φησὶ, τοὺς ἁγίους, οὐ διά τι ἀνθρώπινον, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐλπίζειν τὰ μέλλοντα ἀγαθά· ἢ, ὅτι Εὐχαριστοῦμεν, διότι μέλλετε κληρονομήσειν [68] τῶν ἀφθάρτων. Οὐ γὰρ ἐν τῇ γῇ ἀπόκεινται, ἵνα φθαρῶσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὥστε τὸ βέβαιον ἔχουσι. Μὴ οὖν ἀμφιβάλλετε περὶ τῆς ἐλπίδος· ἐν ἀσφαλεῖ γὰρ ἀπόκειται. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς πειραζομένους, ὥστε μὴ ἐνταῦθα ζητεῖν τὴν ἄνεσιν, μηδὲ ἐκκακεῖν πρὸς τοὺς πειρασμοὺς, ὡς μεγάλην ἔχοντας τὴν ἀντιμισθίαν.

« Ἣν προηκούσατε ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου. » Οὐκ εἶπε, Τοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ, « Τοῦ Εὐαγγελίου, » ἵνα ἀναμνήσῃ αὐτοὺς τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ· ἐπὶ γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς τὸ Εὐαγγέλιον. Εἰ δὲ λόγος ἀληθείας ἐστὶν, οὐδὲν ψεῦδος ἐν αὐτῷ. Πῶς οὖν ὑμεῖς ψευδῆ αὐτὸν ποιεῖτε, μὴ πιστεύοντες, ὡς προεδιδάχθητε παρ' αὐτοῦ, ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ ἡ σωτηρία; Τίς δὲ ἦν ὁ κηρύξας ἐκεῖ; Ὁ Ἐπαφρᾶς, ὡς ἐκ τῶν ἑξῆς φαίνεται.

« Τοῦ παρόντος εἰς ὑμᾶς, καθὼς καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ. » Ὡς ἐπὶ ἐμψύχου τινὸς εἶπε τὸ, « Παρόντος. » Οὐ παρεγένετο, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἀπέστη, ἀλλὰ πάρεστι καὶ κρατεῖ ἐν ὑμῖν. Διὰ τούτων δὲ ἱλαρύνει αὐτούς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πολλοὶ μᾶλλον στηρίζονται, ὅταν καὶ κοινωνοὺς ἔχωσι τῶν δογμάτων, φησί· « Καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ. » Πανταχοῦ γάρ ἐστι, πανταχοῦ ἔστηκε.

« Καὶ ἔστι καρποφορούμενον καὶ αὐξανόμενον. — Καρποφορούμενον « διὰ τὰ ἔργα, » αὐξανόμενον, » διὰ τὸ πολλοὺς εἰς τὴν πίστιν προσλαμβάνεσθαι ἑκάστοτε. Οὐκ ἂν δὲ ἐκαρποφόρει, εἰ μὴ ἐστήρικται. Καὶ γὰρ τὰ δένδρα ὅταν στηριχθῇ, τότε πλείω καρπὸν φέρει.

« Καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν. » Προκαταλαμβάνει, ὡς καὶ ἀνωτέρω, αὐτοὺς τοῖς ἐπαίνοις, ὥστε μηδὲ θέλοντας ἀποστῆναι. Εἰ γὰρ καὶ εἰς πάντας, καὶ εἰς ὑμᾶς οὕτως ἐκηρύχθη τὸ Εὐαγγέλιον, πῶς νῦν ἄλλως δογματίζουσί τινες;

« Ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσατε καὶ ἐπέγνωτε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ. » Καρποφορεῖται, φησὶ, καὶ αὐξάνεται τὸ Εὐαγγέλιον ἐν ὑμῖν ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐπέγνωτε τὴν χάριν. Πῶς; Οὐκ ἐν ἀπάτῃ καὶ λόγοις εἰκαίοις, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ, τουτέστι, σημείοις καὶ ἔργοις παραδόξοις.

« Καθὼς καὶ ἐμάθετε ἀπὸ Ἐπαφρᾶ. » Οὕτως ἐπέγνωτε, φησὶν, αὐτοῖς τοῖς ἔργοις τὴν χάριν, ὥσπερ

A hæc autem præoccupat eos. Quinetiam nomina hæc, Christus, et, Jesus, beneficentiæ sunt symbola. Ipse enim unctus est pro nobis, et ipse servavit populum a peccatis.

Et dilectionem quam habetis in sanctos omnes. Non erga hunc vel illum, sed erga omnes. Ergo et in nos quare audietis nos libenter. Conciliantis autem eos hæc verba sunt. Videtur autem mihi per dilectionem eleemosynam et communicationem dicere, perinde ac in aliis locis.

VERS. 5. *Propter spem quæ reposita est vobis in cœlis.* Diligitis, inquit, sanctos, non ob humanum aliquid, sed quia futura bona speratis : vel, gratias agimus, quia incorruptibilis bona consecuturi estis.

B Non enim in terra sunt reposita, ut corrumpantur, sed in cœlis, ut stabilitatem habeant. Ne igitur ambigatis de spe : in tuto enim reposita est. Hoc autem pertinet ad eos qui tentantur, ne hic quietem exspectent, neque tentationibus succumbant, quia magnam retributionem habent.

Quam prius audivistis in verbo veritatis Evangelii. Non dixit, Prædicationis, sed *Evangelii*, ut commonefaciat eos beneficiorum Dei : propter bona enim Evangelium est. Si autem verbum veritatis est, nullum mendacium est in ipso. Quomodo igitur vos mendax ipsum facitis, non credentes, quemadmodum

C jam antea instituti estis ab ipso, quod per Christum sit salus? Quis autem erat qui illic prædicaverat? Epaphras, perinde ac in sequentibus planum fit.

VERS. 6. *Quod præsens est apud vos quemadmodum in universo mundo.* Tanquam de re aliqua animata dixit, *Quod præsens est.* Non advenit ad vos, inquit ac defecit a vobis : sed præsens est, ac dominatur in vobis. Per hæc autem exhilarat eos. Quia vero plerique stabiliuntur magis, quando et participes habuerint dogmatum, addit propterea, *et in omni mundo.* Ubique enim est, et ubique consistit.

Et fructificat et crescit. Fructificat per opera ; *crescit* autem, quod multi ad fidem undique recipiantur. Atqui fructum non protulisset, nisi firmatum fuisset:

D arbores enim, quando corroboratæ fuerint, tum plurimum fructus proferunt.

Sicut et in vobis. Laudibus, ut supra, **465** antevertit eos, ut etiamsi voluerint, non deficiant. Si enim cum ad omnes, tum ad vos hunc in modum prædicatum fuerit Evangelium, unde fit quod nonnulli nunc diversa tradunt?

Ex ea die qua audivistis et agnovistis gratiam Dei in veritate. Fructum, inquit, profert, ac crescit Evangelium in vobis, ab eo die quo agnovistis gratiam. Quomodo? Non in impostura et verbis temerariis, sed in veritate, hoc est, signis et operibus admirandis.

VERS. 7. *Sicut et didicistis ab Epaphra.* Ipsis, inquit, operibus sic habuistis gratiam, perinde ac

Variæ lectiones.

[66] αὐτὸς O. [67] ἐῤῥαπίσθη O. [68] -μῆσαι O.

docuit vos etiam Epaphras. Non enim alia quidem facta sunt, alia autem docuit. Iste enim, quemadmodum videtur, prædicavit Colossensibus.

Dilecto conservo nostro. Viri hic auctoritatem denuniat. Non enim diligerem eum ego Paulus, nisi scirem eum esse verum præconem, nec conservum ipsum nominarem.

Qui est fidelis. Hoc est, verus.

Pro vobis minister Christi. Pro vobis, inquit, in rebus ad Christum pertinentibus ministravit. Nam quod et ad Paulum abiit, eumque consolatus est in vinculis, et quod indicavit ei res Colossensium, Christi ministerium erat. Si autem Christi minister est Epaphras, quomodo dicitis vos per angelos reconciliatos esse?

VERS. 8. *Qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in Spiritu.* Hoc est, spiritualem charitatem quam habetis erga me. Ista enim stabilis est, dilectio scilicet quæ est in Spiritu. Reliquæ autem dilectionis species, tam naturalis, ut parentum erga liberos, liberorumque erga parentes, quam amicorum amicarumque, instabiles sunt omnes.

VERS. 9. *Ideo et nos ex qua die audivimus, non cessamus pro vobis orare. Ideo :* quare? Quia, inquit, audivimus fidem vestram et dilectionem, bonam spem concipientes de futuris, oramus pro vobis non unum diem, neque duos, sed a quo ista audivimus. Monstrat autem per hæc charitatem suam erga eos, ac clanculum illos reprehendit; siquidem orationibus ejus adjuti, nondum tamen seipsos perfecte recollegerunt, nec emendarunt. Observa autem quod multis orationibus nobis opus sit et assiduis : et quod Paulus sine intermissione orans, et nondum consecutus, non desistit tamen.

Et postulare, ut impleamini agnitione voluntatis ejus. Per hæc ostendit eos neque omnino imperfectos esse, neque omnino perfectos. Non enim dixit, Ut accipiatis, verum, *Ut impleamini.* Habetis enim, sed nondum totum. Et quod reconciliati sitis, agnovistis quidem : quod vero per Filium, hoc deest **466** vobis, id quod impleri rogo. Voluntas enim et Dei beneplacitum est, ut Filius suus pro nobis daretur, non angeli. Agnitionem igitur cognitionis additione intellige.

In omni intellectu et sapientia spirituali. Quia eos philosophi decipiebant, Volo, inquit, vos per spiritualem sapientiam discere institutionem istam, non juxta sapientiam hominum, per quam nunc decepti, arbitramini vos novisse. Si autem ut voluntatem Dei discamus, spirituali sapientia opus est : quid dicet aliquis de iis qui sese Dei essentiam ex externa sapientia novisse gloriantur?

VERS. 10. *Ut vos ambuletis digne Domino.* Oro, inquit, ut vos discatis, quod servati sitis per Unigenitum, ut vos ambuletis, hoc est, Ut secundum virtutem vivatis. Qui enim clementiam Dei didice-

καὶ ἐδίδαξεν ὑμᾶς ὁ Ἐπαφρᾶς. Οὐ γὰρ ἄλλα μὲν ἐγένοντο, ἄλλα δὲ ἐδίδαξεν. Οὗτος γάρ, ὡς ἔοικεν, ἐκήρυξε Κολοσσαεῦσι.

« Τοῦ ἀγαπητοῦ συνδούλου ἡμῶν. » Τὸ ἀξιόπιστον ἐντεῦθεν δείκνυσι τοῦ ἀνδρός. Οὐκ ἂν γὰρ ἠγάπων αὐτὸν ἐγὼ Παῦλος, εἰ μὴ ἀληθὴς ἦν κήρυξ, οὐδ' ἂν σύνδουλον ὠνόμαζον.

« Ὅς ἐστι πιστός. » Τουτέστιν, ἀληθής.

« Ὑπὲρ ὑμῶν διάκονος τοῦ Χριστοῦ. » Ἀνθ' ὑμῶν, φησὶ, διηκόνησεν εἰς πράγματα Χριστῷ ἀνήκοντα. Καὶ γὰρ τό τε πρὸς τὸν Παῦλον ἀπελθεῖν, καὶ παραμυθήσασθαι αὐτὸν ἐν τοῖς δεσμοῖς, καὶ τὸ δηλῶσαι αὐτῷ τὰ τῶν ἐν Κολοσσαεῦσι[69], Χριστοῦ ἦν διακονία. Εἰ δὲ Χριστοῦ διάκονος ὁ Ἐπαφρᾶς, πῶς λέγετε ὑμεῖς, δι' ἀγγέλων προσαχθῆναι ;

« Ὁ καὶ δηλώσας ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἀγάπην ἐν Πνεύματι. » Τουτέστι, Τὴν πνευματικὴν ἀγάπην ἣν ἔχετε πρός με. Αὕτη γὰρ βεβαία, ἡ ἐν Πνεύματι ἀγάπη. Αἱ δὲ λοιπαὶ, αἵ τε φυσικαὶ, [καὶ] οἷον γονέων πρὸς παῖδας, καὶ παίδων πρὸς γονεῖς· αἵ τε φιλικαὶ καὶ ἑταιρικαὶ, ἀβέβαιοι πᾶσαι.

« Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσαμεν, οὐ παυόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι. — Διὰ τοῦτο, » ποῖον; Ἐπειδὴ, φησὶν, ἠκούσαμεν τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ τὴν ἀγάπην, εὐέλπιδες γενόμενοι περὶ τῶν μελλόντων, εὐχόμεθα ὑμῖν, οὐ μίαν ἡμέραν, οὐδὲ δύο, ἀλλ' ἀφ' οὗ ἠκούσαμεν ταῦτα. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτων καὶ τὴν αὐτοῦ ἀγάπην, κἀκείνους ἥρέμα κατάγνωσιν φέρει, εἴ γε καὶ ταῖς ἐκείνου εὐχαῖς βοηθούμενοι, μήπω τελείους ἀνεκτήσαντο ἑαυτούς. Ὅρα δὲ, ὅτι πολλῶν εὐχῶν δεῖ καὶ δεήσεων, καὶ ὅτι Παῦλος ἀεὶ εὐχόμενος, καὶ μηδέπω ἀνύσας, ὅμως οὐκ ἀπέστη.

« Καὶ αἰτούμενοι ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Οὔτε πάντη ἀτελεῖς αὐτοὺς, οὔτε πάντη τελείους δηλοῖ διὰ τούτων. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἵνα λάβητε, ἀλλ' « Ἵνα πληρωθῆτε. » Ἔχετε μὲν γάρ, ἀλλ' οὐ τὸ πᾶν. Καὶ ὅτι μὲν προσήχθητε, ἔγνωτε· ὅτι δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο λείπει. ὃ καὶ εὔχομαι πληρωθῆναι. Θέλημα γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ εὐδοκία, τὸν Υἱὸν δοθῆναι ὑπὲρ ἡμῶν, οὐχὶ τοὺς ἀγγέλους. Ἐπίγνωσιν οὖν τὴν προσθήκην τῆς γνώσεως νόει.

« Ἐν πάσῃ συνέσει καὶ σοφίᾳ πνευματικῇ. » Ἐπειδὴ αὐτοὺς οἱ φιλόσοφοι ἠπάτων, Βούλομαι, φησὶν, ἡμᾶς ἐν πνευματικῇ σοφίᾳ μαθεῖν τὸ δόγμα, μὴ κατὰ τὴν σοφίαν τῶν ἀνθρώπων, ὑφ' ἧς πλανώμενοι νῦν, οἴεσθε εἰδέναι. Εἰ δὲ ὥστε τὸ θέλημα μαθεῖν σοφίας πνευματικῆς δεῖ, τί ἄν τις ἐρεῖ περὶ τῶν τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς ἔξω σοφίας εἰδέναι αὐχούντων;

« Περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Κυρίου. » Εὔχομαι, φησὶ, μαθεῖν ὑμᾶς, ὅτι διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐσώθητε, εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς· τουτέστιν, Ἵνα κατ' ἀρετὴν ζήσητε. Ὁ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν

Variæ lectiones.

[69] Κολοσσαΐς. o.

καταμαθὼν, καὶ ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐξέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς οὐκ ἂν σπουδάσειεν ἑαυτὸν ἐκδοῦναι τοῖς τῆς ἀρετῆς πόνοις, καὶ τὸν αὐτοῦ σταυρὸν ἆραι; Τὸ γὰρ, « Περιπατῆσαι, » περὶ βίου καὶ πολιτείας ἐστὶν, ὡς εἴρηται. Καὶ πανταχοῦ δὲ τῇ πίστει συνάπτει τὴν πολιτείαν. Καὶ ἄλλως δὲ, Οὐκ εὐχόμεθα, φησὶ, μόνον ἵνα μάθητε, ἀλλ' ἵνα καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐπιδείκνυτε. Ὁ γὰρ εἰδὼς χωρὶς τοῦ ποιεῖν κολάζεσθαι μέλλει. Βλέπε δὲ, πῶς περίπατον ἀεὶ τὴν πολιτείαν καλεῖ, δεικνὺς ὅτι ὥσπερ ἀεὶ τὸ περιπατεῖν ἀναγκαῖον ἡμῖν, οὕτω καὶ ὁ ἄριστος βίος.

A rit, et quod Filium suum pro nobis dederit, quomodo non studebit seipsum dedere virtutis laboribus, adeoque crucem ipsius tollere? *Ambulare* enim ad vitam et conversationem pertinet, uti dictum est. Ubique autem fidei, vitæ rationem et conversationem connectit. Præterea, non oramus, inquit, ut discatis tantummodo, verum ut operibus quoque demonstretis. Qui enim novit, et non facit, punietur. Animadverte autem, quomodo semper ambulationem vitam conversationemque appellat, ostendens quod perinde ac nunquam non ambulare nobis necessarium est, sic et optima vita necessaria est.

« Εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ. » Ἵνα οὕτω, φησὶ, ζῆτε, ὥστε διὰ πάντων ἀρέσκειν τῷ Θεῷ. Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο; Οὐκ ἄλλως, εἰ μὴ ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ. Ὅπου γὰρ πᾶν ἔργον ἀγαθὸν, ἐκεῖ πᾶσα ἀρέσκεια Θεοῦ. Σκόπει δὲ, πῶς πανταχοῦ τὸ, « Πᾶν, » προστίθησιν· « ἐν πάσῃ σοφίᾳ· » καὶ, « ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ· » καὶ, « εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν· » καὶ, « εἰς πᾶσαν μακροθυμίαν· » δεικνὺς ὅτι ἔχουσι μὲν καὶ νῦν, οὐ μὴν τὸ πᾶν. Ὥστε δεῖ αὐτοὺς τὸ τέλειον [70] προσλαβεῖν.

B *Per omnia placentes, in omnes opere bono.* Ut sic, inquit, vivatis, ut per omnia placeatis Deo. Qui vero hoc fit? Non aliter, nisi in omni opere bono : ubi enim omne opus bonum est, ibi et plena Dei complacentia. Considera autem quomodo ubique *omne* apponat : *In omni sapientia :* et, *In omni opere bono :* et *Per omnia placentes :* et, *Ad omnem longanimitatem :* ostendens quod habeant quidem et nunc, nondum tamen totum : quare consummationem eos assumere oportet.

« Καρποφοροῦντες καὶ αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ. » Ὥσπερ, φησὶν, ἐπέγνωτε τὸν Θεὸν μειζόνως ἢ οἱ παλαιοὶ [71], οὕτως ὀφείλετε καὶ ἐν τῷ βίῳ αὔξειν κατὰ τὸ μέτρον τῆς γνώσεως· Ὁ γὰρ καταξιωθεὶς εἰδέναι Θεὸν, ὥστε [72] καὶ υἱὸς εἶναι Θεοῦ, πόσης ἀρετῆς δεῖται; Ἢ, ὅτι Δεῖ μὲν καρποφορεῖν ὑμᾶς τὰς ἀγαθὰς πράξεις, ἀλλ' ὥστε καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ ἔχειν ὡς δεῖ, καὶ οὐχ ὡς νῦν δοκεῖτε ἔχειν. Τί γὰρ ὄφελος βίου καὶ πολιτείας, ἐὰν ἀγνοῆτε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; Σκόπει δὲ, πῶς ἀνωτέρω τῆς ἐπιγνώσεως ἔφησε δεῖσθαι εἰς τὸ περιπατῆσαι ἀξίως τοῦ Κυρίου· νῦν αὖθις ἀπαιτεῖ αὐξάνειν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις, εἰς τὸ ἅμα καὶ τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκειν· ἑκάτερον γὰρ ἑκατέρου συστατικόν.

C *Fructificantes et crescentes in agnitionem Dei.* Quemadmodum, inquit, novistis Deum perfectius quam qui olim vixere, hanc ad rationem debetis et in vita crescere juxta mensuram cognitionis. Qui enim tantis est donatus, ut Deum sciret, utque filius Dei esset, quanta virtute opus habet? Vel, quia Oportet vos proferre quidem fructum bonorum operum, sed ita ut et agnitionem Dei habeatis quemadmodum convenit, et non quemadmodum nunc videmini habere. Quæ enim commoditas vitæ et conversationis vestræ, si ignoretis Filium Dei? Vide autem quomodo supra eos cognitione dixerit indigere ad hoc ut digne Domino **467** ambularent : nunc rursus exigit ab eis ut crescant in operibus bonis, ut simul Deum etiam agnoscant. Utrumque enim utriusque est constitutivum.

« Ἐν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι. » Εὐχόμεθα ἵνα πληρωθῆτε « ἐν πάσῃ δυνάμει δυναμούμενοι. » Πρὸς τί; Πρὸς τοὺς πειρασμοὺς καὶ τοὺς διωγμοὺς, ὥστε μὴ ἀκηδιάσαι, μηδὲ ἀπογνῶναι.

VERS. 11. *In omni potentia confortati.* Precamur ut impleamini in omni potentia confortati : ad quid? Adversus tentationes et persecutiones ne torpeatis neque desperetis.

« Κατὰ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ. » Ἵνα τοιαύτην δύναμιν δῷ ὑμῖν, οἵαν πρέπει αὐτῷ διδόναι, ἄφατον καὶ ἄπειρον δηλαδή· πλὴν ὡς ἀνθρώπῳ δυνατὸν ταύτην λαβεῖν. Πολλὴ δὲ ἡ παραμυθία. Οὐ γὰρ εἶπε, Δύναμιν, ἀλλὰ, « Κράτος, » ὃ μεῖζόν ἐστιν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Πανταχοῦ ἡ δόξα αὐτοῦ κρατεῖ. Μὴ τοίνυν μηδὲ ὑμεῖς ἐν τοῖς δεινοῖς μαλακίζεσθε· δυναμωθήσεσθε γὰρ, ὡς εἰκὸς τοὺς Δεσπότῃ οὕσῳ κραταιῷ καὶ ἐνδόξῳ δουλεύοντας.

D *Secundum potentiam gloriæ ejus.* Ut hujusmodi det vobis potentiam, qualem decet eum dare, ineffabilem et infinitam videlicet : verumtamen qualem possibile est ab homine accipi. Magna autem est consolatio. Non enim dixit, Δύναμιν, sed, Κράτος, quod majus est : quasi diceret, Ubique ejus gloria dominatur. Nolite igitur vos in periculis languere : confortabimini enim, ut par est eos qui Domino adeo forti ac celebri serviant.

« Εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν· » « Δυναμούμενοι εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν, » τὴν πρὸς τοὺς ἔξω· « μακροθυμίαν, » τὴν πρὸς ἀλλήλους. Μακροθυμεῖ μὲν γάρ τις πρὸς ἐκείνους, οὓς δυνατὸν ἀμύνασθαι·

Ad omnem patientiam et longanimitatem. Confortati ad omnem patientiam, erga eos qui foris sunt; longanimitatem, inter vos mutuo. Est enim aliquis longanimis erga eos quos ulcisci possit : sustinet

Variæ lectiones.

[70] τέλος O. [71] πάλαι O. [72] οὕτω O.

autem quos non potest ulcisci. Propterea et de Deo non dicitur patientia, sed longanimitas, ut qui possit quidem consumere, tolerat tamen. *Ad omnem* autem : non quæ nunc quidem est, postea vero non amplius. Ut igitur in summam contrahamus sermonem, hoc dicit : Oramus, ut perfecte accipiatis agnitionem dogmatis, non in sapientia mundana, sed spirituali : utque vitam virtutibus præditam habeatis, ut possitis firmiter stare adversus tentationes, confortati, ut par est a Deo confortari; ut et erga exteros patientiam ostendatis, et erga fratres longanimitatem.

A ὑπομένει δὲ οὓς οὐ δυνατὸν [73] ἀμύνασθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ Θεοῦ οὐ λέγεται ὑπομονή, ἀλλὰ μακροθυμία, ὡς δυναμένου μὲν ἐκτρίψαι, ἀνεχομένου δέ. « Εἰς πᾶσαν » δὲ, μὴ νῦν μέν, μετὰ ταῦτα δὲ οὐκέτι. Ἵνα οὖν συναγάγωμεν τὸν λόγον, τοῦτό φησιν · Εὐχόμεθα ἵνα τελείως λάβητε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ δόγματος, οὐκ ἐν σοφίᾳ κοσμικῇ, ἀλλὰ πνευματικῇ · καὶ βίον ἐνάρετον σχοίητε, ὥστε στῆναι βεβαίως πρὸς τοὺς πειρασμοὺς, δυναμωθέντες, ὡς εἰκὸς ἀπὸ Θεοῦ δυναμωθῆναι, εἰς τὸ καὶ πρὸς τοὺς ἔξω ὑπομονὴν ἐνδείκνυσθαι, καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς μακροθυμίαν.

VERS. 12. *Cum gaudio gratias agentes Patri.* Accusaturus eos, quod circa dogmata non recte habeant, præmitigat sermonem, ne videatur eos tanquam hostis accusare. Cum igitur antea dixisset, Oro pro vobis ut hæc et illa vobis bona contingant, B quod omnino non est inimici : ait nunc, Cum gaudio gratias ago propter bona quæ vobis obtigerunt. Itaque non ex odio accuso vos, sed ex charitate : et optarim quidem omnino me posse vos commendare : ex necessitate autem ad accusandum vos adducor. Sic et in Epistola ad Corinthios facit. Tacite autem eos perducit ad sermonem de Filio. Si enim cum gaudio gratias ago, sunt itaque magna quæ antea in vobis bona fuere. Hæc autem non servi angeli, sed Dominus Filius dedit. Quomodo autem dixit, gratias ago cum gaudio? quoniam vel in mœrore gratias agere liceat, quemadmodum et Job gratias agebat in mœrore constitutus : *Dominus dedit, Dominus abstulit*[f]. Non enim ab eo morsum quispiam auferat (sic enim et laudem ejus abstulerit, siquidem **468** tanquam insensibilis sustinuisset) : atqui mordebatur quidem, sed non sauciabatur.

« Μετὰ χαρᾶς εὐχαριστοῦντες τῷ Πατρί. » Μέλλων ἐγκαλέσαι αὐτοῖς, ὡς περὶ τὸ δόγμα οὐκ ὀρθὰς ἔχουσι, προλεαίνει τὸν λόγον, ἵνα μὴ δόξῃ ὡς ἐχθρὸς ἐγκαλεῖν. Προειπὼν οὖν, ὅτι Εὔχομαι ὑμῖν ἵνα ταῦτα καὶ τάδε τὰ ἀγαθὰ γένηται ὑμῖν (ὅπερ πάντως οὐκ ἔστιν ἐχθροῦ), φησὶ νῦν, ὅτι Καὶ μετὰ χαρᾶς εὐχαριστῶ ἐπὶ τοῖς προϋπάρξασιν ὑμῖν ἀγαθοῖς. Ὥστε οὐκ ἀπὸ ἔχθρας ἐγκαλῶ ὑμῖν, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης. Καὶ βουλοίμην μὲν ἂν δι' ὅλου ἐγκωμιάζειν ὑμᾶς, ἀνάγκη δὲ τῆς ἀνάγκης εἰς τὸ ἐγκαλεῖν ἀνάγομαι. Οὕτω καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ποιεῖ. Ἥρεμα δὲ ἐμβιβάζει αὐτοὺς εἰς τὸν περὶ Υἱοῦ λόγον. Εἰ γὰρ μετὰ χαρᾶς εὐχαριστῶ, μεγάλα λοιπὸν τὰ προϋπάρξαντα ὑμῖν. Ταῦτα δὲ, οὐχ [74] οἱ δοῦλοι ἄγγελοι, ἀλλ' ὁ Δεσπότης Υἱὸς ἔδωκε [ἀν]. Πῶς δὲ εἶπεν, Εὐχαριστῶ μετὰ χαρᾶς; Ἐπειδὴ [75] ἔστι καὶ ἐν λύπῃ εὐχαριστεῖν · ὥσπερ, ὁ Ἰὼβ εὐχαρίστει μὲν, ὀδυνώμενος δέ · « Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο. » Μὴ γὰρ δὴ ἀφαιρείσθω τις αὐτὸν τὸ δάκνεσθαι · οὕτω γὰρ καὶ τὸ ἐγκώμιον αὐτοῦ καθαιρεῖ, εἴ γε ὡς ἀναίσθητος ἐκαρτέρει · ἀλλ' ἐδάκνετο μέν, οὐκ ἐτραυματίζετο δέ.

C

Qui dignos vos fecit. Tanta, inquit, sunt ea quæ vobis data sunt, ut nedum opulentos vos reddiderint, verum etiam sufficientiam vobis et virtutem dederint, ut hæc digne accipere videamini. Exempli gratia : Rex quispiam, tenuis fortunæ cuipiam præfecturam forte credens, dignitatem quidem dedit, non tamen ad principatum digne accipiendum ipsumve administrandum idoneum fecit. Unde ipsum sæpenumero honos ridiculum reddidit. Deus autem nos et honoravit, ac sufficientes fecit ut acciperemus honorem. Duplicatio autem honoris est quod etiam nos fecerit idoneos ad donum.

« Τῷ ἱκανώσαντι ὑμᾶς. » Τηλικαῦτα, φησὶ [76], τὰ δεδομένα, ὥστε μὴ μόνον πλουσίους ὑμᾶς ποιῆσαι [77], ἀλλὰ καὶ ἱκανότητα καὶ δύναμιν δοῦναι πρὸς τὸ ἀξίως ταῦτα λαβόντας δειχθῆναι [78]. Οἷόν τι λέγω · Βασιλεὺς μέν εὐτελεῖ τινι ἐμπιστεύσας ἐπαρχότητα τυχὸν, ἀξίωμα μὲν ἔδωκεν, οὐ μὴν καὶ ἱκανὸν ἐποίησε πρὸς τὸ λαβεῖν τὴν ἀρχὴν ἀξίως, ἤγουν οἰκονομῆσαι αὐτήν · ὅθεν καὶ πολλάκις καταγέλαστον αὐτὸν ἡ τιμὴ ἐποίησεν. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ἐτίμησεν ἡμᾶς, καὶ ἱκανοὺς ἐποίησε πρὸς τὸ λαβεῖν τὴν τιμήν. Διπλασιασμὸς [79] δὲ τιμῆς, τὸ καὶ ἐπιτηδείους κατασκευάσαι πρὸς τὴν δωρεάν.

D

In partem sortis sanctorum. Hoc est, qui cum sanctis collocavit : neque sic simpliciter, verum iisdem etiam frui præbuerit, quod per *partem* significat. Licet enim in eamdem urbem conscribi, nec tamen eamdem habere partem : ac rursus in eadem sorte esse, sed non eamdem habere partem : ut in eadem sorte Ecclesiæ omnes sumus, verum alius aliam partem habet. Hic autem et eadem nos

« Εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων. » Τουτέστι, τῷ μετὰ τῶν ἁγίων κατατάξαντι · καὶ οὐχ ὡτινασοῦν ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτῶν ἀπολαῦσαι παρεσχηκότι · ὃ διὰ τῆς « μερίδος » δηλοῖ. Ἔστι μὲν γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καταταγῆναι, οὐ μὴν τὴν αὐτὴν μερίδα ἔχειν · καὶ πάλιν, ἐν τῷ αὐτῷ κλήρῳ εἶναι, ἀλλ' οὐ τὴν αὐτὴν ἔχειν μερίδα · οἷον, ἐν τῷ αὐτῷ κλήρῳ τῆς Ἐκκλησίας πάντες ἐσμὲν, ἀλλ' ἄλλος ἄλλην

[f] Job. I, 21.

Variæ lectiones.

[73] δύναται O. [74] οὐδὲ O. [75] διότι O. [76] τίνα οὖν ἐστι, O. [77] ποιῇ O. [78] φανῆναι O. [79] διπλασμὸς O.

ἔχει μερίδα. Ἐνταῦθα δὲ καὶ τοῦ αὐτοῦ κλήρου ἠξίωσε, καὶ τῆς αὐτῆς μερίδος. Κλῆρον δὲ πανταχοῦ καλεῖ, ἵνα δείξῃ ὅτι ὥσπερ ὁ κλῆρος οὐκ ἀνθρωπίνης ἐστὶ σπουδῆς, ἀλλὰ ἐπιτυχίας μᾶλλον δοκεῖ· οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀπὸ κατορθωμάτων τῆς βασιλείας ἀξιούμεθα, ἀλλὰ τῆς θείας δωρεᾶς ἐστι τὸ πᾶν. Διὰ τοῦτο, « Ὅταν πάντα κατορθώσητε, » φησί, « λέγετε, ὅτι Ἀχρεῖοι δοῦλοί ἐσμεν· ὃ γὰρ ὀφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν. »

« Ἐν τῷ φωτί. » Καὶ τῷ μέλλοντι, καὶ τῷ παρόντι, τουτέστι τῇ γνώσει. Καὶ νῦν γὰρ ἐφώτισεν, ἀποκαλύψας ἡμῖν τὰ μυστήρια, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὸ τρανότερον δώσει.

« Ὃς ἐῤῥύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους. » Οὐ τοῦτο μόνον ἐστί, μέγα, ὅτι βασιλείας ἠξίωσεν, ἀλλ' ὅτι καὶ τίνας ὄντας πρώην. Οὐ γάρ ἐστιν ἴσον τὸ τοῖς ἀξίοις δοῦναί τι, καὶ τὸ τοῖς ἀναξίοις· ὃ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους φησί· « Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται. » Τοὺς ὄντας οὖν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ σκότους, τουτέστι τῆς πλάνης, καὶ τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου. Καὶ οὐκ εἶπε, Σκότους, ἁπλῶς, ἀλλ', « Ἐξουσίας. » Πολλὴν γὰρ ἡμῶν εἶχε τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐκράτει. Χαλεπὸν μὲν γὰρ καὶ τὸ ἁπλῶς εἶναι ὑπὸ τὸν διάβολον· τὸ δὲ μετ' ἐξουσίας, τοῦτο χαλεπώτερον. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐξέβαλεν, ἀλλ', « Ἐῤῥύσατο, » δεικνὺς ὅτι ὡς αἰχμάλωτοι ἐταλαιπωρούμεθα.

« Καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ. » Μέγα μὲν καὶ τὸ σκότους ἀπαλλάξαι· τὸ δὲ καὶ εἰς βασιλείαν εἰσαγαγεῖν, πολλῷ μεῖζον. Καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὥστε συμβασιλεῦσαι τῷ Υἱῷ τῆς ἀγάπης, τουτέστι τῷ ἀγαπητῷ, τοὺς ἐχθροὺς, τοὺς ἐσκοτισμένους· Ὃ καὶ ἀλλαχοῦ λέγει· « Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. » Οὐκ εἶπε δὲ, Μετέθηκε (τὸ γὰρ ὅλον τοῦ μεταθέντος ἂν ἦν), ἀλλὰ, « Μετέστησεν, » ὥστε εἶναί τι καὶ ἡμῶν. Δείκνυσι δὲ διὰ τῆς λέξεως καὶ τὸ εὔκολον τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὥσπερ ἂν εἴ τις στρατιώτην ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταγάγοι.

« Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. » Ἵνα μὴ ἀκούσας ὅτι ἐῤῥύσατο ἡμᾶς ὁ Πατὴρ, νομίσῃς τὸν Υἱὸν μηδὲν εἰς ἡμᾶς ἀγαθὸν ἐνδείξασθαι, λέγει λοιπὸν, ὅτι τὸ μεῖζον ἡμῖν δέδωκεν ὁ Υἱός. Τοῦ γὰρ μεταστῆναι ἡμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν αὐτός ἐστιν αἴτιος, χαρισάμενος ἡμῖν τὴν λύτρωσιν, τουτέστι τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν. Εἰ γὰρ μὴ ἐλυτρώθημεν καὶ ἀφείθημεν τούτων, οὐκ ἂν μετέστημεν εἰς τὴν βασιλείαν. Ὥστε αὐτὸς προωδοποίησε τῇ δωρεᾷ τοῦ Πατρός. Οὐκ εἶπε δὲ Λύτρωσιν, ἀλλ', « Ἀπολύτρωσιν· » τουτέστι, Τελείως ἡμᾶς ἐλυτρώσατο, ὥστε μὴ ἐμπεσεῖν λοιπὸν, μηδὲ γενέσθαι θνητοὺς, ὡς ἐνόχους τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ Ἀδάμ. Ἐπεὶ οὖν ἐλυτρώσατο ὁ Υἱὸς, αὐτὸς καὶ προσήγαγε. Πῶς οὖν ἀγγέλους ὑμεῖς λέγετε; Σημείωσαι δὲ τὸ, « Ἐν ᾧ, » ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ.

« Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. » Τὸ τῆς

A sorte donavit, et eadem parte. Sortem autem ubique vocat, ut ostendat, quod quemadmodum sors non est humanæ diligentiæ, sed fortunæ potius videtur, hanc ad rationem nos non ex nostris virtutibus regno digni judicamur, sed divinæ totum est gratiæ. Propterea, *Cum omnia perfeceritis*, inquit, *dicite quod inutiles servi simus : quod enim debuimus facere, fecimus* [g].

In lumine. Et futuro, et præsenti, id est scientia. Nunc enim illuminavit nos, revelans nobis mysteria, et in futuro majorem largietur claritatem.

B Vers. 13. *Qui eripuit nos a potestate tenebrarum.* Non hoc solum magnum est, quod nos regno donarit, verum quod nos qui tales prius eramus : non enim perinde est dignis aliquid dare, et indignis. Quod et in Epistola ad Romanos inquit : *Vix enim pro justo quis moritur* [h]. Qui igitur sub potestate tenebrarum, erant, hoc est erroris et tyrannidis diaboli. Nec dixit, *a tenebris* simpliciter, sed, *a potestate :* multam enim nostri potestatem habebat, ac dominabatur. Nam grave quidem est simpliciter sub diabolo esse : verum potenter ei subjici, hoc longe est gravius. Non dixit autem, Ejecit, sed, *Eripuit*, ostendens quod tanquam captivi in ærumnis detinebamur.

C *Et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ.* Magna sane res est, a tenebris nos liberare : at in regnum etiam nos 469 introducere, est longe majus. Nec simpliciter, verum ut simul regnemus cum Filio dilectionis, hoc est dilecto, qui hostes eramus, ac tenebris immersi : quod et alio in loco ait : *Si compatimur, et conregnabimus* [i]. Non dixit autem, Transposuit (nam totum transponentis esset), sed, *Transtulit*, ut esset aliquid etiam nostrum. Indicat autem, per eam dictionem, facilitatem etiam potentiæ Dei, perinde ac si quis militem de loco in locum traducat.

Vers. 14. *In quo habemus redemptionem, remissionem peccatorum.* Ne cum audis quod eripuerit nos Pater, existimes Filium nihil boni nobis exhibuisse, deinceps ait : Quod majus est dedit nobis D Filius. Nam quod nos in regnum transferamur, ipse est causa, donans nobis redemptionem, hoc est remissionem peccatorum. Nisi enim liberati essemus, atque ab his dimissi, non essemus translati in regnum. Ipse itaque viam dono Patris præparavit. Non dixit autem, Λύτρωσιν, sed, Ἀπολύτρωσιν, id est, Perfecte nos liberavit, ut non deinceps impingeremus, neque efficeremur mortales, tanquam obnoxii peccato Adami. Quoniam igitur Filius liberavit, ipse etiam reconciliavit. Quomodo ergo vos dicitis hoc per angelos obtigisse? Observa autem, quod (*In quo*) de Filio dicatur.

Vers. 15. *Qui est imago Dei invisibilis.* Naturæ

[g] Luc. XVII, 10. [h] Rom. V, 7. [i] II Tim. II, 12.

celebritatem, dignitatisque Unigeniti majestatem hoc loco ponit. *Imago,* inquit, *est Dei :* igitur est persimilis : non enim habes mensuram magnitudinis, ut dicas quantum imminuatur. Si enim imago esset quatenus est homo, poteras aliquid dicere, nempe quod imago non perveniat ad exemplar primum. Quia vero imago est quatenus est Deus Deique Filius, nihil discrepat imago in Deo et invisibili; utpote quæ est invisibilis. In nobis enim quia ars humana imagines efficit, quæ sæpenumero impingit, non habet exactam illam et nihil differentem similitudinem imago. Ubi autem Deus est, ibi nusquam error : propterea et exacta similitudo. Si autem Filius non sit persimilis invisibili Deo, quid prohibet quominus et angeli sint imagines, quandoquidem et ipsi sunt invisibiles? attamen angelus nusquam imago dicitur. Contemplare autem hic accuratam Scripturæ formam. Hominem quidem et imaginem Dei et filium vocat; angelum autem nusquam. Illic enim angelicæ naturæ altitudo statim ad impietatem auditores præcipitasset, existimantes ejusdem esse dignitatis angelum cum Deo. In homine autem tenuitas et humilitas munit nos, ne tale quiddam suspicemur. Collige igitur quod cum Unigenitus utraque sit, imago **470** nimirum et invisibilis; per hoc quidem quod imago sit, discrepat ab angelis qui invisibiles quidem sunt, non autem imagines : per hoc vero quod invisibilis, ab hominibus, qui et ipsi quidem imagines dicuntur, non invisibiles tamen. Solus igitur ipse proprie et citra ullam dissimilitudinem imago est. Quod si adhuc instent Ariani, quod imago non sit ejusdem essentiæ cum primo exemplari; Scripturam audiant affirmantem, Seth esse imaginem Adami. Nonne igitur ejusdem etiam essentiæ? Certe quidem imagines artificiales non sunt ejusdem essentiæ : naturales autem omnino sunt ejusdem essentiæ.

A φύσεως ἐντιμον [80], καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀξίας τοῦ Μονογενοῦς τίθησιν ἐνταῦθα. « Εἰκὼν, » φησὶν, « ἔστι τοῦ Θεοῦ · » οὐκοῦν ἀπαράλλακτος. Οὐ γὰρ ἔχεις μέτρον τοῦ μεγέθους, ἵνα εἴπῃς πόσον ἐλαττοῦται, Εἰ μὲν γὰρ ὡς ἄνθρωπος ἦν εἰκὼν, εἶχές τι λέγειν, ὅτι ἡ εἰκὼν οὐ φθάνει πρὸς τὸ πρωτότυπον· Ἐπεὶ δὲ εἰκών ἐστιν ὡς Θεὸς καὶ Θεοῦ Υἱὸς, ἀπαράλλακτος ἡ εἰκὼν ἐπὶ Θεοῦ ἀοράτου, ἀόρατος δηλαδή. Ἐφ' ἡμῶν μὲν γὰρ, ἐπειδὴ τέχνη ἀνθρωπίνη εἰκονουργεῖ, ἡ πολλαχοῦ διαπίπτουσα, οὐκ ἔχει τὸ ἀπαράλλακτον ἡ εἰκών · ἔνθα δὲ Θεὸς, οὐδαμοῦ διάπτωσις, [οὐδαμοῦ σφάλμα · διὸ καὶ τὸ ἀπαράλλακτον. Εἰ δὲ μὴ τὸ ἀπαράλλακτον ἔχει πρὸς τὸν ἀόρατον ὁ Υἱὸς, τί κωλύει καὶ ἀγγέλους εἰκόνας εἶναι; Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἀόρατοι · ἀλλ' ὅμως οὐδαμοῦ εἰκὼν

B ἄγγελος λέγεται. Καὶ ὅρα τὴν ἀκρίβειαν τῆς θείας Γραφῆς · Τὸν μὲν ἄνθρωπον ὀνομάζει εἰκόνα Θεοῦ καὶ υἱόν · τὸν δὲ ἄγγελον, οὐδαμῶς [81] · ὅτι ἐκεῖ μὲν τὸ τῆς ἀγγελικῆς φύσεως ὕψος ταχέως ἂν εἰς ἀσέβειαν ἔβριψεν ἀκούοντας [82], οἰηθέντας τῆς αὐτῆς ἀξίας εἶναι τὸν ἄγγελον τῷ Θεῷ · ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ εὐτελὲς καὶ ταπεινὸν ἀσφαλίζεται ἡμᾶς, ὥστε μὴ ὑποπτεῦσαί τι τοιοῦτον. Συνάγαγε οὖν, ὅτι ὁ Μονογενὴς ἀμφότερα ὢν, καὶ εἰκὼν καὶ ἀόρατος, τῷ μὲν εἰκὼν εἶναι διαστέλλεται ἀπὸ τῶν ἀγγέλων, οἳ ἀόρατοι μέν, οὐκ εἰκόνες δέ · τῷ δὲ ἀόρατος, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, οἳ καὶ αὐτοὶ εἰκόνες μὲν λέγονται, οὐκ ἀόρατοι δέ. Μόνος ἄρα αὐτὸς κυρίως καὶ ἀπαραλλάκτως εἰκών. Εἰ δὲ καὶ ἔτι ἐνίστανται

C οἱ Ἀρειανοὶ, ὅτι ἡ εἰκὼν οὐχ ὁμοούσιος τῷ πρωτοτύπῳ, ἀκουέτωσαν τῆς Γραφῆς λεγούσης τὸν Σὴθ εἰκόνα τοῦ Ἀδάμ. Ἆρα οὖν οὐχὶ καὶ ὁμοούσιος ; Αἱ μὲν οὖν τεχνηταὶ εἰκόνες οὐχ ὁμοούσιοι · αἱ δὲ φυσικαὶ, πάντως ὁμοούσιοι.

Primogenitus omnis creaturæ. Quia dixit eum esse invisibilis Dei imaginem, hæc jam nunc infert. Hic vero arianizantium ingens dolus suboritur. Quia enim (inquiunt) *primogenitus* dictus est *omnis creaturæ,* primus est inter creata. Atqui non dixit, primo conditus, sed *primogenitus.* Vel enim fratres ei dabis, eritque primogenitus respectu mei, ranæ, lapidis, rerumque vilissimarum, cumque his omnibus ejusdem substantiæ. Qui enim primogenitus est, homoousius est cum his quorum est primogenitus. Verum in caput tuum blasphemia vertatur. Talia enim de imcomparabili gloria Conditoris intelligere impium est. Quinetiam primogenitus non omnino ad sequentes pertinere dicitur in Scriptura, sed absolute sic, primus natus. Hac itaque ratione Deipara Maria peperit eum secundum carnem primogenitum, qui omnino non habuerit fratres post sese. Nam ex ista etiam unigenitus erat. Hunc ad modum ex Patre est primogenitus, non cæterarum creaturarum respectu, sed absolute. Unigenitus enim se-

« Πρωτότοκος πάσης κτίσεως. » Εἰπὼν ὅτι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, τότε ἐπάγει καὶ ταῦτα. Ἐνταῦθα δὲ τῶν Ἀρειανιζόντων τὸ μέγα μηχάνημα. Ἐπειδὴ γὰρ, φασὶ, « πρωτότοκος » εἴρηται « πάσης κτίσεως, » πρῶτος τῶν κτισμάτων ἐστί. Καὶ μὴν οὐκ εἶπε, Πρωτόκτιστος, ἀλλὰ, « Πρωτότοκος. » Ἢ καὶ ἀδελφοὺς αὐτῷ δώσεις, καὶ πρῶτος ἔσται κἀμοῦ, καὶ βατράχου, καὶ λίθου, καὶ τῶν ἀτιμοτάτων, καὶ ὁμοούσιος τούτων πάντων. Ὁ γὰρ πρωτότοκος, ὁμοούσιος δήπου [83] ὢν ἐστι πρωτότοκος. Ἀλλ' εἰς κεφαλήν σου τὸ βλάσφημον. Τὸ γὰρ τοιαῦτα ἐννοεῖν περὶ τῆς ἀσυγκρίτου δόξης τοῦ Δημιουργοῦ, ἄθεον.

D Καὶ ἄλλως, ὁ πρωτότοκος οὐ πάντως πρὸς τοὺς ἑξῆς [84] λέγεται παρὰ τῇ Γραφῇ, ἀλλ' ἀπολύτως οὕτως, ὁ πρῶτος τεχθείς. Οὕτως οὖν καὶ ἡ Θεοτόκος Μαριὰμ ἔτεκεν αὐτὸν τὸ κατὰ σάρκα πρωτότοκον, οὐκ ἔχοντα πάντως ἀδελφοὺς ἐφεξῆς αὐτῷ · μονογενὴς γὰρ καὶ ἐκ ταύτης. Οὕτω δὴ καὶ ἐκ Πατρὸς πρωτότοκος, οὐχ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ κτίσματα, ἀλλ' ἀπολύτως · μονογενὴς γὰρ καὶ κατὰ τὴν ἄνω γέννη-

Variæ lectiones.

[80] εὐκλεὲς m. [81] οὐδαμοῦ o. [82] τοὺς ἀκούοντας m. [83] τούτων o. [84] ἐφεξῆς o.

σιν. Τί οὖν ἐστιν ὅ φησιν ὁ Παῦλος νῦν, πρὸς τὴν κατεπείγουσαν ὑπόθεσιν ἐνιστάμενος, καὶ ἀνασκευάζων τὴν ὑπόληψιν τῶν Κολοσσαέων; Ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι νεώτερός ἐστι τῶν ἀγγέλων, εἴ γε οἱ πάλαι μὲν δι' ἐκείνων προσήγοντο, νῦν δὲ αὐτὸς προσάγειν λέγεται· βούλεται δεῖξαι, ὅτι πρὸ πάσης τῆς κτίσεώς ἐστιν ὁ Υἱός. Πῶς ὤν; Διὰ γεννήσεως. Οὐκοῦν καὶ τῶν ἀγγέλων πρότερος [85], καὶ οὕτως, ὥστε καὶ αὐτὸς ἔκτισεν αὐτούς. Ἆρα οὖν καὶ εἴ τι οἱ ἄγγελοι ἐν τῇ Παλαιᾷ διηκόνησαν, αὐτοῦ ἐστιν. Ὅρα οὖν τὴν σοφίαν τοῦ Ἀποστόλου· Ἵνα μὴ ἀκούσας, ὅτι πρὸ πάσης ἐστὶ τῆς κτίσεως, ἄναρχον αὐτὸν νομίσῃς, διδάσκει σε, ὅτι Πατέρα ἔχει, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐστι γεννητός. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ αὐτὸς καὶ τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ τοῦτο δείκνυσιν, ὅτι ἄλλος οὗτος, καὶ ἄλλος ἐκεῖνος [86]· καὶ ὅτι ὁ μὲν, ὡς ἐκ Πατρὸς Υἱός· τὰ δὲ ὡς κτίσματα (δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ Υἱοῦ κτισθέντα. Ἐπιφέρει οὖν.

« Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. » Τὸ, « Ἐν αὐτῷ, » ἀντὶ τοῦ, δι' αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ἐφεξῆς δεῖξει [87]. Ὅπερ δὲ ἀμφίβολον ἦν, τὸ περὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς, τοῦτο τέθεικε πρῶτον. Εἰ οὖν οἱ ἄγγελοι δι' αὐτοῦ ἐκτίσθησαν, πῶς πρότεροι αὐτοῦ;

« Τὰ ὁρατὰ, καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι. » Τὸ λεπτολογεῖν περὶ τῶν ὁρατῶν ἀφεὶς, ὡς ἀναμφίβολον, περὶ τοῦ ἀμφιβαλλομένου, τῶν ἀοράτων, φημὶ, κατὰ μέρος διέξεισιν. Οὐ πάντας δὲ τοὺς ἄνω διακόσμους ἰδικῶς τέθεικεν, ἅτε ἀπὸ τῶν μειζόνων καὶ τὰ ἐλάττονα [τιθεὶς καὶ] δεικνύς. Ἀόρατα γὰρ δήπου, καὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι, καὶ αἱ ἡμέτεραι ψυχαί· ὥστε ἀπὸ ἐκείνων καὶ περὶ τούτων δῆλον.

« Τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται. » Ἰδοὺ ὅπερ ἀνωτέρω εἶπεν, « Ἐν αὐτῷ, » τοῦτο νῦν λέγει, « Δι' αὐτοῦ· » καθὰ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. — Πάντα » δὲ, εἰπὼν, οὐ συμπεριέλαβε τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἓν τῶν πάντων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἓν ἀπολύτως, ὥσπερ εἷς Θεὸς, καὶ εἷς Κύριος. « Πάντα » οὖν ὅσα γέγονε, « δι' αὐτοῦ ἔκτισται. » Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσῃς ὑπουργὸν αὐτὸν εἶναι, « Καὶ εἰς αὐτὸν, » φησὶ, τουτέστιν, εἰς αὐτὸν κρέμαται τὰ πάντα. Καὶ οὐ μόνον ἐποίησεν αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αὐτὰ συγκρατεῖ, ὥστε ἂν ἀποσπασθῇ τῆς αὐτοῦ προνοίας, ἀπόλωλεν. Οὐκ εἶπε δὲ, Διακρατεῖ, ἀλλὰ τὸ λεπτότερον, Εἰς αὐτὸν ἀπονεύει καὶ κρέμαται· καὶ τοῦτο μόνον τὸ πρὸς αὐτὸν ἀπονεύειν ἱκανόν ἐστι διακρατεῖν καὶ συσφίγγειν αὐτά. Τοῦτο δὲ οὐχ ἧττον τοῦ δημιουργῆσαί ἐστι· μᾶλλον δὲ ὅσον ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ μεῖζον. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐργαζόμεθα μὲν ἱμάτιον, τυχὸν, ἢ οἴκημα· συντηρῆσαι δὲ ἀπὸ τῆς φθορᾶς αὐτὸ οὐ δυνάμεθα· αὐτὸς δὲ καὶ ἐποίησε καὶ συντηρεῖ.

A cundum supernam etiam nativitatem. Quid igitur est quod Paulus argumentum quo urgebatur impugnando, Colossensiumque opinionem refutando nunc dicit? Ne existiment Christum esse juniorem angelis; quandoquidem veteres quidem per illos adducebantur ad Deum, nunc vero ipse adducere dicitur, vult commonstrare, quod ante omnem creaturam, adeoque conditum mundum sit Filius. Quomodo? Per generationem. Quare et angelis est prior, atque ita, ut et ipse eos condiderit. Igitur si quid angeli in Veteri Testamento administrarunt, ipsius est. Sapientiam itaque Apostoli hic animadverte. Ne arbitreris, cum audis eum ante omnem esse creaturam, propterea carere principio, docet te quod Patrem habeat, et ab ipso est genitus. Cum B enim et ipse et omnia ex Deo sint, illud ipsum indicat, quod alius iste, et alius ille, et quod iste, ceu ex Patre Filius: hæc vero, ceu creaturæ per hunc ipsum Filium conditæ. Infert igitur:

471 VERS. 16. *Quoniam in ipso condita sunt universa quæ sunt in cœlis, et quæ in terra. — In ipso,* est pro, per ipsum, perinde ac in sequentibus ipse indicabit. Quod autem ambiguum erat, de rebus nempe cœlestibus, primum posuit. Si igitur angeli per eum conditi sunt, quomodo sunt priores ipso?

Visibilia, et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates. De visibilibus subtiliter loqui prætermittens, ut de quibus nihil esset controversiæ, de ambiguis, invisibilibus nimirum, speciatim disserit. Non tamen omnes supernos C ornatus sigillatim posuit, quippe quod ex majoribus minora etiam ostendit. Invisibilia nimirum sunt cum archangeli, tum angeli, animæque nostræ. Proinde ex illis de istis etiam manifeste colligitur.

Omnia per ipsum et in ipsum sunt condita. En, quod supra dixit, *In ipso,* jam, *Per ipsum,* ait: sicut et Evangelista Joannes: *Omnia per ipsum facta sunt* [1] *Omnia* autem dicens, Spiritum non comprehendit: non enim Spiritus unus est ex illis omnibus, sed unus est absolute, quemadmodum unus Deus et unus Dominus. *Omnia igitur* quæcunque facta sunt, *per ipsum sunt condita.* Deinde, ne putes ipsum esse ministrum vel subconditorem, adjicit, *et in ipsum,* id est, ab ipso pendent omnia. Nec ipse ea tantum condidit, verum etiam ea ipse D continet, ita ut si ab ejus providentia avellantur, pereant. Non dixit autem Διακρατεῖ, id est conservat, sed quod subtilius est, In ipsum vergunt, et ab eo pendent. Atque hoc solum in eum respicere, satis est ut contineat et constringat illa. Hoc autem non minus est quam creare: imo potius quoad nos, et majus est. Etenim nos conficimus pallium fortasse, vel domum: conservare autem ipsum a corruptione non possumus. Ipse vero et fecit et conservat.

[1] Joan. I, 3.

Variæ lectiones.

[85] πρώτης O. [86] Ἴσ. ἄλλα ἐκεῖνα O. [87] δηλοῖ O.

VERS. 17. *Et ipse est ante omnia, et omnia in ipso consistunt.* Continuo eadem versat, verborum frequentia, tanquam quibusdam crebris ictibus, radicitus evellens perniciosum dogma. Observa autem quod non dixerit, factus est ipse ante omnia, sed, *Est*, quod Deo maxime proprium. Ubi autem est Paulus Samosatensis, qui a Maria ipsum cœpisse affirmat? In ipso porro consistunt, tanquam in fundamento : sic et primogenitus est creaturæ, tanquam fundamentum. Hoc autem non eamdem cum rebus conditis essentiam significat, sed quod omnia in ipso ferantur moveanturque.

A « Καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε. » Συνεχῶς τὰ αὐτὰ στρέφει, τῇ συνεχείᾳ τῶν ῥημάτων, καθάπερ τισὶ πυκναῖς πληγαῖς, πρόῤῥιζον ἀνασπῶν τὸ ὀλέθριον δόγμα. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, ὅτι αὐτὸς γέγονε πρὸ πάντων, ἀλλ'. « Ἔστιν, ὅπερ Θεῷ οἰκειότατον. Ποῦ δὲ Παῦλος ὁ Σαμοσατεὺς, ὁ λέγων ἀπὸ Μαρίας αὐτὸν ἄρξασθαι; Ἐν αὐτῷ δὲ συνέστηκεν, ὡς θεμελίῳ· οὕτω καὶ πρωτότοκός ἐστι τῆς κτίσεως, ὡς θεμέλιος. Τοῦτο δὲ οὐχ ὁμοουσιότητα πρὸς τὰ κτίσματα δηλοῖ, ἀλλὰ τὸ πάντα ἐν αὐτῷ φέρεσθαι.

472 VERS. 18. *Et ipse est caput corporis Ecclesiæ.* Postquam de Filii dignitate disseruit, de clementia deinceps verba facit. Qui enim adeo supremus omnium est, qui creator, qui conservator, seipsum inferioribus copulavit. Nec dixit, Plenitudinis Ecclesiæ, sed, *Corporis* : ut ostendat accuratam sui erga nos conjunctionem, et quod carnem ejusdem nobiscum substantiæ assumpserit, et non ex cœlis. Ecclesiam enim pro universo mortalium genere accepit Paulus, perinde ac si dicat, In generatione secundum carnem primus est hominum, tanquam caput.

B « Καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. » Εἰπὼν περὶ τῆς ἀξίας τοῦ Υἱοῦ, λέγει λοιπὸν καὶ περὶ τῆς φιλανθρωπίας. Ὁ γὰρ οὕτω πάντων ἀνώτερος, ὁ ποιητὴς, ὁ συνοχεὺς, τοῖς κάτω ἑαυτὸν συνῆψε. Καὶ οὐκ εἶπε, Τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ, « Τοῦ σώματος· » ἵνα δείξῃ τὴν ἀκρίβειαν τῆς πρὸς ἡμᾶς οἰκειότητος αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁμοουσίαν ἡμῖν ἀνέλαβε σάρκα, καὶ οὐκ ἐξ οὐρανῶν. Τὴν γὰρ Ἐκκλησίαν ἀντὶ παντὸς ἀνθρώπων γένους ἔλαβε Παῦλος· ὡσὰν εἰ ἔλεγεν, ὅτι καὶ ἐν τῇ κατὰ σάρκα γεννήσει πρῶτος τῶν ἀνθρώπων, ὡς κεφαλή.

Qui est principium, primogenitus ex mortuis. Principium, ait, resurrectionis est, quippe qui præ cunctis resurrexit. Postquam autem solvit dolores mortis, merito primogenitus dicitur. Atqui habet, tanquam primitiæ, sequentes ipsum et reliquos : Primitiæ enim quorum dam sunt primitiæ. Et quemadmodum uno manipulo, veluti primitiis, oblato, tota messis benedicitur : sic per ipsum omnes sanctificati sumus et oblati : unoque corpore resurgente, universa natura digna resurrectione judicata est.

« Ὅς ἐστιν ἀρχὴ, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν. » Ἀρχὴ, φησὶν, ἐστι τῆς ἀναστάσεως, πρὸ πάντων ἀναστάς. Ἐπειδὴ δὲ ἔλυσε τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, εἰκότως καὶ πρωτότοκος λέγεται. Ἔχει μέντοι, ὡς C ἀπαρχὴ, ἐπακολουθοῦντας αὐτῷ καὶ τοὺς λοιπούς. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ τινῶν ἐστιν ἀπαρχή. Καὶ ὥσπερ ἑνὸς δράγματος, ὡς ἀπαρχῆς, προσαγομένου, τὸ ὅλον θέρος εὐλογεῖται· οὕτω δι' αὐτοῦ πάντες ἡγιάσθημεν, καὶ προσήχθημεν, καὶ ἑνὸς σώματος ἀναστάντος, πᾶσα ἡ φύσις τῆς ἀναστάσεως ἠξίωται.

Ut sit in omnibus ipse primatum tenens. In omnibus quæ circa ipsum considerantur. Etenim ante omnia natus est ex Patre, adeoque primus est omnium, tanquam caput Ecclesiæ, atque præ omnibus resurrexit, donans eis immortalitatem, ceu primitiæ. Etsi enim alii ante hunc resurrexerunt, rursus tamen mortui sunt : ipse autem perfecta resurrectione resurrexit. Reputa autem tecum, hic eum esse primogenitum, tanquam primitias resurrectionis, eo D quod regeneratio sit eadem : illic autem non est primitiæ creationis, etsi primogenitus. Nam ratio essentiæ non est eadem : verum ille quidem natus est : creatura vero hoc ipso, creationis nomine nimirum, creatura est.

« Ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων. » [a] « Ἐν πᾶσι, » τοῖς περὶ αὐτὸν θεωρουμένοις. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ πάντων γεγέννηται ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ πρῶτος πάντων ἐστὶν, ὡς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας· καὶ πρὸ πάντων ἀνέστη, χαριζόμενος αὐτοῖς τὴν ἀφθαρσίαν, ὡς ἀπαρχή. Εἰ γὰρ καὶ ἄλλοι πρὸ τούτου ἀνέστησαν, ἀλλὰ πάλιν ἀπέθανον· αὐτὸς δὲ τὴν τελείαν ἀνάστασιν ἀνέστη. Ὅρα, δὲ, ἐνταῦθα μὲν πρωτότοκος, ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἀναστάσεως, διότι ἡ παλιγγενεσία ἡ αὐτή· ἐκεῖ δὲ, οὐκ ἀπαρχὴ τῆς κτίσεως, εἰ καὶ πρωτότοκος. Οὐ γὰρ ὁ τοῦ εἶναι τρόπος ὁ αὐτός· ἀλλ' ὁ μὲν ἐγεννήθη· ἡ δὲ κτίσις, αὐτὸ τοῦτο κτίσις.

VERS. 19. *Quoniam in ipso placuit omnem plenitudinem inhabitare.* Plenitudinem divinitatis, hoc est, si quid erat Filius Verbum, illic habitavit, non operatio sive actus quispiam, sed essentia. Non potest autem aliam dicere causam, nisi beneplacitum et voluntatem Dei.

« Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι. » Τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, τουτέστιν, εἴ τι ἦν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος, ἐκεῖ ᾤκησεν, οὐκ ἐνέργειά τις, ἀλλ' οὐσία. Οὐκ ἔχει δὲ ἄλλην εἰπεῖν αἰτίαν, εἰ μὴ τὴν εὐδοκίαν καὶ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ.

VERS. 20. *Et per ipsum reconciliare omnia in ipsum.* — *Per ipsum*, hoc est : Ipse hanc nobis salutem operatus acquisivit. Ne vero existimes quod

« Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν. — Δι' αὐτοῦ, » τοῦτ' ἔστιν· Αὐτὸς ἐνεργήσας τὴν σωτηρίαν ταύτην ἡμῖν περιεποιήσατο [88]. Ἵνα δὲ

Variæ lectiones.

[88] ἐχαρίσατο O.

μὴ νομίσῃς ὅτι ὑπηρέτου τάξιν ἔλαβε, φησίν· « Εἰς αὐτόν· » τουτέστιν, αὐτὸς ἑαυτῷ τοὺς ἀνθρώπους κατήλλαξε. Καὶ μὴν ἀλλαχοῦ εἶπεν, ὅτι τῷ Θεῷ κατήλλαξεν· ἆρα οὖν κοινὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ τὰ Πατρός. Οὐκ εἶπε δὲ, Καταλλάξαι, ἀλλ', « Ἀποκαταλλάξαι, » τουτέστιν, ἀποδοῦναι, ὡς ὀφειλήν τινα πάλαι κεχρεωστημένην, καὶ τελείως εἰρηνεῦσαι, ὥστε μηκέτι ἐχθραίνειν αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἡ καταλλαγὴ μόνον ἀπεδόθη [89], ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς καταλλαγῆς, τουτέστιν ἡ σφαγὴ τοῦ Υἱοῦ, τὰ μέγιστα ἴσχυσεν.

« Εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ. » Τὸ μὲν καταλλάξαι τὴν ἔχθραν δείκνυσι· τὸ δὲ εἰρηνεῦσαι, τὸν πόλεμον. Καὶ γὰρ ἡμεῖς καὶ ἐχθροὶ ἦμεν τῷ Θεῷ καὶ πολέμιοι. Μέγα μὲν οὖν τὸ καταλλάξαι· τὸ δὲ καὶ δι' ἑαυτοῦ, μεῖζον· καὶ ἔτι τὸ, « Δι' αἵματος· » καὶ ἔτι τὸ, « Διὰ σταυροῦ, » τοῦ ἀτίμου θανάτου. Οὐ γὰρ ῥήματα εἰπὼν, ὡς πρεσβευτὴς, κατήλλαξεν, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκδούς [90]. Οὐκ εἶπε δὲ, « Τοῦ σταυροῦ », καὶ ἔστη, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, « Αὐτοῦ, » ἵνα μὴ νομίσῃς τὸν σταυρὸν δυνηθῆναί τι καθ' ἑαυτόν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ὁ σταυρὸς ἔσωσεν, ἀλλ' ὅτι αὐτοῦ σταυρός.

« Εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Τὰ μὲν ἐπὶ τῆς γῆς εἰκότως· ἕκαστος γὰρ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐστασίαζε, καὶ πρὸς ἄλλους, καὶ πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν ἀγγελικὴν ζωὴν ἐχθροὶ ἦμεν. Τὰ δὲ ἐν οὐρανοῖς, πῶς; Ἀπέσχιστο ἡ γῆ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐκπεπολεμωμένοι ἦσαν οἱ ἄγγελοι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὁρῶντες τὸν ἑαυτῶν Δεσπότην ὑβριζόμενον· διὸ καὶ εἰς τιμωρίαν ἐπέμποντο, ὡς ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ, ὡς ἐπὶ τῶν Σοδομιτῶν, ὡς ἐπὶ τῆς κοιλάδος τοῦ κλαυθμῶνος. Ὁ οὖν Υἱὸς, τὸν ἄνθρωπον εἰς οὐρανοὺς ἀγαγὼν, τὸν ἐχθρὸν, τὸν πολέμιον, καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐπὶ γῆς ἐποίησε φαίνεσθαι ᾄδοντας, καὶ ἑκάστῳ τῶν πιστῶν παρεπομένους. Δοκεῖ μοι καὶ ὁ Παῦλος διὰ τοῦτο ἁρπαγῆναι, ἵνα διδαχθῇ [91] πῶς ἄνθρωποι ἐν οὐρανῷ, καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκεῖ ἀνελήφθη. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἐπιγείοις διπλῆ ἡ εἰρήνη, πρός τε τὰ ἐπουράνια, καὶ πρὸς ἑαυτά· ἐν δὲ τοῖς ἐπουρανίοις ἁπλῆ. Πρὸς ἡμᾶς γὰρ λοιπὸν ἐσπείσαντο, καὶ χαίρουσιν ἐπὶ τῇ τῶν τοσούτων σωτηρίᾳ. Πῶς οὖν δι' ἀγγέλων λέγετε, Κολοσσαεῖς, προσάγεσθαι; Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχουσιν ἐκεῖνοι προσαγαγεῖν ἡμᾶς [92], ὥστε καὶ ἐκπεπολεμωμένοι ἦσαν ἡμῖν· καὶ εἰ μὴ ἐκεῖνος ἡμᾶς αὐτοῖς κατήλλαξεν, οὐκ ἂν εἰρηνεύσαμεν.

« Καὶ ὑμᾶς ποτε ὄντας ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ, ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς. » Εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ σκότους ἦμεν· νῦν λέγει, ὅτι ἐχθροὶ ἦμεν τῇ διανοίᾳ, οὐ τὸ αὐτὸ λέγων, ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκεῖνα ἀκούσας, νομίσῃς ἀνάγκην εἶναι, ἐπάγει ταῦτα, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἀναξίους ὄντας καταλλαγῆς ἠξίωσεν. Ὁ μὲν γὰρ ἀνάγκῃ κακῶς πάσχων, ἐλεεῖσθαι ἄξιος· ὁ δὲ ἑκὼν, μισεῖσθαι. Ἡμᾶς οὖν, φησὶν, οὐκ ἄκοντας, οὐδ' A ministri locum suscepit, inquit, *In ipsum*, hoc est, ipse sibi ipsi homines reconciliavit. Atqui alibi dixit, quod Deo reconciliavit. Communia igitur sunt Filio etiam quæ sunt Patris. Non dixit autem, Conciliare, sed, *Reconciliare*, hoc est, reddere veluti debitum quoddam, quo olim obstrictus fuerit, ac perfecte pacem facere, ut non porro illi simus infensi. Non enim conciliatio tantum reddebatur, verum etiam modus reconciliationis, **473** hoc est occisio Filii, plurimum valuit.

Pacificans per sanguinem crucis ejus. Reconciliare inimicitiam ostendit : pacem vero facere, bellum. Etenim nos et inimici eramus Deo, et hostes. Magnum igitur est reconciliare : at per seipsum, majus : et adhuc, *Per sanguinem* : et adhuc, majus, B quod *Per crucem*, per mortem ignominiosam. Non enim legati instar, perorando reconciliavit, sed seipsum dando. Non dixit autem, *Crucis*, et constitit, verum adjecit, *Ejus*, ne existimes crucem aliquid per se posse. Non enim simpliciter crux servavit, sed crux ipsius.

Sive quæ in terra, sive quæ in cœlis sunt. Quæ in terra quidem sunt, merito : quilibet enim et secum ipse, et cum aliis dissidebat, et ipsi angelicæ vitæ hostes eramus. Quæ vero sunt in cœlis, quomodo? Terra a cœlo discissa est, et hominibus hostes facti sunt angeli, cum viderent Dominum suum injuria affici : propterea et ad supplicium mittebantur, ut C adversus Davidem [k], ut adversus Sodomitas [l], ut in valle ploratus. Filius igitur hominem ad cœlos ducens, qui inimicus, qui hostis erat, etiam angelos super terram concinentes conspici fecit, ac quemlibet fidelium comitantes. Videtur autem mihi et Paulus propterea raptus esse, ut doceretur quemadmodum homines essent in cœlo, et quod Filius illuc susceptus sit. In rebus igitur terrestribus duplex pax est, et respectu cœlestium, et respectu sui ipsorum : in cœlestibus vero simplex. Nobiscum enim deinceps fœdus percusserunt, lætanturque super tam multorum salute. Qui igitur per angelos, o Colossenses, dicitis vos reconciliari? Tantum enim abest ut illi non reconciliarint, ut et inimici nobis fuerint : et nisi ille nos illis reconciliasset, non habuissemus pacem. D

Vers. 21. *Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu, in operibus malis.* Supra dixit, nos sub potestate tenebrarum fuisse : nunc pergit affirmare, quod mente ac sensu hostes fuerimus, non idem dicens, verum, ne illa audiens, existimes necessitatem esse, infert hæc, ut ostendat quod indignos etiam reconciliatione dignatus sit. Qui enim necessario afflictionem malumque sustinet, dignus est miseratione : qui vero suapte sponte, odium

[k] II Reg. XXIV, 17. [l] Gen. XIX, 15.

Variæ lectiones.

[89] ἀπεδίδοτο o. [90] δούς o. [91] μᾶλλον δειχθῇ o. [92] ὑμᾶς o.

meretur. Nos igitur, inquit, non invitos, neque coactos, sed voluntarios, adeoque sponte ab eo resilientes, ac prorsus indignos, reconciliavit. Hæc autem dicit, quia cœlestium meminerat, innuens, quod omnis inimicitia, non ex supernis, verum ex nobis, habuerit exordium : siquidem **474** angeli volebant, et Deus, vos autem noluistis. Propterea non dixit inimicos simpliciter, sed, *Abalienatos,* hoc est, non exspectantes reditum. Inimici enim eratis sensu, sive mente, hoc est voluntate ac proposito : neque hucusque tantummodo malum extendebatur, verum et in operibus malis, hoc est, et hostes eratis, et quæ hostium erant agebatis. Per hæc autem omnia indicat, quod angeli non potuerint neque persuadere nobis, neque liberare a diabolo, quippe qui et ipsi inimici nobis essent, et nondum is ligatus esset qui nos detinebat. Christus autem et fortem ligavit, et nobis ab eo deficere persuasit.

A ἀναγκαζομένους, ἀλλ' ἑκόντας καὶ ἐθελουσίως ἐκπηδῶντας αὐτοῦ, καὶ ὅλως ἀναξίους ὄντας, ἀπαιτῆλλαξε. Λέγει δὲ ταῦτα, ἐπειδὴ τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐμνήσθη, δεικνὺς ὅτι ἡ ἔχθρα πᾶσα οὐκ ἐκ τῶν ἄνω, ἀλλ' ἐξ ἡμῶν ἔχει [93] τὴν ἀρχήν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἠβούλοντο, καὶ ὁ Θεός· ὑμεῖς δὲ οὐκ ἠθελήσατε. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ἐχθραίνοντας, ἁπλῶς, ἀλλ' « Ἀπαλοτριωμένους, » τουτέστι, μηδὲ προσδοκωμένους ἀνελθεῖν. Ἐχθροὶ γὰρ ἦτε [94] τῇ διανοίᾳ, τουτέστι τῇ προαιρέσει. Καὶ οὐ μέχρι τούτου τὸ δεινὸν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, τουτέστι, καὶ ἐνεργοὶ ἦτε, καὶ τὰ τῶν ἐχθρῶν [95] ἐπράσσετε. Διὰ τούτων δὲ πάντων δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἴσχυσαν οἱ ἄγγελοι ὡς πεῖσαι ἡμᾶς, οὔτε ἀπαλλάξαι τοῦ διαβόλου, ἐχθροὶ ὄντες, καὶ τοῦ κατέχοντος ἡμᾶς μήπω δεθέντος. Ὁ δὲ Χριστὸς καὶ ἔδησε τὸν ἰσχυρὸν, καὶ ἔπεισεν ἡμᾶς αὐτοῦ ἀποστῆναι.

B

Verse 22. *Nunc autem reconciliavit in corpore carnis suæ per mortem.* Rursus reconciliationis modum ponit, nempe quod in corpore. Quomodo? flagrisne tantum cæsus, vel colaphis verberatus? Non : verum etiam turpissima simul morte moriens.

« Νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ διὰ τοῦ θανάτου. » Πάλιν τὸν τρόπον τῆς καταλλαγῆς τίθησιν, ὅτι καὶ ἐν τῷ σώματι. Πῶς; ἆρα μαστιγωθεὶς μόνον, ἢ ῥαπισθείς; Οὐχί· ἀλλὰ καὶ ἀποθανὼν τῷ αἰσχίστῳ θανάτῳ.

Ut exhiberet vos sanctos et immaculatos, et irreprehensibiles coram ipso. Rursus aliud beneficium ponit, et quod supra recensuit, cum diceret : *Ei qui vos sufficientes reddidit,* idem et nunc dicit. Non enim nos liberavit tantum, inquit, a peccatis, verum etiam sanctificationem nobis impertiit, non vulgarem, sed coram ipso valentem, et immaculatam, et irreprehensibilem, ita ut a nobis ne minima quidem reprehensione dignum quiddam transigatur.

« Παραστῆσαι ὑμᾶς ἁγίους καὶ ἀμωμήτους [96] καὶ ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ. » Πάλιν ἐπίρρησιν εὐεργεσίαν τίθησιν, ὅπερ καὶ ἀνωτέρω εἶπε, « Τῷ ἱκανώσαντι ὑμᾶς, » τοῦτο καὶ νῦν λέγων. Οὐ γὰρ ἀπήλλαξε, φησὶ, μόνον ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ ἁγιωσύνην ἐχαρίσατο, οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ τὴν ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ τὸ ἄμωμον καὶ ἀνέγκλητον, ὥστε μηδὲ μέχρι ψιλῆς καταγνώσεως πραχθῆναί τι ἡμῖν.

C

Verse 23. *Si tamen permanetis in fide.* Quia totum Filio attribuit, ut qui hæc sua morte transegerit, ne dicant : In posterum non est opus laboribus nostris : ait, Necessum est, in fide persevarare. Quare non segnes sitis, neque relabamini.

« Εἴ γε ἐπιμένετε τῇ πίστει. » Ἐπειδὴ τὸ ὅλον τῷ Υἱοῦ τέθεικεν, ὡς κατορθώσαντος ταῦτα τῷ θανάτῳ, ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι Λοιπὸν οὐ χρεία πόνων ἡμετέρων, φησὶν, ὅτι Χρεία τοῦ ἐπιμεῖναι τῇ πίστει. Ὥστε μὴ ῥᾳθυμήσητε, μηδὲ ἀναπέσητε.

Fundati et stabiles et immobiles a spe Evangelii. Quia aliquis permanere potest, et interim tamen concuti, infert, *Fundati et stabiles,* hoc est, non concussi : nec hoc solum, sed ne *permoti* quidem. Nihil, inquit, grave a vobis postulo, sed ne transferamini a Christo : ille enim est spes Evangelii, et quotquot amplectuntur Evangelium, in ipsum sperare debent, ceu eum qui pacem fecerit. Proinde qui angelis pacem ascribit, a Christo est amotus. In virtute quidem fieri non potest ut non commoveatur, saltem aliquantulum : in fide autem, possibile est. Itaque nihil grave postulat.

« Τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι, καὶ μὴ μετακινούμενοι ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ Εὐαγγελίου. » Ἐπεὶ ἔστιν ἐπιμένειν μὲν, σαλευόμενον δὲ, ἐπιφέρει· « Τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι· » τουτέστι, μὴ σαλευόμενοι· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μηδὲ « μετακινούμενοι. » Οὐδὲν φορτικὸν ὑμᾶς, φησὶν, ἀπαιτῶ, ἀλλὰ τὸ μὴ μετακινηθῆναι ἀπὸ Χριστοῦ. Οὗτος γάρ ἐστιν ἡ ἐλπὶς τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ πάντες οἱ τὸ Εὐαγγέλιον παραδεχόμενοι, ἐπ' αὐτὸν ὀφείλουσιν ἐλπίζειν, ὡς εἰρηνοποιήσαντα [97]. Ὥστε ὁ ἀγγέλοις τὴν εἰρήνην ἐπιγράφων, μετακεκίνηται ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς ἀρετῆς οὐκ ἔνι μὴ σαλευθῆναι κἂν μικρόν· ἐπὶ δὲ τῆς πίστεως δυνατόν. Ὥστε οὐδὲν φορτικὸν ἀπαιτεῖ.

D

Quod audivistis, quod prædicatum est in universa creatura quæ sub cœlo est. Colossenses primos profert testes, deinde universum terrarum orbem. Nec dixit, Quod prædicatur, sed *Quod prædicatum est,*

« Οὗ ἠκούσατε τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ κτίσει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανόν. » Αὐτοὺς φέρει μάρτυρας πρώτους, εἶτα τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Καὶ οὐκ εἶπε, Κηρυττομένου, ἀλλὰ, « Κηρυχθέντος, » τουτέστι,

Variæ lectiones.

[93] εἶχε O. [94] ἦμεν O. [95] πονηρὰ O. [96] ἀμώμους O. [97] εἰρηνεύσαντα O.

πιστευθέντος ἤδη. Ὥστε αἰσχύνθητε καὶ ἑαυτοὺς καὶ πάντας ἄλλους ἀνθρώπους, ἑτέρως πιστεύοντες [98].

A hoc est, quod jam creditum est. **475** Itaque pudore afficitis et vos, et omnes alios homines, si aliter creditis.

« Οὗ ἐγενόμην ἐγὼ Παῦλος διάκονος. » Καὶ τοῦτο εἰς ἀξιοπιστίαν συντελεῖ [99] τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ αὐτὸν Παῦλον εἶναι κήρυκα. Μέγα γὰρ τὸ αὐτοῦ ὄνομα, πανταχοῦ ᾀδομένου, καὶ τὴν οἰκουμένην περιλαβόντος λοιπόν. Διάκονον δὲ ἑαυτὸν εἰπών, μᾶλλον αὐτοὺς συνωθεῖ εἰς τὸ πεισθῆναι. Οὐ γὰρ ἐμὰ, φησὶ, λέγω, ἀλλ' ἑτέρῳ διακονῶ, τῷ Θεῷ δηλαδή. Ὥστε ἐκείνῳ πεισθήσεσθε.

Cujus factus sum ego Paulus minister. Atque hoc ad auctoritatem Evangelii facit, Paulum ipsum esse præconem. Ingens enim ejus nomen erat; utpote qui apud omnes decantatus erat, atque jam terrarum orbem occupaverat. Ministrum autem seipsum dicens, magis eos ut credant compellit. Non enim mea, inquit, dico, sed alii ministro, Deo videlicet : itaque illi credetis.

« Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν ». Δοκεῖ μὲν ἀνακόλουθον εἶναι τοῦτο· ἔστι δὲ ἀκόλουθον σφόδρα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Διάκονος ἐγενόμην τοῦ Εὐαγγελίου, οὗ μὴ ἐκπεσεῖν ὑμᾶς ἀξιῶ, B δείκνυσιν, ὅτι Τοσοῦτόν ἐστιν ἀληθὲς, ὥστε καὶ πάσχω ὑπὲρ τούτου· καὶ οὐ μόνον πάσχω, ἀλλὰ καὶ χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι. Τὰ δὲ παθήματα ταῦτα ὑπὲρ ὑμῶν εἰσιν, ἵνα ὑμᾶς ὠφελῆσαι δυνηθῶ.

VERS. 24. *Nunc gaudeo in passionibus meis pro vobis.* Videtur quidem hoc esse inconsequens; est autem consequens valde. Postquam enim dixerat sese factum Evangelii ministrum, a quo non vult eos excidere, monstrat hoc adeo esse verum, ut pro hoc etiam patiar : nec solum patior, inquit, verum lætor etiam in afflictionibus. Afflictiones autem hæ meæ pro vobis sunt, ut vos juvare queam.

« Καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ [1] ἐν τῇ σαρκί μου. » Δοκεῖ ἀλαζονικὸς καὶ ἀπονενοημένος εἶναι ὁ λόγος· οὐκ ἔστι δὲ, ἀλλὰ καὶ πολλῆς γέμει τῆς πρὸς Χριστὸν φιλοστοργίας. Καὶ γὰρ βούλεται πεῖσαι αὐτοὺς, ὅτι ὁ Χριστὸς ἔτι καὶ νῦν ὑπὲρ αὐτῶν πάσχει, καὶ Οὐ δι' ἡμῶν τῶν ἀποστόλων προσάγεσθε, ἀλλὰ δι' ἐκείνου, κἂν ἡμεῖς ἐν τῷ μέσῳ ὦμεν [2]. Ὥστε τί ποιεῖτε ἀποπηδῶντες τούτου, τοῦ καὶ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ὑπὲρ ὑμῶν κινδυνεύοντος; Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ C ἔτι ἐχρεώστει παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ἀπῆλθε δὲ καὶ οὐκ ἀπέδωκε τὸ χρέος, ἐγὼ τοῦτο ἀποδίδωμι· ὥσπερ ἂν εἰ τοῦ στρατηγοῦ ἀπόντος [3], ὁ ὑποστράτηγος τῆς φάλαγγος ὑπερμαχῶν, εἰς τὸν ἐκείνου τόπον στὰς, τὰ ἐκείνου τραύματα αὐτὸς ἀναδέχοιτο. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὑστερήματα εἶπεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐδὲ τὸ πᾶν ἡγεῖται οὐδέπω πεπονθέναι. Τοσοῦτον ἀγαπᾷ ἡμᾶς [4], ὥστε μὴ ἀρκούντων τῶν πρώην [5] παθῶν, καὶ μετὰ θάνατον πάσχειν ἐν τῷ ἐμῷ σώματι· οὐ γὰρ ἠρκέσθη τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ καὶ ἔτι μυρία ποιεῖ. Οὐχ ἑαυτὸν οὖν ἐπαίρων ὁ Παῦλος ταῦτά φησιν, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν δεῖξαι βουλόμενος ἔτι καὶ νῦν ὑπὲρ αὐτῶν φροντίζοντα.

476 VERS. 25. *Cujus factus sum ego minister.*

Et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea. Videtur ostentatoris atque arrogantis hic sermo esse : atqui non est; enimvero multa refertus est erga Christum dilectione. Nam eis vult persuadere, quod Christus etiam pro iis hodie patiatur, et quod per nos apostolos non estis adducti, sed per illum, etiamsi non ista faciamus. Quid igitur facitis resilientes ab eo, qui etiam post mortem pro vobis pericula subeat? Quod vero ait, est hujusmodi : Si adhuc deberet pati pro nobis Christus, abiisset autem, nec reddidisset debitum, ego hoc reddo : quemadmodum si duce exercitus abeunte, subimperator pro phalange dimicans, illius locum constitutus, vulnera ipsius recipiat. Propterea et ὑστερήματα, hoc est defectus, dixit, ut ostendat, quod existimet se nondum omnia passum esse. Adeo, inquit, diligit vos, ut tanquam non sufficiant priores passiones et afflictiones, post mortem etiam patiatur in meo corpore : nondum enim contentus est morte, sed adhuc innumera facit. Non igitur seipsum attollens, Paulus hæc dicit, sed monstrare volens quod Christus etiamnum pro ipsis curam gerat.

« Ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ Ἐκκλησία. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Εἰ δὲ [6] ἐγὼ πάσχω, ἀλλ' D οὖν τοῦ Χριστοῦ εἰσι τὰ παθήματα, ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιεῖ, καί φησιν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ ταῦτα γίνονται. Μὴ τοίνυν κομπηρὸν εἶναι νομίσητε τὸν λόγον, ἀλλὰ τὸν μὴ ἀπαξιώσαντα συνάψαι ἑαυτῷ τὴν Ἐκκλησίαν, πιστεύσατε καὶ νῦν ὑπὲρ αὐτῆς ἔτι πάσχειν ἐν τῇ ἐμῇ σαρκί. Εἰ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἡ Ἐκκλησία, καὶ ἥνωται αὐτῷ κεφαλὴ ὄντι, πῶς ὑμεῖς ἐπεισάγετε διὰ μέσου ἀγγέλους, καὶ διατέμνετε τὴν ἑνότητα;

Pro corpore ipsius, quod est Ecclesia. Quia dixerat, Etiamsi ego patior, Christi tamen sunt afflictiones, fidem huic sermoni facit, inquiens, Pro corpore ejus hæc fiunt. Nolite igitur putare fastuosum esse sermonem, verum eum, qui non dedignatus est sibi copulare Ecclesiam, credite etiamnum pro ipsa pati in carne mea. Si igitur corpus Christi Ecclesia est, eique conjuncta est, qui caput est, quomodo vos angelos in medium profertis, dissecatisque unitatem?

« Ἧς ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος. » Δείκνυσιν ὅτι οὐδὲν

Variæ lectiones.

[98] πιστεύσαντας O. [99] τελεῖ O. [1] στίγματα τοῦ Χριστοῦ O. [2] ταῦτα ποιῶμεν O. [3] ἀπελθόντος O. [4] ὑμᾶς O. [5] πρώτων O. [6] εἰ καὶ O.

Ostendit quod nihil ipse per sese fecerit, siquidem minister est. Si autem ego sum minister, quomodo angelos producitis ministros?

A αὐτὸς ἐποίησεν, εἴ γε διάκονός ἐστι. Εἰ δὲ ἐγώ εἰμι διάκονος, πῶς ἀγγέλους παρεισάγετε διακόνους;

Secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vos, ut impleam verbum Dei. Dispensationem Dei, vel hoc dicit, Quod ipse in cœlum assumptus nos hic reliquerit prædicare verbum, ne vos tanquam derelicti desperetis; vel illud ait, Quod propter hoc maxime omnium dispensavit, ut ego essem persecutor Ecclesiæ, ut fide dignus essem præco; vel quia Non opera quæsivit, neque virtutes, sed fidem et baptisma. Atque hæc est maxima dispensatio. Quis enim servatus esset si opera quæ rerentur? Vel simpliciter, *Dispensationem Dei datam mihi in vos*, hoc est, erga vos qui ex gentibus credidistis, gratiam dicit et sufficientiam, quam dedit ei Deus, ut illuminet gentes. Nam tenebris correptos, stolidos, inobedientes persuadere ut hujusmodi dogmata recipiant, non est Pauli virtutis, sed dispensationis Dei. Quemadmodum autem afflictiones suas Christi ostendit esse, sic Dei esse dicit complere ad ipsos sermonem. Cum autem dicit, *Implere*, ostendit quod aliquid eis desit. Intellige autem et hoc, dispensationem Dei esse, quod nunc exponatur mysterium, quando capaces facti estis. Deus enim omnia divina providentia faciens, et hoc fecit, juxta dispensationem omnino, ut hodie revelaretur mysterium quando homines hoc maxime accepturi erant. Proinde vani sunt qui hic offenduntur, eo quod Filius in novissimis temporibus dicatur nos adducere.

« Κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάμοι εἰς ὑμᾶς πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. » Οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦτό φησιν, ὅσι Ἀναληφθεὶς αὐτὸς ἡμᾶς ἀφῆκε κηρύττειν, ἵνα μὴ ὡς ἐγκαταλειμμένοι ἀπογνῶτε. Ἢ ἐκεῖνό φησιν, ὅτι Διὰ τῶν μάλιστα πάντων ᾠκονόμησεν ἐμὲ διῶξαι τὴν Ἐκκλησίαν, ἵνα ἀξιόπιστος ὦ κηρύσσων. Ἢ, ὅτι Οὐκ ἔργα ἐζήτησεν, οὐδὲ κατορθώματα, ἀλλὰ πίστιν καὶ βάπτισμα. Καὶ τοῦτό ἐστι μεγίστη οἰκονομία. Τίς γὰρ ἂν ἐσώθη, εἰ τὰ ἔργα ἐζητοῦντο; Ἢ, ἁπλῶς, « Οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς, » τουτέστι τοὺς ἐξ ἐθνῶν, τὴν χάριν λέγει, καὶ τὴν ἱκανότητα, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς, ὥστε φωτίσαι τὰ ἔθνη. Τὸ γὰρ τοὺς ἐσκοτισμένους, τοὺς ἀνοήτους, τοὺς ἀπειθεῖς πεῖσαι δόγματα τηλικαῦτα [7] δέξασθαι, οὐ τῆς Παύλου δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας τῶν Θεοῦ. Ὥσπερ δὲ τὰ αὐτοῦ παθήματα, τοῦ Χριστοῦ ἔδειξεν ὄντα, οὕτω τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγει καὶ τὸ πληρῶσαι εἰς αὐτοὺς τὸν λόγον. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Πληρῶσαι, » δείκνυσιν ὅτι λείπονται. Νόησον δὲ καὶ τοῦτο, οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὸ νῦν λεχθῆναι τὸ μυστήριον, ὅτι Δεκτικοὶ ἐγίνεσθε. Ὁ γὰρ Θεὸς πάντα οἰκονομικῶς ποιῶν, καὶ τοῦτο πάντως ἐποίησε κατ' οἰκονομίαν, τὸ νῦν ἀποκαλυφθῆναι τὸ μυστήριον, ὅτε μᾶλλον ἔμελλον οἱ ἄνθρωποι παραδέξασθαι τοῦτο. Ὥστε μάταιοι οἱ σκανδαλιζόμενοι, διότι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς λέγεται ὁ Υἱὸς προσαγαγεῖν ἡμᾶς.

VERS. 26 *Mysterium quod absconditum fuit a sæculis et generationibus.* Cum dixisset quibus donari sumus, ostendit et alian amplificationem, nimirum, quod ante nos nemo didicerit. Ac mysterium nominat, quod nemo norat præter Deum : nec simpliciter Tectum, sed, *Absconditum*. Quod autem ait, *A sæculis*, hoc est, perinde quasi quis dicat, a principio.

C « Τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν. » Εἰπὼν τίνων ἠξιώθημεν, δείκνυσι καὶ ἑτέραν ἐπίτασιν, ὅτι οὐδὲ εἷς ἡμῶν τις ταῦτα ἔμαθε. Καὶ μυστήριον ὀνομάζει, ὃ οὐδεὶς ᾔδει πλὴν ὁ Θεός· καὶ οὐχ ἁπλῶς, Κεκρυμμένον, ἀλλ', « Ἀποκεκρυμμένον. » Τὸ δὲ, « Ἀπὸ τῶν αἰώνων, » τοῦτ' ἔστιν, ἀπ' ἀρχῆς, ὡς ἂν εἴποι τις.

Nunc autem manifestatum est sanctis ejus. Hæc est dispensatio ejus, quod nunc manifestetur. Non dixit autem, factum est,. sed, *Manifestatum est* : verumtamen ne nunc quidem omnibus, sed sanctis ejus : itaque etiamnum adhuc aliis occultatur. Ne igitur vos decipiant illi, non enim noverunt.

« Νυνὶ δὲ ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. » Τοῦτο ἡ οἰκονομία, τὸ νυνὶ φανερωθῆναι. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐγένετο, ἀλλ', « Ἐφανερώθη. » Πλὴν οὐδὲ νῦν πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. Ὥστε καὶ νῦν ἔτι τοῖς ἄλλοις κρύπτεται. Μὴ τοίνυν ὑμᾶς ἀπατάτωσαν ἐκεῖνοι· οὐ γὰρ ἴσασιν.

VERS. 27. *Quibus voluit Deus patefacere quæ sint divitiæ gloriæ mysterii hujus inter gentes.* Ne interroges, cujus rei gratia solis sanctis manifestatum sit, et non omnibus, intulit, *Quibus voluit* : velle autem ipsius non caret ratione. Potuisset dicere dignis manifestatum esse Evangelium. **477** Sed mavult eos tanquam gratiæ obnoxios mediocria sapere potius, quam tanquam digne consecutos extolli. Porro, ei quod factum est, pondus apponens, non dixit simpliciter, Patefacere gloriam mysterii, sed, *Divitias gloriæ*, quæ maxime in gentibus patefactæ sunt, perinde ac alio in loco dicit : *Gentes*

D « Οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι, τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν. » Ἵνα μὴ ἐρωτᾷς, τίνος ἕνεκεν τοῖς ἁγίοις μόνοις ἐφανερώθη, καὶ οὐ πᾶσιν, ἐπήγαγεν· « Οἷς ἠθέλησε. » Τὸ δὲ θέλειν αὐτοῦ οὐκ ἄλογον. Καίτοι ἠδύνατο εἰπεῖν, ὅτι Τοῖς ἀξίοις· ἀλλὰ βούλεται αὐτοὺς ὡς ὑπευθύνους χάριτος μᾶλλον μετριοφρονεῖν, ἢ ὡς ἀξίως τυχόντας μεγαλοφρονεῖν [8]. Ὄγκον δὲ ἐπιθεὶς τῷ γεγονότι, οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, Γνωρίσαι τὴν δόξαν τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ τὸ, « Πλοῦτος τῆς δόξης, » ὃ μάλιστα ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐγνωρίσθη, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησι· « Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεόν. »

Variæ lectiones.

[7] τοιαῦτα m. [8] μέγα φρονεῖν o.

Φαίνεται μὲν γὰρ καὶ ἐν ἑτέροις, ἀλλ' οὐ τοσοῦτον, ὅσον ἐν τοῖς λίθων ἀναισθητοτέροις, τοῖς λίθους προσκυνοῦσι καὶ ἑρπετά. Ὥσπερ ἂν εἴ τις κύνα ψωραλέον καὶ λιμαλέον λαβὼν, οὐδὲ κινεῖσθαι δυνάμενον, καὶ ἄνθρωπον ποιήσειε, καὶ θρόνῳ βασιλικῷ ἐνιδρύσειε, μᾶλλον ἂν δοξασθείη, ἢ εἰ ἀνθρώπῳ μετρίως πενομένῳ ταῦτα ἐνδείξαιτο. Καλῶς δὲ εἶπε· « Τούτου τοῦ μυστηρίου. » Ἔστι γὰρ καὶ ἄλλα μυστήρια, ἀλλ' τοῦτο ὄντως μυστήριον, ὃ οὐδεὶς [9] ἤδει, ὃ παρὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν καὶ προσδοκίαν ἐστὶ τὸ τὰ ἔθνη δηλαδὴ προσληφθῆναι.

A *vero super misericordia honorare Deum.* Id quod in aliis quidem etiam apparet, non tamen usque adeo, quantum in iis, qui lapidibus stupidiores, lapides et serpentes adorant. Quod perinde est, ac si quis canem scabiosum et famelicum, et qui moveri non possit, accipiens, hominem ex eo faciat, atque in regium solium collocet, majori afficiendus gloria videbitur, quam si homini mediocriter penuria laboranti hæc exhibuisset. Belle autem dixit, *Mysterii hujus.* Sunt enim et alia mysteria : cæterum hoc revera mysterium est, quod nemo norat, quod præter communem consuetudinem et exspectationem est, nempe, quod gentes assumendæ erant.

« Ὅς ἐστι Χριστὸς ἐν ἡμῖν, ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης. » Ἑρμηνεύων τί τὸ, « Πλοῦτος, » καὶ τί τὸ, « Μυστήριον, » Ὁ Χριστὸς, φησὶν, ἤτοι ἡ τοῦ Χριστοῦ γνῶσις, ὃς ἐστιν ἐν ὑμῖν. Μετὰ ἐγκωμίων δὲ τοῦτο τίθησιν, ἵνα μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπάσηται. Εἰ γὰρ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, πῶς ὑμεῖς ἀγγέλους εὐεργέτας λέγετε; « Ἐλπὶς » δὲ « δόξης, » διότι δι' αὐτοῦ ἐλπίζομεν δόξης τυχεῖν αἰωνίου· ἢ ὅτι ἡ ἐλπὶς ἡμῶν ἔνδοξος καὶ ἀκαταίσχυντός ἐστιν ὁ Χριστός.

Qui est Christus in nobis, spes gloriæ. Interpretans quid sint *Opes* illæ, et quid *Mysterium,* Christus, B inquit, sive Christi cognitio, qui est in vobis. Cum præconiis autem et laudibus hoc ponit, ut ipsos magis attrahat. Si enim Christus in vobis, quomodo angelos benefactores asseritis? Spes autem gloriæ est, quod per eum speramus sempiternam nos consecuturos gloriam; vel quod spes nostra celebris, et quæ nos non pudefaciat, sit Christus.

« Ὃν ἡμεῖς καταγγέλλομεν. — Ἡμεῖς, » οὐκ ἄγγελοι· πῶς οὖν ἐκείνους διακόνους ἔχετε; Ἐμφαντικῶς δὲ τὸ, « Καταγγέλλομεν, » ἄνωθεν αὐτὸν κατάγοντες δηλαδή.

VERS. 28. *Quem nos denuntiamus.* Nos, non angeli. Quomodo igitur illos ministros habetis? Emphatice autem dixit, *Denuntiamus,* a supernis ipsum videlicet deducentes.

« Νουθετοῦντες πάντα ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον. » Οὐκ ἐπιτακτικῶς οὐδὲ μετὰ ἀνάγκης· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς θείας χρηστότητος, τὸ μὴ τυραννικῶς προσάγεσθαι, ἀλλὰ μετὰ νουθεσίας καὶ διδασκαλίας. Νοήσεις δὲ νουθεσίαν μὲν ἐπὶ τῆς πράξεως· διδασκαλίαν δὲ ἐπὶ δογμάτων.

Admonentes omnem hominem, ac docentes omnem hominem. Non cum imperio, neque necessitate : nam et hoc divinæ est benignitatis, non tyrannice C adduci quempiam, verum cum admonitione et doctrina. Intelliges autem admonitionem de operibus; doctrinam vero, de dogmatibus.

« Ἐν πάσῃ σοφίᾳ. » Τὸ γὰρ τοιαῦτα δυνηθῆναι διδάξαι, πάσης [10] σοφίας δεῖται, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν Γραφῶν, καὶ τῆς ἀπὸ λογισμῶν, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν αὐτῶν, ὡς τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τοῦ βωμοῦ.

In omni sapientia. Talia enim posse docere, omni sapientia opus habet, tum ea quæ est e Scriptura, tum ea quæ sumitur a ratione atque argumentis, et ea quæ discitur ab ipsis Græcis, perinde ac Athenienses instituebat ab ara.

« Ἵνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τί λέγεις; « Πάντα ἄνθρωπον; » Ναὶ, φησὶ, τοῦτο σπουδάζομεν. Εἰ δὲ μὴ γένηται, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. « Τέλειον » δὲ, οὐκ ἐν νόμῳ, οὐδὲ ἐν ἀγγέλοις, ἀλλ' « ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τουτέστιν, ἐν τῇ γνώσει τοῦ Χριστοῦ. Ἐκεῖνο γὰρ οὐ τέλειον.

Ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu. Quid dicis? omnem hominem? Næ, inquit, hoc conamur. Si vero non contingat, nihil ad nos. Perfectum autem, non in lege, neque in angelis, sed in Christo Jesu, hoc est, in cognitione Christi : illud enim non est perfectum.

« Εἰς ὃ καὶ κοπιῶ ἀγωνιζόμενος. » Οὐκ ἠρκέσθη τῷ τοῦ κόπου ὀνόματι, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, « Ἀγωνιζόμενος, » ἵνα δείξῃ τὴν ἀγρυπνίαν, τὴν ἀκρίβειαν τῆς διαίτης, τἆλλα ὅσα τῶν ἀγωνιζομένων. Εἰ μὲν οὖν ἐγὼ κοπιῶ ὑπὲρ τῶν ὑμετέρων ἀγαθῶν, πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς;

VERS. 29. *In quod et laboro certans.* Non fuit contentus laboris vocabulo, sed apposuit, **478** *Certans,* D ut ostendat vigilantiam atque exactam victus rationem, aliaque itidem quæcunque sunt certantium. Quod si igitur ego laboro pro vestris bonis, quanto potius vos?

« Κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Κοπιῶ, » δείκνυσιν ὅτι καὶ τοῦτο θεῖόν ἐστιν. Ὁ γὰρ ἰσχυρόν με ποιῶν εἰς τοῦτο, δῆλον ὅτι τοῦτο βούλεται· ὥσπερ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγεν· « Ἀπόστολος διὰ θελήματος Θεοῦ. » Δείκνυσι δὲ διὰ τούτου, καὶ ὅτι πολλοὶ μάχονται πρὸς αὐτόν. Τότε γὰρ μᾶλλον φαίνεται ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἀντικείμενοι ὦσι πολλοί.

Secundum operationem ejus, quæ operatur in me in potentia. Potsquam dixit, *Laboro,* ostendit hoc divinum esse. Qui enim me fortem ad hoc facit, perspicuum est quod hoc vult : quemadmodum in principio dixit, *Per voluntatem Dei Apostolus.* Ostendit autem per hoc, quod multi etiam pugnent adversus ipsum. Tunc enim magis apparet et conspicua fit potentia Dei, quando multi fuerint adversarii.

Variæ lectiones.

[9] ἀλλὰ τοῦτο τὸ ὄντως μυστ. οὐδεὶς O. [10] πόσης O.

CAPUT II.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

VERS. 1. *Volo autem vos scire qualem sollicitudinem habeam pro vobis, et pro iis qui sunt Laodiceæ, et quicunque non viderunt faciem meam in carne.* Aggressurus dogma et institutionem, ingentem prius dilectionis suæ affectum ob oculos ponit, ut eo sit gratior, et facilius recipiatur. Certo enim, inquit, et anxius sum pro vobis. Connectit autem ipsis et Laodicenses, aliosque simpliciter, ne scilicet turbentur, putantes hoc esse ipsorum imbecillitatis. Quamobrem vero anxius es? Numquid nos condemnas? Propterea, inquit, quod non videritis faciem meam. Adjecit autem, *In carne,* mirifice monstrans, quod nunquam non Spiritu eum intuerentur.

« Θέλω γὰρ ὑμᾶς εἰδέναι ἡλίκον ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὅσοι οὐχ ἑωράκασι τὸ πρόσωπόν μου ἐν σαρκί. » Μέλλων ἐμβαλεῖν εἰς τὸ δόγμα, πολλὴν δείκνυσι τὴν φιλοστοργίαν πρότερον, ἵνα εὐπαραδεκτότερος γένηται. Ἀγωνιῶ γὰρ, φησὶ, περὶ ὑμῶν. Συνάπτει δὲ αὐτοῖς καὶ τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ἄλλους ἁπλῶς, ἵνα μὴ ταραχθῶσι, δόξαντες τῆς ἀσθενείας αὐτῶν εἶναι τοῦτο [11]. Διὰ τί δὲ ἀγωνιᾷς; Ἆρα καταγινώσκων ἡμῶν; Διότι, φησὶν, οὐχ ἑωράκατε τὸ πρόσωπόν μου. Προσέθηκε δὲ, « Ἐν σαρκὶ, » δεικνὺς θαυμασίως ὅτι ἑώρων συνεχῶς ἐν Πνεύματι.

VERS. 2. *Ut consolationem accipiant corda eorum, cum fuerint constructi in charitate.* Deinceps aggreditur dogma, illudque auspicatur, non accusans eos, neque plane accusatione liberans. Hic autem est redditio. Ego, inquit, sollicitudinem habeo : quamobrem? Ne diversa sapiant, verum constituantur conjunganturque omnes in unam fidem. Quomodo? Non necessitate aut violentia, sed in charitate. Hoc autem dixit, quasi hæreses etiam schismata pariant.

B « Ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, συμβιβασθέντων ἐν ἀγάπῃ. » Ἤδη λοιπὸν ἐμβαίνει εἰς τὸ δόγμα, καὶ οὔτε κατηγορεῖ, οὔτε ἀπαλλάττει πάντη τῆς κατηγορίας. Ἐνταῦθα δὲ ἡ ἀπόδοσις. Ἀγῶνα ἔχω· ἵνα τί γένηται; Ἵνα μὴ διάφορα φρονῶσιν, ἀλλὰ συμβιβασθῶσι καὶ ἑνωθῶσι πάντες εἰς μίαν πίστιν. Πῶς; Οὐ μετὰ ἀνάγκης, ἢ βίας, ἀλλ' « ἐν ἀγάπῃ. » Τοῦτο δὲ εἶπεν, ὡς τῶν αἱρέσεων καὶ σχίσματα τικτουσῶν.

Et in omnes divitias certitudinis intellectus. Hoc est, Ut de nullo ambigant, ut in omnibus abunde reddatur certior atque firmetur intellectus ipsorum, hoc est, mysterii cognitio. Non dixit autem in divitias simpliciter, sed, *In omnes divitias.* Novi sane, inquit, quod vobis intellectus sit ad mysterium, verum certitudinem intellectus hujus divitem quæro in vobis. Vel cum intellectu volo vos certificari, non temere, et sine ratione.

« Καὶ εἰς πάντα πλοῦτον τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως. » Τουτέστιν, Ἵνα ὑπὲρ μηδενὸς ἀμφιβάλλωσιν, ἵνα ὑπὲρ πάντων πεπληροφορημένη εἴη [12] πλουσίως ἡ σύνεσις αὐτῶν, τουτέστιν, ἡ τοῦ μυστηρίου γνῶσις. Οὐκ εἶπε δὲ, Εἰς τὸν πλοῦτον, ἁπλῶς, ἀλλ', « Εἰς πάντα πλοῦτον. » Οἶδα μὲν, φησὶν, ὅτι C σύνεσιν ἔχετε τοῦ μυστηρίου, ἀλλὰ τὴν πληροφορίαν τῆς συνέσεως ταύτης ζητῶ πλουσίαν ἐν ὑμῖν. Ἤ, ὅτι Μετὰ συνέσεως βούλομαι ὑμᾶς πληροφορηθῆναι, οὐκ ἀνοήτως καὶ ἀλόγως.

In agnitionem mysterii Dei et Patris Christi. Quid vero mysterium Dei est? Quod per Filium Dei accessus fiat ad Patrem, et non per angelos.

« Εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ Χριστοῦ. » Τί δὲ τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ; Τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν προσαγωγὴν γίνεσθαι, οὐ δι' ἀγγέλων.

VERS. 3. *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ* **479** *et scientiæ absconditi.* Ipse solus, inquit, omnia novit. Quod si ipse solus sapiens, sapienter igitur in novissimis temporibus venit, et non olim, ac frustra nonnulli dementes isthuc carpunt. Cum dicit, *Thesauros,* copiam ostendit : cum, *Omnes,* nihil ipsum latere : cum, *Absconditi,* quod solus ipse D noverit, et ab ipso sapientia et cognitio petenda est. Observa hic, etiamsi videatur magnum aliquid dicere, hoc tamen ob simpliciores, se demittendo, illisque obsecundando, dixit, *In quo sunt thesauri,* videlicet. Nam is est sapientia ipsa, et ipsa cognitio.

« Ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι. » Αὐτὸς μόνος οἶδε πάντα· εἰ δὲ αὐτὸς μόνος σοφὸς, σοφῶς ἄρα καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς ἦλθε, καὶ οὐ πάλαι, καὶ μάτην τινὲς τῶν ἀνοήτων ἐπιῤῥάττονται τούτου. Τῷ μὲν οὖν, « Θησαυροὶ [13], » εἰπεῖν, τὸ πλῆθος δείκνυσι· τῷ δὲ, « Πάντες, » τὸ μηδὲν ἀγνοεῖν· τῷ δὲ, « Ἀπόκρυφοι, » ὅτι μόνος οἶδε, καὶ παρ' αὐτοῦ δεῖ αἰτεῖν σοφίαν καὶ γνῶσιν. Ὅρα δὲ, ὅτι εἰ καὶ δοκεῖ μέγα τι εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο συγκαταβατικῶς εἶπε διὰ τοὺς ἁπλουστέρους, τὸ, « Ἐν ᾧ εἰσιν οἱ θησαυροί. » Αὐτοσοφία γάρ ἐστι καὶ αὐτόγνωσις.

Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat probabilitate sermonis. Hoc dixi, inquit, quod Christus solus omnia novit, ne quis vobis imponat. Quid enim si persuasibiliter dicat? Nihil novit, ac revera est deceptio hoc totum, et inania sophismata.

« Τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα μήτις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ. » Τοῦτο δὲ εἶπον, φησὶν, ὅτι πάντα ὁ Χριστὸς μόνος οἶδεν, ἵνα μή τις ὑμᾶς ἀπατᾷ. Τί γὰρ, εἰ πιθανῶς λέγει; Οὐδὲν οἶδε, παραλογισμός ἐστι τὸ πᾶν καὶ σοφίσματα.

Variæ lectiones.

[11] δοξάζοντες ἀσθενείας εἶναι τοῦτο O. [12] πεπληροφόρηται O. [13] θησαυροὺς O.

« Εἰ γὰρ καὶ τῇ σαρκὶ ἄπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι σὺν ὑμῖν εἰμι. » Τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Εἰ γὰρ καὶ τῇ σαρκὶ ἄπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι βλέπω τοὺς ἀπατεῶνας· ὁ δὲ εἰς ἐγκώμιον ἔτρεψε τὸν λόγον. Καὶ ἄκουε·

« Χαίρων καὶ βλέπων ὑμῶν τὴν τάξιν, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὑμῶν. » Τουτέστι, τὴν εὐταξίαν. Οὐ μόνον γὰρ οὐ πεπτώκατε, ἀλλ' οὐδὲ τὴν τάξιν ὑμῶν συνέχυσέ τις, καὶ τὴν στερεὰν πίστιν ὑμῶν. Ὡς γὰρ ἐπὶ παρατάξεως ἡ εὐταξία τὴν φάλαγγα στερεὰν καθίστησιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν εὐταξία ᾖ, τῆς ἀγάπης πάντα καθιστώσης, καὶ μὴ ὄντων σχισμάτων, τότε καὶ τὸ στερέωμα γίνεται. Ἀλλὰ καὶ ἡ πίστις στερέωμά ἐστιν αὐτὴ καθ' αὑτήν, μὴ ἐῶσα λογισμοὺς ὑπεισελθεῖν, οἳ διάκρισιν ἐμποιοῦντες, σαλεύουσιν.

« Ὡς οὖν παρελάβετε τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν Κύριον. » Οὐδὲν ξένον ἐπεισάγομεν, ἀλλ' ὃ παρελάβετε, ἐκεῖνο καὶ ἀπαιτοῦμεν πάλιν, τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, οὐ τοὺς ἀγγέλους.

« Ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε. » Αὐτὸς γὰρ ἐστιν ἡ ὁδὸς ἡ προσάγουσα [14] εἰς τὸν Πατέρα. Μὴ ἐν τοῖς ἀγγέλοις περιπατεῖτε· ἐκείνη γὰρ ἡ ὁδὸς οὐ φέρει ἐκεῖ.

« Ἐῤῥιζωμένοι. » Τουτέστιν, ἀμεταστάτως ἔχοντες, καὶ μὴ ποτὲ μὲν ἐν Χριστῷ, ποτὲ δὲ ἐν ἀγγέλοις. Τὸ γὰρ ἐῤῥιζωμένον οὐκ ἄν ποτε μετασταίη.

« Καὶ ἐποικοδομούμενοι ἐν αὐτῷ. » Δείκνυσιν αὐτοὺς καταπεσόντας, ὥστε δεῖσθαι ἐποικοδομήσεως, τουτέστι δευτέρας οἰκοδομῆς, ὡς ἐπὶ θεμελίῳ τῷ Χριστῷ.

« Καὶ βεβαιούμενοι τῇ πίστει. » Τουτέστι, βεβαίως κατέχοντες τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως, οὐ διὰ λογισμῶν καὶ πιθανολογιῶν. Ἡ γὰρ οἰκοδομὴ, κἂν ἐπὶ θεμελίῳ ᾖ, μὴ βεβαία δὲ ἑστήκῃ, σφαλερά ἐστι.

« Καθὼς ἐδιδάχθητε, περισσεύοντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ. » Πάλιν τὸ, « Καθὼς », τίθησιν, ἵνα εἰ μή τι ἄλλο, αὐτοὶ ἑαυτοὺς αἰδεσθῶσι. Τὸ μὲν οὖν, « Καθὼς ἐδιδάχθητε, » οἷόν τις θεμέλιος· τὸ δὲ περισσεύειν, τοῦτό ἐστιν ἡ ἐποικοδόμησις. Παρεξέρχεσθαι μὲν γὰρ οὐ δεῖ τὰ προϋποτεθειμένα διδάγματα [15], προκόπτειν μέντοι ἐν αὐτοῖς, καὶ φιλοτιμεῖσθαι, καὶ περισσόν τι ἐνδείκνυσθαι ἐν τῇ πίστει, εὐχαριστοῦντας τῷ Θεῷ, ὅτι ἠξίωσεν ἡμᾶς τοιαύτης χάριτος, καὶ μὴ ἑαυτοῖς τὴν προκοπὴν ἐπιγράφοντας.

« Βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγαγῶν. » Κλέπτης ἐστὶ, λάθρα ὑπεισέρχεται, διορύττει κάτωθεν τοὺς τοίχους λανθανόντως, ἵνα συλαγωγήσῃ τὸν νοῦν ὑμῶν. « Βλέπετε » οὖν.

« Διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης. » Δείκνυσι καὶ τὴν ὁδὸν, δι' ἧς ἔρχεται ὁ κλέπτης, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐστίν. Ἐπεὶ δὲ σεμνὸν δοκεῖ τὸ τῆς φιλο-

A Vers. 5. *Nam etsi carne absens sum, sed spiritu vobiscum sum.* Consequens erat dicere, Etsi enim carne absum, spiritu tamen video impostores : is vero in encomium vertit sermonem. Audi ergo :

Gaudens et videns ordinem vestrum, et firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ. Hoc est, bonam ordinationem vestram. Non solum enim non cecidistis, sed ne ordinationem quidem vestram quispiam confudit, solidamque fidem vestram. Ut enim in acie militari bona ordinis collocatio phalangem firmam efficit : sic et in Ecclesia quando bonus ordo fuerit, charitate omnia constituente, si sectæ absint, tunc fit soliditas ac firmamentum. B Quinetiam fides ipsa per sese firmamentum est, quæ non sinit cogitationes irrepere, quæ ambiguitatem suggerendo concutiunt.

Vers. 6. *Sicut ergo accepistis Christum Jesum Dominum.* Nihil novi introducimus, sed quod accepistis, illud etiam exigimus rursus, Dominum Jesum Christum, non angelos.

In ipso ambulate. Ipse enim est via perducens nos ad Patrem. Non in angelis ambulate : illa enim via eo non perducit.

Vers. 7. *Radicati.* Hoc est, impermutabiliter manentes, et non alias quidem in Christo, alias vero in angelis. Quod enim radices egit, transferri nunquam poterit.

C *Et superædificati in ipso.* Ostendit eos cecidisse, adeo ut opus haberent superædificatione, hoc est secunda structura super fundamentum Christum.

Et confirmati in fide. Hoc est, constanter continentes Christum per fidem, non per ratiocinationes et persuasibiles sermones. Nam ædificium, etiamsi fundamento suppræpositum sit, si non firmiter consistat, lubricum est et fallax.

480 *Sicut et didicistis, abundantes in ipsa in gratiarum actione.* Rursus *Sicut* ponit, ut, si nihil aliud, ipsi seipsos vereantur. Quod igitur ait, *Sicut didicistis,* veluti quoddam fundamentum est : Abundare vero hoc est, nempe superædificatio. Institutiones enim præjactas transgredi non oportet, verum in D ipsis potius progredi atque contendere, ut eximium quiddam in fide demonstremus, gratias agentes Deo quod nos tali gratia dignatus est, et non nobis ipsis progressum ascribentes.

Vers. 8. *Videte ne quis vos deprædetur.* Fur est, clanculum subit, perfodit inferne parietes vestros clanculum, ut spoliet ac deprædetur mentem vestram : *cavete* igitur.

Per philosophiam et inanem fallaciam. Ostendit viam per quam venit fur, ipsam nempe philosophiam. Quia vero grave videtur philosophiæ voca-

Variæ lectiones.

[14] ἀπάγουσα Q. [15] δόγματα O.

bulum, adjecit, *Et inanem fallaciam.* Est enim et bona deceptio, de qua Jeremias dicit : *Decepisti me, Domine, ac deceptus sum* [m] : quali et Jacob imponere videtur Esau, quæ neque deceptio est vocanda, sed dispensatio [n].

Secundum traditionem hominum. Animadvertis unde sit deceptio? Nempe, quod humanæ ratiocinationes interveniunt. Propterea et hæreses dicuntur, quia hominum sunt opiniones. Christianorum autem fides non est humanum dogma : propterea neque tale nomen assequetur.

Secundum elementa mundi. Reprehendere incipit deinceps dierum observationem, elementa mundi, solem lunamque dicens, per quæ videntur dies hoc vel illo modo se habere. Nec dixit, Dierum observationes, sed mundi totius meminit, ut vilitatem ejus abunde demonstret. Si enim mundus totus nihil est, multo magis elementa.

Et non secundum Christum. Quod si vel maxime liceret, inquit, partim Christo, partim vero elementis servire, ne sic quidem mos illis erat gerendus : nunc vero prorsus vos Christo transferunt. Observationes autem hujusmodi non tantum Græcæ fuerunt, verum etiam Judaicæ : illæ quidem a philosophia, istæ vero Judaicæ a lege.

Vers. 9. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Hoc est, si quid est Deus Verbum, in ipso habitat. Ne autem, cum audis, *Habitavit,* existimes quod ageretur et impelleretur, sicut prophetæ (commorabatur enim in illis Deus, juxta illud : *Inhabitabo in ipsis, et inambulabo* [o]), adjecit *Corporaliter :* hoc est, non operatio quædam, verum substantia, ac veluti incorporatus et una hypostasis existens **481** cum assumpto. Vel hunc ad modum juxta divi Cyrilli sententiam : perinde ac in corpore immoratur anima : immoratur autem ipsa corpori essentialiter et indivisibiliter, ac citra misturam. Cæterum ipsa quidem anima per mortem a corpore separatur, Deus autem Verbum nunquam ab assumpta carne separatus est, verum in sepulcro etiam aderat, ipsam incorruptibilem servans, animæque apud inferos aderat, prædicans, sive donans captivis remissionem : et omnino conjunctio erat utriusque, animæ videlicet et corporis, etiam quando voluntaria ejus morte dissociata erant.

Vers. 10. *Et estis in ipso repleti.* Papæ! Quid dixit! Nihil minus habetis quam ipse, verum et vos divinitate impleti estis : verumtamen in ipso, hoc est, per assumptionem. Cum enim natura nostra Deo copulata est, non etiam in ipso divinæ naturæ facti sumus participes. Ubique enim Paulus vult nos proxime Christum adducere, veluti cum dicit : *Simul excitavit, et consedere fecit in cœlestibus in*

A σοφίας ὄνομα, προσέθηκε· « Καὶ κενῆς ἀπάτης. » Ἔστι γὰρ καὶ καλὴ ἀπάτη, περὶ ἧς [16] Ἱερεμίας φησίν· « Ἠπάτησάς με, Κύριε, καὶ ἠπατήθην. » Οἷον καὶ ὁ Ἰακὼβ ἀπατῆσαι δοκεῖ τὸν Ἡσαῦ [17]· ἣν οὐκ ἀπάτην κλητέον, ἀλλ' οἰκονομίαν.

« Κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων. » Ὅθεν πόθεν ἡ ἀπάτη; Ὅτι ἀνθρώπινοι λογισμοὶ μεσιτεύουσι. Διὰ τοῦτο καὶ αἱρέσεις λέγονται, ὅτι ἀνθρώπων εἰσὶ δόξαι [18]. Ἡ δὲ τῶν Χριστιανῶν πίστις, οὐκ ἀνθρώπινον δόγμα. Διὸ οὐδὲ τοιούτου ὀνόματος τεύξεται.

« Κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου. » Ἐλέγχειν ἔρχεται λοιπὸν τὴν τῶν ἡμερῶν παρατήρησιν, στοιχεῖα κόσμου, ἥλιον, καὶ σελήνην λέγων, δι' ὧν δοκοῦσιν αἱ ἡμέραι τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε διακεῖσθαι. B Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡμερῶν παρατηρήσεις, ἀλλὰ τοῦ κόσμου παντὸς μέμνηται, ἵνα τὸ εὐτελὲς ἐκ περιουσίας δείξῃ. Εἰ γὰρ ὁ κόσμος ὅλος οὐδέν, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲν τὰ στοιχεῖα.

« Καὶ οὐ κατὰ Χριστόν. » Μάλιστα μέν, φησί, καὶ εἰ ἐξ ἡμισείας ἦν καὶ Χριστῷ δουλεύειν καὶ στοιχείοις, οὐδὲ οὕτως ἔδει ἐκείνοις πείθεσθαι· νῦν δὲ παντελῶς ἐξιστῶσιν ὑμᾶς τοῦ Χριστοῦ. Αἱ παρατηρήσεις δὲ αὗται οὐ μόνον Ἑλληνικαὶ ἦσαν, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαϊκαί· αἱ μὲν, ἀπὸ φιλοσοφίας· αἱ δὲ Ἰουδαίων, ἀπὸ νόμου.

« Ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. » Τουτέστιν, εἴ τί ἐστιν ὁ Θεὸς Λόγος, ἐν αὐτῷ οἰκεῖ. Ἵνα δὲ μὴ ἀκούσας τὸ, C « Ὤκησε », νομίσῃς ὅτι ἐνηργήθη, ὡς οἱ προφῆται (ἐνῴκει γὰρ ἐκείνοις ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ, « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω· » προσέθηκε τὸ, « Σωματικῶς· » τουτέστιν, οὐκ ἔστιν ἐνέργειά τις, ἀλλὰ οὐσία, καὶ ὡς σωματωθεὶς καὶ μία ὑπόστασις ὢν μετὰ τοῦ προσλήμματος. Ἢ καὶ οὕτως, κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον, ὡς ἂν ἐν σώματι ἐνοικήσῃ ψυχή· ἐνοικεῖ δὲ αὕτη σώματι οὐσιωδῶς καὶ ἀδιαιρέτως, καὶ ἀφύρτως. Ἀλλ' ἡ μὲν ψυχὴ καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ· ὁ δὲ Θεὸς Λόγος οὐδέποτε τῆς προσληφθείσης σαρκὸς ἐχωρίσθη, ἀλλὰ κἂν τῷ τάφῳ παρῆν αὐτῇ, ἀδιάφθορον αὐτὴν τηρῶν, καὶ τῇ ψυχῇ ἐν τῷ ᾅδῃ συνῆν, κηρύττων, ἤτοι διδοὺς αἰχμαλώτοις ἄφεσιν· καὶ ὅλως [19] ἕνωσις ἀμφοτέρων ἦν, τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ ὅτε τῇ D ἐκουσίῳ αὐτοῦ θανάτῳ διέστησαν.

« Καὶ ἐστὲ ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι. » Βαβαὶ, οἷον εἶπεν! Οὐδὲν ἔλαττον ἔχετε αὐτοῦ, ἀλλὰ πεπληρωμένοι καὶ ὑμεῖς ἐστε τῆς θεότητος· πλὴν « ἐν αὐτῷ, » τουτέστι, διὰ τοῦ προσλήμματος. Ἐπεὶ γὰρ ἡ φύσις ἡμῶν ἡνώθη τῷ Θεῷ, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ θείας ἐκοινωνήσαμεν φύσεως. Πανταχοῦ γὰρ ὁ Παῦλος βούλεται ἡμᾶς ἐγγὺς ἀγαγεῖν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὅταν λέγει· « Συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπου-

[m] Jerem. xx, 7. [n] Gen. xxvii, 28. [o] II Cor. vi, 16.

Variæ lectiones.

[16] ὡς o. [17] Ἰσαάκ o. [18] γραφαί o. [19] ἄλλως o.

ρανίοις ἐν Χριστῷ· » καὶ, « Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· » καὶ συγκληρονόμους καλεῖ.

« Ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας. » Οὐχ ὡς ὁμοούσιον αὐτὸν τίθησι κεφαλὴν, ἀλλ', ὡς ἀνωτέρω, ὡς αἴτιον. Πῶς οὖν τοῦτον ἀφέντες, ἀγγέλοις προστρέχετε, ὧν [20] ἐστιν ἡ κεφαλή; Διὰ πάντων γὰρ τούτων διορύττει καὶ καταλύει τὸ περὶ τῶν ἀγγέλων δόγμα.

« Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ. » Τὸ θαυμαστὸν τῆς εὐεργεσίας ἐπήγαγεν, ὅτι Ἐν Χριστῷ περιετμήθητε. Οὐ γὰρ χεὶρ ἀνθρώπου ἐπάγει τὴν περιτομὴν ταύτην τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα· καὶ οὐ μέρος, ἀλλ' ὅλον ἄνθρωπον περιτέμνει.

« Ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκὸς, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ. » Ἐκεῖ μὲν ἀπεξεδύετο τὸ μόριον διὰ τῆς περιτομῆς, περιαιρουμένου τοῦ σαρκίνου καλύμματος· ἐνταῦθα δὲ ἀπεκδύεται τὸ σῶμα ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας, ἃς διὰ τῆς σαρκὸς ἐπιτελοῦμεν. Τοιαύτην δὲ περιτομὴν οὐχ ὁ νόμος, ἀλλ' ὁ Χριστὸς περιτέμνει ἐν τῷ βαπτίσματι, ἀπεκδύων ἡμᾶς τοῦ παλαιοῦ βίου τοῦ ἐφαμάρτου, καὶ τὸ ὅλον σαρκικοῦ [21].

« Συνταφέντες αὐτῷ τῷ βαπτίσματι. » Ὁ περιτομὴν ἐκάλεσε, τοῦτο νῦν τάφον καλεῖ, μεῖζόν τι τῆς περιτομῆς παριστῶν. Οὐ γὰρ ἐῤῥίφη τὸ περιτμηθὲν, ἀλλ' ἀπώλετο καὶ ἐφθάρη. Ὁ τοίνυν βαπτισθεὶς συνθάπτεται τῷ Χριστῷ, διὰ τῶν τριῶν καταδύσεων τὴν τριήμερον ταφὴν τοῦ Κυρίου σχηματίζων, καὶ ἀποθνήσκων ὅσον γε κατὰ τὸν παλαιὸν καὶ ἁμαρτητικὸν ἄνθρωπον.

« Ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. » Οὐ τάφος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔγερσίς ἐστι τὸ βάπτισμα. Πῶς; Διὰ τῆς πίστεως. Πιστεύσαντες γὰρ, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐγείρειν, καὶ δεῖγμα τούτου ἔχοντες τὸ καὶ τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἐγεῖραι, οὕτως ἠγέρθημεν κατὰ δύο τρόπους· καὶ ὅτι ἀνάστασιν ἐλπίζοντες, ἤδη δοκοῦμεν ταύτης τυχεῖν, εἰ καὶ μέλλει· καὶ ὅτι πνευματικῶς τὴν νέκρωσιν τῶν ἔργων τῆς ἁμαρτίας ἀπερῤῥίψαμεν· ὃ καὶ ἐπιφέρει μᾶλλον.

« Καὶ ὑμᾶς [22] νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασι, καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶν [23], συνεζωοποίησε σὺν αὐτῷ. » Ὁ μὲν Χριστὸς, φησὶ, σωματικὸν θάνατον ὑποστὰς, ἐζωοποιήθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, οὐχ ὡς αὐτὸς ἀδύνατος ὢν ζωῶσαι ἑαυτὸν, ἀλλ' ὡς πάντων εἰς [24] τὸν Πατέρα ἀναφερομένων. Ἐπεὶ ὅτι γε αὐτὸς ἑαυτὸν ἤγειρε, φησίν· « Ἐν τρισὶν ἡμέραις τὸν ναὸν ἐγερῶ· » καὶ αὖ, « Παρέστησε, » φησὶν, ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν. Ὑμεῖς δὲ τὸν τῶν ἁμαρτιῶν θάνατον ὑποστάντες, καὶ ἀκρόβυστοι ὄντες, τουτέστι, πολὺ καὶ περιττὸν τὸ σαρκῶδες φρόνημα ἔχοντες, ὅπερ ἐνέκρου ὑμᾶς, συνεζωοποιήθητε τῷ

A *Christo* [p] : et, *Si sustinemus, conregnabimus etiam* [q] : et cohæredes vocat [r].

Qui est caput omnis principatus et potestatis. Non veluti homousium caput ipsum ponit, sed, ut supra, tanquam causam. Qui igitur hoc dimisso ad angelos accurritis, quorum caput ille est? Nam per hæc omnia opinionem illorum de angelis perfodit ac demolitur.

VERS. 11. *In quo et circumcisi estis circumcisione non manu facta.* Admirandum beneficium attulit, quod in Christo circumcisi estis. Non enim manus hominis adducit circumcisionem hanc, sed Spiritus : et non partem, sed totum hominem circumcidit.

In exspoliatione corporis peccatorum carnis, in B *circumcisione Christi.* Illic quidem exuebatur membrum per circumcisionem, carneo tegumento ablato : hic vero exuit corpus nostrum peccata quæ per carnem perficimus. Tali autem circumcisione non lex, sed Christus circumcidit in baptismate, exuens nos a vetere vita peccatis obnoxia, adeoque prorsus carnali.

VERS. 12. *Consepulti ipsi in baptismate.* Quod circumcisionem vocavit, id nunc sepulturam appellat, majus quiddam ipsa circumcisione exhibens. Nam quod circumcisum erat, non abjiciebatur, sed periit et corruptum est. Qui igitur baptismate abluitur, consepelitur Christo, per trinam submersionem trium dierum Domini sepulturam significans, et emoriens quod ad veterem et peccabilem hominem attinet.

C *In quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis.* **482** Non solum sepultura, verum etiam suscitatio est baptisma. Quomodo? Per fidem. Credentes enim quod Deus possit excitare, atque hujus rei indicium habentes, quod Christum excitaverit ex mortuis, sic surreximus et nos gemina ratione; tum quod resurrectionem sperantes, jam videmur hanc assecuti, etiamsi futura sit : tum quod spiritualiter interemptionem operum peccati abjecerimus : id quod potius infert.

VERS. 13. *Et vos, qui mortui eratis delictis et præ-* D *putio carnis vestræ, convivificavit cum ipso.* Christus, inquit, cum corporalem mortem sustinuisset, vivificatus est a Patre, non quod ipse non potuerit seipsum vivificare, sed quod omnia ad Patrem referantur. Nam quod ipse se excitavit, ait : *In tribus diebus excitabo templum* [s] : et iterum, *Exhibuit seipsum,* inquit, *viventem post passionem* [t]. Vos autem peccatorum mortem sustinentes, ac præputium habentes, hoc est, multum ac superfluum carnalem affectum gerentes, qui vos occidebat, convivificati estis cum Christo. Ut enim is corpore resurrexit,

[p] Ephes. II, 6. [q] II Tim. 12. [r] Rom. VIII, 17. [s] Joan. II, 19. [t] Act. I, 3.

Variæ lectiones.

[20] ὃς O. [21] σαρκὸς O. [22] ἡμᾶς O. [23] ἡμῶν O. [24] πρὸς O.

consimilem ad modum vos spiritu : resurgemus tamen et corpore. Secus autem magnus ille Joannes mortem intelligendam indicat. Propter delicta enim, inquit, sub condemnatione mortis positi eratis.

Donans nobis omnia delicta. Quæ mortem faciebant. Vide autem quibus nos dignos, quomodo liberavit.

VERS. 14. *Delens quod adversum nos erat chirographum per decreta, quod erat contrarium nobis.* Quia dixerat, *Donavit nobis,* ne putares quod dimiserit ea, sic tamen ut manerent et apparerent : Non, inquit, non hoc, sed delevit, hoc est, exsculpsit. Chirographum autem intelligemus vel confessionem quam populus Israeliticus ipse scripsit, cum diceret ad Mosen : *Omnia quæcunque dixit Deus, faciemus et audiemus* [u], vel fœdus quod pepigit Dominus cum Adamo, *Quocunque,* inquiens, *die ederis, morieris* [v]. Hoc enim veluti chirographum retinebat diabolus, atque hoc ipsum nobis restitit, non sinens nos emergere : jus enim habebat. Hoc delevit Christus *per decreta,* hoc est, per fidem : non enim per opera, verum per fidei dogmata hoc solutum est.

Atque ipsum tulit de medio, affigens illud cruci. Non istud exsculpsit tantummodo, verum etiam e medio sustulit, hoc est, fecit ne appareret. Ac neque nobis dedit, neque ipse custodivit, sed affigens ipsum cruci, dilaceravit : quod remittentis est cum gaudio. Siquidem omnes eramus obnoxii peccatis et pœnæ : ipse autem, in quem nullum peccatum cadebat, punitus pro nobis, in cruce diluit ac sustulit peccatum ac supplicium : **483** illic igitur et chirographum dirupit.

VERS. 15. *Exspolians principatus et potestates.* Diabolicas potentias dicit, quandoquidem eas humana natura induerat : vel quia ipse homo factus, tanquam ansam habebat hoc ipsum, quod homo esset : exuit ansam, id est, irreprehensibilis inventus est principatibus et potestatibus. Etsi enim peccatricem naturam assumpserit, citra tamen peccatum. Discere autem possis istuc sic dici : Diabolus per duo hæc dominabatur in humanam naturam, voluptatem scilicet atque dolorem. Dominus igitur propter hoc humanam naturam assumens, ut pro nobis dimicet adversus principatus et potestates ejus : dicere prætermitto quod protinus in principio assumptionis sanctæ carnis suæ has sauciaverit, citra voluptatem conceptus, atque citra dolorem genitus : quinetiam postquam natus esset, jamque adolevisset, ac in virum crevisset, tentatus est quidem a voluptatis inescationibus prius in monte; tentatus est, inquam a gula, ab opum amore et inani gloria, hoste coram ipsum invadente, ac vicit

[u] Exod. XIX, 8. [v] Gen. II, 16.

A Χριστῷ. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος ἀνέστη σώματι, οὕτως ὑμεῖς πνεύματι· ἀναστησόμεθα μέντοι πάντως καὶ σώματι. Καὶ ἕτερος δὲ ὁ πάμμεγας Ἰωάννης τὴν νέκρωσιν αἰνίττεται δεῖν νοεῖσθαι. Διὰ γὰρ τὰ παραπτώματα, φησὶν, ὑπὸ τὴν καταδίκην ἐκείσθε τοῦ ἀποθανεῖν.

« Χαρισάμενος ἡμῖν πάντα τὰ παραπτάματα. » Ἃ τὴν νεκρότητα [23] ἐποίουν. Ὅρα δὲ τίνων ἡμᾶς ὄντας ἀξίους, πῶς ἠλευθέρωσεν.

« Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι « Ἐχαρίσατο ἡμῖν, » ἵνα μὴ νομίσῃς, ὅτι ἀφῆκεν αὐτὰ μένειν καὶ φαίνεσθαι· Οὐχὶ, φησὶν, οὐ τοῦτο, ἀλλ' ἐξήλειψε, τουτέστιν, ἐχάραξε. Χειρόγραφον δὲ ἢ τὴν ὁμολογίαν νοήσωμεν, ἣν ὥσπερ [26] ἰδιόγραφον ἐποιήσατο ὁ λαὸς πρὸς Μωσέα, εἰπόντες· « Πάντα B ὅσα εἶπεν ὁ Θεὸς, ποιήσομεν καὶ ἀκουσόμεθα· » ἢ τὴν συνθήκην, ἣν ἐποίησεν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Ἀδὰμ, εἰπών· « Ἧ ἂν ἡμέρᾳ φαγῇ, ἀποθανῇ. « Ταύτην γὰρ κατεῖχεν ὁ διάβολος, ὡς χειρόγραφον, καὶ αὕτη ἀνθίστατο ἡμῖν, μὴ ἐῶσα ἀνακύψαι· τὸ δίκαιον γὰρ εἶχε. Τοῦτο ἐξήλειψεν ὁ Χριστὸς « τοῖς δόγμασι, » τουτέστι τῇ πίστει· οὐ γὰρ ἔργοις, ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως δόγμασι λέλυται τοῦτο.

« Καὶ αὐτὸ ἦρεν ἐκ τοῦ μέσου, προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ. » Οὐκ ἐχάραξε τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ « ἦρεν ἐκ τοῦ μέσου [27], » τουτέστιν, ἐποίησε μηδὲ φαίνεσθαι· καὶ οὔτε ἡμῖν ἔδωκεν, οὔτε αὐτὸς ἐφύλαξεν, ἀλλὰ περιπείρας αὐτὸ ἐν τῷ σταυρῷ, κατ- C ἔσχισεν· ὃ τοῦ μετὰ χαρᾶς ἀφιέντος ἐστί. Πάντες γὰρ ἦμεν ἔνοχοι ἁμαρτίας καὶ κολάσεως· αὐτὸς δὲ [28] ὁ ἀναμάρτητος κολασθεὶς ἀνθ' ἡμῶν, ἐν τῷ σταυρῷ ἔλυσε τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν κόλασιν· ἐκεῖ οὖν καὶ τὸ χειρόγραφον διέῤῥηξεν.

« Ἀπεκδυσάμερος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας. » Τὰς διαβολικὰς δυνάμεις λέγει, ἐπειδὴ αὐτὰς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐνεδύσατο· ἢ ἐπειδὴ αὐτὸς ἄνθρωπος γενόμενος, ὥσπερ λαβὴν εἶχε τοῦτο αὐτὸ τὸ ἄνθρωπος εἶναι· ἀπεξεδύσατο τὴν λαβὴν, τουτέστιν, ἀληπτος εὑρέθη ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις. Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἁμαρτωλὸν φύσιν προσελάβετο, ἀλλ' ἀναμαρτήτως. Μάθοις δ' ἂν τὸ λεγόμενον [29] οὕτως· Ὁ διάβολος διὰ δύο τούτων κατεκράτει τῆς ἀνθρω- D πίνης φύσεως, ἡδονῆς καὶ λύπης. Ὁ τοίνυν Κύριος διὰ τοῦτο τὴν φύσιν προσλαβόμενος, ὡς ἂν ὑπὲρ ἡμῶν παλαίσῃ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας αὐτοῦ· ἀφίημι λέγειν, ὅτι καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ προσλήψει τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς, ἔθραυσε ταύτας, ἄνευ ἡδονῆς συλληφθεὶς, καὶ ἄνευ λύπης τεχθείς· πλὴν ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ τεχθῆναι καὶ ἀνδρωθῆναι [30], ἐπειράσθη μὲν ὑπὸ τῶν τῆς ἡδονῆς δελεασμάτων πρότερον ἐν τῷ ὄρει, γαστριμαργίας, λέγω, καὶ φιλοπλουτίας, καὶ κενοδοξίας [31], αὐτοπροσώπως προσβαλόντος τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐνίκησεν ὑπὲρ ἡμῶν. Εἶτα

Variæ lectiones.

[23] νέκρωσιν O. [26] ἥνπερ O. [27] ἥρπασεν ἐκ μέσου. Καὶ, ἦρκε O. [28] οὖν O. [29] τοῦτο O. [30] ἐδρυνθῆναι O. [31] φιλοδοξίας O.

ὑπὸ τῶν τῆς λύπης ἔσπευδε [32] μηχανημάτων ὁ πει- A
ράζων αὐτὸν περιτρέψαι εἰς τὸ μισῆσαι τοὺς πλη-
σίον, ἐπιβουλεύων αὐτῷ διὰ τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμ-
ματέων, καὶ αὐτῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετημένων·
οὐκ ἴσχυσε δὲ τοῦτο κατεργάσασθαι. Τελευταῖον δὲ,
καὶ σταυρῷ προσέπηξε, τὸ κραταιότατον μηχάνημα
ἐπάγων. Ἀλλ' ὁ Κύριος τοσοῦτον οὐκ ἐνέδωκε πρὸς
ἃ ἐκεῖνος ἠβούλετο, ὥστε καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρούν-
των ηὔχετο. Οὕτως οὖν ἐν τῷ σταυρῷ τελεώτατα
ἐξεδύσατο τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἡμῖν τὴν
ἔκδυσιν ταύτην περιποιούμενος, τοῖς ἐνδυσαμέ-
νοις [33] ταύτας, ὡς τῆς φύσεως κοινωνήσας.

« Ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ. » Τουτέστιν, ἀσχη-
μονῆσαι ἐποίησεν. Οὐδέποτε γὰρ οὕτως ἠσχη-
μόνησεν ὁ διάβολος. Προσδοκῶν γὰρ αὐτὸν ἔχειν, B
καὶ οὓς εἶχεν ἄλλους ἀπώλεσε. Τὸ δὲ, « Παῤ-
ῥησίᾳ, » ἀντὶ τοῦ, δημοσίᾳ, πάντων ὁρώντων. Πάντα
γὰρ ἂν ἐποίησεν ὁ διάβολος, εἴ γε ἠδύνατο, ὥστε
πεῖσαι τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι οὐκ ἀπέθανε. Τοῦτο γὰρ
ἡ μεγάλη σύτοῦ ἧττα καὶ κατάλυσις, τὸ, ἀναμάρ-
τητον ἄνθρωπον θανάτῳ ὑπαγαγεῖν. Διὸ καὶ μυ-
ρίας αἱρέσεις ἐνταῦθα ἤγειρε, κατὰ φαντασίαν γενέ-
σθαι τὸν θάνατον εἰσηγουμένας [34]. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
Κύριος ἀπέθανε μὲν φανερῶς, οὐκ ἀνέστη δὲ φανε-
ρῶς· ὅτι τῆς μὲν ἀναστάσεως καὶ ὁ μετὰ ταῦτα
καιρὸς ἔμελλε μάρτυς ἔσεσθαι· τοῦ δὲ θανάτου, εἰ
μὴ ὁ τότε καιρὸς, οὐκ ἂν ἕτερος ἐγένετο.

« Θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ. » Τουτέστιν, ἐν τῷ
σταυρῷ τοὺς δαίμονας ἡττημένους δείξας. Θρίαμβος
γὰρ λέγεται, ὅταν τις ἀπὸ νίκης πολεμίων ἐπανελ- C
θὼν, δημοσίαν πομπὴν τελῇ, τοὺς ἡττηθέντας δε-
σμίους πᾶσι δεικνύων. Ἐν τῷ σταυρῷ οὖν τὸ τρό-
παιον στήσας ὁ Κύριος, ὥσπερ ἐν δημοσίῳ θεάτρῳ
Ἑλλήνων, Ῥωμαίων, Ἰουδαίων, τοὺς δαίμονας
ἐθριάμβευσεν. Εἰ οὖν οὐκ ἄγγελοι ὑπὲρ ἡμῶν ἀπ-
έθανον, ἀλλ' ὁ Χριστὸς, πῶς δι' ἐκείνων λέγετε πρόσ-
εχθῆναι;

« Μὴ οὖν τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει, ἢ ἐν πό-
σει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς, ἢ νουμηνίας, ἢ Σαββάτων. »
Μέχρι μὲν τοῦ νῦν αἰνιγματωδῶς ἔλεγε· « Μή τις
ὑμᾶς ἔσται συλαγωγῶν· » νῦν δὲ φανερώτερον, ὅτε
προκατέλεξε τὰς εὐεργεσίας. Εἰ γὰρ τοιούτων τε- D
τυχήκατε, φησὶ, τί τοῖς μικροῖς ἑαυτοὺς ὑπευθύ-
νους ποιεῖτε; Μὴ οὖν ἀνέχεσθε, ἵνα τις κατακρίνῃ
ὑμᾶς, ὡς μὴ φυλάττοντας τὰς Ἰουδαϊκὰς παρατη-
ρήσεις ἐν βρώμασι καὶ πόμασι. Διὰ τούτου δὲ ἐπαι-
νεῖ δῆθεν αὐτοὺς, ὡς παραλύοντας τὰ Ἰουδαϊκά. « Ἐν
μέρει δὲ ἑορτῆς, » εἶπε, διότι οὐ τὸ πᾶν ἐτόλμων φυ-
λάσσειν. Εἰ γὰρ καὶ ἐσαββάτιζον, ἀλλ' οὐκ ἀκριβῶς,
ἅτε Χριστιανίζοντες. Δείκνυσιν οὖν ὅτι ματαία ἡ
παραφυλακὴ, εἴ γε μὴ τὸ πᾶν φυλάττεται· καὶ ὅτι
τὸ ὅλον ἐντεῦθεν ἤδη καταλύεται. Εἰ γὰρ καλὸν ἦν,
ὁλοτελῶς ἂν ἐτηρεῖτο.

« Ἅ ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων. » Μέλλοντά φησι τὰ

pro nobis. Deinde eum tentator doloris machinamentis in proximi odium pervertere nitebatur, dolum ei nectens per Pharisæos et Scribas, atque per eos qui ab ipso beneficium accipiebant : non potuit autem hoc efficere. Tandem vero cruci affixit, fortissimam machinam admovens. Atque Dominus adeo non concedebat ei quæ volebat, ut et pro crucifigentibus oraret. Hunc itaque ad modum in cruce perfectissime spoliavit principatus et potestates, nobis spoliationem hanc acquirens atque comparans, qui hisce induti eramus, quippe quia naturæ nostræ consors erat.

Ostentavit palam. Hoc est, indecoros esse fecit. Nunquam enim adeo pudefactus est diabolus. Expectans enim ipse Christum tenere, quos alios habuit, amisit. *Palam* autem, id est publice, cunctis cernentibus. Omnia enim fecisset diabolus, si potuisset, ut persuaderet hominibus, Christum non esse mortuum. Hæc enim ingens ipsius fuit strages ac dissolutio, hominem omnis peccati expertem morti subjicere. Quamobrem et innumeras hæreses hic excitavit, quæ mortem ipsius fictitiam esse docerent. Propterea Dominus mortuus est palam, non resurrexit autem palam. Nam resurrectioni ejus futurum etiam tempus testimonium dicturum erit : mortis autem, aliud tempus, quam quod tum fuit testis esse non potuit.

Triumphans illos in ipsa. Hoc est, in cruce dæmones prostratos monstrans. Triumphus enim dicitur, cum quis parta 484 ab hostibus victoria reversus, publicam pompam duxerit, devictos hostes omnibus vinctos ostendens. In cruce igitur tropæum statuens Dominus, tanquam in publico theatro Græcorum, Romanorum, Judæorum, de dæmonibus triumphavit. Si igitur angeli pro nobis haudquaquam sunt passi, sed Christus, quomodo per illos affirmatis vos esse perductos?

Vers. 16. *Nemo ergo vos judicet in cibo, aut potu, aut in parte diei festi, ut neomeniæ, aut Sabbatorum.* Hactenus obscure dixit, *Ne quis vos deprædetur :* nunc vero apertius idem agit, postquam beneficia ejus recensuit. Si enim talia tantaque estis assecuti, quid rebus vos exiguis obnoxios facitis? Ne igitur sustineatis, ut quisquam vos condemnet, quia non observetis Judaicas cæremonias in cibis et potu. Per hoc autem commendat jam eos, quippe quia Judaica ista dissolvant. *In parte* autem *diei festi,* inquit, quasi non totam ausi fuissent festivitatem observare. Etsi enim Sabbatum celebrarent, non exacte tamen faciebant, ut qui Christianismo jam essent dediti. Ostendit igitur vanam esse hujusmodi observationem, cum totum non observetur : ac quod totum jam inde destruatur. Si enim bonum erat, integre servari debuit.

Vers. 17. *Quæ sunt umbra futurorum.* Futura

Variæ lectiones.

[32] ἔπεισεν O. [33] ἐνδεδυμένοις O. [34] εἰσήγαγε O.

Novi Testamenti bona nominat : futura enim erant respectu Veteris, quod tum erat præsto, suo nimirum tempore.

A τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐμελλον γὰρ ὡς πρὸς τὴν Παλαιὰν ἐνεστῶσαν τότε, ὅτε ἦν αὐτῇ ὁ καιρός.

Corpus autem Christi. Nemo vos seducat. Quidam hic apud, *Christi,* perfectam distinctionem faciunt, ut sit sensus : Veteris Testamenti res sunt umbra : corpus autem, id est veritas, Christi est. Proinde, Quid opus est umbram, præsente corpore, obtinere? Nonnulli autem sequentibus copulant, ut sic intelligamus : Corpus autem Christi, id est vos, *nemo* καταβραβευέτω, hoc est, damno afficiat. Nam καταβραβεύειν est, quando alter quidem victoriam obtinet, alter vero victoriæ præmium accipit. Vos igitur vicistis diabolum, eoque superiores facti estis : cur igitur rursus subjugatis vos peccato per legis observationem, quæ non potest justificare? Et aliter : B Eum qui nos detinebat, Christus, non lex vicit, et apud eum qui victoriam est adeptus, oportet esse brabeum, et apud vos, qui estis corpus Christi. Quomodo igitur hoc legi attribui permittitis? Est enim perspicuum, si Judaizemus, nos adhuc habere legem dominum nostrum, et per illam servari expectamus. Si autem lex est umbra, Christi vero res, corpus, nos umbræ prius assuefactos esse oportebat. Merito igitur in novissimis temporibus incarnatus est, ut nos ad Patrem adduceret.

« Τὸ δὲ σῶμα Χριστοῦ. Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω. » Οἱ μὲν εἰς τὸ, « Χριστοῦ, » στίζουσι τελείαν, ἵν' ᾖ τὸ λεγόμενον. Τὰ μὲν Παλαιὰ σκιά εἰσι· τὸ δὲ σῶμα, τουτέστιν ἡ ἀλήθεια, Χριστοῦ. Ὥστε τί δεῖ σκιὰν κρατεῖν, τοῦ σώματος παρόντος; Οἱ δὲ συνάπτουσι τοῖς ἑφεξῆς, ἵνα νοῶμεν οὕτω· Τὸ δὲ σῶμα Χριστοῦ, τουτέστιν, ὑμᾶς, μηδεὶς καταβραβευέτω, τουτέστιν, ἐπηρεαζέτω. Καταβραβεύειν γάρ ἐστιν, ὅταν ἕτερος μὲν νικᾷ, ἕτερος δὲ λαμβάνῃ τὸ βραβεῖον. Καὶ ὑμεῖς οὖν νενικήκατε τὸν διάβολον, καὶ ἀνώτεροι τούτου ἐστέ· τί πάλιν ὑπάγετε ἑαυτοὺς τῇ ἁμαρτίᾳ διὰ τοῦ τὸν νόμον τηρεῖν, τὸν μὴ δυνάμενον δικαιῶσαι; Καὶ ἄλλως· Τὸν κατέχοντα ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, ἀλλ' οὐχ ὁ νόμος νενίκηκε, καὶ παρ' ἐκείνῳ δεῖ εἶναι τὸ βραβεῖον τῷ νενικηκότι, καὶ παρ' ὑμῖν, οἵ ἐστε[35] σῶμα Χριστοῦ. Πῶς οὖν τῷ νόμῳ τοῦτο διδόμενον περιορᾶτε; Πρόδηλον γὰρ, ὅτι εἴπερ Ἰουδαΐζομεν ἔτι, τὸν νόμον ἔχομεν δεσπότην, καὶ ὑπ' ἐκείνου σεσῶσθαι δοκοῦμεν. Εἰ δὲ ὁ μὲν νόμος, σκιὰ, τὰ δὲ τοῦ Χριστοῦ, σῶμα, ἔδει πρότερον ἡμᾶς τῇ σκιᾷ ἐνεθισθῆναι. Εἰκότως ἄρα ἐπ' ἐσχάτων ἐσαρκώθη, διὰ τὸ ἡμᾶς προσαγαγεῖν.

485 VERS. 18. *Volens in humilitate et religione angelorum, quæ non vidit ambulans.* Postquam implevit eos indignatione, ostendens quod brabeo priventur, necnon injuria afficiantur, tunc hæreticum dogma enarrat, Volunt vos fraudare, inquiens, per humilitatem apparentem. Dicebant enim indignum esse majestate Unigeniti, quod per Unigenitum adduceremur ad Patrem, esseque majus quam ut humanæ tenuitati conveniat. Unde, inquiunt, commodius est dicere, quod angeli nostræ adductioni inservierint. Hinc autem angelorum cultum introducebant, et simplicioribus persuadebant, ut iis adhiberent animum, tanquam iis qui nos servassent. Et qui nunquam angelos conspexerant, sic de illis asseverabant, tanquam eos vidissent.

« Θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων. » Ὅτε ἐπλήρωσεν αὐτοὺς θυμοῦ, διὰ τοῦ δεῖξαι, ὅτι καταβραβεύονται καὶ ἐπηρεάζονται, τότε διηγεῖται τὸ αἱρετικὸν δόγμα, καί φησιν, ὅτι Θέλουσιν ἡμᾶς καταβραβεύειν διὰ ταπεινοφροσύνης δοκούσης. Ἔλεγον γὰρ, ὅτι Ἀνάξιόν ἐστι τῆς μεγαλειότητος τοῦ Μονογενοῦς, τὸ προσάγειν ὑμᾶς τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ, καὶ μεῖζον ἡ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην σμικρότητα. Ὅθεν εὐλογώτερον, φασὶν, ἔστι λέγειν, ὅτι οἱ ἄγγελοι ὑπούργησαν τῇ ὑμετέρᾳ προσαγωγῇ. Ἐκ τούτου δὲ εἰσῆγον τὴν τῶν ἀγγέλων θρησκείαν, καὶ ἔπειθον τοὺς ἀφελεστέρους τούτοις προσέχειν, ὡς σεσωκόσιν ἡμᾶς. Καὶ μηδέποτε ἰδόντες ἀγγέλους, οὕτω διεβεβαιοῦντο περὶ τούτων, ὡς ἰδόντες αὐτούς.

Frustra inflatus sensu carnis suæ. Frustra, inquit, inflatus est propter isthuc dogma a carnali sua cogitatione, non spirituali. Quomodo enim non carnalis adeoque crassæ mentis est, aspernari ea quæ a Christo dicta sunt? *Sic Deus mundum dilexit, ut Filium suum daret pro hominibus* [x] : et iterum, *Pro ipsis ego meipsum sanctifico* : et, *Animam meam pono pro ovibus* [y] : et, *Alias oves habeo, et illas me oportet adducere* [z] : et innumera hujusmodi. Qui igitur supra dixit, *In humilitate?* De apparente et non vera loquebatur. Aliter : Intumescunt quidem, ut doctores dogma suum tuentes, nec permittentes ut verum doceantur. Commendant autem proprium dogma per humilitatem, non quam ipsi habent, sed

« Εἰκῇ φυσιούμενος ὑπὸ τοῦ νοὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. » Μάτην, φησὶν, ἐπὶ τῷ δόγματι πεφύσηται ὑπὸ σαρκικῆς διανοίας, οὐ πνευματικῆς. Πῶς γὰρ οὐ σαρκικοῦ νοὸς καὶ παχέος, τὸ ἀθετῆσαι τὰ ὑπὸ Χριστοῦ λεχθέντα; « Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων· » καὶ πάλιν, « Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν· » καὶ, « Τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων· » καὶ, « Ἄλλα πρόβατα ἔχω, κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν· » καὶ μυρία ὅσα. Πῶς οὖν ἀνωτέρω εἶπεν, ὅτι « Ἐν ταπεινοφροσύνῃ; » Δοκούσῃ καὶ οὐκ ἀληθινῇ. Ἄλλως· Φυσιοῦνται μὲν ὡς δογματισταὶ, ἐνιστάμενοι, καὶ μὴ δεχόμενοι διδαχθῆναι τὸ ἀληθές· συνιστῶσι δὲ τὸ οἰκεῖον δόγμα διὰ ταπεινοφρο-

[x] Joan. III, 16. [y] Joan. XVII, 19. [z] Joan. X. 16, 17.

Variæ lectiones.

[35] δὲ ἔσται O.

σύνης, οὐχ ἣν αὐτοὶ ἔχουσιν, ἀλλ' ὡς λέγοντες, ὅτι Μεῖζον ἦ κατὰ ἀνθρώπους, τὸ σφαγῆναι ὑπὲρ ἡμῶν τὸν Μονογενῆ.

« Καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλήν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον, αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ Θεοῦ. » Οὐ κρατεῖ, φησίν, ὁ ταῦτα δογματίζων, τὴν κεφαλήν, τουτέστι τὸν Υἱόν. Αὐτὸς γάρ ἐστι κεφαλὴ τῶν ἀγγέλων, ὡς Ποιητὴς καὶ Δημιουργός· ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας κεφαλή, καὶ κατὰ τοῦτο μέν, πλὴν ἀλλὰ καὶ καθὸ σῶμα αὐτοῦ ἐσμεν καὶ μέλη, κοινωνήσαντος ἡμῖν τῶν αὐτῶν. Ἐξ αὐτοῦ τοίνυν πᾶν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ εἶναι ἁπλῶς ἔχει, καὶ τὸ εὖ εἶναι. Ἐὰν αὐτοῦ ἐκπέσῃ τις, ἀπόλωλεν εὐθύς. Ὅσπερ γὰρ τὸ αἰσθητικὸν πνεῦμα ἀπὸ τοῦ ἐγκεφάλου εἰς πᾶν τὸ σῶμα διαδίδοται διὰ τῶν νεύρων, καὶ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐστι πᾶσα αἴσθησις, καὶ πᾶσα κίνησις· οὕτω καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας σῶμα ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ « ἐπιχορηγεῖται, » τουτέστι, λαμβάνει τὸ ζῆν καὶ αὔξειν πνευματικῶς. Πότε [36-37] δὲ τοῦτο ἔχει; Ὅτε « συμβιβάζεται, » τουτέστι, συνάφειαν ἔχει πρὸς αὐτόν. Τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων τὴν ἐπιχορηγίαν τῆς αὐξήσεως δίδωσιν· ὡς εἴ γε ἀσύνδετον εἴη καὶ ἀσυναφὲς τὸ σῶμα πρὸς τὴν κεφαλήν, καὶ οὐ συμβιβάζεται πρὸς αὐτήν, τουτέστιν, οὐ συντίθεται, οὐκ ἂν οὔτε ἡ ἐπιχορήγησις τοῦ Πνεύματος γίνοιτο, οὔτε ἡ αὔξησις τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν, ἡ τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας τῆς ἀρίστης.

« Εἰ ἀπεθάνετε σὺν τῷ Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν τῷ κόσμῳ δογματίζεσθε; » Διὰ τοῦ βαπτίσματος, φησὶ, συναποθανόντες τῷ Χριστῷ, ἐνεκρώθητε πρὸς πᾶσαν τὴν προτέραν ζωήν, ὥστε μηκέτι μηδὲ τοῖς στοιχείοις δουλεύειν, οἷς πρώην ὑπέκεισθε. Πῶς οὖν πάλιν νῦν, ὡς ἐν τῇ προτέρᾳ ζωῇ ζῶντες, ὑπόκεισθε τούτοις, διδάσκεσθε γὰρ ὅτι ἥδε ἡ ἡμέρα δεξιά, ἥδε ἀπαίσιος· ἅτινά ἐστιν Ἑλληνικὰ παρατηρήματα. Ὅρα δὲ καὶ πῶς ἡμέρα αὐτοὺς διακωμῳδεῖ, « Δογματίζεσθε, » εἰπών. Ὡς γὰρ παιδία ἀρτιμαθῆ κάθησθε, φησὶ, δογματιζόμενοι καὶ νομοθετούμενοι τί δεῖ ποιεῖν.

« Μὴ ἅψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς· ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει. » Καὶ ἄλλην παρατήρησιν αὐτῶν τὴν τῶν βρωμάτων, Ἰουδαϊκὴν μᾶλλον, ὥσπερ ἦν ἡ τῶν ἡμερῶν, Ἑλληνική. Τὸν τύφον δὲ τῶν δογματιστῶν καταστέλλων, φησὶν, ὅτι οὐ μεγάλα τινὰ ταῦτά ἐστιν, ἀλλ' εἰς φθορὰν καταλήγει τοῖς χρωμένοις. Φθειρόμενα γὰρ ἐν τῇ γαστρὶ [38], διὰ τοῦ ἀφεδρῶνος ὑποῤῥεῖ. Οὔτε οὖν ὠφελοῦσιν αὐτὰ καθ' αὑτὰ, οὔτε βλάπτουσι.

« Κατὰ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων. » Οὐκ εἰσὶ θεῖα διδάγματα ταῦτα, ἀλλὰ ἀνθρώπων ἐντάλματα. Τί οὖν; ὁ νόμος οὐκ ἔστι Θεοῦ [39] διδασκαλία; Ἦν μὲν ὅτε εἶχε καιρὸν [40], νῦν δὲ οὐκ ἔστιν, ὡς μὴ καιρὸν ἔχων. Ἢ ὅτι παρεποίουν

A veluti asserentes majus esse quam hominibus conveniat, Unigenitum pro nobis occidi.

B

VERS. 19. *Et non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum, crescit in augmentum Dei.* Non continet, inquit, qui hæc tradit, caput, hoc est Filium. Ipse enim est caput angelorum, veluti Creator et Opifex. Insuper totius etiam Ecclesiæ caput est cum secundum hoc ipsum quidem, tum quatenus corpus ipsius sumus et membra, ipso nobiscum in iisdem communicante. Ex ipso itaque universum corpus Ecclesiæ et suum esse simpliciter habet, et bene esse. Si quisquam ab eo exciderit, statim periit. Quemadmodum enim sensitivus spiritus a cerebro in totum corpus per nervos diffunditur, et a capite omnis sensus est et motus : hunc ad modum Ecclesiæ corpus a Christo *subministratur*, hoc est, accipit vitam et augmentum spirituale. Quando autem hoc habet? Quando *construitur*, hoc est, connexionem ad ipsum et cum ipso habet. Spiritus enim sanctus per nexus et connexiones suppeditationem augmenti dat. Nam si dissolutum **486** fuerit et distractum corpus a capite, et non construatur, hoc est, non componatur, nequaquam Spiritus subministratio fiet, neque augmentum Dei, id est, optimæ secundum Deum conversationis.

C

VERS. 20. *Si mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid tanquam viventes in mundo decernitis?* Per baptisma, inquit, commortui Christo, mortui estis omni priori vitæ, ut non amplius ne ipsis quidem elementis serviatis, quibus antea subjecti eratis. Qui igitur nunc rursus, tanquam priorem adhuc vitam viventves, subdimini illis? Docemini enim quod hæc dies fortunata sit, illa vero infausta : quæ Græcorum sunt observationes. Quin et illud vide, quomodo tacite eos carpat dicendo, Δογματίζεσθε. Nam instar puerorum, inquit, qui nuper discere cœperunt, sedetis, docendi et instituendi quid facere oportet.

D

VERS. 21, 22. *Ne tetigeris, neque gustaveris, neque contrectaveris : quæ sunt omnia in interitum ipso usu.* Aliam ipsorum observationem recitat, quæ est in cibis, Judaicam potissimum, quemadmodum dierum erat Græca. Fastum autem dogmatistarum deprimens, Non magna quædam, inquit, hæc sunt sed in corruptionem desinunt utentibus. Corrupta enim in ventre, per secessum defluunt. Neque igitur prosunt ista per sese, neque obsunt.

Secundum præcepta et doctrinas hominum. Non sunt divinæ institutiones hæ, verum hominum mandata. Quid igitur? nonne lex est doctrina Dei? Erat quidem, cum suo tempore vigeret : hodie autem non est, cum tempus ejus expletum est. Vel quia corrum-

Variæ lectiones.

[36-37] τε O. [38] σαρκὶ O. [39] θεία O. [40] ἦν καιρὸς 40.

pebant eam apud Judæos seniores, traditiones extra legem imponentes, perinde ac Christus in Evangelio ait. Vel Græcorum dogmata denotat.

A αὐτὸν οἱ παρ' Ἰουδαίοις πρεσβύτεροι, παραδιδόντας ἔξω τοῦ νόμου, ὡς καὶ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις φησίν. Ἢ τὰ τῶν Ἑλλήνων αἰνίττεται.

Vers. 23. *Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione et humilitate, et in non parcendo corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.* Rationem habent sapientiæ, non virtutem, neque veritatem. Videtur enim is qui hæc tradit, pius aliquis esse, et moderatus, corpusque suum aspernari, propterea quod a cibis abstineat. Atqui Deus corpus honoravit, cibosque dedit, ut caro illis impleta consistat, affectibusque sponte dominetur : verum ipsi non utuntur corpore in honore, privantes ipsum et potestatem auferentes, nec permittunt ei ut sua sponte imperium exerceat.

« Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθρησκείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. » Λόγον ἔχουσι σοφίας, οὐ δύναμιν, οὐδὲ ἀλήθειαν. Δοκεῖ γὰρ ὁ ταῦτα δογματίζων εὐλαβής τις εἶναι, καὶ μέτριος, καὶ τοῦ σώματος κατηφανεῖν, διὰ τοῦ ἀπέχεσθαι βρωμάτων. Καίτοι ὁ Θεὸς ἐτίμησε τὸ σῶμα, καὶ τὰ βρώματα δέδωκεν, ὡς ἡ σὰρξ δι' αὐτῶν πληρουμένη συνίσταται, καὶ κρατῇ τῶν παθῶν ἑκουσίως· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐν τιμῇ τῷ σώματι χρῶνται, ἀποστεροῦντες αὐτὸ, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἀφαιρούμενοι, καὶ μὴ συγχωροῦντες ἑκουσίως κρατεῖν.

B

CAPUT III.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

487 Vers. 1, 2. *Igitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens. Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram.* Cum dixisset, *Mortui estis cum Christo*, per baptisma videlicet, ac tacite subintelligendum innuisset, quod Et simul excitati estis (baptisma enim, ut per submersionem, mortem, sic per emersionem, resurrectionem significat), nunc infert : *Si surrexistis* una *cum Christo*, debetis posthac in supernis esse, ubi ille, ubi non est observatio : ac cœlestia sapere. Nam hæc quæ de cibis præcipiuntur atque diebus, terrestria et corporea sunt, nihil altum aut spirituale habentia; siquidem terrenorum hominum sunt mandata. Non autem contentus fuit, *Superna*, dicere, neque, *Ubi Christus est :* sed adjecit, *In dextera Dei sedens*, quo magis a terra nostrum animum abducat.

« Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος. Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ γῆς. » Εἰκὼν, ἡ « Ἀπεθάνετε σὺν Χριστῷ, » διὰ τοῦ βαπτίσματος δηλαδὴ, καὶ κατὰ τὸ σιωπώμενον δοὺς νοεῖν, ὅτι Καὶ συνηγέρθητε (τὸ γὰρ βάπτισμα, ὥσπερ διὰ τῆς καταδύσεως θάνατον, οὕτω διὰ τῆς ἀναδύσεως τὴν ἀνάστασιν τυποῖ[41]), νῦν εἰσάγει[42], ὅτι « Εἰ συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, ὀφείλετε λοιπὸν ἄνω εἶναι, ἔνθα ἐκεῖνος, ἔνθα οὐκ ἔστι παρατήρησις· καὶ τὰ οὐράνια φρονεῖν. Ἐπεὶ ταῦτα, τὰ περὶ βρωμάτων καὶ ἡμερῶν, γήϊνά εἰσι καὶ σωματικὰ, καὶ οὐδὲν ὑψηλὸν καὶ πνευματικὸν ἔχοντα· ἀνθρώπων γὰρ γήϊνα εἰσὶν ἐντολαί. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ τῷ, « Ἄνω, » εἰπεῖν, οὐδὲ, « Οὗ ὁ Χριστός ἐστιν· » ἀλλὰ προσέθηκεν, « Ἐν δεξιᾷ καθήμενος τοῦ Θεοῦ, » ἵνα πλέον τι ἀποστήσῃ τὸν νοῦν ἡμῶν ἀπὸ τῆς γῆς.

C

Vers. 3. *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Ipsos utrinque præparat, ne quæ hic sunt quærant, tum ex morte, tum ex vita. Mortui enim estis, inquit, rebus inferioribus : ergo eas quærere non debetis. Rursus vita vestra in supernis est; quare et superna curate. Contendit enim ostendere, quod in supernis sedeant ipsi, aliamque vivant vitam, quæ in Deo est; nimirum haudquaquam oculis conspicuam. Non apparet Christus : sic neque vita vestra apparet. Quare ergo apparentia quæritis? Hæc autem præstruit, ut mox in moralem incidat sermonem. Solet enim, dum aliud astruit, ad alia transilire, ut in Epistola ad Corinthios, cum de iis qui cœnas præoccupabant, dissereret, repente in mysteriorum traditionem delapsus est.

« Ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. » Ἑκατέρωθεν αὐτοὺς παρασκευάζει μὴ ζητεῖν τὰ ἐνταῦθα, καὶ ἐκ τῆς νεκρώσεως, καὶ ἐκ τῆς ζωῆς. Ἀπεθάνετε γὰρ, φησὶ, τοῖς κάτω· οὐκοῦν[43] οὐκ ὀφείλετε ζητεῖν ταῦτα. Πάλιν ἡ ζωὴ ὑμῶν ἄνω· ὥστε καὶ τὰ ἄνω φρονεῖτε. Φιλονεικεῖ γὴρ δεῖξαι αὐτοὺς καθημένους ἄνω καὶ ἄλλην ζῶντας ζωὴν, τὴν ἐν τῷ Θεῷ, τὴν μὴ φαινομένην. Μὴ φαίνεται ὁ Χριστός· οὕτως οὐδὲ ἡ ζωὴ ὑμῶν φαίνεται. Τί οὖν ζητεῖτε τὰ φαινόμενα; Ταῦτα δὲ προκατασκευάζει, ἵνα εὐθὺς ἐμπέσῃ εἰς τὸν ἠθικὸν λόγον. Ἔθος γὰρ αὐτῷ ἄλλα[44] κατασκευάζοντι εἰς ἄλλα μεταπηδᾷν· ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους περὶ τῶν προλαμβανόντων ἐν τοῖς δείπνοις διαλεγόμενος, ἐνέπεσεν ἀθρόως εἰς τὴν τῶν μυστηρίων παράδοσιν.

D

Vers. 4. *Cum Christus autem apparuerit, vita vestra, tum et vos apparebitis cum ipso in gloria.* In secundo adventu manifestabitur Christus, et omnibus ostendetur Deus, in gloria simul cum angelis adveniens : nunc enim usque adeo absconditus est, ut et hoc nomine criminetur. Tum igitur et vos mani-

« Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. » Ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ φανεροῦται ὁ Χριστὸς, καὶ πᾶσι δείκνυται Θεὸς[45], ἐν δόξῃ ἐρχόμενος μετὰ τῶν ἀγγέλων. Νῦν γὰρ τοσοῦτον κέκρυπται, ὅσον καὶ διαβάλλεται. Τότε οὖν καὶ ὑμεῖς φανερωθήσεσθε·

Variæ lectiones.

[41] δηλοῖ o. [42] συνάγει o. [43] λοιπὸν o. [44] ἄλλο o. [45] Χριστὸς o.

οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ, « Ἐν δόξῃ. » Ὥστε ἐκείνην ζητεῖτε τὴν ἡμέραν, μὴ ταύτην· πρὸς ἐκείνην ζῆν σπεύδετε. Τότε γὰρ ἡ ἀληθινὴ ζωὴ ὑμῶν φανεροῦται· ἡ γὰρ νῦν, θάνατος, ὅτι καὶ διὰ φθορᾶς συνίσταται, τῆς ῥοῆς καὶ ἀπορῥοῆς. Μὴ τιμὰς ἐνταῦθα ζητεῖτε καὶ δόξας. Ἐκεῖ γὰρ ἡ δόξα ὑμῶν. Ὁ μαργαρίτης κέκρυπται ἕως ἂν ᾖ ἐν τῷ ὀστρέῳ· ὅταν δὲ περιθραυσθῇ ἐκεῖνο, τότε λάμπει ἐν δόξῃ. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἕως ἂν ἐν τῷ φθαρτῷ τούτῳ ὦμεν σώματι, ὀφείλομεν ὡς κεκρυμμένοι ζῆν, μὴ δόξαν ζητοῦντες· ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο διαλυθῇ, τότε ἡ δόξα ἡμῶν, ἐὰν ἄξιοι αὐτῆς [46] φανῶμεν διὰ τῶν πράξεων.

festabimini : non simpliciter, sed, *In gloria*. Quare diem illam desiderate, non hanc; in illam vivere studete. Tum enim vera manifestabitur vita vestra : præsens enim mors est : siquidem per corruptionem consistit, per fluxum et refluxum. Honores et gloriam hic quærere nolite. Nam illic gloria vestra est. Delitescit margarita, tantisper dum in conchyli fuerit : simulac vero illud perfractum fuerit, tum in gloria relucet. Hunc ad modum et nos, quandiu in **488** corruptibili isto corpore fuerimus, tanquam latentes vivere debemus, ab omni gloriæ cupiditate alieni. Quando autem dissolutum fuerit hoc corruptibile, tunc erit gloria nostra, si hac digni per opera visi fuerimus.

« Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. » Οὐκ εἶπεν, Ἀπορρίψατε, ἀλλὰ, « Νεκρώσατε, » ὥστε μηδὲ ἀναστῆναι. Μέλη δὲ ἐπὶ τῆς γῆς τάχα μὲν καὶ τὰ σωματικὰ μέλη λέγει· ἃ ὅταν μὲν τὰ οὐράνια μὴ ἐνεργῇ, ἐπὶ τῆς γῆς λέγεται· ὅταν δὲ τὰ οὐράνια ἐνεργῶνται δι' αὐτῶν, οὐκέτι ἐπὶ τῆς γῆς εἰσιν. Οἷον ὅταν μὴ ὁρῶμεν κακῶς [47], ὅταν μὴ ἀκούωμεν, οὐκ ἐπὶ γῆς ἐσμεν. Τάχα δὲ μέλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ διὰ τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἐπιτελούμενα ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτήματα, ἃ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς μένει, καὶ ἐνταῦθα φθείρεται· ἐπεὶ τά γε μέλη τοῦ σώματος, εἰ καὶ ἀπὸ τῆς γῆς εἰσιν, ἀλλ' ὅμως οὐ μένει ἐπὶ τῆς γῆς καὶ φθείρεται, ἀλλ' ἀφθαρτίζεται ἀνιστάμενα. Πῶς δὲ εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι « Συνετάφητε τῷ Χριστῷ, ὅτι ἀπεξεδύσασθε τὸ σῶμα τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός· » νῦν πάλιν λέγει, « Νεκρώσατε; » Ὅτι ἡ μὲν προτέρα νέκρωσις τοῦ βαπτίσματος ἦν δῶρον, ἀποτιννύσα τὴν ἐν ἡμῖν προγεγονυῖαν ἁμαρτίαν· ἡ δὲ νῦν ὑποτιθεμένη νέκρωσις, τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως, τὰς μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτίας ἀφανίζουσα, μᾶλλον δὲ μηδὲ ἀναζῆσαι ἐῶσα ὅλως, διὰ τοῦ θανατοῦν τὸ φρόνημα τῆς σαρκός. Ὥσπερ εἴ τις ἀνδριάντα ῥυπωθέντα ἀναχαλκεύσας καὶ λαμπρύνας πάλιν, παραινεῖ τῷ ἔχοντι τοῦτον σπουδάζειν ἀποτίθεσθαι τὸν ἰόν, οὐ τὸν ἀποσμηχθέντα πάντως, ἀλλὰ τὸν ἐπιγινόμενον μετὰ ταῦτα.

Verbs. 5. *Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram*. Non dixit, Abjicite : sed, *Mortificate*, ita ut nunquam resurgant. Membra autem super terram forte corporis quoque membra dicit; quæ dum cœlestia minime operantur, super terram esse dicuntur : cum autem cœlestia per ipsa perficiuntur, non jam in terra sunt : ut cum aut vitiose non videmus, aut audimus, in terris non sumus. Fortasse autem et membra in terra dicuntur, quæ in terra per membra corporis committuntur peccata, quæ et in terra manent, et ibidem corrumpuntur : quandoquidem corporis sane membra, tametsi e terra sint, non tamen in terra permanent corrumpunturque, sed incorruptibilia erunt, cum resurrexerint. At quomodo, cum supra dixisset, *Consepulti estis cum Christo, quod exueritis corpus peccatorum carnis*, nunc iterum dicit, *Mortificate?* Quoniam prior quidem mortificatio baptismatis erat donum, quæ peccatum antea in nobis natum interficiebat; quæ vero nunc proponitur mortificatio, nostræ est voluntatis, delens peccata quæ post baptisma admittuntur, imo ne reviviscere quidem omnino sinens, eo quod affectum carnis interimat. Quemadmodum si quis statuam æream sordibus obsitam restaurans, ac lucidam reddens, commonefacit eum qui hanc possideat, ut studeat deponere rubiginem : non eam quam omnino jam deterserit, sed quæ posthac ventura sit.

« Πορνείαν. » Ἰδοὺ ἡρμήνευσε τίνα εἰσὶ τὰ μέλη. Πρώτης δὲ ταύτης μέμνηται, διότι καὶ μάλιστα τοῦτο κρατεῖ τὸ πάθος.

« Ἀκαθαρσίαν, πάθος. » Παρῆκεν ἰδικῶς εἰπεῖν ἃ οὐδὲ εἰπεῖν καλόν· καὶ διὰ τῆς ἀκαθαρσίας καὶ τοῦ πάθους πάντα ἐνέφηνε τὰ τῶν αἰσχρῶν μίξεων εἴδη. Τῷ ὄντι γὰρ πάθος ἡ λύσσα τοῦ σώματος, καὶ ὥσπερ πυρετὸς, ἢ τραῦμα, ἢ ἄλλη νόσος.

Fornicationem. Ecce interpretatus est quæ sint illa membra : primum autem istius meminit, quod hic morbus potissimum regnet.

Immunditiam, passionem. Quæ ne dictu quidem sunt honesta, ista seorsim dicere prætermisit; et per immunditiam et passionem omnes complexus est turpium mistionum species. Vere enim rabies corporis, passio est, et quemadmodum febris, aut vulnus, aut alia ægritudo.

« Ἐπιθυμίαν κακήν. » Ἰδοὺ γενικῶς πάλιν τὸ πᾶν εἶπε. Πᾶσα γὰρ ἐπιθυμία κακή. Ἔστι δὲ καὶ ἡ ἐπιθυμία καλὴ, ἡ Θεοῦ, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν [48] καὶ Δανιὴλ ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν ἦν.

Concupiscentiam malam. Ecce generatim rursus universum dixit. Omnis enim concupiscentia prava est, præter eam quæ Dei est, divinarumque rerum, secundum quam et Daniel vir desideriorum erat [a].

[a] Dan. IX. 32.

Variæ lectiones.

[46] ταύτης O. [47] καλῶς O. [48] καθὰ O.

Et avaritiam quæ est simulacrorum servitus. Primogenitus filius malæ concupiscentiæ est avaritia : quam idololatriam nominavit, ceu auro et argento servientem. Nam idola gentium, argentum et aurum [b].

489 VERS. 6. *Propter quæ venit ira Dei super filios inobedientiæ.* Ira et in futuro sæculo, et sæpe in præsenti apprehendit tales. Inobedientiæ autem filios dicit, venia eos privans, et ostendens quod non ex ignorantia sint in affectionibus, verum ex inobedientia, quam sic exercuerunt, ut et seipsos huic traderent in filios, et ex ipsa manifestarentur signarenturque.

VERS. 7. *In quibus et vos ambulastis aliquando, cum viveretis in illis.* Non caret encomio hic sermo, tanquam nunc non vivant in his, sed erat quando vivebant in eis. Gentes enim erant.

VERS. 8. *Nunc autem deponite et vos omnia.* Quomodo igitur, cum supra dixisset, Quondam in iis vivebatis, ac indicans quod nunc non vivant, rursus dicit, *Deponite omnia?* Qui enim deponerent quod non habent? Potest igitur responderi, quod illud, *Quando vivebatis,* cooperetur ei ad ea quæ nunc dicuntur. Quasi enim hoc innuit, quod olim quidem dominabatur in vos peccatum vitamque vestram detinebat, ac tyrannidem exercebat, ante baptisma videlicet, eratque difficile admodum a peccatis liberari, adeoque affectibus pravis : nunc autem per baptisma occiso in vobis peccato, facile est deponere affectus, tanquam pallium. Nec est quod prætexatis vos sub tyranno vitam vivere atque affectibus : estis enim eis mortui.

Iram, indignationem, malitiam. Vindictam malitiam dicit, quam nonnulli amarulentiam nominarunt, quando quisquam malitiam in seipso servat, quo sese ulciscatur.

Blasphemiam. Convicia sic vocat.

Turpem sermonem de ore vestro. Emphatice dixit, *Ex ore vestro :* hoc est, quod sanctificatur per communicationem Dominici corporis. Absurdum enim est fœdari per blasphemiam turpiloquentiamque os vestrum quod Christum recipit.

VERS. 9. *Ne mentiamini alter in alterum.* Christum induentes, qui dixit, *Ego sum veritas* [c] : quomodo nunc alia forma amicimini, mendacii nimirum? Planum enim hinc fit, quod illum characterem exueritis, qui vos veritate signaverit.

Exuentes veterem hominem cum operibus suis. Quid tandem membra et corpus et hominem vocat corruptam vitam ac rursus vitam virtutibus insignem, idem ipsum? Ut ostendat voluntatem substantia esse potiorem, nosque ab ea potius nominari, non a substantia. Nam Scriptura equos, canes et vulpes nominat eos qui voluntatis et morum suorum no-

« Καὶ τὴν πλεονεξίαν ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία. » Ὁ πρωτότοκος υἱὸς τῆς κακῆς ἐπιθυμίας ἡ πλεονεξία ἐστίν· ἣν εἰδωλολατρείαν ὠνόμασεν, ὡς χρυσίῳ καὶ ἀργυρίῳ λατρεύουσαν. Καὶ τὰ εἴδωλα γὰρ τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον.

« Δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. » Καὶ ἡ μέλλουσα ὀργὴ, καὶ ἡ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι πολλάκις καταλαμβάνουσι τοὺς τοιούτους Ἀπειθείας δὲ υἱοὺς αὐτοὺς λέγει, ἀποστερῶν συγγνώμης, καὶ δεικνὺς ὅτι οὐκ ἐξ ἀγνοίας εἰσὶν ἡ τοῖς πάθεσιν, ἀλλ' ἐξ ἀπειθείας, ἣν οὕτως ἐξήσκησαν, ὥστε καὶ υἱοθετῆσαι ἑαυτοὺς ταύτῃ, καὶ ἐξ αὐτῆς γνωρίζεσθαι καὶ χαρακτηρίζεσθαι.

« Ἐν οἷς καὶ ὑμεῖς περιεπατήσατέ ποτε, ὅτε ἐζῆτε ἐν αὐτοῖς. » Μετ' ἐγκωμίου ὁ λόγος, ὡς νῦν οὐ ζῶντων αὐτῶν ἐν τούτοις, ἀλλ' ἦν ὅτε· ἔθνικοι γὰρ ἦσαν [49].

« Νυνὶ δὲ ἀπόθεσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα. » Πῶς οὖν ἀνωτέρω εἶπὼν, « Ὅτε ἐζῆτε, » καὶ ἐμφήνας, ὅτι νῦν οὐ ζῶσιν, αὖθίς φησιν· « Ἀπόθεσθε τὰ πάντα; » Πῶς γὰρ ἂν ἀπόθοιντο ὃ οὐκ ἔχουσιν; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι κἀκεῖνο τὸ, « Ὅτε ἐζῆτε, » συνεργεῖ αὐτῷ [50] πρὸς τὰ νῦν λεγόμενα· ὡς ἂν εἰ γὰρ τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι Πάλαι μὲν ἦρχεν ὑμῶν ἡ ἁμαρτία, καὶ τὴν ζωὴν ὑμῶν κατεῖχε, καὶ ἐτυράννει, πρὸ τοῦ βαπτίσματος δηλαδὴ, καὶ δυσχερὴς ἦν ἡ ἀπὸ τῶν παθῶν ἐλευθερία· νυνὶ δὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος νεκρωθείσης τῆς ἐν ὑμῖν ἁμαρτίας, εὔκολόν ἐστιν ἀποθέσθαι τὰ πάθη, ὥσπερ ἱμάτιον. Καὶ οὐκ ἔχετε προφασίζεσθαι, ὅσι ὑπὸ τῷ τυράννῳ ζῆτε καὶ τοῖς πάθεσιν· ἐνεκρώθητε γὰρ αὐτοῖς.

« Ὀργὴν, θυμὸν, κακίαν. » Τὴν μνησικακίαν λέγει κακίαν, ἣν τινες καὶ πικρίαν ὠνόμασαν, ὅταν τις ἐν αὐτῷ τηρῇ τὴν κακίαν, ὡς ἂν ἀνταποδῷ.

« Βλασφημίαν. » Τὰς λοιδορίας οὕτω λέγει.

« Αἰσχρολογίαν ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν. » Ἐμφατικῶς εἶπε τὸ, « Ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν· » τουτέστι, τοῦ ἁγιαζομένου διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ Κυριακοῦ σώματος. Ἄτοπον γὰρ ῥυπαίνεσθαι διὰ βλασφημίας καὶ αἰσχρολογίας τὸ στόμα ὑμῶν, ὃ τὸν Χριστὸν δέχεται.

« Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους. » Χριστὸν ἐνδυσαμένοι, τὸν εἰπόντα, « Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια, » πῶς ὢν ἄλλην μορφὴν περίκεισθε, τὴν τοῦ ψεύδους; Πρόδηλον γὰρ, ὅτι ἐκεῖνον τὸν χαρακτῆρα ἐξεδύσασθε, τὸν ἀπὸ τῆς ἀληθείας ὑμᾶς χαρακτηρίζοντα.

« Ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ. » Τί δήποτε μέλη καὶ σῶμα καὶ ἄνθρωπον καλεῖ τὸν διεφθαρμένον βίον, καὶ τὸν ἐνάρετον πάλιν τὸ αὐτό; Ἵνα δείξῃ ὅτι τῆς οὐσίας ἡ προαίρεσις κυριωτέρα, καὶ ἀπὸ ταύτης μᾶλλον καλούμεθα, οὐκ ἀπὸ τῆς οὐσίας. Καὶ ἡ Γραφὴ γὰρ ἵππους, καὶ κύνας, καὶ ἀλώπεκας ὀνομάζει τὰς ἐπὶ

[b] Psal. CXIII, 12. [c] Joan. XIV, 6.

Variæ lectiones.

[49] ἦτε O. [50] αὐτοῖς O.

τῆς προαιρέσεως τοῖς τοιούτοις ζώοις ὁμοιωθέντας. Καὶ εἰς γέενναν δὲ, καὶ εἰς βασιλείαν ἡμᾶς εἰσάγει ἡ προαίρεσις, οὐχ ἡ οὐσία. Παλαιὸν οὖν φησιν ἄνθρωπον, τὴν διεφθαρμένην προαίρεσιν. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· « Σὺν ταῖς πράξεσι· » τουτέστι, τὴν προαίρεσιν μετὰ τῶν ἔργων. Παλαιὸν δὲ ὠνόμασε, τὸ αἰσχρὸν αὐτοῦ βουλόμενος δεῖξαι, καὶ τὸ δυσειδὲς, καὶ τὸ ἠσθενηκός. Ὅρα δὲ, πῶς τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου τὰ μέλη κατέλεξε· τὴν διάνοιαν διὰ τοῦ ψεύδους· τὴν καρδίαν, διὰ τοῦ θυμοῦ· τὸ στόμα, καὶ διὰ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς βλασφημίας· τοὺς ὀφθαλμοὺς, διὰ τῆς πορνείας, καὶ τὰ κρυπτὰ μέλη· τὸ ἧπαρ, διὰ τῆς κακῆς ἐπιθυμίας· τὰς χεῖρας, διὰ τῆς πλεονεξίας.

A mine, hujusmodi belluis facti sunt similes. Proinde et in gehennam, et ad æternum regnum **490** nos ducit voluntas, non essentia. Veterem igitur hominem, corruptam voluntatem dicit : Propterea intulit, *Cum operibus*, hoc est, voluntatem cum operibus. Veterem autem nominavit, turpitudinem ejus ac deformitatem et infirmitatem ostendere volens. Observa autem quomodo veteris hominis membra recensuerit : mentem, per mendacium : cor, per indignationem : os, per blasphemiam et mendacium : oculos et abdita membra, per fornicationem : hepar, per concupiscentiam : manus, per avaritiam.

« Καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν. » Νέος ἄνθρωπος ἡ κατὰ Θεὸν προαίρεσις, ἥτις οὐ παλαιοῦται, ἀλλ' ἀεὶ ἀκμάζει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων ἐπίγνωσιν, ἀεὶ καὶ ἀεὶ νεωτέρα δεικνυμένη, καὶ ὅταν πλείω λάβῃ τὴν γνῶσιν καὶ μειζόνων ἀξιῶται, μᾶλλον ἰσχύουσα.

B

Vers. 10. *Et induentes novum eum qui renovatur in agnitione.* Novus homo est voluntas secundum Deum, quæ non consenescit, sed nunquam non viget ad Dei et divinarum rerum agnitionem, et quæ in dies magis magisque nova demonstratur : ac cum majorem acceperit cognitionem, pluribusque donata fuerit, valentiorem sese exhibet.

« Κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. » Τουτέστι Χριστοῦ· ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς οὐ πρὸς γῆρας ἦλθεν, ἀλλ' οὕτως ἦν καλὸς, ὡς οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν. « Ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » Ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, ἥτις παλαιοῖ καὶ φθείρει. Καὶ ἡμεῖς οὖν οἱ ὑπ' ἐκείνου κτισθέντες κατ' εἰκόνα αὐτοῦ, ὀφείλομεν ἀποξύεσθαι τὴν ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν φθορὰν καὶ παλαίωσιν. Κτίσιν δὲ καὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος, καὶ τὴν τῆς ἀρίστης πολιτείας νόει.

Secundum imaginem ejus qui creavit illum. Hoc est Christi; quandoquidem et ipse ad senium non pervenerit, sed adeo formosus erat, ut ne dici quidem potest : *Speciosus forma præ filiis hominum* [d]. Peccatum enim non fecit, quod hominem senio conficit ac corrumpit. Et nos igitur ab illo conditi secundum imaginem ejus, exuere et abradere debemus, quæ ex peccatis nascitur, corruptionem et inveterationem. Creationem autem intellige, quæ fit per baptismum et optimam vivendi rationem.

C

« Ὅπου οὐκ ἔνι Ἕλλην, καὶ Ἰουδαῖος. » Τουτέστι προσήλυτος, καὶ Ἰουδαῖος ἐκ προγόνων.

« Περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, Βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος· ἀλλὰ τὰ πάντα, καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. » Ἰδοὺ καὶ ἄλλο ἐγκώμιον τοῦ κατὰ Χριστὸν νέου ἀνθρώπου, τὸ μήτε ἔθνους, μήτε ἀξιώματος, μήτε προγόνων διαφορὰν ἐνθεωρεῖσθαι [51] αὐτῷ, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν εἶναι χαρακτῆρα αὐτοῦ. Ἐν πᾶσι γὰρ τοῖς τὸν ἐνάρετον βίον μορφωθεῖσι τὰ πάντα ἐστὶν ὁ Χριστὸς, τουτέστι, καὶ γένος, καὶ ἀξίωμα. Ἢ καὶ ἑτέρως, ὅτι Πάντες εἷς Χριστὸς ἐγένεσθε, σῶμα αὐτοῦ ὄντες.

Vers. 11. *Ubi non est Græcus et Judæus.* Hoc est, proselytus et Judæus ex majoribus oriundus.

Circumcisio et præputium, Barbarus, Scytha, servus, liber : sed omnia, et in omnibus Christus!. En aliud encomium novi secundum Christum hominis, quod neque gentis, neque dignitatis, neque majorum ab ipso discrimen habeatur, sed Christum ejus esse signum. In omnibus enim qui vita virtutibus conspicua sunt efformati, omnia est Christus, hoc est, et genus, et dignitas. Vel aliam ad rationem intelligas licebit : nempe quod Omnes unus Christus facti sitis, cum corpus ejus estis.

« Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἅγιοι καὶ ἠγαπημένοι. » Τὸ εὔκολον ἀεὶ δείκνυσι τῆς ἀρετῆς· ὥσπερ γὰρ ἱμάτιον, οὕτω καὶ ταύτην ἀναλαβεῖν δυνάμεθα· ἀλλὰ καὶ ὅτι δεῖ αὐτὴν διηνεκῶς ἔχειν, καὶ ὡς κόσμῳ χρῆσθαι· ὡς ὅ γε μὴ ἔχων ταύτην, ἀσχήμων καὶ ἄκοσμος. Καὶ μετ' ἐγκωμίου ἡ παραίνεσις καὶ ὑπερβολικῶς. Ἐγένοντο μὲν γὰρ ἅγιοι, ἀλλ' οὐκ ἐκλεκτοὶ, οὐδὲ ἠγαπημένοι [52]· ὑμεῖς δὲ ταῦτα πάντα.

D

Vers. 12. *Induite ergo, sicut electi Dei, sancti et dilecti.* Facilem virtutis apparatum semper indicat : ut enim pallium, sic et hanc assumere possumus : deinde nos oportere eam assidue habere, eaque ceu ornamento uti; adeo ut qui hac careat, deformis et indecorus sit. Encomion autem admiscet adhortationi eximium. Nam plerisque contingit, ut sint sancti, sed non electi, neque etiam dilecti sunt : vos autem estis hæc omnia.

« Σπλάγχνα οἰκτιρμῶν. » Οὐκ εἶπεν, Ἐνδύσασθε ἔλεον, ἀλλὰ, « Σπλάγχνα οἰκτιρμῶν » [53] ἅμα μὲν, ἵνα

491 *Viscera misericordiæ.* Non dixit, Induite misericordiam, sed, *Misericordiæ viscera :* partim,

[d] Psal. XLIV, 3.

Variæ lectiones.

[51] διαφθορὰν ἔτι θεω. o. [52] ἠγαπήθησαν o. [53] ἐλέους o.

ne illos vilipendat, qui digni erant miseratione : partim, ut ostendat quod ex affectu intimo illis inclinari oportet, et non ut fratres erga fratres, verum ut parentes erga liberos. Ne enim mihi dicas, quod peccavit : ob eam namque causam abs te misericordiæ viscera exigo.

A μὴ ἐκείνους ἐξευτελίσῃ τοὺς ἀξίους οἰκτιρμῶν· ἅμα δὲ, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἐκ διαθέσεως δεῖ ἐπικάμπτεσθαι αὐτοῖς, καὶ οὐχ ὡς ἀδελφοῖς ἀδελφοὶ, ἀλλ' ὡς παισὶ πατέρες. Μὴ γάρ μοι εἴπῃς, ὅτι ἥμαρτε. Τὰ γὰρ σπλάγχνα διὰ τοῦτό σε ἀπαιτῶ.

Benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, longanimitatem. Qui miserationis viscera induerit, illi necessario hæc aderunt. Quis enim pater adversus gnatum suum non est benignus, non moderato est animo, non contendens cum eo, sed nihil non ei permittens? Ecquis non est longanimis? Disce hic optimum ordinem. Benignitas sive comitas generat humilitatem : qui enim bonis moribus est excultus, is etiam est humilis. Ab humilitate mansuetudo est : qui enim superbus est, is et concitatioris est animi. A mansuetudine longanimitas, id est magnanimitas.

« Χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν. » Τῷ φορέσαντι σπλάγχνα οἰκτιρμῶν ἐνεκαίως καὶ ταῦτα παρέπονται. Τίς γὰρ πατὴρ τῷ υἱὸν οὐ χρηστεύεται, οὐ ταπεινοφρονεῖ, μὴ ἐρίζει, ἀλλὰ πάντων αὐτῷ παραχωρῶν; Τίς οὐ μακροθυμεῖ; Μάθε δὲ τάξιν ἀρίστην. Ἡ χρηστότης γεννᾷ ταπεινοφροσύνην· ὁ γὰρ χρηστοήθης, καὶ ταπεινόφρων. Ἀπὸ ταπεινοφροσύνης, πραότης· ὁ γὰρ ὑπέρφρων, καὶ θυμώδης. Ἀπὸ πραότητος, ἡ μακροθυμία, ἥ B ἐστιν ἡ μεγαλοψυχία.

Vers. 13. *Supportantes invicem et donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habeat querelam.* Hoc est, portantes vos mutuo, et tu illum, et ille te : et non amarulenter alter alterius lapsus explorantes, sed exiguos eos putantes, dignosque dissimulatione. Expende hic quomodo ea ipse imminuerit, *Querelam* vocans.

« Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, ἐάν τις πρός τινα ἔχῃ μομφήν. » Τουτέστι, Βαστάζοντες ἀλλήλους, καὶ σὺ ἐκεῖνον, καὶ ἐκεῖνος σέ· καὶ μὴ πικρῶς ἐξετάζοντες τὰ ἀλλήλων πταίσματα, ἀλλὰ μικρὰ αὐτὰ ἡγούμενοι, καὶ ἄξια παρορᾶσθαι. Ὅρα δὲ, πῶς καὶ αὐτὸς αὐτὰ ἐξηυτέλισε, «Μομφὴν,» εἰπών.

Sicut et Christus donavit vobis, sic et vos. Ut semper facit, a Christo eos adhortatur, illum in exemplum proferens. At supra quidem mutuos eorum lapsus exiguos videri fecit, nudam querelam eos appellans. Cum vero Christum exemplum producit, persuadet nobis, ut etiamsi grandia delicta fuerint, C ac etiamsi nos benefactores simus eorum qui nos læserunt, etsi nos magni, ipsi vero infimæ sortis fuerint, nos tamen omnia dimittamus. Neque hoc solum, verum ut emoriamur etiam pro iis, et post mortem illis beneficium nostrum testemur, perinde ac Christus post mortem nobis beneficia impertiit. Particula enim illa, *Sicut*, hæc omnia exigit.

« Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἐχαρίσατο ὑμῖν, οὕτω καὶ ὑμεῖς. » Ὅπερ ἀεὶ ποιεῖ, ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ προτρέπεται αὐτοὺς, ἐκεῖνον παράγων ὑπόδειγμα. Ἀλλ' ἀνωτέρω μὲν τὰ ἀλλήλων πταίσματα μικρὰ ἐποίησε, μομφὴν αὐτὰ καλέσας ψιλήν· διὰ δὲ τοῦ τὸν Χριστὸν παραγαγεῖν, πείθει ἡμᾶς κἂν μεγάλα ὦσι τὰ ἁμαρτήματα, κἂν εὐεργέται ὦμεν τῶν ἡμᾶς βλαπτόντων, κἂν ἡμεῖς μεγάλοι, ἐκεῖνοι δὲ μικροί, ὅμως πάντα ἀφιέναι· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑπεραποθνήσκειν, καὶ μετὰ θάνατον εὐεργετεῖν, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς εὐηργέτησεν ἡμᾶς καὶ μετὰ θάνατον. Τὸ γὰρ, « Καθὼς, » ταῦτα πάντα ἀπαιτεῖ.

Vers. 14. *Super autem hæc omnia charitatem.* Quia fieri potest, ut qui largiatur isthuc ex pura dilectione non faciat, sed in speciem et ex hypocrisi; iter nobis ostendit, quo possumus persequi veram largitionem. Potest autem fieri, ut quispiam mansuetus videatur et humilis, nec tamen diligat : Propterea inquit, *Super omnia hæc induite charitatem.*

« Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην. » Ἐπειδὴ ἐνί [84] καὶ χαριζόμενον μὴ ἐξ ἀγάπης καθαρᾶς τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ σχήματι καὶ ὑποκρίσει, δείκνυσιν ὁδὸν, δι' ἧς δυνάμεθα κατορθῶσαι τὸ ἀληθῶς χαρίζεσθαι. Ἔστι δὲ καὶ πρᾶον φαίνεσθαι καὶ ταπεινόφρονα, καὶ μὴ ἀγαπᾷν. Διό φησιν· « Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐνδύσασθε τὴν ἀγάπην. »

Quod vinculum est perfectionis. Ista si adsit, illa omnia connectit. Sin autem absit, dissolvuntur, et fucus et plane nihil esse deprehenduntur. Quemadmodum enim in domo nisi fuerint colligationes, quæ vincula dici solent, **492** et in corpore nisi fuerint ligamenta, nulla est reliquorum commoditas : hunc ad modum charitas omnia continet perfectionem facientia, citraque hanc nemo est perfectus, verum etiamsi omnia bahere videatur, imperfectus est.

« Ἥτις ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος. » Πάντα ἐκεῖνα, φησὶν, αὕτη συσφίγγει παροῦσα· ἀπούσης δὲ, διαλύονται καὶ ἐλέγχονται ὑπόκρισις ὄντα καὶ οὐδέν. Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἐὰν μὴ ὦσιν αἱ ἱμαντώσεις, τὰ συνήθως λεγόμενα δέματα, καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος, ἐὰν μὴ ὦσιν οἱ σύνδεσμοι, οὐδὲν ὄφελος τῶν λοιπῶν· οὕτω καὶ ἡ ἀγάπη συνέχει πάντα τὰ τὴν τελειότητα ποιοῦντα, καὶ ἄνευ ταύτης ἄλειος οὐδείς, ἀλλὰ κἂν πάντα δοκῇ ἔχειν, ἀτελής ἐστιν.

Variæ lectiones.

[84] ἔνεστι o.

« Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβευέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. » Ὑβρίσθημεν πολλάκις ὑπό τινος· ἀγωνίζονται παρ' ἡμῖν λογισμοὶ δύο, ὁ μὲν εἰς ἄμυναν κινῶν, ὁ δὲ εἰς μακροθυμίαν. Ἐὰν ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ στῇ ἐν ἡμῖν, ὥσπερ τις βραβευτὴς δίκαιος, τουτέστι κριτὴς καὶ ἀγωνοθέτης, καὶ δῷ τὸ βραβεῖον τῆς νίκης τῷ κελεύοντι μακροθυμεῖν, παύσεται ὁ ἀνταγωνιστής. Αὕτη οὖν βραβευέτω ἐν ὑμῖν, μὴ ὁ θυμὸς, μὴ ἡ φιλονεικία, μὴ ἡ ἀνθρωπίνη εἰρήνη· ἐκείνη γὰρ ἐκ τοῦ ἀμύνασθαι γίνεται, ἐκ τοῦ ἀντιδρᾶν· ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ, ἡ βεβαία, ἡ ἀδιάλυτος, ἡ διὰ μηδὲν κοσμικὸν ἀγαθὸν γινομένη, ὥσπερ οὐδὲ ἡ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς διά τι ἐγένετο, ἀλλ' ἁπλῶς διὰ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγάπην ἔλυσε τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔχθραν. Πῶς δὲ τῆς ἀγάπης μνησθεὶς, πάλιν περὶ τῆς εἰρήνης ἄρχεται καὶ διαλέγεται; Φαίνεται γὰρ περιττὴ ἡ παραίνεσις, εἴ γε τῇ ἀγάπῃ καὶ ἡ εἰρήνη ἐμπεριέχεται. Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι ἐπεὶ πολλάκις ἐγκαλεῖ καὶ φίλος τῷ φίλῳ, καὶ ἀπὸ πολλῆς [55] ἀγάπης, καὶ φιλονεικίαι, καὶ ὕβρεις, καὶ μάχαι ἐγείρονται, Οὐ, φησὶν, οὐ τοῦτο βούλομαι, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀγάπης καὶ τὴν εἰρήνην ἔχετε τοῦ Θεοῦ, πάντα κατατάττουσαν καὶ κρίνουσαν.

« Εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἑνὶ σώματι. » Τουτέστιν, εἰς εἰρήνην καλῶν ὁ Χριστὸς, ἐποίησεν ἡμᾶς ἓν σῶμα, κεφαλὴ αὐτὸς γενόμενος. Διὰ τί γὰρ [56] ἄλλο ἐσμὲν ἓν σῶμα, ἢ ἵνα ὡς μέλη ὄντες ἀλλήλων ταύτην τηρῶμεν, καὶ μὴ διιστώμεθα; Ἢ, ὅτι Ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ ἐκλήθητε, τουτέστι, μυρίων ἀγαθῶν ἠξιώθητε διὰ τῆς εἰρήνης. Εἰ μὴ γὰρ εἰρηνεύσαμεν πρὸς Θεὸν, οὐκ ἂν ἐκλήθημεν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ δοῦλοι αὐτοῦ εἶναι, καὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ μετέχειν.

« Καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε. » Τοῦτ' ἔστιν εὐχάριστον εἶναι, τὸ ὁμοίως κεχρῆσθαι τοῖς ὁμοδούλοις, ὥσπερ αὐτῷ ὁ Θεός. Ὁ γὰρ τῷ Θεῷ χάριν ὁμολογῶν, ὡς ὑπ' αὐτοῦ ἀφεθεὶς, οὐκ ἀμυνεῖται τὸν ἀδικήσαντα· ὡς ὅ γε ἀμυνόμενος οὐ μέμνηται ὧν αὐτὸς εὖ ἔπαθε [57]. κατ' ἐκεῖνον τὸν ἀφεθέντα μὲν μυρίων ταλάντων, μὴ ἀφέντα δὲ τὰ ἑκατὸν δηνάρια. Εὐχαριστῶμεν τοίνυν ὅ τι δ' ἂν πάσχωμεν, καὶ παρ' ὅτου δήποτε, καὶ μαρτυρίου στέφανον ληψόμεθα.

« Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ [58] ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν πλουσίως. » Δείκνυσιν ἡμῖν ὁδὸν δι' ἧς εὐχάριστοι ἐσόμεθα. Ἐὰν γὰρ ἐνοικῇ ἐν ἡμῖν ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ, τουτέστιν, ἡ διδασκαλία, τὰ δόγματα, αἱ παραινέσεις, δι' ὧν διδάσκει ἡμᾶς καταφρονεῖν τῆς παρούσης ζωῆς, καὶ τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν, οὐδενὶ τῶν δυσχερῶν εἰξομεν, ἀλλὰ πάντα καρτερῶς φέροντες, εὐχαριστήσομεν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν. Οὐκ εἶπε δὲ ἁπλῶς, Ἔστω ἐν ὑμῖν, ἀλλ', « Ἐνοικείτω, » καὶ, « Πλουσίως. » Ἐὰν γὰρ πλούσιοι ὦμεν ἐν τῇ

A Vers. 15. *Et pax Dei palmam ferat in cordibus vestris.* Sæpe cum injuria sumus a quopiam affecti, geminæ apud nos cogitationes certant, altera ad vindictam nos concitans, altera ad longanimitatem. Si pax Dei in nobis steterit, ut justus aliquis certaminis arbiter, hoc est judex et moderator, dederitque victoriæ palmam ei qui jusserit ut sis longanimis, cessabit adversarius tuus. Ista igitur in vobis palmam ferat, non ira, non contentio, non humana pax (ea enim ex ultione nascitur et oppugnatione), sed Dei, quæ stabilis et indissolubilis, quæ ob nullum bonum mundanum fit, æque atque Dei erga nos pax, nullius causa facta est, verum simpliciter ob clementiam et dilectionem solvit inimicitiam quam erga nos habebat. Qui vero, cum charitatis B meminisset, rursus de pace disputare incipit? Videtur enim supervacanea hæc esse admonitio, cum sub charitate pax etiam contineatur. Potest igitur dici, quod cum non raro amicus amicum accuset, atque ex abundanti dilectione contentiones, injuriæ, et pugnæ oriantur; Non hoc, inquit, volo, sed una cum dilectione pacem Dei habete, omnia cum ordinantem, tum judicantem.

In quam vocati estis in uno corpore. Hoc est ad pacem vocans Christus, fecit nos unum corpus, caput ipse factus. Etenim quam aliam ob causam sumus unum corpus, quam ut veluti membra alter alterius, pacem hanc servemus, et non dissideamus? Vel, quia Ad pacem vocati estis, hoc est, in- C numeris bonis estis donati per pacem. Nisi enim pacem habuissemus apud Deum, non essemus vocati ab eo ut servi ejus essemus, bonorumque ejus participes.

Et grati estote. Istud est gratum esse, talem sese gerere erga conservos, qualem se erga ipsum exhibuit Deus. Qui enim Deo gratias agit, quod sibi noxam remiserit, is non facile ulciscetur sese de eo a quo sibi injuria facta est : sicut is qui vindictam sumit, non meminit quantis ipse sit beneficiis affectus, juxta illum, cui cum dimissa essent decem millia talentorum, centum denarios dimittere tamen noluerit [e]. Gratias igitur agamus quodcunque patiamur et a quocunque, et martyrii coronam accipiemus.

D Vers. 16. *Verbum Christi inhabitet in vobis abunde.* Viam nobis præmonstrat, per quam grati erimus. Si enim in nobis **493** habitet verbum Christi, hoc est, doctrina, dogmata, et admonitiones, quibus nos docet cum præsentem vitam, tum bona ejus aspernari, nulli molestiæ cedemus, verum omnia constanter ferentes, gratias agemus ob ea quæ nobis obvenient. Non dixit autem simpliciter, Sit in vobis, sed, *Inhabitet*, et, *Abunde*. Si enim opulenti fuerimus in cognitione Scripturarum

[e] Matth. XVIII, 24.

Variæ lectiones.

[55] περιττης o. [56] τί γὰρ καὶ διὰ τί m. [57] μεμνῆσθαι ἔοικεν ὧν ἔπαθεν αὐτός o. [58] Θεοῦ o.

omnes calamitates æquo animo feremus, perinde ac dives in pecuniis jacturam ferre potest.

In omni sapientia. Hoc est, in omni virtute. Sapientiam enim virtutem appellat, sicut et peccatum insipientiam David : *Dixit insipiens in corde suo* [f]; et, *Putruerunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ* [g].

Docentes et commonentes vos ipsos psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus. Quia lectio laborem habet, multumque illi molestiæ inest, non ad historias duxit, verum ad psalmos, ut simul et animum canendo oblectes, laboremque fallas. Psalmis autem hymnos subjunxit, ceu rem quampiam perfectiorem. Psallere namque, hominum; hymnos vero concinere, angelorum est.

In gratia cantantes. Hoc est, cum gratia et voluptate spirituali. Ut enim humanæ cantilenæ gratiam habere videntur, etiamsi non spiritualem : hunc ad modum divinæ spiritualem habent oblectationem. Vel quia ex dono spirituali illis obtigerat ut canerent.

In corde vestro Domino. Non simpliciter ore, sed, *Corde,* id est, cum attentione. Hoc enim est Deo canere; illud vero, aeri. Aliter, in corde, non ad ostentationem. Nam etsi in foro fueris, potes apud teipsum canere, nemine audiente.

VERS. 17. *Et omne quodcunque facitis in verbo aut opere, omnia in nomine Domini Jesu.* Si edas, si bibas, si peregrineris, omnia in nomine Dei age, hoc est, ipsum adjutorem invocans; ubi primum preces ad eum fuderis, tum demum opera tua aggrediaris. Dei nomen dæmones ejicit, et opera tua facilia tibi non reddet? Vel hoc ait : Dominum Jesum invocate, non angelos superinducite.

Gratias agentes Deo Patri per ipsum. Si Filium invoces, Patrem invocas per ipsum : si Filio gratias agis, per ipsum etiam Patri gratias agis. Vel, Quemadmodum nosipsos Filius ad Patrem adduxit, sic et ipse gratiarum actionem nostram ad Patrem perfert, omnium bonorum mediator nobis exsistens.

VERS. 18. *Mulieres, subditæ estote viris vestris, sicut oportet in Domino.* Cur non in omnibus Epistolis, sed in hac, et ad **494** Ephesios, et ad Timotheum ac Titum hæc præcipit? Vel quia verisimile est quod in his urbibus tales dissensiones fuerint : vel quia firma erat hic Ecclesia, ac reliqua apud eos bene habebant, et quod reliquum erat, de hisce loquitur. Aliis vero in altioribus dogmatibus defectum patientibus, magis erat necessarium de iis scribere, ac hujusmodi adhortationes

A γνώσει τῶν Γραφῶν, πάσας τὰς συμφορὰς εὐκόλως οἴσομεν, ὥσπερ καὶ ὁ πλούσιος ἐν χρήμασι ζημίαν ἐνεγκεῖν δύναται.

« Ἐν πάσῃ σοφίᾳ. » Τουτέστιν, ἐν πάσῃ ἀρετῇ· Σοφίαν γὰρ τὴν ἀρετήν φησιν, ὥσπερ καὶ τὴν ἁμαρτίαν ἀφροσύνην ὁ Δαυίδ· « Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· » καὶ, « Προσώζεσαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. »

« Διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς. » Ἐπειδὴ ἡ ἀνάγνωσις ἔχει πόνον καὶ πολὺ τὸ φορτικόν, οὐκ ἐπὶ ἱστορίας ἤγαγεν, ἀλλ' ἐπὶ ψαλμούς, ἵνα ὁμοῦ καὶ τέρπῃς τὴν ψυχὴν ᾄδων, καὶ ὑποκλέπτῃς τὸν πόνον. Μετὰ δὲ τοὺς ψαλμούς, τοὺς ὕμνους τέθεικεν, ὡς τελειότερόν τι πρᾶγμα. Τὸ μὲν γὰρ
B ψάλλειν, τῶν ἀνθρώπων· τὸ δὲ ὑμνεῖν, τῶν ἀγγέλων.

« Ἐν χάριτι ᾄδοντες. » Ἀντὶ τοῦ, μετὰ χάριτος καὶ ἡδονῆς πνευματικῆς. Ὥσπερ γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ᾄσματα χάριν ἔχειν δοκοῦσιν, εἰ μὴ πνευματικήν. οὕτω τὰ θεῖα, πνευματικήν. Ἢ ὅτι καὶ ἀπὸ χαρίσματος εἶχον τὸ ᾄδειν.

« Ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ. » Οὐχ ἁπλῶς τῷ στόματι, ἀλλ', « Ἐν τῇ καρδίᾳ, » ὅ ἐστι, μετὰ προσοχῆς. Τοῦτο γάρ ἐστι τῷ Θεῷ ᾄδειν, ἐκεῖνο δὲ τῷ ἀέρι. Καὶ ἄλλως ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ πρὸς ἐπίδειξιν. Κἂν γὰρ ἐν ἀγορᾷ ᾖς, δύνασαι κατὰ σαυτὸν ᾄδειν μηδενὸς ἀκούοντος.

« Καὶ πᾶν ὃ ἂν ποιῆτε ἐν λόγῳ ἢ ἔργῳ, πάντα
C ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Ἐὰν ἐσθίῃς, ἐὰν πίνῃς, ἐὰν ἀποδημῇς, πάντα ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ πράττε, τουτέστιν, αὐτὸν καλῶν βοηθὸν, πρότερον αὐτῷ εὐχόμενος, καὶ οὕτως ἅπτου τῶν ἔργων. Τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα δαίμονας ἐκβάλλει, καὶ τὰ πράγματα οὐκ εὐμαρίσει σοι; Ἢ τοῦτό φησιν, ὅτι Τὸν Κύριον Ἰησοῦν ὀνομάζετε· μὴ τοὺς ἀγγέλους ἐπεισάγετε.

« Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ [59] δι' αὐτοῦ. » Ἂν τὸν Υἱὸν καλῇς, δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα καλεῖς. Ἂν τῷ Υἱῷ εὐχαριστῇς, δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ εὐχαριστεῖς. Ἢ, ὅτι Ὥσπερ ἡμᾶς αὐτοὺς ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ προσήγαγεν, οὕτω καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἡμῶν
D αὐτὸς προσάγει τῷ Πατρὶ, πάντων τῶν ἀγαθῶν μεσίτης ἡμῖν ὤν.

« Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν [60] ὑμῶν, ὡς ἀνῆκεν ἐν Κυρίῳ. » Τί δήποτε μὴ ἐν πάσαις ταῖς Ἐπιστολαῖς, ἀλλ' ἐν ταύτῃ, καὶ τῇ πρὸς Ἐφεσίους, καὶ τῇ πρὸς Τιμόθεον καὶ Τίτον, ταῦτα ἐπιτάττει; Ἢ ὅτι εἰκὸς ἐν ταύταις ταῖς πόλεσιν εἶναι τοιαύτας διχοστασίας· ἢ ὅτι ἑδραία ἦν ἐντεῦθα ἡ Ἐκκλησία, καὶ τὰ ἄλλα αὐτοῖς κατώρθωτο, καὶ λοιπὸν περὶ τούτων διαλέγεται. Τοῖς δὲ ἄλλοις ἐλλειπόντων δογμάτων ὑψηλοτέρων, ἀναγκαιότερον [61] ἦν δι' ἐκεῖνα γράφειν, τῶν δὲ τοιούτων ὑποθηκῶν

[f] Psal. XIII, 1. [g] Psal. XXXVII, 5.

Variæ lectiones.

[59] Πνεύματι o. [60] τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν m. [61] ἀναγκαῖον o.

ἀμελεῖν. Πολλὴ δὲ ἡ ἐμφέρεια κἀν τούτοις ταύτῃ τῇ Ἐπιστολῇ καὶ τῇ πρὸς Ἐφεσίους. Τί δέ ἐστι τὸ, « Ἐν Κυρίῳ; » Ἀντὶ τοῦ, Διὰ τὸν Κύριον ὑποτάσσεσθε. Οὐ γὰρ μόνον τὴν ἀπὸ φύσεως ὑποταγὴν ἀπαιτῶ (τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ, « Ὡς ἀνῆκε, » τουτέστιν, ὥσπερ ἐστὶ καθῆκον), ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ Θεὸν μάλιστα.

« Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, καὶ μὴ πικραίνεσθε [62] πρὸς αὐτάς. » Ὅρα, πῶς τὸ κατάλληλον ἑκάστῳ γένει παραινεῖ· γυναιξὶ μὲν τὴν ὑποταγήν· ἀνδράσι δὲ, τὴν ἀγάπην. Οὐχ οὕτω γὰρ ἡ [παρὰ] τοῦ ἀρχομένου ἀγάπη πρὸς τὸν ἄρχοντα ζητεῖται, ὡς ἡ τοῦ ἄρχοντος πρὸς τὸν ἀρχόμενον. Ἀπὸ μὲν οὖν τοῦ ἀγαπᾶσθαι ἡ γυνὴ γίνεται καὶ αὐτὴ φιλική· ἀπὸ δὲ τοῦ δουλεύεσθαι, ὁ ἀνὴρ ἐπιεικής. Ἐπειδὴ δὲ ἔστι καὶ ἀγαπῶντα πικραίνεσθαι (μάλιστα γὰρ αἱ πρὸς τὰ φιλούμενα πρόσωπα μάχαι αὗται πικραί), διὰ τοῦτό φησι· « Μὴ πικραίνεσθε. » Τῷ ὄντι γὰρ ἀπὸ πολλῆς πικρίας τοῦτο γίνεται, τὸ διαστασιάζειν τινὰ πρὸς τὸ μέλος αὐτοῦ.

« Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα. Τοῦτο γάρ ἐστιν εὐάρεστον ἐν Κυρίῳ. » Πάλιν τὸ, « Ἐν Κυρίῳ. » Οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως μόνης βούλεται ἡμᾶς ταῦτα ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ ὅτι τῷ Θεῷ δοκεῖ, ἵνα καὶ μισθὸν ἔχωμεν, ὡς διὰ τὸν Θεὸν ποιοῦντες. Εὐσεβῶν δὲ πατέρων παισὶ διαλεγόμενος, εἶπε τὸ, « Κατὰ πάντα, » ἐπεὶ τοῖς γε ἀσεβέσι πατράσιν οὐ κατὰ πάντα δεῖ ὑπακούειν. Οὐ γὰρ δὴ καὶ ὅτε εἰς ἀσέβειαν ἐκβιάζονται, πειστέον.

« Οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα μὴ ἀθυμῶσι. » Τουτέστι, Μὴ πάντα ὅσα πράττουσι, πικρῶς ἐξετάζετε· ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ παρορᾶν θέλετε, ἵνα μὴ φιλονεικοτέρους αὐτοὺς ποιῆτε, καὶ εἰς ἀθυμίαν ἐμβάλητε. Ὅρα δὲ σοφίαν, πῶς ἐπέκλασε τοὺς γονεῖς, καὶ ἐκαμψεν αὐτῶν τὰ σπλάγχνα διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἵνα μὴ ἀθυμῶσι. » Τοῖς γὰρ πατράσι πᾶσα σπουδὴ, μὴ ἀθυμεῖν τοὺς παῖδας.

« Οἱ δοῦλοι, ὑπακούετε κατὰ πάντα τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις. » Εὐθέως δικαίωμα τοῦ ὑπακούειν αὐτὸ τὸ ὄνομα τὸ τοῦ δουλου· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀλγήσῃ, ἐπήγαγε. « Τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις. » Τὸ γὰρ κρεῖττόν σου, ἡ ψυχὴ, φησὶν, ἐλευθέρωται. Πρόσκαιρος ἡ δουλεία· μᾶλλον οὖν ὑπόταξον τὴν ψυχὴν, ἵνα ἐθελουσίως [-λούσιος?] ᾖ ἡ δουλεία.

« Μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλείᾳ, ὡς ἀνθρωπάρεσκοι. » Ποίησον, φησὶ, τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου δουλείαν ἀπὸ τοῦ φόβου γίνεσθαι τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν γὰρ μὴ ὁρῶντος τοῦ δεσπότου πράττῃς τὰ δέοντα, δῆλον ὡς διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμὸν ποιεῖς· ἐὰν δὲ ὅταν ὁρᾷ ὁ δεσπότης μόνον, τότε ἀνθρωπάρεσκος εἶ· τοιοῦτος δὲ ὢν, σαυτὸν βλάψεις. « Κύριος γὰρ διεσκόρπισεν ὀστᾶ ἀνθρωπαρέσκων. »

prætermittere. Magna autem in hisce similitudo est Epistolæ ad Ephesios cum hac. Quid autem est, *In Domino?* Pro eo quod est, Propter Dominum obedite. Non enim obedientiam natura solummodo debitam a vobis exigo (hoc enim indicat per hoc quod ait, *Sicut oportet,* hoc est, uti convenit), sed potissimum etiam eam quæ est propter Dominum.

VERS. 19. *Viri, diligite uxores, et nolite amari esse ad illas.* Animadverte quomodo ejus quod utrique sexui competit, commonefaciat : uxores quidem, ut obediant; maritos vero, ut diligant. Non enim adeo a subdito erga principem dilectio quæritur, ut a principe erga subditum. Ex eo enim quod uxor diligatur, diligit et ipsa vicissim : ac dum ipsa marito inservit, redditur ei mansuetus. Quia vero fieri potest, ut quisquam diligat, interim tamen exasperetur (nam amicorum altercationes sunt acerbissimæ) propterea inquit, *Ne sitis amari.* Revera enim ex multa hoc fit amarulentia, quod quisquam dissideat adversus membrum suum.

VERS. 20. *Filii, obedite parentibus per omnia; hoc enim placitum est in Domino.* Rursus, *In Domino.* Non enim a sola natura nos ista vult facere, verum quia et Deo visum est, ut mercedem habeamus ceu Dei causa facientes. Piorum autem parentum liberis verba faciens, dixit, *Per omnia.* Nam impiis parentibus non est per omnia obtemperandum. Non enim quando ad impietatem cogunt, eis est obediendum.

VERS. 21. *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ne pusillo animo fiant.* Hoc est, Ne omnia quæcunque agunt, amarulenter et exacte inquirite, sed quædam a vobis sunt dissimulanda, ne contentiosiores eos faciatis, atque in mœrorem conjiciatis. Observa autem ejus sapientiam, quomodo infregerit parentes, eorumque viscera inflexerit per hoc quod dixit, *Ne pusillo fiant animo.* Universa enim parentum cura in hoc incumbit, ne liberi dejecto sint animo.

VERS. 22. *Servi, obedite per omnia dominis carnalibus.* Statim jus obedientiæ ipsum servi nomen attulit : sed, ne illos angeret, addidit, *Dominis carnalibus.* Potior enim tui pars, anima, inquit, est libera; servitus est temporaria : animam igitur potius submitte tuam, ut voluntaria sit servitus.

Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes. Effice, inquit, ut servitus ex lege debita, ex metu Christi fiat. Cum enim hero non cernente functus fueris fidelis servi officio, perspicuum est quod ob Dei oculum isthuc agas; si autem solummodo cum herus conspexerit, tunc hominibus places. Talis autem si fueris, teipsum damno afficies : *Dominus enim dispersit ossa hominibus placentium* [h].

[h] Psal. LII, 6.

Variæ lectiones.

[62] παραπικρ. o.

Sed in simplicitate cordis metuentes Dominum. Hoc enim est metuere Dominum, quando nemine vidente nihil agimus mali : hæc autem cordis est simplicitas, non ad homines respicere. Qui hominibus igitur placet, non est simplex.

A « Ἀλλ' ἐν ἁπλότητι καρδίας φοβούμενοι τὸν Κύριον. » Τοῦτο γάρ ἐστι φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, ὅταν μηδενὸς ὁρῶντος, μηδὲν πράττωμεν κακόν· τοῦτο δὲ καὶ ἁπλότης τῆς καρδίας, τὸ μὴ πρὸς ἀνθρώπους ὁρᾷν. Ἆρα οὖν ὁ ἀνθρωπάρεσκος οὐχ ἁπλοῦς.

VERS. 23. *Et quodcunque facitis, ex animo operamini, tanquam Domino, et non hominibus.* Non solum a simulatione, verum etiam a torpore eos liberari cupit : imo ipsos pro servis liberos facit, quippe qui non opus habeant dominorum imperio. Quod enim ait, *Ex animo,* hoc est, cum benevolentia, non cum servili necessitate, sed libere et voluntario facere.

« Καὶ πᾶν ὃ ἐὰν ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις. » Οὐ μόνον ὑποκρίσεως, ἀλλὰ καὶ ἀργίας αὐτοὺς ἀπηλλάχθαι βούλεται. Μᾶλλον δὲ ἐλευθέρους αὐτοὺς ἀντὶ δούλων ποιεῖ, ὅταν μὴ δέωνται τῆς τῶν δεσποτῶν ἐπιστασίας. Τὸ γάρ, « Ἐκ ψυχῆς, » τοῦτό ἐστι, τὸ μετ' εὐνοίας, μὴ μετὰ δουλικῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ μετὰ ἐλευθερίας καὶ προαιρέσεως ποιεῖν.

VERS. 24. *Scientes quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis.* Domini enim non sæpe B servos hæredes faciunt, etiamsi decies millies eis bene servierint : Dominus autem hæreditatis quæ in cœlis est, retributionem vobis dabit, si benevolentiam erga dominos custodiatis.

« Εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου λήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας. » Οἱ μὲν γὰρ δεσπόται οὐ ποιοῦσι πολλάκις κληρονόμους τοὺς δούλους, κἂν μυριάκις αὐτοῖς καλῶς δουλεύσωσιν· ὁ δὲ Κύριος τῆς ἐν οὐρανοῖς κληρονομίας τὴν ἀνταπόδοσιν δώσει ὑμῖν, ἐὰν εὔνοιαν φυλάττητε πρὸς τοὺς δεσπότας.

Domino enim Christo servitis. Qui ordinem vobis hunc destinavit et subjectionem. Quod autem serviatis Christo, planum est ex eo quod ipse sit vester remunerator.

« Τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε. » Τῷ τάξιν νομοθετήσαντι καὶ ὑποταγήν. Ὅτι δὲ δουλεύετε Χριστῷ, δῆλον ἐκ τοῦ αὐτὸν εἶναι ὑμῖν τὸν μισθαποδότην.

VERS. 24. *Qui autem injuriam facit, recipiet id quod inique gessit, et non est personarum acceptio.* Servus autem qui dominum suum vel negligenter serviendo, vel res heriles suffurando injuria afficit, mercedem a Deo feret. Non enim personarum acceptor est Deus, ut misereatur servi, ceu infirmæ partis, qui lege sancivit, ne judex pauperis misereatur in judicio[j]. Vel aliter : Christianus servus Græcum et infidelem herum injuria afficiens, non arbitretur evasurum sese condemnationem. Non enim personarum acceptor est Christus, ut ipsi ceu Christiano remittat quod adversus infidelem dominum deliquit. Etsi autem ad servos videatur dicere istud, *Non est personarum respectus :* domini tamen hoc etiam ceu ipsis conveniens accipiant.

« Ὁ δὲ ἀδικῶν κομίσεται ὃ ἠδίκησε, καὶ οὐκ ἔστι προσωποληψία. » Ὁ δὲ ἀδικῶν δοῦλος τὸν δεσπότην, ἢ ἐν τῷ ἀμελῶς δουλεύειν, ἢ ἐν τῷ νοσφίζεσθαι τὰ δεσποτικὰ, τὴν ἀντιμισθίαν ἕξει παρὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐ γάρ ἐστι προσωποληπτὴς ὁ Θεὸς, ἵνα ἐλεήσῃ τὸν δοῦλον ὡς ἀσθενὲς μέρος· ὅς γε καὶ διὰ τοῦ νόμου προσέταξε μὴ ἐλεεῖν πτωχὸν ἐν κρίσει. Ἢ καὶ ἄλλως· Ὁ Χριστιανὸς δοῦλος ἀδικῶν Ἕλληνα δεσπότην, μὴ οἰέσθω ὡς ἐκφεύξεται τὴν κατάκρισιν. Οὐ γάρ ἐστι προσωποληπτὴς ὁ Χριστὸς, ἵνα αὐτῷ ὡς Χριστιανῷ ἀφῇ τὸ πρὸς τὸν Ἕλληνα δεσπότην ἁμάρτημα. Κἂν πρὸς τοὺς δούλους δὲ δοκῇ λέγειν τὸ, « Οὐκ ἔστι προσωποληψία, » ἀλλ' οὖν καὶ οἱ δεσπόται ὑποδεχέσθωσαν τοῦτο καὶ ὡς αὐτοῖς ἁρμόζον.

496 CAPUT IV.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

VERS. 1. *Domini, quod justum est et æquum servis præstate.* Quid est justum? Ipsos pro laboribus remunerare, rerumque omnium copiam suppeditare, nec permittere ut aliena ope indigeant. Non enim postquam audivisti quod a Deo sint mercedem accepturi, tu eos privabis iis ad quæ tu obstringeris.

« Οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε[63]. » Τί ἐστι τὸ δίκαιον; Τὸ ἀμείβεσθαι αὐτοὺς τῶν πόνων, καὶ πάντων ἐν ἀφθονίᾳ καθιστᾶν, καὶ μὴ ἐᾶν ἑτέρων δεῖσθαι. Μὴ γὰρ ἐπειδὴ ἤκουσας ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἔχουσι τὸν μισθὸν, ἀποστερήσῃς σὺ αὐτοὺς τῶν παρὰ σοῦ ὠφειλημένων.

Scientes quod et vos Dominum habetis in cœlis. Perinde ac illi vos dominos habent, sic et vos Dominum habetis. Qua igitur mensura mensi fueritis vestris servis, metietur et vobis Dominus vester[i]. Vel, quia et vos cum illis eumdem habetis Dominum, itaque tanquam conservis vos ipsis exhibete. Hic enim communem servitutem fecit.

« Εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον ἐν οὐρανοῖς. » Ὥσπερ ἐκεῖνοι ὑμᾶς, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον. ὯΙ οὖν μέτρῳ μετρεῖτε τοῖς ὑμετέροις δούλοις, μετρήσει καὶ ὑμῖν ὁ Κύριος ὑμῶν. Ἤ, ὅτι Καὶ ὑμεῖς μετ' ἐκείνων ἔχετε Κύριον, ὥστε ὡς ὁμοδούλοις προσφέρεσθε. Ἐνταῦθα γὰρ κοινὴν τὴν δουλείαν ἐποίησε.

VERS. 2. *Orationi instate, vigilantes in ea in gra-*

« Τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες

[i] Levit. XIX, 15. [j] Luc. VI, 38.

Variæ lectiones.

[63] παρέχετε O.

ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ. » Οἶδεν ὁ διάβολος ὅσον ἀγαθὸν ἡ εὐχὴ, καὶ διὰ τοῦτο ἀποπηδᾷν ἡμᾶς ποιεῖ. Διό φησι Παῦλος· « Προσκαρτερεῖτε. » Ἐπεὶ δὲ ὁ προσκαρτερῶν πολλάκις εἰς ῥᾳθυμίαν καὶ ἔκλυσιν ὑπάγεται, φησί· « Γρηγοροῦντες· » τουτέστι νήφοντες, ἀεὶ νεκροὶ ὄντες πρὸς τὸ ἔργον τῆς προσευχῆς· ἀλλὰ καὶ ἐν εὐχαριστίᾳ, τουτέστι, μετὰ εὐχαριστίας ταύτην ποιοῦντες· αὕτη γὰρ ἡ ἀληθινὴ εὐχὴ ἡ εὐχαριστίαν ἔχουσα ὑπὲρ πάντων ὧν ἴσμεν, καὶ ὧν οὐκ ἴσμεν, ὧν εὖ ἐπάθομεν, ἢ ἐθλίβημεν, ὑπὲρ τῶν κοινῶν εὐεργεσιῶν.

« Προσευχόμενοι ἅμα καὶ ὑπὲρ [64] ἡμῶν. » Ὅρα ταπεινοφροσύνην, εἴ γε Παῦλος τῆς τούτων ἐδεῖτο εὐχῆς.

« Ἵνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λαλῆσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ (δι' ὃ καὶ δέδεμαι), ἵνα φανερώσω αὐτὸ, ὡς δεῖ με λαλῆσαι. » Τουτέστιν, Ἵνα παῤῥησίαν μοι δῷ, οὐχ ὅπως ἀπαλλαγῶ τῶν δεσμῶν, ἀλλ' ὅπως λαλήσω τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, ὡς δεῖ με λαλῆσαι· τουτέστι, μὴ μετὰ ὑποστολῆς, ἀλλ' εὐπαῤῥησιάστως. Πῶς δὲ δεδεμένος ἑτέρους παρακαλεῖ καὶ ἀξιοῖ λαβεῖν ὃ εἶχεν; Οὐ μόνον ταπεινοφρονῶν, ἀλλὰ καὶ δεικνὺς τὴν δύναμιν τῆς φιλαδέλφου εὐχῆς [65]. Ἐδεῖτο γὰρ καὶ τῆς ἄνωθεν ῥοπῆς, ἣν αὐτῷ πλείονα ἡ εὐχὴ τῶν ἀδελφῶν ἔμελλε δώσειν· ἅμα δὲ καὶ ἐνάγων αὐτοὺς εἰς τὸ εὔχεσθαι. Εἰ γὰρ ὑπὲρ αὐτοῦ, πόσῳ μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτῶν;

« Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω. » Ὅπερ καὶ ὁ Κύριος εἶπεν. « Ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων. Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί· » τοῦτο δὲ οὗτος [66] νῦν φησιν, ὅτι Φυλακτικοὶ γίνεσθε, μηδεμίαν λαβὴν διδόντες τοῖς ἔξω καθ' ὑμῶν ἐν οἷς οὐ βλάπτουσι, μηδὲ ἀκαίρως σκανδαλίζοντες αὐτούς. Ἔξω γάρ εἰσι, τουτέστιν, οὐ συνήθεις ἡμῖν, οὐδὲ τῆς αὐτῆς αὐλῆς, ἀλλὰ κἂν τὸν αὐτὸν οἰκῶσι κόσμον, ἔξω εἰσὶν, ὡς καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς βασιλείας πόῤῥω ὄντες. Διὸ ἐν φρονήσει δεῖ προσφέρεσθαι αὐτοῖς. Σοφίαν γὰρ τὴν φρόνησιν λέγει ἐνταῦθα. Πρὸς γὰρ τοὺς συνήθεις οὐ τοσαύτης δεῖ ἀσφαλείας. Παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦ καλέσαι τοὺς Ἕλληνας ἔξω.

« Τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι. » Οὐ ποικίλους ἡμᾶς εἶναι βουλόμενος ἢ ὑποκριτὰς, ταῦτά φησιν, ἀλλὰ τοῦτο λέγει, ὅτι Οὐκ ἔστιν ὑμέτερος ὁ καιρὸς, ἐκείνων ἐστί. Δύνασθε οὖν καὶ ὑμέτερον τοῦτον [67] ποιῆσαι ἑτέρως, ἐὰν μετὰ φρονήσεως περιπατῆτε, ἐὰν μὴ μάχας ἀκαίρους ἀναδέχησθε, ἀλλὰ τὴν προσήκουσαν τιμὴν ἀπονέμητε αὐτοῖς, ὅταν μὴ κατὰ ψυχὴν βλάπτησθε. Ἄκουε τούτου αὐτοῦ πρὸς Ἀγρίππαν λέγοντος· « Μακάριον ἑαυτὸν οἶμαι [68] ἐπὶ σοῦ μέλλων ἀπολογεῖσθαι. » Οὕτω καὶ τοὺς ἔξω ἴσω

tiarum actione. Novit diabolus quantum bonum sit oratio, ac propterea nos ab ea resilire facit : quocirca dicit Paulus, *Instate.* Quia vero qui perseverat, sæpenumero ad socordiam ac defectionem perducitur, ait : *Vigilantes,* hoc est, attenti, semper recentes ad opus orationis. Insuper, in gratiarum actione, hoc est, cum gratiarum actione hanc facientes. Hæc enim vera est oratio, quæ gratiarum actionem continet pro omnibus quæ scimus, et quæ nescimus, pro acceptis beneficiis, aut etiam afflictionibus, et pro communibus beneficiis.

VERS. 3. *Orantes simul et pro nobis.* Vide humilitatem ejus; siquidem ipse Paulus horum precibus indigebat.

VERS. 3, 4. *Ut Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum). Ut manifestem illud ita ut oportet me loqui.* Hoc est, Ut libertatem mihi det, non ut liberer a vinculis, verum ut loquar mysterium Christi, quemadmodum oportet me loqui : hoc est, non cum submissione, cæterum cum magna fiducia. Quomodo autem, cum ipse vinctus esset, alios adhortatur, et rogat excipere quod habeat? Non solum moderate sapiens, cæterum vim fraternæ orationis ostendens. Indigebat enim et ipse cœlesti auxilio, quod fratrum oratio majus uberiusque datura erat. Simul etiam inducens eos ad orandum. Si enim pro eo intercedere debeant, quanto potius pro seipsis?

VERS. 5. *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt.* Quod Dominus dixit : *Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes ut serpentes, ac simplices ut columbæ* [k] : hoc et iste nunc ait : Sitis, inquit, cauti, neque ullam detis occasionem iis qui foris sunt **497** adversum vos, cum vobis nihil damni afferunt, neque intempestive eos offendatis. Foris enim sunt, id est, non assueverunt nobis, nec ejusdem sunt nobiscum ovilis, sed etiamsi eumdem nobiscum inhabitent mundum, foris sunt, tanquam procul agentes ab Ecclesia, regnoque Dei. Quare prudenter cum eis conversandum. Sapientiam enim hic prudentiam dicit. Erga familiares enim non tanta opus est cautione. Addit autem illis animum, dum Græcos exteros vocat.

Tempus redimentes. Non varios nos esse volens aut hypocritas, hæc dicit, verum hoc ait : Tempus non est vestrum, sed illorum est. Potestis igitur aliter ipsum etiam vestrum facere, si cum prudentia ambuletis, si non pugnas intempestivas suscipiatis, verum convenientem ipsis honorem tribuatis, si in anima nihil accipiatis detrimenti. Audi ipsum adeo Paulum Agrippæ loquentem : *Existimo me beatum, apud te cum sim me defensurus* [l]. Sic eos qui foris sunt, intus esse faciemus,

[k] Matth. x, 16. [l] Act. xxvi, 2.

Variæ lectiones.

[64] περὶ o. [65] ψυχῆς o. [66] αὐτὸς o. [67] αὐτὸν o. [68] ἐμαυτὸν ἡγημαι o.

per mansuetudinem ipsos ad prædicationem attrahentes.

VERS. 6. *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus.* Sermoni vestro insit jucunditas, inquit; verumtamen in scurrilitatem absque ullo personarum discrimine non incidat, neque dissolutionem, sed stringendi vim habeat; id enim sal indicat : neque sis supra modum jucundus, nec supra modum austerus : quemadmodum cibus si sale careat, injucundus est : si vero præsalsus sit, gustui est ingratus omnino : utroque autem modo edi non potest. Nonne vides Danielem, quanam ratione hominem impium curet? Nonne vides tres pueros, quomodo nihil asperum aut molestum, sed fortitudinem et libertatem ostendebant? Temerarium enim esse et audacem, non est fiduciæ, sed vanæ gloriæ.

Ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere. Aliter diviti, et aliter pauperi. Illius enim animus, quippe infirmus, multa condescensione indiget : pauperis autem solidior est : quare potest etiam ferre, si gravius quadantenus cum eo agas. Si nulla necessitas urgeat, ne voces Græcum pollutum, neque contumeliose eum incessas. Præterea, si ad principem adducaris, decentem ei honorem tribue : sin de dogmate ipsorum interrogeris, dic illud esse profanum et impium. Paulus sane apud Athenienses cum eorum laude loquitur [m] : Elymæ autem maledicit, quia dignus erat [n].

VERS. 7. *Quæ circa me sunt omnia vobis nota faciet Tychicus.* Hoc quoque sapientiam indicat, non omnia Epistolis inserere, sed necessaria tantum atque urgentia : primum, ut eas non supra modum **498** prolixas faciat : deinde, ut is qui proficiscitur, habeat etiam quod recenseat, atque hinc honoratior habeatur. Tertio, ostendit quonam erga ipsum affectu imbutus fuerit : non enim ei talia credidisset. Deinde, nonnulla habuit, quæ per litteras palam fieri non oportuit.

Dilectus frater, et fidelis minister, et conservus in Domino. Si dilectus, omnia novit : si fidelis, non mentietur : si conservus, particeps est tentationum.

VERS. 8. *Quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa vos sunt, et ut consoletur corda vestra.* Hic quam erga ipsos habebat charitatem, indicat; siquidem ideo ipsum misit, ut res illorum cognoscat, non ut sua ipsis denuntiet, sed ut eos consoletur. Ostendit autem eos tentationibus pressos esse, atque opus habere solamine.

VERS. 9. *Cum Onesimo fideli ac dilecto fratre, qui est ex vobis.* Onesimus iste est servus Philemonis. Papæ! ad quantam dignitatem pervenit, ut frater etiam Pauli sit! Paulus autem non pudefit frater esse servi. Cedit porro in laudem urbis eorum, id quod ait, *Qui est ex vobis,* ut glorientur quod talem protulerint.

[m] Act. XVI. 22. [n] Act. XIII, 10.

ποιήσωμεν, διὰ τῆς ἐπιεικείας αὐτοὺς προσάγοντες τῷ κηρύγματι.

« Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι ἅλατι ἠρτυμένος. » Ἐχέτω μέν, φησὶ, χαριεντισμὸν ὁ λόγος ὑμῶν· πλὴν μὴ εἰς ἀδιαφορίαν [69] ἐκπιπτέτω καὶ ἐκλυσιν, ἀλλ' ἔστω καὶ στύφων· τοῦτο γὰρ τὸ ἅλας δηλοῖ. Μήτε πίρα τοῦ μέτρου ἐπίχαρις ἴσο, μήτε αὐστηρός· ὥσπερ τὸ βρῶμα, ἐάν τε ἅναλον ᾖ, ἀηδὲς ἐστιν· ἐάν τε ἁλυκὸν, ἀπαράδεκτον ὅλως τῇ γεύσει· ἀμφοτέρως δὲ ἄβρωτον. Οὐχ ὁρᾷς τὸν Δανιὴλ πῶς ἄνθρωπον ἀσεβῆ θεραπεύει; οὐχ ὁρᾷς τοὺς τρεῖς παῖδας, ὡς οὐδὲν θρασὺ καὶ ἐπαχθὲς, ἀλλ' ἀνδρίαν καὶ παῤῥησίαν ἐπεδείκνυντο; Τὸ γὰρ θρασύνεσθαι οὐκ ἔστι παῤῥησίας, ἀλλὰ κενοδοξίας.

« Εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι. » Ἄλλως τῷ πλουσίῳ, καὶ ἄλλως τῷ πένητι. Τοῦ μὲν γὰρ ἡ ψυχὴ, ὡς ἀσθενὴς, δεῖται συγκαταβάσεως πολλῆς· τοῦ δὲ πένητος στερροτέρα, διὸ καὶ δύνατα βαστάζειν, κἂν ἐμβριθέστερον αὐτῷ προσαχθῇς. Μηδεμιᾶς οὔσης ἀνάγκης, μὴ κάλει τὸν Ἕλληνα μιαρὸν, μηδὲ ἴσο ὑβριστής. Ἀλλὰ καὶ κἂν πρὸς ἄρχοντα εἰσαχθῇς, τὰς προσηκούσας τιμὰς ἀπόνεμε· ἂν δὲ περὶ τοῦ δόγματος ἐρωτηθῇς, λέγε αὐτὸ μιαρὸν καί ἀσεβές. Ὁ Παῦλος Ἀθηναίοις μὲν μετ' ὠφελείας ὁμιλεῖ· τὸν δὲ Ἐλύμαν κακολογεῖ· ἄξιος γὰρ ἦν.

« Τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσει ὑμῖν Τυχικός. » Καὶ τοῦτο ἀπὸ σοφίας, τὸ μὴ πάντα τιθέναι ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς, ἀλλὰ τὰ ἀναγκαῖα καὶ κατεπείγοντα. Πρῶτον μὲν διὰ τὸ μὴ μηκύνειν ταύτας· ἔπειτα ἵνα καὶ ὁ ἀπερχόμενος ἔχῃ τι διηγεῖσθαι, κἀντεῦθεν αἰδεσιμώτερος ᾖ. Τρίτον, δείκνυσι πῶς πρὸς αὐτὸν διάκειται· οὐ γὰρ ἂν αὐτῷ τοιαῦτα ἐπίστευσεν. Ἔπειτα, ἦν ἃ οὐκ ἔδει διὰ γραμμάτων δηλωθῆναι.

« Ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς, καὶ πιστὸς διάκονος, καὶ σύνδουλος ἐν Κυρίῳ. » Εἰ ἀγαπητὸς, πάντα εἰδέναι· εἰ πιστὸς, οὐ [70] ψεύσεται· εἰ σύνδουλος, κεκοινώνηκε τῶν πειρασμῶν.

« Ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. » Ἐνταῦθα τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην δείκνυσιν, εἴ γε διὰ τοῦτο αὐτὸν ἀπέσταλκεν, ἵνα γνῷ τὰ αὐτῶν, οὐχ ἵνα τὰ αὐτοῦ ἀπαγγείλῃ αὐτοῖς, ἀλλ' ἵνα αὐτοὺς παρακαλέσῃ. Δείκνυσι δὲ αὐτοὺς ἐν πειρασμοῖς ὄντας, καὶ παρακλήσεως χρῄζοντας.

« Σὺν Ὀνησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ, ὅς ἐστιν ἐξ ὑμῶν. » Ὀνήσιμος οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ Φιλήμονος δοῦλος. Βαβαὶ δὲ, εἰς ἡλίκον ἀνέβη ἀξίωμα, ὥστε καὶ ἀδελφὸς εἶναι Παύλου! Καὶ Παῦλος δὲ οὐκ αἰσχύνεται τοῦ δούλου εἶναι ἀδελφός. Ἐγκώμιον δὲ τῆς πόλεως αὐτῶν, τὸ, « Ὅς ἐστιν ἐξ ὑμῶν, » ἵνα καὶ ἐγκαλλωπίζωνται ὡς τοιοῦτον προενεγκόντες.

Variæ lectiones.

[69] διαφθορίαν O. [70] οὐδὲν O.

« Πάντα ὑμῖν γνωριοῦσι τὰ ὧδε. » Τουτέστι, Τὰ δεσμὰ, καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατέχοντά με. Εἰ γὰρ μὴ ταῦτα ἦν, ἦλθον ἂν πρὸς ὑμᾶς. A

Omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis. Hoc est, vincula, aliaque me detinentia. Si enim hæc non essent, venissem ad vos.

« Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἀρίσταρχος ὁ συναιχμάλωτός μου. » Οὗτός ἐστιν ὁ ἀπὸ Ἱεροσολύμων ἀναχθεὶς μετ' αὐτοῦ. Μεῖζον δὲ εἶπε τῶν προφητῶν ὁ Παῦλος, εἴ γε ἐκεῖνοι μὲν ξένους καὶ παρεπιδήμους ἑαυτοὺς ἐκάλουν, οὗτος δὲ καὶ αἰχμάλωτον ἑαυτόν. Καὶ γὰρ τῷ ὄντι [71] καθάπερ αἰχμάλωτος, οὕτως ἤγετο καὶ ἐφέρετο· μᾶλλον δὲ καὶ χεῖρον. Τῶν μὲν γὰρ αἰχμαλώτων, ὡς οἰκείων κτημάτων, οἱ κεκρατηκότες ἐπιμελοῦνται· τοῦτον δὲ, ὡς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον πάντες ἦγον καὶ ἔφερον. Τοῦτο καὶ ἐκείνοις παράκλησις, εἴ γε ὁ διδάσκαλος ἐν τοιούτοις.

Vers. 10. *Salutat vos Aristarchus concaptivus meus.* Hic est qui una cum ipso ab Hierosolymis est reductus. Majus autem quam prophetæ Paulus dixit : nam illi sese hospites et peregrinos, hic vero et captivum seipsum nominat. Revera enim captivi instar tractabatur agebaturque, imo pejus. Nam captivorum, ut suarum possessionum, qui eos ceperunt, curam gerunt : hunc autem ceu inimicum et hostem omnes ducebant et tractabant. Hoc illis etiam in consolationem dicitur, quandoquidem præceptor eorum hujusmodi patiatur.

« Καὶ Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα. » Καὶ τοῦτον ἐγκωμιάζει ἀπὸ τῆς συγγενείας· μέγας γὰρ ὁ Βαρνάβας. B

Et Marcus consobrinus Barnabæ. Et hunc a cognitione commendat : magno enim in pretio erat Barnabas.

« Περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολὰς, ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δέξασθε αὐτόν. » Περὶ Βαρνάβα ἴσως ἔλαβον τὰς ἐντολὰς, ὥστε δέξασθαι αὐτὸν μετὰ τιμῆς. Δύνασαι δὲ στίξαι μὲν εἰς τὸ, « Ἐλάβετε ἐντολάς· » εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀναγνῶναι τὸ, « Ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, » ὦ Κολοσσαεῖς, « δέξασθε αὐτὸν » ἐντίμως.

De quo accepistis mandata, si venerit ad vos, suscipite illum. De Barnaba forsan acceperant mandata, ut illum honorifice exciperent. Potes autem hic punctum affigere post, *Mandata accepistis*, deinde ab alio principio legere, *Si venerit ad vos*, o Colossenses, *suscipite eum* honorifice.

« Καὶ Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Ἰοῦστος. » Ἴσως Κορίνθιος ἦν οὗτος.

Vers. 11. *Et Jesus qui dicitur Justus.* Fortasse hic fuit Corinthius.

« Οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, οὗτοι μόνοι συνεργοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Εἰπὼν τὸ ἰδιάζον ἑκάστῳ [72] ἐγκώμιον, νῦν τὸ κοινὸν τίθησι. Μέγα γὰρ ἐδόκει τὸ ἐξ Ἰουδαίων εἶναι. Ἐπειδὴ δὲ αἰχμαλωσίας ἐμνήσθη, ἵνα μὴ κατενέγκῃ τὴν τοῦ ἀκούοντος ψυχὴν, διανίστησι λοιπὸν, εἰπὼν, ὅτι Συνεργοῦσί μοι ἐν τοῖς εἰς βασιλείαν εἰσάγουσιν. Ὥστε τῆς αἰχμαλωσίας κοινωνοῦντες, καὶ τῆς βασιλείας κοινωνήσουσιν. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης οὕτως ἀνέγνω, ὡς ἀμυδρῶς παρῃνίξατο· « Οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, οὗτοι μόνοι. » Οἱ γὰρ πλείους, ἐξ ἐθνῶν ἦσαν. C

Qui sunt ex circumcisione : hi soli sunt cooperarii ad regnum Dei. Cum propriam cujusque laudem dixisset, nunc 498 communem etiam ponit : magnum enim videbatur ex Judæis esse. Quoniam autem captivitatis meminerat, ne dejiciat auditoris animum, deinceps excitat, inquiens, Cooperantur mihi in iis quæ ad regnum inducunt. Proinde qui socii sunt captivitatis, erunt etiam participes regni. Divus autem Joannes Chrysostomus hunc ad modum legit, quasi obscure notasset Judæos, inquiens, *Qui sunt ex circumcisione, hi soli* : plures namque ex gentibus fuerunt.

« Οἵτινες ἐγενήθησάν μοι παρηγορία. » Δείκνυσι καὶ ἑαυτὸν ἐν μεγάλαις κακώσεσι, καὶ τούτους μεγάλους τινὰς, εἴ γε Παύλῳ παρηγορία γεγένηνται. Ὅρα δὲ, πῶς τὸν ἐν δεσμοῖς ὄντα παρηγορῶν, κοινωνὸς αὐτῷ τῆς βασιλείας ἀνακηρύττεται. Ὥστε δεῖ τοὺς κακουχουμένους διὰ Χριστὸν περιποιεῖσθαι.

Qui mihi fuerunt solatio. Ostendit sese in magnis afflictionibus fuisse, eosque magnos esse quosdam, quippe qui Paulo consolationi fuerint. Observa autem quomodo is qui captivum consolatur, simul particeps esse regni prædicetur cum eo. Eos igitur qui propter Christum affliguntur, redimere oportet.

« Ἀσπάζεται ὑμᾶς ὁ Ἐπαφρᾶς, ὁ ἐξ ὑμῶν, δοῦλος Χριστοῦ. » Καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς, καὶ νῦν αὐτὸν συνίστησιν, ἵνα ὡς ἀγαπῶντα αὐτοὺς ἀνταγαπῶσι, καὶ ἡδέως ἀκούωσιν αὐτοῦ, εἴ τι διδάσκει. Τὸ γὰρ αἰδέσιμον εἶναι τὸν διδάσκαλον, ὠφέλεια τῶν μαθητῶν, πειθομένων αὐτῷ ὃ ἂν λέγῃ. Μέγα δὲ αὐτοῦ ἐγκώμιον τὸ, δοῦλον εἶναι Χριστοῦ. Δόξα οὖν ὑμῶν ἐστι τοιοῦτος ὤν, ὡς [73] ἐξ ὑμῶν γεγονώς. D

Vers. 12. *Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, servus Christi.* Et in principio Epistolæ, et nunc ipsum commendat, ut veluti amantem ipsos redament, ac libenter eum audiant, si quid doceat. Præceptorem enim in honore esse, in commoditatem discipulorum cedit, obtemperantium ei in iis quæ dicit. Ingens autem ejus præconium est, servum esse Christi. Gloria igitur vestra est ille, utpote qui cum talis sit, ex vobis sit oriundus.

« Πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς. » Οὐχ ἁπλῶς εὐχόμενος, ἀλλ' ἀγωνιῶν καὶ τρέμων ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντοτε.

Semper sollicitus pro vobis in orationibus. Non simpliciter orans, sed sollicitus ac tremens pro vobis, non nunc solum, sed semper.

Variæ lectiones.

[71] ὄντως γὰρ m. [72] ἑκάστου o. [73] ἅτε o.

Ut stetis perfecti. Tacite eos mordet ceu imperfectos. Claudicabant enim omnino in dogmate de angelis. Quia vero potest quispiam esse perfectus, nec stare tamen, quemadmodum cum aliquis omnia noverit, non consistat tamen firmiter : propterea vi. cit, *Ut stetis perfecti*, videlicet et in doctrina et in vita.

Et pleni in omni voluntate Dei. Hoc est, Ut nullam aliam voluntatem faciatis, præter divinam : hoc enim est completum et perfectum esse. Ostendit autem per hæc, eos partim habere quiddam, partim etiam illis aliquid deesse.

VERS. 13. *Testimonium enim illi perhibeo, quod habeat zelum multum pro vobis, et pro iis qui sunt Laodiceæ, et qui Hierapoli.* Utraque exaggerationem habent, cum quod *zelum* dicit, tum quod *multum*. Commendat autem eum Laodicensibus et Hierapolitanis : omnino enim perlecta Epistola, de eo audirent.

VERS. 14. *Salutat vos Lucas medicus dilectus.* Lucas iste evangelista est, cujus non exiguum est encomium, eum esse Paulo dilectum. Neque hunc aliis postposuit, ut eum imminueret, verum ut Epaphram **500** apud concives magni faceret. Verisimile est autem alios etiam hoc nomine vocatos fuisse.

Ac Demas. Nondum enim, ut videtur, magistrum reliquerat.

VERS. 15. *Salutate fratres qui sunt Laodiceæ.* Animadverte qui eos conglutinet ac copulet inter se mutuo.

Et Nympham, et quæ in domo ejus est Ecclesiam. Magnus hic vir fuit, qui domum suam totam fidelem habuerit, adeo ut Ecclesia vocaretur. Propterea et gratificatur ei Paulus, seorsim eum salutans. Facit autem hoc, ut et alios ad consimilem zelum provocet, ut si et ipsi honorari velint, Nympham hunc imitentur.

VERS. 16. *Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc, facite ut et in Laodicensium Ecclesia legatur, atque ut vos Laodicensium Epistolam legatis.* Juxta meam sententiam fuerunt nonnulla in hac scripta, quæ oportebat eos audire, ac rursum in illa quæ necessum erat hos discere. Major enim est commoditas, quando aliis accusatis, alii sua peccata agnoscunt. Quæ vero fuit Epistola ex Laodicea? Ad Timotheum prima : nam ista ex Laodicea scripta est. Quidam autem aiunt, quod ea fuerit quam Paulo Laodicenses miserint : verum haud scio quid illa ipsis emolumenti ad emendationem afferre potuerit.

VERS. 17. *Dicite Archippo,* Cur non scribit ad ipsum? Fortasse, quod exigua tantum commonefactione, non longis litteris opus habebat.

Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas. Hoc verbum ubique perterrefacit :

« Ἵνα στῆτε τέλειοι. » Δάκνει αὐτοὺς ἠρέμα ὡς ἀτελεῖς ὄντας. Ἔσκαζον γὰρ πάντως περὶ τὸ δόγμα τοῦ περὶ τῶν ἀγγέλων λόγου. Ἐπεὶ δὲ ἕνι τέλειον μὲν εἶναι, μὴ ἑστάναι δὲ, ὥσμερ ὅταν τις πάντα μὲν εἰδῇ, μὴ ἑστήκοι δὲ βεβαίως· διὰ τοῦτό φησιν· « Ἵνα στῆτε τέλειοι, » ἵν τε τῷ δόγματι δηλαδὴ καὶ ἐν τῷ βίῳ.

« Καὶ πεπληρωμένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ Θεοῦ. » Τουτέστιν, Ἵνα μηδὲν ἄλλο θέλημα ποιῆτε, ἢ τὸ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ τὸ πεπληρῶσθαι καὶ τὸ τετελειῶσθαι. Δείκυσι δὲ αὐτοὺς διὰ τούτων, τὸ μέν τι ἔχοντας, τὸ δὲ ὑστεροῦντας.

« Μαρτυρῶ γὰρ αὐτῷ, ὅτι ἔχει ζῆλον πολὺν ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τῶν ἐν Ἱεραπόλει. » Ἀμφότερα ἐπιτάσεως, καὶ « ζῆλον, » καὶ « πολύν. » Συνίστησι δὲ αὐτὸν καὶ τοῖς Λαοδικεῦσι, καὶ τοῖς Ἱεραπολίταις· πάντως γὰρ τῆς Ἐπιστολῆς ἀναγινωσκομένης, ἤκουσαν ἂν περὶ τούτου.

« Ἀσπάζεται ὑμᾶς Λουκᾶς ὁ ἰατρὸς ὁ ἀγαπητός [74]. » Λουκᾶς οὗτος ὁ εὐαγγελιστής ἐστιν, οὗ μέγα ἐγκώμιον τὸ ἀγαπητὸν εἶναι Παύλου. Οὐ τοῦτον δὲ κατασμικρύνων, ὕστερον τέθεικεν, ἀλλὰ τὸν Ἐπαφρᾶν πρὸς τοὺς συμπολίτας σεμνύνων. Εἰκὸς δὲ, εἶναι καὶ ἄλλους καλουμένους τῷ ὀνόματι τούτῳ.

« Καὶ Δημᾶς. » Οὔπω γὰρ, ὡς ἔοικεν, ἐγκατέλιπε τὸν διδάσκαλον.

« Ἀσπάσασθε τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ ἀδελφούς. » Ὅρα, πῶς αὐτοὺς συγκολλᾷ καὶ συνάπτει ἀλλήλοις.

« Καὶ Νυμφᾶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτοῦ Ἐκκλησίαν. » Μέγας οὗτος ὁ ἀνὴρ, ὅτι καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ πάντα πιστοὺς εἶχεν, ὥστε καὶ Ἐκκλησίαν [αὐτὸν] καλεῖσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ χαρίζεται αὐτῷ Παῦλος, ἰδίᾳ προσαγορεύων αὐτόν. Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ διὰ τὸ τοὺς ἄλλους εἰς τὸν αὐτὸν ἐρεθίσαι ζῆλον, ἵνα εἰ μέλλοιεν καὶ αὐτοὶ τιμᾶσθαι, μιμήσωνται Νυμφᾶν.

« Καὶ ὅταν ἀναγνωσθῇ παρ' ὑμῖν ἡ Ἐπιστολὴ, ποιήσατε ἵνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικέων ἀναγνωσθῇ, καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας ἵνα ὑμεῖς ἀναγνῶτε. » Ἐμοὶ δοκεῖ εἶναί τινα τῶν γραφέντων ἐν ταύτῃ, ἃ κἀκείνους ἔδει ἀκοῦσαι· καὶ αὖ ἐν ἐκείνῃ, ἃ τούτους ἐχρῆν μαθεῖν. Μείζων γὰρ [75] ἡ ὠφέλεια, ὅταν ἑτέρων ἐγκαλουμένων, ἕτεροι τὰ οἰκεῖα ἁμαρτήματα ἐπιγινώσκωσι. Τίς δὲ ἦν ἡ ἐκ Λαοδικείας; Ἡ πρὸς Τιμόθεον πρώτη· αὕτη γὰρ ἐκ Λαοδικείας ἐγράφη. Τινὲς δέ φασιν, ὅτι ἦν οἱ Λαοδικεῖς Παύλῳ ἐπέστειλαν. Ἀλλ' οὐκ οἶδα τί ἂν ἐκείνης ἔδει αὐτοῖς πρὸς βελτίωσιν.

« Εἴπατε Ἀρχίππῳ. » Τίνος ἕνεκεν οὐ γράφει πρὸς αὐτόν; Ἴσως, διότι ψιλῆς μόνης ὑπομνήσεως, οὐ πολλῶν γραμμάτων ἐδεῖτο.

« Βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες ἐν Κυρίῳ, ἵνα αὐτὴν πληροῖς. » Φοβοῦντός ἐστι τὸ ῥῆμα τοῦτο

Variæ lectiones.

[74] ἀγαπητός μου O. [75] δὲ O.

πανταχοῦ. « Βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν. Βλέπετε μήπως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη. » Οὕτω καὶ ἐνταῦθα· Βλέπε ὅπως πληροῖς τὸ ἔργον [76] ὃ παρέλαβες ἐν Κυρίῳ, τουτέστι διὰ Κυρίου· αὐτὸς γάρ σοι ἔδωκεν, οὐκ ἐγώ. Ποῖον δὲ ἦν τὸ ἔργον; Τὸ τοὺς Κολοσσαεῖς ἐφορᾶν. Δύο δὲ κατασκευάζει διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἐν Κυρίῳ· » ἐκεῖνόν τε σπουδαιότερον ποιεῖ εἰς τὸ ἀνύειν αὐτὸ, ὡς Δεσποτικὸν ἔργον· κἀκείνους ὑποτάττει αὐτῷ, ὡς παρὰ Θεοῦ ἐγχειρισθέντι αὐτούς. Καὶ ὅλως γὰρ διὰ τοῦτο γράφει [77] αὐτοῖς, « Εἴπατε Ἀρχίππῳ· » ἵνα ὅταν ἐπιτιμᾷ Ἀρχιππος αὐτοῖς, μὴ ἔχωσιν ἐγκαλεῖν ἐκείνῳ, ὡς πικρῷ, ἅτε γινώσκοντες ὅτι Παύλου τοῦτό ἐστιν ἐπίταγμα, καὶ τὸ αὐτῶν στόμα πρὸς τὸν Ἀρχιππον εἶπεν, ἃ Παῦλος αὐτῷ ἐμήνυσεν. Ἵνα τοίνυν ἐπιστομίσῃ αὐτοὺς, εὐμεθόδως τοῦτο Παῦλος ἐποίησεν, ἐπεὶ ἄλλως ἄτοπον τοῖς μαθηταῖς περὶ τοῦ διδασκάλου διαλέγεσθαι.

« Μνημονεύετέ μου τῶν δεσμῶν. » Ἀντὶ τοῦ, Μνείαν μου ποιεῖτε, τοῦ δεδεμένου, τοῦ κατακρίτου. Μεγίστη δὲ παράκλησις αὐτοῖς εἰς [78] πᾶσαν θλῖψιν, τὸ μνημονεύειν Παύλου δεδεμένου.

« Ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν. » Ταύτης παρούσης, κἂν θλίψεις ἔχητε, κἂν δεσμὰ, οὐδὲν ὑμῶν κατισχύσει· ἐπεὶ καὶ τοῦτο χάριτος, τὸ δεδέσθαι. Ὑπέστρεφον γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τοῦ δεσμωτηρίου, χαίροντες ὅτι κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Ὁρᾷς, ὅτι καταξιωθῆναί ἐστι τὸ ὑβρισθῆναι; Καὶ ὄντως μέγα ἀξίωμα τοῦτο. Γένοιτο οὖν καὶ ἡμῖν τοῖς ἀναξίοις ἀξιωθῆναι τῆς θείας χάριτος ἐν ταῖς θλίψεσιν· ὡς ἂν διαβασταζούσης ταύτης τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν, εἰς ὠφέλειαν ἡμῖν αὗται γένωνται, τὸ πολὺ πάχος τῶν ἁμαρτιῶν ἐκπιέζουσαι, εἰς δόξαν Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. ὯΙ ἡ δόξα [79] εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A *Videte ne quis vos deprædetur. Videte ne potestas vestra hæc.* Consimilem ad modum hic : *Vide,* ut impleas opus quod accepisti in Domino, hoc est, per Dominum : ipse namque tibi dedit, non ego. Quale autem erat opus? Ut Colossensibus prospiceret, eosque curaret et observaret. Deo autem astruit per hoc quod dicit, *In Domino :* nempe et ipsum diligentiorem facit, ut illud perficiat, veluti herile opus; et illos huic subjicit, ut cui a Deo ipsi sint commissi. Omnino enim propterea scripsit eis, *Dicite Archippo :* ut quando ipsos objurget Archippus, non accusent tanquam amarulentum, nimirum agnoscentes quod Pauli hoc sit mandatum, et quod ipsorum os Archippo dixerit quæ Paulus ei nuntiaverit. Ut igitur illorum ora obstruat, Paulus artificiose hoc fecit : quandoquidem alioqui absurdum erat discipulis de præceptore disputare.

B

Vers. 18. *Memores estote vinculorum meorum.* Hoc est, Mei memoriam facite, qui vinctus sum et condemnatus. Hæc autem maxima est eis consolatio adversus **501** quamvis afflictionem, meminisse Pauli vincti.

Gratia vobiscum. Amen. Hac præsente, etiamsi afflictiones habueritis et vincula, nihil adversum vos poterit. Nam et hoc ipsum in vinculis teneri, gratiæ est. Revertebantur enim, inquit, a carcere gaudentes, quod digni judicati essent contumelia affici pro nomine Christi [a]. Viden' dignitatem et honorem esse, contumelia affici? Ac revera magna hæc est dignitas. Contingat igitur et nobis indignis, divina gratia dignos judicari in afflictionibus, ut hac imbecillitatem nostram supportantes, ad commoditatem istæ nobis cedant, multam peccatorum nostrorum crassitiem expellentes, in gloriam Patris, Filii, sanctique Spiritus. Cui honor in sæcula sæculorum. Amen.

C

[a] Act. v, 41.

Variæ lectiones.

[76] τοῦτο τὸ ἔργον m. [77] ἔγραφε o. [78] πρὸς o. [79] ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος m.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

—

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ I D. PAULI AD THESSALONICENSES EXPOSITIO.

—

502 503 CAPUT PRIMUM.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

A

VERS. 1. *Paulus et Silvanus et Timotheus.* Paulus apostolus ad Thessalonicenses scribens, sibi-ipsi conjungit etiam Timotheum : Ephesiis autem scribens, non sic facit, etsi illis cognitus esset Timotheus. Mihi quidem ideo defecisse hoc videtur, quod statim ad Ephesios ipsum missurus esset : supervacuum autem erat Epistolæ conditorem, eum qui hanc mox esset subsecuturus, prædicare. Hic autem non sic se res habet : verum reversus jam erat Timotheus a Thessalonica : merito igitur sibi-ipsi hunc conjungit. Præponit autem Timotheo Silvanum, Timotheo fortassis istud præ humilitate sua postulante, imitatus nimirum præceptorem Paulum, qui discipulos suos sibi connumerat. Neque autem B **504** apostolum, neque servum secundum consuetudinem suam apostolus hic se appellat, eo quod novitii erant, necdum sufficientem ejus experientiam acceperant. Non igitur eum dignitatis suæ meminisse oportebat.

« Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος. » Πρὸς Θεσσαλονικεῖς ὁ ἀπόστολος Παῦλος γράφων, ἑαυτῷ συντάττει καὶ Τιμόθεον. Ἐφεσίοις δὲ ἐπιστέλλων οὐχ οὕτω ποιεῖ, καίτοι γινωσκομένου αὐτοῖς Τιμοθέου. Ἐμοὶ δοκεῖ [80] ὅτι πρὸς μὲν Ἐφεσίους ἔμελλεν αὐτὸν πέμπειν εὐθέως, καὶ περιττὸν ἦν δημιουργὸν τῆς Ἐπιστολῆς ἀνακηρύττειν τὸν ταύτην [81] κατελη-ψόμενον. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐπανελθὼν ἦν ὁ Τιμόθεος ἀπὸ Θεσσαλονίκης· ὥστε εἰκότως ἑαυτῷ τοῦτον [82] συντάττει. Προτάττει δὲ Τιμοθέου Σιλουανὸν, ἴσως αἰτησομένου τοῦτο Τιμοθέου διὰ ταπεινοφροσύνην, ἅτε μιμουμένου τὸν διδάσκαλον Παῦλον, ὃς τοὺς μαθητὰς ἑαυτῷ συγκαταριθμεῖ [83]. Οὔτε δὲ ἀπόστολον, οὔτε δοῦλον, κατὰ τὸ εἰωθὸς, ἑαυτὸν ὁ Παῦλος ἐνταῦθα καλεῖ, διότι νεοκατήχητοι ἦσαν, καὶ οὐδέπω αὐτοῦ ἱκανὴν πεῖραν ἔλαβον. Οὐκ οὖν ἔδει τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ μνησθῆναι.

Ecclesiæ Thessalonicensium. Etsi pauci essent Thessalonicenses, et nondum firmi constitissent, Ecclesiam tamen eos appellat, vel ipso nomine animum illis addens : quandoquidem plerumque Ecclesiæ nomen multitudinem significat.

« Τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων. » Εἰ δὲ ὀλίγοι ἦσαν οἱ Θεσσαλονικεῖς, καὶ οὐδέπω συνεστήκεισαν, ὅμως Ἐκκλησίαν αὐτοὺς καλεῖ, παραμυθούμενος τῷ ὀνόματι· ἐπειδὴ πλῆθος ὡς τὰ πολλὰ σημαίνει τὸ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα.

In Deo Patre et Domino Jesu Christo. Quia et

« Ἐν Θεῷ Πατρὶ καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. »

Variæ lectiones.

[80] δοκεῖν O. [81] τούτους O. [82] ἑαυτὸν τούτῳ O. [83] συγκαταλέγει m.

Ἐπειδὴ ἦσαν καὶ Ἑλληνικαὶ καὶ Ἰουδαϊκαὶ Ἐκκλησίαι, ἀποδιαστέλλων αὐτὴν ἐκείνων, φησί· « Τῇ ἐν Θεῷ Πατρί. » Μέγα δὲ ἀξίωμα τὸ ἐν Θεῷ εἶναι. Εἴ τις γὰρ ἁμαρτίας ἐστὶ [84] δοῦλος, οὐκ ἔστιν ἐν Θεῷ. Σημείωσαι δὲ τὸ, « Ἐν, » ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κείμενον.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » Ἐπεύχεται αὐτοῖς ἵνα [μὴ] ἐπὶ πλέον προκόψωσιν ἐν τοῖς θείοις χαρίσμασιν, ἀλλὰ καὶ εἰρήνην ἔχωσι, μὴ φυσιούμενοι κατ' ἀλλήλων.

« Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ πάντων ὑμῶν. » Εὐθέως ἀπὸ ἐγκωμίου τὸ προοίμιον. Τῷ γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, δείκνυσιν αὐτοὺς κατωρθωκότας [83] τοιαῦτα, ἐξ ὧν δοξάζεται ὁ Θεός. Ἅμα δὲ καὶ ταπεινοφρονεῖν διδάσκει, ὡς τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ἐργαζομένου.

« Μνείαν ὑμῶν ποιούμενοι ἐπὶ τῶν προσευχῶν ἡμῶν. » Τὸ μὲν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν· τὸ δὲ μεμνῆσθαι ἐπὶ τῶν προσευχῶν, τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀγάπης.

« Ἀδιαλείπτως μνημονεύοντες ὑμῶν. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου μέμνημαι ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε πάντοτε. Τοῦτο δὲ τῆς ἐπιτεταμένης αὐτοῦ ἀγάπης δεῖγμα.

« Τοῦ ἔργου τῆς πίστεως. » Τουτέστι τῆς ἐνστάσεως ὑμῶν. Τοῦτο γὰρ ἔργον πίστεως, τὸ στερρῶς ἵστασθαι, οὐχὶ τὸ λόγοις μόνον αὐχεῖν τὴν πίστιν.

« Καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης. » Ποῖος κόπος τὸ ἀγαπᾷν; τὸ μὲν ἁπλῶς, οὐδὲ εἷς· τὸ δὲ γνησίως, πολὺς κόπος. Ὅταν γάρ τις διὰ τὸν ἀγαπώμενον πάντα ὑπομένῃ, πῶς οὐ κόπος; Καὶ Θεσσαλονικεῖς οὖν πολλὰ ἔπαθον διὰ τὴν πρὸς τὸν Παῦλον ἀγάπην, ὡς μαθήσῃ ἐκ τῆς βίβλου τῶν Πράξεων.

« Καὶ τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐλπίδος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Πολλοὺς, φησὶν, ὑπεμείνατε καὶ μακροὺς πειρασμούς· ὑπεμείνατε δὲ τῇ ἐλπίδι ῥωννύμενοι. Μετὰ πληροφορίας γὰρ ἐπίστευον τοῖς ἀποκειμένοις ἐπάθλοις· ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς συνεχώρει ἐν ἀρχῇ πειράζεσθαι, ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι ἁπλῶς καὶ κολακείᾳ τὸ κήρυγμα συνίστατο, καὶ δειχθῇ, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνη πειθὼ, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ δύναμις ἦν ἡ τὰς ψυχὰς πείθουσα.

« Ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν. » Διχῶς τοῦτο νοήσεις· ἢ, Μνημονεύοντες ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν· ἢ, Τοῦ ἔργου τῆς πίστεως, τοῦ ὄντος ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ. Μὴ γὰρ νομίσητε ὅτι ἀκερδῶς πονεῖτε [86], ἀλλὰ πάντα ἔμπροσθέν εἰσι τοῦ Θεοῦ· ὥστε καὶ τοὺς μισθοὺς ἀποδώσει.

« Εἰδότες, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι, ἐκ Θεοῦ [87] τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν. » Μνημονεύομεν, φησὶν, ὑμῶν, διότι οἴδαμεν ὅτι ἐκλελεγμένοι ἐστὲ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἐξελέγητε γὰρ εἰς τὴν πίστιν ὑπὲρ τοὺς πολλούς. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον, ὦ Παῦλε; Ἄκουε, φησὶ, τῶν ἑξῆς·

« Ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη πρὸς

A Græcæ et Judaicæ fuerunt Ecclesiæ, hanc ab illis distinguens dicit, *Quæ est in Deo Patre*. Præclara autem dignitas est, in Deo esse. Si enim quisquam peccati fuerit servus, non est in Deo. Observa hic præpositionem (*In*) Patri ac Filio tribui.

Gratia vobis et pax. Optat eis, ut in divinis donis promoveant, sed tamen ut, non erga se mutuo inflati, pacem habeant.

VERS. 2. *Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis*. Statim post encomium proœmium auspicatur. Nam per hoc quod pro ipsis gratias agat Deo, indicat operatos ipsos esse talia, quorum causa Deus glorificetur. Simul autem humiliter sapere docet, tanquam Deus omnia operetur.

B *Memoriam vestri facientes in orationibus nostris*. Quod gratias agit Deo, isthuc est propter virtutes eorum : quod vero meminerit eorum in precationibus suis, charitatis est.

VERS. 3. *Sine intermissione memores*. Non solum, inquit, in orationibus meis vestri recordor, verum et alias semper. Istud autem vehementis charitatis est indicium.

Operis fidei vestræ. Hoc est, constantiæ vestræ. Istud enim est opus fidei, firmiter consistere, et non solis verbis in fide gloriari.

C *Et laborem charitatis*. Qualis autem labor est diligere? Si simpliciter diligas, nullus est. Sin germane, multus est labor. Quando enim quispiam ob dilectum sibi quidvis sustinuerit, quo pacto labor non erit? Thessalonicenses autem propter charitatem, qua Paulum prosecuti sunt, multa perpessi erant, ut disces ex Actorum libro [p].

Et sustinentiam spei Domini nostri Jesu Christi. Multas, inquit, et longas tentationes sustinuistis. Sustinuistis autem spe roborati. Cum certitudine enim credebant repositis præmiis. Deus enim in principio tentari eos permittebat, ne quis diceret, quod simpliciter et per adulationem Evangelii prædicatio constaret, utque monstretur non esse hu-
D manam istam persuasionem, verum Dei potentiam quæ animabus persuadebat.

505 *Ante Deum et Patrem nostrum*. Bifariam hoc intelliges : vel, Recordantes ante Deum, sive coram Deo et Patre nostro : vel, Operis fidei vestræ, quod est ante Deum. Ne enim existimetis quod sine lucro laboratis, cæterum omnia sunt coram Deo : itaque et mercedem reddet.

VERS. 4. *Scientes, fratres dilecti, a Deo electionem vestram*. Meminimus, inquit, vestri, eo quod sciamus vos esse electos a Deo : electi enim estis ad fidem præ multis aliis. Unde vero hoc liquet, dive Paule? Audi, inquit, quæ sequuntur :

VERS. 5. *Quia Evangelium nostrum non fuit ad vos*

[p] Act. XVII, 5.

Variæ lectiones.

[84] εἴη O. [83] ἐργαζομένους O. [86] ποιεῖτε O. [87] ὑπὸ τοῦ Θεοῦ O.

in sermone tantum. Inde, inquit, perspicuum est, quod electi sitis, eo quod Deus prædicationem Evangelii in vobis glorificaverit. Non enim ita simpliciter prædicavimus, quinetiam signa sunt edita, quibus testatus est Deus fidem sibi vestram probari, tanquam eorum qui ab eo electi essent et prædestinati.

Sed et in virtute. Hoc est, in signis quæ facta sunt ad beneficentiam gratorum, et ad pœnam ingratorum.

Et in Spiritu sancto. Vel quod in sapientia spirituali et non externa : vel quod Spiritus sanctus credentibus dabatur.

Et in certitudine multa. Hoc est, in ærumnis et afflictionibus. Quemadmodum signa et Spiritus sancti largitio propter illorum, qui crediderunt, certam persuasionem facta erant : ita tribulationes Evangelii causa perpessæ magno sunt illi firmamento.

Sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. Vos, inquit, testes estis, quomodo in vobis conversati sumus, et quod cum alacritate multa prædicaverimus. Sed et hoc propter vos. Quia enim electi eratis, propterea nihil non vestri causa laboravimus : pro dilectis enim a Deo quis quidvis non patiatur? Hic autem sua etiam facta attingit, etiamsi tecte : vult enim primum eos commendare.

VERS. 6. *Et vos imitatores nostri facti estis, et Domini*. Confortat eos cum laudando, tum ad memoriam revocando, quod et ipsi non sint in periculis eo facti inferiores. Deus bone! quantum est encomium, eos statim præceptoris sui imitatores factos esse; nec ejus tantum, verum etiam Domini! Qui vero Domini imitatores facti sunt? Quoniam et ipse multa passus lætabatur : sponte enim ad id accedebat, adeo ut diceret Patri : *Glorifica me* [q].

Excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti. Verbum non simpliciter cum tribulatione suscepistis, sed cum multa, hoc est, **506** cum periculis. Atque hoc disces ex Actis apostolorum. Attamen afflictionem hanc, seu pericula, læti suscipite. Interpretans autem quomodo liceat et fieri possit, ut quispiam in afflictione lætetur, dixit, *Cum gaudio Spiritus sancti*. Non enim permisit vos Spiritus sanctus dolere, sed dolor erat in rebus corporalibus; gaudium vero a Spiritu dabatur. Quemadmodum enim in flamma pueri a Spiritu exsibilante irrorabantur; hunc ad modum et vos in periculis Spiritus lætos faciebat, futuram vobis præmonstrans retributionem. Animadverte autem tum quempiam fieri imitatorem Domini, quando pericula sustinet cum gaudio Spiritus sancti.

VERS. 7. *Ita ut vos facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia et Achaia*. Etsi postremo

ὑμᾶς ἐν λόγῳ μόνον. » Ἐκ τούτου, φησὶ, δῆλον ὅτι ἐκλεκτοί ἐστε, ἐκ τοῦ τὸν Θεὸν τὸ κήρυγμα ἐν ὑμῖν δοξάσαι. Οὐ γὰρ ἁπλῶς οὕτως ἐκηρύξαμεν, ἀλλὰ καὶ σημεῖα ἐγένοντο, τοῦ Θεοῦ πάντως εὐδοκοῦντος ὑμᾶς πιστεῦσαι, ὡς ἐκλεκτοὺς αὐτῷ καὶ προωρισμένους.

« Ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει. » Τουτέστιν ἐν σημείοις καὶ πρὸς εὐεργεσίας τῶν εὐγνωμόνων, καὶ πρὸς κολάσεις τῶν ἀγνωμόνων γινομένοις.

« Καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Ἢ ὅτι ἐν σοφίᾳ πνευματικῇ, οὐ τῇ ἔξω· ἢ ὅτι Πνεῦμα ἅγιον ἐδίδοτο τοῖς πιστεύσασι [88].

« Καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ. » Τουτέστι, καὶ ἐν κακώσεσι καὶ θλίψεσιν. Ὥσπερ τὰ σημεῖα καὶ ἡ τῶ Πνεύματος χορηγία διὰ τὴν τῶν πεπιστευκότων πληροφορίαν ἐγίνοντο· οὕτω καὶ αἱ ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος θλίψεις μεγάλη βεβαίωσις αὐτοῦ εἰσι.

« Καθὼς οἴδατε, οἷοι ἐγενήθημεν ἐν ὑμῖν δι' ὑμᾶς. » Ὑμεῖς, φησὶ, μάρτυρες, πῶς ἐν ὑμῖν ἀνεστράφημεν, καὶ ὅτι μετὰ προθυμίας πολλῆς ἐκηρύξαμεν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο δι' ὑμᾶς. Διότι γὰρ ἐκλεκτοὶ ἦτε, διὰ τοῦτο πάντα ὑπὲρ ὑμῶν ἐσπουδάσαμεν· ὑπὲρ γὰρ τῶν τοῦ Θεοῦ ἀγαπητῶν τί οὐκ ἂν τις πάθοι; Ἐνταῦθα δὲ καὶ τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων ἅπτεται, εἰ καὶ ἐπισκιασμένως. Βούλεται γὰρ πρότερον ἐκείνους ἐγκωμιάσαι.

« Καὶ ὑμεῖς μιμηταὶ ἡμῶν ἐγενήθητε καὶ τοῦ Κυρίου. » Ἀναρρώννυσιν αὐτοὺς τῷ τε ἐπαινεῖν, καὶ τῷ ὑπομιμνήσκειν ὅτι καὶ αὐτοὶ οὐκ ἀπελείφθησαν αὐτοῦ τοῖς κινδύνοις. Βαβαὶ δὲ, οἷον τὸ ἐγκώμιον, μιμητὰς εὐθὺς τοῦ διδασκάλου γενέσθαι, καὶ οὐ μόνον αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κυρίου! Πῶς δὲ ἐγίνοντο τοῦ Κυρίου μιμηταί; Ὅτι καὶ αὐτὸς πολλὰ παθὼν ἔχαιρεν· ἑκὼν γὰρ ἐπὶ τοῦτο ἤρχετο, ὅστε καὶ λέγειν τῷ Πατρί· « Δόξασόν με. »

« Δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ, μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἁγίου. » Οὐχ ἁπλῶς μετὰ θλίψεως ἐδέξασθε τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς, τουτέστι, μετὰ κινδύνων. Καὶ τοῦτο μαθήσῃ ἐκ τῶν Πράξεων. Ἀλλ' ὅμως ταύτην τὴν θλῖψιν, ἵνα τοὺς κινδύνους, χαίροντες ὑποδέχεσθε. Ἑρμηνεύων δὲ, πῶς ἔνεστιν ἐν θλίψει χαίρειν, εἶπε· « Μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἁγίου. » Οὐ γὰρ ἀφῆκεν ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα ἀλγεῖν, ἀλλ' ἡ μὲν ἀλγηδὼν ἐν τοῖς σωματικοῖς, ἡ δὲ παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐδίδοτο. Ὡς γὰρ ἐν τῇ φλογὶ ἐδροσίζοντο οἱ παῖδες τῷ διασυρίζοντι Πνεύματι, οὕτω καὶ ὑμᾶς ἐν τοῖς κινδύνοις ἐχαροποίει τὸ Πνεῦμα, τὴν μέλλουσαν προσδεικνύον [*f.* προδ.] ὑμῖν μισθαποδοσίαν. Ὅρα δὲ ὅτι τότε τις γίνεται τοῦ Κυρίου μιμητὴς, ὅτε κινδύνους ὑπομένει μετὰ χαρᾶς ἁγίου Πνεύματος.

« Ὥστε γενέσθαι ὑμᾶς τύπους πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Ἀχαΐᾳ. » Καὶ

[q] Joan. XVII, 1.

Variæ lectiones.

[88] πιστεύουσι m. [89] πάσχων m.

ιαν ἐν ὑστέρῳ ἦλθε Παῦλος πρὸς τούτους, ἀλλ' οὖ- A ad eos Paulus venerit, sic tamen, inquit, resplen-
τως ἐλάμψατε, φησὶν, ὡς τῶν προλαβόντων γενέσθαι duistis, ut eorum qui præcesserint vos facti sitis
διδάσκαλοι. Καὶ τοῦτο δὲ μίμησις Παύλου· καὶ γὰρ doctores. Atque hæc est Pauli imitatio. Nam et ipse,
καὶ αὐτὸς ὕστερος προσελθὼν, πάντας ὑπερέβαλεν. postremus accedens, omnes superavit. Expende
Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε, Τύπους γενέσθαι πρὸς τὸ πιστεῦ- autem, quod non dixerit, Facti estis forma, ut cre-
σαι, ἀλλὰ, Τοῖς ἤδη πιστεύσασι[90] τύπος ἐγένεσθε, derent alii; verum jam credentibus forma facti
πῶς δεῖ πιστεύειν, ἤτοι μετὰ θερμότητος καὶ τῆς estis, quomodo oporteat credere, nimirum cum
πρὸς τοὺς κινδύνους ἑτοιμότητος. Ἀχαΐαν δὲ τὴν fervore et promptitudine ad pericula. Per Achaiam
Ἑλλάδα φησίν. autem Græciam intelligit.

« Ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου. » Verb. 8. *A vobis enim insonuit sermo Domini.* Hoc
Τουτέστιν, Ἡ περὶ τῆς ὑμῶν ἀρετῆς φήμη ἐποίησεν est, fama de virtute vestra fecit, ut prædicatio in-
ἐξάκουστον γενέσθαι πᾶσι τὸ κήρυγμα, καὶ πάντων notesceret omnibus, vosque omnium institutores
ὑμᾶς παιδευτὰς δειχθῆναι. Τὸ δὲ, « Ἐξήχηται, » ὡς ostenderemini. Illud autem, *Insonuit,* veluti de
ἐπὶ σάλπιγγος λαμπρὸν ἠχούσης, καὶ ἐπὶ πολὺ tuba dictum est, quæ clare sonat, et sonitus ejus ad
φθανούσης. multos pervenit.

« Οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ B *Non solum in Macedonia et Achaia, sed et in*
καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν *omni loco fides vestra quæ est ad Deum, egressa est.*
Θεὸν ἐξελήλυθεν. » Τὴν μὲν Μακεδονίαν, φησὶ, Exemplo vestro, inquit, Macedoniam quidem et
καὶ τὴν Ἑλλάδα τοῦ λόγου καὶ τῆς διδασκαλίας Achaiam verbo et doctrina replestis; admiratione
ἐνεπλήσατε τῷ καθ' αὐτοὺς ὑποδείγματι· τοῦ δὲ vero, omnem locum, quomodo scilicet in tam brevi
θαύματος, πάντα τρόπον, ὅπως ἐν οὕτω βραχεῖ temporis spatio tantam fidem ostendistis. Tanquam
χρόνῳ τοσαύτην πίστιν [μακρὰν] ἐπεδείξασθε. Ὡς autem de re animata loquens dixit, *Egressa est.*
περὶ ἐμψύχου δέ τινος διαλεγόμενος εἶπε τὸ, « Ἐξ-
ελήλυθεν. »

« Ὥστε μὴ χρείαν ἡμᾶς ἔχειν λαλεῖν τι. » Οὕτως *Ita ut non sit nobis necesse quidquam loqui.* Adeo
ἐστὶ σφοδρὰ καὶ ἐνεργὴς ἡ τῆς πίστεως ὑμῶν φήμη, vehemens et efficax est fidei vestræ fama, ut neque
ὥστε οὐδὲ περιμένουσιν ἡμᾶς οἱ ἄνθρωποι εἰπεῖν τι exspectent nos homines dum quidquam de vobis
περὶ ὑμῶν, ἀλλ' ὁσάκις ἐπιχειρήσομεν λέγειν, ἵνα dicamus : verum quoties narrare conamur, ut illos
κἀκείνους εἰς τὸν ἴσον ζῆλον ἐμβάλωμεν, προφθά- ad parem æmulationem injiciamus, præveniunt nos
νουσιν ἡμᾶς ἐκεῖνοι, τὰ ὑμέτερα καλὰ διηγούμενοι. illi, vestra nobis bona prædicantes.

« Αὐτοὶ γὰρ περὶ ἡμῶν ἀπαγγέλλουσιν, ὁποίαν C Verb. 9. *Ipsi enim de nobis annuntiant, qualem*
εἴσοδον ἔχομεν[91] πρὸς ὑμᾶς. » Τουτέστιν, ὅτι Ἡ *introitum habuerimus ad vos.* Hoc est, quod noster
ἡμετέρα πρὸς ὑμᾶς ἔλευσις θανάτων ἔγεμε μυ- ad vos adventus refertus fuerit innumeris mortibus,
ρίων, ἀλλ' ὅμως ὑμεῖς οὐκ ἐσκανδαλίσθητε ἐφ' ἡμῖν. vos tamen non estis offensi in nobis. Quinetiam
Ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς κινδύνοις δι' ἡμᾶς περιπεσόντες, vos in pericula propter nos incidentes, non aversi
οὐκ ἀπεστράφητε ἡμᾶς, ἀλλ' οὕτως ἡμῶν εἴχεσθε, estis a nobis, sed sic nobis adhærebatis, ceu innu-
ὡς μυρίων ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες. Δευτέρα δὲ ἦν meris bonis a nobis aucti essetis. Secundus autem
αὕτη εἴσοδος. Καὶ γὰρ ἀπελθὼν εἰς Βέρροιαν ἐδιώ- iste ejus accessus erat. Etenim profectus **507** in
χθη· κἀκεῖθεν ἐλθὼν, οὕτως ἐδέχθη, ὥστε καὶ τὰς Berrhœam, persecutionem passus est : ac inde ve-
ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ αὐτοῦ θεῖναι. niens, sic est receptus, ut vel animas suas pro eo
impenderent.

« Καὶ πῶς ἐπεστρέψατε πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν *Et quomodo conversi estis ad Deum a simulacris,*
εἰδώλων, δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ. » Τουτ- *ut serviatis Deo viventi et vero.* Hoc est, quod facile,
έστιν, ὅτι εὐκόλως, ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρό- et cum magna vehementia ac summo studio. Hic au-
τητος. Ἐνταῦθα δὲ ἀνεπαχθέστερον καὶ παραίνεσιν tem adhortationem minus molestam introduxit, scite
εἰσήγαγεν, ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς εὐμεθόδως ἀπὸ D eis in memoriam revocans a quibus ad quæ trans-
τίνων εἰς τίνα μετῆλθον, ἵνα καὶ ἀξίως αὐτῶν ζῶσι. ierint, et ut iis digne vivant.

« Καὶ ἀναμένειν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐρα- Verb. 10. *Et exspectetis Filium ejus de cœlis,*
νῶν (ὃν ἤγειρεν ἐκ τῶν νεκρῶν), Ἰησοῦν τὸν *(quem excitavit ex mortuis) Jesum, qui eripit nos*
ῥυόμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης. » *ab ira ventura.* Et hoc est ejusdem methodi : docet
Καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς μεθόδου ἐστί. Διδάσκει γὰρ enim sub narrationis specie, exspectare Filium Dei.
ἐν εἴδει διηγήσεως, περιμένειν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Afflictis enim hæc est maxima consolatio, quod qui
Παραμυθία γὰρ μεγίστη τοῖς θλιβομένοις τοῦτο, ὅτι passus est, excitatus est, jamque in cœlis est, tum
ὁ παθὼν ἠγέρθη, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστι, καὶ ὅτι quod ille venturus est, ut nos qui affligimur, libe-
ἥξει, καὶ ἡμᾶς μὲν τοὺς θλιβομένους ῥύσεται ἀπὸ ret ab ira ventura, hoc est, a pœna, tanquam eos
τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης, τουτέστι τῆς κολάσεως, qui illi per fidem et immaculatam vitam placueri-

Variæ lectiones.

[90] πιστεύουσι ο. [91] ἴσχομεν ο.

mus : eis autem qui nos affligunt, non parcet. Quoniam autem pericula jam sunt in manibus, bona vero in spe, magnam ipsis fidem tribuit; siquidem exspectant et sperant firmiter quæ futura sunt.

ἅτε εὐηρεστηκότας αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀμώμου πολιτείας· τῶν δὲ θλιβόντων ἡμᾶς οὐ φείσεται. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μὲν δεινὰ ἐν χερσὶ, τὰ δὲ χρηστὰ ἐν ἐλπίσι [92], μεγάλην αὐτοῖς προσμαρτυρεῖ πίστιν, εἴ γε ἀναμένουσι καὶ ἐλπίζουσι βεβαίως τὰ μέλλοντα.

CAPUT II.

ΚΕΦΑΛ Β'.

Vers. 1. *Nam ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, quod non fuerit inanis.* Vestra, inquit, sane magna sunt : interim tamen neque nos humana ratione usi sumus, neque inanis fuit introitus noster, hoc est, sine periculis ac sine tentationibus, ac nihil habens firmitatis. Nam, ut sæpe dictum est, pericula sunt quæ fidem consolidant : citra hæc autem inanis fuerit et vacua.

« Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ἀδελφοὶ, τὴν εἴσοδον ἡμῶν τὴν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι οὐ κενὴ γέγονε. » Καὶ τὰ μὲν ὑμέτερα, φησὶ, μεγάλα· πλὴν οὐδὲ ἡμεῖς ἀνθρωπίνῳ λόγῳ ἐχρησάμεθα, οὐδὲ κενὴ ἡ εἴσοδος ἡμῶν, τουτέστιν, ἄνευ κινδύνων, καὶ ἀπείραστος καὶ οὐδὲν στερρὸν ἔχουσαν. Ὡς γὰρ πολλάκις εἴρηται, οἱ κίνδυνοί εἰσιν οἱ στερεοῦντες τὴν πίστιν· ἄνευ δὲ τούτων κενὴ ἂν ἦν.

Vers. 2. *Sed ante malis afflicti, et contumeliis affecti, sicut scitis, Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Evangelium Dei in multo certamine.* Cum evasissemus, inquit, pericula apud Philippenses, in alia incidimus rursus. Vide autem, quomodo Deo rursus omnia referat accepta : Conflsi, inquit, fuimus Deo, hoc est, ab eo confortati.

« Ἀλλὰ προπαθόντες, καὶ ὑβρισθέντες, καθὼς οἴδατε, ἐν Φιλίπποις, ἐπαῤῥησιασάμεθα ἐν τῷ Θεῷ ἡμῶν λαλῆσαι πρὸς ὑμᾶς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ ἐν πολλῷ ἀγῶνι. » Ἀπὸ κινδύνων, φησὶν, ἐκφυγόντες τῶν ἐν Φιλίπποις, πάλιν εἰς ἑτέρους κινδύνους ἐνεπέσομεν [93]. Ὅρα δὲ, πῶς τῷ Θεῷ πάλιν τὸ πᾶν ἀνέθηκεν, « Ἐπαῤῥησιασάμεθα, εἰπὼν, ἐν τῷ Θεῷ, » τουτέστιν, ὑπ' ἐκείνου ἐνδυναμούμενοι.

Vers. 3. *Exhortatio enim nostra non fuit ex errore.* Hoc est, doctrina nostra non fuit ex impostura. Impostores enim seipsos non solent in pericula conjicere, sed potius in delicias : ego vero meipsum periculis objeci. Hinc itaque manifestum est, quod doctrina mea non erret, et quod pro humanis rebus non elegerim periculis esse obnoxius, verum ob divina ac stabilia bona.

« Ἡ γὰρ παράκλησις ἡμῶν οὐκ ἐκ πλάνης. » Τουτέστιν, ἡ διδαχὴ οὐκ ἐκ πλάνης. Οἱ γὰρ πλανῶντες οὐκ εἰς κινδύνους ἑαυτοὺς ἐκδιδόασιν, ἀλλ' εἰς τρυφάς· ἐγὼ δὲ ἐμαυτὸν εἰς κινδύνους ἐξέδωκα. Ὥστε δῆλον ἐντεῦθεν, ὅτι ἡ διδαχή μου οὐ πλανᾷ, οὐδὲ ὑπὲρ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀνέχομαι [94] κινδυνεύειν, ἀλλ' ὑπὲρ θείων καὶ μονίμων.

Neque ex immunditia. Hoc est, non **508** impurum aliquid doceo, qualia sunt magorum et incantatorum.

« Οὐδὲ ἐξ ἀκαθαρσίας. » Τουτέστιν, Οὐκ ἀκάθαρτόν τι διδάσκω, οἷα τὰ τῶν μάγων καὶ γοήτων.

Neque in dolo. Non in innovatione, vel seditione, ut Theudæ sectatores.

« Οὔτε ἐν δόλῳ. » Οὔτε ἐπὶ νεωτεροποιΐᾳ καὶ στάσει, ὡς οἱ περὶ Θευδᾶν.

Vers. 4. *Sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur nobis Evangelium, ita loquimur.* Deus, inquit, probavit eos, et elegit, ut committeret nobis Evangelium : non autem elegisset, nisi dignos novisset. Tales igitur manemus probati, quales electi sumus ab ipso ad talem prædicationem.

« Ἀλλὰ καθὼς δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ Θεοῦ πιστευθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον, οὕτω λαλοῦμεν. » Ὁ Θεὸς, φησὶν, ἐδοκίμασεν ἡμᾶς, καὶ ἐξελέξατο πιστευθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον· οὐκ ἂν δὲ ἐξελέξατο, εἰ μὴ ἀξίους ἐγίνωσκε. Τοιοῦτοι μὲν οὖν μένομεν δόκιμοι, καὶ οἷα ἐξελέγημεν παρ' αὐτοῦ εἰς τὸ τηλικοῦτον κήρυγμα.

Non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. Hoc est, non ut vobis placeamus, hæc facimus omnia : sed Deo placere volentes, qui abdita explorat (nam, *Probat*, hoc significat nunc); vel quia recipit corda et coronat. Nemo autem dolosus, et impostor, et immundus, huic placere potest.

« Οὐχ ὡς ἀνθρώποις ἀρέσκοντες, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶν. » Τουτέστιν, Οὐχ ἵνα ὑμῖν ἀρέσωμεν, ταῦτα πάντα ποιοῦμεν· ἀλλὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκειν θέλοντες, ὃς τὰ κρυπτὰ ἐξετάζει (τὸ γὰρ, Δοκιμάζει, τοῦτο σημαίνει νῦν)· ἢ ὅτι ἀποδέχεται τὰς καρδίας καὶ στεφανοῖ. Οὐδεὶς δὲ δολερὸς, καὶ ἀπατεὼν, καὶ ἀκάθαρτος, τούτῳ δύναται ἀρέσκειν.

Vers. 5. *Neque enim aliquando in sermone adulationis fuimus, sicut scitis.* Postquam in prioribus laudavit eos, ne suspectam faciat laudem, ait : Nunquam alias vobis adulatus sum (quod est decipientium), proinde neque jam nunc adulabor.

« Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε. » Ἐπειδὴ προλαβὼν ἐπῄνεσεν αὐτοὺς, ἵνα μὴ ὕποπτον ποιήσῃ τὸν ἔπαινον, φησὶν, ὅτι Οὐδὲ ἄλλοτέ ποτε [95] ἐκολάκευσα ὑμᾶς (ὅπερ ἐστὶ τῶν πλανώντων)· οὐκοῦν οὐδὲ νῦν.

Neque in occasione avaritiæ : Deus testis. Neque præ pecuniæ amore prædicavimus vobis. Quod igi-

« Οὔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας· Θεὸς μάρτυς. » Οὔτε διὰ φιλοχρηματίαν ἐκηρύξαμεν ὑμῖν. Τοῦ μὲν

Variæ lectiones.

[92] ἐν ἐλπίσι χρηστὰις m. [93] ἑαυτοὺς ἐπερρίψαμεν o. [94] ἀνθρωπίνου πραγματος εἱλόμην o. [95] οὐδέποτε o.

οὖν μὴ κολακεῦσαι, καὶ ὑμεῖς μάρτυρες· τοῦ δὲ μὴ φιλοχρήματον εἶναί με, Θεὸς μάρτυς· ὑμῖν [96] γὰρ ἄδηλον τοῦτο.

« Οὔτε ζητοῦντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὔτε ἀφ' ὑμῶν, οὔτε ἀπ' ἄλλων. » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἠτιμάσθημεν, οὐδ' ὅτι Οὐκ ἀπελαύσαμεν τιμῆς, ἵνα μὴ δόξῃ ὀνειδίζων αὐτούς [97]· ἀλλ', « Οὐκ ἐζητήσαμεν τιμὴν », καίτοι γε τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἀπαιτοῦντος. Εἰ γὰρ τοὺς βασιλικοὺς πρέσβεις πολλῆς ἀξιοῦμεν τιμῆς, πολλῷ μᾶλλον τοὺς τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν δόξης ἕνεκεν πράξομέν τι, οἱ μήτε παρ' ὑμῶν, μήτε παρ' ἄλλων, ὡς διδάσκαλοι, θέλοντες τιμᾶσθαι;

« Δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι. » Ἢ ἐν τιμῇ, καὶ δόξῃ, καὶ ὄγκῳ· ἢ δυνάμενοι [98] λαμβάνειν καὶ τρέφεσθαι, καὶ βαρεῖς ὑμῖν εἶναι. Καὶ γὰρ τὸ ἀξίωμα ἡμῶν τοῦτο ἀπαιτεῖ, λαμβάνειν παρ' ὑμῶν.

« Ἀλλ' ἐγενήθημεν ἤπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν. » Ἤπιοι, τουτέστι πρᾶοι, ἀβαρεῖς. Ἢ καὶ, « Νήπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν, » τουτέστιν, ἀκέραιοι [99], ἀφιλόδοξοι. Τὸ γὰρ νήπιον οὐδὲν τοιοῦτον λογίζεται. Καὶ τὸ, « Ἐν μέσῳ ὑμῶν », τοιοῦτον ἔχει νοῦν· Ὡς εἷς ἐξ ὑμῶν ἐγενόμην, οὐ τὴν ἄνω τάξιν [1] λαβών.

« Ὡς ἐὰν τροφὸς θάλπῃ τὰ ἑαυτῆς τέκνα. » Τὴν φιλοστοργίαν αὐτοῦ δείκνυσι. Μὴ ἡ τροφὸς κολακεύει; μὴ χρήματα αἰτεῖ παρὰ τῶν παίδων τῶν μικρῶν; Οὕτω δεῖ τὸν διδάσκαλον εἶναι προσηνῆ, καταφιλοῦντα τοὺς ἐμπαροινοῦντας αὐτῷ, ὡς καὶ ἡ τροφὸς τὰ παιδία, κἂν τύπτωσιν.

« Οὕτως ὁμειρόμενοι ὑμῶν, εὐδοκοῦμεν μεταδοῦναι ὑμῖν, οὐ μόνον τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχάς. — « Ὁμειρόμενοι ὑμῶν, » τουτέστι, Προσδεδεμένοι ὑμῖν καὶ ἐχόμενοι ὑμῶν, παρὰ τὸ, ὁμοῦ, καὶ τὸ, εἴρω, τὸ συμπλέκω. Τινὲς δέ, « Ἱμειρόμενοι », ἀνέγνωσαν, ἀντὶ τοῦ, ἐπιθυμοῦντες, οὐκ ἔστι δέ. Οὐ μόνον οὖν, φησὶν, οὐδὲν ἐλάβομεν ἀφ' ὑμῶν, ἀλλ' εἰ οἷόν τε εὐδοκοῦμεν, τουτέστι, σφόδρα θέλομεν [2] καὶ τὰς ψυχὰς εἰς ὑμᾶς κενῶσαι. Τὸ μὲν οὖν διδόναι τὸ Εὐαγγέλιον, τιμιώτερον· τὸ δὲ τὴν ψυχὴν δοῦναι, δυσκολώτερον, καὶ μανικωτέρας [3] ἀγάπης· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἐπάγει.

« Διότι ἀγαπητοὶ ἡμῖν γεγένησθε [4]. » Ἵνα μὴ δόξῃ λέγειν ταῦτα πάντα ὡς κάμνων ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ὡς ὀφείλων τιμηθῆναι παρ' αὐτῶν ὑπὲρ τούτου, φησὶν, ὅτι Δι' οὐδὲν ἄλλο ταῦτα ποιῶ, ἢ διὰ τὴν ἀγάπην. Οὐ γὰρ ἀντιμισθίαν ζητῶ· ἀλλὰ δι' αὐτὸ τὸ καλόν.

« Μνημονεύετε γάρ, ἀδελφοὶ, τῶν κόπων ἡμῶν καὶ τῶν μόχθων· νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν, ἐκηρύξαμεν εἰς ὑμᾶς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ εἶπε, Μνημονεύετε τὰς εὐεργεσίας τὰς παρ' ἐμοῦ, ἀλλὰ, « Τῶν κόπων [5]· » « καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ », « καὶ τῶν μό-

A tur non sim adulatus, vos testes estis : quod autem non sim pecuniarum amator, neque avarus, Deus testis : istud enim vos latet.

VERS. 6. *Nec quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis.* Non dixit, Ignominia affecti sumus, neque, Non sumus honore dignati, ne videatur ipsis exprobrare : verum, *Non quæsivimus honorem,* cum tamen prædicatio hoc postulet. Nam si regios legatos magno honore dignamur, multo magis Dei legatos. Quomodo igitur gloriæ causa agemus aliquid, qui neque vobis, neque ab aliis, tanquam doctores cupiamus honorari?

VERS. 7. *Cum possemus vobis oneri esse ut Christi apostoli.* Vel honore, et gloria, et amplitudine, vel potuissemus accipere a vobis et ali, adeoque B graves esse vobis. Etenim dignitas nostra hoc postulat, ut accipiamus a vobis.

Sed facti sumus in medio vestri mites. Mites, hoc est mansueti, sine gravamine. Vel, infantes in medio vestri, hoc est innocentes, vanæ gloriæ expertes. Infans enim nihil tale cogitat. Itidem, *In medio vestrum,* talem habet sensum : factus sum veluti unus ex vobis, qui non superiorem sortem acceperim.

Tanquam si nutrix foveat suos ipsius filios. Amorem suum ostendit. Numquid nutrix adulatur? numquid a parvulis **509** infantibus pecuniam expetit? Pari ratione doctorem convenit esse mitem, ac deamantem etiam eos, qui ei insultaverint, perinde ac C nutrix pueros, etiamsi eam feriant.

VERS. 8. *Sic obstricti vobis, volebamus tradere vobis, non solum Evangelium Dei, sed et nostras ipsorum animas.* Ὁμειρόμενοι ὑμῶν, hoc est, obligati vobis, atque vobis adhærentes ab ὁμοῦ, et εἴρω, connecto. Nonnulli vero, ἱμειρόμενοι, legerunt, id est, desiderantes; sed male. Non solum igitur, inquit, nihil a vobis accepimus, verum si possibile esset, εὐδοκοῦμεν, hoc est, vehementer volebamus etiam animas nostras in vos impendere. Proinde Evangelium impertiri, est honorificentius; animam autem impendere, difficilius est vehementiorisque ac veluti magis insanientis charitatis est : quod et ipse infert.

Quoniam charissimi nobis facti estis. Ne videa- D tur hæc omnia dicere tanquam qui labores pro eis susciperet, et propterea deberet honorari ab ipsis, ait : Nullam ob rem aliam hæc facio, inquit, quam propter charitatem. Retributionem enim non quæro; sed propter ipsum bonum.

VERS. 9. *Meministis enim, fratres, laboris nostri ac fatigationis : Nocte ac die operantes, ne quemquam vestrum gravaremus, prædicavimus ad vos Evangelium Dei.* Non dixit, Meministis beneficiorum quæ a me accepistis, sed, *Laboris;* nec id simpliciter, cæterum et fatigationis, id est, laboris cum magna

Variæ lectiones.

[96] αὐτοῖς o. [97] αὐτοῖς m. [98] δυνάμεθα o. [99] ἄκακοι o. [1] *Chrys.* λῆξιν o. [2] ἐθέλομεν o. [3] μονιμωτέρας o. [4] ἐγενήθητε o. [5] τὸν κόπον o.

diligentia. Et non solum die, verum etiam nocte. O quanta hæc est promptitudo, et summa ne quemquam offendat sedulitas! Innuit autem Thessalonicenses pauperes fuisse, cum inquit *Ne quemquam vestrum gravaremus.*

A χθων [6], » τουτέστι, τῶν [7] μετὰ πολλῆς σπουδῆς. Καὶ οὐχ ἡμέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ νυκτός. Βαδαὶ τῆς προθυμίας καὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι τινὰ σπουδῆς! Δείκνυσι δὲ καὶ ἐν πενίᾳ ὄντας τοὺς Θεσσαλονικεῖς, διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν. »

Vers. 10. *Vos testes estis, et Deus.* Satis Deus auctoritatis habebat et fidei; verum quia non erat perspicuum hominibus, quod Deus hac de re testimonium dicat, ipsos etiam quibus loquitur, in testimonium vocat.

« Ὑμεῖς μάρτυρες, καὶ ὁ Θεός. » Ἀξιόπιστος μὲν ὁ Θεός· πλὴν ἐπειδὴ ἄδηλον ἀνθρώποις εἰ ὁ Θεὸς εἰς τοῦτο μαρτυρεῖ, καὶ αὐτοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος, καλεῖ μάρτυρας.

Quam pie. Omnia quæ opus erant, implentes : hoc enim significat, ὁσίως, cum timore et cultu Dei.

« Ὡς ὁσίως. » Πάντα ὅσα ἔδει, πληροῦντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, « Ὁσίως, » ἀντὶ τοῦ, μετὰ τῆς πρὸς Θεὸν εὐλαβείας.

Et juste. Hoc est, pecuniam a nemine exigentes.

« Καὶ δικαίως. » Τουτέστι, μηδένα ἀπαιτοῦντες (3) χρημάτων ἀπαιτήσεσι.

B

Et inculpate. Citra offendiculum et scandalum.

« Καὶ ἀμέμπτως. » Ἀπροσκόπως καὶ ἀσκανδαλίστως.

Vobis qui credidistis affuimus. Quandoquidem ab infidelibus impius vocabatur, et circulator, et loquaculus, et nihil sani.

« Ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν ἐγενήθημεν. » Ἐπεὶ τὸν γε ἀπίστοις [9] καὶ ἀνόσιος ἐκαλεῖτο, καὶ ἀγύρτης, καὶ σπερμολόγος, καὶ οὐδὲν ὑγιές

Vers. 11 *Sicut scitis.* Rursus eos testes vocat : quod argumento est, eum nihil arroganter dicere.

« Καθάπερ οἴδατε. » Πάλιν αὐτοὺς μάρτυρας καλεῖ. Ὁ σημεῖον τοῦ μὴ ἀλαζονευόμενον λέγειν

Qualiter unumquemque vestrum (sicut **510** *pater filios suos) deprecantes vos et consolantes.* Papæ! cujusmodi id erat negotii, quod neminem citra consolationem prætermitteret, sed unicuique verba accommodaret! *Deprecantes* autem, ut fortiter ferant. Non igitur gloriam quærebam. Supra quidem nutrici seipsum assimilavit, nunc autem patri, dilectionem indicans, et præsidentiam, et humilitatem omnis fastus vacuam. Quis enim pater adversus filios inflatus est?

« Ὡς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν (ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτοῦ), παρακαλοῦντες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι. » Βαδαί, οἷον ἦν τὸ μηδένα παραλιπεῖν ἀπαρηγόρητον, ἀλλ' ἑνὶ ἑκάστῳ προσφόρως διαλέγεσθαι! « Παρακαλοῦντες » δὲ, πρὸς τὸ φέρειν γενναίως. Οὐκ ἄρα δόξαν ἐζήτουν. Ἄνω μὲν οὖν τροφῷ ἑαυτὸν ἀπείκασε, τῷ δὲ πατρὶ, τὴν ἀγάπην δεικνύων, καὶ τὴν προστασίαν, καὶ τὸ ἄτυφον. Τίς γὰρ πατὴρ κατὰ τῶν τέκνων τετύφωται;

C

Vers. 12. *Ac testificantes, ut ambularetis digne Deo qui vocat vos ad suum ipsius regnum et gloriam.* Testificari sive obtestari jam severioris est doctrinæ. Quare non adulabar. Postquam vero prædixit, *Tanquam pater,* tunc intulit, *Testificantes.* Non enim, *vehementer,* inquit, sed, ut patres, *ut ambularetis vos digne Deo* (qui vos vocavit ad regnum suum et gloriam). Animadverte autem quomodo sub narrationis specie nos doceat et consoletur. Si enim ad regnum nos vocat Deus, omnia sunt ferenda.

« Καὶ μαρτυρούμενοι, εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν. » Τὸ μαρτύρεσθαι ἤδη πληκτικωτέρας διδασκαλίας ἐστίν. Οὐκ οὖν ἐκολάκευον. Ἐπεὶ δὲ προεῖπεν, ὅτι « Ὡς πατὴρ, τοῦτο ἐπήγαγε καὶ τὸ, « Μαρτυρούμενοι. » Οὐ γὰρ σφοδρῶς, φησὶν, ἀλλ', ὡς πατέρες, « εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ [10]. » Καὶ ὅρα, πῶς ἐν εἴδει διηγήσεως διδάσκει ἅμα καὶ παραμυθεῖται. Εἰ γὰρ εἰς βασιλείαν καλεῖ ἡμᾶς ὁ Θεὸς, δεῖ πάντα φέρειν.

Vers. 13. *Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepistis verbum auditus a nobis Dei, accepistis non verbum hominum, sed (quemadmodum est vere) verbum Dei.* Hoc loco eos etiam commendat. Non enim, inquit, nos quidem omnia inculpate agimus, vos autem indignum quiddam mea institutione demonstrastis. Non enim tanquam homines audiretis, ita simpliciter affecti estis, sed veluti ipso Deo adhortante, sic advertebatis animum. Verbum autem auditus Dei, prædi-

« Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ ἀδιαλείπτως, ὅτι παραλαβόντες λόγον ἀκοῆς παρ' ἡμῶν τοῦ Θεοῦ, ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ (καθώς ἐστιν ἀληθῶς) λόγον Θεοῦ. » Ἐνταῦθα καὶ αὐτοὺς ἐγκωμιάζει. Οὐ γὰρ ἡμεῖς μὲν, φησὶν, ἀμέμπτως πάντα πράττομεν, ὑμεῖς δὲ ἀνάξιόν τι τῆς ἐμῆς διαταγῆς ἐνεδείξασθε. Οὐ γὰρ ὡς ἀνθρώπων ἀκούοντες ἁπλῶς διάκεισθε, ἀλλ' ὡς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ παραινοῦντος, οὕτω προσείχετε. Λόγον δὲ ἀκοῆς τοῦ Θεοῦ, τὸ κήρυγμά φησιν, ὡς διὰ

D

Variæ lectiones.

[6] τὸν μόχθον O. [7] τοῦ O. [8] καὶ O. [9] ἀπιστοῦσι O. [10] Κυρίου O.

(3) Præferenda procul dubio est lectio codicis S. Marci Veneti, ἀδικοῦντες. Unde versio Latina hoc loco ita se habere debet : *Neminem injuria afficientes pecuniæ exactionibus;* vel clarius, *a nemine pecuniam, injuste exigentes.* Scilicet non qualicunque, sed injusta exactione justitia læditur. Lectio textus editi nec cum sensu nec cum grammaticæ regula congruit.

τοῦ ἀκουσθῆναι πιστευόμενον. Πῶς γὰρ πιστεύσωσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσιν;

« Ὃς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσι. » Πόθεν δῆλον, ὅτι ὡς Θεοῦ λόγον ἐδέξασθε; Ἐνεργεῖται γὰρ, φησὶν, ἐν ὑμῖν, τουτέστιν, ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν δείκνυται. Εἰ μὴ γὰρ οὕτως αὐτὸν ἐδέξασθε, οὐκ ἂν τοὺς τηλικούτους πειρασμοὺς οὕτω γενναίως ἠνέγκατε. Ὥσπερ γὰρ ὅτι οὐ κόλαξ ἐστὶν, οὐδὲ δολερὸς, αὐτὸς ἐκ τοῦ κινδύνους ὑπομεῖναι δείκνυσιν. οὕτω καὶ τὴν αὐτῶν πίστιν ἐκ τοῦ θλίψεις ὑπενεγκεῖν ἐμφαίνει.

« Ὑμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγενήθητε, ἀδελφοὶ, τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἵνα μή τις Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων νοήσῃ, διὰ τοῦτο προσέθηκεν, « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » ἵνα τὰς τῶν πιστῶν Ἐκκλησίας δηλώσῃ.

« Ὅτι τὰ αὐτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφύλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. » Πολλὴ ἡ παραμυθία. Εἰ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι ζηλωταὶ τοῦ πατρώου νόμου, ἅπαξ πιστεύσαντες τοσαῦτα ὑπέμειναν, πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς ὀφείλετε; Οὐ μικρὸν δὲ τεκμήριον καὶ τοῦ ἀληθὲς εἶναι τὸ κήρυγμα, τὸ Ἰουδαίους τοσαῦτα παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ, ὃ πρὶν ἐδίωκον.

« Τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτεινάντων Ἰησοῦν. » Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ τοὺς συμφυλέτας ἐκάκωσαν, ὅπου γε καὶ τὸν Κύριον ἀπέκτειναν; Ὅρα δὲ πηλίκη παραμυθία τὸ κοινωνεῖν τῷ Χριστῷ τῶν παθημάτων. Διὸ καὶ Παῦλος ἀεὶ ἐν τοῖς πειρασμοῖς τοῦτο ἐπιφέρει [11].

« Καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας. » Ἀλλ' ἐρεῖ τις, ὅτι τὸν Κύριον ἠγνόησαν. Τί οὖν; οὐχὶ τοὺς ἰδίους προφήτας ἐγίνωσκον, ὧν καὶ τὰ βιβλία περιφέρουσι; πῶς οὖν καὶ τούτους ἀπέκτειναν; Ὥστε δῆλον ὅτι οὐδὲν ποιοῦσιν ὡς ζηλοῦντες ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ τῆς ἀληθείας λυττῶντες.

« Καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων. » Τοὺς ἀποστόλους, τοὺς διδασκάλους ὑμῶν. Δεῖ οὖν ὑμᾶς τοὺς μαθητὰς, πρὸς τὰ παραδείγματα ἀποβλέποντας, φέρειν.

« Καὶ Θεῷ μὴ ἀρεσκόντων. » Πῶς γὰρ ἀρέσκειν οἷ τὸν Υἱὸν ἀπέκτειναν, τοὺς προφήτας προαποκτείναντες;

« Καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων, κωλυόντων ἡμᾶς λαλῆσαι τοῖς ἔθνεσιν, ἵνα σωθῶσιν. » Εἰ γὰρ τῇ οἰκουμένῃ δεῖ λαλῆσαι τὰ σωτήρια, οὗτοι δὲ κωλύουσι, κοινοὶ ἄρα τῆς οἰκουμένης ἐχθροί εἰσι. Βασκανία γὰρ ἀνυπέρβλητος τὸ τῇ κοινῇ σωτηρίᾳ ἐμποδίζειν.

« Εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας πάντοτε. » Ταῦτα δὲ, φησὶ, καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν προφητῶν, καὶ ὕστερον ἐπὶ Χριστοῦ, καὶ ἐφ' ἡμῶν ἔπραξαν, ἵνα δεικνύωσιν ἑαυτοὺς τὰ τελειότατα ἁμαρτάνοντας, καὶ φθάνοντας τὸ πλῆρες μέτρον τῆς κακίας καὶ ἀκρότατον.

cationem dicit, eo quod audiendo credatur. Quomodo enim credant, si non adiant [r]?

Qui et operatur in vobis credentibus. Unde liquet, quod tanquam verbum Dei acceperitis? Operatur enim, inquit, in vobis, hoc est, ex ipsis operibus demonstratur. Nisi enim ipsum sic suscepissetis, tot tentationes non tam fortiter sustinuissetis. Ut enim quod neque adulator sit, neque impostor, ex periculis quæ subiit, convincit : ita ipsorum fidem ex afflictionum tolerantia indicat.

VERS. 14. *Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum quæ sunt in Judæa in Christo Jesu.* Ne quis per Ecclesias quæ sunt in Judæa, synagogas Judæorum intelligat, propterea adjecit, *In Christo Jesu*, ut fidelium Ecclesias indicet.

Quia eadem passi estis et vos a propriis contribulibus, sicut et ipsi a Judæis. Magna hinc consolatio. Si enim Judæi patriæ legis æmulatores, postquam semel crediderint, tanta sunt perpessi, quanto potius vos debetis? Non exiguum autem argumentum est, verum esse Evangelii **511** verbum, quod Judæi tanta patiantur propter id quod ante persequebantur.

VERS. 15. *Qui et Dominum occiderunt Jesum.* Quid mirum, si contribules suos afflixerunt, quandoquidem et Dominum occiderunt? Animadverte autem qualis sit consolatio, participem fieri Christi afflictionum. Propterea Paulus semper istud in tentationibus infert.

Et proprios prophetas. At dicet aliquis, quod Dominum ignoraverint, neque cognoverint. Quid tum postea? Nonne prophetas suos norant, quorum libros etiam circumferunt? Quomodo igitur et hos occiderunt? Quare planum est, quod nihil agant veluti æmulantes pro veritate, sed contra veritatem potius insanientes.

Et nos persecuti sunt. Apostolos, doctores vestros. Oportet igitur vos discipulos, ad hæc exempla defigentes oculos, patienti animo isthæc ferre.

Et Deo non placent. Quomodo enim ei placere queant, cujus Filium occiderunt, ac jam olim prophetas etiam interemerunt?

VERS. 16. *Et omnibus hominibus adversantur, prohibentes nos gentibus loqui, ut salvi fiant.* Si enim universo terrarum orbi salus annuntianda est, illi autem prohibent, communes orbis terrarum sunt hostes. Est enim invidentia immensa, communem salutem impedire.

Ut impleant peccata sua semper. Hæc autem inquit, jam olim in prophetis, et posthac in Christo, atque adeo in nobis peregerunt, ut ostendant seipsos perfectissime peccare, pervenireque ad plenam et summam malitiæ mensuram.

[r] Rom. x, 14.

Variæ lectiones.

[11] περιφέρει o.

Pervenit autem ira in ipsos ad finem. Hoc est, non jam, quemadmodum antehac, reditus est ipsis a captivitate, neque terram suam denuo recuperabunt, sed in finem usque ira Dei pervenit in ipsos, hoc est, adusque consummationem, sic permanebit ipsis ira Dei. Porro, cum dicit, Ἡ ὀργὴ, cum articulo, ostendit hanc iram ipsis esse debitam, et prædestinatam, ac a prophetis prædictam. Cumque consolatus esset Thessalonicenses ex eo quod ostenderit ipsos multos habere tentationum suarum socios, ex hoc etiamnum animum illis addit, cum ostendit pœnam daturos eos a quibus opprimantur. A « Ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. » Τουτέστιν, οὐκέτι, ὥσπερ πρότερον, ἐπάνοδος ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ κατάσχεσις γῆς, ἀλλ' εἰς τέλος ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἔφθασεν [12] αὐτοὺς, τουτέστιν, ἕως τέλους, οὕτως αὐτοῖς μενεῖ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τῷ εἰπεῖν δὲ, « Ἡ ὀργὴ, » μετὰ ἄρθρου, δείκνυσιν ὀφειλομένην αὐτοῖς ταύτην, καὶ προωρισμένην καὶ προφητευομένην. Παραμυθησάμενος δὲ τοὺς Θεσσαλονικεῖς, ἐκ τοῦ δεῖξαι ὅτι πολλοὺς ἔχουσι κοινωνοὺς τῶν πειρασμῶν, παραμυθεῖται καὶ νῦν, ἐκ τοῦ δεῖξαι ὅτι καὶ θλίβοντες αὐτοὺς δίκην δώσουσι.

VERS. 17. *Nos vero, fratres, orbati vobis ad horæ tempus.* De charitate hic loquitur. Certe quidem supra, *Tanquam pater liberos,* dixit, ac, *Veluti nutrix :* hic vero, *Orbati,* quod est filiorum patrem inquirentium : ut ex hoc discamus, quomodo eos desiderarit. Simul autem et mœrorem indicat, in quo, ob suam ab iis separationem, constitutus erat. Et non est, inquit, quod dicamus nos jam diu exspectasse, sed breve illud et **512** omnino modicum tempus fuit, ut vix unius horæ spatium esse reputetur. « Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοὶ, ἀπορφανισθέντες ἀφ' ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας. » Περὶ τῆς ἀγάπης ἐνταῦθα λέγει. B Ἀνωτέρω μὲν οὖν, « Ὡς πατὴρ τέκνα, » εἶπε, καὶ, « Ὡς τροφός· » ἐνταῦθα δὲ, « Ἀπορφανισθέντες, » ὅπερ ἐστὶ παίδων πατέρας ἐπιζητούντων· ἵνα ἐκ τούτου μάθωμεν πῶς αὐτοὺς ἐπόθει. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἀθυμίαν αἰνίττεται, ἐν ᾗ ἦν διὰ τὸν χωρισμόν. Καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι πολὺν τὸν χρόνον ἀνεμείναμεν, ἀλλὰ πρὸς καιρὸν βραχὺν καὶ ὀλίγον, καὶ ὅσον ὥρας μιᾶς λογίζεσθαι.

Aspectu, non corde. Neque corde tamen, inquit, separati sumus, sed aspectu. Atqui etiamsi in corde vos semper circumferamus, contristamur tamen, quod non liceat nobis corporaliter vestra præsentia uti. Observa autem istud, quod qui vehementer diligant, indigeant etiam mutua præsentia et conspectu, et quod hinc magis inflamnetur charitas. « Προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ. » Καὶ ταῦτα, φησὶν, οὐδὲ καρδίᾳ ἐχωρίσθημεν, ἀλλὰ προσώπῳ· ὅμως κἂν C ἐν καρδίᾳ ὑμᾶς ἀεὶ περιφέροντες, ἀνιώμεθα, διότι μὴ καὶ σωματικῶς ἀπολαύομεν ὑμῶν. Σημείωσαι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι δεῖ καὶ τῆς κατ' ὄψιν ἐντυχίας τοὺς θερμῶς ἀγαπῶσι, καὶ ὅτι συνεκκαίεται μᾶλλον ἡ τούτου ἡ ἀγάπη.

Abundantius laboravimus faciem vestram videre cum multo desiderio. Abundantius quam verisimile erat eos qui ad horam derelicti erant. Animadverte autem charitatem : Nam ob nihil aliud advenire volo, inquit, quam ut faciem vestram videam. « Περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν ἐν πολλῇ ἐπιθυμίᾳ. » Περισσοτέρως, ἢ ὡς εἰκὸς ἦν, τοὺς πρὸς ὥραν ἀπολειφθέντας. Ὅρα δὲ ἀγάπην, ὅτι Δι' οὐδὲν ἕτερον παραγενέσθαι θέλω, φησὶν, ἀλλ' ἵνα τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἴδω.

VERS. 18. *Quapropter voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus semel atque iterum, et impedivit nos Satanas.* Quid ais? Satanasne impedit? Næ : non enim Dei opus fuit. In Epistola enim ad Romanos a Deo dicit se impeditum [a] : insuper et Lucas ait, quod Spiritus eos impedierit [b] : in Epistola ad Corinthios, Spiritus ait opus esse [c] : hic vero tantummodo Satanæ, tentationes graves et inexspectatas adducentis, ex divino nimirum permissu. Animadverte hic quantum charitate oblectetur innuens, quod maxime omnium eos diligeret, ex eo quod ait : *Ego quidem Paulus :* hoc est, Qui mecum erant alii studebant quidem venire, atque ego etiam conatus sum. « Διὸ ἠθελήσαμεν ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἐγὼ μὲν Παῦλος καὶ ἅπαξ καὶ δὶς, καὶ ἐνέκοψεν ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς. » Τί λέγεις; ὁ Σατανᾶς ἐγκόπτει; Ναί· ὡ γὰρ Θεοῦ τὸ [13] ἔργον ἦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ Ῥωμαίων, φησὶν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐκώλυσεν· καὶ ὁ Λουκᾶς φησιν, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκώλυσεν αὐτούς· καὶ ἐπὶ Κορινθίων, τοῦ Πνεύματός φησιν εἶναι τὸ ἔργον· ἐνταῦθα δὲ, μόνον τοῦ Σατανᾶ, πειρασμοὺς δεινοὺς καὶ ἀπροσδοκήτους ἐπαγαγόντος, κατὰ παραχώρησιν θείαν δηλαδή. Ὅρα δὲ πῶς ἐγκαλλωπίζεται τῇ ἀγάπῃ, δεικνὺς ὅτι μάλιστα πάντων αὐτοὺς ἐφίλει, διὰ τοῦ εἰπεῖν· D « Ἐγὼ μὲν Παῦλος· » τουτέστι, Καὶ οἱ μετ' ἐμοῦ μὲν ἄλλοι ἐσπούδαζον ἐλθεῖν, ἐγὼ δὲ καὶ ἐπεχείρησα.

VERS. 19. *Quæ enim spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ?* ¡Nonne hæc sunt matrum verba misericordiæ et charitatis visceribus valde inflammatarum, parvulos suos pueros alloquentium? Non satis autem erat *Coronam* dicere, ut dilectionis suæ « Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχήσεως; » Ἆρα οὐκ εἰσὶ ταῦτα μητέρων ῥήματα πάνυ τὰ σπλάγχνα διαθερμαινομένων, πρὸς παιδία μικρὰ διαλεγομένων; Οὐκ ἤρκει δὲ τὸ, « Στέφανος, » ἐνδείξασθαι τὴν θερμότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ προσέθηκε

[a] Rom. I, 13. [b] Act. XVI, 6. [c] II Cor. I, 22.

Variæ lectiones.

[12] ἐκφοβῶν O. [13] τοῦτο O.

τὸ, « Καυχήσεως. » Ἐφ' ὑμῖν γὰρ, φησὶν, ἐλπίζω, ὅτι παῤῥησίας πλείονος παρὰ Χριστῷ τεύξομαι δι' ὑμᾶς, καὶ χαίρω δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι στέφανός μοι, καὶ στέφανος καυχήσεως, τουτέστι δόξης λαμπρᾶς, καὶ νῦν ἐστε, καὶ τότε ἔσεσθε.

« Ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς ἔμπροσθεν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ; » Τί οὖν; Θεσσαλονικεῖς εἰσιν ἡ ἐλπίς σου, μακάριε Παῦλε; Οὐχ οὗτοι μόνοι. Διὸ εἶπε· « Καὶ ὑμεῖς, » δεικνὺς ὅτι καὶ ἄλλοι ἦσαν.

« Ὑμεῖς γάρ ἐστε ἡ δόξα ἡμῶν καὶ ἡ χαρά. » Πόση γὰρ δόξα, τὸ τοσαύτην Ἐκκλησίαν προσαγαγεῖν Χριστῷ, καὶ οὕτως εὐδόκιμον!

A fervorem indicaret, sed apposuit, *Gloriationis*. Propter vos enim, inquit, spero, quod majorem fiduciam et libertatem nanciscar vestri causa apud Christum, atque ob eam causam lætor, quod sitis corona mihi, et corona gloriationis, hoc est splendidæ gloriæ, et hic estis jam nunc, eritisque posthac.

Nonne et vos coram Domino nostro Jesu Christo, in adventu ipsius? Quid igitur? Thessalonicenses spes tua sunt, beate Paule? Non isti soli : ideo adjecit, *Et vos*, ostendens quod et alii fuerint.

Vos enim estis gloria nostra et gaudium. Quanta enim est gloria, tantam et tam celebrem Ecclesiam adducere Christo!

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

B

513 CAPUT III.

« Διὸ μηκέτι στέγοντες, εὐδοκήσαμεν καταλειφθῆναι ἐν Ἀθήναις μόνοι. » Ἀντὶ τοῦ, Εἰλόμεθα, καὶ προεκρίναμεν.

« Καὶ ἐπέμψαμεν Τιμόθεον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ διάκονον τοῦ Θεοῦ, καὶ συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Τοσαύτη ἡ μέριμνα τῷ ἁγίῳ τούτῳ τῶν μαθητῶν, ὥστε ἡνίκα αὐτὸς ἐκωλύετο ἀναγκαίως περιστάσεσί τισιν, ἑτέρους ἔπεμπεν ἐπισκεπτομένους τοὺς μαθητάς. Τοῦτο δὲ τότε ἐποίησε τὸν Τιμόθεον ἀποστείλας. Λέγει δὲ περὶ αὐτοῦ τοσαῦτα ἐγκώμια, οὐκ αὐτὸν τοσοῦτον [14] ἐπαίρων, ἀλλ' αὐτοὺς [τηρῶν καὶ] τιμῶν, ὅτι τὸν κατὰ τοσοῦτον καιρὸν οὕτως ἀναγκαῖον τὸν συνεργὸν τοῦ Εὐαγγελίου ἀπέσπασε τοῦ ἔργου τῆς διακονίας δι' αὐτούς.

VERS. 1. *Propter quod non sustinentes amplius, probavimus relinqui Athenis soli.* Id est, elegimus, atque decrevimus.

VERS. 2. *Et misimus Timotheum fratrem nostrum, et ministrum Dei, et cooperatorem nostrum in Evangelio Christi.* Sancto isti tanta fuit discipulorum cura, ut si quando ipse impediretur necessariis quibusdam causis, alios tamen mitteret, qui discipulos inviserent : hoc tum etiam fecit, Timotheum ablegans. De eo autem tanta encomia concinit, non tantum ipsum extollens, quantum ipsos honorans, quandoquidem eorum causa tanto tempore adeo necessarium Evangelii cooperatorem ab opere ministerii avulserit.

C

« Εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς καὶ παρακαλέσαι ὑμᾶς περὶ τῆς πίστεως ὑμῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐσαλεύοντο ἐπὶ τῷ πειράζεσθαι τὸν διδάσκαλον, ἐδέοντο στηριγμοῦ καὶ παρακλήσεως, ὡς ἂν μὴ ἐκπέσωσι τῆς πίστεως. Οὐ μικρὸς γὰρ θόρυβος τοῖς μαθηταῖς οἱ τοῦ διδασκάλου πειρασμοὶ, ὡς καὶ στρατιώταις τὸ τὸν στρατηγὸν τρωθῆναι.

Ad confirmandos vos et exhortandos pro fide vestra. Cum concuterentur ob tentationes præceptoris sui, fulcimento et exhortatione indigebant, ne a fide excidant. Non enim modicam discipulis perturbationem præceptoris tentationes præbent, perinde ac militibus imperatoris vulnera.

« Τῷ μηδένα σαίνεσθαι ἐν [15] θλίψεσι ταύταις. » Ἑρμηνεύει νῦν, τί ἔμελλεν αὐτοὺς ὠφελῆσαι ὁ παρὰ τοῦ Τιμοθέου στηριγμός· καί φησιν, ὅτι τὸ, « Μηδένα σαίνεσθαι, » τουτέστι θορυβεῖσθαι, χαυνοῦσθαι ἐν τοῖς ἐμοῖς πειρασμοῖς. Ὁ γὰρ διάβολος ἐπειδὰν εὕρῃ καιρὸν πειρασμοῦ, σαίνει τοὺς ἀστηρίκτους τῇ ὑπομνήσει τῆς ἀνέσεως, ὡς ἂν ἀποκηδήσωσι τοῦ λυποῦντος. Τινὲς δὲ τὸ, « Σαίνεσθαι, » ἀντὶ τοῦ, ταράσσεσθαι, εἶπον τεθῆναι, ἐκ μεταφορᾶς τῶν κυνῶν τῶν τὰς οὐρὰς ταρασσόντων ἐν τῷ σαίνειν.

VERS. 3. *Ut nemo moveatur in tribulationibus istis.* Exponit jam quidnam allaturus ipsis esset commodi sua confirmatione Timotheus : *Ut nemo*, inquit, *moveatur*, hoc est turbetur, laxetur in tentationibus meis. Nam diabolus, si invenerit opportunitatem tentationis, turbat minime firmatos remissioris vitæ suggestione, ut a rebus mœrorem afferentibus resiliant. Nonnulli autem, Σαίνεσθαι, pro, turbari, positum esse dicunt, metaphora a canibus sumpta, qui, dum adulantur, caudas movent.

D

« Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα. » Ἀκούσωμεν, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὸ θλίβεσθαι κεῖνται· οὐ γὰρ περὶ τῶν ἀποστόλων μόνων ταῦτα. Εἰς τοῦτο οὖν [16] ταγέντες, τί καινὸν εἰ θλιβόμεθα; Ὥστε οὐ μόνον ἐπὶ τοῖς παρελθοῦσι πειρασμοῖς ἀταράχους δεῖ μένειν ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς μέλλουσι· τοῦτο γὰρ ἡμῖν οἰκειότερον.

Ipsi enim scitis, quod in hoc positi simus. Audiamus hic, quod Christiani, ut affligantur, sint constituti. Non enim de apostolis tantum hæc dicta sunt. Cum itaque ad hoc positi simus, quid novum si affligamur? Quocirca nedum ob præterita mala oportet nos esse pacatos et inconcussos, verum etiam ob futura. Hoc enim nobis est magis proprium.

« Καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμεν, προελέγομεν ὑμῖν ὅτι μέλλομεν θλίβεσθαι, καθὼς καὶ ἐγίνετο,

VERS. 4. *Nam et cum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut et*

Variæ lectiones.

[14] τούτῳ o. [15] ἐπὶ o. [16] γὰρ o.

factum est, et scitis. Magnæ consolationi est discipulis, quod præceptor afflictiones ipsis prænuntiet. Sic enim usu venit, ut deinceps ob eas non ita perturbentur ac si inexspectatæ contigerent. Hinc et Christus apostolis dicebat : *Hæc priusquam fierent, prædixi vobis, ut cum facta fuerint, credatis* [v]. Non hoc autem solum eis Paulus denuntiavit, verum et multa alia quæ etiam evenerunt, prædixit.

A καὶ οἴδατε. » Πολλὴ παραμυθία τοῖς μαθηταῖς, τὸ προειπεῖν αὐτοῖς τὸν διδάσκαλον τὰς θλίψεις. Λοιπὸν γὰρ οὐκ ἐθορυβοῦντο ὡς ἐπὶ ἀπροσδοκήτοις. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις ἔλεγεν· « Εἶπον ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται πιστεύσητε, » Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ὁ Παῦλος εἶπεν αὐτοῖς, ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἄλλα προεῖπε, καὶ ἐξέβη.

514 VERS. 5. *Propterea et ego amplius non sustinens, misi.* Si prædixisti eis, o Paule, quod afflictionem sis passurus, et quod propter afflictionem tuam eos non oporteat conturbari, quid rursus mittis? apparet enim quod non admodum eis fidas. Præ nimia, inquit, charitate hoc facio. Qui enim diligunt, etiam quæ tuta sunt suspecta habent. Præterea multæ fuerunt tentationes, ac malorum magnitudo terruit me. Idcirco non dixit, Desperans de vobis, misi : sed enim, *Non porro sustinens,* quod amicitiæ erat.

B « Διὸ κἀγὼ μηκέτι στέγων, ἔπεμψα. » Εἰ προεῖπες αὐτοῖς, ὦ Παῦλε, ὅτι θλιβήσῃ, καὶ ὅτι οὐ χρὴ αὐτοὺς ἐπὶ τῇ θλίψει [17] θορυβεῖσθαι, τί πάλιν πέμπεις; φαίνεται γὰρ ὅτι οὐ σφόδρα θαῤῥεῖς αὐτοῖς. Ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης, φησὶ, τοῦτο ποιῶ. Οἱ γὰρ ἀγαπῶντες καὶ τὰ ἀσφαλῆ ὑποπτεύουσιν. Ἅμα δὲ καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοὶ, καὶ ἡ ὑπερβολὴ τῶν κακῶν ἐφόβησέ με. Διὸ οὐκ εἶπεν, ὅτι Καταγνοὺς ὑμῶν ἔπεμψα, ἀλλὰ, « Μηκέτι στέγων· » ὁ φιλίας ἦν.

Ad cognoscendam fidem vestram. Quærunt hic quidam, quidnam qui tertium adusque cœlum conscenderat, qui verba ineffabilia audierat [x], iste non novit quo in statu sint res Thessalonicensium, sed Timotheum mittat, ut cognoscat fidem ipsorum? Potest igitur dici, quod non omnia norint sancti, cum qui ante Christum vixerunt, tum qui post Christum, nam et Elisæus ignorabat quid cum Sunamitide ageretur [y]. Et Elias putabat se solum relictum, cum adhuc septem millia essent [z]. Quin etiam Samuel ante hos, docetur non attendere in C faciem primi fratris Davidis [a]. Hunc ad modum apostoli non noverant omnia. Hoc autem factum est, ut neque ipsi attollantur, neque alii de ipsis majora, quam par sit, imaginentur, neve nos posteri dicere possemus, quod humanæ naturæ modum illi transcedentes virtutis opera perfecerint, ac propterea nos socordes maneremus : sed ut discamus, quod neque ipsi divino auxilio semper freti, sed suis etiam laboribus præclara peragerent.

« Εἰς τὸ γνῶναι τὴν πίστιν ὑμῶν. » Ἐνταῦθα ζητοῦσί τινες, τί δήποτε ὁ ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἀναβὰς, ὁ ἄῤῥητα ῥήματα ἀκούσας, οὗτος οὐκ οἶδε τὰ τῶν Θεσσαλονικέων, ἀλλὰ πέμπει Τιμόθεον εἰς τὸ [18] γνῶναι τὴν πίστιν αὐτῶν; Ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι οὐ πάντα ᾔδεσαν οἱ ἅγιοι, οἵ τε πρὸ Χριστοῦ, καὶ οἱ μετὰ Χριστόν. Καὶ Ἐλισσαῖος γὰρ ἠγνόησε τὸ [19] τῆς Σωμανίτιδος. Καὶ Ἠλίας μόνος ὑπολειφθῆναι ἐνόμιζε, καίτοι ἑπτακισχιλίων [ἑτέρων] ὄντων. Καὶ Σαμουὴλ πρὸ τούτων διδάσκεται μὴ προσχεῖν εἰς τὴν ὄψιν τοῦ πρώτου ἀδελφοῦ τοῦ Δαυίδ. Οὕτως οὖν καὶ οἱ ἀπόστολοι. Τοῦτο δὲ ἐγίνετο, ἵνα μήτε αὐτοὶ ἐπαίρωνται, μήτε ἄλλοι περὶ αὐτῶν μεγάλα φαντάζωνται, καὶ ἵνα οἱ ὕστερον μὴ ἔχωμεν λέγειν, ὅτι Ὑπὲρ ἀνθρώπους ὄντες ἐκεῖνοι, κατώρθωσαν τὴν ἀρετὴν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοὶ ἀπορῤῥᾳθυμῶμεν, ἀλλὰ μανθάνωμεν, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ ἀπήλαυον τῆς θείας ἀεὶ βοηθείας, ἀλλὰ πόνοις οἰκείοις κατώρθωσαν τὰ καλά.

Ne quo modo tentarit vos is qui tentat. Non suspicatus sum, inquit, vos concussos esse, nisi usque adeo solummodo quod tentati eratis. Vides autem quod diabolicum est in afflictionibus turbari, maxime si alii offendantur ex eo quod alii affligunutr : D sicut in Jobo fecit, uxorem ejus tentans ex iis quæ maritus patiebatur. Tentat autem diabolus, nesciens an sit superaturus : quod ex Job manifestum est. Attamen, quæ ipsius est imprudentia, irruit : ac si quid videat imbecille, exspectat et permanet; sin forte, desistit.

« Μήπως ἐπείρασεν ὑμᾶς ὁ πειράζων. » Οὐχ ὑπώπτευσα, φησὶν, ὅτι ἐσαλεύθητε, ἀλλ' ἢ τοσοῦτον μόνον, ὅτι ἐπειράσθητε. Ὁρᾷς δὲ, ὅτι τὸ ἐν ταῖς θλίψεσι θορυβεῖσθαι διαβολικόν ἐστι, καὶ μάλιστα ὅταν ἄλλοι σκανδαλίζωνται ἐξ ὧν ἄλλοι κακῶς διάκεινται [20]. ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰὼβ ἐποίησε, τὴν γυναῖκα πειράσας ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἔπασχε. Πειράζει δὲ ὁ διάβολος, οὐκ εἰδὼς εἰ [21] καταβαλεῖ, ὅπερ ἐκ τοῦ Ἰὼβ δῆλον· ὅμως ἀναίσχυντος ὢν, προβάλλει· κἂν ἴδῃ τι ἀσθενὲς, παραμένει· ἂν δὲ ἰσχυρὸν, ἀφίσταται.

Et inanis fiat labor noster. Etiamsi permutati sunt, o Paule, quid hoc ad te? Tuus labor perfectam habet apud Deum mercedem. Præ nimia tamen charitate, inquit, evacuatum mihi laborem arbitror:

« Καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν. » Εἰ γὰρ παρετράπησαν, ὦ Παῦλε, τί πρὸς σέ; Ὁ σὸς κόπος [22] ἐντελόμισθος παρὰ Θεῷ. Ὅμως ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης κεκενῶσθαί μοι, φησὶ, τὸν κόπον νομίζω.

[v] Joan. XIV. 29. [x] II Cor. XII, 6. [y] IV Reg. IV, 8. [z] III Reg. XIX, 10. [a] II Reg. XVI, 7.

Variæ lectiones.

[17] πίστει o. [18] ὥστε o. [19] τὰ o. [20] θλίβονται o. [21] ὅτι o. [22] μισθὸς o.

« Ἄρτι δὲ ἐλθόντος Τιμοθέου πρὸς ἡμᾶς ἀφ' ὑμῶν, καὶ εὐαγγελισαμένου τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην ὑμῶν. » Ταῦτα μὲν προσεδόκησα, φησὶν, ἐξέβη δὲ τἀναντία. Ὅρα δὲ τὴν περιχάρειαν· οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἀπαγγείλαντος, ἀλλ', « Εὐαγγελισαμένου· » τοσοῦτον ἀγαθὸν ἡγεῖτο τὴν ἐκείνων ἐν τῇ πίστει βεβαίωσιν. Καὶ τῇ ἀγάπῃ δὲ αὐτῶν ἔχαιρεν, ὅτι σημεῖον τῆς πίστεως ἦν.

« Καὶ ὅτι ἔχετε μνείαν ἡμῶν ἀγαθὴν πάντοτε, ἐπιποθοῦντες ἡμᾶς ἰδεῖν, καθάπερ καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς. » Τουτέστι, Μνημονεύετε ἡμῶν μετὰ ἐπαίνων καὶ εὐφημίας. Ἀκούσατε, οἱ μαθηταὶ, καὶ διδάχθητε μνημονεύειν ἀεὶ τῶν διδασκάλων εὐφήμως. Ἑαυτοὺς γὰρ ὠφελήσετε, οὐκ ἐκείνους. Παραμυθία δὲ μεγίστη καὶ εὐφροσύνη τοῖς Θεσσαλονικεῦσι, τὸ μαθεῖν ὅτι οἶδεν ὁ Παῦλος, ὅτι ἀγαπῶσιν αὐτόν· μᾶλλον γὰρ προστίθεται τὸ φίλτρον.

« Διὰ τοῦτο παρεκλήθημεν, ἀδελφοὶ, ἐφ' ὑμῖν ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν. » Βαβαί! χάριν ἤδει αὐτοῖς, ὅτι οὐκ ἐσαλεύθησαν. Οὐκ αἰσθανόμεθα γὰρ, φησὶ, τῶν λυπηρῶν, ἀλλὰ παρεκλήθημεν, οὐκ ἐπὶ μιᾷ θλίψει, ἀλλ' ἐπὶ πάσῃ. Ἡ γὰρ ἐφ' ὑμῖν χαρὰ ἀντίῤῥοπος πάσαις ἡμῶν ταῖς ἀνάγκαις ἐγένετο [23].

« Διὰ τῆς πίστεως ὑμῶν. » Ὑμεῖς με ἐστερεώσατε, φησί. Καὶ μὴν τοὐναντίον ἦν· αὐτὸς γὰρ μὴ ἐνδοὺς τοῖς πειρασμοῖς, ἐστήριξεν αὐτούς· ὅμως εἰς ἐκείνους περιτρέπει τὸ ἐγκώμιον. Ὑμεῖς γάρ με, φησὶν, οὐκ ἀφήκατε τῶν πειρασμῶν αἰσθέσθαι.

« Ὅτι νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκητε ἐν Κυρίῳ. « Οὐκ εἶπεν, ὅτι Παρεμυθήθημεν, ἀλλὰ, « Ζῶμεν· » δεικνὺς ὅτι τὸ ἐκείνων σκάνδαλον θάνατον ἡγηται, καὶ ζωὴν τὴν ἐκείνων προκοπὴν, καὶ κατάστασιν, καὶ βεβαίωσιν ἐν Χριστῷ.

« Τίνα γὰρ εὐχαριστίαν [24] δυνάμεθα τῷ Θεῷ ἀνταποδοῦναι περὶ ὑμῶν, ἐπὶ πάσῃ τῇ χαρᾷ ᾗ χαίρομεν δι' ὑμᾶς ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; » Τοσαύτη, φησὶν, ἡ δι' ὑμᾶς χαρὰ, ὅτι οὐδὲ εὐχαριστῆσαι τῷ Θεῷ κατ' ἀξίαν δυνάμεθα ὑπὲρ ὑμῶν. Τὸ γὰρ ὑμῶν κατόρθωμα δῶρον ἡγούμεθα τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνης σπουδῆς ἡ ψυχῆς τοσοῦτον φρόνημα. Διὸ καὶ αὐτῷ ὀφείλοντες εὐχαριστεῖν, οὐχ εὑρίσκομεν τὴν ἀξίαν εὐχαριστίαν.

« Νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπερεκπερισσοῦ δεόμενοι εἰς τὸ ἰδεῖν ὑμῶν τὸ πρόσωπον. » Ὅρα τὴν ὑπερβολήν· ὑπερεκπερισσοῦ ἐδεῖτο ἵνα ἴδῃ αὐτούς· ὥσπερ τις γεωργὸς ἀκούων ὅτι ἡ πονηθεῖσα αὐτῷ χώρα καρποῖς βρίθει, ποθεῖ κατ' ὄψιν αὐτὴν ἰδεῖν.

« Καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως ὑμῶν. » Καίτοι ἄνω τὸ ἑστάναι αὐτοῖς ἐμαρτύρησε· πῶς οὖν λέγει· « Τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως; » Οὐ πάσης ἀπέλαυσαν τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐνέδει αὐτοῖς ἴσως τὰ περὶ ἀναστάσεως, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Καὶ πολλοὶ ψευδοδιδάσκαλοι ἦσαν, καὶ διὰ τοῦτο εἶπε·

A VERS. 6. *Nuper autem cum venisset Timotheus ad nos a vobis, et annuntiasset fidem et dilectionem vestram.* Hæc quidem exspectavi, inquit, contraria autem evenerunt. Reputa hic tecum immensam lætitiam ac clementiam Pauli. Non dixit, Denuntiasset, sed, Bene nuntiasset : **515** adeo ingens bonum putabat illorum in fide confirmationem. Charitatis etiam ipsorum nomine lætabatur : nam fidei signum erat.

Et quod habeatis memoriam nostri semper bonam, desiderantes nos videre, quemadmodum et nos vos. Hoc est, meministis nostri cum laude et præconio. Audite, discipuli, atque discite præceptorum vestrorum mentionem facere semper cum laude : vobis ipsis namque proderitis, non illis. Consolatio autem
B maxima est Thessalonicensibus et lætitia, quod sciant Paulum novisse se ab ipsis diligi : majorem enim in eis amorem accendit.

VERS. 7. *Ideo consolationem accepimus in vobis, fratres, in omni afflictione et necessitate nostra.* O rem admirandam! Agit illis gratias, quod non sint commoti. Non sentimus enim, inquit, tristia, verum consolationem accepimus, non in una quapiam afflictione, sed in omni. Lætitia enim, quam vestri causa accepimus, omnibus nostris necessitatibus æquipollet, easque compensat.

Per fidem vestram. Vos me firmastis, inquit. Atqui diversum erat : ipse namque tentationibus haudquaquam cedens, fulciebat eos : attamen in ipsos
C encomium transfert. Vos enim, inquit, non permisistis me tentationes sentire.

VERS. 8. *Quoniam nunc vivimus, si vos statis in Domino.* Non dixit, Consolationem accepimus, sed, *Vivimus*, indicans quod eorum scandalum mortem existimarit, ac eorumdem progressum, et constantiam, et confirmationem in Christo, vitam.

VERS. 9. *Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis super omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum?* Tantum inquit, est gaudium nostrum propter vos, ut nequeamus pro dignitate Deo gratias agere pro vobis. Vestram enim virtutem donum Dei arbitramur : non enim est humani conatus aut animæ tanta prudentia. Quare cum illi gratias agere debeamus, non invenimus dignam gratiarum actionem.

D VERS. 10. *Nocte ac die abundantius orantes, ut videamus faciem vestram.* Expende excessum : plusquam abunde precabatur, ut videret eos : quemadmodum colonus aliquis audiens quod cultus ab eo ager fructibus abundat, illum oculis intueri cupit.

Et compleamus ea quæ desunt fidei vestræ. Atqui paulo ante testatus est stare eos : qui ergo nunc dicit : *Quæ desunt fidei?* Non omnem perceperant doctrinam, sed deerant fortasse ipsis quædam de resurrectione, idque genus alia. Præterea non pauci erant doctores **516** falsi, atque hanc ob causam

Variæ lectiones.

[23] γεγόνει O. [24] ἀντιμισθίαν O.

dixit : *defectus fidei.* Ubi itaque fidei eorum metuebat, *Misi,* inquit, *ad vos fulciendos.* Hic vero, *compleamus,* ait, quod institutionis potius est, quam confirmationis. Illud enim compleri dicimus, cui pusillum quid deficit.

VERS. 11. *Ipse autem Deus et Pater noster, et Dominus noster Jesus Christus, dirigat viam nostram ad vos.* Ostendit quod etiam apud seipsum precabatur, ut eos videret, qui quidem precationem Epistolæ etiam inseruerit. Et se quoque defendit, quod non ex segnitie relinquat ipsos : perinde quasi dicat : Ipse Deus exscindat tentationes undique circumtrahentes nos, ut recto itinere ad vos veniamus.

VERS. 12. *Vos autem Dominus multiplicet et abundare faciat charitatem vestram invicem et in omnes.* Viden' charitatis insaniam quæ cohiberi nequit? Nam et excellere et abundare eos in dilectione precatur; et non solum erga se mutuo, verum etiam erga omnes. Isthuc enim est divinæ charitatis proprium, omnes complecti. Nam si hunc diligas, illum vero non item, humana ista amicitia est.

Quemadmodum et nos erga vos. Nam quod nostrum est, inquit, præsens est : quod vero vestrum est, id in posterum fieri rogamus : habetis enim nos mensuram et exemplum dilectionis.

VERS. 13. *Ad confirmanda corda vestra inculpate in sanctitate ante Deum et Patrem nostrum, in adventu Domini nostri Jesu Christi cum omnibus sanctis ejus.* Charitatem ipsis lucrum afferre asserit, non amatis. *Abundare namque vos Dominus,* inquit, *faciat in charitate, ad confirmanda corda vestra.* Per Dominum autem Spiritum intelliges, perinde ac magnus Basilius interpretatus est. Quis enim alius confirmabit irreprehensibiles, coram Deo Patre in adventu Christi, quam Spiritus omnino? Non dixit autem : Ut vos confirmet, sed, *Corda.* E corde enim egrediuntur cogitationes pravæ [b]. Fieri etiam potest, ut aliquis nihil mali persequens opere ipso, pravus tamen sit, nempe invidus, impostor, injuriarum memor, perversa dogmata habens. Immaculatus ergo tum vere est homo, quando cor suum purgat : tum et sanctitatem habet. Sanctitas enim proprie dicitur continentia, quemadmodum et impuritas, fornicatio et adulterium. In universum autem, omne peccatum est impuritas, et omnis virtus est sanctitas. Immaculatos autem vult esse coram Deo Patre, etiam nunc quidem : ea namque est sincera virtus, quæ coram Deo est, non quæ coram hominibus : quandoquidem fallax sit humanum judicium. In adventu vero Christi; nam **517** ab ipso judicamur in conspectu Patris. Ut igitur, inquit, sitis inculpati, quemadmodum omnes sancti.

A « Τὰ ὑστερήματα. » Ἔνθα μὲν οὖν περὶ αὐτῆς τῆς πίστεως ἐδεδοίκει, « Ἔπεμψα, » φησὶν « εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς· » ἐνταῦθα δὲ, « Καταρτίσαι, » φησίν· ὃ διδασκαλίας μᾶλλόν ἐστιν, ἢ βεβαιώσεως. Καταρτίζεσθαι γὰρ ἐκεῖνο λέγομεν, ᾧ ὀλίγον τι λείπει.

« Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς. » Δείκνυσιν, ὅτι καὶ καθ' ἑαυτὸν ηὔχετο ἰδεῖν αὐτούς, ὅς γε καὶ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τὴν εὐχὴν ἐντίθησιν· ἅμα δὲ καὶ ἀπολογεῖται, ὅτι οὐ κατὰ βαθυμίαν ἀπολείπεται αὐτῶν, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς ἐκκόψαι τοὺς πειρασμοὺς τοὺς πανταχοῦ περιέλκοντας ἡμᾶς, ἵνα ὀρθὴν τὴν ὁδὸν πρὸς ὑμᾶς ἔλθωμεν.

« Ὑμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους [25] καὶ εἰς πάντας. » Ὁρᾷς B μανίαν ἀγάπης ἀκάθεκτον, ὅτι καὶ πλεονάσαι καὶ περισσεῦσαι αὐτοὺς ἐν τῇ ἀγάπῃ εὔχεται; καὶ οὐκ εἰς ἀλλήλους μόνον, ἀλλ' εἰς πάντας. Τοῦτο γὰρ τῆς κατὰ Θεὸν ἀγάπης ἴδιον, τὸ πάντας περιπλέκεσθαι· ἐὰν δὲ τὸν δεῖνα μὲν, τὸν δεῖνα δ' οὔ, κατ' ἄνθρωπον ἡ φιλία.

« Καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς. » Τὸ μὲν ἡμέτερον, φησὶν, ἤδη ἐστί· τὸ δὲ ὑμέτερον λοιπὸν ἀξιοῦμεν γενέσθαι. Ἔχετε γὰρ μέτρον καὶ παράδειγμα τῆς ἀγάπης ἡμᾶς.

« Εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτους ἐν ἁγιωσύνῃ ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ. » Δείκνυσι τὴν ἀγάπην αὐτοῖς κέρδος φέρουσαν, οὐ τοῖς φιλουμένοις. « Περισσεύσαι » γὰρ, φησὶν, « ὑμᾶς ὁ Κύριος ἐν C τῇ ἀγάπῃ, εἰς τὸ στηρίξαι τὰς καρδίας ὑμῶν. » Κύριον δὲ τὸ Πνεῦμα νοήσεις, ὡς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐπέστησε [26]. Τίς γὰρ ἄλλος στηρίξει ἀμώμους ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τὸ Πνεῦμα πάντως; Οὐκ εἶπε δὲ, Ὑμᾶς στηρίξαι, ἀλλὰ, « Τὰς καρδίας. » Ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί. Καὶ ἔνεστι μηδὲν πονηρὸν πράττοντα, ὅμως πονηρὸν εἶναι, οἷον, βασκαίνοντα, δολιευόμενον, μνησικακοῦντα, δόγματα ἔχοντα διεστραμμένα. Ἄμωμος οὖν τότε ὄντως ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὅτε τὴν καρδίαν καθαρεύει· τότε καὶ ἁγιωσύνην ἔχει. Κυρίως μὲν γὰρ λέγεται ἁγιωσύνη ἡ σωφροσύνη, ὥσπερ καὶ ἀκαθαρσία ἡ πορνεία καὶ D ἡ μοιχεία. Καθολικῶς δὲ, πᾶσα ἁμαρτία ἀκαθαρσία, καὶ πᾶσα ἀρετὴ ἁγιωσύνη. Ἀμέμπτους δὲ βούλεται εἶναι ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ νῦν μὲν (αὕτη γὰρ εἰλικρινής ἐστιν ἀρετὴ, ἡ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἐπεὶ σφαλερὰ ἡ ἀνθρωπίνη κρίσις), καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ δὲ τοῦ Χριστοῦ [27]· καὶ γὰρ ὑπ' αὐτοῦ κρινόμεθα ἔμπροσθεν τοῦ Πατρός. Ἵνα οὖν, φησὶν, ἄμωμοι ἦτε, ὥστε καὶ πάντες οἱ ἅγιοι.

[b] Matth. XV, 19.

Variæ lectiones.

[25] ἑαυτοὺς O. [26] ἠνίξατο M. [27] Κυρίου O.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

« Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοὶ, ἐρωτῶμεν ὑμᾶς καὶ παρακαλοῦμεν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, καθὼς παρελάβετε παρ' ἡμῶν, πῶς δεῖ ὑμᾶς περιπατεῖν καὶ ἀρέσκειν τῷ Θεῷ, ἵνα περισσεύητε μᾶλλον. » Ἐπειδὴ, φησὶ, περὶ τῶν καθηκόντων διελέχθην ὑμῖν, ἀκούσατε καὶ περὶ τῶν ἀναγκαίων ἀεὶ ἀκούεσθαι. Τὸ γὰρ, « Λοιπὸν, » τοῦτο δηλοῖ, τουτέστιν, ἀεὶ καὶ εἰς τὸ διηνεκές. Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην, ὅπως οὐδὲ πρὸς τὸ παρακαλεῖν ἀξιόπιστον ἑαυτὸν εἶναί φησιν, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν παραλαμβάνει, τοῦτο λέγων, ὅτι Ὁ Χριστὸς ὑμᾶς παρακαλεῖ δι' ἐμοῦ [28]. Τὸ δὲ, « Παρελάβετε, » οὐ ῥημάτων ἐστὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ πραγμάτων· καὶ δι' ἔργων γὰρ ἐδίδασκε. Τί δὲ παρακαλοῦμεν; « Ἵνα περισσεύητε μᾶλλον· » τουτέστιν, Ἵνα πλέον τι τῆς ἐντολῆς φιλοτιμῆσθε ποιεῖν, καὶ ὑπερβαίνητε τὰ ἐπιτάγματα. Ὥσπερ γὰρ ἡ γῆ οὐ τὰ καταβληθέντα μόνον [29] φέρει, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ οὐκ ὀφείλει ἵστασθαι μέχρι τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλ' ὑπερβαίνειν.

« Οἴδατε γὰρ τίνας παραγγελίας ἐδώκαμεν ὑμῖν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Παραγγέλλειν [30] ἐστὶν ἐπὶ τῶν φευκτέων, ἃ πραττόμενα μὲν κόλασιν φέρει· μὴ πραττόμενα δὲ, οὐδὲν ἐγκώμιον. Εἰσὶ μέντοι τινὰ, ἃ οὐ δεῖ παραγγέλλειν, τουτέστι, μὴ μετὰ ἀπειλῆς ἀναστέλλειν, ἀλλ' ἐν τῇ γνώμῃ τῶν ἀκουόντων ἐᾷν· ὡς τὸ κενῶσαι χρήματα, τὸ παρθενεύειν. « Ὁ δυνάμενος » γὰρ, φησὶ, « χωρεῖν, χωρείτω. » Εἰκὸς οὖν [φησὶ], τὸν Παῦλον παραγγεῖλαι αὐτοῖς μετὰ πολλοῦ φόβου περί τινων. Διὸ οὐ τίθησιν αὐτὰ, ἀλλ' ἀναμιμνήσκει αὐτούς. Πάλιν δὲ τὸν Χριστὸν εἰς τὸ μέσον τίθησιν. Οὐκ ἐμὰ γὰρ, φησὶν, ἃ παρήγγειλα, ἀλλ' ἐκείνου ταῦτα· ὥστε ἐκεῖνος ἢ εἰσακούσεται, ἢ ἀθετεῖται.

« Τοῦτο γάρ ἐστι θέλημα Θεοῦ, ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν. » Τουτέστιν ἡ σωφροσύνη. Πανταχοῦ δὲ περὶ ταύτης παραγγέλλει, καὶ Τιμοθέῳ γράφων, καὶ Κορινθίοις, καὶ Ἑβραίοις. Καὶ γὰρ τυραννικὸν τὸ πάθος, καὶ δεῖ πολλῶν τῶν φαρμάκων καὶ συνεχῶν.

« Ἀπέχεσθαι ἀπὸ πάσης πορνείας. » Πολλὰ γὰρ τὰ εἴδη ταύτης καὶ πολύκλωκα, ἃ οὐδὲ εἰπεῖν ἠνέσχετο, ἀλλ' ἁπλῶς, « Πάσης, » εἶπεν.

« Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ. » Σκεῦος τὸ σῶμά φησιν. Ὅταν μὲν οὖν σωφρονῶμεν, καὶ ἡ καθαρὸν [ἐν ἁγιασμῷ], ἡμεῖς αὐτὸ κτώμεθα· ὅταν δὲ ἀκάθαρτον ᾖ, ἡ ἁμαρτία αὐτὸ κτᾶται. Ἃ γὰρ ἐκείνη ἐπιτάττει, ποιεῖ αὐτὸ ὡς δοῦλον. Ἀλλὰ δὲ [*f.* δὴ] καὶ τότε ἐστὶν ἐν τιμῇ, ὅτε σωφρονεῖ. Ὥστε ἡ ἁμαρτία, ἀτιμία. Σημείωσαι δὲ τὸ, « Εἰδέναι· » δείκνυσι γὰρ ὅτι ἀσκήσεως καὶ μαθήσεώς ἐστι τὸ σωφρονεῖν. Καὶ ποῦ οἱ τὰς φύσεις εἰσάγοντες Μανιχαῖοι καὶ Μαρκιωνισταί;

CAPUT IV.

A

Vers. 1 *Quod reliquum est, fratres, rogamus vos et obsecramus in Domino Jesu, quemadmodum accepistis a nobis quomodo oporteat vos ambulare ac placere Deo, ut abundetis magis.* Quandoquidem, inquit, de iis quæ decent apud vos locutus sum, audite porro de iis quæ semper auditu sunt necessaria. Nam istud, *Quod reliquum est*, hoc significat, hoc est semper et perpetuo. Vide autem ejus humilitatem, quemadmodum ne ad obsecrandum quidem sibi satis esse auctoritatis putarit, sed Christum assumat, inquiens : Christus vos per me obsecrat. *Accepistis* autem, non est verborum tantum, verum etiam operum : nam per opera quoque docebat. Quid vero obsecramus? *Ut abundetis magis :* hoc est, ut aliquid supra mandatum facere nitamini, atque imperata superetis. Quemadmodum enim terra non ea solum quæ in ipsam jacta fuerint, profert : sic animus non debet consistere intra præcepta, sed ea etiam superare.

B

Vers. 2. *Scitis enim quæ præcepta dederimus vobis per Dominum nostrum Jesum Christum.* Præceptum est de iis quæ fugienda sunt : quæ si fiant, pœnam ferunt : non peracta vero, nihil merentur præconii. Sunt autem quædam, quæ non sunt præcipienda, hoc est, non minis cohibenda, sed arbitrio auditorum relinquenda, ut facultates effundere, virginitatis statum servare. Nam *qui potest capere, capiat,* inquit Dominus [e]. Verisimile est igitur Paulum quædam illis magno cum terrore demandasse. Quamobrem ea verbis non exprimit, sed ipsis ad memoriam tantum revocat. Rursus autem Christum in medium profert. Non mea enim, inquit, præcepi, sed illius sunt hæc : itaque ille vel exaudietur vel reprobabitur.

C

Vers. 3. *Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra.* Id est, temperantia. Ubique autem de hac præcipit; Timotheo nimirum scribens [d], Corinthiis [e], et Hebræis [f]. Tyrannicum enim malum est impuritas, et multis et continuis pharmacis indiget. *Ut abstineatis ab omni fornicatione.* Siquidem multæ et variæ hujus mali species sunt, quas ne dicere quidem sustinuit, sed simpliciter, *Ab omni,* dixit.

D

Vers. 4. *Ut sciat unusquisque vestrum, suum ipsius vas possidere in sanctificatione et honore.* Vas corpus ipsum appellat. Quando enim continentes sumus, corpusque **518** purum est, nos ipsum possidemus. Quando vero impurum fuerit, peccatum ipsum possidet : quæ enim istud imperat, istuc facit sicut servus. Verum tum est in honore, quando sobrium est et pudicum. Peccatum igitur est ignominia. Observa autem quod ait, *Ut sciat.* Indicat enim castitatem et continentiam opus habere exercitio et disciplina. Atque ubi sunt Manichæi et Marcionistæ qui naturas inducunt?

[e] Matth. XIX. 12. [d] I Tim. V, 22. [e] I Cor. VI, 6. [f] Hebr. XII, 14.

Variæ lectiones.

[28] ἡμῶν o. [29] μόνα o. [30] παραγγελία o. [31] ἐν o.

VERS. 5. *Non in passione desiderii.* Hoc est, non in desiderio passionem habente : nam est etiam desiderium absque passione, quod est rerum divinarum. Vel quod omnia concupiscentiam accendentia desiderii passiones nominet, veluti deliciæ, opes, otium, socordia, quodlibet horum dici possit passio desiderii. Nos itaque, si velimus esse temperantes, nullam affectionem quæ cupiditatem accendat, admittere oportet.

A « Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας. » Τουτέστι, μὴ ἐν ἐπιθυμίᾳ πάθος ἐχούσῃ· ἔστι γὰρ καὶ ἐπιθυμία ἀπαθής, ἡ τῶν θείων πραγμάτων. Ἢ καὶ ὅτι πάντα τὰ ἐκκαίοντα τὴν ἐπιθυμίαν πάθη ἐπιθυμίας ὀνομάζει· οἷον τρυφὴ, πλοῦτος, ἀργία, ῥᾳθυμία, τούτων ἕκαστον πάθος ἐπιθυμίας λεχθείη. Δεῖ οὖν ἡμᾶς, εἰ μέλλοιμεν σωφρονεῖν, μηδὲν πάθος ἐπιθυμίαν ἐκκαίον παραδέχεσθαι.

Sicut et gentes quæ ignorant Deum. Nam qui Deum non noverunt, neque retributionis spem habent : proinde omnia voluptati tribuunt.

« Καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν. » Μὴ εἰδότες γὰρ τὸν Θεὸν, οὔτε ἀντιδόσεως ἐλπίδα ἔχουσιν. Οὐκοῦν πάντα τῇ ἡδονῇ χαρίζονται.

VERS. 6. *Ut non transgrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum.* Supra quidem dixit de quavis alia fornicatione, nunc vero de adulterio loquitur; quod et circumventionem et transgressionem merito nominat. Nam Deus unicuique uxorem dedit, ac terminos naturæ posuit, mistionem videlicet quæ est cum una illa uxore. Circumventio itaque est in negotio, hoc est, in congressu, præsertim cum fiat adversus fratrem.

B « Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. » Ἄνω μὲν περὶ πάσης τῆς ἄλλης πορνείας εἶπε, νῦν δὲ περὶ μοιχείας λέγει· ἣν καὶ πλεονεξίαν καὶ παράβασιν ὀνομάζει εἰκότως. Καὶ γὰρ ἑκάστῳ ὁ Θεὸς γυναῖκα ἀπένειμε, καὶ ὅρους τέθεικε τῇ φύσει [32], τὴν μίξιν φημὶ τὴν πρὸς τὴν μίαν γυναῖκα ἐκείνην. Ὥστε πλεονεξία ἐστὶν ἐν τῷ πράγματι, τουτέστι τῇ μίξει, καὶ ταῦτα κατὰ ἀδελφοῦ γινομένη.

Eo quod vindex est Dominus de omnibus his, sicut prædiximus vobis et testificati sumus. Ne existimes, inquit, quod de fratribus tantum hæc dicam, imo neque aliorum uxores, neque simpliciter maritis carentes, neque publica scorta habere licet. Nam hæc omnia ulciscitur Dominus : nec impune ista perficimus, sed innumeras pœnas sustinemus pro præsenti in his voluptate. Considera autem, primum obsecravit, deinde pudefecit, C *quemadmodum gentes,* inquiens : postea a ratione absurditatem commonstravit, rem circumventionem dicens : deinceps etiam terret. Revocat autem eis ad memoriam, quod sæpe hæc ab ipso audiverint.

« Διότι ἔκδικος ὁ Κύριος περὶ πάντων τούτων, καθὼς καὶ προείπομεν ὑμῖν καὶ διεμαρτυράμεθα. » Μὴ νομίσῃς, φησὶν, ὅτι ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν μόνων ταῦτά φημι, ἀλλ' οὐδὲ τὰς ἑτέρων γυναῖκας, οὐδὲ τὰς ἁπλῶς ἀνάνδρους, καὶ κοινὰς ἔχειν χρή. Καὶ γὰρ ταῦτα πάντα ἐκδικεῖ ὁ Κύριος· καὶ οὐκ ἀτιμωρητὶ ταῦτα πράττομεν, ἀλλὰ μυριοπλασίως δίκην ὑπέχομεν τῆς ἐπὶ τούτοις νῦν ἐγγινομένης ἡμῖν ἡδονῆς. Ὅρα δὲ, πρῶτον παρεκάλεσεν, εἶτα ἐνέτρεψεν εἰπών· « Καθάπερ τὰ ἔθνη· » εἶτα ἀπὸ λογισμῶν τὸ ἄτοπον ἔδειξε, πλεονεξίαν εἰπὼν τὸ πρᾶγμα· λοιπὸν καὶ φοβεῖ. Ἀναμιμνήσκει δὲ αὐτοὺς, ὅτι πολλάκις ταῦτα ἤκουσαν παρ' αὐτοῦ.

VERS. 7. 8. *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem. Itaque qui spernit, non hominem spernit, sed Deum qui dedit Spiritum suum sanctum in nos.* Quia dixerat quod Fratrem injuria afficis, atque intulerat quod Deus hoc ulciscatur, dilatat hoc nunc, ostendens quod etiamsi infidelis hoc patiatur, supplicium, qui hoc fecit, dabit. Non enim illum ulciscitur Deus, cum te punit, sed seipsum. Ipse namque **519** vocavit te ad puritatem, ipsum itaque injuria affecisti|per impuritatem, qui Spiritum sanctum tibi dedit. Itaque sive famulam tuam marito junctam corrumpis, sive reginam, æquale peccatum est : etenim unus est et idem qui injuria affectus est, Deus. Et si forniceris, ipse ulciscitur, cujus Spiritum polluisti. Quin et aliter : Deus videns quod ipsum in talibus magis contemnamus, quam homines, sui ipsius vindex est. Hominum enim oculos, ne ab eis conspiciamur, fugere studemus : ipsum autem respicientem contemnimus.

« Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν [33] ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ. Τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεὸν, τὸν δόντα τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ἡμᾶς. » Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Τὸν ἀδελφὸν ἀδικεῖς, καὶ ἐπήγαγεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐκδικεῖ, πλατύνει τοῦτο νῦν, δεικνὺς ὅτι κἂν ἄπιστος πάθῃ τοῦτο, τιμωρίαν ὁ πεποιηκὼς δώσει. Οὐκ ἐκεῖνον γὰρ ἐκδικῶν, κολάσει σε ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἑαυτόν. Αὐτὸς γάρ σε ἐκάλεσεν εἰς καθαρότητα, καὶ αὐτὸν ὕβρισας διὰ τῆς ἀκαθαρσίας, τὸν δόντα σοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὥστε κἂν τὴν ὑπανδρον δουλίδα, κἂν τὴν βασιλίδα [34] φθείρῃς, ὅμοιον τὸ ἐγκλημα· εἷς γὰρ ὁ ὑβρισθεὶς Θεός. Κἂν πορνεύσῃς, αὐτὸς [35] ἐκδικεῖ, οὗ τὸ Πνεῦμα ἐμόλυνας. Καὶ ἄλλως δέ· Ὁ Θεὸς ὁρῶν ἡμᾶς αὐτοῦ καταφρονοῦντας ἐν τοῖς τοιούτοις μᾶλλον ἢ τῶν ἀνθρώπων, ἑαυτὸν ἐκδικεῖ. Ἀνθρώπων μὲν γὰρ ὀφθαλμοῖς μὴ ὁρᾶσθαι σπουδάζομεν· αὐτοῦ δὲ ὁρῶντος, καταφρονοῦμεν.

VERS. 9. *De fraterna autem charitate non necesse habemus scribere vobis.* Non dicit jam de charitate

« Περὶ δὲ τῆς φιλαδελφίας οὐ χρείαν ἔχομεν γράφειν ὑμῖν. » Οὐ λέγει τέως περὶ τῆς εἰς πάντας ἐπ-

Variæ lectiones.

[32] τῆς φύσεως O. [33] ἐπὶ O. [34] ἀλλοτρίαν O. [35] ὁ Θεὸς O.

πτος, ἀλλὰ τῆς εἰς τοὺς ἀδελφούς. Κατὰ παράλειψιν δὲ τὴν παραίνεσιν τίθησι, δύο ταῦτα κατασκευάζων· ἓν μὲν, ὅτι οὕτως ἀναγκαῖον τὸ πρᾶγμα, ὡς μηδὲ διδασκάλου δεῖσθαι· τὰ γὰρ σφόδρα μεγάλα πᾶσίν ἐστι δῆλα. Ἕτερον [36] δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἐντρέπει, διεγείρων ἵνα μὴ δεύτεροι ἔλθωσι τῆς ὑπολήψεως ἣν ἔχει περὶ αὐτῶν, νομίζων αὐτοὺς ἤδη κατωρθωκέναι.

A erga omnes, verum de ea quæ est erga fratres. Per præteritionem autem adhortationem facit, duo hæc conficiens : primum quidem, quod res sit adeo necessaria, ut doctore quidem non indigeat. Quæ enim valde magna sunt, omnibus sunt manifesta. Alterum autem magis eos pudefacit, excitans eos, ne inferiores inveniantur opinione quam de ipsis concepit, existimans eos jam perfecisse quæ charitatis sunt.

« Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε, εἰς τὸ ἀγαπᾷν ἀλλήλους. » Ὅρα μεθ' ὅσου ταῦτά φησιν ἐγκωμίου. Τὸν γὰρ Θεὸν αὐτοῖς διδάσκαλον ἐπέστησε τῆς ἀρετῆς ταύτης. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης εἶπεν· « Ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. »

Ipsi enim vos a Deo didicistis, ut diligatis invicem Observa quanto cum encomio hæc dicat : Deum enim ipsis virtutis hujus doctorem facit : quod et propheta dixit : *Erunt omnes a Deo docti*[5].

« Καὶ γὰρ ποιεῖτε αὐτὸ εἰς πάντας τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἐν ὅλῃ τῇ Μακεδονίᾳ. » Οὐχ ἁπλῶς λέγει, ὅτι Θεοδίδακτοί ἐστε, ἀλλ', Οἶδα [37] ἀφ' ὧν ποιεῖτε. Μακεδονίας δὲ ἐμνήσθη, ἐπειδὴ μητρόπολις Μακεδονίας ἡ Θεσσαλονίκη.

VERS. 10. *Etenim illud facitis in omnes fratres qui sunt in universa Macedonia.* Non simpliciter dicit, B A Deo docti estis, sed, Scio ex iis quæ facitis. Macedoniæ autem meminit, quandoquidem Macedoniæ metropolis sit ipsa Thessalonica.

« Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, περισσεύειν μᾶλλον, καὶ φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν, καὶ πράσσειν τὰ ἴδια, καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς χερσὶν ὑμῶν, καθὼς παρήγγειλα ὑμῖν. » Ὅτι μὲν φιλάδελφοί ἐστε, οἶδα· τοῦτο δὲ παρακαλοῦμεν, περισσεύειν ὑμᾶς, τουτέστι πλεονάζειν ἐν τῇ φιλαδελφίᾳ, καὶ φιλοτιμωτέρους εἶναι. Ἤ τοίνυν ἐνταῦθα στίξον, εἶτα ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἀνάγνωθι, « Ἡσυχάζειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια· » ἤ, « Φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια. » Ἐκ τούτου δὲ δείκνυσιν, ὅτι οἱ ἀργοὶ, καὶ πολυπράγμονες καὶ ταραχώδεις. Εἰπὼν δὲ, « Ταῖς χερσὶν ὑμῶν ἐργάζεσθαι, » ἐντρέπει τοὺς τὰ σωματικὰ ἔργα [38] ἀναιροῦντας, καὶ μόνον τὸ πνευματικὸν ζητοῦντας. Εἶπατε γὰρ, ἀνόητοι, ἆρα νηστείαν ἐργάζεταί τις ταῖς χερσίν; ἆρα χαμευνίαν; Οὐκ ἔστιν· ἀλλὰ περὶ ἔργου λέγει σωματικοῦ, ὃ καὶ μᾶλλόν ἐστι πνευματικὸν, τὸ [γὰρ] ἐργαζόμενον ἑτέροις παρέχειν, εἴτουν τοῖς πένησιν. Ἐπεὶ δὲ πένητες ἦσαν, ἅτε διαρπαγέντες τὰ ὑπάρχοντα, ἐργάζεσθαι αὐτοὺς διδάσκει, ἵνα ἐλεῶσιν. Εἰ δὲ τούτους κελεύει ἐργάζεσθαι, τοὺς διὰ Χριστὸν ἁρπαγέντας, πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἄλλους.

VERS. 11. *Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis, et operam detis ut quieti sitis, et vestrum negotium agatis, et operemini manibus vestris, sicut præcepi vobis.* Quod sitis amantes fratrum, equidem novi : hoc autem obsecramus, abundare vos, hoc est exuberare fraterna charitate, et munificos esse. Vel hic igitur distinctionem facito, deinde a novo principio lege, *Ut quieti sitis, atque res proprias agatis.* Vel, *Operam detis ut quieti sitis, et res proprias agatis.* Ex hoc autem ostendit, quod otiosi, C curiosi turbulentique sint. Cum autem dicit, *Manibus vestris operemini,* pudefacit eos qui corporale opus tollunt, solum spirituale quærentes. Dicite enim, vos stolidi, num jejunium aliquis operatur manibus? num humi cubationem ? Minime sane : verum de opere corporali loquitur, quod et magis spirituale est, nimirum, ut ex labore tuo aliis impertias, pauperibus scilicet. Quia vero pauperes fuerunt, quippe qui bonis suis spoliati essent, laborare eos docet, ut indigentibus impertiri eleemosynam possint. **520** Quod si hos operari jubet, qui propter Christum spoliati erant, multo magis alios.

« Ἵνα περιπατῆτε εὐσχημόνως πρὸς τοὺς ἔξω, καὶ μηδενὸς χρείαν ἔχητε. » Τουτέστιν, Ἵνα μὴ ἀσχημονῆτε παρὰ τοῖς ἔξω τῆς πίστεως ἐπαιτοῦντες. Εὐφήμως δὲ τοῦτο τέθεικεν, ἵνα μὴ πλήξῃ αὐτούς. D Εἰ γὰρ οἱ πιστοὶ, φησὶ, σκανδαλίζονται, ὅταν ἴδωσιν ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐπαιτοῦντα (διὸ καὶ Χριστεμπόρους τοὺς τοιούτους καλοῦσι), πολλῷ μᾶλλον οἱ ἄπιστοι.

VERS. 12. *Ut ambuletis decore ad eos qui foris sunt, et nulla re indigeatis.* Hoc est, ut non sitis indecores, si apud infidèles mendicetis. Pulchre autem et eleganter hoc posuit, ne eos objurget. Si enim fideles offenduntur, si conspexerint hominem sanum mendicantem (unde et hujusmodi Christemporos, hoc est, Christum cauponantes appellant), multo magis infidèles.

« Οὐ θέλομεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, ἀγνοεῖν περὶ τῶν κεκοιμημένων. » Ἐνταῦθα τὸν περὶ ἀναστάσεως λόγον κινεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἦν αὐτοῖς περὶ τούτου διαλεχθεὶς, ὅμως νῦν μυστήριόν τι μέλλει ἀνακαλύψαι. Ἤ καὶ πάντα μὲν τὰ τῆς ἀναστάσεως ἤδεσαν, ἐθρήνουν δέ· ὃ νῦν θεραπεύει. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ τῶν πραγ-

VERS. 13. *Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus.* Hic sermonem de resurrectione movet. Quamvis enim de hac jam antea his locutus fuerat, jam nunc tamen mysterium quoddam revelaturus est. Vel omnia de resurrectione probe tenebant, lugebant autem defunctos : cui malo nunc

[5] Isa. XLV, 3; Jerem. XXXI, 34.

Variæ lectiones.

[36] δεύτερον o. [37] ὅτι θεοδίδακτοί ἐστε οἶδα o. [38] τὸ σωματικὸν ἔργον o.

medetur. Quia vero pleraque incognita nos turbant, cognita autem tristitiam tollunt, propterea inquit, *Nolo vos ignorare*. Non dixit autem, de mortuis, sed, *De dormientibus* ; ex ipso etiam vocabulo futuram resurrectionem ostendens.

Ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent. Cujus rei spem? Resurrectionis. Qui enim non habent spem resurrectionis, hi lugere debent. Attendamus igitur, et horreamus. Quid igitur? propter hoc non vis ignorare, ut non contristentur? Ecqui non dicis, Ut non puniantur, verum, ut non contristentur? Næ, inquit : nam tristitia ista pœnam attrahit.

VERS. 14. *Si enim credimus quod Jesus mortuus est et resurrexit, sic et Deus eos qui dormierunt per Jesum adducet cum eo*. Quemadmodum, inquit, Dominum Jesum excitavit, qui corporaliter et passus erat, et mortem obierat : sic et nos excitabit. Observa autem quomodo de Domino, propterea quod resurrectio ejus jam facta sit, confidenter dixerit, *Mortuus est* : de nobis vero, quia nostra adhuc futura es. resurrectio, *Eos qui dormierunt*, inquit : indicans esse excitationem. Numquid enim qui dormit, inquit, non adjiciet ut resurgat? Istud autem; *Eos qui dormierunt per Jesum, adducet*, bifariam intelliges : vel, adducet per Jesum, hoc est, Filius erit illis resurrectionis mediator, illosque in conspectu Patris constituet : vel, qui dormierunt per Jesum, hoc est fideles. Christum enim habentes in seipsis, dormiunt per Jesum. De particulari igitur resurrectione hic loquitur, hoc est celebri, quæ est fidelium, quæ cum Domino est : nam, *adducet cum ipso*, hoc est, cum Domino in nubibus rapiet undique. Nam de universali resurrectione Thessalonicenses norant. Verum hoc jam vult, consolari eos per hoc quod ostendat celebrem et gloriosam **521** resurrectionem fidelium, ut non contristentur. Omnes enim resurgent, sed non omnes in gloria, verum fideles tantum, hoc est, qui opera doctrinæ simul adjuncta habent. Expende autem quæ sequuntur omnia.

VERS. 15. *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini*. Novum aliquid dicturus est, eam ob rem ipsi fidem conciliat a verbo Dei. Non a me ipso enim, verum quod a Christo didici, loquor. Etenim hoc diserte audivit a præceptore, perinde ac illud : *Beatius est dare quam accipere* [h]. Cætera vero ex Spiritu dicebat.

Quod nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt. Quod in Epistola ad Corinthios ait, *In momento, in ictu oculi* [i], idem et nunc ait. Quia enim difficile videbatur, ut ii qui computruerant resurgerent, inquit, Quod viventes haudquaquam antevertent illos; sed quemadmodum facile est Deo integros

μάτων ἀγνοούμενα μὲν λυπεῖ ἡμᾶς, γνωσθέ τα δὲ λύει τὴν λύπην, διὰ τοῦτό φησιν· « Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν. » Οὐκ εἶπε δὲ, Ἀποθανόντων, ἀλλὰ, « Κεκοιμημένων, » δεικνὺς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος, ὅτι ἔστιν ἔγερσις [39].

« Ἵνα μὴ λυπῆσθε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. » Τίνος ἐλπίδα ; Ἀναστάσεως. Οἱ γὰρ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ἀναστάσεως, οὗτοι ὀφείλουσι πενθεῖν. Ἀκούσωμεν λοιπὸν, καὶ φρίξωμεν. Τί οὖν; διὰ τοῦτο οὐ θέλεις ἀγνοεῖν, ἵνα μὴ λυπῶνται; Οὐ λέγεις, Ἵνα μὴ κολασθῶσιν, ἀλλ', Ἵνα μὴ λυπῶνται; Ναὶ, φησὶν, ὅτι ἡ λύπη αὕτη τὴν κόλασιν προξενεῖ.

« Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ. » Ὥσπερ, φησὶ, τὸν Κύριον ἤγειρε σωματικῶς παθόντα καὶ θανόντα, οὕτω καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ. Ὅρα δὲ, πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ Κυρίου, διὰ τὸ καὶ τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, θαῤῥούντως φησὶ τὸ, « Ἀπέθανεν· » ἐπὶ δὲ ἡμῶν, διὰ τὸ μέλλειν ἔτι [40] τὴν ἀνάστασιν, « Τοὺς κοιμηθέντας, » φησί· δεικνὺς οὖσαν καὶ ἔγερσιν. Μὴ ὁ κοιμώμενος γὰρ, φησὶν, οὐχὶ προσθήσει τὸ ἀναστῆναι; Τὸ δὲ, « Κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει, » δηλοῖ νοήσεις· ἢ, Ἄξει διὰ τοῦ Ἰησοῦ, τουτέστιν, ὁ Υἱὸς αὐτοῖς μεσίτης ἔσται τῆς ἀναστάσεως, καὶ παραστήσει τῷ προσώπῳ τοῦ Πατρός· ἢ, Τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ, τουτέστι, τοὺς πιστούς. Τὸν γὰρ Χριστὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς, κοιμῶνται διὰ τοῦ Ἰησοῦ. Περὶ μερικῆς οὖν ἀναστάσεως διαλέγεται ἐνταῦθα, τουτέστι τῆς ἐνδόξου, τῆς τῶν πιστῶν, τῆς σὺν τῷ Κυρίῳ. « Ἄξει γὰρ σὺν αὐτῷ, » τουτέστι, σὺν τῷ Κυρίῳ ἐν νεφέλαις ἁρπάσει πανταχόθεν· ἐπεὶ περί γε τῆς καθολικῆς ἤδεισαν οἱ Θεσσαλονικεῖς. Ἀλλὰ τοῦτο βούλεται νῦν, παραμυθήσασθαι αὐτοὺς διὰ τοῦ δεῖξαι ἔντιμον καὶ ἔνδοξον τὴν ἀνάστασιν τῶν πιστῶν, ὡς ἂν μὴ λυπῶνται. Πάντες μὲν γὰρ ἀναστήσονται, οὐ πάντες δὲ ἐν δόξῃ, ἀλλ' οἱ πιστοὶ, τουτέστιν οἱ ἔργα μετὰ τοῦ δόγματος ἔχοντες [41]. Ὅρα δὲ καὶ τὰ ἑφεξῆς πάντα.

« Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου. » Ξένον τι ἔμελλεν ἐρεῖν [42], διὸ καὶ ἀξιόπιστον αὐτὸ ποιεῖ διὰ [43] τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ γὰρ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Χριστοῦ μαθὼν λέγω. Καὶ γὰρ τοῦτο ῥητῶς ἤκουσε παρὰ τοῦ Διδασκάλου, ὥσπερ κἀκεῖνο· « Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. » Τὰ γὰρ ἄλλα Πνεύματι ἐφθέγγετο.

« Ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας. » Ὅπερ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, φησὶν, « Ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, » τοῦτο καὶ νῦν λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ ἐδόκει δύσκολον εἶναι τοὺς κατεφθαρκότας τούτους ἀναστῆναι, φησὶν, ὅτι οἱ ζῶντες οὐ μὴ προλάβωσιν ἐκείνους· ἀλλ' ὥσπερ εὔκολον τῷ Θεῷ

[h] Act. xx, 35. [i] I Cor. xv, 53.

Variæ lectiones.

[39] ἀνάστασις o. [40] ἤδη o. [41] οἱ ἔργα σώματος σὺν τῷ δόγματι ἔχ. o. [42] εἰπεῖν o. [43] ἀπὸ o.

τοὺς ὁλοκλήρους ἀγαγεῖν, οὕτω κἀκείνους. « Ἡμεῖς δὲ οἱ ζῶντες, » λέγων, οὐ περὶ ἑαυτοῦ φησιν (οὐδὲ γὰρ ἄχρι τῆς ἀναστάσεως ἔμελλε ζῆν), ἀλλὰ τοὺς πιστοὺς λέγει· ἰὸ προσέθηκεν· « Οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου. » Ἐν γὰρ τῷ ἑαυτοῦ προσώπῳ πάντας τοὺς τότε εὑρεθησομένους ζῶντας δηλοῖ. Μεθόδιος δὲ ὁ μακάριος ζῶντας τὰς ψυχὰς λέγει· τοῦτο διδάσκων, ὅτι αἱ ψυχαὶ οὐ μὴ προλάβωσι τὰ σώματα· πρῶτον γὰρ ἐγείρεται τὰ σώματα, ἵνα αὐτὰ ἀπολαύσωσιν αἱ ψυχαί, ἃς καὶ περιλείπεσθαι ἔφη, διὰ τὸ ἀθανάτους εἶναι.

« Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ. » Μὴ ἀπιστήσῃς, φησίν, οἷς λέγω· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος κελεύσει τοῦτο. Πῶς δὲ δὲ [*f.* καὶ] κελεύσει [τοῦτο]; « Ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, » τοῦ ἐφεστῶτος τοῖς ἑτέροις ἀγγέλοις, καὶ βοῶντος· Ἑτοίμους ποιεῖτε πάντας· πάρεστι γὰρ ὁ κριτής. Πολλαὶ δὲ ἔσονται σάλπιγγες, ἀλλὰ πρὸς τῇ ἐσχάτῃ καταβήσεται ὁ κριτής. Ὥσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ Σιναίῳ ὄρει καὶ σάλπιγγας εἶχε καὶ ἀγγέλους ὑπηρετοῦντας· οὕτω καὶ ὁ Υἱός, ὡς βασιλεύς. Ἢ τὸ μὲν κέλευσμα τοῦ Θεοῦ ποιήσει τὴν γῆν ἀναδοῦναι τὰ σώματα εἰς ἀφθαρσίαν μεταποιηθέντα· τὸ δὲ εἰς ἓν συναχθῆναι τοὺς πανταχοῦ διεσπαρμένους ἡ φωνὴ τοῦ ἀρχαγγέλου ἐνεργήσει, ἀγγέλων ὑπηρετούντων.

« Καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον [44]. » Οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ, τουτέστιν οἱ πιστοί. Ὅτε γὰρ μέλλοντες αἴρεσθαι ἐν νεφέλαις, καὶ πρῶτοι ἀναστήσονται· οἱ δὲ λοιποὶ, ἔσχατοι, ὡς μήτε ἁρπάζεσθαι, μήτε ἀπαντᾶν μέλλοντες.

« Ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. » Εἰ καὶ οἱ νεκροὶ πρῶτοι ἐγείρονται, ἀλλ' ὅμως καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες ὁμοίως [45] ἁρπαζόμεθα, οἱ ἄξιοι δηλαδὴ, ἐν νεφέλαις, ὥσπερ καὶ τὸν Κύριον νεφέλη ὑπέλαβε. Τίνος δὲ ἕνεκεν, εἰ καταβαίνειν [46] μέλλει, ἁρπάζει τοὺς πιστούς; Τιμῆς ἕνεκεν. Ὥσπερ γὰρ, βασιλέως εἰς πόλιν εἰσερχομένου, οἱ μὲν ἔντιμοι ὑπαντῶσιν, οἱ δὲ κατάδικοι ἔσω μένουσι τὸν κριτήν· οὕτω καὶ τότε· οἱ μὲν [οὖν] ἁμαρτωλοὶ μένουσι κάτω, κἂν Χριστιανοὶ ὦσιν· οἱ δὲ δίκαιοι ἁρπάζονται, καὶ οὕτω τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν καρποῦνται, τὸ πάντοτε συνεῖναι Χριστοῦ [*f.* Χριστῷ].

« Ὥστε παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις. » Πρὸς τὸ μὴ λυπεῖσθαι ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἐλπίζοντες [47] ἀνάστασιν.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

« Περὶ δὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν, ἀδελφοὶ, οὐ χρείαν ἔχετε γράφεσθαι ὑμῖν. » Περιττὸν γάρ ἐστι καὶ ἀσύμφορον τὸ τοὺς καιροὺς καὶ τοὺς χρόνους τῆς συντελείας εἰδέναι. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἐξεκάλυψε τοῦτο ὁ Κύριος, ὅτε προσιόντες ἠρώτων

[k] Act. I, 7.

A adducere ad Christum, sic et illos, corruptos. Porro cum ait, *Nos qui vivimus*, non de seipso dicit (neque enim ad resurrectionem usque victurus erat), sed fideles intelligit : propterea adjecit : *Qui relinquimur in adventum Domini*. In sua enim persona omnes qui tum invenientur viventes indicat. Beatus autem Methodius, per viventes, animas intelligit, hoc docens quod animæ non antevertent corpora. Primum enim excitantur corpora, ut animæ fruantur illis, quas et relinqui dicit, quandoquidem immortales sint.

Vers. 16. *Quoniam ipse Dominus in jussu, in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cælo.* Ne hæsites in iis, inquit, quæ dico : nam ipse Dominus jubebit hoc. Quomodo autem jubebit? *In voce archangeli*, qui aliis angelis præsidet et B clamat : Apparate vos omnes : judex enim præsto est. Multæ autem erunt tubæ, sed ad extremam descendet judex. Sicut enim Pater in monte Sina tubas habebat et angelos ministrantes; sic etiam Filius, veluti rex aut imperator, eadem habiturus est. Vel, jussio Dei faciet terram reddere corpora ad incorruptibilitatem transformata. Ut vero omnes in unum colligantur per diversa loca dispersi, vox archangeli efficiet, angelis administrantibus.

Et mortui in Christo resurgent primi. In Christo mortui, id est fideles. Nam quoniam in nubibus sublevandi sunt, primi resurgent : cæteri vero, postremi; quippe qui neque rapiendi sunt, neque C occursuri.

Vers. 17. *Deinde et nos qui vivimus, qui relinquimur, simul cum ipsis rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus.* Etsi mortui **522** primi excitentur, attamen et nos viventes similiter rapiemur, digni videlicet, in nubibus, perinde ac Dominum quoque nubes suscepit. Cujus autem rei causa, si descensurus est, rapit fideles? Honoris causa. Ut enim regi in urbem ingredienti honoratiores occurrunt, condemnati autem intus exspectant judicem : sic et tum continget; peccatores quidem manebunt infra, etiamsi Christiani fuerint : justi vero rapiuntur, hocque pacto summam bonorum referent, nimirum ut D semper cum Christo sint.

Vers. 18. *Itaque consolamini invicem in verbis istis.* Ut non conturbemini, cæterorum instar, qui resurrectionem non sperant.

CAPUT V.

Vers. 1. *De temporibus autem et momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis.* Supervacaneum enim est et inutile, tempora et momenta consummationis novisse[l]. Nam neque apostolis hoc revelavit Dominus, quando accedentes ipsum ro-

Variæ lectiones.

[44] πρῶτοι O. [45] ὁμοῦ O. [46] καταβῆναι O. [47] ἔχοντες O.

garent. Paulus autem fortasse ex arcanis verbis hoc didicit[k].

VERS. 2. *Ipsi enim exacte nostis, quod dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet.* Per diem Domini, et communem omnium, et particularem uniuscujusque finem intelliges. Nam et iste incerto tempore singulis imminet. Hoc enim nobis multifariam prodest. Primum quidem, quia si novisset ultimum suum diem homo, nihil non scelerum conaretur patrare aliis diebus, deinde fine vitæ appropinquante baptizaretur. Deinde, plerique, si novissent in crastinum sese forte morituros, innumeris malis hostes affligerent, tanquam jam de seipsis desperantes, hostiumque sanguine se explere cupientes : quod nunc non fit, mortis terrore eos remorante, vitæque cupiditate. Præterea, vitæ suæ amantiores præ nimia tristitia perirent, si mortis suæ tempus compertum haberent. Ad hæc justi non tantum mercedis haberent periculis objecti. Videri enim potuissent, quia compertum haberent se nunc haud morituros, sed post tot fortassis annos, propterea sibi non parcere. Nunc vero cum incertum sit, evadentne pericula, sibiipsis autem non parcunt, perspicua eorum virtus est. Quemadmodum tres pueri ea de causa majorem admirationem merentur, quod cum non satis novissent an ex igni essent evasuri necne, nihilominus non adoraverunt[l]. Propterea obitus noster tanquam fur in nocte. Novistis igitur hoc, o Thessalonicenses, ex iis quæ Dominus dixit[m], *Nescitis qua hora fur venturus sit.*

523 VERS. 3. *Cum enim dixerint : Pax et securitas, tum repentinus eis instat interitus, sicut dolor partus mulieri prægnanti : et non effugient.* Quoniam illi qui hos divexabant, fortunati erant, fideles jam consolatur, inquiens : Ne existimetis eos evasuros pœnam ; veniet enim eis pernicies, et inexspectata et ærumnosa profecto, et quæ multas amaritudines afferat, non secus atque dolor partus mulieri prægnanti. Quomodo autem, si Elias venturus est, et antichristus, Paulus, nunc dicit repentinum eis instare interitum? Quoniam consummationis quidem signum est Antichristus et Elias, Christi autem adventus non item. Subitaneus enim et incertus erit. Observa autem hic exemplum doloris partus. Etenim novit mulier quod pariet : quando vero, non novit. Nam non paucæ post septimum mensem pepererunt, atque in itinere, nihil præscientes. Et sicut illæ jocantes ac ridentes ineffabilibus cruciatibus repente tunduntur, ita illorum animæ qui hodie deliciis affluunt, die illa adveniente, haudquaquam effugient.

VERS. 4. *Vos autem, fratres, non estis in tenebris, ut dies illa vos tanquam fur comprehendat.* Hoc est, non tenebricosam neque impuram vitam habetis.

αὐτόν. Παῦλος δὲ ἐκ τῶν ἀῤῥήτων ῥημάτων ἔμαθεν ἴσως καὶ τοῦτο.

« Αὐτοὶ γὰρ ἀκριβῶς οἴδατε, ὅτι ἡ ἡμέρα Κυρίου, ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, οὕτως ἔρχεται. » Ἡμέραν Κυρίου καὶ τὴν κοινὴν συντέλειαν, καὶ τὴν ἰδίαν ἑκάστου νοήσεις· καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἀδήλως ἑκάστῳ ἔπεισι. Τοῦτο γὰρ συμφέρει ἡμῖν κατὰ πολλοὺς τρόπους· πρῶτον μέν, ὅτι εἰ ᾔδει τὴν ἐσχάτην ἡμέραν αὐτοῦ ὁ ἄνθρωπος, πᾶσαν ἂν ἁμαρτίαν ἐσπούδασε τελέσαι τὰς ἄλλας ἡμέρας, εἶτα πρὸς τῷ τέλει ἐβαπτίζετο· δεύτερον, ὅτι πολλοὶ, εἰ ᾔδεσαν ὅτι αὔριον τυχὸν [48] τεθνήξονται, μυρίοις ἂν κακοῖς διέθεντο [49] τοὺς αὐτῶν ἐχθροὺς, ἅτε ἀπεγνωκότες ἑαυτῶν, καὶ θέλοντες τοῖς τῶν ἐχθρῶν αἵμασιν ἐνωχηθῆναι· ὃ νῦν οὐ γίνεται, κατέχοντος αὐτοὺς τοῦ φόβου τοῦ θανάτου, καὶ τοῦ ἔρωτος τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ φιλόζωοι ὑπὸ τῆς ἀθυμίας ἂν διεφθάρησαν, εἰ ᾔδεσαν τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου. Καὶ οἱ δίκαιοι δὲ οὐ τοσοῦτον μισθὸν ἂν ἔσχον παραβαλλόμενοι τοῖς κινδύνοις· ἐδόξαν γὰρ ἂν ὅτι ἐπειδὴ οἴδασιν, ὅτι οὐ νῦν τεθνήξονται, ἀλλὰ μετὰ τοσαῦτα ἔτη, διὰ τοῦτο ἀφειδοῦσιν ἑαυτῶν. Νῦν ἐκεῖνα ἄδηλον μέν ἐστιν εἰ περιέσονται [ἐκ] τῶν κινδύνων, ἀφειδοῦσι δὲ ἑαυτῶν, πρόδηλος ἡ αὐτῶν ἀρετή. Ὥσπερ καὶ οἱ τρεῖς παῖδες διὰ τοῦτο μᾶλλον θαυμασταὶ, ὅτι μὴ εἰδότες ἀκριβῶς ὅτι περιέσονται τοῦ πυρὸς, ὅμως οὐ προσεκύνησαν. Διὰ ταῦτα ἡ τελευτὴ ἡμῶν, ὡς κλέπτης ἐν νυκτί. Οἴδατε οὖν τοῦτο, ὦ Θεσσαλονικεῖς, ἐξ ὧν ὁ Κύριος εἶπεν· « Οὐκ οἴδατε, ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κλέπτης ἔρχεται. »

« Ὅταν γὰρ λέγωσιν· Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια· τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται ὄλεθρος, ὥσπερ ἡ ὠδὶν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ· καὶ οὐ μὴ ἐκφύγωσιν. » Ἐπειδὴ οἱ ἐπηρεάζοντες τούτους ἐν εὐπαθείαις ἦσαν, παραμυθεῖται νῦν τοὺς πιστοὺς, λέγων· Μὴ νομίσητε αὐτοὺς ἐκφυγεῖν. Ἥξει γὰρ αὐτοῖς ὁ ὄλεθρος καὶ ἄδηλος καὶ ἐπίπονος, καὶ πικρίας πολλὰς ἐπάγων, ὥσπερ καὶ ἡ ὠδὶν τῇ κυούσῃ. Πῶς δὲ, εἰ ὁ Ἠλίας ἔρχεται, καὶ ὁ Ἀντίχριστος, λέγει νῦν ὁ Παῦλος αἰφνίδιον τούτοις ἐπιστῆναι τὸν ὄλεθρον; Ὅτι τῆς μὲν συντελείας [50] σημεῖον ὁ Ἀντίχριστος καὶ Ἠλίας· τῆς δὲ τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, οὐκ ἔτι· αἰφνιδία γὰρ ἔσται καὶ ἄδηλος. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ὠδῖνος. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα οἶδε μὲν ἡ γυνὴ ὅτι τέξεται· πότε δὲ, οὐκ ἔτι οἶδε. Πολλαὶ γοῦν καὶ ἑπτάμηνα [51] ἔτεκον, καὶ ἐν ὁδοῖς, μηδὲν προειδυῖαι. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖναι παίζουσαι καὶ γελῶσαι, ἀθρόον ἀῤῥήτοις ὠδῖσι κόπτονται· οὕτω καὶ τῶν νῦν τρυφώντων αἱ ψυχαὶ, τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπελθούσης, οὐ μὴ ἐκφύγωσιν.

« Ὑμεῖς δὲ, ἀδελφοὶ, οὐκ ἐστὲ ἐν σκότει, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμᾶς καταλάβῃ ὡς κλέπτης. » Τουτέστιν, Οὐ σκοτεινὸν καὶ ἀκάθαρτον ἔχετε βίον. Τί οὖν; οὐκ

[k] II Cor. XII, 4. [l] Dan. III, 24. [m] Luc. XII, 39.

Variæ lectiones.

[48] λοιπὸν O. [49] ἐκακοποίουν M. [50] τῆς μὲν γὰρ συν. O. [51] ὀκτώμηνα O.

ἔμελλε καὶ αὐτοῖς ἀδήλως ἐφίστασθαι ἡ τελευτὴ, κἂν μὴ ἀκάθαρτοι ἦσαν; Ἀδήλως μὲν ἐπιστήσεται, ἀλλ' οὐδενὶ αὐτοὺς περιβαλεῖ λυπηρῷ. Καὶ γὰρ τοῖς ἐγρηγορόσι, καὶ ἐν φωτὶ οὖσι, κἂν γένηταί τις εἴσοδος λῃστοῦ, οὐδὲν λυμήνασθαι δυνήσεται, τοὺς δὲ ἐν σκότει καὶ καθεύδοντας γυμνώσας ὁ λῃστὴς ἀπεισι.

A Quid inde? nonne et illis mors incerto tempore obventura erat, etiamsi impuri non erant? Incerto quidem tempore instabit, sed tamen in nullam eos tristitiam conjiciet. Nam excubias agentibus commorantibusque in luce, etiamsi prædo aliquis ingressus fuerit, nihil nocebit, neque vastare eos poterit. Eos vero qui sunt in tenebris atque dormiunt, spolians atque nudans abit.

« Πάντες γὰρ ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐστε, καὶ υἱοὶ ἡμέρας. » Ὥσπερ υἱοὶ γεέννης, οἱ ἄξια γεέννης ποιοῦντες, καὶ υἱοὶ ἀπειθείας, οἱ ἀπειθεῖς· οὕτω υἱοὶ φωτὸς καὶ ἡμέρας, οἱ τὰ τοῦ φωτὸς πράττοντες.

VERS. 5. *Omnes enim vos filii lucis estis, et filii diei.* Perinde ac filii sunt gehennæ, qui gehenna digna peragunt, ac filii inobedientiæ, inobedientes : haud secus filii sunt luminis ac diei, qui quæ lucis sunt faciunt.

« Οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς, οὐδὲ σκότους. » Τουτέστιν ἁμαρτίας.

Non sumus noctis, neque tenebrarum. Hoc est peccati.

« Ἄρα οὖν μὴ καθεύδωμεν, ὡς καὶ οἱ λοιποί[52], ἀλλὰ γρηγορῶμεν, καὶ νήφωμεν. » Τουτέστι, Μὴ ἀμελῶμεν τῶν καλῶν ἔργων. Ἐπίτασις δὲ ἐγρηγόρσεως τὸ νήφειν. Ἔστι γὰρ ἐγρηγορέναι μὲν, μὴ νήφειν δέ· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Νηφόντως τὰ ἀγαθὰ πράττωμεν καὶ προσεκτικῶς.

B VERS. 6. *Non igitur dormiamus, ut cæteri, sed vigilemus, et sobrii simus.* Hoc est, non negligamus bona opera. Vigilantiæ autem intensio est sobrium esse : fieri enim potest, ut quis vigilet, nec tamen sit sobrius : perinde quasi dicat, Sobrie agamus quæ bona sunt, et attente.

« Οἱ γὰρ καθεύδοντες, νυκτὸς καθεύδουσι· καὶ οἱ μεθυσκόμενοι, νυκτὸς μεθύουσιν. Ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες, νήφωμεν. » Καθεύδοντας τοὺς ἐν κακίᾳ φησὶν, ὡς ἀνενεργήτους πρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ πάντα φαντασιουμένους. Τοιαῦτα γὰρ τὰ τοῦ παρόντος βίου, ὀνειράτων οὐδὲν διαφέροντα. Ἀλλὰ καὶ μέθην λέγει, οὐ τὴν ἐξ οἴνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπὸ πάντων τῶν παθῶν, ὡς ἐξιστῶσαν τοῦ κατὰ φύσιν, καὶ σκοτίζουσαν τὸ ἡγεμονικόν. Οὐ τοίνυν ὑμεῖς ὀφείλετε τοιοῦτοι εἶναι. Οὐ γάρ ἐστε νυκτὸς καὶ σκότους υἱοὶ, C ἀλλ' ἡμέρας, διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ παραδοχῆς.

VERS. 7. *Qui enim dormiunt nocte dormiunt : et qui ebrii sunt nocte ebrii sunt ; nos autem qui diei sumus, sobrii simus.* Dormientes vocat eos qui in malitia dormiunt, ceu ad virtutem nullis prædíti viribus, atque omnia veluti per somnium imaginantes. Hujusmodi enim sunt res præsentis vitæ, a somniis nihil differentes. Ebrietatem porro dicit, non eam quæ ex vino tantum est, verum etiam eam quæ ex omnibus affectibus animique **524** perturbationibus exsistit, ut quæ a natura deficiat, nec non obscuret dominantem rationis partem. Haud igitur vos debetis tales esse : non enim estis noctis ac tenebrarum filii, sed diei, per baptisma mandatorumque Dei assumptionem.

« Ἐνδυσάμενοι θώρακα πιστεως καὶ ἀγάπης. » Οὐκ ἀρκεῖ τὸ ἐγρηγορέναι καὶ νήφειν, ἀλλὰ δεῖ καὶ καθωπλίσθαι. Ἂν γάρ τις ἐγρηγορὼς ᾖ καὶ νήφων, μὴ ἔχῃ δὲ ὅπλα, ταχέως αὐτὸν οἱ λῃσται κατεργάζονται. « Θώρακα δὲ πίστεως καὶ ἀγάπης, » εἰπὼν, δόγματα καὶ βίον ἀγαθὸν ἠνίξατο· τοῦτό ἐστι τὸ ὄντως νήφειν. Οὐχ ἁπλῶς δὲ δεῖ ταῦτα ἔχειν, ἀλλ' ὡς θώρακα. Τοῦτον γὰρ οὐδὲν ῥᾳδίως διατέμνει, ἀλλ' οἷόν τι τειχίον ἐστὶ τῷ στήθει, καὶ οὐδὲν τῶν πεπυρωμένων τοῦ διαβόλου βελῶν ἅψεται ἡμῶν. D

VERS. 8. *Induti loricam fidei et charitatis.* Non satis est vigilare ac sobrium esse, verum etiam armari oportet. Nam licet aliquis vigilans sit et sobrius, non habeat autem arma, facile eum latrones conficiunt. *Loricam* autem *fidei et charitatis* dicens, dogmata et bonam vitam adumbravit : hoc enim est vere sobrium esse. Non simpliciter autem hæc sunt habenda, cæterum veluti lorica. Hanc enim nihil facile dissecat, sed veluti munimentum quoddam est pectori, ac nullum ignitorum Satanæ telorum nos tanget.

« Καὶ περικεφαλαίαν ἐλπίδα σωτηρίας[53]. » Ὥσπερ ἡ περικεφαλαία τὸ κυριώτατον ἐν ἡμῖν τὴν κεφαλὴν σώζει καὶ διατηρεῖ σκέπουσα· οὕτω καὶ ἡ ἐλπὶς φυλάττει τὸν νοῦν, καὶ σωτήριον αὐτῷ δείκνυται[54], οὐδὲν τῶν ἔξωθεν εἰς αὐτὸν πεσεῖν ἐῶσα. Ὅρα οὖν ὃ καὶ ἀλλαχοῦ εἶπε· Πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, τὰ τρία ταῦτα, καὶ νῦν κτᾶσθαι κελεύει.

Et galeam spem salutis. Quemadmodum galea præcipuum membrum nostrum, caput nimirum, tegendo salvum præstat ac conservat : hunc ad modum spes conservat mentem, et salutaris ei fit, nihil eorum quæ ab extra sunt incidere sinens in ipsam. Animadverte igitur quod alibi [a] dixerit, Fidem, spem charitatem, tria hæc : nunc ea comparare jubet.

« Ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμᾶς ὁ Θεὸς εἰς ὀργὴν, ἀλλ' εἰς περιποίησιν σωτηρίας, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-

VERS. 9, 10. *Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum*

[a] I Cor. XIII, 15.

Variæ lectiones.

[52] πολλοὶ ο. [53] ἐλπίδος σωτηρίου]ο. [54] γίνεται ο.

Jesum Christum. Qui mortuus est pro nobis, ut sive vigilemus sive dormiamus, simul cum ipso vivamus. Hanc ob rem, inquit, hæc arma nobis comparanda sunt, eo quod *non posuit,* hoc est non segregavit nos Deus, ut ejus iram experiamur, sed ut acquirat nos sibi ipsi, atque servet, dans pro nobis Filium suum in mortem. Debemus igitur in periculis bona et magna sperare. Si enim credidimus quod Filio suo nostri gratia non pepercit, speremus quod multo magis ex periculis hisce nos eruet : atque exemplum intueamur, ac diligamus cum ipsum, tum cognatos. Propterea, inquit, mortuus est Christus, ut *sive vigilemus,* hoc est, vivamus : *sive dormiamus* hoc est, moriamur, *cum ipso vivamus :* aliud enim supra dixit soporem, et aliud hic. Quod igitur ait, est hujusmodi : Ne metuatis corporalia pericula et mortes : etiamsi enim moriamur, vivemus tamen. Etenim is qui sic dilexit nos, ut pro nobis moreretur, vivit.

A τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα εἴτε γρηγοροῦμεν εἴτε καθεύδομεν, ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν. » Διὰ τοῦτο, φησί, ταῦτα τὰ ὅπλα δεῖ κτᾶσθαι, διότι οὐκ ἔθετο, τουτέστιν, οὐκ ἀφώρισεν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἵνα τῆς ὀργῆς αὐτοῦ ἀπολαύσωμεν, ἀλλ' ἵνα περιποιήσῃ ἡμᾶς ἑαυτῷ, καὶ σώσῃ, δοὺς ὑπὲρ ἡμῶν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς θάνατον. Ὀφείλομεν οὖν ἐλπίζειν ἐν κινδύνοις χρηστὰ καὶ μεγάλα. Εἰ γὰρ ἐπιστεύσαμεν ὅτι τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο ὑπὲρ ἡμῶν, ἐλπίζωμεν ὅτι καὶ πολλῷ μᾶλλον τῶν κινδύνων τούτων ἐξελεῖται καὶ ἴδωμεν τὸ ὑπόδειγμα, καὶ ἀγαπήσωμεν καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμογενεῖς. Διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, ἵνα, « εἴτε γρηγοροῦμεν » ἡμεῖς, τουτέστι ζῶμεν, « εἴτε καθεύδομεν, τουτέστιν ἀποθάνωμεν, B « μετ' αὐτοῦ ζησώμεθα. » Ἕτερον γὰρ ἄνω τὸν ὕπνον, καὶ ἕτερον ἐνταῦθά φησιν. Ὅπερ οὖν λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Μὴ δεδοίκατε τοὺς σωματικοὺς κινδύνους καὶ θανάτους κἂν ἀποθάνωμεν, ζησόμεθα· καὶ γὰρ καὶ ὁ οὕτως ἀγαπήσας ἡμᾶς, ὥστε ὑπὲρ ἡμῶν θανεῖν [55], ζῇ.

VERS. 11. *Propterea consolamini invicem, et ædificate alter alterum, sicut facitis.* Viden'? Quid igitur deinceps prætexis, Non sum doctor? *Ædificate,* inquit, *alter alterum,* quoniam doctores non sufficiant ad omnium instructionem.

« Διὸ παρακλεῖτε ἀλλήλους, καὶ οἰκοδομεῖτε εἷς τὸν ἕνα, καθὼς καὶ ποιεῖτε. » Ὁρᾷς; Τί λοιπὸν προφασίζῃ [56], ὅτι Οὐκ εἰμὶ διδάσκαλος; » Οἰκοδομεῖτε, » φησὶν, « εἷς τὸν ἕνα, » ἐπειδὴ οἱ διδάσκαλοι οὐχ ἱκανοὶ πρὸς τὴν τῶν πάντων νουθεσίαν.

VERS. 12. *Rogamus autem vos fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos.* Quia **525** dixit, *Ædificate alter alterum,* ne existiment quod eos ad doctoris dignitatem provexerit, atque ita tollantur C adversum illos, ait : Etsi vobis permisi, ut vos mutuo ædificetis, verumtamen adhortor vos, ut illos honore afficiatis : multa enim doctores difficilia ferre coguntur, quæ honor ipsis aliqua saltem ex parte leviora reddet.

« Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, εἰδέναι τοὺς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Οἰκοδομεῖτε εἷς τὸν ἕνα, » ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι εἰς τὸ διδασκάλου ἀξίωμα αὐτοὺς ἀνήγαγε, καὶ κατεπαρθῶσιν ἐκείνων, φησὶν, ὅτι Εἰ καὶ ὑμῖν ἐπέτρεψα τὴν ἀλλήλων οἰκοδομὴν, πλὴν παρακαλῶ, ἵνα ἐκείνους διὰ τιμῆς ἔχητε. Πολλὰ γὰρ οἱ διδάσκαλοι ὑπομένειν ἀναγκάζονται δυσχερῆ, ἃ ἡ τιμὴ αὐτοῖς μετρίως γοῦν ἐπικουφιεῖ [57].

Et præsunt vobis in Domino, et monent vos. Si enim præsides tuos in humanis rebus in pretio habes, quanto potius iis, qui in divinis rebus tibi præsunt, et gratiam et honorem te debere fateri debes? Nam, *In Domino,* hoc est, non in mundanis rebus tibi præsidet, sed in iis quæ ad Dominum pertinent : orat pro te, regeneravit te per baptisma, visit, admonet, medicus tibi est, mediis noctibus, si accersis, venit. Animadvertis in quonam tibi præsit?

« Καὶ προϊσταμένους ὑμῶν ἐν Κυρίῳ, καὶ νουθετοῦντας ὑμᾶς. » Εἰ γὰρ τοὺς πρὸς ἄνθρωπον προϊσταμένους σου τιμᾷς, πόσῳ μᾶλλον τοῖς πρὸς Θεὸν προϊσταμένοις ὀφείλεις χάριν ὁμολογεῖν; Τὸ γὰρ, « Ἐν Κυρίῳ, » τοῦτό ἐστιν, ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἐν τοῖς κοσμικοῖς προΐσταταί σου, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ Κύριον εὔχεται ὑπὲρ σοῦ, ἀνεγέννησε διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἐπισκέπτεται, νουθετεῖ, ἰατρός σοί ἐστι, μέσαις νυξὶν, ἂν καλέσῃς, ἥκει. Ὁρᾷς προστασίαν [58];

VERS. 13. *Et ut habeatis illos abundantius in charitate propter opus ipsorum.* Non simpliciter eos diligite, inquit, sed, *abundantius,* perinde ac filii parentes suos. Qui enim Christum diligit, amabit et ipsius ministrum, qualiscunque fuerit, quia per ipsum tremenda mysteria est assecutus. Si uxorem honestam acceperis, nonne eum diligis et honoras qui hanc tibi conciliavit? Regnum cœlorum accepisti, ac contemnis eum qui tibi illud conciliavit? Audi namque Paulum : *Propter opus ipsorum,* inquit, *honorate ipsos.*

D « Καὶ ἡγεῖσθαι αὐτοὺς ὑπερεκπερισσοῦ ἐν ἀγάπῃ, διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν. » Μὴ ἁπλῶς, φησὶν, ἀγαπᾶτε, ἀλλ' « Ὑπερεκπερισσοῦ, » ὡς ἂν εἰ παῖδες πατέρας. Ὁ γὰρ τὸν Χριστὸν ἀγαπῶν, ἀγαπήσει καὶ τὸν αὐτοῦ λειτουργὸν, οἷος ἂν ᾖ, ὅτι δι' αὐτοῦ τῶν φρικτῶν μυστηρίων ἐπέτυχε. Εἰ γυναῖκα λάβῃς ἀξιόλογον, οὐχὶ τὸν προξενήσαντα ἀγαπᾷς καὶ τιμᾷς; Βασιλείαν ἔλαβες οὐρανῶν, καὶ διαπτύεις τὸν προξενήσαντα; Ἄκουε γὰρ Παύλου· « Διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν, » φησὶ, « τιμᾶτε αὐτούς. »

Pacem habete in vobis ipsis. Scribitur etiam, *In*

« Εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς. » Γράφεται καὶ, « Ἐν ὦ-

Variæ lectiones.

[55] ἀποθανεῖν O. [56] προφασιζόμεθα O. [57] ἐπικουφίζει m. [58] προϊστάμνον ἐν Κυρίῳ m.

τοῖς, » τουτέστι, τοῖς διδασκάλοις. Οἶδε γὰρ ἔχθρας πρὸς τούτους τικτομένας· ἐξ ὧν γὰρ ἐλέγχουσι [59], καὶ τῶν κακῶν ἀπείργουσι, μισοῦνται. Δεῖ οὖν εἰρηνεύειν μετ' αὐτῶν, καὶ οὐ τῷ ἔξω σχήματι, ἀλλ' ἐν ἑαυτοῖς.

« Παρακελοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους. » Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀποτείνεται. Μὴ ἀπ' ἐξουσίας, φησὶν, ἢ εὐθαδείας ἐπιπλήττετε, ἀλλὰ πράως νουθετεῖτε. Ὁ γὰρ ἀπονενοημένος, θρασύτερος γίνεται, ὅταν ἐπιπλήσσεται. Ἄτακτοι δέ εἰσι πάντες οἱ παρὰ τὰ τῷ Θεῷ διωρισμένα πράττοντες. Τάξιν γὰρ ὥρισεν ἑκάστῳ, ἣν ὁ παραβαίνων, ἄτακτος. Ὁ μεθύων, ὁ λοίδορος, ὁ πλεονέκτης, καὶ πάντες οἱ ἁμαρτάνοντες, ἔξω τῆς τάξεως βαίνουσι.

« Παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους. » Ὀλιγόψυχός ἐστιν ὁ μὴ φέρων πειρασμόν. Οὗτός ἐστιν ὁ ἐπὶ τῆς πέτρας σπαρείς. Δεῖται οὖν καὶ οὗτος ἀναβαστάζεσθαι.

« Ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν. · Τουτέστιν, Ὑποστηρίζετε τοὺς ἀσθενοῦντας περὶ τὴν πίστιν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, « Τὸν ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε, » φησί.

« Μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας. » Καὶ πρὸς τοὺς ἀτάκτους, καὶ πρὸς τοὺς ὀλιγοψύχους, καὶ πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς. Τοῦτο γὰρ διδασκάλῳ ἁρμοδιώτατον, πάντας ἐντρέψαι ἰσχύον, καὶ τοὺς ἀγριωτάτους.

« Ὁρᾶτε μή τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινι ἀποδῷ. » Εἰ κακὸν ἀντὶ κακοῦ οὐκ ἀποδοτέον, πολλῷ μᾶλλον κακὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ, ἢ ἄρξαι κακοῦ, καὶ τὸν μηδὲν βλάψαντα κακοποιῆσαι.

« Ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε, καὶ εἰς ἀλλήλους, καὶ εἰς πάντας. Οὐκ ἀρκεῖ τὸ μὴ ἀποδοῦναι κακὰ ἀντὶ κακῶν, ἀλλὰ χρὴ, φησὶ, καὶ ἀγαθοῖς ἀμείβεσθαι τὸν κακοποιήσαντα. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Διώκετε τὸ ἀγαθόν· » τουτέστιν, Ἐπιτεταμένως σπουδάζετε ἀγαθοποιεῖν, καὶ εἰς ἀλλήλους, τουτέστιν, εἰς τοὺς πιστοὺς, καὶ εἰς πάντας, τουτέστι, καὶ εἰς ἀπίστους.

« Πάντοτε χαίρετε. » Κἂν πειρασμοῖς περιπέσητε. Ὅρα δὲ, ὅτι μετὰ τὸ εἰπεῖν, ὅτι οὐ δεῖ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδοῦναι [60], τότε χαίρειν προσέταξεν. Ὁ γὰρ παιδευσθεὶς μηδένα ἀμύνεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ εὐεργετεῖν τὸν λυπήσαντα, πόθεν τὸ τῆς λύπης κέντρον εἰσδέξεται;

« Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε· ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε. » Τὴν ὁδὸν ἔδειξε τοῦ ἀεὶ χαίρειν, τὴν ἀδιάλειπτον προσευχὴν καὶ εὐχαριστίαν. Ὁ γὰρ ἐθισθεὶς ὁμιλεῖν τῷ Θεῷ, καὶ εὐχαριστεῖν αὐτῷ ἐπὶ πᾶσιν, ὡς συμφερόντως συμβαίνουσι, πρόδηλον ὅτι χαρὰν ἕξει διηνεκῆ.

ipsis, hoc est, doctoribus. Novit enim inimicitias adversus hos oriri. Quia enim reprehendunt, et a malis arcent, odio habentur. Oportet igitur pacem vos habere cum ipsis, idque non externa specie, sed in vobis ipsis.

VERS. 14. *Rogamus autem vos, fratres, admonete inordinatos.* Hic ad doctores convertit sese. Ne, inquit, per licentiam vel arrogantiam eos objurgate, sed mansuete admonete. Qui enim vecors est, fit asperior, si objurgetur. Inordinati autem sunt omnes qui aliter agunt quam a Deo sit ordinatum : ordinem enim unicuique statuit, quem qui transgreditur inordinatus est. Temulentus, conviciator, avarus, adeoque omnes peccata committentes ordinem transgrediuntur.

Consolamini pusillanimes. Pusillanimis est, qui non sustinet tentationem. Hic est qui super petram seminatus est [o]. Iste itaque supportatione indiget.

Sustinete infirmos. Hoc est, Fulcite infirmos circa fidem, perinde ac alio in loco, *Infirmum in fide suscipite* [p], inquit.

Patientes estote erga omnes. Et erga inordinatos, et erga pusillanimes, et **526** erga infirmos : hoc enim doctori est convenientissimum, omnes ad pudorem convertere valens, etiam vel maxime agrestes.

VERS. 15. *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat.* Si malum pro malo non est reddendum, multo magis pro bono reddere malum, aut malum inchoare, et eum, qui non læsit, injuria afficere non oportet.

Sed semper quod bonum est sectamini in invicem, et in omnes. Non satis est, mala pro malis non reddere, sed oportet, inquit, etiam bonis malefactorem compensare. Hoc enim indicat cum ait, *Sectamini quod bonum est,* hoc est, Impense studete benefacere, et in invicem, hoc est, erga fideles, et in omnes, id est, erga etiam infideles.

VERS. 16. *Semper gaudete.* Etiamsi in tentationes incideritis. Observa autem quod posteaquam dixisset non esse malum malo pensandum, tunc præceperit lætandum esse. Nam qui institutus est ut de nemine se ulciscatur, sed beneficiis potius prosequatur eum qui contristaverit se, undenam mœroris stimulum accipiet ?

VERS. 17. *Sine intermissione orate : in omnibus gratias agite.* Viam monstrat qua fiat ut semper gaudeamus, orationem nimirum sine intermissione atque gratiarum actionem. Qui enim assuevit cum Deo versari, eique gratias agere in omnibus rebus, tanquam utiliter contingentibus, planum est quod perpetuum gaudium habiturus est.

[o] Matth. XIII, 6. [p] Rom. XIV, 1.

Variæ lectiones.

[59] ἐλέγγονται o. [60] ἀποδιδόναι o.

VERS. 18. *Hæc enim est voluntas Dei in Christo Jesu erga vos.* Quomodo autem semper gratias ages? Si agnoveris hanc esse voluntatem Dei, ut sis gratus erga ipsum, ceu eum qui semper tibi benefaciat in Christo Jesu, hoc est, per Domini Jesu Christi cooperationem. Etenim ipse nobis ad gratiarum actionem adjutor est, qui et docuit nos istuc facere, ut ex Evangelio didicimus.

VERS. 19, 20. *Spiritum nolite exstinguere. Prophetias nolite spernere.* Quia nox est præsens hæc vita, dedit nobis lampadem Deus, Spiritum sanctum : sed hanc alii quidem splendidiorem fecerunt, ut omnes sancti : alii vero exstinxerunt, ut quinque virgines, olei inanem hanc dimittentes : ut is qui Corinthi fornicatus erat, cœnum sane huic superfundens. Ait itaque, *Spiritum ne exstinguite,* hoc est donum : claudite januas sive sensus, ne ingrediatur spiritus malitiæ, nec exstinguatur lampas. Ne injiciatis pulverem seu terrenas curas : sic fiet ut inexstinguibilis conservetur. Vel hunc ad modum interpretari possis : Fuerunt apud ipsos prophetæ Dei, et prophetæ vani : quoniam autem incertum esset utri essent veri, omnes simul aversabantur. **527** Ait itaque ipsis : *Spiritum,* hoc est donum quod est in veris prophetis, *ne exstinguite,* eos æque ac pseudoprophetas aversando; neque spernite manantes ex Spiritu sancto prophetias.

VERS. 21. *Omnia autem probate : quod bonum est tenete.* Quid igitur? recipiemus ergo et pseudoprophetas? Minime, inquit. Sed omnia probate; hoc est, et vana et vera cum examinatione judicate, et tum quod visum est vobis bonum, hoc est, veras prophetias continete, hoc est, honorate, curate.

VERS. 22. *Ab omni specie mala abstinete.* Non ab hac vel ab illa tantum, verum simpliciter ab omni, et a propheta mendacii, et a peccato.

VERS. 23. *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia.* Post exhortationem precationem adducit, quo utrinque securitatem habeant. Quid vero est, *per omnia?* Hoc est, corpore et animo, ut deinceps disces.

Ac integer vester spiritus, et anima, et corpus inculpate in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur. Spiritus est charisma quod accepimus per baptisma. Si enim lucidam istius lampadem conservaverimus et inexstinguibilem, ingrediemur in thalamum : porro et anima et corpus tum immaculata erunt, si Spiritus in nobis fulserit. Gregorius autem Nyssenus inquit : Quia homo ex omni animarum specie componitur, vegetativa, sensitiva et intellectuali, spiritum dicens Apostolus, rationalem partem indicavit : animam vero, sensitivam : corpus, vitam nostram vegetativam. Totos igitur per omnia inculpatos ipsos conservari precatur, adeoque per omnia Deo placentes.

A « Τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ὑμᾶς. » Πῶς δὲ ἀεὶ εὐχαριστήσεις; Ἐὰν ἐπιγνῷς ὅτι τοῦτο θέλει ὁ Θεὸς, τὸ εἶναί σε εὐχάριστον πρὸς αὐτὸν, ὡς ἀεὶ εὐεργετοῦντα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, διὰ τῆς τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ συνεργίας. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὸ εὐχαριστεῖν αὐτὸς ἡμῖν συνεργὸς, ὅς γε καὶ ἐδίδαξεν ἡμᾶς τοῦτο ποιεῖν, ὡς ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου μεμαθήκαμεν.

« Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε. Προφητείας [61] μὴ ἐξουθενεῖτε. » Ἐπειδὴ νύξ ἐστιν ὁ παρὼν βίος, ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς λαμπάδα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλὰ ταύτην οἱ μὲν λαμπροτέραν εἰργάσαντο, ὡς πάντες οἱ ἅγιοι· οἱ δὲ ἔσβεσαν, ὡς αἱ πέντε παρθένοι, ἀνέλαιον ταύτην ἀφεῖσαι· ὡς ὁ ἐν Κορίνθῳ πεπορνευκὼς, βόρβορον ταύτῃ ἐπιχέας. Φησὶν οὖν· « Τὸ Πνεῦμα μὴ B σβέννυτε, » τουτέστι τὸ χάρισμα. Κλείετε τὰς θύρας, ἤτοι τὰς αἰσθήσεις, ἵνα μὴ εἰσέλθῃ πνεῦμα πονηρίας, καὶ οὐ μὴ σβεσθῇ ἡ λαμπάς. Μὴ ἐπιβάλητε τὸν χοῦν, ἤτοι μερίμνας γηΐνας, καὶ ἀσβεστος τηρηθήσεται. Ἢ καὶ οὕτως· Ἦσαν παρ' αὐτοῖς προφῆται τοῦ Θεοῦ, καὶ ψευδοπροφῆται. Ἐπεὶ δὲ ἄδηλον ἦν τίς ὁ ἀληθὴς [62], πάντας ὁμοῦ ἀπεστρέφοντο. Φησὶν οὖν αὐτοῖς· « Τὸ Πνεῦμα, τουτέστι, τὸ ἐν τοῖς ἀληθῶς προφήταις χάρισμα, « μὴ σβέννυτε, διὰ » τοῦ ἀποστρέφεσθαι αὐτοῖς [*f.* αὐτοὺς] ἐπίσης τοῖς ψευδοπροφήταις· μηδὲ ἐξουθενεῖτε τὰς ἐκ Πνεύματος ἁγίου προφητείας.

« Πάντα δὲ δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε. » Τί οὖν; παραδεξόμεθα καὶ τοὺς ψευδοπροφήτας; Οὐχί, C φησὶν· ἀλλὰ πάντα δοκιμάζετε· τουτέστι, Καὶ τὰ ψευδῆ, καὶ τὰ ἀληθῆ μετὰ δοκιμασίας κρίνετε, καὶ τότε τὸ δόξαν ὑμῖν καλὸν, τουτέστι τὰς ἀληθεῖς προφητείας, κατέχετε, τουτέστι, τιμᾶτε, διὰ φροντίδος ποιεῖσθε.

« Ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε. » Μὴ τούτου ἢ ἐκείνου, ἀλλ' ἁπλῶς παντὸς, καὶ προφήτου ψευδοῦς, καὶ ἁμαρτήματος [63].

« Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς. » Μετὰ τὴν παραίνεσιν, καὶ εὐχὴν ἐπάγει, ἵνα καὶ ἀμφοτέρωθεν τὸ ἀσφαλὲς ἔχωσιν. « Ὁλοτελεῖς » δὲ τί ἐστι; Τοῦτ' ἔστι, σώματι καὶ ψυχῇ· καὶ ἐφεξῆς δὲ μαθήσῃ.

« Καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυ- D ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθείη. » Τὸ Πνεῦμα, τουτέστι, τὸ χάρισμα ὃ ἐλάβομεν διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἐὰν γὰρ λαμπρὰν τὴν λαμπάδα τούτου φυλάξωμεν καὶ ἄσβεστον, εἰσελευσόμεθα εἰς τὸν νυμφῶνα· καὶ ἡ ψυχὴ δὲ καὶ τὸ σῶμα τότε ἄμεμπτα ἔσονται, ἐὰν τὸ Πνεῦμα ἐν ἡμῖν λάμπῃ. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, Ἐπειδὴ, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος διὰ πάσης ἰδίας τῶν ψυχῶν κατακιρνᾶται, τῆς τε φυσικῆς, καὶ τῆς αἰσθητικῆς, καὶ τῆς νοερᾶς, πνεῦμα μὲν εἰπὼν ὁ Ἀπόστολος, τὸ νοερὸν μέρος ἐδήλωσε· ψυχὴν δὲ, τὸ αἰσθητικόν· σῶμα δὲ, τὴν φυσικὴν ἐν ἡμῖν ζωήν. Ὅλους οὖν δι' ὅλων τηρηθῆναι ἀμέμπτους αὐτοὺς ἐπεύχεται, διὰ πάντων τῷ Θεῷ εὐηρεστηκότας.

Variæ lectiones.

[61] προφήτας o. [62] ἄδηλος ἦν ὁ ἀλ. o. [63] ἁμαρτήσαντος m.

« Πιστὸς ὁ καλῶν ὑμᾶς, ὃς καὶ ποιήσει. » Ὅρα ταπεινοφροσύνην. Ἐπειδὴ αὐτοῖς ἐπηύξατο, Μὴ νομίσητε, φησίν, ὅτι ἐκ τῶν ἐμῶν εὐχῶν σωθήσεσθε, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἀγαθωσύνης Θεοῦ. Εἰ γὰρ εἰς σωτηρίαν ἐκάλεσε, πιστὸς δέ ἐστι, τουτέστιν ἀληθής, πάντως ποιήσει κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ σώσει.

« Ἀδελφοί, προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν. » Ὅρα μετριοφροσύνην [64]. ὁ [65] Παῦλος ἐδεῖτο τῆς τούτων εὐχῆς.

« Ἀσπάσασθε τοὺς ἀδελφοὺς πάντας ἐν ἁγίῳ φιλήματι. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὼν αὐτὸς οὐκ ἠδύνατο διὰ τοῦ οἰκείου στόματος ἀσπάζεσθαι αὐτούς, δι' ἑτέρων ἀσπάζεσθαι βούλεται· ὡς λέγομεν· Φίλησον τὸν δεῖνα ἀντ' ἐμοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἔστι καὶ δολερὸν φίλημα, ὡς τὸ τοῦ Ἰούδα, « Ἐν ἁγίῳ, » φησίν.

« Ὁρκίζω ὑμᾶς τὸν Κύριον, ἀναγνωσθῆναι τὴν Ἐπιστολὴν πᾶσι τοῖς ἁγίοις. » Οὐ τοσοῦτον διδασκαλίας χάριν, ἀλλ' ἵνα κἀκείνοις ὧ προσδιαλεγόμενος διὰ τῆς Ἐπιστολῆς· δεῖγμα πόθου διακαοῦς. Ὁρκίζει δὲ, ἵνα κἂν αὐτοῦ καταφρονήσωσι, διὰ γοῦν τὸν ὁρκισμὸν πράξωσι τὸ ἐπιταχθέν. Οὕτω γὰρ τοῖς παλαιοῖς Χριστιανοῖς φρικτοὶ ἦσαν οἱ ὁρκισμοί· ἀλλ' οὐ τοῖς νῦν, καὶ φεῦ! ἡμῖν.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. Ἀμήν. » Πάντα, φησὶ, τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνος ἡμῖν ἐχαρίσατο. Σπουδάζετε οὖν, ἵνα πλείω τὴν χάριν ἐπισπάσησθε, διὰ τοῦ περιπατεῖν ἀξίως τῶν χαρισθέντων ὑμῖν. Ὑπὸ τῆς αὐτῆς χάριτος καὶ ἡμεῖς φρουρούμεθα ἀπὸ πάσης ὁδοῦ πονηρᾶς, ἵνα καὶ πρὸς δόξαν ζήσωμεν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A

B

C

Vers. 24. *Fidelis qui vocavit vos, qui et faciet.* Vide humilitatem ejus. Quoniam pro eis precatus erat, Ne existimetis, inquit, quod ex mea oratione servabimini, verum ex bonitate ejus qui vos vocavit Dei. Si enim ad salutem vocavit, et fidelis est, id est verus, omnino faciet secundum voluntatem suam, et servabit vos.

Vers. 25. *Fratres, orate pro nobis.* Vide animi modestiam : Paulus istorum oratione indigebat.

Vers. 26. *Salutate fratres omnes in osculo sancto.* Quia enim ille absens non potuit proprio ore salutare ipsos, per alios salutare cupit : perinde ac dicimus, Saluta illum meo nomine. Quoniam autem et dolosum est osculum, quale fuit Judæ, *In sancto,* adjicit.

Vers. 27. *Adjuro vos per Dominum, ut legatur Epistola hæc omnibus sanctis.* **528** Non tam institutionis gratia, quam ut illis etiam per Epistolam hanc loquar : quod est argumentum ardentis desiderii. Adjurat autem, ut quamvis ipsum negligerent, propter adjurationem tamen quod injunctum est persequantur. Adeo veteribus Christianis horrendæ fuerunt adjurationes : at hodie (væ nobis!) non item.

Vers. 28. *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.* Omnia, inquit, bona ille nobis donavit. Operam itaque navate, ut uberiorem gratiam attrahatis, vivendo pro dignitate gratiæ vobis donatæ. Per eamdem gratiam et nos custodiamur ab omni via prava, ut ad gloriam vivamus Patris et Filii et Spiritus sancti : quem decet omnis gloria in sæcula. Amen.

Variæ lectiones.

[64] ταπεινοφροσύνην o. [65] ε o.

ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ.

—

THEOPHYLACTI

BULGARIÆ ARCHIEPISCOPI

EPISTOLÆ II D. PAULI AD THESSALONICENSES EXPOSITIO.

—

529 *ARGUMENTUM SECUNDÆ EPISTOLÆ AD THESSALONICENSES.*

Secundam ad Thessalonicenses Epistolam divus Paulus hanc ob causam scribit : In priore Epistola scripserat eis, valde se laborasse ut eos videret : quia vero non sit assecutus quod expetiverat, diutius non ferens, Timotheum misit. Atque per hæc omnia ostendit quantopere ipsos adire desiderabat. Quia vero non contigit eum proficisci ad ipsos, atque perficere quæ in fide illis deessent, hujus rei gratia alteram Epistolam apponit, defectum præsentiæ per litteras adimplens. Quod enim ad eos non abierit, inde perspicuum est. Nam in priori Epistola, de eo, quando sit futurus adventus Domini, prætermisit scribere, ceu rem illis non admodum necessariam : nunc vero B *hac de re scribit.* **530** *Atqui si ipse eos accessisset, haud scripsisset jam de hoc ipso negotio. Scribit autem hac de quæstione necessario. Nonnulli enim perditores dicebant jam adesse Domini adventum, et, quod periculosius ac gravius erat, verba quædam fingebant tanquam a Paulo dicta, et Epistolas, tanquam ab illo scriptas. Atque hæc excogitaverat diabolus, quo labefactaret credentes. Cum enim credentes pro magna consolatione resurrectionis spem haberent, quippe qui exspectarent sese recepturos mercedem virtutis, visurosque se oppressores suos digna cruciari pœna, subornavit ministros suos, qui judicium et Christi adventum jam instare docerent, ut indicarent non secuturam in posterum compensationem, neque*

Α ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Δευτέραν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ποιεῖται τὴν Ἐπιστολὴν ὁ μακάριος Παῦλος διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν· Προέγραψεν γὰρ αὐτοῖς ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, ὅτι ἐσπούδαζεν αὐτοὺς ἰδεῖν, καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἔτυχε τοῦ ἰφετοῦ, μηκέτι στέγων, ἔπεμψε Τιμόθεον, καὶ διὰ τούτων πάντων τὸν πόθον ἐδήλωσεν, ὃν εἶχεν, ὥστε παραγενέσθαι πρὸς αὐτούς. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔφθασεν ἀπελθεῖν καὶ καταρτίσαι τὰ ὑστερήματα αὐτῶν τῆς πίστεως, τούτου χάριν τὴν δευτέραν προστίθησιν Ἐπιστολήν, τὸ ἔλλειμμα τῆς παρουσίας διὰ τῶν γραμμάτων ἀναπληρῶν. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπῆλθε πρὸς αὐτούς, δῆλον ἐντεῦθεν· Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ περὶ τοῦ, πότε ἔσται ἡ τοῦ Κυρίου παρουσία, ὑπερέθετο γράψαι, ὡς οὐ χρειώδες ὂν αὐτοῖς τοῦτο· νυνὶ δὲ περὶ τούτου γράφει. Οὐκ ἂν δὲ νῦν ἔγραψεν, εἴ γε αὐτὸς παρεγένετο. Γράφει δὲ περὶ τούτου τοῦ ζητήματος ἀναγκαίως. Τινὲς γὰρ λυμεῶνες ἤδη ἔλεγον παρεῖναι τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν, καὶ, τὸ χαλεπώτερον, ἐπλάττοντο καὶ ῥήματά τινα, ὡς ἀπὸ τοῦ Παύλου λεχθέντα, καὶ Ἐπιστολὰς, ὡς παρ' ἐκείνου γραφείσας. Ταῦτα δὲ ἐπενοήσατο ὁ διάβολος, ἵνα ἐκλύσῃ τοὺς πιστεύοντας. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πιστεύοντες, εἰς μεγάλην εἶχον παράκλησιν τὴν τῆς ἀναστάσεως ἐλπίδα, ἅτε προσδοκῶντες καὶ αὐτοὶ [66] τοὺς μισθοὺς ἀπολαβεῖν

Variæ lectiones.

[66] αὐτοὺς O.

τῆς ἀρετῆς, καὶ τοὺς θλίβοντας αὐτοὺς ἰδεῖν ἀπολαύοντας ἀξίας κολάσεως, ὑπέβαλε τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ διδάσκειν, ὅτι ἐνέστηκεν ἡ κρίσις καὶ ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ, ἵνα δείξωσιν [67] ὅτι οὐκ ἔσται λοιπὸν ἀντίδοσις, οὐδὲ δικαστήριον [68] καὶ κόλασις, κἀντεῦθεν τῶν μὲν ἁγίων [69] τὰς ἐλπίδας θραύσωσι, τοὺς δὲ ἐχθροὺς τοῦ κηρύγματος θρασυτέρους ἐργάσωνται, ἀλλὰ καὶ τὸν Χριστὸν ψευδῆ ἐλέγξωσιν, εἰπόντα σημεῖά τινα τῆς αὐτοῦ παρουσίας μέλλειν ἔσεσθαι· ὧν μὴ προγινομένων [*f.* προγεν.], τῆς δὲ ἀναστάσεως, ὡς αὐτοὶ ἐπλάνων, ἐκβάσης· προδήλως ὁ Κύριος ψευδὴς ἐδείκνυτο. Διὰ ταῦτα Παῦλος τὴν Ἐπιστολὴν γράφει, καὶ λέγει περὶ τὸν οὐκ ἀποκαλύπτων, τὸ δὲ σημεῖον αὐτῆς [70] σφόδρα τεταριχευμένους [71] ὑπὸ τῶν παθῶν [72]. Καὶ τέλος, δίδωσιν αὐτοῖς σημεῖα δι' ὧν ἐπιγνώσονται τὰς γνησίας αὐτοῦ Ἐπιστολάς.

A *judicium aut pœnam, atque hinc spes sanctorum confringerent et comminuerent, et hostes verbi confidentiores redderent, imo et ipsum Christum mendacii arguerent, qui signa quædam adventus sui futura prædixerat; quæ cum non facta essent, cumque resurrectio, ut ipsi mentiebantur, accidisset, Dominus aperte palam mendax demonstrabatur. Propter hæc Paulus Epistolam scribit, de adventu Domini loquutus, ipsum sane tempus non revelans; signum autem ipsius indicans, ipsum videlicet Antichristum. Consolatur autem eos a perturbationibus valde maceratos. Denique dat eis notas quibus cognoscant germanas ipsius Epistolas.*

THEOPHYLACTI COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM II AD THESSALONICENSES.

—

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

« Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡμῶν, καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. » Καὶ ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ οὕτως ἤρξατο. Ὅσα οὖν ἐκεῖ εἴρηται ἡμῖν, παράλαβε καὶ ἐνταῦθα.

« Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐπειδὰν ὁ Θεὸς χαριτώσῃ τινὰ, οὐδὲν αὐτῷ ἔσται ἀναιρὸν [*f.* ἀνιαρὸν], ἀλλὰ πάντα ῥᾳδίως λυθήσεται. Εἰδὼς οὖν ὁ μακάριος οὗτος, ὅση τοῦ Θεοῦ ἡ χάρις, διὰ τοῦτο ταύτην αὐτοῖς ἐπεύχεται. Ἐὰν γὰρ αὕτη αὐτοῖς παρῇ, οὐδενὸς τῶν πειρασμῶν αἰσθήσιν λήψονται, ἀλλὰ καὶ τῆς εἰρήνης τοῦ Θεοῦ συναπολαύοντες, ἀσάλευτοι καὶ εἰρηνικοὶ διαμενοῦσιν. Ἅμα δὲ καὶ ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ὡς εἰ [73] καὶ θλίψεις αὐτοῖς εἰσέλθοιεν, ἀναμιμνησκόμενοι τῆς χάριτος, ἧς [74] ἐσώθησαν, παρακαλῶνται, καὶ ἐκ τῶν προγεγονότων καὶ μειζόνων πληροφορούμενοι, ἐν τοῖς ἐλάττοσι μὴ ἀπογινώσκωσιν.

« Εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν πάντοτε τῷ Θεῷ περὶ ὑμῶν, ἀδελφοὶ, καθὼς ἄξιόν ἐστι. » Τρία ταῦτα διδάσκει· ἓν μὲν ὅτι ἐφ' οἷς κατωρθώσαμεν, οὐχ ἡμῖν αὐτοῖς δεῖ χάριν ἔχειν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ, ἀκείνῳ τὸ πᾶν λογιζομένους μὴ ἀλαζονεύεσθαι· ἕτερον δὲ, ὅτι οὐ δακρύων ἄξια, οὐδὲ θρήνων, ἃ πάσχουσιν, ἀλλ' εὐχαριστίας τῆς εἰς Θεόν· ὥστε καὶ αὐτοὺς δεῖ χαίρειν, ἀλλὰ μὴ κατακίπτειν· καὶ τρίτον, ὅτι οὐ δεῖ φθονεῖν τοῖς κατορθοῦσιν, ἀλλὰ χαίρειν, καὶ

531 CAPUT PRIMUM.

VERS. 1. *Paulus et Silvanus et Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium in Deo Patre nostro, ac Domino Jesu Christo.* In priore Epistola consimiliem ad modum orsus est. Quæcunque itaque ibi dicta sunt a nobis, hic quoque assumito.

VERS. 2. *Gratia vobis et pax a Deo Patre, et Domino Jesu Christo.* Postquam Deus gratia sua quempiam donarit, nihil illi molestum erit, sed omnia facile dissolventur. Sciens igitur beatus iste, quanta res sit Dei gratia, propterea hanc ipsis comprecatur. Si enim hæc ipsis affuerit, nullam tentationem sentient, sed pace Dei fruentes, inconcussi et pacifici permanebunt. Simul autem eis ad memoriam revocat divinam gratiam, ut etiamsi eos afflictio invaserit, memores gratiæ per quam sint servati, consolationem accipiant, atque a præteritis et majoribus confirmati, in minoribus non desperent.

VERS. 3. *Gratias agere debemus Deo semper vestri causa, fratres, ita ut dignum est.* Tria hæc docet : primum, quod nostras ob virtutes non sunt nobis gratiæ habendæ, sed Deo, atque illi totum imputantes non arrogantes esse : alterum, quod non sint lacrymis neque lamentis digna illa quæ patiuntur, sed ejusmodi, pro quibus Deo gratias agere deceat ; itaque lætari eos oportet, et animum non despondere : tertium, quod non oporteat invidere bene

B

Variæ lectiones.

[67] δείξῃ o. [68] καλαστήριον o. [69] ἀγαθῶν m. [70] αὐτοῖς o. [71] τεταριχευμένους m. [72] κακῶν o. [73] ὡς ἂν εἰ o. [74] ὑφ' o.

operantibus, sed gaudere et gratias agere Deo pro fratribus. Quocirca qui macerantur ob ea quæ alii bene agunt, Deo maledicunt. *Sicut dignum est*, dixit, ne ob ipsam gratiarum actionem efferamur, ceu novum quiddam adduxerimus : facimus enim quod dignum est fieri. Propterea et rem ipsam debitum nominavit. Vel quia et in verbis et in operibus gratiæ sunt agendæ : hæc enim est digna gratiarum actio.

A εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν. Ὥστε οἱ τηκόμενοι ἐφ' οἷς κατορθοῦσί τινες, τὸν Θεὸν δυσφημοῦσι. Τὸ δὲ, « Καθὼς ἄξιόν ἐστιν, » εἶπεν, ἵνα μηδὲ ἐπὶ τῇ εὐχαριστίᾳ αὐτῇ [75] ἐπαιρώμεθα, ὡς ξένον τι συνεισαγαγόντες· τὸ γὰρ ἄξιον γίνεσθαι ποιοῦμεν· διὸ καὶ ὀφειλὴν τὸ πρᾶγμα ὠνόμασεν. Ἢ ὅτι καὶ διὰ λόγων καὶ δι' ἔργων· αὕτη γὰρ ἡ ἀξία εὐχαριστία.

Quoniam super crescit fides vestra. Quando ob fidem tentationum inundatio irruens non submerserit vos, nullius alterius rei hoc indicium est, quam quod aucta sit, necnon altior facta fides, perinde ac in prisco illo diluvio altissima montium non facile submersa **532** sunt. Hinc, *Supercrescit*, dixit, ut altitudinis excessum indicet.

« Ὅτι ὑπεραυξάνει ἡ πίστις ὑμῶν. » Ὅταν ὁ τῶν ὑπὸ τῆς πίστεως πειρασμῶν κατακλυσμὸς ἐπελθὼν μὴ ἐπικλύσῃ ὑμᾶς, οὐδενὸς ἑτέρου τοῦτο τεκμήριόν ἐστιν, ἢ τοῦ αὐξηθῆναι καὶ ὑψηλοτέραν γενέσθαι τὴν πίστιν· καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ κατακλυσμοῦ τὰ ὑψηλὰ οὐ ῥᾳδίως κατεκλύσθη. Διὸ, « Ὑπεραυ-
B ξάνει, » εἶπεν, ἵνα τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ὕψους δηλώσῃ.

Et abundat charitas uniuscujusque vestrum in invicem. Observa eorum dilectionem. Non hunc quidem diligebant, illum vero non item, verum æqualis erat omnium erga omnes dilectio. Quod enim ait, *Uniuscujusque*, et *In invicem*, hoc significat. Nam si particulariter diligamus, hoc non est charitas, sed dissensio potius. Si enim Dei causa diligis, omnes dilige : sin particulariter diligis, humana ista est amicitia. Considera autem quod communiri et nos mutuo amplecti, contra afflictiones plurimum confert.

« Καὶ πλεονάζει ἡ ἀγάπη ἑνὸς ἑκάστου πάντων ὑμῶν εἰς ἀλλήλους. » Ὅρα ἀγάπην. Οὐ τὸν μὲν ἠγάπων, τὸν δὲ οὔ· ἀλλ' ἴση ἦν περὶ πάντων ἡ [76] ἀγάπη πρὸς πάντας. Τὸ γὰρ, « Ἑνὸς ἑκάστου, » καὶ τὸ, « Εἰς ἀλλήλους, » τοῦτο δηλοῖ· ἐπεί γε ὅταν μερικῶς ἀγαπῶμεν, οὐκ ἀγάπη τοῦτο, ἀλλὰ διάστασις. Εἰ γὰρ διὰ τὸν Θεὸν ἀγαπᾷς, πάντας ἀγάπα· εἰ δὲ μερικῶς ἀγαπᾷς, ἀνθρωπίνη τοῦτο φιλία. Σκόπει δὲ, ὅτι δὲ [*f.* καὶ] τὸ συμπεφράχθαι, καὶ ἀλλήλων ἔχεσθαι, μεγάλως πρὸς τὰς θλίψεις συμβάλλεται.

Vers. 4. *Ut nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei.* In priori Epistola dixit, Sic noverunt omnes res vestras, ut non esset opus nos quidquam loqui de vobis : quomodo igitur nunc dicit se in Ecclesiis gloriari de ipsis? Ex ipsa dictione hoc planum est : non enim ait, Docemus eos de vobis : sed, Gloriamur, et venerandi sumus propter vos. Si igitur nos gratias agimus Deo propter vos, et gloriamur apud homines, multo magis hoc vos oportet facere in iis quæ vobis contingunt, et non despondere animum, neque desperare in tentationibus.

« Ὥστε ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν ὑμῖν καυχᾶσθαι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ. » Ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ εἶ-
C πεν, ὅτι Οὕτως ἴσασι πάντες τὰ καθ' ὑμᾶς, ὥστε ἡμᾶς μὴ χρείαν ἔχειν λαλεῖν περὶ ὑμῶν· πῶς οὖν νῦν φησιν, ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις καυχᾶσθαι περὶ αὐτῶν; Ἀπ' αὐτῆς τῆς λέξεως δῆλον τοῦτο. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Διδάσκομεν αὐτοὺς περὶ ὑμῶν, ἀλλ' ὅτι Καυχώμεθα καὶ σεμνυνόμεθα ἐφ' ὑμῖν. Εἰ τοίνυν ἡμεῖς καὶ εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ δι' ὑμᾶς, καὶ καυχώμεθα παρὰ ἀνθρώποις· πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς τοῦτο χρὴ ποιεῖν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν ὑμῖν, ἀλλὰ μὴ ἀθυμεῖν καὶ καταπίπτειν, ὡς ἐπὶ πειρασμοῖς [77].

Pro patientia vestra et fide in omnibus persecutionibus vestris et tribulationibus quas sustinetis. Ostendit eos diu tentatos fuisse. Patientia enim non in duobus aut tribus diebus apparet. Porro quidem patientia est, bonorum promissorum, quæ nondum assecuti sumus, dilationem æquo animo ferre. Nunc vero majorem dicit, nempe quæ est in persecutionibus et afflictionibus : cum hostibus enim implacabilibus conversabantur, solidaque patientia opus habebant, idque in principio verbi et Evangelii, cum pauperes etiam homines essent. Pudeat itaque eos quotquot propter præfecturam hominum ad prava dogmata transferuntur.

« Ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν καὶ τῆς πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς διωγμοῖς ὑμῶν, καὶ ταῖς θλίψεσιν αἷς ἀνέχεσθε. » Δείκνυσιν, ὅτι πολὺν ἐπειράζοντο χρόνον· ἡ γὰρ ὑπομονὴ οὐκ ἐν δυσὶν ἢ τρισὶν ἡμέραις φαί-
D νεται. Ἔστι μὲν οὖν ὑπομονὴ καὶ τὸ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν μήπω ἀπολαύοντας φέρειν. Νῦν δὲ καὶ μείζονα λέγει, τὴν ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσιν. Ἐχθροῖς γὰρ συνέζων ἀσπόνδοις, καὶ στερρᾶς ἐδέοντο τῆς ὑπομονῆς, καὶ ταῦτα ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος καὶ πένητες ἄνθρωποι. Αἰσχυνέσθωσαν ὅσοι διὰ προστασίαν ἀνθρώπων εἰς δόγματα στρεβλὰ μετατίθενται.

Vers. 5. *In exemplum justi judicii Dei, ut digni habeamini regno Dei.* Per ea quidem quæ dicta sunt, consolatus est eos, tum per hoc quod dicit,

« Εἰς ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. » Καὶ διὰ τῶν εἰρημένων μὲν παρεμυθήσατο

Variæ lectiones.

[75] αὐτοὶ O. [76] ἡ παρὰ πάντων O. [77] πειρασμῶν O.

αὐτοὺς, διά τε τοῦ εἰπεῖν, ὅτι Εὐχαριστοῦμεν, καὶ τοῦ, ὅτι Καυχώμεθα· μάλιστα δὲ νῦν τίθησιν ὁ πᾶς ὁ ὀδυνώμενος ζητεῖ, τὴν ἀπαλλαγὴν φημι τῶν θλιβερῶν, καὶ τὴν κόλασιν τῶν θλιβόντων ἀνθρώπων. Ὅ τοίνυν λέγει, τοῦτό ἐστιν, ὅτι Ἀνέχεσθε τῶν θλίψεων εἰς τὸ δειχθῆναι τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἐστὶ καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας. Ὅταν μὲν γὰρ ὑμᾶς μὲν τοὺς θλιβομένους στεφανοῖ, ἐκείνους δὲ κολάζῃ τοὺς θλίβοντας, τὸ δίκαιον αὐτοῦ φαίνεται. Μεγάλως δὲ παραμυθεῖται αὐτοὺς, δεικνὺς ὅτι οὐ χάριτι στεφανοῦνται, ἀλλὰ δικαίως, καὶ ὡς ἀντιμισθίαν λαμβάνοντες τῶν οἰκείων πόνων καὶ ἱδρώτων τὴν βασιλείαν.

« Ὑπὲρ ἧς καὶ πάσχετε. » Ὥστε οὐ διότι δυνατώτεροί εἰσιν οἱ θλίβοντες, διὰ τοῦτο κρατοῦσιν ὑμῶν, ἀλλὰ διότι ἀπὸ τοῦ πάσχειν προσπορίζεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἀνάγκη τὸ συναλλαγμα τοῦτο οὕτω γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἀπόνως. Διὰ πολλῶν γὰρ θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν, φησὶν ὁ Κύριος.

« Εἴπερ δίκαιόν [ἐστι] παρὰ Θεῷ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλῖψιν· καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις, ἄνεσιν. » Τὸ, « Εἴπερ, » οὐκ ἔστι ἀισταγμοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον βεβαιώσεως, ἀντὶ τοῦ, « Ἐπειδὴ δίκαιον παρὰ Θεῷ. » Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώποις, πολλῷ μᾶλλον παρὰ Θεῷ. Εἰώθαμεν δὲ λέγειν καὶ ἐν τῇ συνήθει ὁμιλίᾳ· Εἰ μισεῖ ὁ Θεὸς τοὺς πονηροὺς, καὶ, Εἰ φροντίζει ὁ Θεὸς τῶν πραγμάτων, ἔσται τόδε τι· ὡς τῶν ἀκουόντων ἀναγκαίως ἐρούντων· Ἀλλὰ μὴν μισεῖ. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα· Εἰ δίκαιόν ἐστιν· ἀκόλουθον γὰρ ἐπαγαγεῖν· Ἀλλὰ μὴν δίκαιον. Οὐχ ὥσπερ δὲ αἱ ἐπαγόμεναι ὑμῖν θλίψεις πρόσκαιροι, οὕτω καὶ αἱ [78] τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς ἀντεπαχθησόμεναι παρὰ Θεοῦ, πρόσκαιροι ἔσονται, ἀλλ' ἀτελεύτητοι· καὶ αἱ ἀνέσεις ὑμῖν τοιαῦται.

« Μεθ' ἡμῶν, ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ, μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ. » Ἰδοὺ καὶ ἑτέρα παράκλησις, εἴ γε ἐν τοῖς στεφάνοις ἔμελλον κοινωνοὶ εἶναι τῷ τοσαῦτα κατωρθωκότι Παύλῳ. Ἀποκάλυψιν δὲ τοῦ Κυρίου τὴν παρουσίαν αὐτοῦ φησι, παραμυθούμενος καὶ ἐν τούτῳ αὐτούς. Νῦν γὰρ, φησὶ, κρύπτεται, ἀλλὰ μὴ ἀλύετε· ἀποκαλυφθήσεται γὰρ, καὶ ὡς Θεὸς καὶ Δεσπότης. « Ἀπ' οὐρανοῦ » γὰρ, ὅς ἐστι θρόνος Θεοῦ. Καὶ, « Μετ' ἀγγέλων φοβερῶν· » δυνάμεως γὰρ ἄγγελοι, τουτέστι δυνατοί [79]. Ὥστε τί καταπίπτετε, ὅπου γε τοιοῦτον ἔχομεν Δεσπότην, οὗ γε οἱ ὑπηρέται δυνάμεώς εἰσιν ἄγγελοι; Δώσουσιν οὖν δίκην οἱ νῦν ὑμᾶς θλίβοντες, καὶ οὐκ ἐκφεύξονται.

« Ἐν πυρὶ φλογὸς διδόντος ἐκδίκησιν τοῖς μὴ εἰδόσι Θεὸν, καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Ἄνω μὲν εἶπε· « Τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς· « νῦν δὲ κοινῶς· « Τοῖς μὴ εἰδόσι τὸν Θεόν· « τοῦτο σοφώτατον κατασκευάζων, ὅτι πάντως ἐκδίκησις ἔσται. Εἰ γὰρ καὶ μὴ δι' ὑμᾶς,

A Gratias agimus, itemque, Gloriamur. Maxime vero nunc ponit, quod quivis in dolore constitutus quærit, liberationem videlicet ab afflictionibus, et pœnam affligentium hominum. Quod igitur dicit, est hujusmodi : Sustinetis afflictiones, ut demonstretur justum judicium Dei, quod est, ut vos regno digni judicemini. Quando enim vos quidem afflictos coronat, illos autem punit qui affligunt, justitia ejus apparet. Valde autem consolatur eos, ostendens quod non gratia coronantur, sed juste, ac regnum veluti retributionem propriorum laborum et sudorum accipientes.

533 *Pro quo et patimini.* Itaque non quia potentiores sunt ii qui vos affligunt, propterea vobis B imperant, verum quia ex afflictionibus acquiritur regnum cœlorum. Necesse est autem hujusmodi permutationem sic fieri, et non sine labore. Per multas enim afflictiones oportet nos ingredi cœlorum regnum, dicit Dominus.

Vers. 6, 7. *Siquidem justum est apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant; Et vobis qui tribulamini, requiem. Siquidem,* non est dubitationis, sed potius confirmationis, pro, *Quandoquidem justum est apud Deum.* Si enim apud homines, multo magis apud Deum. Solemus enim dicere in familiari colloquio, Si odit Deus sceleratos; et, Si curam gerit Deus rerum, tale quiddam fiet, adeo ut auditores necessario respondeant, Atqui odit. Hunc ad modum hoc in loco : Si justum est : C consentaneum enim inferre, Atqui justum est. Non autem quemadmodum afflictiones quæ vobis inferuntur, temporariæ sunt, ita quoque pœnæ oppressoribus vestris a Deo inferendæ temporariæ erunt, sed nullum sunt habituræ finem : et requies vestra talis erit.

Nobiscum, in revelatione Domini Jesu de cælo cum angelis virtutis ejus. En aliam consolationem, siquidem in coronis futuri erant consortes ipsi Paulo qui tot tantaque peregerat. Revelationem autem Domini adventum ejus dicit, in hoc etiam eos consolans. Nunc enim, inquit, occultatur quidem, sed animo ne concidatis; revelabitur enim, idque tanquam Deus et Dominus. *A cælo* enim, D quod est thronus Dei. Et, *Cum angelis terribilibus;* potentiæ namque angeli sunt, hoc est potentes. Quare itaque animum despondetis, quandoquidem ejusmodi habemus Dominum, cujus ministri sint angeli potentiæ? Dabunt igitur pœnas qui nunc vos affligunt, neque effugient.

Vers. 8. *In igni flammæ dantis ultionem iis qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini Jesu.* In superioribus dixit, *Iis qui vos affligunt :* nunc autem generatim addit, *Iis qui non noverunt Deum :* hoc sapientissime confirmans, quod omnino sit ultio futura. Si enim non propter vos,

Variæ lectiones.

[78] ἐν o. [79] φοβεροί o.

propter se tamen ipsum hostes suos ulciscetur. Hoc igitur dictum est, ut certo sciant, quod omnino punientur : illud vero, ut lætentur, ceu Deo illorum gratia eos, a quibus affligebantur, puniente. Quod si Evangelio non obedientes puniat, multo magis eos qui alios obedire prohibent, quales sunt qui hodie vos angunt. Istud autem, *In igni flammæ*, vel construendum est cum, Dantis ultionem, perinde ac si diceret, In gehenna punientis inobedientes : **534** vel sic, In revelatione Christi, quæ in igni flammæ futura est, sicut et David ait, *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus*[q]. Cui Daniel astipulatur, inquiens : *Fluvius ignis trahebatur*[r]. Observa autem quod ait, *In igni flammæ*, pro, in igni ardente tantum, non etiam lucente. Peccatoribus enim ignis solummodo ardebit, non lucebit : justis autem lucebit tantum, non ardebit.

VERS. 9. *Qui pœnam luent interitum æternum.* Ubi igitur sunt Origenistæ, qui pœnæ finem e se fabulose ponunt? Æternam hanc Paulus asserit. Ecqui ergo apud vos interitus æternus erit temporarius?

A facie Domini, et gloria virtutis ejus. Facilitatem hic declarat. Nulla enim, inquit, difficultas erit, verum satis est tantummodo visum esse Deum, et omnes inobedientes in pœna erunt. Tantummodo enim vultus et præsentia ejus illis quidem lux erit, istis autem supplicium. Non enim simpliciter, sed, cum gloria virtutis aderit : neque gloria ejus robore carebit, neque robur erit inglorium : hoc est, tanquam rex potens conspicietur.

VERS. 10. *Cum venerit glorificari in sanctis suis.* Quando enim illi, qui nunc sunt inobedientes et superbi, conspexerint istos, quos ipsi flagellabant, infinitæ gloriæ participes factos, in gloriam Dei ea res cedit : illorum namque gloria ipsius etiam est. Itaque in quo sanctos glorificat, in eo ipse etiam glorificatur. Ut enim divitiæ ejus sunt, esse fideles : sic et gloria ejus est, esse qui fruantur bonis ipsius.

Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt. Id est, per credentes. Ecce enim, *In*, est pro « per ». Quando enim miseros, ab omnibus repulsos ac rejectos, tanto splendore dignatus fuerit, tum indicatur ipsius robur. Præterea, quando in medium producti fuerint, qui innumeris fuerint objecti calamitatibus ut a fide deficerent, neque tamen defecerunt, tum ostenditur gloria Dei et ipsorum.

(*Quia creditum est testimonium nostrum super vos*) *in die illo.* Admirationi erit Deus in die illo, quod prædicatio nostra et verbum credita sunt a vobis, hoc est, eo quod vos ipsi credidistis, ac dignos vos fecistis bonis illis quæ tum fidelibus dabuntur. Pulchre autem dixit, *In die illo* : tum enim

A ἀλλά γε δι' ἑαυτὸν τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἀμυνεῖται. Τοῦτο μὲν οὖν εἴρηται, ἵνα πληροφορηθῶσιν ὅτι πάντως κολασθήσονται· ἐκεῖνο δέ, ἵνα ἡσθῶσιν, ὡς εἰς τιμὴν αὐτῶν κολάζοντος τοῦ Θεοῦ τοὺς θλίβοντας αὐτούς. Εἰ δὲ τοὺς μὴ ὑπακούοντας τῷ Εὐαγγελίῳ κολάζει, πολλῷ μᾶλλον τοὺς κωλύοντας καὶ ἄλλους ὑπακοῦσαι, οἷοί εἰσιν οἱ νῦν ὑμᾶς θλίβοντες. Τὸ δὲ, « Ἐν πυρὶ φλογὸς [80] », ἢ τῷ διδόντι ἐκδίκησιν συντακτέον, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ἐν τῇ γεέννῃ [81] κολάζοντος τοὺς ἀπειθεῖς· ἢ οὕτω· Τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Χριστοῦ τῇ ἐν πυρὶ φλογὸς [82] γενησομένῃ· ὡς καὶ Δαυὶδ λέγει· « Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται, καὶ φλογιεῖ κύκλῳ [83] τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· » καὶ ὁ Δανιὴλ, « Ποταμὸς πυρὸς εἵλκετο. » Ὅρα δὲ καὶ τὸ, « Ἐν πυρὶ φλογὸς », ἀντὶ τοῦ, ἐν πυρὶ φλέγοντι μό-
B νως, οὐ φωτίζοντι. Τοῖς γὰρ ἁμαρτωλοῖς, φλέγον ἔσται τὸ πῦρ μόνως, οὐ φωτίζον· τοῖς δὲ δικαίοις, φωτίζον μόνως, οὐ φλέγον.

« Οἵτινες δίκην τίσουσιν ὄλεθρον αἰώνιον. » Πῶ τοίνυν [84] οἱ Ὠριγενιασταὶ, οἱ τέλος τῆς κολάσεως μυθευόμενοι; Αἰώνιον ταύτην ὁ Παῦλος λέγει. Καὶ πῶς παρ' ὑμῖν ἡ αἰώνιος πρόσκαιρος;

« Ἀπὸ προσώπου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Τὸ εὔκολον ἐνταῦθα δηλοῖ. Οὐ γὰρ δυσχέρειά τις ἔσται, φησὶν, ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον ὀφθῆναι τὸν Θεὸν, καὶ πάντες οἱ ἀπειθεῖς ἐν κολάσει ἔσονται. Μόνον γὰρ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἡ παρουσία τοῖς μὲν φῶς ἔσται, τοῖς δὲ τιμωρία. Οὐ γὰρ ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ δόξης ἰσχύος πάρεστι· οὔτε
C ἡ δόξα αὐτοῦ ἀνίσχυρος, οὔτε ἡ ἰσχὺς ἄδοξος. Τοῦτέστιν, ὡς βασιλεὺς δυνατὸς ὀφθήσεται.

« Ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ ». Ὅταν γὰρ ἴδωσιν, οἱ νῦν ἀπειθεῖς καὶ τραχηλιῶντες, τοὺς μαστιζομένους ὑπ' αὐτῶν, τούτους ἀπείρου δόξης μετασχόντας, δόξα τοῦ Θεοῦ γίνεται τὸ πρᾶγμα. Ἡ γὰρ αὐτῶν δόξα, αὐτοῦ ἐστιν. Ὥστε ἐν ᾧ τοὺς ἁγίους δοξάζει, αὐτὸς δοξάζεται. Ὥσπερ γὰρ πλοῦτος αὐτοῦ ἐστι τὸ εἶναι πιστούς· οὕτω καὶ δόξα αὐτοῦ, τὸ εἶναι τοὺς μέλλοντας ἀπολαύειν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ.

« Καὶ θαυμασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύσασι. » Τουτέστι, διὰ τῶν πιστευσάντων. Ἰδοὺ γὰρ τὸ, « Ἐν, » ἀντὶ τῆς, διὰ, ἐστιν. Ὅταν γὰρ τοὺς οἰκτροὺς, τοὺς
D παρὰ πάντων ἐλαυνομένους, τοσαύτης λαμπρότητος ἀξιώσῃ, δείκνυται αὐτοῦ ἡ ἰσχὺς τότε. Καὶ ἄλλως, ὅταν εἰς μέσον παράγωνται οἱ μυρία παθόντες δεινὰ, ὥστε ἐκστῆναι τῆς πίστεως, καὶ μὴ ἐκστάντες, τότε δείκνυται ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτῶν.

« (Ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὑμᾶς) ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. » Θαυμασθήσεται, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, διότι τὸ κήρυγμα ἡμῶν καὶ ὁ λόγος ἐπιστεύθη παρ' ὑμῶν· τουτέστι, Διότι ὑμεῖς ἐπιστεύσατε, καὶ ἀξίους ἑαυτοὺς τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἐποιήσατε, τῶν τότε διδομένων τοῖς πιστοῖς.

[q] Psal. XCVI, 3. [r] Dan. VII, 10.

Variæ lectiones.

[80] φλογὶ πυρὸς O. [81] φλογὶ O. [82] φλογὶ πυρὸς O. [83] πάντας O. [84] νῦν O.

Καλῶς δὲ εἶπεν, « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· » τότε γὰρ δείκνυνται τῷ ὄντι οἱ ἀληθῶς πιστοί· νῦν γὰρ καὶ ὑποκρίνονται πίστιν πολλοί. Διὸ καὶ ὁ Σοφὸς, « Μὴ μακαρίσῃς ἄνθρωπον πρὸ τελευτῆς, » φησίν.

« Εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ τῆς κλήσεως ὁ Θεὸς ἡμῶν. » Τί γάρ; οὐκ ἦσαν κεκλημένοι; Ναί· ἀλλὰ οὐ περὶ ἐκείνης τῆς κλήσεώς φησιν, ἐπεὶ κατὰ ταύτην πολλοὶ κλητοί· καὶ ὁ τὰ ῥυπαρὰ ἱμάτια ἐνδεδυμένος ἐκλήθη, καὶ αἱ πέντε παρθένοι, ἀλλ' οὐκ εἰσῆλθον. Κλῆσιν οὖν ἐνταῦθα λέγει, τὴν διὰ τῶν πράξεων βεβαιουμένην, ἥτις καὶ κυρίως κλῆσίς ἐστιν· ὥσπερ καὶ πίστις κυρίως, ἡ ἔμπρακτος. Ἐπιφέρει οὖν·

« Καὶ πληρώσῃ πᾶσαν εὐδοκίαν ἀγαθωσύνης. » Ταύτῃ, φησὶ, τὴν κλῆσιν λέγω, ἵνα πᾶσα εὐδοκία τοῦ Θεοῦ, τουτέστι πᾶσα ἀρέσκεια, πληρωθῇ ἐν ὑμῖν, καὶ πᾶν ἀγαθὸν διαπράττησθε, καὶ οὕτως ἦτε ὡς βούλεται ὁ Θεὸς, μηδενὸς ὑμῖν λείποντος [85]. Ἐνταῦθα δὲ καὶ καταστέλλει τὸ φρόνημα αὐτῶν, ἵνα μὴ ἐπαρθῶσι τοῖς πολλοῖς ἐγκωμίοις· δείκνυσι γὰρ ὅτι οὔπω τετελείωνται.

« Καὶ ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει. » Τὴν ὑπομονὴν τῶν διωγμῶν, φησὶ, τελείαν ἐν ὑμῖν ποιήσει. Πῶς; « Ἐν δυνάμει· » τουτέστι, Δυναμώσας ὑμᾶς καὶ ἐνισχύσας· ἡ γὰρ ὑπομονὴ ἔστιν ἔργον πίστεως. Ὥστε ὁ μὴ ἔχων ὑπομονὴν, οὐδὲ ἔργον πίστεως δείκνυσιν.

« Ὅπως ἐνδοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ. » Ἐὰν ταῦτα τὰ προειρημένα γένηται ὑμῖν, φησὶν, ἐνδοξασθήσεται καὶ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἐν ὑμῖν. Ὅταν γὰρ ἴδωσιν ὑμᾶς ὑπομένοντας [86] πάντα πειρασμὸν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Δεσπότην ἀγάπης, πῶς οὐκ ἔσται τοῦτο δόξα αὐτῷ, ὅτι οὕτως ἀγαθός ἐστιν, ὥστε ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθνήσκειν τοὺς δούλους, καὶ ὅτι οὕτω δυνατὸς, ὥστε ὑμᾶς νευρῶσαι πρὸς τὴν ὑπομονήν; Ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ, ὅτι οὕτω πιστοὶ εὑρέθητε ὡς πάντα πάσχειν. Δόξα γὰρ δούλου, τὸ πιστοὶ εὑρεθῆναι τῷ δεσπότῃ. Καὶ ἄλλως δὲ, ἡ διὰ Χριστὸν θλῖψις, δόξα· ὅτι λαμπροὺς μᾶλλον ποιεῖ, ἀεὶ μὲν εἰς θάνατον παραδιδομένους, κρείττους δὲ θανάτου δεικνυμένους.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

« Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοὶ, ὑπὲρ [87] τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτὸν, εἰς τὸ μὴ ταχέως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοός. » Πότε μὲν ἔσται ἡ

revera demonstrantur qui vere sunt fideles : nunc enim plerique fidem simulant. Quocirca et Sapiens ille dixit, *Ne beatum prædicaveris hominem ante obitum.*

VERS. 11. *Ad quod etiam oramus semper pro vobis, ut dignetur vos vocatione sua Deus* **535** *noster.* Quid? nonne vocati erant? Imo : sed de vocatione illa nunc non loquitur, quandoquidem secundum istam non pauci sunt vocati : etiam ille sordidis vestibus amictus [a] vocatus erat, et quinque virgines, sed non sunt ingressæ [b]. Vocationem igitur hic dicit eam quæ per opera confirmata est, quæ proprie vocatio est : quemadmodum et fides proprie illa est, quæ in opere versatur. Infert igitur :

Et impleat omnem voluntatem bonitatis. Hanc, inquit, vocationem dico, ut omnis voluntas Dei, id est, quidquid ei bene placuerit, impleatur in vobis, et omne bonum transigatis : hacque ratione sitis tales, quales vos Deus esse exigit, nihilque vobis desit. Hic autem demittit eorum cristas, ne multis encomiis efferantur : ostendit enim quod nondum sint consummati.

Et opus fidei in virtute. Patientiam, inquit, in persecutionibus perfectam in vobis faciet. Quomodo? In virtute et robore, hoc est, roborans vos et confortans : nam patientia est opus fidei. Proinde qui non habet patientiam, neque opus fidei indicat.

VERS. 12. *Ut glorificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis, et vos in ipso.* Si hæc quæ prædicta sunt vobis contingant, inquit, glorificabitur etiam hac in vita nomen Domini in vobis. Quando enim videant vos, ex dilectione quam erga Dominum geritis, omnem tentationem tolerare, qui, quæso, istuc non est gloria ejus, quoniam adeo bonus est, ut pro ipso etiam moriantur servi? et quia adeo potens, ut vos ad patientiam corroboraret? Quinetiam et vos in ipso, quia usque adeo fideles inventi estis, ut omnia patiamini. Gloria enim servi est, quod domino fidelis inveniatur. Præterea, afflictio propter Christum gloria est, quia splendidiores reddit, utpote nunquam non morti quidem traditos, potiores tamen ac superiores morte demonstratos.

Secundum gratiam Dei nostri et Domini Jesu Christi. Hoc ipsum, inquit, Dei est, non nostrum, sed gratia ipsius est, et quod glorificetur ipse in nobis, et quod nihil ipsi præferimus, ut qui sit omnium dulcissimus : et ut nos in ipso celebremur, quoniam potentiam ab eo suscipimus ut sufferamus vel quasvis tentationes.

CAPUT II.

VERS. 1. *Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, et nostræ congregationis in ipsum, ut non cito moveamini a sensu.* Quando sit futura resurrectio, non dicit : quod vero

[a] Matth. XXII, 25. [b] Matth. XXV, 12.

Variæ lectiones.

[85] καὶ μηδὲν ὑμῖν λείπῃ o. [86] ἀνεχομένους m. [87] περὶ o.

nunc non instet, hoc docet. **536** Fuerunt enim nonnulli impostores, qui assererent jam instare tempus consummationis adventusque Domini. Non parum autem ad consolationem facit, quod ait ad ipsum fideles congregandos, ut cum eo pariter sint, ut in priori dixit : statim enim a resurrectione ad Dominum attollentur digni. Quid igitur est, *Rogamus?* Hoc est, Obsecramus vos, ut non concutiamini et avertamini a sententia quam hactenus recte constitutam habuistis.

A ἐνάστασις, οὐ λέγει. ὅτι καὶ [*f.* δὲ] νῦν οὐκ ἔστι, τοῦτο διδάσκει. Ἦσαν γάρ τινες ἀπατεῶνες, οἱ λέγοντες ἐνστῆναι ἤδη τὸν καιρὸν τῆς συντελείας καὶ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Οὐ μικρὸν δὲ πρὸς παραμυθίαν καὶ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἐπ' αὐτὸν συναχθήσονται οἱ πιστοὶ, ὁμοῦ αὐτῷ ἐσόμενοι, ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἔφη· ἅμα γὰρ τῷ ἀναστῆναι, ἐπὶ τὸν Κύριον ἁρθήσονται οἱ ἄξιοι. Τί οὖν, « Ἐρωτῶμεν; » Τοῦτ' ἔστι, Παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ὥστε μὴ σαλευθῆναι ὑμᾶς, καὶ παρατραπῆναι ἀπὸ τοῦ νοὸς, ὃν μέχρι τοῦ νῦν εἴχετε ὀρθῶς ἱστάμενον.

VERS. 2. *Neque terreamini, neque per spiritum.* Hoc est, per prophetiam. Quidam enim prophetiam simulantes, imponebant populo, ceu jam præsens esset Dominus.

« Μήτε θροεῖσθε, μήτε διὰ Πνεύματος. » Τουτέστι, διὰ προφητείας. Τινὲς γὰρ προφητείαν ὑποκρινόμενοι, ἐπλάνων τὸν λαὸν, ὡς ἤδη παρόντος τοῦ Κυρίου.

Neque per sermonem. Hoc est, doctrinam viva B voce factam.

« Μήτε διὰ λόγου. » Τουτέστι, διδασκαλίας ζώσῃ φωνῇ γινομένης.

Neque per epistolam tanquam per nos. Etenim epistolas fingentes, tanquam a Paulo missas, auctoritatem conciliabant dictis suis.

« Μήτε δι' ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν. » Καὶ γὰρ καὶ ἐπιστολὰς πλάττοντες, ὡς παρὰ Παύλου [88] σταλείσας, ἐκύρουν ἃ ἔλεγον.

Tanquam instet dies Domini. Ne turbemini, inquit, quod instet dies Domini, id est adventus Christi.

« Ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα Κυρίου. » Μὴ θροεῖσθε, φησὶν, ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα Κυρίου, τουτέστιν ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ.

VERS. 3. *Ne quis vos seducat ullo modo.* Neque tanquam propheta, neque tanquam doctor, neque velut me scribente talia.

« Μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον. » Μήτε ὡς προφήτης, μήτε ὡς διδάσκαλος, μήτε ὡς ἐμοῦ γράφοντος τοιαῦτα.

Quoniam nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis. Non aderit adventus Domini, nisi venerit defectio, id est Antichristus : defectionem enim ipsum vocavit, cum revera ista sit, quippe qui multos faciet deficere, C etiam electos, si fieri possit. Hominem autem peccati illum ipsum vocat, ut qui omne peccatorum genus peracturus sit, et alios ad peccatum supplantaturus. Filium etiam perditionis, quandoquidem et ipse sit perditus. Quis autem ille est? Anne Satanas? Haudquaquam, sed homo quidam omnem Satanæ operationem indutus.

« Ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας. » Οὐ γενήσεται, φησὶν, ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου, ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία, τουτέστιν ὁ Ἀντίχριστος. Ἀποστασίαν γὰρ αὐτὸν ἐκάλεσεν, αὐτόχρημα τοῦτο ὄντα, ὡς πολλοὺς μέλλοντα ἀφιστᾷν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς, εἰ δυνατόν. Καὶ ἄνθρωπον δὲ ἁμαρτίας τὸν αὐτὸν τοῦτον, ὡς καὶ αὐτὸν πᾶσαν ἁμαρτίαν τελέσοντα, καὶ ἄλλους πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν ὑποσκελίσοντα. Καὶ υἱὸν δὲ ἀπωλείας, ὡς καὶ αὐτὸν ἀπολούμενον. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; ἆρα ὁ Σατανᾶς; Οὐδαμῶς, ἀλλ' ἄνθρωπός τις, πᾶσαν αὐτοῦ ἀμπεχόμενος [89] τὴν ἐνέργειαν.

VERS. 4. *Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, et quod colitur.* Non enim ille homines ad idololatriam perducet, verum omnes deos demolietur, et cultus eorum, sive idola, seque ipsum solum prædicabit Deum.

Ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα. » Οὐ γὰρ εἰς εἰδωλολατρείαν ἄξει τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖνος, ἀλλὰ πάντας καταλύσει τοὺς θεοὺς, καὶ τὰ σεβάσματα αὐτῶν, ἤτοι τὰ εἴδωλα, καὶ ἑαυτὸν μόνον ἀνακηρύξει Θεόν.

Ita ut in templo Dei sedeat tanquam Deus. Non specialiter in templo quod est Hierosolymis, sed in D Ecclesiis simpliciter, et omni divino templo.

« Ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ [μόνον] καθίσαι ὡς Θεόν. » Οὐχὶ εἰ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν ἰδίως, ἀλλὰ εἰς τὰς Ἐκκλησίας ἁπλῶς, καὶ πάντα ναὸν θεῖον.

Ostendens seipsum quod sit Deus. Non ait, Dicens, sed, Conans demonstrare. Nam opera præclara et signa edet, quo omnibus imponat.

« Ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν, ὅτι ἔστι Θεός. » Οὐκ εἶπε. Λέγοντα, ἀλλὰ, Πειρώμενον ἀποδεικνύναι. Καὶ γὰρ ἔργα μεγάλα καὶ σημεῖα ἐπιδείξεται πρὸς πλάνην πάντων.

Non meministis quod cum adhuc essem apud vos hæc dicebam vobis? **537** Vel hinc liquet, quod magna mysteria tradiderit, quæ litteris non erant mandata. Considera autem, necesse esse eadem sæ-

« Οὐ μνημονεύετε ὅτι ἔτι ὢν πρὸς ὑμᾶς, ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; » Κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι μεγάλα μυστήρια καὶ ἀγράφως παρεδίδου. Ὅρα δὲ ὅτι ἀναγκαῖον συνεχῶς ταυτὰ λέγειν, καὶ ἐπαντλεῖν τοῖς αὐτοῖς

Variæ lectiones.

[88] αὐτοῦ o. [89] δεχόμενος m.

ῥήμασι. Ἰδοὺ γὰρ καὶ παρόντος ἤκουσαν τοῦ Ἀποστόλου ταῦτα εἰπόντος, καὶ ὅμως πάλιν ἐδεήθησαν στηριγμοῦ. Οὐδέν, φησὶ, ξένον λέγω, ἀλλ' ἅπερ καὶ ἀεὶ ἔλεγον. Ἐντρεπτικώτερον δὲ ποιεῖται τὸν λόγον λέγων· « Οὐ μνημονεύετε; » Οὕτω ταχέως ἐπελάθεσθε;

« Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ. » Κατέχον ἐστὶ τὸ κωλύον, τὸ ἐμποδίζον. Τί δέ ἐστι τοῦτο; Οἱ μὲν τὴν χάριν τοῦ Πνεύματός φασιν· οἱ δὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχήν· οἷς καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης συντίθεται. Εἰ μὴ γὰρ αὕτη καταλυθῇ, οὐκ ἂν σχοίη πάροδον ὁ Ἀντίχριστος ποιῆσαι ἃ βούλεται. Διὰ τοῦτο καὶ συνεσκιασμένως εἶπεν ὁ Παῦλος· οὐδὲ γὰρ ἠβούλετο ματαίας [90] ἔχθρας ἀναδέχεσθαι, καὶ ἀνοήτους κινδύνους. Εἰ γὰρ εἶπεν, ὅτι μικρὸν ὕστερον καταλυθήσεται ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ, εὐθέως ἂν αὐτὸν κατώρυξαν ὡς λυμεῶνα, καὶ τοὺς ἄλλους πιστοὺς σὺν αὐτῷ, ὡς τῇ καταλύσει τῆς τηλικαύτης ἀρχῆς ἐπιχαίροντας. Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος λέγει, δῆλον. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἶπεν ἀσαφῶς, ἀλλὰ φανερῶς, ὅτι καὶ νῦν αὐτὸν κατέχει ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, τουτέστι τὰ χαρίσματα. Ἔπειτα, εἴ γε τῶν χαρισμάτων ἐκλιπόντων ἔμελλε παραγενέσθαι, ἔδει αὐτὸν ἤδη φανῆναι· πάλαι γὰρ ταῦτα ἐκλέλοιπε. Ὅρα δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν ὅτι ταχέως ἔσται, ἀλλ', « Εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι, » φησὶν, « αὐτὸν ἐν τῷ αὐτοῦ καιρῷ. » Καὶ πάλιν γὰρ τὸν καιρὸν ἄδηλον εἶασε.

« Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας. » Τὸν Νέρωνα λέγει οὕτω, τύπον ὄντα τοῦ Ἀντιχρίστου. Καὶ γὰρ ἀκάθαρτός τε ἦν, καὶ Θεὸς ἐζήτει λέγεσθαι. Καλῶς δέ φησι· « Τὸ μυστήριον. » Οὐ γὰρ φανερῶς ὁ Νέρων κατὰ παντὸς Θεοῦ, φησὶ, χωρεῖ, ὡς ἐκεῖνος, οὐδὲ ἀπηρυθριασμένως. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν [91] ἐστι· Πρὸ τοῦ ἐνστῆναι τὸν καιρὸν τοῦ Ἀντιχρίστου, εὑρέθη ἄλλος οὐ πολὺ ἐκείνου λειπόμενος. Τί οὖν θαυμαστὸν, εἰ ἤδη ὁ Ἀντίχριστός ἐστιν; Συνεσκιασμένως δὲ εἶπε περὶ τοῦ Νέρωνος, οὐ διὰ δουλείαν, ἀλλὰ παιδεύων καὶ ἡμᾶς, μὴ περιττὰς ἔχθρας ἀναδέχεσθαι, ὅταν μηδὲν ᾖ τὸ κατεπεῖγον.

« Μόνον ὁ κατέχων ἄρτι, ἕως ἐκ μέσου γένηται, καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος. » Τουτέστιν, ἡ ἀρχὴ ἡ Ῥωμαϊκὴ ὅταν ἀρθῇ ἐκ μέσου, τότε ἐκεῖνος ἥξει. Ἕως μὲν γὰρ ἂν ὁ ταύτης τῆς ἀρχῆς φόβος ᾖ, οὐδεὶς ταχέως ὑποταγήσεται. Ὅταν δὲ αὕτη καταλυθῇ, ἐπιθήσεται τῇ ἀναρχίᾳ, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐπιχειρήσει ἁρπάζειν ἀρχήν. Ὥσπερ γὰρ αἱ πρὸ ταύτης κατελύθησαν βασιλεῖαι, οἷον ἡ Μήδων ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, ἡ Βαβυλωνίων ὑπὸ τῶν Περσῶν, ἡ Περσῶν ὑπὸ Μακεδόνων, ἡ Μακεδόνων ὑπὸ Ῥωμαίων· οὕτω καὶ αὕτη ὑπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου. Καὶ ταῦτα μετὰ πολλῆς τῆς σαφηνείας ἡμῖν ὁ Δανιὴλ παρατίθεται. Τινὲς δὲ τὸ, « Κατέχων, » τὴν εἰδωλολατρείαν ἐνόησαν. Ὅταν γὰρ, φασὶν, ἡ

A pius dicere, et abunde verba fundere. Ecce enim Apostolum, dum præsens erat, ista dicentem audierunt, ac nihilominus rursum opus habuerunt confirmatione. Nihil, inquit, novi affero, sed quæ semper dixi. Nonnihil autem pudoris suffundit eis, cum ait, *Non meministis?* tam cito obliti estis?

VERS. 6. *Et nunc quid detineat, scitis, ut reveletur ipse suo tempore.* Quod detinet, est quod prohibet, quod impedit. Quid vero hoc est? Nonnulli Spiritus gratiam dicunt; alii Romanum imperium intelligunt, quibus et divus Joannes Chrysostomus consentit. Nisi enim istuc dissolutum fuerit, Antichristus locum quidquid libet faciendi habere nequit. Propterea recte dixit Paulus : neque enim vanas inimicitias stultaque pericula subire voluit. Si enim B dixisset, paulo post Romanum imperium dissolvendum, statim eum defodissent tanquam impostorem, aliosque fideles cum ipso, tanquam qui super tanti imperii demolitione lætarentur. Porro, quod de sancti Spiritus gratia hic non loquatur, planum est. Primo enim non dixisset obscure, sed manifeste, nimirum quod nunc ipsum detinet Spiritus gratia, hoc est gratiæ dona. Deinde, si donis deficientibus oportuit ipsum venire, debuit ipse jam apparere. Nam ista jamdudum desierunt. Animadverte autem quod non dixerit celeriter cum adfore, sed, *Ut reveletur,* inquit, *ipse suo tempore.* Rursus autem tempus incertum reliquit.

C VERS. 7. *Nam mysterium jam operatur iniquitatis.* Neronem ita appellat, qui erat figura Antichristi. Etenim immundus erat, ac Deus quærebat nominari. Pulchre autem, *Mysterium,* dicit : non enim palam Nero adversus omnem Deum incedit, ut ille, neque impudenter. Quod autem dicit, est hujusmodi : Priusquam instaret tempus Antichristi, inventus est alius illo non multo inferior. Quid igitur mirum, si jam Antichristus est? Obscure autem hoc de Nerone dixit, non metus sane causa, verum ut erudiat nos, ne supervacaneas inimicitias suscipiamus, si nihil urgeat.

Tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat, et tunc revelabitur ille iniquus. Hoc est, Romanum imperium quando sublatum fuerit e medio, tum D ille veniet. Quandiu enim hujus imperii timor fuerit, non facile quisquam subjicietur. Eo vero dissoluto, vacuo insidiabitur imperio, eique instabit, conabiturque cum hominum, tum Dei imperium rapere. Nam perinde **538** ac alia ante istud imperia dissoluta sunt, veluti Medorum a Babyloniis, Babyloniorum vero a Persis, Persarum a Macedonibus, Macedonum a Romanis : hunc ad modum Romanun ab Antichristo. Atque hæc multa cum perspicuitate Daniel nobis proponit [n]. Quidam vero, *Id quod detinet,* idololatriam intellexerunt. Cum enim, in-

[n] Dan, II, 37 sqq.

Variæ lectiones.

[90] μάτην o. [91] τοῦτό o.

quiunt, error qui detinet, desierit, idolorumque cultus fuerit exstinctus, tum Antichristus adveniet, quemadmodum et Dominus dixit : *Prædicabitur Evangelium hoc in testimonium eis, tumque aderit, finis* [v]. Alii autem id quod detinet, Dei terminum nominarunt. Quando enim, inquiunt, completus fuerit terminus Dei, qui nunc detinet Antichristi adventum, tempusque illi præfinitum institerit, tum revelabitur. Dictum est autem, nonnullos asserere, Spiritum sanctum esse remoram. Quando enim ille propter scelera mortalium e medio sublatus fuerit ac defecerit, locus tum relinquetur iniquo, ut reveletur. Ac principium, inquit, sumpsit mysterium iniquitatis. Etenim Simon et Nicolaus hæresiarchæ quæ Antichristi erant operabantur, cæterique hos secuti omnes, Marcion, Montanus, qui seipsum Paracletum nominavit, et Manes atque alii. Tu vero divi Joannis Chrysostomi enarrationem, ceu veritati magis consonam, suscipe.

A κατέχουσα πλάνη παύσεται, καὶ ἡ εἰδωλολατρία σβεσθῇ, τότε ὁ Ἀντίχριστος ἐπιστήσεται, ὡς που καὶ ὁ Κύριος εἶπε· « Κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος. » Ἄλλοι δέ, « Κατέχων, » ὠνόμασαν τὸν τοῦ Θεοῦ ὅρον. Ὅταν γὰρ, φασὶ, πληρωθῇ ὁ τοῦ Θεοῦ ὅρος, ὁ νῦν κατέχων τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου παρουσίαν, καὶ ἐπιστῇ ὁ ὡρισμένος αὐτῷ καιρὸς, τότε ἀποκαλυφθήσεται. Εἴρηται δὲ ὅτι καὶ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπόν τινες εἶναι τὸ κατέχον. Ὅταν γὰρ τοῦτο διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων κακίαν ἐκ μέσου γένηται καὶ ἀποστῇ, τηνικαῦτα χώραν ἕξει ὁ ἄνομος ἀποκαλυφθῆναι. Καὶ ἀρχὴν δέ, φησὶν, εἴληφε τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας. Καὶ γὰρ Σίμων καὶ Νικόλαος οἱ αἱρεσιάρχαι, τὰ τοῦ Ἀντιχρίστου ἐνήργουν, καὶ οἱ μετὰ τούτους δὲ πάντες, B Μαρκίων καὶ Μοντανὸς, ὃς καὶ Παράκλητον ἑαυτὸν ὠνόμασε, καὶ Μάνης, καὶ οἱ ἄλλοι. Ἀλλὰ σὺ τὴν τοῦ ἐν ἁγίοις Ἰωάννου δέχου ἐξήγησιν, ὡς ἀληθεστέραν.

VERS. 8. *Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui.* Proxima est consolatio : consumet enim ipsum Dominus. Perinde enim ut ignis etiam ante adventum suum, cum adhuc procul fuerit, bestiolas tamen torpere facit absumitque : hunc ad modum Christus vel solo imperio, sive afflatu Spiritus sancti pleno, delebit ipsum, soloque adventu abolebit, hoc est, omnino inefficacem reddet. Ubi enim visus tantum fuerit, sistet deceptionem.

« Ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀναλώσει τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. » Ἐγγὺς ἡ παραμυθία· ἀναλώσει γὰρ αὐτὸν ὁ Κύριος. Καθάπερ γὰρ τὸ πῦρ καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ πόρρωθεν, ὅμως τὰ μικρὰ ζωύφια ναρκᾷν ποιεῖ καὶ ἀναλίσκει· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τῷ ἐπιτάγματι μόνῳ, ἤτοι τῷ ἐμφυσήματι, τῷ Πνεύματος ἁγίου γέμοντι, ἀφανίσει αὐτὸν, καὶ τῇ παρουσίᾳ μόνῃ καταργήσει, τουτέστι, παντελῶς ἀργὸν ποιήσει. Καὶ φανεὶς γὰρ μόνον, στήσει τὴν ἀπάτην.

VERS. 9. *Cujus adventus est secundum operationem Satanæ.* Quisnam ille sit, nos docet, nimirum homo qui Satanam in se habet operantem per ipsum.

C « Οὗ ἐστιν ἡ παρουσία κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ. » Τίς ἐστιν οὗτος, διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἄνθρωπος ἔχων τὸν Σατανᾶν ἐν ἑαυτῷ, δι' αὐτοῦ ἐνεργοῦντα [93].

In omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus. Hoc est, omnem potentiam præ se feret, sed nihil veri habebit, omnia vero propter imposturam. *Prodigiis* enim *mendacibus*, hoc est mentitis, vel ad mendacium ducentibus eos qui animum eis advertunt. Hæc autem prædicit Paulus, ne seducantur ii qui tum victuri sunt.

« Ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημείοις, καὶ τέρασι ψεύδους. » Τουτέστι, πᾶσαν ἐπιδείξεται δύναμιν, ἀλλ' οὐδὲν ἀληθὲς, ἀλλὰ πάντα πρὸς ἀπάτην. « Τέρασι γὰρ ψεύδους, » τουτέστι τοῖς διεψευσμένοις, ἤτοι εἰς ψεῦδος ἄγουσι τοὺς αὐτοῖς προσέχοντας. Ταῦτα δὲ προλέγει Παῦλος, ἵνα μὴ ἀπατηθῶσιν οἱ τότε.

VERS. 10. *Et in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt.* Horribilis erit undique præ potestate, ex crudelitate omnia faciens, ut imponat atque injuriam hominibus inferat, salutem ipsorum vastans. Ne vero quis ambigat dicens : Cur ego permisit eum Deus venire, **539** cum tot incommodis homines sint afficiendi? subdit, Ne metuas : in pereuntibus enim fortis est, qui, etiamsi ille non advenisset, increduli tamen permansuri erant.

« Καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις. » Φοβερὸς γὰρ ἔσται πάντοθεν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τῆς ὠμότητος πάντα ποιῶν, ἵνα ἀπατήσῃ καὶ ἀδικήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, λυμαινόμενος τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Ἵνα δὲ μή τις ἀπορήσῃ λέγων· D Τί οὖν συνεχώρησεν αὐτὸν ὁ Θεὸς παραγενέσθαι, ἐπειδὴ μέλλουσι τοσαῦτα βλαβῆναι οἱ ἄνθρωποι; φησὶν, ὅτι Μὴ φοβηθῇς· ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις γὰρ ἰσχύει, εἰ, εἰ καὶ μὴ ἐκεῖνος παρεγένετο, ἔμελλον ἀπειθεῖς διαμεῖναι.

Eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut ipsi salvi fierent. Charitatem veritatis Christum appellat : utrumque enim erat, et propter utrumque advenit, tum quia diligeret homines, tum ut veritatem submonstraret. Innuit autem, quod plurimum

« Ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς. » Ἀγάπην ἀληθείας τὸν Χριστὸν καλεῖ· ἀμφότερα γὰρ ἦν, καὶ δι' ἀμφότερα παρεγένετο, καὶ ἀγαπῶν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἵνα τὴν ἀλήθειαν ὑποδείξῃ. Αἰνίττεται δὲ ὅτι μέ-

[v] Matth. XXIV, 14.

Variæ lectiones.

[93] ὥσπερ o. [93] καθ' ὃν καὶ ἐνεργεῖ m.

λιστα πρὸς [91] Ἰουδαίους ἰσχύσει ὁ πλάνος· οὗτοι γὰρ A sit roboris habiturus impostor ille apud Judæos : οὐκ ἐδέξαντο τὸν Χριστὸν, οὔτε ἐπίστευσαν αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῖς λέγει· « Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, ἐκεῖνον λήψεσθε. »

illi enim non receperunt Christum, neque crediderunt ei, id quod Christus eis dicit : *Ego veni in nomine Patris mei, et non suscepistis me. Si alius venerit in nomine suo, istum recipietis* [z].

« Καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει. » Πέμψει, ἀντὶ τοῦ, παραχωρήσει αὐτὸν ἐλθεῖν. Ὅρα δὲ, ὅτι πρῶτον ἐκεῖνοι ἀπώσαντο τὴν ἀλήθειαν, καὶ τότε ἐγκατέλιπεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς, καὶ ἐκράτησεν αὐτῶν τὸ ψεῦδος. « Ἐνέργειαν δὲ πλάνης, » τὰ ἔργα φησὶν Ἀντιχρίστου, ἃ ποιεῖ εἰς τὸ πλανῆσαι· ἢ καὶ αὐτὸν τοῦτον [93] οὕτως ὠνόμασεν, ἐνεργούμενον ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, διὰ τὸ πλανῆσαι πολλούς.

VERS. 11. *Et ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut ipsi credant mendacio.* Mittet, pro, sinet ipsum venire. Animadverte autem, quod ipsi primo repulerint veritatem, et tum postea reliquit eos Deus, ac dominatum est in eos mendacium. *Operationem* autem *erroris* opera Antichristi vocat, quæ facit ut decipiat : vel illum ipsum sic nominavit motum et agitatum a Satana, ut multos seducat.

« Ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ. » Οὐκ εἶπεν, Ἵνα κολασθῶσι (καὶ γὰρ καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου μὴ ἐλθόντος, ἔμελλον [96] κολασθῆναι οἱ ἀπιθεῖς), ἀλλ', Ἵνα, φησὶ, κατακριθῶσιν, ὥστε εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. Τί γὰρ ἂν εἶπουν, ὅτι Διὰ τοῦτο οὐκ ἐπιστεύσαμεν τῷ Χριστῷ, διότι Θεὸν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἐκήρυξαν, ἡμεῖς δὲ ἠκούσαμεν, ὅτι εἷς Θεὸς, ἐξ οὗ τὰ πάντα; Πῶς οὖν ἐπιστεύσατε τῷ Ἀντιχρίστῳ Θεὸν ἑαυτὸν ποιοῦντι; Ὁ μὲν γὰρ Χριστὸς τῷ Πατρὶ πάντα ἀνατίθει, οὗτος δὲ τοὐναντίον. Ἀλλὰ φήσουσιν, ὅτι Σημεῖα εἴδομεν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ γέγονε πολλὰ καὶ μεγάλα. Καίτοι ὁ μὲν Χριστὸς Σωτὴρ ἐκηρύττετο παρὰ τῶν προφητῶν· οὗτος δὲ, υἱὸς ἀνομίας καὶ ἀπωλείας. Διὰ ταῦτα κατακριθήσονται, ὅτι τὴν ἀλήθειαν ἀφέντες, εὐδόκησαν, τουτέστιν, ἠρέσθησαν καὶ προσετέθησαν ἀσμένως τῇ ἀδικίᾳ, τουτέστι, τῷ λυμεῶνι, τῷ πᾶσαν ἀδικίαν κατὰ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἐπισυναγαγόντι, τῷ αὐτόχρημα ἀδικίᾳ ὄντι.

VERS. 12. *Ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Non dixit, Ut puniantur (nam etiamsi Antichristus non venisset, increduli puniendi erant), verum Ut condemnentur, inquit, ut sint ipsi inexcusabiles. Quid enim dicerent, Propterea non credidimus Christo, quod discipuli eum Deum prædicarint, nos autem audivimus unum esse Deum, ex quo omnia? Quomodo igitur credidistis Antichristo, qui seipsum Deum facit? Christus enim Patri omnia referebat accepta : hic vero e diverso. Sed dicent, Signa ejus perspeximus. Atqui per Christum facta sunt etiam multa et magna. Atqui Christus quidem Servator a prophetis prædicabatur : iste vero, filius iniquitatis et interitus. Hanc ob causam condemnabuntur, quoniam veritatem dimittentes, consenserunt, hoc est, placuit eis, ac lubenter addicti sunt injustitiæ, hoc est vastatori, omnem injustitiam adversus mortalium animos adducenti, qui reipsa est injustitia.

« Ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ Κυρίου. » Ἐπειδὴ φοβερά τινα εἶπε καὶ δυνάμενα κατασεῖσαι διάνοιαν ἀκρατῆ, νῦν λεαίνει τὰς καρδίας, διδάσκων ὅτι Ταῦτα μὲν ἄλλοις ἐστωσαν φοβερὰ, τοῖς ἀπολλυμένοις, καθ' ὧν καὶ ἰσχύουσιν· ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ περὶ ὑμῶν, ὅτι ἐξελέγητε, ὅτι ἠγαπήθητε ὑπὸ Θεοῦ. Εἰ δὲ ἡμεῖς ὑπὲρ ὑμῶν εὐχαριστοῦμεν, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς τοῦτο ὀφείλετε ποιεῖν ἐφ' ὑμῖν αὐτοῖς.

VERS. 13. *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti a Domino.* Quia formidabilia quædam dixerat, et quæ possent infirmum animum concutere, nunc mitigat corda eorum, docens quod licit hæc aliis quidem terribilia sint, nempe iis qui pereunt, adversum quos etiam plurimum valent, nos vero debemus gratias agere Deo pro vobis, quod electi sitis, quod dilecti sitis a Deo. Si autem nos pro vobis gratias agimus, **540** multo magis vos istuc facere decet pro vobis ipsis.

« Ὅτι εἵλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος, καὶ πίστει ἀληθείας. » Διὰ τοῦτο εὐχαριστοῦμεν, ὅτι ἐξελέξατο ὑμᾶς ὁ Θεὸς, καὶ προώρισεν εἰς σωτηρίαν, ἀξίους, δηλαδὴ προγνούς. Πῶς; « Ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος· » τουτέστιν, Ἔσωσεν ὑμᾶς, ἁγιάσας διὰ τοῦ Πνεύματος. Εἶτα, ἵνα μήτις εἴπῃ· Τί οὖν; ἡμεῖς οὐδὲν εἰσηνέγκαμεν; ἐπάγει· « Καὶ πίστει ἀληθείας· » τουτέστιν, Ἡγίασεν ἡμᾶς προεισενεγκόντας πίστιν ἀληθείας, τουτέστιν ἀληθινῶν πραγμάτων. Οὐ γὰρ ψεύδεσί τισιν ἐπιστεύσαμεν, ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ αὐτῇ. Καὶ ἄλλως δὲ, δευ-

Quoniam elegit vos Deus a principio ad salutem in sanctificatione Spiritus, et fide veritatis. Hanc ob rem gratias agimus, quia elegit vos Deus, et prædestinavit ad salutem, cum dignos videlicet præscisset. Quomodo? *In sanctificatione Spiritus* : hoc est, servavit vos, sanctificans per Spiritum. Deinde, ne quis dicat, Quid inde? nihilne nos attulimus? subdit, *Et fide veritatis*, id est, Sanctificavit nos qui attulimus fidem veritatis, hoc est verarum rerum. Non enim mendaciis quibusdam fidem adhibuimus, sed veritati ipsi. Præterea, secundæ fidei

[z] Joan. v, 43.

Variæ lectiones.

[91] παρ' ο. [93] ἐκεῖνον ο. [96] ὤφειλον ο.

meminit, quandoquidem et post sanctificationem copia ejus indigeamus, ne concutiamur.

VERS. 14. *Ad quod vocavit vos per Evangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Jesu Christi.* Ne audientes fidem, extollantur apud sese, quasi ipsi illam attulissent; non simpliciter hoc dimittit, verum hoc etiam, inquit, Dei est. Ad hoc enim, inquit, vocavit vos. Ad hoc? quale? Ut servemini per sanctificationem et fidem. Proinde etsi credidistis, gratia id vocantis est. Nisi enim per verbum quod prædicavimus vobis, vocasset vos, quomodo, quæso, audivissetis? Nec exiguam sibi gloriam salutem vestram Christus arbitratur. Gloria enim boni est, multos esse qui servantur. Quis igitur non diliget talem Dominum? quis non velit hujus gloriam, sive suam ipsius salutem?

VERS. 15. *Itaque, fratres, state, ac tenete traditiones, quas edocti estis sive per sermonem, sive per Epistolam nostram.* Vel hinc perspicuum est quod pleraque etiam sine scriptis per sermonem, id est viva voce, tradiderint, et non solum per epistolas. Similiter autem et hæc et illa fide digna sunt. Itaque et Ecclesiæ traditionem fide dignam existimemus. Traditio est : nihil amplius quæras. Indicat autem hic multos esse commotos.

VERS. 16, 17. *Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, et Deus et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem æternam et spem bonam in gratia, consolctur corda vestra, et confirmet vos in omni opere et sermone bono.* Adhortationem oratio excipit. Hoc enim vere est succurrere : perinde ac si dicat, Ego quidem dixi, at totum Deo acceptum referendum est. Ubi sunt autem qui Filium propterea imminuunt, quod in baptismate post Patrem nominetur? Ecce enim hic diversum habetur : prius enim nominavit Filium. *Qui dedit,* inquit, *consolationem æternam.* Qualem hanc? Spem, inquit, futurorum. Hæc enim est **541** quæ sustinet corda nostra in tentationibus decidentia, futurorum bonorum spes. Dedit autem hanc nobis Deus, non pro laboribus nostris, verum ex gratia. Hoc autem dixit, ut illorum animos reprimat. Observa autem quemadmodum sub forma precationis mentem illorum excitet, curæ adeoque providentiæ Dei pignora et signa ponens. Nam si nihil laborantibus consolationem impertiit, multo magis afflictis ac laborantibus pro fide dabit. Quocirca bonam spem concipite. Porro, *Consoletur,* inquit, *corda vestra et confirmet in omni opere et sermone bono,* hoc est, per omne opus et sermonem bonum. Hæc enim est consolatio Christiani, facere aliquid boni et quod Deo placeat. Vel confirmet vos in doctrina recta operibusque bonis, adeo ut non depravemini, neque ob ea quæ contingunt, animum despondeatis. Atque ista est consolatio. Qui enim firmatus est, quæ-

τέρας ἐμνήσθη τῆς πίστεως, ἐπειδὴ καὶ μετὰ τὸν ἁγιασμὸν πολλῆς αὐτῆς δεόμεθα ἵνα μὴ παρασαλευθῶμεν.

« Εἰς ὃ ἐκάλεσεν ὑμᾶς διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἡμῶν, εἰς περιποίησιν δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἵνα μὴ ἀκούσαντες πίστιν, ἐπαρθῶσιν ὡς καὶ αὐτοὶ συνεισαγαγόντες, οὐδὲ τοῦτο ἀφίησιν ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, φησὶ, τοῦ Θεοῦ. Εἰς τοῦτο γὰρ ἐκάλεσεν ὑμᾶς, φησίν. Εἰς τοῦτο, ποῖον; Εἰς τὸ σωθῆναι διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ καὶ τῆς πίστεως. Ὥστε κἂν ἐπιστεύσατε, ἡ χάρις τοῦ καλέσαντος. Εἰ μὴ γὰρ διὰ τοῦ λόγου [96]* ἡμῶν ἐκάλεσε, πῶς ἂν ἠκούσατε; Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο εἰς δόξαν ἡγεῖται, τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν, ὁ Χριστός. Δόξα γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς σωζομένους. Τίς οὖν οὐκ ἀγαπήσει τοιοῦτον Δεσπότην; τίς οὐ θελήσει τὴν δόξαν τούτου, ἤτοι τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν;

« Ἄρα οὖν, ἀδελφοὶ, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' Ἐπιστολῆς ἡμῶν. » Κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι πολλὰ καὶ ἀγράφως διὰ λόγου, τουτέστι ζώσῃ φωνῇ, παρεδίδοσαν, οὐ μόνον δι' ἐπιστολῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ ταῦτα κἀκεῖνα ἀξιόπιστα. Ὥστε καὶ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ἀξιόπιστον ἡγούμεθα. Παράδοσίς ἐστι· μηδὲν πλέον ζήτει. Δείκνυσι δὲ ἐνταῦθα πολλοὺς ὄντας τοὺς παρασαλευομένους.

« Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ δοὺς παράκλησιν αἰωνίαν καὶ ἐλπίδα ἀγαθὴν ἐν χάριτι, παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στηρίξαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀγαθῷ. » Μετὰ τὴν παραίνεσιν, εὐχή. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὄντως βοηθεῖν· ὡς ἂν εἰ τοῦτο ἔλεγεν· Ἐγὼ μὲν εἶπον, τὸ δὲ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἐστι. Ποῦ δέ εἰσιν οἱ τὸν Υἱὸν ἐλαττοῦντες, ἐπειδὴ ἐν τῷ βαπτίσματι μετὰ τὸν Πατέρα ὀνομάζεται; Ἰδοὺ γὰρ ἐνταῦθα τοὐναντίον ἐστί· πρότερον γὰρ ὠνόμασε τὸν Υἱόν. « Δοὺς, φησὶ, παράκλησιν αἰωνίαν. » Ποίαν δὲ ταύτην; Τὴν ἐλπίδα, φησὶ, τῶν μελλόντων. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀνέχουσα τὰς καρδίας ἡμῶν καταπιπτούσας ἐν τοῖς πειρασμοῖς, ἡ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐλπίς. Δέδωκε δὲ ταύτην ἡμῖν ὁ Θεὸς, οὐ κοπιάσασιν, ἀλλὰ χάριτι. Τοῦτο δὲ εἶπε, καταστέλλων αὐτῶν τὸ φρόνημα. Ὅρα δὲ, πῶς ἐν τάξει εὐχῆς διανίστησιν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, τὰ τῆς κηδεμονίας τοῦ Θεοῦ ἐνίσχυρα καὶ τεκμήρια τιθείς. Εἰ γὰρ μηδὲν κάμνουσι παράκλησιν δώσει, πολλῷ μᾶλλον τοῖς ὑπὲρ τῆς πίστεως κάμνουσι δώσει. Ὥστε εὐέλπιδες γίνεσθε [97]. « Παρακαλέσαι » δὲ, φησὶν, « ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στηρίξαι ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀγαθῷ, » τουτέστι, διὰ παντὸς ἔργου καὶ λόγου ἀγαθοῦ. Τοῦτο γὰρ παράκλησις Χριστιανοῦ, τὸ ποιῆσαί τι χρηστὸν καὶ Θεῷ δοκοῦν. Ἢ, ὅτι Στηρίξαι ὑμᾶς ἔν τε δόγμασιν ὀρθοῖς καὶ πράξεσιν ἀγαθαῖς, ὥστε μὴ παραφέρεσθαι, μηδὲ καταπίπτειν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι. Τοῦτό ἐστι παράκλησις. Ὁ γὰρ ἐστηριγμένος, ὅσαπερ ἂν πάθῃ, φέρει γενναίως,

Variæ lectiones.

[96] ἁγιασμοῦ καὶ τῆς πίστεως καὶ τοῦ λό ο. [97] δώσει, ὥστε εὐέλπιδας γενέσθαι ο.

καὶ οὐ παρατρέπεται· διὰ μὲν τοῦ τὸ δόγμα τηρεῖν ὀρθὸν πεπεισμένος περὶ τῶν μελλόντων βεβαίως· διὰ δὲ τοῦ ἀγαθὸν βίον ἔχειν, χαίρων ὅτι οὐχ ὡς κακοῦργος, ἀλλ' ὡς Θεοῦ λειτουργὸς πάσχει.

A cunque patitur, fert strenue, et non subvertitur, propterea quidem quod dogma rectum servat, de futuris firmiter persuasus : quod vero bonam vitam ducit, gavisus quia non veluti maleficus, sed velut Dei minister patiatur.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

« Τὸ λοιπὸν, προσεύχεσθε, ἀδελφοὶ, περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ λόγος τοῦ Κυρίου τρέχῃ καὶ δοξάζηται, καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς. » Αὐτὸς μὲν ηὔξατο περὶ [98] αὐτῶν, ἵνα στηριχθῶσιν· ἀξιοῖ δὲ λοιπὸν αὐτοὺς εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, οὐχ ἵνα μὴ κινδυνεύῃ (εἰς τοῦτο γὰρ ἔκειτο), ἀλλ', « Ἵνα τὸ κήρυγμα τρέχῃ καὶ δοξάζηται. » Καὶ μετ' ἐγκωμίου ἡ αἴτησις· φησὶ γὰρ, « Καθὼς [99] καὶ πρὸς ὑμᾶς· » τουτέστιν, Ἵνα πάντες οὕτως ὑπακούωσιν [1], ὥσπερ καὶ ὑμεῖς. Οὕτως οὐδὲν ἴδιον ηὔχετο, ἀλλὰ πάντα τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ἵνα ῥυσθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων· οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις. » Περὶ τῶν ἀντιλεγόντων τῷ κηρύγματι λέγει, περὶ τῶν μαχομένων τοῖς δόγμασι, οἷος ἦν Ἀλέξανδρος ὁ Χαλκεύς· τοῦτο γὰρ ἠνίξατο εἰπών· « Οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις· τουτέστιν, οὐ πάντες πιστεύουσιν, ἀλλ' οἱ ἄξιοι » · ὥσπερ ἂν εἴ τις εἶπεν, ὅτι Οὐ πάντων ἐστὶ τὸ στρατεύεσθαι ἐν τοῖς βασιλείοις, ἀλλὰ τῶν ἐπιτηδείων πρὸς τοῦτο. Διανίστησι δὲ αὐτοὺς, εἴ γε τοσαύτην ἔχουσι παῤῥησίαν, ὥστε καὶ τῷ διδασκάλῳ [2] ἐξευμαρίζειν τὸ κήρυγμα Λελῃθότως δὲ αἰνίττεται καὶ κινδύνους αὐτῷ πάντως ἐπαγομένους παρὰ τῶν ἀνθισταμένων τῷ λόγῳ. Καὶ τοῦτο δὲ ἱκανὸν αὐτοῖς εἰς παράκλησιν, ὡς καὶ τοῦ τηλικούτου Παύλου ἔτι ἐν κινδύνοις παλαίοντος.

« Πιστὸς δέ ἐστιν ὁ Κύριος, ὃς στηρίξει ὑμᾶς, καὶ φυλάξει ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. « Εἶπεν ἄνω, ὅτι » Εἵλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς εἰς σωτηρίαν, » ἀντὶ τοῦ, ἐξελέξατο. Πιστὸς οὖν ἐστι, τουτέστιν ἀληθὴς, καὶ πάντως ποιήσει ὃ ἠνίξατο· καὶ στηρίξει μὲν ὑμᾶς, καθάπερ καὶ ηὐξάμεθα, ὥστε μηκέτι σαλευθῆναι· φυλάξει δὲ, ὥστε μὴ ἰσχῦσαι καθ' ὑμῶν τὸν Σατανᾶν.

« Πεποίθαμεν δὲ ἐν Κυρίῳ ἐφ' ὑμᾶς, ὅτι ἃ παραγγέλλομεν ὑμῖν, καὶ ποιεῖτε καὶ ποιήσετε. » Ἐπειδὴ ἐπηύξατο αὐτοῖς, καὶ εἶπεν, ὅτι πιστός ἐστιν ὁ Θεὸς, ὅτι ποιήσει ἃ ἠνίξατο· ἵνα μὴ νομίσαντες τὸ πᾶν τοῦ Θεοῦ εἶναι, αὐτοὶ ἀπορῥαθυμήσωσιν, ἰδοὺ νῦν καὶ τὴν παρ' αὐτῶν συνέργειαν ἀπαιτεῖ, ὡς ἂν εἰ τοιαῦτα λέγων [3]· Ὁ μὲν Θεὸς πιστός ἐστι, καὶ πάντως ποιήσει τὰ αὐτοῦ· ἀλλ' ἐὰν καὶ ὑμεῖς ἐργάζησθε. Ὅρα δὲ σοφίαν· Οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, ὅτι Πεποίθαμεν ἐφ' ὑμᾶς, ἀλλ', « Ἐν Κυρίῳ· » τουτέστι, Τῇ φιλανθρωπίᾳ αὐτοῦ πιστεύομεν, ὅτι αὐτὴ ἐπιῤῥώσει ὑμᾶς· ἵνα δείξῃ αὐτοῖς ὅτι τὸ πᾶν ἀναρτητέον τοῦ Θεοῦ. Πάλιν, οὐκ εἶπεν ἁπλῶς, Πεποίθαμεν τῷ Κυρίῳ, ἀλλ', « Ἐφ' ὑμᾶς, « καὶ ὅτι » Ποιεῖτε καὶ ποιήσετε, » ἵνα μὴ τὸ πᾶν ἀναρτήσαντες τοῦ Θεοῦ, ἀργότεροι αὐτοὶ γένωνται. Δεῖ μὲν γὰρ τὸ πᾶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ῥίπτειν, ἀλλ' ἐνεργοῦντας καὶ αὐτούς. Οὐκ ἠρκέσθη

CAPUT III.

Quod reliquum est, orate, fratres, pro nobis, ut verbum Domini currat et clarificetur, sicut et apud vos. Ipse quidem oravit pro eis, ut firmentur : deinceps petit ab eis, ut pro ipso orent, non ut periculis non objiciatur (in hoc enim positus erat), sed, *Ut verbum currat et clarificetur.* Neque laude caret hæc petitio : ait enim, *Quemadmodum apud vos :* hoc est, Ut omnes sic obediant, quemadmodum et vos. Adeo nihil privati optabat, sed omnia Dei.

B

Vers. 2. *Et ut liberemur ab importunis et malis hominibus : non enim omnium est fides.* Loquitur de iis qui verbi prædicationi contradicunt, et qui doctrinæ adversantur; qualis erat Alexander Ærarius. Hoc enim innuit inquiens : *Non enim omnium est fides,* hoc est, Non omnes credunt, sed qui digni sunt : perinde ac si quis dicat : Non omnium est sub vexillo regio militare, cæterum eorum tantum, qui ad hoc sunt idonei. Simul autem excitat et commendat eos, siquidem tantam habent fiduciam, ut præceptori suo prædicationem facilem reddant. Porro, clam innuit pericula sibi omnino ab iis qui verbo resistebant, inducta. Atque hoc satis erat eis ad consolationem, quod talis tantusque Paulus existens, adhuc cum periculis luctaretur.

C

Vers. 3. *Fidelis autem est Dominus, qui confirmabit* 542 *vos, et custodiet a malo.* In superioribus dixit, *Elegit vos Deus ad salutem,* hoc est, selegit e multis. Fidelis igitur est, id est verax, et omnino perficiet quod orsus est; et confirmabit vos quidem, sicut oravimus ut non porro concutiamini. Custodiet autem, ut non prævaleat contra vos Satanas.

Vers. 4. *Confidimus autem in Domino de vobis, quod quæ præcipimus vobis, et facitis et facietis.* Postquam orasset pro eis ac dixerat, Fidelis est Deus quia faciet quæ orsus est; ne jam existimantes totum esse Dei, ipsi segnes evadant, ecce jam nunc ipsorum cooperationem postulat; perinde ac si diceret : Deus quidem fidelis est, et omnino faciet quæ sua sunt, sed si vos etiam operemini. Expende autem ejus sapientiam. Non dixit simpliciter, Confidimus de vobis, sed, *In Domino* : hoc est, Clementiæ ejus credimus, quod ea sit confortatura vos, ut indicet ipsis totum ex Deo pendere debere. Rursus, non dixit simpliciter, Confidimus Domino : verum, *De vobis,* et, *Quod facitis et facietis,* ne totum in Deum transferentes, ipsi otiosiores reddantur. Totum enim in Deum rejiciendum est, sed ita ut nos etiam operemur. Nec fuit contentus dicere,

D

Variæ lectiones.

[98] ὑπὲρ o. [99] καθάπερ o. [1] ὑπάρχωσιν m. [2]. τῶν διδασκάλων o. [3] ὡς εἰδὼς ταῦτα λέγει m.

Facitis; sed adjecit, *Facietis* : ostendens, nobis ad extremum usque spiritum virtutem adesse debere.

Vers. 5. *Dominus autem dirigat corda vestra ad dilectionem Dei, et ad patientiam Christi.* Iterum pro eis intercedit, quanta illorum cura tangatur, indicans. Quia enim nonnullos eorum objurgaturus est, corda ipsorum præmitigat, ut videatur ex multa charitate objurgare. Ait igitur, *Dominus dirigat corda vestra* : hoc est, Recta venire faciat et non aberrare. Multa enim sunt quæ a recto charitatis calle abducunt, ut pecunia, facultates, vana gloria, afflictio, tentationes. Hæc enim aliaque multa non sinunt nos ad dilectionem Dei recta accedere, diligereque ipsum perinde ac necessarium est. Illud vero, *Ad patientiam Christi*, vel sic intelliges ut sustineamus et nos, quemadmodum ille sustinuit : vel ut cum patientia exspectemus Christum et non desperemus, sed firmiter credamus, quod quæ promiserit, completurus sit. Præterea, patientiæ mentionem faciens, afflictiones innuit. Charitati autem Dei adjunxit patientiam : hoc enim est diligere Deum, propter ipsum patienti animo esse, et non contristari. Per *Dominum* autem hic Spiritum intellige, perinde ac magnus annotavit Basilius.

Vers. 6. *Præcipimus autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi.* Non semel indicavimus Paulum severiorem institutionem appellare præceptum. **543** Nunc itaque formidabiliorem adhortationem faciens, Non nos præcipimus, inquit, sed Christus. Quæ enim ego dico, ille profecto dicit. Nam ut otiosi essemus, nusquam ille præcepit.

Ut subtrahatis vos ab omni fratre inordinate ambulante. Hoc est, ut separemini a quovis inordinate, hoc est otiose, vivente, sive dives, sive pauper, sive sanctus fuerit. Qui enim ab utilibus operibus abstinent, in dicacitatem plerumque et scurrilitatem præcipites aguntur. Hæc autem inordinata sunt. Quomodo? Propter hoc ipsum, quod nihil agat, et quia ordinem a præceptore positum excedat. Infert igitur :

Et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis. Quam per opera vobis tradidi, exemplar vobis factus : proprie enim traditio est hujusmodi.

Vers. 7. *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos, quoniam non inordinate nos gessimus apud vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo.* Non inordinate nos gessimus, id est, non fuimus otiosi. Inordinationem enim otium nominat, ut supra : atque ita sane se res habet : nam Deus posuit hominem ad laborem, artusque ad hoc effinxit : quocirca qui otiosus est, ab ordine

δὲ εἰπὼν τὸ, Ποιεῖτε, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ, « Ποιήσετε· δεικνὺς ὅτι δεῖ ἡμῖν ἄχρι καὶ τῆς ἰσχάτης ἀναπνοῆς παρεῖναι τὴν ἀρετήν.

« Ὁ δὲ Κύριος κατευθύναι ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ. » Πάλιν ἐπεύχεται αὐτοῖς, δεικνὺς τὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει τισὶν αὐτῶν ἐπιτιμᾶν, προλαβαίνει τὰς καρδίας αὐτῶν, ἵνα δόξῃ ὅτι ἀπὸ ἀγάπης πολλῆς ἐπιτιμᾷ· Φησὶν οὖν, ὅτι « Ὁ Κύριος κατευθύναι τὰς καρδίας ὑμῶν, » τουτέστιν, ἐπ' εὐθείας ἐλθεῖν ποιήσειε [5], καὶ μὴ παρατραπῆναι. Πολλὰ γάρ εἰσι τῆς πρὸς τὴν ἀγάπην ὁρθῆς ὁδοῦ ἐκτρέποντα, καὶ χρήματα, καὶ κενοδοξία, καὶ θλίψεις, καὶ πειρασμοί. Ταῦτα γὰρ καὶ ἄλλα πλείω τὰ ὄντα ἡμᾶς εἰς ἀγάπην τοῦ Θεοῦ εὐθυπορῆσαι, καὶ ἀγαπῆσαι αὐτὸν ὡς δεῖ. Τὸ δὲ, « Εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ, » ἢ οὕτω νοήσεις, Ἵνα ὑπομένωμεν, ὡς ἐκεῖνος ὑπέμεινεν· ἢ, Ἵνα μετ' ὑπομονῆς ἀναμένωμεν τὸν Χριστὸν, καὶ μὴ ἀπελπίζωμεν, ἀλλὰ πιστεύωμεν βεβαίως, ὅτι ἃ ἐπηγγείλατο πληρώσει. Εἰπὼν δὲ ὑπομονὴν, θλίψεις ἠνίξατο. Τῇ ἀγάπῃ δὲ τοῦ Θεοῦ συνέζευξε τὴν ὑπομονήν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἀγαπᾷν τὸν Θεὸν, τὸ ὑπομένειν δι' αὐτὸν, καὶ μὴ θορυβεῖσθαι. «Κύριον » δὲ, τὸ Πνεῦμα νόει ἐνταῦθα, ὡς ὁ μέγας παρεσημήνατο Βασίλειος.

« Παραγγέλλομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Πολλάκις εἴπομεν, ὅτι παραγγελίαν ὁ Παῦλος λέγει τὴν αὐστηροτέραν διδασκαλίαν. Καὶ νῦν οὖν φοβερωτέραν τὴν παραγγελίαν ποιῶν, φησὶν, ὅτι Οὐχ ἡμεῖς παραγγέλλομεν, ἀλλ' ὁ Χριστός. Ἃ γὰρ ἐγὼ λέγω, ἐκεῖνος λέγει. Οὐδαμοῦ γὰρ προσέταξεν ἐκεῖνος ἀργεῖν.

« Στέλλεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος. » Τουτέστι, χωρίζεσθαι ἀπὸ τοῦ ἀτάκτως, τουτέστιν [6] ἀργῶς, βιοῦντος παντὸς, κἂν πλούσιος ᾖ, κἂν πένης, κἂν ἅγιος [7]. Οἱ γὰρ ἀπεχόμενοι τῶν εὐχρήστων ἔργων, ὡς ἐπίπαν εἰς εὐτραπελίας καὶ ἀδιαφορίας ἐκτραχηλίζονται. Ταῦτα δὲ ἀταξίας εἰσί. Πῶς; Δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀργεῖν, καὶ καθὸ ἐκβαίνει τὴν παρὰ τοῦ διδασκάλου τεθεῖσαν αὐτῷ τάξιν. Ἐπιφέρει οὖν·

« Καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβον παρ' ἡμῶν. » Ἦν διὰ τῶν ἔργων ὑμῖν παρέδωκα, τύπος γενόμενος ὑμῖν. Κυρίως γὰρ ἡ τοιαύτη παράδοσις.

« Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε πῶς δεῖ μιμεῖσθαι ἡμᾶς, ὅτι οὐκ ἠτακτήσαμεν ἐν ὑμῖν, οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐφάγομεν παρά τινος. » Οὐκ ἠτακτήσαμεν, τουτέστιν, οὐκ ἠργήσαμεν. Ἀταξίαν γὰρ τὴν ἀργίαν ὀνομάζει, ὡς καὶ ἀνωτέρω· καὶ οὕτως ἔχει. Ὁ γὰρ Θεὸς ἔταξε τὸν ἄνθρωπον ἐργάζεσθαι, καὶ τὰ μέλη πρὸς τοῦτο διέπλασεν [8]. Ὥστε ὁ ἀργῶν ἐκλέλοιπε τὴν τάξιν. Ὅρα δὲ, πῶς δωρεὰν φαγεῖν ἐκάλεσε τὸ παρ' αὐ-

Variæ lectiones.

[5] δείξῃ o. [6] τηρήσειε o. [7] καὶ o. [7] κἂν ἅγιος Ἄτακτος γάρ ἐστι πᾶς κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀργεῖν m. *Inordinatus enim est quis vel per hoc ipsum quod otiosus sit* [8] διεπίτανεν o.

τῶν τραφῆναι. Καίτοι οὐκ ἦν δωρεὰν, ἐκήρυττε γάρ· Ἄξιος, δὲ ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ.

A suo defecit. Observa autem, quomodo gratis edere hoc ipsum vocavit, ab illis alimoniam sumere. Atqui non gratis suppeditabatur, prædicabat enim. Est autem dignus operarius alimento suo.

« Ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι. » Ὅρα τὰς ἐπιτάσεις. Ἡμεῖς δὲ εἰ μὴ τοῦ Θεοῦ προτιμώμεθα παρὰ τῶν διδαχθέντων [9] τι ὑφ' ἡμῶν, δυσχεραίνομεν, ὡς τὰ μέγιστα ἀδικούμενοι.

VERS. 8. *Verum in labore et fatigatione nocte et die operantes.* Vide exaggerationes. Nos vero nisi vel ipsi Deo præferamur ab iis qui aliquid a nobis didicere, ægro animo ferimus, ceu maxima injuria affecti.

« Πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν. » Κυρίως μὲν βάρος ἐστὶ τὸ παρ' ἀκόντων λαβεῖν. Νυνὶ δὲ τοῦτο λέγει, διότι πένητες ἦσαν.

Ne quem vestrum gravaremus. Gravamen proprie est, ab invitis accipere. Nunc autem hoc dicit, quod pauperes fuerint Thessalonicenses.

« Οὐχ ὅτι οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἵνα ἑαυτοὺς τύπον δῶμεν ὑμῖν εἰς τὸ μιμεῖσθαι ἡμᾶς. » Εἶχε γὰρ ἐξουσίαν ἀργεῖν, ἅτε μείζονι ἔργῳ ἠσχολημένος, τῷ κηρύγματι, καὶ τρέφεσθαι παρὰ τῶν μαθητευομένων· ὅμως ἐκ φιλοτιμίας εἰργάσατο, καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ διέτρεφεν, ὡς ἂν καὶ τοὺς μαθητὰς τοῦτο παιδεύσῃ.

VERS. 9. *Non quod non habemus potestatem, sed ut nos ipsos formam daremus vobis ad imitandum nos.* Erat enim ei facultas otiandi, quia majori B opere occupatus esset, prædicationis nempe ministerio, atque ut aleretur a discipulis : attamen præ liberalitate quadam operabatur, seque ipsum et eos qui secum erant, enutriebat, ut illud ipsum discipulos etiam doceret.

« Καὶ γὰρ ὅτε ἦμεν πρὸς ὑμᾶς, τοῦτο παρηγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω. — Πρὸς ὑμᾶς, » ἀντὶ τοῦ, Παρ' ὑμῖν, μεθ' ὑμῶν. Ἐν μὲν οὖν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ προσηνέστερον περὶ τούτων διελέχθη, ἐνταῦθα δὲ αὐστηρότερον. Εἰ γὰρ αὐτὸς καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν εἰργάζετο, καίτοι μηδεμίαν ἔχων ἀνάγκην, πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἄλλους ἐχρῆν τοῦτο ποιεῖν.

VERS. 10. *Nam cum essemus apud vos, hoc præcipiebamus vobis : quod si quis non vult operari, neque manducet.* Πρὸς ὑμᾶς, id est, Apud vos, vel vobiscum. In priori sane Epistola clementius et mansuetius de his disseruit, hoc vero austerius agit. Si enim ipse nocte ac die operabatur, nulla licet illi necessitas incumberet, multo magis alios oportebat hoc facere.

« Ἀκούομεν γὰρ τινας περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως, μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους. » Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νοῦς ἡμῶν ἀεικίνητός ἐστιν, ἀνάγκη, ὅταν εὔχρηστον ἔργον μὴ μεταχειρίζηται [10], τὰ ἄχρηστα μετιέναι, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ περιεργάζεσθαι τοὺς ἑτέρων βίους, κἀντεῦθεν εἰς καταλαλιὰς, ἀργολογίας, εὐτραπελίας ἐκτραχηλίζεσθαι. Ἐργάζεσθαι οὖν δεῖ τὰ διὰ τῶν χειρῶν ἔργα. Οὐ [11] γὰρ ἐλεεῖσθαι δεῖ τὸν δυνάμενον καὶ ἀργοῦντα. Ἀλλ' εὔχομαι, φησὶ, καὶ νηστεύω. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἔργον χειρῶν· ἄλλως τε δύνασαι μετὰ τοῦ ταῦτα ποιεῖν ἔτι καὶ ἐργάζεσθαι. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο διαπτύεις, ὡς ἀργὸς κατακρίνῃ. Καὶ πῶς, φασὶν, ὁ διδάσκων οὐκ ἀναγκάζεται ἐργάζεσθαι; Ὅτι τοι μείζονα ἐργασίαν καὶ δυσχερεστέραν μεταχειρίζεται, ἥτις καὶ ἐμποδίζει αὐτῷ πρὸς τὴν τῶν χειρῶν ἐργασίαν. Σοὶ δὲ τῷ ἰδιαστῇ οὐδὲν τοιοῦτον. Ὥστε ἁμαρτάνεις τοῦ ἔργου ἀμελῶν.

544 VERS. 11. *Audimus enim inter vos quosdam obambulantes inordinate, nihil operantes, sed curiose agentes.* Cum enim mens nostra semper mobilis sit, necesse est, ut cum utilia non aggrediatur, inutilia capessat, ut supra dictum est, adeoque de aliorum vitis curiose inquirere, et hinc ad obtrectationes, otiosos sermones atque scurrilitatem deferri. Operari igitur oportet opera manibus : neque enim eleemosyna est impartienda bene valenti, qui laborare potest, atque otiatur. At oro, inquit, et jejuno. Atqui istud non est opus manuum, præsertim cum et hæc præstare possis, atque interim operari. Quia itaque istud aspernaris, tanquam otiosus condemnaris. At, quare, inquiunt, is qui docet, non cogitur operari? Quia difficilius opus aggreditur, quod impedit ipsum a manuum operatione. Tibi autem privatim vitam agenti, nihil hujusmodi incumbit. Peccas itaque, si laborem negligas.

« Τοῖς δὲ τοιούτοις παραγγέλλομεν καὶ παρακαλοῦμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ καθήψατε, εἰπὼν, « Παραγγέλλομεν, » προσηνέστερον πάλιν ποιεῖ τὸν λόγον, καί φησι· « Παρακαλοῦμεν. » Φοβερωτέρα οὖν ἡ παράκλησις, καὶ ἀξιοπιστοτέρα.

VERS. 12. *Iis autem qui ejusmodi sunt præcipimus, et obtestamur per Dominum nostrum Jesum Christum.* Quia severius eos invaserat, dicens, *Præcipimus vobis;* rursus blandiorem facit sermonem, *Obsecramus,* inquiens. Atque hoc pacto formidabilior est, et plus ponderis habet ejus exhortatio.

« Ἵνα μετὰ ἡσυχίας ἐργαζόμενοι, τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίωσιν· » Ἀμφότερα ἀπαιτεῖ, ὡς μὲν ἀτακτοῦντας, τὸ ἡσυχάζειν· ὡς δὲ ἀργοὺς, τὸ ἐργάζε-

Ut cum quiete operantes, suum ipsorum panem manducent. Utrumque exigit, tum, ut inordinate se gerentes sint quieti, tum ut otiosi laborent, quo

Variæ lectiones.

[9] μηδὲ διδαχ. ποτέ τι ὁ. ἡ ο. [10] ..ριζόμεθα ο. [11] οὐδὲ ο.

dant panem suum ipsorum, non alienum : non enim ad alienas manus respicere oportet.

VERS. 13. *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes.* Animadverte quam subito paterna viscera sint confracta; statim eorum misertus est. Segregemini ab ipsis, inquit, atque separemini : verumtamen ne fame eos interire sinatis. At quid, si ille confidens, quod ego alam ipsum, in otio perduret? Satis est tibi ab eo divelli, et nihil fiduciæ impertiri ei, ostendens te ei irasci. At si neque hac ratione corrigatur, tu tamen interea ne cesses illi benefacere.

VERS. 14. *Quod si quis non obedit verbo nostro, per Epistolam hunc notate.* Quidam λόγῳ ἡμῶν per η legerunt, unde et sic intellexerunt : Si quis autem mei Pauli verbo non obediat, per hanc Epistolam veluti loquenti, hunc notate, atque habete veluti segregatum. Divus autem Joannes Chrysostomus legit, ὑμῶν, per υ sicque intelligendum hunc locum nobis ostendit : Si quis non morem gerit vobis, dicentibus ad ipsum quæ per Epistolam hanc meam didicistis.

Et ne commisceamini cum illo, ut confundatur. Viden' quæ sit utilitas eum separari? nempe ut pudore afficiatur. **545** Si enim vel simpliciter accipere, pudore dignum; quanto magis, si post segregationem exhiberent? Magna enim quondam pœna videbatur segregatio, sed hodie minus habet ponderis. Si enim simpliciter ab otioso segregari oportebat, quanto magis ab aliis?

VERS. 15. *Et nolite quasi inimicum existimare, sed admonete ut fratrem.* Perinde ac cum supra dixisset, Qui non operatur, neque manducet, metuit ne tales fame pereant, ideoque intulit, *Vos autem nolite deficere benefacientes.* Hunc ad modum et nunc dicens, *Ne commisceamini,* metuit ne hoc ipsum eum omnino desperantem a fraternitate exscinderet. Propterea addidit: *Nolite quasi inimicum existimare,* sed admonete ut fratrem : et postquam eleemosynam dederis, injunxit ut admoneas, non ut exprobres, ut et animo et corpore beneficium in illum conferatur. Qui fratrem admonet, non publice traducit injuriam, sed privatim hoc facit, idque cum mansuetudine. Doleat nobis, inquit, non quia otioso impertimus, sed quia transgreditur legem Dei, ac veluti pro ægroto lugeamus. Audiant itaque qui non solum non impertiunt aliquid, verum etiam contumelia afficiunt, atque lapidibus petunt. Propter te pauperie affligitur, ut tu per clementiam tuam, quam illi exhibes, vulnera tua curare possis : tu sunt ista stupidi[illegible]!

VERS. 16. *Ipse vero Deus pacis det vobis pacem semper omni modo.* Ubique post exhortationes precationem ponit, veluti sigilla quædam et obsignationes repositarum rerum orationes adjiciens. Hic

A σθαι, ἵνα ἐσθίωσι τὸν ἑαυτῶν ἄρτον, μὴ τὸν ἀλλότριον. Οὐ γὰρ δεῖ αὐτοὺς ἀποβλέπειν εἰς ἄλλων χεῖρας.

« Ὑμεῖς δὲ, ἀδελφοὶ, μὴ ἐκκακήσητε καλοποιοῦντες. » Ὅρα, πῶς εὐθέως κατεκλάσθη τὰ πατρικὰ σπλάγχνα, εὐθέως αὐτοὺς ἐλέησε. Στέλλεσθε μὲν, φησὶν, ἀπ' αὐτῶν καὶ χωρίζεσθε· μὴ μέντοι γε ἐάσητε λιμῷ διαφθαρῆναι. Τί οὖν, ἂν θαρρῶν ἐκεῖνος, ὅτι ἐγὼ τρέφω αὐτὸν, ἐπιμένῃ ἀργῶν; Ἀρκεῖ σοι τὸ στέλλεσθαι ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μὴ μεταδιδόναι αὐτῷ παῤῥησίαν, ἐνδεικνύων ὅτι ὀργίζῃ. Ἐὰν δὲ μηδὲ οὕτω διορθῶται, ἀλλὰ σὺ μὴ ἐκκακήσῃς, φησὶ, καλοποιῶν αὐτόν.

« Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ὑμῶν, διὰ τῆς Ἐπιστολῆς τοῦτον σημειοῦσθε. » Τινὲς μὲν, « Τῷ B λόγῳ ἡμῶν », ἀνέγνωσαν, διὰ τοῦ η. Ὅθεν καὶ οὕτως ἐνόησαν· Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἐμοῦ τοῦ Παύλου, τῷ διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ταύτης οἱονεὶ λαλοῦντι, τοῦτον σημειοῦσθε, καὶ ἔχετε ὡς ἀφωρισμένον. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης, « Ὑμῶν, » ἀνέγνω, διὰ τοῦ υ, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν νοεῖν, ὅτι Εἴ τις [12] ἀπειθεῖ ὑμῖν, λέγουσι πρὸς αὐτὸν ἃ διὰ τῆς ἐμῆς Ἐπιστολῆς ταύτης ἐμάθετε.

« Καὶ μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῷ, ἵνα ἐντραπῇ. » Ὁρᾷς, τίς ἡ ὠφέλεια τοῦ εἶναι αὐτὸν ἀφωρισμένον; Τὸ ἐντραπῆναι. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ἁπλῶς λαμβάνειν, αἰσχύνης ἄξιον· πόσῳ μᾶλλον, ὅταν καὶ μετὰ τοῦ στέλλεσθαι παρέχοιεν; Μεγάλη γὰρ κόλασις ὁ ἀφορισμὸς ἐδόκει πάλαι· ἀλλ' οὐχὶ νῦν. Εἰ γὰρ τοῦ ἁπλῶς ἀργοῦντος χωρίζεσθαι ἔδει, πόσῳ μᾶλλον τῶν ἄλλων;

C

« Καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖσθε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν. » Ὥσπερ ἄνω εἶπων, ὅτι Ὁ μὴ ἐργαζόμενος, μηδὲ ἐσθιέτω, ἔδεισε μήπως λιμῷ ἀπόλωνται οἱ τοιοῦτοι, καὶ ἐπήγαγεν· « Ὑμεῖς δὲ μὴ ἐκκακήσητε καλοποιοῦντες. » Οὕτω νῦν εἰπὼν, « Μὴ συναναμίγνυσθε », ἐφοβήθη, μὴ τοῦτο αὐτὸ ἐκκόψῃ αὐτὸν παντελῶς τῆς ἀδελφότητος ἀπογνόντα. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· « Μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖσθε », ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν· καὶ μετὰ τὸ δοῦναι, νουθετεῖν προσέταξεν, οὐχ ὀνειδίζειν, ὡς ἂν καὶ ψυχῇ καὶ σώματι εὐεργετῆται. Ὁ ἀδελφὸν νουθετῶν, οὐκ ἐκπομπεύει τὴν ὕβριν, ἀλλ' ἰδίᾳ τοῦτο ποιεῖ καὶ μετὰ προσηνείας. Ἀλγῶμεν, φησὶν, οὐχ ὅτι διδόαμεν ἀργοῦντι, ἀλλ' D ὅτι παραβαίνει τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς ἐπὶ νοσοῦντι πενθῶμεν. Ἀκουέτωσαν οἱ οὐ μόνον διδόντες, ἀλλὰ καὶ προσυβρίζοντες, καὶ λίθοις βάλλοντες. Διὰ σὲ πένεται, ἵνα σὺ ἔχῃς θεραπεῦσαι τὰ τραύματά σου διὰ τῆς εἰς αὐτὸν φιλανθρωπίας, καὶ σὺ τῶν διὰ σὲ πενόμενον ἀπελαύνεις; Πόσης ἀναισθησίας ταῦτα!

« Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης δῴη ὑμῖν τὴν εἰρήνην διαπαντὸς ἐν παντὶ τρόπῳ. » Πανταχοῦ μετὰ τὰς παρεινέσεις τὰς εὐχὰς τίθησιν, ὥσπερ τινὰς σφραγῖδας καὶ σήμαντρα τῶν ἀποτεθησαυρισμένων

vero eum qui tui causa inops est, repellis? Qualis

Variæ lectiones.

[12] εἰ δέ τις ο.

ἐπιτιθεὶς τὰς εὐχάς. Καὶ ἐνταῦθα οὖν, ἐπειδὴ εἰκὸς μάχας γίνεσθαι ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀφορμῶν, τῶν μὲν ἀφοριζομένων τραχυτέρων γινομένων, τῶν δὲ ἐχόντων οὐκέτι τοῖς τοιούτοις διδόντων εὐπροθύμως· εἰκότως εἰρήνην αὐτοῖς ἐπεύχεται, καὶ « διαπαντός. » Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ζητούμενον, ὥστε ἀεὶ ἔχειν αὐτήν· ἀλλὰ καὶ « ἐν παντὶ τρόπῳ », ὥστε μηδαμόθεν ἔχειν φιλονεικίας πρόφασιν, μήτε ἀπὸ λόγου, μήτε ἀπὸ ἔργου. Οὕτω γὰρ, φησὶν, οὐ χαλεπῶς [13] κἀκείνους βελτιώσετε. Οὐδὲν γὰρ οὕτω συμβάλλεται πρὸς τὸ κατορθοῦν ἃ βουλόμεθα, ὡς τὸ εἰρηναῖον καὶ ἀτάραχον, καὶ τὸ μὴ μετὰ ἀπεχθείας δοκεῖν ἐπιτιμᾷν.

« Ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν. » Τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐπηγγείλατο· « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας. » Ἐὰν οὖτος εἴη, φησὶ, μεθ' ὑμῶν πάντων, τῶν τε ἀργούντων δηλαδὴ, καὶ τῶν μὴ τοιούτων, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἔσται. Τούς τε γὰρ ἀργοῦντας ἰάσεται, καὶ τοὺς ἐργαζομένους ἐπιστηρίξει.

« Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. » Ἀσπασμὸν καλεῖ τὴν εὐχὴν, δεικνὺς ὅτι καὶ ὅτε ἀσπάζεσθαι ἔδει, μετὰ κέρδους πνευματικοῦ τὸ πρᾶγμα ἦν καὶ εὐχῆς, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς φιλίας σύμβολον.

« Ὅ ἐστι σημεῖον ἐν πάσῃ Ἐπιστολῇ· οὕτω γράφω. » Πρὸς τὸ μὴ παραποιεῖσθαι τὰς ἐπιστολάς μου παρά τινων ἀπατεώνων (τοῦτο γὰρ, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἐποίουν πολλοὶ), ἐγὼ, φησὶν, ὑποσημαίνω τῇ ἐμῇ χειρί. « Ἐν πάσῃ » δὲ « Ἐπιστολῇ, τῇ ἴσως πεμφθησομένῃ πρὸς ὑμᾶς, ἢ καὶ ἁπλῶς, Ἐν πάσῃ τῇ πρὸς οὕστινας δήποτε.

« Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. » Καὶ ἤρξατο ἀπὸ τῆς χάριτος, καὶ νῦν πάλιν εἰς τὴν χάριν ἀποτελευτᾷ τὴν Ἐπιστολὴν, ἑκατέρωθεν ὥσπερ μεγάλοις τειχίοις ἀσφαλιζόμενος τὰ λεγόμενα, καὶ θεμελίους ἀσφαλεῖς τιθεὶς, καὶ τέλος ἐπάγων ἀσφαλές. Ἐὰν γὰρ ἡ χάρις ᾖ μεθ' ὑμῶν ἡ ἐξ ἀρχῆς σώσασα ἡμᾶς, πάσας τὰς ἀσθενείας ὑμῶν παρόψεται. Τοῦτο γὰρ χάριτος· ἔσται δὲ, ἐὰν μὴ ταύτην διώξητε. Ἡ χάρις εὐγνώμοσι ψυχαῖς ἐνοικεῖ, ἁπλότητα καὶ φιλαδελφίαν ἐχούσαις. Γένοιτο τοιαύτας καὶ ἡμεῖς τὰς ψυχὰς ἔχοντες, καὶ φιλαδελφίαν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τοὺς παρασφαλλομένους τυχὸν, ὡς ἀδελφοὺς νουθετοῦντες, καὶ πᾶσι τρόποις τὴν αὐτῶν διόρθωσιν μετὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης κατεργαζόμενοι, ὑπὸ τῆς χάριτος φρουρηθείημεν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ προσλαβομένου ἡμᾶς, καὶ προσαγαγόντος τῷ Πατρὶ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

igitur, quia verisimile erat pugnas oriri ab hujusmodi occasionibus, cum ii qui separantur, asperiores redduntur, opulentioresque non alacriter istiusmodi viris impertiunt, haud immerito pacem eis exoptat, *eamque semper*. Hoc enim est quod quærit, ut semper ipsam habeant : atque adeo *omni modo*, ut nulla ex parte contentionis eis occasio relinquatur, neque ex verbo, neque ex opere. Sic enim fiet, inquit, ut citra difficultatem illos ad rectiorem vitam revocetis. Nihil enim tam utile ad perficiendum ea quæ volumus, quam pacificum esse, necnon turbatione vacare, neque ex odio videri quemquam objurgare.

Dominus cum omnibus vobis. Hoc enim Dominus promisit : *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus* [y]. Si iste, inquit, cum omnibus vobis fuerit tam otiosis scilicet, quam non otiosis, omnia bona contingent : otiosis enim medebitur, et operantes firmabit.

VERS. 17. *Salutatio mea manu Pauli*. Salutationem appellat orationem, indicans quod cum salutare conveniebat, non sine **546** lucro spirituali et oratione ea res esset, et non simpliciter amicitiæ symbolum.

Quod est signum in omni Epistola, ita scribo. Ne depraventur epistolæ meæ a quibusdam impostoribus (hoc enim, perinde ac in principio diximus, faciebant plerique), ego, inquit, subsigno mea manu. *In omni* autem *Epistola*, quæ fortasse ad vos mittenda est : vel simpliciter, In omni, ad quoscunque etiam missa fuerit.

VERS. 18. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen*. Et a gratia orsus est, et in gratiam rursus finit Epistolam, utrinque veluti magnis munimentis firmans quæ dicuntur, cum fundamenta firma tutaque ponens, tum finem firmum adducens. Si enim gratia vobiscum fuerit, quæ a principio servavit nos, omnes infirmitates vestras prætermittet : hoc enim est gratiæ. Erit autem, si eam non expellitis. Gratia pias mentes incolit, simplicitatem et fraternam dilectionem habentes. Faxit itaque ut nos ejusmodi mentibus imbuti, fraternam dilectionem demonstrantes, et errantes fortasse, tanquam fratres commonefacientes, omnibusque modis ipsorum correctionem cum pace efficientes, a gratia Domini nostri Jesu Christi custodiamur, qui assumpsit nos, perduxitque ad Patrem in Spiritu sancto : quem decet omnis gloria, honor et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

[y] Matth. XXVIII, 20.

Variæ lectiones.

[13] οὐχ ἁπλῶς o.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

THEOPHYLACTUS BULGARIÆ ARCHIEPISCOPUS.

COMMENTARIUS IN JOANNIS EVANGELIUM. (Continuatio.) 9

COMMENTARIUS IN OMNES DIVI PAULI EPISTOLAS 319

Præfatio Philippi Montani. 319

Monitum T. Baitii editoris Londinensis. 327

Annotata pro singulis Epistolarum argumentis. 330

Lectori Venetus editor. 331

Commentarius in Epistolam ad Romanos. 335

Commentarius in Epistolam I ad Corinthios. 563

Commentarius in Epistolam II ad Corinthios. 796

Commentarius in Epistolam ad Galatas. 954

Commentarius in Epistolam ad Ephesios. 1031

Commentarius in Epistolam ad Philippenses. 1130

Commentarius in Epistolam ad Colossenses. 1206

Commentarius in Epistolam I ad Thessalonicenses. 1279

Commentarius in Epistolam II ad Thessalonicenses. 1327

FINIS TOMI CENTESIMI VICESIMI QUARTI.

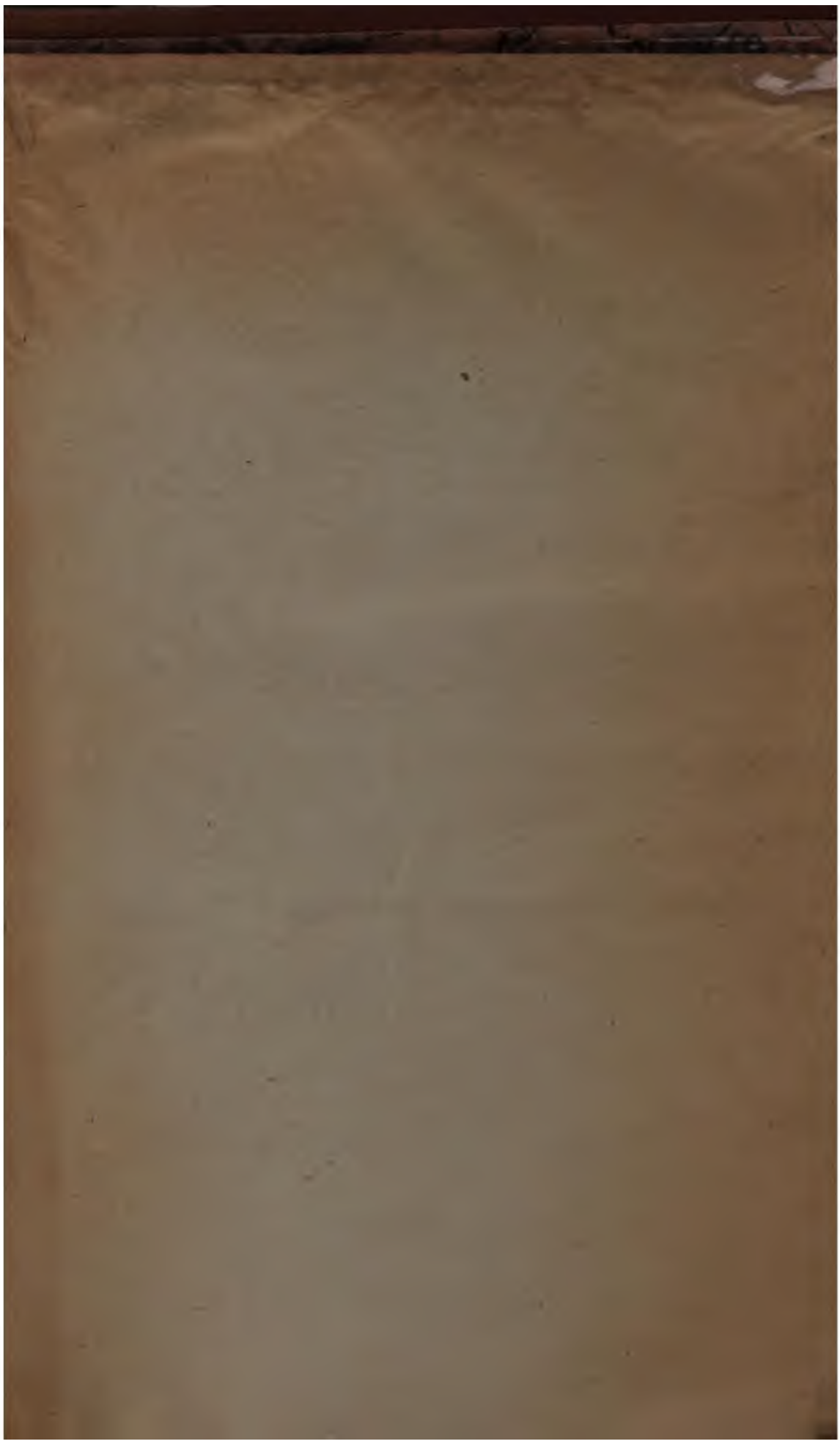

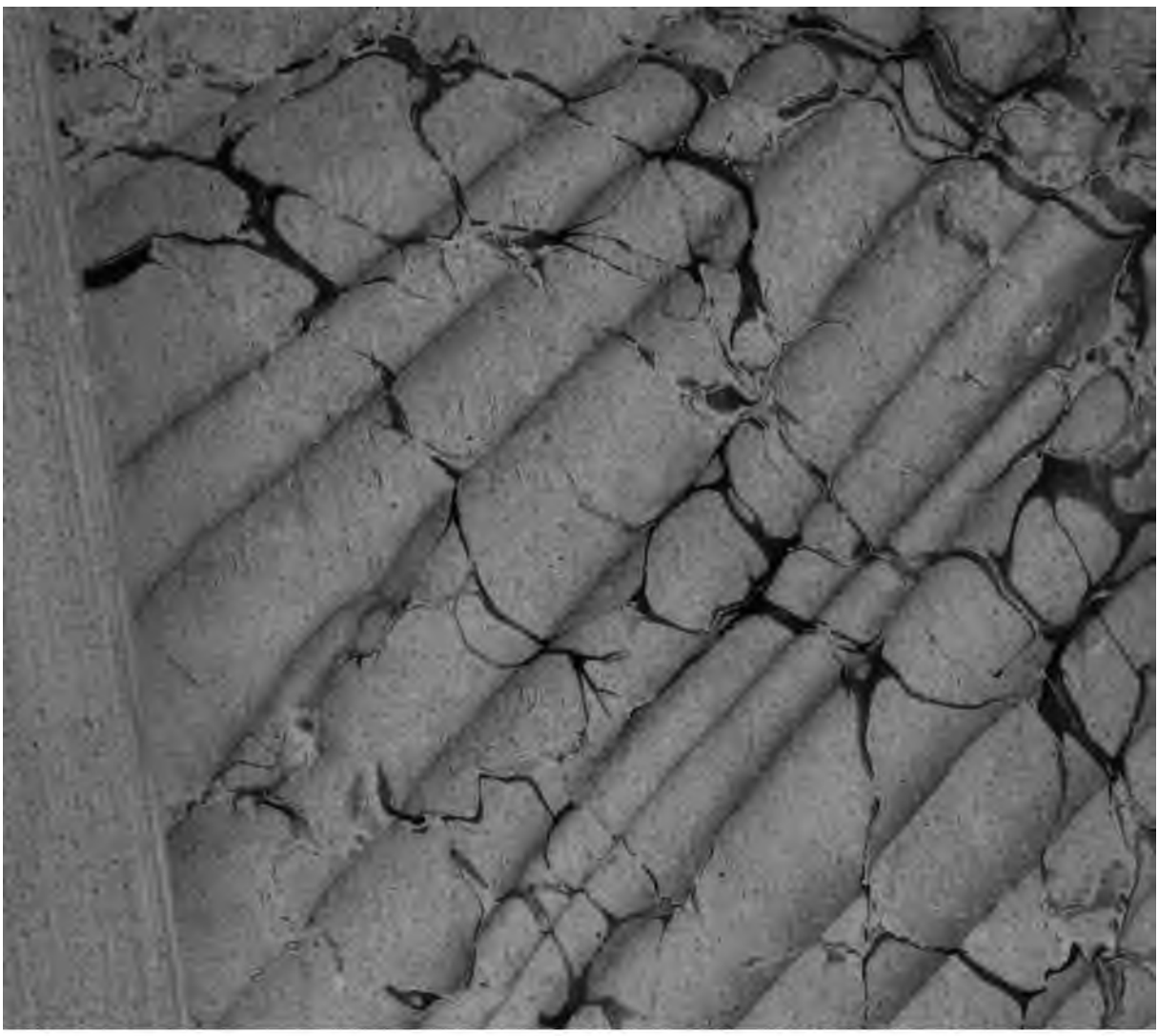

V.124
DATE DUE
DOES NOT CIRCULATE
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA
94305